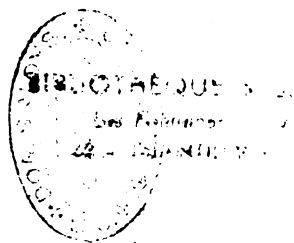

ILLYRICI
SACRI
TOMUS SECUNDUS.
ECCLESIA SALONITANA

*A quarto sæculo Æræ Christianæ usque ad
excidium Salonæ.*

Accessere Vita Diocletiani Imperatoris , Acta Sanctorum ex
ejus genere , & Marmora Salonitana.

AUCTORE
DANIELE FARLATO
PRESBYTERO SOCIETATIS JESU.

VENETIIS, MDCCLIII
APUD SEBASTIANUM COLETI.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

iii

SANCTISSIMO PATRI
DOMINO NOSTRO
BENEDICTO XIV.
PONTIFICI MAXIMO

D. F.

E Holocausto, quod veterum Sacrificiorum erat longe augustissimum, totumque incendi in honorem summi ac præpotentis Dei absumique debuerat, minimum quidpiam detrahare lex divina pœnis gravissimis interpositis vetabat. Tibi ergo, BEATISSIME PATER, qui Dei Optimi Maximi locum tenes, Tomum primum Illyrici Sacri cum dedicasset, religio erat, & cujusdam Sacrilegii loco putabam vel exiguum particulam ex illo decerpere, alioque distrahere. Sed cum rerum seges ac materia præter opinionem eo crevisset, ut justi voluminis modum longe excederet multumque, quamvis invita ac repugnante conscientia, coactus sum tamen totam historiam Diocletiani Imperatoris, itemque illustria gesta Divorum ac Martyrum è stirpe Diocletiana, quæ pars est mul-

to nobilissima Historia Ecclesiastica, atque Dalmatica, a priore dividere, atque in alterum, qui proxime sequitur, Tomum transferre. Ne qua igitur de oblato Tibi dicatoque munere diminutio me rei Sacrae interversae reum faciat, utque animus meus hac religione liberetur; patere, SANCTISSIME PATER, ut quod Tuum jampridem fuit, nunc iterum Tibi offeram, reddamque, & secundus persolvat, quod primus Illyrici Sacri Tomus debebat. Huc accedit, quod Ecclesia Salonitana, quae suos ortus & progressus, decora omnia atque ornamenta Sedi Apostolicae accepta refert, dolere quodammodo querique videbatur; propterea quod, cum Tomum priorem Tibi offerret, non totam se ipsa, non omnia sua tempora, non quidquid laudabilium rerum auctore atque auspice supremo Christi Vicario gessit, ante Solium Majestatis Tuae Pontificiae sistere ac deferre posset: cum enim partem maximam illius libri occupassent Prolegomena, loci quod relictum est, vix primis tribus saeculis explicandis enarrandisque sufficit, ut annos amplius trecentos usque ad Salonam funditus excisam perductos in alterum Tomum rejicere oportuerit. Quare si eadem clementia & benignitate, qua primum in Tuam clientelam recepisti, secundum etiam Illyrici Ecclesiastici volumen Tuo patrocinio tegi, ornarique patiaris, totam atque integram Ecclesiam Salonitanam Tuis Pedibus advolutam, addictam, deditam, consecratam Tibi habebis: quo nihil illi & mihi optatius, nihil ad decus & praesidium utriusque majus & praeclearius accidere potest. Ne pluribus Te nunc detinerem, & longiori sermone morarer tua tempora, vetarent me quidem & absterrent plurimae illae & gravissimae occupationes, quibus cum nunquam es vacuus, tum hoc anno praesertim sine ulla intermissione distineris; sed facere non possum, quin diutius, quam vellem, Te alloquar, Tibique gratuler prosperos optatosque successus hujus anni celeberrimi atque sanctissimi, qui gloriae divinae incrementum maximum, ingentes populo Christiano utilitates attulit, & majores afferre quotidie pergit. Hoc scilicet votis omnibus expetebas, huc omnes Tuae cogitationes, huc superioris anni curae ac vigiliae, huc denique tot tantaeque praeparationes solertissime adhibitae spectabant, ut hic annus Deo acceptus & placabilis, cum per se ipse Sanctus esset, frequentia, religione, sanctitate civium & peregrinorum sanctior fieret. Illud enim in primis Tibi maximae curae fuit, ut mortales omnes vel longe gentium absentes per Literas Pontificias plenas ardoris & Spiritus Apostolici, vel Romae praesentes per Evangelicos Praecones in praecipuis Urbis regionibus a Templis *Annum Sanctum & placabilem Domino predicare* iussos, saluberrimi hujus Jubilaei cupiditate incenderes; eorumque animos instrueres, ac praeparares, *ne in vacuum gratiam Dei reciperent*. Annuit enim vero Tuis votis ac studiis clementissimus Deus, supra quam optari aut sperari potuisset; nam inter omnes convenit neque nostra, neque patrum nostrorum memoria, tantos tamque incredibiles concursus coelestis hujus Thesauri adipiscendi causa ex omnium terrarum partibus factos fuisse: argumento est, quod quamvis congesta esset ac seposita ad Peregrinos alendos laetique tractandos annonae rerumque caeterarum vis maxima; tamen crescente in dies advenarum multitudine, dimidio anno nec dum elapso, penitus exhausta fuerit, quae satis toti anno superque futura credebatur;

Isai. c.
6. 2. ad
Cor. 6.

tur; ut propterea, quod ad reliqui anni sumptus tolerandos deerat, id partim ex ære alieno, partim è Pontificia liberalitate suppleri debuerit. Hic vero mihi non sine jucundissimo animi mei sensu cogitare libet, quanta in Domino lætitia perfrueris, quibus gaudiis exultes, cum ex omni natione, quæ sub coelo est, confertissima supplicantium agmina in Urbem confluunt, vias & plateas inundant, & vultu totiusque corporis habitu ad summam modestiam & religionem composito Basilicas primarias pie admodum religioseque invisunt. *Leva in circuitu oculos Tuos & vide; omnes isti congregati sunt, venerunt Tibi; Filii Tui de longe veniunt* per immensos maris ac terrarum tractus, inde usque ab Asia & Armenia; quos cum ante Thronum Apostolicum in genua provolutos cerneris, ad oscula sacrorum Pedum admitteres, paterno alloquio & complexu, faustaque precatone impertires, præ dulcedine spiritus exuberante, lacrymas Tibi ex oculis manasse suavissimas ferunt: tantaque fuit vis & copia superfundentis se lætitiæ coelestis, ut ex ore, totoque corpore eminens in circumstantes redundaret. Quis vero aut concipere animo, aut verbis exsequi possit, quantum voluptatis percipias, cum diversarum gentium peregrinos conferatim affluentes excipis, cum iis bene precaris, cum eisdem in suam patriam aut censurarum vinculis exsolutos, aut indulgentiarum largitionibus locupletatos dimittis? Quis deinde non hæsit admiratione defixus, cum Majestatem Pontificiam vidit ad humillima ministeria demissam, Teque ipsum ad pedes eorum, qui paullo ante supplices & prostrati Pedes Tuos venerabantur, abjectum, eos abluentem, tergentem, osculantem: mox vero iisdem mensæ jussis accumbere apponentem fercula, pocula administrantem, omniaque summa cum diligentia, & mira alacritate officia exsequentem, quæ decent *Servum Servorum Dei*? Hoc sane tam excelso & conspicuo exemplo accensi, & sancta quadam æmulatione incitati Principes ac Proceres Ecclesiæ, Optimatesque primarii è Romana nobilitate in gloriosi operis societatem certatim venerunt, nemine non pulchrum sibi & gloriosum existimante Summum Christi Vicarium præeuntem sequi atque imitari. Inde etiam factum, ut cum ipse Pontificium ærarium in externorum pauperum commoda propemodum exhausseris, alii præterea multi pro suis quisque facultatibus in eorundem victum & vestitum pecunias, alimenta, cæteraque hujusmodi subsidia ultro ac libentissime conferant, omnisque civitas, Te Auctore ac Magistro, conversa esse videatur in quamdam Christianæ humilitatis, & charitatis officinam. Nusquam profecto exemplis illustrioribus declaratum est, quemadmodum Christianos oporteat in Peregrinis infimæque conditionis hominibus, e Christi præcepto, agnoscere & colere ipsummet Regem Regum, & Dominum Dominantium. Sed nihilo magis Hospitalitas & Charitas, quam Religio & Sanctitas in Urbe totius Imperii Christiani arce ac domina, hoc anno potissimum efflorescere visa est. Tuis enim sanctissimis edictis, cohortationibus, exemplis ad expiandas conscientiæ labe, ac virtutem impensius colendam Populus Romanus sic exarsit, ut advenæ & peregrini nihil tota Urbe videant, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina, nihil cernant, quod intuentium animos ad pietatem ac religionem non excitet, atque alliciat. Summam quippe religionem inspirant ornamenta Templorum magnifica, sanctitas & ce-

Isai.
cap. 60.

lebritas festorum dierum, Majestas augustissima Sacrorum, statæ solennesque cæremoniæ, quæ omnia hoc anno fieri solent quanta maxima potest pompa, & sumptu, & apparatu; itemque supplicationes celeberrimæ per frequentissimas Urbis vias circumductæ, haud numero magis & ornatu, quam ordine, gravitate, piaque compositione incedentium visendæ; & compita, & fora, & Tempia divinis laudibus personantia: ut Roma, si usquam alias, certe hoc anno supernæ illius cœlestisque Hierosolymæ speciem atque imaginem omnium oculis objiciat; nec sine causâ Urbem istam *Sanctam* omnium ore & consensu vocari intelligunt peregrinæ nationes; ex eaque non leges solum & præcepta, sed exempla etiam sancte vivendi, riteque Deum colendi pulcherrima peti oportere affirmant. Id quod tam multis & perspicuis argumentis hoc præsertim anno patefactum est, ut si qui forte adsint, ut certe plurimi aderunt, ex illorum hominum genere, qui pravis imbuti opinionibus, cum isti urbi jam olim sacrilegum bellum indixerint, pergunt adhuc eandem oppugnare, nec cessant de illa maledice calumnioseque detrudere, ii longe alia præsentis videre cogantur, atque absentes ab errorum Magistris didicerunt; & nisi sua illos obdurasset malitia, cognitæ perspectæque veritati manus darent opinor; ego vero haberem, unde magis magisque hunc tibi Annum gratularer, Civitas sancta, & illum ipsum esse dicerem, qui Tibi prænunciatus fuit oraculo illo prophetico: *Et venient ad te curvi filii eorum, qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum, qui detrahebant tibi; & vocabunt te Civitatem Domini, Sion Sancti Israel.* Verum ut nolint isti, quod compertum habent, apud gregales, & populares suos fateri, innumerabiles erunt ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, qui domum reversi in omnibus terræ partibus exaltent voces suas, illorumque invidum ac malitiosum silentium amplissimis testimoniis coarguant, non quod fama & auditione acceperint, sed quod fuisset oculis viderunt, & manibus contrectaverunt, ubique testantes & annunciantes. Cum autem multa & gloriosa non solum de opibus ac magnificentia urbis, sed potissimum de illius hospitalitate & sanctimonia prædicant, tum vero in primis Nomen Tuum, BEATISSIME PATER, maximis & verissimis laudibus in coelum efferunt; Tuas virtutes nominatim percensent, & eas commemorandi finem nullum inveniunt, intaminatam scilicet vitæ innocentiam, humanitatem animique demissionem tam excelso fastigio parem, effusam in egentes ac miseros benignitatem, flagrans ad omnia religionis opera studium, providentiam rebus omnibus maximis, minimis intentam, doctrinam singularem atque immensam, assiduam rei Christianæ curam omniumque Ecclesiarum sollicitudinem non dies noctesve intermissam, totam denique Tuæ vitæ rationem omnium virtutum ac laudum genere cumulata; Te antiqui Sacerdotii germanam effigiem, Te justitiæ cultorem, scelerum vindicem, veteris disciplinæ restitutorem, Te Christiani gregis, & Pastorum omnium exemplar absolutissimum appellant. Tu vero interea, PATER SANCTISSIME, exulta, & lætare in Domino, qui non solum Pontificatus Tui memoriam hujus Jubilæi celebritate insignem propagari ad posteros voluit, sed illud Tuis laboribus, desideriis, precibus largissime concessit, ut Anni hujus uberrimos & lætissimos fructus percipias. Hic enim quid memorem, quam multis hic annus aut plane perditis sit saluti, aut torpen-

Isai.
cap. 60.

pentibus acriores ad pietatem stimulos subjiciat? quot è flagitiorum emergant cœno? quot inveterata odia deponant, & male p̄ta restituant? quot gravissimorum anathematum vinculis animum exsolvant? quam multi denique mortalium desperatæ salutis, qui fœdus pepigerant cum inferno, ex inferorum faucibus crepti reviviscant? ac nemo plane est è tanta hominum multitudine, quæ quotidie in Urbem confluit, quin longe alius, atque accesserat, reconciliatus scilicet Deo, insolito superni Spiritus fervore succensus, divinis præsidiis instructus, maneribusque auctus discedat. Hic est fructus lacrymarum atque obsecrationum Tuarum. Tuæ curæ & vigiliæ, Tua præcepta & exempla pepererunt cœlo atque Angelis hoc gaudium; Tua crebra Sacrificia tam multas atque insignes ad Christum conversiones a Deo impetrarunt. Cum autem maximam capias lætitiā ex hujusce anni progredientis jucundissimis fructibus, tum vero hujus ejusdem anni exitus multo lætissimus cumulum Tibi gaudiorum afferet: clausurus quippe solemnī ritū ac cæremonia Januam Sanctam, itemque cœlestium divitiarum ærarium, Ecclesiam illam omnem, quæ Tuis literis & cohortationibus è longinquis, maximeque inter se disjunctis provinciis congregata, Romam hoc anno vertente convenit, gaudens exultansque ^{Ad Eph. 5.} exhibebis Christo gloriosam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi; sed sanctam & immaculatam, qualem ipsemet Christus sibi sanctificavit mundans eam lavacro aquæ in verbo. Illud ad extremum Te oro atque obsecro, ut è Thesauris Ecclesiæ, quos Urbem Sanctam adeuntibus ac Tibi præsentibus filiis Tuis liberaliter effundeque largiris, partem aliquam velis in absentem & infimum filiorum Tuorum derivare; utque me supplicem & prostratum ad Pedes Tuos Benedictione Apostolica impertiaris.

Anno Jubilæi CIOCCCL.

CON-

CONSPECTUS HUIUS VOLUMINIS.

Marinus I. Martinus I. Maximus III. Theodorus
II. Petrus II. Leo I. Joannes IV. Episcopi
Salonitani.

Caput I. De Marino, & Martino Epp. Salon.	p. 1.
§. 1. <i>Marinus I. Episcopus Salon.</i>	XXIII. ib.
§. 2. <i>Martinus I. Episcopus Salon.</i>	XXIV. 6
Caput II. Maximus III. Episc. Salonit.	XXV. 7
§. 1. <i>Maximi orthodoxa Fides.</i>	ibid.
§. 2. <i>Quæ Maximus in Episcopatu gesserit, quæve illius temporibus digna memoratu incidit.</i>	12
Caput III. Theodorus II. Ep. Salonit.	XXVI. 17
§. 1. <i>Res Christiana sub Theodoro Ep. Salon. ab an. 350. ad 360.</i>	ibid.
§. 2. <i>De rebus Christianis ab an. 360. ad 365. & exitum Theodori Salon. Ep.</i>	12
Caput IV. De Petro II. Leone I. Joanne IV. Epp. Salonit.	27
§. 1. <i>Petrus II. Ep. Salon. XXVII. De Concilio Illyrico.</i>	ibid.
§. 2. <i>Quæ in Dalmatia, aliisque regionibus Petro Ep. Salon. memoratu digna contigerunt ab an. 365. ad 380.</i>	33
§. 3. <i>Leo I. Ep. Salon. XXVIII. ab an. 380. ad 395.</i>	41
§. 4. <i>Joannes IV. Ep. Salonit. XXIX. ab an. 395. ad 405.</i>	46
§. 5. <i>De Monasterio instituto in Dalmatiam invectio & propagatio.</i>	49
§. 6. <i>De multiplici irruptione Barbarorum in Illyricum & Dalmatiam.</i>	55
Hefychius III. Ep. Salonit. XXX.	64
Caput I. Hefychius Ecclesie Salonit. cui subreptus fuerat, restituitur.	66
§. 1. <i>De commentitio Episcopatu Toletano Hefychii.</i>	ibid.
§. 2. <i>Hefychius a Toletana repetitur, suæque rediit Salonitanæ Ecclesie.</i>	67
Caput II. Acta Hefychii Ep. Salonit.	70
§. 1. <i>De vita Hefychii ante Pontificatum.</i>	ibid.
§. 2. <i>Hefychius pro Joanne Chrysostomo laborat. Rufinum admonet de corruptelis in Clementinis libros per hæreticos inuestis. Dalmatas afflictos recreat.</i>	72
§. 3. <i>Acta Pontificalia Hefychii ab an. 410. ad 420.</i>	74
§. 4. <i>De reliquis Hefychii actis ab an. 420. ad 438.</i>	79
Caput III. De operibus seu lucubrationibus Hefychii Ep. Salon.	83
§. 1. <i>Vita SS. Clementis, Domnii, & Anastasii.</i>	ib.
§. 2. <i>An Commentaria in Leviticum tribuenda sint Hefychio Ep. Salon.</i>	87
§. 3. <i>Epistola dñe Augustini ad Hefychium, & Hefychii ad Augustinum.</i>	88
De Joanne V. & Petro III. Epp. Salon.	91
Caput I. Joannes V. Ep. Salon. XXXI.	ibid.
§. 1. <i>Joannes Concilio Romano Nationali primo adversus Nestorianum hæresim, itemque secundo interfuit.</i>	ibid.
§. 2. <i>Joannes Ecclesiam Dalmaticam ab hæresi Nestoriana & Pelagiana intactam servavit.</i>	93
§. 3. <i>Annus Pannoniam ingressi excindunt Sirmium; inde crevit jurisdictio metropolitana Episcopi Salonit.</i>	94
§. 4. <i>De actis reliquis Joannis Metropolitæ Salonit. ab an. 442. ad 450.</i>	98
Caput II. Petrus III. Ep. Salonit. XXXII.	100
§. 1. <i>Petrus Epistolam Leonis PP. ad Flavianum recipiens suam in Euschetem sententiam dirigit.</i>	ibid.
§. 2. <i>Utram pars aliqua calamitatis Atilianæ pervaserit in Dalmatiam.</i>	103
§. 3. <i>Quæ sub Petro Ep. Salonit. memorata digna contigerunt ad an. 468.</i>	106
§. 4. <i>Marcellinus in Dalmatia Rex.</i>	111
§. 5. <i>De rebus Gothorum & utriusque Imperii ad exitum Petri III. Salonit. Ep.</i>	113

Glycerius ex Imperatore Episcopus
Salonitanus. XXXIII.

Caput I. De Vita Glycerii ante Pontificatum.	ibid.
§. 1. <i>Genus, patria, res gestæ, ante Imperium.</i>	115
§. 2. <i>Glycerius rerum Occidentalium positus, ejusque res in imperio gestæ.</i>	116
Caput II. De Salonitano Pontificatu Glycerii.	117
§. 1. <i>Glycerius fit Episcopus Salona.</i>	ibid.
§. 2. <i>Acta Glycerii Ep. Salon. resque memorabiles sub illius Pontificatu.</i>	118
§. 3. <i>De vita & rebus Glycerii auctore Tomco Marinio.</i>	121
Caput III. De Interregno Pontificio Salonit.	123
§. 1. <i>Odoacris genus, res bellicæ, expeditio Italica, regnum in Italia.</i>	ibid.
§. 2. <i>Odoacer, interfecto Odova tyranno, Nepotis necem ulciscitur, & Dalmatia potitur.</i>	125
§. 3. <i>De rebus Ecclesiasticis sede Salonitana vacante.</i>	128
§. 4. <i>Theodoricus Rex Ostrogothorum Odoacrem interfecit, Italia & Dalmatia potitus Pontificio interregno finem attulit.</i>	130
Honorius II. Episcopus Salonitanus XXXIV.	
Caput I. Epistola Gelasii Papæ ad Honorium Episcopum Salonitanum.	133
§. 1. <i>Epistola prima.</i>	ibid.
§. 2. <i>Altera Gelasii ad Honorium Epistola.</i>	134
Caput II. Acta Honorii Ep. Salonit.	136
§. 1. <i>Honorius Ecclesiam Salonitanam, & provinciam Dalmaticam ab Eusebiana hæresi, & omni schismatica labe intactam servat.</i>	ibid.
§. 2. <i>Theodoricus Pannoniam subigit.</i>	138
§. 3. <i>Honorius Ecclesiam, & Episcopatum Barcenensem fundat.</i>	139
Caput III. De regno Gothico & Slavonico in Dalmatia Superiori.	141
§. 1. <i>Auctor, Interpretes, exemplaria Codicis Slavonici.</i>	ibid.
§. 2. <i>De inscriptione, argumento, auctoritate historiae Diocletianæ.</i>	143
§. 3. <i>Ostrogothi Dalmatiam invadit, Herulos cedit, novum in provincia Prævalitana regnum condit.</i>	145
De Januario I. Hefychio IV. & Stephano I. Epp. Salonitanis.	
Caput I. Januarius I. Ep. Salon. XXXV.	149
§. 1. <i>De rebus Ecclesie & Imperii ab an. 505. ad an. 510.</i>	ibid.
§. 2. <i>Epistola Theodorici regis ad Januarium Ep. Salon. & ad Præfectos Dalmatiæ.</i>	150
§. 3. <i>Imperium Theodorici regis latissime propagatum. Status Ecclesie Illyricæ ac Dalmaticæ. Mors Januarii Ep. Salon.</i>	153
Caput II. Hefychius IV. Ep. Salon. XXXVI.	154
§. 1. <i>De rebus Ecclesie Orientalis, & Illyricæ usque ad obitum Anastasii Imp.</i>	ibid.
§. 2. <i>De Magistratibus Dalmatiæ præpositis sub Theodorico.</i>	155
§. 3. <i>Illyricum & Ecclesia Orientalis cum Illyrico & Ecclesia Occidentali in concordiam redit. Theodoricus obit, itemque Hefychius Ep. Salon.</i>	156
Caput III. Stephanus I. Ep. Salonit. XXXVII.	158
§. 1. <i>Quid vel dignum laude Stephanus gesserit, vel memorabile sub ejus Pontificatu acciderit.</i>	ibid.
§. 2. <i>De Dionysio Exiguo, hujusque ad Stephanum Salonitanum Epistola.</i>	159
Honorius III. Episcopus Salonit. XXXVIII.	161
Caput I. Concilium I. Provinciale Salonit.	ibid.
§. 1. <i>Unde sit desumptum, ejusque veritas vindicatur, & illustratur.</i>	ibid.
§. 2. <i>Acta Concilii provincialis Salonitani.</i>	162
§. 3. <i>Notæ in Acta Concilii Salonitani.</i>	164
Caput II. De Concilio II. provinciali Salonit.	172
§. 1.	

§. 1. Huius Concilii tempus, causa, actorum de- pravatio.	172	§. 3. Epistola IV. Gregorii M. ad Natalem Ep. Salonit.	226
§. 2. Acta Concilii II. Salonitani.	173	§. 4. Epistola V. Gregorii M. ad Episcopos Dal- matiae.	228
§. 3. Notae in acta Concilii II. Salonitani.	174	§. 5. Epistola VI. S. Gregorii M. ad Antonium Sub- diaconum.	229
Caput III. De bello Gothico.	177	§. 6. Natalis Pontificis mandatis se obtemperatu- rum pollicetur.	231
§. 1. Annus primus belli Gothici. Romani Salonam capiunt, amittunt, recipiunt.	178	§. 7. Epistola VII. S. Gregorii M. ad Natalem Ep. Salon.	232
§. 2. Ostrogothi in acie caesus regnum Pravalitanum reliquit Senulato, qui pacem cum Romanis fecit.	180	§. 8. Natalis Pontificia mandata exsequitur; Gre- gorius Honorato causam adjudicat.	234
§. 3. Belli Gothici annus II. Romani Neapolim, & Romam capiunt, Gothi Dalmatiam inva- dunt, & Salonam oppugnant.	182	Caput IV. Acta reliqua Natalis Ep. Salon. resque Imperii & Ecclesiae praesertim Dalmaticae il- lorum temporum.	235
§. 4. Epitome annorum VII. belli Gothici usque ad obitum Honorii Ep. Salonit.	183	§. 1. Sex primi anni Pontificatus Natalis digni- tate ac memoria.	ibid.
Caput IV. Descriptio nova Illyrici ex Constit. Novella X. Justiniani.	185	§. 2. Anni posteriores Pontificatus Natalis. Floren- tium Ep. Epidauri indicta causa insciis & inconsultis Episcopis provincialibus ab Episco- pato amovit. Apostolica delegatio ad lustran- das Ecclesias Dalmaticae. Obitus Natalis.	236
§. 1. Justinianus ipsum Illyricum Occidentale, Norica excepto Imperio restituit.	ibid.	Caput V. Honoratus Archidiaconus Cleri & populi suffragiis Episcopus electus, studio pacis Pon- tificatu sponte cessit.	239
§. 2. De privilegiis Archiepiscopi Justinianae pri- mae, & sede PP. Illyrico in Pannoniam se- cundam, idest Justinianam primam transfe- renda Novel. Constit. XI.	187	§. 1. Gregorius Antonino Subdiacono, & Apocri- stario suo per litteras imperat, ut Episcopum rite eligendum, & Natali substituendum cu- ret.	ibid.
§. 3. Animadversiones in Novel. Constit. XI.	188	§. 2. Gregorius sententiam confirmat, quam ipse & Pelagius secundum Honoratum dixerant: & Pontificis litteris testatam ad eum mittit, ne- quis obex aditum eidem ad Pontificatum Sa- lonit. intercludat.	242
Caput V. Acta Honorii III. Salon. Ep. summam collecta, & quae sub ejus Pontificatu memoria digna contigerunt.	191	§. 3. Honoratus ad Episcopatum Salonit. eligitur: Gregorius P. electionem confirmat.	244
§. 1. Anni priores tredecim Honorii Episcopi.	ibid.	§. 4. Honoratus schismatis tollendi causa & studio pacis Episcopatu se abdicat.	ibid.
§. 2. Anni quatuor reliqui Pontificatus Honorii. De Patrimonio S. Petri in Dalmatia. Seba- stianus Diaconus Curator Patrimonii Apostolici, & Honorius Ep. Salon. reprehensi a Vigilio P. De Frontiniano XXXIX. Petro XL. Probrino XLI. Epp. Salonitanis.	192	Maximus IV. Episc. Salonitanus XLV.	246
Caput I. Frontinianus II. Ep. Salonae XXIX. ibid.	194	Caput I. Summaria Actorum in causa Maximi Prae- varicatoris.	247
§. 1. Unde originem duxerit controversia de tribus Capitulis. De illis quid Justinianus, quid Vigilius decreverint; quid Orientales, quid Occidentales senserint.	195	§. 1. Summarium I. ex Cap. VI. Historiae Saloni- tanae.	ibid.
§. 2. Frontinianus trium Capitulorum causam tue- tur. Constantinopolim evocatus in exsilium pellitur.	200	§. 2. Summarium II. ex lib. 4. c. 2. vitae S. Gre- gorii M. descriptae a Joanne Diacono.	ibid.
§. 3. Anni posteriores novem belli Gothici.	203	§. 3. Summarium III. ex lib. 7. Epistol. S. Gre- gorii M. Extat in Collectione Labbeana Vene- ta sub hoc titulo: De Causa Maximi Prae- varicatoris, ejusque satisfactione, & poeni- tentia.	249
Caput II. Petrus IV. Episc. Salonitanus XL.	207	§. 4. Appendix ex Chronico Pontificali Salonita- no.	ibid.
§. 1. In damnationem trium Capitulorum consensit cum Ecclesia Catholica.	ibid.	Caput II. Commentarius praevius in Epistolas Gre- gorianas pertinentes ad causam Maximi Ep. Salonitani.	249
§. 2. De rebus praecipuis Ecclesiae & imperii, vi- vente Petro Ep. Salon.	208	§. 1. Maximi genus, indoles, perversi mores, cooptatio in Clerum Salonitanum.	250
Caput III. Probrinus Ep. Salonitanus XLI.	209	§. 2. Maximus in Episcopum eligitur.	ibid.
§. 1. Suspicio est Probrinum schismatica contagione infectum fuisse.	ibid.	§. 3. Cur Maximus appellatus sit Praesumptor, Praevicator, Simoniacus, Schismaticus.	251
§. 2. De rebus praecipuis illius quadriennii, quod Probrino Ep. Salon. tribuitur.	210	Caput III. Epistolae S. Gregorii P. vel ad Maxi- mum, vel ad alios Maximi causa scriptae.	252
Honorius IV. & Damianus Epp. Salonitani XLII. XLIII.	211	§. 1. Epistola I. ad Episcopos provinciales Dal- matiae.	ibid.
Caput unicum.	211	§. 2. Epistola II. S. Gregorii ad Maximum Prae- sumptorem.	254
§. 1. Honorio Ep. Salonitano Langobardi regnum in Italia condunt.	212	§. 3. Epistola III. S. Gregorii ad Marcellum Scho- lasticum.	256
§. 2. De rebus Ecclesiasticis ab an. 566. ad 580.	213	§. 4. Epistola IV. S. Gregorii ad Constantinum Augustum.	257
§. 3. De adventu Bulgarorum & juncta cum illis ab Regibus Dalmaticae Superioris amicitia. Ex Presbytero Diocleate.	214	§. 5. Epistola V. S. Gregorii ad Maximum Prae- sumptorem.	259
Natalis Episc. Salonitanus XLIV.	216	§. 6. Epistola VI. S. Gregorii ad Maximum.	260
Caput I. &		§. 7. Epistola VII. S. Gregorii ad Salonitanos.	263
§. 1. De vita & moribus Natalis Ep. Salonit. ex cap. 5. Hist. Salon.	218	§. 8. Epistola VIII. S. Gregorii ad Jadertinos.	264
§. 2. Notae.	218	§. 9. Epistola IX. S. Gregorii ad Sabinianum Ep. Jadertinum.	265
Caput II. Animadversiones in cap. 5. Hist. Saloni- tanae.	218	§. 10. Epistola X. S. Gregorii ad Sabinianum Dia- conum.	267
§. 1. Natalis Ep. ab Honorato Archidiacono jure ac merito reprehensus.	ibid.	§. 11. Epistola XI. S. Gregorii ad Sabinianum Ep. Jadertinum.	268
§. 2. Natalis Ep. Honoratum Archidiac. gradu mo- vere sine injuria non poterat.	219	§. 12. Epistola XII. S. Gregorii ad Sabinianum Ep. Jadertinum.	269
§. 3. Honoratus de vita pravisque actibus Nata- lis, & injuria sibi facta ad Pelagium P. R. refert. Natalis neque Pelagii minis paruit, neque Honoratum vexare destitit.	221	§. 13.	
Caput III. Epistola S. Gregorii M. ad controver- siam, quae inter Natalem Ep. & Honoratum Archidiac. erat, dirimendam.	223		
§. 1. Epistola prima Gregorii M. ad Honoratum Archi- diac. itemque secunda & tertia ad Natalem Ep. ib.			
§. 2. Natalis Honoratum ad ordinem Presbyterii eve- hit, ut Archidiaconatu depellat.	225		

CONSPECTUS HUIUS VOLUMINIS.

§. 13. Epistola XIII. S. Gregorii ad Marcellinum Proconsulem Dalmatiae.	271	§. 5. De uxoribus Diocletiani.	350
§. 14. Maximus fautorum numero imminuto, ac Principum virorum patrocinio amisso respuit, & Pontificis imperata se facturum promissit.	272	§. 6. De filiis ac nepotibus adoptivis Diocletiani.	351
§. 15. Epistola XIV. S. Gregorii ad Constantium Ep. Mediolanensem.	273	§. 7. De secunda linea gentis Valeriae Salonitanae, sive de familia SS. Cati & Gabinii.	ibid.
§. 16. Epistola XV. S. Gregorii ad Marinianum Ep. Ravennae.	275	§. 8. De tertia linea gentis Valeriae Salonitanae, sive de familia SS. Claudii & Maximi.	353
§. 17. Epistola XVI. S. Gregorii ad Castorium Notarium.	276	§. 9. De quarta linea gentis Valeriae Salonitanae, sive de familia Probi Imp.	354
§. 18. Maximus iurejurando de Simonia, infestatione de ceteris criminibus se purgat; & imposita poenitentia rite perfunctus ecclesiae & sedi Apostolicae reconciliatur.	277	Caput II. Acta Diocletiani Imperatoris.	356
§. 19. Epistola XVIII. Gregorii ad Maximum Ep. Salonitanum. Pallium ei misit.	281	§. 1. De initio Diocletiani, atque aera Martyrum.	357
Caput IV. Acta Maximi Ep. Salonitani, resque insigniores illorum temporum, praesertim Dalmatiae.	282	§. 2. De rebus Diocletiani ab initio imperii usque ad an. 293. Carinum debellat. Maximianum Herculum Caesarem, deinde Augustum creat. Palatium prope Salonas edificare cepit; huius urbis & provinciae Dalmatiae administrationem Diocletiae matri commisit. Romae Christianos exagitare instituit. Cum Persis feliciter pugnavit.	361
§. 1. De annis sex prioribus Maximi Ep. non legitimi, sed intrusi.	ibid.	§. 3. Diocletianus an. 293. Constantium & Galerium Caesares creat; Imperium Romanum quadripartito dividit; Romae decennalia celebrat.	369
§. 2. Anni decem intermedii Pontificatus Maximi Ep. legitimi Salonitani.	285	§. 4. De rebus Diocletiani ab anno 294. ad an. 297. Prospero pugnatum est cum Quingentianis, & Alemannis in Occidente, cum Alexandrinis & Persis in Oriente.	376
§. 3. De annis decem postremis Maximi Ep. Salonitani.	294	§. 5. Res Diocletiani ab an. 297. ad 300. Desectio Dalmatarum, Oppugnatio Saloniae, everso urbis Ariminensis.	379
Caput V. Frontinianus III. Episcopus XLVI. Unicum. De Pontificatu Frontiniani III. Ep. Salonitani.	295	§. 6. Res Diocletiani ab anno 300. ad 303.	383
§. 1. Res Ecclesiae & Imperii ab an. 20. ad 30. septimi saeculi.	ibid.	§. 7. Diocletianus universae Ecclesiae persecutionem indicit, Romae vicennalia celebrat, aeger Nicomediam repetit. Ab an. 303. ad an. 305.	385
§. 2. De reliquis octo annis Frontiniani Ep. Salonitani obitu.	298	§. 8. Diocletianus cum Maximiano abdicat se Imperio. Causa, & annus abdicationis.	389
Theodorus III. Episcopus Salonae. XLVII. & postremus.	300	§. 9. Diocletianus novos Augustos & novos Caesares creat, orbe Romano quadripartito diviso.	394
Caput I. De statu civitatis & ecclesiae Salonitanae.	ib.	Caput III. De vita privata Diocletiani post imperium depositum, rebusque publicis eo vivo ac superstitis gestis.	397
§. 1. De corruptis civium moribus.	ibid.	§. 1. Diocletianus insignibus Augustalibus dimissis, summae auctoritatis & publici regiminis partem aliquam retinuit.	398
§. 2. De paucitate copiarum, quae tum erant Salonae, & in aliis Dalmatiae civitatibus.	301	§. 2. Constantia Chloro Augusto extincto Constantinus filius, Severus, Maxentius Augusti creantur. Maximianus Herculeus purpuram resumpsit; Severo interfecto Licinius substituitur. Ab an. 306. Christi ad 308.	402
Caput II. Descriptio urbis excisae & everse.	302	§. 3. De interitu Herculi, Maxentii, Galerii. Diocletianus decimum Consulatum gerit. Nuptiis Licinianis, quamvis invitatus interesse abnuvit; e suis imaginibus discerptis, & minacibus Constantini ac Licinii litteris ingenti egritudine ac metu afficitur. Valerianum filium indignis modis habitam frustra repetit a Maximiano.	406
§. 1. Ex Constantino Porphyrogenito Cap. 19. de Administ. Imperii.	ibid.	§. 4. Diocletianus Salonae moritur. Tempus & causa mortis. De sepulcro ejusdem atque Apoteosi.	411
§. 2. Ex eodem Porphyrogenito Cap. 30. de Administ. Imperii.	303	Caput IV. De Persecutione Diocletiani.	415
§. 3. Ex Thoma Archidiacono cap. 7. Hist. Salonitanae.	304	§. 1. Persecutionis Diocletianae periodus prima.	421
Caput III. Animadversiones in Excerpta ex Constantino Porphyrogenito, & Thoma Archidiacono.	306	§. 2. De Martyribus Aquilejensibus. Utrum Agape, Chionia, Irene Sorores Aquilejenses distinguendae sint ab aliis tribus ejusdem nominis fororibus Thessalonicensibus.	425
§. 1. Animadversio I. Quo tempore Salona capta fuerit, & eversa.	ibid.	§. 3. De secunda Periodo Persecutionis Diocletianae.	432
§. 2. Animadversio II. Cuius generis fuerint Barbari eversores Saloniae.	308	§. 4. De tertia periodo persecutionis Diocletianae.	433
§. 3. Animadversio III. Salona oppugnata & capta, incensa & diruta.	312	§. 5. Diocletianus auctor persecutionis decimae universalis Galerio instigante.	435
Caput IV. Quae post excidium Saloniae consecuta sint ante urbem Spalatensem conditam.	315	§. 6. De anno, mense, ac die indicitae universalis persecutionis.	437
§. 1. Fuga & dispersio Salonitanorum.	ibid.	§. 7. De immanitate X. persecutionis.	440
§. 2. Avarae & Slavi Dalmatiam, Mesiam superiorem, Istriamque devastant.	316	§. 8. De Martyribus Illyricis sub Diocletiano, Valerio, & Licinio.	443
§. 3. Martinus Abbas de captivis redimendis, & martyrum reliquiis in urbem transferendis, ab Joanne IV. in Dalmatiam & Istriam missus est.	317	§. 9. De initio, progressu, ac fine persecutionis Diocletianae.	446
§. 4. Chrobati & Serbi Avaribus bellum inferunt, usque expulsus, Dalmatiam Mediterraneam obtinent.	ibid.	De Persecutione Liciniana. Appendix.	457
§. 5. Salonitani ex Insulis ad continentem reversi, alii cum Epidauriis Ragusum, alii Jadram condunt.	320	Synopsis Chronologica historiae & persecutionis Diocletianae.	465
§. 6. Quae in interregno Metropolitico Dalmatiae ab Salonia everfa ad Spalatium conditum, in ecclesia & imperio memoria digna contigerunt.	322		
Historia Diocletiani Imperatoris ortu Salonitani.	338		
Caput I. De gente Aurelia Valeria Salonitana, sive de familia & cognatione Diocletiani Imp. Divorum ac Martyrum secunda. Dissertatio Genealogica.	339		
§. 1. De stirpe gentis Valeriae Salonitanae.	ibid.		
§. 2. De prima linea gentis Valeriae Salonitanae, sive de familia Diocletiani.	342		
§. 3. De patria Diocletiani.	344		
§. 4. De Nominibus Diocletiani.	346		

De Sancta Serena Imperatrice, Diocletiani Augusti conjugē.	471
Caput I. De S. Serena Augusta, ejusque imperatorio connubio, religione, sanctitate, obitu, & cultu Testimonia Veterum & juniorum Scriptorum.	472
§. 1. Testimonia ex Martyrologiis.	ibid.
§. 2. Testimonia ex Hagiologis.	473
Caput II. Acta S. Serenæ uxoris Diocletiani excerpta ex aliis Sanctorum actis.	474
§. 1. Ex Actis S. Susannæ apud Lippomanum & Surium D. xi. Augusti.	ibid.
§. 2. Ex Actis S. Marcelli P. M. apud Bollandum tom. 2. die xvi. Januarii.	475
Caput III. Ex Vita S. Artemiæ V. M. & S. Serenæ ejus matris apud Joannem Tomcum Marnavitiū.	476
§. 1. Acta S. Serenæ.	ibid.
§. 2. Notæ in Acta S. Serenæ.	477
Caput IV. De origine & patria S. Serenæ.	477
§. 1. Ex Hispania oriundam non esse.	ibid.
§. 2. Verisimilius est ex Illyrico, quam ex Hispania Serenam ortam fuisse.	479
Caput V. Coniugium Diocletiani & Serenæ, itemque Historia S. Susannæ ab argumentis objectis vindicatur.	480
§. 1. Argumenta ex Lactantio deprompta, quibus utrumque impugnatur.	ibid.
§. 2. Argumentum Baluzianum dissolvitur, & Lactantius cum nuptiis Augustalibus S. Serenæ, & cum actis S. Susannæ conciliatur.	482
§. 3. Nostra interpretatio cum Lactantianis loquendi modis apprime congruit.	483
§. 4. Eadem explicatio exemplo & auctoritate Interpretum Lactantii nititur.	ibid.
§. 5. Nostra interpretatio exemplo veterum Auctorum Lactantio equalium auctoritate confirmatur.	485
§. 6. Interpretatio Lactantii ab adversariis adhibita sacræ vetustatis auctoritatem imminuit ac debilitat.	486
§. 7. Injurium est auctoritatem Codicis Lactantiani Martyrologiis & Actis S. Susannæ anteferre.	489
§. 8. Altera propositi argumenti diluendi ratio.	491
§. 9. Alii quidam obices amoveantur, qui Serenæ nuptiis opponi possent.	494
Caput VI. De obitu, sepultura, & reliquiis S. Serenæ.	499
De S. Artemia filia Diocletiani Imp. & Serenæ Augustæ V. ac M.	501
Caput I. De S. Artemia filia Diocletiani V. & M. testimonia Veterum & Recentiorum.	503
§. 1. Ex Martyrologiis.	ibid.
§. 2. Ex antiquis & recentioribus Scriptoribus.	504
Caput II. Acta S. Marcelli P. & M. in quibus conversio & martyrium S. Artemiæ describitur.	506
§. 1. SS. Cyriacus & Sisinii in carcerem detrusi. S. Aproniani martyrium.	ibid.
§. 2. SS. Sisinii, Saturnini, Papie, Mauri martyrium.	507
§. 3. Artemia & Jobia Regiæ Virgines a Demone per S. Cyriacum liberatæ.	508
§. 4. SS. Cyriaci, Crescentiani, Artemiæ, & aliorum cædes. Marcelli constantia.	510
§. 5. S. Lucinæ pietas. Marcelli labores, & martyrium.	511
§. 6. Synopsis Chronologica Actuum S. Marcelli P. & M.	513
§. 7. Appendix. Vita S. Artemiæ V. & M. a Joanne Tomco Marnavitiō Bosnensi conscripta, & Romanis typis edita an. 1631.	514
Caput III. Acta S. Marcelli vindicantur a censuris Baronianis.	515
§. 1. Marcelli nomen ubique retinendum esse.	ibid.
§. 2. Nihil causæ esse, cur Baronio suspecta videri debeat narratio sive de Cyriaco in Persidem, sive de Jobia Saporis Regis filia per eum a demone liberatâ.	516
§. 3. Supposititia non esse, quæ de S. Artemia commemorantur in Actis S. Marcelli.	519
§. 4. Nomen Maximiani, unde Baronius expungi voluit, amovendum indidem non esse.	520
§. 5. In quarto itemque postremo Actuum S. Marcelli paragrapho non alium Maximiani no-	

mine intelligi posse, nisi Maximianum Severum.	522
Caput IV. De Cultu S. Artemiæ V. & M.	527
§. 1. Dies Natalis, seu martyrii; locus sepulchri.	ib.
§. 2. De reliquiis S. Artemiæ, & corporis translatione, & Romano cultu.	528
De S. Cajo Dalmata & cive Salonitano, patrueli Diocletiani Imp. Pontifice Romano.	530
Caput I. Elogia & Vita S. Caii Pontificis Romani ex variis Scriptoribus.	532
§. 1. Ex Martyrologiis.	ibid.
§. 2. Acta S. Caii Papæ M. ex Actis S. Sebastiani apud Henschenium tom. 3. die 22. Aprilis.	532
§. 3. Ex tribus Catalogis Pontificum Romanorum, & ex Eusebio Cesariensi.	533
§. 4. Ex Breviario Romano, Anastasio Bibliothecario, & Historia Salonitana.	534
§. 5. Ex Petro Equilino, & Philippo Ferrario.	535
§. 6. Ex Ciacconio, & Oldoino.	536
Caput II. De nomine, patria, Pontificatu S. Caii.	538
§. 1. De prænominē Caii, varique ejus scribendi ac multiplici ratione.	ibid.
§. 2. De patria S. Caii.	539
§. 3. De Pontificatu S. Caii.	541
Caput III. De Martyrio S. Caii.	544
§. 1. De genere martyrii.	ibid.
§. 2. De causa mortis, sive martyrii.	546
§. 3. De loco martyrii.	547
Caput IV. De inventionē corporis S. Caii, ejusque reliquiis.	548
§. 1. De prima inventionē dubia & incerta.	ibid.
§. 2. De secunda inventionē S. Caii, eaque certa, & multorum testimonio comprobata.	550
§. 3. Notæ in §. 2.	552
§. 4. De civitatibus ac basilicis, quæ de corpore S. Caii apud se condito gloriantur.	553
§. 5. Ubi nunc asservetur corpus S. Caii.	555
Caput V. De cultu S. Caii P. M.	557
§. 1. De festis diebus S. Caii.	ibid.
§. 2. De reliquis tribus diebus Caii nomine consecratis.	560
§. 3. De cultu S. Caii P. M. in urbe.	561
§. 4. De cultu S. Caii Pp. in Dalmatia.	563
De S. Gabinio Presb. & M. cive Salonitano &c.	565
Caput I. Elogia, & Vita S. Gabinii Presbyteri & M.	566
§. 1. Ex Martyrologiis, & Hagiographis.	ibid.
§. 2. Vita S. Gabinii ex Actis S. Susannæ in Epitomen contracta ex Petro de Natalibus, Philippo Ferrario, & Tomco Marnavitiō.	567
Caput II. De Martyrio S. Gabinii.	568
§. 1. De genere martyrii.	ibid.
§. 2. De anno martyrii.	ibid.
§. 3. De Natali die S. Gabinii, seu de die martyrii.	569
Caput III. De corpore, & sepulchro S. Gabinii.	570
§. 1. Corpus S. Gabinii Romæ adhuc esse in æde S. Susannæ, & de illius possessione alias urbes falso gloriari.	ibid.
§. 2. S. Gabinium M. cujus corpus in Basilica Vaticana est conditum, longe alium esse a Gabinio Presb. & M. patrē S. Susannæ.	572
De S. Susanna V. & M. oriunda ex Dalmatia, filia S. Gabinii Presb. & M.	574
Caput I. De S. Susanna V. ac M. ejusque nuptiis Maximiano decretis.	576
§. 1. Testimonia ex Martyrologiis.	ibid.
Caput II. Acta S. Susannæ V. & M. ex antiquis codicibus.	578
§. 1. S. Susannæ genus, indoles, educatio, & propositum tuendæ Virginitatis. Claudii ejus consanguinei ad Christum conversio.	ibid.
§. 2. Claudius Clarissimus, Præpedigna ejus uxor, Alexander & Cuthia baptizantur.	581
§. 3. Maximus Comes rei privatae frater Claudii ad Christi cultum traductus. Uterque cum Præpedigna, Alexandro, & Cuthia ob Christum necati. Gabinus & Susanna in carcerem detrusi.	582
§. 4. Susannæ in repudiandis Maximiani nuptiis constantia, & Martyrium ex codice Fuldenfi Musci Bollandiani.	585
§. 5.	

§. 5. Epitome Actorum S. Susannæ ex Petro Ep. Equilino l. 7. c. 5.	586	§. 6. De Statione ad S. Susannam.	603
Caput III. De patria, & ortu S. Susannæ, nuptiisque augustalibus eidem oblatis.	587	§. 7. Pontificum Romanorum & Cardinalium erga eadem S. Susannæ religio & munificentia.	604
§. 1. Ubi, & quo anno in lucem edita sit.	ibid.	§. 8. De antiqua Iconographia templi S. Susannæ	607
§. 2. Nuptias Susannæ decretas non esse Maximiano Galerio.	588	De Sanctis Martyribus Salonitanis e stirpe ac genere Diocletiani, Claudio, Præpedigna, Alexandro, Cuthia, & Maximo.	608
§. 3. S. Susannam destinatam fuisse uxorem Maximiano Herculis.	590	Caput I. Elogia ex Vita SS. Claudii & sociorum Martyrum.	ibid.
§. 4. Quæ obici possunt nostræ sententiæ, argumenta refelluntur.	593	§. 1. Ex Martyrologis & Hagiographis.	ibid.
Caput IV. De martyrio S. Susannæ.	594	§. 2. Acta SS. quinque Martyrum in Epitomen contracta ex Philippo Ferrario.	610
§. 1. De anno martyrii.	ibid.	Caput II. Quæstiuncule quædam, sive Animadversiones in Acta SS. Martyrum.	611
§. 2. De mense ac die martyrii.	595	§. 1. De patria, nominibus, muneribus, seu Magistratibus.	ibid.
Caput V. De sacris locis, quos B. Susanna suis reliquit nobilissavit.	597	§. 2. De anno conversionis & Martyrii SS. Claudii & Sociorum.	613
§. 1. De Cimiterio Alexandri.	ibid.	§. 3. De genere & loco martyrii, de numero atque ordine Martyrum.	614
§. 2. De sacello in ædibus S. Serenæ.	599		
§. 3. De domo S. Gabinii.	ibid.		
§. 4. De confessione S. Susannæ.	602		
§. 5. De titulo S. Susannæ.	ibid.		

NOI REFORMATORI

Dello Studio di Padoa.

HAvendo veduto per la Fede di Revisione, & Approbazione del P. Frà Francesco Antonio Mantova Inquisitor General del Santo Officio di Padoa nel Libro intitolato *Illyrici Sacri Tomus Secundus, Ecclesia Salonitana, a saculo quarto Æra Christianæ, usque ad Excidium Salona. Auctore Daniele Farlato Presbytero Societatis Jesu;* non v'esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario nostro, niente contro Principi, & buoni costumi, concedemo Licenza a Sebastian Coletti Stampator di Venezia, che possi esser stampato, osservando gl'ordini in materia di Stampe, & presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, & di Padoa.

Dat. li 1. Settembre 1752.

{ Gio: Emo Proc. Ref.
{ Barbon Morosini Cav. Proc. Ref.
{ Alvise Mocenigo 4°. Cav. Proc. Ref.

Registrato in Libro a Carte 34. al Num. 320.

Gio: Girolamo Zuccato Seg.

adi 23 Settembre 1752.

Registrato nel Magistrato Eccel. contro la Bestemmia.

Alvise Legrenzi Seg.

JOSEPH M. BIANCHI E SOC. JESU

In Provincia Veneta Præpositus Provincialis.

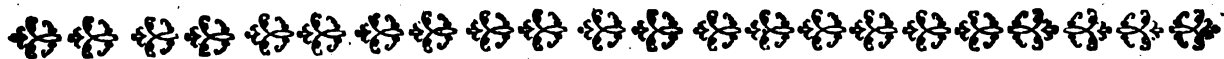
Cum librum, cui titulus, *Illyrici Sacri Tomus Secundus, a Patre Daniele Farlato nostræ Societatis Sacerdote conscriptum aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, potestate nobis a R. P. Ignatio Vicecomite Præposito Generali ad id tradita, facultatem concedimus, ut Typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur: cujus rei gratia has literas manu nostra subscriptas, & Sigillo nostro munitas dedimus.*

Venetis 10. Aprilis 1752.

Joseph Maria Bianchi S. J.

E C.

ECCLESIA SALONITANA.

Marinus I. Martinus I. Maximus III. Theodorus II. Petrus II.
Leo I. Joannes IV. Episcopi Salonitani.

Septem
Episcopi
Salonita-
ni,

Etro Salonitano Antistiti hujus nominis I., qui anno decimo sexto quarti sæculi e vivis decessit, septem Episcopos eodem prorsus, quo a nobis percensentur, ordine Catalogi Pontificales subnectunt; nisi quod

Salonitanus, Acutheanus, Ponzonianus illos infra sextum sæculum, præposteris ætatibus, perturbatoque ordine rejiciunt; Romanus vero Catalogus ad id, quod rerum, ac temporum ratio postulat, apte, congruenterque, inter annos decimum sextum quarti, & decimum quinti sæculi eosdem interjecit. Hos ut simul conjungerem, unumque in tractatum conjicerem, monumentorum rerumque inopia coegit. Nam quæ ab illis gesta sunt, quæve seu prospera, sive adversa, per annos fere centum Ecclesiæ Salonitanæ acciderint, nemo litteris tradidit; vel si quæ in publicis tabulis privatisque commentariis erant, ea posteritati nimia vetustas, majorum incuria, incensio cladesque urbium præripuit; & Maximus si excipias, cujus mentionem aliquam apud veteres invenies, reliquorum ne nomina quidem cognita essent, nisi ea oblivioni erepta Catalogi nobis conservassent. Cæterum ætas illa ferax in primis fuit rerum maxime illustrium, & memorabilium. Siquidem Ecclesiæ universali, ut quies fere perpetua, otiumque ab externis hostibus, magnam Christianæ religionis propagandi facultatem attulit; sic domestica bella, quibus assidue conflictata est, ingentem rerum præclare gerendarum segetem, ac materiam suppeditarunt. Nec vero dubitari potest quin hujusmodi operum, laborum, gloriæque in partem venerit ac societatem Ecclesia Salonitana, quæ ferme iisdem atque universalis Ecclesia, curis & periculis perfuncta est, eosdem progressus habuit, eundem cursum tenuit, easdem temporum varietates, rerumque vicissitudines sustinuit: ut qui habeat bene cognitam historiam Ecclesiasticam illorum temporum, & in animo ac memoria distributam, atque comprehensam, huic facile sit conjecturam facere de statu ac rebus Ecclesiæ Salonitanæ. His igitur Episcopis pauca quædam annexam, ex historia universali breviter atque ordine descripta, quæ res Ecclesiæ Dalmaticæ propius attingant, vel ad eas quoquo modo referri posse videantur.

quorum
Pontifica-
tus annos
fere cen-
tum occu-
pat,

sed A. G. a
perierunt.

CAPUT PRIMUM.

De Marino, & Martino Episcopis Salonitanis.

Marinus,
& Marti-
nus alter
post alie-
rum an-

Catalogus Romanus utrumque simul conjunxit, eorumque Ecclesiasticam procuratorem ab anno 316. ad annum 340. producit, cum Pontificatu Sylvestri, Marci, & Julij Sacri Tom. II.

lii, cum Imperio Constantini magni, ejusque filiorum copulavit. Neutrum ab altero interposita temporis nota secrevit. Ut autem res quatuor & viginti annorum, quibus utriusque Episcopatus definitur, distincte, ac distribute persequamur, visum nobis est hoc intervallum nulla quidem certa ratione, sed arbitrato nostro, dividere æqualiter in duas partes, & duodecim Marino, totidemque annos Martino affingere: ita fieret, ut annus duodecimesimus quarti sæculi vitæ quidem Marini finem, Pontificatui vero Martini initium attulerit.

nos 24.
Ecclesiæ
Salonita-
nam gu-
bernans.

§. I.

Marinus I. Episcopus Salonitanus XXIII.

Cæsar Cardinalis Baronius, in suis ad diem 4. Septembris Martyrologicis notis, animadvertit Marinum Diaconum Ecclesiæ Ariminensis genere Dalmatam, patria Arbensem, in aliquibus codicibus *Maurum* appellari: *Sed alicubi*, inquit, *Maurus pro Marino ponitur*. Fortasse ex Mauro Maurinus, quemadmodum ex Constantio Constantinus, ex Maximo Maximinus; ac deinde, unica littera exempta, factus est Marinus; unde accidisse potuit, ut hæc nomina *Maurus*, *Maurinus*, *Marinus* pro Synonymis haberentur. Hinc mihi oborta suspicio Marinum Antistitem Salonitanum alias *Maurinum*, alias *Maurum* appellatum fuisse, nam hujusmodi variationes ejusdem nominis, litterarum additione, vel detractone alias aucti, alias diminuti, plures in antiquis tabulis invenies. Id si verum esset, quod videri potest verisimile, haud equidem dubitarem ad Marinum nostrum referre effigiem illam in Ædícula Venantiana Lateranensi, musivo opere pictam, cui nomen *Sancti Mauri* appositum est. Joannes Ciampinus Parte 2. Monument. vet. sine ulla dubitatione affirmat Maurum, cujus est imago illa, in aliquo Hierarchiæ Ecclesiasticæ gradu constitutum fuisse; sed *an Casula*, inquit, *vel Dalmatica indutus sit, dubium redditur*. Verum si Maurum Lateranensem cum Dominio, Venantio Episcopis Salonitanis, itemque cum Joanne IV., & Theodoro Pontificibus Romanis ibidem pariter depictis conferas, clare perspicias eodem omnes Episcopali habitu, atque vestitu indutos, & pallio insuper, quod insigne est potestatis Metropolitice, ornatos esse; ut proinde dubitare non liceat, quin Maurus eundem, ac cæteri ordinem munusque Pontificium adeptus fuerit. Quorum autem ibidem visuntur imagines, quas cum Petro, & Paulo Principibus Apostolorum, itemque cum Joanne utroque, Baptista, & Evangelista, Joannes IV. appingi jusserat, eos omnes, præter Joannem & Theodorum Pontifi-

Effigies
S. Mauri
Episcopi,
in Savello
Lateranensi
picta,
videtur
referri
posse ad
Marinum
Episcopum
Salonita-
num;

A ccs

conflari solebant, sic prorsus, ut paucissimi ex Occidentalibus Episcopis ad ea convenerint; veluti in hac Synodo Nicæna, præter Osium ex Hispania, quem cum Victore, seu Vitone, & Vincentio presbyteris Romanis, imposita ab Sylvestro summo Pontifice legatione functum esse plerique existimant, præterque Nicasium Diniensem, sive Divionensem ex Gallia, Domnum Stridonensem e Pannonia, Cæcilianum Carthaginensem ex Africa, nullus Occidentalium Antistitum adfuisse legitur. Cum enim hæreses omnes, qui huiusmodi Conciliis causam, occasionemque præbuerunt, exortæ fuerint in Oriente, & nondum ad labefactandam Ecclesiam Occidentalem progressæ fuissent; id circo visum est Majoribus nostris ibidem, ubi nata essent huiusmodi monstra, coactis in Oriente Conciliis, configi, debellarique oportere. Atque ex Oriente potissimum ad ea Concilia celebranda confluebant Episcopi, quosum maxime intererat pravas illas, & nefarias opiniones ab suis Ecclesiis, vel jam grassantes depelli, vel arceri, ne illuc e finitimis regionibus proserperent. Quæ quidem contagia, quo longius aberant ab Occidente, hoc minorem sollicitudinem, curamque conventus illos adeundi afferebant Episcopis occidentalibus; præsertim cum longitudo itineris, & locorum distantia satis idoneam, quominus adessent, excusationem dabat; ne scilicet Ecclesiæ ob diuturnam præsidum absentiam aliquid detrimenti caperent. Porro ut Episcopi Daciæ, & Macedonia, Provinciis Orientis vulgo adscribi, sic Episcopi Dalmatiæ inter Occidentales numerari solebant; hinc factum est, ut hos quidem seu consuetudo, seu iusta causa Synodos œcumenicas Orientis adeundi lege ac necessitate eximeret, illos vero non item. Altera causa, cur e Salonitana, seu Dalmatica Ecclesia ad Synodum Nicænam nullus accesserit, hæc est; quod Episcopi illi ad Concilium, ut vocant, Nationale Primatis, seu Patriarchæ Romani pertinebant. Pontificum Romanorum consuetudo hæc fuit, ut nunquam per se ipsi, sed per legatos suos Conciliis Orientalibus œcumenicis præessent. Quapropter Vigilius ad quintam Synodum sane perquam honorifice invitatus cum esset, negavit moris esse Romanorum Pontificum, ut Conciliis Orientalibus præsentiam suam impertirent. Quæ autem in Conciliis œcumenicis Orientalibus adversus hæreses, præsentibus & assentientibus Sedis Apostolicæ legatis decreta fuerant, vel decerni oportebat, ea Pontifices Romani, ut confirmarent, vel præscriberent quæ decernenda essent, Concilium in Urbem ex universo Occidente, aut certe ex universa Italia, & finitimis regionibus convocare in Urbem solebant. Nam Pontifex Maximus, cum supremus sit Ecclesiæ totius Hierarcha, tum idem Patriarcha Occidentis est, & Primas totius Italix; ut nihil dicam de illius metropolitica in Provinciam, & Episcopali in Urbem, & Paræciam Romanam potestate, quæ huc non pertinet. Quare ejusdem Romani Pontificis est, ut Concilia Generalia toti Ecclesiæ indicare, iisdemque præsidere; sic Concilium nationale cogere, vel ex omnibus sui Patriarchatus Occidentalis, vel ex omnibus sui Primatus Italici Diæcesibus, ac provinciis. Jam vero cum duo saltem fuerint in Illyrico Primates constituti, Thessalonicensis, Sirmien-
sis, neutri eorum suberat Ecclesia Dalmatica, ut diximus in prima, itemque tertia Parte Prolegomenon; neque alium Primatem agnoscebat,

Pontifex
Romanus
Patriar-
cha Occi-
dentialis
&
Primas
Italix.

nisi Pontificem Romanum; eratque propterea ve-
luti quædam appendix Primatus Italici; ejusque
Episcopi Romanæ Synodi nationalis adeundæ ju-
te gaudebant. Quapropter quæ causa fuit, ut
plerique Italici, & Occidentales Episcopi a Con-
ciliis orientalibus œcumenicis abessent, eandem
fuisse arbitror, quominus iisdem interessent Epi-
scopi Dalmatiæ; nihil enim hi vel illi tanti esse
putabant id incommodi atque itineris suscipere,
& tam longe diuque abesse ab suis Ecclesiis, ut
in Orientem usque ad eas controversias dirimen-
das se conferrent; de quibus disceptandum erat
in Synodo Romana, ad quam conveniendi ea
lege tenebantur, qua obstricti erant Patriarchæ,
seu Primati Romano. Habes igitur alteram cau-
sam, quamobrem nullus ex Dalmatia Episcopus
Synodo Nicæna, vel aliis, quæ deinceps in Orien-
te habita sunt, Conciliis œcumenicis interfue-
rit. Domnus quidem Stridonensis Episcopus in-
ter Patres Nicænos annumeratur, & nomen suum
Actis Synodicis subscripsit; sed is non Salonita-
no, sed Sirmienfi metropolitæ suberat, ejus-
que Paræcia non Dalmatica Provinciæ Ecclesia-
stica, sed Pannonici Exarchatus finibus conti-
nebatur. Quamvis enim Dalmatia ex antiqua
Octaviani Augusti descriptione jus suum, nomen-
que ultra montes usque ad Savum protulisset;
non propterea tamen regio illa transalpina ve-
tus vocabulum omnino amiserat, deseratque Pan-
nonia vulgo appellari. Ac Petrus quidem Prin-
ceps Apostolorum, cum ex Urbe in Dalmatiam
Domnium misit, & Salonæ Episcopum creavit,
huius potestati Metropolitæ subjecerat quidquid
gentium ac terrarum in Dalmatia, cis ultraque
montes Christo subdidisset, & quascumque Ec-
clesias ipse fundasset; verum non liquet, utrum
Domnius vel qui proximis a Domnio ætatibus
Ecclesiam Salonitanam administrarunt, in Dal-
matia transalpina Episcopatum aliquem institue-
rint, jusque Metropoliticum ad Savum usque pro-
tenderint. Satis vero constat quarto sæculo Pri-
matis seu Metropolitæ Sirmienfis jurisdictionem
longe lateque per omnes Pannonias diffusam, &
usque ad Dalmatiam Cisalpinam fuisse prolatam,
ejusque finibus Stridonensem Ecclesiam compre-
hensam. Argumento est, quod Anemius Sir-
mienfis Episcopus in Concilio Aquilejensi, quod
habitum est anno 381. Sirmium vocat Caput
Illyrici, idest Occidentalis, ac præsertim Pan-
nonici: *Caput Illyrici*, inquit, *nonnisi Civitas
est Sirmienfis; Ego igitur Episcopus illius Civi-
tatis sum*. Quæ verba non ad Civilem solum,
sed etiam ad Ecclesiasticam urbis Sirmienfis ju-
risdictionem referenda esse declarat Justinianus
Novella xi. affirmans *Sirmii Præfecturam fuisse
constitutam, ibique omne fuisse Illyrici (Occiden-
talis) fastigium, tam in Civilibus, quam in Ec-
clesiasticis causis*. Quamvis Dalmatia, quæ pars
erat Illyrici Occidentalis, subjecta quidem fuerit
Præfecto, seu Vicario Sirmienfi, non item ve-
ro Primati, seu Metropolitæ ejusdem urbis, ut
alibi ostendimus. Itaque Domnus Episcopus Stri-
donensis, qui Synodo Nicæna interfuit, non
Salonitano, sed Sirmienfi Metropolitæ suberat.
Stridon enim erat civitas Montana, in confi-
nio posita Dalmatiæ ulterioris, seu Pannoniæ,
& Dalmatiæ citerioris; ac propterea qui de pa-
tria Divi Hieronymi in contrarias partes dispu-
tant, alii Pannoniæ, alii Dalmatiæ pro sua
quisque sententia, Stridonem attribuant. Post
Sirmium excisum altero, & quadragesimo quinci
sæculi anno, tum demum Metropolis Salonita-

Episcopi
Dalmatiæ
Primati
Romano
subjecti, ad
Concilium
Romanum
nationale
adeundi
lege tene-
bantur.

Episcopus
Stridonensis
subje-
ctus Pri-
mati Sir-
mienfi.

Primatis
Sirmienfis
jurisdictio
usque ad
Dalma-
tiam cisal-
pinam.

na montes transgressa, aliquot Ecclesias Pannonicas Sirmii Metropolitæ subjectas ad suam ditionem adjunxit, ut alias diximus, & suis deinde locis, ac temporibus explicandum erit.

Marinus
tum ali-
quot Dal-
maticæ Epi-
scopis
Concilio
Romano
sub Sylve-
stro inter-
fuit.

Igitur neque Marinus, neque ullus ex Episcopis Dalmatiæ ad Concilium Nicænum adierunt; nullus tamen dubito, quin Marinus Salonitanus Antistes, cum aliquot Episcopis Provinciæ Dalmaticæ, Romam convenerit ad Synodum Nationalem, quam eodem anno post Nicænum Concilium Sylvester Pontifex Maximus indixit, ut Arianam hæresim suprema, & Pontificia auctoritate configeret, itemque Acta, & decreta Nicæna confirmaret. Huic Synodo adfuisse ajunt Episcopos supra ducentos, quinque & septuaginta, quorum tamen ne unus quidem nominatur; quippe cum Episcopales subscriptiones interciderint. Titulus Synodo Romanæ præpositus Constantini præsentiam falso declarat, quem Severinus Binius hac nota censoria perstrinxit. *Is, qui titulum huic Concilio præfixit, in eo, quod illud Romæ in præsentia Constantini Imperatoris celebratum fuisse aperto profitetur, plurimum a veritate aberravit. Nam dum singuli Episcopi clarissimis congrariis, & donativis ab Imperatore remunerati Nicæa discessissent; Imperatorem isthinc Byzantium profectum, aliquandiu in Oriente permanisse ex Nicephoro aliisque asserit Baronius n. 196. an. 325. Hæc verba Canonis primi, sub præsentia piissimi ac venerandi principis Constantini Augusti, causam errandi præbuerunt: retulit enim illa imprudens ad verbum anathematizamus, quæ ad verba antecedentia, apud Nicæam congregatum, verissime referenda ex prædictis liquido constat. Tollenda est igitur ea interpunctio, quæ allegata verba a se invicem disjungit.* Exstant duæ Epistolæ, altera Patrum Nicænorum ad Sylvestrum, a quo quæ apud Nicæam sancita fuerant, ut approbentur, suppliciter petunt; altera Sylvestri ad Nicænos, qua eorundem decreta firma, & rata esse jubentur. Sed neutra viris eruditis probatur, qui haud obscura falsitatis indicia in utraque deprehendunt. Cæterum Synodum Nicænam Romanæ & Apostolicæ Sedis auctoritate confirmatam, & approbatam fuisse nemo inficiabitur; idque non solum suadet Canon Ecclesiasticus longe antiquissimus apud Socratem lib. 2. cap. 3. qui plenissime vetat decreta absque sententia Episcopi Romanæ Ecclesiæ sanciri; sed etiam diserte affirmat Felix Papa III. Epistola quarta his verbis: *Domino ad Beatum Petrum Apostolum dicente: Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo Ecclesiam meam: eam vocem sequentes trecenti decem, & octo Patres, apud Nicæam congregati; confirmationem rerum atque auctoritatem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ detulerunt.*

Rebus publicis interitu Licinii pacatis, rebusque Christianis in Concilio Nicæno, quoad ejus fieri potuit, compositis, Constantinus totius Imperii Romani Dominus, atque arbiter, cogitationem, animumque ad Provinciarum, & magistratuum descriptionem convertit. Quatuor Præfectos Prætorio instituit, quorum auctoritati, & regimini Romanus Orbis subesset universus, quadripartito divisus. Ex his uni, quem Præfectum Prætorio Illyrici nominavit, integrum solidumque Illyricum commisit. Novam quamdam Illyrici formam ac descriptionem invexit; Provincias quidem aliquas Illyrico detraxit, sed multo plures, & nobiliores adjecit. Thraciam, Mæliam inferiorem, cum Scythia Pontica Illyrico ademptas Præfecturæ Prætorianæ Orientis attri-

Illyrici Sacri Tom. II.

buit. Harum Provinciarum detractioem compensavit, adjunctis ad jus nomenque Illyricum Macedonia, Thessalia, Achaia, cum omni Peloponneso, Epiro utraque, & Creta cum insulis fere omnibus Ægæi maris Jonique; atque ut Illyricarum Provinciarum numerum augeret, particulam quamdam Dalmatiæ excemit; paludi-Labeatum, & Driloni fluviò fere interjectam, ex qua novam Provinciam fecit, eamque Prævalim appellavit. Ita Provinciæ Illyrici fuerunt omnino septemdecim, quas Sextus Rufus in Breviar. nominatim percenset. *Provincias habet Illyricus septem, & decem, Noricorum duas, Pannoniarum duas, Valeriam, Saviam, Dalmatiam, Mæliam, Daciarum duas; & in Diocesi Macedonia septem* (quas Constantinus adjecit) *Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiri duæ, Prævalis, & Creta.* Dalmatia eisdem fines retinuit, quibus illam Octavianus Augustus circumscripserat, a mari Adriatico usque ad Savum in Septentrionem prolatam; nisi quod Urbium & agrorum quod satis esset ad exiguum Provinciam conficiendam, Prævali concessit.

Provincia
Illyrico
per Con-
stantium
detractæ
& adjecit.

Provincia
Illyrici
septemde-
cim.

Reliqua Marini Acta persequamur. Annus 326. cum Illyrico, tum Italiæ ex adventu, præsentiaque Constantini perquam salutaris fuit; eo quippe anno leges multas Reipublicæ, Ecclesiæque saluberrimas sancivit, Heracliz in Thracia III. Non. Februarii, Sirmii in Pannonia Idibus Martiis, Aquilejæ pridie Nonas Aprilis, Mediolani incunte Julio, Romæ demum VIII. Id. Quintiles; ubi etiam vicennalia Imperii Augustalis, ingenti, & magnifico apparatu celebravit, ut docet Idatius; quæ quidem, quamvis invito, & reclamante Senatu populoque Romano, nulla priscæ superstitionis labe inquinari voluit. Inde in Illyricum regrediens, cum in Istriam venisset, & Polæ in urbe perantiqua ac nobili reipublicæ caussa versaretur, nimia credulitas insignem ejus nomini maculam inussit. Namque Crispum Cæsarem ex priori conjuge Minervina fillum, egregia juvenem indole & bellicis laudibus clarum, Faustæ novercæ calumniis circumventum supplicio affecit. Quod Ammianus & plerique apud Polam, id Zosimus Romæ factum asserit. Nec diu innocentis ultionem distulit Deus; quippe consequens annus Faustæ, quæ privignum falsi, & nefarii flagitii accusaverat, necem attulit. Si quidem Constantinus Augustæ libidine, ac fraude comperta, iustas ex ea expetiit pœnas. Ex Istria in Illyricum revertitur, & intra finem vertentis anni Pannoniam adiit; Decembri mense exeunte eum Sirmii fuisse lex ibidem data confirmat. Ratio itinerum vulgo Antoniniana viam describit, quæ Aquileja per Istriam Salonas, & Salonis Sirmium deducit. An Constantinus ex Istria in Pannoniam revertens hanc viam Dalmaticam injerit, mihi compertum non est; illud sine ulla dubitatione videor mihi affirmare posse Marinum Episcopum Salonitanum cœpisse plurimum com-
modi, & adjumenti ad rem Christianam amplificandam, ex beneficentia, propitiæque voluntate Constantini, vel per Dalmatiam transeuntis, vel certe in finitimis regionibus Illyrici commorantis; qui annum proximum magna ex parte in Macedonia, & Dacia transegit, ut leges Thessalonicensis, & Sardicensis anno 327. conditæ declarant; quippe per eos annos haud segnus ad comprimendam hæreticam pravitatem, quam ad profligandam Ethnicorum superstitionem incubuit. Itaque Marinus pacatis illis, propitiisque temporibus egregie usus, Constantino auspice &

Constanti-
nus ex O-
rientis in
Italiam
profectus
Illyricum
obvia

Crispum
filiū falsi
criminis
accusatum
interfecit.

In Illyri-
cum re-
vertitur

Marinus
Constanti-
ni bene-
ficientia

& tempo-
rum cran-
quillitate
bene usus

Ecclesiam
Salonita-
nam fel-
litate san-
ctaeque ad-
monitione
vit.

adjutore, divinum cultum mirifice auxit, Cleri
populique mores ad normam veteris disciplinae,
eamque regulam, quam Nicænae Romanae Syn-
nodi canones præscripserant, diligenter compo-
suit; Ecclesiam denique suam sanctissime admini-
stravit, quam ab omni hæreseos labe intactam,
optimis legibus, atque institutis florentem ex hac
vita decedens reliquit.

§. II.

Martinus I. Episcopus Salonitanus XXIV.

Ariana
Lues Pan-
noniam
invasit.

Arius
exul apud
Illyrios

Valens, &
Ursacius
percepit
Arii.

MArino rebus humanis exempto susceptus est
Martinus, cujus initia referenda censu-
mus ad annum circiter duodevigintiæm sæculi
quarti. Hujus Pontificatus in ea tempora difficil-
lima, & Ecclesiæ gravissima incidit, cum lues
Ariana ex Oriente in Occidentem grassari cœpit,
& Pannoniam potissimum pervasit; quo propius
autem id contagii aberat latiusque serpebat, hoc
intentiori cura, & vigilia opus fuit Martino Sa-
lonitano Episcopo, ne quæ in Dalmatiam irrepe-
ret, & gregem sibi commissum inficeret. Philo-
storgius apud Tillemontium Tom. VI. not. XI.
in Concilium Nicænum tradit Arium jussu Con-
stantini exulasse apud Illyrios, quo longius ni-
mirum Alexandria abesset, qua in Urbe nefariæ
suz opinionis vulgandæ initium fecerat, & plu-
rimas maximasque turbas excitaverat. Id si ve-
rum est, dubitari non potest, quin Arius Illy-
ricum pestifera illa contagione infecerit; & erro-
ribus disseminandis quamplurimos a recta in Deum
fide abduxerit; ac præsertim quidem in Panno-
nia, ubi duos nactus est discipulos sibi ad omnia
obsequentes, quos sua impietate imbueret. Hi
fuere Ursacius, & Valens impii & imperiti ado-
lescentes, ut eos appellant Patres Sardicenses in
Epistola ad Julium Pontificem, *etate ac moribus
juniores*, ut eosdem vocat Synodus Alexandrina
apud Athanasium; qui se non modo in Arii di-
sciplinam tradiderunt, sed penitus in ejusdem con-
suetudinem, & familiaritatem insinuarunt. Pres-
byterorum ordine ob commissa flagitia depulsi
cum essent, ob egregiam Arianae perfidiæ operam
navatam, & scilicet Principum Arianorum opi-
bus, & potentia freti, viam sibi ad Episcopatum
munierunt. Id tradit Athanasius in epistola ad
Episcopos Aegypti, & Libyæ: *Ursacius, & Va-
lens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores,
Religionis rudimentis imbuit ipse Arius, cum de
gradu Presbyterii fuissent antea dejecti, postmo-
dum ob impietatem Episcopi sunt designati*. Ita-
que Valens quidem Mursæ in Pannonia inferiori,
Ursacius vero Singiduni in Mæsia superiori
Episcopatum obtinuit. Et anno quidem 335. E-
piscopalem Ordinem jam adepti erant, cum in-
terfuerunt Conciliabulo Tyrion, adversus Atha-
nasium ab Eusebianis habito, in Urbe Phœnicæ
celeberrima; a quo decreta est legatio Mareotica
Ursacio, & Valenti, datumque negotium, ut
cum aliis quatuor Episcopis Eusebianæ factionis
de quibusdam criminibus quæstionem haberent,
quæ in Urbe, & Paræcia Mareotide ab Athana-
sio patrata Ariani confuxerant. Hi ergo Arianae
hæreseos vulgandæ mire cupidi, hac illac circum-
cursando, & Orientis, Occidentisque provincias
assidua peragratione, alias ex aliis obeundo, hanc
pestem longe lateque disseminabant: *hos non ces-
sare ajunt Sardicenses in eadem Synodica ad Ju-
lium Epistola, adulterina doctrina letalia semina
spargere*. Atque ut Ursacius Mæsiacæ, sic Va-

lens Pannonicæ Ecclesiæ depravandæ partes præci-
puas sibi assumpserant;isque etiam eo impuden-
tiæ atque audaciæ progressus fuerat, ut contra
quam vetabant Canones Nicæni, relicta Mursensi
in sedem Aquilejensem invadere, eandemque Aria-
na perfidia pollueri conaretur; ut iidem Sardi-
censes in iisdem litteris testantur. Hinc existima-
ri licet, quanta ex propinquo labe ac pernicies
Ecclesiæ Dalmaticæ immineret. Neque ad eam
calamitatem avertendam multum præsidia Con-
stantino expectari poterat, qui cæteroquin per eos
annos frequens versabatur in Illyrico, ut leges ab
eo Sirmii, Naissi, Sardicæ, Singiduni constitu-
tæ declarant; quippe egregius ille ardor, quo A-
rianos persequi cœperat, aliquantulum deferbue-
rat. Nam nimia credulitas, quæ in optimi cu-
jusque mentem facillime irrepit, Constantinum
impulit, ut aures accommodaret, fidemque ha-
beret non solum Eusebio Nicomedienfi Episcopo
Arianorum partium principi, aliisque ejusdem
factionis Episcopis, sed etiam ipsi Arii; & hunc
quidem, ceterosque confessione ficta, ac subdo-
la, & perjurio insuper interposito fidem Nicæ-
nam profitentes, ab exilio revocaverat. Arii re-
stitutionem alii in annum duodevigintiæm, alii
in trigintiæm, alii in alios quarti sæculi annos
conjiciunt. Sed Arii fraus & malitia minime fe-
sellit Athanasium, qui nullis precibus, aut mi-
nis adversariorum adduci potuit, ut fraudulen-
tum, ac perjurum hæresiarcham in Ecclesiam,
suamque communionem reciperet: Id quod Aria-
norum odium ac rabiem in Athanasium vehemen-
tius exaruit, eidemque exilium a Constantino
concivit. Hinc vero cum Arianorum audacia ani-
mique crevissent, variis conventiculis habitis, &
Athanasium falsis criminationibus, & fidem Ni-
cænam, cum aperte non liceret, cuniculis oppu-
gnare institerunt, ambiguis in id formulis mali-
tiosisque compositis, quibus se jurare in verba
Patrum Nicænorum simulabant. Cum itaque fraus
& perfidia Ariana impune dominaretur, Constans
nefariæ, subdolæque coitionis ignaro, ac
propterea connivente, aut certe non iis, quibus
oportuerat, poenis in homines impios animadver-
tente, facile intelligi potest, quantopere laboran-
dum esset Martino Episcopo Salonitano, ut con-
tagionem illam quaquaversus grassantem arceret,
omnemque illi ad Dalmaticam Ecclesiam aditum
intercluderet; præsertim cum Valens, & Ur-
sacius vel per se ipsos, vel per suos emissar-
ios suæque impietatis ministros, in omnem
finitimæ Dalmatiæ depravandæ occasionem immi-
nerent. Quando igitur cessabat Imperator, eo-
que non urgente, cum Præfecti, & Magistratus
de pristina vigilantia, ac severitate remisissent,
omnis gravissimi hujus periculi propulsandi aver-
tendique cura, & sollicitudo in Episcopos Dal-
matia, ac præcipue in metropolitam incubuit.
Is in omnem Provinciæ sibi commissæ partem in-
tentus, urbes, & vicos assidue obeundo, populos
erudiendo, admonendo, hortandoque, ut ab he-
reticorum congressu colloquioque sibi caverent,
impiis illorum conatibus egregie obstitit, vias-
que omnes Arianae perfidiæ obstruxit. Atque id
etiam causæ fuisse arbitror, quamobrem Constans
minori, quam necesse fuerat, diligentia in-
tentum se præbuerit ad investigandas ac detegen-
das Arianorum technas, & fallacias; quod per
ea tempora cogitationem omnem curamque ad
Byzantium instaurandum, augendum, ornandum
converterat; quam Urbem, translata illuc Im-
perii sede, nunquam deinde, quoad vixit, aliis
atque

Arianam
hæresim
late pro-
pagant.

Valens
sedem A-
quilejen-
sem inva-
dit.

Periculum
Ecclesiæ
Dalmati-
cæ ab Ur-
sacio.

Arius ab
exilio re-
vocatus.

Athana-
sius in exi-
lium pul-
sus.

Cura, &
sollicitu-
do Martini
Ep. Salo-
nit. ut
Arianam
lucem
a Dalma-
tia arce-
ret.

Urbs
Constanti-
nopolis
condita.

atque aliis ædificiis publicis ac privatis amplificare, ac pene totius Orbis spoliis locupletare destitit; sic ut Romam amplitudine, ac magnificentia exæquaret. Eam v. Id. Majas, anno 330, ut docet Idatius in Fastis, ingenti Episcoporum frequentia, & populorum concursu, apparatuque quam amplissimo dedicavit. Lege autem lata, & in lapideam columnam incisa, novam Romam, ut refert Socrates, nominari jussit; cum cæteroquin conditoris nomine vulgo appellata sit Constantinopolis. Anno 336. Arius turpissima morte pœnam suis dignam sceleribus tulit; nam ut communionem ab Alexandro Constantinopolitano Episcopo per vim extorqueret, frequenti stipatus satellitio, ad Ædem Cathedralē dum properat, infamem vitæ exitum habuit. Nec vero Arii interitu extincta est hæresis Ariana; sed potentissimos Patronos, ac propagatores nacta, Eusebium Nicomediensem, Ursacium, & Valentem, aliosque Orientis Episcopos, eundem tenuit cursum; & alias ex aliis in Oriente regiones appetendo, latius proserpsit; ac proinde nihil vigilantie industriæque intermittendum fuit Martino Salonitano, cæterisque Dalmaticis, & Occidentalibus Episcopis, ut eam a progressu arcerent, suasque Ecclesias ab hujusmodi labe intactas servarent.

Constantinus anno Christi 337., ætatis suæ quarto, & sexagesimo, Imperii altero & trigesimo, ipso Pentecostes die xi. Kal. Junias, apud Nicomediam, in villa suburbana, cui nomen erat Achironæ, pie sancteque ex hac vita decessit; cum antea Athanasium, qui Treviris exulabat, in Sedem Alexandrinam restitui jussisset. Imperator sane optimus, ac dignus, ex quo Imperatores, ac Reges Christiani virtutum omnium, qui in eam celsissimam dignitatem cadere possunt, & præsertim religionis tuendæ, ac propagandæ exemplā sumant; quippe Christianam religionem non minus impense fovit, quam Ethnicam superstitionem afflixit; ac dubium reliquit, plurane templa arasque inanum Deorum everterit, an Christo sanctisque martyribus excitarit. Si quid interdum deliquit, id aliorum fraudi, ac malitiæ attribuendum est; qui ab optimo Principe per dolos, & fallacias illud aliquando extorserunt, quod ab ejus clementia, pietate, sinceraque religione longissime abhorrebat. Ecclesia Dalmatica, & Occidentalis egregium sane Patronum, & Orthodoxæ fidei defensorem amisit; sed hanc jacturam sarfit tum Constantinus, tum præsertim Constans, qui fidem Nicænam impensius etiam, quam Pater, ac studiosius coluit, perpetuoque defendit; quare quoad Constans vixit, Hæresis Ariana in partibus Orientis se continuit, & nusquam aditum invenit, qua in Dalmatiam, Italiam, cæterasque Occidentales Ecclesias irrumperet. Constantinus igitur ex Fausta Maximiani Herculi filia liberos tres Imperii hæredes reliquit, qui a Patre acceperunt Orbem Romanum trifarium divisum. Constantinus natu maximus Hispaniam, Galliam & Britanniam obtinuit; Constantius a freto Propontidis quidquid Romanorum erat in Ortum spectans, scilicet Asiam minorem, Orientem proprie dictum, cum Ægypto sortitus est; Constans natu minimus inter utramque medius imperavit, Africam, Italiam, & Illyricum omne cum Thracia adeptus.

Marco extincto, Pontifice paucorum mensium post Sylvestrum, in Cathedram Romanam successit Julius anno eodem 337., qui nihil habuit

antiquius, quam ut ex Episcopis Occidentalibus Synodum Romanam cogeret, qui & Fidem Nicænam confirmarent, & Arianum dogma novo anathemate configerent. Episcopos ad centum, & sexdecim convenisse ajunt, inter quos annumerandum censo Martinum Salonitanum Episcopum, qui Primatis sui, & Patriarchæ Romani litteris invitatus, cum aliquot Dalmatiæ Episcopis eidem Concilio, opinor, interfuerit. Sed præter quatuor aut quinque Episcopos, cum in actis nulli alii nominentur, ut cæterorum, sic Martini nomen & subscriptio abest; vel quod neutrum in Tabulas Synodicas relatum fuerit, vel quod utrumque in apographis prætermisum sit Librariorum incuria. Haud sane ignoro hanc Synodum Romanam ab hominibus criticis spurriam, & commentitiā haberi, cum in ea falsa Consulium, & quorundam Episcoporum nomina, & vitiatas Chronologicas notas inveniant. Sed Baronius, Binius, aliique, correctione aliqua adhibita, eandem ab omni suspitione falsitatis vindicare conantur.

Porro Constantinus fratrum maximus, Nicænæ Fidei egregium se vindicem præbuit, & Athanasium, quem vivente adhuc Patre Treveris humaniter, & perhonorifice acceperat, cum litteris commendatitiis ad Alexandrinos remisit; & Constantio atque Arianis invitis, in sedem Pontificalem restituit an. 338; sed præclaris illius cæptis ingentem labem inussit insana imperii amplificandi cupido; qua stimulante bellum intulit fratri suo Constanti. Dum apud Aquilejam cupidius, quam cautius in hostes invehitur, excussus equo, & vulneribus confectus interit anno 340, vel intra finem Martii mensis, vel Aprili incunte, nondum Imperii triennio expleto. Sunt qui hujus belli causam in Constantem conjiciunt, a quo Fratrem per insidias interfectum tradunt. Post interitum Constantini Junioris, Orbis Romanus bipartito dividitur. Constantius, qui per ea tempora cum Persis bellum gerebat, Orientem omnem in sua potestate retinuit; Constans Occidentem adeptus, quas Fratri ademerat Provincias, ad suam ditionem adjunxit. Illyricum integrum cum Dalmatia sub Imperio Constantis permansit, qui nihilo segnius, quam Frater, Catholicæ Religionis patrocinium suscepit.

Martinus Episcopus Salonitanus anno 340, ut docet Catalogus Romanus, diem suum obiit, qui cum vitam duxerit omnibus sanctimonie notis insignem, tum vero sua perfecit vigilantia, cura, & sedulitate, ut ne qua labes e finitimis provinciis Ariana peste infectis, Ecclesiæ Dalmaticæ adhæresceret.

CAPUT SECUNDUM.

Maximus III. Episcopus Salonitanus XXV.

§. I.

Maximi orthodoxa, & sincera in Deum Fides.

Hunc cæteri quidem Catalogi Martinum II. vocant, Romanus alterutro nomine appellari posse tradit; & ne putes, quæ nominum est, personarum variationem esse, non desunt vetera exemplaria, in quibus unus omnino idemque alias Maximus, alias Marinus dicitur; nam S. Maximus Patruelis Diocletiani Imperatoris, qui cum Claudio fratre præclaram pro Christo mor-

Justus I. Pontifex Romanus Concilii Romanum cogit, cui Martinus Episcopus Salonitanus interfuit.

Constantinus Junior bellum cum Fratre gerens in acie interit.

Martinus Ep. Salonitanus obiit.

Arii morte

neque Ariana hæresis extincta est,

neque Martini vigilantia, & sollicitudo diminuta.

Constantinus obiit

post Athanasium restitui jussit.

Constantinus, & Constans paternæ religionis egregii imitatores

Imperium tripartito divisum.

Maximus
Episcopus
Salonit.
ab aliqui-
bus dictus
Marinus
11.

Epistola
Semiaria-
norum ad
Maximum
Salona-
rum Epi-
scopum.

mortem oppetlit, in plerisque codicibus, & Martyrologiis Maximi nomen retinet; at Maurolycus codices nescio quos hæctus cum esset, in his illum appellatum esse Marinum invenit.

Maximi Episcopi Salonitani Fidem orthodoxam in dubium ac suspensionem vocat Epistola Semiarianorum Antistitum, qui cum a Patribus Sardicensibus secessionem fecissent, Philippopolim in Thracia convenerunt, & Concilio Sardicensi œcumenico ac legitimo, Conciliabulum falso ab illis dictum Sardicense cum opposuissent, ex eo litteras encyclicas cum ad alios Episcopos, tum ad Maximum Salonarum Dalmatiæ Episcopum dederunt, subjectas huic titulo: Gregorio Alexandria Episcopo, Amphioni Nicomediæ Episcopo, Donato Carthagini Episcopo, Desiderio Campaniæ Episcopo, Fortunato Neapolis Campaniæ Episcopo, Eutychio Arimini adeno Campaniæ Episcopo, Maximo Salonarum Dalmatiæ Episcopo, Sympheronti, & omnibus per Orbem terrarum Confacerdotibus nostris, Presbyteris, & Diaconibus, & omnibus, qui sub cælo sunt in Ecclesia Catholica, Episcopi, qui a diversis Orientalium provinciis, idest provincia Thebaida, & provincia Palæstina, Arabia, Phænice, Syria, Mesopotamia, Cilicia, Isauria, Cappadocia, Galatia, Ponto, Bithynia, Pamphilia, Paphlagonia, Caria, Phrygia, Pisidia, & ex Insulis Cycladum, Lydia, Asia, Europa, Helleponto, Thracia, Hæmimonto, ad Civitatem Sardicam congregati Concilium celebravimus, in Domino æterna salus. Caput autem Litterarum; sibi iustas causas fuisse, cur Sardica secederent, eorumque congressum vitarent, qui se Marcelli Ancyran, & Athanasii Alexandrini hominum impiorum, & facinorosorum communione polluerant; utrumque calumniis, & conviciis onerant, conventui Sardicensi turpissime maledicunt, Osium Cordubensem, Paulum Constantinopolitanum, Protogenem Sardicensem, aliosque Nicænæ fidei propugnatores egregios contumeliis omnibus insectantur. Nec Julio Pontifici Romano parcent, quem damnant, segregantque se ab ejus societate; horum vero omnium aditu, colloquio congressuque, per summam temeritatem, Christianis omnibus interdiciunt; neque aliam, nisi quam ipsi huic Epistolæ subjiciunt, formulam fidei profitendam esse denunciant, quæ quidem a Catholica veritate longe propius, quam hæresis Ariana, abesse videbatur. Hinc factum est, ut qui blasphemiam Arianam exosi, & execrati, minus impie de Filio Dei sentiebant, hi, quasi medii interjectique inter Catholicos & Arianos, dicti fuerint Semiariani. Nunc vero, an futurum fuisse censcas, ut Episcopi illi, qui Philippopolim convenerant, hæc litteras nominatim ad Maximum Salonarum Episcopum mitterent, nisi Maximus in eorum societatem nomen dedisset, & in eodem, atque illi, errore versaretur? Fateor equidem hanc Epistolam ex decreto illius Conciliabuli jussam esse perferri ad Maximum, id quod declarat ipsamet inscriptio; sed nego satis argumenti hoc esse, cur eum Semiarianæ communione ac labe infectum fuisse credamus; nisi forte existimes Fortunatum Neapolis, Desiderium, & Eutygium Campaniæ Episcopos, in eadem culpa, & in eodem Semiarianorum numero ponendos esse. Ac Fortunato quidem cum Schismaticis illis nullius rei commercium fuisse, ac ne tenuissimum quidem hæreseos suspensionem adhæsisse satis superque declarat morum integritas, vitæque sanctimonia adeo

Semiaria-
ni unde
appellati.

perspecta, & testata, ut eidem Majores nostri cœlitum honores decreverint; Ecclesia vero Neapolitana, inde usque ab ejus obitu, illum in numero Divorum habuit, ac diem decimamquartam Junii ejus nomine consecravit, eique in Fastis, & Catalogis Episcoporum titulum Sancti adscripsit. Huic incontaminatæ fidei, ac virtutis eximie testimonium tribuit Joannes Diaconus: *Fortunatus Episcopus nonus sanctissimus extitit vita, sanctissimis orationibus diu nocteque indefinenter agens, regna Cælorum, sicut desideravit, adeptus est, qui sepultus foris urbem quasi ad stadia quatuor. Deinde post longo tempore populi patrocinia ejus petentes ab Ecclesia sui nominis consecrata transferentes, per manum Pontificis collocarunt in Ecclesia Stephaniana partis dexteræ, introducuntibus sursum; ubi & oratorium in Caput Catacumbæ. Idem opinari licet de fide incorrupta, & sanctitate haud vulgari, tum Desiderii, & Eutychie Episcoporum Campaniæ, quamvis quarum civitatum Episcopi fuerint compertum non sit; tum etiam Maximi Episcopi Salonitani, in quem ex inscriptione illius Epistolæ nulla cadere potest suspicio; nisi in eandem suspensionem crimenque vocaveris, non modo Fortunatum & duos illos Campaniæ Episcopos, sed omnes etiam per Orbem terrarum confacerdotes, idest Episcopos, ad quos itidem directa fuit eadem Epistola. Non continuo igitur, si hujusmodi Epistola inscripta est Maximo, is compellendus est in eorum gregem, ac societatem, qui se ab orthodoxis Episcopis segregaverant. At vero quid causæ fuisse dicemus, quamobrem Semiariani illi hæc litteras non solum ad Episcopos suarum partium, sed etiam ad eos, qui ab Ariana hæresi longissime abhorrebant, & speciatim ad Maximum Salonæ, itemque ad Fortunatum Neapolis Episcopos mittendas esse censuerint? Qui Sardica Philippopolim discesserant, seque ab Episcopis Catholicis sejunxerant, id in primis sibi agendum, in eoque maxime laborandum putabant, ut Conciliabulo Philippopolitano, schismaticæque coitioni fidem, & auctoritatem quoquo modo adjungerent; & quamplurimos possent e Catholicis Episcopis, sive blanda suasionem pellectos, sive dolo ac fraude circumventos ad suas partes aggregarent. Itaque ut ignavis imperitisque fucum facerent, conventum illum in Thracia apud Philippopolim habitum per summam impudentiam, ac temeritatem appellarunt Sardicensem; hunc titulum sane speciosum suffurati e Concilio Sardicensi, quod & legitimum esse, & Julii Pontificis Maximi auctoritate convocatum, & Imperatoris utriusque Constantis, & Constantii jussu coactum inter omnes constabat. Deinde ut huic conventiculo Concilii generalis, & œcumenici etiam, si superis placet, vim nomenque adsciscerent, in titulo Epistolæ Synodicæ præposito, Provincias Orientis fere omnes recensent, e quibus Episcopos ad eam synodum convenisse innuere volebant; perinde quasi totus Oriens in unum contra Nicænæ Fidei propugnatores conspirasset. Id Baronius ante nos animadverterat an. 347. num. lxxviii. *Vides ex his plane Arianam cum dolo jactantiam; qui enim semel mentiendo unius civitatis suffurati sunt nomen, ut diceretur ab eis scripta fides & professio Sardicensis, non sunt veriti provinciarum quoque sibi tot nomina vindicare, & plures nominari provincias, quam essent Episcopi.* Huc accedit, quod Episcopi Orientales Palæstinæ, Arabiæ, Thraciæ, quos Schis-*

Fortunatus
Episcopi
Neapoli-
tani fan-
ctitas.

Philippopolitano
Conciliabulo

titulus
Concilii
Sardicensis
perdolum,
ac
malitiam
inscriptus.

Palæstinæ,
Arabie &
Thraciæ
Episcopi

ma-

Sardiceni
concilio
interfue-
runt, item
que Isau-
ria, Gala-
tia, &
Pamphy-
lia.

Semitariorum
arrogantia.

matici illi suo Conciliabulo interfuisse impudentissime mentiuntur, ad verum legitimumque Concilium Sardicense convenerunt, ut inscriptio Epistolæ Synodicæ ad Ecclesiam Alexandrinam testatur. His adde Episcopos Isauriæ, Galatiæ, Pamphylæ, teste Athanasio in Apologia secunda, quos itidem suarum partium fuisse Philippopolitani illi mendaciloqui gloriantur; quare huic Conventiculo sex ipsas Orientis Provincias falso adscriptas detrahi oportet; quin immo, si fides habenda sit libello synodico, nulla fere Orientis Provincia fuit, ex qua non convenerint Episcopi ad Synodum Sardicensem, quorum omnium suffragiis, ut in eodem libro scriptum est, Athanasius cæterique absoluti sunt, & in eum gradum restituti, ex quo illos Eusebiani per fraudem, & calumniam dejecerant; simulque in calumniatores poena conversa, quam Sanctis, & innoxiiis Viris irrogaverant. Iidem porro Eusebiani quemadmodum suo Conciliabulo nomen œcumenici Concilii, ita sibi jus plenissimum arrogare jubendi, ac vetandi, legesque præscribendi omnibus per orbem terrarum confacerdotibus, idest Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, & omnibus, qui sub cælo sunt in Ecclesia Sancta Catholica; & perinde ac si universalis Ecclesiæ unum in locum congregatæ partes agerent, nomenque sustinerent, verba illa usurpant supremæ auctoritatis, seu potius temeritatis, & arrogantæ plena. Nos, qui Ecclesiis Sanctis præsidemus, populi que rectores sumus, hæc vobis ex aperto mandamus &c. Itaque sub ementito Concilii Sardicensis, & œcumenici titulo sperabant se incautis obrepere posse, eisdemque pro vera, ac legitima Synodo, spuriam illam, & Schismaticam coitionem obtrudere, quo plures nimirum Episcopos ab Ariano dogmate longissime abhorrentes ad suas partes fallente mendacio pertraherent. Incredibile dictum est, quanto Eusebiani studio flagrant sectæ suæ propagandæ, & numero illustrium Episcoporum, & Ecclesiarum augendæ; atque ob hanc causam, quemadmodum antea cum Meletianis adversus Catholicos societatem coierant, sic in hac pseudosynodo Sardicensi Epistolam sæpius laudatam etiam Donato Carthaginis Episcopo inscribi, ad eumque afferri voluerunt, ut Donatistas Schismaticos hujusmodi litteris ad se se pellicerent, suamque ad factionem aggregarent. Donatistas autem nulla Ariani dogmatis contagione infectos fuisse, illud argumento est, quod, cum Fortunius, & Cresconius Donatistarum Episcopi datis ad suos e Sardicensi Concilio litteris gloriarentur, idque indicio esse dicerent Majores suos cum Orientalibus Episcopis Ecclesiastica communione junctos fuisse; illis ut hanc gloriolam eriperet, Augustinus respondit, Concilium illud ex Arianis conflatum fuisse; ac proinde tantum abesse, ut inde gloriandi causam arripere possint, ut potius, si saperent, eos pudere incredibiliter deberet Ariani illius consociationis, quam totus Orbis Catholicus respuendam, & execrandam esse ducebat. Sardicense Concilium Ariatorum fuit, aiebat Augustinus lib. 3. contra Cresconium cap. 34., quod notum jamdiu est, ut habemus in manibus, contra tractum maxime contra Athanasium Episcopum Alexandrinum Catholicum, qui eorum errorem ex ipsa Civitate ortum præ cæteris acriter arguebat, & refellebat. Non igitur mirum, si illi hæretici Donatum sibi adsciscere tentaverunt, quos per totum Orbem Catholica damnabat Ecclesia. Si autem Donatistæ eadem, atque Ariani opinionum

infantia laborabant, Augustini responsio nihil apud eos valuisset, qui Arianos non in hæreticorum loco ac numero ducerent, sed recte illos & sentire, & docere existimarent. Arianos igitur hæreticos fuisse, & damnatos ab Ecclesia Catholica convenerit oportet inter Augustinum ac Donatistas; inde consequens erat nihil argumenti, seu præsidii ad sui Schismatis defensionem elicere posse Donatistas ex litteris illorum, quos Augustinus Arianos esse sejunctosque ab Ecclesia ostendit; & quod sibi gloriæ ducebant, id probro illis, & crimini esse debere contendebat. Donatus vero Episcopus Carthaginensis, ad quem missa est Epistola Concilii falso dicti Sardicensis, tantum aberat ab Arianis, ut Augustino teste, sine ulla ambiguitate profiteretur Dei Filium Patri esse consubstantialem, quæ vox semper habita fuit, veluti quædam tessera, professioque apertissima Nicænæ fidei adversus Arianam perfidiam; quamvis idem visus sit Hieronymo quidem, minus recte de Spiritu Sancto scripsisse, Augustino autem de Filio etiam secus, ac docet Fides Catholica aliquid sensisse: cæterum neminem fuisse Donatistarum Augustinus testatur, qui hunc Ducis sui ac Magistri errorem secutus fuerit. Exstant scripta ejus, inquit Augustinus de hæresibus cap. 69. ubi apparet eum, etiam non Catholicam de Trinitate habuisse sententiam, sed quamvis ejusdem substantiæ, minorem tamen Patre filium, & minorem filio putasse Spiritum Sanctum. Verum in hunc, quem de Trinitate habuit, ejus errorem Donatistarum multitudo intenta non fuit, nec facile ex eis quisquam, qui hoc illum sensisse noverit, invenitur. Cæterum cum Vandali Ariani Africam occupassent, Augustinus tradit Donatistas profiteri solitos se quoque in eadem esse opinione, sectamque Arianam sequi; sed aliud re ipsa, atque animo sentiebant; aliud palam, & specie simulationis ostentabant, ut temporari servirent, ejusque gentis rerum dominæ favorem, ac patrocinium sibi conciliarent: id quod illis Augustinus jure meritoque exprobrabat. Eandem fictam, simulatamque impiæ hæreseos professionem, tum etiam a Donatistis temporis causa usurpatam fuisse arbitror, cum post Constantis interitum, Constantius rerum omnium potitus Ariani impietatis defensione suscepta, palam aperteque Catholicis bellum indixit; ac propterea Epiphanius schismaticæ illius turpissimæ prævaricationis ignarus, ratusque Donatistas vere, & ex animo dicere, quod fecte, & simulate profitebantur, eos Ariatorum erroribus imbutos fuisse scripsit. Quamvis igitur Donatistæ ab Arianis & verbis, & sententiis longe diffiderent, hi tamen illos, ut in suum errorem perducerent, & Schismaticarum Ecclesiarum accessione sectam suam augerent, suas e Conciliabulo Philippopolitano sententias, & litteras cum illis per speciem honoris, & amicitiae communicantes, inscripto nomine Donati eorum Episcopi; qui etsi videretur ad dogma Ariani prope accedere, longe tamen ab Arianis sua eum scripta disjungebant, in quibus diserte affirmabat filium Patri consubstantialem, sive ejusdem esse substantiæ, quas quidem voces Ariatorum natio universa constantissime respuebat; & cum multas deinceps formulas fidei, partim aliquo modo varias, partim omnino contrarias Eusebiani condiderint; in eas tamen ut hæc vocabula admitterent, nunquam adduci potuerunt. Eandem ob causam litteras illas encyclicas nominatim ad Fortunatum Neapolis, itemque

Donatus
Filium
Patri con-
substan-
tiale esse
docuit,

quamvis
de Spiritu
Sancto, &
filio mi-
nus recte
sentiret.

Semitariorum
arrogantia,
ut Do-
natistas
sibi adju-
gerent,
litteras
ad Dona-
tum e suo
Concilia-
bulo mife-
runt.

Semiar-
bispere-
bant For-
tunatum
Neapolis,
& Maxi-
mum Salo-
narum Episcopos in
suum ef-
fugere in-
duci pos-
se, suis ad
illos litte-
ris dedit.

Ex litte-
ris illis de
fide Ma-
ximianae
suspicio
origi-
nem pu-
test.

Maximi
fides his
litteris
tentari
potuit,
non labe-
factari.

que ad Maximum Salonæ Antistitem dederunt; & quamquam his nulla societas esset cum Arianis, nulla consensus, sed potius summa sententiarum, ac voluntatum distractio; horum tamen animos suis litteris huntisque tentabant, ut eos, & fallacis tituli specie deceptos, & communicatione Actorum Synodali conciliatos ad suam hæresim suamque partes adjungerent: hoc autem fidentius eorum illos Episcopos dolo malo, ac fallacia circumvenire aggressi sunt, quod neuber fortassis in urbe, & Concilio legitimo Sardicensi affuerit; & facile utrumque rerum omnium Sardicensium rudem ignarumque, & ob eam causam fraudi insidiisque opportunum in errorem induci posse sperabant. Et Fortunatus certe quidem aberat, nondum enim Episcopalem ordinem adeptus erat, præpositusque Ecclesiæ Neapolitanæ, cum habita est Synodus Sardicensis, cui interfuit, & subscripsit Calepodius proximus ante Fortunatum Episcopus Neapolitanus, qui paulo post ex hac vita decessit. De Maximo dubitari potest, absuerit ne, an interfuerit Sardicensi Concilio; sed cum neque ejus nomen Actis litterisque Synodicis subscriptum inveniam, & Ecclesiæ Dalmatiæ tum vel maxime indigeret metropolitæ præsentia, ac vigilanti, propter vicinitatem Pannoniæ, & Mæsiæ, quas Valens, & Ursacius Arianæ lue infecerant; propius vero est Maximum ita statuisset suos quidem Episcopos Sardicam ad Concilium mittendos esse, sibi vero manendum in urbis, ac provinciæ vigilia, & custodia; ne pestis illa, Pastoribus absentibus, per aditus incustoditos subreperet, & Christianis gregibus perniciem afferret. Hæc cum ita se habeant, ex litteris Conciliabuli illius Eusebiani Maximo inscriptis, nulla in eum Arianæ hæreseos suspicio vel tenuissima commoveri debet, ac ne levi quidem labecula ejus nomen aspergi potest; quin immo ex illis litteris intelligi velim, quam præclara tum esset apud omnes, & honorifica opinio tum de Maximo, tum de Salonitana Ecclesiâ; quippe Orientales illi Episcopi ex utriusque ad suas partes accessione vel plurimum ad commendationem, auctoritatem, præsidiumque nominis Ariani additum iri existimabant; quæ causa etiam eos impulit, ut Maximum præcipue, ac nominatim per eas litteras ad defectionem ab Ecclesiâ Catholica sollicitarent; cumque iisdem, quibus ipsi erant colligati, erroris ac perfidiæ vinculis sibi astringerent.

Verum enimvero fides Maximi sinecra atque orthodoxa Eusebianis litteris, ac fallaciis tentari quidem potuit; labefactari autem, polluique impiorum societate nullo modo potuit; & quemadmodum Fortunatus Neapolitanus Antistes ab insidiis, machinisque Arianis invictum se præstitit; sic etiam Maximus noster nullis se Arianorum dolis, ac præstigiis vinci, aut decipi passus est. Nullo enim eum pestiferæ illius hæreseos halitu, afflatusve contactum fuisse testis est, tacitus ille quidem, sed satis idoneus, & locuples Hilarius, qui cum Maximi Episcopi Salonarum meminerit, nullam illi Arianæ impietatis, aut consortionis notam inussit. Nec vero futurum fuisse arbitror, ut Maximus, si ei culpæ & turpitudini æquum se præbuisset, noticiam ac censuram Hilarii subterfugere potuisset, qui res utriusque partis Catholicæ & Arianæ, dissidia, contentionesque litteris ac posteritati mandare cum decrevisset, accuratissima investigatione adhibita perscrutatus est omnia, odo-

ratumque quam sagacissime potuit; quid potissimum sentirent Episcopi principes Ecclesiarum, & quam quisque partem sequeretur, diligentissimeque a Catholicis hæreticos secrevit. Cum igitur Maximum neque inter Arianos, neque inter Semiarianos annumerat, plane illum omni Arianæ pravitate suspicione liberat. Hilarii verba refert Holstenius in annotationibus ad Geographiam Caroli de Sancto Paulo. *Maximum Salonarum Dalmatiæ Episcopus vixit tempore Concilii Sardicensis. S. Hilarius in fragmentis.* Sed magnum pondus addit ad tollendam omnem dubitationem de innocentia Maximi, & fide integerrima atque orthodoxa, testimonium longe gravissimum Sancti Athanasii Episcopi Alexandrini. Is quidem Maximum nusquam nominat, sed cum omnes provincias Ecclesiæque percenset, quas contra calumnias Arianorum, turbulentasque ectiones ad sui & Nicænæ fidei defensionem conspirasse gloriatur, in eorum numerum refert Dalmatiam, primum quidem in Epistola ad Solitarios, deinde in Epistola ad Jovianum Imperatorem: *Cum viderent tantum cum Athanasio animorum consensum, & pacem agitari; erant enim plures, quam quadringenti tum e magna Roma, atque universa Italia, Calabria, Apulia . . . item & Norico, Siscia, Dalmatia, Sardinia, Dacia, Mysia, Macedonia, Thessalia &c.* Iterum vero in suis ad Jovianum Augustum litteris: *Cognosce igitur, religiosissime Auguste, hanc esse fidem, quæ a condito ævo prædicata fuit, & quam Nicæa Patres congregati agnoverunt, ejusque suffragatrices esse omnes omnibus in locis ecclesiis, sive sint in Britannia, sive in Hispania, Gallia, Italia universa, Dalmatia, Dacia, Mysia, Macedonia, sive universa Græcia &c.* Extat etiam hæc Epistola apud Theodoretum lib. vii. cap. 3. historię tripartitæ inserta, ubi eadem in eandem sententiam scripta invenies. *In hac quoque fide concordant omnes Ecclesiæ in Hispania, & Britannia, nec non in Galliis, Italiis & in Dalmatiis constitutæ: in Cappadocia, Mysia, & Macedonia &c.* Si autem, Athanasio teste, Ecclesiæ Dalmatica contra sceleratissimam Arianorum conspirationem ab Athanasio, & Concilio Nicæno constantissime stetit, dubitari non potest, quin Maximus Ecclesiæ Dalmaticæ princeps Episcopus, se utriusque defensorem egregium præbuerit; immo vero, ut apud Theodoretum legitur, omnes omnino Ecclesiæ in Dalmatiis constitutæ, omnesque Episcopi Dalmatarum ad defendendam Nicænâ fidem, causamque Athanasii tuendam, una voce ac voluntate consenserant. Illud animadverti velim in Epistola ad Jovianum, ab eo Ecclesiarum Orthodoxarum numero Pannoniam abesse, quod regio illa Valente auctore, atque impulso, magna ex parte a Catholico ad Arianum dogma desciverat, & præsertim, quia primariam, & Metropolitanam Ecclesiæ Pannonicæ sedem occupaverat Photinus impurissimus hæresiarcha; cui suffectus fuit e grege Semiariano Germinius, qui Sirmiensem Ecclesiam a Catholicis partibus sejunctam, & sibi schismatica communione devinctam tenuit usque ad annum 380, quo Anenius vir integerrimæ fidei, & sanctitatis eximie, opera potissimum & auctoritate Ambrosii Mediolanensis metropolitæ, electus est Episcopus Sirmienensis, qui urbem illam ab omni hæretica contagione expiatam ad veram in Deum fidem, communionemque Catholicam revocavit. Quod autem in priore ad Solitarios epistola nominetur Pannonia, id mendosum esse loc-

Ut Eccle-
sia Dal-
matica,
sic Maxi-
mus Atha-
nasti de-
fensor.

Pannonia
magna ex
parte A-
rianis ad-
hæsit.

Locus
Epistolæ
ad Solita-
rios cor-
ruptus
emenda-
tur.

eus ipse declarat haud dubie vitiatus, & cor-
ruptus; ita enim se habet: *tum ex universa Afri-
ca, Galliis, Britannia, Hispaniis, una cum magno
illo Confessore Hosio e Pannoniis; item ex Nori-
co, Siscia, Dalmatia &c.* Hosium autem non
Pannonem, sed Hispanum fuisse nemo ignorat.
Semel ibidem, atque iterum nominatur *Sardinia*,
ut satis appareat, non auctori, sed Librario duo
hæc vocabula adscribenda esse, quorum alterum,
vel cum abesset, perperam intrusit, vel pro alio
substituit, commutatione ex Hispaniis in Panno-
nias facta; alterum vero, quod paullo ante ipse-
met exscripserat, vitiosa iteratione imprudens re-
petiit. Quare cum etiam a posterioribus ad Jo-
vianum litteris Pannoniæ absint, hinc quoque
omnino expungendas censeo, & vel tollendam in-
terpunctionem ante illa verba: *una cum magno
illo Confessore Hosio*; vel salva illa disjunctionis
nota, his verbis addendum *ex Hispaniis*. Con-
tra vero neque Sisciam, neque Mysiam loco mo-
vendas censeo. Siscia civitas erat Pannoniæ ci-
tra Savum; cum autem Athanasius innocentiae suæ
testem citaverit Ecclesiam Siscientem, hæc cum
Pannonia citeriori, quam Augustus Dalmatiæ vo-
cabulo subjecerat, intacta fuerit oportet ab Aria-
na lue, ac fidem Nicænam, & communionem Ca-
tholicam retinuerit.

Ecclesia
Siscientis
quamvis
Pannoni-
ca tamen
Catholi-
ca.

Mysiam quidem superiorem Ursacius Arianis
erroribus, atque institutis imbuerat; sed Atha-
nasius cum Mysiam nominavit, eo vocabulo in-
telligi voluit Mysiam inferiorem, aut fortasse
Myliam Asiaticam, quam Theodoretus in eadem
ad Jovianum Athanasiana Epistola cum Cappa-
docia Asiæ minoris provincia conjunxit. Habes
igitur causam, cur Athanasius Pannoniam silentio
præteriens, eam e numero Ecclesiarum sibi fa-
ventium secluserit; hanc videlicet, quod regio illa
propemodum universa, ac præsertim Sirmien-
sis Episcopus Metropolita totius Pannoniæ a fide,
& veritate Catholica defecerat. Contra vero Ec-
clesiis illis, quarum mirifica quædam, & singu-
laris consensio in dicenda pro Athanasio senten-
tia extiterat, idcirco Dalmatiam diserte, & no-
minatim adjecit, quod tum omnes illius Provin-
ciæ Episcopi, tum præcipue Maximus eorum me-
tropolita sedulo, ac gnaviter Athanasii ac fidei
Nicæne defensionem suscepissent. Quamvis autem

Dalmatia,
& Maxi-
mus Salo-
nitæ
Athanasii
defenso-
res.

neque nomet Maximus, & utraque illa Epi-
stola, postquam Maximus ex hac vita decesserat,
scripta fuerit; in priori tamen ad Solitarios Epi-
stola præclaram illam tot illustrium Ecclesiarum
conspirationem, & concordiam ad defendendum
Athanasium, refert potissimum ad illa tempora,
cum Ursacius, & Valens suis ad Julium Roma-
num Pontificem, & Athanasium litteris, Aria-
nam perfidiam execrati, falsa crimina objecta,
calumniasque illatas Athanasio voluntaria retra-
ctatione revocarunt, petieruntque suppliciter, ac
demisse, ut in gratiam utriusque, & communio-
nem reciperentur. Hanc autem palinodiam, seu
veram, seu simulatam illigandam censent viri eru-
diti anno 349, cum Constantius vel sponte, vel
Constantis fratris impulsu Athanasium litteris per-
honorificis revocavit ab exilio, atque in sedem
Alexandrinam restituit; quo tempore magna exi-
tit studiorum, & voluntatum conversio propen-
sioque in Athanasium, cum multi e partibus Eu-
sebians Athanasii amicitiam, & societatem ex-
peterent; ab eoque veniam & communionem Ec-
clesiasticam flagitarent: id quod impulit Valen-
tem, & Ursacium veritos, ne ab omnibus defer-
ti in omnium odium offensionemque incurrerent,

ut pacem veniamque ab Athanasio peterent, cum
eoque in gratiam redire festinarent. Hæc Athana-
sius in eadem ad Solitarios Epistola, suum Ale-
xandriam reditum describens: *Rebus, inquit, ad
hunc modum actis, & constitutis, Athanasium cum
suis iter carpentem, amici quidem amicum intuen-
tes gratulari, alii vero ad conspectum ejus pude-
scere, alii, quibus nulla erat fiducia, se se abde-
re, alii penitentiam de iis, quæ contra Episco-
pum scripserunt, agere.* Eratque in Ecclesia
profunda & admirabilis pax, invicem undecunque
Athanasio scribentibus, iisdemque ab Athanasio
consuetas pacis, & tranquillitatis litteras accipien-
tibus. *Quin Ursacius, & Valens, quasi a sua ipso-
rum conscientia flagellati, penitentiam professi
sunt, litterasque, & pacatas ad Episcopum, quas
nullas ab eo acceperant, misere.* cum vi-
derent tantum cum Athanasio animorum consen-
sum; & cætera, quæ supra descripta sunt.
Ex ipso autem totius narrationis contextu qui-
vis intelligere potest, hæc referenda esse ad an-
num 349, quo Athanasius Alexandriam rediit,
& Ursacius, & Valens, datis ad Julium, & A-
thanasium litteris, visi sunt respicere, atque
Arianum errorem deponere. Hoc autem anno
nondum e vivis excefferat Maximus Salonitanus
Episcopus. Cum igitur Dalmatia suam erga A-
thanasium voluntatem haud dubia significatione
declarabat, tum ei provinciæ præerat Maximus,
suumque in primis Athanasio studium operamque
navabat; & cum Athanasius scribit secum Eccle-
siam Dalmaticam consentire, præclaræ hujus con-
sensionis auctorem, ac principem esse Maximum
totius provinciæ metropolitam satis indicat, &
talem ac tantum virum propugnatorem suum, ac
defensorem esse gloriatur. Maximi quidem no-
men reticuit; sed præter Hosium, ne unum qui-
dem eo loco nominavit Episcopum earum Eccle-
siarum, quas & fidei, & rerum omnium sacra-
rum communione sibi conjunctas esse testatur. Si
Maximus igitur semper studiosus ac fautor Atha-
nasii fuit, de Ariana hæresi suspectus esse nemi-
ni potest. Siquidem temporibus illis Professio Ni-
cæna cum causa Athanasii adeo conjuncta esse
censebatur, ut qui alterutram aut defenderet, aut
proderet, utriusque aut defensor, aut proditor
haberetur; & nemo per eos annos Athanasio bel-
lum intulit, qui fidei Nicæne hostis judicatus
non fuerit, vel certe in ejusdem fidei violatæ su-
spicionem non venerit. Quæ cum ita sint, adeo
nullam maculam ex Ariana perfidia, aut e Semia-
riana pravitate, & pertinacia Maximus contra-
xit, ut potius se perpetuo, & constanter tum
Athanasii, tum fidei Nicæne vindicem, ac pro-
pugnatorem præbuerit.

Maximo
Salonita-
no defen-
sore glo-
riatur A-
thanasius,
quamvis
non illum
nominet.

§. II.

*Quæ Maximus in Episcopatu gesserit, quæve illius
temporibus digna commemoratu acciderint.*

ERgo Maximus Sedem Salonitanam adeptus
anno 340. in id potissimum omni ope, ope-
raque incubuit, ut Ecclesiam sibi commissam ab
omni Ariana hæreseos contagione intactam præ-
staret, & Christiani populi, Clerique mores ad
normam disciplinæ ecclesiasticæ, & juxta majo-
rum instituta componeret. Nec vero præclaris
ejus cæptis, & conatibus auctoritate sua, & pa-
trocinio defuit Constans Imperator, qui cum ni-
hil antiquius habuerit, quam ut Nicænam fidem
sartam, tectam ab omni labe conservaret, haud
im-

Maximi
Studium in
Ecclesia
Salonita-
na recte
admini-
stranda.

Constans
Christia-
næ & Ca-
tholicæ
fidei Ru-
diostus.

impensius Catholicis in Occidente favebat, quam eosdem in partibus Orientis Constantius ejusdem frater impiis Arianorum opinionibus imbutus divexabat. Post victum, cæsumque Constantinum Aquilejam Constans se contulit; qua in Urbe cum esset mensis Aprili leges aliquot tulit, quæ ad provincias sumptibus, & jacturis exhaustas sublevantes præcipue pertinebant. Illud etiam sibi diligentissime curandum censuit, ut civitatibus atque provinciis Viros sinceræ fidei, perspectæque virtutis præficeret, quibus haud minus cordi esset tutela, & incolumitas religionis, quam salus utilitasque reipublicæ. Per id temporis Præfess erat Dalmatiæ Julius Rufinus Sarmentitius, ut docet inscriptio Sibenicensis, prope Urbis januam mari obversam, parietis palatii Episcopalis infixæ, & in tabula marmorea grandibus litteris incisa:

VIRTE, ET FELICITATE
OMNES RETRO PRINCIPES SUPER
GRESSO D. N. H. JUL.
CONSTANTI VICTO-
RI, AC TRIUMPHATORI
SEMPER AUG.
FL. JUL. RUFINUS SAR-
MENTITIUS V. C. PRÆ-
SES PROV. DALMATI-
Æ D. N. M. EJUS.

Haud sane dubitem, quin Rufinus Præfess Dalmatiæ, & si qui alii, Constante Imperante, hanc provinciam administrarunt, diligentem operam adversus Ethnicos & Arianos Maximo Episcopo præstiterint, auctoritate publica interposita metuque poenarum, quæ in utrosque Imperatoris legibus fuerant constitutæ, sive ut religiosissimi Imperatoris voluntati morem gererent, sive ut ejus gratiam aucuparentur. Ita Imperii, & Sacerdotii concordia vel plurimum valuit ad rem Christianam in Dalmatia tuendam, & propagandam.

Ad Sedem Apostolicam Legati ab Eusebianis jamptidem venerant expositum de restitutione Athanasii in sedem Alexandrinam, quem Synodus Tyria e Pontificatu deiecerat, litterasque acerbissimas, & querelarum plenas detulerant. Julius Pontifex Romanus eorum postulatis ut satisfaceret, Athanasianæ causæ cognitionem ad se revocavit, & tum Athanasio, tum Eusebianis diem ad conveniendum in Urbem edixit. Et Athanasius quidem Romam venit; Eusebiani non item; qui cum suæ causæ diffiderent, Julii Romanæque Synodi judicium declinare statuerunt; & anno 341, cum Antiochiam ad solemnem Basilicæ Constantinianæ dedicationem convenissent, nonaginta Episcoporum Concilio in eadem urbe coacto, Athanasium absentem, antiquis in eum falsisque criminationibus eongestis, iterum damnant, privantque omni jure, & officio Episcopali; tum in ejus locum substituunt Gregorium quendam Cappadocem, ex impurissimo Arianorum grege, qui per vim ac tumultum multa oblitus cæde Catholicorum Alexandrinam Ecclesiam invasit. In eadem Synodo Canones quinque, & viginti; & quatuor fidel formulas cum inter se, tum a Nicæna diversas condiderunt. Ab adventu Athanasii in Urbem duodeviginti menses intercesserant, & præstitutum Concilio Romano tempus jamdudum exierat; cum Julius Eusebianos haud diutius expectandos ratus, Synodum ante biennium indictam congregari jussit, in qua detectæ cum essent Arianorum fraudes, & calumniæ, perspecta Athanasii innocentia, idoneis-

que testibus comprobata, cum Julius de Concilii sententia non solum omni culpa, sed etiam culpæ suspitione liberavit. Idem Marcellus An-cyranus Episcopus, quem hæreseos Sabellianæ reum Eusebiani fecerant, & Pontificatu amove-rant, cum suæ fidei rationem reddidisset, seque omnibus pro vero, sinceroque Catholico probas-set; & alii præterea Episcopi, qui Arianorum insidiis circumventi, & injuriis oppressi Romam ad fidem, opemque Pontificis Maximi confuge-rant, omnium sententiis absoluti sunt, & suis cuique honos, & gradus restitutus. Hujus Ro-mani Concilii meminit Athanasius tum in Apo-logia secunda: *Judicatum est, inquit, non semel secundum nos, sed sæpius; primum quidem in no-sra Provincia, cum ad id coisissent prope centum Episcopi. Secundo Romæ nobis, cæterisque adver-sariis Eusebii ad ejus criminosas litteras in judicio comparentibus. Tertio rursus in magno Sardico Concilio; tum etiam in Epistola ad Solitarios: Ro-mæ vero, inquit, congregati Episcopi prope quin-quaginta, Eusebianos ut suspectos, & timentes se sistere, non receperunt, & quæ ab ipsis scripta essent, pro vanis habuerunt; nos autem recepe-runt, nostramque communionem amplexi sunt.* Duas Romæ Synodos habitas fuisse auctores sunt Baro-nius, Labbeus, & alii; alteram anno 341, in qua judicium redditum est Athanasio, Marcello, ac cæteris, quos Eusebiani, falsæ religionis, & probri flagitii per calumniam damnatos, se-dibus Episcopalibus expulerant, & perspectæ ip-sorum fidei, atque innocentiae debitum cum lau-de testimonium tributum est; alteram anno 342, in qua recitatæ sunt litteræ Orientalium Episco-porum e Conciliabulo Antiocheno allatæ per El-pidium, & Philoxenum legatos Apostolicæ Sedis, quos Julius in Orientem anno 339. miserat, ut Romam ad causam dicendam Eusebianos citarent. At plerique juniores nihil causæ esse putant, cur duas Synodos comminisci oporteat, cum in una eademque Romana Synodo, quæ habita est an-no 341, utrumque præstari potuerit. Ad rem nostram, quod attinet, illud investigandum est, an Romano Concilio interfuerit Maximus Sa-lonitanus, aliive ex Dalmatia Episcopi; quod ex Episcoporum nominibus, & subscriptionibus, quæ cum Actis Synodicis interciderunt, cognosci non potest. Ecclesia Salonitana, & Dalmatica ad jus ditionemque pertinebat Primatis Romani, ut sæ-pe diximus; eratque veluti quædam appendix Pri-matus Italici; ob eamque causam, quæ lex Epi-scopos Salonæ, & Dalmatiæ cum Pontifice Ro-mano totius Italiæ Primæ peculiari quodam nexu colligabat, eadem & adeundi Romani Con-cilii ex universa Italia convocati, & sententiæ in eo dicendæ jus illis tribuebat.

Haud vero dubitari potest, quin Julius ad hoc Concilium, in quo judicium ferri oportebat non de vulgari aliquo Episcopo, sed de Alexandrino, qui Patriarchæ Romano dignitate proximus erat, ex universa Italia finitimisque regionibus Episco-pos convenire jussit, ut ex Episcoporum nu-mero, & frequentia major Synodicæ sententiæ auctoritas & firmitas accederet; præsertim cum Martyrius, & Hesychius legati Eusebianorum Concilium generale postulaverint; ut in suis ad eos litteris Julius testatur; & Eusebiani ipsi sane fre-quentes interfuturi putarentur, ac proinde mag-nopere providendum erat, ne paucitas Occiden-talium numero Orientalium Episcoporum obrue-retur, neve innocentia, ac veritas adversariorum multitudini, & malignitati succumberet. Cum ita-

De com-muni Con-cilio Ro-mani sen-tentia ab-solvitur.

Athana-sius ter absolutus.

Dua Sy-nodi Ro-mæ;

unam tan-tum habi-tam fuisse juniores censent,

cui Maxi-mus Salo-nitanus

Rufinus Sarmentitius Præfess Dalmatiæ.

Eusebianorum Legatio ad Julium Pontificem.

Julii & Romanæ Synodi judicium declinant.

Athanasius in Antiocheno Concilio iterum damnatus ab Arianis.

et Romæ abesse, quæ in Urbe

Litteris Pontificiis accitus, cum Episcopis Dalmatiae interfuit.

Mors Eusebii Nicomediensis.

Macedonius in sedem Constantinopolitanam intravit.

Quatuor fidei formulae in Concilio Antiocheno coactae.

Arianorum Legati a Constante Augusto rejecti, cum quinta fidei formula.

Novam fidei formulam ex longioribus ab Arianis compositam.

itaque vocati ad hoc Concilium ex omni Italia, & proximis Italiae regionibus confluerent, est admodum verisimile Maximum etiam aliosque Dalmatiae Episcopos litteris nunciisque Pontificiis accitos in eodem Concilio adfuisse, suamque dixisse secundum Athanasium sententiam cum aliis Italiae Episcopis; quos *plures quam quinquaginta*, ut docet Athanasius in Apol. 2. *Presbyter Victor in Concilium adduxit, ubi, inquit, & nostra defensio recepta fuit, nosque digni habitus sumus communionis & agape; magna indignatio exorta est contra Eusebianos, quibus Iulium, cum ab eis litteras acceperat, rescribere iusserunt.* Dimisso Concilio ut ceteri Episcopi ad suas quisque Ecclesias redierunt, sic etiam Maximus cum Episcopis Dalmatiae ad suum gregem tuendum se retulit. Athanasius vero reversus cum esset Alexandriam, e Gregorii Cappadocis, qui ingenti patrata cade sedem illam occupavit, & Arianorum manibus, ac ferro ægre elapsus, ad Iulium Romam rursus confugit anno 342. Per idem fere tempus mortem obiit Eusebius Nicomediensis princeps Arianæ perfidiæ, qui gratia, & favore Constantii nixus ante triennium in Constantinopolitanam Ecclesiam invaserat, Paulo ejusdem Episcopo in exilium pulso. Eusebii morte haud restincta est factio Eusebiana, quæ & nomen ab eo sumptum retinuit, & uno amisso quinque ipsos nacta est Duces, & dogmatibus Nicæni hostes acerrimos, Theognidem Nicæni, Marim Chalcedonis, Theodorum Heracleæ, Valentem Mursæ, & Ursacium Singiduni Episcopos; quorum opera Macedonius homo perditissimus e fæce Ariana in locum Eusebii substitutus magnam in Urbe seditionem excitavit, invitis ac repugnantibus Catholicis, qui Paullum ab exilio revocatum in Episcopalem sedem restituerunt. Macedonii patrociniū suscepit Constantius, immisitque armatis legionibus, & ingenti Catholicorum cade facta, Paullum expelli iussit, qui Romam ad commune religionis Catholicæ perfugium se recepit.

Formulas fidei profitendæ omnino quatuor pro-cuderant Eusebiani in suo Conciliabulo Antiocheno, quintam nescio qui ex eadem sexta composuerant, quam ad Constantem in Gallias deferri iusserunt; decretis ad eum Legatis Narcisso, Mari, Theodoro, & Marco Arethusio, qui simul Imperatori latæ in Athanasium sententiæ rationem redderent; horum tamen calliditas, & malitia non fefellit Constantem, qui formulam juxta, legatosque rejecit. Sed cum omnium hætenus editarum formularum eos pœniteret, anno 345. vel superiori, ut Baronius censet, iterum Antiochiam convenerunt; quo in conventu novam fidei formulam condunt, quæ *maximè* dicta est; quod & verbis, & sententiis longe, quam superiores, uberius esset, atque prolixior. In ea præclare quidem ac magnifice de Filio Dei sentire, & loqui videntur; sed sententiis in speciem Catholicis, vel ambiguis, dogma Arianum involvunt: atque ut de Augustissimo Trinitatis Mysterio, ac de multiplici hypostasi id, quod fides orthodoxa præscribit, se credere ostendant, Marcellum Ancyranum, quem Sabelliani erroris insimulant, & Photinum Sirmiensem Episcopum eadem labe conspersum, anathemate feriunt. Tum delecti sunt Eudoxius, Martyrius, Macedonius, Demophilus, qui hujusmodi formulam ad Episcopos Occidentales perferrent; eosque ad subscribendam Arianam perfidiam verborum ambagibus obvolutam inducerent. Verum enim vero sua illos & spes, & opinio decepit; nemo quique

Illyrici Sacri Tom. II.

inventus est, quin oblatam formulam constantissime respueret; & cum vel eodem, vel anno proximo Occidentalium Episcoporum conventus frequentissimus Mediolani haberetur, in eo fraus & ambiguitas Antiochenæ professionis detecta est; spuant, Antiocheni Legati, cum iussi Arianam hæresim execrari abnuissent, non sine indignatione repulsi; & summa omnium consensione decretum est, nullam aliam fidei regulam recipiendam esse, nisi quam Patres Nicæni constituerant. Socius, & consors gloriosæ hujus consensionis sine dubio fuit Maximus Salonitanus Metropolitæ, qui cum suis Episcopis Dalmaticis, aut in ipso Mediolanensi Concilio, si forte interfuit, aut sibi, seorsum ab aliis, Antiochenam fraudem ac malitiam speciatim obtrusam simul odoratus, atque averfatus est; neque acutius perspexit, quam vehementius exhorruit; & cum sibi, tum suis omne cum pessimis illis veteratoribus commercium interdixit. Porro cum Maximus nihil vigilantiae curæque prætermitteret, ut concreditum sibi gregem ab omni Ariana contagione incolumem ac salvum servaret; ecce tibi novum e propinquo periculum, longeque exitialis pestis, ac perniciēs e Pannonia Ecclesiæ Dalmaticæ impendens. Photinus genere Galata, antea discipulus, & Diaconus Marcelli Ancyranæ Episcopi, deinde Sirmien-sis Episcopus, idemque Paulli Samosatæni, & Sabellii sectator occultus, Catholici Episcopi persona, larvaque deposita, quam ad tempus susceperat, & satis belle sustinuerat, ut tradit Vincentius Lirinensis in Commonitorio cap. 26, nefaria dogmata in vulgus disseminare cœpit. De Marcello Ancyrano Photini Magistro est inter scriptores controversia; plerique veterum affirmant Marcellum impiis Samosatæni, & Sabellii opinionibus imbutum fuisse, easque suis scriptis divulgasse. Sunt tamen qui Marcello ejusmodi errores falso affectos esse censeant. Certe ille quidem & Julio Pontifici Maximo in Synodo Romana, & Patribus Sardicensibus egregie se purgavit, & seuficte, & simulate, sive ex animo orthodoxam fidei professus, quæ in ejus libris vel obscure, vel ambigue dicta in pravam alienamque a veritate Catholica sententiam trahi poterant, ad normam sinceræ fidei sic interpretatus est, ut omnium sententiis absolutus ex utroque illo judicio discesserit. Quod vero Hilarius, & Sulpitius Severus tradunt Marcellum, qui cæteroquin propugnator Athanasii, idemque Arianorum hostis acerrimus fuit, post Concilium Sardicense aut dubiæ, aut parum sanæ fidei compertum fuisse, & quæ illi cum Athanasio intercesserat, amicitiam & communionem direptam esse; id sane non videtur congruere cum libris Athanasii, in quibus nusquam de Marcello mentionem, nisi honorificam invenies. At nemo est seu veterum, seu recentiorum, quin Photinum Marcelli discipulum inter hæreticos annumeret; & cum eo, quod a luce impositum illi fuerat, nomine indignum se præbuerit, ab antiquis non *orthodoxis*, idest luce perfusus, sed *orthodoxis* idest tenebricosus passim appellatur. Is ergo aut e scriptis Marcelli perperam intellectis, aut certe aliunde Samosatensis, & Sabellianæ hæreseos venenum penitus hauserat. Hæc autem erant Paulli, & Sabellii flagitia: Deum Solitarium esse, ac tribus quidem nominibus appellari, sed omni hypostaseon distinctione sublata, unam esse Patris, & filii, & Spiritus Sancti operationem, unamque personam; hæc ille dogmata cum sibi adoptasset, adjecit Christum merum hominem esse, neque aliunde

Occidentales Episcopi respuant.

itemque Maximus Salonitanus.

Photinus Sirmien-sis Episcopus hæresiar-cha.

Marcellus Ancyra-nus Photi-ni Magi-ster Catho-licus ne, an he-reticus fuerit, contro-versia est.

Photinus errores suos unde traxerit.

B ini.

Maximi
vigilantia
pro ar-
cenda ab
suo grege
contagio-
ne Photia
mandi

Concilium
Sardicense

in quo A-
thanasius
absolutus;
ejusque ca-
lumnias to-
res uonde-
lucati.

initium, nisi ex Maria sumpsisse. Quæ nefarie, atque impie sentiebat, principio quidem animo inclusa continuit, nihil verbis, & exemplis præferens, nisi plium, nisi Catholicum, nisi ex optimi sanctissimique Episcopi disciplina; ut docet Vincentius Lirinensis; sed postquam ea, quæ plurimum valebat doctrina, & eloquentia magnam sibi visus est exultationem apud vulgus benevolentiamque conciliasse, tum demum virulenta dogmata identidem per ambages spargere, & populorum animis instillare cepit. Nec vero Catholicorum Antistitem & præsertim Maximi Salonitani ad custodiam sui gregis perpetuo excubantis sollicitudinem, curamque in omnes partes intentam; Diabolici ministri fefellerunt; & latens lupi sub ovīs pelle rapacitas. Itaque satis jam comperta, & explorata re, diligentiā omnem solertiāque adhibuit, ne pestilens illa doctrina in Dalmatiam permaneret. Cæterum Photini scelus, atque impietas brevi patuit omnibus, in ejusque damnationem Catholicis pariter, atque Ariani conspirant. De Athanasio, Marcello, & aliis Catholicarum partium Episcopis cum multa jam essent facta judicia, inter se discrepantia, neque desisterent Eusebiani veteres in eos calumnias refricare, factisque apparet; hanc controversiam, nisi Concilii generalis auctoritate, & sententia interposita, dirimi omninoque sedari non posse, Julius Pontifex Maximus, de consensu utriusque partis, Constante, & Constantio Imperatoribus non annuentibus modo, sed etiam prolixè operam suam auxiliumque præbentibus, edixit Episcopis Orientis atque Occidentis conventum Sardicam, in Urbem Illyrici claram in primis ac nobilem, & totius Dacicæ Diocesis Metropolim, ut iacta in Athanasium crimina in cognitionem iudiciumque revocarent, in ejus vitam moresque inquirerent; & prout re ipsa comperissent, ita ferrent pro veritate sententiam. Anno igitur Christi 347. habitum est Concilium Sardicense æcumenicum, in quo cum nulla de fide quæstio habita fuerit, neque regula fidei præscripta, sed ea solum recepta, & confirmata, quam Nicæni Patres sanciverant; idcirco hæc Synodus semper habita fuit quædam quali appendix, & particula Concilii Nicæni. Præfuit Julii locum tenens, Hosius Cordubensis Episcopus is; quem majores nostri Conciliorum Principem, ac Ducem appellarunt, una cum Archidamo, & Philoxeno Presbyteris, itidem Legatis Sedis Apostolicæ. Athanasius, & cæteri ab Ariani damnati Episcopi; omnium suffragiis absoluti; contra vero Ariani impietatis antesignani, inter quos Valens, & Ursacius, in ordinem coacti, & a piorum cætu segregati; Canones circiter viginti ad disciplinam Ecclesiasticam sancendam; restituendamque constituti. Ac Nicæno quidem Concilio paucissimi ex Occidente Episcopi interfuerant; contra vero ex Occidentalibus provinciis fere omnibus ad Synodum Sardicensem frequentissimi venerunt; cujus quidem rei cum causam investigarem, hæc mihi videtur fuisse præcipua; quod cum plerique Orientis Episcopi, quos Sardicam convenire jusserrat Constantius, Ariani labe infecti essent, nisi quamplurimi ex Occidente Catholicarum partium Episcopi adessent, qui fidem Nicænam & bonorum causam defenderent, sane verendum erat, ne in eo Concilio dominarentur Eusebiani, omniaque ad suum arbitrium & libidinem, ad voluntatem nutumque Constantis

referrent; ac perfidia quidem, mendacium, calumniam triumpharet; fides autem, veritas, innocentia adversariorum multitudine, & iniquis sententiis opprimeretur. Id porro ne accideret, magnopere cavendum censuit Julius Pontifex Maximus, & Occidentales Episcopos, quamplurimos potuit, litteris & nunciis quaquaversum dimissis collegit, & Sardicam proficisci iussit, quos scilicet Eusebianæ factioni opponeret. De numero Episcoporum inter se discrepant scriptores; in Actis vulgatis Concilii Sardicensis haud amplius utriusque sexaginta numerantur, cæteros aut vetustas abrasit, aut librariorum incuria prætermisit. At Theodoretus longe plures, omnino ad ducentos, & quinquaginta Sardicam confluisse testatur; Sozomenus ex Occidente fere trecentos, ex Oriente autem sex & sexaginta, quibus Socrates decem adjecit. Athanasius in Apologia secunda omnes nominatim perceret, ex Italia, Hispania, & Illyrico 78; ex Canalis Italiae 14; ex Galliis 34; ex Africa 36; ex Egypto 92; ex Cypro 12; ex Palæstina 15; sed Ecclesiam, cui quisque præerat, nemini apposuit. Cæterum ne Athanasius quidem omnes nominavit Episcopos, qui Synodo Sardicensi interfuerunt; neque enim plus ducentos & unum supra octoginta recensuit; cum ipsemet sub initium ejusdem apologiæ secundæ affirmet amplius trecentos in eo Concilio fuisse, quorum sententiis absolutus est: *nostram*, inquit, *innocentiam plures, quam trecenti Episcopi, suis calculis comprobarunt, qui ex multis provinciis Egypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinae, Isauriæ, Cypri, Pamphiliæ, Lyciæ, Galatiæ, Daciciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, Macedoniæ, Epiri, Thessaliæ, Achaïæ, Cretæ, DALMATIÆ, Sisciiæ, Pannoniarum, Norici, Italiae, Piceni, Tusciæ, Campaniæ, Calabriae, Apulii, Brutiorum, Siciliae, Africae universæ, Sardiniae, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum, eo se ad Concilium contulerunt.* In his provinciis Dalmatiam cum numeret, nemini dubium esse potest, quin aliqui ex Dalmatia Episcopi Sardicam se ad Concilium contulerint; an vero in eorum numerum referendi sint, quorum nomina Epistolæ Synodicae ad omnes Catholicæ Ecclesiæ Episcopos scriptæ subtexuit, id nequit dignosci, cum eorum nemini suam Ecclesiam adscripserit. Si quis tamen locus in eo Sardicensium Patrum Catalogo attribuendus sit Episcopis Dalmatiæ, hos ad priorem illam classem pertinere arbitror; inquam Athanasius, post legatos Sedis Apostolicæ, Episcopos Italiæ, Hispaniæ, & Illyrici communiter, & promiscue conjecit. Ex his multos quidem reperies, quos itidem nominant Acta vulgata Concilii Sardicensis, & sua cuique apposita Ecclesia distinguunt; sed haud pauciores sunt, qui ab iisdem Actis absunt; & cujusnam Ecclesiæ fuerint Episcopi, cum aliunde sciri nequeat, incertum est. In horum numerum referas licet Episcopos Ecclesiæ Dalmaticæ, quos Athanasius interfuisse Concilio Sardicensi, ejusque decreta suo chirographo confirmasse testatur; quamquam eorum nominibus nulla sit apposita nota, unde ab aliis dignosci possint. Maximum vero Salonitanum Episcopum, quem neque Athanasius, neque Codices Sardicenses nominant, abfuisse opinor; neque enim futurum fuisse arbitror, ut tam antiquæ, ac nobilis Ecclesiæ Episcopum, cujus nomen ac præsentia ad hujus Concilii famam, auctoritatemque aliquid sane adidisset, Athanasius silentio præteriret, si cum

Provincia
Episcoporum
Sardicensium

Episcopi
aliqui ex
Dalmatia
Concilio
Sardicensi
interfue-
runt.

in

Non item
Maximus
eorum Me-
tropolita

in augustissimo illo sanctissimorum, & doctissimorum Antistitum cætu confidentem vidisset. Episcopis illis, quos proxime a Legatis Pontificiis commemoratos dixi, Maximum quidem Athanasius interjecit; sed hic nomen suum Actis Synodicis subscribens, se ipse, non Salonæ, sed Lucæ in Tuscia Episcopum vocat. Maximum nostrum ad numerum illorum Episcoporum facilius adjunxerim, qui extra Concilium suam pro Athanasio sententiam suis litteris consignatam, suoque chirographo subscriptam declararunt; de quibus Athanasius in eadem Apologia secunda: *plurimique item alii sunt, qui ante Synodum pro nobis scripserunt, tum ex Asia, tum ex Phrygia, quorum singulorum nomina, cum suis Epistolis circumferuntur, prope sexaginta.* Maximo autem, quo minus Synodo Sardicensi interesset, ea satis iusta excusatio videri potuit, quod Ecclesiam Dalmaticam, cæteris Episcopis Concilii causa absentibus, incustoditam, & hæreticorum insidiis expositam relinqui non oporteret. Nam etiam ex aliarum Provinciarum Episcopis ad eam Synodum convocatis plures defuisse Auctor est Socrates lib. 4. cap. 23, cum alii valetudinis, alii temporis excusatione uterentur: *Alii, qui defuerunt, corporis infirmitatem causantur; alii de temporis præstituti queruntur angustia.* Liceat autem causam eandem afferre, cur Maximus Salonitanus Episcopus minime sibi ad Sardicensem Synodum adeundum putavit, quam Patres Sardicenses commemorant, cuique absentiam Julii Pontificis Maximi adscribunt in suis ad eundem litteris. *Et tu itaque dulcissime frater, corpore separatus, mente concordis ac voluntate adfuiti; & honesta fuit, & necessaria excusatio absentiae; ne aut lupi Schismatici furtum facerent, & raperent per insidias; aut Canes hæretici, rabido furore exciti, insani oblatrarent; aut certe serpens Diabolus blasphemiarum venenum effunderet.*

Eusebiani
ad Conci-
lium ci-
tatis

Philippo-
polim se-
cedunt,

ibique
suum Con-
ciliabulo
celebrant.

Sardicam ex partibus Orientis ad Concilium Episcopi Eusebianæ factionis, sive Semiariani octoginta, jubente Constantio convenerant; sed cum iterum ac sæpius citati, ut in eo conventu ederent, atque exponerent rationem suæ fidei, & quas in Athanasium, aliosque Orthodoxos Episcopos intenderant, calumnias probarent; ipsi autem Concilii conspectum, ac iudicium subire non auderent; Sardica per fugam elapsi, Philippopolim in Thraciam se recipiunt; & post quatuor fidei regulas in primo, & quintam in secundo Antiocheno conventu jampridem editas, in huiusmodi Conciliabulo sextam perfidiæ formulam condunt; in qua cum quidam Arii blasphemias reprobasent, ut ab ejus impietate se alienos ostenderent, omousion tamen, qua una tantum vocola Catholici ab hæreticis internosci solebant, malitioso silentio prætermittunt. Athanasii damnationem confirmant; in Julium, Hosium, cæterosque Athanasii fautores, anathematizatione contorquent. Huic sententiæ, formulæ, conventiculo, quo facilius in vulgus hæc acta, & decreta probari, incautisque hominibus obtrudi possent, Concilii Sardicensis nomen, & auctoritatem prætendunt. Ergo litteras encyclicas nomine Concilii Sardicensis, cum ad Episcopos omnium Ecclesiarum, tum vero nominatim ad quosdam dederunt, ut eos sibi conciliarent, suasque in partes traducerent; quibus quidem litteris nihil arrogantius, nihil fraudolentius, nihil procacius.

Hujus Synodicæ Epistolæ exemplar, cum for-
Illyrici Sacri Tom. II.

mula dogmatis Semiariani Salonam misere ad Maximum, ejus urbis Episcopum. Sed Maximus cæterique Episcopi Dalmatæ fidei Nicænæ tenacius adhæserant, quam ut indidem abduci, divellique possent. Huc revoca, quæ in hanc sententiam scripsimus, paragrapho superiori.

Eusebianorum Sardica abeuntium secessio spem omnem constituendæ pacis ademerat, eorumque in Athanasium animos vehementius exasperaverat. Quocirca Athanasius cum satis intelligeret suum ad sedem Alexandrinam reditum neque tutum fore, neque pacatum, post Synodum Sardicensem Naissum in urbem Daciæ se recepit, ubi aliquandiu commoratus cum esset, Aquileiam ad Fortunatianum ejusdem urbis Episcopum se contulit, ut in Apolog. ad Constantium ipse scripsit. Via autem, qua Naissus itur directo, & celerius Aquileiam, est Dalmatica, ut ex Tabulis Geographicis cognosci licet. Si ergo Athanasius itineribus non deviis, & obliquis, sed maxime tritis, rectaque ferentibus, profectus est Aquileiam, id quod vero propius videtur; iter Aquileiense per Dalmatiam confecerit necesse est. Nec vero dubium est, quin Maximus Episcopus Salonitanus, & Dalmatæ universi Athanasium illac transeuntem omnibus officiis honoris, ac benevolentiae prosecuti fuerint, quibus scilicet dignus esset Vir talis, ac tantus, qui pro Christi Divinitate tot certamina cum Arianis inierat, tam multa, & gravia pertulerat, tam egregias victorias reportaverat. Photinus Episcopus Sirmiensis, de quo supra dictum est, apertius jam, ac licentius opinio-
num suarum virus disseminabat, quam ut hæresis tam execrabilis, ac perniciofa vel dissimulari, vel impunita prætermitti posset. Huic malo, ne latius ad plurimorum perniciem manaret, occurrendum esse censuerunt Catholici Antistites; ac præsertim Maximus, qui suarum præcipue partium esse ducebat omni ope operaque eniti, ut ad extinguendum illud incendium, quo flagrabat Pannonia proxima Dalmatæ, Episcopi omnes undique accurrerent. Itaque coactum est Mediolani nationale Concilium, idque celeberrimum, & frequentissimum fuisse oportuit, ad cujus disquisitionem, & iudicium vocanda esset causa Episcopi Metropolitanæ, atque Primatis, turpissimæ hæreseos accusati; eaque esse deberet Synodicæ sententiæ auctoritas, & dignitas, quæ rei gravitati, & magnitudini responderet, ut præclare animadvertit Antonius Pagius ad an. Christi 347. num. 8. *Numerosiorum esse Synodum oportebat, cum de statu Metropolitanæ Episcopi, & de causa fidei ageretur. Itaque, & Italica Diæcesis, cujus caput erat Mediolanum, & Illyricana, ex qua erat Photinus, & Urbicaria, seu Romana Diæceses affuisse Episcopos non est dubium; cum Ecclesiæ Romanæ Legatos huic Synodo Mediolanensi assistisse testetur Hilarius, & celebratam fuisse præsentibus Romana Ecclesiæ Presbyteris, docet Epistola Ecclesiæ Ariminensis.* Quapropter dubitare non licet, quin Episcopi Dalmatæ cum Maximo Metropolitano se ad Concilium Mediolanense contulerint; quorum permagni intererat pestem illam depelli, atque eliminari, quæ in Dalmatiam e finitima Pannonia pervadere facillime poterat. Sed cum hujus Concilii Acta interciderint, neque Episcoporum, neque Ecclesiarum, quibus præerant, nomina proferri describique possunt. Photinum igitur, multis manifestæ hæreseos capitibus testimoniisque convictum, Pa-

Athana-
sius Naissus
Aquileiam
profectus
iter habuit
per Dalmatiam.

Conciliū
Mediolanen-
se ad-
versus
Photinum.

tres Mediolanenses gravissimo anathemate feriunt, & Episcopali gradu dejectum ab Ecclesiæ societate sejungunt. Atque hæc, Epiphanio teste; fuit prima Canonica sententia; qua Synodus Catholicorum Antistitum rite; ac legitime congregata Photinum ejusque errores confixit. Cæterum Photinus plebis favore; & benevolentia nixus, quam sibi malis artibus conciliaverat, & Sedem & Episcopatum retinuit. Photinus hæreticus; inquit Hilarius Fragm. 11. comprehensus olim; (idest in Concilio Mediolanensi) reus pronuntiatus; & a communione jampridem unitatis abstissus; nec tum quidem per factionem populi potuit amoveri. Illud vero vel in primis memorabile, quod in eo conventu accidit; Ursacius & Valens principes Arianæ factionis, siue flagitiorum conscientia stimulat, siue metu Constantis; in cujus erant ditione, quique ex præscripto, & decreto Concilii Sardicenis e suis illos sedibus atque Ecclesiis depelli jusserat; supplices in medium confessum prodeunt; Arium ejusque blasphemias execrantur; orant; obtestanturque; ut cum Ecclesia reconcilientur. Pax illis & communio Ecclesiastica impetrata fuit, hac conditione interposita, ut Julium Pontificem Maximum adirent; & quæ ille satisfactionis; ac poenitentiae nomine præscriberet, rite ac diligenter executi; ab eo; quam a Synodo impetraverant; absolutionem confirmandam curarent. Hanc Synodum Baronius in annum quarti sæculi quinquagesimum transfert; sed Antonius Pagijs aliique doctissimi Viri illam quidem post Concilium Sardicense; sed eodem anno 347. celebratam fuisse contendunt; & suæ sententiæ patronum adiscunt Hilarium; qui biennio ante habitam fuisse docuit; quam altera Synodus cogeretur; in qua iterum damnatus est Photinus; & Valens; atque Ursacius ab Julio Pontifice veniam pacemque impetrarunt. Hæc autem dimoveri nequit ab anno 349; cum adhuc Constantis viveret; qui sub initium anni proximi extinctus est xv. Kalendas Februarii; idque ex Athanasio colligitur, qui docet Valentem; & Ursacium ante obitum Constantis; sponte Romam ad Julium supplices adisse; ab eoque in gratiam receptos esse.

Anno igitur 349. Concilium Romanum habitum est, quod Julius Pontifex ex plurimis Provinciis convocavit; ut Photinum, qui Mediolanensis Synodi sententiam eluserat, & populari gratia, ac potentia nixus, adhuc in sua Sede; atque impietate perstabat, Apostolicæ auctoritatis mucrone confoderet. Hujus Concilii opportunitatem nacti Ursacius, & Valens Romam proficiscuntur, supplicum ac poenitentium ritu, ab Julio pacem, ac veniam petunt, rogantque, ut quam Mediolani obtinuerant, ecclesiasticam communionem ratam ipse habeat, & Apostolica sententia confirmet. Julius eorum postulatis ita indulgendum censuit; si calumnias in Athanasium ingestas; quando probare non possent, solemniproclinatione retexerent; cum eoque in concordiam redirent; & Arium simul, ejusque impia dogmata ejurarent. Utrumque præstiterunt, tum poenitentiae libello oblato, cujus caput erat se iniquorum hominum fraudibus deceptos multa falso, maledice, contumelioseque in Athanasium dixisse, quæ nullis argumentis, nullò teste satis idoneo probari possent; & quidquid Arius in Filium Dei scelerate atque impie scripserat, id totum se abjudicare; rejicere; execrari; tum etiam litteris ad Athanasium humanissime scriptis, initæ cum eo communionis; & amicitiae testibus; quas qui-

dem litteras Aquileiæ datas Alexandriam misere; cum post interitum Gregorii ab Arianis in Ecclesiam Alexandrinam intrusi; jam Athanasius in eam urbem redisset, suamque sedem, invitante; ac jubente Constantio minacibus Constantis Fratris litteris perterritus, recuperasset. De hoc Romano Concilio hæc Hilarius Fragm. 11. Igitur ad tollendum ex Episcopatu Photinum; qui ante biennium jam in Mediolanensi Synodo erat hæreticus damnatus; ex plurimis Provinciis congregantur Sacerdotes, hoc magis solliciti atque anxii turbari rursus, miscerique omnia; quod jampridem plures Episcopos reos vel falsorum in Athanasio iudiciorum, vel communionis Arianæ ab Ecclesia fuerat necesse rescare. Quam opportunitatem nacti Ursacius & Valens, Romana plebis Episcopum adeunt; recipi se in Ecclesiam deprecantur; & in communionem per veniam admitti rogant. Julius ex Concilio veniam, quam orabant; impertit; ut cum lucro Catholica Ecclesiæ; vires quoque detraheret Arianis; cum eos; qui unitatem ante turbaverant; consilii hujus; & audacia poenitentes in communionem Catholicam per veniam reconciliata patris admitteret. Et quia non est, nisi de veritate confessio; nisi de vitio poenitentia, nisi de admissio venia; Valens; & Ursacius admittendi; ut orabant; in communionem, de Athanasii innocentia; de judicii falsitate; de Arianæ hæresis piaculo talibus litteris ante profitentur. Deinde subjicit exemplum oblatis Julio supplicis libelli, itemque Epistolæ Athanasio scriptæ. Cum autem ex plurimis Provinciis, ut tradit Hilarius, Episcopi Romam ad Synodum convenerint; admodum credibile est, Maximum Salonitanum, itemque alios Episcopos Dalmatiæ ad id Concilium invitatos esse; neque illos suam in eo præsentiam desiderari passos fuisse. Hanc quidem Synodum, in qua & Photinus iterum damnatus est, & Ursacius, ac Valens in Ecclesiam recepti, nentio in dubium revocat; locus, in quo habita fuerit; cum diserte, & nominatim additus non sit ab Hilario; est apud Scriptores in controversia; sunt qui eandem Mediolano, sunt qui Sirmio adjudicent; sed Romæ celebratam esse contendunt Petrus de Marca; Stephanus Baluzius, Antonius Pagijs; idque confici putant tum ex eo loco Hilarii, quem descripsimus, tum ex verbis Hosii apud Athanasium in epistola ad Solitarios: Illi (Ursacius, & Valens) ultro Romam venerunt, & coram Episcopo, Presbyterisque ibi presentibus professionem scripto ediderunt; tum denique ex ipsis Ursacii, & Valentis ad Julium litteris: Proscitemur apud sanctitatem tuam &c.

Anno 350, ob interitum Constantis Imperatoris, & Maximi Episcopi Salonitani, cum universæ, tum Dalmaticæ Ecclesiæ maiorem luctumque ingentem attulit. Magnentius humili loco in Gallia natus, quem Constantis Legati munere, ac nomine Legionibus Jovianis, & Herculianis præfecerat, apud Augustodunum in Gallia tyrannidem occupavit. Constantis, qui tum in Gallia versabatur, saluti fuga consulendum ratus, a Magnentio Duce Gaisone, prope Pyrenæos in Castro, cui Helenæ nomen fuit, interficitur xv. Kal. Februarias. Quo extincto, ingens Catholica, ac Nicæna fidei columen ac præsidium ademptum est. Ubi fama de interitu Constantis alpes transgressa in Italiam; atque Illyricum pervenit, Nepotianus Eutropia Constantini Magni sorore genitus, Romæ Imperatoris nomen, atque insignia sumpsit; sed octavo ac vigesimo die, quam Imperium inierat, Anicetus Præfectus Magnentii eundem cum matre Eutropia, & consanguineis omnibus interfecit.

Ursacius, & Valens poenitentes a Concilio Mediolanensi in gratiam recepti;

Item a Julio Pontifice in Synodo Romana.

Revocant calumnias falso illas Athanasio.

Maximus, & Episcopi Dalmatiæ, ut videtur, interfuerunt Concilio Romano; in quo iterum damnatus est Photinus.

Magnentius tyrannus in Gallia.

ejus Duce Constantis Imperator interficitur.

Vetranio
in Panno-
nia Augu-
stus ap-
pellatus,
Imperato-
ria fedi-
gna Con-
stantio
sponte
tradidit.

fecit. Per idem fere tempus Vetranio Magister militum in Pannonia apud Mursam appellatur Augustus, quem octavo post mense, Constantius cum exercitu in Pannoniam profectus, benignitate ac promissis, quam vi, atque armis vincere maluit. Itaque ultro purpuram, ac diadema deposuit; cumque Constantius peramanter complexus, regali convivio instructo, mensæ adhibuit; & perhonorifice ab se dimissum in Bithyniam secedere iussit, imperavitque Magistratibus, ut eidem ad victum cultumque necessaria liberaliter, ac laute de publico suppeditarent. Deinde Constantius vires, copiasque omnes in Magnentium convertit, quo cum diutius, & periculosius certatum est.

Mors Ma-
ximi Salo-
nitani E-
piscopi.

Ad eundem quarti sæculi annum quinquagesimum affixit Catalogus Romanus mortem Maximi Episcopi Salonitani; qui ne sinceram incorruptamque Dalmatarum fidem aut lues Ariana, aut Photiniana contagio, quamvis in proximas regiones grassarentur, vel levi afflatu percellerent, sua virtute ac vigilantia singulari perfecit. Itaque assiduis curis, & laboribus perfunctus, de re Catholica egregie meritis, sanctissime ex hac vita decessit, die ac mense nobis incompto propter jacturam Episcopialium tabularum, in quibus uterque seu memoriæ, seu religionis causa diligenter annotari solebat.

C A P U T III.

*Theodorus II. seu Theodosius Episcopus
Salonitanus XXVI.*

Post Ma-
ximum
quatuor
Episcopi
simul con-
juncti in
Catalogo
Romano.

Hunc Catalogi omnes Maximo seu Marino II. proxime subjiciunt, quem plerique Theodorum vocant; unus est Acutheanus, qui eum Theodosii nomine appellet, quare utrovis vocabulo donari posse censuit Auctor Catalogi Romani; qui cum Theodoro conjunxit Petrum II., Leonem I., & Joannem IV., eorumque omnium Pontificatum, quem nulla chronologica nota distinxit, ab anno quinquagesimo quarti sæculi usque ad decimum sæculi insequentis produxit. Hoc intervallum sexaginta ipsos annos complectitur, quos si pro numero Episcoporum in quatuor partes æqualiter distribuere velis, anni quindenarii singulis assignaveris: id, quod quamvis incertum sit, & arbitrario dictum, hoc tamen commodi affert, quod si Episcopi illi vagi, & nulla temporum lege coerciti, quibusdam arbitrariis quidem, sed definitis spatiis circumscribantur, continuatio, seriesque rerum per eos annos gestarum distinctior fiat & dilucidior: quippe temporibus illis, quibus quatuor horum Antistitem Pontificalis administratio alligata est, & quasi devincta, quadrifarium divisus, res eorundem temporum itidem quadripartito distributæ, & suis quæque annis, & ejus, cui quæqueque subjicimus, Episcopi nomine distinguuntur. Attamen Joanni IV., cui annos itidem quindecim, ut tribus Episcopis superioribus, tribuendos esse diximus, annos circiter quinque adimi oportet; neque enim ejus Pontificatus cum Catalogo Romano perducere potest usque ad annum decimum quinti sæculi; nam initium Hefychii III., qui proxime successus est Joanni, ad annum quintum ejusdem sæculi retrahendum esse ostendimus. Cum multa acciderint intra eos annos fere sexaginta, quibus Catalogus Romanus quatuor hos Pontificatus circumscripsit; tum duo præcipue, quæ ad rem nostram pertinent; videlicet Institutum Monasticum in Dalmatiam inductum; & multiplices, ac variaz barbarorum in Illyricum Dalmatiamque irruptiones.

Illyrici Sacri Tom. II.

§. I.

*Res Christianæ, & Ecclesiastica sub Theodoro
Episcopo Salonitano, ab an. 350.
Christi ad an. 360.*

Theodorus igitur anno 350. Maximo substitutus, cum Ecclesiæ Salonitanæ regimen suscepit, res Catholicorum in Occidente, quamvis patrocinio, & præsidio Constantis destitutæ, otium tamen induciasque ab hæreticis nactæ, prosperum sine offensione cursum tenebant. Ursacius, & Valens, qui ut lues Ariana toto Occidente propagarent, omni ope operaque enitebantur, cum anno superiori resipuisent, nondum ad ingenium redierant, in Ariana perfidiam relapsi. Constantius fidei Nicænæ hostis acerrimus duplici bello Civili distentus cum esset, curas omnes, cogitationesque a persequendis Catholicis præsertim Occidentalibus, qui sub Magnentii tyrannidem ditionemque ceciderant, ad recuperandum Imperium converterat. Ac Vetranionem quidem hoc ipso anno 350. exeunte, VIII. Kal. Januarias in ordinem coegit. Restabat Magnentius hoc formidolosior, quo potentior, qui omnes fere Occidentis Provincias in suam potestatem redegerat. Is alpes transgressus anno proximo in Italiam venit, ac deinde per Noricos exercitum in Pannoniam traduxit. Apud Mursam pugnatum est IV. Kal. Octobris auctore Idatio. Primo impetu repulsi sunt Constantiani, altero victores exstiterunt, fufis fugatisque Magnentianis. Cæso igitur amissoque exercitu, Magnentius in Italiam cum ex fuga se recepisset, ex delectu Gallico alterum exercitum confecit, urbes præsidii firmissimis communivit, itinera transitumque alpium interclusit. Interea dum res publicæ in ea bellorum Civilium perturbatione, ac temporum motu versantur, Theodorus rem Christianam Salonæ nullis agitatam turbinibus, & summa pace florentem, tranquille diligenterque administrabat, & quidquid temporis habuit vacuum ab insidiis turbisque Arianorum, ad cultum Divinum augendum, plebemque sanctissimis disciplinis excolendam, sacrisque Mysteriis impertiendam contulit. Vel in hac tamen pace, & tranquillitate aliquid sollicitudinis periculi que afferebat propinquitas contagii Photiniani, quod ne irreperet in Provinciam Ecclesiamque Salonitanam, assidua cura, intentaque vigilantia sibi opus esse Theodorus intelligebat. Photinum siquidem quamvis & Mediolanensi, & Romanæ Synodi decreto damnatum, in suo tamen gradu, officioque Episcopali, favor, & gratia populi Sirmiensis retinebat. Verum quidquid mali periculi id fuit, brevi cum esset discussum, hanc sollicitudinem metumque Theodoro exemit. De damnatione Photini Occidentalium litteræ in Orientem cum essent allatæ, ut est apud Hilarium, Constantius Episcopos ex universo Oriente, ut de causa Photiniana cognoscerent, statuerent, judicarent, Sirmium conveniri iussit; quæ civitas cum Pannonia universa post obitum Constantis, Vetranione depulso, in jus ditionemque Constantii migraverat. Hoc Sirmienſe Concilium habitum fuisse post *Consulatum Sergii, & Nigriniani* auctor est Socrates lib. 2. cap. 29; idest anno 351; qui annus ob civiles, & bellicos tumultus Consulibus caruit; cum anno superiori Sergius, & Nigrinianus con-

Tranquil-
litas rei
Catholi-
cæ vige-
ubique.

Magnen-
tius vi-
sus.

Theodo-
rus Salo-
nitanus
Episcopus
rei Chri-
stianæ di-
ligentem
operam
navat.

Concilium
Sirmienſe
conſtitutum
e Semiari-
tianiſ;

Prima for-
mula Sir-
mienſis
ſemiari-
tianiſ

Photinus
ad Con-
ſtantium
appellatur

Conſtitutum
manifeſte
hæreſeos
in exilium
pelliſſe

Germinius
in locum
Photini
Episcopuſ
Sirmien-
ſis.

ſulatum obſiſſent: habitum autem fuit Sirmii Con-
cilium, vel antequam Magnentius cum exercitu
in Pannoniam invaderet, vel poſt Magnentium
iv. Kal. Octobris Muſenſi prælio victum, to-
taque Pannonia expulſum. Ad hanc Synodum,
qui conveniant Episcopuſ, erant fere omnes Se-
miariiani; qui mente callidi, ut ait Hilarius
in Fragm. II., ingenio ſubtiles, malitia pertina-
ces, occaſionem revolvendi ejus, quod Athanaſii
abſolutione eſt diſſolutum, quaſierunt iudicii; &
reſcribentes de Photino, Marcelli rationem velut
inſtitutionum talium magiſtri addiderunt, ut mor-
tuam de Athanaſio ipſo jam tempore quaſitionem,
& veritatis iudicio conſepultam in publicam re-
cordationem cauſæ novitas excitaret; & ſubre-
pens per Photini damnationem, Marcelli nomen
inveheret. Latæ igitur in Photinum ſententiæ
callide inferuerunt nomen Marcelli, quo Magi-
ſtro uſus fuerat Photinus; ut hinc videlicet viam
ſibi præſtuerent Athanaſii damnandi, & Sardi-
cenſis Synodi auctoritatis labefactandæ, quæ Mar-
cellum juxta, & Athanaſium abſolverat. In hoc
Sirmienſi conventu ſeptem & viginti Anathema-
tiſmſ in Photinum protatiſ, prima Sirmienſis
formula compoſita eſt, quam Semiarianorum ſæ-
tæ eſſe vel ex eo dignoſcas, quod *ſcitis* vocem
prætermittat, itemque ſimilitudinis, atque ima-
ginis; quamquam filium aſſerat Deum de Deo,
damnæque affirmantes *ex non exiſtentibus*, aut
ex altera hypotaſi eſſe verbum, vel *ſuiſſe tem-
pus aliquando*, cum non eſſet. Acne tum qui-
dem, ut Hilarius docet, Photinus ſtatim Ep-
ſcopali ſede amoveri potuit; quippe cum popu-
lus, apud quem auctoritate, & gratia plurimum
valebat; per ſeditionem Concilii ſententiæ in-
terceſſerit, & iplemet Photinus a Concilio ad
Conſtantium appellaverit. Is autem Photiniana
cauſæ cognoscendæ diſiudicandæque delectos ex
ordite ſenatorio iudices, viroſque primarios præ-
fecit, ut Epiphanius, & Socrates tradunt, juſ-
ſitque Baſilium Ancyranum Episcopum, quem
in locum Marcelli ſubrogaverant Ariani, diſpu-
tationem inſtituere cum Photino; qui poſtquam
pro deſenſione impiorum dogmatum eſſudit, quæ
voluit omnia, evidentibus rationibus, & ſcri-
ptorum teſtimoniis cedere coactus, convictus,
fracuſque diſceſſit; & omnium iudicio damna-
tus cum eſſet, pulſusque in exilium, metitas de-
num pœnas hæreſeos impuriſſimæ ſuſtinuit. Cæ-
tærum Photino deſecto, hæreſis Photiniana ſup-
preſſa quidem eſt, ſed non omnino extincta;
quippe quam veluti ſopitam excitaverunt qui ex
illiſ hæreſiarchæ ſchola prodierunt, atque in
alias Provincias poſterasque ætates propagarunt.
Photiniana peſte depulſa, quæ Dalmatiæ, & Sa-
lonæ propter vicinitatem imminabat, haud paul-
lo plus negotii faceſſit, metumque majorem in-
cuſſit Theodoro Salonitano Episcopuſ hæreſis A-
riana, quæ exinde magis invaleſcere, & impu-
nius, latiusque in Pannonia dominari cœpit.
Nam qui Photinum e ſede Sirmienſi deſecerant,
ejus in locum ſubſtituerunt Germinium e parti-
bus Semiarianorum, qui quamvis ab Ariana in-
ſania, & impietate abhorrerent, illiſ tamen erat
cum Catholicis non de verbis modo, ſed etiam
de ipſo dogmate diſſenſio; & licet ad Catholi-
cam veritatem prope viderentur accedere, & Pa-
tri filium *per omnia ſimilem* eſſe, interdum di-
xerint; ejuſdem tamen eſſe *ſubſtantia*, ut con-
ſiderentur, nunquam adduci potuerunt. Ex illiſ
aliquos ignoratione potius, quam malitia pec-
taſſe facile dixerim, & videri quidem poſſe in-

ter hoſ, & Catholicos majorem fuiſſe verbo-
rum, quam rerum diſcrepantiam, ut Hilarius
conatur oſtendere libro de Synodiſ, ſive de fide
Orientalium. Cæterum longe gravior, & per-
niciſioſior, quam a Germinio, labes ſinceræ in-
corruptæque fidei Dalmatarum metuenda erat a
Valente, & Urfacio, qui *mutato propoſito*, in-
quit Athanaſius in Epistoſa ad Solitarios, *quaſi
canes ad proprium vomitum reſerſi fuerunt*, &
*ut ſues in priſtino impietatiſ luto denuo ſe vol-
vebant, cauſificantes pœnitentiam, quam ſimula-
verant*, ex metu Conſtantiſ religioſiſſimi Impera-
toris extortam eſſe. Hi ergo metu omni de-
poſito, & Conſtantii Imperatoriſ gratia freti,
ipſiſſimam Arianam impietatem, quam animo pe-
nitentius imbibebant, liberius, quam antea, & fi-
dentius per univerſam Pannoniam propagare in-
ſtituerunt. Et Valens quidem anno 351. ad exi-
tum vergente, verſabatur in Pannonia cum Im-
peratore Conſtantio, & ſimulatione quadam ſan-
ctitatiſ in ejus animum, & familiaritatem ita ſe
inſinuaverat, ut apud illum omnia poſſet; præ-
fertim poſt victoriã Muſenſem, cujuſ optatiſ-
ſimum nunciũ Valens omnium primuſ at-
tulit Conſtantio, iſque verbis expoſuit, ut non
aliunde illum, niſi a Deo revelante accepſſe
videretur. Conſtantiuſ porro eã victoriã elatuſ,
cum nihil jam eſſe putaret, cur ſibi timendum
foret a Magnentio, quem, caſo ad interneci-
onem ejus exercitu, univerſa Pannonia, Italia-
que expulerat, perinde quaſi cum eo jam de-
bellatum eſſet, bellum interneciniũ Catholicis
indixit. Quod reliquum erat illiuſ anni, to-
tamque hyemem in Pannonia tranſegit, undique
obſeſſuſ, ſtipatuſque Arianiſ Episcopuſ, ad quo-
rum arbitriuſ, & nutum ſe totum accommo-
daverat, reſque omnes gerebat. Tunc illud agi
cœptum, quod Severuſ reſert, *ut omneſ fere
duarum Pannoniarum Episcopuſ in perſidiã Aria-
norum conjurarent*. Nec ſucceſſu, quem optabat,
conſilia, & conatuſ impiorum caruere. Nam
quinquenniũ poſt Sanctuſ Martinuſ, cum per-
miſſu Hilarii, a quo inter Diaconuſ Piſtavi-
enſiſ Eccleſiæ cooptatuſ fuerat, in patriam rediſſet,
Eccleſiaſ omneſ Pannonicaſ reſertas Aria-
norum invenit, ut Severuſ Sulpitiuſ tradit in
ejus vita, & *adverſuſ perſidiã Sacerdotum ſo-
luſ pene acerrime pugnavit*. Hinc conjici velim
quantopere & vigilandum, & connitendum eſſet
Theodoro, cæteriſque Dalmatiæ Episcopuſ, ut
adituſ omneſ Arianiſ obſtruerent, ne qua peſti-
lentiſ illud, & execrandum dogma e proxima Pan-
nonia in Salonitanam Provinciam ſubreperet. Et
vero Eccleſia Dalmatica Theodoro ejuſque Suc-
ceſſorum vigilantia ac ſolertiã debet, quod nul-
lo utquam Ariana contagioniſ circumqua-
que graſſantiſ, ne levi quidem halitu afflaretur. Ju-
lio rebus humaniſ exempto ſuffectuſ eſt Liberiuſ
anno 352; ad quem ab Arianiſ contra Athana-
ſium, ab Agyptiſ Catholicis pro Athanaſio lit-
teræ cum veniſſent, Conciliũ in Urbem con-
vocavit, in quo una omneſ voce, & conſenſio-
ne ſecunduũ Athanaſium ſententiã dixerunt; &
ſimul decreta eſt in Galliam ad Conſtantium
Legatio Apoſtolica, quam tamen ob bellum Ma-
gnentianũ, quo tum ea regio ardebat, in an-
num proximũ diſferri oportuit. Liberiuſ in ſuiſ
ad Hoſium litteriſ meminit hujus Concilii, cui
Theodoruſ, allive Dalmatici Episcopuſ interfue-
runt necne, nobiſ incompertuſ eſt.

Anno 353. Conſtantiuſ, qui ſuperiori an-
no, poſt hiberna Pannonica, Italian Ma-
gnen-

Urfaciũ;
& Valenſ
in hæreſim
priſtinam
telapſi.

Pannonia
Arianoruſ
reſerta;

Liberiuſ
Julio ſuf-
fecuſ Co-
cilium co-
ſtituit, in
quo Atha-
naſiuſ de-
nuo abſol-
vitur.

gnentianis militibus, ac praesidiis vacuum adiecit, in Galliam copias traduxit. Magnentius diffidens, & desperans rebus suis apud Lugdunum voluntariam sibi necem concivit. Tyrannis sublatis rursus Imperium Romanum ad unum revolvitur; & Constantius solus in Oriente atque Occidente rerum omnium potitus, Arianos impensius fovere, Catholicos acerbius vexare instituit. Ea deinde consecuta sunt tempora, cum disiectis, eversisque praecipuis Catholicæ Fidei propugnaculis, totus Orbis propemodum visus est fieri Arianus. Siquidem anno 353. in

1° Concilio Arelatensi,

itemque Mediolanensi damnatio Athanasii per vim a Catholicis Episcopis extorta.

Conciliabulo Arelatensi, ubi Constantio praesente, Valente & Ursacio Arianæ perfidiæ signiferis instigantibus, omnia ex arbitrio, & sententia Arianorum gesta sunt; Vincentius Capuanus Episcopus, idemque Apostolicæ Legationis princeps, & alii Orthodoxi Antistites partim adversariorum fraude, partim Constantii metu impulsii, in Athanasium subscripsere. Paulinus Trevirensis Episcopus, & si qui alii ab Athanasio, & Catholicorum causa constantius steterint, exilii poenam subierunt. Nihilo levius damnatum aut dedecus nomini catholico intulit damnatio Athanasii, quam Constantius vi ac minis extorsit ab Herennio Thessalonicensi, & Fortunatiano Aquilejensi Episcopis, fortissimis ad eam diem fidei Nicænæ propugnatoribus, in frequentissimo illo ac generali Concilio, quod anno 355. Mediolani habitum est; convenerantque cum Legatis sedis Apostolicæ amplius trecenti ex Occidente Episcopi Catholici, paucissimi vero ex Oriente Arianis; sed duo instar omnium erant Ursacius, & Valens, qui cum in aperto liberoque Conventu nihil proficerent, Episcopis intercedentibus, & universo populo reclamante, auctores fuerunt Constantio, ut Concilium e templo in Palatium transferri, obfiderique armato satellitio juberet. Tum seclusa multitudo, voce ac libertate, ferendique suffragii jure Catholicis adempto, omnia ex Arianorum sententia, ad arbitrium ac nutum Imperatoris hæretici, per vim ac tumultum peracta sunt. Damnatus igitur est Athanasius, potestas Arianis permessa quidlibet in eum audendi, statuendique. Ex Orthodoxis nonnulli pacis concordiaque studio illecti sunt, ut cum Herennio, & Fortunatiano latæ in Athanasium sententiæ subscriberent, & communionem cum Arianis inirent; cæteri vero plerique cum Legatis Apostolicis iniquissimæ Imperatoris voluntati constantissime repugnarunt; & aliqui ex his ob eam causam nominatim proscripti sunt, & exulare iussi. Cæsar Baronius nomina eorum, qui in damnationem Athanasii consenserunt, descripsit ex codice Vercellensis Ecclesiæ, a quibus cum absit nomen Theodori Episcopi Salonitani, is certe, si huic Concilio interfuit, ut verisimile est interfuisse, egregium se tum Athanasii, tum fidei Nicænæ defensorem, ac vindicem præbuit; an vero in proscriptorum, & exulum numerum relatus fuerit, nec litteris, nec memoriæ proditum est. Ad hæc: Constantius Romam misit, qui Liberium clam ab Urbe vel invitum abstraherent, & Mediolanum perducerent; ut eum vel poenarum metu, vel præmiorum spe in suam sententiam pertraheret. Sed nullis neque minis, neque pollicitationibus is potuit adduci, ut vel Athanasii damnationem ratam haberet, vel Arianos in gratiam, & communionem reciperet. Itaque Constantii jussu in Thraciam exsulatum abiit.

Anno 356. Syrianus Dux in ecclesia Alexan-

drina, expulso Athanasio, Georgium hominem impurissimum ex Arianorum fæce, truculentum, & crudelem per cædem, ac tumultum intrusit. Ita Ecclesia Catholica firmissimis praesidiis nudata, & primariis Episcopis vel in exilium ejectis, vel in partes Arianorum, metu cogente, abductis destituta, magno in discrimine versabatur; cum ad eas calamitates velut cumulus accessit Lapsus Hosii, & imbecillitas Liberii, qui salva fidei orthodoxæ veritate ac professione, haud paullo plus, quam oportuerat Nicænæ Synodi hostibus indulgit; quæ quidem summa, & maxima

Lapsus Hosii, & imbecillitas Liberii.

Ecclesiæ columnina ruere vel nutare non poterant, ut minora non eodem labefactata motu conciderent, & tam insignis exempli vis atque auctoritas non multos percelleret. Hosii scdum, ac miserabilem casum, & nimiam Liberii indulgentiam, e propinquo vidit, ac doluit Ecclesia Dalmatica, ejusque Metropolitæ Theodorus. Intra finem anni 357. ex Italia in Pannoniam Constantius redierat; & cum Sirmii esset, ad eumque venissent Ursacius, & Valens, paucique alii ex Arianis Episcopis, ibidem secunda Sirmiensis formula composita fuit, in qua purus putus Arianismus sine ulla verborum ambiguitate continetur; quippe ablegatis vetitisque vocibus *substantiæ*, ac *similitudinis*, quod earum in sacris litteris nulla esset mentio, diserte ac perspicue sancitum est Patrem majorem Filio habendum esse, & hunc illi subiectum. Hæc est illa Arianæ impietatis Professio, Sirmii concepta, & evulgata, quam majores nostri *Perfidiam Sirmiensem* vocitare consueverunt, & Hilarius nuncupavit *blasphemiam Hosii, & Potamii*.

Secunda formula Sirmiensis omnino Ariana,

Hosius siquidem egregius ille Fidei Catholicæ vindex, ille Conciliorum fere omnium adversus Arianos habitus Dux, & Princeps, ille tot Pontificum Romanorum Legationibus, iisdemque honorificentissimis præclare functus, cum Sirmii exsularet, senio, exilio, verberibus, incussoque graviorum malorum metu fractus, ac debilitatus, una cum Potamio perfidiam, & blasphemiam Sirmiensem recepit, suoque chirographo obsignavit: quo quidem facto cum nomini suo sempiternam ignominiam notam imposuit, tum perniciosissimum inconstantiam exemplum cæteris præbuit; nisi quod ad suam Cordubensem Ecclesiam reversus, haud post multo resipuit; Deum superoque testatus ejusmodi subscriptionem per vim, ac metum sibi extortam fuisse; & cum Ecclesia in gratiam restitutus, pie sancteque obiit. Cæterum Hosiana blasphemiam adeo vel ipsis Semiarianis displicuit, ut anno proximo, in Synodo Ancyra-

cui Hosius subscripsit,

sed deinde resipuit.

na, Basilio Ancyra Episcopo auctore, eam execrati, duodecim ex adverso anathematismis configerent. Hosio itaque magno illo Catholicorum praesidio, & propugnaculo everso, alterum idemque primarium rei Catholicæ firmamentum impetere, ac demoliri Constantius cum suis Arianis aggreditur. Duos jam annos in exilio apud Bercam in Thracia Liberius exegerat; cum primam formulam in priori Synodo Sirmiensis compositam, & sibi a Demophilo oblatam, exilii diuturnitatem ærumnasque pertæsus, Constantii minis, ac pollicitationibus impulsus recepit; iussusque Sirmium deduci, in ea urbe coram Constantio, cæterisque Episcopis eandem confirmavit, Athanasii damnationem ratam habuit, Nicænæ fidei hostes sua communione impertiit; ac citra quidem hæresis noxam, at non sine ingenti bonorum offensione eam formulam approbavit, in qua, concordia gratia, *Consubstantialis* vocabulum desiderari passus est. Nullo autem prorsus modo

Ab iis, qui subscripsere, in Athanasium nomen Theodori Salonitani abest,

modo addidendi sunt, qui censent illam ipsam, quam vocabat Hilarius *Blasphemiam Hostii*, & *Patamii*, subscriptam esse, & obsignatam a Liberio; sunt enim multi scriptores graves in primis, ac nobiles, qui auctoritatibus, & argumentis sane idoneis, & perspicuis adhibitis, Liberium ab hac infamia vindicant. Hoc duplex humanæ imbecillitatis, & inconstantiae exemplum, sed Hosianum Liberiano longe deterius, quamvis a duobus illis sanctissimis & clarissimis viris, quorum auctoritate, doctrina, sanctimonia, potissimum nitebatur res Catholica, in ipsis propemodum oculis, conspectuque Ecclesiæ Dalmaticæ editum, ac propositum fuerit, & longe, lateque ad multorum perniciem manaverit; vim tamen non habuit tantam, ut Theodori, aliorumque Dalmatiæ Antistitum animos labefactaret, aut commoveret; quippe cum de utriusque casu incredibiliter doluerint, omnino tamen Nicænæ Fidei ac Professioni sic adhæserunt, ut sibi ne transversum quidem unguem ab ea discederent; nusquam enim proditum est, si ve Salonitano, si ve cæteris Dalmatiæ Episcopis quidquam labis ex pravitate, vel communione Ariana aspersum esse; nisi forte ad breve tempus in Conciliabulo Ariminensi, de quo infra dicetur.

Porro Liberius restitutus a Constantio Romanam regreditur anno 358. sed non eundem in se Cleri populique animum offendit, quem in exilium religionis causa proficiscens, reliquerat. Nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone dignum putabat; quippe ob nimiam in hæreticos indulgentiam piorum cætu sacrisque indignum se ipse fecerat. Exinde Felix, qui absente Liberio Romanam sedem invalerat, legitimus Pontifex haberi cæpit; ut plerique existimant, præsertim cum Nicænæ Fidei patrocinio suscepto, Constantium damnasset; a quo haud multo post capite damnatus præclaram pro religione mortem oppetiit. Interea Liberius, quem sui errati penituerat, initam cum hæreticis societatem communionemque exsecratus, cum Catholicis in gratiam redierat; itaque Felice extincto, iterum sedem Romanam recepit, habitusque est verus, & legitimus Pontifex.

Constantius cum ex Italia in Illyricum rediisset anno 357. totum quod proxime consecutum est biennium, apud Pannonios transiit, ut leges Sirmienenses, & Mursenses, itemque historia illorum temporum declarat. Nam per eos annos bellum gessit cum Quadis, & Sarmatis, quos vel Danubium transgressos, & Pannoniam vastantes repulit, vel ripa Danubiana prædiis communita transitu prohibuit. Hinc intelligi licet, quam altas in Pannonia radices egerit impietas Ariana, auspice ac factore Constantio, & quam late propagata fuerit; ne vero in finitimam Dalmatiam proserperet, assidua Theodori vigilantia, turaque in omnes partes intentata, perfectum est: Sirmii cum esset Constantius sub initium anni 359. Episcopi semiarianarum partium ad eum adire, expositisque Anathematismis, quos ipsi anno superiori adversus Arianos in Synodo Ancyrana sanciverant, auctores fuerunt Constantio, ut ad comprimendam audaciam, impietatemque Anomæorum (eo quippe vocabulo appellari cæperant Ariani, quod Dei Filio omnem cum Patre similitudinem adimerent) Sirmiensem perfidiam, ac blasphemiam abhinc duobus annis editam abrogandam cura-

ret. Cum igitur Ariani, ac Semiariani nihilo magis inter se, quam a Catholicis dissiderent, in hoc Sirmienfi congressu pax inter utroque ita convenit, ut hi quidem substantiæ vocabulum omnino rejicerent; illi vero perfectam Filii cum Patre similitudinem profiterentur; quamvis ea concordia paullo post dirempta, Synodis invicem oppositis inter se digladiari nunquam desierint, Constantio modo unis, modo alteris favente, cum apud illum alias Arianae, alias semiarianæ factionis Principes gratia, & auctoritate prævaluerint. Igitur in eo conventu, & colloquio tertia Sirmienfis formula ex sententia, & voluntate Semiarianorum, composita est a Marco Arethufio xi. Calendas Junias, Eusebii, & Hypatii Consulum nomine inscripta, quæ vetuit quidem in posterum usurpari vocabulum substantiæ, quod tum a Divinis litteris aberat, tum plerisque offensionis ac discordiæ causam præbebat; sed Filium *per omnia Patri similem* habendum, ac dicendum esse decrevit. Valens, & Ursacius, qui Anomæorum dogma arctissime complexi, vel dissimilem Patri Filium palam, si auderent, affirmare cupiebant, voces illas *per omnia*, ab se callide prætermittas ut adicerent, Constantius pro potestate imperavit, ut docet Epiphanius hæresi 73. In eodem apud Sirmium conventu de Imperatoris sententia decretum fuit, ut ad componenda Ecclesiæ dissidia Orientales Seleuciam, Occidentales Episcopi Ariminum cogerentur, & tertia Sirmienfis formula utrique oblata, in utraque Synodo approbaretur.

Ergo Concilium Ariminense anno 359. celebratum est. Cum ex Illyrico, Italia, Africa, Hispania, & Gallia amplius quadringenti Episcopi convenerint, ut Severus tradit lib. 2. inter hos sine ulla dubitatione annumerandus est Theodorus Salonitanus Metropolitæ cum cæteris Dalmatiæ Episcopis. Ex Occidentalibus, qui intersuerunt, Athanasius lib. de Synodis quinquaginta, Severus octoginta Arianos fuisse tradunt, in quem numerum adscribere licet Episcopos Pannoniæ. Tertiæ Sirmienfis formulæ, quam Ursacius, & Valens, cæterique Ariani attulerant, vehementer ab omnibus reclamatum est; cum id, quod erat, suspicati de fraude Ariatorum, animadvertissent indidem abesse *Homousii* vocabulum, quod omnem Arianae blasphemiam aditum præcluderet. Quare communi Catholicorum Antistitum consensu sancitum est, nullam aliam fidei professionem recipiendam esse, nisi quam Nicæni Patres præscripserant; Hæresim Arianam novis, gravissimisque anathematismis subiiciunt, Ursacium Singiduni, Valentem Mursæ, Germinium Sirmii, aliosque ex eadem hæreticorum colluvione Episcopos damnant, ac rejiciunt, iisdemque Catholicorum commercio, & Sacris omnibus interdiciunt. Ad hæc: Decem Oratores cum Synodicis litteris ad Constantium adire jubent, qui rerum in Concilio gestarum summam ac rationem exponerent, simulque ab eo peterent, ut Concilio jam peracto, liceret Episcopis discedere, & ad suam cuique Ecclesiam reverti; id quod Constantius, Ariatorum legatione, ac fraude præoccupatus præcise negavit, vetuitque omnino illos injussu suo illinc discedere. Interea jussu Constantii cum apud Nicæam in Thracia Ariani, & Semiariani convenissent, edita est ibidem nova Professio Fidei ab tertia Sirmienfi haud dissimilis, quæ & usque vocabulum proseribit, & Filium

Concordia inter Arianos, & Semiarianos Sirmii edita.

Tertia formula Sirmienfis.

Felix post exilium Liberii habitus est legitimus Pontifex.

Constantius in Pannoniam cum Quadis, & Sarmatis bellum gerit.

Concilium Ariminense, cui Theodorus Salonitanus interfuit.

Primo legitimum & æcumenicum.

Filium Patri similem dici, haberique jubet. Huic Professioni ad fallendos incautos nomen Concilii Niezeni prætexunt, & legatos Ariminenses Hadrianopoli detentos, ut in eam jurarent, exilii, ac pœnarum metu compellunt. Hanc formulam, mense Octobri ineunte ex Oriente allatam, Ursacius, & Valens obtrudunt Episcopis Catholicis Ariminensibus, quorum plerique ac fere omnes, sive dolo ac fraude, sive pacis, & concordie studio compulsi eam recipiunt, & subscribunt. Valens quò longius ab Ariana blasphemia abesse crederetur, & facilius Catholicos in suam voluntatem pertraheret, anathema inflixit ei, qui diceret Filium Dei *Creaturam esse, ut sunt cetera creatura*, sub qua sententia ipsissimi Arianismi virus latebat, quod boni illi Episcopi minime animadverterunt. Tum vero visus est Orbis universus Arianus fieri; id quod *ὑπερβολικῶς* dixit Hieronymus: *Ingemuit totus Orbis, & se esse Arianum miratus est*; non quod Patres Ariminenses in hæresim Arianam consenserint, unde longissime aberant; sed quia visi sunt accedere ad Arianos, admissa illa formula, quæ ob unum illud *ὁμοουσίῳ* vocabulum prætermisum, æque in Arianam, atque in Catholicam sententiam accipi poterat. Ita Concilium Ariminense, quod bonis ortum initiis, tristes habuit exitus, bifariam dividi potest; & primo quidem legitimum fuit, & œcumenicum; deinde a se ipso cum degeneraverit, in Conciliabulum desit; dum per idem tempus idest v. Kalendas Octobris ab Orientalibus Synodus Seleuciensis habebatur, in qua cum Arianis, & Semiarianis acerrime inter se dissiderent, neque ulla concordie ineundæ ratio inveniri posset, Arianis secessione facta Constantinopolim ad Imperatorem confugiunt, in eaque Urbe Synodum convocant, quam Seleuciensi opponerent. Itaque alteri Seleuciæ, alteri Constantinopoli, fidei regulam suis quique opinionibus congruentem sanciant, & utrique se mutuis anathematismis confodiunt. Cæterum in Ariminensi posteriori Conciliabulo non defuere, qui perspectis, planèque cognitis hostium fraudibus, atque insidiis, & adversus Imperatoris comminationes, metumque suppliciorum imperterriti, formulam illam Nicænam commentitiam, & Arianorum communionem constantissime respuerunt; de quibus Cæsar Cardinalis Baronius hæc subjecit anno 359. num. 45. *Est locus inter Ariminum & Pisaurum, idemque Vicus, cui Catholica nomen est, ad littus maris positus, cujus nominis ratio illa redditur ex traditione a majoribus ad posteros propagata; quod post naufragium, quod passa est fides Catholica in Ariminensi conventu, perpauci orthodoxi Episcopi simul convenientes, illic seorsum ab Arianis sacra facerent, & Catholica communione Catholicos impertirent. Quod igitur illuc pergentes se ire ad Catholicam, usitato more veteri loquendi; dicerent, inde factum est, ut semper idem nomen retinuerit locus ille, ut Catholica diceretur. Neque litteris, neque memoria quidquam proditum est, unde cognosci possit, utrum Theodorus noster cum cæteris Dalmatiæ Episcopis ad præclaram illorum societatem se adjunxerit, qui contra fraudem, ac perfidiam Arianorum ab Ecclesia Catholica, & fidei Nicænæ causa constantissime steterunt; an quod propius vero est, aliorum longe plurium auctoritatem, & exemplum secutus fuerit, quos injectus a Constantio metus, pacisque Ecclesiasticæ cupiditas impulit, ut tempori cederent, formulamque apud Nicænam urbem Thraciæ*

conditam, & Ariminum allatam subscriberent. Sed dubitari non potest, quin quemadmodum fere omnes illi Episcopi, post abitum ex Urbe, & custodia Ariminensi; sic etiam Theodorus noster Arianam illam fraudem, ac fallaciam simul detexerit, & exhorruerit; formulamque illam ambiguam detestatus, quidquid vel timore, vel ignoratione peccaverat, cum aliis Dalmatiæ Episcopis aperta constantique Fidei Nicænæ confessione elucrit. Ac primum quidem Episcopos Italiæ, quos calliditas, & malitia Arianorum in errorem induxerat, deinde illorum exemplo Theodorum, & Episcopos Dalmatiæ, & Illyrici respuisse existimo. Quare ad hæc tempora, nimirum ad annum vel secundum vel proximum a Concilio Ariminensi referendam censeo Epistolam Italorum Antistitem ad Episcopos Illyricos, quibus gratulantur, quod Fidem Nicænam receperint; Acta & decreta Conciliabuli Ariminensis irrita faciunt, ac rescindunt; Photinum, Valentem, Ursacium, ceterosque vel Sabelli, vel Arianorum contagione infectos damnant, & execrantur. Hanc Epistolam Baronius in annum 365., Pagius in annum 367. conjiciunt. Cur ergo illam ad hæc tempora, atque ad Pontificatum Salonitanum Theodori pertinere existimem, & huic loco intexendam esse duxerim, rationes haud sane improbabiles cap. 4. §. 2. subijciam. Extat apud Hilarium in Fragmento xii. Operis Historici.

Dilectissimis (a) Fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus Episcopi Italiæ in Domino æternam salutem.

Divini muneris gratia, b ut secundum Apostolum omnes unum sapere, omnes unum confiteri caperimus. Et quantum ad c Italiam quidem pertinet, cum d Fidei paternæ, hoc est, apud Nicæam scriptæ se reddidit, fraudem, quam passa est apud Ariminum, recognoscens, Illyricum etiam Deum clementi nutu respexisse gaudemus, & consortio infidelitatis, quo gravabatur, abjecto, ea, quæ sunt rectæ sententiæ, probare cepisse gratulamur. Nostram igitur, dilectissimi Fratres, unam eandemque accipite firmam subscriptione sententiam. Nicæni tractatus adversus Arium, Sabelliumque, cujus Phobinus e partiarum hereditate damnatur, decreta servamus. Ariminensis Concilii statuta quorundam tergiversatione corrupta, consensu omnium provinciarum jure rescindimus; quorum etiam exemplaria transmittenda censuimus, ut nec in fide retinenda, nec in confutando Ariminensi Concilio, aliqua videretur esse f. condissentio. Quicumque igitur nostra unanimis optat habere consortium, quicumque individuum pacem nobiscum habere desiderat, quæ sunt nostræ sententiæ comprobare festinet; & fidei a nobis memoratæ subscriptionem, & rescissionem Ariminensis Concilii sine ambiguitate mittendo. Id certe petimus g, quod complurium harum provinciarum porrigimus ipsi consensu. Auctores autem hæresis Ariana vel Arianæ h, Valentem, & Ursacium, ceterosque eorundem consortes non nunc esse, quod manifestari apud Illyricum caperunt, sed olim i condemnasse manifestum est.

N O T A.

a Hæc Epistola missa est ad Theodorum Salonitanum omnesque Catholicos metropolitas Illyrici.

Ita Conciliabulum desit.

Synodus Seleuciensis.

Theodorus Episcopus Salonitæ, & forte Arianis affectus est;

postea cum cæteris Occidentibus Episcopis respuuit.

b Epistola Episcoporum Italiam ad Episcopos Illyrici.

c d

e

f

g

h

i

lyrici, quorum muneris, & officii erat, ejusdem exempla ad suffraganeos Episcopos mittere.

b Videtur deesse, aut intelligi debere verbum est.

c Italia primum, deinde Illyricum, cognita, damnataque Ariminensi fraude ac perfidia, ad professionem Fidei Nicænæ se retulerunt.

d Hæc particula cum videtur redundare.

e Photinus, ut impietatis, sic damnationis Sabellianæ hæres fuit. Sabellii enim flagitia, & blasphemias, cum sibi adoptasset, eandem, atque ille, penam sibi conscivit.

f In Codice Pithæano *condescensio*, hic *condissensio*. Utrumque barbarum; sed utrique apta huic loco sententiæ subest. Significat enim, ubi agitur de Fide Nicæna retinenda, & rejiciendo Conciliabulo Ariminensi, vel nihil indulgenter, ac remisse agendum esse, vel nullam inter Italos, & Illyricos discrepantiam esse debere.

g Scilicet petunt ab Illyricis, ut quod verbis profitebantur, id scriptis consignatum ad semitterent. Verum Responsio Illyricorum vetustate interiit.

h Actus cum doctrina nefaria Arii, quam penitus imbiberat, alia dogmata turpia, & execranda coniunxerat.

i Lege *condemnatos*.

§. II.

De rebus Christianis ab anno 360. usque ad annum 365. & exitum Theodori Salonitani Episcopi.

Theodorus ex Italia in Dalmatiam regressus, Actis Conciliabuli Ariminensis, quibus ipse interfuerat, & fortasse subscripserat, rescissis ac damnatis, hoc diligentius impofterum actiusque animum intendit ad cavendum sibi, suoque gregi ab insidiis Arianorum, quo propius, & clarius illorum dolos, & multiplices fallendi artes Arimini perspexerat. Miseranda plane tum erat facies Orientalis Ecclesiæ, quam cum Ariana impietas, tum ejus propago Semiariana hæresis prorsus deformaverat; hæc quidem in Nicæno Thracico, itemque in Seleuciensi, illa vero in Constantinopolitano Conciliabulo, novis decretis ac formulis constabilita fuerat, & firmata; & quamvis utriusque factionis Episcopi acerrime inter se depugnarent, uno tamen omnes consensu bellum veluti sociale, idemque acerbissimum contra Catholicos gerebant, implis eorum conatibus favente Constantio, apud quem auctoritate, & gratia maxime tum valebant Ariani, quibus ut morem gereret, Macedonio Semiariano dejecto, Eudoxium hominem impurissimum ex ipsa fæce Arianorum ad Sedem Constantinopolitanam evexerat, qui Divinitatis Filii Dei palam aperteque oppugnandæ nefariam societatem cum Acacio, & Aetio coierat. Hinc Ariani alias Eudoxiani, alias Aetiani, alias Acaciani ab ejus sectæ Principibus denominati. Alios etiam Semiarianos Episcopos, eorumque antesignanum ac ducem Basilium Ancyranum, per ea tempora in exilium pulsos invenio. Sed Constantii furor, & crudelitas præcipue in Catholicorum nomen incubuit, quod penitis gravissimis propositis tollere usquequaque, ac delere constituerat. Peropportune temporibus illis in Oriente exulabat Hilarius Pictaviensis Episcopus magni illud Ecclesiæ columnen, ac præsidium, quem anno 356. e Synodo Bitterensi, per vim, & factionem Saturnini Arelatensis Episcopi Aria-

næ impietatis significari expulsum Constantius in Phrygiam relegaverat. Is ergo saluti fuit Ecclesiæ Orientali propemodum depositæ ac desperatæ; nam & Catholicorum reliquias, quamdiu in illis locis fuit, fovere ac tueri nunquam destitit; & Synodo Seleuciensi interesse jussus, se Nicænæ fidei vindicem, ac defensorem egregium præbuit; tum Constantinopolim evocatus, apud Constantium tam libere ac fidenter Catholicorum causam egit, idemque hostes ad disputationem de religione coram Imperatore instituentem provocavit, ut Valens, & Ursacius, quemadmodum scripsit Fortunatus in vita Hilarii, cum sibi & Sectæ Arianæ ab ejus doctrina, & eloquentia metuerent, Hilario in Occidentem redeundi, remigrandique ad suam Ecclesiam facultatem, ut daret; Constantio auctores fuerint. Porro Hilarii reversio ejusmodi fuit, quacumque iter fecit, ut triumphus quidem Catholicæ religionis circumferri videretur; Illyricum peragravit, Dalmatiam adiit, Italiam lustravit, ubique Arianam impietatem contrivit, quamplurimos ad rectam in Deum fidem, & veritatem Catholicam revocavit; quidquid vero labis ex Ariminensi Conciliabulo Ecclesiæ Occidentales contraxerant, omnino absterlit. Et quemadmodum Hilarium, *e prælio hæreticorum*, ut inquit Sanctus Hieronymus, *Galliarum Ecclesia complexa est*; sic eundem tot, tamque illustribus victoriis de Ariana perfidia relatis, veluti ovantem, ac triumphantem Ecclesia Dalmatica, cum illac transfret, ac Theodorus ejusdem Metropoli omni honore, summaque gratulatione prosecuti sunt. Hæc e Socrate, Sozomeno, Rufino Joannes Bollandus Tom. i. die decima tertia Januarii, paucis explicat: *Quarto exilii ejus anno, Christi 359. habita est Synodus Seleuciensis in Isauria, ad quam evocatus item venit Hilarius. Inde Constantinopolim profectus, audientiam Constantii poposcit, ut de Fide eorum adversariis disceptaret. Sed jussus redire in Galliam per Illyricum, & Italiam, splendore doctrinæ suæ hæreticorum tenebras dissipavit, adeoque circa finem anni 360. ad subs in Galliam pervenit. Quo anno dicitur ab Hieronymo in Chronico, Gallia per Hilarium Ariminensis perfidiæ dolos damnassee; quod tamen potissimum factum in Concilio Parisiensi I. habito anno Liberii Papæ 11. Juliani Augusti 2. Christi 362. Hanc Hilarii inter redeundum verbi Divini prædicationem extollunt Socrates lib. 3. Cap. 8. Sozomenus lib. 5. Cap. 12. & Rufinus lib. 10. Cap. 31.*

Hilarius in Dalmatia a Theodoro per honorifice exceptus.

Constantius ergo Catholicos in Oriente acerbissime divexabat, neque ab ejus crudelitatis metu, periculo, tum omnibus Occidentalibus, tum Dalmatis præsertim finitimis Pannoniæ, ubi impietas, ac furor Arianorum dominabatur, licebat vacuis esse, & quietis; cum prope abesse jam sensit Divinam ultionem, violatæ religionis penas expetentem. Dei præpotentis, ac vindicis ministrum, qualique satellitem expertus est Julianum Constantio Constantini Magni fratre genitum, patrualem suum, & cognatum, quem anno 355. Cæsarea dignitate auctum, & tradita in matrimonium Helena sorore, Galliarum regimini præposuerat; qua in provincia contra Germanos, Francos, aliosque barbaros multa egregie, & prospere gessit. Hujus secundis rebus invidens Constantius, cum legiones ab eo dimitti, & in Orientem contra Persas traduci jussisset, eum in suam perniciem iisdem, quam ei detrachere volebat, copiis viribusque armavit. Milites quippe, qui ab Juliano ægre divelli

Constantius Dalmatis Catholicis infestus.

Status Ecclesiæ Orientalis.

Hilarius Pictaviensis Episcopus, Fidei Catholicæ reliquias tueri in Oriente.

divelli se patiebantur, illum Lutetiae Parisiorum Augustum salutarunt; quod cum nunciatum esset Constantio, mirum quantum exarserit dolore, & iracundia. Litteris ac nunciis ultro citroque missis, & acceptis, cum pax inter eos convenire non posset, Constantius ut Illyricum, atque Italiam in sua fide, & obsequio contineret, ex omnibus, quibus maxime fidebat, Florentium delegit Gallica praefectura fideliter functum, cui duas uni Praefecturas Praetorianas mandavit, Illyricam, atque Italicam; hanc Taurus, illam Anatolius, annis superioribus gesserant; eundem praeterea Flavio Tauro Consuli collegam dedit hoc eodem anno 361. Julianus compressis barbaris, pacataque Gallia in Italiam cum exercitu transgreditur, inde in Pannoniam discessit. Cum se Christianum esse, & Catholicis favere simularet, ubique cum in Italia, quam hostis adventu perterriti Taurus, & Florentius deseruerant; tum in Pannonia miro populorum se suasque civitates dedentium favore plausuque exceptus est. Cum Pannonia, Dacia quoque & Macedonia, & Graecia, itemque Dalmatia, totumque Illyricum in Juliani fidem ac potestatem concessit. Ac Julianus quidem Dalmatiam, Epirumque, ut auctor est Mamertinus in panegyrico, ceterasque provincias, atque Urbes oneribus & vectigalibus relevavit, plurimisque commodis ac beneficiis auxit. Interea Constantius, qui cum Persis bellum gerebat, pacem, sive inducias ab hostibus, vel iniquis conditionibus redemit; versisque ad bellum civile armis, contra Julianum proficisci maturavit. Sed in ipso itinere lethalem morbum contraxit, quo paucis post diebus, in Cilicia Mopsucrenis extinguitur 111. Nonas Novembris, anno, quam imperare coeperat post obitum parentis, vigesimo quarto, qui fuit aera Christiana 361; cum in postremo vitae articulo baptizatus esset ab Euzoio Episcopo Ariano, ut ait Socrates.

Ergo Julianus, ubi de morte Constantii cognovit, in Illyricum ire festinavit, & 111. Idus Decembris Constantinopolim solemniter pompa, maxima populi frequentia, & acclamatione ingreditur. Simul ac rerum potitus est, quos Constantius extulerat, eos gradu dejectos, qua necesse, qua exilio multavit. Praefecturam Illyricam Florentio Consuli adeptam Mamertino contulit; quem cum Nevitta homine Gothici generis Consulem in proximum annum designavit. Florentium alterum Magistrum Officiorum in insulam Dalmatiae, quae Bua dicitur, eratque fontium exilio ac supplicio destinata, relegavit. Quos Constantius in exilium depulerat, eos cum Julianus edicto revocasset, tum alii Episcopi ad suam quisque Ecclesiam redierunt; tum Athanasius Alexandriam reversus, postquam Georgium in ejus locum intrusum Alexandrinis laniassent, hujus obitu vacuum sedem recuperavit; itemque Eusebius Vercellensis Italiam repetiit, qui postquam in Oriente, ac praesertim in Synodo Alexandrina anno 362. egregiam religioni operam navasset, regrediens ex Oriente, Illyricum ac Dalmatiam lustravit, & Hilarii vestigia relegens, ac exempla renovans, ubique haereseon tenebras discussit, veritatis Catholicae clarissimum lumen quaquaversum circumtulit; & dum per Dalmatiam iter faceret, ex urbibus oppidisque Clerus, & populus effusus, venienti obviam summa cum laetitia, plausuque processit; ac praesertim Theodorus nulla in eum pietatis, benevolentiae, gratulationis officia ab se desiderari passus est. Ita

Eusebius omnium gentium, quacumque transivit, laetis acclamationibus exceptus ad Ecclesiam suam Arianorum victor, ac de impietate triumphans se retulit, *ad ejus reditum*, inquit Hieronymus, *lugubres vestes Italia mutavit*.

Intestinam illam discordiam, qua per aliquot annos res Christiana sub Imperatore, Christiano illo quidem, sed haeretico vehementer laboravit, bellum grave, & periculosum excepit, quod palam aperteque Julianus e Christiano Ethnicus, Ethnicaeque superstitionis restituendae cupidissimus, universae Ecclesiae indixit. Is imperio positus, Christianam religionem a puero susceptam, nefariis Idolorum mysteriis initiatus, ritu solemniori, impiaque caeremonia abdicavit; ex quo Apostata ei cognomen fuit. Haud crudelius, quam callidius Christianum nomen afflixit, quod occultis quidem, sed multiplicibus nocendi artibus oppugnavit; conatusque est omnino, & ubique abolere. Magistratus, ac praefecturas, nisi cultoribus Idolorum, nemini commisit. Studia bonarum artium, Ethnicis libris, Christianisque Magistris adeptis, Christianae juventuti interdixit. Ut Catholicos Episcopos, sic variarum haereseos Antistites in suum quemque locum, & gradum restituit, ac suo quemque arbitrio vivere, & docere jussit; eo consilio, ut ne inter se concordessent, eorumque discordia res Christiana laberetur, penitusque interiret. Ad eandem profligandam Judaeos sibi subsidio vocavit, quibus & fautorem se praebuit, & Christianorum strages in Palaestina impune faciendi potestatem permisit. Julianea persecutio, quamvis in Ecclesiam Orientis, ubi versatus est Julianus, quamdiu imperavit, potissimum incubuit; Occidentis tamen regiones pervasit, ut testimonio esse possunt Romani, & Gallicani Martyres apud Baronium Tomo IV. ad an. 362, qui sub Juliano praecalam pro Christo mortem oppetierunt. Cum igitur hujus persecutionis turbine regiones circumjectae quaterentur, dubitari non potest, quin eadem tempestas Illyricum, & Dalmatiam perculerit; quamvis enim Julianus longe terrarum abesset, provinciis tamen omnibus praefecerat Magistratus Ethnicos suae impietatis administratos ac satellites; qui sive ut gratiam Imperatoris aucuparentur, sive ut suum in Christianos odium explerent, nullum in eos injuriarum, & maleficiorum genus praetermittere solebant. Et Dalmatiae quidem, atque Illyrico praerat Mamertinus, Praefectus Praetorio, antiquae superstitionis studiosissimus; nec minus ob beneficia accepta Juliano addictus, quem proluxa oratione laudavit, quam ob cultum unius ac veri Dei Christianis insensus; quos ut pessime haberet, omnibusque, & indignis modis vexaret, illud satis erat causae, quod Imperatori odio essent, & Diis invidi haberentur. Nullum quidem edictum capitale adversus Christianos Julianus fecerat, quo illis aut religionem, aut vitam adimi juberet. Si quae tamen caedes Christianorum, sive a populo, sive a Praefectis fierent, tantum aberat, ut eas ulciscendas, aut improbandas putaret, ut potius gratas sibi esse, & laude, ac praemio dignas judicare ostenderet. An vero ea tempestate Ecclesia Dalmatica piorum sanguine imbuta fuerit, quos vel jussu, vel permissu Juliani, Praefides, Rectoresque urbium extremo supplicio afficerent, neque scitur, & ut sciri non posset, Juliani calliditas, & malitia effecit; nam cum Christianis Martyrii gloriam invideret, si quos ob religionem multabat, alias supplicii causas

Julianus in Gallia Augustus a militibus salutat.

Beneficiis in Dalmatiam.

Constantius moritur.

Julianus rerum potitus.

Praefecturam Illyricam contulit Mamertino.

Eusebius Vercellensis in Italiam regrediens Illyricum, & Dalmatiam peragravit.

Julianus Christianae religionis desertor bellum impium Christianis indixit.

Mamertinus Praefectus Praetorio Illyrici, Christianis Illyricis, ac Dalmatis insensus.

fas præferebat. Hinc factum est, ut multi quidem sub Juliano mortem pro Christo subierint; sed cum in eos animadvertendi causæ aliunde quasitæ, & extogitatae fuerint, illorum plerique Martyrum nomine cultuque apud posteros careant. Et sane Artemius ille Augustalis Aegypti Præfectus, & Christi cultor egregius, sub aliorum specie criminum perductus Antiochiam, cum ad fidei constantiam libertatem etiam in-trepahdi Imperatoris adjungeret, gladio cæsus est. Cæterum cum Julianus majora quotidie daret, & illustriora documenta, quam odisset Christianos; & quantopere cuperet Christi religionem ubique, & funditus evertere, vix fieri poterat, ut Prætores, Præfectique tum aliarum provinciarum, tum Illyrici & Dalmatiæ, Principis voluntati, & suo in Christianos odio obsequentes non in eorum fortunas, & vitam impetus repentinos identidem facerent, omnemque in eos sæviendi occasionem avidissime non arripere. Verum ut nihil Christiani sanguinis in Dalmatia effusum sit, nequit tamen dubitari, quin Julianus iisdem Dalmatas Christianos, quibus ceteros Christi cultores, gravissimis oneribus, & vestigalibus, acerbissimisque exactioibus multaverit, eisdemque omni honorum, & militarium, & civilium gradu de-jecerit; ut acerbitas, & perperio tot malorum atque injuriarum Christo nuncium remittere vel invitos cogeret. Neque artem illam subdolan, & blandam prætermisisse putandus est, quam sæpe ad Fidem Christianorum labefactandam adhibere consuevit; ut scilicet promissionibus, atque illecebris Dalmatas a Christi cultu ad veterem superstitionem abduceret. In eo discrimine ac periculo cum versaretur Ecclesia Dalmatica, Theodorus Episcopus muneri suo haud defuerit opinor; nec dubito, quin sollicitudinem omnem, diligentiam, curamque impenderit ad suos in fide confirmandos; quos tamdiu quoad illa tempestas tenuit, assidue hortari, monere, orare instituit, ut animo magno, elatoque humanasque res despiciente hostem æque contemnerent blandientem, ac sævientem, adversa omnia patienter ferrent, spem mitioris fortunæ oblatam respuerent. Ac Theodori opera, & præsidio credibile est rem Christianam in Dalmatia incolumentem, & nulla ex parte diminutam stetisse; ejusque verbis, & exemplis tantum ardoris animique Dalmatis injectum esse, ut neque malis fracti, neque blanditiis illecti, adversus exilia, bonorum jacturas, minas omnes, terroremque invictos se præstiterint.

Juliani
horrendus
interitus.

Sed rei Christianæ hostem, & vexatorem non diu Deus tulit, & citius, quam putabat, impietatis, ac sævitæ poenas dedit. Altero imperii anno bellum Persis cum intulisset, a barbaris interceptus, omnique interclusus comitatu, rerum omnium inopia laborans, in medio conflictu periit, jaculo, incertum cujus manu, emissio confossus VI. Kalendas Julii anno 363. ætatis altero, & tricesimo, imperii post Constantii obitum anno uno, & mensibus fere octo transactis. Moriens exceptum cava manu manantem e vulnere cruorem cum hac voce in Cælum jecisse fertur: *Vicisti Galilee*; sic enim Christum per ludibrium appellabat. Ita impius impie occubuit.

Interitu Juliani religio Christiana tum ubique, tum in Dalmatia respiravit, maximis angustis, & periculis defuncta; posteaque prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt. Posttri-

die quam Julianus obierat, Jovianus Singidone in Pannonia natus, qui ab ineunte ætate Christianis præceptis, ac mysteriis imbutus cum esset, nullis Juliani neque pollicitationibus allici, neque comminationibus terreri potuit, quo minus libere, ac palam se Christianum esse profiteretur, militari suffragio acclamatus est Imperator; sed oblatum a militibus imperium suscipere noluit, priusquam duces, militesque omnes Christianos se fore professi sunt; nihil vero antiquius habuit, quam ut delubra Idolorum claudi, & aboleri sacrificia edicto suo juberet, dictitans sibi religioni esse iis imperare, qui neque Deo, neque divinis legibus obtemperarent. Præfectos ac milites, quos Julianus religionis causa magistratu, ac militia amoverat, in eum, quem amiserant, honorem, & gradum restituit; omnia demum, quæ Constantinus Magnus, ejusque Filii ad Christianæ religionis decus, & præsidium decreverant, quæque sacris Aedibus donaverant, & reddi unde ablata fuerant, & firma rataque in perpetuum esse jussit. Pacem cum Sapore Persarum Rege conditionibus, non illis quidem honestis, sed necessariis fecit; magna Mesopotamiæ parte hostibus concessa, Pacis ineundæ necessitatem attulit clades a Persis accepta, & difficultas alendi exercitus in eas angustias Juliani temeritate adducti. Ita & Reipublicæ incolumitati, & rei Christianæ incrementis consuluit. Sed in primis tenax fuit Catholice fidei, cujus regulam ab Athanasio sibi præscribi jussit; & Arianos callide sibi obrepentes respuit; quorum plerique in Antiocheno Concilio, per id tempus habito, seu vere, & ex animo, seu potius sistere, ac simulate, ut tempori servirent, Nicænam formulam, ac professionem receperunt. In ea porro recte sentiendi, credendique regula, quam Athanasius Joviano Augusto præscripsit, sinceræ incorruptæque Dalmatarum fidei præclarum testimonium extat; quippe Dalmaticam Athanasius in eorum Ecclesiarum catalogum refert, quæ fidem Nicænam sartam tectam, integramque ab omni labere conservarunt. *Cognosce igitur, religiosissime Auguste, hanc esse fidem, quæ a condito ævo prædicata fuit, & quam Nicææ Patres congregati agnoverunt, ejusque suffragatrices omnes omnibus in locis Ecclesias, sive in Hispania, sive in Britannia, Gallia, Italia universa, Dalmatia, Dacia &c.* Ex quo satis perspicitur, ut sæpe diximus, Ecclesiam Salonitanam ac Dalmaticam nullo unquam pravitate, aut communionis Arianæ contagio, alitave afflatam fuisse; id quod attribui potissimum debet vigilantia, solertiaque, tum Antistitum superiorum, tum vero Theodori, qui hanc Ecclesiam per ea tempora gubernabat.

Hisce præclaris rebus, a quibus regnandi initium fecit Jovianus, ita bonorum animos crexit, ut quidquid erat spei de republica, Ecclesiæque, id pene totum ejus Principatus annis vulgo desponderent. Sed brevem eam spem, ac lætitiæ immaturus Principis optimi interitus cunctis eripuit; nam Constantinopolim petens, Dadastanæ inter Bithyniam, & Galatiam, seu cruditate, seu recenti tectorio, gravique prunarum vapore exanimatus, ingenti omnium luctu interit xiiii. Kal. Martias anno 364. octavo post initum Imperium mense nondum exacto. Post obitum Joviani milites novum Imperatorem non aliunde petendum censuerunt, nisi ex natione Illyrica; quæ temporibus illis

Jovianus
Imperator
Christianus.

Fidei Catholice
testimonium.

Litteræ
Athanasii
ad Jovianum.

Obitus Joviani.

Viro.

Valentinianus Illyricus Imperator,

Valentem fratrem Imperii consortem adscivit, quo cum diviso Imperio.

Quorum alter Constantinopolim, alter Mediolani sedem suam constituerunt.

Virorum insignium tantam copiam effudit, ut nemo fere Imperio dignus censeretur, quin ex Illyrico originem duceret. Duo erant, in quos initio propendebant cuncti exercitus suffragia, Januarius Praefectus copiarum in Illyrico, idemque Joviani consanguineus, & Equitius genere Pannonius, Tribunus primi ordinis Armigerorum. Sed quominus alteruter eligeretur, alteri absentia a castris, alteri nimia in custodia disciplinae severitas obfuit. His itaque praeteritis, omnium studia, & suffragia conversa sunt in Valentinianum, itidem genere Illyricum ex Pannonia, & urbe Cybali oriundum; cui pristinum honorem, gradumque religionis causa ab Juliano ademptum, Jovianus reddiderat. Valentinianus igitur apud Nicæam in Bithynia ab universo exercitu appellatus Augustus v. Kal. Martias, an. 364, princeps fuit vel pace, vel bello clarus, & rei publicae pariter Christianaeque perutilis. Sed in eo cum Imperio, tum Ecclesiae, imprudens praeterque voluntatem, pessime consuluit, quod Valentem fratrem in societatem Imperii adscivit iv. Kal. Aprilis; eumque apud Hebdomon, septimo ab urbe Constantinopolitana miliario, Augusti nomine, & insignibus donavit; qui paullo post per summum scelus, ac dedecus a Catholicis ad Arianos defecit. Cum fratre Imperium ita divisit, ut huic Thraciam, Asiam, Aegyptum tradiderit; sibi vero integrum Illyricum, cum Italia, Africa, Hispania, Britanniaque retinuerit. Sirmium tamen urbem universae Pannoniae principem, ac tum *totius Illyrici caput*, ut eam appellavit Anemius in Synodo Aquilejensi, utrique Imperio atque Imperatori communem esse voluit; Curia ibidem, & Palatio bifariam divisit, sic ut in ea, quae cuique obtingerat, parte proprios Magistratus haberet, qui iuri dicundo, sui quisque Principis nomine praesentent, remque publicam administrarent. Id docet Ammianus lib. 26. *Et post hæc cum ambo Fratres Sirmium convenissent, diviso Palatio, ut potiori decuerat, Valentinianus Mediolanum, Valens Constantinopolim discessit.* Sed cave putes Sirmii constitutos fuisse utriusque Imperii limites, cum Valentiniani iurisdictio ultra Sirmium in Orientem longe lateque usque ad Thraciam progrediretur. Hæc igitur civitas erat veluti communis arx Imperii utriusque, & fere media cum esset inter Mediolanum, & Constantinopolim, neque hinc multo longius, quam illinc distaret; opportunam se ad conveniendum, ut de rebus publicis inter se consultarent, utrique Imperatori præbebat, quorum alter Constantinopoli, alter Mediolani Regiam ac sedem suam constituerunt. Nec vero si Romanus orbis, tum bipartite divisus fuit, & quæ pars in Occasum vergit, Valentiniani dominatum subiit, quæ vero in solem Orientem spectat, Valenti obtingit; idcirco existimes velim, tum factam esse divisionem Imperii Orientalis, & Occidentalis, & communi sermone, litterisque omnium usurpari cœptam, quam parte prima Prolegomenon referendam esse diximus ad finem quarti sæculi, ætatemque Arcadii, & Honorii; sed ea fuit rudimentum quoddam, velutique adumbratio illius divisionis, quam demum absolvit perfecitque sub Arcadio, & Honorio, tum distributio Legionum, tum descriptio Magistratuum civilium, ac militarium, quæ in eo libello continetur, cui titulus est *Notitia Dignitatum utriusque Imperii*. Tantum vero abest, ut eo tempore, quo Valentinianus Imperium cum Fratre partitus est, Illyricum in Orientale, & Illyrici Sacri Tom. II.

Occidentale divisum fuerit, ut integrum omnino nullaue sui parte diminutum, in ditione manserit ac potestate Valentiniani, sub uno eodemque Prætorio Praefecto Julio Mamertino, cui traditam ab Juliano Illyricam, Italicam quoque, & Africanam Praefecturam, idem Valentinianus iterum decrevit, & confirmavit. Ita unus tum erat Praefectus Prætorio Illyrici pariter Italiaeque, cum post divisionem Illyrici Occidentalis, & Orientalis alterum ab altero distinctio Magistratuum disjunct, & segregavit; nam Orientali quidem Illyrico suus propriusque praepositus est, qui Praefectus Prætorio Illyrici dicebatur; Occidentale vero in jus ditionemque Praefecturae Prætorianae Italiae concessit. Porro Imperatores, divisit inter se Provinciis, rebusque omnibus compositis, ætate jam inita, Sirmio digressi, Valens Constantinopolim revertitur, Valentinianus, peragrata Pannonia superiore, Amonam adiit, & per Alpes Noricas in Italiam venit. Aquileia uno fere mense commoratus est; inde Altinum progreditur, Altino Veronam, Verona Mediolanum proficiscitur; id quod leges in illis Urbibus conditæ declarant.

Jam vero ad Dalmatiam, ac Theodorum Episcopum ut revertamur; Ecclesia Salonitana, & Dalmatia cum universo Illyrico imperium subiebat Valentiniani admodum pii, & Catholici Principis, sub cuius tutela ac patrocinio, tum ab hostibus Christiani nominis, tum ab hæreticis otium, & quietem nacta, religione, pietate, ac virtutum omnium exemplis mirifice floruit, Theodoro Antistite Clerum, populumque ad omnia sanctitatis officia erudiente; qui Parochiam suam, provinciamque universam assidue obeundo ac lustrando, omnes Christianis mysteriis, ac præceptis excolere, & si quid deliquissent, a rectaque vivendi ratione declinassent, ad veterem sanctimoniam, & disciplinam revocare non desistebat. Aliquid tamen negotii Theodoro facesset necesse fuit, & non nihil sollicitudinis metusque incuteret vicina Pannonia, itemque Mæsia; cum in hac Arianis, in illa Semiarianis potissimum dominarentur, & Germinius Semiarianus sedem Sirmensem obtineret; id quod Theodori vigilantiam exacerbat oportet, atque in omnem partem intenderit, ne quis in Dalmatiam aditus hæreticæ pravitati pateret. Sed ad confirmandam Dalmatarum fidem, eorumque in Deum ac superos pietatem excitandam, augendamque magno præsidio, & incitamento fuit magnus ille Hilarion Monachorum sui temporis facile princeps, qui cum Palæstinam admirabili sanctitate, & plurimis maximisque miraculis illustrasset, ad littus Dalmaticum appulit, divino, ut licet credere, impulsu & consilio, ut nimirum Dalmatia quoque admirandorum illius operum spectatrix esset, ac testis, ejusque præceptis, atque exemplis ad religionem, virtutemque omnem impensius colendam excitaretur. Neque ab hoc loco alienum duxerim annum illum investigare, quo cum adventus Hilarionis in Dalmatiam, ejusque discessus colligari debeat: qui quidem annus inveniri nequit, nisi antea duos illos annos constitueris, quorum alter initium, alter finem vivendi eidem attulit. Hilarion annum ætatis tertium, & sexagesimum agebat, cum deferendæ Palæstinæ consilium cepit, sed antequam discederet, biennium ibidem substitit; quo transacto cum adhuc in Cœnobio Palæstino ab se condito cum suis Monachis degeret, divinitus cognovit magni illius Antonii Egyptiorum Monachorum

Ecclesiæ Salonitanæ status felix sub Valentiniano Catholico Principe.

Hilarionis adventus in Dalmatiam.

parentis, ac magistri ex hac vita migrationem; & biduo ante, illum obiisse palam aperteque denunciavit Aristaneta lectissima famina, & Elpidii Praefecti Praetorio uxori; quae cum Hilarionem officii, ac religionis causa adiisset, in Aegyptum usque ad visendum Antonium proficisci decreverat. Haec tradit Hieronymus in vita S. Hilarionis. Antonius autem, ex Chronico Hieronymiano, mortuus est anno 19. Constantii Imperatoris, qui congruit cum anno Christi 356. Huic anno si detraxeris annos quinque, & sexaginta, quos habebat Hilarion, cum Antonius e vivis decessit, retrogradiens pervenies ad annum Christi 291, cui ortum Hilarionis assignari oportet. Vitam autem perduxit ad octogesimum annum, eodem Hieronymo teste; quem annorum numerum anno 291. si addideris, Hilarionis obitus in annum 371. incidere necesse est. Jam vero post suum e Dalmatia discessum, extremos vitae annos fere septem, ut auctor est Hieronymus, in Cypro insula exegit, ibidemque ad superos migravit altera, & vicesima die Octobris, anno, ut diximus, 371.; huic anno si adimas annos septem, non expletos illos quidem, sed aliqua primi itemque postremi anni parte diminutos, anno 365. e Dalmatia discesserit necesse est. Cum autem Hieronymus Dalmaticam Hilarionis commemorationem haud multorum dierum numero definierit, annus quarti saeculi 65. Hilarionem Dalmatis attulit, seu potius ostendit, idemque abstulit, longeque a Dalmatia in Cyprum insulam avexit. Ergo Hilarion, ut se hominum frequentiae, & laudi gloriaeque subduceret, quae, quia recte factorum plerumque comes est, ubique illum sequebatur, e Palaestina in Aegyptum, inde in Africam, tum in Siciliam, demum in Dalmatiam aufugit. Epidaurorum oram prope ab Epidauri civitate cum tenuisset, conspicatus paullulum agelli, quod erat sub Urbe incultum, ac desertum, illuc secessit, ut reliquam vitam ab omni cura vacuum, strepituque hominum remotam uni Deo viveret, totamque coelestium rerum contemplationi tribueret. Verum Hilarionis virtus ac sanctitas, quae ad salutem mortalium magna ubique & mira patrauerat, in Dalmatia cohiberi non potuit, quia ad sublevandas incolarum calamitates vim illam miraculorum effectorum divinitus acceptam expromeret. Nam Draconem portentosa cuiusdam magnitudinis, immanem, ac terrificum, qui hominum pecudumque strages immensas edebat, imperio suo obsequentem praestitit, & in aridam lignorum struem iussu descendere, subjectis ignibus concremavit. Per idem tempus ob maximum illum horribilem terrae motum, quo totus propemodum orbis contremuit, multaeque passim urbes corruerunt; quomodo post interitum Juliani accidisse ferunt, & Idacius ad annum 65. huius saeculi refert, itemque Hieronymus cum anno secundo Valentiniiani conjunxit; Mare exarsuans exundansque ingenti undarum mole ad litus contra Epidaurum inferri, devolvique coeperat, & prope jam erat, ut aquis superfluis, tota civitas obrueretur. Illa undarum incurfione cives, incolaeque conterriti, relictis trepide vicis, ac urbe, supplices Hilarionem adeunt, qui triplex sacrosanctae crucis signum, in arena descriptum, buccibus infanientibus objecit; nec mare ultra progredi ausum est, sed fremens & injectum sibi frenum veluti indignus, tumentes fluctus urbi excidium minitantes compressit, eosque intra pristinos, quos Deus illi ac natura pra-

scripsit, limites revocavit, cunctis, qui aderant admiratione, ac stupore defixis. Utrumque miraculum festivo, eleganterque descripsit Hieronymus: & ne longum faciam, Sanctus vir Hesy-chius ad Magistri (Hilarionis) genua provolutus, plantasque ejus lacrymis rigans, tandem ab eo sublevatus, post bidui triduique sermonem, audit a Gazano, non posse senem in illis habitare regionibus (id est in Sicilia) sed velle ad barbaras quasdam pergere nationes, ubi, & nomen, & sermo suus incognitus foret. Duxit itaque illum ad Epidaurum Dalmatiae oppidum, ubi paucis diebus in vicino agello mansitans, non potuit abscondi. Siquidem Draco mirae magnitudinis, quos gentili sermone Boas vocant ab eo, quod tam grandes sint, ut boves glutire soleant, omnem late vastabat provinciam, & non solum armenta, & pecudes, sed agricolas quoque, & pastores tractos ad se vi spiritus absorbebat. Cui cum pyram iussisset preparari, & oratione ad Christum missa, evocato praecipisset struem lignorum scandere, ignemque supposuit. Tum itaque, cuncta spectante plebe, immanem bestiam concremavit. Unde astuans quid faceret, quo se reverteret, aliam parabat fugam, & solitarias terras mente perlustrans, marebat, quod tacente de se lingua, miracula loquerentur. Ea tempestate terrae motu totius orbis, qui post Juliani mortem accidit, maria egressa sunt terminos suos: & quasi rursus Deus diluvium minaretur, vel in antiquum chaos redirent omnia, naves ad prae-rupta delata montium pependere. Quod cum viderent Epidauritani, frementes fluctus, & undarum moles, & montes gurgitum littoribus inferri, verentes quod jam evenisse cernebant, ne oppidum funditus subverteretur, ingressi sunt ad Senem; & quasi ad praelium proficiscentes, posuerant eum in littore. Qui cum tria Crucis signa pinxisset in sabulo, manusque contra tenderet, incredibile dictu est in quantam altitudinem intumescens mare ante eum steterit; ac diu fremens, & quasi ad obicem indignans, paullatim in semetipsum relapsus est. Hoc Epidaurus, & omnis regio illa, usque hodie praedicat, matresque docent liberos suos, ad memoriam in posteros transmittendam. Vere illud, quod ad Apostolos dictum est: si credideritis, dicetis huic monti, transi in mare, & fiet; etiam juxta litteram impleri potest, si tamen quis habuerit Apostolorum fidem, & talem qualem illis habendam Dominus imperavit. Quid enim interest, utrum mons descendat in mare, an immensi, undarum montes repente obriguerint, & ante Senis tantum pedes saxei ex alia parte moliter fluxerint? Mirabatur omnis civitas, & magnitudo signi Salonis quoque percrebuerat. Quod intelligens Senex, in brevi lembo clam nocte fugit, inventa post biduum oneraria navi, perrexit Cyprum. Cum igitur utriusque miraculi fama totam Dalmatiam peragrasset, undique ad eum incredibiles hominum concursus fieri coeperunt, vel opem rebus afflictis postulantium, vel divinam in eo virtutem, potentiamque collaudantium. Sed amor solitudinis, latendi cupiditas, honorum, & gloriae fuga, quae Hilarionem Palaestina, Aegypto, Siciliaque abstulerat, eundem Dalmatiae surreptum in Cyprum usque transvexit.

Si Theodorus Episcopus Salonitanus ad haec usque tempora vitam perduxit, haud dubium est, quin ex Hilarionis adventu magnam animo coeperit voluptatem, & mira illum hominis visendi, ruendique in ejus amplexum, cupido incesse-
nam de dracone extincto, & maritima illa inun-

Descriptio
Hieronymi
naa
utriusque
miraculi.

Dub. mir-
xime ad-
miranda
in Dalmat-
ia patre-
vis.

datione ab excidio Epidauri divinitus averſa, famam Salonis perccebuiffe auctor eſt Hieronymus. Cæterum neque conſtat, viveret ne adhuc Theodorus, an poſt hujus obitum in Dalmatiam Hilarion venerit; neque ſi conſtaret eum e vivis nondum exceſſiſſe, ſcire poſſemus, utrum Theodorus vel per ſe ipſe, vel per nuncios, litterasque Hilarionem adierit, ut pro beneficiis in Dalmatas collatis gratias ageret, ejuſque apud Deum precibus, ſe ſuamque Eccleſiam commendaret. Sed quocumque tempore mortem obierit, dubitari non poteſt, quin pro laboribus plurimis, graviffimisque religionis cauſa ſuſceptis, & fideli, aſſiduaque opera ad ſui gregis cuſtodiam, atque utilitatem impenſa, immortalẽ in cœlo beatamque vitam, rerum pie & laudabiliter geſtarum mercedem, adeptus fuerit.

Theodori
Salonitani
Episcopi
obitus.

C A P U T IV.

De Petro II. Leone I. Joannẽ IV. Episcopis
Salonitanis.

§. I.

Petrus II. Episcopus Salonitanus XXVII.
De Concilio Illyrico.

Concilium
Illyricum
habitu
poſt Lam-
pſacenũ
Semiaria-
norũ.

Concilii Illyricani ad Fideĩ Nicænam ad-
verſus Arianos ſanciendam habiti, æque
annus ac locus incertus eſt. Hanc Synodum
Antonius Pagius in annum 72. vel 73. quarti
Sæculi conjiciendam cenſet; Natalis Alexander
ad annum 67. ejuſdem ſæculi retulit; ſed revo-
candam arbitror cum Baronio ad annum 365.
vel certe in annum proximum rejiciendam:
habita enim fuerit oportet vel eodem, vel pro-
ximo anno poſt Legatos Macedonianos Romam
& Concilio Lampſaceno miſſos, receptosque a
Liberio in Concilio Romano, quod Pagius qui-
dem cum anno 364. Baronius autem cum an-
no 365. colligavit, idque rerum inter ſe nexa-
rum continuatio ſerieſque declarat. Anno igitur
365. vel ſuperiore cum Macedoniani ſive
Semiariani Lampſacum in urbem Helleſponti
conveniſſent, quæ contra Divinitatem Chriſti
impie, ac nefarie Eudoxius, & Acacius Aria-
næ factionis Antefignani ante ſexennium Con-
ſtantinopoli ſancienda curaverant, fideique for-
mulam ab illis editam abrogarunt, & formulam
illam Antiochiæ, & Seleuciæ conditam, quæ
Filium Patri ſubſtantia ſimilem aſſerebat, ab
omnibus recipiendam eſſe decreverunt. Ex hac
Synodo Legatos ad Liberium deprecatoresque
miſerunt, qui pacem ab eo peterent, & cum
Romana, & Catholica Eccleſia in gratiam ut
reciperentur, poſtulerent. Hujus Legationis
princeps fuit Euthathius Episcopus Sebaſtenus,
cui duos alios itidem Episcopos adjunxerunt,
Silvanum ac Theophilum. Liberius convocato
in Urbe Concilio, Legatos quidem perbenigne
accepit; negavit tamen eos in eccleſiaſticam
communioneĩ admitti poſſe, niſi Arianam im-
pictatem exſecrati, in verba Nicæni concilii ju-
raſſent. Euthathius cum ſociis, ut quod volebat
a Liberio extorqueret, ſeu fictæ & ſimulate, ſeu
vere & ex animo ſe & Episcopos, a quibus
miſſus fuerat, Catholicos eſſe profeſſus, ſuo &
eorum nomine libellum Pontifici obtulit Ni-
cænz doctrinæ, ac profeſſionis teſtem, itemque
Fidei Formulam, in qua diſerte additum erat
Filium Patri conſubſtantialem eſſe. *Atque iſto*
Illyrici Sacri Tom. II.

Euthathius
e Lampſa-
cenæ Syno-
do ad Li-
berium Le-
gatus.

libello (ait Socrates lib. 4. cap. 11.) *Liberius
Legatos tamquam ſponſione obſtringens in com-
munionem recepit, datisque illis (ad Episcopos
Orientales) litteris dimiſit.* Auctor eſt Baſilius
in Epistoła 74. ad Occidentales, id quoque de-
cretum fuiſſe a Liberio, ut cum ceteri Episco-
pi, qui ab hæreſi Semiariana reſipuerant, tum
Euthathius in primis in ſuas quique ſedes,
unde per Acacianos dejecti fuerant, reſtitue-
rentur; ac proinde in Concilio Thyaneo Ca-
tholicorum Antikſtitum poſt reversionem Lega-
torum habito, Euthathium commendatitiis Li-
berii litteris fretum ademptam ſibi Eccleſiam
Sebaſtenam de communione Concilii ſenten-
tia recuperallẽ; quod fortallẽ, ut ait Baſilius:
*hæc omnia ſimulate tantum aſtitaverit Nicænam-
que confeſſionem ad decipiendum larvæ dumtaxat
loco uſurpaverit.* Idem Baſilius in eadem Epi-
ſtola poſtquam Euthathii totam vitam ab ipſa
pene infantia, ingenium verſatile, moreſque
fraudentos ſummatim expoſuit, hæc ſubjecit.
*Quæ vero ſunt illi a Beatiffimo Episcopo Liberio
propoſita, & ad quæ conſenſerit, nobis clam eſt,
niſi quod Epistolam attulit, per quam reſtitue-
retur. Eam ubi Thyaneæ Synodo exhibuit, in ſuum
locum reſtitutus eſt. Iſte itaque jam fidem eam, in
quam receptus eſt, depopulatur, cum illis facit,
qui Homouſion anathemate percellunt; deinde &
hæreſi patrocinatur eorum, qui Spiritum Sanctum
ſpoliant divinitate.*

Euthathii
ſubdola, &
ficta pro-
feſſio.

Legati Macedoniani Roma profeſti, in Si-
ciliam cum veniſſent, in frequenti Episcoporum
conventu, & Nicænz fidei profeſſione, &
litterarum Apoſtolicarum commendatione, gra-
tiam ſibi, communionemque Antikſtitum Siculo-
rum aucupantur, & conciliant. Inde in Illyri-
cum trajiciunt. Forte evenit, ut per id tempo-
ris Episcopi Illyrici Conventum agerent, *fa-
cta ſuis petitionibus*, ut docuit Theophanes in
Chronico, *a Valentiniano poteſtate.* Hæreſis tum
Ariana, tum Semiariana, & Macedoniana cauſa-
ſam præbuit Illyricianæ Synodi cogendæ, in
qua Episcopi, una omnes voce, unoque con-
ſenſu, Fidem Nicænam confirmarunt, Trinita-
tem conſubſtantialem eſſe, ac ſpeciatiim Spiritum
Sanctum a Patre Filioque divellendum non
eſſe ſtatuerunt; nam ex Ariana, & Semiariana
hæreſi jam quidam extiterant, qui Macedonio
Episcopo Conſtantinopolitano auctore, a quo
poſtea dicti ſunt Macedoniani, Spiritum Sanctum
a communione divinitatis excluderent. Demum
qui contra, atque ipſi de auguſtiſſimo Trinitatis
conſubſtantialis myſterio ſanciverant, ſentirent,
aut docerent, eos vitandos atque in hæreticorum
numero habendos eſſe denunciant; inter quos
nominatim anathemate percellunt Polichronium,
Telemachum, Fauſtum, Aſclepiadem, Amantium,
Cleopatrum. Quæ hic ſummatim perſtrinximus,
continentur in litteris Episcoporum Illyrici datis
ad Episcopos *Diaceſeos Aſianæ, Phrygiæ, Carophry-
giæ, & Pacatiane*, miſſisque per Elpidium Ec-
cleſiæ Romanæ Presbyterum, qui, ut Baronius
exiſtimat, a Liberio ad Illyricos legatus vene-
rat, ob eam cauſam fortallẽ, ut nomine ſedis
Apoſtolicæ Concilio Illyrico præſideret. Syno-
diciſ Imperatorias ad eoſdem Episcopos litteras
Valentinianus, ac Valens Auguſti addiderunt,
quo gravius illis pondus, & auctoritatem
adjungerent.

Concilium
Illyricum
adverſus
Arianos, &
Semiaria-
nos ſeu Ma-
cedonia-
nos.

Jam vero haud multis poſt Romanum inter-
jectis menſibus celebratum fuiſſe Concilium
Illy-

Tempus
Concilii
Illyrici ja-
quiriẽtur.

Illyricum, de quo agimus, illud argumento est; quod idem Eustathius Macedonianæ ad Liberium legationis princeps; huic Synodo interfuisse legitur; quem Illyrici *Dominum*, & *collegam*, sive *Comministrum* appellant. Negat eundem esse Pagius ad an. Christi 367. idque ex Epistola Synodica probari posse pernegat; nam inquit: quo ex *Auctore* Baronius alique ducere Eustathium, a quo *Arianorum* fidem atque perunt Illyriciani; eundem esse ac Eustathium Sebastenum Episcopum unum ex legatis Concilii Lampfaceni? Certe Illyriciani, eum tantum *Dominum*; & *comministrum* vocant; non vero *Sebastia* Episcopum: . . . Eustathius itaque; cuius mentio in Synodica Illyriciana, aut Episcopus non fuit; aut saltem alterius urbis; quam *Sebastia*; neque inter Lampfacenam & Illyritianam Synodum aliquid commune. Ego vero ex eo; quod Illyriciani eum tantum *Dominum*, & *Comministrum* vocant; non vero *Sebastia* Episcopum, neutrum effici posse arbitror; id est neque eum fuisse, neque non fuisse *Sebastium* Episcopum. Id genus argumenti; quod negativum vocant; ejusmodi est; ut per se ipsum nihil in alterutram partem ad concludendum valeat. Atqui sunt notæ quædam; sunt indicia non obscura, ex quibus unum agnoscas; eundemque Eustathium; qui Romano; quique Illyricia no Concilio interfuit. Nihil est enim unum uni non simile; quam sunt inter se Eustathius Legatus Macedonianorum; & Eustathius, de quo mentio facta est in Epistola Illyricorum Antistitem. Idem fallax ingenium; ac decipiendi consilium, videas, imprimisque versutum in utraque Synodo Romana, atque Illyrica; & callidum factum Eustathii; qui ut a Romanis, & Illyricis ecclesiasticam communionem extorqueret, sibi suisque ad tempus Catholici Episcopi personam induit; & se suosque Fidei Nicænæ prorsus adherere simulavit; nec quidquam pensi habuit in re gravissima mentiri, dum quod volebat consequeretur. Atque illi quidem facilius fuit Liberio, cæterisque Italiæ Episcopis imponere; at Illyriciani Antistites difficiles se ad credendum cautioreque præbuerunt; qui cum fama, & auditione accepissent Orientales de Mysterio Trinitatis; ac præsertim divinitate Sancti Spiritus perperam sentire; & credere; Elpidium in Orientem mittendum esse censuerunt; ut rem intentius investigaret; ac de fide illorum sana, & sincera, quæ referebat Eustathius; sancteque affirmabat, an vera essent, studiose diligenterque exploraret; propterea quod nimirum Eustathii verbis non satis fidendum esse censerent. Propterea ergo; inquit in Epistola Synodica, *hoc volumus pluribus verbis scribere; eo quod miserimus unum ex omnibus dominum nostrum; & ministrum Elpidium; studiose prædicationem vestram cogniturum; an ita se habeat, sicut audivimus a Domino nostro; & consacerdote Eustathio.* Hæc Eustathii indoles, agendique ratio semper eadem in utroque Concilio Romano; & Illyrico sibi constans; & ex omni parte secum ipsa consentiens; satis declarat Eustathium non esse alium, qui Romanos, alium, qui Illyricos Patres subdola Fidei confessione decipere conatus est. Ex quo id quod volumus efficitur; & cogitur Synodum Illyricianam; aut eodem; quo Romana celebrata est; aut certe anno proximo habitam fuisse; cum utrique idem Eustathius Legatus Episcoporum Orientalium; atque adeo eandem ob causam interfuerit. Præterea id potissimum age-

batur in utroque Concilio, ut Orientales ad Catholicam, rectamque in Deum fidem, ac regulam Nicænæ revocarentur, & dogma Trinitatis consubstantialis sanciretur; adversus eos præsertim, qui fatebantur quidem perfectam esse Filio cum Patre similitudinem, utriusque tamen Spiritui, Macedonio auctore, divinitatem adimebant. Jam enim apud Orientales, qui ab Ariana impietate recesserant, hæresis Macedoniana invaluerat; & Lampfacenæ Synodum ex Episcopis Macedonianis conflata fuisse, auctor est Socrates lib. 4. cap. 4. Quapropter Eleusius Cyzici Episcopus una cum suis tum superiores partes adeptus, ad aliquod temporis spatium dogma illud, quod a Macedonio ejus auctore nomen invenit; quodque tunc paulo ante in Concilio Lampfaceno multo evidentius omnibus patefactum fuit; propugnavit. Istud Concilium causam quidem fuisse arbitror, cur Hellepontus (est enim Lampacus in angusto Helleponti sinu posita) tanta Macedonianorum frequentia abundaret. Hætenus Socrates, cuius quidem verbis hanc præclaram animadversionem subjecit Baronius ad annum 365. ex quo sane, & illud redditur exploratum, præter confessionem Antiochenam ibi professam, additam ibidem fuisse ab iisdem Semiarianis Spiritus Sancti Divinitatis ex sententia Macedonii negationem. Quod autem in Concilio Romano, & in Epistola Liberii nihil diserte additum sit de Spiritus Sancti divinitate, id causæ fuisse arbitror, quia de hac hæresi Orientalium vix tenuis quidam ad Liberii & Episcoporum Italorum aures rumor, & suspicio pervenerat. Contra vero apud Illyricos, qui ab Orientis partibus propius aberant, fama illius prævæ opinionis, quamvis incertis auctoribus, clarior tamen, & credibilior percrebuerat; quam ut tacita dissimulatione præteriri posset; quippe cum, inquit, *vestra prædicatione, qua Spiritum Sanctum a Patre, & Filio separatis, tantus terror omnibus provinciis, quæ a vobis administrantur, injectus sit.* Cæterum utrique Concilio id propositum fuit, ut Orientales cum Occidentibus, ejusdem fidei Nicænæ vinculo, jungerentur, & quemadmodum hi, sic etiam illi ad Confessionem consubstantialis Trinitatis consentirent; quæ quidem universam Arianam impietatem omnemque ejus propaginem penitus elidi necesse erat. Neque enim cum Nicæna professione coherere poterat vel Ariana perfidia, quæ filium, vel hæresis Macedoniana, quæ Spiritum Sanctum in rerum creaturarum ordinem cogebat: Quæ fides (ajunt Romani in Epistola Liberii) dum in subsistentia, & in nomine consubstantialitatis (id est *ὁμοουσίᾳ*) continetur, velut quoddam munitissimum castrum omnia jacula, & molitiones Arianæ incredulitatis decenter evitat. Neque ab his dissentiant Illyrici, sed Catholicum dogma distinctius explicant: Atque ipse frater, & collega noster Elpidius docebit vos rectæ fidei prædicationem, nimirum quod Sancta Trinitas consubstantialis est, & Deus Pater cum Filio, & Spiritu Sancto sanctificatur, & glorificatur, & quod Pater in Filio existit, & Filius in Patre una cum Spiritu Sancto in omnem eternitatem. Quæ re perspicue declarata, poterimus vere confiteri sanctam Trinitatem consubstantialem esse, uti formula fidei olim in Concilio Nicæno edita vult, quam etiam Patres nostri confirmarunt. Itaque hac fide prædicata poterimus scelerasti demonis retia evitare: quo represso copia erit cum nos per litteras ad pacem conciliandam mu-

Hæresis
Macedo-
niana;

Romanis
ignota, sed
Illyricis
nota.

Eustathius
idem, &
Legatus
fuit Mace-
doniano-
rum, & Co-
cillio Illy-
ricis inter-
fuit:

Elpidius a
Concilio
Illyrico ad
exploran-
dam Ori-
entalium fi-
dem missus.

Annus Sy-
nodi Illy-
rica.

Dogma
Catholicum
ab Illyri-
cis Episco-
pis exposi-
tum.

tuo

tuo salutandi, tum vitam quietam tranquillamque agendi &c. Hoc vero inter Concilium utrumque ferme interest, quod de sincera fide ac professione Orientalium Illyrici quidem subdubitent, apud Romanos vero nulla fuisse dubitatio videtur; quippe qui testimoniis Eustathii, ejusque sociorum fidem haud temere haberi posse censuerunt. Cum igitur Romana & Illyrica Synodus eandem ob causam coacta fuerint, idem habuerint argumentum, quod tractarent, & in quo versarentur, ad eosdem Orientales Episcopos litteras dederint, altera ab altera duorum vel plurium annorum intervallo disjungi nequit. Eodem pertinet, quod cum litteris Illyricorum ad Episcopos Orientis non solum Valentinianus, sed etiam Valens Epistolam communiter scriptam ad eosdem miserint, in qua egregium utriusque pro fide Catholica, & Nicæna studium elucet. *Hæc siquidem, ut ait Theodoretus lib. 4. c. 6., & pietatem perspicue ostendit Valentiniani, & sanam itidem Valentis de religione doctrinam, quam eo tempore amplectebatur, manifeste declarat.* Atque Valens neque scribere hanc Epistolam, neque suum illi nomen præfigere potuit post annum 366. Hoc enim eodem anno Valens, post victum extinctumque Procopium, qui in Oriente nomen, & insignia Imperatoris sumpserat, noluit antea bello Gotthico implicari, quam Christianis sacris initiaretur; sed cum baptismo pariter Arianam impietatem suscepit. Siquidem ab Eudoxio Arianorum antesignano, & Constantinopolitano Episcopo baptizatus cum esset, in ejus verba juravit, & perfido sacramento se ipse obstrinxit, Deum superosque testatus, neque unquam se ab Ariano dogmate desciturum; & quicumque contra sentirent, atque Arius docuit, sive Catholici, sive Semiariani essent, eos quibuscumque posset opibus oppugnaturum esse. Utrumque ex fide cumulate præstitit; neque antea hostes Arianorum, ac præsertim Nicænæ fidei professores persequi, quam vivere desit. Cum igitur Valens ab anno 366. Arianis favere, Catholicos vexare cœperit, non est credibile, Epistolam illam Catholico Principe dignissimam, post illum annum a Valente scriptam, datamque fuisse illius etiam nomine ad Episcopos Orientales, in qua eos una cum Valentiniano fratre gravissimis verbis monet, hortaturque, ut fidem Nicænam in Concilio Illyrico confirmatam, omnes una mente, ac voluntate colant & sequantur. Si ergo ante Synodum Illyricam Epistola Augustalis, a Valentiniano, & Valente communiter composita esse non potuit, cum hæc anno 366. nequeat esse posterior, illa quoque vel ad eundem vel ad superiorem annum referri debet; neque infra hoc tempus in alios annos rejici potest. Huic Epistolæ, apud Theodoretum, itemque apud Nicephorum, non Valentis modo, & Valentiniani, sed etiam Gratiani Augusti nomen præfixum legitur: id quod Natalem Alexandrum, aliosque impulit, ut eandem Epistolam una cum Synodo Illyrica in annum quarti sæculi sexagesimum septimum conjicerent; quo quidem anno Valentinianus apud Ambianum in Galliis Gratiano filio natu maximo nomen, & imperium Augustale impertiit. Sed in titulo hujus Epistolæ aliquam labem factam esse indicat ipsemet Valens in aliquibus codicibus Valentiniano præpositus, cum more majorum illi debuisset postponi, a quo in societatem Imperii adscitus fuerat; & præterea apud Nicephorum typis Basileensibus editum anno 1561, de-

Illyrici Sacri Tom. II.

est Valens, in ejusque locum Gratianus substituitur. Quare suspicio est aliunde additum fuisse Gratianum; certe is aberat ab aliis codicibus, ex quibus Baronius hanc Epistolam descripsit. Itaque ex inscriptione illa vitata, & corrupta nihil argumenti elici potest ad nostram sententiam labefactandam. Antonius Pagius ad annum 365. negat constitui posse Illyricanam Synodum ante annum 372, quo Concilium secundum sub Damaso celebratum fuit. Ex eo Epistola data est ad Episcopos Illyrici, quæ, ut Pagius existimat, Illyricæ Synodi cogendæ causam præbuit. *Hæc Synodus (Illyrica) habita non fuit, nisi post acceptam Epistolam Synodi Romanæ . . . quæ data fuit ad Episcopos Illyrici e Concilio Romano Damasi . . . nam in fine hujus Epistolæ Episcopi Synodi Romanæ Illyricianos invitant, ut fidem a se expositam amplecti velint: Vestra igitur reverentiæ judicium cum omnium Sacerdotum judicio consentiat, in qua fide vos stabiles esse & firmos manere confidimus.* At mihi videtur, id quod concludere vellet Pagius, non effici ex propositis verbis illius Epistolæ Synodicæ, nec esse consequens. Nam Episcopi Romani ab Illyricis id unum postulant, *ut fidem a se expositam amplecti velint, & eorum judicium cum omnium Sacerdotum judicio consentiat.* Hisce litteris ut Illyrici obtemperarent, suumque præberent assensum, necesse quidem fuerat illas primum deferri ad Metropolitam, deinde ab his ad Provinciales Episcopos earundem exempla transmitti. Sed nihil opus erat, ut Concilium seu nationale, seu provinciale cogeretur. At, inquires, cum verbis a Pagio laudatis hæc in Epistola extrema subdantur: *Vestra charitas quæso ad nos rescribat, ut inde letitiam capiamus;* non id credo, inquires, volebant Romani, ut singuli Ecclesiarum Illyricarum Episcopi, & suas quisque privatim litteras Nicænæ fidei, & professionis testes ad Damasum, & Ecclesiam Romanam mitterent; sed communem requirebant Epistolam omnium nomine conscriptam, & singulorum chirographo subsignatam; id quod fieri non poterat, nisi omnes unum in locum convenissent, & communicatis inter se consiliis, & sententiis, quid Romanis rescribendum esset deliberarent, ac decernerent. Verum enimvero si Epistola illa, quam e Concilio Romano Damasus cæterique Episcopi ad Illyricos dederunt, causam attulit occasionemque Illyricianæ Synodi, de qua nunc agimus, celebrandæ; quid est, quod Illyrici Episcopi nihil responderint, nihil litterarum Romanis reddiderint? Jubentur Romam rescribere; ipsi suas litteras in Orientem mittunt. Romani dubitant de sincera Illyricorum fide, ejusque rationem ab illis exposcunt; Illyrici ab omni erroris suspicione tam longe absunt, ut rectam credendi regulam Orientalibus tradant. Non hæc inter se cohærent; alio igitur Romana Damasi, alio Illyriciana Synodus spectat. Nihil huic est cum illa commune, & consentiens. Quare alteram ab altera, & rerum genere, & temporum intervallo disjungi oportet; atque Illyricam in eum, quem dixi, annum referamus licet; Romanam vero ad Pontificatum Damasi, & annum quarti sæculi, vel undeseptuagesimum cum Baronio, vel septuagesimum secundum cum Pagio revocemus. At enim, qui contra sentiunt, respondebunt, opinor, litteras illas, quas Illyrici Romanis scripserunt, vetustate interiisse; & ego adjiciam non litteras solum, sed etiam Acta intercidiisse, non illius quidem

Sententia
Pagii de
anno Synodi Illyricæ.

Valens
Catholicam ad
Orientales
Episcopos
Epistolam
scribere
non potuit
post
annum
366.

Titulus
Epistolæ
Imperatoris
vitiatus.

C 3

dem

dem Concilii, de cuius anno controversia est, sed alterius posterioris; quod Illyrici Episcopi, ut Damasus & Episcopis Italix morem gererent, fortassis convocandum esse censuerunt. Verum de Synodo Romana sub Damasus secunda, & Epistola Synodica ad Illyricos missa, iterum infra dicendum est. Harduinus Synodum Illyricam subiecit anno Christi 374; propterea quod Theodoretus eandem locavit post consecrationem Ambrosii Mediolanensis Episcopi; quæ quidem a plerisque peritioribus Chronologis affigi solet ad mensem Decembrem anni 373. Id Baronius ante Harduinum animadverterat; neque propterea hunc Illyricum conventum ab anno 365. dimovendum censuit; quia Theodoretus, inquit, confuso plane rerum gestarum ordine, litteras Synodales ab iisdem (Illyriis) conscriptas dum recitat; eas post Ordinationem Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi, perperam collocat. Theodoretum qui attentius legat; clare perspiciet, haud raro illum pervertete ordinem rerum; eoque Schemate delectari; quod Græci *ἑρπυρίων* vocant. Ex his satis constare arbitror nihil causæ fuisse, cur Pagius; & alii Concilium Illyricum ab eò anno; quem illi adscripserat Baronius, vel ab anno proximo 366. divulsam; in posteriores annos rejecerint.

Synodus
Illyrica
post con-
secratio-
nem Am-
brosii a
Theodo-
reto per-
peram
collocata.

Locus
Concilii
Illyrici
incertus.

Sed ejusdem Concilii nihilo incertior est annus, quam locus; præsertim cum neminem inveniam; qui ad provinciam; & Civitatem, in qua habitum fuit; investigandam aliquid studii; operæque contulerit. Illyricum ea tempestate constabat e provinciis omnino septemdecim, quas Sextus Rufus æqualis temporum illorum nominatim percenset: *Provincias habet Illyricum septem & decem: Noricum duas, Pannoniarum duas, Valeriam, Saviam, Dalmatiam, Mæsiam, Daciarum duas; & in Diacesi Macedonia sunt septem: Macedonia, Thessalia, Achaja, Epiri dua, Prævalis, Creta.* Neque in Pannonia, neque in Mæsia, neque in Dacia huic Concilio Orthodoxo locus esse potuit. Eas quippe Provincias lues Arianæ infecerat; in eisque dominabantur quinque Arianæ vel Semiarianæ factionis Episcopi, Germinius Sirmii, Valens Mursæ in Pannonia, Ursacius Singiduni in Mæsia, Palladius, & Secundianus in civitatibus nescio quibus Mæsiæ & Daciæ, quorum in ditione nihil tutum; nihil pacatum, nihil non infestum fuisset Episcopis Catholicis; nec dubium esse poterat, quin si forte in aliquam earum regionum civitatem ad Nicænâ fidem stabiliendam congregarentur, multæ illis; & magnæ contentiones futuræ essent cum Principibus, & fautoribus utriusque sectæ; qui aut obstitissent; ne quid Orthodoxi sanctique decernerent; aut certe illorum decretis acriter vehementerque reclamassent. Neque in Norico locum idoneum huic Concilio cogendo fuisse censeo; hæc quippe regio; cum in extremis ad Occasum; & Septentrionem Illyrici partibus posita esset; minus opportuna Episcopis ad conveniendum ex universo Illyrico se præbebat. Aptior fuisset; & commodior Dalmatia, quæ Noricum a Septentrione; Pannoniam & Mæsiam ab regione Orientis; Macedonicam Diacesim a Meridie contingebat; qua quidem in provincia hoc Concilium si habitum fuit; dubitari non potest; quin Salona totius Ecclesiæ Dalmaticæ Metropolis eidem Concilio locum, ac sedem præbuerit; quò quidem in conventu, si tamen in hac urbe celebratus est; Antistitis Salonitani primas, aut præcipuas partes;

operamque ejus magni fuisse oportet. Caterum vero propius esse arbitror in Diacesi Macedonica urbem aliquam; Illyricanæ Synodi convocandæ opportunitatem aptamque, delectam fuisse: huic siquidem interfuit Eustathius cum Sociis legationis Macedonianæ, ut diximus: hoc nimirum postulat ratio itineris reditusque in Orientem ab illis inita, & suscepta. Roma enim digressi adierunt Siciliam; & perhonorifice accepti sunt; admissique ad conventum Sicularum Antistitum; quibus suam orthodoxiam cum probassent; pacificis Liberii Pontificis Romani litteris in medium confesum prolatis ab Sicularum quoque Episcopis litteras ad suos itidem pacificas, & junctæ cum illis communionis Ecclesiasticæ testes acceperunt. In Orientem profecturi cum a Sicilia solventibus recta iter esset in Achaia, quæ una erat e septem Provinciis Diaceseos Macedonicæ; illuc neque difficili; neque ita longa navigatione advekti sunt; ut Episcopos Illyricos convenirent; quorum in illis partibus frequentissimum haberi Concilium inaudierant, eosque rerum & Litterarum Ecclesiasticarum commercio sibi; ac suis adjungerent. Inter omnes autem illarum regionum civitates; magnitudine, ac dignitate una eminebat Thessalonica; ad sinum Thermaicum posita; unde prompta erat Legatis Orientalium; & expedita in Orientem trajiciendi facultas; civium numero; divitiarum copia; & celeberrimo emporio maxime inclinata; cujus Episcopus jam tum totius Diaceseos Macedonicæ; & universi Illyrici Orientalis Primas fuisse videtur, idemque Vicarius Sedis Apostolicæ. Hæc civitas idonea imprimis; ac digna visa fuit; aut certe videri debuerat; quam Episcopi Illyrici, posthabitis cæteris omnibus; ad conveniendum deligerent; id quod ad Synodi illius; in qua de maximo augustissimoque Christianæ religionis mysterio agendum erat; dignitatem, & auctoritatem pertinebat. Sed cum nemo veterum hujus Concilii locum proprio vocabulo signaverit, de illo aliquid conijcere; & suspicari possumus; nihil tamen pro certo haberi; aut affirmari licet. Subscriptiones Episcoporum litteris Synodicis adjectas cum veteres exscribere omiserint, aliunde nihil tabularum superest, unde illorum nomina, numerum, Ecclesias addiscere possimus. Quare incertum nobis est; an huic Concilio interfuerit Salonitanus Metropolita cum Episcopis Provincialibus Dalmatiæ. Si hæc Synodus extra Dalmatiam congregata fuit; nulla ille quidem ejus adeundæ lege obstringebatur; quippe nullum alium; ut sæpe diximus; Primatem sibi præpositum agnoscebat; colebatque nisi Pontificem Romanum; cui præsto esse debuerat; si quando ad Synodum Urbanam ex Italia finitimisque regionibus convocata invitaretur. Caterum sæpe fiebat; ut ad Concilia seu provincialia; seu nationalia; e longinquis; ac remotissimis provinciis Episcopi nulla quidem lege; seu præcepto coacti, sed sua sponte, ac voluntate, & charitate, studioque rei catholicæ adversus hæreticos tuendæ, adjuvandæque impulsu confluerent: velut in Concilio Aquilejensi anno 381, non solum ex Italia; sed etiam ex Illyrico, & Gallia; atque adeo ex Africa, frequentes adfuisse leguntur. An vero eadem lex omnium maxima; & suprema charitatis, ac Fidei Nicænæ magis magisque stabiliendæ; muniendæque contra impetus, fraudesque hæreticorum incensa cupiditas Salonitanum; itemque alios Episcopos Dalmatiæ com-

videtur celebratum fuisse in Macedonia.

In Urbe Thessalonica.

compulerit, ut se ad Concilium Illyricum conferrent, dubitari quidem potest; sed nullæ conjecturæ nulla in alterutram partem argumenta suppetunt, quibus id probari, vel improbari possit.

Cum de loco ac tempore Synodi Illyricianæ satis multa dixerim, me lectoribus gratum esse facturum opinor, si litteras Synodicas cum Epistola Imperatorum hic subijciam, neque enim alius in hac historia locus opportunior ad eas describendas se nobis fortasse præbebit; nam cum nobis ignota sit Ecclesia, & Civitas, in qua hoc Concilium habitum fuerit, nullum in universa Ecclesiastica Historia locum inuenies, qui sibi tamquam proprium illud vindicet, & in quo potissimum collocari debeat. Utraque Epistola extat apud Baronium ad an. 365. ex lib. 4. & capite 8. Theodoretum desumpta.

Episcopi Illyrici Ecclesiis Dei, & Episcopis a Diæcesibus Asiæ b, Phrygiæ c, Carophrygiæ d & Pacatianæ in Domino salutem.

a b c d

Epistola
Antiocho
Illyricorum
ad
Orientales.

e

f

g

h

i

k

l

m

n

o

Gum in unum essemus coacti, & diu multumque de salutari verbo disceptatum esset; tandem confirmavimus Trinitatem consubstantialiorem esse, Patrem, Filium, & Spiritum e Sanctum; de qua re consentaneum videbatur litteras ad vos perscribere, non captiose, & rursus ea, quæ ad cultum Trinitatis pertinent, tradendo; sed cum humilitate animi de illis decernendo. Has nostras Litteras misimus per dilectum Fratrem, & Collegam nostrum Elpidium f Presbyterum. Est quidem litteris proditum, non in Epistola nostra manu scripta, sed in libris Salvatoris nostri Jesu Christi: Ego sum Pauli, ego vero Apollo, ego Cepha, ego Christi. Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Atqui g nostra modestia his potuisset esse contenta, ut nullas omnino litteras ad vos scriberet; quippe cum vestra prædicatione h, qua Spiritum Sanctum a Patre, & Filio separatis, tantus terror omnibus provinciis, quæ a vobis administrantur, injectus sit. Itaque coacti sumus dominum i & Collegam nostrum Elpidium cum litteris k Roma, quæ est Caput Imperii, ad vos mittere, ut discat, utrum prædicatione vestra ita se habeat, an non. Nam l qui opinantur Trinitatem non esse consubstantialem, anathema sunt. Et si quis cum huiusmodi communicare deprehensus sit, anathema esto. His autem, qui prædicant Trinitatem consubstantialem esse, regnum celorum paratum est. Quare obsecramus vos Fratres, ne aliud doceatis, neve aliud opinemini; sed prædicetis perpetuo Trinitatem consubstantialem esse, quo possitis hæredes regni Dei effici. Dum hac de re scriberemus ad vos, commones facti sumus, ut in his nostris litteris scriberemus etiam de Episcoporum Collegarum scilicet nostrorum institutione, ut si quomodo fieri queat, e m Magistratibus, qui probata spectataque fide fuerunt, Episcopatu functuri cooptentur; sin autem tales non reperiantur, e sacerdotum Collegio. Ad eundem modum tum Presbyteri, tum diaconi de Ordine Sacerdotali sumantur, ut omni ex parte inculpati sint, minime vero de Curia, aut militum ductoribus. Atque propterea non erat animus ad vos pluribus scribere, quod unum omnium nomine ad vos misimus Dominum, & Collegam nostrum Elpidium, ut accurate discat, utrum vestra prædicatione n ita se habeat, uti a Domino, & Collega nostro Eustathio accepimus. De cetero, Fratres, tametsi dudum in errore o versati estis, tamen vetere homine deposito, novum induite. Atque ipse Frater, & Collega noster Elpidius docebit vos

vera fidei prædicationem, nimirum quod sancta Trinitas consubstantialis est; & Deus Pater cum Filio, & Spiritu Sancto sanctificatur, & glorificatur: & quod Pater in Filio existit, & Filius in Patre una cum Spiritu Sancto in omnem æternitatem.

Quare perspicue declarata, poterimus vere confiteri Sanctam Trinitatem consubstantialiorem esse, uti formula fidei olim in Concilio Nicæno edita vult, quam etiam Patres nostri confirmarunt. Itaque hac fide prædicata poterimus scelesti Demonis retia evitare; quo represso copia erit cum nos per litteras ad pacem conciliandam mutuo salutandi, tum vitam quietam tranquillamque degendi. Proinde scripsimus ad vos, ut Arianos, qui sunt Concilii sententia abdicati, possitis cognoscere: qui quidem neque Filium Dei ex Patris essentia constare, neque Spiritum Sanctum confiteri volunt, quorum nomina subjunximus, Polychronius, Telemachus, Faustus, Asclepiades, Amanius, Cleopater. Atque hæc quidem ad hunc modum acta sunt ad gloriam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti in sæcula sæculorum. Amen. Vos ad multorum annorum curricula optamus in Domino Patre & Filio Salvatore nostro Christo, cum Sancto Spiritu, valere plurimum.

Imperatores maximi semper Augusti, Victores, Valens, & Valentinianus Episcopis Diæcesibus Asiæ, Phrygiæ, Carophrygiæ, Pacatianæ in Domino salutem.

P
Epistola
Imperatorum
ad
Orientales.

Ubi frequenti in Concilio Illyrico coacti multum in utramque partem de salutari Dei Verbo disceptatum erat, beatissimi Episcopi Trinitatem consubstantialem esse, hoc est Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum certis rationibus ostenderunt. A qua fide ne digitum quidem, ut ajunt, deflectentes, debito cultu religionem præpotentis regis prosequuntur; quam etiam nostra celsitudo passim prædicari mandavit.

Attamen non est hæc causa, cur quidam dicant, se religionem sequi Imperatoris, qui hunc mundum gubernat, neglecto scilicet illius mandato, qui nobis de salute nostra præcepta dat. Est enim præceptum Evangelii Dei nostri, qui hanc habet velut ratam, definitamque sententiam: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Quid ergo vos dicitis Episcopi, & verbi salutaris Antistites? Quod si vos eadem decernatis, tum certe mutuo vos ipsi complectimini, & imperatoria celsitudine nolite abuti. Nolite persequi veros Dei ministros, quorum precibus & bella sedantur in terra, & incursiones Angelorum, qui a Deo desciverunt, arcentur; qui etiam orando pestiferos demones repellere nituntur; qui vestigalia, uti leges postulant, pensitare non recusant; qui potestati imperatorie non refragantur; sed sancte, & sincere tum mandatum præpotentis Dei regis observant, tum nostris legibus obsequuntur. At constat q vos obstinate his rebus obstitisse.

Nos patientia semper a principio usque ad finem usi sumus; vos contra animi vestri impotentia obsecuti estis. Sed nos a vestra culpa volumus esse vacui, & puri, non aliter r atque Pilatus, qui cum de Christo jam tum inter nos vitam agente haberetur quæstio, noluit eum interficere; & rogatus a Judæis, ut Cruci affigeretur, se convertere ad Orientem, petere aquam manibus, easque lavare cepit, simul hæc locutus: Innocens sum a sanguine justii huius. Ob quam causam nostra celsitudo semper istud imperavit, ne quis quem submergat, vocetque in invidiâ Christi agricolas; neve procuratores summi

q

r

mi regis exagitet; ne regnantibus nunc nobis, nihil hinc emolumenti consecuti, postea una cum sceleris exhortatore, in ea, quæ testamenti ipsius sunt; damna incurrat: id quod in Zacharia sanguine eveniebat. Nam funesti illi, perinde ac pestifer demon, qui cadis illius socius erat, mortis supplicio traditi, adveniente calitus rege nostro Jesu Christo disrupti perierunt.

Istud mandatum dedimus presentibus audientibus, quæ ea, quæ facta sunt, s. Amegatio, Ceronio, Damaso, Lampone, & Brintesio. Porro ipsa facta ad vos misimus, ut intelligatis, quæ hoc præclarum Concilium decreverit. Nam his litteris attexuimus decreta Concilii, quæ summam complectuntur ista.

Professio
fidei Nicæ-
næ.

Sententiam magni, & orthodoxi Concilii Nicæni sequentes confitemur filium Patri consubstantialem esse. Neque certe ita intelligimus consubstantialem, ut quidam olim exponebant, qui non sincere, & ex animo Concilio Nicæno subscripserunt. Neque ut alii, qui hoc tempore illos appellant Patres, & vim huius verbi consubstantialis tollunt, sequunturque opinionem eorum, qui tradiderunt per hanc vocem consubstantialem, nihil aliud significari, quam similem: per quam vocem Filius nulli Creaturæ per ipsum condita, sed soli Patri similis ostenditur. Qui ista tradunt, Filium Dei nihil aliud, quam creaturam eximiam esse impie plane definiunt. Nos autem non aliter sentimus atque duo Concilia, quorum alterum jam Romæ, alterum habetur in Gallia; Nimirum unam eandemque essentiam esse Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, in tribus personis, hoc est in tribus perfectis, ut Græci loquuntur *ὑποστάσεις*. Confitemur item, ut est in fidei formula Nicææ edita, consubstantialem Dei Patris filium sumpsisse carnem ex sancta Virgine, inter homines habitasse, implevisseque omnem pro nobis æconomiam, nascendo, patiando, resurgendo, & in Cælos ascendendo: venturum quoque denuo, ut in die Judicii, prout quisque se gessit in vitâ, reddat cuique: Carni universæ visum fore; divinam suam deonisationem straturum potentiam: Deum carne indutum, non hominem v. indutum divinitate. Illis autem, qui contra sentiunt, anathema denunciamus. Pari ratione his, qui non ingenue dicunt anathema ei, qui asserit Filium non ante fuisse, quam nasceretur; sed tradit eum vi, & facultate prius in Patre fuisse, quam re ipsa genitus esset, anathema denunciamus. Nam istud dici potest de omnibus Creaturis, quæ non semper cum Deo sunt, sicut Filius semper cum Patre est æterna ratione genitus.

N O T A.

a Eustathio, Silvano, & Theophilo, non solum a Synodo Lampfacena; sed etiam ab aliis aliarum Provinciarum & Ecclesiarum Conciliis, ea Legatio ad Liberium, & occidentales imposta fuerat; nam per idem tempus plerique Provinciales Orientis Episcopi, qui ab Ariana impietate ad Semiarianum vel Macedonianum dogma desciverant, cum suis quique Metropolitibus plura Concilia adversus Eudoxium, & Arianos celebrarunt. Horum autem omnium, & legatione functi sunt, & litteras ad Liberium attulerunt Eustathius, Silvanus, & Theophilus. Id satis perspicue docet Socrates lib. 4. Epistolas, quas patris conventus ab Urbe Smyrna, quæ est in Asia, a Pisidia, Isauria, Pamphilia, & Lycia scripserunt, hoc loco citare, ne sim longus, non est consilium. Libellus autem, quem Legati cum

Eustathio missi Liberio dederunt, ita se habet &c. Quare Liberius non solum ad eos, qui Lampfacum convenerant, sed ad omnes in Oriente orthodoxos Episcopos rescripsit; quorum non omnium quidem, sed aliquorum nomina fere ad sexaginta suis litteris præfixit. Ad eundem fere modum Episcopi Illyrici, nullos quidem Episcopos, sed aliquas Orientis Provincias nominatim in titulo Epistolæ percensent, quorum legationem Eustathius cum sociis duobus susceperat.

b Asiana Diæcesis, cujus caput erat Ephesus sedes Exarchi, sive Primatis Asiani, plures Provincias ecclesiasticas complectebatur, quarum aliquæ tantum hic nominantur. Ex his autem una est Hellepontus, in qua habitum fuit Concilium Lampfacenum.

c Phrygia duplex, altera Pacatiana, altera Salutaris; utriusque frequens est mentio in Conciliis, in Novellis, in lib. Notit. Dignit. utriusque Imp.; sed apud antiquos Geographos altera major, altera minor dici solebat. Strabo minorem alias Epictetum, alias Hellepontiacam appellat. Livius etiam cum alteram maiorem nominet, alteram ad Hellepontum vocat; itemque Xenophon, cum duas partes Phrygiæ fecisset, unam maiorem, alteram Hellepontiacam dixit: ex quo fit, ut Phrygia minor eadem sit, atque Hellepontus, quæ una est ex Provinciis Diæceseos Asiæ. Verisimile est hic more instituto antiquorum scriptorum, vocabulo Phrygiæ subijci Hellepontum, cujus civitas erat Lampfacus, ubi habita fuit Synodus Lampfacena.

d Carophrygiam nusquam alibi fortasse, neque in Conciliis, neque in Novellis invenies. Hanc regionem ait Ortelius in finibus Carie putaverim. Ego vero existimo ex duobus unum conflatum esse vocabulum, idque Librarianum incertum factum censo; ac proinde vocem illam compositam in duas diviserim, & duas itidem provincias distinxerim, quæ ad Diæcesim Asiæ pertinebant, altera est Caria, altera Phrygia, illa videlicet, quæ dicta est Salutaris, cui adiacet proxime, & hic adjungitur Pacatiana. Suspicio est in titulo utriusque Epistolæ tum Synodice, tum Imperatoricæ alias Diæceseos Asiæ provincias adjectas fuisse, sed Librarianum incuria prætermittas.

e Ante Illyricianam nulla fortassis Synodus habita fuit, in qua magis perspicue diserteque declarata fuerit, atque sancita Divinitas Spiritus Sancti contra Macedonianos.

f Valesius in notis apud Theodoretum existimat Elpidium Episcopum fuisse, propterea quod eum Episcopi Illyriciani Fratrem suum & Collegam, seu Comministrum *τὸν συλλειτουργὸν* appellant. Verum antiquitus non Episcopi solum, sed Presbyteri etiam, atque adeo Diaconi, Collegæ & Fratres appellari solebant; siquidem, ut docet lex Theodosiana: *Ecclesia est in Episcopis, & Presbyteris, & Diaconis*; & Basilii in suis Epistolis sæpe Diaconos Fratrum vocabulo impertit. Cum igitur Patres Illyrici Elpidium vocent Presbyterum, additio utriusque tituli nihil causæ affert, cur illud ex inferiori Presbyterorum ordine eximi, & in numerum Episcoporum referri oporteat.

g Is locus græce ita se habet in Collectione Veneta Conciliorum: *ἡ παλαιὰ μὲν ἵσκη ἡ ἡμετέρα πατριόσσι, μὴτε τὸ κάθολον γράμματι ἀποχαράξαι πρὸς ὑμᾶς διὰ τὸ πλίκυντον φόβον, ὅν αὐτοὶ κηρύσσετε πᾶσι καὶ ὑφ' ὑμῶν ἐπαρχία ἀποχωρίζοντες τὸ*
αζιον

ἀγίων πνεύμα ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ. ἀνάγκη δὲ
ἵσχωμεν πέμψαι ὑμῶν τὸ κύριον ἡμῶν καὶ συλ-
λαμπρῶν Ἐλπίδιον &c. Quæ, si quis verbum pro
verbo reddere velit, sic interpretetur licet: *Et
hæc quidem sufficiebant humilitati nostræ, neque
universales litteras mittere (intellige opus erat)
ad vos, propter timorem tantum, quem ibi de-
nunciatis omni, quæ vobis subest ditioni, separan-
tes Spiritum Sanctum a Patre, & Filio. Necesse
itaque habuimus mittere ad vos Dominum nostrum
& Collegam Elpidium &c.* Satis apparet hunc lo-
cum aliqua labe vitiatum esse, vel Amanuensium,
vel typographorum culpa. Ut sententiam hujus
Epistolæ argumento consentaneam indidem eli-
cias, unum verbum ἀλλὰ sed interjicias oportet,
variesque aliquantulum interpretationem ad hunc
modum: *Et hæc quidem sufficiebant humilitati no-
stræ, neque universales litteras ad vos mittere opus
erat; SED propter timorem tantum, quem ibi
denunciatis, (idest incutitis) omni, quæ vobis
subest, ditioni, separantes Spiritum Sanctum a Pa-
tre, & Filio; necesse sane habuimus mittere ad
vos Dominum nostrum, & Collegam Elpidium &c.*

h Græce φόβος. Huic verbo, & loco Har-
duinus Tom. 1. Concil. hanc notionem, & in-
terpretationem subjecit. *Græce, propter talem re-
ligionem φόβος timor, religio est in Epist. Xysti
ad Cyril. Item Cyprianus: Quanto illi, & fide
majores, & timore meliores? Hic vero pro falsa
religione posita vox videtur.*

i Elpidium idcirco vocant Dominum, quia quam-
vis ordine hierarchico inferior esset, tamen, cum
Sedis Romanæ legatione fungeretur, & fortasse
Pontificis Romani nomine huic Concilio præsi-
deret, auctoritatis, & honoris gradu superior
erat. Ob eandem fere causam Eustathium Orienta-
lium Legatum eodem titulo perhonorifico afficiunt.

k Hinc intellige Elpidium ab Romano Ponti-
fice cum Litteris Legatum venisse. Apud Hardui-
num Tom. 1. Concil. huic loco hæc adhibetur
interpretatio: *Quamobrem necessarium habuimus ad
vos destinare Dominum nostrum, & comministrum
Elpidium a regio principatu Romanorum has litte-
ras deferentem.*

l Quamvis Eustathius pravum dogma Orien-
taliū simulatione professionis Catholicæ texe-
rit, tamen propter rumores, qui de illorum fi-
de parum sincera percubuerant, sine auctore il-
los quidem satis idoneo, sed satis constantes, &
multorum sermone vulgatos, Patres Illyrici te-
stimonio Eustathii haud sibi fidendum esse cen-
suerunt. Itaque mittere decreverunt, qui Episco-
porum Asiaticorum sensa exploraret, videretque,
num vera essent, quæ retulerat Eustathius, & re-
cte ne illi, an secus de Trinitate sentirent.

m Hujus loci hæc est apud Harduinum inter-
pretatio: *De Episcopis autem constituendis, vel
comministris jam constitutis, si permanserint usque
ad finem sani, bene; alioquin, ex ipso presbyte-
rio repellantur. Similiter presbyteros, atque Dia-
conos in sacerdotali ordine, definivimus ut sint ir-
reprehensibiles undique, & a Curia & ab officio
militari. Idem Harduinus huic loco hanc notam
apposuit: Sententia hujus loci est, Episcopos non
esse constituendos, nisi qui in fide semper perseve-
raverint: constitutos jam si a fide desciverint ad
Arianos, ex ipso presbyterio repellendos esse: ne
presbyterorum quidem loco sint. Præterea vetat
Concilium Presbyteros, sive Diaconos e Curia
sive ex militia desumi.*

n Iterum de fide, ac testificatione Eustathii du-
bitare videntur.

o Hos vel Episcopos vel Presbyteros hæreseos
Arianæ convictos manifesto fuisse oportet.

p Valens Valentiniano per errorem anteponi-
tur; nam hic præponi debuerat; tum quia pri-
mus erat Imperatorum, tum quia Illyricum in-
tegrum ejus potestati, ac dominationi suberat,
tum quia permissu jussuque illius, ut auctor est
Theophanes, Episcopi Illyrici ad hanc Synodum
convenerant.

q Hinc cognosci licet Episcopos illos, ad quos
hæ, & superiores Litteræ scriptæ sunt, vel Aria-
nos, vel Semiarianos fuisse, nec vanam de illo-
rum fide suspensionem fuisse Antistitum Illyrico-
rum.

r Hæc caute legas, inquit Baronius; *inscitia
enim ejus, qui Imperatori erat ab Epistolis, Pi-
lato Christum condemnanti adscribitur innocentia,
perinde ac si Judæi absque Pilati sententia Chri-
stum crucifixissent.*

s Qui hic nominantur, ut censet Baronius,
fuisse putantur Romani presbyteri apud Imperato-
rem Valentem legatione fungentes.

t Jam Græce vñ; quod quidem adverbium
conjugi solet apud Græcos cum omnibus tempo-
ribus, excepto plusquam perfecto, ut docent au-
ctores lexicæ Græcolatini Basileensibus typis edi-
ti anno 1567. Itaque hæc Imperatorum verba re-
feras velim ad Synodum Romanam sub Liberio
paullo ante habitam, in qua excepti sunt admis-
sique ad communionem Sedis Apostolicæ Lam-
placeni Legati. Quodnam vero Concilium per
ea tempora apud Gallos celebratum fuerit, incom-
pertum est; nisi forte Parisiense fuerit, quod ha-
bitum est post reditum Hilarii anno 362, vel
biennio ante, ut Pagius existimat, in eoque A-
riminensis fraus ac perfidia damnata, & Satur-
ninus Arelatensis ab Episcopatu dejectus est, se-
gregatusque a cœtu, & societate Christianorum.
Habitum quidem fuit in Gallia sub Damaso Con-
cilium Valentinum anno 374. Sed in eo nihil de
fide actum est, nihil contra Arianos decretum.
Quatuor tantum Canones sanciti sunt, qui ad
disciplinam Ecclesiasticam pertinent. Nihil igitur
e Valentino Concilio argumenti suppetit, cur
Concilium Illyricum cum Valentino temporum
nexu conjugi debeat, retrahique ad annum 374.
Quare hunc locum Epistolæ Augustalis, qui Græ-
ce ita se habet: ὑμῶν δὲ ἡ προνομήσας καὶ αἱ σύνο-
δοι vñ, ἥτις κατὰ Ρώμην, καὶ ἡσὺ κατὰ Γαλίαν &c.
sic interpretandum censeo: *nos autem non aliter
sentimus, atque duo concilia, jam alterum Romæ,
alterum in Gallia habitum.*

u Ne quis scilicet existimaret Divinitatem men-
sura hominis circumscriptam. Baronius.

5. II.

Quæ in Dalmatia, Illyrico, aliisque regionibus,
Petro Episcopo Salonitano memoratu digna
contigerunt ab anno 365. ad 380.

DUM Valentinianus Imperator longe gen-
tium aberat, bellis, curisque Gallicanis
implicatus, hæresis Ariana, quæ ob metum Ju-
liani æque Arianorum, & Catholicorum hostis
acerbissimi, itemque Joviani Catholici Principis,
compressa delituerat, caput rursus attolle-
re in Pannonia, Mæsia, Daciaque, & latissime
dominari cœpit; præsertim cum Valens post ex-
tinctum Procopium anno 366. ab Eudoxio Aria-
no Episcopo baptizatus, cum Ariana impietate
Arianorum patrociniū suscepisset. Ad nefarium dog-

Hæresis
Ariana in
Illyrico
inval-
scit.

dogma tuendum, propagandumque omnem adhibebant operari Valehs, Cajus, Germinius Episcopi Panthoni, Ursacius in Mælia, Paullus, Palladius, & Secundianus in Dacia Episcopi. His videntur addi posse Rufinus, Severinus, Nicha, Heliodorus, Romulus, Mucianus & Stercorius; ad quos extat Epistola Germinii Semiariani, & hii eos e medijs Arianorum partibus fuisse existimes, in gregem Semiarianorum compellendos esse facile crediderim. Horum omnium fraudes, insidias, impioſque conatus a finitima Dalmatia, & Ecclesia sibi concredita, ut averteret Petrus Episcopus Salonitanus, curam omnem vigilantiamque impenderit oportet. Incredibile dictu est; quantum Arianos vel perculerit, vel exasperaverit Catholicus ille Conventus Illyricorum Antistitum, de quo superiori paragrapho diximus, eorumque omnium ad defendendam, stabilendamque fidem Nicænam egregia conspiratio. Huic igitur Singidunense Conciliabulum opposuerunt; quod Singiduni in Mælia habitum est anno 366. xv. Kal. Januariæ, auctoribus potissimum Valente, & Ursacio; tui Cajus, & Paulus, alique e Panthonia, Mæliaque Episcopi Ariana tabe infecti interfuerunt. Nec solum Catholicam fidem, sed etiam dogma Semiarianum impugnare, atque subvertere aggressi, purum putum Arianismum sanciverunt, & confirmarunt. De ceterum igitur est, ut similis quidem *secundum Scripturas* Filius Patri diceretur, non vero *secundum substantiam*, aut *per omnia*; ac proinde hujusmodi voces eliminarentur, quibus Semiariani ad perfectam cum Patre similitudinem declarandam utebantur. In hanc sententiam litteras Synodicas ad Germinium Semiarianum Episcopum Sirmiensem scripserunt quibus, cum ad professionem Ariani sceleris increpando hortandoque impellerent. Sed nihil ab eo impetratum est; quippe tum rescripserit, sibi certum, ac deliberatum esse, ne transversum quidem unguem ab ea credendi regula formulaque discedere, quam Marcus Arethrius, de communi sententiâ ad id electus; Sirmii composuerat coram Constantio Imperatore, ipsique Valente, & Ursacio presentibus, atque approbantibus. In hac autem discrete additum fuerat *Filium esse similem Patri per omnia, ut sancta dicunt, & docent scriptura; cujus integræ professioni*, ait Germinius, *consensimus omnes, & nostra manu subscripsimus*. Epistolium Arianorum, itemque rescriptum Germinii, cum ad Sirmiensem, & Singidunensem Ecclesiam pertineat, historiæ utriusque Ecclesiæ reservandum esse censemus.

Singidunense Conciliabulum Arianum.

Germinius Sirmienſis Ep. abhorrens ab impietate Ariana.

Damasus Papa in Concilio Romano Arianos damnans.

Anno 367. Damasus Romanus Pontifex Liberio suspectus cum esset, nihil prius sibi faciendum putavit, quam ut convocatis Italiæ Episcopis adversus Ariana illam Singidunensem coitionem Concilium Romanum cogeret, in quo cum Valente, & Ursacium nominatim, tum ceteros eorum socios impietatisque administros Episcopatu movit, gravissimisque censuris confixit. Hujus Concilii meminit perquam honorifice Athanasius in suis ad Episcopos Africanos litteris: *sufficiunt*, inquit, *scripta Damasi ministri nostri, & magna Romæ Episcopi, ceterorumque tot numero ibi congregatorum &c.* & in extrema Epistola: *Gratiam habemus & illius (Damasii) pietati, & ceteris, qui Romæ convenerunt, quod Ursacio, & Valente cum sociis suis ejusdem sententiæ ejctis, concordiam Ecclesiis conservarint*. In hac Synodo Episcopos sane frequentes fuisse omnino ad nonaginta, scri-

ptum est in Libello Synodico; an vero Petrus Salonæ, aliive Dalmatiæ Episcopi, quibus Romani nationalis Concilii adeundi jus erat, interfuerint, nequit cognosci ex Actis Synodicis, in quibus nomina, & subscriptiones Episcoporum desiderantur. Antonius Pagius, & alii plures existimant, ex hoc Romano Concilio Epistolam illam Episcoporum Italiæ Illyricis de Fide Nicæna recepta gratulantium, datam esse, quam Baronius ad superiores annos, atque ad Concilium Liberianum anni 365. revocavit; nos vero eap. 3. §. 1. conjiciendam esse duximus in annum a Concilio Ariminensi vel proximum, vel secundum, qui numeratur æræ vulgaris 360. vel 361.

Post Synodum œcumenicam Ariminenſem rite, & legitime absolutam, Arianorum fraude, & improbitate miserandum naufragium apud Ariminum fecerat fides, & constantia multorum Antistitum; qui cum ad eam diem pro Christi divinitate fortissime pugnassent, oblatam ab Ariani jussu Constantii, vel potius obtrusam Fidei formulam, seu pacis studio, seu diuturnæ ab suis Ecclesiis absentiæ tædio affecti approbarunt; in qua quidem nihil erat aperte alienum, aut abhorrens a fide Nicæna; sed cum una illa vœcula *consubstantialis* abesset, in ea verbis ambiguus obvolutum virus Arianum delitescerebat. Vix dubium esse potest, quin vel omnes, vel aliqui certe ex Illyrico, & Dalmatia Episcopi hanc formulam receperint, eodem quo cæteri, errore ac fraude capti, iisdemque causis impulsæ. Non est autem verisimile quinquennium integrum, aut septem ipsos annos effluxisse, antequam Illyrici, & Dalmatici Episcopi resipiscerent, & suum errorem agnoscerent. Erat illis in conspectu, ac pene ante oculos positum exemplum illustre Italorum, aliorumque Antistitum, quos errantes secuti fuerant, contracti piaculi pœnitentium, & quæ Arimini imprudentia potius, quam malitia peccaverant, summo consensu execrantium. Nam fere omnes, aut certe plerisque statim, atque Arimino discesserant, metu, ac potestate Constantii exemptos Ariana fraudem, suumque errorem agnovisse, & factum Ariminenſe improbasse satis declarat Epistola Liberii, qui Episcopos Italiæ, ad quos data est, Catholicos vocat, decrevitque lapsos apud Ariminum, si qui nondum resipuerant, recipiendos esse, modo eos errati peniteret, & quidquid Arimini deliquerant, sincera fidei Nicænæ confessione eluerent: id confirmat exemplo, & auctoritate *Egyptiorum & Achaïorum*, qui suis in Conciliis Alexandrino, & Achaico id ipsum statuerant. Utrumque autem Concilium habitum fuit anno 362. ac proinde in hunc, vel certe in annum proximum Epistola Liberiana conjici debet. Itaque intra unum vel alterum annum post prævaricationem Ariminenſem, jam resipuerant Italia, Ægyptus, & Achaja, quæ pars Illyrici erat. Et Gallia quidem jam inde ab anno 360. per *Hilarium Ariminenſis perfidiæ dolos damnaverant*, ut tradit Hieronymus in Chronico. Quid causæ igitur excogitari potest, quare Illyrici, & Dalmatæ in eo flagitio, seu dedecore, quod inviti vel imprudentes admiserunt, cum facile aboleri posset, tamen obstinatione quadam sententiæ septem ipsos, vel quinque annos perstiterint? Quid est, quod quibus culpæ ejusdem socios se præbuerant, eosdem penitentes imitari statim noluerint? Quid est quod communem errorem, cum cæteri fere omnes jam-

Illyrici Ariminenſem errorem damnant.

jamdudum & confessi fuissent, & reprobaissent, Illyrici tam sero vel agnoverint, vel deposuerint? Anno 360. Hilarius Pictaviensis Episcopus, & biennio post Eusebius Episcopus Vercellensis, cum ex partibus Orientis alter in Galliam, alter in Italiam redirent, ut alias regiones, sic etiam Illyricum, & Dalmatiam peragrarent, singulas Provincias more sapientium Medicorum lustrantes, in id maxime intenti, ut vulnera sanarent, quæ Ariana hæresis & clades Ariminensis Episcopis, & Ecclesiis inflixerat. An vero credibile est Illyricorum mentes, animosque adeo a sua salute, & a salutaribus illorum monitis averfos fuisse, ut curam omnem ab illis adhibitam respuerent. Id credere de Illyricis ac Dalmatis Athanasius vetat, qui anno 363. in suis ad Jovianum Imperatorem litteris, Fidei Nicænæ testes, & suffragatrices appellat Ecclesias Dalmatiæ & Illyrici; quod minime facturum fuisse Athanasium censeo, nisi plerique Illyrici, & Dalmatiæ Episcopi post Ariminense naufragium Formula Nicæna iterum, ceu quadam Tabula arrepta, in sinum portumque Ecclesiæ Catholicæ rediissent. Ego igitur sic existimo, primum Episcopos Italiæ partim hortationibus Liberii, partim admittæ culpæ conscientia admonitos fere omnes, si Auxentium Mediolanensem, ejusque assecclas excipias, fraudem perfidiamque Ariam, quam Arimini subscriperant, alios quidem statim, alios vero intra finem anni 360. abjudicasse, & rejecisse: deinde Illyricos & Dalmatas Italorum exemplo, & auctoritate, Ariminensi formula repudiata, ad professionem Nicænam se retulisse; id quod ingenti affecit lætitia Episcopos Italiæ, qui cum in urbem nescio quam convenissent, ut Ariminensis Conciliabuli Acta rescinderent, ex eo conventu Italico litteras gravissimis verbis, & sententiis plenas ad Episcopos Illyricos læti gratulantesque miserunt. Et quantum, inquit, ad Italiam quidem pertinet, cum Fidei paternæ, hoc est apud Nicæam scriptæ, se reddidit, fraudem quam passa est apud Ariminum agnoscens; Illyricum etiam Deum clementi nutu respexisse gaudemus &c. Hujus Italici Concilii, unde has litteras scriptas esse dicimus, in quo reprobatum fuit flagitium Ariminense ab illis ipsis, a quibus admissum fuerat, indicium quoddam satis perspicuum intueri licet in Epistola Liberii, e Romano Concilio reddita Legatis Lampfacenis, perferendaque ad Episcopos Orientis: *Agnoveritis, inquit, omnes Ariminensis Concilii blasphemias, ab illis ipsis, qui tunc per fraudem videntur decepti fuisse, anathemate damnatas esse, & universos in Nicænam fidem conspirantibus animis consensisse.* Qui vel Italorum, vel Illyricorum conversionem in posteriores annos rejiciunt, eos egregie refellit Scholiastes S. Hilarii in suis animadversionibus appositis Fragmento XII. operum ejusdem Hilarii, in quo hæc Episcoporum Italiæ ad Illyricos Epistola continetur. *Illam (idest Epistolam de qua nunc agimus) nonnulli scriptam putant proxime post Illyricam Synodum anni 365. at convenire inter omnes debet Italos cum Hilarii nostri, tum Eusebii Vercellensis, aliorumque opera, Ariminensis Concilii decreta, ante annum 361. rescidisse. Neque vero ab iis abrogandis, quibus instructi, deceptique consenserant, diu multumque abhorruere.* Ex his satis liquido constare arbitror Epistolam Episcoporum Italiæ ad Illyricos neque ad annum 365. & Concilium Romanum, sub Liberio postremum, neque ad annum 367. &

Synodum Romanam primam sub Damaso rejici oportere; sed revocandam esse ad superiores annos vel sexagesimum, vel alterum & sexagesimum quarti sæculi. Scio equidem in libello Synodico mentionem fieri cujusdam Epistolæ, scriptæ ad Illyricos ex Romana illa Synodo, quæ sub Damaso habita fuit anno 367. sed hæc longe diversa est ab illa superiore, quam uno aut altero post Concilium Ariminense anno datam fuisse diximus, pertinetque non ad primum, sed ad secundum sub Damaso Concilium Romanum, de quo infra. Auctor autem libelli Synodici, quæ acta & decreta sunt in Synodo posteriori, ad Synodum priorem revocavit, veluti damnationem Auxentii, itemque alteram illam ad Illyricos synodicam Epistolam, ut præclare animadvertit Antonius Pagius ad an. Christi 369. *Certe Damasum, ubi Pontificatum adeptus est, confestim Synodum congregasse testatur Auctor Libelli Synodici, qui tamen in eo errat, quod dicat eam fuisse contra Auxentium.* Tantum vero abest, ut prima illa sub Damaso Synodus, in qua Valens, & Ursacius damnati sunt, aliquid decreverit contra Auxentium, ut Athanasius in suis ad Africanos litteris mirari se scribat, quod Auxentius, de cujus nefaria cum Arianis societate, flagitiis, ac sceleribus ad Damasum plura scripserat, nondum Pontificis, & Apostolici mucronis censuram subierit. *Certe, inquit, cum hoc animo essemus, & contigisset nos in unum convenire, scripsimus dilecto Damaso Episcopo magnæ Romæ contra Auxentium invasorem Mediolanensis Ecclesiæ; eumque non solum in communione esse Arianae sectæ; sed præter hoc multorum scelerum reum esse, quæ designavit cum Georgio socio suæ impietatis: miramurque, cur nondum depositus ejectusque sit ex Ecclesia. Gratiam habemus & illius pietati, & ceteris, qui Romæ convenerunt, quod Ursacio, & Valente cum sociis suis ejusdem sententiæ ejectis, concordiam catholicæ Ecclesiæ conservarint.* Quæ cum ita sint, satis opinor demonstratum est, epistolam Synodicam Episcoporum Italiæ Illyricis gratulantium, quod fallaciam, ac perfidiam Ariminensem execrati, Nicænæ fidei formulam receperint, ab anno vel sexagesimo, vel huic proximo dimoveri non posse; quam quidem cap. 3. §. 1. anno ex illis duobus alterutri assignandam esse diximus sub Pontificatu Theodori Salonitani Episcopi, eandemque ibidem descripsimus.

Nunc ad Concilium Romanum, quod Damasus convocavit, simulatque universalis Ecclesiæ regimen suscepit, redeamus necesse est. Hujus judicio gravissimo, & maximo, adeo perculsi sunt obtritique Valens, & Ursacius, ut vel paulo post obierint, vel exilium sibi consciverint, iisque latebris se occultaverint, unde nunquam postea emergere, lucemque respicere sustinuerunt. Horum siquidem nullam deinde mentionem in Conciliis, Actisque publicis factam invenies; quod argumento est eos tandem ab impio conatu sinceræ fidei, ac religionis depravandæ, perturbandæque Ecclesiarum pacis abstinuissæ; cum per annos circiter triginta, quamvis iterum ac sæpius damnati, & plurium Conciliorum censuris confixi, nunquam tamen hac illac circumcursare, Ariam pestem quaqua-versum circumferre, turbas ubique, ac tumultus excitare destiterint. Valente, & Ursacio cum eorum sociis expulsis, Pannonæ ac Mæsiæ paullatim resipiscere visi sunt, præsertim post

Quod in annum 361 conferri debet.

Error libelli Synodici corrigi sur.

Valente, & Ursacio in Concilio Romano damnatis,

Et Germinio Sirmicensi Episcopo extincto fides Catholica in Pannonia, & Mæsiæ restituta.

Ger-

Dalmatiarum, & Illyrici Ecclesiæ suffragatrices Fidei Nicænæ ex Athanasio.

Litteræ Episcoporum Italiæ ad Illyricos scriptæ

Ex Italico Concilio,

Germinium extinctum, in iisque regionibus re-
floreſcere Catholica religio cœpit; ſic prorsus,
ut paucis poſt annis hæreſis Ariana toto Oeci-
dente exterminata, in anguſtum quemdam Da-
ciæ Ripenſis angulum ſe receperit; cuius ibidem
infelices reliquias fovebant Palladius, & Secun-
dianus, anno 381. damnati in Concilio Aquile-
jenſi: *Duo ſunt tantum*, ajunt Patres Aquile-
jenſes, *in partibus Occidentis reperti, qui aude-
rent profanis, & impiis vocibus obviare Conci-
lio Nicæno, juxta angulum ripenſis Daciæ*. Nec
ſegnem operam impendiſſe putandus eſt pro fide
orthodoxa in Pannoniam ac Maſſiam reſtituenda,
Probus vir eximiæ virtutis, cui Præſecturam Præ-
torianam Italicam, & Illyricam Valentinianus
mandaverat; iſque conſulatum geſſit an. 371, cum
Gratiano II. Conſule; quem Valentinianus pater
anno 367. Cæſarē pariter, & Auguſtali titulo,
atque Imperio donavit.

Damnatis, & longe ab Occidente ſummotis
Urfacio, & Valente adhuc hærebat in viſceribus
Occidentalis Eccleſiæ, Italiæque peſtis Ariana,
cum Auxentius retineret ſedem Mediolanenſem,
quàm abhinc aliquos annos, poſt exactum Dio-
nyſium Catholicum Antiſtitem, gratia fretus,
& potentia Conſtantii invaſerat: Is Arianae fa-
ctionis tuendæ in Occidente augendæque ſtudio
incenſus, Illyrici, ac præſertim Dalmatiæ popu-
los ſuis litteris atque emiſſariis illuc clam ſub-
miſſis; labefactare aggreſſus, a Nicæna fide ſen-
ſim abducere, ad ſuaſque partes adungere cona-
batur. Id intelligi poteſt ex altera ad Illyricos
Epistoſa Episcoporum Italiæ, quos Damasus ite-
rum in Urbem ad Synodum congregaverat, ut
de cauſa hæreſique Auxentii cognoscerent; ſta-
tuerent, judicarent; ajunt enim ſibi nunciatum
eſſe *nonnullos ad hæreſim amplexandam omni ſtu-
dio incumbere: quod quidem malum ne exiſtat, omni
cura, & contentione Episcopis præcavendum eſt;*
ac deinde, paucis in eandem ſententiam interje-
ctis, ſubjiciunt damnationem Auxentii, ut ſigni-
ficarent, quo potiſſimum impulſore Illyrici ad hæ-
reſim amplexandam incumbere; ſimulque eos
admonerent, ne cujus inſanis opinionibus ſtude-
re videbantur, ejusdem damnationem, poenam
que ſibi conſequerent. In tota vero illa Epistoſa
ne verbum quidem invenies, ex quo colligere poſ-
ſis Episcopos Illyricos per id temporis ad partes
Arianorum vel Auxentii deſeciſſe, aut aliqua hæ-
reſeos labe contaminatos fuiſſe; quin immo de
illorum ſincera, rectaque in Deum fide Romani
Patres ſe præclara atque egregia ſentire proſiten-
tur. Et ſi nobis, inquiunt, *pro certo perſuaſum
eſt, Sacerdotes Dei Sanctiſſimi, vos ſacroſanctam
fidem noſtram, quæ doctrina Apoſtolorum funda-
ta eſt, firme retinere, eamque populo prædicare
&c.* Et in altero exemplo ejusdem Epistoſæ, quod
Lucas Holſtenius ex antiquis monumentis erutum
vulgavit, eos non ſolum ab hæreſi, ſed etiam
ab omni hæreſeos ſuſpicionē abeſſe declarant: *ne-
que enim hoc tantum mali*, ajunt, *cadere in Dei
Antiſtites poteſt*. Et vero, qui ante aliquot an-
nos ſuſceptam in Conciliabulo Ariminenſi macu-
lam adeo illuſtri aperta que Nicænae fidei profeſ-
ſione deleverant, ut dignos ſe præbuerint, quos
Episcopos Italiæ laudarent, quibuſque eam ob cauſa-
ſam, ſuis ad eos litteris datis, gratularentur;
qui de Trinitate conſubſtantiali idem omnino &
ſentiendum, & credendum eſſe in Concilio Illy-
rico decreverant, quod Patres Nicæni præſcri-
pſerant; eos vel Auxentii, vel aliorum inſtiga-
tione impelli potuiſſe, ut a Nicæna fide, ac Do-

ctrina vel paullulum deſecterent, nullo prorsus
modo eſt veriſimile. Quare tota hæc Epistoſa,
qua reſpicit Episcopos, eo tantum ſpectat, ut
eos hortetur ad populos ſibi cōmiſſos in ſuſce-
pta fide, ac religione majorum retinendos; eo-
rumque vigilantiam excitet, & ſolertiam acuat,
ne ſinant quorundam inſcitia, vel ſimplicitate
abuti hoſtes Eccleſiæ Catholice, ad eos pravis
opinionibus imbuendos; quamquam in extrema
Epistoſa ipſos etiam Episcopos hortentur ad ſidem
Catholicam conſtanter retinendam, a qua illi ſi
forte aberrant, negant fieri poſſe, ut populi vel
ab errore revocentur, vel non eodem, quo Sa-
cerdotes, errore implicentur; ac propterea illos
monent, ac rogant, ad hæc ut reſpondeant, &
ſuis litteris magis magisque declarent ſe tum in
retinenda, tum in prædicanda fide orthodoxa,
cum Episcopis Italiæ, & Occidentis una & men-
te, & voce conſentire. Hæc enim eſt clauſula
illius Epistoſæ: *Quocirca facite, ut veſtra reve-
rentiæ judicium cum omnium Dei Sacerdotum ju-
dicio, cui vos firme, & conſtanter adherere cre-
dimus, omnino conſentiat. Quod ſi fiet, eandem
vobiscum rectam credendi viam nos quoque debe-
mus inſiſtere. Veſtra caritas quaſo ad nos reſcri-
bat, ut inde lætitiā capiamus. Valete fratres ho-
noratiſſimi*. Quare de fide, & doctrina ortho-
doxa Illyricorum Antiſtitum nulla quidem erat apud
Damaſum, & Episcopos Italiæ ſuſpicio; quam-
vis ſi exiſtumes paucos ex illis de ſe aliquid ſuſ-
picandi cauſam non improbabilem: dediſſe, haud
equidem repugnaverim; omnes tamen aut pleroſ-
que in eadem culpa, & ſuſpicionē ponendos eſſe
nemo crediderit; id quippe credere vetat hæc
Epistoſa, ut oſtendimus, quam qui accurate per-
legerit, facile intelliget, quam longe ab ejuſmo-
di ſuſpicionē illi Episcopos abeſſent. Hoc Dama-
ſus, hoc Episcopos Italiæ verebantur, ne dolo ac
fraude Auxentii aliorumque pravorum hominum
lues Ariana in Eccleſias Illyricas irreperet, po-
puliſque illis inſcientibus, & incautis perniciem
afferret: eam proinde ut depellerent vel arcerent,
Episcopos etiam, atque etiam admonerant. Cer-
tis ſiquidem auctoribus ſe comperiſſe ſcribant,
*nonnullos de populo, & fortaliſſe etiam de Clero,
ad hæreſim amplexandam omni ſtudio incumbere;*
quibus verbis ſignificant nondum illos quidem
hæreſim amplexos fuiſſe, ſed in hæreſim partim
alieno impulſu, partim quadam inclinatione vo-
luntatis propendere; & quidquid ab illis pecca-
tum ſit; non tam malitia, quam ignorantie
peccatum eſſe: quæ paullo aliter, magisque ad
illorum culpam elevandam accommodatæ ſunt
expoſita in exemplari Holſteniano: *comperimus
nonnullos non hæreſis ſtudio, ſed inſcitia vel ſim-
plicitate quadam ſecuriſ (id eſt ſiniſtris, ſive per-
verſis) interpretationibus eſtantes, non ſatis diſ-
picere, quæ magis Patrum noſtrorum tuenda ſit
ſententia, cum diverſa conſilia eorum auribus (per
Auxentium ejuſque aſſeclas) ingerantur*. Porro
pravæ illius in Arianum dogma propenſionis ſuſ-
picio potiſſimum cadebat in Dalmatas; qui quo
propius aberant Medioloſano, quam Illyrici cæte-
ri longius in Orientem, vel Meridiem diſjuncti,
eo magis expoſiti malis artibus, & conatibus Au-
xentii, opportuniſque videbantur. Præterea qui
ad Sedem Apoſtolicam, ac Synodum Romanam
detulerant Illyricos nutare in fide, atque ad A-
rianiſmum ſpectare, Gallierant, ac Veneti, quos
ſane non arbitror hæc de longinquis Illyrici par-
tibus retuliſſe, quorum fama ad ipſos, niſi te-
nuis & incerta, pervenire non poterat; ſed ea
po-

De ortho-
doxa Illy-
ricorum
Antiſtitū
fide nulla
apud Epi-
ſcopos Ita-
liæ ſuſpi-
cio.

Alterā E-
piſcoporū
Italiæ ad
Illyricos
Epistoſa.

Galli
fidem ac
Norici seu
Japydes.

potius, quæ ipsimet de propinquo cognoverant; non quæ ab aliis acceperant, aliorumque testimonio confirmanda essent, sed quæ ipsi audierant, aut viderant, & de quibus testes esse ipsi possent. Ex Illyricis autem, quorum nomen ea tempestate latissime patebat, Dalmatæ proxime omnium aberant a confiniis Venetorum, neque ab illis longe distabant Galli transpadani, unius Venetiæ interjectu dirempti; nisi forte Gallorum vocabulo subicere oporteat Noricos, & veteres Japydes, qui quamvis & ipsi pertinerent ad Illyricum, eos tamen Episcopi Italiæ pro more illorum temporum Gallos appellare maluerunt; id quod Socratis, & Sozomeni testimonio comprobari potest: *Theodosius*, inquit Socrates, *relictis ambobus filiis Constantinopoli, cum profiscisceretur contra Eugenium Tyrannum bellaturus, parvo tempore, manu maxima venit ad Gallias: illic enim parabat bellum, ubi jam multa millia habebat exercitus. Fit ergo congressio circa fluvium vocabulo Frigidum &c.* Hunc Socratis locum hac præclara animadversione illustravit Marcus Hanfizijs Tom. 1. cap. 2. Germaniæ Sacræ: *Fluvius Frigidus est Vipacus ad pedem Alpium Juliarum, seu Japydiæ veteris. Galliæ, in quibus multa millia congregata Theodosius habebat, haud esse poterant aliæ, quam Noricum, & Japydiæ, denique regio circa Alpes Julias sita: nam eadem Alpes Eugenius, teste Sozomeno, præoccupatas præsidio tenebat. Atque istæ sane sunt Galliæ, quo Theodosius parvo tempore pervenisse dicitur.* Adde Procopium de ædif. lib. 4., qui Vindelicos Noricis proximos, quorum e montibus Danubius oritur, olim Celtas, nunc Gallos appellari ait: *Ex montibus Celtarum, qui Galli nunc appellantur, natus fluvius Ister.* Itaque Illyricos, quorum fides, auctoribus Gallis & Venetis, Damaso & Episcopis Italiæ in suspensionem venerat, potissimum Dalmatas fuisse censeo; ad quos proinde in primis pertinet Epistola illa Synodica, quæ ad Petrum Salonitanum Episcopum, ac Metropolitam totius Dalmatiæ nominatim missa fuerit necesse est, ex more institutoque ecclesiastico, ut eam ipse, vel Synodo Provinciali coacta cum suis Episcopis communicaret, vel ejus exemplaria per universam Provinciam vulganda, & ad singulos Episcopos perferenda curaret.

Epistola e
Concilio
Romano
ad Petrum
Salonita-
num missa.

Conciliis
II. Roma-
num sub
Damaso.

Epistola
Synodica
argumen-
tum.

Ergo Damasus partim impulsu Athanasii, qui eum per litteras de impietate, ac flagitiis Auxentii Mediolanensis Episcopi admonuerat, partim Arianae pestis ab ecclesiis Illyricis, & Dalmaticis avertendæ causâ, Italiæ Episcopos in urbem accivit; & secundum contra Arianos Concilium convocavit anno vel 369., ut Baronius censet, vel 371., ut alii opinantur, vel denique 372., ut Pagius ostendere conatur. Nihil causæ est, cur putemus huic Concilio interfuisse vel Petrum Salonitanum cum Episcopis Dalmatiæ, vel alios ex Illyrico Antistites, cum ad eos per litteras Acta & statuta hujus Concilii missa fuerint; quod indicio est illos non præfentes, sed absentes fuisse. De communi omnium sententia Auxentius Episcopatu amotus est, ejusque societati, & communioni Catholicis omnibus interdictum; quamvis ille patrocínio nixus, & favore Imperatoris, apud quem se Catholicum esse simulabat, sedem Mediolanensem usque ad obitum retinuerit. Inde scriptum est ad Episcopos Illyrici; caput autem litterarum erat: De fide orthodoxa Illyricorum Antistitum nullam quidem dubitationem esse, sed nonnullos re-

Illyrici Sacri Tom. II.

periri in illis regionibus, qui quorundam fraude ac malitia decepti, hæreticis opinionibus favent, ut sibi nunciatum fuerat a Venetis, & Gallicanis Episcopis; hujus mali suasorem, impulsoremque Auxentium Mediolanensem Episcopum fidei Catholicæ hostem judicatum esse, & Pontificatu dejectum; Ariminensis Conciliabuli nullam esse auctoritatem, ejusque Acta irrita, & jampridem rescissa: monet, ut sibi ab hæreticorum fraude, & confociatione caveant; fidem vero Nicænam & ipsi constanter retineant, & ad eandem revocent, si quos ab ea defecisse cognoverint; qui contra fecerint, eos ab Ecclesia segregandos esse, atque ab Episcopali munere, ac dignitate amovendos. Sed Epistolam ipsam huic loco attexere libet, quæ apud Theodoretum extat lib. 1. cap. 22.

Episcopi ad Sanctum Concilium in urbem Romanorum convocati, Damasus, a Valerianus & b ceteri, c dilectis Fratribus Episcopis, qui sunt in d Illyrico, in Domino salutem.

ET si nobis e pro certo persuasum est, Sacerdotes Dei sanctissimi, vos sacrosanctam fidem nostram, quæ doctrina Apostolorum fundata est, firme retinere, eamque populo prædicare, quæ certe a decretis patrum, a quibus par est reliquos erudiri, nulla ex parte discrepat: tamen significatum est nobis a fratribus, qui in f Gallia, & in agro Venetorum habitant, nonnullos ad hæresim g amplexandam omni studio incumbere. Quod quidem malum ne existat, non modo præcavere debent Episcopi; verum etiam, quicumque errores vel quorundam inscitia, vel simplicitate eorum, qui perversas interpretationes secuti sunt, in Ecclesiam inveci videntur, his se opponere, consilioque providere, ne deinceps in varias discrepantesque doctrinas denuo prolabantur imperiti; sed quoties dissidentes opiniones ipsorum h auribus inculcatæ fuerint, firme patrum sententiis adhærescant. Hat de causâ a nobis decisum est, ut i Auxentius nominatim condemnaretur. Quare omnes legis divinæ doctores, qui ditiori Romanæ subji- ciuntur, ea, quæ legis sunt, sapere, & fidem variis doctrinis nequaquam contaminare debent. Etenim ubi primum vitiosa Arianorum doctrina & blasphemia vigere inciperet, quæ etiam hoc tempore latissime serpit, trecenti decem & octo Episcopi, patres nostri, habito Nicææ concilio, hæc muro ad arma diaboli arcenda fidem nostram cinxere, & hoc antidoto venena depulere mortifera, sic ut crederetur unam esse Patris, & Filii substantiam, unam deitatem, virtutem unam, unam potentiam, unam figuram; quin etiam Spiritum Sanctum unam eandemque cum illis substantiam habere & subsistentiam. Eum autem, qui aliter sentiret, a nostra communione judicarunt alienum. Quam salutarem decisionem, & decretum plane venerandum, nonnulli postea aliis k novis decretis violare labefactareque studuerunt. At vero initio, quod peccatum erat ab illis, qui Arimini formulam fidei concilii Nicæni novare retrahere coacti sunt, aliqua ex parte propterea sarciebatur, l quod se disputatione alio tempore habita fatebantur a veritate abduktos, quodque suam fidei formulam nequaquam sententia Concilii Nicæni adversari cogitabant; si quidem numerus Episcoporum, qui erant Arimini in unum congregati, præjudicii vim habere non debet, præsertim cum formula illa composita sit, neque Episcopo Romano, cujus sententia præ ceteris omnibus expectanda erat, neque

a
b c
d

e

f

g

h

i

k

l

D

neque

neque Vincentio, qui tot annis Episcopatum integre gesserat, neque aliis eidem consentientibus: cumque etiam (quod est omnium maximum) illi ipsi, uti ante diximus, qui in fraudem illius, a veritate deflexisse visi sunt, & post ad meliorem mentem denuo traducti plane testentur, hanc formulam sibi magnopere displicere. Itaque vestra integritas manifeste videt hanc fidem solam, quæ auctoritate Apostolica Nicæa stabilita est, firmè perpetuo tenendam esse. Atque de hac ipsa fide tum Episcopos Orientis, qui se de Ecclesia Catholica esse profitentur, tum Occidentis etiam Episcopos, nobiscum una gloriari constat. Porro autem pro certo credimus eos; qui alia opinione tenentur irreti-
 ti; propter suum conatum brevi fore & a nostra segregatos communione; & nomine Episcoporum privatos, ut tandem, populo errore ipsorum liberato, detur respirandi locus. Nam multitudinis error tamdiu nullo modo corrigi poterit, quamdiu in Episcopi eodem tenentur implicati. Quocirca facite, ut vestrae reverentiæ iudicium cum omnium Dei Sacerdotum iudicio, cui vos firmè & constanter adherere credimus, omnino consentiat. Quod si fiat, eandem vobiscum rectam credendi viam nos quoque debemus insistere. Vestra charitas, quæso, ad nos rescribat, ut inde letitiam capiamus. Valete fratres honoratissimi.

N O T Æ.

a Valerianus erat Episcopus Aquilejensium; vir eximie doctrinæ & sanctitatis.

b Auctor est Theodoretus huic Concilio interfuisse Episcopos omnino ad nonaginta. In exemplo hujus Epistolæ, quod Holstenius vulgavit, præter Damasum & Valerianum, octo alii nominatim per censentur, Vitalianus, Ausidius, Pacianus, Victor, Priscus, Innocentius, Abundius, Theodulus & cæteri.

c In eodem exemplari Holsteniano hæc huic titulo inferuntur, quæ a Theodoro absunt: & cæteri, qui ad audiendam causam Auxentii, exponendamque fidem in urbe Roma convenerunt.

d Hæc Epistola in eo Codice, unde illam descripsit Holstenius, inscripta erat non Illyricis, sed Episcopis Catholicis per Orientem constitutis: sed, ut præclare animadvertit Hermantius in vita S. Ambrosii lib. 1. cap. 17. exemplar hujus Epistolæ ad Illyricos scriptæ missum est etiam ad Catholicos Orientis Episcopos; id quod confirmat clausula eidem appposita in Collectione Romanâ: *Explicit hæc Epistola, vel expositio Synodi Romanæ habitæ sub Damaso Papa, & transmissa ad Orientem, in qua omnis Orientalis Ecclesia, facta Synodo apud Antiochiam, consona fide credentes, & omnes ita consentientes eidem super exposita fidei, singuli sua subscriptione confirmant.* Cæterum hæc Epistola speciatim ad Illyricos missa est, quorum gratia potissimum scripta fuerat; ac propterea apud Theodoretum, & Sozomenum Illyricis solis inscriptam invenies.

e Viden' quam honorifice de Illyricorum Antistitem recta, & sincera fide sentiant Patres Romani; ac proinde si qui apud Illyricos in fide nutabant, aut in Arianum dogma propendebant, ii non erant Episcopi, sed quidam ex populo, vel ex inferioribus Clericorum ordinibus.

f Hinc intellige Dalmatas potissimum dubiæ fidei, ac parum sinceræ accusatos fuisse a Gallis, & Venedis, qui propius aberant a Dalmatia, remque totam ex propinquo cognoscere poterant.

g Nondum igitur illi a fide ad hæresim plane

defecerant; sed quorundam impulsu ad eam amplectendam incitari, & propenso studio inclinari videbantur.

h Hic notatur Auxentius, qui suavor erat auctorque Illyricis impietatis Arianæ suscipiendæ. Cum idem Auxentius, inquit Baronius ad an. 369. h. 28. Illyrici Episcopos magna ex parte seduxisset, proposita illis fidei formula Nicæa Thraciæ edita, eademque Ariminensi. Sed Baronius, (bona ejus venia dixerim) longe opinione sua fallitur. In tota illa Epistola ne litteram quidem invenies, unde satis certo colligere possis, vel unum ex Episcopis Illyricis ab Auxentio ad partes Arianas abductum fuisse. Contra vero ubique se prodit elucetque Romanorum Patrum de fide atque integritate Illyricorum Antistitem honorifica opinio & præclarum iudicium.

i De damnatione Auxentii edoceri oportebat Episcopos Illyrici, ut populos ab illius nefariis opinionibus, metu ejusdem pænæ injecto, averterent.

k Hic indicantur multiplices illæ formulæ, cum inter se diversæ, tum a fide Nicæna discrepantes, quas Arianæ, & Semiariani condiderant.

l Acta, & statuta Conciliabuli Ariminensis nihili facienda esse gravissimis rationibus, & argumentis ostendunt.

m Cave putes hisce verbis notam aliquam fidei Episcoporum Illyricorum inuri; nam fere idem scriptum est in Holsteniano exemplo hujus Epistolæ transmissio, non ad omnes, sed solum ad Episcopos Catholicos per Orientem constitutos.

Huic Epistolæ tum in Collectione Romana, tum in exemplari, quod vulgavit Holstenius, subjiciuntur fragmenta quædam decretalia adversus Arium, & Apollinarem, quæ Harduinus pertinere existimat ad aliam Romanam Synodum, sub Damaso habitam anno 379. vel proxime superiori. Ibidem Sabinus Diaconus, idemque Mediolanensis Legatus Epistolam ad Orientales pertulisse dicitur. Fortasse idem Sabinus primum has litteras ad Illyricos, deinde ad Orientales attulit, & cum sive officii peculiaris, sive publicæ utilitatis causa Basilium Episcopum Cæsariensem adiisset, ab eo litteras accepit ad Illyricos, Italos, & Gallos Episcopos perferendas, quarum meminit ipsemet Basilus Epistola 273. *Ego cum inciderim in Sabinum, quo nuncio hæc ad nos illi usi sunt, ad Illyricos scripsi, ad Italos præterea & Gallos Episcopos.* Sed si quas litteras separatim ad Illyricos dederit, ex cum non inveniantur, vetustate interciderint necesse est. Atque Orientales quidem coacto statim apud Antiochiam concilio, cui sex, & quadraginta supra centum, Episcopi interfuerunt, Damasi Italique Episcoporum synodicam Epistolam, qua dignum erat, submissione, ac reverentia suscipiunt, & suis ad eos litteris redditis, quidquid in Concilio Romano adversus Auxentium, & Arianos decretum fuerat, summo consensu approbant, & confirmant. Nec vero dubitari potest, quin Illyricos, ac præsertim Dalmatiae Episcopi, ut Damaso & Episcopis Italiæ morem gererent, idem præstiterint, vel convocato ex omnibus Provinciis Concilio, vel certe litteris communis omnium nomine ad illos rescriptis, quibus profitebantur sibi Nicæna fide nihil san-

Basilus scripsit ad Episcopos Illyricos, itemque ad Gallos atque Italos.

ctius, nihil antiquius esse, & se omni ope atque opera enixuros, ut lucem Arianam a gregibus sibi commissis vel depellerent, vel arcerent. Sed neque Acta illius Concilii, neque Illyricorum respon-

Acta Concilii, Illyrici & rescripta ad Episcopos Italiam non exstant.

responsa Damaso Italiaeque Episcopis reddita supersunt. Illud vero, quod Antonius Pagius existimat, post acceptas a Damaso ceterisque Episcopis Italiae litteras, habitum fuisse Concilium illud Illyricum, de quo supra diximus, cuiusque extat Epistola ad Macedonianos Orientis Episcopos scripta, nullo modo prorsus approbo. Nam satis demonstratum est paragrafo superiori conventum illum Illyricum ad annum 365. cum Baronio, & aliis revocandum esse. Multo autem longius a veritate abest, ex responsione Illyricorum ad Damasum, & Episcopos Italiae, hos occasionem, & consilium cepisse rescribendi ad Illyricos litteras illas, quibus incredibili gaudio, maximaque laetitia se affectos fuisse testantur, eam ob causam, quod Episcopi Illyrici, fraude & perfidia Ariminensi detecta, se ad professionem fidei Nicenae retulerint. Siquidem, ut illa praetermittam, quae a nobis supra exposita huic opinioni repugnant, Litteras Episcoporum Italiae gratulantium de conversione Illyricorum & vidit, & probavit, & in suos codices retulit Hilarius Pictaviensis Episcopus, extantque etiamnum inter ejus fragmenta. Atqui Hilarius ex hac vita discessit, si Pagium quidem audis, anno 367. si vero Baronium sequi libeat, anno 369. Idibus Januarii, certe antequam Synodus Romana sub Damaso adversus Auxentium cogeretur hoc eodem anno, si quidem hoc anno 369. habita fuit. Ergo Litterae illae ante hanc Synodum, obitumque Hilarii, & multo magis ante responsa Illyricorum ad Epistolam Damasi, & Episcoporum Italiae, scriptae fuerint oportet, imo etiam ante annum 367. si mors Hilarii in hunc annum inciderit. Nos illas rejiciendas esse diximus in annum hujus quarti seculi, vel sexagesimum, vel alterum & sexagesimum, cum Theodorus Ecclesiam Salonitanam administrabat.

Sed jam ad Petrum, a quo digressi sumus, revertamur. Is Concilii Romani litteris admonitus, conjuncta cum Provincialibus opera, nihil curae diligentiaeque praetermisit, ut ex animis Dalmatarum, si quas iniecerant Arianorum sectatores occulti, pravas opiniones evelleret, eosque ad pristinam rectamque in Deum fidem revocaret. Atqui a Pannonia quidem nihil erat, cur magnopere Ecclesiae Dalmaticae metueret; quippe Pannonii post Valentem cum Ursacio, horumque impietatis satellites, atque administratos exactos, ab Ario desciscere, ac redire in sinum Ecclesiae Catholicae jam ceperant; haeresisque Arianæ ex urbibus oppidisque fere omnibus Pannoniae depulsa, in angulum quemdam Daciae ripensis se receperat. Unus ad hæc in ea regione supererat Germinius Episcopus Sirmienensis ex secta Semiarianorum, quibus acerbiores erant cum Arianis, quam cum Catholicis contentiones; & ab illis vehementius, quam ab his, tum opinionum dissensione, tum animorum alienatione abhorrebant. Multo gravius & certius periculum Dalmatiae imminabat ab Italia, & Auxentio Mediolanensi Antistite, qui clandestinis litteris, ac nuntiis Dalmatas ad dogma Arianum amplectendum sollicitare, suasque ad partes abducere jampridem instituerat. Hominis demeritiam atque audaciam adeo non infregit, neque debilitavit gravissima in eum sententia Concilii Romani, ut potius auxerit, magisque corroboraverit: quippe simulatione quadam pietatis ac religionis ita sibi animum, ac benevolentiam Valentiniani conciliaverat, ut ejus aucto-

ritate ac patrocinio suffultus & sedem Mediolanensem retinuerit, & nihilo segnius, quam antea, tum Catholicis infestus esse, tum perniciose dogmata quacumque posset spargere, ac disseminare institerit. Quare Petrus sibi, & Episcopis suis provincialibus in perpetua quadam vigilia manendum statuit, ne quis in Dalmatiam aditus Auxentianis erroribus, & emissariis pateret: nec vero prius de vigilantia, & custodia quidquam remisit, quam Auxentius Pontificatu pariter vitæque decedens, omnem illi ex hac parte sollicitudinem, ac metum exemit. Interitus Auxentii in annum incidit 374. cujus in locum successit Ambrosius, intra paucos dies e Catechumeno Christianus, & viro Consulari Episcopus factus, quem quadriennio ante Probus Praefectus Praetorio ad regendam Insubriam & Liguriam dimisit admonitum illis verbis: *Vade, & age, non ut Judex, sed ut Episcopus*; quæ postea visa sunt vim habuisse vaticinii. *Post Auxentii seram mortem*, ait Hieronymus in Chronico, *Mediolani Ambrosio constituto Episcopo; omnis ad fidem Italia convertitur. Quæ quidem verba ita accipienda sunt*, Baronio interprete, *quod morte Auxentii factum fuerit, ut unico illo Arianæ Episcopo extincto, nihil superesset amplius in Italia Arianæ contagionis*. Ante Concilium secundum Oecumenicum, alias duas Synodos ex Italia finitimisque regionibus in Urbem convocavit Damasus, alteram anno 375. ut Baronius censet, aut biennio post, ut Pagius existimat; ut iusta meritaque censura configeret Apollinarem ejusque discipulum Timotheum, qui cum alia multa flagitiosa & impia docerent, tum Christo mentem & voluntatem humanam detrahebant, in utriusque locum divinitate substituta, quæ illarum facultatum officia praestaret. Alteram vero anno 378. adversus Arianos, Pneumatomachos, & nomen omne generis haeretici, ut omnium, & singulorum nefaria dogmata per id temporis in Ecclesiam grassantia distincte ac nominatim una unius Concilii auctoritate, ac sententia profligaret. Interfuerit ne utrique, an neutri Romano Concilio Petrus Salonitanus metropolita cum cæteris Episcopis Dalmatiae, compertum non est. Cum enim in Actis utriusque Concilii desiderentur nomina, & subscriptiones Episcoporum, neque illorum numerus, neque provinciae, aut Ecclesiae, quibus praerant, resciri possunt.

Verum res Catholica cum in Italia, Dalmatia, Illyrico, totoque Occidente damnatis, expulsiisque haerescon magistris ac ducibus, auctior quotidie fieret, ac mirifice floreret, eadem in partibus Orientis sub Ariano Principe vehementer laborabat. Atrox illa persecutio a Valente jampridem commota vel maxime fervebat, & quamplurimis exitio fuit. Episcopi partim exilio, partim supplicio affecti, omniumque ordinum Catholicorum variis modis vexati oppressique, qui cum octoginta Ecclesiasticos viros questum ad Imperatorem misissent, hos Valens comprehendi jussit, atque in navem impositos, medio mari aquis, & incendio consumpsit. Monachis praecipue infestum se praebuit, quos a solitudine, piisque meditationibus abductos, militum dare nomen coegit. Sed quamvis Valens omne, & ubique Catholicum nomen perditum ire cuperet, impios tamen conatus intra suae ditionis fines coercere necesse habuit, neque insanum impetum furoromque effundere potuit in Illyricum, Dalmatiam, Italiam, ceterasque Occidentis provincias,

Duo Concilia Romana adversus Apollinarem.

Quibus an Petrus Salonitanus interfuerit, dubium est.

Petrus Salonitanus Episcopus si quid habet Arianæ contraxerant Dalmatiae diligenter expurgat.

Barbaro
sum in
Mæliam
et Pannō-
niam ir-
rupit.

etias, quas Valentinianus Princeps apprimè Catholicus ab omni Fratris injuria tutus præstabat. Interea dum in Occidente religio Catholica pacem otiumque ab hæreticis nacta, prosperum sine offensione cursum tenebat, respublica ingentem a barbaris calamitatem accepit, præsertim a Sarmatis, Marcomannis, & Quadis, qui Mæliam ac Pannoniam late vastarunt; ac parum absuit, quin Creusa filia posthuma Constantii Imperatoris, tum in Gallias ad Gratianum, cui desponsata fuerat, iter per Pannoniam haberet, apud Sirmium in Villa Pistrinensi ab hostibus caperetur. Et Marcomanni quidem cum Quadis Julias alpes transgressi, teste Ammiano, Opitergium cum excidissent, ab Aquileja, quam acri obsidione premebant, ægre admodum depelli potuerunt. Cum his Valentinianus, ut Valens in Oriente cum Gothis, sed ferme per suos Duces vario eventu pugnavit. Anno 375. Gratiano Treveris ad præsidium Galliarum relicto, Valentinianus vere ineunte in Pannoniam exercitum traduxit. Carunt tres fere menses Junium, Julium, Augustum in meditationem, apparatusque barbarici belli insumpsit. Autumno appetente Acincum, labente Sabariam se contulit, inde Brigitionem se recepit, ubi cum esset, ad eum Legati de parte a Quadis missi, deprecatoresque venerunt; quorum præsentia, recensque memoria illatarum ab illis cladum usque adeo Valentiniani animum concitavit, ut præ vehementi iracundia ingentem e pectore vim cruoris profunderet. Itaque *vastato genitili solo*, idest Pannonia, ait Hieronymus, & *inultam patriam derelinquens extinguitur* XV. Kal. Decembris. Gratianus haud magis Imperii quam paternæ religionis hæres, multo etiam, quam Pater, impensius rei Catholicæ tutelam, ac defensionem suscepit; quare Valentis impietati, ac sævitæ omnem ad Illyricum, & Dalmatiam ceterasque provincias, quæ ad suam ditionem pertinebant, aditum obstruxit. Valentinianum fratrem, Justinæ alterius Valentiniani senioris conjugis filium, admodum imbecilem, statim post Patris obitum, militaribus suffragiis Augustum appellatum in societatem volens, ac libens admisit; sed cum is regimini maturus non esset, totius Imperii administrationis cura in unum Gratianum incubuit. Biennio post Valens non expectato exercitum Gratiani, qui post insignem de Alemannis victoriam in Gallia relictam, in Illyricum venerat, patris Gothici belli molem ægre sustinenti operaturus, apud Hadrianopolim inito cum barbaris prælio cæsus est, & sagitta confossus in turgio; quo se fecerant, vivus exustus v. Idus Augusti ab. 378. Itaque totius Imperii summa, & procuratio ad unum Gratianum pervenit. Valentis naturam atque indolem nonnullis virtutibus, sed pluribus vitiis insignem Ammianus expressit, ira præsertim, crudelitate, & invidia, quibus impietas in Deum, & Arianæ perfidiæ faces subjecit: Ita ejus mors illustre ultionis iræque divinæ in impium Principem documentum fuit.

Valens a
Gothis eg-
ressus, & sa-
gitta con-
fusus.

Gratianus
operatur in
Oriente.

Ergo Gratianus Valentis patris adeptus Imperium nihil habuit antiquius, quam ut Catholicis Episcopis ab exilio revocatis, sedataque Arianorum persecutione, pacem ecclesiæ Orientali ac tranquillitatem restitueret. Quemadmodum Valentis interitus Ecclesiam universam, sic mors Germinii Sirmienensis Episcopi Semiariani, quæ non ita multo post accidit, Pannoniæ, & finitimarum Dalmatiæ ecclesias metu omni, ac solli-

itudine levavit. Sed parum absuit, quin longe majus & gravius, quam quod morte Germinii sublatum fuerat, periculum ac damnum rei Catholicæ crearetur.

Justina Valentiniani senioris secunda uxor, eademque Valentiniani junioris mater, femina imperiosa; & insanis Arii opinionibus imbuta, Sirmii cum esset, omnem operam adhibuit, ut ecclesia Sirmienensis Episcopo Ariano mandaretur. Verum in tempore adfuit, & Justinæ consiliis conatibusque obstitit Ambrosius Mediolanensis Antistes; qui non juris in aliena ditione usurpandi causa, sed religionis, & charitatis officio adductus in tanto rei Catholicæ discrimine Sirmium adire festinans, Anemium virum orthodoxum, & pium Ecclesiæ Sirmienensis præfendum curavit. Cæterum in summa prosperitate, ac lætitia universalis Ecclesiæ, miserranda erat ea tempestate Imperii facies, & deformata supra quam cuique credibile videri possit. Nam, Hieronymo teste in epistola ad Heliodorum, *Gothi, Sarmatae, Quadi, Alani, Hunni, Vandali, Marcomanni*, mista ex omnium gentium colluvione barbaries, quidquid Constantinopolim inter, & Alpes Julias interjacet, *Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achajam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias*, credibus atque incendiis opplevant.

Gratianus igitur cum intelligeret majorem sibi rerum & curarum molem impositam esse, quam ut ipse unus sustinere posset, Valentiniano fratre adhuc puero, & rebus gerendis nondum idoneo, Theodosium genere Hispanum, eximium belli Ducem apud Sirmium cooptavit Orientis Augustum anno 379, mira sane opportunitate. Erat omnino Theodosius tanto oneri ferendo par, atque immortalis Dei beneficio natus ad hæc tempora, vir civilibus juxta & bellicis laudibus abundans, cui deinde ob rerum gestarum magnitudinem magni cognomentum obvenit. Neque minor illi, qua Gratiano, Catholicæ religionis tuendæ cura fuit: nihil unquam dissensionis alteri cum altero intercessit; sed utriusque summa extitit semper concordia, & præclara quædam conspiratio ad reipublicam, & religionem defendendam. Gratianus ergo cum Orienti Theodosium Augustum præposuisset, Imperium Occidentis cum Valentiniano fratre ita divisit, ut sibi quidem Galliam, Hispaniam, Britanniam retineret, Fratri vero Italiam, Africam, Illyricum assignaret. Fraternalis ditionis, ac præsertim Illyrici tutelam Theodosio commisit. E Sirmio, & e Pannonia digressus Mediolanum venit; qua in Urbe abrogato edicto anni superioris, quo quam quisque vellet sectam, exceptis Manichæa, Photiniana, & Eunomiana, sequendi potestas fiebat, omnibus, & singulis hæreticis sine ulla exceptione interdixit; ne uspiam conventus agerent; & quæ Valentinianus parens ad præsidium fidei Catholicæ graviter pieque sanciverat, suo nomine atque auctoritate interposita confirmavit.

Gratianus
Theodosio
Imperium
Orientis
tradidit.

& Occiden-
tale Imperium
cum
Valentiniano fratre
divisit.

Neque ad bene merendum de re catholica se præbuit Theodosius, qui anno 380, cum Thessalonica in morbum gravem, ac periculosum incidisset, ab Acholio sanctissimo ejus urbis Episcopo baptizari voluit, ut Socrates lib. 5. cap. 6. scriptum reliquit: *Theodosius, post erecta trophæa, Constantinopolim ire maturans, Thessalonicam pervenit; ibi in morbum incidens cupiebat baptismo donari: quippe ex majoribus reli-*

religionem jam olim didicerat Christianam, fideique consubstantialis se totum addixerat; & cum propter morbi gravitatem baptizari properaret, & Episcopum Thessalonicensem ad hoc munus requireret, primum sciscitabatur ab Episcopo, quam fidem amplexaretur. Et cum Episcopus respondisset opinionem Arianæ minime per Illyricum pervenisse, neque novam illius doctrinam ejus regionis Ecclesiam potuisse occupare, sed omnes, qui in illis versabantur, antiquam illam, & vetustam fidem ab Apostolis traditam, inque Concilio Nicæano confirmatam semper observasse; Imperator ab Acholio (ita enim vocabatur Episcopus) libentissimo animo baptismum recepit. Paucis igitur post diebus a morbo recreatus Constantinopolim contendit octavo Kal. Decembris. Quod Acholius dixit Illyricum nulla unquam Arianorum hæreseos labe pollutum fuisse, id referri oportet ad Illyricum Macedonicum, cujus provincie jure atque imperio Metropolitæ, & Primatis Thessalonicensis continebantur; nam satis constat in Dacia ripensi, Mæsiæque superiori, atque in Pannonia præsertim, quæ partes erant Illyrici, Arianum dogma late vulgatum fuisse. Nihil autem causæ fuit, cur Baronius ad annum 380 huic Socratis loco adhibendam esse correctionem censeret; & pro Illyrico Macedoniam substituendam esse, quod Thessalonica, cujus Acholius erat Episcopus, non in Illyrico, sed in Macedonia sita esset. Macedonia quippe inde usque ab Imperio Constantini magni ad jus nomenque Illyricum accesserat; unde illam post annos amplius ducentos Justinianus divulgavit. Porro Theodosius antequam Thessalonica decederet, legem tulit Gratiano Aug. V., & Theodosio Aug. I. Const.; qua jubebantur omnes Damasi Romani Pontificis, & Petri Alexandrini Episcopi fidem, & doctrinam sequi; ab ea qui dissentirent, eos in hæreticorum numero habendos esse; divina primum vindicta, inquit, post etiam motus nostri, quem ex caelesti arbitrio sumpserimus, ultione plendendos. Maximum Cynicum, qui ob hæresim pulsus sede Constantinopolitana, quam invaserat, Thessalonicam supplex ad Theodosium confugerat, graviter increpitum admonitumque, ut a nefariis cæptis desisteret, repulit, ac rejecit. Constantinopolim cum venisset, Basilicam illius urbis principem, expulsis Arianis, Gregorio Nazianzeno Episcopo Constantinopolitano restitui jussit.

Cum itaque sub imperio catholicorum Principum, Religio ac Fides catholica de impietate hæreticorum ubique triumpharet; Petrus Salonitanus Episcopus, quamvis illi multum negotii facerent, operosamque sollicitudinem injicerent barbarorum irruptiones, de quibus paulo ante diximus; ex prosperis tamen, ac secundis Ecclesiæ rebus, si ad hæc usque tempora vitæ perduxit, voluptatem maximam cepit; quippe cum decedens, hæresibus & hæreticis, quibus fere omni ex parte circumfessus fuerat, vel extinctis, vel depulsis ac dissipatis, Ecclesiam Salonitanam non solum ab omni hæretica labe intactam, sed etiam ejus contrahendæ periculo exemptam relinqueret. Hujus Pontificatus, cum a nobis quindecim annorum spatio definitus sit, in annum quarti sæculi octogesimum desierit oportet. Petro Leonem hujus nominis primum susceptum fuisse Catalogi omnes testantur.

§. II.

Leo primus Episcopus Salonitanus XXVIII.
ab an. 380. ad 395.

Leonis primi Pontificatum Salonitanum annis itidem quindecim circumscribimus; eumque ab anno octogesimo ad nonagesimum quintum quarti sæculi perducimus, cujus quidem intervalli altero, & tertio anno tria sunt habita Concilia in primis illustria, & memorabilia, Constantinopolitanum, Aquilejense, Romanum. Anno igitur 381. Theodosius Imperator ex consensu, & auctoritate Damasi Romani Pontificis, ut credibile est, Episcopos Orientis Constantinopolim congregari jussit ad profligandam everendamque insaniam atque blasphemiam Macedonii, & eorum, qui ex illius schola prodierant. Hi quippe ab Arianismo in eam nihilo saniores opinionem desciverant, ut Spiritum Sanctum a Patre Filioque sejungerent, ejusdemque divinitatis consortem esse haud flagitiosius, quam stolidius negarent. Itaque Eucharistia, & Evagrio, sive Syagrio Const. Synodus inchoata est Kalendis Maii, & ad finem usque Julii mensis protracta; in qua cum aliarum sectarum Hæretici, tum vero Pneumatomachi, seu Macedoniani, qui nefarium, atque impium bellum contra Spiritum Sanctum susceperant, gravissimis censuris confixi sunt; editumque adversus illos Symbolum fidei, quo Symbolum Nicænum additione aliqua magis expositum, & confirmatum fuit; ac præterea canones aliquot constituti, qui ad disciplinam, atque administrationem ecclesiasticam pertinent. Ad hæc duo præcipuarum maximeque illustrium civitatum Episcopi creati, Flavianus in locum Meletii Antiocheni, qui ad Synodum Constantinopolim cum venisset, ibidem per eos dies mortuus est; & Nestorius vitæ nobilitatis ac virtutis, ex ordine Senatoris substitutus Gregorio Nazianzeno, qui Pontificatum Constantinopolitanum, quem paucis ante mensibus Maximo Cynico dejecto, adeptus fuerat, pacis, & concordie studio sponte dimisit. Quidquid ad fidem catholicam contra hæreticos sancendam & declarandam in hoc Concilio decretum fuit, Damasus Pontifex tum antea decreverat in Synodo Romana anno 378. habita, tum postea approbavit anno 382, in altera itidem Romana Synodo; qua quidem approbatione factum est, ut Concilium Constantinopolitanum Oecumenici nomen, & auctoritatem obtineret. Huic Concilio Episcopi ex Oriente centum ipsi, & quinquaginta interfuerunt; nullus ex Occidente, nullus ex Illyrico præter Acholium Thessalonicensem, ut mirum videri non debeat, si neque Leo Metropolitæ Salonitanus, neque ullus e Dalmatia Episcopus adfuerit. A Conciliis Orientalibus cur abesse consueverint Episcopi Salonæ, & Dalmatiæ, & Occidentales fere omnes, alio loco rationes causasque exposui, cum de prima oecumenica Nicæna Synodo quædam attigi, quæ ad rem nostram pertinere videbantur. Cæterum illa etiam causa fuit, cur nemo ex Occidentalibus Concilium illud Constantinopolitanum adierint, quia Theodosius solum ex provinciis Orientis, quæ Imperii sui finibus continebantur Episcopos convocaverat. Illyricum autem, & Dalmatia Valentini junioris imperio, ac potestati suberant. Subscripsit quidem huic Concilio Agrippus

Leo Episcopus Salonitanus.

Concilium CP. adversus Macedonianos,

approbatum a Damaso.

Illyricum Macedonicum ab omni labe Arianæ semper intactum.

Petri Salonitani Episcopi ædificatus.

Spania
idem at-
que Iberia
Provincia
Africa.

Contra-
versia An-
tiochena
ob duos
ejusdem
urbis Epi-
scopos.

Immontinensis provincia Spania; sed huic *Spania* vocabulo nolim intelligas Hispaniam, quæ ad ditionem Gratiani pertinebat, soletque interdum apud veteres Spania nominari; sed malim eidem vocabulo subicias Iberiam Provinciam Asiæ; ex qua Hispani indidem oriundi nomen sortiti sunt, ut præclare docet Ortellius. Hanc Iberiam, inquit, quondam Panam vocatam a Pano huic regioni a Dionysio præfetto vocatam, postea a junioribus Spaniam *craviar dictam* scribit ex Sosthene auctor de fluminibus, & montibus Plutarchus; si fides huic auctori adhibenda sit, ego dixerim Hispanos, quos ex hac Iberia originem habere classicorum fere omnium Scriptorum testimonio constat, ab hac Spania potius, quam ab Hispalo, ut quamplurimi affirmant, nomen sortitos. Cæterum libentius utrumque illud vocabulum Geographicum mendis Libratorum adscripserim, & pro Spania Thraciam substituerem, & Agrium non Immontinensem, cujus urbis, sive loci, nulla est apud Geographos mentio, sed Ymimontis, ut in margine collectionis Venetæ adjectum est, seu potius Hamimontis Episcopum appellarem. E Mysia inferiori unum, tres e Scythia Europæa Episcopos invenio, qui hujus Concilii Actis suum nomen subscripserint; sed utramque illam provinciam Constantinus Magnus ab Illyrico divulserat. Cum igitur neque Illyricum, neque Occidens suos Episcopos ad secundum Concilium œcumenicum miserint, quidnam causæ putemus fuisse, cur ex Illyrico, cum reliqui omnes abessent, unus interfuerit Acholius Episcopus Thessalonicensis? id quod Socrates diserte affirmat. Atque hujus quidem rei causam mihi comperisse videor in epistola Episcoporum Italiæ ad Theodosium Imperatorem. In Concilio Constantinopolitano, de quo agitur, præter decreta, & Canones, duo creati sunt Episcopi, Flavianus Meletio Antiocheno, Nectarius Maximo Cynico exauctorato, & Gregorio Nazianzeno sede Constantinopolitana sponte cedenti substitutus. Hæc paullo gravioris momenti, ac ponderis videbantur esse, quam ut rite fieri possent, & rata esse ac firma sine consensu Occidentalium. Ad Flaviani electionem quod pertinet, cum duo eodem tempore electi essent, consecratiq; Episcopi Antiocheni, Meletius, & Paullinus, plurimorum vero suffragiis ac patrociniis uterque sic niteretur, ut neuter sine magna patrum dissensione, ingentique periculo dirimendæ pacis, & charitatis Ecclesiasticæ loco moveri posset, ita convenerat inter Orientales, & Occidentales, atque inter utriusque factionis Episcopos, ut alterutro mortuo nullus subrogaretur, sed qui superstes esset, is unus, quoad viveret, Antiochenam sedem retineret. Quare Orientales Episcopi, mortuo Meletio, Paullino superstitite, nullum Episcopum Antiochiæ constituere poterant; quid a patris, & conventus Antiocheni desciscerent. Maximus autem cognomento Cynicus, malis ille quidem artibus sedem Constantinopolitanam invaserat; sed falsis rationibus, simulatione sanctitatis, & inani ostentatione excelsi ejusdem animi humana omnia despicientis, causam suam ita probaverat Petro Alexandrino, & Egyptiis Episcopis, horumque testimonio ipsis Occidentalibus, ut legitimus haberetur Episcopus, qui Pontificali throno nisi per injuriam depelli nequirit. Itaque cum plerisque Orientalium certum jam esset, ac deliberatum duos illos Episcopos, alterum Antiochenæ, alterum Constantinopolitanæ

Ecclesiæ præficere, & ipsemet Theodosius in Nectarium inclinatione voluntatis propenderet; aliquem e primoribus Occidentalium Episcoporum accersendum putarunt, cujus suffragio firmior esset, rataque haberetur utriusque electio. Quapropter ne in re illa gravissima omnia ad suum arbitrium revocasse Orientales, & quæ statuta fuerant abrogandi auctoritatem sibi unis tribuisse viderentur; unius e primariis Episcopis Occidentis interventu assensuque, absentiam Occidentalium Episcoporum supplere posse existimabant. Ad eam rem opportunus visus est idoneusque Acholius, quem alii Ascholium vocant, Episcopus Thessalonicensis; quippe qui propius, quam cæteri Occidentales, Constantinopoli distabat, & intra paucos dies adesse poterat; ac præterea summa præditus erat tum dignitate, tum auctoritate, cum totius diæcesis Macedonicæ primas esset, idemque a Damaso sedis Apostolicæ Vicarius constitutus. Hoc autem est, de quo queruntur Episcopi Italiæ in suis ad Theodosium litteris; unum scilicet Thessalonicensem ad ea comitia, & vocatum, & expectatum fuisse; se vero ne dum expectatos, sed ne vocatos quidem esse: Neque enim indignum videtur, Auguste, ut Romana Ecclesia Antistitis, finitimorumque, & Italorum Episcoporum debeant subire tractatum, qui unius Acholii Episcopi ita expectandum esse putaverunt iudicium, ut de Occidentalibus partibus Constantinopolim evocandum putarent. Si quid uni huic reservatum est, quanto magis pluribus reservandum est? Habes igitur causam, cur unus ex omnibus Occidentalibus Episcopis Acholius Thessalonicensis Concilio secundo œcumenico interfuerit. Cæterum ne ipse quidem huic Concilio videtur interfuisse; sed iis jam decretis, & constitutis, quæ ad fidem, ac disciplinam spectabant, tum demum vocatus est Acholius ad comitia Episcopalia, quæ habita fuisse, post decreta & Canones conditos nomen Meletii eidem subscriptum declarat. Ex quo fit, ut neque Meletius mortuus, neque Flavianus electus fuerit ante absolutum Concilium. Quod autem Actis Concilii primo loco subscriptus sit Nectarius Constantinopolitanus, & Gregorius Nazianzenus rejectus inter Episcopos Cappadociæ, cum nondum aut hic dimisisset, aut ille suscepisset Pontificatum Constantinopolitanum, id Severinus Binius in notis librario vel erranti vel fallere volenti attribuit. Animadversionem Biniham huic loco intexere operæ pretium duxi. Ex nomine Meletii Antiocheni Episcopi inter Episcopos Syriæ relati evidenter colligere licet subscriptiones Patrum contigisse ante mortem Meletii, abdicationem Gregorii Nazianzeni, adventum Timothei Alexandrini, & Nectarii electionem, ut constat ex Carm. Gregorii Nazianzeni de vita sua. Supervenientium igitur Egypti Episcoporum nomina, & Nectarii post electi, hisce superaddita fuisse necessum est concedere. Perperam factum est in eo, quod Gregorius Nazianzenus, qui ante subscripserat ut Constantinopolitanus, inveniat inter Episcopos Cappadociæ ultimo loco positus; quasi non Constantinopolis, sed Nazianzi tantum Episcopus fuerit. Puto id errore, vel fortasse dolo imprudentis Librarii, qui exscripsit, accidisse; quia absurdum arbitratus fuerit, ejusdem urbis duos Episcopos simul fuisse Nectarium, & Gregorium. Cum ergo sciret sedem Constantinopolitanam esse, titulum Constantinopolitanam sedis Nectario attribuit, atque Gregorium Nazianzi exigua urbis in Cappadocia Episcopo.

Error Librarii in descriendis subscriptionibus.

scopum, non sine graviore errore collocavit &c. Ergo non ante finem Concilii, & subscriptiones Episcoporum, habita sunt comitia, in quibus creati sunt Episcopi Flavianus, & Nestarius. Ad Comitium vocatum fuisse Acholium affirmant Episcopi Italiae in litteris supra laudatis, idque significare voluit Socrates, cum eum inter Patres Concilii Constantinopolitani annumerat; ad Concilium vero neque accersitum esse, neque ejusdem Actis interfuisse, illud argumento est, quod inter subscriptiones Episcoporum Acholii nomen desideretur. Ita fit, ut nullus ex Dalmatia, sive ex Illyrico, sive demum e toto Occidente, Concilio secundo Œcumenico interfuerit.

Concilium
Aquile-
jense,

Concilium Aquilejense, quod propius rem Dalmaticam, atque Illyricam attingit, habitum est iisdem cons. & anno eodem, 111. nonas Septembris. Hujus Synodi cogendae causam prae-buerunt Palladius, & Secundianus Episcopi Daciae, qui, cum jam Pannonia, Mesia, & Dacia fere omnis Nicenam fidem recepisset, in angulum Daciae ripensis rejecti Arianæ impietatis reliquias fovebant; & pestem illam ferme jam extinctam rursus excitare, lateque vulgare mirum in modum studebant: id quo impunitius facere possent ac liberius, fidei & religionis Catholicæ personam sibi ad tempus inducere statuerunt. Itaque Gratianum Imperatorem adeunt; queruntur se falso in suspicionem hæreseos vocari; rogant, ut Concilium universale convocari jubeat, in quo suam ipsi causam agere, suæque fidei rationem reddere possint. Eorum postulatis annuendum censuerat Gratianus; sed cum ab ejusmodi consilio revocavit Ambrosius, nihil tanti esse dicitans, *ut propter duos tantum in perfidia cariosos Sacerdotes, toto orbe essent Ecclesiae summis sacerdotibus destituta*. Jussit igitur Gratianus vicinarum urbium Episcopis diem edici ad conveniendum Aquilejam; nam, inquit in suo rescripto, *quod Ambrosius, & vita merito, & Dei dignatione conspicuus Episcopus Mediolanensis civitatis, ibi multitudine non opus esse suggeris, ubi veritas non laboraret in pluribus, si locata esset in paucis; seque eorum, qui contra adstarent, adsertionibus, & Sacerdotes vicinarum ex Italia civitatum satis abundeque sufficere posse suggerit, abstinendum venerabilium virorum fatigatione censuimus, ne quis vel maturo ævo gravis, vel corporali debilitate confectus, vel laudabili paupertate mediocris insuetas repetat terras*. Cæterum si qui etiam ex longinquis Provinciis ad Synodum Aquilejensem accederent, noluit illis aditum intercludi.

Jussu Gra-
tiani con-
vocatum.

Convenerunt igitur Aquilejam duo, & triginta Episcopi haud doctrina, quam sanctitate illustriores, plerique ex Italica Diœcesi, aliqui ex Gallia, ex Illyrico quatuor, itemque Legati Gallorum, & Afrorum. Illyrici nostri fuerunt duo ex Pannonia, Anemius Metropolitae idemque Primas Sirmienensis; & Constantius Siscianensis, sive Siscienensis, qui dicitur etiam fuisse Legatus Gallorum, quamvis Gallicam legationem Constantio Arausicano, qui itidem interfuit, libentius adscriperim; unus e Norico Maximus Æmonensis; sunt tamen, qui ut Æmonam inter Urbes Istriæ, sic Maximus inter Episcopos Istrienses annumerant; unus denique e Dalmatia Felix Jadertinus. De Eventu propter discrepantes lectiones aliqua est controversia. Apud Binium, & Labbeum in contextu legitur *Ticinensis*, in margine *Tinienensis*; in editione Romana *Cineten-sis* dicitur, aliis placet *Ticinensis*. Est in Dal-

matia civitas, & Episcopatus Tinienensis, sed longe recentior, quam ut cum sæculo quarto congruere possit. Leo Metropolitae Salonitanus interfuisse non legitur; cur abfuerit, id causæ esse potuit, vel quod Ecclesiæ Dalmaticæ & Salonitanæ procuratio multis illum officiis, negotiisque implicatum, ac devinctum tenebat; vel quod cum neque nominatim vocatus esset, neque ulla lege astrictus, pro suo jure, & arbitratu Concilium Aquilejense adeundum sibi non esse putavit; mittendum tamen censuit saltem unum de Provincialibus Episcopis Felicem Jadertinum, quem a sua Parochia discessisse iniussu Metropolitani Episcopi non est credibile. Palladius, & Secundianus quamvis Ariani flagitii virus animo inclusum, & compressum verbis ambiguis tegere conantes, & huc atque illuc tergiversantes, convicti tamen hæreseos haud dubiæ, damnatique discesserunt. Tres e Synodo epistolae ad Imperatores scripserunt Patres Aquilejenses. In prima epistola ajunt ex Imperatorum jussu, & præscripto se Aquilejam ad Synodum convenisse; Palladium, & Secundianum Ariani flagitii compertos, pariter cum Attalo ejusdem impietatis socio & participæ, damnatos, & Episcopali dignitate exutos; curandum esse, ut in eorum locum probatæ fidei, & sanctitatis Episcopi substituantur; Phorinianos quorum adhuc aliqua supererant reliquiæ, omnino coerceri, iisdemque interdici oportere, ne imposterum Sirmii, uti solebant, clandestinos conventus agerent. In altera epistola eos admonent, ne Ursicino aures præbeant, qui adversus Damasum schisma seditionemque conflaverat, atque iterum sedem Romanam invadere conabatur; eumque ab nefario illo conatu repellant. In tertia denique ingentes gratias agunt Imperatoribus, quod eorum singulari virtute, ac vigilantia compressis hæreticis, pax & tranquillitas Ecclesiarum sit constituta. Hortantur, ut Timotheum Alexandrinum, & Paullinum Antiochenum Episcopos quorundam dissensionibus agitados in suam fidem & clientelam recipiant; & quam primum ad componenda Orientalium Catholicorum dissidia Concilium Alexandriam convocari jubeant. Ita sublatis longaque ab Dacia summotis Palladio, & Secundiano, eorumque sociis, nihil unquam hostium superfuit, unde periculum aliquod timeri posset Illyricæ, vel Dalmaticæ Ecclesiæ; quam cum universa Occidentali Ecclesia per id temporis ab omni Arianæ hæreseos labe incontaminatam fuisse testatur Auctor Libelli Synodici, ubi agit de Concilio Aquilejensi: *Romani enim, & qui Galliam, Hispaniam, itemque Spanogalliam, Italiam, Campaniam, Calabriam, Sardiniam, Achajam, & quicumque Occidentales Gratiani Imperio suberant, ab hæretica illa lue erant immunes*.

Leo Salo-
nitanus
non ad-
fuit, sed
Felicem
Jaderti-
num misit.

Tres Sy-
nodicæ E-
pistolæ ad
Imperato-
res.

De Flaviano in locum Meletii Antiocheni Episcopi substituto non sine injuria Paullini, qui alter erat Antiochenus Episcopus, cum Damaso nunciatum esset, is Romam ad Concilium Generale Orientales pariter, atque Occidentales Episcopos convocavit, qui de Flaviani causâ, & electione cognoscerent, ac sententiam ferrent; idemque per litteras Theodosium monuit, ut Romam convenire Episcopos Orientis juberet. In eadem sententiam ad Theodosium litteras dederant Episcopi Italiae: *scripseramus dudum, inquit, ut quoniam Antiochenam civitatem duos haberet Episcopos Paullinum, atque Meletium, quos fidei concinere putabamus, aut inter ipsos pax, & concordia, salvo ordine Ecclesiastico con-*

Conci-
lium Ro-
manum
Generale
ab Damas-
so convo-
catum ob
contro-
versiam
Antioche-
num.

veni-

peniret; aut certe, si quis eorum, altero super-
 stite, decessisset, nulla subrogatio in defuncti lo-
 cum, superstiti altero, gigneretur. At nunc Mele-
 tio defuncto, Paullino superstiti, quem in commu-
 nione nostra mansisse consortia quæ a majoribus
 inoffense ducta testantur, contra fas atque ordinem
 Ecclesiasticum in locum Meletii, non tam subroga-
 tus (Flavianus) quam superpositus asseritur. Sub-
 jiciunt deinde Maximi quoque depulsionem, &
 Nectarii electionem, cum neutra videatur justa esse
 ac legitima, in disquisitionem, ac iudicium vo-
 cari oportere. At Theodosius quidem, ut Da-
 maso Italique Episcopis obsequeretur, Orienta-
 libus Romanam protectionem imperaverat. Hi
 vero ut Concilium iudiciumque Occidentalium
 declinarent, anno 383. convenerunt Constanti-
 nopolim; datisque ad Occidentales litteris duas
 potissimum asseriebant excusationes, cur Romano
 Concilio adesse non possent, videlicet temporis
 ad conveniendum præstituti angustias; & metum
 ac periculum; ne quid detrimenti caperent Ec-
 clesiæ Orientis e longinqua illa, & diuturna E-
 piscoporum absentia. Hujus Constantinopolita-
 ni conventus meminit Theodoretus lib. 5. cap. 8.
*Sequenti æstate (anni 382.) quamplurimi eorum
 ad eandem urbem denuo regressi (necessaria enim
 Ecclesiæ negotia eos revocaverant) Epistolam Epi-
 scoporum in Occidente coactorum acceperunt; quæ il-
 los hortabatur, ut Romam, ubi jam Episcoporum
 cætus congregatus erat, accederent. At tam lon-
 gum iter suscipere omnino recusarunt; sed tamen
 Epistolam scripserunt &c.* Itaque Concilio Roma-
 no omnium Occidentalium nemo ex Oriente in-
 terfuit, præter Paullinum Antiochiæ, & Epipha-
 nium Salaminæ Episcopos, quibus cum Hiero-
 nymus ex Oriente profectus, Romam longo in-
 tervallo revisit. In hoc igitur Concilio Roma-
 no Damasus, ut plerique censent, quæ superiori
 anno Patres Constantinopolitani de divinitate Spi-
 ritus Sancti docuerant, riteque sanciverant, ea re-
 cta; ac firma esse iussit; ex cuius approbatione
 Concilio Constantinopolitano œcumenici nomen,
 & auctoritas accessit; alii tamen ejusdem appro-
 bationem Leoni Magno, & Synodo Chalcedo-
 nensi adscribunt. Præterea in questionem vocata
 est electio Flaviani ad Pontificatum Antioche-
 num electi; & omnium sententiis causa adju-
 dicata est Paullino ejusdem urbis Episcopo, cui
 post aliquos annos vita functo successus est Eva-
 grius; nulla tamen censura inflicta est Flaviano,
 neque illi Pontificale nomen, munusque abroga-
 tum; ne plerisque Orientalium, qui a Flaviano
 stabant, ecclesiasticæ concordie perturbandæ aut
 Schismatis constandi occasio præberetur. Nectari-
 us vero habitus est iudicatusque legitimus Epi-
 scopus Constantinopolitanus; postquam de fraude
 & nequitia Maximi, itemque de voluntaria
 Gregorii Nazianzeni abdicatione cognitum fuit
 ex testimonio Paullini, Epiphani, Hieronymi,
 qui vel comitiis illis interfuerant, vel ab eis, qui
 suffragia tulerant, rem omnem acceperant. Hu-
 jus Concilii Romani causas, & Acta breviter ex-
 ponere oportuit, propterea quod dubitari non po-
 test, quin eidem interfuerit Leo Metropolita Sa-
 lonitanus cum Episcopis Dalmatiæ. Nam si ex
 longinquis Illyrici partibus Romam ad id Con-
 cilium convenerant Acholius Thessalonicensis &
 Anemius Sirmienensis, ut docet titulus Epistolæ
 Orientalium inscriptæ Damasus, Ambrosio, Brit-
 toni, Valeriano, Acholio, Anemio, Basilio, &
 cæteris Sanctis Episcopis in magna urbe Roma con-
 vocatis; nulla satis iusta, quo minus adessent

in quo
 causa An-
 tiochena
 Paullino
 adju-
 dica-
 ta.

Leo Salo-
 nitanus
 cum pro-
 vinciali-
 bus Epi-
 scopis in-
 terfuit.

Episcopi e Dalmatia cum suo Metropolita; aut
 probabilis causa excogitari potest; sed cum Actis
 Concilii subscriptiones Episcoporum vetustas abo-
 levit.

Ab anno 382. fere usque ad nonagesimum hu-
 jus sæculi, dum Leo Salonitanam Ecclesiam re-
 gebat, nihil peculiari memoria dignum invenio,
 quod ad Ecclesias Dalmatiæ, vel Illyrici perti-
 neat. Interea Maximus tyrannidem in Britan-
 nia occupavit, ac Treveris sedem Imperii cõs-
 tituit; quem Gratianus traducto in Galliam exer-
 citu bello petens, desertus a suis, Andragasti
 Ducis dolo apud Lugdunum interiit an. 383.
 viii. Kal. Septembris, cum Theodosius sub ini-
 tium ejusdem anni Arcadium e Placilla conjuge
 filium summa spe, & animi, & ingenii præditum
 titulo atque insignibus Augusti xviii. Kal. Fe-
 bruarii impertiisset. Valentinianus junior Gra-
 tiani frater amissa Britannia, Hispania & Gallia,
 quæ ob interitum Gratiani sub imperium ditio-
 nemque Maximi ceciderant, Italiam, Africam,
 Illyricum retinuit. Is Mediolani cum imperii sui
 sedem collocasset, Justinæ matris Arianæ fami-
 næ impulsu, Ambrosio, cæterisque Catholicis
 Episcopis infensum se præbuit, & edicto sanxit,
 ut Arianis Basilicas adire, & conventus agere li-
 ceret. Contra Theodosius in Oriente ad rem Ca-
 tholicam tuendam, ornandamque sedulo incubuit,
 & omnem Arianis, ac cæteris hæreticis coeundi
 facultatem ademit. Anno 384. ad exitum vergen-
 te Damasus singularis doctrinæ, ac virtutis Pon-
 tificis sanctissime obiit; eique anno proximo ineun-
 te in Pontificatum successit Siricius, qui bien-
 nio post ad collapsam Ecclesiæ Africanæ discipli-
 nam restituendam novem Canones condidit in Con-
 cilio Romano Episcoporum octoginta, inter quos
 an aliqui e Dalmatia vel Illyrico fuerint, in-
 compertum est. Anno 387. Maximus Italiam in-
 festo agmine ingreditur, & nobilissimis urbibus,
 ac regionibus vastatis, Aquilejam usque clades
 atque incendia circumtulit. Valentinianum ex
 Italia cum matre fugientem, diffidentemque re-
 bus suis Theodosius peramanter excepit Thessa-
 lonicæ, omnia in eum officia pollicitus, quæ ab
 optimo parente, fidelique tutore præstari possent;
 & suam illi fidem affinitate obstrinxit, Galla Pla-
 cidia Justinæ filia Valentiniani sorore in matri-
 monium ducta. Nam Placilla prima Theodosii
 conjux mater Arcadii, & Honorii ante biennium
 decesserat, cujus eximiam religionem, ac pietatem
 Gregorius Nyssenus funebri oratione com-
 mendavit. Interea Maximus ex Italia in Noricum
 copias traduxit, Aemonam obsedit, Petavionem
 intra paucos dies expugnavit; tum in Pannoniam
 progressus, Sisciam nobilem olim, atque opu-
 lentam urbem in suam potestatem redegit. Itaque
 Theodosius ingenti conflato exercitu in Panno-
 niam magnis itineribus contendit, quo scilicet
 omnem tyrannici belli molem incubuisse cogno-
 verat. Primum ad Sisciam collatis cum hoste si-
 gnis prospere dimicavit; altero deinde prælio apud
 Petavionem commisso Maximi copias magna cla-
 de affecit; demum fugientis exercitus vestigia per-
 sequens in Italiam descendit, & Aquilejam obsedi-
 dit, quo se Maximus e fuga receperat; ibi pu-
 gna inita cum Tyranno debellatum est, qui pro-
 ditus a suis, atque in Theodosii potestatem tra-
 ductus, ab exercitu trucidatus est anno 388. v. Kal.
 Augusti, vel ut Socrates tradit, vi. Kal. Septem-
 bris. Hæc Zosimus, & alii. Ita Theodosius Va-
 lentinianum in Imperium restituit, eundemque
 cum Ambrosio, & ecclesia Catholica reconcilia-
 vit,

Obitus
 Damasii
 Papa.

Siricius
 Papa.

vit, qui sprete matre Arianaque perfidia haud impenius deinceps alterum, quam alteram coluit, maximisque beneficiis cumulavit. Quod hujus anni supererat, & huic proximum, itemque alterum Theodosius in Italia transegit, ut declarant leges rei Christianæ, & Catholicæ peritiles, quas Aquilejæ, Mediolani, Romæ condidit; cum interea Arcadius Augustus res Orientis administraret. Per ea tempora Præfecturam Prætoriam Italiæ, atque Illyrici gerebat Polemius, huic Flavianus, Flaviano Neotherius successit, ut docet Gothofredus in Chronico Codicis Theodosiani. Anno 390. Theodosius Mediolani cum esset, de audaci Theſſalonicenſium facinore admonitus, (Boterichum quippe Illyricorum militum Præfectum per seditionem interfecerant) adeo exarsit ira, ut acerbissime in eos animadverti jussit; porro usque adeo sævitum est in noxios juxta atque innoxios, ut millia hominum circiter septem in theatrum coacta contrucidarentur immixtis legionibus; sed mox ob eam cædem ab Ambrosio Episcopo graviter increpatus, templique aditu prohibitus, publicam pœnam ab illo impositam rite persolvit; ac lege insuper cavit, ne capitales sententiæ ante trigessimum diem ratæ haberentur; nimirum ut spatio iræ dato, eas revocandi facultas iracundo Principi daretur.

Præfecti
Prætorii
Illyrici.

Cædes
Theſſalo-
nicenſis.

Bonosus
Ep. Sardi-
cenſis hæ-
retarcha.

Cum in partibus Illyrici turbatum esset, auctore Bonoso Sardiceni Episcopo, qui Ebionis, & Photini flagitia instaurare, ac disseminare cœperat, asserens præterea Deiparam Virginem a partu Christi alios genuisse liberos; id malum ne latius serperet, omnem operam adhibendam censuerunt Episcopi finitimi, ac præsertim Anyſius Theſſalonicenſis Episcopus, qui cum Primatis, & Vicarii Sedis Apostolicæ nomen gereret, ac munere fungeretur, suarum partium esse duxit ea de re Siricius Pontificem admonere. Verum hæresis Bonosiana jam delata fuerat ad Synodum Capuanam anno 389. quæ decrevit de Bonosi causa cognoscendum, ac judicandum esse Anyſio Theſſalonicenſi & Macedoniæ Episcopis e præscripto veterum Canonum, qui jubent metropolitam, si de crimine aliquo postuletur, a proximo metropolita & finitimis Episcopis judicari. Dacia vero, cujus metropolis erat Sardica, confinis erat Macedoniæ unius Hæmimontis interjectu dirempta. Adde, quod Anyſius, non solum Macedoniæ, sed etiam Daciæ Diæceſi præerat jure atque auctoritate Primatis & Vicarii sedis Apostolicæ. Quare Siricius Anyſio respondet sibi jam non esse integrum de Bonosi causa cognoscere, ac decernere, quando se approbante Concilium Capuense hujusmodi causæ cognitionem Theſſalonicenſi, cæterisque Macedoniæ Episcopis demandaverat. Ipsi ergo coacta Synodo in eum inquirerent, & pro delictorum gravitate justis, meritisque pœnis animadverterent. Ad hæc, impias quasdam Bonosi opiniones acriter perstringit, & divinarum scripturarum testimoniis refellit. Itaque Anyſius anno 390. coactis Episcopis Diæceſeos Macedoniæ, Bonosum quidem, cum manifestis hæreticarum opinionum criminibus teneretur, Episcopali officio ac titulo privatum ab Ecclesia segregavit; eos vero, qui a Bonoso sacris ordinibus initiati fuerant, modo ab ejus nefario dogmate abhorrent, in eum, quem quisque obtinebat, gradum recipiendos esse censuit.

In Con-
cilio Ma-
cedo-
nico
damna-
tus;

Eodem anno Ambrosius admonitu, jussuque Siricii Synodum Mediolanensem cœgit, ut quam

Siricius contra Jovinianum, ejusque collegas pertulerat Romæ, sententiam vulgaret; Ecclesiæque etiam Mediolanensis judicio configeret infamem illum hæresiarcham, qui intra Mediolanensis cænobii claustra habitu cultuque monachali per fraudem aliquandiu versatus Romam se contulerat, ut male pressum ad eam diem virum hæreseon suarum clam, & dissimulanter animis Romanorum instillaret; ipsumque, si liceret, Catholicæ veritatis fontem inficeret. Multa ille impudenter, impieque effutiebat, quæ cum fide Orthodoxa, & sanctissimis Ecclesiæ institutis pugnant; illud capitale, quod nihilo majoris apud Deum meriti Virginitatem, quam matrimonium esse asserbat. Concilio Mediolanensi plures Episcopi ex remotis etiam provinciis interfuerunt; duo ex Illyrico Maximus Amonensis ex Norico, Felix Jadertinus ex Dalmatia. Hunc a Leone Metropolita Salonitano missum fuisse credibile est; qui pro suo studio fidei Catholicæ tuendæ, vindicandæque ab hæreticorum corruptelis, aliquid subsidii ad pestem illam profligandam e Dalmatia etiam conferendum putavit. Cæterum Jovinianus licet Romanæ, & Mediolanensis ecclesiæ judicio damnatus, haud tamen destitit prava dogmata tueri, atque in vulgus spargere; præsertim vero monachos sane multos ad suam sectam abduxit, quos Theodosius, & Arcadius legibus ac pœnis infectati sunt; & tandem Jovinianum servili supplicio affectum Arcadius in Boam Dalmatiæ insulam relegavit.

Et Jovi-
niamus in
Concilio
Mediola-
nensi.

Anno 391. Theodosius in Orientem, anno quam inde discesserat tertio, reversus cum esset; ejus profectio pravis hominibus rerum novandarum, exitiique Valentiniano moliendi occasionem præbuit. Itaque anno inſequenti Valentinianus Augustus fraude, & dolo Arbogastis Comitiss Viennæ in Gallia strangulatus est idibus maii, atque ut voluntaria mors videretur, laqueo suspensus. Obiit altero & vigesimo ætatis anno, Princeps suapte ingenio probus, ac pius, sed optimam indolem corruerat Justina mater, cujus instigatione multa in religionem peccavit, quæ deinde, Ambrosii monitis & consiliis ad meliorem frugem revocatus, eximia pietate correxit. Eum summis extulit laudibus Ambrosius in funebri oratione Mediolani habitata, a quo ante obitum baptizari summopere cupiebat. Is seriem clausit Imperatorum Illyrici generis, quæ a Probo ducta, & per annos centum ac fere viginti continuata in Valentinianum secundum desinit. Post hujus interitum Eugenius quidam obscuro loco natus nulla re gesta memorabilis, fautorque Ethnicæ superstitionis, Arbogastis potentia fretus tyrannidem occupavit. Theodosius anno 393. Honorium alterum filium Augustum appellavit, quem alii ante triennium Augustali titulo ornatum affirmant. Anno autem inſequenti Eugenius in Italiam cum venisset, Alpium angustias munitio- nibus, ac præſidiis obsedit, ut Theodosio iter discentumque in Italiam intercluderet. Theodosius quippe, Orientis custodia una cum duobus filiis Augustis Rufino præfecto Prætorio tradita, vere ineunte Constantinopoli discessit, & ingentem ex Romanis, Illyricis & barbaris collectum exercitum per Daciam, Mæſiam, Pannoniam, & Noricum provincias Illyricas traduxit. Alpibus Juliis superatis prima die apud Frigidum amnem haud sane prospere pugnavit; altera vero die post effusas ad Deum preces divini-
tus

tus admonitus est, ut copias in aciem deduces-
ret; cœlo ac tempestate favente, ac tela in ho-
stes undè emissa fuerant; retorquente, memora-
bilem victoriam reportavit. Exinctis duobus Ty-
rannis Eugenio, quem milites obruncarunt, &
Arbogaste, qui sibi voluntariam necem conscia-
vit; ceteros victoris clementia servavit: Hæc
victoria Theodosio postrema fuit; quippe anno
395. Artadio, & Honorio, quorum alterum
Constantinopoli in Italiam evocaverat; imperii
hæredibus relictis, & Stilichonis fidei, ac tute-
læ commendatis; Mediolani obiit xvi. Kal. Fe-
bruarii, Imperatorum nulli secundus, acerrimus
hæreticorum hostis, religionis Christianæ pro-
pagator eximius: Porro hoc eodem anno 395;
qui Theodosio imperandi pariter, ac vivendi
finem attulit, concludimus Pontificatum Salonita-
nuti Leonis, cui Joannes IV. successit.

§. III.

Joannes IV. Episcopus Salonitanus XXIX.
ab an. 395: ad an. 405.

DUm Joannes IV. Ecclesiæ Salonitanæ; &
Dalmaticæ præfuit; nulla quies in Roma-
no Imperio; sive a domesticis seditionibus, at-
que tumultibus, sive a barbaricis bellis, atque
incurfionibus, nullum otium fuit: Nihil tran-
quillior erat per eadem tempora Ecclesiæ status;
quem in Africa Donatistæ, in Oriente vero,
atque in Occidente tum acerrimæ de Origenis do-
ctrina controversiæ, tum Ecclesiasticæ dissensio-
nes ob Joannem Chrysostomum sanctissimum vi-
rum per vim, & factionem iniquorum hominum
sede Constantinopolitana depulsum; acriter ve-
hementerque perturbant. In eo motu tempo-
rum, in tanta cōmuniū rerum varietate, &
conversione; quemadmodum se gesserit Joannes;
qualem se in officio suo fungendo præstiterit,
quidve dignum litteris ac memoria egerit, ne-
mo scriptis mandavit; aut si quæ scripta, &
monumenta olim exstabant, omnia vetustas ab-
sumpsit, & obliuio delevit. Quamvis autem Dal-
matia neque sedes bellorum fuerit, neque præ-
lia, aciesque confertas viderit; tamen cum bello
ardentem finitimæ regiones, bellorum incommo-
dā, & calamitates in eam redundasse necesse est;
præsertim cum & barbarorum irruptionibus ex-
posita esset, & Romanis, ac barbaricis copiis
transitum præberet oportuerit. In illis vero con-
troverfiis, ac dissidiis, quæ rem Christianam di-
straxerant, non est tur dubitemus, quin Joan-
nes ceterique Dalmatiæ Episcopi secuti fuerint
Ecclesiæ Romanæ iudicium, & auctoritatem,
atque ab eorum partibus steterint, quos Ponti-
fex Romanus suo patrociniō, suæque commu-
nionē dignos esse censebat. Ac Pelagianis qui-
dem; sive Origenianis erroribus nullus aditus ad
ecclesiam Dalmaticam labefactandam per id tem-
poris patuit; sed in aliquam Dalmatiæ partem
nescio quomodo lues Photiniana irrepsit, quæ
detecta simul & depulsa est.

Ad initia Arcadii, & Honorii referenda est
cœleberrima illa divisio Illyrici Orientalis, & Oc-
cidentalis. Moriens Theodosius anno, ut dixi,
395, hæredes Imperii duos filios reliquit Arca-
dium, & Honorium; huic Occidentem, illi Ori-
entem attribuit. Tum certis fixisque inter Im-
perium utriusque limitibus constitutis, quæ a
superioribus Imperatoribus inchoata, velutique
obumbrata fuerat; perfecta tandem est & abso-

luta, cœpitque exinde omnium litteris, & ser-
monibus celebrari bipartita illa Imperii Roma-
ni in Orientale, & Occidentale divisio; tenuit-
que annos circiter octoginta usque ad interitum
Imperii Occidentalis una cum Augustulo postre-
mo Occidentalium Imperatorum extincti. De
hac divisione, & finibus utriusque Imperio inter-
jectis, plura diximus parte prima Prolegome-
non, cap. 5. §. 4. Porro divisionem Imperii, ut
ibidem declaravimus, consecuta est divisio Illy-
rici Orientalis, & Occidentalis. Ex quo Impe-
rium Romanum in duos pluresve Imperatores
distrahi cœpit; alterutri, sive uni eorum fere
semper totum integrumque Illyricum traditum
est. At post Theodosium Arcadio, & Honorio
herum potitis, pars Illyrici ad solem Orientem
vergens ad Orientale Arcadii, pars altera in Oc-
cidentem spectans ad Occidentale Honorii Impe-
rium accessit; atque hoc quidem Occidentale;
illud Orientale Illyricum dictum est. Illyricum
Occidentale tum Africa Præfecturæ Prætorianæ
Italicæ Honorius sub unius Diæceseos nomine
annexuit. Ita enim in Notitia Dignit. utrius-
que Imper. scriptum est: *Sub dispositione Viri
Illustris Præfecti Prætorio Italia Diæceses infra-
scriptæ Italia, Illyricum; Africa.* Porro diæ-
cesis Illyrici Occidentalis provinciæ sex, *Pan-
nonia secunda, Savia, Dalmatia, Pannonia pri-
ma; Noricum Mediterraneum, & Noricum Rip-
ense.* Has per Magistratus inferiores suos cui-
que provinciæ præpositos regebat Vicarius Præ-
fecti Prætorio Italia, Sirmii in urbe totius Il-
lyrici Occidentalis primaria constitutus; qui qui-
dem abest a Notitia, propterea quod hæc con-
fecta sit sub Theodosio juniore, cum Illyricum
Occidentale magna ex parte sub barbarorum di-
tionem, ac tyrannidem reciderat; ac proinde
Vicarius, qui huc præflect, creati mittique Sir-
mii desiderat.

Illyricum Orientale constabat ex duobus Diæ-
celibus Macedonica, & Dacica; hæc quinque;
illa sex provincias complectebatur; utramque suos
regebat Vicarius; alter Sardiciæ in urbe totius
Daciæ princeps, alter Thessaloniciæ, quæ civi-
tas Macedoniæ caput, ac Metropolis fuit; jus
dicebant. Utrique & Diæcesi, & Vicario unus
præerat proprius ac peculiaris Præfectus Prætorio
Illyrici; quem Magistratum Auctor Notitiæ plu-
rali numero subiecit, non quod plures essent
uno; & eodem tempore Præfecti Prætorio Illy-
rici; sed quia uni Præfectura functo, alius de-
inceps atque alius subrogari solebat. Nec du-
bium est, quin una cum Vicario Diæceseos Mac-
cedonicæ sedem haberet Thessaloniciæ in urbe to-
tius Illyrici Orientalis longe maxima, & opu-
lentissima, ex qua in Diæcesim utramque jus
suum procuracionemque latissime protendebat;
& duobus Vicariis, itemque rectoribus Provin-
ciarum ac civitatum imperabat. Rem totam ex
notitia supra laudata addiscere juvat: *Sub dispo-
sitione Virorum Illustrum Præfectorum Prætorio per
Illyricum Diæceses infra-scriptæ; Macedonia, & Da-
cia. Provincia Macedonia sex Achaia, Macedo-
nia, Creta, Thessalia, Epirus vetus, Epirus no-
va, & pars Macedonia Salutaris. Provincia Da-
cia, Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Mesia
prima, Dardania, Prævalitana, & pars Macedo-
nia Salutaris.* Sed hæc omnia satis, superque
declarata sunt parte prima Prolegomenon, ubi
provinciarum fines, & Magistratus descriptos in-
venies.

Illud hic animadverti velim ex hac nova Illy-
rici

Divisio
Imperii
& Illyrici
Orientalis
& Occi-
dentalis.

rici civilique divisione, nihil immutatum fuisse de antiqua ecclesiastica Illyrici forma, & descriptione: alia quippe, ut præclare agebat Leo Magnus in epistola 54. *ratio est rerum secularium, alia divinarum*. Totum enim solidumque Illyricum, quod partim in Occidentalis, partim vero in Orientalis Imperatoris jus ditionemque concessit, in sua fide retinuit, ac potestate Romanus totius Occidentis Patriarcha; quamvis huic multæ deinceps pro tuendis, retinendisque provinciis Illyrici Orientalis, & gravissimæ contentiones fuerint cum Episcopo Constantinopolitano, qui potentia fretus, ac favore Imperatorum, in omnem suæ ditionis amplificandæ occasionem incubuit. Itaque Romanus Pontifex uti ante, sic post bipartitam illam imperii, atque Illyrici divisionem, duos apud Illyricos constituit Vicarios, alterum Sirmii, qui Occidentalis, alterum Thessalonicæ, qui Orientalis Illyrici provinciis jure sibi delegato, & nomine, atque auctoritate sedis Apostolicæ præsideret. Sed Sirmiensis Primatis Vicariiue Apostolice potestate exemptam fuisse Dalmatiam, sæpe dictum & alibi demonstratum est; quæ quidem cum Italiæ proxima esset, eundem, quem Italia Primatem coluit semper, agnovitque, antequam Metropoli Salonitana jus, nomenque Primatis obtineret. Quare cum diviso inter Arcadium, & Honorium æque Imperio, atque Illyrico, nullam varietatem, aut divisionem subierit Ecclesia, & Hierarchia Illyrica, Joannes Salonarum Episcopus adversus Primatem Romanum eadem, quæ ab Italicis Episcopis, ac Metropolitans præstari solebant, obedientiæ ac submissionis officia diligenter sancteque servavit.

Ad calamitates cladesque illorum temporum quod attinet, immatura duorum fratrum Augustorum ætas, neque satis ad cavendum idonea (alter quippe duodevigesimalis, alter undecimus ætatis annum vix attigerat) opportunum utrumque hominum improborum perfidiæ fecit, non sine gravi discrimine imperii. Summa tum erat duorum principum virorum auctoritas & potentia, Rufini Præfecti Prætorio in Oriente, Stilichonis Magistrî utriusque militiæ in Occidente. Alter alteri cum invideret, utrique æmulatio, & ambitio exitio fuit. Rufinus cum iniquo animo ferret Stilichonem sibi prælatum, cui Theodosius Honorii, & Imperii Occidentalis tutelam commiserat, ac doleret filiam suam, quam Arcadii nuptiis destinaverat, Eudoxiæ Promoti viri Consularis nepti posthabitam, Gothos, ut creditum est, atque Hunnos excivit, ut quas sibi putabat illatas injurias ulcisceretur, & per cædes, ac ruinas viam sibi ad Imperium muneret. Hunni quidem in Asiam effusi diripiunt Syriam, agris oppidisque incensis; Gothi vero, duce Alarico, Thraciam, Mæliam, Macedoniam, Pannoniam, & Illyricum fere omne, usque ad mare Adriaticum populati omnia ferro, & igni vastarunt. Stilicho Rufinianæ prodicionis haud ignarus, simul ut Arcadio opem ferret, & Rufinum opprimeret, exercitum a Theodosio relictum, & cum Occidentalibus copiis conjunctum e Gallia deduxit in Thessaliam, quo vis omnis illa barbarica confluerat. In manibus erat victoria, intentique milites nihil avidius, quam pugnæ signum expectabant; cum Arcadius, Rufini impulsu, Stilichoni per nuncios imperavit, ut exercitum Theodosianum, nulla mora interposita, Constantinopolim remitteret. Paruit ille, ac dimisso Orientali, cum Oc-

cidentalibus exercitu in Italiam revertitur. Gainas Dux Gothici generis, qui jampridem ad Romanos transiverat, jussu Stilichonis Orientales copias Constantinopolim revexit, frementes indignantesque præreptam sibi fraude Rufini tam certam exploratamque victoriam. Nec vero id Rufino impune fuit. Nam exercitui redeunti cum Arcadio obviam progressus ab ipsis militibus, quorum in se odia concitaverat, secundum in modum disceptus, eodem, quo Theodosius obierat anno, crudeli juxta ignominiosaque morte occubuit. Eutropius Eunuchus, quocum Stilicho Rufini perdendi consilia inierat, & ipse paullo post Stilichonem veritus, eum ab Arcadio, & Senatu hostem judicandum, ac proscribendum curavit; id quod ab Arcadio abalienavit Honorium, qui Stilichonem in primis carum habuit, & Mariam ejus filiam in matrimonium duxit anno 398. Gildo Comes Africæ ab Theodosio præpositus Africam regniue fastidium occupare conatur; sed per Mascezelum fratrem suum, quem Romanis copiis instructum adversus illum miserat Stilicho, oppressus debitas perfidiæ poenas luit, Deo pro legitimo Principe, fratrem in fratrem armante. Africana victoria in annum 398. incidit, Honorio Augusto IV. & Eutychiano Coss., qui fuit annus duodequadragesimus ære Christianæ. Gainas Tribigildo consanguineo suo, & barbaricarum legionum Præfecto in sceleris societatem assumpto, statum Orientis perturbat. Ita inter utrumque convenerat, ut Tribigildus quidem aperte deficeret, Gainas vero Dux belli adversus Tribigildum ab Arcadio detectus rem ex utriusque opportunitate gereret. Eutropius, eodem agente Gainas, qui nimiam hujus Eunuchi potentiam, & arrogantiam periniquo animo ferebat, omnibus spoliatus ornamentis, interemptus est anno ipso 399, quo Consulatum gessit; ejusque de falsis ac monumentis publicis abrasa est memoria. Gainas nihilo placator cæso Eutropio, tumultus ciere institit, & aperte rempublicam oppugnare. Eum tandem hostem imperii ab Arcadio judicatum, Fravittas genere item Gothus, sed in Romanos, quam in gentiles suos propensior, navali prælio vicit, caprumque interfecit sub finem anni 400, vel sub initium sequentis, ut scriptum est in Chronico Alexandrino. Sunt tamen, qui eum fuga elapsam ad suos Gothos ultra Danubium reversisse tradunt, ubi haud multo post ab Hunnis cæsus est.

In Occidente ingens barbarorum multitudo incubuit. Alaricus Rex Gothorum, post devastatum Illyricum, ac Dalmatiam, in Italiam penetrauit. In Liguribus apud Pollentiam a Stilichone victus, castrisque exutus cum reliquiis barbarici exercitus fugam cepit. Suspicio fuit Stilichonis perfidia Alaricum evasisse, qui barbarum Regem liberum intactumque abire siverit, ut eum sibi ad nefarios conatus perficiendos conciliaret. Hanc victoriam alii ad secundum, alii ad tertium quinti sæculi annum referunt. Honorius Alaricum sibi suisque agros, quos incolerent, ac sedes petentem ut averteret ab Italia, Gallias, & Hispanias eidem habitandas tradidit, cum eas ipse provincias retinere non posset. Quo cum Alaricus pergeret, Saulus homo Ethnicus, atque impius, cui Stilicho exercitum commiserat, ipso Paschatis die Gothos nihil tale metuentes, divinisque rebus operam dantes temere aggressus ab illis vincitur. Sunt

Univer-
sum Illy-
ricum Oc-
cidentale,
& Orien-
tale sub
potestate
Patriar-
chæ Ro-
manæ.

Rufinus,
& Stilicho
auctores
turbarum
in utroque
impetio.

Rufinus
a militi-
bus di-
scerptus.

Stilicho
ab Arca-
dio hostis
imperii
judicatus.

Alaricus
Illyricum,
& Dalma-
tiam va-
stavit.

Radagaisus
fuit a Sti-
lichone
vinctus.

Joannis
Salonitanus
vigilan-
tia, & fol-
licitudo
fuit Dala-
matia im-
pense.

Contro-
versia ex
Doctrina
Origenis
ortu.

Sunt qui censent id factum impulsu Stilichonis, ut barbarorum regem irritaret, & aliquid hinc quoque turbarum oriretur, suis consiliis ac cœptis perficiendis opportunum. Postea Alaricus exercitum gravibus, & pestilentibus morbis diminutum in Pannoniam, & Noricum revexit; quo cum Stilichone fœdus junxisse tradunt, ut ejus auxilio, & copiis, sive ad bellum cum Arcadio gerendum, sive ad imperium Honorio ademptum occupandum uteretur. Interea dum Alaricus in Illyrico ad vires copiasque reficiendas, atque instaurandas incubuit, Radagaisus alter Gothorum Princeps cum quadringentis milibus, uti Zozimus scripsit, vel ducentis, ut Orosius, & Marcellinus, totam inundavit Italiam, hostis longe omnium terribissimus, & Christianis infensus. Quam omnem multitudinem Stilicho mira felicitate Fesulanis inclusam montibus ac fame domitam, sere sine armis internecione delevit, duce ipso capto, & occiso; quod anno 405. Prosper, insequenti Marcellinus accidisse ferunt. Hæc erat utriusque imperii facies plane miseranda, dum Joannes IV. ecclesiam Salonitanam gubernabat; atque inde conjici velim e communibus illis calamitatibus, quantum illi ad Pastorale officium operosæ sollicitudinis curæque accesserit, & quam sedulo vigilandum esset, ne qua labe e gentium exterarum corruptelis, & Ariana Gothorum contagione, moribus ac fidei Dalmatarum adhæresceret; quantoque opere laborandum, ut populis illis temporum acerbitate afflictis, hostium incursione conterritis, sumptibusque bellorum exhaustis solatium, & auxilium afferret; ut captivos e servitute barbarorum eximeret; ut quos clades barbarica e finitimis regionibus depulerat, profugos exciperet, rebusque omnibus ad victum, & cultum necessariis, vel e piorum elemosynis, vel e redditibus Ecclesiarum instrueret.

Jam de rebus Ecclesiasticis illorum temporum pauca ut subiiciam; Arcadius, & Honorius tum Ethnicis atque hæreticis comprimendis, tum legibus adversus utrosque, rei que Christianæ utilissimis promulgandis, nihil ab se studii operæque desiderari passi sunt, quod ecclesiæ Catholicæ incolumitas ac dignitas requireret. Anno 398. diem obiit Siricius Pontifex Romanus, cum anno superiori Ambrosius Episcopus Mediolanensis, ingens illud ecclesiæ decus ac præsidium, ad superos migrasset; & triennio vel quadriennio post alterum Occidentalis ecclesiæ lumen, extinctus est Martinus genere Illyricus, Sabariæ natus in Pannonia, & Turonum Antistes, vir ob excellentiorem quolibet præconio sanctitatem sæculis omnibus admirandus. Anastasium Siricio successum mire exercuit, ac sollicitum habuit Origenis fautorum insania, quorum e numero esse dicebantur Joannes Episcopus Hierosolymitanus, Ruffinus presbyter Aquilejensis, Palladius Galata, quos Sanctus Hieronymus, itemque Sanctus Epiphanius Salaminæ Episcopus suis scriptis exagitarunt. Ecclesiasticæ huic controversiæ, quæ toto Oriente atque Occidente fervebat, ob pravam Origenis doctrinam exortæ causam occasionemque præbuit Ruffinus; qui Origenis libros *περὶ ἀρχῶν* una cum erroribus, quibus referti erant, e Græco in Latinum converterat, in urbemque invexerat. Interpretatusne tantum fuerit Ruffinus, an etiam secutus errores Origenis, non liquet; & Anastasius quidem ab omni contra Ruffinum sententia, censuraque abstinuit; eum quippe agebat in suis ad Simplicianum litteris, con-

scientia suæ divinam habere arbitram majestatem, apud quam se integro devotionis officio ipse viderit, qualiter debeat approbare; integrum de Ruffino judicium ipsius conscientiæ, Deoque humanarum mentium inspectori relinquens. Sed Origenis dogmata gravi censura confixit, ejusque libros a Ruffino latine redditos vetuit legi, ac retineri. Origeniana flagitia itidem damnarunt, ut Hieronymus testatur libro secundo contra Ruffinum, *Beati Episcopi ... Theophilus Alexandrinus, & Venerius Mediolanensis, & Chromatius Aquilejensis, & omnis tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum Synodus pari sententia; quia & pari spiritu illum (Origenem) hæreticum denunciant populis.* In eandem Origenis damnationem haud dubie consensit Joannes Salonitanus cum omnibus Episcopis Dalmatiæ; omnia Ruffiniana Interpretationis exemplaria, si qua Ruffinus Aquileja, quo se post suum e Palæstina reditum contulerat, in Dalmatiam submisit, ab oculis, manibusque Dalmatarum removenda curavit. Nam per varias Dalmatiæ urbes ea dispersa, ac disseminata fuisse intelligi potest ex Hieronymo, qui libros Ruffini Romæ, in Italia, atque in Dalmatia divulgatos esse affirmat Apologia 3. adversus Ruffinum: *Et unde oro te librorum tuorum ad me fama pervenit? Quis eos Romæ? quis in Italia? quis in Dalmatia disseminavit?* Cum cæteris autem Ruffinianis etiam libros Origenianos a Ruffino in Latium sermonem translatos, fuisse permistos illatosque in Dalmatiam admodum verisimile est.

Sub Anastasii Pontificatu apud vallem Anauniam Tridentinam Sicinius Diaconus, Martyrius Lector, Alexander Ostiarius ab Idolorum cultoribus cæsi, egregiam pro Christo mortem oppetere, quorum reliquias cum Sanctus Vigilius Tridentinus Episcopus, paulo post & ipse præclaro martyrio perfunctus, Mediolanum ad Simplicianum misisset, Dalmata quidam utroque lumine orbatus, oculos ad sacrum feretrum simul applicuit, & facultatem videndi accepit. Rem narrat Paullinus in vita Sancti Ambrosii: *Cum reliquias Mediolanenses summa cum devotione suscepissent, adveniente quodam cæco, & referente cognovimus, qui eodem tacto lectulo, in quo Sanctorum reliquiæ portabantur, lumen recepit: eo quod per visum noctis vidisset navem appropinquare littori, in quo erat multitudo albatorum. Quibus descendantibus ad terram, cum unum de turba precaretur, ut sciret qui essent ii viri, audierit Ambrosium ejusque consortes. Quo audito nomine, cum precaretur, ut lumen acciperet, audivit ab eo: Perge Mediolanum, & occurre fratribus meis, qui illò venturi sunt (designans diem) & recipies lumen. Erat enim vir (ut ipse differebat) de littore Dalmateno: nec se ante venire reliquiis Sanctorum occurrisset nondum videns, sed tacto loculo videre cepisse.*

Anastasio e vivis exempto, subiectus est Innocentius anno 402. vel superiore, ut aliqui volunt, cujus Pontificatus initia nobilitavit Joannis Chrysostomi iniquorum hominum calumniis oppressi patrociniū susceptum. Per ea tempora variis in locis Hæresiarchæ, sive hæretici Ecclesiam Catholicam oppugnabant; Jovinianus in Italia, qui quamvis semel atque iterum Romæ ac Mediolani damnatus fuisset, clandestinos tamen conventus, & virulenta dogmata incautorum mentibus, atque animis instillare pergebat; Vigilantius in Gallia, qui cum alia multa im-

Origeniana
libri
per Dal-
matiam
disperfi.

Jovinianus
hæresiarcha.

Item Vigilantius, & Helvidius.

pie

pie doceret, tum martyrum reliquiis nullum honorem adhibendum esse asserbat; ac demum Helvidius, qui de summa, & singulari Deiparæ Virginitate ausus ore polluto detrahere, eam nefarius ille ante partum quidem integram illibatamque fuisse fatebatur, a partu vero nequaquam, sed plures e Josepho liberos suscepisse per summam impietatem contendebat. Horum omnium blasphemias haud inultas passus Hieronymus loculentissimis argumentis, & sacrarum litterarum apertissimis testimoniis confodit. Ex hac hæreseon fæce nihil prorsus ad Ecclesiam Dalmatiæ labefactandam demanasse constat. Verum in ea Dalmatiæ regione, quam prope ab Istria sinus Flanaticus alluit, Marcum quemdam ex impuro Photinianorum grege impias Photini opinionones disseminasse, intelligi potest ex epistola Innocentii Papæ ad Laurentium Seniensem Episcopum; neque enim audiendos censeo, qui hanc epistolam ad Senensem sive ad Senarum in Etruria Episcopum scriptam putant; id quod neque Holstenius, neque Tillemontius probant. Porro cum Innocentius has litteras, non ad Joannem Metropolitam, sed ad unum ex illius Episcopis provincialibus dederit, argumento est, pestem illam intra unius Parochiæ Seniensis fines grassatam esse, non vero in alias Dalmatiæ partes emanasse, ut ad eam depellendam Metropolitanam auctoritatem requiri, ac diligentiam excitari oporteret. Cæterum lues illa Photiniana, quamvis clam, & occulte serperet, haud tamen Laurentii vigilantiam, ac solertiam subterfugere potuit, qui de hac re per litteras admonuit summum Ecclesiæ Hierarcham, ut ipse quid factum opus esset, pro sua sapientia, & auctoritate præscriberet. Rescribens igitur Innocentius Laurentio, mirari se ait, quod tam multi e discipulis Photini ex aliis locis expulsi, Marco duce in Parochiam Episcopatus Seniensis confluerint; auderentque in agris quorundam, & prædiis cætus cogere, quos & canones, & leges plenissime vetabant; omni cura atque opera persequendos, atque expellendos esse, ne conventiculis habendis, & nefariis opinionibus disseminandis, agrestium & simplicium hominum fidem corrumpant. Nec vero dubitari potest, quin Laurentius Pontificia mandata sedulo ac naviter executus fuerit; accita etiam ope, & auctoritate Joannis sui Metropolitæ; qui nihilo segnius, quam rei gravitas poscebat, ad eam pestem exterminandam omni studio operaque incubuit. Hanc epistolam Historia ecclesiæ Seniensis sibi vindicat, ubi describenda erit. Inter epistolas Innocentii tres præterea invepio ad Episcopos Illyrici missas, duas ad Rufum Primatem Thessalonicensem, & Vicarium Sedis Apostolicæ, cæterosque Macedoniæ Episcopos; unam ad Marcianum Episcopum Naiisitanum, quæ cum huc non pertineant, in aliud tempus, locumque Historiæ Illyricæ rejicimus.

Anno Christi 405. quo Radagaylus cum immanis illa barbarorum multitudine in Italiam penetravit, Joannes IV. Episcopus Salonæ decessit e vita; in hunc quippe annum ejus Episcopatum definere oportet, cum, ut diximus, ab eo initium ducat Pontificatus Salonitanus Hesychii III, de quo antequam dicere aggrediar, operæ pretium facturus mihi videor, si pauca interjiciam de monachatu in Dalmatiam invento; ac de irruptionibus barbarorum in Illyricum, atque Dalmatiam; utrumque enim contigit post dimidium quarti sæculi, cum tres po-

steriores Episcopi, de quibus proximo scripsi, Ecclesiam Salonitanam regebant.

§. IV.

De Monastico Instituto in Dalmatiam invento, & propagato.

Instituti Monastici adumbratam quamdam effigiem in Paullo Eremitarum principe, itemque in aliis sane multis, velut in Sireno Monacho ac martyre Sirmiensi intueri licet; qui tribus prioribus Ecclesiæ sæculis, sive ut tyrannorum in Christianos odium crudelitatemque declinarent; sive ut procul negotiis tumultibusque cælestem in terris vitam transigerent, & abjectis multiplicibus curis uni Deo vacarent, se in solitudinem ex urbibus oppidisque contulerunt. Sed præclaræ hujus institutionis perfectio absolutioque Antonio & Hilarioni potissimum attribuenda esse videtur. Illi siquidem, qui ante hos Eremitum incoluerunt, nullos habuere discipulos quasque alumnos disciplinæ monasticæ, secum & domiciliorum & legum communione junctos, per quos formam illam & regulam vitæ solitariæ, sejunctæque ab hominum commercio, aliis traderent, atque in posteriores ætates propagarent: sibi unis vivebant, una illis erat Deo placendi, suique perficiendi cura; & quamquam suis apud Deum precibus hominum generi vel plurimum prodesse, neque sua consilia ad vitam recte instituendam, & documenta petentibus denegarent; nullos tamen, quibuscum viverent, virtutem colerent, Deo psallerent, rebusque divinis operam darent, in suam scholam ac disciplinam recipiebant. Atque in hos quidem potissimum convenit vis ac notio, quæ huic verbo, cum Monachum dicimus, subiecta est, nec quidquam aliud est *Monachus*, si rite interpretari velis, nisi *solus vitam agens*; usus tamen loquendi apud Sacros Scriptores jampridem receptus vocabuli hujus significationem latius extendit; & quicumque mortalibus rebus auncio remisso, se totos in obsequium uni Deo mancipant, segregatique ab reliquorum hominum societate, in iisdem ædibus simul habitant, ejusdem vitæ victusque communis rationem sequuntur, iisdem legibus ac Magistratibus obtemperant, ii Monachi vulgo habentur, & nominantur; atque illi præsertim, qui longe ab oppidis & civitatibus, in agris locisque desertis contemplationi magis, quam actioni se dedunt; quos quidem, aptius congruentiusque ad eorum institutum, cænobitas appellaveris. Sunt igitur Monasteria Familiz quædam, cætusque hominum peculiari quodam jure sociati, & certis pie castæque vivendi legibus inter se conjuncti, Deoque in perpetuum obstricti. Horum autem parentes præcipui & conditores fuerunt Antonius in Aegypto, Hilarion in Palæstina; qui hæc religionis & sanctitatis domicilia, apta solertique legum & magistratuum descriptione, utrobique fundarunt; & quamplurimos ad hanc vivendi rationem disciplinamque aggregarunt. Id cognosci potest ex Hieronymo Hilarionis vitam describente: *Necdum tunc Monasteria erant in Palæstina, nec quisquam Monachum ante Sanctum Hilarionem in Syria noverat. Ille fundator, & eruditor hujus conversationis & studii in hac Provincia fuit. Habebat Dominus Jesus in Aegypto senem Antonium, in Palæstina Hilarionem junio-* rem. Quare qui solitariæ vitæ primordia ad Paul-

Marci
Photiniani
hui.

Photiniani
hic Paro-
chia Sen-
iensis ex-
puls.

Nomen
Monachi
quid si-
gnificet.

Antonius
& Hila-
rion au-
ctores
præcipui
vitz Mo-
nasticæ,
sive cæn-
obiticæ.

Mon
Joannis
in Salo-
nitani.

lum referunt, qui primus Eremitarum vulgo habetur ac dicitur; siue altius etiam repetenda censent ab Joanne Baptista, aut ab Elia Propheta; nihil aliud intelligi voluit, nisi ad illorum exemplar disciplinam remque monasticam institutam esse; & sanctissimos illos Anachoritas Monachis omnibus ad imitandum propositos esse debere; a quibus virtutum omnium, quæ in hunc statum cadere possunt, illustrissima exempla sumant oportet; idque Hieronymi testimonio & auctoritate comprobari potest; qui, quamvis in Vita S. Pauli asserat institutionis monasticæ ab eo jam esse fundamentum; ejusdem tamen institutionis ad summum fastigium perductæ propagatæque laudem Antonio tribuit: *Inter multos sæpe dubitatum est; a quo potissimum Monachorum Eremus habitari cepta sit. Quidam enim altius repentes a B. Elia & Joanne Jumpsere principium; quorum Elias plus nobis videtur fuisse; quam Monachus; & Joannes ante prophetare cepisse; quam natus est. Alii autem, in qua opinione vulgus omne consensit; asserunt Antonium hujus propositi caput fuisse; quod ex parte verum est. Non enim tam ipse ante omnes fuit; quam ab eo omnium incitata sunt studia. Amathus vero & Macarius discipuli Antonii; quorum superior Magistri corpus sepelevit; etiam nunc affirmant Paulum quemdam Thebaum principem istius rei fuisse; quod non tam nomine; quam opinione nos quoque comprobamus. Idem confirmat in epistola ad Eustochium de custodia Virginitatis: Hujus vitæ auctor Paulus; illustrator Antonius.*

Ordo Monachalis in Italia & Occidente propagatus, auctore Athanasio.

Itaque quarto sæculo refertæ jam erant Monachorum cœnobiis solitudines Egypti & Palæstinæ; quæ fundaverant Antonius & Hilarion, quamplurimis ad suum institutum aggregatis; quibus pie sancteque vivendi normam; & quam accommodatissimas ad vitæ solitariæ vocationem ac spiritum leges canonesque præscripserant: cum hujusmodi Monachalis disciplina atque institutio Occidentalibus innotescere; ac primum in Italia; tum in Dalmatia; aliisque regionibus vulgari & propagari cepit. Anno quadragesimo sæculi quarti Athanasius Romam venerat, accitus ab Julio Pontifice Maximo, ut causam pro se adversus Eusebianos in Synodo Romana diceret, impostasque sibi ab illis calumnias dilueret. Hic Romanis narrare cum solitus esset mira quædam & præclara de vita; quam postea conscripsit, & virtutibus Antonii Abbatis; itemque de admirabili continentia & disciplina Monachorum Egyptiorum; ad hujusmodi genus vivendi consecrandum plurimorum studia excitavit. Hæc disciplina Monasticæ apud Occidentales receptæ origo notatur; ejusque ex Egypto in Italiam atque urbem invecitæ gloria Athanasio adscribitur. Nec solum homines de plebe tenuis aut mediocris fortunæ; sed etiam principes viros; & sanctissimas virgines matronasque hujus sanctissimæ vitæ colendæ cupiditas incellit; qui divitiis; honoribus; voluptatibus polthabitis; cœnobia condiderunt; in quibus & se ipsi abderent, & alios ejusdem instituti studiosos & socios sibi aggregarent. Hæc fere omnia tradit Hieronymus in Epitaphio S. Marcellæ: *Nulla eo tempore nobilium feminarum noverat Romæ propositum Monachorum; nec audebat propter rei novitatem; ignominiosum; ut tunc putabatur; & vile in populis nomen assumere. Hæc (Marcella) ab Alexandrinis Sacerdotibus (Isidoro nimirum, Ammonio; & aliis; quos Athanasius Romam secum adduxerat) Papaque Athanasio; & postea Petro; qui persecutionem*

*Ariana hæreseos declinantes; quasi ad tutissimum communionis suæ portum Romam confugerant; vitam B. Antonii adhuc tunc viventis; monasteriorumque in Thebaide Pachomii; & virginum & viduarum didicit disciplinam; nec erubuit profiteri; quod Christo placere cognoverat. Ex urbe Romana in alias atque alias provincias Monachalis institutio pervasit. Ambrosius apud Mediolanum in suburbio; Eusebius Vercellis; Martinus Pictavis; itemque Turonis altero ab urbe lapide Monasteria excitavit; idemque vitæ ac disciplinæ Monasticæ genus ex Italia in Africam Augustinus invexit. Sed nusquam frequentiores ex urbe Monachorum coloniz missæ; quam in littora insulasque maris inferi; siue Tyrrheni. Hujus rei auctor est locupletissimus Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ: *Quod Monasterium non illius opibus sustentatum est? Angusta misericordiæ ejus fuit Roma. Peragrabat ergo insulas; & totum Etruscum mare; Volscorumque provinciam; & reconditos curvorum littorum sinus; in quibus Monachorum consistunt chori; vel proprio corpore; vel transmissa per sanctos & fideles vitos munificentia; circuibat.**

Præsertim in insulis & littoribus maris Tyrrheni;

Dalmatia iisdem fere temporibus Monachos excepit; illisque sedes ac domicilia præbuit; nam quanto vergente sæculo; insulas maris Adriatici a Monachis incolæ & habitari cepisse haud obscure significavit Hieronymus in Epitaphio Nepotiani, siue in Epistola; quam ad Heliodorum Nepotiani avunculum, & Episcopum Altinatem scripsit: *Cumque arderet (Nepotianus) quotidie aut ad Egypti monasteria pergere; aut Mesopotamiam visere choros; vel certe insularum Dalmatiz; quæ Altino tantum fretu distant; solitudines occupare; avunculum Pontificem deserere non audebat. Hanc epistolam Martinus confert in annum quarti sæculi 97, Tillemontius in annum proximum rejecit; cum Nepotianus vel eodem; vel superiore anno obiisset. Is vero ante biennium vel triennium ab Heliodoro avunculo & Episcopo Altinensi in collegium Presbyterorum cooptatus fuerat; ut licet intelligi ex litteris ejusdem Hieronymi de Vita ac disciplina Clericorum ad Nepotianum; quas e Palæstina datas esse anno 394. idem Martinus docet; cum Nepotianus paullo ante Presbyterio initiatus fuisset. Porro idem Hieronymus in Epitaphio supra laudato affirmat Nepotianum; priusquam in clericalem militiam nomen daret; Eremum cogitasse; & nihil illi optatius fuisse; quam vel in Egypto; vel in Mesopotamia; vel in insulis Dalmatiz solitariam vitam cum Monachis agere; quod vivendi institutum sine ulla dubitatione amplexus fuisset; nisi eum caritas avunculi retinisset; ab eoque consilio revocasset. Ex quo satis perspicue intelligitur non solum Mesopotamiz & Egypti; sed etiam Dalmatiz solitudines a Monachis tum habitatas fuisse; quibus se adjungere Nepotianus cupiebat. Nam apud Hieronymum insularum Dalmatiz solitudines idem sunt; ac domicilia Monachorum; seu loca desertæ; & ab urbibus atque oppidis remotæ; in quibus Monachi vitam ab inanibus hominum curis; & occupationibus vacuam; divinisque rebus unico addictam debebant. Cum enim Hieronymus orationis non elegantia solum; sed copia etiam & varietate delectaretur; quæ primum Monasteria; deinde Choros vocavit; eadem cum tertio nominanda essent; appellavit solitudines; quas fretum interfluum ab ora Altinatum disjungebat. Altinum erat civitas pævetus ac nobilis prope ostia Silis fluvii; qua in civitate Nepotianus*

tum etiam in Dalmatia.

Solitudines insularum Dalmatiz idem sunt ac Monasteria.

nus ex avunculi Episcopi, hominis gravissimi & sanctissimi disciplina pueritiam & adolescentiam exegerat. Altini oppidi in paludibus conditi meminit Strabo Geograph. lib. 3., cui similem, ac Ravennæ, positionem, palustrem scilicet ac maritimam attribuit. Sinum autem intimum maris Adriatici, qui ab Occasu Ravennam, ab Oriente in Istriam usque protenditur, Hieronymus Altinum fretum nuncupavit, ex urbe illa nobilissima, quæ hujus sinus sive recessus veluti caput initiumque infidebat. Hoc fretum emensis occurrebant deinceps insulæ Dalmaticæ, aliæ ex aliis quodammodo nexæ, ac propter oram Dalmatiæ usque Epidaurum, serie quasi perpetua continuatæ; quarum quæ longius aberant a littore, quo magis erant desertæ a plebe atque a cultura hominum, hoc visæ sunt aptiores ad vitam atque institutum Monasticum. Marianus Victorius ad eum locum Epistolæ Hieronymianæ hanc notam apposuit. *Ab Altino, seu Alto potius oppido, mari Ravennæ, ut ait Strabo, adjacenti, Altinum fretum dictum est.* Præterea Monachis ac Monasteriis frequentatas fuisse insulas Dalmatiæ satis perspicue intelligitur ex epistola Hieronymi ad Julianum, virum nobilitate atque opibus, religione ac pietate insignem, cujus eximiam profusamque in Monachos Dalmatas liberalitatem summo opere commendat: *Exstruis Monasteria, & multus a te per insulas Dalmatiæ Sanctorum numerus sustentatur.* Idem confirmat epistola Zosimi Papæ ad Hefychium Salonitanum Episcopum, jubentis Monachos haud aliter, quam gradatim ab infimis ordinibus ad Sacerdotium promoveri; nam quid fuisset necesse id de Monachis præcipere Hefychio, nisi in hujus parochia & provincia quamplurimi vitam monasticam agerent, quorum aliquos Sacerdotii adipiscendi cupiditas inceserat.

Monachorum Ægyptiorum triplex genus distinguit Hieronymus in epistola ad Eustochium de custodia Virginitatis: *Tria sunt in Ægypto genera Monachorum. Primum Cenobita, quod illi Sauset gentili lingua vocant, nos in communi viventes possumus appellare. Secundum Anachorita, qui soli habitant per desertum, & ab eo, quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur. Tercium genus est, quod Remoboth dicunt, deterrimum atque neglectum, & quod in nostra provincia aut solum, aut primum est. Hi bini, vel terni, nec multo plures simul habitant, suo arbitrata, ac ditione viventes; & de eo, quod laboraverint, in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia. Habitant autem quamplurimi in urbibus, & castellis; & quasi ars sit sancta, non vita, quidquid vendiderint, majoris est pretii. Inter hos sæpe jurgia sunt.* Hoc tertio Monachorum genere prætermisso, quod Hieronymus fere unius Ægypti finibus circumscripsit, longeque ab ea sanctitate desciverat, quæ nominis, & instituti Monastici propria est & singularis; ego sane exilimo nec primi nec alterius generis Monachis caruisse insulas maris Adriatici, in quas ex hominum frequentia secedere Nepotianus, seque penitus abdere cupiebat. Non defuisse qui seorsum ab aliis, sejunctique ab omni Monachorum cætu aliquas illarum insularum incolerent, secumque & sibi solum ac Deo viverent, duorum exempla clara in primis & illustria confirmant; ex quibus de aliis conjectura fieri potest. Bonosus adolescens summa spe animi & ingenii præditus, qui pariter cum Hieronymo a pueritia educatus fuerat, & litteris operam dederat, Galliamque lu-

straverat, hujus potissimum hortatu atque impulsu, parentibus ac divitiis nuncium remisit, nudumque Christum nudus sequens, in desertam quamdam insulam Dalmatiæ, & undique fremen- tibus circumfessam fluctibus secessit, antequam Hieronymus ex Italia profectus in Syriacam solitudinem se conjiceret; & cujus consilium secutus fuerat, eidem exemplo præivit. Hieronymus in Syriam navigavit anno quarti sæculi circiter septuagesimo; cum Bonosus haud multo ante vitam monasticam agere cœpisset in ea fortassis insula, quam Apollonius in Argonautis *Dysceladon*, idest *Malesonam* vocat, propter undarum fremitus, quibus undique circumsonat; eamque Insulæ proximam constituit; nisi forte apud Apollonium una sit eademque insula, cui cum Insulæ nomen esset, ipse epitheton adiecit, & *Dysceladon* cognominavit, ut Vossius existimat. Cæterum si quis insulam illam Bonosi secessu nobilitatam in sinu Flanatico investigare malit, plures ibidem inveniet insulas, in quas insulæ Bonosianæ descriptio apte conveniat: illarum enim plerasque incultas ac desertas, in eo freto crebris turbinibus ac tempestatibus agitato, immanes procellæ fluctusque horridi fragore ingenti assidue verberant. Seces- sum Bonosi, vitamque anachoriticam descripsit Hieronymus in epistola ad Ruffinam: *Bonosus tuus, immo meus, & ut verius dicam, noster, scalam præsagiatam Jacob somniantem jam scandit: portat crucem suam. . . Ecce puer honestis sæculi nobiscum artibus institutus, cui opes affatim, dignitas apprime inter aequales erat, contempta matre, sororibus, & carissimo sibi germano, insulam pelago circumsonante naufragam, cui asperæ cautes, & nuda saxa, & solitudo terrori est, quasi quidam novus Paradisi colonus insedit. Nullus ibi agricolarum, nullus Monachorum, ne parvus quidem, quem nosti, Onesimus, quo velut fratre in osculo fruebatur, in tanta vastitate comes lateri adhaeret. Solus ibi, immo jam Christo comitante non solus videt gloriam Dei, quam etiam Apostoli, nisi in deserto, non viderunt. . . Totam circa insulam fremit insani mare, & sinuosus montium illis scopulis æquor reclamation. Nullo terra gramine viret, nullis vernans campus densatur umbraculis. Abruptæ rupes, quasi quemdam horrore carcerem claudunt. Et post paulo, sermone ad Christum converso. Gratia tibi Domine Jesu, quod in die tua habeo, qui pro me te possit rogare. Scis ipse, tibi enim patent pectora singulorum, qui cordis arcana rimaris, qui tantæ bestiae alvo inclusum Prophetam in profundo vides; ut ego & ille pariter a tenera infantia ad florentem adoleverimus ætatem, ut iidem nos nutricum sinus, iidem amplexus foverint bajulorum. Et cum post Romanæ studii ad Rheni semibarbaras ripas, eodem cibo, pari frueremur hospitio, ut ego primus ceperim te velle colere. Ac Dalmatiam quidem Hieronymus nusquam in hac Epistola nominat; aliquam tamen ex insulis Dalmaticis fuisse, in quam se Bonosus vitæ solitariæ studio incensus receperat, illud argumento est, quod Chromatius & Eusebius fratres Aquilejenses in suis ad Hieronymum litteris sic Bonosum commemorant, summisque laudibus efferunt, tamquam incolam & habitatorem aquatilem haud longo intervallo ab urbe Aquilejensi disjunctum; cujus proinde egregia cœpta de propinquo sibi cognita & explorata ad Hieronymum perscribunt; Bonosumque jocosè satis appellant *filium piscis*, quod quemadmodum pisces, sic ipse in medio mari, aquis undique circumfusus vitam degeret. Hieronymus enim,*

Descriptio
insulæ Bo-
nosianæ,

Dalmatia
Monachis
& Mona-
steriis re-
ferta.

Bonosus
equalis, &
condiscipu-
lus Hie-
ronymi
Anacho-
rita.

Marcel-
lianus al-
ter Ana-
chorita
Dalmati-
cus:

enim, utriusque rescribens, hæc de Bonoso inter-
jecit: Bonosus, ut scribis, quasi filius Christi;
idest piscis; aquosa petit: Quare Marianus Victo-
rius in vita Hieronymi, itemque Tillemontius in-
sulam illam, quam Bonosus incoluit, Dalmatiæ
adscribere non dubitarunt: Eadem tempestate in-
sulam alteram haud ita longe ab urbe ac littore
Altinatum sitam colebat Solitarius quidam Mar-
cellianus nomine; vir doctrinatum expertus & idio-
ta ille quidem, verumtamen severus & gravis, &
ipso totius corporis atque oris habitu venerabi-
lis, ac proinde apud finitimas gentes magna vir-
tutis & sanctitatis opinione. Hujus visendi cau-
sa Heliodorus Episcopus Altini ad eam insulam
se contulit; & templum, quod bonus ille Ana-
chorita extruxerat, solemni ritu & cetera
consecravit. Id traditum est in vita Heliodori,
quam Joannes Baptista Sollerius ex codice manu-
scripto Eremitæ Camaldulensis descripsit, & to-
mo primo mensis Julii ad diem tertium innexuit;
quamvis aliqua ibidem inveniantur, quæ cor-
rectione indigeant; nec satis cum historia illo-
rum temporum cohæreant: Hoc audiens Sanctus
Præsul pervenit ad beatum virum Marcellianum,
qui habitabat in insula posita in mari, quæ non
longe erat à prædicta civitate; à cuius nomine
etiam nunc vocatur Marcelliana; ibi consecravit
Ecclesiam; in qua Marcellianus, & ipse conditi
sunt. Ex duobus hisce sanctissimis Eremitæ cultoribus,
qui nobis cogniti sunt, conicere licet de
aliis, qui per eadem tempora, vel horum exem-
plo, vel sua sponte ex urbium celebritate, ac
frequentia migraverint, & Adriatici maris insu-
las; quæ ab ora continenti longius aberant, alii
alias petierint; in quibus ab urbano strepitu re-
moti; sejunctique ab omni humano commercio,
liberius, & commodius uni Deo vacarent; & quod
ex necessaria corpusculi curatione superesset tem-
poris; totum id cælestium rerum contemplationi
tribuerent.

Incommoda
vitæ Ana-
choritæ.

Verum enimvero Hieronymus auctor optimus,
& magister vitæ Monasticæ Anachoritis longe præ-
ferendus censebat Monachos prioris generis, qui
communis victus ac domicilii societate conjuncti,
sub regimine uniûs Præsidis cum essent, ad hujus
voluntatem, & præscriptionem vitam suam mor-
esque componerent. Nam solitariam illam, &
anachoriticam vivendi rationem plurimis Satanae
fraudibus atque invidiis expositam esse ajebat; &
magistro, ac duce carere; cujus admonitu ho-
mines solitarii illas dignoscerent, ac repellerent;
prætereaque iis multarum virtutum exercendarum;
veluti obedientiæ, charitatis, christianæque humi-
litis facultatem adeptam esse; ac proinde hu-
jus vitæ genus nemini consecrandum esse censeret;
nisi illis; qui haud minus virtute quam ætate
profecti essent; & cupiditatibus fræmandis pro-
priaque voluntate infringenda seipsos in cœnobiis
apud Magistros ac Præsides Monachorum diu mul-
tumque exercuissent. Hæc & alia id genus incom-
moda nominatim persequitur in epistola ad Ru-
ricum Monachum, quæ quidem in alteram illam
socialem ac cœnobiticam vitam cadere nequeunt;
cujus disciplinam; quæ vigeat apud cœnobitas
Ægyptios, & instituta fuisse, eleganterque descri-
psit in epistola ad Eustochium de custodia virgi-
nitatis. Prima apud eos confederatio est obedire
majoribus, & quidquid jusserint facere. Divisi sunt
per decurias atque centurias, ita ut novem homi-
nibus decimus præsit; & rursus decem Præpositos
sub se centesimus habeat. Manent separati, sed jun-
ctis cellulis. Post horam nonam in commune con-

curritur, Psalmi resonant, scriptura recitatur ex
more; & completis orationibus cunctisque residen-
tibus, mediis, quem Patrem vocant, incipit dis-
putare; quo loquente tantum silentium fit, ut alium
nemo respicere, nemo audeat excreare. Dicentis
laus in fletu est audientium &c. Post hæc concilium
solvitur, & unaquæque decuria cum suo
parente pergit ad mensas, quibus per singulas
hebdomadas vicissim ministrant. Nullus in cibo
strepitus est, nemo comedens loquitur, vivitur pa-
ne, leguminibus, & oleribus, quæ sola sale con-
duntur: vinum tantum senes accipiunt, quibus,
& parvulis sæpe fit prandium, ut aliorum festa
sustentetur ætas, aliorum non frangatur incipiens.
Dehinc consurgunt pariter, & hymno dicto, ad
præsepia redeunt. Et quia nocte extra orationes
publicas in suo cubili unusquisque vigilat, cir-
cumvent Patres cellulas singulorum; & aure ap-
posita, quid faciant diligenter explorant. Quem
tardiorum deprehenderint, non increpant, sed dissi-
mulato, quod norunt, eum sapius visitant; &
prius incipientes provocant magis orare, quam
rogant. Opus diei statum est; quod decano red-
ditum fertur ad æconomum, qui, & ipse per sin-
gulos menses Patri, omnium cum magno tremore
reddit rationem; a quo etiam cibi, cum facti fue-
rint, præstantur; & quia non licet dicere cui-
quam Tunicam, & Sagum, textaque junctis stra-
ta non habeo; ita illa universa moderatur; ut
nemo quid postulet, nemo non habeat. Si quis ve-
ro caperit egrotare, transfertur ad exedram latio-
rem, & tanto senum ministerio consonetur, ut
nec delicias urbium, nec matris quærat affectum.
Dominicis diebus orationi tantum, & lectionibus
vacant: quod quidem, & omni tempore completis
faciunt opusculis. Quotidie aliquis de scripturis
discitur. Jejunium totius anni æquale est, excepta
Quadragesima, in qua sola conceditur distictius vi-
vere. A Pascha ad Pentecosten cæna mutantur in
prandia &c.

Hæc erat disciplina cœnobiolorum Ægyptio-
rum; e quibus vitæ monasticæ forma, leges, in-
stituta, mutatione quadam per additionem, sive
detractionem adhibita; in cœnobia Occidentali-
um Monachorum maharunt. Ego verò nullus
dubito, quin per eadem tempora Dalmatia quo-
que, sive in insulis, sive in abditis littorum re-
cessibus hujusmodi Monachorum pariter commu-
niterque viventium cætus exceperit. Auctor est
Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ supra laudato
insulas, littoraque inferi maris referta fuisse Mo-
nachis, & cœnobiis; in quibus, inquit, Mona-
chorum consistunt chori. Chori autem Monacho-
rum, quid aliud sunt, nisi concilia, & cætus
hominum Deo assidue psallentes, & vitæ discipli-
næque communis jure sociati? huic verbo hanc
plane interpretationem adhibuit Hieronymi scho-
liastes, qui ad eum locum Epitaphii Nepotiani,
ubi dicitur Nepotianus cupiditate incensus fuisse
visendi Mesopotamiæ Choros, hanc notam ap-
posuit: Indicat Cœnobitas gregatim viventes; si
autem Insulas, & totum Etruscum mare, & re-
conditos curvorum littorum sinus, quædam quasi
examina Monachorum, & cœnobarum referre-
rant; non est verisimile nulla ejusmodi mona-
steria tum condita fuisse in ora insularumque Dal-
maticis, quæ cum longius ab urbis Romanæ
frequentia abessent, tum propter desertas eorum
locorum, deviasque solitudines, ad vitæ Mona-
sticæ, ac cœnobiticæ institutum multo aptiores
videbantur. Et cum ea tempestate hujus sectæ
professionisque suscipiendæ incredibilis quædam

Cœnobia
Monacho-
rum in
ora insu-
larumque Dal-
maticis,
etate D.
Hierony-
mi.

cu-

eupiditas vulgo ferretur, dubitari vix potest, quin Dalmatiae littorum, & insularum ad vitam monasticam colendam mira opportunitas quamplurimos invitaverit, quos scilicet jam capere non poterant littora insulaeque maris Etrusci, quas alii seu publicis cœnobiis, seu privatis tuguriolis occupaverant. Hanc cupiditatem tum in Urbe Italiae, tum in aliis partibus Occidentis excitaverat, ut diximus, vita B. Antonii, & disciplina Monachorum Aegyptiorum, ab Athanasio Romanis exposita; sed multo vehementius incenderat, auxeratque Hieronymus, qui post quadriennium vel quinquennium Syriacae solitudinis cum Epiphano Salaminæ, & Paullino Antiochiæ Episcopis, Romam venit anno sæculi quarti circiter sexto, & septuagesimo; qua in urbe aliquot annos commoratus Damasus Pontifici Maximo tum in scribendis epistolis, tum in explicandis dirimendisque gravissimis ecclesiasticis controversiis, assiduam atque utilem operam navavit. Is monachalis instituti, quod ipse capeffiverat colebatque diligentissime, amplificandi mire cupidus, & suo exemplo & suis cohortationibus perfecit, ut quamplurimi omnium ordinum & sexus utriusque, ac praesertim e primaria nobilitate viri Principes, matronaeque, ac Virgines hoc vivendi genus consecrarentur. Hinc potissimum exitit tanta monachorum multitudo, ex omni genere hominum congregata, qui maris Etrusci insulas, & reconditos curvorum littorum sinus, exstructis ubique cœnobiis, incolebant. An vero, qui tam studiose in id operam dederat, ut Monachorum familias in Italia institueret, ac propagaret, is patriæ suæ adeo negligens, atque immemor fuisse putandus est, ut tantum illi bonum inviderit, & nihil curæ operæque ad insulares littoreasque Dalmatiae solitudines monachis, & monasteriis frequentandas contulerit? Ac Romanos quidem monere atque hortari non antea destitit, quam frequentissimas ex Urbe Monachorum colonias in oram insulasque proximas emitteret; nec vero credibile est, quæ alienis dabat saluberrima, & sanctissima consilia, Dalmatis civibus, ac popularibus suis ea denegasse, quorum impulsu haud pauci urbibus atque oppidis relictis in loca deserta insulasque confluxere, ut ibidem hanc sectam, rationemque vitae monasticæ, ac socialis sequerentur. Haud equidem ignoro Hieronymum id in primis suis litteris, & cohortationibus contendisse, ut quamplurimos posset ex Urbe, Italia, atque Dalmatia ad incolenda Nitriæ, Thebaidos, Palæstinæ cœnobia exciret, praesertim postquam quorundam ejus virtuti, doctrinaeque invidentium, atque obreptantium calumniis, injuriisque Roma excedere coactus, post obitum Damasii Syriam repetierat. Sed quibus longinquæ ac transmarinae professionis suscipiendæ aut facultas, aut voluntas deerat, his auctor erat, ut vel in solitudines insularum Dalmatiae se abderent, vel secreta littorum insularumque Tyrreni maris peterent, & illic consistentibus monachorum Choris se adjungerent. Cum autem impulsore & auctore Hieronymo matronæ quædam ex primariis Romanorum familiis, veluti Paulla, Fabiola, aliarque facultates ac divitias, quibus affluebant, ad condenda, vel sustentanda monachorum cœnobia, sive in Palæstina, sive in Italia large effusaeque contulerint; haud videtur dubitandum esse, quin idem Hieronymus aliquid ex earum liberalitate in Monachos, & Monasteria patriæ suæ derivari voluerit. Præterea Hieronymus annis aliquot post

Illyrici Sacri Tom. II.

suum in Palæstinam regressum misit Stridonem in Dalmatiam Paullinianum fratrem, qui paternæ hæreditatis, quod reliquum fecerat barbarica clades & vastatio, divenderet, ac pecuniam inde conflata ad se deferret; quam ipse tum ad monasterium in Palæstina exædificatum, tum ad hospitium peregrinorum itidem exstructum domestica suppellectili rebusque omnibus instruendum impendere constituerat. Non est autem vero ab simile ab Hieronymo id mandatum fuisse Paulliniano, ut e distracto patrimonio partem aliquam ad sublevandam Monachorum Dalmatiae inopiam erogaret; quod ut faceret, sua illum erga patriam, & populares suos charitas monebat. Rufinus in Apologia I. quam conscriptam ferunt anno 400, meminit cujusdam Monasterii, in quo ipse vitæ monachalis rudimenta posuerat: *Ego, inquit, sicut ipse (Hieronymus) & omnes norunt, ante annos fere triginta in Monasterio jam positus, per gratiam baptismi regeneratus, signaculum fidei consecutus sum per sanctos viros Chromaticum, Jovinum, Eusebium &c.* Quare Hieronymus in Chronico ad annum 376. inter illustres illius ætatis Monachos Rufinum annumerat: *Florentius, inquit, Bonosus, Rufinus insignes Monachi habentur;* sed ejus Monasterii, in quo Rufinus priores vitæ monasticæ annos exegit, locus, & positio mihi sane ignota est; nec liquet, situmne fuerit in oris, insulive Dalmatiae, an prope ab urbe Aquilejensi; sed quamvis Rufinianum cœnobium ab Dalmatia summovendum censeas, sua tamen ecclesiæ Dalmaticæ monasteria, seu multa, seu pauca non defuisse, ex iis, quæ diximus, satis probabiliter effici posse existimo. Præterquam quod ad primum illud genus Monachorum in *communi viventium*, ut ait Hieronymus in epistola ad Eustochium, sine ulla controversia pertinent monasteria illa, quæ Julianus exstruxerat, & cætus illi monachorum, quos idem Julianus, *per insulas Dalmatiae* suis opibus, & facultatibus alebat, ut itidem Hieronymus testatur in epistola ad Julianum haud multo ante laudata; itemque ex eodem genere monachorum fuisse illos censeo, quorum nimiam festinationem, cupiditatemque adipiscendi sacerdotii coercendam putavit Zozimus Papa in suis ad Hefychium Episcopum Salonitanum litteris, quas supra commemoravimus. Antiqui monachatus Dalmatici nulla supersunt monumenta, ex quibus elici queat, conscribere Historia monastica illorum temporum. Ex vetustissimis illis monachis Dalmatiae, unum fuisse illum arbitror, qui Acta S. Donati Presbyteri Aquilejensis, & Confessoris Salonitani litteris mandavit; itemque illum, ad quem illa misit, cui nomen erat Saloniano, ut bene, acutemque conjecit Daniel Cardonus, qui eadem Acta præclaris animadversionibus illustravit, & Tomo V. sub die 22. Maii inseruit: *Quisquis hæc ad posteritatem Acta tradidit, vitæ monasticæ sectatorem fuisse, non vana videri potest conjectura ex eo, quod Salonianum, ad quem scriptionem suam dirigit, Fratrem vocat Deo acceptissimum; quæ compellatio religiosam potius, quam carnalem fraternitatem inter eos fuisse significat.* Hanc vero

Monasterium Rufinianum;

In Dalmatiane, an in Provincia Aquilejensi positum fuerit incertum est.

Historia S. Donati composita in Dalmatia, & a Monacho Dalmata.

multo illustrior, & ad explicandum ornandumque uberior, itemque de illius martyrio, quo sub Licinio perfunctus est, paucissima subiecit. Quid ita? quia nempe illius in Dalmatia gestorum clara & distincta notitia seu litteris consignata, seu posterorum memorie tradita apud Dalmatas vigeat; eorum vero, quæ ad illius Episcopatum, & martyrium Ægyptiacum pertinebant, ex longinquis illis, tantoque marium ac terrarum intervallo disjunctis regionibus vix tenuis quidem, & obscura fama in Dalmatiam pervenerat, ut mirum cuiuspiam esse non debeat, si hæc quidem strictim, breviterque attigerit, illa vero fusius, ac distinctius exposuerit. *Acta illa, inquit Cardonus, composita sunt in Dalmatia, cum res gestæ in Dalmatia fusius tractentur.* Illud vero, quod Cardonus opinatur, Acta Donati, post declinationem Imperii conscripta esse, idest quinto sæculo vergente, vereor sane, ut ei assentiri possim; nam ratio illa, quam suæ opinionis subiicit, mihi neutiquam probatur; ait quippe idcirco in iisdem Actis Liburniam non distingui a Dalmatia, quod post declinationem Imperii Dalmatia, & Liburnia uno Dalmatia nomine appellari solet; ex quo fit, ut acta illa non ante conscribi potuerint, quam Imperium Romanum de antiquo, & amplissimo statu declinate cœpisset. Atqui tres illæ regiones Japydia, Liburnia, & Dalmatia, quæ antea distinctis, & suis quæque vocabulis suberant, uno Dalmatiae nomine comprehendendi cœperant inde usque ab ætate Augusti, qui e tribus illis unam provinciam cōflavit, & Dalmatiam appellari iussit, ut a nobis demonstratum est parte secunda Prolegomenon. Ex quo intelligas velim nihil causæ esse, cur huiusmodi Actorum descriptio revocari nequeat ad quartum sæculum; eorumque Auctorem, si Monachus fuit, ut fuisse eum Cardonus conjectura sane probabiliter existimat, itemque illum, ad quem *scriptionem suam dirigit*, inter veteres illos monachos annumerari posse, qui sæculo quarto solitudines insularum Dalmatiae & cœnobii ibidem Hieronymianis temporibus constructa incolebant.

Quæ de
ferri po-
tuit ad 4.
sæculum.

E mona-
sticis
Clerici, &
Episcopi
eligendi
sola-
bant.

Quæ de antiquo monachatu Dalmatico scriptæ ad Historiam Pontificalem ecclesiæ Salonitanæ, & Dalmatice maxime pertinent, propterea quod e cœnobiis cum alia multa Episcopis adjumenta suppeterent ad ecclesias regendas, plebemque Christianam rite instituendam; tum vero ex ordine monachorum probatissimi viri deligi, & vel in Clericorum collegium cooptari, aut ad gradum Episcopalem promoveri solebant. Nam ut omittam, quod Ambrosius sermone 69. scripsit, in ecclesia Vercellensi ex institutione Eusebii Episcopi, eosdem fuisse Clericos, & monachos; veterem illam consuetudinem monachos e solitudine in urbium frequentiam, e cœnobiis in Clerum adsciscendi incueatur licet in epistola Hieronymi ad Rusticum monachum: *Cum ad perfectam ætatem veneris, & te vel populus, vel Pontifex civitatis in Clerum elegerit, agito quæ Cleri sunt, & inter ipsos sectare meliores.* Siricius Pontifex, qui a Damaso proximus Ecclesiæ præfuit, ut quisque optimus esset inter monachos, ita hunc potissimum ad Clericalem ordinem adscribi & cupiebat, & jubebat. *Monachos, inquit, quos morum gravitas, & virtus, ac fidei institutio sancta commendat, Clericorum officiis aggregari & optamus, & volumus.* Epistola 1. cap. 13. Monasteria, quæ Basilii in Oriente, & Martini in Occidente apud Pi-

avos, itemque Honoratus Arclatenfis Episcopus in insula Lerinensi condiderant, officinas quasdam fuisse omnigenæ sanctitatis & doctrinæ, ex quibus longe plurimi sanctissimique Episcopi ad regendas ecclesias prodierunt, monumenta illorum temporum declarant. E centum illis & quinquaginta monachis, qui suberant Isaaco Abbat, & Presbytero, septem vel octo ad Episcopatum evectos esse tradit Palladius in vita Sancti Joannis Chrysostomi. Athanasius Episcopus Alexandrinus litteras dedit ad Dracontium monachum, quarum caput erat; ut delata sibi ecclesiæ gubernacula munusque Pontificium sine ulla tergiversatione reciperet, quieti laborem, suis commodis utilitatem publicam præferret, eorumque vestigiis insisteret, qui e cœnobiis ad regimen ecclesiarum evocati sanctitatem monasticam virtutibus, & functionibus episcopalibus cumulassent. Ad rem nostram quod propius attinet, Heliodorum e monacho Altinatem Episcopum factum esse constat ex epistolis Hieronymi, qui eum Monachi vocabulo impertiit. Nec vero dubitarem, quin vitam monachalem coluerit vel in proximis Dalmatiae insulis, vel in eo cœnobio, in quo Rufinus sui monachatus tyrocinia posuit, nisi forte domi suæ cellas sibi construxerit, ubi seorsum a domesticis, ad leges ac disciplinam monachorum suæ vitæ rationes exigeret.

Quamvis autem plerique neque in clericalem militiam nomen dare, neque onus episcopale subire cogerentur; si quando tamen aut charitas, aut necessitas postulabat, suam Ecclesiis, & Episcopis operam deesse non patiebantur; neque a monastico instituto alienum putabant e solitudine in solem, ac pulverem prodire, ad eamque potissimum reipublicæ Christianæ partem sublevandam occurrere, quam sive ab Ethnicis, sive ab hæreticis opprimi, ac laborare cognoscerent; præsertim cum eos identidem Episcopi in civitates evocarent, ut quas sanctitatis & doctrinæ cælestis opes in cœnobiis sibi ipsis comparaverant, eas ad Christianum populum erudiendum in publicam utilitatem conferrent. Habebant siquidem unde sumerent excellentissimæ hujus charitatis exemplum, magnum illum Antonium monachorum patrem ac magistrum; qui Constantio imperante & Catholicos crudelem in modum persequente, relicta solitudine, ut ait Theodoretus, *totam illam circumibat urbem* (idest Alexandriam) *quo omnes doceret, tum Athanasium præconem veritatis, tum Arianos veritatis hostes esse.* Idem Theodoretus exposuit illustria certamina Aphraatis, & aliorum monachorum complurium, qui furentibus Arianis, & Valentis potentia fretis constantia invictissima restiterunt. Joannes Chrysostomus homil. 17. ad populum Antiochenum luculente ostendit, quantum Antiochia deberet monachis, quos impendens urbi clades e montibus, ac solitudinibus exciverat, ut plebem & admissi flagitii conscientia, & pœnarum metu consternatam levarent, meritisque supplicii eximerent. Ita illi excepti sunt, tamquam si e cœlo Angeli ad opem, salutem, tranquillitatem miseris afferendam advolassent. Undique confluxerant velut Angeli quidam de Cælo profecti; erat cernere tunc civitatem, similem redditam cælo. Judices ac magistratus universos intrepida, & blanda oratione aggredi, ac permulcere non antea destiterunt, quam justam ex animis indignationem, vindicem e manibus gladium extorquerent.

Monachi
decus ac
præsidium
ecclesiæ
Dalmati-
cæ.

D. Benedi-
ctus resti-
tutor, au-
ctorque
Monacha-
lis institu-
ti in Occi-
dente.

Ordo Be-
nedictinus
in Dalmat-
iam rece-
ptus.

Congre-
gatio Be-
nedictina
Meliten-
sis.

restit. Ubi ecclesiæ fides & salus agebatur; si quis motus aut seditio in populo existeret, incredibile dictu est, quanti ad Catholicam veritatem tuendam esset momenti consensus Monachorum, & quanta eorum apud plebem esset auctoritas vel gratia. Hinc facile existimari potest, quantum utilitatis ex Monachatu in Dalmatiam invecro res Christiana ceperit; quippe cum Monachi ecclesiæ Salonitanæ & Dalmaticæ non solum decori, sed etiam præsidio essent, magnumque adjumentum Episcopis ad rem Christianam bene gerendam afferrent.

Sæculo sexto collapsam in Occidente rem Monasticam restituit sanctissimus ille Patriarcha Benedictus, qui ad normam, exemplarque veteris Monachatus, cujus quædam adhuc reliquæ supererant, novum Monachorum ordinem fundavit, ejusque primam ac principem sedem in monte Casino constituit. Cumque præstantissimi hujus instituti fama bonusque odor manaret quotidie latius, Monachi Benedictini variis Occidentalium partium locis expeti, accerserique cœperunt; qui quaquaversum profecti, Christianis ad veterem sobrietatem ac sanctimoniam revocandis, Ethnicisque ad Christi cultum traducendis, egregiam ubique ecclesiæ, ac religioni operam navarunt. Itaque ab Casinensi Monasterio, tamquam a Metropoli disjunctissimas in regiones vel civitatum, & populorum invitatu, vel Romanorum Pontificum auctoritate, vel superiorum Ordinis Præsidum jussu, multæ deinceps coloniæ Monachorum, aliæ aliis temporibus, alio atque alio missæ; & plura pluribus in locis cœnobîa ingenti omnium probatione constituta. Sed cum aliæ pleræque nationes avidæ Alumnos ex familia & disciplina Sancti Benedicti amplexæ sunt; tum vero Dalmatia & accepit perhonorifice, & acceptos antiquisque Monachis in opus Evangelicum & in culturam agri ecclesiastici substitutos copiose munificeque tractavit. Ordinis Benedictini apud Dalmatas initia, progressiones, cœnobîa, sive, ut vocant, Abbatias, sumptu, & munificentia Regum, ac principum Virorum conditas, atque opulentissimis vestigalibus instructas; & viros vel doctrinâ, vel sanctitate insignes, qui ex illis prodierunt, horumque eximias virtutes, egregiaque in ecclesiâ Dalmaticam merita suis deinde locis ac temporibus accurate persequemur. Nomen genusque Benedictinum, quam celebre olim in Dalmatia fuerit, quam late fufum, quam utile huic nationi ac salutare, quantaque erga illud extiterint Dalmatarum studia, & singularis cujusdam benevolentia documenta, argumento est pervetus illa & nobilis Congregatio Melitenensis, quæ adhuc viget ac floret; atque tum a Casinensi omnium parente, tum a reliquis ejusdem Ordinis congregationibus sejuncta, suis ipsa viribus, & legibus & Magistratibus nititur, neque alium supremum, nisi quem ipsa delegerit, Præsidem agnoscit. Cæterum plerasque Benedictinas Abbatias, quæ quondam in Dalmatia haud magis copiis ac divitiis, quam viris æque doctissimis, & sanctissimis abundabant, cum de pristino, & florentissimo statu declinassent, seu Principum seu Pontificum Romanorum auctoritas suppressit, atque sustulit; & annuos copiososque proventus, quibus erant præditæ, vel ad Episcopatus fundandos, aut locupletandos, vel ad alia quædam opima Sacerdotia instituenda transferri jussit.

Sæculo decimo tertio ineunte, auctoribus San-

ctis Dominico, & Francisco, duæ religionum hominum familiæ institutæ sunt; quæ cum ad rem Christianam illustrandam, & propagandam singulis ætatibus ingentem illustrium virorum copiam effuderint, tum inde usque ab initio strenuos ac gnavos vineæ dominicæ operarios in Dalmatiam submittere cœperunt. Hi variis in hac provincia domiciliis constitutis, cum hæresibus ac vitis bellum gerere, Christianam plebem sanctissimis exemplis, & præceptis excolere, Episcopis, & Parochis ad greges illis concreditos regendos, & evangelicam doctrinam ubique disseminandam, utilem, & assiduam operam navare numquam destiterunt; atque etiamnum magno eisdem sunt adjumento, pro earum gentium salute nullis laboribus parcentes, nulla incommoda & pericula vitantes. His deinde accesserunt, alii ex aliis religiosis ordinibus Evangelici operarii ad eandem ecclesiasticam vineam colendam, qui more ritueque Apostolico regionibus peragrandis in opus Evangelicum sedulo naviterque incumbunt. Horum omnium res fortiter, & utiliter gestæ ad incrementum, & defensionem Catholicæ fidei & Christianæ pietatis, lectissimam uberemque materiam historiæ Dalmaticæ ecclesiasticæ posteriorum ætatum suppeditabunt.

§. V.

De multiplici adventu, & irruptione Barbarorum in Illyricum, atque Dalmatiam.

Imperium & ecclesiâ, res politicæ & ecclesiasticæ cum inter se colligatæ sint atque implicatæ, & aliæ cum aliis cohæreant, ruere illæ non possunt, ut hæ non eodem labefactatæ motu concidant, aut certe vacillent. Ex quo sequitur, ut quidquid malorum, & calamitatum Imperio Romano barbaræ gentes intulerunt, id omne in ecclesiæ detrimentum, rei que Christianæ perturbationem redundaverit. Quare non putavi esse alienum ab historia Illyrica ecclesiastica, motus illos, progressusque barbaricos breviter exponere; præsertim cum Illyricum, & Dalmatia plerisque barbarorum aut sedes, aut transitum in Italiam aliasque Occidentales provincias præbuerint, aut certe primos eorum impetus exceperint. Cum autem deinceps iterum ac sæpius mentionem fieri oporteat de variis generibus barbarorum, qui post dimidium quarti sæculi in provincias Illyricas, alii ex aliis incurfare fere nunquam desierunt; haud parvi interest scire, cujus essent generis, ac nominis, unde profecti, quo & quatenus progressi fuerint, quas regiones aut vastaverint, aut subjugaverint. Ac nunc quidem de Barbaris quarto labente & quinto ineunte sæculo in provincias Imperii Romani effusis; de reliquis vero suis deinceps locis, ac temporibus. Barbarum illius ætatis genera varia percenset Hieronymus, simulque indicat, quo tempore irruere cœperint, & quam longe, lateque vastationes, cladesque protulerint. *Viginti & amplius anni sunt* (inquit epist. 3. ad Heliodorum) *quod inter Constantinopolim, & alpes Julias quotidie Romanus sanguis effunditur Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessalonicam (aliter rectius Thessaliam) Achajam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque provincias, Gothus, Sarmata, Quadi, Alanus, Hunni, Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt.* Hanc epistolam,

Illyrii, &
Dalmatiam
barbarica
irruptione
nibus ex-
positi.

lam, quod Epitaphium Nepotiani dicitur; scripsit Hieronymus anno 396, ut censet Martianus; nisi mavis illam in annum insequentem cum Tillemontio conjicere. Itaque anno quarti sæculi circiter septuagesimo sexto sub Valente Barbaricæ in Imperium irruptiones fieri ceperunt. Nunc de singulis barbarorum generibus breviter dicendum est; ac primum de Gothis.

Gothorum
origo, &
profectio.

Gothicum omne nomen e Scanzia, sive Scandinavia profectum esse auctor est Jornandes, qui cum & Gothus origine fuit, & de rebus Gothorum, ab ultimis fere temporibus scribendi exordio sumpto, accuratissime omnium scripserit, dignus omnino est, quem potissimum in historia Gothica sequamur. Scandinavia extremi Septemtrionis regio longe amplissima Sueciam, & Norvegiam complectitur. Insula falso credita est ab antiquis, mari quidem fere undique circumluitur, sed a Septemtrione, qua vergit in Orientem, angusto isthmo annexa est continenti. E Scandinavia igitur, multis ante Christum sæculis, multitudo ingens Gothorum novas latioresque sedes quærendi studio impulsam, finem Codanum trajecit, qui Scandinaviam oramque adversam, Albi & Vistulæ fluminibus interjectam, discriminat. In alias deinde atque alias terras delati, tandem in Scythiam transgressi, ad Euxini Ponti littora confederunt. Horum qui ad Orientem longius recesserant Ostrogothi, idest Orientales Gothi nominati sunt; qui vero ad Occidentem habitabant Visigothi, idest Occidentales Gothi. Hinc bipartita hujus gentis divisio extitit; & duæ apud eos floruerunt regniæ familiæ. Amalorum scilicet, quibus Ostrogothi parebant, & Balthorum, qui Visigothis imperabant. Priores ab Amala perantiquo Gothorum Rege nominati sunt; posteriores vero ex audacia, qua cæteris præstabant, cognomen mutatos ferunt: Balth enim eorum lingua significat audacem. Placet nonnullis Ostrogothos ab Ostrogotha Rege ex Amalorum stirpe oriundo nomen adeptos esse. Hæc Jornandes, & Ablavius historicus, quem citat Jornandes. Jornandes post Gothorum ex Scandinavia discessum, tribus in locis ante bipartitam illam gentis divisionem, a Gothis regnatum esse tradit; primum apud Meotidem paludem; tum in Dacia, Thracia, & Mæsia solo; demum supra mare Ponticum, ubi, inquit, humaniores, & prudentiores effecti, divisi per familias populi, Visigothi Balthorum familia, Ostrogothi præclaris Antalis serviebant. Deinde multis interjectis subjecit: Ablavius enim historicus refert, quia ibi super limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythia commanere, pars eorum, qui Orientalem plagam tenebant, eisque præerat Ostrogotha, vel ab ipsius nomine, vel a loco Orientali, dicti sunt Ostrogothi; residui vero Visigothi in parte occidua. Qui patria avitæque lingua appellati sunt Gothi, eos Græci & Romani Getas olim nuncupabant; nam Gothos, & Getas eandem esse gentem docet Jornandes; etsi video non deesse qui contra sentiant. Sunt etiam, qui putant Dacos a Gothis, seu Getis non esse distinguendos. Ante sæculum tertium æræ Christianæ vix nomen Gothorum invenies sive apud Græcos, sive apud Latinos scriptores. An vero illi, quos Strabo Gothones, Tacitus Gothinos, Ptolemæus Gythones vocant, ut vocabulo, sic genere differant a Gothis, discernere non ausim. Post Constantinum Magnum exsulescentibus Getarum, & Dacorum vocabulis, crebrius audiri usurparique cœpit nomen Gothorum; & Lati-

Gothi antiqui dicti
Getæ, an etiam
Daci.

nis pariter, Græcisque litteris celebrari. Rerum Gothicarum Historiam ab ultimis temporibus repetitam, & usque ad Imperium Valentis perductam si addiscere velis, Jornandem adeas oportet, qui Gothorum origines, progressus, migrationes, bella, & fœdera inita cum aliis barbaris, cum Græcis, cum Romanis, & clades illatas, & acceptas diligenter persecutus est in eo libro, quem de rebus Geticis inscripsit.

Relictis nunc Ostrogothis in plaga Orientali; dum Valens rerum potiebatur, Visigothi ultra Danubium in veteri Dacia considebant Romanis infesti; hisque duo Reguli præerant Athanaricus, & Frigidernus; quamvis Jornandes illum huic in regimen ejus gentis suffectum tradat. Sed Athanaricum cum Frigiderno impetasse, illius per ea tempora in Christianos acerbissima persecutio declarat, idemque confirmat Ammianus Marcellinus lib. 27. Anno 367. Valens post devictum Procopium in Visigothos arma convertit, qui Procopio auxilia miserant. Danubium transgressus adeo Barbaros perterritus, ut hostes, quibuscum pugnaret, nullos inveniret; quippe se in præruptos inaccessosque serarum montes fuga receperant. Alteram contra Visigothos expeditionem anno proximo suscepit Valens; sed Istro restagnante usque ad autumnum hædere coactus est in stativis juxta vicum Carporum. Itaque appetente jam hyeme Martianopolim in hyberna concessit. Anno 369. Valens Danubium ponte junxit prope Noviodunum, traductoque exercitu, prospere cum Barbaris pugnavit; & Athanaricum, quem Marcellinus Judicem Gothorum appellat, cæsum victumque in fugam conjecit. Quare Athanaricus, & Visigothi, quos belli diuturnitas, & abrupta commercia ad extremam inopiam redegerant, pacem veniamque datis obsidibus a Valente impetrant. Hæc Marcellinus lib. 27. Interea Athanaricus Idolorum cultor studiosissimus populares suos, quorum plerique jam inde ab Imperio Constantini Christiana sacra susceperant, crudelem in modum exagitabat, aliis exilio, aliis morte multatis.

Valentis
Imp. expeditio-
nes
susceptas
adversus
Visigo-
thos.

Dum hæc apud Visigothos geruntur Hunni gens Scythica, ac fera, quæ ultra Paludem Mæoticam usque in glaciale Oceanum longe lateque porrigebatur, Alanis victis cæsisque, Ostrogothos ejusdem paludis accolæ invadunt; quos repentino adventu, & clade oppressos Balamirus Rex Hunnorum in suam potestatem redegit. Visigothi consanguineorum cæde, & calamitate perterriti Legatos ad Valentem mittere constituunt, qui sedes agrosque, quos incolerent, citra Danubium postularent, polliciti se in ejus fide ac potestate fore; nec solum a Romanis jura, & leges, sed etiam Christiana sacra suscepturos. Eorum postulatis haud gravate indulgit Valens, qui eorum opera ac præsidio ad tuendos ab Hunnorum irruptionibus Imperii fines uti decrevit. Itaque patria profugos in Mæsiam inferiorem, & Thraciam Valens recepit anno 376, & baptismo expiatis, Arianis Episcopis, ac Sacerdotibus erudiendos tradidit. Primus Gothorum Episcopus Ulphila fuit, qui Gothicas litteras invenit, & sacros codices in Gothicum sermonem transtulit. His Visigothis, qui Danubium transgressi in fidem, & clientelam Valentis se contulerunt, tres Duces præerant, ut docet Jornandes, Frigidernus, Alatheus, & Safrach; nam Athanaricus, cum altera Visigothorum parte, quamvis ab Hunnis pul-

Ulphila
primus Go-
thorum
Episco-
pus.

pulsus & fugatus, ut tradit Marcellinus, tamen in Dacia Veteri alpinis locis arduis, & angustis jus suum regnumque defendit.

Vifegothi fame & injuriis irritati ab Imperio deficiunt.

Anno 377. Vifegothos, cum annonæ quod satis esset ad tantam multitudinem alendam regio illa non suppedicaret, atrox fames invasit; qui præterea Maximini, & Lupicini Romanorum Præsidum injuriis acerbisque exactionibus irritati tumultuari ceperunt auctore ac duce Frigiderno. Is cum a Lupicino per speciem honoris atque amicitiae ad convivium invitatus insidias sibi paratas esse cognovisset, collecto exercitu Lupicinum & Maximinum in fugam avertit; & fufis Imperatoriis copiis Mæsiam ac Thraciam ferro, & igne populatur. Romani, novis Legionibus ex Illyrico, atque Occidente a Gratiano submissis, Gothos invadunt; magna ultro citroque clade illata & accepta, Romani Marci-anopolim se recipiunt; Gothi vero excusso Romanorum Imperio in libertatem se vindicant, & ex advenis precariis repente domini rerumque arbitri, indigenas sibi suisque legibus subjiciunt. Atque is est annus ille vigesimus ante tertiam illam Hieronymi ad Heliodorum epistolam, quam scriptam fuisse diximus anno vel 96 vel 97 quarti sæculi, cum Gothi, eodem Hieronymo teste, Romanas provincias vastandi initium a Thracia Mæsiæque fecerunt.

Valens a Gothis victus, & occisus.

Valens Gothicæ cladis nuncio accepto, Antiochia digrediens Constantinopolim proficisci festinavit, ingentem exercitum conscribi jussit, & rejecto Frigiderni legato, qui pacem oratum venerat, cum hostibus acie decernit. Memorabili clade prostratur, & sagitta saucius, in desertam cum refugisset casam, a barbaris deprehensus, subjecto igni, cum tugurio exurit anno 378. Victores Gothi cum Hadrianopolim, atque Perinthum frustra tentassent, direptis vicis & pervastatis agris, Constantinopolim usque cladem terroremque intulerunt. Sed a Saracenis, qui Romanis subsidio venerant, repulsi in Daciam usque progressi omnia vastarunt. Hæc Marcellinus. Jordanes vero subjicit: *Quo tempore Vifegothi Thraciam Daciamque Ripensem, post tanti gloriam trophæi, tamquam solo genitali potiti, caperant incolere.* Verum haud diu quietis ibidem, & paratis esse licuit; nam Theodosius anno proximo a Gratiano in Imperii societatem aditus, & Orientis Augustus appellatus, Vifegothos multiplici prælio victos ex universa Thracia ejecit; sed in gravem morbum cum incidisset, Vifegothi ejus metu levati, intentique in omnem occasionem rapiendi, atque prædandi, arma corripiant; & diviso bifariam exercitu Frigidernus Thessaliam, Epirum, Achajam, Alatheus, & Safrach Pannonias depopulantur anno 380. Gratianus copiis ex Italia in Illyricum ductis satius esse duxit barbaros præmiis ad amicitiam allicere, quam se Romanosque in aleam discrimenque pugnae committere. Itaque Theodosio approbante, promissis conciliatos sibi fædere atque amicitia devinxit; eisque Romanæ militiæ adscriptis, & stipendium ex ærario decrevit, & agros assignavit. Nec multo post Frigidernum extinctum fuisse tradit Jornandes. Quo sublato totius Vifegothici regni summa, administratioque in Athanaricum incubuit, quem scilicet Vifegothi e Dacia veteri evocaverant. Sed civili bello inter Gothos exorto, quod fortasse illud est, cujus meminit Auctor Miscellæ, Athanaricum Regno expulsum Theodosius Constantinopolim invitavit, & regio apparatu exce-

Gothi iterum vastant Romanas provincias, quos munieribus, & fædere Gratianus sibi conciliat.

pit. Sed decimo quarto, quam venerat die, ex morbo interiit anno 381; quem Theodosius funere magnificentissimo efferri jussit, nec vivo, quam mortuo, plus honoris impendit. Theodosii in Athanaricum eximia pietas & magnificentia facile Gothos pellexit, ut se in ejus fidem ac potestatem universi traderent; quos in Romanam militiam adscriptos in Thracia, & Mæsia inferiore collocavit. Exinde quies a Vifegothis annos fere quindecim tenuit; quo intervallo benigne liberaliterque habiti cum essent, Romanis stipendia fecerunt; & anno 394. Theodosius viginti millia Vifegothorum in aciem eduxit contra Eugenium, & Arbogastem Tyrannos, quos victor oppressit.

Gothi Romanæ militiæ adscripti.

Arcadio, & Honorio imperantibus, anno 395, cum Theodosius initio hujus anni diem obiisset, Vifegothos Romani fœderis pœnitere cœpit; præsertim cum a Romanis se negligi, patetque stipendiis fraudari animadverterent. Ergo Ruffino instigante, qui clandestino fœdere, ut ferunt, cum barbaris inito, per cedes ac ruinas viam sibi ad Imperium munire decreverat, Duce Alarico e præstantissima Balthorum familia, cui post interregnum quindecim annorum jus nomenque regium Vifegothi detulerant, Mæsiam, Pannoniam Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Peloponnesum, & Illyricum fere universum, itemque Dalmatiam usque ad Mare Adriaticum, ut Claudianus cecinit lib. 2. in Ruffinum, impune depopulati sunt. Atque hæc videtur fuisse prima Gothorum in Dalmatiam irruptio, cujus meminit Hieronymus in epistola ad Heliodorum. Nam quod Marianus Victorius scripsit in vita S. Hieronymi, Valentis tempore, *primum Thraciam, exinde Pannoniam & Dalmatiam a Gothis vastatam*, id mihi non satis liquet. Vifegothos cum primum sub Valente rebellarunt, in Pannoniam, & Noricum usque progressos fuisse existimo; nam tum Petovionem urbem Pannoniæ superioris ad Dravum, proditione Juliani Valentis Ariani Episcopi captam fuisse a Gothis verisimile est; idque confirmari potest testimonio Synodi Aquilejensis habitæ anno 381: Patres quippe Aquilejenses in epistola Synodica, urbis illius captæ everseque causam conferunt in Julianum, qui *Sancto viro Marco admirabilis memoria Sacerdoti superpositus fuerat, sed ejectus a plebe prodidisse urbem creditus est; ausus enim torquem, ut asseritur, & brachiales impietate Gothica profanatos more indutus gentiliū, in conspectum exercitus prodire Romani, eamque ob rem Aquilejam evocatus ad Sacerdotale concilium, ut everse patriæ perditorumque civium causas Sacerdotibus præstaret.* Post Illyricam vastationem barbari regressi Constantinopolim usque populabundi excurrunt; sed Ruffini præsentia, & amicissima hortatione placati, iterum in Thessaliam infesto agmine conflunt, ibique se communiunt adversus Stilichonem; qui fraude ac dolo Ruffini coactus Orientales copias Constantinopolim remittere, prælio abstinuit, reque infecta in Peloponnesum discessit. Nec multo post Ruffinus perfidiæ pœnas dedit, obtruncatus ab ipsis militibus, quos ab exercitu Stilichonis distractos Constantinopolim ab Arcadio revocandos curaverat. Anno 396 Alaricus post captas ac direptas Athenas, Corinthum expugnat, quem Stilicho exercitu Occidentali aucto militibus e Peloponneso collectis, multiplici prælio fregit; compulsusque intra montes, & ab omni comœatu interclusum in

Vifegothi sub Alarico Duce rursus a Romanis deficiunt.

Provincias Illyricas & Dalmatias depopulantur.

Maricus victus, & fugatus a Stilichone.

in suam potestatem redigere facile poterat; nisi permagni ejus interfuisset Alaricum ad perniciem utriusque Imperii servare. Porro Arcadius Alaricum; ut sibi conciliaret, Ducem Illyricis copiis; & Orientali Illyrico præfecit, ut ex Claudiano intelligi potest.

..... *Vastator Achivæ*

*Gentis; & Epirum nuper populatus inultum
Præsidet Illyrico; jam quos obsedit, amicus
Ingreditur muros*.....

Prima
Alarici in
Italiam
irruptione;

Annos fere quatuor Alaricus in Illyrico quiescit & innoxius exegerat; cum eum Præfecturæ Illyricæ; & Regni Gothici in aliena ditione quasi precarii credere cepit; auctorque fuit Visigothis, ut nova sibi regna armis quærent, in quibus liberi nulliusque Imperio subiecti suo jure; suisque legibus uterentur. Itaque ingenti barbarorum multitudine collecta, in Italiam perarripit, Stilichone; & Aureliano Cos. ut Prosper; & Cassiodorus in Chronico; itemque Jornandes docent. Horum autem Consulatus cohæret cum anno æræ vulgaris quadringentesimo. Ex Epiro profectum per Pannoniam, & Noricum iter habuisse Zosimus tradit lib. 5. apud Schonlebiū. An ex Epiro in Dalmatiam cisalpinam progressus fuerit, incertum est; certe illi post relictam Epirum prope ab Dalmatia circumveundum fuit. Cæterum iter Alarici, quod ex Epiro per Pannoniam & Noricum Zosimus descripsit, videtur non ad primum, sed ad secundum Alarici adventum in Italiam referendum esse. Alaricus itaque Illyrici, & Dalmatiæ provincias depopulatus; Italiam ingressus, cum Carniam, Venetiam, & alias regiones impune vastasset, apud Pollentiam in Liguria cum Romanis acie conflixit. De rebus Alarici, præsertim Italicis, auctores brevius, quam oportuerat, atque confusius scribunt; & fere inter se dissentiunt; veluti de prælio apud Pollentiam commisso, alii a Romanis, alii a Gothis victoriam stetitisse tradunt; sunt qui Stilichonem, sunt qui Saullum Romanis copiis in eo conflictu præfuisse censent: alii hanc pugnam in annum secundum, alii in annum tertium sæculi quinti conferunt; & cum plerique locum & diem certaminis adjiciant; aliqui utrumque vel alterum prætermittunt. Ut alios alii conciliem; semel atque iterum in Italia cum Gothis iusto prælio pugnam esse dixerim; primum quidem ad Pollentiam anno 402, ubi Alaricus a Stilichone cæsus, castrisque exutus debellari potuisset, nisi foecordia aut perfidia Stilichonis viam illi ad fugam reliquisset; deinde anno 403; & ipso Paschatis die, sed loco nobis incognito, cum Alaricus Saullum ducem exercitus Romani magna clade affecit. Nam post rem male gestam in Liguria Alaricus cum exercitum refecisset, copiis ac militibus, quibus Stilicho pepercerat, e fuga collectis, iterum provincias depopulari, Honorio formidini esse cepit. Quare Honorius, ut Alaricum ab Italia averteret, Gallias, & Hispanias eidem concessit, quod eas provincias barbaris jam illuc imminetibus expositas tueri se posse dissideret; id quod scriptum reliquit Jornandes, & Paulus Diaconus. Tum Stilicho utriusque militiæ Magister in omnem rei Romanæ turbandæ occasionem intentus; ut ex turbis Eucherio filio imperium quæreret, Alaricum concessas ab Honorio sedes petentem irritare constituit; ut aliquid hinc quoque turbam oriretur. Cum enim Visigothi Gallie Hispaniæque concessione lati Galliam peterent, Saullus copia-

rum ductor jussu Stilichonis, Alaricum nihil tale expectantem ipso Paschæ sacratissimo die adortus vel invitum e castris ad pugnam elicit. Alaricus cæso Saullo ac profligato, haud majorem, quam anno superiori acceperat, cladem Romanis intulit. Quo successu elatus, Gallicæ profectiohis consilio abjecto; injuriam ulcisci, & Romanis Italiam eripere decrevit. Honorius tum sibi, cum Italiæ metuens; cum barbaro Rege non solum pacem faciendam censuit, sed etiam clandestinum sedus adversus Arcadium fratrem iniit, Stilichone auctore; atque impulsore; qui cum ante aliquot annos Eutropii Eunuchi sibi perinsoletis instigatione ab Arcadio hostis declaratus esset; & Illyrico ubi bellum gerebat cum Alarico, totoque Orientis Imperio excedere coactus, ultionis cupidus, primum quidem Illyricum Orientale ab Arcadii dominatu ad Honorium transferre, deinde arma copiasque Visigothorum ad Honorium opprimendum convertere constituerat. In eo fœdere ad cæteras conditiones illud præcipue, ac diserte additum fuit, ut Alaricus quidem in Noricum ac Pannoniam reversus quam maximum posset e suis aliisque barbaris, qui eas regiones incolebant, exercitum conficeret, atque in Epirum transgressus, ibidem Romanas Occidentales copias expectaret, quibuscum Arcadio bellum inferret; Honorius vero ad copias Gothorum alendas commeatu, & stipendia suppeditaret. Ita quietus pacatusque ex Italia discessit Alaricus, & ingenti constato exercitu in Epirum se retulit; ubi eum Stilicho, alias ex aliis moras interponens, diutius detinuit. Regrediens in Epirum, si Dalmatiam ex itinere attigit, nemini, ut in regione amica, & fœderata, infestus fuit, & se suosque ab omni maleficio continuit.

& fœdere
cum Ho-
norio ini-
to

in Epiro
secessit

Interea cum Alaricus in Epiro diutius moratur, Radagaisus alter Gothorum princeps, quem cum Alarico ante quadriennium in Italiam venisse aliqui censent, alii verisimilius putant in Pannonia, & Norico relictum fuisse, ut Visigothis præfesset, qui regiones illas incolebant, anno 405. ducenta, sive ut alii scribunt, quadringenta barbarorum millia ad vastationem Italiæ deduxit. Jamque Romæ ex propinquo imminabat, cum Stilicho Hunnorum, & Alanorum copiis, quibus præerant Huldinus & Sarrus, auxilio accitis, prospere cum barbaris in Etruria conflixit, eosque in fugam averfos, & Fesulanis inclusos montibus ac fame domitos, sine ferro subegit. Ingens barbarorum multitudo cum in potestatem Romanorum venisset, partim cæsa est, partim vili admodum pretio venit. Exinde per annos fere tres in utroque Imperio a Gothicis irruptionibus, & cladibus quies atque otium fuit. Verum anno 408. post obitum Arcadii, Alaricus longioris, quam putabat, Epiroticæ moræ pertæsus, cum Visigothis iterum in Italiam transire constituit. Erant omnino itinera terrestria duo, quibus itineribus ex Epiro in Italiam traducere exercitum posset, unum per Dalmatas cisalpinos, alterum inter Savum montesque Dalmaticos per Dalmatiam transalpinam, sive antiquam Pannoniam, & Noricum. Utrum arripuerit, non constat; secundum Zosimo placet, Pannonicum nempe & Noricum, cui libenter assentior. Dalmaticam vero secus mare viam inisse arbitror, cum ante octo annos primum in Italiam venit; quamquam nullus dubito, quin tum etiam, cum Alaricus secundo in Italiam venit, decursionibus per equites,

Radagaisus in Etruria victus.

Secunda
Alarici
Italica
expeditio.

tes, seu pedites, quorum ingentes copias habebat, Dalmatiam nostram vastaverit. Ergo Alaricus prope jam aberat ab Italia, cum per legatos ab Honorio petere institit, ut pacta stipendia suis militibus persolveret, quos ipse Orientalis expeditionis causa in Epiro per plures annos aluerat, jussus ibidem praestolari Romanum exercitum, quocum suas copias adversus Arcadium conjungeret. Alarico morem gerendum censebat Honorius pacis studio, & instigatione Stilichonis, Senatu non repugnante quidem ob metum Stilichonis, sed invito tamen, cum eam non pacem, sed pacem servitutis esse judicaret. Postquam Honorius Stilichonem proditoris compertum interfici jussit, Alaricus vel stipendiis militaribus nondum acceptis, vel iis non contentus, iterum legatos ad Honorium misit; nihil cum impetrasset, jussit Ataulphum uxoris fratrem copias quam maximas posset ex Hunnis, & Gothis, qui Pannoniam incolebant, ad se perducere, quas tamen expectandas non censuit; sed Alpes Julias transgressus in Italiam infesto agmine contendit; & Romam cogitans, quacumque iter fecit, incensis passim ac direptis agris, oppidisque, ut quaedam calamitas pervadere videbatur, Romam ex improvviso adortus acri obsidione cinxit, Romanosque fame, & pestilentia vexatos ad extremum compulit, ut ingenti pecunia urbem ex obsidione redimerent. Tum per Romanos legatos actum est de pace stabili constituenda inter Honorium, & Alaricum. Sed cum Alaricus negaret aliter pacem fieri posse, nisi certa summa pecuniae quotannis, Dalmatia cum Norico, & Venetia, itemque Romanae militiae Praefectura sibi traderetur; Honorius vero haud tanti pacem sibi emendam esse censeret; Alaricus copiis, quas Ataulphus deduxerat, assumptis ad obsidionem urbis revertitur; quam dum vehementer oppugnat, Romanos vi, ac minis adegit, ut Priscum Attalum urbis Praefectum Imperatorem eligerent, qui Alaricum cum Ataulpho Duce Romanae militiae constituit; itemque Tertullum gentilem suum Consulem in annum proximum designavit. Alaricus cum Ataulpho exercitum adversus Honorium duxit, cum antea Priscus, auctore Alarico, Constantem cum exercitu haud ita magno ad subigendam Africam misisset, quem Heraclianus acie victum interfecit. De pace iterum per Legatos, re infecta, actum est. Interea ex Oriente Legiones sex Honorio subsidio missae a Ravennae obsidenda consilio Alaricum avocarunt. Hic cum rei Africanae male gestae culpam causamque in Attalum conjiceret, cum apud Ariminum Imperatoris insignibus exutum in ordinem coegit. Tum Alaricus pacis componendae causa propius Ravennam accessit; sed dum conditionibus ultrò citroque propositis de pace agitur, Sarus Hunnorum Dux, qui pro Romanis contra Radagysum decertaverat, cum tercentis suorum militum fortissimis supervenit, & Alaricum nihil tale metuentem adortus, omnia pacis consilia disjecit. Quamobrem Alaricus ira, & furore inflammatus Romam cum exercitu regreditur; urbem fame, & armis domitam expugnavit anno 410, vel anno superiori, ut Antonius Pagius, & alii censent, & militibus diripiendam dedit; jussit tamen a templis direptionem, & vim omnem a civibus, qui ad Basilicas confugerent, abstinere. Sexto post die urbe digressus Alaricus, Placidiaque sorore Imperatoris Ataulpho in matrimonium tradita,

Alaricus
Romam
expugnavit,
& diripuit.

post devastatam Campaniam Rhegium abiit, ut inde in Siciliam, atque Africam trajiceret. Sed paullo post morbo periit; cujus in locum Ataulphus substitutus, Romam denuo expilavit; & anno 412. pace facta cum Honorio in Galliam migravit; & ejus successores Gallia, & Hispania subacta Visigothorum regnum ibi statuerunt.

Jam vero satis constat ex testimonio Divi Hieronymi, Dalmatiam inter annos 77. & 97. quarti saeculi, cum ceteris Illyrici utriusque provinciae a Barbaris vastatam fuisse; atque inter ceteros barbaros depopulatores imperii, atque Illyrici, quos Hieronymus in epistola ad Heliodorum supra laudata nominatim percenset, primi sunt Gothi, quibus potissimum vastatio cladesque Dalmatiae attribui debet. Nam Hieronymus in Catalogo Scriptor. Ecclesiastic. Gothos nominavit, a quibus ait Stridonem patriam suam, urbem Dalmatiae, vel certe in confinio Dalmatiae positam, excisam esse; eosdem autem simul Stridonis eversores, simul Dalmatiae vastatores fuisse, non est cur dubitemus. Tempus autem, quo Gothi, & Stridonem diruerunt, & Dalmatiam vastarunt, intelligi potest ex epistola 26. Hieronymiana ad Pammachium, quam aliquot annis post suum in Palaestinam regressum scripsit: redierat autem in Orientem post obitum Damasi Pontificis, qui ex hac vita decessit exeunte anno 384. In hac epistola extrema meminit Paulliniani fratris, quem ab se jussu ait in patriam proficisci, ut aviti patrimonii a barbaris direpti reliquias colligeret. Nos, inquit, in ista provincia adificato monasterio, & diversorio prope exstructo, ne forte & modo Joseph & Maria in Bethleem veniens non inveniat hospitium, tantis de toto orbe confluentibus turbis obruimur Monachorum; ut nec captam opus deserere, nec supra vires ferre valeamus. Unde quia pene nobis illud de Evangelio contigit, ut futura turris non ante computaremus expensas, compulsi sumus fratrem Paullinianum ad patriam mittere, ut semirutas villulas, quae barbarorum effugerunt manus, & parentum communium census venderet, ne ceptum Sanctorum ministerium deserentes, risum maledicis, & amulis praebeamus. Itaque Paullinianus ex Oriente profectus est in Dalmatiam, vel eodem anno, quo Hieronymus has litteras ad Pammachium dedit, vel certe anno superiore. Jam inquirendus est annus datae ad Pammachium epistolae, quem ipse Hieronymus satis perspicue designat in Epitaphio Fabiolae ad Oceanum: Quarta aetatis circulus volvitur, ex quo ad Heliodorum Episcopum Nepotiani scribens Epitaphium, quidquid habere potui virum in illo tunc dolore consumpsi. Ante hoc ferme biennium Pammachio meo pro subita peregrinatione Paullinae brevem epistolam dedi! Quare post scriptum Nepotiani Epitaphium anni fere duo intercesserant, cum Hieronymus ad Pammachium de obitu Paullinae uxoris litteras consolatorias dedit. Fac autem, anno 396. scriptum fuerit Epitaphium Nepotiani, quod Tillemontius conjecit in annum sequentem, epistolam ad Pammachium referas oportet ad annum 398, scilicet biennio post; ex quo fit, ut Paullinianus vel hoc eodem anno, vel superiori e Palaestina discesserit. Sed cum Hieronymus in Apologia adversus Rufinum scripserit anno proximo post profectionem Romanam Rufini, cum secutos fuisse Paullinianum, & Eusebium; Rufinus autem Romam advenerit anno 397, cum Siricius adhuc ecclesiae praeerat; Paulliniani ex Orient-

Dalmatia
& Gothia
vastata.

Stridon
patria D.
Hieronymi
excisa.

Oriente discessum inciderit necesse est in annum 398. *Vincentius*, ait Hieronymus, *Paullinianus*, *Eusebius*; *Ruffinus presbyteri*, quorum *Vincentius* multo tempore ante eos Romam venit, *Paullinianus*, & *Eusebius* post annum vestra navigationis profecti sunt. *Ruffinus* (alius a *Ruffino Aquilejensi*) in caussa *Claudii* post biennium missus, omnes vel pro re familiari, vel pro periculo capitis alieni. Si ergo *Paullinianus* in Dalmatiam profectus est anno 398, multo ante acciderit oportet Gothorum in Dalmatiam irruptio, qui *Stridonem* urbem funditus everterunt. Nam *Paullinianus* eam ob causam ab Hieronymo missus est in patriam, ut hereditatis paternae, quod superaverat post Gothicam calamitatem, colligeret, fundosque, ac villas divenderet, & pecuniam inde confectam ad Monasterium *Bethleemiticum* exaedificandum, sumptusque in alimenta peregrinorum faciendos referret. Ante annum 398. Provincias Illyricas a Visigothis ter vastatas, ac direptas fuisse reperio; primum an. 377. cum contra *Valentem* rebellavit, quo tempore in *Nothicum* usque progressos esse; *Petovionis* antiquissimi oppidi exitium declarat; iterum anno 380, cum *Theodosio* graviter periculoseque egrotante, copiis bipartito divisus alii Orientale, alii Occidentale Illyricum devastarunt; deinde anno 393, cum Duce *Alarico* usque ad mare Adriaticum direptiones, cladesque barbaricas longe lateque protulerunt. Atque hinc anno potissimum illigandum censeo cum Dalmatica vastatione *Stridonensis* oppidi per Visigothos eversum excidium; quae causa fuit, ut Hieronymus *Paullinianum* fratrem quinquennio post in Dalmatiam e *Palæstina* proficisci juberet, ut *semitas villulas, quae barbarorum effugerant manus, & communium parentum census venderet*. Cæterum verisimile est, ante hunc annum Visigothos, cum proximas Illyrici provincias popularentur, aliquas in Dalmatiam decursiones fecisse; nec dubium est, quin iterum postea, & sæpius fortasse eorum excursionibus, incendiis, rapinis, ac caedibus infestata fuerit Dalmatia; sive cum *Alaricus* primum in Italiam invasit anno 400, sive cum *Radagaisus* immensam illam Barbarorum multitudinem populabundus trans Alpes deduxit anno 405; nec vero absimile est Dalmatiam *Alarici* in Italiam iterum irruentis anno 408 decursionibus expositam fuisse; & paulo post *Ataulpho* Hunnorum, & Gothorum copias ad exercitum *Alarici* augendum ducenti transitum præbuisse. Ac Dalmatiam quidem ea tempestate, sive a Visigothis, sive ab aliis barbaris populatam, vexatam, plurimis, maximisque cladibus affectam fuisse, satis dilucide confirmat Hieronymus, qui cum suos in *Sophoniam* commentarios sæculo quinto ineunte scriberet, barbaricarum calamitatum, & cladum testem appellat patriam suam, sive Dalmatiam: *iram quippe Domini etiam bruta sentiunt animalia, & vastatis urbibus, hominibusque interfectis, solitudinem & raritatem bestiarum quoque fieri & volatilium pisciumque, testis Illyricum est, testis Thracia, testis, in quo ortus sum, solum; ubi præter Cælum, & terram, & crescentes vepres, & condensa Sylvarum, cuncta perierunt*. Hactenus de Visigothis vastatoribus Illyrici, atque Dalmatiae; qui cum in Gallias, atque Hispanias transgressi sua ibi regna fundassent, nullum illis in posterum ullius rei cum Illyricis, & Dalmatis commercium fuit. Pars altera Gothorum, quos appellatos esse diximus Ostrogothos, sub Hunnorum dominio, suos

Per illyricum vastatum a Visigothis

Dalmatia vastata a Gothis depopulata

peculiares habuit Reges, ac pristinas apud paludem *Mæoticam* sedes retinuit; & cum per annos plures in castris Hunnorum stipendia fecisset, post interitum *Attilæ*, Hunnica servitute depulsa, provincias Illyricas incolere, suoque subigere dominio cepit; ac demum in Illyrico, & Dalmatia Italiaque latissime imperavit. Sed hæc alias, quippe cum ad posteriores ætates pertineant.

Post Gothos, seu Visigothos Hieronymus *Sarmatas* nominat, per quos itidem multum calamitatis Imperio, & Illyrico suis temporibus importatum fuisse affirmat. *Sarmatia* omnis in partes omnino duas vulgo dividitur; altera est *Sarmatia Asiatica*, quæ ab *Tanai* flumine usque ad *Scythiam* itidem Asiaticam producit; altera *Europæa*, quæ inter *Vistulam*, ac *Tanaim* fluvios ab Occasu in Ortum porrigitur, huiusque vocabulo subest quidquid amplissimis *Poloniæ*, & *Moschoviæ* finibus continetur. Hinc ad provincias Illyricas depopulandas gentes illæ prodierunt, quas Romani *Sarmatas*, Græci *Sauromatas* vocant. Ante quartum sæculum *Sarmatæ* alias *Mæsiæ*, alias *Thraciæ*, alias *Pannoniæ* vastantes, sæpe a Romanis repulsi sunt; eosque *Diocletianus* ingenti clade affecit, unde & *Sarmatici* titulum promeruit. *Constantinus Magnus* iterum ac sæpius cum *Sarmatis* prospere pugnavit; & in *Pannoniam* ac *Mæsiæ* effusos, interfecto eorum Rege *Raufimundo*, ultra *Danubium* compulit. Hinc nummus *Constantianus Sirmii* proculus, in cuius parte aversa incisa est *Victoria Sarmatica*, cum Epigraphe: *Sarmatia devicta*. Hinc etiam fortassis *Ludi Sarmatici*, in veteri quodam Calendario apud *Tillemontium* ad postremos dies *Novembris* adscripti. Anno circiter 334 *Sarmatæ*, cum a *Gerberico* Visigothorum Rege magnam cladem accepissent, viribus & copiis diminuti servos suos & mancipia, ut sibi auxilio essent, armare coacti sunt; qui devictis hostibus in *Dominos* arma convertunt. Eo servilibello tercentum mille *Sarmatæ*, patria expulsi, ad *Constantinum* confugunt, qui eos benigne acceptos, & Christianis sacris initiatos partim *Romanæ* militiæ adscripsit, partim varias in provincias distribuit. *Ammianus*, & Hieronymus servos illos dominorum expulsores *Limigantes* vocant. Anno 358 *Constantius* cum exercitu *Danubium* transivit, & *Sarmatas*, qui *Mæsiæ* ac *Pannoniam* cum *Quadis* expilaverant, qua vi, qua timore impulsi, ut pacem peterent, captivos redderent, obsides darent; & *Limigantibus* *Mæsiæ* ac *Daciæ* *Romanæ* infestis itidem cæsis ac domitis, *Sarmatas* exemptos dominio *Quadorum*, in quorum fidem ditionemque servili bello oppressi se contulerant, in patrias sedes restituit; ac *Zizaium* genere *Sarmatam* Regem illis attribuit. Cum *Theodosius* is, qui postea Imperator fuit, sub *Valentiniano* seniore *Mæsiæ* superioris præfecturam gereret, egregiam victoriam reportavit de *Sarmatis*, qui anno 374 provinciam illam invaserant, eosque ad pacem petendam compulsi. Cæterum paulo post in *Pannoniam* cum aliis transgressi, tantas strages ediderunt, ut annus proximus 375 propter calamitatem *Pannonicam* novis consulibus caruerit; proptereaque nominibus *Consulum* superioris anni signari solet. Post *consulatum* *Gratiani* III & *Equitii*. Quia, inquit Hieronymus in *Chronico*, superiore anno *Sarmatæ Pannoniam vastarunt, iidem Consules permansere*. *Pacatus* in *Panegyrico* auctor est *Theodosium* paul-

Sarmatæ vastatores Illyrici.

Pannoniæ ingenti clade afficiunt.

paullo ante, quam a Gratiano Augusti nomen, & insignia acciperet, trans Danubium in Sarmatia insignem de barbaris victoriam adeptum fuisset. Demum Sarmatæ anno 406 cum aliis barbaris, quos Stilicho in perniciem Imperii exciverrat, Gallias ingressi omnia late vastarunt. Quamvis autem Sarmatæ limite Danubiano perrupto, quem adversus barbaros oppidis, & præfidiis firmissimis citeriori ejus fluminis ripæ impositis, Romani ut munirent, curam omnem operamque adhibere consueverunt, identidem in provincias Illyricas prædabundi excurrerent; nunquam eos tamen in Dalmatiam penetrasse comperio. Ceterum e natione Sarmatica prodierunt, qui communi Slavorum nomine assumpto, cum sæpe Mæssiam, Pannoniam, ipsamque Dalmatiam depopulati essent; tandem septimo sæculo, stabile domicilium perpetuasque sedes in Dalmatia & finitimis regionibus permisso Imperatorum collocarunt.

Quadi, & Marcomanni ejusdem generis populi

Quados, & Marcomannos, quos Hieronymus, interjectis aliarum gentium vocabulis, disjunct, simul jungendos censo. Erant enim ejusdem linguæ & nationis germanicæ, erant locis finitimi, erant militarium expeditionum fere omnium societate conjuncti. Ad genus quod attinet, nemo illos non inter Germaniæ populos annumerat. Marcomanni, cum antea terras ad Rhenum & fontes Danubii incolerent, in Ortum progressi, Boiis expulsis, regionem illam occuparunt, quæ olim Boiohemum dicta est, nunc Bohemia dicitur; urbemque condiderunt Marobodu Regis nomine appellatam; quam Strabo *Regiam* Marobodu vocat. Quadi Marcomannis proximi ab regione Orientis & a Meridie, ad ripam Danubii sedes habebant usque ad Marum fluvium productas, ubi nunc est Moravia. *Juxta Hermunduros Narisci*, ait Tacitus Germ. capite 42, *ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt*. Utrosque bello petiit Domitianus, & ingentem ab utrisque cladem accepit. Marco Aurelio & L. Vero Imperatoribus, cum omnis propemodum barbaries in exitium Imperii Romani conspirasset, hujus conspirationis principes fuere Marcomanni cum Quadis, unde id bellum dictum est Marcomannicum; quod in magnum discrimen Romanam rem adduxit, & cum bellis Punicis comparari solet. Barbari quippe in Pannoniam & Noricum effusi omnia vastarunt. Cum his triennio conflixit M. Aurelius, ut ait Eutropius, eosque periculosissimo bello perdomuit. In eo Christiana legio, cum Romanus exercitus siti laboraret, fufus ad Deum precibus, e nubibus repente coactis, pluviam suis elicuit, fulmina in hostes excussit; quod Eusebius ad annum 174 refert. Marcomannis, & Quadis pax data est sub ea conditione, ut sedes suas a Danubio duodequadraginta stadia summovent. Idem M. Aurelius alteram de Marcomannis & Quadis victoriam retulit anno 179; utrisque veniam ac pacem dedit Commodus Aurelio in Imperium suffectus anno 180. Cum iisdem Aurelianus & Diocletianus prospere pugnarunt. Quarto autem sæculo post mortem Constantini, ut cæteri barbari, sic Marcomanni, & Quadi Pannoniam, Valeriam, aliasque Illyrici provincias prædando, vastandoque deformarunt. Marcellinus Dux Valeriæ munitionibus ultra citraque Danubium adversus Quadorum irruptiones construendis præesse jussus, Gabinium Quadorum Regem, qui fide publica accepta pacis constituendæ causa in ejus congressum, colloquiumque venerat, ex insidiis ador-

Pannonias

tus contra jus fasque interfecit. Ea res mirum, quantum barbaros exacerbavit; qui Marcomannis sociis assumptis, & Sarmatis auxilio adscitis Danubium trajiciunt, effusique in Pannoniam, omnia incendiis ac stragibus complent; ac parum abfuit, quin Flaviam Maximam, Constantii Imperatoris filiam, Creusam ab aliis appellatam, quæ in Galliam Gratiano nuptum deducebatur, prope Sirmium interciperent. Sed Messala Rector inferioris Pannoniæ in tempore adfuit, & hostium prope manibus ereptam Sirmium adduxit; idem Probo Præfecto Prætorio ad fugam abituque ex urbe spectanti persuasit, ut novis operibus, propugnaculis, ac præfidiis adversus barbaros urbem illam communiret. At Quadi Equitum Ducem militiæ Illyricæ, quem necis Gabinio illatæ auctorem præcipuum fuisse credebant, persecuti aggressique, duas legiones, quas ipse ducebat, acie victas conciderunt. Id accidit anno Christi 374. Nec vero deinceps desierunt Quadi, & Marcomanni excursionibus, & latrociniiis infestas habere provincias Illyricas, præsertim sibi finitimas Pannoniam, & Noricum, ante alias eorum direptionibus expositas, maximeque opportunas: an vero in Dalmatiam aliquando pervaserint, mihi non liquet. Et Marcomannos quidem anno 396. Fritigil Regina, postquam litteris ab Ambrosio Mediolanensi Episcopo, uti postulaverat, acceptis, quibus Christianæ institutionis capita continebantur, Christo nomen dedisset, suo exemplo, hortatuque ad Christi cultum traduxit; & eodem Ambrosio auctore, Regi conjugii persuasit, ut ipse quoque Christiana sacra susciperet, seque ac regnum in Romanorum fidem, ac potestatem traderet. Exinde Marcomanni fideles se obsequentesque Imperatoribus præbuerunt; neque eos in posterum aut Imperio Romano infestos, aut cum aliis barbaris ad provincias vastandas, societate conjunctos invenies. Quadi vero cum Vandalis aliisque Aquilonaribus populis, exeunte anno 407. Rhenum transgressi Gallias barbara colluvione inundarunt, & Provincias Illyrici magno terrore ac periculo exemerunt.

Et Noricum populatur.

Alani, quos Ptolemæus Alaunos vocat, alii sunt Europæi, alii Asiatici; utrique ad Sarmatiam pertinent, hi quidem Asiaticæ, illi vero Europææ Sarmatiæ finibus continentur. Asiatici ad radices Caucasi a Septentrione habitabant, ejus montis interjectu ab Iberis disjuncti; alias Romanis adversus Parthos, ac Persas operam navarunt, alias infesti Romanis Provincias Asiaticas excurrerunt populabundi magis, quam justimore belli. Asiaticis prætermis, quos longinquitas locorum ab infestandis provinciis Illyricis arcebat, pauca sunt, quæ de Alanis Europæis subjiciam. Hi supra Mæotidem paludem Tanain ab Occidente accolebant, erantque finitimi Rhoxolanis magis in Occasum vergentibus; nam utrosque conjunxit Plinius lib. iv. *max Alanis, & Rhoxolani*. Josephus lib. iv. de bello Judaico; eisdem Alanis in extrema Europa ad Tanain sedes adscribit: *Alanorum natio Scythæ sunt, juxta flumen Tanain, & Mæotim lacum habitantes*. Ad bellum Marcomannicum, quod gentes multitudine innumerabiles, immanitate barbaræ, conflaverant, suas & ipsi copias Alani contulerunt; & anno 243. Gordianum ad Persicum bellum proficiscentem, in Thracia tumultuario prælio adorti, non sine cæde repulerunt. Inter gentes barbaras, quas Ruffinus ad Imperium Orientis invadendum spe, & pretio solli-

Alani partim Europæi, partim Asiatici.

F cita-

Illyrici Sacri Tom. II.

in Galliam, deinde in Hispaniam; demum in Africam migraverunt.

Vandali
Gens G.
thit.

evitavit; Claudianus Alanos annumerat. Sed eosdem sibi conciliatos Arcadius militiæ Romanæ adscripsit. Idem Theodosio ad ripam Danubianam tuendam, & Honorio adversus Alaricum in bello Gothico stipendiis militaribus impertiti, operam sane utilem præbuerunt. Demum anno 406. cum alijs barbaris Rhenum transgressi in Gallias irruerunt; inde cum Vandalis primum anno 410. Hispaniam occuparunt; deinde anno 428. relicta Visigothis & Svevis Hispania, cum iisdem Vandalis traiecerunt in Africam, & cum in populi unius corpus ac nomen coaluissent, ibidem Vandalicum Regnum condiderunt.

Vandalis eadem est atque Gothis origo, si fides habenda sit Procopio, qui eos in numerum refert nationum Gothicarum lib. primobelli Vandal. *Gothica nationes plures & olim, & nunc; sed inter illas Gothi, Vandali, Visigothi, & Gepides; cum multitudine, tum dignitate facile præstant*. Inter quos autem communio generis fuit, iisdem & patriam communem fuisse oportet. Hanc scilicet populorum multitudinem effudit Scandinavia, quam Jornandes *officinam gentium, & velut vaginam nationum* eleganter appellat. Post Scandinaviam relictam, antiquissimas Vandalorum sedes fuisse tradunt ad oram maris Balthici, inter Albim & Vistulam; nec desunt, qui eos hujus regionis cultores non advenas, sed indigenas fuisse affirmant. Sunt etiam, qui Vandalorum originem non ad Gothos, neque ad Germanos, sed ad Sarmatas referendam censent, illosque a Venedis Sarmatica gente non esse distinguendos existimant. Alii vero eos a Venedis & Sarmatis ut lingua & moribus, sic etiam genere diversos esse contendunt. Regio illa, quam Vandali incolebant, dicta est Vandalia; cui tamen illustrius nomen fuit a Svevis, natione itidem Germanica latissime porrecta; a quibus etiam mare Balthicum, seu Codanus sinus; Svevici cognomen accepit. Idem dicti sunt *Vandali, Vindili, Vinili*; quod præmonet, ne quis gentium esse putet, quæ nominis est diversitas. Vandalos appellatos ferunt vel a Vanda Regina; vel a Vindulo eorum Rege; vel potius id vocabuli ortum habuit ex instituto gentis erraticæ, quæ postquam avitas sedes reliquit; nulli certo loco affixa, solum sæpe ver-tebat; & ex alijs in alia loca migrabat; nam Larius hanc hujus vocabuli vim esse docet, ut vagos errantesque populos significet. Marco Aurelio imperante, nomina cum dedissent in expeditionem Marcomannicam, quam contra Romanos conjunxerant potentissimi Reges, & conflaverant agitatæ nationes immanes & barbaræ, ac locis propemodum infinitis; Pannoniam cum Marcomannis occuparunt. Qua tempestate primum; ait Schönlebius, in Pannonia nomen Vandalorum audiri cœpit; inde Aquileisam usque urendo populandoque progressi cum essent, vix fieri potuisse arbitror, quin furor ille barbaricus in Dalmatiam pervaserit. Cum illis post triennium debellatum est anno 174; & barbaris ad internecionem celsis, Imperio, & Illyrico quies, & tranquillitas restituta: *Ingenti labore, ait Eutropius, & moderatione cum apud Carnuntum jugi triennio perseverasset (M. Aurelius) bellum Marcomannicum conficit; quod cum his Quadi, Vandali, Sarmatæ, Svevi, atque omnis barbaria commoverat; multa hominum millia interfecit, ac Pannoniis servitio liberatis, Romam rursus cum Commodio Antonino filio suo, quem jam Cæsarem fecerat, triumphavit*. Aurelianus post

Cum Marcomannis bellum sociale adversus Romanos condidit.

barbaros ter tribus præliis in Italia profligatos; trans Alpes bellum barbaricum prosecutus, duos Vandalorum Reges, Pannoniam vastantes vicit; iussisque ultra Danubium Vandalos reducere pacem dedit. Post interitum Aureliani anno 275. Vandali cum Francis & Burgundionibus propugnacula ad Rhenum adversus Barbaros opposita pertruperant; & Galliam ingressi oppida urbesque ad septuaginta diripuerunt. Biennio post M. Aurelius Probus Imperator cæsis prope quadraginta millibus barbarorum Galliam pacavit, novem eorum Regulos vestigales fecit, qui supplices ad Probi fidem, & clementiam confugerant. Anno circiter 280. Probus Vandalos cum alijs nationibus in Romanas provincias recepit, qui præscriptis finibus egressi multas Illyrici, & imperii regiones populabundi peragrarunt. Eos Probus variis præliis, & cladibus attritos delevit. Imperante autem Diocletiano Istrum transgressi Thraciæ fines invaserant, Duce Visomaro; sed cæsi fugatique regionem illam trans Danubium coloniis, ac præfidiis obsederunt, quæ nunc Moldavia dicitur. Anno autem 336. e Dacia pulsi cum essent a Visigothis, supplices ad Constantium vetere, ut ab eo sedes agrosque in Pannonia impetrarent. Pannoniam exinde annos amplius sexaginta pacati, quietique incoluerunt; Romanisque fidelem in bellis operam navarunt. Sed anno sexto quinti sæculi Stilicho Vandalos, unde ipse oriundus erat, tum e Pannonia, tum ex alijs trans Danubium regionibus, quas adhuc retinebant cum Svevis, Alanis, aliisque barbaris evocatos in Galliam immisit, ut sæpe diximus. Inde cum Svevis, Alanisque Pyrenæum transgressi, transferunt in Hispaniam anno 410. Eisdem Bonifacius Dux bellicis laudibus clarus, idemque Africæ Præfectus, cum apud Valentianum III. in suspicionem regni appetendi adductus ab eo descivit, ex Hispania in Africam exivit anno 428. Itaque Duce Genserico cum Alanis in Africam delati, capta Carthagine, universam regionem Imperio Vandalico subjecerunt. Regnatum est a Vandalis in Africa annos fere centum. Justinianus Imperator an. 534, recepta de Vandalis Africa, Vandalicum Regnum penitus extinxit.

Regnum
Vandalicum in
Africa.

Hunni gens Scythica immanis ac fera, veteribus ante Ammianum Marcellinum historicis fere ignota, anno 376. veluti e latebris emergere, avitisque sedibus relictis, quas ad eam diem prope Caucasum trans Paludem Maoticam incolerat, trajectoque Bosphoro Cimmerico erumpere in Orbis Romani Christianique exitium cœperunt. Cum Alanos finitimos sub potestate rede-gissent, eodem impetu, Balamiro Duce, in Ostrogotos incumbunt; quos multiplici clade attritos sibi suæque imperio subijciunt. Horum calamitate perterriti Visigothi ad Valentem confugiunt, qui patria profugos benigne accepit, eisdemque in Thracia, ac Mæsia inferiori sedes, & agros assignavit. Hunnos sub Theodosio Istrum transgressos vastasse Pannoniam, ac deinde cum Gothis, & Alanis in bello adversus Maximum, Theodosio stipendia fecisse invenio; sed postea, vel e Romano exercitu fuga dilapsos, vel ad partes Maximi transgressos reperio. Sub Arcadio ingens Hunnorum multitudo, auctore & impulsore Ruffino, in Syriam ac Palæstinam effusa regiones illas incurfando, diruendo oppida, abigendoque armentorum atque hominum prædam, omnia vastando, urendo, credendo, strages immensas ediderunt,

Hunni genere Scythici.

Pannonia vastata.

runt, quas deplorat Hieronymus in Epitaphio Nepotiani. *Eccē tibi anno præterito (idest 394, vel 396.) ex ultimis Caucasii rupibus immissi in nos non jam Arabia, sed Septentrionis Lupi, tantas brevi provincias percurrerunt. Quot monasteria capta? quanta fluviorum aqua humano cruore mutata sunt? Obsessa Antiochia, & urbes reliquæ, quas Halys, Cydnus, Orontes, Euphratesque præterfluunt: tracti greges captivorum: Arabia, Phœnicia, Palestina, Egyptus timore captivæ. Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, ferrea vox, omnia pœnarum percurrere nomina possum. Neque enim historiam proposui scribere, sed nostras breviter flere miseras.* Idem Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ ad Oceanum de Hunnorum in Orientem irruptione: *Ecce subito discurrentibus nunciis Oriens totus intremuit, ab ultima Maotide inter glaciale Tanain, & Massagetarum immensos populos, ubi Caucasii rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent erupisse Hunnorum examina, quæ pernicibus equis huc illucque volitantia, cædis pariter ac terroris cuncta complerent. Aberat tunc Romanus exercitus, & bellis civilibus in Italia tenebatur.* Anno siquidem 394. Theodosius copias Orientales adversus Eugenium in Italiam deduxerat; quas Stilicho, biennio post cum in Macedoniam contra Gothos transvexisset, iussus est ab Arcadio Constantinopolim remittere. Anno 404. Honorius Augustus in suis ad Arcadium litteris pro restituendo in sedem Constantinopolitanam Joanne Chrysostomo, vehementer se dolere ait cladem exitiumque Illyrici; idque summo ac præpotenti Deo injurias sanctissimo viro illatas, & gravissima flagitia, ac sacrilegia in illa urbe perpetrata ulciscenti attribuendum esse sine ulla dubitatione affirmat. Tillemontius Hunnos fuisse existimat, a quibus per id temporis Illyricum Orientale devastatum fuerit; nam Philostorgius auctor est lib. xi., Scythiam Europæam ac Thraciam Arcadio imperante ab Hunnis depopulatam esse. Nihil autem verisimilius est, quam e Thracia in Mæsiam, Macedoniam, & Græciam effusos, his quoque provinciis cladem ac vastitatem intulisse. De Hunnis deinceps sæpius suis locis, ac temporibus; qui quidem in hanc historiam, sic tamquam in scenam, identidem ad perniciem Illyrici præsertim Occidentalis prodibunt.

Barbaricis illis populis Imperii, atque Illyri-

ci vastatoribus, quos nominatim enumerat Hieronymus in Epitaphio Nepotiani, adde alias gentes hic prætermittas, & cum illis permistas, veluti Gepides, Herulos, Burgundiones, & alios; a quibus Gallias occupatas esse dolenter queritur in epistola xi. de Monogamia ad Gerontiam, sive Agerochiam Viduam: *Quidquid inter Alpes, & Pyrenæum est, quod Oceano, & Rheno includitur, Quadus, Vandalus, Sarmata, Alani, Gepides, Heruli, Saxones, Burgundiones, Alemanni (o lugenda Respublica) hostes Pannonii (quos barbari scilicet vi adhibita ad defectionem compulerant,) vastarunt;* quibus Svevos adjicias velim. Horum autem in Galliam irruptionem Prosper in Chronico adscripsit ad diem extremum anni 406. Quæ post Hieronymum consecuta sunt tempora, aliam atque aliam barbarorum copiam in exitium imperii atque Illyrici effundere nunquam desierunt, de quibus deinceps dicturi sumus. Sed Hieronymus barbaris illis nationibus, quas nominavit, acceptum refert quidquid, dum ipse vivebat, calamitatum ac malorum Romanus orbis pertulerat; quæ quidem, quam multa, & gravia, quam luctuosa, & exitialia fuerint, præsertim Illyrico, & Dalmatiæ, Hieronymiana scripta, plena identidem quærelarum, & lamentationum declarant. In epistola supra laudata ad Gerontiam, quæ scripta est anno circiter 408, cum Romæ jam ab Alarico obsidio, & exitium imminerebat: *Olim a mari Pontico, inquit, usque ad Alpes Julias non erant nostra, quæ nostra sunt; & per annos triginta, fracto Danubii limite in mediis Romani Imperii regionibus pugnabatur. Aruerunt vetustate lacrymæ. Præter paucos senes, omnes in captivitate & obsidione generati non desiderabant, quam non noverant, libertatem.* Scholiastes & interpres Hieronymianus hunc locum depravatum existimat, eique correctionem adhibendam censet: *Olim &c. non sunt nostra, quæ nostra sunt; & illa: pugnabatur, desiderabant, noverant, ad tempus præsens revocanda esse docet.* Item in Commentariis ad Oseam cap. 4. *Hoc qui non credit accidisse populo Israeli, cernat Illyricum, cernat Thraciam, Macedoniam, atque Pannonias, omnemque terram, quæ a Propontide, & Bosphoro, usque ad Alpes Julias tenditur; & probabit cum hominibus & animantia cuncta deficere, quæ in usus hominum a Creatore prius alebantur.*

Alii barbari vastatores Illyrici.

Illyricum Orientale devastant.

HESYCHIUS III.

EPISCOPUS SALONITANUS XXX.

Hesychius
III. Salo-
nitanus
Episcopi

Catalogi
Romani
mendum
Chrono-
logicum
corrigitur

Joanni IV. rebus exempto suffectus est in regimen ecclesiae Salonitanae Hesychius, tertius hoc nomine, vir summa doctrina inclutus, eximiaque sanctitate. Hunc praetermittunt Catalogi Acutheanus, Ponzonianus, itemque Chronicon Pontificale; sed Joanni proxime subiiciunt Romanus; & Salonitanus; in eo maxime erravit Salonitanus, quod Hesychium eundem semel atque iterum series Pontificiae intexuit. Hujus initium refert Catalogus Romanus ad priores annos saeculi quinti; & sane cum his temporibus optime cohaeret Episcopatus Hesychii; quippe cum Synchronos sive aequalis fuerit Zosimo Romano Pontifici, & Augustino, ut litterae utriusque ad Hesychium perspicue demonstrant. Idem Catalogus Pontificatum Salonitanum Hesychii triginta annorum spatio definivit; & usque ad annum quadragessimum quinti saeculi perduxit; sed intra pauciores annos vitam & Episcopatum Hesychii contrahere, atque a rationibus Chronologicis hujus Catalogi hoc loco dissentire cogit me auctoritas Augustini, qui lib. xx. cap. 5. de Civitate Dei Hesychium jam vita functum esse significat, id est annis initium duodecim ante annum quadragessimum quinti saeculi, quippe illum *beata memoria virum appellat*; quae quidem loquendi formula uti solemus, cum in eorum mentionem incidimus, qui ex hac ad vitam immortalem translati, gratiam sui nobis jucundamque memoriam reliquerunt: *Quod facere, inquit, utrumque tibi in quadam epistola, quam rescripsi ad beata memoria virum Hesychium Salonitanae urbis Episcopum, cujus epistolae titulus est: de fine saeculi*. Augustinus post urbem captam ab Rege Gothorum Alarico aggressus est ad scribendos libros de Civitate Dei, id est post annum nonum vel decimum quinti saeculi; nam Romae expugnatae direptaeque a Gothis epocham alteratri anno scriptores affigunt. Sed cum multae & graves identidem occupationes aliae ex aliis incidere, quae alio; atque alio, Augustini cogitationem operamque avocabant; grande illud & praeclarum opus saepe intermittere necesse habuit, neque absolvere antea potuit; quam ad extremos vitae annos pervenisset. Id ex ipsomet Augustino cognosci licet lib. 2. Retract. cap. 43. Interea Roma; Gothorum irruptione, agentium sub Rege Alarico; atque impetu magna cladi versa est; cujus eversionem Deorum falsorum multorumque cultores, quos usitato nomine Paganos vocamus, in Christianam religionem referre conantes, solito acerbius & amarius Deum verum blasphemare ceperunt. Unde ego exardescens zelo domus Dei, adversus eorum blasphemias vel errores, libros de Civitate Dei scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit; eo quod alia multa intercurrerent; quae differre non oporteret; & me prius ad solvendum occupabant. Hoc autem de Civitate Dei grande opus tandem viginti duobus libris est terminatum. A Consulatu Manlii Theodori, qui anno 399. cum Eutropio Consul fuit, annus erat fere tricesimus, id est quinti saeculi circiter 28, cum Augustinus duodevigesimo libro finem imposuit; id enim capite

hujus libri postremo ipse testatum reliquit. Itaque duos, qui proxime sequuntur, libros decimum nonum & vigesimum, vel exeunte anno 28; vel ineunte 29. hujus saeculi absolvit; anno enim 430. ex hac vita migravit v. Kal. Septembris aetatis 76, Episcopatus 36, post conversionem 43; quo tempore Vandali Hipponem tertium jam mensem obsidebant, ut scripsit in ejus vita Possidius. Fac igitur librum vigesimum, in quo mentionem intexuit Hesychii *beata memoria viri* consecrerit intra finem anni 428, vel sub initium sequentis; vita & Pontificatus Hesychii ad hoc usque tempus perducere potest; ultra non potest. Itaque ex annis illis triginta, quos Catalogus Romanus Hesychio attribuit, annos circiter duodecim detrahi oportet; ejusque ex hac vita discessus copulari potest cum anno 428.

Porro Catalogus Romanus quemadmodum finem, sic etiam initium Pontificatus Hesychiani serius, quam oportebat, constituit. Nam ille quidem initium affixit anno decimo quinti saeculi, sed retrahendum esse ad quintum ejusdem saeculi annum perspicue declarat epistola 183. Joannis Chrysostomi ad *Hesychium Episcopum Salonensem scripta*, quae ab anno sexto hujus saeculi dimoveri nequit. Hesychius quidquid potuit studii, operaeque ad sublevandam Orientis ecclesiam intestinis discordiis laborantem, atque ad Joannem in sedem Constantinopolitanae restituendum pro sua parte contulerat; id quod in suis ad eum litteris ipsemet Joannes testatur. Is semel, atque iterum ejectus est in exilium, primum anno 403, sed tunc ad sedem Pontificalem recuperandam neque Hesychii, neque aliorum opera indiguit; nam sub ejus discessum ingenti populi exorta seditione, ac terrae motu horribili facto, territus Arcadius paucis post diebus illum revocari jussit. Deinde anno insequenti, quod constantius, ac liberius, quam improbi homines ferre possent, in vitia, & corruptelas illorum temporum pro concione inveheretur, dampnatus iterum, in exilium deportatur mense Junio; unde nunquam postea Constantinopolim rediit. Sed triennio post laboribus, ærumnisque confectus & vita decessit anno 407, postridie Idus Septembris. Cum igitur, secundo in exilium pulsus esset Chrysostomus, tum vero potissimum totus fere Occidens, auctore ac duce Innocentio Romano Pontifice, ad ejus innocentiam defendendam conspiravit. Ut plurimum aliorum, sic Hesychii Salonitani Episcopi erga Joannem Chrysostomum eximia voluntas, & singulare studium extitit; qui nihil officii operaeque, quod ei praestare posset, ab se desiderari passus est. Quare Joannes anno 406. dum Cucusi in Armenia exsularet, quemadmodum ad Venerium Mediolanensem, Chromatium Aquilejensem aliosque Episcopos, sic etiam ad Hesychium litteras dedit plenas officii & humanitatis; quibus eum rogat, ut ne cesset ecclesiae Orientis ingenti tempestate jactatis opitulari; & ejus praeclaram operam sibi atque illis navatam studiumque insigne commendat. Hinc autem efficitur regimen ecclesiae Salonitanae ab He-

Hesychii
obitus
conjecti
potest in
annum
428.

Alterum
Chrono-
logicum
mendum
Catalogi
Romani
corrigitur

Hesychio susceptum fuisse ante annum sextum quinti sæculi, quo quidem anno Joannes ad eum scripsit grato animo commemorans, quæ ad levamen auxiliumque ecclesiarum Orientis jam ille ultro præstiterat. Ne vero longius abeam a calculis Chronologicis Catalogi Romani, initium Pontificatus Hesychiani revocandum censeo ad annum superiorem, idest quintum hujus sæculi; ultra enim differri non potest; nisi forte existimes Joannis ad Hesychium epistolam rejiciendam esse in annum 407; quam tamen anno superiore Cucusi scriptam, cum aliis ad alios Occidentis Episcopos litteris, ibidem & eodem anno datis, scriptores fere omnes affirmant. Ita fit, ut Hesychius Pontificatum Salonitanum inierit anno 405, gesserit annos tres ac viginti, & moriens deposuerit anno 428. Cæterum in Catalogo Romano cum scriptum sit Hesychium præfuisse inter annos 410, & 440, hujusmodi loquendi ratio cum nostris Chronologicis rationibus componi potest. Quamvis enim ejus Pontificatum inter duos illos annos interjiciat, ut certe interjectus fuit, neutri tamen vel ejus initium, vel ejus finem sic illigavit, ut ab altero quidem exordium coeperit; in alterum vero desierit. Quapropter salva ejusdem Catalogi auctoritate, integrum nobis est Hesychiani Pontificatus tum initium ab anno decimo ad quintum, tum exitum ab anno quadragesimo ad duodetrigesimum quinti sæculi annum retrahere.

Illustres
Synonymi
in nostro
aliquo
tempore.
Hesychius
discipulus
Hilarionis
mij.

Plures olim, præsertim quinto sæculo, quibus nomen Hesychii fuit, vel sanctitate vel doctrina floruisse accepimus, qui a nostro interno sci ac distingui facile possunt. Hesychium nostrum paullo antecessit ætate Hesychius B. Hilarionis discipulus, ejusdemque itinerum ac peregrinationum comes; quem Hilarion cum in primis carum habuerit, testamento hæredem fecit, omnes divitias suas ei derelinquens, ut scribit Hieronymus, *Evangelium* scilicet, & *tunicam sacceam*, *cucullum*, & *palliolum*, Is Magistri corpus ex insula Cypri, in qua haud miraculis, quam sanctitate illustrior ad superos migravit anno 371, in Palæstinam transtulit, & apud Majomam in cœnobio, quod ipse condiderat, pie honorificeque condidit, atque ibidem in eo frequentissimo Monachorum cœtu, e præceptis atque institutis Hilarionis, reliquam vitam omnibus sanctimoniam notis insignem exegit. Hujus Hesychii nomen in Martyrologio Romano ad diem tertium Octobris Baronius adscripsit. Hunc Sozomenus lib. vi. cap. 32. inter illustres Monachos Palæstinæ cum Epiphania annumerat; *Ex eorum numero fuere Hesychius Hilarionis sodalis, & Epiphanius, qui postea Salamina, quæ est urbs Cypri, fuit Episcopus. At Hesychius eo ipso loco, quo Magister ejus, vitam egit Monasticam.* Ac mihi venerat in mentem suspicari Hesychium eundem fuisse Salonitanum Episcopum, qui antea fuerat discipulus Hilarionis, & Monachus in Palæstina. Susplicandi causam præbuerant Hispanienses Chronologi, qui cum Hesychium nobis subripuissent, eum e Monacho Palæstino, ac discipulo Hilarionis, primum Archidiaconum, deinde Archiepiscopum Toletanum fecerunt. Sed si animum attenderis, facile videas alterum ab altero longe diversum esse. Hesychius Palæstinus haud paucis annis ante imperium Juliani in disciplinam Hilarionis se tradiderat. Cum enim Julianus rerum potiretur, Gazenses, ut scripsit Hieronymus in vita Hilarionis, *precibus ad Imperatorem datis, Hilarionis, & Hesychii mortem* Myrici Sacri Tom. II.

impetraverant, amboque ut quærentur toto orbe scriptum erat. Anno igitur 362. cum Julianus ecclesiam persequeretur, Hesychius annos habuerit oportet amplius triginta; tum quippe cæteros discipulos, ut familiaritate & gratia apud Magistrum, sic etiam antiquitate antecederet; & quod Hilarion in oppugnandis Ethnicorum superstitionibus Hesychio adjutore atque administro potissimum uteretur, idcirco Gazensium odium, atque indignatio ad necem æque discipulo, ac magistro consciscendam conspiraverat. Si autem Palæstinus idem fuit ac Salonitanus Hesychius, qui anno, ut diximus 405. Episcopatum iniecit; annum ætatis fere octogesimum ageret, cum factus est Episcopus, vitamque ultra centesimum perduxerit necesse est; quod sane non est credibile. Præterea Hesychius Palæstinus post obitum Hilarionis, vitæ monasticæ, quod superfluit, in monasterio Majomæ traduxit, ut Sozomenus tradit; ibique extremum diem obiisse colligitur ex Martyrologio Romano, in quod dies natalis, ac festus Hesychii Palæstinæ adscribitur: neutrum autem congruit cum Hesychio Salonitano Episcopo, qui apud Salonas & vixit, & mortuus est.

Hesychius
Presbyter
Ecclesiæ
Hieroso-
lym.

Æqualis fuit Hesychio Episcopo Salonæ Hesychius Presbyter ecclesiæ Hierosolymitanæ, cui summa necessitudo fuit, & familiaritas cum Euthymio sanctissimo Archimandrita, ut testatur Cyrillus monachus in ejusdem Euthymii vita, cujusque honorificam mentionem fecit Theophanes Chronographus; subiicitque anno sexto Theodosii junioris, idest anno Christi 412. *Hoc eodem anno Hesychius Hierosolymitanus Presbyter litterarum doctrina florebat.* Is plura ingenii sui, & eruditionis sacræ monumenta posteris reliquit. Tres orationes, unam de S. Thoma, sive ut alii censent, de S. Andrea, alteram de S. Jacobo fratre Domini, tertiam de Resurrectione Christi, quam Combefisius inseruit Tomo I. Auctarii Bibliothecæ Patrum Græcæ ac Latinæ; eamque non Gregorio Nysseno, cui olim attribui solebat, sed huic Hesychio adscribendam esse contendit. Idem Hesychius Historiam ecclesiasticam conscripsisse dicitur, cujus fragmentum de Theodoro Mopsuesteno recitatum est collatione V. Concili V. Oecumenici. His addas licet Epitomen *Evangelicæ consonantiæ*, quam Hesychii Hierosolymorum Presbyteri opus esse censuit Cotelarius; eamque edidit Tomo III. monumentorum Ecclesiæ Græcæ. De commentariis in Leviticum, quibus inscriptum est nomen Hesychii, aliqua videtur esse posse controversia, cum non desuerint, qui eos Hesychio nostro adjudicaverint.

Hesychius
III. ad
quem Epi-
scopi
Chryso-
st.

Sub initium ejusdem quinti sæculi fuit quidam Hesychius, clarus in primis ac nobilis, ad quem extant quatuor Joannis Chrysostomi epistolæ Cucusi scriptæ anno primo postremi exilii, idest Christi 404, ex quibus intelligi potest, quanti eum faceret Joannes, quantoque opere eum coleret ac diligeret; & quam miro desiderio eum visendi, aut ejus litteris fruendi teneretur. Hunc nullo quidem ordinis ecclesiastici caractere insignitum fuisse, sed generis nobilitate, opibus & honoribus in republica floruisse indicare videntur verba illi epistolæ 198: *propterea namque priores ad nobilitatem suam litteras misimus, ut ne hoc quidem persugium relinquatur.* Quod quidem Nobilitatis vocabulum veteres adhibere non solebant in compellendis, ornandisque ecclesiasticis viris; sed aliis honorificis titulis ute-

bantur, quos illis ad declarandam sanctitatem Hierarchici ordinis, atque muneris, antiquitas & consuetudo ecclesiastica decreverat; quamquam eundem idem Chrysostomus in eadem extrema epistola non modo appellat *nobilissimum*, sed etiam *reverendum*, quæ posterior appellatio sacris ac religiosis hominibus tribui solet. Si hunc Hefychium omni ecclesiastica dignitate, & functione privandum, & in ordinem cogendum censeas, laicorum illustrium virorum, qui civilibus magistratibus gerendis, muneribusque obeundis, suam reipublicæ operam navarunt, haud male conjeceris eum fuisse illum ipsum, qui anno 435 Proconsul Achajæ fuit, ut lex Codicis Theodosiani data vi. Kal. Februarii Theodosio IV. Valentiniano IV. Augg. Coss. perferri iussa ad Hefychium Proconsulem Achajæ, declarat.

Hefychius
Episcopus
Oparien-
sis.

Eadem ætas, ut cæteros prætermittam, alium Hefychium protulit Episcopum Opariensem in Helleponto, quem cum Syncretio metropolita Trajanopolis in Thracia, & Palladio Helenopolitano Episcopo in Bithynia, Joannes Chrysostomus anno 400 in Asiam misit, ut de jactis in Antoninum Episcopum Ephesi criminibus quæstionem haberent, ac testibus diligenter interrogatis, causaque rite cognita, ferrent pro veritate sententiam: sed Hefychius quod impensius faveret Antonino, quam ut in eum inquirendi partes assumere vellet, usus excusatione valetudinis, id munus sibi molestum, odiosum amico subterfugit. Hæc narrat Palladius in dialogo de vita Sancti Joannis Chrysostomi, quem aliqui a Palladio Helenopolitano Episcopo, qui scripsit Historiam Lausiacam, distinguendum esse existimant. Etate posterior fuit Hefychius Episcopus Hierosolymorum, ad quem Sanctus Gregorius Magnus scripsit epistolam quadragesimam libri septimi. Itemque Hefychius ille Presbyter Constantinopolitanus, cujus meminit Photius in Bibliotheca, eumque libros quatuor in serpentem æneum scripsisse testatur. In martyrologio Hieronymiano, in quo plures martyres, quibus *Esicii*, vel *Isicii* nomen est, reperies, Hefychium nostrum frustra quæsieris; si enim Hieronymus auctor fuit hujus martyrologii, is aliquot annis ante obitum Hefychii Salonitani e vita decessit; præterquamquod Hefychium nostrum inter martyres numerare non ausim; cum nihil veterum Tabularum extet, unde aliqua de illius martyrio conjectura fieri possit. Martyrologium Romanum octo ipsos exhibet Hefychios variis diebus adscriptos, martyres fere omnes, excepto uno monacho Palæstino, ac discipulo Hilarionis; quibus præter nomen, nihil est cum nostro comune; eosque cum martyris titulus, tum diversitas locorum ac temporum ab Hefychio Salonitano satis perspicue distinguit.

Quidquid de Hefychio dicturi sumus in capita omnino tria distribuimus; primum de repetundis instituenda nobis lis est cum Hispaniensibus Historicis, sive Chronologis, qui Hefychium ecclesiæ Salonitane subreptum in Fastos Episcopales ecclesiæ Toletane intulerunt; deinde quæ gessit in Episcopatu describenda; demum ejus opera perconsuenda erunt, & quæ illius germana sunt, a dubiis vel adscriptitiis secernenda.

CAPUT I.

Hefychius Ecclesiæ Salonitane, cui subreptus fuerat, restituitur.

DE actis primi, & alterius Hefychii Salonensium Antistitem dolo malo translatis ad Hefychium Carteræ in Hispania Episcopum, unum e septem illis, quos Petrus, Paulusque Principes Apostolorum ad Hispanos Christianis præceptis, ac mysteriis imbuendos ex urbe miserunt, vehemens nobis opinio fuit, quam nec leves conjecturæ, & mala fides quorundam scriptorum Hispaniensium aliunde cognita planeque perspecta injeceant. Sed quod tum suspicari nos cogebant indicia quædam non prorsus levia, aut respuenda; id penitus investigare, certa que ratione assequi non licuit, propterea quod nulla nobis monumenta, nulla veterum auctoritas supererit, quæ aut lumen ad veritatem inquirendam præferret, aut non obscuris vestigiis ad ipsa cubilia fraudis perduceret. Quare tum quidem non rationibus, & argumentis, sed suspicionibus tantummodo, & conjecturis cum illis plagiariis rem agi oportuit; nunc autem cum agitur de Hefychio Episcopo Salonitano quinti sæculi, res est non in opinione dubia, sed adeo certa, explorata, & perspicua, ut manibus propemodum fures manifestarios tenere videamur. Primum igitur ea transcribam, quæ de surreptitio illo Hefychio Toletano Archiepiscopo Hispanienses Chronologi falso tradiderunt; deinde illum non Toletanum, sed Salonitanum Episcopum fuisse argumentis, ac testibus convincam necessariis.

In Hefychio primo atque altero Salonitano Episcopo dubia visa est;

In septimo perspicue apparet mala fides Hispaniensium Chronologorum.

§. I.

De commentitio Episcopatu Toletano Hefychii.

SÆculo decimo sexto ad exitum vergente, homines nescio qui male feriat, otio ingenioque abutentes, inde usque ab antiquissimis temporibus accersierunt, sive ab inferis excitarunt Auctores quosdam præclaros inprimis ac nobiles, ut pro sua quique parte ad conficiendos, & illustrandos Annales Hispaniæ operam studiumque conferrent, seu potius nomen suum hisce annalibus præfigendum commodarent; de quibus larvatis scriptoribus satis multa dicta sunt in Actis utriusque Hefychii, qui sæculo secundo Ecclesiæ Salonitanam administrarunt. Ex illis duos proferam, qui Hefychium e Salonitano ad Toletanum Episcopatum transtulerunt, Flavium Lucium Dextrum, cui perinsigne testimonium nobilitatis, doctrinæ, virtutis tribuit Hieronymus in Catalogo Script. Eccl. & Julianum Archipresbyterum Ecclesiæ Toletanæ, quem sæculo duodecimo floruisse dicunt. His subjiciam explicationes, & animadversiones recentium scriptorum Hispaniensium, qui vel illos suis notis illustrarunt, vel ab illis acceperunt fere omnia, e quibus fastos Ecclesiæ Hispaniensis contexerent.

Chronici Hispaniensium antiquis, & illustribus scriptoribus falso superposita.

Flavius Dexter in Chronico ad An. Christi 428.

Fatadio Pontifici Toletano successit Isicius Monachus Palæstinus: qui Sedulium amicum suum, & Oretanum Episcopum, prædicationis gratia Toleti detinet: qui dono Dei in Poesi, oratoriaque præclarus, multos libros composuit.

Ani-

Animadversio Francisci Bivarii.

Extat Isicii Pontificis memoria in Catalogo Toletanorum Presulum. Hinc habemus Sedulium Oretanum in Hispania fuisse Episcopum: quod tamen non tollit ortum fuisse in Hibernia, ut multi credunt; cum & ipse Isicius Toletanus Episcopus Palaestinus fuerit Monachus. Sed utrum duo Sedulii olim in Poesi floruerint, non unus, non est hujus loci disputare.

Idem Dexter ad an. Christi 429.

Isicius successorem habet Majorianum, qui quidem interfuit Concilio Africano Teleptensi.

Animadversio Francisci Bivarii.

Id quoque habetur in Catalogo Toletanorum Presulum, ubi tamen Majorianus cum Martino confunditur, qui quidem diversi omnino sunt, cum Martinus antecesserit in sede eadem Olympium II. Fatadium, & Isicius; Majorianus vero Isicio successerit. In eodem errore versatur Codex Dextri Casaraugustanus, simili correctione dignus.

Julianus Archipresbyter Toletanus in Chronico ad annum 414. num. 204.

Isichius Archidiaconus Toletanus regit ecclesiam Toletanam, inventis corporibus Sanctorum Martyrum Justi, & Pastoris. Nam Asturius post reintegrationem Episcopi jam intermissi, Complutensis I., nunquam deseruit corpora a se divinitus inventa.

Idem paullo post num. 207.

Asturio Serrano defuncto in sede Toletana Isichius succedit, qui prius fuerat Archidiaconus ejusdem ecclesiae.

Ex his, & cæteris in eadem falsorum codicum officina procusis Annalibus, Joannes Tamayus de Salazar Martyrologium Hispaniense confecit, in quo ad diem tertium Octobris Hesychii Episcopi Toletani nomen adscripsit ornatum hoc elogio: Toleti S. Esichii discipuli S. Hilarionis, qui cum apud magnum aliquot annos insumpsisset, in Hispaniam venit, Toletique consedit, ubi a Sancto Asturio Serrano Archidiaconus ecclesiae factus, in inventionem sacrorum pignorum Justi, & Pastoris Martyrum Complutensium manum apposuit, tandem Toletanus Episcopus ordinatus, clarus virtutibus obdormivit in Domino.

Animadversiones ejusdem Joannis Tamay.

Sanctus Esichius Confessor Toletanus: Eum ipsum fuisse ac discipulum magni Hilarionis, de quo hac die Martyrologium Romanum Baronii lit. e fol. 615. his verbis: In Palaestina S. Hesychii Confessoris Discipuli S. Hilarionis, & in peregrinatione socii. Satis liquido constat ex verbis Flavii Dextri in Chronico an. 428. num. 1. dicentis: Fatadio Pontifici Toletano succedit Hesychius Monachus Palaestinus. En Hesichium Monachum Palaestinum Archiepiscopum Toletanum. En etiam Hesichium in Palaestina agentem, discipulum magni Hilarionis. Ergo idem ipse est Hesichius Palaestinus Monachus Dextri, ac Hesychius Martyrologii Romani, cujus memoriam apud Palaestinam constituit ejus periodus. Hanc sententiam valide tuetur Franciscus Bivarius in notis ad Maxim. Chronic. &c. Citat deinde hujus sententiae patronos quamplurimos, fere omnes Hispanos, qui Chronicis illis fabulosis nimium credulos se praeberunt. Tum subjecit Acta ejusdem Hesychii, quae Franciscus Bivarius contexit: Omnia, inquit, ejus Acta integra coagulavit Bivarius in notis ad Maximum d. an. 435. §. 17. a quo sequentia subijcimus.

Acta S. Hesychii discipuli ac socii B. Hilarionis, post Archidiaconi, & Pontificis Toletani, ex Hieronymo, Dextro, & aliis.

Pars prima complectitur vitam Monasticam Hesychii, ac fere tota desumpta est ex vita S. Hilarionis a B. Hieronymo conscripta, quam hic describi supervacaneum censeo. Pars altera longe brevior, ejus profectioem Hispaniensem, & Pontificatum Toletanum paucis, & strictim attingit, quam huic loco intexere visum est.

Post aliquot annos ex Palaestina in Hispanias venit spiritum nactus duplicem, latibulum in orbis extremo angustum quærens, sive Monasticum institutum propagare festinans, sive aliud quodvis agens, tamen a spiritu Sancto actus, qui Toletanam ei sedem preparabat. Ibi a Sancto Asturio ecclesiae ejusmodi Episcopo cognitus, ejusque sanctitatem experto Archidiaconus creatus est. Tandem Fatadio Pontifice ejusdem sedis e vivis sublato, Hesychium insulam illius mirabili acclamatione fidelium induit. Ad tantum sublimatus fastigium, protinus Sedulium Oretanum Pontificem amicum suum praedicationis gratia Toleti detinuit. Deinde ad Beatum Augustinum Hipponensem Antistitem per epistolas, super quaestione, an supremus inquirendus sit dies, scripsit. Tandem annorum plenus, & bonorum operum abundans hanc ærumnosam vitam periodum cum aeterna indeficientium dierum clausula commutavit v. nonas Decembris, anno Domini 430, vel circiter. Cujus sacrum corpus in Patriarchali Basilica conditum requiescit.

Nunc redeamus ad Joannem Tamayum, qui Actis Hesychianis a Bivario compositis suas animadversiones subjunxit. Haftenus Sancti Praesulis Acta, in quibus nihil venit probandum, nisi Archidiaconatus Toletani ministerium, quod ex Juliano patescit; & Toletani Archidiaconatus testem citat locum utrumque ex Juliano Chronico a nobis supra descriptum. Itidem amicitiae, quæ intercessit Hesychio cum Sedulio, testem appellat Flavium Dextrum referens hujus verba, quæ nos ex Chronico Dextriano protulimus: Denique, inquit, de epistolis missis ad D. Augustinum, ejusque responsivas litteras, adsit Julianus in Chron. an. 428. num. 213. dicens: Sanctus Augustinus ad Episcopum Toletanum Isichium scribit, ille respondit. Totam epistolarum struem subjunxit Bivarius ad Max. d. an. 435. §. 2. 3. & seqq.

§. II.

Hesychius a Toletana repetitur, suæque redditur Ecclesiae Salonitanae.

DE Chronicis illis atque Annalibus Hispanis, eorumque approbatoribus, ac Interpretibus, qui varios in adem commentarios ediderunt, quam gravia & severa judicia fecerint viri doctissimi, ac praesertim Hispani, satis superque declaratum est in actis utriusque Hesychii; quorum una omnium hæc est sententia: quos codices Dextri, Juliani, aliorumque veterum scriptorum nomine inscriptos illi protulerunt, suisque commentationibus illustrarunt, eos nec Dextri esse, nec Juliani, neque aliorum, quorum nomina praeferunt: spurios esse, commentitios, plenos fabularum, in quos congestum est quidquid insignium rerum ac virorum ex aliis populis ac regionibus corradj potuit ad historiam Hispaniensem ecclesiae locupletandam, seu potius infarciendam. Facere tamen non possum, quin hoc loco adjiciam, quid senserit, quidve censuerit de Martyrologio Joannis Tamay Nicolai Antonii Hispanensis Chronicorum illorum censor castigatque gravissimus, Tomo 1. Bibliothecæ His-

Vita Hesychii falsis. dicitur Episcopi Toletani.

Censura illustrium scriptorum in Chronicis, & interpretibus Hispanis.

Hispan. pag. 601. Dominus Joannes Tamajo de Salazar natus in Oppido Extremadura, Zalamea de la Serena nuncupato, nomen suum variis scriptis operibus, piis quidem omnibus, & multiplici lectione ornatis posteritati commendavit; de Hispanica vero Historia non optime meritis, utpote Pseudo Dextri, & spuriorum similium Historicorum affecla, & propugnator, ex quorum fere seriniis parum feliciter composuit Martyrologium Hispanicum, sive commemorationem omnium Sanctorum Hispanicorum per dies anni dispositam.

Ad rem quod attinet, de qua nunc agimus, duo potissimum in disquisitionem, & crism revocari oportet, quæ affingunt Hefychio, fidenter sane; ut solent isti, nihil tam verentes, quam ne dubitare aliqua de re videantur; scilicet Monachatum Palæstinum, & Pontificatum Toletanum. Ajo igitur nec verum esse, nec vero simile Hefychium illum, quem Fætadio in regimen ecclesiæ Toletanæ subijciunt, eum ipsum esse, qui discipulus Hilarionis fuit, idemque Monachus Palæstinus. Anno quarti sæculi altero circiter, & septuagesimo, cum Hilarion e vivis excessit, Hefychius, qui multos jam annos cum eo, sive in Monasterio, sive in peregrinatione consumpsit, annum ætatis fere quadragesimum agebat, ut supra diximus. Porro ab interitu Hilarionis, anni propemodum sexaginta intercesserant, cum Hefychius ille commentitius ad sedem Episcopalem Toletanam evectus est; nam hujus Pontificale initium in annum quinti sæculi duodevigesimalum plerique conferunt.

Itaque Hefychius Toletanus Antistes, si eum esse velis, qui antea monachus fuit ac discipulus Sancti Hilarionis, prope aberat ab anno centesimo, cum Episcopatum ecclesiæ Toletanæ suscepit; quod etiam a verisimilitudine, non solum a veritate maxime abhorret. Præterea, si Sozomenum audias, discipulus ille Hilarionis, post corpus Magistri ex insula Cypri ad cænobium Majomæ translatus, e Palæstina nunquam discessit, eodemque in cænobio reliquam vitam exegit; & cum ibidem mortuus fuerit, idcirco in Martyrologio Romano ejusdem nomen, dieque emortalis, non Hispaniæ, quam nunquam vidit, sed Palæstinæ adscribitur; qua in regione haud annis, quam virtutibus maturior, ad beatam immortalemque vitam migravit.

Nihilo propius abest a veritate Pontificatus Toletanus, quam monachatus Palæstinus Hefychii. At enim ejus testem Franciscus Bivarius citat Catalogum Toletanorum Antistitum; gravem sane auctorem, nisi constaret, unde omnem suam commendationem, & auctoritatem duxerit; huic tantumdem fidei habeas per me licet, quantum Chronica illa, e quibus desumptus est, prudentum virorum judicio merentur. Inter antiquos ecclesiæ Toletanæ Episcopos an aliquis fuerit, cui nomen esset Hefychio, neque sciri, neque investigari potest, propter vitiatarum sacrarum Hispaniensium memoriam, postquam illi Chronologi male auspiciato alite in lucem prodierunt; ex quibus quanta labe & corruptela originibus, & traditionibus ecclesiarum Hispaniæ adhæserit, nemo ignorat. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt; falsi Episcopatus; plures divi martyresque aliunde surrepti; nomina etiam falsa; cum illi res memorabiles, virosque illustres aliarum gentium, propter quamdam vocabulorum similitudinem, in genus, nomenque Hispanum inferuerint. Sed

cum veritas una sit, & semper eadem, & nunquam a se ipsa dissentiens, de Pontificatu Toletano Hefychii contrariæ sunt inter se istorum Chronologorum discrepantesque sententiæ. Nam Flavius Dexter Hefychium Fætadio, Julianus Asturio Serrano proxime subijciunt. Quinimmo, si Bivarium Dextri interpretem, & explanatorem consulas, nullus in Catalogo Episcopali Toletano locus relinqui videtur Asturio; quippe Hefychium Fætadius, Fætadium Olympius II. hunc vero Martinus antecessit. Idem Bivarius in Actis Hefychii ait hunc e Palæstina in Hispaniam venisse a Spiritu Sancto assum, qui Toletanam ei sedem præparabat, ibi a Sancto Asturio ecclesiæ ejusmodi Episcopo cognitum, ejusque sanctitatem experto, Archidiaconum creatum esse. Hæc apparent desumpta esse a Juliano, qui tradere videtur Hefychium interfuisse inventioni Sanctorum Justi, & Pastoris martyrum Complutensium, quæ Asturio divinitus patefacta fuerunt: *Isichius*, inquit, *Archidiaconus Toletanus regit ecclesiam Toletanam, inventis corporibus Sanctorum martyrum Justi, & Pastoris; nam Asturius post reintegrationem Episcopi jam intermissi Complutensis I. nunquam deseruit corpora a se divinitus inventa*. Oedipum esse oporteat, qui hæc interpretari velit; ita sunt obscura, & verborum ambagibus implicata. Ex eodem Juliano Tamayus sumpsit, unde partem conficeret elogii Hefychiani, quod suo Martyrologio intexit: *Hispaniam venit Hefichius, Toletique consedit, ubi a S. Asturio Serrano, Archidiaconus ecclesiæ factus, in inventionem sacrorum pignorum Justi, & Pastoris martyrum Complutensium manum apposuit &c.* Justus & Pastor fratres, cum ferretur persecutio Diocletiani apud Complutum, jussu Daciani Præsidis, interfecti illustrem pro Christo mortem oppetierunt; & eodem loco a Christianis sepulti sunt, eorumque sepulchro altare, ac templum memoriæ, atque honoris causa impositum. Itaque ibidem prope ab urbe Complutensi illorum corpora inventa fuerint oportet, auctore Asturio Episcopo, qui eadem illic latere divinitus cognoverat. Pervelim scire, cujus urbis Episcopus esset Asturius, Toletine, an Compluti? Ain' fortassis Complutensem fuisse? id sane colligi videtur e verbis Juliani, a quo Asturius vocatur, *post reintegrationem Episcopi* (id est Episcopatus) *jam intermissi, Complutensis I.* (scilicet primus,) *qui deinde nunquam deseruit corpora a se divinitus inventa*, id est, si recte interpretor sententiam Juliani, nunquam Compluto discessit. At cave enimvero; ne Asturium Complutensem Episcopum juris in aliena diocesi usurpati reum facias, qui Toletanæ ecclesiæ Archidiaconatum Hefychio mandavit. Nam Julianus Hefychium vocat Archidiaconum Toletanum, cumque ab Asturio id muneris, ac dignitatis accepisse tradunt Tamajus, & Bivarius. An vero dixeris Asturium fuisse Antistitem Toletanum, fortassis e Complutensi ad sedem Toletanam translatus? At seriem Pontificum Toletanorum ex illis Chronicis sive Catalogis contexuit Bivarius, ut in eo nihil loci videatur reliquisse Asturio; quippe qui ante Hefychium tres ipsos Episcopos recensuit, Martinum, Olympium, Fætadium. His forsitan antepones Asturium? Sed huic Julianus cum proxime substituit Hefychium, tres illos excludit, quos interjicere velles inter Asturium, & Hefychium. Sed fac Asturius in regimine Toletanæ ecclesiæ antecesserit Martinum, cui deinceps

Hefychius ille Toletanus Episcopus idem esse non potest,

Atque Hefychius discipulus Hilarionis,

Fuerit ne Asturius Toletanus an Complutensis Episcopus.

Inter Episcopos Toletanos nullus Hefychius

teps successerint Olympius, Fætadius, Hesy-
chius. Asturius vitam, & Pontificatum perdu-
xit usque ad annum 414; huic enim anno
Julianus obitum Asturii subiecit. Igitur non
solum Martinus, sed etiam Olympius post annum
414. præfuit ecclesiæ Toletanæ. Atqui Ponti-
ficatus Olympii dimoveri non potest ab anno
400; quippe interfuit & subscripsit Actis Con-
cilii Toletani, quod eodem anno habitum est.
Verum, inquit, Olympius a Martino prox-
imus, fuit hoc nomine secundus Antistes Tole-
tanus; ille vero, qui Concilio Toletano inter-
fuit, dictus est Olympius primus. Duos vel
plures etiam Olympios per melicet confingas;
sed huiusmodi commenta, quibus testibus, qui-
busve auctoribus satis idoneis probare possis,
nullos invenies; nisi ad eos confugas, quos
jampridem universa litteratorum hominum na-
tio reprobavit. Itaque Asturius neque Complu-
tensis Episcopus esse potuit, qui Archidiaconum
ecclesiæ Toletanæ creavit Hesychium; ne-
que inter Pontifices Toletanos satis commode,
apteque collocari potest, ac de proximo ante
Hesychium Toletano Episcopo Dexter, & Ju-
lianus ita inter se discrepant, ut alterum alteri
conciliare nequeas; præsertim cum Episcopatus
Hesychiani exordium Dexter quidem anno Chri-
sti 428 affixerit, Julianus vero ad annum 414.
revocaverit; idque magno argumento est Ponti-
ficatum Toletanum Hesychii fictum esse, &
commentitium.

Hæc eo pertinent, ut ostendant Asturio in-
ter Episcopos Toletanos nihil loci relictum esse,
liquidem audiendus sit Julianus, & conferendus
cum Dextro, cæterisque huiusmodi Chronologis,
eorumque explanatoribus, atque necesse est al-
terutrum falli, aut fallere voluisse: adeo mendacia
cohærere inter se & consistere nequeunt. Cæte-
rum e catalogo Toletanorum Antistitum expun-
gi Asturium vetat auctoritas S. Ildelfonsi, qui
sæculo VII. floruit, & in libro de Scriptoribus ec-
clesiasticis cap. 2. Asturium, quem Asterium vo-
cat, inter Episcopos Toletanos annumerat, ei-
demque martyrum Complutensium inventionem
attribuit. Sed commentitius Julianus duo potis-
simum peccavit ab Ildelfonso dissentiens; unum
quod episcopatum Complutensem, cum jampridem
antiquatus fuisset, ab Asturio restitutum esse
affirmat; at vero Ildelfonsus tradit Asterium in
Complutensi municipio, quod numquam ad eam
diem jure ac titulo Episcopali præditum fuerat,
sedem Pontificiam fundasse, & primum fuisse il-
lius urbis Episcopum, retento Pontificatu To-
letano, quem nemo, quoad Asterius vixit, oc-
cupavit: *Quibus repertis, (Martyrum corpori-
bus) redire in sedem (Toletanam) renuerat, ser-
vitate simul & assiduitate Sanctorum innexus,
diem clausit extremum. Cujus tamen sedem, donec
vixit, nemo adiit. Inde, ut antiquitas fert, in
Toledo Sacerdos nonus, in Compluto agnoscitur pri-
mus.* Alterum Juliani peccatum est, quod Astu-
rium inter Toletanos Episcopos neque loco, ne-
que tempore suo collocavit. Paullinus is, qui
postea fuit Episcopus Nolanus, in Hispania cum
esset, filium susceperat e Thersalia conjuge, quem
octavo post die mortuum apud Sanctos Martyres
Complutenses, ab se conditum fuisse tradit in Pa-
negyrico de obitu Celsi pueri. Id accidisse ante
annum 393. colligitur e Synopsi Chronologica
vitæ actorumque S. Paullini, quam Daniel Pa-
pebrochius accuratissime confecit, & Tomo IV.
Junii ad diem 22. intexuit. Itaque jam illi mar-

tyres Asturio Toletano Episcopo divinitus osten-
si fuerant, ab eoque & inventi, & Complutum
e suburbio translati, summo in honore ac vene-
ratione apud Complutenses habebantur. Id nimi-
rum effici cogique ex Actis S. Paullini censuit Pe-
trus Boschius Tomo 2. die 6. Augusti, ubi de
SS. Justo & Pastore martyribus Complutensibus:
*Jam ergo, inquit, revelatus fuerat martyrum tu-
mulus, jam inventa corpora, atque adeo jam se-
dem aliquandiu Toletanam Asturius occupaverat,
quando prope sepulchrum eorum parvulum suum
humabat Paullinus ante annum Christi 393, ut li-
quet ex Actis ipsius ad diem 22. Junii, imo ante
391, ut statuit Tillemontius tomo 14. pag. 15.*
Hinc Ferreras inventionem ab Ildelfonso narratam
referre maluit ad annum 388, quam ad sæculum
consequens. Tantum igitur abest, ut Asturius,
cui Julianus in sedem Toletanam, nullo alio in-
termedio Episcopo, substituit Hesychium anno
414; hunc in regimine illius ecclesiæ proxime
præcesserit, ut ejusdem Episcopatum revocari o-
porteat ad sæculum quartum, ejusque initia consti-
tui ante annum 90. ejusdem sæculi; cum Paulli-
nus a Complutensibus, locum sepulturæ ut da-
rent filiolo extincto prope tumulum Justo &
Pastoris, impetravit. At enim, inquit, As-
turius Pontificatum superiori sæculo susceptum
usque ad annum 414. perduxit, quo quidem an-
no vita functus sedem Episcopalem Hesychio re-
liquit. Quid ergo fiet Fætadio, quem proximum
ante Hesychium, quid Martino, quid Olympio,
quos Bivarius ante Fætadium collocavit? Miror
autem quid in mentem venerit Flavio Dextro;
non germano illi quidem ac præstantissimo scri-
ptori, sed spurio & commentitio, qui Pontifi-
catum Asturii, & inventionem martyrum Com-
plutensium anno 423. subiecit, cum hæc quidem
ad superius sæculum pertineant, ut diximus; ille
vero ad eum usque annum perducere nequeat, nisi
Martinum & Olympium e Catalogo Antistitum
ecclesiæ Toletanæ eximere velis, aut certe in an-
gustias unius quinquennii tres ipsos Episcopos
conjicias Martinum, Olympium, & Fætadium.
Sed nimirum ab huiusmodi Chronicis & Chro-
nologis, quos totos e fabulis, aut mendaciis con-
flatos esse constat, rerum ac temporum inter se
cohærentium ordinem frustra requiras. Ad He-
sychium, unde parumper discessimus, reverta-
mur.

Ne vero putes Hesychium aliunde subreptum
fuisse, translatumque in Catalogos Toletanorum
Antistitum, quam e Fastis Episcopalibus eccle-
siæ Salonitanæ, vetat ac prohibet Julianus, qui
Toletanis Episcopis illum ipsum Hesychium an-
numerat, cui commercium litterarium cum Au-
gustino intercessit. In Chronico enim ad an.
428. num. 213. ait: *S. Augustinus ad Episco-
pum Toletanum Hesychium scribit; ille respondet.*
Verum ipsemet Augustinus, ad quem miserit,
& a quo acceperit epistolas illas de fine mundi
vel inquirendo, vel non inquirendo, declarat
lib. 22. cap. 1. de Civitate Dei: *Quod facere,
inquit, curavi in quadam epistola, quam rescri-
psi ad beatæ memoriæ virum Hesychium Salonita-
næ urbis Episcopum, cujus epistolæ titulus est de
fine sæculi.* Has Hesychii & Augustini litteras ul-
tro citroque datas, & acceptas alii ad annum 18,
alii ad annum 19. quinti sæculi referendas cen-
sent; nos in annum vigesimum conjicimus; ne-
que serius scribi potuisse capite proximo demo-
strandum erit. Atqui si Flavium Dextrum audias
anno 420. Hesychius nondum erat Episcopus;
ne-

Inventio
martyrum
Complu-
tensium,
Asturio
auctore,
contigit
ante an-
num 391.
vel 393.

Asturius
relinquendus
inter Epi-
scopos To-
letanos

Hesychius
Toletanus
Episcopus
e Fastis
Salonita-
nis subre-
ptus.

Intia
Pontifica-
tus Hesy-
chii, ad
quem scri-
psit Augu-
stinus, ad
annum
428. falso
descriptio
Flavii
Dexteri

neque ante annum 428. ecclesie Toletane Pontificatum inest; contra quam postulat titulus Hesychianis, & Augustinianis litteris prepositus: harum siquidem postrema Domino beatissimo, & venerabiliter suscipiendo Fratri, & coepiscopo Hesychie; illarum vero secunda Domino beatissimo, & charitate sincerissima venerando fratri & coepiscopo Augustino, inscripte sunt: Adde, quod dubitari potest, utrum Hesychius, ad quem scripsit, & a quo litteras accepit Augustinus; vitam perduxerit usque ad annum 428. Certe quidem iam obierat Hesychius, cum Augustinus scribebat librum vigesimum de Civitate Dei, in quo illum appellat *beate memorie virum*. Hunc autem librum Augustinus composuit vel eodem anno 428. ad exitum vergehte, vel sub initium anni proximi; ut supra diximus. Ceterum vitam, & Pontificatum Hesychii, seu prorogare libeat usque ad annum 428, sive contra. Hec, & angustioribus spatii circumscribere; hoc satis constat epistolas illas haud paucis annis ante hunc annum duodevigesimum saeculi quinti, scriptas fuisse. Erravit igitur Flavius Dexter, qui Episcopatus Hesychiani primordia in annum 428. distulit; erravit Julianus, qui litteras Hesychii, & Augustini in eundem annum rejecit. Omnia ut in patca conferam; Hispanienses illi Chronologi ex duobus Hesychiis altero Palæstino Monacho, altero Salonitano Episcopo unum tertium Hesychium, qui nunquam fuit, Episcopum Toletanum constarunt. Magni enim interesse ad decus, & ad laudem Episcopi hujus commentitii putabant eidem affingere causam celebritatis, & nominis non solum ex amicitia cum Augustino mutuis litterarum officiis juncta, sed etiam ex instituto Monachali & disciplina magni Hilarionis acceptam. Quod autem Dexter de Sedullo adjecit Hesychii amico, & Oretano Episcopo, Nicolaus Antonius Hispanensis in sua Bibliotheca Hispanensi, hac nota censoria perstrinxit: *Sedullus neque Episcopus, neque Hispanus. Scortum fuisse ajunt. Presbyter fuit, vir venerabilis vocatus a Gelasio Papa*. Quam censuram ut effugeret Bivaricus, acutius, quam felicius excogitavit, quemadmodum sibi ab illa praeceperet; & non esse ejus loci ait disputare, *utrum duo Sedullus in poesi sternerint*; alter scilicet Episcopus Oretanus, quocum Hesychio fuit familiaris usus, & consuetudo; alter Presbyter natione Hibernus, sive Scotus, quem Gelasius Papa titulo venerabilis impertit. Ait praeterea Flavius Dexter Majorianum; quem anno Christi 429. in sedem Toletanam Hesychio substitutum docet, interfuisse *Concilio Africano Teleptensi*, sive Zelleni, ut alii volunt: Atque hac Synodus habita fuit post *Consulatum gloriosissimi Honorii XI.*, & *Constantii II.* vi. Kal. Februarius; ut in Actis Synodice scriptum est; idest anno 428; qui Consules habuit Honorium XII. & Theodosium VIII. nondum evulgatos, cum ea Synodus coacta est: Itaque Majorianus Toletanus Episcopus huic Concilio interfuit uno anno, antequam ecclesie Toletanae Episcopatum susceperet. Vel hinc intellige nullam esse nihilque faciendam falsi hujus Dexteri auctoritatem.

Jam vergo ut Hesychium nostrum repetam; ecclesiaeque Salonitanae restituiam; haud sane cum illis plagiariis agendum censeo tabulis domesticis; neque Catalogos Episcoporum Salonensium proferam; de quorum tamen auctoritate, ac fide nemo prudens dubitaverit. Sed his praetermissis de Pontificatu Salonitano Hesychii extraneos testes

habeo, & locupletissimos quidem, in quos nulla suspicio cadere possit, Joannem Chrysostomum, & Zosimum Pontificem Maximum; utriusque enim extat epistola ad Hesychium Episcopum Salonitanum; sive Salonensem, quam capite proximo lectorum oculis subjiciam. His adde Augustini testimonium, cujus quae sit vis, quae auctoritas, quod pondus, nemo ignorat: hic enim libro, & capite supra laudato de Civitate Dei, testatur se rescripsisse ad *beatae memoriae virum Hesychium Salonitanam urbis Episcopum*. Horum eundem testimoniiis, quibus refragari nemo ausit, adeo evidens sit, atque perspicuum ecclesiae Salonitanae Episcopum fuisse Hesychium, ut si quis aliis etiam rationibus, & argumentis id probare vellet, rem minime dubiam argumentando dubiam facere videretur.

CAPUT SECUNDUM.

Acta Hesychii Episcopi Salonitani.

§. I.

De vita Hesychii ante Pontificatum.

DE genere & patria; ortu & parentibus Hesychii; ejusque vel pueritia, vel adolescentia, & rebus ante Episcopatum gestis, ecclesiasticis muneribus, Magistratibus & honorum gradibus, quibus ad Pontificale Sacerdotium pervenit, nihil memoriae aut litteris proditum est. Illud sane constat eum praecelata indole, excellentique ingenio praeditum fuisse; & cum liberalibus artibus, ac disciplinis, quibus ingenui adolescenter ad omnem eruditionem humanamque doctrinam informari solent, satis instructus sibi visus esset, totum se rerum divinarum studiis tradidisse, in quibus quantum profecerit, & quam eximiae sapientiae famam existimationemque apud omnes sibi conciliaverit, familiaritas & consuetudo declarat, quae illi cum viris doctissimis intercessit: nihil enim homines arctius inter se conjungit, quam ingeniorum studiorumque similitudo. Rufinum virum ea tempestate doctum in primis tum Graecis litteris, tum Latinis, magna secum necessitudine conjunctum habuit; ad quem epistolas mittere, vicissimque ab eo accipere cum soleret, haud veritus est cum amice ac familiariter admonere, ut, quando Circulationes, seu Periodos S. Petri a Clemente descriptas e Graeco in Latinum convertere decreverat, caveret sibi ab erroribus, quibus illas Ebionitae, & Eunomiani asperserant; id quippe a se factum testatur Hesychius in vita S. Clementis: *Quod ipsum, inquit, nuper Rufino Presbytero in Latinum eosdem (libros Clementinos) transferre meditantem epistola nostra significavimus*. Sed hanc epistolam scripsit, cum jam Episcopus esset, ut paragrapho proximo dicitur. Hinc conjici velim Hesychium; ut Rufini, sic ceterorum ejus aetatis in omni humana, divinaque scientia facile principum, veluti Hieronymi, Augustini, Chromatii Aquilejensis, Gaudentii Brixienfis Episcopi, & plurium aliorum amicitia floruisse. Ac Hieronymum quidem in eadem vita Clementina appellat suum: *Hieronymus noster*, inquit; quod argumento est Hesychium magno usu familiaritatis cum sanctissimo illo & doctissimo viro conjunctum fuisse. Epistolare autem commercium, quod Hesychio cum Augustino intercessit, indicio est alteri cum altero amicitiam

Hesychii
indoles,
ingenium,
& studia
bonarum
artium.

tiam fuisse. Nisi autem Hesychius ætatem omnem in optimis artibus, ac disciplinis præsertim sacris contrivisset, & magnos in iis progressus fecisset, futurum fuisse non arbitror, ut illorum, quos dixi, summorum virorum benevolentiam & amicitiam sibi conciliaret: morum enim, ut supra dicebam, & studiorum similitudo illicit homines, & attrahit ad amicitiam. Ante Episcopatum, cum junior esset, vitam Clementis Pontificis Romani scripsit sermonis genere fuso, & profluente, ornato, eruditoque; quam deinde cum esset Episcopus, ætate atque ingenio maturior, rebus ac sententiis, quibus redundabat, amputatis atque rejectis, stylo conciso nitidoque adhibito limavit, correxit, & in quandam veluti epitomen redegit. Sed de vita, & historia Clementina capite tertio uberius, atque accuratius.

Vitam S. Clementis ante Episcopatum scripsit.

Cum ergo Hesychius in rebus divinis cognoscendis, atque tractandis studium suum omne, ac tempus posuisset, & cum illarum cognitione ac scientia eximiam vitæ morumque innocentiam, & sanctitatem perpetuo conjunxerit; duobus hisce præfidiis doctrinæ, ac virtutis instructus, ad ecclesiam Salonitanam regendam accessit. Sed quo ex ordine, aut gradu ecclesiastico ad sedem Pontificalem ascenderit, compertum non habeo; tantummodo conjectura ducor ad suspicandum e nostro Hesychio desumptum esse, quod Hispanienses Historici commentitio illi Toletano Hesychio affingunt; quem & Monachum, & Archidiaconum fuisse tradunt, antequam ad Pontificatum ecclesiæ Toletanæ proveheretur. Cum enim Hesychium nostrum, ut perspicue constat, e Salonitano Toletanum Episcopum fecerint; admodum verisimile est omnia, quæ de illo scripta invenerunt, ad hunc transtulisse, seu potius unum eundemque Hesychium Salonitanum, & quidquid ad hunc pertinebat, invexisse in Fastos Episcopales ecclesiæ Toletanæ, unius typographici vocabuli commutatione facta; ut qui fuerat & Archidiaconus & Archiepiscopus Salonitanus, Toletanus evaderet tum Archidiaconus, tum Archiepiscopus. Monachatum vero, quem Toletano accommodarunt, non e nostro solum, sed etiam aliunde sumpserunt. Cum enim ex duobus Hesychiis ingenti locorum intervallo disjunctis altero Palæstino, altero Salonitano, unum Hesychium Toletanum constare constituerent; necesse fuerat, ut huic attribuerent Archidiaconatum quidem, & Archiepiscopatum Hesychio nostro detractum, monachatum vero ademptum Hesychio alteri Palæstino, qui comes fuit, ac discipulus Sancti Hilarionis. Quamvis enim & nostrum Hesychium Monachum fuisse fortassis comperissent, antequam in clerum Salonitanum cooptaretur; maluerunt tamen suum illum Archiepiscopum, Palæstinum, quam Salonitanum Monachum appellare; ne si omnia e nostro surripuissent, facilius mali doli, malæque si de convinci possent; & præterea opere pretium se facturos censebant, si e disciplina magni Hilarionis aliquid ad commendationem sui Toletani Archiepiscopi derivarent. Qui plagarios illos, illorumque fraudes ac fallacias probe novit, huic facile conjecturam nostram probatum iri confido; præsertim cum nobis & historia, & consuetudo illorum temporum adstipuletur. Primum omnium satis constat oras insulasque Dalmatiæ monachis & monasteriis ea tempestate satis refertas fuisse, ut in superioribus

Toletanus ex duobus Hesychiis Salonitano & Palæstino commpositus.

Episcopis Salonitanis cap. 4. §. 4. ostendimus; deinde monastico instituto quam consentaneum fuerit studia divinarum litterarum cum psalmodia, & rerum celestium contemplatione, laboriosisque corporis exercitationibus conjungere, testimonio esse possunt Hieronymus, Rufinus, Heliodorus, & alii plures, perfectissimi Monachi, iidemque doctissimi; ut mirum esse non debeat, si Hesychius e schola ac disciplina Monachali talis, qualem fuisse diximus, in omni scilicet sacrarum doctrinarum genere perfectus evaserit. Demum illorum temporum more, & consuetudine receptum fuisse, ut e cænobiis sæpe Clerici ac Presbyteri, interdum etiam Episcopi desumerentur, veterum exempla, quæ loco supra laudato protulimus, perspicue declarant. Hæc tria certa cum sint, illud quoque vero simile est Hesychium nostrum antea in aliquo Dalmatiæ monasterio virtutis & doctrinæ rudimenta posuisse, quam in Clericorum collegium adscisceretur, indeque per omnes ecclesiasticæ Hierarchiæ gradus, solum Pontificale conscenderet; nec male opinor conjecerit, qui existimet idcirco ab Hispaniensibus Chronologis Hesychium e Salonitanis ad Toletanos Episcopos translatum, e Monacho factum esse Episcopum; quod re vera comperissent eum in Dalmatia hanc sectam rationemque vitæ monasticæ secutum fuisse; quamvis ob eas, quas modo dicebam, causas Palæstinum quam Dalmaticum, aut Salonitanum Monachum appellare maluerint. Nihilominus, & fortassis multo gravior suspicio est, eosdem Chronicorum Hispaniensium artifices, ut Archiepiscopatum, sic Archidiaconatum Salonitanum Hesychii nostri cum Toletano commutasse. Antiquorum temporum consuetudo hæc fuit, ut sæpius e Diaconorum, quam e Presbyterorum collegio Episcopi deligerentur; & qui primus erat Diaconorum, sive Archidiaconus, is plerumque in Episcopi demortui locum substitui solebat. Id quod in Cajano, & Symphoriano Episcopis Salonitanis, exemplis haud paucis tum aliarum, tum ecclesiæ Romanæ omnium principis demonstratum est. Non est igitur vero absimile, Hesychium antea functum esse officio ac munere Archidiaconi, quam dignitatem Pontificiam, suffragante Clero, populoque approbante, adipisceretur. Id cum in tabulis Salonitanis notatum reperissent Hispanienses Historici, minime prætermittendum censuerunt; & cum Episcopatu Archidiaconatum etiam Salonitanum Hesychii ad ecclesiam Toletanam referre non dubitarunt. Hæc a me suspicionibus, & conjecturis coarguuntur, quibus falsitas quidem subesse potest, temeritas certe inesse non potest. Nimis grave præjudicium in Chronica illa, eorumque Auctores factum esse vidimus in Actis primi & alterius Hesychii Salonitæ Antistitis, a doctissimis viris, qui cum eos in plurimis, & gravissimis rebus mendacii impudentiæque convictos censoria severitate confixerint, exemplo nobis fuerunt, ut in aliis ejusmodi rebus de illorum mala fide judicare, aut certe suspicari sine temeritate possimus; præsertim, cum ita judicandi vel suspicandi causæ nobis etiam aliunde suppetant. Et sane quos non puduit patenti, manifestoque mendaciq, quod nullo negotio convinci poterat, Hesychium Salonitanum inter Episcopos Toletanos annumerare, his certe nullus pudor, nulla religio esse poterat de Archidiaconatu ejusdem Hesychii nostri, & monachatu mentiri,

Hesychius e Monacho primus Clericus,

Deinde Archidiaconus,

Demum pro more illorum temporum Archiepiscopus Salonitanus.

titl, quod non ita facile coargui posse videbatur; & hunc quidem cum Palæstino alterius Hefychii Monachatu in unum confundere; illum vero ad ecclesiam Toletanam transferre. Sed cum falsa convincere, quam vera invenire facilius sit; ajo quidem falsum esse Archiepiscopatum, falsum Archidiaconatum Toletanum, falsum itidem Monachatum Palæstinum Hefychii, quem nobis ereptum ad se Hispanientes Chronologi fallente mendacio trahunt. At, ut verum non sit, certe vero propius videtur esse Hefychium nostrum, de cuius Salonitano Pontificatu dubitari non potest; & Monachum fuisse in Dalmatia; & Archidiaconum ecclesie Salonitanæ, antequam hujus ecclesie regimen cum Episcopali nomine ac dignitate susceperet.

§. II.

Hefychius pro Joanne Chrysostomo restituendo laborat. Ruffinum admonet de corruptelis in Clementinos libros per hæreticos inveltis; Dalmatas afflictos recreat.

Jo: Chry-
sostomus
in exilium
ejectus.

ANno 405, cum Hefychius ad regendam ecclesiam Salonitanam accessit, magna & turbulenta tempestas in ecclesiam Orientalem incubuerat, quam iniqui ac scelerati homines, Joanne Chrysostomo sede Constantinopolitana depulso, ejectoque in exilium, concitaverant. Is ex Antiocheno Presbytero Constantinopolitanus Episcopus factus post mortem Nectarii anno 397; dum in corruptos hominum mores, præsertim Clericorum, ac principum acrius invehitur, multorum in se indignationem odiaque commoverat; & potissimum Eudoxie Imperatricis; cujus instigatione primum damnatus est; jussusque exulare anno 403 tumultuaria in eum Synodo collecta apud suburbium Chalcedonenſe, loco ad Quercum dicto. Sed ob ingentem populi seditionem, terræque motum horrificum statim revocatus cum esset, iterum anno inſequenti, quod eadem libertate cum alios, tum Eudoxiam increparet, convocata iturum Constantinopolim Synodo, per vim & factionem Episcoporum in ejus perniciem conjuratorum, sede atque urbe expulsus, Junio mense in exilium profectus est. Deinde ex aliis in alias terras exportari jussus, cum triennio exulasset, assiduis morbis, maximis laboribus, gravissimis ærumnis confectus sanctissime obiit anno 407. Porro Innocentius Pontifex maximus, cujus fidem appellarat Chrysostomus, ut in suam eum sedem restitueret, nihil curæ operæque prætermisit; & cum Occidentalium Episcoporum Synodum congregasset, ut docet Palladius in vita Chrysostomi, Joannes omnium sententiis absolutus est. Præterea causam Joannis Honorio Imperatori impense commendavit, qui Legatis Romanæ ecclesie litteras suas ad Arcadium fratrem dedit, atque adjunxit ad litteras Innocentii, & primariorum Antistitum Occidentis. Caput autem Legationis & litterarum, postulare, ac petere ab Arcadio, ut exilium sanctissimo viro contra jus, fasque irrogatum, abrogaret. Cum igitur ad defensionem Joannis Chrysostomi una cum Innocentio Pontifice maximo totus Occidens conspirasset, in hac præclara societate & conspiratione nomen atque operam suam profiteri tum gloriæ sibi duxit Hefychius, tum sui muneris atque officii esse censuit. Quare suscepto Episcopatu, nihil prius sibi facien-

dum putavit, quam ut Joanni iniquorum calumnias oppresso, & ecclesie Orientali intestinis tumultibus laboranti, pro sua parte quid posset opis auxiliique afferreret. Itaque pro Joanne restituendo & cum suis Episcopis Provincialibus in Synodo Romana suffragium tulisse, & cum primoribus Episcoporum Occidentalium litteras supplices ad Arcadium dedisse credendus est. Nullum ab Hefychio erga Joanneti officium defuisse, nihil studii operaque, quantum in ipso fuit, & ipse præstare debuit, ab eo prætermisum esse, ut ecclesiis Orientalibus difficillimo illo tempore subveniret, ipsemet Joannes in suis ad Hefychium litteris testatur; obsecrans illum obtestansque, ut quod sponte coeperat, pergeret porro ecclesiarum salutis, & tranquillitati consulere. Exemplum hujus epistolæ, quæ inter Joannis epistolas numeratur 183, hoc loco visum est intexere, ex qua licet intelligi, quanti Joannes Hefychium faceret, quantoque opere ejus fidei, virtuti, prudentiæ confideret.

Joannes Hefychio Episcopo Salonensi.

Etſi magno itineris intervallo a reverentia tua disjungimur, & ad extremos usque orbis terrarum fines relegati sumus; tamen levi charitatis penna utentes, quæ faciles reddit hujusmodi peregrinationes, & propinqui sumus tibi, & tecum versamur, ac debitam per litteras salutationem persolvimus; teque hortamur, ut ad juvandas Orientis ecclesias conveniens studium adhibeas. Scis enim, quanta sit parata merces ei, qui divexatis ecclesiis manum porrexerit, & tantam procellam in tranquillitatem converterit, ac bellum adeo grave reslinxerit. Atque ad hæc vos hortamur, non quasi admonitione nostra indigatis; siquidem antequam nostras litteras accepissetis, quæ vestri muneris erant, ipsi præstitistis; sed quia nondum sublata sunt mala, sed adhuc vigent, & urgent; oramus vos, ut ne animo concidatis, neque malis cedatis, sed quamdiu manent ulcera, quibus ecclesie corpus affligitur, vestra medicamenta adhibeatis. Quanto enim pluribus cum laboribus res geruntur, tanto vobis amplior etiam merces constituetur. Data est Cucusi, ubi Joannes exulabat anno 406. Hæ litterarum animus Hefychii, studio rei Christianæ ubicumque, & quibuscumque rebus posset juvandæ satis per se incensum multo vehementius inflammaverunt. Sed de Joanne, & ecclesia Orientali bene merendi amplio rem materiam facultatemque illi præripuit mors Joannis, qui anno 407. postridie idus Septembris apud Comanam in Ponto exilium cum cælesti patria, vitam mortalem, & ærumnosam cum beata perpetuaque immortalitate commutavit. Hefychius vero suæ in eum egregiæ voluntatis, quod viventi non potuit, mortuo certe testimonium dedit; nam quemadmodum Innocentius Papa, cum eoque Occidens universus, ita etiam Hefychius Salonitanus, non prius cum Attico Episcopo Constantinopolitano, cæterisque Orientalibus, qui in exitium Joannis conjuraverant, amicitiam jungere & commune habere quidquam voluit; quam Arsacium ante Atticum in locum ejusdem Joannis subrogatum, & Diptychis tabulisque ecclesiasticis eraderent, in easque Joannis Chrysostomi nomen referrent.

Anno circiter octavo quinti sæculi Hefychius eas litteras, quarum supra memini, ad Ruffinum Presbyterum Aquilejensem dedit, cum is Recognitiones Sancti Clementis ab hæreticis depravatas in latinum sermonem transferre constituisset. Harum litterarum mentionem fecit Hefychius in eo libro,

Epistola
Joannis
Chrysostomi
ad
Hefychium
Salonitanum.

libro, quem de vita, & Gestis Sancti Clementis conscripsit: *Sed pessimum genus hæreticorum*, inquit, *Eunomiani*, ut mendacia sua, & errores de origine, & creatione animarum Clementis pallio contegerent, gestorum serie perturbata, ita libros illos post Ebionitas depravarunt, ut nisi aliunde quis doctus fuerit, facile a veritate deviaverit, quod ipsum nuper Ruffino quoque presbytero in latinum easdem transferre meditati epistola nostra significavimus. Magnam enim vero auctoritatem Hesychii fuisse, & celebre nomen ex eo intelligi potest, quod tantum sibi, quasi suo jure, sumere potuerit, ut Ruffinum id ætatis ac sapientiæ virum admoneret, eique diligentiam, & cautionem in libris Clementinis latine reddendis præscriberet; ut ea scilicet, quæ Clemens vere scripserat, ab iis, quæ fraus & malitia hæreticorum interferuerat, accurate secerneret, ne sub Clementis nomine impia dogmata in vulgus ederentur. Et vero valuit apud Ruffinum, aut certe videtur valuisse auctoritas & admonitio Hesychii; nam vel Hesychii admonitu, vel sua sponte suoque iudicio multa reseculit, ac de industria prætermisit, ut ipsemet fatetur in præfatione, & de corruptela librorum illorum ab hæreticis facta, ut ipse præmonitus fuerat ab Hesychio, sic Lectores putavit esse admonendos. Et sane Recognitiones, sive Recognitiones Clementinas a Ruffino latine redditas qui attentius legat, multa quidem reperiet, quæ aut falsa, aut parum verisimilia videantur; nihil vero, quod a veritate Catholica plane aperteque abhorreat; id quod Baronius, & alii plures animadverterunt. Cum autem Ruffinus in Sicilia anno 410. diem obierit, & Recognitiones Clementis vel eodem, vel superiore anno latinitate donaverit, impulsu rogatque Gaudentii Episcopi Brixienfis, post Commentarios Origenis in epistolam ad Romanos e Græco in Latinum conversos anno circiter 408; necesse est Hesychius ad Ruffinum litteras illas dederit vel octavo, vel nono quinti sæculi anno; postquam scilicet eum libros Clementinos latine vertendi consilium cœpisse intellexit ex ipsis Ruffini verbis, quæ Commentariis Origenianis in epistolam Paullinam modo laudatam subjecit: *Post hæc*, inquit, *sane nos vocat opus, quod olim quidem injunctum est, sed nunc a Beato Gaudentio vehementius perurgetur, Clementis scilicet Romani Episcopi, Apostolorum comitis, de Recognitionibus libri, ut in latinum vertantur.*

Nec vero potius dedecori, quam laudi tribuendum putes Hesychio, quod Ruffini amicitiam coluerit, ut in Proœmio diximus, quem Hieronymus, alique hæreseos insimulabant; perinde quasi libris Origenianis *τῶν ἀρχόντων* latine vertendis pravarum opinionum, quibus illi referti erant, patrocinium suscepisset. Merito sane plerique culpabant Ruffinum, quod libros illos cum latine reddidit, eorum errores vulgo fere ignotos, latinis auribus ingesserit, unde in animos etiam illabi potuissent; proptereaque Hieronymus in Epitaphio Marcellæ ad Principiam ajebat Ruffinum *navem plenam blasphemiarum Romano intulisse portui*. Cæterum adhuc controversia est inter viros eruditos, interpretæ tantum Ruffinus fuerit, an etiam scædator defensorque doctrinæ Origenianæ. Et Anastasius quidem Romanus Pontifex libros Origenis damnavit, legi, ac retineri vetuit; sed ab illorum interprete Ruffino censuram omnem abstinuit, ut alio loco diximus. Tantum vero abest, ut Ruffinus ob eam causam in suspicionem hæreseos venerit Chromatio Aquil-

Illyrici Sacri Tom. II.

lejenfi, Gaudentio Brixienfi, Paullino Nolano Episcopis, & aliis pluribus, qui tunc insigni sanctitate, & sapientia florebant, ut tunc hi omnes & plurimi facerent, & summopere diligerent, & maximis laudibus extollerent; neque unquam illum ab sua vel amicitia, vel ecclesiastica communione segregandum putarunt. His autem si licuit omnibus benevolentia, summaque necessitudinis officiis Ruffinum colere, si juncta cum eo amicitia perpetuoque retenta nullam eorum sanctimoniam labem aspergit; nemo erit, opinor, qui Hesychio culpæ, aut vitio dare audeat, quod ei cum Ruffino familiaritas & consuetudo intercesserit. Cæterum ut maxime amicus fuerit, & intimus, & familiarissimus Ruffino; tamen, cum ei magis amica esset catholica veritas, & illibata fidei integritas longe antiquior, adeo non probavit latinam Ruffinianam Origenis editionem, ut, quemadmodum, teste Hieronymo lib. 2. contra Ruffin. Anastasius, & Theophilus, & Venerius, & Chromatius, & omnis tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum Synodus pari sententia, quin pari & spiritu Origenem hæreticum denunciarunt populis; sic Hesychius quoque suam cum illorum sententia conjunxit; & omnia, si qua supererant in Dalmatia, Origenianæ translationis exemplaria diligenter conquisita e manibus oculisque Dalmatarum subduxit, ut paragrapho proximo dicemus.

De rebus imperii & Illyrici Occidentalis, quod per ea tempora tum aliis barbaricis, tum Visigothicis incursionibus expositum fuit, pauca ut delibem; Alaricus Rex Visigothorum exacto & conventu, quo fidem suam operamque Stilichoni, & Honorio obstrinxerat, prope a Dalmatia in Epiro morabatur, expectans Romanas copias Occidentales, quibuscum suas conjungeret, bellumque inferret Arcadio, cui Stilicho Illyricum Orientale adimere transferreque ad Honorium cupiebat. Interea Stilicho opibus & factis ingens, cum jampridem turbare omnia constitisset, eo quidem consilio, ut turbata re Romana, ex turbis, & tumultibus Eucherio filio imperium quæreret, Vandalos, unde ipse oriundus erat, Svevos, Alanos, Burgundiones, omnemque barbariem e Germania excivit, immisitque in Gallias, & Hispanias anno 406, ut auctor est Prosper in Chronico. Nec multo post Constantinus quidam gregarius miles in Britannia Imperatoris nomen atque insignia sumpsit, & Romanis legionibus, quæ inibi erant, sibi conciliatis in Galliam trajecit, ut barbaros regionem illam vastantes repelleret. Anno quinti sæculi octavo Kalendis Maii Arcadius e vivis excessit, quatuor ex Eudoxia conjuge, quæ ante quadriennium obierat, liberis relictis, Theodosio admodum puero imperii-que hærede, cujus tutelam Isdegirdi Persarum Regi commendavit, Pulcheria, Arcadia, & Marina. Mors Arcadii consilia expeditionis Orientalis discusserat, cum Alaricus Epitoticæ commorationis diuturnioris, quam fore putaverat, pertæsus barbaricas copias ex Epiro per Pannoniam, seu Dalmatiam transalpinam, inter Savum & Alpes Dalmaticas in Noricum traduxit; qua cum iter haberet, aliquas ex ejus exercitu peditum equitumve decursiones ad vastandam Dalmatiam Cisalpinam factas esse cenfeo. Ludovicus Schonlebius iter Alarici ex Zosimo ita describendum censet: ut ei *transcunda esset Macedonia, Dalmatia, Liburnia, Istria, eique conterminæ Alpes & Carsum, circuitu facto, quasi per totum sinum Adriaticum*. Apud Amonam Alaricus cum substitisset,

G

Lc-

Hesychius
Ruffinum
per litteras
admonuit de
corruptela
Recognitionis
S. Clementis.

Recognitiones a
Ruffino in
latinum
conversas
anno 409,
vel 410.
nihil hæreseos
contineant.

Legatōs Ravennam ad Honorium misit postulatum stipendia militibus Gothis, quos ipse per aliquot annos sumptibus suis aluerat in Epiro, ibidem præstolari jussus Romanum exercitum, quo cum in Orientalem expeditionem adversus Arcadium decretam, sed in aliud ex alio tempus dilatam, proficisci ex pactis cum Stilichone initis debuerat. Stipendium, quamvis invito Senatu Romano, qui de ea re consultus fuerat, Stilichone tamen suadente, Honorius dandum censuit. Nec multo post, Olympio auctore, fides Stilichonis in suspicionem venire Honorio cepit, ac deinceps occultis illius artibus detectis, cognitaque perfidia, & prodicione, Ravennæ Imperatoris jussu interficitur. Post sublatum Stilichonem Alaricus, cum ei vel promissa stipendia soluta non essent, vel ingenti pecunia, quam ad pacem stabilendam postulabat, negata, in Italiam prorumpere festinavit, Ataulpho cognato suo, cum aliis barbarorum copiis subsequi jussu, quas ille anno insequenti e Pannonia per Dalmatiam, aut prope a Dalmatia, itinere habito, transportavit. Alaricus pervasata Italia, Romam arcta obsidione cinxit. Romani ab omni comœatu interclusi, fame ac pestilentia laborantes, urbem ex obsidione ingenti pecunia redemerunt. Senatus operam dedit, ut per Legatos inter Honorium, & Alaricum pacem componeret. Sed Alaricus cum Ariminum se contulisset ad pacem faciendam, conditiones iniquiores obtulit, quam ut accipi possent sine insigni damno, ac dedecore nominis Romani. Conditionum capita erant: Alarico certam auri summam annonæque mensuram singulis annis pensandam, Dalmatiam cum Venetia, & Norico tradendam, exercitus Romani Præfecturam supremam demandandam esse. Itaque cum Legati semel atque iterum de pace missi re infecta rediissent, iterum ad Romam obsidendam Alaricus cum exercitu proficiscitur, quam tandem cepit ac diripuit, cum antea sex Dalmatarum milia, quæ ad præsidium miserat Honorius, ad internecionem cecidisset. Valere apud barbarum & Arianum Regem humanitas, & religio; civibus temperatum, in tecta sævitum est; templis, & sacris vasis intactis. Urbis expugnationem, ac destructionem alii ad novum, alii ad declinum sæculi quinti annum revocandam censebant. At Gothi Romam non contenti præda, Campaniam, Lucaniam, Brutios depopulantur. Apud Rhegium in Calabria Alaricum Regem amiserunt; ejus in locum Ataulphus, frater uxoris Alarici, substitutus Romam cum remigrasset, corrasit quod prior clades reliquum fecerat; & Galliam Placidiam, Honorii sororem Roma abductam ab Alarico, sibi postea matrimonio junxit. Dum hæc in Italia geruntur, Galliam, & Hispaniam haud dispar calamitas oppressit. Alani, Vandali, & Svevi Gallias depopulati, ac deinde Pyrenæum transgressi Hispanias occuparunt; Galliciam Vandali & Svevi; Alani Lusitaniam, & Carthaginensem provinciam; Silingi, quod Vandalorum genus alterum fuit, Bæticam obtinuerunt. In eo motu temporum, tantaque in conversione rerum, ac perturbatione fieri non potuit, quin universalis illa imperii Occidentalis calamitas in Dalmatiam redundaret, quippe & gravioribus tributis, atque exactionibus exhausta fuit, ob necessitatem conficiendæ pecuniæ ad communes hostes propulsandos; & barbarorum excursionibus ac depopulationibus pauperibus; & complures mortalium patriis bonis exiles, nudos, egentes e finitimis regionibus exce-

pit, quos clades barbarica, & metus, & fuga dispulerat. Id vero mirum, quantum Hefychii erga populos suæ fidei commissos charitatem incendit, industriam curamque excivit ad ferendum quidquid posset solatii, & auxilii; & cum eos tanta malorum mole oppressos cerneret, nullum optimi Pastoris officium prætermisit. Ille jacentes erexit, afflictos tum oratione, tum omni ope recreavit, profugos, inopes, fortunis omnibus spoliatos, corrogata ex locupletioribus stipe, sublevavit. Sed illud in primis maxime cavendum, ac providendum censuit, ne quid labis ac detrimenti sive ex depravatis exterarum gentium moribus, sive ex Ariana Gothorum contagione, fides, religio, integritas Dalmatarum contraheret.

§. III.

*Acta Pontificalia Hefychii ab anno 410.
ad 420.*

ANno 410. res erant in Dalmatia & Illyrico satis quietæ, tranquillæque. Nam immentia illa barbarorum cujusque generis multitudo, quæ superioribus annis plurimas maximasque clades Illyricis Provinciis intulit, vel in Italiam, vel in Galliam Hispaniamque incuberat. Vastabant Italiam Visigothi, Galliam, & Hispaniam Vandali, Alani, Svevi, Burgundiones, cæteraque omnis illa barbaries, quam Stilicho clandestinis nunciis, ac promissis ad rempublicam turbandam, ac dilacerandam sollicitaverat. Ad hæc: superioribus temporibus varii varii in locis exorti sunt Tyranni, Constantinus, & deinde Jovinus in Gallia, Maximus in Hispania, Heraclianus in Africa. Ea pax, & tranquillitas Illyrici, ac Dalmatiæ plures annos tenuit; dum interea cæteræ Occidentales provinciae barbaricis, ac civilibus bellis arderent. Ergo Hefychius pacatis illis tranquillisque temporibus egregie usus, ad reformandos populi Christiani mores delendasque ex illis si quas contraxerant labe e barbarica illa colluvione, quæ paucis ante annis totam regionem inundaverat, ad restituendam, sicubi collapsa erat, disciplinam ecclesiasticam, ad omnia denique optimi, & sapientissimi Episcopi officia, & munera exsequenda omni sedulitate studioque incubuit. Cum vero, & Catholicorum dogmatum, & hæreseon illius ætatis peritissimus esset, neque ignoraret subdolas artes, & ambigua verba, quibus Hæretici pestilentielle opinionum suarum virus occultare solebant, incautisque simplicium hominum animis instillare; ut ecclesiam sibi commissam ab omni hujusmodi contagione intactam illibatamque servaret, nihil vigilantia curæque prætermittendum putavit. Et ab Arianis quidem nihil erat, quod metueret; nam hæresis illa, quæ superiori sæculo latissime dominabatur, ecclesiasticis & Imperatoriis edictis prostrata, omnium execrationibus rejecta, locis omnibus exclusa, apud Gothos potissimum, & Vandalos se receperat; & cum eorum ex Illyrico Dalmatiaque discessu longe ab his regionibus abscesserat. Verum adhuc habebat suos amatores Originianis *πρὸς ἀρχὴν* latine vertendis; horum autem exemplaria dispersa fuisse per Dalmatiam, & divulgata ex Hieronymo supra didicimus; quæ quidem cum damnasset, legique vetuisset Anastasius Papa, Joannes decessor Hefychii, ut ea Chri-

Hefychii
sedulitas
in Episco-
pali mu-
nere fun-
gendo.

Ex erro-
ribus Ori-
genianis
abigendis.

Christianorum oculis subtraheret, manibusque eriperet, & suadendo, & comminando omnem industriam adhibuerat. Sed non omnia fortassis eliminare potuerant, extorquerique ab illis, qui codicum ejusmodi lectione mirifice delectabantur, quorumque in animis dogmata Origenis altius radices egerant, quam ut statim, & penitus evelli possent. Hanc vero cogitationem curamque in primis suscepit Hesychius, ut pravæ illius doctrinæ reliquias aboleret, stirpemque omnes ac fibras, quæ adhuc in quorundam mentibus animisque supererant, prorsus elideret. Nec vero errores Origenis, quamvis & formulis, & verbis in speciem catholicis subessent, illius investigationem ac perspicientiam eludere poterant; ut enim erat ingenio peracuto ac solerti, & in humanis divinisque litteris, ac studiis apprime versatus, doctrinæ Origenianæ latebras omnes & flagitia noverat, & in ea quid pravum, quid rectum esset, jampridem accurata inquisitione discernerat; præsertim cum non ignoraret, quantam Rufino amico, & familiari suo invidiam conflasset Origenes, ejus opera latino sermone vulgatus, sciretque optime in illis libris quid esset, quod Auctorem quidem hæreseos coarguebat, interpretem vero in suspensionem adduxerat. Atque ob hanc, credo, causam Rufinum amice admonuit, ut Clementinas Recognitiones, ante quam in latinum transferret, erroribus exemptis, quibus illas referferant hæretici, diligenter expurgaret; ne iterum in hominum offensionem, ac reprehensionem incurreret, & sermonum ac suspicionum materiam præberet; neve quas libri Origenis in ecclesiam invexerant, easdem opera Clementis discordias, & perturbationes concitarent.

Plurimum e propinquo vel periculi attulit ecclesiæ Dalmatiæ, vel sollicitudinis, & negotii accessit Hesychio Jovinianus Hæresiarcha perditissimus; quem cum neque Romani, neque Mediolanensis Concilii auctoritas, & anathematis in eum lata sententia ab impuris nefariisque opinionibus in Italia disseminandis deterruisset, Honorius anno 412 Boam in insulam Dalmatiæ relegaverat, quæ ferme in ostium portus Salonitani projecta millia passuum circiter decem ab urbe distabat, eratque, ut alibi diximus, exilii ac pænæ locus facinorosis hominibus constitutus. Extat in Codice Theodosiano l. 53 de Hæreticis

Jovinianus hæresiarcha in insulam Boam relegatus.

Edictum Honorii.

decretum Honorii in hæc verba: *Jovinianum sacrilegos agere conventus extra muros urbis sacratissimæ Episcoporum, querela deplorat. Quare & supra memoratum corrigi precipimus, & contusum plumbo cum ceteris suis participibus, & ministris exilio coerceri; ipsum autem machinatorum in insulam Buam festina celeritate deduci: ceteris pro ut libuerit (dummodo superstitiosa conjuratio exsilii ipsius discretionem solvatur) solitariis, & longo spatio inter se positis insulis in perpetuum deportatis. Si qui autem pertinaci improbitate, vetita, & damnata repetiverit, sciat se austeriorem sententiam subiturum. Datum pridie Nonas Martii Mediolani Honorio nonum, & Theodosio quintum A. A. Consulibus.* Hic utriusque Consulatus congruit cum anno duodecimo supra quadragesimum æræ vulgaris. Tantum vero absuit, ut exilii poena, & graviorum pænarum, nisi respiceret, infligendarum metus hominis impurissimi audaciam coerceret, ut perniciose dogmata tueri ac docere, & quacunque posset per litteras clandestinas spargere, quoad vixit, nunquam destiterit; id quod Paullus Pre-Illyrici Sacri Tom. II.

sbyter testatum reliquit apud Gennadium de viris illis. cap. 75: *Meminit (Paullus) ait Gennadius, Joviniani hæretici, & voluptatum, & libidinum predicatoris, cui in tantam continentis vita, & castæ institutio contraria fuit, ut inter luxuriosas epistolas animam eructaret.* Quare adversus hospitem illum sane gravem, ac perniciosum, & fidei, ac morum integritati assidue occulteque insidiantem, acerrima ac perpetua vigilantia opus fuit Hesychio; qui in eam insulam trajicere identidem necesse habuit, ut insularium animos contra illecebras, corruptelasque spurcissimi hominis saluberrimis monitis, & præceptis communiret; nunquam vero illum oportuit oculos ab ea insula, cogitationesque deflectere, ne quid pestiferæ illius contagionis illinc in proximas insulas, oramque Dalmaticam per aditus incustoditos irrumperet. Neque antea de sua vigilia, & custodia in hanc curam intenta quidpiam remisit, quam infamis Hæresiarcha efflavit putrem animam, tantoque metu, ac periculo provinciam universam levaret. Sed ejus mortis neque genus, neque tempus proditum est.

Interea Visigothi, Duce ac Rege Ataulpho, in Gallias ingressi sunt; eorum discessu Italia demum a direptionibus & cladibus respiravit; & cum omnis tempestas barbarica in Galliam se atque Hispaniam effudisset, pax ab armis quiesque in Italia, & Illyrico usque ad obitum Honorii fere perpetua fuit. Itaque Honorius ut erat ingenio miti, & placido, & pacis quam belli artibus instructor, ad populos diuturnis calamitatibus oppressos sublevandos, rem publicam & Christianam saluberrimis legibus stabiliendam ornandamque, cogitationes curasque omnes convertit. Erant quidam magistratus cum in aliis provinciis, tum in Dalmatia, quos *Curiosos* appellabant, eam ob causam constituti, ut cursum publicum regerent, tutumque sive a fraudibus cursorum, sive a grassatorum latrociniiis præstarent, simulque exigendorum vectigalium curam susciperent; quibus præterea id munus datum erat, ut si quid in Provincia accideret, quod a Principe sciri magnopere interesset, ad ejus noticiam deferendum curarent; dictique etiam sunt Curagendarii, & Exploratores. Hi porro cum auctoritate, qua præditi erant, abuti cepissent, plus incommodi, ac detrimenti, quam adjumenti utilitatisque rebus publicis ac privatis afferebant; præsertim vero in Dalmatia, nimia illorum potentia & injustitia minime ferenda dominabatur; quippe qui populos acerbissimis exactionibus opprimerent, & quorum bonis inhiabant, eos fortunis omnibus everfos patria expellerent; si qui vero ob incursiones barbarorum, ut saluti consulerent, solum vertere, atque ad insulas confugere voluissent, eis discessum & fugam pro potestate, vique etiam adhibita, interdicebant. Hunc ergo magistratum cum a pristina institutione ad fraudes, injurias, ac rapinas descivisset, Honorius primum in Africa l. 11, deinde in Dalmatia l. 12 tit. de Cur. penitus abolevit.

Curiosorum magistratus exitialis reipublice & privatis, abolitus in Dalmatia.

Dum Italia, & Illyricum ab hostibus, & bellis vacabant, in Gallia quoque prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt. Jam Constantinus tyrannus a Constantio Comite apud Arelatem victus missusque in Italiam jussu Honorii interfectus fuerat ante ingressum Visigothorum in Galliam. Post hunc Jovinus & Sebastianus fratres, cum tyrannidem arripuissent, ab Ataulpho Gothorum Rege capti, & occisi sunt anno

Gallia Tyranni sublatis.

414, ut tradunt Idacius, & Marcellinus. Idem Constantius Ataulphum, qui Narbone Galliam Placidiam uxorem duxit, tota Gallia expulsum in Hispaniam compulsi; nisi forte ipse Ataulphus Placidiae opera; & consilio pacem bello praeferebat, ultro e Gallia decessit. Atcalus is, cui Alaricus Imperium semel atque iterum abrogaverat, post resumptam in Gallis tyrannidem, destitutus a Gothis in Constantii potestatem venit; cui Honorius, ad quem perductus est, manum amputari, vitam relinquere iussit. Ataulphus vero post transitum in Hispaniam, cum Placidiae uxoris impulsu de pace cum Romanis firmanda cogitat, apud Barcinonem a suis interficitur anno 415. Sigericus inde Rex creatus, cuius quia idem propensus in Romanos animus, idem etiam exitus fuit: Huic subrogatus Valia Rex & sibi, & Romanis felicius; qui pace cum Romanis facta Placidiam Honorio restituit, & contra Vandalos, Alanos, Svevos aliasque gentes, quae Hispaniam infederant, arma convertit. Honorius rei Gallicanae successu laetus, Placidiam sororem Constantio egregio Duci, egregieque merito uxorem dedit anno 417; ex qua biennio post natus est Valentinianus junior; eodemque anno, solenni pompa, triumphansque Romam ingressus est, Attalo ante currum triumphalem deducto. Hisce temporibus Imperium Orientis prosperis tranquillisque rebus florebat; quod non tam indegerdis Regis Persarum; cui Arcadius moriens illud cum Theodosio puero commendaverat, quam Pulcheriae praestantissimae Virginis tutela incolume stetit. Hanc quippe Theodosium fratrem sanctissimis, ac prudentissimis praeceptis ad omnia imperatoria munera instituit, & tantisper dum ipse adolesceret, Orientem cum summa laude rexit. Eam deinde Theodosius iam maturus Imperio Augustam appellavit anno 414. Sed ad res Ecclesiasticas, & Illyricas revertamur. Innocentius duas epistolas scripsit ad Rufum Primatem Thessalonicensem, ceterosque Illyrici Orientalis Episcopos: prioris haec sententia est: Nihil esse, cur tantopere querantur; quod sedes Apostolica retractandum; & cognoscendum suscepit iudicium, quod ab ipsis contra Bubulum, & Taurianum in Synodo Illyrica factum fuerat. Fraus ac perfidia in disquisitionem ac iudicium revocata & dignoscitur evidentius, & graviore damnationi subicitur. Saepe in eos prolatae sententiae exemplar misisse, ut nihil praeterea in eorum causa inquirendum, aut disceptandum existiment, & in Romanae sedis iudicio omnino acquiescant. Alterius epistolae capita haec sunt: Gradu, & officio amovendos esse clericos, qui viduam uxorem duxerint: qui post baptismum secundis nuptiis se illigaverint; eos in Clericorum ordinem cooptari non posse: Consecratos ab haereticis recipi non oportere: errare illos, qui putant contractas ex haeretica consecratione maculas, nisi eas poenitentia abluerit, per solam legitimi sacerdotis benedictionem elui posse: quos Bonosus haereticus sacris ordinibus initiaverat, postquam Deo & Ecclesiae rite satisfecerint, ad scandalum evitandum, in Clero retineri posse: se illorum rationibus, ac deprecationibus adductum esse, ut acta contra Photinum Episcopum, a Sirmienensi haeresiarcha longe diversum, rescinderet. Haec epistola data est, Idibus Decembris Constantio Viro Clarissimo Consule, idest anno 414; non solum ad Episcopos Macedoniae, sed etiam Daciae discessos, idest totius

Illyrici Orientalis. Nam inter Episcopos, quibus nominatim inscripta est, annumerati sunt Martianus Naissensis, & Niceta Romacianae in Dacia Episcopi.

Anno 417 Innocentius sanctissimus Pontifex ex hac vita migravit, eique successus est Zosimus, qui anno proximo litteras dedit ad Hefychium Episcopum Salonitanum viii. Kal. Martii, Honorio XII. & Theodosio VIII. Augustis Consulibus, idest anno Christi 418. Cum e Monachis pariter, Laicisque quamplurimi ad sacros ordines, ipsumque sacerdotium praepropera festinatione aspirarent, eosque gradus importunius, quam studiosius expolcerent, de hac re Hefychius Zosimum per litteras admonuit, ab eoque petiit, ut sibi praescriberet, quid & quatenus illorum postulatis indulgendum, vel obsistendum esset; certosque canones constitueret Pontificia auctoritate armatos, quibus huiusmodi arrogantiam, & importunitatem coercere posset. Epistola Hefychii vetustate interiit; extat tamen Zosimi Pontificale rescriptum in hanc sententiam: Neque Monachos, neque Laicos aliter, quam gradatim ab infimis ecclesiae ordinibus ad superiores, & sacerdotium provehendos esse: enumerat gradus inferiores, per quos ad Presbyteratum ascendere oportet: singulis ecclesiasticae hierarchiae gradibus certum temporis spatium, & suum cuique praefixit; itemque quamdiu quisque in eo, quem adeptus est ordine, probari, exerceri & perfici debeat; nemini vero ad Episcopatum aspirare liceat, cuius virtus diu, multumque experta, atque perspecta non fuerit; hanc esse normam, hanc praescriptionem Patrum, & ecclesiae; ad quam illorum etiam in Clerum cooptatio exigi debet, qui *Defensores ecclesiae* officio, ac munere fungebantur: Bigamos autem, & viduarum maritos ab omni munere gradumque ecclesiastico arcendos esse.

In hac Zosimi epistola quatuor potissimum animadvertamus velim, ex quibus aliquid cognosci potest, quod ad notitiam ecclesiae Salonitanae illius aetatis pertineat: Ac primum quidem in hisce litteris elucet clarissima dignitas, & potestas metropolitica Hefychii; iubetur enim Pontificias litteras ad suos Provinciales Episcopos transmitti; idque non eo dico, quod tum primum ecclesia Salonitana jus nomenque metropolitici adeptae fuerit; illud quippe indeusque a temporibus Apostolicis repetendum esse, si non ad veritatem plane persuadere potuimus, certe conjecturas, & rationes, quibus id probabile, ac verisimile fieret, satis multas neque leves attulimus tertia parte Prolegomenon; sed quia ante hoc tempus juris metropolitici ab Episcopis Salonitanis usurpati exemplum illustrius nullum invento. Ceterum potestatem ab usu seungi, & sine hoc illam consistere posse nemo ignorat: quamvis nullus dubito, quin utriusque plura nobis & exempla, & testimonia suppeterent, nisi haec, veterum tabularum iactura, & majorum traditio variis casibus intercisae, nimiaque vetustas posteritati praeripuisset. Huc revoca, quae cap. 2. §. 3. ejusdem tertiae partis Prolegomenon scripsimus. Cum Episcopatum Dalmatiae fere incerta sint initia, non est hic nobis tantum otii, ut investigemus, quanam & quot fuerint Episcopales ecclesiae, e quibus tum constabat provincia ecclesiastica Dalmatiae, quibusve Pontificiae sanctionis exempla mittere ad Hefychium pertinebat. Ex his unam fuisse Jadrensem dubitari non potest; quippe anno altero & octo.

Impe-
rit
Orientalis
res pte
ipra.

Epistola
Innocen-
tii Papae
ad Rufum
Primates
Thessalo-
nicensem

Zosimi
Papa ab
Hefychio
Salonita-
no de sa-
crib Ord-
nibus ebu-
ferendis
per litte-
ras ebu-
sultus, et
dem res-
pondet.

Hefychii
Salonitani
potestas
metropo-
litica.

Episcopi
aliquot
antiqui
suffrag-
anei eccle-
siae Saloni-
tanae.

octogesimo superioris sæculi Felix Jadrensis Episcopus Concilio Aquilejensi interfuit. Sæculo proximo cum duo Salonæ habita sint Concilia, primo quidem octo Episcopi suffraganei, alteri vero omnino ad decem interfuerunt. Horum sedes Episcopales non omnes quidem, aliquæ tamen præter Jadrensem, jam videntur institutæ fuisse, cum Hesychius Salonitanam provinciam administrabat. Id præterea muneris extraordinarii Zosimus Hesychio dedit, ut decreta Pontificia divulganda curaret in provinciis finitimis, veluti Pannoniæ, aut etiam Daciæ, & Mæcedoniæ diæceseos, quæ ad ejus ditionem, potestatemque metropolitancam non spectabant. Id quod Hesychii & dignitati, & meritis Pontifex tribuendum esse censuit. Proinde, inquit, *ne quid meritis dilectionis tuæ derogemus, ad te potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum, & coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam; non tantum eorum, qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuæ provinciis adjunguntur.*

Epistola
Zosimi
Hesychio
per hono-
rifica.

Ordo Mo-
nasticus in
Dalmatia
longeque
& late fu-
sus.

Alterum itemque tertium animadversione dignum in epistola Zosimi illud est, quod institutum Monasticum adeo propagatum fuerat in Dalmatia, atque creverat, ut solitudines antea desertæ, multitudine Monachorum, urbes ipsas vel frequentissimas superare viderentur. Quorum solitudo, inquit, *quavis frequentia major est; itemque illud, quod jam usu & consuetudine receptum erat, ut aliqui ex Monachis, qui & doctrina, & sanctitate excellerent, sacris ordinibus initiarentur, vel etiam e cœnobiis educti in clericorum collegium cooptarentur.* Nam initio quidem Monachi ab omni gradu, & functione ecclesiastica abstinebant; id quod magis consentaneum videbatur eorum instituto, qui in solitudinem se abdiderant, ut vacui ab omni cura & munere, se ipsos omni genere virtutum excolerent, & sibi ac Deo unice viverent; ac proinde ex urbibus adsciscere solebant Presbyteros, qui statim, ac festis diebus rem divinam Monachis facerent, & sacra mysteria impertirent. Quare veteres illi sanctissimique Monachorum parentes Antonius, Hilarion, Pachomius nullam Hierarchiæ ecclesiasticæ partem attigisse, ac nullum tenuisse ne infimum quidem ejusdem gradum leguntur; aiebatque Hieronymus in Apologia advers. Vigilant. Monachorum esse lugere, non docere. *Monachum se esse non loquendo, & discursando, sed tacendo, & sedendo novit. Monachus non doctoris, sed plangentis habet officium; qui vel se, vel mundum luet.* Sed deinde visum est unum, alterumve, vel plures etiam ex ipsomet cœtu Monachorum deligere, qui per omnes ordinum gradus ad ipsum Sacerdotii apicem proventi omnia Presbyterorum munera atque officia in Monasteriis exsequerentur. Demum eo res processit, ut, si quando rei Christianæ necessitas, vel utilitas postularet, e cœnobiis Clerici, & Presbyteri Rectores ecclesiarum, atque etiam Episcopi eligerentur, ut alibi diximus; qui ad Clerum aggregati cum essent, Monachorum legibus atque institutis non omnino eximebantur, sed cum clericali vitæ ratione Monasticam disciplinam, quoad liceret, ac præsertim continentiam conjungere debebant; id quod aperte monuerat, diserteque præscripserat Innocentius epistola 2. ad Victricium Episcopum Rothomagensis: *De Monachis, qui dimorantes in Monasteriis, si postea ad Clericatus ordinem pervenerint, non debere eos a prioriè pro-*

Illyrici Sacri Tom. II.

posito deviare &c. Quod diu servavit, in meliori gradu positus amittere non debet. Verum enimvero cum latior in dies faciliorque aditus Monachis ad Clericalem ordinem pateret, adnitentibus Episcopis, qui ex optimis Monachis Clericos futuros optimos censebant, in Monasteria paullatim itrepfit ambitio, & cupiditas Sacerdotii adipiscendi; nam ut sunt hominum ingenia, complures Monachalis disciplinæ asperitate defatigari ad vitam Clericalem, quæ commodior, quam Monastica, atque honoratior esset, aspirare cœperunt; id quod longe abhorrebat ab exemplis, & institutis veterum Patrum, & Monachorum; qui usque adeo alieni erant a commodis, atque honoribus admittendis, & in studio religiosæ humilitatis vitæque severioris ita defixi, ut, nisi pro potestate cogerentur, nullis aut suasionibus aut precibus induci possent ad gradum munusve ullum ecclesiasticæ Hierarchiæ recipiendum. Hæc erat illius magni Pachomii sententia, non posse monachum sine gravi piaculo sacros ordines expetere, vel ambire, & cogitationem esse, *feralis ambitus, si in mentes irrepserit Monachorum, ut vel primi esse cupiant, vel Clerici;* quam quidem cogitationem, ait Cassianus de Cœnob. Instit. lib. 11. non aliunde Monachis, nisi a malo Dæmone injici solere: *Nonnunquam vero Clericatus graduum, & desiderium presbyterii, vel Diaconatus immittit.* Porro cum in Dalmatia Monachorum numerus mirum in modum excrevisset, & paucorum sit optimi perfectio atque absolutio, nemini mirum debet videri, ex tanta multitudine aliquos extitisse, qui a præceptis, exemplisque majorum degenerantes, gradus & honores ecclesiasticos concupiscerent; eorumque ut citius, quam per leges licebat, ac festinus compotes fierent, assiduis ac molestis postulationibus haud leve negotium Episcopis facerent. Horum arrogantiam, ambitiosamque cupiditatem ut compesceret Hesychius, a Zosimo postulavit, recepitque Canones ecclesiasticos, quorum auctoritate interposita, petitiones importunas Sacerdotii repelleret, nimiaque properatione festinantes ad sacros ordines suscipiendos retardaret.

Quartum denique, quod notari volebam in epistola Zosimi, pertinet ad *Defensores ecclesiæ*, quorum creandorum morem ecclesia Salonitana jampridem receperat. Hunc titulum, ac Magistratum in ecclesiam primus invexit Cajus Pontifex, qui Sebastianum Imperatoris cohortis Præfectum virum eximie fidei, ac perspectæ virtutis creavit, appellavitque *Defensorem ecclesiæ.* Hujus magistratus ea vis erat, idque muneris, ut apud iudices Laicos ecclesiarum negotia, & causas agerent, ac pauperum, viduarum, pupillorum defensionem susciperent. Principio is magistratus laicis hominibus mandari solebat, illis videlicet, qui diu multumque in foro, ac judiciis versati cum essent, rite ac scienter officio sibi commissio fungi possent; nolebant enim majores nostri Clericos terrenis negotiis, quamvis cum ecclesiæ causa, piaque pauperum cura conjunctis implicari; eosque a litibus, tribunalibus, omnique forensi strepitu abesse quam longissime cupiebant, ut uni Deo rebusque divinis vacarent. Quamvis autem penes Episcopos jus esset eligendi creandique defensores ecclesiæ, ab Imperatoribus tamen illud accersendum petendumque censuerant Patres Concilii Milevitani, quo major esset hujus Magistratus auctoritas tum apud iudices Præfectosque juridicundo, tum contra

Defenso-
res eccle-
siæ anti-
quitus
constitui
in Dalmat-
ia capti.

Defenso-
rum eccle-
siæ officia.

Canon
Concilii
Mileviani
de pe-
ccatis ab
Imperato-
re defen-
soribus:

fraudentium hominum opes, ac potentiam, si-
ve ad obtinendas causas ecclesiasticas; si-
ve ad bona eorum repetenda; eorumque inopia ac
solitudini auxilium ferendum. Extat Canon XVI.
Concilii laudati in hæc verba. Placuit, ut petan-
tur a gloriosissimis Imperatoribus, ut iubeant ju-
dicibus, dari peritos sibi defensores Scholasticos,
qui in actu sint, vel in officio defensionum causa-
rum ecclesiasticarum, more sacerdotum provincie;
ut iidem ipsi, qui defensionem ecclesiarum suscep-
erint, habeant facultatem pro negotiis ecclesiarum,
quoties necessitas flagitaverit, vel ad obstandum
callide decipientibus; vel ad necessaria suggerenda;
ingredi iudicium secretaria. Idem sancitum fuit
in Synodo quinta Carthaginensi Can. 9. Ab Im-
peratoribus visum est postulandum propter afflictio-
nem pauperum, quorum molestiis sine intermissione
fatigatur ecclesia; ut Defensores eis adversus po-
tentias divitum cum Episcoporum provisione de-
legerentur. Ac primum apud Græcos a Laicis ad
Clericos hic Magistratus transferri cœpit, ma-
darique interdum solebat etiam Presbyteris; dein-
de vero idem mos in ecclesia Occidentali paulatim
invaluit; ut deligerentur e Clero, qui ad
hoc munus gerendum haberentur idonei; quin
immo Gelasius, inter minores Clericos adnume-
rat Defensores, mediosque constituit inter Lecto-
res, & Acolythos: Continuo Lector, vel Nota-
rius; aut certe Defensor effectus, post tres menses
existat Acolythus. Post Gelasium Gregorius Ma-
gnus eundem magistratum subdiaconis ipsis com-
misit; vel certe defensores in collegium Subdia-
conorum coopravit. Quinto sæculo ineunte, cum
Hesychius regebat ecclesiam Salonitanam; adhuc
vetus illa consuetudo vigeat, ut defensores ec-
clesiæ non e Clericis, sed e Laicis sumerentur.
Sed tum primum Defensores, ut videtur, Ordinis
Clericalis potiundi cupiditas incessit; quos
quidem Zosimus ad Clerum aggregari non vetuit,
sed eos iidem legibus altringi voluit, quas aliis
Clericis præscripserat; ut nimirum nullis cano-
nicis impedimentis irretiti teneantur, neque ali-
ter illis, nisi gradatim; & annorum intervallis,
quæ cæteris præfinierat, interjectis, ex inferiori
ad superiorem ordinem accessus pateat. Sane, in-
quit, ut etiam defensores ecclesiæ, qui ex Laicis
sunt, supradicta observatione teneantur; si merue-
rint esse in ordine Clericatus. His animadversis &
explicatis, quæ ad statum, ac disciplinam eccle-
siæ Salonitanæ illorum temporum cognoscendam
pertinent; ipsam Pontificalem epistolam huic lo-
co visum est intexere; quam eruditi homines tan-
ti faciunt, ut inter illustria sacræ antiquitatis ac
disciplinæ monumenta, hoc haud postremum ha-
bendum esse existiment.

Zosimus
non vetuit
defenso-
res in col-
legium
Clericorum
adnumerari.

Zosimus Episcopus urbis Romæ a Hesychio
Episcopo Salonitano.

Exigit dilectio tua præceptum Apostolicæ sedis,
in quo patrum decreta consentiunt, & signi-
ficas, nonnullos ex monachorum catu, quorum so-
litude quavis & frequentia major est, sed & lai-
cos, ad sacerdotium festinare. Hoc autem specia-
liter, & sub prædecessoribus nostris, & nuper a
notis interdictum constat, litteris ad Gallias & His-
paniasque transmissis, in quibus regionibus fami-
liaris est ista præsumptio, quamvis nec Africa su-
per hac admonitione nostra habeatur aliena, ne
quis penitus contra patrum præcepta, qui ecclesia-
sticis disciplinis imbutus per ordinem non fuisset,
& temporis approbatione divinis stipendiis erudi-

tus, nequaquam ad summum ecclesiæ sacerdotium
aspirare præsumeret! & non solum in eo ambitio
inefficax haberetur, verum etiam in ordinatores
ejus, ut carerent eo ordine, quem sine ordine con-
tra præcepta patrum crediderant præsumendum. Un-
de miramur, ad dilectionem tuam statuta Aposto-
lica sedis non fuisse perlata. Laudamus igitur con-
stantiam propositi tui, frater charissime, nec aliud
de pontificii tui veteri censura auctoritatis genus
expectandum fuit, quam ut talibus ambitionibus,
pro præceptis patrum, in procinctu fidei constitu-
tus, occurreres. Igitur si quid auctoritati tue
(quod nos non opinamur) æstimas defuisse, sup-
plemus. Vos obsistite talibus ordinationibus, obsi-
stite superbia & arrogantia venienti. Tecum fa-
ciunt præcepta patrum, tecum Apostolica sedis au-
thoritas. Si enim officia secularia principem lo-
cum, non vestibulum actionis ingressis, sed per
plurimos gradus examinatis, temporibus deferunt;
quis ille tam arrogans, tam impudens invenitur;
ut in cælesti militia, quæ propensius ponderanda
est, & sicut aurum repetitis ignibus exploranda,
statim dux esse desideret, cum tyro ante non fue-
rit? & prius velit docere, quam discere? Assue-
scat in domini castris, in dilectorum primitus gra-
du divini rudimenta servitii nec illi vile sit, e-
xorcistam, acolythum, subdiaconum, diaconum per
ordinem fieri: nec hoc e saltu, sed statutis mayo-
rum ordinatione temporibus. Jam vero ad presby-
terii fastigium talis atcedat, ut & nomen atas
impleat, & meritum probitatis stipendia antea
testentur. Jure inde summi Pontificis locum spera-
re debeat. Facit hoc nimia remissio consacerdotum
nostrorum, qui pompam multitudinis querunt, &
putant ex hac turba aliquid sibi dignitatis acqui-
ri. Hinc passim numerosa popularitas etiam his lo-
cis, ubi solitudo est, talium reperitur; dum pa-
rochias extendi cupiunt; aut quibus aliud præsta-
re non possunt, divinos ordines largiuntur. Quod
oportet districti semper esse iudicii. Rarum est enim
omne, quod magnum est.

2. Proinde nos ne quid meritis dilectionis tue
derogaremus, ad te potissimum scripta direximus,
quæ in omnium fratrum, & coepiscoporum nostro-
rum facies ire notitiam, non tantum eorum, qui in
ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectio-
nis tue provinciis adjunguntur. Sciens (quisquis
hoc postposita patrum & Apostolica sedis auctori-
tate, neglexerit) a nobis districtius vindicandum,
ut loci sui minime dubitet sibi non constare ratio-
nem, si hoc putat post tot prohibitiones impune
posse tentari. Contumeliæ enim studio fit, quidquid
interdictum toties usurpatur.

3. Hæc autem in singulis gradibus observanda
sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis ministe-
riis nomen dederit, inter lectores usque ad vicesi-
mum ætatis annum, continuata observatione per-
duret. Si major jam & grandævus accesserit, ita
tamen, quod post baptismum statim se divina mi-
litia desideret mancipari, si-ve inter lectores, si-ve
inter exorcistas, quinquennio teneatur, exinde acoly-
thus, vel subdiaconus, quatuor annis, & sic
ad benedictionem diaconatus (si meretur) accedat;
in quo ordine quinque annis si inculpate se gesserit,
herere debeat. Exinde suffragantibus stipen-
diis per tot gradus datis propriæ fidei documentis,
presbyterii sacerdotium poterit promereri. De quo
loco (si eum exaltior ad bonos mores vita perdu-
xerit) summum pontificatum sperare debeat. Hæc
tamen lege servata, ut neque bigamus, neque per-
nitens, neque vidua maritus ad hos gradus possit
admitti. Sane, ut etiam defensores ecclesiæ, qui

ex

ex laicis fiunt, supradicta observatione teneantur, si meruerint esse in ordine clericatus. Datum octavo Kalendas Martias, Honorio f. XII., & Theodosio VIII. Augustis Consulibus.

N O T A E.

a In Mss. alias Hesitio, alias Hesicio, alias Esicio.

b Hinc intellige quantum excreverit in Dalmatia numerus Monachorum.

c Litteræ Zosimi in hanc eandem sententiam scriptæ ad Gallos, Hispanos, Africanos interierunt. Tillemontius existimat epistolam Zosimi ad Gallos illam esse, quam Honorio XI. Constantio II. Coss. anno superiori dederat ad Patroclum Episcopum Arelatensem de damnatione Proculi, qui jus sibi auctoritatemque metropolitica arrogaverat, in qua itidem vetat ad Sacerdotium quemque nisi per ordinum gradus promoveri.

d Primus ad Sacerdotium gradus hic videtur constitui *Lefforatus*, prætermissis Ostiariatu. Ordinum inferiorum numerus neque idem, neque certus fuit apud antiquos; alii plures, alii pauciores percensent, alii alios prætermittunt.

e Huic loco attexere libet præclaram notam Jacobi Sirmondi in epistolam Zosimi ad Patroclum Arelatensem. *In sacris ordinationibus duo semper spectavit ecclesia; unum, ut gradatim fierent per singulos gradus ordinum, ita ut non ante quisquam ad superiorem ascenderet, quam inferiores suscepisset. Quod qui non servabat, verbi gratia, qui ex subdiacono repente, prætermissis Diaconatu, presbyter fiebat, per saltum promoveri dicebatur. Alterum, ut iusta quisque ac legitima in singulis gradibus stipendia expleret, præfixaque singulis tempora observaret. De quibus Zosimus idem scribit in epistola ad Hesychium Salonitanum. Quod si quando contrahi hæc temporum spatia necessitas coegeret, prius tamen illud, ut ordines gradatim inirent, religiose semper tenuerunt; ut de Sancto Ambrosio, qui catechumenus ad Episcopatum fuerat adscitus, innuit in ejus vita Paullinus: Baptizatus itaque fertur omnia ecclesiastica officia impleisse, atque octava die Episcopus ordinatus est, cum summa gratia, & latitia cunctorum.*

f Consulatus duodecimus Honorii, & Octavus Theodosii junioris coheret cum anno duodevigesimo sæculi quinti.

Ergo Hesychius Monachorum, & Laicorum ad sacros ordines, & Sacerdotium nimia aviditate festinantium studia, litterarum Pontificiarum auctoritate obiecta repressit, ac deinceps aggregandis utrique ad Clerum, provehendisque ad presbyteratum, omnia, quæ Pontifex e majorum decretis sapienter præscripserat, diligentissime observavit; erat enim tenax antiquæ disciplinæ, & sacrorum Canonum religiosissimus custos, quem de proposito recteque suscepto consilio nulla vis, nullum hominibus vel displicendi periculum, vel placendi studium posset depellere: id quod ei Zosimus summæ laudi tribuit: *Laudamus igitur constantiam propositi tui, frater carissime, nec aliud de Pontificii tui veteri censura auctoritatis genus expectandum fuit, quam ut talibus ambitionibus, pro præceptis Patrum, in procinctu fidei constitutus occurreres.* Intra finem ejusdem anni mortuo Zosimo, creatus est Bonifacius, cui Schismaticorum factio Eulalium opposuit, eique Præfectus urbis Symmachus favebat; sed Honorius

caussa utriusque cognita, suam auctoritatem interposuit; & Eulalius quidem causa cecidit; Bonifacius vero jus suum obtinuit.

§. III.

De reliquis Hesychii Actis ab an. 420. ad 438.

ANnus erat circiter vigesimus supra quadringentesimum æræ vulgaris, cum Hesychius duas ad Augustinum, duas itidem Augustinus ad Hesychium litteras dedit, quibus materiam, quam tractarent, & in qua versentur, sane uberem suppeditat extremum tempus divini universalisque iudicii, quod Hesychius ait, Augustinus negat inquiri posse, aut debere. Est præterea inter illos controversia de septuaginta hebdomadibus Danielis, quas Hesychius ad secundum, Augustinus ad primum Christi adventum referendas esse existimant. Hanc quæstionem Augustino primus proposuit Hesychius, eumque per litteras rogavit, ut rem utramque diligenter examinaret, accurateque perpenderet, ac demum quid suæ sententiæ esset rescriberet. Prima hæc epistola Hesychii aut omnino intercidit, aut veterum tabularum abdita forulis adhuc latet. De hac re Augustini sciendæ sententiæ occasionem causamque præbuerant Hesychio multa & insolita quædam prodigia, ac portenta, quæ per eos annos in cælo pariter terraque acciderant, quæque interitum mundi denunciare hominibus videbantur; quippe cum illis essent similia, quæ Christus adventus sui, extremique iudicii prænuncia futura in Evangelio prædixerat. Anno duodevigesimo hujus sæculi, Honorio XII., Theodosio VIII. Coss., insignem solis defectionem adscribunt Auctor Chronici Alexandrini, Idacius, Marcellinus; *revera defecit sol*, inquit Petavius lib. 13. de Doct. Temp., *Augusti xix. feria 6, hor. 12, 25, 52. a media nocte Romæ digitos xi.* Eclipsim solis consecuta est tanta siccitas, ut quam plurimis ubique hominibus cæterisque animalibus exitio fuerit. Hoc tradit Philostorgius lib. 12., qui præterea terrores calamitatesque anni proximi describit: *Insequenti anno terræ motus capere, qui cum superioribus haud facile conferri possint. Simul autem cum terræ motibus ignis quoque e cælo demissus, omnem salutis spem præclusit; nullam tamen hominibus cladem intulit; alia plura ejusdem generis adjecit, quæ non est necesse hic a me describi.* Eadem confirmat Marcellinus Comes in Chronico, subjicitque Consulibus Monaxio, & Plintæ, quorum Consulatus congruit cum anno 419. *Multa Palæstina civitates, villæque terræ motu collapsæ. Dominus noster Jesus Christus semper ubique totus, super montem Oliveti Hierosolymæ vicinam se se de nube manifestavit. Multa & tunc utriusque sexus vicinarum gentium nationes tam visu, quam auditu perterritæ, atque credulæ, sacro Christi fonte ablutæ sunt, omniumque baptizatorum inimicis in tunicis Crux Christi Salvatoris, divinitatis nutu extemplo pressa refulsit.* Si quis autem miratur Hesychium hujusmodi ostentis atque signis horrificis in eam opinionem adduci potuisse, ut diem extremum prope jam adesse censuerit, is, si animadvertat Gregorium Magnum, aliosque sapientissimos viros prodigiis fere iisdem, ut idem, quod Hesychius, crederent, permotos fuisse, profecto mirari desinet; neque Hesychium nimie credulitatis arguere auserit, nisi hos quoque

Epistola-
rum Au-
gustini ad
Hesychi-
& Hesy-
chii ad
Augusti-
num argu-
mentum,
& occasio.

Hesychius
tenax ec-
clesiasticæ
discipli-
næ.

que posteriorum ætatum æque sanctissimos, & doctissimos homines in eadem culpa ponendos esse arbitretur.

Scriptum
Epistolam
Notarum
tempus
inquiri
tur;

Has Hefychii, & Augustini Epistolas Patres Benedictini in editione operum S. Augustini conferunt in annum 418, Baronius, & Pagius ad annum proximum revocandas censent; mihi verosimilis videtur nullam earum ante annum vigesimum quinti sæculi scriptam fuisse; neque enim statim, aut uno alterove prodigio impulsus est Hefychius, ut totius orbis oculos jam appropinquare crederet; quod superstitiosæ cupidam credulitatis fuisset, quæ ab Hefychii prudentia, & doctrina longe aberat; sed postquam multa ejus generis ostenta variis in locis, alia ex aliis accidissent, quæ partim ipse viderat, sensuque perceperat, partim fama, & auditione cognoverat; tum demum ex illis omnibus de supremo die, judicioque divino impendente, non inconsulte, ac temere, sed prudenter recteque conjici posse existimavit. Adde quod pleraque ejusmodi visu audituque terribilia, quæ præter morem, præterque naturam facta tum esse dicuntur, in regionibus longinquis, ingentiq[ue] terrarum tractu a Dalmatia disjunctis acciderant; ut nisi post decursum longi temporis ad aures notitiamque Hefychii pervenire non potuerint. Augustinus ad secundam epistolam Hefychii respondens ait: *a nativitate Domini tunc computari annos fere quadringentos viginti, a resurrectione autem, vel ascensione ejus annos plus, minus trecentos nonaginta*. Sed nulla hinc nota Chronologica satis certa elici potest, qua signari oporteat Epistolas Hefychii, & Augustini ultro citroque redditas; & acceptas; nam Augustinus, præterquamquod adverbium illa apposuit *ferme plus minus*; quorum significatio incerta est, & alias contrahi, alias dilatarī solet; seriem annorum ab ipsomet Christi ortu repetit, utiturque non adscriptitia, sed vera Christi nati Epocha, quæ aliquot annis præcurrit æram vulgarem. Cum autem de numero annorum, quibus hanc illa præcedit, inter scriptores controversia sit, & alii pluribus, alii paucioribus annis natalem Christi annum initio æræ vulgaris antevertendum censcant; ex eo fit, ut quicumque numeretur, ponaturque annus ab ortu Christi, is cum anno certo definitoque æræ vulgaris componi nequeat, nisi prius numerum annorum præfinieris, qui post Christum natum elapsi sunt, antequam annus primus æræ communis inierit: Cæterum Augustinus cum 420. annorum summam collegit a *nativitate Domini*, non illam quidem ad severioris perfectæque Chronologiæ calculos exigi voluit, sed eorum morem secutus est, qui ad tempora notanda integris potius ac solidis, sive, ut ajunt, rotundis, quam fractis numeris, & imminutis utuntur. Argumento est, quod eandem rationem adhibuit annorum numerandorum a *resurrectione, & ascensione Christi*, quos computari ait *trecentos & nonaginta*. Si enim a Christo nato viginti supra quadringentos anni effluxerant; ab ejusdem ex inferis reditu ascensuque ad Cælum anni non amplius septem, & octoginta supra trecentos intercurrerint oportet, cum alteras ad Hefychium litteras dedit; nisi vero existimemus anni omnino triginta vitam mortalem Christi ab Augustino circumscriptam fuisse, quam fere omnes ad annum usque trigessimum tertium si non absolutum, saltem initum, summo consensu perducunt.

Ergo Augustinus priori Epistolæ, quam ad se Hefychius miserat per Cornutum Presbyterum ecclesiæ Salonitanæ, sic respondet, ut neget aut investigari oportere, aut scribi posse diem ac tempus, quod Dominus atque arbiter supremus omnium temporum, ex omni æternitate hujusmodi termino, suoque judicio extremo præfinivit; habendum vero esse in numero illorum temporum, quæ Christus discrete affirmavit cognosci non posse ab Apostolis, *quæ Pater posuit in sua potestate*, quorumque scientiam denegavit hominibus, & sibi uni reservavit. De septuaginta hebdomadis quæ in utramque partem scripsit Hieronymus, ad Hefychium mittit, ut ex eorum lectione statuatur ad primum ne, an ad secundum Christi adventum illæ respiciant. Totam Epistolam præclara sententia conclusit, rogans Hefychium, ut quæ dedit rescripta, sic accipiat, *tamquam hominis, qui mallem, inquit, eorum, quæ a me inquisisti habere scientiam, quam ignorantiam: sed quia id nondum potui, magis eligo cautam ignorantiam confiteri, quam falsam scientiam profiteri*. Lectis Augustini litteris minime acquievit Hefychius, neque de suscepta sententia depelli potuit. Alteram igitur ad eundem scripsit Epistolam, in qua *refellit Augustini argumentum*; diem ac tempus Judicii extremi acute distinguit, ac diem a nemine posse cognosci fatetur, atque adeo ne menssem quidem neque annum; & huc pertinere, ait, illud: *De die illa, & hora nemo scit*; at vero tempus inquiri posse ac debere ab omnibus, qui e præscripto Apostoli diligunt *adventum ejus*. Hoc autem non longe abesse ut probet, ex Evangelio divinisque litteris multa testimonia profert, eoque ostendere jam fere omnia completa esse, quæ sacra scriptura de gentium conversione, deque signis horrificis, & de calamitatibus prænunciis supremi temporis, interitusque mundi ante præmonuit. Commentarios Hieronymi in hebdomadas Danielis, a se quidem lectos esse diligenter; sed quod dubium erat controversumque, ab eo diremptum non esse; temque totam in medio, atque in judicatum relinquit: sibi autem videri eas hebdomadas nondum completas esse, sed spectare ad secundum Christi adventum, qui ut mundo finem, sic suum illis complementum afferet. Epistolæ Augustinianæ, & Hefychianæ exemplum in proximum caput reiiicimus. Porro Hefychius in extrema Epistola rogat Augustinum, ut ne gravetur iterum ad se rescribere, ac litteras dare, quibus ipse copiosius erudiri possit, & uberiores inde lætitiæ percipere: *Plenus autem dignare nos verbo gratiæ tuæ rescribendo, instruere, & lætificare*. Fecit Augustinus quod rogabatur haud invite, & Epistolam longissimam scripsit, quam librum verius seu disputationem dixeris: ita omnia, quæ in illam quæstionem cadere poterant, fusc accurateque persequitur, nihil ut dissimulet, nihil ut prætermittat; suam vero sententiam argumentis Hefychianis dilucidis & plurimis rationibus sacrisque auctoritatibus in medium afferendis, loculentissime confirmat. Hæc inter Epistolas Augustini est octogesima; quam cum omnes Augustinianæ editiones habeant, non necesse habui hoc loco describere. In utriusque Epistolis mira elucet alterius erga alterum observantia, & charitas; ut illa opinionum discrepantia de mutua benevolentia & voluntatum conjunctione nihil omnino diminuerit. Incredibile dictu est quanti faciat alter alterius sententiam, ac doctrinam, & alter

Responsum
Augustini
ad Hefychium.

Hefychius
respondit
Augusti-
ni non
acquievit,
& secundam
ad eum scripsit
Epistolam
ejusdem
argumenti.

alterius auctoritati quantum tribuat; in eaque discrepantium opinionum contentione major inter illos videtur fuisse certamen, ut christianæ demissionis, & charitatis officiis, honorificisque significationibus, quam argumentis, & rationibus, alter alterum superaret.

Ac de rebus quidem, quæ adiaphoræ dicuntur, minimeque pertinent ad Catholicum dogma, Hesychius, & Augustinus salva charitate, & amicitia levioribus hisce præliis inter se decertabant; sed summa erat utriusque consensus, & præclara conspiratio ad rem Catholicam defendendam, profligandosque hæreticos, præsertim Pelagianos, quorum errores ea tempestate longe lateque grassabantur. Ac Pelagianæ quidem hæreseos debellatæ gloria uni potissimum Augustino debetur; sed in ejus certaminis gloriæque societatem, cum aliis bene multis Hesychius quoque se obtulit, ejusdemque partem non exiguam sibi vindicavit. Nam præterquam quod, prolatam a Pontifice maximo in Pelagium ac Cælestium sententiam subscripsit, haud illi defuit occasio Pelagiani erroris vel eliminandi vel arcendi ab Ecclesia Salonitana. Pelagius natione Scotus, e Britannia oriundus, profectusque in Palæstinam, cum ibidem vitam inter Monachos degeret, adversus gratiam Christi pestilentissima dogmata meditari & procudere cæperat. Ex hujus schola ac disciplina prodiit Cælestius, qui palam in Africa magistri sui errores cum disseminaret, anno 412. in Concilio Carthaginensi damnatus est. Verum excerpta de Pelagii, & Cælestii libris capitula cum delata essent ad Synodum Diospolitanam in Palæstina, Pelagius adesse jussus, & in judicium vocatus, Episcopos illos Græcos, qui omnino ad quatuordecim convenerant, linguæ latinæ, ac Pelagianæ fraudis ignaros, captiosis responsionibus elusit. Absolutus itaque majores sumpsit spiritus; sed Hieronymi primum libris, tum Africanorum Antistitum sententiis vexari cœpit. Anno quippe 416. Provinciales duæ Synodi habitæ sunt; una Carthagine, cui præfuit Aurelius; altera Milevi in Numidia, præside Sylvano, cui Augustinus interfuit; utrinque Synodicæ ad Innocentium Papam Epistolæ missæ; quibus ille respondens anno proximo, Honorio XI., & Constantio II. Cols., mense Januario, Pelagium pariter, ac Cælestium ab Ecclesiastica communione segregavit. Illi autem Innocentiano rescripto perculsi, ad fraudes atque fallacias, quorum erant artifices peritissimi, confugiunt. Ac Pelagius quidem Epistolam ad Innocentium verbis ambiguis contexuit; Cælestius vero purgandi sui causa Romam adiit; sed Innocentius mortuus cum esset illo ipso anno 417. 5. Kal. Augusti, Pelagianæ causæ cognitio ad Zosimum devoluta est. Is primum Cælestii ficta, & malitiosa professione, tum subdola Pelagii Epistola deceptus, in Africanos Patres visus est quidem aliquantulum commoveri; neque tamen Pelagium, ac Cælestium communioni Ecclesiasticæ restituit. Sed bimestre spatium huic præstinavit, intra quod ejus accusatores ex Africa adesse possent. Interea fraus & calliditas hæreticorum Zosimo paruit litteris Africanorum Episcoporum diligentius edocto, præsertim cum Cælestius sibi conscius, ac metuens clam ex urbe judicioque Pontificio se subduxisset. Itaque Zosimus utrumque formula ritumque solemnem damnavit: id docet Marius Mercator in commonitorio: *Beate memorie Episcopi Zosimi Epistola, quæ Tractatoria dicitur,*

qua Cælestius Pelagiusque damnati sunt; quæ & Constantinopolim, & per totum orbem missa, subscriptionibus Sanctorum Patrum est roborata. Hanc Epistolam, qua dignum erat, & reverentia, & veneratione suscepit Hesychius; & cum sua illam approbatione roborasset, tum ab omnibus Episcopis Dalmatiæ vel in Concilio provinciali, vel a singulis separatim subscribendam curavit. Africani vero Episcopi accepto Zosimi decreto, Calendis ipsis Maii anni ejusdem 418. in plenaria Synodo, ad quam sane frequentissimi confluerant omnino ad ducentos, & quatuordecim vel septemdecim, adversus Pelagium, & Cælestium, quæ decreverat sedes Apostolica, unanimi consensu confirmarunt: *Concilio apud Carthaginem habito ducentorum decem & septem Episcoporum* (ait Prosper in Chronico) *ad Pontificem Zosimum Synodalia decreta prolata sunt, quibus probatis, per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est.* Pontificiis ac Synodicis decretis accessit edictum Honorii, quo ambo illi hæretici perculsi sunt. Pelagianæ hæreseos pene profligatæ patrocinium suscepit Julianus Memorii Capuani Episcopi filius, & successor, homo linguæ promptus, ac disertus, sed procax, & temerarius, qui ob hæresim sede sua pulsus, duas Epistolas plenas errorum & calumniarum scripsit, alteram ad Zosimum, alteram ad Rufum Thessalonicensem. Has Augustinus jussu Bonifacii Papæ, itemque Juliani flagitia & maledicta refutavit. De Juliano Marius Mercator hæc subjecit. Cui (Epistolæ Zosimi) *Julianus, & reliqui complices ejus, subscribere decreverant, consentaneosque se nolentes iisdem Patribus facere, non solum Imperialibus legibus, sed & Sacerdotalibus statutis depositi & exautorati ex omni Italia deturbati sunt.* Juliani partes sequebantur duodeviginti Episcopi, ut tradit Augustinus; ad eisdemque se adjunxerant quidam ex Aquilejensis Provinciæ Presbyteris, Diaconis, ac diversi ordinis Clericis, quos Pelagiana sive Cælestiana hæresis habuit implicatos, quemadmodum scripsit Leo Magnus in Epistola ad Januarium Episcopum Aquilejensem anno circiter 440., graviter questus eos ita ad communionem Catholicam pervenisse, ut nulla ab eis damnatio proprii exigeretur erroris: *& pastoralibus excubiis nimium dormitantibus, lupos ovium pellibus rektos, in ovile dominicum, non depositis bestialibus animis, introisse.* Horum autem, qui jampridem cum Juliano Pelagianæ doctrinæ defensionem susceperant, videtur fuisse libellus anno circiter vigesimo quinti sæculi oblatas Augustino Aquilejensi Episcopo, cum is pro suo munere, suæque Metropolitica potestate, instaret atque urgeret, ut cum Episcopis, Presbyteri Clericique omnium ordinum Epistolam Zosimi reciperent, atque in Pelagium pariter Cælestiumque subscriberent. In eo libello Pelagianæ hæreseos virus latet sub ambiguitate verborum; negaret illi, se posse sententiam in eos ferre, idest Pelagium, & Cælestium, *qui falso sibi obiecta testantes, libellis propriis* (Innocentio, & Zosimo oblati) *damnaverunt, & absentum damnationem ob Dei timorem subscribere non audent.* Si quis porro pergat negotium illis facessere, idque ab his exigere, quod salvo officio, salvis legibus Ecclesiasticis præstare nequeant; huic denunciant se ad audientiam plenariæ Synodi provocasse. Hunc libellum neque ab Aquilejensibus editum, neque Augustino Episcopo Aquilejensi missum fuisse aliqui existimant. Sed

Concilio
Nationa-
le Car-
thaginē-
se adver-
sus Pe-
lagium.

Pelagius
& Cæle-
stius au-
ctores hæ-
reseos Pe-
lagianæ.

Aquile-
jensium
Pelagio
faventium
Libellis
ad Augu-
stinum
metropo-
litam.

neu-

neutrum videtur in dubium posse revocari; quippe cum Metropolitam, seu Primatem, ad quem scribunt, *Augustinum* appellant; neque alius præter Aquilejensem, ea tempestate Metropoli fuisse legitur; cui nomen Augustini esset: Præclara est animadversio Henrici Norisii in *Notas Garnerii* huius libello appositas. Nam id temporis, inquit, *celebris erat Augustinus Aquilejensis; Primas Venetiarum, Istriæ &c.* Cum vero *Zosimus* anno 418. *Pelagianos* damnasset, *epistolas ad Aquilejensem, & Mediolanensem Primates misit, ut easdem in suis Diocesis publicarent.* . . . *Hinc Augustinus Primas Aquilejensis Apostolica sedis contra Pelagianos decretum cum litteris ad suarum provinciarum Episcopos misit, quorum nonnulli, cum Pelagianis erroribus tenerentur, memoratum fidei libellum ad Augustinum Primatem dederunt.* Hinc existimari velim, quanto in discrimine ecclesia Dalmatica versaretur propter vicinitatem Province Aquilejensis; in qua cum lues Pelagiana occulte illa quidem, sed latius in dies serperet, jam prope erat, ut in Dalmatiam irreperet. An vero Aquilejenses illi non modo huiusmodi tabe infecti, verum etiam mire cupidi ejusdem longe lateque vulgandæ, aliquid pestilentialis halitus proximis Dalmatis afflaverint, mihi non est compertum. At certe Hefychium neque ignarum Pelagianæ fraudis ac malitiæ, & pro custodia sui gregis perpetuo excubantem fallere non poterat ejusmodi hæreticorum calliditas, & latens luporum sub ovina pelle rapacitas. Itaque pestem illam vel jam occulte in Dalmatia grassantem extinxit, vel intentâ in omnes partes cura ac vigilantia ingressu adituque omni prohibuit. Nec vero ante finem hujus sæculi aditum ullum ad labefactandam Dalmatarum fidem invenire Pelagiani potuerunt; quos tum primum obrepisse in Dalmatiam suspicio est, propter rumores Romanam per id temporis perlatis, satis illos quidem constantes, sed sine certo auctore; quibus permotus Gelasius Papa admonuit Honorium Episcopum Salonitanum, ut caveret, ne Pelagianam hæresim, Romanorum Pontificum decretis sæpe damnatam, ipse per incuriam in sua Provincia invalescere sineret. Cæterum Honorius Gelasio rescripsit, quod de Pelagii erroribus in Dalmatiam infectis fama pertulerat, id plane falsum esse; omnemque illam suspensionem expurgare, atque ab animo Pontificis dimovere conatus est.

Quæ deinceps per annos fere septem ab Hefychio laudabiliter gesta sunt, delevit oblivio, & vetustas interceptit. Hoc annorum intervallo, quæ in utroque imperio acciderint memoria ac litteris digna, paucis complectar. Anno 420. pridie Kal. Octobris Hieronymus insigne decus Dalmatiæ, & clarissimum ecclesiæ lumen extinctum est. Theodosius Bararanem Regem Persarum Christianos acerbè divexantem divina magis, quam humana ope prostravit; uxorem duxit Eudociam Atticam Leontii nobilis Philosophi filiam, quæ ex disciplina patris habuit, unde omnes ingenuas, & liberales artes addisceret. Idem Theodosius anno proximo, Eustathio, & Agricola Coss., instinctu Attici Constantinopolitani Episcopi, lege lata statuit Antilitis Constantinopolitani esse de rebus, & controversiis ecclesiæ Illyricæ Orientalis cognoscere, ac judicare; id quod vetabat & superiorum ætatum consuetudo, & Romanorum Pontificum auctoritas, a quibus vehementer huiusmodi legi-

bus diu ac sæpe reclamatum est. Eodem anno 421. Honorius Constantium Comitem, cui Placidia Ataulphi vidua nupsit, ob rempublicam bene gestam in societatem imperii adiecit, qui septimo post mense Ravennæ diem obiit supprethum. Is natus in Illyrico, oppido Panæso, multis sub Theodosio seniore Præfecturis, & Magistratibus claruit. Anno 423. Honorius Imperator nulla relicta stirpe Ravennæ decessit; cum ante aliquot menses Placidia soror Ravennæ Italiaque ab eo pulsa, cui in suspensionem initii cum Gothis clandestini fœderis venerat, cum Valentiniano filio Constantinopolim ad Theodosium confugisset. De interitu Honorii cum Theodosio nuntiatum esset, is celerata Patris morte, Duces ac milites in Dalmatiam submisit, jussos apud Salonam consistere, quemadmodum narrat Socrates lib. 7., ut si qui in Occidente motus ex interregno oriretur, præsto essent, qui eos comprimerent. Interea tamen Joannes quidam Primicerius Notariorum vacuum Occidentis imperium occupaverat. Is Aetium in Pannoniam misit jussu ex Hunnis, qui fusi per agros, ac dispersi regionem illam incolebant, exercitum sibi conficere. Eodem anno Bonifacius Papa moritur, eique Cælestinus subrogatur; sed alii hujus Pontificalia initia, & illius obitum in annum superiorem conjiciunt. Anno 424. Theodosius Gallam Placidiam Amitam suam Occidentis Augustam, ejusque filium Valentinianum Cæsarem creat. Jubet Ardaburium ingenti collecto exercitu, cum Valentiniano, & Placidia in Italiam proficisci, qui Salonam cum venissent, ut Socrates docet, ab Hefychio urbis Episcopo, Clero, populoque summa gratulatione ac lætitia recepti sunt. Sed Ardaburius, relicta Salona, cum Aquilejam navigaret, vi tempestatis abreptus, & Ravennam delatus in hostes incidit, a quibus perductus est ad Joannem. Placidia & Valentinianus terrestri itinere Aquilejam se recipiunt; sed anno insequenti Aspar Ardaburii filius divino admonitu fretus, cum exercitu Ravennam se contulit; apertis portis, nulloque repugnante in urbem admissus Patrem vinculis exemit; & Joannem captum vinculumque Aquilejam perducti jussit, ubi paullo post interfectus est. Cum Aetio, qui sexaginta Hunnorum millia in Italiam deduxerat, prospere pugnatum est; ac demum pax ita convenit, ut Aetius quidem Comitatus dignitate, ac titulo auctus in Placidia, & Valentiniani gratiam reciperetur; Hunni vero ingenti pecunia donati, innoxii pacatique illuc, unde venerant, reverterentur. Valentinianus cum Placidia matre Ravennam se contulit, qua in urbe Augusti nomen, & missa Constantinopoli insignia Augustalia sumpsit x. Kal. Novembris. Gothi e Pannonia, quam cum Hunnis incolebant, magna ex parte secedunt, commigrantque in Thraciam, ut ait Auctor Miscellæ anno Theodosii 18, æræ vulgaris 425. Biennio post ex Gothis, qui remanserant in Pannonia, cum Romanis conjuncti Hunnos ingenti edita strage ex universa Pannonia excedere coegerunt. Secundum hæc, Vandali cum Alanis, quos ab Africa littoribus Bonifacius Comes hætenus repulerat, Genserico Duce ac Rege, in eam regionem ex Hispania penetrarunt. Nam idem Bonifacius prodicionis ab Aetio accusatus cum fuisset, missoque contra se Sigisvultum parem se non esse Romanis copiis ac viribus animadverteret, ad Vandalorum, quibuscum affinitatem antea junxerat,

auxi-

Hefychius
hæresim
Pelagianam
vel arcuit
a Dalmatia,
vel
subrepentem
repu-
li.

Valentinianus
cum Placidia matre
Salonæ
venit.

Theodosius
ecclesiæ
nam Illyricam
& Pannoniam
habuit Romanam
auctoritatem
conatus.

auxilia confugit. Anno itaque 427, ut ex Chronico Prosperi colligitur, Gensericus cum octoginta millibus Vandalorum, & Alanorum transfretavit in Africam, quæ paullatim universa sub imperium cecidit ditionemque Vandalorum. Sunt tamen, qui Gensericus adventum in Africam vel in annum proximum, vel etiam in annum undetrigesimum hujus sæculi rejiciunt. Hisce temporibus Hesychius Episcopus Salonitanus, cum annos circiter tres ac viginti ecclesiam illam summa cum laude gubernasset, de re christiana Dalmatica egregie meritis, nec doctrina, quam sanctitate illustrior ad superos migravit. Nam ejus vita ultra duodetrigesimum quinti sæculi annum prorogari non potest; quippe Augustinus, cum vel intra finem hujus anni, vel sub initium sequentis librum vigesimum de Civitate Dei conscriberet, Hesychium Salonitanæ urbis Episcopum, capite quinto ejusdem libri, beatæ memoriæ virum appellat.

Vandali rerum potius in Africa.

Mors Hesychie Episcopi Salonitani.

CAPUT TERTIUM.

De Operibus, sive Lucubrationibus Hesychie Episcopi Salonitani.

§. I.

Vita Sanctorum Clementis, Domnii, & Anastasii.

Vitam Clementis Romani Pontificis ab Hesychio Episcopo ecclesiæ Salonitanæ conscriptam, ab se inventam illustri præconio commendat, & quædam scitu digna indidem excerpta suis collectaneis inseruit Simon Bengnius Episcopus Modrusiæ in Dalmatia, vir singularis ingenii, eximie doctrinæ, prudentis sincerique judicii, qui anno 1513. in Concilio Lateranensi, sub Leone X. Pontifice Max., sessione vi. orationem habuit gravissimis verbis sententiisque plenam; & de communibus calamitatibus, de restituenda Christiana, & ecclesiastica disciplina, de conjungendis animis armisque Principum Christianorum contra Turcas, qui Orientis imperium adepti, cum aliis regionibus, tum potissimum Illyrico, & Dalmatiæ ingentes clades intulerant, copiosissime, & sanctissime dixit; eamque orationem Bernardino de Frangipanis Comiti Modrusiæ inscriptam vulgavit. Hujus igitur sapientissimi, & prudentissimi Antistitis de vita Clementina ab Hesychio composita judicium ex ejus collectaneis Mss. hoc loco subijciam.

Simon Bengnius viri doctissimi de vita Clementina ab Hesychio composita

Judicium gravissimum.

Tempore Pontificatus sanctissimi viri Zozimi Papæ præfuit ecclesiæ Salonitanæ Hesychius Præsul Apostolicarum constitutionum, & Synodaliū canonum zelantissimus. Scripsit vitam S. Clementis Papæ, & Martyris, qui tertius post Apostolos Romanam cathedram tenuit, & Christi ecclesiam gubernavit. In qua plurima scitu dignissima, quæ statum, & primordia nascentis ecclesiæ, & ea, quæ toto quasi primo Christiano sæculo in illa gesta sunt, satis illustrent, perspicuo stylo narrat, servata, notataque temporum, pro illius usu, fidei ratione. Testatur inter cetera Salonitanam ecclesiam fundatam fuisse a S. Domnio, S. Petri Apostoli discipulo: Sirmiensis primum Episcopum Andronicum, antiquum Christi discipulum: Sardicensem ecclesiam in Thracia S. Clementem erexisse, eidemque aliquamdiu præfuisse: nec non & Singi-

Excerpta e vita Clementina.

donensem, Murforumque in Pannonia Episcopatus instituisse. Sanctum Cornelium Centurionem, quo mediante ostium apertum est Gentibus ingrediendi ad vitam, Sisciensem patriam: Sanctam Helenam Constantini Magni Romanorum Imperatoris matrem, & Bretanide Dalmatiæ in mari Illyrico insula, quam nunc Brettiam, & Brattiam vocamus, ortam esse; quod tabularum Salonitanæ ecclesiæ documentis ostendit. Unde nobis haud difficili argumentis patemur persuaderi, nominis potius Bretanidis insulæ Dalmaticæ similitudine deceptos, quam Gallicani Nazarii panegyristæ loco inductos esse, qui sanctam ipsam Britanniam fuisse, primi scriptis in lucem editis evincere conati sunt. Sed & illud, de quo contrariæ nostro ævo de S. Jacobi Apostoli in Hispaniis prædicatione proferuntur sententiæ, clarum redditur ex eodem auctore in hunc modum referente. In tabulis (inquit) Sirmiensis ecclesiæ notatum vidimus, eo ipso anno, quo Clemens Casaream venit, Paulo Fabio, & Vitellio Nepote Coss. Beatum Jacobum Zebedæi filium, Joannis Apostoli germanum fratrem, ab Apostolorum Principe Petro missum, in Hispaniam pervenisse, atque in illis partibus primum ex Apostolis Christi fidem annunciasse, ecclesias fundasse, Episcopos ordinasse, peragratisque quasi universis Hispaniarum urbibus, & maxima ad Christi fidem populorum multitudine conversa, Hierosolymam rediisse, Aquilio, & Nonio Consulibus. Et hæc quidem illi ecclesiæ dedit Andronicus, antiquus Christi discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia Episcopus; & in progressu voluminis notat alia, quæ eam veritatem evincunt, & luculenter ostendunt. Rara sunt hujus voluminis exemplaria. Nos e duobus, quæ in diœcesi nostra nacti sumus, Reverendissimo P. D. Bernardo Spalateni Archiepiscopo alterum dedimus, ea conditione, ut typis excusum publici juris faceret. Scripsit etiam vitam S. Anastasii Martyris, & epistolas nonnullas familiares, sed eruditione, & monitionibus refertas; quo tempore cursum vitæ consumaverit, reperire non potuimus.

Hæc duo Bengniana, aut alia vitæ Clementinæ exemplaria, ut invenire possemus, nihil a nobis diligentia, & investigationis prætermisum est; sed frustra fuit omnis inquisitio. Duo tamen nacti sumus fragmenta, seu potius initia hujus historiæ, quibus deest pars maxima, & præcipua; alterum siquidem non ultra Clementis in Palæstinam adventum progreditur, alterum vero desinit in ejusdem e Palæstina discessum Romanamque profectionem cum Petro susceptam. Prioris fragmenti Hesychius fuisse auctor, quamvis nomen absit, ex suo tamen procemio dignoscitur. Nam principio historiæ statim, additum se obstrictumque, vel regimini, vel ministerio ecclesiæ Salonitanæ, quam suam vocat, his verbis perspicue declarat: Facturum me operæ pretium puro, remque Catholico viro dignam, si Clementis Papæ Romani Apostolorum discipuli, & cooperatoris gestorum memoriam, ad majorem Dei gloriam, & ecclesiæ utilitatem, ea fide atque ingenuitate perscripsero, qua ab iis, qui eidem familiarissime convixerunt, consignata fuisse accepi, certisque cum nostræ Salonitanæ, tum aliarum ecclesiarum vetustis monumentis comprobata inveni. Hesychio Clementinæ vitæ scriptori Modrusiensis Episcopus laudi tribuit, quod explicatis accommodatisque ad veterum consuetudinem temporum ordinibus, res gestas distinguit, & persequitur. Aetatis autem Apostolicæ, in qua hic auctor versabatur, & superiorum temporum consuetudo hæc fuit; ut res antiquæ Consularibus epochis seu notis

Duo fragmenta vitæ Clementinæ apud nos.

his distinguerentur. Hanc autem temporum dig-
gerendorum rationem scriptor hujus fragmenti
perpetuo tenet; eamque se fideliter accurateque
servaturum extremo probemio pollicetur: *Ad quo-
rum tandem detegendam falsitatem; nos paullo al-
tius gestorum Clementis initia; & ejusdem studia
repetemus, servata in omnibus fidei temporis ra-
tione: id quod ab Hesychio factum esse iisdem
fere verbis testatur Modrusiensis: in qua plurima
fuit dignissima: . . . perspicuo stylo narrat, ser-
vata notataque temporum pro illius ætatis usu
fidei ratione: ex quo satis apparet hoc nostrum
esse fragmentum illorum exemplarium, quæ Mo-
drusiensis in sua Diœcesi a se reperta fuisse af-
firmat.*

Tabula ab
monumē-
ta, unde
titam Cle-
mentinam
Hesychius
descrip-
sit.

Porro Hesychius in hoc fragmento, ut au-
thoritatem historiæ Clementinæ ac fidem adjun-
gat, unde hauserit, quæ scribit, fontes indicat,
nimirum tabulas ecclesiarum *Sardicensis, Roma-
næ, Sirmiensis*, ac præsertim *Salonitanæ*, item-
que illa, quæ ab iis, qui eidem familiariter con-
vixerunt, consignata fuisse, acceperat. Præterea
testes rerum, quas narrat, citat epistolam ne-
scio quam *S. Hermagoræ Aquilejæ Carnorum Epi-
scopi*, & libros ipsius Clementis, qui alias Cle-
mentis *Recognitiones*, vel *Itinerarium*, alias vero
Petri Circuitus, vel *Periodi*, vel *Actus*, alias
aliter inscribuntur; ex quibus sane multa desum-
psit. Fuit veterum, estque recentiorum querela,
libros illos Clementinos ab Eunomianis, Ebio-
nitis, aliisque hæreticis depravatos fuisse, idque
testatur ipsemet Clemens in quibusdam suis epi-
stolis, quas laudat Epiphanius hæres. 30., quæ-
que jamdudum interierunt. *Quo in libro (Reco-
gnitionum) inquit Epiphanius, paucis veris re-
lictis multa supposuerunt, quemadmodum Clemens
ipse omnibus illos modis redarguit iis epistolis cir-
cularibus, quæ ab eo scriptæ in sacrosanctis eccle-
siis leguntur.* Nec vero ignorabat Hesychius, quan-
ta labe in ejusmodi libris facta esset; ac pro-
pterea, ut diximus, *Ruffinum*, qui Clementis
Recognitiones e Græco in Latinum convertere
detreverat, amice, ac fideliter admonuit, ut
quæ Clemens scripsit, ab illis erroribus, qui-
bus hæretici Clementina scripta contaminaverant,
diligenter acuteque secerneret. Quin immo idem
Hesychius ait; idcirco se id operis laborisque
suscepisse, ut vitam Clementis ab omni hæreti-
cæ pravitatis admistione secretam & liberam, pu-
ram & sinceram ederet; quod fautores hæreti-
corum, sub Clementis ac Petri nomine, nefa-
rias Magistrorum suorum opiniones latino ser-
mone vulgatas imperitis hominibus, & hæreticæ
fraudis ignaris obtruserint: *Similiter obviam ire
neceffe est impiis hæreticorum fautoribus, qui E-
bionitarum, Origenis, Eunomiique, sæpe jam ab
ecclesia damnatos errores, ne videlicet solis Græ-
cis noti essent, ex illorum idiomate in nostrum
translatos sermonem, non secus, atque aurea Pe-
tri Apostoli oracula, sub nostri Clementis nomine,
magno auri pondere divendere satagant ad sedu-
cendum fabulosis mendaciis pusillum Christi gre-
gem.* Non ergo verendum est, ne forte Hesy-
chius, cum e corruptis depravatisque Recogni-
tionum libris multa sumpserit, aliquid etiam in-
didem fabulosum, commentitium, a sincera in
Deum fide, Christianis legibus ac præceptis ab-
horrens in vitam Clementis derivaverit. Ut a
falsis vera, a pravis recta, a spuriis germana di-
scerneret, valebat ingenio, valebat doctrina, &
prudentia, & exquisita scilicet Catholicorum, &
hæreticorum dogmatum scientia in primis vale-

bat; nec verosimile est, Hesychium in eam ip-
sam reprehensionem incurrisse, quam ut præca-
verit, tam scienter alios provideque admonue-
rat. Ac certe quidem in eo, quod apud nos ex-
tat fragmento, nihil est, quod falsitatis, aut
doctrinæ parum sanæ coarguere possis. Si de sty-
lo quæris, & ratione scribendi, quam is Auctor
adamavit, Asiaticis illud, quam Atticis scripto-
ribus simillior esse maluisse dixerim. Genus est
dictionis vagum, fufum, volubile, verbis ac sen-
tentii redundans; ornamenta undique adsciscit
ex antiquitate tum historica, tum fabulosa; omni
ex genere eruditionis copiam aucupatur; e libris
Poetarum, & Geographorum flosculos carpit ac
delibat; nihil denique prætermittit, quod vel ad
lectores oblectandos, vel ad amplificandam or-
nandamque orationem quoquo modo pertineat;
quin ipsemet fatetur aliqua se latius explicasse,
& copiosius, quæ Clemens in suis commentariis
breviter ac summatim exposuerat. Ipse quoque Cle-
mens, inquit, in iis, quæ de *Circuitionibus Pe-
tri ad Jacobum fratrem Domini Hierosolymorum
Episcopum scripsit brevi compendio, omnem fere
hanc historiam (de fratrum suorum ac parentum
amissione, ac infortuniis) complexus est.* Nos in
ea exponenda longiori sermone usi sumus, quia
ibi nonnulla omiffa, nonnulla etiam ab Ebionitis
adulterata, ut suo loco docebimus, fuerunt; quæ
ad cognoscendum Clementis genus, ejusque paren-
tum commendationem pertinere nemo hominum in-
ficiabitur. Cæterum quamvis multa & longe ac-
cerfita sive dictionis ornandæ, sive eruditionis
ostendendæ causa inferciat, haud pauca tamen ex
historia Augusta, & Actis Tiberii scite apteque
suis locis, ac temporibus interferit.

Hoc fragmentum quinque priora capita com-
plectitur vitæ Clementinæ perductæ usque ad pri-
mum Clementis in Palæstinam adventum, ejus-
que congressum colloquiumque cum Procula uxore
Pilati, a qua de Christi ortu, admirandisque
operibus diligenter edocetur. Sed bene habet,
quod hujus historiæ epitomam quandam Procmio
intexuit, quam hoc loco describendam censeo;
ut vel hinc aliquod totius operis specimen cape-
re, & stylum atque indolem auctoris dignoscere
liceat: Quamobrem etiam sincere recensendum
est, ut Clemens hic Romanus, Cæsareo sana-
guine procreatus, & omnium pro tunc Philo-
sophorum eruditus disciplinis & sectis, supra
mæ desiderio veritatis in Judæam navigaverit;
ut inde in patriam regressus rursus eandem re-
petierit; utque cognita ab Apostolorum Prin-
cipe Petro fidei veritate, tum ipse, tum ipsius
parentes baptizati fuere. Deinde quomodo a
Petro itineris comes delectus, Judæam cum
illo, & Syriam, Ciliciam, & Bithyniam,
Pontum, & Cappadociam, Phrygiam & Pam-
philiam, Joniam, & ea, quæ Troiæ ruinas
testantur in Asia, peragraverit. Ad hæc, quan-
to studio ejusdem Apostoli jussu, rerum om-
nium gestarum gerendarumque commentarios
scribere aggressus, summa fide singula quæque
in illos retulerit, & quæ ipsemet facta fuisse
vidisset, & quæ ab iis, qui ipsi viderunt, ac-
cepisset, & ad extremum, quæ ex præscripto
Petri tam Apostoli, quam cæteri discipuli ad
Hierosolymorum Episcopum perscripissent.
Memorandum quoque quantis laboribus se fre-
gerit, ut Petrum de manibus Agrippæ arripe-
ret, atque a morte eximeret; & quomodo eun-
dem per Angelum solutum ad urbem comita-
tus, paternæ domus hospitio acceperit. Re-

Stylus
prioris
fragmenti
Asiaticæ
quam At-
ticæ di-
ctionis ge-
neri longe
similior.

Synopsis
quique
priorum
capitum
fragmenti
prioris.

Pe-

petendum insuper utriusque iter sive in Europæ, sive in Africæ provincias confectum. Nam & Ægyptum adiit, & Libyam lustravit; & ad Occasum usque Hispanias, Gallias, Germanias, Italiam, insulas multas, Græciam, & Illyricum universum, Venetias, & Istriam, & Dalmatiam, & Pannoniam, & Macedoniam, & Epirum, & Mæcias, & Thraciam, & Scythiam, Getiamque cis & ultra Danubium obambulavit; ac denique ad extremum post Sarmatas Christo per Evangelium genitos, in Chersoneso exsulans cursum consumavit. Et vero id totum quo Christi amore? quo fidei, & religionis zelo? quo lucro? qua laborum tolerantia? qua animi sollicitudine? quantis incommodis? quot periculis? quanta constantia confecerit? ut humanas vires, ita & eloquii facultatem excedere videntur. Laudemus igitur Clementem, in generatione sua &c.

Alterius fragmenti auctorem fuisse Hesychium perspicue demonstrat quidam locus, quem Episcopus Modrusiensis ex apographo vitæ Clementinæ descripsit. Locus autem est huiusmodi: *In Tabulis Sirmiensis Ecclesiæ notatum vidimus, eo ipso anno, quo Clemens Casaream venit, Paullo Fabio & Vitellio Nepote Coss. Beatum Jacobum Zebedæi filium, Joannis Apostoli germanum fratrem, ab Apostolorum Principe Petro missum, in Hispaniam pervenisse, atque in illis partibus primum ex Apostolis Christi fidem annunciasse, Ecclesias fundasse, Episcopos ordinasse, peragratisque quasi omnibus Hispaniarum urbibus, & maxima ad Christi fidem populorum multitudine conversa, Hierosolymam rediisse Aquilio, & Nonio Coss. Et hæc quidem illi Ecclesiæ dedit Andronicus, antiquus Christi discipulus, qui fuit primus Sirmii in Pannonia Episcopus.* Hæc autem omnia his eisdem verbis expressa, ne jota quidem vel exempto, vel addito, leguntur in hoc secundo, quod apud nos extat, fragmento. Ex quibus id quod volumus efficitur, & cogitur, scilicet fragmentum nostrum decerptum esse ex alterutro exemplari Bengniano vitæ Clementinæ; hanc autem si scripsit Hesychius Episcopus Salonitanus, ut sine ulla dubitatione affirmat Modrusiensis, illius quoque fragmentis eundem Hesychium fuisse auctorem necesse est; illudque priorem esse partem Historiæ Clementinæ ab Hesychio descriptæ.

Hujus autem, & superioris fragmenti unum esse eundemque scriptorem illud argumentum est, quod eadem in utroque observandorum, ac notandorum temporum ratio accuratissime servatur, notis Chronologicis, & Fastis serieque Consulatum Romanorum desumptis; eadem utrobique ad fidem faciendam Tabulæ ecclesiasticæ citantur; eadem præterea in utroque apparet forma, & ratio scribendi, in qua Latini sermonis satis accurata, ut temporibus illis, & varietas verborum inest, & perspicacitas orationis nitet, nisi quod primi quam secundi stylus multo copiosior est, atque ornatior. Fateor equidem de vita, & rebus sancti Clementis duas inter se diversas historias compositas esse, altera ex qua primum, altera ex qua secundum fragmentum descriptum est; sed utramque diversis quidem temporibus idem tamen Hesychius conscripsit. Priorem composuit cum junior esset, aliquot annis ante susceptum Episcopatum, duas quippe Chronologicas notas præmio intexit, ex quibus elicere queas epocham hujus *Illyrici Sacri Tom. II.*

historiæ confectæ; siquidem & Presbyterum se appellat, & tunc ait se id consilii cepisse, ut vitam S. Clementis describeret, cum Gothi omnia diripiebant, & vastabant. *Profecto*, inquit, *longe majori studio Christiano homini, in primis vero, ac vel maxime Presbytero, cui præ ceteris scire concessum, enitendum est, ut illorum memoria, qui in memoria æterna sunt, iustorum, in hominum quoque memoria cum benedictione perseveret, vivatque nomen eorum in generatione, & generationem &c.* Deinde vero ante quam præmio finem imponeret, hæc interjecit: *Porro autem præsens hoc tempus postulat, maxime, cum Gothi vastant, atque exurunt omnia, ne sanctissimi hujus Pontificis amissis penitus Actorum monumentis, intereant insimul plurima, quæ ab Apostolis sane vel gesta, vel tradita, sed a Luca in Actis, & ceteris scriptoribus historica licentia prætermissa, illius ætatis Christi fidelium vivendi institutum, atque ecclesiæ statum ostendunt, & ante oculos proponunt.* Jam inde ab imperio Valentis Gothi seu Visigothi Danubium trajicere, & Romanas Provincias devastare cœperant; sed Gothicam totius Illyrici vastationem referri oportet ad posteriores annos sæculi quarti, cum post obitum Theodosii, Rufino instigante, Visigothi, Duce Alarico, Mæciam, Pannoniam, Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Peloponnesum, & Illyricum fere omne, Dalmatiamque ipsam depopulati, cladem terroremque, usque ad mare Adriaticum, ut Claudianus cecinit lib. 2. in Rufinum, longe lateque circumtulere; id quod accidisse diximus §. 5. de Barbaris Illyricum vastantibus, an. 393. Quare intra finem quinti sæculi priorem, de qua nunc agimus, vitæ Clementinæ historiam scripsit Hesychius, cum neque longe ætate provectus esset, neque dum ex ordine Presbyterorum ad Episcopalem cathedram ascendisset. Ergo ex vita rebusque gestis, & scriptis sancti Clementis argumentum nactus cum esset varium & multiplex, eventis mirabilibus locuples, eruditionis & doctrinæ copia refertum, dignum denique quibus pollebat, facultate & ingenio, in eo tractando explicandoque ætati adhuc juvenili fervidæque indulget, nullum locupletandæ ornandæque descriptionis locum prætermittit, verborum & sententiarum copiam seclatur, omnes peregrinæ eruditionis flosculos undique decerpit; & Clementinis Recognitionibus nihil quidem erroris, sed alia multa liberius, quam cautius desumpsit, quibus historiam suam augeret atque amplificaret.

Cum vero post Episcopale munus, ac regimen jampridem susceptum ad vitam alteram S. Clementis scribendam accessit, & annis gravior, & ingenio maturior erat: nam si alteram cum altera conferas, facile intelligas, quæ in priore inerat pubertas, & quædam quasi luxuries verborum, & ornamentorum, eam magis eliminato stylo veluti depaltam in posteriore, & graviter pressequæ scribendi genere longo usu & exercitatione parto ita coercitam esse, ut Hesychi oratio jam canescere & habere suam quandam maturitatem, & quasi senectutem videatur. In hac siquidem naturalis inest, non fucatus dictionis nitor, perspicua & distincte concisa brevitæ; tota narratio simplex est, verisimilis, aperta, dilucida, non digressionibus, non colloctionibus, non ornamentis supervacaneis interrupta; nulla ut sententia, nullum ut verbum redundat, nihil ut nimis longe repetitum appareat.

H

Cujus

Hesychius
Auctor
secundi
Fragmenti.

Hesychius
duas de
vita Cle-
mentis,
historias
scripsit.

Priorem
junior
esset
ad
notandum
Episco-
pus.

Secundam
Clemen-
tis vitam
scripsit
ætas & in-
genio, &
stylo ma-
turius,
cum jam
esset Epi-
scopus.

Cujus non inconcinnae brevitatis specimen vel ex eo capias vellet, quod quæ de genere & parentibus, horumque adversis casibus, de ortu & pueritia Clementis, ejusque optimis studiis, & profectioe Palæstina Hefychius in prima vita fufe copioseque persequitur, atque in quinque capita distribuit, eadem in secunda vel omnino prætermisit, vel brevissime attigit; & omnia paucissimis verbis complexus ad hunc modum narrationem instituit: „Clemens Roma-

Secunda
vitæ prog-
ressum.

„Bus de regione Cælii Montis, Faustino patre,
„viro generis nobilitate, ac litterarum peritia
„clarissimo editus, cum ætatis artium, quæ
„liberales vocant, præcipue vero eloquentiæ,
„& disserendi disciplinis, Græco non minus,
„quam Latino sermone instructus abstrusiores
„Philosophorum quæstiones attingere acqui-
„ret, audissetque ea, quæ de Jesu Christi do-
„ctrina, atque operibus celebris ferebat fa-
„ma, ut ejusdem spectator auditorque fieret,
„Judæam petere, & Christum adire deliberat.
„Itaque paratis necessariis iter aggreditur an-
„no, quo Tiberius collegam suum in Consu-
„latu Sejanum necari fecerat, & primum in
„Macedoniam tendit, ut litteras a Poppæo
„Sabino ad Pontium Pilatum acciperet. Erat
„enim Pilatus devinctus Poppæo, utpote cu-
„jus favore Judæam administrandam obtinue-
„rat. Eo tempore Poppæus Nicopolim Ro-
„manorum in Epiro coloniam se se contule-
„rat, ubi Clementem humanissime exceptum,
„post dies aliquot, ægre abscedere passus est.
„Perveniens Clemens Hierosolymam, Chri-
„stum ab Judæis occisum, post tres dies re-
„surrexisse a mortuis, atque in Cælum post
„quadraginta dies alios ascendisse cognovit &c.
„&c. „Eodem stylo, dicendique characterē,
„& uno tenore, ut ajunt, cætera persequitur,
„continuata narratione, nullisque capitibus,
„seu paragraphis distincta. Cum primam Cle-
„mentis vitam describeret, sane multa ex Cle-
„mentinis Recognitionibus desumpsit; & cum ad
„vitam alteram scribendam se contulit, ut erat
„magis acri limatoque judicio, fere omnia re-
„secuit, quæ imprudens e cænosis illis fontibus
„hauserat. Nam antea quidem animadverterat
„libros Clementinos variis erroribus repletos,
„quibus illos Eunomiani, & Ebionitæ asper-
„serant, ab eisque sibi, suæque historiæ se-
„dulo caverat; sed postea peractite vidit, aut
„suspiciatus est ab eisdem hæreticis rerum na-
„rationes intertextas fuisse, quæ aut fictæ omni-
„no erant, & commentitiæ, aut certe in dubium
„revocari possent. Quare ab his penitus absti-
„nuit; & pauca quidem indidem sumpsit, quæ
„cum veritate historica congruere videbantur. Si
„ex prima parte hujus vitæ de reliquis parti-
„bus, totoque narrationis corpore judicare li-
„ceat, videor mihi posse affirmare, nihil in ea
„reperiri, quod apertæ falsitatis convinci possit,
„& a sacra profanaque historia illorum tempo-
„rum abhorreat. Series quidem Consulium, quo-
„rum nominibus annos consignavit, sic apte dis-
„posita est, ut cum fastis consularibus optime
„cohzreat. Quæ in superiore vitâ sancti Cle-
„mentis scripserat, in posteriore ad incudem re-
„vocavit, censoriæque animadversioni subjecit;
„& cum multa detraxerit, ut diximus, tum et-
„iam nonnulla cortexit; vel certe aliter, atque
„antea senserat, vilis est opinari, veluti de anno
„Passionis, ac mortis Dominicæ, quem primo
„quidem duobus Geminis Consulibus affixerat,

quæ fuit opinio veterum satis communis, dein-
de vero mutata sententia, Tiberio Nerone Cæ-
sare Augusto V. & Ælio Sejano Consulibus sub-
jicere videtur, aut attribuire C. Domitio Ae-
nobarbo, & A. Vitellio, qui proxime Consula-
tum gesserunt. Utriusque Clementinæ vitæ frag-
mentum nostris animadversionibus illustrari, edi-
que oportebit in historia ecclesiæ Sardicenis, cu-
jus Clemens conditor, idemque primus Episcopus
fuisse dicitur. Utinam interea vitæ utriusque in-
tegra exemplaria invenire liceat.

Simon Bengnius sæpe laudatus tradit ab eo-
dem Hefychio conscriptam fuisse vitam, & mar-
tyrium sancti Anastasii Fullonis, patria Aquile-
jensis, qui præclarum pro Christo certamen
obit Salonæ, & illustrem ibidem pro Christi-
ana Religione mortem oppetiit. Theodoricus
Ruinartius in *præfatione generali in Acta mar-
tyrum* §. 1. affirmat *Passionem S. Anastasii Ful-
lonis penes se habuisse ex cod. MS. Monasterii S.
Michaelis in Periculo maris*. Hanc vitam, &
Passionem Anastasianam inter MSS. ejusdem Rui-
nartii repertam in cænobio *Montis S. Michaelis*,
& inde usque ad nos transmissam edendam cura-
vimus in Actis S. Anastasii sub Pontificatu Petri
I. qui ab anno quarto usque ad decimum sex-
tum quarti sæculi ecclesiam Salonitanam admi-
nistravit. Hujus vitæ meminit Tillemontius
Tomo V. monum. Historiæ Ecclesiasticæ artic.
58. de Persec. Diocletiani, eamque ab *antiquo
aliquo Salonæ Episcopo, veluti quamdam episto-
lam ad suum populum scriptam fuisse existimat*, di-
xerim potius, *ceu quamdam Homiliam* in æde
Cathedrali habitam eo die, quo anniversaria re-
ligiosi cultus officia B. Anastasio persolvi sole-
bant. Sed ut ingenue fatear quod sentio, hæc
vita Anastasiana a Clementina tum prima, tum
secunda styli varietate, totoque dictionis genere
magis discrepat, quam ut idem Hefychius au-
ctor utriusque videri possit. Vereor igitur, ne
in Actis Anastasianis Hefychio auctori hanc vi-
tam falso adscripserim; nec temere suspicor hanc
aliam esse ac diversam ab illa, quam Episcopus
Modrusiensis Hefychio attribuit. Ad vitam se-
cundam Clementinam & scriptionis, & rerum
scriptarum similitudine propius videtur accede-
re vita S. Domitii, quam in ejus Actis secundo
loco exhibuimus. Et quamvis non extet hujus
vitæ Latinum primigenium exemplar, ex quo in
Slavonicum, ac deinde iterum in Latinum ser-
monem conversa est; hanc tamen si cum illa
Sancti Clementis conferas, facile in utraque
perspicias indolem, ingenium, doctrinam unius
ejusdemque scriptoris; eadem utrobique apparet
rerum describendarum ratio, ordo, perspicuitas,
ut ego quidem hanc libentius, quam illam Ana-
stasianam Hefychio Salonitano Episcopo attri-
buerim. *Scriptis etiam*, ait Simon Bengnius,
*vitam S. Anastasii martyris, & Epistolas non-
nullas familiares, sed eruditione, & monitionibus
refertas*. De quatuor Hefychianis epistolis ca-
pite superiori satis dictum est, quarum unam
ad Rufinum Presbyterum Aquilejensem, alte-
ram ad Zosimum Romanum Pontificem, ter-
tiam, & quartam ad Augustinum Hipponensem
Episcopum scripsit. Ex his, & aliis fortasse
pluribus, quorum neque memoria, neque exem-
plaria extant, una omnino superest, quæ secun-
da est ad Augustinum, quamque in tertium hu-
jus capituli paragraphum conjecimus.

Scripta
præterea
vitam S.
Anastasii
Fullonis
martyris.

§. II.

*An Commentaria in Leviticum tribuenda sint
Hesychio Episcopo Salonitano.*

EXtant libri septem Commentariorum in Leviticum ab antiquo Auctore docto sane atque intelligente conscripti, quibus nomen Hesychii præfixum est. Sub initium sæculi quinti duo inprimis eximie doctrinæ & eruditionis laude floruerunt Hesychii; alter Episcopus Salonæ, alter Presbyter Hierosolymitanus: convenit fere inter omnes Opus illud horum alterutri attribuentum esse; utri horum adjudicari oporteat, id in controversia est. Referendum esse ad Hesychium Salonitanum auctorem sine ulla dubitatione affirmat doctissimus Cardinalis Perronius lib. 3. de Eucharistia; nam primum quidem censet commentarios illos latine scriptos fuisse, id quod declarat nativa quædam proprietates sermonis latini, structura verborum, vis & ratio loquendi latino, quam Græco idiomati similior; quæ sane in iisdem libris, quamvis Græce redidit, elucet atque apparet; nam commentarios illos e latino in Græcum conversos fuisse existimat; quorum exemplar latinum primigenium cum lateret, vel periisset, ante nonum sæculum latinitate iterum eos donatos esse constat; hoque Latio jam restitutos Amalarius, Rabanus Maurus, Strabus Monachus laudarunt. Deinde idem Perronius veterum MSS. codicum auctoritatem ab Hesychio nostro stare animadvertit; in quibus non Hierosolymitani, sed Salonitani Hesychii nomen his commentariis præpositum, & subjectum invenit. Verum Simonius in suis Epistolis criticis unum omnino fuisse ait codicem manuscriptum Bibliothecæ Regiæ, numero 3805. signatum, ante annos fere octingentos scriptum, cujus auctoritate haud satis firmatur Perronius; nam in eo vitiatum esse titulum, qui erat ejusmodi: *Incipit liber Isichii Hierosolymitani in Levitico*; sed ab Interpolatore nescio quo abrasum fuisse verbum illud *Hierosolymitani*, in ejusque locum *Salonitani* substitutum esse, servata quidem forma characteris antiqui, haud tamen adeo felici imitatione expressa, ut recentioris manus diversitas non appareat. In clausula etiam, quæ hisce commentariis ex antiquo more adjecta est, depravationem labemque idem Simonius deprehendit; nunc enim ita se habet: *Explicit liber Isichii Presbyteri Salonitani*. Viden modicum illud spatium, quo postremum a proximo verbo disiungitur, contra quam recte scribendi ratio postulat? Porro, inquit Simonius, spatii vacui quod nunc est, antea implebant litteræ *Hiero*, quas vel malitia, vel inscitia interpolatoris delevit, e reliquis vero ejusdem vocabuli litteris, scilicet *Solymitani* duas intermedias *y* & *m* immutavit, & in earum locum *o* & *n* subjectis *Salonitani* verbum expressit. Ego vero neque codicem illum meismet oculis vidi, neque ausim dicere Perronium hoc uno codice fretum adjudicasse commentarios illos Hesychio Salonitano, nullosque alios habuisse codices, in quibus nomen ejusdem Hesychii *Salonitani* inscriptum, & subscriptum esset. Quod vero in ea clausula Hesychius, sive Isichius Presbyteri nomine afficiatur, id hujusmodi librorum possessione Hesychium nostrum non depellit; potuit enim eos Commentarios scripsisse antequam Episcopus fieret. Demum Perronius hanc etiam

Illyrici Sacri Tom. II.

Commentarios in Leviticum

Hesychio Salonitano attribuentur affirmat Cardinalis Perronius.

Negat Simonius.

Argumentum Perronii ut Commentarios illos Hesychio Salonitano vindicet.

rationem subjecit, cur Hesychio Salonitano Commentarios illos tribuendos censeat; quod eorum auctor testimonia Divinarum litterarum desumpserit ex Hieronymiana latina sacrorum codicum translatione, quam identidem vocat *Translationem nostram*, *Editionem nostram*; id quod alienum quidem videtur esse ab homine Græco, qualis fuit Hesychius Presbyter Hierosolymitanus; ecclesia enim Græca, & Orientalis translatione septuaginta Interpretum fere semper uti consuevit; at vero mirifice congruit cum Hesychio nostro, qui & genere & sermone latinus fuit, filius atque alumnus ecclesiæ occidentalis, quæ translationem Hieronymianam paullatim usurpare suamque facere cepit, ac suo demum perpetuo communique usu consecravit. Atque hæc quidem temporibus illis nondum approbata, & ubique accepta fuerat; verum quid obstabat, cur non statim Hesychius ejusmodi translatione uteretur, quam jussu, & auctoritate Damasi summi Pontificis Hieronymus perfecerat? idque ut faceret, Hesychium impulit tum excellens illa opinio, quam de doctrina Hieronymi habebat, ejusque perfecta Hebraicarum litterarum intelligentia; tum pervetus amicitia, quæ illi cum Hieronymo fuit, quem sane perquam familiariter in secunda vita Clementina Hieronymum *suum* appellat, eandemque ob causam ejusdem translationem *sua* dixit, quod ut in Græcorum proverbio est, amicorum omnia sunt communia. Ut igitur Hesychius ostenderet, quanti Hieronymum faceret, quantumque coleret, ac diligeret, atque ut ejus memoriam hoc qualicumque grati animi officio prosequeretur; id suæ erga illum observantiæ, veterisque amicitie testimonium posteritati tradere voluit, simulque exemplo aliis fuit, ut in tractandis citandisque locis divinæ scripturæ translatione Hieronymi uterentur, quam deinde universalis ecclesia approbavit ac recepit. Hæc fere sunt argumenta, seu conjecturæ, quibus adductus est Perronius, ut in hac controversia secundum Hesychium Salonitanum sententiam diceret.

Sed juniores fere omnes contra sentiunt, & commentarios illos Hesychio Hierosolymitano adjudicandos censent; suamque sententiam ut probent ac defendant, duo ex ipsis commentariis testimonia proferunt, alterum ex Præfatione ad Eutychianum, ubi hoc scriptum est: *De precare, ut fiat oblatio verbi mei acceptabilis, non solum in Hierusalem, sed & in omni terra*; alterum ex libro sexto, ubi ait Hierosolymam ruinis illis, & calamitatibus omnibus obrutam esse: quas illi Oseas, & Isaias divino spiritu afflati tanto ante denunciaverant: *quod manifestat templum, & civitas hæc Hierusalem antiqua, adhuc ostendens incendii reliquias*. Ex his omnino perspicue intelligi posse ajunt, commentarios illos Hierosolymæ confectos esse, ac proinde eorum Auctorem non alium habendum esse nisi Hesychium Presbyterum Hierosolymitanum. At vis utriusque testimonii explanatione aliqua non improbabili adhibita eludi facile, & in aliud, atque isti accipiunt, posse duci videtur. Ad priorem locum quod attinet; huic vocabulo cum *Hierusalem* dicimus, alias propria, alias mystica quædam notio subjecta est; nam proprie quidem significat civitatem illam, quam David condidit, Titus Vespasiani filius evertit; sed apud scriptores sacros ejus significatio vel ad patriam cœlestem, vel ad ecclesiam, idest congregationem

Juniorum contra sententiam argumenta diluuntur.

nem Christianorum refertur: hic vero *Hierusalem* e propria notione in aliam quandam transferri facram, ac mysticam, remotamque a vulgi profani intelligentia; illud indicio est; quod simili quadam five metaphora, five allegoria utatur; cum oblationem *verbi sui* appellet; quæ ad Dei gloriam scripserat; & in proximorum utilitatem contulerat. Hujus itaque sententiæ vis & interpretatio hæc est; optare se, ac petere; ut scripta sua profint non ecclesiæ solum, sed etiam orbi universo; & a Christianis pariter Ethnicisque cum fructu & jucunditate excipiantur. Alterius sententiæ facilius est; & expeditior interpretatio: *Quod manifestat templum*, inquit; *& civitas hæc Hierusalem antiqua*. Hæc pronomen est demonstrativum; ut vocant Grammatici; quod rem seu locum præsentem indicat; ac sæpius illud pronomen accommodari solet ad res, locos, & personas; de quibus sermo, five oratio instituitur; quamvis longissime absint; nam quæ scribendo, vel dicendo tractamus, quorumque in commemoratione versamur; ea nobis quodammodo præsentia statuimus, de iisque perinde ut si adessent, ita loquimur & disputamus. Auctor Commentariorum in Leviticum ingentem illam malorum liadem; quam Hierosolymæ impendentem olim Prophetæ prædixerant; cum exponeret; illamque in hanc urbem jam incubuisse ostenderet; eo pronome adhibito, veluti præsentem, Hierosolymam eversam atque vastatam tum sibi; tum lectorum oculis subiecit. Quæ utriusque sententiæ explicatio, si vera est ac germana, plane ostendit, ex duobus illis Hefychiani Commentarii locis propositis non effici; necesse consequens id, quod concludere volunt; qui libros illos Nostro adimunt, & Hefychio Hierosolymitano attribuunt. Mihi non sumo tantum; neque arctogo; ut me hujus controversiæ arbitrum interponere auserim. Hos Commentarios ab Hefychio Hierosolymitano ne abjudicem; obstat auctoritas recentiorum Scriptorum fere omnium; ut Salonitano adscribam; monumenta certiora; & argumenta majoris ponderis, quam ea; quæ a Perronio allata sunt, requiro. Satis nobis est rem eo loci relinquere, ut nondum Hefychius noster causâ omnino cecidisse videatur.

§. III.

Epistola duæ Augustini ad Hefychium; & Hefychii ad Augustinum.

Argumentum controversiæ inter Hefychium & Augustinum exortitur.

HArum epistolarum argumentum, tempus; causas exposuimus cap. 2. §. 4. Hefychio cum Augustino controversia erat, an extremum divini judicii tempus inquiri oporteret; & quibusdam ex indiciis dignosci posset, nec ne; affirmabat Hefychius; negabat Augustinus; quatuor in utramque partem scriptæ sunt epistolæ: Duas Hefychius, duas itidem Augustinus scripsit, uterque sententiam tueretur suam; contrariam refellit. Hanc Hefychius quæstionem posuit Augustino; quem per litteras rogavit; ut sibi rescriberet de hac re quid sentiret ipse; quidve censeret. Sed e quatuor illis epistolis; cum primâ Hefychiana interciderit; tres tantum extant insertæ Tomo II. Operum D. Augustini; quæ quidem in editione Basileensi an. 1556. subsunt his notis arithmetice lxxviii.; lxxii.; lxxx.; in editione vero Antuerpiensi Monachorum Ordinis Sancti Benedicti e Congregatione S. Mauri an-

no 1700; in tertiam & postremam epistolarum Augustinianarum classem rejectæ; numeros habent; suos cuique inscriptos, clxxxvi.; clxxxviii.; clxxxix. Cum editio Maurina nobis in promptu non sit, ex antiqua editione Basileensi tum primam Augustini, quæ responsio est ad primam Hefychii; tum secundam Hefychii ad Augustinum descriptimus; nam postremam five secundam Augustini; cum epistolæ modum excedat; & voluminis instar esse videatur; hæc transferre omisi; quod ad rem historicam non pertineat; & ex duabus illis epistolis satis intelligi queat, quid controversiæ fuerit inter Hefychium; & Augustinum; & quas utique, si ve rationes, si ve auctoritates pro sua utrisque sententia attulerit. Quod epistola Hefychiana a vita Clementina, cujus auctorem Hefychium eundem fuisse diximus; stylo discrepet, mirum videri non debet; nam aliud historia, aliud epistola dicendi genus desiderant; & magis præstam minusque ornatam dictionem disputatio epistolaris, quam narratio historica, requirit.

Tempus extremum Mundi neque investigari debere, neque sciri posse.

Domino beatissimo Hefychio Augustinus.

AD sanctitatem tuam filio tuo compresbytero nostro remeante Cornuto, per quem litteras tuæ venerationis accepi; quibus exiguitatem meam visitare dignatus es; & tandem rescripta persolvero; & debitum resalutationis obsequium, multum me commendans acceptissimis Domino precibus tuis; Domine beatissime frater. De propheticiis autem dictis; si ve prædictis; de quibus voluisti ut aliquid scriberem, melius mihi visum est Sancti Hieronymi hominis doctissimi expositiones eorumdem verborum (ne illas forte non habeas) de opusculis ejus excerptas dirigere beatitudini tuæ. Si aut jam eas habebas; nec inquisitioni tuæ satisfaciebant; quid de his sentias; peto mihi rescribere non graveris; & quemadmodum ipse eadem prophetica oracula intelligas; ego etiam maxime illud de hebdomadibus Danielis secundum tempus; quod jam transactum est; intelligendum puto: nam de Salvatoris adventu, qui expectatur in fine, tempora dinumerare non audeo; nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo præfinisse; sed illud potius prævalere; quod ipse Dominus ait: Nemo potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate. Quod enim in alio loco ait: De die autem illa, & hora nemo scit; sunt qui sic accipiunt; qui putant se tempora computare, diem vere tantummodo ipsum, & horam neminem scire; ubi omitto dicere quemadmodum soleant scripturæ diem, vel horam etiam pro tempore ponere. Sed certe illud de ignorantia temporum apertissime dictum est. Nam cum hinc Dominus interrogatus esset a discipulis suis: Nemo, inquit, potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate. Non enim dixit, diem, vel horam, sed tempora, quæ in brevi spatio non solent dici; sicut dies, vel hora; maxime si Græcum intueamur eloquium, ex qua lingua in nostrum eundem librum, ubi hoc scriptum est, scimus translatum, quamvis latine satis exprimi non potuerit. Ibi enim græce legitur χρόνος ἡ καιρός: Nostri autem utrumque hoc verbum tempora appellant, si ve χρόνος, si ve καιρός; cum habeant hæc duo inter se non negligendam differentiam; καιρός quippe appellant Græci tempora quadam, non tamen quæ in spatiis voluminibus

bus transeunt, sed quæ in rebus ad aliquid opportunis, vel importunis sentiuntur: sicut messis, vindemia, calor, frigus, bellum, & si qua similia; χρόνος autem ipsa spatia temporum vocant. Et hoc certe ipsi Apostoli non ita quaesierunt, quasi unum novissimum diem, vel horam exiguum diei partem scire voluissent; sed utrum jam esset opportunum tempus, quo regnum repræsentaretur Israel. Tunc audierunt: Nemo potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate, idest χρόνος ἡ καὶ πρὸς; quod si latine diceretur, tempora, aut opportunitates, nec sic quod dictum est, esset expressum, quia sive opportuna, sive importuna sint tempora, καὶ ποὶ dicuntur. Tempora ergo computare, hoc est χρόνος, ut sciamus quando sit finis huius sæculi, vel adventus Domini, nihil mihi aliud videtur, quam scire velle, quod ipse ait scire neminem posse. Opportunitas vero illius temporis profecto non erit, antequam prædicetur Evangelium in universo Orbe in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sententia. Salvatoris dicentis: Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo Orbe in testimonium omnibus gentibus; & tunc veniet finis. Tunc veniet, quid est, nisi ante non veniet? Quanto post ergo veniat, incertum nobis est, ante tamen non esse venturum, dubitare utique non debemus. Si ergo susciperent hunc laborem servi Dei, ut peragrato Orbe terrarum, quantum possent colligerent, quod remanet gentium, ubi nondum est Evangelium prædicatum, hinc advertere utramque possemus quantum hoc tempus longe sit a fine sæculi. Quod si propter quædam loca inaccessibleia, & inhospita fieri posse non creditur, ut a servis Dei peragretur Orbis, & quot, quantaque sint adhuc gentes sine Christi Evangelio, fideliter renuntietur: multo minus existimo scripturis posse comprehendere, quanta usque ad finem futura sint tempora, quandoquidem in eis legimus: Nemo potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate. Unde si jam nobis certissime nuntiaturum fuisset in omnibus gentibus Evangelium prædicari, nec sic possemus dicere, quantum temporis emanaret usque ad finem, sed magis, magisque jam propinquare merito diceremus. Nisi quis forte respondeat, tanta celeritate prædicato Evangelio, Romanas gentes, & plerasque barbaras occupatas, atque ita nonnullas non paulatim, sed subito ad fidem Christi fuisse conversas, ut non sit incredibile paucis annis, & si non vitæ nostræ, qui jam senimus, certe juvenum, qui venturi sunt ad senectam, universas omnino residuas gentes Evangelio posse compleri. Sed si ita erit, facilius cum factum fuerit, probari experiendo, quam legendo, antequam fiat, inveniri potest. Hoc me compulit dicere cuiusdam opinio, quem Presbyter quoque Hieronymus temeritatis notat, quod ausus fuerit Danielis hebdomadas de adventu Christi futuro, non de præterito exponere. Si quid autem pro meritis potioribus sanctæ humilitati cordis tui Dominus melius revelavit, sive revelaverit, peto nobiscum communicare digneris, & hæc nostra rescripta sic accipere, eanquam hominis, qui mallem quidem eorum, quæ a me inquisisti, habere scientiam, quam ignorantiam: sed quia id nondum potui, magis eligo cautam ignorantiam confiteri, quam falsam scientiam profiteri.

Tempus extremum mundi & investigari debere, & sciri posse.

Domino beatissimo, & charitate sincerissima venerando fratri, & coepiscopo Augustino

Hesy chius in Domino salutem.

DESIDERANTI, & expectanti mihi sanctus compresbyter noster Cornutus litteras pertulit tuas, quæ me letificaverunt, quia memoriam nostri bonam habere dignatus es, qui & mihi paucis sermone proprio sanctæ mentis tuæ de his, quæ petieram, in transitu significasti. Aliquantum autem de opusculis sancti compresbyteri Hieronymi adiunxisti, ut meam quæstionem lectione ejus operis de Sanctis scripturis explere possem. Et quia dignatus es id petere a nobis, ut quid sentiremus de ipsis quæstionibus, per litteras tuas sincerissimæ charitati insinuaremus, ad ea, de quibus scripta legi, prout intellectus exiguus meæ mediocritatis sentire potuit, aut intelligere, infra scripsi. Cum Dei omnipotentis conditoris totius creaturæ arbitrio, & potestate cuncta gerantur, vel quæ facta sunt, vel quæ etiam futura sunt, sanctorum prophetarum vocibus cognoscuntur, qui priusquam fierent ea, quæ futura erant, voluntate divina hominibus sunt loquuti. Unde satis admiratione plenum est, si ea Deus, quæ prædici voluit, ad hominum sensus penitus non posse pervenire constituit, secundum hoc capitulum, quod Dominus beatis Apostolis loquutus est, dicens: Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate. Primum quia in antiquissimis libris Ecclesiarum non ita scriptum est: Nemo potest, sed scriptum est: Non est vestrum nosse tempora, vel momenta; quæ Pater posuit in sua potestate. Quæ ratio sermonis sequenti verbo recte completur, cum dicit: Sed eritis mihi testes in Hierusalem, & in Judæa, & in Samaria, & usque ad ultimum terræ. Non ergo Apostolos testes consummationis Mundi, sed nominis, & resurrectionis suæ voluit intelligi. Nam de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet: Quisnam est fidelis servus, & prudens: quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore. Beatus ille servus, quem veniens Dominus ejus invenerit sic facientem. Familia Christi verbo prædicationis pascitur, & fidelis famulus invenitur, qui in tempore expectantibus Dominum, necessariam escam credentibus præstat. Malus enim servus sic reprehenditur: Quod si dixerit malus servus, moram facit Dominus meus venire: veniet Dominus ejus in die, qua nescit, & hora, qua ignorat: & reliqua. Item arguit, quare tempus non agnoscat, dicendo: Hypocrita faciem Cæli nostri probare, tempus hoc quare non agnoscitis? Item Apostolus: In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, & reliqua. Item Apostolus: De temporibus autem, & momentis non necesse habemus vobis scribere: vos enim ipsi diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte ita veniet. Cum enim dixerint: Pax, & securitas, tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, & non effugient. Item Apostolus: Non retinetis memoria, quia cum essem apud vos, hæc dicebam vobis: & nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium iniquitatis jam operatur, tantum ut qui tenet, modo teneat, donec de medio fiat, & tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui.

H 3

Item

Item Dominus in Evangelio increpat Judæos: Et tu si cognovisses tempus visitationis tuæ; forsitan permansisses; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Et Dominus sic prædicat ad Judæos: Pœnitentiam agite; completa sunt tempora; credite Evangelio. Et ad Judæos quidem recte completa dicebat; quia eorum tempora post ejus prædicationem; & triginta; & quinque; vel quadraginta annis finita sunt: Et in Daniele: Quoadusque interfecta est bestia; perit; & corpus ejus datum est ut comburatur; & reliquarum bestiarum Regnum translatum est; & magnitudo vitæ data est eis usque ad tempus; & tempus; quod Græce dicitur: τὸν χρόνον καὶ τὴν ὥραν; & insequitur: Et ecce cum nubibus Cæli quasi filius hominis veniens: Mysterium bestie & reliquarum bestiarum translatione intelligentibus scripturam manifestum est. Adventus Domini diligendus est; & expectandus: Est etiam magna multitudo diligentibus ejus adventum; sicut testimonium perhibet beatus Apostolus Paulus: De tætero; inquit; reposita est mihi corona justitiæ; quam reddet mihi Dominus justus Judex in illa die: non autem mihi solum; sed & iis; qui diligunt adventum Domini. Et Dominus in Evangelio: Tunc justi fulgebunt sicut sol in Regno patris sui. Item Propheta: Ecce enim tenebræ; & caligo operient terram super gentes; in te vero apparebit Dominus; & majestas ejus in te videbitur. Item Propheta: Qui vero expectant Dominum; exultabunt cum virtute; producent pennas; sicut Aquilæ current; & non ambulabunt; & non esurient: Et plurima talia; quæ ad beatitudinem eorum pertinent; quæ diligunt adventum Domini; inveniuntur. Quod autem nemo possit mensuras temporum colligere; manifestum est. Evangelium quippe dicit: De die illa; & hora nemo scit: ego autem pro possibilitate intellectus mei dico; neque dicam; neque monstrem; neque annum adventus ipsius sciri posse; sed signa; quæ sunt adventus videndo; & credendo; & expectare me convenit; & credentibus escam hanc retribuere; ut expectantes diligant adventum ejus; qui dixit: Hac omnia cum videritis; scitote quoniam prope est in januis: Signa ergo evangelica; & prophetica; quæ in nobis completa sunt; adventum Domini manifestant: nam frustra aut qui querunt; aut qui calumniantur; dies; & annos in computo comprehendere querunt; cum scriptum sit: Quia nisi abbreviati fuissent dies illi; non fieret salva omnis caro: sed propter electos breviabuntur dies illi. Certum est tempus cavere computo; quod brevian-dum est a Domino; qui tempora constituit: Appropinquasse autem adventum ejus; cujus signa aliqua videmus ex iis; quæ facta sunt; esse completa; & iterum dicit: His autem fieri incipientibus; respirabitis; & levabitis capita vestra; quoniam appropinquabit redemptio vestra. Quæ autem signa dixit videnda; manifestum est in Evangelio sancti Lucæ: Et Hierusalem calcabitur a gentibus; donec impleantur tempora gentium: hoc factum est; & fieri nulli dubium est. Et insequitur: Et erunt signa in Sole; & Luna; & in Stellis; & in terra pressura gentium: causa; quæ patimur

confiteri; & pœnâ compellit; si forte non curet voluntas. Nam in uno tempore; & signa in Cælo; & pressuram gentium in terris ab hominibus videri; & sustineri manifestum est. Et insequitur: Arescentibus hominibus præ timore; & expectatione; quæ supervenient universo orbi: nullam patriam; nullum locum nostris temporibus non affligi; aut humiliari tertum est; sicut dictum est; præ timore; & expectatione; quæ supervenient universo orbi: & omnia signa; quæ superius Evangelium legentibus manifestat; ex maxima parte completa sunt. Quod autem dictum est: Et prædicabitur Evangelium in universo Mundo; & tunc veniet finis: primum quod ipsius Domini repromissio talis fuit; ut ipsi Apostoli ejus nominis; & resurrectionis testes fierent in Hierusalem; & in Judæa; & in Samaria usque ad extremum terræ: & Apostolus hac auctoritate docet: Sed dico; numquid non audierunt? In omnem terram exivit sonus eorum; & in fines orbis terræ verba eorum. Item: Propter spem; quæ reposita est vobis; quam ante audistis in verbo veritatis Evangelii; quod advenit in vos; sicut & in omni Mundo est fructificans; & crescens: Sed ab Apostolis nuntiata fides in gentibus; habuit multos persecutores; ut retenta tardius invalesceret; ut illud impleretur: Antè hæc omnia primum in vos manus immittent suas; & persequentur; & tradent vos in Synagogas; & in custodias; ducentes ad Reges; & ad Præsides propter nomen meum; ut illud impleretur; quod scriptum erat: Et velociter reedificaberis a quibus destructa es. Nam ex quo clementissimi Imperatores; Christiani Dei voluntate esse ceperunt; quamquam paulatim fides causa persecutionis cretebat in sæculis; factis Regibus Christianis ubique in parvo tempore Christi Evangelium penetravit. Expositio sane beati Danielis de hebdomadibus; quam vir Sanctus compresbyter noster Hieronymus exposuit; qualiter doctores ecclesiarum tradidissent; lectorem suspendit: Nam si ipse doctissimus vir compresbyter noster ait; periculosum esse de magistrorum ecclesiarum indicare sententiis; & alterum præferre alteri: quanto magis hoc lector facere non potest; quod magister facere dubitavit. Nos autem credimus; quod Dominus ait: Quia cælum; & terra transient; jota autem unum; vel unus apex non transiet a lege; donec omnia fiant. Quomodo ergo mysterium hebdomadarum sit impletum usque ad nativitatem; & passionem Christi; admiror; cum illud; quod in dimidio hebdomadæ propheta loquutus est; dicendo: In dimidio hebdomadæ tolletur sacrificium meum; & desolationum supplicatio interitus; & ad sacrificium abominatio: Hac ergo abominatio; si jam completa fuerat; quomodo Dominus monet; & dicit: Cum videritis abominationem desolationis; quod dictum est per Danielem Prophetam stantem in loco Sancto; qui legit intelligat: Ego autem ne peritiosis beatitudinis tuæ contemptor essem; hæc quemadmodum sensi; scripsi ad tuam charitatem: Plenius autem dignare nos verbo gratiæ tuæ rescribendo instruere; & latificare.

DE JOANNE V. ET PETRO III. EPISCOPIS SALONITANIS.

HOS duos Episcopos Catalogi omnes cōjungunt, & alterum alteri proxime subjiciunt. Sed hoc interest inter Romanum, & ceteros Catalogos, quod hi quidem, ut sæpe diximus, e quinto sæculo ad posteriores ætates utrumque detrahunt, ille vero ad seriem Chronologicam Antistitum Saloniensium apte congruenterque eum sæculo quinto utrumque colligavit; & statuit proximum ab Helychio III.; qui, ut supra monuimus, a Pontoniano, & Achuteano Catalogis, itemque a Chronico Pontificali Salonitano abest, sed insertus est Catalogis Episcopalibus tum Romano tum Salonitano. Ac Romanus quidem utriusque Pontificatum inter annos quadragesimum, & septuagesimum quartum quinti sæculi interjecit: Sed cum Helychius III. anno duodetrigesimo ejusdem sæculi e vita decesserit, ut in ejus Actis demonstratum est, ad hunc eundem annum Joannis V. initia revocare cogimur; nisi forte continuationem seriemque Episcoporum hoc loco interruptam putemus, aut Pontificium aliquod interregnum duodecim ipsos annos tenuerit; neutrum autem dicere aut comminisci necesse est. At vero Petri III. e vita, & Pontificatu decessio dimoveri nequit ab anno 474, quocum illam copulavit Catalogus Romanus; nam huic anno assigni oportet initium Glycerii, qui Petro proxime in Episcopatum Salonitanum successit, quique eodem anno, ut constat inter omnes, Imperatoris nomen & insignia vel sponte vel invitus deposuit. Ita fit, ut his duobus Episcopis anni circiter quinque & quadraginta tribuantur, quos liceat mihi arbitrato meo, sic dividere, & suos cuique subicere, ut Pontificatum Joannis quidem ad quinquagesimum, Petri vero ad septuagesimum quartum quinti sæculi annum perducam. His enim quàmvis arbitrariis, ratis tamen ac definitis temporum spatiis, & suis cuique constitutis, distinctior erit, ac dilucidior fiet ordo seriesque rerum, quæ sub cuiusque nomine & Pontificatu, servatis notatisque annorum ordinibus, distribuentur. Cæterum horum duorum Antistitum, præter nomen, nihil reliquum fecit vetustas, & obliuio. In hæc tempora, quibus innexus est Pontificatus Petri, & Joannis tria potissimum memoratu digna inciderunt, unde aliquid materiæ ad differendum historiæ Illyricæ & Salonitanæ suppeditatur; nimirum duo concilia œcumenica, Ephesinum & Chalcedonense; itemque Attiliana clades & calamitas, quæ plebasque Illyrici & imperii præsertim Occidentalis provincias pervasit.

CAPUT PRIMUM.

Joannes V. Episcopus Salonitanus XXXI.

§. I.

Joannes Concilio Romano Nationali primo adversus Nestorium habito, itemque secundo interfuit, non autem Ephesino Œcumenico.

Nestorius Presbyter Antiochenus in locum Sisinii Episcopi Constantinopolitani susceptus anno 428. novam & execrandam hæresim primum clandestinis colloquiis, & per ambages rudium, ac simplicium animis instillare, tum palam aperteque divulgare cœpit. Asserebat Christum persona constare duplici, & sublata vera propriaque divinæ cum natura humana conjunctione, eidem per summam blasphemiam divinitatem adimebat; negabatque propterea Beatam Virginem esse Dei matrem; & Christiparam quidem rite appellari aiebat, non item vere Deiparam. Hæc erant flagitia Nestorii. Ad hoc rellinguendum incendium primus omnium occurrit Cyrillus Antistes ecclesiæ Alexandrinæ, qui de Nestorianis blasphemis tum Monachos Ægypti, ut ab illis sibi caverent, tum Cœlestinum supremum ecclesiæ Hierarcham, ut illas auctoritate Pontificia damnet, per litteras admonuit; quem debite adversus illum reverentiæ causa Patrem appellat, asserens ex antiqua ecclesiarum consuetudine ad sedem Apostolicam referri oportere, si qua de fide controversia oriatur; se vero non ausum esse injussu Cœlestini Nestorium ab sua communione repellere, ac segregare. *Vetus, inquit, ecclesiarum consuetudo suadet, ut ejusmodi res sanctitati tuæ communicentur Non prius autem illius communionem palam aperteque deserimus, quam hæc ipsa pietati tuæ indicaremus. Digneris proinde quid hic sentias præscribere; quo liquido nobis constet communicare nos cum illo oporteat; an vero libere denunciare neminem cum eo communicare, qui ejusmodi erroneam doctrinam fovet, ac prædicat.* Eodem tempore Nestorius, ut sibi favorem, & gratiam Cœlestini conciliaret, ad eum litteras dedit, iis verbis ac sententiis contextas, quibus nefarii dogmatis impietas obvoluta non ita facile discerni, & coargui posset. Cœlestinus Cyrilli, ac Nestorii litteris acceptis, cum non unus de minoribus, sed Episcopus urbis regiæ, ac secundæ Romæ, hæreseos nomine suspectus in judicium adducendus esset, quamplurimos potuit ex Italia & finitimis regionibus Episcopos ad Synodum convocavit; quo plus ponderis, & auctoritatis e numero Episcoporum sententiæ Pontificiæ, ac Synodicæ accederet. Quare vix dubitandum censeo, quin Cœlestinus Joanni Metropolitæ ecclesiæ Dalmaticæ, quæ ad Primatum Italicum Romani Pontificis pertinebat, diem ad conveniendum in urbem cum Episcopis provincialibus per litteras encyclicas edixerit. Hæc Synodus habita est anno 430. sub initium Augusti; & perfidia Nestoriana omnium sententiis damnata est, & Cœlestinus suis ad Nesto-

Nestorii hæresis.

Synodus Romana, in qua hæresis Nestoriana damnata.

Joannes, & Petrus Episcopi Salonitanii ab adh. 428. ad 474.

istorum litteris dehis illi ad resipiscendum dies præfinivit, inter quos nisi prava dogmata corrigat, & ambigue dicta ad normam sinceræ fidei, & Patrum decreta interpretetur, denunciat illi divinis mysteriis, sacrisque omnibus, & cætu congressuque Christianorum interdictum fore. Idem Cælestinus, litteris ad Cyrillum datis, eidem potestatem in Nestorium inquirendi, & latæ in eum sententiæ, nisi resipisceret, exsequenda, munusque Vicarii Apostolici delegavit. Is vero, ut Pontificiis mandatis obtemperaret, congregata Synodo Alexandrina 111. Nonas Novembris duodecim anathematis doctrinæ Nestorianæ opposuit, quos cum epistola Synodica per Legatos quatuor ad Nestorium misit. At Nestorius neque Legatos Alexandrinos recepit, neque Cælestini litteris paruit, atque ut se iudicio Pontificis, & Concilii Romani subduceret, Theodosium Imperatorem interpellavit, ejusque indignationem concitavit adversus Cyrillum, veluti hominem inquietum, seditiosum, osoremque publicæ pacis, & tranquillitatis, quem Nestorii fautores Apollinaristicæ hæreseos insimulabant. Ad hanc discordiam sedandam, dirimendamque controversiam, Concilio universali opus esse Theodosius censuit, idque per litteras Cælestino significavit; quamvis non expectans, sed minime dubitans de assensu Cælestini, ipsemet suis litteris, exeunte anno 430. 1111. Kal. Decembris scriptis, edixit in annum proximum Episcopis, præsertim Orientalibus, conventum in urbem Ephesi totius Asiæ primariam. Nec vero sua illum fessellit interpretatio voluntatis, & consensionis Pontificiæ; siquidem Cælestinus statim atque litteras Imperatorias accepit, Episcopos Occidentales iterum ad Synodum Romanam convocavit; inter quos annumerandum censeo Joannem Metropolitam Salonitanum, qui cum Episcopis Dalmatiæ interfuit: De communi Concilii sententia iterato anathemate percussa est hæresis Nestoriana; simulque tres Legati ad Synodum Ephesinam decreti Arcadius, & Projectus Episcopi, itemque Philippus Presbyter, qui cum Cyrillo Alexandrino Romani Pontificis locum tenerent, & nomine Episcoporum Occidentalium Concilio interessent.

Altera Synodus Romana, in qua fieri damnatus est Nestorius.

Synodus Decembris Ephe- sina Nesto- rium da- mnat: hinc concilia- bulum a fautoribus Nestorii oppositum

Sed cum jam Episcopi Orientales ad diem dictam Ephesum convenissent, non expectatis Romanis legatis anno Christi 431. x. Kal. Julias, Synodus inchoata est, præsidebat Cyrillo Sedis Apostolicæ Vicario, ad quam ter citatus Nestorius, cum adesse noluisse, omnium sententiis Actione prima damnatus est, ac depositus e solio Pontificali. Quinto post die, Joannes Antiochenus Episcopus, qui de industria alias ex aliis moras interposuerat, ne in Nestorium amicum, & popularem suam sententiam dicere cogeretur, cum suis Episcopis advenit, qui statim tumultuario coacto Conciliabulo, Acta legitimæ Synodi resciderunt, ac Cyrillum, & Memnonem Ephesi Episcopum damnarunt. Horum partes tuendas susceperant Comites a Theodosio ad præsidium ac tutelam Concilii appositi Candidianus, & Irenæus Nestoriana tabe contacti, qui interceptis Patrum Ephesinorum litteris omnibus, Imperatorem contra ipsos, epistolis calumniarum plenis adeo incitarunt, ut Cyrillum ac Memnonem in carcerem detrudi jussent. Sed tandem per fidum hominem, qui mendici habitu Constantinopolim profectus litteras Catholicorum inclusas arundine ad Theodosium detu-

lit, de fraude ac malitia Nestorianorum certior factus, annitentibus Monachis, atque allaberrante Pulcheria, Cyrillum ac Memnonem vinculis eximi, Synodi Ephesinæ Acta, & decreta rata esse jussit; ejectoque Nestorio, Maximianus ei subrogatus est. Porro tres Legati Apostolici, cum Ephesum pervenissent, Actione secunda perhonorifice excepti sunt, & Cælestini litteræ recitæ cum essent, ipsi a Patribus acclamatum est: *Novo Paulo Cælestino, Cælestino custodi fidei, Cælestino cum Synodo concordia, Cælestino universa Synodus gratias agit.* Concilio Ephesino interfuerunt Episcopi amplius ducenti, ex Illyrico Orientali Flavianus Philippensium, qui Rufi Primatis Thessalonicensis personam, & partes sustinebat, Eucharis Dyrhachii, Felix Apolloniæ, Prebicus Saltuum Thessalonicensium, Dinatus vel Donatus Nicopolis in Epiro veteri, Perigenes Corinthi, Theodorus Dodonæ in Epiro veteri, & alii plures. Neque Joannes Salonitanus e Dalmatia, neque ullus ex Illyrico Occidentali Episcopus adfuit, quod, ut sæpe diximus, moris non esset Episcoporum Occidentalium, ut ad Concilia Orientalium convenirent. Nec vero necesse erat Joannem nostrum ad Synodum Ephesinam se conferre, qui jam semel atque iterum in utroque Romano Concilio, una cum Pontifice Maximo, cæterisque Episcopis occidentalibus, suam contra Nestorium sententiam dixerat; nihil autem Ephesi decretum fuit, nisi quod antea Cælestinus de communi Occidentalium sententia Romæ decreverat. Quare Patres Ephesini profitentur se vel invitos ad condemnandum Nestorium adductum auctoritate sacrorum Canonum, tum maxime litteris Cælestini, quibus de Nestorio non præjudicium modo, sed plane iudicium idemque gravissimum Romæ factum esse significabatur, in ejus damnationem cum Pontifice Romano universa Occidentalium Synodo consentiente: *Coacti, inquit, per sacros Canones & epistolam Sanctissimi Patris nostri, & comministri Cælestini, lacrymis subinde perfusi, ad lugubrem hanc contra eum sententiam necessario venimus.* Et sane Cælestinus illud in primis suos ad Concilium Legatos admonuerat, ut quæ Romæ acta, decretaque fuerant contra Nestorium, ea in Synodo Ephesina stabilienda, & exsequenda curarent, neque in quæstionem vocari paterentur; id quod intelligi potest ex commonitorio Cælestini legatis tradito: *Auctoritatem, inquit, sedis Apostolicæ custodire debere mandamus, siquidem & instructiones, quæ vobis traditæ sunt, hoc loquuntur, ut interesse conventui debeatis; ad disceptationem si ventum fuerit, vos de eorum sententia judicare debeatis, non subire certamen. Quod si transactam Synodum, & rediisse omnes Episcopos videritis; requirendum est, qualiter fuerint res finitæ &c.* Idem confirmat Cælestini ad synodum Epistola: *Direximus pro nostra sollicitudine Sanctos fratres, & consacerdotes nostros, unanimes nobis, & probatissimos viros Arcadium, & Projectum Coepiscopos, & Philippum Presbyterum nostrum, qui his, quæ agerentur, intersint; & quæ a nobis antea statuta sunt, exsequentes: quibus præstandum per vestram sanctitatem non dubitamus assensum, quando id, quod legitur, videatur pro universalis Ecclesiæ auctoritate decretum.* Cum igitur Joannes Salonitanus de Nestorio idem iudicium pronunciasset, quod Cælestinus Pontifex, quod Romana Occidentalium Episcoporum Synodus, quod denique pro ea, quæ Pontificis

Nullus e Dalmatia & Illyrico occidentali concilio interfuit.

Joannes Salonita- nus in utraque Ro- mana Synodo da- mnaverat Nestorium

Romani decretis, & judiciis debetur, obedientia, ratum habendum erat a Patribus Ephesinis, nihil profecto causæ fuit, cur Ephesum ad Concilium Œcumenicum adiret, in quo de actis, & decretis Romanis, quibus jam ipse subscripserat, nihil immutari oportebat. Cæterum quamvis Joannes noster Synodo Ephesinæ per se ipse non interfuerit, per Legatos tamen sedis Apostolicæ interfuit; quippe qui non solum Cælestini, sed etiam Occidentalium Antistitum legatione fungebantur.

§. II.

Joannes Ecclesiam Dalmaticam ab hæresi Nestoriana & Pelagiana intactam servavit.

IN Ephesino concilio non modo Nestorium, sed etiam Pelagium, & perniciosum atque impium utriusque dogma damnatum esse auctor est Prosper in Chronico: *Congregata apud Ephesum plusquam ducentorum Synodo Sacerdotum, Nestorius cum omni hæresi nominis sui, & cum multis Pelagianis, qui cognatum sibi dogma jurabant, damnatur.* Ac Nestorio quidem in Monasterium detruso, ac postea in exilium ejecto, qui post quinquennium miserabilem vitæ sortitus est exitum, vermibus exesa, ac putrescente lingua, quæ nefarias ac sacrilegas in Christum Deum, ac Deiparam voces jactaverat, fautorum Nestorii ardor, studiumque deferbuerat; & quamvis inter Joannem Antiochenum, & Cyrillum Alexandrinum, ac partis utriusque Episcopos simultates Nestorii causa susceptæ aliquandiu manserint, hæc tamen auctoritate atque opera Theodosii interposita, itemque magni illius Simeonis Stylitæ interventu, demum sublata sunt; & Joannes ejurato Nestorio cum Cyrillo in gratiam atque amicitiam rediit. Interea Theodoretus Episcopus Cyri, qui nihilo segnius, quam Joannes, Nestorii patrocinium susceperat, Nestorianæ doctrinæ propagandæ studio incredibili flagrabat. Hanc ut in ecclesiis Occidentalibus disseminaret, ad primarios Italix Episcopos Mediolanensem, Ravennatem, Aquilejensem Epistolæ scripsit, in quibus acriter vehementerque oppugnans Capitula, sive Anathematismos Cyrillianos, quos ex Apollinaris perditissimi hæresiarchæ officina depromptos esse imprudentissime agebat, legentium animos a Catholica veritate sensim pedetentimque ad dogma Nestorianum abducebat. Hujusmodi litteras ad eos, quos dixi, Episcopos ab se datas fuisse testatur Theodoretus in epistola, quam postea scripsit ad Domnum Antiochenum Episcopum. Hinc conjici potest Theodoretum, litteris in eandem sententiam scriptis, aggressum esse ad sollicitandos alios quoque Episcopos, ac præsertim Joannem Salonitanum, qui inter illustriores ecclesiæ Occidentalis Antistites haud infimum locum obtinebat; nam eadem via olim ad labefactandam ecclesiam Salonitanam grassatos fuisse accepimus Eusebianos, litteris e conciliabulo false dicto Sardicensi datis ad Maximum Salonæ Episcopum, quem ad suas partes fallente mendacio pertrahere conabatur, rati ex illius Ecclesiæ & Episcopi accessione vel plurimum additum iri ad decus, & præsidium factionis Arianæ. Hoc vero credibilius est Theodoretum per suas litteras tentasse animos Episcoporum non Italix modo, sed etiam Dalmatiæ, aliarumque provinciarum; quod suspicio est iisdem Theodore-

ti litteris in Hispania etiam dispersa fuisse semina illa hæreseos Nestorianæ, quæ jam pullulascere, & latius in dies serpere conquerruntur Vitalis & Constantius Hispanorum Episcopi in suis ad Capreolum Carthaginensem litteris: *Sunt hic quidam, inquiunt, qui dicunt non debere dici Deum natum; nam & hæc est fides eorum, hominem purum natum fuisse de Maria Virgine, & post hæc Deum habitasse in eo &c.* Verum enimvero, ut aliquos in Hispania impii dogmatis sectatores, sive Theodoretum, sive alterius e gregalibus Nestorianis opera atque instigatione natus fuerit Nestorius, nullos certe invenire potuit, qui se ad impurissimam illam sectam aggregarent, neque in Italia, neque in Dalmatia, neque in tota Occidentali ecclesia. Nam tres illi principes Italix Episcopi, ad quos nominatim scripserat Theodoretus, adeo illius litteras avversati sunt, ut ne responsione quidem dignas esse putaverint. Siquidem Theodoretus, qui de suis litteris ad illos Episcopos missis commemorat in epistola ad Domnum Antiochenum, quid responsi ab illis acceperit nusquam commemorat; vel certe si qua responsio ab illis reddita est, ejusmodi fuit, ut suæ illum audaciæ, suarumque litterarum peniteret, ac propterea non putavit in rem suam esse illorum ad suas litteras rescripti meminisse; id quod animadvertit Baronius Annal. Tom. V. ad an. 431. 2. 179. *Sed quid illi rescripserint, ipse silet: ostentasset utique & proclamasset, si quid in Cyrillum iidem Episcopi rescripissent. Sed ab illis repercussus (ut par est credere,) ne sua esset proditor temeritatis, quæ rescripserint conticere satius judicavit.* Nihilo secundiores aures nata est in Dalmatia impietas Nestoriana, seu litteris Theodoretum, seu scriptis fautorum Nestorii perlata; adversus quam Joannes Episcopus, cum egregie pugnasset ipse in Concilio Romano, tum mentes animosque Dalmatarum accurata Catholici dogmatis explicatione, & saluberrimis præceptis præmunierat. Ita hæresi Nestorii e Dalmatia totoque Occidente undique exclusa, in iis regionibus, in quibus exorta ac propagata fuerat, vel interiit, vel consenuit; & quamvis non usque eo aboleri, & extirpari potuerit, quin plures identidem surculos emitteret, & in alia ex aliis loca proserpens ad nostram usque ætatem permaneret, etiamnumque apud quosdam Orientalium vigeat; nullus tamen ex ea ne tenuis quidem afflatus ad labefactandam ecclesiam occidentalem permanavit, quamvis Hispania ab ea contagione omnino intacta non fuerit. Cujus quidem pestilentia a Dalmatia, cæterisque Occidentalibus provinciis aversa ac propulsata laus præcipua tribuenda est potissimum Episcopis Illyrici Orientalis, ac præsertim Macedonici, quod veluti quoddam propugnaculum fuit Nestorianis oppositum atque obiectum, illorum, quos dixi, Antistitem, præsidium, custodiam, vigiliisque munitum; ne qua illuc nefaria illa hæresis irrumperet, inde vero in Dalmatiam Italiamque pervaderet. Nam Flavianus Philippensium Episcopus, idemque Rufi Thessalonicensis Metropolitæ Legatus in frequentissimo Patrum Ephesinorum conventu testatus est omnes omnino Episcopos diocesis Macedonicæ ab insanis Nestorii opinionibus longissime abhorrere; eorumque sinceræ incorruptæque fidei præclarum testimonium tribuit Cyrillus in suis ad Cælestinum litteris: *Sciat nimirum hoc quoque sanctitas tua, nempe commenta illius Orientales Episcopos non probare, sed*

Ecclesia Occidentalis & Dalmatica ab Dogmate Nestoriano semper aliena.

offen-

In Synodo Ephesina cum Nestorio Pelagius damnatus.

Theodoretus fautor Nestorii.

Joannem Salonitanum litteris tentare aggreditur.

offendi eos, atque dolere, & præcipue Macedonia Episcopos.

Hæresis Pelagiana multorum Pontificum, & Conciliorum censuris confixa, & recentissimi Synodi Ephesinæ decretis damnata adhuc vigeat, hærebaturque in visceribus provinciarum Aquilejensis prope a finibus Dalmatiæ; ut ex epistola Leonis Magni ad Januarium Aquilejensem post annum quadragesimum quinti sæculi data, satis perspicue colligi potest. Quapropter cum utriusque periculum ecclesiæ Dalmatiæ immineret, ab Oriente quidem a Nestorianis, ab Occasu vero a Pelagianis, Joannes Metropolitae utroque oculos convertere, & curam ac vigilantiam intendere necesse habuit, ne alterutris ad fidem Dalmatarum depravandam aditus pateret. Interea diem obiit Cælestinus an. 432. VIII. Idus Aprilis, qui ut primus omnium Nestorianam damnavit, sic nihilo segnius, quam Deceffores, ad Pelagianam hæresim, ejusque reliquias profligandas omni studio operaque incubuit. Nec vero in utrisque hæreticis vel persequendis, vel ad saniolem mentem revocandis, Sixtus in locum Cælestini subrogatus, a majorum suorum exemplis ac vestigiis discessit, egregieque perfecit, quod Prosper Aquitanus in suis adversus Cassianum Collatorem commentariis optabat: *Confidimus Domini protectione præstandum, ut quod operatus est in Innocentio, Zosimo, Bonifacio, Cælestino, operetur & in Sixto, & in custodia Dominici gregis hæc sit pars gloriæ huic reservata pastor; ut sicut illi lupos abegere manifestos, ita hic depellat occultos &c.* Dum Cælestinus Romanam ecclesiam regerat, vir quidam illustris natione quidem Illyricus, sed Dalmatiæ, an aliunde ex Illyrico oriundus incertum, cui Petro nomen fuit, insigne religionis ac munificentiae suæ monumentum in urbe posteris reliquit. Is ab ineunte ætate Romam se contulerat, & in Clericalem militiam cum nomen dedisset, per omnes ordinum gradus ad Presbyteratum ascenderat; ex amplo, & copioso patrimonio, quod sibi jure hæreditario obtigerat, templum opere ornatumque visendum in monte Aventino extruxit, & Sabinae martyris titulo consecrari voluit, ut testatur vetus inscriptio his verbis:

Culmen Apostolicum cum Cælestinus haberet Primus, & in tota fulgeret Episcopus urbe, Hæc, quæ miraris, fundavit presbyter urbis Illyrica de gente Petrus, vir nomine tanto Dignus, & ab ortu Christi nutritus in aula, Paupertas locuples, sibi pauper, qui bona vita Præsentis fugiens meruit sperare futura.

Dum Joannes ecclesiæ Salonitanæ præerat, Dalmatia & Illyricum Occidentale in jus ditionemque imperii Orientalis concessit: Anno siquidem 437. Valentinianus III. Augustus Occidentis Constantinopolim profectus, cum Eudoxiam Theodosii filiam jam pridem sibi desponsam in matrimonium duxisset, provincias Illyrici Occidentalis Dalmatiam, Saviam, Noricum utrumque, & duas itidem Pannonias primam & secundam ad Socris imperium adjunxit, sive ut Theodosio, per quem in Occidentale imperium restitutus fuerat, pro ejus in se meritis id gratiæ referret; sive quod eas regiones crebris barbarorum excursionibus expositas tueri se posse diffideret; sive demum, ut hoc veluti pactum pro nuptiis Eudoxiæ pretium Theodosio solveret. Id tradit Jornandes lib. de regn. ac temp. Successione: *Valentinianus Imperator a Roma Con-*

stantinopolim ob suscipiendam in matrimonium Eudoxiam Theodosii principis filiam venit; dataque pro munere sociis suis tota Illyria, celebratis nuptiis ad sua regna cum uxore recessit. Nuptias Eudoxiæ tanto pretio stetit Valentiniano queritur Cassiodorus lib. 11. Ep. 1., & turpem illam danti pariter atque accipienti provinciarum pactiorem Placidia adscribit; quæ, ut Eudoxiam sibi nurum adscisceret, tam multas, tamque illustres provincias ab imperio Occidentali distraxerit. *Nurum denique sibi amissione Illyrici comparavit, factaque est conjuratio regnantis, divisio dolenda provinciis.* Ita Illyricum, quod post Theodosium bipartito divisum partim unius, partim alterius Imperatoris dominatum subierat, rursus in unum coaluit, & sub jus ditionemque unius Principis rediit. Hinc intelligi velim notitiam dignitatum utriusque imperii, quam sub Theodosio juniore imperante vulgatam esse omnes consentiunt, ante hunc annum nuptiasque Valentiniani & Eudoxiæ confectam fuisse; quippe quæ Illyricum Occidentale ab Orientali distinctum exhibet, atque hoc quidem Orientis, illud autem Occidentis imperio attribuit. Cæterum Illyrici Occidentalis possessio Imperatoribus Orientis nec pacata fuit, nec diuturna; nam barbari in eas provincias effusi omnia vastarunt, & paucis post annis in eorum ditionem ac potestatem non modo Illyricum, sed etiam imperium Occidentale concessit; ut mihi quidem neque facultas, neque spatium Theodosio fuisse videatur provincias illas ordinandi ad normam imperii Orientalis, aut describendi, mittendique ex Oriente novos magistratus, qui earundem regimen susciperent; adeo brevi consecuta est irruptio Hunnorum, & clades Attilana, de qua pro hujus loci, ac temporis ratione pauca dicenda sunt.

§. III.

Hunni Pannoniam ingressi excidunt Sirmium civitatem primariam Illyrici Occidentalis. Excidio urbis, & ecclesiæ Sirmiensis crevit jurisdictio metropolitana Episcopi Salonitani.

DE Hunnorum origine, & antiquis sedibus, progressionibus & victoriis, irruptionibus in Syriam, & Illyricum Orientale alio loco diximus. Primo in Europam adventu victis Alanis, subactis Ostrogothis, Daclam veterem ultra Danubium occupaverant, & Visigothos, qui eam incolabant, excedere coegerant. Cum in hac regione sub Regum ac Principum suorum imperio consedissent, identidem Danubium transgressi Romanas provincias excursionibus & latrocinii infestas habebant, sæpe etiam mercede conducti in Romanorum exercitu militarunt. Ita se Romanis, alias infensos, alias amicos præbuerunt: Ex hac gente, quæ trans Danubium longe lateque dominabatur, pars aliqua in Pannonia inferiori sedes agrosque adhuc retinebat; quam regionem initio quidem fere totam infederant; sed indidem ab Gothis, & Romanis expulsi fuerunt anno 427, ut tradit Marcellinus in Chronico, itemque Jornandes lib. de rebus Gothicis. Anno 441. principatum in Hunnis obtinebant Bleda, & Attila fratres, qui cum ante septem annos Rugilæ, quam alii Roam, & Roilam vocant, ejusdem gentis Regi successissent, pacem cum Romanis, & amicitiam ad hanc diem coluerant. Hi seu prædandi, sive imperii ampli-

Notia. Dignit. utriusque imperii conscripta ante annum 417.

Hunnorum initia, & progressiones.

Hæresis Pelagiana cura Joannis omni aditu prolixbita.

Petri genitrici Illyrici Romani Presbyteri egregium in urbe monumentum.

Illyricum Occidentale Valentinianus III. transfudit ad imperium Orientis.

Sirmium
Metropo-
lim Pan-
noniæ di-
runt an-
no 441.

ficandi cupiditate incensi, ingenti ex Hunnis exercitu conflato, Romanis bellum inferunt, Danubium trajiciunt, & post Thraciam ac Mæsiam depopulatas, in Illyricum Occidentale effusi Pannoniam vastant, & cum alias civitates, tum vero Sirmium urbem Pannoniæ inferioris haud longe a confluentibus Savi & Danubii sitam, ac totius Illyrici Occidentalis principem, funditus everunt. Excidium Sirmienſe Scriptores omnes referunt ad hanc Hunnicam irruptionem, de qua Marcellinus Comes in Chronico apud Sirmionem: *Indictione 1x., & Cyro solo Consule* (quibus duabus notis Chronologicis insignitus est annus Christi 441.) *Hunorum Reges* (Bledam & Attilam) *numerosis suorum militibus in Illyricum irruisse ait; Naissum, Singidunum, aliasque civitates, oppidaque Illyrici plurima excidisse.* Sed quia hæc Illyrici depopulatio duos annos tenuit, idcirco Prosper in Chronico illam in Consulatum Dioscori, & Eudoxii conjecit, qui congruit cum anno 442. *Hunnis, inquit, Thraciam, & Illyricum sæva depopulatione vastantibus, exercitus, qui in Sicilia morabatur, ad defensionem Orientalium partium revertitur.* Theodosius quippe, qui adversus Genfericum Siciliæ potiundæ cupidum in eam insulam maximas copias transportari jusserat, illas revocavit, ut Orienti præsidio essent, Hunnorumque impetum sisterent, ac repellerent. Deinde ad Bledam Attilamque Legatos misit, qui auri pondo sex millia illis persolverent, & mille in singulos annos tributum nomine pollicerentur, ut pecunia deliniti, pacatque exercitum barbaricum e Romanis provinciis deducerent: *Cogitur ergo Theodosius, ait Paullus Diaconus lib. 14., legationem Attila mittere, & sex millia librarum auri pro recessu præbens, mille librarum annuum tributum persolvere pollicetur.* In has aliasque condiciones cum pax convenisset, Attila cum Bleda fratre per aliquot annos nihil molestiæ, negotiique Romanis exhibuit, & ad gentes Septentrionales subjugandas arma convertit. Porro Sirmienſis urbis everſionem vel in annum 441. vel in proximum conferas licet: utroque enim Hunnica tempeſtas modo huc modo illic effusa Illyricum devastavit; nec satis constat, utri horum annorum Sirmienſe excidium adscribi oporteat.

Sirmii
urbis fre-
quentia &
opulentia.

Sirmium civitas Pannoniæ inferioris seu Saviæ inter Dravum & Savum, clara olim & nobilis, incolarum numero, ædificiorum magnificentia, divitiarum copia longe præstantissima, quam Ammianus Marcellinus *Civitatum matrem*, Herodianus in Maximino *inter civitates istius regionis omnium maximam vocant*, ante divisionem Illyrici Orientalis, & Occidentalis, arx fuerat omnium Illyricarum gentium, & domina totius Illyrici, quippe cum sedes esset Præfecti Prætorio Illyrici; quem Magistratum instituerat Constantinus Magnus, eique omnes provincias Illyricas subjecerat. Quare Anemius Episcopus Sirmienſis in Concilio Aquilejensi anno 381. agebat: *Caput Illyrici nonnisi civitas Sirmienſis: & Justinianus Novella xi. Antiquis, ait, temporibus Sirmii Præfecturam fuisse constitutam, ibique omne fuisse Illyrici fastigium, tam in civilibus, quam in Episcopalibus causis.* Sed Arcadio, & Honorio imperantibus, cum bipartito divisum esset Illyricum, & pars Occidentalis scilicet Dalmatia, Savia, utrumque Noricum, utraque Pannonia imperio Occidentis contributa, pars vero Orientalis ex duplici diæcesi Dacica, & Macedonica conflans ad imperium Orientis adjuncta fuerit; di-

gnitas, & jurisdictio urbis Sirmienſis iisdem, quibus definiebatur Illyricum Occidentale, regionibus circumscripta est; & Præfectura Prætoriana Illyrica Sirmio adempta Theſſalonicam in Macedoniam translata fuit, eique jussu est subesse Illyricum Orientale. Nam Occidentale Illyricum, amissa propria Præfectura, in jus potestatemque concessit Præfecto Prætorio Italiæ, qui per Vicarium Sirmii constitutum, sex illas modo nominatas provincias Illyrici Occidentalis, quæ in unius diæcesis corpus coaluerant, administrabat. Exinde Sirmium, amplissima illa lateque fusa per omnes provincias Illyricas jurisdictione contracta, id tamen juris ac dignitatis retinuit, ut caput esset, seu civitas primaria totius Illyrici Occidentalis. Porro æque propemodum patuit ecclesiæ atque urbis Sirmienſis jurisdictio; nam quemadmodum Sirmienſi Præfecto Prætorio Illyrico, ac deinde Vicario Præfecti Prætoriani Italici in iis, quæ ad politicum regimen pertinent; sic etiam Episcopo Sirmienſi in iis, quæ ad ecclesiasticam administrationem referuntur, primum quidem totum atque integrum Illyricum, postea vero pars illius Occidentalis suberat. Hoc tantum interfuit inter Præfectum seu Vicarium, & Episcopum ac Prælatum Sirmienſem, quod hujus jurisdictioni exempta erat Dalmatia, quam ad Prælatum Italicum Pontificis Romani pertinuisse diximus; nulla autem fuit Illyrici sive universalis, sive Occidentalis provincia, quæ Præfecti, seu Vicarii Sirmienſis imperio non contineretur. Itaque civitas eadem erat *fastigium Illyrici*, ut loquitur Justinianus, *tam in civilibus, quam in Episcopalibus causis*; nam Magistratus Ecclesiastici ad normam civilium, pro dignitate ac præstantia urbium plerumque describi & institui solebant, sic prorsus, ut civitates primariæ quemadmodum imperio, sic Sacerdotio cæteris minoribus antecellerent, ac præessent. Quare unus idemque Episcopus erat urbis ac paræciæ Sirmienſis, & Metropolita provinciæ Pannonicæ, & primas totius Illyrici, quem Magistratum Græci Exarchum vocabant. Cæterum multis annis, antequam civitas Sirmienſis cum Præfectura Prætoriana Illyrica Theſſalonicam translata dominatum Illyrici amitteret, ecclesia Sirmienſis jus potestatemque primatiale intra fines Norici, Pannoniæ, Daciæ, Mæsiæque contraxerat; quippe cum omnes provinciæ Illyrici Macedonici ante Concilium Sardicense subessent Metropoliti ac Primati Theſſalonicensi, cui deinde etiam titulum munusque Vicarii Apostolici Pontifices impertierunt. Hujus rei testem habeo sane idoneum Actium Episcopum, qui alloquens Patres Synodi Sardicensis hæc dixit Can. 6. *Non ignoratis, qualis & quanta sit Theſſalonicensium Metropolis. Sæpe igitur ad eam conflant ex aliis provinciis (scilicet Macedoniæ) Presbyteri & Diaconi.* Provincias autem post divisionem Illyrici Orientalis & Occidentalis Theſſalonicensi Primati subjectas enumerat Nicolaus Papa epist. 2. ad Michaelem Imperatorem. *Oportet vestrum imperiale decus, quod in omnibus ecclesiasticis utilitatibus vigere audivimus, ut antiquum morem, quem nostra ecclesia habuit, vestris temporibus restaurare dignemini: quatenus vicem, quam nostra sedes per Episcopos vestris partibus constitutos habuit, videlicet Theſſalonicensem, qui Romana sedis vicem per Epirum veterem, Epirumque novam, atque Illyricum, Macedoniam, Theſſaliam, Achaïam, Daciam ripensem, Daciamque Mediterraneam, Mysiam, Dardaniam, & Prævalim, bea-*

Primati
Sirmienſi
olim to-
tum, de-
inde solum
Occiden-
tale Illy-
ricum sub-
jectum
præter
Dalmatiam.

to Petro Apostolorum Principi contradicere nullus presumat.

Ergo Sirmium, antequam ab Hunnis dirueretur, civitas erat princeps ac domina totius Illyrici Occidentalis, & sedes Vicarii Præfecturæ Italicæ, ac Primatis ecclesiastici, ad quos & provinciis, & ecclesiis Occidentalis Illyrici appellari, referrique graviores causæ, & summa rerum civilium, atque ecclesiasticarum solebat. Sirmio autem exciso, utraque dignitas & jurisdictio, si Justinianum audimus, devoluta est ad Primatem Thessalonicensem: Cum enim, ait Justinianus Novella constit. xi., in antiquis temporibus Firmi (Sirmii) Præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium, tam in civilibus, quam in episcopalibus causis; postea autem Attilanis temporibus ejusdem locis devastatis, Apennius Præfectus Prætorio de Firmiana (Sirmiana) civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam Præfecturam, & Sacerdotalis honos secutus est: & Thessalonicensis Episcopus non sua auctoritate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam prerogativam. Quod ait Justinianus: in antiquis temporibus Sirmii Præfecturam fuisse constitutam, ibique omne fuisse Illyrici fastigium, id referri oportet ad ætatem atque imperium Constantini Magni, qui cum quatuor Præfectos Prætorianos instituisset, horum uni, qui Præfectus Prætorio Illyrici dicebatur, totum atque integrum Illyricum subiecit, ejusque sedem & curiam apud Sirmium collocari iussit, qua ex urbe hujus Præfecti potestas, atque jurisdictio in omnes Illyrici provincias longe lateque distendebatur. Nam post divisionem Illyrici Occidentalis, & Orientalis, Illyrica Præfectura cum Thessalonicam translata esset, Sirmium cum provinciis Illyrici Occidentalis in jus, ditionemque concessit Præfecti Prætorio Italicæ, qui suum Sirmii Vicarium constituit, atque Illyricæ hujus diæceseos regimini præfecit. Sed fallitur Justinianus, cum post eladem Attilanam, ait Præfecturam Prætorianam Sirmiensem, quæ tum nulla erat, Thessalonicam migrasse, & cum Apennium, qui Sirmio profugus Thessalonicam se receperat, Præfectum Prætorio vocat. Si quis enim tum Sirmii Magistratus fuit universo Illyrico Occidentali præpositus, is certe non Præfectus, sed Vicarius Præfecti Prætorio Italicæ fuit. Idem ante nos animadverterat Carolus a S. Paulo lib. 3. Geograph. Sacræ: At forsitan observas Justinianum Sirmio non tantum sedem Vicarii, sed Præfecti Illyrici thronum tribuere ante Attila tempora; ejusque verba ita perspicua esse fateor, ut his nulla alia tribui possit significatio; sed quomodo istud stare possit cum veritate historia, quæ passim docet Thessalonicam ante Attilanam depopulationem primariam fuisse Illyrici, sedemque Præfecti, ut suo loco dicemus, equidem non video; unde nec in hoc audiendum esse Justinianum arbitror. Scio equidem Valentinianum quinquennio ante calamitatem Sirmiensem cessisse possessione Illyrici Occidentalis, illudque tradidisse Theodosio Orientis Augusto; sed nusquam memorie proditum invenio Theodosium aut Præfecturam Illyricam Thessalonicæ ademptam in antiquam sedem urbemque Sirmiensem restituisse; aut novum Præfectum Prætorio creasse, qui Sirmii jus diceret, & proximum ab Imperatore dignitatis gradum adeptus toti Occidentali Illyrico præesset. Ab Illyrico Occidentali in jus potestatemque Theodosii translato vix quinque anni

intercesserant, cum Hunni Pannoniam vastarunt, & Sirmium funditus everterunt; quo temporis intervallo Theodosius gravioribus negotiis distentus vix habuisse spatium videtur cogitandi de Illyricis illis provinciis ad imperium Orientale adjunctis, & describendi creandique Magistratus, quibus illarum procuracionem committeret. Quare verisimilius est per eos annos nihil immutatum fuisse de regimine earundem provinciarum, & interea per eosdem sive Consulares, sive Correctores, ac Præsides administratas fuisse, quos antea Valentinianus constituerat. Adde, quod temporibus illis Illyricum Occidentale crebris barbarorum irruptionibus expositum erat, & Pannoniam magna ex parte Gothi atque Hunni Imperatorum permisso incolebant; quæ causa fuit, ut ante annum 437. idest ante Illyricum Occidentale ab imperio Occidentali divulsam, & conjunctam cum Orientali, quando Notitia dignitatum utriusque Imperii confecta est, Vicarius ex Italia Sirmium mitti desierit; id quod Guido Pancirolus animadvertit, atque hanc rationem reddit, cur in eadem Notitia Vicarii Illyricis occidentalibus Provinciis præpositi neque nomen, neque officium reperitur. Eadem causa esse potuit, cur Theodosius nullum Magistratum instituendum putaverit, qui summa auctoritate præficeret universo Illyrico Occidentali, cujus maximam partem barbari aut devastaverant, aut occupabant. Quapropter tantum abest, ut Apennius ille, quem Justinianus post Sirmium excisum Thessalonicam profugisse ait, Præfectus Prætorio fuerit, ut ne Vicarium quidem Præfecti Italici fuisse existimem, cum jampridem is Magistratus apud Sirmium constitui desisset. Non igitur e Sirmienfi excidio Præfectura Prætoriana Illyrica ubi Thessalonicensi obvenit, ut judicare, & innuere videtur Justinianus; eam quippe jamdudum Thessalonica obtinebat; attamen hujus urbis dignitas aucta est accessione Illyrici Occidentalis; atque nova diæcesis ad duas priores Macedonicam, & Dacicam adjuncta, Præfecti Prætoriani Thessalonicensis jurisdictionem amplificavit. In hanc eandem sententiam accipias oportet, quæ Justinianus subjunxit de Sacerdotali honore secuto ipsam Præfecturam. Ante Sirmienfis urbis everisionem Episcopus Thessalonicensis titulum gerebat, officioqueungebatur Primatis, & Vicarii Apostolici; non ergo tum primum hæc dignitas, & potestas longe amplissima illi accessit, cum ecclesiæ Sirmienfis Metropolitica, & Primatialis dignitas urbis interitu extincta est; sed quæ Primati Sirmienfi suberant ecclesiæ, in jus ditionemque migrarunt Primatis Thessalonicensis. Cæterum ea consecuta sunt tempora æque Illyrico atque Imperio occidentali exitia, ut Præfecto pariter Primatique Thessalonicensi facultas defuerit juris usurpandi, suæque potestatis, ac procuracionis extendendæ in eas provincias, atque ecclesias, quas sublato Vicario, & Primate Sirmienfi, adepti fuerunt, quippe cum relictæ prope modum essent excursionibus & direptionibus barbaricis, ac tandem sub barbarorum imperium, tyrannidemque ceciderint. Justinianus cum patriam suam, quæ Justiniana prima dicta est, quibuscumque posset rebus augere, atque ornare vellet, Principatum civilem, & ecclesiasticum totius Illyrici in eam transferre statuerat; id vero efficere non poterat, nisi quantum patriæ suæ adderet dignitatis atque ornamentum,

Sirmienfis
Metropo-
litæ ac
Primatis
Illyrici
Occiden-
talis pot-
estas ad
Thessalo-
nicensem
translata
post Sir-
mium ex-
cisum.

Error Ju-
stiniani
cognoscitur.

Apennius
e Sirmienfi
clade pro-
fugus non
erat Præ-
fectus
Prætorio
Illyrici, ac
ne Vica-
rius qui-
dem for-
tasse Præ-
fecti Illy-
rici,

menti, tantundem Thessalonicae detraheret. Ne igitur huic amplissimae civitati parum æquus fuisse argueretur, videri voluit non illi, quod suum esset ac proprium, sed quod adscriptitium erat & aliunde accersitum adimere; perinde quasi Thessalonicae accrevisset e ruina Sirmii quidquid habebat dignitatis atque amplitudinis; hujus vero civitatis Episcopus hoc solum præstantior esset cæteris, *quod sub umbra Præfecturæ Sirmiensis meruerit aliquam prærogativam*. Verum enimvero Justinianus Præfecto, & Episcopo Thessalonicensi non solum diocesim Illyrici Occidentalis, quam adepti fuerant post Sirmium eversum, sed præterea integram diocesim Dacicam subtraxit, quam jure antiquo obtinebant, & utramque cum Præfectura Prætoriana Illyrica, itemque cum Primatu ecclesiastico Illyrico Justinianæ primæ attribuit. Ita ille dum Præfecti, & Episcopi Thessalonicensis antiquam propriamque auctoritatem, & præstantiam verbis extenuat, ne quid de illa videretur, separatione Præfecturæ & primatus Illyrici, diminutum esse, historici parum sinceri officio fungitur. Sed hæc alias; ad rem nostram propius accedamus.

Cum ergo Episcopus Sirmiensis esset idem Metropolitæ Pannoniæ, & Exarchus sive Primas Illyrici Occidentalis, post urbis excidium ejus quidem Exarchalis jurisdictio translata est, ut diximus, ad Primatem Thessalonicensem; potestas vero Metropolitica tripartito divisa, partim Laureacensi, partim Aquilejensi, partim Salonitano Metropolitæ obtigisse dicitur. Id docet Carolus a S. Paulo lib. 3. Geograph. Sacræ: *Fatebor tamen Sirmio Attilæ temporibus deletæ, auctoritatem Metropolitanam alio translata fuisse, partimque Laureaco, partim Achridæ, partim Salonæ datam mihi videri*. Emanuel Schellstrate e Sirmiensis seu Pannonica provincia accessionem aliquam factam esse ad jus provinciale Aquilejensis Metropolitæ existimat; idem Petrus Cantelius, & plures alii confirmant. Ajo equidem potestatem Exarchalem Episcopi Sirmiensis adeptam Episcopo Thessalonicensi, ad quem fuerat translata, post annos fere centum ab excidio Sirmiensis, attributam fuisse Achridæ, sive Justinianæ primæ; at nego partem ullam juris Metropolitanici, quo gaudebat Episcopus Sirmiensis, derivatam fuisse in Achridanum Archiepiscopum, sive Primatem. Ea quippe civitas primum a Justiniano donata fuit titulo ac jure tum Metropolitanico, tum Exarchali, cum antea utroque careret. Itaque ecclesias omnes provinciae Pannonicae Sirmiensis tres illos Metropolitæ Salonitanum, Laureacensem, Aquilejensem, inter se partitos fuisse arbitror; sed quæ cuique obtigerint, conjectura magis investigare, quam reipsa, & ratione assequi possumus. Ecclesias totius Pannoniæ primæ, & secundæ subjectas fuisse uni Metropolitæ Sirmiensis censeo; neque enim alium temporibus illis in ea regione Metropolitanam fuisse invenio, quocum Sirmiensis Episcopus regimen curamque provinciae Pannonicae partiretur. Quemadmodum autem jus Metropolitanicum Episcopi Sirmiensis extra fines Pannoniæ proferre non ausim, sic neque assentior illis, qui Metropolitæ Laureacensi aliquas in utraque Pannonia ecclesias ante cladem Sirmensem attribuunt; præsertim cum non defint Auctores clari in primis ac nobiles, qui ecclesiam Laureacensem jure ac titulo metropolitanico non ante auctam esse doceant, quam ci-

litas, & ecclesia Sirmiensis excisa & everfa est. Sed fuerit illa quidem Metropolis vel inde usque ab ætate Apostolica, ejus tamen jurisditionem intra fines Norici Ripensis, vel etiam Mediterranei coercendam censeo; tum vero in Pannonias prolatam fuisse arbitror, cum urbs illa & ecclesia corrui, quæ caput erat ac princeps totius Illyrici Occidentalis. Quare Symmachi, qui sæculo quinto exeunte Pontificatum iniit, & aliorum deinceps Romanorum Pontificum litteræ ad Laureacenses Episcopos, in quibus eorum jurisdictio per utramque Pannoniam protenditur, ad ea tempora respiciunt, quæ cladem Hunnicam Sirmique everfionem consecuta sunt; sed nulla in illis ecclesia Pannonica nominatim designatur, quæ Metropoli Laureacensi subesset. Ex antiquissimis Pannoniarum ecclesiis Sirmiensis Metropolitæ subjectis, quas ante quintum sæculum existisse vetustis probatisque monumentis proditum est, tres omnino proferre possumus, Cibalensem, Sisciensem, Murfensem, quæ quidem omnes ad Pannoniam Saviam pertinebant. Non dubito, quin plures fuerint, quarum ad nos nulla satis certa explorataque notitia pervenit. Juniores historici inter antiquas urbes Episcopales annumerant Vindobonam, Scarabantiam, Sabariam in Pannonia superiori, Curtam, & Carpum in Pannonia inferiori, Noviodunum in Savia; ex his præter Sisciam & Scarabantiam, quas velis, attribuas per me licet Metropolitæ Laureacensi. Cum Pontifices supra laudati nullas nominent, inter cætera vetustate incomperta hoc quoque in incerto positum est. Ad ditionem Metropolitæ Aquilejensis nisi Scarabantia accesserit, quid eidem ad juris Metropolitanici amplificationem additum fuerit e provincia Pannonica Sirmiensis, non invenio. Synodo Gradenfi habitæ intra finem anni 579, in qua omnium sententiis decreta est, & litteris Pelagii secundi confirmata translatio sedis Aquilejensis ad insulam Gradum, interfuit cum cæteris ejusdem provinciae Episcopis *Vigilius Episcopus S. Ecclesie Scaravensis*, sive *Scaravansiensis*, quo vocabulo intelligi oportere Scarabantiam Pannoniæ urbem fere omnes consentiunt. Ad hanc Synodum Episcopos ex Italia, Iltria, Rhætia, Norico, Pannonia, suffraganeos Eliæ Metropolitæ Aquilejensi omnino ad undeviginti vel per se, vel per Legatos convenisse Acta, & subscriptiones testantur. In his autem e Pannonia neminem reperies, nisi quem dixi, *Vigilius Scarabantiensis*; id quod argumento est Metropolitanam Aquilejensem e dissoluta propter excidium urbis primariæ, discissaque provincia Pannonica nihil adeptum esse præter unam ecclesiam Scarabantensem; nisi forte in numero Episcoporum Pannoniæ adscribere velis Patritium *Episcopum S. Ecclesie Amonensis*. Amonam quippe, cum in confinio Norici, & Pannoniæ posita sit, alii Norico, alii Pannoniæ attribuunt. Sunt tamen, qui existimant falsa esse Acta Synodi Gradenfis, falsas litteras Pelagii, falsam denique Synodicam illam translationem sedis Aquilejensis.

Nunc videndum est, quid, & quantum accreverit Metropolitæ Salonitano ex interitu civitatis, & dissolutione provinciae Sirmiensis. Si quando unquam verum fuit, quod Micha Madius tradit, ecclesiae ac provinciae Salonitanæ quatuor & viginti Episcopos subjectos fuisse, id certe referendum est ad tempora illa, quæ Hunnicam Pannoniarum vastationem, & Sirmii ever-

Ecclesia Sirmiensis provinciae, quarum alia Episcopo Laureacensi obtigerunt,

Scarabantiensis ecclesia obtinuit Aquilejensi.

Item Amonensis forsatis.

Laureacensis Metropolitæ jurisdictio antiquitus Norici finibus coercita.

Illyrici Sacri Tom. II.

tionem consecuta sunt; inde enim ut Laureacensis, & Aquilejensis, sic Salonitani Metropolitæ auctoritas, & jurisdictio crevit; suoque fines latius propagavit. Quod autem is Auctor omnes illas 24. ecclesias Episcopales in Dalmatia constituat, id mihi quidem non fit verisimile; neque investiganti mihi, & superiores ætates memoria repetenti invenire licuit intra Dalmatiam tot sedes Pontificias, quæ simul & iisdem temporibus ecclesiæ Salonitanæ, sive Spalatensis paruerint: *Antiquo tempore Salonitanorum*, ait Micha in Libello de Gestis Imper., & sum. Pontif. cap. xv. *Salona habebat suffraganeos xxiv. Episcopos omnes de Dalmatia superiori, & inferiori &c.* Sed cum Dalmatia sæculo sexto nomen suum usque ad Danubium protulerit, teste Constantino Porphyrogenito, si Micha Madius Pannoniam quoque vocabulo Dalmatiæ subiecit, nihil est quod ab eo dissentiam. Illud vero satis constat sæculo nono Salonitanæ; seu Spalatensis Metropolis jurisdictione partem aliquam Pannoniæ comprehensam fuisse: id apparet ex diplomate Tirpimiri, qui eodem sæculo principatum in Chrobatis obtinebat; in eo siquidem fines illius ecclesiæ usque ad Danubium prolatisse dicuntur: *ut primum quidquid proprio emit pretio, vel quod donatum est, in immobilibus, & mobilibus . . . per paginulam privilegalem sanctæ Salonitanæ ecclesiæ dictæ mancipata in æternum permaneant, ac deinde, ut in fatam matrem ecclesiam, quæ Metropolis usque ad ripam Danubii, & pene per totum regnum Chroat. &c.* Hanc finem amplificationem repetendam existimo inde usque a quinto sæculo, cum provincia Pannonica, post dirutam Metropolim, in varias partes distracta est; & ejusdem portio non exigua Metropolitæ Salonitano obvenit. Tunc ecclesia Siscienfis ad Salonitanam provinciam accessit; nam proximo sæculo, cum sub Honorio III. Archiepiscopo, duæ provinciales Synodi habitæ fuerint Salonæ, priori quidem, *Joannes Episcopus ecclesiæ Siscianæ*, alteri vero *Constantinus Episcopus ecclesiæ Siscianæ subscripsit*. In hac secunda Synodo dicitur Honorius secundus, qui intra finem sæculi quinti regimen ecclesiæ Salonitanæ suscepit, in ecclesia Barcensi sedem Episcopalem instituisse, ob eam causam, *quia in tanta distensione locorum variis consignationem Christiani populus renatus adsequitur*. Itaque civitas & ecclesia Barcensis longe absuerit oportet ab Episcopis provincie Dalmatiæ; qui propter longinquitatem, adde etiam propter itinera barbarorum excursionibus, & latrociniiis infecta, minus sæpe, quam necessitas, & utilitas christianæ illius plebis postulabat, illuc se conferre poterant. Præterea urbis sive oppidi Barcensis positionem in Dalmatia nusquam invenio. Ego vero existimo hanc urbem esse illam ipsam, quam Justinianus in sua novella xi., unica litterula exempta, vocat *civitatem Bacensem*, eamque collocavit in Pannonia secunda, sive inferiori: ex quo fit, ut Metropolitæ Salonitanus in aliquam Pannoniæ inferioris partem jus suum ditionemque protenderet: Ex antiqua Sirmiensis provincia etiamnum aliquid retinet Archiepiscopus Spalatensis; quippe cum Diacovi in urbe Slavoniæ, olim Savizæ nuncupatæ, constituta sit sedes Pontificia Episcopi Bosnensis, qui inter suffraganeos provincie Spalatensis locum obtinet. Sed quamvis Salonitanus, & alii duo supra laudati Metropolitæ universam Pannoniam inter se partiti, suam in ea provincia ditionem longe lateque pro-

pagaverint, paucos tamen Episcopos nacti sunt, in quos jus metropoliticum exercere, & usurpare possent. Nam paucæ admodum ex illis sedibus Episcopalibus, quæ cum sede Metropolitica eodem labefactatæ motu impetuque corruebant, restitui potuerunt propter barbaricas incursionem & assidua bella, quibus regio illa discepta deinceps ac dilacerata fuit; ac demum sæculo octavo ab Hunnis occupata est. Hos quidem Carolus Magnus in deditionem imperii redegit, & plerosque ad Christi cultum tradidit; sed Pannonia principatum ecclesiasticum, & sedes Episcopales quas amiserat, antea recuperare non potuit, quam Stephanus primus Rex Hungarorum, quod Geisa pater inchoaverat, gentem illam universam ad Christi fidem adjungeret. Is quippe Strigonichsem ecclesiam Metropolim, aliasque sedes Episcopales fundavit & opulentissimis instruxit vestigalibus; illam vero auctoritate Silvestri II. Romani Pontificis principem totius Regni constituit, & jure Metropolitico donatam cæteris omnibus Hungaricis ecclesiis præfecit. Ad rem nostram quod attinet, illud animadverti velim, post captam ab Attila everfamque Metropolim Sirmensem, divisionem illam ac dispositionem ecclesiasticam provincie Pannonicæ, neque fieri, neque ratam esse, aut legitimam haberi potuisse injussu Pontificis Maximi. Quare dubitandum non est, quin Leo Episcopus Romanus, qui anno 440. in locum Sixti subrogatus fuerat, vel ipsemet ecclesias Pannonicas, ne metropoli, & metropolita carerent, tripartito divisas tribus illis metropolitibus distribuit; vel certe quam partitionem inter se ipsi metropolitæ fecerunt, Pontificio decreto confirmavit.

§. IV.

De Actis reliquis Joannis Metropolitæ Salonitani ab anno 441. ad 450.

ERgo Joannes aucta cum potestate Metropolitica sollicitudine Pastoralis in eam Pannoniæ partem, quæ sibi obtigerat, cogitationem curamque suam extendere cœpit, corrogata ex locupletioribus pecunia, qua populos illos fortunis omnibus everfos ac spoliatos sublevaret, & missis illuc Sacerdotibus in eorum supplementum, quos clades barbarica vel perculerat, vel alio atque alio dissipaverat, ut dispersas oves colligerent, Sacramentorum verbique divini pabulo reficerent, ac rem Christianam in illis locis, quo ad ejus fieri posset, in pristinum statum restituerent; id enim ut faceret, & juris officiique Metropolitici latius propagati ratio, & sua illum charitas admovebat; præsertim cum jam tempestas illa sedata esset Hunnorum discessu, a quibus Theodosius, ut diximus, pacione pecuniæ pacem redemerat. Interea Romæ cura & vigilantia Leonis detecti sunt flagitiosissimi quidam homines e nefaria secta Manichæorum, qui quoscunque poterant a recta in Deum fide abducere, doctrinisque pestilentibus insicere conabantur; & clandestinos conventus habebant; & abdita loca ac tenebras nacti impurissimis mysteriis ac cæremoniis operam dabant. Itaque collecto Episcoporum, & Presbyterorum Concilio, in judicium adducti cum essent aliqui sceleratæ hujus factionis principes, coactique de nefariis flagitiis confiteri, in eos quibus dignum erat pœnis censurisque ecclesiasticis animadversum est: id quod Pontifex

Item Barcensis instituta ab Honorio II. Ep. Salonit.

Ecclesia Bosnensis Diacovi in urbe Savizæ constituta.

Manichæi Romæ detecti.

Et in Con-
cilio Ro-
mano da-
mus.

tifex pro concione Romanis significavit sermo-
ne 5. de jejuniis decimi mensis, simulque omnes
admonuit, ut ejusmodi hominum congressus &
colloquia vitarent; si quos vero ea contagione
infectos deprehenderent, ne aliis nocerent, eo-
rum nomen deferre ne omitterent: *quia parum*,
inquit, *prodest unicuique, quod, protegente Spi-
ritu Sancto, ab istis ipse non capitur, si cum aliis
capi intelligit, non movetur. Contra communes
hostes pro salute communi una communis debet esse
vigilantia, ne de alicujus membri vulnere, etiam
alia possint membra corrumpi. Et qui tales non
prodendos putant, in judicio Christi inveniuntur
rei de silentio, etiam si non contaminantur assen-
su &c.* Sed quia plerique, ut Romani judicii se-
veritatem declinarent, fuga sibi consuluerant, &
periculum erat, ne dispersi per varias regiones
nefaria dogmata latius propagarent ad Christia-
nam plebem corrumpendam, idcirco sanctissimus
Pontifex per litteras encyclicas Episcopos edo-
cuit de impietate Manichæorum in urbe detecta
damnataque; & cum aliqui ex illis vel per publi-
cos judices perpetuo fuerint exilio relegati, vel
metu poenarum sibi exilium consciverint, *borta-
tur eos, obtestatur, monet, ut qua debent & pos-
sunt sollicitudine vigilent ad investigandos eos, ne-
cubi occultandi se se reperiant facultatem.* Extat
exemplar hujusmodi litterarum ad Episcopos Ita-
liæ, quæ datæ sunt III. Id. Februarii Theodosio
XVIII., & Albino clarissimis Cofs. idest anno
Christi 444. Atqui magnopere verendum erat,
ne ultra Italiam fuga delati, præsertim cum in
Italia propter vigilantiam Antistitum litteris Pon-
tificiis excitatam, in eosque acriter intentam,
nusquam locum consistendi reperirent, in Dal-
matiam & alias provincias irreperent. Quare cre-
dibile est easdem litteras ad Joannem Metropoli-
tam Salonitanum, & quaquaversum ad remotio-
res etiam Episcopos perferri jussas, ut omnes ubi-
que ad pestem illam profligandam & extinguen-
dam omni studio diligentiaque incumberent; nam,
ut præclare docet Baronius ad an. 444. num. 7.,
*non Italia tantum Episcopos, sed alios remotiores
in diversis provinciis collocatos voluit de rebus Ro-
mæ adversus Manichæos gestis reddi certiores, plu-
raque eorum publicorum Actorum exemplaria scri-
bi, atque ad eos mitti, quo omnes tantam litem dis-
cerent præcavere, & longe longius propulsare.*
Joannes igitur litteris Pontificiis admonitus in
omnes suæ provinciæ partes vigilantiam curam-
que intendit, ne qua Manichæis aditus pateret;
vel ut eosdem, si forte subreperant, expelleret,
ac populos suæ fidei concreditos ab ea contagio-
ne intactos servaret, simulque Episcopos provin-
ciales, quibuscum Leonis epistolam communica-
vit, sedulo graviterque admonuit, ut ecclesias
suas ad pestem illam arcendam diligentioribus cu-
sodiis, ac prædiis munirent.

Duo præterea sunt memoria ac litteris digna,
quæ, dum Joannes Salonitanum Pontificatum ge-
rebat, in Oriente contigerunt, Attiliana in Il-
lyricum Orientale irruptio, & exortus hæresis
Eutychiæ, quæ initio plerosque Illyrici Ori-
entalis Episcopos infecit. Attila igitur, cum anno
hujus sæculi quadragesimo quarto vel quinto, ut
Marcellino, ac Bedæ placet, Bledam fratrem,
quem alii Budam vocant, Regni consortem inter-
fecisset, rerumque omnium apud suos potitus es-
set, triennio post, iterum Romanis bellum in-
tulit, ingentemque ex Hunnis aliisque barbaris
collectum exercitum citra Danubium traduxit,
& Thraciam, Daciam utramque, Mæsiam, ac
Illyrici Sacri Tom. II.

Macedoniam depopulatus usque ad Thermopy-
las, quæ sunt Oetæ Montis angusti transitus in
Thessalia, terrorem clademque circumtulit. Re-
grediens præda, ac spoliis onustus apud Marcia-
nopolim in Mæsia inferiori cum Arnegisto Ma-
gistro Militum acie conflixit, qui fortiter dimi-
cans, magna utrinque edita cæde, in prælio oc-
cubuit. Attila, ait Jornandes lib. de regn. &
Imp. succ. junctis secum Gepidis cum Ardarico,
Gothisque, & Vualanis, diversisque aliis nationi-
bus, omne Illyricum, Thraciamque, & utramque
Daciam, Mæsiam, & Scythiam populatus est;
contra quem egressus Arnegistus Magister militum
Mæsia, apud Marcinopolim fortiter dimicavit:
equoque sub se decidente præventus est, & nec sic
quiescens bellare occisus. Hanc Attilæ irruptio-
nem Marcellinus in Chronico refert ad Consula-
tum Ardaburis, & Calepii, quo cum cohæret
annus Christi 447.; sed de loco pugne ab Jor-
nande differt. Attila Rex usque ad Thermopolim
infestus advenit. Arnegistus Magister Militum in
Ripensi Dacia juxta Utam amnem cum Attila Re-
ge viriliter pugnans, plurimis hostium interem-
ptis, occisus est. Quare Theodosius, ut barba-
ros ab Illyrico imperioque Orientis arceret, pa-
cem iterum ab Attila stipendio annuo pacto, cer-
tisque conditionibus imperio ac nomine Romano
indignis, redimere coactus est.

Per eadem tempora in Oriente novam hæresim
procurit Eutyches Monachorum Constantinopo-
li degentium Cenobiarcha, quem Archimandri-
tam vocabant. Is studio Nestorii impugnandi,
ultra quam patitur veritas catholica, progressus,
non modo unam in Christo personam, quod ne-
gabat Nestorius, sed unam etiam inesse naturam
asserbat. Eutyches Presbyter, scripsit Liberatus
Diaconus cap. 11. & Archimandrita prædens
Constantinopoli celeberrimo Monasterio, urgente Sa-
tana, prædicabat Dominum nostrum Jesum Chri-
stum consubstantialem nobis non esse secundum car-
nem, sed de cælo corpus habuisse; rursum varians
dicebat ante adunationem duas in Christo fuisse na-
turas, post adunationem unam factam esse. Hoc
hæreseos monstrum, simul atque in lucem pro-
diit, Antistitum catholicorum animos contra se
exsecrationemque excitavit. Ergo Eutyches anno
448. cum ab insana opinione revocari noller, da-
mnatus est in Synodo Constantinopolitana a Fla-
viano ejus urbis Episcopo, qui ante triennium
in locum Procli suffectus fuerat; quique de re-
bus omnibus contra Eutychetem gestis Leonem
Romanum Pontificem per litteras edocuit. Por-
ro Eutyches sibi suoque dogmati fautores, &
patronos conciliare omni ope operaque studuit;
inter quos princeps fuit Chrysaphius Eunuchus
florens ac potens Theodosii gratia, idemque Fla-
viano insensius; cujus instigatione Theodosius hæ-
resiarchæ patrocinium suscepit. Nec solum ad
Leonem Pontificem Maximum, sed etiam ad ce-
lebriores Occidentis Episcopos litteras scripsit,
ut eos ad suas partes adjungeret. Ejusmodi lit-
teræ missæ esse ad Petrum Chrysologum Epi-
scopum Ravennatem, hujus ad Eutychetem re-
sponsio declarat. Credibile est in eandem sen-
tentiam scripsisse ad Joannem Salonitanum, qui
cum primariis Metropolitæ ecclesiæ Occidenta-
lis vel antiquitate, vel dignitate sedis Episco-
palis haud immerito conferri poterat. Sed cum
Joannis, cum aliorum Occidentalium Antisti-
tum animos a prava illa opinione averfos lon-
geque abhorrentes offendit, ac præsertim Leonis
Pontificis Maximi, qui litteris Flaviani diligen-

Marcellus
Eutychie-
na.

Litteræ
Eutyche-
tis ad Leo-
nem, item-
que ad
Episcopos
Occiden-
tales.

Attila
provincias
Orientales
devasta-
vit.

ter edoctus de perversa doctrina Eutychetis, ac de Actis Synodi Constantinopolitane, riteque in eum lata sententia, litteris, ac postulatis Theodosii agere adduci potuit, ut causam Eutychetis retractari, revocarique ad examen & iudicium in Concilio Generali pateretur. Verum Theodosio ut morem gereret, tres decrevit Legatos ad Synodum Orientalium, quam idem Theodosius apud Ephesum congregari iusserat; hisque epistolam ad Flavianum præferendam dedit scriptam Idibus Junii Asterio & Protogene Coll., idest anno 449; qua rejectis damnatisque erroribus tum Nestorii, tum Eutychetis, de una Persona Christi ac duplici natura quid sentiendum & credendum esset, plane ac dilucide exposuit.

Anno igitur 449. Ephesum convenerunt Episcopi Orientales quamplurimi, cum Legatis sedis Apostolicæ; haberique cœpit conventus vi. Idus Augusti, in quo jus præsidendi sibi arrogavit Dioscorus Episcopus Alexandrinus, Cyrillo ante quinquennium substitutus, patronus fautorque Eutychetis. In eo nihil rite actum est; nihil more majorum; nihil e synodici juris formula; omnia indigna, & nefaria per vim ac fraudem ab Episcopis repugnantibus extorta, ut jure, meritoque hoc Concilium Majores nostri Ephesinum latrocinium, seu prædatoriam Synodum appellaverint. Dioscorus, ut dixi, auctoritatis ac loci primatum sibi vindicavit, Pontificis Legatis secundo loco sedere jussis nequidquam reclamantibus; Eutyches absolutus est, æque in integrum restitutus; Flavianus dum Romanum Pontificem appellat, in exilium pulsus, & pugnis, & calcibus male multatus paullo post interijt. Episcopi Illyrici Orientalis vi ac minis coacti Ephesino latrocinio subscribere, scilicet Quintillus Episcopus Heracleæ pro Anastasio Primate Thessalonicensi, cujus legationeungebatur, Erasistratus Episcopus Corinthi, Eutychius Episcopus Hadrianopolis in Epiro veteri, Claudius Episcopus Anchiæ in Epiro veteri, Lucas Episcopus Dyrrhachii, Antonius Episcopus Lychnidi, Hermogenes Episcopus Lassandriæ in Macedonia, Diogenianus Episcopus Remessianensis in Dacia Mediterranea, Lucas Episcopus Berrhæ in Macedonia prima, Martyrius Episcopus Cortynæ in Creta, & alii. Neque Joannes Salonitanus, neque ullus ex Illyrico Occidentali Episcopus interfuit. Præter Legatos Ecclesiæ Romanæ nemo unus inventus est, qui violentis Dioscori conatibus obsistere auderet.

Episcopi
Illyrici
Orientalis
vi ac frau-
de impuls
Concilia-
bulo Ephesino sub-
scribunt.

Anno 450. Theodosius, detecta fraude, multisque artibus Chrysaphii Eunuchi, cujus impulsu Eutychetis patrocinium susceperat, eum omni honore, & gradu dejectum, fortunisque omnibus exutum in insulam quamdam relegavit. Amoto Chrysaphio, itemque Eudocia conjuge absente, quæ ante biennium propter offensiones quasdam interpositas ex aula in voluntarium exilium profecta, per speciem religionis Hierosolymam adierat, unde nunquam Constantinopolim reversa est, Theodosius Pulcheriam sororem in pristinum potestatis atque honoris locum restituit, ex quo Chrysaphii, & Eudociæ instigatione dejecta fuerat. Haud diu tamen Theodosio licuit sanctissimæ & prudentissimæ sororis consortio frui, ejusque pulcherrimis consiliis uti; nam dum animi causa equitando venandoque discurrit, ex equo cecidisse dicitur, & vertebam offendisse vehementer. Paucis igitur post diebus,

iv. Kal. Augusti, sine ulla virili stirpe moriens Orientis imperium hærede vacuum reliquit. Antequam e vita excederet, evocatam ad se Pulcheriam monet, obtestaturque, ut sibi in imperium subrogandum curet Flavium Valerium Marcianum, humili quidem loco in Illyrico, five in Thracia natum, sed eximia virtute ac religione præditum, & majoris, quam pro fortuna, in qua erat natus, animi & ingenii. Eodem anno Placidia Augusta mater Valentiniani III. diem obiit, v. Kal. Decembris. Hoc itidem anno 450. Pontificatum Salonitanum Joannis V. definiendum censemus; & quatuor ac viginti, qui proxime consecuti sunt, annos Petro III. ejusdem successoris attribuendos.

Marcianus
Impera-
tor.

Joannis
V. Saloni-
tani Epi-
scopi de-
cessus cui
Petrus III.
succedit.

CAPUT SECUNDUM.

Petrus III. Episcopus Salonitanus XXXII.

§. I.

Petrus Epistolam Leonis Papæ ad Flavianum, cum Episcopis Dalmatia recipiens approbansque, suam in Eutychetem sententiam dixit, quæ confirmata est in Concilio Chalcedonensi.

Cum Romam de latrocinio Ephesino esset allatum, Leo Pontifex Maximus in frequentissimo Episcoporum conventu, qui ex variis provinciis ad iii. Kal. Octobris in urbem convenire singulis annis solebant, an. 449. rescidit ac reprobavit omnia, quæ paucis ante mensibus Ephesi prædatorium in morem ab Eutychianis hæreticis gesta fuerant, & constituta; idque Theodosio Imperatori, Pulcheriæ, & Cleero Constantinopolitano per litteras significavit. Hujus Romani Concilii fidem facit titulus præfixus epistolis Leonis Papæ ad Clerum Constantinopolitanum, ad Theodosium Imperatorem, ad Pulcheriam Augustam: *Leo Episcopus, & sancta Synodus, quæ in urbe convenit, Clero, honoratis, & plebi apud Constantinopolim &c. Leo Episcopus & sancta Synodus, quæ in urbe Roma convenit, Theodosio semper Augusto. Leo Episcopus, & sancta Synodus, quæ in urbe Roma convenit, Pulcheria Augusta.* Ejusdem Concilii meminerunt Valentinianus Augustus, & Galla Placidia in suis litteris ad Theodosium Augustum, quibus illum monent hortanturque, ut Acta Conciliabuli Ephesini, in quibus cum fides catholica, tum innocentia catholicorum Antistitum insignem injuriam acceperat, ad iudicium Romani Pontificis, & Concilii Oecumenici intra Italiam habendi revocari juberet. Hoc Concilium, quamvis Episcopi e multis provinciis confluerint, Provinciale dixerim, Nationale nequaquam; ex illis enim Episcopis constabat, ut Baronius, & Labbeus docent, qui ad Synodum celebrandam singulis annis Autumno jam inito Romam adire jubebantur ex antiqua consuetudine, præscriptoque Pontificis Romani, ad cuius Metropolitanam potestatem ditionemque pertinebant; quæ quidem lege obstricti erant Episcopi Sicilia, qui ante septimum sæculum, ut viri eruditi centent, præter Romanum Pontificem, alium neminem Metropolitanam agnoverunt. Id clare perspicitur ex epistola Leonis, ad universos Episcopos per Siciliam constitutos: *Quare illud primitus pro custodia concordissimæ unitatis exigimus, ut quia saluberrime a sanctis Patribus constitutum est binos in annis singulis Episcoporum*

Concilia-
buli E-
phesini
Acta re-
scissa in
Concilio
Romano.

rum debere esse conventus, terni semper ex vobis ad diem tertiam Kalendarum Octobrium Romam fraterno Concilio sociandi occurrant, & indissimulanter a vobis hæc consuetudo servetur. Quapropter Leo hujus anniverſariæ provincialis Synodi opportunitatem nactus, Acta Ephesini latrocinii abrogavit cum suis Episcopis Provincialibus, sive ſuffraganeis, qui tum e multis Italiæ civitatibus, tum e Sicilia per id tempus ex veteri instituto Romam convenerant; tum enim, cum pauciores eſſent Metropolitæ, latius in Italia Siciliaque juſ Metropoliticum Romani Episcopi protendebatur. Cum igitur hæc Synodus Provincialis fuerit, & Dalmatia haberet ſuum Metropolitanam, neque Petrus, ſive Joannes ejus deceſſor, neque ullus ex ea provincia Episcopus interfuit; nec vero nulla iidem lege Romam ſingulis annis adeundi tenebantur.

Quod in Synodo Romana decretum fuerat, id in Concilio Oecumenico Leo Pontifex Maximus confirmandum, ac totius eccleſiæ judicio hæreſim Eutychianam proſcribendam cenſuit. Itaque de Concilio ex omnibus Chriſtiani Orbis provinciis intra Italiam convocando alteras litteras ſcripſit, Valentiniano Aug. VII., & Gennadio Avienor. Coſſ., ideſt anno 450. xvii. Kal. Auguſti, ad Theodoſium Imperatorem, itemque ad Pulcheriam Auguſtam, ut juberent Episcopos Orientis ad Concilium in Italiam proſiciſci. Litteris Pontificiis ſuas in eandem ſententiam addiderunt Valentinianus Imperator, & Galla Placidia Auguſta, qui per id tempus in urbem advenerant. Sed Theodoſius morte præreptus poſtulatſis ſanctiſſimi Pontificis obtemperare non potuit. Id propenſiſſima voluntate præſtitit Marcianus Theodoſio in imperium Orientis ſucceſſus, cui haud major erat rei publicæ cura, quam religionis: quippe imperio potitus nihil prius ſibi faciendum exiſtimavit, quam ut hæreticorum audaciam compeſceret, Catholicos Antiſtites ab exilio revocaret, eccleſiæ paſi atque incolumitati proſpiceret; conſilia plena prudentia ac pietatis ſuggerente Pulcheria Auguſta, quæ illum ea conditione ſecum matrimonio junxit, ut ſalvo ſibi intactoque Virginitatis flore, nomen illi juſque maritale traderet. Is ergo, tum ſua ſponte, tum Leonis Pontificis Maximi hortatu, ejusque auctoritate interpoſita, Concilium iv. Oecumenicum, convocatis ex omni Oriente Episcopis, apud Chalcedonem congregari juſſit. E Dalmatia totaque Occidentali eccleſia nullus interfuit Episcopus; Occidentales quippe, cum epistolam Leonis ad Flavianum idibus Junii anno 449. ſcriptam, in qua fidei Catholicæ dilucida expoſitio, damnatioque Eutychetis ac Neſtorii continebatur, recepiſſent, ſuiſque ſuffragiis comprobaffent, quid ſui judicii eſſet, quæve adverſus illos hæreticos, & Ephesine Conciliabulum ſententia, jam declaraverant. Nam Leo epistolam illam per omnes Occidentis provincias vulgari, perferrique ad Metropolitanas juſſerat, ut in eam, quam ipſe præſcripſerat, fidei formulam omnes una & mente, & voce conſentientes jurarent. Ac miſſam quidem fuiſſe ad Episcopos Gallicanos intelligi poſſe ait Baronius ex litteris Leonis datis poſt Concilium Chalcedonis ad Ravennium Episcopum Arclatenſem: Ex hæc epistola, inquit, intelligis ſanctum Leonem Papam miſiſſe ad Gallicanos Episcopos inſignem atque famoſam illam epistolam de fide Catholica ad Flavianum ſcriptam, ut non Orientalibus ſolum, ſed & Occidentalibus inno-

ſcerent, quæ de Verbi Incarnatione teneret hæſtenus, atque tenuiſſet ſemper eccleſia Catholica. Sed idem multo evidentius fit e reſponſione Episcoporum Galliarum ad Leonem, cujus aliquas particulas huic loco intexere pretium operæ viſum eſt. Perlata, inquit, ad nos epistola beatitudinis veſtræ, quam ad Orientem pro Catholica fidei aſſertione miſiſtis, optaſſemus ſtatim Apoſtolatui veſtro pro tam immenſo munere gratiarum actionem referre, niſi nobis difficultatem, quia in unum celeriter non potuimus convenire, vel ſpatia, quibus a nobis diſparati ſumus, longa terrarum, vel aurarum, quæ in regionibus noſtris præter conſuetudinem fuit, intemperies attuliſſet. Quæ Apoſtolatus veſtri ſcripta ita ut Symbolum fidei, quiſquis redemptionis Sacramentum non negligit, tabulis cordis adſcripſit, & tenaci quo ad confundendos hæreticorum errores paratior ſit, memoria commendavit. Quis autem Apoſtolatui veſtro pro hoc tanto munere, quo non ſolum Gallias, ſed totum Mundum, velut quibusdam pretioſiſſimis gemmis erravit, dignas æſtmet gratias poſſe perſolvi. Nos autem, & ſi impares meritis, pari tamen fide, ſi quid, quod abſit, contra eccleſiam Catholicam proſana inſeſtatione tentetur, parati ſumus, confortante Domino, cum beatitudine veſtra pro veritatis fide animas noſtras ponere &c. Hanc epistolam Leoni reſcriptam fuiſſe ex aliquo Concilio Nationali Gallicano ſatis declarant tum priora ejusdem verba, tum numerus Episcoporum, qui amplius quadraginta eidem epistolæ ſua nomina ſubſcripſerunt. Quare Jacobus Sirmondus hanc notam, huic epistolæ appoſuit: E Synodo aliqua miſſam Episcopi ipſi docent, qui reſponſi tarditatem excuſant, quod in unum citius convenire non potuerunt; & ſi autem quo loco Synodum habuerint non indicant, veriſimile tamen eſt a Ravennio Arelatenſi, qui Synodo præſuit, Arelate potiſſimum fuiſſe convocatos. Idem Sirmondus ex epistola Leonis ſupra laudata ad Ravennium, & cæteros Galliarum Episcopos, quos Acta & decreta Chalcedonenſia adverſum Eutychem, & Dioſcorum, cum Hiſpanis communicare jubet: confirmari videtur, inquit, quod diximus Leonis juſſu tranſmiſſam ad Hiſpanos fuiſſe ipſius epistolam ad Flavianum. Nec ſolum ad Gallos, & Hiſpanos, ſed etiam ad Episcopos provinciæ Mediolanenſis, qui propius aberant, eadem Flaviani epistola perlata eſt. Id confirmat Synodus Provincialis, quam Euſebius Episcopus Mediolanenſis convocavit, & Synodica ad Leonem epistola, quam undeviginti Episcopi, una cum Euſebio, vel per ſe, vel per Legatos ſuo chirographo, ſuiſque nominibus ſubſcriptis comprobarunt. Hinc colligi licet eandem Pontificiam & Catholicam ad Flavianum epistolam perferri juſſam ad cæteros fere omnes Metropolitanas eccleſiæ Occidentalis, atque adeo ad Petrum Episcopum Salonitanum, qui eam Provincialibus Episcopis, vel Synodo coacta, vel ſingulis ſeorſum communicavit, curavitque ab omnibus qua dignum erat, veneratione recipiendam, unanimique conſenſu approbandam, ac laudandam. Ita, antequam Eutyches in Concilio Chalcedonenſi damnaretur, jam in ejus damnationem, atque execrationem Latrocini Ephesini univerſa Occidentalis eccleſia conſenſerat. Atque hoc illud eſt, quod Hilarius Diaconus, qui cum ſedis Apoſtolicæ legatione ſungeretur, Dioſcori audaciæ, neſariſque conatibus reſtiterat, ſcripſit ad Pulcheriam Auguſtam in extrema ſua epistola: Veſtra itaque ve-

& ab Hiſpanis,

Itemque ab Episcopis Mediolanenſis provinciæ,

atque a Petro Salonitano cæteriſque Episcopis Dalmatiæ.

Marcianus Imp. Chalcedonem ad Concilium Episcopos omnes convenire jubet.

Epistola Leonis ad Flavianum recepta & approbata ab Episcopis Galliarum,

Illyrici Sacri Tom. II.

heranda clementia agnoscat, a prefato Papa, cum omni Occidentali ecclesia; reprobari omnia, quae in Epheso contra Canones per tumultum, & secularia via a Dioscoro gesta sunt; & nulla ratione in his partibus suscipi posse, quae per potentiam praediti, non sine lesione fidei, ac praedicio sanctissimi viri innoxique commissa sunt. Nullum per ea tempora Concilium universale in partibus Occidentis habitum invenio, ad quod vel omnes, vel primarii ecclesiae Occidentalis Episcopi convenirent; nam quamvis aliquot Synodos Romae celebratas fuisse temporibus illis comperiam, ad eas tamen praeter Episcopos Italiae, Siciliaeque, nulli e provinciis longinquo-ribus Episcopi videntur esse accersiti. Hilarus ergo, cum scripsit omnem Occidentalem ecclesiam pariter cum haeresi atque infamia Eutychiana reprobasse Acta omnia Conciliabuli Ephesini, ad peculiare illas Synodos spectabat censeo, quas in universo Occidente Primates, seu Metropolita in suis quisque diocesis atque provinciis peregerunt; qui locis quidem disjuncti, sed mente ac voluntate concordantes, idem senserant, & sanciverant. Huiusmodi autem Occidentalium conjunctio conspiratioque ad condemnandam impietatem Eutychetis, scelusque Ephesinum repudiandum, a nostris appellari solet Concilium quoddam virtuale, propterea quod vim auctoritatemque Concilii universalis obtineat. Nihil igitur causae fuit, cur Petrus Salonitanus, ceterique Occidentales Episcopi ad Concilium Orientalium se conferrent; quippe cum recepta approbataque epistola Leonis ad Flavianum, suam in Eutychem, ejusque errores sententiam tulissent, suumque iudicium jam pronunciasent. Nec vero dubitari potest, quin Leo Pontifex, quemadmodum id, quod ipse in suis ad Flavianum litteris decreverat, ita quod Petrus Salonitanus, cum Episcopis Dalmatiae, itemque alii Occidentales Episcopi censuissent, per suos Legatos ad Patres Chalcedonenses deferri jufferit; ut gravissima illa Occidentalium praedicia documento essent Orientalibus, quid ipsi quoque de im- pio dogmate Eutychetis, & latrocinio Ephesino statuere, ac iudicare deberent. Id quod satis perspicue colligitur ex epistola ejusdem Leonis ad Ravennium & ceteros Episcopos Galliae; qui praecelaram illorum de fide Catholica adversus Eutychetem Nestoriumque sententiam, si celerius atque in tempore ad se pervenisset, suis legatis traditurum fuisse ait, ut eam ad Episcopos Orientales perferrent. Optassemus quidem fraternitatis vestrae litteras eo tempore, quo promiseratis, accipere, ut profectus ad Orientem fratribus nostris, quos ad sanctam Synodum vice nostra pro Catholica fidei defensione direximus, etiam vestra sententiae professio dirigeretur. Hunc vero morem, & hanc consuetudinem fuisse, ut Episcopi Occidentis a Conciliis Orientalibus plerumque abessent, Caesar Baronius, ad id quod in hac sententiam saepe diximus, apte congruenterque confirmat ad an. 451. num. 19. Ex his pristinum usum intellige: Cum Oecumenicum in Oriente Concilium indiceretur, cui cum haud omnes Episcopi Occidentales interesse possent: quo tamen & ipsi aliquo modo suum ferrent suffragium, soliti erant iidem, (si pateretur opportunitas) Romam ad Synodum convocari, vel saltem iisdem praecipere Romanus Pontifex, ut Provinciales Metropolitanani Episcopi conventus cogerent, ex eisque litteras darent ad ipsum Pontifexem, qui Legatos e latere dirigeret, non suo ip-

Quid sit
Concilium
virtuale.

sus tantum, sed totius Occidentalis ecclesiae nomine. Sic igitur cum sub Theodosio postremum Concilium Ephesinum indictum esset, hac opus fuit praestari ab Episcopis Occidentis: rursus vero cum hoc tempore aliud esset indictum Concilium Oecumenicum, eadem requiri ab iisdem.

Anno igitur Christi 451. Concilium IV. Oecumenicum Chalcedonense habitum est, cujus convocandi duas praecipue causas comperio; alteram, ut praedictae Synodi Ephesinae Acta rescinderentur; alteram, ut rejecta damnataque Eutychetis male sana doctrina, fides Catholica sanciretur. Convenere Chalcedonem Episcopi omnino ad sexcentos, & triginta. Praefuere Legati sedis Apostolicae, & ecclesiae Occidentalis Paschalinus Lilybætanus, & Lucentius Asculanus Episcopi, itemque Bonifacius Presbyter. Theodoro, & Eulogio magnificentissimis, & gloriosissimis Expraefectis Illyrici praesidium ac tutelam Concilii Marcianus commendavit. Totum Concilium tredecim ipsis actionibus expletum est, inique cepit VII. Id. Octobris. Ex Illyrico Orientali, una cum Quinotiliano Heracleensi Legato Anastasii Primatis Thessalonicensis, Episcopi circiter viginti interfuerunt. Actione secunda Patres jusserunt recitari epistolam Leonis Papae ad Flavianum de Incarnatione Domini. De quibusdam hujus epistolae locis addubitatum est ab Illyricis, & Palaestinis Episcopis, quod cum Ephesina Oecumenica Synodo non satis congruere viderentur. Sed allatis in eam rem S. Cyrilli testimoniis, cum omnis omnino scrupulus illis exemptus esset, nemo fuit, quin acclamaret cum universo Concilio: *Hac Patrum fides, hac Apostolorum fides. . . Petrus per Leonem locutus est.* Abrogata est Synodus Latrocinialis Ephesina; damnatus Dioscorus, & Eutyches; Flaviani memoria cum honore restituta; Episcopi Illyrici, ac ceteri, qui consenserant Eutycheti ac Dioscoro, cum sui eos erroris nefariique consensus per vim extorti poenituisset, venia donati, atque in ecclesiae communionem gradumque pristinum recepti; ac demum fidei Catholicae formula, ex Leonis praescripto composita, quae contra Eutychiana deliramenta statuit ac declarat: *unum & eundem Christum in duabus naturis inconfuse, incommutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendam, nusquam sublata differentiatione naturarum.* Leo Pontifex, rogatu Patrum Chalcedonensium, quae Acta fuerant decretaque Chalcedone, rite omnia supremaque auctoritate approbavit; praeter illud, quod post discessum Legatorum sedis Apostolicae de Primatu Episcopi Constantinopolitani decreverant, cui proximum a Romano Pontifice dignitatis, ac potestatis locum, Alexandrino, & Antiocheno Episcopis posthabitis,tribuendum esse censuerunt. Exempla Concilii Chalcedonensis idem Leo per omnes ecclesias Occidentales divulgari jussit; & quemadmodum ad Episcopos Galliae Narbonensis ceterosque Occidentis Metropolitanas eadem perferenda curavit; sic etiam ad Petrum Salonitanum, & Dalmatiae Episcopos cum litteris Apostolicis misisse credendum esse existimo.

Concilium
Chalcedonense.

Episcopi
Illyrici
Orientales
ad vi-
genti in-
terfue-
runt.

§. II.

Utrum pars aliqua calamitatis Attilianae pervaserit in Dalmatiam.

Attilam suadacia, & ferocia.

Ejus verba ad Valentinianum, & Marcianum legatio.

visit in Gallia & caesus.

Attilam Hunnorum Regem hominem suapte ingenio ferocem ac superbum res annis superioribus feliciter gestæ adeo efferaverant, tantos eidem spiritus, tantam arrogantiam attulerant, ut nihil nisi bella, & clades meditarentur, jamque spe atque animo totius orbis dominatum devoraret. Comiter ille quidem acceperat, magnificeque ac splendide tractaverat Legatos utriusque Imperatoris an. 449. Sed mirum, quantum ex hujusmodi legatione sane honorifica ejus audacia, ac ferocia crevit. Regnabat tum Attila trans Danubium in Dacia antiqua, ejusque regiam describit apud Jornandem de rebus Gothicis Priscus historicus, qui, cum Maximino Legato Theodosii comes additus esset, in excerptis de legationibus scripsit se itinere habito per Mæsiam, transitoque Danubio ad Regem pervenisse. Attila igitur ut belli Romanis inferendi causam quæreret, misit ad Marcianum, qui pacta sibi a Theodosio tributa exigeret, itemque ad Valentinianum, qui Honoriam sororem illius sibi uxorem posceret; hæc siquidem, ut perhibent, per litteras ac nuntios Attilæ significaverat miro se ejus conjugii desiderio teneri. Utraque postulatio rejecta est, id quod ille optabat, & fore prospexerat. Itaque, quasi justam belli causam nactus esset, vires omnes copiasque in Occidentales provincias convertere decrevit; ac primum quidem ingenti exercitu collecto ex omni barbararum gentium colluvione Gallias invasit, quas per idem tempus obtinebant Visigothi, Franci, Burgundiones, Alani, & partem earum Romani ægre tuebantur, Actio Duce, qui Occidentis imperium ne funditus interiret, unus illa tempestate sustinuit. Regnabat apud Gothos Theodoricus, cujus filiam Genfericus Rex Vandalorum in Africa Hunerico filio nuptam, ob veneni suspicionem truncis naribus, & auribus dehonestatam ad patrem remiserat; ab eo cum sibi metueret, Attilam magnis muneribus, & promissis concitaverat, ut eodem tempore, æque in Visigothos ac Romanos vim omnem furoremque effunderet. In eam expeditionem Attila cum innumerabilibus Hunnorum copiis eduxerat Marcomannos, Quados, Svevos, Herulos, Rugos, ac præsertim Gepidas cum Alderico illorum Rege, itemque Ostrogothos cum Regulo Valamiro, quos Hunni jamdudum sibi vestigales fecerant. Quacumque iter habuit per Pannoniam, Noricum, Vindeliciam, omnia ferro ignique vastavit. In campis Catalaunicis pugnatum est anno 451., quo in prælio, ut ait Jornandes, Romanis adfuerunt Visigothi, Franci, Sarmatæ, Burgundiones, Saxones, aliæque nationes. Vicerunt Romani, Gothique; sed victoribus haud incruenta victoria fuit. Centum & octoginta millia militum utrinque cæsa eo die traduntur; Idatius, & Isidorus ajunt trecenta millia; Theodoricus Visigothorum Rex occubuit. Satis constat debellari cum Hunnis potuisse, nisi veritus esset Actius, ne his ad internecionem deletis, Gothi Hunnorum metu levati in Galliis sustineri non possent, viresque omnes in Romanos converterent. Itaque Thorismundo Theodorici filio auctor fuit, ut a persequendis profligandisque ho-

stium reliquiis copias abduceret, rediretque in Galliam Narbonensem, ac regni paterni præocupandi spatium, & facultatem Theodorico, & Friderico fratribus natu minoribus præiperet.

Attila ob tantam cladem acceptam ira ac dolore amens in Pannoniam revertitur, ubi tamdiu se tenuit, dum ex illo pavore ingentique periculo animos militum recrearet, & novum exercitum, barbaris undique ad signa spemque Italice prædæ confluentibus, conficeret. Anno 452. sub initium veris, nihilo pauciores, quam anno superiori, copias ad exitum Italiæ traduxit. Flavius Blondus, Antonius Bonfinius, & Scriptores Hungarici fere omnes tradunt Attilam, itinere per Dalmatiam secus mare habito, antequam in Italiam invaderet, depopulatum esse omnem illam regionem, & cum cæteras urbes, tum præsertim Salonam funditus evertisse; id quod non probatur Historico Dalmatæ; cum satis constet proximo sæculo Salonam adhuc stetitisse, quam Justinianus Imperator Gothicis eripuit; nec vero amplissima illa civitas ante sæculum septimum diruta est, omninoque deleta, ut illustres gravissimique Auctores prodiderunt. De hac re quid meæ sententiæ sit priusquam expono, Attilanam Dalmatiæ vastationem seu veram, seu fictam, quam Dominicus Zavorius descripsit in historia nondum edita de rebus Dalmaticis, huic loco interferendam putavi. Ejus autem descriptio hujuscemodi est.

Imperante Martino, Attila Hunnorum Rex Italiam adoriturus, quam diu anhelaverat, & eo vel maxime, quia dirutis Romanorum viribus, se facile totius Orbis imperio positurum esse sperabat, atque admodum verebatur, ne Ustrogothæ, qui paullo ante totum Illyricum vastarunt, Romanum imperium occuparent, communem Orbis pacem, ac otium interceptum. Maritimam Adriatici sinus oram expugnare decrevit, ne ingressus in Italiam, a tergo ab hoste Græco graviter adurgeretur, & a fronte Romanum haberet infestum; & si quid adversi contingeret, ut pedem referre cogeretur, reditus inhiaberetur. Quare coactum undique exercitum e Pannonia per Illyricum ad Adriaticum mare perduxit. In primis Tragurium aggreditur ab Issæis conditum, Scardonamque pariter infestat, quam Plinius finem Liburniæ, & initium Dalmatiæ appellans scribit juris petendi causa ad Scardonitanum conventum Japides, & 14. Liburnorum civitates ventitasse. Hic quamquam Oppidani acriter instarent, quia nulla deditione ferum hostem sedare posse considerent, acerrima tamen oppugnatione vincuntur. Nulla maritima ora præsidia Martianus imposuerat, nullaque munitione firmarat: viri ad unum cæsi, omnes fortuna direptæ, mulieres cum pueris in servitutem asserptæ, plantæ, & vociferatione completa omnia. Ne id quidem Scythæ satis visum est, construtissima oppida diruit, domos incendio delevit. Diruitur itaque Tragurium civium Romanorum maiore notum; Scardona ad Dalmatiæ initium hostili manu subvertitur. Mox ad a Belgradum, & b Sicum, quod Sebenicum nunc appellant, a Salonitanis anno Mundi 4649., quod est ante Nativitatem Domini nostri Jesu Christi 550. conditum, castra movit, in quod haud ignobile oppidum divus Claudius veteranos misit, & obfessum paucis diebus expugnat, in Oppidanos pari crudelitate sævitum, vicos latius incendit; universamque Dalmatiam ad Scardonicum usque montem igne, ferroque devastat, cædibus omnia complet. c Coronam deinde Coloniam obsidet ad Pro-

Italiam invadit.

a b

c

mon-

montorium Diomedis collocatam, quam facta deditione, hominibus, vita, ac fortunis spoliavit. Nondum hinc pedem moverat, cum Salonam nobilissimam populi Romani Coloniam gravi obsidione imperat obduci, cujus vestigia ea supersunt, ut quanti momenti urbs illa fuerit, hand difficulter ostendant.

Urbs ad litus maris posita, in planitie sita, interfluente flumine dividebatur, opulenta nimis, & fecunda; quando Dalmatarum celeberrimum semper hac fuit emporium. Munitam urbem forti animo Hunni aggrediuntur, varia manibus tormenta admovent, turres, ac vineas pars adhibent; multis allatis scalis circumveniunt, arietibus plerique mania quater, portis alii admove-re testudines, ceteri muros diversis artibus oppugnare. Contra Oppidani instare, fortius urgere; nullam deditionem sperari oportere ajunt; se a Romanis oriundos, adversus barbaros, romana virtute certaturos; ad hac satis commeatum habere, neque inedia, neque siti defecturos. Contra his verbis Attila ita irritari, ut aut ibi totum exercitum perdere, aut urbe potiri statuerit. Quare tertio die iterum pugnae signum dat, fossam compleri jubet, aggeres quoque subverti, ut sine impedimento mania cuique adire liceat. Mox turres, arietes, ceterasque machinas propius admove-ri ad urbis portas sigillatim, castella erigi, quibus Oppidanos a manibus repellat, qua ad octavam usque contignationem extulerat. Quae ubi facta sunt, urbem undique invadunt, pars mania conscendunt, rejiciuntur instantius ab Oppidanis, pars adacta testudine muros suffodiunt; admotis multis machinis, mania quassa diruunt, aditumque urbi patefaciunt; alii se se ingerere student, in manibus ceduntur. Contra Oppidani resistere fortius, & obstinatius in ruinis urbis cadere, alii inclinato hoste fimo, & egera terra obstruere aditus. Ubique clades miserrima oritur, utrinque cadunt homines; hinc multi a manibus deturbati, aut saxorum ruina collii; illinc supra mania sagittis, jaculisque confossi; qui & multi urbem ingressi, continuo obtruncati sunt. Nam in media urbe praesidium collocarunt, unde laborantibus, dato signo, e vestigio succurrebatur. Item mulieres saxa, conflatam picem, ac sulphur cum aqua ferventissima circumferre, adjuvare viros, praeterea hortari, ut pro patria, ac liberis, pro aris, & focis obnixius dimicent; nil pluris existiment, quam pro patria mori. Praeterea illae plerumque virorum supplementum esse, & in demortuorum loco se ultro sufficere; pars earum securi, nonnullae saxis deturbare subeuntes. Harum opera, subsidioque Oppidani ita confirmati sunt, ut hostem undique dejecerint; Attila milites ab oppugnatione revocat, ne suorum stragem augeat; in quo praelio Hunnorum duo circiter milia desiderata, ex urbanis vix cecidere centum: multi utrinque saucii. Cives, curatis aliquantisper corporibus, vigilias ubique disponunt, stationem suam quisque repetit; diruta mania aggere alto refarciunt alii, alii ut tutius urbem protegant, interiorem fossam, Valloque urbem circumsepiciunt; crassoque intus aggere muniunt; ut si forte mania deseruerint, intro se referant. Quibus certum erat, aut obstinatissime patriam tueri, aut si qua fati iniquitate cogantur, cruentissimam hosti victoriam relinquere. Attila reficienti ac recedendi spatium Oppidanis concessum, sibi calamitosissimum fore ratus, quandoquidem hinc victoriam differri, ac suorum cadem augeri intelligebat; jam consilium init assidua urbem oppugna-

tione sollicitare, & modo eludere, modo acrius infestare decrevit, ut negata quiete laboribus pariter, & vigiliis conficiantur. Quin etiam pro virili parte sumendi tibi spatium abnegare studeat, quod pra nimia gentium multitudine facile poterat. Quare insequenti die perpetuum urbi praelium indicit, clam Praefectos cohortum admonet, ut datis vicibus praelium ineant: sic Oppidanos eludant, ne respirent, noctu vero gravius adurgeant. E composito pugnam ineunt, a principio quacumque possunt arte vehementer infestant; post quintam horam alii succedunt, pugnam redintegrant; pari arte ad vesperum usque dimicant, ingruento nocte alii continuant, acerrime quidem oppugnant. Per tenebras eludebantur istis, & quandoque ex insperato inferebantur. Sub media nocte praelium restauratur, ingenti utrinque clamore pugna confertur. Oppidani saxa trabesque devolvunt, cum pinnis murorum hostes appropinquare cepissent, alios securibus e muro deturbant, strages instaurantur. Oppidani continuata pugna inedia defessi, alicubi cedere ceperant. Contra isti mania conscendere, quod ubi in tribus, quatuorve locis factum est, cessare sensim illi, & intra secundam munitionem se recipiunt. Contra illi a tergo instare, & dum eos persequi student, in caecam fossam cadere, unde se redimere non facile poterant. Innumerabilis multitudo interiorem fossam sane compleverat, quam oppidani saxis, telisque confodere aggrediuntur, quod ubi a succedentibus intellectum est, ad lucem usque e muris pugnatum, quando isti potiunde urbis cupiditate perciti acrius instare, contra illi desperata salute, obstinatius resistere. Illucescente die Attila mania conscendit; quod ubi ab universo spectatum est exercitu, innumera undique multitudo confluit, cujus agmine non modo completa fossa, sed aequatus ager, alius super aliam urbem ingredi contendit. His igitur agminibus obruta civitas utriusque sexus caede completur, passim diripitur, & nobilia civium Romanorum aedificia diruuntur; neque templis quidquam concessum & aris, civium fortuna, aut praeda abacta, aut igne sunt absumptae. Decuriones quasi omnes ex edito ante conspectum Attilae in foro casti. Tali victoria ita Attila intumuit animus, ut hinc occupandi Romani imperii auguria captaret. Post hac non modo mediterraneam regionem ad Adriam usque montem populatur: verum etiam d Absyrtium, Phariamque quibusdam Saloniensium navibus aggreditur, alterum ab Absyrto Medae fratre, dum a suis petitur, ibi discripto nominatum: altero a pharo e nocturno luminis, unde Pharium Demetrium oriundum esse diximus. Item Triamonem, & Niniam, & Sinotium vetustum oppidum ferro igneque vastant. Quin Melanam, quam Corcyram appellant, cum oppido, quod a Gnidiis aedificatum esse diximus, populatur. Mox ut Italia appropinquaret, ad Titium amnem, qui a Bebii montibus demissus, Liburnos a Dalmatis dirimens, inter Salonam, Jaderamque in Adriaticum mare devalvitur, castra revocat, Jadam oppugnaturus coloniam Romanorum ab Augusto deductam, ut ex infra scripta inscriptione, quae adhuc extat Jadræ, constat.

IMP. CÆSAR. DIV. & I. F. AUG. PARENS
COLONIAE. MURUM. ET. TURRIS. DEDIT.
T. JULIUS. OPTATUS. TURRES. VETUSTATE
CONSUMPTAS. IMPENSA. SUA. RESTITUIT.

Ceteros in eo tractu minime cedentes obsidet. Decuriones finitimorum exemplo deterriti consilium deditionis ineunt.

Urbs

Urbis est in Peninsula speciem radatâ, a tergo, & utrimque mari circumdata, ponte adjuncta continenti. Ante civitatem ad montes usque planities effusa; loci amantate, ac feracibus insulis circumventa. Nihil abnuis Attila, partim quia loci benignitate delectabatur, partim quia munitissima quaque loca, non sine maxima suorum cede capere poterat. Interea h Milesos, i Tindaros, & k Driopes, ceteraque mediterranea regionis oppida, pagosque diruit, Enonam, Corinium, Argiruntum, & l Vegliam maritimas urbeculas in deditionem accepit.

Quinto die Legati ab urbe redeunt, deditionem ultro deferunt, grataque obsequia pollicentur; si homines cum fortunis incolumes fore permiserit, quod, ut facilius assequantur, bis decies mille nummorum offerunt. Accepit conditionem Attila, compositis utrinque rebus adeundi sibi copiam fieri mandat. Cum paucis contra illi supplicat, urbem ingredi non oportere, ne quid militum intemperantia detrimenti committatur. Res in diem postremum prorogatur, deditionem urbis sibi fieri mandat. Decuriones, & metu, & promissis confusi, quamvis non deessent qui eam fieri prohibebant, tandem portas Tyranno patefaciunt. Is ubi urbem ingressus traditam sponte arcem accepit, omnes civilis se gerere mox edicit. At ubi Scythica multitudo opulentam civitatem circumspexit, ne facile quidem contineri potuit, quin barbaro more licentius viveret; clam nonnulli subripere, plerique rapinas agere, primo furtim, mox passim malo exemplo sic alienam audaciam augere; dicere plerique invitum hanc conditionem Attilam accepisse; exercitum in sterili, difficilique regione versatum licentius vivere oportere. Contra Oppidani vim, & rapinas a principio inique ferre, rogari, & obtestari secum mitius agerent, iura pacis non sine maximo scelere ladi posse. Intemperantem, & petulantem hostem cum plerique in adibus tolerare non posset, primo clam mutuo se se interficere, deinde ubi palam id fieri captum est, summa in media nocte seditio suscitatur, tumultuaria in urbe pugna confertur, utrinque multi cadunt, multi quoque casi ictibus, suos interimunt. Expertus Attila cum tumultum sedare non posset, cuncta misceri, ac diripi permisit. E Decurionibus magna manus, cum in parvam classem fortunas, liberos, uxores redegissent, multis casis, ab urbis tergo solvere, in Italiam trajicere. Qui cum inconsideratius se gererent, partim in eo tumultu casi sunt, partim lethali vulnere saucii, nonnulli in latebris delituere. Illucescente die civitas Hunno militi in pradam concessa rapinis, incendioque vastatur. Hac ubi e sententia evenere, in Japygiam Attila castra mota, saxosam quidem regionem, gregibus tantum, vinoque pollentem. Ubi Senia in primis obsidetur, a Senonibus Gallis dicta, & condita; e cujus conspectu in Italia quoque Senogallia, ac Sena in Hetruria eodem nomine praedita. In funesta namque illa peregrinatione multa oppida condidere.

Seniam nulla munitione, praesidioque praeditam statim occupant, & diripiunt; pari calamitate Ortoplam, Vegiam, Lopsicam, & Tarfaticam afficiunt. Vicos inter arduos montes olim conditos usquequaque diripiunt; incendio omnia absumunt. Viri agrestes, aut casi, aut in servitutem asserti, nulla senum, cum inutiles forent, habita miseratio, ad Flanonam, m Derium, & Alvonam perventum est, qua Istria sunt finitima, & ista quoque direpta, & incensa. Nulla fuit tam saeva ab Hunnis exercitata crudelitas, qua illorum

rabiem explere potuerit. Populata intensaque Dalmatia; universoque Liburnico tractu, Hunni Istriam, Peninsula more in longitudinem excurrentem, atque ne inferiore quidem urbium hominumque praesentia pollentem invadunt, late in agros excurrunt, vicos populantur, Castella multa diripiunt, ingentem pradam abigunt, innumerabilem agrestium multitudinem captivam abducunt.

N O T A E.

a Hæc civitas temporibus Attilanis ant nondum condita fuerat, aut certe nondum id vocabuli subierat; Blandonam veteres appellaverunt.

b Sicum non solum nomine, sed etiam re ac positione distinguendam esse a Sebinico ostendimus in Prolegomenis.

c Hujus urbis & coloniae ad Promontorium Diomedis conditæ nullam apud veteres sive juniores mentionem invenio.

d Absyrtium & Pharia inter se ingenti maris tractu disjunguntur.

e Pharia appellata est a Paro. Egæi maris insula, ex qua Pariorum coloniam accepit.

f Urbes pervetustæ Dalmatiæ apud Strabonem, quarum fortassis sæculo quinto ne vestigia quidem extabant.

g Hæc inscriptio extat apud Historicum Dalmatam; hic vitiata est; nam illud I. abundat, defunt aliquot literæ in extremo secundo versu: circumdedit.

h Fortasse hi sunt populi, quos Ptolemæus vocat Mazeos.

i Ptolemæus Dindarios.

k Ptolemæus Deriopes.

l Ptolemæus Vegiam, Plinius Vegium appellat. Urbs est Japydiæ veteris maritimæ, distinguenda ab insula Sinus Flanatici, quam nunc Vegliam vocant.

m Quid oppidi sit Derium inter Flanonam & Alvonam nescio. Plinius Deremistas, & Deretinos inter populos Liburniæ & Dalmatiæ annumerat.

Ex antiquis scriptoribus, qui res Attilæ litteris mandarunt, ne unum quidem invenies, qui ante Dalmatiam, quam Italiam, ab eo vastatam ac direptam scripserit. Idem ante nos animadvertenter Historicus Dalmata lib. 5. cap. 8. de Regn. Dalmatiæ, & Croatiæ: *Qui gesta Attila scripserunt*, inquit, *ipsum ne quidem in Dalmatia fuisse dicunt; numquid vero tot civitates ab eo everfas scribere prætermisissent?* Consule Priscum Rhetorem & Sophistam Attilanis temporibus æqualem, aut supparem, cujus historia brevissimum fragmentum ad nos pervenit; consule Jornandem, qui multa sumpsit e Prisco, transtulitque in eum librum, quem de rebus Gothicis conscripsit; de adventu Attilæ in Dalmatiam ne littera quidem reperitur. *Attilas*, inquit Priscus, *vastata Italia, ad sua se retulit.* Jornandes vero, qui habebat in manibus integram absolutamque historiam Prisci, postquam ex ea irruptionem Attilæ in Galliam, pugnam cædemque Catalaunicam fusc & accurate descripsit, hæc subjecit: *Attila vero, nulla occasione de recessu Visigothorum, & quod sæpe optaverat, cernens hostium solutionem per partes, mox jam securus ad oppressionem Romanorum movit procinctum, primaque aggressione Aquilejensem obsedit civitatem, quæ est Metropolis Venetiarum, in mucrone vel lingua Adriatici posita sinus &c.* Itaque si Jornandem audias, Attilanæ expeditionis in Italiam con-

De Attilana vastatione Dalmatiæ veteres nihil litteris prodiderunt.

conversæ priores impetus non Dalmatia, sed Aquileja excepit. Prosper in Chronico docet Attilam redintegratis viribus, quas in Gallia amiserat, Italiam ingredi per Pannoniam intendisse. Recta igitur e Pannonia, quo post cladem Gallicam se receperat, nusquam sive in Dalmatiam, sive in Istriam itinere deflexo, in Italiam infesto agmine contendit. Contra vero Bonifinus minus apte recteque itineris Attilani rationem descripsit; quippe Attilam, e Dalmatia in Istriam progressum, inde vero Italia relicta regressum esse ait in Noricum; & post captam everfamque Amonam, tum demum reflexo itinere in Italiam, quo primum, & potissimum intendebat, superatis alpiibus descendisse, copiasque ad obsidionem Aquilejæ duxisse, cum nihil militum, ac munitionum objectum esset, quibus ille retardari arctique posset, ac ne clusuris quidem Alpium, quibus hostes prohiberi poterant, ut ait Prosper, diligenti custodia, idoneoque presidio munitis. Porro si Attila in Italiam cogitans Dalmatica circuitione usus esset, primus ejus in Italiam ingressus impetusque adeo inopinatus non accidisset, ut neque ad eum sustinendum ac repellendum exercitus comparari posset, neque temporis suppetere, quod satis esset ad obstruendos Italiae aditus, firmandosque. Paulus Diaconus lib. xv. Attilanæ expeditionis initium duxit ab Aquilejensi obsidione, nulla vastationis Dalmaticæ mentione facta: *At vero Attila* (re male gesta in campis Catalaunicis) *cernens se relictum, & hostes ad propria remeasse, erectis animis, ac spe salutis elevatis, Pannonias repedavit; multoque potiore exercitum coacervans Italiam furibundus introiit: ac primum Aquilejam civitatem in ipso Italia sitam principio expugnare aggressus est.* Idem confirmat Auctor Miscellæ, quem viri eruditi non alium fuisse censent, nisi eundem modo laudatum Paullum Diaconum: *Attila continuo resumpta fiducia, cruentus Italiam petit, Aquilejam captam funditus eradit, Ticinum atque Mediolanum regias urbes excidit.* Quare incursio, vastatioque Dalmatica Attilana, cum ab antiquis tacita sit & prætermissa, vereor equidem, ne falsa sit, & commentitia. Ne tamen nihil omnino recentioribus Auctoribus deferre, omnemque illis fidem abrogare videar; cum Attila in expeditionem Italicam e Pannonia barbarorum cujusque generis multitudinem innumerablem eduxerit, ut veteres tradunt, copias aliquot indidem distractas immissasque fuisse in Dalmatiam facile concesserim, quæ regionem illam de improvviso adortæ utendo, cædendo, prædisque abigendis, agros atque oppida multa vastarunt. At vero urbes Dalmatiæ præcipuas justo more belli obsessas, captas, everfas, ac Salonam præsertim funditus excisam fuisse, nullo prorsus modo assentior; nam de aliis urbibus Dalmatiæ ut nihil dicam, Salona eerte sæculo proximo, flagrante Gothico bello adhuc stabat, & incolarum frequentia, copiis, opibusque florebat. Cum ergo Hunnica illa truculentissima tempestas se se omnis effuderit in Italiam, aliquis tamen turbo indidem erumpens in Dalmatiam pervasit, gentesque illas partim magno terrore perculit, partim gravissimis incommodis, plurimisque damnis affectit. Quæ quidem calamitas Petro Salonitano Episcopo ut acerbissimum dolorem inussit, sic ingentem de suis benemerendi materiam præbuit; ejusque pastorem sollicitudinem & charitatem excivit, ut populos illos subita hostium incursione conterritos, af-

flictos, bonis omnibus expoliatos, quacumque posset ope operaque sublevaret.

Interea dum pars barbarici exercitus in Dalmatia discursionibus, incendiis, cædibus, directionibus vastat ea loca, quæ incurrit; Attila Aquilejam arcta vehementique obsidione premit, ac trimestri oppugnatione circumfessam vi demum cepit, diruit, incendit. Deinde Patavium, Vicetiam, Veronam, Brixiam, Ticinum expugnavit, ac diripuit, magnamque partem Gallie Cisalpinæ vastavit impune. Ferunt Venetiarum civitatem ex illa barbarorum gentium incursione originem accepisse, Italici plerisque, maximeque Patavinis ex urbium suarum incendiis, & cladibus ad æstuarium, tamquam ad communem fortunæ miseræ atque jactatæ portum confugientibus, ut divino plane nutu, inquit Barrothius ad an. 452. num. 63., *ne Italia relinqueretur sine Republica, quæ olim florentissima, dominantium vi oppressa, jam cum imperio colubente prorsus videretur extincta.* Cæterum exordia urbis reique publicæ Venetorum paullo altius repetenda esse diximus parte secunda Prolegomenon, atque ad priores barbarorum impetus, & fere initium hujus sæculi revocanda. Porro Attila victoris ferox jam infesto exercitu Romam petebat religionis & imperii caput, cum Leo Pontifex Maximus rogatu Valentiniani legatione ad barbarum Regem suscepta, eique ad Mitineum amnem occurrens divina eloquentia persuasit, urbi Italique ut parceret, & conversis signis abiret. Itaque pacato quietoque agmine in Pannoniam rediit, quæ regio Illyrici Occidentalis pars olim florentissima ab utroque imperio divulsa in Hunnorum potestatem fere omnis concesserat. Anno proximo rursus in Gallias contra Alanos, qui trans Ligerim confederant, profectus a Thorismundo itidem in campis Catalaunicis fugatus est, ut tradit Jordanes. Anno autem 454. Italiam iterum invadere constituerat, cum misere perit vel mulieris manu interfectus, vel nimia crapula oppressus, vel sanguinis profluvio suffocatus; neque enim de genere mortis inter Auctores convenit. Ita demum Attila ultoris Dei permisso ad exitum orbis natus, interitu suo orbem ingenti terrore ac periculo levavit.

§. III.

Quæ sub Petro Episcopo Salonitano in Dalmatia & Illyrico, in ecclesia & utroque imperio memoratu digna contigerunt usque ad an. 468.

DUM Petrus ecclesiam Salonitanam regebat, in partibus Occidentis, & Illyrici multiplex rerum publicarum perturbatio, & conversio extitit, quæ illum denique habuit exitum, ut imperium Occidentale intestinis motibus impellentibus, & populis extraneis barbarisque incumben-
tibus, funditus corruerit. Imperii jamdiu ad occasum vergentis interitum acceleravit mors Aetii fortissimi Ducis, quo uno Gallie & Occidentalis salus nitebatur. Hunc dolo ac fraude Maximi Senatoris in suspensionem regni appetendi adductum Valentinianus interfecit anno 454., proximo autem anno ejusdem Maximi instigatione ipsemet Valentinianus per Aetii milites Romæ in Campo Martio confoditur xvi. Kal. Aprilis. Annos circiter triginta principatum gessit, multiplici clade insignem, quo cum fere concidit imperium Occidentis; nam qui deinceps Imperatores

Valentiniani III. & Maximi tyranni cades.

Primos Attila & Pannonia erumpens impetus excepit Aquileja.

Ex Attila Januæ exercitu barbaricus aliquot copias ad Dalmatiam depopulandam digressas fuisse videtur.

tores fuerunt, vix eo nomine pleno majestatis & gloriæ digni videntur; sive quod tyrannico more imperium invaserint, sive quod ad nutum alienum, quasque precario regnaverint.

Itaque Petronius Maximus auctor necis Valentiniano illatæ tyrannidem occupavit, & Eudoxiæ viduæ ejusdem Valentiniani nuptiis potitus est; cui fassus cum esset, se illius amore impulsam cædem ejus conjugii molitum fuisse, illa doloris impatiens, & amens ira, Genserium cum Vandalorum Regem accersit ex Africa, tyrannum oppressura patriæ ruina. Sed unde mali remedium petebat, inde Romæ exitium, sibi exilium accivit. Genserius ingenti classe ornata cum multis barbarorum millibus ad Romanum littus appulit. Repentinus barbari Regis adventus tanto terrore Romanos percudit, ut ex urbe tota fuga fieret, atque in proximas sylvas montesque secessio. Maximus inter eam fugam & tumultum ab irato populo discriptus in Tiberim projicitur pridie idus Junias: ita male partum imperium, fere duobus post mensibus, vitamque pariter amisit. Genserius urbem nudam præsidio, refertam divitiis ingressus, templâ, & palatia diripuit, ærarium exhaustit, publica ornamenta abstulit; ac ne ipsis quidem tribus primariis Basilicis pepercisset, nisi Leo Pontifex victoris leniisset iram. Ad hæc: ipsam Eudoxiam cum duabus filiis Eudocia, & Placidia, multisque captivorum millibus Carthaginem abduxit. Atque Eudociam quidem Hanterico filio in matrimonium dedit, Placidiam vero, quam Parens Olybrio Patricio Romano desponderat, post aliquot annos una cum matre honorifice dimisit, & Constantinopolim deduci jussit ad Olybrium, qui capta urbe illuc ad Marcianum se contulerat. Interim Avitus nobili apud Arvernos genere ortus, domi militiæque clarus, quem Valentinianus Præfectum Prætorio in Gallia, Maximus Magistrum utriusque militiæ creaverant, eodem anno 455. vi. idus Julias, ut ait Anonymus Cuspiniani, ab exercitu Gallicano Tolosæ renunciatus Imperator, pacem cum Theodorico II. Visigothorum Rege fecit, qui hujus hortatu Hispanias ingressus Svevos, occiso Rege Rechario, perdomuit an. 456. Ergo Avitus Romam cum venisset, visus est excipi sane ingenti populi favore plausuque. Sed aura populari nihil levius, nihil inconstantius; per seditionem ac tumultum aliquot post mensibus expulsus urbe, Placentiam se recepit. Ibi imperium deposuit. Plerique auctores sunt eum ex imperatore Episcopum Placentiæ factum esse; sed cum veritus Romanorum insidias in Galliam ad Gothos confugeret, in ipso itinere ex letali morbo obisse tradit Gregorius Turo-nensis. Cæterum de illius morte multa variant auctores; alii pestilentia, alii fame interiisse scribunt. Post Avitum, qui xvi. Kal. Junii an. 456. purpuram exuit, menses decem, & dies fere quindecim interregnum tenuit.

Jam vero ad res Illyricas ut stylum vertamus, totum Occidentale Illyricum excepta Dalmatia, Noricum scilicet magna ex parte, cunctamque Pannoniam immensa barbararum Gentium colluvies oblidebat, Ostrogothi, Gepidæ, Heruli, Rugi, Alani, aliique. Hunni non numero solumatque opibus præstabant, sed etiam imperio ac dominatu præerant cæteris omnibus, qui cum suis Regulis Regi Hunnorum in pace vectigalia solvebant, in bello stipendia faciebant. Post interitum Attilæ, hujus filii in regnum paternum

successerant. Atque Ostrogothi quidem, quorum deinceps frequens erit mentio, inde usque ab imperio Valentis, & anno superioris sæculi fere 76. sub imperium ditionemque Hunnorum ceciderant, & sub eorum dominatu pristinas ad Orientem sedes retinebant cum suis veluti precariis ex antiquissima gente Amalorum Regulis; quorum seriem Jornandes lib. de reb. Geticis ad hunc modum contextuit. Hermanaricus, quo regnante Balamir Rex Hunnorum Ostrogothos subegerat, ut Jornandes narrat, filium habuit Hunnimundum, qui post Vinitharium filium Valeriani, & nepotem Vadulphi fratris Hermanarici, principatum in Ostrogothis obtinuit. Ex Hunnimundo genitus est Thorismundus, cujus filius Berimud seu Bermundus Hunnicæ pertæsus servitutis ad Visigothos in Galliam transfugit, cum Theodoricus ejus nominis primus occiso jam Vallia regnaret. Berimudis in Galliam digressi, ex filio ejus Viderico, nepos fuit Eutharicus, qui, ut ait Jornandes, *junctus Amalasunthæ filia Theoderici (Regis Italiæ) Amalorum stirpem jam divisam conjunxit*. Berimudis cum Viderico filio in Gallias abeunte, post Thorismundum Vandalarius Hermanarici fratre genitus velut caducum principatum tenuit. Hujus filii tres armis, & rerum gestarum gloria nobiles exstiterunt Valamir, Theodomir, Videmir. Valamir natu maximus regnum in Ostrogothis adeptus fratres suos in societatem regiminis adscivit. Mira inter eos concordia erat, & in administranda republica voluntatum ac sententiarum summa consensio; sed jure veluti fiduciario regnabant imperio Hunnorum obnoxii; quibus fidem suam operamque militarem sic addixerant, ut jussu & arbitratu Regis Hunnorum, vel in Visigothos consanguineos suos arma ferre ac stipendia facere cogerentur. Itaque cum Attila in campis Catalaunicis adversus Aetium, & Theodoricum Regem Visigothorum decertarunt; nec dubium est, quin copias suas in Italica expeditione, jubente Attila, contra Romanos duxerint.

Cum Attilæ filii trifariam divisum a patre Hunnorum imperium acceperant, latius regnandi cupido fratres in mutuam perniciem armavit. Horum intestina discordia Ostrogothos, ceterosque barbaros Hunnorum tyrannide oppressos ad spem libertatis erexit. Ardaricus Rex Gepidarum hujus expeditionis auctor ac princeps, cum exercitum contra Hunnos movisset, in Pannoniam uno tempore quasi signo dato barbaries tota convenit anno 456. Pugna commissa est apud quendam Pannoniæ fluvium, quem Jornandes Netadum vocat. Victoria inclinavit ad Gepidas; Hunnorum ad triginta milia cæsa; Ellac filius Attilæ major natu interfectus; fratres hujus ad littus maris Pontici in Scythiam repulsi. Victores populi Hunnica servitute exempti, Attilæ regna inter se partiuntur. Gepidæ Hunnorum in Dacia sedes sibi vindicarunt, annuente Marciano Imperatore, a quo & pacem, & annua stipendia impetrarunt. Ostrogothi vero, cum neque in Scythiam sub imperium ditionemque Hunnorum redire vellent, neque sedes alienas suo periculo invadere, agros sedesque a Romanis petere, eisque pacta mercede suam in bellis operam addicere decreverunt. Neque abnuitt Marcianus, qui Ostrogothis Pannoniam inter Dravum, & Danubium Hunnorum discessu vacuam fere totam attribuit; quæ tripartito divisa cum fuisset, tribus fratribus Regulis Ostrogotho.

Ostrogothorum, & cæterarum gentium barbararum conjunctio contra Attilam.

Avitus Imperator Occidentalis.

Illyricum Occidentale fere totum sub imperio barbarorum.

thorum sua cuique pars assignata est. Valentinus inter Searthiungam, & Aquam nigram fluvios ab Oriente, Theodemirus juxta lacum Pelsodis ab Occasu, Videmirus inter utrumque interjectus, regnarunt. Pacto ita convenit, ut illi quidem provincias, quæ cuique obtigerant, suo sumptu ac periculo ab Hunnis cæterisque imperii hostibus tuerentur; Marcianus vero annua illis stipendia persolveret. Eiusdem Martiani consensu permissuque *Savromatis & Cemandris pars Illyrici ad Castrum Martenam*; ut tradit Jornandes, idest, ut ego interpretor, pars Mæsiæ superioris ad Castrum Martis e regione Pontis Trajani; *Scyris vero, Satagariis, & Alanis* in Mæsiâ inferiori ac Scythia Pontica sedes obtigerunt. Nam hæ gentes quoque cum Gepidis, & Ostrogothis contra filios Attilæ in acie pugnarunt. Partem Mæsiæ inferioris, ac Thraciæ cis ultraque Hæmum cum urbe Nicopoli obtinebant reliquæ Visigothorum, qui cæteris in Italiam, deinde in Galliam & Hispaniam abeuntibus, in ea regione permanerant cum suo Pontifice, ac Primate Ulphila, a quo sub Valente litteris, & christianis præceptis instituti fuisse traduntur. Sed Paullus Diaconus hos appellat Ostrogothos, hisque præerat Theodoricus Triarii filius, qui apud Marcianum gratia vel plurimum valebat. Ita Illyricum Occidentale fere totum, & pars Orientalis Illyrici, in eorum, quos dixi, & aliarum gentium, de quibus postea dicam, potestatem transierat.

Haud multo post Attilæ filii redintegratis viribus, copiisque in Ostrogothos veluti rebelles, ac transfugas irruunt; sed a Valentino, ingenti edita Hunnorum strage, in extremam Scythiæ partem ad Danaprum fluvium repelluntur. Deinde Reges Ostrogothorum legatos Constantinopolim mittunt, qui pro defensione Patmonia pactam mercedem peterent. Hi cum ad suos retulissent Theodoricum Triarii filium, Gothum quidem genere, sed cum stirpe Amala nullo cognationis vinculo conjunctum, ejus gloriæ ac fortunæ invidabant, omnia posse apud Marcianum, & amplissimis ab eo muneribus, atque honoribus cumulatum esse, se vero præ illo despici, & contemni; Ostrogothi ira & furore incensi arma corripunt, effusique in provincias Illyrici Orientalis omnia cadibus atque incendiis pervastant. Marcianus haud ignarus quanti ad reipublicæ quietem ac salutem interesset cum Ostrogothis pacem habere, legatione missa stipendia persolvit, pacem iisdem, in quas antea convenerat, conditionibus confirmat. Ne quid vero turbæ ac tumultus a barbaris impofterum oriretur, Theodoricum filium Theodemiri, qui annum ætatis octavum inierat, sibi obsidem dari voluit. Hæc Jornandes lib. de reb. Got.

Dum provinciæ Mediterraneæ Illyrici Occidentalis barbaricarum gentium dominatu premerentur, Dalmatis sive Illyricis maritimis quietis esse, vaeuisque ab omni metu ac detrimento non licebat. Cum enim Gensericius Rex Vandalorum piraticam facere institisset, prædatorias classes per ea tempora in utrumque mare superum atque inferum immittere consuevit; quæ Sardiniam, Siciliam, Italiam depopulatæ identidem oram Dalmaticam vastabant, & prædam mistam homines pecora inde abigebant. Id tradit Victor Vittenfis lib. 1. cap. 17. de Persect. Vandal. Interea Marcianus Augustus decessit vii. Kal. Februarii anno 457; qui sex annos, & totidem fere menses Orientis imperium summa

vel prudentiæ, vel probitatis laude administravit; cum ante quadriennium Pulcheria Augusta ejusdem conjux, de imperio pariter ac religione egregie merita, diem suum sanctissime obiisset. Marcianum excepit Flavius Leo, quem alii e Thracia, alii e Dacia Illyrica oriundum censent. Eodem anno Majorianus primum Constantinopoli a Leone designatur, tum prope Ravennam ab exercitu appellatur Imperator Occidentis. Uterque Augustus mira concordia ad rem publicam & Christianam tuendam & amplificandam pro virili incubuit; & anno proximo simul Consulatum gesserunt. Ac Majorianus quidem Africæ recuperandæ cupidus classem egregie ornatam, ut refert Procopius lib. 1. de bel. Vand. cap. 7., in Africam transmisit, bellum Genserico illaturus; sed cum in gravem ac periculosum morbum incidisset, re infecta in Italiam reversus est. Hanc expeditionem Africanam Cassiodorus in Chronico refert ad Consulatum Leonis, & Majoriani, annumque æræ vulgaris 458. *His Consulibus Majorianus in Africam movet exercitum*. Anno insequente, in Galliis cum esset, prospere pugnavit cum Theodorico II. Visigothorum Rege, quem ea, quæ Romanis ademerat, restituere, & pacem petere coegit.

At Leo Imperator Orientis a bellis atque hostibus otium nactus, ad ecclesiasticas turbas componendas, & gravissima quædam dissidia, quæ factio Eutychianorum concitaverat, tollenda cogitationem omnem, curamque convertit. Cum sæpe antea, tum vehementius post obitum Marciani Synodus Chalcedonensis magnis hæreticorum conatibus oppugnari, & in invidiam, atque in discrimen adduci cepta est. Hujus infani conatus ac flagitii Aegyptios quosdam Monachos, e factione Eutychetis, & Dioscori, præcipue auctores fuisse accepimus, qui maximos excitaverunt tumultus, cum hoc ubique disseminarent, Cyrillum in ea Synodo damnatum, & Nestorium pro Catholico receptum fuisse. Ad hæc: Timotheus Ælurus, interfecto Proterio sanctissimo Alexandrino Patriarcha, in eam sedem invaserat. Clerus, populusque Alexandrinus in contrarias partes distractus, cum Patriarcham intrusum alii reciperent, alii respuerent, magis ac magis in dies incalcescentibus animis, ac dissensionibus, ad seditionem atque arma spectabant. Id cum Leoni nuntiatum esset, allataque utriusque partis litteræ, tum ab iis, qui de Timothei immanitate, ac Proterii nece conquerebantur, tum ab Timotheo, ejusque affectis, qui factum purgabant, postulabantque, uti Chalcedonensem Synodum abrogandam curaret; Imperator satius esse duxit per litteras encyclicas ea de re consulere singulos Metropolitans, quam rursus Concilium generale convocare. Caput erat litterarum, ut suæ quisque provinciæ Synodum cogeret; & quid de Concilio Chalcedonensi, ac Timotheo statuendum videretur, cum Episcopis Provincialibus decernerent, atque ad se perscriberent. Ex omnibus fere Romani orbis provinciis uno consensu responsum est, datæque ad Leonem litteræ Synodica, quarum omnium hæc una erat sententia: Chalcedonensem Synodum factam tectam conservandam esse; & Timotheum e Christianorum numero etiam, non solum ex Episcopali gradu rejiciendum. Per id temporis eamque ob causam varias in Illyrico Synodos coactas fuisse constat, quarum, cum Acta intercederint, nihil superest præter epistolas Synodicas in eam, quam dixi, sententiam, ad Leonem

Leo
Orientis,
& Majorianus
Occidentis
Imperatores.

Discordia
ecclesiæ
Alexandrinæ
aureo Timotheo
Episcopo
intruso.

Leonis litteræ
ad omnes Metropolitans.

Barbari
illi a Marciano
etiam de
stunt;
Illyricum
vastant.

Gensericius
us oram
Dalmaticam
populat.

Obitus
Marciani
imp.

Episcopo-
rum om-
nium re-
sponsa ad
Leonem
pro Syno-
do Chal-
cedonensi.

nem scriptas, & Episcoporum chirographis sive subscriptionibus firmatas. Anno 458. Leone & Majoriano Coss. Constantinopolim missas fuisse docet Marcellinus Comes: *Leone Aug., & Majoriano Consulibus, Leo Imperator pro Tomo Chalcedonensi per universum Orbem singulis Orthodoxorum Episcopis singulas consonantesque misit epistolas, quo sibi, quod de eodem Tomo sentirent, cuncti suis responsionibus indicarent. Horum omnium Episcoporum ita conspirantes suscepit epistolas, ut eas putaret uno tempore, unius viri eloquio fuisse dictatas.* Extant epistolæ Synodicae ad Leonem quorundam Metropolitanorum Illyricorum, Ursilii, sive Ursiceni Scupensis Metropoli. Dardaniæ, Petri Corinthii Metropoli. Achajæ, Valeriani Phœnicæ Metropoli. Epiri veteris, Lucæ Dyrhacheni Metropoli. Epiri novæ, Martyrii Gortynensis Metropoli. Cretæ; reliquæ aliorum desiderantur, veluti Eusebii Thessalonicensis Metropoli. Macedoniæ, & Zosimi Sardicensis Metropoli. Daciæ; cum tamen ad utrumque, itemque ad alios, quorum responsa perierunt, nominatim scripta est epistola Leonis Augusti.

Itemque
Petri Ep.
Salonit.,
& Consi-
lii Provin-
cialis Dal-
matia.

Dubitari non potest, quin exemplar epistolæ Augustalis, si non ad omnes Christiani orbis Metropolitæ, ad eos certe perlatum fuerit, qui Leonis imperio suberant. Atque Dalmatia, ut diximus, Valentiniani III. concessu, jampridem in ditionem potestatemque Theodosii Junioris, & Imperatorum Orientis migraverat. Quare Petrus Metropolitæ Salonitanus litteris Imperatoriis acceptis Synodum Provinciale convocavit, & de communi omnium sententiâ rescipit Acta decretaque Chalcedonensia retinenda esse, & pro illorum defensione ad mortem usque decertandum; Timotheum vero, qui Proterii cæde, multisque flagitiis oblitus sedem Alexandrinam invaserat, non e Sacerdotio solum, sed etiam e Christianorum cætu depelli oportere. Sed ut aliorum plurium Metropolitanorum responsa, sic quas Petrus & cæteri Dalmatiæ Antistites Leoni reddiderunt, litteras nimia vetustas intercepit, ac posteritati præripuit. In Codice Encyclio, qui, ut ait Baluzius, *est collectio illarum epistolarum Synodaliū, quæ adversus Timotheum Ælurum Alexandrinæ sedis invasorem scriptæ sunt ad Leonem Imperatorem, & jussu Cassiodori Senatoris in latinum conversæ sunt ab Epiphano Scholastico, percensentur nomina Metropolitanorum, quos Leo per litteras singillatim de Concilio Chalcedonensi, itemque de Timotheo Æluro sententiam rogavit. Quod autem ab illis absit nomen Petri Salonitani Metropolitæ, id non est satis argumenti, cur putemus hunc de illa controversia consultum non fuisse ab Imperatore; nam ibidem cum præter duos Archimandritas, Metropolitæ tres, & sexaginta nominentur, horum nominibus hæc clausula subtextitur: & cæteris Episcopis Metropolitæ; quo quidem generali vocabulo, ut alios multo plures, sic etiam Petrum Salonitanum includi necesse est. Præterea cum Leo Imperator in eandem sententiam litteras dederit ad Leonem Pontificem Maximum, verisimile est hujus litteris admonitos fuisse cæteros Metropolitæ Occidentis, ad quos Imperator fortasse non scripserat, ut singuli Provinciali Synodo coacta, Chalcedonense Concilium, quæ dignum erat, commendatione approbarent & laudarent; Timotheum vero, cæterosque omnes, qui ab eo dissentiebant, quibus æquum esset, censuris configerent; epistolas autem Synodicas, vel* *Illyrici Sacri Tom. II.*

ad se in urbem, vel Constantinopolim ad Imperatorem mitterent. Ita fit, ut Petrus Salonitanus si non Imperatoris, certe Pontificiis litteris admonitus, suam pro Concilio Chalcedonensi adversus Timotheum sententiam cum suis Episcopis provincialibus protulerit. Epiphanius Scholasticus interpres Codicis Encyclii supra laudatus affirmat totius orbis Metropolitanos Episcopos litteris a Leone Imperatore, aut certe, ut dixi, a Leone Pontifice acceptis, una voce, & sententia ad confirmandam Synodum Chalcedonensem damnandumque Timotheum conspirasse: *& sic utique directæ sunt Metropolitæ totius orbis Episcopis. Quorum etiam omnium epistola, sive relationes per ordinem sunt conscriptæ, condemnantium Timotheum Ælurum tamquam adulterum, & homicidam pariter, & hæreticum; approbantium vero, & concordiam consentientium Chalcedonensis Concilii cum trecentorum XVIII., & centum quinquaginta Sanctorum judicio Patrum.* Hæretici quippe Patribus Chalcedonensibus crimini dabant, quod non Ephesinæ solum, sed etiam Nicænæ, itemque Constantinopolitanæ Oecumenicæ Synodi auctoritatem labefactassent. Neque ab Epiphano dissentit Marcellinus Comes, qui ait *pro Tomo Chalcedonensi per universum orbem singulis Orthodoxorum Episcoporum singulas consonantesque missas fuisse epistolas . . . horum autem omnium Episcoporum ita conspirantes fuisse epistolas, ut eas putares uno tempore, unius viri eloquio fuisse dictatas.* Quare cum in approbando Concilio Chalcedonensi, condemnandoque Timotheo mirifica Metropolitanorum, & Episcoporum totius Orbis catholici concordia & consensio extiterit, nihil causæ est, cur Petrus Salonitanus, & Episcopi Dalmatiæ excludi debeant a præclara ista consensione, & societate cæterorum Episcoporum, quos amplius mille Nicephorus Callistus, ad mille & sexcentos fuisse Eulogius Alexandrinus tradunt: quamvis, ut ait Baluzius in Præfatione ad Codicem Encyclium, *difficile est definire numerum Episcoporum, qui epistolas illas scripserunt, quia neque omnes habemus, neque annotata sunt nomina scribentium.*

Ingens numerus Episcoporum Synodo Chalcedonensi faventium, inter quos annumerandus est Petrus cæterique Dalmatiæ Epp.

Hæc Episcoporum fere omnium conspirans & consentiens auctoritas Leonem Imperatorem facile perpulit, ut Timotheum Ælurum Alexandria expelli, & urgente Papa Leone, longius deportari juberet, primum Gangram, deinde Chersonam. Anno 461. Leo Pontifex, cum Romanam Cathedram tenuisset annos fere unum & viginti, III. Id. Aprilis ad superos migravit, vir cum scientia & dicendi facultate præstans, tum virtute ac sanctitate inclytus; quibus præsidii ecclesiæ universam ab hæreticorum labe, Italiam ab ingruentium barbarorum immanitate defendit; dignumque se præbuit, cui ætatum omnium consensu Magni cognomen tribueretur. Antonius Pagius Leonis mortem ad diem 4. Novembris adscribendam censet. Huic in sedem Romanam successus est Hilarus Diaconus, qui cum legatione Apostolica apud Orientales fungeretur, in Conciliabulo Ephesino insanis Dioscori conatibus fortissime resistit. Eodem anno Majorianus optimis utique Imperatoribus annumerandus, quo uno imperii Occidentalis restituendi spes nitetur, a Recimere patricio, & utriusque militiæ magistro homine Gotho & Ariano, apud Dertanam in Liguria per insidias captus mense Augusto, jussusque imperium deponere, paucis post diebus interficitur. Sublato Majoriano, Severus

Leonis Pontificis obitus, et que successus Hilarius.

Majoriani cædes.

Severus Imperator Occidentis.

K

gcne-

genere Lucanus ejusdem Recimeris superbi ac prepotentis hominis favore & auxilio fretus tyrannidem occupavit.

Dalmatia
a Svevis
depopu-
lata.

Dalmatia
Germani-
ca.

Interea Ostrogothi pro Pannonia retinenda semel atque iterum feliciter cum Hunnis pugnarunt; primum cum Hernac, ut docet Sigebertus, anno 458. deinde cum Dinczice filiis Attilæ, ut idem Sigebertus & Jornandes tradunt; quorum vires, copiarque utroque prælio adeo attritæ ac diminutæ sunt, ut deinde Hunni omnem ab Ostrogothorum finibus vim injuriamque abstinerint. Jornandes auctor est per hæc tempora Dalmatias a Svevis depopulatas esse, Duce Hunnimundo; sed cum Sveviam propinquam Dalmatiis, nec longe a Pannonia remotam constituat, & Svevos iter habuisse non sine maleficio per ea loca Pannoniæ, quæ incolebant Ostrogothi, itemque per eorum fines præda onustos rediisse tradat, haud facile est intelligere, quidnam regionum seu Sveviæ, seu Dalmatiarum vocabulo subiciat. Svevi gens olim amplissima, inter Albim & Vistulam longe lateque fusa, immensum Germaniæ tractum obtinebant, aliis atque aliis minorum gentium vocabulis inter se discreti. Nunc de Svevis dicendum est, ait Tacitus cap. 38., quorum non una, ut Casterum Teutorumque gens; majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus, nominibus discreti; quamquam in commune Svevi vocentur. Hinc si prodire vellet Jornandes Svevos Dalmatiarum vastatores, proxima his erat regio illa ad fluvium Salam, quam nunc Misnam vocant, & olim appellatam fuisse Dalmatiam diximus parte secunda Prolegomenon, ubi de propagatione Dalmatici vocabuli in Germaniam inveni. Sed antiqua illa Svevia longissime distabat in Septentrionem a Pannonia; nec veteres illi Svevi, quos in Dalmatas finitimos spes rapiendi ac prædandi evocabat, circuitione seu digressionem adeo longinqua usi fuissent, ut eundo redeundoque per fines Gothorum Pannoniam incolentium transirent. Præterea Jornandes Svevorum finibus descriptis, satis perspicue declarat, eam ab se regionem designari, quæ etiamnum Sveviæ nomen retinet. Nam regio illa Svevorum, inquit, ab Oriente Bajobaros habet, ab Occidente Francos, a Meridie Burgundiones, a Septentrione Thauringos. In maximis illis, imperio Romano declinante, motibus mutationibusque rerum, temporum, populorum, Svevi ex antiqua Svevia huc translati, haud longe a Danubii fontibus, cels ultraque amnem, terras occupaverant; & magnam Vindeliciæ, seu Rhetiæ secundæ partem adepti, quam hunc etiam retinent, ab occasu Francis, ab ortu Bajobaris, idest hodiernis Bavaris, finitimi erant; tum a Septentrione sere attingerent Thuringiam, a meridie Rhetiam primam; in qua e Burgundionibus illis, qui cum cæteris barbaris sub initium quinti sæculi transierant in Gallias, partem aliquam consedisse oportet. Verum enim vero hæc Svevia recentior nihilo propius aberat ab Illyrica, quam a Germanica Dalmatia, utrinque longissimo terrarum tractu disjuncta; a Pannonia vero Norici interjectu distabat. Ludovicus Schonlebius regionem illam, ex qua Jornandes scripsit Svevos prædabundos in proximas Dalmatias irruisse, non aliam esse existimat, nisi Pannoniam Saviam, quæ Dravo & Savo fluminibus, Ostrogothis Pannoniam inter Dravum, & Danubium incolentibus, & Dalmatis mediterraneis maritimisque interjacebat. Apud Jornandem

autem non Svevos, sed Svaros, non Sveviam, sed Svariam legi oportere existimat. Saviam vero tum a Procopio lib. 1. de bel. Got., tum ab ipso Jornande lib. de succ. Regn. & Imp. Svariam appellari constat; porro Jornandem falsum esse, cum regionem illam Svarorum illis, quos dixi, finibus circumscripsit. Sed ne Schonlebio prorsus & omnino assentiar, prohibet Hunnimundus Rex Svevorum, quem Eugippius bonus auctor in primis, idemque ab illa ætate admodum recens, in vita Sancti Severini Chunnimundum vocat, neque illum in Pannonia Savia, sed in Svevia ab Jornande supra descripta, regnum obtinuisse satis perspicue indicat. Prohibet etiam ratio Sveviæ excursionis e Savia in Dalmatiam susceptæ; ut enim Svevi seu Svari agmine infesto contenderent in Dalmatiam, nihil causæ erat, cur per fines Ostrogothorum, quos a tergo relinquebant, populatum irent, aut illac in Saviam cum præda Dalmatica reverterentur. Ego igitur sic existimo, Svevos utrinque, finita locetate, tum e Svevia illa longinqua, tum e Savia proxima prædatum ivisse in Dalmatiam. Cum anno 456. gentes illæ innumerales, quas Attila sibi vestigales fecerat, contra ejus filios bello sociali conjurassent, in hanc expeditionem & societatem Svevos nomen dedisse tradit Jornandes. Victoria parva, Hunnisque in extremum Europæ recessum ad mare Ponticum compulsis, populi victores provincias, quas Hunni subegerant, inter se partiti cum essent, Pannonia Savia Svevis obtigit. Hæc regio Svevorum, ut ait Jornandes, Dalmatiis vicina erat, nec a Pannonia, quæ Ostrogothis obvenerat, multum distabat. Hos autem Svevos cum Dalmatiæ finitimæ prædandæ cupido cepisset, quo & viribus, & numero ad rem perficiendam validiores essent, e Svevia ultra Noricum sita, consanguineos suos in hujus expeditionis prædæque societatem acciverant. Horum copias Hunnimundus Rex cum per Pannoniam deduceret, Ostrogothos pervastatis agris abactisque gregibus & armentis vehementer irritavit. Tum suas cum Svevorum, a quibus accitus fuerat, copiis conjunxit; simulque omnes in Dalmatiam de improvviso irruentes passim populabundi discurrent, vias atque oppida diripiunt, ingentique omnis generis præda potiuntur. Hunnimundus eo successu partoque non parvo pecorum hominumque numero lætus ad suos dum rediret, Theodemirus injuriam paullo ante acceptam haud inultam relinquendam ratus, Svevos ad lacum Peisonem nocte intempesta adoritur, somno ciboque oppressos ad satietatem cadit, Regem ipsum capit, quem honorifice & clementer habitum libertate donavit. Rem narrat Jornandes: Quiescente vero tandem Hunnorum gente a Gothis, Hunnimundus Svevorum Dux, dum ad prædandas Dalmatias transit, armenta Gothorum in campis errantia deprædavit; quia Dalmatiis Svevia vicina erat; nec a Pannoniis multum distabat, præsertim ubi tunc Gothi residebant. Quid plurimum? Hunnimundo cum Svevis, vastatis Dalmatiis, ad sua revertente, Theodemir germanus Valamiri regis Gothorum non tantum jacturam armentorum dolens, quantum metuens, ne Svevi, si impune hoc lucrarentur, ad majorem licentiam prosilirent, sic vigilavit in eorum transitu, ut intempesta nocte dormientes invaderet ad lacum Pelsodis, consertoque inopinato prælio ita eos oppressit, ut etiam ipso Rege Hunnimundo capto, omnem exercitum ejus,

Svevi e
Dalmati-
ca vastatione re-
deuntes,
ab Ostro-
gothis cap-
ti.

ejus, qui gladium evasissent, Gothorum subderet servituti; & dum multum esset amator misericordiae, facta ultione, veniam condonavit, reconciliatusque cum Svevis, eundem, quem ceperat, adoptans sibi filium, remisit cum suis in Sveciam.

Itaque duplicem Sveciam distinguas oportet; alteram in Vindelicia inter Rhenum Aenumque fluvios, quem adhuc Svevia dicitur; alteram in Pannonia inter Dravum & Savum, quæ olim Savia, nunc Slavonia nominatur, & a Svevis advenis interdum dicta est Svevia. Hanc Jornandes statuit finitimam Dalmatiæ, non item illam, cujus fines postea describit, eamque Francos inter ac Bajobaros constituit. Ex utraque Svevi vastatores illi Dalmatiæ prodierunt; atque in priore illa quidem ad Danubium Hunnimundus regnum obtinebat, in altera autem Dravo & Savo interjecta, & Dalmatiæ proxima videtur regnasse Alaricus e gente Svevorum, de quo post paullo mentionem fecit Jornandes. Iterum ac tertio Ostrogothos cum Svevis rem prospere gessisse idem Jornandes docet. Nam Hunnimundum non tam beneficii, quam cladis a Theodemiro acceptæ memor, Scyros Danubii ad Septemtrionem accolas, & Ostrogothorum fœderatos invitavit, ut dirempta Gothica societate vires, & copias cum Svevis conjungerent. Erant Scyri, sive Scirri ex illis populis, qui post Hunnicam cladem, debellatosque Attiæ filios, Attilana regna inter se diviserant. Horum pars ad ripam sinistram Danubii confederat contra Pannoniam; aliis Marcianus in Mæsia inferiori sedes attribuerat. Ergo Svevi, & Scyri accolæ Danubii fœdere inito in Pannoniam Inferiorem irruunt, & Ostrogothos ex nec opinato adoriuntur; qui licet repentina irruptione exterriti, coeunt tamen inter se, & prælio commisso, hostilem impetum fortissime excipiunt. Valamirus Rex dum suos ad pugnam hortatur, & ante aciem præcurrit, equo excussus Scyrorum telis confoditur. Regis casus & interitus adeo non infregit Ostrogothorum animos, ut ira, cupiditasque ulciscendæ regis necis exacerret; nam conglobato confectoque agmine impetum in hostes faciunt, & Scyris ad internecionem cæsis, Svevos in fugam conjiciunt. Vatemiro amisso, regni summam Ostrogothi deferunt ad Theodomirum, qui fratrem Vidimirum collegam sibi adjunxit, quo cum regiminis, ac belli curas potiretur. Tertiam vero pugnam Jornandes ad hunc fere modum exposuit.

Hunnimundus, & Alaricus Svevorum Reges, quorum alter in Svevia hodierna, alter, ut nobis videtur, in Savia, quæ nunc Slavonia, Svevis imperitabant, infelici superioris prælii eventu, & Scyrorum clade perterriti, ad externa auxilia contrahenda animum adjiciunt; & Scyrorum reliquiis collectis, Sarmatas, Gepidas, Rugos in belli societatem adfiscunt. Tum Pannoniam ingressi cum ingenti multitudine ad Bollium amnem castra ponunt. Ibi acie instructa utrimque concurrunt. Aeriter diu pugnatum est, ancipitique fortuna; tandem victoria ad Ostrogothos haud dubie inclinata, Hunnimundus, & Alaricus castris amissis, cæsisque suorum decem millibus, ægre ex hostium ferro ac manibus elapsi, ad sua regna reverterunt; & fracti diminutique viribus nihil in posterum moliri adversus Ostrogothos ausi sunt. Hanc & superiorem pugnam Siebertus in annum alterum, & secundum supra sexagesimum sæculi quinti con-

Illyrici Sacri Tom. II.

tulit. Exinde per aliquot annos apud Ostrogothos pax & otium fuit.

§. IV.

Marcellinus in Dalmatia regnum obtinet.

ERgo Illyricum Occidentale, ut diximus, magna ex parte ab utroque imperio divisum subditionem potestatemque barbarorum ceciderat. Pannoniam fere totam trans Dravum Ostrogothi, citra Svevi occupaverant. Noricum si non omne barbaricam servitutem subierat, certe assiduis barbarorum incursionibus patebat; quædam oppida limitanea ad Danubium adhuc Romani suis prædiis obtinebant. Restabat Dalmatia, quam Valentinianus III. cum cæteris Illyricis provinciis Theodosio juniore concesserat; sed hæc regio quoque per ea tempora ab imperio Orientali distracta in alienam dominationem migravit. Erat quidam Marcellinus, sive Marcellianus, summo loco natus, religione ille quidem Ethnicus, sed insigni prudentia, fide, justitia, bonitate præditus; idemque non solum bellicis laudibus clarus, sed etiam studiis doctrinisque deditus, & ab historia, & jure civili, latinisque litteris egregie instructus, ut docet Svidas. Is cum acerbiori animo, quam ut placari posset, tulisset necem illatam Actio, quocum ille officiis, usu, consuetudine conjunctissimus fuerat, incredibili iracundia exarserat, odioque inexorabili adversus Valentinianum necis Actianæ auctorem; neque unquam adduci potuit, ut cum eo in concordiam rediret, illique se submitteret officia Imperatori debita persolveret. Post interitum Valentiniani, cum imperium Occidentale quasi possessio quædam caduca, atque vacua, iis potissimum ad occupandum propositum esset, qui copiis atque opibus numeroque fautorum magis valerent, prope fuit, ut Marcellinus, tum aliorum, tum vero Pæonis viri præpotentis, qui postea fuit Præfectus Prætorio Galliarum, gratia & præsidio fretus imperio potiretur: id quod tradit Sidonius Apollinaris lib. I. Ep. 11. apud Tillemontium. Hac spe dejectus ad Majorianum Imperatorem se contulit, eique fidem suam, obsequium, operamque militarem jurejurando obstrinxit. Hunc Majorianus benigne acceptum, & Patricium Occidentis creavit, & traditis Scytharum auxiliaribus copiis Siciliæ adversus Gensericum tuendæ præfecit; sed importunitas, & malitia Recimeris, qui pecuniarum largitione Scythas sollicitare, atque a Marcellino abducere studebat, hominem impulit, ut ab imperio iterum deficeret, & Sicilia excedens, insulam Vandalorum direptioni expositam relinqueret. Hoc fere scriptum invenio apud Priscum in excerptis de Legationibus. Gensericus cum non amplius fœderibus cum Majoriano stare constitisset, Vandalorum, & Marusiorum multitudinem ad vastationem Italiæ, & Siciliæ immisit. Marcellinus enim jam ante insula cesserat, propterea quod majorem exercitus sui partem ei Richimerus abduxerat, & militibus ejus pecunias largiri, (erant autem fere omnes Scythæ) quo illis persuaderet a Marcellino deficere, in animo habebat. Itaque Marcellinus Sicilia excesserat, veritus tum insidias, tum ne si cum Recimero certandum illi foret, salvus sibi insula opibus, minime se recipere posset. Ergo Marcellinus cum immensis, quas e Sicilia administratione congefserat, divitiis atque opibus in Dalmatiam confugit, ex

Marcellinus, seu Marcellianus a Valentiniano decessit.

Recimeris malicia offensus iterum ab imperio decessit.

K 2

qua

Principa-
tum in
Dalmatia
occupavit.

Qua fortasse provincia oriundus erat. Ibi vero incolarum animis paulatim sibi conciliandis, as-
sidueque ad defectionem impellendis, eo demum
potentiae, & auctoritatis pervenit, ut post inter-
ritum Majoriani, cum Severus imperaret, prin-
cipatum in Dalmatia, nemine repugnante, oc-
cupaverit: *Erat in Dalmatia*, ait Procopius lib. I.
cap. 6. de bello Vand. *Marcellianus vir nobilis, &
olim familiaris Aetio, quo, uti supra narravimus,
interfecto, obsequium abnuerat Imperatori; quin
etiam novatis rebus, & provincialibus ad defe-
ctionem pertractis, Dalmatia Dominatum invase-
rat, nemine se offerente, qui conferre manum au-
deret.* Ita Dalmatia Christiano imperio atque
Imperatori subducta in hostinis Pagani, cultor-
isque Idolorum potestatem tantisper concessit.
Is tamen, cum esset mira quadam bonitate na-
turae, & lenissimis moribus, nihil sive molestiae
Christianis exhibuit, sive negotii Episcopis fa-
cessit, praesertim cum ad partum recensque im-
perium firmandum cogitationem omniem curam-
que intenderet; praetereaque Leonis Imperatori
reconciliatus, cum contra Vandalos egregiam
utrique imperio operam navaverit, plerumque a
Dalmatia longe absuit, ejusque regimen suis
Praefectis mandavit. Dalmatia tum ad Leonis
imperium ditionemque pertinebat, qui Vanda-
lico, aliisque barbaricis bellis implicitus cum
esset; ejus provinciae recuperandae ut facultas
illi, sic voluntas defuit; & satius esse duxit
Marcellinum habere amicum, quam hostem; eum-
que sibi muneribus concillare, & illius bellica
virtute, qua plurimum valebat, operaque uti
adversus Vandalos decrevit. Utriusque rei per-
ficiendae occasio paullo post oblata. Roma-
ni nimias opes veriti nimiamque potentiam Mar-
cellini Regis Dalmatiae, simulque vexati direpti-
que a Genserico, qui classe infesta oram Sici-
liae, Italiaeque depopulabatur, Legatos ad Leo-
nem misere postulatum auxilia, quibus se ab
utriusque hostis injuriis defenderent. At Leo cum
barbarae gentes undique in exitium Orientis im-
minerent, Orientales copias diminuendas, alio-
que distrahendas non censuit; sed Philarchum
misit, qui Marcellino quidem facile persuasit,
ut vim omnem, injuriamque a Romanis absti-
neret; verum a Genserico nihil aequi pacati-
que impetravit. *Romanis Occidentalibus in suspi-
cionem venit Marcellinus*, inquit Priscus, *ne si
copiis augetur, in eos bellum transferret; erant
enim tunc temporis Romanorum res variis modis
afflictae, & perturbatae, hinc Vandalis, illinc Ni-
gidio imminente.* . . . *Hac in causa fuerunt, ut
Romani Hesperii Legatos ad Orientales mitterent;
ut se a Marcellino, & Vandalis liberarent. Et
ad Marcellinum quidem Philarchus missus ei facile
persuasit, ne in Romanos inolveret arma. Hinc
ad Vandalos deflebens nihil quidem profecit, &
rediit.* Nec solum Leo honorifica illa legatio-
ne Marcellinum & sibi & Romanis innoxium
reddidit; sed praeterea, ut Procopius auctor est
lib. I. de bell. Vand., multis muneribus, &
magnis insuper praemiis propositis perpulit, ut
suas contra Vandalos cum navalibus copiis Ro-
manorum conjungeret, belloque sociali Genseri-
cum aggrediretur. Quare Marcellinus valida clas-
se instructa, & Dalmaticis Romanisque militi-
bus referta, ex Adriatico egressus proventusque
in Mediterraneum, Sardiniam insulam Vandalis
expulsis eripuit, in suamque potestatem redegit.
*Marcellinum hunc Leo blanditiis conciliatum per-
pulit, ut Sardiniam, tum subditam Vandalis, inva-*

Cum Leo
de impe-
re concilia-
vit.

Contra
Vandalos
pro impe-
rio egre-
ssus dimi-
ssit.

deret. Is haud egre exactis Vandalis insula potius
est. Hæc Procopius. Deinde anno 465., ut
est apud Idacium in Chronico, Vandalos suos
cautosque ab Sicilia repulit. Interea Recimerus
rerum novarum cupidus Severum veneno sustu-
lit. Eo quippe potentissimi hominis temeritas,
ac licentia processerat, ut quos sibi vel prodesse
vel obesse crederet, Imperatores arbitratu suo
attolleret, pariterque deponeret. Extincto Seve-
ro unius anni, & aliquot mensium interregnum
fuit, cum Recimerus neminem inveniret, cui
satis fideret; quippe omnibus metuendus omnes
metuebat. Severus obiit anno 465. xviii. Kal.
Septemb. Res Romana Occidentalis ob diutur-
num interregnum, cætasque calamitates cum
deterior quotidie atque ad interitum proclivior
fieret, Senatus Romanus a Leone Orientis Au-
gusto Imperatorem Græcum postulavit. Anthe-
mium illis dedit, misitque in Italiam cum in-
genti exercitu, virum genere, ac virtute longe
clarissimum. Is tertio, ut Cassiodorus, vel octa-
vo, ut Idacius, ab urbe lapide Imperator ap-
pellatus est anno 468. pridie Id. Aprilis. Ita
porro inter Leonem, & Recimerum conventio-
rat, ut Anthemius Recimerum, filia in Matrimo-
nium tradita, generum sibi, atque ad geren-
dam Rempublicam adiutorem, ac prope socium
adscisceret.

Severus
Imperator
veneno
sublatus.

Anthe-
mius a
Leone Au-
gusto Im-
perator
Occiden-
tis crea-
tus.

Leo Augustus nimiam Genserici potentiam,
& audaciam non ultra ferendam ratus, classem
navium mille ac centum edificari iussit, simul-
que auctor fuit Anthemio & Occidentalibus, ut
ipsi quoque alteram classem, quam maximam
possent, in expeditionem Africanam adornarent.
Orientalium classi praepositus fuit Basiliscus fra-
ter Verrinae Augustae conjugis Leonis. Classi ve-
ro Occidentalium Anthemius praefecit Marcelli-
num Regem Dalmatiae, ut Idacius tradit. Utra-
que in Africam trajecit anno 468. Sed Orien-
talis inertia, aut potius proditio Basilisci Du-
cis amissa fuit, injectoque a Vandalis igne con-
flagravit. Rem omnem narrat Procopius lib. I.
de bello Vand. cap. 6. Hujus proditiois aucto-
res fuisse constat Asparem ejusque filium At-
daburium Arianos homines, qui perinquo ani-
mo ferebant Zenonem Ducem Orientis, cui po-
stea nupsit Ariadna soror Leonis, auctoritate,
& gratia apud Imperatorem sibi praelatum esse.
Verrina Basilisci soror, & Augusti conjux fra-
trem reum incensae classis, suo praesidio tectum
plebis irata furor eripuit, eundemque Perin-
thi in urbe Thraciae diligenti custodia asservari
iussit, quo illum Leo ob rem male gestam re-
legaverat. Per idem tempus nihilo felicius rem
gessit classis Occidentalium, non sane culpa Mar-
cellini, sed dolo, & perfidia Romanorum. Is
cum classe Orientalibus grassante incendio labo-
rantibus auxilio venerat; inter eam cladem, ac
tumultum cujusdam ex Praefectis navalibus, Mar-
cellini gloriæ ac fortunæ invidentis, fraude ac
dolo interfectus est: *Heraclius domum rediit*, in-
quit Procopius, *jam extincto Marcellino, fraude
eiusdem ex ipsius collegis.* Marcellinus Comes
eundem apud Carthaginem, dum Romanis opem
ferret, ab ipsis Romanis interemptum tradit.
Cassiodorus, & Chronologus Cuspiniani, Mar-
cellinum in Sicilia ex insidiis Romanorum pe-
riisse affirmant. Ita Dalmatia regio illo pauco-
rum annorum dominatu perfuncta, sub impe-
rium ditionemque Leonis Augusti rediit anno
Christi 468.

Marcelli-
nus Roma-
norum do-
lo inter-
fectus.

Dalmatia
sub impe-
rium Leo-
nis rediit.

S. V.

De rebus Gothorum, & utriusque Imperii, usque ad exitum Petri III. Salonitani Episcopi.

Theodominus Suevos de im proviso a-dortus magna clade afficit.

Theodominus longa armorum defuetudine Ostrogothorum vires debilitari, & consenescere ratus, bellicæ virtutis exercendæ materiam quærebat. Forte evenit, ut Danubius induratus, & alta concretus glacie pedibus, & equitibus transitum præberet. Illac igitur copias traduxit, & circumducto exercitu Svevis trans Danubium a tergo nihil inde quidquam opinantibus apparuit, quibus sedus erat & societas cum Alemannis. Utrosque adortus magna clade affecit, & pervastatis agris, vicis oppidisque direptis cum ingenti præda in Pannoniam rediit. Lætum successu expeditionis Svevicæ Theodimirum majori lætitia perfudit adventus Theodoricæ filii, qui annos fere decem Constantinopoli obses fuerat, quemque anno 468. Leo Imperator amplissimis muneribus cumulatam ad parentem remisit. Hæc Jornandes, qui tradit Theodoricum obsidem Constantinopolim ductum fuisse, cum annum octavum ætatis ageret; cui jam annorum septem incrementa conscendens, octavam intraverat annum. Quem dum Pater cunctatus daret, patruus Valemir exitit supplicator, tantum ut pax firma inter Romanos Gothosque maneret. Datus igitur Theodoricus obses a Gothis ducitur ad urbem Constantinopolim Leoni Principi, & quia puerulus erat, meruit gratiam imperialem habere. Inter Marcianum Imperatorem, & Theodimirum anno 456. exeunte pax ita convenerat, quemadmodum docet Jornandes, ut is filium suum Theodoricum, qui annum ætatis octavum jam inierat, obsidem Marciano traderet; sed dum Pater cunctatur ægte ferens ab se filium divelli, interea Marcianus obiit sub initium anni 457. vii. Kal. Februarii; ac deinde Theodominus, Valemiro fratre urgente, vel invitatus filium dimisit, qui annum agens octavum ductus est Constantinopolim, obsesque traditus Leoni, qui paullo ante Marciano in Imperium successerat. Ita fit, ut Theodoricæ ortum revocari oporteat ad initium anni 450. quem Theodimirus, ut Jornandes docet, ex Ercleia concubina suscepit; quamvis idem Jornandes ortum Theodoricæ victoriæ, quam Ostrogothi de filiis Attilæ reportarunt intra finem anni 456. præpostera narratione subjiciat. Jam vero cum Theodoricus, post expeditionem victoriamque Svevicam, de qua modo diximus, ad Parentem reversus est, annum ætatis duodevigesimalum attingerat. Inde quoque victor (Theodimirus Svevica, & Alemannica expeditione perfunctus) ad proprias sedes, idest Pannonias revertens, Theodoricum filium suum, quem Constantinopolim obsidem dederat, a Leone Imperatore remissum cum magnis muneribus gratanter accepit. Qui Theodoricus jam adolescentiæ annos contingens, expleta pueritia, octavum decimum peragens annum, adscitis satellitibus Patris ex populo, amatores sibi clientesque consociavit, pene sex millia viros &c. Deinde Jornandes primam Sarmaticam victoriam Theodoricæ describit, quæ fuit hujusmodi. Nam Theodoricus annos natus fere duodeviginti, adolescens summa spe & animi, & ingenii præditus, commendationem ineuntis ado-

lescentiæ a bellicis operibus auspicandam ratus, e prætoriana cohorte, & ex universo populo sex mille fortissimos viros delegit, peculiari quadam benevolentia sibi obstrictos, quibus ductu suo atque imperio exercendis rei militaris tyrocinia poneret. Tum inscio parente, Danubium transgressus Bubajam Sarmatarum Regem invasit, qui ob relatam de Camundo Romanorum Duce victoriam, spe atque animo inflatus magnos sibi spiritus, magnamque arrogantiam sumpserat. Prælio victum interemit, ejus familiam opesque diripuit, & hostilibus spoliis auctus, nobilitate victoria inclytus ad Patrem revertit. Ad hæc Singidunum Masiæ superioris urbem, quam citra Danubium Sarmatæ obtinebant, recepit; eamque non Romano imperio, unde avulsa fuerat, restituit, sed in sua potestate retinuit. Hanc victoriam Sarmaticam recte contuleris in annum 469. Hactenus de Ostrogothis, de quibus usque ad annum 473. Imperiumque Glycerii, nihil apud Jornandem scriptum invenio.

Asparis in Oriente, Recimeris in Occidente intolerabilis potentia & arrogantia dominabatur; eoque creverat, ut vel ipsis Imperatoribus sollicitudinem ac metum incuteret. At Leo quidem de Aspare, ejusque filio Ardaburio, quos classis Orientalis Vandalis prodita, incensæque auctores fuisse compererat, penas sumere jam decreverat, sed rei perficiendæ tempus idoneum operiebatur; interea utrumque omni honorum atque officiorum genere prosequi instituit, ne qua decretæ in eos animadversionis suspicio illis suboleret. Patricio alteri Asparis filio Leontiam filiam suam despondet, eumque, licet invito, ac reclamante populo, Cæsaris nomine, atque insignibus ornavit; *Cedebat enim tempori Asparis, & Ardaburii*, ut scriptum est in vita S. Marcellini Archimandritæ. Anno igitur 470. vel insequenti, ut alii censent, de utroque sumptum est supplicium. Itaque cum ad eam diem Imperatoris gratia freti in omni actione, & administratione reipublicæ floruisent; convictos proditoris, & clandestinæ cum Genferico societatis initæ, universa civitas, facta seditione, ad necem postulat. Aspar igitur, & Ardaburius partium Arianorum principes Leonis jussu interfecti meritis impietatis, ac perfidiæ penas persolvunt. Patricio Asparis filio Cæsaris dignitas abrogatur, & Leontię nuptiis renunciare jussus in exilium pellitur. Sunt qui Patricium quoque cum parente ac fratre interemptum eradunt. Ita maximum illud, quod Leoni, quod imperio, quod religioni imminerebat, malum, & periculum depulsum.

Verum longe diversus in Occidente rerum exitus fuit, & Anthemius Recimero, socer genero, Imperator perduelli succubuit. Inter Recimerum, & Anthemium discordiæ jam pridem exarserant, quas interposita Epiphaniæ Ticinensis Episcopi legatio, & auctoritas composuit. At Recimerus tum veteris affinitatis cum Anthemio initæ, tum amicitie nuper reconciliatæ immemor socero suo bellum palam indixit anno 472. Romam obsidet, obsessam vi cepit, captam magna diruit ex parte, Anthemio vitam cum Imperio ademit; ejusque in locum curavit substituendum Olybrium Senatorem præstantissimum, ex antiquissima Aniciorum stirpe ortum; cui Valentinianus III. Placidiam filiam desponderat, quam Genfericus post Urbis dire-

Anthemius Imperator interfectus.

Olybrius Imperator Occidentis.

ptionem cum Eudoxia matre, & Eudocia sorore in Africam abduxit.

Jacobus Goar in suis animadversionibus ad Chorographiam Theophanis tradit Olybrium Episcopum Salonæ antea fuisse, quam Imperio potiretur. Quod si verum esset, Petrus III. Salonitanus Episcopus aliquot ante annos e Pontificatu, & vita decesserit oporteret. Hujus sententiæ testem Jornandem appellat; nullumque præterea sive ex antiquis, sive ex junioribus: *Recimer*, ait Theophanes, *post Anthemii cædem, cum solos tres menses supervixisset, morbo extinctus est; paullo post etiam Olybrius in infirmitatem incidens vita decessit.* Ad quem locum Jacobus Goar hanc notam apposuit: *Episcopum Salonæ in Dalmatia eum prius erectum scribit Jornandes de Reg. ac Temp. successione, & lib. de Rebus Geticis.* Sed de Olybrio ante susceptam Imperium Episcopo Salonitano littera in his, quos laudat, Jornandis libris nulla invenitur. Quare nullus dubito, quin ille cæteroquin doctissimus interpres, & explicator Theophanis, quod Jornandes scripsit de Glycerio ex Imperio ad Episcopatum Salonitanum translato, id per errorem ad Olybrium transtulerit. Adde, quod ne tempus quidem facile reperies, quod Olybrio Pontifici Salonitano attribuas ante imperium ab eo susceptum. Anno 464. Flavius Anicius Olybrius Consulatum gessit cum Rustico, ut docent fasti Consulares. Placidiam Valentiniani III. filiam jampridem sibi desponsatam, vel anno 457. ut aliqui censent, vel quin-

quennio post, ut alii existimant, a Genserico dimissam, & Constantinopolim honorifice perducere iussam habuit uxorem, ex qua nihil quidem masculæ proles, sed Julianam unicam filiam suscepit, quæ Ariobindo viro perillustri nupsit; neque constat aut Placidiam Viro morte præreptam, aut thalami jurisque maritalis societatem mutuo consensu diremptam esse, ut Olybrio ad Hierarchyam ecclesiasticam aditus pateret. Porro Placidia conjux Olybrii alia fuerit necesse est a Placidia illa ob virginittatis, & sanctimonie laudem insigni, cujus nomen Martyrologium Romanum ad diem undecimum Octobris adscripsit. Præterea Olybrius jam inde ab anno 455. cum Genserico Romam cepit, ac diripuit, inter eam stragem, ac tumultum, fuga elapsus, Constantinopolim se contulerat; neque in partes Occidentis rediisse legitur ante illum ipsum annum, qui Anthemio finem, Olybrio initium regnandi attulit. Tum enim ex Oriente eum venisse tradunt Auctor Miscellæ, itemque Theophanes. Hæc cum ita se habeant, Olybrio nullus in serie Antistitum Salonensium locus, tempusque relinquatur. Quare Petri III. Episcopatum Salonitanum perducamus licet cum Catalogo Romano usque ad imperium Glycerii, qui Olybrio septimo, quam creatus fuerat, mense vita functo successit anno 473. Huic autem post annum imperium in ordinem coacto Petrus ætate & laboribus confectus, & egregiis in suam ecclesiam meritis clarus, sedem Pontificalem reliquit.

Petri Salonitani Episcopi decessus.

GLYCERIUS EX IMPERATORE EPISCOPUS SALONITANUS XXXIII.

Glycerium antea Imperatorem; deinde Episcopum Salonitanum fuisse quinam tradant.

AD splendorem ac dignitatem ecclesiæ Dalmaticæ & Salonitanæ magnam attulit accessione Glycerius, quem ex Augustali solio decedentem sedes Pontificia Salonitana excepit. Hunc in seriem numerumque Antistitum Salonensium referunt omnes Catalogi, sed plerique ab inferioribus ad superiores ætates retrahuntur; & a S. Dominio primo Salonarum Episcopo fere duodecimum enumerant; cum ab illo ad Glycerium anni amplius quinquaginta supra trecentos interfluxerint. Ac seriem quidem, & successionem Episcopalem recte atque ordine perducunt usque ad Glycerium; hinc vero Episcoporum ac temporum ordines perturbare incipiunt. Unus est Catalogus Romanus, qui Glycerium inter annos septuagesimum quartum, & octogesimum quinti sæculi interjectum, suis locis ac temporibus restituerit. De Pontificatu Salonitano Glycerii, quod docent Catalogi, idem testatur Thomas Archidiaconus cap. 5. Hist. Salonit. nisi quod lapsus est per errorem; tum pro Nepote, qui Glycerio Imperium ademit, Leonem juniorem subrogavit: Idem Leo Leonem juniorem (corrigere Julium Nepotem) filium Nepotiani, copulata sibi quadam nepte sua in matrimonio, loco Anthemii apud Ravennam Casarem ordinavit. Hic ergo Leo (Nepos) regno potius legitimo, Glycerium quendam strenuum virum, qui sibi ante illud tempus, tyrannico more regnum imposuerat, caute ab Imperio expellere voluit. Unde volens eum extra regni

negotia, quasi privatum manere, apud Salonam Dalmatiæ Episcopum fieri fecit. Pontificatus Salonitanus Glycerii non modo Tabularum domesticarum testimonio, sed etiam veterum extraneorum scriptorum auctoritate nititur. Glycerium imperatoria cum Pontificiis insignia commutasse, & Salonæ Episcopum factum esse auctores sunt Jornandes ab illius ætate non longe disjunctus, Evagrius cognomento Scholasticus, Paullus Diaconus, Nicephorus Callistus; quorum testimonia hic subjicimus.

Testimonium I. Jornandis de Imper. ac temp. succ. *Qui Nepos regno potitus legitimo, Glycerium, qui sibi tyrannico more regnum imposuisset, ab Imperio expellens, in Salona Dalmatiæ Episcopum fecit.* Idem lib. de reb. Geticis: *Glycerius apud Ravennam præsumptione magis, quam electione effectus est. Quem anno vix expleto Nepos Marcellini quondam patricii sororis filius a regno dejiciens in portu Romano Episcopum ordinavit Quo comperto Nepos fugit in Dalmatias, ubi jam Glycerius dudum Imperator Episcopatum Salonitanum habebat; ibique defecit privatus regno.*

2. Evagrii lib. 2. cap. 16. *Post quem (sc. Olybrium) Imperator factus est Glycerius. Quo expulso, Nepos quinque annis imperium obtinuit Romanorum: & Glycerium apud Salonas Dalmatiæ Episcopum ordinavit.*

3. Paulli Diaconi lib. XVI. *Anno deinde sequenti inopinate Nepos Patricius cum exercitu veniens,*

veniens, Glycerium regia exuit potestate, eumque apud Salonas Dalmatarum urbem Episcopum ordinavit.

4. Nicephori Callisti lib. xv. cap. xi. Ne-
pos (Glycerio) successit, qui Glycerium apud
Salonas Dalmatia urbem Episcopum fecit.

Quod de Pontificatu Salonitano Glycerii ve-
teres tradiderunt, idem juniores scriptores om-
nes confirmant. Quare minime audiendus est Fer-
dinandus Ughellus, qui Tomo 1. Ital. Sacr. in
Episc. Portuensibus, Glycerium e Salonitano ad
Portuensem Episcopatum transtulit. Glycerius
(in margine al. Glycerius) Caesar imperio expul-
sus in Portu urbe ex Caesare Episcopus ordinatus
est anno Christi 474., ubi & obiit, teste Marcel-
lino in Chronico. Errandi causam Ughello præ-
buit Marcellinus, Jornandes, itemque Anony-
mus Valesianus, cum ii scripserint Glycerium
in Portu Romano ex imperio dejectum, & Epi-
scopum factum esse. Sed ii quidem locum, si-
ve urbem Portuensem designant, ubi Glycerius
imperium deposuit, & nomen atque insignia
Episcopi sumpsit; non vero locum illum, si-
ve civitatem, cujus Episcopus decretus, & creatus
fuit. Quæ de Glycerio scribenda sunt, bipartito
dividimus; alia ad ejus vitam privatam, & im-
perium pertinent; alia ad ejusdem Pontificatum
referuntur; quæ cum a nobis exposita fuerint,
vitam ejusdem Glycerii subjiciemus, quam Joan-
nes Tomcus Marnavitiuſ descripsit ex eruditis
collectaneis Marci Maruli Patricii Spalatensis,
& Vincentii de Franciscis Archipresbyteri Spala-
tensis; uterque enim, cum esset studio-
sissimus sacræ antiquitatis investigator, ut alia
multa digna litteris ac memoria, sic nonnulla
etiam de Glycerio ex antiquis monumentis col-
legit, & manuscriptis codicibus consignata poste-
ritati reliquit.

CAPUT PRIMUM.

De vita Glycerii ante Pontificatum exacta.

§. I.

Genus, patria, res gesta, obituque Magistratus
ante Imperium.

DE genere rebusque Glycerii, antequam im-
perio potiretur, nihil fere ab antiquis pro-
dicum est, quorum scripta extent, atque ad nos
pervenerint. Marcus Marulus Patritius Spalaten-
sis, qui summam doctrinam & eruditionem cum
eximia virtute & sanctitate conjunxit, idemque
veterum, & lectissimarum rerum copiam ex au-
ctoribus, & tabulis collectam in suis adversariis
memoriæ causâ descripsit, apud Marnavitiuſ
tradit Glycerium Salonæ in urbe totius Dalma-
tiæ primaria nobili genere natum, rebus for-
titer gerendis, & præfecturis militaribus egre-
gie obeundis, viam sibi ad imperium munisse.
Nam admodum adolescens ad bellum profectus est,
multisque egregie factis, & facinoribus incla-
ruit. Tribunatum adeptus cum esset, ordines duxit
sub Aetio fortissimo Duce, qui Occidentis
imperium, ne funditus periret, unus illa tem-
pestate sustinuit; & in campis Catalaunicis pu-
gnavit, ubi magno commisso prælio Attila vi-
ctus est, ac cælo fugatoque Hunnorum exerci-
tu, in Pannoniam repulsus anno 451. Sed trien-
nio post cum Valentinianus, Aetii fortunam
suspectam habens, egregium virum, in quo to-

tius reipublicæ salus consistebat, interficiendum
curasset; indigna mors Aetii, ut Marcellinum eum,
qui postea principatum in Dalmatia obtinuit, sic
Glycerium a Valentiniano abalienavit. Itaque Gly-
cerius Marcellini exemplum, ac fortunam secu-
tus Romana castra deferuit, seque in patriam
retulit. Deinde cum Marcellinus Rex Dalma-
tiæ, Leonis Augusti legatione, muneribus, pro-
missisque delinitus, pro utroque imperio adver-
sus Vandalos dimicaret, atque in Sardinia, &
Sicilia rem feliciter gereret, huic socium se, &
Vandalicæ expeditionis comitem adjunxit Gly-
cerius, operamque sane egregiam navavit. Mar-
cellino autem Romanorum fraude interempto,
haud destitit Glycerius de republica bene mere-
ri; id quod illi magno adjumento fuit ad im-
perium Occidentale adipiscendum. Hæc ferme
Marnavitiuſ e collectaneis Marci Maruli, & Vin-
centii de Franciscis Archipresbyteri Spalatensis.
Flavius Blondus Hist. Rom. Dec. 1. lib. 2.,
tradit Glycerium ex ordine Senatorio, in quem
cooptatus fuerat, ad imperium fuisse provectum:
Glycerius, inquit, Senator, Ravennæ primum
constituitur Imperator, & solio brevi dejectus,
apud Salonas Episcopus constitui curatur. Idem
& iisdem verbis confirmat M. Antonius Sabel-
licus lib. 1., quod inscribitur Forum Julium, idest
Carnia. Auctor Miscellæ Glycerium, ante quam
imperio potiretur, in ordinem Domesticorum
refert. Domestici, ait Pitiscus in Lexico, dicun-
tur omnes adjutores, sive ministri legitime con-
stituti tum in Palatio, tum in foro. In Palatio
Domesticus mensæ, comes Domesticorum, magnus
Domesticus, Scholarum Domesticus, murorum,
vel regionum Domesticus. In foro Domestici judi-
cum ministri. Sed longe plures varii & multi-
plicis generis Domesticos perceret Georgius Co-
dinus Curopalata de Officiis, & Officialibus cu-
ria, & ecclesiæ Constantinopolitana. Sunt autem
hi: Domesticus Magnus a Caesare secundus, idest
primum in aula Imperatoria dignitatis locum
obtinens. Domesticus supremus exercituum Dux;
Domesticus Mensæ, Domesticus Murorum, Dome-
sticus Ostiorum, Domesticus Scholarum, Domesti-
cus Secreti; Domesticus Thematum, seu regio-
num, Domestici utriusque Cleri; Domesticus Cle-
ro Imperatricis præpositus; Domesticus Cleri Pa-
latini; Domesticus Ambonis, cui Ambonis cu-
stodia commissa. Idem Codinus & officia, qui-
bus singuli Domestici præerant, & insignia,
quibus utebantur, describit. Ut in Orientali,
sic in Occidentali imperio dignitas munusque
Domesticorum in usu erat, & domi militiæque
honori habebatur. Nam apud Codinum Dome-
sticos Thematum Occidentalium, itemque in Notitia
Dignitatum imperii Occid. Domesticos equitum, &
peditum, comitesque domesticorum utriusque militiæ
equestris, ac pedestris invenies; & ab imperio
Occidentali mos iste creandi Domesticos transla-
tus est receptusque a Gothis Regibus Italiæ, ut
auctor est Cassiodorus, qui Variar. lib. x. cap. xi.
Domesticatum & Primiceriatum vocabulo quidem,
non autem re aut officio inter se distingui affir-
mat; & lib. 8. cap. xii. ait Aratorem virum
illustrem in numerum, sive in comitivam Do-
mesticorum ab Rege Atalarico fuisse cooptatum.
Cum igitur in utroque imperio plures essent ac
varii ordines Domesticorum, quemnam ex illis
adeptus fuerit Glycerius, ignotum est. Ludo-
vicus Muratorius in Annal. Italiæ, inter illos
Domesticos annumerandum censet, qui ad co-
hortem Prætoriam pertinebant; sed dubitat Im-
pera-

Ughellus
Episcopo
Portuen-
sem falso
scripsit.

Ante im-
perium
adeptus
est ordinis
Senatorii
& Dome-
stici digni-
tatem.

Domesti-
corum va-
ria gene-
ra, & of-
ficia.

Glycerius
Salonæ no-
bili gene-
re natus,

Sub Aetio
Duce, &
sub Mar-
cellino
militavit.

peratoris ne Domesticus esset, an Gundibaldi Patricii, cuius opera imperium adeptus fuit. Neque enim solum Imperatores, sed etiam ii, qui primarios Magistratus gererent, summoque essent cum imperio, suos habebant Domesticos, quos variis seu Palatii, seu militiæ muneribus præficere solebant. Nam Theophanes in Chorographia tradit Marcianum Domestici officio functum esse apud Asparem Patricium, antequam imperio potiretur: Ad indolem moresque Glycerii quod attinet, Theophanes modo laudatus non vulgaris probitatis illustre testimonium eidem tribuit, cum cæteros illius ætatis Imperatores, quos nominat, nulla prorsus laude afficiat. *Olybrio vero, Recimere, & Majorino morte sublati, Glycerius vir non contemnenda probitatis Italia declaratur Imperator.*

§. II.

Glycerius rerum Occidentalium potitur, ejusque res in imperio gesta.

Post Olybrii
Glycerius
imperium
Occiden-
tis obti-
nuit.

Olybrius septimo, quam inierat imperium, mense, x. Kal. Novembris die obiit; cum Recimer, a quo post necem Anthemii creatus fuerat Imperator, interisset xv. Kal. Septembris. Interregnum tenuit menses amplius quatuor. Erat Recimeri nepos ex filio Gundeuco Rege Burgundionum, ut Pagius censet, Gundibaldus genere itidem Gothus, quem Olybrius, ut Recimeri extincto, cui acceptum ferebat imperium, gratiam referret, Patricium, & Magistrum militum creaverat, translatis in nepotem, quos Avus obtinuerat, honoribus, ac Magistratibus. Gundibaldus in locum Avi successus jus Imperatores creandi, quod ille iterum ac sapius sibi arrogaverat, post interitum Olybrii ipse quoque usurpare cepit; ejusque usurpandi initium facere constituit a Glycerio, quo cum fortassis vetus illi necessitudo erat, mutuis officiis jampridem firmata. Cum igitur apud suos vel auctoritate vel gratia plurimum valeret, Gothorum animos ac studia facile Glycerio conciliavit. Quare Glycerius non tam sponte sua & voluntate, quam suasionem & impulsu Gundibaldi, itemque favore atque acclamatione Gothici exercitus impetum apud Ravennam suscepit 11. nonas Martias, Leone V. Consule, idest anno 473, ut docet Cassiodorus: *Leone Augusto V. Consule. Hoc Cons. Gundibaldo hortante, Glycerius Ravennam suscepit imperium.* Idem confirmat Paulus Diaconus: *Post hujus (Olybrii) funus, Liberius Domesticus a Gundibaldo Patricio totius etiam exercitus voluntate apud Ravennam imperator efficitur.* Quod autem Glycerius sine consensu Leonis Augusti nomen, & insignia Imperatoris suscepisset, idcirco Jornandes scripsit *Glycerium sibi tyrannico more regnum imposuisse.* Inter vetera monumenta, quæ asservantur in pinacotheca Regiæ Sveciæ unum aut alterum commemoratum invenio, in quo insculpta est effigies Glycerii, & incisa epigraphæ hujusmodi **D. N. GLYCERIUS P. F. AUG.**

Imperii brevis, quod unius anni, & mensium vix quatuor angustiis circumscriptum fuit, de republica multis, & illustribus factis benemerendi spatium illi, & facultatem ademit; hinc factum est, ut suæ virtutis, rerumque præclare gestarum monumenta admodum pauca posteritati reliquerit. Glycerii pietas ac religio ex eo præcipue dignosci potest, quod Epiphanium E-

piscopum Ticinensem, virum ea tempestate cum vitæ sanctorum, tum legationibus vel pro communi salute, vel pro calamitatibus privatorum hominum sublevandis ad Imperatores, & Reges susceptis, & feliciter obitis maxime inclytum, omni obsequio summaque observantia coluit: tantum vero ejus virtuti, & sanctitati tribuebat, ut nihil illi denegandum putaret; eique gratificandi causa quamplurimos capitalium criminum reos vita, ac libertate donavit. Illud singulari commemoratione dignum est, quod cum mater Glycerii a quibusdam sceleratis hominibus injuriose tractata fuisset, auctoritate, & supplicatione Epiphanii interposita, veniam illis & impunitatem elementissime impertiit. Hæc tradit Ennodius in vita S. Epiphanii: *Post hunc Glycerius ad regnum accitus est, apud quem quantapro salute multorum gesserit Epiphanius studio brevitate incido. Nam supplicante sancto viro illatam matri a ditionis suæ hominibus concessit injuriam; cum apud illum reverentia præfati Sacerdotis esset etiam decessore sublimior. Ita Glycerius, Epiphanio auctore, cum summa rerum omnium potestate singularem clementiam, & eximiam in egenos ac miseros benignitatem perpetuo conjunxit.*

Ejus pietas, & religio.

Ad reipublicæ administrationem quod attinet, plurimum Glycerio debet Italia, quod ab ea ingruentem Gothicam vastationem, Gothorumque dominatum averterit. Ostrogothi, numerosiores in dies succrescente sobole, quam ut Pannoniæ regionibus contineri, & perceptis indidem frugibus sustentari possent, rerum penuria, victusque inopia laborare ceperunt. Itaque ad Regem Theodimirum frequentes adeunt, orant, obsecrantque, ut prægravante turba regnum exoneret, eductis ex ea gente, alioque ad sedes, & agros querendos coloniis dimissis. Ille Vidimirum fratrem evocat, hortaturque, ut in Italiam secederet, & quantum ipse vellet numerum exciret, ne qua gens arcete advenientes posset; se vero daturum operam, ut regni Gothici, & Pannonici fines in Meridiem atque Orientem extenderet. Ergo Vidimirus, quod Pannoniæ ex incolis abundabat, excivit, & ingentibus pedum equitumque copiis, itinere per alpes Noricas vel Julias multarum gentium vestigiis jam trito, traductis in Italiam venit. Verum in ipso aditu vestibulisque Italiæ, repentina morte præreptus, Vidimiro filio regnum atque exercitum reliquit. De adventu barbarorum, Glycerio in Italiæ salutem & custodiam acriter excubanti nunciatum cum esset, nec satis eidem copiarum in præsentia suppetere, quibus barbarica illa irruptio sustineri arcerique posset, satius esse censuit eos muneribus, quam armis ab Italiæ excidio prohibere. Itaque Glycerius Vidimirum ingentibus donis ac promissis illectum facile perpulit, ut relicta Italia in Galliam ad Visigothos veteres consanguineos cum exercitu transiret; ubi Ostrogothi cum Visigothis conjuncti & utrique in unius populi corpus veluti coalescentes, Galliæ partem, Hispaniamque occuparent. Hæc Jornand. lib. de reb. Get. Et mox, inquit, *Vidimir Italiæ terras intravit, & extremum sati munus reddens excessit rebus humanis, successorem relinquens regni Vidimir filium, suumque Synorium. Quem Glycerius Imperator muneribus datis de Italia ad Gallias transfudit, quæ a diversis circa circum gentibus premebatur, afferens vicinos sibi Visigothos eorum parentes regnare. Quid multa? Vidimir acceptis muneribus simul-*

Italiam a vastatione prohibet.

simulque mandatis a Glycerio Imperatore, Gallias tendit, seque cum parentibus jungens Visigothis unum corpus efficiunt, ut dudum fuerant; & sic Gallias Hispaniasque tenentes, suo jure defendunt, ut nullus sibi alius praevaleret. Interea Theodomirus, ut narrat Jornandes, Savaum transgressus, Sarmatas una cum Svevis, qui Savi ripas ad Meridiem incolebant, inopinato adventu adeo perterritus, ut illi vel sponte se subicerent, vel certe non auderent per suos fines transeunti obistere. Tum conversis in Orientem copiis, Naissum urbem Dardaniæ opulentissimam cepit, Ulpianam, aliasque Dardaniæ, & Mæsiæ civitates munitissimas ad deditionem compulit. Deinde in Thessaliam progressus, Heracliam, & Larissam subegit, ingentique præda hominum pecorumque undique abacta Ostrogothorum regnum e Pannonia inferiori ad Meridiem, & Orientem latissime propagavit. Cum Thessalonicam vehementissime oppugnaret, Hilarianus Præfectus ab urbis obsidione Theodomirum missis legatis, & magnis muneribus avertit; initoque cum Ostrogothis fœdere, multas illis, quas incoherent, civitates in Mæsia inferiori attribuit.

Sed redeamus ad Glycerium, qui Gothis ab Italia depulsis, imperium Occidentale utcumque sustinuit, ne tum, quod paucis post annis accidit, funditus corrueret, migraretque sub potestate barbarorum. Pacati deinde temporis vacuique a bellis externis, aut intestinis, quod illi superfuit, totum ad rempublicam ordinandam, recteque administrandam, & communem salutem, utilitatemque contulit. Sed haud dâu licuit vel Glycerio rebus publicis prodesse, vel populis Glycerii clementissimis moribus, optimisque institutis tranquillo animo, & quieto frui. Nam ab ejus Augustali creatione mensis sextus decimus nondum exierat, cum diademate ac purpura alteri tradita, vel relicta, ad quietiorem sanctioremque vitam se transtulit; & rerum humanarum curam cum divinorum mysteriorum administratione, imperium cum sacerdotio commutavit.

CAPUT SECUNDUM.

De Pontificatu Salonitano Glycerii.

S. I.

Glycerius ex Imperatore fit Episcopus Salona.

Imperium Occidentale a Gundebaldo, & Gothorum exercitu collatum Glycerio egerime tulerat Leo Augustus Orientis, quod se inscio atque inconsulto, e sua dignitate & e republica id factum esse non putaret. Quare Julius Nepotem designavit Imperatorem Occidentis, eundemque egregia classe instructum in Italiam misit. Erat is oriundus e Dalmatia, ut tradit Theophanes in Geographia, filius Nepotiani, ut docet Jornandes de succ. Reg. ac Temp. haud generis nobilitate, quam virtute, & factis illustrior; quem Leo patricii nomine ac dignitate ornaverat, eidemque neptem suam, eodem teste Jornande, in matrimonium tradiderat. Jornandes eodem lib. de rebus Geticis tradit Nepotem genitum e sorore Marcellini ejus, qui ante paucos annos principatum in Dalmatia obtinuit. Hæc igitur Nepotiano nupsit necesse est.

Anno igitur 474. ineunte Julius Nepos cum delecta manu, classe in Italiam profectus post duos tresve menses Ravennam appulit; qua in urbe Domitianus jussu Leonis Augusti, cujus legatione, ut verisimile est, apud Occidentales fungebatur, illum traditis Augustalibus insignibus Imperatorem Occidentis appellavit, eundemque ut milites Imperatorem salutarerent, auctor fuit: *Nepotem filium Nepotiani* (ait Jornandes) *copulata nepte sua in matrimonio, apud Ravennam per Domitianum clientem suum Casarem* (Leo Augustus) *ordinavit.* Inter hæc Leo eodem anno 474. intra finem mensis Januarii ex hac vita decessit, post exactos imperii annos septemdecim, & sex præterea menses, cum Leonem nepotem suum ex Ariadna filia & Zenone natum anno quidem superiori Casarem Orientis, hoc vero anno Consulem declarasset, hæredemque Imperii designasset, præterito Zenone genero, quod nec animum regium, nec speciem imperio dignam habere videretur. Hunc tamen filii pariter atque imperii tutorem instituit, quem rempublicam tamdiu administrare voluit, quoad filio ætas rebus gerendis idonea accederet. At Leo junior Ariadnæ matris impulsu Zenonem patrem in societatem Imperii assumpsit, Augustumque constituit; sed cum ille decimo imperii anno e vita cesserit, ad Zenonem totius imperii summa pervenit.

Nec vero Leonis interitus Julio Nepoti obfuit, aut eum a suscepto Imperio retinendo, & quibus necesse erat, præfidiis opibusque firmando ac muniendo retardavit. Nam ætate jam appetente exercitum contra Glycerium Romam deduxit, qui urbe excedens in Portum Romanum se recepit. Ibi a Nepote comprehensus imperio cedere, & Augustalia insignia deponere jubetur. Forte evenit, ut ecclesia Salonitana, Petro Episcopo per eos dies vita functo, vacaret. Itaque Nepos, sive ut imperium Glycerio ereptum Episcopali dignitate atque administratione compensaret, sive ut omnem illi spem, ac voluntatem imperii recuperandi adimeret, eum ecclesiæ huic Episcopum præficiendum curavit. Id docent Jornandes, Evagrius, & alii, quorum testimonia supra descripsimus. Hinc conjici velim, quanta tum esset nobilitas, opulentia, & præstantia ecclesiæ Salonitanæ, ejusque cathedra Pontificia quanti fieret; quæ apud omnes dignitate, atque exultatione fuerit; quippe cum digna haberetur, quæ virum ejus celebritatis, ac nominis, e summo rerum humanarum fastigio decedentem exciperet; iis vero divitiis abundaret, ut eidem ad vitam honorifice degendam affatim opum, & copiarum suppeteret. Dignus itidem erat Glycerius, qui tali ac tantæ ecclesiæ præficeret. Non enim futurum fuisse censeo, ut id honoris, atque oneris Glycerio imponeretur, vel sibi delatum ipse susciperet, nisi ea virtute & sapientia præditus fuisset, ut Episcopi & sanctissimam personam pro dignitate sustinere, & officio gravissimo rite scienterque fungi posset; præsertim cum Episcopatus eidem collati si non auctor, certe approbator fuerit oportet, Simplicius Pontifex maximus, qui post Hilarum jam inde ab anno sexagesimo sexto hujus sæculi ecclesiam Romanam gubernabat. Nam cum Glycerius in civitate Portuensi non longe ab urbe, & designatus, & consecratus fuerit Episcopus Salonitanus, neutrum factum esse censeo sine consensu Simplicii; quin simile vero est ab ipso met Simplicio, per impositionem manuum, e-

Glycerius in ordine cogitur,

Et sit Episcopus Salonitanus

Julius Nepos Dalmata Imperator Occidentis appellatur.

Episcopali charactere insignitum, & Pontificia consecratione initiatum fuisse, consuetudine illa jam tum fortassis usurpari cœpta; ejus exempla plurima nobis suppeditabit ætas posterior, ut Episcopi Salonitani non aliunde, quam a Romano Pontifice, insignia pontificalia susceperent. Porro Simplicius, ut erat eximia sanctitate summaque sapientia, nunquam adduci potuisset, ut Glycerio manus imponeret, nisi eum talem esse novisset aut fore sperasset, cui minus Pastorale longe maximum & gravissimum recte committi posset. Nec sane Julium Nepotem voluisse opinor, Glycerium fieri Episcopum infcio aut invito Simplicio; cum ad recens Imperium firmandum ac stabiliendum permagni illius interesset, Pontificem, & populum Romanum sibi non infensum, sed amicum habere. De Glycerio ita veteres loquuntur, ut videatur coactus esse imperium deponere, & Augustale Diadema cum Pontificia thiara commutare. Verum Franciscus Turrigia olim Canonius Diaconus S. Nicolai de Carcere, vir summa eruditione, & sacræ antiquitatis diligentissimus investigator, in codice manuscripto vetustissimo hoc de Glycerio scriptum invenit, ostenditque Joanni Tomco Marnavito: *Glycerius vero factus fuit Augustus a Gundibaldo Patrio, voluntate totius exercitus, sed postea nolens mundo militare reliquit imperium, & fuit factus Episcopus in Salona Dalmatiæ.* Et vero qui non sua, sed aliena voluntate, ut diximus, Imperator factus est; huic haud difficile fuerit opinor, cum salus communis rei publicæ tranquillitas posceret, imperium deponere. Neque expectandum censuit, dum Nepos cum exercitu superveniens vim adhiberet, sed pacis, & quietis studio maluit regno carere, quod sine eade, & sanguine multorum retinere non poterat, quam cum perniciæ reipublicæ prælio contendere, ac difficili & periculoso bello implicari. Erat omnino Glycerius animo magno, & elato refutante humanas despiciente; qui neque honores ultro delatos respiceret, neque si auferrentur, aut repõserentur, valde repugnaret. Igitur ex magna illa jactatione cutarum, & negotiorum, quibus perpetuo agitari necesse est, qui rebus publicis præsumunt, in vitam privatam, quietamque, sic tamquam in portum ex alto, volens ac libens se recepit. Quæ quidem tum in suscipiendò tum in deponendo imperio excellens moderatio ac modestia illum satis dignum esse ostendit, qui in editissimo Hierarchiæ ecclesiasticæ fastigio collocaretur.

§. II.

Acta Glycerii Episcopi Salonitani, resque memorabiles sub illius Pontificatu.

Glycerii
Episcopi
præclara
facta.

ERgo Glycerius in Portu Romano Episcopus creatus cum esset, nullam moram interposuit, quin, quam posset celerrime, in Dalmatiam trajiceret, atque ad ecclesiam sibi concreditam regendam accederet. Initio Pontificatus statim apparuit eum nihilo aptiorem fuisse ad rem politicam, quam ecclesiasticam administrandam; in idque omni cogitatione studioque incubuit, ut Clerum ac populum sibi traditum præceptis exemplisque sanctissimis informaret. Multa hujus fuerint, existimo, præclara facta, quæ hic describi possent, nisi ea vel antiquarum tabularum jactura, vel majorum

in illis memoriæ prodendis incuria posteris invisidisset. Illud in primis illustre, & præcipua commendatione dignum, quod cum, a quo fuerat imperio dejectus, illustri beneficio affecit, & acceptam injuriam singularibus officiis compensavit. Julius Nepos præter annum vix bimestre imperium gesserat; cum Orestes genere Pannotos, idest Pannonius, ut docet Anonymus Valesianus, vel Romanus, ut alii volunt, idemque olim Attilæ scriba seu Notarius, cui Nepos Romanum exercitum tradiderat, & Gallicanæ adversus Evaricum Regem Visigothorum expeditioni præfecerat, per summam perfidiam in eum, a quo acceperat, milites & arma convertit. Nam exercitu Ravennam deducto, militibus ad defectionem sollicitatis persuasit, ut imperium Nepoti ademptum in Romulum filium suum transferrent, cui vel ætas immatura, vel rei romanæ diminutio *Augustuli* cognomen peperit apud vulgus, quique principatum gessit, nulla re magis, quam Occidentalis imperii interitu memorabilem. Nepos inopinata proditione perterritus, cum resistendo non esset, v. Kal. septembris anno 475. fuga sese proripiens, in Dalmatiam ad consanguineos suos se contulit. *Orestes Nepote in Dalmatias fugato* scripsit Cassiodorus in Chronico, *filio suo Augustulo dedit imperium.* Idem confirmat Jordanes de Reb. Get. *Nepos fugit in Dalmatias, ibique defecit privatus regno, ubi jam Glycerius dudum Imperator episcopatum Salonitanum habebat.* Jam vero Glycerius Episcopus erga illum, qui tam male de se meritis fuisset, eximie charitatis documenta dedit; nam fugientem excepit, diffidentem rebus suis confirmavit, afflictum erexit; eique ex Episcopali mensa quæ ad lautum victum, cultumque necessaria essent, large, esuseque contribuit; traditis insuper ædibus Diocletiani, in quibus laxè, & magnifice habitaret. Ita insignem injuriam insigni beneficio reppendit. Hoc ex schedis Marci Maruli, & Vincentii de Franciscis desumptum Marnavitus in eum, quem de vita Glycerii summatim breviterque composuit, Commentarium transtulit. Idem confirmat ingenium Glycerii mitissimum atque lenissimum, & præsertim sanctitas tum characteris, quo insignitus erat, tum officii Episcopalis, quo fungebatur. Nec sane audendum censeo Malchum Sophistam historicum Byzantinum, qui apud Photium in Bibliotheca tradit: Nepotem ex insidiis Glycerii interiisse; nam præterquamquod, cum Glycerius, & Nepos eodem anno mortem obierint, incertum est uter utri superstes fuerit, satis constat Nepotem ab suis domesticis Viatore, & Ovida interfectum fuisse, ut docet Marcellinus in Chronico; quos principatus Dalmatici potiundi cupiditas ad scelus tam immane execrandumque impulerat. Tantum vero abest, ut Glycerius in ejus hecetem consenserit, ut potius illi & Dalmatarum animos conciliaverit, & adjutor fuerit ad regnum in Dalmatis obtinendum. Nepos siquidem post depositum imperium, regnavit apud Dalmatas, ut auctor est idem Malchus modo laudatus; & Zeno Augustus Orientis, cui tum suberat Dalmatia, & quicquid restabat Illyrici Occidentalis vacuum intactumque a dominatu barbarorum, cum imperium Occidentis a Leone decessore ac Genere suo collatum Nepoti, iniquo animo ferret eidem ademptum esse, ei Dalmatiam regendam tradidit; & quando imperium Nepoti restituere non poterat, jus

Nepos imperio de-
pulsus in
Dalmatiam
confugit
& a Gly-
cerio bene-
ficiis acci-
pitur.

Nepos Ze-
nonis con-
cessu, se-
rum in
Dalmatia
potuit.

jus nomenque Imperatoris ab eo retineri voluit, quod ex iis, quæ mox dicturi sumus, perspicere licet. Dalmatæ vero, uti antea Marcellino Nepotis avunculo, sic postea ipsimet Nepoti hoc libentius se suæque omnia subjecerunt, quod non solum is indidem e Dalmatia oriundus esset, sed etiam quod Glycerio civi suo itemque Episcopo gratificari cuperent, qui Nepotis honori ac dignitati impense favebat.

De regno Dalmatico Julii Nepotis satis idoneum & gravem testem habeo Malchum historicum, qui in libris de rebus Byzantinis scripsit Theodoricum Amalum Zenoni copias atque operam suam detulisse ad Nepotem e Dalmatia expellendum; sive quod putaret Nepotem, invito Zenone, regnum in Dalmatia occupasse; sive quod fortassis offensiones nescio quæ interpositæ animum Zenonis a Nepote abalienaverint. Immo agebat Theodoricus, ut refert Malchus, si Imperator jussisset, se paratum esse & in Dalmatiam ire, ut inde Nepotem expellat, & ejiciat. Si Nepos omnis omnino imperii expers privatam in Dalmatia vitam degebat, Theodorici copiis opus non erat ad eum expellendum, Dalmatiamque recuperandam. Cæterum idem Malchus docet Nepoti Zenonem & amicum fuisse, & studiosissimum se præbuisse illius dignitatis fautorem; id quod satis perspicue declarant responsa, quæ ab Zenone retulerunt Legati tum Senatus Romani, tum Nepotis Constantinopolim missi, posteaquam Zeno imperium recuperaverat. Utriusque legationis tempus intelligi nequit, nisi prius investigetur annus, quo Zeno expulsus, quoque restitutus fuerit. Expulsionem quidem Petavius lib. xiii. de Doctrina temporum, ac Tillemontius in annum 475., restitutionem vero alter in annum proximum, alter in annum 477. conferunt; sunt autem qui utramque in eundem annum conjiciant. Me haud penitet eorum sententiæ esse, qui Zenonem folio dejectum anno 476., restitutum anno insequentis affirmant, veluti Pagius, & Baronius. Siquidem anno 476. usque ad finem Februarii Zenonem imperasse, antequam expelleretur, duæ leges ab eo conditæ Basilisco II. & Armato Coss. idest anno 476. satis perspicue declarant; altera Kalendis Januarii, altera x. Kalendas Martias. Extat quidem ejusdem Zenonis tertia quædam lex data eodem Armatio, sive Armato Consule, xviii. Kalendas Januarii, idest intra finem anni 476., die decima quinta Decembris; sed Pagius censet mendi aliquid in eum titulum irrepsisse, & correctione adhibita legendum esse P. C., idest post consulatum Armatii; ac propterea legem illam ad mensem Decembrem anni 477. referendam, cum Zeno jam recuperasset imperium. Idem Pagius inscriptionem epistolæ quartæ Simplicii Papæ ad Basiliscum Augustum, qui Zenonem ejecerat, eundemque Consulem scriptæ iv. Idus Januarii, vitiatam existimat; & pro iv. Idus Januarii substitui debere ait, iv. Idus Junias; cum enim scriptum esset iv. Idus Jan. unius litterulæ variatio labem huic titulo intulit; & inconsiderantia Librarii factum est, ut vocalis a in locum vocalis u subreperet. Neque enim Basiliscus ante finem mensis Februarii an. 476. tyrannidem occupavit, ut docent duæ leges Zenonianæ supra laudatæ. Porro Zeno, cujus exilium unius anni, & octo circiter mensium intervallo Procopius de bello Vandal. lib. 1., & Victor Turonensis in Chronico definiunt, Basilisco expulso, imperium recepit ante Octobrem

anni 477., ut docet epistola octava Simplicii Papæ data vii. Idus Octobris P. C. Basilisci, & Armati, qua Zenoni de imperio recuperato gratulatus est. Rem omnem, quemadmodum acciderit, paucis expono.

Zeno duos fere annos rempublicam satis commode administraverat, cum hæreticis Eutychianis favere, aut plus nimio indulgere, urbes ac provincias vectigalium intolerabilium onere opprimere cepit. Hinc exorta populari seditione, ut vitæ consuleret in Isauriam cum Ariadna conjugem profugit anno, ut diximus, 476. Februario exeunte. Basiliscus frater Verrinæ Leonis viduæ, quo instigante seditio illa conflata fuerat, in solium vacuum invasit, & ab exercitu, populoque salutatus Imperator, Marcum filium Cæsarem, Zenonidem uxorem Augustam appellat. Sed Zenone Basiliscus nihilo commodior princeps, acerbioribus etiam exactionibus populos, & urbes exhaustit. Ad hæc: Eutychianæ impietatis patrocinium palam suscepit, Catholicis bellum indixit, Synodi Chalcedonensis decreta rescidit, atque irrita fecit, Timotheum Ælurum in Alexandrinam, & Petrum Fullonem in Antiochenam sedem, unde fuerant ejecti, restituit. Sed dum male parto imperio per tyrannidem abutitur, exercitus, populi que indignationem atque invidiam, quam Zenoni conflaverat, in se ipse concitavit. Interea Zeno ex Isauria cum ingentibus copiis venerat; Armatus a Basilisco contra hostem cum exercitu immixtus ad Zenonem descivit. Itaque Zeno summa omnium lætitiarum, & gratulatione amissum recuperavit imperium, quo menses fere viginti caruerat, ut placet Procopio; quamvis Evagrius duos, Theophanes tres ipsos annos Basiliscum regnasse tradant. Sed cum Zeno intra finem Februarii an. 476. amiserit, & Augusto mense, vel Septembri ineunte anni proximi receperit imperium, vix undeviginti menses in exilio transegit. Basiliscus cum uxore, ac liberis in quodam Capadociæ Castello includi jussus fame periit. Dum imperium Orientis in hoc motu temporum, & in hujusmodi conversione rerum, ac perturbatione versatur, imperium Occidentale funditus concidit. Nam Odoacer Turcilingorum Rex cum Scyris & Herulorum copiis auxiliariis Italiam occupavit anno 476.; & Oreste cæso v. Kal. Septembris, itemque ejus fratre Paulo pridie nonas Septembris, Augustulum in Campaniam relegavit. Ita Romanum imperium ab Augusto ortum cum Augustulo extinctum est, cum stetit annos circiter quingentos. De Augustulo Anonymus Valesianus hoc scriptum reliquit: Augustulus, qui ante regnum Romulum a parentibus vocabatur, a patre Oreste Patricio factus est Imperator; superveniens Odoacer cum gente Scyrorum, occidit Orestem Patricium in Placentia, & fratrem ejus Paullum ad Pineta foris classem Ravennæ. Ingressus autem Ravennam deposuit Augustulum de Regno, cujus infantia misertus concessit ei sanguinem; & quia pulcher erat, tamen donavit ei redditum sex millia solidos, & misit eum intra Campaniam cum Parentibus suis libere vivere. Jam vero de duplici illa legatione tum Senatus Romani, tum Julii Nepotis ad Zenonem missa, cujus explicandæ causa a Glycerio Metropolitana, & a Nepote Rege Dalmatiæ digredi parumper oportuit.

Legationis utriusque tempus, & causam exposuit Malchus Sophista in historia de rebus Byzantinis. Odoacer Italia potitus tum Imperatoris,

Ejus, &
Senatus
Romani
legatio ad
Zenonem.

Odoacer
Italiam
occupat,
relegato
in Campaniam
Augustulo.

Donatus, &
Augustus
sui impu-
sa Odo-
acri ad
Zenonem
Legatos
mittunt.

his, tum Regis titulo abstinuit, veritus ne huius tituli usurpatione Imperatorem Orientis offenderet, quem ad regnum Italix sibi firmandum habere amicum permagni sua interesse putabat. Quare cum de Zenone in imperium restituto nunciatum esset, ad eum sibi conciliandum adhibendam censuit operam Augustuli, quem augustalibus insignibus exutum, non vita solum donaverat, sed præterea tam amplis, & copiosis vestigalibus instruxerat, ut eidem ad vitam cum splendore ac magnificentia degendam abunde divitiarum suppetere, neque illum suæ privatæ fortunæ pœniteret. Huic ergo auctor fuit, ut Legatos ad Zenonem ab Senatu Romano mittendos curaret, qui suo, & Senatus nomine nuntiarent duos Imperatores reipublicæ opus non esse, rerum omnium summam qui teneat satis esse superque unum Imperatorem Orientis; Odoacrum, quem sibi Augustulus suisque rebus veluti tutorem præferat, virum esse eximie fidei, ac prudentiæ belli gerendi, gerendæque rei publicæ peritissimum; cui Italix rerumque Occidentium administratio recte commendari ac tuto possit: quocirca se orare, obtestarique Zenonem, ut huius Patricii titulum honoris causa conferat, & regimen Italix committat. Per idem tempus ab Julio Nepote Rege Dalmatix, Legati Constantinopolim ad Zenonem venerunt gratulatum de illius ad imperium reditu, simulque obsecrantes, ut, quando ipse eodem casu, quo afflictus Nepos propemodum jacebat, eademque iniqua fortuna confictatus, & percussus fuisset, misereat illum alienæ vicis & calamitatis; supplicii opem ferat; pecunias, milites, auxilia suppediet, quibus in eum, unde per injuriam dejectus fuerat, locum restitui possit. Utrique legationi aures non æque benignas Zeno præbuit, neque responsa similiter Romanis; ut Dalmatis propitia reddidit. Prioribus siquidem exprobravit Romanorum contumaciam & perfidiam adversus Augustos Orientis, a quibus cum duos Imperatores accepissent Anthemium, & Nepotem, alterum quidem occiderint, alterum vero ejecerint; hic cum adhuc esset superstes, alterum Occidenti Italixque Rectorem sine hujus injuria præfici non posse; hunc igitur, si sapiunt, recipiant, hujus imperio se atque urbem dedant; huic omnia, quæ decent legitimum Dominum, obsequia deferant; ab hoc denique Odoacet, si Patricii dignitate ac titulo collonectari velit, id muneris atque honoris suppliciter petat. Cæterum Zeno litteras regias, quas ad Odoacrum dedit, *Odoacri Patricio inscripsit*: Contra vero Legatos Julii Nepotis clementer ac perhumaniter accepit, iidemque respondit se illius vicem, quam ipse quoque expertus fuerat, ex animo dolere; & cum sua sponte, tum impulsu Verrinæ conjugis suæ, cui consanguinitas erat cum uxore Nepotis, pollicitus est daturum se operam statim atque per tempus resque suas liceat, ut eidem imperium adeptum redderetur. Eadem fere Malchus aliis verbis exposuit: *Augustus Grævis filius, ut auditit Zenonem iterum Orientis imperium, expulso Basilisco, recuperasse, Senatum veteris Romæ legationem ad Zenonem mittere coegit, quæ illi significaret urbem proprio Imperatore non indigere, sed communiter illi utriusque imperii fines tutandos esse: Odoacrum sibi præpositum assumpsisse idoneum, qui salvas res faceret. Ille enim, & scientia reipublicæ administranda, & rei militaris peritia præstat. Itaque orare ut il-*

Utraque
legatio
Malchi
historici
verbis ex-
posita.

lum Zeno Patriciatus dignitate ornet, & Italicam diocesim regendam committat. Profecti sunt igitur ex senatu veteris Romæ viri, qui hos sermones Byzantium deferrent. Iisdem diebus venerunt & a Nepote huncii, qui Zenoni restitutum imperium gratularentur, & ipsum obtestarentur, cum easdem calamitates, quas Nepos, expertus esset, ut omni opera & studio illum in recipiendo imperio prompto & alacri animo adjavaret; & pecunias, & exercitus, & alia, quæ opus forent suppeditaret; quo illi reditum ad fortunam pristinam elaboraret & conficeret. Hæc qui dicebant, Nepos misit. At Zeno his, qui venerant, hæc responsa dedit: Et Senatoribus, illos ex duobus, qui ab Oriente imperium susceperant, unum expulisse, & Anthemium occidisse. Nunc quid sibi factu opus esset, illos dixit perspicere. Imperatore enim superstiti non aliam debere valere sententiam, quam illum amplecti, & illi adhaerere. Ad ea vero, quæ barbarus nuntiabat: recte & juste facturum, si a Nepote Imperatore Odoachus patriciatus dignitatem susciperet: Eam illi missurum, nisi Nepos præveniret. Hortari, simul atque eam adeptus fuerit, ut cultum Romanis convenientem assumat, & usurpet. Se quoque confidere fore, ut Imperatorem, qui illum hoc honore affecerit, si quidem juxta facere voluerit, observet, & colat. Sed tamen in litteris regiis, quibus Odoacho eam dignitatem mittere renuit, eum Patricium nominavit. Quæ Zeno, cum Nepoti stude- ret, ex suis Nepotis malorum commiseratione ductus, & proprio casu, communi hominum sorti ingemiscere edoctus faciebat. Eo quoque illum impulit Verrina, quæ Nepotis uxori, cujus erat consanguinea, favebat. Ex his duo potissimum colligi velim, primum utramque illam legationem referendam esse ad annum quinquagesimi septuagesimum septimum, vel certe in annum proximum conjiciendam esse, postquam scilicet Zeno imperium Orientis, Basilisci tyrannide exemptum, recuperaverat. Alterum illud est, quod Zeno Julii Nepotis patrocinium susceperat, ejusque commodis, ac dignitati favebat, non solum suæ præteritæ calamitatis recenti memoria, & alieni præsentis infortunii commiseratione commotus, itemque Verrinæ conjugis hortatu impulsus; sed ob eam maxime causam, quod Nepos concessu Leonis sui decessoris, ac generi, imperium Occidentis adeptus esset, a quo nisi per injuriam depelli non poterat. Quocirca suas partes esse ducebat omni ope operaque eniti, ut Nepotem in eum, quem antea obtinuerat, justum ac legitimum dominatum restitueret. Sed ne statim quæ cupiebat exsequi, & quæ promiserat, præstare posset, tum necessitas obstitit stabilendi præsidiique muniendi contra intestinos extraneosque hostes imperii nuper recepti, quæ Orientales copias diminuere, atque alio distrahere vetabat, tum bellum Gothicum, quod non multo post exortum est. Hisce igitur curis, & cogitationibus distentus, dum rem differt, ejusdem perficiendæ facultatem mors Nepotis illi præripuit. Sed cum Nepotis restituendi facultas, & occasio Zenoni defuerit; certe suæ erga illum voluntatis non obscura indicia jampridem ostenderat, & quod proximum fuit, libenter præstiterat, ut pro imperio Occidentis principatum Dalmatix illi traderet. Quamvis autem postea Nepos apud Zenonem nescio quam ob causam suboffenderit, idque videtur ex eo conjici posse, quod Theodoricus Amalus, ut Zenonis gratiam sibi conciliaret, promptum se illi,

itemque
responsa
Zenonis.

Zeno Ne-
poti auxi-
lium ad
recuperan-
dum impe-
rium pol-
licitur.

ac paratum exhibuerit ad bellum Nepoti inferendum, eidemque Dalmatiam adimendam; nulla tamen sive injuria, sive offensione accepta Zeno percelli potuit, ut quod semel Nepoti dedisset, invito & ingratis repeteret. Tantum vero abfuit, ut Theodorici copiis operaque adversus Nepotem uti vellet, ut potius ipsum Theodoricum bello persequi decreverit, quemadmodum Malchus sæpe laudatus scriptum reliquit. Itaque Nepos quoad vixit, suum apud Dalmatas Regnum quiete pacateque retinuit.

Nepotis in Glycerio animus gratus & beneficentis. Porro Nepos singularibus Glycerii officiis, præter suam expectationem, suaque in eum promerita, ut diximus, eximiaque beneficentia provocatus, nullam gratiæ eidem referendæ occasionem deinde prætermisit; id quod Glycerio ad munus Episcopale obeundum, ecclesiamque suam regendam magno adjumento fuit. Cum enim Nepos rerum in Dalmatia potiretur, huic, ut voluntas inerat obsequendi Glycerio, sic potestas non deerat exsequendi præstandique quidquid Glycerius postulasset, sive ad pravas consuetudines extirpandas, sive ad Clerum populumque in officio continendum. Quare summa inter illos amicitia & perpetua concordia fuit; atque ubi necessitas posceret, vel communis utilitas, ad rem publicam, & ecclesiasticam bene gerendam, alter alterius consilia exquirebat, & suum quisque studium mutuamque operam alter alteri deferbat. Id de utroque ut credamus, persuadet summa illa christiana charitas, qua Glycerius Nepotem ex hoste sibi amicum fecerat, cujusque natura & vis ea est, ut homines vel alienissimos mirastudiorum, & voluntatum conjunctione inter se devinciat. Utriusque administratio quæta fuit, & tranquilla; cum nulli hostes per ea tempora, nulli tumultus sive intus domique extiterint, sive aliunde ac foris ingruerint, qui reipublicæ & ecclesiæ Dalmaticæ pacem turbarent: nam ingentem illam barbaricarum gentium multitudinem, quæ in Italiam effusa est, per Pannoniam & Noricum, Dalmatarum finibus intactis, Odoacer traduxit. Cum annos fere sex ecclesiam Salonitanam sanctissime gubernasset, haud Augustali, quam Pontificia dignitate illustrior, anno 480. ad superos migravit. Neque illi diu superstes fuit Julius Nepos, aut diutius Dalmatiæ præfuit; quippe qui eodem anno ab insidiis domesticorum interiit VII. Idus Majas, ut Marcellinus Comes, & Chronologus Cuspiniani litteris tradiderunt.

Glycerii obitus.

Nepotis interitus.

Quæ de Glycerio Ennodius & Lupicinus summa cum laude scripserunt.

non ad Mediolanensem.

De Glycerio multa & præclara scripsit Ennodius Episcopus Ticinensis, vir eximie doctrinæ, & sanctitatis; laudesque Glycerii non invenustis versiculis celebravit, eique titulum *venerebilis* adscripsit. Lupicinus doctus homo, & in primis eruditus, apud eundem Ennodium in oratione ad Epiphanium itidem Episcopum Ticinensem habita, Glycerium nostrum, & Firminum Episcopum Metensem appellat duo illius ætatis Sydera fulgentissima, eosque Epiphanium alloquentes inducit. Sed cum eodem sæculo alter Glycerius Episcopus Mediolanensis, qui nostrum ætate antecessit, floruerit in omni genere virtutis & sanctitatis, ejusque nomen in divorum fastos relatum adhuc celebretur, vigeatque memoria posterorum; nosker vero in vulgus fere ignotus sit, ejusque egregia facta veterum litterarum luce careant; plerique omnes inferiorum ætatum Scriptores, quæ de Glycerio magnifice prædicavit Ennodius, itemque Lupicinus, ea non ad Salonitanum, quem vix non

Illyrici Sacri Tom. II.

runt, sed ad Mediolanensem Episcopum referenda esse existimant. Verum Joannes Tomcus Marnavitus Ennodianos illos versiculos de laudibus Glycerii scriptos multo aptius in nostrum, quam in Mediolanensem Glycerium convenire conjecturis & rationibus minime improbandis contendit. Quod si verum est, inter cæteras Glycerii Episcopi Salonitani laudes illa esset peculiari commemoratione digna, quod virginalis integritatis florem intactum illibatumque servaverit. Epigramma illud Ennodii necesse non est hic adscribere, cum illud Marnavitus suis animadversionibus illustratum inseruerit vitæ Glycerianæ, quam huic loco statim subijcio.

sed ad Sa. Ionianum Glycerii referenda esse contendit Joannes Marnavitus.

§. III.

De vita & rebus Glycerii ex Imperatore Episcopi Salonitani.

Auctore Joanne Tomco Marnavito Episcopo Bosnensi.

Ex Libro edito Roma an. 1631., qui est inscriptus: Regia sanctitatis Illyricanæ fecunditas.

Circum amictam varietatibus fecunditatem Illyricana Regia sanctitatis, iisque plane miris ad verum Catholica ecclesiæ parentis exemplar, describentibus nobis post tot regias propagines omni varietate virtutum insignes, postque ipsum Regum miraculum a Marcianum, occurrit nobis Flavius b Valerius Glycerius c Virgo, & Augustus, post Augustum virginali gloria inter fasces, & arma principem; idemque præter virginitatis prærogativam, & imperii majestatem, Episcopalis eminentiæ sublimitate, ad hanc in orbe Romano diem, unicus; quem, sicuti & Marcianum, nequaquam publicis ecclesiæ tabulis sanctitatis d titulo clarum, at inter ecclesiæ Salonitanæ per Dominum Martyrem Principis Apostolorum discipulum fundatæ, aliorumque plurium Christi Confessorum sanguine purpuratæ Præsules, sanctitatis opinione memorandum, ejusdem ecclesiæ Archipresbyter Vincentius de Francis, morum candore, ingeniique amenitate inter Dalmatas facile princeps, cum ex antiquissimis dictæ ecclesiæ notis, dignum quem sacra fecunditati Illyricanæ adducerem, præclaris probaverit memoriis; quo tempore tanquam apud illius sacri fori Vicarium, capitulariumque negotiorum summum curatorem residebat magno meo commodo, suprema autoritas, absque magno gentis meæ præjudicio omittere hic nequaquam potui.

Glycerius itaque nobilissima e totius Dalmatiæ urbe genitus, ut ex dictis memoriis a Marco Marulo Dalmatarum ante centum annos, pietate eruditioneque nobilissimo collectis, constat; ex primario cive militaribus muneribus additus, brevi per omnes gradus ad tribunatum ascendit, Valentiniano Imperatore, Aetii f popularis sui Ducis fortunam secutus. Sed infortunio ejusdem Ducis per absentiam ab urbe evitato, infelicissimorum temporum fluctus perosus, in otium se se recepit; at post Maximum tyrannum, Avito quoque sublato, Majorano itidem, post quadriennale imperium, Severi fraude necato in Hispania, sed & Severo quinto regni anno Recimeris Gothi Romani patricii dolo intereunte, sub Anthemio principe, quem Leo Orientis Imperator Occidentalibus principem præfecerat, cum g Marcellino patricio inter Dalmatas ditissimo, in Italiam virtute militari pridem conspicuus rediit. Ubi Marcellino contra Vandalos

L

singul-

singulis annis in Italiam invadentes, eoque tempore Sicilia incubantes, egregiam navavit operam rei publicae. Verum Marcellino interfecto dolo Romanorum, pro quibus pugnabat, ut alter Marcellinus in suo Chronico testatur, sexagesimo octavo quarti saeculi anno; Anthemio etiam a genere Recimere occiso; Olybrio itidem post Recimiris mortem vix septimestri gustato imperio, a Gothis extincto; septuagesimo tertio illius saeculi anno Glycerius, qui tunc temporis forte Ravenna agebat, authore Gundebaldo inter Gothos principe viro, sumpsit Imperium; quod & innata mansuetudine, & Sancti Epiphani Ticensis h Episcopi consiliis, ita gessit, ut reipublica in pristinum statum restituenda bonis omnibus spes affulsisse videretur. Scribit i Ennodius in vita S. Epiphani: Glycerium, postquam accitus est ad imperium, Epiphanium tanta veneratione coluisse, ut non solum plurimis extremo supplicio destinatis, illo volente, ignoverit, sed illatam matri a ditionis sua hominibus injuriam, quoque concesserit.

Sedatis imperii turbis, Gothos, qui passim oberabant per Italiam, magnis muneribus Vidimiro eorum duce effecto, teste Jornande, transtulit in Gallias. Sed qui pacem Italiae pepererat, hostibus magna dexteritate longe remotis, populares hostes expertus, sacri otii sectandi brevi occasionem arripuit. Mortuo namque Constantinopoli Leone Imperatore, k qui Glycerium ob virtutem in admiratione habebat, Julius Marcellini quondam Patricii, ex sorore l Nepos in principem suum arma capiens, unica regnandi cupiditate, solio deturbatum, in Portu Romano Salonitanum fieri curavit Episcopum, teste Evagrio. Factum Glycerius tanta animi aequitate tulit, ut ad Salonitanam accedens ecclesiam miris effulserit virtutum incrementis, sacer Pastor, quam profanus Imperator, longe felicior: quibus eoque progressus est, ut Lapidinus vir per ea tempora eruditissimus apud Ennodium sermone ad Epiphanium m Episcopum habito in Glycerium cum Firmino magna sanctitatis in Gallia Metensi Episcopo, illius aetatis sydera nominet, dum per prosopopejam, ut ajunt Rhetores, ambos Epiphanium alloquentes inducit. Ipse quoque Ennodius, egregio inter sua poemata carmine Glycerium, quem inscriptione carminis venerabilem appellat Episcopum, excellentia virginitatis, inter alias virtutes, praedicat eximium: cujus ipsa verba libenter, tanquam maximi ex Imperatore Pastoris, are perennius elogium damus.

De venerabili Glycerio Episcopo.

Suffusus minio, perque optima facta rubescens,
Virginei vultus Glycerius sequitur.

Puram sanguineo maculat dum rore figuram,
Picta genas facies simpliciter placuit.

Candentem crocea gestans aspergine frontem,
Lata verecundis tinxerat ora notis.

Indeptus sceptrum, tribuit quod testis imago,
Purpura quam mentis prodidit Imperio.

Hunc habuit populus, parvo vix tempore felix,
Sed rursus magni missus ad obsequium.

Hac Ennodius morum optimi Praesulis, & faciei contemplator: quem authorem, ut aliqua Epigrammata de Ambrosio sanctissimo Mediolanensi Episcopo, aliquotque ejusdem ecclesiae praesulibus scripsisse non iverim inficias, ita carmen hoc Glycerio, quem Mediolanenses ex suo cive Episcopum celebrant, convenire posse nequaquam assentior; utpote quod nullatenus iis, quae de Glycerio a Joanne de Deis, & Cattaneo in opusculo de successoribus S. Barnabae scribuntur, ada-

ptari possint; Glycerium vero Dalmatam ex Imperatore Episcopum egregie expriment. Et ut sex prima carmina, quibus facies ejus describitur, omittamus; certum est septimum & octavum, quibus de scepro, & purpura agitur, Mediolanensi Episcopo convenire minime posse; cum vel ipso S. Ambrosio teste ad Theodosium Principem, Purpura Imperatorem non Episcopum faciat; Glycerio autem Dalmatae Imperatori, & Episcopo quadrare apposite.

Nec dicendum sacrum pedum poetico more per scepram intelligi, cum per ea tempora Christiana modestia, cujus Ennodius tenacissimus extitit, sobrietate magis forte, quam sequens aetas, in verbis uteretur; purpura porro praequam propria est Imperatoris ex Ambrosio; hic eo magis nostrum designat Glycerium, quod mentis Imperio fertur illam prodidisse; illo nimirum imperio, quo, teste Ennodio, injuriam matri suae illatam ab ipsismet subditis Epiphanio Episcopo condonavit; & quo Julium Nepotem, cujus opera fuerat ab imperio deturbatus, Regno pulsum regio more excepit, penes se fovit & aluit; ut ejusmodi splendore purpura post primum ejusce paludamenti textorem Christum, & primum in ea subtexenda alumnum Stephanum, rutilantem, vix alium Glycerio comparandum, noscat ecclesia. Postremi vero distichi primum carmen, vel ipso Joanne de Deis, & Cattaneo testibus asserentibus, Glycerium suum non octo annis sedisse in Episcopatu, tanto spatio temporis manifeste repugnat, cum dicat juxta correctionem Sirmundi:

Hunc habuit populus parvo vix tempore felix,

Glycerium nostrum omnibus apicibus exprimit; quem optimum principem, vix o annum Romanus populus habuit, ut apud omnes illius aevi authores est in confesso. Denique postremum carmen, quo post parvum tempus dicitur:

Sed rursus magni missus ad obsequium. quomodo alium, quam nostrum Glycerium, qui post exiguum imperii tempus, rursus ad magni, idest Dei, obsequium missus traditur, denotet, praefatos Joannem, & Cattaneum judices exposulo; cum Glycerius Mediolanensis Episcopatu simul cum vita functus, ad nullum Dei obsequium rursus mitti potuerit, ut est missus post imperium Dalmata Glycerius.

Hic itaque virtutibus eximius, anno vix in Episcopatu exacto, cum Orestes, quem ad dignitatem Magistri militiae Julius Nepos Imperator extulerat, eundem suum principem praecipitasset imperio, Augustulo filio subrogato, Julius in Dalmatiam fugiens ad Glycerium, ab illo omni humanitatis officio excipitur, cui & amplissimas aedes, quas Diocletianus olim imperator augustali maiestate extruxerat prope Salonas, per p decem annos otii sui incoluerat, fruendas concessit, reliquumque aetatis ingenti charitate cum eodem transegit; ac demum magno sui desiderio apud Salonitanos relicto & viris excessit. Obitus tempus, q uti & annorum, quibus ecclesia Salonitana praesuit, omnino incerta habentur.

Vir eruditissimus, & de sacratori antiquitate optime meritis, Diaconia S. Nicolai in carcere Canonicus Franciscus Turrigia, nuper nobis vetustissimum manuscriptum librum exhibuit, in quo hac de Glycerio leguntur: Glycerius vero factus fuit Augustus a Gundibaldo Patritio, voluntate totius exercitus; sed postea nolens mundo militare reliquit imperium, & fuit factus Episcopus in Salona Dalmatiae. Ita ibi. Unde apparet

paret Glycerium non vi, sed sponse, abjecto imperio, Dei se devorisse ministerio.

NOTÆ.

a Theodorus Lector hist. Eccl. lib. Marcianum Imperatorem genere Illyricum fuisse scripsit; sed Evagrius oriundum scribit e Thracia, quæ regio jam inde a Constantino Magno jus nomenque Illyrici amiserat.

b Plerique Imperatorum hæc duo prænomena honoris ergo assumere solebant; alterum a Constantino Magno; alterum a Diocletiano acceptum.

c Id laudis Glycerio Ennodius attribuit.

d Catalogus Romanus Glycerio titulum *Sancti* adscribit.

e Cum Salona tum esset totius Dalmatiæ nobilissima civitas, hinc Glycerius, auctore Marulo, originem traxerit oportet.

f Frigeridus apud Gregorium Turonensem lib. 2. cap. 8. Histor. Franc. tradit Aetium patre Gaudentio genere Scythæ, matre Itala genitum fuisse.

g Marcellinus, quem Procopius Marcellianum vocat, principatum in Dalmatis obtinuit, de quo satis multa diximus in Petro III. Ep. Sal. §. 4.

h Epiphanius anno 467., vel superiori Episcopatum Ticinensem suscepit; e vita migravit anno 497.

i Epiphanio in regimen Ticinensis ecclesiæ successit Maximus, huic subrogatus est Ennodius anno 510., vel 511., idem vita & Pontificatu functus est an. 521., ut probat Joannes Baptista Solerius Tom. IV. die 17. Julii.

k Hæc non coherere cum historia illorum temporum. Satis enim constat Glycerium injussu Leonis Imperatorem factum esse; & Julium Nepotem ab eodem Leone missum in Italiam, ut Glycerio imperium adimeret. Vid. Cap. 11. §. 1.

l Id docet Jornandes lib. de rebus Geticis. Quem (Glycerium) anno vix expleto, (immo sexdecim fere mensibus expletis ut alii tradunt) Nepos Marcellini quondam patricii sororis filius, a regno dejiciens, in portu Romano Episcopum ordinavit.

m Glycerio Salonitano Episcopo propemodum æqualis fuit Firminus; is quippe jam præerat ecclesiæ Metensi anno 506., cum habitum est Concilium Agathense in Galliis, cui etiam ipse interfuit. A Glycerio Mediolanensi amplius quinquaginta annorum intervallo distabat; nam hunc anno circiter 438. obiisse censet Papebrochius Tract. Præliminari de Episcop. Mediolanens. Tomo VI. Maii. Jam vero cum Lupicinus Glycerium & Firminum vocat *illius ætatis Sydera*, satis indicat iisdem temporibus utrumque floruisse; id quod in Glycerium nostrum optime congruit, cui fere coævus fuit Firminus; non item vero in Glycerium Mediolanensem, qui ætate Firminum longe antecessit; ut hunc vix natum putem, aut certe admodum adolescentulus fuerit oportet, cum ille ecclesiam Mediolanensem gubernabat: nisi forte Lupicinus huic verbo, cum *ætatem* dixit, eandem notionem attribuit, quæ huic vocabulo, cum *seculum* dicimus, subjecta est. Cæterum ætas a sæculo distingui solet; hoc siquidem multo latius patet, ac centum ipsos annos complectitur; illam vero antiqui Scriptores aut viginti quinque, aut certe non amplius triginta annorum spatio de-

Illyrici Sacri Tom. II.

finiunt. Ad hæc; cum Lupicinus Glycerium & Firminum alloquentes Epiphanius induxit, verisimilius est voluisse id genus alloqui duobus Episcopis ferme coætaneis affingere, quam duobus illis tanto annorum intervallo disjunctis, quanto inter se distant Glycerius Mediolanensis & Firminus Metensis Episcopus.

n Catalogi Mediolanenses Glycerio suo annos ipsos viginti quatuor attribuunt; sed Papebrochius Pontificatum ejusdem Glycerii quadriennio circumscribendum putat.

o Ita etiam scripsit Jornandes, sed satis constat Glycerium regnasse annum unum, & menses fere quatuor.

p Diocletianus post depositum imperium annos circiter novem vixit ab an. 305. ad 313.; sed alii usque ad annum 316. ejus vitam privatam perducunt.

q Catalogus Romanus Glycerio Episcopo sex annos attribuit, ejusque Pontificatum anno 480. definivit.

CAPUT TERTIUM.

De interregno Pontificio Salonitano.

VAcant sedes Salonitana ab anno 480. ad annum 493. sedentibus Simplicio I. Felice III. Gelasio I. Imperatoribus in Oriente Zenone, Anastasio, regnante in Italia & Dalmatia Odoacre Herulo Idololatra. Ita scriptum est in Catalogo Romano, in quo diligenter notata sunt intervalla temporum Pontificatu vacantia; id quod ferme abest ab aliis Catalogis. Hoc igitur interregnum tenuit annos ipsos tredecim ab octogesimo ad nonagesimum tertium annum quinti sæculi perductum; cujus causam, cum Auctor ejusdem Catalogi tacitam præterierit, conferendam censeo in eas communium temporum calamitates, rerumque publicarum conversiones, quibus nihilo magis Italia, quam Dalmatia obnoxia fuit. Nam per eos annos Dalmatia triplicem dominatum Odivæ tyranni, Odoacris Herulorum, & Theodorici Ostrogothorum Regis, alium ex alio subivit. Hinc nobis varia, & multiplex materia suppetit, ad scribendum de Odoacre, ac Theodorico; de utriusque adventu ac Regno Italico & Dalmatico; ac de rebus ab utroque gestis, quibus hanc Pontificiam lacunam explere nobis licebit.

§. I.

Odoacris genus, res bellicæ, expeditio Italica, Regnum in Italia.

Odoacer, quem alii Odobagarum, alii Otacharum, alii Odovacrum, alii aliter appellant, genus ducebat ex Rugis, ut docet Jornandes. Rugi erant populi originis Gothicæ, qui jam inde a priscis temporibus e Scandinavia egressi, cum aliis ex aliis regiones occupassent, demum post Hunnos exactos, quorum erant, uti cæteræ gentes barbaræ, stipendiarii, eam regionem ultra Danubium confederant, quæ sita est contra Noricum, & Pannoniam superiorem. His præerat Flaccitheus, qui Regni fines citra Danubium, in Noricum Ripense, itemque in Pannoniam superiorem propagavit, & Favianam urbem, sive Vindebonam, quæ nunc Vienna, in suam potestatem redegit. Per ea tempora Severinus vir eximie sanctitatis in-

L 2

de

Interregnum Pontificium tredecim annorum, & ejus causa.

Rugi gentes Gothicæ.

de usque ab Oriente profectus in hæc loca venerat; & tuguriolo sibi exstructo, Anachoritarum more parce ac duriter victitans, studium omne atque operam tum in se ipso excolendo, tum in aliis juvandis, atque ad vivendi rationem Christiano homine dignam traducendis, collocabat. Quare dictus est, habitusque Noricorum Apostolus. Hunc ob miraculorum famam, vitæque sanctimoniam singulari veneratione prosequebatur Flaccitheus, quamvis Arianus esset, ac tanti faciebat, ut ejus gratia captivos dimitteret; & nihil ei denegandum putaret, quod ad salutem Noricorum, miserisque sublevandos pertineret. In periculis vero, & angustiis rebus ad eum consilii, & auxilii causa confugere consueverat; ejusque monita cœlestis prudentiæ, & prophetici spiritus plena, haud studiosius, quam reverentius excipiebat. Hæc Eugippius in vita Sancti Severini de Flaccitheo Rege Rugorum; ex quibus oriundus erat Odoacer, qui majorem, quam pro privata fortuna, indolem natus, alieni dominatus impatiens, regnum sibi adeptus est apud Turcilingos. Nam Jornandes eum appellat Regem Turcilingorum. Turcilingi cum Herulis, & Scyris, generis itidem Gothici, erant finitimi Rugis ab Oriente, terræque incolebant trans Danubium e regione Pannoniæ inferioris. Herulos quoque, & Scyros paruisse Odoacri verisimile est; nam hos etiam cum Turcilingis in Italicam expeditionem deduxit; & sunt qui Odoacrem Regem Herulorum appellant. Porro Heruli Danubium transgressi Pannoniæ inferioris partem occupaverant, quam anno 477. Ostrogothi vacuum reliquerant; quippe ut cap. 1. §. 2. diximus in Glycerio, plerique Gothorum Vidimiro Duce in Italiam, inde Glycerii Imperatoris muneribus ac promissis delintri in Galliam transferant; partem vero Theodimirus in Massiam, ac Macedoniam deduxerat. Id Severinus numine divino afflatus Flaccitheo prædixerat; brevi nimirum fore, ut Ostrogothi e Pannonia abeuntes eidem infestis esse desinerent: *Gothorum nec copia, nec adversitate turbaberis, quia cito securus, eis discedentibus, tu desiderata prosperitate regnabis.* Eugip. in vita S. Severini. Illud vero argumento est ex Herulis, cæterisque ultra Danubium populis colonos immisos fuisse in Pannoniam inferiorem, Ostrogothorum discessu vacuum; quod Auctor Miscellæ scripsit Odoacrem ex ultimis Pannoniæ finibus ingentem illam barbarorum multitudinem excivisse, quam in Italiam traduxit. Theophanes in sua Chronographia tradit Odoacrem educatum esse in Italia, idest in Castris Romanorum militiæ tyrocinia posuisse, cum suis popularibus cæterisque barbaris, qui tum sane frequentissimi in exercitu Romano stipendia faciebant. Ita vero suam Romanis fidem, & adeo præclaris factis probavit, ut dignum eum judicaverint, quem in cohortem prætorianam adscriberent; & *Protektoris Casariani* nomine, ac munere cohonestarent, ut docet Procopius; qui præterea in Anecdotis declarat, quid officii hoc esset honorisve: *Sunt & alii in palatio longe præstantiores, quoniam majus ipsis stipendium solvi consuevit, ac digniore militia nomine honestantur. Hi domestici, & Protektores vocantur, & a cura rerum bellicarum longe absunt. In Palatio enim conscribi solent, ut sit ordo, qui tantum persone operam præstet.* Id quod distinctius explicat Honorius Aug. l. devotissimos C. Theod. de Domest. & Protekt. *Devotissimos*

protektores, qui armatam militiam subeuntes, non solum defendendi corporis sui, sed etiam protegendæ lateris nostri sollicitudinem patiuntur, unde etiam protektorum nomen sortiti sunt, inglorios esse non patimur; sed ut devotissimis nuper protektoribus domesticis, in his quoque honorem congruum condonamus, ut præter Primicerium, decem eorum clarissimatus dignitate fruantur. Hoc illustri munere Odoacer fungebatur apud Romulum Augustum, si Procopio credere libeat; cum illi occasio Italici regni potiundi oblata est. Nam barbari, quos in Italia & exercitu Romano militasse diximus, non contenti stipendiis, & provinciis, quas extra Italiam Romanorum permissu obtinebant, tertiam agrorum Italicorum partem postulaverant; suamque postulationem elusam rejectamque ab Oreste, quem Augustulus filius sibi atque imperio tutorem, rerumque omnium arbitrum præfecerat, iniquo animo ferebant. Voti compotes futuros spondet Odoacer, modo sibi auxilio esse velint ad Italiam occupandam. Neque Odoacri opera barbarorum, neque barbaris fides Odoacris defuit: *Aliquanto ante Romani, ut scripsit Procopius lib. 1. cap. 1. de bel. Got. Scyros, Alanos, & alias quasdam gentes Gothicas in societatem asceverant, ex quo illas ab Alarico, Attilaque clades acceperant, quas in superioribus libris descripsi. Sed quantum & fortuna, & dignitatis addebant militiæ barbaræ, tantum Romanæ detrahebant, subque honesto faderis nomine ab extraneis tyrannice opprimebantur. Horum certe impudentia eo crevit, ut post alia multa ab invitis expressa, demum agros omnes dividere inter se voluerint; & cum tertiam eorum partem ab Oreste exigerent, abnuentem eum illico vita spoliarent. Inter ipsos quidam erat, Odoacer nomine, Protektor Casarianus, qui tunc si illorum opera Principatum consequeretur, se voti compotes facturum recepit. Qua via arrepta tyrannide, Imperatori nihil præterea mali intulit, vivere privatum sinens, tertiamque agrorum parte concessa barbaris, eos sibi devinxit penitus, ac tyrannidem per annos decem firmavit.* Hæc Procopius: quæ si vera sint, Odoacer ex Italia in Pannoniam redierit oportet, ut e suis popularibus milites quam plurimos posset, conscriberet, quibus barbarorum, qui erant in Italia, numerum vireque augetet. Nam omnes fere tradunt Odoacrem e Pannonia, vel certe aliunde, cum ingenti barbarorum exercitu in Italiam venisse. Præterea si Procopio credere libeat, necesse est Odoacrem tum primum a Turcilingis Regem appellatum esse, cum Italicam expeditionem suscepit. Sed Procopius hoc loco res illorum temporum, cum strictim attigerit, confusius quam oportuit, obscuriusque descripsit, & multa turbavit a cæteris dissentiens; nam satis constat neque Orestem, statim a repulsa barbarorum petitione, interfectum fuisse, & Odoacrem annos fere quatuordecim tranquille pacateque regnasse in Italia, cum Procopius illius regnum Italicum decem annorum spatio definierit. De Italica educatione Odoacris Theophani assentior, eumque a prima adolescentia in Castris Romanorum stipendia meruisse existimo; itidem ad Prætorianam militiam evectum fuisse, quod Procopius tradit, & *Protektoris Casariani* officio functum esse affirmo, non quidem apud Augustulum, sed apud Imperatores superiorum temporum, qui post Valentinianum III. in Occidente regnarunt. Postquam in Italia plures annos militasset, ubi satis instructus belli-

Odoacer
Rex Tur-
cilingorū
& Herulo-
rum.

Heruli se-
des in
Pannonia
ab Ostro-
gothis oc-
cupant.

Odoacer
in Italia
educatus
in exerci-
tu Roma-
norum mi-
litavit.

Barbaros
cumulu-
antes sibi
consilia
ad regnum
Italici oc-
cupan-
dam.

Odoacer
Rex
Turcilingorum,
Scyrorum,
Herulorum.

bellicis artibus ac præceptis sibi visus est, in patriam ad Rugos, Turcilingos, Scyros, Herulos populares suos se retulit; quos præclara hominis indoles, animus magnus & excelsus, scientia & virtus militaris facile perpulit, ut eidem uno omnes consensu Regnum deferrent. Eum siquidem Jornandes Regem Turcilingorum vocat, antequam Regni in Italia potiretur. Post aliquot annos a barbaris illis, quos in Italia reliquerat, quosque ob rejectam postulationem agrariam Orestes exacerbaverat, Odoacrem ad occupandam Italiam invitatum fuisse existimo. Ad hæc; defuisse non arbitror, qui cum se Nepotis fautores ac vindices profiterentur, ad ulciscendam illatam eidem injuriam Odoacrem e Pannonia evocaverint. Is ergo oblatam regni Italici adipiscendi occasionem haud negligendam censuit; ingentique ex Herulis, Rugis, Turcilingis, & Scyris, cæterisque ejusdem generis Gothici populis exercitu conflato; & insuper S. Severini, quem ex itinere adjerat, vaticinatione evectus, per Alpes Noricas in Italiam transiit. Ticinum obsedit, urbem captam diripuit, atque incendit, Orestem & Paullum ejus fratrem interfecit. Inde Ravennam progressus Augustulum Imperio exutum in Campaniam relegavit. Non multum post, ait Jornandes lib. de reb. Get. Odoacer Turcilingorum Rex, habens secum Scyros, Herulos, diversarumque gentium auxilios Italiam occupavit, & Oreste interfecit, Augustulum filium ejus de Regno pulsum in Lucullano Campaniæ Castello exilii pena damnavit. Idem de successu Regni ac Imperii fere eadem scripsit. Sed mox Odoacer, genere Rugus, Turcilingorum, Herulorumque turbis munitus Italiam invasit; Augustulumque Imperatorem de Regno evulsum in Lucullano Campaniæ Castello exilii pena damnavit. Quæ omnia fuse accurateque descripsit Paullus Diaconus lib. xvi. Hac dum apud Romanos geruntur, Odoacer cum fortissima Herulorum multitudine, fretus insuper Turcilingorum & Scyrorum auxiliis, Italiam de extremis Pannoniæ finibus properare contendit; qui dum adhuc per Noricorum rura exercitum duceret, cognita Severini fama Christi Domini servi, qui illis tum debebat in locis, ut sibi benedictionem petiturus accessit.

Zenonis
Imperii
Italiam
dominaturus
nomen
sumpsit.

Itaque Odoacer Italiam subjugavit anno 476. ut partum Regnum sibi firmaret, amicitia consensuque Zenonis Augusti opus esse censuit. Itaque a Senatu Romano, & Augustulo Legatos ad eum mittendos curavit anno 477. vel proximo; postquam Zeno expulso cæsoque Basilisco tyranno imperium Orientis recuperaverat. Caput autem Legationis, Odoacrem Virum esse eximie virtutis ac prudentiæ, belli pacisque artibus egregie instructum, ac proinde & dignum esse, cui Zeno titulum Patricii conferret, & idoneum, cui totius Italiæ administrationem committeret. De hac Legatione, quæ diximus capite superiori §. 2. huc revocari possunt. Cum Legati ab Zenone responsa minus, quam optabant, æqua, & propitia retulissent, quod ille videbatur nolle concedere, id sibi Odoacer suapte auctoritate usurpavit, & regium quidem nomen assumpsit, sed tum Imperatoris titulo, tum etiam purpura & regalibus insignibus abstinent, ut docuit Cassiodorus in Chronico. Exinde se gessit pro Rege supremoque totius Italiæ Domino, nullaue Augusti Orientalis ratione habita, plenam summamque rerum omnium potestatem sibi vindicavit; & cum occi-

Illyrici Sacri Tom. II.

dentalis Romanique Consul creandi consuetudinem ab suo in Italiam adventu intermissam renovasset, Basilium Consulem Occidentis renunciavit anno 480. Placidum vero in annum proximum Consulem designavit.

§. II.

Odoacer, interfecto Odiva Tyranno, Nepotis necem ulciscitur, & Dalmatia potitur. Hinc extiterunt causæ Interregni Pontificii Salonitani.

Julius Nepos imperio expulsus, cum annos quinque regnasset in Dalmatia, vitam & regnum amisit, per insidias interfectus in Villa sua prope Salonas a duobus domesticis, quos ipse in Palatium adscitos Comitum titulo, ac dignitate ornaverat, Viatore, & Ovida, quem alii Odivam, alii Ogyciam appellant. Id tradit Marcellinus in Chronico, qui cædem Nepotis refert ad Consulatum Basilii Junioris, idest ad annum 480. His Coss. Nepos, quem Orestes imperio abdicaverat, Viatoris, & Ovidæ comitum suorum insidiis non longe a Salonis sua in Villa occisus est. Anonymus Valesianus: Metuens Nepos adventum Orestis, ascendens navim fugam petit ad Salonam, & ibi mansit per annos quinque, postea vero a suis occiditur. Chronologus Cuspiniani ad diem septimum ante Idus Majas necem Nepoti affixit. Villa illa prope Salonam, in qua Nepos occisus fuisse dicitur, erat Palatium Diocletiani, quod Glycerius Episcopus Nepoti Italia profugo a Salonitanis tradendum curaverat, ut haberet ubi laxæ, & magnifice habitaret, quodque ipsemet Nepos suum fecerat, cum rerum in Dalmatia potitus est.

Julius Nepos in Dalmatia per insidias interfectus.

Sublato Nepote, Odiva in Dalmatia tyrannidem occupavit, quem Jornandes apud Tillemontium, Hermanus Contractus, & Marianus Scotus apud Schonlebiu Regem vocant. Sed regno male parto haud diu frui licuit. Nam Odoacer, sive ut Zenonem sibi conciliaret, cui mors Nepotis displicuerat, sive ut per speciem Nepotianæ cædis ulciscendæ provinciam illam in suam potestatem redigeret, anno 481. in Dalmatiam exercitum traduxit, & victo interemptoque Odiva, Dalmatiam tyrannico dominio exemptam ad suum Regnum Italicum adjunxit. Hoc Cons. (scilicet Placido, qui anno 481. solus Consulatum gessit) Odoacer in Dalmatiam Odivam vincit, & perimit. Cassiodorus in Chronico; ex quo idem sumpserunt, narranteque in suis Chronicis Hermanus Contractus, & Marianus Scotus. Tum perlustrata provincia, idoneis præsidiis ubique, ad oppida, & loca munita tuenda, impositis, ac Præfectis e sua natione constitutis, qui regendis Civitatibus, juriq; dicundo præessent, in Italiam Ravennamque se retulit; qua in urbe superiorum imperatorum exemplo Regiam suam collocaverat.

Odiva Nepotis interfecta tyranni. Idem in Dalmatia occupat.

Odoacer Odivam tyrannum interfecit, & Dalmatiam potitur.

Nunc vero Interregni Salonitani Pontificii causas evolvi, explanariq; oportet. Synodus Chalcedonensis Can. 25. menses omnino tres ab interitu Episcopi præfinierat, intra quos successorem eligi, creariq; jusserat, ne quid detrimenti ecclesiæ viduatæ Pastoribus ex interregno longiore caperent: Quoniam quidam Metropolitanorum commissos sibi greges negligunt, & ordinationes Episcoporum facere differunt; placuit sanctæ Synodo intra tres menses ordinationes Episcoporum

Intra tres
menses E-
piscoporum
successio-
nem eligi
Canon
Chalcedo-
nensis pre-
cipiunt.

scoporum celebrari; nisi forte inexcusabilis neces-
sitas coegerit tempus dilationis extendi. Quod si
Episcoporum, multo magis Metropolitanarum crea-
tionem ultra tres menses differri Canon Chalce-
donensis vetabat; cum longe pluris intersit Pro-
vinciam integram, quam unam singularem ec-
clesiam suo Rectore, ac Præsidente non diutius ca-
rere. Hunc Canonem receptum esse, sancteque
servatum fuisse in ecclesia Occidentali testis est
Gregorius Magnus in Epist. 14. lib. 6. Sacri Ca-
nones. *ultra tres menses ecclesiam præcipiunt non
vacare*; eundemque Canonem usu & consuetudi-
ne viguisse usque ad duodecimum sæculum in-
telligi potest ex decreto concilii Lateranensis,
quod sub Innocentio habitum fuit, in quo di-
serte additum est: *ultra tres menses vacare ec-
clesias prohibent Patrum sanctiones*. Hinc factum
est, ut majores nostri, cum ordinationes Pres-
byterorum sacrorumque ministrorum quatuor an-
ni temporibus, solemniique horum jejuniis affi-
xerint, Pontificias consecrationes in hacce an-
gustias concludi noluerint, & quolibet die Do-
minico fieri, ac rite peragi posse decreverint.
Cum enim plures sint in qualibet ecclesia Pres-
byteri, plures Diaconi, plures inferioris gra-
dus ministri, non est necesse, in eorum, qui
decesserint, locum functionesque statim, aut in-
tra paucos menses alios subrogare; contra vero
cum unus singulis provinciis Metropolitæ, unus
idem singulis ecclesiis Episcopus præsit, quam-
vis statim constitui debeat, qui ad tempus de-
mortui partes suscipiat, officioque fungatur, fie-
ri tamen vix potest, quin aliquid detrimenti
aut periculi subeat provincia, & ecclesia, si
proprio custode, ac pastore per diu destituta
permaneat. Verum ea sæpe incidunt tempora
difficilia, & turbulenta, quæ nominandi eligen-
dique in demortui locum Episcopi facultatem
omnem præcipiant, remque non solum in plu-
res menses, sed etiam in annos multos differre
cogant; quam ob causam in canone Chalcedo-
nensi sapienter adjecta est illa exceptio: *nisi
inexcusabilis necessitas coegerit tempus dilationis
extendi*.

Cum dignitas & functio Episcopalis divinam
pene virtutem, & omnibus numeris absolutam
postulet sapientiam, majores nostri in Episco-
pis constituendis diligentem inquisitionem, ma-
gnumque delectum adhiberi voluerunt; sic pror-
sus, ut nemo dignus eo nomine & fastigio,
aptusque tanto muneri censeretur, quin ejus in-
nocentiam, doctrinamque exquisitam Episcoporum
judicia, & Cleri populi que suffragia com-
probassent. Quare Episcopi aut omnes, aut cer-
te aliqui ad eam civitatem, cui præficiendus es-
set Episcopus, convenerint oportebat, qui, Cle-
ro & populo in ecclesiam convocato, comitiis
Episcopalibus præessent; eumque Episcopum con-
stituerent, quem Presbyteri, & Clerici cum ple-
be suis testimoniis & suffragiis dignum Episco-
patu, idoneumque ad ecclesiam regendam præ-
dicarent. Id docet Cyprianus in epistola ex-
editione Parisiensi an. 1574. sexagesima octava
ad Clerum & plebes in Hispania consistentes:
*Propter quod diligenter de traditione divina, &
Apostolica observatione servandum est, & tene-
dum, quod apud nos quoque, & fere per pro-
vincias universas tenetur; ut ad ordinationes ri-
te celebrandas, ad eam plebem, cui Præpositus
ordinatur, Episcopi ejusdem Provincia proximi
quique convenient; & Episcopus deligatur plebe
præsentē, quæ singulorum vitam plenissime novit,*

& uniuscujusque actum de ejus conversatione per-
cepit. Quod & apud vos factum videmus in Sa-
bini Collegæ nostri ordinatione, ut de universa fra-
ternitatis suffragio, & de Episcoporum, qui in
præsentia convenerant, quique de eo ad vos li-
teras fecerunt, judicio Episcopatus ei deferretur.
In electionem Cornelii Romani Pontificis Epi-
scopos, Clericos, plebemque Romanam unani-
mi consensu conspirasse idem Cyprianus tradit in
epist. 52. ad Antonianum de Cornelio, & Novatia-
no: & factus est episcopus a plurimis Collegis no-
stris, qui tunc in urbe Roma aderant; & paullo
post: factus est autem Cornelius Episcopus de Dei,
& Christi ejus judicio, de Clericorum pene omnium
testimonio, de plebis, quæ tunc affuit, suffragio,
& de Sacerdotum antiquorum, & bonorum colle-
gio. In Concilio Chalcedonenfi Aët. II. Ste-
phanus Episcopus Ephesus, ut suum Episco-
patum, quem aliqui in controversiam vocabant,
verum esse ac legitimum probaret, agebat: *Me
quadragesima Episcopi Asiæ, suffragio & No-
bilitum, & Primatum populi, & totius reveren-
dissimi Cleri, & omnis Civitatis ordinaverunt*.
Contra vero Lucium quemdam Arianum neque
rite factum, neque haberi posse dicique Episco-
pum affirmat Theodoretus lib. 4. Cap. 20. hanc
rationem subjiciens, quod eidem Episcoporum,
Cleri, populi que consensus defuerit: *Non Epi-
scoporum Orthodoxorum Synodo, non Clericorum
verorum suffragio, non petitione populorum, ut
ecclesiæ leges præcipiunt*. Itaque in Episcopis de-
ligendis, creandisque, primas tenebant Episco-
pi, qui erant moderatores suffragiorum totius-
que rei arbitri, ac judices; secundas Clerus,
tertias populus sibi vindicabat; id quod multo
accuratius diligentiusque servandum erat in ele-
ctione Metropolitanæ, cui omnes omnino Pro-
vinciales Episcopi, nisi si qua gravissima causa
obstaret, interesse, ac præesse debebant; que-
madmodum præscribit Leo Pontifex in Epistola
84. ad Anastasium Thessalonicensem: *Metropoli-
tano vero defuncto, cum in locum ejus alius fue-
rit subrogandus, Provinciales Episcopi ad Civi-
tatem metropolitanam convenire debebunt, ut om-
nium Clericorum, atque omnium civium volunta-
te discussa, ex presbyteris ejusdem ecclesiæ, vel
ex Diaconibus optimus eligatur*. Nunc ad rem
veniamus.

Post interitum Glycerii Metropolitanæ Saloni-
tani, ejusmodi tempora consecuta sunt, ut Co-
mitia Episcopalia, non solum ultra tres men-
ses, quod Patres Chalcedonenses vetabant, sed
in annos plures alios ex aliis differri oportue-
rit. Nam primum quidem neque cedes Nepo-
tis legitimi Dalmatæ regis fieri, neque Odive
intersectoris dominatio tyrannica constitui ac
stabiliri potuit sine factionibus & tumultibus;
cum alii tyranno fautores se præberent, alii
Regis interfecti vindices se atque ultores profi-
terentur: ex quo turbata est divisaque duas in
partes Salona, & Dalmatia. Nec vero hujus-
modi dissensio, ac seditio nobilitatem solum ac
plebem, sed etiam fortasse Clerum, & Episco-
pos in duas factiones distraxerat. In hac au-
tem rerum perturbatione, tantaque studiorum,
ac voluntatum inter se dissidentium contentio-
ne, nemo non videt nihil loci relictum fuisse
Comitiis Pontificalibus quiete, pacateque ha-
bendis; præterquamquod itinera, & oppida utri-
usque factionis militibus ac præsidiis obsepta in-
festaque viam Episcopis ad conveniendum Salo-
nam neque facilem, neque tutam præbebant.

Quod

Mor autem
quæ eli-
gendæ ere-
ndique
Episco-
pos,

Post mor-
tem Gly-
cerii, ne
statim eli-
geretur
successor,
obstac-
ulum tu-
multus
Dalmatici

Quod si etiam tum Episcopis Salonam adire, tum Clerum ac multitudinem convocare licuisset, nihil proclivius fore videbatur, quam ut civilia dissidia in sacrum illum conventum redundarent; & suffragia, partium studiis alio atque alio distracta, maximas turbas cierent, faccesque acriores seditioni subjicerent, nihil ut tranquille, nihil rite, nihil legitime confici posset. Hinc vero summum erat periculum ne, si quis Episcopus eligeretur non omnibus consentientibus, existeret aliquod Schisma, quod civilem dissensionem rei Christianæ distractione auget. Ex quo satis apparet, quid causæ esse poterit, cur Glycerio successor dari nequiverit, quamdiu seditio illa & discordia tenuit, quæ ob cædem Nepotis, Odivæque tyrannidem inter Dalmatas exarserat.

Odoacer
Dalmatia
positus; &
ab eo, vel
ejus præfe-
ctis impe-
dimentum
injectum,
ne Metro-
politica Sa-
lonit.
creari pos-
set.

Anno 481. Odoacer, victo peremptoque Odivæ, tyrannum ac tyrannidem sustulit, illaque provincia potitus, Dalmatas vi armorum ac metu in obsequio & officio continuit; & materia dissensionum civilium sublata, in pristinam concordiam reduxit. Principatum in Dalmatis obtinuit annos fere duodecim; neque tamen ante sedes Salonitana Episcopo vacare, quam ille regnare ac vivere, desit. Interregni Pontificii usque ad annum hujus sæculi nonagesimum tertium producti culpam vel in ipsum Odoacrem, vel in Magistratus ab eo Dalmatiæ regimini præpositos conferendam esse existimo. Auctor Catalogi Romani Odoacrem Idololatram vocat, sed falso; nam eum unius ac veri Dei cultorem, Christianisque sacris initiatum fuisse scriptores omnes affirmant, sed iisdem Arianorum erroribus imbutum fuisse ajunt, quibus gens Gothica universa laborabat; cæterum quamvis Arianis faveret, nullam tamen molestiam Catholicis ab illo exhibitam ferunt. Id si ita est, Præfectos Arianos Dalmatiæ obstitisse dixerim, ne per eos annos Episcopus creari præficerique Salonitanis posset. Hi quippe, ut quoscumque possent ex illis, quos imperio subdiderant, ad sectam Arianam perducerent, præsidio ac tutela Episcoporum Catholicos paullatim privandos censebant, quorum doctrina, virtute, & vigilantia religio Catholica nitebatur. Cum autem Episcopi, quos habebant, iisdem adimi non posse viderentur, quin periculum immineret, ne quis populi motus aut seditio existeret; certe quod proximum erat, ea qua valebant auctoritate præstabant, ut in eorum, qui ex hac vita decederent, sedem nemo substitueretur. Hoc artificio conatuque ad catholicam religionem extirpandam in Gallia usos fuisse Visigothos sub Evarico Rege narrat Sidonius in suis ad Basilium litteris lib. 7. epist. 6. *Propter quod discite cito Catholici status valetudinem occultam, ut apertam festinetis adhibere medicinam. Burdegala, Petrogorii, Ruteni, Lemovices, Gabalitani, Helusani, Vasates, Convena, Auscenses, multoque jam major numerus civitatum (summis Sacerdotibus ipsorum morte truncatis, nec ullis deinceps Episcopis in defunctorum officia suffectis, per quos utique minorum ordinum ministeria subrogabantur) latum spiritualis ruine limitem traxit, quem fere constat sic per singulos dies morientium Patrum proficere defectu, ut non solum quoslibet hereticos presentium, verum etiam hæresiarchas priorum temporum potuerit inflectere; ita populos excessu Pontificum orbatos tristis intercisa fidei desperatio premit, nulla in desolatis cura diæcesibus Parochiisque. In Africa Vandali itidem Ariani*

eadem via in ecclesias Catholicas grassabantur, quibus aut Episcopos in exilium pulsos adimebant, aut novos, qui demortuis succederent, creari vetabant. Satis constat ecclesiam Carthaginensem post obitum Episcopi Deo gratias annos ipsos viginti quatuor Pastore destitutam fuisse; & vix tandem Hunnericus legatione Zenonis, & precibus Placidie Olybrii viduæ adduci potuit, ut Catholicis ejus urbis potestatem faceret eligendi Episcopi, qui ejusdem ecclesiæ regimen susciperet. Horum exemplum Arianos in Dalmatia secutos fuisse censeo, ut ecclesiæ Salonitanæ viduitate & solitudine ad suam hæresim propagandam abuterentur; & quamvis Odoacer in Italia Catholicis propitius, quam infensus videri mallet, tamen molestias injuriasque Catholicis in Dalmatia per Arianos Præfectos illatas aut ignorabat, cum indidem abesset, aut dissimulandas minimeque cohibendas censuit; præsertim cum in eam maxime cogitationem curamque incumberet, ut regnum Italicum sibi firmaret, atque idoneis præidiis communiret.

Præterquamquod variis per ea tempora bellis implicitus res Dalmaticas gravioribus negotiis post habuit, earumque totam plenamque administrationem Præfectis permisit. Nam exercitum in Galliam traduxit, ut docent Gregorius Turonensis lib. 2. cap. 18.; Aimoinus, Sigebertus, & alii; Andegavos obsedit, urbe capta ac direpta obsides inde abduxit. Tum armorum societate inita cum Childerico Francorum Rege, Alemannos Italiæ infestos invasit, & multiplici prælio cæsos perdomuit. Hanc Gallicanam expeditionem Bucellinus in Rhæt. ad annum 482. referendam putat. Anno autem 487. Rugis, qui Danubii ulteriorem ripam accolebant, partemque Norici Ripensis occupaverant; bellum intulit; & Pheletheum Flaccitheii filium eorum Regem, quem Eugippius in vita S. Severini Favam, alii Phæbam, Chronologus Cuspiniani Phebanum vocant, victum Regnoque exutum cum Gisa conjuge in Italiam captivum abduxit; id quod S. Severinus utrique ante quinquennium, cum morti esset jam proximus, prædixerat. Odoacris victoriam Cassiodorus conjunxit cum Consulatu Boetii, qui congruit cum anno 487. *Hoc Cons. Odoacer Phaba Rege Rugorum victo captoque potitus est.* Fridericus filius Phelethei fuga elapsus, post discessum Odoacris ad suos Rugos se retulit, & Regnum paternum adivit. Hunc ut expelleret Odoacer, misit cum exercitu Aonulphum fratrem suum, qui primo adventu impetuque eundem in fugam conjecit, & Romanos Noricum Ripense incolentes, assiduis Barbarorum incursionibus expositos, in Italiam transtulit. Hi vero corpus S. Severini, ut ille antequam ex hac vita decederet anno 482. suis discipulis præceperat, secum avexerunt; quod primum apud montem Feletum conditum fuit, deinde ad Lucullanum inter Neapolim & Puteolos translatum. Exinde Odoacri bellum acerrimum ac diuturnum cum Theodorico fuit, quo cum tres ipsos annos de rerum summa decertavit; ad extremum vitam pariter cum Regno amisit. Cum igitur Odoacer hujusmodi bellis, aliisque gravioribus curis, & negotiis distentus esset, eo vel inscio, vel connivente, Magistratus Ariani in Dalmatia cum alia gravia & acerbata in Catholicos excogitare, & statuere poterunt, tum illud in primis, ut ne illis potestas, & facultas esset eligendi creandique Episcopi Salonitani.

Odoacer
Dalmatiæ
procurator
Præfectis com-
missa, re-
rum Dalma-
ticarum ne-
glexit, aliis nego-
tiis disten-
tus.

Odoacer
visus est
in eodem
Catholi-
cis aut in
falsis, aut
certe non
valde pro-
prios.

Ceterum quamvis Odoacer initio visus fuerit si minus favere, at certe infensus non esse Catholicis, quos ad regnum Italiæ stabilendum, & firmandum obesse sibi, vel prodesse plurimum posse intelligebat; tamen ubi se iis opibus atque prædiis instructum esse, ac munitum sensit, ut neque illorum opera & favore indigeret, neque ab illis sibi metuendum censeret, suæ voluntatis animique a Catholicis alieni haud obscura indicia dedit. Nam post obitum Simplicii Papæ electionem Pontificis Romani, quoniam vetare atque impedire non poterat, ad suum arbitrium revocare conatus est; & Basilium Præfectum Prætorio Comitibus Pontificis interesse iussit, legemque promulgare, ut ne impofterum sine auctoritate assensuque Regis Italiæ Romanus Pontifex eligi, & creari posset; quod quidem, nisi mea me fallit suspicio, eo spectabat, ut sibi liceret Episcopum aliquem Arianum in sedem Romanam intrudere. Ad hæc: auctoritatem ecclesiasticam homo laicus sibi arrogavit, anathematis poena in eos constituta, qui bona ecclesiarum alienarent. Quas leges, libertati potestatique ecclesiasticæ iniquas, paucis post annis Symmachus Papa in Romana synodo abrogavit. Præterea Gelasius Papa apud Tillemonium testatur se libere vehementerque restitisse Odoacri quædam imperanti, quæ divinis, & ecclesiasticis legibus repugnabant. Ex quo intelligi potest animo illum abhorruisse semper a Catholicis; nec difficile creditu est Præfectos Dalmatiæ non injussu, sed permissu ipsius Odoacris, vi etiam adhibita, non solum metu injecto obstitisse, ne Salonitanus Metropolita eligeretur; præsertim cum Odoacer plus sibi in Dalmatia, quam jure belli acquisierat, adversus Catholicos licere arbitraretur, quam in Italia, in qua verius tyranni, quam justī ac legitimi Regis nomen gerebat, potestatemque usurpabat. Sed utcumque, sive Odoacris, sive ejus Præfectorum culpa, sive alias ob causas Salonitanum interregnum in alios ex aliis annos prorogatum fuerit, satis constat, neque Comitibus Pontificalia haberi, neque creari Metropolitam potuisse, antequam Odoacris, & Herulorum dominatu excusso, Theodoricus rerum in Dalmatia potiretur; qui quamvis Arianus esset multo tamen æquiores se Catholicis præbuit; & quam initio erga illos bonitatem ac beneficentiam plurimis rebus declaravit, eandem fere usque ad postremos Italici Regni annos retinuit.

§. III.

De rebus ecclesiasticis sede Salonitana vacante.

Post Episcopum
obiitum
& vestigia
eius ecclesie
eandem
manebat,
quibus ante
commis-
sa fuerat.

Episcopo defuncto, canones præcipiunt constituere Vicarium, qui dum successoris eligendi opportunitas & facultas adsit, rei Christianæ ecclesiasticæque administrationem suscipiat. Et vectigalium quidem, ac bonorum ecclesiæ procuratio penes illos consistebat, qui eandem Episcopo superstite gerebant. Cum enim res hujuscemodi non administrarent Episcopi, nisi per Oeconomos, Presbyteros, aliosve ex ordine Clericorum, & in ecclesia Occidentali præsumptim per Archidiaconum; illo extincto vel exautorato, ad eosdem, quibus ante commissa fuerat, rerum temporalium curandarum potestas pertinebat. Post Nestorium damnatum dejectumque throno Constantinopolitano, Patres Ephesini litteras dederunt ad Presbyteros Oeconomos, &

alios Clericos ecclesiæ Constantinopolitane, ad quos ea procuratio spectabat, ut sedulo graviterque advigilarent, ne quid de rebus bonisque ecclesiasticis deperiret; quippe cum rerum sibi creditarum, gestæque administrationis rationem ei reddituri essent, qui Nestorio in ejus ecclesiæ regimen substitueretur. Concilium Chalcedonense, exturbato Dioscoro, idem præscripsit Presbytero Oeconomo, Archidiacono, & Clericis Alexandria. Agaperus Pontifex epist. 7. patrimonium ecclesiæ Rhegiensis, quæ tum Episcopo carebat, Archidiacono ejusdem ita commendatum voluit, ut nihil ex eo, aut alio distrahi, aut derivare sineret ad Contumeliosum ejusdem Episcopum, quem Synodus Provincialis Pontificatu moverat, nisi quæ ad hujus victum, cultumque pertinerent: *Patrimonio ecclesiæ in gubernatione Archidiaconi ejusdem ecclesiæ constituto, ita ut alimonia sufficienter Episcopo non negetur.* Joannes vero II. decessor. Agapeti Ep. 4. cum eandem Rhegiensem ecclesiam Cæsario Arelatensi commendaret, ut Contumeliosi exautorati partes susciperet, vetuit illum attingere partem ullam administrationis facultatum ecclesiasticarum; quippe cum hæc omnis in unum Archidiaconum incumberet: *Nihil de ecclesiastica facultate præsumat, sed ea, quæ ad sacrosancta mysteria pertinent, exsequatur.* Glycerio igitur Episcopo Salonitano evivis exempto, ærarii ac patrimonii ecclesiastici tuendi, & administrandi potestatem vel Archidiaconus, quod propius vero est, retinuit, vel aliquis alius e collegio Presbyterorum, aut Diaconorum, cui ab Episcopo id negotii curæque demandari solebat. At vero Vicarium substitui oportuit, qui ad tempus curam animarum gereret, atque Episcopi officia, & munera exsequeretur. Atque in Oriente quidem, ecclesiæ Episcopo viduatæ administratio fere ad Metropolitanum devolvi solebat; qui vel per se ipse, vel per aliquem e suis Provincialibus Episcopis, demortui Antistitis vice fungebatur. In Occidente id muneris atque oneris subibat Episcopus a Metropolita ipso, vel ab ejusdem provinciæ Episcopis delectus. *Cum primum defuncto Episcopo vacabat ecclesia, ait Thomassinus p. 2. lib. 2. cap. 3. de Benef., statim vel a Metropolitano, vel ab Episcopis provincia designabatur, qui & exsequias curaret Collegæ mortui, & ejus ecclesiæ administrationem suscipere, qui denique canonicam electionem maturaret.* Hunc Africani *Intercessorem*, sive *Interventorem*, Hispani *Commendatorem*, cæteri Occidentales *Visitorem* appellabant. Ambrosius ecclesiam Episcopi morte vacuum uni ex Provincialibus Episcopis, qui propius abesset, commendabat, ut intelligi potest ex ejus epistola 44. *Commendo tibi, fili, ecclesiam, quæ ad Forum Cornelii; quo eam de proximo intervistas frequenter, donec ei ordinetur Episcopus.* Cum Metropolita Neapolitanus diem obiisset, Gregorius Magnus ejusdem ecclesiæ regimen Vicarium mandavit Paullo Nepesino; alium vero Episcopum delegavit, qui, dum ille abesset, ecclesiæ Nepesinæ procuratorem assumeret. *Quoniam*, inquit lib. 2. epist. 20. *Paullo Fratri, & Coepiscopo nostro Neapolitana ecclesiæ visitationis operam injunximus, idcirco fraternitas tua visitationem ecclesiæ Nepesinæ non desistat assumere.* Idem Gregorius ecclesias Pastoribus destitutas, veluti Populonensem Rosellano, Canusinam Sipontino, Cumanam Misenati, & alias aliis Episcopis interea commendavit, dum suis cuicque, & proprius Episcopus præficeretur, Cum

Post mortem Glycerii Pontificis ad administrationis Vicarius constitutus est.

Cum igitur Glycerii morte res ecclesiastica Salonitana ad interregnum venisset, vel a Pontifice Romano, ad quem pertinebat consecratio Metropolitæ Salonitani, vel de consensu Episcoporum Provincialium, quamvis absentium, constitutus est Visitator, seu Vicarius administrationis Pontificæ, qui ejus Episcopi partes ageret, functionesque omnes suppleret: nisi forte lege aut consuetudine statutum, vel receptum esset, ut Episcopus Salonæ propinquior pro suo jure in locum demortui Antistitis Salonitani subiret; cum enim omnium proxime Salonis abesset, facile poterat utrique civitati, & ecclesiæ suam curam operamque impendere. Hujus Proepiscopi sollicitudo, & vigilantia in id potissimum incumberet necesse fuit, ut ne qualis fidei atque animis Dalmatarum e corruptis Herulorum moribus, & Ariana contagione adhæresceret. An, quemadmodum Vandali in Africa, Visigothi in Gallia Catholicos vinculis, verberibus, exiliis, atque omni supplicio excruciant; sic etiam Heruli in Dalmatia palam aperteque internecinum bellum iisdem indixerint, neque litteris, neque memoriæ proditum est; sed vix dubitari potest, quin graves illis essent, ac molesti, eosque devexandi causam undique, & occasionem arriperent. Cæterum ut barbarorum dominatus magno odio Dalmatis erat, sic credibile est hos ab illorum pravis opinionibus ac moribus abhorruisse; cum Heruli post aliquot annos expulsi nullum, de quo quidem constat, sive Arianae impietatis, sive barbaricæ corruptelæ vestigium in Dalmatia reliquerint.

Ecclesiæ Orientalis Ritus miserandus.

Per ea tempora sub Zenone res Christiana in Oriente, Eutychianorum non solum a Catholicis, sed etiam inter se dissidentium factionibus agitata eo loci erat, deteriore statu ut esse vix posset. Tres primarias sedes occupabant totidem vel Principes, vel fautores hæreticorum, Petrus Fullo Antiochenam, Petrus Moggus Alexandrinam, Acacius Constantinopolitanam. Tantum aberat, ut Zeno Augustus nefarios hæreticorum conatus comprimeret, ut se iisdem Patronum præberet. Petrus cognomento Gnaphæus, & Fullo dictus, non solum Eutychiana infamia laborabat, sed cum aliorum hæreticorum, tum Theopascitarum errores instauraverat, addideratque ad *Trisagium* impias illas voces: *Qui passus est pro nobis*; qua una blasphemiam multæ & capitales hæreses continebantur. Is concitata populari seditione Martyrium Pontificatu cedere cum coegisset, sedem Antiochenam invasit an. 471, & hunc ab Leone Augusto expulsus, aliquot post annis, Basiliscus Tyrannus restituit. Sed auctore Acacio ab Zenone Imperatore iterum dejectus cum esset, ejusdem Acacii & Zenonis favore nixus, sedem Antiochenam tertio recuperavit anno 485.; & triennio post extinctus multos nefandi dogmatis hæreses, & propagatores reliquit, Anastasium in primis, qui proximus a Zenone imperium tenuit, & Fulloni substituendum curavit Palladium Eutychianum, cujus multa fuerunt tyrannica, impia, sacrilega facta, quibus sedem illam per annos fere decem inquinavit. Petrum Moggum Timotheo Eluro in sedem Alexandrinam Eutychiani suffecerant. Hunc Zeno, qui post recuperatum imperium visus erat resipuisse, cum aliis Eutychianis Episcopis in exilium ejecerat; sed quadriennio post cum ad ingenium rediisset, hortatu Acacii, Joanne Talaida Catholico Episcopo expulso, Petrum eundem in Alexandrinum Pontificatum restituit, qui

Petrus Moggus Alexandrinus Eutychianus.

vitam atque impietatem perduxit usque ad annum 490.; eique subrogatus est Athanasius. itidem hæreticus e grege Eutychianorum. Iisdem temporibus ecclesiam Constantinopolitanam regabat Acacius homo versipellis, Eutychetis sectator occultus, & mirus simulandi artifex; qui cum omnia posset apud Zenonem, hujus proclive in deteriorem partem ingenium ad quæcumque sibi libuissent, quamvis impia, & nefaria, impellebat. Zeno igitur cum se totum Acacio regendum tradidisset, eo consiliario atque impulsore; tum Fullonem, & Moggum ab exilio revocatos in pristinum gradum, & locum revexit; tum vero an. 482. sacrilegam illam sanctionem promulgavit, ita callide conceptam, ut in eam hæretici pariter atque Catholici consentire possent, salva utriusque partis sententia, viderentur: eidem tamen inerat tacita concilii Chalcedonensis abrogatio. Hanc novam fidei formulam appellavit: *Henoticon*, idest *Conciliatorium*. Hoc eo valebat, ut opinionum diffidens in unam sententiam coeuntibus, impietatem cum religione, hæreticos cum Catholicis conjungeret. Sed dum Eutychianos conciliare Catholicis studet, utroque ab se & sui Henotici approbatoribus disjunct. Hinc Alexandriae originem duxit Acephalorum secta conflata ex illis Eutychianis, qui a Petro Moggo propterea desciverant, quod is Henotico recepto, dum Catholicos perinde atque hæreticos deprecari volebat, Chalcedonensem Synodum nunc rejicere, nunc approbare videbatur. Qui vero ob hanc causam ab illo defecerant, quod neque cum Catholicis, neque cum Episcopo suo, cæterisque Eutychianis Henotici approbatoribus consentirent, Acephali, quasi sine capite, sunt vocati: e quibus postea sunt varia sectarum facta divortia.

Acacius Ep. hæresis Eutychiana infestus.

Acephali hæretici unde orti.

Henotico Zenoniano restiterunt Episcopi Catholici, atque in primis Felix Romanus Pontifex, qui anno 483. in locum Simplicii subrogatus fuerat. Is ex Romano Concilio Legatos tres Constantinopolim misit Vitalem Truentinum, Misenum Comanum Episcopos, & Felicem ecclesiæ defensores, cum litteris Pontificiis, tum ad Zenonem, quibus illum graviter admonebat, ut Petrum Moggum sede Alexandrina statim depelli juberet; tum ad Acacium, quibus illum vehementer arguebat, quod epistolis Simplicii iterum ac sæpius provocatus obstinaverat animo nullum eidem de rebus Alexandrinis responsum reddere; simulque tradito libello illum Romam ad causam dicendam, seque purgandum evocabat. Sed ea legatio tristis exitus habuit. Nam Misenus & Vitalis in custodiam traditi, & muneribus ac promissis illæti fidem turpissime prodiderunt, & juncta cum hæreticis communione, & Petri Moggi nomine in sacras tabulas recipi ac retineri jussu, ejusque Pontificatu Alexandrino approbato. Quare Felix anno proximo 484., convocata Synodo Misenum & Vitalem Catholicæ causæ prævaricatores in ordinem coegit; Acacio anathematis sententiam inflixit, Episcopatum abrogavit. Is Apostolici mucronis ictu percussus, rabie & iracundia exarsit; Felicis nomen ex diptychis sustulit, Catholicos Orientis Episcopos, & Monachos indignum in modum vexare non antea destitit, quam vivere desit; de cujus nomine in tabulis ecclesiasticis retinendo per annos fere quadraginta cum Romanis Pontificibus luctati sunt Episcopi Constantinopolitani Flavitas hæreticus, Euphemius ac Macedonius Catholicus.

Legati Pontificii Constantinopolim missi prævaricati sunt.

Eos Felix Papa exautoravit, itemque Acacium, & Petrum Fullonem.

tholici quidem, & Synodi Chalcedonenſis præſtari vindices, ſed quibus Acacii honos ac memoria, quam Romani Pontificis auctoritas, potior fuit; at ſua illis obſtinatio tanti ſtetit, ut neque unquam, quamdiu vixerunt, ſedis Apoſtolice communionem digni habiti fuerint; & poſt mortem, cum Acacii nomine eorum etiam commemoracionem e Diptychis poſterior ætas deleverit. Idem Felix anno 485. rursus Episcopis in Urbem ad Synodum evocatis, Petrum Gnapheum, ſeu Fullonem anathemate conſixit, & ſede Antiochena Pontificia ſententia depulſum, ab univerſo Chriſtianorum cætu ſegregavit.

Interea dum eccleſiam in Oriente tres illi, quos dixi, Antiſtites primarii, idemque hæreticorum Antefignani opprimebant, ac prope in extremum diſcrimen adduxerant; eccleſia Occidentalis, quamvis fere tota Arianorum Principum imperio ſubeſſet, pace ubique ac tranquillitate fruebatur, præſertim poſtquam Evarici in Gallia, Hunnerici in Africa tyrannide perfuncti eſt; utrique enim annus huius ſæculi 84. vivendi pariter, Catholicosque divexandi finem attulit: niſi forte in Dalmatia aliquid perpelli fuerit incommodi moleſtiæque ab Ariano Odoacris, & Herulorum dominatu. Quod autem illiuſmodi turbatum, & hæreſeon, quibus conſiſtabatur eccleſia Orientalis, nihil omnino in Occidentem dimanaret, id potiſſimum attribuendum cenſeo fidei, virtuti, conſtantiaque Episcoporum Illyrici Orientalis, qui finitimi cum eſſent Occidentalibus, aditus omnes diſſenſionibus illis atque erroribus intercluſerunt. Quamvis enim ſubjecti eſſent imperio Zenonis, nunquam tamen adduci potuerunt neque ſpe, neque metu, neque aliorum exemplo, ut vel Henoticum Zenonianum approbarent, vel Acacium, & duos illos Patriarchas Alexandrinum, & Antiochenum in communionem & ſocietatem reciperent. Id intelligi poteſt cum ex aliis Epistolis Gelasii ad Episcopos Dardaniz, tum vero ex Epistola xi. ad Episcopos Dardaniz & Illyrici, in qua & illorum conſtantiam in antiqua ſinceraque religione retinenda, atque hæreticorum communionem vitanda mirifice commendat; & ob hanc cauſſam magna ſe in Domino voluptate affectum eſſe, ingenti exultare lætitia, & triumphare gaudio proſitetur. Epistolæ proæmium huic loco intexere libet: *Audientes orthodoxam veſtræ dilectionis conſtantiam, atque ita vos antiquæ fidei communionisque ſincera traditionibus inherentes, ut mentem chriſtiana deſtitutam veritati nullatenus infeſcerint prævaricatorum vicina contagia, magnificavimus Dominum, ebaritatemque veſtram miſſis litteris alloqui per religioſos viros noſtros Cyprianum atque Macarium Diacones tota cordis aviditate curavimus; quoniam pro ſedis Apoſtolice principatu, cujus ſollicitudo delegata divinitus cunctis debetur eccleſiis, nos vivimus, ſi vos ſtatis in Domino, magnisque gaudiis triumphamus. Id vero ſingulari animadverſione dignum eſt, quod per ea tempora Episcopus Theſſalonicenſis, idemque Primas totius Illyrici, & Vicarius ſedis Apoſtolice, per ſummum dedecus ab eccleſia Catholica deſecerat; neque ullis Gelasii admonitis atque rationibus paſſus erat ſibi perſuaderi, ut vel Acacii nomen damnaret, vel initam cum Eutychianis ſocietatem reſcinderet, ut docet Gelasius in eadem epistola. Verum Episcopis Illyricis antiquior fuit integritas fidei, & auctoritas*

Episcoporum Illyrici Orientalis fidei & conſtantiam laudat Gelasius Papa.

Pontificis Romani, quam exemplum, & deſectio Primatis Illyrici, a cujus communionem ſe ipſos, ſuaſque eccleſias ſegregarunt. Ita Illyricum Orientale tempeſtate illa fuit quoddam quaſi propugnaculum erroribus orientalibus oppoſitum & obſectum, ne qua in Occidentem per-rumperent. Nec vero ignorabat Gelasius, quanti ad fidem Occidentalium ſartam rectamque conſervandam intereſſet Episcopos Orientalis Illyrici, in eo conſinio utriusque eccleſiæ, & imperii conſtitutos, in Orthodoxa fide conſtantes eſſe ac fortes, & perpetuas quaſdam veluti excubias agere ad peſtem illam avertendam, & propulſandam; quæ hoc propugnaculo diſſecto ſuperatoque vix potuiſſet ſuſtineri arcerique a progreſſu, ne in provincias Occidentis invaderet. Quare in ſuis ad eos litteris etiam atque etiam admonet, ut ſedulo advigilent, ne illis oſcitantibus, aut quidquam de vigilia diligentique cuſtodia remittentibus, hæretica illa contagio in Illyricum irreperet, unde ad alias eccleſias labefactandas latius diſfunderetur. Quapropter Illyricum Orientale ut univerſo Occidenti, ſic præſertim Illyrico Occidentali ac Dalmatiæ ſaluti & præſidio fuit. Eccleſia igitur Dalmatica, & Salonitana, dum ſedes metropolitica vacavit, ab omni Orientalium hæreticorum labe, & communionem intactam ſe integramque ſervavit. Sed neque Vicarii ſeu Viſitatoris Episcopi, neque cæterorum Antiſtitum vigilantia, quamvis aſſidua & in omnes partes intenta, cavere omnia potuit, atque efficere, ne diuturnum illud interregnum rei Catholicæ aliquid detrimenti, aut periculi afferret. Nam Pelagianos vel e finitima Provincia Aquilejenſi, vel aliunde per hæc tempora in Dalmatiam ſubrepiſſe arbitror; ad quos expellendos Honorius Episcopus ſtatim atque eccleſiæ Salonitanæ regimen ſuſcepit, Gelasii Papæ litteris ſemel atque iterum admonitus, curam omnem diligentiamque impendit. Quæ ab obitu Glycerii ad Pontificatum Honorii per annos fere tredecim ſub imperio Odoacris in ea rerum, ac temporum perturbatione, motuque acciderunt, vel nemo litteris conſignavit, vel ſi quæ in commentariis Antiſtitum Salonenſium, aliſque publicis privatiſque erant monumentis, urbe diruta, atque incenſa interiire.

Pelagiani irreperunt in Dalmatiam, dum vacat ſedes Salonitana.

§. IV.

Theodoricus Rex Oſtrogothorum Odoacrem interſecit, Italia, & Dalmatia potitus Pontificio interregno finem attulit.

Theodoricus ex gente Amala, in primis inter Gothos antiqua & nobili, oriundus, Theodomiſi patre vita functo, regnum in Oſtrogothis adeptus eſt anno circiter ſeptimo, & ſeptuageſimo quinti ſæculi, vir excellenti, magnoque animo, impiger, laborioſus, rei militaris peritus, neque minus reipublicæ adminiſtrandæ, ad omnes res aptus, conſilii-que plenus. Theophanes, Malchus, Anonymus Valeſianus Balameris, ſeu Valemiris filium appellant; ſed mihi pluris eſt auctoritas Jornandis, qui cum eſſet genere Gothus, & de rebus Gothorum ſcripſerit, Theodorici patrem ignorare non potuit, nec debuit. Is autem tradit a Theodimiſi fratre Valemiri, & Vidimiri ex Erclieva concubina genitum fuiſſe. Erroris cauſſam ſcriptoris ſupra laudatis præbuit,

Theodoricus filius Theodomiſi.

buit, quod Balameres, seu Valemirus Theodoricum fratris filium Leoni Augusto obsidem tradiderat, cum Parens filium ab se divelli ægre pateretur; ut docent Jornandes, & Paullus Diaconus. Ex quo factum est, ut Theodoricus apud Græcos dictus, & habitus fuerit filius Balameris; præsertim cum Theodoricus e Patruo cognomen Balameris sumpsisse videatur; id enim cognomen eidem attribuit Marcellinus Comes: *Theodoricus cognomento Valamer*. Theodomirus regnum Ostrogothorum e Pannonia in Daciam Ripensem ac Mæsiam inferiorem transtulerat; ibique post patris interitum Orientalium Imperatorum consensu regnabat Theodoricus, cum Heruli, & Gepidæ sedes a Gothis relictas in Pannonia occuparent. Iisdem temporibus alter Theodoricus Triarii filius, cui Strabo cognomen fuit, non ille quidem ex Amalorum stirpe, sed aliunde progenitus, in Thracia principatum obtinebat inter illos Gothos, qui haud paucis ante annis Imperatorum permisso in eam regionem migraverant; nec satis constat propter discrepantes Auctorum sententias, utrum e Visigothis, an Ostrogothis originem ducerent; certe quidem ab alterutris oriundi erant, & secessionem fecerant. Is porro acceptissimus fuit Marciano, & Leoni Augustis, a quibus non solum plurimis beneficiis, & honoribus cumulatus, sed etiam Dux militiæ appellatus fuerat. Theodoricus Amalus, & Theodoricus Strabo cum inter se inimico animo essent, tum Zenoni haud levem metum ac sollicitudinem injiciebant. Cum alter alterius opibus, ac fortunæ invideret, & cum Zeno ab utroque sibi, & imperio metueret, suam operam uterque ad opprimendum alterum Zenoni deferebat. Is vero dubius animi hærebat, incertusque, utrum utri præferret; illos inter se configere, & suis armis collidi, mutuisque atteri cladibus maluisset, quam se alterutrius amicitia & societate implicari. Dum neutri fidit, & modo huic, modo illi dat verba, utrumque infestum, & inimicum habuit. Nam Theodoricus Amalus Græciam & Macedoniam populatus, Dyrrhachium cepit, quem Sabinianus Dux Illyrici partim metu, partim promissis egre perpulit, ut cæptis abstineret, copiasque in Mæsiam reduceret. Alter vero Theodoricus pervastata Thracia usque ad Anaplum, qui locus quarto fere lapide abest Constantinopoli, cladem terroremque intulit. Nihil propius factum est, quam ut ipsam urbem repentina aggressione primoque impetu caperet. Sed veritus suorum insidias, signis retro conversis Thraciam reliquit; ac spe Illyrici potiundi illuc exercitum ducere festinabat; verum ex equo delapsus, cum latus offendisset vehementer, paucis post diebus interiit, suoque interitu Zenonem atque imperium ingenti cura, ac periculo liberavit. Hujus mortem Marcellinus Comes refert ad annum 481.

Theodoricus Strabonis obiit.

Theodoricum Amalum Zeno sibi conciliavit.

Sublato uno restabat alter Theodoricus gravis infestusque Imperio, quem Zeno amicis sibi, quam hostem habere satius duxit; præsertim cum Macedoniam, & Thessaliam iterum incurfasset anno 482. ut est in Chronico Marcellini; & incensis agris, direptis oppidis, magnam hominum, & pecorum abacta præda, plurima damna intulisset. Anno igitur 483. ut Marcellinus docet, Theodoricum Constantinopolim Zeno evocavit, advenientem regio excepit apparatu, Patricium urbis appellavit, Magistrum militiæ constituit, in suam familiam per ado-

ptionem adscivit, Regnum in Dacia Ripensi, & Mæsia inferiori a patre Vidimiro acceptum, & Orientis Imperio fiduciario nexu obstrictum, eidem concessit, seu ratum habuit; prætereaque Consulem in annum proximum designavit: *Theodoricus Rex Gothorum*, inquit Marcellinus, *Zenonis Augusti munificentis pene pacatus, Magister militiæ factus, Consul quoque designatus, creditam sibi Ripensis Dacia partem Mæsiæque inferioris cum suis satellitibus pro tempore tenuit*. Nec suæ in eum beneficiæ Zenonem penituit; nam Leontius Patricius, Illo orientalium copiarum Præfecto adiutore & socio, adversus Zenonem conjuraverat, titulumque Imperatoris a Verrina Augusta Leonis Augusti vidua collatum apud Tarsum in Cilicia assumpserat. Ad eum profligandum Theodoricus cum exercitu proficisci iussus, rem feliciter gessit, eique ob hanc causam & triumphus, & statua equestris in foro decernitur. Porro Theodoricus, quamvis apud Zenonem Constantinopoli summo in honore habitus, plerumque commorari solet, tamen identidem ad suos Ostrogothos juris dicundi, resque publicas administrandi causa se referre consueverat; & regni sedem apud Novas urbem Mæsiæ inferioris constituerat. Hic enim cum esset, Fridericum filium Phelethei Rugorum Regis, cui victo captoque regnum Odoacer ademerat, patria profugum excepit, & collectis ex Mæsia, & Thracia copiis in Pannoniam superiorem contendit, ac Fridericum in regnum paternum restituit.

Theodoricus Zenoni operam navat contra Leontium.

Annos fere quinque apud Zenonem Theodoricus exegerat, cum illum sive præsentis, quamvis florentissimæ fortunæ satietas, ut sit, ac fastidium cepit, sive majorum rerum ampliorisque dominatus cupiditas incessit. Itaque suam de invadenda, eripiendaque Odoacri Italia consilium Zenoni aperuit. Nec vero abnuvit Zeno, quamvis ejus discessum ægre se ferre simulaverit; quin currenti, ut ajunt, stimulos admovit; vel quod Italiam Herulorum servituti eximere cuperet; vel quod sua interesse putaret Theodoricum, a quo sibi metuebat, quam longissime abesse. Quapropter cum ei Italiam fiduciariæ possessionis nomine tradidisset, & Senatum populumque Romanum in primis commendasset, amplissimis muneribus donatum, fausta cum precatione dimisit. Ergo Theodoricus ad suos Ostrogothos in Mæsiam reversus, quod sui consilii sit, ostendit, & convocata concione edixit, ut qui secum in Italiam proficisci vellent, nomina profiterentur. Ingens hominum multitudo in expeditionem Italicam certatim nomen dedit; quam Theodoricus recto per Saviam, Pannoniam, Japydiam, alpesque Julias in Italiam traduxit anno 489. Igitur egressus usque urbe regia *Theodoricus*, ut scriptum est apud Jornandem de reb. Get. & ad suos revertens, omnem gentem Gothorum, qui ei consensum præbuerat, assumens *Hesperiam tendit*.

Italiam regno donatur.

Theodoricum in Italiam proficiscenti transitum intercludere conati sunt Gepidæ, itemque Bulgari, qui tum partem Mæsiæ superioris, & Pannoniæ inferioris incolebant; utrosque Theodoricus commisso prælio profligavit, Trasilla Gepidarum Rege interfecto, & Bula Rege Bulgarorum ad internecionem cæso. Id tradit Paullus Diaconus lib. 16. Attamen priusquam ad Italiam adventaret, Trasillam Gepidarum Regem insidias sibi molientem bello superans extinxit, Bulamque Bulgarorum Regem magna cum suis agminibus cæde pro-

In Italiam
cum Ostro-
gothis ve-
nit.

Odoacrem
tertio præ-
lio victum
Ravennam
obsidet, &
interficit.

stravit. Venetorum fines ingressus, ad Sontium amnem idoneo loco castra communivit, ubi reficiendis curandisque hominum jumentorumque corporibus dies aliquot insumpsit. Odoacer ubi de Theodorici adventu cognovit, raptim contractis in re subita ac trepida Herulorum, ac cæterarum gentium, quas in Italiam invexerat, simulque Italarum copiis ad Sontii ripam occurrit. Primo congressu pugnatum est ingenti utriusque exercitus clade, vario Marte, ancipitique fortuna; sed demum ad Ostrogothos versa victoria Odoacrem, & Herulos in fugam coniecit. Fugientem Theodoricus insecutus apud Veronam iterum magna clade prostravit; Veronam, Ticinum, Mediolanum in potestatem redegit. Anno 490. ad fluvium Abduam tertio cum Herulis prospere conflixit; pars in fugam averſa, pars in medio cæsi, qui evaserant, diversis itineribus se cum Odoacre Ravennam receperunt; quem Theodoricus urbe inclusum, obsessumque tres fere annos tenuit. Anno autem 491. Odoacer nocturna eruptione facta, & Theodorici castra de improvviso adortus, quartum cum Ostrogothis prælium conseruit; victus denuo cæsusque in urbem repellitur. Dum hæc apud Ravennam geruntur, universa propemodum Italia per legatos in Theodorici fidem ac potestatem ultro concessit. Anno denique 493. Odoacer triennii obsidione fessus, & rerum inopia coactus ad Theodoricum Legatos de pace misit. Pax ita convenit, ut pari uterque jure Ravennæ imperitaret; id quod Procopius scriptum reliquit. Sed mox Theodoricum Collegæ fastidium cepit: ergo cum eum per speciem honoris, atque amicitiae ad solemne convivium invitasset, incautum & inermem occidit, atque ut ab se injustæ necis suspicionem invidiamque averteret, in eum insidiarum ac proditoris crimen seu verum, seu falsum coniecit. Ita Regnum Italiæ ab Herulis ad Ostrogothos, ab Odoacre ad Theodoricum pervenit. Hæc ex Jornande, Paulo Diacono, Marcellino, Anonymo Valesiano, & aliis pluribus.

Cum Italia Dalmatiam quoque Theodoricus seu deditione, seu vi atque armis ad suum imperium adjunxit. Nam Dalmatiam Ostrogothorum Regibus paruisse illud argumento est, quod hæc regio belli ab Justiniano Gothis illati primos impetus excepit, ut docet Procopius lib. 1. Bell. Got., sed quo anno Dalmatia Gothorum dominatum subierit, non satis constat. Idem Procopius lib. 1. c. 1. Bel. Got. Italiam Theodorici profectionem describens, eum in Epirum novam ad mare Adriaticum, quem sinum Jonium vocat, progressum esse affirmat; inde vero cum naves illi non suppeterent, quibus exercitum transveheret, secus mare iter sibi faciendum per Taulantios, & Dalmatiam putavit: *Ubi ventum est ad sinum Jonium, quoniam trajicere nequibant, navibus destituti, illum circumundo per Taulantiorum aliorumque ejus accolarum oras progressi sunt.* Si Theodoricus hanc itineris Italici rationem injisset, haud dubium esset, quin ante Dalmatiam, quam Italiam sub potestatem redegiſſet. Sed Procopio præferendos censeo Jornandem; & Paullum Diaconum, qui tradunt Theodoricum iter habuisse per agrum Sirmiensem, & Pannoniam; inde vero per Japydiam, & Alpes Julias in Italiam transcendit: *rectoque itinere, ait Jornandes, per Sirmium ascendit, vicinasque Pannonias: indeque Venetiarum fines ingressus ad pontem Sontium castrame-*

tatus est. Neque ab Jornande Paullus dissentit: *Egressus itaque a Mysia cum omni Ostrogothorum multitudine, universaque supellectili, per Sirmium Pannoniasque iter faciens, ad Italiam venit. Ac primum juxta Sontium flumen, quod non longe ab Aquileja labitur, castra componens, dum uberimis, quæ eo loco habentur, pascuis fatigata aliquantulum ex itineris longitudine jumenta reficeret.* Hinc autem cogitur, & efficitur, quod propius vero est, Theodoricum non prius Dalmatia potitum fuisse, quam Italiam invaderet. Ludovicus Schonlebius Annal. Carniolæ part. 3. existimat Theodoricum, relicta parte exercitus, qui Odoacrem Ravennæ inclusum, & circumfessum teneret, parte altera copiarum per Venetiam Istriamque in Dalmatiam traducta, expulſis Herulis universam illam regionem subjugaſſe. Ego vero sic existimo, Dalmatiam non antea Ostrogothorum imperium subjuisse, quam debellatum esset cum Odoacre, totaque Italia in fidem ac potestatem Theodorici venisset. Cæterum sive alteri, sive tertio post adventum Ostrogothorum in Italiam anno Dalmaticam expeditionem illigandam censeas, satis constat Dalmatas victos a Theodorico, & subactos esse; nisi forte se ipsi ultro per Legatos, quemadmodum pleræque civitates Italiæ, dederint Theodorico; cui abeunti Zeno ipsemet non solum Italiam, sed etiam Dalmatiam cæterasque regiones, quas Odoacri ereptas sibi armis vindicasset, sub ea conditione possidendas tradidit, ut has quidem imperio Orientis fiduciario nexu obstrictas esse intelligeret, se vero Augustis Orientalibus subditum, & obsequentem præberet.

Cum igitur Dalmatia Herulorum dominatu, seu tyrannide perfuncta esset, sub justo moderatoque imperio Theodorici fieri quædam ad meliorem spem rerum communium inclinatio visa est; & præsertim adesse opportunitas tempusque propitium eligendi aliquando creandique Metropolitæ Salonitani. Nam Rex ille, quamvis barbarus & Arianus, vix cuiquam Romanorum Cæsarum moderatione, prudentia, liberalitate, justitia cessit. Itaque summa populorum benevolentia ac fide pacatam rexit Italiam, Dalmatiamque. Tantum vero abfuit, ut Orthodoxis negotium facesseret, ut potius illis impensius faveret. *Sic gubernavit, ut scripsit Anonymus Valesianus, duas gentes in uno Romanorum & Gothorum, dum ipse quidem Ariana secta esset, tamen militia Romanis sicut sub principe esse præcepit . . . nihil contra religionem Catholicam tentans.* Hoc autem liberius ac tutius Catholicis in Italia, & Dalmatia res suas agere licebat, quod Theodoricus sub initia principatus in eam curam cogitationemque totus incubuit, ut imperium recens partum validissimis præſidiis firmaret, ac Regum potentissimorum amicitia communiret, quos sibi, legatis quaquaversum dimissis, affinitate conjunxit. A Clodoveo Francorum Rege petiit, impetravitque Audeſſedam ejus filiam, quam uxorem duxit, ex eaque genuit Amalasuntham matrem Atalarici secundi Ostrogothorum in Italia Regis. Duarum filiarum, quas e concubina susceperat, alteram Alarico Visigothorum, alteram Sigismundo Burgundionum in Gallia Regibus collocavit. Amalasfridam sororem nuptum dedit Trasimundo Regi Vandalorum in Africa, cui duos liberos peperit Theodatum tertium Ostrogothorum Regem, & Amalbergam, quæ Hermenefrido Thu-

Theodoricus primæ Italiam, deinde Dalmatiæ adeptus est post Odoacrem debellatum.

Dalmatiæ status felicior sub Theodorico Metropolitæ Salonitani eligendi opportunitatem au- gulus.

ringorum Regi nupsit. Ita Occidentales fere omnes affinitate pariter atque amicitia sibi conjunxit. Cum autem anno 491. Zeno evitae excessisset, quem vivum adhuc sepulchro illatum fecerunt, Theodoricus, ne Orientem sibi suoque regno infestum atque inimicum haberet, Constantinopolim misit ad Anastasium Imperatorem, ut fiduciarium Italici, ac Dalmatici regni possessionem sibi a Zenone traditam confirmaret. Hisce affinitatibus, & amicitiiis contrahendis dum

Theodoricus distineretur, & superiorum temporum acerbitate remota, cum pacata jam essent omnia, & tranquilla, Episcopi Dalmatiae nullam moram interponendam putarunt, quin primum ad creandum Metropolitam Salonam convenirent. Habita sunt comitia anno 493., vocatus Clerus, & populus, lata suffragia, delectus est, ac renunciatus Episcopus Salonitanus Honorius hujus nominis secundus, de quo scribere mox aggredimur.

Fuit interregni Pontificis Salonitani 493.

HONORIUS II. EPISCOPUS SALONITANUS XXXIV.

Honorius
proximus
Glycerii
successor.

Ecclēsia Salonitana tredecim annorum interregno cum perfuncta esset, ejus regimen Cleri populique consensu delatum suscepit Honorius hoc nomine secundus, cujus Pontificatum Catalogus Romanus ab anno 493. usque ad quintum insequentis sæculi annum perduxit. Honorium Glycerio proxime subjiciunt cæteri omnes Catalogi, itemque Chronicon Pontificale Salonitanum. Extant tres epistolæ Gelasii Papæ, duæ ad Honorium Salonitanum, tertia ad eundem, & Episcopos Dalmatiae, quas primum asseremus; deinde describenda erunt acta Honorii, partim e domesticis tabulis, partim ex historia ecclesiastica illorum temporum desumpta; demum in crism & disquisitionem vocari oportet seriem illam historiamque Regum Dalmatiae superioris, quam e Slavonico in Latinum convertit Presbyter Diocleas, & Marcus Marulus Patricius Spalatenfis; quippe auctor Catalogi Romani primordia hujus regni cum Pontificatu Honorii conjunxit; primumque ex illis regibus Ostroillum in Dalmatia regnasse eodem tempore tradit, quo ecclesiam Salonitanam Honorius regebat.

CAPUT PRIMUM.

Epistola Gelasii Papæ ad Honorium Episcopum Salonitanum.

§. I.

Epistola prima.

Pelagiani
latentes
in Dalmatia.

Dum Salonæ vacabat sedes Metropolitana, Pelagiani orbitatem illius ecclesiæ suam occasionem rati, in Dalmatiam subreperant; idque malum occulte cum serperet, tacitisque incrementis manaret in dies latius, Honorii vigilantiam solertiamque subterfugit; qui sub initia Pontificatus cogitationem omnem operamque in eam curam impendebat, ut rem Christianam, si quid detrimenti cepisset e diuturno illo interregno, in pristinum statum restitueret, & cleri populique mores ad veterem disciplinam, si forte desciverant, & sanctimoniam revocaret. Unde invecta fuerit lues illa Pelagiana, non satis liquet. Semipelagianorum reliquias in Gallia nondum hisce temporibus omnino deletas fuisse cenfeo, præsertim cum proximo sæculo magnæ controversiæ extiterint de libris Fausti Regiensis, qui Prædestinianos impugnandi ferventiori studio ultra provectus, quam patitur catholica

veritas, ab horum infania, & impietate cum longissime recedere volebat, in errores Semipelagianos inciderat. Sed mihi non fit verisimile contagium illud inde usque a Gallia in Dalmatiam prolatum fuisse; præterquamquod Gelasius non Semipelagianam, quæ fuit quædam Pelagiani dogmatis appendix, sed Pelagianam ipsam hæresim in Dalmatia occulte grassari in suis epistolis querebatur. Ante annos circiter quadraginta provinciam Aquilejensem Pelagianorum refertam fuisse cum alia illorum temporum monumenta, tum Leonis Magni ad Januarium Aquilejensem epistola declarat, ut alio loco dictum est. Et quamvis Januarius ad eam pestem extinguendam studium omne operamque adhibuerit, fieri tamen non potuit, ut non aliquid reliquiarum ex ea superesset: cum aliqui pravis illis opinionibus obstinatione quadam animi tenacius adhærescerent, quam ut divelli se ab iisdem, revocarique ad veritatem paterentur. Ex his autem arbitror eos fuisse, qui luem Pelagianam in Dalmatiam finitimam invexerint, cum errores suos in hac regione disseminandi occasionem sane idoneam ex interregno Pontificio Salonitano sibi oblatam putarent. Sed parvi interest scire, unde, & quemadmodum hujusmodi contagio in Dalmatiam illata fuerit; quippe cum per ea tempora hæresis Pelagiana veluti rediviva non solum in Dalmatia latenter, quasque per cuniculos proserperet, sed etiam in ipsa media Italia palam aperteque grassaretur; ut intelligi potest ex epistola Gelasii ad Episcopos Piceni, inter quos unus inventus fuit Pelagiana tabe infectus, qui virulenta illa dogmata libere atque impune spargebat, multosque a vera in Deum fide abduxerat. In ea epistola Pontifex tria præcipua Pelagii deliramenta, ac flagitia refellit, quorum primum est parvulos ab originaria labe intactos nasci; alterum eosdem quamvis baptismi expertes, non posse damnari; tertium denique gratiam Christi ad salutem adipiscendam non esse necessariam, illamque hominibus, pro suis cujusque meritis, conferri; quæ quidem hæresis, cum quotidie magis invalesceret, latiusque propagaretur, Gelasium impulit, ut librum bene longum conscriberet, omni genere exemplorum, rationum, auctoritatum refellens, penitusque confodiens capitale illud dogma Pelagianorum, qui asserbant homines suis viribus nixos eo pervenire posse, ut vitam nullis pravis cupiditatibus obnoxiam, omnisque peccati prorsus immunem traderent. Dum igitur Honorius plurimis ac gravissimis occupationibus,

M

bus,

Gelasius
de Pelagianis in
Dalmatia
graffianus
Honorium ad-
monet.

bus, quas ecclesie recens suscepta administratio afferebat, aliis atque aliis distinctur, ignarus quantum mali in ipsis sue provincie visceribus haberet; Pelagiani occulte illi quidem, & callide, sed gnaviter ac sedulo rem suam agebant; & cum ex occasione se se in hominum cætus infererent, eorundem animis prava dogmata speciosis, & ambiguis vocabulis involuta sensim instillare pergebant. Verum hæreticorum fraus, & calliditas haud effugere potuit Gelasii Romani Pontificis vigilantiam, & sollicitudinem in omnes ecclesie partes intentam; qui Honorium per litteras admonendum censuit, ut sibi sueque ecclesie ab hæreticorum malitia caveret, neve per incuriam sineret Pelagianam hæresim, & conciliorum, & Pontificum Romanorum auctoritate toties obtritam in Salonitana provincia repullascere. Hæc epistola inter Gelasianas est v. ad Honorium Dalmatiae Episcopum; dataque est Fausto viro clarissimo Consule. Sed hanc consulare notam mendosam esse & subreptitiam præclare animadvertit Severinus Binius, cum nullus Fausti Consulatus sub Pontificatu Gelasii reperitur. Quare eruditi viri legendum censent Albino viro clarissimo Consule. Hujus autem Consulatus in annum incidit 493. qui fuit primus Honorii Episcopi Salonitani. Exemplum epistolæ Pontificis est hujusmodi.

Dilectissimo Fratri Honorio Gelasius.

Licet inter varias temporum difficultates continuis occupationibus implicati, vix respirare valeamus; pro sedis tamen Apostolicæ moderamine, totius ovilis Domini curam sine cessatione tractantes, quæ B. Petro Salvatoris ipsius nostri voce delegata est: & tu conversus confirma fratres tuos: Et item: Petre amas me, pascere oves meas; dissimulare nec possumus, nec debemus, quæ nostram sollicitudinem forma perstringat, cum B. Paulo Apostolo sentientes atque dicentes: quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Ita quippe nos repente tristis, horrenda, & vix credibilis confecit opinio, ut mentem nostram confunderet, sauciaret, affligeret. Nuntiatum nobis est enim in regionibus Dalmatarum quosdam recediva Pelagiana pestis zizania seminasse: tantumque illic eorum prævalere blasphemiam, ut simplices quosque mortiferi furoris insinuatione decipiant. Est quidem error ipse nefarius tanto perniciosior ad subripiendum, quanto ad fallendum verisimilitudinis colore versutior: præstante Domino adest fidei Catholica pura veritas concordibus universorum patrum deprompta sententiis, quæ & subtile virus funesta pravitate exponat, & humano generi salvando conferat de scripturarum confessione medicinam. Nullatenus igitur discretionem rerum nondum abundantia corda conturbet, donec & occultum vulnus appareat, & salvatio singularis eluceat: quoniam quantalibet arte fallaciæ spiritus perditionis armatur, Sancto gladio spiritus principalis & detegitur, & necatur. Quapropter per dilectionem tuam, cunctos ibidem Domini Sacerdotes fraterno commonemus affectu, ut, qui cum erudiente vos Domino contra novitios pugnetis errores, olim perveritatem toto orbe damnatam nec ipsos recipere debeatis, aut quod temere putatur, esse faciendum; quæ non hæresis majoribus nostris convenienter extincta rursus provocare nos audeat, & palam novis resumptis viribus, aperteque confligat. Numquidnam licet nobis a venerandis patribus damna-

ta dissolvere, & ab illis excisa nefaria dogmata retrahere? Quid est ergo, quod magnopere præcavimus, ne cuiuslibet hæresis semel dejecta perniciosus ad examen denuo venire contendat? Si quæ antiquitus a nostris majoribus cognita, discussa, refutata sunt, restauranda nitamur; nonne ipsi nos (quod absit) & quod nunquam Catholica patitur ecclesia, adversariis veritatis universis contra nos resurgendi proponimus exemplum? Ubi est quod scriptum est? terminos patrum tuorum non transgredieris; & interroga patres tuos & annuntiabunt tibi; & seniores tuos, & dicent tibi? quid ergo tendimus ultra definita majorum, aut cur nobis non sufficit? Si quid ignorantes discere cupimus, qualiter ab orthodoxis patribus & senioribus singula quæque vel vitanda præcepta sunt, vel aptanda Catholica veritati, cur non his probantur esse decreta? Nunquid aut sapientiores illis sumus, aut poterimus firma stabilitate constare, si ea, quæ ab illis constituta sunt, subruamus? An fortasse nescitis hanc hæresim, de qua loquimur, & ab Apostolica dudum sede per beatæ memoriæ Innocentium, ac deinde Zosimum, Bonifacium, Celestinum, Sixtum, Leonem continuis & incessabilibus sententiis fuisse prostratam; nec tantum ecclesie Catholica legibus, sed principum quoque Romanorum eo tenore damnatam, ut nec usquam terrarum vivendi locum sectatores ejus habere sinerentur? Quæ omnia tam gestis ecclesie per singulas quasque regiones de eorum pravitate confectis, quam censura publica sanctionibus edocentur. Ecce quorumlibet aures Catholicas audire doctrinam, quæstiones accipere, tractare tendiculas, & blasphemias patienter admittere. O si studeant adversus eos majorum nostrorum libros, responsaque cognoscere, illic modis omnibus cerneatur, nihil esse prorsus, quod non & ab istis fuerit ventilatum, & ab illis magnifica veritate contritum. Sicque de cunctis eorum nequitias refutandis fideles quique redderentur instructi, ut nihil amplius quaereretur. Sed si forsitan ineruditos animos quædam de eorum sensibus proposita commoverunt; ita venerabilium patrum doctrinis, & omnis eorum publicatur insania, & quibus remediis curetur, ostenditur, ut ex his Deo præstante prævisis, cuncta, quæ de eorum serie texuerunt, & periculosa sectantibus, & stulta deprehendentibus esse videantur; ita ut si quis existimet reluctandum, non tamen veterum sententiis contradictor existat, sed humana saluti catholicaque doctrina palam se aperteque profiteatur inimicum; quo magis attentius pervigil cura pastorum a sacris gregibus luporum debet arcere savitiam. Num quidquid ovibus sanctis acciderit detrimenti, præsulum (quod absit) damnet incuriam; sicut a regeneratis agminibus nocentium depulsio bestiarum custodum præmiis perpetuum procuravit augmentum? Certe si, ut magis optamus, falsis hæc rumoribus sint relata, quantocius desideramus agnoscere, ut qui membrorum Christi vexatione trepidamus, multo magis de eorum stabilitate latemur. Data v. Calend. August. Fausto V. C. Consule.

Pelagianam hæresim quædam damnavimus.

Albino id est anno Christi 493.

§. II.

Altera Gelasii ad Honorium epistola.

Pontificis litteris acceptis lectisque, Honorius vehementer obstupuit; neque adduci potuit, ut crederet tantum malum, se inscio penitusque ignaro, serpere in Dalmatia, & propagari potuisse.

Honorium exultat.

tuiffe. Si quis vero miretur de iis, quæ in Dalmatia moliebantur Pelagiani, quorumque notitia Romam usque ad Gelasii aures pervenerat, ignorasse Honorium, is profecto mirari desinet, si multiplices illas subtilefque fallendi artes cognoverit, quibus Pelagiani ad rudes, & incautos homines decipiendos, seque ipsos occultandos abutebantur. Hac quippe hæresi nihil subtilius, nihil versutius, nihil malitiosius. Quo facilius in animos hominum irreperent, pravisque opinionibus fidem conciliarent, speciem quamdam vitæ austerioris, sanctæque sanctimonie præferbant; errores suos verbis obolvebant partim obscuris, partim ambiguis, vix ut a doctissimis hominibus dignosci, scernique a veritate Catholica possent; de gratia Christi magnifice prædicabant, sed huic vocabulo notionem longe aliam diversamque a dogmate catholico subiciebant. Adz peccatum posteris omnibus nocuisse fatebantur, sed exemplo scilicet, ut ipsi intelligebant, non vero ipsiusmet originariæ labis in singulos derivatæ propagatione, quod Catholici omnes profitentur. Si quid illis parum caute prolatum excideret, unde coargui deprehendique in errore manifesto possent, parata erant verborum fallentium perfugia, quo se reciperent, & suis se involventes tenebris atque ambagibus, doctorum & intelligentium virorum sagacitatem atque argumenta eluderent. Quod quidem simulandi, ac dissimulandi callidum artificium, cum sit commune hæreticis omnibus, tum vero proprium fuit ac veluti gentile Pelagianorum; & quod magna admiratione dignum est, ab illis potissimum usurpatur hodie, adhibeturque solertissime, qui se profitentur esse hostes Pelagianorum capitales, & acerrimos; nec tamen, quorum pestilentialia dogmata maximo-pere averfantur, eorum artes veteratorias ad suos errores nihilo minus exitiales occultendos, fallaciasque imitari verentur; quin plerique eorum longius simulando seu mentiendo progressi, ad celandum animi sensa uti etiam perjurio licere sibi putarunt. Nemini ergo mirum debet videri, si hæresis Pelagiana occulte serpens in Dalmatia, & captiosis illis, quas dixi, artibus, ac dolis oblecta initio latuerit Honorium gravissimis provinciæ susceptæ negotiis implicitum, & rebus aliis agendis curandisque tum opera tum animo distentum; quin immo ne ipsæ quidem Pontificiæ litteræ Honorio suspicionem ejus mali ingerere potuerunt, cujus nullum apparere vestigium homines callidi, & veteratores sinebant. Itaque ad Gelasium rescriptis incertis, & sine idoneo auctore rumoribus fidem adhibendam non esse; & mirari se aiebat, quod Romanus Pontifex ignotorum quorundam hominum mendaciis tam faciles pervasque aures præbuerit. Ad hæc: certos homines ad Gelasium legavit, per quos opinionem illam falso, ut putabat, Pontificis animo injectam penitus evelleret; seque illi purgaret, cum se nomine incuriæ negligentiaque suspectum eidem esse arbitraretur. Hujusmodi epistola, quam Honorius ad Gelasium misit, nisi alicubi lateat, vetustate interiiit. At Gelasius neque litteris, neque legatis Honorii perPELLI potuit, ut prorsus deponeret ex animo id, quod a multis audierat, nec vanum esse, aut fide indignum certis auctoribus compererat. Alteras igitur ad Honorium litteras dedit, quarum summa hæc est: Pontificis Romani sollicitudinem, ac vigilantiam, quæ per omnes ecclesias longe lateque diffunditur, *Illyrici Sacri Tom. II.*

simulatque increpuerit vel tenuissima aliqua suspicio hæresis, commoveri illico excitarique debere; ubi enim agitur de Religionis integritate, satius esse nimio plus videri sollicitum, quam minus cautum. Si quid Pelagiani in Dalmatia sive ex occulto & fraudolenter, sive libere ac palam conentur ad religionem labefactandam, eorum insidiosos vel apertos comatus statim cohibeat; sin minus, sibi quidem gaudendum esse, ei vero, ne quid hujusmodi vaserri illi sinceræ fidei corruptores moliantur, etiam atque etiam providendum. Præterea legatos Honorii diligenter de fraudibus, & erroribus Pelagianorum doctos remisit; simulque illis summa quædam doctrinæ Catholicæ capita litteris consignata tradidit, quæ ex adverso Pelagianæ dementiæ, atque impietati repugnabant. Eminent Pontificis vigilantia & sollicitudo omnes ecclesiæ partes complexa, ac Dominici gregis ab omni hæretica labe intacti servandi studium singulare in hac secunda epistola, quam hoc loco libet attexere.

Dilectissimo Fratri Honorio Gelasio.

Miramur dilectionem tuam fuisse miratam curam sedis Apostolica, qua more majorum cunctis per mundum debetur ecclesiis, pro vestra quoque regionis fide fuisse sollicitam. Cumque ad eam perlatum esset, quod quidam per Dalmatias integritatem Catholicam vitare niterentur, & divinis humanisque legibus ante damnatum Pelagiana pestilentia denuo virus inferre, non putaverimus ullatenus differendum, quo minus hac diligentius inquirentes, aut si fortasse irreperant, de proximo sanarentur, aut anxietatem nostram, si falso probarentur jactata, relevarent; æstimantes melius nos videri impatientius talia investigare voluisse, quam crescere dissimulando perniciem. Neque enim vel silentio premere causam hujusmodi, vel differendo fovere deberemus. Cum dicente Magistro gentium, sollicitudinem non pigri, atque iterum, qui præest in sollicitudine, reos proculdubio nos, nisi continuo quæreremus, etiam si inaniter essent vulgata, convincerent. Nec interest per quos ad aures nostras eadem pervenissent; dum quomodolibet ista referentibus, postquam nostram conscientiam penetrarent, in his veraciter indagandis pastorales excubias esse non oportuerit negligentes; quatenus vel e vestigio posset lupis inhiantibus obviari, vel nullis existentibus feris, ovium custodia secunda persisteret. Ab his, qui essent Chloes, Corinthiorum se dissensiones agnovisse testatur Apostolus, confestimque scribere non omisit, ut vel nascentibus jurgiis pius medicator occurreres, vel de eorum comperta mox incolumitate gauderet: quod nos quoque litteris, quæ super hac parte dictæ sunt, indicasse reminiscimur; ut scilicet aut irrepentibus obfisteremus insaniis, aut si nihil horum penitus accidisset, de catholica veritatis integritate letaremur. Quapropter non solum dilectio tua nostra non debet vigilantia commoveri; sed presentis colloquii salutatione percepta nobiscum potius industriam propriæ sociare solertia; quatenus vel si tentata sint talia, protinus corrigantur, vel ne qualibet obreptione tententur, attentius præcavendo subintrare non valeant. De quibus autem ii, quos tua caritas destinavit, si plenius instrui voluerint, sequentes tituli cum suis responsionibus intimabunt. Et quoniam se his acquiescere præfati eatenus sunt professi, ut eadem se & primitus tenuisse firmarent, sed ante ullius in questionem vocata vellent manifestius

Pelagianorum malitia & calliditas.

Responsio Honorii Gelasio reddita; itemque legatio.

Gelasius Honorium ad Honorium scribis super eadem.

festius expediri, studuimus quantum inter occupationes fieri potuit, quæ nos minime respirare patiuntur, largiente Domino, sequentes paterna vestigia, de talibus, quæ cepimus, non silere: quam regulam sobrie sentiendæ quisque fideli corde sectatur, inter orthodoxos merito debeat estimari. Quisquis vero putaverit abnenda, ab apostolicis se se non ambigat exulare doctrinis. Certe si quid est, quod valeat animum permovere, fraternitas tua consulere fiducia non omittat; ut domini gratia ministrante, totius discutiat obscuritatis ambiguum fraternæ collatio.

Responsum Honorii redditum prioribus Gelasii litteris, itemque secunda Gelasii ad Honorium epistola videtur causam aliquam afferre dubitandi, verene, an falso Romam allatum esset de Pelagiana hæresi grassante in ecclesiis Dalmatiæ. Sed mihi quidem dubitationem omnem eximit Gelasius, a cujus prudentia longe alienum fuisse arbitror famæ cuiuslibet vagæ atque incertæ credulas aures præbere; nec vero tam graves, anxietate sollicitudinis plenas super ea re ad Honorium litteras, opinor dedisset, nisi antea diligenter inquisitione adhibita rem ipsam intentius investigasset, eorum animos, qui hæc detulerant, & consilia diligenter explorans, atque ut sit, variis quæstionibus perterritans, ne aliquid aut falsi pro vero, aut dubii pro comperto afferrent: neque prius hæc nunciis fidem adhibendam censuit, quam illorum fidem, scientiam, integritatem probaret. Adde, quod cum Pelagiani ea tempestate suos errores in ipsa Italia fidenter ac libere diffundarent, nihil factu facilius fuit, quam ut iidem, pro ea, qua flagrabant, sectæ augendæ, & propagandæ cupiditate, in Salonitanam provinciam, interregni Pontificii occasionem nacti, subreperent. Quare credibilis est, quam ut dubitari possit, litteras priores Gelasii non suspicionibus, non incertis rumoribus, sed scientia, & veritate nixas fuisse. Huic nostræ sententiæ suffragatur Baronius ad annum 497. Ceterum quod pertinet ad Pelagianos in Dalmatia degere nunciatos, veram eam fuisse delationem, credi absque piaculo potuit, cum in proximis provinciis transmarinis eadem erroris semina sparsa esse comperta sint. Et nimis brevis interstitio maris ex adverso positam Piceni provinciam iisdem temporibus liquet Pelagii fuisse contagione labefactam. Ad secundam Gelasii epistolam quid responsi dederit Honorius, incertum est; sed nullus dubito, quin a Gelasio de periculo rei que gravitate iterum admonitus & excitatus cum esset, acriorem curam ad inquirendum adhibuerit; cumque non obscuris vestigiis ad ipsa Pelagianæ fraudis cubilia pervenisset, auxilio sibi adfuerit consilium operamque Provincialium Episcoporum, quibuscum litteras Pontificias communicavit, ad hanc hæresim undique penitusque extirpandam omnem solertiam, industriad, conatumque intendit; neque antea ab opere suscepto cogitationem curamque amovendam censuit, quam omnes pestiferæ illius propaginis radices ac fibras evelleret: nullum enim hærescos Pelagianæ vestigium in Dalmatia relictum antiqua monumenta deinde commemorant: ex quo apparet omnes prorsus reliquias Honorii diligentia ac sedulitate extinctas fuisse.

Honorius Pelagianos Dalmatiam expulso.

CAPUT SECUNDUM.

Acta Honorii Episcopi Salonitani.

§. I.

Honorius ecclesiam Salonitanam, & provinciam Dalmaticam ab Eutychiana hæresi, & omni schismatica labe intactam servat.

Ecclēsiā Orientalem magna ex parte hæresis Eutychiana, vel Schisma Constantinopolitanum ab ecclesia Occidentali, & Romana disjunxerat. Hæreticis fautorem ac patronum se præbebat Anastasius Imperator. Is Dyrrhachii natus est in Illyrico, eique ab discoloribus eorum pupillis Dicori cognomen obvenit; ex ordine Silentiariorum anno 491. ad imperium proventus est opera ac favore Ariadnæ Zenonis viduæ, quam in matrimonium duxit. Eutychianam impietatem, quam animo penitus imbiberat, dissimulavit ad tempus; nam Euphemio Constantinopolitano Episcopo poscenti, ut fidei suæ rationem redderet, eam professionis formulam ehirographo suo testatam exhibuit, in quo aliud verbis expresserat, atque animo sentiebat; temporis ac necessitati serviendum ratus, ne incertis adhuc & nutantibus populorum animis, imperium amitteret. Sed ubi sensit se in possessione imperii certa ac firma stitisse, adeo dissimilem sui se ipse præbuit, ut ad rei catholicæ exitium natus esse videretur. Siquidem ab Euphemio repetiit quam eidem obtulerat catholicæ fidei formulam; & Hæsitantium dogma complexus bellum ecclesiæ palam indixit. Erant Hæsitantes veluti medii interjecti inter Catholicos, & Eutychianos, qui quamvis & ipsi Eutychiana peccate infecti essent, neutrius tamen partis esse viderique volebant; & Henotico Zenonis recepto, synodum Chalcedonensem neque rejiciendam neque approbandam censuebant. Ita ecclesia Orientalis tres in factiones divisa erat, nam a Catholicis æque dissidebant Eutychiani, & Zenoniani sive Hæsitantes. Ad hæc mala veluti cumulus accesserat Schisma Constantinopolitanum; quippe neque Euphemius ejus urbis Episcopus, quamvis egregius esset Synodi Chalcedonenlis propugnator ac vindex, ob eamque causam in exilium ejectus fuerit, neque Macedonius in Euphemii locum subrogatus aut Gelasii, aut Anastasii Romanorum Pontificum auctoritate adduci potuerunt, ut nomen Acacii hæretici, atque Schismatici memoriamque e sacris tabulis eraderent; quare ob utriusque perviciaciam ecclesia Constantinopolitana ab sedis Apostolicæ, & ecclesiæ Occidentalis communione, ac societate decederat.

Cum ergo pleræque ecclesiæ Orientis aut hæresi, aut Schismate laborarent, Gelasius in id potissimum omni cogitatione curaque incubuit, ut Illyricum præsertim Orientale adversus pestem utramque suis admonitionibus, ac litteris communiret: illac enim, nili aditus omnes intercluderet, facile irrepere potuissent Schismatici & hæretici ad ecclesias Occidentis labefactandas. Hoc autem impensius id sibi agendum, in eoque laborandum censibat Gelasius, quod Episcopus Thessalonicensis, idemque Primas totius Illyrici jam ad Schismaticos defecerat. Extant plures Gelasii litteræ ad Episcopos Dardaniæ, tum una præsertim ad universos Episcopos per Illyricum con-

Ecclesia Orientalis hæresi, & Schismate laborans.

Anastasius imp. fautor hæreticorum.

Schisma Constantinopolitanum.

constitutos, quæ data est III. Nonas Augusti, Asterio, & Præsidio Coss. idest, anno 494. Gelasius hisce litteris Episcoporum Illyrici in anti-qua sinceraque religione retinenda constantiam summopere commendat, eosque hortatur, ut se ipsi suasque ecclesias ab omni Eutychniana, & schismatica labe puras atque integras conservent. Juber hanc epistolam transmitti ad alios Episcopos, & eos præfertim, qui Acacii famam, & memoriam ab omni hæreseos nota & suspicione vindicare contendunt. Thessalonicensem Episcopum ab Romanæ ecclesiæ communione segregatum esse, propterea quod hæreticos damnare, & quam cum Eutychnianis societatem inierat, rescindere noluerat. Acacium Constantinopolitanum Episcopum absolvi, ejusque nomen in Diptychis retineri idcirco non posse, quod ante quam diem obiret supremum, neque ab hæresi, & schismate resipuerit, neque cum ecclesia Romana, unde se junctus fuerat, in gratiam redierit. Antea Gelasius in hanc eandem sententiam scripserat nominatim ad Honorium, & Episcopos Dalmatiæ, ut ipsemet testatur in epistola ad Illyricos modo laudata: *Auctoritatem quoque nostram, quæ ad Dalmatiarum est directæ Pontifices, etiam ad vos credimus dirigendam, quatenus in veritate Catholica, secundum formam traditionis antiquæ tenere nos consonam noveritis ubique sententiam*. His litteris & cohortationibus exasperatus vehementerque incitatus Honorius nihilo segniorem curam vigilantiamque adhibuit ad contagionem Eutychnianam, & schismaticam ab suo grege arcendam, quam in hæresi Pelagiana exterminanda abolendaque impenderat; & tum ipse, tum cæteri omnes Episcopi Dalmatiæ & Illyrici, collatis inter se consiliis, conjunctisque animis, & excubiis, aditus omnes adversus pestes illas Orientales diligentissime obstruxerunt. Ita Honorius ecclesiam suam ac provinciam in fide Catholica, & communione sedis Apostolicæ perpetuo retinuit.

Honorius ab ecclesia Dalmatica hæresim Eutychnianam & schisma Acacianum arcebat.

Schisma Orientale.

Dum Honorius ecclesiam Salonitanam regebat, e discordiis, quæ plerosque Orientales a sede Apostolica distraxerant, schismatis causa in ecclesiam Romanam dimanavit. Gelasius, itemque postea Anastasius, qui anno 496. Gelasio successit, Pontifices Romani litteris & legationibus Constantinopolim missis, nihil officii curæque prætermisere, ut ecclesias Orientis ab hæresi ad sinceram rectamque in Deum fide, a schismate ad concordiam revocarent. Sed Anastasius Imperator adeo a pace, & veritate abhorrebat, ut in ipsam Romanam ecclesiam dissidii sui pestem refunderet. Anno 497. Anastasius Legatos sedis Apostolicæ Germanum Capuanum, & Cresconium Tudertinum Episcopos honorifice quidem excepit; sed quod attinet ad nomen Acacii delendum, & Henoticon abrogandum, tantum absuit, ut litteris & postulatis Pontificiis morem gereret, ut quoniam a Legatis Apostolicis concordia Zenoniana approbationem extorquere non poterat, Festum Senatorem Romanum, qui ab Theodorico Italiæ & Dalmatiæ Rege Legatus Constantinopolim venerat, qua muneribus, qua promissis in suam sententiam ac voluntatem pertraxit. Is ergo clam Anastasio pollicitus est, effecturum se, ut Henotico Zenonis Anastasius Papa subscriberet. Sed Romam cum rediisset anno 498. Anastasium vita functum reperit. Symmacho in hujus locum legitimis suffragiis successit, alterum Pontificem, cui nomen Laurentio, a factiosis ho-

Schismati Romano usulam præbuit.

minibus pecunia corruptis opponendum curavit, ejusque patrocinium suscepit, ut eo sibi obsequente, quod Imperatori promiserat, exsolveret, at suam fidem liberaret. Hinc turbata divisæque duas in partes ecclesia, & cædes plurimæ grassationesque in urbe factæ. His malis ut obviam iretur, totius controversiæ disceptatio ad Theodoricum delata est, qui secundum Symmachum sententiam dixit; & Synodo in urbem convocata Symmachus jus suum obtinuit, habitusque est verus, & legitimus Pontifex. Sed compressum ad tempus incendium paullo post vehementius exarsit. Nam cum iterum ac sæpius Romæ, auctoribus Schismaticis, Festo præfertim & Probino viris Senatoriis, & potentissimis, turbatum esset, plures super ea re Synodi Romæ sunt habitæ, in quibus semper Symmacho adjudicata est sedes Pontificia; idemque iniquorum hominum calumniis appetitus cum esset, omnium sententiis absolutus est. Laurentius vero, cui Nucerinus Episcopatus, ut quiesceret, collatus fuerat, eo minime contentus cum iterum turbas ciceret, rejectus est & damnatus, una cum Petro Aktinate Episcopo, qui jussu Regis Theodorici id muneris susceperat, contra quam per leges, & majorum instituta licebat, ut de causa Symmachi cognosceret, statueret, judicaret. Abrogata est lex Odoacris, quæ vetabat Pontificem Romanum sine consensu Regis creari; decretum est denique, ut qui res ecclesiasticas usurpassent, nisi ecclesiis, unde averterant, eas statim restituerent, anathemati pœnisque omnibus, quæ infligi solent hæreticis, subjicerentur. In hac Schismatica controversia, quæ annos circiter quinque tenuit, magni fuit opera Ennodii Ticinensis Episcopi, qui contra Schismaticos Symmachi causam egregie peroravit, & scripsit libellum apologeticum pro defensione IV. Synodi Romanæ, quæ dicta est *Palmaris*, quamque Schismatici atrocissimis calumniis, & maledictis prosciderant. Pro schismate Laurentiano abolendo concilia omnino quinque celebrata esse comperio; & cum quatuor priora fere coaluerint ex Episcopis Italiæ, quinto & postremo, in quo lectus est approbatusque libellus Apologeticus Ennodii, & superiorum conventuum acta decretaque confirmata, Honorium Salonæ Metropolitanam cum Episcopis Dalmatiæ interfuisse suspicio est. In hoc quippe Episcopi sane frequentes adfuerunt omnino ad ducentos, & duodeviginti, ut inscriptio eisdem Concilio præposita declarat, sed non omnium prorsus nomina actis Synodicis subscripta inventiuntur. Cum autem ad hujusmodi Concilium inde usque ab Oriente & Asia, itemque ab Illyrico Orientali quamplurimi convenerint, ut docent subscriptiones synodicæ, non est verisimile Honorium absuisse, cæterosque Dalmatiæ Episcopos, qui propius aberant; quique more institutoque majorum ad concilia Nationalia Pontificis seu Primatis Romani convocari solebant, eaque adeundi antiqua lege, & consuetudine tenebantur. Quare si eorum, qui desunt, nomina supplenda sint, Honorium, & Episcopos Dalmatiæ subjiciendos censeo. Sed Baronius subscriptiones illas Synodicas vitiosas esse, & aliunde surreptas, appositæque huic Concilio suspicatur, propterea quod inter Episcopos Orientales huic Concilio adscriptos, plurimos ex illis deprehendit, qui ante annos amplius quinquaginta Synodo Chalcedonensi interfuerant; nec vero credibile videtur eos ad hæc usque

Romana sub Symmacho concilia.

Quinto postremo Concilio credibile est interfuisse Honorium.

tempora vitam propagasse. In subscriptionibus plurimi Orientales nominantur, ait Baronius ad an. 503. n. 9., qui Concilio Chalcedonensi ante annos quinquaginta duos interfuerunt, & quorum post decem annos a tempore dicti Concilii nulla mentio reperitur. Unde probabile esse apparet, quod hæc subscriptio non sit Romana, sed alterius cuiusdam Synodi, longe ante hæc tempora celebrata. Cæterum siue interfuerit Honorius Romanis sub Symmacho Pontifice Conciliis, siue abfuerit, suam certe fidem erga Symmachum, obedientiamque desiderari passus non est; & ab utroque Schismate Orientali pariter ac Romano intactam Dalmatiam servavit.

S. II.

Theodoricus Pannoniam subigit.

Honorio ecclesiæ Salonitanæ ac Dalmaticæ præsidente, Theodoricus ad regnum Dalmatiæ, suamque ditionem Illyricum Occidentale adjunxit. Anno 502. Bulgari pervasata Thracia Pannoniam Saviam siue Sirmiensem invaserant, quam tum obtinebant Gepidæ sub Rege Transarico Trasila filio, qui Sirmium urbem ab Hunnis excisam opere tumultuario refecerat, & ibidem regiam sedem collocaverat. Hinc Transaricus crebris incursionibus fines Dalmatiæ vastabat, ac Theodorici legatos, qui de injuriis ac damnis expositum venerant, vanis promissis sæpius eluserat. Itaque Theodoricus Pitziam & Harduicum egregios belli Duces cum exercitu in Pannoniam proficisci iussit. Horum egregia virtute atque opera Bulgari victi & fugati, Transaricus cum Gepidis ultra Danubium compulsus, Pannonia Savia, siue Interamnia, cum urbe Sirmienfi, in Theodorici potestatem venit. Hanc expeditionem Pannonicam Cassiodorus in Chronico refert ad Consulatum Cethæi siue Cethegi, idest ad annum quartum sexti sæculi; sed Bulgaros quidem victos ait, de Gepidis vero expulsis nullam mentionem fecit: Hoc Cos. (Cethæo) virtute D. N. Regis Theodorici, victis Bulgaribus, Sirmium recepit Italia. At victoriam de Transarico & Gepidis relatam breviter attigit Jornandes lib. de reb. Get. *Sum comitem* (Petziam, seu Pitziam) inter primos electum ad obtinendam Sirmiensem dirigit civitatem; quam ille, expulso Rege ejus Transarico filio Trasila, retenta ejus matre, obtinuit. Fusus eandem Pannonicam expeditionem descripsit Ennodius in Panegyrico Theodorici: *Sirmiensium civitas olim limes Italiae fuit, in qua seniores Domini excubabant, ne coacervata illic finitimarum vulnera gentium in Romanum corpus excurrerent. Hæc postea per regentium neglectum in Gepidarum jura concessit; hinc cotidiana insultatio, & incomposita legationum frequentia mittebatur; urebant animum Principis dolosi blandimenta commenti, & circa alios Gepidas, quorum ductor est Gundericus, intempestiva Transarici familiaritas. Credebas in tuam injuriam redire, quia diu licebat Italia possessionem, te dominante, retineri. . . . Postquam tamen liquido Transarici patuere commenta, Gothorum nobilissimos Pitziam, Harduicum, & pubem nullis adhuc dedicatam præliis destinasti, ut si oblati passionibus acquiesceret, semel invaso locorum potiretur arbitrio. Sed usus inconstantia felicitati tuæ obsecutus est; fugit sponte aliena, & sine impulsu exercitus tui deseruit, quod debebat. Continuo Pitzia, qui de*

Theodoricus Pannoniam ad regnum Dalmatiæ adjunxit.

re eventus utiles sumpserat, & consiliorum momenta librabat, non adquisitam esse terram credit, sed refusam: nec rapinis, ut lucrativa, populatus est, sed dispensationibus servavit, ut propria.

Victoriæ Pannonicæ alteram, quam de Græcis, & Bulgaris Pitzia Dux Theodorici reportavit, Jornandes, & Ennodius subjiciunt; eamque Sabiniano & Theodoro Consulibus, anno scilicet 505., Marcellinus Comes adscripsit. Mundo quidam, quem Gothum vocat Marcellinus, sed genere Hunnum, atque adeo ex ipsius Attilæ stirpe prognatum affirmat Jornandes, Danubium transgressus Hertam turrin a se captam operibus, munitionibusque sepeverat. Hinc agmine infesto in Mæsam, aliasque Illyrici Orientalis provincias identidem excurrere; & populationes late cum fecisset, hominum, pecorumque prædas undecunque abactas referebat. Hujus ferociam ut comprimeret, ac Turrim illam excinderet, quæ latrocinii receptum, latronibus perfugium præbebat, Sabinianus Consul, idemque Magister militiæ, Bulgaris mercede conductis, qui Mæsam incolebant, adjunctisque ad exercitum Romanum, Mundonem apud Margum Mæsiæ fluvium prædas agentem adoritur. Huic Pitzia subsidio vocatus in tempore adfuit, & Græcos pariter Bulgarosque prope ad internecionem delevit. Mundoni vero, quem libertatis vitæque amittendæ certissimo periculo eripuerat, facile persuasit, ut grati animi causa Theodorico tributum penderet, seque in ejus fidem ac potestatem traderet.

Theodoricus Pannoniam Sirmiensem, seu Saviam adeptus huic provinciæ Rectorem præfecit Colosseum Comitem, ut docet epistola ejusdem Theodorici inscripta, *Colosseo V. I. Comiti*, quæ est 23. apud Cassiodorum lib. 3. variarum: *Proinde prosperis initiatus auspiciis ad Sirmiensem Pannoniam, quondam sedem Gothorum, proficiscere illustris cinguli dignitate præcinctus, commissamque tibi provinciam armis protege, jure compone &c.* Cum Savia in potestatem Theodorici concessit reliqua fere omnis Pannonia, quam per id temporis incolebant partim Romani, partim Barbari, videlicet Rugi, Gepidæ, Heruli, &c. id quod declarat titulus præpositus alteri epistolæ, quæ proxima est a superiore; *Universis barbaris & Romanis per Pannoniam constitutis*; ubi nulla pars Pannoniæ excipitur, quæ Theodorici imperio exempta esset; aut cuius administratio commissa non esset Colosseo Comiti, qui sedem suam in Pannonia Sirmienfi constituerat, unde in universam provinciam jus suum, & cogitationem curamque extenderet. Noricum etiam Theodorici dominationem subierat, idque confirmat epistola 50. lib. 3. apud Cassiodorum ad *Provinciales Noricos*, quibus Theodoricus potestatem fecit Noricos boves cum bobus Alemannorum commutandi; quod hi, ut corporum magnitudine præstabant, sic ad colendos agros, terramque subigendam aptiores videbantur. Procopius apud Hansizium Germ. Sac. Tom. 1. cap. 16. Theodorico Carnios, Noricos, & Pannones attribuit. Noricum utrumque post obitum Theodorici Gothis ereptum in Francorum potestatem concessit; neque illud Justinianus, cum novam Illyrici descriptionem constitueret, juri ac nomini Illyrico restituit; eam ob causam Norici ab Illyrico sejuncti de tractionem cum initio sexti sæculi colligandam esse duximus, vel ad finem superioris sæculi re-

Albertus Theodoricus de Græcis & Bulgaris victoria.

Noricum Theodoricus subditur.

vocandam; quamvis & Pannoniæ Aquilonaris Danubio, & Dravo interjectæ, sic etiam Norici utriusque ab Illyrico disjunctio non inepte referri posset ad annum trigessimum quintum sexti sæculi, cum Justinianus Illyricum contraxit, & iisdem, quos etiamnum retinet, finibus circumscripsit; neutram enim regionem inter provincias Illyrici annumeravit.

Illyrici
Occiden-
talis Ra-
tus respo-
nseus
sub Theo-
doreo.

Provincia Occidentalis Illyrici, quas ad eam diem Barbari discerperant, & plerisque urbibus vicisque everfis, aut incensis, vastas atque desertas effecerant, frequentari oppidis & castellis, ac reflorescere coeperunt sub imperio Theodorici, ut scripsit Cassiodorus in Chronico: *Sub cuius felici imperio plurimæ renovantur urbes, munitissima castella conduntur, consurgunt admiranda palatia, magnisque ejus operibus antiqua miracula superantur.* Nihilo majorem curam in restituendis urbibus & ædificiis excitandis, quam in animis barbarorum, qui regiones illas incolebant, a fera & agresti vita ad civilem cultum & humanitatem revocandis, delendaque ex eorum moribus barbarie impendit. Idque ut assequeretur, optimas leges eisdem descripsit. Extant ejus præcepta æquitatis ac prudentiæ plena Colossæo ad Præfecturam Pannonicam abeunti tradita: *Commisam tibi provinciam armis protege, jure compone, ut antiquos defensores recipere læta possit, quæ se nostris parentibus feliciter paruisse cognoscit. Nosti, quæ te nobis conversationis sinceritate commendes. Sola tibi placendi via est, si quæ gerimus imiteris. Æquitati fave, innocentiam animi virtute defende . . . Remove consuetudines abominanter inolitæ; verbis ibi potius, non armis causa tractetur . . . Non plus intentio civilis rapiat, quam bella sumant; Scuta in hostes erigant, non in parentes. Et ne quem forte ad mortem videatur precipitare paupertas, redde pro talibus gloriosum plane damnum: lecturus a nobis gratiæ uberrimum fructum, si civile potueris plantare propositum: & nostris vere judiciis dignum, si dispendium Judex subeat, ut vitam periturus acquirat. Quapropter consuetudo nostra feris mentibus inferatur, donec truculentus animus velle consuescat.* Idem Theodoricus Monomachiam sustulit, quæ apud Pannonos in usu erat sane frequenti, vetuitque eos singulari certamine inter se depræliari: *Res parva, inquit in suis ad eos litteris, non vos ducat ad extrema discrimina. Acquiescite justitiæ, qua mundus lætatur. Cur ad Monomachiam recurritis, qui venalem Judicem non habetis? Deponite ferrum, qui non habetis inimicum. Pessime contra parentes erigitis brachium, pro quibus constat gloriose moriendum. Quid opus est homini lingua, si causam manus agat armatam? aut unde pax esse creditur, si sub civilitate pugnetur?* Theodorici æquitas & humanitas non solum rei publicæ, sed etiam christianæ salutis ac præsidio fuit; & quod vix credibile videatur, dum Anastasius in Oriente Catholicos vexabat, iisdem in Occidente Theodoricus quamvis Arianus impense favebat; & Symmachum Pontificem Romanum summo studio atque observantia prosequi, ejusque causam haud secus, quam si Catholicus esset, tueri nunquam destitit. Itaque regnante Theodorico, ut in aliis provinciis, sic etiam in Pannonia religio, ac pietas refluavit. Post Sirmium excisum aliquæ ex ecclesiis Pannonicis, ut diximus, ad jus accesserant ditiorumque Metropolitæ Salonitani; sed quo minus is posset in ea Pannoniæ parte, quæ sibi ob-

Theodoricus
Monomachiam
sustulit.

Catholici
faveat.

tigerat, vel per se, vel per suos administratorem Christianam, prout necessitas postulabat, restituere, curare, componere, gentesque illas, qua oportuerat, sedulitate ac diligentia Christianis præceptis atque institutis instruere, impedimento fuerunt incursiones cladesque barbaricæ; nam post Attilanam calamitatem barbari cujusque generis ingruere in Pannoniam, vastare omnia, ac diripere nunquam desierant. Ubi vero Theodoricus Pannoniam adeptus provinciam illam contra hostium irruptiones idoneis præsidiiis communivit, & legum ac magistratuum descriptione populos illos ex feritate quadam vel innata vel aliunde contracta ad justitiam mansuetudinemque traduxit, pax & tranquillitas huic provinciæ reddita aditum Honorio ad gentes illas suæ fidei commissas excolendas erudiendasque patefecit. Huic igitur partem aliquam curæ & sollicitudinis suæ Pastoralis derivare constituit; & quoniam solitudo ac vastitas urbium Episcopaliū, quas barbari funditus exciderant, sedes Pontificias in illis restituendi facultatem adimebat, novam ecclesiam condere, novumque Episcopum creare decrevit, cujus fidei ac tutelæ gentium illarum salutem, christianamque institutionem commendaret: id quod nunc declarandum est.

§. III.

Honorius ecclesiam, & Episcopatum Barcensem in Pannonia fundavit.

Ecclésiæ & Episcopatus Barcensis ab Honorio conditi fidem faciunt acta Concilii secundum Provincialis Salonitani, quod habitum est sub Honorio III. Metropolitæ Salonitano. In hoc Concilio, cum de tribus Episcopatibus in provincia Salonitana instituendis ageretur, Andreas Episcopus Jadertinus eos institui posse ac debere ostendit, auctoritate & exemplo Honorii secundi, qui ante aliquot annos urbem, & ecclesiam Barcensem Episcopali sede ac dignitate decoraverat: *Sicut etiam, inquit, in Barcensi ecclesia prædecessore vestro beatæ recordationis Honorio est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum variis consignationem Chrismatum populus renatus adsequitur.* Primis ecclesiæ temporibus usque ad initia sexti sæculi novas sedes Episcopales, sicubi necessitas postularet, constituendi jus & potestas fere omnis residebat apud Metropolitam, & Concilia provincialia. Quamvis non desint exempla ejusmodi juris usurpati ab Episcopis, qui cum parochia, quam obtinebant, latius pateret, & incolarum numero auctior foret ac frequentior, quam ut unus tantæ multitudini regendæ, tantoque oneri ferendo esset, Metropolitæ totius provinciæ aut consentiente, aut certe non invito alterum sibi creabant Episcopum, quo cum ecclesiæ sibi creditæ regimen, & Pastoralis officii curas laboresque partirentur. Id licere sibi de consensu Primatis Episcopi Numidiæ & sui Metropolitæ censuit Augustinus, qui oppido Fussalensi, quod ad ecclesiam Hipponensem pertinebat, Antonium suum Monasterii suæque disciplinæ alumnum præfecit Episcopum, ut in epistola 261. ad Cælestinum Papam scripsit: *Fussali dicitur Hipponensi territorio confine castellum; antea ibi nunquam Episcopus fuit, sed simul cum contigua regione ad Paraciam Hipponensis ecclesiæ pertinebat . . . sed quod ab Hippone memoratum castellum millibus*

Honorius
fundator
Episcopatus
Barcensis.

qua-

quadraginta sejunxitur, cum in eis regendis . . . me viderem latius, quam oportebat, extendi, nec adhibenda sufficerem diligentia, quam certissima ratione adhiberi debere cernebam, Episcopum ibi ordinandum constituendumque curavi . . . propter quod ordinandum, sanctum senem, qui tunc Primatum Numidia gerebat, de longinquo ut veniret, per litteras impetravi. Ceterum, e re Christiana esse cum videretur Provincialium Episcoporum numerum augeri, id fere nunquam fieri solebat, nisi jubente Metropolita, & Concilio Provinciali approbante. Hoc statuerat Concilium Sardicense Can. 6. *Provincia Episcopi debent in iis urbibus Episcopos constituere, ubi etiam prius Episcopi fuerunt. Si autem inveniatur urbs aliqua tam populosa, ut ipsa Episcopatu digna iudicetur, accipiat; nimirum ab Episcopis provinciae, quorum erat judicare de urbis praesentia, ac frequentia, quae digna haberetur honore ac sede episcopali.* Idem plenius explicat, & confirmat Canon 65. Concilii Africani: *Placuit, ut plebes, quae nunquam habuerunt proprios Episcopos, nisi ex Concilio plenario uniuscujusque provinciae, & Primatis, atque consensu ejus, ad cujus diocesim eadem ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant.*

Decretum provinciale de novo Episcopatu constituendo in provincia Salonitana.

Honorius igitur, cum novum in provincia Salonitana Episcopatum institui oportere censuisset, id ut rite, ut legitime, ut more institutoque majorum perficeret, provinciales Episcopos consuluit, eorumque sententias rogavit; quibus assentientibus & approbantibus, de sede illa Episcopali erigenda decretum factum est; cujus eam fuisse causam praecipuam asserbat Andreas in Concilio Salonitano secundo, ut ne deesset, qui Christianam plebem in locis longinquis, remotisque a Dalmatia sacro Chrismate obsignaret. Nam apud Latinos multo difficilius & rarius, quam apud Graecos, Presbyteris committi solebat potestas hujus Sacramenti impertiendi, cum ex Apostolicis institutis nemini liceat jure suo & proprio id Sacramenti conferre, nisi Episcopo, ut docet Innocentius I. in epistola ad Decentium: *De consignandis vero infantibus manifestum est non ab alio, quam Episcopo fieri licere; nam Presbyteri, licet sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hac autem solis Pontificibus deberi, ut vel consignent, vel Paracletum Spiritum tradant, non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum & illa lectio Actuum Apostolorum, quae asserit Petrum & Joannem esse directos, qui baptizatis traderent Spiritum Sanctum.* Quapropter cum in Sardinia Presbyteri baptizatorum frontes Chrismate inungendi jus passim usurparent, eos id facere in posterum vetuerat Gregorius Magnus. Sed cum ejusmodi interdictum populis illis causam offensionis, & querimoniae praebuisset, idem Gregorius extraordinariam Christianos chrismate imbuendi potestatem Presbyteris Sardiniae delegandam censuit, sicubi deessent Episcopi, qui ex officio ac munere suo id praestarent. Hae enim scripsit ad Januarium Caralitum Episcopum: *Pervenit quoque ad nos, quosdam scandalizatos fuisse, quod Presbyteros Chrismate tangere in fronte eos, qui baptizati sunt, prohibuimus; & nos quidem secundum usum veterem ecclesiae nostrae fecimus. Sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi Episcopi desunt, ut presbyteri etiam in frontibus baptizatos ungere debeant, concedimus. Patres Maurini licet non qui baptizati sunt, neque baptizatos, sed qui ba-*

ptizandi sunt, & baptizandos legendum putent, eandem tamen ex utraque lectione dispensationem evincere contendunt. Si vero, ne quid dissimulem, cum aliis mavis Gregorium Magnum ep. ix. lib. 4. alias 3. ad Januarium non chrismationem generatim prohibuisse Presbyteris Caralitans, sed Chrismationis locum, frontem enim chrismate signare Episcopis semper peculiare fuit; tunc satis probabili ratione tueri poteris epist. 26. nuper laudata Pontificem non extraordinariam delegasse Presbyteris Caralitans auctoritatem conferendi Sacramentum Confirmationis, sed iisdem tantummodo indulsisse, ut variato aliquantulum ritu, ac mera caeremonia baptismatis propria, administrarent in fronte, sicubi deessent Episcopi, Chrismationem illam, qua ceteroquin jure suo Presbyteri baptizatos ungere solent, uti constat ex epist. Innocentii I. ad Decentium: *Presbyteris, seu extra Episcopum, seu praesente Episcopo baptizent, chrismate baptizatos ungere licet, sed quod ab Episcopo fuerit consecratum; non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur Episcopis, cum tradunt Spiritum Sanctum.* Itaque nisi proprius Episcopus Christianis longe a Dalmatia disjunctis praeficeretur, aut his carendum erat Sacramento Confirmationis, aut communi & antiquissima legi identidem derogandum, & potestas Christianos sacra illa unctione confirmandi passim Presbyteris permittenda. Utrumque incommodum ut averterent Episcopi Dalmatiae, ad veteres unum adjungi oportere censuerunt, crearique Episcopum, cui sacrarum rerum procuracionem, & gentium illarum salutem demandarent, quae provinciae Salonitanae partes extremas incolebant.

Hic nobis investigandum est, ubinam locorum fuerit civitas illa Barcensis, quae novam episcopalem sedem excepit, cujus vocabulum, ac positionem apud Geographos seu veteres, seu recentiores frustra quaeris. Ubiubi esset, certe quidem longe aberat a Dalmatia, in illis regionibus posita, quas propter longinquitatem itineris nullus ex Episcopis Dalmatiae adire potuisset, ac lustrare, quin periculum esset, ne Dalmatica ecclesia illi commissa aliquem incommodi vel detrimenti caperet e diuturna Pastoris absentia; nam in tanta diffensione locorum, inquit Andreas Episcopus Jadertinus, *rarius consignationem Chrismatis populus renatus adsequitur.* Itaque cum nimia longinquitas, ac distantia locorum impulerit Honorium, & Episcopos Dalmatiae, ut novum Episcopatum fundarent in civitate Barcensi, haec a Dalmatia longo terrarum intervallo sejuncta fuerit necesse est. Nihil autem longius distabat a Dalmatia, quam pars illa Pannoniae, quae post excidium Sirmii in jurisdictionemque migraverat Metropolitae Salonitani; ex quo factum est, ut ecclesia ac provincia Dalmatica fines suos latissime explicaverit, atque ad Danubium usque protulerit; quam quidem finium amplitudinem retinebat saeculo nono, ut docet privilegium Tirpimiri Ducis Chrobatiae. Quare urbs illa Barcensis non alibi, quam in Pannonia mihi videtur esse quaerenda. Erat olim in Pannonia secunda, sive inferiori civitas Barcensis, quam Justinianus Novella Constit. xi. Illyrico Primati, sive Archiepiscopo Justinianae primae subjecit: *& pars etiam, inquit, secunda Pannoniae, quae in Bacensi est civitate.* Bacensi cum Barcensi, si vocabulum spectes, tanta est affinitas, ut alterum ab altero vix dignoscere

Urbs Barcensis quae nam & ubi sita.

scere queas; nam unius litterulæ intermediæ additio, vel detractio, quæ librariis adscribi facile potest, tanti non est, ut indidem utriusque distinctio ac diversitas colligi possit. Quare Bacensis civitas, cujus meminit Justinianus, eadem mihi videtur esse, ac Barcensis; quam Honorius sede, ac dignitate episcopali decoravit.

Sed nihilo ignotior est Barcensis, quam Bacensis urbis positio. Hanc quidem in Pannonia secunda collocavit Justinianus; sed hæc provincia cum latissime pateat, neque in novella illa Justinianeæ, neque apud Geographos ullum vestigium apparet; unde conjici aut intelligi possit, quænam esset regio illa Pannoniæ inferioris, in qua sita erat civitas Bacensis. Marcus Hanfzizius Tomo I. cap. XII. Germaniæ sacræ ad verba illa Justiniani modo laudata hanc notam apposuit: *Si constaret, quænam sit civitas illa Bacensis, tum facile statueretur de parte illa Pannoniæ, de qua Justinianus loquitur: forte Bassianensis est, aut alia Pannoniæ Savia civitas. Perseverat hodie nomen Episcopatus Bathiensis prope confluentem Dravi, & Danubii; nec longe inde ad ripam Orientalem Danubii oppidum Bac.* Bathiam seu Bathiensem fuisse censeo, quam Justinianus Bacensem, Acta Concilii Salonitani Barcensem vocant. Hæc imposita est ripæ Orientali Danubianæ ad confluentes Dravi, & Danubii; & quamvis ultra Danubium sit, quo ab Oriente Pannonia secunda terminatur, tamen cum apud ejusdem fluvii ripam assideat, ad Pannoniam pertinet; quemadmodum Siscia Pannoniæ Savie finibus continebatur, licet ripam Savie citeriorem, ac meridianam insideret. Nihil factu facilius fuit, quam ut progressu temporum, & antiqui sermonis, aut veterum exemplarium corruptela, ex Bacia, & Bacensi, seu Barcensi in Bathiam, & Bathiensem commutatio fieret. Præterea Bathiæ hodiernæ positio primum congruit cum novella Justinianeæ, in qua scriptum est: *nihil magni distare a Dacia Mediterranea Pannoniam secundam, quæ, ut paullo ante dixit, in Bacensi est civitate.* Bathia autem fere solius Mæsiæ superioris interjectu disjungitur a Dacia Mediterranea. Deinde congruit etiam cum diplomate Tirpimiri, qui Metropolis & provinciæ Salonitanæ fines usque ad Danubium produxit. Est quidem Bacæ oppidulum apud eandem ripam Orientalem Danubii situm, sed hoc a Dacia Mediterranea longius distat in Septentrionem. Extat etiam aliud in Pannonia secunda oppidum ejusdem fere nominis, aut consimilis, quod Baræ vocant a Septentrione Dravo adjacens; sed tum a Danubio, tum a Dacia Mediterranea longissime abest. Utriusque autem hujus Oppidi ne tenue quidem vestigium apud veteres Geographos extat, ut temporibus illis, in quibus versamur, aut nullum fuisse, aut certe obscurum, ignobile, ac memoratu indignum habitum esse videatur. Porro antiqui Canones plenissime vetabant in ejusmodi locis exiguis, & infrequentibus Episcopos constitui, ne dignitas episcopalis vilesceret. Dubium autem non est, quin civitas Barcensis, cui Episcopum præficiendum Honorius censuit, incolarum frequentia, & numero ædificiorum Episcopali sede digna esset; cujusmodi certe fuit civitas Bacensis, de qua Justinianus in sua Constitutione honorificam mentionem fecit; ab eaque, quod ejus regionis princeps esset, partem Pannoniæ secundæ cognominandam esse duxit. Barcensis, sive Bathiensis Episcopatus post conditam Metropo-

lim Colocensem, unde non longe abest, Spalatenfis Archiepiscopi ditione exemptus sub potestate Archiepiscopi Colociæ migravit. Ita Honorius provinciam Salonitanam una Paræcia sive ecclesia Episcopali auxit; & gentium illarum salutem christianæque institutioni consuluit, quas post excisam Metropolim Sirmiensem in suam fidem ac tutelam receperat; quibusque ob locorum distantiam, neque per se, neque per alios Episcopos Dalmatiæ, Sacramentum Confirmationis impartire, ac cætera præstare poterat, quæ præsentiam, & auctoritatem Episcopalem requirunt.

CAPUT TERTIUM.

De Regno Gothico, & Slavonico in Dalmatia Superiori.

CUM Honorius II. Ecclesiam Salonitanam administrabat, sæculum quintum ad exitum vergens Dalmatiæ novum regnum, novos Reges attulit, quorum aut nulla, aut vix aliqua vestigia in antiquis vulgatisque scriptoribus reperies. Hujusmodi Regum series, & continuatio, bella resque gestæ extant in quodam codice sane pervetusto Slavonice scripto, quem Anonymus Presbyter cognomento Diocleates, sæculo duodecimo, & Marcus Marulus patricius Spalatenfis sæculo decimosexto latinitate donarunt. Primum igitur Lectorem edoceri oportet de auctore, interpretibus, & exemplaribus codicis Slavonici; tum ejusdem titulus, argumentum, auctoritas in disceptationem veniet; deinde pauca dicenda sunt de Ostrolyllo, qui Anastasio Imperatore, & Honorio Pontifice Salonitano, in Dalmatia hoc regnum fundavit.

§. I.

Auctor, Interpretes, exemplaria Codicis Slavonici.

Hunc codicem sive commentarium non propterea solum voco Slavonicum, quia primum conscriptus fuit Slavonico sermone, sed etiam quod pars maxima rerum, quas tractat, & in quibus versatur, ad gentes Regesque Slavorum pertineat. Illum plerique attribuunt Presbytero Diocleati, & sub hujus nomine vulgo citari solet. Sed is, auctore an solum interpres fuerit, dubitari potest; nam in operis proœmio fatetur quidem hunc librum ex Slavonico in Latinum ab se conversum esse; at compositum ab se clare aperteque nusquam affirmat. Verum enimvero cum in extremo proœmio profiteatur nihil aliud se scripsisse, nisi quæ a majoribus acceperat, satis indicat se hujus libelli auctorem esse: quo fit, ut primum quidem hanc historiam Slavonicis litteris mandaverit, deinde vero latine reddiderit in eorum gratiam, qui rudes essent, ignarique sermonis Slavonici. Proœmium ipsum cum breve sit, huic loco intexere non piget: *Rogatus a vobis dilectis in Christo fratribus, ac venerabilibus Sacerdotibus sanctæ sedis Archiepiscopatus Diocletanæ ecclesiæ, nec non & a pluribus senioribus, maxime a juvenibus nostræ civitatis, qui non solum in audiendo, seu legendo, sed etiam exercendo bella, ut juvenum moris est, delectantur, ut libellum Gothorum, quod latine Slavorum regnum dicitur, quo omnia gesta ac bella eorum scripta sunt, ex Slavoni-*

Bathia ad confluentes Dravi & Danubii, neque a Barcensi, neque a Bacensi urbe videtur differre.

Civitas Barcensis olim frequens, ac nobilis.

Novum regnum in Dalmatia conditum,

cujus historia literis Slavonicis consignata est.

Commentarius Regum Dalmatiæ cur Slavonicus dicitur sit, & ejus auctor.

Unica littera verterem in latinam, vim inferens meae ipse senectuti, vestra postulationi fraterna coactus charitate parere studui: veruntamen nullus legentium credat alia me scripsisse præter ea, quæ a Patribus nostris, & antiquis senioribus veridica narratione referre audiui. Presbyter Diocleates floruit sæculo duodecimo, idque colligi potest ex hac historia, quam non ultra alterum & sexagesimum illius sæculi annum perduxit; neque suum proprium, neque familiæ, in qua ortus fuerat, avitum nomen huic libro inscribere voluit; humanæ scilicet laudis gloriæque evitandæ causâ. Commune sibi cognomen mutuatus est ab ecclesia, cui serviebat, in collegium presbyterorum adscriptus, voluitque cognominari *Diocleates*, non quidem ab urbe illa perantiqua, inprimisque nobili olim, ac celebri, quæ dicta est Dioclea; hanc enim ineunte sæculo undecimo a Bulgaris funditus eversam ferunt; sed ab ejus civitate, ad quam translata fuit sedes, ac dignitas Metropolitana, itemque titulus ecclesiæ Diocletanæ; ab Antibari scilicet, quæ in locum Diocleæ cum successerit, hujus urbis ecclesia, & Archiepiscopus titulum Diocletani retinuit, & cum titulo Antibarensi conjunxit, ut apparet ex antiquis diplomatibus, ac litteris Pontificiis. Itaque Presbyter Diocleates auctor fuit idemque interpret Historiæ hujus, quam de Regibus Dalmatiæ Gothis, & Slavis rite inscripseris.

Presbyter Diocleates scripsit seculi duodecimi.

Marcus Marulus alter interpret Latinus ejus commentarii.

Hujusdem epistola ad Dominicum Papalem, cuius rogatu Commentarium illud latine reddidit.

Hunc codicem Slavonice scriptum nactus cum esset Marcus Marulus Patricius Spalatenfis, vir haud doctrina & eruditione, quam virtute & sanctitate clarior, eundem in latinum sermonem convertit, ut Dominico Papali amico, & per necessario suo obsequeretur, a quo illum acceperat, & ad quem latine redditum anno decimo sæculi decimi sexti remisit, cum epistola ad eundem scripta, quæ est hujusmodi.

Marcus Marulus Dominico Papali salutem. Commentariolum a te in Craina nuper repertum inter vetustissimas gentis illius scripturas, Dalmatico idiomate compositum, tuo rogatu latinum feci, Croatia Dalmatiæque Regum gesta continentes. Res certe digna relato, & quem non solum nostræ vernacula lingua gnari, sed etiam latini intelligant. Ex hac etiam historia & boni exemplum petere poterunt quod imitentur, & mali per quod se corrigant: atque hoc illud fuit, quod & te impulit, ut me ad historiam transferendam urgeret, & me ut tibi obtemperarem; magis tamen tuus erga me amor laborem hunc coegit me subire; quid enim est, quod illi non debeo. Vale. Anno Christianæ salutis M.D.X.

Hinc facile intelligi potest Marco Marulo ignotum fuisse tum auctorem hujus historiæ, tum Latinam ejusdem interpretationem, quam Joannes Lucius vulgavit; & iis, quos de Regno Dalmatiæ, & Croatia scripsit, libris adjecit; neutrius enim meminit in suis ad Papalem litteris. Quod si cognitum habuisset, id silentio prætermittendum minime putasset, ac de re utraque amicum admonuisset; præterquam quod tanti esse non existimasset, id oneris ac laboris subire, quod præoccupatum ab alio sciret; neque actum agere voluisset.

Duo exemplaria Historiæ Gothicæ seu Slavonicæ inter se diversa.

Hujus historiæ duo exemplaria Slavonica fuisse comperio inter se haud parum diversa. Primum est illud ipsum autographum, quod Presbyter Diocleates Slavonice composuit, ac deinde Latinum fecit; hoc an etiamnum extet, aut ubi nunc lateat, mihi non est compertum;

Alterum illud est, quod Dominicus Papalis, cum in Craina reperisset, Marco Marulo Latine vertendum tradidit. Huic simile omnino tertium extitit apud Joannem Lucium, quod ex eodem Marulano apographo apud Crainam invento Hieronymus Kialetich descripsit anno 1546. Craina apud Slavos idem valet, quod apud Latinos ora maritima, seu regio limitanea; cum autem hujusmodi vocabulum commune sit, pluresque in Dalmatia sint loci, quibus Crainæ nomen est, inter se distinguere, ac dignosci nequeunt, nisi appposito cognomine, quod prætermisum a Dominico Papali Hieronymus Kialetich adjecit, testatus exemplum illud, ab se repertum fuisse in Craina Marcovichiorum, quæ regio est exiguis finibus circumscripta in agro sive diocesi Antibarensi. De hoc exemplari Joannes Lucius in Præfatione, quam suis ad Marulum notis præfixit, hæc scribit. *Extat tamen apud me Presbyteri Hieronymi Kialetich exemplar Slavo idiomate, sed charactere Latino conscriptum, quod ex ipsius Papalis exemplari in Craina Marcovichiorum reperto, & Slavo charactere exarato, se verbatim transcripsisse testatur. An. D. 1546. die 6. Octobris, Almisi. Marcovichiorum autem Craina in diocesi Antibarensi est.* Unum igitur idemque est exemplar, & ibidem loci inventum, quod Dominicus Papalis ad Marulum misit, & quod Hieronymus Kialetich transcripsit. Hoc autem, si summam historiæ spectes, fere congruit cum autographo sive exemplari Diocleatis; sed tum notis Chronologicis, & Regum nominibus ab illo sæpe discrepat; tum hoc etiam differunt inter se, quod primum usque ad Rodoslaum, & nomine tertium, posterius vero non ultra Ciaslavum sive Seislavum seriem Regum perduxit: nam tres illos, quos Seislavo subjunxit, Colomanum, Chrismerium, Zuonimerum, e Catalogo Regum Pannoniæ & Chrobatæ accepit. Quæ inter utrumque discrepant, suis quæque locis annotabimus: quidquid autem discrepantiæ est, id fere totum illi attribuendum puto, qui Slavonicum Diocleatis autographum exscripsit; cum enim haud pauca ibidem invenerit, quæ a veritate historica seu Chronologica abhorreere videbantur, iis correctionem adhibendam censuit; quamvis nonnulla, quæ corrigere volebat, magis magisque depravavit. Nam Marcus Marulus, cum hoc exemplar Slavonicum verteret, de summa rerum nihil detraxit, aut immutavit, & fidelis interpretis officio se functum esse testatur: *Hucusque, inquit, historiam vernaculo sermone compositam vidi, & quod potui diligenter fideliterque in latinum transposui, nihil de sententia dimittens; licet aliqua de verbis, quæ superflua videbantur, mutilans, ne lectori oneri essem.* Ac primum quidem exemplar, sive Autographum Diocletanum, a Presbytero Diocleate, qui hanc historiam Slavonicis ac latinis litteris mandavit; alterum vero Marulanum, a Marco Marulo, qui hoc ex Slavonico in Latinum convertit; ipsam vero historiam ab ejus Auctore, qui se Diocleatem cognominari voluit, Diocletanam rite appellari posse existimo.

Quid differat inter Diocleatanum, & Marulanum exemplar.

§. II.

De inscriptione, argumento, auctoritate historiae Diocletanae.

Cur Diocleates a Slavis titulum impositum.

Slavi a Gothis differunt.

Titulum a Diocleate impositum retineri posse ostenditur.

Migrationes Slavorum multas.

HÆC historia inscripta est ab Auctore suo Presbytero Diocleate: *Regnum Sclavorum*. Huic titulum idcirco Diocleates eidem imposuit, quod eodem captus errore, quo alii non pauci, putabat Gothos, & Slavos inter se non itidem genere, ut vocabulo, differre: *rogatus*, inquit . . . *ut libellum Gothorum, quod Latine Sclavorum dicitur Regnum, in quo omnia gesta, ac bella eorum scripta sunt, e Slavonica littera converterem in Latinam &c.* Sed Slavos a Gothis genere, lingua, moribus, institutis longe diversos esse, eruditi fere omnes summo consensu affirmant. De primordiis avitisque sedibus nationis Gothicæ jam diximus; de Slavorum originibus alio loco dicturi sumus. Historicus Dalmata ad eum locum, quem modo descripsimus, ex Proœmio Diocletanæ historiæ hanc notam apposuit: *Gothos hic Auctor latine Slavos distos asserit; Procopius autem, qui primus auctorum Slavos nominavit, eos diversos a Gothis ponit. Ideo nisi quis Gothos pro Getis sumere velit, Slavi diversi a Gothis fuere; ut in Opere Regni Dalm. & Croat. relatum est.* Si autem Slavos a Gothis distingui oportet, titulus e Slavis desumptus non satis recte videtur congruere cum hac historia, in quam, sic tamquam in scenam, primi prodeunt Reges Gothorum, eorumque series, & successio in posteriores ætates perducitur. Ostroyllus enim, qui hoc regnum in Dalmatia fundavit, & ex quo alii deinceps Reges propagati sunt, e stirpe Gothorum originem ducebat; nam dicitur fuisse frater Totilæ, qui regnum Gothicum in Italia obtinuit, aut certe parens fuit Totilæ Regis Gothorum in Italia. Sed causæ non desunt sane probabiles, cur Diocleates historiam suam Slavorum, quam Gothorum Regnum inscribere maluerit. Nam copiarum, quas Ostroyllus in Dalmatia duxit, e Gothis pariter Slavisque constabant. Slavi jampridem ex avitis sedibus egressi, & fusi per varias, cis ultraque Danubium regiones, dispersique aut sub proprio nomine, aut sub communi aliis ejusdem nationis populis vocabulo vagari cœperunt. Ex his autem plures in Dalmaticam expeditionem, Ostroyllo Duce, nomina dederant, nec pauciores eidem per ea loca, quæ Slavi infederant, iter habenti socios se adjunxerant: nam fere omnes barbarorum exercitus, qui olim provincias imperii Romani aut vastarunt, aut occuparunt, e conjunctione variarum gentium coaluerant; quamvis ab ea gente potissimum, quæ cæteris numero præstabat, ducesque præbuerat barbaricis illis expeditionibus, denominari solebant. Thomas Archidiaconus cap. VII. Hist. Salonit. auctor est Totilam, quocum e partibus Septentrionis profectum Ostroyllum Diocleates tradit, e Polonia, ac Theutonia seu Boemia ingentem excivisse hominum multitudinem, quam in Italiam traduxit; Poloniam autem, & Boemiam populi originis & linguæ Slavonicæ incolebant; nec vero absimile est indidem copiarum numero auctum fuisse exercitum Ostroylli.

Postea vero quam Ostroyllus Regni potitus est in Dalmatia, plures in Illyricum, & Dalmatiam incursiones Slavorum factas esse memo-

rat Procopius; ex his non pauci aut invitatu popularium suorum, qui cum Ostroyllo in ea loca venerant, aut soli ubertate, & amantate illecti ibidem, consentientibus Gothis, cum suis consanguineis manere, quam in patriam reverti, vel melioris agri fortunæque spem incertam sequi, maluerunt. Sæculo autem septimo post excidium Salonæ frequentes Slavorum colonias Dalmatia excepit; quibus Heraclius Imperator sedes in ea regione agrosque concesserat. Interea Gothorum res diminui ac declinare cœperunt, quos Justinianus bello persequi non antea destitit, quam iisdem Italiam omnem, Dalmatiamque magna ex parte adimeret. Cum igitur Gothorum quidem decresceret, Slavorum autem numerus magis magisque augetur in Dalmatia, præsertim post bellum Gothicum, & post Chrobatos, & Serblos generis Slavonici populos in Dalmatiam Heraclii permissu profectos, Gothorum quod reliquum fuit, ad mores, linguam, instituta, nomenque Slavorum paullatim descendit; ut nihil ex antiquo, præter primigenium sanguinem, nec cum incorruptum, sed cum Slavonico mistum retineret. Ac Reges ipsi, quamvis a Gothorum stirpe primam originem ducerent, tamen propter crebras affinitates cum Dynastis Slavorum junctas, materno genere ac sanguine prævalente, Slavi esse & haberi, Slavonicisque vocabulis appellari cœperunt. Quæ breviter a me strictimque dicuntur, suis deinceps temporibus, ac locis fusius & distinctius explicari oportebit. Hoc igitur regnum, quamquam ad Gothos initia referat, quia tamen suos progressus, & finium amplificationem, & rerum fortiter gestarum gloriam, nominisque celebritatem a Slavus accepit, idcirco Diocleates *Regnum Slavorum* appellandum esse censuit; cum ad id, de quo agitur, aptius fortasse, congruentiusque a Gothis simul Slavisque denominari potuisset. Marcus Marulus gentis utriusque vocabulis prætermisiss, huic historiæ titulum a Dalmatia, & Chrobatia mutuatum adoptavit, eumque inscribi voluit *Regum Dalmatiae & Chrobatiae gesta*. Sed pace tanti viri dixerim, nihil loci est in hac historia Regibus Chrobatiae, qui regnarunt in Dalmatia inferiori, cui a Slavis Chrobatis nomen Chrobatiae obvenit; cum Reges, quorum gesta hic narrantur, Dalmatiam superiorem obtinuerint, in eaque suum regnum condiderint; quod deinde in Septentrionem, Orientem ac Meridiem extra Dalmatiam longe lateque propagarunt. In extremo quidem codice Marulano duo e Catalogo Regum Chrobatiae Reges adjecti sunt; sed cum ab Autographo & exemplari Diocletano absint, expungantur necesse est, locumque relinquunt Paulimiro, Tiescimiro, quibus alios deinceps atque alios Presbyter Diocleates subjecit, qui desiderantur in codice Marulano. Cæterum titulus a Marulo impositus retineri posset, si vera fuit bipartita illa divisio totius Dalmatiae a Diocleate tradita; cujus quidem partem ad solis Occasum vergentem *Chroatiam Albam*, partem vero, quæ in solem Orientem spectat *Chroatiam Rubeam* appellatam esse scripsit. Ita enim fit, ut pro Synonymis haberi debeant *Dalmatia* atque *Chrobatia*; & iidem Reges æque Dalmatiae dici atque Chrobatiae possint. Adde, quod Diocleates, perinde ac si nulli Chrobatiae Reges fuerint, Dalmatiam omnem tum Occidentalem, quæ dicta est Chrobatia, tum Orientalem, quæ Serbliae nomen adepta est, suis Regibus attribuere videtur: quod si verum esset, eos Marulus

te, post adventum Ostroylli in Dalmatiam facta.

Hoc regnum Dalmaticum a Gothis originem, a Slavis incrementum accepit.

Titulus Marulani huius historiæ Diocletanæ: De Regibus Dalmatiae & Chrobatiae, quomodo possit congruere.

Argumen-
tum histo-
riae Dio-
cletanae.

rulus Reges Dalmatiae & Chroatiae rite appellasset.

Historiae Diocletanae, quasi materia, quam tractat, & in qua versatur, subjecta est series successioque Regum, qui ab exeunte saeculo quinto usque ad annum circiter sexagesimum saeculi duodecimi, rerum in Dalmatia potiti, jus imperiumque in finitimas regiones late, ac longe protulerunt. Hujus Regni in Dalmatia fines, ut dignosci possint, memoria repetas velim bipartitam illam divisionem Dalmatiae superioris, & inferioris. Dalmatia superior ea est, quae in Orientem conversa Narone, ac Drilone fluminibus continetur: Inferior vergit ad Occidentem, eamque Naro, & Arsia amnes definiunt. Post adventum Chrobatorum, & Serblorum, prior fere usque ad Tilurum seu Cetinum fluvium porrecta dicta est Serblia, posterior Chrobatia appellari coepit. Ac regnum quidem, quod Diocleates describit, non ultra Tilurum fines Dalmatiae superioris praetergressum esse arbitror. Nam cum Ostroyleus hujus regni fundamenta jecit, Dalmatia inferior Theodorici imperium subiit, mansitque in potestate Gothorum Regum Italiae usque ad Justinianum; qui Gothis victis, debellatisque Dalmatiam inferiorem, cum civitatibus maritimis Dalmatiae inferioris imperio Orientis restituit. Saeculo septimo post Salonam everfam Heraclii consensu Duces ac Reges Chrobatorum, quidquid terrarum est inter Arsiam & Cetinum sive Tilurum, exceptis plerisque urbibus maritimis obtinuerunt, ibique regnarunt alias Imperatoribus Orientis, alias Francorum Regibus vestigales, alias liberi nec dominationi cujusque obnoxii, usque ad exitum saeculi undecimi. Itaque ad Reges illos, quorum series Diocleates contexit, nihil Dalmatiae inferioris pertinebat, nisi pars extrema Tiluro & Drilone fluviis interjecta. Hoc Regnum deinde a Serblis, quos saeculo septimo Heraclius Imperator in suam fidem, & clientelam recepit, illustrius nomen est sortitum, & tum haec pars Dalmatiae, tum Maesia superior Serblia appellata est, eidemque Bosina sive transalpina Dalmatia Orientalis, & Rascia sive Dardania adjuncta est. Ex hoc regno hisque Regibus sunt plurimum Toparchiarum, & Regnorum & principum familiarum facta divortia; Hinc Imperatores Serviae, hinc Reges Rasciae, hinc Reges Bosinae, hinc denique Despotae, Zuppani, Duces, Comites, seu Toparchae, & Despotae quamplurimi extiterunt; qui regni sive imperii Serviani provincias administrabant, vel jure fiduciario obtinebant.

In histo-
ria Dio-
cletana
multa la-
bes, mul-
tisque ex-
pores.

In historia Diocletana multa passim reperies, quae cum neque temporibus, neque locis, neque veterum monumentis consentanea sint, illius auctoritatem in magnum discrimen conjiciunt; anachronismis scatet fere ubique; & Imperatores, Pontifices, Reges simul jungit, quos intervalla aetatum ac temporum longe inter se disjungunt; loca commemorat, quae vetus, recensque Geographia penitus ignoravit, Reges nominat vel antiquis saeculis ignotos, vel e longinquis terris gentibusque adscitos, atque in Dalmatiam invectos: quae cum animadverteret Joannes Lucius, fabulosum & commentitium magna ex parte habendum esse censuit hujusmodi regnum descriptum a Diocleate; qui, ut ipse ait lib. 2. cap. 14. de Reg. Dalm. & Croat. in Regno statuendo, Regumque recensione, regiones, stirpes, tempora adeo confundit, ut potius fabulam quam historiam scripsisse deprehendatur;

idemque aliis locis nihilo mitiorem huic historico, & historiae censuram inflixit. Quod quidem judicium gravissimi & sapientissimi viri me propemodum impulerat, ut hanc historiam penitus abjudicaret atque rejicerem; sed cum Marcus Marulus eam dignam censuerit, in qua Latine vertenda operae haud parum studiique consumeret; ac certe, ut ipse ait, *dignam relatu, & quam non solum nostrae vernaculae linguae gnari, sed etiam Latini intelligant*; cum eandem Scriptores fere omnes Dalmatici, veluti Jacobus Luccarius in Annalibus Ragusinis, Maurus Orbinius in Opere, quod inscribitur Regnum Slavorum, & alii plures tanti fecerint, ut pleraque, aut fere omnia indidem accepta in suos libros derivarent; haec mihi non omnino contemnenda visa est; facturusque operae pretium mihi videor, si eandem sublati mendis Chronologicis, & historicis, quibus referta est, quantum animo conniti possum studioque contendere, cum historia conciliaverim eorum temporum, in quibus illa versatur; praesertim cum vix adduci possim, ut credam omnia aut pleraque conficta esse, & plus mali, quam boni in ea reperiri. Praeterea cum res illas Dalmaticas sexti saeculi nemo litteris consignaverit, quid est, quamobrem ea rejicere debeamus, quae de illis regibus, ac temporibus Diocleates scripsit, quaeque ipse vel e vetustis monumentis, quae nunc non extant, vel a majorum traditione, quam longinquitas temporum intercudit, accipere potuit; quamvis multa historiae universalis ignoratione, & perturbatione temporum peccaverit? De hujusmodi rebus, quarum notitia nulla ad nostram aetatem aliunde pervenit, vel ipsemet Lucius censuit credi posse Presbytero Diocleati, *qui utpote ceteris antiquior omnino spernendus non est*, quamvis eidem id accidere potuit, ut Lucius ibidem subjicit lib. 2. cap. 14, *quod evenit iis, qui ex aliqua vera traditione argumentum capientes, re non examinata, probabilitates incertas pro veris sumentes in errores maximos incidunt*; ac demum de Presbytero Diocleate, ac de Thoma Archidiacono illud concludit: *Cum vero his duobus scriptoribus antiquiores non reperiantur, & memoria praeter relatas, nulla existant, qualiacumque hi referant conciliare necessitas cogit*. Quod Joannes Lucius censuit de iis, quae narrat Diocleates, & Archidiaconus de instituta Metropoli Diocletana sive Antibarensi ejusque suffraganeis, idem referas velim ad ea loca omnia historiae Diocletanae, in quibus perspicua falsitas non apparet. Ceterum hanc historiam non ita contempsit Joannes Lucius, ut in explicando & suis animadversionibus illustrando utroque illius exemplari Diocletano, & Marulano, tempus atque operam male se ac frustra consumere existimaverint. Carolus du Fresne, qui in Opere illo de Familiis Dalmaticis, Sclavonicis, Turcicis Tomo xxv. Bibliothecae Byzantinae Collect. Vennet. inserto, *Priorum Dalmatia, & Serviae Regum ac Principum seriem, resque gestas ex Diocleate descripsit*, de hoc scriptore idem, quod nos, judicium fecit: *Verum, inquit, cum nullus alius rerum Dalmaticarum scriptor habeatur, qui primos istos Servianos Principes recensuerit, horumque seriem & gesta, donec apud Byzantinos scriptores horum mentio primum occurrat, exaraverit; haud abs re erit, si quae ille quacumque ratione commemorat, adhibita interdum legitima censura, mutuemur*.

Non vide-
tur tamen
illa omni-
no re-
spicienda.

Idem,

Constantinus Porphyrogenitus idem Regnum descripsit;

eosdem Reges, quos Diocleates commemorat, sed diversis vocabulis appellat.

Idem, quod Diocleas, regnum descripsit, nisi me fallit, Constantinus Porphyrogenitus lib. de administ. Imp.; sed ejus initium annis centum & fere quinquaginta posterius facit, illudque cum ætate atque imperio Heraclii conjunxit. Itaque Reges illos, quos ab Ostroylo auctore, ac principe hujus regni familiæ deductos Diocleates usque ad imperium Heraclianum enumerat, nemo veterum scriptorum commemorat; quos deinceps percenset, ii vocabulis quidem differunt ab illis, quorum seriem Constantinus Porphyrogenitus contexuit, sed re ipsa diversos esse non arbitror; nisi vero duplex regnum, duplicemque Regum seriem confingere & comminisci placeat. Præclara est in hanc sententiam animadversio Caroli du Fresne: *Non magnopere mirandum, si in rerum Dalmaticarum, & Servianarum recitandis primordiis non omnino consentiant Byzantini cum Dalmaticis ipsis, ac indigenis scriptoribus, & si in Principum nomenclatura per sepe inter se dissideant: præterquam enim quod in peregrinis illis nominibus exarandis peccare solent Byzantini; accidit interdum, ut duplici nomine donarentur Principes, patrio altero, & cum terminatione genti familiari, altero vero secundum Christianorum usum. Atque id causa fuisse fere existimaverim, cur historia Dalmatica scriptor Presbyter Diocleates, quæ in annum 1161. desinit, cum Porphyrogenito non prorsus conveniat; cum fieri possit, ut uterque de iisdem Principibus, sub diversis appellationibus sermonem instituerit; tamen si, ne quid dissimilem, nullam scriptor ille videtur fecisse mentionem rerum ac bellicorum, quæ a Porphyrogenito narrantur. Jam vero id nobis agendum est in eoque laborandum, ut quæ in historia Diocletana sunt perspicue falsa, corrigamus; cætera vero cum scriptoribus antiquis componamus, & quoad ejus fieri potest ad normam veritatis historicæ, & chronologicæ exigentes, nomina nominibus, facta factis, tempora temporibus conciliemus. Cum autem in Catalogo Romano Episcoporum Salonæ continuatio, seriesque horum Regum ita distributa sit, & composita cum serie ac successione Antistitum Saloniensium, ut doceat sub quibus Regibus unusquisque Episcopus ecclesiæ Salonitanæ Pontificatum gesserit; non hic universa historia Diocletana censuram crismque subeat necesse est; sed singillatim & unamquamque ejus partem suis deinceps locis, ac temporibus, & sub illis, quibus quæque respondet, Episcopis in disquisitionem vocari oportebit; ut quid falsi aut veri sit dijudicare possimus. Itaque auctor Catalogi Romani Ostroylli transitum in Dalmatiam, & Regni hujus Dalmatici initium cum Pontificatu Salonitano Honorii secundi colligavit; de utroque nunc agendum est; cætera deinceps dicturi sumus, quæ ad illum pertinent, quandoquidem hujus vitam ac regnum fere ultra annum trigessimum sexti sæculi idem Catalogus perducit.*

S. III.

Ostroyllus Dalmatiam invadit, Herulos cedit, novum in provincia Prævalitana regnum condit.

A Nonymus Diocleates tradit Ostroyllum a Septentrionali plaga profectum fuisse cum Totila fratre, & ingenti Gothorum multitudine. Ea tempestate in illa regione rerum potiebatur Senuladus parens Ostroylli; eique mortuo Illyrici Sacri Tom. II.

Brus, seu Brifius natus maximus in regnum patrum successerat. Illud primum inquire oportet, ubinam terrarum esset *plaga illa* Septentrionalis, in qua post multiplices ac varias gentis Gothicæ distractiones, migrationesque in alias atque alias imperii Romani provincias, adhuc manebant Gothi, eorumque Rex Senuladus dominabatur. Haud paucis ante Christianam æram sæculis Gothi Daciam veterem universam sub potestatem redegerant, quæ a Septentrione Carpathiis montibus, a Meridie Danubio definitur. Hinc post Christum natum multæ identidem Gothorum coloniæ emissæ cum essent in Mæsiam, Thraciam, Pannoniam, Italiam, Galliam, Hispaniam, & nomen genusque Gothicum per totum Romanum orbem latissime propagatum, cumque Hunni, aliæque barbaræ gentes Gothis vel pulsas, vel sponte discedentibus sedes illas occupassent; Gothi tamen partem Daciæ extremam ad Occasum Sarmatiæ, & Bojæ finitimam retinuerunt. Hic autem censeo Senuladum regnasse, hinc oriundum fuisse, profectumque per Pannoniam & Dalmatiam Ostroyllum, cum Totila fratre, qui, ut tradit Archidiaconus e Sarmatia sive Polonia, itemque ex Bojemo, sive, ut ille vocat, Teutonia finitimis regionibus ingentem hominum multitudinem collegit, quam secum in quas, fortuna obtulisset, terras deduceret. Moriens igitur Senuladus tres filios reliquit Brusium, Totilam, Ostroyllum. Brusius maximus ætate in regno paterno successit; reliqui duo, cum essent eximia & animi & corporis indole, nec privatam fortunam pati facile possent; in alienis terris, quod patria negabat, regnum sibi querere atque adipisci decreverunt. Neque abnuvit Brusius frater, quin eorum præclaros conatus auxiliis & copiis adjuvandos putavit; arma, commeatus, cæteraque belli instrumenta præbuit, & quantum ipsi vellent, numerum hominum exiret permisit, ne qua gens arcere advenientes posset. His duobus fratribus dominandi cupidis stimulos acriores subjecerat Theodoricus, ut verisimile est; qui eos exemplo suo felicique successu expeditionis Italicæ vehementius incitavit, vel etiam ad se suamque fortunam sequendam invitavit; nam e Gothis, qui hac illac dispersi Romanas provincias incolebant, quamplurimi undique confluerant, & Theodorico Italicam profectionem adornanti vel sponte sua, vel ejus invitatu socios se, comitesque certatim adjunxerant. Itaque Ostroyllus ac Totila cum e Gothis, Slavis, aliisque barbaris ingentes peditum equitumque copias conflassent, quas partim a fratre acceperant, partim e finitimis regionibus acciverant, Danubium transgressi Pannoniam, cæcis hostibus, cum eorum Rege, primo adventu impetuque capiunt. Deinde progressi in Dalmatiam, acie configunt cum Præfectis Istriæ, ac Dalmatiæ, quos Reges vocat Anonymus Diocleates, & altero interfecto, altero in fugam averso, delectoque ad internecionem hostili exercitu, Dalmatia potiuntur. Deinde Totilas digressus a fratre, cui Regnum Dalmatiæ reliquit, copias in Italiam deduxit. Hæc ex utroque Codice Diocletano, & Marulano; quæ ut cum rebus Theodorici historiaque illorum temporum componi possint, & cohæreant; nonnulla sive addi, sive explicari oportet, quibus hæc cum illis neantur. Satis constat Dalmatiam, & Pannoniam sub Regno ac ditione Theodorici fuisse; cur ergo Diocleates utramque provinciam jure belli partam Ostroyllo attribuit? Ego vero

Regnum Senuladi in Dacia veteri inter Poloniam & Bohemiâ.

Ostroyllus ac Totilas regnandi cupidi Pannonia subacta.

Dalmatiæ cæcis hostibus obtinent.

N sic

sic existimo Ostroyllum ac Totilam impigros juvenes imperii avidos gloriæque ultro ad bellum Italicum, & Dalmaticum operam suam & copias auxiliares Theodorico detulisse, quibus hic sibi utendum censuit ad Rugos, Herulosque ex Dalmatia expellendos; præsertim cum ab antiquis traditum non sit, quemadmodum Dalmatia Odoacri adempta fuerit, atque in potestatem Theodorici concesserit. Dum igitur Theodoricus bello Italico implicitus Odoacrem Ravennæ obsidebat, Ostroyllus ac Totilas cum ingentibus copiis Dalmatiam ingressi præclaram Theodorici operam navarunt; & prælio commisso cum illis Ducibus, quos Odoacer Istriæ Dalmatiæque regimini præfecerat, Herulos fufos cæsosque profligarunt. Præfectus Istriæ in acie occubuit, Præfectus Dalmatiæ vulnere accepto Salonam se recepit. Thomas Archidiaconus cap. vii. Hist. Salonit. tradit Salonam a Totila captam fuisse: *Gothorum tempore, qui Totila Duce de partibus Teutonia & Polonia exierunt, dicitur Salonam fuisse destructam: etenim Dux ipse antequam arma inferret Italia, per partes Dalmatiam vastando transivit, Salonamque urbem ex parte vastavit. Ipsa intravit per scriptum adificium Diocletiani Casaris; & Imperiales titulos ibidem sculptos deposuit, atque delevit, aliquam etiam partem ejusdem adificii destrui fecit.* In codice Marulano scriptum est post discessum Totilæ Salonam, aliasque urbes ab Ostroyllo, sive Stroilo everfas fuisse: *Urbes maritimas depredatus est; Scardonam Oppidum, & Salonam totius provincie emporium diruit & evertit.* In codice Diocletano de capta Salonam sive a Totila sive ab Ostroyllo littera nulla invenitur. Haud equidem negaverim Salonam vel a Totila vel ab Ostroyllo, vel, quod propius vero est, utriusque armis & copiis oppugnatam, captam, & aliqua ex parte dirutam fuisse. Si autem id ex verbis historiæ Salonitanæ, & codicis Marulani intelligendum putes, urbem illam tum *destructam* funditus, & *eversam* esse, nullo modo prorsus assentior; nam epistolæ Cassiodori satis perspicue docent Salonam fuisse in potestate Theodorici; quam Totilas, & Ostroyllus Odoacri ademptam, mœnibus restructis, firmissimisque prædiis munierunt; primo autem anno belli Gothici Mundus ab Justiniano cum exercitu in Dalmatiam missus oppugnavit, & Gothis acie victis eripuit; ut narrat Procopius lib. i. cap. 5. belli Goth. Ita virtute atque opera duorum fratrum Totilæ & Ostroylli Salonam & Dalmatia in potestatem Theodorici venit. Neque suum illis præmium ob rem bene gestam, ac merces laborum defuit. Siquidem Theodoricus Ostroyllo Prævalim donavit, quæ Regno extrema est Dalmatiæ ad Meridiem, urbesque habet egregie munitas Scodram & Diocleam in mediterraneis; itemque eidem tradidit Butuam & Olcinium in ora maritima. In hac provincia Ostroyllus Regnum sibi ac posteris suis fundavit, & Scodra aut Diocleæ Regiam suam constituit. Id voluit significare Presbyter Diocleates, cum scripsit Ostroyllum, post Dalmatiam Herulis ereptam, & Gothorum imperio subactam, *residisse in regione Prævalitana*. Ac Pannoniam quidem Ostroyllus ac Totilas, cum per eam regionem copias in Dalmatiam ducerent, cæsis & fugatis, qui eam incolebant, barbaris Romanisque, subjugaverant, ut docent Diocleates, & Marulus; sed post discessum utriusque, Pannonia in eorum, quibus antea suberat, potestatem redierit necesse est; quippe anno quarto

sexti sæculi Theodoricus Pitiziam, & Arduicum egregios belli Duces ad eam subigendam misit; & Gepidis ac Bulgaris e Savia ejectis, universa Pannonia potitus est, ut diximus cap. superiori §. 2. Ostroyllum quoque Theodorico ad expeditionem Pannonicam subsidiarias copias præbuisse verisimile est; atque ad hoc tempus videtur referri posse id, quod Diocleates scripsit ab Ostroyllo *missum esse filium suum in transmontana Senulatum nomine, ut regiones transmontanas subjugaret*; sive, ut est in codice Marulano, *ad Dalmatiam mediterraneam expugnandam*; ex quo factum est, ut ea pars Dalmatiæ mediterraneæ vergens in ortum, quæ postea appellata est Bosna, ad ditionem Ostroylli accesserit; & fines Regni Prævalitani ad Savum usque propagarentur: quamvis, si apud hunc auctorem ratio temporum constaret, hujusmodi transmontana expeditio Senulati aptius videtur congruere cum annis belli Gothici imperioque Justiniani.

Nunc venio ad Totilam, cui pro devicta Dalmatia Istriæque præmium fuit, pars Venetiæ mediterraneæ, quam itidem suis copiis atque armis ad Gothorum imperium adjunxit. Itaque Theodoricus Præfecturam, seu Principatum urbis Tarvisinæ Totilæ concessit. Procopius lib. iii. cap. 2. de bello Goth. eum vocat Præfectum Tarvisii, ex eaque urbe ad Regnum Italiæ a Gothis evocatum tradit; sed Joannes Bonifacius lib. 2. Hist. Tarvisinæ, civitatis provincieque Tarvisinæ dominatum eidem attribuit; utrumque verum esse potest, si Theodoricus, ut Ostroyllo partem Dalmatiæ, sic Totilæ partem illam Venetiæ mediterraneæ velut fiduciarium possessionem dederit; cum autem Totilas apud Tarvisinum jure præcarior, & Gothis Regibus Totilæ obnoxio regnaret, idcirco Procopius eum Præfectum, quam Dominum, sive Dynastum Tarvisii appellare maluit: Cæterum ipsemet Procopius ad nostræ sententiæ patrocinium traduci potest, si locum illum Procopianum ad verbum de Græco exprimere velis: ita enim se habet: *ἵστος ὁ Τάριανος Γόθων μὲν τῶν καὶ τῶν ἐν Ταρβυσίᾳ ἀρχῶν ἐπὶ γὰρ ἔστιν.* Hic eo tempore Archon erat Gothorum, qui Tarvisii morabantur. Archon apud Græcos plus significat, quam apud Latinos Præfectus, qui Græce dicitur *πρόεδρος*, sive *ἐπίσκοπος*; & apud Athenienses, qui summo cum imperio præerant reipublicæ, vocabantur Archontes. Suo igitur arbitrato Latinus interpretes Præfectum dixit, quem Procopius Archontem appellavit. Si verbum pro verbo reddere voluisset, rectius fortasse Totilam Reguli aut Principis nomine donasset. Quod autem ait Bonifacius, eum Tarvisii natum fuisse, id vero pugnat cum Diocleate, & Archidiacono, quibus ego libentius de rebus Gothicis, quam Bonifacio crediderim. Cum Procopius scripserit Totilam natum esse de fratre Ildibaldi Gothorum in Italia septimi Regis, necesse est Senulatus pater Totilæ frater Ildibaldi fuerit; qui quidem Senulatus multis annis ante professionem Italicam Theodorici, a suis digressus in ea, quam dixi, *Septentrionali* *plaga* regnum apud Gothos obtinuit; nisi forte Senulatus in Matrimonium duxerit sororem Ildibaldi, ex eaque Brunsium, Totilam, Ostroyllum genuerit; Procopius enim Totilam appellavit *Ἰλδισβάλδου ἀνδρὸς υἱόν*; quæ vox apud Græcos alias fratris, alias sororis filium significat. Si autem Totilas sub exitum Regni Gothici in Italia, in Dalmatiam venit; oportet eum plane grandem natum, atque admodum senem fuisse, cum ad Regnum Gothorum

Salona a
Totila
capta.

sed non
eversa.

Regnum
Ostroylli
in provin-
cia Præva-
litana.

Bosna ad
regnum
Ostroylli
accessit.

Tarvisii
regio &
civitas
Totilæ
concessa.

rum pervenit anno 541. Fac enim annos circiter viginti habuerit, cum expeditionem Dalmaticam suscepit anno circiter 491. Ab hoc anno ad alterum & quadragesimum proximi sæculi annum numerantur anni omnino quinquaginta; quod si addideris Totilæ annum vigesimum agentis, oportet annum septuagesimum attigerit, cum apud Gothos in Italia regnare cœpit, vitamque usque ad annum octogesimum, & alterum perduxerit. Atqui Jornandes lib. de Regn. ac Temp. Succ. ait Totilam juvenem fuisse; cum eidem Gothi regnum Italicum detulerunt: & in regno, malo Italia, Badiula juvenis nepos asciscitur Idelbaldi. Totilæ siquidem Badiula nomen sive cognomen fuit. Dehinc sibi, ut est apud Paullum Diaconum lib. 17., Badiulam, qui & Totila dicebatur, in regnum præsiciunt. Et vero quamdiu regnavit, eas res gessit, quæ virum ætate ac viribus florentem, idoneumque ad labores bellicos perferendos requirunt: Quapropter ut Diocleates cum Jornande, & historia illorum temporum consentiat, duos fuisse apud Gothos eximio virtute, & gloria militari viros insignes, quibus Totilæ nomen fuit; alterum fratrem Ostroylli, qui Tarvisinum Principatum, rerum præclare gestarum in Dalmatia Italiaque præmium, adeptus est; alterum cognomento Badiulam, qui Gothi in Italia præfuit; hunc vero illius filium fuisse, hæredemque ac successorem in ditione Tarvisina, genitum e sorore Idelbaldi, quæ Totilæ seniori nupserat. Adde, quod alterum ab altero non re tantum, sed etiam nomine distingui potest; quippe cum Carolus du Fresne, & alii fratrem Ostroylli Totium nominant; quamvis Diocleatem secuti eundem esse putent ac Totilam, qui postea fuit Rex Gothorum; ita sit, ut is natus fuerit Tarvisi, quod Joannes Bonifacius & Scriptores Tarvisini tradunt; hujus quidem parens vocant Manducum; sed quemadmodum Totilæ filio cognomento fuit Badiula, ita ejus parens Totilas, seu Totius cognominari potuit Manducus. Igitur quæ supra in unum eundemque Totilam congesimus, ea distribuas velim, & partim ad Totilam seu Totium parentem, qui frater fuit Ostroylli referas, partim Totilæ hujus filio, Regique Gothorum adscribas.

Expeditionem Dalmaticam Ostroylli ac Totilæ Presbyter Diocleates recte sciteque conjunxit cum imperio Anastasii, & Pontificatu Gelasii, quorum alter ab anno 491. ad 518. Imperio, alter ab anno 492. ad 496. Ecclesiæ præfuit. Sed in eo falsus esse videtur, quod tres alias Epochas, quibus utriusque transitum in Dalmatiam signaret, desumpsit a tribus eximie celebritatis sanctimonie viris paullo ætate posterioribus, a Germano Episcopo Capuensi, qui inter annos decimum sextum & quadragesimum primum, a Sabino Canusii Episcopo, qui inter annos quartum decimum, & sexagesimum sextum sæculi sexti Pontificatum gesserunt; itemque a Benedicto conditore ac parente Monachorum Occidentalium, qui non antea virtutum & miraculorum fama notus esse ubique ac celebrari omnium litteris ac linguis cœpit; quam apud Casinum Ordinis sui fundamenta jaceret anno 529.; primumque cænobium fundaret. Sed has temporum notas, nisi me fallit, Diocleates referri voluit ad Totilam Regem Gothorum, quem a Totila seniore ac fratre Ostroylli distinguendum esse non putavit. Cum his autem optime congruit regnum Italicum Totilæ, cujus itidem

Illyrici Sacri Tom. II.

res, & mortem, quam eidem Benedictus non obscure prædixit, Diocleates breviter attigit. Marcus Marulus, ut hujusmodi epochas inter se discrepantes corrigeret, retinuit quidem tres illas posteriores; sed conjunxit cum imperio Justiniani, & anno duodequadregesimo sexti sæculi, quocum sane cohærent; hisque chronologicis notis profectorem Ostroylli ac Totilæ impressit. Verum Joannes Lucius a codice Slavonico, quem Marulus Latinum fecit, tum annum illum Marulanum, tum imperium Justiniani abesse animadvertit; & loco utriusque notatum esse annum 357., & Basilium Imperatorem, anachronismo prorsus enormi; quem ad cum modum, quem dixi, Marulus emmendandum censuit: Diocleas Anastasium ponit, ait Lucius, Textus Slavus Basilium; sed cum S. Benedictum ambo nominant, Marulus Justinianum coævum Benedicto, loco Basilii reposuit, annumque omisit (imo adjecit 538.) quem in Slavo 357. perperam positum reperit. Retinendum censeo imperium Anastasii, itemque Pontificatum Gelasii, quibus Diocleates adscripsit Ostroylli Totilæque adventum in Dalmatiam; quam provinciam hi duo fratres cum Salona urbe primaria, anno 492. vel proximo ineunte, Herulis pulsas, imperio Theodorici subdiderunt: is vero annus interregno Pontificio finem attulit, creatusque est, ut diximus Honorius Episcopus Salonitanus. Nunc describenda est pars illa historię Diocletanæ, quæ ad ætatem & Pontificatum Honorii pertinet, omitti præfatione, quam paragrapho primo descripsimus.

Regnante in urbe Constantinopolitana Imperatore a Anastasio, qui se & alios Eurychiana hæresi maculaverat, Romæ vero præsidente Gelasio Papa b secundo, eo c tempore præclaruerunt in Italia Germanus Episcopus, & Sabinus Canusina sedis Episcopus, atque Venerabilis vir Benedictus apud Cassinum montem; exiit quoque gens a Septentrionali d plaga, quæ Gothi e nominantur, gens ferox & indomita, cui erant tres fratres Principes filii Regis f Genuladi, quorum nomina sunt hæc; primus g Brus, secundus h Totila, tertius vero i Ostroyllus; itaque qui major erat, defuncto Patre, Brus sedit in solio ejus, regnavitque pro eo in terra nativitatibus sue; Totila vero & Ostroyllus ut sibi k magnum nomen facerent, consilio & voluntate primogeniti fratris congregantes exercitum magnum valde, & fortem, exierunt de terra sua, & venientes debellaverunt Pannoniam l provinciam, & bellando obtinuerunt m eam: post hæc cum valida multitudine pervenerunt in n Templana. Tunc o Rex Dalmatinarum, qui in civitate magna & admirabili Salona manebat misit nuncios & litteras ad o Regem Istriae provincie, ut congregaret exercitum, quatenus insimul exirent eis obviam, & defenderent se. Igitur ambo congregantes exercitum gentis sue exierunt obviam Gothi; venientes itaque castrametati sunt juxta eos; tunc per spatium octo dierum, quia prope erant castra ad castra, hinc inde armati procedentes graviter se vulnerabant ac trucidabant. Octavo vero die omnes hinc inde p Christiani, & gentiles armati exierunt; & commissum est magnum prælium ab hora diei tertia usque ad vesperam; & Dei judicio, cui nemo audeat dicere, cur ita faciat, quia forte aliquod magnum peccatum latebat in Christianis, victoriam Gothi crudeles habuerunt, ceciditque pars Christianorum, & interfecit Rex Istriae, & multa millia hominum Christianorum in ore gladii mortua

N 2

tua

Duo Totila.

Anachronismus Diocleatis.

b c

d e

f g h

i

k

l

m

n

o

p

una sunt, & plurima captiva ducta sunt. Evasis autem Rex Dalmatinorum cum valde paucis militibus, & q aufugit in civitatem suam Salonam. Post hæc, quia magnus erat exercitus Totila, & Ostroylli fratris ejus, & populus ei accreverat multus, consilio inito cum magnatibus suis dividerunt exercitum, & Totila per Istriam & Aquilejam cum suo exercitu transiens, Italiam petiit, multaque & magna praelia ibi commisit, regiones ac civitates plurimas vastavit atque incendit: inde insulam Siciliam ingrediens, paucis in tempore vitam finivit, sicut ei dixerat Dei famulus Benedictus. Ostroyllus autem frater ejus, cum suo exercitu Illyriam provinciam ingressus crudelia committendo bella, quia non erat qui ei resistere posset, & obtinuit totam Dalmatiam, & maritimas regiones; donec advenit, & resedit in regione Prævalitana. Tunc retentis secum aliquantulis militibus misit filium suum u in Transmontanas, Senulatum nomine, ut regiones transmontanas subjugaret: Inter hæc &c.

Totila in Italiam discedit.

Ostroyllus in regione Prævalitana Regnum obtinet.

N O T A.

a Anastasius imperium suscepit an. 491, cum vica deposuit an. 518.

b Cum scriptum esset presidente Gelasio Papa I. altera nota 1. arithmetica per errorem irrepsit, & e Gelasio primo, qui sæculo quinto exeunte, evasis Gelasius secundus, qui sæculo duodecimo Ecclesiæ præfuit.

c Idest ætate illa, quæ a Gelasii Pontificatu, & Anastasii imperio usque ad Regnum Totilæ defluxit; quippe intra illos annos sanctissimi illi viri claruerunt; & intra finem quinti sæculi jam e pueris excefferant; atque ab ipso Christianæ vitæ tyrocinio dederant documenta maxima, quales & quanti olim futuri essent; præterquamquod Sabinus & Germanus ante obitum Anastasii Episcopatum inierant.

d In regione Daciæ veteris extrema ad Occasum inter Sarmatiam & Bojoemum, sive Poloniam, & Boemiam.

e Gothi nominantur propterea, quod & Duces, & pars magna exercitus erant e genere Gothico; sed his se adjunxerat ingens multitudo Slavorum, e finitimis regionibus collecta.

f Codex Marulanus Sfoladum, Carolus Ducangius, seu Ducangius Sveladum vocant.

g In Cod. Marul. Brisius, apud Ducangium Brulius.

h Ducangius & alii Totium appellant.

i Odrillum Andreas Dandulus, Sroillum, Marulus, & alii Ostroyllum nuncupant.

k Codex Marulanus: & ipsi dominandi cupidi ad alias provincias sibi subjugandas animum intendunt.

l Tum Pannoniam partim Heruli Rugique, partim Hunni, partim Gepidæ incolebant, & suis quæque gens Regulis suberat, quorum unum interfectum tradit Codex Marulanus.

m Sed post discessum Ostroylli ac Totilæ Pannonia ad pristinos Dominos rediit; quibus expulsis anno 504. Provinciam illam cum Norico Duces Gothorum sub ditionem Theodorici Regis Italiæ redegerunt.

n Templana, regio mihi incognita est, ait Ducangius. Tarnovia dicta est in Codice Marulano, nihilo notior, quam Templana. Fortassis mendum irrepsit, legendumque est inter plania, idest cum montes transcendissent, in aliqua planitie Dalmatiæ castra posuerunt.

o Idest Præfecti Dalmatiæ Istriæque, quibus Odoacer provincias illas administrandas tradiderat. Apud scriptores inferiorum ætatum, cum omnia inscitia quædam & barbaries infuscavit, Præfides provinciarum nonnumquam Reges appellatos invenies. Cæterum qui Dalmatiæ, quique Istriæ præerant, Reges propterea dici poterant, seu Reguli; quod fortassis provincias illas ab Odoacre jure ac nomine fiduciario obtinuissent.

p Heruli & Dalmatæ; utrique Christum colebant; sed Heruli Ariana labe infecti erant. In exercitu autem Ostroylli, ac Totilæ, si non omnes Gothi, certe Slavi omnes cultores erant Idolorum, alienique a Christiana Religione.

q In Codice Marulano: Rex Dalmatiæ gravi saucius vulnere, fugaque clapsus Salonas est delatus.

r Codex Marulanus: Totilas cum suis in Istriam profectus Aquilejam vastavit, oppida evertit, Italiamque est ingressus anno Christianæ salutis 547. Marulus huic anno, qui decrat in Apographo Slavonico, ut Lucius annotavit, ingressum Totilæ in Italiam perperam affixit; nam Totilas inde usque ab altero, & quadragesimo hujus sæculi anno Regis Gothorum in Italia nomen & insignia sumperat. Cæterum neque Diocleates, neque Marulus Totilam seu Totium Ostroylli Fratrem a Totila septimo Rege Gothorum distinxit. Ac diversum esse ab hoc illum oportet, qui annos natus minimum viginti, cum Ostroyllo fratre in Dalmatiam venit Anastasio Imperatore, & Gelasio Pontifice, anno circiter 492. nisi vero existimemus Totilam anno ætatis septuagesimo Gothici Regni positum esse; contra quam Jomandes tradit, & res ab eo laboriose ac juveniliter gestæ requirunt.

s Thomas Archidiaconus a Totila, Marulus ab Ostroyllo Salonam captam fuisse auctores sunt. Vide quæ supra diximus.

t Non sibi, sed Theodorico, cui adversus Herulos pugnabat, Dalmatiam obtinuit, nam ipse contentus fuit regione Prævalitana; in qua sibi ac posteris suis Regnum fundavit.

u Senulatus Ostroylli filius copiis trans alpes traductis ad paternam ditionem adjunxit eam transalpinæ Dalmatiæ partem, quæ postea dicta est Bosna. Nam Marulus Ostroylli regno attribuit Bosnam, quam vocat Mysiam inferiorem; sed perperam, cum Mysia inferior, superioris Mysiæ, & Daciæ interjectu a Bosna disjungatur. Cæterum rectius fortasse hanc Senulati expeditionem ad bellum Gothicum, Imperiumque Justiniani rejeceris; ad quod pertinent cætera, quæ proxime subiiciuntur.

Auctor Romani Catalogi Ostroyllum vocat Idololatram; nec Diocleates videtur dissentire, qui plerosque ex illius progenie usque ad sæculum septimum acerbissimos Christiani nominis hostes fuisse scripsit; & Selimicum Ostroylli nepotem quamvis a Christianis innoxium, pagannum tamen ac gentilem appellat. Gothi jam inde ab imperio Constantini christiana sacra susceperant, sed sub Valente fere omnes ad dogma Arianum desciverant. Ex illis tamen aliquos, præsertim eos, qui regiones longinquas & septentrionales incolebant, fuisse censeo, qui avitam superstitionem retinuerint. In his haud dubitem annumerandum esse Ostroyllum ejusque majores; quamvis Totila ejus frater,

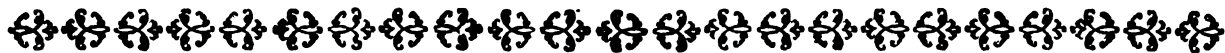
Ostroyllus idololatram cultor.

Slavi Idololatriæ.

ter, seu potius fratris filius, ut se ad mores disciplinamque Gothorum, in quibus regnum obtinuit, fingeret atque accomodaret, Christianam religionem cum Ariana perfidia suscepit. Slavos autem, quos Ostroyllus in Dalmatiam deduxit, vesanis gentium ritibus, ac detestabili Deorum inanum cultui addictos fuisse satis constat. Cæterum Ostroyllus licet a Christo alienus esset, nihil tamen Christianis nego-

tii facessit; de quò ante bellum Gothicum, nihil præter ea, quæ diximus, Diocleates & Marulus memoriæ prodiderunt. Itaque nullum ab Ostroyllo, nullum a Slavis, sive Gothis Idololatriæ impedimentum fuit Honorio, quominus provinciam Dalmaticam tranquille feliciterque administraret, qui anno 505. ex hac vita discedens, sedem metropolitica Januario reliquit.

Mors Honorii Episcopi Salonitanæ.

DE JANUARIO I. HESYCHIO IV. ET STEPHANO I. EPISCOPIS SALONITANIS.

Honorio Januarium Catalogi omnes subbiiciunt, Hesychius hoc loco abest a plerisque, retinendus est tamen, cum eidem idoneum locum, & tempus catalogus Romanus tribuerit. In catalogo Salonitano proxime post Januarium nominatur quidem Hesychius, sed cum dicatur ad eum scripta esse epistola Zosimi Romani Pontificis, confunditur cum Hesychio sæculi superioris, de quo jam egimus, qui æqualis fuit Joanni Chrysostomo, Augustino, ecclesiamque Salonitanam sub initium quinti sæculi regendam suscepit. Extant litteræ Theodorici ad Januarium, de quo nihil præterea memoriæ proditum est. Hesychii vero nomen tantummodo superest, cætera omnia vetustas confecit, & obliuio abolevit. Stephanum ab Januario proximum constituunt Catalogi Acutheanus, & Ponzonius, itemque Chronicum Pontificale; sed Romanus, ut dictum est, utrique Hesychium interjecit. Stephano Savilianum nescio quem Catalogus Salonitanus præposuit, Chronicum Pontificale subjecit. Sed unum esse eundemque Episcopum, cui duplex nomen Stephani & Saviliani esset, Romanus Catalogus declarat. Nec vero calculi chronologici ab Auctore hujus Catalogi accurate descripti Savilianum a Stephano distinctum recipiunt.

CAPUT PRIMUM.

Januarius I. Episcopus Salonitanus XXXV.

§. I.

De Rebus Ecclesiæ, & Imperii ab an. 505. ad 510.

Principes hæretici Christiani Orbis Domini.

QUO tempore Januarius ad cathedram Salonitanam evectus est, universus Orbis Christianus Principum hæreticorum imperio suberat. Anastasius Eutychiani fautor dogmatis, e grege Acephalorum, sive hæsitantium, quibus Zenonis Henoticon placebat, rerum potiebatur in Oriente. Trasamundus in Africa, Alaricus & Visigothi in Gallia & Hispania, Ariana impietate imbuti dominabantur. In Italia vero, Dalmatia, totoque Illyrico Occidentali Theodoricus itidem Arianus regnabat. Hoc tamen intererat, quod ecclesia, cum in aliis provinciis, in Africa præsertim atque Oriente vehementissime laboraret, Trasamundo & Anastasio Catholicos acerrime persequentibus; sub Imperio Theodorici summa pace & tranquillitate fruebatur. Atque Alarico quidem haud diu Catholicis infesto esse licuit. Francorum in

Gallia regnum sub Clodoveo, qui Sveffionibus, Thuringis, Alemannis perdomitis, apud Remos a S. Remigio ejus urbis Episcopo Christianis sacris initiatus fuerat, latius in dies augebatur. Ab his Francorum incrementis sibi ac posteris metuens Alaricus Clodovei amicitiam expetiit; sed ea, ut in dispari cultu religionis diuturna non fuit; paullo quippe post ex oculis simultatibus apertum erupit odium, & ex odio bellum; quod Theodoricus componere, & cognatum ac generum ad concordiam revocare frustra conatus est. Anno igitur 507. pugnatum est in campo Volcadensi decimo ab urbe Pictavorum milliario; & Clodoveus victor Alaricum sua manu interfecit, cum is tres & viginti annos in Gallia, & Hispania regnasset. Hujus interitu res catholica utrobique respiravit. Clodoveus victoriam persecutus, quidquid Visigothorum trans Ligerim & Rhodanum fluvios erat cum Tolosa, sub suam potestatem redegit. At Narbonensis provincia in Gothorum ditione mansit cum Hispania universa, quo Amalaricus filius Alarici, itemque Theodorici e filia nepos post Volcadensem cladem se receperat.

Bellum inter Alaricum & Clodoveum.

Theodoricus necis cladisque Alarico illatæ ulciscendæ cupidus, Celere, & Venantio Coss. ut auctor est Cassiodorus, idest an. 508. ingentes copias in Galliam duxit; commissoque cum hostibus prælio, triginta Francorum millia cecidit, ut scripsit Jornandes; & Francorum obsidione tum Carcaſonam, ut Procopius tradit, tum Arelatenſem urbem, ut docet Cyprianus in vita S. Cæsarii, exemit. Tum pace ac fœdere cum Francis inito, ut est apud Procopium, Gundebaldo Burgundiorum Regi bellum intulit. Burgundia partim Clodoveo, partim Theodorico cessit; tertiam partem Sigismundus filius Gundebaldi retinuit. Theodoricus autem Alpes maritimas, & Narbonensem Galliam adeptus, Amalarici nepotis adhuc pupilli tutelam suscepit, & annis fere quindecim Hispaniam, cæteraque Visigothicæ ditionis loca per præfectos suos administravit. Interea Anastasius Imperator, cum Pannoniam ab Imperio Orientis divulsam ægre ferret, Theodorico bellum inferre decrevit. Ut ab amicitia, & societate Theodorici Clodoveum abstraheret, sibi conciliaret, Legatos in Galliam misit, qui Clodoveo relatam de Alarico victoriam gratularentur, & consulatus insignia deferrent. Adversus Theodoricum ingentem classem ornari jussit, quæ piratica magis excursione, quam justis belli Italiæ oram, ut tradit Marcellinus in Chronico, Tarentum usque populavit;

Theodoricus Francos cecidit.

Theodoro-
pici curam
ad classem
navalem
adornan-
dam.

nec post multo, intactis Dalmatiae littoribus Constantinopolim rediit. De adventu classis Orientalis fama, cum in Galliam esset perlata, Theodoricum revocavit in Italiam; eaque re impulsus ad copias viresque maritimas comparandas, quibus ad eam diem caruerat, animum adjecit, ut intelligi potest ex ejus apud Cassiodorum epistolis ad Abundantium Praefectum Praetorio, ad Vuiliam Comitem Patrimonii, ad Gudinandum, Ajulfum aliosque magistratus, quos jubet ad naves onerarias fabricandas, classemque adornandam studiose diligenterque incumbere. Cum nostrum igitur animum frequens aura pulsaret, naves Italiam non habere, ubi tanta lignorum copia suffragatur, ut aliis quoque provinciis expetita transmittat, Deo nobis inspirante, decrevimus mille interim Dromones fabricandos assumere, qui & frumenta publica possint conveyere, & adversis navibus, si necesse fuerit, obviare; sed tanta rei quem desideramus effectum, magnitudinis vestra sollicitudine credimus esse procurandum. Ideoque per cunctam Italiam directis artificibus, apta operi ligna perquirere. Et sicubi cupressos, aut pinnos repereris in vicinitate littoris, dato competenti pretio Dominis consulatur.... Sed ne provisio nostra in mediis conatibus deserta languescat, nautarum te jubemus sub moderatione jam nunc competentem numerum, deitate jurante, procurare. Et in altera ad eundem Abundantium epistola, ei gratias agit, quod tam sedulo ac celeriter mandata curaverit; jubetque classem omnem apud Ravennam cogi, & in promptu esse proximis Idibus Junii. In eandem sententiam ad ceteros magistratus scripsit; nec vero dubitari potest, quin Praefectis Dalmatiae idipsum negotium dederit; cum apud has gentes rei maritimae studia semper viguerint; & regio illa ad naves aedificandas, instruendas, gubernandas plurimum materiae, navalia multa & commodissima, artifices optimos, scientissimos navarchos, remigesque abunde suppeditaret. Ceterum parata instructaque classe utendi nullam Theodorico occasionem copiamque praeiit Anastasius, qui domesticis turbis ac negotiis implicatus, vel pacem cum eo fecit, vel certe nihil infestum post hac, nihil hostile molitus est, unde Theodoricus irritari, & discordia inter utrumque, ac bellum commoveri posset.

Januarius
Salonica-
nus Ep. ec-
clesiam
suam tri-
quille gu-
bernabat,
sub Theo-
dorico.

Interea Januarius Salonae rem ecclesiasticam, sub aequissimo ac mitissimo imperio Theodorici, tranquille prospereque administrabat. Nihil erat quod sibi aut Catholicis metueret a magistratibus Arianis, quos Theodoricus adversus omnes aequae Catholicos atque Arianos lenitate potius clementiaque uti, quam severitate imperioque jubebat; ut suum cuique jus redderent, nemini injuriam facerent, omnium saluti ac fortunis prospicerent, suis praeceptis ac litteris admonebat; quibus nihil in eo genere praestantius, nihil ad formandos optimos Praefides Provinciae, & statum reipublicae recte constituendum excellentius excogitari potest. Omnino qualis erat ipse, tales requirebat suos Vicarios ac Praefectos; & cum ille propitium se Catholicis atque adeo beneficium praeberet, nullam iisdem molestiam exhiberi a magistratibus patiebatur. Nihil plus periculi seu detrimenti rei christianae imminere ab Ostroylo, qui cum suis Gothis & Slavis in provincia Praevalitana dominabatur; is quippe quamvis cultor esset Idolorum, tamen sua sponte & voluntate, aut exem-

plo & auctoritate Theodorici; cui nexu & jure fiduciario obstrictus erat, vim omnem iniuriamque a Christianis abstinuit. Cum autem Dalmatia ab Imperio Anastasii disjuncta esset, nulla inde sive impietatis Eutychianae, sive Acaciani Schismatis labes ad fidem communionemque Catholicam Dalmatarum depravandam emanavit. Ita res Christiana in Dalmatia, sub Januario Metropolitano Salonitano, prosperum & aequabilem sine ulla offensione cursum tenebat.

§. II.

Epistola Theodorici Regis, ad Januarium Episcopum Salonitanum, & duae itidem ejusdem Epistolae ad Praefectos Dalmatiae.

CUM Januarius nullum boni Episcopi officium praetermitteret; tum ea in primis studiose diligenterque curabat, quae ad religionem ac Dei cultum, idivorumque pertinent; quae in re nulli neque industriae, neque sumptui parcendum censebat: argumento est, quod ad lampades alendas quae tum in aede metropolitana, tum ante sepulchrum B. Domnii diu noctuque collucebant, magnum olei numerum comparaverat. Satis constat jam inde a principio Christiani nominis lampadum ac cereorum usum in ecclesia Orientali, & Occidentali receptum fuisse, atque ad Deum colendum, & sanctos martyres honorandos adhibitum esse. Et vero lampades illae copiosae, quas Lucas commemorat cap. 20. Actorum, quibusque fulgebat Cænaculum, quo Christiani Eucharistiae percipiendae, & verbi divini audiendi causa convenerant, non id tantum praestabant, ut noctis tenebras dispellerent, pauca enim ad id opus fuissent luminaria; sed potissimum eo spectabant, ut ingenti illa lychnorum copia immensoque fulgore debitus Deo divinisque mysteriis honos haberetur. Hanc veterrimam consuetudinem confirmat Hieronymus, simulque defendit egregie adversus Vigilantium, qui Catholicis idololatriae loco objiciebat, quod Cereos ad sepulchra Martyrum accenderent. Absque martyrum reliquiis, inquit, per totas Orientis ecclesias, quando legendum est Evangelium, accendunt luminaria, jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum; Deinde subjicit: Causabantur quondam Apostoli, quod periret unguentum; sed Domini voce correpti sunt. Neque enim Christus indigebat unguento, nec martyres lumine cereorum; & tamen illa mulier in honorem Christi hoc fecit, devotioque mentis ejus recipitur; & quicumque accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem; dicente Apostolo: unusquisque in suo sensu abundet. Idololatrias appellas hujusmodi homines? Non diffiteor, omnes nos qui in Christo credimus, de errore Idololatriae venisse; non enim nascimur, sed renascimur Christiani; & quia quondam colebamus Idola, num colere Deum non debemus, ne simile eum videamur cum Idolis honore venerari? illud fiebat Idolis, & idcirco detestandum; hoc fit martyribus & idcirco recipiendum. Ingentem vim luminum memorat Paullinus, quibus noctu & interdiu collucebant Altaria.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odore papyris,
Nocturnaeque micant sic nox splendorque dici
Fulget

Januarius
divini cul-
tus augen-
di studio-
sus.

Sacrarum
lampadum
usus per-
tinet in
ecclesia.

*Fulget, & ipsa dies caelesti illustris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.
In Natal. 3. S. Felicis.*

Augustinus vero Serm. 215. de Temp. hortatur populum, ut olei ac cereorum, quod quisque pro suis facultatibus posset, contribueret: *Qui possunt, aut cereolos, aut oleum, quod in cicindelibus mittatur, exhibeant.* Id genus pietatis ac religionis Deo acceptum esse, miracula nec pauca, & illustria testantur; quæ tum nostris tum antiquis temporibus contigisse accepimus; velut illa, quæ narrat Gregorius Dial. lib. 3. cap. 30. *Die vero alio, inquit, cum in ea (idest in æde S. Agathæ paullo ante Arianis erepta) lampades sine lumine dependerent, emissio divinitus lumine sunt accensæ. Post paucos iterum dies, cum expletis missarum solemnibus, extinctis lampadibus, custos ex eadem egressus esset, post paullulum intravit, & lampades, quas extinctas reliquerat, lucentes reperit; quas negligerter extinxisse se credens, eas jam sollicitius extinxit, & exiens ecclesiam clausit; sed post horarum trium spatium regressus, lucentes lampades, quas extinxerat, iterum accensas invenit; ut videlicet ex ipso lumine aperte claresceret, quia locus ille a tenebris in lucem venisset, cum videlicet ejus possessio ab Arianis ad Catholicos rediit.*

Januarius ad lampades alienas 60. orcas olei coemit; quid sit orca.

Itaque Januarius cum summopere diligeret decorem domus Dei, neque ignoraret usus & copia luminarium in templis quam magnam haberet religionem, quam antiquam, quam gratam Deo, & Sanctis Martyribus honorificam; ab Joanne quodam orcas olei omnino ad sexaginta coemerat. Orca genus erat vasis, quo veteres ad condenda sive metienda nunc arida liquida utebantur. Erant Orcæ ficariæ, de quibus Festus: *Orca genus maritimæ belluæ maximum, ad cuius similitudinem vasa quoque ficaria orca dicuntur; & Plinius lib. xv. cap. 19. At ubi ficorum copia abundat, implentur Orca in Asia.* Alterius generis orca erant vinarie, quarum meminit Varro de re rust. lib. 1. cap. 13. *Quod saepe ubi conditum novum vinum, orca fervore musti in Hispania rupta; & Vopiscus in Aureliano, qui biberet in sandibulo appposito plus orca.* Eiusdem formæ ac magnitudinis arbitror fuisse orcas, in quibus alias vinum, alias oleum recondi solebat; quantum vero seu vini sive olei singulæ caperent incertum est. Orca est vas, ait Liplius epist. Miscel. 51., *amphora fuit majus, sed quantum mihi latet; quanta vero esset unius amphoræ capacitas declarat Festus, Quadrantale, inquit, antiqui vocabant amphoram, quod vas pedis quadrati octo, & quadraginta capiat Sextarios; & Julius Africanus in fragmentis *μῆτρον*, Amphora vini, quam & Metretam vocant, continet semiamphoras duas, quas cados communis nomine appellant: Romani vero urnas dicunt: ita ut amphora sit sextariorum octo & quadraginta; itemque Volus. Mæcian. de Ponder. Quadrantale, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas 2, modios 3, semimodios 6, congios octo, sextarios 48, heminas 96, quartarios 192, cyathos 170. Cum igitur Liplius teste, orca major, quam amphora, & capacior esset, e numero itemque magnitudine sexaginta orcarum intelligi potest, quam ingentem vim olei Januarius comparaverit; unde sacris luminaribus nutrimenta suppeditaret; hinc etiam conjicias velim, ut in hoc, sic in aliis ritibus, qui ad cultum divinum pertinent, caerimoniisque retinendis, quam sedulo diligenterque Januarius*

majorum instituta tueretur; quanta esset multitudo lychnorum in æde Metropolitana fere perpetuo argenteum; qui mirum quantum valent, vel ad dignitatem divinis mysteriis conciliandam, vel ad religionem ac pietatem in animis hominum vehementius excitandam. Porro cum propter calamitates illorum temporum, & bella, & hostiles incursiones, ut publicum, sic ecclesiasticum ærarium exhaustum esset, deerat Januario pecunia præfens, quam pro tota illa olei summa venditori numeraret. Itaque cum non haberet unde solveret, ab Joanne Mercatore impetravit, ut sibi oleum per Syngropham crederet, plena integraque solutione in posterum tempus dilata. Sed cum temporibus illis difficillimis, aliud ex alio solutionem impediret; Joannes cum diem ex die expectasset, diuturnioris moræ pertæsus, ad Theodoricum Regem suppliciter adiit, rogavitque, ut sibi pro credito oleo pecuniam ab Januario quamprimum persolvi juberet. Rem justam postulare visusest Joannes. Itaque Theodoricus per litteras Januarius admonuit, ut si vera essent, de quibus apud se questus est Joannes, illi quod debebat redderet, æsque alienum, quod contraxerat, sine ulla cunctatione dissolveret; justitiam enim, quæ in suo cuique tribuendo maxime cernitur, cum omnibus tum maxime Sacerdotibus colendam esse; ne in iis delinquere videantur, quæ aliis, ut caveant, præscribunt. Extat epistola Theodorici apud Cassiodorum lib. 3. variarum, numero septima; estque ad hunc modum scripta.

Multitudo, & varietas Lychnorum in æde Metropolitana.

Æs alienum ex dilata olei crediti solutione contraxit.

jubetur a Theodorico dissolvi.

Januario viro venerabili Episcopo a Salonitano Theodoricus Rex.

Ut Joanni pecuniam debitam pro sexaginta orcas olei persolvat.

Omnes quidem justitiam colere, & observare præcipimus; sed eos maxime, qui divinis honoribus eriguntur; ut supernæ gratiæ fiant proximi, dum a terrena fuerint cupiditate longinqui. Joannis itaque flebili nos allegatione pulsavit, sanctitatem vestram a se sexaginta orcas olei ad implenda luminaria suscepisse, quarum præteritum sibi postulat oportere restitui. Bonum quidem votum, si tamen non ibi aliquid misceatur adversum: nam licet ubique deceat justitiam custodiri, in illis rebus maxime necessaria est, quæ divinis obsequiis offeruntur, ne putemus ignorare Deum unde accipiat, si fraudatis oblationibus acquiescat. Et ideo si veram querimoniam cognoscitis supplicantis, consideratione justitiæ, quam sancta lege prædicatis, facite quæ juste debentur, sine tarditate restitui. Quatenus nullus ingomiscat illata sibi per vos fuisse dispendia, quos decet potius præstare juramina. Quapropter studete, ut qui non soletis pro magnis rebus excedere, non videamini, quam absit, in parvitate peccare.

a Qui Cassiodori opera Genevæ apud Philip-pum Gamenet edenda curavit anno 1637, hoc verbum asterisco notari, & in margine apponi iussit Salernitano; perinde quasi titulus huic epistolæ præpositus correctione indigeret; eaque epistola Januario, non Salonitano, sed Salernitano Episcopo inscripta fuisset. Sed falsus est. Nam apud Ughellium in Episcopis Salonitanis, intra finem quinti sæculi Eusterius & Valentinus, quinto autem ineunte, usque ad annum sexagesimum Gaudentius, Asterius, Luminosus ecclesiæ Salernitanæ præfuisse leguntur; Januarius nullus.

nullus. Cum igitur æqualis fuerit Theodorico Januarius noster Episcopus Salonitanus, nihil est, cur alium comminiscaris Januarium, ad quem Theodoricus hanc epistolam scripserit.

Ex hac epistola nulla elici potest nota chronologica, unde annum illius liceat dignoscere; sed cum hæc apud Cassiodorum loco præposita sit litteris ad curatorem vectigalium in Dalmatia datis anno 508, videtur etiam tempore præponenda esse, atque ad annum circiter septimum sexti sæculi referenda. Duas epistolas ad Magistratus in Dalmatia constitutos Theodoricus misit, quæ cum ad hæc tempora atque ad Dalmatiam pertineant, eas huic loco intexendas putavi. Utraque in eandem sententiam scripta est; altera ad Simeonem Comitem, altera ad Osunem itidem Comitem. Uterque Præfectus, ad quem scribit Theodoricus, Comes appellatur. Sed cum varia olim fuerint Comitum genera & officia, mihi non liquet ad quem ordinem Comitum uterque pertineret. Utrique etiam apponitur titulus *Illustris*, qui primariis quibusdam magistratibus attribui solebat; sed dignitatis ne, an honoris causa hujusmodi titulo ornentur, hoc quoque incertum est. Simeoni Theodoricus id genus vectigalium curandum dederat, quod *Siliquaticum* vocabant. *Siliqua*, unde dictum est *Siliquaticum*, est tertia pars oboli, seu quod idem est, sexta pars scrupuli; duodeviginti Siliquæ drachmam, sive denarium faciunt, ut docet Pancirolus Notit. dignit. Imp. Occid. cap. 10., Grævius Tom. XI. Theaur. antiq. Roman., & alii plures. Erat autem Siliquaticum Vectigal, quod mercibus omnibus imponi solebat, ut tradit Cassiodorus Var. IV. 19. *Siliquatici præstationem, quam rebus omnibus nundinandis provida definivit antiquitas, in frumentis, vino, & oleo, dari præsentem tempore non jubemus*. Inventores sive auctores Siliquatici ajunt fuisse Theodosium, & Valentinianum, qui augendo ærario, quod exhaustum erat, legem tulerant; ut cum nundinæ loco decreto, ac die præstituto, ex auctoritate publica celebrarentur; ex qualibet mercium negotiatione similiter emptor ac venditor dimidiam Siliquam in singulos solidos fisco inferrent. Huic autem vectigali exigendo qui præerat, *siliquarius* dicebatur, idest siliquæ exactor; quo illum vocabulo impertiit Cassiodorus var. II. 26. *Siliquarius hunc titulum negotiatoribus indicat abrogandum, nulla ab eis exigat pensionem*. Simeoni Siliquario id præterea negotii Theodoricus dedit, ut fossoribus adhibitis, Dalmatici soli abdita scrutaretur, & ferrarias fodinas ubi ubi laterent, diligenter investigaret. Dalmatiam auri & argenti olim feracem fuisse alio loco diximus. Sed quando reconditas illius auri argentique venas majorum incuria, & vetustas atque oblivio notitiæ posterorum subtraxerat; id saltem emolumentum e subterranea Dalmatia percipere volebat Theodoricus, quod reipublicæ Ferrum suppeditat ad usus mortalium fere omnes necessarium, cujus multas, & egregias utilitates percenset. Procuratio rei siliquaticæ triennio definiri solebat, hanc quippe Theodoricus non ultra indictionem tertiam, sive annum tertium Simeoni prorogavit: *Siliquatici titulum, quem fide dominicatus jure dederamus, discussione indictionis primæ, secundæ, vel tertiæ per provinciam Dalmatiam ordinatio tibi nostra committit; nam cum una singuli anni, & sua quisque indictione signentur, tres indictiones*

tribus annis respondeant necesse est. Hinc etiam dignosci potest tum annus hujus epistolæ, tum triennium illud, quo Simeon titulum seu Præfecturam siliquaticam in Dalmatia gessit. Theodoricus post interitum Odoacris, annos tres & triginta in Italia atque Dalmatia regnavit; quos quidem in annos ter omnino tres illæ indictiones prima, secunda, & tertia inciderunt; primum quidem in annos 93, 94, 95. sæculi quinti, deinde vero in annos octavum, nonum, & decimum sexti sæculi; tertia denique in annos ejusdem sæculi 23, 24, & 25, qui proxime antecessit annum emortualem Theodorici. Triplex illa indictio, quam Procuratori Siliquariæ Simeonis præferebat Theodoricus, ad priores ejus regni annos revocari non posse videtur; nam anno quinti sæculi nonagesimo tertio ineunte, quo cum Indictio prima cohæret, nondum Theodoricus, Odoacre debellato, ac deinde per insidias interfecto, Regnum Italiæ & Dalmatiæ pacatum, tranquillumque obtinebat: eandem Indictionem referri ad tres annos posteriores ejusdem Regni, qui subsunt iisdem numeris Indictionum, vetat ordo Chronologicus epistolarum, quas Theodorici nomine scriptas Cassiodorus in libros quinque distribuit; ut autem tempore, sic ordine unaquæque antecedit. Porro epistola Theodorici ad Simeonem Siliquarium Dalmatiæ missa numeratur 25. inter epistolas libri tertii; quo fit, ut quemadmodum hæc epistola inter postremas Theodorici annumerari non potest, sic etiam tres illas indictiones, quæ in ea numerantur in extremos Theodorici annos rejicere non oporteat. Restat igitur, ut pertineant ad annos sexti hujus sæculi octavum, nonum, & decimum; in quos cadit indictio prima, secunda, & tertia. Itaque hæc epistola data fuit vel ineunte anno octavo hujus sæculi, vel cum in exitu jam esset annus proxime antecedens; & Simeon eodem anno id tituli ac muneris accepit, annosque omnino tres Siliquatico in Dalmatia exigendo præfuit.

Per idem tempus alteram epistolam Theodoricus scripsit ad Osunem virum illustrem Comitem, qui adjutoris officioungebatur in Dalmatia. Nam fere omnes Magistratus provinciales, alii aliis muneribus præpositi, suum habebant Adjutorem, cujus opera vicaria uterentur ad suum munus exsequendum. Hinc varii & multiplices Adjutores percensentur in Notitia dignit. utriusque Imperii; hisque alius, qui Adjutori ad res gerendas adjumento esset, adjungi solebat, & vocabatur *Subadjuva*, idest Adjutoris Vicarius, sive adjutor. Id autem negotii datum, eique muneri præpositum fuisse Osunem in Dalmatia, ut vel uni, vel pluribus magistratibus in Dalmatia constitutis auxilio esset ac levamento, declarat Theodoricus in suis ad eundem litteris: *Quamvis prudentia tua sit utilitati publicæ deputatis ferre præsidium*. . . . Itaque jubetur Osunes Simeoni ad exigenda vectigalia, remque Siliquariam curandam, itemque ad investigandas fodinas ferreas sedulam ac diligentem operam navare. Utramque epistolam hic subjicio: altera est 25, altera 26. apud Cassiodorum lib. 3. Variar.

Simeoni viro illustri Comiti Theodoricus Rex. Illum Siliquatico in Dalmatia exigendo præesse jubet, itemque ferrarias venas inquirere, & ferri utilitates describit.

Amamus publicis actionibus personas inserere mo-

Dum Theodoricus litteras ad Præfectos Dalmatiæ.

Quid tribui sit Siliquarium cum.

Dalmatia Metallorum ferax.

morum probitate conspicuas; ut per obsequia fidelium nobis crescat utilitatis augmentum. Proinde sinceritatem animi tui, per praeclara documenta noscentes, Siliquatici titulum, quem fide dominicatus jure dederamus, discussione Indictionis prima, secunda, vel tertia per provinciam Dalmatiam, ordinatio tibi nostra committit. Ut quodlibet damnum fraudis vestigio publicum, te fuerit explorante repertum, procul dubio nostris arariis inferatur; quia non tantum lucra querimus, quantum mores subditorum deprehendere festinamus. Praeterea Ferrarias praedictae Dalmatiae cuniculo te veritatis iubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrae mollescentia, & igne decoquitur, ut in duritiem transferatur. Hinc, auxiliante Deo, defensio Patria venit, hinc agrorum utilitas procuratur, & in usus humanae vitae multiplici commoditate porrigitur. Aura ipsi imperat, & servire cogit locupletes pauperibus constanter armatis. Convenit itaque hanc speciem diligenti inquisitione rimari, per quam & nobis lucra generantur, & hostibus procurantur exitia. Esto ergo de antefata discussione sollicitus, & in publicis utilitatibus temperatus; ut nostrum rationabile compendium crescendi tibi possit procurare augmentum.

Osuni viro illustri Comiti Theodoricus Rex.

Ut Simeoni Siliquario ad munus injunctum exsequendum operam praebeat.

Quamvis prudentia tua sit utilitati publica deputatis ferre praesidium; tamen admonitio nostra se cumulat, ut securius fiat, ubi se reverentia nostra jussionis accommodat. Simeonem itaque virum Clarissimum, cujus fides olim nobis est cognita, vel devotio comprobata, ad ordinationem siliquatici, nec non Ferrariarum, ad provinciam Dalmatiam nostra ordinatione direximus. Cui experientia solatia non negetis, ut sublimitas tua nobis commendatio fiat, cum actibus se publicis praebere festinat.

S. III.

Imperium Theodorici Regis Italiae ac Dalmatiae latissime propagatum; Status Ecclesiae Illyricae ac Dalmaticae. Mors Januarii Episcopi Salonitani.

Quidquid antea Imperii & Illyrici Occidentalis finibus continebatur; id fere totum, Attica excepta, Theodorici Dominationem subiecit. Nam praeter Italiam cum Sicilia, & Dalmatiam cum insulis maris Adriatici, ad ejus imperium pertinebat Pannonia, & Noricum, itemque Rhætia omnis, ut declarat epistola xi. lib. i. apud Cassiodorum ad Servatum Ducem Rhætiarum, & formula Ducatus Rhætiarum ab eodem Cassiodoro lib. vii. descripta. Sunt etiam qui eidem attribuant Sveviam ab Rhætia Danubio interfluo disjunctam; idque testimonio esse ajunt duo Theodorici epistolae altera ad universos Provinciales in Svia constitutos; sed non desunt qui Sviae vocabulo, non Sveviam, sed Saviam, idest Pannoniam inter Dravum & Savum subesse existiment. Narbonensem Galliam post interitum Alarici, itemque Hispaniam post victum ac casum Giselicum Amalarici ex concubina filium, ad suam ditionem adjecit. Procopius lib. i. cap. 12. de bello Goth. auctor est Regnum Hispaniae ab Theodorico translatum fuisse

in Amalaricum Nepotem suum, quem Alaricus e Theudichusa filia Theodorici genuerat; interea vero cum tutela Nepotis administrationem Hispaniae Theodoricus suscepit; & ut Jornandes itemque Procopius tradunt, Theudi homini Gothici generis commendavit: Sublatoque, ait Procopius, e medio Giselico, regnum Visigothorum transtulit ad suum ex filia nepotem Amalaricum, cujus adhuc pueri tutelam suscepit. . . . At in Galliam Hispaniamque Praefectos & copias identidem mittens dabat operam provide, ut regnum sibi firmissime stabiliret. Illarum autem provinciarum Praefectis tributum imposuit; quod cum quotannis acciperet, ne avaritia duci videretur, illud in donativum annuum, quo Gothorum, & Visigothorum exercitum afficiebat, convertit. Hinc factum est progressu temporis, ut Gothi, & Visigothi sub eodem Principe iisdem in terris positi mutuis liberorum suorum connubiis affinitatem contraxerint. Ita Gothi, & Visigothi, quos regnum ac regnorum divortia multis ante saeculis disjunxerant, sub Theodorico in unius populi corpus iterum coaluerunt. De Thiede autem, cujus fidei Theodoricus Hispaniae Praefecturam, itemque nepotis tutelam commiserat, Jornandes haec scripsit: Theodem suum armigerum, post mortem Alarici generi, tutorem in Hispaniae regno Amalarici nepotis constituit. Sed Thiedes fide posthabita, qua Avo ac Nepoti se se devinxerat, ad regnum aut potius tyrannidem spectare haud obscure coepit, ut Procopius docet; unde cum militum duo circiter millia collegisset, ac valido munisset se sacellitio, verò quidem Dux Gothorum Theodoricus munere, re autem ipsa Tyrannus erat non obscurus. Ceterum si recte libeat Isidorum Hispalensem, Theodoricus Hispaniae Regnum, quoad vixit, in sua potestate retinuit; neque antea nepoti tradidit, quam e vivis excideret: Hispania regnum, inquit, quindecim annis obtinuit, quod superstici Amalarico nepoti suo reliquit. Et sane apud Isidorum, itemque in actis Conciliorum Hispaniae anni, quibus regnavit Theodoricus in Hispania, distinguuntur ab iis, quibus ejusdem regnum Italicum consignatur, & initium ejusdem ab anno fere undecimo sexti saeculi deducitur. Ita aequitas ac bonitas Theodorici non solum Gothos utriusque generis, sed etiam alienigenas populos illi conciliaverat. Sic oblectavit vicinas gentes, ait Anonymus Valesianus, ut se illi sub fœdus darent, sibi eum Regem sperantes. Nec fuit in parte occidua gens, ut tradit Jornandes, quae Theodorico dum viveret, aut amicitia, aut subjectione non deserviret.

Florebat igitur Theodorico imperante in Dalmatia, totoque Illyrico Occidentali tum republica, tum religio Catholica; & Januarius ceterique Episcopi Dalmatiae, & Pannoniae ab omni metu molestia vacui ecclesias suas, haud felicius, quam tranquillius administrabant. Pars autem Pannoniae, ut diximus, ad provinciam Salonitanam pertinebat; reliqua vero Pannonia suberat Metropolitae Laureacensi, ut docet epistola Symmachi ad Theodorum S. Laureacensis ecclesiae Archiepiscopum, cui usum Pallii concedit; & Laureacensem ecclesiam provinciam Pannoniarum sedem fore metropolitanam declarat. Non item quietae reserant in ecclesiis Illyrici Orientalis, Anastasio Imperatore hostilem in modum persequente Catholicos Antistites; quos Symmachus suis litteris ad universos Episcopos, presbyteros, diaconos, Archimandritas & cunctum

Ecclesia Dalmaticae, & Illyrici Augustus felix sub Theodorico.

Symmachus solatur Episcopos Illyrici.

Theodorici imperio totum Illyricum Occidentale suberat, cum Italia & Sicilia.

Itemque Gallia Narbonensis, & Hispania.

Hum ordinem ac plebem per Illyritum, Dardaniam, & utramque Thraciam consistentes datis post consulatum Felicis, idest anno 512. consolatur; monet, hortatur; ut ab se, & a suis ecclesiis neque Nestorianam atque Eutychianam impietatem arceant, seque constantes Synodi Chalcedonensis defensores præbeant. Extant litteræ Illyricorum, & Orientalium ad Symmachum rescriptæ, testes Orthodoxæ fidei; quam se complecti atque arctissime tenere profitentur, & officii summæque adversus ecclesiam Romanam observantiæ plenæ, quam suppliciter orant, ut rei christianæ perturbatæ magnumque in discrimen adductæ opem ferat, ecclesiasque Orientales hæreticorum factionibus distractas ad concordiam revocet; neve ob contumaciam Acacii Episcopos recte sentientes in hæreticorum numero habeat, aut sua communione, & societate indignos putet. Quamvis autem Episcopi Illyrici ab Eutychete, & Nestorio vehementer abhorrent, & rejecto Henotico Zenoniano, Synodum Chalcedonensem reciperent; tamen adduci nondum potuerant, ut Acacii memoriam nomenque damnarent; ac veluti interjecti inter hæreticos Catholicos, neque in gratiam sedis Apostolicæ recipi poterant, & Anastasii contra se odium furoremque concitaverant: qua in culpa ponendos esse arbitror plerosque Orientis Episcopos veluti Macedonium Constantinopolitanum concilii Chalcedonensis vindicem egregium, quem fraude, & calumniis circumventum Anastasius in exilium eiecit, Timotheo hæretico in ejus locum substituto; Heliam Hierosolymitanum, & Flavianum Antiochenum, quo expulso in eam sedem Anastasius intrudendum curavit Severum Acephalorum coriphæum, a quo Acephali nominari deinceps Severiani cœperunt. Horum tamen numero eximendum censeo Alcysonem Episcopum Nicopolitanum & Metropolitam Epiri veteris, qui antequam e vita discederet, ut Hormisdæ in suis ad suos legatos Constantinopolim missos monitis affirmat, *satisfecit ecclesiæ Catholicæ, susceptus est & ad communionem reductus*. Is Constantinopolim evocatus cum esset ab Anastasio, neque penitus neque præmiis propositis, a Catholica veritate rectaque in Deum fide abduci potuit, & post paullo in eadem urbediem obiit anno 516. Cum igitur provinciæ Illyrici Orientalis ob Anastasianam persecutionem turbatæ essent, ac dissociatæ ob schisma Acacianum ab ecclesiâ Romana, quietam pacatamque ecclesiam Salonitanam reliquit Januarius e vita decedens anno 515. cum Symmachus Romanus Pontifex anno superiori ad superos migrasset.

Mors Januarii Salonitani Ep.

CAPUT SECUNDUM.

Hefychius IV. Episcopus Salonitanus
XX XVI.

De rebus Ecclesiæ Orientalis præsertim Illyricæ, usque ad obitum Anastasii Imperatoris.

Hefychius IV. annos fere duodecim præfuit ecclesiæ Salonitanæ, qui ad rem christianam bene gerendam, quamdiu per Theodotium licuit, propitiis tranquillisque temporibus usus est. Sed quid memoria dignum ac laude gesserit, neque tabulæ Dalmatæ, neque illorum temporum historiæ commemorant. Dum rebus prosperis, & pacatis fructatur ecclesiæ Dalmatica, & Occidentalis, Hormisdas Symmacho in sedem Romanam successus, litteris ac legationibus Constantinopolim missis ope atque opera omni enitebatur, ut ecclesiæ Orientalis membra distracta, atque inter se dissidentia in unum colligeret, atque ad fidem concordiamque catholicam reduceret; præsertim adjuvante Vitaliano Duce, qui professus se vindicem, ac defensorem orthodoxæ fidei contra Anastasium arma sumperat, eique pacem petenti sub ea conditione dederat, ut Episcopos ab exilio revocaret, daretque operam, ut ad controversias, quæ tum fervebant, dirimendas concilium haberetur: qua de re uterque ad Hormisdam legatos misit, & litteras scripsit; quibus ille in spem concordiæ adductus quatuor perspectæ fidei ac prudentiæ viros egregiis monitis instructos, inter quos erat Ennodius Episcopus Ticinensis Constantinopolim legavit ann. 515. Sed Anastasius aliud occulte moliens, aliud spe & simulatione ostentans, Pontificios legatos perhonorifice accepit, diuque apud se detentos summo in honore habuit; cumque eorum expectationem verbis ac pollicitationibus aluisset, plenos inanis spei anno insequenti dimisit; & ipse quoque, ne a pacis concordieque consiliis abhorreere videretur, alteram legationem ad Romanum Pontificem misit. Per ea tempora suæ adversus Pontificem Romanum observantiæ, & obedientiæ præclarum testimonium dederunt Episcopi Illyrici Orientalis. Dorotheus Thessalonicensis, qui haud multo ante de suscepto Pontificatu Hormisdæ gratulatus fuerat, & litteras ab eodem plenas humanitatis, & officii acceperat, ne incurreret in odium offensionemque Anastasii Imperatoris, communionem ac societatem iniit cum Timotheo Episcopo Constantinopolitano Synodi Chalcedonensis hoste, & fautore perfidiæ Eutychianæ. Quod ubi cognitum est, Episcopi Illyrici omnino ad quadraginta, ut docet Anastasius Bibliothecarius, anno 515. convenerunt, & a Thessalonicensi Primæ secessione facta, Romam litteras Synodicas miserunt, quibus se concilio Chalcedonensi constanter adherere, & in fide ac potestate Romani Pontificis manere profitebantur. Anno autem 516. habita est Synodus Nicopolitana in Epiro veteri provincia Illyrici Orientalis, & in locum Alcysonis Episcopi Nicopolcos, qui Constantinopoli obierat, successus est Joannes. Is more majorum ad Hormisdam litte-

Hefychius IV. Ep. Salonit.

Hormisdas Pontifex Rom.

Legatos de pace C. P. qui re infecta redeunt.

Dorotheus Thessalonicensis ad Timotheum hæreticum C. P. Ep. defecit.

litteras dedit suæ fidei ac religionis orthodoxæ testes, in quibus nominatim omnes hæreticos Eutychniana labe infectos, ac præsertim Acacium damnat; Pontificem orat, ut pro ea cura ac sollicitudine, qua universas ecclesias complectitur, ad suam quoque ecclesiam instituentiam, ac tuendam curæ aliquid & cogitationis derivare ne gravetur: cupere se ab eo edoceri quæ vitari, quæque servari oporteat ad Catholicam fidem retinendam. In eamdem fere sententiam Episcopi Epirotici scripserunt ad Hormisdam, quem admonent de Joanne electo Episcopo, cujus spectatam fidem atque integritatem commendant; sed e primariis hæreticis, & Ducibus Eutychnianæ factionis neminem nominant, neminem damnant. Magnam sane lætitiā Hormisdæ attulit Joannis Epistola, non item illa, quam ab Episcopis Epiri acceperat, propterea quod neque generatim, neque nominatim hæreticis singulis anathema inflixerant. Itaque Pullionem subdiaconum cum suis ad Joannem, & Episcopos litteris in Epirum misit; qui juberet Eutychem, Dioscorum, itemque ceteros Eutychniana peste & communione pollutos expresse ab omnibus & nominatim rejici ac damnari; simulque eisdem traderet formulam fidei Catholicæ, in quam omni simulatione ac fallacia deposita, sincere atque ex animo jurare debeant. Mandatis Pontificiis morem gessisse non solum Epiri, sed totius Illyrici Occidentalis Episcopos argumento sunt litteræ Aviti Viennensis ad Hormisdam datæ, Agapito Consule; id est anno 517. cui gratulatur, quod Episcopi omnes Illyrici, Dardaniæ, & Thraciæ damnatis hæreticis, cum ecclesia Catholica & Romana in gratiam redierint. Idem Hormisdam respondens Avito confirmat: *Dardania, inquit, & Illyricus vicinia Pannoniæ a nobis, quod jam fecimus, ubi necessarium fuit, ut sibi Episcopi ordinarentur expetiit; in tantum se a communione perditorum separare gaudentes, ut remedia quærent, dummodo commune cum transgressibus nihil haberent.*

At Dorotheus Thessalonicensis iniquo animo ferebat Illyricorum Antistitem a se discessionem, ac præsertim Joannis Nicopolitani, qui consueta ac Primati debita litterarum officia non persolverat, neque ab eo ut Episcopatus sibi collati auctor & approbator esse vellet postulaverat, ne scilicet ejus, qui societatem cum hæreticis inierat, communione pollueretur: eam ob causam Joannes a Dorotheo variis injuriis affectus sedis Apostolicæ opem imploravit. Hormisdas litteris ad eum datis hortatur, ut molestias a Dorotheo illatas æquo animo ferat, & Episcopos sibi subjectos suis adhortationibus confirmet, ut catholicam fidem tueantur constanterque retineant. Scripsit itidem ad Dorotheum, inique eum facere, qui propterea Joannem exagitat, quod ab eo de Pontificatu Nicopolitano haud ita pridem suscepto admonitus non fuerit. Episcopis Catholicis nihil commercii esse oportere cum illis, qui amicitia cum hæreticis juncta ab ecclesiæ communione desciverant. Eum gravissimis verbis admonet, ut omni hæreticorum consociatione recisa, sibi suæque saluti consulat; & ne quid molestiæ impolterum metropolitæ Nicopolitano exhibeat. Præterea cum alteram ad Anastasium Legationem decrevisset, non solum per litteras Anastasio causam Joannis commendat, sed Ennodium Ticinensem, & Peregrinum Misen-

natem Episcopos, quos iterum de reconciliandis cum ecclesia Eutychnianis, & Acacianis Legatos Constantinopolim misit, ex itinere Dorotheum Thessalonicensem adire jussit; eumque pro potestate admonere, ut ab inferendis Joanni Nicopolitano injuriis abstinere, & hæreticis atque Schismaticis nuncio remisso, ad debitum erga sedem Apostolicam obsequium se referat. Ea Legatio neque Thessalonicæ, neque Constantinopoli benigna audita est. Ex Anastasio quidem Legatos Pontificios, cum ad suas partes neque blanditiis neque muneribus allicere posset, suo conspectu adituque prohibuit; quin etiam labefactæ impositis navi, ut naufragio interirent, omni Græcia interdixit. Tum demum tam certa suæ voluntatis virulentique in Catholicos animi documenta dedit, ut ad illos opprimendos quasi signum aliquod sustulisset, omnium hæreticorum odium furoremque concitaverit. Hinc tantus terror cum alios, tum Illyricos Episcopos invasit, ut, si fides habenda sit Anastasio Bibliothecario, fere omnes vel nutare in fide visi fuerint, vel plane ad Schismaticos defece- rint. Sed brevi Anastasius suæ impietatis ac seditiæ penas dedit. Nam cælo tonante ac fulgurante, cum se in latebras abdidiisset, sero didicit, cui Deus est iratus, nihil ei tutum esse. Igitur fulmine ictus interiit III. Id. Aprilis an. 518. cum imperasset annos septem & viginti, ac tres præterea menses. Nullam prolem reliquit ex Ariadna vidua Zenonis, quæ triennio ante ob- jerat.

Legati A-
postolici
male ha-
biti ab A-
nastasio.

Anastasio
Imper. in-
teritus.

§. II.

De Magistratibus Dalmatiæ præpositis sub Theodorico.

DUM Theodoricus Rex Italiæ rerum in Dalmatia potiretur, præter ceteros ordinis inferioris, duos primarios Magistratus Dalmatiæ regimini præfisse jussos, alterum *Consularis*, alterum *Principis* nomine ac dignitate insignem apud Cassiodorum invenio. Dalmatiam Augustus, primum quidem inter Consulares, quos Senatus per Proconsules regendas tradidit, deinde inter Prætorias provincias annumeraverat, quas sibi retinuit, quibusque Prætores seu Proprætores præfici solebant. Sed jamdudum a superiore in extremum provinciarum ordinem Dalmatia desciverat; & quamdiu stetit Imperium occidentale illius administratio commissa est Præsidi, quem Notitia dignit. utriusque Imperii inter magistratus Provinciales postremo loco numerat. Theodoricus Dalmatiam in suam pristinam dignitatem videtur restituisse, cum ad gradum Provinciarum Consularium evexit, & Consulare magistratum eidem præposuit. Exstat Theodorici epistola ad Epiphanium Senatorem *Consularem Provincie* Dalmatiæ; *Consularis Provincie* dicebatur, non quod Consulatu functus esset, sed quia Provinciam imperio & jure consulari administrabat, atque insignibus Consularibus utebatur. Hanc epistolam, cum ad Dalmatiam pertineat, non alienum ab re nostra esse arbitror huic loco subtexere. Est apud Cassiodorum vigesima quarta Lib. v. variar.

Magistra-
tus sub
Theodoro
Dalmatiæ
præpositi.

Epiri Epp.
damnant
Acacium,
ceterosque
hære-
ticos.

Doro-
theus
Joannem
Nicopolita-
num vexat.

Altera
Legatio
ad Ana-
stasium.

Epi-

Epiphanio Viro Senatori Consulari provinciae Dalmatiae Theodoricus Rex.

Jubet redigi in Atrarium regium bona caduca cuiusdam Joanna, quae sine liberis, consanguineis, & affinibus intestata decesserat.

Joanna Andreae quondam jugali suo successisse legis munere perhibetur: quae intestata, nullis existentibus proximis, luce dicitur esse privata. Cujus substantia a diversis nullo jure suffultis usurpatione voluntaria suggeritur possideri. Et quia caduca bona fisco nostro competere legum cautae decreverunt, ideo te praesentibus oraculis admonimus, ut hujus rei veritate discussa, si re vera, ut ad nos perlatum est, nullus ei aut testamento habes extitit, aut proximitatis jure successit; fisci nostri eam facias compendiis aggregari. Quando innocentiae nostrae professio est, iusta compendia non negligere, apud quem calumnia nunquam locum potuit invenire. Rogari enim in talibus causis non fraudari principem decet. Quia negligentia vitium est praesumptiones relinquere, quas jura praecipunt amputare. Si quid autem contra compereris, quietos dominos habere patiaris. Quia magis illa nostra sunt patrimonia, quae a subiectis possidentur.

Principis
munera &
insignia.

Alter Magistratus Dalmatiae, de quo in epistola apud Cassiodorum mentio fit, Principis nomen gerit, ac munere fungitur. Hic titulus alias vacuus erat ab omni potestate atque officio, & honoris causa tribui solebat; veluti Principes juventutis vocabantur filii Imperatorum, & stante Republica nobilissimi quique adolentes equestri ordinis, quibus nondum per aetatem Magistratus capescere licebat; itemque Princeps Senatus erat, qui auctoritate, & rerum gestarum amplitudine cum excelleret, primus, seu princeps in Senatu legebatur: alias verum idem titulus non dignitatem solam, sed imperium etiam & curationem alicujus muneris publici afferebat. Hujusmodi erat Princeps peregrinorum, jure ac potestate in peregrinos praeditus; Princeps prima cohortis, qui praerant centum & quinquaginta militibus; & ad rem nostram quod attinet, Princeps officii seu officiorum. Hujus summa erat dignitas, summaque auctoritas, cui suberant inferiores magistratus, sive Urbani sive Provinciales in suis quisque officiis exequendis; sic prorsus, ut injussu Principis nihil rite ab illis, nihil legitime, nihil ex juris formula decerni aut perfici posset. Inter caetera insignia, quibus Princeps ornabatur, vitem gerebat, quae tum amplissimam illius jurisdictionem, tum poenarum fontibus infligendarum auctoritatem declarabat. Principis Dalmatarum potestatem, jura omnia, & munera descripsit Cassiodorus lib. rer. variar.

Formula Principis Dalmatarum de Principatu.

Magna inter collegas suos prerogativa decoratur quisquis gerit militiam nomine Principatus: Cognoscitur enim agere locum primum, quando in rebus humanis magna pars hominum asserit excellentiam dignitatis. Hoc etiam tui loci probatur exemplo, sine quo nec secretarii praestatur accessus, nec postulationis pompa peragitur; totus ille iudicii genius ita tibi legibus probatur creditus, ut sine te nequeat esse perfectus. Committi quidem provinciarum potestas data est, sed tibi iudex ipse commissus est. Tu vitem tenes im-

probis minantem, tu disciplinam inter jura custodis: tibi insolentiam perorantis fas est distringere, quam praesuli non licet vindicare: gesta quin etiam totius actus te subscribente complentur; & consensus tuus quaeritur, postquam voluntas iudicis explicatur. Age ut qui talibus praeponearis, ea implese merito sentiaris. Itaque per indictionem illam, ad illam te provinciam jubemus excurrere, ut mixtus iudicibus officia competentia loco tuo peragas; & qui Princeps a nobis egredieris, nullis vilitatibus accuseris. Reverendissimum enim te omnibus facis, si quod de nomine tuo creditur, & in moribus sentiaris.

Sed cum alius esset Princeps officii, alius Princeps officiorum, quem & Magistrum officiorum appellatum fuisse accepimus; hujus quam illius potestas latius patebat; alter plurimum, alter unius Magistratus officii praerat. Princeps Dalmatarum, ad quem scripsit Cassiodorus, inter Principes officii annumerandus videtur, ejusque suprema potestas iis finibus circumscripta esse, quibus causae judiciales continentur. Eiusdem autem imperium seu principatum una indictione, sive unius anni spatio Cassiodorus definivit.

Princeps
officii, &
Princeps
officiorum.

S. III.

Illyricum, & ecclesia Orientalis cum Illyrico, & ecclesia Occidentali in concordiam redit.

Theodoricus Catholicos vexat. Hujus interitus, itemque obitus Hefychii Episcopi Salonitani.

Justinus genere Illyricus, Bederinae in urbe Dardaniae humili loco ortus, aetate jam proventus Anastasio mortuo successit an. 518, vir eximia religione ac pietate clarissimus. Imperium adeptus nihil antiquius habuit, quam ut afflictam vexatamque Orientis ecclesiae pacem redderet, & Episcopos orthodoxos revocatos ab exilio, suis quemque ecclesiis restitueret. Itaque clero populoque postulante & plaudente, Imperatoris jussu, & Joannis Constantinopolitani Episcopi auctoritate, Synodus Chalcedonensis cum epistola S. Leonis Magni ad Flavianum, recepta & confirmata est. Illyrici Episcopi exules suis ecclesiis reddit; Leonis & Catholicorum Antistitum nomina sacris tabulis restituta, litterae & legationes ad Hormisdam missae de pace utriusque ecclesiae stabilienda. Episcopi Illyrici Orientalis, simul atque de Anastasii morte nunciatum est, quamvis dissentiente & invito Dorotheo Thessalonicensi Primati, ad ecclesiae Romanae auctoritatem, & communionem redierunt, unde magis vi ac metu, quam sua voluntate desciverant; id quod anno proximo declararunt, cum per eas regiones transirent legati Hormisdæ Constantinopolim profecti, quorum princeps erat S. Germanus Episcopus Capuae. Hi quippe in suis ad Hormisdam epistolis, testantur se Aulone, Scampis, Lignidi in Epiro insigni honore ac benevolentia exceptos fuisse ab Episcopis earum civitatum; & illorum erga sedem Apostolicam fidem atque observantiam maximis laudibus prosequuntur. Sed Scampis praesertim populus universus, Trojo Episcopo praesente, citulus cum facibus laetisque acclamationibus obviam Legatis processit: confitemur, inquit, Beatitudini vestrae tantam devotionem, tantas Deo laudes, tantas lacrymas, tanta gaudia difficile in alio populo vidimus. Prope omnes cum ceris viri cum mulieribus

Justinus
successor
Anastasio
catholicæ
religionis
vindex.

Episcopi
Illyrici
Orientalis
cum Ec-
clesia
Rom. re-
conciliati

vibus milites cum crucibus in civitate nos suscepunt. Extant præterea ad Hormisdam epistolæ Theodorici Lignidentis, & Andree Prævalitani Antistitum de conversione Illyricorum Pontifici gratulantium. Sed non perinde Thessalonicæ, ut in reliquis Illyrici urbibus, res e sententia successit, obnitente ac tergiversante Dorotheo, qui promissis inanibus legatos elusit.

Legati
Pontificii
ad Justini-
um.

Legatos Pontificios iter habuisse per Dalmatiam, sive cum irent, sive cum redirent Constantinopoli, testatur tabula marmorea olim affixa parieti in templo urbis Delmitanæ, quæ adhuc extabat sæculo decimo tertio; in eaque scriptum erat templum illud a Germano Episcopo Capuano hujus Legationis principe solemniter ac cerimonia dedicatum fuisse: *Ibi fuit civitas Delmis*, ut tradit Archidiaconus cap. 13., in quo est quedam ecclesia, quam Beatus Germanus Capuanus Episcopus consecravit, ut scriptum in ea reperitur. Hinc conjici velim, quam insigni honore, quam singularibus studiis & officiis legatos Hormisdæ exciperent, & persecuti fuerint tum Hesychius Salonitanus, tum cæteri Dalmatiæ Episcopi, per quorum fines transierunt; ut suam, quæ adversus sedem Apostolicam summa semper extiterat, fidem ac reverentiam declararent. Constantinopoli vero perquam honorifice excepti sunt. Pax inter ecclesias Orientis, & Occidentis constituta, Acacii & eorum, quibus communio cum illo fuerat, nomina e Diptychis sublata, itemque Zeno & Anastasius e sacris tabulis deleti; formulam catholicæ fidei, quam Hormisdæ perscripserat, Joannes Constantinopolitanus, & omnes Episcopi, & Archimandritæ receperunt, suisque chirographis subscriptam obtigarunt. Dum hæc Constantinopoli geruntur, Thessalonicæ auctore, & impulsore Dorotheo Seditio popularis exarsit adversus Joannem Episcopum unum e legatis Apostolicis, qui libellum catholicæ professionis attulerat. Inter hunc tumultum Joannes hospes Legati, cum aliquot aliis interfectus est; ipse vero Joannes Legatus crudeliter ignominioseque est habitus; quam ob causam Dorotheus ab Justino ad causam dicendam citari jussus cum esset, corruptis iudicibus levi pœna defunctus est; cum legati ab Imperatore impetrare non potuerint, ut is Romam mitteretur, quod Hormisdas postulaverat. Ita dissidium illud Orientalis & Occidentalis ecclesiæ, cum annos fere quadraginta tenuisset, ut Facundus scribit, hoc demum anno sublatum est; atque Illyricum, & ecclesia Orientalis, hæreticis Schismaticisque damnatis, cum Illyrico, & ecclesia Occidentali in concordiam rediit; nisi quod pacem orientis paullulum turbavit otiosa illa & permolesta Constantinopoli exorta quaestio a Monachis Scythis, utrum unum de Trinitate passum dici oporteret. Porro Justinus Imperator, & Epiphanius Constantinopolitanus Episcopus, Joanni recenter susceptus, suos uterque Legatos ad sedem Apostolicam cum litteris ac muneribus decrevit; quos cum Hormisdas Constantinopolim remitteret, jussit clero, Monachis, populoque denunciare, ut omnes posterum abstinere ab illis vocabulis, *unus de Trinitate passus*, quæ dogmati Eutychiano consentanea esse videbantur. Orientali Schismate sublato, & ecclesiæ universalis pace constituta, Hormisdas haud doctior, quam sanctitate illustrior, e vita decessit anno 522., eique in Pontificatum Joannes subrogatus est.

Legati ab
Imperatore & Episcopo CP.
Romam
missi.

Hormisdas
obitus.

Illyrici Sacri Tom. II.

Nunc venio ad Theodoricum, qui ætate jam inclinante, ad injustitiam, & crudelitatem ab ea, quam perpetuo retinuerat, æquitate, & clementia deflexit. Hanc vero causam, unde tanta ista mutatio extitit, fuisse ferunt. Justinus ut cæteris hæreticis, sic Arianis Constantinopoli & templa ademerat, & publicos conventus interdixerat. Theodoricus hoc facto vehementer offensus, legatos ad Justinum mittere constituit, qui ei denunciarent, nisi ab Arianis vim, & injuriam abstinere, nihil damni jacturæve hos in Oriente passuros, quod ipse non eadem mensura, aut etiam cumulatione Catholicis in Occidente rependeret. Hanc legationem obeundam dedit Joanni Romano Pontifici, eique adjunxit tres Viros principes Ordinis Senatorii. Joannes itaque Constantinopolim profectus est anno 525, quem Justinus eo, qui decebat Christi Vicarium, honore apparatuque excepit. Expositis mandatis ac minis barbari Regis, nisi Arianis jus pristinum redderetur, tantum absuit ut Imperatori auctor esset moris gerendi minaci ac præpotenti Regi; ut potius illi persuaserit, ne quid de suscepta in Arianos severitate remitteret; quin ipse Pontifex Constantinopolim cum esset, ut in suis ad Episcopos Italici litteris testatur, aliquot templa Arianis erepta Catholicorum ritu ac cerimonia consecravit. Sunt tamen qui has litteras ab Isidoro Mercatore confictas, & Joanni suppositas censeant. Sed Gregorius Turonensis propemodum æqualis temporum illorum lib. de Glor. Mart. cap. 40. testatur Joannem summo studio hæreticos execratum ecclesias in Catholicas dedicasse, ob eamque causam tum sibi tum Catholicis odium Theodorici & sævitiam concitasse. Nullo autem modo audiendum puto Auctorem Miscellæ, qui tradit Joannis precibus Justinum adductum Arianos persequi destitisse, contra quam res, quæ postea consecutæ sunt, declarant. Nam Theodoricus spe sua & legatione frustratus, Joannem ex Oriente in urbem reversum an. 526. perpetuo carcere addixit, ubi paucos inter dies illuvie ac tæbe consumptus interiit. In ordinem Senatorium, quem suspectum habebat, jam pridem sævire cœperat. Symmachum & Boetium consulares viros, virtutis ac sapientiæ fama illustres, ut alios obscuriores præteream, primum exilio, inde morte multavit. Illud vero summæ arrogantia fuit, quod suo ipse arbitrato, & auctoritate in locum Joannis suffecerit Felicem quemdam e Samnio oriundum, virum cæteroquin egregium, & omnibus sanctimonie notis insignem; cujus Pontificatum clerus Romanus ratum habuit, non quod temerarii Regis factum probaret, sed quod satius esse duxit tempori cedere, quam cum ingenti rei Catholicæ periculo ac damno, jus suum persequi. Eadem tempestas, quam in Italia adversus Catholicos Theodoricus commoverat, in Dalmatiam incubuit, Arianis Magistratibus, jussu & exemplo barbari Regis, ad vexandos Catholicos ac templa iisdem adimenda incitatis; id quod Hesychio Episcopo Salonitano haud parum negotii facessit, ejusque curam ac sollicitudinem ad gregem suum tuendum, hostiumque rabiem compescendam exacuit. Sed brevi illa procella sedata est; quippe Theodoricus sævitie & impietatis suæ pœnas nec leves, nec seras Deo hominibusque persolvit. Cenanti impio Regi, ut tradit Procopius de bello Gott. lib. I., fortè caput piscis appositum est: id Symmachi abse nui-

Theodoricus
Catholicos
vexat.

Theodoricus
interitus.

O

per

per occisi caput visum est torvis oculis, exercitque dentibus exitum minantis. Et horrenda species tantum illi terroris incussit, ut aspectu illo altius in mente defixo, quam ut aliarum rerum imaginibus deleri posset; & scelerum suorum spectris, sic tamquam furiis, agitatus post paullo moreretur, 4. Idus Septembris anno 526, ab obitu Joannis Pontificis die fere centesimo. Theodorico sine virili Prole extincto Amalasuntha filia, Eutharii defuncti vidua, femina insigniter litteris exulta, de consensu Procerum Gothorum reipublicæ administrationem, ac tutelam suscepit Athalarici filii, cui Avus Theodoricus regnum testamento legaverat. Hæc Parentis pristinam æquitatem & clementiam, quam postremam sævitiam & immanitatem imitari maluit; iussitque Præfectis Arianis a Catholicis persequendis desistere, iisdem in Italia pariter atque Dalmatiâ otium ac pacem restituit. Porro Hefychius ecclesiam Salonitanam, cum annos fere duodecim recte ac feliciter gubernasset, pacatam tranquillamque Stephanus successori reliquit, vita functus anno 527.

Mors Hefychii Episcopi Salonitani.

CAPUT TERTIUM.

Stephanus I. seu Savilianus Episcopus Salonitanus XXXVII.

§. I.

Quid vel dignum laude Stephanus gesserit, vel memorabile sub ejus Pontificatu acciderit.

Stephanus Ep. Salonit. a Dionysio ex quo egregie laudatus.

HUjus memoriam oblivioni hominum eximit, & scriptis illustratam suis posteritati commendavit Dionysius exiguus, qui nomen Stephani, & epistolam Stephano Episcopo Salonitano inscriptam præfixit collectioni Canonum, quos ejusdem rogatu e Græco in Latinum converterat. Hoc Dionysii opus sane præclarum ecclesiæque utilissimum quamdiu extabit, Stephani nomen ac memoriam nulla unquam vetustas obruet, nulla unquam delebit oblivio. Hinc existimari velim quantum Stephano tribueret Dionysius, vir talis ac tantus, qui ejus auctoritate & hortatione id studii laborisque suscepit; quanti illum faceret, qui nobile illud multarum vigiliarum opus Stephano dicatum esse, atque in ejus nomine apparere transmittique ad posteros voluerit. Stephani Salonitani Episcopi mentionem fecit Cassiodorus Dionysii amicus idem, & laudator eximius, lib. Divin. Lect. cap. 23. *Qui petitus a Stephano Episcopo Salonitano ex Græcis exemplaribus canones ecclesiasticos moribus suis, ut erat planus atque disertus, magna eloquentia luce composuit, quos hodie usu celeberrimo ecclesia Romana complectitur.*

De genere ac patria Stephani, de rebus gestis, & gradibus ecclesiasticarum dignitatum, per quas ad summum Sacerdotii apicem ascendit, nihil in antiquis tabulis, nihil apud Scriptores commemoratum invenio. Huic Pontificatum admodum brevem, ac ne annum quidem, attribuit Catalogus Romanus, qui eum ecclesiæ Salonitanæ præfuisse tradit an. 527., atque juxta calculos Chronologicos ejusdem catalogi ad hunc usque vitam perduxit Hefychius IV., ab eodemque anno sui regiminis initium duxit Honorius III., qui Stephano proxime successit. Quare in hoc tam exiguo tamque bre-

Pontificatum vix annum gessit.

vi Episcopalis administrationis curriculo, non quæ fecerit, sed quæ facere constituerat, expendi oportet. Præclara ejus cogitata, & consilia ex epistola Dionysiana cognosci perspicue possunt. Doctrinæ & sanctitatis eximie præstidiis instructus ad ecclesiam regendam accessit. Cum in studio & cognitione disciplinæ ecclesiasticæ, jurisque canonici omne otium tempusque contrivisset; id potissimum sibi agendum in eoque laborandum censuit, ut ad veterum Patrum instituta, & sanctissima Conciliorum decreta cleri populique vitam ac mores exigeret, totamque commissam sibi ecclesiam conformaret. Ut autem hæc recte vivendi ac Deum rite colendi præcepta cognita essent in promptuque omnibus, Dionysio viro doctissimo, & græcis latinisque litteris erudito magnopere auctor fuit, ut, quod ipse ecclesiasticis negotiis distentus, præstare non poterat, Conciliorum decreta, sive jus canonicum, quod tunc diffusum, & dissipatum erat, in certa genera cogeret, atque a græco in sermonem latinum transferret. Erant quidem ante Dionysium Canones fere omnium Conciliorum latine redditi; sed aut vitio interpretum, aut librariorum incuria, ut Baronius animadvertit, plurimis mendis scatebant; nec recte aut ordine dispositi, sed opere tumultuario, ac præpostera methodo congesti: quam quidem veterum canonum & *prisca translationis confusionem* Dionysius in epistola ad Stephanum commemorat. Nec vero Stephanus antea induxit in animum monere hortarique Clericos, & populos ut ad leges hujusmodi omnis sanctimonie plenas Christiane vivendi rationem instituerent, quam ad eorum normam totum se ipse formaverit, atque efflueret; nihil ut in eo appareret, nisi religiosum ac pium, nisi ex optimo more & sanctissima disciplina, *forma factus gregis ex animo, & in omnibus se ipsum præbens exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate*: id quod Petrus & Paullus Episcopis præcipiunt. Hanc illi laudem in primis tribuit Dionysius: *nullatenus sæculi nostri more contentus, quo pronius desideramus recta nosse, quam facere; sed divino adjutus auxilio, quæ fieri præcipis, ante perficias; ut efficacissimo fidelibus prosis exemplo; magna est siquidem jubentis auctoritas eadem primitus jussa complentis*; Sed dum multa & magna ad Dei gloriam, ecclesiæque utilitatem moliretur, præclaris cæptis & cogitatis mors intervenit, eique perficiendi, quæ menti animoque conceperat, facultatem eripuit.

Cum Stephanus ecclesiæ Salonitanæ regimen suscepit, tempestas illa jam refederat, quam Theodoricus adversus Catholicos excitaverat; Amalasuntha quippe femina summi consilii, & maximi animi, ne quid adversum insensumque sub muliebri tutela impuberi filio accideret, æque Catholicos & Arianos Athalarico sibi que conciliari studuit. Itaque nemini religionis causa periculum creari, aut molestiam exhiberi voluit; & præterea litteris quaquaversum missis, gentium omnium, quæ sub imperio erant Gothorum, fidem Athalarico atque obedientiam solemnem sacramento devinxit.

Tunc Dalmatiam cum Gothis incolebant Romani: quo quidem vocabulo indigenas ab advenis distinguere solebant; sine quod illi ante Herulorum & Gothorum adventum Imperio Romano suberant, sive quod oriundi erant ex illis Romanorum Colonis, quas Diocletianus,

Juris Canonici scientia excelluit.

Canones colligendi latineque vertendi auctor fuit Dionysio.

Dalmatiam Romani indigenas cum Gothis advenis, incolebant.

ut

ut docet Constantinus Porphyrogenitus, in Dalmatiam deduxerat. Ad hos igitur, itemque ad Romanos Italiae quarta libri 8. Epistola apud Cassiodorum extat, jussu & nomine Athalarici scripta; quæ silentio dissimulans extrema Theodorici tempora Catholicis parum propitia, pollicetur eandem erga illos, quæ avi fuerat, nepotis voluntatem ac benevolentiam futuram; ac proinde eos jubet quam avo præstiterant, eandem nepoti fidem jure jurando interposito obstringere.

Qui jubetur Athalarico fidem suam sacramenti nexu obstringere.

Universis Romanis per Italiam, & Dalmatiam constitutis Athalaricus Rex.

Honorabile credimus indicare, quod fama potuistis teste cognoscere. Jure siquidem de se arbitratum, qui regium meretur alloquium: quia dignitas est subiecti affatus meruisse Dominantis, in ea præsertim causa, in qua omnium corda sic videntur esse sollicita, ut si non cognoscant prosperum, credunt semper adversum. Nam qui audit mutatum, novum nihilominus formidat imperium. Et re vera nescioquid triste creditur cogitare, qui tardat inter initia benigna promittere. Quapropter locum sinistris cogitationibus amputantes, aliter de nobis non patimur credi, quam quod de nostris potuit parentibus aestimari. Et ideo, quod divinitate propitia dictum sit, glorioso Domino Avo nostro feliciter ordinante, tam Gothorum, quam Romanorum præsentium, pro munimine indepsi Regni, sacramenta suscepimus; quod vos quoque facturos esse libentissime judicamus, ut qui fideles parentibus nostris extitistis, nobis quoque simili devotione pareatis. Suavius enim diligit heredem, qui beneficiorum recordatur auctorem; sed, ut vobis benevolentia nostra jam nunc integritas imotescat, jurisjurandi fecimus religione promitti, quod & nostro possit declarare propositum, & spem debeat munire cunctorum.

Legatio Gothica ad Justinum, & Justinianum.

Ad hæc Amalasuntha litteras plenas officii, & observantiae mitti jussit ad Justinum, itemque ad Justinianum, qui proxime ab Justino regnavit. Ab utroque petiit, ut se ac filium Athalaricum in amicitiam, & clientelam reciperent. Athalarico aliquid controversiæ fuit cum Amalarico, qui post obitum Theodorici apud Visigothos in Gallia Hispaniaque regnum obtinuit; sibi quoque deberi ajebat quidquid Alaricus in Gallia possidebat. Ita convenit inter utrumque, ut Athalaricus intra Rhodanum imperii fines contraheret, cætera trans Rhodanum ad Regnum Amalarici pertinerent. Rex autem Visigothorum Amalaricus, ut est apud Procopium lib. 1. de bell. Got. adulta jam ætate Germanorum, idest Francorum, potentiam reformidans, eorum Regis Theodoberti sororem in matrimonium duxit, & Galliam cum Gothis, & Athalarico consobrino suo ita divisit, ut Gothis cesserit quidquid est cis Rhodanum fluvium; partes vero trans illum posita in Visigothorum ditio- ne manserint. Convenit etiam inter ipsos, ut nec vestigal, quod constituerat Theodoricus, pendere- tur amplius Gothis. Quidquid opum ex urbe Car- cassone idem abstulerat, Athalaricus bona fide Amalarico restituit. Quoniam vero hæc duo gen- tes connubiis affinitates junxerant, unicuique viro, qui uxorem e gente altera accepisset, permissa est optio, utrum mallet uxorem sequi, an ad gentem, ex qua ipse esset, illam traducere.

Inter hæc Justinus incommoda valetudine ac Illyrici Sacri Tom. II.

senio debilitatus, cum tanto rerum publicarum oneri ferendo non esset, Justinianum sororis filium ex Cæsare Augustum fecit; & Imperii hæredem instituit Calendis Aprilis an. 527. Post quatuor deinde menses, Calendis ipsis Augustis, ingenti omnium luctu decessit anno fere decimo, quam imperare occeperat. Justinianus principatum tenuit annos undequadragesima, felicius futurus, si breviori usus esset imperio. Catholicæ fidei cultorem se ac vindicem palam professus, cum exilii mortisque minis edixit atque interdixit, ut omnes religionem antiquam retinerent, neu quisquam in posterum damnata hæreticorum dogmata sectaretur. Duo Barbarorum regna potentissima evertit, Vandalis Africam, Gothis Italiam & Dalmatiam ademit; Romanumque imperium in pristinam amplitudinem ac dignitatem restituit. Sed ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus, si fides quidem habenda est Procopio historiæ Arcanæ scriptori. Certe cum in senium vergeret, in Eutychianum errorem prolapsus, avaritiæ, crudelitatis, perfidiæ maculis vitæ antea actæ gloriam deformavit.

Justinianus Augustus Justiniano successit.

§. II.

De Dionysio Exiguo; hujusque ad Stephanum Salonitanum epistola.

Dionysius genere Scythia, vitæ instituto monachus, idemque Abbas monasterii Romani, cognomento Exiguus, sed virtute ac sapientia magnus, pauca quidem, sed illustra ingenii sui monumenta posteris reliquit. Illud in primis laudatur præclarum ejus inventum, quod cum annos computare alii ab orbe condito, alii ab Olympiadum exordio, alii a principio urbis Romanæ, alii ab Imperio Diocletiani, alii denique aliunde soliti essent, Dionysius auctor fuit eosdem numerandi ab Incarnatione Domini. Hæc dicta est æra Dionysiana, & quod apud omnes Occidentales recepta fuerit, Ecclesiæque usu perpetuo consecrata, communis & vulgaris appellatur. Idem Dionysius Cyclum Paschalem condidit, quem exordiens ab anno æræ vulgaris 531. ubi desinit cyclus Cyrillianus, usque ad annum 626. perduxit; annos quinque, & nonaginta complexus, qui enneade-caeterides sive periodos undeviginti annorum, aut cyclos decemnovenales omnino quinque conficiunt. Sed cum Cyrillus ab anno 153. Diocletiani, idest æræ vulgaris 437. primi sui cycli initium duxerit, annos ex antiqua consuetudine Ægyptiorum numeravit ab Diocletiano, qui apud Ægyptios imperare cœpit an. 284. At Dionysius religioni habendum censuit nomen ac memoriam impii tyranni suis circulis innectere; & ab immaculato Deiparæ Virginis conceptu humanæque salutis exordio annorum sui cycli computationes deducere voluit: quæ causa olim Alexandrinos impulerat, ut rationem computandorum temporum, qua ipsi utebantur, æram martyrum, quam Diocletiani, appellare maluerint: Quia vero, scripsit Dionysius in Epistola ad Petronium, Sanctus Cyrillus primum Cyclum ab anno Diocletiani 153. cœpit, & ultimum in 247. terminavit; nos a 248. anno ejusdem tyranni potius, quam principis inchoantes, nolimus circulis nostris memoriam impii persecutionis innectere, sed magis eligentes ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi annorum

Collectio
Canonum
Dionysii.
Ba.

tempora praeotare. Ad rem nostram quod attinet, Dionysius Collectionem Canonum adornavit, hortatu quidem Laurentii Monachi, quem Fratrem vocat, sed potissimum, ut morem gereret, & gratificaretur Stephano Episcopo Salonitano, cujus auctoritas tanti erat Dionysio, ut negare quod petebat, justum praesertim, ecclesiaeque perutile, ab officio suo, suaeque adversus illum observantia alienum esse duceret. De hac Dionysiana Collectione Baronius: Quod vero pertinet ad Collectionem, & translationem Graecorum Canonum a Dionysio factam, non id laboris idcirco ab ipso susceptum scias, quod latina ecclesia haecenus caruisset eisdem canonibus latinitati donatis; sed quod sive vitio interpretis sive librorum incuria iidem reperirentur valde mendosi: qua re permotus, in opus incubuit, ut ipse testatur in Epistola ad Stephanum Salonitanum. Quoniam vero Dionysius in suis ad Stephanum litteris eidem virtutis & sanctimoniae illustre testimonium tribuit, illumque quanti faceret ostendit, cum sub ejus nomine illud egregium opus vulgari voluerit; profecto ad Stephani commendationem permagni interest scire, qualis & quantus vir fuerit Dionysius, cujus iudicio, & praconio ornatus est: laudari siquidem a laudato viro gloriosum in primis putatur, eaque demum laus & iusta ab omnibus exultatur & debita, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ut autem cognosci possit quam excelleret Dionysius ingenio, sapientia, sanctitate ab re nostra alienum esse non arbitror huc transferre, quae de illius vita & virtutibus gravissime iudicavit & scripsit Cassiodorus lib. Divin. lect. cap. 23.

Generat etiam hodieque catholica ecclesia viros illustres probabilium dogmatum decore fulgentes; fuit enim nostris temporibus & Dionysius monachus, Scythae natione, sed moribus omnino Romanus, in utraque lingua valde doctissimus, reddens actionibus suis, quam in libris Domini legerat, aequitatem; qui scripturas divinas tanta curiositate discusserat, atque intellexerat, ut undecunque interrogatus fuisset, paratum haberet compertus sine aliqua dilatione responsum; qui mecum dialecticam legit, & in exemplo gloriosi magisterii plurimos annos vitam suam Domino praestante transegit. Pudet me de consorte dicere, quod in me nequeo reperire. Fuit enim in illo cum sapientia magna simplicitas, cum doctrina humilitas, cum facundia loquendi parcitas: ut in nullo se vel extremis famulis anteferebat; cum dignus esset Regum sine dubitatione colloquiis. Interveniebat pro nobis, qui nobiscum orare consueverat: ut cujus hic sumus oratione suffulti, ejus possimus nunc meritis adjuvari. Qui petitus a Stephano Episcopo Salonitano, ex graecis exemplaribus canones ecclesiasticos moribus suis, ut erat planus atque disertus, magnae eloquentiae luce composuit, quos hodie usu celeberrimo ecclesia Romana complectitur. Hos etiam oportet vos assidue legere, ne videamini tam salutes Ecclesiasticas regulas culpabiliter ignorare. Alia quoque multa ex graeco transtulit in Latinum, quae utilitati possunt ecclesiae convenire. Qui tanta latinitatis, & Graecitatis peritia fungebatur: ut quoscunque libros Graecos in manibus acciperet, latine sine offensione transcurreret, iterumque Latinos Attico sermone legeret, ut crederes hoc esse conscriptum, quod os ejus inoffensa velocitate fundebat. Longum est de illo viro cuncta retexere, qui inter reliquas virtutes hoc habuisse pro-

batur eximium, ut cum se totum Deo tradidisset, non asperneretur saecularium conversationibus interesse. Castus nimium, cum alienas quotidie videret uxores, mitis cum fere gentium vesano turbine pulsaretur. Fundebat lachrymas motus compunctione, cum audiret garrula verba latitiae: jejunabat sine exprobratione prandentium, & ideo convivii gratanter intererat, ut inter corporales epulas inquisitis spirituales copias semper exhiberet; quod si tamen aliquando comederet, parvo quidem cibo, sed tamen escis communibus utebatur; unde summum genus aestimo patientiae, inter humanas esse delicias, & abstinentiae custodire mensuram. Sed, ut bona mentis ejus insucata laude referamus, erat totus Catholicus, totus paternis regulis perseveranter adjunctus, & quidquid possunt legentes per diversos quaerere, in illius scientia cognoscebatur posse fulgere. Cujus nomini aliqua pravi homines calumniose nituntur ingerere, unde sua videantur errata aliquatenus excusare. Sed ille jam saeculi perversitate derelicta, praestante Domino, in ecclesiae pace sepultus, inter Dei famulos credendus est habere consortium; dicerem adhuc fortasse reliqua de Sancto Viro, quae nobis totius probationis veritate comperta sunt; sed necesse est ut propositum nostrum potius exequamur, ne cum simus debitores alterius promissionis, aliud diu referre importuna loquacitate videamur.

Ex his, quae Cassiodorus de singulari doctrina, & eximiis virtutibus Dionysii litteris consignavit, intelligas velim, quam insigni sapientia, & virtute praeditus esset Stephanus Episcopus Salonitanus, quem vir talis ac tantus suo iudicio & testimonio probavit, dignumque censuit, cujus nomen ac laudes suis scriptis immortalitati commendaret. Multa hujus fuissent sapienter instituta, & praeclare facta, nisi mors immatura egregiis capitis & cogitatis obstitisset. Quapropter de illius pontificatu nihil habeo quod adiciam Epistolae Dionysianae, quae est hujusmodi.

Stephani
mors im-
matura.

Domino venerabili mihi Patri Stephano Episcopo
Salonitano Dionysius Exiguus in Domino
salutem.

Quamvis charissimus Frater noster Laurentius assidua, & familiari cohortatione parvitatem nostram Regulas Ecclesiasticas de Graeco transferre perpulerit, confusione credo priscae translationis offensas: nihilominus tamen ingestum laborem Tuae Beatitudinis consideratione suscepi, cui Christus omnipotens Deus solita populi pietate prospiciens, summi sacerdotii contulit dignitatem, ut inter plurima virtutis ornamenta, quibus ecclesiam Domini morum sanctitate condecoras, etiam sacratissima iura Pontificalibus per Dei gratiam digesta conventibus intemerata conservans, perfecto regimine clerum plebemque moderaris: nullatenus nostri saeculi more contentus, quo pronius desideramus recta nosse, quam facere; sed divino adjutus auxilio, quae fieri praecipis ante perficias, ut efficacissimo fidelibus prosis exemplo. Magna est siquidem jubentis auctoritas eadem primitus jussa complentis; quatenus Ecclesiastici ordinis disciplina inviolabilis permanens ad percipiendum perenne premium Christianis omnibus praestet accessum; per quem & Sancti Praesules paternis muniantur regulis, & obedientes populi spiritalibus imbuantur exemplis.

In principio itaque canones, qui dicuntur Apo-
stolo-

Roborum de Græco transtulimus, quibus quia plurimi consensum non præbuere facilem, hoc ipsum ignorare vestram nolimus sanctitatem; quamvis postea quadam constituta Pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur. Deinde regulas Nicænæ Synodi, & deinceps omnium Conciliorum, sive quæ antea, sive quæ postmodum facta sunt, usque ad Synodum centum quinquaginta Pontificum, qui apud Constantinopolim convenerunt, sub ordine numerorum, idest a primo capitulo usque ad centesimum sexagesimum quintum, sicuti habentur in Græca auctoritate, digessimus. Tum

S. Chalcedonensis Concilii decreta subdentes, in his Græcorum Canonum finem esse declaramus.

Ne quid præterea notitia vestra videamur vel le subtrahere; statuta quoque Sardicensis Concilii, atque Africani, quæ latine sunt edita, suis a nobis numeris cernuntur esse distincta.

Universarum vero definitionum titulos post hanc Præfationem strictius ordinantes, ea, quæ in singulis passim sunt promulgata Conciliis, sub uno aspectu locavimus, ut ad inquisitionem cujusque rei, compendium aliquod attulisse videamur.

HONORIUS III.

EPISCOPUS SALONITANUS XXXVIII.

Honorius
III. Salo-
nit. Episc.
17. annis
præfuit.

Inter Episcopos Salonitanos proximum a Stephanano locum Honorio Catalogi omnes attribuant; ejusque Pontificatum ab anno vigesimo septimo ad quadragesimum quartum sexti sæculi Catalogus Romanus perduxit. Hoc septemdecim annorum intervallo tria in primis memoratu digna contigerunt; duplex concilium Provinciale Salonitanum, initium & progressio belli Gothici, nova Illyrici descriptio ab Justiniano Imperatore constituta: quæ omnia breviter atque ordine persequemur.

CAPUT PRIMUM.

Concilium primum Provinciale Salonitanum.

§. I.

Unde sit desumptum, ejusque veritas vindicatur, & illustratur.

Historia
Salonica
nra tria
exempla-
ria.

Antiquissimi hujus concilii acta posteritati servavit codex MS. Bibliothecæ Barbarinianæ, qui inscribitur *Historia Salonitanorum Pontificum*; & alter huic similis, qui extat itidem Romæ in archivo Collegii de Propaganda Fide, insertus volumini sane prægrandi, cujus tergo appositus est numerus I. Sub hoc titulo *Servia, Albania, & Illyricum*; tertium ejusdem historiæ Pontificalis exemplum in Dalmatia nactus fuerat Raphael Levacovichius Episcopus Achridanus, qui multa indidem sumpsit, atque in suis Adversariis miscellaneis ad faciendam Illyricam historiam seposuit. Hæc sunt tria exemplaria historiæ Salonitanæ, quam Thomas Archidiaconus Spalatensis conscripsit, inter se omnino similia; quorum fideli custodiæ commissa acta & decreta primi & alterius concilii Salonitani ad nostram ætatem pervenerunt: nos ea descripsimus e codice Barbariniano, qui cum aliis duobus plane congruit, neque ulla in re discrepat. Hunc vero codicem si conferas cum illo exemplari historiæ Salonitanæ, quam Joannes Lucius anno 1668. Amstelodami edendum curavit, & ad suos Commentarios de Regno Dalmatiæ & Croatia cum aliis opusculis ineditis adjunxit, multa utrobique invenies ferme eadem, & verbis fere iidem expressa; ut hæc ab eodem Archidiacono auctore profecta esse dubitare nequeas. Sed codex Barbarinianus MS., ut duo itidem alii; quos paullo ante nominavi, *Illyrici Sacri Tom. II.*

mutilus est, neque ultra caput vigesimum tertium progreditur; cum historia edita Archidiaconi uno & quinquaginta ipsis capitalis constet; præterea in eodem codice desideratur caput primum & quartum, itemque duodecimum, decimum sextum, & decimum septimum. Verum ibidem multa reperies, pleraque suis locis ac temporibus intertexta, quæ absunt ab historia typis Amstelodamensibus vulgata, videlicet Acta & Martyrium S. Domnii, quæ Archidiaconus in exemplari Luciano typis consignato brevissime attigit; Synodos provinciales tres, primam & secundam sub Honorio Salonitano, tertiam sub Joanne Spalatensi Archiepiscopo; litteras aliquot Pontificum Romanorum; Catalogum Episcoporum ecclesiæ Salonitanæ & Spalatensis; atque alia quædam in apographo Luciano prætermissa. Hujusmodi rerum accessione historiam Salonitanam auctore ipse Archidiaconus, an quis alius amplificaverit, mihi non liquet; illud quoque incertum est, utrum eadem historia iis, quas dixi, rebus aucta, abfoluta fuerit, eoque perducta, ubi desinit Lucianum exemplar Amstelodami excusum, an vero Amanuensis scribendo defessus, omisso de manibus calamo, opus imperfectum reliquerit: nullus autem dubito, quin Librarii incogitantia aut incuria primum & cætera, quæ desunt, capita intermedia fuerint prætermissa. Habemus igitur duo exempla historiæ Salonitanæ, alterum typis consignatum, alterum manuscriptum, & in eos, quos dixi codices relatum; quamvis autem hoc posterius historiæ hujus partem vix dimidiam complectatur, rerum tamen & monumentorum copia superius Lucianum typis editum adeo superat, ut nobis visum fuerit hanc appellare *historiam Salonitanam Majorem*. Utrumque exemplar viderat Joannes Lucius, & præ illo, quod ipse typis vulgavit, alterum ita contempsit, ut omnem ei fidem & auctoritatem adimeret; ac Ferdinandum Ughellum, qui duos Episcopos indidem acceptos in Catalogum Jadrensi Antistitum retulerat, de interpolationibus & corruptelis ejusdem exemplaris adnotatum in suam sententiam perduxit. Extat censura Luciana in additionibus ad monumenta historica Tragurii. Hujus Operis plura exempla circumferuntur, nec satis castigata, nec admodum integræ fidei; & præsertim illud, ex quo doctissimus Ferdinandus Ughellus Abbas Cisterciensis nonnullos Episcopos Jadertinos descripsit, &

audior
exemplari
a Lucio
vulgato.

Historia
Salonica
triuni
exempla-
rium MS.
a nobis
dicta ma-
jor, a Lu-
cio impro-
batur.

In tomo quinto sua Italia sacra posuit, qui in Germano Archidiaconi textu minime reperiuntur. Ita ego exemplum vidi, & manu recenti scriptum reperi, contulique cum hoc codice; & quaecunque in illo de Actis Conciliorum Dalmatiae, Epistolis Papalibus, & Epitaphio Svenimiri Regis scripta sunt, ea omnia ficta, & supposititia sunt; a meque monitus supradictus Abbas Ughellus, visa mei codicis antiquitate, & cum suo exemplo, quod habebat collato, vir ingenius & in antiquis characteribus versatissimus se deceptum fassus est; novamque seriem Episcoporum Jadrensi (expunctis duobus a supradicto codice sumptis primoque & tertio loco positus) manu propria in margine paginae 1458. sui tomi quinti ceptam reliquit, integram de novo editurus, si morte praeventus non fuisset.

Vindicta
historiae
Salonit.
maioris,

Vellem vir talis ac tantus de hoc exemplo historiae Salonitanae mitius iudicasset, nam praeter anachronismos, quibus certe non caret historia Archidiaconi typis Amstelodamensibus tradita, fatente ipsomet Lucio, nihil in eo reperies, quod tam acri severaque censura dignum videatur; nisi forte idcirco ejus fides, & auctoritas periclitari debeat, quod hujusmodi exempla quamplurimis mendis ubique respersa sint, quae verbis, & sententiis tantam obscuritatem & confusionem afferunt, vix ut explicari, & intelligi possint. Verum errata hujusmodi librariis attribuenda esse nemo non videt; quae si hujus historiae fidem labefactant, incredibile dictu est, quanta clades & vastitas antiquis codicibus sane multis, amanuensium vicio sive incertitia depravatis, immincat. Sed non est hujus loci tria illa exemplaria historiae Salonitanae, & omnia, quae in illis continentur a censura Luciana vindicare. Nunc id agendum est, ut ostendam nihil esse, cur duo illa concilia Provincialia Salonitanae habita sub Honorio Archiepiscopo, ficta & commentitia haberi debeant: id quod Joannes Lucius haud paullo severius, quam cautius judicavit. Ad primum concilium quod attinet, nota consularis chronologica plane congruit cum Pontificatu Honorii, qui Stephano inter finem anni 527. suffectus, annos fore septemdecim ecclesiae Salonitanae praefuit: affixum autem est concilium ad Consulatum Lampadii, & Orestis, qui annum hujus saeculi trigessimum ostendit. Canones omnino quatuordecim sanciti sunt, quibus nihil sanctius, nihil utilius, nihil tum juri divino, & ecclesiastico, tum illis temporibus magis aptum & consentaneum: id quod notae ad singulos appositae declarabunt. Sed latina locutio, ut dixi, ob solecismos & barbarismos, quibus obsita est, & ob ineptam pravamque verborum constructionem, tanta involuta est obscuritate, tamque difficilis explicatu habetur, ut nisi correctione adhibita, nulla satis certa & idonea sententia elici possit. Rudis admodum indoctique amanuensis in manus haec acta inciderint oportet, qui latinae linguae ignorantia tam multa in illis exscribendis peccavit, ut vix aliquid sanum incorruptumque reliquerit. Quamquam sententiarum quarundam difficilem explicationem & intelligentiam, partim etiam ad Scriptores illorum temporum referendam esse arbitror, sive ad stylum ita inconditum & obscurum ejus aetatis, ut quaedam interpretibus vel peritissimis haud leve negotium facerent. Ejus aevi monumenta qui legerit, clare perspiciat quam non sint ubique ad intelligendum facilia, veluti epistolas Pontificias non paucas, & Acta

& praef.
tim primi
concilii
Provin-
cialis Sa-
lonitani.

Conciliorum. Illi ipsi, quos saeculo sexto doctrina & ingenio in primis floruisse accepimus veluti Cassiodorus, Sidonius, Ennodius, Jordanes & alii, dum grandiloqui, ornati, elegantes videri volunt, suboscuro identidem sumunt; idque dicendi & scribendi genus consueverunt, quod sane rebus non lumen praebet, sed obscuritatem & tenebras effundit. Si vero hujusmodi scriptis, quae per se non ita perspicua sunt & expedita ad explicandum, manus imperita alicujus librarii accesserit, facile intelligi potest, quanto pluribus, & majoribus difficultatibus eadem implicet, eorumque intelligentiam penitus obstruat. Conabimur igitur, quantum facere enitique poterimus, Actis Concilii Salonitani mendosis ac depravatis correctionis aliquid adhibere; ut plane, quoad ejus fieri potest, ac dilucide constet, quid ejus canones praecipiant, quae illis sit subjecta sententia.

Acta Con-
cilii a no-
bis corri-
genda &
explican-
da.

Mirari autem satis non queo in uno eodemque codice Barbariniano, ac duobus reliquis, tantam styli & dictionis varietatem reperiri, & satis appareat opus non esse unius & ejusdem auctoris. Nam quae his communia sunt cum exemplari Luciano typis edito, simpliciter quidem exponuntur, & sine ulla exornatione; sed nulla latini sermonis barbarie infuscantur, nihil habent a Grammaticis praeparationibus abhorrens, nulla denique indigent sive correctione, sive explicatione: ita pura sunt, emendata, perspicua. Contra vero quae superaddita sunt, desuntque Luciano codici, si vitam Sancti Domnii excipias, caetera omnia illis, quae dixi, vitiis laborant, totque ac tantis corruptelis, & depravationibus obvoluta sunt, ut nisi emendantur & explicentur, intelligi nullo modo possint. Cujus quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset, unde hujusmodi varietas & discrepantia styli profluxerit, haec mihi visa est fuisse, quod historiae Salonitanae perfectae, absolutaeque, vel ejus auctor Archidiaconus, vel alius quispiam alia aliunde accepta interjecerit: haec autem perinde, ut in antiquis tabulis erant, descriptae; quas licet vitiosas, ac depravatas esse deprehenderet, nihil tamen immutandum ac corrigendum censuit; ut ostenderet se non earum rerum auctorem esse, sed in illis exscribendis fidelis amanuensis officio functum fuisse. Totius igitur depravationis, & corruptelae culpam nolim conferas in exemplar Barbarinianum, sive in alios ejusdem generis codices; sed in veteres tabulas, quibus antiqui librarii barbaries & incertitia tam multas & fœdas labeles asperferat: ex quo factum est, ut quae ab Archidiacono plane & dilucide exposita sunt, toto dicendi genere a superadditis ineptisque aliunde in Salonitanam historiam, longe discrepent multumque abhorreant.

S. II.

Acta Concilii provincialis Salonitani.

Honorius junior A. Salonitanus XXI. 1 2 3
Iste fecit Concilium solenne ut infra, sub
a. 17. Cal. Juliarum Consulatu vero 4 Lampady 4
& Orestis, congregatis beatissimis viris Episcopis,
presbyteris, Diaconibus, & Nobilibusque filiis, & 5
cunctis Ordinis Clero, Honorius dixit: Decet nos
jugiter ecclesiasticae ordinationis sollicitudine com-
muniri, ut licentiam 6 prave usurpationis abla- 6
tam, ea nobis exercere, filiorumque nec canonica-
cam

cam latet disciplinam, nec ad detestanda pauperum
damna prorumpunt; sicut nuper Bestoensis ecclesie
7 scriptum tenentes agnoscimus, quae tanto est di-
vino honore commodata, ut non solum oppressis
adesse non cogitet, sed nec sua a D:o valeat sub-
venire pressura. Unde praesenti venerabili Concilio
8 cunctas ad nos pertinentes ad ecclesias hoc sta-
tuimus jure constructi.

Presbyteri et alie-
num non
contra
hant in-
scio Epi-
scopo,
Neque
Episcopi
in scio Me-
tropolitani.
I. Nullus Presbyterorum ad obligationem com-
missa sibi cuiuslibet ecclesie audeat mutare pecu-
nias, nisi apud Episcopi ipsius inevitabilis debiti
pro ecclesiasticis titulis fuerit patefacta necessitas.

II. Similiter quoque apud Metropolitanum de
Episcoporum contractibus, si oporteat fieri, prius
est facienda probatio, ut habita deliberatione,
in tanto ecclesiam liceat obligari, quantum per-
pensa fuerit ratione concessum. Pro qua parte
cunctis deinceps creditoribus pro Dei timore,
et temporum contradicimus disciplina, ut facul-
tates pauperum sibi non studeant obligari; nisi su-
pra scripto ordine fieri cuncta claruerint. Aliter
vero praesumptione commissa ob noxietatem suam
repellit et condemnat ecclesiam; nec prevalere
permittit, nisi in privata debitoris facultate con-
tractus, ut ipsius tantum res usque ad eum
obligari, quem non sufficit ecclesia sua stipendiis
cum pauperibus esse contemptum.

III. Statuimus quoque secundum Patrum cu-
ram, ecclesiastica praedia donandum, atque ven-
dendum nullatenus esse licentiam, commutandum
quoque similiter damnaantes arbitrium, nisi pro ec-
clesia compendiis fieri apud eas personas, et eo
ordine quod in mutanda pecunia memoravimus,
fuit comprobatum, ut omni utilitatis ratione per-
pensa, Episcopi presbyteris suis tribuant faculta-
tem; Episcopis vero utilitate cognita, ab Archie-
piscopo concedendum, nec aliter factum obtrineat
firmitatem; et praesumptum personas abdicare
cogatur ecclesia.

IV. Decernimus etiam juxta canonicam discipli-
nam pro Ecclesiasticis promovendis ordi-
nibus dantem, accipientemque qualibet arte, at-
que figmento, vel qui se ipsis commerciis du-
xerint inferendum, anathemate percussum, in
Simoniaca heresis reputandum.

V. Illud quoque secundum si quis Episcoporum,
presbyterorum, vel Diaconorum, qui
fuerint praesentes inventi, scientes illicitas ordi-
nationes fieri resistere neglexerint, aut tacendas,
subripiendumque crediderint, ipsi poenam male
ordinationis incurrant.

VI. Praterea canonice admonemus, ut nul-
lus Episcoporum vel sequentis Ordinis quacun-
que persona, ad comitatum proficiscendi, vel
mutandi provinciam, nisi ordine jam supe-
rius dicto, causa iusta intentionis exposita, ab
eis, ad quos pertinet, fuerint licentiam conse-
cuti: Contra vero venientes ordinis officii que
sui se meminerint sustinere iacturam. Eodem quoque
Monasterii Praesidentes volumus jure constringi,
ne sacri operis relinquentes studium ad Religio-
nis maculam, sub ypochriscidis cursibus dele-
antur.

VII. Illud quoque simili cura juxta Canonum
statuta monemus, ne manentes in ordine pres-
byterorum, seu Diaconorum ad aliam transfe-
rantur ecclesiarum, nisi idoneis promissionibus
invitati. Sed nec Clericus cuiusque Ordinis acci-
piendus ab alio, nisi sibi iusta fuerit con-
templatione concessum. Relictis vero basilicis
sibi commissis, nulla vagare, sed liberum se
sciens ex hac parte non levi ultione constringi.

VIII. Credimus etiam subjungendum, ne praestare personis, per diversas parochiales ecclesias presbyteros, ultra quam necesse est, aut Diaconos ordinemus; per quam rem non emulatio boni operis, sed dissensionum studia promoveri.

IX. Stipendia ecclesiastica debita clericorum omnibus conserventur; ne quibus esse volumus cum ratione distributi, efficiamus tenuatis confusione ignominiose remissi.

X. Admonentes etiam, ne negotiis alienis eis se liceat implicare, quatenus ad audientiam suam evocandi habeant praesumptionem; neque alienis iudiciis partem defendentes occurrant; sed tantummodo audientes litigia, veritate requisiti proferre non negligant.

XI. Usuram namque contra praecepta Canonum accipientem cuiuslibet ordinis in Clero merito abdicandum, ut nullam vel ipsius mutua pecunia repetenda possit habere licentiam.

XII. Nulla etiam altaria nobis liceat dedicare, nisi a fundatoribus firmo jure dignis fuerint dotata redditibus; ut nulla deinceps de stipendiis clericorum, vel pauperum querela nascatur, nec hujus egestatis necessitate subiacent.

XIII. Penitentes igitur de omnibus peccatis ex fide quacunque die, atque momento semel a Sacerdote absolvendum statuimus, si ad secularia minime habuerint recursum. Nec penitendi bonis operibus vetantes studium; sed peccandi facultatem frequentis absolutionis spe videantur habere concessam. Scientes etiam quod nullum sacri Ordinis penitentiam liceat accipere, quem in sacro Ordine constitutum, interque ad Dei timorem pertineat convenit exercere. Nec tamen movere, quod iisdem sacri Ordinis viris processum est afflictionibus deputantur, vel quibusdam per Canones certa, et grandia penitentiae tempora concessa; quia non eis per spacia temporum gratiae voluntariae attribuetur penitentiae, si publicus indicitur reatus excessibus.

XIV. Hac quae nuper salubri ordinatione statuenda credimus: imo potius canonum constitutos ad memoriam revocandos, sanctitas vestra, si pro communis ecclesiae utilitate sibi placere non dubitat, propria subscriptione confirmet.

Honorius Archiepiscopus sanctae ecclesiae Salonitanae hoc constitutum consentiens subscripsi. Condemnans qui contra umquam venire temptaverit. Andreas Episcopus Iadertinae ecclesiae subscripsi ut supra.

Ticyanus Episcopus ecclesiae Arbenensis subscripsi ut supra.

Joannes Episcopus Sisciana subscripsi ut supra. Fabricianus Episcopus ecclesiae Epitauritanae subscripsi ut supra.

Constantinus Episcopus ecclesiae Scardonitanae subscripsi ut supra.

Marcellus Episcopus ecclesiae Naronitanae subscripsi ut supra.

Andreas Episcopus Bestoensis ecclesiae subscripsi ut supra.

Victor Episcopus ecclesiae Martaritanae subscripsi ut supra.

Dominicus Archipresbyter ecclesiae Salonitanae subscripsi ut supra.

Barbarus Presbyter ecclesiae Salonitanae subscripsi ut supra.

Casarius Presbyter subscripsi ut supra. Herenous Presbyter subscripsi ut supra.

Lucerus Presbyter ecclesie Salonitane subscripsi ut supra.

Bacauda Presbyter, ut supra.

Stephanus Presbyter, ut supra.

Ursus Presbyter subscripsi ut supra.

Bassus Presbyter subscripsi, ut supra.

88 *Vitalis Presbyter 28 Sarniensis ecclesie subscripsi ut supra. Explicit.*

§. III.

Nota in Acta Concilii Salonitani.

I Junior dictus est Honorius, quod hujus nominis sit tertius in Romano, & Acutheano catalogis, secundus vero in aliis, & in Chronico Pontificali.

Archiepiscopi tituli olim primarii Episcopis & Metropolitans attributus.

2 Nomen *Archiepiscopi*, quod involens plenumque ambitionis, & secularis jactantiae, olim visum est Africanis, ex quo a Patribus Ephesinis tributum fuit Caelestino Pontifici, laeius vulgari coepit, & commune fieri primariis Episcopis, ac Metropolitans. Sub initium hujus saeculi Symmachus donavit eo vocabulo Metropolitam Laureacensem in epistola, quam inscripsit *Reverendissimo & Sanctissimo Fratri Theodoro S. Laureacensis ecclesie Archiepiscopo*. Ceterum Justinianus hoc eodem saeculo in sua Novella Constit. xi., huic titulo significationem ampliorum subjecit, quam ea, quae in simplicem Metropolitam cadere possit.

3 In catalogo Romano Honorius locum 37. inter Episcopos Salonitanos obtinuit; in aliis numeratur decimus sextus, aut septimus; propterea quod hi perturbant Pontificum ordines; & qui huic uno alterove saeculo antecedunt, eos in aetates posteriores rejiciunt. Huc revoca quae dicta sunt parte tertia Prolegomenon de catalogis Episc. Salonit. Codex Barberinianus, itemque catalogus Salonitanus hanc Synodum itemque alteram, quae proxime sequitur, adscripsit Honorio IV.; qui anno sexti saeculi circiter sexagesimo sexto hujus ecclesiae regimen suscepit; id vero cum nota consulari ad Synodum utramque apposita non cohæret. Atque id causae est, cur in hisce Actis e codice Barbariniano deiumptis Honorius auctor utriusque Concilii numerum 21. obtineat.

4 Lampadius, & Orestes Consulatum gesserunt anno 530.

Aditus ad Synodos antiquitus Presbyteris Diaconis, itemque civilibus Magistratibus patebant.

5 Antiquitus ad Concilia admitti solebant non solum Presbyteri, & Diaconi; sed etiam Magistratus, & Primores ex Ordine Laicorum, non dicendae sententiae, aut ferendi suffragii causa in his rebus, quae ad fidem, vel disciplinam ecclesiasticam pertinebant; sed ut Concilio decori essent ac praesidio; vel alias ob causas, quae ad rempublicam, & forum laicale spectabant. Reccardus Visigothorum Rex in Hispania edita sanctione, qua jubet ratos esse, servarique ab omnibus Canones Concilii III. Toletani, quod habitum est anno hujus saeculi 89., declarat, Episcopis non dissentientibus, ad hujusmodi conventus Episcopales aditum patefieri oportere iudicibus ac Magistratibus: *Quod semel in anno, inquit, ad Concilium Sacerdotes, & iudices, atque Auctores Patrimonii nostri debeant convenire*. Concilium Toletanum IV., quod incidit in annum 33. saeculi septimi, can. iv. Synodi aduendae jus & facultatem tribuit non solum Presbyteris, & Diaconis; sed etiam Laicis siquidem vocati fuerint, dignique habiti, ut in Actis

Synodicis intersint. Deinde ingrediantur Laici, qui electione Concilii interesse meruerunt. Eadem consuetudo vigeat anno 53. ejusdem saeculi: cum omni Palatino officio, inquit Patres Concilii Toletani VIII.; simulque cum majorum minorumque conventu, nos omnes tam Pontifices quam etiam Sacerdotes, & universi sacris Ordinibus famulantes decernimus. Canone 13. Concilii Tarraconensis jubentur Episcopi ad Synodum Provinciale aliquos de filiis ecclesiae secularibus secum adducere.

6 Hunc locum sic restituendum censeo: ut licentia prava usurpationis ablata, ea nobis exercenda putemus, quae nec canonicam latent disciplinam, nec ad detestanda pauperum damna prorumpunt. Sententia vero est hujusmodi: abolendam esse licentiam consuetudinis perperam usurpatam; & ea praestanda, quae neque aliena sunt a Canonica disciplina, neque in pauperum perniciem vergunt.

7. Quae tanto est onere incommodata, ut non solum oppressis adesse non cogitet, sed nec suae adeo subvenire pressurae: id est aere alieno gravata est adeo, ut non habeat, unde aut pauperum egestati, aut suae inopiae subvenire possit. Cum aliae & gravissimae causae hujus Synodi cogendae extiterint, tum illa in primis fuit, quam tempora illa calamitosa & difficillima attulerunt. Nam ex assiduis bellis, quibus per eos annos Dalmatia conflictata est, ex incursionibus barbarorum, & direptionibus urbium, proventus & patrimonium ecclesiarum detrimenti vel plurimum acceperant. Cum igitur ex aërio ecclesiastico valde imminuto non suppetere quod satis esset sive ad Clericos alendos, sive ad pauperes sublevandos, sive ad facta tecta aedium sacrarum tuenda, & ea comparanda, quae ad ornatum templorum cultumque divinum pertinebant; Episcopi, & curatores ecclesiarum necesse habuerant aut praedia ecclesiastica vendere atque alienare, aut grandi & fortassis iniquo faenore pecuniam accipere. Sed ea res plus attulerat incommodi, quam adjumenti, & unde quaesitum erat subsidium egestati praesenti, majus damnum, majorque in dies difficultas ingruerat: distractis enim ac venditis fundis ecclesiasticis, annui ecclesiarum proventus decreverant; & pro pecunia faenabri ex agrorum, qui remanserant, fructibus haud mediocri summa creditoribus in annos singulos persolveri debebat. His incommodis urgebatur potissimum ecclesia Bestoensis, quae in tantas angustias redacta fuerat, ut neque suae, neque alienae indigentiae opitulari posset; id quod constabat ex illis, quas eadem ecclesia protulerat, tabulis accepti, & expensi, ut ait Honorius: *Sicut nuper Bestoensis ecclesiae scriptum tenentes agnoscimus*. His ergo difficultatibus, & incommodis ut consuleret Honorius, & gravioribus, ne acciderent, obviam iret; conventum Salonam Episcopis provincialibus edixit.

8 Td ad superfluit, & legendum constringi: Unde praesenti venerabili Concilio cunctas ad nos pertinentes ecclesias hoc statim jure constringi.

9 De verbis hujus canonis nihil immutandum, nisi verbum illud *Episcopi*; quod ut cum praepositione apud cohæreat, e secundo in quartum casum transferri oportet; sed quae verbis subest, sententia explicanda est. Canon igitur vetat Presbyteros praepositos Paræciis pecuniam mutuam aut faenbrem sic accipere, ut sortis reddendae, & faenoris solvendi nexu obligentur ecclesiae sive urba-

urbanæ, sive campestres illis commissæ; nisi antea Episcopo probata fuerit, & patefacta necessitas æris alieni contrahendi; ut nunquam desit, unde ecclesiæ suppedientur sumptus necessarii in *ecclesiasticos titulos*, sive usus; idest in Parochi, Cleri, & pauperum alimenta, itemque in ea, quæ sive cultus divinus, sive sacra ædificia restaurandi necessitas postulabat.

10 Quæ Presbyteris eadem Episcopis adimitur facultas; ne quid illis liceat injussu Metropolitæ de bonis ad ecclesiam pertinentibus contrahere cum aliis, neve pecuniis mutuo aut fœnore accipiendis, graviore pensioni fundos ecclesiasticos subicere, quam quantam illis imponendam esse, habita consultatione, & rationum momentis in partem omnem pensatis, Metropoli decreverit. Extant quippe antiqui canones, quibus vetantur Episcopi aggredi, aut agere quidpiam, *sine conscientia & consilio sui Metropolitani*. Eorum etiam perstringitur, coerceturque cupiditas & avaritia, qui pecuniis mutuo seu fœnori dandis, ditiores fieri student e bonis ecclesiarum, quæ sunt patrimonialia pauperum; hujusmodi autem pacta & conventa, nisi rite fiant, & e præscripto hujus canonis, irrita esse jubentur. Si quis autem ecclesiæ suæ vestigalibus, quæ cum pauperibus parti debet, non contentus aliunde pecunias fœnori accipiat, Metropoli inconsulto; in ejus privatas & domesticas facultates incumbat onus solvendæ pensionis, & sortis restituendæ, quod ipse prædiis ecclesiæ imposuerat. *Tituli ecclesiastici*, de quibus loquitur Canon superior, quatuor sunt potissimum, illi videlicet, in quos ecclesiarum vestigalia quadripartito divisa distribui oportet; eoque nominatim percensuit Gelasius epistola ix. ad Episcopos Lucaniæ cap. 27. *Quatuor autem tam de redditu, quam de oblatione fidelium, prout cujuslibet ecclesiæ facultas admittit, sicut dudum rationabiliter est decretum, convenit fieri portiones: quarum sit una Pontificis, altera Clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis applicetur*. Itaque si ex ærario ecclesiastico, ob diminutas facultates ecclesiæ & donationes piorum hominum, non suppetent hujusmodi sumptus quadripartiti necessarii; tum demum licebat Episcopis & Parochis, consulto tamen Metropolitæ, vel Episcopo, ejusque permisso, ære alieno ecclesiam obstringere; sive sortis reddendæ, & pensionis pro pecunia credita solvendæ obligationem agris fundisque ecclesiasticis imponere. Hæc est ferme sententia canonis secundi.

11 Idest ratio reddenda, cur hujusmodi contractus fieri oporteat.

12 Corrige in tantum, idest eatenus.

13 Illis, qui pecunias credunt, seu fœnerantur ecclesiæ. Nos pro eo, ac postulat timor sive religio erga Deum, & pro ea, quæ nunc viget, ecclesiastica disciplina, obstitimus; ne velint ditescere ex bonis ecclesiæ, quæ sunt patrimonialia pauperum, nisi de consilio, & sententia Metropolitæ hujusmodi conventa, & pacta incantur.

14 Si quis contra quam hoc canone præscribitur facere ausit, hunc enimvero, quia ecclesiæ & pauperibus nocet, reprobatur, & condemnatur ecclesiæ.

15 Hujusmodi contractus ratos esse vetat ecclesiæ, nisi solvendæ pensionis oneri ejus tantummodo facultas subiciatur, qui pecuniam fœnori accepit.

16 Jubentur ejus res creditoribus obligari,

qui cum ecclesiæ suæ stipendia sibi & pauperibus satis esse non putet, pecunias aliunde mutuatur.

17 Is canon bona ecclesiastica alienari vetat, nisi constet id necessarium atque utile ecclesiis esse; eorumque alienandorum facultatem Metropoli quidem Episcopis, Episcopi vero Presbyteris impertiant. Idem cum alii veterum Conciliorum Canones, tum quartus concilii quinti Provincialis Carthaginienensis plenissime vetabat: *Placuit etiam, ut rem ecclesiæ nemo vendat. Quod si aliqua necessitas cogit, hanc insinuandam esse Primati provincie ipsius, ut cum statuto Episcoporum, utrum faciendum sit, arbitretur. Quod si tanta urget necessitas ecclesiæ, ut non possit ante Prælatum consulere, saltem post factum curiositatem habeat & vicinis Episcopis indicare, & ad Concilium referre. Quod si non fecerit, reus Concilii venditor teneatur*. Idem fere statuerat superiori sæculo Hilarus Pontifex Romanus epistola viii. ad Episcopos Gallie: *Simul etiam super hoc universam Fraternalitatem vestram volumus esse commonitam, ne prædia, quæ neque deserta, neque damno sunt, & ad ecclesiam pertinent, ex quibus plurimorum consuevit necessitatibus subveniri, aliquo jure in alterum transferantur; nisi prius apud Concilium alienationis ipsius causa doceatur; ut quid fieri debeat communi omnium deliberatione tractetur*.

18 Corrige: donandi, vendendi, commutandi.

19 Corrige: personæ; quod Episcopus sive presbyter, tamquam privata persona suo consilio, & arbitrato, sine publica auctoritate præsumpsit; id cogatur, seu debeat ecclesiæ reprobare.

20 Non tam decernitur, quam declaratur pena jure antiquo in eos constituta, qui pacto & perfoluto pretio sacros ordines sive conferunt, sive accipiunt; quamvis fœdam illam pactionem grati animi, aut voluntariæ liberalitatis nomine cohonestare studeant. Hunc canonem plane requirebant tempora illa, quæ Simoniaca lues longe lateque serpens adeo infecerat, ut Joannes II. Romanus Pontifex edicto Athalarici Regis eam cohibendam curaverit, quod extat apud Cassiodorum lib. xiv. epistola 15. *Reliquos, & accipientes edicti hujus, & dantes Canonum severitas persequatur*. Ante Joannem Symmachus epistola v. ad Cæsarium Arelatensem, nihilo segnius ad Simoniacas nundinationes eliminandas incubuerat: *Illud magnopere commonentes, ut hi qui non Dei gratia, sed promissione rerum ecclesiasticarum & præmiis ad Sacerdotium conantur accedere, desideriorum talium priventur effectu: Qui autem ab hujusmodi se intentione non cohibeant, vindictis canonum sciant se sine dubitatione subdendum; & iterum infra num. 6. Si quis Episcopatum desiderat, data pecunia potiores personas minime suffragatrices adhibeat; nec ad decretum sibi faciendum clericos, vel cives subscribere, adhibito cujuslibet generis timore, compellat, vel præmiis aliquibus hortetur*. Hormisdæ Symmacho subiectus acerrime Simoniacum flagitium ea tempestate perstrinxit, quod nimium vilescat quidquid celestium donorum pretio comparatur; *Quis non vile putet, quod pretio venditur?* admonetque potissimum Metropolitæ, ut sedulo invigilent, ne qua Simoniaca labes sacris Ordinibus conferendis vel accipiendis adhærescat. *Adversus hoc facilius, Deo adjuvante, providebitur, si circa Metropolitanos privilegia a sanctis Patribus constituta permaneant; si Metro-*

Contra
Simonia-
cos.

Decreta
varia.

Tituli ecclesiastici
quid sint.

politani circa parochias suas ordinem suum ea, qua decet, veneratione custodiant: ut nec electio Praefulis empti detur pretio, & nec obsequentis sit quasita operibus. Quo tempore habitum est Concilium Salonitanum, ejusdem criminis infamia laborabat Dioscorus, quem factio Schismaticorum, largitione pecuniarum corrupta, in sedem Pontificalem invexerat, & Bonifacio legitimo Pontifici opposuerat. Nam Justinianus in epistola ad Joannem Pontificem affirmat Dioscorum propter causam pecuniarum anathemati subiectum fuisse; & ejusdem Dioscori electio Simoniaci impulit Athalaricum, ut in suis ad Joannem Bonifacii successorem litteris, quæ apud Cassiodorum extant lib. 9. Ep. 15. hæc inferret: *A tempore sanctissimi Bonifacii, cum de talibus prohibendis suffragiis (pecunia emptis) P. C. Senatus consultum nobilitatis suæ memores condiderunt: quicumque in Episcopatu obtinendo sive per se, sive per aliam quamcumque personam aliquid promississe declaratur, ut execrabilis contractus cunctis viribus evacuaretur. Ipsemet Justinianus Imperator ad hujusmodi maculam fædisimam illorum temporum abolendam, biennio ante Concilium Salonitanum, l. 42. c. de Episcop. & Cler. sancivit, ne quis Episcopus, aut Chorepiscopus, aut visitator, sive circuitor, aut Presbyter, aut alius cujuscunque dignitatis Clericus per largitionem ordinetur; sed nec Oeconomus, nec Ecclesiasticus, nec Xenodochus, nec Nosocomus, nec Ptochotrophus, nec Orphanotrophus, nec quisquis Ptochio præficiendus est, per talem fiat largitionem; sed per judicium, & probationem eorum, qui illis in locis sunt, Deo amantissimorum Episcoporum. Si vero quis inventus fuerit, occasione prædictarum ordinationum, & administrationum aliquid dedisse, vel accepisse, sive Episcopus sit, sive Clericus, & eum qui præbuit, & eum qui accepit, extra Sacerdotium, & Clerum fieri jubemus.* Hoc eodem sæculo Guntranus, sive Guntherannus filius Chlotarii Regis Francorum, qui in Aurelianis principatum obtinebat, nundinantes sacerdotia, & eorum munera his verbis rejecit, ut est apud Gregorium Turonensem lib. 6. cap. 38. *Non est Principatus nostri consuetudo Sacerdotium venundare sub pretio, nec vestrum cum præmiis comparare; ne & nos turpis lucri infamia notemur, & vos magis Simoni comparemini.* Cum igitur per id temporis Simoniaci hæresis magis magisque in dies ubique grassaretur, ad eamque extirpandam tum Episcopi canonicis censuris, tum Principes suis edictis summo consensu incumberent; suas partes in ea re desiderari minime passi sunt Episcopi Dalmatiæ, quin poenas in Simoniacos constitutas, in eos etiam, qui hujus sceleris quoquo modo affines essent, latius extendi voluerunt.

21 Legere malim: *conferendis.*

22 Hæc verba illos notant, & confodiunt, qui sacrilegas hujusmodi venditiones & emptiones grati & liberalis animi simulatione tegere conantur.

23 Patres Salonitani declarant in eadem culpa ponendum, eisdemque poenis obnoxium esse, qui in pactis, & conventis Simoniacis proxenetae, sive stipulatoris nomen operamque interponeret.

24 Idem ipso jure, ipsoque facto in eam poenam incurrisse declarant, quam canones antiqui Simoniacis infligunt.

25 Decet vocula; supple igitur, fautoribus,

vel simile quidpiam, ex quo is sensus elicitur: in eorum numero habendum, qui hæresis Simoniacæ fautores se præbent.

26 Qui ordinationibus Simoniacis interfunt, easque aut fieri non prohibent, cum possint, aut ne illæ puniantur, dissimulatione & silentio tegunt, ut rei sunt ejusdem culpæ, hæc poenæ ejusdem consortes habentur, quam ob sacros Ordines Simoniaci collatos, vel susceptos leges ecclesiasticæ constituunt.

27 Corrige: *sancendum.*

28 Si qui Episcoporum.

29 Idem, quod pro suscepto ordine datum est, clam accipi citra culpam posse putaverit.

30 Episcopis, cæterisque inferiorum ordinum Clericis itinere accessuque ad Comitatum sive ad Curiam interdicitur: nisi si qua Curia ad eundem necessitas intercesserit, & a Metropolita vel Episcopo potestas facta fuerit. Comitatus est Palatium sive aula Regum, & Imperatorum, qui fere in urbe totius regni, & imperii primaria degebant. Comitatum locum appellat, inquit Alciatus c. de Palat. sacra largit., in quo vitam ducebat Imperator. Causæ & controversiæ graviores, cum per inferiores urbium Magistratus dirimi & judicari non possent, aut ab his appellatum esset, referri solebant ad Comitatum sive ad Curiam, qui locus est, ait Festus, ubi publicas curas gerebant; idem ad Regem ipsum vel Imperatorem, sive ad Magistratus primarios urbis, & Aulae Regiæ vel Imperatoriæ. E frequenti autem, minimeque necessario Episcoporum ad Curiam accessu id incommodi oriebatur, quod ecclesiæ diutius, quam oporteret, Episcoporum præsentia atque administratione fraudarentur, & hujusmodi itinerum impensis plus nimio gravarentur: id quod Justinianum perpulit, ut biennio ante Concilium Salonitanum Sanctionem ederet, Epiphanio Episcopo Constanti-nopolitano inscriptam; quæ vetat Metropolitam, & Episcopos injussu Imperatoris ad regiam urbem proficisci, & e provinciis atque ecclesiis, quibus præerant, suo arbitratu decedere: *Omnes semper adhibentes providentiam circa sanctissimas ecclesias, per quas & nostrum Imperium sustineri, & communes res clementissimi Dei gratia muniri credidimus: nec non & nostras & cæterorum omnium animas studentes salvare; & eam ob rem solliciti assidue, ne commoda sanctissimarum ecclesiarum in quacunque civitate sunt constituta, aliqua ratione minuantur; & quæ in ipsis divina sunt liturgia a Deo amantissimorum Sacerdotum absentia impediatur, aut non convenienter curentur; ac ne etiam sanctissimarum ecclesiarum consumerentur res, tam propter iterum, quam etiam commearum huc Sacerdotum, & comitantium Clericorum impensas, unde sæpe, & sub fanore accipiendi necessitas emergit; & ex ea re onus ad ipsas sanctissimas ecclesias venit; simul etiam ne ecclesiasticarum rerum non convenienter procedat administratio per absentiam Deo amantissimorum Episcoporum tempus; his ad tuam beatitudinem apicibus uti oportere existimavimus: per quos ipsi jubemus fieri omnibus manifestum per singulas Metropoles uniuscujusque provincie sibi subiectis sanctissimis Sacerdotibus; quoniam non decet aliquem ipsorum, vel qui in aliis provinciarum civitatibus sub Metropolitano ordinati sunt, Episcoporum, secundum propriam voluntatem absque divina nostra speciali jussione relinquere quidem gubernatam a se sanctissimam ecclesiam, in hanc vero felicem commearum civitatem, qualiscunque emer-*

Quid sit Comitatus.

& Gun-
tranni Re-
gis Fran-
corum.

gat

gat res &c. Omnino hæc erat ætate illa sive ambitio, sive levitas quorundam Episcoporum, & inferioris ordinis Sacerdotum, ut quamlibet caperent occasionem urbis principis curiæque adeundæ, sive animi relaxandi, sive honoris, & emolumentum alicujus adipiscendi causa. Eam ut coercerent Episcopi Dalmatiæ, hunc sextum canonem condiderunt, quo præcautum & provisum est, ne facultates ecclesiasticæ in sumptus vanos, inutilesque distraherentur, neve Episcopi, ac ceteri Clerici officio suo deessent, & ejus muneris, quod cuique traditum fuerat, procuracionem intermitterent. Tunc Dalmatia suberat Regibus Gothorum, qui sedem Ravenne collocaverant: ibi comitatus, ibi Curia, ibi Regia, & arx totius imperii Gothici. Cæterum Comitatus & Curia nomen referri etiam solebat ad Metropolim, sive ad urbem primariam cujusque provinciæ, cujusmodi erat Salona, in qua degebat supremus Dalmatiæ Præfectus cum reliquis juris dicendi provinciæque regendæ administris, qui ad ejus comitatum pertinebant, & e quibus ejusdem curia constabat. Hinc fiebat, ut sæpe adeunda esset Metropolis, si quid gravioris negotii ingrueret, cujus expediendi facultas adempta Præfectis minorum urbium erat penes summum provinciæ Magistratum; id quod intelligi potest ex Antiocheno Canone: *Episcopos, qui sunt in unaquaque provincia, scire oportet Episcopum, qui præest Metropoli, etiam curam suscipere totius provinciæ: eo quod in Metropolim undequaque concurrunt omnes, qui habent negotia*. Omnes enim majores causæ sive privatæ, sive publicæ, sive civiles, sive ecclesiasticæ ad Metropolim confluebant, in qua supremus totius provinciæ Præfectus, & Episcopus sedem stabilem, & domicilium certum habebant. Canon autem Salonitanus vetat Episcopos, & Presbyteros, ceterosque inferioris Ordinis Clericos rei Christianæ & ecclesiasticæ Curatores sive Ravennam ad curiam Regiam, sive Salonom ad Magistratum totius provinciæ primarium proficisci, nisi si qua necessitas urgeat, & Metropolita vel Episcopus utroque adeundi licentiam tribuat. Sed cum in eo decreto nominatim additus non sit Metropolita, non huic, sed Episcopis solum, ceterisque Clericis, neque ad urbem, & curiam Regiam, sed præcipue ad urbem, & curiam Salonitanam accessus interdicti videntur. Eodem interdicto subjiciuntur Abbates, seu Præfecti Monasteriorum eandem ob causam; ne scilicet Monasteria viatici quod opus est suppeditare cogantur, neve ex eorundem absentia res & disciplina Monastica aliquid detrimenti accipiat.

31 Idem Presbyteri, Diaconi, & reliqui Clerici, præsertim illi, quibus procuratio muneris alicujus ecclesiastici commissæ esset.

32 Vel Ravennam ad curiam Regis, vel potius Salonom ad curiam Præfecti Dalmatiæ.

33 Soli vertendi, & in alterius Metropolitæ ditionem migrandi: quod quidem vetitum canone septimo proximo extenditur ad Clericos omnes, sui Episcopi suæque ecclesiæ desertores.

34 Deest aliquid, quod suppleri potest his aut similibus verbis, *potestatem habeat*.

35 Qui contra faxit, huic poena suspensionis infligitur, idem facultas adimitur exsequendi functiones sui muneris, atque ordinis.

36 Intellige *quoque*.

37 Idem, non sine aliquo religiosi nominis, atque instituti dedecore.

38 Hoc verbum, nisi idem sit, atque hypocrisis, quid valeat, quidve significet, non intelligo. Reprehenduntur igitur Abbates, qui identidem ad curiam per speciem negotii alicujus obeundi discurrent; hique discursus vocantur cursus *hypocrisis* atque *simulationis*; quod cum se Monasterii commodis utilitatique servire simulent, re ipsa tamen ingenio suo, suæque cupiditati obsequuntur.

39 Antiqui canones jubebant Clericos cujusque ordinis tum Episcopo, a quo initiati fuerant, tum ecclesiæ, cujus gratia in collegium Clericorum cooptati, sic obstrictos esse & affixos, ut omnino vetarent eos inde abscedere, seque ad alios Episcopos, aliasve ecclesias transferre: Id sancitum est Canone 15. Nicæno. *Propter plurimum tumultum, & seditiones, quæ exoriantur, placuit prorsus tollere consuetudinem, quæ contra Canonem in quibusdam partibus comperta est; ut nemo ex civitate una in aliam migret, neque Episcopus, neque Presbyter, neque Diaconus*. Hunc & alios in eandem sententiam veterum conciliorum Canones confirmavit Synodus Chalcedonenfis Can. 5. *De Episcopis vel Clericis, qui a civitate in civitatem transeunt, placuit eos, qui editi sunt a Patribus canones, vires obtinere*. Idem luculentius explicat, & planius vetat Canon Antiochenus: *Si quis Presbyter, aut Diaconus, & omnino quilibet e Clero propriam deserens Parochiam ad aliam properaverit, vel omnino demigrans in alia Parochia per multa tempora nititur immorari, ulterius ibidem non ministret: maxime si vocanti suo Episcopo, & redire ad propriam Parochiam commoventi obedire contempserit; quod si in hac obstinatione perdurat, a ministerio modis omnibus amoveatur, itaut nequaquam locum restitutionis inveniat. Si vero pro hac causa depositum alter Episcopus suscipiat, hic etiam a communi coercatur Synodo*. Quod igitur statutum fuerat antiquo jure, quo Clerici omnes, suo quisque Episcopo, suæque ecclesiæ arctissimo nexu devinciebantur, idem sancit & confirmat concilium Salonitanum.

40 Intelligas velim canones Nicænum, Chalcedonensem, Antiochenum, & plures alios in eandem rem antiquitus editos.

41 Pars prima hujus canonis ad Sacerdotes secundi, & tertii Ordinis, idem Presbyteros, & Diaconos pertinet, composita ad exemplar canonis Nicæni, quo itidem illi duo soli ab Episcopatu proximi ordines comprehenduntur. Pars altera subjungit reliquos Clericos, eademque lege suo quemque Episcopo, & ecclesiæ attingit.

42 Causæ satis iustæ & idoneæ possunt incidere, ob quas vinculum illud rite dissolvitur, quo Clerici suis ecclesiis alligantur; atque idcirco Gelasius in Decret. cap. 2. hanc exceptionem inferendam censuit: *quisquis proprie desertor ecclesiæ, nullis existentibus causis, ad aliam putaverit transeundum &c.* Ex hujusmodi autem causis una hæc erat, quam attulit Canon Salonitanus, quod interdum contingeret, ut Episcopi, & ecclesiæ, quæ Clericorum inopia laborabant, alienigenas invitarent, eisdem & munus aliquod ecclesiasticum, quo fungerentur, & stipendia ad victum & cultum necessaria assignantes; ne omni cura officioque vacantes hebescerent & languerent in otio, neve aut precario, aut quæstu mercenario vitam sustentare cogerentur. Tunc ab ecclesia sua Clericis discedere ita licebat; si tamen illis Episcopus, suis cuique, abeundi potestatem faceret.

Clerici ecclesias suas deferere prohibentur variis canonibus.

Cur aliquando Clerici liceret ab suis ad alias ecclesias transire.

43 Iisdem pœnis subiciebantur Clerici desertores, & eorum receptores. *Quisquis propria defensor ecclesie, ut est apud Gelasium loco supra laudato, nullis existentibus causis, ad aliam pervenerit transeundum, reverendorum Canonum, vel ipse, vel receptor ejus, atque provektor constituta non effugiet, quæ de hujusmodi præsumptoribus præfixere servanda.*

44 Idest, nisi iustis de causis alio migrandi facultas concessa fuerit.

45 Quicumque olim Clericali consecratione initiaretur, & Clericatus gradum vel infimum teneret, alicui muneri ecclesiastico præfici & alligari solebat, sic prorsus, ut quemadmodum cum ordine potestas necessario confertur, sic officium & functio utrique respondens ab ordine, & potestate nunquam sejungeretur; ac nullum ex antiquis Clericis invenies omnis officii ac muneris expertem: *Cuncti in Clericali ministerio constituti, ait Cyprianus epistola 9. lib. 1. nonnisi altaribus, & sacrificiis deservire, & precibus atque orationibus vacare debeant.* Varia autem erant pro varietate ordinum munera Clericorum, & suo quisque in ea, cui affixus fuerat ecclesia, assidue fungi debebat. Vetantur igitur Clerici & suas Basilicas sive ecclesias deserere, & suam operam, quam illis addixerant, relinquere.

46 Locus est sine dubio corruptus & mutilus, quem sic emendari, & restitui oportet: *nullus vagari sibi liberum esse putet, se sciens ex hac parte non levi ultione constringi.*

47 Quemadmodum Canon sextus Sardicensis Episcoporum numerum, nisi necessitas postulet, augeri vetuerat, eosque constitui prohibuit, *aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit Presbyter;* sic etiam Canone Salonitano cavetur, ne plures, quam necesse sit, sive Presbyteri, sive Diaconi creentur, & instituantur in ecclesiis sive urbanis, sive ruralibus, quibus Parochi & Curatores animarum præfici solebant. Utriusque enim ordinis dignitas, si latius vulgaretur, vilesceret oportebat; & si plures essent aut Presbyteri, aut Diaconi, quam ecclesie necessitas, & functiones ecclesiasticæ requirerent, periculum erat, ne ii otio, atque ignaviæ se dederent, difficiliusque in disciplina atque officio contineri possent, neve in eos caderet illud Esaiæ: *multiplicasti gentem, sed non magnificasti latitiam.*

48 Deest aliquid, idest *obsequium*, vel simile quidpiam. Nimirum aliqui conabantur obrepere ad Sacerdotium commendatione hominum potentium, & gratiosorum, quibus obsequi, & gratificari cum vellent Episcopi, plures, quam opus esset, ad Presbyteratum, vel Diaconatum provehebant.

49 Quidquid oppidorum, & pagorum unius Episcopi jurisdictione continebatur antiquitus appellari solebat Parochia sive Paræcia, quæ vulgo nunc dicitur diæcesis. Diæcesis quippe olim latissime patebat, & multas complectebatur provincias uni Primati, seu Patriarchæ subjectas. Postea autem Parochiæ vocabulum angustioribus finibus circumscribi cœpit, referrique ad ecclesias urbanas agrestesque, quibus annexa est procuratio animarum, quarumve administrationi præficitur Sacerdos secundi ordinis, sive Presbyter, qui ex eo Parochus nominatur.

50 Hoc membrum orationis a legibus Grammaticorum ne aberret, legendum est: *solent.* Sententia autem est hujusmodi. Ex hac copia Pres-

byterorum, & Diaconorum non cultus divini incrementum, aut Christianæ plebis utilitas quaeritur; sed inde oriri solent dissensiones & studia partium; dum Curatores Paræciarum, de multitudine Clericorum, quos habent sibi subiectos, gloriantur, ob eamque causam aliis præferri volunt.

51 Cum e vestigalibus ecclesie Clericis supeditari debeant, quæ ad victum & vestitum pertinent, ne iis defraudentur, qui altari, & ecclesie inserviunt, hoc canone præscriptum est. Nisi enim quod cuique debetur tribuas, ab eo nequidquam exigas quod præstare debet. Hinc fit, ut si qua in re deliquerint Clerici, de quorum commodis debitisque stipendiis aliquid subtractum est, in eorum delictis conniveant Præsides ecclesiarum, & in exigenda urgendaque custodia disciplinæ ecclesiasticæ remissos se atque indulgentes præbeant.

52 Ad hanc lacunam explicandam interjicias velim *sustentationi, vel alimentis.*

53 Idest: ne quibus nos ostendere atque esse volumus acres & severos judices, animadversoresque vitiorum, pro eo atque officii nostri ratio postulat. *Distriktus, idem est, ac non mollis & solutus; sed gravis & severus.* Tacitus lib. 4. *Ut quis distriktior accusator, velut sacrosanctus erat &c.* & Valerius lib. 8. cap. 2. *distriktam fæneratricem vocat, pro severa & nihil remittente;* itemque apud Plinium lib. 9. ad Sabinianum epistola 198. *Jungam tamen tanto plenius, & effusius, quanto ipsum acrius severiusque corripui, distriktius minatus nunquam me postea rogaturum.*

54 Idest, ne cum iis jure suo fraudatis, non sine confusione, & cum ignominia tum loci, quem tenemus, tum auctoritatis, qua præditi sumus, mollius agere cogamur, & multum de pœna debita iisdem, ac de severitate admonitionis remittere.

55 *Nemo militans Deo, ajebat Apostolus, se implicat negotiis secularibus, ac præsertim forensibus, a quibus ut abstineant remotique sint Clerici; is Canon præcipit. Idem præcipiunt & interdicunt antiquiora & posteriora concilia.* Ita sane statutum est anno 755. in Concilio Vernense can. 16. *Ut Clerici conductores non sint, hoc est, ut non habeant actiones seculares, nisi pro causa orphanorum, vel viduarum, vel ecclesiarum, ordinante Episcopo suo vel Abbate.* Idemque explicatius vetuit Concilium Moguntinum, quod habitum fuit an. 813. Canone 14, ubi nominatim omnia persequitur, quæ a Clericis aliena sunt; *Contentiones & lites vel rixas amare, in plateis secularibus disputare, excepta defensione orphanorum, & viduarum, conductores aut procuratores esse secularium rerum &c.* Justinianus constit. Novel. 123. cap. 6. omnem ad forum actusque forenses aditum Clericis interclulit: *Sed neque fieri susceptorem, aut exatorem fiscalium functionum, aut conductorem publicarum, aut alienarum possessionum, aut curatorem Domus, aut procuratorem litis, aut fidei jussorem pro talibus causis Episcopum aut Oeconomum, aut alium Clericum cujuslibet gradus, aut Monachum proprio nomine, aut ecclesia, aut Monasterii sinimus; ut non per hanc occasionem, & sanctis domibus damnum fiat, & sacra ministeria impediuntur.* Canon Salonitanus duo Clericis interdicit, & Judicis, & Causidici partes agere.

56 Idest, non audeat judicia exercere, lites pro tribunali dirimere, atque inter quos est aliqua

Clerici ad victum cultumque necessaria præbeant.

Clerici a negotiis forensibus abstinendum.

Quid sententia olim fuisset vocabulo Parochiæ.

qua controversia, eos ex juris formula ad suam sententiam audiendam vocare. Id diserte vetitum est in Concilio Abrincatenſi ſæculo duodecimo ad normam ſcilicet antiquæ diſciplinæ eccleſiaſticæ: *Clerici Judices non ponantur ad juridiſtiones poteſtatum ſecularium exercendas. Qui autem hoc præſumpſerint, a beneficiis eccleſiaſticis arceantur.*

57 Prohibentur itidem Clerici cauſas deſenſitare, & alterutrius partis patrocinium in foro judiciisſque ſuſcipere.

58 *Taciti*, aut ſimile quidpiam deſideratur. Itaque Clericis interſeſſe judiciis ac diſceptationibus forenſibus ita permiſſum eſt, ut ſe tantum præbeant ſpectatores ocioſos auditoresſque hujusmodi judicialium cauſarum. Quin etiam cum Clerici teſtes citantur, iisdem permittitur, ut pro alterutra parte ſecundum fidem ac religionem, teſtimonium dicere jurati poſſint.

Pœnæ in
Clericos
uſurarios.

59 Uſura ſive lucrum ex mutuo æque laicis & Clericis jure divino interdicitur. Sed ſunt Canones, ſunt pœnæ in Clericos nominatim conſtitutæ, quos turpe hujusmodi lucrum vel maxime dedecet. Extat Canon Apoſtolicus 44. *Episcopus aut Presbyter aut Diaconus uſuras a debitoribus exigens aut deſinat, aut certe damnetur.* Extat Canon Nicænus xvii. *Quoniam multi ſub regula conſtituti* (ideſt Clerici Ilidoro Mercatore interprete) *avaritiam, & turpia lucra ſeſtantur, oblique diviſæ ſcripturæ dicentis: Qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram, mutuum dantes centeſimas exigunt, juſte cenſuit ſancta & magna Synodus, ut ſi quis inventus fuerit poſt hanc definitionem uſuras accipiens, aut ex adinventione aliqua, vel quolibet modo negotium tranſigens, aut hemiola* (ideſt decupla) *exigens, vel aliquod tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, deſiciatur a Clero, & alienus exiſtat a regula.* Extat Canon Laodicenſis, extant decreta Leonis & Gelatii Pontificum, omnis denique auctoritas, & antiquitas eccleſiaſtica, cum lege divina conſentens, execratur Clericos uſurarios, ut præclare annotatum eſt in Capitularibus lib. 6. cap. 201. *Quoniam venerandi Canones, & divina prohibet auctoritas uſuras accipere, ideo nullus Clericorum hoc facere præſumat, & in quantum poterint, laicis vetare ſtudeant.* Aliquam tamen exceptionem adhibendam cenſuit Photius in Nomo Can. Tit. 9. cap. 27., ſcilicet ita poſſe Clericos præter ſortem aliquid accipere, ſi bona fide pecuniam mutuo tradidiſſent; & ex procrastinatione ſolutionis ultra tempus præſtitum dilatæ aliquid detrimenti caperent: *Prohibitio ne Clerici uſuras excipiant, mihi videtur omnino loqui de iis, qui ex mutuo, ſeu ex pacto dantur, non de iis, qui tacite ex mora debentur, in bonæ fidei actionibus;* idque probat exemplo & conſuetudine eccleſiarum, quæ piorum legatorum uſuras ſolebant accipere, ſi eorum ſolvendorum moram interponerent debitores: *Certe novellarum conſtitutio dicit, in piis legatis ex mora peti uſuras & fructus.* Jam vero Canon Salonitanus Clericos, qui omni alio legitimo lucrandi titulo ſecluſo, lucrum ex mutuo quærunt, non ſolum loco moveri, & Clericorum collegio expelli jubet, quod olim Patres Nicæni ſanciverant; ſed præterea iisdem ſortis ſeu pecuniæ mutuo traditæ repetendi jus & facultatem ademit.

60 Legere malim autem.

61 Ideſt, amovendum a Clero.

Templa &
altaria a
fundato.

62 Neque templa neque altaria indotata eſſe oportebat. Itaque qui ea fundanda & exſtruenda

Illyrici Sacri Tom. II.

curabant, iisdem dotem conſicere, ſive prædia fundosve aliquos assignare debebant, unde annui fructus ſuppeterent. Prohibentur igitur Episcopi conſecrare altaria, qui hujusmodi dote careant, ſive inſtructa non ſint certis atque idoneis vectigalibus; quorum pars in eorum cultum ornatumque impendi, pars Clericis, quorum curæ commiſſa ſunt, ſtipendii nomine perſolvi, pars pauperibus diſtribui debuerat.

ribus do-
tandæ eſſe.

63 Fundi & prædia, quibus dotari oportet altaria, jure firmo minimeque dubio nitantur, ne ad incertum revocari poſſint, aut in contentione poni, neve quis de illis eccleſiæ litem intendere queat.

64 Juſta eſſet querela Clericorum, ſi ex altari, cui deſerviunt, nihil illis ſuppeteret, unde viverent; nam illud jure antiquo ſancitum eſt, & jam proverbii locum obtinet: *qui altari ſervit, de altari vivit.*

65 De proventibus eccleſiarum & altarium aliquid ſuo jure vindicant pauperes ad ſuam inopiam ſuſtentandam.

66 Legendum cenſeo, ne horum egeſtati neceſſitate ſubjaceant Clerici videlicet ac pauperes: in eorum quippe damnum vergit inopia, & egeſtas eccleſiarum atque altarium.

67 Hoc canone nihil corruptius, nihil implicatius; tanta fuit in eo tranſcribendo inſcitia, & ſocordia amanuenſium, qui corruptelis ac mendis ſane multis illum inquinaverunt, atque implicarunt. Pars prima canonis ad laicos pœnitentes, ſuæque delicta conſitentes. refertur. Duplex olim genus pœnitentiæ in uſu erat ſane frequenti; altera erat pœnitentia publica, qua flagitia quædam atrociora, veluti idololatria, homicidium, adulterium, eaque nota vulgo & manifesta expiari oportebat; altera erat arcana, cui peccata quælibet mortifera illa quidem, ſed occulta ſubjici ſolebant. Jure ordinario ad Episcopum pertinebat imponere pœnitentiam publicam, eaque fungentes functosque cum Deo, & eccleſia reconciliare; ſed abſente vel conſentiente Episcopo, aut urgente mortis periculo, id muneris obire poterant etiam Presbyteri. Hoc ſancitum eſt Canone 37. Concilii Eliberitani: *Apud Presbyterum, ſi quis gravi lapſu in ruinam mortis ceciderit, placuit agere pœnitentiam non debere, ſed potius apud Episcopum.* Cogente tamen infirmitate, neceſſe eſt Presbyterum communionem præſtare debere; & Canone 4. Concilii Carthaginenſis II. *Chriſmatis conſectio, & puellarum conſecratio a Presbyteris non ſiant, vel reconciliari quemquam in publica miſſa Presbytero non licere hoc omnibus placuit.* Si quiſquam in periculo conſtitutus ſe reconciliari divinis altaribus petierit, ſi Episcopus abſens fuerit, debet utique Presbyter conſulere Episcopum, & ſic periclitantem ejus præcepto reconciliare. Idem ſtatuit Canon 32. Concilii Carthaginenſis tertii: *Ut Presbyter, in conſulto Episcopo, non reconciliet pœnitentem, niſi abſente Episcopo, & neceſſitate cogente.* Et ſub initium hujus ſexti ſæculi idem confirmat Concilium Agathenſe Canon 44. *Benedictionem ſuper plebem in eccleſia fundære, aut pœnitentem in eccleſia benedicere Presbytero penitus non decebit.* Verum Presbyteri uſurpare paſſim cœpere jus reconciliandi pœnitentes publicos, quibus etiam ſe nimis faciles, contra quam priſtinæ diſciplinæ ſeveritas poſtulabat, indulgentesque præbebant: id graviter queritur, ac vetat Concilium Toletanum tertium anno 589, *ut quotiescunque peccare libuerit, totiens a pres-*

Duplex
pœnitentia publi-
ca, & pri-
vata.

P

byre-

Presbyter
Minister
ordinarius
pœnitent-
iæ pri-
vatiæ.

byteris se reconciliari exposculent; & id eo pro-
coercenda tam execrabili præsumptione, id a san-
cto Concilio jubetur, ut secundum formam Cano-
num antiquorum &c. Nec tamen Patres Toleta-
ni adimi voluerunt Presbyteris administratio-
nem pœnitentiæ publicæ, sed formam ac ra-
tionem ejus exigendæ peragendæque antiquo ju-
re sancitam æque Presbyteris, atque Episcopis
præscribunt; ut e proximo Canone XII. collig-
itur. *Quicumque ab Episcopo & Presbytero sa-
nus, vel infirmus pœnitentiam postulat; id ante
omnia Episcopus observet, vel Presbyter, ut si
vir est sive sanus sive infirmus, prius eum ton-
deat &c.* At Pœnitentiæ arcana & privatæ Mi-
nister legitimus, & ordinarius fuit semper qui-
libet Presbyter, cui tamen ad potestatem ordi-
nis potestas jurisdictionis Episcopi concessu ad-
iuncta esset. Sæculo tertio, sæviente persecutio-
ne Deciana, singulis ecclesiis, ut est apud So-
crat. lib. 5. cap. 19. præfici solebat aliquis Pres-
byter, qui occultas criminum confessiones exci-
peret. *Ecclesiarum Episcopi, inquit, Canoni ad-
iunxerunt, ut in singulis ecclesiis Presbyter qui-
dam pœnitentiæ præficeret, ut qui post baptismum
lapsi fuissent, coram Presbytero, ad eam rem
designato, peccata sua confiterentur.* De arcana
pœnitentia loqui Socratem illud argumento est,
quod tempora illa turbulentissima, plena inimi-
corum, plena timoribus ac periculis nullum
pœnitentiæ publicæ locum relinquebant. At ma-
gis diserte ac perspicue Sozomenus lib. 7. c. 17.
designat Presbyterum pœnitentiæ auriculari præ-
positum, quem *secreti tenacissimum* esse oportebat.
*Presbyterum vitæ integritate spectabilem,
secretorum tenacem, & sapientem huic muneri
præferunt.* Eodem pertinet Canon 32. Concilii
Cabillonensis secundi an. 813, quo singillatim,
& distincte non facta solum, sed etiam
cogitata prava Sacerdotibus explicari jubentur;
id quod pœnitentia publica non requirebat: *Solerti
indagatione debent inquiri ipsa peccata, ut
ex utrisque plena sit confessio, scilicet, ut ea
confiteantur, quæ per corpus gesta sunt, & ea,
quibus in sola cogitatione delinquitur.* Idem docuit
Herardus Archiepiscopus Turonensis c. 59. *Presbyteri de occultis iussione Episcopi pœnitentes
reconcilient.*

Canon
Salonita-
nus ad pœ-
nitentiam
privatam
referen-
dus.

Jam vero canon Salonitanus nullo modo re-
ferri potest ad pœnitentiam publicam, quæ lon-
gi temporis indigebat; & quibus imposita erat,
iis plures corporis afflictationes, & multa ope-
ra pœnalia palam subeunda erant; iisdemque in-
terdicebatur convivis, choreis, ludis, aliisque
id genus oblectationibus; eaque publica pœni-
tendi ratio pro numero, & gravitate delictorum
alias ad breve tempus contrahi, alias in multos
annos prorogari solebat. Pœnitentiam publicam
descripsit Tertullianus de Pœnit. cap. 9. *Itaque
exhomologesis prosterneendi, & humiliandi ho-
minis disciplina est, conversationem injungens mi-
sericordiae illicem; de ipso quoque habitu, ac vi-
ctu mandat, sacco & cineri incubare, corpus
sordibus obscurare, animum majoribus dejicere,
illa quæ peccavit, tristi tractatione mutare; cæ-
terum pastum & potum pura nosse, non ventris
scilicet, sed animi causa; plerumque vero jeju-
niis preces alere, ingemiscere, lacrymari, &
mugire dies noctesque ad Dominum Deum tuum;*
*Presbyteris advolvi, earis Dei adgeniculari, om-
nibus fratribus legationes deprecationis suæ in-
jungere.* Porro Patres Salonitani decrevere, ut
Sacerdotes secundi ordinis, idest Presbyteri ab-

solutionem rite confessis, ac pœnitentibus, sta-
tim & quacumque die, atque momento imper-
tiant; id quod non congruit cum pœnitentia
publica, qua perfuncti non quolibet die, sed
statis quibusdam ac solemnibus diebus cum Deo
& ecclesia reconciliari, admittique ad commu-
nionem divinorum Mysteriorum solebant; ne-
que intra breve tempus aut quolibet die ac mo-
mento laboriosa illa pœnitentia peragi poterat.
Cum autem præter atrociam illam, & manifesta
flagitia, quæ pœnitentia publica expiari debue-
rant, sint alia quædam occulta illa quidem,
sed fere nihilo leviora, quorum absolutionem
sibi reservare consueverant Episcopi, Canon Sa-
lonitanus Presbyteris tribuit potestatem semel
absolvendi quemlibet ab omnibus peccatis, quam-
vis excepta essent, & Episcopali judicio atque
auctoritate obnoxia.

Sed pars altera hujus Canonis longe mendo-
sior est, ob eamque causam multo difficilior
ad explicandum. Non est dubium, quin ad Cle-
ricos pertineat, qui cum se graviore aliquo sceler-
e, dignoque pœnitentia publica obstrinxissent,
eos tamen consuetudo, & disciplina illorum tem-
porum, Pontificiis Synodicisque decretis sancita,
legi ac necessitati pœnitentiæ publicæ exi-
mebat. At tribus quidem prioribus sæculis Cle-
rici flagitiosi iisdem pœnitentiæ legibus, qui-
bus laici, iisdem pœdioribus, squaloribus, la-
boribus subdebantur, pristini gradus, atque or-
dinis recuperandi spe omni præcisa. Id decre-
verant Canones, Apostolicus 67, Eliberitanus
76, Neocæsariensis I., idque exemplo suo plu-
res Episcopi sanciverunt, veluti Natalis apud
Eusebium hist. lib. 5. cap. ultimo: *non modo
ad Clerici, sed ad Laicorum genus advolutus;*
*itemque alter apud Cyprianum, quem ait Epi-
scopatum deposuisse ad agendam pœnitentiam con-
versum; & alii haud pauci in epistolis ejusdem
Cypriani commemorati, quos Episcopali regi-
mine amotos prisca ecclesiæ severitas ad statio-
nes pœnitentium rejecit.* Sed quarto labente sæ-
culo justis de causis sancitum est, ut Episco-
pi, Presbyteri, Diaconi, & Clerici cujuscun-
que ordinis, qui turpe aliquid, & flagitiosum
admisissent, exciderent illi quidem & loco &
gradu, quem tenebant, ab omni in perpetuum
ecclesiastica functione abstinere; sed nulla
illis publicæ pœnitentiæ subeundi necessitas
imposita esset; ipsi vero clam & secreto, remo-
tiisque arbitris, constitutas a Conciliis pœnas
suoque dignas scelere suscipere; ac ferme in
Monasteria relegari solebant, ubi lacrymis, pre-
cibus, jejniis, vigiliis, cæteraque corporis af-
flictatione flagitii labem eluerent; ut jubet Gre-
gorius Magnus lib. 3. epistola 9. *Si Clericus
cum hujusmodi sceminis in aliqua fuerit repertus
iniquitate, a suo remotus officio pro suis continuo
lugendis excessibus in Monasterium detrudatur.*
Pro publica arcanam & privatam pœnitentiam
sæculo quarto injunctam fuisse Clericis satis per-
spicue intelligitur ex epistola I. Siricii Papæ:
*Sicut pœnitentiam agere cuicumque non conceditur
Clericorum; ita & post pœnitentiam ac reconcili-
ationem nulli unquam laico liceat honorem cle-
ricatus adipisci.* Idem loculentius docet Leo Ma-
gnus epistola ad Rusticum Narbonensem Epi-
scopum. *Alienum a consuetudine ecclesiastica, ut
qui in Presbyterali honore, aut in Diaconi gra-
du fuerint consecrati, pro crimine aliquo suo per
manus impositionem remedium accipiant pœniten-
di, quod sine dubio ex Apostolica traditione de-
scen-*

scendit, secundum quod scriptum est: Sacerdos si peccaverit, quis orabit pro eo? Unde hujusmodi lapsis ad promerendam misericordiam Dei privata est expetenda secessio, ubi illi satisfactio, si fuerit digna, sit etiam fructuosa. Leo consuetudinis ecclesiasticae, quae temporibus illis vigeat, suffragatricem ac testem appellat traditionem Apostolicam, non quod Apostoli vetuerint Presbyteros atque Diaconos poenitentiae publicae subesse; sed quia doctrina Apostolica traditum est summam esse ac caelo proximam Sacerdotii Christiani dignitatem, ut eo qui praediti sunt, & quos Christus ligandi atque solvendi tradita potestate, arbitros & ministros publicae privataeque poenitentiae constituit, eos decere non videatur poenitentiam ab aliis impositam subire; & nemo digne pro illorum delictis oraverit, quibus omnium delicta expiandi, conciliandaeque omnibus divinae clementiae concessa est potestas, nullis terminis circumscripta. Canon itidem Carthaginensis apud Ferrandum in Breviario Canonum cap. 118. Presbyteros atque Diaconos a numero publice poenitentium secluserit: Ut Diaconi, vel Presbyteri, si a Ministerio removerint, non eis manus, vel tamquam poenitentibus, vel tamquam fidelibus laicis imponatur. Quae autem causae majores nostros impulerint, ut Clericos, quibus antea tenebantur, legibus poenitentiae publicae subducerent, eas scite admodum eleganterque descripsit Ludovicus Thomassinus parte 2. lib. 1. cap. 56. veteris & novae ecclesiae disciplinae: Redeo ad illud ex Siricio supra observatum, Clericos quolibet flagitio contaminatos, non tamen publicae subditos fuisse poenitentiae, non impositionem manuum cum poenitentibus publice subjisse per singulas Synaxes, non in cinere & cilicio prostratos jacuisse, non alia denique subjisse squaloris, & dejectionis poenitentium insignia. Id honoris & reverentiae habebatur Sacerdotio, ut ne iis manus humi dejectis imponeretur, qui aliis imposuerant; ut ne prostrati jacerent, ut ne altaribus, ut ne ad fidelium pedes pervolverentur, qui haec humilitatis officia a poenitentibus ipsi ante expresserant. Denique verendum erat, Clericorum lapsibus ne magis offenderentur fideles, quam poenitentia edificarentur, excitarenturque ad pietatem. Itaque privatim poenitentia labores subibant, ad ordines autem, & beneficia irregulares, & absconci habebantur: quod irregularitatem non poenitentia flagitii, sed flagitium ipsum inureret. Num. XIV. ejusdem capitis haec adjecit: Si quarto desinente saeculo jam non permitti sunt amplius Episcopi, Presbyteri, Diaconique cum laicis publicae poenitentiae illuviem subire, eo id consilio factum est, ut ita scelerum poenas darent, ut ne eorum dedecore Clerus universus deturparetur. Secreta poenitentia, & Sacerdotii honori consulebatur, & qui ordinem sanctissimum dehonestaverant, poenas dabant. Haec paullo fusius, & distinctius explicari oportuit, ut inde aliquid lucis suppeteret ad declarandam partem primam, & secundam Canonis 13. Salonitani.

Cur Leo consuetudinem eximendi Clericos legibus publicae poenitentiae ab traditione Apostolica derivatam esse dixit.

Cur Clerici poenitentiae publicae subditi non fuerint.

Ordini Clericali dedecori videbatur publica poenitentia.

68 Cum de omnibus dictum sit, nullum excipitur, ne ex illis quidem gravioribus delictis, quae jurisdictioni ac judicio Episcopali reservata erant.

69 Idem a Sacerdote secundi ordinis, aut Presbytero, qui ordinarius erat administer poenitentiae arcanae & Sacramentalis, sive is Parochus esset, sive alius esset e Collegio Presbyterorum, cui Episcopus potestatem jurisdictionis delegasset.

Illyrici Sacri Tom. II.

70 Libentius legerem absolvendos.

71 Idem, nisi in eadem flagitia Episcopo reservata, quibus jam semel absolutus fuerat, relapsus esset: decretum est enim semel tantum cuilibet hujusmodi absolutionem impertiri posse.

72 Rationem reddunt Patres Salonitani, cur tam parce, tamque restricte tribuant eam facultatem Presbyteris, ut nisi semel illis non liceat quemlibet de quolibet crimine absolvere; neque enim id se facere ajunt, ut capitalium facinorum reos a studio poenitendi, piisque officii Christianae poenitentiae retrahant; sed ut ne illi ad peccandum facilitate veniae obtinendae abutantur.

73 Deest vocula ne.

74 Hunc locum, qui ad secundam hujus Canonis partem pertinet, sic restituas velim. *Scientes etiam, quod nulli sacrati ordinis veram poenitentiam, (id est canonicam veri propriique nominis poenitentiam) liceat accipere, quem in sacro ordine constitutum jugiter ea, quae ad Dei timorem pertinent, convenit exercere.* Idem: nunc per Canones non licet presbyteros, Diaconos, ceterosque Clericali nomine, & caractere insignitos publicam subire poenitentiam; nam a gravioribus flagitiis, publicae poenitentiae obnoxii adeo alienos esse oportet, ut jugiter in iis rebus versari, exercereque debeant, quae cum omni honestate, & religione conjuncta sunt, atque ad cultum divinum vitaeque sanctitatem pertinent.

75 Legendum censeo: *Nec tamen movere nos debet, quod si quid ab iisdem sacrati ordinis viris commissum est, afflictionibus deputatur, vel quod quibusdam per Canones certa & grandia poenitentiae tempora concessa sunt:* quibus ex verbis haec sententia elici potest: Neque illud movere nos de sententia debet, sive ab hoc decreto condendo retrahere, quo scilicet Clericalis ordinis honori ac dignitati consulitur; quod etiam in Clericos, si quid gravius deliquerint, certae poenae corporisque afflictiones jure ecclesiastico sunt constitutae; sive quod Canones quibusdam flagitiosis hominibus definita ac sane diuturna poenitentiae tempora praescribant.

76 Hoc loco explicatur ratio, cur non expediat neque deceat Clericos publicae poenitentiae subicere; haec enim si, ut laicis, sic Clericis ex juris formula ritumque solemnem indicitur, necessitati potius illis, quam voluntati adscribitur; neque eam sponte, sed vi quadam & necessitate coacti obisse videbuntur. Praestat autem longeque honestius est ordini ac dignitati Clericorum, ipsos sua sponte, suoque judicio poenas pro admisis flagitiis suscipere, quam impositas ab aliis inflictasque, more Laicorum, seu volentes seu nolentes subire.

77 Gratia.

78 Reatus apud jurisconsultos est status, & conditio reorum, hoc est habitus vestitusque demissus, pannosus, squalidus, & misericordiae aucupator; unde reorum sordes, sordidatique rei dicebantur. Hinc illud pronunciatum juridicale: *Si diutino tempore aliquis in reatu fuerit, aliquatenus poena ejus sublevanda erit;* idem in eum mitius animadvertendum, qui diu in squalore ac sordibus jacuit: id quod evenire solet aut judicium consilio ex aliis in alios dies sententiam prorogantium, aut pro re nata, cum scilicet causam, de qua non plane liqueret, saepius ampliari contingeret. Pars enim poenae esse visa est longa temporis intercapedo in perspicua calamitate, & miseranda.

Cur non deceat Clericos subicere poenitentiae publicae.

Quid sit Reatus.

79 Idest *flagitiis*.

80 Rectius, *constituta ad memoriam* revocanda.

81. Nisi mendum subsit, hinc colligi possent initia ecclesiae & Episcopatus Arbensis supra sextum saeculum constituenda esse.

82 Ecclesia Scifeiana jam inde ab excidio Sirmienensi in jus concefferat ditionemque Metropolitae Salonitani, ut saepe diximus.

83 Antiquitatem ecclesiae Epitauritanæ in dubium revocare nemo potest, cum extent Gregorii Magni litteræ ad Antonium Subdiaconum de *Florentio Epitauritana civitatis Episcopo*, qui causa indicta, & incognita, præter jus fasque sede Pontificali detrusus fuerat, ejectusque in exilium.

84 Hujus, itemque Naronitanæ ecclesiae obscura sunt primordia.

85 Bestoensis, & Martaritanus Episcopatus nobis ignoti sunt. In tabula Peutingeriana duplex est *Bistæ* vetus & nova; utraque ultra Naronam in Mediterraneis locis posita est. Alterutrius Episcopum fuisse dixerim Andream, qui actis Concilii Salonitani subscripsit.

86 Raphael Levacovichius Episcopus Achridanus scripsit *Maſſaritanæ*: legendum fortassis *Mauritana* seu *Maronia*. Maronia regio erat Dalmatiæ apud Archidiaconum, qui eam ab Occasu proximam Chulmiz constituit, inter Tilurum, & Naronem fluvios, ut docet idem Levacovichius; antiquitus Mauritaniam vocatam fuisse ex Martyrologio Hieronymiano colligitur. Hæc fuisse videtur Parochia seu diæcesis Victoris Episcopi, qui concilio Salonitano interfuit, ab eaque denominatus esse, non vero ab urbe, in qua sedem Episcopalem habebat. Hæc autem civitas Delminium fuit, quæ Delmis postea dicta est, nunc Dumnus appellatur, ejusque Episcopus Dumnenſis. Ab Delminio urbe montana, quæ haud longe ab Narone in Occasum distabat, quondam totius regionis primaria; *Dalmatas* nomen mutuatos esse diximus. Hujus urbis, ut mihi haud dubium videtur, Episcopus fuit Malchus ille, ad quem extat epistola 38., alias 36. lib. 1. S. Gregorii Magni, quæ inscripta est *Malcho Episcopo Dalmatiæ*. Ejusdem ergo urbis Delminii Episcopum primo Victorem, deinde Malchum fuisse censeo, & quemadmodum hic ab regione, cui civitas Episcopalis nomen dederat, Episcopus Dalmatiæ, sic ille ab eadem regione, quæ dicta est Maronia, & Mauritaniam, Delminitani Episcopatus Parochia, seu diæcesi, cognominatus est Episcopus Maronitanus, seu Mauritanus.

87 Sexto saeculo Presbyteri non solum ad Synodos Provinciales admitti, sed etiam actis subscribendi jure impertiri solebant; ut docet Synodus Romana prima sub Symmacho, cui *subscripserunt Presbyteri numero sexaginta septem*, & proxime post Episcopos, Calius Laurentius Archipresbyter tituli sanctæ Prædix; itemque Concilium Romanum sub Gregorio Magno, cui subiiciuntur non modo Episcoporum, sed etiam Presbyterorum subscriptiones.

88 Fortasse legendum esse *Sarsenterensis ecclesie*, quæ quidem ex decreto Concilii Salonitani secundi, titulo ac sede Episcopali donata est.

CAPUT SECUNDUM.

De secundo Concilio Provinciali Salonitano.

§. I.

Hujus Concilii tempus, causa, actorum depravatio.

Nihil emendatius est alterum Provinciale Salonitanum Concilium iisdem exemplaribus hystoriæ majoris Salonitanæ insertum, quod idem Honorius III. convocavit secundo & trigesimo hujus sæculi anno, qui hac nota chronologica in fastis Consularibus insignitur: *Post Consulatum Lampadii, & Orestis II.* idest anno secundo post consulatum Lampadii & Orestis, qui Consules fuerunt anno 530. Annus quippe hujus Concilii 532., itemque superior Consulibus caruit. Eadem fere temporis nota præfixa est Concilio Romano III. sub Bonifacio II. Pontifice Romano, quod habitum fuit anno 531. idest proximo post Lampadium & Orestem Consules. *Post Consulatum Lampadii & Orestis virorum clarissimorum die VII. Iduum Decembrium in Concilio B. Andrea Apostoli, presidente venerabili viro Papa Bonifacio.* Sed incertitia & socordia amanuensium cum acta hujus concilii multis ubique mendis resperſit, tum vero vocabula topographica sædum in modum deformavit, ut de pristina forma nihil retinuisse videantur; ac ne vestigium quidem illorum reperias sive in antiqua, sive in recenti Geographia Dalmatica. Qui secum reputat quam multis obnoxia sint depravationibus nomina propria, præsertim pagorum & oppidorum, fere unis indigenis nota, huic profecto mirum videri non debet vocabula illa topographiæ Dalmaticæ tot corruptelis contaminari potuisse, ut quæ illis subjecta sit notio, quæve positio locorum respondeat, dignosci nequeat. Vel in una tabula Peutingeriana nemo non videt, quanta sit facta labe, ubi passim occurrunt absurda & inaudita vocabula, quæ nullus veterum Geographorum commemorat, quæ omnis hystoria ac tota antiquitas ignoravit.

Hujus Concilii cogendi ea causa fuit, ut provincia Salonitana tribus ipsis Episcopis augeretur; id quod de communi Episcoporum provincialium sententia, & Metropolitæ auctoritate interposita, fieri oportuerat. Parochiæ enim quorundam Episcoporum latius patere videbantur, quam ut ad illas regendas & lustrandas unus idemque Episcopus sufficeret. Tres Episcopatus instituti sunt Sarsenterensis, Muccurenſis, Ludrenſis, & sive cuique parochiæ assignatæ, certique fines descripti. Duo præterea sancita sunt, alterum ne quis in alterius ditionem invaderet; alterum vero, ut semel singulis annis Concilium provinciale haberetur. Ergo de Concilii sententia decretum est, *ut in Sarsentero, Muccuro, & Ludro Episcopi debeant consecrari.* Sarsenterum, & Ludrum quid oppidorum sint vel urbium, plane ignoro; Muccurum, nisi Mocrum sit, aut Muicarum, nusquam terrarum invenio. Multo ignotiora sunt loca, quæ tribus illis Episcopis attribuuntur; quorum quidem vocabula adeo sunt absurda, incondita, inusitata, ut ea interpretari, & cum priscis sive hodiernis nominibus topographicis conciliare qui velit, hunc plane Oedipum esse oporteat. Utrum satius esset hujus Concilii acta typis lucique publicæ, an tenebris,

Annus secundi Concilii Salonitani.

Hujus Concilii causa exponitur.

Decreta Concilii Salonitani secundi.

Presbyteri ad Synodos Provinciales admitti.

bris, & silentio committere, diu multumque dubitavi. Quid enim attinebat in medium afferre, quæ neque aliis explicare, neque ipse intelligere valeam? unde nihil bonæ frugis, nulla eruditæ vetustatis cognitio percipi posset? Sed re in utramque partem perpensa, tandem decrevi hoc qualicunque sacræ antiquitatis monumento lectores defraudari non debere; præsertim cum non deerint fortasse, qui topographiæ Dalmaticæ peritiores cum sint, ex antiquis locorum Dalmatiæ vocabulis nonnulla deprehendent, quibus aliqua cum his, quæ in hoc concilio commemorantur, affinitas & similitudo intercedat, & quæ Amanuensium vitio deformata sunt, in pristinam formam atque integritatem restituent.

S. II.

Acta Concilii II. Salonitani.

Post iterum atque iterum Lampadi, & Orestis, sumens sub die nona Majas, factò Sacerdotali concilio, Andreas vir venerabilis Jaderina ecclesiæ Episcopus dixit: Omnium Sacerdotum, fratrumque meorum, Papa beatissime, prosequor voluntatem; quia tanta est bonitatis magnitudo, ut omnes nos faciat de sui oneris levamine cogitare. Quippe cum gratum vobis fore credamus, propter differentiam hos pro parochia consignandæ plebi excursus parochiasque presbyteros vestra consecratione merentur alios ordinare Pontifices. Sicut etiam in Barcensi ecclesiâ, prædecessore vestro beata recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum variis consignationem chrismatis populus renatus adsequitur. Quapropter qui omnium nostrum primatum, Deo juvante, quo præsidet, curam geris ordinationemque commissam tuorum, necesse est Pontificum adminiculis releveris. Honorius beatissimus vir respondit Archiepiscopus. Ago gratias, quod talibus me creditis solatiis relevandum, ut crescente fratrum, & coepiscoporum nostrorum numero, & levior fiat sarcina divisa per plures, & onus gratum, quod cum honore suscipitur. Atque ideo talis fraternitatis vestre prosecutione perpensas parochiasque nostra sorciebantur consecratione presbyteros, & longinquitatem sui visitationem difficillimam merebantur. Ad ordinandum Episcoporum curam facta distributione credimus pertinere; præsertim cum nihil canonicis sit contrarium constitutis; quia nec Episcopalis vilesceat auctoritas, cum in tanta locorum distensione, tot parochiis necessario proponuntur, nec ubi presbyter possit sufficere, ordinatur Episcopus; qui nec consignandi, nec reconciliandi licentia facile Dei Sacerdotibus est concessa. Pro qua re hujus ordinationis nobis est provisâ necessitas, ne quod maxima ecclesiâ sollicitudine est gerendum, pro raritate Pontificum negligatur. Quapropter qui, vel in quibus locis Episcopi debeant consecrari, diligentius pertractemus. Tractatu itaque habito, adjecta quam hæc communi noscitur sedisse consilio, ut in Sarsentero, Muccuro, & Ludro Episcopi debeant consecrari; futurorum perfonas Antistitum decretorum tenor assignet. Itaque prolatis decretis, in quibus electionis includebant officium, in Muccuro Stephanum presbyterum in Sarsentero Paulinum presbyterum, in Ludro Celianum presbyterum spiravere Episcopos consecrari. Qua electione decursa, superscriptus beatissimus vir Honorius Archiepiscopus Illyrici Sacri Tom. II.

ita subjunxit. Patefacto nobis decretorum tenore, solemniter diæcesis statuimus observandum, ut in Sarsenterensis Episcopatus, basilicasque in Municipiis de Lontino, Stantino, Novense per Rusticiarum pecuatico, & Benzavatico supra constituta, quæ tamen ad nos hactenus respexere, in parochia consequantur. Ludrensis vero Episcopus Magniaticum, Equitinum, Salviaticum, & Sarzaticum, sicut ad ordinem nostrum noscitur obtinuisse, percipiat. Muccuritanus namque Episcopus se montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum quoque dumtaxat quidquid in insulis continetur vel transoneum noscitur esse divisum quod continens appellatur; sed etiam redditum in diæcesim habiturum accipiat; & exceptis reliquis in territorio Salonitano basilicis, vel pro adjacentia sui rare, modones, atque sagitagine. Statuentes etiam ut nullus in alterius diæcesim quolibet modo audeat dedicare basilicas, nec fratrum privilegia illicita præsumptione turbare. Necesse est etiam de celebrandis convenientibus patrum modis omnibus constituta servari: sed quia bis in anno concilia fieri præceperunt propter diversas necessitates ecclesiæ amputandas; & fraternitati vestre difficultate itineris atque visitandarum occupatione parochiarum gravissimum judicatur, vel hoc sine aliqua excusatione servetur, ut semel in anno ad Concilium Metropolitanum venire nullus omittat; quod si quidem forte nisi desidiosa voluntas, sed inevitanda necessitas detinuerit, per Primates suæ ecclesiæ se præsentet. Tempus autem congruum videtur, ut depositis albis Pentecosten ebdomada, quæ sequitur; debeat conveniri. Quæ omnia placuit sic ordinari, prompta voluntate consentio, & Deo propitio implenda curabo. Andreas vir venerabilis Bestoensis ecclesiæ dixit. Necesse nobis est bonæ institutionis formam libenter amplecti, præsertim cum de sacro laudabiliter cogitate obsequio; atque ideo quæ so ut a loco Copella, & Arena, usque ad has urbes, basilicasque, quæ in mea patrociniâ continentur, ad proponendum isdem locum faciantur Episcopum pertinere. Tantæ vexationis labore submoto, aptior mihi sollicitudo sit de Sacerdotibus plebeque commissa. Quantum grex Dominicus vicino pastore melius gubernetur. Honorius vir beatissimus Archiepiscopus respondit. Non est dubium Venerabilis frater & te bonæ ordinationis intuitu libenter offerre quibus & perpetuam talis gloriam mereatur oblatio, & divinum melius perficeretur obsequium. Et ideo cum divinitas propitiata concesserit, adhuc unum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curavimus ordinari Pontificem. Unde ne sequens ætas, aut addendo superflue Episcoporum numero, aut per cupiditatem forsitan imminuendo, hæc violari constituta præsumat; si quis tale quippiam tentaverit, anathematis vinculis obligatus, penam divino judicio condemnatus incurrat. Cui rei consensum omnium nostrum convenit subscriptione firmari. Actum Salonis.

Honorius Archiepiscopus S. Ecclesiæ Salonitanae his gestis consentiens subscripsi.

Andreas Episcopus Jaderina ecclesiæ his gestis consentiens subscripsi.

Ticyanus Episcopus S. Ecclesiæ Arben. his gestis consentiens subscripsi.

Constantinus Episcopus Eccl. Sicihana his gestis consentiens subscripsi.

Paulus Episcopus.

Marcellus Ep. Naronitana Eccl. consentiens subscripsi. Savilianus Episcopus.

Andreas Episcopus Bessensis ut supra consensiens subscripsi.

Paulinus Ep. Eccl. Sarsenterensis.

Stephanus Episcopus Muncorensis.

Cecilianus Episcopus ecclesie Ludroensis consensiens subscripsi. Explicit.

S. III.

Nota in Actis Concilii II. Salonitani.

I Dest, post Consulatum Lampadii & Orestis anno secundo, qui fuit æræ vulgaris 532. Nota Consulari chronologica fere simili inscriptus est lapis antiquus, qui extat Romæ in basilica sancti Petri ad vincula, ut tradit Henricus Noris differt. Historica de Synodo v. cap. vi. Et it. (iterum) P. C. Lampadii & Orestis. Si qui anni Consulibus vacarent, ut sæpe accidit sexto vergente sæculo, ad eos designandos e Consulibus superiorum annorum Consularis epocha desumi solebat, adhiberique ad hunc modum: iterum post consulatum N. N. vel post consulatum N. N. 1. II. III. anno primo, secundo, tertio, atque ita deinceps. Id. docent Fasti Consulares, codices legum, lapides antiqui. Basilii junior solus consulatum gessit an. æræ vulgaris 541. ; exinde nulli Consules creati fuerunt usque ad annum primum Iustini junioris. Itaque annus 542. insignitus fuit hac nota post Consulatum Basilii; annus 543. Iterum post Consulatum Basilii, vel post Consulatum Basilii II., & reliqui eodem modo usque ad annum 565., qui fuit postremus Justiniani, & inscriptus est post Consulatum Basilii XXIV.

Anni a Consulibus vacui, designari solebant nota consulari desumpta e Consulibus superiorum annorum.

2 Addendum vestre. Siquidem suo, & cæterorum Antistitum nomine Andreas Jadertinus Episcopus alloquitur Honorium Metropolitam, cujus bonitate omnes consili sperant fore, ut ille communibus votis ac precibus annuat, & numerum Episcoporum augeri jubeat, quibus cum pastoralis officii curas partiantur.

3 Hunc locum maxime depravatum sic restitui posse arbitror: quippe cum gratum id vobis fore credamus; nam propter distantiam, & longinquos per Parochias, consignanda plebis causa, excursus, parochie Presbyteris credita vestra consecratione merentur, sibi alios ordinari Pontifices. Rationem reddit, cur Episcoporum Dalmatiae numerum augeri oporteat; nam cum Parochie latius pateant, quam ut statis temporibus ab Episcopis obiri ac lustrari possint, plebs Christiana, in locis longinquis posita, careat necesse est Sacramento Confirmationis. Quæ quidem ratio, ut postea subdit, Honorium II. impulerat, ut Episcopatum Barcensem institueret.

4 Sic legendum censeo: Quare qui omnium nostrum primatum (Metropoliticum) Deo jurante quo presides (Ecclesie Dalmatice), & curam geris, ordinationemque commissam tuorum (id est tuæ peculiaris Parochie), necesse est Pontificum (plurium) adminiculis releveris. Cum tot sustineas & tanta negotia tum Metropolitici, tum Episcopalis regiminis, necesse est, ut aucto Episcoporum numero, plures, quam nunc sint, habeas adjuutores.

5 Hanc huic loco adhibeas velim correctionem: Atque ideo tali fraternitatis vestre postulatione perpensa, Parochias, quæ nostra sortiebantur consecratione Presbyteros, & ob longinquitatem, sui visitationem difficillimam morebantur, (id est ægre admodum Episcopali lustratione obi-

ri poterant); ad ordinandorum Episcoporum curam, facta distributione, credimus pertinere; id est curam & auctoritatem nostram poscere credimus, ut earum regimen a Presbyteris ad Episcopos transferamus.

6 Canones antiqui vetabant Episcopos constitui in oppidis locisque infrequentibus, aut ubi ad rem Christianam curandam sufficere possent Presbyteri, ne dignitas Episcopalis vilesceret.

7 Corrige: quia. Nam ad Sacerdotes secundi ordinis neque Chrismatis Sacramenti conferendi, neque poenitentiae publicæ imponendæ facultas jure ordinario pertinebat.

8 Hujus loci hæc est explicatio: quam ob rem novos Episcopos ordinandi nobis est considerata, atque ante perspecta necessitas; ne quod ecclesiarum sollicitudo maxime requirit, propter paucitatem Pontificum negligatur.

9 Deest aliquid: adjectæ id est dictæ sunt sententiæ & in hanc unam omnes ferunt; ut &c.

10 Quid loci oppidive sit Sarsenterum, prorsus ignoro. Enderum Ptolomæi dicerem, unde Enderudini Pliniani, nisi ab Salona ingenti terrarum tractu in Ortum distaret, sed non ita longe Salona Sarsenterum absuerit necesse est; nam e Salonitani Episcopi ditione, ut infra dicitur, agrorum & oppidorum quod satis esset ad conficiendam parochiam Episcopi Sarsenterensis, detractum fuit.

Sarsenterum oppidum seu civitas ignota.

11 Muccurum idem est ac Mocrum; quam urbem Constantinus Porphyrogenitus Paganis sive Narentanis attribuit. Regio autem, quam illi incolebant, ab illisque denominata est Paganis, sive Arenta, inter Tilurum & Naronem, sive Cetinam, & Orontium fluvios continebatur. Thomas Archidiaconus Mucarum vocat, & Mucarenis Episcopi ditionem ultra Naronem usque ad Stagnum peninsulam producit: fuit etiam, inquit cap. 15. Episcopalis sedes apud Mucarum, eratque sua Parochia a confinio Craine usque ad Stagnum. Dubitare vix possum, quin Muccurum, Mocrum, Mucarum, quæ ejusdem urbis nomina sunt paullulum diversa, illud idem oppidum sit, quod Procopius lib. 3. cap. 33. de bello Goth. Muicarum vocat. Illud quidem a Salonis proximum constituit, sicut tamen, ut haud ita brevi intervallo proximum esset. Mocrum enim in tabula Anselmi Bandurii inter Cetinam, & Orontium ibidem loci positum est, ubi nunc Macarsca visitur, quæ sedem Episcopalem etiamnum retinet; aut certe amissam ante haud multos annos recuperavit. Porro Macarsca Salonis in ortum distat millia passuum fere quadraginta. Vereor igitur, ne Procopius falsus sit, cum Muicarum prope ab urbe Salonitana locavit.

Muccuri, seu Mucari positio.

12 Ludrum in Chorographia Dalmatica seu recenti, sive antiqua nusquam inventes. Ego vero, hæc civitas quænam fuerit, quæve illius positio, divinare non ausim.

Ludri Oppidi ignota positio.

13 Id est suffragiorum. Post urbes designatas, quibus novos Episcopos præfici oporteret, tum est ad suffragia, delectique sunt e Collegio Presbyterorum, qui Pontificia consecratione initiarentur, & ecclesias illas administrarent.

14 Id est explicatis schedulis, quibus suffragia, & eorum, quos elegerant, nomina includebantur.

15 Idem fortasse est, qui Actis Concilii prioris Salonitani subscripsit.

16 Divino Spiritu afflati decrevere.

17 Deest aliquid, quod ita suppleri posse videtur.

detur ad fines cujusque Diaceseos, seu Parochia regundos hoc statuimus observandum; deinde trium illorum Episcoporum jurisdictio quatenus extendi debeat declaratur, & sua cujusque regimini loca subjiciuntur.

18 Præpositio in delenda, totaque hujus loci sententia ad hunc modum conformanda, & explicanda est: *Ut Sarsenterensis Episcopatus Basilicas* (idest ecclesias, seu Parochias) *qua in Municipiis de Lontino, Stantino, Novense, & per Rusticiarum Pecunatico, & Benzatico, & supra* (hæc loca) *constituta sunt; quæ autem ad nos hactenus respexere* (idest ad ditionem Episcopi Salonitani pertinebant) *in Parochia consequatur*; idest in sua Parochia, ac potestate habeat. Hinc colligas velim hæc oppida seu loca, quæ attribuantur Episcopo Sarsenterensi, ex Episcopi Salonitani jurisditione detracta esse. Existimo autem hunc Episcopum Jadertino, & Salonitano Episcopis interjectum fuisse, & alteri quidem ab Ortu, alteri ab Occasu fuisse conterminum. Nec vero ab simile est sedem illam Episcopalem proximo sæculo translatam fuisse Tragurium; nam Traguriensis Episcopatus initia haud altius, quam a septimo sæculo repetenda esse arbitratur Joannes Lucius lib. 2. cap. 4. Monumentum. Tragur. Nomina vero illa topographica explanare si coner, frustra laborem: adeo sunt barbara, & ignota: compendiariis notis scripta erant, opinor, in Autographo, seu in apographis antiquis; quæ imperitus Amanuensis, cum non intelligerent, litteris, quæ deerant, pro arbitrato adjectis, hæc monstra nominum effinxit.

19 Fortasse Epetinum ab Epetio urbe antiquissima, unde Epetini populi Pliniani. *Magnoticum, Salviaticum, Sarzaticum* ubi nam gentium sint, clam me, clam omnes Geographos habet.

20 Idest: sicut antea pertinebant ad nostram potestatem ordinariam Episcopalem, sic in posterum Episcopi Ludrensis ordinariæ potestati subsint. Inde fit, ut hæc quoque loca ecclesiæ Salonitanæ adempta, & ad Ludrensem translata videantur. Quare ut Sarsenterensis ab Occasu, sic Ludrensis ab regione Orientis, finitimi erant Episcopo Salonitano intermedio.

21 Hanc lectionem fædum in modum vitiatam sic restitui posse arbitror. *Muccoritanus autem Episcopus se suamque jurisditionem contineat extra fines Delminensis Montanorum Episcopi, Onestini agri & Salonitana Parochia, ac dumtaxat quidquid in insulis continetur, vel trans Oneum noscitur esse, quod continens appellatur; sed etiam Redditicum, intra suam diocesim, exceptis &c.* Delminensis Episcopus, qui nunc Dumnenis, idem erat, ut nobis videtur, ac Maçaritanus, seu potius Mauritanus, vel Maronianus, a Maronia seu Mauritania, regione inter Tilurum & Naronem, cognominatus, de quo paullo ante diximus nota 86. in Concilio primum Salonitanum. Itaque Delminensis Episcopus & novus Muccoritanus Episcopus ditionem suam Tiluro & Naroni fluviis interjectam obtinebant, hic quidem in maritimis, ille vero in montanis locis. Muccoritani Parochia ab Occasu contermina fuit agro Onestino; quippe ejus jurisdictio trans Oneum Orientem versus ex decreto hujus Concilii incipiebat; quatenus vero secus oram maritimam sive in continente in Ortum protenderetur incertum est. Oneum civitas littoralis Epetio aberat in Orientem millia passuum septem; si fides habenda sit caleulis tabu-

læ Peutingerianæ; Ptolomæus Epetio, & Oneo Peguntium interjecit, itemque Plinius; si tamen Rataneum Plinianum idem sit atque Oneum Ptolomaicum. Post Oneum duas urbes oræ continenti imposuit Auctor tabulæ Peutingerianæ, Inaroniam duodecim millibus passuum ab Oneo disjunctam, itemque alteram anonymam, quam, positionis ratione habita, Muccurum seu Muicarium, nunc Macarscam esse existimo; quæ civitas sede & titulo Episcopali in hoc concilio donata est. Itaque Peguntium, & Oneum in ditione mansit ac potestate Episcopi Salonitani, aut quod vero propius est, in fidem jurisditionemque concessit Episcopi Ludrensis. Inaronia, & Muccurum cum oppidis, vicisque ejusdem oræ, obtigerunt Episcopo Muccuritano, itemque insulæ huic littori oppositæ, inter quas potissimum annumerandæ sunt Bractia, & Pharia.

Ex his satis perspicue intelligi potest, quidquid oppidorum atque urbium tribus hæc Episcopis contributum, & singulis pro rata portione divisum fuit, id fere totum fuisse detractum ex Parochia Episcopi Salonitani, quæ fines suos tum ab Oriente, tum ab Occidente contraxit, & terminis admodum angustis circumscripta est. Quare Honorio quidem de onere curaque Episcopali diminutum est vel plurimum, non item vero reliquis Episcopis Dalmatiæ; qui cæteroquin idcirco ad hujusmodi Concilium Provinciale convenisse videbantur, ut sibi etiam aliquid oneris demeretur, extremis Parochiarum suarum regionibus, quas satis commode intervisere, ac lustrare ipsi non possent, recisis, in aliorumque administrationem translatis. Quocirca Episcopus Beltoensis sub finem Concilii postulavit, ut quartus Episcopus adderetur Dalmatiæ, ad quem longinqua quædam suæ Parochiæ loca, adituque difficilia pertinerent, & in quem pastoralis suæ sollicitudinis, qua ipse plus nimio gravabatur, procurationisque partem aliquam rejiceret. Sed Honorius hujusmodi additionem in aliud tempus referendam censuit; qui per speciem alieni sublevandi laboris, consulendique utilitatibus Christianæ plebis, nihil aliud spectasse videtur, nisi ut sibi ipse laborem minueret, adutoresque adscisceret, quibuscum amplissimæ suæ Parochiæ administrandæ onus partiretur.

Quamvis autem initio profiteatur decretum illud de augendo Episcoporum numero *canonicis non esse contrarium constitutis*; vereortamen, ut hujusmodi professio cum veritate cohæreat; cum enim e parochia Salonitana, quamvis longe lateque diffusa, tres partes detractæ fuerint, atque in totidem Episcopatus divisæ, videntur sane plures creati fuisse Episcopi, quam necessitas postularet, & angustioribus terminis singulorum jurisdictio definita, quam dignitas, & auctoritas Episcopalis requireret. Atque id ipsum est, nisi fallor, in quo postea Honorius jure meritoque reprehensus fuit a Vigilio Papa in epistola ad Sebastianum Diaconum Præpositum Patrimonio ecclesiastico Dalmatiæ: *quos, inquit, Honorius tunc prædictæ civitatis Episcopus contra consuetudinem Romanæ & ecclesiæ suæ, & sedis Apostolicæ constituta, sacris ordinibus applicaverat*, in iis scilicet locis Episcopos initiaverat, & constituerat, in quibus minime oportebat, contra quam postulabat consuetudo Romanæ, & Salonitanæ ecclesiæ, sedisque Apostolicæ constituta fanciebant, quibus e præscripto veterum conciliorum, & Canonum cavebatur,

Parochia Episcopi Sarsenterensis detracta est ex Parochia Episcopi Salonitani.

Item Parochia attributa Episcopo Ludrensi.

Descriptio, & fines Episcopatus Muccoritanici.

Salonit. Episcop. fere una Parochia diminuta est detractio urbium, & oppidorum, ex quibus tres illi Episcopatus constituti sunt.

Locus
epistolæ
Vigiliæ ad
Sebastia-
num Dia-
conum ex-
plicatur.

tur, ne in oppidulis locisque ignobilibus, & infrequentibus, aut ubi necesse non esset, Episcopi constituerentur. In illa epistola duo Vigilii loco criminis objecit Honorio, itemque Sebastiano, qui ejusdem culpæ affinis ac particeps fuerat, aut certe de rebus ab Honorio contra jus fasque gestis sedem Apostolicam non admonuerat. Alterum erat, ut mihi videtur, quod Episcopos in illis locis institueret, quibus opus non erant, & Presbyteri ad rem Christianam curandam sufficere poterant; id quod jure Canonico & Ecclesiastico planissime vetabatur; alterum vero illud fuit, quod in Sacerdotiis mandandis, sacrisque ordinibus conferendis sædissimam nundinationem exercuisset; id quod juri Divino adversabatur. Rem totam ex litteris Vigilii cognoscere licet: *Qui dum in Salonitanam urbem pro ordinatione Patrimonii advenisses, quantum ad nos postea est plurimorum revelatione perductum, illicitis te, & a sede Apostolica prohibitis ordinationibus miscuisti; & quos Honorius tunc prædictæ civitatis Episcopus, contra consuetudinem Romanæ, vel suæ ecclesiæ, & sedis Apostolicæ constituta sacris ordinibus applicaverat, non solum prohibere penitus noluit, sed nec nobis ex hac causa vel scripto referre, vel quando Thessalonice nobis occurreres... ne verbo quidem suggerere voluisti; & cum illis tamquam cum legitimo & rationabili ordine factis, cupiditatis spiritu acquievisse prætere, & eorum sociis communionis venialitate es repertus. Quid est, oro, illicitis, & a sede Apostolica prohibitis ordinationibus operam dare? quid est contra consuetudinem Romanæ & Salonitanæ ecclesiæ, & sedis Apostolicæ constituta, quos minime oportebat, sacris ordinibus applicare, sive, ut ego opinor, ad Sacerdotium primi ordinis provehere? nisi plures, quam necesse fuerat, Episcopos consecrare, illique locis præficere, quibus unus Salonitanus Episcopus satis esse potuisset? Hoc scilicet veterum Conciliorum sanctiones, hoc consuetudo Romanæ & Salonitanæ ecclesiæ, hoc denique decreta sedis Apostolicæ vetabant; nam quid aliud veteri ordinationibus ab Honorio factis hoc loco Vigilii objiciat, non inventio. Si enim Vigilii Simoniacam labem Honorio & Sebastiano ibidem exprobraret, eos non contra leges ecclesiasticas, sed contra jus divinum fecisse diceret; id de quo paullo post utrumque arguit, cum ait Sebastianum: *cupiditatis spiritu impulsus eorum idest Simoniacorum socium & consortem, communionis venialitate repertum esse.* Scio equidem Sebastianum annis minimum octo post secundum Salonitanum Concilium a Vigilio missum fuisse in Dalmatiam, ut ibidem patrimonio ecclesiastico curando, exigendisque pensionibus præset, cum scilicet jampridem Honorius tres illos Episcopatus condidisset. Sed quod factum illud non improbaverit, quod Episcopos in illis locis, in quibus Sacerdotes primi ordinis constitui per canones minime licebat, esse non vetuerit, quod denique de hujusmodi Episcoporum ordinationibus, quas præter consuetudinem præterque leges ecclesiasticas fecerat Honorius, ad sedem Apostolicam non retulerit, id nimirum Vigilii Sebastiano crimini dabat. Porro cum neque Sarlenterensis, neque Ludrensis Episcopatus mentio deinceps occurrat in tabulis monumentisque Dalmatiæ; id argumento est, utrumque haud multo post ex decreto Romani Pontificis sublatum, & abolitum fuisse; nisi forte sedes Episcopalis Sarlenterensis*

Romani
Pontifex
abolens
Sarlenter-
ensem, &
Ludrensem

Tragurium in urbem perantiquam ad nobilem translata fuerit. Hæc nostra epistolæ Vigilianæ interpretatio conjectura magis, quam certis firmitque rationibus nititur; quæ tamen si vera est, dubitari nequit de veritate Concilii Salonitani secundi, quod Joannes Lucius falsum esse, & commentitium exilimavit.

Episcopus
recent
institutos.

21 Hæc verba seu portenta verborum quid sint, aut quid valeant, ne ipse quidem Oedipus, si adesset, explahaverit.

22 Antiquissimo jure, idest usque ab ætate Apostolica sancitum fuit, ut ne in alienam ditionem, sive Basilicis consecrandis, sive Clericis initiandis, sive aliud quidquid Pontificiæ jurisdictionis usurpando, Episcopi se se intrudant.

23 Legendum *Conventibus*. Extat Canon Apostolicus 38., quo jubentur *bis in anno Episcoporum Concilia celebrari, ut inter se invicem dogmata pietatis implerent, & emergentes contentiones ecclesiasticas amoveant.* Idem statuit Canon 5. Nicænus: *Ut hoc decentius inquiratur, placuit bis in anno per unamquamque provinciam Concilium celebrari, ut communiter omnibus simul Episcopis congregatis Provincia, discutiantur hujusmodi quæstiones.* Idem confirmant Canones Antiocheni 19. & 20. itemque Canon 19. Synodi quartæ Oecumenicæ Chalcedonenlis: *Pervenit ad aures nostras, quod in provinciis statuta Episcoporum Concilia minime celebrentur, & ex hoc plurima negligantur ecclesiasticarum causarum, quæ correctionibus indigeant.* Decrevit itaque sancta Synodus secundum Canones, *bis in anno Episcopos in idipsum convenire, quo Metropolitani Episcopus probaverit, & corrigere singula, si qua fortassis emerferint.* Hanc consuetudinem bina in singulos annos concilia cogendi ex Orientali ad Occidentalem ecclesiam permanasse declarat Sanctus Leo epistola 84. cap. 7. *De Conciliis Episcopalibus non aliud indicimus, quam sancti Patres ordinarunt, ut scilicet bini conventus per annos singulos habeantur; id quod etiam Concilium Rhegiense docet ac statuit Canone 7. Secundum antiquam consuetudinem bis in anno conventus agant.* Hanc legem tot consentientium Conciliorum & Canonum auctoritate sancitam desuetudine oblitteratam fuisse in sua provincia, seu diocesi querebatur Avitus Episcopus Viennensis epist. 80. *Conventus ergo, quos bis per annum a Sacerdotibus fieri seniorum cura decreverat, utinam vel singula post biennia faceremus.* Nam & venerabilis Pape urbis nobis hanc negligentiam succensentis mordacia mihi nonnunquam scripta perlata sunt. Sed cum sæpe inciderent tempora difficilia & turbulenta, quæ hujusmodi conventus binos singulis annis fieri prohiberent, fere sub initium sexti hujus sæculi Hormisdas antiquæ legi & consuetudini eatenus derogavit, ut semel tamen unoquoque anno ad Synodum provincialem Episcopos convenire juberet. Hæc enim scripsit ad Episcopos Hispaniæ epistola 25. *De conveniendo bis in anno notum est sanctos Canones constituisse; sed si aut temporum necessitates, aut emergentes causas hoc non patiuntur impleri, saltem semel, quamvis non licuerit, sine ulla excusatione præcipimus convenire.* Ad normam hujus Pontificiæ sanctionis Episcopi Salonitani statuerunt satis æstivum singulis annis Concilium provinciale cogi; quandoquidem neque illis commodum, neque ecclesiis utile esset semel atque iterum intra unius ejusdemque anni curriculum convenire; tum pro-

pter difficultatem, & longinquitatem itinerum, tum propter curam, & necessitatem lustrandarum Parochiarum.

25 Idest: *Saltem hoc sine aliqua excusatione servetur, ut &c.*

26 Lege: *non.*

27 Idest *primores Clerici*, quales sunt Archidiaconus, & Archipresbyter.

28 Legere malim: *ut depositis albis, hebdomada, qua Pentecostem sequitur, debeat conveniri, vel debeant convenire.*

29 *Cogitatur.*

30 Erant hæc loca quædam extrema Parochiæ Bestoensis, quorum curam se Andreas exonerare, eamque in alium transferre cupiebat; atque idcirco postulabat, ut tribus jam decretis Episcopatibus quartus adderetur.

31 *Parochia.*

32 Is locus correctione indiget; ex eoque hæc sententia ad id, de quo agitur, apte congruenterque elici debet: *Atque ideo quaeso, ut a loco Capella, & Arena, usque ad has urbes Basilicæque, quæ in mea Parochia continentur, præponendus iisdem locis jubeatur Episcopus.*

33 Hæc aliquantulum depravata sic emendari posse videntur: *Tanta vexationis labore submoto, tanto aptior, idest facilius, mihi sollicitudo sit de Sacerdotibus plebeque commissa, quanto melius grex Dominicus vicino pastore gubernatur.*

34 Opus est aliqua correctione vel explicatione: *Non est dubium, venerabilis frater, te bonæ ordinationis intuitu, idest rei Christianæ, publicæque utilitatis causa, hæc proferre, sive suggerere; quibus & tibi gloriam perpetuam promeris, & divinum melius perficeretur obsequium.*

35 Haud dubie legendum est: *curabimus.*

36 *Aut per cupiditatem, scilicet amplificandæ jurisdictionis & Parochiæ.*

37 Joannes Episcopus ecclesiæ Sciscianæ cum Actis subscripserit primi Concilii Salonitani, intra hoc biennium, quod intercessit, obierit necesse est, ejusque in locum successus fuerit oportet Constantinus; nisi forte pro Scisciana substituenda sit Scardonitana, cujus Episcopus Constantinus priori Concilio interfuit.

38 Neque Paullo, neque Saviliano adjecta est ecclesia, cui præfuit. Neutrius nomen inter Presbyteros subscriptum actis primi Concilii reperitur. Tres omnino Episcopi in hoc secundo desiderantur, qui primo interfuisse leguntur: Epitauritanus, Scardonitanus, Maſtaritanus. Fortasse Paullus Epidauri, Sivilianus Scardonæ Episcopi erant, alter Fabriciano, alter Constantino vita functis, quorum nomina subjecta sunt Actis Concilii primi, in sedem Episcopalem successi. Absuit igitur Episcopus Maſtaritanus, seu Mauritanus, quem a Delminensi, sive ab eo, quem S. Gregorius nominat Episcopum Dalmatiæ, minime distinguendum putamus; itemque Bacensis, seu Barcensis, quem Honorius II. Episcopus Salonitanus in Pannonia secunda constituebat. Ita fit, ut provincia Salonitana ex Episcopis suffraganeis, subjectisque Metropolitæ Salonitano, omnino duodecim constaret, scilicet Jaderino, Arbenſi, Scisciano, Epitauritano, Scardonitano, Naronitano, Bestoensi, Maſtaritano, sive Delminensi, Barcensi; quibus adde tres illos Episcopatus auctoritate & decreto hujus secundi Concilii institutos, Sarſenterensem, Muccorensem, Ludrensem. Nam Prævalitanus haud multo ante exemptus ditione Salonitani Metropolitæ, & jure tituloque Metropolitico auctus, ut infra

dicemus, e Salonitana provincia decesserat cum aliquot Episcopis Dalmatiæ superioris, ex quibus conflata est provincia Prævalitana, inter quos annumerandus est Rhizinienſis Episcopus, de cujus antiquitate monumenta illorum temporum dubitare non patiuntur.

CAPUT TERTIUM.

De bello Gothico.

Quo tempore Honorius ecclesiam Salonitanam administrabat, Justinianus Imperator Gothis bellum intulit, ejusque initium fieri iussit ab recuperanda Dalmatia, quam Herulis ademptam Theodoricus ad regnum Italiæ adjunxerat, eamque in sua potestate retinebat Theodatus Rex Gothorum tertius, qui post interitum Athalarici rerum Gothicarum potiebatur. Sed partem extremam Dalmatiæ in Orientem obversam obtinebat Ostroyllus e Gothorum genere oriundus, ut supra diximus; quem Gothis Italiæ ac Dalmatiæ Regibus jure beneficiario obstrictum fuisse existimo. Itaque Justinianus post receptam e Vandalis Africam anno 534, Gelimere postremo Vandalorum Rege capto, abductoque Constantinopolim, nihil prius faciendum putavit, quam ut Italiam & Dalmatiam Gothis eriperet, Imperioque Romano restitueret. Nec inferendi Gothis belli causæ justæ, ac legitimæ defuerunt, quas ut dilucide ac breviter exponam, paullo altius mihi ordianda res est.

Amalasuntha post obitum Theodorici parentis rei Gothicæ administrationem una cum Athalarici filii sui tutela suscepit; atque, ut erat ipsa pro captu mulierum sane litterata, & studiis doctrinisque dedita, filium quoque solerti Magistrorum cura bonisque artibus erudiendum curabat. Id iniquo animo ferre visi sunt primores Gothorum, quod regiam Athalarici indolem litterarum studiis enervari, infringique censerent. Morem illis gerendum putavit, verita ne quid gravius contra se molirentur. Athalaricus autem, educatoribus ac magistris amotis, totum se voluptatibus tradidit, ac veneri intemperanter indulgens in omnia probra ac dedecora ruit; tantaque cæpit esse insolentia, ut matrem ipsam contemneret; nec vero audaciam Gothorum compescuit, qui justum ac severum Amalasunthæ regimen exoli, de illa regis adibus ejicienda ablegandaque conjurarunt. Hæc cum se a filio despici, & Gothis odio esse cerneret, relicta Italia Constantinopolim ad Justinianum confugere decrevit, idque illi per litteras significavit. Nihil gratius accidere poterat Justiniano, qui ad recuperandam Italiam hinc sibi occasionem oblata esse existimavit. Itaque omnem ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad id, quod decreverat, perficiendum detulit; atque interea Epidamni, quo primum appellere constituerat, domum amplissimam apparari iussit, ut in ea pro dignitate diversaretur, quamdiu collibitum esset, inde vero Byzantium se conferret. Sed paullo post, interfectis primariis conjurationis auctoribus, deferendæ Italiæ consilium abjecit; & susceptam regni Gothici administrationem retinere statuit; quod Justinianus ægerime tulit, ac litteras Amalasunthæ scripsit plenas querimoniarum, ac minarum, quibus ita respondit prudentissima fæmina, ut se ac filium de objectis criminibus purgaverit, & Imperatoris animum iramque placaverit; præsertim oblata spe Italiæ recipiendæ, quam

Justinianus Aug. Dalmatiam atque Italiam Gothos detrudere aggreditur.

Causæ belli in Gothos susceptæ.

Metropolitæ Salonitani 12. nomen rat Episcopos suffraganeos.

quam ubi tempus opportunum adesset, tradituram se illi pollicebatur. Nam cum filii depravatam indolem & nefarios mores pati non posset, neque hujus erga se voluntati fideret; si quid vero huic, quem propter effusas in omni intemperantia libidines lenta jam tabe confici videbat, humanitus accidisset, ab Gothis sibi jampridem insensibilis timeret, ut suæ dignitati ac salutis consuleret, omnino constituerat Gothorum Italorumque regnum in Justiniani ditio- nem conferre. Nec sane multo post Athalaricus nimia libidine lustrisque confectus obiit anno 534. Amalasuntha ne interea, dum opportunitas idonea se offerret perficiendi ea, quæ Justiniano promiserat, regnum muliebri Gothorum contemptui, atque insidiis pateret, Theodatum Amalafridæ Theodorici sororis filium c. Tuscia, ubi rerum poteratur, accersit, regniæ dignitatis consortem fecit, ea conditione interposita ac juramento firmata, ut Regis titulo atque insignibus contentus nullam administrationis partem attingeret. Is ab scelere principatum auspicatus, bene de se meritam & egregiam feminam primum in insulam Lacus Vulsinensis relegavit; tum paucis post diebus improborum hominum instinctu necari iussit; quod, agente Theodora Justiniani conjuge, perpetratum esse auctor est Procopius in historia Arcana; cum vereri cepisset, ne illam sibi Justinianus anteferebat, cujus animum plus nimio in Amalasuntham propensum animadverteret. Mirum quantum dolore, & iracundia exarsit Justinianus ob necem Amalasunthæ, quam ille cum ob ejus eximias virtutes mirifice dilexit, & coluit, tum vero in suam fidem ac clientelam receperat, inejusque promissis spem omnem Italiæ recuperandæ collocaverat. Hujus igitur injustæ ac nefariæ cædis ulciscendæ justam & piam causam nactus, Theodato Gothisque bellum indixit; cum nequidquam Theodatus literis ac legationibus missis factum purgare, & Imperatoris animum ab ejus belli cogitatione avertere conaretur. Quæ nos breviter strictimque attigimus, fuscè accurateque lib. 1. belli Gothici persequitur Procopius; ejusdem belli initium referens ad annum nonum Imperii Justiniani: *Imperator vero simul ut de Amalasunthæ casu factus est certior, bellum suscepit annum agens Imperii nonum*. Justinianus Imperii insignia & administrationem Justino avunculo adhuc superstite, eoque tradente sumplit anno Christi 527. pridie nonas Aprilis. Anno igitur 535. post nonas Aprilis, exacto jam octavo, nonum Imperii annum numerare cepit. Quapropter huic ipsi anno cum plerisque eruditis Chronologis illigandum censeo initium belli Gothici, cui quidem cum non solum Italia, sed etiam Dalmatia causam & arenam, in qua acies & certamina instruerentur, præbuerit, ejusdem vicissitudines, exitusque præriorum ancipites & varios ita persequar, ut perpetuo insistam vestigiis Procopii, qui belli hujus, quod annos duodeviginti tenuit, historiam in totidem annos digessit, & quid quoque anno actum sit, diligenter exposuit.

Ab quo
Impia oc-
cissione in-
venitur.

Theoda-
tus Go-
thorum
Rex ne-
quidquam
pacem ab
Justiniano
exposcit.

§. I.

*Annus primus Belli Gothici, æra vulgaris
535. Romani Salonam capiunt, amittunt,
recipiunt.*

Belli ab Justiniano Gothis illati primos impetus excepit Dalmatia, si recte atque ordine militares prioris anni expeditiones Procopius descripsit. Cum hæc Provincia ab Imperio Orientis propior esset, quam Italia, rerum gerendarum solers ac prudens ratio postu- labat, ut initium bellandi a Dalmatia fieret. Illyricæ militiæ Præfecturam gerebat magistri titulo, atque insignibus ornatus Mundus qui- dam natione ille quidem barbarus, sed rei bel- licæ scientia & laude in primis clarus, quem plurimis gravissimisque in bellis, & sui, & Im- perii Romani studiosissimum cupidissimumque Justinianus cognoverat. Fortasse ille idem est, quem Jornandes Mundonem vocat, genere iti- dem barbarum ex Attilana stirpe oriundum; quique cum Theodorico, & Gothis inita so- cietate Mæsam per aliquot annos excursionibus & latrociniis infestam habuit, sed deinde Go- this relictis, ad Romana castra & stipendia transierat. Huic igitur Justinianus bellum Dal- maticum adversus Gothos gerendum dedit; qui traductis in Dalmatiam copiis hostes prælio vicit, Salonam obsedit, & cum plerisque Dal- matiaë urbibus Imperio restituit: *Mundo magi- stro militum per Illyricum*, ait Procopius lib. 1. cap. v. bell. Goth. *imperavit, ut in Dalmatiam Gothis subitam proficisceretur, & Salonas tenta- ret. Erat Mundus genere natus barbaro, stu- diosissimus rerum Imperatoris, ac bello egregius. Et paullo post: In Dalmatiam ingressus Mundus cum exercitu suo, & cum Gothis, quos obvios habuit, præliatus, illis acie victis, Salonas ce- pit.* Sub idem tempus Justinianus Italianam ex- peditionem mandavit Bellisario, qui classe in Siciliam delata, universam Insulam Gothis eri- puit; & extremo die hujus anni 535. Syracusas ingressus, ibidem Consulatus, quem hoc anno gessit, insignia deposuit. *Ex eo tempore*, inquit Procopius, *Siciliam universam vettigalem habuit Imperator: quando cum Bellisario feliciter, quam dici potest, actum est. Consulatum enim, quem post victoriam Vandalicam suscepit, adhuc ge-rens, cum Siciliam omnem subegit, extremo il- lius die Syracusas ingressus est cum exercitus ac Siculorum ingenti plangere, nummos aureos spar- gens. Id quod non ex composito fecit, sed casu quodam evenit, ut tota Insula jam Romanis re- cuperata, eo die Syracusas invehretur; & con- sulatu, non ut mos erat in Byzantii curia, sed ibi deposito, vir consularis evaderet.*

Mundus
Dalmatici
belli im-
perator
Salonam
occupat.

Bellisario
Siciliam
Gothis ad-
mi-
nis

Theodatus Dalmaticæ & Siculæ calamitatis nuncio perculsus, ut erat insigni vecordia, ani- mum statim despondet, & quaslibet vel iniquis- simas condiciones subire paratus, Petro Cæsa- reo Legato, & Rustico Presbytero, quem ipse Constantinopolim pacem oratum misit, litteras dedit ad Justinianum: caput autem litterarum, se a puero domi fere abditum philotophiæ, ac Musis vacasse, ab armorum strepitu longissime abhorre, litterarum otium sibi multo pluris esse, quam regnum; nullam proinde in se mo- ram futuram, quin ex totius Italiæ regno de- cederet, modo sibi suæque familiæ ad victum cultumque necessaria pro sua dignitate suppeditarent.

Theoda-
tus Itali-
am omnem
ultra Ju-
stiniano
offert.

tarentur. Rescripsit Justinianus satis laudari non posse hominis quieti moderatique consilium; daturum se operam, ut, amplissimis honoribus atque opibus in eum collatis, dimissi regni nunquam illum pœniteat. Hæc fusius Procopius toto capite 6.

Gothi
Salonam
cum Dal-
matia fere
omni re-
cipiunt.

Dum Constantinopoli ab Justiniano respon-
sa, & legati redeunt, Gothorum exercitus Asi-
nario, & Grippa Ducibus in Dalmatiam traje-
cit; cum Romanis prospere confligit; cæsus
in acie Mauritius Mundi filius, itemque Mun-
dus, qui ob necem filii ira ac dolore amens
hostes temere aggreditur, & cæsis plerisque,
cæteris in fugam averfis, dum fugientes cupi-
dus persequitur, fortiter dimicans occubuit.
Victoria Romanis quidem cessit, sed non in-
cruenta. Salona cum Dalmatia fere omni paulo
post iterum a Romanis amissa est. Rem nar-
rat Procopius cap. vii. *Dum hæc tractat Impe-
rator, & legati, quos dixi, in Italiam profici-
suntur; interea Gothi cum magno exercitu, Asi-
nario, Grippa, aliisque Ducibus in Dalmatiam ve-
niunt. Quibus ad Salonas progressis occurrit cum
exigua manu Mauritius Mundi filius, explorandi
gratia, non pugnandi. Nihilominus acri com-
misso certamine, hinc Gothorum primarii, for-
tissimique, illinc Romani fere omnes cum Duce
Mauritio ceciderunt. Mundus accepto nuncio,
magnum ex infelici casu dolorem cepit; mox ira
ardens adversus hostem incompote properat; va-
lidissime confligitur: ac victoria quidem Romanis
cedit, sed Cadmea. Confectis enim plerisque ho-
stium cum ceteri palam fugerent, Mundus cade
furens, ac temere insequens, nec valens commo-
tum filii casu animum cohibere, a quodam fu-
gentium vulneratus occubuit: tandem hostis ur-
gere desitus, & uterque exercitus digressus est.
Tunc Romani in memoriam revocarunt Sibyllinum
oraculum, quod antea decantatum prodigii loco
habebant. Sic enim illud accipiebant, ut dice-
rent, post captam Africam Orbem cum sua proge-
nie ad interitum redactum iri. Non erat hæc sen-
tentia vaticinii; sed prænunciato Africæ reditu
in ditionem Romanorum, id sequebatur, tunc
Mundum cum filio periturum. Etenim his verbis
constabat: Africa capta Mundus cum nato peri-
bit. Et quoniam Mundus Latine orbem universum
significabat, ad orbem oraculum referebant. Sed
hæc hætenus. Salonas autem nemo se recepit; nam
& Romani, omnino orbat Ducibus, redire do-
mum; & Gothos, amisso exercitus robore, in re-
gionis illius castellametum compulsi; neque enim
Salonarum manibus fidebant; præsertim cum Ro-
mani illius urbis incolæ ipsis parum studerent.*

Theoda-
tus pro-
missa fa-
cere re-
culat.

Res Dalmatica non improspere gesta Theo-
dato tantos attulit spiritus, tantamque confiden-
tiam, ut legationis Constantinopolim ad pacem
deprecandam missæ illum pœnituerit. Quapro-
pter dimittendi regni consilio deposito, legatos
Cætareos Athanasium & Petrum, qui Justinia-
ni responsa attulerant, non solum contumaci-
ter & arroganter accepit, sed etiam, jure gen-
tium violato, in custodiam tradidit. Itaque
bellum acrius exarsit: quippe Justinianus rei
indignitate vehementer exacerbatus iussit Con-
stantianum sacri Stabuli Comitem cum exercitu in
Dalmatiam proficisci; Bellisarium vero copias
e Sicilia in Italiam traducere, & utrumque eo-
dem tempore ad nomen gentisque Gothorum
extinguendum omnibus Imperii viribus atque
opibus incumbere. Constantianus Dyrrhachium
cum venisset, terrestres navalesque copias coc-

git. Interea Grippas Gothis, quos metus ac
fuga disperferat, collectis Salonam se recepe-
rat; sed ubi de adventu apparatuque bellico Ro-
manorum cognovit, Salonæ manibus, civium-
que voluntati diffusus, urbem reliquit; dedu-
ctisque omnibus præsiidiis & copiis, inter Sa-
lonam & Scardonam castra posuit. At Con-
stantianus in sinum Adriaticum invehens, clas-
sem apud Epidaurum applicuit; deinde ad Lis-
sam insulam delatus, postquam Salonam, ob
discessum Gothorum, defensoribus vacuum,
præsiidiisque nudatam esse intellexit, illuc pro-
ficisci maturavit. Eo cum appulisset, exscensu
e navibus in terram facto, urbem, nemine re-
pugnante, ingressus est; & menibus restitutis
ac resectis, præsiidiisque validissimis impositis,
egregie communivit. Grippas urbis recipiendæ,
Dalmatiæque retinendæ spe amissa, exercitum
Gothorum Ravennam revexit. Ita Gothis ab-
euntibus, Dalmatia & Liburnia, ut verbis
utar Procopii, qui alteram ab altera distin-
guat, in potestatem Justiniani concessit, &
cum Imperio Orientali Romanorum, unde per
Odoacrem avulsa fuerat, iterum conjuncta est.
Hæc secunda expeditione Dalmatica conclusit
Procopius primum annum belli Gothici, cu-
jus finem cum hyeme exeunte colligavit. Ex
quo fit, ut is primus annus initium duxerit ve-
re appetente anni 535. desierit vero anno in-
sequenti sub exitum hyemis, & vere jam ine-
unte. Nunc rem totam accuratissime descri-
ptam ex Procopio addiscere libet: *Postquam
hæc Justinianus Augustus, & quæ in Dalmatia
contigerunt, audiit, Constantianum sacri Stabu-
li Comitem in Illyricum misit, iussitque exercitum
cogere, & Salonam tentare pro viribus. Bellisa-
rio mandavit, ut in Italiam properaret, & pro
hostibus haberet Gothos. Ubi venit Epidaurum
Constantianus, aliquandiu moratus ibi constavit
exercitum. Interea Gothi cum aliis copiis, Grip-
pa Duce, ingressi Dalmatiam Salonas obrinue-
runt. Optime tandem instructus Constantianus
Epidaurum solvit, classemque universam appellit
Epidaurum; quæ urbs a dextera est sinum Ionium
ingredientibus. Hic tum agebant a Grippa missi
exploratores, quibus classem, & exercitum Con-
stantiani insipientibus, & mare, & terra ar-
mato plena milite visa sunt. Itaque ad Grippam
reversi Constantianum non paucas virorum myria-
das secum ducere asseverarunt. Quo ille nuncio
perculsus, nec tutum esse ducebat ire obviam ad-
ventantibus; nec cingi obsidione a Cæsarianis vo-
lebat, tam valide maris imperium obtinentibus.
Salonarum præsertim muri, quorum jam pars
magna corruerat, eum habebant sollicitum; &
civium in Gothos voluntas ipsi valde suspecta
erat. Quocirca inde cum omnibus copiis quam
celerime egressus, in campo Salonas, & urbem
Scardonam interjacente, castra metatur. Profe-
ctus Epidaurum Constantianus universa cum classe
navigat, & ad Lissam, quæ ad sinum sita est,
applicat. Tum quosdam e suis mittit, renuncia-
turos, quæ de rebus Grippæ explorete compere-
runt. Ab his ordine edoctus omnia, recte Salonas
cursum intendit. Proxime urbem delatus, expo-
sitis in terram copiis, ipse quidem ibi constitit;
delectis vero quingentis cum Siphyllam e suis
unum protectoribus præposuisset, injunxit, ut
angustias occuparet, quas in suburbiis esse au-
dierat. Siphyllas mandata fecit. Postmodum Con-
stantianus, omnisque exercitus Salonas terra ma-
rique ingressi, in portu classem relegarunt. Tum*

Salona a
Romanis
recipitur.

cu-

turam Constantianus ad reparandas propere ruinas omnes muros contulit. Grippas autem, & Gothorum exercitus septimo post capras Salonas die, inde moventes Ravennam redierunt. Ita demum Constantianus Dalmatiam Liburniamque omnem obtinuit, conciliatis sibi omnibus Gothis illarum partium incolis. Eo loci erant res Dalmatiae. Pariter cum hyeme primus annus exit hujus belli, quod litteris committit Procopius.

§. II.

Ostroyllus primo anno belli Gothici in acie casus, regnum Prævalitanum reliquit Senulato, qui pacem cum Romanis fecit.

AD primam Dalmaticam expeditionem, & primum annum belli Gothici referendum cenleo, quod de pugna Ostroylli cum Romanis commissa, ejusque cæde narravit Presbyter Diocleates, cujus verba priusquam describo, res quemadmodum gesta sit, paucis exponam, & Diocletanam historiam Procopianæ insertam, quæ huic desunt ex Diocleate adjiciens: nam hi duo scriptores, ut præclare animadvertit Carolus Ducangius, tametsi in gestis haud omnino diffideant, tamen quæ unus refert, alter prætermisit. Mundo militiæ Illyricæ Magistro, quem Justinianus ad Dalmatiam subigendam cum exercitu proficisci jusserat, primum certamen fuit cum Gothis, qui provinciam Prævalitanam sub Rege Ostroyllo incolebant; quippe primi omnium in ipso aditu vestibuloque Dalmatiæ obvios se, ac Romanorum irruptioni expositos præbebant: Mundus enim e Mæsia superiori, cui finitima est Prævalis, copias in Dalmatiam traduxit. Hostes tum a militibus, quorum magna pars tum Senulato Ostroylli filio aberant, tum ab armis cæterisque belli instrumentis imparatos cum offenderit, conferto prælio facile superavit, Regem interfecit, reliquum vulgus cæsum fustumque in fugam coniecit. Tum militari profectione in Occasum conversa, victis, si quæ se obtulerant, copiis Theodati Gothorum Regis, qui reliquam Dalmatiam obtinebat, & captis oppidis, quæ progredienti moram aliquam injicere poterant, Salonas pervenit, urbemque illam de improviso adortus nullo negotio cepit. Hæc fere, sed breviter stricteque Procopius, neque Ostroyllum Regem, neque locum pugnae, neque Gothos Prævalitanos commemorans: *In Dalmatiam ingressus Mundus, cum exercitu suo, & cum Gothis, quos obvios habuit, præliatus, illis acie victis, Salonas cepit.* At Diocleates, quæ Procopius silentio præterlit, adjiciens rem paullo accuratius, & distinctius exposuit: *Inter hæc (interca scilicet dum Senulatus a patre cum exercitu missus trans alpes aberat, ut regionem illam citra Savum, quæ nunc Bosna dicitur, ad paternam ditionem adjungeret) Imperator Constantinopolitanæ urbis congregans exercitum, contra Ostroyllum misit, eo quod audierat eum remansisse cum paucis in Prævalitana urbe. Præterea venientes, qui ab Imperatore missi fuerant, invenerunt, sicut dictum est, Ostroyllum cum paucis; attamen quia vir forti animo erat, paravit se ad bellum. Commisso itaque bello cecidit Ostroyllus, & interfectus est; & qui cum eo erant in fugam conversi sunt.* Neque Ducem hujus expeditionis, neque Imperatorem, a quo missus fuerat, Diocleates nominat; utrumque addidit ex Pro-

Ostroyllus primus Gothorum cum Romanis in quo Marte confectus est.

copio; ex eoque Marcus Marulus Diocletanæ historiæ, ab se in Latinum conversa, Justinianum hoc loco inseruit. De Salona capta ne meminit quidem Auctor noster, quod non idem ei propositum fuerat, quod Procopio, ut gesta omnia belli Gothici persequeretur; sed ea tantum perscribere voluit, quæ ad historiam Regum suorum pertinebant. Quod autem subjecit, *homines Imperatoris tollentes eorum spolia in terram suam reuersos esse*, id accidisse existimo post cædem Mauritii, & Mundi magistri militum, Præfectique totius exercitus Romani; quod etiam Procopius scripsit: *Romani omnino orbat Ducibus, rediere domum.* Cum Romanorum discessu coheret, quod narrat Diocleates de Senulato Ostroylli filio, qui necis paternæ ulciscendæ cupidus, cum reuersus esset in Dalmatiam, nusquam hostes invenit, a quibus pœnas paterni sanguinis repeteret, manesque paternos illorum cæde expiaret: *Audiens autem, filius Senulatus (hunc ex avi nomine paullo ante Senulatum dixerat, & Marulus Scvioladum appellat), mortem Patris, venit quantocius cum exercitu putans invenire Imperatoris gentem, ut mortem Patris vindicaret; sed minime invenit. Denique cepit regnum, & regnavit in loco Patris.* Minus recte hunc locum de Slavonico expressit Marcus Marulus, ad hunc modum: *Sevioladus cum talia audisset, patris necem ulturus (si fors ita ferret) cum tota expeditione, quam celerrime poterat, Bosnam proficiscitur &c.* neque enim Sevioladus in Bosnam, ad quam subjugandam jam pridem a patre missus fuerat, sed e Bosna in Dalmatiam, patris necem ulturus venit.

Senulatus paternum regnum adeptus cum esset, quiete pacateque regnavit, si fides habenda sit Diocleati, qui neque ullam illi a Romanis molestiam exhibitam esse, neque illum alterutrius partis fuisse refert in eo bello, quod persecuti sunt Romani, & per plures annos cum Gothis gesserunt. Hinc opinari licet Senulatum post alteram Dalmaticam Constantiani & Romanorum expeditionem, de qua supra diximus, cum Justiniano pacem fecisse sub ea conditione, ut Prævalitanam quidem provinciam obtineret; sed quemadmodum antea Regibus Gothorum Italiæ, sic in posterum Imperatoribus Romanorum fiduciario nexu obstrictus esset, citque annum vestigal pensitaret. Id satis apte congruenterque ad ea, quæ Procopius memoriæ prodidit. Nam Constantianus, re Dalmatica feliciter gesta, Salona capta cum universa Dalmatia & Liburnia, Ducibus & copiis Theodati Regis Gothorum in Italiam reversis, Gothos reliquos, qui remanserant, pace sibi atque amicitia conciliavit. Ita demum Constantianus Dalmatiam Liburniamque omnem obtinuit, conciliatis sibi omnibus Gothis illarum partium incolis. Hæc pertinere cenleo ad Gothos illos, qui Prævalitanam provinciam incolebant, suberantque imperio Senulati; quosque Justiniano vestigales Constantianus fecit. Idem confirmat Jacobus Lucarius lib. primo Annalium Ragusii; sed quod Syllimiro ipse attribuit, verisimilius puto referendum esse ad Senulatum parentem Syllimiri. Hunc igitur tradit ab Justiniano per legatos postulasse, ut Regis titulum atque insignia sumere sibi liceret; id quod Justinianus præcise negavit. Nisi autem stipendiarius Justiniani fuisset, hujusque supremo Imperio obnoxius, nisi concessu Justiniani, & jure hæreditario regionem illam possideret, nihil causæ erat, cur supplex ad Justina-

Senulatus Ostroylli filius pacem ab Romanis redemis.

Regnum
Senulati
ejusque
confinia.

niam confugeret, ut se Regem appellari per eum liceret; nec vero Justinianus prohibere potuisset, quo minus regali titulo uteretur. Itaque nihil aliud impetravit, nisi ut Comes seu Dominus Zentæ vocaretur; hoc enim nomine, inquit Lucarius, ejus successores ac posteros in Diplomatis Imperatoris donatos invenio. At vero illi nihilominus apud suos, & in ejus gentis antiquis tabulis, ac recentioribus nomen regium, quod initio usurpare coeperant, retinuerunt. Zenta regio est provinciæ Prævalitanæ, quam palus Labeatum intersecat; & quæ pars supra paludem in Septentrionem spectat, Superior, quæ autem infra vergit ad Meridiem, inferior Zenta cognominatur. Nec vero propterea principatum fiduciarium Senulati exiguis Zentæ finibus circumscriptum esse existimes; nam & Prævalim totam complexum, & ultra montes in Dalmatiam transalpinam, & usque ad oram maritimam prolatum fuisse ex Diocleate accepimus. Quinimo, si credere libet Diocleati, Senulatus regni sui fines longissime in Septentrionem protulerat: fuerunt autem regni ejus fines de Valderino usque ad Poloniam tam maritimas, quam transmontanas regiones. Joannes Lucius in notis ad historiam Diocleatis num. 2. hunc locum sic explicat: Senulati II. regnum ab Adriatico Poloniam usque protensum asserit. In eo codice, quem Marulus Latinum fecit, nominatim percensentur regiones, quas Senulatus obtinebat: ipse autem Sevioladus Bosna, Valachia, usque ad Poloniæ fines, & Dalmatiæ Croatiæque imperavit. Valderinum idem est, ac Vinodolum, Carolo Ducangio interprete. Vinodolum autem erat oppidum Japydiæ ad sinum Flanaticum, ut licet intelligi ex Diplomate Ladislai Regis Hungariæ anno 1290. & aliis inferiorum ætatum monumentis. Porro Diocleates in hac historia vocabulis fere utitur posteriorum temporum, nam & Bosnam, & Croatiam nominat; quæ quidem vocabula nondum inventa fuerant, usuque Geographorum recepta, cum Senulatus rerum in Dalmatia potiebatur. At nullo prorsus modo credibile est, tam immensa terrarum spatia Senulati ejusque successorum ditio-
ne atque imperio comprehensa fuisse. Vereor itaque, ne Diocleates regnum Senulati e pluribus regnis, quæ ad alios spectabant, conflaverit; nam & regnum Sphendoplochi, quem Constantinus Porphyrogenitus Principem Moraviæ vocat, in Dalmatiam transtulit, & quæ ad hunc pertinent, Sfetopelech undecimo Prævalitano Regi, quem Marulus Budimerum vocat, inscite admodum, atque imprudenter affinxit, & multa alia tum ibidem, tum alibi peccat, regna disjunctissima conjungens, & temporum ordines perturbans; id quod parte 2. Proleg. cap. 4. §. 2. demonstratum est, & accuratius suis deinceps locis ac temporibus declarandum erit. Cæterum is locus historiæ Diocletanæ, in quo regnum Senulati latissime protenditur, interpretatione aliqua adhibita, sic accipi potest, ut a veritate non abhorreat. Nimirum Diocleates, aut ille auctor, a quo hæc sumpsit, ad regnum Senulati adjunxit varios Principes, & populos generis Gothici, & Slavonici, quibus erat cum Senulato vel sanguinis communio, vel affinitas, vel juris rei que communis societas aliqua, vel denique fœdus sive amicitia lege ac religione sancita: ex his autem aliquo hujusmodi nexu conjunctis, ac fœderatis gentibus regnum unum latissime patens confecit, quod attribuit Senula-

Illyrici Sacri Tom. II.

to, ad quem regiones illi ac populi jure fœderis & societatis aliquo modo pertinebant.

Memineris velim, quod in Honorio II. Episcopo Salonitano cap. 3. diximus de Dalmatica expeditione Ostroyli, ac Totilæ, utriusque scilicet exercitum e Gothis, & Slavis conflatum fuisse, & gentem utramque sub imperio Ostroyli connubiis inter se initis, & legum jurisque publici communionem in unius populi ac regni corpus coaluisse. Cum vero Gothi propter bellum Gothicum ad miram paucitatem redacti essent, Slavorum autem multitudo in dies cresceret, propter crebras ejus gentis in Illyricum & Dalmatiam migrationes, ex eo factum esse diximus, ut regnum hoc, quod potissimum a Gothis initum duxerat, brevi Slavonicum fieret, & ab hac natione denominari cœperit: quæ causa esse potuit, cur Diocleates historiæ suæ hunc titulum de regno Slavorum præfixerit. Jam vero, ut ad id redeam, quod nunc mihi propositum est, cum Justinianus imperio Romano restituisset fere omnia citra Danubium, erepta barbaris, quos partim expulerat, partim sibi obnoxios & vectigales fecerat; regiones ultra Danubium in sua potestate retinebant cum aliæ gentes, tum præsertim Gothi & Slavi: his autem cum Senulato, & Gothis Slavisque Prævalitanis consanguinitas, fœdus, & amicitia intercedebat: idque in dubium revocari nequit, ac ferme pro certo haberi debet, præsertim si verum est, quod de Lecho & Czecho tradit Jacobus Lucarius lib. 1. Annal. Raguf. Hos enim docet fuisse filios Senulati, & fratres quidem Selimiri, qui Patri successit in regnum Prævalitanum, sed ex alia matre procreatos. Cum regnum paternum angustius esset, quam ut tres fratres regnandi avidos capere posset, Czechus, & Lechus, regno eo relicto, quod fratri natu maximo jure hæreditario debebatur, alias sedes, condendoque sibi regno alias terras quærere constitunt. Itaque quod ex illis populis abundabat, præsertim Slavonici generis, in eam expeditionem adsciscunt; profectique cum his copiis peditum equitumque, quibus alii atque alii, vel ejusdem vel mixti generis populi e regionibus, per quas iter habebant, comites ac socios se addiderunt, Danubium trajiciunt; & alter in Bohemia, alter in Polonia regnum sibi suisque filiis ac nepotibus fundarunt. Utramque regionem Slavi incolabant, qui postquam audissent plerosque advenarum origine Slavos, & suos esse consanguineos, agros illis ac domicilia haud benignius quam promptius tribuerunt. Quamvis autem Czechus, & Lechus Gotho patre orti essent, cum tamen maternum genus, ut est verisimile, a Slavis ducerent; utriusque nobilitatem, indolem, virtutem, atque animum rebus magnis suscipiendis ac gerendis aptum indigenæ admirati, haud grave sibi duxerunt illorum imperio subesse. Atqui Czechum & Lechum ex Illyrico in eas, quas dixi, regiones venisse fere inter omnes convenit, quamvis alii ex Dalmatia, alii ex Chrobatia profectos esse existimant. De tempore adventus controversia est inter scriptores, quorum tamen plerique ad sextum æræ Christianæ sæculum, in quo nunc versamur, referri oportere arbitrantur. Huc revoca, quæ de Bohemica & Polonica horum fratrum expeditione diximus parte secunda Prolegomenon cap. 3. §. 5. Habes igitur causam, cur Diocleates regnum Senulati in Poloniam usque protenderit; nimirum regiones illæ septentrion-

Czechus, & Lechus Senulati filii regnum obtinent, alter in Bohemia, alter in Polonia.

Q

trionales obtinebant Gothi, & Slavi, quibus erat cum Senulato, populisque huic subjectis, & sanguinis, & legum, & fœderum communio; ac proinde ex his & illis unum quodammodo commune regnum Gothicum & Slavonicum constabat. Illud hic animadverti velim, quod cum Marcus Marulus e codice illo, quem in latinum convertit, provincias omnes hujus Regni nominatim percensuerit, Pannoniam tamen intermediam tacitus prætermisit. Quid ita? quia Justinianus Pannoniam fere omnem, vel sub initium belli Gothici, vel paullo ante de barbaris receperat, ut ipse testatur Novella xi. quam capite sequenti asseremus. In hoc tamen errant Diocleates, & codex Marulanus, quod Dalmatiam omnem Senulato attribuunt, itemque Chrobatiam, sive regionem illam, quæ a Slavis Chrobatibus sæculo proximo denominari cœpit Chrobatia, quippe cum ejus regni fines Occidentales apud Valderinum seu Vinodolum veteris Japydiæ oppidum constituunt. At vero Constantianus, ut tradit Procopius, cum Salona Dalmatiam omnem ab Artia fere usque ad Paludem Labeatum Theodati Gothorumque ditioni omnino exemit, atque Imperio Romano restituit. Itaque regnum Senulati erat in regione Prævalitana, & citra montes usque ad oram maritimam protendebatur; ultra montes partem aliquam Dalmatiæ transalpinæ, quæ postea dicta est Bosna, continebat, quam idem Senulatus ad regnum paternum Ostroylli adjunxerat; atque in hoc terrarum tractu quatuor urbes in primis celebres ac nobiles possidebat, duas mediterraneas Diocleam & Scodram, duas maritimas Buduam & Olchinium. Neque Senulatus, neque hujus filius Silimirus bello Gothico, quod plures annos tenuit, deinde se immiscuerunt; & nullum illis sive cum Romanis, sive cum aliis gentibus bellum fuisse fertur. Itaque pacati quietique regnarunt. Porro Justinianus primo anno belli Gothici Dalmatiam recuperasse dicitur, auctore Procopio, propterea quod quamvis extremam Dalmatiæ partem Gothi & Slavis reliquerit, supremum tamen in eam jus imperiumque sibi retinuit, & Imperatoribus Romanis nexu fiduciario obstrictam, ac tributariam esse jussit.

Vera circumscriptione regionum in quibus Senulatus quiescebat.

§. III.

Belli Gothici annus secundus, Christi 536. Romani Neapolim, & Romam capiunt, Gothi Dalmatiam invadunt, & Salonam oppugnant.

Bellifarius, capta Sicilia, exercitum in Italiam trajecit. Urbes ac populi, quibus Gothorum dominatus odio erat, passim Bellifario se dedunt. E Gothiis Ebrimus gener Theodati iustus, ut docet Jornandes, præliis obsidere fretum Siculum, ne illac hostes in Italiam transirent, ad Romanos defecit, quem cum uxore Theodenantha Constantinopolim missum Justinianus magnis opibus, atque honoribus, & Patriicii dignitate affecit. Bellifarius Neapolim exercitum duxit, & urbem egregie munitam, maximisque Gothorum præliis & copiis instructam, vigesimo, quam obsidere cœperat, die expugnavit. Interea Gothi diffisi rebus suis, pertæque ignaviæ Theodati, qui litteras magis, quam arma tractare didicerat, Vitigem humili quidem illum loco, tenuique fortuna ortum, sed excelsi animi virum, reique bellicæ scientis-

Bellifarius Neapolim expugnat.

simum, cujus opera magni fuerat in eo bello, quod Theodoricus pro Pannonia & urbe Sirmionensi adipiscenda cum Gepidis gessit, Regem appellant. Is Romam ingressus Ravennam misit, qui Theodatum interficerent; quo sublato Roma discessit, & quatuor Gothorum milibus, qui urbi præsidio essent, relictis sub Duce Leuderi, Ravennam se contulit. Ibi regio thesauro potitus Mathasuentam Theodori ex Amalasuntha nepotem, quamvis invitam, sibi matrimonio junxit; Reges Francorum Chidelbertum, Theodebertum, & Clotharium, quos anno superiori Justinianus fœdere sibi adversus Gothos devinxerat, ab amicitia Romanorum, ut abduceret, Galliam Narbonensem illis tradidit, quam Theodoricus ad regnum Italiæ adjunxerat. Dum Vitiges Ravennæ nuptiis celebrandis, conscribendisque militibus tempus terit, Bellifarius Roma, civibus dudentibus, v. Id. Decembris potitur; & Græcis per Asinariam portam intromissis, Gothi per portam Flaminiam excedunt urbe, & Ravennam confugiunt, relicto Leuderi Duce, qui cum in Bellifarii potestatem venisset, Constantinopolim cum urbis clavibus ad Justinianum mittitur, Romæ receptæ nobile monumentum. Urbem Bellifarius validis mœnibus operibusque munivit, & cum ad ejus præsidium quinque milia armatorum retinisset, reliquas copias in Tuscaniam dimisit, quæ Narniam, Spoletum, Perusiam aliaque oppida seu vi, seu deditione ceperunt.

Seca ad res Dalmaticas veniamus. Cum Vitigi haud magis cordi esset Italiam tueri, quam Dalmatiam recuperare, Asinarium & Uligisalum egregios Duces cum ingenti exercitu ad regionem illam subigendam misit, jussitque alterutrum in Suabiam proficisci; & e Gothiis ac barbaris, qui loca illa incolabant, quam maximas posset copias ad expeditionem Dalmaticam contrahere. Asinarius iter in Suabiam intendit, Uligisalus in Dalmatiam cum classe trajecit. Cave putes *Suabia* vocabulo apud Procopium subesse Saviam Pannoniæ provinciam Dravo, & Savo fluminibus interjectam; quippe hanc anno proximo vel superiori Justinianus jam redegerat in suam potestatem, ut docet Constitutio Novellæ xi. Suabia Procopiana, interpretæ Ortelio, erat Germaniæ provincia trans Danubium, cujus positio dignosci potest ex ipsomet Procopio, qui cap. 12. lib. 1. *ultra Thuringos* collocat *Sualos*, & *Alamannos*. Haud dubie hi Svevi sunt, eodem Auctore Ortelio; qui post Alamannos ab regione Orientis, infra Thuringos ad Austrum, ripam ulteriorem Danubii regione Rhætorum accolebant. Ex hac Suabia seu Svevia Asinarius Barbarorum exercitum collegit, quem per fines Rhætorum, & Noricorum in Liburniam traduxit, pervenitque Burnum; quæ civitas imposita erat ripæ Occidentali fluminis Titii, supra Scardonam ad Septentrionem vergens, ut diximus parte secunda Prolegomenon cap. v. §. iv.; ubi duplex error nobis subrepsit; alter in eo est, quod Suabiam seu Sveviam Procopianam a Savia Pannonica non distinximus; alter vero, quod Ducem utrumque Asinarium, & Uligisalum e Savia in Liburniam venisse scripsimus. Itaque ex Italia diversi abierunt, alter terrestri in Suabiam, alter maritimo in Dalmatiam versus itinere. Uligisalus cum Romanis apud Scardonam male pugnavit, & clade accepta Burnum se recepit. Nec multo post Asinarius cum auxiliariis, quas

Suabia non idem, ac Savia.

Asinarius
& Uligisalus
Salonas
obsident
incautum.

quas in Suabia conscripserat, & barbaricis copiis supervenit. Uterque acie instructa Salonas contendunt; & urbem terra marique obsident, quam Constantianus & praesidiis undique accitis, & rebus omnibus ad sustinendam obsidionem necessariis diligentissime munierat. Romani repentino impetu classem Gothorum adorti, universam disjiciunt, navibus partim captis, partim depressis. Nihilo segnius barbari, quin multo acrius Salonas oppugnare institerunt. Hanc Dalmaticam expeditionem Procopius descripsit cap. xvi. lib. i. Itaque Vitigis Asinarium, & Uligisalum magno cum exercitu in Dalmatiam expedit, ut illam ad ditionem Gothicam revocarent, jubetque, cum ex Suabia Barbarorum indigenarum copias acciverint, recte Dalmatiam ac Salonas petere. Cum iisdem longas naves misit complures, quo Salonas terra ac mari obsidere possent. . . . Dum apud Suabiam Asinarius Barbarorum exercitum conscribit, solus Uligisalus Gothos in Liburniam ducit. Hi, facto cum Romanis ad Scardonem Oppidum praelio victi, urbem Burnum petierunt: ubi collegam suum Uligisalum expectavit. Constantianus apparatu Asinarii cognito, Salonis timens, milites, qui omnia regionis illius castella obtinebant, accivit; muros fossa cinxit perpetua, ceteraque ad obsidionem ferendam necessaria diligentissime expedit. Asinarius collectis Barbarorum ingentibus copiis ad urbem Burnum pervenit. Ibi junctis cum Uligisalo Gothorumque exercitu viribus Salonas se se contulit. Mox ducto vallo clausere mania; atque horum parti maritimae plenas militibus naves opposuerunt. Itaque terra & mari obsederunt Salonas. Romani vero repentino impetu fugata hostium classe, naves multas submersere cum viris, multas cepere vacuas. Nec tamen Gothi obsidionem solverunt: immo vero Romanos intensiori oppugnatione intra muros coercere. Ita Romani & Gothi rem armis gerebant. Quamdiu vero haec obsidio tenuit, quemve habuerit exitum, Procopius non commemorat; sed cum Salona anno decimo belli Gothici adhuc esset in potestate Romanorum; & cum nihil rerum sive a Romanis, sive a Gothis in Dalmatia superioribus annis gestum esse Procopius scripserit, dubitari vix potest, quin Constantianus oppugnationem illam quamvis acrem ac diuturnam egregie sustinuerit; & barbari fessi demum ac debilitati, re infecta, & desperata in Italiam redierint. Ita per aliquot annos res quietae fuerunt in Dalmatia.

Vitiges
Rex Gothorum
Romam oppugnat.

Dum haec apud Dalmatas geruntur, Vitiges centum & quinquaginta millia militum exercitu coacto, quam maximis potest itineribus Romam contendit, ut Bellisarium incautum imparatumque opprimat. Copias ad urbem admovet, eandemque castris circa positus obsidet. Obsessam tenuit menses fere tredecim; saepe interea ancipiti Marte, & varia fortuna decertatum est. Multae clades ultro citroque illatae, & acceptae, quae omnia fusa accurateque descripta videri possunt apud Procopium. Dum Gothi Romam obsident oppugnantque, pariter cum hyeme alter annus exiit hujusce belli, cuius historiam conscripsit Procopius.

§. IV.

Epitome annorum septem Belli Gothici usque ad obitum Honorii Episcopi Salonitani.

Annus belli Gothici jam tertius agebatur, cum fames & pestilentia, quae in Gothorum castris grassata magnas militum strages edebat, itemque fama de adventu Orientalium copiarum, quas Justinianus obsessis subsidio proficisci jusserat, urbis potiundae Gothis spem ademit. Itaque Vitiges Legatos ad Bellisarium de pace misit. Cum de conditionibus non conveniret, datis utrinque obsidibus, pactae sunt trimenses induciae, missique legati Gothorum Constantinopolim Imperatorem pacem oratum. Interea auxiliares copiae ex Oriente obsessis submissae cum omnis generis commeatus vim maximam attulissent, copia & vilitas annonae ex magna inopia, & caritate rei frumentariae confecta est. Mediolanum cum universa Liguria in Bellisarii fidem ac potestatem ultro concessit. Joannes jussu Bellisarii Picenum vastat; hostiles copias ubicunque se dedant obvias, delet; Ariminum dejecto praesidio Gothorum capit. Tantis undique calamitatibus, & malis ingruentibus, metus amittendae Ravennae, regique thesauri Vitigem incescit. Quare minime expectandum ratus, dum Oratores Constantinopoli redirent, relicta urbe Ravennam contendere festinat. Ita Roma obsidione solvitur decimo tertio mense, quam obsideri ceperat. Bellisarius fugientes insecutus hostium terga caedit. Udegerem, & Martinum Duces cum equitibus mille Ariminum jussit proficisci, & urbem illam firmissimis praesidiis munivit. Nec multo post Gothi Ariminum obsident, itemque Mediolanum auxiliariis Burgundionum copiis freti, quas illis Theodobertus Rex Francorum auxilio misit.

Gothi Romam obsidione solvant.

Anno quarto belli Gothici, qui fuit Christi 538. Bellisarius Tudertum, & Clusium aetate ineunte cepit, & Gothos captivos partim Nicopolim, partim vero in Siciliam abduci jussit. Romani apud Anconam Cononis Praefecti imprudentia caduntur. Sub idem tempus Narses egregius belli ductor cum quinque millibus militibus, quibus se duo millia Herulorum adjunxerant, in Italiam venit. Has copias cum exercitu Bellisarius conjunxit; iisque auctus Bellisarius Ariminum ab hostibus vehementissime oppugnatum obsidione, & extremi excidii periculo liberavit. Orta deinde inter Duces contentio, cum uterque periniquo animo ferret, Narses quidem Bellisario subesse, Bellisarius vero Narses potestate atque imperio secum aequari, Justinianum impulit, ut revocato Narsete, totius belli summam Bellisario relinqueret. Joannes Arimini defensi gloria inclutus Aemiliam fere universam sub potestatem Justiniani redegit. Gothi Mediolanum capiunt & evertunt.

Anno quinto belli Gothici Theodobertus Rex Francorum, ubi fama & auditione accepit Gothorum & Romanorum vires in Italia mutuis cladibus accisas & imminutas esse, spem concepit fore, ut facili negotio utrosque obrueret, & universam Italiam ad Regnum Gallicum adjungeret. Itaque violata societate, quam primum cum Justiniano, deinde cum Gothis pepigerat, Alpes cum ingenti exercitu transgreditur. Ejus adventus Gothos pariter Romanosque incredibili latitia affecit; quod utrique eum si-

Bellisarius Ravennam obsidet, & capto.

bi auxilio futurum sperabant. Sed utrosque spes sefellit; nam primum Gothos, tum Romanos nihil tale metuentes aggressus cecidit. Haud tamen res e sententia cessit Theodoberto; nam partim contagione, quæ illius castra pervasit, ac tertiam militum partem absumpsit, partim Bellisarii litteris ac minis deterritus in Galliam redire properavit. Sub ejus discessum Bellisarius Auximum cepit urbem munitissimam, & Gothici Regni propugnaculum. Tum Ravennam ejusdem Regni sedem obsedit. Vitalius Præfectus, paullo ante evocatus e Dalmatia, ripam Padici copiis Dalmaticis obsidere jussus, ab omni comœatu & auxilio obsessos interclusit. Cum Bellisarius Vitigem arctiore obsidione premeret; jamque res eo loci deducta esset, ut brevi urbs aut vi, aut deditioe posse capi videretur, redeunt Legati, qui pacem ab Justiniano retulerunt in has condiciones: ut Vitiges intra fines Italiæ transpadanæ regnaret; reliqua omnia cum dimidia parte regalis thesauri Justiniano traderet. Quas condiciones non e sua dignitate, non e republica esse duxit Bellisarius; negavit se illis assentiri posse, & obfirmato animo Ravennam oppugnare institit. Quocirca Vitiges, cum nusquam auxilii spes affulgeret, neque a suis, quibus Romani itinera omnia intercluserant, neque a Persis, quos ad bellum Romanis inferendum concitaverat, neque a Longobardis, quorum Regem Vagin grandi oblata pecunia ab Justiniani amicitia distrahere conabatur, in ditionem atque arbitratum Bellisarii urbem, se, suaque omnia dedit, dimisitque Gothicum Italiæ regnum sub ea conditione, ut sibi quidem vitam servaret, Gothi vero Italia excedere ne cogerentur. Inter hæc Bellisarius incidit in suspicionem Italici regni appetendi. Justinianus, non quod tantam perfidiam in tantum virum cadere posse crederet, sed quia ejus opera ad bellum Persicum indigebat, cum Constantinopolim revocavit; Italiæ vero procuratorem Joanni aliisque Ducibus, Ravennæ custodiam Constantiano e Dalmatia discedere jussu commisit. Gothi, Rege amisso, regnum Italicum deferunt Uraje Vitigis sorore genito, qui cum tanto oneri ferendo se non esse censeret, auctor fuit, ut Ildibaldum Verona accitum, gnavum ac strenuum militem sibi regem eligerent. Bellisarius anno quinto belli desinente, Constantinopolim profectus, Vitigem cum Matasuentha uxore, Proceribus Gothorum, & gaza regia, Byzantium advexit. Vitiges laute honorificeque habitus a Justiniano Patricii titulum obtinuit; & biennio post cum e vita cessisset, Matasuentha nupsit Germano filio sororis Justiniani; quo quidem matrimonio duæ præstantissimæ familiæ conjunctæ sunt, Anicia unde Justinianus, & Amala unde Matasuentha originem duxerant. Ab his ortus est Germanus junior.

Vitigem CP. secum adduxit.

Annus belli Gothici sextus, Christi 540. eadem insignem Romanis attulit apud Tarvisium, Vitalio Duce cum iis, quas eduxerat in aciem, Romanorum & Herulorum copiis, casu & fugato. Quæ victoria Ildibaldo magnum nomen apud suos, & existimationem summa cum benevolentia conciliavit. Sed brevi ob necem Uraje illatam in omnium offensionem odiumque incurrit. Nam ut conjugi obsequeretur, quæ se ab uxore Uraje contemptam querebatur, Urajam ipsum per insidias de medio sustulit. Mirum quantum ea res Gothorum iram atque

indignationem concitaverit. Uraje eadem ultus est Vilas, qui partim privato ob sponsam sibi a Rege ereptam, & alteri traditam, partim communi Gothorum in eum odio inflammatus, Ildibaldum inter epulas adortus, sua manu obtruncavit.

Anno septimo belli Gothici appetente Rugi, qui jam inde ab Regno Theodorici cum Gothis immixti, in unum veluti corpus coaluerant, Eraricum quemdam popularem suum Regem appellarunt. Id Gothi cum periniquo animo ferrent, Eraricum per insidias interficiunt; ac Totilam Ildibaldi fratre aut sorore genitum, Tarvisio accitum Regem creant. De Totila, ejusque genere dictum est in Honorio II. c. 3. §. 3. Hic, ut erat vir acer ac prudens, collapsam in Italia rem Gothicam non minus æquitate & moderatione, quam bellica fortitudine restituit. Hoc anno a Romanis simul capta amissaque est Verona, & male pugnatum in Etruria; apud quos avaritia, luxuria & socordia Ducum, ignavia vivendique effreni licentia militum, disciplina militaris obsoleverat.

Annus octavus belli Gothici Totila Gothisque fortunatus illuxit; nam Totilas plerasque Æmiliæ urbes cepit, ut docet Marcellinus in Chronico; deinde Campaniam petens Casinum divertit. Ibi vaticiniis, reprehensione, & cohortationibus Benedicti sanctissimi Abbatis, de insita crudelitate & barbarie aliquid remisit. Brutios, Lucanos, Apulos, Calabros subegit. Neapolim fame, & obsidione domitam in fidem accepit, hostes benigne habuit; urbem muris nudavit, sed civium saluti, & mulierum pudori, gravi edicto exemploque consuluit. Quemdam e suis Prætorianis, quod ingenue puellæ vim attulisset, Ducibus nequicquam reclamantibus, supplicio affecit, negans regna stare posse, si disciplina labaret.

Prosperus cum Romanis bellum gerit.

Nono vertente anno, fere nihil memoria dignum actum est: nisi quod Totilas Senatum Romanum per litteras tentavit, atque ad urbem dedendam hortatus est; & Hydruntum obsedit. Cum res Græcorum in Italia quotidie deteriores fierent, Justinianus iterum Bellisario administrationem belli Gothici mandavit.

Itaque anno decimo ejusdem belli, & vulgaris æræ 544. Bellisarius adjuncto sibi Vitalio Magistro militiæ Illyricæ, cum exercitu haud ita magno in Italiam profectus maturavit; & collectis in itinere quatuor millibus militum, uterque Salonas venit; qua ex urbe Hydruntinis a Gothorum exercitu obsessis comœatus & auxilia submisit. Inde classe instructa, impositisque militibus Polam appulit; ubi cum aliquot dies substitisset, copias Ravennam transportavit. Interea Totilas Tibur cepit, Itauris oppidum prodeuntibus, quorum fidei & cunctodix commissum fuerat. Eo potius Romæ ex propinquo imminet, Tiberis fluvium, viasque omnes quaquavertim præcludit, ne quid ex Etruria subsidii, & comœatus in urbem inferri posset. Vitalius in Æmilia rem satis prospere gerebat; cum cum repente destituunt milites Illyrici, sive quod jamdiu nihil stipendii acceperant, sive quod patriæ ab Hunnis, quam Italiæ a Gothis oppressæ, opem ferre mabant. Sub eorum protectionem, haud exiguas copias a Totila in Æmiliam missas Vitalius parva eorum, qui remanserant, manu cædit, atque in fugam avertit. Apud Auximum, quam urbem Gothi obsidebant, cuique auxilia, & copias sub-

misit.

Honorius
Salonita-
nus Ep.
moritur.

miserat Bellisarius, adverso Marte pugnatum est a Romanis; quos Gothi ex insidiis adorti male multarunt. Bellisarius Pisauri mœnia, quæ Gothi diruerant, refecit, ac præsidio satis valido instruxit. Gothi Firmum, & Asculum circumfident. His rebus gestis annus cum hyeme finitur decimus hujus belli, ut ait Procopius. Hoc eodem anno e vivis excessit Honorius III. Salonitanus Episcopus; ac proinde nunc nobis supersedendum est descriptione hujus belli, cujus reliqui anni pertinent ad Pontificatum Frontini, seu Frontiniani, qui proxime ab Honorio ecclesiam Salonitanam administravit. Sed prius quam de Frontiniano scribere aggredior, reliqua persequar, quæ ad Honorii tempora actaque referuntur.

CAPUT QUARTUM.

Descriptio nova Illyrici ex Constit. Novell. xi. Justiniani.

§. I.

Justinianus Illyricum Occidentale universum, Norico excepto, Barbaris ereptum Imperio restituit.

Justinianus
Barbarorum
imperium
extinxit.

Illyricum Occidentale, stante Occidentis imperio, unam conficiebat diæcesim Præfecturæ Prætorianæ Italiæ annexam, subjectamque Vicario Sirmiensi, quæ sex ipsas complectebatur provincias, Pannoniam primam, Saviam, Dalmatiam, Pannoniam secundam, Noricum Mediterraneum, Noricum Ripense. Imperio collapsio, Illyricum omne Occidentale sub tyrannidem potestatemque barbarorum ceciderat. Dalmatia Odoacris dominatu perfuncta, in jus ditionemque Theodorici concessit, & Noricum utrumque idem Theodoricus adjunxit ad regnum Gothicum, a quo deinde avulsum Reges Francorum sibi vindicarunt. Pannonia vero, cum alios atque alios generis barbarici Dominos pertulisset, tandem fere omnis aut magna ex parte Theodorici, & Gothorum regimen subivit. Justinianus Superum dono rei Romanæ concessus, natulusque ad nomen genusque barbarorum extinguendum, simulatque rerum potitus est, nihil habuit antiquius, quam ut provincias Occidentales jugo barbarico eximeret, imperioque restitueret. Ergo post exactos Vandalos, receptamque Africam, omnes curas & cogitationes convertit ad recuperandam Italiam cum cæteris provinciis, quas Gothi obtinebant. Anno primo belli Gothici, ut diximus, Dalmatiam recepit; ac Prævalim quidem, quæ pars erat Dalmatiæ extrema in Orientem, Gothi Slavique retinerent permittit; sed utroque tributo imposito, nexuque beneficiario sibi, & imperio Romanorum obstrinxit, atque in provinciam illam jus dominiumque supremum penes se, ac successores suos esse voluit.

Noricum
Francis
permisit.

Noricum post interitum Theodorici occuparunt Franci, Theodorico Metensium Rege, aut hujus filio Theodoberto imperante, qui patri successit anno 534, vel ante initium belli Gothici, vel anno ejusdem circiter decimo quarto, cum Alpes Cottias, & Liguriæ ac Venetiæ partem Gothi Theodobertus ademit. Si Noricum Franci jam obtinebant vel imminente vel ineunte Gothico bello, Justinianus ab eo recuperando abstinuerit necesse est, ne illos ab se abalienaret, quos sibi fœdere adversus Gothos adjungere statim Illyrici Sacri Tom. II.

tuerat, id quod etiam præstitit, ut docet Procopius. Si vero haud multis annis ante finem Gothici belli Noricum adepti sunt Franci, Justinianus rerum Italicarum expectatione exituque adhuc incerto suspensus atque sollicitus, copias & vires imperii alio distrahere, ut Noricum Francis eriperet, tanti non esse censebat; quocirca cum Theodebaldo filio Theodoberti legationibus agere, quam armis decertare maluit, postulans ut iis locis cederet, quæ in Italia ejus pater occupaverat, quæque ante adventum Gothorum ad Romanum Imperium pertinebant. Sed hujusmodi legatio successu caruit, ut narrat Procopius lib. 4. cap. 24. Verum quocumque tandem anno a Gothi ad Francos Noricum transierit, satis constat Noricos jam inde ab imperio Justiniani in jus ditionemque Francorum migrasse; idque declarant litteræ Episcoporum provinciarum Aquilejensis ad Mauritium: ajunt quippe ante aliquot annos cœpisse Episcopos Galliarum in ecclesiis Noricas Aquilejensi Metropolitæ subjectas invadere, ad suamque jurisdictionem transferre; & subjiciunt: nisi ejusdem tunc divæ memorie Justiniani Principis jussione commotio partium nostrarum remota fuisset, pro nostris iniquitatibus, pene omnes ecclesias ad Aquilejensium Synodum pertinentes, Galliarum Sacerdotes pertrasserant. Episcopi Galliarum, imperante Justiniano, ecclesias Noricas non occupassent opinor, nisi tum Franci Noricum in sua potestate habuissent, jusque usurpatum regum suorum auctoritate, atque armis tueri possent. At tum quidem illorum conatibus obviam itum est Justiniani Principis jussione; quippe Justinianus, ut hunc locum interpretatur Joannes Georgius ab Eckart in Comment. de rebus Franciæ Orientalis lib. 5. ad an. 536, Francis Noricum Gothi ademptum ita permisit, ut neque Reges, neque Episcopi Francorum civilem aut ecclesiasticam jurisdictionem extra fines sibi præscriptos proferrent. Nec solum Norici, sed etiam aliarum regionum, quibus decesserant Gothi, possessionem Francis concessam Justinianus sub eisdem fere conditionibus firmam esse jussit, & ratam habuit, ut est apud Procopium lib. 3. c. 33. Gothi, ut in libris dixi superioribus, tota Gallia parte sibi subdita Germanis cesserant, illis ac Romanis resistere se simul non posse rati. Quod ne fieret adeo non impedire Romani potuerunt, ut Justinianus Augustus id confirmaverit, ne ab his Barbaris, si hostiles animos induerent, turbaretur. Nec vero Franci Galliarum possessionem sibi certam ac stabilem fore putabant, nisi illam Imperator suis litteris comprobavisset. Porro cum Episcopi Galliarum, contra quam convenerat, antiquos limites transilirent, & fines invaderent Metropolitæ Aquilejensis, qui cum aliquot Episcopis suffraganeis Orientis imperio suberat; Justinianus eam injuriam æque sibi atque Aquilejensi Metropolitæ fieri ratus, jussit illos pacis & conventis stare, illorumque conatus, interposita etiam regum Francorum auctoritate, compescuit. Nequit igitur dubitari, quin Noricum utrumque Regum Franciæ dominationem subierit imperante Justiniano, qui cæteras quidem Illyrici Occidentalis provincias recuperavit, & Norici possessionem Francis permisit. Ita Noricum sexto sæculo ineunte avulsum ab Illyrico, & deinde a Gothi ad Francos translatum, nunquam deinde sub jus nomenque Illyricum remigravit.

Episcopi
Galliarum
ecclesias
Noricas
sibi subji-
ciunt.

Illorum
conatus
cohibet
Justinianus.

Pannoniam utramque, & Saviam Justinianus
Q 3 jam

Qui reli-
quum oc-
cidentale
Illyricum
in suam
ditionem
redegit.

jam tum Imperio restituerat, cum primus an-
nus belli Gothici agebatur; quin ultra Danu-
bium fines Imperii protulerat, & ripam utram-
que oppidis impositis ac praefidiis munierat;
ut ipsemet Justinianus testatur Novella Constit.
XI. quam eodem anno condidit, & promul-
gavit: *Cum igitur in praesenti, Deo auctore, ita
nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Da-
nubii jam nostris civitatibus frequentetur, &
tam Viminacium quam Residua, & Literata, quae
trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni sub-
iectae sint &c.* Idem confirmat Procopius lib.
3. cap. 33. qui tradit Longobardos in Panno-
niam ab Justiniano evocatos esse, iisdemque
cum urbe Norico Pannoniae fines, ac munitio-
nes tuendas tradidisse: *Cum autem urbem Nori-
cum & Pannoniae munitiones, aliaque loca, &
pecuniam insuper maximam Justinianus Augustus
Longobardis donasset, eam illi ob causam patriis
sedibus relictis, in adversa Istri fluminis ripa
confederant, haud procul a Gepædibus.* Noricum
civitas erat Pannoniae, frequens in primis ac
nobilis, cujus fit mentio in Codice Graeco ve-
tustissimo, quem latine reddidit Gothofredus:
*Pannonia regio, terra omnibus dives tum frugi-
bus, tum & jumentis, & mercibus, quin ex par-
te & mancipiis: semperque ea Imperatorum se-
des est. Habet porro & civitates maximas, pu-
ta Sirmium & Noricum; unde & vestis Nori-
ca prodire dicitur.* Quem illius Graeci codicis
locum cum descripsisset Marcus Hansizius tom.
1. parte 1. cap. xi. Germaniae sacrae, hæc sub-
jicit: *Quae fuerit civitas illa Noricum, non sa-
tis liquet: forte Carnuntum, quam Vellejus No-
rici Regni proximum appellat. Sed lego in Pro-
copio Justinianum Longobardis concessisse munitio-
nes Pannoniae, & civitatem Noricum, quo tem-
pore Carnuntum jam erat nullum, ut pote jam sub
Valentiniano deletum. Laxius Vindobonam inter-
pretatur: non absurde: nam videntur in lau-
dato codice signari civitates Pannoniae, ut ita
dicam, terminales, perinde ut in Jornande, qui
de Pannonia scribens, eam vocat patriam or-
natam civitatibus plurimis, quarum prima Sir-
mis, extrema Vindomina, quae per omnes est Vin-
dobona.* Pannoniam itaque Justinianus primo
ipso belli Gothici anno recuperavit; nisi forte
antea in pristinas Pannoniae sedes restituerit Ge-
pædas clientes, & auxiliares Romanorum, quos
Theodoricus adempta illis urbe Sirmiensi expu-
lerat. Per ea igitur tempora Pannoniam duæ
gentes potissimum, permissu Romanorum, in-
colebant, Longobardi sub Rege Auduino, qui-
bus oppida & agros Justinianus, ut dictum est,
attribuit; & Gepædes sub Rege Thorisino, qui
Hunnis expulsis Daciam trans Danubium, item-
que partem inferioris Pannoniae occupaverant.
Hi vero populi, quemadmodum etiam Heruli,
quibus itidem Justinianus in Dacia ripensi, seu
Mæsia superiori loca quadam assignaverat, suis
quidem suberant Regibus; sed jure ac nexube-
nificario obstricti addictique erant Romanis,
quorum in castris militabant, & stipendia me-
rebantur; quamvis identidem, innata prædandi
libidine stimulante, cum inter se manus conse-
rebant, tum Romanas Provincias, Illyricum
praesertim ac Thraciam latrociniis, & excursio-
nibus infestas reddebant, ut docet Procopius

In Panno-
nia Lon-
gobardi,
& Gepæ-
des re-
gnant.

Justinia-
nus novam
totius Il-
lyrici de-
scriptionem
novam in-
venit.

lib. 3. cap. 23.
Ergo Justinianus omne, præter Noricum,
Occidentale Illyricum adeptus, novam totius
Illyrici descriptionem excogitavit, & novum

quoddam systema instituit. Nam Provincias
Illyrici, quæ Arcadio, & Honorio Imperato-
ribus bifariam distributæ cum essent, partim ad
Imperium, & Illyricum Occidentale sub Præfe-
cto Prætorio Italiae atque Africae, partim ad
Imperium & Illyricum Orientale sub Præfecto
Prætorio Illyrici pertinebant, in unum veluti
corpus collegit, & sub uno Præfecto Prætorio
Illyrici conjunxit. Sed Illyricum angustioribus
terminis circumdedit; quippe cui Diacelsium Ma-
cedonicam fere integram detraxit, quam eidem
Constantinus Magnus adjecerat; neque Illyri-
co restituit aut Rhætiam, aut Noricum, aut
Pannoniae partem inter Danubium, & Dravum
interjectam; quas quidem regiones Tiberius Im-
perio pariter atque Illyrico acquisierat. Itaque
Justinianus has omnino Provincias Illyrico juri
ac nomini subesse jussit, Dalmatiam, Prævalim,
Epirum novam, Saviam, Dardaniam, Mæsiam
Superiorem, & Inferiorem, Daciam Ripensem
ac Mediterraneam, quas etiam nunc retinet Illy-
ricum; nam iisdem terminis, quos illi Justinia-
nus constituit, hodiernum Illyricum definien-
dum esse censemus, ut explicatum est parte pri-
ma Prolegom. cap. v. §. iii. Porro Justinianus
mire cupidus patriæ suæ ornandæ & illustrandæ,
quam propemodum a fundamentis restructam, &
mænibus firmissimis instructam, & præclaris æ-
dificiis auctam, appellari voluit Justinianam
primam: hanc totius Illyrici caput & fastigium
esse jussit, translata illuc ex Macedonia, & ur-
be Thessalonicensi, tum Præfectura Prætoriana
Illyrici, tum supremo Hierarchiæ Illyricæ Ma-
gistratu, qui jus nomenque Primatis, & Vica-
rii Apostolici obtinebat: ex quo factum est, ut
Justiniana prima habita & dicta fuerit princeps
ac domina gentium Illyricarum. Sed hæc ex-
planata sunt parte prima Prolegomenon cap. v.
§. 2. satis, ut arbitror, diligenter. Ibidem
etiam ex Procopio, Agathia, & Nicephoro
ostendimus Patriam Justiniani, sive Justinianam
primam, haud longe a finibus Dardaniæ con-
stitutam fuisse apud lacum Lychnedum, eo fer-
me loci, in quo situm erat Lychnidum, quod
Livius Daffaretiorum, Stephanus Illyridis oppi-
dum vocant, nimirum in extremis ad Ortum
confiniis Epiri novæ, quam veteres Macedoniam
appellarunt, quæque dicitur Macedonia secunda
in Constitutione Justinianea. Justiniani patriam
post Epidamniorum terminos locavit Procopius;
Epidamnii autem seu Dyrrhachini ultra Drilonem
in Epiro nova oram maritimam tenebant; qui-
bus confines erant ab regione Orientis Daffare-
tii, qui lacum Lichnedum accolebant, unde
Drilo niger emittitur, quem alii Drinum no-
minant. Cæterum Procopius Tauresii apud Dar-
danas Europeos, qui ab Septentrione fere attingunt
Epirum novam, Justinianum ortum esse
asserit; vel quia Dardania Scardum montem
transgressa in ipsam Epirum fines suos nomenque
protulerat; vel quia, ut præclare animadvertit
Nicolaus Alemannus in Notis caput vi. Histo-
riæ Arcanæ Procopii, *Sapissime fit, ut quæ ur-
bes duarum Provinciarum sunt, vel fines termi-
nant vel circa fines, in ambarum partes aliquan-
do ab auctoribus nullo discrimine admittuntur,
praesertim cum Provinciarum partes non eadem
apud omnes Geographos & Historicos sint.* Idem
animadverterat, & notaverat Abrahamus Orte-
lius in thesauro Geographico, ubi de patria
Justiniani: *contiguarum regionum limites confun-
dere saepe auctores, norunt omnes, saltem ii, qui
eos*

Atque in
patria sua
Justiniana
prima su-
premos
totius Il-
lyrici Ma-
gistratus
constituit

Postea di-
cta Achri-
da.

eos non oscitanter legunt. Justiniana prima eadem est, quæ Nicephoro Callisto auctore, sæculis posterioribus dicta fuit Achrida ab edito loco, quem insidebat. De patria Justiniani, & positione Justinianæ primæ, si quis plura desiderat, repetenda sunt e parte prima Prolegom. loco supra laudato. Hic ad nostram sententiam confirmandam addi possunt juniores Geographi, & Lexicographi Ortellius, Ferrarius, Baudrandus, qui Justinianam primam ibidem loci constituunt, ubi lacus Lichnedus, ubi Dassaritii populi, ubi civitas olim Lychnidus, nunc Achrida: Tauresium, inquit Abrahamus Ortellius, urbem apud Dardanos ponit Procopius lib. 4. de Edificiis Justiniani Imperatoris; scribitque eam Justiniani natalem esse, & ab eo instauratam, & quatuor turribus munitam; eumque effecisse, ut Tetrapyrgia esset, & vocaretur: & proxime apud eam urbem edificasse, quam primam Justinianam vocavit. Agathias lib. 3. de bellis Gothorum tradit hunc Justinianum in Illyrico natum, (sed Dardanos Illyriæ populos, ex Strabone aliisque auctoribus doceri potest) ex urbe Bederiana, deinde Justiniana prima denominata. Nicephorus Callistus lib. 16. cap. 37. patriam hujus Achridam vocat, & Justinianam primam eam appellatam etiam addit; eandemque describit in excelsio tumulo, prope lacum maximum Lychnidum nuncupatum, & antiquitus Dassaritem dictum. Atque hæc proculdubio est Lychnidus Ptolomæi, quam video a Sophinno, in ea schedula, quam Græciæ suæ tabula adjecit, etiam Lychnidim, Prabelim, & prote Justiniane nominari; & hodie l' Ochrida dici. Hujus primæ Justinianæ meminit quoque Gregoras lib. 2. (qui eam Bulgaria Metropolim vocat) item G. Tyrinus lib. 20. cap. 4., qui eam hodie Acre nominari dicit, eamque in Pelagonia statuit, regione vicina. Giustandil Turcis vocari scribit Leunclavius. Swalenbergius in suis, quas in Procopii libros de Edificiis Justiniani Imperatoris scripsit, annotationibus, putat aut Procopium, aut Agathiam, in hujus Justiniani patria designanda hallucinatum esse: ego utrumque vera prodidisse aucturo; omniaque hæc esse unius & ejusdem urbis Synonyma: contiguarum enim regionum limites confundere sæpe auctores norunt omnes, saltem ii, qui eos non oscitanter legunt. Philippus Ferrarius: Justiniana prima, quæ & Achrida, Lichnidus Ptolomæo, l' Ochrida, & Turcis Giustandil, teste Leunclavio, urbs Episcopalis Macedonia, ad Lichnidum lacum a Dyrrhachio, 70. Mil. pass. in Ortum, Thessalonicam versus, quæ etiam Prifrien teste Jacobo Lucario. Michael Antonius Baudrandus: Justiniana prima, quæ nunc Locrida, urbs est ampla in excelsio colle ad lacum in Macedonia, ubi alias Dassareta in Pelagonia tractu, subestque dominio Turcarum. Ibi natus Justinianus Imperator. Hi ergo in patria Justiniani, sive Justiniana prima statuenda apud lacum Lychnidum in extremo confinio Epiri novæ, cui a Septentrione imminet Dardania, ab Oriente adjacet Macedonia, nobiscum consentiunt. Nunc describenda nobis est integra illa Novella Constitutio, cujus particulam intexuimus §. 2. cap. 6. Parte prima Prolegomenon; ut ex ea cognosci possit, quas provincias Illyrico Justinianus attribuerit, & Præfecto Prætorio, itemque Primati Justinianæ primæ subjecerit. Sunt præterea in eadem constitutione quædam obscura, intellectuque difficilia, quorum alia quidem loco supra laudato a nobis explicata sunt; alia vero prætermissa, hicque nunc explanationem aliquam adhiberi oportet.

§. II.

De privilegiis Archiepiscopi Justiniana prima, & sede P.P. Illyrico in Pannoniam a secundam, a idest Justinianam primam transferenda. Novella Constit. xi.

Imperator Justinianus A. b Catelliano, viro beatissimo Archiepiscopo primæ Justinianæ.

Multis & variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo Deus præstitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire, & circa Sacerdotalem censuram, eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primæ Justinianæ patriæ nostræ pro tempore sacrosanctus Antistes, non solum Metropolitanus, sed etiam Archiepiscopus fiat: & ceteræ provinciæ sub ejus sint auctoritate, idest tam ipsa Dacia Mediterranea, quam Dacia Ripensis: nec non Mysia d secunda, e Dardania, & Prævalitana provincia, & secunda f Macedonia, & pars g secunda etiam Pannonia, quæ in Bacensi est civitate. Cum enim in antiquis temporibus h Firmi Præfectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyricum fastigium tam in civilibus, quam in Episcopalibus causis; postea autem Attilanis temporibus, ejusdem locis devastatis, Apennius Præfectus Prætorio de Firmitana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam Præfecturam & Sacerdotalis honor secutus est, & Thessalonicensis Episcopus i non sua auctoritate, sed sub umbra Præfecturæ meruit aliquam prærogativam. Cum igitur in præsentem, Deo auctore, ita nostra Respublica aucta est, ut utraque l ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentetur; & tam Viminacium, quam Recidua, & Litcrata, quæ trans Danubium sunt, nostræ iterum ditioni subiectæ sint; necessarium duximus ipsam gloriosissimam Præfecturam, quæ in m Pannonia erat, in nostram felicissimam Patriam collocare; cum nihil quidem magni distat a Dacia Mediterranea, n secunda Pannonia.

Et quia homines semper bellicis sudoribus inherentes non erat utile reipublicæ ad primam o Macedoniam post tot spatia, tantasque etiam difficultates venire; ideo necessarium nobis visum est ipsam præfecturam ad superiores p partes trahere, ut juxta eam provinciæ constitutæ facilius sentiant illius medicinam. Et ideo tua beatitudo, & omnes præfata primæ Justinianæ sacrosancti Antistes Archiepiscopi habeant q prærogativam, & omnem licentiam, suam auctoritatem eis impertiri, & eos ordinare, & in omnibus superscriptis provinciis primam habere dignitatem, summum Sacerdotium, summum fastigium, a tua sede creentur, & solum Archiepiscopum habeant, nulla communione ad eum Thessalonicensem Episcopum servanda: sed tu ipse, & omnes primæ Justinianæ Antistes, sive ejus judices, & disceptatores, quidquid oriatur inter eos discrimen, ipsi hoc dirimant, & finem eis imponant, & eos ordinent, & nec ad alium quemdam eatur, sed suum agnoscant Archiepiscopum omnes prædictæ provinciæ, & ejus sentiant creationem, & vel per se, vel per suam auctoritatem, vel per Clericos mittendos, habeat omnem potestatem, omnemque Sacerdotalem censuram, & creationis licentiam. Sed & in r Aquis, quæ est provincia Dacia Ripensis, ordinari volumus a tua sanctitate Episcopum, ut non in posterum sub Meridiano Thraciæ oppido Episcopo sit constituta. Sed Meridianus quidem

Sanctio Justiniani in qua ecclesiasticæ totius Illyrici districtum deservit, ejusque Principatum patriæ suæ attribuit.

c d c f g

h

i

l

m

n

o

p

q

r

ma-

maneat in Meridiano, nulla communione cum Aquis servanda. Aquis autem Episcopus habeat præfatam civitatem, & omnia castella, & territoria, & ecclesias, ut possit i Bonosiacorum scelus ex ea civitate, & terra repellere, & in orthodoxam fidem transformare. Ut igitur sciat beatitudo tua nostri numinis dispositionem, ideo præsentem legem ad tuam venerabilem sedem transmissimus, ut in perpetuum tale beneficium habeat patria nostra ecclesia in Dei Omnipotentis gloriam, & nostri numinis sempiternam recordationem. Quando autem tuæ recordationis sedis gubernatore ab hac luce decedere contigerit, pro tempore Archiepiscopum ejus, a venerabili suo Concilio Metropolitano ordinari sancimus, quemadmodum decet Archiepiscopum omnibus honoratum ecclesiis provehî, nulla penitus Thessalonicensi Episcopo, nec ad hoc communione servanda.

Epilogus.

Beatitudo igitur tua, quæ nostra sanxit auctoritas, modis omnibus ad effectum perducere non differat. Dat. 20. i Bellisario V. C. Consule.

§. III.

Animadversiones in Novellam Constitutionem xi.

Inter omnes convenit Justinianum genere Illyricum fuisse; sed qui eum e Pannonia Illyrici provincia seu prima, seu secunda oriundum fuisse dixerit, neminem invenio. Nullus dubito, quin Pannoniam in hunc locum inscitia, aut incogitantia Librariorum invexerit; ac proinde vocem illam delendam esse, eique substituendam cenfeo Macedoniam secundam; cujus in hac novella sit mentio.

b Alii legunt Catellinum. Is primus fuit Archiepiscopus Justinianæ primæ, idemque Primas totius Illyrici Justinianæ.

c Quem alii Primatem, alii Exarchum, alii etiam Patriarcham vocant, hunc Justinianus Archiepiscopum appellat; & pro more illius ætatis huic verbo eandem notionem subjicit, quæ prioribus illis vocabulis subest, quæque potestatis Metropolitæ fines longe prætergreditur. Vide quæ dicta sunt parte prima Proleg. cap. vi. §. 11. nota b.

d Quæ hic Mæsia secunda dicitur, sive inferior, Novella constituit. 131. Mæsia superior, sive prima appellatur, & Archiepiscopo Justinianæ primæ tribuitur. Ideoque sancimus . . . Beatissimum primæ Justinianæ Archiepiscopum habere semper sub sua jurisdictione Episcopos Provinciarum Daciæ Mediterraneæ, & Daciæ Ripensis, Privatis, & Dardaniæ, & Mæsiæ Superioris, atque Pannoniæ &c. In alterutram constitutionem error irrepsit; posteriorem vitiatam esse arbitror, & in hac restituendam, in priore autem retinendam esse cenfeo Mæsiam secundam: quippe Justinianus tantummodo percenset provincias ecclesiasticas Archiepiscopo Justinianæ primæ subjectas, quarum singulis unus Metropolitanus præerat. Atqui Mæsia prima inter provincias ecclesiasticas annumerari non poterat; hujus enim ecclesiæ suberant Metropolitæ Sardicensi, & cum ecclesiis Daciæ utriusque unam sub uno eodemque Metropolitæ provinciam constituebat. Id ante nos animadverterat Carolus a Sancto Paulo in Geographia sacra Illyrici Orientalis: idcirco Mæsiam primam Justinianus non nominat in Novella xi., quia non erat provincia ecclesiastica. Contra vero Mæsia secunda ex pluribus ecclesiis constabat, quæ Metropolitæ Marcianopolitano sub-

debantur, ac propterea jus nomenque obtinebat provinciæ ecclesiasticæ. Quamvis autem diserte addita sit, tam ipsa Dacia mediterranea, quam Dacia ripensis, ex illis tamen particulis, tam, quam, quibus utramque conjunxit, satis declaravit non duas, sed unam esse provinciam, cujus Metropolis erat Sardica civitas olim celeberrima, & opulentissima Daciæ mediterraneæ; ex utraque enim Dacia, & Mæsia prima, quæ tres erant civiles provinciæ, unam omnino conflantem esse provinciam ecclesiasticam vetera monumenta testantur. Idcirco autem nominatim Daciam ripensem commemorat, ut ne quid juris in posterum in ea sibi usurparet Episcopus Meridiani seu Mesembriæ in Thracia, ad cujus jurisdictionem antea pertinebant Aquæ, quæ civitas erat Episcopalis Daciæ ripensis; hanc siquidem infra ex illius Episcopi potestate prorsus exemit, jussitque impofterum ex imperio, nutuque supremo Primatis Justinianopolitani pendere, ab eoque leges accipere. Mæsiam inferiorem, quam Constantinus Magnus ab Illyrico divulserat, ab Justiniano restitutam Illyrico fuisse illud argumento est, quod nono sæculo Joannes octavus in suis ad Petrum Comitem litteris regionem illam, quam Bulgari incolebant, Illyricam vocat, refertque inter eas Illyrici provincias, quas Paullus Evangelii luce impertiit, atque ad Christianam religionem traduxit: sicque sanctam Romanam ecclesiam in hac fide fundatam proprio sanguine, cum Paulo, qui ab Hierusalem usque ad Illyricum, regionem scilicet, in qua nunc vos habitatis, Evangelio replevit, Domino Deo consecravit ac dedicavit. Tum autem Bulgari intra Danubium in Mæsiam inferiorem regni fines protulerant, in eaque regione sedes atque urbes adepti genus ac nomen longe lateque propagaverant; id quod ex illorum historia, & bellis, rebusque gestis haud obscure intelligitur. Si ergo Mæsia inferior vergente sæculo nono regionum Illyricarum numerum obtinebat, hujus provinciæ, quam olim Constantinus detraxerat, cum Illyrico iterum conjungendæ auctorem, præter Justinianum, neminem prorsus invenies. Ex hac novella constitutione illud quoque efficitur in numero provinciarum ecclesiasticarum Prævalim hodiernam esse, quippe quam Justinianus speciatim nominavit, & Primati sive Archiepiscopo Justinianæ primæ subjectam esse declaravit. Scodra erat Metropolis provincie Prævalitanæ, ait Holstenius in notis ad Carolum a Sancto Paulo, quæ a Dalmatia omnino separanda est. Sub Scodritana Metropoli fuit Doclea, ut apparet ex Sancto Gregorio lib. 10. epistola 34. ad Constantinum Scodritanum. Cur Dalmatiæ nulla facta sit mentio rationem reddidimus Parte prima Prolegom. cap. vi. §. 2. nota c. Hæc siquidem ut antea Sirmiensi, & Thessalonicensi, sic postea Justinianopolitano Primati exempta, cum tota Italia, Primatis loco agnoscebat colebatque Pontificem Romanum, a quo illam se jungere neque debuit, neque ausus est Justinianus; id quod aliis hujus historiæ locis sæpe declaratum est. In hac novella constitutione, cum id unum propositum esset Justiniano, ut diæcesim Illyricam ecclesiasticam describeret, cujus principatum patriæ suæ tribuere voluit, provinciasque percenseret, ex quibus illam componi volebat; neque necesse fuit, neque oportuit Dalmatiam nominare, quæ ad jus potestatemque Primatis, ac Pontificis Romani pertinebat. Si extaret illa constitutio, quæ Præfecturam Præ-

Episcopus Meridiani omni jurisdictione privatus in Dacia Ripensi.

Dalmatia nunquam aliam ab Romano Pontifice Primatem agnovit.

torianam Illyricam Thessalonicam ademptam transferri jubebat ad Justinianam primam, & provincias civiles eidem subjectas numerabat, his sine dubio insertam videres Dalmatiam, quæ ut Illyrici finibus continebatur, sic in iis, quæ ad jus regimenque politicum spectabat, Præfecto Prætorio Illyrici suberat, a quo per inferiores Magistratus administrari debuerat.

e Dardaniam inter veteres provincias ecclesiasticas annumerat Carolus a S. Paulo, docetque illius Metropolitam fuisse Episcopum Scopiensem.

f Macedoniæ vocabulo subest Epirus nova, quam regionem Romani proxime ante Christianam epocham adepti, ad Macedoniam adjunxerant; ex eoque cepit appellari Macedonia, quæ cum veluti pars quædam adscriptitia ad Macedoniam veterem accesserit, ut hæc prima, sic illa Macedonia secunda rite denominatur. Vide Partem primam Proleg. cap. vi. §. 2. nota f. In hac secunda Macedonia sita erat, ut diximus, Justiniana prima. Macedonia autem secunda, sive Epirus nova erat Provincia ecclesiastica, ejus vero metropolis Dyrrhachium. Porro cum gradus Hjerarchiæ Pontificiæ ita inter se colligati sint, atque conjuncti, ut qui supremum, aut intermedios adeptus est, inferiores quoque teneat; Primas sive Archiepiscopus Justinianæ primæ necesse est fuerit Metropolitæ idem, & Episcopus. Atque illi tamquam Primati suberat Diœcesis Illyrica ex variis Provinciis conflata, tamquam Episcopo civitas ipsa Justiniana, cum oppidis vicisque circumjectis, & quibus ejus Parochia constabat. At cum idem esset Metropolitæ, investigandum est, quid ei Provinciæ demus, quibusve cum Episcopis velimus esse præpositum. Justiniana prima interiecta erat inter duas Provincias Epirum novam, & Dardaniam, alteri Dyrrhachienfis, alteri Scopienfis Episcopus imperio metropolitico præsidebat. Cave putes alterutrum e suo gradu ad inferiorem Episcoporum ordinem detrusum fuisse, & alterutrum provinciam novo huic Metropolitæ traditam esse; id quippe pugnat cum antiquis monumentis, quæ docent utrumque in eo, quem antea obtinebat, gradu semper ad hæc usque tempora persistisse; idque longe aberat a mente, & consilio Justiniani, qui diligenter cavebat, ut sua dignitas, suus honor gradusque Metropolitæ maneret; veluti cum ex Helenoponto, & Ponto Polemaico unam conflavit Provinciam; duo enim ibidem, quemadmodum antea, Metropolitani ut essent, pristinaque potestatem retinerent, sancivit Novell. Const. 28. nihil, inquit, circa sacerdotium illorum innovamus. Idem decrevit, cum duas Paphlagoniam, & Honoriadem in unam provinciam redegit; & Novell. 31. ait, quæ ad sacerdotia (præsertim primaria) spectant, ea volumus in pristina manere forma. Ludovicus Thomassinus Parte 1. lib. 1. cap. 39. de vet. & nova ecclesiæ discipl. docet antiquitus fuisse, apud Græcos præsertim, Metropolitæ quosdam honorarios, qui Metropolitanarum & titulo gaudebant, & insignia usurpabant, & privilegiis fruebantur; sed quibus nulla suberat provincia Ecclesiastica; nulli Episcopi parebant, nihilque juris aut muneris metropolitici traditum erat. Hujusmodi autem esse potuit Metropolitæ Justinianæ primæ, qui amplissima Primatis Vicariique Apostolici potestate contentus, nomen gereret Metropolitæ, vacuum ab omni jurisdictione, & functione me-

tropolitica. Sed cum Justinianus Episcopum Aqueensem in Dacia ripensi Meridiani Metropolitæ ditioni subduxerit, suspicio est illum non Sardicensi, sed Justinianopolitano Metropolitæ subiectum esse voluisse; præsertim cum ab hoc illum ordinari, seu consecrari jusserit. Nec vero ablimile est, eidem addidisse unum aut alterum Episcopum Metropolitæ Dyrrhachienfis, aut Scopienfis jurisdictione exemptum: ita fieret, ut Episcopus primæ Justinianæ non titulo tenus, sed re ipsa, ac potestate Metropolitæ haberi dicique posse.

g Quam veteres Superiorem, & Inferiorem vocabant, posteriores Romani Primam, & Secundam Pannoniam dixerunt; sic prorsus, ut Prima Superiori, secunda Inferiori responderet. Superior Occasum, Inferior Ortum solis respiciebat. Partem utriusque inter Danubium, & Dravum in Aquilonem obversam, Justinianus seclulit ab Illyrico, quod longe abesset a Justiniana prima; inclusit vero Inferioris seu secundæ Pannoniæ cis Dravum, quæ in Bacensi erat civitate; idest eam, ad quam pertinebat civitas Bacensis. Bacensis civitas aut est Bassianensis, sive Bassiana, quam Ptolomæus inter Sirmium, & Mursum locat; aut quod mihi verisimilius alibi visum est, & nunc videtur, est Bathiensis, sive Bathia civitas ad confluentes Dravi, & Danubii, quam in Actis Concilii Salonitani Barcensem appellari diximus, quamque Honorius II. Episcopus Salonitanus titulo, & sede Episcopali donavit. Hæc vero Pannoniæ pars, quæ Dravo, & Savo interjacet, dicta est alias Savia, alias Pannonia Sirmiensis, alias Interamnia, nunc Slavonia nominatur. Quamvis autem Justinianus partem Pannoniæ secundæ nominet, ne dubites tamen quin eidem adjunxerit, alteram Pannoniæ superioris partem itidem inter Dravum & Savum, quæ in Occasum spectabat, sic prorsus, ut Saviam omnem sive Pannoniam Sirmiensem Illyrico tribuerit, & Justinianæ primæ subdiderit. Ac Savia quidem post calamitatem Sirmiensem jus, dignitatemque amiserat Provinciæ Ecclesiasticæ; eam tamen ab Justiniano patriæ suæ Archiepiscopo nominatim tradi oportuit, propterea quod videri volebat, ac profitebatur id potissimum se tradere Primati Justinianæ primæ, quod olim Primas Sirmiensis obtinebat, quodque post ejus urbis excidium ad Primatem Thessalonicensem translatus fuerat. Si autem Saviam eidem non dedisset, nihil ferme ex ditione Sirmiensis metropolitæ, ac Primatis Justinianopolitano Primati ab illo additum esse videbatur. Huc revocanda sunt, quæ scripsimus Parte prima Prolegom. cap. vi. §. 2. nota c.

h Inter omnes convenit legendum esse Sirmiam & infra de Sirmiana civitate.

i Carolus a Sancto Paulo Justinianum hoc loco erroris, & incitiæ coarguit. Sed quomodo istud stare possit cum veritate historiæ, quæ passim docet Thessalonicam ante Attilianam depopulationem primariam fuisse Illyrici Orientalis, sedemque Præfecti, ut suo loco dicemus, equidem non video; unde nec in hoc audiendum esse Justinianum arbitror. Geog. Sac. Illyr. Occid. Quæ in hanc rem fuscè diligenterque disseruimus, repetenda sunt ex Parte P. Prolegom. cap. vi. §. 2. item ex cap. 1. §. 3. in Petro V. Episcopo Salonitano.

l Itaque Justinianus anno primo Belli Gothici, cum hanc sanctionem condidit, jam Pan-

Archiepiscopus Justinianæ primæ Metropolitæ nomine insignitus.

Solam Pannoniam Sirmiensem Justinianæ primæ subdidit.

Pannoniam, & utramque Danubii ripam Barbaris ademptam sub jus Imperii redegerat.

m In Pannonia Savia sive Sirmienſi.

n Si Justinianus e Pannonia ſecunda ſive Sirmienſi Præſecturam Illyricam, ſedemque Primatis Illyrici tranſtuliffet in Daciam Mediterraneam, valeret ſane ratio, quæ hic ſubjicitur; nam hæc ab illa unius Mæſiæ ſuperioris interjectu diſjungitur; ſed cum utramque e Pannonia non in Daciam Mediterraneam, ſed in Patriam ſuam, id eſt, ut nos interpretati ſumus, ad confinia Dardaniæ & Epiri novæ revocaverit, quid hæc ratio valeat, & quamobrem, loco reque ipſa repugnantibus, vel invitam nobis obtrudat Daciam Mediterraneam, plane non intelligo. Legere malim Dardaniam, in qua Procopius Patriam Juſtiniani locavit, quæque a Meridie fere attingebat Epirum novam, vel fortassis intra ipſam Epirum, ut diximus, nomen ſuum ſineſque protulerat; & a Pannonia ſecunda in meridiem diſtabat, Mæſiæ itidem ſuperioris interpoſitu dirempta.

o Juſtinianus non tam Patriæ ornandæ ſtudio, quam utilitatis publicæ cauſſa videri vult Præſecturam Illyricam loco moviſſe; cæterum Macedonia prima, ſive Theſſalonica æque propemodum, atque Epirus nova, & Juſtiniana prima, a reliquis provinciis Illyrici diſtabat.

p Juſtiniana prima reſpectu ad Theſſalonicam habita, longe aberat in Occaſum, & paullo magis ad Septentrionem accedebat.

q Deſcribit jura & officia Archiepiſcopi ſive Primatis Juſtinianæ primæ.

r Episcopum, & Eccleſiam Aqueſem in Dacia ripenſi conſtitutam ſubduxit ex jurisdiſtione Meridiani in Thracia Metropolita; nec vero Sardicenſis Episcopii, ſed Archiepiſcopi Juſtinianæ primæ, ut diximus nota f. juri metropolitico ſubjecit.

ſ Bonofiaci erant ex impuriſſimo illorum gregis, qui olim prodierant e ſchola Bonofii Episcopii in Macedonia, a quo nomen ſortiti fuerunt, cujuſque inſana dogmata in hæc uſque tempora propagaverant. Bonofus autem ſæculo quarto in exitum vergente Photini hæreſiarchæ ſlagitia fere omnia, nefariasque opiniones ſibi adoptavit.

t Belliſarius ſine Collega Conſulatum geſſit anno æræ vulgaris 535. Igitur hoc anno data eſt, & promulgata Novella Conſtitutio Juſtiniani XI. ſed incuria Librariorum diem quidem adſcripſit, menſem vero prætermiſit. Menſis elici poteſt ex epistoſta Agapeti Pontificis Romani ad Juſtinianum Auguſtum data Idibus Octobris eodem Conſule Belliſario, in qua hæc leguntur: *Sed & de Juſtiniana civitate glorioſi natalis veſtri conſcia; nec non de noſtræ ſedis vicibus injungendis quid, ſervato Beati Petri, quem diligitis, principatu; & veſtræ pietatis affectu, plenius deliberari contigerit, per eos, quos ad vos dirigimus, Legatos, Deo propitio, celeriter intimamus.* Igitur Juſtinianus Agapetum per litteras rogaverat, ut firma ac rata eſſe juberet privilegia omnia, quæ Juſtinianæ primæ ipſe contulerat. Juſtiniani litteræ non extant, ſed eas datas fuiſſe opinor uno aut altero menſe ante redditum Agapeti reſponſum; quo temporis ſpatio ſatis commode litteræ Imperatoriæ Conſtantinopoli Romam perferri potuerant. Fac igitur Juſtinianus ad Agapetum ſcripſerit Auguſto exeunte; hinc conjici poteſt Novellam illam conſtitutionem editam fuiſſe die vigefima ejusdem menſis.

Quamvis Juſtinianus nimio plus, quam oportebat, licere ſibi in res Eccleſiaſticas voluerit; tamen cum probe intelligeret, quidquid de hujusmodi rebus ſtatuiffet, nihil ſuis decretis inefſe poſſe firmitatis ac roboris, niſi auctoritas & conſenſus ſupremi eccleſiæ totius Hierarchæ accederet; idcirco ab Agapeto Romano Pontifice poſtulavit, ut quæ ipſe jura & privilegia eccleſiaſtica patriæ ſuæ decreverat, ea confirmaret; itemque ut Archiepiſcopo Juſtinianæ primæ caſdem, quas obtinebat Episcopus Theſſalonicensis, vices ſedis Apoſtolicæ, munusque Vicarii Pontificii demandaret. De poſtulatſis Juſtiniani quid ſui conſilii, ſuæque voluntatis eſſet, Agapetus per ſuos Legatos ſignificaturum ſe reſcripſit; ſed quid reſponſi decretive Pontificii Conſtantinopolim Legati attulerint, incompertum eſt; ac ne ſatis quidem conſtat reiſſa miſſos fuiſſe, quos mittere Agapetus ſtatuſerat. Cum ergo nullum ſuper hac re decretum Agapeti extet, iſque anno inſequenti obierit, admodum verſimile eſt nihil ab eo in alterutram partem ſancitum eſſe, remque totam in medio relictam fuiſſe. Cæterum Juſtinianus quod neque ab Agapeto, neque a Silverio, qui proxime poſt Agapetum eccleſiæ præfuit, impetrare potuerat, id ut ſibi Vigilius indulgeret, obtinuit; quemadmodum ipſe teſtatur in ſua Novella conſtitutione 131. *Per tempus autem Beatiffimum primæ Juſtinianæ noſtræ patriæ Archiepiſcopum haberi ſemper ſub ſua jurisdiſtione Episcopos Provincia- rum Dacia mediterranea & Dacia ripenſis, Privalis, Dardania, & Mæſiæ ſuperioris (legendum inferioris) atque Pannonia; & ab eo hos ordinari; ipſum vero a proprio ordinari conſilio, & in ſubjectis ſibi Provinciis locum obtinere eum ſedis Apoſtolicæ Romanæ, ſecundum ea quæ definita ſunt a ſanctiſſimo Papa Vigilio.* Nec vero nomen munusque Vicarii Apoſtolicii ſi Vigilius contulit Episcopio Juſtinianæ primæ, continuo ademit Episcopio Theſſalonicensi; ſed hujus quidem poteſtatem unius Diœceſeos Macedonicæ ſinibus circumſcripſit, illius vero jurisdiſtioni præter Dalmatiam, cæteras omnes provincias ſubjecit, quas Juſtinianus Illyrico attribuerat.

Illud hic animadverti velim, quod parte ſecunda Prolegom. cap. 3. §. 4. latiſ diligenter copioſeque declaratum eſt; nimirum ad hæc tempora referendam eſſe propagationem illam nominis Dalmatici uſque ad Danubium prolata, de qua meminit Conſtantinus Porphyrogenitus lib. de Admin. Imp. cap. 30. *Antiquitus Dalmatia incipiebat a confiniis Dyrrhachii ſive Antibaris, & ad Iſtria confinia pertinebat, ad latitudinem vero ad Danubium flumen ſe extendebat; eratque omnis ille finitimus tractus ſub Romanorum poteſtate, & præſtantiffimum Thema omnium Occidentalium.* Cum enim amiſſo, una cum Imperio, Illyrico Occidentali, vocabulum Illyrici apud Græcos ſcriptores contractum eſſet, & unius Illyrici Orientalis, quod in poteſtate manſerat ac fide Romanorum, ſinibus circumſcriptum; quidquid Illyrici Occidentalis per Juſtinianum barbaris ademptum fuit, Imperioque reſtitutum, id omne iidem Græci ſcriptores non Illyrici, ſed Dalmatiæ vocabulo impertiri ſolebant; & huic verbo, cum Illyricum ſimpliciter nominabant, nihil aliud ſubjici volebant, niſi Illyricum Orientale; ex qua factum eſt, ut Dalmatia ex conſuetudine, & norma loquendi apud Græcos recepta, in ſuam poteſtatem Pannonias omnes redigeret, atque jus

Justinianus Agapetum R. P. rogat, ut privilegia, quæ ipſe decreverat patriæ ſuæ, confirmet.

Quod tandem a Vigilio impetrat.

Dalmatia nomen ſuum ac ſines uſq; ad Danubium propagavit.

jus suum ac nomen usque ad Danubium proferret. Id ante nos animadverterat Joannes Lucius lib. 1. cap. 6. de Reg. Dalmat. & Croac. *Barbaris deinde Occidentale imperium occupantibus, si quid Illyrici Occidentalis recuperabatur, id ut plurimum Dalmatia adscribebatur; & post alia in eandem fere sententiam interjecta, demum hæc subdit: Dalmatia ergo apud Byzantinos scriptores pro Illyrico Occidentali sumenda est; quod apud eundem Constantinum Porphyrogenitum clare perspicitur, qui Dalmatiam pro universo Occidentali Illyrico præter Noricos antiquitus sumptam testatur.* Sed non est necesse iterare, quæ loco supra laudato accurate copioseque disseruimus. Cæterum Illyrici Occidentalis vocabulum apud Græcos jam tum obsolescere, & antiquari cœperat; cum Occidentale Illyricum ab Orientali sejunctum in jus ditionemque Præfecturæ Prætorianæ Italicæ concessit; ex quo usus obtinuit, ut vocabulo Illyrici, sine ullo additamento, absolute & simpliciter dicti, nihil fere aliud, nisi Illyricum Orientale intelligeretur; quamquam provinciæ illæ ab Illyrico Orientali disjunctæ, attributæque Præfecto Prætorio Italiæ, neque Illyricum esse, neque Illyricum, adjuncto Occidentalis cognomine, appellari desierint. Atque ob eam causam, quod Illyricum Occidentale Italicæ Præfecturæ annexum fuit, factum esse existimo, ut Græci Scriptores Dalmatiam, quæ pars præcipua & primaria erat Illyrici Occidentalis, inter regiones Italiæ annumeraverint. Huc revocari possunt, quæ diximus Parte secunda Prolegom. cap. 1. §. 3. Ante interitum imperii Occidentalis Dalmatia infimum inter provincias Romanas locum obtinebat, ejusque regimini præfici solebat Magistratus infimi ordinis, quem Præsidem appellabant. Eam cum recuperasset Justinianus, ad supremum Proconsularium Provinciæ gradum evexit: nam qui deinceps Dalmatiæ præpositi sunt, eos titulo, & insignibus Proconsulum præditos fuisse ornatosque declarant epistolæ S. Gregorii Papæ ad Marcellinum Proconsulem Dalmatiæ.

Cur Græci
Dalmatiâ
inter re-
giones Ita-
liæ annu-
merave-
runt.

CAPUT QUINTUM.

Acta Honorii III. Salonitani Episcopi summam collecta, & quæ sub ejus Pontificatu memoria digna contigerunt.

§. I.

Anni priores tredecim Honorii Episcopi.

Honorii
III. in-
tia.

duo Con-
cilia pro-
vincialis
Salonita-
na.

Ergo Honorius regimen ecclesiæ Salonitanæ suscepit anno æræ vulgaris 527. cum Felix hujus nominis IV. Ecclesiæ universæ præsideret, Athalaricus sub Amalasunthæ matris tutela rerum in Italia, & Dalmatia potiretur, Justinianus ab Justino avunculo imperium accepisset. Anno 530. primum, & biennio post alterum Concilium provinciale Salonitanum celebravit, ejus acta jam a nobis exposita sunt, & variis animadversionibus illustrata. Anno inter utrumque Concilium Salonitanum interjecto, quinti sæculi altero & trigésimo, post Consulatum Lampadii & Orestis, Bonifacius II. Romanus Pontifex Concilium ex quatuor Episcopis, & ex Clero Romano collegit, ut de causâ Stephani Metropolitæ Larisseni in Thessalia cognosceret, ac judicaret. Hunc quippe calumniis circumventum Epiphanius Patriarcha Constantinopoli-

tanus, juris in ecclesias Illyricas usurpandi causa, Episcopali gradu dimoverat. Itaque Stephanus ad Bonifacium suum legitimum Patriarcham appellavit, ejusque fidem atque opem per Theodosium Echiniensem suæ provinciæ Episcopum suppliciter petiit. In hoc Concilio prolata sunt ex Tabellariis ecclesiæ diæceseos Macedonicæ complures superiorum Pontificum epistolæ, ex quibus apertissime colligebatur, Pontificem Romanum, cum totius Christiani orbis principatum obtineat, tum jus quoddam præcipuum, potestatemque singularem in omnes ecclesias Illyrici Orientalis jam inde antiquitus habuisse, reque ipsa sæpe usurpasse: idque profecti sunt Elpidius, Timotheus, Patricius Episcopi provinciæ Thessaliæ in suis ad Bonifacium litteris, itemque Theodosius Echinienensis Stephani Legatus his verbis: *Nam constat venerandos sedis vestræ Pontifices, quamvis in toto mundo sedes Apostolica ecclesiarum sibi jure vindicet principatum, & solam ecclesiasticis causis undique appellare necessè sit, specialiter tamen gubernationi suæ Illyrici ecclesias vindicasse. Et nota sunt vobis omnium præcedentium scripta Pontificum. Veruntamen quarundam epistolarum exemplaria profero, quarum fidem fieri ex vestro nunc scrinio postulo.* Dum res catholicæ in Occidente sub Amalasuntha satis prosperum quietumque sine offensione cursum tenerent, celebris illa controversia in Oriente fervebat jampridem exorta, rectene an secus diceretur, *Unus de Trinitate passus*; & num addi posset Trisagio, citra orthodoxæ fidei periculum: *qui crucifixus est pro nobis*; aliis affirmantibus, quod ad confingendam Nestorianam hæresim nihil efficacius his verbis, aut præsentius esse dicerent; aliis contra negantibus præsertim Monachis Acæmetis, quod ejusmodi verba in eam sententiam accipi possent, quæ propius, quam satis tutum esset, ad Eutychianam impietatem accederet. Propterea Justinianus ea de re consulendum censuit Joannem II. Romanum Pontificem, qui Bonifacio itidem secundo sublectus fuerat anno 531.; duosque ad eum legatos misit, Hypatium, & Demetrium Cæsareæ atque Ephesi Episcopos cum muneribus amplissimis, & litteris suæ professionis catholicæ testibus. Rescripsit Joannes voces illas tuto atque impune usurpari posse, damnatis Acæmetis Monachis Nestorianis, qui ex illarum damnatione subsidium Nestorianæ impietati fraudolenter quærebant. Eisdem antea adhiberi vetuerat Hormisdas, quod ejus tempora id requirebant, cum Eutychiani iisdem vocibus ad suam hæresim confirmandam abuterentur.

Romani
Pontifices
præcipui
in eccle-
siis Illyri-
ci Orien-
talis pote-
statem an-
tiquitus
usurpa-
runt.

Anno 535. exortum est bellum Gothicum, ejus primi conatus impetusque in Gothos Dalmatas incubuerant. Iterum ac sæpius hoc anno, & proximo pugnatum est in Dalmatia, Marte vario, nunc Romanis, nunc Gothis propitio. Salona primum capta, tum amissa, deinde recuperata, tandem cum Dalmatia universa sub potestatem rediit imperiumque Romanorum. In hac rerum communium perturbatione ac vicissitudine, quid detrimenti aut commodi res Christiana acceperit, quid operæ curæque adhibuerit Honorius, sive ad avertenda incommoda, & pericula, quæ hujusmodi tempora turbulentissima, nec minus scelerum, quam cladium scracia, religioni ac bonis moribus asferre solent, sive ad Christianos hinc bellorum turbinibus percussos & afflictos solandos ac recreandos, plane incompertum est. Prævalitanam provin-

Salona a
Romanis
capta,
amissa,
& recupera-
ta.

Senulatus
Christiani-
bus per-
sequitur.

eiam, quæ pars erat Dalmatiæ postrema vergens ad Meridiem, Justinianus ita reliquit Senulato sive Seviolado, Ostroylli filio, ut sibi jus in eam imperiumque supremum retineret, ac Senulatum annuo vectigali, nexuque fiduciario obnoxium faceret. Is quamvis origine Gothus esset, alienus tamen erat a Christiana religione, quam pleræque nationes Gothorum susceperant, & cum Ariana impietate conjunxerant; neque enim Gothi omnes, præsertim illi, qui regiones longinquas magisque in Septentrionem remotas incolebant, unde ortus profectusque fuerat Ostroyllus, Christo nomen dederant, ut diximus in Honorio II. cap. 3. §. 3. Itaque regnandi initium duxit a persequendis Christianis, quos, quamdiu vixit, plurimis damnis gravissimisque injuriis affecit: *multasque iniquitates*, ait Diocleates, & *persecutiones faciendo Christianis, qui in civitatibus maritimis habitabant*: idem scriptum est in codice Marulano: *Ipse autem Sevioladus . . . imperavit Christiano nomini infestissimus; eos itaque, qui maritima Dalmatiæ oppida incolebant, frequentibus afflicebat injuriis*. Hinc intelligi velim non solum Prævalim, quæ regio erat mediterranea, cum regione transalpina, quæ postea dicta est Bosina; sed etiam oram maritimam trans sinum Rhizonicum usque ad Drilonem sub dominatu fuisse atque imperio Senulati; hanc autem qui accolebant, fere omnes Christiani erant vel indigenæ, vel ex illis, quos Gothi Slavique, ut eorum agros sedesque occuparent, e locis mediterraneis expulerant: neque admodum multi Christiani cum advenis permixti in Prævalitana provincia atque oppidis a mari disjunctis remanserant; atque idcirco fere omnis illa tempestas in urbes, atque oppida maritima incubuit, quæ a Christianis frequentissime habitabantur.

Agapetus
P. R. iussu
Theodati
legatione
fungitur
ad Justi-
nianum.

Anno 536. Agapetus Pontifex Romanus, anno superiori in locum Joannis substitutus, iussu missuque Theodati Regis Gothorum Constantinopolim Legatus de pace ad Justinianum adiit; ubi multa præclare ac fortiter adversus hæreticos gessit. Nam cum Anthimus Trapezuntius Episcopus, idemque princeps factionis Eutychianæ, Epiphano mortuo, Pontificatum Constantinopolitanum favore atque auctoritate nixus Theodora Imperatricis adeptus fuisset, hunc Agapetus hæreticæ impietatis convictum dejectamque ex illa sede, Sacerdotio omni & Christiana communione privavit, nequidquam obstitentibus, & acerbissima quæque minitantibus Theodora ac Justiniano. Sed is cognita demum Anthimi perfidia, hunc in exilium deportari iussit, Agapetum summo in honore habuit, rogavitque, ut Mennam virum apprime Catholicum regis urbis Episcopum consecraret; quem unum ex omnibus ad res Orientalis ecclesiæ componendas maxime aptum idoneumque fore cognoverat. Ad hæc: Severum Antiochenum Episcopum Acephalorum coriphæum, aliosque primarios hæreticorum Duces idem Agapetus damnavit; & cum multa sapienter constituisset ad faciendam disciplinam ecclesiasticam, & firmandam fidem Catholicam in Oriente, morbo extinctus, ingenti omnium luctu Christianam rempublicam orbam ac debilitatam reliquit. Cum Romam de Agapeti morte esset allatum, Theodatus Rex Italiæ, vi ac metu incusso, Silverium genere Campanum substitui iussit, cujus Pontificatum approbavit Clerus Romanus, ut schisma vitaret, pacique consulere. At Theo-

Et Cp.
morbo ex-
tinguitur.

dora cum Vigilio Agapeti Diacono etiam pacta de Anthimo restituendo, aliisque recipiendis hæreticis, Silverium a Bellisario in exilium compelli iussit; eique imperavit, ut Vigilium Romanum Pontificem fieri curaret. Itaque Silverius primum in Lycia exsulavit; sed haud multo post restitui iussus a Justiniano, reversusque in Italiam anno 538., Theodora jubente, in Vigili potestatem traditur, & in insulam Pontiam relegatur; ubi coacta Synodo Vigilium anathemate confixit; & biennio post ibidem ærumnis, atque inedia confectus sanctissime obiit. Tum Vigilius more majorum, & legitimis comitiis electus, cœpit esse verus Pontifex; ac repente supremo numine afflatus, totumque diversus a se ipso, tantum Apostolici roboris atque animi sumpsit, ut qui antea unius mulierculæ arbitrio atque impotenti libidini se mancipaverat, idem nullis postea minis atque periculis ab officio ac tuendæ religionis causâ deterreri potuerit.

Per ea tempora duo Bulgarorum Reges Vulger, & Droggo Massiam ingressi usque ad confinia Thraciæ vastando urendoque regionem illam incurserunt. Acumen ex Hunnorum genere oriundus, quem Cedrenus regem Illyrici vocat, sed rectius Theophanes Magistrum militum per Illyricum appellat, barbaros aggressus, caplis eorum regibus in fugam avertit; sed paullo post Constantinopolim regrediens, ab hostibus captus cum Duce Constantino majorem, quam intulerat, cladem accepit. Hunni cis Danubium longe lateque effusi quidquid inter Jonium Sinum, & Constantinopolim interjacet, cadibus & populationibus pervastarunt; munitissimas Illyrici arces omnino ad duas & triginta everterunt; centum & triginta hominum millibus in servitutem abductis, cum ingenti cujusque generis præda domum remigrarunt. Id tradit Procopius lib. 2. belli Persici cap. 4.; refertque ad annum xiii. Justiniani, æræ vulgaris 539. idemque alteram incursionem in Illyricum ac Thessaliam paullo post ab Hunnis factam subjecit. Quare Justinianus pacem a barbaris auro ac muneribus redimendam censuit; eosque annuis stipendiis promissis in fidem, & clientelam recepit. Caterum neque Bulgarica, neque Hunnica irruptio in Dalmatiam pervasit.

Bulgari,
atque Hun-
ni Illyri-
cos pro-
vincias
infectant.

§. II.

Anni quatuor reliqui Pontificatus Honorii.

De Patrimonio S. Petri in Dalmatia.

Sebastianus Diaconus Curator Patrimonii Apostolici, & Honorius Episcopus Salonitanus reprehensi a Vigilio Papa ob sacerdotia contra jus fasque instituta & collata.

Egregia fuit præcorum Christianorum pietas ac liberalitas in ecclesiis locupletandis, quas optimis fundis, & vectigalibus ante Constantinum instructas fuisse declarat sanctio Constantiniana apud Eusebium lib. 1. cap. 39. de vita Constantini; hæc siquidem ecclesiis restitui jubentur bona immobilia, quæ interverterant, ad seque transtulerant Ethnicæ, dum hostes Christiani nominis rerum potiebantur, & Christi cultoribus aqua & igne interdicebant: *Omnia, quæ ad ecclesias recte visa fuerint pertinere, sive domus ac possessio sit, sive agri, sive horti, sive quæcumque alia, restitui jubemus*. Nec solum ipsemet Constantinus tum aurea vasa & argentea quam-

quamplurima, tum pretiosas vestes & copiosam suppellectilem; sed etiam agros & prædia ecclesiis largo effusque donavit; & præterea edito sanxit, ut cuilibet liceret bonorum suorum quantum vellet, iisdem testamento legare, ut idem Eusebius tradit, lexque ab eo condita extat in Codice de Sacros. Eccl. lib. 1. *Habeat unusquisque licentiam sanctissimo Catholico venerabilique Concilio decedens bonorum quod optaverit relinquere, & non sint cassa judicia ejus.* Constantini exemplis, ac decretis incitati Imperatores, Reges, virique principes, & Matronæ primariæ certatim deinceps ecclesias muneribus amplissimis, & proventibus copiosissimis cumularunt. Gregorius Nazianzenus omnium suarum facultatum hæredem testamento scripsit ecclesiam Nazianzi, ut ipse testatur: *Omnia mea bona consecravi ecclesie Catholice, quæ est Nazianzi &c.* idemque ut facerent, aliis auctor erat, auctoritate, & exemplo proposito viro- rum illustrium: *Cogitate, inquit epistola 80. complures extitisse, qui totas etiam domos ecclesiis addici passi sunt; non etiam defuisse, qui suapte sponte facultates suas omnes obtulerint, ut pulcherrimum questum fecerint; hoc est, propter futura vita opes inopiam amplexi sunt.* Sed

Romanam
patrimo-
nium cum
in aliis
ferme om-
nibus pro-
vinciis,

potissimum erga Romanam Ecclesiam religio, ac munificentia principum ac privatorum hominum ubique se prodidit, & eximia quædam ad ejus opes proventusque augendos conspiratio; ac nulla ferme regio erat, in qua suum eidem non esset, idemque opulentissimum Patrimonium; quod ex multis villis, agris, saltibus, pascuis aliisque locis frugiferis constabat; unde sumptus perpetui ad Clericos Romanos alendos, & pauperum inopiam sustentandam, aliaque publicæ pietatis ac religionis opera suppeditabant; & vulgo appellari solebat alias Patrimonium S. Petri, alias Patrimonium Apostolicum, alias Patrimonium ecclesiæ Romanæ. *Habebat itaque, ut docet Baronius ad annum 599. Romana ecclesia locupletissima ubique toto Orbe terrarum patrimonia, non in Italia solum, & Sicilia, sed & in Asia, ut vidimus superiori Tomo, & in Gallis, ut suo loco dicemus, atque in Africa.* Quamobrem Romani Pontifices & Clerici ferme diligere solebant homines gnaros, atque industrios, qui variis in Provinciis hujusmodi Patrimonia diligenter curarent, & fructus indidem proventusque colligerent. Nec vero Dalmatæ suam adversus S. Petrum, & sedem Apostolicam beneficentiam desiderari passi sunt. Erat siquidem apud Dalmatas lautum in primis & copiosum Patrimonium ecclesiæ Romanæ, ex hominum piorum & locupletum largitate constitutum.

tum in
Dalmatia
lautum &
copiosum
fuit.
Sebastia-
nus Dia-
conus
Procura-
tor patri-
monii
Dalmati-
ci.

Patrimonii Dalmatici administratio, ut sibi traderetur, enixe petiit a Vigilio Papa, & cum multis precibus rogavit Sebastianus Diaconus ecclesiæ Romanæ; ex quo conjectura fieri potest de amplitudine, & opulentia illius Patrimonii, cujus procuracionem summa cupiditate Sebastianus expetebat; quod plurimum inde lucri atque emolumenti percipere se posse speraret; erat enim pecuniæ paullo avidior, resque familiaris augendæ cupidus; id quod ea declarant, de quibus apud Vigilium accusatus postea fuit: nam quo majus erat Patrimonium, & fructuosius, hoc major utilitas loco mercedis in eum redundabat, qui vectigalium & fructuum colligendorum munus laboremque suscipiebat. An- nuit Vigilius sane libenter postulatus Sebastia-

Illyrici Sacri Tom. II,

ni, cum is, jure jurando interposito, pollicitus esset, se rem Dalmaticam S. Petri summa cum fide ac diligentia curaturum; & nihil, nisi e sententia & præscripto Vigilii facturum. Nec solum Dalmatiæ, sed etiam Prævalitanæ Provinciæ Patrimonium administrandum Sebastiano Vigilius dedit; ex quo apparet, jam tum Prævalim ab jurisdictione Metropolitæ Salonitani divulsam, & sub Metropolita Scodritano jus titulumque Provinciæ ecclesiasticæ adeptam fuisse; cum jam inde ab ætate Constantini Magni inter civiles Imperii Romani Provincias annumerari cepisset. Hæc perspicue docet Epistola Vigilii ad Rusticum, & Sebastianum, in qua sermone ad Sebastianum converso collata in eum beneficia eidem exprobravit: *Ut a nobis in Dalmatarum patrimonium mittereris, summis precibus postulasti, quod nos securi, quia talem feceras cautionem, animo libenti concessimus.* De curatione Prævalitani Patrimonii eidem Sebastiano tradita paullo post hæc subjecit: *Item Thessalonica ad Dalmatias patrimonii regendi causa remissus es; ex qua Provincia frequenti te auctoritate monuimus, non ante discedere, nisi omnes secundum pollicitationem tuam tam de Dalmatarum patrimonio, quam de Prævalitano colligeres pensiones.* Id præfecturæ, ac muneris Sebastiano datum esse existimo vel anno 540. postquam Vigilius esse cepit, haberique legitimus Pontifex, vel anno proximo, vel certe antequam Honorius evitā discederet. Ac Sebastianus quidem in administrando Patrimonio, colligendisque pensionibus, recte & cum fide se gesserit oportet, quippe de hac re ne verbum quidem objurgatorium in epistola Vigiliana invenio; sed cum alia quædam gravia sane, & seditiosa, quæ Sebastianus & Rusticus Constantinopoli in Vigilium commiserant, ad invidiam eidem conflandam, alienandosque ab eo animos Occidentalem, tum illud etiam Vigilius reprehendit, ac nominatim Sebastiano exprobrat, quod quos Honorius tunc prædictæ civitatis, idest Salonitanæ, Episcopus, contra consuetudinem Romanæ vel suæ ecclesiæ, & sedis Apostolicæ constituta sacris ordinibus applicaverat, non solum prohibere penitus noluit, sed nec illi (idest Vigilio) de hac causa vel scripto referre, vel quando Thessalonica eidem occurrerat, memor conscientie suæ, ne verbo quidem suggerere voluit; & cum illis, tamquam cum legitimo, & rationabili ordine factis, cupiditatis spiritu acquievit procedere, & coram sociis est communionis venalitate repertus. Haud dubium est, quin Vigilius his verbis Sebastianum Simoniaci flagitii arguat, itemque Honorium Episcopum Salonitanum vita jam functum sacrilegæ illius nundinationis auctorem primum haud obscure designat, qui cum Sebastiano iniqui lucri societatem coferat. Itaque Honorius, qui priore Salonitano Concilio contra Simoniacos præclaras leges tulit, pœnasque gravissimas constituit, postea per summum dedecus a se ipso degenerans, suisque decretis dissentiens, turpissimam suo nomini maculam inussit. Præterea suspicio est alterum ab Honorio perperam factum, contraque leges ecclesiasticas, & Synodorum statuta in eadem epistola reprehendi; in eoque etiam peccasse Honorius videtur, Pontificiaque reprehensione dignum se præbuisse, quod in secundo Concilio Salonitano plures, quam per Canones licebat, & ubi necesse non fuerat, Episcopos constituerit. Huc pertinent, quæ in hanc sententiam diximus cap. 2. §. 2. nota 21. &

Contra
Vigiliū
seditiosē
agit,

& consen-
tit cum
Honorio
Salonita-
no dupli-
cis culpa
reus.

R hanc

hanc etiam ob causam Sebastianus fortassis redarguitur, quod huiusmodi factum Honorii vel non improbaverit, vel ut indulgentia & obsequio illius gratiam ac benevolentiam sibi concessiaret, suo consensu approbaverit. Quamvis enim, cum Sebastianus Patrimonii Dalmatici curam suscepit, jam decretum esset ab Honorio de sententia Concilii, ut Episcoporum Dalmatiae numerus augeretur, & quod factum erat, fieri infectum non posset; tamen quod canone illo sanctum fuerat, id ne vim auctoritatemque imposterum obtineret, efficere, aut referre ad Sedem Apostolicam debuerat. Neutrum cum praestiterit, utrumque eidem crimini dedit Vigilii, qui Sebastianum animadversione poenaeque dignum declaravit, quod *illicitis ordinationibus* (quas Honorius fecerat) & a Sede Apostolica prohibitis se immiscuerit. Ad duo plane Honorii flagitia notat, & designat, quorum se confortem, vel non dissentiendo, vel assentiendo, in partemque veniendo lucra nefarii, & sacrilegi Sebastianus praebuerat: *Illicitae enim ordinationes*, quas fecisse Honorius, quibusque se immiscuisse Sebastianus arguitur, referri possunt tum ad pecuniam pro Sacerdotiis conferendis acceptam, quod juri Divino, tum ad numerum Episcoporum sine causa & necessitate auctum, quod juri Canonico repugnat. Ad extremum ex epistola Vigilii illud etiam colligi, & animadverti velim, iis, qui variis in locis patrimonio Apostolico praepositi erant, id praeterea datum fuisse auctoritatis ac muneris, ut in sua quisque provincia Episcopos & Clericos in officio continerent, ac ne quid contra leges ecclesiasticas molirentur agerentque, prohiberent. Si quae vero deliquissent, Sedem Apostolicam admonere non omitterent; muneri enim suo Sebastianum defuisse Vigilii arguit, quod cum *illicitas ordinationes* ab Honorio fieri animadverteret, non solum, inquit, prohibere penitus noluisse, sed nec vobis de hac causa vel scripto referre, vel quando Thessalonica nobis occurreret, memor con-

scientia tua, ne verbo quidem suggerere noluisse.

Honorium an Simoniaci flagitii, quod admiserat, & eorum, quae in Sacerdotiis instituentis conferendisque peccaverat, poenituerit, antequam e vita excederet, ac quibus dignum erat lacrymis penisque voluntariis sua delicta expiaverit, mihi non liquet. Nulla eum castigatione & animadversione ecclesiastica affectum fuisse constat, quod dum viveret, nemo illius nomen de huiusmodi criminibus ad sedem Apostolicam detulerit, illumque juris divini atque ecclesiastici violati reum fecerit. Nam Vigilii non multo ante, quam litteras illas ad Sebastianum, & Rusticum daret, de *illicitis ordinationibus* ab Honorio factis, quibus Sebastianus se immiscuerat, ex plurimorum testimonio cognovit: *quidam*, inquit, *ad Salonitanam urbem pro ordinatione patrimonii advenisses, quantum ad nos posita est plurimorum relatione perductum, illicitis te, & a sede Apostolica prohibitis ordinationibus miscuisti*. Eas autem litteras Vigilii, cum esset Constantinopoli, scripsit anno 550., & sex ante annos Honorius diem suum obierat. Nihil autem in Honorium vita jam functum Vigilii decrevit; propterea quod per id temporis inter Catholicos illud versabatur in quaestione, utrum anathematis poenam mortuis infligliceret. Honorius igitur, cum praecara sui pontificatus initia haud levibus maculis saedavisset, incertum ac dubium relinquens, utrum eas idonea poenitentia, & satisfactione eluerit, migravit e vita anno 544. Ea tempore atrox pestilentia, postquam Orientem depopulata est, Illyricum pervasit, & multa millia mortalium absumpsit, ut auctor est Continuator Chronici Marcellini, qui hanc calamitatem ad annum Christi 543. affixit; eamque Evagrius toto promodum terrarum orbe cum ingenti hominum clade pervagatam fuisse testatur; nec dubitari potest, quin Dalmatiam quoque invaserit, magnasque incolarum strages ediderit.

De Honorio pontificis non liquet.

Honorius Ep. Sal. natus mortuus.

DE FRONTINIANO XXXIX. PETRO XL. PROBINO XLI. EPISCOPIS SALONITANIS.

Horum Pontificatus in ea incidit tempora, cum celebris illa de tribus capitulis ferveret controversia, quae primum Occidentales ab Orientalibus opinionum dissidio sejunxit, deinde Occidentales ipsos inter se commisit, factionesque in contrarias distraxit. Cum autem hi tres Episcopi huiusmodi ecclesiastica dissensione, qualique civili bello impliciti fuerint, in eoque partes haud postremas egerint, eos simul conjungendos esse censuimus. Honorio Catalogi omnes Frontinianum, Petrum, & Probinum subiiciunt. Frontinianus hoc nomine secundus fuit Antistes Salonarum, quem alias Faustinum, alias Frontinum, alias Frontonem appellatum invenio. Petrus inter Episcopos Salonitanos huius nominis quartus numeratur. Probinum alii Prodinum, alii Proclinium vocant. Frontiniani Pontificatum Catalogus Romanus ab anno 44. ad 54. sexti saeculi perduxit; hunc Petrus excepit, tenuitque sedem Salonitanam usque ad annum ejusdem saeculi 62., cui successus Probinus quadriennio huius ecclesiae

Frontinianus, & Probinus varie appellati.

praefuit. Ita fit, ut Pontificalis horum administratio ab anno 544. cum duxisset initium, annos duos & viginti complexa, in annum aerae vulgaris 566. desierit.

CAPUT PRIMUM.

Frontinianus II. Episcopus Salona XXXIX.

Frontinianus sedem Salonitanam adeptus anno Christi 544., bonis initiis orsus, trius exitus habuit Pontificatus; nam propugnatio trium Capitulorum magno fortique animo suscepta, quae primum illi legetem ac materiam summæ virtutis, & gloriæ attulit, deinde ultra, & audacius, quam res ipsa, & veritas, ac debita adversus sedem Apostolicam reverentia postulabat, progressa, sempiternam pervicaciae maculam ejus nomini, ac memoriae impressit. Pro defensione trium Capitulorum quæ fortiter gesserit Frontinianus, quæque perpeffus fuerit, antequam exponere aggredior, de quaestione illa inter

Frontinianus an. 544. Episcopus creatus.

inter Catholicos per id temporis exorta, pauca quædam cognituque necessaria explicare oportet.

§. I.

Unde originem duxerit controversia de tribus Capitulis.

De illis quid Justinianus, quid Vigilius decreverint; quid Orientales, quid Occidentales senserint.

Controversia de tribus Capitulis ab Nestorianis orta.

Post damnatum Nestorium asectæ fautoresque impietatis Nestorianæ, insana Magistri sui dogmata ut quoquo modo tuerentur, ea sub alterius nomine minus in viso rudibus atque imperitis obtrudere cœperant; revocatis in lucem, editisque in vulgus Commentariis Theodori olim Mopsuestiæ in secunda Cilicia Episcopi, quos ille contra Eunomium, & Apollinarem conscripserat. In his autem ita naturas in Christo duas asserbat, ut Nestorianis erroribus suffragari videretur. De hujusmodi libris cum alterearentur inter se Catholici, Theodorum Joannes Antiochenus Episcopus, & plures alii acerrime defendebant; Rabulas Edesenus Episcopus, & Monachi Armeni vehementissime oppugnabant. Post Rabulam Ibas itidem Edesenus Episcopus ab decessore suo dissentiens Theodori patrocinium suscepit, & epistolam scripsit ad Marim Persam, in qua Cyrillum redarguens, Nestorium ac Theodorum miris laudibus extollebat. Ad hæc Theodoretus Cyrensis Episcopus Commentarios scripsit sane aculeatos adversus 12. Anathematismos Cyrilli Nestorio, ejusque blasphemias inflicto, Cyrillum ipsum, & hujus contra Nestorium pronunciata probris omnibus maledictisque proscindens; idque fecisse eo consilio visus est, ut Eutychetem penitus confoderet, qui per ea tempora hæresim suam plane ex adverso Nestorianæ oppositam vulgaverat; sed Eutychetis oppugnandi studio longius, quam oportuerat, progressus Nestorio favere videbatur; quam ob causam in Ephesino Latrocinio Dioscorus Eutychetis patronus Theodoretum Episcopali sede ac munere privandum curavit. Secutum est Chalcedonense Concilium, in quo Ibas, & Theodoretus a Monachis de hæresi postulati cum essent, postquam Nestorio, & Eutycheti anathema rite dixissent, absoluti sunt, receptique in communionem ecclesiasticam. Contra Theodorum Mopsuestenum, qui jamdudum obierat, nihil decretum est in Synodo Chalcedonensi, quod res erat temporibus illis controversa, liceretne in mortuos censuris pœnisque ecclesiasticis animadvertere.

Quoniam tria illa Capitula.

Hæc igitur erant tria illa Capitula, quæ, cum Frontinianus ecclesiam Salonitanam administrabat, in disceptationem veniebant; primum Theodorus Mopsuestenus cum suis libris; alterum epistola Ibæ Edeseni ad Marim Persam; tertium denique Theodori Cyrensis adversus Cyrillum Commentarii: de quibus nihil in alterutram partem decrevit Synodus Chalcedonensis; sed Ibas, & Theodoretus receptis & in suas sedes restitutis, cum videretur vel approbasse, vel certe non improbasse illa Capitula, hinc orta est inter Catholicos controversia, utrum ea damnari possent salva ejusdem Synodi auctoritate; alii aiebant, alii negabant. Huic controversiæ causam occasionemque præbuit Theo-

Illyrici Sacri Tom. II.

dorus Cæsariensis Episcopus, Origenis idem & Acephalorum patronus; qui quanto tenacius insans Eutychetis opinionibus adhæserat, tanto vehementius Chalcedonense concilium impugnabat. Erat tum Constantinopoli Pelagius Diaconus & Apocrisarius sedis Apostolicæ, quocum Theodorus similitates nescio quas habebat. Pelagii & quorundam Monachorum impulsu Justinianus, qui auctoritatis Imperatoris rebus ecclesiasticis immiscendæ nullam prætermittebat occasionem, edictum adversus Origenem condidit, eique ut Mennas Constantinopolitanus cæterique Patriarchæ subscriberent, curavit: Id quod Theodorum, Origenis studiosum inprimis, gravior offendit, quam ut æquo animo ferre possit. Itaque pro ea, qua valebat apud Imperatorem, gratia auctor ei fuit, uti ad conciliandos cum Catholicis Acephalos tria illa Capitula edicto suo proscriberet, spem fore ostentans, ut ejusmodi proscriptione contenti Acephali, & quicumque Eutychianam Sectam sequebantur, ab impugnanda Synodo Chalcedonensi desisterent; cujus calumniandæ causam ex eo sumperant, quod cum Ibas & Theodoretum absolvisset, tum alterius epistolam, tum alterius Commentarios, itemque libros Mopsuesteni aut approbare visa fuerat, aut certe ab omni censura intactos reliquerat: futurum enim, Theodorus aiebat, quemadmodum scripsit Liberatus, *ut tamquam retractata Synodus atque purgata susciperetur ab eis in omnibus & per omnia*. Sed homo vaserimus aliud occulte moliebatur, aliud spe & specie pacis ecclesiasticæ constituendæ ostentabat. Duo enim spectabat in primis, alterum ut hostem suum atque Origenis Pelagium, eundemque Synodi Chalcedonensis acerrimum propugnatorem ulcisceretur; alterum ut semel labefacta hujus Synodi auctoritate Monophysitarum sive Acephalorum victrix impietas triumpharet; rescissis enim confossisque illis Capitulis, plagam insanabilem decretis Chalcedonensibus impositum iri arbitrabantur.

Justinianus tria Capitula damnat, & Vigilius P. C. P. vocat.

Justinianus, quam Theodorus suggererat, re-dintegrandæ concordie rationem avidius, quam cautius arripuit; & librum in damnationem trium capitulorum condidit, quem ut reciperent vel inviti, approbarentque Mennas Constantinopolitanus ac cæteri Episcopi Orientales jussu, metuque Imperatoris auctoritatis interposito perfecit. Sed cum satis intelligeret suam adversus capitula sententiam mancam ac debilem futuram, nisi Romani Pontificis auctoritate, & Occidentaliū Episcoporum consensu fulciretur, Vigiliū per litteras Constantinopolim evocavit; præsertim cum Justiniani libro sive decreto vehementer reclamatum esset a Stephano Diacono, qui, Pelagio abeunte, Romanæ sedis Apocrisarii munere fungebatur; & Mennas alique Episcopi Justiniano ita assensu fuerant, si Romanus Pontifex non dissentiret. Ac Vigilius invitatus quidem, Imperatori tamen obsequendi necessitate compulsus Roma discessit, & Constantinopolim profecturus in Siciliam transmisit. Baronianus & plures alii Justiniani adversus capitula scripti promulgationem in annum 546. & Vigiliū ex urbe discessum in annum insequentem conjiciunt. Sed Henricus Norisius, & plerique recentiores, cum Victore Tunonensi, hunc quidem in annum 545. illam verum ad annum proximum vel superiorem revocarunt. De tribus capitulis Constantinopoli damnatis ubi fama percrebuit, ingens Episcoporum Occidentalium

Conspira-
tio Occi-
dentalium
ad defen-
dendo vici-
capitula.

motus factus est, qui pro illa, tamquam pro
aris, ac focis pugnandum esse existimarent: quippe
fides orthodoxa, & auctoritas Concilii Chal-
cedonenis illorum damnatione labefactari, de-
fensione contineri, nitique videbatur. Anno am-
plius in Sicilia commoratus est Vigilus, quo
tempore plures ad illum legati e Sardinia, Afri-
ca, aliisque regionibus venerunt rogantes obtestan-
tesque, ut ne quid præjudicii afferret, quod trium
Capitulorum causæ obesset, neve Justiniani po-
stulatis ullo modo prorsus assentiret. Idem Vi-
gilio Episcopi Illyrici & Graci, per quorum
finis e Sicilia digressus iter habuit, suppliciter
enixeque postularunt, ut Facundus Hermianensis
scripsit lib. 4. cap. 3. *Sicuti etiam Heilas, &
Illyricus provincia, per quas venit, ut nullatenus
novitati, quæ facta est, acquiesceret. Thes-
salonica cum esset, ad eum e Dalmatia se con-
tulit Sebastianus Diaconus, & sedis Apostolicæ
in ea provincia quæstor, sive curator Patrimo-
nii Dalmatici, eam fortassis ob causam, ut Fron-
tiniani, & Episcoporum Dalmatarum nomine
defensionem trium Capitulorum Vigilio impense
commendaret. Remisit illum Pontifex in Dal-
matiam, vetuitque antea inde discedere, quam
pensiones omnes exegisset, quæ in ærarium Apo-
stolicum e Dalmatice, & Prævalitano Patrimo-
nio inferri debebant. Iterum Thessalonica ad Dal-
matias, inquit Vigilus in suis ad Sebastianum,
& Rusticum litteris, patrimonii regendi causa
remissus es; e qua provincia frequenti te auctori-
tate monimus, ut non ante discederes, nisi om-
nes, secundum pollicitationem tuam, tam de Dal-
matiarum patrimonio, quam de Prævalitano colli-
geres pensiones.*

Vigilius
CP. Ace-
phalos
nauat.

Vigilius Constantinopolim pervenit anno 547,
ut est in Auctario Chronici Marcellini: Post
Consulatum Basilii VI. Papa Vigilus ingressus est
Constantinopolim 1111. Kalendas Februarias. Ba-
silii Consulatum gessit anno Christi 541. Ita-
que sextus ab ejus Consulatu annus congruit cum
anno Christi 547. Vigilus vix Constantinopo-
lim advenerat, cum Acephalos edicto Pontificis
confixit, ut tradit Gregorius Magnus lib. 2. epi-
stola 36. ad Episcopos per Hiberniam, sive ut
alii volunt, per Istriam, nihil veritus Theodo-
ram Augustam, quæ cum eadem, atque illi,
opinionum infania laboraret, pessimos homines
miro favore & gratia prosequeretur. In causa
trium Capitulorum non semel sententiam consi-
liumque mutavit, pro eo, ac putabat alterutrum
magis conducere paci ecclesiasticæ, reique Ca-
tholicæ: id quod illi non visio, aut inconstan-
tiæ, sed laudi, ac prudentiæ dandum est. Ac
primum quidem trium Capitulorum defensorem
acerrimum se præbuit, & Mennam Episcopum
Constantinopolitanum, quod illorum proscrip-
tionem approbasset, res suas agere jussit, ab
sua communione & amicitia penitus disjunctis;
neque ullis Justiniani minis, seu promissis a
suscepto propositoque consilio deterri potuit;
& cum eidem quadam propemodum vis adhibe-
retur, fertur dixisse: *Contestor, quia & si me
captivum tenetis, beatum Petrum Apostolum ca-
ptivum facere non potestis.* Caterum ac Theo-
dora Imperatricis animum exulceratum acrius ir-
ritaret, ejus rogatu Mennam in gratiam recepit;
& ne nihil omnino postulanti urgentique Justini-
ano dedisse videretur, eo auctore, Episcopos
ad sexaginta convocavit anno 548, quo in con-
ventu cum singulorum sententias rogaret, & fer-
vente conflictu, pertinacius in utramque partem

Primum
tria capi-
tula scri-
beretur.

disceptaretur, quam ut ex ea disceptatione con-
cors, & commune decretum elici posset, iussit
suo quemque scripto, quid suæ sententiæ esset
declarare. Post hujusmodi Chirographos inter se
discrepantes collectos, tum demum videre com-
pit, quod Orientales Catholici recte monebant,
quodque omnibus deinde sine ulla dubitatione
patuit; e tribus illis Capitulis sive approbatis,
sive rejectis Synodum Chalcedonensem nihil com-
modi, vel detrimenti accipere. Neque enim ul-
lum fidei dogma in dubium, aut contentionem
vocabatur; de hominibus erat, non de fide con-
troversia, ut agebat postea, idque inculcabat
Schismaticis Gregorius Magnus; atque adeo Ca-
tholici inter se, non cum hæreticis contende-
bant; quamvis ab Eutychianis potissimum orta
esset hujusmodi quæstio, qui per speciem impu-
gnandi Nestorii viam sibi muniebant ad labefa-
ctandam auctoritatem Concilii Chalcedonensis,
cui vel plurimum damnatis illis capitulis detra-
ctum iri existimabant, quasi vero Patres Chal-
cedonenses, quæ non damnaverant approbassent.
Cæterum Nestoriana labe infectos esse Theodo-
ri, Ibas, & Theodoretum libros, tum quidem in-
ter omnes conveniebat; nemo illos non censebat
anathemate, omniumque execrationibus dignos;
utrum autem Theodorus cum epistola Ibas, &
commentariis Theodoretum damnari oporteret, id
vero in controversia erat, propterea quod Syno-
dus Chalcedonenis censuram omnem abstine-
rat tum a Theodoro, quod is vita jam fun-
ctus esset, neque manes mortuorum sollicitan-
dos, & pœnis ecclesiasticis afficiendos putaret;
tum a scriptis Ibas, ac Theodoretum, quod clare
diserteque cum execrati fuissent Nestorium, om-
nem ab se suspicionem hæreseos Nestorianæ di-
moverant; præsertim cum Ibas ea, quæ in epi-
stola ad Marim Nestorio favere videbantur, cal-
lida interpretatione ad normam Catholicæ fidei
sic expoluisse, ut ex ipsamet epistola a Legatis
sedis Apostolicæ, itemque ab aliquibus Episco-
pis, qui Synodo Chalcedonensi intererant, ju-
dicari potuerit orthodoxus. Utrique consilium
volebant existimationi ac dignitati Chalcedonen-
sis Concilii; alteris pro defensione trium Cap-
itulorum dimicantibus, ne abjicerent ac rejice-
rent, quod Patres Chalcedonenses, cum non
improbassent, videbantur tenuisse non esse di-
gnum improbatione; alteris eorundem Capitulo-
rum damnationem acriter urgentibus, ut ejus-
dem Concilii rejiciendi causam omnem Euty-
chianis præriperent; neve illius auctoritate ad
suæ impietatis patrocinium Nestoriani abuterentur.
Quare Vigilus cum neutroque Catholica
fides, & Concilii auctoritas periclitaretur, ex
obstinata vero trium Capitulorum defensione haud
dubium Schisma immineret, præsertim cum jam
fere omnes Episcopi Orientales ad sententiam Ju-
stiniani accessissent; post lectos examinatosque
Episcoporum Chirographos, e re Catholica du-
xit Orientalium sententiæ suam adscribere. Ita-
que decretum fecit, quod *judicatum* appellavit,
in quo, *salva Synodi Chalcedonensis reverentia*,
tria Capitula damnavit, illudque Mennæ Epi-
scopo tradidit.

Fama de judicato Vigilii cum emanasset, mi-
rum quantum Occidentalium Episcoporum ani-
mos commovit; quos a Vigilio, in primisque
Africanos, Illyricos, Dalmatas, Istrianos, ac
Venetos alienavit. Magnæ huic invidiæ, quam
damnatio trium Capitulorum Vigilio conflave-
rat, facies acriores subiecit Sebastianus Diaconus,
& se-

Judicatum
Vigilii
Occiden-
tales ab
eo aliena-
vit.

& sedis Apostolicæ quæstor in Dalmatia, qui Pontificis in iussu per eos dies Constantinopolim venerat; itemque Rusticus, alter ecclesiæ Romanæ Diaconus, idemque Nepos Vigilii. Hi primum quidem iudicatum maximis laudibus extulerant, cum dicerent, nihil illo sapientius, nihil sanctius, nihil divinius excogitari potuisse. *Melius fieri non potuit*, aiebat Rusticus, *quam quod factum est iudicatum*. Sebastianus autem exclamasse fertur: *De cælo iudicatum ordinatum*. Sed deinde anno 549. quorundam alterius factionis hominum suasu impulsuque a Vigilio desciverunt; & litteris quaquaversum missis, falsisque rumoribus toto Occidente dissipatis, gravem a Vigilio injuriam Chalcedonensi Concilio illatam esse, auctores fuerunt, ut plerique Occidentium Episcoporum se ab ejus communione segregandos putaverint. Ita Catholicis inter se dissidentibus jacta sunt semina Schismatis perniciosissimi, quod latius in dies serpens, plures Romanorum Pontificum diu multumque per multos annos exercuit.

Illyrici Episcopi coacti Synodo pro tribus capitulis decretum condunt.

Simulatque de Vigilii iudicato nunciatum est Episcopis Illyricis, statim Concilium cogunt, & Pontificio decreto suum opponunt, quo declarant tria capitula facta testata servanda esse haud secus, quam ipsamet Chalcedonensia statuta; ita enim inter se implicita esse, & coherere, ut illa everti non possint, quin hæc eodem labefacta motu concidant. Eorum sententiis cum repugnaret Benenatus Justinianæ primæ Episcopus, & primas totius Illyrici, ab illius communione se ipsos segregarunt; is quippe edictum Imperatoris subscripserat, sive quod ad tranquillitatem ecclesiæ id permagni interesse censuerat, sive ut Justiniano gratiam referret, cujus favore ac beneficio, post obitum Catellini, sedem Pontificalem, & Primatum ecclesiæ Illyricæ adeptus fuerat. Locus Concilii nobis ignotus est; annum in suo Chronico signavit Victor Tunonensis. *Post Consulatum Basilii anno 1x. Illyricana Synodus in defensione trium capitulorum Justiniano Augusto scribit, & Benenatum primæ Justinianæ civitatis Episcopum obtestatorem eorumdem condemnat*. Annus 1x. post Consulatum Basilii apud Victorem est annus 2xæ vulgaris 549. Cum enim Basilus junior Consul fuerit anno 541., Victor annum proximum 542. ab ejus Consulatu secundum numerat. Anno sequenti longius progressi Episcopi Africani omnes verecundiæ fines transiliunt; habitaque Synodo pro defensione trium capitulorum, ne ipsi quidem Vigilio parcunt, quem per summam audaciam a cætu & consortio Catholicorum secludunt. *Post Consulatum Basilii anno x. subdit Tunonensis, Africani Antistites Vigilium Romanum Episcopum damnatorem trium Capitulorum synodally a Catholica communione, reservato ei penitentia loco, recludunt; & pro defensione memoratorum Capitulorum litteras satis idoneas Justiniano Principi per Olympium Magistrum mittunt*.

Africani Episcopi coacti Synodo Vigilium ab ecclesiâ sequebantur an. 550.

Vigilius calumniâ illatam sibi a defensoribus trium capitulorum depellit.

Interea Vigilius, cum ob iudicatum malevulgo audiret, ac se a plerisque hostem haberi, dicique Concilii Chalcedonensis intelligeret, missis ad varios Episcopos epistolis hanc ab se infamiam amoliri, & amovere conabatur. Anno igitur 550. xv. Kal. Aprilis ad Valentinianum Totorum in Ponto Metropolitam litteras dedidit, quarum caput erat nihil in eo, quod fecerat, iudicatum deprehendi, & redargui posse, quod de auctoritate Synodi Chalcedonensis vel minimum deroget; audiendos autem non esse, qui ca-

Illyrici Sacri Tom. II.

lumniis disseminandis ecclesiæ pacem inturbare student. In eandem sententiam scripsit ad Aurelium Primatem Arelatensem. Per id tempus Sebastianum simoniaca, quam in Dalmatia contraxerat, labe infectum, itemque Rusticum Diaconos proditores, & calumniatores suos gradu movit, illisque tum omni ecclesiastica functione, tum sacris omnibus interdixit anno 550. Sed cum animadverteret inde majores turbas excitatas esse, unde pacem & tranquillitatem ecclesiæ gigni posse crediderat, omni ope atque opera apud Justinianum, & Mennam institit, ut suum sibi iudicatum una cum chirographis Episcopalis redderetur. Id autem eo facilius impetravit, quod anno superiori Theodora Augusta obierat; quæ cum omnium dissidiorum causa fuerit præcipua, tum conjugis animum a concordie studio mitioribusque consiliis avocabat. Cum vero Vigilius satis intelligeret eam controrsam aliter dirimi non posse, nisi Concilii Oecumenici auctoritate interposita, quamvis hoc in Italia celebrari voluisset, inter eum tamen, & Justinianum ita convenit, ut hujusmodi Conventus haberetur Constantinopoli. Id cavendum ne plures numero essent, qui ex Oriente, quam qui ex Occidente ad Synodum accederent. Jussit ergo Vigilius, consentiente Justiniano, integram totius causæ cognitionem ac disceptationem Concilio reservari, admonitis utriusque factionis Episcopis, ne quid de illa controversia in alterutram partem disputarent, aut statuerent; qui contra facerent eos gravissimis censuris subiecit; interim vero, dum Concilium ex Episcopis Orientalibus, & Occidentalibus colligitur, mutua se se benevolentia, & rerum sacrarum communione impertirent.

Concilium Oecumenicum indicit, & utrique parti silentium imponit.

Successit annus hujus sæculi 51. Vigilio infamatus ob furorem Justiniani, injuriaque sedi Apostolicæ illatas. Nam Theodorus Cæsariensis induciarum impatiens, libro adversus tria capitula vulgato, legem silentii utrique parti a Vigilio impositam violavit; idemque auctor fuit Justiniano, ut edicto Imperatorio proposito tria capitula proscribi ab omnibus, & damnari juberet. Vigilus ubi, contra quam ex pacto & conventu statutum fuerat, edicta Imperatoris publice affixa esse cognovit, Episcopos tum Latinos, tum Græcos in ædes Placidianas, quas illi Justinianus assignaverat, convocatos hisce verbis admonuit, ut est in epistola Cleri Italiæ: *Quicumque edictis istis consensum præbere voluerit, sciat se ab Apostolica sedis communione suspensum*. Eam ob rem incensus ira Justinianus Vigilium comprehendit, & in custodiam tradi jussit, cujus sacrilegam violentiam ut declinaret Christi Vicarius, in Basilicam S. Petri in Hormisda confugit, unde illum per vim abducere conatus Prætor cum Satellitio missus, populi tumultu repellitur, favente etiam militum, & satellitum ad commiserationem inflexa negligentia. Ibi Vigilus adversus minas omnes & contumelias animo imperterrito xix. Kalendas Septembris Theodorum ejusmodi turbarum auctorem Episcopatu movit, & anathemate percussus a Catholicorum cætu segregavit: itemque Mennam aliosque Orientis Episcopos, qui edicto Imperatorio assensu fuerant, sacris mysteriis abstinere jussit; utrique sententiæ scriptis editæ subscripserunt Datus Mediolanensis, alique Italiæ Episcopi, qui aderant Constantinopoli; neutram tamen in publicum protulit, ne animum Imperatoris vehementius exasperaret, spemque omnem concordie intercederet.

Vigilius male habetur a Justiniano.

deret. Haud multis post diebus, cum Justinianus per Legatos ad Vigilium missos iussurandum dedisset, nullam ab se injuriam Pontifici molestiamve illatum iri, ad Placidianam domum se retulit; sed multis iterum contra fas, fidemque publicam interpositam, & novis affectus injuriis insidiisque appetitus, cum Datio Mediolanensi, aliisque Episcopis, biduo ante Natalem Christi, nocte intempesta, Chalcedonem abiit, atque ad Sanctæ Euphemie domicilium sibi delegit. Interea Clerus Italiæ cum fama & auditione accepisset, Vigilium Constantinopoli indignis modis haberi vexarique, illius vicem anxius, & sollicitus, legatis Childeberti Francorum Regis ad Justinianum per Italiam proficiscentibus libellum supplicem dedit, in quo commemorat, quæ & quanta Vigilius in urbe regia perpeffus esset; eique afflictio & oppressio ut præsidio sint atque auxilio, legatos etiam atque etiam obtestatur; itemque illorum fidei ac patrocinio commendat Datum Episcopum Mediolanensem, orans obsecransque, ut eidem post absentiam diuturnam reditum ad suam ecclesiam obtineant. Ex quo prudenter conjecit Henricus Norisius vocabulo Cleri Italiæ designari Clericos Mediolanensis ecclesiæ; nam Gallia cisalpina, cujus civitas sine controversia princeps erat Mediolanum, sibi peculiari quodam jure *nomen Italia* olim vindicaverat; & qui septem ejusdem provincias administrabat, & Mediolani sedem habebat, is *Vicarius Italiæ* appellabatur.

Vigilii
epistola
ad eccle-
siam uni-
versam.

Anno 552. missi a Justiniano sex Legati ex ordine Senatorio ad Vigilium Constantinopolim revocandum, re infecta redeunt; eandem ob causam Petrus Referendarius, cum semel atque iterum missu Justiniani Vigilium adjisset, ut Constantinopolim se referret, obtinere non potuit. Tum Vigilius epistolam encyclicam scripsit ad universam ecclesiam; in qua exposuit causas sui ad sanctam Euphemiam secessus, quid ibi egerit cum Legatis Justiniani, quid calamitatum pertulerit, simulque fidei suæ confessionem interfert. Data est nonis Februarii anno 552. Nec multo post Justinianus desperans Vigilium inflecti posse, perducique ad suam sententiam ac voluntatem, edictum adversus tria capitula promulgatum revocavit. Mennas ac Theodorus ad Vigilium supplices adeunt; fatentur se peccasse, delicti veniam orant, impetrantque. Vigilius Constantinopolim regreditur, exinde aliquid quietis atque otii fuit. Intra finem hujus anni demortuus est Mennas, eique successus Eutychius Monachus idemque Metropolitæ Amaseni Apocrisarius, qui anno proximo ineunte professionem fidei orthodoxæ suis litteris consignatam, & suo ac duorum Patriarcharum Alexandrini, & Antiocheni chirographis subscriptam, more majorum ad Vigilium Pontificem Romanum misit. Quæ hætenus, servatis temporum ac rerum ordinibus, summam scripsimus, tum ex Litteris Vigilii ad Rusticum & Sebastianum, & sententia ab eodem lata contra Theodorum, ejusque Encyclica ad universam ecclesiam, tum ex libello Clericorum Italiæ ad Legatos Francorum, aliisque ejus ætatis monumentis decerpimus.

Anno 553. in jussu Vigilii, urgente Justiniano, non expectatis, contra quam convenerat, Episcopis Occidentalibus, Constantinopoli cæptum est celebrari Concilium IV. Nonas Maii. Interfuerunt ex Oriente Episcopi omnino ad cen-

tum, & quinquaginta, ut de tribus capitulis cognoscerent, statuerent, & judicarent. Ex Illyrico, & Dalmatia nullus adfuit, ne Benenatus quidem Episcopus Justinianæ primæ, qui cæteroquin tria capitula damnaverat; sed propterea fortasse absuit, ne apud suos Provinciales Episcopos acerbior flagraret invidia, quos proscriptione eorundem capitulorum ab se alienaverat. Ex diœcesi Macedonica, quam haud ita pridem Justinianus ab Illyrico avulserat, Synodum non amplius tres adierunt, Benignus Hærculiensis in Pelagonia Episcopus, qui locum tenebat ac vice fungebatur Eliæ Primatis Thessalonicensis, Soterus Aulonis, Theodorus Gortynæ Metropolita. Vigilium licet honorificentissime invitatus tum Concilii, tum Imperatoris nomine, primum a tribus Patriarchis, & sexdecim Metropolitæ, deinde a tribus Patriciis Viris, nullis tamen adduci precibus potuit, ut Concilio interesset, causatus partim valetudinem incommodam, partim Occidentalium Episcoporum paucitatem, qui tum secum aderant Constantinopoli. Ad hæc: negabat moris esse Romanorum Pontificum, ut Conciliis Orientis per se ipsi adessent. De tribus autem capitulis quid suæ sententiæ esset, se per litteras Synodo declaraturum. Vigilii exemplo & auctoritate Episcopi Illyrici cum Africanis, quamvis acciti, convenire noluerunt; quos omnino tres Constantinopoli per id temporis fuisse comperio; ex Dardania Sabinianum Zaparenæ, Projectum Naissi, Paullum Ulpianæ sive secundæ Justinianæ. Hi autem absentia suæ hanc causam prætexebant, quod Concilio abesset Benenatus, in cujus ditione ac potestate erant; neque vero sui Metropolitæ injussu ad Synodum accedere sibi licere. Interea dum in Concilio de tribus capitulis disceptatur, Vigilius pridie Idus Majas Constitutum fecit, in quo quid de illis sentiret ac decerneret, exposuit. Sexaginta capita aut hæretica, aut hæresi Nestorianæ asinua, quæ de libris Theodori Mopsuesteni decerpserat, anathemati subjecit. In Theodorum autem cum Patres Chalcedonenses nihil statuerint, quod is jampridem objisset, sibi quoque ab omni in eum censura abstinendum esse putavit; quippe ab ecclesiæ institutis alienum videbatur, in mortuos sententiam ferre; id quod multis, & luculentis Patrum exemplis confirmat. Commentarios Theodorici, itemque epistolam Ibx, nec debere, nec posse damnari, cum ejusmodi scriptis nullam censuram inflixerit Synodus Chalcedonensis; ne videlicet Synodo ipsi injuria fieret, itemque duobus illis Episcopis, qui cum se Nestorianæ impietatis hostes professi essent, suamque orthodoxam fidem Patribus Chalcedonensibus probassent, omnium sententiis absoluti fuerant, & suam uterque sedem recepit. Ne qua tamen in se vel tenuissima suspicio hæreseos Nestorianæ commoveri posset, illam quinque Anathematismis aperte diserteque confixit. His demum verbis clausulam adjecit Constituto, quod sexdecim Episcoporum Chirographis subscriptum fuit, & confirmatum: *Statuimus, & decernimus nulli ad ordines & dignitates ecclesiasticas pertinenti licere quidquam contrarium his, quæ præsentem asseruimus vel statuimus Constituto, de sæpe dictis capitulis aut conscribere, aut proferre, aut componere, vel docere, aut aliquam post præsentem definitionem movere ulterius questionem. Si quid vero de iisdem tribus capitulis contra hæc, quæ hic asseruimus, vel*

Concilio
quindum
celebrari
capitulum
contra pa-
træ, quæ
inter Ju-
stinianum
& Vigilium
convene-
rant.

Constitu-
tum Vigilii.

vel statuimus, nomine cuiuscumque ad ordines & dignitates ecclesiasticas pertinentis factum, dictum, & conscriptum est, vel fuerit, & quolibet ubicumque repertum, hoc modis omnibus, & auctoritate sedis Apostolica, cui per Dei gratiam pos- sidemus, refusamus. Cæterum neque Vigilii, neque Occidentalium Episcoporum absentia, ne- que Pontificium Decretum, quod Iustinianus vel apud se retinuit, vel certe in publicum profer- ri legique vetuit, quidquam moræ aut impedi- menti attulit Episcopis Orientalibus, quo mi- nus Synodum institutam persequerentur, & col- lationibus octo habitis absolverent. In postre- ma, quæ iv. Nonas Junias celebrata est, Theo- dorum cum suis libris, scripta Theodoret, itemque Ibæ epistolam damnationi subjiciunt; cui cum tribus Patriarchis Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, reliqui ad unum omnes Episcopi subscripserunt. Eandem quoque sententiam subicere impia Origenis dogmata, qui- que ab eo stabant, Evagrius, & Didymus, in- tacto Theodoro Cæsariensi, qui ut tempori fer- viret, Origenis causam deseruerat.

Episcopi
Orientales tria
capitula
damna-
runt.

Vigilius
Concilio
assensus
est, & da-
mont tria
capitula.

Anastasius Bibliothecarius, quem Latinorum plerique secuti sunt, tradit Vigilium, quod Sy- nodo assentiri nollet, male habitum ejectumque in exilium esse; sed Evagrius æqualis temporum illorum lib. 4. cap. 37. neque ullius exilii Vi- giliani meminit, neque illum vi atque metu coactum, sed iudicio suo ac voluntate Concilii sententiam approbasse testatur: *Vigilius autem per litteras consensit Concilio, non tamen interesse voluit.* Idem confirmat Photius, Zonaras, Cedrenus, Euthymius, & Nicephorus. Extat epistola Vigilii ad Eutychium Episcopum Con- stantinopolitanum, quam Petrus de Marca e co- dice MS. Bibliothecæ Regiæ in lucem protulit, eamque præclara dissertatione illustravit. In ex- trema epistola hanc adversus tria capitula sen- tentiam tulit: *Prædicta itaque impia capitula anathematizamus, & condemnamus, scilicet im- pium Theodorum Mopsuestia, una cum impiis ejus scriptis. Et quacumque impie Theodoretus scrip- sit, atque etiam epistolam, quæ dicitur ab Ibæ scripta fuisse, quæ superius dicta profana blasphem- ia comprehenduntur. . . . Data ante sextum Idus Decembris, imperii Domini nostri Justiniani ater- ni Augusti anno vigesimo septimo, post Consula- tum Basilii viri clarissimi: anno duodecimo, qui est æræ vulgaris 553. Cum autem Synodus ab- soluta sit mense Junio, & Vigilius ejusdem ap- probationem cum damnatione trium capitulorum in sextum usque mensem distulerit, temporis quod intercessit, assignari posse videtur exilio, quo Vigilium multatum fuisse Anastasius scrip- sit; constat tamen errare eos, qui Vigilianum exilium quinquennio definiunt: nam cum sexto post mense morem gesserit Justiniano, nihil erat, cur ejusdem Imperatoris jussu diutius exsularet; præterquam quod anno proximo & in urbe re- gia versabatur, & cum Justiniano in gratiam redierat. Id quod declarat Sanctio Justiniani sa- ne perhonorifica Vigilio, quæ data est Idibus Augusti anno Justiniani xxviii. Post Consul. Basilii V. C. anno xiii. idest 554. Extat Con- stitutum alterum Vigilii datum Constantinopo- li vii. Kalendas Martias, post Consulatum Ba- silii anno xiii., idest Christi 554., quod Ste- phanus Baluzius e Bibliotheca Colbertina pro- tulit, insertumque est Tomo v. Concil. Collec. Venetæ; in quo idem Pontifex tria capitula re- fellit, atque iterum reprobat, damnatque, pa-*

Alterum
constitu-
tum Vigi-
lii.

ri anathemate percellens tum eos, qui eadem capitula defendunt, tum eos, qui a Synodo Chalcedonensi recepta, & approbata esse men- tiuntur.

Ergo Vigilius cum pro sua sapientia præcla- re intelligeret neminem suis opinionibus ac sen- tentiis ita obstringi oportere, ut nunquam sa- pienti viro integrum sit ab illis discedere, ne- tum quidem, cum iusta consilii mutandi causa subest, trium capitulorum damnationi subscrip- sit, quod jam antea cognovisset, cum suum judicatum emiserat, nihil detrimenti Catholi- cam fidem inde capere; nihil de auctoritate quartæ Synodi derogari; neque propterea coar- gui posse Patres Chalcedonenses, & Constanti- nopolitanos, quasi alteri ab alteris pugnantia inter se, & contraria decrevisset. Nam alii aliis de causis tria illa capitula, de quibus erat controversia, vel non improbanda, vel dampnan- da esse censuerunt; priores quidem, ne illorum damnatione Eutychiani, posteriores, ne præ- termissa illorum improbatione Nestoriani ad suos errores confirmandos abuterentur. Adde, quod Theodoro, quem impia, & hæretica docuisse inter omnes constabat, cum mortuus jam esset, jure aut parci, aut censura infligi poterat; in utramque enim partem exempla majorum & au- ctoritates suppetebant. Scriptis Ibæ ac Theodoret Chalcedonenses pepercerunt propter insignem, ac sinceram fidei orthodoxæ professionem, quam uterque in augustissimo illo conventu edidit. Eadem scripta publicis execrationibus digna exi- stimarunt Patres Constantinopolitani, quod multa in illis continerentur maledice contumeliose- que adversus Cyrillum, multa non impruden- ter solum, sed impie pro Theodoro, & Nesto- rio dicta; quæ ut visa olim essent excusatione aliqua tegi, & interpretatione adhibita in bo- nam partem accipi posse; postea tamen depre- hensa sunt veritati Catholicæ adeo contraria, ut cum ea componi, & congruere nullo modo possent. Itaque Vigilius, cum rationum atque utilitatum momenta in utramque partem perpen- disset, ut gravissimum illud dissidium inter O- rientales, atque Occidentales componeret, neve ipse exemplo suo videretur communi tranqui- litati, & concordie officere, trium capitulorum damnationem, salva fide orthodoxa, & Syno- do Chalcedonensi, ratam habuit, & quintam Synodum Apostolico decreto approbavit; ex quo factum est, ut hæc deinde apud omnes no- men auctoritatemque Oecumenici Concilii ob- tinuerit. Nec vero, quam speraverat, pacem ecclesiæ reddidit; nam quæ res ecclesiam Orien- tis cum Vigilio conjunxit, eadem plerosque Oc- cidentalium Episcoporum a Vigilio distraxit; sed quibus antea laudi fuerat cum Romano Pon- tifice pro tribus capitulis pugnare, iisdem pos- tea crimini datum est obstinatione quadam sen- tentiæ in eo perstare, unde summus totius ecclesiæ Magister ac Rector discesserat. Quæ hæc de celeberrima illa controversia trium capitulorum fufius, quam voluissim, exposui, & suis quæque annis affixi, eo pertinent, ut Frontiniani, Petri, & Probinii Antistitum Sa- loniensium Acta, quæ cum historia illius con- troversie implicata sunt, brevius, ac dilucidius expediám.

Prudentia
Vigili.

Quinta
Synodus
post ap-
probatio-
nem sedis
Apostoli-
cæ Oecu-
menicæ.

§. II.

Frontinianus primum summa cum laude, deinde summa cum pertinacia trium capitulorum causam tueretur, Constantinopolim evocatus in exsilium pellitur.

Defenso-
res trium
capitulo-
rum Occi-
dentales
omnes, in-
ter quos
emulgebant
Frontiniani
quoque.

UT primum sanctio illa Justiniani, qua damnari jubebantur tria capitula, in Occidentem perlata est, statim & eodem fere tempore, quasi signo dato, Episcopi Occidentales cum Pontifice Romano ad ejusdem capitula defendenda conspirarunt; quorum causam ita conjunctam esse putabant cum Synodo Chalcedonenſi, ut neutra deferri posset, quin altera procederetur. In hujusmodi controversia Frontinianus Episcopus Salonarum nemini concessit, qui majore animo, & vehementiori contentione pro illis capitulis pugnaverit. Metropolitæ auctoritas & exemplum valuit apud Provinciales Episcopos, ac nemo fuit, quin vellet in hanc præclaram coitionem ac societatem includi. Nam Clerici Italiæ, in libello supplici ad Legatos Francorum, Episcopos Dalmatiæ inter defensores trium capitulorum pariter cum Africanis annumerant. Constantinopoli, inquit, *caperunt iterum Beatissimum Papam Vigilium compellere, ut si Afri, atque Illyriciani, vel Dalmata Episcopi nollent, ipse cum Græcis ea capitula condemnaret.* Idem confirmat Facundus Hermianensis in libro contra Mocianum: *Si displicet, quod aliarum quoque Provinciarum Episcopi faciendum esse viderunt* (pro defensione trium capitulorum) *sicut Illyrici atque Dalmata; placeat vel quod ipse Vigilus* (postquam revocavit suum judicatum), *vel quod ipse Gervasius sensit &c.* Ita Frontiniano auctore ac duce, Dalmatia non fortiter solum, sed etiam, quoad licuit, laudabiliter a tribus capitulis, & ab ea, quæ tum optima putabatur, causa stetit contra eorundem oppugnatores, qui per id temporis habiti sunt dictique hostes Concilii Chalcedonenſis.

Indicatus
Vigilius
gravior
commo-
tus auctor
fuit Con-
cilii Illy-
rici eogen-
di pro de-
fensione
capitulo-
rum.

Quid vero Frontinianus, dum ecclesiæ Salonitanæ præerat, pro hac causa gesserit, aut scripserit, incompertum est. Vero simile videtur ejus jussu, missuque Sebastianum Præfectum Patrimonii Apostolici Thessalonicam ad Vigilium adisse, ut communem totius Occidentis causam, atque adeo dignitatem existimationemque quartæ Synodi majorem in modum illi commendaret. Judicatum Vigilii haud leviorē Frontiniano, quam cæteris Africanis, & Illyricis Episcopis dolorem inussit; & pro sanando illo vulnere, quo laniata esse credebatur auctoritas Patrum Chalcedonenſium, si non auctor fuit concilii Illyrici pro defensione capitulorum cogendi, suator tamen, & impulsor, aut certe ejusdem approbator fuisse dicendus est. Quamvis autem pro more illius ætatis Illyrii a Dalmatis fere distingui solerent, & Illyrici vocabulo illæ potissimum provinciæ significari, quæ antea ad Illyricum Orientale pertinebant; tamen cum Justinianus utrumque Illyricum conjunxerit, & omnes, quas ipse Illyrico attribuit, provincias sub imperio esse voluerit Præfecti Prætoriani Justinianæ primæ; ab eo Episcoporum cætu, quæ dicta est Synodus Illyricana, & habita fuit anno 549. pro defensione trium capitulorum, non videntur secludi debere Episcopi Dalmatiæ, qui re ipsa Illyrici erant, & Illyrici ab Justiniano descripti finibus conti-

nebantur, Fateor equidem, quod sæpe alias admonui, jurisdictione Episcopi, & Primatis Justinianæ Primæ exemptam fuisse ecclesiā Dalmaticam, quæ usque ad sæculum septimum, & excidium Salonæ neminem alium agnovit Primatem, nisi Pontificem Romanum; neque ullius Concilii Nationalis, nisi Romani adeundi necessitate, aut lege tenebantur. Verum enimvero, si quando communis rei catholicæ causa, & utilitas postulabat, aliarum Diæceson Episcopi ad hujusmodi generales conventus invitari solebant, ut de re communi, & publica in communi consulerent, & gravissima religioni impendentia pericula, collatis consiliis studiisque, averterent; quod cum multis exemplis probari potest, tum exemplo Concilii Aquilejensis adversus Arianos habiti anno 381. declaratum est. Nullus autem dubito, quin Frontinianus aliquot ex Episcopis Dalmatiæ ad conventum illum miserit, aut fortasse ipsemet interesse voluerit; in eo enim causam totius ecclesiæ, & Synodi Chalcedonenſis agi existimabat, quippe cum ex judicato Vigilii nimis grave præjudicium in ejusdem Synodi statuta factum esse videretur, cui obviam eundem esse, & omnibus opibus atque viribus resistendum censebat. Cum secundum tria capitula, nemine dissentiente, in Concilio Illyrico judicatum esset, id vero quam iniquo animo tulerit Justinianus, incredibile dictu est; quapropter sententiæ Synodice Illyricorum opposuit rescriptum Augustale, ut ait Isidorus, quo quidem quamvis neminem fortasse nominavit, acriter tamen Dalmatas, & Illyricos trium capitulorum propugnatores perstrinxit, & potestatis Imperatoris limites prætergressus anathemate perculit, in primisque Frontinianum, in quem postea multo graviora, & acerbiora decrevit: *Justinianus, ait Isidorus lib. de viris Illustribus cap. 12., condidit quoque & rescriptum contra Illyricanam Synodum, & adversus Africanos Episcopos, in quo tria capitula damnare contendit.*

Justinianus
edictum
adversus
Illyricana
&
Africanam
Synodum.

Dum Vigilus Constantinopoli, postquam judicatum suum revocaverat, pro defensione trium capitulorum gravissimas contumelias & injurias magno animo, & invicto sustinebat, nihilo segnius pro illis pugnavit Frontinianus in Dalmatia, qui cum Macedonio finitimæ Aquilejensis Provinciæ Metropoli conjunctis animis, & consiliis in eam causam omni ope operaque incubuit, & suis Provincialibus, tum cæteris suarum partium Episcopis idem ut facerent, verbo & exemplo auctor fuit; quanto enim studio quantaque contentione trium capitulorum defensionem susceperit, atque urgere institerit, satis ea declarant, quæ postea, cum jam ab hujusmodi certaminibus quiescere oporteret, animosius, quam fortius pertulit. Nam postquam Vigilus auctoritate Apostolica & quintam Synodum approbavit, & capitulorum damnationi subscripsit, causa Occidentalium, quæ antea melior videbatur, exinde facta est deterior, nemo ut illam tueri posset, quin sibi aut temeritatis, aut schismaticæ obstinationis notam inureret; & quod prius laudi erat & gloriæ, deinde crimini & probro esse cæpit. Plerosque Occidentalium Episcoporum neque Synodi quintæ, neque sedis Apostolicæ auctoritas percellere potuit, ut, quod susceperant, trium capitulorum patrociniū dimitterent; sed non omnes in eadem culpa ponendi sunt, aut ejusdem flagitiosæ pervicaciæ ignominia notandi; aliqui enim ne-

Defenso-
res trium
capitulo-
rum in di-
plici Gene-
re ponendi.

que

que illos, qui tria capitula proseripsent, reprehensione ulla, censurave afficiebant; neque ab illorum se communione segregarunt, velut Galli, & Hispani; qui quamvis neque Synodum quintam receperint, & in defensione trium capitulorum plurimis annis permanserint, debitam tamen adversus Romanos Pontifices observantiam obedientiamque retinuerunt; fuit enim cujusdam œconomicæ prudentiæ, qua semper uti consuevit ecclesia Romana, in iis rebus, quæ ad fidem & mores non pertinerent, connivere, & aliquid illis permittere, qui potius ignorantia, quam malitia peccabant; ne si quid importune ab illis exigeret, quod salva conscientia se præstare non posse crederent, eorum animos offenderet, alienaretque; præsertim cum spes esset fore, ut errore paulatim deposito, quod demum accidit, ad communem ecclesiæ universalis sententiam accederent. Certe sæculo septimo Hispani Gallique nondum animum inducere potuisse videntur, ut capitula illa reprobarent, cum in Conciliis utrisque gentis septimo & superiore sæculo habitis, quatuor tantum Oecumenicas Synodos, quinta prætermittitur, se approbare profiteantur; & præterea Isidorus in lib. de viris Illust., ubi de Theodoro Mopsuesteno mentionem fecit, coarguat Justinianum, quod Episcopos Orientis ad proseriptionem trium capitulorum compulerit.

Sed alii longe gravius peccabant, qui non solum obstinatione quadam sententiæ quintam Synodum repudiabant, acriterque pro illis capitulis dimicabant; sed etiam qui hæc damnarent, illam reciperent, eos in hæreticorum numero locoque ducebant, eorumque societati & communioni nuncium remiserant; atque ob hanc causam vere ac proprie habiti sunt dictique Schismatici. In his fuerunt Metropolitæ Aquilejenses, & eorum Provinciales Episcopi, quos pertinax, & implacabile Schisma per annos fere centum & quinquaginta ab ecclesiæ capite, & membris sejunxit; itemque Africani omnes, ac præsertim Victor Tunonensis, Facundus Hermianensis, & Liberatus Diaconus Carthaginienensis, qui oppugnatores capitulorum maledictis proscindunt, & hæreticos passim appellant; ac ne ipsi quidem Vigilio parcunt; de quo Liberatus: *ab ipsa hæresi afflictus Vigilus, nec coronatus, qualem vitam terminum habuerit, notum est omnibus.* In horum numero ponendum esse arbitror Frontinianum Episcopum Salonæ, cum Dalmatis, & Illyricis. Is enim post controversiam illam tum Concilii Oecumenici, tum sedis Apostolicæ decreto diremptam, ut Episcopalis dignitatis gradu, sic studio & pertinacia tuendorum capitulorum longe alios multumque superabat; & ab illa, quæ synodica, & Pontificiis sanctionibus debebatur obedientia, Episcopos quidem sibi subiectos auctoritate, alios autem exemplo retraheret; idque ex eo potissimum intelligi potest, quod Justinianus, cum cæteros Illyrici Italique Episcopos capitulorum propugnatores inultos reliquerit, Frontiniani contumaciam minime ferendam tolerandamque censuerit. Itaque Justinianus anno 554. Constantinopolim Frontinianum accivit; cumque illum de suscepta causa, propositaque sententia nulla vis, nullum periculum posset depellere, eundem in Ægyptum legavit, & apud Antinoem Thebaidis urbem, quoad resipisceret, exulare iussit. Hoc scriptum reliquit Victor Tunonensis in Chronico. *Post Consulatum Basilii anno. xiv. (est annus Christi juxta calculos Tunonensis 554.) Frontinians Episcopus*

ad urbem vocatus, pro defensione trium eorumdem capitulorum Antinoensi primæ Thebaidæ civitatis exilio deputatur; & pro eo ab hæreticis Petrus Salonensi ecclesiæ ordinatur. Ita defensio trium capitulorum Frontiniano tanti stetit, ut & sedem Episcopalem amitteret, & exilii poenam subiret. Annos fere octo in Thebaide exsulavit; interea Africani, Illyrici ac Dalmatæ recepta quinta Synodo, rejectisque capitulis cum ecclesia Romana, & universali in gratiam redierunt. Sed neque suorum Dalmatarum exemplum, neque exilii diuturni calamitas tantum valuit apud Frontinianum, ut quidquam de obstinatione, & contumacia remitteret; quem Stephanus Baluzius Tomo 1. Concil. *insanum vocat*: insanire enim illum profecto dixeris, qui cum ecclesiæ propemodum universa in damnationem trium capitulorum consentiente, non modo dissentire, sed etiam animo obfirmato, & inveterando pugnare pergit; quam ob causam Pelagius I. in suis ad Narsetem litteris, Venetos, atque Istros *insensatos* appellavit, quia nimirum ecclesiam ipsam, quam tria capitula condemnare malebant. Quin etiam Frontinianus eo progressus audaciæ videtur fuisse, ut calumniis adversus quintam Synodum disseminandis turbas in Ægypto cieret, animosque incolarum ad Schisma sollicitaret. Atque hanc causam fuisse arbitror, quæ Justinianum impulit, ut cum ex Ægypto in Asiam deportari iusserit anno 562., & Ancyra in Galatia eidem habitandi locum circumscripsit. *Post Consulatum Basilii xxii., ut Victor docet, Frontinians Salonensis Episcopus de exilio Antinoensi Ancyram Galatiæ transfertur.* Nihil præterea de Frontiniano litteris proditum invenio, & quo loco, quo tempore, quo lethi genere obierit, incertum est; sed quemcumque sortitus fuit, certe inglorium, & nisi resipuit, exitialem etiam vitæ exitum habuerit necesse est. Tanti refert ecclesiæ auctoritatem, quacumque ducit ac jubet, perpetuo sequi, ejusque decretis, quæ, ubi causa fidei non agitur, diversa esse possunt pro rerum ac temporum varietate, semper obtemperare; sic prorsus, ut in ejus leges ac verba jurati, eadem cum illa alias amplecti, alias rejicere parati simus. Cui monito si parere voluisset Frontinianus, tantumdem gloriæ illi peperisset damnatio trium capitulorum, quantum antea defensio eorumdem attulerat.

Duo hic addi lubet, non certa illa quidem & explorata, quæ tamen e conjectura non improbabili ducuntur. Vix Justinianus edicto proposito, & per omnes provincias circumferri iussit, tribus capitulis bellum indixit, cum Frontinianus in Dalmatia quasi signum aliquod sustulit; quo admoniti excitatique Dalmatæ in eorumdem capitulorum defensionem conspirarunt; cum vero ad dimicandum pro illis constanter ac fortiter, veluti Ducem se præbuisset illis omnibus, quos ad suas partes adjunxerat, quibus cum eo tempore universus Occidens consentiebat; quotquot in eam tum præclaram, & gloriosam societatem nomina dederunt, ab eo cognominati sunt Frontiniani. Itaque Frontinianus discedens e Dalmatia, cum propugnatores capitulorum jam degenerassent in factionem quandam, quæ se ab sede Apostolica cæterisque Episcopis recte sentientibus sejunxerat, huic nomen suum inde usque ab initio ejus controversiæ impositum reliquit. Ex numero eorum, qui Frontiniani & obstinationem, & nomen retinebant,

Frontinians cum Dalmatis, Illyricis, Aquilejensibus, & Africanis Schismaticis.

Inde Ancyram transfertur.

Ab eo defensores capitulorum dicit Frontinians.

Constantinopolim accivit ab Justiniano, relegatur in Ægyptum.

Quorum
meminit
Gregorius
in epist. ad
Maximum
Salonitanum.

hant, illos fuisse arbitror, quas Gregorius Magnus in quadam sua ad Maximum Salonitanum Episcopum epistola *Frontinianistas* appellat. Neque enim illis assentiri possum, qui freti auctoritate quorundam veterum Codicum *Photinianistas*, quam *Frontinianistas* legere malunt. Nam non est verisimile aliquos ex impura, & nefaria Photini secta adhuc Gregorianis temporibus superfuisse in Dalmatia, quos ante annos amplius centum, & septuaginta Laurentius Episcopus Seniensis Innocentii litteris admonitus omnino exterminaverat; neque impiæ illius hæreseos vel tenue vestigium relictum fuisse in Dalmatia ex antiquorum scriptis deinde apparet. Sed quod est maximi momenti, & ponderis ad lectionem nostram tuendam, contextus epistolæ Gregorianæ, & ratio ipsa plena lenitatis atque indulgentiæ, quæ a Pontifice præscribitur, quæque ad illorum hominum conversionem maxime idonea putabatur, lectioni, quam illi obtrudunt, omnino repugnat. Eos enim, de quibus eo loco agit Gregorius, non ab hæresi, sed ab errore, non ad fidem Catholicam, sed ad sinum ecclesiæ revocandos esse ait; id quod in *Frontinianistas* convenit, quibus nulla erat cum Catholicis de dogmatibus controversia, sed sententiarum & voluntatum distractio; non item hæc in *Photinianistas* quadrant, qui de sanctissimis maximisque Mysteriis a fide orthodoxa per summam impietatem dissidebant. Nullam illis vim adhiberi vult Gregorius; si Romam veniant, se illis cujuscumque rei rationem poposcerint, redditurum, curaturumque, ut obices omnes amoveat, quibus retardantur, ne ad ecclesiæ auctoritatem redeant, atque ut veritatem plane ac dilucide agnoscant; quam quidem si recipere voluerint, eos perhumaniter benigneque amplectetur; si respuere obfirmato animo pergant, ab omni violentia molestiaque intactos dimittet. Quam quidem leniter ac molliter agendi rationem a Gregorio, ejusque decessoribus plerumque adhibitam fuisse, ut propugnatores trium capitulorum a Schismate ad concordiam revocarent, ex illorum litteris satis perspicue intelligi potest; plerosque enim Schismaticorum illius ætatis, cum potius ignorantia quam malitia ab ecclesiæ gremio arceret, non cogendos, sed alliciendos esse existimabant; quamvis interdum Imperatorum ac Magistratuum auctoritatem opemque exposcerent, ut Schismatis Antesignanos ac Duces injecto poenarum metu cohiberent, eosque compellerent, ut ecclesiæ satisfacerent, illiusque decretis, ac statutis se obediens præberent. Fragmentum epistolæ Gregorianæ, quæ pertinet ad rem nostram, est hujusmodi: *De Frontinianistis autem fraternitas tua sit omnino sollicita, & sicut capit, studeat, quatenus ad sinum sanctæ ecclesiæ revocentur. Si qui vero ad me venire voluerint, & rationem recipere, prius iurandum præbeant, quia non permittent suis, quod in eorum errore, etiam ratione recepta, persistant. Et postmodum eis tua sanctitas promittat, quia a me nullam violentiam patiantur; sed rationem reddo; si veritatem cognoverint, suscipiam; si non cognoverint, illas dimittam.* Hæc si conferas cum epistolis Pelagii I. ad Episcopos Tusciæ, & Pelagii II. ad Episcopos Istriæ, itemque cum aliis Gregorii litteris, quibus idem est, in quo versantur, argumentum e Schismate illius temporis desumptum; æque in his, atque in illo fragmento paterna quidem claritas atque indulgentia adversus Schis-

maticos illos elucet; quos neque asperioribus verbis increpant, neque censuris poenisque ecclesiasticis propositis urgent & compellunt; sed auctoritatibus, rationibusque, & oratione quam blandissima ad reconciliationem alliciunt atque invitant; ut profecto dubitare nequeas, quin *Frontinianistæ* ab Gregorio commemorati ex eorum factione fuerint, quos ecclesiæ trium capitulorum causa distractos; Romani Pontifices modis omnibus quam lenissimis in pristinam concordiam reducere studebant. Jure igitur plerique censent in epistola S. Gregorii *Frontinianistas* omnino retinendos esse; neque *Photinianos* inde usque a superioribus sæculis evocatos illuc esse intrudendos; & contendunt *Frontinianistas* illos dictos fuisse, qui arctius tenebant, & obstinatius defendebant tria capitula, quam ut sine flagitiis illa deferri posse crederent; proptereaque ab ecclesiâ secessionem fecerant, ne illorum societate, & communione polluerentur, qui eadem capitula reprobaverant; sed cur, sive unde appellati fuerint *Frontinianistæ*, rationem aut reddere omittunt, aut ignorare videntur.

Cum autem iisdem omnino temporibus, quibus affixa sunt primordia hujus Schismatis, *Frontinianus* ecclesiæ Salonitanæ præfesset, idemque omnium acerrime, & pertinacissime pro illis capitulis pugnaverit, quid est quod dubitemus aliudne, an ab eo veluti Antesignano, & Duce hujus Schismaticæ factionis, repetenda sit causa, & origo illius cognominis; quod quidem si non omnibus ejus ætatis Schismaticis, certe Dalmatis in hæsit. Reliquias autem *Frontinianistarum* adhuc superfuisse in Dalmatia, cum D. Gregorius eas litteras ad Maximum Episcopum Salonitanum scripsit, facile colligi potest ex Chronico Victoris Tunonensis, qui cum Illyricorum aut Dalmatarum Adversitatem a tribus capitulis defectionem anno Christi 559. subijciat, ex illorum numero monasteria quædam, & paucos alios sive Clericos, sive Laicos eximit, qui pertinacius in proposito susceptoque consilio permanerant, quam ut Episcoporum suorum exemplo, & auctoritate abduci possent. Post Consulatum Basilii V. C. anno xix., *Illyriciani Episcopi, præter parva Monasteria, parvulaque fideles, persecutionem passi consentiunt, pristinam fidem in irrevocabilem deducunt.* Ex his autem orti & propagati fuerant *Frontinianistæ* illi, quos Gregorius cum ecclesiâ Catholica in gratiam restituere cupiebat. Igitur præter ea, quæ supra diximus de *Frontiniano*, hoc etiam illi videtur tribuendum esse, quod Schismaticis nomen dederit, quibus auctor fuerat, ut a Romano Pontifice ecclesiæque Catholica desciscerent.

Alterum, quod de *Frontiniano* affirmare non ausim, sed tantummodo conjectura ducor ad suspicandum, est ejusmodi, ut mihi a verisimilitudine non omnino aliud esse videatur. Anno Christi 569. cum Alboinus Langobardorum Rex Mediolanum acri oblidione premeret, vel cum urbem captam diruisset; Honoratus Mediolanensis Episcopus fuga se proripuit, & Genavam concessit. hujus fugæ & discessus alii alias causas afferunt. Sedem Episcopalem vacuam invasit Frontus, quem alii *Frontnem*, alii *Frontonium* vocant; neque de hujus genere, patria, aut loco, unde veniret, quidquam tradunt. Suspicio autem est hunc fuisse illum ipsum *Frontinianum*, cui ante annos fere quindecim *Justinianus* Salonitanum Episcopatum ademerat, &

Honoratus Episcopus Mediolanensis cum Genavam fugisset.

Frontus, sive Frontinus, qui videtur idem esse ac Frontinianus olim Episcopus Salonitanus.

cxli-

exilii penam inflixerat. Ex vocabuli similitudine conjecturam capere licet. Nam Frontus, & Frontonius haud multo differt a *Frontiniano*; & cum Catalogus Romanus varia nomina inter se similia recenset, quibus Frontinianum nostrum appellatum fuisse tradit, Frontonem etiam dictum affirmat: adde, quod Leander Albertus in his libris, quos de *Lombardia transpadana* scripsit, intrusum illum Mediolanensem Episcopum *Frontini* vocabulo impertiit. *Quapropter ex veteri instituto coronam ferream Alboinus hic a Frontino Prasule sumpsit.* Nec solum Catalogus Romanus, sed etiam Victor Tunonensis eo nomine affecit hunc nostrum Salonitanum Episcopum, quem alias *Frontinum*, alias *Frontinianum* vocat. Huic nostrae conjecturae suffragatur aetas Frontiniani, ac tempus sedis Mediolanensis occupatae. Frontinianus quippe non solum ad annum 570., sed etiam longius vitam perducere potuit. Fac enim annum ætatis ageret quadragesimum, cum anno 544. Pontificatum Salonitanum iniit; decimo post anno, cum e Dalmatia ejectus est in exilium, annos habebat quinquaginta. In exilio Antinoensi annos octo exegit, unde anno 561. deportari iussus est Antyram in Galatiam. Itaque cum Honoratus Mediolano discessit anno 569., Frontinianus annum circiter sextum supra sexagesimum attigerat; & primam quidem senectutem jam ingressus fuerat; sed longe adhuc aberat ab extrema: quin imo id ætatis erat, ut illi ad facinus illud conandum, quemadmodum suppetebat audacia, ita neque corporis neque animi vires deessent. Tempus autem rei perficiundæ opportunum se illi præbebat; nam Justinianus, a quo in exilium fuerat detrusus, ante quinquennium obierat, ejusque interitu ardor ille infectandi urgendique Schismaticos trium capitulorum propugnatores deferbuerat; nihil enim molestiæ ab Iustino illis exhibitum fuisse accepimus. Ad hæc Langobardi Mediolanum, Italique partem non exiguum Imperatoribus Orientis ereptam in suam potestatem redegerant. Quare haud difficile fuit Frontiniano ab exilio evadere, in Italiam proficisci, & Mediolanum profugere, ubi tunc multos invenit, qui ob trium capitulorum defensionem Catholicæ communioni nuncium remiserant; hujusmodi enim Schismaticis civitas, & provincia Mediolanensis neque tum, neque postea caruit, ut declarant litteræ Gregorii Magni ad Constantium Mediolanensem Episcopum. Horum autem favore atque opera fretus Frontinianus, sedem Episcopalem, quam Honoratus ex urbe fugiens reliquit, per summam temeritatem occupavit. Quæ si tam vera essent, quam verisimilia videntur, satis certum constaret, quo loco, quoque leti genere obierit Frontinianus, ejus exitus alioqui plane ignotus est. Nam Frontus ille, sive Frontonius, sive Frontinus, qui se in locum Honorati malis artibus intruserat, *nefaria morte*, ut scriptum est in tabulis Mediolanensibus, Pontificatus male parti pœnas dedit; & vel *hi ante terra absorptus*, ut est apud Ughellum, *vel caelesti igne absumptus misere interiiit.* Hæcenus de Frontiniano; nunc historiam belli Gothici intermissam persequi, & contexere oportet, cujus pars postrema ad Pontificatum Frontiniani pertinet; præsertim cum Dalmatæ hujus belli spectatores neque longinquos, neque otiosos se præbuerint.

§. III.

Anni posteriores novem belli Gothici.

ANnus belli Gothici undecimus inierat, Annus 21us belli Gothici. Totilas in Italia rem prospere gessit. æræ vulgaris 545., quartus post Consulatum Basilii, cum Totilas Firmum, Asculum, Spoletium, Assisium urbes adeptus, Romam circumfedit, viis omnibus interclusis, quibus com-
meatus, & auxilium in urbem inferri possent. Bellisarius cum videret haud satis copiarum sibi esse, quas Gothis opponeret, quibusque Totilam ab urbe averteret, in Dalmatiam trajecit, inde in Epirum novam contendit; hujus anni quod reliquum fuit Dyrrhachii exegit, præstolatus auxilia, quæ rogatum miserat Constantinopolim. Interea urbem haud gravius obsidio Gothica, quam difficultas annonæ, & summa inopia rei frumentariæ premebat, qua ut Romanos levaret Vigilius Pontifex e Sicilia, quo se contulerat Constantinopolim Justiniani accitu iturus, onustas frumento naves submisit: sed in ipso ostio adituque portus Romani ex insidiis captae in hostium potestatem venerunt.

Successit annus duodecimus captae direptæque urbis clade insignis. Annonæ caritas eo creverat, ut civibus fame propemodum enectis quidquid nancisci possent, quamvis sordidum, asperum atque insalubre, pro cibo esset, & paucis, præter milites, ad urbis præsidium retentis, plerosque emitti oportuerit. Bellisarius copias ex Romanis ac Barbaris conflatas, quas Joannes, & Isaacus Epidamnum adduxerant, in Italiam transtulit. Hydruntem Gothorum obsidione liberavit; tum Siculum fretum classe transgressus ad portum Romanum appulit; ibique aliquantulum expectavit Joannem cum reliquo exercitu, qui interea rem prospere gessit in Calabria. Is cum propter itinera Gothorum præsidii obfessa accedere ad urbem nequiret, Bellisarius haud diutius expectandum ratus, quacumque posset ratione Romanis fame acriter laborantibus opitulandum censuit. Itaque cum aliquot navibus & commeatu, & cibariis sane copiosis, Tiberi adverso subvectus, jam catenas transversas, obiectisque omnes perruperat, & præditiis Gothorum castris ac fugatis, prope erat, ut in urbem subiret; cum regredi cogitur temeritate Isaacis, qui alieno loco ac tempore castra hostium aggreffus ingentem cladem accepit; quæ res tantum maroris attulit Bellisario, ut in gravem ac periculosum morbum incideret. Nec multo post urbs capta est; nam Isauri milites, quorum fidei & custodiæ Asinaria porta tradita erat, partim fame, partim oblata ab hostibus pecunia stimulante, patefactis foribus Gothos accipiunt. Totilas urbe per prodicionem potitus, mænia magna ex parte diruit; Romam militibus diripiendam dedit, civibus pæpercit, præconibus pronunciare jussis, ut cives a Victorum ira templorum se se religione defenderent. Totila in Lucaniam abeunte, Bellisarius Romam venit, & cum urbem nudatam mænibus, ac desertam a civibus reperisset, eam tumultuario opere restituere adortus, vallo ac fossa circumdedit, cives in agris dispersos collegit, revocavitque; & relictis utcumque mænibus, ita communivit, ut Totilam, & Gothos ad urbis oppugnationem redeuntes, semel atque iterum repulerit.

Annus 22us belli Gothici.

Bellisarius ex Epiro in Italiam rediit.

Totila prodicione Romanam cepit.

Fronti seu Frontiniani miserrandus interitus.

An-

Anno
511. &
xv.
Gothorum
res prosperas
in Ita-
lia.

Bellisarius
revocatur
CP.

Gothi
prospera
bellum ge-
runt in
Dalmatia.

Annus decimus tertius, itemque decimus quar-
tus Gothis, quam Romanis felicior illuxit;
multis enim, quamvis non ita magnis praeliis
Gothi superiores fuerunt, ac praesertim apud Thu-
rios, ubi Totilas haud levi clade affecit exer-
citum Bellisarii, qui paullo post in Siciliam
transfretavit. Per ea tempora Sclaveni Danubium
transgressi, effusique in Illyricum, regiones il-
las Dalmatiam, & Epidamnium usque saepe va-
starunt. Anno 548. Bellisarius rogatu Antoni-
nae conjugis Constantinopolim ab Justiniano re-
vocatus est. Ex ejus discessu cum hostibus vi-
res animique crevissent, brevi Italia rursus sub
Gothorum imperium ac ditionem rediit. Fran-
ci Duce, ac Rege Theodoberto, maximam agri
Veneti partem occuparunt, cum nec Romani
illos arcere, nec Gothi utrisque arma inferre
possent. Langobardi, Gepides, Heruli Dalma-
tiam, & Illyricum late populantur; intra finem
anni decimi quarti Iliausus armiger Bellisarii,
genere Barbarus, cum ad Gothos defecisset, co-
pias & naves accepit a Totila, quibus mari
supero in Dalmatiam transmitteret. Muicarium
non ignobile oppidum, haud longe a Salonis
in ortum distans, quod nunc Macarscam ap-
pellari suspicio est, per prodicionem cepit, ac
diripuit, caesis ad internecionem incolis, qui-
bus se amicum, & classis Romanae ductorem
esse simulabat. Inde ad Laureatam, qui locus
erat Dalmatiae maritimus, classe proventus, ex-
scensu e navibus in terram facto, urbem de im-
proviso adortur, interfecitque civibus, in po-
testatem redegit. Claudianus Salona Praefectus,
ut in re subita, ac trepida quidquid copiarum
raptim colligere potuit, navibus imposuit; &
navali cum hostibus praelio commisso, supera-
tus est. Ita Iliausus praeda & spoliis Dalmaticis
onustus ad Totilam in Italiam rediit. Exit
hyems, unaque annus decimus quartus istius bel-
li, quod Procopius scripsit.

An. xv. Annus decimus quintus belli Gothici, et
vulgaris supra quingentesimum undequinque-
simus, nihilo felicior Romanis fuit. Totilas
iterum Romam obsedit, urbemque iterum pro-
dentibus Isauris recepit; sed quod antea cepe-
rat Romae funditus evertendae, consilio mutato,
eamdem reparat ac reficit; cives extorres e Cam-
pania revocat, Senatum restituit, antiqua Ro-
manis privilegia confirmat. Classem egregiam
adornavit, & instruxit. Legatos de pace Con-
stantinopolim misit, quos Justinianus ne collo-
quio quidem, suoque conspectu dignatus est.
Deinde aliquot Oppidis captis, Siciliam invade-
re constituit. Interea Slaveni rursus Istrum tra-
jiciunt, Romanos cadunt, castris exuunt, in
fugam avertunt; tum Thraciam atque Illyri-
cum impune populantur. Totilas Rhegio cap-
to, Siciliam ingreditur, & vastat. Justinianus
classem ingentem ornavit, cui Liberium Ducem
praefecit, ut Siciliam Gothis adimeret. Vix
Liberius ad Siciliam appulerat, cum eum Justi-
nianus Constantinopolim revocavit, eique Ar-
thabanem in classis Praefecturam substituit. Sum-
mam vero Italici belli commisit Germano fra-
tris filio, qui Mathasuntham filiam Amalasun-
thae, viduam Vitigis in matrimonium duxerat.
Hujus egregia virtus, & scientia militaris mul-
tis gravissimisque in rebus perspecta, & cogni-
ta, quantum metus Gothis incussit, tantumdem
animi fiduciaque Romanis attulit; qui una
cum Barbaris cujusque generis sub Germano mi-
litare gestientes, in Italicam expeditionem no-

mina dederunt. Haec dum Constantinopolim ap-
parantur, cum hyeme finitur annus decimus quin-
tus hujus belli, quod Procopius litteris tra-
didit.

Anno decimo sexto belli Gothici Germanus, An. xvi.
dum Sardicæ in conscribendos milites apparan- Slaveni e
dumque bellum Italicum gnaviter, ac sedulo Dalmatia
incumbit, jubetur a Justiniano copias omnes exacti;
viresque, omissa interim Italica profectio, dein clade
in Slavenos convertere, qui populationes late loquati
cum fecissent, Naissum usque pervenerant; inde afflictiur
in Macedoniam decurrere, & Thessalonicam ur-
besque ejus regionis capere, ac diripere consti-
tuerant. Sed ubi cognitum est adventare cum
exercitu Germanum, hujus nomen, celebritate
famæ ubique & omnibus notum, tanto terro-
re barbaros perculit, ut averso a Macedonia ite-
nere in Dalmatiam superatis montibus eruperint.
Germanus hac sollicitudine curaque exemptus,
cum totus esset in meditatione, apparatuque Ita-
lici belli, repentina, & immatura morte extin-
guitur, triste sui desiderium Justiniano, mili-
tibus, cæterisque omnibus relinquens; quidquid
enim erat spei de Italia recuperanda, ejus vir-
tute ac prudentia nitebatur. Justinianus Gothi-
cum bellum gerendum dedit Joanni Germani
genero, eique collegam adjunxit Justinianum
Germani filium. Hi accepto exercitu florentis-
simo, quem Germanus collegerat, in Dalma-
tiam contendunt, & copias omnes Salonam in
hiberna deducunt. Horum adventu Slaveni per-
territi abeunt e Dalmatia, & quacumque ince-
dunt, pervastatis agris, vicisque perustis, &
ingenti præda pecudum hominumque abacta,
se se in Thraciam effundunt; ibi armis ac vi-
ribus conjunctis, cum alia manu Slavenorum,
qui omnium recentissime Istrum trajecerant, a-
pud Hadrianopolim Romanos adorti magna cla-
de afficiunt. Victores in eum usque locum ex-
currunt, cui Muro-Longo nomen est; quique
iter unius diei Constantinopoli aberat. Illos
Romani repentino impetu adorti repellunt, ac
plurimis caesis, iisque receptis, quos captivos
abduxerant, in fugam convertunt. Interea Ro-
manam classem, quam ducebat Artabanes, non lon-
ge ab Calabria atrox adeo, & sæva tempestas
invasit, ut naves quamplurimas fluctibus ob-
ruerit; quæ autem e naufragio evaserunt, alias
alio dissipavit; navis, qua vehebatur Artabanes,
extremis periculis perfuncta sospes Melitam te-
nuit. At Totilas novo belli apparatu perterri-
tus e Sicilia discessit, rediitque in Italiam, in
quam Joannem & Justinianum cum ingenti exer-
citu e Dalmatia imminere cognoverat.

Anno decimo septimo ineunte belli Gothici,
Joannes post hyemem apud Salonas exactam, An. xvii.
cum jam in eo esset, ut copias ex hybernis obditione
educeret, transferretque in Italiam, nunciis ac Gothorum
litteris ab Imperatore acceptis jussus est expe-
ctare Narsetem, eique exercitum, & Italici
belli administrationem tradere. Sed cum Anco-
na vehementissime a Gothis terra marique op-
pugnaretur, Valerianus Magister Militum Ra-
vennae cum esset, per litteras Joannem vocavit,
ut periclitanti urbi suppetias ferret. Nec dubi-
tavit Joannes, contra quam Imperator vetuerat,
Salonis proficisci, quod majorem ejus urbis
prope in extremum discrimen adductæ, quam
Imperatorii mandati rationem habendam esse cen-
seret. Itaque naves duodequadraginta ornavit,
rebusque omnibus ad prælium maritimum neces-
sariis instruxit, quibus aliquot millia militum
im-

An. xvi.
Slaveni e
Dalmatia
exacti;
dein clade
loquati
afflictiur

Totilas
relicta Si-
cilia exer-
citum in
Italiam
revertit.

An. xvii.
Ancona
obdione
Gothorum
liberata.

imposuit. Tum Scardonam progressus cum esset, obviam fit ei Valerianus cum duodecim navibus; consiliis ac viribus conjunctis, classem ex navibus omnino quinquaginta conflata e Dalmatia in Italiam transvehunt, applicantque ad littus Senogalliae. Quod Gothorum Ducibus, qui Anconam obsidebant, cum nunciatum esset, septem & quadraginta naves, quæ præsto erant, militibus fortissimis complent, rectaque adversus hostes contendunt. Apud Senogalliam prælium navale commissum est, acriter utrimque aliquandiu pugnatum; sed Romani demum victoria potiuntur, hostium navibus partim incensis, partim depressis, partim in fugam averfis. Qui apud Anconam erant, Gothicæ cladis nuncio perculsi, ab urbis obsidione discedunt, & castra defensoribus vacua, commeatum plena Romanis relinquunt. Hujus expeditionis maritimæ successu, servatæque Anconæ gloria læti Valerianus & Joannes, cum suis quisque copiis navibus, alter Ravennam, alter Salonam regreditur. Per idem fere tempus Artabanes Siciliam prope omnem Gothis eripuit; at Gothi Corsicam, & Sardiniam occuparunt. Dum hæc in Italia geruntur, Sclaveni Illyricum vastant, ægreque a Romanis repelluntur; Langobardi submissis ab Justiniano copiis adjuti Gepædas cadunt vincuntque. *Interea abiit hyems, quæ annum clausit decimum septimum hujus belli a Procopio descripti.*

AN. XVIII.
Narsetes
Dux bello
Gothico
præpositus.

Annus belli Gothici duodevigésimus, æræ Christianæ supra quingentesimum quinquagesimum secundus inierat, cum adventu Narsetis in Italiam, regni pariter bellicque Gothici finem attulit. Superioris anni partem maximam in exercitu conscribendo, belloque apparando consumplerat. E Thracia atque Illyrico militum vim maximam contraxerat; Audoinus Rex Langobardorum amplius quinque millia subsidio miserat, tria millia Heruli addiderant; neque a Gepædibus, quamvis Justiniano subirati essent, quod auxilia Langobardis præstitisset, auxiliares copiae defuerunt. Sub initium hujus anni, vel superiore anno exeunte Narsetes cum exercitu Salonam venit, quocum Joannes, quas ipse collegerat, quasque Germanus foverat ipsius reliquerat, legiones conjunxit; sed exercitus in Italiam Ravennamque traducendi summa erat difficultas; nam neque navium copia tanta suppetebat, quibus mari supero transvehi posset; & terrestre iter, quod Narsetes per Venetorum provinciam facere constituerat, Franci præsidii & copiis intercluserant: hi quippe præter Alpes Cottias, & aliquot Liguriæ loca, Venetiæ mediterraneæ partem maximam occupaverant; Narseti petenti, ut per eorum fines sine ullo maleficio iter sibi facere liceret, præcise negaverant, per speciem quidem arcendi Langobardos capitales Francorum hostes, quos secum Narsetes ducebat, quosque ajebant, data facultate per Provinciam itineris faciendi, ab injuria & maleficio minime temperaturos; re ipsa tamen ut Gothi, quibuscumque amicitiam junxerant, gratificarentur. Præterea etiam si transitum Franci permitterent, Thejas cum florentissimis copiis a Totila Veronam missus, aditus omnes ejus tractus, viasque omnes, quæ Ravennam ferrent, Romanis obstruxerat. Itaque, ut scribit Procopius, *Narsete in summas angustias adducto, Joannes Vitaliani nepos locorum peritus auctor fuit, ut cum universo exercitu per oram maritimam, Romanis, ut supra dictum est, subditam, iter Illyrici Sacri Tom. II.*

haberet, sequerentur naves aliquot, & scaphæ plurimæ: quo fieret, ut cum ad fluminum ostia pervenisset exercitus, factis ex scaphis ponte fluvium jungerent, & facilius expeditiusque transirent. Hæc fuit Joannis sententia, quam amplius Narsetes cum omnibus Ravennam eo modo contendit. Iter igitur Narsetis fuit hujusmodi: traducto per Dalmatiam & Istriam exercitu, per ea loca Venetiæ maritimæ iter habuit, quæ in recessu intimo sinus Adriatici leniter stagnantes ex alto aquæ aluunt; cumque ingentium & multorum fluminum ostia transeunda essent, quæ regionem illam intersecant, navibus simul junctis pontes consterni jussit, quibus ripas utrasque jungeret, & copias transveheret. Ante annos fere centum, & quadraginta, æstuarium illa modicis discretis insulis habitari cœperant, e Venetia Mediterranea quamplurimis incolarum ob incursiones barbaricas ad illas insulas confugientibus: unde ortum habuit civitas, & Respublica Venetiarum, quæ sexto vergente sæculo jam eo creverat, ut suæ illam magnitudinis minime pœniteret. In annalibus Venetorum scriptum invenio Narsetem ab his petiisse, & impetrasse cymbas ac navigia, quæ funibus alligata, tabulisque constrata fluviorum transitum æque facilem ac tutum præbuere. Addunt præterea Narsetem navicula circumvectum, æstuarium illa insulasque objisse, & apud Rivalentum cum appulisset, tum novitate locorum, tum studiis incolarum mirifice delectatum esse; antequam vero discederet, vovisse ibidem duas sacras ædes, si suscepta contra Gothos expeditio e sententia succederet; votique reum eas construendas curasse, alteram Theodoro Martyri, alteram sanctis Mennæ & Geminiano. Ita circum stagna Venetorum, & Venetis ad fluvios trajiciendos navigia suppeditantibus, iter, nemine obsistente, confecit, atque incolumem exercitum Ravennam perduxit.

Exercitus
Ravennam
traduxit.

Adventus Narsetis quantum opis fiduciaque Romanis attulit, tantum metus ac formidinis hostibus incussit, magnaque repente facta est rerum commutatio; & inclinante se ad Romanos fortuna, res Gothorum ad interitum vergere, ac semel impulsæ magis magisque in proclive labi cœperunt, sic prorsus, ut sustineri nullo modo possent. Quæ fusius narrat Procopius, paucis complectar. Apud Apenninum in eum locum, quem Taginas indigenæ vocabant, veteres Busta Gallorum appellarunt, exercitus uterque convenerat; ibi commisso prælio victi sunt Gothi cæsi. Totilas amisso exercitu cum fugeret, a gregario milite vulneratus, paullo post occubuit. Huic Thejas suffectus, collectis fusi dissipatique exercitus reliquiis, collabens Gothorum in Italia regnum sustinere nequidquam conatus est. Narsetes igitur primum urbes Etruriæ, tum Romam post paucorum dierum obsidionem in potestatem redegit; deinde ad Vesuvium Montem Theja victo occisoque, anno belli exeunte duodevigésimo, æræ vulgaris 554. ineunte, cum Gothi debellatum est, quibus pax ita data fuit, ut omni Italia excederent, neve suis aut aliorum stipendiis adversus Romanos in posterum militarent. Cum Theja regnum ac nomen Gothorum in Italia deletum est anno, quam ortum fuerat, circiter septuagesimo. Italia, locis illis exceptis, quæ Franci tenebant, Orientis imperio adjuncta cum esset, ejus administrationem Narseti Justinianus commisit. Narsete Constantinopolim post mortem

Apud
Apenninum
prospere cum
Gothis
pugnavit.

Thejas
victus, &
cum Gothi
debellatum
est.

S

Justi-

Justiniani evocato, regi cœpit per Exarchos, qui sedem suam Ravennæ collocarunt.

Senulatus
Rex Go-
thorum in
provincia
Prævalitana

Flagrante in Italia Gothico bello, Senulatus Ostroylo parenti in acie cæso successus regnum obtinebat in extrema Dalmatia superiori, & Prævalitana Provincia; quam jure hæreditatio a Patre acceperat; oram maritimam; itemque regionem illam transalpinam adjunxerat, quæ deinde Bosna dicta est. Huic Justinianus pacem dederat, sub ea conditione, ut vestigal annuum imperio penderet, eique se obnoxium, & fiduciario nexu devinctum profiteretur. Ac Senulatus quidem neque bello se Gothico immiscuit; neque illos hostes habuisse legitur; quibuscum armis decertaret; sed regni sui tempus, quod vacuum ab externis hostibus habuit, contulit ad persequendos Christianos sibi subditos, qui oram maritimam accolebant, ut dictum est in Honorio III. Episcopo Salonitano: erat enim, ut plerique Gothorum, & Slavorum, quibus imperabat, sic ipse inanum Deorum cultor; ad eamque superstitionem Christianos traducere conabatur, quos in sua ditio- ne, ac potestate habebat. Cæterum Senulatus anno duodecimo, quam regnate cœperat, ætæ vulgaris 547., vivere pariter, & Christianos vexare desit; cum quadriennio ante Frontinianus Pontificatum Salonitanum iniisset; huic autem, itemque hujus decessori Honorio nihil negotii curæque exhibuit crudelitas, quam Senulatus in Christianos exercebat; quippe pars illa superioris Dalmatiæ, quæ imperio Senulati suberat, jam divulsa erat a Metropoli Salonitana, atque in potestatem concesserat Metropolitæ Scodrensis; quem in periculis illis, & asperis temporibus sollicitudine provinciæ sibi concredita vel maxime urgeri, multisque pro suo grege tuendo laboribus perfungi oportuit.

Extinctus
est anno
547.

Silimirus
successus
Senulato
pacem
Christianis reddi-
dit.

Senulato in regnum Prævalitanum successit Silimirus filius, qui Avi, quam Patris, vestigia sequi maluit, & Christianis mitem se, ac benignum præbuit; de quo Anonymus Diocletæ hæc litteris prodidit: *Duodecimo anno regni sui mortuus est Senulatus, cui successit filius ejus Silimirus in Regno, qui quamvis Paganus, & gentilis, tamen cum omnibus pacificus fuit, & dilexit omnes Christianos, & minime persecutus est eos; iniit quoque pactum cum eis, & facti sunt tributarii: Replevit multitudine Slavorum, & quievit terra in diebus illis; genuit quoque filium, quem Bladinum vocavit. Quod tradit de multitudine Slavorum, quos Silimirus in suam fidem ac ditionem receptos agris, ac domiciliis donavit, id præclare congruit cum Procopio, qui temporibus belli Gothici plures *Sclavenorum* irruptiones factas fuisse commemorat, eosque semel atque iterum, post pervastatas Illyrici regiones, in Dalmatiam usque progressos fuisse. Anno decimo sexto belli Gothici ingens multitudo Sclavenorum, ut dictum est, in Dalmatiam incubuit, qui haud multo post, Romani exercitus, quem Joannes gener, & Justinianus filius Germani ducebant, adventu ac timore perculsi e Dalmatia in Mæsam ac Thraciam regredi festinarunt. Ex his autem, itemque ex illis Slavis, qui ante biennium Dalmatiam usque, & Epidamnium populabundi excursions fecerant, sane quamplurimos Silimirus excepit, eisdemque agros, & sedes assignavit: nam ipse, ut alibi diximus, ex Slavis genus maternum ducebat, & qui sub ejus imperio erant ex utraque natione Gothica, & Slavonica misti, cum*

in unius gentis corpus connubiis, & affinitatibus inter se iunctis coaluissent, libenter advenas consanguineos in suas urbes, rerumque communium societatem admiserunt. Hinc factum est, ut prævalente in dies Slavorum numero, Reges illi, posthabito vocabulo Gothico, a Slavis cognominari, dicique cœperint Reges *Slavorum*; proptereaque historia hujus gentis ac Regni inscribitur *Regnum Slavorum*. De Silimiro adjicere libet, quæ scripta sunt in codice Slavonico, quem Marcus Marulus latinitate donavit: *Sevoladus (sive Senulatus) anno Imperii sui xii. vita decedens filio Selimiro Regnum reliquit: Hic patri natura, & moribus longe dissimilis erat. Nam licet & ipse gentilis erat, omnes tamen sibi subiectos perhumaniter, & perbenigne habebat, jus suum cuique tribuens, neminem ladi permittens, & in exigendis vestigalibus nullum inter Christianos & gentiles habens discrimen: Plurimi quidem de catu fidelium, qui ob persecutionem scvitatamque prioris Domini lapsi fuerant, rediere, brevique effectum est, ut superior Dalmatiæ pars, quæ Croatia nuncupatur, nunquam populosior existimaretur; tranquille inter omnes degebatur, nullisque laceffentibus bellis pacem agitabant.*

Ad verbum illud Croatia Joannes Lucius hanc notam apposuit: *Textus Slavonicus Croatiam tantum populo repletam refert; quod Marcus Marulus ex distinctione infra posita, in superiorem Dalmatiam Croatiam nuncupatam vertit. Si Constantini Porphyrogeniti auctoritate & testimonio standum censeas, Chrobatia nomen ac fines, ultra Tilurum sive Cetinam fluvium proferri, extendique in Dalmatiam superiorem nequeunt: hæc siquidem a Serblis Serblia, quemadmodum Dalmatia inferior a Chrobatia Chrobatia denominata fuit sæculo septimo. Sed hoc loco superior Dalmatiæ pars Croatia nuncupata esse, ad id apte congruenterque dicitur, quod paullo post Auctor hujus historiæ de bipartita Dalmatiæ & Croatia divisione subjicit: Dalmatiam quippe omnem Croatia vocabulo impertit; utramque vero bifariam sic divisit, ut inferiorem quidem Dalmatiam Croatia albæ, superiorem vero Croatia rubæ cognomine donaverit. Cæterum si Chrobatiam illis terminis circumscribi oporteat, quibus illam Constantinus definivit, neque in Dalmatiam superiorem, neque in Regnum Silimiri Chrobatia nomen, e posterioribus temporibus desumptum, convenire potest. Jacobus Luccarius auctor est, Silimirum in matrimonio habuisse sororem cujusdam Dynastæ Slavi, cui nomen erat Istok, quique uxorem duxerat Beglenizam sororem Justini Imperatoris; ex eaque Justinianum genuerat, qui avunculo in imperium successit. Patrem Justiniani Imperatoris Sabatium Istokium appellatum esse tradit Nicolaus Alemannus in suis notis ad historiam arcanam Procopii; testem citat Theophilum, qui juris civilis scientia, & Philosophorum præceptis Justinianum instituisse fertur, ejusque vitam descripsit: *Sabatius Justiniani pater, cujus nomen bis legimus, semel hic apud Procopium, iterum apud Theophanem, quem paullo ante citavimus. Istokus etiam appellatus est ab Illyriensibus, ut Theophilus in vita Justiniani. Itaque si fides habenda sit Luccario, Justinianus e Slavis originem traxit, & Silimirus ejus amica in matrimonium ducta, cum Justiniano affinitate se se devinxit. Sed cum Justinianus annum ætatis fere quartum & quadragesimum ageret, ut**

Croatia
ex codice
Maruliano
ultra Ti-
lurum
prolata,
s. d. perpé-
tam.

plerique tradunt, cum imperium suscepit anno Christi 527. ejus amitam admodum ætate pro-
vectam fuisse oportet, cum nupsit Silimiro,
qui anno circiter 547. regnare cœpit; id quod
vix credibile videtur. Quocirca vereor, ut de
amita Justiniani nupta Silimiro satis prudenter
credi possit Luccario, aut antiquis illis tabulis
urbis Diocletanæ, quas hujus matrimonii testes
appellat. Regno Silimiri annos omnino duode-
cim ex suo codice Slavonico Marcus Marulus
attribuit; huic præferendum censeo Presbyterum
Diocleatem, qui Silimirum altero & vigesimo
anno, quam regnare cœperat, mortuum esse af-
firmat. Itaque cum rerum potitus fuerit anno
547. vitam & imperium usque ad annum 568.
perduxit; quo temporis intervallo quæ gesserit
Silimirus, quidve in ejus regno acciderit, ne-
que Presbyter Diocleates, neque scriptor codi-
cis Marulani litteris mandarunt, præter ea,
quæ de illius insigni justitia, eximiaque erga
Christianos pariter Ethnicosque bonitate uter-
que summatim perscripsit.

Silimirus
annos und
& viginti
regnavit,
obijt anno
568.

CAPUT SECUNDUM.

Petrus IV. Episcopus Salonitanus XL.

§. I.

*In damnationem trium capitulorum consensit cum
Ecclesia Catholica, cui Dalmatas Schis-
maticos reconciliavit.*

Frontinia-
no succel-
si Petrus,
an. 554.

Sedem Pontificiam Salonitanam Frontiniani
detrussi discessu vacuum occupavit Petrus hujus
nominis quartus, rite ac legitime subiectus, ejus-
que Pontificatus initium Catalogus Romanus
cum anno Christi 554. conjunxit; neque ab eo
dissentit Victor Tunonensis, qui eidem anno,
post Consulatum Basilii XIV., idest 54. sexti
sæculi, tum Frontiniani exilium, tum Petri in
ejus locum successionem adscripsit. Ex eodem
Victore satis perspicue intelligitur in ea, quæ
tum vel maxime fervebat de tribus capitulis
dissensione, ac voluntatum distractione, Petrum
cum Pontifice Romano, & ecclesia Catholica
conjunctum fuisse; ut de illius fide orthodoxa
sinceraque cum illis, qui in ejusmodi causa
cum Vigilio sentiebant, consensione & concor-
dia dubitari nequeat; ait quippe Tunonensis
acerrimus ille trium capitulorum Defensor, *ab
hæreticis Petrum Salonensi ecclesie ordinatum fuisse*.
Hoc enim proprium erat Schismaticorum
illius temporis, qui contempta tum quintæ Sy-
nodi, tum Pontificis Romani auctoritate, ob-
stinaverant animis capitula illa mordicus tenere
ac defendere, ut qui ab illis dissentiebant, eos
in hæreticorum numero haberent, passimque hæ-
reticos appellarent, quibuscum nullam sibi so-
cietatem, sed potius summam distractionem esse
debere existimabant. Quare nulla controversia
esse potest, quin veri fuerint illi germanique
Catholici, & in damnandis capitulis cum Vi-
gilio & ecclesia consenserint, quos Tunonensis
hæreticos nominavit. Petrus ergo si a Catholi-
cis creatus est Episcopus, catholicarum partium
esset oportuit; neque enim futurum fuisse arbi-
tror, ut Catholici Schismaticum hominem, re-
pugnantemque decretis Concilii quinti Ocu-
menici, & sedis Apostolicæ, ad Episcopatum
proveherent. Haud equidem dubito, quin Pe-
trus antea cum Occidentalibus fere omnibus
Byrici Sacri Tom. II.

causam capitulorum suscepit, & quoad licuit,
constantissime defenderit; sed postquam Vigilius
quintæ Synodi decretum & trium capitulorum
damnationem approbavit, statim causam illam
deferuit; atque ut sua illum erga summum to-
tius ecclesiæ Hierarcham reverentia admonebat,
sine ulla cunctatione ad Vigiliæ sententiam ac-
cessit; nec veritus est, ne sibi inconstantia ac
levitati daretur, illos, a quibus steterat, relin-
quere, & ad partes illorum, quos oppugnave-
rat, transire; nemo enim unquam mutationem
consilii inconstantiam dixit esse, si quando ve-
ritas dilucidius cognita nos alio avocat, idque
officii ratio, ac religio postulat; optimus enim
quisque susceptarum opinionum patrocinium de-
serere maluerit, quam cum supremo ecclesiæ
magistro, ac moderatore dissentire, ab eoque
segregari. Si autem Catholicos haberi dicique
oporteat, quos Tunonensis hæreticos vocat, hi-
que Petrum ad Episcopatum elegerint, necesse
est in Dalmatia haud paucos fuisse, tum de
clero, tum de populo, & fortassis etiam e nu-
mero Episcoporum aliquos, qui neque Fronti-
niano adhæserint, neque a Vigilio, ecclesiæque
Catholica secessionem fecerint. Horum autem
suffragiis Petrus factus est Episcopus legitimus
ecclesiæ Salonitanæ. Sed cum Justinianus, qui
Frontiniano exilii pœnam irrogaverat, homo
laicus, omnisque ecclesiasticæ potestatis expertus,
id juris non haberet, ut vel illum Pontificatu
movere, vel illius sedem novo Episcopo vacuum
facere posset; Vigiliæ auctoritas accesserit opor-
tet; qui Frontiniani depulsionem cum appro-
basset, eidem Episcopatum abrogavit, & Petri
in ejus locum suffecti creationem ratam habuit;
aut potius interposita Justiniani, & Magistra-
tuum auctoritate operam dedit, ut a Catholi-
cis Episcopus Catholicus eligeretur.

Ergo illatam a Frontiniano ecclesiæ Saloni-
tanæ maculam absterxit successor ejus Petrus,
qui clerum populumque sibi commissum instrue-
re, hortari, erroris, in quo versabantur, ad-
monere non antea destitit, quam fere omnes a
Schismate abductos ad obsequium Romano Pon-
tifici debitum, & sinum ecclesiæ revocaret. Ve-
rum enimvero Dalmatarum animis altius, quam
ut statim evelli posset, infederat opinio illa,
qua vulgo persuasum erat, damnatione trium
capitulorum de auctoritate Concilii Chalcedo-
nensis vel plurimum diminutum esse; hanc pro-
inde, ut sartam tectamque servarent, animo ob-
firmato decreverant, & triplicis capituli patro-
cinium susceptum arctissime tenere, & acta quin-
tæ Synodi constantissime respuere: qua quidem
in re quidquid peccabant; ignoratione potius,
quam malitia peccabant. Sed quod nimio quo-
dam studio tuendi Chalcedonensis Concilii lon-
gius progressi, hæreticorum loco omnes habue-
rint, qui tria capitula reprobaverant, & ne il-
lorum communione se ipsos polluerent, tum a
Pontifice Romano, tum ab Orientalibus, tum
a plerisque Occidentalium secessionem fecerint,
id potissimum Dalmatis crimini datum est; &
sane ejusmodi erat, ut nulla excusatione satis
idonea tegi aut defendi posset; proptereaque ut
Africani, & Aquilejenses, sic Dalmatæ dicti
sunt, habitique Schismatici. Præterea cum Pe-
trus ad Schisma illud extinguendum incumbere-
ret, præclaris ejus conatibus maxime obstabat
exemplum in oculis fere Dalmatarum conspe-
ctumque positum, & auctoritas Episcoporum pro-
vinciæ Aquilejensis, qui cum suam provincia-

Petrus an-
tea defen-
sor;
postea cum
Vigilio
defensor
trium ca-
pitulorum.

Petrus se-
dulo in-
cubuit in
conver-
sionem Schis-
matico-
rum.

lem Synodo Oecumenicæ sane audacter opposuissent, pro tribus illis capitulis, sic tamquam pro aris ac focus summa contentione pugnandum esse decreverant, omnique commercio, ac rerum communione sibi cum illorum oppugnantoribus interdixerant: ex quo initium duxit, communique totius provinciæ decreto sancitum est pertinax illud schisma, quod Aquilejenses ab ecclesia per annos centum & amplius triginta inexorabili discordia sejunctos tenuit. Hujusmodi obices amoveri oportebat, qui Dalmatarum ad ecclesiam reditum retardabant; cum vel sua opinione decepti, vel proximo Aquilejensium Antistitum doctrina ac virtute illustrium exemplo urgente, religioni haberent trium capitulorum causam abjicere, quam cum causa Concilii Chalcedonensis ita conjunctam putabant, ut neutram deferri posse crederent, quin utraque proderetur. Quare diu multumque Petro laborandum fuit, multa illi opus fuit prudentia, mira dexteritate, patientia incredibili, ut in eorum mentes atque animos absque aversos paulatim se insinuaret, dociles sibi ac benevolos faceret, eisque & illum, quo capti tenebantur, errorem eriperet, & quæ eidem objecta fuerat, falsam religionem eximeret. Atque Africani quidem, ad quos longo terrarum mariumque intervallo disjunctos exempli Aquilejensis contagio permanere non poterat, magna ex parte jam resipuerant, alii quidem anno post Consulatum Basilii XIV., ut docet Tunonensis, idest Christi 554. alii autem scilicet Episcopi Numidiæ anno sequenti; cum Illyrici & Dalmatæ adhuc in proposito susceptoque consilio permanerent. Ad extremum etiam Dalmatæ, hortante Petro ac docente, rationibus evicti, divinoque instincti numine, manus veritati dederunt; quippe cum demum cognovissent e damnatione trium capitulorum nihil detrimenti capere fidem orthodoxam, in Concilio Chalcedonensi adversus Eutychem, & Nestorium sancitam; e contumaci autem defensione plurimum damni rem Catholicam accipere; Romani Pontificis, & Concilii Oecumenici auctoritatem, Christianamque concordiam longe potiorum existimarunt sibi esse debere tribus capitulis; quæ quidem voluntaria a Schismaticis secessione reprobantes, ingenti bonorum gaudio cum ecclesia sancta in gratiam redierunt. Idem annus pariter Dalmatis atque Illyricis schismaticæ hujus dissensionis finem attulit, qui a Victore Tunonensi numeratur undevigesimus post Consulatum Basilii, estque annus æræ vulgaris supra quingentesimum undevigesimus. Et Victor quidem Illyricos solum nominat; sed quamvis scriptores hujus & superiorum ætatum Dalmatas ab Illyricis sæpe disjungunt, ob eas causas, quæ aliis locis exposita sunt; tamen cum Illyricos simpliciter dicunt, hoc vocabulo etiam Dalmatas intelligi voluisse censendi sunt præsertim Latini Auctores, nisi contextus orationis aliud suadeat; quippe cum Dalmatæ & semper habitati fuerint pars Illyricorum, & Illyrici finibus a Justiniano descriptis continerentur. *Post Consulatum Basilii V. C. an. xix., Illyricani Episcopi, præter pauca Monasteria, parvosque fideles, persecutiones passi consentiunt, pristinam fidem in irritum deducentes.* Hæc sic accipias velim, ut memineris dicta esse ab homine Schismatico, qui e sua, & gregarium suorum sententia Illyricis ad ecclesiæ finem obsequiumque Romani Pontificis revertis fidei pristinae desertæ proditæque crimen obje-

Petri prudentia & dexteritate.

cit; & *persecutiones* vocavit edicta Justiniani, pœnalque ab eo constitutas in defensores trium capitulorum, quos idem Justinianus decretis quintæ Synodi subscribere, & cum Vigilio & Episcopis Orientalibus in concordiam reducere cupiebat. Haud equidem negaverim ad flectendos animos Dalmatarum, revocandosque ab illa Schismatica factione haud parum momenti attulisse jussa Principis, metumque exilii & pœnarum; sed illorum conversionem Petri Episcopi assiduis monitis atque hortationibus potissimum adscribendam esse existimo. Petrus itaque suos omnes Provinciales Episcopos, tribus capitulis repudiatis, ejuratoque Schismate, & clerum populumque fere omnem sedi Apostolicæ ecclesiæque reconciliavit. Sed quemadmodum in aliis Illyrici provinciis, sic in Dalmatia quidam e Monachis, paucique admodum e populo & Clero tenacius capitulis illis & Schismaticorum partibus adhæserant, quam ut divelli adducique ad obsequendum ecclesiæ & Romano Pontifici potuerint. Horum autem reliquiæ cum adhuc in Dalmatia superessent intra finem hujus sæculi labentis, dicti sunt Frontinianistæ a Frontiniano Schismatis Dalmatici auctore ac principe, ut supra in Frontiniano declaratum est. At Veneti Istrique in pravitate, & obstinatione Schismatica perstiterunt, ac deinde in eadem permanserunt; eo tutius ac fidentius, quod Imperatorum Orientalium potestate ac metu exempti, magna ex parte sub Langobardorum imperium tutelamque transferant.

Conversio Dalmatarum Petro Episcopo potissimum attribuitur.

§. II.

De rebus præcipuis ecclesiæ & imperii, quæ Petro ecclesiæ Salonitanæ præsidente contigerunt.

Quam in rejiciendis tribus capitulis Vigilio obedientiam Petrus Metropolita Salonitanus præstiterat, eandem adversus Pelagium in locum Vigiliæ susceptum pie constanterque retinuit; quin cum eodem Pelagio omnes suas curas cogitationesque ad Schisma extinguendum conjunxit. Vigilius siquidem, dum ex Oriente Romam revertitur, in Sicilia diem obiit anno 555. Hunc Pelagius excepit, qui necis allatæ Vigilio suspicionem, Evangeliiis, & sacrosancta Cruce testibus adhibitis, solempni jurejurando discussit. Cum Pelagius Pontificatum iniit, præter Etruscos aliosque Italiæ Episcopos, Ligures, Veneti, atque Istri a sede Apostolica trium capitulorum causa dissidebant; factaque coitione Schismatica ecclesias sibi commissas ab ecclesia Catholica segregaverant. Hos ut sibi ecclesiæque reconciliaret Pelagius, nihil industræ operæque prætermisit; & Pontificiis litteris tum ad ipsos Schismaticos datis, sui eos officii debitiue erga sedem Apostolicam obsequii admonuit; tum vero ad Narsetem, qui Gothico bello perfunctus reliquias Gothorum in Italia persequabatur, itemque ad alios Magistratus scriptis, illos etiam atque etiam hortabatur, ut omni, qua valebant, potestate adhibita, injectoque pœnarum metu, Episcopos errantes, & contumaces Romani Pontificis imperata facere, & auctoritati ecclesiæ obtemperare cogerent. Nihil litterarum ad Dalmatiæ Episcopos itidem Schismaticos Pelagius dedit; propterea quod satis confideret virtuti atque prudentiæ Petri Episcopi Salonitani, quem probe sciebat in eam curam & cogitationem omni studio incumbere;

Vigilius præ obitus in Sicilia; ejus successor Pelagius I.

ut

Ue Pelagius in Italia, sic Petrus in Dalmatia in conversionem Schismaticorum incumberebant.

Frauci & Alemanni apud Capuam caesi, totaque Italia expulsi.

Hunni a Bellisario victi.

Mors Pelagii Papae, cui successit Joannes III.

Petrus Metrop. Salonit. obiit an. 562.

ut illos ab errore ad veritatem, a Schismate ad concordiam revocaret. Itaque nihilo segnius in Dalmatia Petrus, quam in Italia Pelagius, pro Schismaticis ad ecclesiam reducendis laborabant; qua in re Petrus felicior fuit, qui demum Dalmatiam propemodum omnem cum Pelagio & ecclesia Romana in gratiam restituit, ut ex Chronico Victoris Tunonensis supra laudato colligitur.

Interea tum in Italia, tum in Illyrico contra hostes imperii prospere pugnatum est. Nam Francos & Alemannos apud Capuam Narses ingenti clade affecit, caesosque ad internecionem tota Italia excedere coegit; quam deinde ab hostibus ac bellis vacuam pacate feliciterque Narses gubernavit. Triennio post Zaberga Hunnorum Rex trans Danubium glacie concretum magnam peditum equitumque multitudinem traduxit; Mæliam ac Thraciam depopulatus, prope a Constantinopoli castra posuit; unde alios in Chersonesum, alios in Græciam prædatum dimisit. Bellisario, qui olim rei Romanæ caput erat, imperatum est, ut provincias ab hoste tueretur. Is cum esset summa senectute, & viribus jam effætis, haud minori tamen alacritate, quam olim vigens ætate adversus Vandalos & Gothos, id bellum contra Hunnos suscepit; nec minori, quam susceperat, animo ac virtute confecit, & barbaris victis fugatisque Orientem pacavit. A cæteris Hunnis, quos vel clades illa reliquos fecerat, vel prædandi cupiditas alio atque alio distraxerat, pacem Justinianus pecunia & promissione annui stipendii redemit.

Anno 559., ut Baronius censet, vel 560., ut alii docent, Pelagius mortuus est, eique in Cathedrali S. Petri suffectus Joannes III. Nihil deinde, quod historia dignum sit, aut ad nos quoquomodo pertineat, contigisse reperio, quoad Petrus Pontificatum tenuit; ex quo pariter & vita, biennio post decessit; eam ob causam maxime commendandus, quod sublato Schismate, Dalmatiam cum Romano Pontifice, & ecclesia Catholica reconciliaverit. Nec solum Catalogus Romanus, sed etiam Victor Tunonensis Petri mortem in annum 562. conjecit.

CAPUT TERTIUM.

Probinus Episcopus Salonitanus XLI.

S. I.

Suspicio est non levis Probinum Schismatica contagione infectum fuisse.

Probinus seu Prodius. Petro in sedem Salonitanam successit.

quæ Schismaticum fuisse ex Tunonensi colligitur.

DE consensione Probini, junctaque cum Schismaticis trium capitulorum defensoribus societate haud temere suspicari nos cogit Victor Tunonensis; qui cum Petrum ejus decessorem virum apprimè Catholicum sedique Apostolicæ addictum ab hæreticis ordinatum fuisse scripserit, eundemque incubatorem ecclesie Salonitanæ appellaverit, nihil ejusmodi objecit Probino, seu Proditio, neque illum hæreticæ communionis infamia notavit, aut vitio creatum fuisse Episcopum, & contra jus fasque Pontificiam sedem occupasse scripsit. Pro eo (Frontiniano) ab hæreticis Petrus Salonensis ecclesie ordinatur: infra autem: Post Consulatum Basilii XXII. (congruit cum anno æræ vulgaris 562. juxta calculos Tunonensis) Frontinianus Salonensis Episcopus de Illyrici Sacri Tom. II.

exilio Antinoensi Ancyram Galatiæ transmutatur. Petrus ejus incubator ecclesie moritur, & pro eo Prodius substituitur. Ego vero futurum fuisse non arbitror, ut qui temperare sibi non potuit, quo minus Petrum probis & conviciis incesse- ret, is omnem a Probino contumeliam, & maledictum abstinere, si æque Probinus, ac Petrus a Romano Pontifice, & bonorum causa contra defensores trium capitulorum stetit. Non erant sane Schismatici illorum temporum, præsertim Africani, ingenio tam miti ac moderato, ut eos, qui suis opinionibus adversari cognoverant, omni acerbatis aculeo remoto, ne leviter quidem perstringerent; qui nec Vigilio Romano Pontifici pepercerant, & quicumque capitula illa damnaissent, illos Concilii Chalcedonensis hostes, illos hæretica labe infectos, illos denique ecclesia Catholica extorres judicabant; quidquid vero sinceræ fidei ecclesieque orthodoxæ, post illam propemodum universalem a tribus capitulis defectionem, reliquum esset, id omne apud se unos esse, more Donatistarum, impudentissime gloriabantur; ac proinde in rebus sacris nihil sibi commune cum desertoribus ejusmodi capitulorum esse volebant. Quod ergo Victor Probinum ab omni nota censuraque intactum prætermiserit, id magno argumento est, cum consensisse cum Schismaticis, eorumque partes secutum fuisse. Hanc nobis suspicionem auxit Philippus a Turre Episcopus Adriensis, antiquitatis ecclesiasticæ diligentissimus investigator, qui in suis adversariis hoc scriptum reliquit: *Probinus Salonitanus a Paullino Schismatico consecratus, cujus successor fuit*: id unde acceperit, mihi vero non liquet; sed quod ait Probinum a Paullino Aquilejensi consecratum fuisse, mihi quidem certe non fit verisimile. Hinc tamen colligas velim Episcopum Adriensem in ea opinione fuisse, ut putaverit Probinum Episcopum Salonitanum fuisse Schismaticum, qui a Paullino Schismatico Episcopalem consecrationem acceperit. Cæterum erat quidem consuetudo illorum temporum, ut Aquilejensis, & Mediolanensis Antislites Pontificiam consecrationem sibi mutuo impertirent; at nusquam invenio id moris fuisse, ut Salonitanus ab Aquilejensi Episcopo Pontificalibus sacris initiaretur; neque Episcopos Dalmatiæ passuros fuisse arbitror Metropolitæ sui solemnem consecrationem ab alio, præter morem & instituta majorum, suscipere, quam vel a suis Provincialibus Episcopis, vel a Pontifice Romano, a quo pallium petere, & accipere ille consueverat. Jam triennium erat, cum Dalmatæ a Schismatica factione discesserant, & cum ecclesia in gratiam redierant; an vero illos commissuros fuisse censes, ut qui sibi præficiendus erat Metropolitæ, is Episcopi nomen, characterem, & insignia sumeret, tradente Paullino duce, ac principe Schismaticorum? idque illorum Metropolitæ obijci posset, quod Pelagius exprobat Paullino, quem ex antiqua consuetudine Vitalis Mediolanensis Episcopus Schismaticus inauguraverat, eum scilicet potius execratum, quam consecratum fuisse; nam ut Pelagius agebat, ab ecclesie visceribus divisus, & ab Apostolicis sedibus separatus, execrat ipse potius, & non consecrat.

Ego vero sic existimo, Probinum, quamvis in defensionem trium capitulorum juratus cum Schismaticis omnino consenserit, tamen quod in animo sensuque suo latebat, id callida dissimulatione texisse, ne viam sibi ad Pontificatum Salonitanum præcluderet. Qui enim mutata opi-

Probinus Schismatici labe infectus, simulavia se catholici esse.

nione idem, quod Pontifex Romanus & ecclesia fere omnis, de illis capitulis sentiebant, nullo modo adduci potuisse videntur, ut hominem, quem scirent alterius esse partis contrariæque sententiæ, ad Episcopatum eligerent: præterquam quod metuendum illi erat ab Justiniano irato, infensoque detractoribus quintæ Synodi, qui Frontinianum sede Salonitana deiecerat, & recens in eum suæ severitatis exemplum ediderat, quippe illum ab Antinoensi ad Ancyranum exsilium transportari jusserat. Itaque Probinus, quoad vixit Justinianus, quid suæ sententiæ sui que consilii esset, aliquibus Monachis solum, paucisve aliis, qui supererant in Dalmatia, Frontiniani asseculis aperuit; cæteros omnes celavit. Interea cum illis clandestina colloquia habere, sua illis communicare consilia, cum Venetis Istrique Schismaticis amicitiam furtivis litteris ac nunciis jungere ac fovere, vias denique omnes investigare, quibus sensim ac paulatim Dalmatæ ab sedis Apostolicæ, & quintæ Synodi auctoritate abduci revocarique ad pristinum errorem possent. Si quos vero nactus esset homines simplices, rudes, minimeque suspiciosos, in eorum animos leniter se ac blande insinuat; tum iisdem perniciosas opiniones inferere, odiumque adversus Catholicos, veluti hostes Concilii Chalcedonensis, instillare conabatur. Hæc de Probino quæ dixi, ejusque ad id, quod volebat assequendum, artibus & clandestinis consiliis, quamvis nullis tradita sint monumentis, tamen de homine Schismatico, & factionis Schismaticæ propagandæ cupiditate suspicari licet. Tres fere annos in Pontificatu, aliud occulte moliendo, aliud palam ostentando Probinus exegerat; cum mors Justiniani anno 565. extincti miram opportunitatem rei, quam optabat, perficiundæ afferre visa est. Hujus enim metu amoto, simulationis larvam deposuit, seque capitulorum defensorem aperte professus, quintæ Synodo bellum indixit; idemque ut cæteri facerent, palam suadere instituit. Sed animos Dalmatarum longe aliter, quam putabat, affectos offendit; quibus antiquior fuit charitas & pax Christiana, quam ut, resumpta trium capitulorum defensione, illam dirimere vellent. Quamvis autem instigatione quorundam, qui rerum novandarum studio ducebantur, aliquid dissensionis ac turbæ tum excitatum esset, resque iterum ad schisma spectare videretur; tamen Probino abeunte, seditiosis ac turbulentis civibus compressis, periculum omne discussum est, & pax atque tranquillitas restituta. Tanta enim bonorum omnium exitit conspiratio ad tuendam retinendamque cum summo Pontifice, & ecclesia Catholica concordiam, tanta adversus Probinum ira & indignatio exarsit, ut is, cum se omnibus odio esse cerneret, voluntaria fuga sibi exsilium consciverit. Quod autem Parte secunda Prolegomenon cap. vi. §. iv. diximus, Probinum Justiniani metu Salonis aufugisse, id corrigas velim, ejusque fugam communi Dalmatarum odio, quod in se concitaverat, iusto præsertim ac debito adscribas oportet. Neque enim ante annum hujus sæculi 66. Salonitanam ecclesiam reliquit, cum Justinianus jam inde ab anno superiori e vivis migrasset.

Si verum est, quod tradit Episcopus Adriensis supra laudatus, Probinum Antistitem Salonitanum Paullino in sedem Aquilejensem subrogatum esse, dubitari vix potest, quin Probinus relicta Dalmatia ad Venetos Schismaticos confugerit, seque apud Paullinum Metropolitam A-

quilejensem factionis Schismaticæ patronum: ac duce[m] receperit; ibidem vero ecclesiæ Salonitanæ nuncio remisso vitam privatam usque ad obitum ejusdem Paullini transegit. De Aquilejensi Pontificatu Probini nostri quod sentio, ut paucis expediam, huic sententiæ, cum nihil obstat, tum vero & nomen, & tempus favet. Qui proxime a Paullino ecclesiæ Aquilejensis regimen suscepit, is tum in Chronico Andree Dandali, tum in omnibus Antistitem Aquilejensium Catalogis Probinus nominatur; nostro quoque Salonitano Episcopo, de quo nunc agimus, nomen fuit Probino; quamvis idem alias Prodinus, alias Proclinus appellatus fuerit. Ut vero eidem nomini unam eandemque personam subesse credamus, aliud cujusdam indicii aut conjecturæ loco afferri potest; quod æque Salonitanus, atque Aquilejensis Probinus tria capitula propugnandi studio incensus ab ecclesia Catholica segregari, quam illorum patrocinium abjicere maluerit. Neque alterum ab altero intervalla temporum disjungunt. Probinus anno 566. ecclesiam Salonitanam dimisit, cum Paullinus Aquilejensem regerebat, qui fere quadriennio post adventum Probini vita decessit. Hic igitur illi & superstes esse, & in Episcopatum Aquilejensem succedere potuit, quem anno uno ac mensibus octo tenuisse dicitur. Caterum de Probino Episcopo Salonitano, quod pro certo affirmare possim, nihil habeo, nisi tempus gesti Pontificatus, quod Catalogus Romanus quadriennio definivit; nam hujus ecclesiæ regimen suscepit anno 562., id quod etiam Victor Tunonenlis tradit, deposuit autem anno 566.

§. II.

De rebus præcipuis illius quadriennii, quod Probino Episcopo Salonitano tribuitur.

SI vera est, ut sane vero est simillima, satisque gravi conjectura nititur opinio, quam de Schismatica peritidia Probini Victor Tunonenlis nobis iniecit; ab homine disjuncto a Christi corpore, quod est ecclesia, nihil vera laude dignum expectari potuit. De illius actis nihil certe scriptis proditum superest, siue quod vetustate interierint, siue quod eadem tabulis eraserint Salonitani, ut quoad ejus fieri posset, memoriam omnem illius Episcopatus abolerent. Joannes III. per hæc tempora ecclesiæ universali præerat; sed cum rerum ab eo gestarum monumenta perierint, quid vel adversus Schismaticos decreverit, vel pro illis ad sinum ecclesiæ revocandis gesserit, nusquam reperitur. Sed dubium non est, quin Pelagii vestigia secutus omnem operam adhibuerit, ut erroneos illos ad viam salutis reduceret. Nam Joannes, itemque hujus successor Benedictus in ea controversia eandem, quam Vigilii ac Pelagius I. sententiam constantissime tenuerunt; id quod testatur Pelagius II., quintus a Vigilio Romanus Pontifex, qui suis in litteris ad Heliam Aquilejensem Metropolitam, & Episcopos Istriæ, ad ea, quæ scripserat, confirmanda testem appellat unanimem decessorum suorum in rejiciendis capitulis, approbandaque quintæ Synodo consensum: *Debet ergo perpenderet vestra dilectio, quia Prædecessorum nostrorum in hac causa consensus tanto post inanis non fuit, quanto prius diris contradictionum laboribus insudavit.* Idem satis perspicue intelligi potest ex libello supplici, quem Mauritio Imperatori obtulerunt Episcopi Schismatici, cum de aliis suis cala-

Cui vides
tur suffe-
ctus esse
in Aquile-
jensem
Pontifica-
tum.

Probini
acta in
Episcopa-
tu vel de-
perdita
vel aboli-
ta.

Joannes
Papa,

& ejus
successor
Benedi-
ctus, in
rejiciendis
capitulis
exempla
decessorum
secutus

donec Dal-
matarum
in eum
conspira-
tione co-
actus relin-
quere se-
dem Epi-
scop.

Aquilejam
se contu-
lit, ad
Paullinum
Schism.
Ep.

calamitatibus questi, tum de injuria non minus sibi, quam Severo suo Metropolitæ facta, qui iussus fuerat causam dicere apud Gregorium, & sedem Apostolicam; a qua inde usque ab initio exortæ illius quæstionis, sententia & voluntate se perpetuo discedisse profitentur: ex quo plane perspicias, omnes Romanos Pontifices, a Vigilio usque ad Gregorium Magnum, æque constantes fuisse in reprobandis tribus capitulis, atque obstinatos in eorum communione vitanda Episcopi provinciæ Aquilejensis se præbuerunt: *Contriti, inquit, atque luctu gravissimo sauciati ad ultimam desperationem pervenimus, ut ad illius (Pontificis Romani) iudicium Metropolitæ noster cogeretur occurrere, cum quo causa ipsa esse dignoscitur, & cujus communionem ab initio motionis causæ hujus usque nunc, decessores nostri, & nos cum omni populo evitamus.*

Justinianus biennio antequam e vivis excederet, a Catholica veritate turpissime defecit, in eorum hæresim prolapsus, qui haud magis stolidè, quam impie docebant nullis neque animi perturbationibus, neque corporis doloribus Christum obnoxium fuisse; & Eutychium Patriarcham, virum sanctissimum, aliosque Episcopos, cum ad suam impietatem adducere non posset, sede Episcopali dejectos exilio affecit. Sed brevi perfidiæ suæ pœnas dedit. Nam repentina morte correptus, Idibus Novembris vivere de-

sit anno 565. felicior futurus, si brevior usus esset imperio. E Theodora nullos liberos suscepit, quos hæredes imperii institueret. Ergo Justinus junior Dulcissimi filius ex Vigilantia sorore Justiniani, avunculo successit, a quo creatus antea fuerat Cæsaropales; quæ dignitas ad imperium ei gradus fuit. Is annus post Consulatum Basilii vigesimus quartus, (sive quintus ex calculis Tunonensis) idemque postremus fuit. Nam anno 566. Justinus sine collega Consulatu inito, morem Consules in singulos annos creandi jamdiu intermissum ingenti omnium approbatione revocare voluisse videbatur; sed nullos deinde quamdiu vixit, Consules fieri iussit, omnesque imperii sui annos suo Consulatu signari voluit. Catholicæ fidei incolumitati gravissimo edicto consuluit, exules Episcopos in integrum restituit. Imperium ex annuo tributo exemit, quod Justinianus Gaganus Avarum Regi ex pacto pensitabat; Justinus autem petenti negavit, eo quidem fidentius, quod per eos dies Turcarum Legati cum muneribus rogatum venerant, ut Avarum postulata rejiceret, neve cum illis pacem firmaret. Caterum mollis ac voluptarius homo, deliciis ac luxu diffuens, res præclare gestas insigni macula deturpavit. Altero Justiniani anno Christi 566., Probinus Episcopus Salonarum e Pontificatu decessit, ut docet Catalogus Romanus.

Mors Justiniani.

Successit Justinus

qui Catholicæ religioni consuluit.

Probinus Episcopus Salonitani discessus seu fuga an. 566.

HONORIUS IV. ET DAMIANUS EPISCOPI SALONITANI XLII. XLIII.

CAPUT UNICUM.

Honorio & Damiano Episcopis Salonitanis anni 14. attribuit.

HOS in serie Episcoporum Salonensium proximos a Probino, sive Proclinio statuunt Catalogi omnes; ac Romanus quidem annos ipsos quatuordecim iisdem attribuit. Utriusque acta cum perierint, historia sive Dalmatica, sive universalis illorum temporum nihil nobis suppeditat, quod ad explicandos & illustrandos annales Pontificios hujus intervalli referri possit. Magnam quidem rerum publicarum conversionem perturbationemque in Italiam invexit adventus Langobardorum; sed cum e Pannonia per Alpes Julias, sive Noricas iter fecerint; neque tum, neque postea cum in Italia dominari cœperunt, quidquid negotii molestiæve Dalmatis ab illis exhibitum esse reperio. Si qua clades aut calamitas Orienti illata fuit sive a Persis, sive a Barbaris, ea longius aberat, quam ut Dalmatas attingere posset. Propiores quidam erant Dalmatæ Schismati Aquilejensi; sed hujus contagione in Dalmatiam pervaderet, Episcoporum vigilantia intentaque custodia omnem illi aditum præcluserat. Nondum sane in hac regione illius Schismatis reliquiæ prorsus erant extinctæ; sed quæ discipulis Frontiniani supererant, in suæque obstinatione permanserant, cōs fuga Probinus, & præclara Dalmatarum ad pacem, & concordiam cum Romano Pontifice & ecclesia Catholica retinendam consensio ita perculerat, ut laterent in occulto, neque se commovere, aut omnino hiscere auderent. In Dalmatia superiori rerum potiebatur Silimirus, cui Bladinus filius anno 568.

successit: uterque autem non solum a cæde, ac vexatione Christianorum abstinebat, sed perhumanum se illis ac beneficium præbuit. Itaque ab anno hujus sæculi 66. usque ad 80., quo quidem intervallo Pontificatus Honorii, & Damiani definitur, summa tranquillitas viguit in Dalmatia, otiumque ab omnibus tum reipublicæ, tum religionis hostibus, sive extraneis, sive domesticis; & res imperii ecclesiæque in hac regione prosperum sine offensione cursum tenuerunt. Hic status fuit per eos annos ecclesiæ, & provinciæ Salonitanæ, in qua, ut in regione quieta & pacata, nihil novum, aut inusitatum videtur accidisse, quod memoria ac posterorum cognitione dignum esset. Sed cum vix fieri possit, ut res illorum temporum, præsertim Langobardicæ, non aliquo connexu attingant res Dalmaticas hujus aut posterioris ætatis, necesse est, ut de illis, & adventu regnoque Langobardorum pauca dicamus; id quod, quam potero brevissime exsequar, & duobus paragraphis omnia complectar; quibus tertium adjiciam de adventu Bulgarorum, quem Presbyter Diocleates e sæculo octavo ad sextum insigni anachronismo revocavit.

Rei undique & omnino quicquid in Dalmatia.

§. I.

*Honorio Episcopo Salonitano, Langobardi Alpes
Julias transcendent, regnumque in Italia
condunt.*

Honorius
electus
Ep. Salon.
an. 566.

Post discessum Prohini, vel potius desperatam fugam, Honorius quartus hoc nomine Cleri populique suffragiis euectus est ad sedem Salonitanam Metropolitica, exeunte anno Christi 566. & biennio post Italia, cum a Gothorum dominatu paullum respirare cœpisset, novos barbarici generis advenas, regesque accepit. Langobardi gens fera & immanis, quos a prolixa barba nominatos, & antiquitus e Scandinavia indidem, unde venerant Gothi, Rugi, Heruli, & omnis fere barbarorum colluvies, profectos ferunt, cum varias primum trans Danubium sedes occupassent, demum Audoino Rege, qui nonus a Paulo Diacono Varnefrido numeratur, transgressi Danubium in Pannonia confederunt anno Christi 526. fœdere cum Romanis inito; & horum copiis adjuti, dum bello Gothico ardebat Italia, cum Gepidis, qui Sirmium, Saviâque Pannoniam obtinebant, plura prælia secunda fecerunt; ac vicissim Romanis ipsi ad bellum Gothicum auxiliares copias præbuerunt; quorum opera egregia magno usui fuit Narseti, qui cum Gothis debellavit, regnumque Gothorum extinxit. Sed cum barbarorum ritu tota Italia grassarentur, ac ferro flammisque cuncta vastantes, sacras ipsas ædes stupris polluerent, Narsetes illos præda onustos præmiisque donatos in Pannoniam ad Regem Audoinum remisit. Huic Alboinus filius successit, qui Hunnis, quos alii Avars vocant, in belli societatem accitis anno 566. Gepidas veteres Langobardorum hostes aggressus ingenti clade affecit; interfectoque eorum Rege Cunimundo, regnum Gepidarum funditus evertit, ejusque filiam Rosimundam, post mortem prioris conjugis Chlotosindæ Chlotarii Regis Francorum filiz, uxorem duxit. Exinde Gepidæ victi, patria extorres, Rege destituti partim Langobardorum, partim Hunnorum dominatum subiere; ac tum, ut narrat Evagrius, Sirmium sedem regni Gepidici, ipsis Gepidis urbem, seu potius reliquias urbis olim amplissimæ, ultro tradentibus, rediit sub imperium Romanorum, atque in Justiniani potestatem concessit.

Langobardi Hunnis
socii in
Italiam
transseunt
an. 568.

Annus erat æræ Christianæ supra quingentesimum duodecimesimus, cum Langobardi relictæ Hunnis sociis Pannonia, Alboino Rege ac Duce, in Italiam venerunt; & quas primum ingressi sunt regiones, Carniam, & Venetiæ Mediterraneæ partem, nemine adversante occuparunt. Bos domo profectos indictione prima, postridie Kalendas Aprilis, in quas eo anno Pascha inciderat, tradit Paullus Diaconus filius Varnefridi, a quo sæpe cognominari solet, docetque præterea cum illis transisse in Italiam Gepidas, Bulgaros, Sarmatas, Pannonios, Svevos, Noricos, & alias ex omni fere Boreali plaga, seu barbarie gentes, quas prædæ spes, solique felicius incolendi cupiditas ad expeditionem Italicam conciverat. Hujus Langobardicæ in Italiam profectiois auctorem fuisse Narsetem, qui nomen regnumque Gothorum in Italia deleverat, asserunt Anastasius Bibliothecarius, & Paullus Varnefridus. Hunc a Romanis falso

accusatum Justinus anno superiori Italiæ administratione amoverat, Longino patritio in ejus locum substituto, qui Ravennæ sibi, ac successoribus sedem collocavit, primusque Italiæ Exarchus est appellatus. Narsetes igitur simul regiminis adempti dolore, simul Sophiæ Imperatricis Eunuchum ad lanam cum mulieribus torquendam revocantis, contumelia accensus, iram in rabiem vertit, & minatus Augustæ dicitur talem se illi telam orditurum, quam neque ipsa, neque vir ejus retexeret. Nec mitiora facta dictis fuere: quippe Langobardos e Pannonia ad invadendam Italiam excivit. Sunt tamen, qui Narsetem eximie fidei, & probitatis virum ab hac prodicionis infamia vindicant, traduntque Narsetem postea Constantinopoli ab Imperatoribus honorifice habitum, opibus, atque honoribus floruisse, ut docet Corippus. Verum quæ Corippus de Narsete gratia apud Justinum, & divitiis florente scripsit, ea non ad seniore, sed ad Narsetem alterum juniorem referenda esse aliqui putant, quem anno 603. a Phoca vivum comburi jussu esse scripsit Theophanes; illum vero seniore neque ad imperium Phocæ vitam perducere potuisse ajunt; & post adventum Langobardorum vel Romæ, vel in alia urbe Italiæ mortuum esse Latini scriptores affirmant.

Ad Langobardos ut redeam, Alboinus anno 569. post Venetiam Mediterraneam fere omnem subactam, Liguriam ingressus, Mediolanum cepit, urbemque cæteras ejus regionis præter maritimas; Ticinum obsedit triennio toto; quo demum oppido potitus, ibi sedem Regni statuit; & deinceps reliquam pervagatus Italiam, præter Romam & Ravennam, cuncta propemodum occupavit. Duas ab eo Dynastias præcipuas, sive Ducatus institutos ferunt, Foro-Juliensem in Carnia, & Spoletanum in Umbria; quibus deinde adjectus est Beneventanus. Cæterum breve male parti regni gaudium fuit. Nondum quarto anno ad exitum vertente apud Veronam in convivio factus hilarior, cum Rosimundæ conjugii poculum ex patris ejus Cunimundi calva Rex barbarus porrexisset, justam illi concitavit iram. Itaque vino somnoque gravem sicarii ab uxore immisi obtruncant. Alboini interitum alii ad annum 71. vel 72., alii, quod propius vero est, ad annum 73. alii ad 74. vel 75. hujus sæculi referunt. Ejus loco Clepho regnavit, nulla re alia magis, quam crudelitate insignis; proptereaque altero Regni anno a domesticis interfectus fuit. Exinde decem ipsos annos inter regnum tenuit; quo temporis intervallo triginta Langobardorum Duces Italiam inter se partiti, alii alias provincias obtinuerunt. Sub horum imperio vehementer laboratum est, quippe cum Duces illi certatim alius alio deterior, divina omnia & humana jura violarent, ac perverterent; ut quæ antehac a barbaris Italia pertulerat, præ horum furore ac rabie, levius ac nulla omnino videri possint.

Alboinus
rex Langobard.
universa
Italia potitus.

Neque res Orientis sub imperio Justiniani admodum prosperæ fuerunt. Anno quidem Christi 569., & Justiniani Imperatoris quarto, ut Corippus in carmine ad Justinum, & Victor Tunonensis in Chronico tradunt, Tiberius Comes Excubitorum Avars Romanorum hostes, & furos olim Salonæ eversores victos fufosque pacem veniamque petere coegerat; sed quinquennio post ab his, ut auctor est Cedrenus, Romani ad Danubium cæsi majorem, quam intulerant,

Eidem per
insidias
uxoris interfecto
Clephas.

Res Orientis
vixit, nec
satis prospera.

ant, cladem acceperunt. Nihilo felicius pugnatum est cum Perlis, quorum victoria consternatus Justinus in phrenesim incidit; qua certis intervallis cum laboraret, minusque in dies ad regendum imperium idoneus fieret, Tiberio viro rerum militarium ac civilium scientia insigni summam imperii commisit, eumque & Cæsarem creavit, & hæredem imperii instituit anno 574. Anno autem proximo Chosroes Rex Persarum a Justiniano Duce superatus, & castris exutus, tantum terroris accepit, ut lege perpetua sanxerit, ne quis deinde Regum Persarum exercitum duceret contra Romanos, acieve configaret. Porro Justinus morbo ingravescente Tiberium ex Cæsare creavit Augustum anno 578. & paucis post diebus 111. Nonas Octobris, anno, quam imperare coeperat, decimo tertio ferme exacto e vivis excessit, nulla ex se prole virili relicta. Ad hunc annum pertinere censeo irruptionem Slavorum, quam Menander Protector commemorat; ad centum millia fuisse scribit, qui Thraciam sæde vastarunt. Interea Langobardi Romam obsidebant; urbis subsidio Tiberius, cum militum copiarum non suppeterent, quas a Persico bello avocare volebat, vim pecuniarum ingentem misit. Ea Duces Langobardorum corrupti, ac deliniti exercitum ab obsidione urbis deduxerunt anno 579. Hunc annum suo Consulatui insignivit Tiberius Augustus, ex Thracia oriundus, cujus eximiam lenitatem, justitiam, munificentiam, ac Religionem historici omnes summis laudibus efferunt. Per hæc tempora Avares, quos aliqui Hunnos vocant, Sirmio potiuntur, ut auctor est Menander. Cum his Tiberius Persico bello implicitus, auro pugnare, quam ferro maluit, & ab eorum incursionibus imperii urbes, ac provincias grandi pecunia redemit. Dum ergo Italia, & imperium Orientis illis, quas dixi, cladibus, & calamitatibus urgerentur, Dalmatæ summa pace, & tranquillitate fruebantur; hisque quietis pacatisque temporibus Honorius & Damianus Salonitani Antistites, rem Christianam in Dalmatia præclare ac feliciter administrarunt.

S. II.

De rebus ecclesiasticis ab an. 566. ad 580.

Paullinus Aquilejensis Episcopus, metui adventantium Langobardorum consternatus, ut saluti suæ consulere, prædamque rerum sacrarum barbaris præriperet, ecclesiæ thesauris, Divorumque reliquiis sublatis apud Gradum insulam se recepit; ubi anno proximo, qui fuit æræ vulgaris 569. e vita migravit; relicta sede Aquilejensi Probino itidem Schismatico, qui antea fuerat Episcopus Salonitanus (nisi mea me fallit conjectura), eique ecclesiæ ob metum Justiniani nuncio remisso Aquilejam ad Paullinum confugerat. Apud Gradum sedit annum unum menses octo; extinctus est anno circiter 571. & Elias natione Græcus suffectus.

Anno 572. vel insequenti, ut alii censent, Joannes III. diem obiit. Rerum Italicarum perturbatio, Langobardis omnia vastantibus, in annum proximum coegit differre comitia Pontificalia, quibus creatus est Benedictus primus hoc nomine cognomento Bonosus, cujus initia Baroniæ in annum 73., alii in annum 74. hujus sæculi conferunt. *Ejusdem tempore*, ait Anastasius, gens Longobardorum invasit totam Italiam, simulque & fames nimia, ut etiam multitudo castrorum se traderet Longobardis, ut temperare posset inopiam famis. Quod dum cognovisset Justinus piissimus Imperator, quia Roma periclitaretur fame, & mortalitate, misit in Ægyptum, & oneravit naves frumento, & transmisit Romanis.

Benedicto rebus humanis exempto sublektus est Pelagius II. anno 577., vel eo, qui proxime sequitur, cum Romam Langobardi circumfessam tenerent; quæ quidem obsidio id commodi attulit, ut Pelagius iniret Pontificatum sine consensu Imperatoris, ad quem de illius electione nuncii, ob vias undique interclusas, emitti non potuerunt; contra quam temporum illorum prava consuetudo ferebat, ab Gothorum Regibus inducta, & ab Imperatoribus Orientis retenta, ut ne injussu eorum Pontifex Romanus consecraretur. Pelagius inter multa præclare gesta, illud etiam sedulo curavit, ut Venetos atque Istros Schismaticos sibi & ecclesiæ conciliaret. Neque de illis benemerendi, eosque ad concordiam alliciendi occasio defuit. Elias Metropolitae Aquilejensis rogavit Pelagium, ut relicta urbe Aquilejensi a Langobardis infesta, sedis Pontificiæ in oppido atque insula Gradi collocandæ potestas per eum sibi fieret. Annuit Pelagius, ut principem illum Schismaticorum hujusmodi beneficio benevolam sibi, & obsequentem redderet; ac deinde hujus auctoritate, & exemplo Episcopi illius provinciæ cum ecclesiâ in concordiam & gratiam redirent. Itaque translationem rite approbavit, litteras plenas humanitatis, & officii ad Eliam scripsit, legatum sedis Apostolicæ Laurentium Presbyterum ad eundem misit. Ergo Elias Provincialibus Episcopis conventum edixit, ad 111. Nonas Novembris anno 579. Convenerunt Episcopi sane frequentes ex Norico, Rhætia, Pannonia, Istria, & Venetia. Habita est Synodus apud Gradum in Basilica Sanctæ Euphemie, de qua dictum est Parte secunda Proleg. cap. iv. §. 3. Litteræ Pontificiæ, qua dignum erat, reverentia exceptæ sunt lectæque, & de communi sententia translatio sedis Aquilejensis confirmata fuit. Sed Pelagii spem atque indulgentiam Schismaticorum Antistitum calliditas, & malitia fefellit. Nam cum in verba Concilii Chalcedonensis una omnes consensione jurassent, quintam Synodum per summam dissimulationem silentio præterierunt; & pro defensione trium capitulorum magis magisque animos obfirmarunt. Pelagius porro sua spe, colloquio in Schismaticos beneficio frustratus, hanc cogitationem curamque non omnino dimisit; sed cum aliquandiu expectasset, dum illi agnita veritate sponte sua redirent ad officium, iterum eos ac sæpius per litteras & Legatos, interposita etiam Exarchi Ravennatis auctoritate, ad gremium ecclesiæ revocare conatus est. Joannes Franciscus Maria de Rubeis, vir eximia doctrina, & eruditione, in suis Monumentis ecclesiæ Aquilejensis, argumentis sane multis & gravibus contendit fictam videri Synodi hujus Gradenfis partem primam de Translatione sedis Pontificiæ cum epistola Pelagii; alteram vero de Concilio Chalcedonensi ab illis Schismaticis recepto laudatoque, ad Synodum Paullini Schismaticam, de qua supra dictum est, pertinere. Utcumque tamen hæc, seu vera, seu conficta fuerint, de obstinatione tamen & perversa illius ejusque Episcoporum Provincialium dubitari nequit. Hinc vero magis elucet fides & constan-

Benedicto defuncto successit Pelagius II.

rogatus ab Elia Aquilejens. Episcopus, sedis Pontificiæ in oppido atque insula Gradi collocandæ potestas per eum sibi fieret. Annuit Pelagius, ut principem illum Schismaticorum hujusmodi beneficio benevolam sibi, & obsequentem redderet; ac deinde hujus auctoritate, & exemplo Episcopi illius provinciæ cum ecclesiâ in concordiam & gratiam redirent. Itaque translationem rite approbavit, litteras plenas humanitatis, & officii ad Eliam scripsit, legatum sedis Apostolicæ Laurentium Presbyterum ad eundem misit. Ergo Elias Provincialibus Episcopis conventum edixit, ad 111. Nonas Novembris anno 579. Convenerunt Episcopi sane frequentes ex Norico, Rhætia, Pannonia, Istria, & Venetia. Habita est Synodus apud Gradum in Basilica Sanctæ Euphemie, de qua dictum est Parte secunda Proleg. cap. iv. §. 3. Litteræ Pontificiæ, qua dignum erat, reverentia exceptæ sunt lectæque, & de communi sententia translatio sedis Aquilejensis confirmata fuit. Sed Pelagii spem atque indulgentiam Schismaticorum Antistitum calliditas, & malitia fefellit. Nam cum in verba Concilii Chalcedonensis una omnes consensione jurassent, quintam Synodum per summam dissimulationem silentio præterierunt; & pro defensione trium capitulorum magis magisque animos obfirmarunt. Pelagius porro sua spe, colloquio in Schismaticos beneficio frustratus, hanc cogitationem curamque non omnino dimisit; sed cum aliquandiu expectasset, dum illi agnita veritate sponte sua redirent ad officium, iterum eos ac sæpius per litteras & Legatos, interposita etiam Exarchi Ravennatis auctoritate, ad gremium ecclesiæ revocare conatus est. Joannes Franciscus Maria de Rubeis, vir eximia doctrina, & eruditione, in suis Monumentis ecclesiæ Aquilejensis, argumentis sane multis & gravibus contendit fictam videri Synodi hujus Gradenfis partem primam de Translatione sedis Pontificiæ cum epistola Pelagii; alteram vero de Concilio Chalcedonensi ab illis Schismaticis recepto laudatoque, ad Synodum Paullini Schismaticam, de qua supra dictum est, pertinere. Utcumque tamen hæc, seu vera, seu conficta fuerint, de obstinatione tamen & perversa illius ejusque Episcoporum Provincialium dubitari nequit. Hinc vero magis elucet fides & constan-

Synodus Provincialis Aquilejensis apud Gradum.

Joannes III. demortuo Benedictus I. subrogatus.

stan-

stantia Honorii, & Damiani Metropolitanorum Salonensium; qui cum regio proxima tetro illo ac pertinaci Schismate laboraret, ab huiusmodi contagione Dalmatiam intactam servarunt; neque tot tamque illustrium Antistitum exemplo vel se, vel suos Episcopos Provinciales passi sunt ab ea, quam professi fuerant, erga sedem Apostolicam obedientia avocari.

Christiani
in aliqua
Italia par-
te a Lan-
gobardis
Idolola-
tris vexa-
ti.

Christianis non ubique in Italia licuit esse tranquillis & immunibus a sævitia Langobardorum. Quamvis enim Langobardi maxima ex parte Ariani essent, inter illos tamen non deerant, qui antiquæ superstitionis erroribus capti, Idolis hostias immolarent. Quidam ex his, ut est apud Gregorium in Dialogis, quadraginta agricolas, quos in servitutem abduxerant, variis suppliciis excruciatos necarunt, quod nefariis eorum ritibus ac cæremoniis pollui noluisse. Ne plura, & atrociora exempla in Christianos ederent, ecclesiæque damna majora inferrent, divina providentia, ac misericordia prohibitos, vique miraculorum deterritos fuisse idem Gregorius affirmat: *Super indignos nos divinae misericordiae dispensationem miror, quæ Longobardorum sævitiam ita moderatur, ut eorum Sacerdotes sacrilegos, qui esse se fidelium quasi victores vident, Orthodoxorum fidem persequi minime permittat. Hoc facere plerumque conati sunt, & eorum sævitie miracula superna restitit.* In Dalmatas vero, cum jus nullum imperiumque haberent, religionis causa sæviendi nulla illis potestas fuit.

S. III.

*De adventu Bulgarorum, & junctæ cum illis ab Regibus Dalmatiae Superioris amicitia.
Ex Presbytero Diocleate.*

Bulgari
quoniam
geni?

Bulgari gens Asiatica terras ultra Meotidem Paludem in ortum, & supra mare Ponticum in Septentrionem obversas incolebant; feruntque illos denominatos esse a Volga fluvio, a quo itidem eorum regio vocata est Bulgaria. Hanc Bulgariam Asiaticam Auctor Miscellæ lib. XIX. *magnam* cognominavit; quo quidem cognomine distinguitur a Bulgaria Europæa, quæ Mæsia inferior antea dicta est, quam in eam Bulgari, e magna illa Bulgaria profecti, nomen suum ac genus inferrent. Sunt, qui originem ultimam Bulgarorum inde usque a Scandinavia repetendam censent; sed horum opinio neque veterum scriptorum auctoritate nititur, & juniorum fere omnium consensu refellitur. Sæculo quinto exeunte, cum Anastasius rerum in Oriente potiebatur, Bulgari Romanis primum noti esse, infestique cœperunt, Thraciam & Illyricum cædibus, rapinis, incendiis pervagati; ut Auctor Miscellæ, itemque Marcellinus Comes memoriæ prodiderunt. Plura deinceps & graviora in dies detrimenta publicis rebus per eos importata cum fuerint, jure ac merito scriptis Jorandes lib. de reb. Get. Bulgaros ab irato Deo ad hominum scelera ulciscenda immisos fuisse: quos, inquit, *notissimos peccatorum nostrorum mala fecere.*

Bladino
regante
in Dal-
matia su-
periori.

Regnum in Dalmatia superiori obtinebat Bladinus, quem aliqui Vuladanum vocant, Silimiro susceptus anno 568., cum immensa Bulgarorum multitudo, si fides habenda sit Presbytero Diocleati, e magna illa Bulgaria egressa, regionibus, quacumque iter habuit, pervastatis in Macedoniam incubuit; quam quidem regio-

nem & Mæsiam itidem ac Thraciam in suam potestatem redegit. Cum his Romanus Imperator, Marte adverso, sæpe pugnavit; quos cum vincere, & expellere nequiret, amicos habere, quam hostes satius esse duxit. Itaque cum illis fœdus & amicitiam junxit. Bladinus itidem copiis ac viribus longe inferior, quam ut Bulgaris bello gerendo par esset, legatione adversus illos maluit, quam armis se ac regnum tueri. Neque pacem aspernati sunt Bulgari, quæ data acceptaque est sub ea conditione, ut Bladinus annum tributum pensitaret. Cum autem Slavis, qui erant sub imperio Bladini, & Bulgaris eadem origo, lingua, & religio esset, inter utrosque firma societas, & amicitia coaluit. Hæc Diocleates. Sed qui Auctores Græcos, & Latinos, qui res illius ætatis litteris mandarunt, diligenter eolverit, de Bulgaris per hæc tempora in Macedoniam effusis, & longe lateque dominantibus, litteram in eorum libris nullam inveniet. Nam ab anno hujus sæculi altero & sexagesimo, cum Bellisarius Bulgaros ad suburbia Constantinopolis progressos ingenti clade repulit, usque ad annum quadragesimum proximi sæculi, cum inter Avars & Bulgaros de summo imperio decertatum est, Bulgarorum nulla fere occurrit mentio apud scriptores; nisi quod Bulgaros ad expeditionem Italicam se Langobardis socios adjunxisse legimus. Bladinus autem cum regnum inierit anno 568., neque regnum, neque vitam usque ad exitum hujus sæculi perduxit. Quare Joannes Lucius in notis ad Diocleatem, quod is scripsit de Bulgaris, id magis apte congruenterque ad veterum monumenta, referri posse ad Avars existimat, per quos temporibus illis plurimas calamitates Romanis provinciis illatas esse accepimus. *Quæ de Bulgaris tradit, de Avaribus intelligenda essent, si aliqua temporum adaptatio in relatis ab hoc auctore reperiri posset.* Memineris velim, quæ initio de Auctore hujus operis diximus, id potissimum ab eo peccatum esse, quod ætatum ordines perturbaverit. Ego igitur sic existimo, quæ de Bulgaris Diocleates hoc loco scripsit, desumpta esse ex octavo sæculo, & ad sextum sæculum ac regnum Bladini, præposteris temporibus confusisque personis, accommodari. Nam eo sæculo Bulgari, ut docet Nicephorus Gregoras lib. II. capta Justiniana prima universam Macedoniam occuparunt. *Trans Istrum versus Septentrionem locus est, quem fluvius non exiguus ab incolis Bulga dictus, interfuit: unde & ipsi Bulgarorum nomen obtinuerunt, cum a prima origine Scythæ essent. Tandem hi cum uxoribus, & liberis illinc profecti, qua tempestate Iconomachia morbus pios infestabat, innumerabili multitudo Istrum trajiciunt; & utramque Mysiam ab Istro usque pervagati, obvia quæque Mysorum prædam faciunt, ut fertur proverbio. Tum locustarum more, aut fulminis instar, Macedoniam cum ulteriore Illyria occupant, oblatis ibi commodis contenti; ac regia sedes eorum deinceps urbs ea esse capit, quam Justinianus Imperator Archiepiscopatus honore, primæque, ut diximus, Justinianæ nomine vocavit. Post appellationem gentis illic vulgata, locus ipse Bulgaria dictus est; & Bulgaria quoque Metropolis Prima Justiniana.* Jam vero quæ de Bulgaris Macedoniam adeptis Presbyter Diocleates, & Marcus Marulus e codice Slavo, quem Latinum reddidit, alieno loco & tempore tradiderunt, hic describi, & suis locis; ac temporibus, restitui oportet.

Ex

Quæ de
Bulgaris
scripsit
sunt ab
Diocleate
ad Avars
referenda
esse Lu-
cius pu-
tat;

sed viden-
tur potius
rejicienda
ad sextum
sæculum
ea expedi-
tio Bulga-
rica.

Ex Presbytero Diocleate.

*Vigesimo primo anno Regni sui mortuus est Sy-
limirus. Accepit Regnum filius ejus a Bladinus,
& in via Patris sui ambulavit, & possedit Re-
gnum patrum suorum cum pace, genuit quoque
filium, quem Ratomirum vocavit, qui ab infan-
tia sua cepit esse durus valde, atque superbus.
Præterea regnante b Bladino exiit innumerabilis
c multitudo populorum a magno flumine Volga,
a quo & nomen ceperunt; nam a Volga flumine
Vulgari usque in præsentem diem vocantur. Hi
cum uxoribus & filiis, ac filiabus, atque cum
omni pecunia ac substantia magna nimis, vene-
runt in d Sylloduxiam provinciam. Præerat eis
e quidam nomine e Kris, quem lingua sua f Cagan
appellabant, quod in lingua nostra resonat Impe-
rator, sub quo erant octo principes, qui regna-
bant, & justificabant populum, quoniam multus
erat nimis. Igitur impugnantes Sylloduxiam, ex-
pugnauerunt eam. Inde debellando ceperunt totam
Macedoniam. Post hæc totam provinciam g Latino-
rum, qui illo tempore Romani vocabantur, mo-
do vero h Moroulachi, hoc est nigri latini vocan-
tur. i Imperator etiam plurima cum eis faciens
bella, sedens in folio, nec valens in aliquo supe-
rare, misit, & fecit pacem cum eis, & sic di-
misit eos; similiter & Rex l Bladinus cernens,
quod maxima multitudo populi esset, cum eis fe-
cit pacem, ceperuntque se utrique populi valde
inter se diligere, idest Gothi, qui & m Slavi, &
Vulgari; & maxime quod ambo populi n gentiles
essent, & una lingua esset omnibus; deinde Vul-
gari jam ex omni parte securi construxerunt sibi
villas, & vicos, & inhabitaverunt terram, quam
ceperant, usque in præsentem o diem. Inter hæc
mortuus est Bladinus.*

Ex codice Slavonico, M. Marulo Interprete.

*Silimiro, p cum XII. annos imperasset, e vi-
vis sublato, successit Bladinus filius mitis admo-
dum, & paternæ mansuetudinis æmulus, omnibus
vixit; verumtamen filium genuit suæ pro-
bitatis nimis imparem, ingenioque diversum, Rat-
miro nomen erat; cumque adolevisset, inolescere
cepit, cum & regnante patre dominari vellet.
Per idem tempus immensa quadam hominum mul-
tutudo, familias quoque mulierum ac puerorum
q secum trahentes, transmissa magno q amne Velia
in regionem r Simbajorum irruit, eaque poti-
tus est. Hujus Dux erat nomine s Barris, quem
nos Casarem possumus dicere; sub eo Chiliarche
Præfæctique erant, quorum nutu, atque auspi-
ciis, singuli plebis ordines regebantur, dispo-
banturque. Hinc profecti t Seleuciam sibi subege-
re; deinde Macedoniam, neque ea contenti u Ita-
liam quoque armis invaserunt; non semel cum
illis congressus Romanorum Imperator, cum sem-
per inferior discessisset, Reipublicæ consulere cu-
piens, fœdus cum ipsis iniit; qui pacta pacis fi-
deliter observantes bello abstinebant. Bladinus au-
tem x Salonarum Rex, fama potentie eorum cum
non parum terreretur, ubi audivit sua lingua eos
uti, & commercio, facile amicitiam ab iisdem se
impetraturum ratus, legationem misit; nec spe
frustratus, quod cupiverat, obtinuit; neque enim
lingua tantum cum illis communicabat, verum &
religione; & quo certior, atque diuturnior pax
haberetur, factus est Barri tributarius; & ille
tandem bello, rapinisque abstinens, iis, quos sube-
gerat, feliciter præesse cupiens, cuncta, quæ ar-
mis vastata erant, novis cultoribus replenda cu-
ravit, vestigalium remissione, immunitate, &
libertate.*

N O T Æ.

a Maurus Orbinus Vuladanum, Carolus Du-
cangius Ulandaum & Uladenum vocant.

b Quæ sequuntur de adventu Bulgarorum, ad
sæculum octavum referri oportet, & componi
cum ætate alicujus ex illis Regibus, qui eo sæ-
culo rerum potiebantur in Dalmatia superiori.
Nam Nicephorus Gregoras, ut supra dictum est,
hanc Bulgaricam irruptionem, & Regni Bulga-
rici in Macedonia initium temporibus illis affi-
xit, cum Imperatores Orientis bellum impium,
& sacrilegum cum sacris imaginibus gerebant.
Hujus autem Iconomachiae auctor fuit Leo Isau-
ricus, qui anno 717. imperium adiit, & con-
ceptum olim in animo adversus Christi, Divo-
rumque imagines odium ac furorem Judæo usus
magistro, effudit anno 726.; ejusdemque im-
pietatis hæres filius ac nepos, Constantinus Co-
pronimus, & Leo IV. Porphyrogenitus sancta-
rum imaginum cultores indignis modis vexa-
runt. Hæresis Iconoclastarum sævire ac debac-
chari non antea desit, quam Leone extincto,
Irene Augusta cum filio Constantino imperium
suscepit anno 780., quæ pristinam cum ima-
ginum cultu pietatem, ac religionem revocavit,
& septimi Oecumenici Concilii auctoritate re-
stituendam, & confirmandam curavit. Sed ne-
farium bellum adversus sacras imagines redinte-
gravit anno sæculi noni 13. Leo Armenius,
cujus exemplum secuti Michael Balbus, itemque
hujus filius Theophilus Catholicos omnes, im-
primisque Monachos, & Episcopos piarum Ico-
num defensores qua exilio, qua morte multa-
runt. Hæc tempestas annos duodeviginti tenuit
usque ad annum 841., qui Theophili regno
pariter & impletati finem attulit. Quare quæ
Nicephorus de Bulgaris Macedoniam adeptis scri-
psit, revocari etiam possunt ad sæculum nonum:
nam hoc etiam sæculo Iconomachiae morbus, ut
ipse ait, pios infestabat.

c Hæc plane congruunt cum Nicephoro Gre-
gora, ut satis appareat de una eademque Bul-
garica expeditione Gregoram, & Diocleatem
loqui.

d Hoc vocabulum in Lexicis Geographorum
frustra quaesieris. Joannes Lucius eo vocabulo
Mysiam, seu Mæsam intelligi debere existimat:
Homo Slavus loca a Bulgaris occupata referens,
Sylloduxiam pro Mysia sumere dignoscitur.

e Kris videtur fuisse nomen proprium ejus
Bulgarorum Regis, qui Bulgaros in Macedo-
niam invexit; sed in serie Regum illius gentis
apud Ducangium nullus est eo nomine, qui sæ-
culo octavo vel nono principatum in Bulgaris
obtinuerit. Quare aut idem duplici nomine ap-
pellatus fuit, aut series eorum, qui regnarunt
in Macedonia, diversa est ab ea, quam Ducan-
gius contexuit.

f Etiam Avars suos Reges communi voca-
bulo Caganos seu Cajanos appellabant.

g Thraciam Joanne Lucio Interprete.

h Idest Mauroiach; vox est composita e duo-
bus vocabulis Græco, & Slavo ὀ μαύρος apud
Græcos significat nigrum; Ulahi autem sive Ula-
chi apud Slavos idem valet, atque apud Latinos
pastores, hominesque agrestes, qui sub dio vitam
agentes, disperisque per agros, & montes, cum
a Sole, cœlique intemperie nigrescant, recte ni-
gri appellantur. Horum autem plerique, præfer-
tim qui trans Danubium debebant, quos nunc

Vala-

Interpre-
tatio vo-
cabuli Mo-
roulachi,
sive Mau-
rolachi.

Valachos dicimus, cum originem a Romanis, idest Latinis, & Italis duerent, e coloniis nimirum, quas illuc Trajanus deduxit, linguam Latinam sive Italicam & Romanam non illam quidem incorruptam, sed multis vitiis ac depravationibus oblitam retinebant. Hinc factum est, ut quod hujusmodi pastorum erat nomen proprium, ob linguam, qua utebantur, Italicæ ac Latinæ consimilem, commune fieret hominibus Latini, sive Italici generis, & *Ulahi* apud Slavos significaret Romanos, Latinos, vel Italos; idemque esset *Moroulachus*, sive *Maurolachus*, ac *niger Latinus* seu *Romanus*. De hujus vocabuli ex duobus Græco Slavoque conflatam interpretationem plura in hanc sententiam inveniuntur apud Joannem Lucium lib. 6. cap. 5. de regn. Dalmat. & Croat. Idem Lucius censet provinciam illam Latinorum, qua Bulgaros potitos esse Diocleates docet, fuisse Thraciam, tum Moroulachis, idest *nigris Latinis* vitam pastorum agentibus refertam: Præter Macedoniam Thraciam quoque occupatam tradit, quam ex vocabulo Græco Mauro, & Slavo Ulahi Moroulahi componens, tunc *Slavis nigris Latinos* significare testatur Romano-Thracos, qui Slavo idiomate *Carni Ulahi*, sive ut textus a Marulo versus *Carni latini* dici debuissent; quam nigredinem cum Romanis Thracia tribuit, hac coloris differentia ab aliis eos distinguere videtur, qui *Slave Bili Ulahi*, idest *albi latini* dicendi essent.

i Vel Leo Isaurus, vel Constantinus Copronymus, vel alius aliquis ex illis Imperatoribus, qui sacrarum cultum imaginum conati sunt tollere ex orbe Christiano.

l In locum Bladini substituas velim aliquem ex Regibus Dalmatiæ superioris, qui furente Iconoclastarum impietate, octavo vel nono sæculo regnabat: ad hæc enim tempora Nicephorus Gregoras Bulgaricam illam expeditionem affixit.

m Ex errore illorum, qui Gothos & Slavos ejusdem generis & linguæ populos fuisse falso docent.

n Slavi pariter & Bulgari oriundi, profectique erant e Sarmatia, hi quidem Asiatica, illi vero Europæa; quare utrisque communis & lingua, & origo Sarmatica.

o Cum hæc scriberet Diocleates, adhuc in

Macedonia locisque finitimis supererant reliquæ Bulgarorum, quos sæculo undecimo ineunte ad internecionem eos e tota Macedonia expulit Basilius II. Imperator; cui propterea cognomen fuit *Bulgaroſtono*, ut Nicephorus Gregoras scriptum reliquit.

p Codici Marulano præferendum censet autographum Diocleatis, qui Regno Silimiri unum & viginti annos attribuit.

q *Flumen Velia textus Slavi*, *Diocleas Vulga*, a quo *Vulgari*: Joannes Lucius.

r Quæ sit regio Simbajorum clam me, clam omnes Geographos habet.

s Apud Diocleatem proprio *Kris*, communis Cagan dicitur.

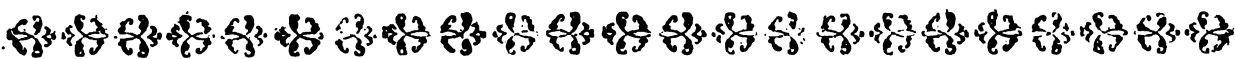
t *Quam textus Slavi Sledusiam*, *Diocleas Sylloduxiam*, hanc Marulus *Seleuciam*, forsitan ex notiori apud Geographos nomine. Sed an in Europa aliqua *Seleucia* fuerit, non constat. Joannes Lucius; quo interprete, Sylloduxia eadem est ac *Mælia*.

u Italiam vocat, quam Diocleates appellavit provinciam Latinorum, quam incolebant *Moroulahi*, seu *nigri latini*; est Thracia interprete Lucio; quam, quod a populis generis latini sive Italici coleretur, propterea Marulus Italiam dixit.

x *Textus Slavi Bladinum nominat*, *Salonam* non nominat. Joannes Lucius. Marulus igitur interpretis officio parum religiose functus, Salonam de suo adjecit, cum ab exemplari Slavonico abesset. Tum Salona ad Orientis impetium pertinebat, & Reges Dalmatiæ superioris ultra Naronem fluvium regnabant.

Neque Presbyter Diocleates, neque codex Slavonicus Marulanus Bladini Regno annorum numerum apposuit. At Romanus Catalogus Antistitum Salonensium vitam, & regnum Bladini, quem cum Mauro Orbino Uladanum vocat, ultra octogesimum hujus sæculi annum perduxit. Itaque regnum Bladini paullo diuturnius videtur fuisse, quam uterque Pontificatus Salonitanus Honorii IV. & Damiani. Biennio quidem post initium Honorii anno 566. affixum, Bladinus regnare cœpit; sed regnavit aliquot annis post mortem Damiani, qui, ut est in Catalogo Romano, e vivis excessit anno 580.

Damianus proximus ab Honorio IV. Ep. Salonit. obiit anno 580.

NATALIS EPISCOPUS SALONITANUS XLIV.

Natalis
Episcopus
Salonit. ob
Episcopali
sanctitate
degeneravit.

D Amiano rebus humanis exempto Natalis successit, civis Salonitanus, de cuius Pontificatu inter duos Episcopos Damianum & Maximum interjecto Catalogi omnes cum Romano consentiunt. Electus autem fuit anno 580. & decessit anno 593. Cum nobilitate generis, divitiarum copia, potentiorum hominum propinquitate & amicitia floreret; his bonis elatus, quæ vel fortuna, vel natura tribuerant, insolentius & intemperantius se gessit, quam pro ejus loci, quem tenebat, dignitate ac sanctitate. Multa hujus sunt perperam facta; sed hæc maxime indigna Episcopali nomine, atque ordine. Posthabitis sacrarum litterarum studiis, otio se vitæque voluptariæ dederat, con-

vilvia ctebrius & sumptuosius, quam Episcopum deceret, cum amicis & consanguineis celebrabat; res ecclesiæ propinquis, affinibus, & ministris sive satellitibus suarum cupiditatum large donabat; Archidiaconum ecclesiæ Salonitanæ, quod sibi, suisque flagitiis repugnantem ferre non posset, per fraudem ac vim gradu amovit; monita & mandata Pontificum Romanorum pro nihilo habuit; Florentium Epidauri Episcopum extra judicium & Concilium provinciale, non ex juris formula, sed suo arbitratu sede & officio privavit. Hæc fere omnia Thomas Archidiaconus cap. v. historiæ Salonitanæ distinctius, & copiosius exposuit. Primum igitur quæ ille de Natali Episcopo Salonitano litteris consignavit,

vit, huc transferri, deinde eadem nostris animadversionibus illustrari oportet; quibus subtexendæ sunt epistolæ Gregorii Magni, quas ad Natalem, vel hujus causa ad Episcopos Dalmatiæ, aliosque insignes viros in eandem sententiam scripsit. Ex his autem quædam scitu digna decerpere licebit, quæ prætermissa sunt ab Archidiacono, sed nobis non sunt negligenda, cum ad Natalem pertineant, atque ad Dalmatiam & tempora hujus Pontificatus referantur.

CAPUT PRIMUM.

De vita & moribus Natalis Episcopi Salonitani.

Ex cap. 5. Hist. Salonitane.

§. I.

Temporibus Pelagi a & Gregorii Doctoris Romanorum Pontificum, fuit quidam Archiepiscopus Salonæ Natalis nomine, ejusdem indigena civitatis, qui cum multorum esset propinquorum potentia circumfultus, multum b a Pontificali honestate devius incedebat; cum enim esset inops scientiæ, non lectioni erat deditus, c sed epulis, & quotidianis conviviiis, cum cognatis & amicis vacabat; & quod erat deterius, thesauros ecclesiæ, & vasa ministerii, dando suis contribulibus & complicibus, sacrilega dilapidatione vastabat. Et erat eo tempore Archidiaconus quidam Honoratus nomine, qui Deum habens præ oculis, zelo nimio movebatur, dolens de sui Præsulis insolentia. Hic quantum licebat, conabatur se opponere Natali Archiepiscopo, maxime quia videbat bona ecclesiæ tam indecenter distrahi. Qua ex re Archiepiscopus valde ipsum exosum habebat; multas ergo machinationes & dolos contra Archidiaconum cepit exquirere, ut eum ab Archidiaconatus officio dejicere posset; sed cum causam opportunam minime inveniret, tunc simulare cepit, quasi majorem dilectionem gereret circa ipsum, & quasi honorem ejus vellet fortius ampliare; cepit itaque multis ei suadere sermonibus, ut ordinem Sacerdotalem susciperet; sed Honoratus suspicans dolum in causa versari, non acquievit ordinari. Videns autem Natalis calliditatis suæ versutias non satis ad votum procedere, protinus convocato Clero verbum proposuit, & quasi magnæ necessitatis prætextu occasione, cepit Archidiaconum pro suscipiendo Sacerdotio compellere vehementer. Sed cum Archidiaconus in contradictione persisteret, Archiepiscopus eum ab officio, & d beneficio suspendit. Tunc e Honoratus ad Papam Pelagium missa supplicatione postulavit, ut Archiepiscopo præciperet, ne ipsum super hac re indebite molestaret; insuper etiam pravam conversationem Archiepiscopi Papa denunciavit. Quamobrem Dominus Papa zelo Dei commotus eidem Natali præcepit districte, ut super promotione hujusmodi Archidiaconum inquietare amodo non præsumeret: sed ad certam diem super suis excessibus responsurus, Apostolico se conspectui præsentaret. Natalis ergo suscepto Papæ præcepto contempsit, & in sua pertinacia perduravit. Interim autem summus Pontifex Pelagius mortis debitum solvit, cui successit B. Gregorius Doctor. Iterum ergo Honoratus supplicavit B. f Gregorio, ne a suo Prælate super ordinis susceptione tantam molestiam sustineret. Papa vero secundum, quod decessor ejus mandaverat, Natalem per g epistolam suam commouit, & præcepit, ut a molestatione sui Archidiaconi jam cessasset.

Illyrici Sacri Tom. II.

Sed cum Natalis suæ perversitatis non revocaret habenas, Honoratus tot gravaminibus fatigatus, demum suo Archiepiscopo acquievit. Cum ergo fuisset in Presbyterum ordinatus, statim Natalis conceptam sui cordis nequitiam evomuit, & Honoratum ab Archidiaconatu dejecit, dicens: Non debet Sacerdos in Archidiaconatus ministerio deservire; moxque alium moribus, & vita sibi concordem in loco ejus ascivit. Honoratus vero videns sibi tam nequiter fuisse delusum, ad Papam se contulit proponens omnia, quæ Archiepiscopus fraudolenter egerat contra eum. Tunc B. Gregorius i iterato scripsit Natali, ut Honoratum in honore pristino restitueret, & nihilominus pro his, quæ insinuatio proclamabat infamiæ contra eum, ad sedem Apostolicam accederet responsurus. Sed Natalis Papalia mandata contemnens, utpote male conscius, in sua mentis perversitate contumaciter persistebat. Dolens autem B. Gregorius de tanta obstinatione Pontificis, compatiens etiam tot ærumnis Archidiaconi, quemdam subdiaconum suum nomine k Antonium Salonam direxit, qui auctoritate fultus Apostolica illuc accedens, cepit prius lenibus verbis admonere Pontificem, ut Honoratum in sui honoris locum reciperet, & ab ipsius tam perversa molestatione cessaret; sed cum Natalis multa contra Archidiaconum confingeret, vias multiplices reluctandi exquirens; Antonius eidem Natali l usum Pallii interdixit, interminans, ut si nec sic acquiesceret, excommunicationis in eum sententiam promulgaret. Hoc facto, Natalis suas litteras ad Papam direxit m contra Honoratum: Honoratus nihilominus suas accusatorias contra Archiepiscopum destinavit. B. vero Gregorius Natali n rescripsit de multis excessibus redarguens eum, & præcipue de dolosa promotione Honorati, dicens quod valde iniquum fuit, ut uno eodemque tempore una persona nolens ad ordinem Sacerdotii promoveatur, quæ tamquam immerita a Diaconatus officio removeatur: & sicut justum est, ut nemo crescere compellatur in vitium, ita concedendum puto, ne quisquam insons ab ordinis sui ministerio dejiciatur injuste. Honorato vero o rescripsit dicens: Volumus & præcipimus te in officio Archidiaconatus jure pristino ministrare. Custodia vero thesaurorum tibi ex officio tuo competit; unde si quid vel ex negligentia tua, vel cuiuscumque fraude deperires, tu Deo & nobis satisfacere teneris. Eum vero, quem Natalis intruserat, ab Archidiaconatu dejecit. Et quia in tantum scandali tumultum hac causa succreverat, præcepit Papa Honorato Archidiacono, ut ad sedem Apostolicam personaliter accederet; Archiepiscopus vero non personaliter, sed per Procuratores legitimos se curiæ præsentaret. Quod & factum p est; nam per sententiam Apostolicam eorum causa terminata est. In diebus illis misit B. Gregorius quemdam q responsalem suum, qui ecclesias Dalmatiæ visitaret. Eo tempore Natalis Archiepiscopus de hac luce migravit.

Ex Chronico Pontificali Salonitano.

Natalis Archiepiscopus Salonitanus. Hic fuit tempore Pelagii, ac Sancti Gregorii Magni Romanorum Pontificum. Iste Archiepiscopus fuit inops scientiæ, seseque dedit fere omnibus rebus secularibus: suo autem tempore erat Salonæ quidam Archidiaconus nomine Honoratus, qui suo officio contra Archiepiscopum minime defuit, & multis inter utrumque apud S. Gregorium Papam accusationibus usi sunt. Vide de hoc Archiepiscopo in Decret. dist. 74. cap. Honoratus, & Chronica capituli Spalatensis. Fuit anno Domini r . . .

§. II.

§. II.

NOTÆ.

a Pelagius hoc nomine II. Romanus Pontifex creatus est anno 578., si Norisium, Pagium, Blanchinum sequi malis, quam Baronium, qui hujus initia revocavit ad annum superiorem, affixitque cum Anastasio Bibliothecario ad diem undecimum Novembris. Huic suffectus est Gregorius cognomento Magnus anno 590., qui Pontificatum suscepit eodem anno, III. Nonas Septembris, ineunte Indictione nona. Natalis Episcopus Salonitanus utrique æqualis fuit, nam ab anno 580. usque ad annum 593. Pontificatum gessit.

b Non statim a suscepto Pontificatu, sed aliquot post annis hujusmodi voluptatibus ac flagitiis se tradidit. Vide cap. 4. §. 1.

c Hæc eadem Natalis vitia Gregorius in suis epistolis perstringit, vide cap. 2. §. 1.

d Vide cap. 2. §. 2.

e Vide cap. 2. §. 3.

f Vide eundem ejusdem capituli paragraphum extremum.

g Hæc epistola data est anno 590., cum eodem fere tempore Gregorius suas litteras ad Honoratum dedisset mense Decembri, Indictione nona. Vide cap. 3. §. 1.

h Vide cap. 3. §. 2.

i Altera in eandem sententiam ad Natalem epistola scripta est anno 592. mense Martio vel Aprili. Vide cap. 3. §. 3.

k Vide cap. 3. §. 4.

l Si fides habenda sit Thomæ Archidiacono, Natalis priores admonitiones Antonii sive Antonini sedis Apostolicæ Apocrisarii contempsit, ac respuit; atque idcirco Pallii Pontificalis amissione multatus est: paullo post morem gessit, ut colligitur ex epistolis Gregorii, tum ad Joannem Ravennatem Episcopum, tum ad ipsum Natalem. Vide cap. 3. §. 5.

m Fallitur Archidiaconus. Rescripsit quidem ad Gregorium Natalis, sed non *contra Honoratum*, quem non post multo in pristinum locum restituit; verum eas litteras ad Gregorium scripsit, quibus se Pontificis imperata facturum pollicitus est. Vide locum modo laudatum.

n Iterum e veritate historica aberrat Archidiaconus, & hujus controversiæ, ac temporum ordines perturbat. Nam epistola Gregorii, cujus argumentum hic exposuit, prima fuit inter epistolas Gregorianas ad Natalem scriptas, dataque anno 590., mense Novembri, vel Decembri, & a nobis descripta est §. 1. Capituli tertii; quam si accurate legas, plane perspicias eam ipsam esse, quam hic extra locum, ac tempus commemorat Archidiaconus. Vide iterum §. 5. hujus capituli tertii.

o Si Honoratus, ut supra docet Archidiaconus, jam ad Papam se contulerat, qui fieri potuit, ut Gregorius ad eum tamquam absentem scriberet, illumque ad urbem accedere juberet. Hæc epistola eadem est, quam cap. 3. §. 1. descripsimus; quam hic neque loco neque tempore suo reddidit Archidiaconus; adi rursus cap. 3. §. 5.

p Vide cap. 3. §. 6.

q Vide cap. 4. §. 2.

r Natalis anno 580. Pontificatum suscepit, gessitque usque ad annum 593.

CAPUT SECUNDUM.

Animadversiones in caput v. Historiæ Salonitanæ.

§. I.

Animadversio I.

Natalis Episcopus ab Honorato Archidiacono jure ac merito reprehensus.

DUO potissimum peccabat Natalis, quæ sane graviora erant, quam ut silentio dissimulari, & justam vituperationem effugere possent, utrumque plenum dedecoris ac flagitii, sed alterum altero longe deterius ac flagitiosius. Primum igitur in eo præbebat se dignum reprehensione, quod delicate, & molliter viveret, luxu nimio indulgeret, sibi, atque amicis identidem mensas conquisitissimis epulis instrueret; id quod sacri Canones plenissime vetabant, & convivia Episcopalia, si qua hospitalitatis & charitatis ergo institui oporteret, rara esse & frugaliter jubebant. Præterea hoc uno alia plura nihilo leviora peccata continebantur; nam quamvis scientiæ, disciplinæque ecclesiasticæ rudis esset atque ignarus, tamen cum dissoluto animo esset, deditoque hujuscemodi deliciis ac voluptatibus, ad lectionem divinorum codicum, resque sacras addiscendas nihil studii operæque conferebat; & quantum temporis tribuebat comestationibus, amicis, inanibus colloquiis; tantumdem Pastoralis officio ac regimini detrahebat. Eodem pertinet, quod e proventibus ecclesiasticis, quorum quidquid illi, rebusque ad victum cultumque moderatum necessariis superflueret, in pauperes erogari, atque in alia religionis & charitatis opera impendi debuerat, partem non exiguam magnificentia, & sumptus epularum absorbebat. Alterum vero longe maximum peccatum erat, quod de thesauris ecclesiæ multa largiebatur consanguineis suis, suæque intemperantiæ consortibus; quorum opera ad suas explendas cupiditates abutebatur; ac ne ipsis quidem sacris vasis divino ministerio addictis parcebat, quæ alienari, ac vendi, nisi si qua gravissima necessitas urgeat, divinæ omnes humanæque leges prohibent; & hujusmodi sacrilegium omni animadversione, poenæque vindicari jubent. Ac Natalis quidem hoc liberius ac fidentius peccabat, quod sibi in summa illa, qua prædituserat, rerum gerendarum potestate, quilibet audendi patere licentiam, atque impunitatem dandam esse existimaret; nec vero quempiam fore putabat, a quo ipse reprehendi, vel cui prave factorum rationem reddere ipse debuisset: sed sua illum opinio fefellit. Erat tum in clero Salonitano princeps Diaconorum, sive Archidiaconus quidam Honoratus nomine, vir integerrimæ vitæ, & spectatissimæ sanctitatis, severus & gravis, disciplinæque ecclesiasticæ admodum tenax; is cum e pravis dissolutisque Episcopi sui moribus, qui in omnium oculos offensionemque incurrebant, magno dolore afficeretur, pro maximo illo, quo flagrabat, divini honoris studio haud veritus est Natalem de iis, quæ in Deum & contra sacros Canones delinquebat, summa quidem demissione & lenitate, sed libere & graviter admonere: videret etiam atque etiam quam insignem maculam suo nomini, & Pontificiæ dignitati aspergeret, quantum

Honoratus Archidiaconus Natalem de iis quæ delinquebat, admonet.

tum sibi pœnarum a præpotenti, iratoque Deo accerseret, quantæ offensionis populis esset vita illius otio ac deliciis diffluens, & quam periculofam imitationem exempli cæteris proderet. Sed quoniam excelsi honores elatos animos faciunt, minimeque patientes correctionis, salubria Archidiaconi monita adeo non æquis auribus Natalis accepit; ut molestum admonitorem summo-
pere averfaretur, ac de illo e suæ gradu dignita-
tis pellendo, toto animo dies noctesque cogita-
ret. At Honoratus Dei gloriam, & ecclesiæ caus-
sam vel Episcopi gratia, vel sua dignitate po-
tiores duxit; neque ullo suo incommodo peri-
culove deterri potuit, quo minus iterum ac
sæpius de vita & moribus emendandis eum mo-
neret, atque identidem gravissimis etiam verbis
reprehenderet, nunc precibus adhibitis, nunc cœ-
lestis iræ minas intentans; ut quacumque tan-
dem ratione hominem a prava illa vivendi con-
suetudine ad sobrietatem, & sanctimoniam revo-
caret. Has Honoratus Episcopi sui monendi cor-
rigendique partes sibi desumpserat, non solum
pro sua in eum charitate, sed etiam pro ratione
sui muneris atque officii. Cum enim ex antiquis
ecclesiæ institutis Archidiaconi secundum Epi-
scopos principem auctoritatis locum tenerent,
& Presbyteris etiam, non cæteris solum Cleri-
cis ordinum inferiorum præessent; si quid gra-
vius deliquisset Episcopus, aut nullus erat, aut
unus erat Archidiaconus, qui pro dignitate at-
que officio admonitoris, sive correctoris munere
fungi posset. Nulla autem lege sancitum est, ne
quis gradu inferior eos, qui sunt cum imperio
& potestate commonefaciat, neve eosdem, si gra-
vitas delicti postulat, & levis admonitio non
satis e sententia succedat, redarguat & corripiat:
cum Paullus id juris, auctoritatisque in Petrum
Principem Apostolorum usurpaverit. Antiqui
Canones declarant Archidiaconum Episcopi oculo
esse oportere, quinimmo *totum oculum*
ἅπλυν ὀφθαλμὸν esse debere, quemadmodum animalia
illa plurimis oculis prædita, docet Isidorus Pelu-
siota in suis ad Pelusii Archidiaconum litteris;
ut scilicet in omnem Episcopalis sollicitudinis
partem intentus omnia circumspiciat, & potissi-
mum in vitam moreque Clericorum studiose
inquirat; nihilque in his pravam debet esse at-
que distortum, quod ejus cognitionem, censu-
ram, curationemque effugiat. Itaque Honoratus
cum intelligeret se plenum oculis esse debere ad
præcavendum, ne quid res & disciplina eccle-
siastica detrimenti caperet, non putavit sua erga
Episcopum reverentia, & observantia alienum
esse eosdem oculos, quibus ad inferiorum deli-
cta investiganda, & animadvertenda uti debebat,
ad depravatos Episcopi sui mores corrigendos
aperire, cum ejus vitia tam perniciofa essent,
tam nota ac manifesta omnibus, ut in illis mi-
nime connivendum, aut sibi tacendum esse ar-
bitraretur; nisi perversa quadam simulatione ac
indulgentia eadem augere; se vero eorundem
participem esse, aut videri vellet. Præterea cum
multa olim fuerint Archidiaconi munera & of-
ficia, tum hoc non in postremis, quod in cum
præcipue & rerum ecclesiasticarum cura atque
administratio, & sacri ecclesiæ thesauri custo-
dia incumberet. Anatolius Episcopus Constanti-
nopolitanus, ut Leo Papa scribit epistola 17.,
Archidiacono suo concedidit *dispensationem to-
tius causæ, & curæ ecclesiasticæ*; quæ verba Lu-
dovicus Thomassinus Part. 1. lib. 2. c. 17. vet. &
nov. Discipl. sic interpretanda censet: *ut Archi-*
Illyrici Sacri Tom. II.

diaconum faciat totius administrum jurisdictionis
in causis ecclesiasticis: causæ; & dispensatorem
redituum temporalium: curæ ecclesiasticæ. Et
sane si animum advertamus ad primam & Apo-
stolicam Diaconorum institutionem, reperiemus
Apostolos propterea consilium cepisse septem vi-
ros illos eligendi, ut ab se in eos rejicerent pro-
curationem rerum & bonorum temporalium, ex
quibus in alimenta viduarum & pauperum, quæ
necessaria erant, suppeditarent. Exemplum &
auctoritas Apostolorum valuit apud posteros; &
cum administratio proventuum ecclesiæ, pariter-
que cura egenorum antiquis temporibus mandari
soleret Diaconis, utrique muneri summa cum
potestate præpositus erat Archidiaconus, quem
etiam sacris thesauris, idest vasis aureis vel argen-
teis, vestibus pretiosis, cæterisque ornamentis
ad cultum ac ministerium divinum sepositis, ser-
vandis & custodiendis præfuisse intelligi potest
ex Actis B. Laurentii Martyris, qui cum officio
primi Diaconi apud Sixtum Romanum Episco-
pum fungeretur, thesauros ecclesiæ ut Judicis
avaritiæ ac direptioni subtraheret, pauperibus
distribuerat; id quod satis declarat Aurelius Pru-
dentiarius in libro *πρὸς τὸν ἀρχιδιάκον*. hym. 2. *Hic pri-
mus e septem viris, qui stant ad Aram proximi,
Levita sublimis gradu, & cæteris præstantior,
Claustris sacrorum præerat, cælestis arcanum do-
mus, fides gubernans clavibus, votasque dispensans
opes.* Idem confirmat Ambrosius lib. 2. Officio-
rum cap. 28. *Nunquam dictum est Sancto Lau-
rentio, non debuisti erogare thesauros ecclesiæ, va-
sa Sacramentorum vendere. Opus est, ut quis fide
sincera & perspicaci providentia munus hoc im-
pleat. Sane si in sua derivat emolumenta, cri-
men est; sin vero pauperibus erogat, captivum
redimit, misericordia est.* Itaque Honoratus Ar-
chidiaconus, cum idem & administrator esset
bonorum ecclesiæ, & custos sacri thesauri, pro
suo jure, sui que muneris ratione, Natali Epi-
scopo sacrum ærarium expilanti, & e redditibus
ecclesiasticis, quod ad pauperum inopiam suble-
vandam impendi oportebat, in epulas insument,
omnibus viribus atque opibus repugnare ac resi-
stere debuit, eundemque admonere, corrigere,
cædere; ne ipse connivendo ac dissimulando,
alieni criminis reus fieret, & officio suo defuisse
argueretur. Quæ cum ita sint, & Natalis Epi-
scopus juste ac legitime reprehensus est, & Ho-
noratus tum loci, quem tenebat, dignitas & au-
ctoritas, tum id, quod sustinebat muneris atque
oneris, ejusdem reprehendendi jus ac potestatem
legitimam tribuebat.

§. II.

*Natalis Episcopus Honoratum Archidiaconum
gradu movere sine injuria non poterat.*

Archidiaconi eligendi penes Episcopum om-
ne arbitrium & potestatem esse veteri ec-
clesiæ disciplina, & consuetudine sancitum erat.
Episcopus siquidem, circumspicere diligenter om-
nibus & personis & rebus, quem virtute, do-
ctrina, prudentia, rerumque gerendarum soler-
tia tanto muneri aptiorem fore cognosceret, hunc
potissimum, clero populoque inconsulto, pro
sua ipse auctoritate Principem Diaconorum in-
stituebat, quocum præcipua & gravissima quæque
Pastoralis regiminis onera & negotia partiretur.
Laurentius Martyr munus, quod gerebat, di-
gnitatemque Archidiaconi non suffragiis clerici aut
popu-

Archidia-
coni qua-
nam mu-
nera.

Legitimum
Archidia-
coni jus
reprehen-
dendi Epi-
scopum
ecclesiæ
bona dila-
tantem.

Archidia-
coni in
tuendi au-
ctoritas
omnis in
Episcopo
residet.

populi, sed unius Sixti Episcopi sui iudicio, & voluntate acceptam ferebat apud Ambrosium lib. 1. Offic. cap. 41. *Experire, utrum idoneum ministrum elegeris, cui commisisti Domini sanguinis dispensationem . . . Vide, ne periclitetur iudicium tuum . . . offer, quem erudisti, ut securus iudicii tui, comitatu nobili pervenias ad coronam &c.* Sozomenus lib. 8. cap. 9. tradit Serapionem ab Joanne Chrysostomo electum, & collegio Diaconorum præpositum fuisse. Nam ut præclare animadvertit Ludovicus Thomassinus loco supra laudato num. xi., *saeculo quinto jam nullius electionis meminere Canones, nisi Episcoporum, & inter ecclesiarum Cathedralis Beneficiarios Oeconomorum . . .* Hac enim communis erat omnium saltem in Occidente consuetudo; quippe cum ex Episcopi delegatione suam habeat Archidiaconus jurisdictionem, vix aut ne vix ab alio poterat, quam ab Episcopo ea dignitate sive delegatione donari. Sed cui semel Episcopus sua sponte, & voluntate titulum dignitatemque Archidiaconi contulisset, hunc invitum exauctorare, atque in ordinem cogere integrum non erat Episcopo, nisi servata juris, & iudicii formula, nisi si qua major ecclesiarum utilitas, vel necessitas postularet, nisi si quod grave flagitium Archidiaconus admitteret, quo se indignum eo loco ac munere præbisset. Laurentius Archidiaconus sedis Apostolicæ multa superbe ac nefarie in Deum atque homines commiserat; quæ iusta fuit & idonea causa, ut illum Gregorius Magnus Archidiaconatu moveret, ut tradit Joannes Diaconus in vita Gregorii lib. 3. cap. 7. *Nec quemquam eorum ab officio, nisi Laurentium Archidiaconum pro superbia, reliquisque criminibus sequestravit; id quod confirmat ipsemet Gregorius lib. 2. Regest. Depositus est Laurentius, qui primus fuerat in ordine Diaconi sedis Apostolicæ, propter superbiam, & mala sua, quæ tacenda duximus.* Itaque ut verbis utar Ludovici Thomassini, Archidiaconum Episcopus instituere solus poterat; destituere, & exauctorare solus non poterat, sine causa, & sine figura iudicii.

Hinc satis apparet non potuisse Natalem Honorato, id quod ipse dederat, vel confirmaverat, immerenti invitoque eripere, quin gravem eidem injuriam faceret: quæ quidem injuria eo major existimari debuerat, quo celsior erat locus, pleniorque honoris & auctoritatis, unde illum depellere constituerat. Nam qui primus erat Diaconorum, sive Archidiaconus, is Episcopo dignitate proximus erat; & quamvis ordine inferior Presbyteris esset, hisque in conventibus primatum sedis ac loci cederet, iisdem tamen potestate, ac jurisdictione ecclesiastica longe præstabat, & ipsemet princeps Presbyterorum, sive Archipresbyter subjectum se Archidiacono, non secus atque Episcopo, obediensque præbere debuerat, ut docet Isidorus epistola ad Luitfridum: *Archipresbyter vero se esse sub Archidiacono, ejusque præceptis, sicuti Episcopi sui, sciat obedire.* Nullus erat infra Episcopum dignitatis gradus, nullus ne dum in clero, sed ne in cœnobiis quidem magistratum vel supremum gerebat, quin ex antiquo, & communi jure Archidiaconi imperio subesset; nam apud Fagnanum lib. 1. Decret. part. secunda Canonistæ omnes docent Archidiaconalem dignitatem de jure communi post Episcopum esse majorem dignitatem quacumque alia in ecclesia Dei, & per consequens majorem Abbatiali. Nec minor, quam dignitas, potestas erat Archidia-

ni, quam eidem Episcopus fere nullis limitibus circumscriptam delegabat, ejusque opera utebatur ad omnia, quæ ad jurisdictionem, disciplinam, & universæ diœceseos administrationem pertinent, eumque totius juris, & procuratoris Episcopalis Vicarium sibi substituebat. Sic enim scriptum est in decretalibus Gregorianis: *Archidiaconus post Episcopum sciat se Vicarium esse in omnibus; & Innocentius III. amplitudinem potestatis, quam adhuc retinebant Archidiaconi sæculo duodecimo, nullis propemodum terminis definivit: Omnem curam in Clero, tam in urbe posituram, quam eorum, qui per Parochias habitare noscuntur, ad se pertinere sciat, sive de eorum conversatione, sive de honore, & restauratione ecclesiarum, sive doctrina &c. delinquentium rationem coram Deo redditurus est.* Omnia itaque Episcopi officia & munera, præter illa, quæ ex divina institutione præstari nequeunt, nisi ab Episcopo & Presbytero, Archidiaconus exsequebatur; ad quem potissimum referri debet, quod perscriptum est lib. 2. cap. 44. Constit. Apostolic. ubi jubetur Diaconus esse quodammodo *Episcopi auris & oculus, & item os, cor, & anima.* Huc accedit, quod ex gradu officioque Archidiaconi ad regimen Episcopale, summumque Sacerdotii apicem facilis erat, tritusque multorum vestigiis ascensus. Nam ex Archidiaconis, quam ex Presbyteris plures factos esse Episcopos cum aliarum ecclesiarum, tum præsertim ecclesiæ Romanæ monumenta declarant; plura sunt & notiora exempla, quam ut sit necesse hoc loco proferre: cujus quidem rei, & consuetudinis cum causam quærerem, has a viro docto & erudito causas expositas inveni apud Papebrochium in Conatu Chron. Hist. ad Catalog. Rom. Pont. part. 1. ait quippe: *pluries accidisse, ut Diaconi, qualis Leo fuit, quam ut Presbyteri ad ecclesiæ supremum regimen assumerentur: primo quia Diaconi ecclesiæ res non temporales tantum, sed etiam spirituales penitus noverant; est enim Diaconus Episcopi oculus, & adiutor.* Deinde notiores erant omnibus civitatis ordinibus. Postea cum haberent omnia in potestate, devinciebant sibi facile Clericorum animos. Denique ut plurimum, plus afferebant dignitatis, quam alii; siquidem Archidiaconi, quo nomine hic Diaconi intelligendi sunt, si bene se gessissent, ostenderant omnibus, se animi dotibus ad animarum regimen utilibus excellere.

Cum igitur Honoratus in ea celsissima honoris atque imperii ecclesiastici sede Episcopali fastigio proxime constitutus esset, suoque officio præclare, & pro dignitate fungeretur; haud ignorabat Natalis cum, nisi per summam injuriam, depelli privarique eo titulo ac munere non posse. Sed cum nihil illi molestius atque odiosius esset, quam ab suo Archidiacono identidem moneri, ac reprehendi, & neminem pati posset, qui suæ cupiditati ac licentiæ frænum aliquod injiceret; illum ab se amovendi, & gradu, quem obtinebat, deiciendi vias omnes rationesque excogitabat: nam adempta illi cum Archidiaconatu rerum ecclesiasticarum administratione, & custodia sacri thesauri, omnique præfectura, & potestate ecclesiastica, nihil juris aut loci ad se reprehendendum, suisque pravis actibus obsistendum eidem relinquere videbatur. Cum autem homini innocentissimo atque integerrimo amplissimum Magistratum abrogare valde esset iniquum, nequiretque bonorum omnium offensionem effugere, nullam causam satis iustam inve-

Non autem
hujusmodi ab
officio re-
movendi,
nisi judi-
cialis for-
mula legi-
timam
causam
omnes
edocent.

Archidia-
conatus
faciliorem
ad Episco-
patus ad-
eum pro-
bebat.

Natalis
Honorato-
rum, ut
Archidia-
conatu
deiceret,
ad Presby-
teratum
evehere
dolo malo
statuit.

inveniebat, quam huic injustitiæ, & iniquitati prætexeret. Honorati siquidem singularis innocentia, doctrina, sanctitas, & in iis, quæ ad munus Archidiaconi pertinebant, cum fide ac diligentia præstandis, summa integritas ac prudentia adeo experta, & perspecta vulgo erat, ut nihil in eum calumniæ aut criminis confingi posset. Vide nunc, quid callidus homo, & malitiosus excogitaverit, ut quod animo intenderat, re ipsa perficeret. Simulat se Archidiaconum suum plurimi facere, summopere diligere, & præclara ejus merita remunerari velle; quid sui consilii sit, illi ostendit; æquum non esse illum diutius in ordine Diaconorum detineri, in eoque consensescere; ejus virtutem eximiam, insignemque doctrinam in altiori gradu collocari, & e tertio ad secundum sacerdotium promoveri oportere: quare honorem presbyteratus sibi jamdiu debuit; non quæsitum, sed oblatum accipere non recuset. Sub hujusmodi oratione blanda in speciem atque honorifica quid doli ac fraudis lateret, Honoratum minime fugit; & quamvis nullæ sunt occultiores insidiæ, quam hæ, quæ latent in simulatione amoris atque officii, quo tamen spectaret Episcopi sui simulata in se benevolentia, facile intellexit. Volebat autem Natalis Honoratum in altiorem Hierarchiæ gradum evehere, ut in privati hominis conditionem deprimeret; Sacerdotali dignitate augere, ut omni potestate, & auctoritate spoliaret. Nam simulatque factus esset Presbyter, Archidiaconatu decederet, ejusque jura & functiones dimitteret, oportebat. Ita enim legibus ac more majorum comparatum erat, ut, cum sua cuique ordini ecclesiastico facultas & functio descripta esset, sui quisque ordinis muneribus contentus esse deberet; neve in ejus ordinis, quo vel carebat, vel jam perfunctus fuerat, jus ac ministerium invaderet. Quæ in hanc sententiam diximus tomo primo in Actis Cajani, & Symphoriani Episcop. Salonæ, quoniam huc pertinent, hic iterum describere non piget. Nullus erat ecclesiasticæ potestatis gradus superior, in quem Archidiaconus posset conscendere, nisi ad Episcopatum eveheretur: ei siquidem Presbyteratum adepto, tantundem necesse erat de imperio, & auctoritate detrahi, quantum ad characteris sacri dignitatem amplificandam accesserat. Sidonius Apollinaris refert Joannem Archidiaconum Cabillonensem ob suam eximiam industriam, ac solertiam diu retineri oportuisse in gradu Diaconorum, ne, si ad superiorem ascendisset, dignitate auctus, potestate diminutus, operam suam perutilem ac necessariam ecclesiæ & Episcopo subducere cogeretur: neque enim Presbyteratu initiatus Archidiaconi officio fungi potuisset: *In quo Archidiaconi seu gradu, seu ministerio*, inquit Sidonius lib. 4. epist. 25., *multum retentus propter industriam, diu dignitate non potuit augeri, ne potestate posset absolvi*. Quapropter Archidiaconi, ne munus suum gradumque dimitterent, vix aut ne vix quidem adduci poterant, ut se Presbyteros fieri paterentur; Episcopi autem male, & injuste facere putabantur, qui Archidiaconos suos Presbyteratum suscipere cogerent: Certe, inquit Hieronymus, *qui primus fuerit ministrorum, quia per singula concionatur in populos, & a Pontificis latere non recedit, injuriam putat, si Presbyter ordinetur*.

Ergo Honoratus, quamvis Episcopi sui precibus & imperio, opportune & importune urgetur Illyrici Sacri Tom. II.

retur, nunquam tamen sibi persuaderi passus est, ut Presbyteratu initiari vellet, non tam sui juris & gradus retinendi studio, quam quod se in eo, quoungebatur, munere majus obsequium Deo, & operam utiliore ecclesiæ præstare posse censeret; atque illud præsertim a Presbyteratu suscipiendo, dimittendoque Archidiaconi officio eum avocabat, quod verebatur, ne Natalis affecutus, quam optabat, arbitrato suo vivendi, & agendi quidquid luberet, licentiam ab omni metu, & reprehensione liberam, graviora in dies committeret, pergeretque hoc audacius, quo impunius, jura omnia divina & humana violare. Porro Natalis cum iterum ac sæpius suadendo, & hortando animum Archidiaconi frustra tentasset, nulla ratione adducere potuisset, ut suæ voluntati obsequeretur, illum pro potestate cogendum censuit. Convocatus est Clerus, frequensque convenit; quo in Conventu Natalis exposuit se plurimis gravissimisque causis impulsus esse, ut Honoratum in Collegium Presbyterorum cooptaret: id ecclesiæ necessitatem utilitatemque flagitare, id singularibus Honorati in rempublicam promeritis virtutisque eximie deberi: id denique universo Presbyterorum ordini ex accessione viri tam illustis magno decori atque ornamento futurum: cumque omnes, seu metu seu reverentia quadam impellente, ad sententiam Episcopi accederent, Honoratus tamen de sua sententia deduci se passus non est: tergiversantem renuentemque Natalis pro imperio jubet honorem gradumque sacerdotalem communi omnium consensu sibi delatum recipere: qui ubi tam iniquo loco rem vidit esse, ut sibi necesse foret aut Episcopi sui imperium detrectare, aut Dei ecclesiæque causam destituere, utrum sibi faciendum esset minime dubitavit; & quod sua illum fides & conscientia monebat, magno animo statuit obedire potius Deo, quam hominibus. Quare iterum ac tertio admonitus, ut mandatis Episcopi obtemperaret, cum in proposito susceptoque consilio persisteret, Natalis laudabilem illius constantiam in aliam partem, atque oportebat, interpretatus, eidem tamquam contumaci omne officium munusque Archidiaconi interdixit. Hac injuria tam insigni accepta Honoratus, desperans curationi ac saluti Episcopi sui, nisi aliunde remedium efficacius peteret, ad sedem Apostolicam sibi confugiendum existimavit.

§. III.

Honoratus de vita pravisque actibus Natalis, & injuria sibi facta ad Pelagium Pontificem Romanum refert.

Natalis neque Pelagii minis paruit, neque Honoratum vexare destitit.

Quamvis quæ Natalis contra leges divinas & ecclesiasticas delinquebat, ea non solum gravia essent, & Episcopali sanctitate longe aliena, sed etiam omnium oculis exposita, bonorumque animos vehementer offenderent; hæc tamen Honoratus, ut illius dignitati, & suæ adversus illum reverentiæ consulere, hominem privatim e præceptis Evangelii, & sine arbitris admonuerat, mira verborum suavitate salubrem reprehensionis amaritatem temperans, atque ita rem omnem exponens, ut peccatum suum per se ipse & agnosceret & corrigeret.

Honoratus, cogens Episcopum fraudem, presbyteratum impius obtrusum deest.

Natalis Honoratus tamquam contumaci Archidiaconatus officium interdixit.

Honoratus Natalis peccata ecclesiam nota defert.

Quippe publica, & severa principum virorum reprehensio lubricum est, periculosumque negotium; adeo magis exasperantur homines palam increpiti, quam emendantur, praesertim ii, qui aliis potestate praesunt, quorum auctoritas apud vulgus reprehensione publica decrescit, atque obteritur. Sed cum Natalis licentia, & malitia in dies cresceret, atque ita se corroborasset, ut majoribus, & acrioribus remediis indigeret; cumque Honoratus intelligeret nihil se privatis admonitionibus proficere, & contra illius audaciam frustra niti, nec aliud admonendo, quam odium querere; Christi mandato sibi obtemperandum, & quem sanare non poterat correctione adhibita *inter se, & ipsum solum*, hunc ecclesiae denunciandum, ejusque judicio subjiendum esse decrevit. Itaque de illius moribus, ac factis ad Pelagium supremum ecclesiae Hierarcham, ac judicem retulit. Id consilii ut caperet, illum etiam impulit necessitas suae famae ac dignitati consulendi, injuriarumque, quam acceperat, depellendae; nam ab suo Episcopo gravi censura contra jus fasque inustus, & injuriose tractatus ad quem confugeret, nisi ad communem Christianorum parentem ac dominum, cujus auctoritate, ac praesidio ab injusta illa vexatione se tueretur? De vita igitur, & moribus Natalis Episcopi ad Pontificem Maximum accuratissime scripsit, illius intemperate & nequiter facta summa eum fide exposuit; se quidem pro sua parte & verbis, & precibus, & reprehensionibus usum esse, ut hominem ad sobrietatem ac bonam frugem reduceret; sed omnia furdus auribus cecinisse, & sui erga illius salutem studii, suarumque admonitionum nullos alios fructus percepisse, nisi inimicitias, odia, insectationes: quapropter orare se, atque obtestari Pontificem, ut Apostolica auctoritate & severitate interposita, illum a perversis & sacrilegis coeptis absterreat, & pro potestate imperet, ut Archidiaconum sinat suis muneribus fungi, neve illi ullam molestiam exhibeat. Pelagius his litteris acceptis, pro eo ac debuit, & Natalis flagitia moleste tulit, & Honorati vicem doluit; nec impensius, quam promptius causam hujus, & patrocinium suscepit. Itaque epistolam ad Natalem scripsit plenam Apostolici spiritus ac roboris; eum gravissimis verbis increpat, quod neque Dei indignationem, neque hominum offensionem, neque, quam sibi ac dignitati Episcopali afferebat, infamiam veritus, tam multa & tam gravia perpetraret; quibus injuriam Archidiaconi sui integerrimi viri insectationem veluti cumulum addebat: severe denunciaret, nisi coeptis abstinat, ei quamprimum Pontificia auctoritate anathema inflictum iri; cave-ret igitur, ne quid in posterum negotii Archidiacono suo exhiberet, neve illi molestus esse pergeret. Ad extremum Natali edixit diem ad veniendum in urbem, ut factorum suorum rationem redderet, & vel obiecta crimina dilueret, vel convictus ac de illis confessus debitam poenam subiret, & Deo ecclesiaeque rite satisfaceret. Haec epistola Pelagii vetustate interiit; sed ejus meminit Gregorius in suis ad Natalem litteris, & Thomas Archidiaconus cap. 5. Hist. Salonitanae supra descripto. Verum qui Archidiaconi sui lenissima monita, plena officii ac modestiae contempserat, nihilo pluris fecit Pontificis Maximi gravissimam reprehensionem, severaque ac minacia mandata; & nescio qua vecordia captus, non Dei reverentia metuque, non summa Christi Vi-

carii auctoritate, nulla obiecta religione, nullave poena proposita percelli potuit, ut vitae superioris acta, mores, instituta emendaret. De sua vero in Archidiaconum acerbitate nihil prorsus remisit; ut satis appareret hujus odium altius in ejus animo infedisse, quam ut evelli, aut mitigari ulla ratione posset. Interea Pelagius morte praereptus hanc causam, remque omnem integram successori reliquit. Obiit Pelagius pestilentia extinctus anno Christi 590., vi. Idus Februarias; ex quo colligi velim vel proximo vel superiori anno litteras Honorati ad Pelagium, & Pelagii ad Natalem datas fuisse. Si enim hujusmodi litterae scriptae fuissent triennio vel quadriennio ante obitum Pelagii, neque Honoratus de contumacia Natalis, ejusque obstinato animo ad respuenda Pontificia mandata, Pelagium iteratis litteris edocere omisisset; neque Pelagius, quoad tempus sibi ac vita suppeditaret, Natalem iterum ac saepius reprehendere ac perurgere destitisset, ut resipisceret aliquando, & lis, quae contra Deum hominesque commiserat, salubri poenitentia, vitaeque emendatione expiatis, Christi Vicario pro potestate imperanti, qua dignum erat demissione & reverentia, obsequeretur: nec dubito quin Pelagius obnitentem ac repugnantem justis meritisque poenis affecisset, nisi mors inopinata telum anathematis jam intentum sibi quodammodo e manibus eripuisset. Quod igitur Pelagius ultra primam admonitionem, in hujusmodi urgendo negotio, progressus non fuerit, id ejus morti attribuendum est, quae post Pelagii ad Natalem epistolam uno aut altero anno intervenit. Pelagio subiectus est Gregorius, qui illam summam in terris caeloque proximam dignitatem omnibus quibus poterat, viribus rationibusque vitare frustra conatus est; tantas vero in ea res, tamque praeclaras gessit, ut Magni cognomen merito adeptus fuerit. Sed cum pro more illius temporis sane perverso, ecclesiaeque libertati infenso, Mauriti Imperatoris assensum expectari oporteret, ejusdem Pontificalis consecratio dilata est in diem tertium ante nonas Septembris. Cum interea Natalis eum, quem instituerat, mollis ac dissolutae vitae cursum tenere pergeret, neque Archidiacono suo gravis, & molestus esse desineret; is non tam privato dolore, quam sui Episcopi malitia in publicum ecclesiae damnum, populiue offensionem vergente permotus, iterum sedis Apostolicae sollicitudinem excitandam, opemque implorandam existimavit. Itaque in eandem, atque ad Pelagium scripserat, sententiam litteras supplices ad Gregorium dedit, eidemque hujus negotii, quod Pelagius morte sublatus expedire non potuit, confectionem impense commendavit. Iterum ergo Honoratus, ut scriptum est in Hist. Salonitana, *supplicavit B. Gregorio, ne a suo Praelato super ordinis susceptione tantam molestiam sustineret*. Eodem fere tempore Natalis Episcopus de obiectis ab Honorato criminibus se Gregorio per litteras purgare conatus est, quibus quidem litteris multa contra Honoratum per calumniam, malitiamque inseruit.

litteris
hac de re
scriptis
Pelagio
B. P.

jubet Na-
talem acta
contra
Honorat-
um re-
sciendere,
& Romam
petere
suam caus-
am di-
cunt.

Mortuo
Pelagio
Gregorii
successo-
ris Ho-
noratus
opem im-
plorat.

CAPUT TERTIUM.

§. I.

Epistola Sancti Gregorii Magni ad controversiam, quæ inter Natalem Episcopum & Honoratum Archidiaconum erat, dirimendam.

Epistola prima Gregorii Magni ad Honoratum Archidiaconum; itemque secunda ad Natalem Episcopum.

Epistola
Gregorii
duplici
nota chro-
nologica
signata.

IN collectione Labbeana Veneta Conciliorum epistolæ omnes Gregorianæ in duodecim libros tributæ sunt, ac duabus Chronologicis notis signatæ, quarum altera ex annis Pontificatus Gregoriani, altera ex numero indictionum desumitur; quo fit, ut epistolæ hujusmodi cum annis æræ vulgaris, & cum suo quæque, componi facile possint. Ex epistolis igitur, quas Gregorius scripsit, ut hanc controversiam componeret, pacemque inter Natalem & Honoratum conciliaret, aliæ libro primo, aliæ parte prima alterius libri continentur. Epistolæ autem prioris libri ad primum annum Pontificatus, & indictionem nonam pertinent; quæ vero in primam libri secundi partem conjectæ sunt, ad secundum ejus Pontificatus annum, & indictionem decimam referuntur. Gregorius electus fuit anno 590., consecratus autem, ut diximus, 111. Nonas Septembris; qua ex die anni hujus Pontificatus numerari incipiunt, sic ut primus ejusdem annus definat in diem tertium Septembris anni 591. Huic autem anno affixa est indictio nona ab Kalendis Septembris anni 590. usque ad Kalendas Septembris anni proximi perducta. Nam indictiones suum ducebant initium a die prima Septembris, quamvis alii in diem octavum ante Kalendas Octobris, alii in alios dies ac menses indictionum exordia conjiciant. Hinc fit, ut & anni Pontificatus Gregoriani, & indictiones, quibus illi notantur, a Septembri mense, fere indidem, incipiant, & pariter progredientur, & in eodem, unde oriuntur, mense terminentur.

Certum
tempus,
quo Gre-
gorius
suas epi-
stolas de-
dis Nata-
li, & Ho-
norato.

Cum igitur epistolæ Gregorianæ, quæ ad rem nostram pertinent, partim anno primo indictione nona, partim anno secundo ejusdem Pontificatus, & indictione decima scriptæ fuerint, alias quidem in annum 90., alias vero in annum 91. vel etiam 92. sexti sæculi conferri oportet; nam annus 2. Gregorii Pontificis & indictio decima excurrit in annum 592., & usque ad Septembrem ejusdem anni progreditur.

Gregorius igitur, simulatque in sedem Pontificiam conscendit, ex illo editissimo loco vigilantiam ac sollicitudinem Pastoralem in omnes Christianæ reipublicæ partes intendit, & longe lateque explicavit; ne cui sua providentia, opera, & auxilio deesset. Cum e litteris Natalis, & Honorati cognovisset, quid esset inter eos dissensionis, ad eam componendam illosque inter se conciliandos, in tanta curarum & negotiorum mole, aliquid curæ, & cogitationis suæ derivandum putavit, ne malum latius serperet, & in utriusque perniciem ac dedecus redundaret. Cum igitur Honoratus in suis ad Gregorium litteris Natalem de multis perperam, & injuste factis accusasset; Natalis vero suis itidem ad Gregorium litteris criminationes ab se depellere, & in ipsum Honoratum regerere conaretur; Gregorius utrique responsum dedit, illosque ad pacem & concordiam hortatus est.

Ad Honoratum Archidiaconum Salonitanum.

EX iis, quæ Honoratus, quæque Natalis scripserant, contentiones inter illos esse Christiana charitate maxime alienas se cognovisse ait, & pro eo ac debuerat, valde doluisse. Si hujusmodi dissidia Salonis expediri, & componi nequeant, Honoratus Romam veniat, ut crimina quæ Episcopo suo objecerat coram summo Pontifice, tabulis & testibus adhibitis, legitime exponeret. Natalis vero, qui suam causam ageret, & objecta Honorato crimina probarent, Procuratores idoneos mitteret: se judicium utriusque pro æquitate redditurum. Interea omnia Archidiaconi officia & munera exsequi pergat, & res ecclesiæ sibi concreditas, de quibus rationem eum reddere oportebit, diligenter custodiat. Hæc epistola scripta est anno 590, mense Decembri. Nam hæc nota eidem subjicitur in collectione Labbeana: *Mense Decembri indictione ix.*

Summa
rerum,
quas Gre-
gorius
Honorato
rescribit.

Gregorius Honorato Diacono a Salonitano. a

Ea, quæ contra vos, tu, & Episcopus tuus contraria direxistis, scripta agnoscentes doluimus, eo quod inter vos nihil caritas recognoscit. Veruntamen te in officio ordinis tui administrare precipimus: & si illic potest superante gratia causa vestri scandali definiri, multum credimus vestra anima acquisivisse. Sin vero ita discordia inter vos partes suas armavit, ut in b timore scandali voluntas vestra debeat remanere, tu ad nostram audientiam c indefinenter occurre, & Episcopus tuus pro se dirigat quam elegerit personam instruat, ut omnibus subtili ratione perpensis, constituere, quæ d visa fuerint partibus, debeamus. Scire vero te volumus, quod a te omnia districte quaesituri sumus, si non ea, quæ vel propria ecclesiæ, vel quæ de e diversis ecclesiis f cimelia sunt collecta, sub omni nunc sollicitudine, & fide serventur. Quod si quid ex eis vel negligentia, vel cujuscumque fraude deperierit, tu in hoc reatu constringeris, qui per g archidiaconatus ordinem custodia ejusdem ecclesiæ arctius implicaris. Mense h Decembri, Indictione nona; Anno Pontificatus I. Christi 590.

b
c
d
e f
g
h

NOTÆ.

a Gregorius plurimas epistolas scripsit ad primarios Episcopos ecclesiæ Catholicæ, veluti ad Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Carthaginensem, Arelatensem, Mediolanensem &c. qui vel Patriarchæ, vel Primatis, vel Archiepiscopi, & Metropolitæ jure ac nomine potiebantur. Sed quemadmodum se ipse, quæ erat ejus animi demissio, atque humilitas, posthabitis omnibus titulis honorificentioribus, simpliciter nominabat Episcopum; sic eos, ad quos scribebat, quamvis primas ecclesiasticæ Hierarchiæ cathedras obtinerent, non alio fere, nisi communi vulgarique Episcopi nomine impetiebat; ac proinde mirum videri non debet, si Honoratum, qui princeps erat Diaconorum, five

sive Archidiaconus, simplici vocabulo Diaconum appellet; quamvis in contextu epistolæ, quam obtinebat dignitatem, suo illam ac proprio nomine distinguat.

b In aliquibus codicibus Mss. aliter in *tumore scandalis*, rectius fortasse quam in *timore*: idest in *tumida ista*, & *superba contentione*, quæ multis *scandalum*, & *offensionem* affert.

c In Mss. Vaticanis, & aliis indifferenter, idest sine ulla dilatione; retineri etiam potest *indefinenter*, hac huic verbo significatione subjecta: ne desinas, sive ne omittas statim occurrere.

d Idest, quæ visa fuerint utrique parti æqua esse & consentanea.

e Hinc colligi potest id moris fuisse, ut vasa & ornamenta aliarum ecclesiarum Dalmatiæ, quæ maximi pretii essent, asservarentur in ærario sacro ecclesiæ Salonitanæ, Archidiaconi Salonitani curæ & custodiæ commissa.

f Idest vasa, candelabra, simulachra Christi ac Divorum aurea, & argentea egregio opere cælata; his adde ornatus altarium, vestes Sacerdotales ac Pontificias serico auroque contextas, margaritis ac gemmis intermicantes, cæteramque omnem supellectilem lautam in primis & copiosam, quæ quidem omnia uno Cimeliorum nomine comprehendere solebant; ex hisque Thesaurus ecclesiæ Salonitanæ constabat, cujus custodiæ præpositus erat Archidiaconus. Hinc apud eundem Gregorium in epistolis nominati sunt *Cimeliarchi ecclesiæ*, idest Præfecti Cimeliorum ecclesiæ. Quantis huiusmodi opibus ac divitiis olim abundarent ecclesiæ, testes sunt Optatus lib. contra Parmenianum, Augustinus lib. 3. contra Cresconium, & alii plures. Optatus lib. 1. de Schi. Donatist. cap. 18. Ecclesiæ Carthaginensis, vel ipsa persecutione sæviante, opulentiam his verbis significat: *Erant enim ecclesiæ ex auro & argento quamplurima ornamenta, quæ nec defodere, nec secum portare poterat* (Mensurius Ep. Carthag.) *quæ quasi fidelibus senioribus commendavit, commemoratorio factò.*

g Hinc habes sacri Theauri custodiam ad munus Archidiaconi pertinuisse.

h Nota chronologica in aliquibus edit. & Mss. præposita est epistolis Gregorianis; nos more epistolari nunc pervulgato eandem subijcimus. Indictio autem nona, ut diximus, innexa est anno primo Pontificatus Gregoriani, & a Kalendis Septembris anni 590, usque ad Kalendas itidem Septembris anni proximi perducitur. In codice Colbertino data dicitur *mensē Novembri*, & in aliis Mss. *mensē Decembri*.

Epistola II. Gregorii Magni ad Natalem Episcopum Salonitanum.

Argumentum huius Epist.

Præcipit Natali, ut Honorato Archidiacono adeptam muneris sui obeundi facultatem restituat, neve invitum in ordinem Presbyterorum compellat. Quod si subortæ inter illos controversiæ Salonis dirimi nequeunt, Honoratus quidem Romam se conferat causam suam dicturus; Natalis vero mittat, qui suas partes agat: se porro rationum, quas pro se quisque attulerit, momentis accurate perpensis, secluso partium studio, de re tota ex æquo & bono iudicaturum. Hæc data est eodem, ac superior, anno & mensē.

Gregorius Natali Episcopo Salonitano.

Gesta, quæ nobis in Concilii vestri confecta a Secretario direxistis, in quibus Archidiaconus Ho-

noratus b addicitur, plena esse cognovimus semine jurgiorum, cum uno eodemque tempore una persona nolens ad Sacerdotii ordinem provehitur, quæ tamquam immerita a Diaconatus officio removetur, & sicut justum est, ut nemo crescere compellatur invitus, ita censendum puto similiter, ne quisquam insons ab ordinis sui ministerio deiciatur injuste. Veruntamen quia inimica Deo discordia tuas partes c accusat, locum & administrationem suam Honorato Archidiacono restituas commonemus; atque concordias divinis ministeriis competentia exhibere servitia. Audientia & quaestioni nostræ, si adhuc inter vos causa nutritur scandalis, prædictus Archidiaconus occurrat admonitus, atque dilectio tua pro partibus suis dirigat personam instructam: quibus præsentibus d solatiante nobis Domino, deposito studio personarum, quæ competunt favori justitiæ, decernere valeamus. e Mensē Decembri. Indictione nona, anno Pontificatus I. Christi 590.

NOTÆ.

a Secretarium apud Jurisconsultos locus est, in quo Judices sedent, lites audiunt, ac dirimunt. Sed apud Scriptores Ecclesiasticos huic verbo, cum Secretarium dicunt, ea notio subest, ut significet partem illam templi ab aliis secretam, in quam Episcopus, Presbyteri, & ministri ante, & post liturgiam se recipiebant, ut sacras vestes induerent ac deponerent. Hanc ipsam huic voci significationem subiecit Severus Sulpitius dialogo 2. de vita S. Martini cap. 1. Concilium Laodicenum can. 21. eum locum vocat *Secretarium*, sive *Diaconicum*; Sidonius Apollinaris lib. 5. Ep. 17. appellat *Receptorium*. Sed duplex distingui oportet Secretarium, alterum minus, de quo modo dictum est, alterum majus, quod S. Gregorius lib. 5. Epist. etiam *Salutatorium* dixit, quod ibidem Episcopi sacra facturi, ante quam ad Altare solemni ritu, ac pompa procederent, salutationes illuc religiosi officii & venerationis causa adeuntium acciperent, iidemque benedictionem impertirent. Erat is locus in inferiori parte navis templi ad Austrum fere obversus, ut docet Mabillonius Com. in Ord. Rom. §. 3. Hic interdum cogi solebant concilia. Nam Carthaginense tertium, quartum, sextum, septimum, itemque Milevitanum, atque Africanum plenarium habita sunt, in *secretario Basilicæ*, ut inscriptio his præposita declarat. Locum, in quo celebrata est Synodus Chalcedonensis, Secretarium nominat Liberatus Diaconus in Breviar. cap. 13. Id generis secretarium erat, de quo in hac epistola meminit Gregorius; huc enim Natalis convocaverat Presbyteros, aliosque inferiorum ordinum Clericos, quos ad suas partes adducere poterat, ut litteras pro se, & contra Honoratum scriptas approbarent, suisque chirographis subscriberent; nam illud *Concilii vestri Secretarium* Gregorius appellat.

b Rectius, & significantius in codicibus Vaticanis *accusatur*.

c In plerisque codicibus Mss. legitur *excusat*. Retinendum censeo, *accusat*, & hanc huic loco explanationem adhibendam: cum Natalis discordiæ causam præbuerit, ipsamet discordia, eum, unde orta fuerat, *accusat*.

d Idest, opitulante nobis Domino.

e Huic epistolæ nulla est neque in vulgatis, neque in Mss. apposita nota Chronologica; nos

eam

eam subjunximus, quæ plane eadem esse debuit hujus, ac superioris epistolæ. Nam si Gregorius eodem fere tempore litteras ab Honorato, & Natali accepit; consentaneum est eodem tempore utrique responsum redditum esse.

Huc addendam, veluti appendiculam putavi, alteram Gregorii ad Natalem epistolam, quamvis ad hujus quæstionis argumentum non pertineat. Natalis Pontificatum adeptum Gregorio gratulatus fuerat, illique more majorum suam obedientiam promptumque ad omnia obsequium pollicitus erat. Respondet Gregorius; & cum de contentione, quæ Natali erat cum Honorato, ne verbum quidem fecerit, videtur hæc epistola scripta esse, antequam ex utriusque litteris de illorum inter se dissidiis cognovisset; quamvis in editis, & Mss. codicibus huic duæ illæ superiores præponantur; nisi forte ab odiosa & molesta illius controversiæ mentione omnique reprehensione idcirco supersedendum censuit, quod in eo genere epistolarum versaretur, quæ officiosæ dicuntur, a quibus cujuslibet alterius negotii tractatio, multoque magis acerbitas omnis abesse debet. Huic epistolæ in Colbertino codice subscripta est indictio nona, & mensis Februarius; sed hæc nota Chronologica videtur pertinere ad epistolam sequentem, ut observant Editores Maurini operum S. Gregorii.

Epistola III. ad Natalem Episcopum Salonitanum. Se Natalis litteris gavissimum esse, redditumque alacriorem ad sustinendum onus, quod invitus subierat, cuique ferendo se non esse sentiebat. Ut sibi, & Dominico gregi opem a Deo flagitet, postulat. Data est anno 590. post mensem Septembrem, vel anno 591. mense Februario.

Gregorius Natali Episcopo Salonitano.

- a Scripta reverentia vestra, quæ a processioni nostra gratias agebant, offerente Stephano Diacono, quem direxistis, accepimus, & nimirum valde credenda sunt gratia, & studio caritatis impensa, dum Pontificatus c. nostri congaudere ordinem ratio commonebat. Idcirco nos salutationis vestre causa reddidit latiores; conscientiam nostram indicamus ipsius honoris onera me agro animo suscepisse. Sed quia divinis d. judiciis non poteram e resultare, necessario mentem meam parti latiori revocavi. Pro qua re reverentiam vestram epistolario sermone deposcimus, ut tam nos, quam Christianus grex curæ nostræ commissus, orationis vestre solatiis perfruamur, quatenus ea valeamus præsidii firmitate procellas temporum superare. Indictione ix. mense Octobri, vel Februario, ut est in codice Colbertino.

N O T Æ.

- a Id est, nobis ad Pontificatus apicem proventis.
b Fortasse ex phrasi Gregoriana idem ac gratulabantur, vel gratias agebant, quod ad hoc honoris ac dignitatis fastigium evecti fuerimus.
c Omnes Mss. codices habent vestri; sed aptius ad rem, & sententiam nostri.
d Joannes Diaconus in vita Gregoriana auctor est, indicio cœlestis ac fulgidæ columnæ inventum esse Gregorium, qui ut Pontificali oneri se subduceret, se abdiderat.
e Id est, resiliere, modus loquendi Gregorianus. Vide lib. 7. & 8. Moralium, ubi resultatio legitur in hanc eandem sententiam. Et in lib. 5.

cap. 11. Historiæ Tripartitæ, hæc invenies. De resultatione Judaorum . . . tentabant resultare Romanis.

§. II.

Natalis Honoratum ad ordinem Presbyterii evehit, ut Archidiaconatu depellat.

UT Pelagii, sic Gregorii litteris aures surdas præbuit Natalis, obstrepente vasa, nihilque salutarium admonitionum in animum admittente. Neminem Romam misit, qui suam causam ageret, & quæ sibi crimini dabantur, aptis idoneisque rationibus dilueret; nec vero aut mores suos emendavit, aut de proposita sententia susceptaque voluntate amovendi e suo gradu Archidiaconi discessit. Quod Natalis Pontificiis monitis præceptisque non paruerit, id mirum videri non debet; nihil enim suo ingenio, suis moribus, insitæque animo arrogantia, & obstinatione alienum fecit. Illud potius admiratione dignum est, quod ne ipse quidem Honoratus, vir cæteroquin eximie probitatis, ac modestiæ, quamvis urgente Pontificis mandato, Romam adierit; ut quæ per litteras de pravitate, & injustitia Episcopi sui ad sedem Apostolicam detulerat, ea rite ac legitime probaret; simulque jus suum liti ac iudicio perlequeretur. Sed si quis animadverterit, quæ vis esset, quæve formula epistolæ, & præscriptionis Pontificiæ, is profecto mirari desinet, quod Romam se conferre Honoratus neglexerit; nihilque ab eo factum, vel omissum deprehendet, quod cum illius adversus Pontificem Maximum reverentia promptaque eidem obsequendi voluntate congruere nequeat. Ita enim iussus fuerat Romam venire, si dissensiones, & inimicitias, quæ illi cum Episcopo suo intercedebant, componi Salonis ac sopiri nequirent. Honoratus autem, si de suo jure aliquid ipse remitteret, putavit fore, ut Episcopus ab omni molestia, & injuria inferenda quiesceret; resque omnes ad concordiam reducerentur. Jus erat Archidiacono obsistendi repugnandique Episcopo suo, a quo præter sententiam ac voluntatem suam Presbyteratum suscipere juberetur; justum enim est, ajebat Gregorius in suis ad Natalem litteris, ut nemo crescere compellatur invitus. Quamvis autem Honoratus, sive quod Sacerdotali ordine atque munere, quæ erat illius de se humiliter dimisseque sentientis modestia, se indignum esse censeret, sive alias ob causas ab hujusmodi honore sublimique dignitate recipienda alienus esset; tamen ut lites vitaret, pacique consuleret, tempori cedendum, jusque suum dimittendum esse existimavit. Cum enim Natalis non desisteret hortari hominem, urgere, impellere, ut animum aliquando induceret Episcopo suo morem gerere, neve honorem ultro delatum recusaret; assiduis, importunis, molestis hujusmodi precibus, quibuscum minas identidem miscebat, defessus tandem victusque Honoratus ad extremum manus dedit, seque initiari Presbyteratu passus est. Porro Natalis quamquam id unum spectaret, quod animo jamdudum intendebat, ut Honorato dignitatem augeret, potestatem minueret; quid tamen sui consilii, & malitiæ esset, quam callidissime poterat, illum, ut mihi videtur, cœlavit, nihil aliud sibi cordi esse simulans, nisi ut eum pro suis tam multis & præclaris in ecclesiam meriti-

Natalis pergit Archidiacono suo molestus esse

Honoratus Sacerdotium suscepit.

epitome alterius epistolæ Gregorianæ Natali

meritis ad gradum sublimiorem provcheret; nisi forte, quod vero propius est, ita inter utrumque convenerat, ut Honoratus recepto Presbyteratu Archidiaconi munus potestatemque non dimitteret. Erat quidem sive consuetudo, live lex ecclesiastica, quæ vetabat jura & officia inferioris ordinis eum usurpare, qui ad superiorem promotus fuisset; sed cum id nullo jure divino sancitum esset, penes ecclesiam, & Præpositos ecclesiarum potestas erat, hujusmodi lege, sive consuetudine, quos vellent, eximendi, si qua justa causa vel necessitas id postulasset, e reque Christiana & ecclesiastica fore videretur. Unum clarum imprimis & illustre proditum est exemplum in annalibus ecclesiasticis; quod cum factum afferat casumque huic, de quo nunc dicimus, simillimum, & ejusdem omnino generis, facere non possum, quin breviter commemorem; præsertim cum hoc ipsum exemplum, magni Leonis auctoritate nixum, videtur propositum fuisse Gregorio Magno, quod in judicio ferendo de hac controversia, de qua nunc agimus, potissimum sibi sequendum esse existimavit.

Archidiaconi ex-
plum CP.
dolose ad
Presbyteratum eve-
di, ut in
ordinem
cogeretur.

Anatolius Episcopus Constantinopolitanus impii Eutychetis sectator occultus Aetium virum apprime Catholicum per speciem honoris ad ordinem Presbyteratus evectum, Archidiaconatus gradu atque officio decedere coegerat; ejusque in locum Andream quendam Eutychianis additum subrogaverat. Aetius de illa injuria per litteras conquestus est apud Leonem Romanum Pontificem, qui Aetii patrocinio suscepto, statim scripsit ad Marcianum & ad Pulcheriam Augustos, eosque graviter admonuit, ut pro potestate juberent Andream quidem in ordinem cogi, Aetium vero quamvis Presbyterali character insignitum in pristinum locum ac ministerium restitui. *Miror, inquit epistola 1v., quid causa aut occasionis emerferit, ut virum Catholicæ fidei, & Nestorianis aut Eutychianis constanter adversantem Archidiaconum sub honoris specie degradaret, & dispensationem totius causæ, & curæ ecclesiastica in Andream Eutychianum aperte transferret &c.* Anatolius Pontificiis mandatis, rem urgente Marciano Augusto, non parere non potuit, & utrumque, quod Leo jubebat, vel invitum præstitit; quemadmodum ex Anatolii ad Leonem, & hujus ad Anatolium epistolis intelligitur: *Et reverendus quidem sacrosanctæ nostræ ecclesiæ Presbyter Aetius, inquit Anatolius, in priore loco atque honore ecclesiastico nobis est restitutus, omne quod Episcopii nostri est, modeste faciens ipse responsum.* Idem confirmat Leo epistola 71. *Quod ergo in Constantinopolitana ecclesia quadam in officiis clericorum correctæ significas, ut & Aetium Presbyterum in gratiam tuam affectionemque revocaveris, & Andream Archidiaconi actione submoveris, nobis placuisse rescribo; quia existimationem tuam, ut optabam, plurimum erigit, & commendat.* Vides omnia Honorato paria fuisse cum Aetio, eandem utrique injuriam factam, in eodem injustitiæ genere graviter deliquisse Natalem & Anatolium, omnia denique in utroque facto similia esse; nisi quod sedis Apostolicæ auctoritati diutius & obstinatius repugnavit Natalis, quam Anatolius, quem Marcianus Augustus Leonis imperata vel nolentem sine cunctatione facere coegit. Quare quod in causa Aetii a Leone Magno jam præjudicatum fuerat; idem in causa Honorati Gregorius Magnus judicare debuit.

Sed quod magis ad rem pertinet, quemadmodum neque consuetudo, neque lex ob stare potuit, quominus Aetius, quamvis jam Presbyter factus, munus potestatemque Archidiaconi reciperet; sic etiam ob stare non debuit, quominus Honoratus post susceptum Presbyteratum Archidiaconi munere, & officio fungeretur: utriusque enim e communi lege & consuetudine eximendi causa suberat satis justa & idonea.

Ergo Natalis id, quod volebat, fraude ac dolo malo assecutus, ut scilicet Honoratum e Diacono Presbyterum faceret, eum urgere, & compellere institit, ut Archidiaconatu cederet; objicere consuetudinem, objicere leges, objicere Canones, quibus cautum erat, ne quis in uno gradu ecclesiasticæ Hierarchiæ constitutus alterius gradus jura & functiones sibi arrogaret; neve idem Presbyter esset, & quæ sunt Archidiaconi, munera obiret. Quid plura? invitum renuentemque Archidiaconatu dejecit, in ejusque locum alium quemdam sibi per familiarem, neque sui dissimilem substituit; qui sibi indulgeret, ac nihil non permetteret; quemve ad omnia sive æqua sive iniqua promptum & obsequentem pro suo arbitratu atque ingenio haberet. Honoratus ubi se deductum in fraudem animadvertit, remque eo loci esse, ut ad jus suum munusque recuperandum nihil præsidii Salonæ suppeteret, Romam ad Pontificis maximi auctoritatem opemque confugere decrevit. Itaque Gregorium supplex adiit, ad quem facili benignoque aditu admissus, eidem ex fide retulit, quæ Natalis contra instituta legesque ecclesiasticas perverse ageret; quas ipse, & quam graves molestias ac vexationes sustinuerit, quibus denique ille fallaciis ac dolis se circumvennerit, ut per summam injuriam ex eo, quem obtinebat, loco & munere Archidiaconi deturbaret; quæ omnia tabulis, ac testibus probavit: petere igitur se & orare, ne gravetur pro sua sapientia ac potestate perficere, ut suus sibi gradus officiumque reddatur; ne ab sede Apostolica, quæ miseris omnibus, & afflictis perfugio esse solet, contra Episcopi sui factionem opesque, præsidium inopiæ suæ ac solitudini defuisse videatur. Sub hæc audita Pontifex Honoratum bono animo esse jussit, & collaudata ipsius fide ac probitate, nihilo minus impense studioseque Honorati causam sibi agendam censuit, quam olim Leo Magnus Aetii defensionem susceperat; neque antea in hanc curam, & cogitationem incumbere destitit, quam Honoratus in integrum restitueretur. Quod ut perficeret tres epistolas eodem fere tempore misit ad Natalem, ad Episcopos Dalmatiæ, ad Antoninum Subdiaconum ecclesiæ Romanæ, quas infra subjiciam.

Honoratus Romæ
contendit,
& Natalem accersit.

Romanus Pont. Honorati patrocinium suscipit.

§. III.

Epistola 1v. Gregorii Magni ad Natalem Episcopum Salonitanum.

A Superioribus litteris ad Natalem & Honoratum scriptis annus & menses aliquot intercesserant, cum Gregorius iterum ad Natalem pro restituendo Honorato scripsit. Nam hæc, & duæ quæ sequuntur epistolæ, cum in libro secundo epistolarum S. Gregorii descriptæ sint, datæ fuerint necesse est indicatione decima, & anno secundo Pontificatus Gregoriani, qui una cum indicatione decima, fere a Kalendis

Honoratus non nisi contus in causam descendit.

dis Septembris anni 591. ad Septembrem anni sequentis extenditur; & cum epistolam, quæ hanc proxime in eodem libro antecedit, mense Martio anni ejusdem, idest 592. æræ vulgaris, scriptam esse codices doceant, hæc ad Natalem, & duæ reliquæ ad eundem mensem Martium referri, vel in Aprilem proximum anni 592. conjici possunt; nullam enim notam chronologicam præferunt, quæ mensem diemque certum definiat. Ex quo intelligi velim diu multumque Salonis disceptatum fuisse de modo & ratione illius controversiæ componendæ, & concordiæ ineundæ; plures, ut pacem inter utrumque conciliarent, arbitros & internuncios incassum adhibitos, multas ultro citroque condiciones propositas, & rejectas, moras denique alias ex aliis interjectas esse, quæ rem longius protraherent. Et Honoratus quidem, quamdiu spes aliqua pacis affluis, neque sibi e præscripto Gregorii Romam proficiscendum putavit, & omni actione judiciali superfedendum censuit; quamvis interea, ut verisimile est, de hujus negotii & controversiæ statu, & quidquid esset spei de concordia, Gregorium per litteras identidem admonere non omitteret. Verum, ubi se Natalis fraude ac malitia deceptum, & in falsam spem ejus amicitia, & gratiæ recuperandæ inductum sensit, neque aliud, ei morem gerendo suscipiendoque Presbyteratu, se assecutum esse animadvertit, nisi ut ille fictæ simulationis larva deposita, palam & aperte in se impetum faceret, sibi que Archidiaconatum per vim ac potestatem adimeret; tum demum nullam moram interponendam esse existimavit, quin Romam, quo Pontificiis litteris accersitus fuerat, statim se conferret. Ita factum est, ut cum Natalis simulatione ac specie bonæ, propensæque ad concordiam voluntatis spem Honorati aleret ac prolaret, hic Romanam professionem tamdiu distulerit, quoad licuit de illo bene sperare, ac propterea inter priores ac posteriores Gregorii litteras annus integer, coque amplius interfuit. Porro Honoratum Romam se contulisse, quamvis ex his epistolis Gregorianis satis certo colligi nequeat, auctor tamen est locupletissimus Thomas Archidiaconus in historia Salonitana. Honoratus, inquit, videns sibi tam nequiter fore delusum, ad Papam se contulit, proponens omnia, quæ Archiepiscopus fraudolenter egerat contra eum. Argumentum epistolæ Gregorianæ ad Natalem est hujusmodi:

Argumentum litterarum, quas auditæ Honorato Gregorius misit Natali.

Natali succenset, quod sæpius & lautius, quam Episcopum deceat, convivia instituat; interea vero Pastoralis officio desit, & neque in sacram lectionem incumbat, neque verbi divini pabulum populo impertiat. Jubet in pristinam dignitatem restitui Honoratum, quem idcirco dejecerat, quod ab eo vasa sacra consanguineis dare vetaretur: nisi Pontificiis mandatis obtemperaret, eidem primum usu pallii, tum etiam divinis mysteriis interdicat: demum Episcopatus abrogationem minatur. Quem vero in locum Honorati subjecit, ei titulum munusque Archidiaconi abrogat. Data est anno 592. mense Martio, vel Aprili.

Gregorius Natali Episcopo Salonitano.

a Multis ab urbe tua venientibus, frater carissime, didici, pastoralis cura derelicta, solis b te convivii occupatum. Quæ audita non crederem, nisi hæc actionum tuarum experimentis approbarem.

Nam, quia nequaquam lectioni studeas, nequaquam exhortationi invigiles, sed ipsum quoque usum ecclesiastici ordinis ignores, hoc est in testimonium, quod c eis, sub quibus positus es, reverentiam servare nescis. Cum enim sanctæ memoriæ decessoris mei fueris d scriptis prohibitus, ne contra Honoratum Archidiaconum tuum dolorem tam longa e ingratitude in corde retineres, cumque a me saepe f correptus fueris, & hac tibi summo opere fuerint interdicta, & mandata Dei negligens, sed & scripta nostra contemnens, præfatum Honoratum Archidiaconum tuum, quasi ad g fortiorum honorem provehens, conatus es callida arte degradare. Unde actum est, ut eo de Archidiaconatus loco summo, alium accereres, qui tuis moribus obtemperare potuisset; cum præfatus vir nulla tibi re, ut arbitror, displicuit, nisi quod vasa sacra, & h velamina tuis te parentibus dare prohibeat. Quam causam subtile volumus, & nunc ego, & tunc sanctæ memoriæ i decessor meus indagatione discutere: sed tu tuorum tibi actuum conscius, personam ad iudicium instructam transmittere distulisti. Proinde fraternitas tua vel post k frequentatam toties admonitionem a culpa sua errore resipiscat, & præfatum Honoratum in suum mox, ut mea scripta suscepit, locum suscipiat. Quod si forte facere distuleris, usum tibi pallii, qui ab hac sede concessus est, noveris esse sublatum; si vero etiam amisso pallio in eadem pertinacia adhuc perstiteris; Dominici corporis, ac sanguinis te scias participatione esse privatum. Post quæ jam necesse est, ut causas tuas subtilius indagantes, an in Episcopatu ipso persistere debeas, summa cura, atque inquisitione debeamus tractare. Eum vero, qui contra justitiæ regulam in Archidiaconatum alterius se provehi consensit, ab ejusdem Archidiaconatus honore deponimus. Qui si ulterius in loco eodem ministrare præsumperit, se participatione communionis sacra noverit esse privatum. Tum igitur frater carissime, nequaquam nos amplius provocas, ne duos valde in asperitate sentias, quos erga te positos in charitate contemnitis.

Restituto igitur suo loco Honorato Archidiacono, instructam personam subfestinatione transmittite, qui mihi hoc debere ex l ratione fieri suis possit allegationibus demonstrare. Eundem namque Archidiaconum ad nos venire m decrevimus, ut quidquid justum, quidquid Omnipotenti Deo placitum fuerit, cognitis assertionibus partium decernamus. Nos enim nullam pro personali amore defendimus; sed auctore Deo, normam justitiæ, postposita cujuslibet personæ acceptione, custodimus. Indictione x. mense Martio vel Aprili.

NOTÆ.

a Eos videtur intelligere, qui partim sponte sua, partim ab Honorato deducti Romam venerant, ut jurati ea confirmarent, de quibus ipse Natalem accusaverat; iidemque pro Archidiacono contra Episcopum, secundum fidem & religionem, testimonium dicerent.

b Quæ Gregorius ex aliorum testimonio Natali exprobrat, eadem ex tabulis ecclesiæ Salonitanæ Thomas Archidiaconus historiæ suæ intexit.

c His verbis significari vult Pontifices Romanos, & supremos totius ecclesiæ Hierarchas, quorum imperio ac potestati Natalis, ut cæteri Episcopi, Christianique omnes, suberat; ille vero, neque Pelagio neque Gregorio se obsequentem præbuerat.

d Pe-

d Pelagii ad Natalem epistola, cujus meminit Thomas Archidiaconus, vetustate intercidit.

e Ingrati animi vitium exprobrat Natali, quod eum, a quo salutaris admonitionis beneficio afficiebatur, pessime odisset; odii etiam diuturnitatem exprobrat; nam cum ante tres vel quatuor annos Honoratum persequi & insectari cœpisset, adhuc implacabiles cum illo inimicitias gerebat. Huic vocabulo *ingratitude*, quo sæpe utitur Gregorius, alias etiam in aliis epistolis notiones subiecit.

f Hinc intelligi licet inter hanc, & priorem ad Natalem Episcopum, plures alias litteras interfuisse, quibus illum iterum ac sæpius admonuit, ut Archidiacono suo molestus, & injurius esse desineret; sed hæc litteras vetustas intercepit, & absumpsit. Cum igitur post superiores Gregorii ad Natalem, & Honoratum litteras unus annus, & menses aliquot in ea discordia Salonis componenda frustra consumpti fuerint, hoc temporis intervallo, ut Archidiaconus de statu illius controversiæ, ac de spe redintegrandæ cum Natali concordia Gregorium identidem certiorum facere non omisit, quemadmodum diximus; sic Gregorius per litteras hortari, atque urgere Natalem non destitit, ut omni simulatione deposita Honoratum in gratiam reciperet.

g Idest altiore.

h Cura & custodia sacri ararii Archidiacono in ecclesia Occidentali potissimum mandari solet; quamvis apud Orientales Presbyteris etiam committi soleret, ut colligitur ex Homil. 14. S. Joannis Chrysostomi in Acta Apostolorum.

i Hujus igitur causæ cognitionem ac disceptationem ad se Pelagius revocaverat, & Natali imperaverat, ut vel ipse veniret, vel Romam mitteret, qui criminationes sibi illatas refelleret.

k Idest, quando post primam alteramve admonitionem non resipuerat, saltem post admonitiones toties iteratas resipisceret.

l Jubet Honoratum suo loco restitui, in eoque retineri usque ad causam cognitam, & donec Natalis per suos procuratores ostendat eum juste ac legitime exauctorari debere.

m Anno & epistola superiore Gregorius Honoratum in urbem evocaverat, isque postquam omnia nequidquam expertus fuerat, ut Natalem sibi placaret, seque in ejus gratiam restitueret, e præscripto Gregorii Romam discesserat, ut scriptum est in historia Salonitana. Sed cum Natalis nullos adhuc misisset, qui suam causam agerent, Pontifex causam illam rite & ex judicii formula cognoscere, ac sententiam pro veritate ferre non poterat. Honoratus autem in urbe versabatur, cum Gregorius hanc ad Natalem epistolam misit.

S. IV.

Epistola v. Gregorii Magni ad Episcopos Dalmatiae.

Argumentum alterius epistolae Gregorianae.

DE controversia, quæ Honorato Archidiacono erat cum Natali Episcopo, quid in hac causa tum a Pelagio decessore suo, tum a se actum fuerit, exponit. Natalis obstinationem incusat, qui neque suis, neque decessoris sui hortationibus, ac mandatis adduci potuit, ut Honoratum insectari desineret, neve illum suo gradu moveret; huic nisi pristinum locum & officium sine cunctatione reddiderit, Natali usu pallii, & sacra communione interdictum iri: imperasse se illi, ut Romam mitteret, qui pro se

causam diceret; nam Honoratum jam in urbem venisse, ut jus suum coram sede Apostolica prosequeretur. Hæc epistola ex magna parte iisdem fere, ac superior, & verbis & sententiis contexta est, & eodem fere, ac superior, tempore data est; scilicet anno 592. mense Martio vel Aprili.

Gregorius universis Episcopis per a Dalmatiam constitutis.

Fraternitatem vestram licet desideremus scriptis discurrentibus frequenter visitare, tamen præterea, cum res exigit, b utraque cupimus negotii unius occasione persolvere, ut & fraternos de visitatione relevemus animos, & qua superveniunt, ne mentem possint ignorata confundere, subtilius explicemus. Frater itaque noster Natalis Salonitana civitatis Episcopus, cum Honoratum Archidiaconum sedis suæ ad ordinem Presbyteratus vellet provehere, ac deinceps ille ad c subliorem gradum crescere declinaret, a sanctæ memoria decessore meo missa supplicatione poposcerat, ne ad hunc gradum invitatus accederet. Hoc enim fieri sibi non provehendi gratia, sed causa d ingratitude perhibebat. Pro qua re tum jam sanctæ memoria decessor noster scripta Natali fratri coepiscopoque nostro direxerat, interdicens, ne prædictum Honoratum Archidiaconum invitum proveheret, neve dolorem e concepta ingratitude in corde suo retineret. Cumque & a nobis sæpe correptus fuerit, & hac eidem summopere fuerint interdicta, non solum mandata Dei negligens, sed & scripta nostra contemnens præfatum Archidiaconum, ut dicitur, contra morem quasi ad fortio- rem honorem provehens, conatus est callide degradare. Unde actum est, ut eo de Archidiaconatus loco summo alium adsciceret, qui in loco depositi Archidiaconi ministraret. Quem scilicet Honoratum arbitramur Antistiti suo propterea f displicere potuisse, quod eum vasa sacra suis dare g parentibus prohibebat. Quam causam & tunc g sanctæ memoria decessor meus, & nunc ego subtili volumus indagatione discutere. Sed ipse sibi conscius, personam ad judicium postposuit destinare, ne actum ejus discussa potuisset veritas apparere. Nos igitur tot jam scriptis h admonitum, & hætenus pertinaciter obstinatum, scriptis iterum directis per præsentem latorem curavimus admonendum, quatenus Honoratum Archidiaconum, conjungente i statim præsentium latore, in priori loco susciperet. Qui jam obdurato adhuc corde contumaciter ad eundem revocare gradum si forte postponeret, usu eum pallii, qui ab hac k sede concessus est, pro contumacia tot vicibus admissa privari precipimus. Si vero etiam amisso pallio adhuc in eadem pertinacia perseveraverit, a dominici quoque corporis, ac sanguinis eum participatione submoveri. Equum enim est, ut asperos de justitia sentiat, quos erga se positos in charitate contempsit. Nos itaque nec nunc quidem a justitia, quam præfatus Antistes despexit, semita deviamus, sed restituto in locum suum eo, cujus nobis culpa minime l patuit, precipimus Natalem Episcopum instructam ad nos debere dirigere personam, quæ rectam ejus esse intentionem suis possit nobis allegationibus demonstrare. Nam & eundem Archidiaconum venire m fecimus, ut quidquid justum, quidquid Deo omnipotenti placitum fuerit, cognitis assertionibus partium, discernamus. Nullum namque pro personali amore defendimus, sed auctore Deo, normam justitia post-

proposita cuiuslibet acceptione personæ, custodimus. Indictione x. mense Martio, vel Aprili.

N O T A.

a Dalmatiam inferiorem potissimum intelligas velim; hæc quippe epistola scripta est ad Episcopos Metropolitæ Salonitano subjectos; aliqui enim Episcopi Dalmatiæ superioris in jus, ditionemque migraverant Metropolitæ Scodrensis.

b In hac epistola cum officio negotium conjungit; & officiosa est & negotiosa.

c Archidiaconus pro more, ac disciplina illorum temporum, ut sæpe diximus, Presbyteris ordine, ac dignitate inferior erat, sed illis potestate, officio, rerumque ecclesiasticarum administratione antecedeat; adde etiam plurimum lucri e suo ministerio Archidiaconos percepisse. Hinc factum est, ut Archidiaconi non honoris tantum & imperii, sed etiam sui quæstus, & commodi causa, nollent promoveri ad Presbyteratum, qui jure communi & ordinario cum munere Archidiaconi conjungi nequibat.

d Hæc vox apud Gregorium non tam significat ingrati animi crimen, quam suum Natali Archidiaconum minime gratum, & acceptum fuisse, quod pro suo munere, atque officio prohiberet illum sacra vasa distrahere, & consanguineis ac propinquis distribuere; quod sacrilegii crimine non vacabat, diferteque ac nominatim vetitum fuerat canone 25. Concilii Antiocheni, quod habitum fuit anno 341, decretumque, ut ab Episcopis hujusmodi sacrilegii reis Concilium Provinciale iustas, meritasque pœnas repeteret.

e Id est dolorem ex eo conceptum, quod Archidiaconum haberet minime gratum, suisque sacrilegis factis minime obsequentem.

f *En causam, en crimen Honorati.*

g Apud scriptores hujus ævi huic verbo, cum parentes dicunt, ea notio subjecta est, ut non solum eos, qui genuerunt, sed etiam illos significet, inter quos aliqua generis, & sanguinis communio, sive etiam affinitas intercedit. Vide Gregorium Turonensem lib. 1. hist. cap. 4. & lib. 9. cap. 19. & 33.

h Confirmat Gregorius non semel, sed iterum ac sæpius Natalem admonitum fuisse.

i Hoc est accedente.

k Metropolitæ Salonitani cum neminem alium, præter Pontificem Romanum sive Primate, sive Patriarcham agnoscerent, ab eo palium Pontificale & petere, & accipere consueverant.

l Neque enim iustitiæ consentaneum erat Honoratum suo gradu antea depelli, quam nocens, & eo loco indignus esse probaretur.

m Ex his verbis videtur intelligi posse jam in urbem advenisse Archidiaconum, ibique præstolari procuratores Natalis Episcopi.

§. V.

Epistola VI. S. Gregorii Magni ad Antonium Subdiaconum.

Antoninus Subdiaconus E. R. in Dalmatiâ a Pontifice missus fuerat

Thomas Archidiaconus cap. 5. historiæ Salonitanæ tradere videtur Antonium, sive Antoninum ecclesiæ Romanæ Subdiaconum in Dalmatiam jussu Gregorii eam ob causam profectum esse, ut Natalem ad restitutionem Honorati blande, ac molliter hortaretur; renuenti vero, & usum pallii, & jus Eucharistiæ percipi-

Illyrici Sacri Tom. II.

piendæ, Apostolica interposita auctoritate, admeret: quemdam Subdiaconum suum nomine Antonium Salonam direxit, qui auctoritate fultus Apostolica illuc accedens, cepit prius lenibus verbis admonere Pontificem, ut Honoratum in sui honoris locum reciperet &c. Sed epistola, quam Gregorius Antonino misit, hunc jam antea in Dalmatiam, & aliis de causis legatum fuisse satis declarat; neque enim, qui alicujus negotii causa aliquo mittuntur, iis tamquam absentibus litteras scribi, sed præsentibus cum sint, monitis & præceptis ad rem bene gerendam idoneis seu voce, seu scripto traditis instrui solent. Cæterum, quæ scripsit Archidiaconus de Antonino Salonam proficisci jussu, in hanc sententiam accipi possunt, ut significant Antonino, cum jam pridem in Dalmatiam a Gregorio, vel ab ejus decessore missus fuisset, in eaque provincia injuncto sibi munere fungeretur, per litteras a Gregorio imperatum fuisse, ut statim Salonam se conferret, ac Natalem conveniret. Præterea neque ad breve tempus, neque unius negotii causa Antoninus in Dalmatiam venerat, sed ut in ea provincia diutius maneret, aliaque, & plura sedis Apostolicæ negotia ibidem gereret; argumento est, quod neque post controversiam illam compositam discessit, & post obitum Natalis Episcopi adhuc in Dalmatia versabatur, & quæ sibi Gregorius per litteras mandare solebat, studiose, diligenterque curabat. Videndum jam est, quid negotii ageret Antoninus, cum in Dalmatia jussu Romani Pontificis commorabatur, quid tituli, sive dignitatis obtineret, cuique eum muneri putemus fuisse præpositum. Ne illum patrimonii Apostolici in Dalmatia præfectum, & curatorem fuisse existimes, prohibent epistolæ Gregorianæ, ex quibus satis perspicue intelligi licet, hac procuratore per id temporis functum esse Malchum illum, quem Gregorius Episcopum Dalmatiæ in suis ad illum litteris appellat; idque cognosci potest ex epistola Gregoriana 32. lib. 2. ad Joannem Episcopum Ravennatem. Pro qua re fratrem, & coepiscopum nostrum Malchum admonere, ut priusquam ad nos veniat, rationes suas ponat, & tunc demum alibi, si necesse est, proficiscatur. Et si ejus actus bonos cognoscimus, ei fortasse ubi necesse est, patrimonium, quod tenuit, restituamus. Vix mihi dubium esse potest, quin Antoninus in Dalmatia titulum gereret, munusque obiret Apocrisarii sedis Apostolicæ, quem latini Responsalem vocant. Utriusque vocabuli græci, & latini etymologia a respondendo ducitur. Nam Apocrisarii, sive Responsales tum responsa sedis Apostolicæ illis, ad quos missi fuerant, reddebant; tum, quæ ab his susceperant responsa, ad sedem Apostolicam referebant: hos nunc vulgo appellamus Nuncios Apostolicos. Nec vero Apocrisarii solum ad Imperatores Constantinopolim, sive ad Reges alios mitti, ut nunc fit, sed etiam in varias provincias, tum in Italia, tum extra Italiam delegari solebant, qui Pontificis Romani partes agerent, ejusque personam sustinerent, & auctoritatem tuerentur. Potestas rerum gerendarum illis tradita alias latius patebat, alias terminis angustioribus definiebatur. Hujusmodi Apocrisarios sane multos vel extra ordinem, & unius alteriusve negotii causa, vel secundum consuetudinem, institutumque majorem, & jure ordinario quaquaversum in varias Christiani orbis provincias, veluti in Hispaniam,

ante exortam Natalis cum Honorato conventio- nem.

in eaque provincia Apocrisarii munere fungebantur.

Officium Apocrisarii.

niam, Galliam, Siciliam, Sardiniam, Illyrium, Africam, Asiamque missos fuisse declarant epistolæ Pontificum Romanorum; ex quibus etiam colligitur sæpe accidisse, ut iisdem, & administratio patrimonii ecclesiæ Romanæ, & munus Apocrisarii Apostolici traderetur. Extat epistola Sancti Gregorii undequadragesima libri septimi, cujus exemplum eodem tempore ad septem Apocrisarios in variis regionibus constitutos, & separatim ad singulos misit, jubetque illos in sua quemque provincia pro potestate edicere, atque interdiceret, ut ne quis Episcopus mulieres ullas domi retineat, nisi forte illas e permisso Canonum, in quas nulla incommoda suspicio cadere possit: *Et si qui Episcoporum, quos commissi tibi patrimonii finis includit, cum mulieribus degunt, hoc omnino compescas, & de cetero eas illic habitare nullo modo patiaris; exceptis eis, quas sacrorum Canonum censura permittit.* Potestas Apocrisariis delegata plerumque amplissima erat, ut quemadmodum summi Pontificis personam gerebant, sic ejus locum, & auctoritatem tenebant, vicemque fungerentur; id quod licet cognosci ex epistola 1. lib. 1. quam Gregorius scripsit ad Episcopos Siciliæ, cum in eandem provinciam Petrum Subdiaconum titulo, ac potestate Apocrisarii præditum legaret: *Valde necessarium esse perpeximus, ut sicut prædecessorum nostrorum fuit iudicium, ita uni eidemque personæ omnia committamus: ut ubi nos præsentem esse non possumus, nostra per eum, cui præcipimus, representetur auctoritas; quamobrem Petro Subdiacono sedis nostræ infra provinciam Siciliam vices nostras, Deo auxiliante, committimus &c.* Veterum Apocrisariorum jura, & officia diligenter persequitur Ludovicus Thomassinus de vet. & nov. Eccl. Discip. part. 1. lib. 2. c. 107. Numeris omnibus absoluta hæc est priscorum Nunciorum effigies: Variis in provinciis sparsum ecclesiæ Romana patrimonium administrabant, personam Papæ circumgestabant, ejusque auctoritatem sibi delegatam exercebant in causis ecclesiasticis: executores erant tam decretarum Pontificiorum, quam Canonum: Synodos provinciales congregari curabant, & ibi cum Episcopis in commune consulebant de ecclesiarum utilitatibus. Alia eodem capite percerent ecclesiastica negotia Apocrisariis injuncta, quæ quidem vel jure ordinario ad eos spectabant, vel eisdem extra ordinem, ac pro re nata Pontifices Romani mandabant; deinde hanc sane præclaram animadversionem adjecit, ex qua intelligi licet hujusmodi Apocrisarios latius potestatem suam, curamque in provinciis Romano Metropolitæ, sive Primati subjectis, quam in aliis longius remotis ab urbe, quæ suum ac proprium Primatem habebant: Hæc erant Apocrisariorum munera, hæc jura sive ordinaria, sive extraordinaria in Italia, Sicilia, Sardinia, Africa, Dalmatia, Illyrico, & Constantinopoli. In his tamen exemplis tumultuarie hic conglobatis discriminis aliquid observare est. Erat enim eorum utique & vigilantia major, & cura attentior in Episcopos, Clericosque, & Monachos Italiæ, Siciliæ, Sardinie, quæ sub metropoli olim Romana fuerant, quæ maxima ex parte etiam erant, quæque ex Primatia saltem erant ejus (inter quas annumeres licet Dalmatiam); quam in Africa, Hispania, Illyrico, ejusque provinciis remotioribus; ubi nihil aut minus habebat patrimonii sedes Apostolica, & quod Apocrisarios non delegabat, nisi inasitata quadam causâ incurre-

Potestas
eidem de-
legata.

rent. Ad hujusmodi legationes obeundas viri eximia fide, ac prudentia e clero Romano, ac plerumque ex ordine Subdiaconorum deligi solebant; sed Constantinopolim ad Imperatores Orientis fere nullus mitti unquam solebat, quin antea in collegium Diaconorum cooptatus fuisset, ut exempla quamplurima testantur. Habes igitur, quo titulo, quave dignitate præditus esset, quid juris haberet, quoque munere fungeretur in Dalmatia Antoninus Subdiaconus, cum ad eum scripsit; eique, præter cætera, quæ gerebat ex tradita sibi potestate, id negotii extraordinarii dedit, ut Salonam se conferret, Natalem Episcopum adiret, eumque ad obsequendum Pontificiis mandatis hortaretur, atque adeo compelleret. Epistola scripta est in hanc fere sententiam:

Quid controversiæ sit Honorato cum Natali Episcopo, quid huic Pelagius, quid ipse præceperit, breviter, ac summatim exponit. Salonam adeat, Natalem conveniat, hortetur, ac moneat, ut tandem aliquando resipiscat, & in eum unde summoerat, locum, Honoratum restituat. Quod si nihil hortationibus proficiat, ex auctoritate sedis Apostolicæ, eidem pallii usum, accessumque ad sacra mysteria percipienda interdicat. Eum vero, quem in locum Honorati substituerat, nisi Archidiaconi ministerio abstinuerit, ab altari, divinaque Eucharistia prohibeat. Hæc epistola tum verbis, tum sententiis cum proxima & superiore omnino congruit, & fere eodem tempore scripta est.

Gregorius Antonino Subdiacono.

Honoratus Archidiaconus ecclesiæ Salonitanæ a sanctæ memoriæ decessore meo missa supplicatione poposcerat, ut ab Antistite suo invitatus provehi ad fortioris gradus ordinem contra a morem nullatenus cogeretur. Hoc enim fieri sibi non provehendi gratia, sed causâ b ingratitude perhibebat. Pro qua re tunc jam sanctæ memoriæ decessor noster scriptis suis Natali fratri, coepiscopoque nostro interdixerat, ne prædictum Honoratum Archidiaconum invitum proveheret, neque dolorem conceptæ ingratitude diutius in corde retineret. Cumque a nobis hæc eidem summoere fuerint interdicta, non solum mandata Dei negligens, sed & scripta nostra contemnens, præfatum Archidiaconum quasi ad fortiores honores provehens, conatus est arte callida degradare. Unde actum est, ut eodem Archidiaconatus loco summo alium adsciceret, qui ejus obtemperare moribus potuisset. Quem Honoratum Archidiaconum arbitramur Antistiti suo aliunde displicere non potuisse, nisi quod eum vasa sacra suis dare parentibus prohibebat. Quam causam subtili volumus, & tunc sanctæ memoriæ decessor meus, & nunc ego indagatione discutere; sed is ipse suorum sibi actuum conscius, personam ad iudicium postposuit destituere. Proinde experientiam tuam presentis præcepti auctoritate duximus fulciendam, quatenus conveniens in Salonam, Natalem fratrem, coepiscopumque nostrum saltem tot scriptis admonitum studeat adhortari, ut supra memoratum Archidiaconum in suo loco statim suscipiat. Quod si facere hoc contumaciter, ut consuevit, forte distulerit, usum ei pallii, qui ab hac sede concessus est, ex auctoritate sedis Apostolicæ contradicito. Quem si etiam amisso pallio, adhuc in eadem pertinacia perseverare perpexeris, Dominici quoque corporis, & sanguinis eundem Antistitem par-

Summa
rerum,
quas Gre-
gorius
Antonino
mandat in
causâ Na-
talis, &
Honorati.

a
b

sici-

icipatione privabis. Eum vero, qui contra justitiae regulam in Archidiaconatum alterius se pro-
vehit consensit, ab ejusdem Archidiaconatus hono-
re deponi precipimus. Quem si ulterius in loco
eodem ministrare praesumpserit, communionis sa-
cræ participatione privamus. Æquum enim est,
ut asperos de justitia sentiat, quos erga se positos
in caritate contemnit. Restituto ergo loco suo Ho-
norato Archidiacono, instructam personam supradi-
ctus Antistes, te compellente, dirigat, quæ in-
tentionem ejus esse, vel fuisse justam suis mihi al-
legationibus possit demonstrare. Sed & eundem Ar-
chidiaconum ad nos venire c precipimus, ut quid-
quid justum, quidquid omnipotenti Deo placitum
fuerit, cognitis assertionibus partium decernamus.
Nos enim nullum pro personali amore defendi-
mus, sed auctore Deo normam justitiæ, postposi-
ta cujuslibet acceptione personæ, servamus. d
Malchum vero fratrem, coepiscopumque nostrum
curabis e fidejussori committere, ut ad nos quan-
tocius veniat: quatenus omni mora, ac dilatione
postposita, actionum suarum expositis f ratio-
ciniis, ad propria cum securitate valeat remeare.
Indictione x. mense Martio, vel Aprili.

N O T Æ.

a Ex veteri disciplina, & instituto, quem quis-
que gradum ecclesiasticæ Hierarchiæ obtinebat,
in eo satis diu manebat, & raro ex Diaconis
Presbyteri fieri solebant: certe invitatus ad supe-
riorem gradum protrudi nemo poterat.

b Id est, quia neque gratus, neque acceptus
erat Natali, quod pravis hujus actis resisteret.

c Legendum est *precipimus*, ut cum episto-
la superiori congruat, in qua scriptum est *ve-
nire fecimus*, & utrobique præteriti temporis
forma servanda. Nam Honoratus, ut supra osten-
dimus, docetque historia Salonitana, jam Gre-
gorii præcepto paruerat, & Romæ jam erat,
cum Gregorius hanc epistolam scripsit.

d Hunc Gregorius in illis, quas ad eum
scribit litteris, vocat Episcopum Dalmatiæ, id est
Dalminii, sive Dumni, ut alibi diximus. Is
cum patrimonio Dalmatico Sancti Petri præpo-
situs esset, ut ex hac, & aliis Gregorianis epi-
stolis colligitur, jussus fuerat Romam se con-
ferre, ut tradita sibi administrationis ratio-
nem redderet.

e Fidejussor dicitur, qui pro altero fidem
suam obligat; ut quod ille debet, si non præ-
stet, sibi ipsi præstandum sit; curet igitur An-
toninus, ut aliquis pro Malcho fide jubeat, &
pro illo spondeat, promittatque ab se persolu-
tum iri, si quid sacræ pecuniæ interversum es-
set fraude, aut negligentia Malchi; quod non
ea, qua debuerat, fide, ac vigilantia, patrimo-
nium S. Petri administrasset.

f Ut subductis rationibus pecuniæ collectæ ex
patrimonio, erogatæque in pauperum subsidia,
& alia pietatis opera, riteque expositis, & pro-
batis fidem suam liberet, ac securus de omni
suspensione, periculove, ad suum munus obeun-
dum se referat.

Per idem tempus ad Jobinum Præfectum scri-
psit; in extrema autem epistola illum admo-
nuit, ne quid auxilii aut patrocinii contra jus,
fasque Natali Episcopo suppeditet, neve illum
suo præsidio rectum ecclesiasticæ potestati, &
ultioni subducatur. Natali autem fratri, & coepi-
scopo nostro in nullo gloria vestra opem contra ju-
stitiam ferat: quia tanto necesse est, ut ultionis
Illyrici Sacri Tom. II.

canonica vindictam sentiat, quanto & ipse regu-
lam canonicam ignorat.

S. V.

Natalis Pontificiis mandatis se obtemperaturum
pollicetur.

N Eque secundis Gregorii litteris, neque ul-
lis hortationibus, & comminationibus An-
tonini Apocrisarii sedis Apostolicæ Natalem ab
sua pertinacia dimoveri potuisse tradit Thomas
Archidiaconus cap. 5. historiæ Salonitanæ: Sed
cum Natalis multa contra Archidiaconum confin-
geret, vias multiplices reluctandi exquirens, An-
toninus eidem Natali usum pallii interdixit, inter-
minans ut, si nec sic acquiesceret, excommunica-
tionis in eum sententiam promulgaret. Verum e-
nimvero fallitur Thomas; & in iis, quæ dein-
de subjungit, hujus controversiæ, & historiæ,
itemque temporis ordinem perturbat. Ait quip-
pe non modo Natalem, sed etiam Honoratum,
postquam nihil Antoninus suis admonitionibus
profecerat, litteras ad Gregorium misisse, qui-
bus alter alterum accusabat; & utrique a Gre-
gorio ita responsum fuisse, & imperatum, ut
Honoratus quidem ad urbem se ipse conferret,
Natalis vero suos procuratores mitteret. Atqui
paullo ante dixerat Honoratum prius Romam
adiisse, quam Antoninus Salonam ire, & Na-
talem ad officium revocare juberetur. Deinde
litteras Gregorianas utrique missas iis verbis, ac
sententiis exposuit, ut satis appareat easdem esse,
quas superiori anno, & initio hujus causæ ad
Gregorium devolutæ datas esse constat; quæ id-
circo a nobis priori loco descriptæ sunt, quod
& rei totius, & Gregorianarum epistolarum se-
ries, atque ordo id postulet. Ita quæ priora
erant, posterius referens, & a se ipse discre-
pans, hujus controversiæ historiam præposteris
temporibus, perturbatoque ordine contexuit.

Fateor equidem initio Natalem Antonino A-
pocrisario sedis Apostolicæ pro potestate juben-
ti repugnasse, ac propterea usum pallii eidem
interdictum fuisse, id quod docet Archidia-
conus cap. 5. hist. Salonitanæ; sed tandem tum
superioribus Gregorii litteris, tum assiduis An-
tonini hortationibus vinci se passum esse, at-
que ad saniolem mentem rediisse auctor est ip-
semet Gregorius in epistola 32. lib. 2. ad Joan-
nem Episcopum Ravennatem: *De fratre autem
& coepiscopo nostro Natali valde contristabar,
quod de illo quadam superba cognoveram, sed
quia mores suos ipse correxit, meam tristitiam,
simul meipsum vincendo, consolatus est.* Hæc epi-
stola cum inserta sit libro secundo, scripta est
indictione decima ante mensem sextilem anni
592; siquidem habenda sit ratio ordinis, quo
dispositæ sunt epistolæ Gregorianæ in collectio-
ne Labbeana Veneta Conciliorum. Itaque Na-
talis ante eundem mensem Augusti ejusdem an-
ni litteras ad Gregorium suppliciter, ac demisse
rescripserat plenas officii, & obsequii; pollici-
tus se omnino facturum, ut & suum Honora-
to gradum, munusque redderet, & Romam quam-
primum mitteret, qui pro se causam dicerent.
Illud parum caute & considerate, quod in hi-
sc litteris convivia, de quibus reprehensus fue-
rat, tum rationibus, tum exemplis sacro co-
dice depromptis, multis ille quidem, sed mi-
nus aptis, idoneisque defendere, & excusare co-
natus est. Epistola quidem Natalis non extat,

Error hi-
storiz Sa-
lonitanæ
a Thoma
Archidia-
cono con-
scriptæ.

Antoninus usum
pallii in-
terdixit
Natali in
contuma-
cia perfi-
stenti.

Natalis
promissis
se Pontifi-
ci in om-
nibus ob-
tempera-
turum.

sed in hanc fere sententiam, quam dixi, scriptam fuisse perspicue intelligi potest ex epistola Gregorii ad eundem. Hæc epistola scripta est anno 592. mense quintili, vel sextili.

§. VI.

Epistola VII. S. Gregorii Magni ad Natalem Episcopum Salonitanum.

Argumentum litterarum, quas Gregorius re-
scripsit Natali
tali Ianio-
nem men-
tem præ-
ferenti.

CRebra, & profana convivia non satis defendi posse iis exemplis, quæ Natalis in medium attulerat e scripturis divinis: esse tamen quædam convivia ad charitatem fovendam parce sobrieque instructa, quæ omni reprehensione careant. Infectiones, & calamitates, quibus pressum dolet, non satis esse causæ, cur a sacra lectione abstinere debeat; quin incitamento illi esse debere, ut in eam studiosius incumbat. Summopere gaudet, quod populos sibi commissos ad virtutem, ac pietatem hortandi officio non desit. Non modo hæreticos ad ecclesiam, sed etiam Catholicos ad rectam, piamque vivendi rationem revocandos esse. De contempta, & sua, & decessoris sui auctoritate queritur; veniam tamen tribuit, quod animum induxerit Apostolicis admonitionibus obtemperare, & in urbem mittere, qui Romanum Pontificem doceant de statu totius controversiæ, quæ illi erat cum Honorato Archidiacono; se vero, nulla personarum ratione habita, pro æquitate sententiam latitum. Data est, ut diximus, anno 592. mense Julio, vel Augusto.

Gregorius Natali Episcopo Salonitano.

Quasi oblita præcedentium scriptorum serie, salæ vestra beatitudini, quæ ad dulcedinem pertinerent, loqui a decreveram; sed dum vestra epistola ad priora scripta ratiocinando revocat, iterum forsitan quadam, quæ minus libeant, narrare compellor. In conviviorum etenim defensionem vestra fraternitas Abrahamæ convivium memorat, in quo, teste sacro eloquio, tres Angelos suscepisse perhibetur. Sed hoc exemplo neque nos beatitudinem vestram reprehendimus, si hanc suscipere Angelos in hospitalitate cognoscimus. Rursus narrat Isaac satiatus, benedictionem filio dedisse. Quæ utraque veteris testamenti, quia ita sunt gesta per historiam, ut tamen significarent aliquid per allegoriam, utinam valeamus sic res gestas percurrere, ut possimus etiam gerendas providendo sentire. Ille quippe in tribus Angelis unum salutans, trinitatis subsistentias unius substantiæ esse declaravit. Ille vero satiatus benedixit filium; quia qui divinis epulis repletur, illius sensus in prophetia virtutem tenditur. Divina autem epistola sacri eloquii verba sunt. Si igitur assidue legitis, si exemplum ab exterioribus trahentes interna penetratis, quasi de agri venatione satiati mentis ventrem repletis, ut anteposito filio, suscepto videlicet populo possitis ventura nuntiare. Sed jam in hoc sæculo caligat, qui de Deo aliquid prophetat; quia profecto dignum est, ut hic jam per concupiscentiam minus videat, cujus sensus per allegoriam intus coruscet. Hæc ergo ad vosmetipsos trahite, & si vos tales cognoscitis, nihil est, quod de vestra estimatione dubitetis. Gaudere quoque beatitudinem vestram invenio, si vocatis nomen cum rerum auctore sustineat. Quod ego breviter expono, quia si de vobis falsum dicitur, nomen hoc veraciter cum rerum auctore su-

stinetis. Si vero de vobis verum est, hoc de illo falsum fuisse quis dubitet? absolvere vos non valet par nomen, quorum dispar est causa. Nam tum eo cruce etiam periturus latro suscepit; sed quem reatus proprius tenuit, par crucifixio non absolvit. Ego autem, quantis valeo precibus, depono; ut sanctissimam fraternitatem vestram auctori nostro non solum nomen, sed etiam causa conjungat. Convivia autem communia, quæ ex intentione impendenda caritatis sunt, recte sanctitas vestra in suis epistolis laudat. Sed tamen sciendum est, quia tunc ex caritate veraciter procedunt, cum in eis nulla e absentium vita mordetur, nullus ex irrisione reprehenditur, & non inanes in eis sæcularium negotiorum fabula, sed verba sacra lectionis audiuntur: cum nec plus, quam necesse est, servitur corpori, sed sola ejus infirmitas reficitur, ut ad usum exercendæ virtutis habeatur. Hæc itaque si vos in vestris conviviis agitis, abstinentium, fateor, magistri estis. Quod ergo Pauli Apostoli testimonium ad me posuistis, in quo ait: Qui non manducat, manducantem non judicet, omnino existimo incongruum fuisse; quia neque ego non comedo, neque ad hoc a Paulo dictum est, ut membra Christi, quæ in ejus corpore, id est, in ecclesia invicem sibi caritatis compage connexa sunt, nullam de se ullo modo curam gerant. Sed si neque ego ad te, neque tu aliquid pertineres ad me, & jure tacere compellerer, ut eum non reprehenderem, qui emendari non posset. Hæc ergo sententia solummodo propter eos dicta est, qui illos judicare student, quorum sibi cura commissa non est. At postquam nos, auctore Deo, unum sumus, si ea, quæ nobis corrigenda sunt, tacemus, valde delinquimus. Ecce fraternitas tua agre tulit se de conviviis esse reprehensam; cum ego, qui & si hanc non vita, tamen loco transgredior, ab omnibus e corripui, ab omnibus emendari paratus sim. Et hunc solum mihi amicum æstimo, per cujus linguam, ante apparitionem districti judicis, mea maculas mentis tergo. Illud autem, frater dulcissime, quod tribulationibus pressum te legere posse abnegas, minus ad excusationem idoneum puto, cum Paulus dicat: Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus. Si igitur ad consolationem nostram sacra scriptura præparata est, tanto magis eam debemus legere, quanto magis nos conspiciamus sub tribulationum sæpe lassari. Si vero in ea solummodo sententia est fidendum, quam in epistola vestra posuistis, quia Dominus dicit: Cum tradent vos, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini; non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis; Sacra ergo ad nos eloquia frustra mandata sunt, quia repleti spiritu verbis exterioribus non egemus. Sed aliud est, frater carissime, quod angustiati persecutionis tempore absque dubitatione confidere; aliud quod in tranquillitate ecclesiæ agere debemus. Oportet enim, nos per spiritum hunc modo legendo percipere, quæ possamus, si contigerit causa in nobis esse, etiam patiando demonstrare. Valde vero in epistola vestra gavisus sum, quod vos exhortationi & studium dare fatemini. In hoc etenim scio, quia curam vestri ordinis solerter agitis, si ad auctorem vestrum & alios trahere curatis. Quod autem in eo loco dicitis vos mei similes non esse, post abortam latitiam me illico contristatis, quia laudes meas per irrisionem dici existimo, quas per veritatem mi-

hime recognosco. Ego autem omnipotenti Deo gratias ago, quia per vos quidem g hæretici ad sanctam ecclesiam revocantur. Sed curare vobis necesse est, ut ipsi quoque, qui intra sancta ecclesia gremium continentur, ita vivant, quatenus ejus adversarii pravis moribus non existant. Nam si non divino desiderio, sed terrenis cupiditatibus voluptatibus deserviunt, intra ejus gremium filii alieni nutriuntur. Quod autem vos fatemini ecclesiasticos h ordines ignorare non posse, ita quoque hoc de vobis per omnia scito, atque idcirco valde contristor: quia cum rerum ordinem scitis, in me, quod peius est, sciendo deliquistis. Postquam enim ad beatitudinem vestram & decessoris mei, & mea in causa Honorati Archidiaconi scripta directa sunt, tunc contempta utriusque sententia prafatus Honoratus proprio gradu privatus est. Quod si quilibet ex quatuor i Patriarchis fecisset, sine gravissimo k scandalo tanta contumacia transire nullo modo potuisset. Tamen postquam fraternitas vestra ad suum ordinem rediit, nec ego mea, nec decessoris mei injuria memor sum. Quod vero dicitis nostris temporibus debere l servari, quæ a meis quoque prædecessoribus tradita, atque custodita sunt, abstine hoc a me, ut m statuta majorum consacerdotibus meis in qualibet ecclesia infringam; quia mihi injuriam facio, si fratrum meorum jura perturbo. Sed cum n responsales vestri advenierint, quæ inter vos & prafatum Honoratum Archidiaconum sint gesta, cognoscam, & ex ipso meo examine perpendetis, quia si pars vestra per justitiam fulta est, nihil adversi a me perferetis, sicut nec ante pertulistis. Sin vero sepefato Honorato Archidiacono in assertione sua justitia suffragatur, ex ejus absolutione monstrabo, quia personas etiam, quas novi, in judicio non agnosco. De excommunicationis vero articulo, quæ tamen interposita conditione o gradus, secundo vel tertio, jam ut ita dicam, ex necessitate subjuncta est, beatitudo vestra immerito queritur, cum Paulus Apostolus dicat: In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam. Sed ista jam transeant, ad nostra redeamus. Si enim recte agit, ego domino p Natali non possum conjunctus non esse, cujus me affectui valde esse debitorem novi. Indictione x. mense quintili vel sextili.

N O T A.

- a Nollet scilicet præteritæ contumaciæ memoriam refricare; sed quando jam Natalis respue- rat, cum eo molliter, ac suaviter agere decreverat. Verum ad superiora reverti cogitur, ut ea refellat, quæ minus apte cauteque ad convivia, quibus plus nimio indulgebat, excusanda rescripserat.
- b In Miss. per intelligentiam intus coruscat.
- c Vitia, quibus vacare, & virtutes commemo- rat, quibus instructa debent esse convivia christiana, & Episcopalia.
- d Grave documentum, & christianæ pruden- tiæ plenum, vulgo non satis animadversum. Recta ratio docet non esse reprehendendum, quem emendare non possumus, ne illius culpa e con- tempta reprehensione magis augeatur, plusquam illi reprehendendo detrimenti, quam adjumenti afferamus. Sed cujus cura nobis commissa est, hunc etiam sublata spe emendationis corrigere debemus, ne officio nostro defuisse videamur.
- e Vide eximiam sanctissimi hujus Pontificis modestiam, animique demissionem, qui loco, & potestate cum omnibus antecedit, subjicit tamen de omnium correctioni.

Illyrici Sacri Tom. II.

f Id est studium cohortandi populi ad virtutem ac religionem colendam, sive concionandi, ac verbi divini pabulo gregis reficiendi; quod cum præcipuum sit inter officia Episcopalia, illud tamen antea Natalis negligebat, ut ex historia Salonitana, & litteris Gregorii colligitur.

g Quid hæresis, quidve hæreticorum per id temporis grassaretur in Dalmatia, quibus ad catholicam veritatem revocandis operam assiduam Natalis navabat, incompertum est: Fortasse intelligendi sunt Frontinianistæ, quorum postea meminit Gregorius in suis ad Maximum Episcopum Salonitanum litteris. Hi quippe, quamvis proprium eorum crimen ac gentile schisma esset, tamen cum in eo errarent, quod contenderent eos, qui cum Romano Pontifice & ecclesia in damnandis tribus capitulis consentiebant, a recta in Deum fide, & Catholica veritate descivisse, jure meritoque haberi dicique poterant hæretici.

h Scripserat Natalis in sua ad Gregorium epistola, se non ignorare, quid se deceat, quid ordo, jus, & disciplina postulare. Hinc Gregorius arripit occasionem præteritæ ejus pertinaciæ leviter ac leniter castigandæ. Si enim non ignorabat quid sui officii esset, quidve jus ecclesiasticum præscriberet; cur suam ac decessoris auctoritatem contempsit, cum jure Divino atque Ecclesiastico id omnibus præscriptum sit, ut Romano Pontifici obtemperent? cur præter fas & jus, præterque mandata Apostolica Archidiaconum suum indicta causa gradu amovit? id quod nemini Episcopo, ac ne ulli quidem equatuor Patriarchis impune, & sine gravi offensione facere licuisset.

i Quatuor tum erant Patriarchæ præter Pontificem Romanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierosolymitanum, Constantinopolitanum. Hi duo postremi jus nomenque Patriarchæ, quod initio sibi contra jus fasque arrogaverant, deinde permissu Romani Pontificis passim usurparunt, ac retinuerunt.

k Grave delictum & scandalum fuisset, si quod Natalis fecit, facere ausi fuissent vel ipsi quatuor Patriarchæ, invito ac repugnante Romano Pontifice, quem etiam ipsi colere debent, ejusque præceptis parere, cum ecclesiis omnibus atque Episcopis jure divino sit præpositus.

l Videtur Natalis in sua ad Gregorium epistola hoc Gregorio innuere voluisse, nimirum Romani Pontificis esse sua Episcopis jura servare; inter quæ illud etiam annumerari oportet, ut Archidiaconus in potestate sit sui Episcopi. Sed hujusmodi jure ac potestate abusus fuerat Natalis, qui Honorato ante sententiam Pontificis Romani, ad quem appellaverat, & contra quam Pontifex vetuerat, nomen munusque Archidiaconi abrogavit.

m Quod sibi falso objectum erat a Natali, Gregorius refellit, seque ordinis, ac juris ecclesiastici tenacissimum esse ostendit: id quod declarat etiam ejusdem epistola 3a lib. 9. Nam si sua unuscujusque Episcopo jurisdictio non servatur, quid aliud agitur, nisi ut per nos, per quos ecclesiasticus custodiri debuit, ordo confundatur? Idem antea sentiebat Leo Magnus epistola 10. ad Episcopos Provinciæ Viennensis, & postea Gregorius VII. lib. 1. Ep. 24., itemque Honorius II. in epistola ad Burchardum Meldensem Episcopum: Ex injuncto nobis officio fratres nostros Episcopos debemus diligere, & ecclesiis sibi a Deo commissis suam debemus justitiam conservare; & Innocentius II. ad Manassem Meldensem Episcopum:

pum: suscepti regiminis cura nos admonet, ita disponente Domino, erga singulos attentam sollicitudinem atque vigilantiam adhibere, ut in ecclesiasticis dispositionibus nulla confusio inducatur.

n Idest, qui pro Natali respondeant, ejusque causam agant coram sede Apostolica.

o Hæc vox gradus supervacanea est, ac nescio unde in editos recenter vulgatos libros irreplit; abest certe a plerisque ac fere omnibus codicibus MSS. Est autem hæc sententia hujus loci: Natalem de excommunicatione immerito queri, cum hæc non esset, ut ajunt *lata sententia*, sed *ferenda*, hac videlicet interpolata conditione: nisi post secundam vel tertiam admonitionem resipuerit.

p In extrema epistola adjecit verba plena suavitatis, & blanditiarum, quibus emolliat ac leniat, si quid supra in eum paullo acerbius asperiusque scripserat, & magis sibi ac magis hominem conciliet, ejusque voluntatem ad imperata facienda alliciat.

§. VII.

Natalis Pontificia mandata exsequitur; Gregorius Honorato causam adjudicat.

Natalem mors intercipit,

HIS postremis Gregorii litteris Natalis statuit quamprimum idoneos viros Romam legare, qui suam causam apud Romanum Pontificem studiosè accurateque defenderent. Sed dum huic legationi alias ex aliis moras innectit, ex hac vita migravit. Interea tamen dum ea lis sub judicio sedis Apostolicæ pendebat, Honoratum nondum Salonas reversum, uti jusserat Gregorius, in pristinum locum restituit. Neque enim audiendum cenfeo Ludovicum Thomassinum, qui part. 2. lib. 1. c. 16. scripsit, Natalem morte præreptum fuisse, antequam Pontificis imperata perliceret: *Sed tandem resipuit ab insania sua Natalis . . . At cum præmatura mors intercepisset laudabiliores jam hos conatus, Archidiaconum restituit ipse Gregorius, qui jam ordinatus fuerat presbyter, si Joanni Diacono in vita Gregorii fides adjicienda sit. Item, inquit, Honorato Salonitano, jam ex Presbytero in Diaconatum reducto. Sed Joannes his verbis exposuit titulum epistolæ post obitum Natalis scriptæ ad Honoratum, qui quamvis Presbyter factus fuisset, ordinem tamen suum gradumque recuperaverat; nec vero sive Gregorium, sive Natalem nominat, a quo in Diaconatum reductus fuerit; quamquam verè dici potuerit etiam reductus fuisse a Gregorio, cujus jussu restitutus est. Cum autem Natalis in annum proximum 593. vitam perduxerit, Pontificia mandata exsequendi nec tempus nec facultas illi defuit. Duo Gregorius Natali præceperat; alterum quidem, ut suum Honorato ordinem munusque restitueret, id quod Natalis statim exsequutus fuit; alterum vero, ut suos procuratores sive internuncios Romam mitteret; hanc missionem cum sive per incuriam, sive justas ob causas differret ac procrastinaret, illius cæteroquin optimæ voluntati mors intervenit, ut ex epistola Gregorii ad Honoratum, proximo capite describenda, colligitur; atque dum pro hac re, quæ tuis objectionibus responderent, sustineremus in hac civitate personas, Natalis Episcopus tuus de hac luce migravit. Thomas Archidiaconus cap. v. Hist. Salon. disertè tradit Natalem re ipsa præstitisse quæ Gregorius impera-*

antè tamen Honoratum dicit absentem in integrum restitutum.

verat, & hanc controversiam Gregorii sententia diremptam esse, finemque eidem impositum fuisse, antequam Natalis e vivis excederet. Præcepit Papa Honorato Archidiacono, ut sedem Apostolicam personaliter accederet; Archiepiscopo vero non personaliter, sed per procuratores legitimos se curiæ præsentaret. Quod & factum est, nam per sententiam Apostolicam eorum causa terminata est. Deinde paucis interjectis: Natalis mortem subivit. Paruit quidem Gregorio Natalis, nam & Honorato pristinum gradum officiumque restituit, & pollicitus est ab se in urbem missum iri, qui Archidiaconi exauctorati rationem redderent, ac de iis, de quibus accusatus fuerat, se Pontifici purgaret; eorum autem veniam peterent, quæ nulla excusatione tegi ac defendi possent; sed quod promiserat, ne præstaret, tempus ac facultatem mors illi præripuit. Cæterum controversia illa composita est, ut Thomas scripsit; quippe Honoratus sententia Apostolica absolutus est, cum eum jam antea Natalis ex mandato Pontificio in locum, ex quo dejecerat, atque in gratiam recepisset.

Itaque Honoratus cum causam suam dixisset, Pontifice audiente ac disceptante, & quæ sibi fuerant objecta publicis tabulis ac testibus productis egregie diluisset; Gregorius minime expectandos censuit, quos Natalis Romam mittere constituerat, sed lata sententia illum omni non modo culpa, sed etiam culpæ suspicionem verbis amplissimis liberavit. Hujus Pontificiæ absolutionis testes sunt litteræ Gregorianæ ad Honoratum scriptæ post obitum Natalis, quas suo loco inferemus. Ita Honoratus, quamquam Presbyteratu initiatus esset, tamen Aetii exemplo, quem Anatolius Constantinopolitanus Presbyterum fecerat, & Leo Magnus jusserat dignitatem Archidiaconatus recipere, & cum Presbyteratu conjungere, ad collegium Diaconorum rediit, ac nomen munusque Archidiaconi retinuit. Quamquam vero Natalis causa cecidisset, nulla tamen eidem pœna canonica inflicta est, quod suæ illum adversus sedem Apostolicam contumaciæ, & perperam praveque factorum poenituisse, atque Honorato restituto, Pontificiis mandatis obtemperasset; quin immo usum Pallii recuperavit, quem eidem Antoninus Subdiaconus interdixerat. Si Natalis vitam diutius rogasset, ejusque causa Romæ cognita esset, nullus dubito, quin futurum fuisset, ut jubere-tur de suo ecclesiæ restituere sacra vasa, ac cætera omnia quæ distraxerat, suisque consanguineis distribuerat, nisi tamen sacrilegium sibi objectum rite & ex juris formula diluisset. Hic fuit exitus celeberrimæ illius inter Natalem & Honoratum controversiæ, quæ una cum sententiis exceptis ex epistolis Gregorianis, quæ vim obtinent Canonis, seu legis Ecclesiasticæ, relata est in codice juris Pontificii seu Canonici; ut si quid hujusmodi controversiarum deinceps oriretur, haberent posteri, unde sumerent exemplum judicandi; & acta decretaque in hac causa, pro justo ac legitimo præjudicio valerent.

Gregorius cognita Honorati causa pro eo sententiam protulit.

CAPUT QUARTUM.

Alia reliqua Natalis Episcopi Salonitani; resque imperii, & ecclesia præsertim Dalmaticæ illorum temporum.

§. I.

Sex primi anni Pontificatus Natalis digni laude ac memoria.

Natalis
anno 580.
laudabilia
Pontifica-
tus sui
initia po-
fuit.

Natalis anno Christi supra quingentesimum octogesimo ad regimen ecclesiæ Salonitanæ assumptus cum esset; bonis initiis orsus est Pontificatum, & priores annos satis laudabiliter exegit. Si enim principio ac statim a recta via declinare, pravo ingenio indulgere, iisque voluptatibus ac flagitiis se tradere cœpisset, quæ de illo narrantur, Honoratum severè admodum disciplinæ, eximæque probitatis virum minime commissurum fuisse arbitror, ut Episcopi sui admonendi arguendique curam, & cogitationem in alios atque alios annos differret; cum scilicet ejus intemperantia atque licentia mala consuetudine, & vetustate corroborata neque admonitionem, neque remedium pati potuisset. Cujus vero fœcordiæ fuisset in ejus tam multis, & gravibus peccatis commivere, quæ ex editissimo illo, quod Natalis tenebat, Pontificiæ majestatis fastigio in omnium oculos offensio- nemque incurrebant; præsertim cum ad officium Archidiaconi in primis pertineret, ut diximus, Episcopum, si qua in re gravius delinqueret, admonere, & corrigere. An porro Honoratum satis muneri suo facturum fuisse putemus, si postquam Natalis aliud ex alio peccare nunquam destiterat, tum primum ad sedem Apostolicam de illius pravis moribus ac sacrilegiis retulisset, cum jam plures annos istam licenter dissolute- que vivendi rationem non sine ingenti bonorum omnium offensione tenuisset? Honoratus quippe, ut dictum est cap. 1. §. 3. non ante annum octogesium octavum, vel nonum hujus sæculi de iis, quæ Natalis perverse contra leges divinas, & ecclesiasticas committebat, in se vero injuriose moliebatur, Pelagium Pontificem ad- monuit; qui cum hominem ad officium revoca- re, atque ab infectando Archidiacono absterre- re frustra conatus esset, ejus præclare cœptis san- ctisque conatibus mors intervenit. Itaque hujus negotii perficiendi, controversiæque finiendæ cu- ram successori suo relinquere coactus est. Qua- re jam Natalis sex annos aut fere septem in Pontificatu non sine laude transegerat, nullas boni Episcopi partes prætermittens; cum paul- latim a recte institutis ad voluptatem ac flagi- tiosam vivendi rationem descivit.

Natalis
vigilantia
in Episco-
palibus
muneri-
bus obe-
dientia.

Ergo Natalia suscepto Pontificatu nihil ha- buit antiquius, quam ut præclaris decessorum exemplis & vestigiis insistens, omnia Episco- palia officia ac munera sedulo ac naviter exse- queretur. Illud in primis sua diligentia, ac vi- gilantia perfecit, ut pervicaces trium capitulo- rum defensores, qui latebant in Dalmatia, e latebris prodire, aut commovere se ad pacem ecclesiæ turbendam non auderent; omnesque aditus obstruxit, ne labes illa Schismatica, quæ proximam provinciam Aquilejensem infecerat, in Dalmatiam irreperet; nihil enim a Schisma- tibus turbatum esse in Dalmatia, quamdiu Na- talis ecclesiæ Salonitanæ præfuit, nullamque Ca-

tholicis molestiam exhibitam esse reperio. Elias Metropoli Aquilejensis, Idemque Schismatico- rum princeps, cum Episcopis suæ factionis ac provinciæ per litteras ac legatos a Mauritio Im- peratore, qui Tiberio successit anno 582. (quam- vis alii in posteriores annos initia Mauriti re- jiciant) suppliciter petierat, atque impetraverat, ut sibi, ac suis collegis, ab omni vexatione im- munibus esse ac quietis liceret; juberetque Sma- ragdum Exarchum Ravennæ nullum illis ne- gotium trium capitulorum causa faceffere: quo quidem imperatorio edicto, ut Schismaticis au- dacia crevit, sic plus curæ ac sollicitudinis in- jectum est Natali verito, ne Schismatici tutela ac patrocinio Mauriti ad Schisma latius propa- gandum abuterentur. Eliæ suffectus Severus an- no 586., nihilo segnius pro tribus capitulis pu- gnavit. Hunc Smaragdus Exarchus impulsu Pe- lagii, cujus auctoritatem Imperatoris decreto præferendam censuit, cum ad insulam Gradum classem appulisset, ex ipsa Basilica extractum cum tribus Episcopis Joanne, Severo, atque Vindemio Ravennam abduxit; ubi sive Exarchi metu, sive Joannis Ravennatis Episcopi horta- tu tria capitula damnavit. Sed postea cum so- ciis ad suam ecclesiam reversus in Synodo Ma- ranensi iterum eorundem defensionem suscepit, & cum Schismaticis in gratiam & concordiam rediit. Quamvis igitur prope a Dalmatia pestis Schismatica grassaretur, tamen cura ac pruden- tia Natalis effectum est, ne quam aperti illi cum occultis Dalmatiæ Schismaticis coitionem facerent; unde contentiones & discordiæ ad pa- cem & charitatem ecclesiasticam dirimendam a- pud Dalmatas orirentur.

Initia Mauriti Imperatoris elades Avarica se- davit. Avars futuri olim Dalmatiæ populato- res, eversoresque Salonarum, jampridem Panno- niam Langobardorum discessu vacuum magna ex parte occupaverant; nec multo ante Sirmio po- titi fuerant. Caganus Dux eorum Legatos ad Mauritium misit, qui pacem cum Romanis fa- cerent, sub ea conditione, ut ad summam octo- ginta millium, quæ Avaribus stipendii causa singulis annis persolvi solebant, viginti millia aureorum adderentur. Annuerat quidem Mauri- tius, qui haud ignorabat permagni Reipubli- cæ interesse pacem cum barbaris hostibus inte- stinis habere; sed cum alias ex aliis conditio- nes Rex Barbarus adjiceret, iniquiores sane, quam ut salva imperii dignitate accipi possent, consilia pacis disjecit. Itaque Avars agmine infesto Illyricum perpopulati Singidunum Mæ- siæ civitatem evertunt, multasque alias urbes Illyricæ præfecturæ in potestatem redigunt, pro- gressive in Thraciam Anchialum capiunt; jam- que Longum Murum excindere parabant, inde- que Constantinopolim aggredi; cum Mauritius Elpidium Patricium, & Comentiolum Ducem Legatos ad Caganum misit, qui pacem ab eo vel iniquis conditionibus impetrarent. Hæc Theophanes in Chronographia anno primo Mau- ritii affixit, referrique possunt ad annum Chri- sti 583., cum primus annus Mauriti a die de- cima tertia Augusti superioris anni in eundem diem ejusdem mensis hoc anno desierit. Anno autem secundo Mauriti, Christi 584, Slavini, ut auctor est Theophanes, Cagano impulsore, Illyricum & Thraciam pervastarunt, quos Co- mentiulus de improvviso adortus ingenti clade af- fecit. Per idem tempus Italia Ducum Lango- bardorum tyrannide perfuncta, Autharis impe- rium

Avari Il-
lyricas
provin-
cias ur-
besque po-
pulabundi
evertunt.

Slavini Il-
lyricum &
Thraciam
vastant.

Ancharis
ango-
bardorum
regnum in
Italia ob-
tinet.

Ratomir-
us Bladi-
no patri
in superio-
ris Dalma-
tiae regno
succedens
Christiani-
smo erudi-
tissime in-
structus
est.

rium subiit, cui regnum communi consensu Langobardi detulerant. Porro fere omnis Italia, præter Romam, Ravennam, & paucas alias urbes, extremamque Italiæ partem ad meridiem, in ius ditionemque Langobardorum concesserat. Autharis anno regni sexto uxorem duxit Theodelindam Garibaldi Regis Bavarie filiam, eximie virtutis ac ingenii feminam, cujus hortatu, & exemplo gens Langobarda fere universa vel superstitione ihanium Deorum, vel perfidia Ariana rejecta paullatim ad Christi cultum, & Catholicam veritatem accessit.

Dum Natalis Salonitanam ecclesiam regebat, Bladinus Rex Dalmatiae superioris extinctus regnum Ratomiro filio reliquit, qui a patris moribus mitissimis, singularique ejusdem in omnes clementia degenerans, Christianæ religioni crudele bellum indixit, neque antea Christianos persequi, quam vivere, desiit. Hinc cædes, exilia, & fuga Christianorum; e quibus alii in editissimos montes & loca inaccessa atque munita se receperunt, alii vero patria relicta in Dalmatiam interiorem migrarunt. Hæc Presbyter Diocleates: *Inter hæc mortuus est Bladinus, & regnavit pro eo Ratomirus filius ejus, qui inimicus nominis Christiani exitit a pueritia, capiteque ultra modum persequi Christianos, voluitque delere de terra, & de Regno suo nomen eorum, multasque quoque civitates eorum, & loca destruxit, & alias in servitute redigens reservavit. At Christiani videntes se in magna tribulatione & persecutione positos, congregantes se, ceperunt super cacumina montium ac fortia loca, castella & ædificia prout poterant construere; ut vel sic evaderent manus eorum, donec Deus visitaret eos, & liberaret.* Eadem fere descripsit Marulus e codice Slavonico: *Inter ea Bladino vita defuncto, regni gubernacula filius suscepit Ratomirus, qui avita humanitatis penitus expers, inimico animo in Christianos erat, non paucâ regni oppida, quæ ab illis habitabantur, evertit, sed iis præcipue infensus, qui maritima Dalmatiæ incolebant loca. Itaque, quæ avi patrisque benignitas col fecerat, vastâ ac desolata ejus reddidit duritia: & plerique Christianorum latebras sibi quasere, ad sylvarum desertâ, & montium solitudinem se transferendo, vitamque admodum misere sustinendo, dum spem foverent se, Deo miserante, meliorem tandem dominum sortituros. Neque illis ea spes fefellit, quamvis usque ad quintum Regem dilatatus est eventus.* Cum Presbyter Diocleates scripserit Ratomirum aliquot civitates Christianorum redeisse in servitutem, hinc videtur posse conjici Ratomirum suam in Christianos furiem, atque acerbitatem non continuisse intra fines regni sui, quod in Dalmatia superiori obtinebat, sed longius protulisse in eas urbes Christianorum, quæ subeant Mauricio, illisque in servitutem, idest ditionem redactis, regni fines ab regione Occidentis propagasse; neque enim recte dixisset urbes illas a Ratomiro in servitutem seu potestatem redactas fuisse, quas antea in sua ditione atque imperio retinebat. Cum autem per id temporis Dalmatia militibus, & præfidiis ferme nudata esset, quod Mauricius vix haberet satis copiarum, quas vel in Italia Langobardis, vel in Illyrico, & Oriente Avaribus, Persis, aliisque Barbaris opponeret, facile fuit Ratomiro civitates illas primo adventu impetuque aut capere, aut ad ditionem compellere. Huic conjecturæ aliquid ponderis superaddit, quod postea Natalis ad Gregorium scripsit de suis

calamitatibus, & angustiis, quibus cum assidue confisteretur, sacræ lectioni operam dare se non posse aiebat. *Illud autem, ait Gregorius Natali respondens epistola septima §. 6. superioris capituli descripta, frater dulcissime, quod tribulationibus pressum te legere posse abnegas, minus ad excusationem idoneam puto &c.* Hujusmodi tribulationes & ægritudines, quibus se oppressum dolebat Natalis, illatas fuisse arbitror ab Rege Prævalitano, qui Ratomiro successerat anno hujus sæculi circiter 90. Is quippe bellum exitiale adversus Christianos redintegravit, suamque crudelitatem ac furorem effudit etiam fortasse in urbes illas provincie Salonitanæ, quas Ratomirus Mauricio ademptas ad suum imperium adjunxerat: id quod Natali sane ingentem curam, sollicitudinem ac maestitiam injiceret oportuit, qua se a sacrorum librorum lectione avocari ad Gregorium scripsit.

Cæterum præter hos tumultus metusque domesticos, quos Ratomirus tertio vel quarto anno, postquam Natalis ecclesiæ Salonitanæ regimen susceperat, ejusque successor in perniciem Christianorum excitarunt, unde ingentem tristitiam Natalis animo caperet necesse fuerat, nulla extrinsecus vis & calamitas hostilis per ea tempora Dalmatiam invasit, quæ angeret ac sollicitum haberet animum Natalis, eumque a tranquilla rectaque ecclesiæ suæ administratione abduceret. Nam neque Langobardi, qui armis ac tyrannide oppressam tenebant Italiam, neque Avars cæterique barbari, qui cladem terroremque per alias Illyrici provincias circumferebant, quidquam damni incommodive Dalmatis intulerunt. Itaque cum pax ab hostibus externis atque otium esset in Dalmatia, hinc nihil impedimenti obiectum est Natali, quo minus officio suo recte tranquilleque fungi posset. Et vero, ut diximus, priore sexennio sui Pontificatus egregie muneri suo satisfacit, atque ita se gessit, ut in ejus vita, & moribus nihil reprehensione dignum vel boni vel mali reperirent. Sed anno circiter sexto vel septimo post susceptam administrationem hujus ecclesiæ, a se ipso, quæ est humana imbecillitas & inconstantia, suisque præclare cæptis degeneravit; & sive cupiditati consanguineorum obsequendi studio, sive pravorum hominum familiaritate impellente, in varia peccata & vitia prolapsus est; ad quorum incrementum & malitiam obstinatio prava voluntatis, & adversus sedem Apostolicam irreverentia & contumacia veluti cumulus accessit. Sed de his jam superioribus capitibus satis multa diximus ex historia Salonitana, & epistolis Gregorianis desumpta.

§. II.

Anni posteriores Pontificatus Natalis.

Flotentium Episcopum Epidauri indicta causa infectis, & inconsultis Episcopis Provincialibus ab Episcopatu amovit. Apostolica delegatio ad lustrandas ecclesias Dalmatiæ. Obitus Natalis.

Nondum aut vixit illa, quam diximus, controversia, & contentio inter Natalem & Honoratum fervere ceperat, cum Caganus anno quinto Mauricii Imperatoris, Christi 587., fide ac pace violata, bellum Romanis intulit; Mæsiam inferiorem ac Scythiam pervastavit, & urbes aliquot aut cepit, aut evertit.

Sub Pontificatu Natalis Dalmatia ab externis hostibus immunita fuit.

tit. Commentiolus diviso exercitu ac duobus ducibus tradito, barbaros duplici clade affecit. Hæc Theophanes ad annum Mauritii quintum, qui fuit Christi 587. nihil deinceps de Avaribus usque ad annum decimum ejusdem Imperatoris. Anno 590. Langobardi, extincto Authari, Agilulphum Regem appellant, cui Theodelinda Autharis vidua nupsit. Is postea uxoris sanctissimæ scæminæ hortatu Langobardos ab Idololorum cultu, & ab hæresi Ariana, ad christianam, & catholicam religionem magna ex parte traduxit. Gregorius Magnus Pelagio subleatus cum esset mense Junio, indictione nona, idest anno Christi 591. scripsit ad universos Episcopos Illyrici, iisque impense commendavit Episcopos, quos belli calamitas incurfioque hostilis ex propriis civitatibus expulerat, ut eos benigne fusciperent, eisdemque ad victum & cultum necessaria suppeditarent. Præter Persicum nihil bellorum sive in Oriente, sive in Illyrico fuisse, & nullam post Avaricam barbarorum irruptionem in eas regiones per hos annos factam fuisse reperio, unde causa extiterit, quæ Episcopos illos in fugam exsiliumque conjecerit. Quare hæc expulsio Episcoporum, cujus meminit Gregorius, nisi ante quadriennium acciderit, cum Avars Mæsiam inferiorem, & Scythiam, & fortassis etiam proximas Illyrici provincias vastarunt; non video, cui verisimilius attribui possit, quam Regi Prævalitano, qui Ratomiri exemplum secutus, cum acerbissime Christianos divexare cœpisset, fortasse ipsos Episcopos e sua ditione ac provincia Scodrensi in exsilium eiecerat. Mors Ratomiri anno circiter 590. extincti aliquid pacis sive induciarum Christianis attulit. Nam qui post Ratomirum regni potitus est, ne initia sui imperii odiosa faceret, ab exiliis & cædibus Christianorum abstinuit; & qui religionis causa exulabant, iis domum redeundi potestatem permisit. Neque enim ante quartum vel quintum mensem anni 591. Christianis persecutionem edixit; quippe superioribus mensibus ejusdem anni Gregorius Papa, cum scriberet ad Malchum de Scodrensi Episcopopo, cui nescio quid controversæ erat cum Joanne clarissimo viro, itemque ad Sebastianum Rhizinensem Episcopum, de hujusmodi persecutione nullum verbum fecit: ex quo intelligi potest omnia pacata & tranquilla tum fuisse in ea parte Dalmatiæ, quæ novo Regi Prævalitano suberat, cujusque finibus Scodrensis & Rhizinensis ecclesiæ continebantur. In hac igitur regione, ut diximus, principatum obtinebat quidam e propinquis Ratomiri, qui sine liberis decesserat, ut tradunt Presbyter Diocleates, & Marcus Marulus e codice Slavonico, quem latinum fecit; sed neque hunc, neque tres alios, qui deinceps ibidem regnarunt, proprio nomine impertiunt: tyrannos vocant, quod Christianos rabie & immanitate tyrannica persecuti fuerint. Initium hujus tyrannicæ dominationis, quæ plures annos tenuit, Auctor catalogi Romani cum Pontificatu Natalis conjunxit; quapropter Ratomirus mortem obierit necesse est, dum Natalis ecclesiam Salonitanam administrabat; ejus autem interitus videtur referri posse ad annum 590., qui tertius fuit ante obitum Natalis. Primus horum Tyrannorum, proximus post Ratomirum, anno secundo regni sui vix inito, Christi 591., mense Aprili vel Majo cladem & exitium Christianis denunciavit, eosque hostiliter insectandi initium ab Episcopis

fecit provinciæ Scodrensis Regibus Prævalitanis subjectæ, quos exsilio multavit. Hos autem fuisse cenſeo Episcopos illos suis ecclesiis expulsos, vagos, rerumque omnium egentes, quos Gregorius epistola supra laudata Episcopis Illyrici, idest Mæsiæ & Daciæ, commendavit. Cum autem Ratomirus, ut verosimile esse diximus, in extremas ac finitimas partes provinciæ Salonitanæ fines imperii protulerit, illic etiam impius Ratomiri successor suam in Christianos tyrannidem exprompsit. Hinc illæ molestiæ, & sollicitudines, quibus vehementer se angerebatur Natalis in suis ad Gregorium litteris anni 592., & perturbari atque impediri, ne lectioni sacrorum librorum vacare posset, quæ animum tranquillum ab omni perturbatione vacuum requirit. Quæ Diocleates, & Marulus de quatuor illis Tyrannis, qui post Ratomirum regnarunt, breviter scripserant, ad tempora & Episcopatum Maximi rejicienda esse censemus.

Anno 592. Gregorius scripsit ad Jobinum Præfectum Illyrici, cujus sedes erat apud Justinianam primam, quam Justinianus caput totius Illyrici, urbemque primariam esse constituerat. Gratulabatur autem illi, quod provincias Illyrici vastatas a barbaris, & rebus omnibus exhaustas refecerit, atque recreaverit. In extrema epistola eum monet, ne Natali Episcopo in suum Archidiaconum injurioso, adversus sedem Apostolicam contumaci opem ullam ferat, ejusque patrociniū ne suscipiat. Idem Jobinus, cujus Præfectura saluti fuit afflictis Illyrici provinciis, Sirmium de Avaribus recepit, ut cenſeo, & Singidunum aliasque urbes ab illis everſas restituit. Nam Sirmium, & alias urbes amissas a barbaris, & receptas a Romanis fuisse intelligi potest ex his, quæ narrat Theophanes de renovato cum Avaribus bello, quod refert ad annum decimum Mauritii, qui est æræ vulgaris 593. *Hoc anno Chaganus ad pacem sibi pecuniarum summam augmentum dari postulabat. Imperator vero barbari sermones respuit; quare bellum renovare Chaganus constituit; mox Singidunum obtinet, & ad Sirmium (scilicet oppugnandum) castra metatur. Mauritius Priscum Europæ Præfectum constituit, ut ibidem docet Theophanes, eique bellum Avaricum gerendum dedit; qui Salviano Legato jussu in barbaros exercitum ducere, hostibus fere ad internecionem deletis, insignem retulit victoriam. Caganus ob cladem acceptam inflammatus rabie, & furore, barbaris undique collectis novum exercitum instruxit, Thraciamque ferro & igni depopulatus, Priscum Izuruli in urbe Thraciæ obsedit. Sed ejus oppidi egregie a Romanis defensi potiundi spe conatuque depulsus, pace cum Mauritio facta in patriam rediit. Tum Priscus jussu Mauritii copiis ad Danubium ductis Slavinos, qui Duce Ardagasto flumen trajecerant, ex nec opinato adortus cædit, atque in fugam avertit; mox transgressus Danubium magnam barbarorum stragem edidit, ingentemque prædam hominum pecudumque ex eorum terris abactam Constantinopolim transportari jussit. Ipse vero propter Danubium hyemare statuit, ut transitu fluminis hostes prohiberet.*

Ad superiores annos, ut revertamur, Gregorius statim atque universalis ecclesiæ administrationem suscepit, primas cogitationes curasque eodem tempore in Dalmaticam, & Aquilejensem provinciam acriter seduloque intendit, ut scilicet tum Natalem Salonitanum ad officium debi-

Gregorius
M. Illyrici
Episcopis
per litteras
commendat
Episcopos
suis
sedibus ex-
pulsos.

Gregorius
M. scribit
Jobino
Præfecto
Illyrici

Post Ra-
tomirum
Tyranni
quatuor
nominis
Christiani
hostes.

Gregorii
M. sollici-
tudines in
Schismaticis
ad eccle-
siam re-
vocandis.

debitamque adversus sedem Apostolicam obedientiam, tum Severum Metropolitam Aquilejensem cum Episcopis Venetiæ atque Istriæ, quos obstinata trium capitulorum defensio distraxerat, ad sinum ecclesiæ revocaret. De cura, operaque Pontificia Natali impensa satis multa diximus. Anno igitur exeunte 590., vel sub initium anni proximi Gregorius per litteras Severum ad Synodum Romanam cum suis Provincialibus Episcopis Romam venire jussit, ut in eo conventu, omni dissensione sublata, pax, & concordia ecclesiastica constitueretur. His litteris Severus, cæterique vehementer percussi, ac veritatem Pontificis, & Concilii Romani judicium subire cogerentur, trinas epistolas ad Mauritium separatim scripserunt, alias Severus, alias Episcopi Istriæ, alias Episcopi Venetiarum, & Rhætiæ; Imperatoris opem implorant, orant, atque obsecrant, ut ne id facere jubeantur, quod salva conscientia facere nequeunt; daret sibi spatium ad deliberandum; interea tutis sibi esse ac quietis liceret. Extat libellus supplex Episcoporum Rhætiæ, ac Venetiæ Mauritio oblatus, in quo causas, rationesque exponunt, quibus potissimum adducti sunt, ut trium capitulorum defensionem susceperent, totius controversiæ statu explicato, & ab ipsa dissidiorum origine repetito. Mauritium rogant, & obtestantur, ut ne sibi, suoque Metropolitæ Romani judicii subeundi necessitatem imponere velit; inducias sibi tantisper daret, dum vel per se ipsi, vel per Legatos se illi purgarent, sui que consilii, & facti rationem redderent. Ad hæc de Galliæ Episcopis gravissime conqueuntur, qui jam pridem tres ecclesias ab Aquilejensi provincia distractas sibi adjunxerant: nisi eorum conatibus obsistat, periculum fore, ut Aquilejensis ecclesia omnino dissolvatur. Annuat Mauritius postulatis Schismaticorum, & tum ad Gregorium, tum ad Romanum Exarchum scripsit; vetuitque quidquam molestiæ Episcopis illis trium capitulorum causa exhiberi; tempori cedendum esse, præsertim in ea temporum, ac rerum Italicarum perturbatione, quam Langobardi invexerant; spem fore ut agnita veritate, & animorum ardore deservescere, sponte ipsi de sententia decederent, atque ad officium redirent. Illud hic admiratione dignum mihi videtur, quod, cum tam Severus Aquilejensis, quam Natalis Metropoli Salonitani, alius alia de causa a Romano Pontifice dissiderent, ejusque mandata contemnerent, nullam tamen alter cum altero societatem coierit, ut adversus Gregorium mutuis se præliis juvarent, ac munirent, neque unquam Natalis percelli potuerit, ut ad partes Schismaticorum descenderet.

Langobardi Italiam vastant & diripiunt.

Natalis Ep. Salonitanus indicta causa commouat;

Dum ab externis bellis quies, atque otium esset in Dalmatia, Langobardi Italiam vastant, provincias diripiunt, agros incendunt; incolæ partim fuga dilapsi, partim in servitutem abducti urbes vastas, ac desertas relinquunt. Gregorius Pontifex de suo & captivos redemit, & profugorum inopiæ consuluit. Joanni Ravennati Episcopo impense mandavit, ut Romanum Exarchum ad pacem cum barbaris faciendam hortaretur; ita quippe esse omnibus persuasum, nullam afflictis ac propemodum desperatis Italiæ rebus, nisi in pace, spem superesse.

Vix dum composita erat controversia illa inter Honoratum & Natalem, cum is ad præterita peccata, novum aliud crimen Pontificia reprehensione, & canonica animadversione dignum

adjecit. Siquidem Florentium Episcopum Epidauri apud se de criminibus nescio quibus accusatum, neque convocato Episcoporum Provincialium Concilio, neque causa rite cognita, e sede Episcopali sua sententia, & auctoritate deturbavit. Vetabant autem canones quemquam Episcopatu antea privari, quam de criminibus, quæ illi objectæ essent, questione habita, & gravium virorum testimonio, & Concilii provincialis judicio convictus fuisset. Extat Canon 12. Concilii primi Carthaginensis, quo sancitum est, ut de causis criminosis Episcoporum Episcopi non minus duodecim cognoscerent, ac judicarent. *A tribus vicinis Episcopis, si Diaconus est, arguatur; Presbyter a sex, si Episcopus a duodecim consacerdotibus audiatur.* Cum igitur de Florentio Episcopo Epidauri, præter juris formulam, præterque sententiam Episcoporum Provincialium exauctorato Romam Gregorio allatum esset, Natalis judicium rescidit, atque irritum fecit, scripsitque ad eum in hanc sententiam: Florentium Episcopum Epidauritanum, quem neque juxta canonica præscripta, neque rogatis Episcoporum sententiis damnaverant, ab exilio revocandum esse, ejusque causam in Provinciali Concilio, Antonino Subdiacono sedis Apostolicæ Apoerisario audiente, ac disceptante, retractandam, & recognoscendam esse. Hæc epistola cum scripta sit indictione xi., data videtur mense Novembri anno 592.

graduque deiecit Florentium Episcopum Epidauri.

injustam sententiam rescidit Gregorius M. jubetque provincialem Synodum causam hanc cognoscere, ac judicare.

Gregorius Natali Episcopo Salonitano.

Cum cuncta negotia indaganda sollicitudine veritatis indigeant, tum quæ ad defectionem Sacerdotalium graduum pertinent, districtius sunt trutinanda, in quibus non tam de humanis constitutis, quam de divinæ quodammodo benedictionis refractione tractatur. Quæ res quoque nos in Florentii Epidauritanæ civitatis Episcopi persona ad exhortationem vestre fraternitatis admonuit. Nunciatum siquidem nobis est a quibusdam fuisse eum in causis criminalibus accusatum, & nullis canonicis probationibus exquisitis, nec Sacerdotalis Concilii præveniente judicio, eum ab honoris officio non jure, sed auctoritate depositum. Quia ergo non potest quemquam Episcopatus gradu, nisi iustis ex causis, concursu Sacerdotum summovere sententia, hortamur fraternitatem vestram, ut præfatum virum ex eodem, in quo detrusus est, ejici faciatis exilio, causamque ejus episcopali disceptatione perquiri. Et si in his, in quibus accusatur, canonica fuerit probatione convictus, canonica proculdubio est ultione plectendus. Quod si alias, quam de eo æstimatum est, Synodali fuerit inquisitione compertum, necesse est, ut & criminales justis distinctionem juris exhorreant, & in crimine innocentia sua servantur illibata suffragia. Executionem vero antefati negotii Antonino Subdiacono nostro ex nostra præceptione mandavimus; quatenus ejus instantia, & quæ sunt legibus, canonibusque placita decernantur, & decreta, juvante Domino, mancipentur effectui. Indictione xi. mense Novembri.

Epistola in hanc rem Gregorii M. ad Natalem.

Per idem tempus ad Antoninum Subdiaconum litteras Gregorius dedit, jussitque dare operam, ut Florentii Epidauritani Episcopi causa ad Synodum Provinciale referatur; & si quidem crimina, de quibus postulatus fuerat, rite probentur, quam Natalis in eum tulerat sententiam, exsequendam curet; si vero nullius flagitii reus compertus fuerit, sua illi sedes, resque

que suæ restituantur. Eodem ac superior anno ac mense scripta est.

Gregorius Antonino Subdiacono.

Altera
Gregorii
M. Episto-
la ad An-
toninum
Subd. in
eandem
sententiâ.

Pervenit ad nos Florentium Epidauritanæ civi-
tatis Episcopum, præceptis prius rebus ejus, pro
quibusdam non approbatis criminibus sine Sacer-
dotali Concilio fuisse damnatum. Et quia non de-
bet is penam sustinere canonicam, in cujus damna-
tione non est canonica prolata sententia, præcipi-
mus experientia tua, ut Natali fratri, & coe-
piscopo nostro debeas imminere, quatenus supradi-
ctum virum de eodem ejici faciat, quo nunc di-
citur detrusus exilio; convocatoque Episcoporum
concilio, si hæc, in quibus accusatus est, canoni-
ce fuerint approbata, præfati Natalis fratris, &
coepiscopi nostri volumus in eum proprium robur
retinere sententiam; sin autem generali fuerit ju-
dicio absolutus, nec eum deinceps cujuslibet præ-
judicio subjacere permittas, & præfata res dis-
tricta tuæ sollicitudinis restituantur instantia. Ne-
cesse est ergo, ut quantum graviora talium nego-
tiorum perpendis pondera, tantum ea maturiori,
vigilantiorque studeas executione complere.

Florentii
restitutio
longius
dilata.

Utraque epistola data est indictione undeci-
ma, & intra finem anni 592. Mors Natalis
sub initium anni proximi consecuta, & Conci-
lii Provincialis cogendi, & causæ Florentii re-
tractandæ facultatem ademit. Hinc ejus restitu-
tioni mora satis longa interposita est; quippe
anno 598. adhuc Florentius exsulabat, ut in-
telligi licet ex epistola Gregoriana XII. lib. VII.
ad Sebastianum Episcopum Jadertinum, quæ
scripta est mense Februarii indictione prima.
Antequam Natalis e vivis excederet, Gregorius
misit in Dalmatiam, qui ecclesias illas lustra-
ret, atque inviseret, & morum corruptelas,
pravaque consuetudines, si quæ forte in Cle-
rum, ac in populum irrepsissent, auctoritate A-
postolica evelleret, omniaque ad normam juris
divini, & ecclesiastici componeret. Ita enim scri-
ptum est in historia Salonitana: In diebus illis
misit B. Gregorius quemdam Responsalem suum,
qui ecclesias Dalmatiæ visitaret; eo tempore Na-
talis Archiepiscopus de hac luce migravit. Quem
Thomas Archidiaconus Responsalem vocat, hunc
pro more loquendi, qui nunc est in usu, rite
appellaveris Visitatorem Apostolicum. Hujus-
modi Apostolicarum delegationum exempla non
pauca suppetunt ex antiquis ecclesiæ monumen-
tis. Zosimus Papa Augustinum delegavit, ut
res ecclesiasticas Mauritanie videret, & compone-
retque; quod ipsemet Augustinus testatur in epi-
stola 157. Apud Casarcam, quo nos injuncta no-
bis a Venerabili Papa Zosimo Apostolica sedis E-
piscopo ecclesiastica necessitas traxerat &c. De-
legationem ejusdem fere generis Leo Pontifex
injunxit Potentio Episcopo, ut docet Leonis epi-
stola 87. ad Afros: Cum de ordinationibus Sa-
cerdotum quadam apud vos illicite usurpata cre-
brior ad nos commecantium sermo conferreret, ratio
pietatis exigit, ut pro sollicitudine, quam uni-
versa ecclesia ex divina institutione impendimus,
rerum fidem studeremus agnoscere, vicem curæ no-
stræ proficiscenti a nobis fratri, & consacerdoti
nostro Potentio delegamus, qui secundum scripta,
quæ per ipsum ad vos direximus, de Episcopis,
quorum culpabilis ferebatur electio, quid veritas
habeat, inquireret, nobisque omnia fideliter indi-
caret. Dum Natalis epulis, voluptatibus, pra-
vorum hominum amicitiiis deditus, illique im-

plicitus contentionibus, quæ illi cum suo Ar-
chidiacono erant, ecclesiæ, ac provinciæ sibi tra-
ditæ cogitationem, curamque negligeret, vix fie-
ri potuit, quin ex ejus incuria, & inertia gra-
ve aliquod detrimentum pietas Christiana, &
disciplina ecclesiastica acciperet; quæ res Gre-
gorium impulit, ut aliquem ex clero Romano
delectum eximie fidei, & spectatæ prudentiæ vi-
rum legaret in Dalmatiam, qui ecclesias illas
obiret, depravatos populorum mores corrigeret,
Clericos ad pristinam sobrietatem, ac sanctimo-
niam revocaret. Sed Thomas Archidiaconus,
neque eum nominavit, cui Gregorius id nego-
tii, ac muneris dedit; neque hujus delegationis
Apostolicæ exitum, fructusque inde perceptos
exposuit. Interea dum ille obeundis, lustrandis-
que ecclesiis Dalmatiæ, officio suo gnaviter im-
pigreque fungitur, Natalis diem obiit, post-
quam contractas vitæ maculas salubri, ut cre-
dibile est, pœnitentia expialset, & pro iis,
quæ in Deum, atque homines graviter deliquit,
Deo pariter ecclesiæque satisfecisset. Cata-
logus Romanus mortem Natalis in annum Chri-
sti 595. confert; sed retrahendam esse ad an-
num hujus sæculi nonagesimum tertium monet
epistola Gregorii ad Antoninum Subdiaconum,
de obitu Natalis, quæ data est mense Martii
indictione undecima. Indictio autem undecima
initium duxit a Kalendis Septembris anni 592,
desinitque anno sequenti in eandem Kal. Sep-
tembris.

Natalis
B. S. salu-
tari per-
fundus
pœnitentia mori-
tur.

CAPUT QUINTUM.

Honoratus Archidiaconus Cleri & populi suffra-
giis Episcopus electus, studio pacis Pon-
tificatu sponte cessit.

§. I.

Gregorius Antonino Subdiacono, & Apocrisario
suo per litteras imperat, ut convocato Clero
& populo Salonitano, Episcopum rite eligen-
dum, & Natali substituendum curet.

CUM Gregorio de Natalis Episcopi Salo-
nitani morte esset allatum, is Apostolicæ
suæ sollicitudinis, suarumque partium esse duxit
curare, atque efficere, ut novo Episcopo crean-
do comitia edicerentur, & secluso factionum
studio, ac potentum virorum patrocinio, omni-
que turpi largitione amota, juxta præscripta
Canonum riteque eligeretur, qui Natali in
ejus ecclesiæ regimen succederet. Hinc velim
intelligas id, quod alias, & sæpe dixi, æque
Dalmatiam, atque Italiam, & Siciliam non alium
agnovisse Primatem, nisi Pontificem Romanum;
quippe cum Gregorius ad se pertinere arbitre-
tur, sui que officii esse Metropolitæ Salonitano
eligendo comitia per suum Apocrisarium indi-
cere, hujusque vigilantiam atque operam adhi-
bere, ut ejusmodi electio legitime fieret, neve
aliquod vitii suffragiis inesset: quam quidem cu-
ram, & providentiam in longinquas diæceses,
quæ suam haberent ac proprium seu Patriarcham,
seu Primatem, Pontifices Romani extendere non
solebant; nisi si qua gravior causa postularet,
ut pro illa, quæ in eos incumberebat, totius ec-
clesiæ sollicitudine, in illis etiam regionibus
Romani Primatis potestate exemptis, creationi
Metropolitæ aliquid cogitationis, curæque im-
penderent, suamque auctoritatem interponerent.

Gregorii
M. sollici-
tudines
pro legiti-
ma novi
Ep. Salo-
nitani ele-
ctione da-
tis literis
sum ad
Antonin-
um, sum
ad Episco-
pos Dal-
matias.

Id

Id ipsum loculentius declarat tum hæc ad Antoninum, tum alia ad Episcopos Dalmatas Gregoriana epistola; in utrisque enim jus confirmandi electi Metropolitæ sibi reservat, vetatque electum injussu suo ab Episcopis Provincialibus consecrari. Utrumque autem ad Præfatos spectabat, quorum erat & Metropolitæ creationem ratam habere, & iisdem vel per se vel per eos, quibus id muneris delegassent, Episcopalem consecrationem impertire. Neque id juris in electionem Metropolitæ Salonensium primus usurpavit Gregorius; nam testem ejusdem juris usurpati retentique a suis decessoribus veterem præcorum temporum consuetudinem appellat; ita enim scripsit: *factoque in persona, quæ fuerit electa, decreto, ad nos transmittere studebis, ut cum nostro consensu, sicut præfatis fuit temporibus, ordinetur.* In epistola vero ad Episcopos Dalmatæ: *Ex Beati Petri principis Apostolorum auctoritate præcipimus, ut nulli penitus extra consensum permissionemque nostram, quantum ad Episcopatus ordinationem pertinet, in Salonitana civitate manus præsumptis imponere, nec quemquam in civitate ipsa, aliter quam diximus, ordinare.* Eodem accedit, quod in cæteris extra Italiam, Siciliam, & Dalmatiam provinciis primum ad Præfatos seu Patriarchas, quorum potestati suberant, referri solebant causæ Metropolitæ, deinde vero per appellationem ad Romanum Pontificem devolvi: at vero causa Natalis Episcopi Salonitani, itemque Maximi, de quo mox dicturi sumus, nullo alio intermedio disceptatore, aut Judice, statim delata fuit ad sedem Apostolicam; eamque ad se primum Pelagius, deinde Gregorius revocarunt; & quam de utroque sententiam tulerunt, eadem prima fuit ac suprema; id autem argumento est neminem alium, nisi Romanum Pontificem, jus, auctoritatemque Primatis in Metropolitæ Salonitanos obtinuisse.

Gregoriana epistola Clerum populumque Salonitanum omniaque adesse jubens ad eligendum Metropolitam.

Sed cum ex antiquo jure canonico, & more institutoque majorum Comitibus Metropolitanis Provinciales Episcopi interesse ac ferre suffragia debuerint, quid est, quod Gregorius jubeat Antoninum non Episcopos provincie, sed clerum tantummodo populumque Salonitanum ad Metropolitam eligendum convocare? quid est, quod deinde in epistola ad Clericos Salonitanos laudet, approbetque electum ab illis Honoratum, perinde quasi potestas eligendi tota penes illos fuerit, seclusis Episcopis, quorum cæteroque partes erant præcipue in hujusmodi comitiis, & jûs præfidentis, & auctoritas summa? Verum enīvero, si Gregorius ad ea comitia nominatim Clericos & cives Salonitanos vocari jussit, non continuo Episcopos Provinciales exclusit, qui jure suo; & e præscripto Canonum, non interesse solum, sed etiam præesse debuerant; idcirco autem clerum ac populum diserte & expresse nominavit, quod illorum, quibus Episcopus præficiendus erat, præcipua ratio habenda esset, & consensus requirendus, & voluntati ac desiderio obsequendum; siquidem ut docent Patres Chalcedonenses Actio 11. *ab omnibus, qui pascendi sunt, Episcopus eligendus est;* & Canones jubent volentibus Episcopum dari, vetant invitis obtrudi. *Nullus invitis detur Episcopus,* ajebat Cælestinus epistola 2. ad Episcopos Gallie; *Cleri, plebis, & ordinis consensus, ac desiderium requiratur.* Et S. Leo epistola 84. *Cum de summi Sacerdotis electione tractabitur, ille omnibus præponatur, quem Cleri ple-*

bisque consensus concorditer postulat. Idem epistola 106. *Secundum desideria Cleri, Honoratum, & plebis unanimiter consecratis Episcopum.* Item: *Qui profuturus est omnibus, ab omnibus eligatur...* *Nullus invitis, & non petentibus ordinetur, ne civitas Episcopum non optatum contemnat, & oderit, & fiat minus religiosa quam convenit, cui non licuit habere quem voluit.* Epistola 89. *Nulla ratio finit, ut inter Episcopos habeantur, qui nec a Clericis sunt electi, nec a plebibus sunt expetiti.* Epistola 92. Idipsum alii Romani Pontifices, & concilia fere omnia diligenter cavent, ac sanciant. Habes igitur causam, cur Gregorius Cleri populi que Salonitani convocationem potissimum imperet, tacite quidem prætermittit, sed nequaquam exclusis Episcopis Provincialibus. Aliam vero epistolam Gregorius non ad Episcopos Dalmatæ, sed ad Clericos, & cives Salonitanos propterea scripsit, quod ab his rogatus fuisset, ut electionem Honorati ad ejus urbis Episcopatum provecti auctoritate Apostolica approbaret, ac ratam esse juberet. Cæterum dubitari non potest, quin Gregorius præfatis consuetudinem, & regulam a Leone Magno traditam retineri voluerit: hoc siquidem constituit, hoc præscripsit Sanctus Leo epistola 84. *Metropolitano defuncto, cum in loco ejus alius fuerit subrogandus, Provinciales Episcopi ad civitatem Metropolitanam convenire debebunt, ut omnium Clericorum, atque omnium civium voluntate discussa, ex Presbyteris ejusdem ecclesie, vel Diaconibus optimus eligatur.* Hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse antiquæ ecclesie, ac veterum Canonum declaravit Concilium Arelatense II. can. 7. *In ordinandis Metropolitanis Episcopis antiquam institutionis formulam renovamus, quam per incuriam omnimodis vidimus omissam.* Itaque Metropolitanus Episcopus a Comprovincialibus Episcopis, Clericis, vel populis electus congregatis in unum omnibus Comprovincialibus Episcopis ordinetur. Ergo cum eligendus esset, qui Natali succederet in regimen ecclesie ac Provincie Salonitanæ, omnes vel plerique Episcopi Dalmatæ Salonam convenerunt; & quamvis comitia illa quorundam dissensione in partes contrarias distraherentur, Clero tamen populoque flagitante, Honoratus Archidiaconus numero suffragiorum longe cæteris præfatus est, ac renunciatus Episcopus, & Metropolitæ Salonitanus. Rem ita gestam esse quemadmodum a nobis exposita est, ex eo intelligi potest, quod non multis post diebus iterum comitiis convocatis, mos antiquus eligendi Metropolitæ retentus est, & ab Episcopis Provincialibus, qui per coitionem Schismaticam ab Honorato desciverant, huic oppositus est Maximus, & Episcopus Salonitanus declaratus; ut colligitur ex epistola Gregoriana xv. lib. III. ad universos Episcopos per Dalmatiam, quæ infra describetur.

Epistola Gregorii ad Antoninum inscripta est, *Antonino Subdiacono Rectori Patrimonii in Dalmatia.* Hæc inscriptio docet curationem Patrimonii Dalmatici ecclesie Romanæ ademptam fuisse Malcho Episcopo Delminensi, translatamque in Antoninum, qui titulum gerebat in hac provincia, ac munere fungebatur Apocrisarii seu Responsalis Apostolici, ut supra declaratum est. Idem confirmat Gregorius in epistola ad Honoratum his verbis: *De his autem capitulis, de quibus conquestus es, Antonino Subdiacono, & rectori illic patrimonii sanctæ, cui Deo au-*

Honoratus Episcopus & Metropolitæ Salonitanus rite renunciatus.

cui Schismatici paullo post opposuit Maximum.

Procuratorem Patrimonii Dalmatici Malcho ademptam.

Flare praesidemus ecclesiae, instanter injunximus, ut &c. Cum Malchus in administrando patrimonio Dalmatico negligentem se, aut etiam minus fidelem praebuisset, de mala fide, aut incuria ejus nomen ad Gregorium delatum fuerat; praeterea rumor erat, & multorum sermone fama percrebuerat, multa illum de rebus ecclesiae Salonitanae intervertisse, ac retinere, ad easque alienandas Natali non modo socium, sed pene auctorem extitisse; quam ob causam Gregorius eidem imperaverat, Romam ut veniret, & tabulis accepti, expensisque diligenter confectis, procurationis sibi traditae rationem redderet. Id cognosci potest ex litteris Gregorii ad Joannem Ravennatem scriptis, fere sub exitum indictionis decimae, idest anno 592. & mense quintili, vel sextili: *Fratrem, & coepiscopum nostrum Malchum admove, ut, priusquam ad nos veniat, rationes suas ponat, & tunc demum alibi, si necesse est, proficiscatur: & si ejus actus bonos cognovimus, ei fortasse, ubi necesse est, ut hoc ipsum patrimonium, quod tenuit, restituamus.* Idem antea ad Antoninum Subdiaconum scripserat: *Malchum vero fratrem, coepiscopumque nostrum curabis fidejussori committere, ut ad nos quantocius veniat; quatenus omni mora, ac dilatione sublata, actionum suarum expositis ratiociniis, ad propria cum securitate remeare valeat.* Idipsum iteratis jussis, & gravioribus verbis praecipit in altera epistola ad eundem Antoninum, de qua nunc agimus; ubi alia etiam nequiora commemorat, quae Malchum perpetrasse fama, & auditione acceperat. Is vero Pontificiis mandatis neglectis, neque pecuniarum, quas e patrimonio ecclesiae Romanae collegerat, rationes confecit, easque ut deponeret apud sedem Apostolicam, se Romam contulit; & contra quam vetuerat Gregorius, nihilo secius quam antea, rebus, & negotiis ecclesiae Salonitanae se immiscuit: ad haec, suae adversus Pontificem pertinaciae crimen aliis flagitiis cumulavit. His de causis sane justis, & gravissimis Gregorius administrationem patrimonii Dalmatici Malcho ademit, & Antonino Apocrisario suo mandavit. Duplex autem, ut in Honorio III. diximus, patrimonium ecclesia Romana apud Dalmatas obtinebat, alterum in Dalmatia inferiori, alterum in Praevalitana provincia superioris Dalmatiae; utrique praepositus fuerat Malchus, ut colligitur ex litteris, quas anno 591. ad eundem scripsit Gregorius, ut controverfiam, quae Stephano Episcopo Scodritano, ac Praevalitanae provinciae Metropolitae erat cum Joanne viro clarissimo, prudentum virorum arbitrio dirimendam curaret. Praefectis autem patrimonii, extra ordinem, ac munus suum, mandari solebant hujusmodi negotia, si qua in ea provincia acciderent, ubi res & vectigalia ecclesiae Romanae ipsi curabant; ex quo fit, ut Malchus non solum inferioris, sed etiam superioris Dalmatiae patrimonio Apostolico administrando constitutus esset. Nam & Vigilium Sebastianum Diaconum, ut dictum est in Actis Honorii III., utrique patrimonio praefecerat. Itaque Antoninus in locum Malchi successit, cum munere Apocrisarii procurationem utriusque patrimonii Dalmatici conjunxit. His explicatis, subjicienda est epistola Gregoriana ad eundem Antoninum.

Antonino Apocrisario suo Gregorius credidit.

Argumentum litterarum, quibus

Jubet Clerum, populumque Salonitanum admonere, ut in locum Natalis Episcopum tanto muneri gerendo idoneum rite, & canonice sub-
Illyrici Sacri Tom. II.

stituant; nullo respectu ad patrocinia hominum praepotentum, & factiosorum habito, omnique turpi largitione seclusa. De illo, in quem plura suffragia convenerint, ad se perscribat, ut ejus electionem Apostolica auctoritate confirmet. Respecto Diacono, & Stephano Primicerio Notariorum res ecclesiae Salonitanae impense commendet, quarum administrationi Malchus Delmitanus Episcopus ne se immisceat; hunc graviter, severeque admoneat, ut tandem aliquando Pontificiis mandatis obtemperet, & Romam quamprimum se conferat factorum suorum rationem redditurus. Data est anno 593. mense Martio.

Gregorius praescribit, quid in Metropolitae Salonitani electione servari debeat.

Gregorius Antonino Subdiacono a Rectori Patrimonii in Dalmatia.

Natalem Salonitanae ecclesiae fratrem, & coepiscopum nostrum obijisse discurrens in partibus istis fama vulgavit. Quod si verum est, experientia tua omni instantia, omnique sollicitudine Clerum b, & populum ejus civitatis admonere festinet, quatenus uno consensu ordinandum sibi debeant eligere Sacerdotem; factoque in personam, qua fuerit electa, decreto, ad nos transmittere studebis, ut cum nostro c consensu, sicut priscis fuit temporibus, ordinetur. Illud quidem pra omnibus tibi cura sit, ut in hac electione, nec datio quibuscumque modis interveniat praemiorum, nec quarumlibet personarum patrocinia convalescant. Nam si quorundam patrocinio fuerit quisquam electus, voluntatibus eorum, cum fuerit ordinatus, obedire, reverentia exigente, compellitur; sicque fit, ut & res illius d minuantur ecclesiae, & ordo ecclesiasticus non servetur. Talem ergo, te admonente, personam debent sibi eligere, qua nullius incongruae voluntati deserviat, sed vita ac moribus decorata, tanto ordine digna valeat inveniri. De rebus vero, vel ornamento ejusdem ecclesiae fideliter verum inventarium facito, te praesente, conscribi. Et ne de rebus ipsis possit aliquid deperire, Respectum e Diaconum, atque Stephanum f Primicerium notariorum, ut ipsarum rerum omnino gerant custodiam, admoneto; interminans eis de propria eos satisfacturos esse substantia, si quidquam exinde eorum negligentia fuerit imminutum. g Malchum autem fratrem, & coepiscopum nostrum contestari te volumus, ut se penitus in hac causa non misceat. Nam si per eum aliquid contra voluntatem nostram factum, vel tentatum potuerimus addiscere, non modicam ad se culpam, & periculum pertinere cognoscat. Sed & hoc eum admonere curato, ut ad ponendas, explendasque h rationes patrimonii nostri, quod gestit, debeat esse sollicitus, pro quibus etiam faciendis ex i Sicilia partibus ad nos, postposita excusatione, venire festinet. In rebus igitur Salonitanae ecclesiae nullo modo se miscere praesumat, ne l amplius ei aut obnoxius, aut possit esse culpabilis. Nam multa habere de rebus praedictae ecclesiae fertur; cumque opinio pene auctorem extitisse in venditione rerum ejus, vel aliis illicitis asseverat. Quod si ita esse, sicut dicitur, manifesta veritate patuerit, certus sit inultum hoc multatenus remanere. Expensa vero, quae necessaria fuerit, per m aconomum, qui tempore mortis praedicti Episcopi inventus est, erogetur; quatenus rationes n suas futuro Episcopo ipse, ut novit, exponat. Cuncta quidem, quae tibi agenda mandavimus, cum consilio magnifici, atque o eloquentissimi Marcelli filii nostri te agere profecto necesse est;

X

est; quatenus ita omnia, quæ hujus præcepti pagina continet, sollicite, strenueque possis implere, ut nulla te neglectus culpa respiciat. Indictione xi. mense Martio.

NOTÆ.

a Cum ab inscriptione prioris epistolæ ad Antoninum scriptæ anno superiori absit titulus *Reſtoris patrimonii in Dalmatia*, hinc colligas velim hoc primum anno 593. procuratorem patrimonii Dalmatici Malcho adeptam, & Antonino demandatam esse.

b Cleri, populique, cui præficiendus esset Episcopus, voluntas exploranda erat, consensus exquirendus, & desiderio obsequendum, ne forte aut inscientibus, aut invitis daretur Episcopus. Cum illis tamen Salonam convenerint, oportet, Episcopi Provinciales, quorum præcipue partes erant, summaque auctoritas in hujusmodi comitiis Metropolitans.

c Neque Episcopus injussu sui Metropolitæ, neque Metropolitæ injussu sui Primatis, sive Patriarchæ, aut consecrari, aut ecclesiæ, Provinciæ sibi traditæ possessionem adire poterat; hinc licet intelligi Pontificem Romanum non Italiæ solum, & Siciliæ, sed etiam Dalmatiæ Primatem fuisse.

d Natalem tacite subaccusat, qui cum affinium, & consanguineorum opibus, & potentia fretus Episcopatum obtinuisset, horum gratia ecclesiæ bona distraxerat, ac diminuerat.

e Administratio rerum, & vectigalium ecclesiasticorum, itemque sacri thesauri custodia in Occidente plerumque Archidiaconis committi solebat, qui tandem etiam defuncto Episcopo retinebant, ut alio loco dictum est. Sed fortasse Honoratus, cum Natalis diem obiit, nondum Roma redierat; ac propterea e Clero Salonitano dubs deligi oportuit, qui hujusmodi curam susciperent, ac gererent, dum Pontificium interregnum teneret.

f Primicerius dicebatur is, qui primus inscriptus erat in tabella cerata, hoc est in albo, sive catalogo eorum, qui aliquo publico munere fungebantur. Huic in notitia utriusque imperii subjicitur *Secundicerius*, & *Tertiocerius*. Primicerius Notariorum idem est, ac princeps, seu primus notariorum, quem nunc Protonotarium vulgo appellant. Notariorum autem munus erat compendiaris notis in tabulas referre acta publica ecclesiastica, itemque jussa Episcoporum, vel eorum etiam conciones: *A notariorum ecclesiæ*, inquit Augustinus epistola 110., *sicut cernitis, excipiuntur quæ dicimus, excipiuntur quæ dicitis, ecclesiastica gesta conscribuntur*. Gelasius Papa Notarios inter Clericos inferiorum ordinum annumeravit: *Continuo lector, vel Notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existat Acolytus*.

g Præfecturam patrimonii Dalmatici Gregorius Malcho Episcopo Delmitano abrogaverat, ut diximus, eamque in Antoninum transtulerat. Hoc autem munere amotus cum esset, ad eum nullo modo pertinebat administratio rerum ecclesiæ Salonitanæ; quare, in hanc ne se ingereret, Gregorius eidem interdixit.

h Anno superiori Malchum Romam evocaverat Gregorius, ut administrationis rationem redderet. Is pollicitus quidem fuerat se Romam iturum, sed tergiversando, & alias ex aliis moras, atque excusationes Romanæ profectioni

nectendo, satis ostendebat se velle Pontificia mandata eludere.

i Hac etiam excusatione suam contumaciam Malchus tegebat, quod iter sibi in Siciliam necessarium esse diceret; id quod videtur intelligi posse ex epistola Gregorii ad Joannem Ravennatem: *priusquam ad nos veniat, rationes ponat, & tum demum alibi* (idest ut ego interpretor in Siciliam) *si necesse est, proficiscatur*. Quando igitur, aiebat Gregorius, e Dalmatia in Siciliam trajicere constituit, illuc sane se conferrat; sed postquam sibi sua negotia confecerit, nulla mora, sive excusatione interposita, Romam venire festinet.

l En alteram causam, cur Gregorius nolit Malchum rebus, & negotiis ecclesiæ Salonitanæ immisceri, ne scilicet de rebus ejusdem ecclesiæ aliquid suscipiendi rursus eidem occasio præbeatur; nam peculatus infamia laborabat, quod multa ex ærario ecclesiastico sustulisse, atque apud se retinere dicebatur; quin immo fama erat Malcho præcipue attribuendum esse, quidquid de sacris vasis, bonisque ecclesiasticis interversum per Natalem, ac distractum fuerat; quippe hujus sacrilegii non conscius modo, sed pene auctor extitisse ferebatur.

m Oeconomus latine dicitur administrator rei familiaris; huic in ecclesia Salonitana id muneris datum fuisse videtur, ut, quod pecuniarum ab illis sibi traderetur, penes quos vectigalium, ac bonorum ecclesiasticorum administratio erat, vel pauperibus distribueret, vel in alimenta Clericorum suppeditaret, vel denique in eas res impenderet, quas usus & necessitas ecclesiæ postulabat.

n Idest rationes sibi traditæ, & expensæ pecuniæ.

o Extat Gregorii ad hunc epistola inscripta Marcello Scholastico, de qua in actis Maximi.

§. II.

Gregorius sententiam confirmat, quam ipse, & Pelagius secundum Honoratum dixerant; & Pontificiis litteris testatam ad eum mittit, ne quis obex aditum eidem ad Pontificatum Salonitanum intercludat.

Post mortem Natalis Episcopi Salonitani, cum nihil fere aliud per eos dies, ut fit, quam de illius successore deligendo in ore, atque sermone omnium versaretur, voluntates pene omnium, ac studia in unum Honoratum spectabant, qui non ita pridem ex urbe redierat, eumque haud tacitis significationibus sibi Episcopum optabant, ac vulgo destinabant. Ejus quippe integritas & fides, doctrina & prudentia experta, atque perspecta, sibi omnium animos devinxerat, omniumque in se vota, ac desideria converterat, ut neminem inveniri posse crederent, qui tanto muneri aptior esset, aut magis dignus, quem in editissimo illo fastigio collocarent. Verum non deerant, qui sive consanguinitate, sive amicitia cum devincti fuissent, Natali planeque addicti, ab Honorato summopere abhorrebant; propterea quod ejusdem Natalis malis cupiditatibus, depravatisque moribus perpetuo infensum ille se præbuisset; hi vero male sibi suisque flagitiis ab incorrupta justitia Honorati, severaque disciplina metuerent; illud insuper veriti, ne quidquid rerum ecclesiasticarum retinerent, seu dono datum, seu pretio emptum, restitue-

Clerus populusque Salonitanus novum Honoratum sibi Episcopum destinant.

Id decessoris affines, & familiares impedire moliantur reſtrictis aliquis criminibus.

statuere cogerentur. Itaque omni ope, operaque
 nitendum sibi putabant, ut viam illi omnem
 ad Pontificatum obstruerent; idque ut asseque-
 rentur, veteres illas criminationes, quas in eum
 confixerat Natalis, atque ad sedem Apostolicam
 detulerat, refricare, & in vulgus spargere cœ-
 perunt; necesse profecto esse aiebant gravi ali-
 qua, certaue ratione adductum fuisse Natalem,
 ut Archidiaconum suum loco moveret; & ju-
 stas illius fuisse, gravissimasque de Honorato que-
 relas, quas ad Pontificem Maximum referendas
 esse censuerat. Hominem proinde & gradus a-
 missi nota, & publicæ accusationis infamia inu-
 ctum, reumque insignis adversus suum Episco-
 pum contumaciæ Episcopatu prorsus indignum
 esse; atque adeo iterum esse depellendum ex Ar-
 chidiaconatu, quem litteris Gregorio fraude, ac
 dolo surreptis recuperaverat; caverent igitur in-
 tali, ac tanto negotio, ne quid temere, nequid
 nimis cupide agerent, ac deliberarent; quin an-
 tea juberent in ejus vitam, ac mores ex formu-
 la juris per idoneos viros inquirere; interea ve-
 ro deliberationem omnem, ac sententiam ad causam
 usque cognitam sustinerent. Hæc autem eo
 confidentius tota urbe disseminabant, quod fere in
 vulgus ignota esset Apostolica sententia, qua
 Gregorius illum omni non modo culpa, sed
 etiam culpæ suspicionem verbis amplissimis libe-
 raverat. Honoratus, quamvis conscientia testi-
 monio fretus, non potuit tamen hisce tam atro-
 cibus calumniis non commoveri; non quod de
 adipiscendo Pontificatu magnopere laboraret,
 sed ut famæ suæ consulere, ac provideret, ne
 quid suspicionis incommodæ, neve aliqua dede-
 coris nota suo homini adhæresceret. Itaque ad
 Gregorium scripsit obsecrans, ut decretum Pon-
 tificium, quo fuerat Romæ absolutus, alienus-
 que ab omni noxa declaratus, litteris signa-
 tum ad se mittere ne gravaretur; ut hoc præ-
 claro, certissimoque innocentia suæ testimonio
 ad suam famam vindicandam uteretur, & in-
 vidorum hominum criminationes, calumniasque de-
 pelleret. In extrema epistola querebatur nonnul-
 la contra leges sive a Clericis, sive a civibus
 passim & impune committi, quæ ut corrigi pos-
 sent, Apostolica auctoritate, & animadversione
 indigebant. Honorati postulationibus perbeni-
 gne annuit Gregorius; datisque ad eum litteris
 declarat objectas illi criminationes mendacis,
 & calumnia nixas fuisse; & sententiam confir-
 mat, quam ipse, & Pelagius ad vindicandam
 illius innocentiam pronunciaverant; vetat quem-
 quam ei de Archidiaconatu, in quem jussu se-
 dis Apostolicæ restitutus fuerat, litem intende-
 re, aut negotium facessere. De illis vero, in
 quibus quosdam e Clero populoque delinquere,
 atque a legibus aberrare scripserat, Antonino
 Apocrifario suo & Rectori patrimonii Dalma-
 tici, ut acriter seduloque inquirat se per lit-
 teras imperasse. Data est anno 593. mense Apri-
 li, vel Majo.

Gregorius Honorato Archidiacono Salonitano.

Dudum quidem decessoris nostri, nostraque præ-
 ceptio ad dilectionem tuam cucurrerat, in qua &
 de objectis tibi calumniose capitulis fueras absolu-
 tus, & in tui gradus ordinem sine aliqua re in-
 stituimus altercatione restitui. Sed quia a rursus
 ante non multum temporis spatium ad Romanam
 civitatem veniens de aliquibus illis actis incon-
 grue, & de factorum es conquestus alienatione
 Illyrici Sacri Tom. II.

vasorum, atque dum pro hac re, quæ tuis obje-
 ctionibus respondere potuissent, sustineremus in hac
 civitate personas; Natalis Episcopus tuus de hac
 luce migravit; necessarium judicavimus easdem
 præceptiones, tam decessoris nostri, quam nostras,
 quas dudum, ut dictum est, pro tua absolutione
 c transmisimus, presentibus deinceps apicibus con-
 firmare. Quamobrem a cunctis tibi objectis capi-
 tulis te plenius absolventes, in tui te ordinis gra-
 du sine aliqua volumus altercatione permanere,
 ut nihil tibi penitus nota a d præfato viro que-
 stio qualibet e occasione præjudicet. De his au-
 tem f capitulis, de quibus conquestus es, Antoni-
 no Subdiacono, & Rectori illic patrimonii sanctæ,
 cui Deo auctore præsidemus, ecclesiæ, instanter
 injunximus, ut siquidem in his ecclesiasticas inve-
 nerit immixtas personas, cum summa causas ip-
 sas distinctione, atque auctoritate definiat: sin au-
 tem cum g talibus res agitur, in quas ecclesiasti-
 ca vigor non possit jurisdictionis extendi, de sin-
 gulis quibusque capitulis probationes inter publica
 gesta depositas ad nos absque ulla dilatione tran-
 smittat, ut instructi subtiliter sciamus, quid de
 his debeamus, Christo auxiliante, disporre. In-
 dictione XI. mense Aprili vel Majo.

N O T A.

a Rursus hic valet idem, atque insuper seu
 præterea; hæc autem est sententia, non solum de
 iis, quæ tibi per calumniam objecta fuerant,
 absolutus fueras; sed tu ipse insuper, seu præte-
 rea, cum in urbem venisses, multa prave & per-
 peram facta in eum, qui te accusaverat, rege-
 seras, de quibus Natalis se per suos procurato-
 res purgare jussus fuerat.

b Promiserat quidem Natalis missurum se Ro-
 mam, qui ad ea responderent, de quibus accu-
 satus fuerat; sed missione de die in diem dilata-
 mors eum antea præripuit, quam quod spon-
 dit, exsolveret, ac fidem suam liberaret. Itaque
 cum duo imperata illi fuissent a Gregorio, &
 Honoratum restituere, & purgandi sui causa in
 urbem legatos mittere, alterum quidem præsti-
 tit, alterius vero perficiendi non illi voluntas,
 sed facultas defuit. Ex quo intelligi & existima-
 ri par est Natalem, antequam ex hac vita dece-
 deret, deposita priori contumacia vere & ex ani-
 mo reliquisse, atque ad omnia, quæ Pontifex præ-
 ceperat, exsequenda paratum fuisse.

c Quam Pelagius & Gregorius secundum Ho-
 noratum sententiam dixerant, ejus quidem exem-
 plar Salonam transmissum fuerat antequam Ho-
 noratus ex urbe reverteretur; sed aut qui hujus
 dignitati, & commodis adversabantur, illud sup-
 presserant, aut interceptum fuerat, aut allicubi
 latebat, ut ignotum esset plerisque, neque ad
 vindicandam Honorati innocentiam proferri pos-
 set. Itaque alterum ejusdem sententiæ exemplar
 ex urbe repeti oportuit; quod libentissime Gre-
 gorius præstitit; & Pelagii suumque de Hono-
 rato iudicium firmum, ratumque voluit esse; id-
 que litteris ad eum honorifice scriptis decla-
 ravit.

d Id est a Natali Episcopo.

e Ne quid illi afferat præjudicii, sive impedi-
 menti ad Episcopatum obtinendum, si forte in
 eum Cleri, populiue suffragia consenserint.

f Capitula, de quibus questus est apud Gre-
 gorium Honoratus, erant quædam censuris &
 animadversionibus ecclesiasticis digna, quæ ali-
 qui luce, ac palam committere non verebantur;

Honora-
 tus Roma-
 num Pon-
 tificem
 rogat, ut
 atroces a
 se calu-
 mnia
 prohibeat.

& periculum erat, ne consuetudo illa peccandi magis quotidie invalesceret, & exempli contagio in alios atque alios propagaretur.

g Hic tacite designantur potissimum Magistratus, & viri principes civitatis, qui quamvis in his, quæ ad fidem, ac mores, disciplinamque ecclesiasticam pertinent, & ipsi subjecti sint ecclesiæ potestati, hujus tamen censuram atque animadversionem freti suis opibus suæque auctoritate facile vel eludere, vel declinare possunt; si quos vero hujus loci, ac generis homines ea, de quibus Honoratus querebatur, perpetrare Antoninus compererit, ab his quidem poenam omnem censuramque absteineat; sed eorum nomina & male acta tabulis publicis consignata, riteque probata jubet Gregorius ad se transmitti, ut vel Pontificia, vel Imperatoria auctoritate interposita, illorum audacia, pravaque licentia coerceri possit.

§. III.

Honoratus ad Episcopatum Salonitanum eligitur; Gregorius Papa electionem confirmat.

Honoratus Episcopus Salonitanus renunciavit.

Epistola Gregoriana testis, ac vindex innocentis Honorati Archidiaconi, quæ nixa iudicio gravissimo, & maximo sedis Apostolicæ nullum calumniæ locum relinquebat, Salonam perlata cum esset, vulgataque per urbem, invidiorum atque obrectatorum audaciam repressit; & si qua in aliquorum animis de fide, & integritate Honorati suspicio infederat, prorsus omnem evulsit; atque hac maxime ratione veritas mendaciis, & calumniis infusata splendidius enituit, ac superata malitia triumphavit; quæque machinamenta adversarii ad deformandam viri optimi atque præstantissimi innocentiam malitiose paraverant; in ejus maxime decus, & incrementa cessere. Itaque Episcopi Provinciales convenerunt Salonam; & convotato Clero ac populo, plurimorum studiis & suffragiis consentientibus, Honoratus Archidiaconus ingenti totius civitatis lætitia, & gratulatione Episcopus Salonitanus renunciatus est. Neque tamen hac comitia ita quieta & tranquilla fuerunt, ut non aliquid in his turbatum esset, auctore potissimum Malcho Episcopo Delmitano, qui ut Natali fauctorem se, ejusque prave actorum affinem ac participem præbuerat; sic Honoratum æque suis, ac Natalis perversis consiliis, & cupiditatibus infensum pessime oderat. Malchum liquidem Honorati commodis ac dignitati adversatum esse; ob eamque causam tum per se, tum per eos, quos sibi conciliavit, conatum fuisse civiles discordias serere, ab eoque animos Salonitanorum avertere, facile cognosci potest ex epistola Gregoriana, quam paullo post describemus. Verum in Honoratum propensior erat voluntas Cleri, ac populi Salonitani, ferventiorque conspiratio, & concordia omnium ordinum, qui hunc sibi unum deposcebant Episcopum, quam ut suasionem ulla, aut conatu ab eo deflecti, alioque converti potuerit.

Clerus Salonitanus Gregorium ad per litteras obsecrat, ut suppre-mum Sacerdotium Honorato

De Honorato electo Episcopo Gregorium per litteras certiorum facere non omisit Clerus Salonitanus; suppliciter orans, obsecransque, ut traditum illi Sacerdotium approbatione Pontificia confirmaret; simulque designaret Episcopos, per quos illum consecrari juberet. Utrumque enim a Romano Pontifice, eodemque Primatē totius Dalmatiæ requiri, atque expectari oportuit; quip-

pe sine illius auctoritate jussuque neque legitimus Metropolita esse Honoratus, neque rite consecrari poterat. In his litteris additum erat non deesse, quibus neque probabatur Honorati ad Episcopatum provecti electio, & summopere eadem displicebat; hosque propterea ad dissensionem & Schisma spectare; omnem hanc discordiam Malcho impulsore & auctore concitatam esse, quem nisi pro potestate coerceat, numquam fore, ut miscere ac turbare omnia desistat. Mirum, quantum hæ litteræ Gregorium lætitia perfuderint: quippe cui perspecta erat doctrina, prudentia, & sanctitas Honorati, eumque omnibus illis virtutibus præditum esse cognoverat, quas Paullus in Episcopo requirit. Itaque rescriptis ad Clerum Salonitanum: Colaudat præclarum illorum in eligendo Honorato consensionem, qua sibi nihil gratius, nihil jucundius accidere potuisset. Honorati egregiis meritis ac virtutibus illustre testimonium, laudesque meritis tribuit; electionem approbat, ejusque consecrandi potestatem facit; hortatur, in sententia ut persistant, neque ab eo, quem elegerant, se abduci patiantur. Jussu ab se Antoninum dare operam, ut dissidium animos ad concordiam revocet, concilietque Honorato: huic itidem imperasse, ut Malchum Delmitanum in officio contineat; neque vero impune illi futurum, si quidquam impofterum ad eorum quietem perturbandam conetur. Data est hæc epistola indictione undecima, mense Julio, vel Augusto idest, anno 593.

ab se delatum confirmet.

Argumentum litterarum, quibus Gregorius M. Honorati electionem confirmat.

Gregorius Clero ecclesiæ Salonitane.

Dilectionis vestra scripta relegentes electionem vos in Honoratum Archidiaconum vestrum fecisse didicimus; & omnino nobis gratum fuisse cognoscite, quod olim expertum virum, & gravem moribus ad Episcopatus ordinem elegistis. Cujus etiam & nos personam, quia dudum est nobis bene cognita, comprobamus, eumque vobis juxta desiderium vestrum, & nos ordinari volumus Sacerdotem. Pro qua re hortamur vos in ejus electione siue aliqua ambiguitate persistere. Nec quædam vos res ab ejus debet persona deflectere; quia sicut ista laudabilis nunc probatur electio; ita, si quod absit, dilectionem vestram ab eo quisquam deviare seduxerit, & animæ vestra gravamen, & opinioni maculam infidelitatis imponet. Eos vero, qui ab electionis vestra unitate inconsiderate discordant, ut vobiscum sentire possint, ab Antonino Subdiacono nostro fecimus admoneri. Cui etiam de persona Malchi fratris, & coepiscopi nostri quid oporteat fieri jam pridem injunximus. Sed quoniam & ipsi scripsimus, credimus eum ab inquietudine vestra sine mora quiescere; qui si fortasse obedire quocumque modo neglexerit, contumacia ejus modis omnibus canonica ultionis distributione multabitur. Indictione xi. mense Julio vel Augusto.

§. IV.

Honoratus Schismatis tollendi causa, & studio pacis Episcopatu se abdicat.

Nihil studii, operæque præternisit Antoninus, quemadmodum jussus a Gregorio fuerat, ut res Salonitanas quorundam factionis hominum malitia turbatas componeret, eosque ad honorem debitum, obedientiamque Honorato

Antoninus frustra facta: res Salonitanas componere.

rato legitimo Episcopo præstandam adduceret, quos vel falsa, quam de illo habebant, opinio, vel prava erga illum voluntas ab eodem disjunctos tenebat. Sed suis monitis & cohortationibus adeo nihil profecit, ut seditio & discordia auctior in dies fieret, ac magis quotidie exardesceret. Totius dissidii factionisque Schismaticæ auctorem ac ducem fuisse Malchum Delmitanum Episcopum satis perspicue declarant, tum epistola Gregorii ad Clerum Salonitanum modo descripta, tum Joannes Diaconus in vita Sancti Gregorii, ut ex ejus verbis paullo post constabit. Is enim, ut erat male animatus erga Honoratum, veteres in eum criminationes, & calumnias, quas epistola Pontificia sopierat ac diluerat, excitare, acrius urgere, atque in hominum mentes animosque ingerere, novasque insuper addere instituit: nam præclara illa, quæ de Honorato Pontifices Romani judicia fecerant, ea non esse legitima, sed surreptitia; quippe Honoratum pro sua defensione, quæ voluit, quæque suæ causæ conducere videbantur, apud sedem Apostolicam mentitum esse, nemine illius dicta refellente, nemine illum falsi postulante, & convincente. Nisi autem mors Natalis prævertisset profectionem eorum, quos ipse Romam mittere decreverat, ut pro se causam dicerent, & rite omnia probarent, de quibus Honoratum per litteras accusaverat, profecto futurum non fuisse, ut is sedem Apostolicam suis mendaciis deluderet, ejusque gravem in primis ac severam animadversionem effugeret. Quare cum Pelagius & Gregorius, non auditis accusationibus, neque causa in utramque partem disceptata, & cognita, Honoratum absolverint, utriusque sententiam nullius ponderis atque auctoritatis esse; & Honoratum eidem seu veræ seu falsæ criminationis infamiae subesse, qua ante Pontificiam sententiam laborabat. Eum vero Episcopum fieri non decere, in quem cujuslibet, quamvis non ita magni peccati, vel tenuis suspicio caderet; cum Apostolus jubeat Episcopum irreprehensibilem esse, idest tam illibatae perspectiveque innocentiae, ut ne levi quidem reprehensioni obnoxius esse queat. Cum Malchus aures secundas nactus, hæc & alia id genus, quam appositissime ad similitudinem veri, & per se ipse, & per suos emissarios ubique disseminaret, brevi ac repente in urbe facta est mirasententiarum ac voluntatum conversio; & vulgus, ut est pluma & folio levius, quem nuper una voce & consensione Episcopum sibi postularat, electumque ingenti cum approbatione acceperat, eundem contemnere, & averfari cepit; sic prorsus, ut ejus Episcopi, quem tantopere expetierant, puderet etiam plerosque, non solum pœniteret. Itaque cum jam res apud populum e sententia fluere, læti successu adversarii primores civium, Magistratus ipsos, atque adeo Episcopos provinciales variis artibus tentare, ab Honorato avertere, ad defectionem sollicitare aggrediuntur; neque antea de illius fama detrudere, falsasque in eum criminationes congerere desierunt, quam plerosque ad suas partes adjungerent. Ut autem, quod volebant, facilius obtinerent, accessit illa æque blanda, ut turpis, voluntatum, & sententiarum conciliatrix promissio largitioque pecuniarum; qua potissimum fretus Maximus, de quo mox dicendum erit, ut vehemens suspicio fuit, Honorato Episcopatum eripuit, ad seque transtulit. Duo quippe Maximo tum objici sole-

Illyrici Sacri Tom. II.

bant, pravitas Schismatica, & labes Simoniacæ.

Rebus ad hunc modum compositis ac præparatis, comitia Episcopalia rursus ad certam diem edici placuit; & quamvis non defuerint, qui acriter obsisterent, vehementerque reclamarent, tamen plurimorum suffragiis electus est Maximus, legitimoque Episcopo per vim & factionem Schismaticam oppositus. Hæc sic gesta esse, quemadmodum a nobis exposita sunt, quamvis apud veteres expresse distincteque tradita non reperiantur, facile quivis intelligat, qui epistolas Gregorianas attentius legat, easque inter se connectere velit, interposita verisimili quadam additione rerum earum, quæ huic negotio intervenerint necesse est. Joannes Diaconus in vita Sancti Gregorii lib. vi. cap. 2. rem omnem brevissime perstrinxit. *Interea Natali Episcopo defuncto, cum Dalmatinorum generalitas Honoratum Archidiaconum, quem ipse ex Presbytero in Diaconum converterat (immo vero ex Diacono Presbyterum fecerat) concorditer elegerant, eorumque Decretum Pontifex approbasset; factione Malchi Episcopi, Rectoris patrimonii Apostolici, manuque militari Maximus multis criminibus involutus Episcopatum Salonitanæ civitatis invasit.*

Multi sane graves in primis & cordati viri, qui nullis neque suasionibus, neque promissis, neque minarum terrore injecto adduci se passi fuerant, ut in execrandam illam contra legitimum Episcopum coitionem nomina darent, auctores erant Honorato, ut æque constanter ac fortiter, omni ope operaque adhibita, Episcopale Sacerdotium sibi legitime collatum tueretur adversus Maximum, quem seditio Schismatica, emptio sacrilega suffragiorum, & violentia hominum præpotentum in sedem Pontificiam invexerat: Secum ipse reputaret non tam suam, quam ecclesiæ Salonitanæ causam agi; huic enim quantum vel dedecoris, vel damni impendat ab homine Schismatico, & Simoniaco, cuilibet facile ac promptum esse prospicere. Ad sedem Apostolicam appelleret, a qua illi contra improborum hominum factionem, opeque, pro æquitate & justitia nihil auctoritatis, & præsidii defuturum esse. At vero Honoratus, cum adversariorum multitudinem, potentiam, obstinationem eo crevisse cerneret, ut si perstare vellet in jure suo, & Episcopatu retinendo, hand dubium periculum foret, ne pertinax & diuturnum Schisma ecclesiam Salonitanam in contrarias partes distraheret, unde odia, cædes, magna rei Christianæ perturbatio, & calamitas oriretur; id consilium cepit dignum sua prudentia & charitate, sua modestia & pietate, ut sede Pontificali sponte cederet, ac paci, quietique ecclesiasticæ consulere. Ergo testibus scribisque publicis adhibitis, Episcopatum ex juris formula deposuit; seque omni eo munere ac potestate privavit; quam abdicationem, ut juridica foret ac legitima, in tabulas referri jussit, rite confectas, & suo, ac testium chirographo obsignatas. Habebat autem, quæ sequeretur, illultria sanctissimorum virorum exempla, præsertim magni illius Gregorii Nazianzeni, qui, cum per seditionem Episcoporum in sedem Constantinopolitanam obtrusus esset Maximus Cyrenicus, Episcopatum ultro dimittens præclaram illam vocem usurpasse fertur: *Si propter me commota est ista tempestas, dejicite me in mare, ut vos gassari desinatis.*

Salonis nova habentur comitia ac Maximus in Episcopalem sedem intruditur.

Honoratus Schismatis tollendi causa Salonitana Pontificatu ultro se abdicat.

X 3 Quod

quas turbationes usque adeo in dies facit Malchus,

in plerisque ab electione Episcopo decessit, ipsumque averfentur.

Quod Honoratus non vi, & alieno conatu, sed sua sponte ac voluntate dimiserit Pontificatum, id quidem veteres non tradunt; sed conjecturæ graves sane atque probabiles fuadent. Nam hujusmodi abdicatio voluntaria cum ejus ingenio miti ac moderato, cum ejus moribus ab omni honorum cupiditate & contentione alienis, cum ejus eximia prudentia, charitate, & religione maxime congruebat; ut non difficile illi fuerit id ultro relinquere, quod nec quaesierat, nec optaverat; & facillime ac libentissime suis commodis ac dignitati pacem, & tranquillitatem ecclesiæ prætulit. Sed quod magno momento est ad persuadendum, & conficiendum id, quod volumus; si qua vis Honorato adhibita, aut necessitas extrinsecus illata esset, qua cogeretur deponere Pontificatum, Gregorius Pontifex Maximus nullo modo passurus fuisset, credo, eum invitum depelli, quem eo loco unum ex omnibus, maxime dignum, tantoque muneri aptissimum judicabat; præsertim cum ejus electionem singulari studio, & magna voluntate jam approbasset; & ejusmodi injuria, quæ Honorato fiebat, in ipsum Gregorium recidere videretur. Qui vitam S. Gregorii ejusque epistolas diligentius legat, clare prospiciet, quo studio, quave constantia defensionem eorum suscepit, quos per malitiam, & calumniam suo gradu, officioque amotos esse cognoverat; his siquidem ad jus suum retinendum vel recuperandum, quamcumque posset opem operamque haud promptius, quam enixius impendebat; neque unquam commisit, ut æquitati ac justitiæ patrocinium ab se defuisse existimaretur. Quod si nihil horum Gregorius præstitit, ut Honoratum in eo, ad quod legi-

timis comitiis atque suffragiis provectus fuerat, ecclesiasticæ Hierarchiæ fastigio firmaret, ac stabiliret; si neque Apostolicam auctoritatem, neque ullius censuræ, pœnæque comminationem interposuit, ut ejus adversarios ab injustis cœptis absterret, id magno argumento est Honoratum sua voluntate cessisse Pontificatu, idque non ignorasse Gregorium; qui quemadmodum antea cleri populi in eo eligendo consensionem ratam habuit, & confirmavit; sic postea præclarum illud & summis laudibus dignum, quod studio pacis, & tollendi Schismatis causa, Honoratus cepit abdicandi Episcopatus consilium, approbavit & laudavit: ac proinde in suis ad Episcopos Dalmatiæ litteris permisit, ut in locum Honorati, modo ne Maximum eligerent, alterum substituerent, quem ad Pastorale munus fungendum maxime idoneum aptumque existimarent. Eodem pertinet, quod consentaneum erat, qui Episcopatu invitus & ingratis dejectus fuerat, eum etiam Archidiaconi gradu depelli; nam jactæ in eum criminationes utroque loco, & honore indignum esse probabant. Atqui Episcopatum dimisit, Archidiaconatum autem retinuit: ex quo apparet ejus adversarios voluntaria Pontificatus abdicatione contentos, nihil ultra optasse, nullamque illi de Archidiaconatu litem intendisse; nam id denique unum illatis in eum calumniis propositum erat, idque unum spectabant doli, machinæ, & fallaciæ omnes adversariorum, ut ei quoquo modo supremum ecclesiæ Salonitanæ regimen adimerent. Quare cum Honoratus suo jure & arbitrato dignitatem alterutram servare, ac tueri posset, alteram ultro deposuit, alteram nemine adversante retinuit.

MAXIMUS IV. EPISCOPUS SALONITANUS XLV.

Maximus
Natali
suffragiis.

Int ele-
ctio, &
consecra-
tio visio-
la.

SUCCESSEIT Natali Maximus eo nomine quartus, cui omnes Catalogi proximum a Natali locum in serie Pontificali attribuunt; sed Catalogus Romanus inter utrumque interjecit Honoratum, electum quidem, sed non consecratum Episcopum, quem propterea Thomas Archidiaconus, & reliqui Catalogi fastis Antistitum Saloniensium expungunt. Huic cum Gregorio Pontifice Romano graves & magnæ contentiones fuerunt, quas obstinatio, & perversa Maximi usque in annum sextum, æræ vulgaris fere sexcentiesimum protraxit. Nam quod injussu Gregorii electus fuerit, quod infamia corruptorum suffragiorum laboraret, quod consecratione Pontificia, contra quam idem Gregorius diserte vetuerat, initiatus esset, quod denique multa in Deum & ecclesiā flagitiose commisisse diceretur, prorsus indigna nomine atque ordine Episcopali, jure ac merito sanctissimus Pontifex Apostolicæ in eum severitatis censuram exercuit; qua emoliri, corrigi, revocarique a sua pravitate, & pertinacia cum debuisset, quotidie magis obdurauit, neque aliud ex alio peccare destitit, & cum suprema inter homines cœloque proxima auctoritate plures annos obstinatissime pugnavit. Tantum vero abfuit, ut Gregorius hominis pertinacissimi, quamvis freti pa-

trocinio Mauricii Imperatoris, insolentia ac malitiæ cederet, ut non antea illum in gratiam & ecclesiasticam communionem reciperet, quam vel de illis flagitiis, quæ sibi falso objecta querebatur, sacramenti religione interposita se purgasset, vel pro admissis delictis & obstinatione Schismatica, Deo & ecclesiæ rite satisfecisset. Actorum in hac controversia tria habemus Summaria, quæ hic describenda sunt; unum Thomas Archidiaconus historiæ Salonitanæ intexit, alterum confecit Joannes Diaconus in vita Sancti Gregorii, tertium extat apud Philippum Labbeum tomo vi. Conciliorum editionis Venetæ. Sed totius controversiæ status, initium, progressus, exitusque nusquam melius addisci potest, quam ex epistolis S. Gregorii; quas servatis temporum ordinibus, ac suis quasque annis innexas exhibebimus; & nostras in easdem animadversiones subjiciemus. Catalogus Romanus Pontificatum Maximi ab anno 593. usque ad vigesimum insequentis sæculi perduxit. Quæ igitur per annos fere triginta in Orientali & Occidentali ecclesiā contigerunt, referri quoque aliquo modo possunt ad amplificandam illustrandamque historiam ecclesiæ Salonitanæ & Dalmaticæ, ea breviter ac summum, observatis notatisque temporibus, describemus.

C A-

CAPUT PRIMUM.

Summaria Actorum in causa Maximi Prævaricatoris.

§. I.

Summarium I. ex cap. vi. Historiæ Salonitanæ.

EO a tempore Natalis Archiepiscopus de hac luce migravit. Maximus b autem ambitionis ardore succensus ad Pontificatum impatienter anhelabat, & tamen non sine c Simoniaca labe dicitur fuisse electus. Hic, non ut erat consueverat, ad sedem d Apostolicam consecrandus accessit; sed misit prius, & ab e Imperatoribus Constantinopolitanis favorem obtinuit; qui tamen præceperant eidem, ut Domini Papæ se conspectui præsentaret; sed ipse conscius electionis injustæ, non accessit ad Papam, nec requisivit consensum f Responsalis ejus, sed temeritate præcipiti fecit se ibidem in Archiepiscopum consecrari. Quod cum ad Domini Papæ notitiam devenisset, magno fuit dolore permotus, statimque misit ad eum districtè g præcipiens, ne Missarum solemnitas celebraret. Maximus vero Schismatico scelere involutus mente contempsit Papæ præceptum: sed confusus de suorum potentia propinquorum, & aliorum secularium virorum, quibus, denudata h sua ecclesia, multa donaria largiebatur, Missas celebrabat, & omnia Pontificalia præsumebat. Tunc B. Gregorius scripsit Clero, & populo i Salonitano præcipiens ut nullus communicaret eidem Maximo Sacerdotium rapienti. Sed tantus erat metus ipsius, & suorum complacum, quod nullus audebat eum palam vitare. Honoratus vero Archidiaconus, & quidam Paullinus Episcopus, isti quia discreti, & constantes erant viri, præceptum Summi Pontificis observabant; ipsum Maximum tamquam l Schismaticum, & excommunicatum ubique vitantes. Demum vero, cum ab ipsis Imperatoribus Maximus corripere, quod tam protervus, & rebellis contra Deum, & Papæ præceptum existeret; ad se reversus m misit nuncios suos Romam, promittens se satisfacturum de n criminibus, unde fuerat infamatus. Hac denique B. Gregorius promissione placatus, remisit ad Maximum, o mandans ei, ut personaliter accederet usque Ravennam. Tunc Maximus præparato navigio Ravennam advenit, expectans ibi Papæ præceptum. Misit itaque B. Gregorius quendam Notarium suum nomine p Castorium, præcipiens Maviano Archiepiscopo Ravennati, ut ambo pariter causam ipsius Maximi tali deberent q fine concludere, videlicet, ut de simoniaca heresi, unde infamatus erat, suo juramento purgationem subiret; de aliis vero excessibus, ante corpus B. Apollinaris, se esse innoxium verbo simplici affirmaret. De hoc vero, quod excommunicatus celebrare præsumpsit, penitentiam ei injungerent competentem; sicque hujus Maximi causa sopita est.

NOTÆ.

- a Sub initium anni 593. diem suum obiit Natalis.
b Quo ingenio, quibusve moribus præditus fuerit Maximus, dicturi sumus cap. II. §. II.
c Non ipse quidem Maximus, sed ejus fautores, & consanguinei aut spe, & promissis, Maximo conciliaverant, aut pecunia & muneribus

suffragia Episcopalia eidem coemerant: Quare electio Maximi Simoniaco vitio infecta fuit; ac proinde Maximus, ut culpa caruerit, certe Simoniaci flagitii suspensionem non vitavit. Vid. cap. II. §. III. & cap. III. §. XVI.

d Pontifex Romanus ut Italiæ, sic Dalmatiæ jure ac titulo Primatis præsidet; ad eum igitur pertinebat vel consecrare Metropolitam ecclesiæ Dalmatiæ, vel ejus consecrandi potestatem quibus vellet tribuere.

e Mauritio siquidem & Constantinæ Augustis, favore usus & commendatione aulicorum, Maximus epistolam subripuerat, qua ille jubebatur consecrari ab Episcopis Provincialibus.

f Responsalis sive Apocrisarii Pontificii munere tumungebatur in Dalmatia Antoninus Subdiaconus; cui præterea Gregorius procuracionem commisit Patrimonii Dalmatici ademptam Malcho Episcopo Delmitano.

g Vide cap. III. §. II., ubi habes epistolam Gregorianam, Maximo munera omnia Pontificalia interdicens.

h De hujusmodi sacrilegio Maximus se purgavit. Vid. cap. III. §. XVII.

i Hæc epistola Gregoriana descripta est cap. III. §. VII.

l Cur Maximus habitus & dictus sit Schismaticus, ratio redditur cap. II. §. III.

m Vide cap. III. §. XIV.

n Vel refellendo, quæ falso sibi objecta essent, vel penitentia expiando, quæ contra leges commiserat.

o Vide cap. III. §. XIV.

p Quid magistratus gereret Castorius, quove fungeretur munere, dicendum erit cap. III. §. XVII.

q Hæc, & quæ sequuntur, explicanda sunt cap. III. §. XVIII.

§. II.

Summarium II. ex lib. IV. cap. II. vitæ S. Gregorii Magni descriptæ ab a Joanne Diacono.

Interea Natali Episcopo defuncto, cum Dalmatinorum b Generalitas c Honoratum Archidiaconum, quem ipse ex d Presbytero in Diaconum converterat, sibi præficiendum concorditer elegissent, eorumque Decretum Pontifex e approbasset, factione f Malchi Episcopi rectoris Apostolici patrimonii, manuque g militari Maximus multis h criminibus involutus Episcopatum Salonitanæ civitatis invasit. Quod Gregorius audiens Dalmatinis, & i Jadertinis Episcopis, ne k illi manum imponerent, sub magna interminatione prohibuit.

At vero Maximus, qui Episcopatus sedem contra Canones l invaserat, etiam ad Sacerdotium contra Deum per m Simoniacam heresim ab Episcopis dumtaxat n excommunicatis corruptisque non timuit promoveri; favente sibi occasione temporum, & p cupiditate simul, insolentiaque Augusti, quem q dispergendo facultates universæ ecclesiæ, adeo defensorem scelerum suorum effecit, ut a Gregorio non solum frequenter postularet, quatenus indiscussam Maximi promotionem relinquere; verum etiam Romam satisfacturum pro Simoniaca heresi, aliisque criminibus venientem cum honore r. Jusciperet. Gregorius vero faciem nullius contra veritatem custodiens, ipsum Maximum i primo a Missarum solemnibus, post a communionem corporis, & sanguinis Domini nostri Jesu Christi.

a

b c

d

e

f

Maximus per factionem Schismaticam electus.

g h i k

l

m

n

p

q

r

Contra quam Pontifex vetuerat.

Christi, quousque suam praesentiam exhiberet, privavit.

Sacris so-
lemnibus
operatur.

Maximus autem imperialibus militibus fultus post excommunicationem & missas cecinit, & sacramenta satis indignus accepit. Quapropter Constantia Augusta post multa alia scribit dicens: Salonitanae civitatis t Episcopus &c.

Hæc Gregorius dissimulatrici Augustæ. Caterum eodem Maximo in sua presumptione manente, consecratos, atque omnes Dalmatinos, & u Jaderinos Episcopos ab ejus communione & sub excommunicatione disjunct, adeo ut ne nomen quidem Maximi inter sacra Missarum solemnitas memorarent. Quo facto ita omnes consternati sunt animo, ut sub penitentia satisfactione aa relicto Maximo veniam postularent; unde misericordissimus Pontifex Sabiniano Jaderino Episcopo scribens: Sicut inquit bb perseveranti culpæ &c.

Itaque Maximus cc cernens tandem aliquando durum esse contra stimulum calcitrare, relictis imperialibus adminiculis, per Gallinicum Exarchum satis humiliter concedi sibi penitentiam, simulque veniam a Gregorio postulavit. Quem ipse Romam fatigari nolens causam ejus discutiendam Ravennam commisit Constantino Mediolanensi Episcopo scribens: dd Maximus, inquit, Salonitanae ecclesiae &c.

Inter hæc prævaricator Maximus ee anno septimo excommunicationis suæ post castigationes, & flagella Gregorii ad cor revertens Ravennam petiit, & ff jactavit se tensus intra civitatem in media filice, clamans & dicens: Peccavi Deo, & beatissimo Papæ Gregorio. Et agente eo penitentiam tribus horis, cucurrit Gallinicus Exarchus, & Castorius Chartularius ecclesiæ Romanæ cum Mariniano Episcopo, & elevarunt eum de filice. Qui etiam cepit ampliorem penitentiam coram eis agere. Quod Gregorius ut audivit, ad misericordiam protinus rediit, Mariniano Episcopo inter cætera scribens: gg Qualis de causa Maximi fraternitatis vestræ voluntas sit &c. Item Castorio Chartulario Ravennæ: Quanto credi tibi &c.

Cumque Maximus hh penes corpus B. Apollinaris M. secundum jussu Gregorii, de cunctis humiliter satisfecisset; Castorius Chartularius consolatoriam ei epistolam præbuit verbis B. Gregorii asserentem ii: Quamvis culpabiliter ordinationis tue primordiis &c.

N O T Æ.

a Joannes Diaconus floruit sæculo nono: vitam S. Gregorii conscripsit jussu Joannis Papæ octavi, qui præfuit ecclesiæ ab anno 872. ad 882.

b Idest Episcopi provinciales Dalmatiæ, & clerus ac populus Salonitanus. Generalitas Dalmatinorum idem est, atque conventus provincialis Dalmatiæ, sive comitia Metropolitica, quæ constabant ex Episcopis Dalmatiæ & clero populoque Salonitano.

c De Honorato electo Archiepiscopo Salonitano satis multa diximus in Natali Episcopo cap. v.

d Immo vero ex Diacono Presbyterum fecerat, ut docent Acta Natalis jam descripta.

e Hanc approbationem Pontificiam habes in epistola S. Gregorii, quam sub actis ejusdem Natalis descripsimus cap. v. §. III.

f De Malcho Episcopo Delmitano multa jam dicta sunt, nec pauciora dicenda. Huc ea pertinent, quæ diximus capite v. modo laudato §. IV., & hic dicemus cap. II. §. II.

g Gregorius in epistola ad Sabinianum Apostolicæ sedis apud Mauritium tradit Milites Patricii Romani Exarchi pecunia corruptos vim adhibuisse Episcopis, eosque vel invitos impulisse, ut Maximum consecrarent. At Joannes Diaconus etiam Maximi electionem vi ac violentiæ attribuit.

h Vide caput II. §. I.

i Hoc verbum superfluit. Qui enim, rogo, erant illi Episcopi Jaderini, cum unus omnino esset Episcopus Jaderæ Sabinianus, qui generali Dalmatinorum nomine comprehenditur.

k Extat epistola Gregorii ad universos Episcopos per Dalmatiam, qua & Maximi electionem irritam facit, & illis potestatem tribuit eligendi ad Episcopatum ecclesiæ Salonitanæ, quem tanto muneri aptum atque idoneum esse cognoverint; sed Maximum nominatim excipit, eum vero, quem elegerint, ante suam approbationem, & injussu suo consecrari vetat. Descripta est hæc epistola cap. III. §. I.

l Electionem Maximi contra canones factam, de qua supra dixit, recte distinguit ab ejusdem consecratione, quam statim subjicit, cum ait eum per Simoniacam hæresim, & per Episcopos excommunicatos ad Sacerdotium esse promotum. Quid enim hic est promoveri ad Sacerdotium, nisi fieri Sacerdotem primi ordinis, sive consecrari Episcopum?

m Vide caput II. §. III.

n Nam, ipso actu Maximi consecrandi sententiam excommunicationis subierunt, quam in epistola prima ad Episcopos Dalmatiæ, Gregorius in eisdem tulerat, si cui manus imposuissent, se inscio & non consentiente.

p Hæc nimis temere, & impudenter de Mauritio, quem Maximi patrocinio suscepto, non sua, sed aliena malitia peccasse libentius dixerim.

q Cave putes Maximum ausum esse muneribus & pecuniis tentare animum Mauricii, ab hujusmodi labe & turpitudine longe abhorrentem. Argento & auro subornatos cenfeo Primores aulae Imperatoriæ, ut Maximo gratiam & patrocinium Augustorum conciliarent. Cæterum de thesauris ecclesiæ nihil a se interversum esse sancte & religiose affirmavit Maximus ante sepulchrum B. Apollinaris.

r Vide caput III. §. IV.

s Primum communione corporis & sanguinis Dominici, deinde solemnibus Missarum, omni- que functione Episcopali interdictum est Maximo; demum ab universo Christianorum cœtu sejunctus est, & commodis omnibus, bonisque communibus ecclesiæ privatus. Vide caput III. §. IV. nota g in epistolam Gregorii ad Constantinam Augustam.

t Quod reliquum est hujus epistolæ describetur cap. III. §. IV.

u En iterum Jaderinos Episcopos inscite distinctos a Dalmatinis Episcopis; quasi vero hi & illi non essent ejusdem provinciæ, & Jadera tum esset Metropolis, quæ aliquot Episcopos Metropolitæ Salonitano exemptos, sibi subiectos haberet.

z Idem nominatim declaravit Maximum excommunicatum esse, vitandumque ab omnibus: excommunicationis pœna proposita, & constitutum in Episcopos, qui Maximi nomen inter rem divinam usurparent, tum in reliquos omnes, qui quodlibet, præsertim rerum sacramentum commercium cum eodem haberent.

aa Vide

- aa Vide caput III. §. XIV.
bb Habes hanc epistolam cap. III. §. XI.
cc De poenitentia Maximi cap. III. §. XIV., & sequentibus.
dd Hæc epistola inserta est cap. III. §. XV.
ee Primam excommunicationis sententiam latam in Maximum, & Episcopos, qui cum eligerent, vel consecrarent, subivit Maximus mense Aprili anno 594, cum Episcopus contra veritum Gregorii consecratus fuit; omnis vero culpæ ac poenæ liberationem impetravit mense Augusto anno 599. Itaque annos non amplius quinque, & menses tres sub excommunicatione transegit. Vide cap. III. §. 2. & XVIII.
ff Lege caput III. §. XVIII.
gg Extant epistolæ Gregorii ad Marinianum, & ad Castorium cap. III. §. XVI., & XVII.
hh Vide caput III. §. XVIII.
ii Hæc epistola descripta est cap. III. §. XIX.

§. III.

Summarium III. ex lib. VII. epistolarum S. Gregorii Magni. Extat in collectione Labbeana Veneta sub hoc titulo: *De causa Maximi Pravaricatoris, ejusque satisfactione, & poenitentia.*

LEVATUS est Maximus præsumpor in Dalmatia contra votum domini Papæ Gregorii a militibus, per indictionem a XI. & in contumacia, vel presumptione suis annis b VII. post c hæc, post castigationem, & flagella beatissimi, atque apostolici Papæ Gregorii, ingressus Dalmatia venit in civitatem Ravennatensem ad beatissimum Marinianum Archiepiscopum, & jactavit se tensus intra civitatem in media silice clamans, & dicens: Peccavi Deo, & beatissimo Papæ Gregorio. Et alta poenitentia per eras horas, cucurrit Exarchus Gallinicus, Castorius Chartularius ecclesiæ Romanae cum Archiepiscopo Mariniano, & elevatus cepit ampliorem poenitentiam coram iis agere. Tunc duxit eum ad sanctum corpus beati Apollinaris, & d juravit de omnibus, quæ adversus eum dicta de mulieribus, vel ex Schismate Simoniaci fuerant, & mixtum se non esse. Tunc revertens Castorius Chartularius adduxit secum Diaconum ejusdem Maximi, nomine Stephanum, relatores omnium, quæ a Maximo satisfacta essent. Tunc motus ad misericordiam beatissimus Papa Gregorius direxit pallium ad confirmationem ejusdem Episcopi, idest f VII. Kalendas Septembris, indictione secunda.

N O T A.

- a Indictio XI. initium duxit a Kalendis Septembris anni 592., desinit vero in Kalendas Septembris anni 593. Maximus electus est Episcopus intra finem mensis Augusti an. 593. cum indictio XI. in exitum vergeret.
b Maximus electus est, ut diximus, anno 593. mense Augusto, Episcopatum retinuit annos fere sex ante Pontificiam approbationem usque ad annum 599., & mensem Augustum. Itaque ex hac nota chronologica VII., utrumque, vel certe postremum I. detrahendum est. Ut omnia breviter, & servatis temporum ordinibus complectar, Maximus injussu Gregorii electus est anno 593., mense Augusto; & contra quam diserte & expresse vetuit Gregorius in epistola ad universos Episcopos Dalmatiæ scripta Septembri mense, obstinavit animo Episco-

patum retinere. Anno proximo, mense Aprili, cum consecratus est Episcopus invito ac repugnante Gregorio, illaqueari cepit poenis ac censuris ecclesiasticis; quibus exsolutus est Ravennæ, post poenitentiam rite peractam, anno 599. mense Augusto. Ita fit, ut anathemati Pontificis subiectus & obnoxius fuerit annos ipsos quinque, & tres præterea menses. Hæc ad hunc modum distribui, suisque temporibus accommodari jubet series chronologica epistolarum Gregorii, quas deinceps describemus.

c Quæ sequuntur, verbis fere totidem descripta invenies apud Joannem Diaconum in vita Gregoriana.

d Scelus quidem Simoniacum juramento purgavit, cæteras vero criminationes sola inficiatione refutavit; ut constat ex epistolis Gregorii ad Marinianum & Castorium.

e Idest eorum, de quibus accusatus fuerat, sibi conscium non esse.

f Gregorius cum pallio litteras Roma ad Maximum misit datas 26. Augusti, anno 599. Indictione secunda exeunte.

§. IV.

Appendix ex a Chronica Pontificali Salonitano.

Maximus b II. Archiep. Salonit. Hic non sine crimine, & Simoniacæ labe obtinuit Archiepiscopatus dignitatem; immo D. Gregorius Doctor scripsit clero & populo Salonitano, precipiens, ut nullus eidem Maximo communicaret: multi autem non audebant exsequi Papæ mandatum, nisi Honoratus Archidiaconus, & quidam Paulinus Episcopus, tamquam viri discreti & constantes, ipsum uti Schismaticum, & excommunicatum ubique vitantes. Hic vero Maximus Archiepiscopus præcepto D. Gregorii Papæ venit personaliter Ravennam, ibique causa illius de Simoniacæ heresi ventilata est coram D. c Mariano Archiep. Ravennatis ecclesiæ, & quodam notario D. Gregorii, ut fusiùs habetur in Chronica capituli Spalatensis.

N O T A.

a Hoc Chronicon Pontificale descriptum est Tom. I. Illyrici Sacri, parte tertia Prolegomenon, sectione 2. cap. 3. §. VIII.

b Juxta catalogum Romanum fuit quartus hoc nomine Episcopus Salonitanus. Maximus primus secundo, secundus tertio, tertius quarto ecclesiæ sæculo floruerunt.

c Plerique Marinianum vocant.

C A P U T S E C U N D U M.

Commentarius prævius in epistolas Gregorianas pertinentes ad causam Maximi Episcopi Salonitani.

P Rincipio ut doceam unde sumptum sit harum epistolarum argumentum, pauca quædam de Maximo præfari oportet, ex quibus cognoscere queas, qui & qualis fuerit, antequam Episcopus fieret; quemadmodum in Episcopatu male parto prioribus annis se gesserit; quanam illi & flagitia objecta, & ex his cognomina plena infamiæ ac dedecoris sint imposita. Hæc enim lumen aliquod præferent ad intelli-

telligendas recteque interpretandas epistolas omnes, quas Gregorius in hac sane acri & contentiosa controversia scripsit.

§. I.

Maximi genius, indoles, perversi mores, cooptatio in Clerum Salonitanum.

Maximus nobili loco natus est Salonis, in amplissima familia, æque illustri, & copiosa; ut intelligi licet ex his, quæ Thomas Archidiaconus scripsit de *potentia propinquorum ejus*, qua fretus sedem Episcopalem invasit; nam hujusmodi potentia, quæ per vim & factionem perumpit viam, aperitque ad summos honores, & magistratus, his fere duabus rebus parari solet, nobilitate generis, & affluentia divitiarum. Si ex iis, quæ matura jam ætate intemperanter, superbe, contumaciter gessit, de illius indole conjecturam capere liceat; eum fuisse oportet ingenio ad vitia proclivi, excellentiæ avido, voluptatum cupido, arrogant, præfracto, pertinaci, non homines, non superos, non humanas non divinas leges verenti, modo suas cupiditates expleret, & quidquid volebat ac libebat, assequeretur, aut fetineret. At de prima illius pueritia id unum suspicari possumus, haud ita severa disciplina educatum a suis fuisse, atque ab ipsis fere incunabulis, ut in illustri & opulenta domo, profanos admodum ac superbos, delitiisque deditos hausisse spiritus; cumque ad pravitatem naturæ in deterius propensæ mollis ac remissa educatio, & nimia parentum indulgentia accederet, mores ingenio suo consentaneos, indociles, perversos, audaces indueret necesse fuit; præsertim cum deesset aut torpesceret cura, & diligentia magistrorum, qui eos fingerent, conformarent, ad virtutem inflecterent, ad omne officii munus instruerent. Cum annis pariter improbitas, audacia, & impudentia accrevit; & pueritiam prætergressus, majoremque libertatem vivendi nactus, ut sit, laxiores voluptatibus ac vitiis habenas permisit, suoque ingenio impuni ac licentius indulsit. Ætate progrediente, sive quod cupiditatum æstus paullulum deferbuisset, ac fieri quædam ad meliorem spem morum inclinatio visa esset, sive quod res ejus domesticæ sic postularent, cum patet hæreditatis tenuis portio ad eum, utpote fortassis natu minorem pertineret; seu denique sua voluntate, aut impulsu parentum & consanguineorum, Clericali militiæ nomen dedit; ac per omnes inferiorum ordinum gradus, ad Diaconatum, vel etiam Presbyteratum conscendit. Neque enim credibile est Maximum ex Laico Episcopum factum esse, quod leges ecclesiæ vetabant; sed verisimilius est e Collegio vel Diaconorum, ut ferebat consuetudo veterum temporum, vel certe Presbyterorum electum esse promotumque ad fastigium Episcopale. Maximum in aliquo Hierarchiæ ecclesiasticæ gradu constitutum fuisse, cum electus est Episcopus, aperte declarant litteræ Gregorij ad Episcopos Dalmatiæ, in quibus illi minatur, denunciaturque futurum esse, ut eo ipso, quo in ecclesia fungitur, officio ac munere privetur, nisi a Pontificatu appetendo, ambiendoque absteineat; *quæ* (scilicet persona Maximi) *si ab appetitu majoris ordinis non cessat, cessat, ut arbitror, quatenus subtiliter discussa, ipso quoque, in quo est, officio careat.* Cooptatus in clerum ad inge-

nium, & mores pristinos rediit, seu potius pristinam & longo usu corroboratam prave dissoluteque vivendi rationem retinuit; quam specie quidem simulatæ emendationis, nunquam tamen ex animo, vereque intermiserat; eoque turpius deinde peccavit, graviorisque offensionis causam civibus præfuit, quo sanctiori charactere insignitus erat, & majorem ab eo sanctitatem requirebant ecclesiasticæ divinæque functiones, quibus assidue operam dare pro suscepti ordinis atque muneris ratione debuerat. Multis siquidem inquinatus vitiis, non a Deo, sed ab hominibus electus vocatusque, accessit ad supremum Sacerdotium, ut perspicit licet ex epistola S. Gregorij ad Episcopos Dalmatiæ, quibus potestatem cum fecerit alterius cujuscumque eligendi substituentique in locum Honorati, Maximum tamen nominatim excepit, de quo multa flagitiosa, & ab Episcopali sanctitate prorsus aliena inaudierat; *excepta dumtaxat persona Maximi, de qua ad nos multa mala perlata sunt.* Idem colligitur ex ejusdem prima ad Maximum epistola; idem luculentius asserit & confirmat Joannes Diaconus in vita Sancti Gregorij: *multis criminibus involutus Episcopatum Salonitanæ civitatis invasit.* Hac indole, his moribus præditum, hisque obrutum vitiis fuisse Maximum, & hujusmodi vitæ rationem, quam descripsi, tenuisse ab ineunte ætate, usque ad Episcopatum male susceptum, ex eo conjici velim, quod nemo repente aut optimus, aut deterimus fieri soleat; sed gradatim ex aliis ad alia progrediens, ad summam sive virtutem, sive malitiam perveniat: nisi forte existimare libeat, eum, postquam primam ætatem laudabiliter transegerat, ab se ipso degenerasse, atque ad vitam deservisse mollem ac voluptariam, multisque vitiis refertam; de qua cum fama ad Gregorium perlata esset, sanctissimus ille & gravissimus Pontifex eum Episcopatu plane indignum esse judicavit.

§. II.

Maximus in Episcopum electus.

Natalis Episcopus ecclesiæ Salonitanæ, sub initium anni 593, diem obierat, ut colligitur ex epistola Gregoriana ad *Antoninum Subdiaconum, & Restorem Patrimonii in Dalmatia* mense Martio indictione xi. scripta de obitu Natalis. Cum de successore eligendo crebri sermones, ut sit, in circulis ac plateis haberentur, satis apparebat sententias fere omnium ac voluntates in Honoratum Archidiaconum propendere; sed non deerant, qui se illius adversarios profiterentur, & quas antea Natalis in eum conjecerat, criminationes eidem exprobrarent. Quocirca ne hujusmodi calumniæ aditum illi ad Pontificatum obstruerent, necesse fuit peti ab urbe afferrique sententiam Pelagij, & Gregorij, qua fuerat absolutus, ab omni culpa alienus declaratus; quæ quidem sententia consignata testataque litteris Pontificiis Salonam cum fuisset allata mense Majo ejusdem anni 593. ex ejusdem Gregorij præscripto, jussuque indicta sunt comitia Episcopalia; ad quæ cum Episcopi Provinciales, & clerus, populusque Salonitanus convenissent, Honoratus Archidiaconus non sine aliqua quidem contentione & quorundam dissensione, communi tamen fere omnium sententia & voluntate electus fuit ad Pontificatum;

Natalis Episcopus Salonitanus, cuius obitus, ut colligitur ex epistola Gregoriana ad Antoninum Subdiaconum, & Restorem Patrimonii in Dalmatia, mense Martio indictione xi. scripta de obitu Natalis.

con-

consecrataque est totius urbis ingens lætitia, & gratulatio; quidquid enim erat spei de re Christiana, & disciplina ecclesiastica restituenda, si quid forte detrimenti sub priore Episcopo cepisset, id pene totum hujus Pontificatus annis vulgo despondebant. Gregorius Pontifex Maximus, hoc nuncio accepto, affectus est incredibili gaudio; & clero ac populo Salonitano per litteras supplicanti, ut Episcopatus in Honoratum collati auctor approbatorque fieret, libentissime annuit; ejusque electionem ratam voluit esse, & verbis amplissimis confirmavit; hortatus insuper Salonitanos, ut in eo, quem sibi Episcopum præfecerant, retinendo firmi constantelque perstarent.

Dum litteræ ultro citroque missæ Romam Salona, & huc illinc perferuntur, dum comitia indici jubentur, dum Episcopi Provinciales congregantur, mensium fere duorum spatium interfuerit necesse est; nec vero ante initium mensis Junii totum hoc negotium perfici potuit: mense autem Julio ejusdem anni 593. allata est Salonas Epistola illa Gregorii ad clerum Salonitanum, supra in actis Natalis cap. v. descripta, qua Pontifex Honorati ad Episcopatum provecti electionem rite ac legitime factam laudabat, atque auctoritate Apostolica approbat. Cum omnia Salonis quæta, & tranquilla essent; ac recens electo Episcopo gauderent sibi gratularentur Salonitani; factiosi quidam & seditiosi homines, Malcho Delmitano Episcopo, ut docet Joannes Diaconus in vita Gregoriana, potissimum instigante, rem omnem turbant; atque ad constandam Honorato invidiam probra, & crimina in eum pridem conficta latius in vulgus spargere, verbis exaggerare, in omnium aures animosque iterum ingerere cœperunt. Quid plura? Cives & clericos magna ex parte, optimates, Magistratus, ipsosque Episcopos Provinciales ab Honorato avertunt, in apertamque defectionem conjiciunt. Habita sunt comitia Schismatica, itum est ad suffragia; & licet aliquibus dissentientibus & reclamantibus, apud quos plus valuit fides & veritas, quam perfidia & calumnia, electus tamen fuit Maximus, renunciatusque Episcopus Salonitanus, inconsulto, & absente Antonino Apocrifario sedis Apostolicæ, qui nomine Gregorii Pontificis Romani, & auctoritate sibi delegata comitiis illis præesse debuisset. Ad ceteras horum comitiorum corruptelas, id quoque vitii accessit, quod vis adhibita est, ac violentia, quæ invitis ac repugnantibus suffragia extorqueret, *manuque militari*, ut est apud Joannem Diaconum in vita S. Gregorii, *Maximus multis criminibus involutus Episcopatum Salonitanæ civitatis invasit*. Ita Maximus intrusus est in sedem Pontificiam, & vero ac legitimo Episcopo pseudopontifex objectus; ex quo turbata divisæ in duas partes ecclesia Salonitana. Quamvis enim non ita multi essent, qui ab Honorato itarent, horum tamen fidem & constantiam firmiorem esse apparebat, quam ut de suscepta causa propositaque sententia deduci, atque ad factionem Schismaticam suasionem aut vi, promissis aut minis unquam impelli possent. Quæ causa fuit, quemadmodum dictum est, ut Honoratus sponte Pontificatu decederet, veritus, ne hujusmodi Schisma calamitates ingentes ecclesiæ afferret, neve aliter extinguí posset, nisi jus suum ipse, delatumque sibi honorem ultro dimitteret. Ejus consilium & factum approbavit Gregorius; sed

Maximi electionem irritam jussit esse, tum quia neque rite, neque legitime, sed vitiose, contra leges ecclesiasticas, per vimque factam esse constabat; tum quia illius vita multis vitiis, ut ferebatur, ac voluptatibus dedita, ab ea sanctitate, quæ decet Episcopum, longissime abhorrebat: quod significat his verbis, arguitque Gregorius in suis ad Maximum litteris: *Quod nos ideo sine ulla hesitatione credidimus, quia vitam etatemque tuam non habemus incognitam*. Quare alterius quidem Episcopi creandi potestatem fecit Episcopis Dalmatiæ; sed Maximum nominatim exclusit. At Maximus nihilo ambiciosius in accipiendo, quam contumacius in retinendo Pontificatu se gessit; quo facto flagitia superioris vitæ novis criminibus cumulavit, quæ illi vocabula quædam plena dedecoris, & infamiæ pepererunt.

§. III.

Cur Maximus appellatus sit Præsumptor, Prævaricator, Simoniacus, Schismaticus.

HArum turpitudinum nota inustum, hisque cognominibus Maximum appellatum in epistolis Gregorianis, & in antiquis monumentis, deformatumque invenio. Pleræque Sancti Gregorii ad Maximum epistolæ inscriptæ sunt, *Maximo Præsumptori*. Qui minus latine loquuntur, huic verbo, cum *Præsumptorem* dicunt, ex usu satis vulgato eam notionem subjiciunt, quæ in illum maxime convenit, qui quod sibi nulla prorsus ratione debetur, impudenter sumit, audacterque arrogat, præsertim si ab eo, quem usurpavit, loco & honore leges divinæ & humanæ illum arcent, ac repellunt. *Nec quisquam*, ajebat Apostolus, *sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron*. Atqui Maximus non Deo vocante, sed ambitione impellente, non comitiis atque suffragiis legitimis provectus, sed nixus potentia, atque opibus consanguineorum, retrahente conscientia, & vitæ antea nequitia repugnante, per summam temeritatem, atque audaciam ad Sacerdotium primi ordinis accessit. Nec *Præsumptor* solum, sed *Prævaricator* etiam jure habitus & dictus est; *prævaricari enim*, ait Valla lib. 9. *nihil aliud est, nisi quocumque modo a præscripto officii sui deflectere*. Insignis autem prævaricator fuit Maximus, qui cum gradum non infimum teneret Hierarchiæ ecclesiasticæ, juris divini, disciplinæ, & canonum scientissimus, ac servantissimus esse debuerat; contra vero ille ab officio turpissime defecit, & ambiendo suscipiendoque Episcopatu divinas, & ecclesiasticas leges violavit; neque id quibus modis assequeretur, dum quod volebat obtineret, quidquam pensi habuit. Jure igitur meritoque auctor Anonymus, qui Actorum in causa Maximi Epitomen confecit, itemque Gregorius, & Joannes Diaconus prævaricationis Maximum damnant, eique insignem hanc maculam turpissimamque ignominiam inurunt; hunc enim titulum ille suo commentario præfixit: *De causa Maximi Prævaricatoris*; & Gregorius in epistola ad Sabinianum Diaconum: *De causa Maximi prævaricatoris quid actum sit cognovisti*; Joannes vero Diaconus in vita Gregorii: *Inter hæc prævaricator Maximus &c.*

Maximum de flagitio Simoniaci, cujus infamia ille flagrabat, reum facere non ausim; quippe apud sepulchrum S. Apollinaris de hujusmodi sce-

Maximus dictus est Præsumptor, & Prævaricator.

Maximus Simoniacus.

Seditio contra Honoratum con-
stituta.

Iterum convocantur comitia, & Maximus Episcopus declaratur.

scelere, quod illi obiectum fuerat, se jurejurando purgavit. At quamvis nihil ipse aut largitus, aut pollicitus fuerit, ut animos ac voluntates eorum, quibus ferendi suffragii juserat, sibi beneficiis, donis, spe obstringeret vel conciliaret; tamen vix dubitem, quin aliquid ejus vitii ac dedecoris aliunde Maximo adhæresceret. Nam de simoniaca illius electione constans & communis fama ita percrebuerat, ut in cum suspicio corruptorum suffragiorum sane vehemens recideret. Ego vero quidquid turpitudinis labisque Simoniacæ illis comitiis inhæsit, libentius averterem a Maximo in ejus consanguineos & fautores; qui si non Episcopos, certe quamplurimos possent & clero populoque, partim promissis ingentibus illectos, partim pecunia subornatos, ut Maximum eligerent, impulerunt; quorum vero animi neque spe, neque pretio sollicitari corrumpique potuissent, eorum suffragia terrore injecto, vi, manuque militari adhibita extorquere conati sunt. Ejusmodi largitiones, & corruptelas comitiorum ignorasse Maximum non facile dixerim; at ille, cum hujus Simoniacæ coitionis auctor non fuisset, nec turpi huic negotio se immiscuerit; putavit se posse citra periculum pejerandi, & salva conscientia, incommodam illam & ignominiosam, quæ vulgata fuerat de se, opinionem interposita Sacramenti religione abolere. Cæterum in eo suspiciosissimo negotio offensionem Simoniaci flagitii vel sua vel aliena culpa contracti vitare atque effugere non potuit. Thomas Archidiaconus de illius electione Simoniaca famam in vulgus emanasse affirmat: *Et tamen non sine Simoniaca labe dicitur fuisse electus*. Gregorius in epistola ad Sabinianum Diaconum, qui apud Mauritium Apocrisarii munere fungebatur, vitio creatum fuisse Episcopum tradit, quod Patricii Romani Exarchi milites, ut ferebat fama, præmiis affecti a Maximo subornatique, vim Episcopis attulerint, ut illum consecrarent. *Nam homines gloriosi viri Patricii Romani ab eo præmia acceperant, eumque ita ordinari fecerunt*. Idem confirmat Joannes Diaconus in vita Sancti Gregorii; & præterea ipsos Episcopos, qui ejusdem consecrationi Pontificis suam operam vel præsentiam præstiterunt, Simoniaca largitione, & corruptela inquinatos fuisse asserit; *At vero Maximus, qui Episcopatus sedem contra canones invaserat, etiam ad Sacerdotium contra Deum per Simoniacam hæresim ab Episcopis duratim excommunicatis corruptisque non timuit promovere*. Itaque si verum fuit, quod constanti fama & multorum sermone celebratum est, non solum electio, sed etiam consecratio Episcopalis Maximi Simoniæ vitio laborabat.

Maximus
cogno-
mento
Schisma-
ticus.

Maximum cognomento *Schismatici* affectit Thomas Archidiaconus, itemque Chronicon Pontificale Salonitanum; nec injuria quidem; non enim illi solum, qui se ab ecclesia universali, & supremo totius ecclesiæ Hierarcha per summam perfidiam & contumaciam sejungunt, discisso illo charitatis & obedientiæ vinculo, quod membra Christi inter se & cum suo capite mutua rerum sacrarum communione connectit; sed etiam illi vere propriæque dicti sunt habitique Schismatici, qui proprio ac legitimo Episcopo subesse nolunt, eique alterum nec rite nec legitime electum objiciunt. Hujusmodi fuerat ab initio Schisma Donatistarum, qui cum a Cæcilianio Episcopo Carthaginensi descivissent, Majorinum sibi Episcopum constituerant. Nec dif-

simile fuit dissidium & Schisma Salonitanum. Nam post obitum Natalis Episcopi, cum rite & juxta Canonum præscripta sublectus esset Honoratus, & traditum huic Sacerdotium ratum habuisset approbassetque Gregorius summus Pontifex, factiosis quibusdam hominibus, cæteros ad defectionem impellentibus, facta est ab eo cleri populique Salonitani secessio; & Maximus, corrogatis captatisque Provincialium Episcoporum suffragiis, vique militari suffultus, sedem Episcopalem invasit. Quare per seditionem factionemque Schismaticam electus cum fuerit, oppositusque legitimo Episcopo, ex eo cognominatus est Schismaticus; quin appellari poterat caput, & Princeps Schismaticorum, idest illorum, qui totam illam conspirationem contra Honoratum dissidiumque conflarant. Nec vero si Honoratus Pontificatum sponte deposuit, & voluntariam ejus abdicationem approbavit Gregorius, alterius Episcopi creandi facultate Episcopis Dalmatiæ permissa, continuo Maximus desinit esse, & cognominari Schismaticus; quin se deterioris Schismatis scelere implicuit. Qui enim antea Schismaticorum factione & potentia subnixus se contra proprium Episcopum erexerat, ejusque sedem occupaverat; postea veritus non est Episcopatum ambitiose quæsitum, & male partum pertinaciter retinere, vetante ac repugnante Romano Pontifice; adversus quem tum audacia & impudentia incredibili, tum Imperatorum & Magistratuum favore ac patrocinio se armavit, cujus summam auctoritatem pro nihilo habuit, cujus gravissima monita & mandata contempsit: & Pontificii anathematis censura inustus cum esset, jussusque a rebus divinis abstinere, tamen & sacra facere, & Episcopalia munera obire non dubitavit. Schismaticum vero esse quid aliud est, nisi se ipsum subtrahere ex obedientia & submissione, quæ debetur maxime Christi Vicario; nisi propter excommunicationem & contumaciam a capite & membris ecclesiæ disjunctum esse; nisi denique Pontifici Romano pro potestate imperanti aut prohibenti arroganter & præfracte, pertinaci animo atque obfirmato per annos quinque & menses aliquot repugnare? Hæc, & quæ supra dicta sunt, pravitatis atque obstinationis Schismaticæ flagitia tum contra suum Episcopum, tum contra Episcoporum Principem cum Maximus in se admiserit; non sine causa cognominatus est habitusque Schismaticus.

CAPUT TERTIUM.

Epistola S. Gregorii Papa vel ad Maximum, vel ad alios Maximi causa scripta.

§. I.

Epistola prima ad Episcopos Provinciales Dalmatiæ.

Hic epistolæ, quam post electionem Maximi, & abdicationem Honorati anno 593. scriptam esse constat, duas notas Chronologicas appositas esse invenio. Eidem quippe in Vaticano quidem codice præfigitur *mensis November Indictione XII.* in Turonensi autem S. Gat. subjicitur *mensis September Indiç. XII.* Priori posteriorem libentius prætulerim; quod mihi ordo seriesque rerum gestarum facile suadet. Epistola Gregorii ad clerum Salonitanum lau-

Epistola
Gregoria-
na ad Epi-
scopos
Dalmatiæ

laudans, approbansque Episcopatum Honorato legitimis suffragiis traditum, Salonam pervenit, ut diximus, Julio mense; cum jam antea res Salonitanæ turbari, atque ad Schisma spectare cepissent; ut ex eadem epistola intelligi licet, in qua Pontifex verbis gravissimis monet, hortaturque Salonitanos, ut in eo, quem sibi præficerant, Episcopo tuendo, ac retinendo fortes se, & constantes præbeant; neve ullius suasionibus, aut minis, aut promissis patiantur se percelli, ut quæ sapienter ac laudabiliter secundum Honoratum judicia fecerant, ac suffragia tulerant, irrita esse velint, ab eoque revocent, atque in alium convertant; id quod fide & conscientia salva fieri non poterat. Pro qua re, inquit, hortamur vos in ejus electione sine aliqua ambiguitate persistere; nec quedam vos res ab ejus debet persona deflectere: quia sicut ista laudabilis nunc probatur electio, ita, si, quod absit, dilectionem vestram ab eo quisquam seduxerit, & animæ vestræ gravamen, & opinioni maculam infidelitatis imponet. Eos itaque, qui ab electionis vestra unitate discordant &c. Igitur post has litteras acceptas haud sane multi dies intercesserant, cum factio illa improborum hominum ex occultis machinationibus in apertam seditionem erupit, auctaque accessione plurimorum ex omnibus civitatis ordinibus, quos fraudulentis hortationibus & blanditiis, largitionibus & promissis ad suas partes abduxerat, Honorato rejecto, Maximum intra finem vertentis Augusti sublegit. Nec multo post Honoratus, ut ecclesiæ atque urbis tranquillitati consuleret, exortamque discordiam sedaret, Pontificatum sponte deposuit; quod cum Romam fama ac litteris perlatum esset, statim Gregorius, ut sua illum pastoralis sollicitudo, & charitas admonebat, ecclesiæ Salonitanæ in magnum discrimen propter Maximi electionem adductæ opitulandum censuit; & hanc epistolam, de qua nunc agimus, scripsit, quam mense ipso Septembri, & missam, & redditam esse Episcopis Dalmatiæ existimo. Si hanc enim in mensem Novembrem rejiciendam censcas, serius omnino, quam oportuerat, vel Antoninus Apocrifarius sedis Apostolicæ, & fautores defensoresque Honorati de iis, quæ contra jus fasque Salonæ acta erant, Gregorium certiores fecissent, vel Gregorius ejus periculi atque incommodi ab ecclesia Salonitana avertendi cogitationem curamque suscepisset.

Occasio
hujus epi-
stolæ scri-
bendæ,
& argu-
mentum.

Cum itaque Gregorius ex litteris ac nunciis Salonitanis cognovisset Maximum per vim factionemque Simoniacam, & Schismaticam electum esse Episcopum, itemque Honoratum Pontificatu sponte celsisse; quod is prudenter ac laudabiliter studio pacis, & vitandi Schismatis causa fecerat, ratum habuit, & sua approbatione dignum censuit; at Maximi perverſi hominis, & Episcopatu prorsus indigni electionem vitiosam improbat, nullam, atque irritam esse decrevit. Scripsit ergo ad Episcopos Provinciales Dalmatiæ in hanc fere sententiam: Quod rejecto Honorato alterius Episcopi creandi consilium ceperint, id magno argumento esse, plus apud eos valere hominibus, quam Deo placendi, & propriis voluntatibus obsequendi, quam divinis legibus obtemperandi studium. Vetat quemquam Episcopum Salonæ constitui atque initiari, se inscio, atque inconsulto. Si quem inveniant idoneum ad munus Episcopale prodiginitate sustinendum, recteque obeundum, in

Illyrici Sacri Tom. II,

eumque omnium suffragia consentiant, de illo ad se referant, qui & electum approbabit, & ejus consecrandi potestatem faciet. Maximum nominatim excludit, de cujus vita, & moribus multa inaudierat Episcopali nomine, atque officio prorsus indigna; qui nisi ab Episcopatu ambiendo desistat, cum illo etiam, quem obtinet, honore graduque ecclesiastico privatum iri denunciat.

Gregorius universis Episcopis per Dalmatiam.

Oportuerat quidem fraternitatem vestram divini respectu judicii, clausis carnalibus oculis, nihil quod ad Deum pertinet a recta mentis intentione omittere, nec cujuslibet hominis faciem reſtitutioni justitia præponere; sed postquam a mores vestri ita sunt secularibus traducti negotiis, ut obliſcentes omnem Sacerdotalis in vobis honoris tramitem, cunctumque superni metus intuitum, non quid Deo, sed quid vobis placeat, studeatis exple-re, necesse habuimus hæc ad vos distictiora specialiter scripta transmittere: quibus ex Beati Petri principis Apostolorum auctoritate præcipimus, ut nulli penitus extra b consensum, permissionem- que nostram, quantum ad Episcopatus ordinationem pertinet, in Salona civitate c manus præsumatis imponere, nec quemquam in civitate ipsa d aliter, quam diximus, ordinare. Quod si contra hæc quidpiam vel sponte vestra, vel a quolibet coacti præsumpseritis, vel tentaveritis agere, decernimus vos a Dominici corporis, & sanguinis participatione privatos; quatenus ex eadem vobis ipsa e attrectatione vestra, vel voluntate transgredienda præceptionis nostræ, a celestibus mysteriis alieni sitis, nec is, quem ordinaveritis, habeatur Episcopus. Nos namque nullum, cujus vita reprehendi potest, ordinari temere volumus. Quod si Honoratus Diaconus f indignus ostenditur, de vita moribusque ejus, qui electus fuerit, nobis g renunciari volumus; ut quidquid in hac re agendum est, cum consensu nostro salubriter permittamus impleri. Confidimus enim in omnipotentem Dominum, quia quantum ad intentionem nostram pertinet, nunquam, quod nostram gravare possit animam, nunquam sinemus fieri, quod vestram gravare possit ecclesiam. Sin vero in qualibet persona ita voluntarius omnium consensus acceſſerit, ut auctore Deo digna sit, & non sit, qui ab ejus ordinatione dissentiat, hanc a vobis in eadem Salonitana ecclesia ex præſentis epistolæ nostræ h concessa licentia volumus consecrari; excepta dumtaxat persona i Maximi, de qua ad nos multa mala k perlata sunt: quæ si ab appetitu majoris ordinis non cessat, restat, ut arbitror, quatenus subtiliter discussa, ipso quoque, in quo est, officio l careat. Indictione XII. mense Septembri.

N O T A.

a Jure Gregorius arguit Episcopos Dalmatiæ, quod Dei, divinique judicii metu posthabito, una impellente hominibus placendi, & suis studiis indulgendi cupiditate, Honoratum rite, ac legitime electum Episcopum rejecerint, ut Maximum in ejus locum substituerent.

b Cum Pontifex Romanus titulo, ac jure primatis præſſet ecclesiæ Dalmaticæ, hujus Metropolitæ sine illius consensu & auctoritate neque consecrari, neque ecclesiæ, & provinciæ sibi traditæ possessionem adire poterat.

Y

c Im-

c Impositio manus refertur ad consecrationem Episcopalem.

d Vetat quemquam in jussu suo eligi, seu creari, & legitimum haberi Episcopum.

e Id est ex ipsa violatione legis ecclesiasticæ, præceptique Pontifici, gravissimam culpam illos contrahere asserit, quæ illos ab altari, ac divinis mysteriis prohiberet, etiamsi nullo interdito Pontificio vetarentur accedere.

f Non e sua, sed ex eorum, ad quos scribit, sententia. Nam quanti Gregorius Honoratum faceret, satis ostendit in suis ad Maximum litteris, postquam is sedi Apostolicæ reconciliatus fuisset. Cæterum ab ea quæstione, ac disceptatione, dignus ne Episcopatu, an indignus esset Honoratus, supersedendum censuit: sed quando ipse Pontificatu sponte jam cesserat, satis causæ erat, cur alterius Episcopi eligendi potestatem permitteret; id quod & Schismatis tollendi, & pacis ecclesiasticæ stabilendæ necessitas postulabat.

g Jus eligendi Metropolitæ Salonitani erat penes Episcopos Provinciales, & clerum populumque Salonitatum; sed neque electio firma, & rata haberi poterat, neque Episcopo electo consecrationem impertiri licebat, nisi auctoritas & consensus sedis Apostolicæ accederet, utramque ut præberet, volebat Gregorius de vita & moribus ejus, qui electus esset, antea edoceri.

h Electi Episcopi consecrandi facultatem hac epistola ita concedit, ut tamen velit de vita, & moribus illius ad se antea referri, ex quibus sibi constet illum Episcopatu dignum esse.

i Electionem Maximi rescindit, atque improbat; & cujuslibet, quem idoneum existiment, eligendi potestatem ita permittit, ut Maximum nominatim excludat.

k Vide cap. II. §. I.

l Hinc apparet Maximum non ex ordine laicorum, sed ex aliquo Hierarchiæ ecclesiasticæ gradu electum fuisse ad Episcopatum. Vide c. 2. §. I.

§. II.

Epistola II. S. Gregorii ad Maximum Præsumptorem.

Episcopi
Dalmatiæ
Maximum
consecra-
re non
auderent.

EPISTOLA superior S. Gregorii cum plerosque Episcoporum, tum aliquos e clero, qui ad Maximum eligendum consenserant, sane perturbavit, vehementerque injecta religione perculit, ut sui eos facti pueret simul, ac poeniteret. Quamvis autem pars major cleri populi que beneficiis, largitionibus, promissis obstricta pertinacius Maximo adhæreret, quam ut divelli ab eo; atque ad Episcopum alium eligendum adduci posset, tamen iis, qui litteris Gregorianis admoniti respuerant, obstitentibus ac repugnantibus, negotium Maximi lentius procederet, necesse fuit; atque ex omni Episcoporum Provincialium numero ne tres quidem inventi sunt, qui operam suam ad consecrationem Maximi conferre, eique manus imponere auderent. Cum igitur civitas & ecclesia Salonitana contrarias in partes divisa esset, pars altera quidem, quæ Maximo favebat, numero longe superior obstabat, ne alius eligeretur Episcopus, quod Gregorius imperaverat; ab altera vero cum starent Episcopi, iis dissentientibus ac reñuentibus, Maximus Pontificia consecra-

tionem initiari nequibat, id quod Gregorius vetuerat. Hæc animorum & sententiarum distractio cum aliquot menses tenuisset, consanguinei & fautores Maximi, quemadmodum antea ut is eligeretur, sic postea ut consecraretur, vim manumque militarem adhibendam esse censuerunt. Itaque eosdem milites Romani Patricii Exarchi Ravenna accersitos, quibus ad suffragia extorquenda usi fuerant, præmiis & pecunia subornarunt, ut Episcopis vim afferrent, vel intentarent, eosque etiam invitos ad consecrandum Maximum compellerent. Hoc cinctus munitusque satellitio Maximus in medium processit; & si qui spe ac largitione allici corruptique non potuerant, eos vi ac minis illi manus imponere coacti sunt. Non desuerunt sane aliqui e Presbyteris & Diaconis, cæteroque inferiori clero, qui reclamarent, & quoquo modo possent, sacrilegæ consecrationi obstitent: sed eos male multatos cæcosque in fugam scelesti, atque impii satellites averterunt: neque manus abstinuissent ab ipso Apocrisario sedis Apostolicæ Antonino Subdiacono, qui pro suo munere accurerat, & quantum eniti poterat, Pontificia interposita auctoritate, Episcopos ab ejusmodi flagitio detertere conabatur, nisi celeri fuga se inde proripiens suæ dignitati ac saluti consulisset. Hæc Gregorius in suis ad Maximum litteris: *casus Presbyteris, Diaconibus, cæteroque Clero, manu militari dicens ad medium deductus*; itemque in epistola ad Sabinianum Diaconum: *Nam homines gloriosi viri patricii Romani ab eo præmia acceperunt, eumque ita ordinari fecerunt, ut Antoninum Subdiaconum & Rectorem patrimonii, nisi fugisset, occidissent*. Ita Maximus per vim ac tumultum consecrationem Pontificalem suscepit ab Episcopis Dalmatiæ, quos partim metus & violentia militaris perculit ac subegit, ut ex epistolis Gregorii colligitur; partim spes, & largitio præmiorum illexit & corripit, ut Joannes Diaconus docet in vita Gregorii: *At vero Maximus, qui Episcopatus sedem contra canones invaserat, etiam Sacerdotium contra Deum per simoniacam hæresim ab Episcopis dumtaxat excommunicatis, corruptisque non timuit promoveri*. Qui quidem Episcopi ipso facto, actuque consecrandi Maximi, quam illis Gregorius intentaverat, excommunicationis poenam subierunt. Multi ne, an pauci, an vero omnes Episcopi Dalmatiæ ad Maximum consecrandum consenserint, operamve suam præbuerint, non est mihi compertum; tres minimum fuisse necesse est; nam concilia, & canones jubent, ut Episcopi tres, non minus, adsint, qui Episcopatu initiandis manus imponant. In horum numero ponendum esse Sabinianum Episcopum Jadertinum epistolæ Gregorianæ declarant.

Porto Maximus cum satis intelligeret vitiosi, quem adeptus fuerat, Episcopatus, plurimisque sceleribus inquinati possessionem, repugnante Pontifice Romano, nec stabilem, nec diuturnam sibi futuram esse, nisi firmiteribus præsedis aliunde accersitis illam communiret, ad externa auxilia, artesque aulicas confugit; atque, ut erat nobili natus loco, per viros principes, qui in maxima gratia essent apud Mauritium, facile tenuit, ut Imperator imprudens, ignarusque rerum Salonæ gestarum, & collatum sibi Sacerdotium approbaret, & suæ causæ patrocinium susciperet. Hoc docet Thomas Archidiaconus: *Hic non, ut erat consuetudinis, ad sedem Apostoli-*

Nec tam
men alie-
rum Epi-
scopum
eligunt,
quod jus-
serat Gre-
gorius, iis
obnitenti-
bus, qui
a Maximo
stabant.

Quidam
ex Episco-
pis ad Ma-
ximum
initian-
dum pecu-
nia ille-
git.

Maximus
contra
Grego-
rium,
Mauritii
favore &
patrocinio
se armavit.

Apostolicam consecrandus accessit; sed misit prius, & ab Imperatoribus Constantinopolitanis favorem obtinuit. Idem antea scripserat Joannes Diaconus in vita S. Gregorii, qui paullo verecundius vellem locutus fuisset de Mauritio, ut supra nostris in eum animadversionibus admonuimus: favente sibi (idest Maximo) occasione temporum, ex cupiditate simul insolentiaque Augusti, quem dispergendo facultates invasa ecclesia, adeo defensorum scelerum suorum effecit, ut a Gregorio frequenter postularer, quatenus indiscussam Maximi probationem relinqueret, verum etiam Romam, satisfacturum pro Simoniae heresi aliisque criminibus, venientem cum honore susciperet. Præterea Maximus, ut ab se justam Gregorii indignationem atque animadversionem averteret, illum certiore fieri curavit, Episcopatus in se collati Mauritium non modo approbatorem esse, sed etiam defensorem futurum; id quod Gregorius initio aut non credidit, atque certe videri voluit se non credere; alienum quippe ajebat esse prudentia & religione Mauriti, se rebus causisque ecclesiasticis immiscere; nihilominus tamen pro sua adversus Mauritium reverentia professus est nullam in se moram fore, ubi de Imperatoris voluntate Maximo propitia certo comperisset, quin ipse quoque ejus Episcopatum approbaret; modo tamen Maximus vel crimina sibi falso illata dilueret, vel pro iis, quæ contra leges divinas, & ecclesiasticas commiserat, Deo, ecclesiæque satisfaceret.

Cæterum minime expectandum ratus, dum litteræ vel nuncii Augustales venirent, qui pro Maximo nomen, & auctoritatem Mauriti apud sedem Apostolicam interponerent; statim atque Romam allatum est de consecratione Maximi, quam Episcopi contra Pontificium interdictum fecerant, & milites vi ac violentia ab illis extorserant; litteras objurgatorias ad eum scripsit, quarum caput erat tam Maximo, quod indignus ad Sacerdotium obrepserit, & contra, quam vetuerat Pontifex, consecrari voluerit, quam Episcopis, qui eum consecratione Pontificia imperitiant, sacris altaribus, & Pontificalibus ministeriis tandiu interdictum esse, quoad permissu jussuque Imperatoris illum ordinatum fuisse constabit. Data est hæc epistola mense Majo, indictione xii. idest anno 594. ex quo fit probabile consecrationem Maximi ad mensem Aprilis ejusdem anni assignandam esse.

Argumentum
epistolæ
objurgato-
riæ ad Ma-
ximum.

a
Epistola
Greg. ad
Maxim.

Gregorius Maximo Presumptori a in Salona.

Licet cætera cujuscumque talia vita sint merita, ut nihil sit, quod ex his Sacerdotalibus valeat ordinationibus obviare; tamen solius nefas & ambitus severissima canonum distinctione damnatur. Cognovimus itaque, quod vel surrepta vel simulata piissimorum Principum jussione, dum vita dignus non fueris, te ad Sacerdotii ordinem cunctis venerabilem prorupisse; quod nos ideo sine ulla hesitatione credidimus, quia vitam, atatemque tuam non habemus incognitam: ac deinde quia Serenissimi Domini Imperatoris animum non ignoramus, quod se in causis Sacerdotalibus miscere non soleat, ne nostris in aliquo peccatis gravetur. Additur inauditum nefas, quod post interdictionem quoque nostram, quæ sub excommunicatione tua, ordinantiumque te facta est, casis & Presbyteris, Diaconibus, cæteroque clero, manu militari deceris ad medium deductus. Quam rem nos consecrationem dicere nullo modo possumus, quæ ab h

Illyrici Sacri Tom. II.

excommunicatis hominibus est celebrata. Quia igitur sine ullius exempli forma violasti talem tantumque Sacerdotii dignitatem, precipimus, ut usque dum dominicis, vel Responsalis nostri cognoverimus apicibus, quod non surreptitia, sed vera fueris jussione ordinatus, nullatenus tu, ordinatoresque tui attrectare quidquam presumas. Sacerdotalis officii, neque usque ad rescriptum nostrum, ad cultum sacri altaris accedere. Quod si contra hæc agere presumpseris, in anathema tibi sit a Deo, & a Beato Petro Apostolorum principe; ut contemplatione judicii vestri, cæteris quoque Catholicis ecclesiis ultionis vestra præbeatur exemplum. Mense n Majo, indictione duodecima.

NOTÆ.

a Vide cap. 2. §. 3. & simul animadverte indignum a Gregorio habitum esse Maximum, qui Episcopi nomine appellaretur.

b Ut cætera deessent, quæ obstabant, ne Maximus fieret Episcopus, vel unum crimen ambitionis & prescripto canonum ab Episcopatu illud arcebat.

c Hinc intelligas velim non male a nobis conjecta esse, quæ de vita & moribus Maximi ante Episcopatum scripsimus cap. 2. §. 1. Ac Gregorius quidem ex ejus vita antea, flagitii ac dedecoris plena, de qua ex idoneis auctoribus cognoverat, argumentum duxit, quo prudenter credibilia fiebant illa omnia, quæ ab eo contra fidem ac leges acta esse ferebantur, ob quæ indignus erat, ut Episcopatu potiretur: nos vero ex iis, quæ in Episcopatu ambiendo usurpandoque temere, arroganter, ac perverse gesserat, de illius superiore vita prava ac dissoluta conjecturam fecimus.

d De Mauritio præclarius sentit Gregorius, aut videri vult sentire, quam Joannes Diaconus, qui Mauritium cupiditatis, & insolentia damnat.

e Sub hac voce excommunicationis id censure pœnæve subjicitur, qua quis ad divina mysteria accedere prohibetur. Huic autem obnoxios esse voluit Gregorius tum Maximum, tum Episcopos; si quidem hi conferre, ille vero suscipere auderet consecrationem Episcopalem.

f Vide quæ supra hoc paragrapho diximus, itemque epistolam Gregorii ad Sabinianum Diaconum infra describendam.

g Idest, in publicum, seu potius in ædem Metropolitānam, quo jussi, seu potius coacti fuerant ad Maximum consecrandum Episcopi convenire.

h Nimis ipso facto, actuque consecrandi Maximi in excommunicationem illam incurrerant, quam Gregorius sub ea, quam diximus, conditione illis denunciaverat.

i Ad hunc locum apponere libet præclaram animadversionem Guffani apud Monachos Maurinos Editores Operum S. Gregorii: Multas ob causas videbatur Maximus ab Episcopatu arcendus, Ambitum, Simoniam, vim factam, electionem extortam, neglectam summi Pontificis auctoritatem, surrepta ab Imperatore, aut confecta diplomata. Præ cæteris urget S. Gregorius jussiones Imperatoris videri subleste fidei; urget rem fuisse confectam inscio Romano Responsali, inscio Romano Pontifice, cujus erat ditionis Salona. Addiderat Maximus præfactam contumaciam, violando censuras. Quorsum vero, inquiunt, istiusmodi

modi iustiones ab Imperatore? Temporibus, inquam ego, servandum erat, canonicis tantisper sepositis. Sic Pontifex ipse Romanus ab Imperatore confirmabatur; sic investituris sequentium secularum, quas postmodum sub Nominationum aortice necumque revixisse cernimus, proindebant. De iure disceptans alii, testatur de facto S. Gregorius, testantur historici. Nec certe Anathema, Bullarumque nostratum, quibus de Episcopatibus, pinguioribusque Sacerdotiis providatur, memoria sine origo tam prisca est. Negare tamen videtur S. Gregorino in more positum Episcopos istis iustionibus promovere, eos scilicet, qui Romano Pontifici suberant; quamquam ea, quam adducit, ratio quo ad omnes aequae militet. Ceterum seiscunt canones nullum in ipitis populis praefici pastorem, adstipulatur ratio.

1 Vetat Gregorius Maximum, & Episcopos, a quibus consecratus fuerat, quidpiam attingere aut exercere Sacerdotalis muneris, atque officii, donec ipse certior fiat de consensu Imperatoris, non illo quidem surrepto, sed voluntario, & legitimo; quod genus ecclesiastica censura vulgo dicitur *suspensio*.

m Anathema poena est ecclesiastica gravissima, & maxima, qua quis ab ecclesia, seu corpore Christi, tamquam putre membrum, segregatur, & rescinditur.

a Hæc nota chronologica subiecta est epistola in collectione Labbeana.

S. III.

Epistola III. S. Gregorii ad Marcellum Scholasticum.

Maximi calliditas, & violentio interditi Pontificii.

Maximus cum non auderet palam aperteque contemnere auctoritatem Pontificis Romani interdicentis sibi omnia munera Pontificalia, callide, & malitiose curavit, ut epistola Gregoriana modo descripta interciperetur, ne si ad suas manus pervenisset, manifeste adversus sedem Apostolicam contumaciae coargui posset. Interea, perinde ac si prorsus esset ignarus interditi Pontificii, omnia Episcopi munera atque officia exsequabatur. Hanc malam fidem, ac fraudem Maximo, objecit Gregorius in suis posterioqibus ad eum litteris: Quia vero dudum scripta tibi transmisimus, ut quoadusque voluntatem ejusdem Serenissimi Domini cognoscere-mus, missarum solemniam nullo modo celebrare quideres; sed tu elata mente egisti callide, ne eadem scripta susciperes, quæ tamen eorum esset sententia, quoquo modo cognovisti, sed servare noluisse &c. Qui vero inde usque Constantinopoli Augustale patrociniū suæ causæ accerhierat, non omisit e propinquo principes viros, & Magistratus Salonitanos sibi suæque pertinacis subsidio comparare; quippe Marcellum Scholasticum, Virum singularis doctrinæ, magnæque auctoritatis ita sibi conciliavit, ut is non dubitaverit, suis litteris ac precibus apud Gregorium interponendis, Maximi patrociniū suscipere; idque petere, atque orare, ut cunctis severitate ac censura ecclesiastica remota, facilem se in ejus Episcopatu approbando, atque indulgentem præberet. Marcellus Gregorius ita respondit, ut præcisè negaverit petenti quod sibi per leges, & disciplinam ecclesiasticam præstare non licebat. Hæc litteræ ad Marcellum datæ sunt indictione xxi. exeunte, idest anno 594. mense Augusto.

Marcellus Scholasticus sibi conciliavit; qui litteris ad Gregorium datis pro Maximo intercederet.

Gregorius Marcellus a Scholastico.

Gloria vestra caritas sic in nostro corde semper invigilat, ut nihil sibi corporalis defendat absentia. Nam quantum a carnalibus oculis longe est, mentis tamen aspectibus nunquam deest. Frequenter enim nos voluntas ad scribendum desideranter impellit, sed occupatio non permittit. Dum ergo nobilitatis vestra pericia non ignoret, quantum sit locus noster occupationibus involutus, quod a scribendi interdum cessamus officio, non voluntatis, sed necessitatis esse considerat. Gloria autem vestra, quod tardius sua nos d requirit epistola, qua possit exausatione defendere non videmus. In hoc igitur sola me debui e taciturnitate defendere, sed i fervor caritatis linguam meam non peraulis habere silentium. Salustantes itaque cum omni affectu, atque dulcedine, indicamus nos graviter g contristatos, quod illa a nobis voluntis expetere, in quibus dum voluntatem vestram perficere, quia obstitit ratio, non valeamus, contristare vos, quod nolumus, videmur. Nam hoc nos sine correctione relinquere ecclesiastica non sinit aliquo modo disciplina, nec vos pro talibus h decet potere, ne non reformationi, sed indisciplinatio-ni, quod absit, videamini consentire. Causa vero ejusdem Maximi, pro qua nobis scribistis, quem, i si Missarum solemniam celebrare præsumpserit, jam Sacri Corporis communione privamus; matura, quando oportuerit, deliberatione, sicut Deo nostro placuerit, judicabitur atque disponetur. Oramus autem Omnipotentem Dominum, ut & hic vos sua protectione custodiat, & ad æternæ vitæ præmia perducatur. Indictione xxi, mense Augusto.

b Responso Gregorii ad Marcellum Scholasticum.

c

d

e

f

g

h

i

NOTÆ.

a Editores Maurini Operum S. Gregorii ad epistolam tertiam libri primi inscriptam Paulo Scholastico hanc notam apposuerunt: Scholasticus appellatus est quivis eloquens, disertus, oratoris facultatis, & politioris litteraturæ studiis eruditus. Sic Eulogius apud Palladium; & apud Sanctum Hieronymum in Catalogo scriptorum Eccl. Serapion ob elegantiam ingenii, cognomen Scholastici meruit. Tributum est id nominis Advocato, Judici, vel iudicis Assessori infra epistola 44, epistola 36. lib. 5, epistola 58. lib. 9. In Concilio Africano petitur ab Imperatoribus C, 64. ut dent facultatem constituendi defensores Scholasticos, qui &c. In concil. Milevit. cap. 16. idem statuitur. Adde explanationem fere eandem, quam huic verbo Samuel Pitiscus adhibuit: Scholastici sapius sunt dicti recitatores, declamatores, polidique, ac splendidi oratores. Quæ omnia ex Cicerone, Seneca, Suetonio, Quintiliano, Plinio, Hieronymo, Augustino, & aliis notiora sunt, quam ut probationis egeant. Hi consueverant invitare studiosos, qui audirent, & acclamarent, eosque prece, & pretio redimere. Ego vero existimaverim Marcellum, ad quem scribit Gregorius, non solum ob doctrinam, & eloquentiam tributum fuisse cognomen Scholastici; sed propterea etiam, quod Salonæ publico alicui muneri, & officio præfesset, sive iudicis, sive Advocati &c. Nam iis titulis erga illum, verbisque observantiæ, & reverentiæ plenius utitur Gregorius, quæ satis indicant Marcellum in aliqua dignitate seu magistratu constitutum fuisse.

b Idem Scholasticus variis interpretationibus illustratur.

b Idem

b Id est, nihil obest absentia Marcelli, quo minus illum in animo praesentem habeat, & suae memoriae infixum retineat.

c Epistolaris officii ab se intermissi, siue raro usurpati excusationem affert, e maximis & gravissimis, quibus assidue distinetur, occupationibus desumptam.

d Quid autem excusationis afferre possit Marcellus, quod serius & rarius scribat, se non videre neque intelligere ait.

e Quare nulla sibi opus erat excusatione; cum in praetermittendo litterarum officio, aequae aut etiam gravius peccaverit Marcellus.

f Id est: sed nostra erga vos charitas tanta est, ut si neglecti officii causam silentio praeterreat, videatur sibi ab officio discedere.

g Ex eo, quod a se petierat, gravi se tristitia affectum esse affirmat; cum enim ejus petitioni obsequi nequeat, veretur, ne repulsa petitionis, quamvis iusta & necessaria, illum contristet.

h Nec vos petere decet, nec nos concedere, quod disciplinae ecclesiasticae adversatur.

i Videtur legendum *esset*, ac tota sententia in hunc modum explicanda: quamvis Maximus rem divinam ritu solemniter facere ausus fuerit, tamen scias velim eum jam antea prohibitum fuisse communione corporis Christi; quo interdicto obstrictus cum esset, interdictum quoque illi erat sacrificium missae, quod disjungi nequit a communione corporis Christi. Hanc huic loco explicationem adhibere cogit ordo ipse servatus a Gregorio, in censuris Maximo infligendis. Nam primum tum Maximo, tum Episcopis Dalmatiae adempta est facultas Eucharistiae suscipiendae, quod contra, quam Gregorius vetuerat, hi quidem suis suffragiis detulissent, ille vero accepisset Pontificatum Salonitanum; deinde ob traditam susceptamque consecrationem Episcopalem, aequae Maximo atque Episcopis, qui manus imposuerant, Pontificali- bus sacris, omni-que functione Episcopali interdictum est; quod quidem interdictum cum Maximus violasset, anathemate percussus, omnium ecclesiae bonorum communionem amisit. Vide notam g in epistolam Gregorii ad Constantianam Augustam proxime subjiciendam.

S. IV.

Epistola IV. S. Gregorii ad Constantianam Augustam.

Mauritius
Imperator
Maximo
faveat.

I Nterea Gregorio significatum est per litteras Constantinopoli allatas, Mauritium velle ac jubere, ut Maximus traditam sibi administrationem ecclesiae Salonitanae retineret: Maximo tamen imperatum esse, ut ad sedem Apostolicam accederet, seque de criminibus objectis purgaret: Gregorius venientem honorifice accipiat, & sua illum gratia, & beneficentia impertiat. Hujusmodi imperatoria mandata graviter, ut debuit, ac moleste tulit Gregorius; his siquidem exsequendis robur infringi, ac nervos incidi ecclesiasticae disciplinae videbat; remque censebat esse pessimi exempli connivere in tot ac tantis delictis, tantamque audacissimi hominis pervicaciam impunitam relinquere. Ne tamen animum Mauritii exacerbaret, hujus voluntati eatenus indulgendum putavit, quoad citra periculum displicendi Deo, suaeque conscientiae laudandae, sibi liceret. Nam quod se inscio electus,

quod se invito ac vetante consecratus fuerit, id Maximo in gratiam Mauriti condonavit; ejusque tum electionem, tum consecrationem, perinde ac si ipse utriusque auctor fuisset, ratam se habiturum esse pollicetur; modo tamen Romam veniens rite ac legitime probaverit neutram labe simoniaca aliove canonico vitio infectam esse; & nihil ab se illorum flagitiorum admissum fuisse, quorum suspicione, & infamia laborabat. Ita Gregorius lenitatem cum severitate temperavit, ut de suo quidem jure aliquid remitteret, jura tamen divina & ecclesiastica facta testata servaret. Illud vero gravissime conqueritur, quod Mauriti velint jubereque Maximo in urbem venienti honorem adhiberi, antequam de illius causa cognitum esset ac judicatum; nihil enim perverius esse, nihil absurdius, quam illi honorem tribuere, quem ob multa, & gravia crimina, de quibus accusatus fuerat, in reorum numerum referri, & a reorum subselliis causam dicere oportebat. Male enimvero secum agi, pessimeque consultum iri disciplinae ecclesiasticae, si potestas judicialis sibi divinitus tradita, nullisque finibus circumscripta, ceu quibusdam vinculis auctoritatis imperatoriae constringeretur, quominus in Episcopos sibi subjectos noxiosque & inquirere, & animadvertere posset. Ad extremum aperte ac libere denunciatur, nisi Maximus, prout illi imperatum fuerat, Romam ad crimina sibi objecta diluenda quam primum veniat, sibi certum ac deliberatum esse lege in eum agere, & censurae severitatisque ecclesiasticae vim ac potestatem expromere. Haec epistola bipartita est; pars posterior ad Maximum pertinet in eam, quam expositui, sententiam scripta; priorem vero, quoniam alio spectat, hic describi non est necesse; totam enim refertur ad increpandam Joannis Antistitis Constantinopolitani insolentiam, & arrogantiam, qui nomen Episcopi universalis sibi per summam temeritatem adsciverat. Data est indictione XIII. post mensem Martium, id est anno 595.

Iusta
Gregorii
quae
rela de
Mauritio.

Gregorius Constantinae Augustae.

Salonitanae vero civitatis Episcopus me, ac a Responsali meo nesciente b ordinatus est; & facta res est, quae sub nullis c anterioribus principibus evenit. Quod ego audiens ad eundem praevicatorum, qui d inordinate e ordinatus est, protinus misi, ut omnino f Missarum solennia celebrare nullo modo praesumeret, nisi prius a serenissimis Dominis cognoscerem, si hoc fieri ipsi jussissent, quod ei sub g excommunicationis interpositione mandavi: & contempto me atque despecto, in h audaciam quorundam saecularium hominum, quibus, denudata sua ecclesia, praemia multa praebere i dicitur, nunc usque missas facere praesumit, atque ad me venire secundum k jussionem Dominorum noluit. Ego autem l praeeptioni pietatis eorum obediens eidem Maximo, qui me m nesciente ordinatus est, hoc quod in ordinatione sua me, vel Responsalem meum praetermittere praesumpsit, ita ex corde n laxavi, ac si me auctore fuisset ordinatus. Alia vero perversa illius, scilicet o mala corporalia, quae cognovi, vel quia cum p peccatis est electus, vel quia q excommunicatus missas facere praesumpsit, propter Deum r irreversibile praeterire non possum; sed opto, & Dominum deprecor, quatenus nihil in eo de his, quae dicta sunt, valeat inveniri, & sine periculo animae meae

a
b
c
d
e
f
g
h
i
k
l
m
n
o
p
q
r

Y 3

causa

taussa ipsius terminetur. Prius tamen, quam hac cognoscantur, serenissimus Dominus discurrere iussione praecepit, ut eum venientem s cum honore suscipiam. Et valde grave est, ut vir, de quo tanta, & talia nunciantur, cum antequam requiri, & discuti debeat, honoretur. Et si Episcoporum causa mihi commissorum apud piissimos Dominos aliorum parvorum disponuntur, infelix & ego in ecclesia ista quid facio? Sed ut Episcopi mei me despiciant, & contra me refugium ad seculares iudices habeant, omnipotenti Deo gratias ago, peccatis meis depono. Hoc tamen breviter suggero, quia aliquantulum expecto: & si ad me diu venire distulerit, in eo exercere distractionem canonici nullo modo cessabo. In omnipotenti autem Domino confido, quia longam piissimis Dominis vitam tribuet, & de nobis sub manu vestra, non secundum peccata nostra, sed secundum gratiam suam dona disponent. Hac ergo tranquillissima Domina suggero, quia integerrima serenitatis ejus conscientia quanto moveatur zelo rectitudinis, atque iustitiae, non ignoro. Indictione XIII. mense Aprili.

N O T A.

a Is erat Antoninus Subdiaconus ecclesiae Romanae, qui Responsalis, sive Apocrisarii sedis Apostolicae munere fungebatur in Dalmatia, eademque commissa fuerat procuratio patrimonii Dalmatici, adempta Malcho Episcopo Delmitano.

b Idem electus. Huic verbo, cum aliquem ordinari Episcopum dicimus, duplex notio subiecta est; alia enim ad electionem, alia ad consecrationem Episcopalem significandam refertur. Hic vocabulum ordinandi sic accipi oportet, ut electionem Maximam designet, qui, Antonino absente atque infesto, cleri populi suffragiis spe, aut largitione corruptis electus est ad Pontificatum Salonitanum; nam cum idem Maximus ordinatus est, sive consecratus Episcopus, praesens aderat Antoninus; idemque ex mandatis, quae acceperat a Gregorio, quantum voce, & Pontificii interdicti auctoritate interposita coniti poterat, repugnabat ac prohibebat, ne huiusmodi consecratio fieret. Sed immissis a Romano Patricio Exarcho militibus, cum res ad seditionem ac vim spectaret, ille fuga se proripuit; ac nihil propius factum est, quam ut inter eum tumultum, vimque satellitiam occideretur. Hoc Gregorius in epistola ad Sabinianum Diaconum: Nam homines gloriosi viri Patricii Romani ab eo premia acceperunt, eumque ita ordinari fecerunt; & Antoninum Subdiaconum & Rectorem patrimonii, nisi fugisset, occiderent.

c Nunquam enim aetatibus antea actis evenerat sub Christianis Imperatoribus, ut Episcopus Salonitanus eligeretur inconsulto atque infesto primati ecclesiae Salonitanae, & Dalmaticae, idem Pontifice Romano.

d Contra quam consuetudo, & ordo ecclesiasticus postulabat; quo cavebatur, ne quis Metropolitae in iussu primatis eligeretur, vel consecraretur.

e Hic ordinandi vocabulo subicias velim non electionem modo, sed etiam consecrationem Pontificiam Maximam; post hanc liquidem Maximus interdixit, ne quid Episcopalis officii ac muneris attingeret.

f Huiusmodi Pontificium interdictum diserte expressum est in epistola superiore ad Maximum

Præsumptorem: præcipimus, ut usque dum dominici, vel Responsalis nostri cognoverimus apicibus, quod non surreptitia, sed vera fueris iussione ordinatus, nullatenus tu ordinatoreque tui atrectare quidquam praesumatis Sacerdotalis officii; neque usque ad rescriptum nostrum ad cultum sacri altaris accedere, idem Missarum solemniam celebrare.

g Idem anathematis. Triplex excommunicationis genus in epistolis Gregorianis animadverti licet: primum, quo aliquis communione corporis & sanguinis Domini privatur; alterum iis infligi dicitur, qui cum aliquem ecclesiasticæ Hierarchiae gradum obtineant, ordinis sui officio ac munere fungi prohibentur; quam nunc suspensionem vulgo appellamus; tertium denique illud est longe gravissimum, & maximum, quo quis ab ecclesia ac cætu Christianorum segregatur, sic prorsus, ut commodis omnibus bonisque communibus ecclesiae vivus, & mortuus careat; quod vere proprieque anathema dicitur; quo quidem vocabulo in hanc sententiam utitur Gregorius, tum in epistola ad Episcopos Dalmatiae supra descripta, tum alibi saepe. Primum & tertium genus excommunicationis aequale laicis, & clericis commune est; & Gregorius utrumque commemorat in epistola 30. lib. v. juxta ordinem collectionis Labbeanae Conciliorum ad Ravennates: quisque ille sit, qui hoc agere praesumpsit, vel consensum in tanta iniquitatis consilio praebeuit, ex Dei & Domini nostri Jesu Christi spiritu definimus, ut sancti ejus corporis, & sanguinis participatione privatus sit. Si vero quia latet, & quoniam nescitur, teneri a disciplina non valet, si tanti mali conscius, etiam prohibitus, corpus ac sanguinem Domini percipere praesumat, ANATHEMATIS ultione percussus sit, & ut fallax ac pestifer a sanctae ecclesiae corpore divisus. Triplici hoc excommunicationis genere usus est Gregorius ad exhibendam, & ulciscendam audaciam tum Maximam, tum eorum, qui eum eligere, & consecrare Episcopum ausi fuissent; nam primum quidem Maximo; itemque Episcopis Dalmatiae facultatem Eucharistiae percipiendae interdixit, si quidem hi conferre, ille suscipere Episcopatum, & consecrationem auderent: Quod si contra hac (ait in epistola ad universos Episcopos per Dalmatiam) vel sponte vestra, vel a quolibet coacti praesumpseritis, decernimus vos a Domini corporis, & sanguinis participatione privatos. Huic interdicto Maximum etiam subiecit, ut intelligi licet ex epistola ad eundem: Additur inauditum nefas, quod post interditionem quoque nostram, quae sub excommunicatione tua (idest privatione corporis & sanguinis Domini) ordinantiumque te facta est, casis presbyteris, diaconibus, ceteroque clero, manu militari diceris ad medium deductus. Deinde vero, cum in hanc poenam ipso actu eligendi, & consecrandi Maximam incurrisset Episcopi, itemque Maximus; Gregorius eosdem ab omni Sacerdotali officio ad tempus abstinere iussit; tamdiu scilicet, quoad constaret id factum esse ex mandato Imperatoris: Praecipimus, inquit Gregorius in eadem ad Maximum epistola, ut usque dum Dominici vel Responsalis nostri cognoverimus apicibus, quod non surreptitia, sed vera fueris iussione ordinatus, nullatenus tu ordinatoreque tui atrectare quidquam praesumatis sacerdotalis officii; neque usque ad rescriptum nostrum ad cultum sacri altaris accedere. Ad extremum denunciat, si quid-

Triplex
excommu-
nicationis
genus ob-
servandum
in episto-
lis Grego-
rianis.

si quidpiam interea Episcopalis potestatis, ac muneris attingere auderent, extemplo illis anathema inflictum iri, & cætu fidelium sacrisque omnibus interdictum. *Quod si contra hæc (ut est in eadem epistola) agere præsumpseritis, anathema vobis sit a Deo, & a B. Petro Apostolorum principe, ut contemplatione iudicii vestri, cæteris quoque catholicis ecclesiis ultionis vestræ præbeatur exemplum.* Hanc censuram, & animadversionem ecclesiasticam, quæ omnium maxima est, & gravissima, non esse, ut ajunt, *ferenda, sed lata sententia*, ex ipsis Gregorii verbis colligitur; quam quidem Maximus prudens ac sciens sibi conscivit, cum non dubitaverit sacra solemnia facere, & Episcopi munera atque officia exsequi, contra quam Gregorius vetuerat; eandem vero, an cæteri Episcopi, Pontificio interdicto contempto, subierint, mihi compertum non est.

h Idest præsidio, & audacia fretus quorundam hominum præpotentium, & opibus & potentia minime ferenda, quam sibi arrogabant, abutentium.

i Prudenter, & caute; neque enim pro certo id affirmat, de quo nihil allatum ad se fuerat, præter rumores, satis illos quidem constantes, sed adhuc sine auctoribus ac testibus ad fidem rite faciendam idoneis.

k Mauritius jussit quidem Maximum Romam adire, atque id a Gregorio petere, ut Episcopatus sibi traditi auctor approbatorque fieret; sed fidem ei publicam dederat, quæ illum ab omni pœna, molestiæ tutum præstaret; pollicitus insuper cum a Gregorio honorifice susceperat, atque habitum iri.

l De consensu, quo Mauritius electionem Maximi comprobaverat, jam certior factus erat Gregorius, qui ejus voluntati morem gerere se paratum esse ostendit.

m Maximus non solum inscio, sed etiam vidente Gregorio electus, & consecratus fuerat; electus siquidem absente Antonino Apocrifario, seu Responsali sedis Apostolicæ; eodem autem præsentem, sed repugnante consecratus.

n Fuit quidem hoc mansuetudinis prudentiæque Gregorii, ut quidquid in se, sui que contemptum Maximus peccaverat, id Augustis pro illo deprecantibus donaret; at quæ in Deum & leges divinas, & ecclesiasticas fecisse arguebatur, ea sine judiciali inquisitione prætermittere, ac dissimulare non poterat.

o Idest vitæ antea flagitia, & dedetora, ob quæ indignus erat Episcopatu; sive aliquam deformitatem & corporis vitium significat, cujus causa irregularis esset; sive ineptus ad Sacerdotium.

p Quas scilicet pecunias vel Maximus, ut fama erat, vel certe fautores Maximi erogaverant, ut cleri ac populi suffragia coemerent.

q Idest suspensus, sive abstinere jussus a Pontificalibus sacris, & muneribus; quæ contra interdictum Pontificium peragere, & usurpare cum veritus non esset, intentum in se anathematistulum sciens ac volens exceperat.

r Idest non possum, salvo officio, in tot tantisque sceleribus connivere, eaque ab omni disquisitione iudicioque intacta prætermittere.

s Quid tam perversum præposterumve excogitari poterat, quam reum indicta causa honorari debere?

t Justissima Gregorii querela.

u Vide animi magnitudinem humana omnia

despicientem, & ubi Dei ecclesiæque causa agebatur, pro nihilo putantem sive indignationem, sive gratiam Imperatorum; fidenter enim & aperte denunciatur Gregorius certum sibi ac deliberatum esse, de pœna, & severitate canonica, quam exercere adversus Maximum cœperat, nihil antea remittere, quam ille Romam veniens, aut se de objectis criminibus purgaret, aut pro admittis, & rite confessis Deo, ecclesiæque satisfaceret.

§. V.

Epistola V. S. Gregorii ad Maximum Præsumptorem.

Post datas ad Constantinam Augustam litteras, aliquot jam menses effluxerant, cum Gregorius Maximum, cujus adventum frustra expectaverat, admonendum per litteras urgendumque censuit, ut quemadmodum a Mauritio jussus fuerat, omni cunctatione abjecta, Romam veniret ad causam dicendam, & illatas sibi criminationes depellendas. Hæc epistola lenior est, quam severior; ut hominem pervicacem sine acerbiori objurgatione ad officium revocet, atque ad imperata facienda molliter alliciat. In collectione Labbeana Conciliorum tertia est Libri v. Epistolarum D. Gregorii, quæ pertinent ad Indictionem xiv. Hujus autem Indictionis initium affixum est ad Septembrem anni 595. ex quo existimari potest hanc Epistolam hoc vel sequenti ejusdem anni mense scriptam esse, cum superior ad Constantinam Augustam ante menses fere quinque data fuisset.

Maximum Gregorius increpat, monetque ut imperata faciat.

Gregorius Maximo a Præsumptori Ecclesiæ Salonitanæ.

Quotiens contra ecclesiasticam quid gestum dicitur disciplinam, ne nos ante Deum culpa ex diffimulatione b redarguat, irrequisitum hoc relinquere non audemus. c Pervenit itaque ad nos, quod per simoniacam hæresim fueris ordinatus. Sed & alia de te multa hic dicta sunt, de quibus unum d quam maxime fuit, propter quod necesse habuimus te summopere per scripta nostra prohibere, ne missarum solemnia celebrare debuisses, donec quid esset verius, potuissimus addiscere. Ne ergo e fili, f ecclesiæ diu videantur non habere Pastorem, & g ne per hæc, quæ dicuntur, si indisscussa remanserint, hujusmodi se viduum tendat in plurimos; hortamur, ut ad nos venire omni postposita excusatione festines, quatenus servata justitia, hæc & cognoscere & finire secundum canonicam instituta, Christo revelante, possimus. Ita autem fac, ut ad veniendum amplius jam moras non ingeras, ne ipsa te magis absentia h obnoxium his, quæ dicuntur, assignet; & nos in te hæc i res, non solum propter dicta l crimina, quæ purgare subterfugis, sed etiam propter inobedientiam culpam, m durius, scilicet ut in contumacem, cogat ex concilio ferre iudicium. Indictione xiv. Mense Septembri, vel Octobri.

Epist. II. ad Maximum.

b

c

d

e f

g

h

i l

m

N O T A.

a Præsumptorem vocat, quod injussu Sedis Apostolicæ, quod non rite, non legitime, quod temere & arroganter in ecclesiæ Salonitanæ sedem invaserit; ac proinde neque haberi poterat a Gregorio, neque appellari Episcopus. Idem cognos-

cognomen Maximo attribuit in titulo prioris ad eum epistolæ; sed hic asperitas tituli lenitate ipsius epistolæ temperatur. Mitius siquidem sibi cum homine contumaci multisque sceleribus & Canonicis vinculis obstricto agendum censuit, quod cum Imperatoris gratia, & patrocinio niti, ac foveri cognoverat.

b Ab excusatione initium epistolæ sumit Gregorius; neque enim integrum sibi esse ait non inquirere, & animadvertere in ea, quæ contra leges, & disciplinam ecclesiæ facta esse dicuntur; ne si dissimulando, & connivendo injudicata, & impunita dimittat, officio suo defuisse arguatur, & apud Deum graviter offendat, atque alienorum delictorum culpam sustineat.

c Quæ de Maximo ad sedem Apostolicam delata sint; summam sic exponit, ut hujusmodi delationibus fidem neque tribuere, neque admittere videatur.

d Propter illud scilicet, quod Maximus præter leges, præterque antiquam consuetudinem non inscio solum, sed etiam vetante Romano Pontifice electus & consecratus fuerat Episcopus; quam ob causam sibi vel invito necessitatem impositam fuisse, ut ob hujusmodi factum, quod *sub nullis anterioribus principibus*, atque ætati-
bus evenit, quemadmodum ait in epistola ad Constantinam Augustam, Maximo solemnibus sacris, omnique Pontificali munere interdiceret. Quod autem Maximus Pontificio interdicto posthabito, ac violato, rem divinam solemniter ac cæremonia fecerit, omniaque Episcopi munera oblerit; atque idcirco se ipsum in laqueum majoris excommunicationis induerit, id Gregorius dissimulandum censuit, ne asperioribus in eum verbis, acerbaque objurgatione uti cogeretur.

e Blando vocabulo hominem delinire conatus *Filium* appellat; non item Fratrem vocat, quò nomine Pontifices Romani afficere solent Episcopos: is enim, qui vitio creatus esset, Episcopus dici, aut haberi nequibat.

f Idest, ne diutius Ecclesiæ Dalmaticæ careant suo Metropolitæ.

g Alteram excusationem sive causam affert, cur ea, de quibus accusatus fuerat Maximus, legibus ac judiciali jure persequi debeat, ne quod perniciosum exemplum prodatur; neve alii spe impunitatis proposita, tale aliquid auderent.

h Qui vocatus in iudicium venire abnuat, hujus si causa non manifestissimis rebus teneatur, tamen sua ipsum absentia convinceret.

i Idest, absentia Maximi iudicium sedis Apostolicæ subterfugientis illum magis reum faciet, cogetque Gregorium severius in eum animadvertere.

l Ad cætera crimina, quæ si Maximus diluere nolit aut nequeat, impunita relinqui non debent, magnus & contumacia detrectantis imperium Pontificis cumulus accedet; ac proinde gravius animadversioe plectendus erit.

m Cum Maximus tum ad mensam Eucharisticam accesserit, tum omni Sacerdotali ministerio jam prohibitus esset, ac præterea ex violatione Pontificii interdicti in maiorem excommunicationem incurrisset; quid adhuc restabat, quod durius in eum Gregorius statueret? illud videlicet, ut eundem nominatim ac publice declararet extorrem ab ecclesia, segregatumque ab omni Christianorum cætu, ac proinde ab omnibus vitandum.

§. VI.

Epistola VI. S. Gregorii ad Maximum.

AD primam S. Gregorii epistolam ne respondere, neve eidem obtemperare cogeretur, id callide & malitiose excogitaverat Maximus; ut eadem, intercepta per suos emissarios, ad se non perveniret; vel certe illam sibi redditam non esse simulaverat. Huic malitiæ ut perfugium omne præcluderet Gregorius, alteram ad Maximum epistolam superiori paragrapho descriptam fidei, ac prudenti Tabellario commendavit, qui eam ipsemet Maximo in manus traderet; ne ulla imposterum fallacia, aut ignorantia ad suam pertinaciam tegendam abuti posset. Quocirca Maximus officio, vel necessitate impellente, veritus est committere, ut non secundis Gregorii litteris responderet. Multas ille alias ex aliis excusationes prætexuit satis idoneas, ut ipse putabat, & iustas, quo minus Romam proficisci cogeretur. Gregorium orat, ut virum expertæ fidei ac prudentiæ Salonam mittat, & huic quæstioni iudicem præficiat, cui suam causam atque innocentiam se probaturum esse confidit; nam & Imperatorem velle ac jubere, ut Salonæ sibi iudices dentur, qui hujusmodi causam rite cognoscant, ferantque pro veritate sententiam. Maximi epistola intercidit, cui Gregorius ita rescripsit, ut quod petebat, præcise negaret; nec solum illius excusationes non accepit, sed inanes esse, & Romani iudicii, a quo sibi metuebat, declinandi studio confictas ostendit. Itaque morem tandem gerat Vicario Christi pro summa illa, qua præditus est potestate imperanti, & ultra trigessimum diem ab hisce litteris acceptis, profectio-
nem Romanam ne differat. Interea vero sacris Mysteriis, omnique functione Pontificia omnino absteineat. In extrema epistola gravissimis verbis admonet, ut desinat molestiam exhibere Paullino Episcopo, & Honorato Archidiacono, eisque integram facultatem sive domo exeundi, sive Romam, & quo liberet, proficiscendi relinquat. Hi siquidem neque ad Maximum eligendum creandumque Episcopum consenserant, & illius audaciæ pravisque conatibus resistebant. Veritus itaque Maximus, ne, si prodissent in publicum, Cleri populi-
que animos ab se alienarent; vel si Romam adirent, multa, & flagitiosa facta de se ad sedem Apostolicam deferrent, utrique interdixit, ne vel ab urbe discederent, vel domo exirent, & sponsores dare coegerat, qui pro utroque fidem suam obstringerent, ut si alteruter e suis ædibus pedem extulisset, his subeunda esset multa seu pœna in ipsos ejusmodi interdicti violatores constituta. Huic Epistolæ aliquid objurgationis & acerbis-
tatis immiscet, & verborum gravitate acriori semel iterumve utitur. Data est indictione xiv. ac fere ad exitum anni 595.

Gregorius Maximo in Salona a qui Episcopatum arripuit.

*Dum scriptis nostris, quæstis quibusdam excu-
sationibus, differs obedientiam exhibere, dum pro
veritatis satisfactione toties a nobis admonitus ve-
nire postponis; iis, quæ adversum te dicta sunt,
fidem b ex hoc magis accommodas! & vel si qua
alia deesse videbantur, quæ gravent aut noceant,
id*

Maximæ
ad secun-
das Gre-
gorii li-
teras re-
sponden-
tibus
usus.

Gregorius
ei præfina
30. dies ad
Romanum
iter appa-
randum;
jubeque
interea a
sacris om-
nibus ab-
stinere.

Epist. III.
ad Maxi-
mum.

b

id agio, ut sola dilatio faciat, & accuset te esse culpabilem. Humiliare tandem, & obedientia te submittit, atque ad nos sine excusatione aliqua venire festina, ut requisita, & cognita veritate, secundum Dei timorem, quidquid aequum, canonicumque fuerit, decernatur. Certus enim esto, quia iustitiam tibi, & canonum statuta servabimus, atque causam tuam, revelante Domino veritatis auctore, amicam iustitiae suam imponemus. Nam quod postulas, ut illuc personam dirigere debeamus, qua praesente de his, qua dicuntur, possit esse probatio, esset utroque excusabile, si nunquam c. ratio ei, qui accusatur, necessitatem probationis imponeret. Et postquam non tibi, sed accusantibus hoc onus incumbit, ad nos, sicut praefati sumus, dilatione cessante, venire non desinas; & aut sine mora aderis accusator, qui ea, quae de simoniacae haeresi, vel aliis dicta sunt, congruam probatione sufficiat; aut certa in his, quae ad salubritatem negotii ipsius pertinent, interueniente Beata Petro Apostolorum Principe, d. dispensatio iusta proveniat; quatenus nulla nos ante Dei diffinitionem pro eo, quod hac ad nostram conscientiam pervenire, reatus culpa possit confundere. Quod vero indicas Serenissimos Dominos, ut illic debeant esse cognitio, praecipisse; e. nos quidem nullas e eorum alias de hac re, nisi ut ad nos venire debeas, iussiones accepimus. Sed etsi forsitan pro Reipublica utilitate, quae divina sibi largitate concessa est, multa cogitantibus, & in dispersis sollicitudinibus occupatis, suggestum f. est, & eorum iussu per advectionem elicitam postquam, & nobis, & omnibus notum est piissimos Dominos disciplinam diligere, ordines servare, canones venerari, & se in causis sacerdotibus non miscere; instanter exsequimur, quod & illorum iuvat animam atque Rempublicam, & ad quod nos terribilis, tremendique iudicis respectus impellit. Quia ergo a cunctis excusationibus, & hic adesse non differas, ut veritatis indagazione reborari, causae tuae tandem terminum imponamus. Quod autem valde g. te pertimescere, ac omnino trepidare cognovimus, ne hac fortasse in te ulciscamur, quod sine nostro consensu ad sacerdotalem ordinem cognosceris inordinate prorupisse, intolerabilis quidem culpa est, sed hanc secundum iussiones Serenissimi Domini Imperatoris, si nequaquam amplius in audacia tua errore persisteris, laxamus, atque de hac re contra te minime movemur. Sed & alia, quae nobis dicta sunt, irrequisita praterire non patimur. Quia vero dudum h. scripta tibi transmisimus, ut quoad usque voluntatem ejusdem Serenissimi Domini cognosceremus, missarum solemnitas nullo modo celebrare auderes; sed tu elata mente egisti i. callide, ne eadem scripta susciperes; qua tamen eorum esset sententia, quoquo modo cognovisti, sed servare l. noluvisti; ideoque ea, quae tibi prius scripta transmisimus, confirmamus, ut missarum solemnitas celebrare non audeas, donec omnia, quae contra te dicta sunt, subtiliter inquisita fuerint ac discussa. Quod si perverso forsitan usu celebrare praesumpseris ab interdicta n. pridem communionis interminatione liberum te non esse cognoscas. Nam etiamsi alii excessus desint, pro hac solummodo culpa o. superbiae, Dominici te corporis, ac sanguinis communionem privamus. Pro qua re obedientiam, quam decet, exhibens, ad nos summo opere, sicut diximus, venire festina, ita ut triginta dierum p. spatium habeas, quatenus iter tuum praepares, & omni excusatione postposita hic adesse non differas. q. Si qua q. autem a iudicibus, vel manu militari,

vel a populo ad contradiendum itineri tuo occasio fuerit exorta, qua calliditate agatur, agnoscimus. Ipse ergo jam videas, quam vel hic hominibus, vel in futuro iudicio Omnipotenti Deo de tua reddas obligatione rationem, qui districte in te ex tuo i. contemptu provocasti sententiam. Praterea pervenit ad me, quia Paullinus frater, & Coepiscopus meus, & Honoratus ecclesiae Salonitanae Archidiaconus, pro eo quod praesumptioni tuae noluissent praebere consensum, graves a te molestias patiantur; ita ut datis fidejussoribus sint constricti, quatenus eis Civitatem vel Domos suas egredi omnino non liceat. Quod si ita est, vel sero jam ad sensus salutis rediens, scriptis praesentibus acceptis ab utroque te suspende molestia, ut eis libera sit licentia, vel ad me veniendi, si voluerint, vel quomodolibet alibi pro suis utilitatibus proficisci. Indictione xiv. mense Decembri.

NOTAE.

a Editores Maurini legendum censent: Maximo, qui in Salona Episcopatum arripuit; in aliquibus Mss. haec epistola inscripta est Maximo arreptori.

b Sententia fere eadem aliis verbis expressa est in extrema superiori epistola. Vide nostras in eandem notas h. i.

c Cum de maximis, & plurimis criminibus ad sedem Apostolicam nomen Maximi esset delatum; is non Actoris, sed Rei partes agere debuerat, neque in eum probandi, sed depellendi criminationes oblatas onus incumberebat. Jure autem ecclesiastico ita praescriptum, & constitutum erat, ut ubi aliquis accusatus fuisset, ibidem pro se causam diceret, rationesque omnes, quibus accusatio niteretur, refelleret ac dilueret. In hanc fere sententiam Gregorius rescribens Mariniano Episcopo Ravennae, eandem sive legem, sive consuetudinem ecclesiasticam objecit quibusdam de clero, & populo Ravennate. Claudius Abbas nescio quid litis apud sedem Apostolicam ecclesiae Ravennati intenderat, cum sibi ab ejus Episcopo Mariniani decessore injuriam factam esse quereretur. Atque is quidem cum petitoris partes ageret, jus suum persequi, & probare injuriam se passum esse; ecclesia vero, cum rea citaretur, per suos procuratores se ipsa defendere, atque hanc criminationem repellere debuerat. Erant autem e clero populoque Ravennatum, qui hujusmodi controverfiam non Romae, sed Ravennae cognosci, ac dirimi debere contenderent: his Gregorius fere idem, quod Maximo reddidit, responsum dari iussit. Scripta fraternitatis vestrae, Vigilio Diacono referente, suscepimus, in quibus indignis quosdam de clero, & populo clamitasse contra leges, & canones esse, ut inter ecclesiam vestram, & Claudium Abbatem causa hic examinari, ac judicari debeat. Qui si ecclesiasticum ordinem, vel inter quos vertitur, noscent advertere, se a superflua querela modis omnibus abstergerent; praesertim quia nec causa dici illis possit, ubi se praedictus Abbas a Decessore vestro quistsus est iustitiam pertulisse, & ex eo hactenus laborare. Hoc enim poterat fortassis opponi, si non ad majorem recurreret, & apud eum peteret causa sua meritum terminari. Numquid non ipse nosti, quia causa, quae a Joanne Presbytero contra Joannem Constantinopolitanum fratrem, & Coepiscopum nostram orta est, secundum Canones ad sedem Apostolicam recurrit, & nostra est sententia definita?

Episcopus
tus amittit
endi me-
tum Ma-
ximo adi-
mit.

In iudicio
Maximo
causatur
cedat;

fnita? Si ergo de illa civitate, ubi Princeps est, ad nostram causam cognitionem deducta est, quanto magis negotium, quod contra vos est, hic est veritate cognita terminandum.

d Id est, absolutio. Si enim accusatores tui ea, quæ tibi obijciunt, probare non poterunt, tu quidem sententia nostra iuste ac rite absolutus discedes; nos vero, quod mox subiecit Gregorius, coram Deo nullam legitimæ inquisitionis, in re gravissima, atque ad nos delata, prætermittæ, neglectique officii nostri culpam sustinebimus.

e Constat quidem a Mauritio id imperatum fuisse Maximo, ut Romam adiret, ac se, de quibus accusatus fuerat, purgaret; revocasse autem postea Mauritium, quod antea imperaverat, non constabat; neque ullas de abrogatione prioris mandati litteras Gregorius acceperat.

f Si quid Mauritius contra, quam antea imperaverat, decreverit, iurè ac merito suspicatur Gregorius id per dolum ac fraudem imprudenti, & ob multiplicem rerum publicarum curam alia atque alia cogitanti surreptum fuisse; alienum quippe esse aiebat ab ejus religione, piaque voluntate decernere quidpiam contra disciplinam, & canones, seque in causas ecclesiasticas ingerere.

g Ut aliæ deessent, hæc erat causa sane non levis, cur Maximus neque Romam adire, neque Gregorii iudicium subire statuerat; verabatur quippe, ne Sacerdotio, quod injussu Gregorii susceperat, sibi cendum esset; neve Episcopatus temere, & audacter usurpati poenas dare cogeretur. Hunc illi timorem Gregorius adimit; quidquid enim in ea re peccasset, quamvis gravissimum esset ac minime tolerandum, id tamen omni Augustis petentibus ac volentibus se dedisse, ac libenter Maximo ignoscere ait; modo ne in sua contumacia diutius persistens, oblata venia, & impunitate se indignum præbeat.

h Anno superiori primam ad Maximum epistolam Gregorius scripserat, anno scilicet 594, ut supra diximus, & mense Majo; qua tam ipse, quam qui manus eidem imposuerant, ab omni Sacerdotali functione tamdiu abstinere iussi sunt, quoad constaret illum de sententia & mandato Mauriti electum fuisse, & consecratum: *precipimus*, denunciabat Gregorius in illa epistola, *ut usque dum dominicis vel Responsalis nostri cognoverimus apicibus, quod non surreptitia, sed vera fueris iussione ordinatus, nullatenus tu ordinatoresque tui attentare quidquam præsumatis sacerdotalis officii.*

i Hæc fuit calliditas Maximi & malitia, ut epistola illa intercideret, sibi non redderetur; ne contra, quam Gregorius præceperat, sciens ac prudens fecisse argui posset.

l Epistola Gregoriana, quid juberet, quid vetaret, penitus ignorare non poterat Maximus; quod ergo iussis ac vetitis Pontificiis non paruerit, id ne illi vitio, & culpæ dari debeat, nulla inscientiæ excusatio afferri potest.

m In illa epistola, quam malitiose suppresserat Maximus, vetueratque ad se perferri, diserte interdictum illi erat omni munere & officio sacerdotali, ut verba declarant, quæ paullo ante descripsimus nota h. Quid est igitur, quod hic tantummodo vetatur *Missarum solemnias celebrare*, cum in hac firmam ac ratam esse velit sententiam, quam tulerat, & poenam ac censuram, quam eidem in superiori epistola indi-

xerat? ideoque, inquit, ea, quæ tibi prius transmissimus, confirmamus. Nimirum Pontificale solemne sacrificium præcipua est, & maxima functionum Episcopaliū; quod magnifico apparatu, totius cleri ministerio, maxima Christianæ plebis frequentia, summa denique majores nostri pompa ac religione cæremoniaque confici voluerunt; nam ne conferre quidem sacros ordines, (quod maxime proprium est & *χαρακτηριστικόν* Episcopalis potestatis) Episcopi possunt, nisi inter Pontificalia missarum solemnias; hæc igitur cui sunt interdicta, ei cætera quoque Episcopalia munera interdicta esse intelligi oportet: eandem interpretationem adhibeatur velim aliis hujusmodi locis epistolarum S. Gregorii, ubi nihil aliud expresse, & nominatim, nisi sacrum solemne Maximo interdicatur.

n Gregorius, statim ut cognovit Maximum electum fuisse ad Episcopatum ecclesiæ Salonitanæ, tum Episcopis Dalmatiæ, tum Maximo divinæ Eucharistiæ percipiendæ facultatem ademit, si quidem illi conferre, hic vero Episcopatum, & consecrationem Episcopalem suscipere auderet; quemadmodum colligi potest, tum ex vita Gregoriana ab Joanne Diacono descripta, tum ex epistola Gregoriana ad Episcopos Dalmatiæ, itemque ex prioribus litteris ad Maximum; id quod a nobis supra, & pluribus locis annotatum est. Hujus autem loci hæc est sententia; nimirum hoc secundo interdicto, quod Gregorius confirmat, quove prohibetur Maximus *Missarum solemnias celebrare*, fungique cæteris muneribus Episcopalibus, non revocari, neque abrogari primum illud interdictum, quo vetabatur sacram Eucharistiam vel more laicorum percipere. Quare si tanta esset ejus temeritas & audacia, ut spreto, violatoque Pontificio interdicto non vereretur sacrificium solemne ac Pontificali ritu cum Clericis ac Presbyteris rei divinæ ministris facere, sciat tamen ne cum laicis quidem sibi licere ad mensam Eucharisticam accedere.

o Quamvis antea, & ob alia ejus delicta accessu ad sacram Eucharistiam prohibitus non fuisset; tamen si contra vetitum Pontificium *Missarum solemnias celebrare audeat*, ob hanc arrogantiæ & superbiam minime ferendam dignum se præbet, qui corporis & sanguinis Domini communionem multetur. De anathemate, cui Maximus jam suberat, propter violatum Pontificis interdictum, nihil commemorat Gregorius, ne hominis pertinaciam magis irritaret, quam reprimeret, præcipitemque illius audaciam ad pejora audenda impelleret.

p Tempus præfinit ad Romanum iter apparandum.

q Viam omnem præcludit excusationibus vel confictis, vel de industria quæsitis.

r Præoccupat calliditatem & malitiam Maximi, qui contumaciæ suæ culpam in Magistratus, vel milites, vel populum conferre facile potuisset; atque adeo curare, & efficere, ut hi Romanæ profectionis moras injicerent, aut impedimentum afferrent, vique adhibita, viisque omnibus obsessis iter intercluderent.

s Caveret, ne ab irato Deo poenas gravissimas sibi conscisceret, qui Christi auctoritatem in ejus Vicario contemneret ac violaret.

t Is erat Episcopus Dalmatiæ, & suffraganeus ecclesiæ Salonitanæ; sed cujus civitatis Episcopus fuerit, nunc inquirere non vacat.

u Fidei iussores sunt, qui quod alii dare, vel face-

facere debent, se daturos, facturosve, sua fide, suoque periculo promittunt.

§. VII.

Epistola VII. S. Gregorii ad Salonitanos.

Maximi
obstinatio
& contumacia.

Ternas jam litteras ejusdem fere argumenti Maximus a Gregorio acceperat. Sed homo vecors ac temerarius obstinate abnuens, non Christi Vicarii, non Dei reverentia metuque se tangi passus, omnia Pontificis jussa & vetita, censuras omnes pœnasque canonicas contemptim eludebat, eoque fidentius & audacius, quod Magistratum, civium, cleri populique Salonitani favore ac præsidio niteretur; quodque patrocinium sibi, & gratia Mauricii conciliasset, a quo fortassis decretum illud extorserat, cuius meminit in suis ad Gregorium litteris; quo quidem Augustali Decreto sibi Romæ adeundæ potestatem adimi, juberique causam suam Salonæ cognosci, ac judicari scripserat. Hinc scilicet tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus jam ac tolerandus non videretur; nam eo audaciæ ac vesaniæ proventus est, ut litteras Gregorii præconis vocē publice lectas, expositasque omnium oculis, per summum contemptum sedis Apostolicæ, proscindi ac discerpi jussisset. *Quæ scripta mea*, inquit Gregorius in epistolam ad Sabinianum Diaconum, *publice relecta, vel in civitate posita, publice scindi fecit, atque in contemptum sedis Apostolicæ, apertius exiliit.* Omnes ne, quas acceperat a Gregorio, an solum postremas litteras adeo insigni injuria ighominiaque affecerit, mihi sane non liquet; certe non ante acceptas posteriores litteras proximo paragrapho descriptas, tam audax, & sacrilegum facinus fere in omni memoria inauditum commisit; id quod Gregorium impulit, ut in eum severitatis & animadversionis ecclesiasticæ ultimum, ac supremum exemplum ederet: nam extremis malis extrema remedia adhibere jubemur. Jam Maximus exitiale illud gravissimi, & maximi anathematis telum, quod in eum Gregorius intenderat, si sacris solemnibus operari, & quidpiam Sacerdotalis officii attingere auderet, Pontificio edicto violato, prudens ac volens exceperat. Restabat, ut eum publice ac nominatim excommunicatum Gregorius declararet, idest a corpore mystico Christi abscissum velut membrum putre ac perniciosum, totique ecclesiæ denunciaret, sententia Pontificia ex juris formula, riteque prolata, & publicis locis affixa. Hanc Gregorius sententiam, quam tamdiu animo inclusam continuerat, quoad ejus pervicacia quoquo modo tolerari posse visa est, & spes aliqua emendationis superfuit, tamquam e vagina gladium educere decrevit, quo illum penitus confoderet, Deoque mortuum, ac traditum Sathanæ in interitum carnis ab ecclesia prorsus ejiceret, Christianis omnibus ab ejus communione, & societate abstinere jussis. Hanc in Maximum sententiam tulit exeunte Januario, vel ineunte Februuario anni 596; ejusque exempla Salonam transmitti, ac tota provincia per omnes urbes atque oppida divulgari, edicique clericis ac laicis imperavit. Sed apud Salonitanos non eam, qua dignum erat, vim & auctoritatem obtinuit Pontificium diploma; alii enim falsa opinione decepti, quam eorum animis fautores Maximi injecerant, existimabant hunc non pro eo, ac

Nominatim declaratur excommunicatus.

ipse meritus fuisset, sed odio ac similitudine se impellente tam atroci sententia confixum esse; quæ quidem sententia cum nulla causa satis iusta niti videretur, eam inanem, atque irritam haberi oportere aiebant; plerisque autem Maximi, hujusque affinium, & amicorum seu gratia, seu metus prohibebat, ne ab ejus societate se disjungerent, neve Pontificio edicto obtemperarent: & vix duo ex omni clero, ac populo inventi sunt, Paullinus Episcopus, & Honoratus Archidiaconus, qui omnem cum Maximo communionem abscinderent, constanterque vitarent. Tunc B. Gregorius, (ut est in historia Salonitana) scripsit clero, & populo Salonitano præcipiens, ut nullus communicaret eidem Maximo Sacerdotium rapienti; sed tantus erat ipsius metus, & suorum complicitum, quod nullus audebat, eum palam vitare. Honoratus vero Archidiaconus, & quidam Paullinus Episcopus, isti quia discreti, & constantes erant viri, præceptum summi Pontificis observabant, ipsum Maximum tamquam Schismaticum, & excommunicatum ubique vitantes. Hæc nuntiata cum essent Gregorio, epistolam ad Salonitanos scripsit gravem illam quidem, sed multa lenitate conditam, cujus sententia hæc est: nullo se privato in Maximum odio moveri, sed amore justitiæ, studioque ecclesiasticæ disciplinæ; mirari quid causæ sit, cur adeo pauci a societate Maximi abstineant, quem nominatim extorrem ecclesia, ab omni piorum cætu segregatum declaraverat; proinde ejus sermonis congressusque contagionem omnibus defugiendam, ne iisdem se, atque illo illaqueatus est, pœnis ac sceleribus obstringant. Hæc epistola scripta est mense Martio indictione xiv., idest anno 596; quippe codices fere omnes hanc eidem notam Chronologicam subjiciunt.

Gregorianæ ad Salonitanos epistolæ argumentum.

Gregorius dilectissimis a filiis, Clero, & Nobilibus Salonæ consistentibus.

a

Pervenit ad me quosdam perversæ mentis homines, ut dilectionis vestrae animos vulnerarent, vobis insinuare conatos, quia ego contra Maximum quodam odio movear, & non magis quæ canonica, sed ea quæ furoris sunt, exsequi concupiscam. Sed absit hoc, absit a Sacerdotali animo, ut in qualibet causa privato zelo moveatur. Ego autem & vestra dilectioni providens, & mea anima omnipotentis Dei judicium pertimescens, ejusdem Maximi causam subtiliter exquiri desidero; si nullis criminibus pressus, quæ sacro ordini contradicunt, si non per simoniacam hæresim, idest præmia quibusdam se eligentibus præbendo, ad Sacerdotale pertingere officium conatur. Tunc enim liber pro vobis apud Dominum intercessor erit, si non obligatus de suis ad locum intercessionis venerit. Cujus tamen jam culpa superbiæ e in aperto monstratur, quod evocatus ut ad nos venire debeat, diversis excusationibus venititur, refugit, metuit. Unde & ergo trepidat, si eum de his, quibus inclamatus est, conscientia non accusat? Ecce enim jamdiu dilectio vestra sine g Pastore est, & sicut vobis Omnipotens Deus h innotescat, vehementer destitutioni vestra, & medullitus ex toto corde compatiatur. Audio i enim, quæ in grege Domini dilanationes fiunt. Sed cum Pastor deest, quis contra lupos invigilet? Ideoque prædictum Maximum, ut hæc ad nos veniat, urgeo, quatenus si hunc innocentem invenire possimus, confirmemus. Sin vero ea, quæ

Epistola Gregorii ad Salonitanos.

b

c

d

e

f

Inclusa Maximi pertinaciam.

g

h

i

qua de eo dicta sunt, vera patuerint, non jam tam diu dilectio vestra per l interpositionem persona ejus destituta sit. De me enim certum tenete, quia nec odio, nec privati studii zelo contra eum moveor; sed quidquid canonicum justumque fuerit, auctore Deo, decerno. Miratus autem valde sum, quia in tanto Salonitana ecclesie Clero, vel populo vix duo ex sacris ordinibus inventi sunt, frater scilicet, & Goepiscopus noster Paullinus, & dilectissimus filius meus Honoratus Archidiaconus ejusdem ecclesie, qui communicare Maximo Sacerdotium rapienti minime consentirent, & se christianos esse cognoscerent. Debuistis enim filii carissimi pensare in ordines vestros, & quem sedes Apostolica repellebat, repulsum cognoscere; ut prius, si posset, illatis criminibus mundaretur, & tunc ei vestra dilectio communicaret, ne particeps obligationis ejus existeret. Nos tamen erga caritatem vestram visceribus pietatis astringimur; & quia quosdam vestrum violenter pressos ad consentiendum ei, & communicandum cognovimus, omnipotentem Dominum deprecamur, ut vos ab omni reatu peccatorum vestrorum, atque ab omnibus vinculis alienae obligationis absolvat, vobisque & in presenti vita sua protectionis gratiam tribuat, & nos de vobis in aeterna patria gaudere concedat. Mense martio Indictione decima quarta.

Arguit
seniores
Salonitanos.

NOTÆ.

a In aliis Mss. legitur Presbyteris, Diac. & Clero, Nobilibus ac populo (adde, quod hic deest in Salona) consistenti, & militibus. Hæc epistola in codice Vatic. D. falso inscripta est Presbyteris, Diaconibus, & Clero, Nobilibus, & populo Iadere consistentibus. Extat quippe altera Gregorii Epistola ad Jadertinos in eadem fere sententiam scripta, quam mox subjiciemus. Quare hæc non Jadertinis, sed Salonitanis, in ipso contextu litterarum diserte nominatis, adjudicanda est.

b Omnem similitatis, & iracundiæ suspitionem dimover.

c Quæ ad sedem Apostolicam de Maximo delata fuerunt, sacerdotio indigna, quæque inquiri debent, & legibus ac judiciali jure persequenda sunt, paucis exponit.

d Qui enim Divinum Numen alieno scelere violatum precibus placare debet, eum ab omni delicto vacuum atque purum esse oportet.

e Quam multa & intoleranda superbiæ & contumaciæ suæ documenta dederit Maximus, jam demonstratum est.

f Quid est, quod Pontificis judicium subire veareatur, si nullius sibi criminis conscius est? Timor ex conscientia peccatorum exoritur.

g Maximum neque legitimum, neque verum Pastorem habendum esse censet; nam qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, fur est & latro. Atqui Maximus non per ostium ingressus est in ovile Salonitanum, sed per januam averfam, quam Deus & ecclesia severissimis interdictis obstruam esse voluerunt.

h Idest, notum vobis faciat.

i Cum Maximus nihil aliud cogitaret, nihil aliud ageret, nisi ut male partum Episcopatum Deo, ecclesia, legibus invitis retineret, nulla illi cura erat gregis Salonitani tuendi; qui destitutus cum esset pastore, in eum lupi, nemine resistente, invaderent, stragesque maximas ederent necesse fuit.

l Dum sedem Salonitanam contra jus fasque occupabat Maximus, nullum Episcopo legitimum locum relinquebat.

m Idest, perpendite, quid vos deceat, quid vobis liceat, aut expediat.

n Ne ut culpæ, sic poenæ alienæ participes sitis.

o Idest excommunicationis; qui enim alicujus rei præsertim sacræ commercium habet cum excommunicato vitando, si non majoris, certe minoris excommunicationis vinculo se ipse illaqueat.

§. VIII.

Epistola VIII. S. Gregorii ad Jadertinos.

Cum exemplar sententiæ Apostolicæ, quæ Maximo sacris omnibus, & fidelium communionem interdictum erat, Jaderam, quæ civitas & ecclesia suberat potestati Metropolitice Episcopi Salonitani, fuisset allatum, non æque ab omnibus, qua dignum erat, veneratione atque obedientia exceptum est. Alii siquidem Pontificio edicto obtemperandum, & tum Maximum, tum eos, qui cum Maximo societate, & communionem inita se ipsos polluerant, vitandos esse censabant; alii non item, qui vel ignari, quo scelere, quæ poena se obstringerent, vel metu ac necessitate compulsi cum Maximo, ejusque fautoribus ac sociis rerum, præsertim sacrarum, commercium retinebant. Utrosque Gregorius admonendos censuit; alteros quidem, ut se ab ea labe & contagione intactos servarent; alteros autem, ut statim alienationem a Maximo & disjunctionem sibi faciendam esse intelligerent. Maximi jussa & vetita Pontificia contemnentis obstinationem & pervicaciam commemorat, ob quam dignum se præbuit, qui a capite totoque corpore ecclesiæ abscinderetur. Quos sedes Apostolica execratur, atque ab se rejicit, cum his nulla debet esse piis Christi cultoribus societas, sed potius summa distractio. Caveant, ne ab illis Sacramenta percipiant, quibus cum Maximo usum aliquid & consuetudinem intercedere cognoverint; alioqui fore, ut quod sibi saluti esse deberet, in suam perniciem convertant. Hæc epistola ante mensem Julium anni 596. data esse non potest, siquidem epistolas Gregorianas libri quinti recte atque ordine in Collectione Labbeana dispositas esse existimamus: hanc enim antecedit epistola ad Rufinum Episcopum Vivonensem, cum hac nota temporis subjecta: Mense Julio, indictione decima quarta. Hæc autem ad Jadertinos fere iisdem, quibus superior ad Salonitanos, & verbis & sententiis contexta est.

E Jadertinis aliquid Maximum deviant; alii non item;

Utrosque Gregorius admonet.

Gregorius a Presbyteris, Diaconibus, & Clero, a Nobilibus ac populo b Jadera consistentibus, & b Militibus, qui Maximo prævaricatori communicaverunt.

Pervenit ad me quosdam vestrum c ignorantia, c vel d necessitate deceptos, his, qui ab Apostolica d sede, culpa, sicut nostis, exigente, & communione privati sunt, communicasse; quosdam vero se e salubri discretionem, protegente Domino, suspensisse; & quantum de constantibus gaudeo, tantum e de deviantibus ingemisco; quoniam sacræ communionis mysteria, quæ ad absolutionem f nobis divina pietate concessa sunt, in detrimentum magis f sua anima perceperunt. Et quia sicut vobis Omnipotens Deus g imoiescat vehementer, caritati g vestra

Epistola
Gregorii
ad Jadertinos.

vestra medullitus, & ex toto corde compatior, paterno affectu obtestor, atque suadeo, ut ab illicita communione se quisquam suspendat, & quos Apostolica sedes in communionis suae consortium non recipit, omnino refugiat, ne inde h. reus ante conspectum aeterni judicis, unde poterat salvari consistat. Comperi autem, quod quidam perversa mentis homines illic insinuare conati sunt, quia ego contra Maximum quodam odio movear, & non ea, quae canonica, sed ea potius, quae furoris sunt, exsequi concupiscam. Sed absit hoc, absit a sacerdotali animo, ut in qualibet causa privato zelo moveatur. Ego vero populo in illis partibus consistenti, ac mea anima providens, & Omnipotentis Dei judicium pertimescens, causas ejusdem Maximi exquiri volo, & cum omni sinceritate, revelante Domino, quod est canonicum, definire. Cui quoniam frequenter scripsimus, ut non prius sacra missarum solemnina celebraret, quam causam ejus potuissimus agnoscere, alioquin esset communione i. privatus; & ex hoc jam superbia ipsius culpa in aperto monstratur, quod saepius, sicut dixi, admonitus, ut ad nos veniret, diversis excusationibus venititur, refugit, metuit. Unde ergo trepidat, si cum de his, quae dicta sunt, conscientia non accusat? Hec ergo cognoscentes, postquam vobis nullam de ignorantia excusationem assumere potestis, rogo, hortor, & moneo, ut a prohibita vos i. communionis consortio per omnia suspendatis; nec cuiquam sacerdoti superscripto Maximo communicanti, contra animam suam quispian vestrum communicare praesumat. Quia tamen audio, sicut praefatus sum, quosdam vestrum ignorantia lapsos, quosdam etiam ad communicandum violenter esse in oppressos, Omnipotentem Dominum deprecor, ut & eos, qui huic pravitati minime consenserunt, perpetua gratia sua protectione custodiat, & optata eis largitate respondeat; & illos, quos aut studium, aut ignorantia, aut qualibet alia causa traxit in culpam, ab omni reatu peccatorum, atque omnibus vinculis alienae n. obligationis absolvat, omnibusque in praesenti vita protectionis suae gratiam tribuat, & nos de vobis in aeterna patria gaudere concedat. Ut igitur hac vobis intercessio apud Deum salvatorem nostrum proficiat, adhortationibus nostris pro anima vestra salute obedientiam exhibete, & ab illis sacra communione percipite, quos se ab antedicti Maximi communione abstinuisset, vel abstinere cognoscitis, Indictione xiv. mense Julio,

NOTA.

a Hæc inscriptio paullo aliter se habet in aliis codicibus Mss; unum, alterumve verbum alibi omititur, alibi variatur.

b Guffanus in notis Maurinæ editionis falso existimat Jaderam, de qua hic mentio, fuisse Urbem illam; quæ Zara vecchia nunc dicitur, estque media inter Jaderam novam, & Scardanam. Nam Jadera per vetus illa Liburniæ Civitas, & nobilissima Romanorum Colonia, ad quam missa est epistola Gregoriana, ibidem loci nunc est, ubi condita fuit ab initio, ut testantur monumenta Romanæ antiquitatis, & magnificentiæ, quorum reliquiae ibi supersunt. Quam nunc appellant Jaderam veterem, ea dicta fuit Alba maris, sive Bellegradum, civitas a Chrobatis ædificata, quæ ab Jadera circiter viginti millium passuum in Orientem distat; quo fere in loco Blandonam Urbem peranequam statuit tabula itineraria Antonini; unde vero huic urbi, quæ jam pridem Illyrici Sacri Tom. II,

everfa est, cognomen Jaderæ veteris obvenit, non est hujus loci investigare.

c Ignorantia juris, aut facti; vel enim nesciebant gravissima nota & censura Maximum inurum fuisse, quæ ignoratio in homines rudes ac plebejos cadere poterat; vel non putabant juste ac legitime potuisse Maximum affici tam atroci poena, & ignominia; quod falsis quorundam sermonibus decepti, hanc non culpæ & pertinaciæ Maximi, sed Gregorii in eum odio, iracundiaque tribuendam esse arbitrarentur.

d Cum enim vel sibi metuerent a Maximo, ejusque fautoribus, si horum communionem respuissent; vel nec semper, neque ubique præsto essent presbyteri a Maximo alieni, abhorrentesque, a quibus sacramenta susciperent, hinc necessitas quædam oriebatur violandi Pontificii interdicti.

e Pontificium anathema non solum Maximum feriebat, sed eos etiam, qui cum Maximo amicitiam, & societatem jungerent.

f Id est ad expiationem peccatorum, æternamque salutem consequendam.

g Sux in eos charitatis testem vocat Deum, a quo certiores fieri cupit, quam ex animo eorum vicem doleat.

h Scilicet e divinis mysteriis a malis male susceptis,

i Id est communione omni ecclesiastica, cujus omnino expertes sunt, qui anathemate, sive excommunicatione majori feriuntur.

l Commmercium omne cum Maximo, vel cum illis, qui Maximo favent, adhærentque, initum dirimere, & abrumpere jubet.

m Vi ac necessitate coactos; neque enim deerant, qui vi atque violentia adhibita, quamplurimos possent, rerum sacrarum communione jungi cum excommunicatis cogere.

n Id est excommunicationis, ut diximus nota in superiore epistolam postrema.

IX.

Epistola IX. S. Gregorii ad Sabinianum Episcopum Jaderinum.

Sabinianus Episcopus Jaderæ urbis amplissima, & olim Liburniæ, nunc Dalmatiæ facile principis, nisi unus ex numero illorum fuerit, qui Maximo impositis manibus consecrationem Episcopalem impertierunt, certe cum reliquis fere omnibus Dalmatiæ Episcopis in eligendo provehendoque Maximo ad Pontificatum Salonitanum consensit. Quam ob causam eidem, ac ceteri Episcopi, Pontificio interdicto suberat, quod omnibus ac singulis, quorum suffragiis Maximus electus, aut confirmatus fuisset Episcopus, Divinæ Eucharistiæ percipiendæ facultatem adimebat; si vero non solum ejus electioni & confirmationi consensum, sed etiam ejus consecrationi Episcopali operam ac ministerium præbuit, ut admodum verisimile est, alterius censuræ Pontificiæ vinculo constrictus tenebatur; siquidem Gregorius Maximum, & eos, qui Maximo consecraverant, ab omni munere, & officio Episcopali tamdiu abstinere jussit, dum ex litteris Constantinopoli allatis cognosceret id auctoritate jussuque Imperatoris factum esse; diserteque addiderat, huic edicto nisi paruissent, ex templo illis anathema, sive majorem excommunicationem inflatum iri. Vide epistolam primam Gregorii ad Maximum, nostrasque in eam animadversiones. Ac Maximus quidem violatè in-

Sabinianus Episcopus Jaderinus in eligendo, consecrandoque Maximo cum ceteris Epp. consensit.

terdido hanc gravissimam poenam sibi consciverat. Sabinianum vero, ceterosque Episcopos ab huiusmodi violatione, poenaeque in violatores constituta immunes fuisse affirmare, aut negare non auserat. Ceterum statim atque Augustalibus litteris acceptis, explorata fuit, riteque cognita sententia, & voluntas Mauritii, qui sacerdotium Maximo collatum approbaverat, eumque consecrari iusserat; Episcopi omnes, qui Pontificio interdictioni obediens se praeberant, eo teneri obstringique desierunt, & ademptam ad tempus facultatem Episcopalia sacra, atque munera obediendi recuperarunt. At Sabinianus, quamvis nullis aliis censuris, poenae ecclesiasticis illigatus esset, gravi tamen se culpa poenaeque obstrinxerat; propterea quod in eadem amicitia, & societate aliquandiu perstiterat, qua fuerat antea conjunctus cum Maximo, postquam Gregorius hunc nominatim ab ecclesia segregasset, vitandumque ab omnibus esse denunciaverat; ex quo factum est, ut plurimi ex Jaderinis, Episcopi sui auctoritate & exemplo, Maximi communionem sibi non esse desugiendam putarent. Verum conscientia stimulante, objectaque religione, primum quidem huius culpae labisque contractae pudere illum ac poenitere cepit, deinde Maximi nequitiam ac pertinaciam execratus, omnem, quae sibi cum eo fuerat, amicitiam & consociationem dissolvit. Ad Sabinianum igitur Gregorius cum scriberet, illum reprehendit, quod Maximo Sacerdotium contra fas legesque usurpanti consenserit; ejusque culpae & poenae participem se, & consortem praeberit; laudat vero, quod licet se, non tamen inutili poenitentia apimum subeunte, ab ejus pravis actibus dissentiat, seque a pestifero illius consortio revocaverit. Jubeat Sabinianum Romam venire, & quoscunque possit, Episcopos, virosque religiosos secum adducere, quos pravitas ac malitia Maximi, & cuiuscumque rei cum illo societas & communicatio aut exitiali contagione infererat, aut levi afflatu contigerat; ut causa omnium diligenter excussa, & cognita, singulis, pro eo ac cujusque erratum postulat, culpae omnis poenaeque liberationem impertiat. Hae epistola scripta est anno proximo post superiorem ad Jaderinos, Indictione xy. mense Majo anni 597.

a Gregorius a Sabiniano Episcopo Jaderino.

Epistola h. Gregorii ad Sabinianum Jaderinum.

b Si dispensationis ecclesiastica regulam, & antiquae consuetudinis ordinem sollicita studuisses consideratione h. pensare, nec tibi aliqua illicita praesumptionis culpa subreperet, nec alii occasione tui peccati discrimen incurrerent. Itaque cognovisse te non est ambiguum, quia dum ad nos quendam de Maximo pervenissent, quae sacerdotii c. propositum non leviter impedirent, nostrum in ejus persona non fuisse consensum; nec prius eum nos voluisse ad hoc, quod nitebatur, accedere, quam digna de his, quae dicta erant, satisfactio proveneret. Quod cum servare a te tu omnino debuisses, actum magis est, ut interdictus Maximus ca. mentis sua aviditate Episcopatum arripient, ad suam te e. incaute voluntatem contra nostrum vetitum inclinaret. Sed ne vel tunc irrequisita, quae ad nos perlata fuerant, permanerent, nostris ut hac veniret epistolis est accessitas, quem etiam pravo studio differentem cura nobis fuit sub f. interdictione l. communionis iteratis epistolis admonere, ut ad nos pro sui purificatione venire g. excusatione postposita properaret. Sed elegit g. ex-

communicationi succumbere, quam obedientiam exhibere. Unde contigit, ut perversa ipsius mentis pravitas in suam alios seque, quod dici nefas est, perditionem h. convolveret. Nunc autem, quia ab ejus te nequitia cognovimus i. dissentire, denique, ut nec ei communices, nec nominis ipsius facias inter sacra missarum solemnia l. mentionem, ut anima tua vel sero te ab eo discordasse proficiat, scriptis te praesentibus adhortamur, quatenus ad nos mora submota venire m. non differas, sed & alios tecum, quos tamen potueris, Episcopos, ceterosque religiosos o. festines adducere; ut causa subtilius examinata, & nostra, si res exegerit, congrue, decenterque debeat o. absolutio provenire, & hi, qui p. in peccato ejusdem temeritate collapsi sunt, ad viam salutis, auxiliante Beato Petro Apostolorum Principe, dispositione Deo placita revocentur. Sciat autem quisquis ad nos Episcopus vel religiosus venerit, nullum se praedictum, vel q. injustitiam sustinere; sed ita interim cognita veritate, quae Redemptori nostra placuerint ordinari, quatenus ex ipsa nostra dispensatione, Domino suffragante, cunctis appareat non nos proprio odio contra aliquem, sed Dei zelo, & ecclesiastici ordinis libramine commoveri.

NOTAE.

a Hae inscriptio mendosa est in aliquibus Mss. in Vatic. B. Sabiniano Episcopo Tiburtino. In Colbertino: Episcopo Taptino; & alibi: Sabinio Episcopo Jaderino. Retinendus omnino est Sabinianus Episcopus Jaderinus.

b Sabinianus si paullo attentius reputasset, quid Canones, quid vetus consuetudo praescribunt, aut vetant, minime futurum fuisse ait, ut Maximus contra leges Episcopatum arripienti assentiret, aliena culpa se ipsum implicaret, & alios in eandem suum exemplo induceret.

c Id est ea, quae de Maximo ad me delata sunt, ex jure Divino, & Canonico illum ad Sacerdotium provecchi omnino vetabant.

d Gregorius ut ceteris Episcopis Dalmatiae sic Sabiniano interdixerat, ne Maximum eligerent ad Episcopatum Salonitanum, neque illum consecrarent.

e Sabinianus ambitionem Maximi, eique obsequendi studium interdicto Pontificis anteculit.

f Id est proposita plena amittenda omnis cum ecclesia communionis. Communio apud veteres scriptores Ecclesiasticos alias significat percceptionem Corporis, & Sanguinis Domini, alias vero illam, quae inter christianos est, sacramentorum, & omnium ecclesiae bonorum communionem, qua privantur quicumque excommunicatione majori, sive anathemate feriuntur. Hic vox illa in posteriorem sententiam accipienda est; nam Eucharistiae percipiendae jus amittit ita tim Maximus, atque contra vetitum Gregorii consecratus fuit. Vide epistolam Gregorii ad Episcopos Dalmatiae, & primam ad Maximum.

g Excommunicationi majori; ad quam accesserat Pontificium edictum, quo Christiani omnes aditum, sermonem, congressumque Maximi devitate jubebantur.

h Quos ad suas partes adjuverat Maximus, eosdem in suam culpam, suumque exitium traxerat.

i Ergo Sabinianus a Maximo jam secesserat. l. Episcopus Jaderinus Metropoli Salonitanae cum esset subjectus, sui Metropolitae inter solemne sacrificium nominandi lege, & consuetudine eccle-

h
i
Sabinianum inter
cum Ma-
ximo so-
cietatis
poenituit.

l
m
n
o
p

q

ecclesiastica tenebatur. Sed cum Maximus non esset legitimus Metropolitae, & anathematis gladio ab ecclesia divulsus, ejus nomen nec debuerat, nec poterat divinæ solemnique liturgiæ interferi.

m Jubet Sabinianum Romam venire, ut culpæ ac pœnæ, quam ex consortio Maximi contraxerat, veniam & liberationem a sede Apostolica obtineat.

n Ex his alii gravius, alii levius peccaverant, pro eo, quod quisque cum Maximo commercium habuerat.

o Eos etiam, quibus aliquid vel minimi commercii cum Maximo intercesserat, quibusve ignorantibus aut necessitatis excusatio suffragaretur, ad cautelam, ut ajunt, absolvi oportebat.

p Qui vero ita Maximo adhæserant, ut ejus contumaciæ, scelerumque omnium participes fuerint, hi ad viam salutis revocandi erant, & omni culpa pœnaque absolutione Apostolica liberandi.

q Pollicetur se nemini injuriam facturum; sed pro eo, ac veritas & justitia postulat, Christo favente ac propitio, judicium se cuique reditutum.

§. X.

Epistola X. S. Gregorii ad Sabinianum Diaconum.

Gregorius imperat Sabiniano Apocrisario, ut Mauritiū edoceat de pravitate & contumacia Maximi.

Sabinianus Diaconus ecclesiæ Romanæ, Constantinopoli apud Mauritium munere Apocrisarii sedis Apostolicæ fungebatur. Huic scripsit Gregorius, ut de Maximi violentia & furiosa temeritate Imperatorem doceat, ejusque favorem & patrocinium ab homine præfracto & contumaci abducat: ex quo enim Mauritius collatum illi Sacerdotium approbavit, eumque iussit consecrari ab Episcopis, mirum quantum superbia, & audacia Maximi creverit: elatus quippe inflatusque Imperatoris gratia cum esset, eo prorupit illius effrænata & præceps arrogantia, ut litteras Pontificias per summum sedis Apostolicæ contemptum publice dilacerari jussit. Ad hæc: Gregorius illatam sibi a Maximo calumniam atrocem sane atque horrendam diluit ac refellit. Calumnia autem erat hujusmodi. Malchus Episcopus Delmitanus iterum ac sæpius in urbem accersitus, ut Dalmatici Patrimonii ab se administrati rationem redderet, alias ex aliis excusationes morasque nectendo, profectionem Romanam in diem ex die differebat. Multa hujus erant præterea temere ac perperam facta, quæ Gregorii cognitionem justamque reprehensionem subterfugere nequiverant; sed illud in primis, quod vel ipse totam illam conspirationem Schismaticam pro Maximo adversus Honoratum Episcopum legitime electum conslaverat; vel certe huic factioni & suum ipse nomen dederat, & aliis plurimis ut darent auctor fuerat, præcipuusque Maximi fautor, & adjutor extiterat. Hic memoria repetas velim, quæ dicta sunt de Malcho in actis Natalis Episcopi. Is ergo momento conscientia, metuque Numinis offensi perurgente, tandem resipuit; & a Maximo ejusque sociis secessione facta, Pontificiis jussis obtemperare constituit, nullaque mora interposita Romam se contulit, A Gregorio clementer benigneque acceptus, rationes edidit, retulitque ad ærarium, causam dixit, eorum, quæ peccaverat, veniam petiit, culpæ omnis pœnæque liberationem impetravit. Eodem die hilariter apud Bonifacium Notarium lauteque pransus cum vest-

Illyrici Sacri Tom. II.

peri cubitum esset, repentina morte oppressus est. Hinc Maximus Gregorii apud Mauritium calumniandi occasionem avide arripuit: nam quemdam e suis clericis Constantinopolim misit, qui Malchum Episcopum in custodiam traditum, ibique interfectum imprudentissime affirmaret, necis culpam in Gregorium rejiceret; causam vero hanc fuisse, quod partem aliquam pecuniæ collectæ ex patrimonio Dalmatico, quam vel in pauperes erogare, vel in ærarium Apostolicum conferre debuerat, ad se transtulisse, aut certe quo non oportebat derivasse argueretur. In hac igitur epistola Gregorius hanc ab se calumniam depellit, & Malchum neque unquam in custodia fuisse, neque ulla vi extrinsecus illata, sed fato suo extinctum esse testatur. Nescio autem quæ causa impulerit Maurinos editores operum S. Gregorii, ut hanc epistolam loco moverent. Et cum in collectione Labbeana Conciliorum prima sit Libri VII., affixaque ad initium indictionis primæ, idest ad Septembrem anni 597, eandem isti ad indictionem XII. atque annum 594, idest fere ad initium hujus controversiæ revocaverint. Atqui ordo seriesque rerum in causa Maximi gestarum, itemque ratio Litterarum, quæ ultro citroque datæ, & acceptæ sunt, satis declarant hanc epistolam dimovendam non esse ab eo loco, & anno, quem eidem attribuit laudata collectio; nullo autem modo ante triennium retrahi debet referri ad indictionem XII., atque ad annum 594. æræ vulgaris, Malchum Episcopum Delmitanum, & patrimonii Dalmatici Curatorem, ad quem extat epistola S. Gregorii xxxvi. lib. 1. cujusque in aliis epistolis Gregorianis mentio est, ignotum fuisse oportet Antonio Muratorio, qui Tom. III. Ann. Ital. Malchum nescio quem Episcopum Langobardorum, sive Episcopum alicujus urbis imperio Langobardorum subjectæ, hoc loco nobis obtrudit; & illum ipsum fuisse opinatur, de cujus obitu repentino, unde Maximus calumniæ materiam sumperat, Gregorius ad Sabinianum scripsit. Sed cum Malchum Delmitanum Episcopum habeamus, quo cum præclare consentiunt omnia, quæ Gregorius de illo, tum in his ad Sabinianum litteris, tum in aliis superioribus epistolis narravit, quid est, quod alterum Malchum a nostro distinctum comminiscamur? qui fortasse nunquam extitit, aut certe nihil de illo memoriæ proditum est.

Malchi Ep. Delmitani mortis culpam Maximus in Gregorium contulit.

Malchus non Langobardorum in Italia, sed Delmitanus in Dalmatia Episcopus.

Gregorius Sabiniano Diacono.

De causa Maximi prævaricatoris quid attum sit cognovisti. Sed postquam Serenissimus Dominus Imperator iussiones transmisit, ut a ordinari minime debuisset, tunc ad altiore superbiæ erupit. Nam homines gloriosi viri patricii Romani ab eo b præmia acceperunt, eumque ita ordinari fecerunt, ut c Antonium Subdiaconum, & rectorem patrimonii, nisi fugisset, occiderent. Ego autem d epistolas transmissi, postquam eum ordinatum contra rationem cognovi, & contra consuetudinem, ut Missarum solemnitas celebrare non præsumeret, nisi prius a Serenissimis Dominis cognoscerem, quid de ejus persona jussissent. Quæ e scripta mea publice relecta, vel in civitate posita, publice scindi fecit, atque in contemptum sedis Apostolicæ apertius exiliit. Quod ego qualiter patiar scis, qui ante paratior sum mori, quam Beati Petri Apostoli ecclesiam meis diebus f degenerare. Mores etiam meos bene cognitos habes, quia

Epistola Gregorii a ad Sabinianum Diaconum.

c

f

Z 2

diu

diu porto: sed si semel deliberavero non portare, contra omnia pericula latus vado. Unde necesse est cum Dei auxilio periculo g succurrere, ne cogatur excedendo peccare. Vide, quæ dico, & pensa ex quanto dolore sunt. Pervenit vero ad me, quia transmisit nescio quem clericum, qui diceret, quia Malchus Episcopus in custodia pro h solidis occisus sit. De qua re unum est, quod breviter suggeras Serenissimis Dominis nostris, quia si ego servus eorum in i morte Longobardorum me miscere voluisssem, hodie Longobardorum gens nec i Regem, nec Ducem, nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa. Sed quia Deum timeo, in mortem cujuslibet hominis me miscere formido. Malchus autem Episcopus neque in custodia fuit, neque in aliqua afflictione; sed die, qua causam dixit, & additus est, nesciente me a Bonifacio Notario in domum ejus ductus est, cui & prandium factum est, ibique prandit, & honoratus est ab eo, & nocte subito mortuus est; quod jam dilectionem tuam arbitror cognovisse. m Exhilaratum autem nostrum pro ea re dirigere volui; sed quia jam eandem causam n actam existimavi, idcirco me retinui. Mense Septembri, indictione I.

Calumniæ
sibi a Ma-
ximo illa
eam depel-
lis Grego-
rius.

N O T A.

a Vel adverbium illud *minime* librariorum in-
scitia intrusit, ac propterea delendum est, vel
conjunctio *ut pro licet vel quamvis* usurpanda est;
ne hoc membrum orationis cum hujus, & alia-
rum epistolarum contextu male cohæreat: ita-
que alterutro modo legendum est, vel *ut ordi-
nari debuisset, vel licet ordinari minime debuisset.*

b Interjicias velim, ut fertur, ne reum per-
jurii facias Maximum, qui ad sepulchrum S. Ap-
pollinaris jurejurando interposito affirmavit se
ab omni labe Simonjaca intactum esse. Itaque
id scripsit Gregorius non ex certa & juridica
scientia, sed ex fama satis illa quidem constan-
ti, & pervulgata; sed quæ falsæ largitionem il-
lam pecuniarum Maximo crimini dabat, cum
cæteroquin ejus consanguineis, & fautoribus at-
tribuenda esset.

c Hunc Gregorius aliis locis Antoninum vo-
cat. Is autem cum electus est Maximus, co-
mitiis illis aberat, nam eo nesciente ordinatus
sive electus fuit, ut docet epistola Gregoriana
ad Constantinam Augustam. Cum autem vi ac
necessitate coacti Episcopi ad eum consecrandum
convenissent, adfuit ille quidem, sed cum ejus
consecrationi resisteret, objiceretque Pontificium
interdictum, parum absuit, quin a Militibus
interficeretur. Itaque horum furori, ac violen-
tiæ cedere, & fuga se subtrahere debuit.

d Ternas in eandem fere sententiam episto-
las Gregorius ad Maximum misit, a nobis jam
descriptas; primam recipere noluit, vel se non
accepisse simulavit, alteri minime paruit, ter-
tiam publice dilacerari jussit.

e Idest *epistolas meas*. Hinc tamen non satis
intelligi potest, utrum omnes, an postremam
solum epistolam, quæ plus aliquid objurgatio-
nis, & acerbitalis habebat, Maximus proscindi,
ac discerpi jusserit.

f Idest a veteri disciplina, pristinaque in pu-
niendis contumacibus severitate degenerare.

g Scilicet periculum erat, ne, si Maximi su-
perbiam & pervicaciam inultam impunitamque
dimitteret, is in graviora flagitia prolaberetur.

h Idest peculatus causa, quod scilicet Mal-

chus, cum patrimonio Dalmatico administrando
præflet, aliquid pecuniæ publicæ avertisse argue-
retur: id mirum, quantum valet ad crimen au-
gendum, quod Maximus objecerat Gregorio,
qui ob interversam pecuniæ summam non ita ma-
gnam, hominem, eumque Episcopali charactere
insignem, non solum in custodiam tradi, sed
etiam necari jusserit. *Solidum dici voluerunt au-
ctores*, ut scripsit Samuel Pitiscus in Lexico An-
tiq. Roman. *nummum integrum atque consumma-
tum, qui assis instar in partes aliquot certo nu-
mismate expressas dividitur, ut apud nos duode-
narius nummus solidus dicitur.* Erant solidi au-
rei, argentei, ærei. Hic apud Gregorium soli-
dum dixerim esse nummum argenteum, quem
vulgo *Testonem* appellamus, qui ex tribus dena-
riis constat.

i Ad calumniam depellendam utitur ejus ge-
neris argumento, quod a minori ad majus duci-
tur. Langobardi gens erat fera & immanis, par-
tim Arianorum erroribus imbuta, partim ido-
lorum superstitionibus obstricta, per quos pluri-
mas maximasque calamitates Italiæ importatas
sæpius doluit Gregorius, acerbissimeque conque-
stus est. Si autem ea, qua valebat apud Roma-
nos, Italosque, auctoritate, & gratia uti voluisset,
facile Italiam universam in eorum exitium
concitare, & armare potuisset; sic prorsus, ut
pessimæ hujus nationis vix reliquæ aliquot dis-
persæ dejectæque in Italia superessent. Si ergo
religio fuit Gregorio, quominus quidquam pe-
riculi aut damni moliretur adversus homines Deo
inimicos, ecclesiæ infestos, imperii hostes acer-
bissimos, auctoresque malorum innumerabilium,
quibus oppressa erat Italia, quod quidem non ita
magnum peccatum videri, nec venia solum, sed
fortasse apud aliquos etiam approbatione dignum
existimari poterat; quanto magis religioni ha-
bendum eidem erat Episcopo necem ob paucos
solidos interversos inferre; quod crimen fuisset
multo gravissimum, & superis hominibusque ex-
secrandum.

l Langobardorum in Italia imperium e plu-
ribus conflatum erat Ducibus, & Comitibus,
sive Dynastis provinciarum administrationi præ-
positis, unique supremo Regi subjectis, qui
universæ nationi imperabat.

m Legatum extraordinarium, cui nomen erat
Exhilarato; unum e clero Romano vel Subdia-
conum vel Diaconum Constantinopolim mitte-
re decreverat, qui Mauritium de morte Malchi
Episcopi non violenta sed naturali doceret, il-
latamque Gregorio calumniam dilueret.

n Itaque jam fraus & malitia calumniatoris
comperta fuerat; sed ut prorsus omnem suspi-
cionem, si qua resideret, ex animo Imperato-
ris evelleret, hæc Gregorius de interitu Mal-
chi, a quo erat innoxius, ad Sabinianum ex-
plicanda esse censuit.

§. XI.

*Epistola XI. S. Gregorii ad Sabinianum Episcopum
Jadertinum.*

Sabinianus Episcopus, qui jam sua sponte
& voluntate Maximo ejusque amicis & fau-
toribus nuncium remiserat, seque ab omni illo-
rum consortio penitus segregaverat, cum ex illo-
teris Gregorii magis plane ac dilucide cognovisset
quantum in se admiserat flagitii, sequen-
dis juvandisque partibus hominis Schismatici,
con-

Penitentia
Sabiniani
Ep. Jader-
tini ad la-
bem con-
tractam e
consortio
Maximi
ejundam.

contumacis, ejectioneque ab ecclesia, exhorruit enimvero, atque in semetipsum tanti sceleris conscius ac participem exaruit. Quocirca ad labe eluendas, quas ex improba illa, & Deo ecclesiaeque invisa factione contraxerat, ab urbe, atque hominum frequentia secessit, seque in latebras abdedit cujusdam Monasterii, ut ibidem inter Monachos in asperitate vitae, & in voluntaria corporis afflictatione, dies aliquot exigeret; tantisque peccatorum poenas ultro susceperet, quantas videlicet ab se salutare sui, commissisque facinoris odium, & ardens veniae gratiaeque divinae promerendae studium postulabat. Tanta vis fuit poenitendi. Hac tam insigni & severa poenitentia perfunctus, non solum a Gregorio veniam errati, sed etiam laudem & litteras consolatorias meruit; in quibus cum Gregorius Sabinianum in suam gratiam & communionem recipiat, eum exsolvit obligatione Romani itineris, quam superioribus litteris eidem imposuerat. Epistolae Gregorianae caput erat: gaudere se quod maculam e consociatione Schismatica susceptam insigni poenitentia, & satisfactione expiaverit; ejusque errati veniam concedere. Det operam, ut alii quoque suo exemplo, suisque cohortationibus impulsus a pestifera Maximi societate disjungantur. De suis in urbe regia negotiis ne metuat, & anxio animo sit; quippe cum illius causam suo apud Mauritium Apocrifario quam diligentissime commendaverit. Rescribat sibi, quid sentiat de causa Florentii Episcopi Epidauritani, quem Epidaurii in exilium a Natali Episcopo per injuriam ejectum fuisse querebantur. Huic epistolae subscriptus est mensis Februarius, & indictio prima, quae duae notae chronologicae designant annum 598.

Gregorius Sabiniano Episcopo Jaderino.

Epistola II. Gregorii ad Sabinianum Episcopo. Sicut perseveranti culpa debetur jure vindicta, ita resipiscitibus est venia concedenda. Nam ut res illa contra se merito iracundiam excitare, sic haec a in sua potius dilectione solet concordiam propagare. Et ideo quia fraternitatem tuam a consortio, & communione Maximi, ubi te prius neglectus impulerat, in tantum postea c gravitas Sacerdotii ad animum reducta suspendit, ut ejus sola nullatenus patereris esse segregatione contentus; nisi & in Monasterio d te Clausura recipiens dudum commissa desleres: eapropter in nostra te gratia ad e communionem receptum esse non dubites; nam quantum nos prius culpa tuae charitatis offenderat, tantum poenitentia mitigavit. Hortor igitur, dilectissime frater, ut gregi Dominico pastorem sollicitudinem instanter impendas, lucrumque de commissis ovibus facere diligenter invigiles, ut tantum tibi copiosa retributio mercedis exuberet, quantum in adventum aeterni iudicis multiplices laboris fructus obtuleris. Stude itaque in culpa lapsos erigere, stude errantibus regrediendi viam ostendere, stude communionem f privatos ad communionis salubriter gratiam revocare. Sit ceteris charitatis vestrae reversio g ereptionis officium, sit salutis exemplum; quatenus dum errantes gressus ovium ad septa summi Pastoris sollicitudinis vestrae cura direxerit, nec ipsae luporum dentibus relinquantur expositae, & te in aeterna vita, quod summopere petendum est, dignae compensatio retributionis excipiat. De h causa vero, quam nobis scripsistis, ut debeamus, ne in urbe regia contra vos surripiatur, esse solliciti, animos vestros res ista non turbet. Nam Responsali nostro omnino studiose mandavimus, ut sollicitum, cantumque se debeat exhibere; & confidimus de Dei nostri potentia, quia id agitur, ut vos nullius contra rationem, aut turbare quoquo modo, aut premere possit adversitas. Praeterea habitatores Epidaurensis civitatis i Florentium, quem suum esse dicunt Episcopum, sibi a nobis restituendum studiosissime poposcerunt, asserentes frustra cum ad solam tantummodo voluntatem Natalis quondam Episcopi detrusum exilio. Et ideo quid de ejus causa fraternitas vestra cognovit, nobis suis subtiliter epistolis innotescat. Si autem necdum cognovit, requirat, nobisque renuntiet, ut quid de eo statuendum sit, certe deliberare adiutore Domino valeamus. Mense Februario, indictione prima.

a Quos poenitet peccasse, hi facile redeunt cum illis, qui offensi sunt, in concordiam, & gratiam.

b Neglectus legis divinae & ecclesiasticae; utraque enim vetat cum homine contumaci, & Schismatico amicitiam jungere, ejusque pravis conatibus favere.

c Sanctitas, & auctoritas Sacerdotis animo bene percepta, & comprehensa revocavit Sabinianum a consortio Maximi; quippe cum eam tantam esse debere intelligeret, ut non solum ab omni flagitio, sed etiam a flagitiosis hominibus, eorumque consuetudine longissime abesse, plurimumque abhorreere debeat.

d Alio loco demonstratum est Dalmatiam refertam fuisse Monasteriis, & Monachis, apud quos Sabinianus poenitentiae causa se recepit.

e Si Gregorius Sabiniano per hasce litteras & veniam errati concessit, & sedis Apostolicae gratiam communionemque restituit, sane illum eximit obligatione adeundae urbis, ad liberationem impetrandam culpae, & poenae, quam prioribus litteris eidem imposuerat.

f Communionem ecclesiasticam multatos ob junctam cum Schismaticis, & excommunicatis consociationem.

g In aliquibus Mss. erectionis. Vult Gregorius conversionem Sabiniani ceteris incitamento esse ad resipiscendum.

h Quid controversiae, quidve negotii Sabinianus Constantinopoli habuerit, de quo sollicitus erat, & verebatur, ne qua fraus dolusve subrepens sibi aliquod damnum periculumve crearet, nobis incertum est; nisi forte Maximus, ut Sabiniani defectionem ulcisceretur, aliquam eadem in urbe regia vel litem intenderit, vel calumniam intulerit.

i De Florentio Episcopo Epidauri dictum est in actis Natalis cap. 4. §. 7.

§. XII.

Epistola XII. S. Gregorii ad Sabinianum Episcopum Jaderinum.

INCREDIBILE dictum est quantum voluptatis e litteris Pontificiis ceperit Sabinianus, ex quibus & suam conversionem ac poenitentiam Gregorio probari, & se ab illo in gratiam communionemque sedis Apostolicae receptum esse intellexit. Ad Gregorium ergo rescripsit se pro singulari illius indulgentia ac benignitate plurimas

Sabinianus opem implorat Gregorii adversus Maximum.

Epistola
de Pres-
bytero la-
pso con-
fessio.

maximasque gratias & agere, & habere; sincere se, atque ex animo præstitisse omnia, quæ præscripserat Gregorius, ut labes e consortio Maximi contractas salutari poenitentia expiaret, ac Deo ecclesiæque pro suo delicto rite satisfaceret. Pontificiam fidem atque opem implorat, ut sibi præsidio sit atque auxilio contra Maximum, a cujus factione Schismatica cum descivisset, cum sibi inimicum infestumque reddiderat. Id negotii, aut controversiæ, quod sibi erat Constantinopoli, versabaturque in aliquo discrimine, iterum Gregorio, & magnopere commendat. De Presbytero, qui haud leve flagitium admiserat, quid statuendum sit Pontificem consulit. Ad extremum orat obsecratque, ut ecclesiæ Jadertinæ privilegia & beneficia, quibus illam Pontifices Romani affecerant, firma rataque esse jubeat. Sabinianus e suorum familiarium numero hominem delegit expertæ in primis fidei, ac prudentiæ, cui has litteras daret Romam perferendas, diligenter admonitum instructumque, ut quæ scripto breviter ac summatim commissa erant, ea ipse verbis fusius, & accuratius Pontifici exponeret. Ergo Gregorius ad omnia respondit, quæ scripserat Sabinianus, ac mirifice se oblectatum esse ait sincera illius ac prompta poenitentia, ejusque obedientiam commendat; bono animo esse jubet, quidquid molestiæ Maximus intulerit patienter ferre, ejusque minas superbas, atque inanes contemnere. Hæc epistola, quæ est xxv. Libri septimi, cum interjecta sit inter epistolas xxiv. & xxviii. ejusdem Libri, quibus subjecta est nota chronologica mensis Junii & indictionis primæ, data fuerit oportet eodem mense, & eadem indictione; idest anno 598. ac tertio mense post superiorem ad eundem Sabinianum epistolam.

Gregorius Sabiniano Episcopo Jadertino.

Epistola
III. Gre-
gorii ad
Sabinia-
num Epi-
scop.

Satis, Frater charissime, de sinceritate tua lætificor; quod eam solliciti discretione judicii, & ubi a obedire, & ubi resistendum est resistere, studio sacerdotali cognosco. Cum quantamque te devotionis alacritate submiseris his, quæ ob culpam præteriti excessus b indiximus, litterarum tuarum, quas per latorem præsentium direxisti, pagina referavit. Nec poterat aliter a dilecto fratre suscipi, quam a diligente mandatum est. Unde in Omnipotentis Dei miseratione confido, quia ita ejus te gratia protegit, ut per hoc etiam ab aliis d absolutus, salubriter paruisse te gaudeas. De hoc vero, quod se contristari charitas tua Maximi prævaricatoris, & excommunicati e amulatione signavit, turbari non debet; sed decet, ut ad modicum tumentes inaniter fluctus patienter tolerando sustineas, & undarum spumas perseverantia virtute subternas. Novit enim patientia levigare, quod grave est, & constantia superare, quod sævit. Animos ergo tuos adversitas non dejiciat, sed accendat. Audaciorem te in omnibus vigor sacerdotalis ostendat. Nam vera documenta veritatis sunt, promptiorem in duris, & fortiores se quemquam in contrariis exhibere. Ut igitur rectitudinis robur a bono deliberationis sua nulla valeat impulsione convelli, mentis gressus in ejus f petreæ soliditatem, sicut capisisti, dirige te, in qua Redemptorem nostrum per totum mundum fundasse nostis ecclesiam; quatenus recta sin-
guli cordis vestigia in devio itinere non offendant. Ex vero, quæ nobis scripsistis, vel præsentium la-

tor coram positus explicavit, nos non credatis negligenter g omittere; sed de his omnino sollicitè cogitamus. Dilectissimo autem filio nostro Anatolio h Diacono jam & prius, & nunc iterum omnia subtiliter indicavimus, hortantes ut quidquid ad utilitatem at quietem charitatis vestre vel filiorum vestrorum pertinet, Creatoris nostri auxilio suffragante, agere stricte ac studiose festinet. Et ideo fraternitatem vestram ne moror afficiat, nec inimicitia cujuslibet affligat; nam divinitatis gratia opitulante in proximo adesse confidimus, ut & præfati prævaricatoris, & excommunicati præsumptio districtius reprimatur, & vestra quies, sicut desideratis, adveniat. Excellentissimo quoque filio nostro i Exarcho, qui nobis eum studet commendare, de pravitate ipsius scribere nequaquam omisimus. Presbyterum vero, de quo nos fraternitas tua latoris præsentium relatione consuluit, nulla ratione in sacro ordine post l lapsum aut permanere aut revocari posse cognoscas; circa quem tamen mitius agendum est, propterea quod commissum facinus facili dicitur professione confessus. Præterea pariter hic portitor quadam ecclesiæ vestre privilegia m a nostris concessa prædecessoribus intimavit. De quibus, scriptis charitatis vestre, nos subtilius volumus informari, vel si qua ex eis scripta in ecclesiæ vestre scrinio rejacent, eorum huc exemplaria transmitti necesse est, ut quidquid ad honoris vestri reverentiam, vel n genium præfata ecclesiæ pertinet, libenti animo parare possimus. Glorioso autem communi filio Domino o Marcello, si huc venire voluerit, instantius suadete, quia omnino eum videre desidero. Si vero illic stare elegerit, ita vos ei in charitate, qua convenit, exhibete, ut affectui ipsius, quem circa vos habet, respondere, sicut condecet, valeatis. Omnipotens Deus suæ gratiæ dono vos & custodia protegat, & cor vestrum in ea, quæ ei sunt placita, semper accendat. Mense Jun. Indictione prima.

NOTÆ.

a E tuis litteris cognosco te agere fide sincere, quæ subtili judicio discernit, quibus obedire, & quibus resistere oporteat.

b Cum in duabus superioribus ad Sabinianum epistolis nihil hujusmodi Gregorius præscripserit, necesse est alterutri epistolæ aliquid scripti separatim adjunxerit, in quo rationem ritumque obeundæ poenitentiae canonicæ Sabiniano tradebat.

c Hæc nimirum vis est sinceræ perfectæque charitatis, ut qui se ab altero diligi sentit, non possit non obsequi voluntati illius, a quo diligitur.

d Opera poenalia sibi a Gregorio injuncta tam alacri promptoque ad obediendum animo suscepit ac peregit Sabinianus, ut non solum maculas omnes eluerit, quas ex inita cum excommunicatis societate contraxerat, sed etiam pro aliis delictis, si quibus obstrictus fuerat, cumulate satisfecerit.

e Ex quo enim Sabinianus a pestifera Maximi familiaritate desciverat, hic inimice illum insectari, plurimis molestiis afficere nunquam destiterat. Itaque Gregorius Sabinianum egregiis documentis instruit, & confirmat ad patienter, & constanter ferendum quidquid incommodi, injuriæve Maximus intulerit.

f Jubet mentem atque animum Sabiniani, ne moveri deflectique a recto queat, in ejus petreæ idest fidei Apostolicæ soliditate defigi, quæ convelli

velli non potest, cuique totius ecclesiae moles firmissime incumbit.

g Pollicetur se curaturum diligenter, ut res, & negotia Sabiniani in Urbe regia, illi ex sententia succedant.

h Anatolius erat Diaconus ecclesiae Constantinopolitanae, qui apud Mauritium auctoritate & gratia plurimum valebat; cuique propterea Gregorius plurima, & gravissima negotia saepe commendavit, ut Gregorianae ad eum epistolae declarant.

i Is erat Callinicus, cuius itidem favorem & patrociniū sibi Maximus conciliaverat.

l De Clericis post lapsum non recipiendis, ac puniendis plures extant Canones. Cum Presbytero tamen, de quo consulitur, mitius agendum censet, propterea quod de suo lapsu sponte, & ingenue confessus fuerat: errati autem voluntaria, & prompta confessio aliquid indulgentiae meretur.

m Quae fuerint haec privilegia, quibus Romani Pontifices Gregorio antiquiores ornaverant ecclesiam Jadertinam, in historia ejus ecclesiae investigari oportebit.

n Huic verbo Editores Maurini hanc explanationem adhibuerunt. *Ornatum* intellige, *splendidiorē*, decus, sive *privilegium*, jam ab antiquo concessum, atque adeo legitime expetitum. Vid. Henr. Steph. Schediasm. c. 18. Johan. Brodæi Miscel. lib. 9. c. 10. Siagrius Augustodun. Episcopus pro genio, & honore suae ecclesiae pallium postalat infra lib. 9. ep. 108.

o Is est Marcellus ille Scholaisticus, ad quem extat epistola Gregoriana supra descripta. Hunc patria Jadertinum fuisse oportet, subjectumque ecclesiae Jadertinae. Eum siquidem vocat *filium* tum sibi, tum Sabiniano communem.

S. XIII.

Epistola XIII. S. Gregorii ad Marcellinum Proconsulem Dalmatiae.

Cum Justinianus Imperator Africam Vandalis, Dalmatiam Gothis ereptam Imperio restituisset, utramque regionem in numerum retulit, exivitque ad dignitatem Provinciarum Proconsularium; & supremum Magistratum utriusque regimini praepositum insignibus, ac nomine Proconsulis donavit. Hisce temporibus, cum Maximus Episcopatum ecclesiae Salonitanae inique partum iniquissime occupabat, Marcellinus imperio Proconsulari Dalmatiam regebat. Hic autem miro studio summaque benevolentia Maximum complexus se totum illi dederat, & omnem suam operam, atque auctoritatem ad eundem ornandum, ac tuendum conferebat. Hujus praesidio ac patrociniū Maximus usque eo fidebat, ut & iussa Gregorii praefacte contemneret, & quidquid liberet, sibi licere ac fore impunitum existimaret; quocirca quae Maximus arroganter, superbe, contumaciter in Deum atque homines peccabat, haec omnia ex opinione communi attribuenda erant Marcellino, qui hominis temeritatem, ac pertinaciam suo favore suaeque auctoritate armaverat. Nec vero ignorabat Marcellinus ob hanc causam male se audire, & magna in offensa esse apud Gregorium, quem ceteroquin amicum sibi habere, sui que studiosum esse voluisset; id quod ad suam rem, & existimationem permagni interesse putabat. Itaque ad eum litteras dedit plenas officii ac benevolentiae,

quibus significat, nihil sibi gravius & acerbius accidere potuisse, quam quod intellexerat se illi offensionis, & querelarum causam praebuisse; suam erga illum observantiam propensamque voluntatem declarat, ejusque sibi animum, & gratiam conciliare conatur. Gregorius igitur ad Marcellinum rescribens, hominem libere, & gravissime reprehendit, quod Maximo tantopere studeat, ejusque impudentiam & obstinationem suo patrociniū foveat atque augeat; ex quo fieri, ut omnium malorum, quae ille ad eam diem patravat, culpam ipse sustineat. Praescribit, quid eum facere oporteat, ut cum Deo primum, quod ei praecipue curandum est, tum etiam cum Christi Vicario in gratiam redeat. Haec epistola, cum tertia sit partis secundae libri VII. ad initium indictionis secundae pertinet. Itaque scripta est anno 598. Septembri mense, vel jam inito, vel exeunte.

Gregorius Marcellino Proconsuli Dalmatiae.

Epistolam magnitudinis vestrae suscepimus, in qua vos nostram incurrisse a ingratitude indicastis, atque ob hoc per directam b satisfactionem habere nostram velle vos gratiam. Et quidem tanta ad nos de vestra magnitudine pervenerunt, quanta a fidei viro minime committi debuerant. Vos enim tanti mali de causa Maximi omnes astrunt c auctores existere, per quos spoliatio illius ecclesiae, vel tantarum animarum perditio, atque inaudita praesumptionis audacia sumpsit initium. Et quidem quod nostram vos velle gratiam habere petitis, convenit, ut Redemptori nostro pro his talibus satisfacere tota intentione mentis, ut dignum est, cum lacrymis debeatis: quia si illi satisfactum non fuerit, quid nostra relaxatio vel gratia poterit certe conferre? Dum tamen adhuc in praesumptorum ruinis vel errantium defensionibus inesse vos cernimus, qualis vel Deo vel hominibus vestra sit satisfactio, non videmus. Tunc enim Deo, & hominibus se satisfacere magnitudo vestra patenter evidenterque cognoscat, d & devia ad rectitudinem, & praesumptiva ad humilitatis normam reducat. Quod si factum fuerit, per hoc vos & Dei percepturos, & hominum gratiam cognoscatis. Indictione II. Mense Septembri.

N O T A E.

a Id est offensionem nostram. Ingratitudo hic apud Gregorium opponitur Gratiae. Ingratitudo aliquid plus significat, quam amissio gratiae; & ingratitude alicujus incurrisse non solum est illi non gratum, neque acceptum esse, sed praeterea invisum, & odiosum esse. Itaque Marcellinus Gregorii ingratitude idcirco incurrisse dicitur, quia ob favorem Maximo praestitum ejus animum ab se alienaverat, sibi que infensum reddiderat.

b Marcellinus, ut Gregorii, apud quem magna in offensa erat, gratiam sibi conciliaret, ad eum scripserat velle se, ac paratum esse omnibus rationibus satisfacere.

c Scilicet malorum omnium, quae Maximus perpetrabat, praecipuam causam vulgo conferebant in Marcellinum, qui suo patrociniū hominis nequitiam, impudentiam, pertinaciam aluerat, & corroboraverat.

d Hujus loci sententia respuit conjunctionem, & requirit vero conjunctionem si.

S. XIV.

Gravissime reprehenditur a Gregorio, jubeturque abdicare patrociniū Maximi.

Epistola Gregorii ad Marcellinum Proconsulem.

a b

c

d

Marcellinus Proconsul Dalmatiae favebat Maximo.

§. XIV.

Maximus fautorum numero imminutus; ac Principum virorum patrocinio amisso resipuit; & Pontificis imperata se satiarum promisit.

*Maximus
desertus a
suis fau-
toribus*

Gregorius suis litteris & cohortationibus Salonitanos & Jadertinos a Maximi societate abduxerat; quorum exemplum secuti, ut est verisimile; & Gregorii admonitionibus gravissimis permoti plerique Dalmatarum, alii ex aliis deinceps illum deserebant, quibus scilicet hominis perditum; & contumacis superbia, obstinatio, arrogancia jam horrore etiam, non odio solum esse coeperat. Ab eo desciverat Malchus Episcopus Delmitanus, quo auctore, vel certe impulsore, seditio illa schismatica contra Honoratum legitime electum Episcopum excitata fuit. Defecerat Sabinianus Episcopus Jadertinus, cujus insignis poenitentia illustre documentum statuerat, ex quo quivis intelligeret, quam esset perhiciosum, bonisque omnibus execrandum quodlibet cum Maximo commercium; nec videtur dubitati posse, quin ceteri Episcopi, & sepe omnes; aut certe plerique ex Clero tum Salonitana; tum aliarum ecclesiarum Dalmatiae; vel Pontificis comminationibus territi, vel conscientiae stimulis agitati, omnem, quae illis erat cum Maximo, consociationem dissolverint. Ardens vero illud & singulare studium, quo Viri primarii; & magistratus patrocinium Maximi susceperant, sensim, ut sit, & paulatim deserebuerat; & si paucos excipias ejusdem consanguineos, affines, familiares, ceteros fere omnes aut pertinax illa contentio longius producta segniorum ad eum defendendum reddiderat, aut impudens hominis temeritas, & pertinacia insuperabilis ab se prorsus alienaverat. Marcellus Scholasticus Vir eximiae doctrinae, & magnae auctoritatis Maximo impense favebat; eique ut veniam & impunitatem impetraret, apud Gregorium suas litteras & preces interposuit; sed hujus erga Maximum voluntatem Gregorii responsis immutatam esse, eumque ab homine schismatico & excommunicato protegendo deteritum fuisse colligi potest ex epistola Gregorii ad Sabinianum Episcopum Jadertinum, in qua Marcellum amicissimis verbis prosequitur, ejusque videndi miro desiderio se teneri affirmat; id quod argumento est Martellum monitis Gregorii paruisse, & Maximi patrocinium abdicasse. Marcellus Proconsul Dalmatiae; cujus potissimum auctoritate & favore Maximus non gloriari solum, sed etiam ad suas cupiditates explendas, suamque perverticaciam obfirmandam abuti solebat, iusta & acriter reprehensione Gregorii ab eo fovendo tuendoque avocari se passus fuerit necesse est; ut sibi videlicet conciliaret amicitiam & gratiam Pontificis, quam per litteras magnopere expetierat, & gloriae sibi atque utilitati futuram esse intelligebat.

*resipit ad
se respi-
cit*

Itaque cum fautores Maximi ad summam paucitatem redacti essent, ejusque congressum, & consuetudinem vulgo refugerent, conspectumque ipsum horrent, hanc animorum ab se alienatio, & studiorum ac voluntatum conversio homini pene jam desperato salutis initium attulit. Ac primum, cum se fere ab omnibus desertum teneret, iisque tum multitudinis tum potentum virorum praesidiis destitutum, quibus suam adversus Pontificem Maximum audaciam, & ob-

stinationem munierat, vereri coepit, ne Gregorii auctoritate iustaque indignatione urgente; nemine autem sibi patrocinante, male partum Episcopatum dimittente cogeretur. Deinde secum reputans, quam multa & gravia contra Deum & Christi Vicarium, contra leges divinas & ecclesiasticas peccaverat; sui ipsius etiam puduit ac poenituit; & conscientia patratum criminum arguente; humanae ac Divinae ultionis metu impellente, tandem in animum induxit antea vitae noxas expiare, subicere se iudicio, ac parere voluntati, & praecipis summi Pontificis, ab eoque suppliciter petere, ut censura ecclesiastica multiplex vinculum, quo illigatus erat, sibi dissolveret. Ejus poenitentiae stimulos acriores subiecit amissa Imperatoris gratia; quippe Mauritius de vita & moribus Maximi, ejusque inflexibili pertinacia per Sebastianum Sedis Apostolicae Apocrisarium, ad quem ea de re Gregorius litteras dederat, diligenter edoctus, exarsit iracundia & stomacho; seque Maximi dolis ac fallaciis deceptum doluit, hominibusque insolentiam, nequitiam, contumaciam execratus; eum non modo indignum suo favore ac patrocinio esse censuit, sed ecclesiae potestati ac censurae permitti, atque adeo vel invitum tradi oportere statuit. Sua igitur mandata Saloniam ad Maximum praeferi iussit; eique graviter severeque incepto suis verbis edicere; ut thora nulla interposita Romam se cogeret, sisteretque Romano Pontifici, huiusque se iudicio ac sententiae submitteret. Jam usque ab initio hujus controversiae Mauritius id mandati Maximo dederat; sed vel in ejus executione urgenda nimis lenem se ac remissum praebuerat, vel fortassis, Maximo ejusque Patronis deprecantibus, mandatum illud revocaverat; id quod conjici potest ex epistola sexta Gregorii, qui Maximo respondens negat se quidquam litterarum accepisse a Mauritio, quibus Imperator Maximum injuncta urbis adeundae necessitate eximeret, aut Salonae ejus causam cognosceret; ac sententiam ferri jubere; de qua seu vera seu ficta Imperatori mandati revocatione Maximus ad Gregorium scripserat: *Quod vero indicas Serenissimos Dominos, ut illic (id est Salonae) debeat esse cognitio, praecipisse; nos quidem nullas eorum alias de hac re, nisi ut ad nos venire debeas; jussiones accepimus.*

Ergo Maximus hisce stimulis & aculeis undique impulsus cum esset ad resipiscendum, exundantemque arrogantiam, & pertinaciam, qua potissimum fretus omnia Pontificis imperia respuerat; omnesque minas & poenas ecclesiasticas contempserat, suos Legatos deprecatoresque cum litteris supplicibus ad Gregorium misit, per quos Pontificis clementiam obtestans, misericordiam implorans, seque in ejus potestate professus esse, quam primum se Romae adfuturum promisit; ut & crimina falso sibi objecta dilueret; & Pontificis imperii neglecti veniam exposceret. Haec breviter exposuit Thomas Archidiaconus cap. vi. Historiae Salonitanae: *Demum vero, cum ab ipsis Imperatoribus Maximus corriperebatur, quod tam protervus & rebellis contra Deum & Papae praecipuum existeret, ad se reversus misit nuncios suos Romam. Praeterea Maximus, cum sibi valde metueret a severitate Gregorii, cujus patientia tamdiu tamque pertinaciter abusus fuerat, preces apud Pontificem, & auctoritatem interposuit Callinici Exarchi, quem veniae deprecatorem adhibuisse tradit Paullus. Diaconus in vita Gregoriana, idemque Gregorius in suis ad*

*Maximus
ad Grego-
rium Le-
gatos, &
litteras
supplices
misit.*

Ma-

Marinianum Ravennatem litteris confirmat. Itaque Gregorius tum studio obsequendi, & gratificandi Exarcho, tum propter Maximi submissionem promptamque ad parendum voluntatem, aliquid utrique indulgendum censuit; & si quid gravius illi ac molestius imperasse videbatur, id prudentia ac lenitate ita moderatus est, ut multum de incommodo; & longinquitate itineris injuncti minueret; nam Romanam illum Ravennate profectio commutavit. Itaque hujus causae cognoscendae, & Maximi suae culpae & contumaciae rite poenitentis absolvendi potestatem commisit tum Mariniano Ravennati, tum Constantio Mediolanensi Episcopo: ex quo velim animadvertas, quanti faceret Gregorius ecclesiam Salonitanam, hujusque dignitati quantum tribueret; cum enim ejusdem Episcopus, quamvis nondum legitimus, multorum criminum reus ageretur, huic quaestioni ac judicio, quod ad se quidem pertinebat, sed indulgentiae causa delegandum aliis censuerat, non quoscunque vulgares Episcopos, sed duos ipsos primarios Italiae Metropolitae praefici oportere existimavit. Quocirca Maximo imperavit, ut Ravennam, aequae brevi, ac facili navigatione, se conferret; eaque in Urbe apud Judices a se delegatos causam diceret, ac de flagitiis, quorum suspicionem vel infamia laborabat, se ipsum purgaret; suae autem obstinationis, & contumaciae veniam peteret, pro neglectis vel contemptis mandatis Pontificiis poenas irrogandas sincere atque ex animo susciperet, ac persolveret; denique Deo ecclesiaeque justam ac debitam satisfactionem praestaret: Itaque Maximus, ut est in vita S. Gregorii, cernens tandem aliquando durum esse contra stimulum calcitrare, relictis imperialibus adminiculis, per Callinicum Exarchum satis humiliter concedi sibi poenitentiam simulque veniam a Gregorio postulavit. Quem ipse Romam fatigari nolens, causam ejus discutendam Ravenna commisit Constantio Mediolanensi Episcopo scribens: Maximus Salonitanae ecclesiae &c. Gregorius quidem in suis ad Marinianum Episcopum Ravennae litteris, hunc praecipue ac nominatim hujus controversiae disceptatorem ac judicem esse voluit. Ei vero in hujusmodi causa, ac disceptatione Constantium Mediolanensem socium adjunxit, si forte Maximo suspectus esset Marinianus, & hunc judicem recusaret, quod sibi adversari atque infensum esse arbitraretur. Caeterum neque apud Joannem Diaconum, neque apud Auctorem historiae Salonitanae, neque deum in epistolis Divi Gregorii legitur interfuisse huic judicio, aut praefuisse Constantius Mediolanensis; propterea quod Maximus nullam exceptionem interposuit, neque Marinianum exclusit; sed ejus se judicio volens, ac libens subiecit. Scribens ergo Gregorius ad Marinianum, (caeteris praetermissis, quae huc non pertinent) in extrema epistola, haec subiecit: Excellentissimi filii mei Domni Callinici Exarchi assidue & importune pro persona Maximi scripta suscepi: cujus importunitate victus, nihil habui, quod amplius facere debuissim, nisi ejusdem Maximi causam tuae fraternitati committerem. Si igitur ad fraternitatem vestram venerit idem Maximus, deducatur & Honoratus ejus ecclesiae Archidiaconus, ut cognoscat sanctitas tua, si recte ordinatus, si in simoniacam haeresim lapsus non est, si ei de criminibus corporalibus nihil obviavit, si se non cognovit excommunicatum, quando missas facere praesumpsit, & quidquid sub timore Dei tibi visum fue-

rit, decerne, ut nos dispositioni tuae consentiam Deo auctore praebeamus, Si autem tuam fraternitatem suspectam habuerit, etiam Reverendissimus frater noster Constantius Mediolanensis Episcopus Ravennam veniat, tecum resideat; & de eadem causa pariter decernite, & quod utrisque vobis placuerit, mihi placitum esse certum tene. Sicut enim obstinati esse humilibus non debemus, ita districte existere superbis debemus. Vestra ergo fraternitas, sicut in scriptura sacra paginis didicit, quidquid justum esse perpenderit, in ejus negotio decernat.

In hoc quidem epistolae Gregorianae fragmento de litteris & legatis Maximi ad sedem Apostolicam missis nulla facta est mentio. De utrisque idcirco siluit Gregorius, ut ostenderet se id, de quo rogabatur, non tam Maximi precibus, quam Callinico Exarcho remittere atque concedere, qui suam commendationem, suasque pro Maximo preces interposuerat. Hoc enim beneficio Exarchum sibi obstringere volebat, cujus auctoritate atque opera ad reconciliandos ecclesiae Aquilejenses, Istrosque Schismaticos maxime indigebat. Cum vero de Nunciis sive Oratoribus Maximi ad Gregorium missis in historia Salonitana diserte scriptum sit, nihil est, cur fidem huic derogandam esse putemus; praesertim cum ipsemet Gregorius in suis ad Constantium litteris non obscure significet, se promissis ac precibus Maximi permotum fuisse, ut cum illo indulgentius ac remissius ageret; nobisque, inquit, tam nimietate precum, quam attestazione bonorum operum praevalere contendit. Itaque misericordiae atque indulgentiae, quod Gregorius Maximo tribuit, id Callinico quidem deprecatori Joannes Diaconus, & Gregorius in epistola ad Marinianum adscribunt; Maximi vero supplicibus litteris ac legatis Thomas Archidiaconus, & ipsemet Gregorius in epistola ad Constantium attribunt; utrumque autem verum esse potest, cum neutrum alteri repugnat. Epistola Gregorii ad Marinianum, cujus fragmentum supra descriptum est, cum proxime antecedit epistolam ejusdem ad Joannem Surrentinum, & ad plures alios Episcopos, cui subscripta est Indictio secunda & mensis November, ad eandem Indictionem pertinet, referrique potest ad mensem eundem Novembrem anni 598. Hinc autem conjicias velim Maximum suorum criminum suaeque contumaciae poenitere coepisse fere sub initium Octobris, & eodem mense exeunte vel ineunte Novembri anno 598. supplices ab eo Legatos Romam venisse, itemque litteras commendatitias Callinici ad Gregorium allatas fuisse; hujus vero gratiosa commendatio, & illorum humilis ac demissa obsecratio Gregorium placavit, impulitque, ut longinquitatem, & incommoda Romani itineris Maximo condonaret, hujusque causae cognitionem & arbitrium Episcopo Ravennati committeret.

§. XV.

Epistola XIV. S. Gregorii ad Constantium Episcopum Mediolanensem.

CUM Gregorius consilium cepisset causae Maximi delegandae Mariniano Episcopo Ravennati, ob causas nescio quas ei venit in mentem vereri, ne qua suspicio de fide & integritate Mariniani incideret Maximo, qui eum fortasse propter aliquas offensiones interpositas alie-

Cur Gregorius praeter Marinianum

no

Gregorius Marinianum Ravennae & Constantium Mediolanensem Episcopos eidem iudicibus designat,

apud quos Ravennae causam diceret,

Alterum
Maximo
judicem
dederit.

no ab se animo, & infenso esse opinaretur; idque satis causæ videbatur fore, cur is datum sibi judicem aut ægre ferret, aut omnino recusaret. Hujus suspicioni ut occurreret Gregorius, iussit Constantium Mediolanensem Episcopum una cum Mariniano ei quæstioni ac iudicio præesse; ut si Maximus alteri diffideret, alterius æquitatem præsidio sibi fore intelligeret, ne quid in se durius asperiusque, præter æquum & bonum, Marinianus decerneret. Itaque per litteras Constantio imperavit, ut si commodum illi esset, Ravennam adiret, & cum Mariniano de causâ Maximi cognosceret, statueret, iudicaret: quod uterque decreverit, id se ratum habiturum. Hæc epistola scripta est indictione secunda mense quidem incerto; sed, ut conjici licet, vel cum in exitu jam esset annus 598., vel anno proximo ineunte. Cum enim Gregorius mense Octobri vel Novembri anno 598., datis ad Marinianum litteris, constituisset Constantium in causâ Maximi judicem atque arbitrum, una cum Mariniano adhibere, nihil causæ excogitari potest, cur ejusmodi delegationem, quam Constantio decreverat, in longinquum tempus distulerit; aut quare post eas ad Marinianum litteras, plures menses intercesserint, ante quam hac de re ad Constantium scriberet. Itaque hæc ad Constantium epistola non videtur differri posse ultra initium anni 599., rejicique in menses posteriores. Est illa quidem undeseptuagesima partis secundæ libri VII.; ab eaque secunda ad Marinianum epistola ejusdem argumenti, quam constat datam esse mense quintili vel sextili an. 599., non amplius quinque aliarum epistolarum interjectu disjungitur; ex quo videtur colligi posse, non ita multis ante hanc diebus illam ad Constantium scriptam fuisse. Verum enimvero non omnes epistolas S. Gregorii eo loco atque ordine, quem ratio temporum postulabat, dispositas esse multorum est querela; aliquas certe præposteris temporibus & perturbato ordine collectioni Gregorianæ insertas fuisse nota Chronologica eisdem subjecta declarat; veluti in hac secunda Parte libri VII. Epistola xxxiv. ad Constantium Episcopum Mediolanensem *de Virgilio, qui commendationis occasione pecunias mutuo accepit*, cum data sit mense Septembri indictione secunda, idest anno 598, tamen postposita est epistolæ xxvii. ad Antonium & Domitianum *de concordia inter ecclesias & Monasteria*, quæ, cum scripta esse legatur mense Januario indictione secunda, hæc post illam data fuerit oportet anno 599. Atque id causæ fuit, quod impulit Editores Maurinos operum S. Gregorii, ut ordinem epistolarum immutarent, & cuique, quod maxime aptum idoneumque videbatur, tempus, & locum tribuerent. Cæterum, nisi si qua necessitas, aut gravior causa postulat, eo loco, quem obtinent in collectione Labbeana Veneta Conciliorum, illas movere non auserim.

a Gregorius a Constantio Episcopo Mediolanensi.

Epistola
Gregorii
ad Con-
stantium
Ep. Me-
diolanens.

b c d e f
g h

Maximus Salonitanæ ecclesiæ prævaricator, postquam per potestates b majores sæculi obtinere nil valuit, ad c minores se se contulit, nobisque tam d nimietate precum, quam e attestatione bonorum operum f prævalere contendit. Ex qua re inhumanum credidi, si is, qui se multum g timere mendicit, in aliquo me h temperatiorem minime invenire potuisset; & ideo decrevi, ut reverendissi-

mus frater, & coepiscopus noster i Marinianus i ejus causam debeat in Ravennati urbe cognoscere. Si autem persona ejus l suspecta forsitan habetur, l volumus, ut quoque vestra fraternitas, si ei laboriosum non est, ad eandem civitatem fatigare se debeat, & cum prædicto fratre in eodem iudicio pariter sedere. Quidquid autem vestra utrorumque sanctitati placuerit, scitote mihi modis omnibus placiturum. Vestrum ego iudicium meum deputo: & quæ utrique vos relaxanda esse censetis, me relaxare certum tenete; hoc tamen sollicite pensantes, ne m aut cum peccato remissi, aut cum injuria sanctæ ecclesiæ esse videamur austeri. Hujus autem causæ n executionem Castorio Charitulario injunximus, ut ipse nobis debeat cuncta, quæ acta fuerint, subtiliter renunciare, Indictione II. mense incerto,

NOTÆ,

a Is ecclesiæ Mediolanensi præfuit ab anno 593. ad 600.

b Quas Gregorius vocat potestates majores, ii sunt Mauritius Imperator, Callinicus Exarchus, Marcellinus Proconsul Dalmatiæ, alique primarii Magistratus, ad quos patrocinii causa confugerat Maximus.

c Idest inferioris ordinis Magistratus; & præterea intelligi velim etiam viros privatos, sed magnis opibus, & magna potentia præditos, quos itidem sibi Maximus conciliaverat.

d Itaque Maximus non solum interposita Callinici auctoritate & deprecatione, sed etiam per suos Legatos, litterasque supplices, ut docet Thomas Archidiaconus, misericordiam & veniam exposcerat.

e Idest promissione; quippe pollicebatur Maximus, se præterita delicta, & veteres offensas debita satisfactione, animique ad parendum prompti obsequio, & piis ac præclaris operibus compensaturum.

f Idest conatur justam indignationem & severitatem Gregorii vincere, atque ad misericordiam inflectere.

g Causabatur Maximus nimiam Gregorii severitatem, qua se deterritum esse aiebat, quominus sisteret se coram Pontifice, ejusque iudicium subiret, a quo sibi valde metuebat.

h Idest magis lenem atque indulgentem, quam putabat.

i Marinianus regimen ecclesiæ Ravennatis suscepit anno 595, retinuitque usque ad 606, quo diem supremum obiit.

l Cur Marinianus Maximo suspectus esse potuerit, causam ignoro.

m Vult eos in iudicio ferendo severitatem clementia temperatam adhibere, ut neque se leniores præbeant, quam delicti gravitas postulat, neque severiores, quam ecclesiæ benignitas requirit.

n Hoc negotii exequendum dederat Castorio, ut quæstioni ac iudicio interesset, acta judicialia in tabulas referret, reique totius gestæ atque iudicatæ rationem exitumque accurate ac diligenter Pontifici exponeret.

S. XVI.

*Epistola XV. S. Gregorii ad Marinianum
Episcopum Ravennae.*

Cur in
plures
mensis di-
lata sit
Adio ju-
dicialis in
Maximo.

A Superioribus litteris ad Constantium missis jam sex menses effluxerant, cum Gregorius iterum ad Marinianum scripsit, eidemque quod de causa Maximi ante mensibus fere octo mandaverat, ut diligenter riteque conficeret imperavit. Quid morae quidve impedimenti obvenit, ne hujusmodi negotium antea, citiusque expediri, & confici posset, mihi non est compertum; nisi forte expectandum fuerit, dum Constantio commodum foret Ravennam proficisci, qui fortasse tot tantisque occupationibus distentus fuit, ut ab sua ecclesia discedere, ac longius abesse nequiret. Ceterum dum is Ravennae profectus alias & alias moras innectit, e litteris sive Nunciis Maximi cognitum est, necesse non esse huic questioni ac judicio Constantium praesidere, qui propterea illius itineris suscipiendi, ac peragendi cura & labore liberatus est; nihil enim habuit Maximus, quod Mariniano opponeret, aut quare illius judicariam auctoritatem ac sententiam defugeret. Praeterea huic causae finis imponi nequebat ante vernum, aut aestivum tempus, cum scilicet Maximo tempestas idonea, & opportuna navigandi Ravennam, expectanda esset. Illud certe huic negotio exequendo causaeque cognoscendae moram ac dilationem interposuit, quod Marinianus, cum legisset epistolam Gregorii, nonnulla in hac reperit, quae sibi haud leves difficultates ac dubitationes injiciebant; de his autem necesse habuit Gregorium per litteras consulere, quas, ut Romam perferret, Castorio Chartulario dedit. Multa siquidem in epistola illa Gregoriana erant perscripta criminum capita, de quibus accusatus fuerat Maximus, & questionem iustitiae oportebat; nam in disquisitionem vocandum, & investigandum erat, num electio, & creatio Episcopalis aliquo vitio canonico infecta fuerit; num quid simoniaci sceleris Maximus admiserit; num qua corporis pravitate, aut defectu membrorum aliusve hujusmodi Canonici impedimenti sic laboraret, ut irregularis habendus esset, minimeque aptus ad Sacerdotium suscipiendum, ejusque munera obeunda; num interdicti Pontificii ignorance voluntaria, an excusabili peccaverit, cum sacra solennia faciebat, contra quam Gregorius vocaverat, & Episcopalis officii fungebatur: alia praeterea, quae disquisitione, & animadversione digna viderentur, non ea quidem singillatim persecutus est Gregorius, sed Mariniani arbitrio ac prudentiae permisit, ut secum ipse statueret habenda ne de illis, an praetermittenda questio esset. Haec tam varia & multiplex inquisitio, cum longi temporis indigeret, multorumque testimonia requireret, tum adeo multis difficultatibus implicata esse videbatur, ut quantalibet adhibita diligentia & investigatione, vix tamen omnia, de quibus ferendum esset judicium, aliquid constare, planeque ad veritatem cognosci possent. Quare Marinianus quid in hujusmodi sane encipiti difficultique negotio agendum esset aut ignarus, aut dubitans & sibi diffidens, Gregorium per litteras rogavit, ut hujus questionis habendae, & judicii exercendi modum ac rationem praescriberet. Dum autem Marinianus Pontificii mandati difficulta-

tes in omnem partem expendit, ejusque exsequendi modos ac vias omnes investigat, dum hujus epistola Romam perfertur, dum Ravennam redeunt responsa, alii ex aliis menses interfluxerint oportet. Certe neque Gregorius ante Julium mensem Mariniano rescripsit, neque huic negotio ante mensem Augustum finis impositus est. Gregorius, ut dubitationes omnes Mariniano eximeret, ac difficultates obiectas praecideret, ejus causae absolvendae viam quamdam facilem, & compendiarium tradidit, seclutis multis & variis questionibus, quibus reorum animi ad veritatem exprimendam in omnes partes versari solent, nullo adhibito testium ac tabularum apparatu, sepositis denique ablegatisque illis formulis, quas nimis rigida subtilisque judiciorum descriptio requirit: Jubendum esse Maximum, jurejurando ad sepulchrum S. Apollinaris interposito, probare se ab omni simoniaca labe intactum; itemque affirmare ab omnibus, quorum infamia flagrabat, flagitiis innocentem; ejusque jurato fidem esse adhibendam. Quod autem ad tribunal sedis Apostolicae adesse jussus, iterumque ac saepius citatus, Pontificis imperium abnuerit atque contempserit; quod, cum rem divinam facere, & Episcopi potestatem ac munus exercere prohiberetur, interdictum Pontificium violaverit, ob eamque causam gravissimo anathemate percussus, ejectusque ab ecclesia fuerit: pro hujusmodi delictis, quae cum publica essent, & nota ac manifesta omnibus; neque Maximus inficiari poterat, neque ulla probatione indigebant, justam illi ac debitam poenitentiam imponeret: hac vero diligenter riteque perfunctum auctoritate Apostolica sibi delegata absolvat, & cum ecclesia Catholica in pristinam communionem, gratiamque restituat. Hisce actis ac rebus accessorem, ac testem adhibeat Castorium Chartularium, qui jussus fuerat haec omnia tabulis consignata Romam ad Gregorium deferre. De Constantio Episcopo Mediolanensi nullam mentionem fecit, propterea quod eo praesente, ac iudice opus non fuit; quando jam Maximus se unius Mariniani judicio ac sententiae ultro submiserat. Haec epistola, ut diximus, scripta est mense Julio, anno 599, & Ravennam per Castorium Chartularium ad Marinianum perlata; nam & Marinianus suas litteras ad Gregorium Castorio perferendas dederat, ut infra dicitur.

Gregorius quid rescripserit Mariniano, ut causa expediret per-
Gregorius quid rescripserit Mariniano, ut causa expediret per-

Gregorius Mariniano Episcopo Ravennae.

Quae de causa Maximi sunt agenda, ex a epistolis; quas ad vos ante transmissimus, agnovistis. Sed quia qualis hac de re fraternitatis vestrae voluntas sit, ac magis b petitis, praesentium latore Castorio Chartulario nostro renunciante cognovimus; ideoque si idem Maximus coram c vobis, & praedicto Chartulario nostro de simoniaca heresi praestito se Sacramento purgaverit, atque de aliis ante corpus B. d Apollinaris, sicut scripsimus, tantummodo requisitus librorum se esse responderit, causam ipsius fraternitati vestrae, de eo quod excommunicatus Missarum solennia agere presumpsit, e judicio committimus, qua debeat poenitentia talis culpa purgari; & ideo quidquid vobis secundum Doum placet, securi disponite, nec aliquid de f nobis dubium habeatis. Nam quidquid a vobis hac de causa fuerit ordinatum, nos & grati suscipimus, & libenter admittimus. Hortamur tamen, ut debeatis esse solliciti; & ita, quae secundu pro-

a
Epistola
Gregorii
ad Mari-
nianum.

b
c
d
e
f

prospicitis, temperetis, quatenus & illi, si ita videbitur, benigne praestetis, & vigoris ecclesiastici g. genium, ut oportet, congrua dispensatione h. servetis. Supra scriptum vero i portitorem in presenti quid vobiscum ei sit agendum, instruximus. A quo cuncta subtiliter addiscentes, sic vos in omnibus exhibete, ut in vestra sollicitudine nostram fuisse praesentiam sentiamus. Indictione secunda, Julio mense.

N O T A E.

a Hæc est epistola x. Partis 2. lib. vii. in Collectione Veneta Concil., cujus partem extremam descripsimus §.xiv., & scripta fuit vel exeunte Octobri, vel ineunte Novembrian. 598.

b Cum ex epistola illa multæ difficultates, ac dubitationes obortæ essent Mariniano, ut illas sibi expediret & extricaret, modumque juncti negotii exsequendi præscriberet, a Gregorio petierat, missæ Romam cum suis litteris Castorio Chartulario, qui fufius & accuratius coram Pontifice sua postulata explicaret.

c Eam judicii formam ac rationem præscribit æque facilem atque expeditam, quæ nulli scrupulo, aut difficultati locum relinqueret.

d Hujusmodi purgationis, sive probationis in judiciis olim adhibitæ consuetudinem breviter indicat Gregorius Homilia 37. in Evangel. n. 6. *Ad extincta eorum (idest Martyrum) corpora viventes agri veniunt, & sanantur; perjuri veniunt, & a Damonio vexantur.*

e Hoc quippe crimen violati Pontificii interdicti, & contumaciæ in respuendo Gregorii Romam vocantis imperio, inficiari non poterat Maximus, cum notum esset, atque apud omnes pervulgatum.

f Ne dubitet, quin ejus sententiam approbaturus sit Gregorius.

g Idest: id quod postulat & requirit ratio ac disciplina ecclesiastica, cujus severitas ingratiam verè sincereque poenitentium aliqua lenitas debet temperari, sed non nimium relaxari, aut penitus infringi.

h Videlicet, indulgentiâ.

i Idest, Castorium Chartularium.

§. XVII.

Epistola XVI. S. Gregorii ad Castorium Notarium.

Castorius unus de clerico Romano, idem Notarii & Chartularii nomen gerebat, atque officioungebatur; nam extant aliquot Gregorii epistolæ inscriptæ Castorio Notario; eundem vero idem Gregorius in suis ad Constantinum, & Marinianum litteris Chartularium appellat. Notariorum munus præcipuum erat compendiaris notis exscribere, & tabellis consignare acta publica ecclesiastica, jussa, & decreta Episcopalia, itemque conciones Episcoporum. Chartulariis, quos Græci Chartophylaces vocant, commissam fuisse arbitror curam & custodiam tabularii, sive Chartophylacii ecclesiæ, in quo exemplaria, & autographa actorum publicorum per Notarios descripta condebantur. Utrorumque opera Pontifices Romani, ac præsertim Gregorius, uti solebant ad legationes obundas, & gravissima quæque negotia expedienda, & conficienda. In eo concilio Ephesino, quod majores nostri Latrocinium appellarunt,

Castorius
Clericus
Romanus
ex ordine
Notario-
rum.

Officium
Notario-
rum, &
Chartula-
riorum.

Dulcitius Notarius cum Juliano Episcopo, Renato Presbytero, Hilario Diacono, Leonis Magni legatione fungebatur. Idem Leo & Synodus Romana duos ecclesiæ Romanæ Notarios Constantinopolim legarunt, qui Catholicis adversus Dioscorum, & Eutychianos præsidio essent. Gregorius Magnus ad componendas res Africanas misit Hilarium Chartularium, de quo meminit in suis ad Columbum Episcopum Numidiæ litteris: *ob hoc fraternitatem tuam scriptis presentibus necessario duximus adhortandam, ut veniente ad te Hilario Chartulario nostro, adunato Episcoporum universali Concilio, habito præ oculis terrore venturi judicii, causa eadem subtili ac solerti debeat indagatione perquiri.* Joannes Diaconus in vita S. Gregorii lib. 2. c. vii, nominatim percenset viros aliquot gnayos & industrios, quos Gregorius, habito delectu, in varias provincias ad Patrimonium Sancti Petri administrandum, remque Christianam & ecclesiasticam curandam mittere consueverat: in his autem alios Diaconos, alios Subdiaconos, alios Notarios, alios Chartularios fuisse reperio. Porro Gregorius & procuratorem Patrimonii Apostolici, quod in Emilia possidebat ecclesiâ Romana, & munus Responsalis sive Apocrisarii apud Exarchum, & Episcopum Ravennatem Castorio mandaverat. Quippe Joannes Diaconus loco paullo ante laudato *Castorium Chartularium Ravennati patrimonio præpositum fuisse tradit; & Gregorius in epistola 30. lib. v. ad Ravennates Castorium Notarium vocat Responsalem suum.* Castorium plures annos Ravennæ commoratum, & utroque munere functum esse declarant epistolæ Gregorianæ ad eundem Ravennam missæ, in quibus varia eidem ecclesiastica negotia committit; interea tamen, si qua necessitas postulabat, identidem Romam se conferebat ad consulendum de gravissimis rebus Gregorium; & referens ejusdem responsa Ravennam revertebatur. Hunc ex ordine & collegio Diaconorum fuisse docet epistola 24. lib. 4. inscripta *Castorio Diacono*, qua jubetur diligentissime inquirere in vitam, & mores Episcopi Pilsaurenensis, cujus nomen de criminibus nescio quibus ad sedem Apostolicam delatum fuerat. Sed vereor, ne illa inscriptio mendosa sit, quamvis eandem Joannes Diaconus lib. 2. cap. viii. vitæ Gregorianæ inseruerit: *Item Gregorius, inquit, Castoria Diacono & Chartulario Ravennæ inter cetera scripsit &c.* nusquam enim alibi neque in epistolis, neque in vita S. Gregorii cum Diaconum appellatum invenio; sed utrobique vel Notarium, vel Chartularium. Postquam igitur Castorius cum litteris & responsis Pontificiis ad Marinianum Ravennam redierat, Gregorius ad eundem Castorium scripsit, eidemque mandavit, ut statim atque Maximus juratus ad sepulchrum S. Apollinaris Simoniaci flagitii suspensionem purgaverit, & simplici inficiatione negaverit se cæteris criminibus, de quibus accusatus fuerat, obstructum teneri, ac deinde pro sua obstinatione & contumacia rite satisfecerit, illi redderet litteras consolatorias restitutæ eidem communionis, & gratiæ Apostolicæ testes, quas ad Maximum Gregorius scripsit, & in eadem, quam ad Castorium mittebat, epistolâ inclusit. Hanc verò epistolam scriptam esse arbitror mense Julio ad exitum vergente, an. 599.

Castorius
sed. Apost.
Apocrisarius
Ravennæ, &
Curator
Patrimo-
nii Apo-
stolici.

Titulus
Diaconi
videtur
eidem sal-
so adscri-
ptus.

Gregorius Castorio Notario.

Epistola
Gregorii
ad Casto-
rium.

Quanto credi tibi a nobis, & necessarias vi-
des causas injungi, tanto te strenuum debes, &
sollicitum exhibere. Proinde si Maximus Salonit-
anus praestito Sacramento firmaverit se simoniaca
heresi non teneri, atque de aliis ante corpus B.
Apollinaris tantummodo requisitus innoxium se es-
se responderit, & de inobedientia sua poenitentiam,
sicut deputavimus, egerit, volumus, ut ad conso-
landum illum epistolam, quam ad eum scripsimus,
ubi ei & gratiam nostram, & communionem nos
reddidisse signavimus, experientia tua dare de-
beat. Quia sicut in contumacia persistentibus se-
veros nos esse convenit; sic iterum humiliatis,
& poenitentibus negare locum veniae non debemus.
a Præterea de fratre nostro a Sabiniano Episcopo Ja-
b dertino, atque b Honorato Archidiacono Salonit-
c tano, vel c aliis, qui se ad sedem Apostolicam
contulerunt, cum eodem Maximo omnino studiose
agendum est, ut illos in ea, qua decet, carita-
te suscipiat, & dolorem contra illos nullo modo
in corde retineat; sed pura cum eis gratia, &
sincera dilectione vivat. Indictione II. mense Ju-
lio exeunte.

N O T A E.

a In aliquibus Codicibus Sabiniano. Is, cum
a Maximo descivisset, ejus in se iram atque in-
dignationem concitaverat.

b Is Maximi nequitiae & audaciae constantis-
sime obstiterat, ab ejusque non modo familia-
ritate, sed etiam congressione abhorrebat.

c Multi siquidem fuerant, qui vel nunquam
schismatici, & excommunicati hominis pestife-
ra communione se polluerant; vel si quid com-
mercii antea cum illo habebant, omne penitus
resciderant. Ii, cum ob hanc causam multis ve-
xati essent contumeliis, & injuriis, fidem opem-
que sedis Apostolicæ imploraverant.

§. XVIII.

Maximus jurejurando de simonia, inficiatione de
ceteris criminibus se purgat; & imposita poe-
nitentia rite persensus ecclesiae ac sedi Aposto-
licae reconciliatur.

Maximus
quando
Ravennam
venit.

SI rerum Ravennae gestarum series recte atque
ordine descripta est in Historia Salonitana,
Maximus antea Ravennam advenerat, quam Ca-
storius cum litteris ac responsis Gregorii ad Ma-
rinianum rediret; ibique jussa Pontificia, Deo
Christique Vicario obsequendi cupidus, expe-
ctabat. Tum Maximus praeparato navigio Raven-
nam advenit, expectans ibi Papae praeceptum. Mi-
sit itaque B. Gregorius quemdam notarium suum no-
mine Castorium &c. Quin immo, si fides ha-
benda est Joanni Diacono, prius quam Casto-
rius jussu missuque Mariniani Ravenna Romam
discederet; Maximus Ravennam appulerat, &
suae temeritatis, & contumaciae poenas ultro su-
scipere, multisque cum lachrymis ac gemitibus
totius antea vitae noxas detergere coeperat.

Haec voluntaria Maximi poenitentia, quam &
Castorio ac litteris Mariniani didicerat, Gre-
gorius permotus, inflexusque ad misericordiam,
Castorium Ravennam cum litteris supra descri-
ptis ad Marinianum remisit; neque ita multo
post epistolam, quæ proximo paragrapho expo-
silyrici Sacri Tom. II.

sita est, ad Castorium scripsit. Memoria repe-
tas velim, aut relegas, quæ capite primo descri-
psimus ex vita Gregoriana, extantque prope fi-
nem paragraphi secundi: mihi vero ordo iste
rerum ac temporum placet, nec video quid ob-
stet, quominus sit a nobis tenendus, aut quare
immutari ac perturbari debeat.

Maximus intra finem anni superioris per suas
litteras & oratores, interpositis etiam precibus
Callinici Exarchi, ut dictum est, suppliciter ac
demisse Gregorii clementiam & misericordiam
imploraverat; qui ea supplicatione, & submis-
sione, cui Callinici commendatio plurimum pon-
deris addiderat, placari se Pontifex, ac vinci
passus est; & Maximum exemit quidem incom-
modo ac necessitate itineris Romani, sed jussit
Ravennam se conferre, ut ibidem Mariniano ju-
dice, atque arbitro, crimina sibi objecta dilue-
ret; pro sua obstinatione, & contumacia satis-
faceret; absolutionem denique ac veniam impe-
traret. Idem vero Gregorius Novembri mense ad
Marinianum Ravennae, & ineunte Januario ad
Constantium Mediolani Episcopos scripsit, eis-
que totius rei cognitionem, ac judicium dele-
gavit. Sed tum erat hyems summa, & Maxi-
mo Ravennam profecturo utrumque iter non
modo incommodum erat, sed etiam periculosum;
terrestre quidem longinquum, vel nivibus obstru-
ctum, vel hibernis imbribus, & fluminum ex-
undatione impeditum; maritimum vero assiduus
procellis ac turbinibus infestum, quales eo tem-
pore in Adriatico praesertim mari existere solent,
itemque crebris naufragiis infame. Quare Ma-
ximus in aliud tempus profectionem suam dif-
ferre necesse habuit; & vere jam adulto idoneam
navigandi tempestatem nactus mense Majo exeun-
te, vel sub initium Junii demum Ravennam ap-
pulsit. Ab Episcopo & Exarcho perhumaniter ac
benigne acceptus est, lauteque tractatus. Ubi
aliquot dies quieti, & corpori ac viribus mari-
tima agitatione defessis reficiendis dedisset; tum
denique mentem atque animum colligere, & ce-
lesti luce oborta secum ipse reputare coepit, quo
& quanto scelere se obstrinxerat, repugnando per-
tinaciter ac resistendo sanctissimis jussis, ac veti-
tis Romani Pontificis, qui praepotentis Dei no-
men & auctoritatem obtinet; quibusve & crimi-
num, & poenarum vinculis se ipsum illaqueave-
rit: quæ cogitatio tantum potuit, Deo scilicet
vi quadam occulta ejus animum emolliente, ho-
minem adeo pereulit, intimis sensibus tam ve-
hementem dolorem inussit, ut plenus lachryma-
rum in terram se abjiceret, ac duro super saxo
procumbens, totoque corpore prostrato, inge-
ntes ploratus ederet, illud identidem elata voce,
inter gemitus & singultus, inter pectoris & ca-
pitis pulsationes, ingeminans: *Peccavi Deo, &
Beatissimo Papa Gregorio.* Tres fere horas humi
jacens, & abjectus plorando, ejulando, coele-
stique iras deprecando, exegerat; cum hujus-
modi plangoribus, & lamentationibus, quibus
omnia circum personabant, exciti Callinicus,
Castorius, Marinianus accurrunt; hominem to-
tum lachrymis madidum sublevant, bono animo
esse jubent, veniae a Deo hominibusque impe-
trandae spem ostentant. Sed praeteritorum cri-
minum conscientia acriores animo stimulos, &
aculeos infligente, de suscepta poenitentiâ, suaf-
que noxas expiandi ratione adeo nihil imminue-
bat, ut prioribus poenas, & cruciatus acerbio-
res adderet, semetipsum asperius incusans atque
objurgans, quod tam multa & gravia in Deum

Rerum in
causa Ma-
ximi, &
actorum
ordo as-
series.

Insignis, &
volunta-
ria Poeni-
tentia Ma-
ximi.

A a

atque

atque homines cum summa temeritate, & pertinacia committere ausus fuisset. Neque ullum suae poenitentiae modum statuens, decrevit imposturam tamdiu se jejuniis, vigiliis, voluntariaque corporis vexatione macerare, quoad superioris vitae maculas eluisset, ac divinam indignationem placasset. Hæc fere Joannes Diaconus in vita S. Gregorii: *Inter hæc præparator Maximus, anno septimo excommunicationis suae, post castigationes & flagella ad cor revertens Ravennam pergit, & jussit se sensus intra Civitatem in media silice, clamans & dicens: Peccavi Domino, & Beatissimo Papa Gregorio. Et agente eo poenitentiam tribus horis, cucurrit Gallicicus Exarchus, & Castorius Chartularius ecclesiae Romanae, cum Mariniano Episcopo, elevarunt eum de silice. Qui etiam capit ampliorem poenitentiam coram eis agere.* Hinc etiam Marinianus occasionem, opinor, sumpsit scribendi ad Gregorium, non solum videlicet ut sibi dubitationes, quas prior epistola afferebat, ex animo evelleret, rationemque quaestionis in Maximum habendam, & iudicii exercendi traderet; sed etiam, ut iisdem litteris Gregorium doceret, quam præclara, & illustria veræ sinceræque poenitentiae documenta Maximus sua sponte ac voluntate dedisset; quæ fortassis Gregorium impulerunt, ut de seipso actionis, ac formulæ judicialis multum detraheret, ac nihil aliud a Maximo requireret, nisi ut illatas sibi criminationes aut juramento, aut simplici inficiatione depelleret; neque enim in hominem tam sincere atque ex animo poenitentem, sive perjurium, sive mendacium cadere posse existimavit; quid vero & quantum poenae eidem imponi oporteret, propter suam obstinationem & contumaciam, quam ipsemet ultro tam multis lachrymis & gemitibus abolere jam coeperat, & acerrime in se vindicare constituerat, arbitrio Mariniani statuendum permisit. Hoc enim est, quod Joannes Diaconus verbis paullo ante descriptis, statim subjunxit. *Quod Gregorius ut audivit (scilicet de voluntaria Maximi poenitentia) ad misericordiam praevalens rediit, Marinianum Episcopo inter cetera scribens (hic epistolam Gregorianam intexuit, quam nos S. XVI. inserimus) Item Castorio Chartulario Ravennae: Quanto credi tibi &c. hanc integram habes apud nos paragrapho ante hunc proximo.*

Castorius igitur sub finem Julii litteras, & responsa Gregorii ad Marinianum attulit, nec multo post epistola a Gregorio litteras accepit, quibus annexa erat epistola illa consolatoria, quam Maximo tum reddere jubebatur, cum is impetratam poenitentiam obtinisset. Jam parata erant omnia, & in promptu ad causam hujusmodi expediendam, & absolvendam. Quidquid difficultatis vel dubitationis impedire aut retardare potuisset confectio hujus negotii, Gregorius suis ad Marinianum litteris expediverat vel sustulerat, totiusque rei conficiendae modum praescripserat. Maximus aderat, qui rei nomen ac personam sustinebat: aderant iudices a sede Apostolica delegati, Marinianus Episcopus, & Castorius Notarius; hunc enim Gregorius non solum officio suo fungi, & acta judicialia in tabulas referre voluerat, sed Mariniano veluti Assessorem, quasque secundarium iudicem adjunxerat; ut docet historia Salonitana: *Misit itaque B. Gregorius quendam Notarium suum nomine Castorium, præcipiens Mariniano Archiepiscopo Ravennati, ut ambo pariter causam ipsius Maximi tali deberent sine concludere, videlicet ut &c.* idque confirmat

Gregorius in epistola ad Marinianum: *ideoque, inquit, si idem Maximus coram vobis, & predicto Chartulario nostro de simoniaca heresi &c.* Non erat expectandus Constantius Episcopus Mediolanensis; quippe Maximus nulla exceptione adversus Marinianum usus fuerat, qua ostenderet se illius aequitati diffidere, proptereaque alterius iudicis sive arbitri ab se non alieni sententiam requireret. Jusserat quidem Gregorius in priori ad Marinianum epistola Honoratum Archidiaconum Ravennam accersiri, ut quod illi compertum esset de criminibus Maximo objectis, testis juratus exponeret: *deducatur, inquit, & Honoratus ejus ecclesiae Archidiaconus, ut cognoscat sanctitas tua, si recte ordinatus est &c.* Sed quando ex permisso & indulgentia Gregorii, ipsi Maximo in re sua vel agenti vel neganti credi oportebat, neque Honoratus, neque alius quispiam citari aut in iudicio adesse debuerat, qui vel contra Maximum, vel pro Maximo testimonium diceret.

Ubi ergo adfuit dies huic quaestioni ac iudicio constitutus, quem inter Kalendas, & Nonas Augusti interjectum fuisse arbitror, Maximus eodem ingressus, sine ullo Pontificali ornatu, vulgari Clericorum habitu atque vestitu, eo cultu, qui reum decebat, humili ac demisso, accessit ad sepulchrum S. Apollinaris, confidentibus ibidem Mariniano Episcopo, & Castorio Chartulario iudicibus delegatis, quibus judicialium actionum administri adstabant. Primum igitur Maximus e praescripto Gregorii de illis gravissimis flagitiis, quæ quidem communi fama atque sermone pervulgata fuerant, sed probatione judiciaria indigebant, aut ingenue ac sincere confiteri, aut juramento, vel simplici inficiatione se ipsum purgare debuerat. Triâ erant potissimum plena dedecoris ac flagitii, quæ sparsa in vulgus fuerant de Maximo, nec solum in Dalmatia, sed etiam in Italia, atque in Urbe multorum sermonibus percrebuerant: eum videlicet, turpi largitione pecuniarum emptis suffragiis, viam sibi aperuisse ad Episcopatum; multa de thesauris ecclesiae consanguineis, & familiaribus large effusisse donasse; ac denique prava mulierum consuetudine inquinatum esse: hoc siquidem postremi proprii, & ignominiae in tertio Summario Actorum supra descripto tributum esse Maximo reperimus. Hæc erant crimina capitalia seu vera, seu falsa, quorum infamia Maximum flagrabat; quæ nisi aut probaret falso sibi objecta esse, aut plurimum annorum poenitentia expiasset, leges omnes divinae & ecclesiasticae illum non solum omni ad Episcopalem dignitatem aditu prohibebant; sed etiam quocumque praeditus fuisset ecclesiasticae Hierarchiae magistratu, ac ministerio depelli jubebant. Omnium tamen longe maximum multoque sceleratissimum erat scelus simoniacum; quod cum quamdam pravitatis haereticæ speciem habeat, majores nostri merito appellarunt *heresim simoniacam*; qui enim tale ac tantum scelus admittit, is videtur existimare *donum Dei pecunia possideri posse*. Vehemens autem fuit suspicio constanti fama, & plurimorum assertionibus firmata, Maximum non conscium modo, sed auctorem fuisse largitionis pecuniarum, qua corrupta Episcopalia comitia, & suffragia fuisse inter omnes constabat. Hanc vero tam execrandi tantaque vulgari sermonum celebritate divulgati facinoris infamiam non aliter dilui & purgari posse Gregorius existimavit, nisi solemnem sacramenti religionem adhibita;

Sub iudicium Augusti Maximus accessit ad sepulchrum S. Apollinaris

praesens, qui praesentia Gregorius

Judex secundarius Castorius in causa Maximi.

Consuetudo anti-
qua juran-
di ad se-
pulchra
martyrum.

ea; qua vis nulla tormentorum major, & effi-
caciore esse potest ad veritatem eliciendam. Su-
periorum autem ætatum consuetudo hæc fuit,
ut quibus, vel fidei obstringendæ, vel alicujus
rei testificandæ causa, iurandum deferre-
batur, ii apud sepulchra martyrum, dextera, aut utra-
que manu iisdem apposita, verbis conceptis ju-
rarent, & juramento nomen ipsorum martyrum
interponerent; non quod martyres vere proprie-
que testes appellarent: unius enim Dei maximi,
maximeque veracis invocato testimonio vis om-
nis & auctoritas iurandi continetur; sed san-
ctos inter iurandum honoris causa nominamus;
& cum per eorum nomen iurati aliquid affir-
mamus, revera non ipsos sanctos, sed ipsum
Auctorem totius sanctitatis, quæ in sanctis ma-
xime elucet, ad fidem faciendam vel obstrin-
gendam testem adhibemus. Hujus antiquæ con-
suetudinis meminit Gregorius homilia 32. in
Evang. Jo; *Ad extincta martyrum corpora vi-
ventes agri veniunt, & sanantur; perjuri ve-
niunt, & a Demonio vexantur*; itemque Gre-
gorius Turonensis lib. 5. cap. 49. graviter con-
querens de pravitate & injuriis Riculphi Pres-
byteri sui, qui sibi obstrictam fidem terque ju-
rejurando firmatam apud sepulchrum sancti Mar-
tini triplici perjurio fregerat: *Qui tertio aut
amplius mihi sacramentum super sepulchrum S.
Martini dederat, in tantum me convitiis & spu-
tis egit*. Quod vero ad rem nostram propius ac-
cedit, celeberrimum erat Ravennæ sepulchrum
S. Apollinaris, cum religione ac miraculis, tum
peregre casteque visentium frequentia maxime
inclitum. Huic itidem sanctissimo martyri, ut
aliis multis, id cultus honorisque haberi sole-
bat, ut qui de re aliqua gravi testimonium di-
cturi essent, ad ejus tumulum vel sponte, vel
jussi accederent; & ibidem ea, de quibus testa-
bantur, jurejurando firmarent. Extat formula
juramenti ab ipso Gregorio in suis ad Ca-
storium Notarium litteris præscripta, in quam
jurati apud sepulchrum B. Apollinaris Primores
ac seniores ecclesiæ Ravennatis testari jubeban-
tur, quoties singulis annis, & quibus diebus
Episcopi Ravennates, qui ante Joannem fue-
rant, Pontificale Pallium induere, eoque ad
publicas solemnesque Litanias sive supplicatio-
nes uti consueverint. Formula autem est hujus-
modi. *Juro ego per Patrem, & Filium, & Spi-
ritum Sanctum inseparabilem Divinæ potentie Tri-
nitatem, & hoc corpus B. Apollinaris martyris,
me pro nullius favore personæ, neque commodo
aliquo interveniente testari: sed hoc scio, & per
memetipsum cognovi, quia ante tempora Joannis
quondam Episcopi, Ravennas Episcopus præfente
Apocrifario sedis Apostolicæ, illo atque illo, il-
lis atque illis diebus consuetudinem utendi pallio
habuit; & non cognovi, quia hoc latenter, vel
absente Apocrifario usurpasse.*

Formula
juramenti
ad sepul-
chrum S.
Apollina-
ris a Gre-
gorio M.
præscri-
pta.

Nec vero dubitari potest, quin Gregorius
voluerit Maximum concipere ante corpus S. A-
pollinaris solemne illud juramentum, quod om-
nem simoniacæ hæresis suspicionem ab eo aver-
teret; quamvis in suis ad Marinianum, & Ca-
storium epistolis, tunc solum corporis S. Apol-
linaris mentionem intulerit, cum eum de cæte-
ris criminibus interrogatum ex fide, & con-
scientia respondere ante corpus B. Apollinaris
jussit: ideoque, inquit, si idem Maximus coram
vobis & prædicto Chartulario nostro de simonia-
ca hæresi, se sacramento purgaverit, atque de
aliis ante corpus S. Apollinaris, sicut scripsimus,

Illyrici Sacri Tom. II.

*tantummodo requisitus, liberum se esse responde-
rit, causam ipsius &c.* Idem verbis fere iis-
dem ad Castorium scripsit. Sed quod Maximo
expresse ac diserte præcepit, ut ad ea, de quibus
interrogatus esset, ante corpus S. Apollina-
ris responderet, idem referri debet ad superius,
& proximum orationis membrum, intelligique
oportet de juramento ante idipsum corpus S. Apol-
linaris præstando. Hoc siquidem postulabat con-
suetudo illorum temporum, ut diximus, & ma-
xime requirebat publica & turpissima illa infa-
mia hæreseos simoniacæ, qua laborabat Maxi-
mus, quamque modis omnibus, omnique & cu-
jusque generis jurejurando expurgare ac delere
debuerat; ut ne minima quidem suspicio tam
enormis, & execrandi flagitii in hominum opi-
nione resideret.

Ergo Maximus coram Mariniano Episcopo,
& Castorio Notario, cæterisque omnibus, qui
aderant, gram tenens, cui suberat corpus S.
Apollinaris, Deum testem sancte riteque appel-
lans, nomine S. Apollinaris interposito, ex for-
mula sibi tradita, juravit se ab omni labæ simo-
niacæ intactum esse. Nam quod consanguinei &
fautores Maximi partim promissis, partim lar-
gitione comitia Episcopalia corruperint, id eos
facere cum neque jussisset Maximus, neque ullo
modo se turpissimo huic negotio immiscuisset,
ejus rei culpam ad se pertinere non putavit; ac
proinde citra pejerandi periculum se affirmare
posse credidit; Deo teste appellato, simoniaci
illius sceleris neque auctorem se, neque socium,
neque participem fuisse. Huc revocanda sunt,
quæ in hanc sententiam scripsimus cap. 2. §. 3.
Secundum formulam juramenti a Maximo pro-
latam, de largitione rerum sacrarum, de turpi
cum mulierculis consuetudine, ac de aliis deinceps
criminibus, si qua erant præterea, de quibus
accusatus fuerat, interrogatus cum esset,
ibidem consistens ad sepulchrum S. Apollinaris
sic respondit, ut sola inficiatione omnes illas
criminationes depelleret; nam de illis responde-
re jussus fuerat ante corpus B. Apollinaris, ut
scilicet locus ipse religionem homini metumque
incuteret, ne fallere ac mentiri vellet; cum si-
minus Deum, certe martyrem Dei se habere
testem meminisset. Multa quidem alia peccave-
rat Maximus; id quod intelligi potest ex ea,
quam ipse tenuerat, & nos descripsimus cap. 2.
§. 1. molliter ac dissolute vivendi ratione, quæ
ut erat otio & voluptatibus dedita, sic vitiis
pluribus scateret necesse est, ac proinde a san-
ctitate ecclesiastici ordinis longe abhorrebat. Sed
cum de vita & moribus Maximi multa quidem
generatim, atque universe, nihil vero sigilla-
tim & distincte fama vulgasset, hujusmodi vagos
& incertos rumores negligendos censuit Grego-
rius, ac satis esse judicavit, si Maximus capi-
talia illa crimina, de quibus nominatim argue-
batur, vel juramento & inficiatione refelleret,
vel salutari pœnitentia expiaret. Maximi autem
judicio ac voluntati permisit, ut debitas supe-
rioris vitæ licentius & intemperantius actæ pœ-
nas suo arbitratu a semetipso exigeret; tanta
enim animi vere sincereque pœnitentis, tamque
illustris argumenta eum dedisse cognoverat, ut
dubitare non posset, quin ipsemmet sui suorum-
que criminum vindex acerrimus futurus esset,
eamque vivendi rationem initurus, quæ cum ec-
clesiastica disciplina, & sanctimonia congrueret.

Unum crimen restabat idemque gravissimum
notum omnibus ac manifestum, quod aut ne-

A a 2

gari

Maximus
jussus est
ad sepul-
chrum S.
Apollina-
ris jureju-
rando te-
stari se in-
tactum es-
se a labæ
simoniacæ.

cætera cri-
mina sibi
objecta
simplici
apud idem
sepulchrum
inficiatio-
ne diluit.

Pro sua
in sedem
Apostoli-
cam teme-
ritate &
contumacia,

gari, aut aliqua excusatione imminui, aut impunitum relinqui nullo modo poterat; videlicet contemptio summæ & Pontificiæ auctoritatis, & Maximi adversus sedem Apostolicam præfracta contumacia, quo quidem uno multa crimina continebantur. Primum enim Episcopatum Gregorio non infcio solum, sed etiam invito suscepit; deinde repugnante ac vetante Gregorio consecratus est; tum litteras Pontificias publice dilacerari iussit; post sæpe citatus cum esset, iussusque Romam venire ad causam dicendam, Gregorii imperium abnuis, & contempsit; ad extremum contra quam eidem interdictum fuerat, & rem divinam ritu solemniori facere, & omnia Episcopi munera juraque usurpare ausus est: quas ob causas Gregorius eum nominatim declaraverat excommunicatum, sjectumque ab ecclesia; & omne ejusque rei cum illo commercium Christianis omnibus interdixerat. De his igitur, quæ contra debitam adversus Christi Vicarium reverentiam atque obedientiam superbe, arroganter, pertinacissime peccaverat, multis cum lachrymis gemitibusque confessus, se Marini judicio ac sententiæ submitit; nihil omnino poenarum recusans, quas ille ad tantam audaciam, & obstinationem patiendam necessarias esse decerneret. Quid vero & quantum poenitentia Marinius imperaverit Maximo, aut quantum temporis ejusdem poenitentia præstiterit, nemo litteris ac memoriæ prodidit. Quid, quid tamen poenitentium operum Maximo injunctum est, ab eo præstitum, & persolutum esse constat; nam imposita poenitentia rite persoluta. Quoniam Marinius absolvit, pro ea, quæ sibi delegata fuerat, potestate; ex omnibus, quibus illaqueatus erat, censura Pontificia vinculis exemit; in pristinam cum ecclesia Catholica communionem, & cum sede Apostolica gratiam restituit. Castorius vero hominem peramantem complexus litteras consolatorias Gregorii eidem tradidit; quarum caput erat: sibi illius poenitentiam gratam esse & acceptam, ejus erratis veniam tribuere, suam illi gratiam & communionem impertiri. Cum deinde jubeat Romam mittere, cui det pallium Pontificale eidem deferendum, satis declarat se illius Episcopatum, ex irritis contraque leges suscepto, ratum, & legitimum facere; omnibusque vitiis, quibus erat infectus, auctoritate Apostolica mederi.

Epistola XVII. Gregorii ad Maximum.

a Gregorius Maximo Episcopo a Salonitano.

b c *Quamvis b culpabilibus ordinationis tuae pri-*
Epist. IV. *gratis grave malum per inobedientiam c culpam ad-*
S. Grego- *dideris; nos tamen sedis Apostolicæ auctoritatem*
rii ad Ma- *co, quo decuit, moderamine temperantes, nun-*
ximum. *quam contra te usque adhuc, quod causa posce-*
bat, d exarsumus; sed ut longius se e ingrati-
do nostra, quam tu tibi excitasti, produceret,
credita nos sollicitudo vehementer angebat, ne
quodam illicita, quæ de te audieramus, negligenter
omittere videremur. Quæ si bene consideres,
ipse per te satisfacere differendo firmabas, atque
ex hoc adversum te zelum nostrum astutus incita-
bas. At ubi tandem salubri consilio usus, jugo
te obedientia humiliter submitisti, & tua dilectio
f poenitentiam agens, digna se, ut deputarimus,
satisfactione purgavit, redditam tibi gratiam fra-
ternæ caritatis intellige, atque in nostro te recep-
tum consortio gratulare: quia sicut perseveranti-

bus in culpa districtos, ita resipiscitibus nos benignos esse decet ad veniam. Postquam ergo fraternitas tua Apostolicæ sedis communionem se reparasse cognovit, personam ad nos transmittat, quæ pallium tibi deferendum ex more percipiat. Nam quemadmodum illicita perpetrari non patimur, sic quæ sunt consuetudinis non negamus. Licet autem ad hac concedenda & dispensatio nos loci nostri vocaverit; multum tamen a nobis petitio dulcissimi, atque excellentissimi filii nostri h. Gallicani Exarchi, ut temperantius erga te ageremus, exegit. Cujus carissimam voluntatem nec pertulimus, nec potuimus contristare. Indictione II, mense Julio exeunte,

NOTÆ.

a Quæ hæcenus denegavit, nunc demum Gregorius Maximo tribuit titulum Episcopi, postquam scilicet ejusdem Episcopatum ipse approbavit, & ratum habuit: exinde enim Maximus cepit esse verus & legitimus Episcopus.

b Multis siquidem vitiis laborabant primordia Episcopatus Maximi; nam primum electus, deinde consecratus fuerat Episcopus invito ac repugnante Gregorio, quod erat contra jus sedis Apostolicæ, cujus injussu neque eligi, neque consecrari rite ac legitime poterat Episcopus Salonitanus. Præterea & comitia Episcopalia turpi largitione inquinata fuerant, & vis adhibita Episcopis, ut Maximo manus imponerent.

c Annos fere sex Maximus per summam obstinationem, & contumaciam jussis ac vetitis Pontificiis repugnauerat, ac resisterat. Itaque variis Episcopatus initiis diuturnæ præfractæque obstinationis flagitium cum contemptu Pontificiæ auctoritatis addiderat.

d Idest, non pro eo ac postulabant jura, quæ violasti, & auctoritas sedis Apostolicæ, quam contempsisti, præbuimus nos vindices justos ac severos tuæ contumaciæ.

e Hic verbo, quo sæpe utitur Gregorius, diversas notiones alias alibi subjecit, ut animadvertunt Editores Maurini. Hic autem significari putant *amissionem gratiæ*, sive justam indignationem Gregorii, quam in se Maximus concitaverat; quamque ut longius, quam voluisset, Gregorius produceret, causam præbuit non solum obstinatio Maximi, sed etiam injunctæ sibi pastoralis sollicitudinis officium, quod jubeat diligenter ea inquire & investigari, quæ contra leges a Maximo perpetrata esse fama & auditione acceperat.

f Cum Gregorius hanc epistolam scripsit, Maximus neque de criminibus falso objectis se purgaverat, neque pro sua obstinatione, & pervicacia, quas Marinius imperaturus erat, poenas subierat ac persolverat; sed Gregorius hanc epistolam non ante Maximo tradi jussit, quam is utrumque præstitisset.

g Idest, administratio Pontificalis, sive officium sedis Apostolicæ, ut Gossanus interpretatur.

h Quod remissius, & indulgentius, quam severitas disciplinæ ecclesiasticæ postulabat, erga Maximum se gesserit, id potissimum Callinico Exarcho tribuendum esse ait, cujus auctoritas & commendatio pro Maximo interposita plurimum apud Gregorium valuit, nihil ut eidem denegandum putaret: proinde Maximo gratias Callinico & agendas, & habendas esse. Hæc autem eo scripsit, quod hujusmodi beneficio volebat sibi Exarchum obstringere, cujus auctoritate atque

quæ opeta ad Schismaticos Istrienſes ſibi & eccleſiæ reconciliandos indigebat.

§. XIX.

Epistola XVIII. Gregorii ad Maximum Episcopum Salonitanum: Pallium eidem miſit.

Incredibile dictu eſt, quanta lætitia attulerint Maximo litteræ Gregorianæ, ex quibus cognovit & ſe in communionem gratiamque ſedis Apoſtolicæ receptum eſſe, & Pallium Pontificale ultro ſibi offerri; quod indicio erat, & teſtimonio ſuum Episcopatum confirmari a Gregorio, ratumque haberi. Itaque Stephanum Diaconum ſuum Romam miſit, qui Pallium a Gregorio acciperet, ad ſequē deferret. Is Caſtorio Notario cum litteris Mariniani Romam redeunti ſocium ſe & comitem adiunxit. Ubi Gregorius ex epiſtola Mariniani, & teſtificatione Caſtorii de ſincera & legitima ſatiſfactione ac pœnitentia Maximi certior factus eſt, omniaque ab illo, quæ præſcripta fuerant, ſumma cum fide, diligentia, animique ſubmiſſione peracta eſſe, ingenti gaudio perſuſus eſt, & maximas Deo gratias egit, quod huic controverſiæ & contentioni tam diuturnæ, tam multis pene inexplicabilibus difficultatibus implicitæ ſinem denique optatum & proſperum attuliſſet. Statim ut licuit per valetudinem, qua ſane incommoda per eos dies uſus fuerat, Stephanum Ravennam cum Pallio & litteris dimiſit; litterarum autem hæc erat ſententia: Immortales ſe Deo gratias agere, quod Maximus inſigni pœnitentia, & pleniffima ſatiſfactione ſibi omnem ex animo ſuſpicionem veterumque acerbitarum memoriam deleverit. Pallium per Stephanum Diaconum eidem mittit, quod ſtatim ac ſolemnibus diebus ad rem divini Episcopali rita & apparatu faciendam utatur; huic ornamēto Pontificio quid ſubſit myſticæ & arcane ſignificationis dilucide ac breviter explicat. Sabinianum Episcopum Jaderitum, Honoratum Archidiaconum, & Meſſianum Clericum omni ſimulacra & contentione depoſita, qua dignum eſt charitate & benevolentia complectatur. Hæc epiſtola ſcripta eſt VII. Kalendas Septembris, indiſtione ſecunda; quam notam eidem appoſuit Auſtor tertii Summarii cap. 1. §. 3. deſcripti. Tunc motus ad miſericordiam Beatiſſimus Papa Gregorius direxit pallium ad confirmationem ejuſdem Episcopii; ideſt VII. Kalendas Septembris indiſtione ſecunda, videlicet die 26. Auguſti ann. 599.

Gregorius Maximo Episcopo Salonitano.

Suſcepitſ fratris, & Coepiſcopi noſtri Mariniani epiſtoliſ, ſed & Caſtorio noſtro remeante, fraternitatem veſtram a pleniffime de iis, b quibus dubietas fuerat, ſatiſfeciffe cognovimus, magnæque Omnipotenti Deo gratias agimus, quia de meo corde medullitus omnis c rancor ſiniſtre ſuſpicionis evulſus eſt. Pro qua re Stephanum communem filium, Diaconum veſtrum cum ſumma volui celeritate d laxare. Sed hunc apud me vel paucis diebus immorari doctores crebri mearum agritudinum compulerunt. At poſtquam meliorari vel modicum capi, cum protinus cum gaudio retransmittere curavi. Itaque pallium ad ſacra Miſſarum ſolemnia utendum ex more tranſmiſimus, cujus nos volumus per omnia e genium vindicare. Huius enim indumenti honor, humilitas, atque ju-

ſtitia eſt. Tota enim mente Fraternitas veſtra ſe exhibere feſtinet in proſperis humilem, & in adverſis, ſi quando eveniunt, cum juſtitia erectam, amicam bonis, & perversis contrariam. Nullum e unquam faciem pro veritate loquentis g premeus, miſericordiæ operibus juxta virtutem ſubſtantia inſiſtens, & tamen inſiſtere etiam ultra virtutem cupiens; inſirmis compatiens, bene valentibus congaudens, aliena damna propria depuans, de alienis gaudiis tamquam de propriis exultans; in corrigendis autem vitiis ſavienſ, in fovendis virtutibus auditorum animos demulcens, in ira judicium ſine ira tenens; in tranquillitate autem ſeveritatis ſua cenſuram non deſerens. Hæc eſt frater chariſſime pallii accepti ratio, quam ſi ſollicite ſervaveris, quod ſoris accepiſſe oſtenderis, intus habes. Præterea fratrem, & Coepiſcopum noſtrum h Sabinianum fraternitati veſtre in omnibus commendo, & ſi quæ cauſa ſint, interim poſtponantur. Caritas inter vos fixa permaneat, & ſic de exterioribus, ſi quando contentio vertitur, examen veniat, quatenus mentem caritas non relinquat. Communem quoque filium i Honoratum Archidiaconum commendamus: de quo ſi ita eſt, ſicut per Caſtorium Chartularium noſtrum didicimus, quia per l eum jam tres antea Archidiaconi ſervare conſuetudinem eccleſiaſticam, qui quinquennio expleto exeundo compulſi ſunt, tue quidem volumus, ut caritatem ſanctitatis m inveniat; nam flagitari n judicium non debet de cauſa, quam ipſe judicabit. Sin vero o ita non eſt, omni mentis tumore depreſſo, omnique odio poſtpoſito, debet in caritate recipi, & nullatenus a loco, in quo inſentis eſt, amoveri. p Meſſianum quoque Clericum, qui ad nos conſugerat, communi filio Stephano Diacono ſpecialiter dedimus: certi quia quem nos veſtra fraternitati tranſmitemus, vos in eo non odium, ſed gratiam poſteſtatiſ oſtendere debeatis. Omnipotens Deus ſua vos proteſtione cuſtodiat; deſque vobis ita agere, ut poſt huius temporalitatis fluctus, ad æterna valeamus ſimul gaudia pervenire.

N O T A.

a Duo præſtare debuerat Maximus, & criminationes falſo in ſe conjeſtas partim juramento, partim inſiciatione depellere, ac diſuere; & quæ contra reverentiam atque obedientiam ſedi Apoſtolicæ debitam, inſolenter, arroganter, pertinaciter peccaverat, pœnitentia expiare: verendum autem erat, ut Maximus alterum poſſet, alterum vellet præſtare: hinc illa dubietas, ſive ſuſpicio, quæ ſollicitum habebat, angebatque animum Gregorii. Utrumque Maximus egregie præſtitit, ac propterea cumulatiſſime, ſatiſfeciffe dicitur. Hæc eſt niſi fallor huius loci ſententia.

b Hic inferenda videtur præpoſitio de, quæ librarii oculos ſubterfugit, vel vocula iis delenda.

c Maximus, cum imperata feciſſet, omnem ex animo Gregorii dubitationem, de qua modo dictum eſt, ac ſuſpicionem exemit.

d Ideſt, Ravennam remittere.

e Scilicet omnia intelligere, at revera perſicere, quæ viſ pallio inſita, ejuſque ſignificatio requirit.

f In aliquibus Miſſ. nullius unquam faciem contra veritatem reſpicias.

g Ideſt, deſpiciens, aut ei obſiſtens.

h Sabinianus, cum ſe a conſortio Maximi ſegre-

Stephanus
Diaconus
eccleſiæ
Salonita-
næ, miſit
Maximi,
Romam
venit;
quem Gre-
gorius

tum pal-
lio Pon-
tificali &
litteris ad
Maximum
Ravennæ
reſcripſit.

Argumen-
tum epi-
ſtola Gre-
gorianæ.

Epist. V.
S. Grego-
rii ad Ma-
ximum.

a b

c

d

e

segregasset, eius in se animum vehementer exasperaret.

i Is Maximi temerariis consiliis, & factis perpetuo constanterque resistit.

l Ipsum Honoratum Archidiaconum intelligit, cuius iudicio, & opera factum fuerat, ut tres ante illam Archidiaconi servarent consuetudinem ecclesie Salonitane. Hoc autem erat huius ecclesie consuetudine sancitum, (si verum erat, quod Gregorius a Castorio didicerat) ut dignitas Archidiaconatus non esset perpetua, sed quinquennio definita, quo quidem expleto Archidiaconus suo gradu atque officio decedere debebat.

m Honoratum Maximo ejusque caritati ita commendat, ut nolit tamen eum in Archidiaconatu contra ecclesie sue consuetudinem retineri.

n Non est necesse in disquisitionem ac iudicium vocari, debeat ne Honoratus, post quinquennium expletum, retinere an dimittere locum tantusque Archidiaconi; cum in eum valere debeat iudicium quod, ipsemet in suos decessores tulerat, & pronunciaverat.

o Si vero neque illa consuetudo, neque iudicium Honorati, quo tres suos decessores quinquenniali Archidiaconatu perfunctos in ordinem congerat, veritati nititur, vetat omnino Honoratum suo loco moveri.

Hunc locum epistola Gregoriana admodum egregie explicat, & preclaris animadversionibus illustrat Ludovicus Thomassinus Parte 2. lib. 1. cap. 16. vet. & nov. eccl. discipl. Cum Maximus in Episcopatum Salonitanum Natali successisset, ei Gregorius Honoratum Archidiaconum commendavit: præsatus tamen, si ea obtinisset Salonitana in ecclesia consuetudo, ut Archidiaconi ab hac sua administratione post quinquennium cederent, & si Honoratus ipse usum a tribus prioribus Archidiaconis servare curaverat, acquiescendum esse, ut & ipse eidem subesset legi. . . Tria sunt magni profecto momenti perpendenda in hac epistola. Primum est ab Episcopo quocumque neminem eorum destitui posse, quos in beneficiis ecclesiasticis instituerant sui majores, seu predecessores; uti nec qui ab ipsomet instituti fuerant. Tamen non poterat enim Maximus Salonitanus Episcopus Honoratum Archidiaconum deponere, quam nec potuerat predecessor ejus Natalis. Alterum est fuisse ecclesias, ubi beneficia quaedam temporaria erant, & post certum tempus revocabilia, ut ex vobis patet Salonitano Archidiacono. Nec improbat hanc consuetudinem Gregorius: quin potius confirmat eam ab Honorato ipso servari debere, qui tantum studii & opera posuerat, ut ab aliis observaretur. Tertium est rarissima fuisse hac Manualium, ut vocant, beneficiorum exempla; & ne eorumquidem pro arbitrio suo auferendorum facultatem penes Episcopum fuisse. Lege enim privata, vel consuetudine alicujus ecclesie illud tempus ita præfiniebatur, ut nec prorogare illud posset Episcopus, nec contrahere.

p Is erat Clericus ecclesie Salonitane, qui cum Maximi societatem, communionemque respiceret, multas ab eo vexationes pertulerat; a quibus ut se liberetur, coactus est Romam ad Gregorium confugere.

Stephanus cum Pallio, & litteris Pontificiis, inito jam Septembri, Ravennam regressus est, qua in urbe Maximus ejus reditum, ut opinor, expectandum censuit, & ibidem pallium Pontificale, Mariniano Episcopo Ravennate, ut ve-

risimile est, solemnem more ac caeremoniam tradente, humerisque imponente, summa cum laetitia, & gratiarum actione suscepit. Ita Maximus fera quidem, sed non inutili poenitentia Deo & ecclesie reconciliatus cum esset, Ravenna discessit, & Salanum reversus, exinde verus ac legitimus Episcopus esse haberique ab omnibus cepit.

Hunc exitum habuit hæc diuturna, contumaciola, pertinax controversia, quam obstinatio Maximi multorum auctoritate & patrocinio suffulta in annum usque sextum perduxit. Exorta quippe fuerat anno 593. mense Augusto, cum electus est Maximus, ac Honorato legitimo Episcopo per factionem schismaticam oppositus; & cum sex ipsos annos tenuisset, anno demum 599. Mense Augusto composita est.

CAPUT QUARTUM.

Acta Maximi Episcopi Salonitani, resque insigniores illorum temporum, præsertim Dalmaticæ.

§. I.

De annis sex prioribus Maximi Episcopi non legitimi, sed intrusi.

ANno æræ Christianæ 593. mense Augusto, ut dictum est, Maximus suorum consanguineorum, & familiarium opibus ac potentia nixus, sedem Episcopalem Salonitanam invadit, & per vim factionemque schismaticam obiectus est Honorato Episcopo rite ac legitime electo, qui paullo post, schismatis vitandi concordiaque revocandæ studio, Episcopatum ultero deposuit. Anno proximo mense Aprili, contra quam vetuerat Gregorius summus Pontifex, consecratus est Episcopus, & eodem Gregorio invito ac repugnante sex fere annos Episcopatum retinuit: quo quidem annorum intervallo nullus Episcopus fuit: omni quippe jure & potestate Episcopali carebat, quam neque conferre illi potuerunt suffragia, quibus ad Episcopatum evectus fuerat, vitiosa, & simoniaca; & siquam habuisset, omnem prorsus eidem ademerat Gregorius, cum eum anathemate percussus, non solum ecclesiastica jurisdictione, sed etiam communionem bonorum omnium ecclesie privavit. Quocirca ecclesia Salonitana per eos annos non solum Episcopo caruisse dicenda est: sed ab eo falsi nominis, & nullius potestatis Episcopo, quem factiosi, & Schismatici homines intruserant, plurimum vel dedecoris, vel detrimenti acceperit necesse est. Maximus enim cum totus esset in præsidis, & patrocinis sibi comparandis, quibus contra iusta & vetita Pontificis Romani se munit, ac male partem Episcopatum tueretur, de iis, quæ ad religionem cultumque Divinum pertinerent, parum admodum laborabat, & Christianæ plebis instituendæ curam ferme negligebat. Cum summa vero illius nominis ac muneris, quod temere & arroganter usurpaverat, sanctitate neque vita, neque mores congruebant: vel sola ipsius præfracta & inflexibilis adversus sedem Apostolicam contumacia pessimo cæteris exemplo erat, & quemdam veluti contemptum supremæ illius cæloque proximæ auctoritatis populorum animis ingerebat. Ad hæc: cum Metropolitæ ecclesie Dalmaticæ gravissimo anathemati, & sacrorum omnium interdictioni sub-

Maximus
Ravennam
pallium
Pontifica-
le suscep-
it, &
Saloniam
reversus.

Maximus
sedem Sa-
lonitanam
invadit.

Consecra-
tur Episcopus
vetante
Gregorio.

Contumax & ex-
communicatus.

esset,

esset; eodemque interdicto tenerentur quicumque cum illo cujuslibet rei sacre commercium haberent; pauci omnino erant ex ordine ecclesiastico a communione, & contagione Maximi prorsus alieni, qui divina mysteria aut ipsi obire, aut cæteris impertiri sancte ac legitime possent. Horum autem cum mira paucitas esset in Dalmatia, alterutrum sequi oportebat, ut plerique sacramenta vel omnino negligerent, vel male susciperent ab illis, quibus omni rerum sacrarum administratione interdictum erat; in suamque perniciem converterent, quod pro salute omnium institutum fuerat. Hoc nimirum est, quod Gregorius deplorabat in epistola ad Jaderinos: *quantum*, inquit, *de constantibus gaudeo, tantum de deviantibus ingemisco; quoniam sacra communionis mysteria, quæ ad absolutionem nobis divina pietate concessa sunt, in detrimentum magis suæ animæ porceperunt: & paullo post: paterno affectu obtestor atque suadeo, ut ab illicita communione se quisque suspendat, & quos Apostolica sedes in suæ communionis consortium non recipit, omnino refugiat; ne inde reus ante conspectum æterni judicis, unde poterat salvari, consistat.* Cum ergo sacramentorum ac rerum divinarum usus vulgo obsolesceret; cum aliquot Episcopi, & plerique ex Clericorum ordinibus, propter societatem cum Maximo in tam vel retentam, expertes essent communionis & gratiæ sedis Apostolicæ; cum religionis studiurn, Christianæ institutionis cura, gregis Dominici solers & intenta custodia torpesceret; hinc existimari velim, quot & quantæ labe corruptelæque in ecclesiam & provinciam Salonitanam irrepperint, quam soluta esset & depravata disciplina Cleri, quam multis flagitiis inquinati populi mores; præsertim cum non deessent scelerati ac pessimi homines, sive indigenæ, sive advexæ, qui pravis opinionibus, consiliis, exemplis incolarum animos corrumpere, & Pastorum socordia in rem suam abutentes, luporum more in Christianum ovile invaderent, ingentesque strages animarum ederent; quæ res vehementer angebat Gregorium. Is quippe, in suis ad Salonitanos litteris, eorum vicem miseratur, quod destituti essent Custode, qui pro eorum salute excubias ageret, & luporum rabiem ac laniatus arceret: *Eccce enim jamdiu dilectio vestra sine Pastore est, & sicut vobis Omnipotens Deus innoteat, vehementer destitutioni vestræ & medullitus ex toto corde compatiens.* Audio enim, quæ in grege Dominico dilaniationes fiunt; sed cum Pastor deest, quis contra lupos invigilet? Ex hujusmodi incuria, & negligentia eorum, qui ecclesiis præsidebant, animos crevisse, opinor, & audaciam Frontinianistis defensoribus accerrimis trium capitulorum, qui cum antea metu compellente latebras quærent, exinde emergere e tenebris, prodire in publicum, & per speciem quartæ tuendæ, quintam synodum aperte oppugnare cœperunt. Nec dubitaverim, quin aliquos fictis ac speciosis rationibus in suam sententiam pertractos ab ecclesiæ & Pontificis Romani auctoritate ad partes schismaticas abduxerint. Sed de Frontinianistis per ea tempora detectis in Dalmatia paragrapho proximo.

Sub Metropoli intruso, & a sede Apostolica rejecto, sententiisque gravissimis confixo, qui leges omnes divinas & humanas sua cupiditate, & ambitione posteriores ducebat, alius esse non potuit, nisi qui a nobis expositus est, status ecclesiæ Salonitanæ & Dalmaticæ; ex quo incre-

dibile est; quanta tristitia & sollicitudine afficeretur Gregorius, qui nihil studii operæque prætermisit, ut huic malo consuleret, ac provideret. Id autem hoc mirabilius videri debet; quod sanctissimus ille Pontifex, quamvis Langobardorum armis & insidiis, Ligurum & Istorum schismate, Præfectorum publicæ paci quietique obstantium malitia, & aliis præterea malis, & calamitatibus undique ingruentibus exercitus agitatique, tamen in tanta curarum & negotiorum mole, haud postremas curæ & providentiæ suæ partes in salutem Dalmatarum conferendas putavit: ex quo intelligi velim, quanti ecclesiam Salonitanam faceret, quam ex animo ipsius vicem doleret, quantoque eidem opitulandi studio flagraret. Quam multas calamitates, & clades Italiæ per eos annos intulerint Langobardi; non sine acerbissimo animi sensu commemoravit Gregorius homil. 6. lib. 2. in Ezechielem; itemque in præfatione ejusdem libri tristes de Agilulpho Langobardorum Rege nuncios venisse, ait; qui jam infecto exercitu Romam petere dicebatur: *Jam Agilulphum Langobardorum Regem ad obsidionem nostram summopere festinantem Padum transisse cognovimus.* Quapropter cum tota civitas suspensa esset expectatione impendentium malorum ac perturbata, ipse autem anxio & sollicito animo esset, minimeque apto ad opus institutum persequendum, præclaros suos in Ezechielem commentarios intermittere coactus est, & cogitationes omnes easque ad excidium urbis avertendum convertere. *Ubique*, inquit, *luctus aspicimus, ubique gemitus audivimus, destructæ urbes, eversa sunt castra, depopulati sunt agri, in solitudinem terra redacta est; alios in captivitatem duci, alios obtruncari, alios interfici vidimus; & paullo post: Nemo autem me reprehendat, si post hanc locutionem cessavero, quia sicut omnes cernistis, nostra tribulationes exerceverunt; undique gladio circumfusi sumus, undique imminens mortis periculum timemus.* Alii detruncatis ad nos manibus redeunt, alii captivi, alii interempti ad nos nunciantur; jam cogor linguam ab expositione retinere. Nec vero Gregorius ignavo inertique timori se tradidit; sed omnem operam adhibuit, ut rebus afflictis Italiæ, communique omnium salutis quoquo modo consuleret; cumque in tanta, quæ tum erat militum Romanorum paucitate, contra tantas hostium copias resisti ac repugnari non posse cerneret, magnopere auctor erat, ut quibuscumque conditionibus pax vel induciæ cum hoste fierent. Itaque & Joanni Ravennati Episcopo, & Severo Scholastico, & Castorio Notario per litteras negotium dedit, ut Romanum Patricium Exarchum ad pacem cum Agilulpho faciendam omnibus adhibitis & suasionibus, & precibus impellerent: Ita quippe omnibus persuasum esse, nullam oppressæ ac prope desperatæ reipublicæ, nisi in pace, spem salutis superesse. At Romanus Exarchus, qui barbaris laceffendis & irritandis belli redintegrandi causam suggererat, a salutaribus Gregorii consiliis abhorrebat, sive quod pessime erga illum animatus esset, sive quod sibi suisque privatis commodis bellum utilius esse censeret: quin imo suis ad Mauritium litteris Gregorium in suspensionem, & invidiam adduxit, quasi nimis credulum se hostibus præberet, ac certe suadendo pacem male rebus publicis consuleret: ex quo factum est, ut frustra deinde Gregorius Mauritium ad pacem hortaretur; apud quem præjudicata opinio, quam in ejus animum

Corruptela & depravatio Cleri & populi incepta

Status miserandus ecclesiæ Salonitanæ & Dalmaticæ.

Pax cum Langobardis facta, & auctor est Gregorius Romano Patricio Exarcho.

Qui Gregorium Mauritium suspectum reddidit.

de

& Grego-
rio semper
infestus
fuit.

Romanus
impen-
sae Ma-
ximo,

Romanus
impedit
favit schi-
smaticis.

Theode-
linda Lan-
gobardo-
rum Re-
gina

Ecclesiam
recedens
Istria.

Venerit &
Istri in
schismate
pervie-
ret.

de prudentissimo & sanctissimo Pontifice Roma-
nus ingesserat, plus potuit, quam salus reipu-
blicæ, & pacis constituendæ necessitas. Nec ve-
ro ante postremum hujus sæculi annum post in-
teritum Romani, Gregorio potissimum auctore,
& Callinico Exarcho saluberrimis ejus monitis
obtemperante, pax cum Agilulpho sancita est,
& Italia paulisper a cladibus respiravit. Cæ-
terum Romanus Exarchus, quamdiu Italiæ re-
gimen obtinuit, numquam se Gregorio non ini-
micum & infestum præbuit; atque hujus, &
aliorum reipublicæ Præfectorum avaritia, & cru-
delitas eo creverat, ut Gregorius plura & acer-
biora se, & Romanos Italosque ab illis, quam
a Langobardis perpeffos fuisse conqueratur in
epistola ad Sebastianum Episcopum Rhizinien-
sem; & præ illorum avaritia ac malignitate,
non levia solum, sed optabilia videri ait mala
omnia, quæ Langobardi hostes crudelissimi in-
tulerant. *Breviter dico, quia ejus in nos malitia
gladios Langobardorum vicit; ita ut benigniores
videantur hostes, qui nos interimunt, quam Rei-
publicæ judices, qui nos malitia sua rapinis, at-
que fallaciis in cogitatione consumunt.* Ejusdem
Romani prave in Gregorium voluntati id quo-
que attribuendum cenfeo, quod illius milites,
minis interpositis vique etiam adhibita, Epis-
copos compulerint, ut Maximum, contra quod
vetuerat Gregorius, Episcopum consecrarent.

Sed nihil ægrius acerbiusque Gregorius fere-
bat, quam Exarchum impedimento sibi esse ad
conversionem schismaticorum; hos quippe ad
gremium ecclesiæ revocandi, & schismatis peni-
tus extinguendi miro desiderio flagrabat. Apud
Ligures quidem sive Insubres non nihil profe-
cit, studio operaque usus Constantii Episcopi
Mediolanensis; atque ipsa Theodelinda uxor Agi-
lulphi, foemina prudentissima ac religiosissima,
Gregorii litteris dedocta, errorem illum depo-
suit, quo capti erant schismatici falso existi-
mantēs testē a Catholicis damnarique Synodum
Chalcedonensem; ex quo factum est, ut Con-
stantii Episcopi sui, sedisque Apostolicæ com-
munionem non respueret, quæ sibi antea sus-
pecta videbatur: ac demum, ut ex quadam Epi-
stola Gregorii ad eam scripta colligi posse cen-
sent viri eruditi, nominatim tria capitula dam-
navit, & quintam Synodum recepit. At Vene-
ti, & Istri obstinaverant animis omnem cum
Catholicis societatem averfati ac respuere; sic
prorsus, ut de suscepto consilio propositaque
lenteſſima nullo modo deduci posse viderentur;
nam qti Langobardorum imperio suberant, ni-
hil sibi a Gregorio vel sperabant vel metuebant;
qui vero in ditione adhuc manebant, ac pote-
state Mauriti, litteris & rescriptis Imperato-
riis se adversus Gregorium armaverant. Non
omisit quidem Gregorius, ut ex Epistola 321
lib. 2. ad Joannem Episcopum Ravennæ intel-
ligi potest, iterum ac sæpius Mauritiū per lit-
teras admonere, orare, obtestari, ut male sus-
ceptum schismaticorum patrociniū deponeret;
enimvero tantam pervicaciam diutius ferendam
non esse, eos aut ecclesiæ, aut magistratuum
potestati tradendos esse, ut metu poenarum in-
jecto resipiscerent aliquando, seque auctoritati
Romani Pontificis, & ecclesiæ submitterent.
Sed Romanus, sive ut schismaticis faveret, sive
ut Gregorio adversaretur, seditionum ac turba-
rum timore objecto levibusque ratiunculis sic
animum Mauriti præoccupaverat, ut nullum pre-
cibus Gregorii locum relinqueret; qui nihil

quamdiu ille vixit, ab Imperatore impetrare
potuit. Ac Romanum quidem conversioni schis-
maticorum obstitisse satis aperte significavit Gre-
gotius in eadem ad Joannem Epistola: *Movere
autem vos non debet præfati Excellentissimi viri
Romani animositas, quia nos quanto cum loco &
ordine præimus, tanto si qua sunt ejus levia to-
lerare mature, & graviter debemus.* Verum san-
ctissimus Pontifex, quamvis Imperatoris aucto-
ritate, & præsidio destitutus, quamvis Exarcho
adversante, nihil tamen de studio curaque per-
tinacissimi illius schismatis abolendi remisit: nec
sue illum sollicitudinis atque industriæ poeni-
tuit; multos enim e clericis ac laicis sibi & ec-
clesiæ reconciliavit, strenuam in id operam, in-
vito ac repugnante Exarcho, assiduamque con-
ferentibus duobus Magistris militum viris illu-
stribus, Basilio & Mastalone, ut Gregorianæ
ad eos epistolæ declarant. Extat epistola Gre-
gotii anno 595. ad Petrum & Providentium Epis-
copos Istriæ scripta in hanc sententiam: illis
ac sibi gratulatur, quod e Castorio intellexit
eos ad sinum ecclesiæ redeundi cupidos videri:
si Romam venerint nullam illis molestiam ex-
hibitum, vim nullam adhibitum iri pollicetur;
se vero curaturum, ut de fide deque tribus Ca-
pitulis omnem scrupulum ex illorum animis evel-
lat. Anno 597. Romanus Exarchus obiit, ei-
que successus est Callinicus, qui initio quidem
præclaris Gregorii conatibus obstare potius,
quam obsecundare videbatur, propterea quod
veritus erat, ne Imperatoris in Schismaticos in-
dulgentiæ obstitisse argueretur. Sed Gregorii
litteris edoctus cum esset, non id præscriptum
fuisse a Mauritio, ut volentes ad ecclesiæ au-
thoritatem reverti prohiberentur, sed ne inviti
atque nolentes cogantur, suam deinde auctori-
tatem operamque Gregorio ad schismaticos cum
ecclesia conciliandos non denegavit. Langobar-
dorum omnia vastantium immanitas, & schis-
maticorum pene insuperabilis obstinatio dici vix
potest, quantas molestias, & occupationes attu-
lerint Gregorio, ut de aliis rebus ne cogitan-
di quidem spatium habuisse videatur. Huc ad-
de molestias illas & diuturnas contentiones, quas
habuit cum Joanne, itemque cum Cyriaco Epis-
copis Constantinopolitanis, qui sane impuden-
tius, quam arrogantius Oecumenici, sive uni-
versalis Episcopi cognomen assumpserant; adde
incommodam Gregorii valetudinem & molestis-
simis identidem morbis obnoxiam; adde solli-
citudinem omnium ecclesiarum, & gravissima
negotia ex omnibus terrarum partibus ad sedem
Apostolicam confluentia; ex quo fieri necesse
erat, ut semper animo excubaret, mentemque
ad res decernendas vel agendas perpetuo inten-
deret, nunquam a curis & laboribus vacare,
nec partem ullam quietis capere posset. In his
vel asperitatibus rerum, vel angustiis tempo-
rum, in plurimis & difficillimis, & maximis,
quibus dilectus & prope obrutus erat, negotiis
atque occupationibus ad sublevandam juvandam-
que ecclesiam Salonitanam & Dalmaticam in ma-
gnum discrimen adductam toto animo, & studio
omni perinde incubuit, ac si ab omni alia cu-
ra vacuus esset, summoque otio frueretur. Id
quod satis declarant epistolæ tam multæ, tam gra-
ves ob hanc causam scriptæ, & aliæ alio missæ,
Mediolanum, Ravennam, Constantinopolim, et
pleræque in Dalmatiam, quibus sane ostendit
Gregorius ecclesiam illam sibi adeo cordi esse,
ut pro ejusdem salute, et tranquillitate nullis

Petrus &
Providen-
tius Epp.
Istriæ ad
sinum ec-
clesiæ re-
deundi cu-
pidi.

Mors Ro-
mani Exar-
chi.

Callinicus
ei succē-
dit.

incom-

incommodis, vigiliis, laboribus parcendum esse censeret. Res quidem fuit multæ operæ, magnæ contentions, multorum annorum; sed Gregorius, qui erat animi magnitudine invicta, neque Maximi obstinatione, neque ejus fantorum potentia, neque ullis difficultatibus detereri se, ac vinci passus est; remque captam persequi, modisque omnibus urgere non antea destitit, quam ad exitum optatum perduceret. Nam sanctissimi Patris perseverantibus officiis, assiduis monitiis & objurcationibus, saluberrimis ab eodem adhibitis lenibus asperisque remediis demum cessit pertinacia Maximi; quippe ex præscripto Gregorii, de quibus falso accusatus fuerat, ante sepulchrum Beati Apollinaris se rite purgavit; & quæ arroganter, obstinateque in sedem Apostolicam peccaverat, gemebundus agnovit, ac salutaris poenitentia expiavit. Ita Maximus quidem cum Deo, & Christi Vicario in gratiam rediit; ecclesia vero Salonitana, & Dalmatica verum ac legitimum Pastorem adeptæ, pristinam quietem, & tranquillitatem recuperavit.

§. II.

Anni decem intermedii Pontificatus Maximi
Episcopi legitimi Salonitani,

Maximus
Salonam
reversus

ERGO Maximus ecclesiæ reconciliatus, donatusque pallio Pontificali Ravenna discessit, & intra finem anni 599. Salonam reversus est. A clero, populoque ingenti lætitiæ exceptus cum esset, habitusque ab omnibus Episcopus legitimus, totum se, & quam diligentissime ad ecclesiam sibi commendatam regendam contulit; illudque in primis sibi curandum esse statuit, ut quæ in superiori vita deliquerat, recte factis sarciret, & quidquid offensionis, ac damni prava dissolutaque vivendi ratione intulerat, egregiis institutis, atque exemplis compensaret. Nec vero illi vel de sua ecclesia benemerendi, vel Deo pro suis delictis satisfaciendi occasio defuit. Multæ siquidem summi ac præpotentis Dei permisso res adversæ ac difficiles acciderunt, quibus patienter ille quidem pieque perferendis omnis antea vitæ noxas elueret; eisdem vero pro communi salute avertendis aut expediendis, necessariam utilemque operam populis suæ fidei commissis præberet, Septimo sæculo ineunte ingens Slavorum multitudo per fines Dalmatiæ in Istriam irrupit, & quacumque iter fecit, cladem, terroremque circumtulit. Enimvero trepidatum est Salonæ, barbaris e propinquis locis in urbis direptionem & excidium imminentibus, ut docet epistola Gregorii ad Maximum, quam paullo post subjiciemus. Ea tempestate ut Langobardi in Occidente atque Italia, sic Avaræ & Slavi in Oriente & Illyrico Provincias Romanas excursionibus & cladibus infestas habebant; & pars maxima Illyrici, ac præsertim Pannonia sub eorum imperium ac tyrannidem ceciderat. Cum illis sæpenumero per eos annos prospero, alias adverso Marte pugnatum est, Utriusque gentis bella cum Romanis gesta, & clades ultro citroque illatas & acceptas describunt Auctor sive continuator historiæ Miscellæ, Theophanes, Theophylactus, Simocata, Cedrenus, & alii plures. Slavi, quos Procopius & alii *Slavinos* vocant, vel subiecti erant, vel vestigales Chagano Avarum Regi, vel certe in ejus castris stipendia

perperam
facta multis
præclaris
re factis
compensa-
re audet.

Imperium
Romanum
a barbaris
ubique
male ha-
bitum.

faciebant; quamvis identidem per se ipsi, suisque Ducibus rem gererent, & imperii provincias prædatum irent, & prælia cum Romanis conferebant. Hujus Slavonicæ in Istriam irruptionis auctorem satis certum, quem proferre possim, æminem habeo, præter Gregorium. Auctor Miscellæ tradit Chaganum collecto Avarum exercitu, & Slavis etiam fortasse in societatem adductis, irruiisse in Dalmatiam; qui expugnata Belicha, quam alii Balbam vocant, urbes alias ad quadraginta cepit, ac diripuit.

Avaræ
irrupunt
in Dalmatiam.

17. Imperatoris Mauricii anno convocatis vir-
tutibus Chaganus in Dalmatiam properavit, & cum
venisset Belicham, quadraginta civitates, quæ
circa eam sunt, omnes depopulatus est. Idem
confirmat Theophanes in Chorographia: Hoc
anno Chaganus collectis omnibus copiis in Dal-
matiam suscepit expeditionem, & circumpositas
Metropoles vastavit. Belicha, nisi me fallit si-
militudo vocabuli, urbs illa est, quam nunc Ver-
licham appellant prope a fontibus Tiluri sive
Cetinae fluvii sitam ad Occasum. Anastasius Bi-
bliothecarius in historia ecclesiastica Balem no-
minat; & fortassis illa ipsa est, quæ in tabula
Peutingeriana Baloie dicitur in Mediterraneis,
& fere ibidem, ubi est Verlicham, posita; nec
longe diversa videtur esse positio illius urbis,
quam Constantinus Porphyrogenitus Chrobotis
attribuit, & Belitzin vocat, quæ cum antea
dicta esset Belicha, vocabulo in Slavonicum so-
num desinente *Belitzin* a Chrobotis appellari ce-
perit. Sed si Joannes Lucius bene conjecit *Be-
litzin* esse Belinam hodiernam in agro Bucori-
zæ, hæc sane ab amne Tiluro, sive Cetina lon-
ge distat in Occasum. Porro ex illis sive oppi-
dis, sive urbibus quadraginta captis, direptisque
ab Avaribus, & Slavis, pleraque pertinuisse ar-
bitror ad Dalmatiam Transalpinam finitimam
Pannoniæ Savia; quam quidem Saviam regionem
gentes illæ jampridem occupaverant, & incole-
bant, quin etiam Belicham Geographi ali-
qui recentiores, ut alio loco diximus, in
Pannonia Savia constituunt. Cæterum hanc Cha-
gani expeditionem Dalmaticam longe aliam esse
oportet ab excursionem Slavinorum in Istriam,
cujus meminit Gregorius; hæc quippe dimoveri
nequit ab anno Mauricii undevigesimo, & vul-
garis æræ sexcentesimo; illam vero Auctor Mi-
scellæ ac Theophanes in annum Mauricii deci-
mum septimum, Christi nonagesimum septimum
supra quingentesimum conjiciunt. Neque ad hunc
annum referri possunt, quæ Paullus Diaconus
narrat lib. 4. de gestis Langobardorum: *Istriam*,
inquit, *Langobardi cum Avaribus, & Slavis in-
gressi universa ignibus, & rapinis vastarunt*. Nam
anno proximo superiori pax cum Langobardis,
suadente Gregorio, constituta fuerat; nec veri-
simile est Langobardos fidem vix initæ pacis vio-
lasse, & copias cum hostibus Romanorum jun-
xisse ad vastandam Istriam, quæ ad ditionem
Mauricii pertinebat. Huic tamen, aut potius se-
quenti anno illigandum censeo sædus, quod ab
Agilulpho cum Chagano Avarum Rege factum
esse tradit Paullus Diaconus, qui sane in expli-
candis servandisque temporum ordinibus non val-
de accuratum se præbuit. Cæsar Cardinalis Ba-
ronius anno 600. ad confirmandam cladem Istriæ
ab Slavis illatam, quam commemorat Grego-
rius, hoc ex eodem Paullo Diacono testimo-
nium attulit: *Hoc nihilominus anno Sclavi Istriam*,
interfectis militibus, lacrymabiliter depredati sunt.
Sed hæc cum inserta sint capite 42. libri quarti
histo-

Pax cum
Langobar-
dis, sive
inducit
pacem an-
no 599.

Slavonica
Istria de-
populatio
anni 606,
cujus re-
lis est
unus Gre-
gorius.

historiae Langobardicae, vereor, ne in posteriores annos rejici oporteat. Ceterum, quamvis hujus, de qua nunc agimus, Istriensis calamitatis nullus alius testis citari possit, ejusdem tamen satis idoneus, & locuples auctor vel unus Gregorius nobis esse debet. Cum igitur de Slavorum adventu Salonae nuntiatum esset, ingens metus civium animos occupaverat; & nihil propius esse videbatur, quam ut barbari, post Istriam depopulatam, in Dalmatiam regressi, Salonam peterent totius provinciae caput, urbemque opulentissimam diriperent, ac vastarent. Hac primum cura, & sollicitudine sane gravi & molesta confectus est Maximus, quam summa & maxima patriae impendens a barbaris calamitas eidem tum attulit, cum non multo ante Salonam redisset. In communi omnium metu, ac periculo Maximus minime committendum putavit, ut se ignavae inertique tristitiae traderet; sed ut officium Episcopale, pietas erga patriam, & suorum civium charitas illum monebat, institit, quantum potuit, hortari omnes, atque urgere, ut vigiliis ac praesidiis ad sustinendas, & repellendas hostium aggressiones urbem munirent; cum interea ipse, ut opinari licet, assiduas pro illo discriminis avertendo preces apud Deum interponeret, summaeque poenitentis animi demissione suis delictis acceptum referret, quidquid adversi, & incommodi vel sibi, vel civibus suis accideret. Nec vero antea civitas timorem, ac tristitiam, Maximus susceptam pro communi salute cogitationem ac sollicitudinem deposuit, quam discessu barbarorum turbulentissima illa tempestas prorsus evanuit.

Maximus
molestis
interitiis,
ac dome-
sticis exa-
gitatus.

Iniquitas
& avaritia
Juliani
judicis.

Dum terrores illi barbarici objecti Maximum sollicitum haberent, ejusque cogitationes ad periculum illud propulsandum evocarent, intestinae quaedam velutque domesticae curae & molestiae eundem magnopere angebant, poscebantque, ut suam auctoritatem atque operam ad inopes oppressos sublevandos converteret; quippe Magistratus, quorum amicitia & favore ad suam protegendam nequitiam & pertinaciam abusus antea fuerat, Dei permisso, inimicos sibi maximeque infestos habuit. Causas, & controversias dirimendis tum praerat Salonae Julianus, cui Scriboni erat cognomen, homo insigni cupiditate atque avaritia; apud quem turpissimo mercatu cum omnia essent venalia, secundum illos, non a quibus jus stare, sed a quibus plus accepisset, sententiam ferre consueverat. Viduae, pupilli, egentes ad ejus tribunal, sic tamquam ad scopulum allisi, maxima, & miserrima rerum ac fortunarum suarum naufragia faciebant: horum enim inopiae ac solitudini non jus, non aequitas praesidio erat contra potentiam divitiarumque adversariorum, qui muneribus & pecuniis apud Julianum omnia poterant. De tot tantisque injuriis in homines egenos ac miseros communis jam erat, & quotidiana omnium querela; vulgique sermonibus passim percrebuerat neminem jam causa cadere, & quamvis nocentem damnari posse, cui ad sententiam sibi propitiam emendam nummi suppeterent: contra vero inopes ac pauperes potentium opibus circumveniri, judiciis opprimi, bonis omnibus spoliari, jus suum obtinere nullo modo posse. Hujusmodi querimoniae neque Maximum latebant, & Episcopi communis omnium parentis opem postulabant. Is igitur tam insignem, apertamque injustitiam minime ferendam censuit; & pro ea, quae ad se praecipue pertinebat, cura

ac defensione pauperum, suum esse officium putavit huic malo occurrere, ac resistere; quod cum omnibus offensionibus esset, tum in pernicipem multorum vergebat. Itaque satis jam comperta & explorata re, ad Julianum privatim adiit, quid pervulgatus civitatis sermo ad se detulerit, verbis, quam potuit, lenissimis exposuit; quibus non modo de communi omnium ac praesertim egenorum commodis ac fortunis, sed etiam de ipsius fama & existimatione se se sollicitum esse ostenderet: monet, hortatur, rogat, jus suum cuique tribuat, aequum omnibus iudicium reddat; curetque, ut omnes intelligant nihil apud se, nisi iustitiam & aequitatem valere. At homo hiante & inexplebili avaritia, qui multis ad eam diem opibus inique partis non contentus, plura & majora jam spe, & opinione devoraverat, admonitionem Episcopi, quamvis lenitatis & officii plenam, adeo non aequis auribus accepit, ut molestum monitorem exinde aversari, ac pessime odisse coepit; cum interea nihilo segnius, quam antea, omnem, si qua esset oblata, turpis quaevis facienda occasionem arriperet, ac nihil de sua in egenos miserosque injustitia, & immanitate remitteret. Admonitiones ac reprehensiones Episcopi saepius iteratae, mirum, quantum iudicis iniquissimi animi exasperaverint; sic prorsus, ut odii sui explendi causa, quibuscumque posset modis, illum vexare atque exagitare consisteret; nunc de illius fama detrudere, nunc probris illius ac maledictis incessere, nunc praeclearis illius consiliis & conatibus obistere atque officere: id quod de homine non solum avaro & inhumano, sed etiam parum religioso, & a rebus ac personis ecclesiasticis averso opinari licet; is quippe apud Novas urbem Thraciae cum esset, haud veritus est, ut sui Ducis impietati obsequeretur, Episcopum ab aede sacra, ad quam perfugii causa se cum civibus receperat, violenter abstrahere, ignominioseque traducere: Hunc autem, quem Theophanes Scribonem vocat, Baronius existimat esse eundem ipsum Julianum Scribonem, qui Salonae huiusmodi iudicia venalia exercebat. Porro Maximus perditissimi hominis contumeliis atque injuriis exagitatus, intimis quidemangebatur sensibus, quod legum ac pauperum oppressiones cum videre cogeretur, prohibere non posset; ad se vero quod attinet, quidquid contra se seu diceret, seu faceret Julianus, patienter sibi ferendum esse existimabat; & quando ab iniquo iudice nihil aequi obtinere poterat, ut aequitatem animi, & mansuetudinem obtineret, laborabat.

qui admo-
netur pri-
vatim a
Maximo.

Admoni-
tiones re-
spicit, ad-
monitionis
odio &
maledictis
prosequi-
tur.

Frontiniana
nisi in
Dalmatia
detecta.

Sed longe gravius multoque periculosius malum in ipsis ecclesiae ac provinciae suae visceribus haerebat, quod Maximus post suum in urbe reditum simul atque deprehendit, statim ad illud depellendum omni cogitatione curaque incubuit. Frontinianus hoc nomine secundus Salonarum Episcopus Dalmatis non modo ad tria capitula defendenda, sed etiam ad eorum defensionem semel susceptam, quamvis Romano Pontifici ecclesiaeque repugnante, pertinaciter praefraetque retinendam auctorem se ac Ducem praebuerat; ob eamque causam se atque Dalmatas a Catholicorum consortio segregaverat. Expulso ejectoque in exilium Frontiniano, cum Dalmatae repudiato trium capitulorum patrocinio, ejuratoque Schismate, in concordiam cum ecclesia, & sede Apostolica redissent, nonnulli ex Clericis, Monachis, Laicisque societatem il-

torum, qui capicula damnaverant, communioneque averſati, contumacius in priſtino errore perſisterunt, quam ut ab illo auctoritate vel exemplo cæterorum revocari poſſent: his autem a Frontiniano Duce ac principe hujus Schiſmaticæ factionis Frontinianiſtarum cognomen inhaſit. Memoria repetas velim ea, quæ in actis Frontiniani cap. 1. §. 2. explicata ſunt. Horum reliquias perſequi non deſtiterunt omnes doctores Episcopi Salonitani, præter Probinum trium capitulorum deſenſorem, qui quadriennio ſedem illam tenuit; & quamvis eas omnino deſere nequiverint, id tamen ſua vigilantia diligentiaque perſecerant, ut Frontinianiſta Schiſmatici palam agere, aperteque quid ſuæ ſententiæ eſſet oſtendere, & eccleſiæ pacem turbare non audeant, Cum enim ſibi a Magiſtratus, præpoſitiſque moribus & eccleſiarum regimini motuerent, ſubditi latebant ignotique, & elanculum ſuas conventus habere, ſuæque inter ſe conferre conſilia cogebantur. Verum Frontinianiſtis in omnem erroris, & Schiſmatis propagandi occaſionem inſertis, ojus rei bene gerendæ miram opportunitatem attulit acerrima illa & diſturna contentio, quæ Maximo, ob retinendum Episcopatum, quem inique invaſerat, cum Gregorio fuit: exinde enim cum turbata eſſet diſcipline in partibus eccleſiæ, & provincia Dalmatica; ſtudioque partium Episcopi præſectique eccleſiarum impliciti, curam & cuſtodiam Chriſtiani gregis negligerent: nemo autem, ut ait Gregorius in epistoſa ad Salonitanos, contra lupos invigilaret; his facilis acceſſus patuit ad dilaniandum ovile Dominiſcum, quod in eadem epistoſa Gregorius deploret. In hac igitur civili diſcordia, & perturbatione rerum, Frontinianiſta ſuis conſiliis ac rebus idoneum tempus ſe nactus eſſe exiſtimarunt, & metu depoſito, nemine adverſante, coeperunt ex eccleſione ſe ſe in hominum cætus inferere; quinque ſynodo aperte detrudere; hoſtes trium capitulorum ſummam in invidiam vocare; monere, ac denunciare illorum aditum, ſermonem, congreſſum fugiendum eſſe ab omnibus, qui hæretica hæc, & communione nollent contaminari; cumque hujusmodi pernicioſa dogmata incautis hominum animis ſenſim inſtillare quotidie pergerent, id, quod volebant, facile aſſecuti ſunt, ut multi ad factionem illam Schiſmaticam ab eccleſia, & Pontifice Romano deſicerent; plures etiam ad eam defectionem quadam voluntatis propenſione ſpectarent. Huic malo ſane graviſſimo, quod ſimul detexit & exhorruit Maximus, ſtatim obviam eundem cenſuit, ne ad perniciem animarum latius manaret. Itaque omnem operam adhibere cepit, ut quos error, & pravorum hominum ſuſceptiones diſtraxerant, eos ad ſinum eccleſiæ & Pontificis Romani auctoritatem revocaret. Sed minus quam optabat proficiebat, & converſio Schiſmaticorum non ſatis eſſe ſententia, lenteque admodum procedebat.

Cum igitur Maximus his, quas modo expoſui, ærumnis, moleſtis, difficultatibus conſideraretur; neque facilis aut prompta eſſet ratio eas vel avertendi, vel expediendi, ſibi ſuæque prudentiæ diſſuſus ad ſedem Apoſtolicam confugere ſtatuit, a qua ſibi neque conſilium, neque auxilium deſuturum ſperabat. Quapropter Gregorium per litteras admonuit, quo in ſtatu eſſent res Dalmaticæ, quantoque in periculo verſarentur; doceat in tanto rerum diſcrimine quid ſibi faciendum putet, & quibuſcumque poſſit modis provinciæ & eccleſiæ laboranti ſubveniat. His

litteras Veterano Presbytero ſuo Romam perſendas tradidit. Gregorius, cum epistoſa Maximi allata fuit, ex pedibus graviſſime laborabat; & quamvis articulorum ac pedum dolores nihil remitterent, nullam tamen reſcribendi moram interpoſuit; quod facere cum per ſe ipſe non poſſet, epistoſam prudentia & ſanctitate plenam diſtavit, in hanc ſere ſententiam: De irruptione Slavorum, qui Dalmatiæ & Salonæ imminabant, deque avaritia & perfidia Scribonis iniquiſſimi judicis graviſſe conquerenti, opportunis admonitionibus conſolationem adhibet. Pauperes & miſeros judiciorum iniquitate circumventos, & injuſtis ſententiis oppreſſos, æque moderate, ac fortiter defendat. Omni ope atque opera illi opitendum eſſe, ut Frontinianiſtas ab Schiſmate ad ſinum eccleſiæ Catholicæ reducat; ſi qui ex illis Romam venire velint, daturum ſe operam, ut veritatem plane ac dilucide agnoſcant; quam ſi obſtinato animo recipere noluerint, ab omni violentia moleſtiæque intactos dimittet. Hæc epistoſa cum ſcripta ſit indiſtione III., interjectaque inter epistoſas menſis Julii & Auguſti ejuſdem indiſtione, cohæret cum anno ſexcenteſimo æræ Chriſtianæ, & alterutri illorum menſium aſſigenda eſt.

Gregorius Maximo Episcopo Salonitano.

Ad Romanam veniens urbem communis filius Presbyter Veteranus, ita me podagra doloribus debilem reperit, ut Fraternitatis tuæ epistoſis per me reſpondere nullatenus valuiſſem. Et quidem de Sclavorum gente, quæ nobis valde imminet, & affligor vehementer & conturbor; affligor in his, quæ jam in vobis patior; conturbor, quia per Iſtriæ aditum jam Italiam intrare coeperunt. De Julianæ autem Scribone quid dicam nescio; quando ubique video, quia nobis peccata noſtra reſpondeant; & ut & foris a gentibus, intus a perversis judicibus conturbemur. Sed nolite de talibus omnino contriſtari: qui poſt nos vixerint, & deteriora tempora videbunt; ita ut in comparatione ſui temporis, nos felices eſtimate dies habuiſſe. In quantum vero prævalet fraternitas tuæ, opponere ſe pro pauperibus, & oppreſſis debet, quæ etiamſi prodeſſe minime valuerit, ipſa Omnipotenti Deo mentis devotio ſufficit, quam dedite. Scriptum eſt enim: Eripe eos, qui ducuntur ad mortem, & qui pertrahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes. Quod ſi dixeris: viros non ſuppetunt; qui inſpector eſt cordis, ipſe intelligit. In omni ergo, quod agis, inſpectorem cordis appete habere placatum. Quidquid vero eſt, unde illi placeas, facere non omittas. Nam humani terrores, & grætiæ fumo ſunt ſimiles, qui levi aura raptus evaneſcit. Hoc certiffime ſcito, quod placere Deo, & pravus hominibus nullus poteſt. In tanto ergo ſe eſtimate fraternitas tuæ Deo placuiſſe, quanto perversis hominibus diſplicuiſſe cognoverit. Ipſa tamen deſenſio pauperum moderata & gravis ſit; ne ſi quid nimis rigide agas, ex e juvenute vos arbitrentur homines ſuperbire. Sed talis neceſſe eſt, ut inveniatur pro oppreſſis veſtra deſenſio, quatenus & humiles protectionem ſentiant, & oppreſſores non facile inveniunt, quod ex malevola mente reprebent. Attende ergo quod ad Ezechielem dicitur: Filii hominis, increduli & ſubverſores ſunt tecum, & cum Scorpionibus habitas. Et Beatus Job ait: Frater fui draconum, & ſocius ſtruthionum. Et Paulus diſcipulus dicit: In medio nationis prævæ & perværſæ, inter quos luce-

quos Maximus ad eccleſiam revocare ſtudet; ſed minus eorum;

& ad Gregorium per litteras conſugit, quem deſuſcepit;

el. Dalmaticæ doctores, & conſilium ab eo petunt.

Prodeus Gregorii reſponſo.

Epist. VI. S. Gregorii ad Maximum.

b
c
d

e

lucetis sicut luminaria in mundo. Tanto ergo debemus cautius ambulare, quanto nos scimus inter Dei inimicos vivere. De Frontinianistis autem Fraternitas tua sit omnino sollicita, & sicut cepit studeat, quatenus ad sinum sanctæ ecclesiæ revocentur. Si qui vero ad me venire voluerint, & rationem recipere, prius g. iuramentum præbeant, quia non permittent suis, quod in eorum errore, etiam ratione recepta, persistant. Et postmodum eis tua sanctitas h. promittat, quia a me nullam violentiam patientur; sed rationem reddo. Si veritatem cognoverint, suscipiam, si non cognoverint, illasos dimittam. Si qui vero contra vos ex eis ad nos venire voluerint, minime eos Fraternitas tua retineat; quia venientes aut rationem recipient, aut scito, quia aliter profecto terram illam i. ulterius non videbunt. Indictione III. mens. se Julio, vel Augusto.

NOTÆ.

a Id est ex adventu Slavorum duplex me afficit sollicitudo, quod & de vestro periculo, vobisque impendentibus calamitatibus vehementer doleo, & nobis atque Italiæ timeo, cum barbari per Istriam in Italiam irrumpere jam cœperint; sed brevi utraque sollicitudo discussa est; nam Slavi Istriam depopulati, eaque præda contenti abierunt.

b Quod pertinet ad Scribonem (inquit Baronius) ab Imperatore missum, atque deterius, quam hostes, infestantem populum: hic intextenda est mentio, quæ de eo habetur in Theophane, præsentis anno Mauriti Imperatoris: ipsum nempe ob id, quod Episcopum Constantinopolitanum violentus abduxerat, a populo fuisse urbe pulsus. Sed Theophanes Episcopum eam injuriam ab Scribone passum, non Constantinopolis, sed Novarum in Thracia Episcopum fuisse docet. Idem Theophanes refert hoc factum ad ann. 15. Mauriti, qui non cum anno sexcentesimo, ut putat Baronius, sed cum anno 597. æræ Christianæ congruit. Anno quippe sexcentesimo Mauritiæ agebat imperii annum duodevicesimum, ut docet inscriptio epistolæ S. Gregorii ad Vigilium Episcopum Arelatensem apud Bedam hist. eccles. lib. 1. cap. 28. in qua tres Chronologicas notas conjunctas invepio; scilicet x. Kalend. Julias, annum Mauriti xix. & indictionem iv. Indictio iv. initium duxit a Kalendis Septembribus anni 600. desinitque in Kalendas Septembres anni 601. Itaque Mauritiæ x. Kal. Julias, anno 601. jam attigerat atque adeo fere compleverat undevicesimum imperii annum; ex quo fit, ut apud superior Christi sexcentismus, non cum anno decimo quinto, ut Baronius existimat, sed cum anno duodevicesimo imperii Mauriciani cohereat. Quapropter temerarium illud Scribonis facinus, quod Theophanes anno 15. Mauriti subjecit, retrahi oportet ad ann. 597. Et sane cum ex epistola Gregorii ad Maximum anno 600. scripta manifeste constet hoc anno Julianum Scribonem Salonis judicis munere functum esse, vix fieri potest, ut idem Julianus eodem anno cum Romanis copiis apud Novas in Thracia versaretur.

c His verbis Slavos potissimum intelligit, de quibus paullo ante, & alios præterea barbaros extrinsecus in provincias imperii ingruentes.

d Hunc locum epistolæ Gregorianæ Baronius ad an. 600. num. 111. hac animadversione illustravit: *Ista quidem vaticinatus spiritus divino S.*

Gregorius, æque veridicus inventus est esse propheta: etenim non barbarorum dumtaxat cladibus afflictatum est imperium, sed sub hæreticis Imperatoribus Dei ecclesia mirum in modum vexata est, usque adeo, ut vinculis catenis abriperetur ab urbe Pontifex (Martinus sub Constante Imperatore Monothelita) & diro exilio exagitatus Martyr mori cogeretur, invalescentibus ubique hæreticis; additumque est malum omnium maximum absque controversia ab omnibus judicatum, nempe ortus nefandissima secta Mahometanæ, & Saracenorum eam profitentium immanissima in universum pene Christianorum Orbem grassatio atque dominium; quorum comparatione verum dicit Gregorius, hæc fuisse æstimanda lexissima, atque ista tempora felicissima.

e Hinc colligi licet Maximum factum esse Episcopum, cum vix eam ætatem attigisset, quam Canones præscribunt, atque ad Episcopatum gerendum idoneam esse declarant. Non ergo mirum, si ætas ipsa florens ac fervida spiritus ferocioribus ad resistendum Summo Pontifici, huiusque mandatis obsistendum Maximo indiderit, ut dignitatem non bonis artibus partam tueretur. Cæterum cum juxta Varronem juvenitus ab anno trigésimo incipiat, desinatque in annum quinquagesimum & quadragesimum; Maximus non longe aberat fortasse ab anno quadragesimo cum creatus est Episcopus; quæ quidem ætas aut nihil, aut non valde discrepat a præscriptione antiqua Canonica. Præterea Gregorius juvenutis nomine etiam virilis ætatis partem aliquam complectitur. Nam lib. 2. moral. cap. 25. medius inter adolescentes & senes, juvenes constituit. Prima hominum ætas infantia est, quæ etsi innocenter vivit, nescit tamen fari innocentiam, quam habet; sequitur pueritia, quæ jam valet dicere, quod nult. Succedit huic adolescentia, quæ prima est ætas in operatione; quam sequitur juvenitus, scilicet apta fortitudini; ac postmodum senectus etiam per tempus congruens maturitati. Itaque Maximus, ut cætera deessent ad Episcopatum obtinendum, eidem tamen quamvis juveni, ætas canonica non defuit.

f Editores Maurini operum sancti Gregorii ex quibusdam codicibus M. SS. legi malunt Photinianistas, oriundos ex schola Photini Episcopi Sirmienensis, & nobilis hæresiarchæ. Sed retinendos esse Frontinianistas a Frontiniano Episcopo Salonæ, trium capitulorum defensore acerrimo, & perversissimo Schismatico nomen adeptos, ostendimus in Actis ejusdem Frontiniani, cap. 1. §. 2.

g Qui veritatis, quam contentionis cupidiores, ut de illa doceantur Romani venire decreverint, eos jubet Gregorius iurejurando obstringi se operam daturus; ut, si sua se opinione falli cognoverint, cæteros dedoceant; & in eo, quo capti tenentur, errore permanere non sinant.

h Hanc rationem revocandi ad ecclesiam Schismaticos ejus temporis ac generis tenuerunt Pelagius uterque, & Gregorius, qui eos potius rationibus & auctoritatibus alliciendos, quam vi ac pœnis cogendos censebant; quippe eorum plerique non tam malitia, quam ignorance peccabant: sed obstinatos & principes factionis Schismaticæ metu ac suppliciis coerceri volebant implorata auctoritate & animadversione Magistratum.

i Videtur hic Gregorius parum sibi constare; nam quos ab se sine ulla vexatione aut molestia dimissum iri modo promiserat, quamvis in suscepto

pto errore permanerint; nunc affirmat se non commissurum, ut iidem in Dalmatiam redeant. Sed alii erant, quibus Gregorius licet veritatem obstinatione quadam sententiæ repudiantibus impunitatem promisit; alii vero, quibus negat facultatem futuram regrediendi in Dalmatiam. Hi quippe præter obstinationem Schismaticam infenso erant animo adversus Maximum, multisque illum molestiis, & injuriis afficiebant; propterea quod schisma illud abolere, & eliminare Maximus conabatur; nec veritatis addiscendæ, sed Maximum calumniandi causa Romam adire constituerant. Si qui vero, inquit, contra vos ex eis ad nos venire voluerint, minime eos fraternitas tua retineat. Hos igitur adversarios suos Romam venire Maximus ne prohibeat; nam nisi resipuerint, & cum ecclesia atque Episcopo suo in gratiam redire voluerint, Gregorius pollicetur se eorum, auctoritate & opera magistratuum interposita, ut reditu in Dalmatiam prohibeantur, ne impofterum Maximo ullam molestiam exhibere possint.

Maximus
omni ope
in conver-
sione Fron-
tinianista-
rum impu-
bit.

Epistola Gregoriana egregiis monitis, & præceptis referta non mediocrem consolationem attulit Maximo, curam, & angorem ejus animi valde levavit; nec solum ipsi salutaris fuit, sed magno etiam ad rem Christianam bene gerendam, recteque fungendum munus suum incitamento, & adjumento. Cæterum ad Slavos quod attinet, hi depopulati cum essent Istriam, ea præda contenti, quæstique ad suas regiones redierant; eorumque discessus Dalmatis, & Maximo sollicitudinem ac metum omnem ademerant. Cum Juliano Scribone ita se gessit Maximus e præscripto Gregorii, ut prudentiam, & moderationem, cum magnitudine animi, & constantia conjungeret, ut neque pro æquitate pugnare, & causas pauperum defendere negligeret; neque in hujusmodi contentionibus; quidquam nimis arroganter, aut iracundius, nimis asperere, aut licentius ageret, sive loqueretur, quod vel judici vel adversariis justam ad reprehendendum causam præberet. Hac lenitate, & mansuetudine, hac in pauperibus tuendis perseverantia ac libertate usus, quid, & quantum profecerit Maximus, fregerit ne, an saltem mollior obduratam avarissimi judicis nequitiam, nobis incompertum est. Sed longe felicius in revocandis ad ecclesiam Frontinianistis operam curamque consumpsit; quippe in hujus gloriosi operis societatem accitis Episcopis Provincialibus, & Viris ex omni ordine Clericorum doctissimis, pertinacissimum illud schisma, aut prorsus extinguere, aut tota Dalmatia eliminare aggressus est. Atque illud primum sibi faciendum censuit, ut aptis idoneisque rationibus dilueret falsam illam de auctoritate Chalcedonensis Synodi per damnationem trium capitulorum imminuta opinionem, penitusque ex eorum animis evelleret; deinde ut eorum contumaciam vinceret, aversasque voluntates sibi & ecclesiæ conciliaret, nullum erga illos charitatis, & beneficentiæ officium prætermisit. Neque Maximi ac cæterorum Antistitem in eandem rem incumbentium assidui labores conatusque optato successu caruerunt: plerique enim agnita veritate abjectaque pertinacia cum ecclesia ac sede Apostolica in concordiam redierunt: si quibus vero obstinata trium capitulorum defensio, quam ecclesiæ aut Pontificis Romani auctoritas, antiquior fuit; si cum essent omnibus odio & despectui, cum nemo illos aditu,

Illyrici Sacri Tom. II.

nemo congressione, nemo sermone dignos putaret, satius esse duxerunt patria carere, ac solum vertere, quam apud cives, & populares suos communem illam invidiam, & contempionem sustinere. Omnes omnino hujus schismatis reliquias industria ac diligentia Maximi deletas esse censeo; idque licet intelligi ex illius, & posteriorum ætatum monumentis, in quibus nec nomen Frontinianistarum, nec ullum vel tenue istorum vestigium apud Dalmatas superfuisse reperies. Hæc labes & contagio depulsa cum esset a Provincia, & ecclesia Dalmatica, illud Maximo providendum, & præcavendum fuit, ne pestis eadem ex Istria finitima furtim subrepens iterum animos incolarum inficeret: quapropter suis vigiliis, ac præsidii vias omnes atque aditus, qua latenter in Dalmatiam inferri posset, diligentissime occlusit ac munivit. Cæterum in Istria vehemens illa pro tribus Capitulis tuendis contentio deservescere, & gentes illæ ad pacem cum Catholicis faciendam inclinare videbantur præsertim postquam, abeunte Callinico, Smaragdus iterum Exarchus, reique Catholicæ in primis studiosus, Gregorii conatus laboresque in conversionem Istriorum impensos juvare cepit, Petrus, & Providentius illius regionis Episcopi jam pridem communionis Catholicæ se cupidos esse ostenderant. Caprulenenses insulani sub fidem ditionemque sedis Apostolicæ redierant, & Joanne Schismatico expulso, Antistitem Catholicum receperant; quem ex Gregorii mandato eisdem postea præfecit Marinianus Episcopus Ravennæ, jussus ecclesiam illam in sua potestate ac tutela tamdiu retinere, quoad Severus Metropolitæ Aquilejensis, errore deposito, resipisceret, Romanoque Pontifici subiectum se atque obedientem præberet. Forminus Episcopus Tergestinus ad Catholicorum partes transierat; quem Gregorius Smaragdo per litteras impense commendavit, ut ejus patrocinium susceperet, eumque ab injuriis Severi tueretur, qui adversus illum plebis Tergestinae odium ac seditionem concitaverat. Hujus Gregorianæ commendatiæ ad Smaragdum epistolæ procemium est hujusmodi. *Olim novimus, excellentissime fili, quo desiderio, quare conversione animi pro adjuvanda Dei ecclesia in Istria videlicet partibus, zelo Redemptoris nostri, amore aeternæ mercedis, studii vestri fervor extiterit.*

Hujus
Schisma-
tis in Dal-
matia
prorsus
extincti
laus tri-
buenda
Maximo,

Istria ma-
gnæ par-
te ad ec-
clesiam re-
versa.

Caprulen-
ses ejecto
Schisma-
tico, Catho-
licum E-
piscopum
petunt.

Forminus
Ep. Terg-
gestinus
cum eccle-
sia in gra-
tiam re-
diit.

Dum Maximus ecclesiam Salonitanam regebat, in extrema Dalmatia superiori & regione Prævalitana rerum potiebatur Tyrannus quidam e propinquis Ratomiri, qui nullos ex se liberos reliquerat. Is cum idolorum superstitioni deditus esset, acrius urgebat crudele bellum, quod Ratomirus Christianis superiori sæculo indixerat, hujusque morte intermissum, ipse an. 591. redintegraverat. Ratomirus latius imperandi cupidus regni finibus in Occidentem prolatis urbes aliquot Dalmatiæ Mauritio adeptas in suam potestatem redegerat, quæ ad Provinciam Metropolitæ Salonitani pertinebant, ut verisimile esse diximus in Actis Natalis cap. iv. §. 1. Si autem Ratomirus in hanc Provinciam Salonitanam partem jus suum ditionemque porrexit, vix dubium esse potest, quin huc etiam hujus Tyranni, qui Ratomiro successerat, immanitas ac rabies pervaserit. Hinc vero Maximi curas & sollicitudines augeri oportuit, excitarique ad sublevandos quacumque ope & opera posset, confirmandosque Christianos illos in ultimis suæ Provinciæ partibus constitutos, ac Regis crudelissimi tyranni-

Tyrannus
successor
Ratomiri
in regio-
ne Præva-
litana
Christia-
nos per-
sequitur.

B b

de

de oppressos; & cum ille, quoad vixit, quique ab eo proximi fuerunt Reges tres, seu potius Tyranni, Christianos exagitare, & persequi fere nunquam destiterint, necesse itidem fuit, ut Maximus nunquam ab illis iuvandis, solandisque cogitationem & curam averteret. Cæterum anno 602. acerbissima illa persecutio fortassis ob mortem hujus Tyranni deferbuerat; & qui huic successerat, Tyrannus alter, inter initia regni suscepti visus est, si minus clemens ac propitius, certe non infensus esse Christianis; argumento est, quod Gregorius in suis epistolis eodem anno missis ad Constantium Metropolitam Scodritanum, qui sub imperio erat Regis Prævalitani, itemque ad Joannem Episcopum Justinianæ primæ, ac Primatem Illyrici, cui suberat Prævalitana Provincia, de hujusmodi calamitate, & vexatione Christianorum ne verbum quidem scripserit. His epistolis causam & materiam præbuit Paullus Episcopus Diocleæ, qui cum grave ac nefarium crimen admisisset, atque idoneis testibus, suaque ipsius confessione convictus fuisset, de Concilii Provincialis sententia Episcopatu privatus, coactusque in ordinem fuerat; in ejus vero locum Neemesion substitutus. Ille igitur dolore actus atque rabie, stipatusque amicorum manu, quos multos sibi potentesque paraverat, in Episcopale Palatium invasit; Neemesionem Episcopum violenter ejecit; ac parum abfuit, quin resistentem, repugnantemque occideret; ornamenta autem omnia, omnemque suppellectilem ecclesiasticam eripuit, atque abstulit. De his rebus Neemesion Romam profectus certiores fecit Gregorium, qui tum ad Joannem Episcopum primæ Justinianæ, tum ad Constantium Episcopum Scodritanum litteras in eandem sententiam scripsit; quarum summa est, ut furentes atque violentos Paulli conatus pœnis, censurisque ecclesiasticis cohibeant; ut quæcumque ex rebus ecclesiæ raperat, jubeant eum cogantque restituere; spem omnem recuperandi Episcopatus adimant; & ne quid molestiæ in posterum Neemesioni facessere possit, diligenter provideant. Utraque epistola data est Indictione quinta mense Aprili, aut Maio, idest anno 602.

Paullo
Diocleta-
no Epif-
copo Ex-
auctorato,
Gregorius
Joanni
primæ Ju-
stinianæ,
& Con-
stantio
Scodre
Epp. jussit
ut Paulli
audaciam
coerce-
rent.

Ex his litteris Gregorianis duo potissimum colligi velim, digna peculiari animadversione, quæ ad Hierarchiam ecclesiasticam Illyrici pertinent. Nam primum quidem epistola ad Constantium Scodre Episcopum non obscure declarat hunc fuisse Metropolitam Provinciæ Prævalitanæ in Dalmatia superiori. Idem ante nos animadvertit Lucas Holstenius in Notis ad Geograph. sac. Caroli a S. Paulo: *Scodra*, inquit, *erat Metropolis Provinciæ Prævalitanæ, quæ a Dalmatia (idest a Provincia Salonitana) omnino separanda. Sub Scodritana Metropoli fuit Dioclea, ut apparet ex S. Gregorio lib. x. Epist. 34. ad Constantium Scodritanum.* Cum enim res ageretur ecclesiæ Diocletanæ in provincia Prævalitana constitutæ, non alia ratio reddi potest, cur Gregorius negotium illud potius Scodritano, quam alteri ejusdem Provinciæ Episcopo commendaverit, nisi hæc, quod Diocletana ecclesia ad jurisdictionem curamque Metropolitanam Episcopi Scodritani spectabat: qui paullo attentius hanc Gregorii ad Constantium epistolam legat, id quod nos efficere ac probare contendimus, clare perspiciat. In hac Gregorius incluserat litteras ad Joannem Episcopum primæ Justinianæ scriptas, ut eas Constantius quam diligentissime legeret, ac perpenderet; & si quidem per se ipse

omnia præstare posse confidat, quæ ab Joanne fieri jubebantur, sine ulla cunctatione pro suo jure Metropolitico, itemque ex auctoritate sedis Apostolicæ mandata Pontificia exsequatur: si autem prævideat fore aliqua impedimenta, quæ obstant, quominus rem facile, aut e sententia perficere possit, inclusas litteras ad Joannem Primatem Illyrici perferendas curet, in eumque hujusmodi negotium rejiciat; qui cum Vicarius esset sedis Apostolicæ majori potestate ac dignitate ad illud expediendum, & conficiendum pollebat: *Fraternitas tua exemplaria scriptorum his subdita, quæ ad Reverendissimum fratrem nostrum Joannem primæ Justinianæ civitatis Episcopum servantem vices nostras direximus, diligentius relegat; & si secundum eorum seriem explere se cuncta posse cognoscit, ea, quæ illi mandavimus, ipse omnia ex nostra auctoritate exsequatur & faciat; si vero hoc tibi, quibusdam forte adversantibus obstaculis, vides esse difficile, studendum est, ut eadem scripta ad antedictum fratrem nostrum sine excusatione perveniant.* Cæterum monet Constantium, ut Joanni ad negotium injunctum exsequendum suam operam præstet; idque eidem *convenire ait, scilicet ex jure, & officio Metropolitico, cum ecclesia Diocletana subjecta esset Scodritanæ, intraque hujus Provinciæ fines contineretur: Cui etiam, & te convenit imminere, ut ea, quæ ei a nobis mandata sunt, districtius exsequi, & nulla debeant occasione lentari.* Principio quidem ex omnibus ecclesiis Episcopalibus Dalmatiæ una Provincia ecclesiastica constabat, quam Metropoli Salonitanus regebat. Huic deinde ecclesiæ aliquot superioris extremæque ad meridiem Dalmatiæ detractæ sunt, quæ in unum Provinciæ corpus sub Metropoli Scodritano coaluerunt. Sed quo tempore hujusmodi detractio facta fuerit, & Metropolis Scodritana instituta, non satis compertum habeo. Simile vero est id referendum esse ad ætatem Imperiumque Justiniani Imperatoris, qui Novella xi. cum inter Provincias ecclesiasticas, quas Archiepiscopo Justinianæ primæ, ac Primati totius Illyrici subjecit, Prævalim annumerat; tum videtur eam ad dignitatem provinciæ ecclesiasticæ provehendam, & Episcopum Scodritanum eidem præficiendum, & jure ac titulo Metropolitæ donandum per Pontificem Maximum curavisse: nullum quippe sexto sæculo litterisve Gregorianis antiquius monumentum proferre possum, in quo aliquot Metropolis Scodritanæ vestigium appareat. Prævalis regio Dalmatiæ ad Meridiem extrema, & modicis finibus circumscripta, jam inde ab ætate Constantinij jus nomenque Provinciæ civilis obtinuerat, & cum parte Macedoniæ Salutaris una erat ex quinque Provinciis Diæceos Daciæ, quam notitia Dignit. utriusque Imp. Illyrico Orientali attribuit. Metropolitæ Scodritano duos Episcopos a Provincia Salonitana avulsos, Diocletanum, & Rhiziniensem subiiciendos censeo; neque enim alios in hac provincia Episcopatus invenio, quorum originem vel antiquitatem ad sextum vel septimum sæculum referre possim. Extat quidem epistola *Andrea Prævalitani Episcopi ad Hormisdam Papam in hanc sententiam: Episcopos Epiri novæ, coacta Synodo fictæ ac simulate quosdam Eutychianos nominatim damnasse, ut incautos fallerent; sed eorum fallaciam detectam esse, Archiepiscopum vero nullis rationibus adduci potuisse, ut hæreticis, & Schismaticis nuncio remisso, cum*

Prævalis detracta Metropoli Salonitana, & provinciæ ecclesiasticæ constituta sub Metropoli Scodritano Justiniano, ut videtur.

ecclesia Catholica in gratiam rediret. Sed cuius civitatis ille fuerit Episcopus, nobis compere non licuit. Fortassis erat Episcopus Scodrae, cum nondum hæc ecclesia jus ac titulum Metropoliticum adeptæ esset; qui se cognominare maluerit a provincia, in qua erat Episcopus, quam ab urbe & ecclesia, cui præsidebat; quemadmodum Malchum non ex ea civitate & ecclesia, cui præerat, sed ex ea regione, in qua ejus Episcopatus constitutus erat, Episcopum *Dalmatiensem* Gregorius appellavit. Illum autem jussit Hormisdas Synodo Epiroticæ interesse, & quæ in eo acta essent, ad se perscribere. Nec vero assentior Holstenio, qui Andream Achridæ Episcopum fuisse opinatur. Nam ætate illa nondum audiri coeperat usurparique Achridæ nomen, quod posterioribus sæculis recepit Justiniana prima, quæ antiquitus dicta fuerat Lignidus sive Lychnidus apud Lacum cognominem sita; cujus quidem urbis tum erat Episcopus Theodoritus, ut epistola Andree Prævalitani ad Hormisdam nos docet. Hactenus de origine Metropolis Scodrensis, & de provincia Prævalitana ecclesiastica instituta, divulsæque a provincia Dalmatica, & Metropolita Salonitana. Hinc corrigas velim, quæ parte III. Prolegomenon sectione II. cap. II. §. V. scripsimus provinciam Spalatensem, antea Salonitanam, non ante finem decimi vel initium sequentis sæculi diminui coepisse detractioe urbium Episcopatum; quippe cum inde usque a sexto sæculo duas vel tres ecclesias amiserit Scodrensem, Rhizinensem, & Diocletanam, quarum prima constituta fuit Metropolis provincie Prævalitanæ. Scodrae autem dignitas Metropolitica deinde translata fuit Diocleam; hinc autem ineunte sæculo undecimo devoluta est Antibarim. Sed hæc alias; nunc alterum illud breviter expediam, quod de Illyrica Hierarchia illorum temporum docet epistola Gregoriana ad Joannem Episcopum Justinianæ primæ.

Univerſa ecclesia Dalmatica ab Arſia usque ad Drilonem, prioribus sæculis quemadmodum uni Metropoliti Salonitano subiecta erat, sic unum agnoscebat colebatque Primatem, neque alium sane, nisi Pontificem Romanum; id quod sæpe & pluribus locis declaratum est. Cum autem Gregorius causam ecclesiæ Diocletanæ, & Nemesionis Episcopi commendat Joanni Episcopo Justinianæ primæ, jubeatque illum in Paullum, qui nefarii flagitii compertus, dejectusque Episcopatu res illius ecclesiæ abstulisse dicebatur, diligenter inquirere; & nisi ablata restitueret, aut si ad sedem Episcopalem, unde exciderat, aspirare auderet, Canonicis pœnis animadvertere; id sane argumento est provinciam ecclesiasticam Prævalitanam, cujus pars erat Diocletana ecclesia, obnoxiam fuisse potestati ac jurisdictioni Apostolicæ, quam Joannes in ecclesias Illyricas jure ac titulo Primatis Illyrici obtinebat. Neque enim ad hujusmodi negotium gerendum potestatem extraordinariam Gregorius Joanni delegavit; sed hanc ei rem idcirco mandavit, quod cura Diocletanæ ecclesiæ ad eundem tanquam ad Primatem, & Vicarium sedis Apostolicæ pertineret, quodque in provinciis Illyrico Primati subiectis vice Romani Pontificis fungeretur: hanc siquidem rationem, cur ea scripta & mandata Joanni dederit, reddere videtur Gregorius in suis ad Constantium litteris: *quæ*, inquit, *ad Reverendissimum fratrem nostrum Joannem primæ Justinianæ civitatis Episcopum, ser-*

vantem vices nostras, direximus. Jam vero hæc extrema pars Dalmatiæ, quæ dicta est Prævalis, inde usque a Primatu Theſſalonicenſi condito, ut ego arbitror, divulſa erat ab ditione & potestate Primatis Romani, transferatque sub jus, & auctoritatem Episcopi Theſſalonicenſis, qui præpositus ecclesiis, & provinciis omnibus Illyrici Orientalis, idemque Vicarius sedis Apostolicæ constitutus est. Nam Bonifacius Papa, qui ab anno 418. usque ad 425. ecclesiæ præfuit, inter Episcopos Illyrici Orientalis subiectos Primati Theſſalonicenſi annumerat etiam Prævalitanos, ut docet illius epistola inscripta: *Dilectissimis fratribus Rufo Theſſalonicenſi, & cæteris Episcopis per Macedoniam, Achajam, Theſſaliam, Epirum, veterem, Epirum novam, PRÆVALIM, & Daciam constitutis.* Itaque Prævalis tum Præfecto Prætorio, tum Primati ecclesiastico Illyrici Orientalis suberat; & quamvis cum universo Illyrico ad Patriarchatum Pontificis Romani pertineret, hujus tamen primatu exempta in jus ac ditionem primatis Theſſalonicenſis conſeſſerat; sed nondum, ut diximus, proprium Metropolitam nacta fuerat, nec jus & nomen adeptæ veræ propriæque provincie ecclesiasticæ. Cæterum si quis verisimilius existimet Prævalitum provinciam ecclesiasticam institutam fuisse sub Metropolita Scodritano, cum sub jurisdictionem Episcopi ac primatis Theſſalonicenſis subjuncta fuit, huic minime repugnaverim; quin immo haud invitus in ejus sententiam conſeſſerim; quamvis Metropolis Scodritanæ auctorem idoneum Gregorio antiquiorem nullum inveniam. Hinc autem fieret, ut ecclesiæ Prævalitanæ eodem tempore & Primati Pontificis Romani, & potestati Metropoliticæ Episcopi Salonitani subductæ fuerint. Justinianus autem cum Præfecturam Prætorianam, & primatum ecclesiasticum Illyrici, e Macedonia in Dardaniam, ex urbe Theſſalonica ad Justinianam primam tranſtulit, Prævalitanæ quoque provincie regimen civile, & ecclesiasticum indidem translatum, utrique tum Præfecto, tum Primati ejusdem Justinianæ subjecit.

Nec vero Gregorius Episcopo Justinianæ primæ, quod juriſ potestatisque dederant Romani ante illum Pontifices, ademit aut imminuit; quin immo ſuis ad hunc eundem Joannem ejus urbis Episcopum litteris datis indictione XIII., id est intra finem anni 594., ei gratulatus est de suscepto Episcopatu, pallium tranſmiſit, & sedis Apostolicæ vicariam potestatem delegavit: *pallium*, inquit, *ex more tranſmiſimus, & vices vos Apostolica sedis agere iterata innovatione decernimus &c.* Cum autem Felix Episcopus Sardicenſis debitæ erga Joannem obedientiæ subtrahere se conaretur, hominis ſuperbiam atque arrogantiam in ſua ad eum epistola gravissimis verbis caſtigat; ſequæ in eum canonicis pœnis animadverſurum eſſe denunciat, niſi ſubjectum ſe primati ſuo, atque obedientem præbeat: *Nam ſi, quod non credimus, te in ſuperbia permanere contigerit, diſtictam canonicamque diſciplinæ correctionem contumacia tuæ nos ſcito ulciſcenter imponere.* Sed ad hiftoriam illorum temporum, unde digreſſi ſumus, revertamur.

Dum bello ardebat Italia, quod Langobardi anno 602., vel ſuperiori redintegraverant, dum Avars & Slavi Orientem & Illyricum vaſtabant, res quietæ erant tranquillæque in Dalmatia. Sed maxime infeſti erant Avars, qui, ut reſert Theophanes ad annum Mauritiæ 18., Chriſti

Gregorius Primatum ecclesiasticum cum Illyrici Justinianæ primæ a Justiniano attribuit confirmavit.

Avars & Slavi Imperio infeſti.

Quæ de provincia & Metropolita Salonitana non ante finem 10. sæculi diminui coepit auctor scripsit in Prolegomenis, revocat & corrigat.

Prævalis Gregorii ætate suberat Primati Illyrico.

600. in Thraciam progressi populando omnia urendoque, tantum terroris injecerant, ut jam de regia urbe relinquenda, migrandoque in Asiam consilia agerentur. Legati de pace, & captivis redimendis ad Chaganum cum venissent, is jure belli captos remissurum se respondit, si denarium in singula capita redemptionis nomine Romani persolverent: id cum Mauritius abnueret, omnes ad unum interfecit. Sensit ob tantam immanitatem infensum sibi numen esse Mauritius. Itaque ut erat religiosus ac pius, missis per monasteria, sacraque loca omnia litteris, orari Deum jussit, ut admissi illius delicti vivus potius quam mortuus penas exolveret; quod illi biennio post Deus indulgit. Porro Chaganus ingenti praeda auctus ex imperii finibus exercitum sub ea conditione deduxit, ut Mauritius ad vectigal annuum, quod antea barbaris pensabat, quinquaginta millia nummum adjiceret. Cæterum anno proximo 601, Priscus Chagano bellum intulit, cum barbaris prospere conflixit, & quatuor præliis plurima barbarorum millia interfecit, nec pauciora in captivitate abduxit. Porro Mauritius, cum optasset, ut diximus, delictorum suorum penas luere in hac vita, Deo annuente, a Phoca Cæsurione, quem exercitus Imperatorem salutaverat, post liberos in ejus conspectu trucidatos ad Chalcedonem jugulatur anno 602. v. Kal. Decembris, indictione 6. Non alius Augustus aut majorem calamitatem, aut constantius tulit. In suorum ac sua clade una illius vox audita: *Justus es Domine, & justum judicium tuum*. Imperavit annos viginti, nulla re magis, quam fortis ac pio vite exitu memorandus. Exinde Phocas imperavit, & annos fere octo male partum pessime gessit imperium, homo crudelitate, libidine, omnique nequitia infamis.

Avarez a
Prisco
pluribus
præliis vi-
cti ac cæsi.

Mauritii
& filiorum
caedes.

Contro-
versia Sa-
lonitana
ad sedem
Apostoli-
cam rela-
ta.

Intra finem anni 602, aliquid ecclesiasticæ controversiæ Maximo fuit; sed quibuscum, aut quibus de rebus fuerit, compertum non habeo. Hæc controversia, cum Salonæ dirimi nequiret, Romam delata est ad sedem Apostolicam. Qui de statu totius causæ Gregorium edocuerent, & procuratorum munere fungerentur, Romam se contulerunt Veteranus Presbyter, & Optatus defensor; his abeuntibus, Maximus alios ob eandem rem procuratores in urbem submiserat. Hos & illos Gregorius attente audierat, ut quid causæ & controversiæ illud esset, diligenter penitusque cognosceret. Rationum momentis in utramque partem pensatis, prope jam erat ut sententiam ferret, & posteriores Maximi nuncios seu procuratores dimitteret. Sed ex litteris ejusdem Maximi ad quosdam Romanos scriptis cum intelligeret Veteranum & Optatum non ejus missi jussuque, sed sua sponte ac voluntate Romam profectos esse, neque legitima ad eam causam agenda delegatione instructos fuisse, vereri cæpit, ne hi quoque, qui post duos illos Romam venerant, injussu Maximi id negotii susceperint, in eamque causam temere se ingesserint: utrique enim Maximi mandatis ejus chirographo subscriptis carebant; neque ullas litteras traditæ sibi procuratoris testes proferebant; ac proinde neutri Maximi personam sustinere, ejusque nomine & auctoritate rem illam, de qua erat controversia, legibus ac judiciali jure persequi poterant; ex quo illud sequi oportebat, ut, cum illorum seu dicta, sive acta in ea disceptatione judiciaria, non publicæ, sed privatæ fidei, & auctoritati mitterentur, ex his nihil rite ac legitime statui

decernique posset; nec firmum ac ratum futurum esse poterat, quidquid sententiæ in alterutram partem Gregorius tulisset. Quocirca Gregorius ab omni judicio ferendo abstinuit; & Maximum per litteras admonuit, ut virum idoneum, qui causam illam ageret, delegaret, eumque mandato suo, tum propria, tum Presbyterorum ac Diaconorum manu subscripto, itemque actis omnibus ad eam causam pertinentibus instrueret, ut hujusmodi tabula rite confectæ & obsignatæ fidem facerent delegationis eidem commissæ: ita futurum, ut quidquid Romæ actum & judicatum foret, legitimum esset, firmum, ac stabile, vimque suam & auctoritatem obtineret. Hæc epistola est decima tertia libri undecimi in collectione Labbeana Conciliorum, pertinetque ad indictionem sextam, quæ a Kalendis Septembris anni 602. ad Kalendas Septembris anni proximi deducitur; ac proinde videtur referenda esse ad initium anni 603, nisi eam ad finem superioris anni revocare libeat.

Gregorius Maximo Episcopo Salonitano.

Alia quidem a scripta ad Fraternitatem tuam antea feceramus: sed b tempore, quo homines tuos, quos ad nos misisti, relaxare volumus, scripsisse te quibusdam nostris compertimus, quod c Veteranum Presbyterum, atque Optatum c Defensorem tunc minime in causa transmissis d; & d Thomas ecclesiæ tuæ defensor sibi verbo a te dictum perhibuit. Ex qua re jam nec presentium portitoribus judicavimus esse credendum, ne de ipsis quoque post hæc e similiter diceret. Quia ergo hæc res nos valde fecit ambigere, & cautos esse debere præmonuit; si causam vultis dicere, instructam de cetero personam cum f Mandato legaliter facto, tuis ac Presbyterorum, seu Diaconorum in g testimonium subscriptionibus roborato, gestisque h ex more indito transmittite, ut quidquid cum ea actum fuerit, possit jure subsistere. Nam nos non solum tibi, sed etiam omnibus, quod justum legitimumque fuerit parari sumus, Deo juvante, per omnia custodire: tantum ut tu, quod i lege præcipitur, facere non omittas. Indictione sexta, mense Decembri an. 602., vel Januario an. 603.

Epist. VII.
G. Grego-
rii ad Ma-
ximum.

a b

c

d

e

f

g

h

i

NOTÆ.

a Hæc Gregorii scripta, sive litteræ ad hanc causam pertinentes interciderunt, quæ si adessent, ex iis fortasse intelligi posset, quid hoc rei, sive controversiæ fuerit. Hujusmodi scripta continebant sententiam, quam tulerat Gregorius secundum ea, quæ allegaverant Procuratores Maximi; sed cum hi carerent legitima procuratione, scripta illa retinuit, & suam sententiam revocavit.

b Aliæ legitur in codice Vaticano: *sed tempore, quo homines tuos ad nos misisti, rixari volumus, & mittere scripsisse te quibusdam nostris narrantibus*; sed neque sensa, neque verba recte inter se congruunt; communem igitur & receptam lectionem retinendam puto, cum nihil causæ sit, cur eam loco moveri oporteat.

c Vetus est in ecclesia nomen ac dignitas Defensorum, qui id oneris ac muneris suscipiebant, ut ecclesiarum, & pauperum causas agerent. Is Magistratus in ecclesia Occidentali fere laicis hominibus mandari solebat; quippe cum ab Imperatoribus peterentur, & eos in foro judicii-

dictisque versatos esse oporteret. Extat in hanc rem Canon 16. Concilii Milevitani. *Placuit, ut petatur a gloriosissimis Imperatoribus, ut jubeant iudicibus dari petitos sibi defensores Scholasticos, qui in actu sint, vel in officio defensionum causarum ecclesiasticarum, more Sacerdotum provincie; ut iidem ipsi, qui defensionem ecclesiarum suscipiunt, habeant facultatem pro negotiis ecclesiarum, quoties necessitas flagitaverit, vel ad obstandum callide decipientibus, vel obrepentibus, vel ad necessaria suggerenda, ingredi iudicum secretaria.* Idem declarat Canon 9. Concilii Chartaginensis V. *Ab Imperatoribus visum est postulandum, propter afflictionem pauperum, quorum molestiis sine intermissione fatigatur ecclesia, ut defensores eis adversus potentias divitum cum Episcoporum provisione delegentur.* Defensoribus ad ordinem Clericorum aditum parere voluit. Zosimus Papa epistola prima; si quidem Clericorum nomine atque ordine digni censerentur: Sane ut etiam defensores ecclesie, qui ex laicis sunt, supradicta observatione teneantur, si meruerint esse ex ordine Clericorum. At Gelasius ordinibus inferioris Cleri defensores adscribit, eosque proximos ante Acolythos constituit: *Continuo lector, vel Notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existat Acolythus.* Exinde, ut antea semper in Orientali, sic in Occidentali ecclesia defensores e Clero deligi coeperunt. Gregorius, cum multa ornamenta, & privilegia defensoribus contulisset, iis saepenumero, tum ad curanda ecclesie Romanae Patrimonia in variis provinciis constituta, tum ad alia gravissima negotia expedienda uti consuevit, quia defensorum officium, ut ait epistola 17. lib. 7., in causis ecclesiarum & obsequiis nescitur laborare Pontificum. Sui ergo & ecclesie Salonitane defensores erant; inter quos annumerandi sunt Optatus, & Thomas, quorum in hisce ad Maximum litteris, meminit Gregorius.

d Editores Maurini huic loco quaedam interserunt, quae absunt a collectione Labbeana: *ideo, quae cum eis acta sunt, non debere subsistere; sed & Thomas ecclesie tuae defensor &c.* optime congruunt cum huius loci sententia, eamque luculentius explicant.

e Quippe & hi, qui post Veteranum & Optatum Romam ob eandem causam venerant, similiter ut illi, Maximi mandato scriptis tradito, riteque obsignato carebant.

f Nota ad hunc locum apposita apud Maurinos digna est, quae hic describatur: *Ejus mandati formam reperies in Dig. lib. 3. tit. 3. Leg. 65. Litteras suas dirigere debet, quibus significet quem adversus eum procuratorem, & in qua causa fecerit; ratumque se habiturum, quod cum eo actum sit &c.* Hic, quandoquidem de ecclesiasticis rebus agitur, mandatum oportuit Presbyterorum & Diaconorum subscriptionibus roborari; quae tamen praxis Clericorum compage soluta, postmodum obsolevit.

g In aliquibus codicibus Vatic. aliter legitur: *& testium subscriptionibus.*

h Tabulis etiam & actis, quibus summa illius causae continebatur, jubet apponi subscriptiones testium.

i Ita siquidem legibus sancitum est, ut cui procuratio alicujus rei, vel causae judicialis committitur, eidem litterae tradantur testes commissae procuratoris; alioqui quidquid ille nomine alterius egerit, ratum, & legitimum esse non potest.

Illyrici Sacri Tom. II.

Ac Maximus quidem Gregorii monitis ac praeceptis obtemperavit; & viros graves prudentesque juris ecclesiastici, cum suis mandatis ac litteris rite obsignatis Romam misit, qui suam causam legitime agerent apud sedem Apostolicam; sed ut nobis ignota res est, quae in disceptationem illam judicariam veniebat, sic quinam fuerit hujus controversiae exitus, quidve sententiae tulerit Gregorius, plane ignoramus. Inter haec, in Italia fervebat bellum Langobardorum, & Agilulphus conjunctis cum exercitu Langobardorum copiis Avarum, & Slavorum, quas Chaganus ex fœdere eidem subsidio miserat, Cremonam, & Mantuam urbes munitissimas cepit; & nihil propius factum est, quam ut Arnulphus, unus ex Ducibus Langobardis Romam obsideret. Sed pax iterum inita cum barbaris anno 603. vel sequenti id periculi terroreque discussit. Dum Agilulphus bellum in Italia gerebat cum Romanis, aliquos e suis Langobardis una cum Slavis & Avaribus Istriam depopulatum misit; qui prope a finibus Dalmatiae omnia vastantes, ingentem Dalmatis timorem, & Maximo sollicitudinem injecerint necesse est, veritis ne barbaricus ille turbo se in Dalmatiam effunderet. Sed ultra Istriam barbaros progressos esse non invenio. Hanc Istriae direptionem, quam supra obiter attigimus, & posteriorem esse diximus ea, cujus meminit Gregorius in suis ad Maximum litteris, Paullus Diaconus lib. 4. cap. 25. inseruit, eique proxime subjecit ortum Adoloaldi, quem Agilulphus anno 603. e Theodelinda conjuge suscepit: ex quo fit, ut vel in hunc, vel in superiorem annum alteram hanc Istriae vastationem conjici oporteat: *Intra haec, ait Paulus, Langobardis cum Avaribus & Slavis Istrorum fines ingressi, universa ignibus, & rapinis vastarunt.*

Anno 604. III. Idus Martias S. Gregorius cognomento quidem magnus, sed doctrina, sanctitate, & rebus praeclare gestis, scriptisque egregiis posteritati traditis vere Maximus, excessit e vita, eximium saeculis futuris summi Sacerdotii exemplum relinquens. Huic successus est ex collegio Diaconorum Sabinianus, qui cum Apocrisarii Apostolici munere apud Mauritium fungeretur, Gregorii litteris admonitus Imperatori auctor fuerat, ut susceptum Maximi Episcopi Salonitani intrusi patrocini deponeret. Sabinianum diem obiit anno 606. sive superiori, ut Baronius censet VII. Kal. Martias. Cum Interregnum Pontificium aliquot menses tenuisset, Pontifex est renunciatus Bonifacius III. ineunte anno 607. cui successit anno proximo Bonifacius IV. Post interitum Severi Patriarchae Aquilejensis anno 606. extincti, dissidio inter Catholicos, & Schismaticos exorto, alteri ab alteris secessionem fecerunt; & factio quidem Schismatica Agilulphi Regis Langobardorum, & Gisulphi Ducis Foro-Julienis favore ac patrocinio fukta Joannem Abbatem defensorem trium capitulorum in veteri Aquileja Patriarcham nominavit; Catholici vero in insula Gradeni, enitente in primis Bonifacio tertio, hortatuque Smaragdi Exarchi Candidianum Patriarcham creaverunt, virum perspectae fidei atque integritatis, longeque a Schismate abhorrentem. Hinc Aquilejensis Metropolis bifariam divisa, & duo deinceps Patriarchae constitui coeperunt, alter Gradeni Catholicus, Romanoque Pontifici addictus, alter Aquilejensis Schismaticus ab Romana ecclesia disjunctus. Huic Episcopi sane multi

Agilulphus
Cremonae
& Mantuae
in potestatem redigit.

Mori
S. Gregorii, cui
succedit
Sabinianus
huic Bonifacius III.
inde IV.

Post obitum Severi Patriarchae
Provincia
Aquilejensis in
duas partes distrin-
gitur

B b 3 pare-

parebant, qui in Venetia Mediterranea Langobardorum finibus ac potestate continebantur; illi vero suberant reliqui Antislites, praesertim Istri, caeterique Imperio Orientis obnoxii. Patriarcha Gradenfis, & qui ab eo stabant, Episcopi Pontificis Romani, & Imperatoris Constantinopolitani; Aquilejensis vero Patriarcha, eique adherentes Schismaticae factionis Episcopi, Regum & Ducum Langobardorum praesidio ac patrocinio nitebantur. Exinde novus Metropolitae Gradenfis cum plerisque Episcopis Istriae in fide perstitit ac potestate Pontificis Romani; & Istria, magna ex parte ad ecclesiae sinum reversa, aliquid imminuit de cura illa & sollicitudine, quae Maximum in perpetua quadam vigilia stare coegit, ut Schismati prope a finibus Dalmatiae grassanti aditus omnes intercluderet: erat enim Istria quasi quoddam propugnaculum Schismaticis Aquilejensibus oppositum, & obiectum, quod Dalmatas ab ea contagione tutos praestaret.

Plerique
Istriae
Ecclesiae
reconveni-
unt.

Phocas autem in Oriente eadem, qua sibi quaesierat, immanitate administrabat imperium. Eo regnante Chosroes Persarum Rex per speciem ulciscendae necis Mauritio illatae multa armatorum millia in Romanas Provincias induxit. Bellum Persicum plures annos tenuit, ac torrentis instar cuncta rapiens Chalcedonem usque in Bithyniam pervasit. Chosroes Romanis saepius victis, caesisque Armeniam, Cappadociam, Galatiam, Paphlagoniam in potestatem redegit: cum Phocas interea libidine, ac furore praecipuus, cives vexaret hostilem in modum, ac principum virorum caedibus urbem pollueret. Hoc cum ferri diutius non posset, Primores Civitatis de illo interficiendo conjurarunt, auctore Prisco Patritio, & Comite Excubitorum, cui Phocas Domitiam filiam in matrimonium dederat. Is male sibi metuens a Genere in omnes promiscue saevienti, Heraclium Praefectum Africae ad defectionem concitavit. Ergo Heraclius Prisci ac procerum rogatu cum classe, & exercitu Abidum appulit, caesisque Romanorum copiis Constantinopoli potitus est. Phocam multis suppliciis, & contumeliis affectum obtruncari, & comburi iussit tyrannidis anno octavo nondum exacto, Christi 610. ad exitum vergente. Heraclius Imperium, extinctae tyrannidis premium, adeptus est.

Heraclius,
Phoca in-
terfecto,
Imperator
appellatur.

§. III.

De annis decem postremis Maximi Episcopi Salonitani.

INtra hos annos, quid rerum gesserit Maximus, quidve dignum memoratu acciderit ecclesiae Dalmaticae, nulli scriptores, nulla monumenta prodiderunt. Post Ratomirum, qui regnum in Provincia Praevalitana & Dalmatia superiori obtinebat, his temporibus, anno 590. ut diximus, extinctum, cum nullam ex se prolem reliquisset, quatuor deinceps ibidem regnarunt ex ejus gente, sive familia, alius alio nequior, omnes inanium Deorum cultores, itemque nominis Christiani hostes acerbissimi. Per haec tempora alter ab Ratomiro Tyrannus imperabat. His ergo rerum potentibus, nulla propemodum quies aut securitas, nisi ad breve tempus & per intervalla Christianis fuit, nihil ab insidiis tutum, nihil a metu, & periculo vacuum: quibus vero fides, & religio, quam patria & res domestica, antiquior fuit, hi for-

Tyranni
in Provin-
cia Prae-
valitana
Christia-
nis infe-
ri.

tunis, ac bonis omnibus exuti ad montes inaccessos, & praeruptos se receperunt; & cum popularibus suis, quos turbo persecutionis ad ea loca jam pridem compulerat, vitam inopem, egenam, arduam exigere maluerunt, quam fidem suam & innocentiam in discrimen committere. Defuncto etiam Ratomiro, ait Presbyter Dioscates, ex ejus progenie regnaverunt post quatuor iniqui Reges, non in uno quidem tempore, sed unus post alium temporibus suis, quorum temporibus semper in persecutione Christiani fuerunt; & quia inimici, & persecutores Christianorum, longum duximus narrare eorum iniquos actus & vitam, quoniam ad meliora, & delectabiliora tendere festinamus. Attamen diebus eorum multi Christianorum ex maritimis, & transmontanis regionibus, nolentes se inquinare eorum pollutis moribus, fugiebant quotidie, undique iungebant se illis, qui in montanis, & locis fortioribus manebant, eligentes magis cum eis sustinere persecutiones, & penuriam, & salvare animas suas, quam gaudere ad tempus cum gentilibus, & in eorum . . . perdere animas. Eadem aliis verbis Marcus Marulus e suo codice Slavonico in latinum sermonem transtulit: Etenim haud multo post moritur Ratomirus absque liberis, nulla post se prole relicta; successit tamen est in ejus locum quidam ex propinquis, deinde & hoc mortuo alius, uterque autem gravis atque molestus Christiano nomini in primis fuit; deinde alii duo, unus post alium regnaverunt; omnes tamen, ut melioribus locum darent, satis celeri morte de medio sublati sunt. Ceterum quamdiu vixerunt usque adeo nostra religioni insensu erant, ut nonnulli ex Christianis, persecutoribus afflicti ad illorum ritum declinarent; sed quibus fides vita carior erat, omnia extrema perpeti malebant, quam gentilitatis erroribus implicari. Haec persecutio, si fines Orientales pervasit Provincia Salonitana, illuc certe curam & sollicitudinem Maximi Episcopi Salonitani excivit, ad quem portio illa Christiani gregis pertinebat; nec vero is passus est ab se desiderari quicquid opis, & praesidii ad ejusdem salutem & custodiam conferre potuisset. Praeterea admodum verisimile est, multos ex illis Christianis Regum suorum tyrannide atque immanitate oppressis, cum alii ad loca montana confugerent, ut temporis illius procellam declinarent, migrasse in urbes Dalmatiae Imperio Graecorum subjectas, quae illorum fortunae miserae atque iactatae portum ac perfugium praebuerunt. Nec vero dubitari potest, quin Maximus, qua dignum erat, charitate & beneficentia gloriosos illos exsules acceperit, eisdemque partim de suo, partim e collectitiis piorum hominum subsidiis res ad victum cultumque necessarias suppeditaverit.

Nihilo levior cura, & sollicitudo extrinsecus injecta est Maximo & Dalmatis propter Avaricam in loca finitima irruptionem. Extincto Avarum Rege, quo cum Agnolphus Rex Langobardorum foedus fecerat, regnum apud Avaros obtinebat juvenis ferox, & bellisofus, quem lingua sua itidem Chaganum gentes illae appellabant: hoc quippe communis vocabulo suos Reges nominare consueverant. Is igitur fracto violatoque foedere, quod superiore saeculo exente sancitum fuerat, Venetiam ingressus Carniam sive Forojuliensem Langobardorum ditionem invasit; Gisulphum ejus Provinciae Ducem interfecit, & pervastatis agris, oppidis direptis, hominum pecudumque praeda ingenti abacta in Pan-

Chaganus junior
Venetiam
& Carniam
diripuit,
Gisulphum
Ducem
Forojuliensem
interfecit.

noniam

noniam rediit: Circa hac tempora, ait Paullus Diaconus lib. 4. cap. 34. *Rex Avarorum, quem sua lingua Chaganum appellabant, cum innumerabili multitudine veniens, Venetiarum fines ingressus est.* Hanc Forojulensem calamitatem plerique in annum septimi sæculi decimum quintum conjiciunt; sed eam Paullus Diaconus postquam narravit de interitu Phocæ, initio Imperii Heracliani proxime subjecit, videtur retrahenda esse ad annos superiores. Pars ejus cladis in Dalmatiam nulla pervasit, quod quidem litteris proditum sit; sed cum regio illa, quam Avaræ ferro & igni populabantur, non ita longe abesset a Dalmatia, unius Istriæ interjectu dirempta, Dalmatæ sine sollicitudine ac metu esse non poterant; verendum quippe erat, ne furor ille barbaricus, post evasam Carniam, totus in Istriam atque Dalmatiam incumberet. Haud paullo plus pavoris ac trepidationis Maximi & Dalmatarum animis injectit tertia Istriæ proximæ depopulatio ab Slavibus illata, anno circiter 613. quam Paullus Diaconus commemorat lib. 4. cap. 41. eique cap. proximo mortem Agilulphi subjunxit: quamvis hanc aliqui scriptores non putent ab ea distinguendam esse, cuius meminit Gregorius in epistola ad Maximum §. 2. hujus Capituli descripta. *Hoc nihilominus anno, ait Paullus, Slavæ Istriam interfecit militibus deprædatis sunt.*

Tertia Slavorum in Istriam irruptio.

Per ea tempora Romanis in Italia quies fuit, & orium ab Langobardis, quos Exarchi cum amicis habere non possent, aut nollent, certe ut ne hostes essent infelbique, omni studio atque opera curabant; & quævis nunquam cum barbaris pacem, nisi ad tempus facerent; tamen statim ut pactæ cum illis induciæ exierant, eas ut redintegrarent, auri pondo trecenta in singulos annos persolvebant, quemadmodum docet Fredegarius in Chronico cap. 69. Hoc unum scilicet afflictis, & prope desperatis Italiæ rebus levamen ac remedium fore jam pridem Gregorius Magnus animadverterat; iterumque ac sapius Mauritium & Præfectos ac Magistratus Italiæ hortatus fuerat, ut quibuscumque possent conditionibus pacem cum Langobardis facerent ac servarent. Pontificis sanctissimi ac prudentissimi monitis & consiliis sibi obtemperandum esse putarunt Smaragdus, Joannes Lemigius, & Eleutherius, qui Exarchatum temporibus illis tenuerunt. Itaque pax fuit per eos annos cum Agilulpho, qui an. 615. e vivis decessit, itemque cum Adoloaldo ejus filio, quem nondum Imperio maturum pater moriens Theodelinda

Induciam cum Langobardis

Iterum ac sapius redintegrata,

matris fidei ac tutelæ commendavit. Pacis cum Langobardis retinendæ necessitatem afferebat paucitas propugnatorum ac militum, quibus contra tantas opes copiasque hostium resisti nequebat; neque ulla spes erat auxiliorum ab Heraclio, qui Persici belli molem ægre sustinebat. Chosroes enim Armenia, & Cappadocia devastata, Cæsarea potitus est, Damascus expugnavit, magna civium parte in servitutem abducta. Anno autem 614. Hierosolymam cepit, & Clericis Monachisque quamplurimis mactatis, sacrosanctam Crucem una cum Zacharia Patriarcha Hierosolymitano in Persidem asportavit. Anno proximo Egyptum, & Alexandriam in potestatem redegit. Sæc. ejus Dux Chalcedonem tentavit, quam anno septimo Heraclii a Persis captam esse Theophanes affirmat. Quibus perculsus calamitatibus Heraclius pacem suppliciter a Chosroe petiit: at ille conditionem nullam fore pacis superbe Romanis respondit, nisi Christiana religioni nuncio remisso, Solem adorarent.

Bellum Persicum.

Hierosolyma capta, & Sacrosancta Crux in Persidem abducta.

Quin etiam, ut ne malæ species abesset ulla, Chaganus in Thraciam irrupit an. 619. & Heraclium spe pacis componendæ illectum Heraclium ad colloquium vocavit. Ibi Heraclius perfidi Regis insidiis circumventus parum absuit, quin occideretur; sed celeri fuga salutem consuevit, & ægre manibus ac ferro barbarorum clapsus Byzantium se recepit. Exinde Avaræ in Constantinopolitana suburbia effusi, omnia incendii & cladibus devastant; ac ducenta, & septuaginta millia captivorum abducunt. Sed cum Persæ anno 620. Galatiam depopulati, Ancyram ejus Provinciæ Metropolim cepissent, Heraclius, ne Imperii vires distrahere cogeretur, quas omnes in Persicum bellum intendere constituerat, cum Chagano, & Avaribus pacem vel iniquis conditionibus fecit.

Chaganus in Thraciam

Heraclius pacem vel iniquam cum Avaribus fecit.

De Pontificatu Salonitano Maximi, rebusque illorum temporum, quæ ad Provinciam ecclesiamque Dalmaticam vel pertinent, vel aliquomodo referri possint, nihil habeo præterea, quod scribam. Et Maximus quidem, cum annos fere viginti ecclesiam illam, ex quo verus ac legitimus Episcopus esse cœpit, inter multas & varias rerum ac temporum difficultates bene administrasset, diem supremum explevit an. 620. dum ecclesiæ universali præsidebat Bonifacius hujus nominis quintus, biennio ante Deusedit sanctissimo Pontifici subrogatus; quem Bonifacius IV. itidem sanctitatis laude insignis anno 615. extinctus, proxime antecesserat.

Maximi Ep. Salonitani obitus.

FRONTINIANUS III.

EPISCOPUS XLVI.

Maximo rebus humanis erepto subrogatus est Frontinianus hujus nominis tertius in Catalogo Romano, quem cæteri quidem Catalogi propter inversum ordinem, perturbatamque seriem Episcopalis successionis nominant secundum; sed omnes cum Romano proximum a Maximo constituunt. Hujus Pontificatum idem Catalogus Romanus duodeviginti annorum spatio definivit, & ab anno vigesimo ad

Frontinianus III. Maximi successor ab an. 620. ad 638.

annum duodequadragesimum septimi sæculi perduxit. De Frontiniano præter nomen nihil reliqui fecit vetustas, & quæ ab ejus interitu fere statim consecuta est, clades & everio urbis Salonæ. Cum nulla igitur ejus Episcopatus monumenta mandata litteris extant, nihil de illius administratione ecclesiastica posteris memoriæ traditum sit; quæ sive in Dalmatia, sive in aliis Christiani orbis partibus maxime illustrata & memora-

morabilia contigerunt; ea summam ac breviter Capite unico, duobus paragraphis distincto, comprehendemus.

CAPUT UNICUM.

De Pontificatu Frontiniani III. Ep. Salonitani.

§. I.

Res ecclesiæ & Imperii ab anno 26. ad 30. septimi sæculi.

Frontiniani salutis & laudis, ut Salonitanos ad bonam frugem revocaret.

Frontinianus Pontificatum adeptus pro eo, ac postulabat suscepti muneris ratio, studium omne, ut credibile est, curamque convertit ad refarcienda rei Christianæ detrimenta, quæ superiorum temporum discordiæ & perturbationes intulerant. Neque enim Maximus malis omnibus gravissimis mederi potuit, quæ vel sua antequam relinqueret, vel Decessoris incuria, neglectusque rerum sacrarum invexerat; præsertim cum plurimis ærumnis, molestiis, & difficultatibus, quas supra exposuimus, sive domesticis, sive externis impeditus, multo minus, quàm necesse fuisset, otii, & facultatis ad illa vulnera sananda, & Christianam pietatem, disciplinamque ecclesiasticam restituendam haberet. Res enim ubi semel incitatæ in proclive labi cœperint, nisi assidua & summa cura adhibeatur, neque in pristinum statum restitui, neque sustineri ullo modo possunt. Quam fœda esset ac miseranda urbis & ecclesiæ Salonitanæ facies temporibus illis, ex Thoma Archidiacono intelligi poterit, & accuratius declarandum erit in Theodoro successore Frontiniani, & postremo Salonitani Episcopo. Itaque Frontinianus, quoad vixit, nihil operæ diligentiaque prætermisit, ut depravatus civium mores, & collapsam Cleri disciplinam ad veterem sobrietatem, & sanctimoniam revocaret. Nec vero unquam destitit publicis privatisque sermonibus Salonitanos admonere & hortari, ut aliquando ad salubriora consilia se verterent, & sincera ad Deum conversione divinam ultionem urbi impendentem, pœnasque illas averterent, quas ab eisdem post mortem optimi Antistitis Deus expetivit. Sed inveterata peccandi consuetudo salutes omnes admonitiones præfracte respuebat, callumque jam obduxerat animis incolarum, ut neque Dei reverentia, neque imminentium pœnarum metu percellerentur; ac patet admodum fuere, qui cœlestium irarum horrore, ac religione perfusi, tandem exitiali sopore discusso resipuerunt. Dum Salonæ Christiana pietas & religiosus inquinatissimis Christianorum moribus, plurimisque vitiorum corruptelis deformata erat, vix ut antiquæ sanctitatis speciem aliquam retineret; eadem in extrema Dalmatia, & regione Prævalitana crudeli tyrannorum iugo oppressa vehementer laborabat. De quatuor illis Tyrannis, qui post Ratimirum deinceps regnum adepti, Christianos acerrime exagitarunt, & coegerunt plerosque fuga, & exilium sibi consciscere, ut ab eorum immanitate se in tutum reserrent, dictum est in Actis Maximi Episcopi Salonitani cap. iv. §. 2. & 3. ubi quæ ad hanc rem pertinent ex utroque codice Historiæ Dioeletanæ descripsi. Quamdiu vixit Frontinianus, nunquam conquievit acerbissima illa persecutio, neque relinqui potuit nisi interitu postremi Tyranni, qui anno circiter 639. vel eo, qui proxime sequitur, simul vivere desit, & Christianos devexare. Si quos horum religionis

caussa exsulantium, plurimis jactatos injuriis bonisque omnibus exutos tempestas illa in fines provinciæ Salonitanæ, tamquam in litus eiecit, seu potius illuc, quasi in quemdam fortunæ miseræ afflictæque portum compulit, haud equidem dubito, quin eos Frontinianus perbenigne exceperit, atque, ut sua illum charitas monebat, ad sublevandam eorum egestatem, quidquid potuit operæ subsidiique contulerit.

Interea res Orientales plurimis & gravissimis, quas Persæ intulerant, cladibus accisæ & afflictæ ad meliorem spem fortunamque inclinare visæ sunt. Heraclius quippe pace cum Avaribus vel iniquis conditionibus facta, omnem curam in belli Persici apparatus intenderat, vi maxima collecta pecuniarum, quas e thesauris ecclesiasticis consilari jusserat, contractisque omnibus Imperii copiis ac viribus, ingentem exercitum in Asiam transportavit an. 622. sub festos Paschales dies, cum urbis custodiam Sergio Patriarchæ, & Bonoso Patricio commendasset. Prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt, Heraclio ipso Duce, qui per annos fere septem majores, quam acceperat, clades hostibus reddidit, & plures, quam amiserat, victorias reportavit.

Sed anno 625. urbs ipsa regia prope a periculo fuit, terra marique obsessa ab Avaribus, Slavinis, & Bulgaris, quos adversus Romanos Chosroes Persarum Rex incitaverat. Obsidio tenuit dies ipsos decem; nec dubia Deiparæ Virginis ope, in cuius tutela civitas erat, soluta est, & barbari, ut narrat Cedrenus, occulta quadam instigante rabie inter se digladiantes, mutuisque cladibus confecti, nemine persequente, abierunt. Annus sextus belli Persici, septimus & vigesimus sæculi septimi factus æque, & gloriosus Romanis illuxit. Nam Heraclius cum ingenti exercitu in Persiam penitus irrupit, & cum Razate Chosrois Duce signis collatis, prospere conflixit, hostes cæsos castrisque exutos in fugam avertit; & victoria usus Ninivem urbem opulentissimam in potestatem redegit. Chosroes cladis nuncio perculsus, Seleuciam in tutum se recepit: ibi cum ægrotaret Merdasen juniorem filium Regni heredem instituit. Quod ægre ferens Syroes major natu, cum primoribus Persarum in Patrem conspirat; eumque ex fuga, quam ceperat, retractum, catenis onustum, ludibrio habitum, sagittis configi iussit an. 628. Syroes rerum potitus pacem ab Heraclio impetravit in eas conditiones, ut captivos Romanos dimitteret, Provincias adeptas redderet, imprimisque augustissimam Christi Domini Crucem restitueret; quam Imperator Hierosolymam profectus anno sequenti, summa religione, maxima populorum in eam urbem ob hanc causam confluentium celebritate ac lætitia, suum in locum reportavit; nec multo post legatos inde usque ab India accepit, qui Persicas victorias gratulatum venerunt.

Per eadem tempora res Romanorum in Italia quietæ erant, tranquillæque ab Langobardis; apud quos Adoloaldo Agiluphi, & Theodelinda filio in regnum successit anno 625. Ariovaldus, qui ejus sororem Gundebertam in matrimonium duxerat, seu potius tyrannidem invasit, ejecto Adoloaldo, cui mentem veneficiis ereptam ferunt. Quare Honorius I. Papa, quem Bonifacio V. alii hoc anno, alii proximo subrogatum tradunt, in suis ad Isacium Patricium Exarchum litteris Ariovaldum tyrannum vocat, Tran-

Victoria de Persia relatæ.

Constantinopolis a barbaris obsessa, & divinitus liberata.

Pax cum Persis.

Res Romanorum in Italia.

Transpadanos Episcopos, quod eidem adhaeserint, perditionis reos facit, & Adoloaldum in regnum restitui cupit. Multa Honorii sunt praeclare facta, sed illud maxime commemorandum, quod Istriam universam (quo vocabulo etiam intelligi solet pars Venetiae dominatu Langobardorum exempta) ab errore & obstinatione Schismatica ad sinum ecclesiae revocavit. Quamvis enim ante annos triginta S. Gregorius ad conversionem Istrorum omne studium operamque contulerit, adscito etiam Exarchorum aliorumque Romanorum in Italia Magistratum auxilio; haud plures tamen, quam tres quatuorve Istriae Episcopos, de quibus quidem constat, sibi & ecclesiae reconciliavit. Post Severi Schismatici interitum, & Aquilejensem provinciam dissidio Schismaticos inter & Catholicos exorto in duas Metropoles distractam, horum quidem auctus, illorum vero numerus diminutus fuerat sub Candidiano, ejusque successoribus Epiphatio, & Cypriano, qui apud Gradum sedem Episcopalem tenuerunt, quique ab insana Schismaticorum opinione cum ipsi longe abhorrent, tum clerum populumque in partibus Istriae sibi commissum revocare conati sunt. Sed multi adhuc supererant, qui trium capitulorum causa catholicorum communionem averfantes in errore perstabant; & praeterea Metropolitae Schismatici, qui ad veterem Aquilejam sub imperio Langobardorum sedem Pontificiam retulerant, indultriam omnem operamque adhibebant, ut Istros ad partes Schismaticas retraherent. Extincto Cypriano Episcopo apud Gradum Catholico, Fortunatus quidam Langobardorum favore ac praesidio nixus sedem Gradensem invasit, qua ut potiretur, cum esset schismatica labe infectus, tamen latentem animo pestem simulatione pietatis fideique Catholicae texerat. Is ergo perniciose dogmata spargere in vulgus cepit, & miris artibus populum ab ecclesia & Romani Pontificis auctoritate sensim abducere; sed cognita ejus fraus ac malitia Gradenfium indignationem atque odium concitavit. Itaque fuga sibi consulendum ratus, ne quid flagitii ad cumulum suae impietatis decisset, Basilicam Gradensem, aliasque Istriae ecclesias, & Xenodochia expulavit; atque sacrilega praeda onustus ad suos Langobardos se recepit, a quibus benigne exceptus, eorumdem opera, post obitum Marciani Aquilejensis Schismatici, sedem illam Episcopalem obtinuit, & in oppido Cormonis collocavit.

De flagitiis, & sacrilegiis Fortunati Honorium I. Veneti atque Istri per litteras admonere, ab eoque catholicum Antistitem postularunt. Pontifex mire latus illos ipsos, Episcopi impetrandi causa, ad sedem Romanam confugere, qui olim ab eadem tamquam haereticos labe infecta fugiebant, eorum postulatis haud promptius, quam libentius indulsit; & Gradensem ecclesiam viro perspectae sibi virtutis, fidei, & doctrinae demandare constituit, qui provinciam illam omnem, omnibus schismaticae perfidiae reliquiis expiatis, cum ecclesia Catholica in antiquam societatem, & gratiam reduceret. Is fuit Primogenius Subdiaconus & Regionarius sedis Apostolicae, quem pallio Pontificali donatum ad Gradenfes cum suis litteris misit. Ita Istria universa, & Venetia praesertim maritima, quae Venetorum imperio suberat, auctore, & hortatore Honorio, in idque sedulo ac gnave incumbente Primogenio,

ad ecclesiae communionem, & auctoritatem rediit anno fere septuagesimo, quam ab ea desceverat. Jure igitur Honorio Istriani Schismatis deleti gloria tribuitur; idque declarant versiculi quidam perversti apud Gruterum:

Istria testatur possessa hostilibus armis

Septies & decies Schismate perdissero:

Esset ut implecum Hieronime voce tacentis

Ultio captivis tam numerosa fuit.

Sed bonus Antistes dux plebis Honorius armis

Reddidit ecclesiis membra revulsa suis

Schismatis Istrosum extincti memoriam hunc loco imexere libuit, propterea quod insigne hoc beneficium, ab Honorio Istris collatum, in Dalmatas redundavit. Nam nisi ab Istria omnia illa schismatica contagio, omninoque fuisset depulsa, periculum erat, ne in proximam Dalmatiam denuo pervaderet; id quod Frontinianum ceterosque Episcopos Istriae finitimos mire sollicitos habebat, coquebatque in perpetua quadam vigilia esse, ut aditus omnes custodirent, & Schismaticis praecluderent. Honorius igitur purgata Istria, Dalmatas ab ea parte securos reddidit, & discusso, quod prope aberat, periculo, Episcopos Dalmatiae hujusmodi cura & sollicitudine levavit.

Dum Heraclius debellabat Persas hostes imperii sane graves, immanissimum ac saevissimum monstrum parturiebat Arabia, quo nihil terrius, nihil imperio, & nomini Christiano exitius, magnam olim Dalmatis nostris praebiturum materiam bellicae virtutis exercenda. Mahummedes, sive Mahometes, genere Arabs, vel Saracenus, patre Ethnico, matre Judaea genitus, fatale portentum Christianae religionis, simulato Archangeli Gabrielis congressu, adjutore Sergio Monacho haeretico, monstruosam sectam ex omnium collusione sectarum conflare jampridem coeperat; quam quidem, ut docet Theophanes, per annos fere decem clam & paulatim hominum mentibus animisque instillavit; deinde palam vi atque armis propagare instituit. Sed anno 623, cum nefaria dogmata innotescere vulgo cepissent, omnium in auctorem odium & indignatio exarsit. Quare ut vitae & saluti consuleret, fugam arripuit eodem anno, XVII. Kalendas sextiles. Ab hac fuga, quam Hegyram vocant Arabes, idest *دومط*, sive persecutionem, & ab hac die illorum Epocha proficiscitur, qua superstitionis Mahometicae sectatores, non secus atque Christiani aera vulgari, ad computandos annos utuntur. Sed non multo post e latebris emerfit, & improborum hominum exercitu collecto, nefariam disciplinam primum in Arabiam invexit, deinde latius vulgavit: ea Saraceni regni origo fuit. Neque interitu Mahometis anno 631, vel proximo extincti, Mahometana haereticis ac dominatio interit; sed blanda illa & simul violenta secta, non minus licentiae dulcedine, quam armorum viribus in immensum crevit; exinde successores Mahometis, Duces Saracenorum paulatim Palaestinam, Syriam, Egyptum, Heraclio regnante, ac Persiam ipsam sibi subjecerunt. Saracenorum imperium una cum superstitione Mahometana devolutum est ad Turcas saeculo undecimo, qui debellatis Saracenis, subactisque Persis, quorum Imperium Saracenorum ad Turcas devolutum. erant stipendiarii, Syriam, Cappadociam, caeterasque minoris Asiae regiones adepti, in plures divisi sunt principatus; e quibus deinde, oppressis extinctisque, exorta est ad terrorem ac perniciem imperii Christiani Monarchia Turcarum, terra.

Honorio debetur gloria Istriani Schismatis extincti.

Istria ad ecclesiam opera Honorii primi reverfa.

Fortunatus sedem Gradensem invasit,

qui direptis ecclesiarum thesauris, apud Langobardos se recepit.

Initia Mahometis, ejusque nefaria secta, & fuga, sive Hegyram.

Ab eo regni Saraceni origo.

terra marique præpotens, auctore ac principe Othomano; a quo ut imperium, sic commune Othomanorum nomen in omnes deinceps Turcarum Reges jure veluti hæreditario transivit. Quæ quidem Monarchia ex Asia in Europam progressa, & sedem naſta Constantinopoli in urbe totius imperii Orientalis principe, alias ex aliis regiones appetendo, Græciam omnem, Illyricum fere totum, cum aliqua Dalmatiæ parte sub potestatem redegit: neque his contenta pergit porro imminere in omnem occasionem universæ Dalmatiæ, atque adeo, si fortuna inexplebili latius dominandi cupiditati arrideat, Italiæ occupandæ. Multa & gravia bella cum Turcis pro patria, & religione Dalmatiæ gesserunt, ut servitutis barbaricæ jugum sive arcerent, sive depellerent: quos metus hostis potentissimi segnes, inexercitatos, inermes esse non patitur, neque armorum & ingenitæ bellicæ virtutis finit oblivisci. Ac Dalmatas fere unos esse dixerim, qui Turcarum immensi potentia, auctæque Christianorum cladibus & spoliis, quoddam quasi frænum injiciunt, ne ulterius progrediatur, & Dalmatiam transgressa penitus in Italiam perumpat.

§. II.

De reliquis octo annis Frontiniani Episcopi Salonitani, ejusque obitu.

Monothelitarum hæresis initia, & auctores.

VIX cum Persis debellatum fuerat, cum jacta sunt semina domestici atque intestini belli, quo diu multumque consistata est Orientalis ecclesia: Heraclius Imperator anno viceſimo imperii, æræ vulgaris 630, dum Orientem peragrabat, ut civitates longo intervallo recuperatas præſidiis firmaret, Hierapolim venit: Ibi eum adiit Athanasius quidam Patriarcha Jacobitarum ex Eutychetis disciplina, Syrus genere, & ut captus est gentis, vaſer & subdolis. Huic Heraclius promisit curaturum se, ut Patriarcha Antiochenus fieret, si concilium Chalcedonense approbaret: qua spe illeſus homo cupidus & ambitioſus, haud quidem dubitavit duas in Christo naturas conſiteri, sed ne omnino ab Eutychiano dogmate deſcisceret, ſciſcitantis, & edocere cupientis in morem, aſtute quæſtionem poſuit de voluntate, & actione Christi, duplicem ne affirmari oporteret, an unicam. Ad eam percunctationem Athanasii quid reſponſi dandum eſſet, ignarus Heraclius Sergium Patriarcham Constantinopolitanum per litteras conſuluit. Qui & ipſe Syrus, & Eutychetis ſectator occultus, unam in Christo voluntatem atque operationem, eamque omnino divinam (humana prorsus ſecluſa) habendam & conſistentem eſſe reſpondit; ſuamque in ſententiam perduxit Cyrum Phasidis urbis Episcopum, & Colchidos provinciæ Metropolitam. Is ab Heraclio itidem interrogatus idem, quod Sergius, reſponſum dedit. Hinc hæreſis Monothelitarum initium ſumpſit, quæ proxime abeſt ab Eutychianorum ac Monophyſitarum inſania, eique conſentanea eſt, & veluti quædam illius ſectæ appendicula. Huic paulo poſt robur & incrementum attulit Cyrus ex Colchide ad ſedem Alexandrinam translatus, qui communicatis conſiliis cum Theodoro Pharanis in Arabia Episcopo, ſynodum convocavit anno 633; in qua cum novem canones condidiſſet, horum ſeptimus unam in Christo theandricam operationem haberi dicique jubebat. Reſtitit ve-

hementer & reclamavit Sophronius Mohachus Alexandrinus vir doctrinæ pariter ac ſanctitatis eximius; ſed cum nihil proficeret, Constantinopolim ad Sergium ſe conſultit, ejuſque adverſus Cyrum auctoritatem imploravit. Sergius, cum errores ſuos iis argumentis & rationibus, quæ reſelli non poſſent, a Sophronio redargui videret, tempori pauliſper cedendum, & diſſimulatione in præſentia utendum putavit. Quare præva opinione animo retenta, ita controverſiam illam componi poſſe ait, ſi neque una, neque duplex Christi ſeu voluntas ſive actio nominaretur; eique Sophronius & Cyrus facile aſſenſi ſunt, ne quæ inde diſſenſionum ac turbarum cauſa oriretur. Cæterum Sophronius paulo poſt Hieroſolymorum creatus Episcopus, coacta Synodo, epistolam bene longam ſcripſit ad Sergium, in qua duas in Christo operationes diſerte adſtruxit; itemque Honorium per Stephanum Episcopum Doreſem, datiſque ad eum Litteris de nova Monothelitarum hæreſi admonuit; cum eodem anno etiam Sergius de controverſia eadem ſcripſiſſet ad Honorium; & ea, quæ ab Cyro & Sophronio geſta ſcriptaque fuerant, expoſuiſſet, non ſine maligna interpretatione mentis & ſententiæ illorum, qui duas Christo operationes attribuebant; inde enim effici & conſequens eſſe ajebat, duas fuiſſe in eo voluntates inter ſe contrarias, & invicem conſiſtentes. Quare id ſibi conſultius videri, ut nec una, nec duplex operatio Christi nominaretur, ſed unus dumtaxat operans. Ad hæc Honorius reſpondens, conſilium approbavit retinendæ concordia gratia; juſſitque abſtineri ab ejuſmodi vocabulis, quibus vel una, vel multiplex Christo voluntas & operatio adſcriberetur. Cum autem in eadem epistola unam Christi voluntatem aſſeruit, non divinam ille quidem excluſit, ſed humanam intelligi voluit; quæ ſane in Christo fuit unica, omninoque cum divina conſentiens; non autem quodammodo duplex, ut in cæteris hominibus originis vitio infectis, altera ſpiritus, altera carnis; unde oritur pugna illa, quam agnoſcit in ſe, deploretque Paulus Apoſtolus ad Romanos ſcribens: *Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem*. Hanc eſſe vitam verborum Honorii, & S. Maximus teſtatur in Dialogo, quem habuit cum Pyrrho, & loculente declarat ratio ipſa, quam ſuæ ſententiæ Honorius ſubjicit: *quod a divinitate natura noſtra eſt aſſumpta, non culpa: nimirum natura hujusmodi, qualis ante peccatum condita eſt: non quæ poſt transgreſſionem depravata eſt*. Nec vero aliter Honorius reſpondere Sergio potuit, ſi quidem reſponſio coherere debuerat cum argumentis propoſitis, allatiſque ab Sergio, quem Honorius putabat a Christo ſecludere voluntatem carnis, ſalva humana ſpiritus voluntate. Etenim Monotheliæ, ut dogmati Catholico invidiam conſarent, ita illud ſolebant exponere, quaſi divinæ Christi voluntati non aliam humanam Catholici adjungerent, niſi, qualis eſt in nobis, corruptam ac vitioſam; interim per ſpeciem hujusmodi voluntatis ab Christo removendæ, reiſſa omnem eidem humanam voluntatem adimebant, divina ſolum relictæ: quod erat Monothelitarum capitale flagitium. Quamobrem mirum videri nemini debet, ſi Honorius fraudis illius & hæreticæ calliditatis ignarus, ad illa, quæ in epistola ſua, & quæſtione poſuerat Sergius, ſimplici, ac bona fide reſponderit; eo quippe ſenſu duas Christo ineſſe voluntates negavit, quo illas Christo aſſignâ-

Sophronius Episcopus Hieroſolymitanus & Sergius Episcopus Cypri ſcribunt ad Honorium.

Honorii reſponſio ad Sergium.

Honorii reſponſio ad Sergium.

ab Sophronio, aliisque Catholicis falso & calumniose Sergius asserbat: idque potissimum urgebat Honorius, ut ostenderet nullo modo assumptam fuisse a Christo naturam Adami labe inquinatam, sed incorruptam, & integram; quæ vacua sit pravæ cupiditatis morbis & perturbationibus spiritui ac rationi adversantibus; unde in nobis existunt quæ illæ humanæ voluntates inter se discordes; cum in Christo unica esset rectissime constituta, neque a se ipsa propter rebellionem carnis, neque a divina dissentiens. Cum plurimi & eruditissimi Viri causam Honorii egregie defenderint, ab eoque tum suspitionem omnem hæreseos, omnemque negligentiam culpam, tum censuras omnes, quæ in actis sextæ, & septimæ Synodi, aut in aliis veterum scriptis ejus nomini ac memoriæ inscriptæ leguntur, omnino depulerint, nostra ille defensione non indiget; nec vero id a nobis postulat ratio historię nostræ; quam in hoc loco diutius immorari si velim, longius a proposito aberrem, & supervacaneam perfectam jam in re operam ostentare videar.

Exinde hæresis & factio Monothelitarum, quæ tacitis hæcenus occultisque incrementis proleperat, in apertum erupit, palamque Catholica fidei bellum indixit. Hujus patroni ac duces extiterunt res ipsi primarii Patriarchæ Orientis, Sergius Constantinopolitanus, & qui ab Sergio proxime sedem illam tenuerunt, Pyrrhus, & Paulus, Cyrus Alexandrinus, Macarius Antiochenus. His constantissime restitit, & pro duplici Christi voluntate, & actione egregie pugnavit Sophronius itidem Patriarcha Hierosolymitanus; sed illo extincto anno 636, magnum sane præsidium, & columen Catholica veritas amisit. Cæterum Monothelitica impietas intra fines ecclesiæ Orientalis ita coercita fuit, ut ex ea pestilentia ne levis quidem afflatus ad corrumpebam ecclesiæ Occidentalem emanaverit; idque attribuendum esse dixerim solerti curæ intentæque vigilantie Antistiti Illyricorum; qui cum finitimi ac proximi essent provinciis ea labe infectis, omnem operam diligentiamque adhibere, ut pestiferum dogma ab suis ecclesiis totoque Occidente arcerent.

Hæc hæresis Deo maxime invisa, & in Christum injuriosa, imperio Orientis, in cujus sinu nata & alta est, perniciem ingentem conscivit, & Heraclii gloriam, quam e Persicis victoriis adeptus fuerat, sædis cladibus deformavit. Postquam enim Heraclius Monothelitis favere cepit, ex iis, quos deinde vixit, annis nullum vidit, nisi infansum, & sibi atque imperio calamitosum. Deus quippe scelerum vindex Saracenis Christianæ religionis hostibus ad ulciscendos fidei Catholicæ hostes usus est. Post interi-

tum Mahometis, quem Elmacinus in historia Saracena lib. 1. obisse tradit anno 632. xv. Kalendas quintiles, principatum in Saracenis obtinuerat Ebubezer, quem alii Abubacarem vocant. Is ergo primus bellum Romanis intulit; primosque belli Saraceni impetus excepit Palæstina, cujus provinciam Gazensem barbari ferro & igni depopulantes occuparunt anno 633, interfecto Præside Palæstino, cæloque exercitu, qui Gazensibus opitulatum venerat. Anno proximo Haomarus Princeps Saracenorum a Mahomete tertius copiis Romanis, quibus præerat Theodorus frater Heraclii, ingentem cladem attulit: cujus nuncio perterritus Imperator sanctam Christi crucem Hierosolyma Constantinopolim transtulit, ne in barbarorum potestatem veniret. Annus sequens haud paullo infelicior Romanis fuit: nam ter tribus præliis a Saracenis superati, & magna occisione cæsi, cum Damasco urbe opulentissima, Phæniciam, & Egyptum amisere. Sed funestissimus orbi Christiano illuxit annus 636, quo Hierosolyma superiori anno a Saracenis obessa, vehementerque oppugnata, demum per deditionem capta, impurissimæ gentis dominationem subivit. Ita civitas illa omnium terrarum longe augustissima, Christi atque Apostolorum vestigiis, admirandisque operibus nobilitata, unde salus & veritas hominum generi affulsit, atque in omnes orbis partes pervasit, per summum Christianorum dedecus amissa, annos fere quingentos Saracenorum tyrannidem pertulit. E Palæstina Saraceni in Syriam effusi Antiochiam, urbem celeberrimam ac totius Orientis principem ceperunt anno 637. Tot tantisque imperii calamitatibus, ut fert communis opinio, causam præbuit Heraclius, provocata in se Dei ultoris ac præpotentis ira, dum hæresi Monothelitarum, quam temere susceperat, suum patrocinium ac favorem impendit.

Annus Christi 638, ut Honorio Romano Pontifici, sic Frontiniano Salonitano Episcopo vivendi finem attulit. Is per annos duodeviginti omni studio, & assiduitate ad curandos civium animos graviter affectos incubuerat, nihil operæ atque industriæ prætermittens, ut eos ad saniores mentem & mores Christiano homine dignos revocaret. Sed laborum suorum fructus aut nullos, aut exiguos cepit, Itaque civitatem jam depositam ac desperatam relinquens, rerum ac temporum pertæsus e vita migravit, cum intentus jam ultionis divinæ gladius in exitium urbis immineret. Et cum Frontiniano quidem præclare actum est, qui morte præreptus fuit, ne civium suorum calamitates extremas, patriæque miserandum interitum videret,

Saraceni ultores Monothelitæ impietatis.

Hierosolyma a Saracenis capta, & Antiochia.

Honorii Papa & Frontiniani Episcopi mors.

Hæresis Monothelitæ propagatio, ejusque patroni primarii.

THEODORUS III.

EPISCOPUS SALONÆ XLVII.

ET POSTREMUS.

Theodo-
rus III.
postremus
Ep. Salo-
nitanus.

UT Frontinianus a Maximo, sic Theodorus a Frontiniano proximus fuit Episcopus Salonitanus, idque omnes Pontificales Catalogi docent; sed inter Romanum, & ceteros illud interest, quod hi quidem Theodoro ante Salonam funditus everfam subjiciunt Episcopos amplius triginta partim e superioribus, partim ex inferioribus sæculis detractos, ille vero cum Theodoro Salonitanam everfionem conjungit; nec sane tot Episcoporum interjectu alter ab altera disjungi potest. Nam cum Maximus ante Theodorum, uno intermedio Frontiniano, Episcopus Gregorio Magno æqualis, exeunte sexto, & ineunte septimo sæculo floruerit, clades vero Salonitana ab ætate & imperio Heraclii, usque ad annum alterum & quadragesimum septimi sæculi producta, dimoveri nequeat, id quod infra ostendetur, profecto inter Theodorum & urbis excidium tam multis Episcopis locus esse non potuit; nisi Episcopus singulorum in angustias brevissimi temporis conjicere velis. Hoc inter omnes Catalogos convenit, quod in omnibus Episcopus ille, sub quo capta & excisa est Salonæ, Theodorus appellatur; qui quidem in Romano tertius est eo nomine, in aliis vero quartus, vel quintus: quæ posterior arithmetica nota indicio est Theodorum illum, cujus temporibus hi Catalogi calamitatem Salonitanam innectunt, ad posteriores ætates pertinere, & inter Episcopos Spalatenses annumerandum esse. Theodorus Antistitum Salonensium postremus nulla re alia, nisi urbis occasu & exitio memorabilis fuit. Rerum gerendarum tempus illi, & facultas defuit; nam idem fere annus Theodoro initium Pontificatus, & nobilissimæ civitati, ecclesiæque finem atque interitum attulit. Non locus, non ratio ejus mortis constat; nec satis certum est, utrum ante interitum Salonæ, an inter incendia, & ruinas capte urbis interierit, an vero cum Salonitanis excisa patria & domo profugis, ad insulas se receperit, ibique extremum diem obierit. Cum igitur Pontificatus Theodori nihil materiam ad scribendum nobis suppediret, inquiri, & explicari oportet, qualis tum esset status civitatis & ecclesiæ Salonitanæ; a quibus & quo tempore expugnata & deleta fuerit; quæ post urbis excisionem consecuta sint, quæve digna litteris ac memoria contigerint, ante quam nova civitas, cui Spalato nomen est, e Palatio Diocletiani conderetur.

Genus, lo-
cus, tem-
pus ejus
mortis
ignotum.

CAPUT PRIMUM.

De statu civitatis & ecclesiæ Salonitanæ.

§. I.

De corruptis civium moribus.

CUM Theodorus hujus ecclesiæ regimen suscepit, rem publicam, & Christianam vi-

riis omnibus & corruptelis depravatam offendit. Pietas ac religio exulabat, avaritia, luxuria, discordia, aliæque hujusmodi pestes in urbem immigraverant: quæ quidem morum contagio late pervagata nobilitatem ac plebem, magistratus & privatos, Clerum & populum, omnesque civitatis ordines infecerat, ut pauci admodum essent, qui virtutem excolerent, & vitam christiano homine dignum ducerent. Injustitia obsidebat tribunalia, calumnia vexabat innocentes, potentia divitum opprimebat egenos, luxus & libido impune dominabatur; eoque jam ventum erat, ut plerique, aut fere omnes salutis, & honestatis immemores, omnisque pudoris obliti vitam flagitiosam honori ducerent, nullum lucrum iniquum, nullum turpe existimarent; & quidquid liberet, aut expediret, ferme etiam licere putabant: tantum ad nequitiam valet effræna cupiditas, maloque usu corroborata. Hujus corruptelæ ac depravationis initium referendum censeo ad superiores annos, cum contentiones illæ fervebant, quas primum Natalis, deinde Maximus cum Apostolica sede habuerunt. Hæ siquidem utrumque summo opere occupatum impeditumque tenuerunt, ut neutri Pastoralis officii & muneris exsequendi vacuum tempus, & liberum relinquerent. Ita per aliquot annos neglecta institutionis rei que Christianæ cura, & labente paulatim disciplina, mores quoque magis magisque lapsi cæperant ire præcipientes; quos ad veterem sobrietatem, ac sanctimoniam ut revocaret Maximus, postquam resipuit, & præsertim Maximi successor Frontinianus multum equidem studii, & operæ adhibuit; sed tanta erat corruptela malæ consuetudinis ad quodlibet flagitium impellentis, ut jam refrænnari & coerceri non posset, Temporum illorum depravationem, scædamque urbis faciem his verbis depinxit Thomas Archidiaconus cap. VII. Historiæ Salonitanæ:

Mores Sa-
lonitanæ
corrupti,
& depravi.

Interea Salonitana urbs propter barbarorum vicinitatem, qui eam quotidianis insultibus impugnavant, ad deteriora labi quotidie cogebatur, erantque in ea civiles discordiæ, nec satis arguto moderamine Respublica regebatur. Non erat Rector sapiens, qui refrænnaret superbiam, qui præniret nequitiam, sed voluntas propria unicuique pro justitia habebatur; qui plus poterat colebatur, impotentes præda patebant: justitia procul aberat; totum pravitas occupabat; timor Dei, sanctorum reverentia, misericordia, & pietas expiraverant; odia, rapinæ, usura, perjuria, & alia facinorosa totam invaserant civitatem. Religio erat derisui, Clerus contemptui, humilitas superbiæ succumbebat: debita subtrahabant ecclesiis, indebita exigebant. Præterea Rector civitatis non communiter, sed divisim quærebatur, nec qui prodesset omnibus, sed qui privatim aut amicorum commodum: aut inimicorum incommodum procuraret; & sic in civitate multi erant Domini, pauci subditi, multi præcipientes, pauci obedientes, non quasi patriam diligebant, sed quasi hostilem terram prædari.

Urbis Sa-
lonitanæ
deteri-
mus facies.

dari rapaciter satagebant; sumptus Reipublicæ potentiores quique diripientes, totum onus communis servitii miseris pauperibus imponebant. Præter hæc vero, improba venus omnem ordinem, omnem sexum, & ætatem absque ullo pudoris velamine sordidabat, dissolutio voluptatis marcebat in juvenibus, obstinatio, avaritia vigeat in senibus; veneficia in mulieribus, perversitas in omnibus abundabat; injurias illatas Concivibus pro gloria reputabant; intra urbem multum feroces & audaces videbantur, sed contra hostes exeuntes timidi, & imbelles inveniebantur. Talibus, & his similibus Salonæ corrupta vitiis, quid poterat, nisi ad ima vergere? quid restabat, nisi ad interitum festinare? Qualiter autem finaliter eversa fuerit, non satis perspicuum est: nos vero ut in præcedentibus, partim scripta, partim opiniones sequentes conemur exponere.

Statu ur-
bis & ec-
clesiæ Sa-
lonitane
eum Theo-
dorus
creatus est
Episcopus.

Hic rerum status erat Salonæ, hæc tanta vitiorum colluvies urbem inundabat, cum Theodorus tertius hoc nomine Episcopus Salonitanus ad ejus ecclesiæ gubernaculum accessit; qui civium animos adeo graviter affectos intuens ad medendum tot ac tantis malis curam intendit, modo divinis legibus propositis flagitia ipsorum ostendens, modo intentatis variis vitæ humanæ casibus Dei timorem incutiens, nihil eorum prætermittens, quæ ad rescandam avaritiam, ad removendas peccandi illecebras, ad pacem inter cives concordiamque revocandam, ad omnia denique curanda conscientia vulnera in primis valeret. Sed surdæ erant omnium aures, animique ad salutaria monita obduruerant; & insana quadam cupiditas per luxum & libidinem pereundi, perdendique omnia eo creverat, ut jam nec vitia sentirent, nec eorum remedia ferre possent. Itaque haud diutius dilata est ultio divina, quam Salonitanis, nisi e vitiis emergerent, seque ad frugem bonam reciperent, Theodorus iterum ac sæpius denunciaverat. In Codice Barbariniano Historiæ Salonitanæ invenio Theodorum ante mortem obiisse, quam civitas caperetur: Cum pro multis piaculis communiter, & singulariter commissis, supernæ ultionis iudicio peccatrix civitas hostili foret gladio evertenda, periit mens & consilium a civibus. Præsul Theodorus debitum mortis solvit. Rector inutilis, populus dissolutus. Sed hujus codicis auctoritas tanti non est, huic uni ut fidendum censeam. Si Theodorus vita functus est ante urbis interitum, de illo affirmare liceat, quod de Innocentio primo Orosius scripsit, optimum Episcopum, tamquam justum Loth subtractum Dei providentia fuisse, ne (Salonitani) populi videret excidium. Quod si mors Theodori antecessit cladem Salonitanam, brevissimum tempus inter utrumque interfuerit necesse est, cum neque spatium, neque facultas fuerit Salonitanis alterius Episcopi in ejus locum subrogandi. Simon Bengnius Episcopus Modrusiensis in suis Collectaneis tradit Theodorum inter clades cædesque urbis obsessæ diem suum obiisse: Theodorus in obsidione urbis Salonæ obiit. De morte Theodori cum inter se dissentiant Simon Bengnius, & Codex Barbarinianus, uter utri præferendus sit, an neutri fides sit adhibenda, haud facile dixerim.

Si fides
habenda
est codici
Barbari-
niano ante
cladem Sa-
lonitanam
morte præ-
reptus est.

§. II.

De paucitate copiarum, quæ tum erant Salonæ, & in aliis Dalmatiæ civitatibus.

HOC facilius ea tempestate barbaris fuit Salonam expugnare, & capere, ac plerasque urbes Dalmatiæ diripere & vastare, quod civitas illa & provincia fere omni præsidio nuda erat, & cum a militibus, tum a cæteris rebus imparata, quas ad aggressionem hostiles sine sustinendas, sive repellendas præsto esse oportebat. Persicum, & alia barbarica bella, quibus per eos annos conflictata est Asia, & Europa, Imperii vires & copias sic exhausserant, deteriore statu ut esse respublica vix posse videretur. Cum autem Dalmatia a bellis atque hostibus vacua esset, illinc deduci necesse fuit milites, & copias, evocarique ad eas imperii provincias tuendas, quæ vel externis hostibus, vel domesticis maxime laborabant. In Oriente postquam cum Persis debellatum fuit, bellum multo exitius exortum est ab Saracenis, qui Mahomete auctore, ut diximus, novam sectam ex diversis disciplinis Christiana, Judæa, Ethnica, conflantem amplexi, regni Saraceni fundamenta ante aliquot annos in Arabia jecerant. Hæc gens, & secta, post Mahometem extinctum ann. 631. vel sequenti, opibus, & copiis magis magisque aucta, Romanis bellum intulit; & multis præliis prospere factis, maximisque cladibus illatis, Armeniam, Mesopotamiam, Ægyptum, Syriam, Palæstinam, Hierosolymamque ipsam Heraclio regnante sibi subjecit. Itaque Heraclius ad tantam belli molem sustinendam necesse habuit vires omnes imperii undique contrahere, atque opponere Arabibus & Saracenis, qui ex aliis in alias regiones effusi, torrentis in morem cuncta vastabant, & rapiebant.

Nec vero imperii quod supererat in Italia, immunitum per ea tempora atque indefensum relinqui oportuit. Nam quamvis induciæ cum Langobardis essent, quas Exarchi, cum pax firma & stabilis, quæ nihil insidiarum, nihil periculi haberet, constitui nequiret, identidem redintegrare, & in alios ex aliis annos prorogare consueverant; ab gente tamen infida, atque ad dominatum totius Italiæ aspirante securis & quietis Romanis esse non licebat; nec tam quiescere, quam differri bellum videbatur, satisque apparebat Langobardos, simulatque rei bene gerendæ spes & facultas oblata esset, nihil moræ interposituros, quin Romanis bellum inferrent: id quod re ipsa comprobavit Rhotaris Rex Langobardorum, qui pertæsus induciarum Liguriam Romanis eripuit anno circiter altero & quadragesimo hujus sæculi, eosque apud Scultennam fluvium inter Bononiam ac Mutinam ingenti clade affecit. Cum igitur Oriens quidem contra Saracenos maximum, & fortissimum exercitum requireret, Italia vero validis copiis idoneisque ad reliquias imperii ab Langobardis tuendas carere non posset, Dalmatiam fere inermem ac militibus & præsidiis vacuum esse oportuit, quæ tum totum ab hostibus nacta non æque propugnatoribus indigebat, atque aliæ partes imperii, quæ vel bello gravissimo laborabant, vel a belli periculo proxime aberant. Veteranis, & exercitatis in re ac disciplina militari copiis per eos annos destitutam fuisse Dalmatiam illud argumentum est, quod singulis annis, ut tradit Constan-

Salonæ &
Dalmatia
destituta
copiis ad
præsidium.

Rotharis
bellum in-
tulit Ro-
manis.

tinus Porphyrogenitus lib. de Administratione Imperii cap. 30. tyrones atque inexercitatos milites ex universa provincia collectos fere ad mille conscribi necesse fuerat, qui mitterentur ad ripam citeriorem Danubii tuendam, ut Abares, ceterosque barbaros transitu fluminis prohiberent: Congregabantur itaque quotannis ex reliquis Dalmatia urbibus equites, & mittebantur Salona usque ad mille ad flumen Danubium, ut ibi excubias contra Abares agerent: Itaque cum Salona propter paucitatem militum, & civium flagitia humanis pariter divinisque praesidis orbata esset, nihil propius fore videbatur, quam ut funditus corrueret, si qua vis hostilis urgeret, procliveinque ad exitium impelleret.

CAPUT SECUNDUM.

Descriptio urbis excisa & eversa.

Ex Constantino Porphyrogenito, & Thoma Archidiacono.

Excidii
Salonitani
historiam
homo veteri
tum litteris
tradidit
præter
Porphy.
rogenito
& Archi-
diaconum.

Cladem & eversionem Salonæ, urbis temporibus illis opulentissimæ, ac celeberrimæ Constantinus Porphyrogenitus cap. 29. & 30. de Adm. Imp. itemque Thomas Archidiaconus cap. 7. hist. Salonit. descripsit. Sed cum de hac re alius aliter narret, nostras in utrumque notas & animadversiones subjici oportet; ut quæ partim aliquo modo variæ, partim contraria apud illos reperiantur, inter se conciliantur; iis vero, quæ obscura sunt & ambigua, idoneæ explicationes adhibeantur. Præter hos duos Scriptores ex antiquis neminem invenio, qui Salonæ interitum atque excidium litteris mandaverit.

§. I.

Ex Constantino Porphyrogenito Capite XXIX.
de Administ. Imper.

Salonæ di-
midio mi-
nor quam
Constanti-
nopolis.

Istorum autem à Romanorum protendebantur termini ad b flumen Danubium usque; quod cum aliquando transmisissent discendi gratia quinam trans Danubium habitent, invenerunt Sclavinos, qui & c Abari nuntupati, gentem inermem. Nequæ d vero hi trans flumen habitare aliquos, nequæ cis flumen illi arbitrabantur: Quia autem e invicti, atque ad bellum imparatos Abares comperiebant Romani, debellantes eos inde & captivos abducentes recesserunt. Et ex eo tempore permutationes f duas instituentes Romani a Pascha ad Pascha suos permutabant; ita ut magno san-ctioque Sabbato obviam sibi fierent, h & qui a mansionis suæ loco discederent; & qui in hanc i servitutem succederent. Etenim prope mare k sub hac ipsa urbe, urbs est Salona nuncupata; l di-
midium habens ejus magnitudinis, quam Constanti-
nopolis: in ea congregati omnes Romani arma-
sumebant; indeque discedentes ad Clausuram per-
gebant quatuor milia passuum ab ipsa urbe Salona
distantem, quæ in hodiernum usque diem in Clissa
nuncupatur, quod illac prætereuntes quasi conclu-
dat, atque inde ad flumen proficiscebantur. Hac
igitur permutatione multis annis facta, Sclavi,
qui n trans flumen habitabant, qui & Abari di-
cti, re considerata dixerunt inter se; Romani hi
ex quo primum trajecerunt, prædamque nati sunt,
numquam trajicere desinunt; itaque aliquid
contra machinemur. Hoc igitur consilio Sclavi si-
ve Abari, cum Romani aliquando flumen trans-

misissent, positis insidiis illos adorti oppugnant, Abates Romanos adorti par-
ticipant, quos ubi vi-
derunt Romani, qui illic excubias agebant, cons-
piciunt vexillis, & armatura gentiliū suorum;
gentiles eos esse suos arbitrati, cum ad Clausuram
præfati Sclavi accessissent, transitum illis permi-
serunt: sed intromissi Romanos p oppido expule-
runt; nec non etiam laudatam urbem q Salonam
occuparunt: ibique sedibus positis paulatim ex eo
tempore r incipientes pradari, Romanos in cam-
pis, & in locis editioribus habitantes deleverunt,
eorumque loca invaserunt. Ceteri vero Romani in
ora maritimæ oppidis servati sunt; eaque etiam
num tenent, & sunt ista: f Ragusium, Aspalat-
um; t Tetrangurium, u Diadora, x Arbe, Be-
cla; & Opfara: eorumque habitatores in hodiernum
usque diem z Romani nuncupantur.

NOTÆ.

a Dalmatas Porphyrogenitus Romanos vocat; propterea quod ex illis oriundi essent; quorum Colonias, ut ipse docet, Diocletianus ex urbe in Dalmatiam deduxerat: Dalmatiam olim Romanis testatam fuisse declarant inscriptiones Romanæ quamplurimæ, quæ passim in agris repertiuntur, vel oppidorum ruinis obrutæ cum sint; solerti investigatione adhibita, indidem effodiuntur. Diocletianus Imperator, ait Porphyrogenitus initio hujus capituli, summopere Dalmatiam dilexit; quare etiam populi Romani colonias eo deduxit; populique illi Romani quoque nuncupati sunt; quippe qui Roma illuc commigrassent; manetque iis cognomen istud ad hodiernum usque diem.

b Dalmatia, quam Romani incolebant, suum nomen ac fines in Septentrionem ad Danubium usque propagaverat; auctore eodem Porphyrogenito cap. 30. Dalmatia, inquit, incipiebat a confiniis Dyrrhachii, sive ab Antibari, & ad Istriæ montes usque pertingebat; in latitudine vero ad Danubium flumen se extendebat. Hanc nominis & finium Dalmatiæ propagationem referendam esse diximus ad Imperium Justiniani, a quo cum omnes, præter Noricum, Illyrici Occidentalis provinciæ recuperatæ fuissent, eas Græci Dalmatiæ nomina appellare, quam antiquo Illyrici vocabulo restituere, maluerunt: id quod aliis locis declaratum est. Quamvis autem post Justinianum Abares inter Savum & Danubium Pannoniam omnem a Langobardis in Italiam abeuntibus desertam intolerent, Romani tamen, ejus regionis urbes, si quæ supererant, & præsertim Arces limitaneas ad ripam Danubii retinebant. Horum autem custodia Dalmatis demandari solebat; quippe cum juxta Geographiam civilem Græcorum, vocabulo, & finibus Dalmatiæ continerentur. Vide cap. 3. §. 2.

c Abares ejusdem, atque Hunni generis erant, longèque a Slavitis diversi. Cum autem eos Porphyrogenitus modo Slavos, modo Abares vocet, rationem reddimus cap. 3. §. 2.

d Hujusmodi error sive ignoratio neque in Dalmatas ripæ citerioris prædarios videtur cadere potuisse, neque in Abares, qui sæpius Istrum transierant, & Romanorum provincias vastaverant; præter quam quod ignorare non poterant Pannoniam ab Avaribus suis consanguineis & coli, & habitari frequentissime. Hanc ignorantem utrique attribuit Porphyrogenitus, non

non ex sua sententia, sed ex opinione vulgi.
e Nam viri & juvenes bello apti, ex gentis instituto, expeditionem militarem in alias regiones susceperant, ut docet Porphyrogenitus cap. proximo, relictis domi senibus, mulieribus, ac liberis.

f Hunc morem custodiæ Danubianæ stato tempore permutandæ cap. 3. §. 3. explicabimus.

h Hic desiderantur duo verba: *apud Clissam*, quæ Amanuensium incuria prætermisit, quæque periodus sequens postulat.

i Idest, in hanc stationem sive custodiam. Hanc vocat Porphyrogenitus servitutem; nam Dalmatæ ripa citeriori, imperiique finibus tuendis, serviebant Imperatoribus Orientis.

k Infra illam urbem, quam Porphyrogenitus paullo ante Clissam nominaverat; sed librarius imprudens describere omiserat.

l Salona erat dimidio minor, quam Constantinopolis; si tamen suburbia adjiciantur, ut dictum est par. 3. Prolegom. sect. 2. cap. 1. §. 2.

m Clissa, Oppidum in excelsa rupe positum, una tantum parte aditum habet, ardua via & perangusta, græce dicitur *κλεισα από της κλειδής* latine clavis, qua ostium occluditur. Porphyrogenitus paullo ante *τὴν κλεισθραν* vocavit, & interpretes latine reddidit *clausuram*. Idem Oppidum videtur esse, quod veteres Andetrium, vel Andecrium, vel Anderium appellarunt.

n In Dacia veteri Abares habitabant; quæ pars erat magis Moraviæ, & Turcia sæculo decimo vocabatur, teste Porphyrogenito; nunc trifariam divisa partim Valachia, partim Moldavia, partim Transilvania dicitur.

o Hæc & quæ sequuntur explicantur c. 3. §. 3.

p Idest primum Clissa expulerunt oppidanos, deinde Salonam ceperunt; quæ duo Porphyrogenitus cap. sequenti non distinguit.

q Salonæ oppugnata, capta, incensæ descriptio petenda est ex Thoma Archidiacono, cujus narrationem paullo post subjiciemus; itemque ex cap. 3. §. 3.

r Vide quæ dicturi sumus cap. 4. §. 2. de iis, quæ post Salonæ excidium consecuta sunt.

s Ragusium in locum Epidauri suffectum, post excidium Salonæ conditum est, itemque Spalatum ex antiquo Palatio Diocletiani, cujus urbis vocabulo Alpha præponere solet Porphyrogenitus.

t Tragurium.

u Diadora eadem ac Jadera.

x Tres Insulæ sinus Flanatici antiquitus dictæ Arba, Curicta, Apforus.

z Cur Dalmatæ appellati sint Romani Anselmus Bandurius in animad. in Lib. de administ. Imperii hanc rationem reddidit, quæ in omnes populos Imperio Romano subiectos convenit: Dalmatas sicut & ceteros Imperii Romani Provinciales ab ipsis Barbaris, qui Imperium occuparunt, Romanos dictos constat, præsertim ubi sedibus fixis, Romanos conterminos habebant; nam ipsos non speciali Provincia nomine, sed generali Romanorum nuncupabant: qua quidem, ut plurimum, distinctione auctores post declinationem Imperii usi sunt, ut a barbaris distinguerent Provinciales Romani Imperii, ut constat de Gallis, & Hispanis, & hic etiam de Dalmatis apparet ex iis, quæ toto hoc capite & sequenti scribit Porphyrogenitus.

S. II.

Ex eodem Porphyrogenito Capite XXX. de Admin. Imper.

Ceterum a Sclavis a occupata fuit hac modo. Prope Aspalathum urbs Salona est a Diocletiano Imperatore b condita, quemadmodum & c Aspalathus, ubi palatium item ejus erat: Salonam vero magnates incolebant, & magna populi multitudo. Atque hæc urbs Dalmatiæ totius d caput erat. Congregabantur itaque quotannis ex reliquis Dalmatia urbibus equites, & mittebantur Salona usque ad mille ad flumen Danubium, ut ibi excubias contra Abares agerent. Ad illam enim Danubii partem e Abares tunc commorabantur, ubi hodie Turca degunt, Nomadum instar viventes. Venientes autem quotannis Dalmatæ, cum sæpe illic jumenta hominesque viderent, trajicere illis aliquando visum fuit, & investigare quinam ibi degerent. Cum itaque trajecissent, Abaram fœminas, & pueros solos invenerunt, viris, & juvenibus ad expeditionem bellicam profectis; unde subito ingruentes omnes ceperunt, nulloque accepto damno reversi sunt, præda hac Salonam f abducta. Abares autem ex bellica expeditione reversi, re cognita, consternati & Salonam abducti. f quidem erant; ac unde vulnus hoc ipsis inflatum esset ignorabant; g quamobrem observandum sibi tempus statuunt, & ab eo omnia discenda. Postquam igitur pro more rursus missi sunt Salona prædarii, & alii essent a primis, idem consilium & ipsi ceperunt, trajeceruntque contra Abares. Incidentes vero in illos non sparsos, ut antea, sed collectos, non solum nihil effecerunt, sed omnium gravissima passi sunt; quippe h partim casti, partim capti fuere; neque quisquam fuit, h Abares qui e manibus illorum evaderet. Interrogati vero Romanos prædarios cædunt omnes vel capiunt, i quinam, & unde essent, intellectoque ab ipsis se mala supra commemorata perpessos esse, insuper de loci qualitate inquirentes, quasi ex auditu amare accensi, in vinculis eos tenuerunt, vestibus eorum sumptis, equisque conscensis, i flammulas, & reliqua signa, quæ secum attulerant, tollentes more exercitus, Salonam petierunt. Cognito igitur tempore, quo a Danubio redire soliti erant prædarii, quod erat magnum sabbatum, etiam eodem die venerunt. Multitudo autem omnis, cum urbi appropinquaret, se se occultavit; mille vero, qui equos & vestes Dalmatarum sumpserant, ut fallerent, ulterius perrexerunt. l Oppidani cognititis signis suis, & vestitu, præterea die, quo redire ipsis solenne, portis apertis, gratulabundi eos exceperunt. Illi vero statim ac intrassent, portas occupant, & signo reliquis, qui in insidiis erant, dato, accurrere ac ingredi jubent. Interfecerunt itaque omnes cives; & ex eo tempore Dalmatiam in universam occuparunt, sedemque illic suam collocarunt; exceptis oppidulis mari adjacentibus, quæ se se ipsis non tradiderunt, sed in Romanorum potestate remanebant, eo quod ex mari visitarent. Videntes itaque Abares pulcherrimam esse hanc terram, sedes illic n posuerunt, n

N. O. T. A.

a Quos initio hujus capitis Sclavos nominat, eos deinde Abares constanter appellat. Cur ita? Vide cap. 3. §. 2.

b Condita vero? minime gentium. Salonam a Diocletiano ædificiis ornatam, & Colonias

Cc 2

Ro-

Romanorum frequentatam, auctamque potius dixerim.

c Spalatum originem suam acceptam refert Diocletiano, e cuius Palatio civitas evasit.

d Salona cum natura & situ, commercio & divitiis, numero, & frequentia civium, descriptione & magnificentia ædificiorum cæteris Dalmatiæ urbibus longe multumque antecelleret, postquam Metropolis institui cæperunt, totius provinciæ caput, & Metropolis fuit, in qua fixam, & stabilem sedem habebat primarius Dalmatiæ Magistratus; qui primum Præsidis, deinde sub Justiniano Proconsulis nomen, & insignia gerebat.

e Abares cis Danubium ultraque habitabant. Eorum trans Danubium regionem, mores, instituta describemus cap. 3. §. 1. Atque hi quidem auctores præcipui fuerunt excidii Salonitani, adscitis Dalmaticæ expeditionis sociis, tum cæteris Abaribus, qui Pannoniam, itemque Slayis, qui Noricum intolebant, ut dicitur loco supra laudato.

f Hanc prædā secum Salonam abducebant, cum annua ripæ citerioris custodia perfuncti stato tempore domum reverterebantur, alijs in eorum locum submissis statione Danubiali relicta.

g Non semel modo, sed fortasse iterum ac sæpius Dalmatæ, qui singulis annis ad ripam illam tuendam veniebant, Istrum traiecerant, prædāque fecerant, antequam Abares injuriam ulciscerentur.

h Hæc, & quæ sequuntur, explicanda erunt cap. 3. §. 3.

i Flammulae sunt quædam Militaria insignia, quibus Romani posteriori ævo utebantur, ex purpura, & auro contexta. Vegetius II. 1. Equitum alia, quod protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur, quia velis, hoc est flammulis ardeant. Cedtenus: Vexillationes Romanorum Equites: Vexilla passim panni, seu vela e purpura, & auro in quadratam formam effecta. Itæ adaptantes longis hastis circum Principes in orbem cunctes eos regunt; sunt autem illa, quæ nunc flammula dicuntur.

l Clisenses intellige. Sed Porphyrogenitus Clisensem deceptionem, & cladem non distinguit ab expugnatione & clade Salonitana. Alteram ab altera capite superiori distinxerat: nam primum quidem Abares cum se Romanos esse simularent, Clisenses dolo ac fraude circumventos trucidarunt; deinde cum eo facto se hostes esse declarassent, vi aperta Salonam oppugnarunt, & ceperunt. Salonæ obsidionem & expugnationem, incendium, & interitum descripsit Thomas Archidiaconus paragrapho proximo, nos vero cap. 3. §. 3.

m Idem Dalmatiam alpinam, & Mediterraneam, Romanis sive Dalmatis indigenis magna ex parte interfectis, ut idem Porphyrogenitus dixit capite superiori: Romanos in campis, & in locis editioribus habitantes deleverunt, eorumque loca invaserunt.

n Has sedes anno amplius quieti pacatque cum tenuissent, primum Chrobat, tum Serbli bellum Abaribus intulerunt, illisque demum expulsis Dalmatiam occuparunt.

§. III.

Ex Thoma Archidiacono cap. VII. Historie Salonitanæ.

Venerant de partibus a Polonia, qui b Lingones appellantur, cum c Totila septem vel octo d Tribus nobilium. Hi videntes terram e Chroatia aptam sibi fore ad habitandum, quia rari in ea Coloni manebant, petierunt & obtinuerunt eam a Duce suo. Remanentes ergo ibidem cepit opprimere indigenas, & ad suum servitium subigere violenter. Chroatia f est regio montuosa, a Septentrione adheret Dalmatiæ; hæc regio antiquitus vocabatur g Curetia, & populi qui nunc dicuntur Chroatæ dicebantur h Curetes, vel i Corybantes: Unde Lucanus

Illic bellaci confusus gente k Curetum,

Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto.

Dicebantur vero l Curetes quasi currentes, & instabiles: quia m per montes & sylvas oberrantes, agrestem vitam ducebant: ex asperitate quidem Patria naturam trahentes, armorum asperitatibus, invasionibus, prædationibus ferino more gaudebant: bellaces valde, & quasi pro nihilo ducentes se morti exponere; nudos se plerumque hostilibus armis obijciunt. Hi apud plures poetarum de quadam ridiculosa opinione notantur: etenim quando luna Eclipsin patitur, putantes eam a spiritibus corrodi & consumi, omnia aramenta domorum pulsan, quasi per strepitum damonibus credunt luna succurrere laboranti: Unde Virg. pulsanter æra Curetes. Permixti ergo n populi isti, & facti sunt gens una, vita, moribusque consimiles, unius loquela. Ceperunt autem habere proprios o Duces; & quamvis prævi essent & feroces, tamen Christiani erant, sed rudēs valde; p Ariana erant etiam tabe respersi. Gothi a pluribus dicebantur, & nihilominus Sclavi, secundum proprietatem nominis eorum, qui de q Polonia seu Bohemia venerant. Isti, ut prædictum est, impugnabant r latinos, qui regiones maritimas habitabant, maxime autem Salonam, quæ caput erat totius provinciæ. Hæc civitas a statu sua potentia valde jam erat collapsa, & in facultatibus nimis attrita. Rector etiam opportunus in civitate non erat, quamobrem ab inimicis facile potuit capi, & vastari. Igitur Dux s Gothus, qui toti præerat t Sclavonia, coadunato u magno exercitu equitum peditumque, descendit de montibus, & castra posuit ex Orientali parte civitatis, sed & aliam turmam sui exercitus fecit castrametari ex Occidentali parte x supra mare, capiteque ex omnibus partibus oppugnare y Salonam, nunc sagittis, nunc jaculis insistens: alii vero ex latere montis præcipientes ingenti strepitu fundis lapides ad mania intorquebant, alii vero agmine conglobati sensimque manibus propinquantes, portas infringere perquirebant. At vero Salonitani per mania diffusi hostium jacula, nunc propugnaculis, nunc clypeis excipientes viriliter resistebant. In hostes nihilominus lapides ingentes revolvebant, ad eos vero, qui eminus dimicabant, alii e machinis lapides jaciebant, alii balistis, & arcibus fortiter sagittabant, sicque diebus non paucis utrinque frustra certatum est. Sed quid valos annisus hominis, ubi divina protectionis gratia deest? Cum pro multis piaculis communiter singulariterque commissis supernæ ultionis iudicio, peccatrix civitas hostili foret gladio evertenda, periit mens

& con-

a b
Lingones
in Chroatia
sibi
sedes constituunt.

f
Chroatia
antea Curetia, &
Chroatii
Curetes.

g h i
k

l m

n

o
Advocum
cum Curetibus
indigenis
societatem
juncti.

p q
r

s t
u

x
Salonam
obsident.

y

Urbs divina
protectione
di & humano
consilio destituta.

2 & consilium civibus, 2 Præsul nullus erat, Re-
 tor inutilis, populus dissolutus; quid esset con-
 sultius nesciebant. Alii erant nimis timidi, alii
 plus æquo securi: sic labefactari civitas primitus
 a se ipsa incæpit. Igitur hostium catervæ non ces-
 sabant quotidie civitatem miseram impugnare. Sa-
 lonitani vero languentibus jam, & defessis viri-
 bus, multitudinis impetum non sustinentes, jam-
 que posse resistere desperantes, ipsa etiam mania
 non ex corde servabant. Tantusque metus incu-
 buit, ut obrigescentes animis nihil nisi de fuga
 singuli cogitabant. Factum est autem, ut die qua-
 dam aliqui ex ditioribus civitatis res suas laten-
 ter ad mare asportantes, inferre navibus propera-
 rent. Quod videntes universæ civitatis virgines,
 mulieres simul, & parvuli conglobatim omnes ad
 portum irrumperere, naves scandere, huc illuc dif-
 fugere moliantur. Rapiebant certatim quidquid
 poterant de domibus. Clamor Matronarum, &
 Virginum ingenti strepitu ferebatur ad cælum. Ne
 quidquam miseri sarcinulis onerati ad portum pro-
 perant, naviculis se ingerere satagentes; alii au-
 tem vix nudi, & vacui insilire in lembos pote-
 rant; alii innatare ad Naves: alii conamine in-
 felici inter ipsas perstreptentium turmas in flucti-
 bus mergebantur. At vero hostes in civitatem sub-
 bito irrumpentes fugientes a tergo cadere, præda
 instare, nulli occurrenti parcere, ignem domibus
 apponere, non cessabant: mox ubi miserabilis ci-
 vitas suorum destituta præsidii filiorum, hostili
 populo repleteretur, non jam erat qui ecclesiis par-
 ceret, non qui structuris antiquis, & speciosis
 miseraretur palatiis; sed totam succedentes in fu-
 rores impetu civitatem brevi hora in carbonem,
 & cinerem redegerunt. De tot enim divitiis pau-
 cas rapere manubias; hoc pro maximis victoria
 præmiis reputabant, quod tam egregiam urbem
 absque ulla pene sui exercitus strage dare exter-
 minio potuerunt. Quis autem enumerare valeat
 quot miseros cives, quot puellas infelices, quot
 pueros abduxere captivos? quis commemoret eo-
 rum multitudinem, quos voravit gladius, quos
 consumpsit incendium, quos mare absorbit fugien-
 tes? At cives miseri rogem dulcis patriæ inspe-
 ctantes, non dolere poterant, non flere licebat su-
 per eam; sed singuli vitæ propriæ metuentes clas-
 sem abducere præparabant: nec vacabat convoca-
 re consilium; nec quid de salute publica foret
 agendum deliberare valebant; sed unusquisque de
 sua familia anxius, cum rebus, quas de fanere
 patriæ subripuisse poterat, quo diverteret, cogi-
 tabat: hoc etiam agere consulte nequibant; qui-
 ppe in tam præcipiti fuga, confuse & inordinate
 ad naves contendebant; quia nec pater inquirebat
 filium, neque filius patrem; uxor non respiciebat
 maritum, nec maritus uxorem: unica spes miseris
 Patrios discedere fines; qui ante recesserant, non
 expectabant extremos, qui extremi fuerant, non
 retardare poterant properantes; quasi ebrii, vel
 amentes, nonnisi in sola fuga præsidium exqui-
 rentes, nesciebant, quam tutius arriperent viam.
 Heu quam triste erat spectaculum miserabilium mu-
 lierum crines lacerantium, pectora genasque tun-
 dentium. Quantus erat ululatus & planctus ne-
 scientium, quid potius, ignem, an gladium eri-
 rent.

Tumulus
in urbe
exortus,
modique
sua fuga.

Hostes ur-
bem in-
gressi fu-
gientes a
tergo ca-
dunt,
flammas
tectis inji-
ciunt.

Salona in
cecidio ab-
sumpta.

NOTÆ.

1 Poloniam universamque Sarmatiam Europæam
 gentes Slavonicæ incolebant. Hinc potissimum
 Illyrici Sacri Tom. II.

effusa est ingens multitudo Slavorum, qui, ut
 ait Procopius, *diversim vagati Europam malis*
insanabilibus affecere.

b Lingones erant populi genere Celtici, quos
 Cæsar in commentariis Galliæ Celticæ adscrip-
 sit. Sed M. Adamus, in historia ecclesiastica
 apud Ortelium in Thesaur. Geog., tradit quos-
 dam populos generis Slavonici in Germania fuisse,
 qui Lingones ipsi quoque appellabantur. Hi
 ergo antequam in Germaniam migrarent, sedes
 avitas habebant in Polonia; ex hisque erant
 Lingones illi, quos Totilas profecturus in Ita-
 liam socios sibi adjunxit.

c Totilas præter Gothos populares suos, Sla-
 vorum etiam quamplurimos, e Polonia, & Bo-
 hemia in expeditionem Italicam eduxit, & cum
 Ostrolyllo fratre Dalmatiam Herulis adeptam
 ad imperium Theodorici adjunxit, ut dictum
 est in Honorio II. cap. 3. §. 3.

d Si fides habenda sit Archidiacono, Lingo-
 nes Slavi Poloniæque cultores indigenæ divisi
 erant in tribus, sive partes plures; quarum aliæ
 erant patriciæ, aliæ plebejæ. Septem vel octo
 tribus ordinis Patricii, quæ Totilam secutæ fue-
 rant post Dalmatiam devictam, ab eo in Ita-
 liam abeunte missionem impetrarunt; sedesque
 & agros, quos incolerent, postularunt in ea re-
 gione Dalmatiæ Occidentalis, & transalpinæ,
 quæ Savum inter montesque interjacet. Cæte-
 rum nanc Dalmatiæ partem nemo veterum, præ-
 ter Archidiaconum, ab illis Slavis sive Lingo-
 nibus, sive alterius generis, qui nomen Chro-
 batæ eidem intulere, ante Salonæ excidium ha-
 bitatam fuisse tradit.

e Hæc regio inter Savum & montes Dalma-
 ticos centum fere annis post Totilam ab Chro-
 batæ Abarum expulsores Chrobatæ nomen ac-
 cepit.

f Hic Chrobatæ transalpinæ fines describun-
 tur. Sed ut regnum, sic nomen Chrobatæ cis
 ultraque alpes porrectum, a Savo usque ad oram
 maritimam fines suos propagavit.

g Chrobatæ vocabuli causam, & explicatio-
 nem a Curetia nescio qua & omnino commen-
 titia falso repetit Archidiaconus.

h Curetes erant populi, ut Servius docet,
 primi cultores Cretæ, latissimo marium ac ter-
 rarum intervallo a Dalmatia disjuncti. Hos
 Rheæ, quæ Jovem e Saturno genuerat, pulsus-
 æris & pedum, ut est in fabulis, ingentes ede-
 re strepitus jussit; ne Saturnus, qui ex se na-
 tos comesse fingitur solitus, Jovis infantis plo-
 ratum audiret; de quibus Lucretius lib. 2.

Terrificas caput quatientes numine cristas
 Dictæos referunt Curetas, qui Jovis illum
 Vagitum in Creta quondam occultasse fe-
 runt.

i Cybeles Sacerdotes, qui sacro quodam æstro;
 & furore perciti, cymbala pulsabant, capitaque
 saltando jactantes, alios in ejusmodi furorem
 rabiemque impellebant; & quod similia iis, quæ
 Curetes, facerent, Curetum vocabulo etiam ap-
 pellari solebant.

k Curetes apud Lucanum alii non sunt, nisi
 insulares Curictani, ex insula sinus Flanatici,
 quam Ptolemæus & Plinius Curictam vocant,
 Cassiodorus Curritanam, (hodie Vegiam vulgo
 appellant); aut ex urbe Curico, quam Ptolemæus
 in eadem insula collocavit.

l Curetes illi fabulosi apud Græcos, non a
 vocabulo latino *currendi* sed ἀπὸ τοῦ κορύπτειν,
 C c 3 quod

quod est caput saltando jactare; vel a pupillis oculorum, quas Græci *κοφές* vocant, nominis causam adepti sunt. His enim cum Jovis infantis custodiendi, servandique cura commissa esset, non modo assidue excubare, sed etiam si quando somnus obreperet, apertis oculis dormire jubebantur.

m Quæ institutis ac moribus Curetum Archidiaconus affingit, ea præclare congruunt cum illis, qui regionem illam tenebant, ejusdem Archidiaconi temporibus, & cum Mauroлахis, sive cum Morlachis hodiernis. Solemne autem est huic scriptori revocare ad superiores, quæ ad posteriores ætates pertinent.

n Id quod postea accidit inter Chrobatos advenas, & Dalmatas indigenas, vinculis affinitatum, commercio linguæ, communione legum inter se junctos, Archidiaconus refert ad Curetes, & Lingones.

o Hæc referas velim ad Chrobatos, qui primum Duces, a quibus regebantur, deinde reges habere cœperunt, ut suis deinde locis & temporibus dicetur.

p Gothi quidem Arianæ erant; sed Slavi cultores erant idolorum. Verum Archidiaconus in errore perstat, quem semel imbiberat, Gothos, & Slavos confundens.

q Qui cum Totila & Ostrogotho e Polonia, & Bohemia venerant, erant sane natione Slavi; sed hi non in Dalmatia inferiori, verum in Prævalitana provincia, extremaque parte Dalmatiæ superioris confederant.

r Hæc rejicias oportet ad posteriores annos, & Slavis Chrobatibus attribuenda sunt, qui cum Heraclii concessu loca mediterranea, expulsis Abaribus, occupassent, infesti erant Romanis, sive Dalmatis, qui oram maritimam tenebant.

s Justinianus superiore sæculo e Pannonia & Dalmatia Gothos exegerat; nullus igitur Dux Gothus per id temporis in iis regionibus rerum potiebatur; præterquam, ut sæpe diximus, in extrema superiore Dalmatia.

t Pannonia Savia; post adventum Chrobatorum Slavonia appellari cœpit, idem vocabulum aliquot post sæculis Dalmatia identidem subivit.

u Hæc, & quæ sequuntur non Gothis, quorum vix reliquæ tum extabant, sed Avaribus & Slavis attribuenda sunt ex Porphyrogenito. Porro hæc Salonæ oppugnata, capta, incensa, dirutaque historiam, quam Porphyrogenitus paucissimis verbis attigit, petas censeo ex Archidiacono, qui eam ex antiquis monumentis descripsit, ut infra cap. III. §. III. dicemus.

x Non autem a mari, sive ab regione meridiana, Abares quippe & Slavi carebant copiis navalibus.

y Cætera quæ sequuntur explicantur a nobis, & illustrantur cap. III. §. III.

z Theodorus urbis Episcopus sub initium obfidionis fortasse obierat, quo genere mortis, incertum.

CAPUT TERTIUM.

Animadversiones in Excerpta ex Constantino Porphyrogenito, & Thoma Archidiacono.

§. I.

Animadversio Prima.

Quo tempore Salona capta fuerit, & eversa.

AC primum minime audiendos censeo, qui nobilissimæ hujus urbis cladem atque interitum quinto sæculo, temporibusque Attilanis adscribunt; ferunt enim Attilam Hunnorum Regem, cum alias Dalmatiæ urbes diripuisse ac vastasse, tum vero Salonam totius provinciæ Metropolim funditus evertisse. Horum opinionem refellit Procopius, qui libris de bello Gothico tradit Salonam ea tempestate superstitem fuisse; & semel atque iterum a Gothis captam, a Romanis receptam; itemque Sanctus Gregorius in epistolis ad Natalem & Maximum Salonæ Episcopos; ex quibus plane & perspicue intelligas urbem & ecclesiam Salonitanam adhuc incolamem stetisse, cum Gregorius sub exitum sexti sæculi universæ ecclesiæ præsidebat; id quod falsitatis etiam arguit Micham Madium, qui apud Joannem Lucium in historia de Gestis Rom. Imp. & Sum. Pontificum cap. xv., supremum Salonæ excidium Totilæ attribuit; neque suam sententiam tueri potest auctoritate Thomæ Archidiaconi, qui Salonam a Totila ex parte quidem, non vero prorsus eversam ac deletam fuisse scripsit.

Duas notas Chronologicas excidio Salonitano appositae invenio, ex quibus epocha urbis captae dirutaque dignosci, & constitui potest; alteram ex imperio Heraclii desumptam Constantinus Porphyrogenitus; alteram ex Pontificatu Joannis IV. deductam Thomas Archidiaconus nobis exhibuit: *Eo tempore*, ait Porphyrogenitus cap. 31. *Abares armis inde Romanos ececerant; quos Roma adveniens Diocletianus Imperator illic habitare fecerat, unde & Romani dicti sunt, quod Roma venientes sedes posuerunt in illis regionibus nempe Chrobatia, & Serblia. Pulsis vero iis ab Abaribus, in diebus ejusdem Heraclii desolata eorum regio jacuit &c.* Itaque Constantinus vastationem Dalmatiæ clademque Salonitanam cum Heraclii ætate atque imperio conjunxit. Heraclius autem anno 610. rerum potitus, usque ad annum hujus sæculi alterum & quadragesimum ac diem undecimum Martii vitam, & regnum perduxit. Porro ad posteriores imperii Heraclii annos eversionem urbis revocandam esse docent Thomas Archidiaconus, itemque Anastasius Bibliothecarius, cum eam a Pontificatu Joannis IV. non longe disjungant: ajunt enim Joannem Papam natione Dalmatam popularium suorum calamitates commiserantem misisse in Dalmatiam Martinum Abbatem, qui pecunia captivos e barbarica servitute redimeret; simulque Sanctorum Martyrum corpora, ne barbarorum injuriis ac sacrilegiis obnoxia essent, ex Istria, & Dalmatia colligeret; atque in urbem transferret. Inter omnes convenit Joannem IV. anno uno, mensibus novem, diebus duodeviginti ecclesiam administrasse; de anno, quo suscepit, quoque deposuerit Pontificatum, controversia est. Ejus initium in mensem Decembrem

Refellunt opinio eorum, qui Attilanis temporibus Salonam eversam esse tradunt.

Excidium Salonitanum duabus notis chronologicis insignitur.

Salona
capta
anno
639,
vel
640.

Item anni 639. exitum in Octobrem anni proximi Cæsar Cardinalis Baronius coniecit; Daniel Papebrochius, quo cum recentiores fere consentiunt, anno uno serius utrumque constituit, sic prorsus ut anno 640. v. Non. Decembris consecratus fuerit, mortem obierit anno 642. xii. Kalendas Octobris; cum anno superiori, Martio mense Heraclius e vita migrasset. His ad hunc modum constitutis, ajo neque ante duodequagesimum, neque post quadragesimum huius sæculi annum Salonam captam, & excisam fuisse. Ab Salona capta quantum temporis intercesserit, antequam iussu missuque Joannis Papæ Martinus Abbas captivos redimeret, neque Thomas Archidiaconus, neque Anastasius Bibliothecarius definiunt; sed cum neuter hæc duo longe inter se disjungant, clades Salonitana Pontificatum Joannis, & redemptionem captivorum non multum antecessit; nisi forte in ipsum primum Joannis annum inciderit; si quidem Joannes exeunte anno duodequagesimo, ut censet Baronius, sedem Pontificiam conscendit; nam si cum aliis catalogis exordium Joannis Pontificis ad finem anni quadragesimi rejicere malueris, mense fere tertio antequam Heraclius interiret, quæ inter Avaricam Dalmatiæ vastationem, & obitum Heraclii Porphyrogenitus interjecit, trium vel paucorum mensium intervallo concludi nequeunt. Nam post Salonam, & urbes alias Dalmatiæ captas ac dirutas, Avars eam regionem aliquamdiu incoluerunt: *Abares itaque, inquit Porphyrogenitus cap. 30. pulcherrimam esse hanc terram videntes illic sedes posuerunt.* Deinde ejusdem regionis potiundæ cupiditas Chrobatos & Serblos cepit, qui annuente ac jubente Heraclio, ad quem hujus rei gratia supplices confugerant, arma sumplerunt, ut Abares expellerent. *Atque hi ipsi Chrobati, ut docet idem Porphyrogenitus cap. 31. ad Romanorum Imperatorem Heraclium confugerunt, antequam Serbli confugissent ad eundem Imperatorem Heraclium, quo tempore Abares inde Romanos ejecerant, quos Roma adductos Diocletianus Imperator illic habitare fecerat. . . Pulsis vero illis Romanis ab Avaribus, tempore ejusdem Romanorum Imperatoris Heraclii desolata eorum regio jacuit; quapropter iussu hujus Imperatoris iidem Chrobati arreptis armis Abares ex illis locis expulerunt.* Itaque primum Abares in Dalmatiam effusi, Salona everfa, totam regionem vastarunt; tum ibidem satis diu quieti pacatque habitarunt; deinde Chrobati, postea Serbli potestate ab Heraclio impetrata Dalmatiæ occupandæ, bellum Avaribus intulerunt: quæ omnia cum antecesserint interitum Heraclii, anno 641. mense Martio extincti, excidium Salonæ vel anno quadragesimo huius sæculi, vel quod propius vero est, anno superiori acciderit oportet: si enim ad annum undequagesimum ejusdem sæculi revocetur, omnia recte se habent, & suis quæque temporum spatiis apte distribui possunt. Abares siquidem post ferias Paschales, ut docet Porphyrogenitus, vere jam inito, anno 639. Dalmatiam ingressi, hujus anni quod reliquum erat in oppugnationem Salonæ & reliquarum urbium, magna ex parte insumpserunt; tum regionem illam, sedibus & domiciliis ibidem collocatis, nemine adversante, fere annum integrum tenuerunt; deinde anno quadragesimo huius sæculi Joannes IV. in Dalmatiam milit, qui captivos redimeret, & Sanctorum corpora illinc erepta in urbem adveheret. Nam quamvis Joannes consecrationem

Salona si
capta est
an. 639,
rerum &
annorum
sequentiū
series re-
cte se ha-
bet.

Pontificiam in mensem Decembrem anni 640. cum Papebrochio rejicias, electus tamen fuerat, eodem Papebrochio auctore, ante quatuor menses ineunte Augusto; sed priusquam consecraretur, consensum Imperatoris, vel Exarchi pro more illorum temporum expectari oportuit. Cæterum Pontifices Romani, ut Ludovicus Muratorius, tom. iv. Annal. Italiæ ad an. 684, præclare animadvertit, licet nondum consecrati, jus tamen usurpare ecclesiastici regiminis, ac præstare omnia consueverant, quæ vel utilitas, vel necessitas rei Christianæ postulabat. Quare Joannes simulatque cleri populique Romani suffragiis renunciatus est Pontifex, nihil prius sibi facienda censuit, quam ut populares suos barbaricæ servitutis jugo eximeret. Hinc fit, ut profectio Dalmatica Martini Abbatis, cui munus illud captivos Dalmatas redimendi Joannes injunxit, ad mensem Augustum anni 640. referri possit. Per idem tempus primum Chrobati, deinde Serbli Imperatorum supplices adierunt, ut liceret sibi in Dalmatia, expulsis Avaribus, rerum suarum sedes & domicilia constituere. Ego igitur sic existimo capte everfæque funditus Salonæ epocham affigendam esse anno 639. Si quis vel in annum sequentem rejicere, vel ad superiorem revocare maluerit, per me licet: nihil enim aliud affirmare possum, nisi intra hoc triennium Salonam expugnatam ab Avaribus ac dirutam fuisse; cuinam vero ex tribus hisce annis hujus urbis interitum adscribi oporteat, certum non habeo.

Constantinus Porphyrogenitus cap. 29. de Admin. Imperii tradit, ex quo nobiles quidam viri ac cives Salonitani everfa patria profugi Ragusium commigrarunt, quod post Epidaurum ab iisdem Avaribus excisam conditum fuit, annos ipsos quingentos ad suam usque ætatem numerari: *ἀπὸ τοῦ δὲ οἱ ἀπὸ Σαλονᾶ μετακίνησαν εἰς τὴν Πάδασιον πόλιν ἐν τῇ μαχεῖ τῇ σήμερον, ἥτις ἐν δυνάμει ἐστὶν ἔτις σωζέ.* Ex quo autem Cives Salonitani (quos scilicet paullo ante nominavit) Ragusium demigrarunt anni sunt D, in hunc usque diem Indictione viii. anni 6457. Annus ab orbe condito juxta supputationem Græcorum 6457. & Indictio octava cohærent cum anno Christi 949. quo quidem anno hæc Constantinus scribebat. Si anno Christi 949. adimas annos quingentos, quos postquam Salonitani illi Ragusium venerunt, & Abares Dalmatiam vastarunt, usque ad sua tempora Constantinus effluxisse ait, cladem Avaricam, & Salonæ everfionem retrahas oportet ad quintum sæculum, Attilæque ætatem; id quod falsum esse supra ostendimus. Arithmetica notam Græcam φ, latinum D, librariorum incuria viciatam esse Joannes Lucius suspicatur cap. 9. neque enim ab excidio Salonitano, & Dalmatica vastatione, anni amplius trecenti usque ad imperium & ætatem Constantini intercesserunt, auctore ipsomet Constantino, qui scripsit *palsis Romanis ab Avaribus tempore ejusdem Romanorum Imperatoris Heraclii, desolatam eorum regionem jacuisse*; quapropter ne is Auctor secum ipse pugnet, fædeque a se ipso dissentiat, quingentorum annorum numero ducentos ipsos annos detrahi necesse est: Cum Porphyrogenitus dicat: *Ex quo autem Salona transiit Ragusium anni sunt D. in hunc usque diem, ex hocque sibi quodammodo contradicere videatur, & innuere Salona destructa, Salonitanos Ragusium transisse, nisi mendum annorum numeri in codice Porphyrogenini ponatur, ipsum male supputasse oportet; ne ad Attilæ tempora supra refutata Sa-*

Salona
capta an.
no 639.

Nota
Chrono-
logica ex-
cise Salo-
næ apud
Porphy-
rogenitum
viciata
emenda-
tur ac re-
stituitur.

lonæ

lonæ destructis referatur. Joani. Luc. lib. I. c. IX. Neque a Lucio dissentit Anselmus Bandurius in Animadver. in lib. Const. de Administr. Imper. Numerum autem hunc quingentorum annorum, quem ponit Porphyrogenitus ab anno Christi 949. quo hæc scribebat, ad illud tempus, quo Salonitani Cives Rausium transierunt, corruptum fuisse a Librario, vel perperam Constantinum supputasse putat Joannes Lucius; cum Salonæ eversio nullo modo ad Attila tempora referenda sit; utpote quæ superstes fuit Justiniani tempore, maximeque commoda Justiniani Ducibus bello Gothico præbuit.

§. II.

Animadversio Secunda.

Cujus generis fuerint Barbari eversores Salonæ.

Gothi, Slavi, Abares Salonam eversisse dicuntur.

Porphyrogenitus Abares a Slavibus non videtur distinguere.

Archidiaconus Gothos & Slavos eam gentem putat.

Slavi longe diffusi a Gothis.

Chrobati Slavorum natio erat diversa ab illis Slavibus, qui Salonam everterunt.

TRia Barbarorum genera commemorant Constantinus Porphyrogenitus, & Thomas Archidiaconus, Gothos, Slavos, & Abares, quibus præclarissimæ illius civitatis ultimum excidium, Dalmatiæque depopulationem attribuunt. Uterque Slavos nominat; sed alter Slavos ab Avaribus distinguere non videtur; alter vero Slavos & Gothos vocabulo quidem, non autem genere inter se differre existimat. Constantinus cap. 39. ait *Sclavinos* sive *Sclavos* appellari etiam *Abares*: invenerunt *Sclavinos*, qui & *Abari* nuncupati. . . . *Sclavi* qui trans flumen habitabant, qui & *Abari* dicti. . . . Hoc igitur consilio *Sclavi* sive *Abari*; & eodem capite eversores illos Salonæ, populatoresque Dalmatiæ, modo *Sclavos*, modo *Abares* appellat. Idem vero Constantinus sub initium capitis trigesimali *Sclavos* semel iterumque nominat; sed deinde perpetuo constanterque *Abares* vocat, hosque fuisse tradit, qui Salonitanæ urbi excisionem, & Dalmatiæ vastitatem intulerunt. Contra ea Thomas Archidiaconus e Slavis & Gothis unam nationem gentemque conflavit; & ab his Gothis sive Slavis Salonam oppugnatam, captam, direptam, incensam, funditus everfam fuisse scripsit cap. VII. *Quamvis pravi essent, & feroces, tamen Christiani erant, sed rudes valde. Ariana erant tabe respersi, Gothi a pluribus dicebantur; & nihilominus Sclavi secundum proprietatem nominis eorum, qui de Polonia; seu Bohemia venerant. . . . Igitur Dux Gothus, qui toti præerat Sclavonia, coadunato magno exercitu equitum, peditumque, descendit de montibus, & castra posuit ex Orientali parte civitatis &c.* Satis apparet, unde occasionem erroris sumpserit Archidiaconus, nimirum ex Anonymo Dioclate, qui in opusculo de Regno Slavorum, inter Gothos & Slavos nullum discrimen agnovit. Atqui Slavos a Gothis origine, patria, moribus, lingua, religione plurimum differre, ut sæpè diximus, fere omnis eruditorum hominum natio summo consensu affirmat. Præclare Joannes Lucius cap. VII. Hist. Salonit. *Hic auctor Slavos Gothos fuisse putat; id autem a Dioclate sumpsisse videtur, eosdemque Gothos præsumens Christianos, sed Arianos fuisse scripsit. Hos autem Slavos Idololatrias fuisse; Croatosque dictos lib. I. Regni Dalm. & Chroat. cap. II. dictum est.* Vellem tamen Historicus Dalmata distinxisset Slavos, qui cum Abaribus Salonam diruerunt, a Chrobatis genere itidem Slavis, qui post Salonam excisam Heraclii concessu in Dalmatiam migrarunt, sedesque in ea regione obtinuerunt.

Tantum vero abest, ut Gothis clades illa Salonitana, & vastatio Dalmatica sit attribuenda, ut, si excipias Hispaniam, in qua regnum Visigothicum copis opibusque florebat, in aliis Europæ regionibus nominis ac generis Gothici vix reliquæ ea tempestate superessent. Res quippe Gothorum, amissa Dalmatia Italiaque, bello Gothico profligata corruerant, sic prorsus, ut nunquam deinde exurgere, atque erigere se possent. Ex ea gente, qui supererant miram ad paucitatem redacti, vagi, ac dispersi, antiquo nomine posthabito, earum gentium, quibuscumque permixti erant, nomen sibi adoptarunt. Hinc fit, ut Gothi rem nullam postea gesserint litteris ac memoria dignam, & materiæ admodum nihil historiæ posteriorum ætatum suppeditaverint; ac proinde fere nullam de illis mentionem apud scriptores septimi, & sequentium sæculorum factam invenies. Thomas Archidiaconus ut Gothos Salonitani excidii auctores faciat, rem altius repetit, inde usque ab adventu Totilæ in Dalmatiam. Ex illa enim ingenti hominum multitudine, quos ex variis *Ten-tonia*, & *Polonia* partibus collectos in Dalmatiam deduxerat, quosdam fuisse ait, qui susceptæ Italicæ expeditionis pertæsi, & regionem illam, quamvis asperam & montuosam, sibi tamen aptam esse ad incolendum atque idoneam rati, ut liceret ibidem consistere, ab Totila in Italiam discedente postularunt; acceptaque missione, agris & oppidis inter se distributis, delectisque Ducibus, per quos respublica administraretur, in ea Dalmatiæ occidentalis parte confederunt, quæ postea dicta est Chrobatia; & Latinos, sive, ut eos Constantinus vocat, Romanos, qui oram maritimam accolebant, crebris incursionibus vexare cœperunt. Ab his, Duce totius Sclavoniæ ex gente Gothorum, Salonam obsessam, captam, & incensam tradit Archidiaconus; qui multa turbat a Constantino Porphyrogenito dissentiens; temporum ordines pervertit; Gothis attribuit, quæ ad Chrobatos pertinent; & vocabula Slavonica septimo sæculo in Dalmatiam inducta sæculo superiori, & Gothorum ætati affigit. Verum enimvero postquam debellatum est cum Gothis anno 554. in-eunte, nullum sive nominis, sive imperii Gothici vestigium in Dalmatia apud idoneos & probatos scriptores reperire licet; eaque Provincia imperio Orientis restituta, in fide ac potestate Græcorum Imperatorum usque ad Heraclium perpetuo mansit. In extrema quidem superioris Dalmatiæ parte adhuc erant reliquæ Gothorum, quos sub initium belli Gothici Ostroyllus cum Slavis illuc induxerat; sed post Gothos victos, & Dalmatia pariter Italiaque expulsos, cum nulli e natione Gothica, plures vero quotidie ex Slavonica gente in eam regionem migrarent, ut alio loco diximus, Gothorum genus paullatim deficere, Slavorum numerus auctior in dies fieri, & magis magisque propagari cœpit. Hinc factum est, ut Gothorum quod reliquum erat, nationis Slavonicæ prævalentis mores, instituta, linguam, nomenque adscisceret; ac nihil ex antiquo præter primigenium sanguinem, nec eum incorruptum, sed propter connubia cum Slavis inita confusum, mistumque cum Slavonico retineret. Reges vero ipsi, quamvis e Gothorum stirpe ultimam originem repeterent, tamen propter crebras affinitates cum Slavorum Dynastiis junctas, materno genere & sanguine præpollente, Slavi esse, & haberi, Slavonicisque vocabu-

Clades Salonitana nequie attribui Gothis.

lis

lis appellari ceperunt. Quapropter historia horum Regum ab Anonymo Diocleate non inscite inscribitur *Regnum Slavorum*. Quare si ex his duabus gentibus Gothis & Slavis in Dalmatia superiori, & Prævalitana provincia sedes ac regnum jampridem adeptis exercitum illum constatum putes, qui Salonæ supremum excidium attulit, eversores illius urbis Slavos rectius quam Gothos fuisse dixeris. Ceterum neque Archidiaconus, neque Porphyrogenitus hinc profectos esse scripsit, qui Salonam everterunt, & Dalmatiam vastarunt; sed eos alter quidem e regione proxima, quæ aliquot post annis dicta est *Chrobatia*, sive Slavonia; alter vero inde usque ab Septentrionalibus ultra Danubium Provincis evocavit. Nullo igitur modo calamitas Salonæ, & depopulatio Dalmatiæ ad Gothos referri potest; & erravit Archidiaconus, omninoque in hoc omnis est error, quod inter Gothos & Slavos nihil interesse putaverit, præter diversitatem vocabuli; & quod Salonæ everis depopulatæque Dalmatiæ causam in ipsos Gothos contulerit.

Duo ex-
rata Ar-
chidiacono-
ni.

Porphy-
rogenitus
ab excidio
Salonæ
multo pro-
pius nato
ab erat,
quam Ar-
chidiacono-
ni.

Constantinus Porphyrogenitus, quamvis annis fere trecentis excidio Salonitano posterior fuerit, totidem tamen annis ab eodem propior aberat, quam Thomas Archidiaconus, qui sæculo decimo tertio floruit: quapropter illius, quam hujus auctoritas pluris esse debet; præsertim cum ipsemet Thomas fateatur, sibi non satis perspicuum esse, qualiter Salonæ finaliter everisa fuerit. Constantinus autem sine ulla dubitatione affirmat Cap. 30. de adm. Imperii ab Avartibus & Slavis Salonam funditus excisam, & Dalmatiam vastatam fuisse tum, cum Heraclius in Oriente Imperium obtinebat. Quod autem superiori Capite eversores Salonæ vocet *Sclavinos*, eosque etiam Abares nuncupatos tradat, id argumento est alteros cum alteris societatem coisse, & gentem utramque in exitium hujus urbis conspirasse; ex qua consiliorum & armorum conjunctione factum est, ut perinde quasi in populi unus corpus coaluissent, utrique alterutro vocabulo, nunc Slavi, nunc Abares promiscue, & communiter appellarentur. Ceterum Slavi & Abares, ut nomine, sic genere inter se differunt.

Quos Græci Abares, Latini, variata una littera intermedia, Avars vocant; hos e Scythia Asiatica, ubi ad Caucasum montem accitus sedes habebant, oriundos & profectos esse Scriptores tradunt; ejusdem, atque Hunni, patriæ ac generis erant. Sed ab illis divisi, ut proprios Reges habuere, sic ab uno, & primo fortassis horum Regum, cui Avaro nomen fuit, proprium sibi, & peculiare nomen adoptarunt. Hoc docet Paullus Diaconus, cui libentius assentior, quam Baudrando, paucisque aliis inferiorum ætatum scriptoribus, qui Avars ab Hunnis genere distinguunt. *Alboinus cum Avaribus fœdus perpetuum iniit*, ait Paullus lib. 1. de Gest. Langobardorum. *Hi Avars primum Hunni, post de Regis proprii nomine Avars appellati sunt*. Et lib. 2. *Hunni qui & Avars morte Chlotarii intellecta irruunt in Thuringiam*; itemque lib. 14. *Hunni qui & Avars dicuntur*. Annus erat Justiniani Imperatoris alter & trigessimus, & sæculi sexti fere duodecesagesimus, cum Hunni primum sub Avarum nomine Græcis noti esse ceperunt, ut tradit Theophanes in Chronographia ad annum 31. Justiniani: *Advenit gens prorsus insolens atque incognita Constantinopolim*.

Abares
Græce,
Avars la-
tine dicitur,
unde ori-
undi.

Idem at-
que Hunni.

Hunni sub
Avarum
nomine Ju-
stiniano
imperante
innovescere
ceperunt.

polim. Abares ei nomen. Et ad ejus spectaculum cuncta urbs effusa est, quod nusquam visi fuissent hujus formæ mortales. Comas siquidem a tergo longas admodum tenuis revinctas, & implexas gestabant; reliquis licet habitus humanico simillimus conspiceretur. Illi porro relicta patria regione, in Scythia (Europæa) Mysiæque partes se conferentes, ut humanius in his provinciis admitterentur, ad Justinianum Legatos destinaverunt, potentes ut reciperentur.

Illos Justinianus recepit, sedesque eisdem & agros trans Istrum attribuit, imprudens & ignarus quantam Imperio perniciem ascisceret: nam exinde per annos fere centum vix alia gens infestior, aut pestis exitialis fuit. Expeditum ad dicendum nequaquam est, quas, & quam multas calamitates Orienti Avars importaverint devastandis provinciis, diripiendis urbibus, hominum pecudumque prædis abigendis; cladem terroremque aliquando Constantinopolim usque circumferentes: quapropter sæpe Imperatores coacti sunt pactis in singulos annos persolutisque stipendiis barbaros delinire, ut bello ac depopulationibus abstinerent. Ad hæc Avars sub iis redegerant ditionemque Slavos populos generis Sarmatici, qui olim diversim vagati, ut ait Procopius lib. 3. belli Gothici, *Europam malis insaniabilibus affecerunt*.

Slavos
subigunt,

Slavi ergo, si non omnes, (nam gens erat prope innumerabilis, & cis utraque Danubium longe ac late diffusa) certe magna ex parte Avarum dominationem subierant; eisque & annua tributa pendebant, & præcipuam in bellis operam navabant. Quam crudeli servitute ab Avaribus Slavi premerentur, Fredegarius in Chronico cap. 48. his verbis exposuit: *Erant, inquit, ab antiquo Vinidi bifultri Chunis, sive Hunnis, sive Avaribus (eadem quippe gens fuit, sæpius variato nomine) quasi bifariam illos fulcientes. Nam in præliis præsto esse debebant Slavi, seu Vinidi, & præstari pro Hunnis: Hunni vero castra servabant spectatores præliorum, neque accurrebant, nisi periclitantibus Slavis. Præter hæc auxilia, magnis onerabantur tributis Vinidi, & venientibus ad se Hunnis ad hyemandum cohibentur illis fœdas suas præstare; quo barbaro agendi ritu effecerunt Hunni, ut ipsimet filii, quos apud Slavos genuerant, contra ipsos arma corripuerint. Eadem confirmat Aimoinus lib. 4. cap. 9., qui præterea tradit quemadmodum Slavi jugum Avaricum tandem discasserint, seque in libertatem vindicaverint, Dyce ac vindice Samone, viro egregio e Francis oriundo, cui deinde principatum detulerunt. Anno quadragesimo principatus Chlothari (is est annus circiter 623. æræ vulgaris) homo quidam nomine Samo, natione Francus de Pago Sempico multos negotiatorum mercandi causa in Slavorum patriam, qui etiam Vinidi dicuntur, secum deduxit. Slavi jamdudum Hunnis, qui & Avars dicuntur, subiecti dominationis eorum jugum detestare tentabant. Narrat deinde, quam gravia & acerba sub dominatu Avarum Slavi perferrent, iis omnino similia, quæ Fredegarius scripsit; tum de bello Avaribus illato, & Slavorum victoria hæc subiungit. *Verum illi, qui de conjugibus Slavorum & Hunnis erant geniti, hoc malum, quod vitrici eorum diu fuerant perpassi, nolentes perpetui, immane contra Dominos, & patres suos excitare bellum. Ad quod Samo cum sociis adiumento Vinidis futurus forte profectus est: factaque congressione, Vinidi Hunnos superant. In hoc certamine Samo**

& vedig-
les red-
dunt,

Slavi, Dy-
ce Samo-
ne, se in
libertatem
vindicaant.

*Samo cum suis præclarum Militiæ documentum dedit: prærupto namque se se periculo dans, plurimos hostium destruxit. Hoc successu Samo a Slavibus ad regendum expetitus, eo quod egregia ejus delectarentur fortitudine, de negotiatore Rex constitutus, per triginta sex annos strenue regnum gubernavit, adversum innumeros bellorum tumultus, quæ cum Avaris gessit: in quibus semper prudenti astutia usus victor extitit. Itaque ante Salonam everfam anni jam erant amplius sexdecim, cum Slavi Avarum dominatu exempti, sui juris erant, suis legibus utebantur, suos habebant Magistratus, ac Duces, quorum auctoritate ductuque rempublicam administrabant, & bella cum hostibus gerebant. Hinc fit, ut Slavi, non tamquam vestigales & subditi, ut antea, sed tamquam socii & foederati arma, & copias cum Avaribus junxerint, atque ad expeditionem Dalmaticam contulerint. Avars quippe, ut illatas à Dalmatis injurias, quas Porphyrogenitus commemorat, ulciscerentur, ab Slavibus finitimis, inito cum illis fœdere, copias auxiliares sibi adsciverunt: jampridem enim cessatum fuerat a bellis, quæ Samo Slavorum Rex cum Avaribus feliciter gesserat; quippe anno 636. armis ac viribus ab Ortum in Occasum, ab Avaribus in Francos conversis, Dagoberto Francorum Regi bellum indixit, tresque illius florentissimos exercitus ex Austrasiis, Alammanis, Langobardis collectos ad internecionem concidit: quæ clades ait Aimoinus: *non tam virtute Vinidorum accidit Francis, quam ignavia Austrasiarum*. Utrique igitur juncti fœdere sociali Avars Slavique depopulationem & vastationem Dalmatiæ, excisionem excidiumque Salonæ intulerunt; sed in ejusmodi expeditione partes priores Avarum fuisse existimo, sub quorum imperio ductuque Slavi auxilio acciti rem gesserunt. Nam Constantinus Porphyrogenitus cap. 30., postquam initio semel atque iterum nominavit Slavos: *quomodo a Sclavis nationibus capta fuerit nunc discere licet*. . . Cæterum a Sclavis occupata fuit hoc modo; deinde Slavorum nunquam meminuit; sed uno vocabulo, eodemque semper retento Abares illos vocat, qui ripam ulteriorem Danubii accolebant; qui a Dalmatis sæpe lacessiti sunt, cum ex eorum agris jumenta abigerent, ac fœminas puerosque abducerent; qui ex insidiis Dalmatas adorti ingenti clade affecerunt; qui cum eorum, quos vicerant, vestes induissent, & insignia sibi aptassent, milites præsidarios Clissæ impositos fefellerunt, eoque oppido per fraudem potiti Salonam denique expugnarunt, ac diruerunt: ex quo intelligi licet Abares hujus expeditionis Duces fuisse, auctoresque præcipuos ac primarios excidii Salonitani. Hoc igitur inter Archidiaconum & Porphyrogenitum convenit, quod Salonam a Slavibus excisam uterque tradat; sed Porphyrogenitus Slavibus adjunxit Abares, hisque potissimum, ut dixi, calamitatem Salonitanam adscribere videtur. Alteros quidem ab alteris non satis accurate distinxit capite superiori, propterea quod utrique conjunctis animis, & copiis bellum Dalmatis intulerunt, conflato ex duobus illis populis exercitu; quem cum apud veteres alias Abarum, alias Slavorum nomine appellatum invenisset, utroque vocabulo usus, nunc Slavos, nunc Abares illos vocavit. Cæterum cum Abares iidem essent, atque Hunni, dubitari non potest, quin & genere & lingua & moribus longe a Slavibus differrent, Idem ante nos animadverterat*

Samo primus Rex Slavorum.

Slavi ex vestigalibus socii Avarum.

Auctores de Duces belli Dalmatici Avars.

Joannes Lucius lib. 1. cap. ix. de Regn. Dalm. & Croat. Cum Porphyrogenitus Abares Slavos vocet, Abares autem essent, proculdubio diversi a Slavibus fuere, ut supra dictum est; Slavos autem Socios Avarorum fuisse ex Zonara, & clarius ex Theophylacto Simocata in Mauritio constat; ideo nil mirum si Porphyrogenitus Slavos cum Avaribus confundens in æquivocationem lapsus est. Sed Archidiaconus, qui Anonymum Diocleatem secutus, nihil inter Slavos & Gothos, præter vocabuli diversitatem, interesse putavit, proptereaque Gothis cladem Salonitanam, & Dalmaticam acceptam retulit, sine dubio fallitur; neque hujusmodi opinio aliqua interpretatione adhibita defendi, in eamque sententiam accipi potest, quæ cum veritate cohæreat. Hæc cum ita se habeant, illud, quod titulus huic paragrapho præpositus inquirere jubebat, ex Archidiacono, & Porphyrogenito colligitur, & pro certo habendum esse videtur, Slavos pariter atque Avars supremum Salonæ exitium attulisse.

Abares & Slavi evertores Salonæ.

Restat, ut investigemus, unde Abares, & Slavi agmine infesto in Dalmatiam venerint, sive ubi vitam eo tempore degerent, quæ belli Dalmatici gerendi societatem alteri cum alteris coierunt. Ac primum omnino repudianda est opinio Thomæ Archidiaconi, qui censuit Slavos sive Gothos e propinquis regionibus, idest e Chrobatia & Slavonia in Dalmatiam irruisse, Salonamque expugnasse; nam ad Gothos quod attinet, jam inde a superiori sæculo illos Justinianus victos ac debellatos e Dalmatia locisque finitimis expulerat; & quos Gothici belli tempestas non perculit, aut reliquos fecit, ii cum Slavibus permixti extremam ad solis ortum Dalmatiam longe ab Salonâ quieti pacatque incolabant. Slavi autem sæpe illi quidem Dalmatiam, Istriam, & regiones conterminas perpopulati fuerant; nusquam tamen agris oppidisque occupatis, stabiles ante Salonam everfam sedes posuerant; præterquam in provincia Prævalitana, extremaque parte Dalmatiæ superioris, ubi cum illis, quas dixi, Gothorum reliquiis habitabant, & suprà ac proprios Reges habebant. Quare Dalmatiam, ut est apud Joannem Lucium cap. viii. *sæpius ab Avaribus & Slavibus populatam dici potest, occupatam autem affirmari non potest*. Huc adde, quod cum Abares & Slavi Salonam ceperunt, nondum Dalmatia inferior, qua spectat in Septentrionem Chrobatia vocari cœperat; neque Pannonia Savia, ut mihi videtur, Slavoniæ nomen subierat; utrumque enim a Slavibus Chrobatibus post Avars expulsos investum fuit. Verumtamen in hac narratione si quid erravit Archidiaconus, venia illi danda est, cum ingenue fateatur sibi non constare, quomodo res se habuerit; se vero Salonitanæ cladis descriptionem sumplisse vel ex iis, quæ litteris tradita repererat, vel ex iis, quæ fama, & auditione acceperat, incertam vulgi opinionem secutus: *Qualiter autem finaliter eversa fuerit, non satis perspicuum est: nos ut in præcedentibus partim scripta, partim opinionem sequentes conemur exponere*. Quare Archidiacono Porphyrogenitum præferendum censeo, qui Abares ultra Danubium locat, atque inde in expeditionem Dalmaticam profectos tradit. Ad illam, inquit, Danubii partem Abares tunc commorabantur, ubi hodie Turcæ degunt, Nomadum instar viventes.

Unde Abares & Slavi in Dalmatiam venerint.

Error Archidiaconi venia dignus.

Abarum Regio ultra Danubium.

Justinianus Avaribus, quos petebant, agros con-

Avares ab
Iustiniano
sedes trans
Danubium
obtinuerunt,
& Pannoniam
concessu
Langobardorum
occupaverunt.

concesserat, ut supra diximus, in antiqua trans Danubium Dacia, quam Porphyrogenitus *magnam Moraviam* vocat, posteri tripartito divisam Transilvaniam, Moraviam, Valachiam dixerunt. Post aliquot annos fœdere cum Langobardis inito Gepidis victis debellatisque Pannoniam ademerunt; quam regionem concessu Langobardorum anno 568. in Italiam abeuntium occupaverant. Exinde terras cis ultraque Danubium nacti, imperio metuendi esse infestique cœperunt: nam identidem penitus in Romanas provincias irrumpere solebant, agros depopulari, prædas abigere, oppida excindere, omnia, quæ incurtebant, loca ferro, & igne vastare. Tiberio imperante, Sirmium adepti sunt, quam urbem Gepidæ, antequam Pannonia expellerentur, Romanis reddiderant. Cum rerum potiebatur Mauritius, Singidunum, & Viminacium in Mæsia superiori, aliasque urbes expugnaverunt, & Anchialum in Thracia obsederunt. Haud paullo infestiores expertus est Avares Heraclius, quem per speciem componendæ pacis in insidias pertractum, parum absuit, quin caperent, & occiderent: ad hæc urbem ipsam Constantinopolim terra marique obsessam vehementissime oppugnaverunt. Illud hic animadverti velim Abares solitos fuisse sparsis per agros domiciliis habitare; quare si quas urbes cepissent, eas, incolis interfectis, vel in servitutem abductis, cum expilassent, aut funditus evertebant, aut manibus nudabant, vacuas certe ac desertas relinquebant; hæc quippe huic genti tuguriis & mapalibus assuetæ usum nullum præbebant; & multas quidem urbes ab Avaribus captas, everfasque, nullas autem fortasse ab iisdem defensas ac prædiis munitas apud scriptores invenies. Hoc docuit Porphyrogenitus, cum Abares Nomadum ritu vitam agere scripsit; atque hoc causæ attulit Joannes Lucius, cur Avares Salonam aliasque civitates omnes Dalmatiæ, quas in potestatem redegerant, solo æquaverint: quia, inquit, eadem civitates ipsi parvo vel nulli usui essent, cum patrio more mapalia incolerent. Avaribus autem præda contentis, neque valde repugnantibus, haud erat difficile Romanis urbes ab illis captas aut dirutas recipere, reædificare, manibus ac prædiis iterum communire. Quocirca in iis ipsis regionibus, quas Avares occupaverant, aliquot oppida, & castella Romani habebant ac retinebant, præsertim ad ripam Danubii, ut barbaros tractu fluminis prohiberent: id quod ex Porphyrogenito colligi potest; tradit enim e Dalmatia mille singulis annis equites delectos fuisse, emissosque ad ripam citeriorem Danubii tuendam; qui ex arcibus oræ Danubianæ impositis, locisque munitis adversus barbaros pugnarent, iisdemque non modo corporum, sed etiam propugnaculorum obiectu transitu intercluderent. Porro quemadmodum Nomades, qui gregibus pascendis victum quærebant, in alia ex aliis loca migrabant, ubi copiosior esset pabulatio; sic Avares, qui rapto vivere consueverant, sicunde spes aliqua prædæ objiceretur, illuc arreptis armis irruerant: sed illud in primis solemne illis erat unoquoque anno, statis temporibus, cum apparatu & instrumento bellico in expeditionem proficisci, relictis domi senibus, fœminis ac liberis parvulis; & alienas terras incurfando, diripiendo oppida, abigendo armenta, cum menses aliquot abfuissent, multa & varii generis præda onusti domum revertebantur. Hinc

factum est, ut, quemadmodum docet Porphyrogenitus, cum Dalmatas excubantes ad ripam Danubii, tuentesque imperii fines, cupido cepisset cognoscendi, quodnam genus hominum ripam ulteriorem accoleret, ratibus flumen transgressi regionem armis armatisque vacuam repererint; viri quippe ac juvenes bello apti prædatum ierant; neque erant qui auderent, aut possent obsistere, quominus pueros ac mulieres abducerent. Ex his igitur ultra Danubium terris, ut auctor est Porphyrogenitus, Abares profecti primum quidem Dalmatas ripæ custodes, ac præsidarios, qui flumen trajecerant, ex insidiis adorti interfecerunt; deinde in Dalmatiam progressi Salonam expugnaverunt. Hæc autem regio, quam tum incolabant Abares, iis postea expulsis vel subactis, Turciæ nomen ab novis incolis accepit; & cum hæc Constantinus scriberet, adhuc retinebat. Turcarum origines ultimis scriptores fere omnes repetunt ab Scythis illis, qui ad Caucasios montes inter pontum Euxinum, & mare Caspium incolabant, ut docet Ortelius in Thesaurio Geographico. Hi patriis sedibus relictis prope Chazariam, sive Tauricam Chersonesum, ut Constantinus auctor est, triennium habitaverunt. A Patzinacitis victi cum essent profligatique, bifariam divisi sunt; & alii quidem in ortum regredientes apud Persas se receperunt; alii vero longius in Occasum progressi, domitis ejectisque Abaribus, Daciam veterem occuparunt, quam idem Porphyrogenitus magnam Moraviam vocat. *Turci itaque profugati fugientes* (ut est apud eundem scriptorem cap. 38. de Adm. Imp.) *& terram ad sedes collocandas quærentes, magnam Moraviam ingressi, incolæ ejus (ideest Abares) expulerunt, ibique sedes suas posuerunt, tenentque etiam in hodiernum usque diem*; quæ quidem præclare congruunt cum iis, quæ cap. 30. scripsit. *Ad illam Danubii partem Abares tunc commorabantur, ubi hodie Turci degunt; Nomadum instar viventes*. Has ultra Danubium sedes in antiqua Dacia tenuisse Abares, indeque profectos esse ad Dalmatiam vastandam argumento est bellum illud, quod Abares, sive Hunni, teste Gregorio Turonensi lib. 4. cap. 23. cum Francis ad Occasum finitimis, & Sigeberto Austrasiæ Rege gesserunt; neque enim aliunde in Austrasiam sive Franciam Orientalem, nisi e Dacia antiqua irruisse Abares videntur. Quamvis autem injuriæ Avaribus ultra Danubium commorantibus ab Dalmatis illatæ non attingerent Avares, qui jam inde ab discessu Langobardorum Pannoniam citra Danubium obtinebant; fieri tamen non potuit, quin hi quoque ad ulciscendos Dalmatas cum gentilibus & consanguineis suis copias & arma conjungerent; præsertim cum eos spes & cupiditas prædæ insita huic genti extimularet. Itaque in hanc expeditionem utrique Avares cis ultraque Danubium nomina dederunt.

Ac Dalmatæ quidem singulis annis per mediam Pannoniam ad ripam Danubii tuendam proficisci, & annua custodia perfuncti in patriam reverti solebant, aliis in eorum stationem submissis. Erat tum quidem Pannonia in Abarum ditione ac potestate, nullum tamen, ut in regione hostili, objiciebatur Dalmatis impedimentum, quod Pannonicum iter vel obstrueret, vel infestum redderet, propterea quod profectio, & reversio Dalmatarum in veris initium incidebat: quo tempore Abares ex gentis instituto, domi relictis, ut diximus, fœminis ac

Abares in
Dalmatis
venerunt e
regione
ultra Da-
nubium
fluvium.

Abares
cis Danu-
biani cum
Abaribus
transda-
nubianis
adversus
Dalmatas
societatem
jungen-
t.

pueris ad prædandum in alias regiones abierant. Cum autem domum reversi dispersis, uti supra dictum est, mapalibus hibernabant, neutri alteris molestiam exhibebant; quippe Dalmatis ab statione discedere, commissamque custodiam ac vigiliam relinquere non licebat; Abares autem Dalmatas firmissimis castellis ac propugnaculis septos munitosque aggredi non audebant. Hic aliqua, quæ defunt in Porphyrogenito, commentando & explicando, addenda, & suppleenda esse duximus, ne quis aliquid in eo reprehendat, quod haud parum verisimile, aut non satis cum historia illorum temporum congruere videatur.

Slavonia
gens lon-
ge & late
diffusa.

Cum Avaribus Slavi etiam, ut ex Archidiacono, & Porphyrogenito declaratum est, ad excidium Salonæ, & vastationem Dalmatiæ arma socialia contulerunt. Gens Slavonica extra Sarmatiam effusa, & variis locis longe lateque dispersa, multas ea tempestate regiones inter se disjunctas insidebat; & alii ab aliis divisi, vel sui juris erant, & suos Regulos ac magistratus habebant, vel earum gentium, intra quarum ditionem venerant, legibus ac Ducibus obtemperabant. Quos expeditionis Dalmaticæ socios sibi Abares adjunxerant, ex numero illorum fuisse arbitror, qui aliquot ante annos, servitute Avatica exempti, Samonis imperio regebantur, regionisque obtinebant eis ultraque Danubium, Avaribus ab Occasu finitimas, quas Ludovicus Schonlebius nominatim percenset, nimirum Austriam, Carinthiam, Styriam, Carnioliam, quæ fere omnes uno olim Norici vocabulo continebantur, & præterea Moraviam, non illam quidem; quam magnam vocat Porphyrogenitus, sed ejus particulam occidentalem, trans Danubium Sarmatiæ contiguam, itemque partem aliquam Bohemiæ: has enim regiones Samonis imperio attribuit Ludovicus Schonlebius part. 3. Annal. Carniol. ad an. 633. atque ex iisdem regionibus facile fuit Samoni copias adversus Dagobertum Austrasie Regem in Thuringiam Francorum Provinciam haud longe in Septentrionem disjunctam semel atque iterum inducere, & vicinos agrosque populando cladem ac terrorem late circumferre, quod Fredegarius, & Aimoinus tradunt. Sunt qui etiam Pannoniam Saviam Slavos refertam, & Samoni Slavorum Regi per id temporis subjectam fuisse existiment. Sed cum ante Abares vastatores Dalmatiæ a Chrobatis victos expulsosque, universam Pannoniam obtinebant ipsimet Abares, si qui ex Slavorum gente tum Saviam incolerant, hos potius Abarum, quam Samonis imperio obnoxios fuisse dixerint. Post Abares exactos pars Chrobatorum e Dalmatia secessit, ut docet Porphyrogenitus, migravitque in Pannoniam Saviam, quæ ab illis denominari cœpit Slavonia, ut alio loco explicandum erit. Nunc satis fuerit ostendisse Slavos illos, quorum copias auxiliares in expeditionem Dalmaticam Abares adsciverunt, e provinciis finitimis, in quibus Samo dominabatur, delectos esse, concessu ipsius Samonis, quem in ejus bello prædæque societatem Abares advocarunt. Habes igitur, cujus essent generis, quas regiones incolerent, unde venerint barbaræ illæ gentes, a quibus Salonæ eversa, & Dalmatia devastata est; id quod hoc loco demonstrandum erat.

§. III.

Animadversio Tertia.

Salona oppugnata & capta, incensa & diruta:

Excidii Salonitani causam proximam aliunde de Thomas Archidiaconus; aliunde Constantinus Porphyrogenitus repetendam esse tradunt. Archidiaconus immani gentis Gothicæ, sive Slavonicæ penitusque infesto in Latinos sive Romanos odio urbis exitium & interitum adscripsit. Ex quo enim septem illæ, vel octo Tribus e primaria ejus gentis nobilitate, quæ in expeditionem Italicam nomina dederant, ac Totilam secutæ fuerant, missione accepta, Ducisque permissu Dalmatiam Mediterraneam sive Chrobatiæ occuparunt; nunquam loca maritima, quæ Romani tenebant, reddere infesta excursionibus & latrociniiis desierant. Indigenis, intra quorum regiones venerant, primum subactis, ac servitute oppressis, deinde commercio linguæ, communionem legum, vinculo affinitatum conciliatis, & ad usus suos adjunctis; ex hæc conjunctione, cum numerus, & vires crevissent, jam ad quodlibet aggrediendum superabat animus & audacia. Itaque cum agros incurfando, prædæque abigendo, plurimis & gravissimis incommodis Latinos maris accolæ affecissent; demum non populabundi, ut antea, sed justis more belli Salonam provincie caput infestis armis atque animis petunt, obsidione cingunt, vehementer oppugnant, captam incendunt, ac diruunt. Hæc ferme Archidiaconus, qui multa sane, dissentiens ab historia illorum temporum, peccavit; primum Gothos, & Slavos unam ejusdemque generis nationem esse falso existimat; deinde nomen Chrobatiæ, ab Slavis Chrobatis post excidium Salonæ in eam regionem invectum, ad superiora tempora revocat; idque vocabulum ab antiquis & fabulosis Curetibus derivari putat; tum Gothis sive Slavis Salonæ cladem, atque interitum adscribit, qui possessionem Dalmatiæ Mediterraneæ inde usque ab Totilæ adventu aditam perpetuo retinuerint; atqui Justinianus recuperata Dalmatia Italiaque, utrinque Gothos expulerat; nec vero Slavi ante captam ac dirutam Salonam adventumque Chrobatorum fixas in ea regione ac stabiles sedes habuerunt. Denique incommoda illa & damna, quæ, ut refert Archidiaconus, Gothi fere Slavi Dalmatis latinis oram maritimam accolentibus inferebant, in ea tempora, quæ post Salonitanum excidium consecuta sunt, rejicienda esse arbitror, eaque a Chrobatis Slavis, qui Abares ejecerunt, illata fuisse existimo. Cætera errata Archidiaconi a nobis animadversa sunt in notis eidem subjectis; quæ quidem attribui velim opinionibus vulgi, cujus est rerum ac temporum ordines perturbare, & falsa veris permiscere: has enim opiniones Archidiaconus se, necessitate quadam compulsus, sequi profitetur, ubi deessent vetera monumenta, ex quibus certiora promeret. Quapropter potior nobis esse debet auctoritas Constantini Porphyrogeniti, qui ex antiquis auctoribus ac tabulis, ut licet credere, docet non a barbaris, sed a Dalmatis ortam esse injuriam, quæ belli Dalmatici, & Salonitanæ cladis causam attulit.

Exponitur
sententia
Archidia-
coni de
causa Sa-
lonitani
excidii, &
refellitur.

Sententia
Porphyro-
geniti lon-
ge certius
explicatur.

Ex jussu præscriptoque Imperatorum mille singulis annis equites ex urbibus Dalmatiæ delecti feriis Paschalibus appetentibus Salonam con-

conveniebant, ex eaque urbe agmine instructo progrediebantur ad ripam Danubii, cuius custodiam ac defensionem Imperatores Dalmatis commiserant, iussis ab ea statione vigiliaque nunquam discedere, & barbaros, ex adversa ripa ne trajicerent, arcere ac propulsare. Hi equites præsidarii annuam huiusmodi custodiam & vigiliam cum expleissent, loco abibant, ac totidem alii equites e Dalmatia submitti solebant, ut in eorum locum ac stationem succederent. Hæc autem equestris præsidii commutatio quotannis sub initium veris fieri solebat, simul atque Abares longe ab domo sive ad bellandum, sive ad prædandum discesserant; cum ab illis, qui Daciam & Pannoniam cis ultraque Danubium incolebant, alio atque alio profectis, ripæ citeriori defensoribus interea vacuæ nullum periculum immineret; neque iter Pannonicum ab iisdem obsideri, reddique Dalmatis infestum posset. Ita autem convenerat, ut duæ illæ equestres turmæ ex diverso venientes obviam sibi occurrerent apud Clissam, quarto fere ab Salona milliario, statâ & condita die, quæ ante Paschatis solemne proxima erat, & magnum sabbatum vocabatur. Ibi salutationibus inter se factis, ludisque equestribus commissis more militari, post mutuos amplexus inde digressi, alteri quidem ad stationem sibi decretam ire festinabant, alteri vero injecta militia defuncti domum revertebantur. Forte aliquando evenit, ut qui excubias ad Danubium agebant, regiones ultiores investigandi, moresque indigenarum cognoscendi cupiditate impulsî, flumen transirent. Magna, quacumque ferrent oculos, apparebat ab incolis solitudo, qui anniversariæ expeditionis causa longe gentium aberant, agri deserti, mapalia propemodum vacua; mulieres solum puerosque inermes inveniunt, quos facili negotio captos in servitutem abducunt. Anno altero, itemque tertio fortasse, qui in ejusdem ripæ custodiam successerant, abeuntium exemplo edocti, cum idem fecissent; enimvero Abares, qui domum reverli uxores alii, liberos alii ereptos sibi querebantur, ira & dolore mirum quantum exarserint; collatisque inter se consiliis, tandem huic malo obviam ire, tantamque injuriam ulcisci decreverunt. Itaque omissa in præsens verna expeditione, quo tempore Dalmatæ Istrum trajicere solebant, inter se coeunt, arma expediunt, aciem instruunt, eaque in insidiis locata, atque ad pugnam composita, hostium transitum taciti expectant. Flumen transeptos de improviso invadunt, & cum numero copiarum longe superiores essent, omnes ad unum vel capiunt, vel interficiunt. Cæsis, captisque vestes detrahunt, & ornamenta militaria eripiunt. A captivis de regione, unde venerant, ac de tempore, cum in patriam reverti consueverant, edocti cum essent, ultionem in annum proximum differre constituunt, quo melius e sententia succederet dolus, quem meditari jam & commoliri coeperant. Interea com meatu bellicique instrumenti, quod necessarium erat, diligenter apparant, Slavos fœdere sibi adjungunt, Abares gentiles suos, qui Pannoniam incolebant, socios adsciscunt, diem utrisque ad proficiscendum edicunt. Ubi tempus adfuit expeditioni Dalmaticæ præstitutum, transgressi Danubium, auctique copiis sociorum, & suscepto per Pannoniam itinere Dalmatiam petere contendunt. Ad fines Dalmatiæ cum venissent, mille ex omni exercitu delectos, gnavos in primis ac strenuos, & equis, quos Dalmatis ad-

merant, impositos, indutosque Dalmatarum habitu atque vestitu præmittunt, quos ipsi non longo intervallo sequuntur; jubentque agmine in modum Romanum conformato, cum insignibus & vexillis, quæ itidem eripuerant Dalmatis, Clissam usque progredi. Ea species oppidanos pariter & milites, qui Arci præsidio erant, fefellit, ratos ex habitu ac signis militaribus suos esse populares, qui estatione Danubii, annuæ excubiis exactis, redirent; præsertim cum Abares ex more & composito Clissam venissent eodem ac statò die, quo Dalmatæ illuc reverti solebant. Ignari enim erant Clissenses, quid popularibus suis ad Danubium accidisset, tum propter locorum distantiam, & commercia interjectu Abaram Pannoniam incolentium intercisa, tum quod nemo unus barbarorum ferro aut manibus elapsus fuerat, qui cladem illam nunciaret. Itaque nihil fraudis suspicati, januis patefactis hostes, similitudinem gerentes speciemque amicorum ac civium, gratulabundi accipiunt. Hi vero statim atque admissi sunt, portas & mœnia occupant; ac signo dato cæteris, qui prope aberant, vis innumerabilis barbarorum in oppidum irrupit. Inde ad cædem versi oppidanos, ac milites omnes vel necant, vel in fugam conjiciunt; eademque clade percussos esse arbitror equites præsidarios in eum annum destinatos, & custodiam ripæ Danubianæ; si quidem hi ex more, & statâ die Clissam advenerant, in locum eorum, quos ab Avaribus superiori anno cæsos ignorabant, stationem Danubialem subituri. Tum Avars instructis agminibus, infestisque animis ad Salonom oppugnandam ire festinant.

Hæc initia fuerunt causæque belli Avarici, & Salomitani excidii, auctore Constantino Porphyrogenito, cui de rebus, quæ ad imperium Orientis pertinent, libentius crediderim, quam Thomæ Archidiacono, quem vulgares traditiones secutum in rebus haud paucis errasse ostendimus. Quemadmodum autem Salona oppugnata, capta, everfa fuerit, quod paucissimis verbis perstrinxit Porphyrogenitus, fuse diligenterque exposuit Archidiaconus, a quo totius rei gestæ rationem petendam censeo; non ut in aliis describendis, in quibus falsum esse perspicue constat, nullum habuit quem sequeretur auctorem, præter famam incertam, vulgique opinionem; sic ea scripta, & monumenta ad fidem faciendam idonea, quæ ipsemet laudavit, in manibus habebat, undesumeret, quæ de urbis oppugnatione, & excidio narravit. Quare de hac re cum nobis non suppetant, quæ olim in Dalmatum commentariis, aliisque publicis privatisque erant monumentis, testimonio Archidiaconi standum esse existimo, qui ea indidem accepta summa cum fide posteris tradidit, ut prudenter admonet. Joannes Lucius lib. i. cap. 9. de Reg. Dalmatiæ & Croat. *Quamvis* (Archidiaconus) *trecentis fere annis Porphyrogenito posterior fuerit, non levius fidei auctor censendus est, propter antiquitatem, quæ illi auctorum fortasse hodie non extantium copiam præbuit.* Nec vero credibile est Salonom sine ulla oppugnatione ab Avaribus primo statim adventu impetuque captam fuisse; id quod significare videtur Porphyrogenitus, cum rem hanc strictim ac brevissime attigerit: *nec non, inquit, etiam laudatam urbem Salonom occuparunt.* Sed quod Porphyrogenitus ad alia properans festinansque, silentio prætereundum censuit, id Archidiaconus ex antiquis tabulis & monumentis studiose accurateque descripsit; id siquidem

dolique
Clissenses
decipiunt,

Historia
cladis, &
everfionis
Salomitani
ab Archidiacono
petenda.

Dd dem

Danubiani
præsidii
quotannis
commu-
tandi tem-
pus, locus,
& ritus.

Equites
Dalmatæ
Danubium
transgressi
Abaram
mulieres,
& liberos
in servitu-
tem abdu-
cunt.

Abares
Dalmatas
denno su-
men trans-
gressos ad-
ornantur
alios ca-
piunt
alios ca-
dunt.

In Dalmatiam
contendunt,

Nu-
beris
stadio
Circensibus
acceptis
Salonitanis
se ad de-
fectionem
compa-
ravit.

dem argumentum, in quo versabatur, & ratio historię Salonitanę postulabat. Archidiaconus autem docet Salonam non repentinā, & tumultuaria irruptione, sed iusta & militari oppugnatione captam fuisse. De calamitate, & clade Clissenſi cum crisses nuncii Salonam essent allati, cujus ignavię aut vecordię fuisset, huiusmodi nunciis, & proximo periculo patrię non commoveri, neque ullam tuendę ac servandę urbis cogitationem curamque suscipere? Magna quidem Salonę tum erat paucitas copiarum, quas partim Orientales provincias a Saracenis, partim reliquias imperii Italici a Langobardis tutandi necessitas alio devocaverat; sed ut in urbe celeberrima, atque incolarum referta, ex omnibus civium ordinibus quamplurimi suppetebant, qui bello apti cum essent, & omnia militum munera exsequi, & repellere hostes, tue-rique civitatem poterant; neque illos tanta demerita occęcatos fuisse arbitror, ut mallent patriam multam hostibus tradere, senes, mulieres, ac liberos destituere ad certam cadem, seque ignominię plenos, rerumque omnium egenes in incertam fugam committere, quam quantum conſecti armis ac viribus possent, resistere barbaris, & pugnare pro aris ac focis; præsertim cum Salona firmissimis mœnibus cincta esset, septaque propugnaculis ac munitionibus validissimis, & nisi decissent qui defenderent, admodum idoneis ad hostiles aggressiones sustinendas. Adde, quod spes erat fore, ut si defensionem in aliquot dies protraherent, alicunde auxilia submitterentur. Ergo simulatque vulgata est fama Clissam captam, oppidanos interfectos, vel fugatos, adventare barbaros; cives ingruente periculo excitati ad mœnia convolant, atque ut in se subita & trepida, provisus pro tempore necessariis ad tolerandam oppugnationem, balistas & tormenta omnis generis, quibus aggressores arceant, summoveantque, locis idoneis disponunt; excubias, ac cætera militaria munera inter se distribuunt, & alia aliis assignant; omnia undique armatis, & præidiis firmant, seque ad extrema quęque perpetienda potius, quam patrię defensionem deferere, mutuis cohortationibus accendunt. Nec vero oppugnandarum urbium rudes erant ignarique sive Abares, sive Slavi; neque necesse habuerant, ut Joannes Lucius opinatur; tum primum huius militaris scientię partem præcipuam edoceri a Langobardis, quibuscum sæptis fœdera pepigerant; siquidem iam plures civitates obsessas captasque in potestatem redegerant, veluti Sirmium in Pannonia, Singidunum & Viminacium in Mœlia; quin immo ante annos fere quatuordecim, inito cum Persis fœdere ipsam urbem Imperatoriam Constantinopolim obsidere atque oppugnare ausi fuerant. Idem Joannes Lucius non male conſpicere existimat, si quis putet vel Rhotarum Regem Langobardorum, exemplo Totilę & Agilulphi, vel Saracenos exemplo Chosrois Persarum Regis, impulsisse Avares & Slavos, ut in Dalmatiam irumperent: illorum enim intererat Heraclium vel cogi alio distrahere partem copiarum, quibus ad bellum cum Saracenis gerendum utebatur, vel spoliari possessione totius Dalmatię, quę plurimum commodi & adjumenti Romanis in Italia adversus Langobardos afferebat. Cæterum non abnuisti fieri potuisse, ut Abares non alieno impulsu, sed sua sponte Dalmatiam invaserint. In hanc sententiam, quę historicus Dalmatę scite, ut sibi visus est, prudenterque con-

Joannes
Lucius
tenet A-
bares &
Slavos a
Langobar-

jecit cap. ix. huic loco attexere libet; ne quid prætermisum videatur, quod ad rem nostram pertineat: Si diceretur Rhotarum cognoscendum Frantorum Regem Dagobertum sedando Regno impetitum, & Saxonum Slavorumque moribus occupatam: Romanos vero in Oriente afflictos, amissis Syria, Egypto, Hierosolyma, & Antiochia; occasiorem natum, ad reliqua occidentalis Italię subigenda animum intendisse; cumque Romanorum vires in Italia ex Dalmatia maximam commoditatem, & adjumentum percipere animadverteret, præsertim a Salona, cæterisque maritimis civitatibus, ex usu navigationis, supplementis militum, & commensibus convehendis; ideo vel exemplo Totilę & Agilulphi Avares Slavosque Istri accolę contra Imperium concitasse (quid si ipsi Saraceni exemplo Chosrois idem fecerent), si quis, inquam, tunc Abares cum Slavis, instigantibus Langobardis, & Saracenis, vel Romanorum exercitiis in Asia devictis occasiorem natos, per se solos propria utilitate suadente, Dalmatiam militibus vacuam, non incursionibus, ut ante, sed validiori apparatu aggressos diceret, an incongruum quid conjectasse videretur? Sed cum Abares Dalmatarum injuriis lacessitos sola cupiditas ulciscendi rapras sibi conjuges ac liberos in exitum Dalmatię exciverit, ut docet Porphyrogenitus, necesse non est aliunde, sive a Langobardis, sive a Saracenis Abares Slavosque instigantibus, belli Dalmatis illati, & Salonę excisę causam repetere. Nunc ad narrationem institutam redeamus.

Ergo Abares & Slavi post cadem Clissenſem recta Salonam contendunt. Urbem vallo cingere visum operę non est, quod pro vallo esset exercitus immensum obtinens loci; sed ex omni parte, præterquam a mari (nam copiis navalibus carebant) multitudine innumerabili obsessam omni telorum genere oppugnare instituunt. Ac primum quidem obsessi ad omnia obcunda parati, instructique, fortiter se se defendere, subeunt hostem gladiis, telis, contis arcere; & quę plus periculi ostendebatur, ea pertinacius obſistere. Aliquot dies utrinque oppugnando, & resistendo, summa contentione pugnatum est. Sed non una res faciebat, cur nequaquam civitas contra tantas barbarorum copias diu defendi posse videretur. Nullus erat expertus prudensque rerum militarium, qui defensionem urbis præpositus, cuncta imperio suo moderaretur, & quę cavenda, quę agenda essent, cæteris præscriberet. Multitudo illa propugnatorum, quę fere constabat ex imperitis, ignarisque bellicę disciplinę, suo ferme arbitrio regebatur; alii nimis timidi, segnesque ad pericula, resistebant, ne aspectum quidem hostium sustinentes; alii plus nimio audaces inconsulte ac temere in apertum discrimen certumque interitum ruebant. Cumque obsessores copiarum numero abundarent, inclusi in dies pauciores fiebant, ique fatigati præliis, opere & vigiliis resistendo jam pares non erant. Super hæc omnia ultio divina in urbem sceleribus obrutam, multisque inquinatam flagitiis imminabat. Itaque diminuto propugnatorum numero, qui supererant viribus dimsi, ac debilitati animis, segnius resistebant, quam vis impressioque hostilis postulare; plerique etiam tum militum, tum civium ad fugam spectabant; cumque satis appareret omnia quotidie in pejus ruerę, & magis magisque ad exitium vergere; initium fugę factum est ab illis, qui vel nobilioris generis, vel copia divitiarum præstabant.

Hi

Lucius con-
jectura le-
vis ostenditur.

Abares &
Slavos ob-
ſident &
oppugnant.

Hi quippe domesticas opes convasantes, clanculum ad navigia asportari jubent, quæ jam habebant parata, & suæ salutis vitæque extremum perflugium animo destinaverant. Id cum aliqui conspicati essent, clandestina illorum consilia latius fama vulgavit; tum pavor ac desperatio totam urbem invasit; inde magnus ubique motus, & tumultus fieri coëptus, ingensque ad mare concursus hominum cujusque ordinis ac generis, rerum suarum quidquid poterant, secum auferentium. Civium exemplo exterriti milites & exanimati stationes ac mœnia deserunt, projectisque armis, quo cursus expeditior foret, & ipsi fugam ad litus intendere festinant. Ibi fœdum visu ac miserabile spectaculum, & certamen ortum; cum pauciora essent navigia, quam ut multitudinem fugientium capere possent; dum quadam veluti aggressionem circa naves facta, pro se quisque insilire, & locum præripere contendunt, inter se acerrime dimicant; & alii alios vel subeuntes repellunt, vel cum jam ascendissent, præcipientes deturbant. Naves a littore celeriter submotas, ne irruentium in eas turba prægravante opprimerentur, cum multi natatu assequi, & adipisci conarentur, fluctibus abrepti perierunt. Dum ex omnibus urbis partibus ad litus fuga fieret, confertique ad portas alii aliis effugium intercluderent, Abares & Slavi civitatem propugnatoribus vacuum, nemine repugnante, ingressi fugientibus superveniunt. Jamque urbe plena hostium, iis quos vel mora aliqua retardaverat, vel aliorum fuga præpedierat, undique circumfusis nusquam effugium patuit; itaque omnes ad unum vel capti, vel cæsi. Circumsonant omnia clamore, ejulatuque morientium, immensaque hominum strage viæ omnes replentur. Postquam cædendo fessi erant barbari, templis ædificisque omnibus publicis ac privatis faces subjiciunt, & ex urbe opulentissima paucis spoliis abreptis, & igni vel ruinæ subtra-
ctis, omnia incendunt vel diruunt; ut satis apparetur Avaris, non tam prædandi cupidine, quam ira odioque in Dalmatas, & acceptas injurias ulciscendi studio impulsos fuisse, ut nobilissimæ civitati exitium afferrent. Ita Salona olim terra marique præpotens, divitiarum copia affluens, incolarum frequentia celebris, numero, & magnificentia ædificiorum in primis visenda, flammis absumpta, ferroque excisa, horæ momento interiit; ipsisque ruderibus vetustate consumptis, nihil jam ex tanta urbe, nisi pauca quædam vestigia supersunt.

CAPUT QUARTUM.

Qua post excidium Salonæ consecuta sint ante urbem Spalatensem conditam.

§. I.

Fuga & dispersio Salonitanorum.

Salonitani cremata patria, & domo profugi, ac navigiis alii alio deVecti, partim insulas e regione proximas, veluti Olyntham, quam nunc Soltam, Braçiam, & fortassis etiam Boam, vulgo Buam contra Tragurium ab Oriente objectam, partim longius ab littore Dalmatico disjunctas, idest Phariam nunc Liesinam, Corcyram, Melænam, Issam, seu Lissam, aliasque atque alias tenuerunt. Fuere præterea, qui salutem suam non satis tuto insulis Dalmatiæ a barbari-
Illyrici Sacri Tom. II.

ris occupatæ committi arbitrantur; hique Adriaticum sinum transvecti in adversam oram Italiæ navigarunt; aut etiam ultra ostium delati, ad Epirum vel Peloponnesum appulerunt. Quibus vero naves e littore celeriter subductæ, ut in cura magna festinandi, effugium omne maritimum præripuerant, eos vel ensis barbaricus absumpsit, vel fuga per avios colles saltusque dejecit. Hos, quibus insulæ receptum ac perflugium præbuerunt, præter triste desiderium amissæ patriæ & propinquorum ac familiarium, quos clades Avarica sustulerat, urgebat insuper rerum suarum jactura, inopia, & fames, victumque precario quærere cogebat, Avaribus autem Dalmatiam omnem ferro ignique vastantibus, incredibile dictum est, quantam deinceps hominum cujusque ætatis ac generis multitudinem ad easdem insulas pavor, & fuga compulerit. Crescente in dies profugorum numero, annonæ quod satis esset ad indigenas advenasque alendos, non erat unde suppeditari posset. Itaque cum alii agros diligentius excolerent, cæteri maritimæ negotiationi operam assiduam dare decreverunt, ut rebus exportandis, quibus insulæ abundabant, importandisque, quibus indigebant, haberent quo se suasque familias sustentarent. Lembos igitur, quam possent plurimos, instruunt adornantque; ut aliis quidem ad mercimonia cum Italicis Græcisque gentibus, quæ mare ac colebant, instituenda, relique ad victum & cultum necessarias indidem convehendas uterentur; alios autem milite, & instrumento bellico armarent, quibus oram Dalmaticam Avaribus & Slavibus infestam redderent. Atque his quidem res cessit e sententia; nam exscensu e navigiis facto barbaros, qui constructis ad mare tuguriis habitabant, vel fusi per litus ac dispersi vagabantur, ex nec opinato adorti, plurimorum cædes faciebant; direptisque mapalibus hominum atque pecudum prædas inulti abigebant; cumque a populanda littorea plaga non absisterent, nullamque partem, modo huc, modo illuc insilientes, a cædibus, incendiis, rapinis tutam relinquerent, coegerunt tandem Slavos atque Abares e maritimis in mediterranea & alpina loca secedere; id quod intelligi licet ex Constantino Porphyrogenito, qui oram, & oppida maritima, cum regionem a mari remotam barbari occupassent, in potestate Imperatorum Orientalium fuisse affirmat. At vero qui commerciis maritimis parare instituerant ea, quæ suppeditarent ad victum & cultum, minus profecto rerum, quas naturæ necessitas postulat, domum referebant, quam pro numero advenarum, quibus erant insulæ refertæ. Magna ergo egestate vulgo laborabant, neque habebant, unde famem explerent, ac cæteris vitæ necessitatibus satisfacerent: quod laute copioseque victitare assuetis, mirum quam grave atque intolerandum esset. In hac rerum inopia cum aliquot annos vitam miseram & calamitosam degissent, alios citius, alios serius cupiditas incessit revisendæ patriæ, relictisque insulis parce ac maligne victum præbentibus, se ac suas familias ad oram Dalmaticam revehendi, ut postea dicetur. Hæc ferme de fuga & insulari commoratione exsulum Salonitanorum Thomas Archidiaconus cap. VIII.; quæ nos explicando, & quæ videbantur deesse, addendo exposuimus. Nunc rem omnem ex ipso Archidiacono cognoscere lectorem juvabit.

Postquam procul jam a littore rates subduxerant, sparsim alii ad alias insulas properabant;

D d 2 alii

alii vero nec in insulis se satis tutos posse fieri arbitantes longius remigabant; tandem pars aliqua tenuit insulam, quæ soluta vocatur, alii ad Brachia, alii ad Pharon, alii ad portus Lysia & Corcyra applicuerunt. Ergo de navibus exeuntes caperunt singuli familias suas inquirere, per alias & alias insulas mittere, seseque per Tribusungere: qui se inveniebant, letabantur tantum periculum evasisse, qui vero non inveniebantur, pro mortuis plangebantur. Ubi autem tanti mali dolor, & maestitia conquievit aliquantulum, ceperunt ad invicem consolari. Tunc omnes incipiunt tuguria ex frondibus, viminibusque contexere, se se per loca competentia collocare. Ceperunt alii alia negotia exercere; hi terram incolunt, hi navibus negotiantes per mare discurrent. Proh dolor! quot opulenti & delicati in Salona fuerunt, qui tunc ad aliena ostia panem miserabiliter mendicabant? Tunc electi juvenes armatis Liburnis ceperunt per Dalmatiae littora discurrentes hostibus insidiari: tantas enim caedes & prædas de ipsis faciebant, quod nullus Sclavorum erat ausus ad mare descendere. His etenim modis Salonitani erumnosam vitam ducentes, multo tempore in insulis commorati sunt.

§. II.

Abares & Slavi Dalmatiam, Mæsiam superiorem, Istriamque devastant.

Abares
Epidaurum etiam
exceidunt.

Cum e clade, & victoria Salonitana barbarorum opes animique crevissent, bipartito, ut mihi videtur, exercitu, alii Orientem versus, alii in Occasum arma furoremque convertunt; & Dalmatiam late populati, plerasque urbes Mediterraneas aut evertunt, aut diripiunt; indigenas partim cædunt, partim capiunt, paucis admodum, quo quemque tulerat pavor, fugæ dilapsis. E maritimis civitatibus quænam præter Salonam, & Epidaurum, a barbaris captæ aut eversæ fuerint, non constat. An cætera quoque civitates maritimæ, ait Lucius cap. ix., cum Salona, & Epidauro destructæ fuerint, incertum. De Salona jam dictum est. Epidaurum urbem perantiquam, eamque perinsignem Coloniam Romanorum, a Slavis ea tempestate subversam ac deletam fuisse tradit Porphyrogenitus cap. 29. Atque hi ipsi Rausci olim tenuerunt urbem Epidaurum nuncupatam: at postea cum reliquæ urbes expugnatae essent a Slavis, hæc etiam urbs ab ipsis capta fuit, & civium alii interfecti fuere, alii vero in vinculis abducti. Si quas præterea prope a mari civitates barbari diruerunt, illas a Dalmatis sive Romanis reedificatas, aut alias in earum locum substitutas fuisse, veluti Spalatam Salonæ, & Ragusium Epidauro subrogatum fuit, Joannes Lucius affirmat, auctore Porphyrogenito, qui urbes maritimas nominatim perceret, quas, hostibus in mediterranea compulsis, Romani retinebant: Si cætera civitates, inquit, tunc destructæ fuerint, ab iisdem quoque Romanis reedificatae sunt, ut de Rausio Porphyrogenitus ab Epidauriis, & de Spalato Archidiaconus a Salonitanis, ac ob id quodammodo etiam servata dici possunt. Ac barbari quidem, quamvis non omnia oppida præsertim munitiora expugnaverint, ac diruerint, universam tamen oram Dalmaticam in potestatem redegerant, & dispersis, ex more gentis, tuguriis incolere cœperant. Sed cum Salonitani, cæterique exsules, multos illuc lembos armatos immitterent, qui modo hac, modo illac

Barbari e
maritimis
in mediterranea
loca re-
puli a
Salonitanis.

tractum, illum assidue infestarent; & grassando cædibus atque incendiis non die, non nocte quidquam quietum esse hostibus paterentur; coacti sunt barbari se introrsum recipere, longeque a mari sua domicilia transferre, ut superiori paragrapho dictum est. Ita omnis quidem ora maritima, servitutis barbaricæ jugo depulso, rediit sub imperium ditionemque Romanorum, quibus curæ fuit urbes dirutas reficere, vel alias a fundamentis extruere, & firmissimis mænibus ac præfidiis communire. At vero mediterraneas regiones adeptas Romanis Slavi atque Abares inter se partiti occuparunt. Hoc nimirum est, quod docet Porphyrogenitus cap. 29. Ibiq; sedibus positis paullatim ex eo tempore incipientes prædari, Romanos in campis & locis editioribus habitantes deleverunt, eorumque loca invaserunt. Cæteri vero Romani in ora maritimæ oppidis servati sunt; eaque etiamnum tenent; & sunt ista: Rausium, Aspalatum, Tetrangurium, Diadora, Arbe, Becla, & Opsara: earumque habitatores in bodiernam usque diem Romani nuncupantur. Idem luculentius confirmat cap. 30. Ex eo tempore Dalmatiam universam occuparunt, sedemque illic suam collocarunt, exceptis Oppidulis mari adjacentibus, quæ se ipsis non tradiderunt, sed in Romanorum potestate permanebant, eo quod ex mari victitant. Videntes itaque Abares pulcherrimam esse banc terram, sedes illic posuerunt. Si quid discrepat inter Archidiaconum, & Porphyrogenitum, omnino in hoc est omnis discrepantia; quod alter barbaros locis maritimis expulsos tradit, alter vero eadem loca servata, & a barbaris intacta fuisse significare videtur; cum idem post paulo perspicue doceat Epidaurum urbem ad mare captam a Slavis & eversam esse. Convenit inter utrumque oram maritimam cum urbibus atque oppidis sive retentam, sive receptam in potestate Romanorum fuisse.

Abares
mediterraneam
regionem
occupant.

Oram cum
oppidis
Romanis
retineant.

Depopulatio, & clades Avarica cum Dalmatiam fere totam peragrasset, effusa in Mæsiam superiorem, nihil ab incendiis, rapinis, cædibus intactum reliquit: nam inter provincias ab Avaribus vastatas ac direptas, hanc annumeravit Porphyrogenitus; quam ætatis suæ vocabulo usus Serbliam vocat: cumque ea, quæ nunc Serblia dicitur, & Pagania . . . propter Avarum incursiones desertæ essent, expulsis Romanis, qui nunc Dalmatiam & Dyrrhachium incolunt, regiones illas Serblis habitandas Imperator dedit. Cæterum vastatio ac direptio superioris Mæsiæ referri etiam posset ad incursiones Avaricas præteritorum temporum; quippe observant, ut præclare monet Carolus Dufresne n. 2. de Regibus Serviciæ & Dalmatiæ, qui rerum Byzantinorum historiam litteris mandarunt, Abares seu Hungaros has non semel compilasse provincias Mauritio, & Heraclio Imperatoribus, atque ita incolis fere viduatas redactasque in solitudinis speciem fuisse. Eadem barbarica tempestas Dalmatiæ inferioris ad Occasum fines prætergressa, in Istriam finitimam incubuit. Nam Abares, & Slavos cædendo, prædando, urendoque Istriam pervagos fuisse illud argumento est, quod Joannes IV. Pontifex Maximus in utramque provinciam Dalmatiam & Istriam misit, qui captos ab hostibus redimeret; & Sanctorum Martyrum corpora barbaræ impiæque gentis injuriis ac sacrilegiis prærepta in urbem transferret. Abares ergo, & Slavi Dalmatiam Istriamque, cum Mæsia superiore adepti anno circiter 639, domicilia sibi ac sedes locarunt in regionibus Mediterraneis, quas annum

Mæsia superior
direpta, &
occupata
ab Avaribus.

itemque
Istria.

num fere integrum, nemine prohibente, quieti pacatique tenuerunt, antequam primum Chrobati, deinde Serbli, quibus Dalmatiæ recuperandæ obtinendæque potestatem fecit Heraclius, intra finem anni 640. bellum eisdem inferrent.

§. III.

Martinus Abbas de Captivis redimendis, & Martyrum reliquiis in urbem transferendis, ab Joanne IV. in Dalmatiam & Istriam missus est.

Joannes
IV. Dal-
mata

INter omnes convenit Joannem Pontificem Romanum hujus nominis IV. e Dalmatia oriundum fuisse; qua in urbe natus fuerit, non satis liquet. Onuphrius Panvinus, & Alphonsus Ciacconius Jaderam urbem totius Liburniæ facile principem ejus patriam fuisse affirmant; sed nullas tabulas, Auctores nullos proferunt, unde id acceperint. Nec defunt, qui eum Salonæ bonis parentibus, atque honesto loco natum esse tradant. De patria illius cum nihil antiqui monumenti extet, quo satis certo auctore stetur, inter cætera vetustate incerta, hoc quoque in incerto relinquendum est. Parens illi fuit Venantius, cui sive a doctrina, & oratoria facultate, qua pollebat, sive ab eo, quoungebatur, officio Judicis, sive Advocati, cognomen erat *Scholastico*. Joannes igitur vel sub exitum anni 639, ut Baronius censet, vel anno proximo, Augusto ineunte Pontificatum adeptus cum esset, popularium suorum vicem sollicitus, nihil habuit antiquius, quam ut iisdem barbarica servitute oppressis subveniret. Quamobrem Martinum Abbatem eximie fidei ac prudentiæ virum, cum ingenti pecunia e sacro ærario deprompta, in Dalmatiam atque Istriam proficisci jussit anno 640. ut aurum in illis redimendis infunderet, quos Avaræ Slavique in servitutem abduxerant: idque negotii insuper dedit, ut Martyrum exuvias undique collectas Romam adveheret. Is Pontificis mandata diligenter accurateque confecit; & quicquid argenti atque auri secum attulerat in captivorum redemptionem cum effudisset, pecunia quidem vacuus Romam rediit, sed opes & thesauros longe majoris pretii ex utraque provincia revexit: plurima videlicet corpora Sanctorum Martyrum direptionibus ac sacrilegiis hominum impiorum subtracta, quæ Joannes Papa religione summa, ingentique lætitia excepit, atque in Basilicam Lateranensem intulit; ubi sacellum sacris reliquiis condendis vel a fundamentis extrui, vel vetustate collabescens, elegantius restitui, musivisque operibus ornari jussit; sed immaturo facto præreptus, egregium opus perficiendum Theodoro reliquit, qui ab Joanne proximus sedem Romanam obtinuit. De legatione Dalmatica Martini Abbatis, & Romana Sanctorum Martyrum translatione, historiam ex variis Auctoribus Tomo primo in Actis Sancti Venantii Episcopi Salonitani cap. 2. descripsimus, nostrisque animadversionibus illustravimus. Ne Lectores omnia illinc repetere necesse habeant; hoc loco iterum apponere lubet, quæ Thomas Archidiaconus cap. VIII. de hac re litteris mandavit; hisque ulteriores ex Baronio explicationem subjiciam.

Eodem tempore Joannes summus Pontifex Apostolica sedis, cum esset Dalmatinus natione, audiens sua gentis miserabilem casum, valde condoleuit, misitque quendam Abbatem Martinum nomine Illyrici Sacri Tom. II.

ne cum multa pecuniæ quantitate, pro redimendis captivis. Qui veniens ad partes Dalmatiæ, multos redemit captivos a Sclavis, eosque ad parentes suos remisit. Iste Martinus ex Apostolica jussione multorum Sanctorum reliquias accepit in partibus Dalmatiæ, & Istriæ, & detulit eas Romam ad prædictum Papam Joannem: qui venerabilis Pontifex eas reverenter suscipiens, recondidit apud ecclesiam B. Joannis Lateranensis, ubi est Fons Baptisterii, & ibidem juxta fecit depingi imaginem B. Domnii cum pallio, & cæteris Pontificalibus indumentis, totum ex musivo aureo; similiter fecit imaginem B. Anastasii inter alios Sanctos.

Ex Annalibus Ecclesiæ. Cæsaris Cardinalis Baronii Tomo VIII. ad annum 461. num. 11.

Hoc eodem anno Joannes Papa, ubi sedisset annum unum, menses novem, & dies sex ex hac vita migravit duodecima die mensis Octobris. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam, seu Istriam multas pecunias per fidelissimum & sanctissimum Martinum propter redemptionem captivorum, quos deprædati erant Gentiles. Etenim Slavi, sive Sclavi, in illas regiones grassantes, magnam multitudinem captivorum abduxerant, quos Joannes Papa redemit: qui eo liberior fuit in erogando ecclesiæ thesaurum, quod haud pridem viderat eum in damnum Romanæ ecclesiæ ab Honorio congregatum. Sciebat enim inhiare Imperatores, eorumque ministros in bona ecclesiarum, & sacrilegas invasiones ob eam causam sæpe fecisse. Ut igitur malum averteret, consuleretque Romanæ ecclesiæ indemnitati, illud satis utile existimavit esse remedium, si (ut Sanctus Laurentius fecit). Thesaurum ecclesiæ in pauperes continuo erogaret, nullum tutiorem sciens esse locum ad thesauros recondendos, quam pauperum sinum.

Qui igitur in Dalmatiam pro redimendis captivis pecuniam misit, e Dalmatia longe locupletior thesaurum est consecutus; nempe corpora sanctorum martyrum, quæ Romam transferenda curavit, id vero non ut sacris pignoribus spoliaret provinciam illam, quam unice diligebat, utpote solum patrium (nam Dalmata & ipse erat) sed quo venerandis sanctorum reliquiis bene consultum esset, fecit. Quod crebris barbarorum grassationibus eadem provincia esset exposita, qui nullam rationem haberent sacrarum adium, spoliantes eas cunctis bonis, & quæ asportari non possent, tradentes incendio: rem Deo gratam, sanctisque ipsis jucundam fore existimavit, si ipsa sanctorum corpora inde sublata, Romam ad Lateranensem basilicam collocanda transferret, cum in ipsorum honorem peculiare oratorium construxisset juxta baptisterium Constantini, quod hactenus integrum perseverat.

§. IV.

Chrobati & Serbli Avaribus bellum inferunt, iisque expulsis, Dalmatiam Mediterraneam obtinent.

INter nationes Slavonicas haud postremum numerum, & locum obtinent Chrobati, & Serbli; quorum sedes, antequam in Dalmatiam migrarent, Constantinus Porphyrogenitus cap. 30. descripsit: Chrobati, qui Dalmatiæ partes nunc inhabitant, a Chrobatis baptismi expertibus, qui & albi appellantur, originem ducunt, qui sane ultra Turciam, prope Franciam incolunt, & contermini sunt Sclavis: Serblis non baptizatis;

Chrobati
& Serbli
nationes
Slavoni-
cæ.

D d 3 dein-

Per Mar-
tinum ab-
batem ca-
ptivos re-
dimis,

& plurima
Sanctorum
corpora e
Dalmatia
advecta
condita in
Basilica
Lateran.

deinde vero cap. 32. sciendum est, Serblos oriundos esse a Serblis non baptizatis, qui etiam *Albi cognominabantur*, & ulteriora Turcia incolunt in loco ab illis *Boici* nuncupato, cui finitima Francia est, uti & magna Chrobatia, baptisimi experi, quæ etiam *Alba cognominabatur*. Ex hac positione utriusque gentis, quam Porphyrogenitus designavit, colligitur Chrobatos eam Sarmatiæ, nunc Poloniæ, partem intra Carpathios montes incoluisse, quæ ad Austrum vergit, cuique ab Occasu Francia, nunc Germania, à meridie Turcia, nunc Hungaria superior, finitima est. Nec longe aberat regio Serblorum, quibus Chrobatos conteminos fuisse Porphyrogenitus docet.

Chrobati, & Serbli, Heraclius Dalmatiam sub eodem ditionem sui tribuit.

Anno igitur quadragesimo supra sexcentesimo æræ vulgaris primum Chrobati, deinde Serbli ab Heraclio Imperatore suppliciter petierunt, ut se in clientelam ditionemque imperii reciperet, & quas vellet sedes agrosque in provinciis Romanorum assignaret. Heraclius haud agere illorum postulatis indulsit; & cum ob clades ab Sarcenibus illatas, & vires copiasque diminutas, recuperandæ Dalmatiæ neque spes, neque facultas suppetere, utriusque populis auctor fuit, ut Abares Slavosque injusta Dalmatiæ possessione expellerent, eamque regionem iisdem ereptam sub eâ conditione habitandam tradidit, ut annuo tributo suam erga Imperatores Orientis fidem & observantiam declararent. Atque hi ipsi Chrobati ad Romanorum Imperatorem Heraclium confugerunt, antequam Serbli confugissent ad eundem Imperatorem Heraclium, quo tempore Abares armis inde Romanos ejecerant. . . . Pulsis vero Romanis ab Abaribus tempore ejusdem Imperatoris Heraclii, desolata eorum regio jacuit: quapropter iussu hujus Imperatoris Heraclii, iidem Chrobati arreptis armis Abares ex illis locis expulerunt, & in ipsorum terra, quam hodie tenent, sedes collocarunt: Porphyr. cap. 31. de administr. Imperii. De Serblis vero hæc subjicit cap. 32. Aliquanto vero post visum est Serblis, (quibus in Macedonia sedes haud multo ante assignatas fuisse, supra dixerat) in terram suam redire; & dimisit quoque illos Imperator; sed cum trajecissent Danubium flumen, penitentia ducti, per Prætozem, qui tunc temporis Beogradum administrabat, ab Heraclio Imperatore petierunt, aliam sibi terram ad inhabitandum assignare vellet. Cuius ea, quæ nunc Serblia dicitur, & Pagania, quæque Zachlumorum terra vocatur, item Terburnia, & Canalicarum regio, quæ Imperatoris Romanorum ditionis erat, propter Abarum excursiones deserta essent, expulsis Romanis, qui nunc Dalmatiam (Maritimam) atque Dyrrhachium incolunt, regiones illas Serblis habitandas Imperator dedit.

Chrobati & Serbli cum Avaribus bellum gerunt.

Ergo Chrobati e Sarmatia profecti per Pannoniam ingentibus copiis, magnisque itineribus in Dalmatiam contendunt; Bebros montes cum transcendissent, Abaribus & Slavis, qui Dalmatiam inferiorem occupaverant, bellum intulerunt; quod quidem aliquot annos tenuit, antequam cum iisdem debellatum esset, ut tradit Porphyrogenitus cap. 36. ubi Abares incolas invenerunt, belloque per annos aliquot inter eos gesto, vicerant Chrobati, Abarumque alios quidem interfecerunt, alios vero parere sibi coegerunt; atque ex illo tempore a Chrobatibus possessa hæc fuit; sumque etiamnum in Chrobatia Abarum reliquiæ, & Abares esse cognoscuntur. Sub idem fere tempus Serbli Ardiis montibus superatis, in Dalmatiam superiorem effusi, adversus Abares &

Slavos, qui suæ in hac regione sedes locaverant, egregie pugnarunt, & multis præliis victos, maximisque cladibus attritos excedere coegerunt. Ita Dalmatia Mediterranea Abaribus eorumque sociis Slavis adempta, Heraclii permisso, potiti sunt Chrobati & Serbli; utrique vero populi, quam quisque partem jure belli acquisierat, eam dispersitis per agros atque oppida familiis sibi vindicarunt. Duas enim inter se partes fecerunt: quæ vergit ad Occasum Chrobatibus obtrigit, & Chrobatia dicta est; quæ vero pars in solem Orientem spectat, Serblis obvenit, & Serblia nomen assumpsit; partem utramque Nestus, seu Tylurus fluvius discriminabat. Exinde tota hæc regio stabilis fuit ac perpetua sedes Slavorum, a quibus lingua, mores, instituta, & vocabula topographica accepit; Romanorum vero, seu veterum Dalmatarum, quos Abares deleverant, vix aliqua vestigia retinuit. Sed ora maritima cum plerisque oppidis atque insulis, ut in fide permansit ac potestate Imperatorum Orientalium, sic & Dalmatiæ nomen servavit, & possessa est, uti antea, habitataque ab indigenis Dalmatis, quos Porphyrogenitus Romanos appellat. Verum hi quoque cum Slavis consuetudine, affinitate, rerumque omnium communione juncti, paulatim eorum sermonem, leges, ritusque fere omnes sibi adoptarunt; & demum utrique sub communi Dalmatarum nomine in unam gentem nationemque coaluerunt.

Quibus expulsis Dalmatia mediterranea potitur.

Prævalitana regio, parsque Dalmatiæ ad ortum extrema ad Serblorum ditionem ac principatum accessit. Rerum ibidem potiebatur per ea tempora postremus ex quatuor illis Tyrannis Anonymis, Christiani nominis hostibus, quos Presbyter Diocleas, itemque auctor codicis Marulani commemorant. Hanc quoque regionem ab Avaribus devastatam fuisse tradit Porphyrogenitus: inter eas cades, & ruinas postremum illum Tyrannum ab hostili gladio periisse arbitror; nisi haud multo post fato suo extinctus est. Certo in hæc tempora ejus mors incidit, si fides habenda est Catalogo Romano, qui Theodoro postremo Salonarum Episcopo ejusdem interitum subjecit; neque codex Marulani illius vitam diutius producti finit, qui quatuor illos Tyrannos, ut melioribus locum daret, satis celeri morte de medio sublato esse affirmat. Horum autem tyrannis sub Natali Episcopo Salonitano intra finem superioris sæculi, cum initium duxerit ultra undequadragesimum hujus sæculi annum, Salonitana calamitate, & Dalmatica vastatione insignem, prorogari non potest. Regnum quidem Prævalitanum seu Diocletanum, ut sæpe diximus, e populis Gothici, & Slavonici generis constabat; sed decrecente in dies numero Gothorum, Slavi in eam multitudinem creverunt, ut Regnum illud & lingua, & moribus, & incolarum genere Slavonicum jure haberi, ac dici posset. Porro ex his Slavis, qui post Avaricam cladem supererant, & qui Dalmatiam transalpinam ab Avaribus intactam usque ad Savum incolebant, Serblorum dominatum ultro libenterque subierunt, alliciente communione generis & sanguinis, quæ illis cum Serblis generatim itidem Slavis intercedebat. Itaque extincto, ut diximus, Rege Prævalitano postremo e stirpe Ostroylli, qui Gothos & Slavos in ea regionem induxerat, ab advenis pariter indigenisque, Rex unanimes consensu appellatus est Dux ille Serblorum, qui e paterno regno, quod fratri natu maximo reliquit, ingenti popularium suorum

Regio Prævalitana Serblis obtrigit.

Slavi Prævalitani cum Serblis advenis jugantur, & utrique Regem appellant. Dux Serblorum.

rum multitudine educta, ad Heraclium supplex confugerat, ut sibi ac suis sedes agrosque impetraret. Rem Porphyrogenitus ad hunc modum narravit cap. 32. *Principatu autem Serblia a Patre ad duos fratres devoluto, alter sumpta populi parte dimidia ad Romanorum Imperatorem confugit, qui & excepto locum ad inhabitandum dedit in Thessalonica Themate . . . Aliquanto vero post visum est in terram suam redire, & dimisit quoque illos Imperator; sed cum trajecissent Danubium flumen, penitentia ducti, per Pratozem, qui tunc temporis Bolegradum administrabat, ab Heraclio Imperatore petierunt, ut aliam sibi terram ad inhabitandum assignare vellet; cetera prætermitto, quæ supra descripsi. Ab hoc primo Serblorum Rege, seriem eorum, qui deinceps regnarunt, quippe Prævalitanis, seu Diocletanis Regibus successerunt, Porphyrogenitus usque ad sua tempora perduxit: Serblorum Principe, qui ad Imperatorem confugerat, vita functo, filius ipsius successit, mox nepos, & sic omnes, qui ab eo descenderunt: ex quibus post annos aliquot fuit Boïsestlabus &c. Regum priorum nomina quod sibi ignota essent, silentio Porphyrogenitus prætermisit; quæ quidem petenda censeo ex Anonymo Presbytero Diocleate, & codice Marulano. Primus igitur fuit quem Diocleates Zuanimirum, Marulus e suo codice Satimerum vocat; alterum hic Budimerum, ille Svetopelech appellavit; & sic deinceps in reliquis nominandis utrique inter se alias paullulum discrepant, alias omnino consentiunt. Hanc Regum seriem, suis deinde locis, iisque temporibus, quæ singulis Regibus respondent, cum ea, quam contexit Porphyrogenitus, conferri componique oportebit. At vero duplicem hanc Regum seriem, alteri alteram suffectam, quarum prior ab Ostroylo, posterior ab Duce Serblorum originem traxit, neque Presbyter Diocleas, neque Marcus Marulus distincti; sed una est in utroque codice Diocletano & Marulano continuatio, successioque Regum ab uno Ostroylo propagata, & ultra decimum sæculum perducta. Cur eam distinctionem neglexerint, ratio est in promptu; utrique enim ignotus fuerit necesse est adventus Serblorum in eas regiones, quas ipsi suis Regibus Diocletanis attribuunt; cum de illo neuter mentionem fecerit, quamvis argumentum, quod tractabant & in quo versabantur, id omnino requirere videretur. Hinc factum est, ut nullam in illis regionibus rerum publicarum, regique dominatus ex indigenis in advenas translati mutationem agnoverint. Jam in Honorio II. Episcopo Salonitano cap. 111. §. 2. animadvertimus, atque admonuimus, in utroque codice Diocletano & Marulano multa peccari ignorantie rerum ac temporum vetustiorum; idque oneris suscipere jam tum professi sumus, ut manifestos quidem errores, & anachronismos corrigeremus; utque illa, quæ dubia essent, aut falsitatis speciem haberent, interpretando & explicando cum probatis Auctoribus congruere, vel non discrepare ostenderemus. Post adventum Serblorum, duo in illis, quas occuparunt, provinciis Regna constitui fingique non possunt; quorum alterum Porphyrogenitus, alterum Auctor Diocletanæ historiæ descripserint; id quippe historiæ illorum temporum repugnat: alterutrum ergo necesse est; ut vel iidem fuerint Reges, quos uterque scriptor sub diversis vocabulis recensuit; vel horum regum alterutra series commen-*

titia sit. Ne igitur hoc loco vel Porphyrogeniti, vel historiæ Diocletanæ auctoritas periclitetur, Regibus Prævalitanis, quos hæc nominatim percenset, usque ad Zuanimirum, vel Satimerum, subtexere oportet seriem alteram Regum, quos ille Serblorum Duces seu Reges vocat: sic prorsus ut priores quidem ab Ostroylo, posteriores autem ab eo, qui Serblos in hanc regionem invexit, originem duxerint. Cum autem Zuanimiri vel Satimeri Regis initium in ea tempora inciderit, cum Serbli, expulsi Avaribus, rerum in Dalmatia potiti sunt, is alius esse nequit, salva utriusque scriptoris auctoritate, nisi ille idem apud Porphyrogenitum Anonymus, qui concessu Heraclii Dalmatiam superiorem Avaribus ereptam occupavit: ex quo fit, ut erroris coargui debeat Presbyter Diocleates, qui ait, *post mortem quatuor iniquorum Regum natum esse ex eorum progenie Zuanimirum*. Nam Zuanimirus, si, ut diximus, idem est atque ille, quem Porphyrogenitus Principem Serblorum vocat, quique Serblos in Dalmatiam deduxit, oriundus erat e Regibus Serblie antiquæ, quam idem Porphyrogenitus Chrobatie itidem antiquæ finitimam statuit, & utramque cognomento *Albam* appellari scripsit. At Marcus Marulus e codice Slavonico ejusdem historiæ Diocletanæ, Satimerum, sive Zuanimirum quintum quidem nominat a quatuor illis Regibus, qui Dalmatas Christianos tyrannica crudelitate oppresserunt; sed huic nullam cum illis consanguinitatem fuisse agnoscit. *Quintus ab his in Regnum vocatus, nomine Satimerus, abstinuit a fidelium infestatione*. Ita fit, ut posteritas Ostroylli in annum sæculi septimi fere quadragesimum desierit; hanc vero excepit altera Regum series, auctore ac Principe Zuanimiro, e Regibus antiquæ & Aquilonaris Serblie prognato, quam quidem seriem Porphyrogenitus usque ad decimum, Presbyter Diocleas usque ad duodecimum sæculum æræ Christianæ sub diversis Regum vocabulis perducunt. Ergo Zuanimirus, vel Satimerus, idest Anonymus ille Princeps Serblorum, de quo Porphyrogenitus, cum Abares e superiori Dalmatia, ac finitimis regionibus expulisset, in iisdem & Principatum ipse obtinuit, & Serblis, quorum Coloniam ex longinqua & Septentrionali Serblia eduxerat, sedes agrosque divisit: hos autem domiciliis, conjugii, rerumque publicarum communi-
one conjunxit cum Slavis ejusdem quidem originis primæ, sed diversæ stirpis, quos ibidem reperit, volentesque suis legibus suoque imperio attrinxit; & ne sub eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, Serblos utrosque tam veteres, quam novos colonos appellavit. Hinc extitit Regnum Serblorum, præpotens opibus copiisque, atque in plures deinde toparchias, sive principatus divisum, quod statim ab initio non solum complexum est Dalmatiam Cisalpinam superiorem, sed etiam provinciam illam inter montes, & Savum, quæ suberat Regibus Prævalitanis, ac posterioribus sæculis Bosna dicta est; & præterea longius porrectis in Orientem finibus, Mæsiam Superiorem, itidem Avaribus ereptam, sibi adjecit. Quidquid autem terrarum intra terminos hujus regni continebatur, Serblie nomen tunc assumpsit; sed postea hoc vocabulum contractum est, & Mæsiæ superioris finibus circumscriptum, quæ regio etiam num Serblia nominatur. Quæ hic de adventu Chrobatum & Serblorum summam breviter-
que

[Conciliatur cum Porphyrogenito Historia Diocletana.]

Duplex Series Regum in regione Prævalitana.

Neque Diocleas, neque Marulus alteram ab altera distincti.

Zuanimirus non ab Ostroylo, sed ab antiquæ Serblie Regibus originem duxit.

que perstrinximus, eadem magis distincte accurateque explicabimus, ubi agendum erit de originibus, antiquis sedibus, migrationibus, rebusque militaribus & civilibus gentis Slavonicæ; quæ cum longe lateque præsertim ad Septentrionem sit diffusa, tum vero, non Dalmatiam solum, sed Illyricum prope totum occupavit. Hinc autem initium ducet tomus tertius Illyrici Sacri, & Historia Ecclesiæ Spalatensis.

S. V.

Salonitani ex Insulis ad continentem reversi, alii cum Epidauriis Ragusium, alii Jadram condunt.

Salonitani ex insulis ad continentem reversi, alii cum Epidauriis Ragusium, alii Jadram condunt.

Salonitani patria extorres, multisque subsidiis ad victum & cultum vel mediocrem necessariis destituti, in illis, ad quas confugerant, insulis vitam non insuavem modo, sed asperam & ærumnosam debebant. Cum aliquot annos in magna rerum egestate multisque incommodis, & difficultatibus exegissent, veteris florentisque fortunæ, a qua desciverant, memoria animis perpetuo inherens, & simul aviti soli desiderium, quod præsens inopia, & calamitas vehementius acuebat, plures illorum exsulum impulit, ut relictis insulis, se ac familias suas ad continentem referrent; ubi & commodius habitare, & vivere paullo lautius, ac liberalius possent. Navigia conscendunt, alii in Ortum, alii in Occasum proras obvertunt, partim ad superioris, partim ad inferioris Dalmatiæ oram appellant. Ab his Jadriam Thomas Archidiaconus, ab illis Ragusium conditum Constantinus Porphyrogenitus tradunt.

Epidaurum a Slavibus Porphyrogenitus, Archidiaconus, & Constantinus Romanis reversam tradunt.

Ex Epidauri excidio & interitu initia & ortus Ragusium habuisse Porphyrogenitus, & Archidiaconus affirmant. Sed Epidauri everfionem alter Slavus, alter Romanis attribuit. *Rausi* olim tenuerunt urbem Epidaurum nuncupatam, ait Porphyrogenitus cap. 29. at postea cum reliquæ urbes expugnatae essent a Slavibus, quæ erant in hoc Themate, hæc ipsa urbs ab ipsis capta fuit, & civium alii quidem interfecti, alii in vinculis abducti. Qui autem fuga salutem invenire potuerunt, loca prærupta inhabitaverunt, ubi nunc urbs est, primo exiguum illam adificantes, & postea iterum majorem, mox rursus & quartum, paullatim aucta multitudine, pomeria protulerunt. Ex iis autem, qui aliunde demigrarunt Ragusium hi sunt: Gregorius, Arsaphius, Vitalinus, Vitalius, Valentinus Archidiaconus, Banetinus patet Protospatarii Stephani. Ex quo autem cives Salonitani Ragusium demigrarunt anni sunt &c. Rem haud paullo aliter narrat Thomas Archidiaconus cap. 8. Per idem fere tempus (quo videlicet Martinus Abbas ab Joanne IV. de captivis redimendis missus est in Dalmatiam) quidam advenæ, ut ferunt, Romana urbe depulsi, non longe ab Epitauris ratibus applicuerunt. Erat autem Epitaurus civitas Episcopalis Salonitanae ecclesiæ suffraganea. . . . Prævocati ergo advenæ sedem sibi in illius partibus collocantes, civitatem Epitaurum sapius impugnantem nimium attriverunt, attritamque ceperunt, & captam in solitudinem redegerunt. Homines autem cum eis permixti sunt, & facti sunt unus populus. Edificaverunt Ragusium, & habitaverunt in eo. Ex quo tempore conari cæperunt pallium suo Episcopo obtinere. De subversa Epidaurò, & Ragusio condito, cum variae sint utriusque scriptoris,

& aliquo modo discrepantes sententiæ, Porphyrogenitum & antiquitate, & auctoritate Archidiacono anteferendum esse nemo non videt. Conabimur tamen, quo ad ejus fieri poterit, alterum alteri conciliare, & majorem esse verborum inter eos, quam rerum discrepantiam ostendere; sicubi vero inter se congruere nequeant, non est dubium, quin auctoritas Porphyrogeniti nobis potior esse debeat. Romanam urbem, qua depulso fuisse ait Archidiaconus advenas illos, qui ad littus Epidauri proximum rates applicuerunt, Salonam fuisse arbitror; quippe in antiquis monumentis, unde hæc descripsit Archidiaconus, advenas eosdem Romanos denominatos esse invenerat; quo quidem vocabulo Dalmatas oræ maritimæ accolæ, ac præsertim Salonitanos appellari solitos fuisse tradit Porphyrogenitus; quod ab illis Romanis originem ducerent, quorum coloniis Diocletianus cum reliquas urbes Dalmatiæ, tum potissimum Salonam oppleverat. Veteris hujus appellationis, quæ jamdudum desuetudine exsoleverat, ignarus cum esset Archidiaconus, ne suspicari quidem potuit aliunde Romanos illos advenas, quam ex Italia, & urbe Roma in exilium pulso, tranvectosque in Dalmatiam fuisse; nisi forte in vetustis codicibus repererit Salonam ipsam dictam esse urbem Romanam ab Romanorum familiis, quibus olim referta erat, & habitabatur frequentissime. Utrumque res habeat, certe advenæ illi, qui cum Epidauriis ad Ragusium vel condendum vel amplificandum operam contulerunt, alii non erant, teste Porphyrogenito, nisi Salonitani, quos eodem Auctore Porphyrogenito Romanos rite appellaveris. Illi siquidem patria ab Avaribus incensa depulsi, profugique ad Insulas in tutum se receperant. Sed postea insularis illius & ærumnosæ commorationis pertæsi, melioris fortunæ spe, & cupiditate impellente, ad littus Epidaurium navigiis devesiti transmiserunt. Quod vero idem Archidiaconus scripsit Epidaurum ab illis advenis oppugnatam, & captam esse, id longe abest a veritate; nam neque verisimile est, exsulis illis, ac profugis instrumenta bellica, tum vires copiosaque tantas fuisse, ut urbem munitissimam expugnant; & Porphyrogenitus aperte docet ab iisdem Slavibus, qui cæteras Dalmatiæ urbes diriperant ac vastaverant, Epidaurum captam & civibus vel occisis, vel coniectis in vincula, vel fuga dilapsis, dirutam fuisse. Slavorum autem vocabulo Abares etiam complexum esse Porphyrogenitum diximus, qui everfores illos Salonæ, depopulatoresque Dalmatiæ, nunc Abares, nunc Slavos promiscue & communiter appellat. Ac Porphyrogenitus quidem nullum locum nominatim designat, unde proxime venerint Salonitani illi conditores, vel amplificatores Ragusii; sed cum Archidiaconus navibus eos advectos esse doceat, constat ex insulis venisse, ad quas post patriæ excidium profugerant. Neque ex Porphyrogenito satis liquet, utrum exsules illi Salonitani cum Epidauriis Ragusium condiderint; an vero post urbem jam conditam supervenerint, eamque frequentia incolarum auxerint, & domiciliorum accessione dilataverint. Sed Archidiaconus tradit advenas Romanos, idest Salonitanos, una cum Epidauriis Ragusium ædificasse, & utrosque communium legum ac Magistratuum descriptione in populi unius corpus coaluisse. Ab Epidauriis ergo, & Salonitanis, si fides habenda est Archidia-

Salonitanos cur dicit Romani.

Epidaurum non a Romanis, ut censet Archidiaconus, sed capta est, & everfa a Slavibus, sive Abaribus.

diacono, Ragusum est constructum impositumque in loco arduo in mare imminente, ac præcipiti, unde nomen urbi inditum esse Porphyrogenitus docet, vim vocabuli interpretatus: *Urbs Rausium non appellatur Rausiam lingua græca, sed quia in locis præruptis posita est; præcipitum græce vocatur Λαῦ; unde inhabitantes nuncupati sunt Λαῦσαι, idest præcipitulum insidentes. Communis vero usus, qui sæpe litterarum commutatione nomina corrumpit, commutato nomine Rausios appellavit.* Inter conditores vel amplificatores Ragusii quosdam e Salonitanis vel genere vel dignitate primarios nominatum recenset Porphyrogenitus, videlicet Gregorium, Vitalium, Valentium Archidiaconum (scilicet ecclesiæ Salonitanæ) Barentinum (Valentinum, sive Valentinum legendum censet Bandurius) patrem Protospatharii Stephani. Hos quippe patria Salonitanos fuisse Anselmus Bandurius collegit ex verbis proxime subjectis: Ex quo autem cives Salonitani Rausium demigrarunt &c. quibus hanc animadversionem apposuit: Hinc manifestum liquet recensitos a Porphyrogenito paulo superius viros, qui Ragusum demigrarunt, fuisse cives Salonitanos. Jacobus Luccarius in Annalibus Ragusinis Italice scriptis, & Maurus Orbinius in Commentariis de Regno Slavorum, ut initia Ragusii ex Epidauri ruinis antiquiora faciant, Epidauri excidium, & interitum Gothis attribuunt, revocantque ad tertium æræ Christianæ sæculum, & cum ætate Valentiniani Imperatoris conjungunt; post excisam vero Salonam Ragusium numero civium, opibusque & ædificiis crevisse ajunt, commigrantibus illuc Salonitanis, quibus hæc civitas & perfugium, & domicilium præbuit. Cæterum sexto sæculo in exitum vergente adhuc Epidaurum stetisse incolumem testantur epistolæ S. Gregorii Papæ, qui de Florentio Episcopo Epidauritano in suam urbem ac sedem restituendo scripsit ad Antoninum Apostolicum in Dalmatia Apocrisarium, itemque ad Sabinianum Episcopum Jadertinum.

Pars altera Salonitanorum, qui navigia ex insulis abducta in Occasum direxerunt, cum portum quemdam inferioris Dalmatiæ tenuisset, in ruinis cujusdam antiquæ civitatis oppidulum inædificavit, fossa ac mænibus circumdedit, ut præsidio sibi adversus barbarorum incursiones esset; eique Jadriæ nomen imposuit. Inopiam & egestatem Salonitanorum, qui ad insulas confugerant, paucis exposuit Archidiaconus cap. ix.; ac deinde narravit quemadmodum plerique relictis insulis ad continentem redierint, & cum alii alia littoris Dalmatiæ loca cepissent, quæ ad incolendum magis opportuna videbantur, quidam ex illis urbem Jadriam in ora maritima condiderunt. Hoc historiæ Salonitanæ caput integrum hic transcribere lubet; quippe non solum ad hujus loci argumentum illustrandum, sed etiam ad investigandam novæ illius urbis positionem pertinet.

Interea Salonitani in insulis commorantes magno afficiebantur tædio propter terræ sterilitatem, & propter aquarum penuriam. Ingenti etiam desiderio cupiebant ad patriam reverti. Sed licet Salona deserta jaceret, nullique hostes auderent in ea manere; Salonitanis tamen videbatur non satis tuta statio ibi fieri posse; hostile quippe incendium consumpserat omnia; turres, & mania prostrata jacebant: Solum Theatri ædificium, quod in Occidentali parte constructum fuerat, adhuc integrum remanebat. Sic ergo miseri cives hinc rerum ur-

gebantur inopia, illinc metus; adhuc deterrebat hostilis. Et quia pars magna eorum per orbem erat dispersa, & ipsi pauci, & inopes remanserant, de reedificanda civitate deliberare non præsumebant; unde factum est, ut aliqui ex ipsis exentes de insulis, per diversas partes Dalmatiæ littoris opportuna sibi ad habitandum loca quærebant. Quidam versus Occidentalem plagam navigantes, ad portum cujusdam urbis antiquæ, sed diruta applicuerunt, & videntes locum satis habitum ad manendum paraverunt ibi aliquod munimentum, & habitaverunt in eo. Et quia situs loci propter adjacentes insulas, & propter commoditatem portus multum eis placebat, non habebant jam necesse ad Salonam redire; nihil enim eis videbatur deesse præter fluvium Jadrum, qui ex Orientali parte Salonitana urbi multum deestabiliter influebat. De quo legitur in Luciano:

Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas; Et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader. Hoc igitur sæpius nominato, urbi nomen impositum est Jadria, vel (ut quibusdam placet) ab Jadro Conditor Jadria nomen accepit.

Ex his, quæ de Jadria urbe a Salonitanis condita Archidiaconus scripsit, Joannes Lucius intelligi posse existimat Jaderam perantiquam illam Dalmatiæ urbem, & Romanorum Coloniam amplissimam ab Avaribus dirutam, & a Salonitanis illis reedificatam fuisse, Id mihi non fit verisimile, si paullo quidem diligentius Archidiaconi verba expendantur. Cujusdam urbis antiquæ vestigiis novam urbem impositam fuisse ait: an vero Jaderam, urbem tota Dalmatia celeberrimam atque notissimam, Archidiacono ignotam fuisse putemus, aut certe parum dignam habitam esse, quam suo & proprio vocabulo Græcis Latinisque litteris latissime vulgato afficeret? An credibile est eadem clade & ruina, quæ civitati nobilissimæ interitum paullo ante attulerat, illius quoque famam ac memoriam sic obrutam fuisse, ut statim ac penitus interierit? Urbem illam antiquam, cujus nomen aut ignoravit, aut reticendum censuit Archidiaconus, non recenti adhuc memoria everfam fuisse, sed ejus casum & excidium a vetustis temporibus repetendum esse, ex ipsis Archidiaconi verbis mihi videtur colligi posse; illius autem nomen aut vetustate interciderat, aut obscurum erat, & ferme ignotum; proindeque Archidiaconus illud silentio præterire, quam litteris exprimere maluit. Præterea huic oppido, quod Salonitani in ipsis illius antiquæ urbis vestigiis excitaverunt, Jadriæ nomen, non restitutum, sed impositum Archidiaconus scripsit: id vero argumento est tum primum appellari cœpisse locum illum Jadriam; amplissima autem illa Liburniæ civitas multis ante Christianam æram ætatibus Jadra sive Jadera nominabatur; quæ si ab Avaribus destructa, & a Salonitanis restituta esset, non subiisse novum a Salonitanis inditum, sed vetus nomen recepisse vel retinuisse diceretur. Cum autem subdit esse quosdam, qui putent ab Jadro conditor urbem hanc Jadriæ nomen sumpsisse, quod de antiqua Jadera, seu vere seu falso proditum est, id Archidiaconus bona fide ad hanc novam Jadriam transtulit; quo errore ductus fortassis existimavit fuisse aliquem inter Salonitanos Jadriæ hujus conditores, cui nomen fuit Jadro; ab eoque, quod cæteris auctoritate & imperio præflet, urbem eandem Jadriam denominatam esse. Extat in Liburnia oppidulum

Jadria a Salpigi-
nis condi-
ta non est
Jadera
antiqua
colonia
Romana.

Jadriam
novam
oppidum
Salonita-
ni excole-
bant in Dalma-
tia infe-
riori ædi-
ficant.

ad

Vicus
pune di-
ctus Jaderam
veterem
in Liburnia,
distant ab
urbe Jadera
in ortum;
Ibi olim
fuit Jaderia
condita a
Salonitanis

antiquius
dicta
Blandona

postea a
Chrobato
Belegradi
sive Albamaria,

a Venetis
eversa,
Jaderia
nomen re-
cepit.

ad mare adjacens, quod ab Jadera passuum milia fere viginti in ortum distat, ingentesque ædificiorum ruinæ celebrem olim urbem testis & opibus ibidem fuisse testantur; Jaderam veterem vulgo appellant. Id vocabuli unde accepit, nemo litteris aut memoriæ prodidit; & nisi hujus appellationis causam conferas in Salonitanos illos, de quibus Archidiaconus loquitur cap. ix., unde illa repeti possit, nusquam fortasse invenies. Congruit loci positio descripta ab Archidiacono; huic enim neque deest commoditas, & opportunitas portus; & plures e regione obiacent insulæ; totum enim littus Liburnicum sive scopuli, sive insulæ quam frequentissimæ obtegunt; quas Plinius Creteas, Liburnicas, Celaduffas vocat. Urbem illam antiquam dirutam, ad quam appulerunt Salonitani ex insulis reduces, cujusque in ruinis Jaderiam inædificarunt, Blandonam fuisse arbitror, quam Auctor Itinerarii Antoniniani inter Jaderam & Arausam interjecit, & millibus passuum viginti utrimque disjunxit. Hanc Jaderiam Ducis Chrobatorum adepti cum essent, mænjorum ambitu latius prolato, tum frequentia incolarum, tum numero ædificiorum amplificarunt, & Belegradum sive Albam maris imposterum nominari voluerunt. Eversa fuit a Venetis, quod Adriaticæ navigationi infesta esset; ejusque adhuc rudera ibidem, ut diximus, & vestigia visuntur; nunc oppidum est exiguum, quod recentiori vocabulo posthabito, pristinum Jaderiæ nomen recepit, hodieque retinet, & vulgo appellatur *Jaderia vetus*; non quod vetustior sit altera illa Jadera, Romanorum colonia multo vetustissima, sed quod antea Jaderiæ, quam Belegradi nomen subierat, & alterum altero vocabulo antiquius est. Itaque cum hæc Jaderia cognominatur *Vetus*, non urbs ipsa cum altera Jadera, quæ multis sæculis superior fuit; sed urbis nomen cum vocabulo Belegradi, quod recentius est, comparatur.

Salonitanos patria extorres multo tempore in insulis commoratos fuisse scripsit Archidiaconus, sed nullo certo ac definito temporis spatio illorum exilium circumscripsit: in plures annos extractum esse rerum interjectarum series declarat. Discessum ex insulis, reditumque ad continentem illorum, qui Ragusium, quique Jaderiam ædificarunt, conferri posse arbitror in annum circiter quadragesimum tertium septimi sæculi. Qui remanserant in insulis, & ipsi cum diutius ærumnosum illud exilium in magna rerum egestate pertulissent, in spem rerum meliorum erectis animis, quinquennio post discesserunt, & cum ad Palatium Diocletiani se recepissent, ex iis, quæ adhuc ibidem extabant, mænibus, propugnaculis, & ædificiis civitatem sibi condiderunt, cui Spalatium nomen est; sed Spalatenis urbis initia, & descriptio cum ad totum tertium Illyrici Sacri, & Historiam ecclesiæ Spalatenis pertineat, illuc rejicienda esse nobis videntur.

§. VI.

Quæ in Interregno Metropolitico Dalmatiæ, ab Salona eversa ad Spalatium conditum, in ecclesiâ & imperio memoria digna contigerunt.

Cum Dalmatæ communis Metropolis casum & excidium graviter mærerent, & fortunis omnibus spoliati, partim amissa patria ex-

sularent, partim crudeli barbarorum servitute premerentur, aliquid sane, ut in tantis malis solatii eisdem attulit Pontificatus Joannis IV.; nihil enim ad plurimas illas maximasque acerbitates leniendas jucundius Dalmatis accidere potuit, quam e natione Dalmatica electum fuisse, qui totius ecclesiæ principatum teneret, a quo subsidium aliquod communi fortunæ miseræ affictæque sperabant. Neque illorum spem Joannis pietas erga suos, & beneficentiâ fefellit. Is Severino bimestri Pontifici subiectus, cum esset anno undequadagesimo, vel eo, qui proxime sequitur, hujus sæculi, haud posteriores suscepti Pontificatus curas ad sublevandas popularium suorum calamitates convertit; nec dubitavit ecclesiæ thesauros profundere, ut quamplurimos posset, captos a barbaris redimeret. Nec minora eximie suæ erga Martyres Dalmatiæ tutelares religionis documenta præbuit; nam Martino Abbat, quem in Dalmatiam de captivis redimendis miserat, id præterea mandati dederat, ut reliquias Sanctorum Martyrum undeunde colligeret, ereptasque barbarorum injuriis Romam adveheret; quibus honorifice condendis egregium sacellum in Basilica Lateranensi vel extruxit, vel refecit, eorumque imaginibus musivo opere pictis ornavit. Huc revoca, quæ dicta sunt §. 3. Nec solum civium suorum salutem ac libertati Joannes consuluit; sed ob dignitatem Pontificiam, & rerum gestarum gloriam patriæ suæ, universæque nationi magno fuit decori atque ornamento. Ac potissimum in fide Catholica adversus Monothelitas tuenda ejus opera magni fuit; certe successoribus suis præripuit, ne primi essent, qui Monotheliticam impietatem Apostolica auctoritate configerent. Anno 639. Heraclius celebre illud edictum secundum impiam Monothelitarum sententiam a Sergio Patriarcha jampridem compositum evulgari jussit; quod Ecthesis sive expositio fidei inscribitur. Severinus, ut illam Ecthesim reciperet, approbaretque, nullis sive promissis, sive comminationibus adduci potuerat. At ejus successor Joannes, collecta Romana Synodo, nefarium decretum animo imperterrito ad omnia pericula, quæ sibi ab Imperatore, vel Exarcho imminabant, auctoritate Apostolica damnavit, & gravissimis censuris confixit; idemque auctor fuit, ut omnes Africanæ ecclesiæ Synodiciis sententiis illud reprobarent. Hoc significare voluit Theophanes his verbis: *Joannes Romanus Præsul, collectio Episcoporum Concilio, Monothelitarum hæresim anathematizavit: similiter & in Africa penes Byzantium, Numidiam, & Mauritaniam diversi Episcopi convenientes Monothelitas anathemate ferierunt.* Joannis auctoritas & Occidentalium Episcoporum conspiratio ad rejiciendam Ecthesim Heraclianam mirum quantum perturbavit, & perculerit Heraclium, qui ut impuræ illius hæreseos infamiam abstergeret, qua se apud omnes Occidentales laborare cognovit, novo promulgato edicto, jussuque per omnes Orientis, & Occidentis ecclesias circumferri, palam aperteque declaravit Ecthesim illam, suo nomini suppositam, suam non esse; sed Sergii Patriarchæ Constantinopolitani, qui ut Imperatoris nomine ederetur, ab se imprudenti, ignaroque quantum in ea mali esset, per fraudem & malitiam imptetraverat: hoc testatus est S. Maximus, cum sub Constante Imperatore in judicium vocatus esset, verba ipsa subjiciens secundi edicti Heracliani, quod nominatim ad Joannem Papam afferri jussum

Joannes
IV. Dal-
mata Se-
verino
Papæ suc-
cessit an-
no 639,
vel 640.

Hæresim
Monotheli-
tarum, &
Heraclianum
Edictum
primus da-
mnavit.

Heraclius
Joanni
ut se pur-
garet, ne-
gat se au-
ctorem
fuisse pro-
mulgatæ
Ecthesis.

sum fuerat. Huic enim potissimum Heraclius de impietate Monothelitica se purgare voluit: Ille enim (Heraclius) cum sensisset a nonnullis in Occidente probum sibi aspergi, editto se liberavit omni ecclesiastica reprehensione, hæcque scripsit: Ecthesis mea non est, nec ego dictari, aut fieri jussi; verum cum Sergius Patriarcha quinque ante annis condidisset, quam ab Oriente redirem, oravit me, postquam ad hanc felicem urbem adveni, ut nomine meo promulgetur cum subscriptione. Ejus hortatu id feci. Nunc vero cum cognoverim eam a nonnullis oppugnari, declaro ad omnes non esse meam. Hoc jussum (idest edictum) fecit ad Beatum Joannem Papam, qui damnarat Ecthesim in iis, quæ tum ad Pyrrhum scripta sunt. Pyrrhus siquidem Sergio, qui paulo post Ecthesim promulgatam obierat, in sedem Constantinopolitanam suffectus, ad Joannem litteras impietatis & audaciæ plenæ dederat, quibus illum hortabatur, ut Monotheliticum dogma reciperet approbaretque; quas quidem litteras Joannes, qua dignum erat, Apostolica auctoritate, & constantia refutavit. Earum litterarum meminit Agatho Romanus Pontifex in sua epistola: Namque Pyrrhus in confirmatione Typi & in aliis pro Cyro Alexandrino satisfaciens, unam voluntatem & operationem intelligere se demonstrat; & in scriptis ad sanctæ memoriæ Joannem Papam unam voluntatem, & unam operationem Dominum nostrum Jesum Christum habere confirmat. Sed illud in primis præclarum & nunquam satis laudatum Joannis consilium fuit, quo Monothelitis eripuit auctoritatem, & patrocinium Honorii decessoris sui, cujus ad Sergium epistolæ ad malefatos errores tuendos per summam audaciam abutebantur. Eum quippe, cui eas litteras Honorius dictaverat, quique Honorii nomine ad Sergium scripserat, jussit earumdem litterarum sincerum germanumque sensum interpretari, atque exponere, ac dilucide ostendere aliorum, atque ipse intelligebat, ejus verba ab hæreticis referri. Quis enim mentis & sententiæ Honorianæ interpret verior, majorisque auctoritatis, quam ille ipse, qui Honorio ab epistolæ & secretis erat, qui ejus mentem optime noverat, qui ex ejus sensu ac judicio epistolam illam fideliter exaravit? Hinc Orthodoxiæ Honorii testem locupletissimum Joannes adhibuit; qui litteris ad Constantinum sive Constantem Imperatorem Joannis jussu & nomine datis, ea, quæ ipsemet ab Honorio dictante exceperat, accurate diligenterque explicavit, ejusque verba ac sententias ab infania Monothelitarum longissime abesse luculenter demonstravit. Hujus rei auctor est sane gravissimus idem, quem supra laudavimus, S. Maximus Abbas in eo, quem cum Pyrrho habuit dialogo: Quid de Honorio (sunt Pyrrhi verba) ad respondendum habes, qui aperte Antecessori meo unam voluntatem Domini nostri Jesu Christi esse tradidit? Maximus. Quis fuit fide & auctoritate dignus epistola ejus interpret, is, qui eam ex persona S. Honorii scripsit adhuc superstes, & qui totum Occidentem cum aliis virtutibus, tum pietatis dogmatibus illustravit; an hi qui Constantinopoli ex suo corde loquebantur? Pyrrhus: ille qui hanc scripsit: Maximus: Is igitur cum ad Divum Constantinum Imperatorem rursus ex persona Joannis Papæ de hac epistola scriberet, dixit: unam voluntatem diximus in Domino, non divinitatis ejus & humanitatis; sed humanitatis solius. Cum enim Sergius scripsisset, quod quidam duas voluntates in Chri-

Joannes
Pyrrhi
monotheli-
tæ epi-
stolam re-
fecit.

sto contrarias dicerent, diximus Christum non duas voluntates contrarias habuisse, carnis inquam & spiritus, sicut nos habemus post peccatum; sed unam tantum, qua naturaliter humanitatem ejus signabat. Hoc autem ita esse argumentum evidens est, meminisse membrorum & carnis, quæ quidem in divinitate non licet intelligere. Ita Joannes tum famæ Honorii, tum Catholicæ veritati præclare consuluit; neque aliunde majus graviusque pro sincera & Catholica fide Honorii testimonium, quam ex hac Joannis epistola, proferri potest.

Temporibus illis calamitosissimis, quibus Salona penitus eversa est, res ac vires imperii collapsæ erant, deteriori ut statu esse non possent. Præterquamquod bellum Persicum antea opes copiarumque exhauserat; deinde Saraceni multos Romanorum exercitus conciderant, multas Asiæ provincias, & Ægyptum etiam, capta Alexandria, sub potestatem redegerant; multis maximisque cladibus Orientem fere totum peragraverant; & anno 640. subactis Persis, denuo in exitium imperii imminabant. Rotharis Langobardorum in Italia Rex, pertæsus induciarum, quas barbari ad eam diem cum Romanis servaverant, aut prope erat, ut bellum iidem inferret, aut oram Ligusticam depopulari, urbemque Liguriæ capere ac diripere jam cœperat. Dalmatiam, ut diximus, Abares & Slavi, Istriam præterea, & Mæliam superiorem vastaverant, easque regiones cum Pannonia obtinebant. His angustis & difficultatibus confictus Heraclius, cum neque pecunia, neque milites suppeterent ad Dalmatiam recuperandam, facile permisit Chrobatis Serblisque, ut expulsis Avaribus eam provinciam sibi recuperarent, ac retinerent; contentus ipse tum maritimis urbibus, quas Orientis imperio restitui, tum annuo tributo, quod sibi ac successoribus ab illis dependi voluit. Dalmatiamque, tradiditque Chrobatis, & Serblis haud diu superstes fuit Heraclius, qui partim morbo, partim ægritudine confectus interiit anno 641, die undecimo Martii, vel Februarii, ut Pagius censet; cum imperasset annos unum & triginta. Duos ex se filios reliquit, alterum ex Eudocia priore, alterum ex Martina posteriore conjugis susceptum. Parenti successit Constantinus natus maximus & filius Eudociæ, idemque Christianæ religionis apprimè tenax, & ab impietate Monothelitarum maxime abhorrens. Is nondum quartum imperii mensem exegerat, cum Martine novercæ infidiis periit, veneno extinctus, nulla re magis, quam novercali odio, & miserando exitu memorabilis. Post ejus obitum adeptus est imperium Heracleonas, alter Heraclii ex Martina filius, matris opera, adjuvante Pyrrho Antistite Constantinopolitano. Senis haud amplius mensibus regnavit; nam tumultuante populo, & Martine obprivigni patricidium lingua exsecta, & Heracleoni nates jussu Procerum mutilatæ, uterque præterea ex Senatusconsulto in exilium pellicur. Rerum potitus est Constans Constantini filius, quem aliqui patris vocabulo appellant Constantinum, idemque Heraclii nepos; qui quamvis initio Catholicis favere visus esset, paulo post, cum avi, quam patris similis esse mallet, ad Monothelitas aperte descendit. Epistolam illam, qua Joannes IV. notam Monothelismi Honorio Papæ inustam absterfit, alii ad Constantinum patrem, alii ad Constantem ejus filium missam fuisse existimant. Huic certe

Vires im-
perii O-
rientalis
diutius

clades fl-
latæ a Sa-
racenis.

Bellum
Langobardicum in
Italia.

Heraclio
mortuo
Constantinus natus
major fuit
vixit.

Constantino Hera-
cleonas, huius sus-
fectus est
Constantinus.

a Con-

a Constante responsum esse auctor est Eutychius in Annalibus, & Joanni significasse ait, sibi Catholicam fidem cordi esse, ac proinde impiam Ecthesim Sergii ab se flammis tradi, & aboleri iussam. Sed quam alieno esset a Catholicis animo, non multo post ostendit. Cum enim Pyrrhus Patriarcha, metuens sibi a Constante, apud quem in suspicionem venerat illatæ parenti necis, regia urbe & Patriarchali sede relicta, voluntarium sibi exilium conscivisset, huic Constanti Paullum hæreseos Monotheliticæ fautorem ac propugnatorem subrogandum curavit, & deinde Catholicos insectari aperte instituit. Si Joannes IV. epistolam illam, cujus modo meminimus, ad Constantem scripsit, ejus vitam ac Pontificatum in annum 642. cum Papebrochio prorogari oportet. Hunc igitur multa & egregia pro tuenda Catholica veritate, & extirpanda Monothelitarum hæresi meditantem mors oppressit xii. Kalendas Octobris, anno 642. nisi ejus obitum ad annum superiorem cum Baronio revocare libeat. Joanni IV. e vivis exempto successit Theodorus; ipse quoque ob eam causam de Dalmatia bene meritus, quod sacellum ab decessore sanctis martyribus Dalmatiæ extrui & ornari ceptum absolverit, & dedicaverit; nec Joanni hæreseos profligandæ, & religionis Catholicæ defendendæ studio cessit.

Per ea tempora in partibus Dalmatiæ superioris, quas Serbli Avaribus ademant, religio Christiana quatuor Regum e stirpe Ostroylli acerrimo, & tyrannico dominio perfuncta respirare jam coeperat sub Zuanimiro, sive Satimero Rege Serblorum, qui pacem & otium Christianis reddidit; & quos præteritæ persecutionis turbo in montes compulerat, & per varia loca disperferat, eos novi Regis clementia in patriam revocavit. *Post mortem vero quatuor iniquorum Regum, natus est ex eorum progenie (natum potius dixerim e stirpe Regum Serblæ antiquæ) quidam Zuanimirus, qui accepto regno destitit Christianos persequi. Ex Presbytero Dioleate. Quintus ab his in regnum, vocatus nomine Satimerus, abstulit a fidelium infestatione, atque in omnes pariter æquo animo fuit. Eo regnante in publicum prodibant qui diu latuerant, quique antea metu contriti, partim a fide defeecerant, partim fugerant, pristina libertate usi, ad sua quisque loca redibant.* Ex codice Marulano.

Ludovicus Muratorius Tom. IV. Ann. Ital. in annum 42. septimi sæculi confert expeditionem Italicam appulsumque ad oram Sipontinam Slavorum, quos e Dalmatia venisse tum ipse, tum Ludovicus Schonlebius alique existimant. Erant ea tempestate in Dalmatia triplicis generis Slavi, Chrobati, Serbli, itemque illi, quos ad Dalmatiam devastandam socios sibi Abares adsciverant. Cum his postremis, & cum Abaribus Chrobati, & Serbli, ut expellerent utroque, bellum gerebant, quod annos aliquot tenuit, ut Porphyrogenitus affirmat. Cum res Abarum deteriores quotidie fierent, multitudo autem Chrobatorum & Serblorum major esset, quam sive ad reliquias hostium persequendas, & profligandas necessaria foret; sive in iis regionibus, quas hostibus ademissent, ali, & capi posset, visum est Ducibus utriusque gentis exonerare prægravante turba Dalmatiam, & partem aliquam in alias regiones, tamquam in colonias, emittere. Peropportune accidit, ut Langobardi in Italia, Rothari Rege ac Duce, bellum gererent cum Romanis, inclitatum anno superio-

ri, ut Muratorius existimat. Pars Italiæ ad Meridiem extrema jam pridem ceciderat sub Imperium ditionemque Langobardorum, suberatque Ducibus Beneventanis, qui amicitia, scedere, nexuque & jure fiduciario Regibus Langobardis obstricti erant. Principatum Beneventi Ajo tum obtinebat, qui cum ob ingenii, animique imbecillitatem ad populos illos regendos minus idoneus videretur, eidem Arichis parens consiliarios, & adjuutores dedit Rodoaldum, & Grimoaldum filios Gisulphi Ducis Forijulienis. Hi quippe fratribus natu majoribus Tacone & Cacone, qui parenti in principatum successerant, per insidias Gregorii Patricii, Opiterginæ urbis Præfecti necatis, translatoque a Langobardis in Grasulphum patrum paterno dominatu, confugerant ad Beneventanum Ducem Arichim Ajonis patrem, a quo benigne excepti, liberaliter educati, & politicis disciplinis, bellicisque artibus instructi, multis præclare factis egregiæ indolis specimen dederant. Ergo (ut eo unde digressa est referat se oratio) Slavos illos, qui e Dalmatia in Italiam transgressi oram Sipontinam Beneventanæ ditionis popularunt, partim Chrobatos, partim Serblos fuisse arbitror; ex illis videlicet, ut diximus, qui in ea regione cum Abaribus eorumque sociis jam multis præliis felicissime decertaverant. Naves autem ad transmittendum, quibus ipsi carebant, facile a Romanis impetrarunt, qui tum insulas, tum urbes maritimas ab Avaribus intactas retinebant. Hi enim Chrobatis & Serblis navium & instrumenti commعاتque maritimi, quod postulabant, eo promptius ac libentius suppeditarunt, tum quod illos tamquam amicos, & imperii fœderatos habebant, qui bello adversus Abares populatores Dalmatiæ suscepto, non minus Heraclo quam sibi perutilem operam navabant; tum quod navigia illa poscebant, ut Langobardis imperii hostibus bellum inferrent; tum denique quod Romani seu Dalmatæ intelligebant sua magni interesse parte aliqua advenarum Provinciam levare, alioque transire, quo plus spatii agrorumque indigenis relinquerent. Rem omnem, quemadmodum gesta est, ex Paulo Diacono descripsit Ludovicus Schonlebius, parte tertia Annalium Carniolæ; qui hanc Slavorum in Italiam ex Dalmatia profectionem refert ad annum trigessimum septimum vel octavum septimi sæculi, contra quam postulat series Chronologica Ducum Beneventi; ex qua colligitur statui non posse ante annum secundum, & quadragessimum ejusdem sæculi interitum Ajonis ab iisdem Slavis interfecti: *Obiit etiam Arichis Dux Beneventanus* (ait Schonlebius loco laudato) *ad quem nostri quondam Principis Gisulphi duo filii Rodoaldus, & Grimoaldus confugerant. Successit Arichi Beneventi Ajo filius, non satis sana mentis ex morbo, qui fratres adoptivos Rodoaldum, & Grimoaldum fideles habuit in regimine adjuutores. Jam annum & quinque menses Ducatui præfuerat, cum Slavi nostri Dalmatæ, & haud dubie junctis viribus Istriani, navali expeditione suscepta, cum ingenti multitudine Sipontum advolant, & castris ante urbem locatis, varias in circuitu fossas excavant. Ajo Dux collectas, quantum per temporis angustias licuit, copias adversum hostes educit, & a finibus suis arcere contendit, cumque incitato equo suos animans procurrit, in fossam præceps labitur, & frustra in auxilium accurrentibus Langobardis, majore Slavorum multitudine oppressus perimitur. Aberant*

Expeditionis Slavorum in Italiam susceptæ annus apud Schonlebius male constitutus.

Ajo Dux Beneventanus exercitum ducit contra Slavos, & interficitur.

ab

Slavi e Dalmatia in Italiam infestati transierunt.

Mors Joannis IV.

eius subrogatus est Theodorus.

Zuanimirus Rex Serblorum pacem Christianis reddidit.

Rodoald.
superve-
nient.

ab ea velitatione Rodoaldus, & Grimoaldus, quorum prior, nuntiato Ajonis interitu confestim auxiliis copiis in castra accurrit; & Slavos proprio idiomate, quod haud dubie inter nostrates in Carso didicerat juvenis, alloquitur, quem illic pa-
triotam suspicientes, illico ad pugnam segniores sunt redditi. Tantum valuit ignoti Principis & hostis familiaris loquela. Sed Rodoaldus occasione usus praelium integravit, magnaque inter Slavos strage edita, Ajonis mortem ultus est; ac victor Beneventum reversus: Slavus in Dalmatiam & Istriam, unde venerant, mare iterum reme-
tinentibus.

**Catho-
licis ho-
stibus Ajo-
nis necem
ulciscitur.**

**Catholici
in Oriente
vexati a
Monotheli-
tis, Ro-
mam con-
fugiunt.**

Inter hæc fervebat in Oriente persecutio adversus Catholicos, e quibus sane multi commigrarunt in Italiam anno 643. & Romam se receperunt tamquam in portum, & commune jactatæ afflictæque religionis perfugium, benigne accepti a Theodoro Papa, qui Apocrisarios & litteras Apostolicas ad confirmandos Catholicos quaquaversum per Orientales ecclesias misit; ut colligitur ex epistola Synodica Episcoporum Cypri ad eundem Theodorum. Pyrrhus dum in Africa exulabat, in frequentissimo Episcoporum & procerum conventu de Catholico dogmate, quod per id temporis in controversiam vocabatur, anno 645. disputationem habuit cum Maximo Abbate viro sanctissimo eodemque doctissimo. Hujus argumentis, & rationibus convictus Catholicæ veritati manus dedit; & Romam deinde cum venisset, hæresim publice execratum Theodorus Pontifex absolvit, & ecclesiæ reconciliavit. Sed triennio post in pristinos relapsus errores, iterum ab ecclesia descivit. Episcopi Africani e tribus conciliis provincialibus Numidiæ, Byzantii, Mauritanie missis in urbem epistolis anno 676. Theodorum Papam supplices orant, ut Paullum Episcopum Constantinopolitanum, si adhuc pertinaciter in suscepto errore persistat, anathemate feriat, & ne sua contagione alios inficiat, ab universo Christianorum cætu se jungat. Æqua postulare visi sunt. Theodorus litteras, & Apocrisarios Constantinopolim mittit, & Paullum gravissimis verbis hortatus, ut nefariam hæresim palam damna-
ret, denunciavit anathema eidem inflictum iri, nisi obtemperaret, ac resipisceret. Ille (quæ malitia est hæreticorum) Pontificiæ animadversionis mucronem in se intentum eludere conatus, epistolam rescripsit plenam doli ac fallaciæ, qua sub Catholicæ fidei professione Monotheliticæ impietatis virus obtegeret. Interea Gregorius Præfectus Africæ tyrannidem occupavit; quam regionem anno 647. Saraceni ejectis una cum tyranno præsidiis Romanorum, & anno proximo Cyprum florentissimam insulam Romanis ademptam in suam potestatem redegerunt.

**Saraceni
Africam
occupant,
& deinde
Cyprum.**

**Constanti-
nopolitani
imp. typ. promul-
gat.**

Paullus Constantinopolitanus Episcopus, commotus atque adeo perterritus conspiratione & concordia totius ecclesiæ Occidentalis ad profligandos Monothelitas, ad consuetas hæreticorum artes sibi confugiendum censuit. Constantem adiit, pluribus verbis ostendit unam spem rationemque constituendæ pacis ecclesiasticæ superesse, si nimirum ea controversia, quæ in duas partes ecclesiam distraxerat, indico utrique parti silentio, supprimeretur. Constantem igitur edictum promulgavit anno 648. quod majores nostri *Typum* appellaverunt, eoque sancivit, auctoritate Augustali interposita, ut ne quis impofterum de simplici seu duplici Christi voluntate, & operatione disputaret: quæ de hu-
Illyrici Sacri Tom. II.

mana Christi divinaque natura clare diserteque Patres & concilia docuerant, ea demum fixa ratæque haberentur, reliquis omnibus controversiis silentio, & oblivione consopitis. Verum enim vero tantum absuit, ut ejusmodi ratio concordie ineundæ probaretur ecclesiæ Romanæ, ut anno proximo in concilio Lateranensi sub Martino omnium sententiis Typus rejectus fuerit; & quidem jure meritoque, neque enim eo loci res erat, atque olim fuerat, cum Honorius utrique parti silentium injunxerat. Nam Catholica veritas illustrius jam patebat, quam ut dissimulari tegique silentio posset. Antequam Typus ille Romam allatus esset, Theodorus Papa, Episcopis in concilium vocatis, cum Monothelitas omnes, tum Paullum Episcopum apertum & contumacem hæreticum, itemque Pyrrhum, qui ad ingenium atque hæresim redierat, solemnem anathemate perculerat.

**Qui reje-
ctus fuit
a Conci-
lio Late-
ranensi sub
Martino.**

Per ea tempora Salonitani, qui reliqui erant in insulis, hortatore ac duce Severo primario inter eos, maximæque auctoritatis viro, ex insulis reversi urbem novam in palatio Diocletiani constituere cœperunt. Iisdem fere temporibus Dalmatia virum eximie justitiæ ac pietatis ecclesiæ & Provinciæ Gradeni Metropolitam dedit, cui nomen erat Maximo; hunc quippe, Primogenio suffectum anno 646. natione Dalmatam fuisse Dandulus affirmat. Interfuit Concilio Lateranensi, quod an. 629. Martinus Papa contra Monothelitas celebravit, & eorum damnationi proxime post Romanum Pontificem subscripsit, usus veteri titulo *Aquilejensis Episcopi*; quod argumento est Gradenes Episcopos simul cum nomine jus pariter & locum obtinuisse Metropolitæ Aquilejensis; nam qui in veteri Aquileja nomen jusque Metropoliticum seu Patriarchale sibi arrogabant subnixi Langobardorum Regum patrocinio, ii cum schismatici essent, Episcopi legitimi nec dici, neque haberi poterant; cujusmodi tum erant Felix, vel Joannes, qui post Fortunatum ecclesiæ Gradeni directorem, sedem Episcopalem apud Cormonem oppidum sane frequens, & nobile obtinebant. Cæterum ea subscriptio aliquos in errorem induxit, qui eo titulo decepti Maximum catalogis Aquilejensium Antistitem, a quibus abest, inferendum esse censuerunt; & Aquilejenses omnes ditionis Langobardicæ Episcopos ejurato schismate jam cum Romana, & Catholica ecclesia in gratiam rediisse existimarunt.

**Salonitanæ
ex insulis
reversi ur-
bem Spa-
latum con-
dunt.**

Theodorus Papa cum obiisset anno 649. pridie Idus Majas, in hujus locum subrogatus est Martinus, qui Concilium Lateranense eodem anno convocavit, & mensem Octobrem Episcopis ad conveniendum in urbem edixit. Convenierunt sane frequentes omnino ad centum & quinque; nemo ex Illyrico aut Dalmatia interfuisse legitur. Duo solum ex provincia Istriæ, Maximus Gradeni sive Aquilejensi Metropolitæ, & Potentius Polensis Episcopus. Damna est hæresis Monothelitarum una cum Eccheli Heracliana, & Typo Constantiano; Duces & Antesignani Monotheliticæ impietatis Cyrus Alexandrinus, Sergius, Pyrrhus, & Paullus Constantinopolitanus Episcopi, quique horum impia dogmata sectarentur, ecclesiasticis pœnis, & censuris confixi sunt.

**Theodori.
Papæ obi-
tus. Marti-
nus ejus
successor,
concilium
Lateranen-
se co-
git.**

Si quis unquam Romanorum Pontificum optime meritis est de Dalmatia, ut certe multi fuerunt, Martinus profecto Dalmatis, ingenti tum mole calamitatum oppressis afflictisque, opitu-
landi,
Ee

Joannem
Ravenna-
tem Lega-
tum sedis
Apostoli-
ce in Dal-
matiam
misit.

landi, & benefaciendi studio, nemini cessit. Inter ipsa Pontificatus initia sane ardua & operosa, haud postremas cogitationes curasque sollicitudinis Pontificæ Dalmatis impertiit: quippe Joannem patria, & cognomento Ravennatem munere ac potestate Legati Apostolici præditum in Dalmatiam misit, ut rem Christianam, & disciplinam ecclesiasticam partim incolarum fuga, & dispersione prorsus neglectam atque collapsam, partim barbarorum adventu ac superstitione infectam, & inquinatam restitueret, atque expiaret. Utrumque egregie præstitit: & cum Spalatenses inter ac Ragusenses controversia esset, utri earum civitatum sedes ac dignitas Metropolitana Salonæ excisæ deberetur, causam Spa-

latensibus adjudicavit. Ab his electus cum esset an. 650. primus Spalatensium Episcopus, Martino approbante, jus adeptus est titulumque Metropolitanum; quod Salona translatus Spalati in urbe recens condita ingenti civium gratulatione constituit; idemque ex auctoritate Romani Pontificis nomine ac potestate Primatis seu Vicarii Apostolici auctum illustrius reddidit. Hæc Thomas Archidiaconus cap. xi. historiæ Salonitæ; quæ cum ad primordia ecclesiæ Spalatensis pertineant, tomo tertio Illyrici Sacri reservari oportet. Ita Joannes primus Episcopus Spalatensis interregno Metropolitico Dalmatiæ, quod annos fere undecim tenuit, finem aliquando attulit.

Qui pri-
mus fuit
Episcopus
Spalaten-
sis eccle-
siæ.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA

Ab anno 316. ad annum 650.

- An.Ch. 316 **M**arinus Salonitarum Episcopatum iniit. Constantinus Sardicæ subsistens duos filios Crispum, & Constantinum, itemque Licinium Licinii Augusti filium Cæsares creavit.
- 317
- 318 Constantinus sub anni initium Sirmium in Pannonia se contulit.
- 319 Constantinus ante Kalendas Julias Aquilejam adiit, tum in Dardaniam venit, Naissum patriam suam vidit, & reliquam anni partem modo Sardicæ, modo Sirmii exegit.
- 324 Marinus Ep. Salonit. saltem hoc anno ædem Marianam olim a S. Domnio conditam, Dioeletiani vero jussu incensam reedificari curavit. Per idem tempus fundamenta jecit basilicæ SS. Cosmæ & Damiani nomine postea consecratæ.
- 325 Synodus Nicæna contra Arium celebrata, & confirmata a Sylvestro P. in altera synodo Romæ coacta, & cui Martinus interfuit. Constantinus novam Illyrici formam ac descriptionem invenit.
- 326 Constantinus ex Oriente in Italiam profectus Illyricum adiit, & iterum in Orientem per Illyricum revertitur. Leges ab eo conditæ.
- 328 Marinus Ep. Salonitanus obiit, eique successus est Martinus. Lues Ariana ex Oriente in Occidentem transgressa, Illyricas ecclesias pervertere cœpit. Arius exsul in Illyrico. Duo ejus discipuli Ursacius, & Valens.
- 330 Constantinus urbem Constantinopolim amplificat, ac dedicat.
- 335 Ursacius, & Valens, ille quidem Singiduni in Mæsia, hic vero Mursæ in Pannonia Episcopi, conciliabulo Tyrio interfuerunt.
- 336 Arius turpissima morte occubuit.
- 337 Constantinus ex hac vita decessit apud Nicomediam, cujus imperium tripartito divisum ad eunt filii Constantinus, Constantius, & Constans. Julius Papa Romæ concilium habuit, cui Martinus interfuit.
- 340 Martinus Ep. Salonit. diem suum obiit, eique successit Maximus II.
- 341 Maximus Ep. Salonit. cum aliis Dalmatiæ Episcopis Romam contendit ad concilium hoc anno a Julio P. celebratum, a quo Athanasius absolutus discessit.
- 343 Circa hæc tempora Photinus Ep. Sirmiensis, idemque Paulli Samosatani & Sabellii sectator virulenta sua dogmata populorum animis palam instillare aggressus est.

Quintam in Antiocheno conciliabulo ab Arianis conditam fidei formulam per Antiochenos legatos oblatam Episcopi Occidentales in synodo coacti execrati sunt, quod præstitit & Maximus Salonit. Episcopus.

Sardicæ in Illyrico universale concilium celebratum est, in quo absolutus Athanasius. Eusebiani Athanasii calumniatores Sardica per fugam elapsi in urbe Philippi seorsim conveniunt in conciliabulo, quod Sardicense concilium vocare, litterasque encyclias hoc nomine insignitas cum ad omnes orbis Episcopos, tum ad quosdam peculiariter ausi sunt. Harum litterarum exemplar sibi nominatim missum rejecit Salonitanus Antistes. Hoc eodem anno nationale concilium Mediolani habitum fuit, & in eo Photinus anathemate percussus, & Episcopali gradu dejectus fuit. In hoc conventu Ursacius & Valens Ariam perfidiam execrati sunt.

Maximus Salon. Ep. Romam proficiscitur ad alterum concilium a Julio P. convocatum, in quo Photini damnatio confirmata; & Ursacius ac Valens Athanasii communionem amplexi in integrum restituti sunt.

Constans Imperator violenta morte ademptus est. Maximus etiam Salonit. Ep. diem supremum obiit, eique datus successor Theodorus.

Orientalis Episcopi pene omnes Semiariani Sirmii in concilio collecti nova vibrant anathemata contra Photinum, qui tandem Episcopatu cedere & in exilium abire coactus est. In eo concilio prima Sirmiensis formula composita, & Germinius Photino suffectus. Ursacius & Valens ad ingenium redierunt.

Constantius rerum omnium potitus Arianae hæresis patrocinio se addixit; & in Arelateni concilio a plurimis catholicis Episcopis Athanasii damnationem per vim extorsit; quos vero in suam sententiam adducere non potuit, variis pœnis multavit. Liberio summo Pontifici suæ voluntati repugnanti Beræ in Thracia exilium decrevit.

Osus secundæ formulæ Sirmii nuperrime compositæ, Ariam perfidiam complectenti, licet invitatus, subscripsit; & Liberius P. Athanasium damnavit, & approbavit primam Sirmiensem formulam.

Ariani & Semiariani Sirmii conveniunt, & ab-

An.Ch.
346

347

349

350

351

353

357

359

- An.Ch. rogata formula Ariana biennio ante ibidem edita, tertiam ex sententia Semiarianorum substituant, cui Valens & Ursacius vel reluctantes subscripserunt. Contra hanc vix oblatam reclamarunt Patres concilii Ariminensis; ac alteram demum fidei professionem ab tertio Sirmensi haud dissimilem subdole obtrusam plurimi eorum receperunt, inter quos Theodorus Salonitanus cum cæteris Dalmatiae Episcopis.
- 361 Theodorus, cæterique Dalmatiae Episcopi, quidquid vel timore vel ignoratione Arimini peccaverant, emendare festinarunt, impulsu tum concilii Hilarii Pictaviensis ex sub exilio ad sedem suam per Dalmatiam transiit; tum exemplo Italorum Anastasii, qui integra iudicandi potestate recuperata ambiguum formulam Arimini subscripsit, & omnia illius conciliabuli acta resciderant. Cum superiori anno milites Luteaie Parisiorum Julianum Constantii patrualem Augustum salutassent, hoc anno cum exercitu venientem, seque catholicis favere simulantem, imo plausu excepit Italia, totaque Illyria, & præcipue Dalmatia. Defuncto vero paulo post Constantio, cum rerum omnium potiretur, Christianæ religioni nuntium remisit, & idolorum cultui se mancipavit.
- 362 Eusebius Ep. Vercellensis in Italiam rediens, Illyricum Dalmatiamque non sine maxima cleri populique lætitia atque utilitate ex itinere peragravit.
- Julianus jam Apostata Christianos ubique persecutus est.
- 363 Juliano in prælio interfecto militari suffragio susceptus est Jovinianus eximius Christianæ religionis defensor, ac fautor.
- 364 Obiit Jovinianus, & 5. Kal. Martii militum acclamatione ad imperium erectus est Valentinianus, qui Augusti nomen & insignia donavit, plurimasque Orientales provincias permisit Valenti fratri germano. Hic non multo post a Christianis ad Arianos defecit.
- 365 Huic anno affigendus est magni Hilarionis adventus in Dalmatiam; brevi tamen inde discessit in Cyprum insulam navigans. Incertum, utrum Hilarione adveniente Theodorus Salon. Ep. mortalem adhuc in terris ageret vitam. Theodoro successit in sede Salonitana Petrus II.
- Ad hunc annum cum Baronio, vel ad proxime sequentem revocandum est Concilium Illyricum contra Arianos & Macedonianos celebratum, cui interfuit Eustathius Ep. Sebastenus & Lampfacerta Synodo ad Liberium P. Legatus.
- 366 Valens Imp. ab Eudoxio Ep. Ariano baptizatus cum Ariana impietate patrocinium suscepit Arianorum, qui ut Concilii Illyrici auctoritatem infirmarent, Singidunum Conciliabulum acturi convenerunt, ubi purum putum Arianismum confirmare conati sunt.
- 367 Damasus Romanus Pontifex vel hoc anno, vel intra finem anni proxime elapsi Liberio successit, Singidunensi hæreticorum coitioni opposuit concilium Romæ coactum, in quo cum cæteris Arianis nominatim Valentem & Ursacium gravissimis censuris confixit, & Episcopatu dejecit.
- 369 Auxentius, qui Mediolanensem ecclesiam invaserat, Illyrici populos suis litteris, atque emissariis illuc clam submissis, a Nicæna fide abducere, atque Ariana labe inficere conabatur. Contra ipsum alterum in urbe concilium celebravit Damasus, & in Auxentium anathematis sententiam tulit, quod voluit Illyriis innotescere Synodica epistola ad ipsos data.
- Illyrici Sacri Tom. II.*
- Valentinianus contra Barbaros exercitu in Panoniam traducto in castello Brigitione repentinam mortem obiit 15. Kal. Decembris. Gratiano Valentinianum fratrem collegam exercitus dedit.
- 378 Valens memoranda morte suæ impietatis in Deum poenas dedit. Gratianus Valentis patruus adeptus imperium Arianorum turbas compressit, & Catholicos Episcopos ab exilio revocavit. Germinio Semiariano morte sublato D. Ambrosii opera præfectus est sedis Sirmiensis Anemius orthodoxus.
- 379 Gratianus Orientis Augustum apud Sirmium cooptavit Theodosium, cui posteritas magni cognomentum imposuit. Deinde Mediolanum venit, ubi plures composuit leges catholicæ fidei perutiles.
- 380 Theodosius Thessalonice ab Acholito illius urbis Episcopo baptismum suscepit. Inde quantum catholicis faveret, hæreticisque infestus esset, pijsimis editis legibus declaravit.
- Petrus Ep. Salonit. circa hæc tempora vita functus creditur, habuitque successorem in Pontificatu Leonem primum.
- 381 Concilium generale habitum est Constantino- poli, in quo omnes hæreses ex Arianis blasphemias exortæ damnatæ sunt, & symbolum Nicænum opportuna aliqua additione magis expositum est, & confirmatum. Aliud concilium provinciale Aquileje celebratum est, in quo ecclesiastica censura notati, atque Episcopatu dejecti Palladius & Secundianus in Dacia Ripensi Episcopi Arianae impietatis disseminatores.
- 382 Damasus Papa Romæ concilium habuit. In eo plerique censent Damasum Apostolicæ auctoritatis robur addidisse iis, quæ superiori anno Patres CPP. de divinitate Spiritus sancti statuerant. Tum e sententia Concilii causam Antiochenam Paullino adjudicavit, & Nestarii CP. electionem ratam habuit.
- 383 Maximus cum tyrannidem in Britannia occupasset anno superiori, per Andragathium Ducem Gratianum dolo peremit. Ejus necem ultus est Theodosius, & pulsum Italia Valentinianum juniorem in imperium restituit.
- 390 Anysius Thessalonicensis Ep. ex diæcesis Macedonice Episcopis concilium coegit adversus Bonosum Episcopum Sardicensem, quem hæreticorum opinionum crimine convictum Episcopali sede privavit. Mediolani pariter concilium celebravit Ambrosius, ibique renovata sunt anathemata, quæ contra Jovinianum Siricius P. protulerat.
- 392 Valentinianus junior Imp. Viennæ in Gallia violenta morte sublatus est ab Arbogaste Comite, cujus deinde potentia fretus tyrannidem occupavit Eugenius.
- 394 Theodosius cælestibus prodigijs adjutus insignem de Eugenio tyranno victoriam reportavit.
- 395 Theodosius Arcadio & Honorio imperii hæredibus relictis obiit Mediolani 15. Kal. Februarii. Hoc eodem anno concludimus Pontificatum Salonitanum Leonis, cui Joannes IV. subrogatus est.
- Cum Arcadius & Honorius imperii hæreditatem a patre æqua lance bipartitam adierint, consecuta est divisio cum Romani imperii, tum Illyrici, Orientalis & Occidentalis. Ecclesia tamen & hierarchia Illyrica nullam hac occasione passa est divisionem, sed integra stetit in potestate Patriarchæ Romani, qui per duos Vicarios

An.Ch. rios Apostolicos, alterum Thessalonicae, alterum Sirmii constitutos universum Illyricum regere perseveravit.

Gothi Illyricum fere omne ferro & igne vastarunt.

400 Cum Rufinus non ita pridem Origenis libros regi *apxior* latine reddidisset, multique defenderent errores, quibus illi scatebant, Anastasius Romanus Pontifex hoc anno damnavit perversam Origenis doctrinam.

401 Ad hunc annum probabiliter spectat tum mors Martini Turonensis Ep. tum insigne prodigium Mediolani perpetratum a Tridentinis martyribus, quorum ope Dalmata quidam utroque lumine captus videndi facultatem confestim recepit.

403 Marcum quemdam, qui in agris Seniensis parochiae conventicula habere, & impiis Photini erroribus simplicium hominum fidem corrumpere aggressus fuerat, Laurentius Seniensis Ep. Innocentii Papae consiliis ad expulsionem usque persecutus est.

405 Joannes IV. Salonae Ep. e vita decessit: eique subrogatus est Hefychius III. qui ad Joannem Chrysostomum in sedem CP. restituendum quidquid potuit studii operaque contulit. Ei proinde Joannes ipse proximo anno litteras dedit plenas officii & humanitatis.

407 Joannes Chrysostomus postridie Idus Septembris apud Comanam in Ponto exilium cum caelesti patria commutavit. Hefychius cum omnibus Occidentis Episcopis non ideo tanti viri causam agere destitit. Verum non prius cum Constantinopolitana ceterisque Orientalibus ecclesiis communicavit, quam Joannis Chrysostomi nomen in ecclesiasticas tabulas referrent.

408 Hefychius per litteras admonuit Rufinum Presbyterum Aquileiensem, ut, quando Recognitiones S. Clementis e graeco in latinum convertere decreverat, caveret sibi ab erroribus, quibus illas haeretici refererant. Arcadius Kalendis Maii e vivis excessit Theodosio admodum puero imperii haerede relicto.

410 Immenso exterarum gentium multitudo huc usque per universum Illyricum debacchata illinc tandem excessit, atque in reliquis Occidentis provincias, inque urbem ipsam imperii caput populabunda incubuit.

412 Honorius lege data pridie nonas Martii Jovianum ecclesiae censuras, decretaque contemnentes relegavit in insulam Boam Salonae omnino conterminam. Inde bene de Dalmatia meritis est abrogans Curiosorum Magistratum, quo nil erat Dalmatis intolerabilius.

414 Innocentius Papa anno antequam ex hac vita migraret duas epistolas scripsit ad Rufum Primate Thessalonicensem, ceterosque Illyrici Orientalis Episcopos.

418 Cum plurimi Monachorum laicorumque praepropere festinatione ad sacros ordines, ipsumque Sacerdotium in Dalmatia aspirarent, Zosimum Papam Hefychius consuluit per litteras. Extat Pontificale rescriptum, in quo certi canones constituantur ad illorum hominum arrogantiam coercendam satis idonei.

420 Circa haec tempora scriptas existimamus duas Hefychii epistolas ad Augustinum, totidemque Augustini rescripta ad Hefychium, in quibus expenditur quaestio, an investigari possit, debeatque extremum tempus divini universalisque iudicii; atque utrum septuaginta Danielis hebdomades ad primum, an ad secundum Christi adven-

tum referri oporteat. Hieronymus insigne Dalmatiae decus pridie Kal. Octobris diem obiit supremum.

Theodosius lege lata Antistitis CP. iura ad Illyricum Orientale extendere conatus est. Verum & tum, & postea contra huiusmodi leges reclamantur Romani Pontifices. Constantius Comes in Illyrico natus, septimo mense postquam in societatem imperii ab Honorio adscitus fuerat, Ravennae moritur.

Theodosius, ut rescivit Honorium Ravennae hoc anno decessisse, milites suos in Dalmatiam submisit, iussitque apud Salonam stativa habere. Non ideo tamen Joannem quendam Primicerium Notariorum ab occupando vacuo Occidentis imperio absterruit.

Theodosius Gallam Placidiam Occidentis Augustam, ejusque filium Valentinianum Caesarem creat. Hos in Italiam proficiscentes, Hefychius summa Cleri populique laetitia Salonae excepit.

Hisce temporibus Salonitanam ecclesiam Hefychio viduatam fuisse existimamus. Demortui locum occupavit Joannes hoc nomine quintus.

Coelestinus R. P. S. Cyrilli litteris admonitus Nestorium Ep. CP. novam haeresim disseminare duas Synodos Romae convocavit, alteram quidem hoc anno habitam, alteram vero sequenti anno. In utraque perfidia Nestoriana damnata est, & Cyrillo munus Vicarii apostolici delegatum; tum tres Legati electi, qui Pontificis nomine cum Cyrillo praesent. universali Ephesino Concilio, quod contra eundem Nestorium proximo anno celebratum fuit.

Theodoretus Episcopus Cyri, alique Nestoriana impietatis fautores scriptis eandem disseminare moliuntur. Verum Dalmatia cum universa Occidentali ecclesia a dogmate Nestoriano semper abhorruit, Coelestinus Papa 8. Idus Aprilis moritur. Illo adhuc vivente Petrus quidam Romanae ecclesiae Presbyter natione Illyricus templum in monte Aventino extruxit, & Sabinæ M. titulo consecrari voluit.

Valentinianus III. accepta in matrimonium Eudoxia Theodosii Augusti filia omnes Illyrici Occidentalis provincias in Orientale Soceri imperium transtulit.

Hunni trajecto Danubio, cum alias urbes, tum Sirmium funditus evertunt. Hac urbe sublata, aliqua nova jurisdictio Metropolitana Salonitano obvenit.

Attila occiso Bleda fratre ac Regni socio hoc anno Orientalis Illyrici provincias invadit immensam praedam abigens.

Præterito anno Flavianus Ep. CP. Synodo coacta damnaverant haeresim Eutychianam recen-
449 ter exortam. Sed alterum Ephesi concilium indictum fuit, in quo Dioscorus Ep. Alexandrinus pontificiis Legatis nequidquam reclamantibus arrogato sibi jure praesidendi, Eutychetem absolvit. Episcopi Illyrici Orientalis vi, ac minis perterriti illius actis subscripserunt, imo praeter legatos ecclesiae Romanae nemo violentis Dioscori conatibus obstitit.

Theodosius cognita fraude, qua circumventus fuerat, ut Eutychetem patrocineretur, statim resipuit, & haeticum hominem, ejusque fautores exilio multavit: paullo post mortem oppetiit. Hoc item anno definimus Pontificatum Salonitanum Joannis V., qui Petrum III. habuit successorem.

Concilium IV. oecumenicum Chalcedonense celebratur, in quo abrogata praedatoria Synodo
451 Ephe-

- An.Ch. Ephesina, Eutychetis doctrina condemnatur, & catholica fides statuitur. Immenſa barbarorum colluvies poſterioribus annis iterum, ac ſæpius in univerſum Illyricum, & cæteras Occidentis provincias effuſa omnia direptionibus, cædibus, atque incendiis vaſtavit.
- 458 Cum Eutychetis fautores oppugnarent Synodum Chalcedonenſem, Leo Imperator, ut eccleſiaſticas turbas componeret, per litteras encyclicas hac de re conſuluit ſingulos Metropolitæ, qui in ſua quiſque provincia Synodo coacta, ex omnibus fere Romani orbis partibus Synodicas litteras ad Leonem dederunt, quarum omnium in Concilio Chalcedonenſi tuendo mira fuit conſenſio. Plures in Illyrico Synodos ob hanc cauſam habitas fuiſſe, certo conſtat ex Synodicis epistoſtis ad Leonem hoc anno ſcriptis. Svevi in Dalmatiam irruentes undique populabundi diſcunt, ingentique præda potiuntur.
- 465 Poſt interitum Maioriani, imperante Severo, Marcellinus vir nobilis Principatum in Dalmatia occupaverat. Is claſſe inſtructa Sardiniam Vandalis eripuit; hoc autem anno Vandalos eodem ab Sicilia repulit.
- 468 Marcellinus Rex Dalmatiæ dum Romanis contra Vandalos apud Carthaginem pugnantibus auxilio venit, Romanorum dolo interficitur. Quo ſublato Dalmatia ſub imperium Leonis Auguſti rediit.
- 473 Glycerius Salonæ nobili genere natus, imperium apud Ravennam ſuſcepit III. Nonas Martias: admirandum ejus elementis exemplum. Italiam a vaſtatione prohibuit.
- 474 Huic anno assignandam credimus mortem Petri III. Episcopi Salonitani. Glycerius Auguſtus poſtquam imperium Occidentale ad interitum proclive utcumque ſuſtinuit, illud Julio Nepoti conceſſit, atque ex Cæſare Salonitanus Episcopus ordinatus eſt.
- 475 Oreſtes imperio detruiſt Julium Nepotem, qui capta fuga in Dalmatiam ſe recepit, & a Glycerio omni humanitatis officio exceptus eſt. Non multo poſt idem Nepos Zenone Auguſto Orientis conſentiente, ac Glycerio adjuvante regnum in Dalmatis obtinuit.
- 477 Julius Nepos ſive hoc, ſive proximo anno legatos Conſtantinopolim mittit ad Zenonem oratum auxilia pro recuperando Occidentis imperio, quod tamen ſuperiori anno extinctum fuerat cum Auguſtulo, quem Odoacer Italia potius in ordinem redegerat, atque in Campaniam relegaverat.
- 480 Glycerius Ep. Salonitanus ad ſuperos migravit. Quo extincto vacat ſedes Salonitana uſque ad annum 493. Julius item Nepos obiit domeſticorum ſuorum inſidiis interemptus. Odiva hujus proditionis particeps tyrannidem in Dalmatia occupavit.
- 481 Odoacer in Dalmatiam exercitum traduxit, & victo interfectoque Odiva eam provinciam ad ſuum Regnum Italicum adjunxit.
- 493 Dalmatia Odoacri tyrannide perfuncta deinceps paruit Theodorico optimo Regi, & Catholicis nihil inſenſo. Illo regnante Honorius II. renunciatus Episcopus Salonitanus. Hunc Gelafius R. P. litteris ſuis admonuit Pelagianos in Dalmatiam obrepiſſe, ejusque ſolicitudinem excitavit, ut peſtiferæ illius propaginis radices funditus evelleret, quod & feliciter præſtitit.
- 494 Cum plurimæ orientis eccleſiæ aut Eutychia-na hæreſi, aut Schiſmate CP. laborarent, Gelafius ad univerſos Episcopos per Illyricum conſtitutos litteras dedeſt, quibus eorum in antiqua religione tuenda conſtantiam commendat, eodemque hortatur, ut finitimorum orientalium diſſenſiones, erroresque procul a ſuis provinciis prohibeant. Antea idem Pontifex in hanc eandem ſententiam ſcripſerat nominatim ad Episcopos Dalmatiæ.
- 496 Gelafius Romanus Pontifex e vivis exceſſit, cui ſubrogatus eſt Anaſtaſius.
- 498 Anaſtaſio vita functo Feſtus vir Senatorius per factioſos homines Laurentium quemdam in ejus locum intrudere auſus eſt, licet Symmachus legitimis ſuffragiis antea electus fuiſſet. Hinc magnæ in eccleſia Romana turbæ, per annos circiter quinque. Synodi ſuper hoc Schiſmate habitæ ſedem Pontificiam Symmacho ſemper adjudicarunt. Verumtamen quinta tantummodo ſynodica ſententia ſecundum Symmachum dicta Schiſma abolevit, & Laurentium pseudopontificem anathemate proſtigavit.
- 502 Honorius Salonit. Ep. novam ex ſententia concilii provincialis condidit eccleſiam Barcenſem, ejusque novo Episcopo commiſit remotas Pannoniæ gentes, quæ Sirmio ſublato in Metropolitæ Salonitani juridiſtinctionem conceſſerant. Circa hæc tempora Oſtroyllus e ſtirpe Gothorum novum in Dalmatia ſuperiori Regnum fundavit jure ſiſciario Theodorico obſtrictum.
- 505 Honorius Ep. Salonit. ex hac vita deceſſit. In ejus locum ſuſſectus eſt Januarius I.
- 508 Januarius Salonit. Ep. ad alendas eccleſiæ ſuæ lampades 60. orcas olei die coeca coemerat. Idcirco Theodoricus litteris ſuis illum admonuit, ut æs alienum ex dilata olei crediti ſolutione contractum cito diſſolveret. Duæ eidem Theodorici litteræ extant ad Præſeſtos Dalmatiæ, quibus Siliquatici curationem, & ferrarias fodinas inveſtigandi negotium commiſit.
- 515 Januarius morte conſumptus Salonitanam eccleſiam Heſychio IV. reliquit. Hormiſdas ſuperiori anno ad Romanam ſedem eveſtus per ſuos Legatos Conſtantinopolim miſſos fruſtra ad Catholicam concordiam Orientales invitavit.
- 517 Episcopi Illyrici Orientalis juſſi ab Hormiſda anathema nominatim inſligere Acacio, cæterisque hæreticis, ac formulam fidei catholicæ per Pullionem Legatum ad ipſos tranſmiſſam recipere, in eamque ex animo jurare, Pontifici morem geſſerunt. Attamen paullo poſt Anaſtaſii Imp. metu plerique eorum nutare in fide, atque ad Schiſmaticos deficere viſi ſunt. Theodoricus conſulari magiſtratu Dalmatiæ præpoſito provinciam illam in priſtinam dignitatem reſtituit.
- 518 Juſtinus genere Illyricus poſt Anaſtaſii mortem Orientale imperium adeptus exſules Episcopos revocavit, Catholicam religionem in Oriente reſtituit, & Oratores cum ſuis ac Joannis CP. Ep. litteris ad Hormiſdam decrevit, qui utriuſque eccleſiæ concordiam rite formarent.
- 519 Hormiſdas ſuos Legatos Conſtantinopolim miſit, qui ſummam propoſitæ pacis manum impoſuerunt.
- 526 Theodoricus cauſa ulciſcendi Arianos, quibus Juſtinus templa ademerat, publicosque conventus Conſtantinopoli interdixerat, Catholicos in Italia, itemque in Dalmatia vexare aggreſſus eſt, nec impias manus abſtinuit ab ipſo Romano Pontifice, qui carcere inclufus brevi interiit. Horrenda tamen Theodorici mors exortam procellam cito compreſſit.
- 527 Heſychius Salon. Ep. moritur, eique ſuſſectus

An. Ch. 537. Aus est Stephanus I. a Dionysio Exiguo mirifice commendatus, cui tamen immatura mors ne annum quidem Pontificatum concessit. Illi subrogatus est Honorius III.

Constantinopoli, pridie Nonas Aprilis, Justinianus imperii sui initia feliciter posuit.

530 Honorius frequentem ex omni Provincia synodum Salonæ coegit, in quo edicta sunt xiv. decreta.

531 Epiphanius Patriarcha CP. Stephanum Metropolitam Larissenum in Thessalia Episcopali gradu dimoverat. Bonifacius II. cuius opem Stephanus imploraverat, Romam causa advocata, violentis Epiphanii ausis obstitit, & antiquum Romanæ sedis ius pro viribus vindicavit.

532 Honorius Salon. Ep. convocata Synodo tres de novo instituit Episcopatus, & suas cuique parochias assignavit. Satis probabili conjectura judicamus Honorium in hac synodo prævaricatum fuisse, & divinam pariterque ecclesiasticam legem violasse; hanc quidem, augens Episcoporum numerum nulla interveniente necessitate; illam vero, scdissimam exercens nundinationem in sacris ordinibus conferendis. Certe Vigilius Papa de utroque crimine eundem reprehendit epistola ad Sebastianum Diaconum data.

535 Justinianus arma movit contra Theodatam, qui nefario facinore Gothorum Regnum superiori anno obtinuerat.

An. 1. belli Gothici, Mundus Gothi in Prævalitanæ regione superatis Romanas copias in Dalmatiam traduxit, ac Salonam cum universa ferme Provincia facile subegit. Non multo post Gothi Mundum ejusdemque filium Mauritium in acie occidunt, & Gothicam ibidem dominationem in integrum restitunt. Sub idem tempus Bellisarius Siciliam de Gothiis recepit. Senulatus Ostroïllo parenti in regnum Prævalitanum successit, & Christianos vexavit.

Justinianus civilem & ecclesiasticam totius Illyrici æconomiam innovat, atque Justinianam primam principem ac dominam gentium Illyricarum instituit.

536 Agapetus Papa jussu Theodati Constantinopolim profectus pacem ab Justiniano deprecaturus morbo correptus ibidem ex hac vita migravit. Huic successit Silverius.

Annuus 2. belli Gothici. Constantinus Dalmatiam omnem iterum in Justiniani potestatem redegit; Senulato Ostroïlli filio pacem & Prævalitanam provinciam cum ora maritima usque ad Drilonem concessit, annuo tamen tributo eidem imperato.

Bellisarius Neapolim expugnat, Romam ingreditur, plurimæque Tusciæ & Umbriæ oppida capta firmissimis præsidiiis munivit. Gothi perterriti ignaviæ Theodati Regem appellant Viti- gem.

537 An. 3. belli Gothici, Gothi Dalmatiam denovo adoriuntur, & Salonam arcta obsidione cingunt. At obnixius Romanis obfistentibus re infecta in Italiam redire coguntur. Interea Viti- ges Romam magnis conatibus oppugnat.

538 An. 4. belli Gothici. Gothorum exercitus urbis obsidione destitit, & cum Rege Ravennam se recepit. Hinc fortuna jam inclinata res Gothicæ deteriores in dies fiunt.

539 Annus 5. belli Gothici. Theodebertus Rex Francorum Romanos, Gothosque nihil tale metuentes seorsum adortus, utrosque facile dejecit. Concepta tamen Italiæ potiundæ spes illum fefellerit, siquidem contagione in ejus castra gra-

stante in Galliam redire properavit. Huni vero stant Illyricum. Bellisarius Ravennam obsedit, Regemque ipsum in ea inclusum ad deditionem impulit. Mox Constantinopolim evocatus Viti- gem cum universa aula gæaque regia secum abduxit.

An. 6. belli Gothici. Ildibaldus, cui regiam dignitatem Gothi detulerant, prælio cum Romanis commisso insignem consecutus est victoriam. Paulo post ob nequem illatam Uraiz, inter epulas a suis obruncatus fuit.

Circa hæc tempora Vigilius post Silverium in exilio extinctum sedem Romanam adeptus administrationem Patrimonii Apostolici in Dalmatia credidit Sebastianum Diacono ecclesiæ Romanæ, quem ab eodem Vigilio acriter reprehensum invenimus, quia Simoniacæ labe cum Honorio Salonitano se inquinaverit, auctumque jampridem ab ipso Honorio Episcoporum numerum vel approbaverit, vel certe iniqua dissimulatione Romanum Antistitem celaverit.

An. 7. belli Gothici. Gothi Totilam Regem sibi constituunt. Is Veronam ab hostibus vix captam recepit, & Romanorum copias in Etruria profligavit.

An. 8. belli Gothici. Totilas captis plurimis Æmiliæ atque Campaniæ urbibus Lucaniam, Apuliam, Calabriam, Neapolim ipsam miræ celeritate subegit.

An. 9. belli Gothici. Gothi Romanis in Italia nihil memoratu dignum gesserunt.

An. 10. belli Gothici. Bellisarius in Italiam cum imperio iterum missus Ravennam appulit, & ancipiti Marte cum Totila decertavit.

Honorius e vivis excessit; ejusque sedem obtinuit Frontinianus II. Justinianus librum edidit, quo tria Capitula damnavit, eique Mennam CP. & cæteros Patriarchas Orientis, & Episcopos plerosque subscribere coegit. Episcopi Occidentales & præsertim Frontinianus cum Dalmatis in Capitulorum defensionem conspirant. Hinc dissidium Orientalis, & Occidentalis ecclesiæ.

Vigilius Papa Constantinopolim ab Justiniano evocatus Siciliam adiit. Ibi annum commoratus Legatos ab Episcopis Sardinia & Africa accepit, rogantes, ut apud Imperatorem Capitulorum patrocinium susciperet.

Inierat annus xi. belli Gothici, quo Totilas post aliquot urbes captas Romam circumsegit. Vigilius e Sicilia naves onustas frumento Romanis obfessis submisit, quæ in hostium potestatem venerunt.

Sebastianus Diaconus, & Curator Patrimonii Apostolici Dalmatici & Prævalitani, Vigilium Thessalonicam profectum adiit, eidemque nomine Frontiniani & Episcoporum Dalmatiæ defensionem trium Capitulorum commendavit. Alias itidem legationes ob eandem causam ab Episcopis Illyrici, & Græciæ accepit.

Anno 12. belli Gothici Totilas urbe per prodicionem potitus magna ex parte diruit, & militibus diripiendam dedit. Totila in Lucaniam abeunte, Bellisarius urbem receptam refecit ac munivit.

Vigilius Constantinopolim pervenit, & Acephalos damnavit. Variis artibus sollicitatus ab Justiniano, constantissime restitit, & acerrime pro Capitulis pugnavit.

Anno 13. belli Goth. Res Gothorum secundæ in Italia, Romanorum adversæ. Bellisarius in Siciliam discessit. Slavini in Illyricum & Dalmatiam effusi omnia devastant.

Ex-

An. Ch. **Extincto** Senulao Rege Gothorum & Slavorum in Dalmatia superiori Silimirus filius eorum potitus est. Is pacem Christianis reddidit; bello Gothico non se immiscuit; regnum coloniis Slavorum implevit.

548 **Vigilius** Constantinopolim dimisso consilio, quod ibi coegerat, Decretum fecit, quod *Judeatum* appellavit, & *falsa synodi Chalcedonensis reverentia*, Tria Capitula proseripsit. Hujus decreti fama Episcopos Occidentales, praesertim Dalmatas, Illyricos, Africanos a Vigilio alienavit. Theodora Imperatrix hujusmodi turbam causam misere obiit.

An. 14. belli Gothici. **Bellisarius** Constantinopolim revocatur. Franci Venetiam Mediterraneam occupant, Ilafus armiger Bellisarii cum ad Gothos descisset, capias in Dalmatiam transmissis, **Mucisum** oppidum cepit ac dissipuit; Lauream alteram urbem in potestatem sedegit; Claudianum Praefectum Salonae navali praelio vicit, & praeda onustus ad Totilam in Italiam rediit.

549 **Sebastianus** Diaconus & Praeurator Patrimonii Dalmatici, itemque **Rusticus** Diaconus Judicatum Vigili, calumniantur; & falsis rumoribus late dissipatis de auctoritate quartae synodi Vigiliano Judicato protrita, multos Episcopos a Vigilio abducunt.

Illyrici Concilium cogunt; Tria capitula confirmant, & pro his non secus, ac pro synodo Chalcedonensi pugnandum esse decernunt. **Benonatum** Episcopum Justinianae primae & Primatem Illyrici anathemate feriunt, quod in damnationem Capitulorum consenserit.

An. 15. belli Goth. **Totilas** Romam iterum cepit; Legatos de pace Constantinopolim misit; Siciliam sub potestate redegit. Summa belli Gothici Germano fratris Justiniani filio decreta. **Slavini** Romanis caesis pervallant Illyricum.

550 **Africani** coacta synodo in defectionem Capitulorum incumbunt, & contra ipsum Vigilium sententiam ferunt, eumque anathemati subjiciunt. Justinianus synodum utramque, Illyricam superioris anni, & Africanam Augustali rescripto percellit.

Vigilius litteris ad Valentinianum Tomorum Episcopum, & Aurelianum Primatem Arolatensem datis quartae synodi violatae suspensionem omnem ab se depellit. **Sebastianum** Quastorem sedis Apostolicae in Dalmatia, itemque **Rusticum** Diaconum calumniatores suos gradu movit, & ab ecclesia ejecit. Ab Imperatore & Patriarcha Judicatum suum reposcit ac recipit. De tribus Capitulis silentium utrique parti imperavit; hujusque causae cognitionem concilio generali reservari jubet; quod ut morem gereret Justiniano, Constantinopolim edixit.

Anno 16. belli Goth. **Germanus** huic bello Dux praepositus in Slavinos Dardaniam & Macedoniam vastantes exercitum duxit; illi capta fuga in Dalmatiam percurrunt. Germano vires funde in administrationem belli Gothici successit **Joannes** gener ipsius Germani, cui Justinianus Germani filius collega datus est. **Joannes** copias Salonae in hiberna deduxit; ejus adventu Slavini perterriti abeunt e Dalmatia, Thraciam invadunt, Romanos cadunt; sed progressi usque ad Murum longum ingenti clade repelluntur. **Classis** Romana, cui praerat **Artabanes**, seiva coorta tempestate apud Calabriam late disjicitur. **Totilas** relicta Sicilia exercitum in Italiam revexit.

551 **Theodorus** Caesariensis Ep. & Justinianus Im-

perator Pontificiam silentii legem infringunt. **An. Ch.** alter libello, alter edicto adversus tria capitula promulgato. Utrumque approbari ab Episcopis vetuit **Vigilius**, qui ut Satellitibus ab Justiniano immisus se praeiperet, ad S. Petri in Hama misda confugit, Theodorum anathemate ferit, **Mennas** ceterisque Imperatorii edicti approbatoribus Divina mysteria interdixit. Revocatus ab Justiniano fide publica data, ad **Placidianas** aedes se retulit; sed navis affectus injuriis indidique appetitus Chalcedonem apud S. Euphemiae in tutum se recepit. Clerici Mediolanenses Legatis **Childeberti** Regis Francorum ad Justinianum causam & defensionem Vigili commendant.

An. 17. bel. Got. **Narfes** Imperator exercitus Romani in Italia designatus est. **Joannes** exocatus ad ferendum auxilium Anconae a Gothis obsessae. Romani victoria potiuntur, Anconae obsidio solvitur. **Artabanes** Gothis Siciliam eripit, hanc Sardiniam & Corsicam occupant. **Slavini** Illyricum denuo populates aegre propulsantur.

Justinianus promulgatum adversus tria capitula edictum revocavit. **Mennas** & **Theodorus** Vigili supplices adeunt, veniam orant impetrantque. **Vigilius** Constantinopolim revertitur, **Mennas** moritur, eique **Eutychius** Monachus subrogatur.

An. 18. & postremo belli Gothici. **Narfes** exercitum Ravennam traduxit. Apud **Apenninum** collatis cum hoste signis prospere conflixit, **Totilas** casum in fugam avertit. Is a gregario milite, dum fugeret, interficitur. Post hunc **Thejas** Gothis praefuit. Roma, ac deinde fere omnis Italia in potestatem Justiniani rediit.

Concilium quintum haberi coeptum est IV. Nonas Maji. **Vigilius** recens ex morbo interesse non potuit, aut certe noluit. De tribus capitulis quid sentiret ipse ac decerneret, per litteras synodum edocuit. *Constitutum* igitur fecit, quo cum haereses omnes, & praesertim Nestorianam damnasset, tribus capitulis cautum esse voluit, notamque ullam illis injuri vetuit. Synodus neglecto Pontificio Constituto, collatione octava & extrema, simpliciter & absolute damnat tria capitula, una cum dogmatibus Origenianis, & cavet, ne quis ea in posterum defendat. **Vigilius** huic damnationi cum aliquandiu repugnasset, tandem studio pacis consensit, litteris ad **Eutychium** Patriarcham CP. datis *anno 6. idus Decembris*, intra finem hujus an. 553.

Anno 18. belli Gothici sub initium veris exeunte, **Theja** victo & interfecto debellatum est cum Gothis, & Regnum Gothorum in Italia extinctum. **Narseti** commissa est administratio Italiae, quae cum Dalmatia Imperio Orientis restituta fuit.

Vigilius Constantinopoli cum adhuc esset, alterum Constitutum edidit VII. Kalendas Martias, quo tria capitula iterum reprobat, ejusque defensores anathemati subiecit.

Frontinianus Ep. Salonit. trium capitulorum defensionem perveracissime retinuit; & ob eam causam se atque Dalmatas a Romano Pontifice disjunct. Ab eo Dalmatae schismatici denominati sunt **Frontiniani**. Constantinopolim ab Justiniano accitus, cum in sententia persisteret, in Aegyptum relegatur, ubi annos fere octo apud **Antinoem** Thebaidis urbem exsulavit. **Petrus** IV. ad Salonit. Episcopatum a Catholicis Dalmatis eversus est.

Africani plerique partim hoc anno, partim super-

- An.Ch.** superiori, deposita cum patrocínio capitulorum obstinatione, se Romani Pontificis ecclesiæque auctoritati subjiciunt.
- Vigilius Papa Constantinopoli profectus, dum Romam cogitat, in Sicilia diem supremum obiit. Huic successus est Pelagius.
- 556 Pelagius in Italia, Petrus in Dalmatia ad conversionem Schismaticorum cogitationem omnem convertunt; hic Dalmatas, ille Etruscos, Ligures, Venetos, Istros ad ecclesiam reducere aggressus.
- 557 Hunni sub vocabulo Abarum fere Constantinopolim usque progressi, primum his temporibus noti & infesti Romanis esse cœperunt.
- 558 Alia Hunnorum manus, Istrum transgressa Mæsiam, Scythiam, Thraciam, Græciam depopulatur; quos Bellisarius victos & fugatos ultra Danubium repulit.
- 559 Dalmatæ Schisma execrantur; & cum Pontifice Romano ecclesiæque Catholica in gratiam redeunt. Sed aliqui ex Monachis, Clero, & populo in obstinatione Schismatica persistunt, & nominati sunt Frontinianistæ a Frontiniano auctore Schismatis Dalmatici.
- Pelagium Papam e viris sublatum Joannes hujus nominis tertius excepit. Alii Pelagii mortem in annum 561. rejiciunt.
- 562 Frontinianus cum in Thebaide turbas cerneret jussus est ab Justiniano Ancyram in Galatiam deportari.
- Petrus Metropolita Salonitanus e vita migravit; eique Probinus successit, qui cum Schismaticus esset, quamvis occultus, artes omnes clam calideque adhibuit, ut animos Dalmatarum denuo ab ecclesia sejungeret.
- 563 Justinianus a Catholica veritate defecit, in eorum hæresim prolapsus, qui Christi carnem etiam antequam e mortuis resurgeret, negabant pati aliquid, seu corrumpi potuisse.
- 564 Eutychium Patriarcham CP. aliosque Episcopos, quos ad suam impietatem adducere non potuit, in exilium ejecit.
- 565 Justinianus morte præreptus Idibus Novembris hæredem imperii reliquit Justinum, qui exsules Episcopos revocavit.
- Probinus Justiniani acerrimi capitulorum hostis metu liberatus, aperte quintam Synodum oppugnare, & Dalmatas impellere ad defectionem cœpit. Dalmatarum in retinenda adversus Pontificem Romanum & ecclesiam obedientia insignis constantia.
- 566 Probinus quam sibi metuebat a Dalmatis, expulsionem fuga voluntaria prævenit, seque ad Schismaticos Aquilejenses recepit: benigne habitus fuit a Paullino Episcopo, cui quadriennio post in sedem Aquilejensem successisse opinio est probabilis. Interim Probinus in sede Salonit. subrogatus est Honorius IV.
- 567 Alboinus Rex Langobardorum regnum Gepidarum in Pannonia funditus evertit.
- 568 Langobardi sub rege Alboino in Italiam irrumpunt, Carniam & Venetiam Mediterraneam occupant. Paullinus Ep. Aquilejensis cum sacris thesauris Gradum se recepit. In Dalmatia superiori Silimirus Rex moritur, cujus successor fuit Bladinus filius.
- 569 Alboinus Rex Langobardorum Mediolano potitur. Honoratus Ep. Mediolanensis fuga clapsus Genuam se contulit. Frontus siue Fronto-nius, idem fortasse ac Frontinianus olim Episcopus Salonæ, in sedem illam invasit, qui deinde, quicumque fuerit, vel hiatu terræ absorptus, vel igne cœlesti absumptus misere interit. **An.Ch.**
- Avares a Tiberio Comite Excubitorum cæsi, coactique pacem petere.
- Probinus mortuus in sedem Aquilejensem successus est Elias.
- 571 Alboinus Ticino positus ibi sedem regni statuit; & Gallia Cisalpina fere omnis, cum in potestatem Langobardorum venisset, ab his Langobardia primum, inde corrupto vocabulo Lombardia appellata.
- 572 Joannes III. hoc vel superiori anno extinctus Benedictus sedem Pontificiam reliquit.
- Alboinus hoc anno, vel sequenti, vel post biennium per insidias uxoris interfectus cum esset, regnum apud Langobardos obtinuit Clepho; sed altero regni anno, qui proxime sequitur, extinctus est. Exinde triginta simul duces cooptati, qui totam pene Italiam subactam tyrannica crudelitate decem ipsos annos oppresserunt.
- 573 Romani ab Avaribus ad Danubium cæsi; iidemque a Persis maxima clade affecti. Justinus Imperator Tiberium Cæsarem creavit, & imperii hæredem instituit.
- 574 Chosroes a Romanis superatus maximam cladem accepit.
- 575 Justinus Tiberium ex Cæsare fecit Augustum; nec multis post diebus e vita decessit.
- Ingens Slavinorum multitudo in Thraciam effusa ferro & igni omnia devastat. Avares Sirmio potiuntur, quos Tiberius auro delinitos pacavit.
- 576 Tiberius Consulis nomen & insignia sumpsit. Romam a Langobardis obsessam tradita hostium Ducibus grandi pecunia, expugnationis & directionis periculo liberavit.
- 577 Pelagius II. anno proximo, vel superiore in locum Benedicti subrogatus, sedis Pontificiæ Aquilejensis, quam Elias Patriarcha apud Gradum constituerat, translationem approbasse dicitur.
- 578 Damianus Episcopus Salonæ & Metropolita Dalmatiæ e vita migravit, cum ejus decessor Honorius IV. ante aliquot annos mortem obijisset. Damiano Natalis successus est.
- 579 Elias Metropolita Aquilejensis, ac Schismaticorum princeps, per litteras, & legatos Mauritio obrepit, ejusque patrocinium sibi, suæque factioni impetravit.
- 580 Avares Cagano duce Singidunum funditus evertunt, plurimasque urbes in potestatem ac servitutem redigunt. Mauritius pacem, quam paulo ante oblatam repudiaverat, eandem conditionibus longe iniquioribus redimere festinavit.
- 581 Ratomirus simul ac Bladino patre rebus humanis exempto, regnum obtinuit, Christianæ religioni crudele bellum indixit, quod una cum conditionis suæ finibus longe lateque proferens finitimas ab Occidente urbes Mauriti præsidii vacuas occupavit.
- 582 Slavinos Illyricum, & Thraciam pervasantes Comentiolus profligavit. Langobardi Italiæ Regnum Authari deferunt.
- 583 Elia Metropolita Aquilejensi mortuo vacuum sedem occupavit Severus, qui Ravennam abductus tria capitula damnavit; ad suos tamen reversus palinodiam canere non distulit.
- 584 Natalis Ep. Salonit. voluptatibus ac conviviis indulgere, atque ecclesiæ bona distrahere cœpit.
- Comentiolus duplicem retulit victoriam de Avaribus.
- 585 Depravatos Natalis mores Honoratus Archidia-

An.Ch. diaconus ecclesiæ Salonit. gravi adhibita admonitione coarguit.

588 Lenissima Archidiaconi monita non modo contempsit Natalis, verum etiam hominem gradu dejicere statuit. Quare coram Clero hac de causa coacto Honoratum vel invitum pro imperio iussit recipere Presbyteratum: imperium detrectanti tamquam contumaci Archidiaconatus officium interdixit.

Honoratus ad Pelagium R. P. confugit, quem litteris suis de omni controversia edocuit, ab eoque petiit, ut insignem a se injuriam propulset.

589 Pelagius R. P. vel superiori, vel certe hoc anno litteras dedit Natali Salonitano, cui pravam vivendi consuetudinem exprobravit, edixitque, ut Archidiacono in integrum restituto Romam properaret causam suam dicturus.

Natalis Pontificia monita atque mandata pro nihilo habuit.

590 Pelagio Romano Pontifici vita defuncto sublectus est Gregorius cognomento Magnus, cuius opem iterum litteris suis imploravit Honoratus.

Natalis pariter de objectis ab Honorato criminibus se Gregorio per litteras purgare, & suam in Honoratum acerbitatem calumniis tueri ausus est. Gregorius utrique rescribens utrumque ad pacem, & concordiam hortatus est; quæ si Salonis constitui nequeat, iussit Honoratum Romam venire, Natalem vero idoneos procuratores delegare, ut iudicium utrique pro æquitate reddere posset. Interea tamen adeptam Archidiacono muneris sui obeundi facultatem Natalis restitueret, neve invitum ad Presbyteratum evokeret. Altera epistola Gregorius respondit Natali, qui litteris adeptum Pontificatum eidem gratulatus fuerat.

Ratomiro sine liberis defuncto, quidam ex ejus progenie successit, cuius nomen ignotum est. Is inceptam ab decessore in Christianos persecutionem proximo anno acerrime redintegravit.

591 Gregorius M. Illyricorum Antistitem pietatem per litteras excitavit, ut Episcopos, quos Prævalitani Regis incursiones, crudeleque in Christianos odium ex propriis urbibus expulerat, benigne susciperent. Non exiguum pariter Pontificiæ curæ partem in provinciam Aquilejensem derivavit, ut Severum Metropolitam cum Episcopis Venetiæ, atque Istriæ ad ecclesiæ sinum revocaret; sed Schismaticorum audacia Mauriti Imperatoris auctoritate armata illius sollicitudines irritas fecit.

Natalis Salonitanus Gregorii litteris contemptis institit Archidiaconum impellere, ut Sacerdotium acciperet: cui ille tandem consensit. Episcopus specioso ecclesiasticarum legum prætextu Honoratum per vim Archidiaconatu dejecit, in ejusque locum quemdam sibi persfamiliarem substituit. Honoratus Romam properavit supremi Pontificis opem imploraturus.

592 Gregorius M. audita Honorati querela ejus patrociniū suscepit. Tres idcirco scripsit epistolas, alteram ad Natalem, cui pallii amissionem, & graviora minatur, nisi Honoratum in pristinam dignitatem restituat: alteram ad Episcopos Dalmatiæ, quos de Salonitana controversia edocuit: tertiam demum ad Antoninum Subdiaconum, quem iussit Natalem Salonis convenire, atque ubi Pontificiis mandatis obsequentem reddere nequiret, poenas nominatim statuit, quas homini obstinato ex auctoritate Apostolica infligeret.

Scripsit item Jobino Præfecto Illyrici, illum admonens, ne ullo patrociniū tueretur Natalem Episcopum adversus sedem Apostolicam contumacem.

Antoninus hortationibus frustra adhibitis usum pallii jam interdixerat. Natali, cum tandem Natalis resipuit, atque Honorato quamvis absente in integrum restituto, Gregorio scripsit promittens se eidem in omnibus obtemperaturum. Hisce litteris perbenigne respondit Gregorius.

Natalis præter omnem juris formulam condemnavit, graduque dejecit Florentium Episcopum Epidauri. Qua re audita Gregorius injustam sententiam rescidit, & litteris ad Natalem datis præcepit Provinciale Synodum cogi, in qua de Florentii causa cognosceretur, ac judicaretur, Antonino Apocrifario præfidente, cui de re eadem scripsit.

Per hæc item tempora, delectum ex Clero Romano virum in Dalmatiam legandum Pontifex existimavit, qui ecclesias illas inviseret.

Cum Natalis diutius cunctaretur promissos interuncios Romam mittere, Gregorius causam adjudicavit Honorato, iussitque eundem, licet Presbyterum, Archidiaconi dignitatem ac munus retinere.

Natalis Episc. Salon. e vivis excessit sub initium hujus anni. In ejus locum mense Maio substitutus est Honoratus Archidiaconus, cujus electionem confirmat Gregorius. Malcho Episcopo Delmitano auctore, & factionis quibusdam hominibus instigantibus, Episcopi Provinciales, Clerus populusque Salonitanus ab Honorato Ep. electo desciscunt, & Maximum Episcopum renunciant mense Augusto. Honorato studio pacis Pontificatu cedit. Gregorius suis ad Episcopos Dalmatiæ litteris eos quidem graviter reprehendit; sed Honorati consilium approbans, potestatem facit alterius Episcopi eligendi; Maximum eligi nominatim vocat. Si contra, atque ipse iussit, facere audent, denunciat tam illis, quam Maximo divinis mysteriis interdicti.

Agilulphus Rex Langobardorum rem prospectare gessit cum Romanis, & Romæ obsidionem e propinquo minatur.

Episcopi Dalmatiæ Maximum mense Aprili consecrant Episcopum. Hic Gregorium certiorrem facit Episcopatus in se collati, Mauritium & approbatorem esse, & defensorem futurum. Gregorius factum improbat; & litteris ad Maximum *Præsumptorem* scriptis Maximum, atque Episcopos, a quibus initiatus fuerat, ab omni Episcopali munere tamdiu abstinere iussit, donec sibi constaret de consensu Imperatoris; si quidpiam interea Sacerdotalis officii attingerent, denunciat extemplo illis anathema infligi. Maximum effecit, ne sibi redderetur epistola Gregorii; & perinde ac si ignarus esset interdicti Pontificii, Episcopi partes agere non destitit.

Eodem anno Gregorius rescribens Marcello Scholastico petenti, ut Episcopatum Maximo traditum approbaret, negat id sibi per leges ecclesiasticas licere.

Gregorius Romano Exarcho & Mauritio Imperatori nequidquam auctor est pacis cum Langobardis faciendæ. Idem Romanus favet Maximo, & schismaticorum Aquilejensium conversioni officit.

Gregorius suis ad Constantinam Augustam litteris questus est de Mauritio, qui Maximi patrociniū susceperat; veniam Maximo datum iri spondet, quod contra vetitum sedis Apostolicæ consecratus fuerit, ejusque consecrationem ratam

An.Ch.

593

594

595

An.Ch. ratam habitum iri, modo Romam veniat, & de quibus accusatus fuerat seipsum purget.

Maximus cum Romam non veniret, cum Gregorius iterum per litteras monet, ne Romanam profectioem diutius differat. Respondenti Maximo Mauritium jubere, ut sibi Salone judices dentur, apud quos suam causam dicat, tertio rescribit Gregorius dies 30. eidem præficiens, ultra quos iter Romanum differre prohibet. Paullinum & Honoratum, quos tamquam in custodia domi suæ quemque detinebat, liberos dimitti jubet.

Gregorius Petro & Providentio Episcopis Istriæ per litteras gratulatur, quod ad sinum ecclesiæ redeundi cupiditatem ostenderent.

595 Maximus Gregorii epistolas publice dilacerari jubet, eumque Gregorius nominatim declarat excommunicatum. Scribit etiam Gregorius ad Salonitanos, & Jadertinos, quos a communione cum Maximo absterret.

Frontinianistæ, qui taciti ad hunc diem latuerant, quintam synodum palam oppugnare cœperunt.

Malchus Ep. Delmitanus Maximi fautor Romam pergit, & a Gregorio eorum, quæ peccaverat, veniam orat, impetratque. Sed dum apud Bonifacium hospitatur, repentino fato extinguitur. Ejus mortis culpam in Gregorium Maximus per calumniam conjecit.

597 Sabinianum Ep. Jadertinum pœnituit & fautorem se Maximo præbuisse, & cum illo jam excommunicato communicasse; itaque Gregorius ad eum scribens, reprehendit, quod Maximi partes secutus fuerit; laudat, quod ab ejus consortio se removerit, jubetque Romam venire, ut veniam, & absolutionem obtineat.

Gregorius Sabiniano Diacono, & apud Mauritium sedis Apost. Apocrisario scribit, ut de Maximi flagitiis edoceret Imperatorem, & calumniam de morte Malchi confictam a Maximo, sibi que illatam depelleret.

Romanus Exarchus obiit, eique successus est Callinicus, qui Gregorio ad schismaticos convertendos operam satis utilem navavit.

598 Gregorius iterum ac tertio scripsit ad Sabinianum Episc. Jadertinum, a quo itidem binas Epistolas acceperat. Prioribus litteris de insigni ejus pœnitentia gaudet; de causa Florentii Ep. Epidauritani, quem Natalis sede Episcopali dejecerat, rite cognoscat, & quid suæ sit sententiæ rescribat. Posterioribus litteris præter alia illum monet, cum presbytero lapsa, de quo consultus fuerat, mitius agendum esse, quia de admissio flagitio sponte confessus fuerat; & privilegia ecclesiæ Jadertinæ, cum eorum exemplaria transmiserit, ab se confirmatum iri promittit.

Rescripsit item Gregorius mense Septembri ad Marcellinum Proconsulem Dalmatiæ, qui Pontificis gratiam sibi per litteras conciliare studuerat.

Avares & Slavi irrumpunt in Dalmatiam, Belicham expugnant, & multas Dalmatiæ urbes evestunt.

Maximus ab omnibus fere destitutus mense Octobri legatos deprecatoresque mittit ad Gregorium, ad quem eodem tempore venerant litteræ commendatitiæ ab Callinico Exarcho. Hinc placatus Gregorius Maximum eximit necessitate urbis adeundæ, & Ravennam proficisci jubet, sibi que apud judices a sede Apostolica delegatos causam dicere. Per idem tempus Mariniano Ep. Ravennæ per litteras mandat, ut de causa Ma-

ximi cognoscat, & judicet, adhibito, si opus est, Constantio Ep. Mediolanensi, ad quem litteras dedit, ut cum Mariniano quæstioni & causæ Judex præset.

Maximus sub initium Junii Ravennam ingressus pœnitentiæ suæ illustria documenta ultro jam dederat; de quibus certior factus Gregorius mense quintili scribit Mariniano, ut non expectato Constantio Ep. Mediol. sed Castorio Notario adhibito veluti Assessore causæ Maximi finem imponeret, rei expediendæ rationem præscribens. Nec multo post ad Castorium in eandem sententiam scripsit, & litteras consolatorias inclusas Maximo statim reddi jussit, atque pœnitentia perfunctus esset.

Maximus Augusto ineunte ad sepulchrum S. Apollinaris, jurejurando de Simonia, & simplici inficiatione de cæteris criminibus se purgavit, & a Mariniano absolutus est, & ecclesiæ reconciliatus. Tum Castorius litteras Gregorii eidem tradidit, quarum caput erat, se in suam illum & sedis Apostolicæ gratiam recipere; Romam mittat, qui Pontificale pallium ex urbe sumat. Missus est Stephanus Diaconus Salonit. ecclesiæ, qui mense Septembri reversus & pallium detulit Maximo, & litteras Gregorii. Exinde Maximus verus ac legitimus Episcopus esse cœpit.

Inducit cum Langobardis pactæ in duos annos.

Slavini per fines Dalmatiæ in Istriam irrumpunt. 600

Julianus Scriba Salone judicia venalia exercet, quem Maximus ab eo turpi quæstu revocare aggressus, ejus in se odium conscivit.

Multis difficultatibus Maximus implicatus per litteras a Gregorio consilium & auxilium petit; rescribens Gregorius Maximo consilia sanctitatis ac prudentiæ plena suggessit.

Frontinianistæ palam Dalmatas ad schisma sollicitant; at Maximus adscitis in operis societatem Episcopis provincialibus, schisma sic prorsus extinxit, ut ne reliquiæ quidem ullæ superessent.

Agilulphus bellum redintegrat, Papiam capit & diripit. 601

Persecutio Christianorum in Dalmatia superioris deferbuit. 602

Paullus Episc. Diocletanus flagitti cujusdam compertus sede Episcopali detruditur, Neemeliōne in ejus locum successit. Ille palatium Episcopale invasit, & expilavit, Neemesionem violenter ejecit. Gregorius per litteras imperavit Constantio Ep. Scodritano, ut Paullum pœnis ecclesiasticis cohiberet: quod si per se ipse præstare nequeat, id negotii rejiciat in Joannem Ep. primæ Justinianæ.

Iisdem fere temporibus Felicem Sardicensē Ep. Gregorius admonuit, ut meminisset se subiectum esse Joanni Ep. Justinianæ primæ, cujus potestati se subducere conabatur.

Avares cum Slavis Thraciam vastantes Priscus victos partim occidit, partim captivos abduxit.

Callinico Italiæ regimine amoto in Exarchatum successus est iterum Smaragdus.

Mauritius a Phoca jugulatur; hinc Phocas imperii regimen adeptus est.

Intra finem hujus anni Maximo cum aliquibus nescio quid controversiæ ecclesiasticæ fuit, de qua ad sedem Apostol. referendum esse censuit. Sed cum Maximi procuratores Romam missi ejus mandato & chirographo carerent, Gre-

- An.Ch. Gregorius scripsit Maximo, & alios submitti iussit delegatione legitima riteque subscripta instructos; quod Maximus executus est.
- 603 Phocas Consul nomen & insignia sumpsit, suoque consulatu hunc & sequentes annos signari iussit. Chosroes per speciem ulciscendæ necis Mauritio illatæ, bellum Phocæ intulit.
- Langobardi, Avars, Slavi Istriam depopulantur.
- Natus est Agilulpho ex Theodelinda conjuge Adoloaldus, quem Parens anno sequenti Regem appellavit.
- Agilulphus Cremonam & Mantuam adeptus, pacem sive inducias cum Romanis fecit; quas deinde Exarchi Ravennates iterum ac sæpius ex aliis in alios annos renovarunt.
- 604 Gregorius ad Superos migravit 111. Idus Martii. Successit Sabinianus ex collegio Diaconorum electus.
- 606 Sabiniano extincto interregnum Pontificium aliquot menses tenuit.
- Post Severi Aquilejensis Episcopi Schismatici interitum, Provincia illa in duas partes distracta est, & duo deinceps Patriarchæ creati cœperunt, alter Catholicus apud Gradum, alter Schismaticus apud Aquilejam veterem.
- 607 Bonifacius III. Pontificatum suscepit, & octavo mense vita functus est.
- 608 Post interregnum decem mensium evectus est ad sedem Romanam Bonifacius IV.
- Chosroes Armeniam, Cappadociam, Galatiam, Paphlagoniam adeptus cum esset annis superioribus, Chalcedonem usque in Bithyniam pervasit.
- 610 Heraclius Africæ Præfectus Phocam rogatu Procerum bello petiit, & acie victum obtruncavit; & ipse rerum potitus est.
- 611 Heraclius more majorum iniit Consulatum; & quos deinde vixit annos Consulibus vacuos, a suo Consulatu numerari voluit.
- In Dalmatia superiori persecutio recruderat sub altero post Ratimirum Tyranno. Maximus Christianos bonis exsutos, patria extorres benigne suscepit, & quibuscumque rebus posset, liberaliter juvavit.
- Chaganus junior Rex Avarum in Venetiam & Carniam penitus irrupit; interfecto Gisulpho Forojulienis Duce, ingentes hominum, pecudum, & generis omnis prædas abegit, rediitque in Pannoniam.
- 613 Slavi Istriam depopulantur.
- 614 Mense Junio Indictione 2. capta est a Persis Hierosolyma; & sacrosanctam crucem barbari in Persidem asportarunt.
- 615 Agilulphus Rex Langobardorum moriens Regnum Adoloaldo filio sub tutela Theodelindæ matris reliquit.
- Bonifacio IV. vivis exempto subiectus est Deusdedit.
- Chosroes Egyptum & Alexandriam cepit.
- 617 Saes Dux Chosrois Chalcedonem per triennium obsessam expugnavit.
- 618 Deusdedit e vita migravit; Bonifacius V. ecclesiæ regimen suscepit.
- 619 Avars in Thraciam effusi Heraclium spe pacis illectum pertrahunt in insidias, quas ægre admodum evasit. Tum barbaris pecunia placatis, totus in Persicum bellum incumbere decrevit.
- 620 Maximus Episc. Salon. e vivis excessit, anno vicesimo legitimi approbatique a Romano Pontifice Episcopatus.
- Frontinianus III. Maximo subiectus est in regimine ecclesiæ Salonitanæ.
- In Dalmatia superiori sub dominatu Tyrannorum persecutio sæviebat adversus Christianos.
- 621 Heraclius pace cum Avaribus facta, omnem cogitationem curamque in apparatus belli Persici convertit.
- 622 Heraclius progressus in Persidem victoriam insignem ab hostibus reportavit.
- Mahometes ante annos decem nefarios errores in Arabia disseminare cœperat; hoc anno sceditas & infania novarum opinionum detecta hominem in summum discrimen adduxit. Itaque necesse habuit fuga salutem consulere. Ab hac fuga, quam Hegyræm Arabes & Saraceni vocant, nova huius gentis & sectæ epocha proficiscitur.
- 623 Heraclius Persis multas clades intulit, multas urbes ademit.
- 624 Persæ duobus præliis victi, magnæ occidione occisi.
- 625 Arioaldus Adoloaldo Regi Langobardorum in Italia cognato suo detruso regnum eripuit. Honorius Papa Bonifacio V. successit Isacium Exarchum hortatur per litteras, ut Tyranno expulso Adoloaldum in regnum restituat.
- Quartus annus belli Persici, æque ac superiores, Persis calamitosus, Romanis lætus fuit.
- 626 Constantinopolis ab Avaribus, Slavibus, Bulgariis obfessa, vehementerque oppugnata divinitus liberatur.
- Interca Heraclius Turcis in societatem belli Persici adscitis multas urbes & provincias de hostibus receptas imperio restituit.
- 627 Heraclius cum exercitu in Persidem penitus irrupit, & hostibus magno prælio cæsis fusisque, Ninivem urbem opulentissimam cepit.
- 628 Fortunatus Schismaticus in sedem Gradensem anno superiori invaserat; sed cognita ejus pravitate Schismatica, fugam arripere cogitur; & direptis ecclesiarum thesauris apud Langobardos se recepit. Istri postulant ab Honorio Episcopum catholicum; datus est illis Primogenius Subdiaconus & Regionarius ecclesiæ Romanæ. Istria universa ejurato schismate ad ecclesiam rediit.
- Debellatum est cum Persis anno huius belli septimo. Chosroes desperatis rebus, dum fugeretur, Merdasem Juniores filium sibi successorem destinavit. Syroes major natu fratrem sibi prælatum iniquo animo ferens arma in parentem convertit: quo capto & occiso, pacem exemplo cum Heraclio fecit, redditis captivis, provinciisque omnibus imperio Romano adeptis; & sacrosancta Christi cruce restituta, quam anno sequenti Heraclius Hierosolymam retulit.
- 630 Initia hæresis Monothelitarum, auctoribus Athanasio Patriarcha Jacobitarum, Sergio Patriarcha Constantinopolitano, Cyro Episcopo Phasidis, & paulo post Patriarcha Alexandrino, a quibus in eum errorem inductus est Heraclius.
- 632 Interitus Mahometis, cujus execrandam Sectam, una cum regno Saracenorum, Ebubezer, sive Abubacarus ejus successor amplificavit. Sunt qui Mahometem anno superiori extinctum tradant.
- 633 Cyrus Patriarcha Alexandrinus coacta Synodo unam in Christo actionem & voluntatem divinam, (humana seclusa) habendam & profitendam esse decrevit. Huic decreto vehementer reclamatum est a Sophronio Monacho Alexandrino.
- Saraceni Romanis bellum inferunt; provinciam Gazensem depopulantur.

An.Ch. 634 Sophronius ex Monacho Patriarcha Hierosolymitanus Synodum cogit, & primus hæresim Monothelitarum Synodico decreto configit.

Honorius de controversia illa, duæne in Christo essent voluntates & actiones, an una solum, a Sergio per litteras admonitus, quid suæ sententiæ sit, rescripsit, & parti utrique silentium imposuit. Monothelitæ litteris Honorii, aliorum atque ipse sentiebat, detortis ad confirmationem pravi dogmatis abutuntur.

635 Haomarus tertius a Mahomete Dux Saracenorum Romanas copias cædit. Heraclius Hierosolyma Christi crucem Constantinopolim transtulit. Saraceni Romanis triplici prælio superatis Phæniciam, & Ægyptum ad suam ditionem adjungunt. Hierosolymam obsident.

636 Hierosolyma per deditionem Saracenis tradita. Alii in annum sequentem Hierosolymæ deditionem rejiciunt.

Arioaldo vita functo, Rhotaris regnum in Langobardis obtinuit.

637 Saraceni Syriam invadunt, Antiochiam Orientalis Metropolim expugnant.

638 Frontinianus III. Episcopus Salonæ e vivis decessit.

638 Theodorus III. Frontiniano in sedem Salonitanam subrogatus, qui omnem curam intendit ad coercendos dissolutos civium mores, & collapsam cleri disciplinam restituendam. Dalmatæ, quibus citerioris ripæ Danubii custodia erat commissa, flumen trajiciunt prædandi causa ex Abarum ulteriorem ripam accolentium regionibus; at Abares de improvviso adoriuntur Danubium transgressos, & partim capiunt, reliquos occidunt, ne uno quidem fuga elapso. A captivis de regione, unde venerant, edocti, Dalmatiam invadere constituunt, expeditione Dalmatica in annum proximum dilata.

Honorius Papa diem obiit iv. Idus Octobris; in cuius locum Severinus subiectus est.

639 Abares & Slavi in Dalmatiam contendunt. Clissam astu capiunt, deinde Salonam obsident, & oppugnant, ac tandem militum & incolarum fuga magna ex parte vacuum capiunt, incendunt, ac funditus evertunt.

Salonitani fuga elapsi ad insulas plerique se recipiunt; alii vero in Græciam, alii in Italiam navigarunt.

Barbari post excidium Salonæ, Dalmatiam omnem populabundi pervadunt, incolas fere omnes vel fugant, vel occidunt, vel in servitutum abducunt; urbes Mediterraneas sane multas, e maritimis Epidaurum, & paucas fortasse alias evertunt. Plerique in Dalmatia sedes & domicilia constituunt; alii in Istriam, alii in Mæsiam superiorem effusi omnia pervasunt.

Theodorus Ep. Salonit. vel dum civitas obsideretur, vel inter clades captæ urbis, vel paulo post interiit. Exinde interregnum Metropoliticum in Dalmatia fuit, quod annos fere xi. tenuit.

Heraclius edictum a Sergio Patriarcha secundum Monothelitas compositum promulgari iussit; quod Severinus Papa ut reciperet, nullis seu minis seu promissis adduci potuit. Is diem suum obiit iv. Nonas Augusti; eique substitutus est Joannes IV. natione Dalmata.

640 Joannes Papa Martinum Abbatem in Dalmatiam & Istriam misit, qui captivos ab Avaribus, & Slavis redimeret, simulque Sanctorum Martyrum corpora injuriis barbarorum præcepta in urbem transferret.

An.Ch. Idem Joannes Pontificum Romanorum primus extitit, qui Apostolica auctoritate & sententia hæresim Monothelitarum damnavit, idemque ut facerent, Episcopis Africanis auctor fuit. Heraclianum edictum, seu Ecthesim reprobavit, effecitque ut vulgatæ Ecthesios Heraclium panderet, eamque suam non esse declararet, sed Sergii Patriarchæ, qui superiori anno mortem obierat; eique Pyrrhus successerat. Pyrrhi epistolam Monothelitæ impietatis & audaciæ plenam ad se missam Joannes non sine indignatione rejecit.

Interea Salonitani patria extorres, lembis armatis oram Dalmaticam infestam reddunt Avaribus, & Slavis; eosque submotos a mari in loca mediterranea compellunt. Ita omnis ora maritima in potestatem Romanorum & Dalmatarum rediit, qui urbes dirutas reficiunt, novas exstruunt, mœnibus ac præfidiis communiunt.

Chrobati & Serbli, nationes Slavonicæ, supplices ad Heraclium confugiunt; sedes agrosque, quos colerent, postulantes suavitè Heraclius, ut Avars & Slavs e Dalmatia ac Mæsia superiore expellerent; utramque provinciam hostibus ereptam sub conditione annui tributis eisdem concessit. Chrobati ergo itemque Serbli bellum aliquot annos cum Avaribus, & Slavis prospere gesserunt; iisque demum victis & ejectis, Dalmatiam mediterraneam, & Mæsiam superiorem occuparunt.

Hoc anno vel superiori mortuus est postremus ex quatuor Tyrannis, qui regnum in provincia Prævalitana obtinebant. Hujus interitu extincta est series Regum e stirpe Ostrogothi. Huic successit altera Regum series ex Regibus Serblis antiquæ sive Albæ, qui ultra Danubium ad latus Occidentale Poloniæ rerum potiebantur. Eorum primus fuit Dux ille Serblorum, qui ad Heraclium agros & domicilia impetrandi causa se contulerat, quem Diocleates Zuanimirus, Marulus Satimerum vocant. Is Slavs veteres, Prævalis colonos ultro in suam fidem ac potestatem venientes recepit; & Dalmatiam superiorem mediterraneam cis ultraque montes, itemque Mæsiam superiorem ad suam ditionem adjunxit; utramque vero Serbliam appellavit; quemadmodum Dalmatia inferior mediterranea cisalpina, & transalpina Chrobatia dicta est a Chrobatis, in quorum dominatu concessit.

Heraclius diem supremum explevit Februario vel Martio mense. Parenti successit Constantinus; sed nondum ab suscepto imperio quartum mensem exegerat, cum a Martina noverca veneno sublatus, imperium reliquit Heraclionæ alteri ex Martina Heraclii filio. Hoc autem cum Matre in exilium pulso sub initium anni proximi, rerum potitur Constans filius Constantini, & nepos Heraclii.

Joannes Papa Honorium decessorem suum a calumniis hæreticorum vindicavit, litteris ad Constantinum, vel Constantem datis, in quibus ab eo, qui Honorio fuerat a Secretariis, catholicam Honorii sententiam interpretari ac dilucidè explicari jusserat. Ad eas litteras Constans rescripsit, se Catholicum esse simulans; sed quam averso esset a Catholicis animo non multo post ostendit, cum Paullum Monothelitæ impietatis fautorem subrogavit in locum Pyrrhi Patriarchæ Constantinopolitani, qui cum in suspicionem venisset conjurationis in Constantinum con-

con-

An.Ch. conflata, quæstionem & supplicium fuga prævertat, seque in Africam contulerat.

Joannes corpora SS. Martyrum ex Dalmatia & Istria per Martinum Abbatem collecta, & Romam allata excepit, quibus condendis egregium in Basilica Lateranensi Sacellum parabat; sed ejus perficiendi curam Theodoro successoris reliquit, morte præreptus iv. Idus Octobris.

Rhotaris Rex Langobardorum Romanis bellum intulit, Liguriam invasit, multasque urbes oræ Ligulicæ sub potestatem redegit.

642 Dum Chrobati & Serbli cum Avaribus bellum prospere gerebant in Dalmatia, aliquot utriusque gentis copiarum navibus Romanorum transvectæ oram Sipontinam ferro atque igni perpopulantur; Ajonem Beneventi ducem interficiunt; sed a Radoaldo cæsi fusique Slavi Dalmatiam repetunt.

643 Salonitani fame & egestate ab insulis depulsi ad continentem se referunt; alii cum Epidauriis Ragusum condunt, vel amplificanc; alii Blandonæ vetustissimi oppidi ruinis urbem novam inædificant, quam Jadriam vocant.

Catholici in Oriente vexati a Monothelitis, Romam confugiunt, a Theodoro peramanter excepti.

645 Pyrrhus in Africa exsulans certamen habuit de religione cum Maximo Abbate, & erroris convictus veritati manus dedit.

646 Theodorus Papa Pyrrhum Romam ex Africa profectum perbenigne accepit, & Monothelitarum flagitia cum execratus fuisset, ecclesiæ reconciliavit.

647 Reliqui Salonitani, qui adhuc in insulis vi-

tam inopem & ærumnosam debebant, hortatu An.Ch. Severi viri inter illos primarii revertuntur in patriam; & urbem novam ex Palatio Diocletiani ædificare cœperunt, quæ dicta est Spalatum.

Saraceni Africam bello civili implicitam occupant, ejectis Romanorum prædiis, una cum Gregorio Africæ Præfecto, qui ejusdem regionis dominatum invaserat.

Constans decretum promulgavit, quem Typum appellant; eoque sancivit, ut ne quis imposterum de una, sive duplici voluntate & actione Christi disputaret.

Theodorus Episcopis in Concilium vocatis, Monothelitas omnes, & nominatim Paullum CP. Patriarcham, & Pyrrhum in hæresim relapsum anathemate confixit.

Martinus Theodoro subiectus Concilium Lateranense convocavit; Ethesim Heraclianam, Typum Constantianum, hæresim Monothelitarum, Duces & principes nefariæ illius Sectæ damnavit.

Idem Martinus Joannem Ravennatem sedis Apostolicæ Legatum misit in Dalmatiam, ut rem Christianam & ecclesiasticam labefactatam restitueret. Quo munere egregie perfunctus ab iis, qui e Palatio Diocletiani novam urbem construxerant, & Spalatum denominaverant, primus Spalatenfis Archiepiscopus eligitur.

Joannes electus Archiepiscopus Spalatenfis, Martino Romano Pontifice approbante, ab eoque insuper Primatis sive Vicarii sedis Apostolicæ titulo & potestate auctus, ecclesiæ Spalatenfis regimen suscepit, & Metropolitico Dalmariæ interregno finem attulit.

HISTORIA

DIOCLETIANI IMPERATORIS.

ORTU SALONITANI.

Agredienti mihi ad explicandam ferriem Antistiti Spalatensium, historiæ Diocletiani dilucidandæ & cognoscendæ necessitas manum iniecit, opusque jam susceptum paullisper intermittere coegit. Vetus est ac iustissima doctorum hominum querela nihil esse obscurius actis, & temporibus Diocletiani, nihil confusius, nihil implicatius; quæ quidem, si qua oportuerat, cura & diligentia fuissent litteris consignata, mirum quantum lucis non profanis modo, sed etiam ecclesiasticis rebus illius ætatis afferrent. Nam quæ sub imperio Diocletiani per annos viginti in multiplici rei christianæ perturbatione & calamitate vel ad disciplinam sancendam, vel ad religionem tuendam Majores nostri sapienter ac fortiter gesserunt, adeo conjuncta sunt & implicata cum rebus ejusdem Imperatoris, ut harum notitia qui careat, illa quoque vel ignoret, vel minus clare distincteque cognoscat necesse est. Ad explicandas vero intelligendasque res ecclesiæ Dalmaticæ atque Illyricæ cum vetustate nimia obscuras, tum raris per ea tempora litteris illustratas, imprimis est necessaria cognitio Diocletianæ Augustalis historiæ, cujus pars haud sane exigua in rebus Illyricis versatur. Ex Dalmatia Diocletianum oriundum fuisse satis constat; amabat ille unice patriam & populares suos, summamque rerum omnium potestatem adeptus, quibuscumque posset rebus, perquam studiose ornavit. Illyricum & Dalmatiam sæpe ex itinere peragravit, sæpe Sirmium, sæpe Salonam adiit, & complures ibi dies aut etiam menses commoratus est. In maximis & gravissimis bellis ad rempublicam vel tuendam, vel propagandam, Illyricis copiis uti potissimum solebat. Magnificentissimum prope Salonas Palatium sibi suisque extruxit, quo se recepit post imperium depositum, vitamque ibidem privatam sic transiit, ut a persequendis divexandisque Christi cultoribus numquam desisteret. Quibus ex rebus intelligi velim, quantum negotium vel periculum Dalmatis atque Illyricis Christianis Diocletianus faceretur, quantum perturbationis vel detrimenti rei christianæ in illis locis attulerit; quæ quidem omnia cognoscere atque investigare permagni interest ad intelligentiam rerum Illyricarum, quæ ad religionem, historiamque ecclesiasticam pertinent. Utinam vero quam necessaria est, tam esset facilis & expedita cognitio actorum ac temporum Diocletiani; sed eam nobis partim æqualium scriptorum incuria, partim veterum tabularum jactura præripuit. Nec solum Diocletiani, sed etiam Maximiani ejus collegæ res gestas intercepit oblivio: qua de re audiendus est parens ecclesiasticæ historiæ Cæsar Cardinalis Baronius in Annal. Eccl. an. 304. num. xi. *Remanserunt ipsorum res gesta obscuræ admodum: adeo ut quatuor lustra, quibus imperarunt, & adversus Barbaros atque Tyrannos feliciter decertarunt, relicta sint penitus obvoluta silentio, atque oblivio-*

Historia Diocletianæ eo. gnitio necessaria ad res ecclesiasticas cognoscendas

Præsertim Illyricæ & Dalmaticæ.

ne sepulta; cum alioqui hoc tempore non desuerint historici nobilissimi, nempe Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Trebellius Pollio, & Flavius Vopiscus, qui cum ipsi Diocletiano, tum Constantio Cæsari, sive Constantino ejus filio illorum, qui præcesserant, Imperatorum vitas a se conscriptas dedicaverunt. Testatur sane Vopiscus se scripturum fore Diocletiani res gestas; idemque affirmat Claudium Eusebium, qui Diocletiano ab epistolis fuit, scriptis mandasse quatuor Principum acta, nempe Diocletiani, Maximiani, Galerii, atque Constantii totidem libris, quæ omnia perierunt. Et jure quidem hæc passi sunt de scriptis rerum suarum Commentariis, qui in Christianorum sacros codices saviorunt. Idem ante Baronium animadverterat & scripserat Flavius Blondus de Rom. triumph. lib. 7. Diocletianus nullum, quod quidem sciamus, gestorum a se scriptorem habuit. Sed quod potissimum rebus Diocletiani tenebras obduxit, est ignoratio veteris chronologiæ, confusioque illorum temporum, ad quæ in ordinem redigenda nihil fere adjumenti scriptores antiqui suppeditant; quæ de re conqueri solebat Pagius ad an. 296. Chronologia, inquit, per hæc tempora præsidii destituta est; & paullo post: Quæ diversis annis accidere, uno tempore narrat Eusebius; & quod ille de Eusebio, idem dici potest de Aurelio Victore, de Eutropio, de Lactantio, aliisque ejusdem fere ætatis scriptoribus, qui cum res Diocletiani strictim breviterque attigerint, omnia fere confusis perturbatisque temporibus obvoluta tradiderunt. Tanta autem caligo historiæ Diocletianæ offusa est, ut ne de anno quidem, quo ille imperare cepit, inter Scriptores conveniat; & jure meritoque scripsit Josephus Scaliger in Animadvers. ad Chronicon Euseb. n. MMCCCI. nihil esse incertius tempore & anno interitus Carini, & initio Diocletiani.

Res Diocletiani & Maximiani obliu.

Chronologia Diocletiani itidem obscura.

Dux omnino causæ afferri solent, cur historia & chronologia Diocletiani magna ex parte interierit, aut certe confusus tradita sit, quam ordo rerum seriesque temporum postulabat. Prima hæc est, quod Senatus ob nimiam Diocletiani avaritiam & crudelitatem ejus acta rescindi & aboleri jussit; & Christiani quoque cum ad memoriam omnem immaniissimi tyranni extinguendam conspirassent, ejusdem statuas everterint, & inscriptiones deleverint; quæ quidem omnes si extarent, aliquid subsidii ad Diocletiani acta & tempora explicanda suppeditare potuissent. Altera causa illa fuit, quod cum multa ab eo crudeliter, atque impie gesta, quantum eidem ignominia, tantumdem gloriæ nomini christiano attulerint, Scriptores Ethnici hæc omnia ob innatum in Christianos odium silentio præterierint. Has ipsas fuisse causas ait Henschenius, cur de uxoribus Diocletiani nulla facta sit mentio ab antiquis Scriptoribus: Prima, inquit, generaliter totam Diocletiani historiam concernit, videlicet Decretum Senatus, quo acta ejus fuerunt abolita; altera uxores ejus

Unde orta sit obscuritas historiæ & chronologiæ Diocletiani.

pro-

proprie spectat, ipsius nempe & ministrorum ejus odium adversus omne Christianum nomen, in quod cum uxores illius transferint, actum omni modo est, ne vel in statuis, vel in nummis, earum memoria publica superesset. Hinc factum est, ut historia & chronologia Diocletiani multis sit obstructa difficultatibus; & quæ maxima est in ejus rebus ac temporibus obscuritas, in varias discrepantesque opiniones de genere, patria, uxoribus, cognatis, & affinibus Diocletiani Scriptores posteriorum ætatum distinxit. Nihilominus inter se dissident in explicandis temporum ordinibus, rebusque ab eo gestis in suos annos distribuendis; sic ut ne ille quidem annus satis certo definiri possit, quo Diocletianus vel cœperit, vel desierit imperare, vel diem extremum obiit. Qui vero de acerbissima illa persecutione, quæ pars est præcipua & nobilissima historiæ ecclesiasticæ, scripserunt, tanta sunt in varietate ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit annumerare sententias. Alii in alios annos hujus persecutionis exordium, progressionem, finemque conjiciunt; alii principio imperii fere statim Christianos exagitare cœpisse contendunt; alii vero in eos sæviendi initium usque ad extremos ejusdem imperii annos rejiciendum censent. Sunt etiam, qui universam Diocletiani persecutionem in plures veluti periodos seu partes distribuunt sic prorsus, ut paullatim & quibusdam veluti gradibus cresceret, & quo longius tempore progresseretur, eo vehementior, & universalior fieret; cum demum anno 303. in omnes Romani orbis provincias longe lateque effusa, per annos ipsos decem, ingentes ubique Christianorum strages edidit.

Cum igitur tam variz sint doctissimorum hominum, tamque inter se dissidentes opiniones de rebus ac temporibus Diocletiani, eas potissimum sequi amplectique decrevimus, quæ cum vero simillimæ, tum maxime idoneæ ad vitam resque gestas ejusdem cum historia ecclesiastica atque Illyrica connectendas videbuntur. Huic operi materiam suppeditabunt ex Ethnicis quidem Aurelius Victor, Vopiscus, & Eutropius, e nostris vero Lactantius præsertim & Eusebius. His autem quod deest, supplebunt acta Martyrum, & monumenta Dalmatica. Præterea magno nobis subsidio erunt, & multa de suo conferent ad describendam & illustrandam acta Diocletiani, & in ordinem seriemque chronologicam digerenda Nicephorus Callistus, Cæsar Cardinalis Baronius, Antonius Pagi, Joannes Tomæus Marnavitus, Interpretes Lactantii, itemque alii hujus & superioris ætatis scriptores. Primum ergo differendum erit de Gente Valeria Dalmatica, unde Diocletianus originem traxit, de genere patria & parentibus ejusdem, de consanguineis, de uxoribus, de filiis ac nepotibus per adoptionem in ejus familiam insertis. Deinde quas in imperio, quas in vita privata res gessit Diocletianus, distinctis notatisque temporibus persequemur. Postremo persecutionis Diocletianæ causas & initia evolvimus, ejusque historiam usque ad tyrannos extinctos, pacemque ecclesiæ redditam perducimus. Cum autem Diocletianus multos habuerit imperii collegas, & sui adversus Christianos odii furorisque adjuutores ac socios, horum quoque acta describi oportet, quæ adeo implicita sunt cum actis Diocletiani, & cohærent, ut hæc ab illis sejungi nequeant. Historia & chronologia Diocletiani bene percepta & cognita lucem plurimam afferret ad res Salonitanæ, atque

Illyrici Sacri Tom. II.

adeo universæ Illyricæ ecclesiæ investigandas & intelligendas; eique statim subiciemus acta Sanctorum Dalmatarum, qui ex Diocletiani familia vel cognatione prodierunt. Hinc porro rationes auctoritatesque petendæ sunt ad ea confirmandæ, & illustrandæ, quæ actis Salonensium Antistitum de rebus ac temporibus Diocletiani identidem inferuimus; sed nullâ tum argumenta, nullos auctores, quibus eadem probari possent, produximus, rati satius esse illa omnia in hunc locum rejicere, quam institutam ibidem narrationem, monumentis ac testibus citandis, interrumpere. Historia itidem & chronologia Diocletianæ plurimum suppeditabit adjumenti ad res illas Sirmienfis, & aliarum Illyrici ecclesiarum explicandas, quæ cum ætate & imperio Diocletiani cohærent.

CAPUT PRIMUM.

De gente Aurelia Valeria Salonitana, sive de familia & cognatione Diocletiani Imperatoris, Divorum ac Martyrum secunda, Dissertatio Genealogica.

§. I.

De Stirpe gentis Valeria Salonitana,

Cum præclaræ alicujus familiæ stirpem atque originem inquirimus, necesse non est ejusdem initia ab ultima antiquitate repetere, & ipsum quasi fontem indicare, unde omnes illius majores alii ex aliis emanaverint. Nam qui id oneris susciperet, hunc omnia antea sæcula percurrere, ac prope in infinitum sursum regredi oporteret; & hujusmodi Majorum series tam longe repetita majus quiddam requirit, quam efficere vel præstare possit quicquid est hominum eruditorum. Quotus enim quisque est, qui ex idoneis auctoribus monumentisque proferre queat primum ipsum familiæ suæ conditorem, & ab eo deinceps Majorum suorum seriem nunquam interruptam deducere? Quocirca vetamur præcepto Apostolico persequi *Genealogias interminabiles*; & graves cordatique Genealogi modum quemdam suis investigationibus sapienter definiunt, quem præterire, ut altius ascendas, vel dementiæ, vel summæ cujusdam levitatis esset. Igitur nihil aliud Genealogi suscipiunt ac profitentur, nisi eatenus se esse progressuros, quoad sibi per obscuros implexosque generationum anfractus gradientibus veteres tabulæ scriptoresque manum porrigant, seu quoddam veluti filum præbeant, cujus ductum sequantur; ubi se abiis destitui vident, ibi consistunt; & quod hujus quasi genealogici fili extremum est, id pro totius genealogiæ capite atque initio sumunt. Satis porro suo muneri se fecisse arbitrantur, ubi eum inveniunt, qui nomen dederit illi familiæ, cujus originem inquirunt; vel certe primus omnium eandem e tenebris in lucem evocaverit, sive ex humili tenuique fortuna in altiore copiarum & honorum statum extulerit. Eo quippe invento, statim omnis eorum investigatio conquiescit, in hoc uno consistunt, hunc totius gentis aut familiæ auctorem ac ducem constituunt, huic denique continuationem seriemque posterorum annectunt. Ne igitur præscriptos ge-

F f 2

nea-

Distributio rerum ad historiam Diocletiani pertinet.

nealogicis inquisitionibus fines transiliam, gentis Valeriæ Salonitanæ series ac propago ab eo mihi ordianda est, qui vel primus huius familiæ splendoris aliquid accersiverit, vel primus sit ex omnibus Valeriis Salonitanis, cujus nomen in antiquis monumentis non sine aliqua honoris significatione reperitur.

Gens Valeria Salonitana ex qua Diocletianus,

Communis est hominum eruditorum opinio Valeriam gentem in Dalmatia non aliunde suæ amplitudinis ac nobilitatis initium, nisi ab uno Diocletiano duxisse, qui cum obscuro genere ortus esse credatur, familiam suam per amplissimos honorum gradus ad imperii Romani fastigium evexerit. Hinc, ut isti putant, acceptam habent Valerii Salonitani celebritatis ac nominis causam; & qui ante Diocletianum eorum majores inquirere, vel aliunde iisdem gentilitia insignia atque ornamenta accersere conetur, hunc frustra laborare contendunt. Sed Joannes Tomacus Marnavitijs, is qui ad investigandam Valeriæ gentis nobilitatem plurimum studii operæque contulit, hujusce nobilitatis initia paullo altius repetit, in eo libro qui inscribitur: *Unica gentis Aureliæ Valeriæ Salonitanæ Dalmaticæ nobilitas*; existimat enim Valerios jam tum summis opibus, atque honoribus floruisse, cum M. Aurelius Valerius Probus rerum potiebatur, qui delatum ab exercitu imperium accepit an. Christi 276. Is quippe, quamquam in Pannonia apud Sirmium natus esset, genus tamen atque originem ad Dalmatas referebat, & Diocletiani consanguineus erat: *Gens Valeria*, inquit, *antiquissimis præstat imaginibus; in ea namque, ante Diocletianum, Aurelium Valerium Probum Dalmatio sanguine, teste Sexto Aurelio Victore, Sirmii progenitum, Romanorum Principum fortissimum, Romanis æque ac externis maximis Ducibus non conferendum solum, sed Flavii Vopisci testimonio præferendum, terrarum orbis, incredibilis celeritatis victoris, Tyrannorum gravissimo iugo substractus, prisca libertati ac splendori restitutus perpetuo admiratur.* Verum ingenue fateatur sibi incompertum esse, quid affinitatis sive cognationis Diocletiano cum Probo intercederet, neque se potuisse invenire, quemadmodum Diocletiani genus cum Probi genere conjungeret, & alterum alteri innecteret: *Certa minus habetur affinitas, qua Probi principis domus cum Cæii Diocletiani familia jungeretur.* Nos paullo infra ostendere conabimur admodum verisimile esse duas hæc familias eo nexu inter se jungi & copulari, ut Diocletianus & Probus cognatione Patrueles, idest ex duobus fratribus geniti essent. Nunc quæ sunt hujus loci atque instituti persequentes, ad investigandam Valeriæ gentis stirpem paullo altius ascendimus, & supra Probi ætatem imperiumque progredimur.

Ex Probus Imperator,

Marcus Marulus Patritius Spalatensis decimo sexto sæculo incunte, cum egregia vitæ sanctitate, tum summa ingenii atque eruditionis laude floruit. Is cum antiquitatis studio & cognitione mirifice delectaretur, totum se ad res antiquas investigandas evolvendasque tradiderat. Rudera Salonitana, quæ Spalato prope absunt, præclaram exercendi ingenii facultatem homini gnavo atque industrio præbebant, simulque materiam satis amplam, in qua ejusdem studium atque eruditio versaretur; quippe inter ædificiorum ruinas latent quamplurima antiquitatis monumenta, quorum ingens copia hodieque suppetit, & identidem alia atque alia in lucem proferuntur. Huc igitur Marulus cogitationem

omnem, curamque intenderat, ut ex hisce ruderibus veteres lapides Romanis inscriptionibus incisos, quam posset plurimos erueret; quorum egregiam ac multiplicem suppellectilem cum sibi adornasset, ad eos interpretandos illustrandosque animum applicuit. Porro ex illis inscriptionibus, & ex his, quas cuique adjecerat, interpretationibus volumen justæ sane magnitudinis composuit, quod ad Dominicum Papalem veterem amicum ac civem suum misit, & ejus nomine inscripsit. Hujusmodi codex manuscriptus extat in Bibliotheca Vaticana, refertque impressum a tergo numerum 5249. Jam vero Joannes Marnavitijs, quem supra laudavi, testatur inter multos ac varios lapides, quos Marulus collegit, atque egregiis commentationibus illustravit, unum ab se inventum esse cum hac præclara inscriptione:

C. AURELIO VALERIO SALONITANO
VALERIUS ET CAJUS
PATRI OPT. P. P.

Hujusmodi inscriptionem haud equidem se vidisse meminerat P. Philippus Ricipatus, cum in Bibliotheca Vaticana manuscriptum illum codicem diligenter evolveret ac perlegeret. Verum egregius ille vir abundanti doctrina, & incredibili quadam rerum antiquarum varietate & copia instructus, non omnia, quæ scripsit aut collegit, in eum unum librum congeffit. E præclaris ejusdem lucubrationibus nonnullæ quidem in publicum emanarunt, sed constat nihilo pauciores inclusas atque abditas latere in archivis Dalmatiæ æque Italiæ; cum enim nova identidem & antea ignota ejusdem Auctoris monumenta tum ex Dalmaticis atque Italicis tabulariis, tum aliunde post ejus obitum prolata fuerint, id sane indicio est plura fortassis adhuc in tenebris jacere, quam quæ ad hanc diem in lucem prodierunt. Porro cum Marnavitijs pro summa opinione, quam de præstantissimi illius viri doctrina atque eruditione habebat, undique illius scripta conquireret, ex quibus materiam & argumenta compararet ad opus illud, quod conficiendum susceperat, de Valeria nobilitate, nihil facilius accidere poterat, quam ut eidem Marnavitijs omnia diligenter scrutanti rimantique in manus veniret aliquid ex Maruli scriptis sive schedulis, ubi hujusmodi inscriptio cum Marulana interpretatione illic adjecta contineretur. Cæterum neminem fore arbitror, cui Joannis Marnavitijs Episcopi fides in dubium venire possit, quasi hanc epigraphem vel ipse confinxerit, vel ex auctore parum idoneo acceptam Marco Marulo supposuerit, ut tanti nominis auctoritate fretus fidentius lectoribus imponeret. Ne in Marnavitijs cadere possit ea suspicio, prohibet non modo ejus fides atque integritas aliis in rebus spectata & cognita, sed etiam Episcopi nomen ac dignitas, unde causas omnes vel fingendi vel mentiendi longissime abesse par est. Adde, quod ipsa per se inscriptio nobis indicio esse potest, quantum eidem fidei & auctoritatis tribui oporteat. Nihil in ea reperias, quod cum antiqua historia pugnet, quod a veterum inscriptionum forma ac stylo abhorreat, quod denique purum non sit, incorruptum atque sincerum. Inest in ea brevitatis, inest simplicitatis, inest naturalis quidam nitor; quæ omnia germanam antiquitatem redolent, & quemdam sine fuco veritatis colorem præferunt, quem

fictæ

fictæ inscriptiones & commentitiæ haud ita facile imitari possunt, cum ab hujusmodi forma ac genere orationis plurimum distent.

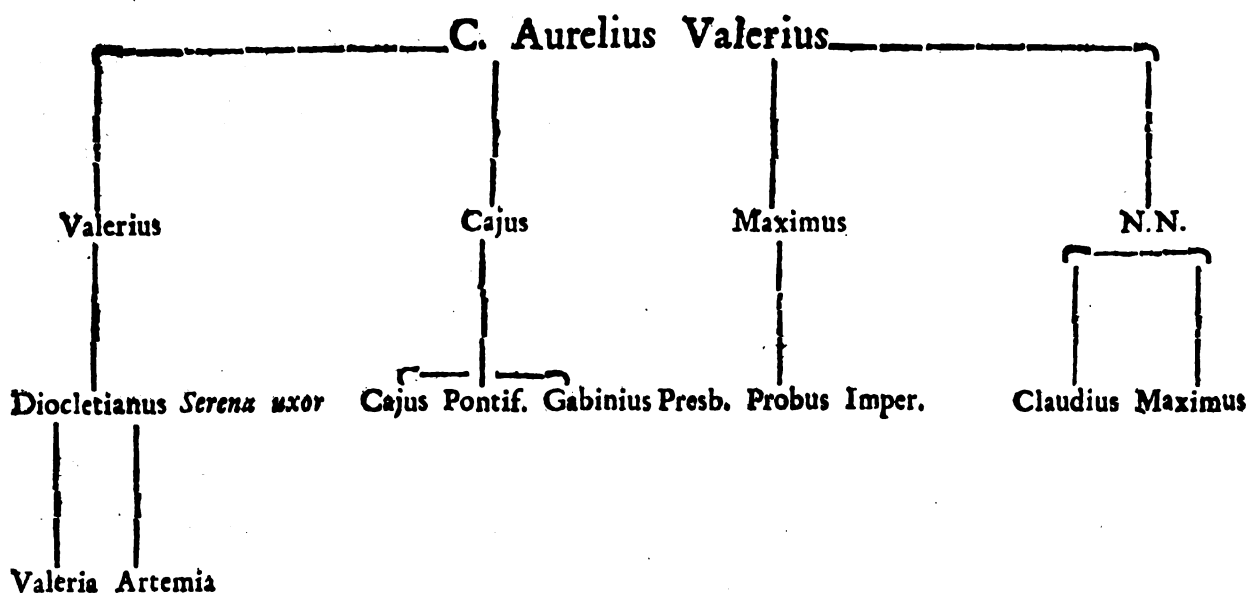
Hæc igitur inscriptio, si germana sit ac sincera, ut certe videtur esse, satis declarat gentis ac nobilitatis Valeriæ originem altius repeti oportere, quam ii facere consueverunt, qui eandem vel ad Diocletianum, vel ad Probum referendam esse existimant. Exhibet quippe nobis Cajum quemdam Aurelium Valerium civem Salonitanum, qui duabus fere ætatibus Diocletianum antecessit, ejusque avus fuit, & veluti caput ac princeps Valerii generis Salonitani haberi dicique potest; nam ex hac gente nemo reperitur, qui eo sit antiquior, cujusve nomen veterum litteris monumentisque proditum sit. Præterea dignus est, ex quo nobilissimæ hujus gentis series ac propagatio ducatur. Hunc quippe nobilem inter suos ac locupletem fuisse monet ipse lapis, eidem honoris & memoriæ causa cum inscriptione positus; neque enim mos erat vulgarium ac plebeiorum hominum memoriam hujusmodi monumentis mandari, & posteritati propagari. Hic igitur consistimus, non quod putemus hunc fuisse primum, qui Valeriæ familiæ nomen dederit, quique in eam divitias ac nobilitatem invexerit; nam hæc fortassis multis ante ætatibus & copiis, & civilibus juxta bellicisque laudibus abundabat; sed quia nulla monumenta, nulli scriptores suppetunt, quorum ductu ultra progrediamur, & hujus gentis originem ac nobilitatem altius investigemus. Quocirca ex illo Valerio Salonitano, tamquam a capite atque a stirpe, Diocletiani & Valeriorum Salonensium genus omne deducamus necesse est.

Ac primum quidem ex hoc quasi fonte tum Diocletianum, tum Valerios omnes Salonitanos derivatos fuisse auctor est Marcus Marulus, Marnavitiu teste, qui affirmat se legisse hujus scriptoris & notas, & explanationes, quas ad inscriptionem illam adjecit; caput autem totius interpretationis erat, Diocletiani & Valeriorum genus referendum esse ad *Cajum Aurelium Valerium Salonitanum*, cujus nomen in eo lapide incisum fuerat. Præterea idem Marnavitiu asserit ad hanc sententiam de stirpe ac genere Diocletiani confirmandam citari a Marulo proferrique tabulas ecclesiæ Salonitanæ: quibus addi possunt Anastasius Bibliothecarius, Luitprandus Ticinensis, Abbo Floriacensis, & alii, qui Cajum Romanum Pontificem ab *Cajo*, & Diocletianum, ut ait Marnavitiu, a Valerio genitos affirmant; quod cum illa inscriptione congruit. Sed audiendus est ipsemet Marnavitiu: *Ut itaque Marcus Marulus vir Salonitanæ stirpis antecentum annos pietate æque ac eruditione præstantissimus, ex notis sepulchralium epigrammatum, inter urbis Salonitanæ rudera extantium ab eomet excerptorum refert: Avus Caji Pontificis, Diocletianique Principis fuit Cajus Aurelius Valerius; cujus epigramma sequentibus se notis excerptisse ex ipsa posthuma marmorea nota testatur. Et paullo post: Gravissimo enim Maruli testimonio nobilissima antiquitati innixo accedit auctoritas Anastasii Bibliothecarii, Luitprandi Ticinensis, Abbonis Floriacensis, & aliorum, qui Caji Pontificis patrem Cajum agnoscunt, sicuti & Diocletiani Va-*

lerium. Deinde idem Marnavitiu in notis ad nobilitatem Valeriam nota 2. hæc adjecit: *Cajo Aurelio Valerio. Hunc, inquit, patrem fuisse Caji patris Caji Pontificis, itidem Valerii, quo Diocletianus natus est, Marcus Marulus integritatis eximia, gravissimique judicii scriptor ex marmore & archivis Salonitanæ probat ecclesiæ; cui accedit Anastasius, Luitprandus & Abbo. Quod Marci Maruli suadet auctoritas, idem ratio & conjectura haud sane levis confirmat. Constat Diocletianum in Dalmatia, & quidem Salonis, vel prope Salonas ortum esse, eundemque apud antiquos scriptores appellari Valerium. Nam ut omittam veteres inscriptiones, in quibus Valerii nomine afficitur, Aurelius Victor Diocletianum fere semper Valerium nominat. Cum igitur Marulana inscriptio nobis exhibeat civem quemdam Salonitanum Diocletiano antiquiorem, cui Valerio nomen fuit, quid est cur dubitemus ad eum Diocletiani originem ac genus referre? Adde, quod Diocletianus omnia illa nomina sibi adscivit, quæ antiquo illi Valerio adscribuntur; nam in antiquis lapidibus, & apud scriptores denominatur *Cajus Aurelius Valerius Diocletianus*: quid ita? quia duo nomina intermedia cum essent gentilitia & propria domus Valeriæ Salonitanæ, ea Diocletianus a majoribus hæreditario quodam jure accepit: *Caji* vero prænomen ab avo paterno sumpsit, & Diocletiani cognomen a se ipso habuit. Quod si Diocletianus a præso illo Valerio originem duxit, indidem omnes Valerios Salonitanos derivatos esse oportet, quippe quibus communis nominis & sanguinis cum Diocletiano intercessit.*

Porro universa gens Valeria, quæ ex antiquo illo Valerio, tamquam e fonte manavit, in quatuor quasi rivulos diducta est, sive in quatuor familias divisa, quas liceat nobis genealogicas Valeriæ gentis lineas appellare. Nam *Cajus Aurelius Valerius Salonitanus*, ut deinde ostendemus, quatuor habuit filios, per quos facta sunt hujus gentis divortia. Duo nobis ex illa inscriptione innotescunt, alter *Cajus*, alter *Valerius* dicitur; ex hoc *Diocletiani*, ex illo *SS. Caji*, & *Gabinii* familia prodiit. Reliquos duos aliunde cognitos & compertos habemus. Alterius quidem nomen ignotum est, alteri *Maximo* nomen erat. Prior anonymus *SS. Claudii & Maximi* illustrium martyrum domum, posterior *Probi* Imperatoris familiam constituit. Hinc efficitur, *Probum*, & *Diocletianum*, *Cajum* & *Gabinium*, *Claudium* & *Maximum* patruces fuisse, idest e quatuor fratribus *Caji Aurelii Valerii Salonitani* filiis progenitos esse; & eundem omnibus avum paternum fuisse, scilicet quem modo nominavi, *Cajum Aurelium Valerium Salonitanum*, unde gentis Valeriæ originem seriemque ducimus. Sed quoniam hæc, nisi oculis subjiciantur, ægre admodum cogitatione percipi ac distingui possunt, hic inferendam censemus genealogicam, ut appellant, Arborem, quæ Valerios omnes distincte & ordinate dispositos, & in suam quemque familiam adscriptos exhibet; ut quos disputatio sejungit, & alios seorsum ab aliis exponit, ii ratione & distributione in unum locum collecti sub uno aspectu ponantur.

Gens Valeria in quatuor familias divisa.

Jam vero de singulis gentis Valeriæ lineis, sive familiis agendum est, illudque præcipue explicandum, quo nexu inter se, & cum communi totius gentis capite cohæreant.

S. II.

De prima linea gentis Valeriæ Salonitanæ, sive de familia Diocletiani.

Parens Diocletiani fuit Valerius is, quem inscriptio Marulana Cajo fratri suo præponit, quemque una cum fratre monumentum illud *C. A. Valerio* patri posuisse declarat. Cur is pater Diocletiani habendus sit, auctoritatem Marti Maruli pro ratione subjicimus. Nam teste Marnavio in iis notis, quas Marulus ad illam inscriptionem apposuit, diserte additum est Diocletianum ex Valerio C. Aurelii Valerii filio natum esse. Mihi porro tanti est doctissimi hujus gravissimique viri auctoritas, ut nullo modo id temere ab eo dictum putem. Habuit ille quidem rationes haud sane leves, quas suæ opinioni subjiceret, sed eas vel ipse reticuit, vel Marnaviti ex Marulo referre supervacaneum duxit; propterea quod invento & constituto gentis Valeriæ Salonitanæ capite, reliqua omnia per se ipsa verisimilia fieri viderentur; præsertim cum nihil occurreret animo, quod huic sententiæ obijci possit. Hinc discimus, quo nomine pater Diocletiani appellaretur, quod ab illius ætatis scriptoribus tacitum ac prætermisum est. Fateor equidem adhuc ignotum nobis esse, certum illud propriumque vocabulum, quo a fratribus, cæterisque ex eadem stirpe progenitis Diocletiani pater distinguebatur. Nam gentilitium est *Valerii* nomen, seu toti familiæ ac genti commune, quod vi ac notione sua omnes omnino ex Valerio genere ac semine procreatos complectitur. Veteres Romani nominibus gentilitiis prænomina, & cognomina adjicere solebant, ut his discerni possint, & distinguere alii ab aliis, qui ejusdem familiæ seu gentis erant, communique vocabulo a majoribus, unde orti fuerant, accepto continebantur. Porro huic Valerio, quem Diocletiani parentem fuisse dicimus, nullum nomen neque præponitur, neque subjicitur, quo ab aliis Valeriis internosci possit. Verum quamvis præter gentilitium nomen, alia alii prænomina, seu cognomina sibi adsciscerent, si quis tamen in vulgari familiarique ser-

mone nominandus erat, uno ferme aut altero nomine affici solebat, quod eidem vel e familia, in qua natus erat, obtigerat, vel aliunde inditum fuerat. Id vero nomen quamquam esset commune pluribus, tamen præcipuum & proprium unius fecerat vulgaris loquendi consuetudo, sic ut certa quædam & peculiaris nota unius hominis fieret, qua distingueretur ab aliis, in quos cæteroquin nomen idem conveniebat. Nihil enim injucundius, nihil molestius præsertim in sermone familiari accidere potuisset, quam orationis cursum morari atque interrumpere longa illorum vocabulorum serie, quibus illi, quorum mentio inciderat, onerari potius, quam ornari solebant. Hinc factum est, ut alii gentilitio nomine, alii prænomine, alii cognomine designarentur. Hujus consuetudinis exempla quamplurima suppetunt ex antiquis scriptoribus, apud quos sæpe invenies uno solum nomine affici, qui cæteroquin plures & varias appellationes sibi, alias aliunde adoptaverant. Itaque Valerius pater Diocletiani, gentis suæ nomen sibi proprium fecerat, eoque a cæteris Valeriis distinguere solebat, qui vel proprium nomen cum gentilitio conjungebant, vel solo prænomine aut cognomine utebantur. En igitur, cur in eo monumento, quod parenti statuit, inditum sibi ac veluti innatum suæ gentis nomen incidisset, reliqua prætermisit, quæ extrinsecus assumpsit.

His in hunc modum expositis, & constitutis, sequitur gentem Valeriam multo ante celebrari in Dalmatia, & copiis atque honoribus florere coepisse, quam Diocletianus ad imperii Romani fastigium ascenderet. Nam, ut supra monui, *C. Aurelius Valerius* Salonitanus avus Diocletiani natus erat honesto ac nobili loco apud suos, & ab re familiari satis præclare instructus; id quod eo lapide ac monumento declaratur, quod filii pietatis atque honoris causa parenti ponendum curaverunt. Sed video permultos esse, qui hac de re nobiscum dissentiant. Auctores haud sane paucos contra nos proferunt, eosque perveteres ac nobiles, qui Diocletiano generis ignobilitatem obijciunt. Eusebius, Castiodorus, Jornandes, Scriba nescio quo genitum fuisse Diocletianum affirmant. Sextus Aurelius Victor, ne ingenuis quidem illum annumerat, adducit eum Annulini Senatoris libertinum vocat. Eutropius *obscurissime natum esse* scribit, adeo ut a plerisque Scribæ filius, a nonnullis Annulini

Ante Diocletianum gens Valeria opibus & honoribus florebat.

Ignobilitas a scriptoribus Diocletiano obijcienda.

S. H.

Senatoris libertinus fuisse credatur. Huc adde Joannem Baptistam Egnatium, qui eum *libertini sanguinis* fuisse tradit, & Pomponium Lætum, qui eum *utroque parenti ignobili & obscuro ortum* esse docet; nam, inquit, *quidam scribunt libertino Annulini Senatoris genitum, quidam Scribæ filium*. Hæc si ita sunt, perspicue declarant Diocletianum fuisse hominem novum, a se ortum, per se cognitum sine ulla commendatione majorum. Sed cum plerique eum inter homines infimæ conditionis ac fortunæ rejiciant, tamen de illius genere ac statu non satis inter illos convenit; cum multi ingenuum illum quidem, sed Scribæ cujusdam filium, nonnulli libertinum, pauci, & meo quidem judicio minus graves, libertino patre genitum fuisse affirmant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, qui eum Scribæ filium fuisse tradunt, nam præter eos, quos tacito nomine Eutropius hujus rei testes citat, auctores habeo Eusebium, Cassiodorum, Jornandem, quorum auctoritatis neminem pœnitere posse arbitror. Ex antiquis Sextus Aurelius, & pauci præterea, quorum idem Eutropius meminit, Diocletiano servitutis notam inurunt, cum eum vocant libertinum Annulini Senatoris, a quo libertate donatus fuerit. Qui vero Diocletianum e servo patre procreatum esse putat, is longe a veritate aberrat, quippe cum constet Diocletianum in Dalmatia natum esse, non Romæ in domo Annulini Senatoris, apud quem Diocletiani parens servitutem servisse dicitur; præter quam quod, qui ejus patrem Annulini servum, & ab eo manumissum fuisse tradunt, unde id acceperint, non video. Nam ex antiquis scriptoribus sunt quidem, qui Diocletianum ipsum Annulini libertinum appellent, at qui libertino patre natum esse scribat, neminem invenio. Ex junioribus unus est Pomponius Lætus, qui doceat esse quosdam, qui huic sententiæ astipulentur; sed cum neminem nominaverit, facile est suspicari aut eos obscuri, ignotique esse nominis, nec satis idoneos, qui huic sententiæ auctoritatem concilient; aut Pomponium per incogitantiam ad patrem Diocletiani transulisse nomen libertini, quod Sextus Aurelius filio adscripsit. Cum autem Egnatius scribit Diocletianum *libertini sanguinis* fuisse, non satis declarat, utrum hoc ad patrem, an ad avum majoremve Diocletiani referri debeat.

Verum enimvero ut Diocletianum ab omni nota ac suspitione servitutis vindicemus, rem paullo accuratius diligentiusque investigare juvat. Aliqui inter *Libertos*, & *Libertinos* hoc interesse putant, quod hi quidem *Libertorum* filii essent, illi vero manumissi, sive libertatem adepti, postquam servitutem serviissent. Alii vero docent, idque propius vero est, nullum re ipsa discrimen esse inter *Libertos* & *Libertinos*; duo hæc esse vocabula, quæ promiscue & communiter in eos omnes conveniunt, qui e servis liberi facti sunt. Et sane Plautus optimus latinitatis auctor libertam a libertina non distinguit, cum libertate donatam vocat *Libertinam* Mil. Glor. IV. 1. 15.

Pyr. Quid? eane ingenua, an festuca facta e serva libera est?

Pal. Vah! egone ut ad te ab libertina esse auferem internuncius?

Sed quamvis Libertinus idem sit, ac Libertus; tamen cum eidem homini servitute exempto hæc vocabula accommodantur, ad personas diversas respectum habent: *Libertus* quippe ad

Patronum refertur, a quo manumissus est, *Libertinus* vero eatenus dicitur, qua ingenuo opponitur; & significat conditionem servilem, unde liberatus est. In utramque sententiam utraque voce utitur M. Tullius in Verr. I. 47. *Trebonius fecit herodem libertum suum*; & paulo post de eodem ibidem: *Equiti Romano Libertinus homo fit heres*. Cum enim dixit *Libertum*, intelligi voluit ei Patronum esse Trebonium; cum *Libertinum* dixit, qua generis conditione esset notavit, & eum ab ingenuo distinxit.

Cæterum quidquid discriminis fuerit inter *Diocletianum* & *Libertinum*, *Diocletianum* tamen neque inter *Libertos*, neque inter *Libertinos* annumerari posse constat. Nam primum quidem *Libertini* & *Liberti* in militiam adscribi vocabantur, nisi extra ordinem, subigente necessitate, ac difficillimis reipublicæ temporibus. Id colligi potest ex Tito Livio x. 21. *Senatus justitium indici, deletum omnis generis haberi iussit; nec ingenui modo, aut juniores adacti sunt, sed Seniorum etiam cohortes facta, libertinique centuriati*. Idem xxii. 11. *Libertinos etiam, ait, quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba jurasse*. Cum Livio consentit Macrobius Sat. I. 19. *post calamitatem apud Thrasimenum nota cladis acceptam, libertinos quoque in Sacramentum vocatos esse scribit*; itemque Sat. x. 18. *Rei navalis curam non omittam, dum viros in eam rem consules creare iussos, per quos viginti naves deducta navalibus, Sociis civibus Romanis, qui servitutem serviissent, complerentur, ingenui tantum iis præsent*. Atqui Diocletianus a prima ætate militiæ nomen dedit, ut scriptores omnes affirmant. Non igitur e genere Libertinorum fuit, qui jure ordinario Romanis castris arcebantur. Nec miles gregarius fuerat, sed Præfecturam Domesticorum, sive militiæ Prætorianæ adeptus fuit, ut ex Aurelio Victore docebimus §. 4. Erat præterea lex, sive mos vetustate confirmatus, ne cui aditus ad Senatum pateret, qui patrem & avum liberos, nullaque servitutis nota inultos citare non posset. Libertis igitur ac Libertinis, cum in urbanas tribus coniecti ad plebem pertinerent, nullos nisi plebejos magistratus capescendi jus erat. At vero Diocletianus, antequam Imperator fieret, si fides habenda sit Nicephoro Callisto, & Senatoriam ordinem adeptus est, & Consulatum gessit, & per omnes honorum gradus ad imperii fastigium conscendit; quod quidem argumento est eum neque gentis, neque conditionis libertinæ fuisse. *Diocletianus*, ait Nicephorus lib. 6. c. 33. *genere Dalmata, jamdudum Senator, & Consulatu gestus clarus, quique plurima manu egregia fecerat facinora, & bello strenuus, & consilio promptus, ab exercitu Imperator Romanorum est renunciatus*. Nec vero videtur dubitari posse de Consulatu Diocletiani ante imperium inito; quippe intra finem anni 284. factus Imperator Coss. Carino II. & Numeriano, ut scribit Idatius, anno insequenti secundum Consulatum gessit cum Aristobulo. Itaque ante susceptum imperium primo Consulatu perfunctus fuerat, in quo Basilum collegam eidem Fasti Siculi attribuant.

Diocletianus itaque neque libertinus fuit, neque libertino parente genitus. Eum Scribæ filium fuisse facile concesserim, quod Eusebio, Cassiodoro, Jornandi, atque alijs plerisque, Eutropio teste, probari video. Porro quid labis generi Diocletiani ex parentis munere atque officio

Diocletianus neque Libertus, neque Libertinus.

Pult Scri-
ba Alius.

Scribarum
ordinis
varii
idemque
honestissi-
mi.

ficio aspergatur, non satis intelligo. Nam erant apud Romanos non solum qui privatis hominibus, sed etiam qui reipublicæ ac magistratibus Scribæ operam navabant. Et quidem publicorum Scribarum ordo honestissimus habebatur, ut auctor est M. Tullius in Verr. 3. quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committerentur. Nam ut alios omittam, erant Scribæ Aedilitii, qui Aedilium, erant Quæstorii, qui Quæstorum, erant Prætorii, qui Prætorum acta in publicas tabulas referebant. Sed fac Diocletiani parentem ex illorum Scribarum ordine atque numero fuisse, qui privatæ alicui familiæ operam suam locabant; id non obstat, quæminus eum claro illustrique genere ortum putemus. Humanarum rerum plane ignarum esse oportet, qui nesciat naturales esse conversiones quasdam nobilium familiarum, & neminem tot tantisque opibus affluere, quem ex amplissimo rerum suarum statu, vel fortunæ vel temporum iniquitas dejicere nequeat, eoque inopiæ adigere, ut necessitate coactus ad humilia sæpe ministeria, suoque generi parum consentanea se dimittat, unde sibi ac familiæ victum comparare possit. Id fortasse calamitatis Valerio Diocletiani parenti acciderat, qui nescio quo fato casuve paternis bonis everfus, necesse habuerit Scribæ munus longe, quam pro familia, in qua natus erat, humilius in privata domo exercere, ut inde ad se suosque alendos quæstum faceret: ex quo fit, ut officii ac muneris, quoungebatur, ignobilitas non generis obscuritati, sed rei familiaris inopiæ tribuenda esse videatur. Præterea illud animadversione dignum esse arbitror, quod quarto sæculo Christianorum pariter, atque Ethnicorum auribus nihil ingratius, aut odiosius, quam Diocletiani nomen accidere poterat. Oderant Diocletianum Christiani, quorum religio tot tantasque clades ab eo acceperat; oderant Romani, quod omnibus, si quæ supererant, antiquæ libertatis vestigiis abolitis, omnia ad suum arbitrium nutumque revocaverat. Itaque Senatus post ejus obitum omnia illius acta rescindi iussit. Quare cum ferme quisque pro sui sæculi ingenio scribat, mirum videri non debet, si in tanto mortalium in eum odio, iusto præsertim ac debito, scriptores illius ætatis ex ignobilitate generis, de qua communis opinio percrebuerat, aliquid invidiæ & ignominiae consilare voluerint; idque eo credibilius videbatur, quod fortasse Diocletiani parens non publici, sed privati Scribæ officio functus fuerat, a quo ne libertini quidem homines prohiberi solebant. Vereor itaque, ne scriptores illorum temporum parum idonei ad fidem faciendam videantur, cum usque adeo genus Diocletiani deprimunt, ut eum in infimæ conditionis ac fortunæ locum conjiciant.

Cæterum hisce auctoribus, qui Diocletiano & novitatem nominis, & generis obscuritatem obijciunt, historiam S. Susannæ Virginis ac Martyris oppono, cujus auctoritatem plurimi faciendam viri doctissimi censent. In ea quippe consanguinei Diocletiani ex nobilissimo genere nati esse dicuntur. Nec vero hujusce nobilitatis initia referri possunt ad Diocletianum, qui adepto imperio gentem suam tenuem antea atque ignobilem in amplissimo honorum ac fortunarum statu collocaverit; non enim familiæ, in qua orti erant, sed generis nobilitas commendatur. Diocletianus autem suam, suorumque

consanguineorum familias augere atque illustrare potuit, genus se ipso antiquius non potuit. Adde, quod ejusdem gentiles & cognati multo ante in lucem editi fuerant, quam Diocletianus rerum potiretur. Eorum igitur ortus si quid nobilitatis habuit, id certe non ab Diocletiano, sed a majoribus acceperat. Altius quoque repetenda sunt initia domus Valeriæ Salonitanæ; hæc enim vel ex Valeria Romana gente propagata est; vel in Valeriam Romanam gentem per adoptionem inserta fuit, antequam Diocletianus nasceretur. Nam avus & parens Diocletiani dicti sunt Valerii, & Diocletianus ipse, Aurelio teste, vocabatur Valerius; neque usquam legimus eum ante susceptum imperium ab Romanis Valeriis adoptatum; & multo minus verisimile est, ut cum Imperator jam esset, in eam familiam se adscribi voluerit, perinde quasi ad sui nominis celebritatem & commendationem Romani imperii majestas ac dignitas parum afferret, ut necesse habuerit sibi ex privata quamvis illustrissima gente aliquid splendoris accersere. Non igitur Diocletianus auctor fuit Valeriæ Romanæque nobilitatis in suam familiam derivatæ, sed id amplitudinis atque ornamenti a majoribus sibi traditum jure hæreditario accepit. Eodem referendum est Aureliæ familiæ nomen, quod pariter cum Valeriæ gentis vocabulo sibi Diocletianus vindicavit, quodque antea ab ejus avo paterno usurpatum fuerat. Ex his apparet inique eos facere, qui Diocletiano generis ignobilitatem obijciunt. Sed de utraque Romana familia Valeria, & Aurelia paullo diligentius, & accuratius dicendum erit §. 4.

Valerius parens Diocletiani Diocleam ex Prævalitanis, ut videtur, atque ex amplissima civitate Dioclea oriundam in matrimonium duxit. Filius ex matris vel oppidi vocabulo Dioclis cognomen traxit; idem vero post initum imperium ut græcum nomen a matre susceptum latinitate, romanique vocabuli forma donaret, Diocletianum se appellari iussit. Utrum Valerius ex Dioclea alios præter Diocletianum liberos genuerit, incertum est. Cæsar Becillus apud Tamajum, itemque alii apud Joannem Marnavitium auctores sunt Diocletiano duos omnino fratres fuisse; ab altero cujus nomen ignoratur, Claudium & Maximum; ab altero, cui nomen erat Maximino, Cajum, & Gabinium procreatos fuisse. Sed hæc opinio nullius antiqui scriptoris testimonio nititur. Nos infra ostendemus patrem Claudii & Maximini, itemque patrem Caji & Gabinii fratres fuisse Valerii parentis Diocletiani; ac proinde non fratres, sed patruos Diocletiani habendos esse.

Diocletianus plures uxores duxit, de quibus postea. Ex prima conjuge duas filias habuit Valeriam, quæ nupsit Galerio, & Arthemiam Virginem; quarum interitu Diocletiani familia extincta est. Nullam enim ex se virilem prolem reliquit; sed aliunde multos sibi per adoptionem filios adscivit, quorum nomina recensemus §. 6.

§. III.

De Patria Diocletiani.

EST inter scriptores de natali solo Diocletiani aliquid controversiæ; illum a Dalmatis parentibus atque in Dalmatia ortum habuisse inter omnes convenit; sed de loco ambigitur,

Valeria
gens ante
Diocletia-
num illu-
stris.

Diocletia-
nus nomen,
Diocles
cognomi-
natus an-
tequam
imperator
fieret.

Diocletia-
no nobili-
tatem ge-
neris at-
tribuant
acta S. Su-
sannæ.

Diocletiani
patria
an Dioclea.

tur, in quo natus est, & pueritiam exegit. Alii Salonam, alii Diocleam illi patriam fuisse contendunt. Erat Dioclea civitas olim frequens imprimis atque opulenta, totius Dalmatiae superioris facile princeps, quam decimo saeculo exeunte, ut ferunt, Samuel Rex Bulgariae funditus evertit. Neque audiendos censeo, qui vel Ascriyium, vel Antibarim esse eam urbem existimant, quae olim dicta est Dioclea; nam utraque illa civitas prope abest a mari; Diocleam vero inter urbes Dalmatiae maritimas annumerat Ptolemaeus, qui Ducleates, sive Diocleates populos ab Ascriyio disjunctos, indeque longius a mari ad Septentrionem obversos constituisse videtur. Anselmus Bandurius in Antiquit. CP. & Andreas Zmajavichius Archiepiscopus Antibarensis tom. 1. Annal. Mss. e Dioclea oriundum esse Diocletianum affirmant; vereor autem, ne idcirco hanc opinionem tuendam susceperint, quod cum alter ortu esset Ragusinus, alter Metropoli Antibarensis, ad laudem & decus urbis utriusque interesse putaverint, Diocleam haberi dicique patriam Diocletiani; cum enim ci- ves Diocletiani patria eversa, alii Antibarim, alii Ragusium migraverint; & utraque haec civitas in jus potestatemque Metropoliticae Diocleae successisse dicatur, ecclesijs & Episcopis, qui antea Diocletano suberant, partim Antibarensi, partim Ragusino Archiepiscopo attributis, quidquid olim ad famam ac celebritatem urbis Diocleensis pertinebat, id omne in Ragusium atque Antibarim redundasse videtur. Quod autem ad suam sententiam confirmandam Zmajavichius sumpsit, videlicet Cajum quoque Romanum Pontificem Diocletiani patruelem indidem Dioclea ortum esse, id cum aequale dubium sit atque controversum, concedi nullo modo potest, Cajus, inquit, *Diocletiani Imperatoris ex fratre nepos* (verius patruelem) *Diocleam Dalmatiae superioris quondam Metropolim, antiquam & celebrem Illyriorum Regum, & nostrorum praedecessorum residentiam urbem, patriam habet: unde inter illius jurisdictionis Christianos tam Latini quam Graeci ritus, etiam modo ob devotam memoriam S. Pontificis contraneis, quod nulli in Dalmatia inferiori, nomen ejusdem Caii in usu est.* Haud equidem scio, an Salonitani seu Spalatenses de antiqua adversus S. Cajum religione, ejusque colendi studio Antibarensibus concesserint; quamquam fortassis pauci aut nulli ex Dalmatia inferiore ejusdem nomen impositum a parentibus gerant; neque tamen ob eam tantummodo causam Spalatenses Cajum civem suum esse dixerint, quibus ad eum sibi vindicandum graviora argumenta aliunde suppetunt. Sanctissimi illius Pontificis praecipuo quodam cultu venerandi eadem est causa & communis toti Dalmatiae; ubicumque ille patriam habuerit, certe Dalmata fuit; & provinciam illam universam quemadmodum ortu suo nobilitavit, sic etiam suo patrocinio, suaeque beneficentia completitur; quod satis causae est, ut eum omnes Dalmatae omni honore, omnibusque religionis officiis prosequantur.

Quod videtur confirmare Aurelius Victor.

Ceterum Andreas Zmajavichius, & Anselmus Bandurius, & qui iisdem astipulatur Abrahamus Ortelius in Epit. hist. Augus. sententiae suae auctorem citant sane idoneum Sextum Aurelium Victorem, qui Diocletiani patriam statuit in oppido Diocleae: *Diocletianus Delmata Annulini Senatoris libertinus, matre pariter, atque oppido nomine Dioclea.* Verum Gisbertus Cupe-

rus Not. in Lact. cap. 19. jure suspicatur mendum irreplisse in hunc Victoris locum; quippe cum ex antiquis praeter Victorem nemo est, qui Diocleae natum Diocletianum tradiderit, cum plerique ejusdem patriam Salonitanis adjudicent: itaque corrigendum locum, ejusque correctionem petendum censet ex Paulo Diacono, qui Victorem ferme exscripsit, ejusque vestigijs ubique insistit. Ex verbis autem Pauli longe alia sententia elicitur; nimirum matrem quidem Diocletiani ortu & nomine fuisse Diocleensem, filium vero Salonis ab ea genitum esse. Sed audiendus est Cuperus: *Nullis ambagibus utitur Victor, clareque dicit Diocletianum vel Dioclem a matre & oppido, in quo natus erat, nomen suum traxisse.* Quid tam veteri auctoritati opponam nescio fero; nisi dicamus cognitione nominis deceptum Victorem, vel verba luxata & loco suo mota esse. Sane hunc scrupulum de nihilo non esse, alii mecum, ut arbitror, sentient, qui Pauli Diaconi, qui ubique Victorem sequitur, verba inspicient; matre, oppido, pariter atque nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles est appellatus. Longe hinc alius exoritur sensus, & Paulum si sequimur, Diocletianus non erit natus in urbe Dioclea; verum mater ibi edita in dias luminis oras, idem nomen gessit, & ab ea, ut & oppido, unde fuit oriunda, filius Diocles fuit appellatus; posuit enim mater prope Salonas, vel in ipsa urbe parere, licet oriunda foret Dioclea.

Qui Diocletianum Salonis vel prope Salonas natum affirmant, veteres pariter junioresque scriptores ijs, qui contra sentiunt, & numero & auctoritate longe praestant. Firmianus Lactantius de mort. Persec. c. 19. patriam Diocletiani eum locum vocat, quo ille post abdicationem imperii secessit. *Veteranus Rex foras exportatur, in patriamque dimittitur.* Diocletianus autem, ut constat inter omnes, cum sponte imperio decessisset, non Diocleam se contulit, sed apud Salonam se recepit, in eoque magnificentissimo palatio, quod veluti quoddam suae senectutis perfrugium domiciliumque amplissimum paraverat, reliquam vitam exegit. Constantinus Porphyrogenitus lib. 2. Them. Themate 19. Diocletianum apud Salonitanos in lucem editum apertissime docet: *Diocletianus, inquit, oriundus fuit ex quodam loco Salonae.* Zonaras Salonam eidem patriam fuisse confirmat. *Διοκλητιανὸς ἐν Σάλονι, πόλει τῆς Δαλματίας, διήγεν, ἥτις ἦν αὐτοῦ καὶ πατρὸς,* quae nimirum urbs erat ipsi patria. Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cum Diocletianum origine *Dalatinum* appellat, satis indicat eum in ea regione Dalmatiae inferioris ortum esse, in qua aedes sibi ingenti mole & sumptu extruxerat. *Quia Dalatinum erat origine, nobilius aedificium prope Salonam aedificare jussit.* Idem confirmant Michas Madius (*De Spalat. c. 5.*) qui Dalmaticam Diocletiani originem ad Salonitanos refert: *Habetur in Chronicis antiquis Romanis, quod iste Imperator fuit natione, & oriundus de Dalmatia, id est de civitate Salonae;* Pomponius Latus: *C. Aurelius Valerius Diocletianus Salonis Dalmatiae ortus;* Joannes Baptista Egnatius: *Is enim Salonis ortus.* Huc adde Hieronymum Henningem, Joannem Baptistam Ricciolum, Antonium Pagium, Joannem Bosinensem, Martinum Szentivanium, Ludovicum Schonlebius, Gisbertum Cuperum, aliosque sane plurimos, quorum gravis & consens-

Salonae
patria
Diocletiani.

Natus est
prope Sa-
lonas, in
oppidulo
Dioclea.

xiens auctoritas nullum de patria Diocletiani Salonitana dubitandi locum relinquit.

Illud in disquisitionem vocari potest, natumne sit in ipsa urbe Salonæ, an vero in aliquo pago agri Salonitani. Inter cætera vetustate incomperta hoc quoque in incerto positum est apud Gisbertum Cuperum: *Arbitror cum natum esse Salonis, vel prope Salonas, sive in agro illyris suburbano.* Sed cum Constantinus Porphyrogenitus satis perspicue docuerit Diocletianum fuisse oriundum *ἐκ τῆς πρὸς τῶν Σαλονίτων*, idest ex quodam loco sive oppidulo Salonæ, mihi ne ut dubitem quidem relinquitur. Hinc facilis ratio suppetit Aurelij Victoris conciliandi cum communi fere omnium sententia, sic prorsus ut illius verba ad Salonitanam Diocletiani originem referantur. Nimirum ei oppido infrequenti atque ignobili agri Salonitani, in quo scriptum natum esse Diocletianum, nomen fuit Diocleæ; unde distingui debet, longeque disjungitur altera illa Dioclea Dalmatiæ superioris urbs amplissima atque ornatissima, totiusque provincie caput & metropolis. Id præclare animadvertit Philippus Ferrarius in Lex. Geograph., & alteram ab altera Dioclea distinxit: *Dioclea*, inquit, *urbs Archiepiscopalis Illyrici; Dioclea vero patria Diocletiani Imperatoris diversa ab hac Dioclea videtur, cum oppidum fuerit Dalmatiæ apud Salonas urbem hinc non longe distantem.* Huic sententiæ favent Stephanus Baluzius, & Philippus Brietius, qui patriam Diocletiani prope Salonas constituunt, unde abest longissime Dioclea Dalmatiæ superioris. Ad verba illa Laetantii in patriamque dimittitur, hanc notam apposuit Baluzius: *idest Diocleam prope Salonas Dalmatiæ oppidum, ubi præclaro otio consenuit.* Brietius vero rem luculentius expressit his verbis: *Erant Diocletianus origine Dalmata, Diocleærico, (unde ei nomen) prope Salonas natus.* Nec vero dissentit Baronius, qui Diocleam patriam Diocletiani locum obscurissimum vocat; quod quidem epitheton cum Dioclea Dalmatiæ superioris civitate præclarissima nequaquam congruit. Hoc agri Salonitani oppidulum, ex quo Diocletianus ortum duxit, vetustate & oblivione obrutum sic prorsus interiit, ut ne vestigia quidem ostendi queant, unde ejus positio dignosci possit. Petrus Nicolinus in MS. Italico de Antiqu. Spalat. eum locum esse censet, qui nunc vulgo dicitur *Castel Cucco*, in quo natum esse Diocletianum affirmat. Id castrum Salonis abest in ortum duo fere millia passuum. Propius vero est Diocleam pagum ibidem loci situm fuisse, ubi nunc Spalatum est; idest ubi Diocletianus magnificentissimas illas atque imperatorias ædes construxit, ex quibus deinde civitas extitit amplissima, quæ a palatio Diocletiano Spalati nomen accepit. Facile tamen adducor, ut credam, matrem Diocletiani ex Dioclea urbe Dalmatiæ superioris ortum & nomen traxisse.

§. IV.

De Nominibus Diocletiani.

ERat hoc in more positum institutoque Romanorum, ut homines præsertim illustres plura sibi nomina, alia aliunde adficerent. Non enim Romani, aiebat Pausanias in Achaicis, *Græcorum ritu unico a patribus accepto nomine appellantur, sed tria fere singulis, & plura etiam imponuntur nomina.* Hinc orta est tripar-

tita vel etiam quadripartita nominis divisio; *Nomen* autem est, quod unicuique personæ tribuitur, ut suo quæque proprio & certo vocabulo distinguatur; id vero cum late pateat, in tria vel quatuor appellationis membra, quemadmodum genus in species dividitur; aliud quippe est *prænomen*, aliud *nomen*, aliud *cognomen*, & *agnomen*, & sua cuique peculiaris significatio subest. Prænomen, quod Græci *πρῶνομα* dicunt, illud est, quod nominibus gentis aut familiæ præponitur, eoque fratres, aut gentiles, quive sunt ejusdem familiæ, inter se distinguebantur; veluti *Aulus*, *Cajus*, *Cneus*, *Lucius* &c. quæ quidem prænomena alias unica littera, alias binis, alias ternis pluribusve describi solebant. Ac sæpe quidem eodem, quo patres, aut avi & proavi, prænomine filios & nepotes donatos fuisse libri fere omnes, & lapides, & nummi docent. Sic a Marco patre Tullius Cicero filius dictus est Marcus; a Cajo parente atque avo appellatus est Cajus Octavius pater Augusti; & a Lucio patre itemque avo Lucius Munatius. Sexcenta sunt hujusmodi exempla, quæ proferam, si sit otium. Cæterum plerumque filiorum primus a patre, reliqui si plures essent, ab avo, vel a patruis prænomen accipiebant, ut docet Panvinus Thes. Antiq. Rom. de Nomin. Rom. Interdum etiam ex ordine & numero, vel tempore, quo aliqui geniti fuerunt, aut e variis eventibus cum alicujus ortu conjunctis, constat desumpta esse prænomena, quod Varro de lingua Latina lib. 8. hisce verbis declarat: *In prænominibus ideo non fit item, quod hæc instituta ad usum singularia, quibus discernentur nomina gentilitia, ut a numero Prima, Secunda, Tertia, & Quarta; in Viris ut Quintus, Sextus, Decimus.* Sic ab aliis rebus, cum essent duo Terentii, aut plures, discernendi causa, ut aliquid haberent singulare, notabant: forsitan ab eo, qui mane natus diceretur, ut is Manius esset, qui luci, Lucius, qui post patris mortem, Posthumus. Pueris cum annum decimum quintum agerent, ut toga virilis dari, sic prænomena imponi solebant, cum antea & prætexta uterentur, & prænominibus carerent; habuit enim prænomen nescio quid virilitatis & dignitatis, ut Cicero aiebat in Ep. famil. Id Panvinus, id Robertellus, & alii docent. Sed non desunt veteres inscriptiones, in quibus leguntur prænomena pueris intra pubertatem extinctis præfixa; idque præterea colligitur ex epistolis M. Tullii, cujus fratris filio, antequam virilem togam sumeret, Quinto prænomen fuisse dicitur; veluti in epist. ad Attic. v. *Ego cum Laodiceam venero, Quinto sororis tuæ filio togam puram jubeor dare.* Et vi. *Cicerones pueri amant inter se, discunt, exercentur. Quinto togam puram Liberalibus cogitabam dare.*

Nomen speciatim sumptum est id, quod gentem significat, aut familiam, ex qua quisque ortus fuit, eoque ab aliis alterius gentis & familiæ internoscitur; & cum commune sit omnibus ejusdem familiæ ac gentis, gentilitium dici solet. Nomina gentilitia sunt *Antonius*, *Curtius*, *Valerius*, *Aurelius*, *Mucius*, *Marius*, *Fabius*, *Julius*, & alia hujusmodi. *Nomen* itaque, inquit Ulpianus de verb. signif. cum speciali hac significatione accipitur, *familiæ nomen significat, Romanis tantum hominibus: nam Græci & Barbari singulis nominibus usi, familiæ nomine non utebantur.* Commune seu gentis seu familiæ nomen sæpe uni ex fratribus vel sororibus præcipue, & quasi

Quid sit
prænomen

Quid sit
Nomen

quali *καὶ ἐξ ὧν* tribuebant. Nero Claudius Drusus Augusti privignus & frater Tiberii, ejus qui proxime ab Augusto imperavit, tres liberos reliquit, *Germanicum*, *Livillam*, *Claudium*; & cum omnes ex vocabulo Claudiae gentis patritiae Claudii essent, tamen id nomen veluti proprium & peculiare uni postremo inhaesit, qui post Caesarem Caligulam fratris Germanici filium, rei Romanae praefuit. Germanicus ab Imperatore Tiberio, jussu Augusti, in Juliam familiam per adoptionem adscitus, posthabito gentis Claudiae avito vocabulo, dici deinceps coepit *Cajus Julius Caesar Germanicus*. Is tres habuit filios ex Agrippina M. Agrippae, & Juliae filia; quos Svetonius Neronem, Drusum, & C. Caesarem appellat; cumque omnes gentilicio nomine & Julii & Caesares essent, tamen horum postremus uni sibi vindicavit nomen Caesaris, dictusque est C. Caesar Caligula, qui Tiberio successit, ante patrum suum Claudium Neronem regnavit.

Quid sit
cognomen.

Cognomen est illud, quod nominibus gentilicis ferme subijcitur, veluti *Scipio*, *Caesar*, *Torquatus*, *Africanus* &c. cujus usurpandi ea primum causa fuit, ut quibus idem esset nomen atque praenomen, ii cognomine distinguerentur; qua quidem nota L. Tarquinium Priscum a L. Tarquinio Superbo discerni voluit antiquitas; deinde vero cum increbuisse usus cognominum, haec passim adhiberi coeperunt, quamvis nulla distinguendi alterius ab altero necessitas adesset. Cognomina peti atque affingi solebant vel ab aliquo eventu memorabili, vel ab ingenio & moribus, vel ab habitu corporis, vel ab illustribus factis; nec solum ab iis rebus, quae laudi, sed etiam ab illis, quae vitio hominibus dari solent. Usus cognominum non modo ad personas, sed etiam ad familias distinguendas valuit. Saepenumquam multiplicitate propagationis solent gentium ac familiarum facta divortia, sic ut plures ex una, & aliae ex aliis dimanarent. Qui vero cujusque familiae ab aliis distractae ac sejunctae princeps erat auctorque, is cognomen suum in omnes posteros propagabat; ex quo fiebat, ut quod antea cognomen fuerat, gentilicium nominis vim obtineret. Sic a gente Valeria tamquam a fonte Volusi, Poplicolae, Maximi, Dorfones, Potiti, Messiae fluxerunt; a Fabia Vibulani, Ambusti, Maximi, Dorfones, Licini, Labeones; a Cornelia Maluginenses, Cossi, Scipiones, Lentuli, Metulae, Cinnae, Sullae, Dollabellae. Saepenumquam etiam in eadem gente aut familia perpetuo haerebant. Majorum cognomina praesertim illustria, & factis egregiis parva, ac veluti haereditaria, quasque per manus tradita, ex aliis in alios transibant. Sic Africanus nepos haereditario quodam jure in cognomen avi successit; hoc enim modo Scipionem Africanum loquentem cum nepote M. Tullius induxit: *Erit id tibi cognomen per te partum, quod nunc ex me haereditarium*. *Album* & *Albinum* in Gente Posthumia; *Maximum* in Valeria, & fere in Fabia; *Scævolam* in Mutia per multas aetates custoditum, atque in annos amplius quingentos propagatum accepimus. Ceterum aviti cognominis & retinendi & dimittendi arbitrium penes posteros potestas erat; id quod ex iis intelligi potest, quae scripsit Plutarchus de Cicerone. Cum autem M. Cicero, posteaquam Magistratus cepit, crederetur cognomen illud aut vitaturus, aut certe mutaturus, respondit operam se daturum, ut id esset *Scauris*, & Catulis illu-

stris. Novis autem ascitis familiae cognominibus, vetera antiquari solebant, veluti in Manlia gente, cujus primum cognomen fuit Vulso, post Capitolinus, tum Imperiosus, demum Torquatus, a T. Manlio, qui ad Anienem Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, Torquati cognomen invenit, ut observavit Sigonius & Panvinus. Uno fere singuli cognomine utebantur; huic interdum alterum, raro tertium, rarissime quartum addebant; sed post interitum reipublicae nulla lege aut consuetudine definitus cum esset numerus cognominum, quot quisque vellet, pro arbitratu sibi adoptabat. Certe Imperatores Romani quot gentes devicerant, totidem ab eis cognomina sibi adscisciebant. Si duobus aut pluribus fratribus unum omnibus idemque esset patrum vel avitum cognomen, praenominum varietate distingui solebant; contra vero si praenomen idem patrum omnibus obtigisset, quo alii ab aliis internosci possent, alia alii cognomina vel a variis eventibus accepta, vel ab avorum, matrum, patruorum nominibus derivata sumebant. Ac natu quidem maximus patris praenomine & cognomine utebatur, ceteri eodem quidem paterno praenomine, diversis autem cognominibus ornabantur. Cujus quidem consuetudinis exemplum illustre suppeditat gens Flavia cum antiquitate & rerum gestarum gloria, tum vero Imperatoria dignitate insignis. Nam T. Flavius Sabinus ex uxore Vespasia Polla duos filios genuit, quibus idem fuit a patre praenomen, majorem quidem T. Flavium Sabinum paterno etiam cognomine insignitum; minorem vero T. Flavium Vespasianum, qui postea imperium adeptus est, quique a matris Vespasiae nomine sibi cognomen derivavit. T. Flavius Sabinus T. Flavii Vespasiani Imperatoris frater duos idem filios habuit cognominum varietate distinctos, idest T. Flavium Sabinum, & T. Flavium Clementem. T. quoque Flavius Vespasianus duos filios cum e Domitilla suscepisset, alteri ab se, alteri a matre cognomen indidit; majorem quippe T. Flavium Vespasianum, minorem vero T. Flavium Domitianum appellavit.

Agnomen quid sit, cum diu multumque questum fuerit, nondum satis liquet. Nam qui existimant agnomen esse, quod quarto loco ponitur, & cognomini extrinsecus adjici solet, & sua unusquisque virtute, rebusque praeclare gestis sibi adipiscitur, ut Africanus, Creticus, Felix &c. ii locupletissimorum scriptorum testimonio refelluntur, apud quos omnia deinceps cognomina vocantur, quae gentilicio nominis subijciuntur. T. Livius l. 37. cognomina vocat, quae duo Scipiones, alter ex Africa, alter ex Asia devicta promeriti sunt: *L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellaverat, cognomine fratri (Africano) coaquatus, Asiaticus appellatus est*. Idem confirmat M. Tullius de Amic. c. 2. *Quam laudem ille Africa oppressa cognomine ipso prae se ferebat, eandem hic sibi ex Asia nomine assumpsit*. Inter cognomina itidem annumerat Cicero de Offic. 2. quae M. Porcio Catoni ab sapientia, & L. Licinio Crasso a divitiis quarto loco accesserant: *Cato quasi cognomen habebat in senectute sapientis. Publius Crassus tum cognomine dives, tum copiosus*. L. Aelius Praconius Stilo, non agnominis, sed cognominis loco Stilo dictus est apud Svetonium de Illust. Gram. *Lucius Aelius cognomine duplici fuit; nam & Praconius vocabatur, & Stilo*.

Quid sit
agnomen.

Q. Cæ-

Q. Cæcilius Metellus Pius apud Paterculum, & M. Valerius Maximus *Messala* apud Macrobiū cognominatur. Nec solum quæ quarto, sed etiam quæ quinto sextove loco superaddi solebant, non agnomina, sed cognomina esse dicuntur in Epitoma Liviana, ubi P. Cornelio Scipioni Nasicæ cognomen fuisse legitur *Serapioni*; itemque in Sexto Rufo, qui plura Severo Imperatori cognomina ait ex *victoriis attributa* esse; nam *Adiabenicus*, inquit, *Parthicus*, & *Arabicus* cognominatus est. Ego sane haud invitus irem in sententiam Sigonii, qui censet agnomen idem omnino esse atque cognomen, eandemque utrique notionem subesse, nisi me revocaret M. Tullii auctoritas, qui alterum ab altero distinguit: *Nomen*, cum dicimus, inquit, *cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet*. Mihi summopere placet, quod scripsit in hanc sententiam Samuel Pitiscus in lex. Antiq. Rom. v. Agnom. cujus verba hic describenda cenſeo: *Agnomen fere idem, quod cognomen est; non quidem perpetuo, sed in adoptione solum. Itaque agnomen dicitur nomen illud, quod adoptatus retinet in adoptione. Erat namque apud Veteres in more positum, ut qui in aliquam gentem adoptaretur, cæteris nominibus abjectis, unum gentis, aut familia nomen retineret; & prænomen adoptatoris, gentilium nomen, & cognomen sibi adſcisceret. In exemplum adduco P. Cornelium Scipionem a Q. Cæcilio Metello adoptatum: is enim Publio prænamine, Cornelio nomine depositis, dictus fuit Q. Cæcilius Metellus Scipio; & L. Calpurnius Piso a M. Papius adoptatus M. Papius Piso dictus est; similiter M. Junius Brutus a Q. Servilio Cæpione, Q. Servilius Cæpio Brutus nominatus. Scipio igitur, Piso, & Brutus vere agnomen est; quia id vere agnatum est, cætera tria extrinsecus adjuncta ex adoptione. Huic mea conjectura aperte favet Paull. l. 35. ad edictum ff. l. tit. 7. ubi, qui in adoptionem, inquit, datur, iis quibus agnoscitur, cognatus fit. Adoptatus agnoscitur adoptatori, suisque per adoptionem; hoc est, sese inserit per adoptionem in omnes ejus familia, in quam adoptatur, eisque cognatus evadit. Ergo etiam nomen, quod retinet, agnoscitur suum nominatum sequens, ac proinde jure dicitur agnomen.*

Ut paucis omnia complectar, prænomen ad personam refertur, quo ejusdem gentis, seu familiae homines alii ab aliis dignosci solent; nomen ad declarandam, unde quisque ortus est, gentem seu familiam pertinet; cognomen personam itidem ferme significat, extrinsecus asſumitur, & interdum probri, sæpius honoris causa imponitur. Agnomen denique illud est, quod aliquis ex ea, in qua natus est, ad eam transfert familiam, in quam per adoptionem migrat, & cum ejus, a quo adoptatus est, vocabulis retinet. Antiquissimi hujusce moris, qui præsertim apud Romanos in variis nominibus usurpandis viguit, vestigia quædam in hodierna appellandorum hominum consuetudine intueri licet. Nam proprium cujusque nomen, ut Petrus, Paullus &c. prænominis locum obtinet; & cuilibet fere familiae sua sunt, & peculiaria nomina, quæ ab avis & parentibus in filios ac nepotes derivari solent. Nomen gentilium, quod nunc cognomen vulgo dicitur, nobis commune est cum antiquis, & quemadmodum olim, sic etiam temporibus nostris apud quasdam familias præsertim pervetustas atque illustres usu receptum est, ut quod totius

gentis est nomen, unus e fratribus gerat, propriique vocabuli loco habeat. Neque vetus illa adhibendorum cognominum consuetudo prorsus exolevit, vigetque etiamnum maxime apud Venetos, in quibus cum plures ortæ sint ex una gente Patricia, quasque profeminatæ familiae, uno quidem omnes & genere & nomine gentilium continentur; mira tamen cognominum varietate distinguuntur. De usu etiam antiquorum agnominum aliquid retentum est, quod perspicui licet in iis, qui vel adoptionis causa, vel ob hæreditatem adeptam in alienum genus ea conditione infunduntur, ut ejus, a quo vel adoptivi, vel hæredes fiunt, gentilium nomen subeant, & cum vocabulo avitæ familiae, unde assumuntur, conjungant, quod agnomen rite appellari potest.

Quæ de antiqua usurpandorum nominum consuetudine paullo fusius disseruimus, eo pertinent, ut ad nomina explicanda, quæ Diocletiano attributa sunt, viam nobis facilem expeditamque munirent. Is ergo dictus est *Cajus Aurelius Valerius Diocletianus*. His cum nominibus donarunt Pomponius Lætus, Cæsar Baronius, Hieronymus Henninges, alique recentiores; nam veteres uno ferme *Diocletiani*, aut *Valerii* vocabulo illum appellant. Extat Romæ in atrio ædium Tiberii Ceuli vetus inscriptio, quam Baronius Annalibus intexit sub anno Christi 284. ubi Diocletianus prætermisso Aurelii vocabulo, *Cajus* itemque *Valerius* denominatur. Altera inscriptio Viennæ Allobrogum recepta, quam Pomponius Lætus in suum *Romanae Historiæ* compendium retulit, Aurelii pariter ac Valerii nomen Diocletiano attribuit: *D.D. N.N. Imp. Caes. C. Aurel. Valerius Diocletianus &c.* Vide etiam Goltz. p. 122. apud quem eadem vocabula in antiquis inscriptionibus Diocletiano adscripta invenies. Plura hujusmodi monumenta suppetere, unde hujus Imperatoris nomina addisci possent, nisi ea partim abolevisset vetustas, partim Christiani infandam immanissimi Tyranni memoriam execrati sustulissent. Diocletianus tria priora nomina ab avo paterno accepit, quem Cajum Aurelium Valerium nominatum fuisse docet inscriptio Marulana; nam ut constat ex antiquis exemplis supra allatis, erat hoc in more positum, institutoque Romanorum, ut filiis aut nepotibus aliàs ab avis, aliàs a parentibus nomina imponerentur. Erat itaque Diocletiano prænomen *Cajus*, quod quamvis multis esset commune, Diocletiani tamen familia veluti proprium ac peculiare sibi adſciverat; siquidem & patrum & patrualem Diocletiani eo vocabulo appellatos accepimus; *Cajus* quippe dictus est tum frater Valerii parentis Diocletiani, tum ejusdem filius, Gabinii frater, qui fuit Romanus Pontifex; uterque autem uno tantum *Caji* nomine, quemadmodum & parens Diocletiani unico *Valerii* vocabulo nobis innotuit; nam ut aliorum plurium, sic horum cætera nomina Veteres silentio præterierunt.

Ad prænomen *Caji* duo vocabula gentis seu familiae adduntur; *Aurelius* nempe & *Valerius* vocatur; primum de posteriori, tum de priori appellatione pauca subjiciemus. Paternum Diocletiani genus ab gente Valeria repetendum esse supra diximus; idque Aurelius Victor bonus auctor in primis confirmat, qui Diocletianum fere semper *Valerium* appellat, quod illi nomen haud sane aliunde obvenisse potuit, quam ex gente Valeria, unde originem ducebat. Præterea quos

Diocletianus appellatus C. Aurelius Valerius Diocletianus.

Diocletianus e gente Valeria

quos in suam familiam Diocletianus per adoptionem adscripsit, vel ab iis, quos ipse adoptaverat, adscribi & Cæsares creari iussit, eos in antiquis inscriptionibus & monumentis fere semper Valerios denominatos reperio, veluti Herculum, Galerium, Severum, Maximinum, Licinium. Hi quippe obscuris agrestibusque orti parentibus, amplissimum illud Valeriæ gentis nomen, cum ab suis maioribus habere nequiverint, a Diocletiani familia, in quam deinceps inserti fuerunt, acceperint necesse est. Quid quod Maxentius etiam Maximiani Herculi filius, itemque Constantinus Magnus ejusque filii dicti sunt *Valerii*. Diocletianus enim Maximianum Herculum, is Constantium Chlorum sibi adoptaverant, & ille quidem Herculum, is vero Constantium primum Cæsareo, deinde Augustali Imperio donavit. Itaque Maxentius, & Constantinus ab suo quisque parente in Valeriam familiam adscito *Valerii* nomen traxit. Nequit igitur dubitari, quin ex familia seu gente Valeria is esset, qui gentilitium Valerium nomen suis filiis ac nepotibus adoptivis transmisit. Hanc Valerii nominis derivationem in posteros ac successores Diocletiani annotavit Joannes Tomæus Marnavitijs, & hac præclara animadversione illustravit in notis ad Nobilit. Valer. *Sextus Aurelius Victor, dum de adoptatis per Diocletianum & Maximianum Galerio, & Constantio meminit: His, ait, omnibus sane Illyricum patria fuit, qui memores beneficii a Valerio sanguine accepti, Valerii quoque cognominari voluerunt cum posteris; quare Constantii filius Constantinus cognomen hoc suis addidit nominibus*. Idque apertissime declarat inscriptio ex ædibus Cæsis in Annales Baronianos translata:

Magno & Invicto
Imp. CÆS. C. Val. Aurel.
Constantino. Pio. Fel. &c.
Invicto Aug. Pontif. Max.
Trib. Potest. Cons. III. P. P.
Proc. D. N. Corpus Coriariorum
Devoti Numini Majestatiq.
Ejus.

Gens Valeria e Sabinis oriunda cum T. Tatius Rege Romam migravit. Ita enim inter Romulum & Tatium pax convenerat, uti Romæ communiter habitarent Romani pariter Sabinique; & regno consociato simul imperarent Romulus & Tatius. Hujus gentis auctorem ac principem ferunt Volusum Valesium; a quo dicta est primum Valesia, deinde Valeria; quæ quidem cum propter generis antiquitatem, tum propter summam nobilitatem, eximiasque virtutes cum fere omnibus patriciis Romanis gentibus antecelluit. Ex hac gente alias atque alias deinceps familias tum patricias tum plebejas procreatas esse constat, quarum aliquas supra nominatim recensuimus. Haud sane liquet, quo potissimum vinculo, quave ratione Valeriæ genti Valerium Diocletiani genus innecti debeat. Vel enim aliqua ex illis familiis ab gente Valeria dimanatis, rerum ac fortunarum suarum domicilium Salonam transtulit, ibique nomen ac sanguinem Valerium propagavit; ex eaque C. Valerius avus Diocletiani originem traxit; vel hujus majores per adoptionem in nomen gentemque Romanam Valeriam migrarunt; vel denique iidem ortu cum essent Salonitani, auctoritate atque opera gentis Valeriæ, civitate Romana donati fuerant; nam *Illyrici Sacri Tom. II.*

cujus beneficio civitatem aliquis impetrabat, ejus nomen gentilitium, posthabito gentis suæ nomine, grati animi ergo sibi assumebat, illudque deinceps a parentibus in filios, ab avis in nepotes cum avita & paterna hæreditate transibat. Sic Demetrius Mega, cum, operam dante P. Cornelio Dolabella, in civitatem Romanam susceptus esset, neglecto proprio, Cornelii gentis nomen sibi adscivit, ut M. Tullius Ep. fam. 36. testatur: *Cum Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est. Ei Dolabella rogatu meo civitatem impetravit: itaque nunc P. Cornelius vocatur*. Et Q. Cæcilius Dio est appellatus, qui beneficio Q. Cæcili Metelli civis erat factus, ut scriptum est apud eundem Ciceronem Verrin. II. Sed utcumque seu profecta ab Romanis Valeriis, seu adjuncta illis fuerit familia Valeria Salonitana, certe Diocletianus non primus in eam invexit, sed ab ea, ut generis, sic nominis Valerii nobilitatem accepit. Illud hic animadverti velim, quod commune erat toti familiæ, id tamquam proprium nomen impositum fuisse tum parenti, tum filiæ Diocletiani; alter quippe Valerius, altera Valeria dicta est. Ita Clodia Metelli uxor, proprie quodammodo nominatur a Plutarcho; non quod huic uni, ac præterea nemini, id vocabuli congrueret; sed quia nomen toti Claudii genti commune, ei præter cæteros præcipuum fuit. Huc revoca, quæ supra diximus de nomine gentilitio.

Aurelii præterea nomen Valerio præpositum Diocletianus ab avo paterno acceperat. Utrumque ad gentem vel familiam refertur. Familia seu gens Aurelia, prius Aufelia dicta, tribus potissimum cognominibus distinguebatur, Cotatarum, Orestarum, Scaurorum. Plebeja quidem fuit, sed cum stante Republica summis opibus atque honoribus floruit, tum vero post reipublicæ interitum in ipso imperii fastigio cecidit. Illic quippe eam evexit Tit. Aurelius Antoninus cognomento Pius, post quem, & qui per eum adoptati fuerunt, & alii plerique deinceps Romanorum imperatores ab hac præclara familia nomen traxisse, vel assumere gloriæ sibi duxerunt. Itaque M. Antoninus Philosophus, ejusque filius Commodus, item Caracalla Septimii Severi filius, & Severus Alexander dicti sunt Aurelii. Post aliquot annos genus ac nomen Aurelium in imperii sedem restituit M. Aurelius Claudius, quo sublato fere omnes deinceps Romani Imperatores usque ad filios Constantini Magni Aurelii sunt appellati, videlicet Aurelianus, Probus, Carus, Carinus, Numerianus, Diocletianus, Maximianus uterque Herculus, & Galerius, Constantius, Severus, Maxentius, Constantinus & Licinius. Utrum autem hi omnes intulerint in solum Augustale, an vero post adeptum imperium assumpserint Aurelii nomen, mihi sane incertum est. Diocletianum antequam Imperator fieret, avi nomine appellatum esse Aurelium testimonio est inscriptio Marulana. Quare cum Probus & Diocletianus eundem avum paternum habuerint, indidem utriusque avitum Aurelii nomen jure quodam hæreditario obvenit. Neuter igitur ab Imperatoria dignitate accepit, sed huic uterque addidit nomen Aurelium, quod antea privatus gesserat. Unde vero tam præclarum nomen majoribus Diocletiani obtigerit, non satis constat. Nisi ex duabus Romanis familiis Aurelia Valeriaque aliqui Salonas migraverint, ibique in unam familiam coaluerint; mihi verisimile fit Valerios Salonitanos in

Familia
& gens
Aurelia.

G g fami-

familiam Aureliam per adoptionem transisse, sic tamen, ut gentis utriusque nomen retinuerint. Qui enim in alienam familiam atque hereditatem vocabantur, iis licebat gentis, unde assumpti fuerant, nomen secum ea conditione asserre, ut huic ejus, a quo adoptati erant, nomen gentilitium præponerent. Quod si verum est, nomen Valerium, quod antea in familia Diocletiani gentilitium fuerat, in agnomen migravit, ut supra didicimus a Samuele Pitiseo. Itaque duo nomina præclarissima habuit a majoribus Diocletianus, alterum ex Valeria, alterum ex Aurelia gente; sed quod antiquius erat, primatu loci cedit recentiori tum, cum Valerii Salonitani in Aureliam familiam adscripti sunt, qui deinde nomen Valerium Aurelio postpositum pro agnominis usurparunt.

Diocletianus dictus Diocles ante imperium.

Sequitur, ut de cognomine Diocletiani pauca dicamus. Huic ante susceptum imperium Diocli cognomen fuit, quod a matre Dioclea accepit, quemadmodum T. Flavius a Vespasia matre cognominatus est Vespasianus. Augustali dignitate auctus cum esset, cognomine etiam augeri voluit; & duabus Syllabis adjectis ex Diocle Diocletianus evasit. Augendi cognominis exemplum illustre unde sumeret, habuit C. Cæsarem Augustum primum Romanorum Imperatorem, qui cum antea cognomento vocaretur Octavius, imperio potitus cognominari voluit Octavianus. Eadem ratione Valerius, ut aliqui tradunt, Valerianus, Maximus Maximianus, Constantius Constantinus dicti sunt, postquam Imperatoris titulum atque insignia sumperunt. Amplificati cognominis aliam causam subiecit Sextus Aurelius Victor; videlicet *Dioclis* vocabulum cum Græcum esset, ut in formam figuramque Latini nominis desineret, eoque gratus esset & jucundius Romanis auribus, Diocletianum appellari se iussit: *donec imperium sumeret, Diocles appellatus, ubi orbis Romani potentiam cepit, Grajum nomen in Romanum morem convertit.* Itaque Diocletiano prænomen fuit *Cajus*, nomen *Aurelio* ex ea gente, cui per adoptionem insertus fuerat, agnomen *Valerio*, quod retinuit cum in familiam Aureliam migravit, cognomen demum singulare & proprium *Diocleti*, & post imperium susceptum *Diocletiano*. Aliud præterea cognomen stultitiæ atque intolerabilis arrogantiae plenum assumpsit, cum in suis monumentis *Jovium*, quasi ab Jove genitum, se inscribi voluit; uti & Maximianus ejus collega haud veritus est se dicere Herculum. Minus insolenter & fortasse magis vere cognominari potuit more majorum Britannicus, Africanus, Sarmaticus, Ægyptiacus, Persicus ex provinciis, atque hostibus, quos vel per se ipse, vel per suos collegas subegerat. Neque desunt aliqui Nummi, in quibus aliqua ex his cognomina Diocletiano apposita inveniuntur.

§. V.

De uxoribus Diocletiani.

EST inter Scriptores controversia de numero uxorum Diocletiani, propterea quod veteres, cum hujus Imperatoris uxorem nominant, aliis atque aliis vocabulis utuntur. In actis S. Susannæ, & S. Marcelli Papæ, itemque apud Latinos Hagiographos *Serena* appellatur. Anastasius Bibliothecarius in Catalogo Rom. Pontificum Diocletiani conjugem vocat *Eleutheriam*.

Diocletiani plures uxores.

In historia S. Georgii, & in Græcorum Menologiis *Alexandra* dicitur. Demum Firmianus Lactantius in Opusculo de Mortibus Persecutorum eandem *Priscæ* nomine affecit. Utrum Diocletianus totidem uxores duxerit, quot diximus illarum esse vocabula, difficile est statuere. Quod si pro varietate ac numero appellationum quatuor omnino eas fuisse existimes, alia alii in Diocletiani thorum successerit necesse est; nam de singulis ita scriptores loquuntur, ut iustæ ac legitimæ conjugis locum unaquæque obtinuisse videatur. Verum neque satis constat, quo quæque ordine ad nuptias Imperatorias adscita fuerit; neque certum temporis spatium constitui potest, quo cujusque conjugium definiatur. Ego sic existimo, uxores Diocletiano minimum duas tribui oportere, Serenam & Alexandram. Serenam in matrimonium duxit antequam imperio potiretur, ex eaque duas habuit filias *Valeriam* & *Artemiam*; altera Maximiano Galerio nupsit, altera cum Virginitatis flore Martyrii palmam conjunxit. Ab imperio suscepto haud multi anni intercesserant, cum Diocletianus Ethnicorum more atque instituto certis de causis Serenæ nuncium remisit, atque in ejus locum Alexandram substituit. Sed novum matrimonium gravis offensio interposita, & ob eam causam mors Alexandræ illata, paucis post annis diremit anno 296. Hanc siquidem Diocletianus interfici propterea iussit, quod Georgii fortissimi Martyris, & ut nos censemus, Salonitani Episcopi constantia & miraculis adducta Christianæ religioni nomen dedisset. Nihil prolis ex ea suscepit Diocletianus, quod quidem memoriæ proditum sit. De Alexandra in actis Georgii Salonitani Episcopi satis multa diximus. De Serena multo plura dicuntur in ejus historia. Quod attinet ad Eleutheriam, nihil causæ esse video, cur eam ab Alexandra distingui oporteat; una fortassis atque eadem Diocletiani conjux fuit, cui Alexandræ nomen, & Eleutheriæ cognomen erat. Si autem Eleutheriæ tribuere velis tertium uxoris locum ac nomen, per me tribuas licet; ejus conjugium inter Alexandræ interitum, & Priscæ nuptias vel novas vel reconciliatas haud inepte interjeceris. Sed utrum ab Eleutheria fecundus fuerit Diocletiani thalamus, minime constat. Priscæ connubium & nomen Augustale adimere vetat Lactantii auctoritas. Verosimile tamen est hanc non esse ab Serena diversam; quam scilicet Diocletianus post obitum Alexandræ, vel Eleutheriæ in pristinum thori ac dignitatis locum restituerit; quæque idcirco Priscæ dicitur a Lactantio, quod prima, sive antiqua Diocletiani uxor fuerit; nisi forte id cognominis aliunde acceperit. Cæterum si Priscam a Serena distingui putes, me quoque in tuam sententiam facile adduxeris. Dicam itaque eam postremam omnium fuisse, quam Diocletianus in matrimonio habuerit; quæ conjugii superstes, auctore Lactantio, usque ad imperium Licinii vitam perduxit; nego tamen ab hac genitam esse Valeriam Galerii conjugem, quæ rectius privigna, quam filia Priscæ appellatur. Video equidem multa a nobis dicta esse, quæ nisi probentur, parum credibilia videri possunt; sed quas hic res strictim breviterque attigimus, easdem in actis S. Serenæ singillatim ac fusius persequemur; & suas cuique rationes vel conjecturas haud sane improbables subjiciemus.

§. VI.

S. VI.

De filiis ac nepotibus adoptivis Diocletiani.

CUM Diocletianus nullam ex conjugali thoro virilem prolem suscepisset, ut sui nominis immortalitati, quoad ejus fieri posset, consulere; neve gentis suae, rerumque ab se gestarum memoria hominum interitu, & oblivione posteritatis obrueretur, quamplurimos sibi filios per adoptionem procreavit, eo sane consilio, ut iis eorumque liberis ac posteris una cum imperio gentilitia suae familiae nomina communicaret. Ac primum quidem sibi adoptavit Maximianum Herculum, quem filium ac Caesarem dixit anno 285., quemque anno insequenti collegam imperii, Augustum & fratrem appellavit. Quinquennio post Constantium Chlorum, & Maximianum Galerium in suam familiam adscripsit, hunc sibi filium esse, illum ab Herculo adoptari iussit, & utrumque Caesarum nomine atque insignibus impertiit. Hos autem anno 305., postquam ipse pariter cum collega imperium abdicasset, Augustos creavit. Per idem tempus suos utrique Caesares adjunxit Maximianum Severum, & Maximinum Dajam, eisdemque suae familiae per adoptionem inseruit. His Licinium annumerari licet, quem anno 307. Galerius, Diocletiano praesente, eodemque approbante, & Augustalis imperii consortem ac participem fecit, & Valeriae gentis nomine ac nobilitate donavit.

Porro Diocletianus ex iis, quos ipse adoptaverat, multos habuit nepotes ac posteros, quibus parentum suorum in Diocletiani familiam migratio Valerii nominis usurpandi, & Romani imperii potiundi jus dedit; ex Herculo Maxentium, itemque Romulum Maxentii filium; ex Galerio Candidianum Caesarem a patre designatum; ex Maximino Daja anonymum quemdam, interfectum a Licinio; e Severo Severinianum; e Licinio Licinianum & Annibalianum. Sed Constantii Chlori progenie nulla feracior, nulla illustrior. Chlorus siquidem ex Theodora Herculi privigna sex nepotes Diocletiano procreavit, inter quos fuit Constantius Juliani Apostatae parens, unum ex Helena, videlicet Constantinum Magnum. Constantinus ex Minerva prima uxore Crispum genuit, quem Caesaris nomine ac dignitate ornavit, eundemque postea falso novercae crimine circumventum supplicio affecit; ex Fausta Herculi filia secunda uxore tres omnino filios habuit Constantem, Constantinum, & Constantium, quibus Romanum imperium tripartito divisum testamento legavit. Constantius Chlori filius ex Basilina nobilissima femina Julianum unicum filium suscepit, qui post Constantii 11. interitum, imperio potitus Christianam religionem deseruit: ex quo Apostatae ei cognomen fuit.

Hi omnes, ut scribit Marnavitus, *memores beneficii a Valerio sanguine accepti, Valerii quoque cognominari voluerunt cum posteris*; idque testantur veteres inscriptiones, in quibus horum plerisque gentilitia Diocletiani nomina adscribuntur; quod argumento est eos per adoptionem in eam familiam commigrasse, unde *Valeriorum & Aureliorum* vocabula acceperant. Et quamquam neque omnes Scriptores, neque semper Valeriae gentis nomen iisdem adjiciant, dubium tamen esse non potest, quin tam praec-

Illyrici Sacri Tom. 11.

ra appellatione uterentur pariter & gloriarentur; unumque Diocletiano, a quo vel ipsi, vel ipsorum Majores adoptati fuerant, nomen & imperium sive Caesareum, sive Augustale acceptum referrent.

S. VII.

De secunda linea gentis Aureliae Valeriae Salonitanae, sive de familia SS. Caji & Gabinii.

CAjum Pontificem Maximum, itemque Gabinium S. Susannae parentem ex genere ac stirpe Diocletiani ortos fuisse, exploratius ac certius est, quam ut in dubium vocari possit. Id testantur historia S. Susannae, Anastasius Bibliothecarius, Thomas Archidiaconus, Breviarium Romanum, Petrus de Natalibus, Philippus Ferrarius, aliique fere omnes. Praeterea Cajum Gabinii germanum fratrem proprie ac vere dictum & habitum fuisse horum plerique auctores sunt, quibus adde Martyrologium Romanum, in quo Gabinus *Frater Beati Caji Papae* vocatur. Nec vero illud me ab hac sententia revocat, quod Auctor Actorum S. Susannae, cum Cajum & Gabinium *Germanos* iterum ac saepius appellet, numquam huic vocabulo *Fratrum* nomen adjecerit. Etenim cum multi alii, tum praesertim Terentius bonus imprimis Latinitatis auctor, veros ac proprio dictos fratres simpliciter vocant *Germanos*; quamquam saepe hujus vocabuli vis ac potestas latius pateat, in eosque etiam extendi soleat, qui aliqua generis & sanguinis communione inter se copulantur. Quid quod in hisce actis S. Susannae Cajus & Gabinus ab eodem patre geniti dicuntur; & Maximus, sive ut aliqui legere malunt, Maximinus communis fuisse dicitur utrique parens? Nam cap. 1. n. 2. Claudius Gabinium ad hunc modum alloquitur: *Numquid tu filius non es Maximini, cujus & Cajus Episcopus, vester frater, famatissimi Senatoris, & Consulis patris nostri &c.* Hinc intelligi potest, non satis proprie sub initium hujus historiae Gabinium vocari *fratrem uterinum Caji*; cum paullo infra uterque ejusdem Maximini Senatoris & Consulis filius fuisse perhibeatur. Praeclare autem ac vere Joannes Bollandus animadvertit huic Auctori solemne ac proprium esse cognationum vocabulis abuti, iisdemque alienam & minus aptam notionem subicere; idque ait ex variis hujus historiae locis colligi posse. Caeterum nisi quae causa gravior obstitit, ejusmodi vocabula semper in eam sententiam accipi debent, quae cum illis maxime congruit, quamque eisdem communis usus & consuetudo loquendi subicere solet. Quamvis enim aliqui Scriptores minus accurate ac distincte loquantur, non licet tamen communibus vocabulis propriam ac germanam significationem adimere, cum nulla ratio suppetit, cur vim eorumdem in aliud, atque vulgo accipitur, duci oporteat.

Sequitur, ut doceam, quo cognationis gradu Cajus & Gabinus Diocletianum attingerent. Cajus is, cui Marulana inscriptio Valerium fratrem Diocletiani parentem praeposuit, genuit Cajum & Gabinium, ut tradit Marcus Marulus, qui teste Marnavito hanc explanationem eidem interpretationi adhibuit; idque mihi eo verisimilius fit, quod Anastasius Bibliothecarius eodem nomine aequae filium ac parentem affecit: *Cajus*, inquit, *natione Dalmata ex genere Diocle-*

G g 2

tiani

Cajus & Gabinus ex genere Diocletiani, & fratres germani.

riani Imperatoris, & patre Cajo. Idem duo Catalogi Romanorum Pontificum ex cod. MS. Regine Sveciæ patrem Caji Pontificis Cajum appellant. Cajo idem vocatur in antiquo Calendario Lucensi apud Florentinum die 22. Aprilis. Huc referri potest Petrus Equilinus Episcopus, quamquam is pro Cajo sive Gajo Gallum surrogaverit; facile enim ex Cajo in Gallum fieri potuit commutatio. Quod autem in actis S. Susannæ pater S. Caji & Gabinii vocetur Maximinus, sive Maximus, id sane argumento est utroque illum nomine appellatum fuisse. Erat igitur illi prænomen Cajo, & Maximi vocabulum eidem inditum cognominis locum obtinebat. Atque ut ingenue fateor, quod mihi evenit; putabam nomen attente me fuisse, qui animadvertere hæc duo nomina copulanda esse, & utrumque Caji & Gabinii parenti attribuendum; ac propemodum hac de re mihi ipse gratulabar, cum forte fortuna dum Augustinum Oldoinum evolverem, reperi ab eo idipsum animadvertum ac traditum fuisse; quippe qui alterum cum altero vocabulo conjunxit, & S. Caji parentem utroque nomine donavit: Cajo, inquit, ex nobilissimo ortus genere patrem habuit Cajum Maximinum, vel Maximum &c. Id porro mihi perquam jucundum fuit, quod Scriptorem sane idoneum invenissem, cuius auctoritate ac suffragio, quod per me ipse exegitaveram, comprobari posset.

Cajus Maximinus vel Maximus pater S. Caji & Gabinii.

Cajus & Gabinii Patres Diocletiani.

Jam vero si Cajus Maximinus Caji & Gabinii pater, & Valerius parens Diocletiani fratres erant, id cognationis Cajo & Gabinio cum Diocletiano intercessit, ut patres haberi dicique debeant, idest a duobus fratribus procreati. Verum a nobis aliqui discrepant de genere & gradu propinquitatis, quæ Diocletianum cum Cajo & Gabinio conjunxit. Nam Cajus Maximinus horum parens a Baronio Germanus, ab Oldoino Frater Diocletiani nominatur; quibus assentire videtur Morerus, cum Gabinium Diocletiani nepotem, idest fratris filium vocat. Sed cum hi suam opinionem nulla neque auctoritate, neque ratione fulciant, necesse non est aliis eam argumentis refellere, nisi quibus paullo ante nostram sententiam communivimus. Cæterum ego sic existimaverim, Baronio & cæteris, qui videntur a nobis dissidere, cum non satis exploratum esset genus illud consanguinitatis, quo hæc duæ familiæ Caji Maximini & Diocletiani inter se copularentur, nihil aliud propositum fuisse, nisi ut familiæ utriusque conjunctionem, non illam quidem speciatim, sed generatim ejusmodi vocabulis designarent; quamquam enim cum Fratrem, Germanum, Nepotem dicimus, certa quædam & peculiaris consanguinitas hisce verbis subsit, tamen eorundem vis ac notio interdum latius extendi solet, atque ad omnes, inter quos est aliqua sanguinis communio, promiscue & communiter accommodari. Quod si hujusmodi vocibus nihil aliud intelligi volunt, nisi Maximinum, Diocletianum, & Gabinium fuisse consanguineos, nobiscum plane consentiunt; hoc inter nos & illos interest, quod illi non satis explicant quid istac consanguinitatis esset; nos vero & consanguinitatis genera distinguimus, & suum cuique ac proprium vocabulum adhibemus; nam quem illi Germanum vel Fratrem Diocletiani generatim vocant, nos proprie Patrem, quem illi dicunt Nepotem, nos Patrualem Diocletiani appellamus.

Cajus Maximinus Patruus Diocletiani.

Auctor historiæ S. Susannæ non solum nobiscum, sed etiam cum Scriptoribus, quos modo

laudavimus, dissentire videtur; quippe cum C. Maximinus Caji & Gabinii pater ab eo dicatur consobrinus Diocletiani: Numquid tu (sic Claudius apud illum alloquitur Gabinium) filius non es Maximini, cujus & Cajo &c. consobrini Dominorum nostrorum? Quomodo, inquit Joannes Bollandus, consobrini Augustorum; nisi quis velit improprie verba illa sumi? Igitur Bollandus interprete, is auctor cum Maximinum Diocletiani consobrinum vocat, idest genitum ab sorore matris Diocletiani, hoc vocabulum a propria significatione paululum deflectit; ejusdemque vim ac potestatem ex illis angustiis educit, quibus vulgo circumscribi solet; sic ut Consobrinus apud ipsum idem valeat, atque Consanguineus, nullumque certum ac definitum cognationis genus designet. Sed de his iterum & paullo accuratius in notis ad acta S. Susannæ. Maximinus ergo & Diocletianus non erant vere propriæque Consobrini, idest filii sororum; sed is fratris filius, ille vero patruus Diocletiani.

In actis S. Susannæ C. Maximinum Senatoris & Consulis titulo insignitum invenio: Numquid filius non es Maximini, cujus & Cajo Episcopus &c. famatissimi Senatoris, & Consulis. Genti Valeriæ Salonitanæ, cum anno circiter septuagesimo tertii sæculi Claudio, vel paucis post annis Probo imperante, in urbem commigrasset, atque in populi Romani civitatem adscripta, vel iterum recepta esset, aditus ad omnes honorum gradus facile patuit; præsertim cum Diocletianus haud multis post annis imperium adeptus consanguineos suos & maximis copiis atque opibus auxerit, & in eam dignitatis ac splendoris amplitudinem extulerit, ut inter præcipuas Romanorum familias principem locum sine controversia obtinuerint. Itaque satis verisimile est C. Maximino Diocletiani patruo id honoris delatum esse, ut in ordinem Senatorium cooptaretur; itemque aliis ex eadem stirpe ac gente oriundis amplissimos magistratus per idem tempus commissos fuisse. Nihil autem refert, utrum ante imperium Diocletiani, an posteaquam is imperare cepit, ejusmodi honores gens Valeria Salonitana Romæ adepta fuerit; nam jam inde a Marco Aurelio Valerio Probo nobilitate atque opibus ita florebat, ut digna haberi possit, cui summi magistratus, & amplissimæ potestates mandarentur. De Caji Maximini vel Maximini Consulatu difficile est aliquid statuere, quod satis certum & exploratum haberi possit. Nam in Fastis Consularibus cum multi sint, qui Valerii Maximi nomine appellantur, neminem invenio, cui prænomen esset Cajo. M. Valerius Maximus, ut videre licet in Tabulis Consularibus apud Ricciolum tom. 1. Chron. & tom. 3. & Petavium de Doctr. temp. cum Pomponio Januario Consulatum gessit anno Christi 288. Sunt qui hunc Consulatum referendum putent ad Maximianum Herculium Augustum; & nominis similitudini, ac librariorum inscripæ attribuunt, quod in Maximiani locum M. Valerius Maximus irrepperit. Sed negant plerique, ac defendunt communi vulgæque lectioni nullum mendum subesse. His suffragatur Hieronymus Henninges tom. 4. Genealog. qui etiam Diocletiani consanguineis annumerat Valerium illum Maximum, cujus collega fuit in Consulatu Pomponius Januarius. Quid si hunc inter, & C. Valerium Maximum patrem Caji & Gabinii nullum discrimen intercedat, & unus idemque Consul habendus sit, certe consanguinitatis

Cajus Maximinus Senator & Consul.

Idem fortasse est ac M. Valerius Maximus Consul an. 288.

tis Imperatoriae, cujus auctor est Henninges, temporis, nominis, ac denique cognominis ratio cum Consulatu Caji Maximi præclare congruit; hoc tantum discrepat, quod aliud uni, aliud alteri prænomen inditum est. Cæterum si quis in eo prænamine mendum inesse putaret, is tabulas Consulares erroris sane levissimi argueret, qui Librariis oscitantibus excidere facillime potuit; omninoque in hoc omnis esset error, quod unam tantum litteram cum alia commutaverint, & M. pro C. substituerint. Errandi causam fortasse præbuit, quod unum itemque alterum iisdem plane vocabulis insignitum haud multo ante in eodem codice descripserant; ex quo fieri potuit, ut cum tertius ejusdem nominis, & cognominis occurreret, huic quoque idem prænomen, quod duobus illis superioribus inscripserant, adhuc menti hærens & infixum præponerent. Nam in Fastis Consularibus ante hunc, de quo agimus, invenies M. Valerium Maximum, qui anno tertii sæculi 53. cum C. Vibio Volusiano, itemque alterum M. Valerium Maximum, qui anno 56. cum M. Acilio Glabrione Consulatum obtinuit. Cæterum mihi verisimilius videtur esse C. Valerio Maximo Caji & Gabinii parenti Consulatum extraordinarium obtigisse, quem anno jam inito suscepit in locum legitimi Consulis aut vita functi, aut certis de causis magistratu abeuntis. Hi Consules vocabantur suffecti, & plerumque in tabulas consulares non solebant referri. Habes igitur quam ob causam C. Valerii Maximi, seu Maximini Consulatus & nomen prætermisum fuit. De consulibus extraordinariis plura dicentur in actis S. Clementis Episcopi ecclesiæ Sardicensis, cujus patrum Tiberius Cæsar pro se Consulem substituit; nisi forte is Clementis, cujus patruus Consul fuit, alius habendus sit, longæque diversus a Clemente seu Romano, seu Sardicensi Episcopo.

Laurentius Surius, qui pro suo more atque ingenio acta S. Susannæ elegantius quam sincerius descripsit, loco sæpe a nobis laudato unum verbum interjecit, quod veterem orationis contextum adeo labefactat, ut Senatoris & Consulis titulum C. Maximino adimat, eundemque in alium nescio quem Maximini cognatum transferat. Est igitur locus ille apud Surium ad hunc modum descriptus: *Numquid tu non es filius Maximini, cujus & Caji Episcopus vester frater, cognati famosissimi Senatoris & Consulis?* Ex quo fit, ut Maximino cognatio quidem intercederet cum præclarissimo quodam Senatore & Consule; numquam vero ipse neque ordinem Senatorium, neque Consulare dignitatem adeptus fuerit. Sed vereor, ne Surius, qui in veteres codices plus nimio sibi licere voluit, quemadmodum alibi alia similia, sic etiam cognati vocabulum arbitrato suo adjecerit. Certe ab iis exemplaribus, quæ Joannes Bollandus laudat, ea vox abest. Porro Surii auctoritas tanti non est, ut ipsius causa veterem communemque lectionem loco movendam putemus; præsertim cum historiæ Divorum ab eo descriptæ minus idoneæ ad fidem faciendam habeantur, propterea quod expoliendæ dictationis causa multa interpolaverit; ex quo factum est, ut illius industria atque opera ad colligendas Sanctorum hominum vitas adhibita, cæteroquin præclara, & laudabilis, non satis probetur viris eruditis, qui in antiquis actis Martyrum, non orationis ornatum & elegantiam, sed veterem illam simplicitatem, & incomptam

Illyrici Sacri Tom. II.

quamdam licet minus latinam, nativamque venustatem requirant.

Caji & Gabinii familia eodem, quo ipsi, interitu extincta est. Nam Caji cælibem vitam duxit, & cum ecclesiasticæ militiæ nomen dedisset, summus totius ecclesiæ Hierarcha creatus est. Gabinius uxorem quidem habuit, sed incertum est, unde illam acceperit; nam neque ejus nomen, neque ejus patria proditur; ex ea Susannam unicam filiam suscepit, quæ Virginitatis ac religionis causa Diocletiani jussu interfecta fuit, cum Maximiani Herculi nuptias sibi oblatas respuisset. Gabinius vero, cum post defunctam uxorem, sacris ordinibus initiari voluerit, sibi omnem familiæ propagandæ facultatem ademittit.

§. VIII.

De tertia linea gentis Valeriæ Salonitanæ; sive de familia SS. Claudii & Maximi.

Claudius & Maximum veros ac germanos fratres fuisse inter omnes conveniat necesse est; nisi forte sint, qui existiment acta S. Susannæ parum digna esse, quibus fides adhibeatur. Ejusmodi acta qui attentius legat, clare perspiciat sic alterum alterius fratrem appellari, ut vis hujus verbi propria ac præcipua nullo commento aut interpretatione eludi possit; præterquamquod nihil causæ est, cur iis locis, ubi Claudius & Maximus fratres dicuntur, alienam significationem attribuas, & fraternitatem quamdam comminiscaris longe diversam ab ea, quæ inter duos iisdem parentibus genitos intercedit. Huc adde Martyrologium Romanum, Bedam, Galestinum, & alios permultos, qui eosdem appellant fratres. Neque ulla controversia esse potest, quin uterque tum Diocletiani, tum Caji & Gabinii consanguineus fuerit. Id quippe auctor historiæ Sanctæ Susannæ tam multis ac variis vocabulis declaravit, ut nullum de hac re dubitandi locum reliquerit. Controversia inter Scriptorum sententias in hoc est, quidnam consanguinitatis Claudio & Maximo cum Cajo & Gabinio, itemque Diocletiano intercesserit.

Joannes Tomæus Marnavitus existimavit Claudium & Maximum fratres germanos fuisse Caji & Gabinii; ac proinde C. Maximino, de quo superiori paragrapho diximus, quatuor omnino filios attribuit, omnesque in unam & eandem familiam conjecit, cujus auctor & princeps fuerit idem C. Maximinus. Porro ne id a se confectum videatur, auctores haud sane pœnitendos Bedam scilicet, & M. Marulum suæ sententiæ patronos adsciscit. Attamen hujusmodi opinio pugnat cum actis S. Susannæ, a quorum auctoritate nihil est cur discedamus, nisi ratio nos & major quædam auctoritas alio avocaverit. Nam si Maximinus erat pater Claudii, quidnam causæ excogitari potest, cur illum Claudius *Patruus* potius quam *Patris* vocabulo afficiat? quippe ad hunc modum alloquens Gabinium inducitur: *Numquid tu non es filius Maximini, cujus & Caji Episcopus vester frater, famatissimi Senatoris, & Consulis, patruus nostri?* An umquam fando auditum est a quopiam cum vocari *Patrum* suum, a quo ipse vitam acceperit? Alius igitur Gabinio, alius Claudio parens fuit; ac propterea ne ipsi quidem inter se fratres germani haberi dicique possunt. Quorsum ergo spectat, quid significat *Patruus* vocabulum, quo

Claudius & Maximus fratres, consanguinei Diocletiani, a quo nam geniti.

Claudius Maximinum appellat? Nempe id, quod huius verbi vis ac notio propria declarat, cum nihil argumenti offerri queat, cur in alienam significationem traduci oporteat. Patruus autem idem est ac frater patris. Valerio igitur, qui Diocletiani, & Maximino, qui Gabinii pater erat, tertius frater fuit; quamquam neque in Marulana inscriptione ejus mentio facta sit, neque aliunde ejus nomen innotescat. Is genuit Claudium & Maximum, ac tertiam gentis Valeriae Salonitanæ familiam instituit. Ex quo efficitur, ut Claudius & Maximus, Cajus & Gabinus, itemque Diocletianus patruelles essent, hoc est a tribus fratribus alii ab alio procreati.

Neque vero Beda multum negotii nobis fecerit, propterea quod Gabinium Claudii & Maximi fratrem vocat, vel Auctor historiæ S. Susannæ, qui eos inter se ita colloquentes inducit, ut alius alium fratris nomine impertiat. Nam etiam Patruelles vulgo dicuntur *Fratres*, quamquam sæpius *Fratres patruelles*, quam simpliciter *Fratres* appellari soleant. Adde quod licet natura non essent, amore tamen fratres erant ac germani. Quos autem non solum communio sanguinis, sed etiam amor & charitas arctissimis amicitie vinculis conjunxit, iis nihil familiarius est, quam se ipsos inter se vel officii vel blanditiæ causa *Fratrū* nomine compellere. Quid quod in iisdem Actis S. Susannæ Claudium & Maximum non solum Diocletiani, sed etiam Caji & Gabinii consobrinos dictos invenies? ex quo perspicui potest Auctorem hujus historiæ nihil minus, quam de vera ac germana fraternitate cogitasse, cum eisdem fratrum vocabulum accominodavit. Porro *Consobrinos* apud hunc Auctorem idem valet atque *Consanguineus*, ut superiori paragrapho monuimus; quam vocem tam sæpe usurpat, vix ut proprium vocabulum agnovisse videatur, quo distingui ac designari solet illud genus propinquitatis, quo fratrum filii inter se conjunguntur. Cum autem Susannam Claudii *Neptem* appellat, utitur vocabulo minus quidem proprio, sed quod a vulgari loquendi usu non abhorret. Nam quemadmodum juniores parentum suorum patruelles *Patruī* vocabulo honoris ac reverentiæ causa afficiunt, sic etiam majores natu patruellum suorum filios amoris & benevolentie causa vocant *Neptes*. Ad hanc consuetudinem idem vocabulum referunt, & accommodant Maurolicus, Luitprandus, Tamajus, Petrus de Natalibus, cumeandem Susannam appellant neptem S. Serenæ.

Claudii & Maximi familia ex iis, quos uterque gessit, Magistratibus plurimum sibi splendoris ac dignitatis accersit. Maximus in Actis S. Susannæ vocatur *Comes rei private*, id est Præfectus ærarii privati. Id negotii ei datum erat, ut possessiones vacuas, & caducas fisco addiceret, & quidquid Principi jure fisci obveniret, in ejusdem ærarium referret. Ob hanc causam Diocletianus, cum sibi nunciatum esset multa Christianis pauperibus a Maximo longe effluque donari, veritus est, ne rem suam interverteret, ac de Principis pecunia alienam inopiam sublevaret. Claudius frater Maximi in iisdem Actis titulo *Clarissimi* decoratur. Sed cum multa essent ac varia honorum ac magistratuum genera, quibus hæc appellatio tribui solebat, non satis constat quidnam muneris potestatisve publicæ illud esset, unde hujus tituli causam Claudius accepit. Ac primum quidem, Tibe-

rio imperante, nemo tam præclaro nomine dignus censebatur, quin Senatorium ordinem adeptus esset; deinde vero e Senatu in alios atque alios magistratus idem titulus propagari cepit; nec solum Consules, & Proconsules, sed etiam Consulares, Præsides, & Correctores Provinciarum magnifica sane appellatione *Clarissimi* dicebantur. Sic enim eos in Legum codicibus honoris causa passim appellatos invenies.

Claudius natu major, (is quippe Maximum fratrem ab incunabulis educaverat, ut docent Acta S. Susannæ) Præpeditam in matrimonium duxit, foeminam, ut conjectari fas est, illustri loco natam, & fortasse ab Dalmatis oriundam; ex ea duos filios habuit Alexandrum, & Cutiliam. Sed cum Diocletianus Claudium una cum fratre, uxore, & liberis ob Christianam religionem interfici jussisset, neque ex hac familia ullus superfuit, qui gentis Valeriae Salonitanæ sanguinem ac nomen posteritati propagaret.

Alexander & Cutilia filii Claudii.

§. IX.

De quarta linea gentis Valeria Salonitanæ, sive de familia Probi Imperatoris.

M Aurelius Valerius Probus, qui primus gentem Valeriam e privata fortuna ad summum Imperium extulit, Diocletianum ætate paululum antecessit. Quocirca rerum ordo ac temporum ratio postulabat, ut ejus familiæ primus in hac disputatione locus tribueretur. Sed quoniam nisi lumen aliunde accipiat, non satis per se ipse apparet nexus ille, quo domus Probi cum stirpe ac genere Diocletiani conjungitur, necesse fuit temporum ordinem invertere, ordiri a familiis paullo ætate posterioribus, quæ nobis ad illustrandam Probi familiam, ejusdemque cum gente Valeria Salonitana conjunctionem investigandam, quodammodo faciem præferrent.

Probus belli pacisque artibus longe clarissimus ex Dalmatia originem traxit, & natus est apud Sirmium in Pannonia, ubi tum Maximus ejus parens militiæ causa versabatur; qui cum in Romano exercitu stipendia faceret, primum ordines duxit, deinde militum Tribunatum obtinuit. Hæc de genere, patria, ac parente Probi Augusti Scriptores antiqui summo consensu docent, qui præterea tradunt eum nobiliori matre, quam patre genitum fuisse. Flavius Vopiscus illi ætati suppar, urbem ac provinciam, ubi natus est, non satis distinxit ab eo loco, unde ejus pater majoresque originem habuerant; hac una de re cum aliis paululum discrepat, de cæteris rebus mirifice congruit: *Probus*, inquit, *oriundus e Pannonia civitate Sirmienti, nobiliore matre, quam patre*. Deinde paucis interjectis hæc subjecit: *Probo, ut quidam in literis retulerunt, pater nomine Maximus fuit, qui cum ordines honestissime duxisset, tribunatum adeptus, apud Egyptum visa functus est, uxore ac filio, & filia derelictis*. Sextus Aurelius Victor, unius ferme sæculi intervallo posterior in Epitome historiæ Augustæ, Probi stirpem ac genus ad Dalmatas refert: *Probus genitus patre agresti, hortorum studio, Dalmatio sanguine, imperavit annos sex*. Hieronymus Henninges tom. 2. Genealog. quæ de patre Probi Vopiscus, quæque Aurelius scripsit, hisce verbis complectitur: *Maximus Dalmata, vir agrestis & olitor, ordines tamen honestissime duxit; Tribunus mi-*

Maximus pater Probi Augusti.

Maximus Comes rei private.

Claudius Clarissimus.

militum factus est. Perit in Egypto. Uxor ... nobili genere nata.

Probus &
Diocletia-
nus con-
sanguinei.

Habemus igitur, & quo nomine appellaretur, & qua ex provincia oriundus esset Probi pater, militaribus honoribus ac titulis, & bellica virtute admodum insignis. Nunc meminisse oportet, quæ paragrapho primo hujus Disputationis, auctore Marnavio, breviter exposuimus, nimirum Probi & Diocletiani familias cognatione aliqua inter se conjunctas fuisse. Nam quod uterque indidem ex Dalmatia originem duxerit, quod gentilitia nomina prorsus eadem utrique obvenierint, id haud levi argumento est, utriusque genus ab eodem capite ac fonte manasse. Hæc gens Salonitana, de qua nunc agimus, Aurelia pariter ac Valeria dicta est. Atqui & Probum, & Diocletianum apud Scriptores utroque nomine appellatos invenies. Quis autem fieri potuit, ut quibus eadem patria, ejusdemque gentis nomina obtigerint, inter eos nulla esset consanguinitas vel propinquitas? Quanto verisimilius est ejusmodi appellationes in utrumque derivatas fuisse ab *Cajo Aurelio Valerio Salonitano*, cujus meminit Marulana inscriptio, quemque nos caput ac principem gentis Aureliæ Valeriæ Salonitanæ constitimus. Quod si ab antiquo illo Valerio gentilitium nomen uterque traxit, indidem quoque utriusque originem repeti oportet. Hoc tantum inter eos interest, quod cum idem gentis nomen retinuerint, Diocletianus quidem ab avo paterno prænomen, a matre cognomen accepit, Probus vero aliunde sibi utrumque adscivit. Id nunc investigare opus est, quoniam propinquitatis genere Probus Diocletianum attingeret, quove cognationis vinculo inter se copularentur: id quod sibi incompertum esse fatebatur Marnavitus. Sentio equidem me versari in re difficili ac perobscura; tamen quod mihi similis verò videtur, ut potero, explicabo; non quasi argumentis agens certa ut sint & fixa, quæ dixero, sed tamquam is, qui in rebus obscuris atque incertis probabiles conjecturas sequitur. Diocletianus Probo æqualis propemodum fuit, hic quippe anno 77. ille anno 84. tertii sæculi imperare occæpit. Igitur & eorum parentes ætate inter se conjunctos, & alterum alteri ferme coævum fuisse necesse est. Quod si Maximus Probi pater coævus fuit Valerio parenti Diocletiani, si uterque, ut supra diximus, eandem patriam habuit, & ex Valerio genere atque semine procreatus fuit; mihi illud quoque verisimile videtur alterum alterius fuisse fratrem, & utrumque genitum esse ab *Cajo Valerio Salonitano*, quem inscriptio Marulana commemorat. Certe cum hac opinione eadem utriusque patria, idem genus, ætas denique eadem mirifice congruit; nisi forte existimemus duas Valeriorum familias Salonæ fuisse; quæ jamdudum a communi totius gentis capite, atque inter se disjunctæ diversos utraque, & suum quæque, conditores habuerint; atque ex altera quidem Probi, ex altera vero Diocletiani parentem prodierit. Sed cum id nulla ratione neque conjectura probari possit, multo propius si minus ad veritatem, certe ad verisimilitudinem accedere mihi videtur, qui totius gentis Valeriæ Salonitanæ seriem & propagationem ad Cajum illum Valerium, quem nobis exhibet Marulana inscriptio, tamquam ad caput & fontem revocaverit; ex quo deinde omnes Valeriorum Salonensium familiæ in varios veluti rivos diductæ emanarint; præsertim cum ante seniores illius *Caji Valerii* æta-

Maximus
parens
Probi æ-
qualis Va-
lerio pa-
tre Dio-
cletiani.

tem, de nullo alio Salonitano cive memoriæ proditum sit, qui Valeriæ gentis nomen habuerit, cuique Salonitanam Valeriorum stirpem annecti oporteat. Adde, quod veteres Scriptores haud secus Probo, quam Diocletiano generis humilitatem videntur objicere, & utriusque parentem abjectæ tenuisque fortunæ hominibus annumerare. Quid ita? quia cum satis intelligerent alterum cum altero summa propinquitate conjunctum esse, nullam ignobilitatis notam Diocletiano inurere poterant, quin eandem generi ac familiæ Probi imprimerent, si quidem secum ipsi pugnare nollent. Hæc si tam vera sunt, quam verisimilia videntur esse, *Caji Valerii Salonitani* filiis annumerari oportet Maximum Probi Imperatoris parentem, qui quartam Valeriæ gentis Salonis oriundæ familiam constituerit. Hinc porro efficitur Probum Diocletiani patruelem fuisse; eodemque consanguinitatis vinculo cum *Cajo & Gabinio*, itemque cum *Claudio & Maximo* fuisse conjunctum; quippe cum Maximus Pater Probi fuerit germanus frater Valerii, qui Diocletianum, *Caji Maximini*, qui *Cajum & Gabinium*, itemque ejus, cujus nomen ignoratur, qui *Claudium, & Maximum* genuit.

Cum eodem nomine tum Probi, tum *Caji & Gabinii* parentem appellatum invenissem, (utriusque enim nomen fuit *Maximo*, seu *Maximino*) parum aberat, quin in eam opinionem adducerer, ut existimarem unum eundemque Maximum fuisse, qui tres filios habuerit Probum, *Cajum, Gabinium*. Sed cum deinde rem hanc paullo accuratius investigarem atque expendere, visus mihi sum comperisse, unde alter ab altero internosci ac distingui posset. Maximus Probi parens bellicis laudibus floruit, & cum in *Egypto* Tribunitia cum potestate militibus præfesset, antea diem suum obiit, quam filius imperare cœpisset. Alter vero Maximus seu Maximinus *Caji & Gabinii* parens potius pacis, quam belli artibus studuisse videtur. Senator enim & Consul fuit, neque ante fortassis Consularem dignitatem obtinuit, quam Diocletianus Imperii Romani fastigium conscenderet; Præterea si Maximus ille Tribunus militum idem esset atque Maximus Consul ac Senator, is moriens tres omnino filios reliquisset, Probum, *Cajum, Gabinium*; contra quam *Vopiscus* docet, qui unicum ab eo filium, & unam itidem filiam relictos fuisse testatur.

Maximus
parens
Probi di-
stingen-
dus a Ma-
ximino si-
ve Maxi-
mo patre
*Caji & Ga-
binii*.

Nihilo fere honorificentius de Probi, quam de Diocletiani genere veteres Auctores sentiunt & scribunt; tradunt enim utriusque parentem loco obscuro, tenuique fortuna ortum fuisse; quod minime mirum videri debet, cum ob cognationem, quæ alteri cum altero intercesserat, aut neutrius, aut utriusque genus deprimi contemnique oportuerit. *Vopiscus* quidem non tam patris conditionem despiciere, quam matris nobilitatem extollere videtur, cum Probum nobiliore matre, quam patre natum affirmat. *Aurelius Victor* videtur docere Maximum parentem Probi, antequam militiæ nomen daret, ruri habitasse, & agrorum culturæ operam dedisse; quippe cum illum vocet *agrestem*. Cæterum ejusmodi verbum in eam sententiam accipi potest, ut significet eum suis prædiis colendis præfuisse; nec sane video, cur id ad generis ignobilitatem referri debeat; præsertim cum apud veteres agricultura magno in honore ac pretio esset, qua nihil est melius, ut docet *Tullius*, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius. Præ-

Maximo
parens
Probi ob-
jecta igno-
bilis re-
felliunt.

tereæ

terea Victor declarat, quo agriculturæ genere Maximus delectaretur, cum eum *hortorum studiosum* appellat; quæ quidem verba satis indicant non lucri illum, sed animi causa, hortis colendis operam dedisse, quod plurimum voluptatis inde perciperet: est enim suum cuique ingenium, & alii alios oblectant. Miror igitur, quid causæ sit, quare juniores scriptores Aurelii verba in eam partem accipiant, ut agriculturæ studium ceteroquin honestissimum Maximo ignominia vertant, & quod oblectationis ergo fieri potuit, id ab eo ignobilitatis & inopiæ causa factum esse arbitrentur. Ceterum homo est neque ex antiquis, neque ex junioribus scriptoribus, qui parentem Probi vel à generis nobilitate, vel ab rerum opulentia commendat. Vereor, itaque, ne similis, vel potius eadem calamitas, quæ Valerium patrem Diocletiani afflixit, Probi parentem e summa florentique fortuna ad inclinatam ac prope facientem dejecerit, vix ut illius familia aliquid antiqui splendoris, ac pristinae amplitudinis vestigium retineret.

Probi
filius, &
Constanti-
niani.

Neque ex hac familia soboles Valeriæ gentis in posteritatem transmitti, & propagari potuit. Nam Probus anno Christi 282. à militibus interfectus Hadrianum filium unicum reliquit, quem Licinius necari iussit, quod a Christiana religione, cui jampridem nomen dederat, nullis neque minis, neque pollicitationibus cum abducere potuit. Habuit etiam Probus sororem, cui Claudie nomen fuit, quæ fratris filium extinctum sepultura affecit, ac nihil præterea de illa memoriæ proditum est. Sunt, qui doceant Probi fratrem fuisse Domitium sive Domitianum illum, qui post defunctam uxorem, sacris ordinibus initiatus ecclesiæ Byzantinæ præfuit; hunc autem idcirco ab Ethnicis scriptoribus tacitum, & neglectum esse ajunt, quod Christi religionem coleret ac profiteretur. Huic duos filios fuisse tradunt Probum & Mettophanem, quos parenti in ejusdem ecclesiæ Pontificatum successores esse, & alterum alteri successisse affirmant. Ecclesia Græca tum Hadrianum Probi filium, tum Domitium fratrem una cum duobus liberis in Divorum Fastos retulit, eosdemque anniversaria religione cultusque veneratur. De his agendum nobis erit in historia ecclesiæ Sirmienlis, ubi in disquisitionem vocabimus juniorum scriptorum argumenta, quæ contra illos afferri solent, præsertim ex illo Vopisei loco, ubi scriptum est, *posteror Probi Imperatoris vel odio vel timore rem Romanam fugisse, & in Italia circa Veronam & Benacum laras perquisisse.*

CAPUT SECUNDUM.

Acta Diocletiani Imperatoris.

Diocle-
sianus an.
284.

C. Aurelius Valerius Diocles natus est in opido agri Salonitani, anno fere quinto & quadragesimo tertii sæculi; cum enim vitam perduxerit usque ad annum decimum tertium sæculi quarti, ut suo loco declarabitur, annos autem vixerit duodecempaginta, ut Aurelius Victor, & Paullus Diaconus tradunt, ejusdem ortum adeum, quem dixi, annum revocari oportet. Neque audiendos puto Pomponium Latum, & Joannem Baptistam Egnatium, qui Diocletiani vitæ annos ipsos decem adjiciunt, eumque ætatis anno supra septuagesimum octavo obiisse scribunt. Nusquam facilius, quam in arithme-

ticarum notas menda strrepere solent; & auctorem utrumque ex Aurelio Victore præ annis duodecempaginta annos duodecempaginta descripsisse existimo. Aves paternus Diocletiani fuit C. Aurelius Valerius patria Salonitanus, parens vero Valerius, qui nomen commune gentis Valeria sibi proprium fecerat. Is Diocleam in matrimonium duxit, ex eaque Diocletianum suscepit. Tres habuit patres Valerii fratres, Cajum Maximinum, ex quo Cajus Romanus Pontifex, & Gabinus Presbyter; alterum ignoti nominis, ex quo Claudius & Maximus martyres eximii; tertium denique Maximum, ex quo Probus Imperator geniti esse dicuntur. Itaque cum quatuor ipsos filios procreavit Cajus Aurelius Valerius, ab hoc tamquam fonte & capite gens Valeria Salonitana in totidem familias diducta est. Joannes Tomæus Marnavitus haud absurdis conjecturis ad opinandum ducitur, Valerios Salonitanos cum suis familiis Romam commigrasse anno circiter 270. M. Aurelio Claudio imperante, qui cum esset origine Dalmata, ut ipse censet, populares suos benigne complexus, amplissimum illis ad opes ac magistratus aditum aperuit. Quæ in hanc sententiam Marnavitus scripsit in lib. de Nobilit. gentis Aurel. Valer. huc transferenda censeo: *Eos Romam Salonis migrasse verosimile est, imperante Claudio, qui primus ex Dalmatia rem Romanam administravit; ibique Diocletianum, præter ea tempora virtute Illyricanorum Ducum, militumque sub Romanis Aquilis memoranda posebant, militaribus studiis, sicuti & Claudium, & Maximum patruales, Cajum vero ac Gabinium, unius Christi Domini stipendia suscepisse. Valerios Romæ vitam liberatiter duxisse argumento sunt domus satis ampla tum Caji, tum fratris ejus Gabinii, in sexta regione, apud Vicum Mamurri, vel Mamurii ante Salustii forum sita, prout in Actis S. Susannæ habetur; quibus quamvis in ecclesias ab eodem Cajo Pontifice conversis, Christianoque ritu Deo sacratis, Diocletianus tamen, vel potius qui ejus nomine collega Maximianus amplissimas terrarum orbis Thermas, occupatis omnibus circumquaque tam publicis, quam privatis adibus exstruxit, Christiano nomini alioquin satis insensibilis, ad illas usque insanis extructionibus diductis, ita pepercit, ut publico edificio non tantum inclusa, nobilissimi tituli, & stationis ecclesiastica, Ad duas domos, nomen multis sæculis tenuerint, ut ex antiquis urbanis ecclesiasticis tabulis videre est. Hinc etiam conjicio Diocletiani privatas ades eodem loci extitisse; cujus nominis ad consequentes ætates illustrandi gratia, de eo optime meritis Maximianus, (haud absimile vero est) in admirandum Thermanum opus cum aternitate inter mortales certaturum, maxima parte Viminalis collis occupata, easdem commutavit; ut ubi Diocletiani privati hominis stetit penetralia, Principis Therae viscerentur appellarenturque. Accedit huic conjectura probabilis, qua ut ex Actis S. Marcelli habemus, idem Diocletianus Cyriaco Diacono ob Arthemiam filiam malo demone liberatam, ut videbimus, prope easdem Thermas constitutam domum donavit. Incidit imperium Claudii in annum Virginie partus, ex supputatione Baroniana, sexagesimum nonum supra ducentiesimum. Ceterum, ut alibi dicimus, probabilius nobis videtur, gentem Valeriam Salonitanam sub imperio Probi in Italiam e Dalmatia profectam, Romæ rerum suarum sedem ac domicilium collocasse.*

Gens Va-
leria Sa-
lonitana
Romam
commi-
gravit.

His igitur parentibus ac majoribus natus Dio-
cle-

clerianus statim atque e pueris excessit, militia nomen dedit. Eum inter milites gregarios annuerat Pomponius Laetus, quod non abhorret a tenui inclinataque fortuna, ad quam fortasse, ut supra diximus, Valerii parentis Diocletiani familia adversis casibus impellentibus desciverat. Cum in Gallia stipendia mereret, & Druidis cuiusdam hospitio meretur, hunc amice exprobranti, quod nimium parce in victum avarique sumptum faceret, per jocum respondisse fertur: *Tum ero largus, cum Imperator fuero*: cui statim illa subiecit: *Eris Imperator, cum Aprum occideris*. Fatidice mulieris omen accepit, quod ut ipso eventu comprobaret, venationi deinde impensius operam dedit, suaque manu complures apros nequicquam interfecit. Quattros in re bellica progressus fecerit, quosve militiae gradus honoris que assecutus fuerit, ex Zonara tom. 2. Annal. intelligi potest, qui eum Mediæ copii præfuisse, & Probo in expeditione Persica egregiam operam navasse scripsit. Aurelius Victor, & Flavius Vopiscus tradunt eum *Domesticis* præpositum fuisse, cum ab exercitu appellatus est Imperator. Quid muneris atque officii militaris hoc fuerit, nondum satis certo comperire potui. Erant quidem tum in Palatio, tum in foro, *Domestici*, idest Adjutores seu Ministri; sed hi nullem militiæ partem attingebant. Inter *Domesticos* Palatinos locum obtinebat *Domesticus Mensæ*, Magnus *Domesticus*, Scholarum *Domesticus*, murorum, vel regionum *Domesticus*. His omnibus unus præerat, qui Comes *Domesticorum* dicebatur. In foro autem, qui iudicibus operam suam præstabant, hi *Domestici* iudicum appellabantur. Si autem hoc vocabulum ad militiam sit referendum, eos dictos esse puto *Domesticos*, qui alio usitatori nomine appellabantur *Prætoriani* a tabernaculo castrensi Imperatoris, cui nomen erat *Prætorio*; eos quippe Imperator ad *Prætorii* militaris, sui que corporis custodiam deligebat: argumento est, quod illos etiam vocabant *Domesticos*, quibus in urbe haud dissimile munus obtigerat, cura videlicet palatii, & corporis Imperatorii custodiendi; quosque a Gordiano Juniore institutos ferunt, & alias *Protectores*, alias *Palatinos*, alias etiam *Prætorianos* dictos; quorum officia paucis descripsit Procopius: *Sunt & alii in palatio longe præstantiores, quoniam majus ipsis stipendium solvi consuevit, ac digniore militia nomine honorari. Hi domestici, & protectores vocantur, & a cura rerum bellicarum longe absunt. In palatio enim conscribi solent, ut sit ordo, qui tantam personæ operam præstet. Cum igitur Domesticis civilibus ac militaribus idem munus excubandi ad custodiam ac defensionem Imperatoris commissum fuerit; alteris quidem domi, alteris autem militiae; verisimile est eodem quoque Domesticorum vocabulo utrosque impertitos fuisse. Prætorianos, seu Domesticos, qui ad militiam pertinebant, in plures cohortes distributos fuisse constat, & mille in singulas cohortes descriptos. Pro temporum varietate varius fuit numerus Prætoriarum cohortium: Custodes corporis Augusti, ait Dio, Prætoriani decem mille erant, atque ii in decem partes, sive cohortes divisi. Sub Vitellio sexdecim prætoria cohortes sunt scriptæ, inquit Tacitus Hist. l. 2. *queis singula millia inessent*. Ergo Diocletianus, cum electus est Imperator, præerat *Domesticis* sive *Prætorianis* militibus; utrum vero unius tantum, an omnium Prætoriarum cohortium Præfecturam gereret, in-*

certum est. Præterea antequam imperium caperetur, & in ordinem Senatorium coopatus fuerat, & consulatum gesserat, ut superiori capite §. 2. diximus. Is post Numerianum Apri Sorceri regnare cupientis dolo extinctum, ab exercitu apud Chalcedonem ultro oblatum Imperatoris nomen & insignia sumpsit. In prima statim concione, iurejurando interposito, purgavit se ab omni suspitione cædis illatz Numeriano; quod ut facto etiam, non verbo solum probaret, interfectorem ejus Arrium Aprum manu sua peremit; atque ita illud implevit, quod olim acceperat, tum se Imperatorem fore, cum Aprum sua manu occidisset; ac tum denique fatalem Aprum ab se inventum, & interfectum cognovit. Cæterum Aurelius Victor eadem Apri in annum proximum post cladem Carinianam conjecit; a quo discesserunt Vopiscus, & Eutropius. Fuit Diocletiano ingenium versutum imprimis & callidum; quippe qui vitia sane ingentia, quæ vel habuit a natura, vel prava peccandi consuetudine contraxerat, virtutum simulatione tegebat. Hæc vero ejus erat ars & malitia miranda, ut si quid ab suis recte fieret, ejus facti auctor ipse videri ac prædicari vellet; contra vero quæ ipsemet avare & crudeliter facere decrevisset, eorum culpam atque invidiam in alios rejiciebat; id quod in eo singulariter notavit Eutropius: *Suam, inquit, seperitatem aliena invidia volebat explere*; idemque auctor hujusmodi malitiam, quæ vult videri se esse prudentiam, sed ab ea distat plurimum, vocat *suspèctam Diocletiani prudentiam*. Duo præsertim Diocletiano objecit Lactantius de mortibus Persæc. c. 8. timiditatem, atque avaritiam. Ex timiditate, ignavia, superstitio, vecordia, suspicio in omnes atque crudelitas. Ex avaritia fraudes, calumniæ, proscriptiones, damnationes, immania vectigalia, acerbissimæque exactiones, quas idem Lactantius describit. Cæterum vel sub illa simulata virtutis larva adeo eminebant arrogantia & impietas, crudelitas & barbaries, fraus & perfidia, ut in omnium oculos cum incurrerent, ne ipsi quidem Ethnici Scriptores ea, quæ videbant, omnino dissimulare potuerint; quamvis in eo boni Principis utilisque reipublicæ imaginem nobis effingere conarentur. Diocletianus, inquit Aurelius Victor, *se primus omnium, Caligulam post Domitianumque, Dominum palam dici passus, & adorari se, appellarique uti Deum jussit. Totam Egyptum, ait Eutropius, cædibus fœdavit*. Et Victor iterum: *illi parum honesta in amicos fides erat*. Jam vero, quæ Imperator gessit, observatis notatisque temporibus describamus.

§. I.

De initia Diocletiani, atque æra Martyrum.

AD explicandos temporum ordines, riteque distribuendos plurimi interest cognitum habere exploratumque annum illum, unde imperii initium Diocletianus fecit; ab eo siquidem consequentium annorum ratio ac certa descriptio pendet; nulla siquidem olim in ecclesia illustrior æra fuit, quam quæ ab hujus Imperatoris exortu petitur, a quo Christiani quondam annos suos numerare consueverant. Id præclare animadvertit Baronius ad an. 284. n. 5. *Stabilisse itaque in hunc modum Diocletiani annorum chronologiam oportuit; nam cum futura*

Imperator apud Chalcedonem ab exercitu appellatus.

Diocletiani inchoat.

Initium imperii Diocletiani.

tem-

non cum
anno 287.

sed cum
anno 284.
colligenda

tempora post hac contigerit numerari ab initio ejus imperii, si quis in eo semel errore labatur, per devia semper ferri necesse est. Eusebius & Cassiodorus, quique hos sequuntur, Diocletiani Imperatoris initia conjiciunt in annum æræ vulgaris 287; quos omnes perspicue falli & Consulares Fasti, & antiquæ inscriptiones, & veterum scripta convincunt. Nemo jam est sive historicus, sive chronologus, quin auctore adduce Baronio Diocletiani imperii epocham connectat cum eo, qui numeratur annus Christi 284, quique proxime Consulatum Diocletiani II. & Aristobuli præcedit, ac notatur *Coss. Carino II. & Numeriano* in Fastis Cassiodori & Idatii; id quod tum Baronius, tum præsertim Petavius argumentis ac rationibus clarioribus confirmant, quam ut in dubium revocari possit. Unum alterumve in hanc rem argumentum ex illis scriptoribus proferre placet. Consulatus Diocletiani II. & Aristobuli est septuagesimus octavus ante consulatum Juliani IV. & Sallustii, quod docent Fasti omnes antiqui, ut Idatii & Cassiodori. Atqui consulatus Juliani IV. & Sallustii incurrit in annum Christi 363, quocum cohæret Juliani interitus, & Joviani Imperatoris initium, ut Fasti Consulares, Ammianus, alique omnes historici nullo dissentiente tradunt. Si ergo ab anno 363, retrogradiens percurras annos & consulatus octo & septuaginta, occurret tibi annus Christi 285, cui affigi oportet Consulatum Diocletiani secundum, in quo collegam habuit Aristobulum. At vero ante Calendas Januarias anni hujus 285. Imperatorem jam fuisse Diocletianum ex Ammiano colligitur, qui ait Julianum Augustum cum Sallustio homine privato consulatum iniisse, quod post Diocletianum & Aristobulum nullus meminerat gestum. Ergo Imperator tum erat Diocletianus, quando cum Aristobulo Consul II. factus est anno 285. Anno igitur superiori 284. jam rerum potiebatur. Neque vero ante hunc annum adeptus est imperium; nam Chronicon Alexandrinum satis aperte significat Diocletianum apud Chalcedonem renunciatum esse Imperatorem eo anno, qui secundum ejus consulatum cum Aristobulo gestum proxime antecessit; is autem incidit, ut supra ostendimus, in annum 285; ergo ab superiore anno 284, imperare cœpit; sic enim in eo Chronico scriptum invenio: *Diocletianus Imperator xv. Kal. Octobris Chalcedone renunciatus, xv. Kal. Octobris Nicomediam purpuratus intravit, & Kal. Jan. Consul processit*. Itaque inter susceptum imperium & initium secundum consulatum nullus annus interjectus est.

Alterum argumentum duci potest ex antiqua Romana inscriptione, quam Baronius an. 284. p. 2. ex atrio ædium Tiberii Ceuli in suos Annales transtulit. In ea secundus annus Tribunitiæ potestatis cum secundo Consulatu Diocletiani conjungitur; unde autem imperii, indidem Tribunitiæ potestatis anni numerari solebant; ex quo sequitur Tribunitiam potestatem itemque Augustalem dignitatem anno proximo ante Consulatum secundum consecutum fuisse. Atqui Consulatus secundus cadit in annum Christi 285, ut sæpius diximus. Ergo Tribunitiam potestatem primam una cum imperio est adeptus anno 284. Huc adde tertium argumentum ex Ambrosio, & Evagrio Scholastico desumptum. Ambrosius in epistola ad Episcopos Emiliæ annum Christi 377, (quo Luna 14. in quintum Idus

Aprilis incurrit, quæ dies erat Dominica, Pascha vero celebratum est 16. Kal. Maii) numerat tertium & nonagesimum a die suscepti ab Diocletiano imperii. Detrahitur igitur 93. de anno 377, residui sunt 284, unde incipias oportet annos Diocletiani Imperatoris numerare. Evagrius a primo anno Diocletiani usque ad obitum Zenonis annos septem & ducentos effluxisse tradit. Zeno autem obiit anno 491; hinc si annos 207. exemeris, reliquitur annus Christi 284, quo cum imperii Diocletiani initium conjungi necesse est. Verum, inquit, in Fastis Idatianis scriptum est eodem anno Consulatum secundum pariterque imperium Diocletiano delatum fuisse. Utrumque igitur in eundem annum 285. concurrat. *Occisus est Carinus Margo, & levatus est Diocletianus Imperator; qui ipso anno cum Aristobulo Consul processerat*. Hæc qui nobis objiciunt, nullo negotio refelli possunt, si verbis Idatii quæ sit subjecta sententia explicetur. Diocletianus quidem statim post cædem Numeriani a militibus dictus est Imperator anno 284; sed cum Carinus superstes adhuc esset, atque Occidentales provincias obtineret, nondum pacifice, & sine competitore, nec ubique regnabat, Victo atque interfecto Carino tum primum solus rerum potiri cœpit, anno videlicet 285, quo novum veluti primordium habuit imperii, ab iis etiam provinciis & exercitibus Imperator salutatus, quibus ad eam diem præfuerat Carinus. Huc itaque respexit Idatius, cum scripsit eodem anno levatum esse Diocletianum, quo secundum Consulatum cum Aristobulo inierat; tum enim in Occidente quoque Augustus haberi dicique cœpit; at in Oriente, ubi Carus & Numerianus extincti fuerant, anno superiore oblatum a Militibus imperium acceperat. Cæterum Henricus Valesius, & Antonius Pagius testantur verba illa & *levatus est Diocletianus Imperator* ab Idatiano codice abesse; adjecta autem fuisse a Sirmondo, qui falso putabat ea ad sententiam explendam requiri.

Communis fuit olim opinio, apud Chronologos plerosque, & Annalium, historiarumque Scriptores recepta, Diocletianum Palilibus ipsis, idest xi. Kal. Majas a Militibus Imperatorem esse salutatum. Hujus sententiæ auctor sane idoneus laudari solebat Claudius Mamertinus, qui in ea, quam de laudibus utriusque Imperatoris ad Maximianum habuit, oratione visus est dicere eundem urbi Romæ atque imperio utriusque diem natalem fuisse; plerique autem urbis Romanæ diem natalem ad Palilia, idest ad diem 22. Aprilis referunt. Sed negat Petavius Mamertini verbis eam sententiam subjici posse; is quippe orator, ut ostendat Diocletianum & Maximianum si minus *Conditores*, certe *Restitutores* imperii Romani haberi dicique debere, cum primo die Romæ conditæ primos imperii ab utroque suscepti dies comparat; in eoque tota vis hujusce comparationis sita est, quod quemadmodum dies ille originem urbi dedit, sic hi salutem & felicitatem attulerunt. *Revera*, inquit, *sacratissime Imperator, merito quis te tuumque fratrem Romani imperii dixerit conditores; esis enim, quod est proximum, restitutores: & sit licet hic illi urbi natalis dies, quod pertineat ad originem populi Romani, vestri imperii primi dies principes sunt ad salutem*. Viden hic dies natales tum urbis, tum Imperatorum comparari inter se, non vero eosdem fuisse affirmari. *Respiciant itaque deinceps Chronologi omnes*, inquit

Anno 285
post cædem
Carinum
in Occi-
dente im-
perare cœ-
pit.

Dies sus-
cepti im-
perii non
est 22. A-
prilis quo
Roma con-
dita fuit.

inquit Petavius de Doctr. Temp. l. xi. c. 32. & hanc de primo Diocletiani imperii die *πολύτιμη* tam levi, immo nullo argumento subnixam dediscant, ac meliore commutent.

Sed dies
17. Sept.

Neque aliunde idem Petavius censet petendam esse initi ab Diocletiano imperii epocham, nisi ex Chronico Alexandrino, cujus auctor exactis publicis diem nobis designat xv. Kal. Octobres, quo primum Chalcedone statim ab nece Numeriani Imperator est appellatus: *Diocletianus*, inquit, xv. Kalend. Octobris Chalcedone Augustus renunciatus, v. Kal. Octobris Nicomediam purpuratus intravit, & Kal. Jan. Consul processit. Præterea hoc anno 284. 111. Kal. Sept. adhuc imperabat Numerianus, ut constat ex lege a Carino & Numeriano condita eodem anno ac die ex Cod. Just. lib. 10. t. 11. L. 4. Nondum igitur Diocletianus imperium susceperat, quo positus est post Numerianum extinctum. Hanc epocham satis certam, & Alexandrini Chronici auctoritate munitam in dubium revocavit Stephanus Baluzius in notis ad Lactantium, qui contendit natalem diem imperii Diocletiani retrahi oportere ad xii. Kal. Decembres; huiusque sententiæ auctorem ac testem locupletissimum citat Lactantium, æqualem temporum illorum: is quippe tradit in hanc diem incidisse vicennalia solemnia Diocletiani, quæ celebrari oportebat eo ipso die, quo ante annos undeviginti Imperatoris titulum, atque insignia sumpserat, quique primus erat ineuntis anni vigesimi ab imperio suscepto: *Perrexit statim Romam, ut illic vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres*, ut scripsit Lactantius cap. xvii. Sed vereor, ut ex hoc Lactantii loco id, quod vult Baluzius, plane ac certo confici possit. Nam ut præclare docet Antonius Pagius, huiusmodi solemnia, quæ & quintæ, & decimo, & vigesimo imperii anno ingenti apparatu & pompa agebantur, pro re nata aliàs anticipari, aliàs differri solebant; idcirco autem his Vicennialibus Diocletianeis, quod suo ac proprio die peragi nequiverint, decretum esse ait idem Pagius diem vigesimam Novembris, idest duodecimum ante Kalendas Decembres, quia hoc ipso die undeviginti ante annos Maximianus Herculus ejusdem collega nomen potestatemque Cæsaream capefferat; quem anno insequenti die Kal. Aprilis, ut docent Falti Idatiani, titulo Augusti donatum Diocletianus in imperii societatem adscivit. Sed audiendus est Pagius: *Id genus festa die natali imperii celebrari solita. Quod si contingeret ea vel anticipari, vel differri, quod non raro factum, dies similis denominationis cum die natali, quo susceptum fuerat imperium, eligebatur, vel festum die natali Collegæ imperii assumebatur.* Idem paulo infra ad an. 284. Posita regula, quam in prima parte Dissert. Hypat. statuimus ex Lactantio lib. de Mortibus persecutorum cap. 17. *Decennalia nempe & id genus festa exhibita fuisse vel die natali imperii, vel die natali Collegarum, vel saltem die ejusdem denominationis cum eo, in quem natale imperii inciderat, constat Diocletianum, qui xv. Kal. Octob. Imperator dictus fuit, ideo anno CCCIII. ad duodecimum Kalendas Decembres Vicennalia distulisse, quia hoc anno eodem die Maximianum Herculum imperio Cæsareo exornarat; alioquin non xii. Kal. Decemb. sed xv. Kal. Octobris ea solemnia exhibuisset. Certus itaque nunc dies natalis imperii Cæsarei Maximiani Herculi, quem die vicesima mensis Novembris seu xii. Kal.*

Refellitur
opinio
Stephani
Baluzii.

Decemb. Cæsarem appellatum fuisse ostendi. Non igitur si Vicennalium dies erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres, idcirco is fuit natalis dies initi ab Diocletiano imperii. Quare cum ex verbis Lactantii nihil argumenti elici possit ad confirmandam opinionem Baluzii, valere debet auctoritas Chronici Alexandrini; in quo diserte perscriptum est Diocletianum appellatum esse ab exercitu Imperatorem xv. Kal. Octob. idest die Septembris decima septima; præsertim cum in tertio libro Codicis Justiniani tit. 7. descripta sit lex Diocletiani, data Idibus Octobris Carino II. & Numeriano Coss.; idest eo anno, quo imperium eidem a militibus collatum est; hinc enim efficitur & cogitur multo ante xii. Kal. Decembres Diocletianum Augustali titulo ac potestate præditum fuisse. Ergo ut multa in pauca conferam, Diocletianus Coss. Carino II. & Numeriano, idest anno æræ vulgaris 284., xv. Kal. Octob., idest die Septembris decima septima apud Chalcedonem creatus est Imperator.

Ab initio imperii Diocletiani nova computandorum annorum ratio adhiberi cœpit, quæ appellata est æra Diocletiani. Nam cum antea mos esset non Imperatorum, sed Consulorum nominibus annos signare ac distinguere; eosque sic numerare, ut alii ab urbe condita, alii ab institutione Olympiadum, alii a pugna Actiaca, sive ab Alexandria capta, alii aliunde inciperent, Diocletianus ad memoriam nominis & imperii sui propagandam, iussit ab eo anno deinceps duci seriem numerumque annorum consequentium, unde ipse imperandi initium sumpserat, & acta publica, sui imperii annis consignata in tabulis referri. Quæ quidem numerandorum annorum consuetudo etiam apud Christianos invaluit, tenuitque annos ducentos ac fere quinquaginta usque ad imperium Justiniani, cum Dionysius cognomento Exiguus Abbas Romanus Christianam aram excogitavit, ac temporum ab Christi adventu ordinandorum rationem invenit. Qua de re Baronius ad an. 284. hæc scripsit: *Hoc igitur anno Diocletianus imperium accepisse sunt alia certa explorataque testimonia eorum, qui posteriorum temporum annos ab ipso Diocletiani imperii ingressu numerare consueverunt. Nam quem ipse Diocletianus instituit usum, ut a prima die sui imperii sequentes anni numerentur, perseveravit idem apud nonnullos usque ad tempora Justiniani, ut suo loco dicetur, factumque est, ut & Christiani etiam, non honore Principis, sed usu communi ad tempora pervestiganda a dicta prima die imperii Diocletiani annos enumerarent.*

Æra Diocletiani celebris imprimis fuit, & diuturno communique usu trita apud Ægyptios & Alexandrinos, qui eam, infausito illo fatalique Christianis nomine expuncto, *Æram Martyrum* appellarunt. Hujus æræ initium affixere Ægyptii ad diem undetrigesimam sextilis vergente anno Æræ vulgaris 284. diebus fere undeviginti antequam Diocletianus imperium iniret. Nam inde usque ab ætate Octaviani Augusti, caput anni Ægyptiaci, sive Neomenia idest prima dies mensis primi, qui Thoth apud Ægyptios appellatur, hæserat in eodem die xxix. Augusti, quo Augustus Alexandriam cepisse traditur. Inter alia enim, quæ in honorem Augusti decreta sunt, id fuisse constitutum memoriz proditum est ab Dione lib. 51. uti dicit, quo capta esset Alexandria, festus esset, ab eo

Æra Diocletiani.

Apud
Ægyptios
& Alexan-
drinos di-
cta æra
Martyrum.

que reliquis deinceps annos numerandi initium Ægyptii sumerent. Utebantur quidem antea Ægyptii anno propemodum Solari, qui constabat diebus omnino tercentis & sexaginta quinque; sed cum nullum bissextilem interponerent, ex eo fiebat, ut primus anni dies, quem itidem, ut primum anni mensem, Thoth nominabant, quarto quoque vertente anno retro abiens unum diem anticiparet; anhua quippe solis conversio numerum illum dierum fere sex horarum spatio superat, quæ quidem horæ quater replicatæ diem unum efficiunt, quem Julius Cæsar conditor auctorque anni Juliani addi iussit quarto cuique anno, qui bissextilis vocatur propterea, quod is dies additus ante sextum Calendas Martias inferitur, ac *bis sexto Calendas* usurpatur. Quare cum caput anni Ægyptiaci ad nullam certam diem adheresceret, prima ejusdem dies sine lege vagabatur, & cum omnes anni solaris dies antevertendo obsedisset, tandem post annos 1461. ad pristinam Epocham redibat. Exempli causa incipiat annus Ægyptiacus anno Christi 1747. ab Calendis Januariis, anno 1751. ordietur ab altera & trigesima die Decembris, & sic deinceps, donec elapsis annis 1461. iterum a Calendis Januariis oriatur. Hæc anni forma usi sunt tandiu Alexandrini, & reliqui Ægyptii, quoad Antonio, & Cleopatra sublati ab Romanis, quorum sub imperium, potestatemque ceciderant, anni Juliani ab Julio Cæsare instituti ac dicti methodum acceperunt. Ab illo tempore deinceps vagari annus Ægyptiacus desit, sed ad normam anni Juliani intercalationis fræno cohibitus, quarto quoque anno in pristinam sedem revocari cepit. Thoth autem, sive caput hujus anni defixum est in Augusti die undetrigesima, qua quidem die Cæsar Octavianus Augustus Alexandria positus universam Ægyptum imperio Romano adjecerat. Ab hac vero epocha anni Ægyptiorum Actiaci numerari cœperunt, quorum celeberrima extat apud Auctores mentio. Cave tamen putes hos annos inchoatos esse apud Ægyptios ab anno ipso Actiacæ victoriæ, quæ incidit in annum Julianum xv. diemque secundam vel tertiam Septembris Cæsare Octaviano III. & M. Valerio Messala Coss. sed ab anno Juliano insequente, & xxix. die Augusti eorum initium sumptum est, cum post necem Antonii & Cleopatæ Alexandria in Cæsaris Octaviani & Romanorum potestatem concessit. Quinimmo Petavius de Doctr. Temp. l. x. c. 73. gravibus sane argumentis docet Ægyptios quinquennio post Alexandriam captam anni Juliani formam adoptasse; & aliud esse putat annos Augusti Actiacos, sive Thoth Actiacum, aliud vero Thoth anni Ægyptiaci fixi & Juliani. Prius inquit anno Juliano xvi. primo post pugnam Actiacam, tricesimo ante Aeram vulgarem; posterius anno Juliano xxi. & ante eandem epocham Christianam xxv. Quapropter minime videri ait Alexandrinos anno illo, quo Cleopatra & Antonio extinctis, Alexandriam Augustus cepit, annum suum vagum ac desultorium cum Juliano fixo ac stabili commutasse; sed quinquennio post id fecisse; sic tamen ut ejusdem anni neomeniam seu primam diem ad mensis Augusti diem undetrigesimam perpetuo affigerent, ut id capte eo die ab Octaviano Augusto Alexandria quoddam veluti monumentum apud posteros esset.

Jam vero ut eo revertamur, unde paullisper deflectimus, Alexandrini cum æram Diocletiani

sibi adsciverunt, nihil quidem de anni Juliani jamdudum recepti forma ac methodo immutarunt; sed annos Julianos ab anno Alexandriae capte, vel ab anno quinto post Augusti in eandem urbem ingressum, computandi consuetudine abolita, annos deinceps eosdem ab initio imperii Diocletiani, id est ab anno æræ vulgaris 284. numerare cœperunt, sic prorsus ut idem Thoth, sive anni caput infixum diei xxix. Augusti retinerent; quam ob causam necesse fuit hujus æræ exordium diebus fere undeviginti ante susceptum a Diocletiano imperium constituere, ut ab eodem anno æræ vulgaris 284. anni Diocletiani & Ægyptiaci pariter decurrerent. Merito dubitari solet, an Ægyptii Æra Diocletiani uti cœperint eo ipso anno, quo ille imperium adeptus est; nam neque apud Occidentales hujusmodi epocha recepta videtur fuisse ante annum 285. quo post victum ac cæsum Carinum solus ac sine rivali dominari cœpit, atque in Occidente, ubi Carinus rerum potiebatur, appellatus est Augustus. Vero propius mihi videtur Alexandrinos tum demum suos annos a primo imperii Diocletiani anno numerandi consuetudinem rationemque sibi adoptasse, cum Diocletianus interfecto Achilleo Alexandriam Ægyptumque universam in suam potestatem redegit, id quod congruit cum anno Æræ Christianæ 297. Porro Christiani Alexandrini tum religionis causa, tum ut impii atque immanissimi Tyranni memoriam abolerent, maluerunt hanc Æram a Sanctis Martyribus, quam ab Diocletiano denominare, videnturque eandem hujusmodi appellatione consecrassent, anno 303, cum ille universalem toti ecclesiæ persecutionem indixit: idque colligi potest ex epistola Ignatii Patriarchæ Antiocheni ad Josephum Scaligerum, quæ apud eundem extat lib. 5. de Emend. Temporum, cujusque fragmentum inde sumptum hic lectoribus exhibendum censui: *Præterea quævisisti super Æra Martyrum usitata ab Ægyptiis, quænam illa sit, & ob quam causam ita appellata. Scito ejus initium esse ab anno Regis Diocletiani impii decimonono, in quo auxit persecutionem contra Christianos, cum edixisset eorum ecclesias destrui, item ut quicumque idolis non sacrificaret, interficeretur. Quocirca hoc editto, martyrio affecti sunt fidelium terræ Ægypti centum quadraginta quatuor millia, & septingenti homines. Ab eo tempore incipit Æra Ægypti, quam vocant Æram Martyrum, eorum nempe, quorum sanguinem profudit Diocletianus. Cum Patriarcha Antiochenus ait hujus Æræ initium esse ab anno Regis Diocletiani impii decimonono, in quo auxit &c. hæc verba non perinde accipias velim, quasi antius primus Æræ hujus inciderit in annum undevigesimum imperii Diocletiani, & ab hoc reliqui deinceps anni deducantur; sed sic intelligas oportet hoc anno, qui primus fuit indicte persecutionis, hanc Æram a Christianis Ægyptiis & Martyrum nomine appellatam, & in Fastos ecclesiasticos usu ceptam fuisse; cujus tamen initium affixum erat ad diem xxix. Augusti, atque ad annum Christi 284. quo Diocletianus imperare cœperat; sic prorsus ut annus primus persecutionis cum anno undevigesimo Æræ Diocletiani & Martyrum congrueret. Quam interpretationem confirmat subscriptio, quam suis ad Clementem VIII. Pontif. Max. litteris subjiciunt Gabriel Patriarcha Alexandrinus, & Joannes Cosmus ejus Chorepiscopus. Utriusque epistolam Cæsar Baronius tom. 6.*

Æra Diocletiani ab ejus imperii initio apud Alexandrinos suos annos numerat.

Cur dicta æra Martyrum.

Annalium Appendici intexuit. Prioris subscriptio hæc est: *Scriptimus die decima sexta mensis Natur benedicti, anno a SS. Martyribus millesimo trecentesimo decimo, idest die 22. Novembris anno Domini MDXCIII.* Alterius clausula fere ejusmodi est: *Datum die Sabbathi benedicti, duodecimi Mensis Chojac benedicti Coptici anno 1310. a captivitate martyrum mundorum; idest die decima octava mensis Decembris, anno Nativitatis Domini MDXCIII.* Subtrahe ex annis Christi 1593. annos Æræ Martyrum 1309. completos, residui erunt anni 284. unde Diocletiani regnandi initium sumpsit. Ex quibus efficitur Christianos Alexandrinos, quamvis ante annum undevigesimum Diocletiani neque appellaverint, neque usurpaverint Æram Martyrum, hujus tamen annos numerare solitos fuisse ab anno primo Diocletiani, idest ab anno Christi 284. Hæc Martyrum Æra aliis atque aliis vocabulis appellari solet, quæ desumpta sunt ab iis maxime gentibus, apud quas potissimum usu communi viguit, & publicis litteris celebrata est; hinc dicitur Æra Alexandrina; Æra Ægyptiaca, Æra Abyssinorum, qui sunt populi Æthiopiæ superioris, ac demum Æra Coptitarum, itemque annus Copticus; Coptos enim civitas est Thebaidos ad Nilum frequens atque opulenta.

§. II.

De rebus Diocletiani ab initio imperii usque ad annum 293.

Carinum debellat. Maximianum Herculum Casarem, deinde Augustum creat. Palatium prope Salonas edificare cepit; hujus urbis & Provinciae Dalmaticæ administrationem Diocleæ matri commisit. Romæ Christianos exagitare instituit. Cum Persis feliciter pugnavit.

ERGO Diocletianus rerum potitus, ut firmaret sibi collatum a militibus imperium, multa prælia & varia cum Carino commisit. Huic enim in Galliam cum de Numeriani necesse, & Diocletiani Imperatoris creatione esset allatum, statim cum exercitu, Italiam circumiens, in Illyricum proficisci maturavit. Ex itinere cum Venetiam attingisset; Julianum cælis pulsisque ejus coptis interemit; is quippe cum apud Venetos Correctura fungeretur, post obitum Cari, tyrannidem invalerat: quæ omnia breviter narrat Aurelius Victor: *Carinus eorum, quæ acciderant, certior, spe facilius erumpentes motus sedatum iri, Illyricum propere, Italiae circumcui, petit. Ibi Julianum pulsa ejus acie obruncat. Namque is, cum in Venetis Correcturam ageret, Cari morte cognita, imperium avens arripere advenienti hosti obviam processit.* Ea parta victoria, e Venetis progressus, festinare in Dalmatiam atque in Illyricum perrexit. Dalmatas quamplurimos, unde ipse oriundus erat, & præsertim Christianos, quos Carinus insigni charitate ac beneficentia sibi suæque familiæ devinxerat, in suas partes atque in belli societatem traxit. Nec vero aut animus & virtus militaris, aut vires & copiae illi deerant, quibus hosti resisteret; & imperium sibi ademptum recuperare posset; sed sua illum vitia, effusæque in omne scelus libidines amicis juxta inimicisque invisum fecerant, & in summam apud omnes invidiam adduxerant. Itaque accipiti Marte iterum ac sæpius utrinque pugnatum est, neutro

Illyrici Sacri Tom. II.

plena perfectaque victoria inclinante: ex quo factum est, ut civile bellum varia præliorum fortuna in annum insequentem extraxerit. *Carinus, inquit Vopiscus, ubi patrem fulmine assumptum, fratrem a Socero interemptum, Diocletianum Augustum appellatum comperit, majora vitia & scelera edidit, quasi jam liber a frenis, domesticæ pietatis suorum moribus absolutus. Nec ei tamen defuit ad vindicandum sibi imperium vigor mentis. Nam contra Diocletianum multis præliis confligit.*

Anno 285. Diocletianus Consul II. fuit cum Aristobulo. Primus ejus Consulatus abest ab Idatio, & Cassiodoro; adscriptus tamen est in Siculis fastis, eique Annius Bassus collega adjungitur; Lydiatus vero Diocletianum & Annum Bassum Consules inter suffectos annumerat; cumque eos Carino II. & Numeriano subiciat, consulatus utriusque pertinet ad annum æræ vulgaris 284. Quare Diocletianus, ut admodum verisimile est, statim atque Numeriano interfecto, Imperatoris titulum atque insignia sumpsit, in Oriente Consulatum Carini abrogari jussit, seque cum Annio Basso collega Consullem dici. Cæterum longe vero similis existimo, quod docet Georgius Syncellus, Diocletianum ante imperium primo Consulatu cum Basso collega functum esse; quem Consulatum Siculi fasti inter primum Carini cum patre Caro, & secundum ejusdem Carini cum fratre Numeriano interjiciunt. Sed cum in aliis Tabulis Consularibus, inter Carinum I. & II. Consulem nullus Consulatus intersit, non satis liquet, cuinam anno adscribendus sit primus Diocletiani privati Consulatus; & suffectus an ordinarius fuerit, incertum est.

Anno igitur 285. Diocletiano II. & Aristobulo Coss. debellatum est cum Carino; nam quamvis Baronius, Ricciolus, Schonlebius, Marianum Scotum secuti, interitum Carini in annum insequentem rejiciant; multo tamen probabilius videtur esse, quod Dionysius Petavius, Antonius Pagius, Godefridus Henschenius, aliique rei Chronologicæ scientissimi censent, hoc anno, hisque Consulibus, Carinum interfectum fuisse. Hoc bellum, quod *difficillimum & maximum* vocat Orosius, magno labore, multoque suorum sanguine, ac plurimis cædibus Diocletiano stetit, sæpe iusta acie & collatis signis cum hoste confligit, multæ clades ultro citroque illatæ & acceptæ. Tandem Carinus in Pannonia vel Mæsia apud Murgum inita pugna, ab suis proditus ac desertus occubuit, eumque Tribuni sui manu interemptum ferunt, quod ejus conjugi vim ac vitium attulisset. Locum Cariniana cæde insignem Vopiscus *Murtium* vocat; Aurelius & Eutropius *Murgum*, alii *Margum*, Acta S. Sebastiani *Maguntiacum*, Marianus Scotus *Moguntium*; nec defunt, qui Martium, & Mergum appellent. *Maguntiacum*, aut *Moguntium* urbs est Germaniæ superioris ad Rhenum, unde longe abest locus extremi conflictus Cariniani; neque ullam urbem sive in Pannonia, sive in Mæsia reperio, cui nomen fuerit Maguntiacum, sive Moguntio; quare utrumque vocabulum inter topographica menda, quæ sæpe in antiquis codicibus occurrunt, annumerandum censeo. Cætera autem vocabula, quamvis litteræ unius alteriusve varietate inter se differant, apparent tamen unius esse ejusdemque urbis, quæ in Mæsia prima, seu superiore sita erat ad fluvium cognominem, inter Viminacium,

Primus
Diocletiani
Consulatus.

lib. 7. c. 25.

Carinus
victus ac
cæsus.

H h

cium,

Carinus
victus
Carino in
Illyricum
copias
duci
contra
Diocle-
tianum

eum, ut ait Eutropius, & montem Aureum; & hanc ejusdem positionem satis declarant tum Tabulæ, quas vocant *Itineraria*, tum Notitia Imperii. Parvi autem interest Margumne, an Murgum, an alio modo appelles urbem, itemque amnem præterfluentem, qui nunc Morava dicitur. Miror autem, quid in mentem venerit vel Joanni Baptistæ Egnatio, dicere Carinum Romæ occisum esse, cum id nusquam proditum sit; vel Joanni Marnavio Murgum Pannoniæ adscribere, cum hæc regio numquam fines suos usque in Mæsiam protulerit. Si verum esset, quod tradunt Auctor Chronici Norimbergensis, & Hieronymus Henninges Carinum acie victum interfectumque apud Murtium seu Mergum in Dalmatia, id oppidum haud aliud videretur esse diversumque a Mucro, sive Mucaro, quod affinitate ac similitudine litterarum prope abest a Murgo sive Mergo. Mucrum autem insignis fuit & perantiqua Dalmatiæ civitas, cujus vestigia, quæ apud Macarskam hodieque visuntur, urbem olim ædificiorum numero & magnificentia nobilem ac celebrem fuisse testantur. Neque ita longe aberat a Narbona, sive Narona, quam Cari patriam fuisse diximus; ex quo apparet non esse vero absimile, Carinum post rem iterum ac sæpius in Mæsia ac Pannonia non eo, quem sperabat, successu gestam, in patriam se recepisse, ibique populatium suorum auxiliis & copiis fretum de summa rerum extremo infelicitique certamine cum Diocletiano dimicasse. In hanc sententiam haud invitum concederem, nisi me revocarent antiqui Scriptores, qui Murgum Carini cæde nobilitatum, longe ab Dalmatia, in Mæsia superiori collocant, atque adeo inter montem aureum & Viminacium, quod Vidinum vulgo appellant.

Diocletianus
in vi
stor.

Aurelius Victor, postquam pugnam eademque Carinianam breviter narravit, ait Diocletianum, ut necis Numeriano illatz culpam ac suspicionem omnem ab se dimoveret, nefarium scelus manu sua ultum fuisse, Apro interfecto, qui proxime sibi astabat. Sed cum Vopiscus, Eutropius, alique fere omnes tradant Diocletianum, simulatque dictus est Augustus, nihil prius sibi faciendum censuisse, quam ut Numeriani necem ulcisceretur, & Aprum occisum esse, antequam Carinus bellum Diocletiano inferret, horum testimonio pluris, quam unius Victoris auctoritas fieri debent. Illud potius Victori assentior, quod de summa in hostes Diocletiani benignitate scripsit; nam ut clementiæ famam sibi colligeret, omniumque voluntates ad sui benevolentiam alliceret, illico una cum armis odium omne deposuit, neminem hostium aut facto aut verbo læsit; & quos eo bello cives amisit respublica, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ. Nec solum ventam omnibus dedit, sed etiam quem antea obtinebant, suum cuique honorem & gradum reddi jussit. Permagis siquidem intererat ad suum imperium stabiliendum animos hominum hujusmodi artibus sibi conciliare: quæ etiam causa fuit, ut initio nihil molestiæ Christianis exhibuerit; quinimmo eorum animos eo pluribus humanitatis & beneficentiæ officiis ad se traducere studebat, quod apud plerosque & præsertim Dalmatas Cari, & Carini memoria desideriumque vigeret, quorum partes ingenti studio secutos fuisse non ignorabat.

Apro igitur & Carino sublatis, totius imperii moles in unum Diocletianum incubuit; qui tamen brevi intellexit se unum tanto oneri fe-

rendo non esse, cum alii ex aliis hostes ac tyranni ad imperium labefactandum undique insurgerent. Ac primum quidem Carini e Gallia discessus occasionem causamque tumultuandi Rusticis præbuit, qui factioni suæ Baccaudarum nomen imposuerant, ducesque præfecerant Amandum & Ælium. Quocirca e re publica duxit, quem ad eos comprimendos mittere decrevit, ei jus titulumque Cæsareum conferre, quo major illi ad rem bene gerendam & auctoritas & alacritas accederet. Maximianum itaque natione Pannonem, vel Thracem, vel Dardanum pervertem amicum, obscuro quidem genere ortum, sed bellicis operibus clarum Cæsarem dixit, & deinde Augustum, qui in Galliam missus levibus præliis agrestes domuit, & Baccaudarum motus composuit, ac Alemannos aliosque barbaros eam provinciam ferro & igne vastantes multis præliis attrivit. Sunt qui eum apud Sirmium in Pannonia natum tradant anno circiter 250. & quidem altera & vicesima die Julii, ut Tillemontius ex Panegyrico Mamertini conjici posse existimat. Cum autem Cæsares Augustorum veluti ex adoptione filii appellari solerent, Maximianus in Diocletiani familiam quodammodo migravit, ab eaque gentilitia nomina sibi assumpsit, dictusque est M. Aurelius Valerius Maximianus. Uxorem duxit Eutropiam viduam, quæ ex priori marito incompti nominis ac generis Theodoram genuerat. Ex ea Maximianus duos liberos suscepit, Maxentium & Faustam.

Sed nihilo expeditior est Maximiani, quam Diocletiani Chronologia; & præsertim de illius primordio controversia est inter Scriptores propter veterum inscriptionum, & Fastorum Consularium discrepantiam. Alibi enim cum secundo, alibi cum tertio Diocletiani Consulatu Maximianus *Augustus* Consul componitur. Secundus autem Diocletiani Consulatus in annum 285, tertius in annum 287. incidit; ex quo sit, ut alii ab anno 285., alii ab anno insequenti initium Maximiani Imperatoris & Augusti repetendum censeant; alii vero illud in annum 287. rejiciant. Sunt præterea, qui Augustale Maximiani imperium a Cæsareo minime distinguendum putent, eumque ex homine privato statim factum esse Augustum contendant; id quod ex Victore colligi videtur, qui ait Diocletianum, ubi comperit Baccaudas populatis agris plerisque urbium tentare, Maximianum statim Imperatorem jussisse. Hinc ut incipiam, ego equidem cum Antonio Pægio, aliisque præclaris Chronologis sic existimo, Maximianum antea Cæsarem creatum fuisse, quam a Diocletiano in partem societatemque vocaretur imperii Augustalis. Id diserte traditum est ab Eutropio, cui P. Diaconus in Hist. Miscell. Hugo Floriac. in lib. ix. Chronici, alique assentiunt: *Cum tumultum, inquit Eutropius, rustici in Gallia concitassent . . . ad subigendos eos Maximianum Herculum Cæsarem misit, qui levibus præliis agrestes domuit, & partem Gallie reformavit.* Aliis deinde interjectis hæc adjecit: *Diocletianus Maximianum Herculum ex Cæsare fecit Augustum.* Erravit quidem Eutropius perturbatione rerum ac temporum; nam creationem Augustalem Maximiani conjunxit cum creatione Cæsarea Galerii, & Constantii; hanc vero illa sex fere annis antecessit. Sed hoc nihil detrahit de auctoritate testimonii Eutropiani: neque enim exactam rerum ac temporum distributionem in illis Auctoribus requiras, qui res gestas breviter ac sum-

Seditio
Baccauda-
rum in
Gallia.

De anno
imperii
Augusti.
Iis Hercu-
lio col-
lati.

summam attingunt; quorum exemplum imitatus Eutropius, quæ temporibus disjuncta erant, cum essent ejusdem generis, narratione conjunxit. Ammianus Marcellinus cum scripsisset Gratianum puerum a patre Valentiniano appellatum esse Augustum & consortem imperii, addidit hoc factum esse præter morem præterque institutum majorum; nemini enim ante Gratianum contigisse, ut ab Romano Imperatore, antequam Cæsar fieret, Augustali titulo ac potestate donaretur; quod verum non esset, nisi Diocletianus Maximianum ex Cæsare fecisset Augustum. Præterea Aurelius Victor uno anno brevius Herculi, quam Diocletiani imperium fuisse ait: cui, inquit, *anno minus potentia fuerat*. Si ergo Herculus adeptus est Augustale imperium anno 285, ut isti volunt, qui negant cum Cæsarem antea fuisse, paullo amplius sex mensibus Diocletianus diutius, quam Maximianus imperasset; id quod longe abest ab unius anni curriculo, quo uno *minus* imperasse Maximianum Aurelius docet. Cum enim Diocletianus an. 284. xv. Kal. Octob. ut diximus, Maximianus vero Kalendis April. ut Idatius scribit, Imperatoris nomen & insignia sumpserint, hunc ille sex mensium & aliquot dierum imperio antecessit. Nihil autem diutius, quam totidem, quot præcessit, mensibus ac diebus, Diocletianus regnavit; nam idem annus, atque dies eadem imperio utriusque finem attulit. At, inquit, auctor Panegyrici, qui coram Maximiano & Constantio Augustis dictus est vicessimum imperii annum cum octavo Herculi consulatione copulavit: *Te*, inquit, *rursus vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulem ita ipsa amplexu quodam suo Roma voluit detinere, ut videretur augurari jam, & timere quod factum est*. Octavus autem Herculi consulationis omnium consensu incurrit in annum 304. Si autem hoc anno Herculus iniiit annum imperii vicessimum, ejus profecto initia repeti oportet inde usque ab anno Christi 285. Verum huic argumento quod respondeam, in promptu est; nimirum in eo Panegyrico Cæsarei pariter & Augustalis imperii annos numerari; id quod præclare animadvertit Petavius lib. 13. de doctr. Temp. *Igitur Cæsar aliquamdiu Maximianus fuit; quod tempus nihilominus imperio ejus attribuitur. Unde annus primus imperii illius, (scilicet Cæsarei) antecessens fuit*, idest 285, Hoc igitur interest inter auctorem hujus Panegyrici, & Aurelium Victorem, quod ille ab Cæsareo, hic ab Augustali imperio annos Maximiani enumerat. Ex quibus id, quod volumus, efficitur & cogitur Maximianum antea Cæsareo, quam Augustali imperio donatum fuisse. Huc adde duos nummos ab Onuphrio laudatos, & libro 2. Fast. insertos, quorum alteri inscriptum est, *M. Valer. Maximianus Nob. Cæs.* Alterius epigraphæ hæc est, *Aurelius, Valerius, Maximianus, Nob. Cæs.*

Sed annum illum, quo Cæsar, quoque Augustus inauguratus est, incertum dubiumque faciunt, ut dixi, antiquæ inscriptiones, fastique Consulares adeo inter se dissidentes, ut alii cum aliis vix, aut ne vix quidem conciliari possint. Cum itaque nihil certum affirmari auserim, quod probabilius videtur, id potissimum sequar. Si Maximianus primum Cæsar, deinde Augustus creatus est, ut supra ostendimus, initium Cæsarei imperii eidem collati videtur optime congruere cum anno 285. Diocletiano II. & Aristobulo Coss. Antonius Pagius collatam Maximiani

De anno & die Cæsarei & Augustalis imperii Herculis collati.

miano Cæsaream dignitatem confert in annum superiorem, altero fere mense post quam Diocletianus ad imperii fastigium ascendit. Sed qui Victorem, Eutropium, & Orosium attentius legat, clare perspiciat non antea Diocletianum Cæsaris nomen atque insignia Maximiano tradidisse, quam devicto & interfecto Carino, solus rerum omnium potitus est. Hi siquidem auctores primum narrant de pugna & cæde Cariniana, deinde vero de creatione Maximiani Cæsaris mentionem subjiciunt. Atque Orosius quidem discrete scripsit tunc jure ac titulo Cæsareo Maximianum impertitum fuisse, cum Carinus acie victus occubisset. Quod vero idem Pagius affirmat Maximianum eodem anno 284, idest ante interitum Carini, jussu esse in Galliam cum exercitu proficisci ad Baccaudas comprimendos, id ejusmodi est, ut nullo modo prorsus assentiri possim; nam quamdiu vixit Carinus cum Gallia, tum cæteræ provinciæ Occidentales in ejus fide ac potestate manserunt. Qui ergo fieri potuit, ut Diocletianus cogitationem curamque susceperit Galliæ pacandæ, quæ nondum ad ejus imperium pertinebat? Cæso autem Carino, tum primum Gallia cum toto Occidente in jus ditionemque Diocletiani concessit. De die autem vigesima Novembris sive xii. Kal. Decembris, cui Pagius creationem Cæsaream Maximiani adscripsit, facile eidem assentior. Cum enim Diocletianus xy. Kal. Octob. an. 284. imperium inierit, vicessimum vero ab imperio suscepto diem celebraverit xii. Kal. Decemb. ut Lactantius docet; nihil aliud causæ afferri potest, cur hujus sollemnitatis celebrationem in diem xii. Kal. Decemb. idest vicessimam diem Novembris distulerit, nisi quod hæc dies natalis fuerit imperii Cæsarei Maximiano collati. Vide quæ §. 1. hujus capituli ex Pagio descripsimus.

Idatius tradit Maximianum ad Augustalem dignitatem evectum fuisse Kal. April. Maximo II. & Aquilino Coss. *His Coss. inquit, levatus est Maximianus Imperator Senior die Kal. April.* Horum autem Consulatus ex omnium fere sententia quadrat in annum Christi 286. Neque videtur dissentire Chronicon Alexandrinum, in quo scriptum est Diocletianum anno tertio imperii adscivisse sibi Maximianum collegam; cum enim anno 284. Diocletianus imperare cæperit, tertius imperii annus cohæret cum anno 286; si quidem ab Kalendis Januariis more Romano, ut par est, initium cujuslibet anni desumatur. In eo auctor hujus Chronici erravit, quod nomen & imperium Augustale eidem impertitum ait, Diocletiano III. & Maximiano Coss. tertium quippe consulatum Diocletianus cum Maximiano gessit anno 287. Neque audiendum censo Cassiodorum, qui in ordinandis describendisque Consulibus multa peccat. Is Maximiani Augustale initium refert ad Bassum & Quinctianum Consules, idest ad annum Christi 289. Præterea eum Diocletiani Consulatum, in quo collegam habuit Aristobulum, primum numerat, secundum vero cum Maximiano copulat; & quidem utrumque privato adhuc Diocletiano contigisse falso putat: quæ omnia a veritate abhorrent; nam reliqui fere omnes Consulares fasti Maximianum cum tertio, Aristobulum cum secundo Consulatu Diocletiani Imperatoris componunt. Nostræ sententiæ auctoritatem adjungunt Veteres nummi apud Onuphrium & Baronium, cum hac inscriptione: *Imp. Maximia-*

Potest.
Trib. II.
cum I.
Consulatu
Maxim.
an. 287.

Maximianus Pius, Aug. P. M. Tr. P. II. Cos. P. P. Hic potestas Tribunitia secunda conjungitur cum primo Maximiani Consulatu; is autem incidit in annum 287. Igitur superiore anno primam Tribunitiam potestatem una cum imperio Augustali adeptus est. Cum enim, ut diximus, imperium pariter ac potestas Tribunitia eodem tempore conferri soleret, utriusque annos ab eodem anno iisdemque Kalendis Januariis numerare oportet. Verum nobis refragatur vetus inscriptio apud Gruterum, quæ Diocletiani in secundo Consulatu collegam tribuit Maximianum Augustum: *Maxim. Aug. . . . N. Diocletiano II. Cos. sub Felice Proc. Aug. N. Therm. Antonianarum*. Huic inscriptioni alteram oppono, quam produxit Ouphrius: *Diocletiano III. & Maximiano Cos.*; ubi Consulatus primus Maximiani ad Diocletiani tertium recte adjungitur. Utri fides habenda sit, Lector dijudicet; alteri certe omnes fere Consulares Fasti suffragantur, qui cum secundo unicuique Aristobuli, cum tertio Diocletiani Consulatum primum Maximiani copulant. Si quis alteri alteram conciliare velit, hanc viam inire posset. Diocletianus secundum consulatum inquit cum Aristobulo quidem, sed cum Maximiano jam in imperium Cæsareum adoptato, suffecto-que continuavit. Cum vero suffecti consulatus alii nullam rationem habuerint, alii vero eundem inter Consulatus Maximiani annumerandum censuerint, hinc factum est, ut hi quidem cum secundo, illi vero cum tertio Diocletiani primum Consulatum Maximiani conjunxerint. Verum priori inscriptioni hanc interpretationem adhibere vetat titulus Augusti Maximiano additus, qui declarat cum Diocletiano II. Consule & Consulatus & imperii Augustalis collegam fuisse. Ut quod sentio, ingenue fatear, suspecta mihi est illa Gruteriana inscriptio, propterea quod Maximianum Diocletiano anteponebat, contra quam ordo antiquitatis ac dignitatis postulabat; primo enim loco Diocletianus nominari debuit, qui ætate pariter atque imperio erat antiquior; cuique Maximianus & titulum & potestatem Augustalem acceptam ferebat; nec scio equidem, an ex antiquis tabulis & inscriptionibus horum Imperatorum, ulla alia possit afferri, in qua Maximianus Diocletiano præponatur.

Codicis
Justiniani
nei discre-
pantia

Sed longe gravius argumentum ad nostram sententiam infirmendam profert Stephanus Baluzius in notis ad Lactant. ex codice Justiniani, in quem plures leges relatæ sunt, quibus & præfigitur titulus: *Imp. Dioclet. & Maximian. A. A.* & subiunguntur *Diocletianus & Aristobulus Cos.* ex quo sequitur jam inde a Consulatu Diocletiani II. & Aristobuli, idest ab anno 285. Maximianum & Imperatorem fuisse & Augustum. Hic mihi aqua hæret, ut ajunt; neque invenio quemadmodum me ipse expediam, nisi aliunde subsidium advocetur. Nec sane in suspicionem negligentiae aut erroris vocare ausim confectores Justiniani codicis; quod tamen facere Pagius non veretur, qui non unam alteramve, sed plures leges variis locis in eo codice dispersas iisdem Augustis iisdemque Consulibus consignarunt; quamquam cæteroquin ad Consulatus Diocletiani aliquando nullum, aliquando etiam fallum numerum apponant. Dici quidem posset adejus codicis auctoritatem fartam testam tuendam, Maximianum eodem anno 285, iisdemque Consulibus Diocletiano II. & Aristobulo, primum Cæsarem, deinde Augustum creatum esse, id quod Dionysio Petavio in Ration. Temp. par. 2. L. 4.

c. 9. haud sane displicet. Sed hoc vetant Idartiani Fasti, in quibus diserte traditur Maximianus Maximo II. & Aquilino Cos. idest anno 286. Kal. Aprilis, Augustali jure ac nomine donatus fuisse; vetat inscriptio antiqui Nummi supra ex Baronio allata, in qua secundus annus Tribunitiæ potestatis sive imperii Augustalis cum primo Consulatu Maximiani, idest anno 287. connectitur; vetat denique is ipse primus Maximiani consulatus in plerisque Fastis Consularibus cum tertio consulatu Diocletiani compositus: si enim biennio ante factus fuisset Augustus, dubitari vix potest, quin Consul in annum proximum 286. designatus fuisset. Quare si cum de re aliqua ambigitur propter veterum tabularum inter se discrepantium & utroque trahentium auctoritatem, integrum est quam quisque velit sententiam amplecti; ego quidem Justiniano codici Fastos Consulares, & veteres inscriptiones prætulim. Sed cum hæc scripsissem, animadverti sane optimam hujus nodi expediendi rationem traditam esse a Tillemontio, qui ait Confectores illius codicis solitos fuisse unicuique legi nomen præfigere non solum ejus Augusti, a quo condita fuerat, sed etiam ejus, quem ille postea in societatem Augustalis imperii adscivit. Exemplo esse potest Antoninus Caracalla, qui multo ante quam fieret Augustus, cum Septimio Severo patre conjungitur, iisque legibus præponitur, quas Severus ante Augustalem titulum ac dignitatem filio collatam solus fanciverat. Extat præterea lex data Kalendis Januariis anno 285, auctore & conditore Diocletiano, cui non solum adjunctus est Maximianus Augustus, sed etiam adjiciuntur Constantius & Galerius Cæsares, quamvis hi nondum adepti essent nomen imperiumque Cæsareum, quod haud paucis post annis consecuti sunt.

Ego igitur sic existimo Maximianum anno 285. Diocletiano II. & Aristobulo Cos. & quidem die vicesima Novembris, ut Pagius censet, Cæsarem dictum esse; & anno insequenti Kalendis Aprilis titulo Augustali impertitum, & collegam imperii ab Diocletiano renunciatum fuisse. Porro Diocletianus hunc annum 285. magna ex parte Illyricis regionibus atque urbibus peragrandis exegit, ut declarant leges Sirmii, Sardicæ, Singiduni ab eodem constitutæ Diocletiano II. & Aristobulo Cos. Aliquas etiam Victorias ex Alemannis reportavit, quas Maximiano Cæsari facile tribuerim, item ex Britannis per suos duces: id docet vetus inscriptio ab Tillemontio laudata, quæ ad secundum annum imperii Diocletiani pertinet, ubi ille Britannici, ac Germanici titulis ornatur. Infra finem hujus anni hyematum Nicomediam concessit, quod intelligi potest ex lege ibidem data Kal. Febr. ann. sequentis 286.

Anno 286. Maximo II. & Aquilino Cos. Maximianus Cæsar, qui non solum Baccaudas in Gallia compresserat, sed etiam ut videtur rem bene gesserat cum Alemannis, eosque ab Illyrici finibus repulerat, vere jam appetente ad Diocletianum Augustum se contulit tum Nicomediam commorantem; quam ille urbem totius Bithyniæ Metropolim imprimis dilexit, eamque designaverat totius imperii Romani arcem ac sedem primariam. Hanc itaque urbem & magnificentia ædificiorum, & numero civium usque eo auxit ornavitque, ut altera Roma merito haberi dicique posset. Infanos Diocletiani conatus, immanesque sumptus ad Nicomediam ampli-

cum fastis
& inscrip-
tionibus.

maximianus
an. 287.
magna ex
parte in
Illyrico
exegit.

Diocletia-
nus an.
285. ma-
gna ex
parte in
Illyrico
exegit.

Victoriae
de Germa-
nis & Bri-
tannis.

Nicome-
diam civi-
tatem au-
get orna-
tione.

plifi-

plificandam, Romæque adæquandam descripsit Lactantius de Mort. Persec. cap. 7. his verbis: *Huc accedebat infinita quedam cupiditas ædificandi; non minor provinciarum exactio in exhibendis operariis & artificibus, & plaustris omnibus, quacumque sint fabricandis operibus necessaria. Hic basilicæ, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filia. Repente magna pars civitatis exceditur. Migrabant omnes cum conjugibus, & liberis, quasi urbe ab hostibus capta. Et cum perfecta hæc fuerant interitu provinciarum, non recte facta sunt, ajebat, alio modo fiant. Rursus dirui ac mutari necesse erat, iterum fortasse casura. Ita semper dementabat, Nicomediam studens urbi Romæ coaquare. In eam cogitationem operamque intentum Maximianus pacata Gallia Nicomediam regressus Diocletianum offendit, quem præterea cura & apparatus Persici belli angebat. Induxerat quippe in animum delere maculam illam ante annos fere triginta susceptam inultamque nomini Romano, cum Valerianus a Sapore Persarum Rege victus captusque vilissimi more mancipii habitus est, ut quoties equum Rex barbarus consecenderet, Romanum Imperatorem incurvari juberet, ejusque cervicibus pedem imponderet. Quamvis enim Persæ a Probo & Caro Imperatoribus maximam cladem accepissent, haud tamen satis poenarum pro contumelia tam insigni Valeriano illata dedisse videbantur; neque de innato adversus Romanos odio, pristinaque audacia quidquam remiserant; nam paullo ante Vararanes II. Rex Persarum Armeniam ac Mesopotamiam depopulatus, Romanis Syriam ademerat. Per idem tempus Alamanni, Burgundiones, Heruli, alii, que ex omni fere barbarorum colluvione in Galliam effusi, quocumque irruebant, omnia rapinis ac direptionibus, ferro & flamma devastabant. Quare Diocletianus, ut rempublicam barbarorum, atque hostium impetu concussam ac labentem fulciret, Kal. Aprilis Maximo II. & Aquilino Coss., ut docet Idatius, Maximianum, cui Gallicam expeditionem decreverat, in partem laborum, atque imperii societatem adscivit, & factum ex Cæsare Augustum Tribunitia potestate donavit; qui deinceps non filius, sed frater Diocletiani appellari cepit. Quemadmodum enim Cæsares filii Augustorum, sic Augusti Fratres inter se vocari solebant, non *natura* quidem, sed *electione*, ut ait Ambrosius epistola xlii. id quod confirmat Mamertinus in Panegyrico: *Diversum sanguinem affectibus miscuisti; non fortuita in vobis est germanitas, sed electa*; itemque Eumenius in panegyrico primo ad Constantinum Magnum, ubi cum Diocletiani in retinenda vita privata constantiam summis laudibus extulisset, Maximiani levitatem his verbis perstrinxit: *Hunc ergo illum, qui ab illo fuerat frater adscitus, puduit imitari*. Idatius quidem Augustalis imperii Maximiano collati diem ac mensem notavit; Lactantius vero cap. 19. de Mort. Persec. Nicomediz locum suburbanum indicat, in quo Diocletianus Maximianum solemniter ac formula Augustum inauguravit: *Erat locus altus, inquit, extra civitatem ad millia fere tria, in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpsit*. Idem tempus, eundemque locum designavit Norisius in Dissert. 1. de Nummis Imp. Dioclet., & Max. hoc anno nempe 286. Diocletianus Kal. Aprilis Nicomedia morans ac bellum adversus Persas ibidem adqmans, Maximianum Augustum renuntiavit; quæ paullo fufius explicat Illyrici Sacri Tom. II.*

Belli Persici medicatio & apparatus.

Barbarorum in Galliam irruptiones.

Augusti Fratres appellati.

Maximianus apud Nicomediam Augustalia insignia sumpsit.

Antonius Pagius ad an. Ch. 286. n. 2. *Maximianus Herculijs, qui usque ad annum 286. Cæsar fuerat, eo anno rerum publicarum necessitate exigente, Augustus dictus, & Tribunitia potestate exornatus est, ut ex antiquis lapidibus constat. Facta est ea nuncupatio die Kal. Aprilis, ut in fastis Idatii legitur; idque Nicomedia extra civitatem ad millia fere tria, ut nos docet Lactantius. Ac Diocletianum quidem inde usque ab initio hujus anni Nicomedia versatum fuisse docet Lex ibidem ab eodem data Kal. Feb. Junio Max. II. & Aquilino Coss.*

Improbitate ac nequitia nihil erat unum unitam simile, tam par, quam Diocletianus & Maximianus inter se fuerunt; nisi quod ille avaritia ac timiditate, hic sævitia ac libidine præstabat, Cæterum, ut ait Lactantius, *in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, æqua sententia. . . . non ad bene faciendum, sed ad male*. Hunc igitur haud magis imperii, quam malitiæ suæ adiutorem ac socium nactus Diocletianus, ut eum cognomine etiam, non solum potestate sibi æquaret, quemadmodum se Jovium quasi ab Jove genitum dici voluit, sic etiam Maximianum Herculum, quasi Herculis filium cognominari jussit. Romanum orbem bifariam divisit; Herculo Italiam, Galliam, Hispaniam, Africam attribuit, quæ regiones Occidentalis imperii nomine postea sunt appellatæ; sibi vero totum Orientem retinuit, cui iterum annexuit Illyricum, quod Carus ab Oriente divulserat, & cum aliis Occidentalibus regionibus Caripo filio tradiderat. Exinde Illyricum ad Orientem pertinuit usque ad Imperatores Christianos, qui rursus indidem sejuncto Illyrico, & in ipsius nomenque Occidentalium regionum migrate jussu, novam imperii Romani formam ac descriptionem invexerunt: id quod annotasse oportuit, ut dignosci possit, quibus temporibus nomine Orientis, quibusve vocabulo Occidentis Illyricum comprehendatur.

Diviso imperio, exercitum quoque inter se Augusti diviserunt; & Maximiano quidem bellum Gallicum gerendum dedit, sibi vero Persicam expeditionem Diocletianus reservavit. Sed antequam in suam uterque provinciam proficisceretur, Romam conveniendum sibi putarunt, ut in ea urbe gentium domina, ac principe omnium terrarum civitate, more Majorum suscepti imperii possessionem, Senatu populoque Romano approbante adirent; nam utrumque anno 286. mense Junio Romæ fuisse acta S. Sebastiani testantur. Diocletianus ex itinere Dalmatiam patriam suam invisit, & prope Salonam fundamenta jecit amplissimi illius palatii, quod postea in urbis magnitudinem excrevit, ejusque formam ac descriptionem æneis typis impressam. Lectorum oculis subjecimus. Id præclare congruit cum ingenio Diocletiani, qui cum ædificandi studio mirifica teneretur, nihil penſi habuit exactionibus ac tributis provincias exhaurire, dum sibi suppetere, unde sumptus fierent in eas immanes moles insanæque substructiones, quas ipse animo ac mente conceperat. *Huc accedebat, inquit Lactantius c. 7. infinita quedam ædificandi cupiditas; non minor provinciarum exactio in exhibendis operariis & artificibus, & plaustris omnibus, quacumque sint fabricandis operibus necessaria. Has ædes sane Imperatorias cum atriis, templis, foro, gynæceo, & sejunctis aulicorum, & prætorie cohortis sedibus, itemque manibus ac propugnaculis, carceribus & officinis*

Romanus orbis bifariam divisus inter Diocletianum & Maximianum, itemque copiam.

Palatium prope Salonam ab Diocletiano ædificari coepit.

Dioclea
mater Dio-
cletiani
Dalmatiae
regimini
praeposita.

nis cujusque generis, eo consilio extrui iussit, ut Dioclae matri suae de habitatione plane regia ac magnifica accommodaret; huic quippe eosius Dalmatiae administrationem commisit. Hunc honorem cultumque pietatis atque amoris causa matri suae a Diocletiano tributum fuisse Thomas Archidiaconus his verbis declarat: *Quia Dalmatinus erat origine, edificari iussit in modum urbis munitissimae, quasi Imperiale palatium; in quo templa facta sunt Idolorum Jovis, Asclepei, sicut apparet usque in hodiernum diem. In hoc edificio Diocletianus matrem suam habitare fecit, tradens ei Salonam cum tota provincia.* Quod vero de imperiali palatio, & Dalmatiae regimine Dioclae tradito docet Archidiaconus, quamvis ab aliis Scriptoribus tacitum sit, praetermissumque, idem tamen & conjectura & ratio sane probabilis supplet. Cum enim Diocletianus Nicomediae, ut Lactantius scripsit, filiae & uxori aedes attribuerit, in quibus laute ac magnifice habitarent; itemque Romae, ut in Actis SS. Caji, Gabini, Sebastiani, aliorumque legitur, Serena conjux, Arthemisia filia Imperatoris, alique ejusdem consanguinei suas domos, quo quemque decebat, cultu ornatuque instructas haberent; non est verisimile matris commoda rationesque ab eo neglectas esse, ut nullam ei habitationem se atque illa dignam adornaverit. Itaque si Dioclaea nullum Nicomediae, nullum Romae domicilium habuisse legitur, dubitari vix potest, quin Diocletianus matri suae aedes illas Imperatorias destinaverit, quas prope Salonas ingenti mole sumptuque a fundamentis excitari iussit; cui praeterea ut auctoritatem conciliaret apud omnes & gratiam, totius Dalmatiae praefecturam mandavit. Haud equidem ignoro Constantium Chlorum, imperante Caro, ut auctor est Vopiscus, Dalmatiae Praesidem fuisse; sed vel eum Diocletianus eo regimine amotum aliis provinciis aut muneribus praefecit, vel Dalmaticam procuratoriam cum matre partiri ita iussit, ut haec quidem civilibus, ille vero bellicis rebus praeslet. Cum autem Diocletianus matri suae eam provinciam regendam tradidit, duo imprimis ab ea diligenter curari voluit; alterum, ut inchoati palatii aedificationem urgeret, atque ad fastigium perduceret; alterum, ut Dalmatiae gubernationem susciperet, eosque populos, quos Cari & Carini memoria desideriumque adhuc tenebat, ad amorem ac benevolentiam erga novum Principem comitate & beneficiis alliceret, nec tam metu, quam clementia in fide atque officio contineret.

Rebus igitur Dalmaticis compositis Romam profectus est sub finem Mensis Maji anno 286. quo & Maximianus collega sub idem tempus advenit. Multi ex gente Valeria Dalmatica consanguinei & patrueli Diocletiani jampridem Romae domicilium habebant; in quibus erat Caji summus ecclesiae Pontifex, ejusque frater Gabinius cum filia Susanna, qui post obitum conjugis, sacris ordinibus initiatus, Presbyteri officio fungebatur; itemque Claudius & Maximus fratres, qui nondum Christiani cum essent, amplissimos honorum gradus in republica adepti fuerant. Senatus populusque Romanus ingenti plausu ac laetitia utrumque Imperatorem excepit. Dum vero hi ad res publicas ordinandas componendasque omni cura incumbunt, idolorum Antistites in Christianorum exitium conspirant, & Imperatoribus persuadent, ut edicto caverent, ne cuiquam liceret aut emere quidquam, aut vendere, ac ne aquam quidem haurire, quin antea

simulachris, quae in foro vicisque ad id collocari jusserat, thura libasset. Haec cognosci possunt ex Actis S. Sebastiani, in quibus edictum illud adscribitur Maximiano, sive Maximo & Aquilino Coss. Maximi II. & Aquilini consularatus incidit, ut saepe diximus, in annum Christi 286. Cum autem eadem Acta doceant Romae fuisse utrumque Imperatorem, cum edictum illud adversus Christianos promulgatum est, sequitur eodem anno iisdemque consulibus Diocletianum pariter ac Maximianum in urbe aliquandiu commoratos esse. *Diocletianus*, inquit Acta, *in urbe erat cum Maximiano.* Praeterea Diocletianus, ut ex iisdem Actis constat, interfuit Martyrio S. Sebastiani, quod nequit congruere cum anno 286. is quippe religionis causa mortem obiit die vigesima Januarii, quae dies non potest referri ad annum 286. hoc quippe anno Diocletianus mensem Januarium non Romae, sed Nicomediae transegit; neque inde ante Kalendas Aprilis discessit; Maximianum enim Nicomediae Augustum ex Caesare creavit ipsis Kalendis Aprilis Coss. Maximo II. & Aquilino, ut Idatius, & Lactantius docent. Ergo Martyrium S. Sebastiani, quem Diocletianus & torqueri, & morte affici iussit, necesse est differri in vigesimam Januarii diem anni proximi, qui fuit Christi 287. ex quo fit, ut res gestae, quae narrantur in Actis S. Sebastiani partim ad annum 286. partim ad annum 287. pertineant: si enim omnia ad annum tertii saeculi 86. referantur, Martyrium ejusdem cadere nequit in diem 20. Januarii. Caesar autem Cardinalis Baronius cum & Imperium Augustale Maximiano collatum, & initium hujus Romanae persecutionis, & Martyrium Sebastiani anno 286. subjecit, ea simul conjunxit, quae in unum eundemque annum convenire non possunt. Sed haec planius & distinctius explicari oportebit, cum de persecutione Diocletiani sermonem instituemus.

Porro Maximianus cum aliquandiu Romae substitisset, eodem anno, quo venerat, 286. sub finem mensis Julii, vel Augusto ineunte in Galliam cum exercitu profectus est; neque enim postrema S. Sebastiani Acta ejus praesentiam requirunt. Huic paullo post Diocletianus ad Gallicanam expeditionem subsidio misit Legionem Thebeam Duce Mauritio, quam ex partibus Orientis Romam venire jusserat. Sed illustres illi Thebani, quibus Christiana religio, quam aut salus, aut militia fuit antiquior, cum sacrilega Maximiani imperata facere, ac Diis sacrificare constantissime abnuissent, omnes ad unum caesi egregiam Martyrii palmam adepti sunt una cum Mauritio, qui commilitones suos ad quolibet pro Christo perferenda supplicia hortatus praecaram mortem oppetiit 22. Septembris an. 286. Cura & cogitatione ad Galliam pacandam conversa, Baccaudas iterum tumultuantes levibus praeliis attrivit & compescuit, eorumque factione disjecta ac dissipata ceteros ad fidem atque officium revocavit. Quod hujus anni reliquum fuit, ad comparationem novi belli contulit, quod cum Alemannis ceterisque barbaris Galliam depopulantibus postea gessit.

Anno 287. Diocletianus tertium Romae, Maximianus primum in Gallia Consulatum inierunt. Hic vero Consulatum bonis initiis orsus, ipsis Kalendis Januariis egregiam de barbaris victoriam reportavit. *Illym primum Consulatus tui auspicalem diem*, inquit Namertinus, *tacitus praeterire nullo modo possum.... togam pre-*

Maximianus in Galliam discessit.

Res Maxi-
miani pro-
spere in
Gallia ge-
ssit.

textam sumpto thorace comatusalli, hastam posito scipione rapuisti, a tribunali remet in campum, a curili in aquum transulisti; & rursus ex acie cum triumpho redisti, totamque hanc urbem repentina tua in hostes eruptione sollicitam, lætitia & exultatione, & aras flagrantibus & sacrificiis & odoribus acensis nomini tuo implesti. Hanc victoriam Tillemontius de Alemannis apud Treviros celebratam fuisse existimat, atque ad secundum Maximiani Consulatum in ipsum annum insequentem 288. revocandam censet. Hunc deinde itemque annum proximum in cæteris barbaris profligandis insumpsit. Huc scilicet pertinet, quæ de Gallicanis Maximiani victoriis idem Mamertinus scripsit: quod vero statim, viz dum misero illa furore (Baccaudorum) sopita, cum omnes barbara nationes excidium universa Gallia minitarentur, neque solum Burgundiones, & Alamanni, sed etiam Chaibones, Herulique, viribus primi barbarorum, locis ultimi, præcipiti impetu in has provincias irruissent, quas Deus tam inspiratam nobis salutem attulisset, nisi tu affuisses? ... Ita cuncti Chaibones, Herulique cuncti tanta internecione cæsi, interfectique sunt, ut extinctos eos relictis domi conjugibus ac matribus non profugus aliquis e prælio, sed Victoria tua gloria nuntiaret. In Germaniam quoque trans Rhenum Romanis signis illatis, ferocissimæ nationis rege capto, depastata atque exhausta penitus Alamannia, fines imperii longe lateque amplificavit, ut tradunt primæ & alterius Panegyrici Auctores incerti. Ita Gallias priorum temporum injuriis offeratas reipublica ad obsequium reddidit. Hæc Maximiani victorias partim in annum 288. partim in hunc ipsum, in quo nunc versamur, conjici oportet.

Carausius
in Britan-
nia regnum
occupat.

Sub idem tempus, cum Franci & Saxones oram maritimam Galliarum piraticis irruptionibus ac latrocinii infestam redderent, Carausium humili quidem loco natum, sed bellicis rebus clarum ad eos arcendos comprimendosque classi præposuit. Sed paullo post illum Maximianus occidi jussit, quod remissius ac segnius, quam oportebat, rem cum hostibus gereret, neque prædam in ærarium publicum referret, sed in suam utilitatem converteret. Id cum rescisset Carausius, ex occulta in apertam perduellionem erupit, & sumpta purpura tyrannidem in Britannia occupavit ann. 287. Maximianus contra illum classem eduxit; sed cum & rei navalis scientia, & numero navium se huic expeditioni impari esse cognosceret, mare infestum sibi causatus, prælio abstinuit. Cæterum cum Carausio vel inducias pactas esse, vel pacem compositam, argumento est nummus apud Norisium, in quo inscripta est: *Pax trium Augustorum*, scilicet Diocletiani, Maximiani, & Carausii. Is vero Britanniam & Bataviam septem fere annos in sua fide ac potestate retinuit. Maximianus interea barbaris bellis implicatus, Carausiacæ defectionis ulciscendæ & Britanniarum Bataviarum recuperandæ cogitationem curamque non abiecit, sed in aliud tempus distulit.

Dum hæc geruntur in Galliis, Diocletianus post necem S. Sebastiano illatam Roma digressus mense Februario anni 287. copiisque in Orientem traductis feliciter cum Persis pugnavit, quos Syria recuperata ad pacem petendam compulsi. Mamertinus non armis, sed armorum terrore incusso Persas subactos esse tradit. Per id temporis regnum obtinebat in Persis Varanes hujus nominis secundus, qui ab an. 75.

usque ad ann. 93. sæculi tertii regnavit. Hujus Persici belli nemo ex antiquis Scriptoribus mentionem fecit præter Mamertinum in Panegyrico, quem ad Maximianum Herulium ante ipsius quinquennalia dixit: Credo isidem optimam illam fertilissimamque Syriam velut amplexu suo tenebat Euphrates, antequam Diocletiano sponte se dederent Regna Persarum; & deinde: Hæc eodem modo Rex ille Persarum, numquam se ante dignatus hominem confiteri, fratri tuo supplicat, totumque si ingredi ille dignetur, regnum suum paret. Hoc bellum, quod Diocletianus adversus Persas suo ductu suisque auspiciis gessit, Blanchinus conjecit in annum Christi 286. sed ad rerum ac temporum illorum ordinem seriemque magis apte congruenterque cum anno insequenti connequitur. Diocletianus, inquit, contra Narseum Persarum Regem Nicomedia morans cum discedere cogit Syria, quam occupaverat, Antiochiam recipit, & hostes submovet ultra Tygrim. Blanchinus Narseum pro Vararane Persarum Regem vocat, quo cum pugnavit Diocletianus, secutus Vopiscum, qui videtur cum ætate atque imperio Probi regnum Narsei conjungere. Sed pluris, quam Vopisci, nobis faciendæ est auctoritas Agathia, qui Persarum historiam accurate descripsit, & Regum illorum seriem se accepisse testatur ab archivis Persicis, eamque perduxit usque ad Hormisdam, qui anno octogesimo quinti sæculi regnum iniit. Is autem cum annos ipsos septem, & quinque præterea menses Narseo Persarum Regi attribuat, hujus initium constitui nequit ante annum 294. cum ex calculis ejusdem Agathia vivere ac regnare desierit an. 302. Itaque Diocletianus anno 287. non cum Narseo bellum gessit, sed cum Vararane II. qui eodem Agathia auctore, proxime ante Vararanem III. regnum apud Persas obtinuit, huic veto post quadrimestre imperium defuncto Narseus demum successit. Cæterum Vopiscus cum Agathia conciliari potest, si dicamus cum Causabono Narseum illum, cuius meminit Vopiscus, non Persidis Regem, sed quemdam Armeniarum Regulum fuisse, quem Rex Parthorum sive Persarum suis copiis præfecerat, & munera ad Probum deferre pro pace impetranda jusserat. Et sane Vopiscus Narseum ab Regis Parthorum distinguere videtur his verbis: *Fertur etiam epistola illius (idest Probi) repudiatis donis, quæ Rex Parthorum miserat, ad Narseum talis esse.* Præter cæteram prædam, quam Diocletianus e Perside asportavit, multos e primaria Persarum nobilitate captivos abduxit, vel dono datos accepit, in quibus fuit Alexandra regii generis, & eximia pulchritudinis Virgo, quam deinde, repudiata Serena, uxorem duxit; quamque Auctor Præfationis Ambrosianæ Persarum Reginam propterea vocat, quod e præclarissima Regum illorum stirpe originem traheret.

Diocletianus in Orientem copias duxit, & cum Persis feliciter pugnavit.

Vopiscus cum Agathia conciliatus.

Diocletianus post Persicam expeditionem e Syria in Pannoniam venit, ut auctor est Mamertinus in Panegyrico. Genethliaco ad Maximianum. *illum modo Syria viderat, jam Pannonia susceperat, tu (Maximiane) modo Galliarum oppida lustraveras &c.* Huic anno adscribendas censeo aliquas ex illis victoriis, quas Diocletianus vel per se, vel per suos Duces retulit de Sarmatis, Rhætis, Germanis; nam hos, aliosque earum regionum populos ab Diocletiano victos esse intelligere possumus ex Panegyricis de laudibus Maximiani. De re publica ab utroque Imperatore in his, quæ

Diocletianus in Pannoniam adventus & de Barbaris victoriis.

Trium-
phus Dio-
clet. &
Maxim.
decretus.

quæ cuique obtigerant, provinciis bene gesta, de barbaris multiplici prælio debellatis, de finibus imperii amplificatis cum Romam esset allatum, Senatus populusque Romanus utrique triumphum decrevit; id quod colligi potest ex nummo hujus anni 287. apud Norisium de Diocl. c. 4. Huc referri possunt, quæ de utriusque rebus præclare gestis scripsit Eumenius, vel quisquis fuit alterius Panegyrici Auctor: *Bartho ultra Tygrym redactio, Dacia restituta, porrectis usque ad Danubii caput Germaniæ Rhetique limitibus, destinata Batavia, Britannique vindicta &c.* Item illa apud Mamertinum: *Taceo trophæa Germanica in media defixa barbarie, transeo limitem Rhetie repentina hostium clade promotum, omitto Sarmatiæ vastationem, oppressumque captivitatibus vinculis Saracenum; etiam illa, quæ armorum vestrorum terrore facta sunt, velut armis gesta: prætereo Francos ad petendam pacem cum Rege venientes, Parthumque vobis munerum miraculis blandientem.* Ex quibus perspicitur Diocletianum & Maximianum iustissimi triumphi causam materiamque nactos fuisse, quem tamen usque ad vicesimum imperii annum distulerunt. *Hos fructus capitis operum maximorum* (ait Mamertinus in Panegyr. Geneth.) *sic inter meritum conscientia triumphatis, dum triumphos ipsos semper vincendo differtis.* Dum prope a finibus Illyrici vel jussu, vel ductu Diocletiani cum barbaris bellum esset, multæ leges Sirmii in Pannonia, Philoppopoli, Heracleæ & Byzantii in Thracia hoc anno conditæ, Diocletiani per eas transeuntis præsentiam declarare videntur. Sed cum ex temporum notæ adscriptæ sint, quibuscum componi non potest Diocletiani in omnibus illis civitatibus præsentia, necesse est alias quidem datas, alias vero in illis urbibus promulgari iussas. Et legem quidem Nicomediensem 3. lib. 5. t. 42. Cod. Justin. non conditam, sed *propositam* esse Nicomedie 15. Decembris an. 287. duplex P. P. adjecta significat; nam intra finem hujus anni Diocletianus Sirmium se recepit, ut testatur Lex ibidem data 20. Decemb. Dioclet. & Maxim. AA. Coss.

Diocletiani leges conditæ in variis urbibus.

Lex Diocletiani contra Manichæos Alexandrie data.

Anno 288. M. Aurelio Maximiano Augusto II. & Januario Pompon. Coss. Diocletianus Ægyptum iustravit, & Alexandriæ cum esset litteris ad Julianum Proconsulem Africæ datis prid. Kal. April. Manichæos impurissimæ sectæ homines vel capite plecti, vel ad metalla fodinasque damnari iussit; eorum vero bona ærario addici, libros doctoresque viros comburi. Hoc edictum Baroni ad superiorem annum revocavit, sed Diocletianus eo anno cum Persis rem prospere gessit, Saracenos in Syria compescuit, inde venit in Pannoniam, & prope a finibus Illyriæ cum barbaris feliciter pugnavit, variasque leges in Pannonia & Thracia condidit; quæ quidem componi nequeunt cum ejus Alexandrina commoratione, & peragratione Ægyptiaca. Vide, quæ paullo ante diximus. Quare Alexandrinum illud contra Manichæos edictum aptius quadrat in hunc, quæ causa impulit Tillemontium, ut illud anno Christi 296. affigeret. Intra finem hujus anni Diocletianus quinquennalia, idest initium quinti anni ab imperio suscepto, more majorum celebravit, idque colligi posse Pagius existimat ex nummo quodam Diocletiani: Solemne illud quinquennale incidebat in xv. Kalendas Octobres; eo quippe die ante quatuor annos imperium inierat, qui quidem

Quinquennalia Diocletiani.

suscepti imperii dies natalis vocari solebat. Libentius enim, quam Norisio, assenserim Pagio, qui vel consuetudine, vel lege ita comparatum fuisse ait, ut hujusmodi solemnia seu quinti, seu decimi, seu decimiquinti, seu vigesimi post inchoatum imperium anni non peracto completoque, sed ineunte quinquennio, seu decennio &c. celebrarentur: argumento sunt Vicennalia Diocletiani, quæ omnium consensu in annum æræ vulgaris 303. idest imperii Diocletiani vigesimum ineuntem conjiciuntur; quamquam id non ita fixum ac stabile fuisse censent, ut si qua necessitas, vel causa gravior intercederet, non liceret in finem cujusque quinquennii hæc solemnia differri.

De secundo Consulatu, quem hoc an. 288. gessit Maximianus, pauca sunt, quæ hic subjiciam. Idatius, Cassiodorus, Victorius, aliique primum Maximiani cum tertio Diocletiani, secundum ejusdem Maximiani Consulatum hoc anno gestum cum Consulatu Pomponii Januarii hominis privati componunt. Quapropter Henricus Notisius graviter eruditeque ostendit Amphianum vel saliente memoria lapsum, vel depravatione Tabularum Consularium deceptum esse, cum scripsit ab Consulatu secundo Diocletiani Imperatoris cum Aristobulo usque ad quartum Consulatum Juliani itidem Augusti cum Salsustio, nemini privato id honoris contigisse, ut in Consulatu gerendo vel suscipiendo Imperatoris collega esset. Alii aliam rationem ineunt ordinandi duos priores Maximiani Consulatus, & secundum quidem cum tertio Diocletiani conjungunt an. 287. primum vero inter suffectos annumerant; & Maximianum vel subrogatum esse censent in locum Aristobuli, quo cum Diocletianus secundum Consulatum inierat, vel substitutum fuisse existimant pro Maximo, quem antea collegam habuerat Aquilinus an. 286. In reliquis autem utriusque Imperatoris Consulatibus componendis fere omnes conveniunt. Idcirco autem de prioribus Maximiani Consulatibus discrepant, quod iidem in aliquibus Fastis Consularibus aut inscriptionibus vel nulla, vel non eadem numerali nota distinguuntur. Nobis per placet, videturque ad veritatem propius accedere is ordo eorundem Consulatum, atque hæc dispositio: Primum Maximianus gessit cum Diocletiano III. Consule an. 287, alterum cum Pomponio Januario an. 288. tertium cum eodem Diocletiano IV. an. 290. quartum itidem cum Diocletiano V. Consule an. 293. & reliquos deinceps, de quibus nulla est controversia.

Consulatus Maximiani.

Anno 289. Pomponio Basso II. & L. Ragonio Quintiano Coss. Diocletianus itemque Herculus, alter ex Illyrico, alter ex Gallia, hyeme summa in Italiam transgressi Mediolanum conveniunt, ut de rebus publicis gravissimis & maximis inter se consulerent. De hoc utriusque in Italiam adventu videtur intelligi posse Mamertinus, qui in Panegyr. Genethl. ad Maximianum hæc scripsit: *Ambo cum ad Orientem Occidentemque occupati putarentur, repente in medio Italia gremio apparuistis.* Tempus etiam hybernæ Italicæ hujus protectionis idem Orator expressit: *Sed quæ tandem vice temporum? quo tempestatis habitu? nempe hyeme sævissima, & in his quoque regionibus inusitata, cum algor glacies, glacies nivem premerent, celo pariter ac terris uniformibus; cumque ipsi anhelitus hominum circa sua ora concreti rigore canerent.* Præterea conventum illum congressumque

Diocletianus ex Illyrico, Maximianus ex Gallia Mediolanum conveniunt.

que Mediolanensem, & fervens erga illos de republica optime meritos civitatis studium, eximiamque voluntatem insolita omnium ordinum atque statum lætitia significatam descripsit; & Roma missos fuisse ait primores Senatorum, qui nomine Senatus populi que Romani de illorum adyentu, incolumitate, victoriis utrique gratularentur: *Ut vero limine egressi per mediam urbem simul rebebamini, testa ipsa se, ut audio, pene commoverunt, omnibus viris, feminis, parvulis, senibus, aut per fores in publicum proruentibus, aut per superiora ædium limina imminuentibus, clamare omnes præ gaudio, jam sine metu vestro, & palam manu demonstrare, vides Diocletianum, Maximianumque? vides? ambo sunt, pariter sunt, quam invicti sedent, quam concorditer eloquuntur, quam cito transeunt? nemo studio suo par fuit oculis ad intuentum. . . . Ipsa etiam gentium Domina Roma, immodico propinquitatis vestrae elata gaudio, vosque e speculis suorum montium prospicere conata, quo se vultibus vestris propius expleret, ad intuentum cominus, quantum potuit accessit. Lumina siquidem Senatus sui misit beatissima illi per eos dies Mediolanensem civitati, similitudinem majestatis suæ libenter impertiens. . . . Mihi ante oculos pono quotidiana vestra colloquia, conjunctas in omni sermone dexteræ, joca, seriæque communicata, obtutu mutuo transacta convivia &c.* Sub congressam colloquiumque Mediolanensem uterque ex ea urbe digressus, Hercules quidem in Galliam ad suas victorias persequendas rediit; Diocletianus vero reversurus in Orientem alio iter convertit: *Illam me cogitatio subit, (ut ait idem Mamertinus) quam animi magnitudine ad revivendos exercitus vestros discesseritis, pietatemque vestram utilitate reipublice piceritis: qui tunc vestri sensus fuere, qui vultus, quam patientes ad dissimulandum judicium perturbationis oculi &c.*

Diocletianus Aquilejam adiit.

Diocletianus post peragratas Italiæ urbes in Orientem cogitans ex itinere Aquilejam adiit intra finem vergentis anni, ut docent acta S. Anastasie. In ea urbe cum esset, per litteras ad Præfectum urbis datas iussit Christianos omnes, qui tunc Romæ in vinculis erant, vel dimitti, si Christo nuntium remitterent, vel si abnuerent, occidi; Chrysogonum vero Magistrum Anastasie ad se Aquilejam perducere, qui viii. Kalendas Decembris Aquilejæ præclaram pro christiana religione mortem oppetiit.

Itinera Diocletiani.

Anno 290. Diocletiano IV. Maximiano III. AA. Coss. cum Diocletianus Aquileja in Macedoniam se contulisset, Thessalonice sub initium mensis Aprilis extremo supplicio affici iussit tres sanctissimas Sorores Agapen, Chioniam, & Irenem. Sed de his vide, quæ dicturi sumus cap. v. de Persec. Diocl. §. 11. Deinde Thessalonica in Syriam navigavit, quod colligitur ex lege data apud Emisam vi. Id. Majas. Postea in Pannoniam reversus, reliquos hujus anni menses partim Pannonicis urbibus lustrandis, partim apud Sirmium exegit; ubi tres leges condidit Dioclet. IV. & Maxim. III. Augg. Coss. primam xvi. Kal. Augusti, alteram xv., tertiam vii. Kal. Decembris; & nonnullos in eadem urbe religionis causa interfecit. Quæ vero Sirmii iii. Id. Januarii, Byzantii v. Non. April., leges hoc anno lætæ leguntur in codice Justinian., eas illic missas, iussuque Diocletiani in illis urbibus propositas fuisse, non vero ibidem ab eo subscriptas & signatas dixerim.

Anno 291. Cajo Junio Tiberiano, & Cassio

Dione Coss. Diocletianus Sirmii legem tulit pridie Idus Maji, alteram vero apud Triballos in Mæsia inferiori iii. Nonas Decembris iisdem, quos modo nominavi, Consulibus utrique adscriptis. Quid rerum præterea hoc anno gesserit Diocletianus, quasve provincias lustraverit, incertum est. Idatius creationem Cæsarum Constantii & Galerii huic anno & his Consulibus per errorem subjecit.

Anno 292. Annibaliano, & Asclepiodoro Coss. rerum gestarum, quod adscribi certo possit, nihil suppetit ex antiquis monumentis. Hoc tamen, vel superioribus annis, Diocletianus Asianorum in Thraciam, Hercules Francorum coloniam in Nervios ac Treviros deduxerant: Itaque sicuti pridem tuo Diocletiane Aug. iussu supplevit desertam Thraciam translatis incolis Asia, sicuti postea tuo Maximiane Aug. nutu Nerviorum & Trevirorum arva jacentia latus postliminio restitutus, & receptus in leges Francus excoluit; ita nunc &c. In Panegyric. ad Maximianum, quem alii Mamertino, alii Eumenio attribuendum censent. Auctor est Constantinus Porphyrogenitus in lib. de Admin. Imp. Diocletianum Constantio tum Tribuno bellum gerendum dedisse adversus Sarmatas Paludis Mæoticæ accolæ, qui regionem Laziorum, & provincias Ponti sædum in modum vastabant. Hos Constantius Halys fluvii transitu prohibuit; immissoque in eorum agros Chresto Principe Cherfonesi, eosdem & veniam ac pacem suppliciter petere, & Laziorum atque imperii finibus excedere coegit. Plerique ad hunc annum referunt novorum Cæsarum creationem, quam nos in annum proximum conjiciendam putamus.

Constantius Chlorus cum Sarmatis rem bene gessit.

§. III.

Diocletianus anno 293. Constantium & Galerium Cæsares creat; imperium Romanum quadripartito dividit; Romæ decennalia celebrat,

HUIC anno 293 Christianæ 293. Diocletiano Aug. V. & Maximiano Aug. IV. Coss. epocham novorum Cæsarum Constantii & Galerii creatione insignem affigendam esse censemus. Cum Romanus orbis externis pariter atque internis bellis undique quateretur, Diocletianus & Hercules Nicomediam convenerunt, ut de summa reipublicæ inter se consulerent. Carausius Britanniam Romanis ademerat; Julianus tyrannidem occupaverat in Africa, eandemque provinciam Quingentiani vastabant; Ægyptus universa ab imperio defecerat, auctore Achilleo, qui Alexandriæ regis nomen atque insignia sumperat; Persæ cladis & ignominie ante quinquennium acceptæ ulciscendæ cupidi, ingenti exercitu comparato Orienti imminabant, quem Narseus anno insequenti, in locum Vararanis IV. subrogatus regnumque adeptus, in Romanas provincias invexit. Ergo Augusti, ut Socios adiutoresque haberent, quibuscum hostes & bella partirentur, duos Cæsares crearunt, Constantium, cui Chloro, & Galerium, cui Armentario cognomen fuit. Sed antequam longius progrediar, annum constitui oportet ac firmari, a quo sumendum est initium imperii Cæsarei Constantii & Galerii delati; nam locum, ubi uterque creatus est Cæsar, Nicomediam fuisse docet Chronicon Alexandrinum, cui cum fere nemo refragetur, ab eo dissentendi causa non est, quamvis non desint, qui Constantium in partibus Occiden-

Constantius & Galerius Cæsares creati.

dentis purpuram ab Herculio sumpsisse tradant, Nec vero ambigitur, quin Kalendis Martiis uterque Cæsareo nomine & imperio donatus fuerit; id quippe docet Lactantius cap. 36. qui vicennalia Galerii, idest diem natalem imperii Cæsarei Kalendis Martiis adscribit; idem confirmat Eumenius in Panegyrico ad Maximianum Augustum; *O Kalenda Martia, sicuti olim annorum volventium, ita nunc æternorum auspices Imperatorum!* & cum utroque consentit Idatius in Fastis: *eo anno levati sunt Constantius, & Maximianus Cæsares Kal. Mart.* Tanti vero non est auctoritas Chronici Alexandrini, in quo scriptum est Constantium & Galerium Cæsares cooptatos fuisse xii. Kal. Jun., ut Lactantio, Eumenio, atque Idatio præferendam putemus.

Verum de anno illo, unde uterque imperii Cæsarei initium duxit, propter varias atque discrepantes veterum sententias, juniores historici atque chronologi dissentiunt; alii quippe in primum, alii in secundum, alii in tertium supra nonagesimum tertii sæculi annum creationem utriusque Cæsaris conjiciunt. Propius mihi ad veritatem accedere videntur, qui cum Baluzio, & Cupero jus nomenque Cæsareum Constantio & Galerio impertitum fuisse censent anno Christi 293. Hos ut potissimum sequar, illa me ratio impulit, quod hæc opinio & majori auctoritate nititur, & pluribus veterum patrociniis defenditur. Eutropius lib. 10. & auctor Chronici Alexandrini docent Constantium, qui Cæsar cum Galerio factus est, diem suum obisse Eboraci in Britannia anno Cæsarei & Augustalis principatus decimo tertio. Obiit autem anno Christi 306., viii. Kal. Augusti, ut suo loco ostendimus; itaque si ejus initia anno 293. & Kalendis Martiis affigantur, prima die mensis Martii anno Christi 306. annum decimum tertium a suscepto principatu absolvit, quo completo finem imperandi ac vivendi fecit vii. Kal. Sextilibus ejusdem anni 306. Idem auctor Chronici Alexandrini tradit Constantium & Galerium nono anno Diocletiani Imperatoris in principatus societatem adscitos fuisse. Diocletianus autem cum imperare cœperit anno 284., xv. Kal. Octobris, nonum imperii annum agebat anno 293., quem superiori anno a die decima septima Septembris inierat. Aurelius Victor ait Galerio *quinquennii imperium fuisse, cum potentiam Cæsaris annos tredecim gessisset.* Ab anno 293. & Kalendis Martiis, unde imperii Cæsarei initium juxta nostram sententiam sumpsit, anni omnino duodecim, & duo præterea menses numerantur ad annum 305. & Kalendas Majas, cum creatus est Augustus. Igitur Cæsareum imperium tenuit usque ad annum decimum tertium, cujus quidem anni duo jam menses effluxerant, cum ad fastigium Augustale evectus est. Cum autem Victor ejusdem Augustale imperium quinquenni spatio circumscripsit, annum integrum eidem ademittit; cum enim Galerius ab Kalendis Majis anni 305., quibus creatus est Augustus, vitam perduxerit usque ad mensē Majum anni 311. jam initum, sex ipsos annos & aliquot præterea dies imperium Augustale gesserit necesse est. Itaque Aurelius Victor non satis ille quidem accurate annos distribuit Cæsarei & Augustalis imperii, sed annum illum, quem Augustali detraxit, Cæsareo Galerii imperio adjeçit, sic prorsus, ut tredecim priores, & quinque posteriores anni simul collecti summam efficiant annorum duodeviginti, quibus duos præ-

terea menses & aliquot dies addi oportet: quod idem temporis spatio universum Galerianum imperium sive Cæsareum, sive Augustale continetur: totidem enim anni cum duobus mensibus & aliquot diebus numerantur ab Kalendis Martiis anni 293., cum Galerius factus est Cæsar, ad annum 311. & mensē Majum, intra cujus finem Galerium obisse constat.

Sed Firmianus Lactantius nobis unus instar est omnium, qui nostræ sententiæ summam fidem & auctoritatem conciliat. Is, quemadmodum Aurelius Victor, annos omnino duodeviginti, ac duos insuper menses, & aliquot præterea dies Galerii imperio Cæsareo & augustali attribuit; ex quo fit, ut ejusdem initium dimoveri nequeat ab Kalendis Martiis anni 293. Galerius octavo inito consulatu, postquam edito Nicomediæ proposito pridie Kalendas Majas ab Christianorum cædibus abstinere jussit, vetuitque in posterum, ne cuiquam Christiana religio fraudi foret probrove, sædo atrocique morbo consumptus, eodem mense Majo in finem vergente miserandum in modum interiit. Tum autem imperii annum agebat undevigesimum, quippe cum futurum erat auctore Lactantio, ut Kalendis Martiis anni insequentis vicennalia, idest diem primum anni vigesimi a suscepto imperio solemniter ac ritu celebraret. *Hoc editum*, inquit Lactantius cap. 35. *proponitur Nicomediæ pridie Kalendas Majas, ipsa obitus & Maximino iterum Consulibus . . . cum jam totius corporis membra defluerent, horrenda tæbe consumptus est; idque cognitum Nicomediæ (sub finem, vel medio, vel idibus) mensis ejusdem; cum futura essent vicennalia Kalendis Martiis impendentibus.* Quæ parenthesi inclusimus, absunt a codice Lactantiano, hiant lacuna, quam illis vel aliis in eandem sententiam verbis implendam censent Interpretes Lactantii. Jam vero inter omnes fere constat Galerium vitam functum esse anno Christi 311, & quidem mense Majo, ut docet Lactantius; nam mortuum esse, cum octavum consulatum gereret, qui cum eo anno congruit, Lactantius pariter atque Idatius, aliique tradunt. Si autem anno insequenti 312. Kalendis Martiis initurus erat annum imperii vigesimum, & vicennalia celebraturus, sequitur, ut anno superiori & mense Majo, cum diem obiit, tertium mensē ageret anni undevigesimi a suscepto imperio. Igitur annos duodeviginti & menses ferme tres Cæsar & Augustus regnavit; quibus detractis ex anno Christi 311. usque ad dimidium vel ad finem mensis Maji producto, restat annus 293., & prima dies Martii, cui initium Galerii Cæsaris affigi oportet; quod Antonius Pagius ut retraheret ad annum 292., necesse habuit confingere Galerium diuturno morbo implicitum decrevisse, ut vicennalia in alterum & vigesimum imperii annum transferrentur; cum Lactantius doceat non decreto Galerii, sed veluti sponte sua futurum fuisse, ut vicennalia in Kalendas Martias impenderent, idest proximas, seu plurimum mensium intervallo proximas, inciderent.

Illud præterea cum nostra sententia congruit, quod de lethali diuturnoque Galerii morbo, a quo interiit, idem Lactantius cap. 33. scripsit. Ait quippe eum ægrotare cepisse, cum annum imperii duodevigiesimum ageret, & intimis visceribus membrisque omnibus ab tetra horrendaque tæbe putrescentibus, post annum ægrotationem inter summos cruciatus animam effluisse:

Jam

Jam decimus, & octavus annus agebatur, cum percussit eum Deus plaga insanabili. . . . Et hæc facta sunt per annum perpetem, cum tandem malis domitus, Deum coactus est confiteri: novi doloris urgentis per intervalla exclamat se restitutum Dei templum, satisque pro scelere facturum. Et jam deficiens edictum misit hujusmodi. Itaque haud multo ante, quam decretum illud secundum Christianos emitteret, cuius promulgatio Nicomedie facta est anno 311. pridie Kalendas Majas, annus jam abierat, ex quo turpissimo illo morbo laborare cœperat. Itaque anno superiori mense Martio vel Aprili in eum morbum incidit necesse est: tum autem, si fides habenda sit Lactantio, annum ab imperio Cæsareo inito decimum octavum numerabat. Igitur anno insequenti, cum ante Kalendas Majas edictum illud jussit promulgari, & paullo post interiit, longe adhuc aberat ab anno vigesimo imperii, & ne tertium quidem anni undevigesimi mensem compleverat. Ita fit, ut non ante annum Christi 293. & Martias ejusdem anni Kalendas Cæsaris nomen ac potestatem cum Constantio adeptus fuerit.

Eodem pertinet, quod si secundo vel altero & nonagesimo anno tertii sæculi Constantius & Galerius creati sunt Cæsares, consentaneum videbatur esse utrumque anno proximo Consulatum fieri, præsertim cum novo more atque exemplo Cæsaream simul ac Tribunitiam potestatem affecturi fuerint. Verum neuter ante annum 294. Consulatum gessit; verisimilius ergo est eos anno superiori 293. & Cæsares factos esse, & Tribunitia potestate ornatos; quibus ad summos illos honores anno insequenti Consulatus velut cumulus accessit. Itaque ut paucis omnia complectar, Constantius & Galerius Cæsares dicti sunt anno 293. Kalendis Martiis, Augusti appellati anno 305. Kalendis Majis; ille anno 306., VIII. Kalendas Augusti diem suum obiit; hic anno 311, intra finem mensis Maji vita excessit. At Galerius, ut est apud Lactantium c. 28. sua in rempublicam merita commemorans Diocletiano, ut sibi imperio cederet, cum ait se in Illyrico ad ripam Danubii pugnando luctandoque cum gentibus barbaris quindecim annorum labores exantlasset, totidem annos Cæsareo suo imperio tribuere videtur; qui numerus annorum vix coherere potest cum eorum sententia, qui Galeriani imperii Cæsarei primordia ad annum Christi 291. revocanda censent. Quare necesse est, inquit Stephanus Baluzius, ut quindecim illos annos, per quos cum gentibus barbaris luctavit, interpretemur partim de bellis, qua illic gessit, cum adhuc privatus esset, partim postquam Cæsar factus est.

Sed nostræ sententiæ opponunt Eusebium & Idatium Scriptores sane graves, a quorum tamen auctoritate, ne cum Lactantio, Eutropio, Vettore, aliisque dissentiam, desciscere vel invitum cogor. Atque Idatius quidem in fastis Consulatus ait levatos esse Cæsares Constantium & Maximianum die Kal. Mart. Goss. C. Junio Tiberiano & Cassio Dione. Horum autem consulatus incidit in annum 291., ab eoque ad consulatum octavum Galerii viginti anni numerantur; cum ex Lactantio Galerius anno imperii Cæsarei & Augustalis undevigesimo consulatum octavum gesserit. Eusebius autem in Chronico scribit Galerium mortuum esse vicesimo primo imperii sui anno, ut legitur in vulgatis editionibus Eusebiani Chronici; quamquam in vetustissimo & optimo Codice MS. bibliothecæ Colbertinæ, ait Baluzius

in not. ad Lactant. & in variis antiquis exemplaribus, qua Ponticus testatur se vidisse, hæc tantum leguntur: Galerius Maximianus moritur. Præterea Galerius apud Eusebium in Præfatione Edicti pro Christianis conditi an. 311., Tribunitiæ potestatis annum xx. sibi attribuit. Sed vereor, ne illuc mendum arithmeticum irrepserit, & librariorum incuria ex anno XIX. nota illa intermedia I. exciderit. Argumento est, quod Galerius ibidem imperii sui annos tantum XIX. enumeret; quod si verum est, annos quoque Tribunitiæ potestatis eodem numero XIX. definiri oportet, cum non antea Tribunitiam potestatem consequi potuerit, quam imperium Cæsareum adipisceretur. In eadem Galeriani edicti Præfatione videtur erratum esse in computandis annis Licinii, cui Tribunitiæ potestatis IV., imperii vero III. annus adscribitur: contra vero ibidem eodem numero annorum V. æque imperium, ac Tribunitia potestas Constantini circumscribitur. Quæ idcirco annotare volui, ut ostenderem ex Chronico & historia Eusebiana non satis certum argumentum duci posse ad confirmandam eorum sententiam, qui Constantii & Galerii initia Cæsarea conferunt in annum Christi 292, vel 291.

Flavius Julius Constantius Chlorus Naissi in Dardania natus, patrem habuit Eutropium genere item Dardanum, opibus, honoribus, rerum gestarum gloria inter suos facile principem. Ejus mater fuit Claudia lectissima femina, quam Eutropius & Jornandes Claudii Imperatoris filiam, alii vero filiam fuisse scribunt Aurelii Crispi, vel Quintilli fratrum ejusdem Claudii, quorum postremus post obitum fratris paucorum dierum Imperator fuit. In Fragmento, quod editum est ab Henrico Valesio, extat de Constantio hoc perbreve elogium pag. 471. *Constantius D. Claudii optimi Principis nepos ex fratre, Protector primum, exin Tribunus, postea Præses Dalmatiæ.* Helenam ex Britannia, idest Bractia, ut putamus, Dalmatiæ insula oriundam in matrimonium duxit, feminam probatissimam, & virtute, quam genere illustriorem, ex qua genuit Constantinum Magnum. Dalmatiæ Præfates ab Aureliano, vel Probo Imperatore constitutus, huic provinciæ summa cum laude præfuit usque ad Diocletianum, qui cum Diocleam matrem Dalmatiæ præfecisset, Constantium eidem Dalmatiæ præfecturæ administrum atque adiutorem dedit; nisi forte illum eo regimine amotum alia reipublicæ negotia seu militaria, seu civilia curare jussit. Is fidem & industriam suam in multis gravissimis rebus Diocletiano ita probavit, ut dignus habitus fuerit nomine atque imperio Cæsareo; quo etiam Carus, ut Constantium ornaret, Carinum filium ob ejus flagitia exuere decreverat, ut tradit Vopiscus; sed præclari hujus facti laudem, cum mors immatura Caro præripuisset, Diocletianus sibi vindicavit.

Galerius Maximianus cognomento Armentarius in Dacia Ripensi prope Sardicam natus, ex Opilione & custode armentorum miles operam haud inutilem cum Reipublicæ navasset, viam sibi ad imperium munivit. Ortus parentibus agrariis, (inquit Aurelius in Epit.) pastor armentorum, unde ei cognomen Armentarius fuit. Matrem habuit Romulam, mulierem generis atque ingenii barbarici, & supra quam cuique credibile sit, superstitioni deditam. Hæc ex antiquis Dacis orta cum esset, veterem trans Danubium Daciam Carpis depopulantibus in novam

Genus
Constantii.

Genus
Galerii.

vam

vam Daciam sive in eam Mesiae partem migraverat, in quam Aurelianus praesidia & Colonias Romanorum ex veteri seu Trajani Dacia deductas transtulerat. Nihil porro tam dissimile, quam Constantius Galerio. Alter ob eximiam benignitatem carus omnibus, atque acceptus fuit, haud dubius Christianae religionis fautor, ac pius adeo, ut Christianis Principibus annumerari merito possit. Alter contra, qui praeter naturae insitam cum matris lacte barbariem ac superstitionem suserat, ferox, inhumanus, truculentus cum in omnes, tum maxime in Christianos, quos crudelem in modum exagitavit. Hujus animi indolem, habitumque corporis Lactantius cap. 9. descripsit: *Inerat huic bestiae naturalis barbaries, & feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus transdanuviana, infestantibus Carpis, in Daciam novam transiecto amne confugerat. Erat etiam corpus moribus congruens, statu celsus, caro ingens, & in horrendam magnitudinem diffusa, & inflata. Denique & verbis, & actibus, & aspectu terrori omnibus ac formidini fuit.*

Diocletianus itaque cum Constantium & Galerium Caesares creavit, eos quidem, quemadmodum antea Herculum, gentis suae nomine Valerios appellatos in suam familiam per adoptionem adscripsit; sed Galerium suum Caesarem itemque filium esse iussit, quem etiam ab se cognominavit Jovium; Constantium autem Hercullo & Caesaris & filii loco esse voluit. Utrumque praeterea & secum, & cum Herculo, eoque inter se affinitate junxit. Nam suam conjugem uterque repudiare iussus, Constantius quidem Theodoram Herculli privignam, Galerius vero in matrimonium duxit Valeriam Diocletiani ex Serena filiam, quae a marito Galeriae etiam vocabulo deinde appellari coepit. Constantius ex Theodora, (quam Eutropia ex homine Syro incompti nominis genuerat, antequam secundas nuptias cum Hercullo iniret) tres filios habuit Dalmatium, Constantium, Annibalianum, ac totidem filias Constantiam, quae nupsit Licinio, Eutropiam, Anastasiam. Galerius autem, cum nihil proles ex Valeria suscepisset, iussit ab ea Candidianum ab se genitum ex Concubina adoptari, quem animo Caesarem designaverat; sed mors consilium ejus irritum fecit. De novis Caesarum nuptiis, & priscarum uxorum repudiatione extant locupletissima testimonia veterum pariter ac juniorum Scriptorum. *Constantius & Galerius Maximianus* (ait Euseb. lib. post. Chron.) *Caesares assumuntur in regnum; utque ut eos Diocletianus etiam affinitate conjungeret, Constantius privignam Herculli Theodoram accepit, ex qua postea sex liberos Constantini fratres habuit. Galerius filiam Diocletiani duxit Valeriam. Ambo uxores, quas habuerant, repudiare compulsi.* Eadem brevius scripsit Eutropius lib. 10. *Constantius privignam Herculli accepit Theodoram, Galerius filiam Diocletiani Valeriam; ambo uxores, quas habuerant, repudiare compulsi; sed paullo fufius Aurelius Victor de Caesar. Maximianus & Diocletianus Julium Constantium, & Galerium Maximianum, cui cognomen Armentario erat, creatos Caesares in affinitatem vocant; prior Herculli privignam, alter Diocletiani edicam sortiuntur, diremptis prioribus conjugis, ut in Nerone Tiberio, ac Julia filia Augustus quondam fecerat. His adde Jornandem lib. 1. de Temp. ac Regn. succ. Constantius & Galerius Maximianus Caesares assumuntur in regnum; atque*

ut eos Diocletianus etiam affinitate conjungeret, Constantius privignam Herculli Theodoram accepit, ex qua sex liberos procreavit; Galerius autem Valeriam Diocletiani filiam accepit: utrique pristina matrimonia repudiantes. Adde etiam Pomponium Latum in Compend. Hist. Rom. Diocletianus Galerium Maximianum, Maximianus Constantium cognomine Chlorum Caesares fecerunt, & praeter adoptionem affinitate junxerunt. Nam coacti repudiare primas uxores, novas duxerunt; ille Valeriam Diocletiani filiam, hic Theodoram privignam Maximiani.

Nec solum hisce connubiis eo spectabat Diocletianus, ut novi Caesares affinitate inter se & cum Augustis conjuncti concordibus animis & consiliis rempublicam gererent; sed etiam ut cum nullos e suo filios haberet, ex aliorum matrimoniis nepotes vel affines sibi crearet, quibus imperium veluti per manus, & jure quasi haereditario traderet. Mira enim cupiditate flagrabat sui nominis ac generis propagandi, & quod ipse acceperat a militibus, retinendi in sua familia, perpetuandique Romani imperii. Quae causa fuit, ut ipse quoque decreverit secundas nuptias inire, & quos e Serena ad eam diem gignere non poterat, aliunde sibi mares procreare. Itaque Priscæ uxori nuncium remisit, cum nulla spes esset, virilis proles ex ea suscipiendæ; & Alexandram e regia Persarum nobilitate ortam, ac primo Persico bello captivam abductam, de qua supra meminimus, uxorem duxit. Serenam & Alexandram conjugos fuisse Diocletiani, & Acta Martyrum, & probatissima Martyrologia testantur adeo clare aperteque, ut de hac re nullus relictus esse videatur dubitandi locus. Duas alias praeterea uxores Diocletiano attribunt, *Eleutheriam* Acta S. Vigili Papæ, & *Priscam* Firmianus Lactantius; nisi forte Serena, & Alexandra binomines fuerint, & hæc quidem alias *Eleutheria*, illa vero alias *Prisca* appellata sit. Sed de his copiosius ac distinctius agendum erit in Actis S. Serenæ Augustæ, ubi quæ contra multiplex Diocletiani matrimonium, ac praesertim contra Serenam & Alexandram Augustas objici solent, argumenta accurate diluemus. Nec satis videbatur sibi Diocletianus sui generis ac sanguinis propagationi consuluisse; nisi & Maximiano Augusto collegæ suo lectissimam e gente Valeria Virginiem in matrimonium daret. Itaque cum Eutropia uxor Herculli vel mortua esset, vel iussa repudiari, ei despondit Susannam Gabinii patruelis sui filiam, quam postea Romæ, ut ad matrimonium cum Herculo ineundum impelleres, preces & blanditias, minas & cruciatus incassum adhibuit. Sed de his plura in Actis S. Susannæ. Cum itaque Diocletianus in id omni cogitatione incumberet, ut & reipublicæ, & suæ genti ac familiæ prospiceret, verisimile est sub Caesarum creationem eodem plane tempore & illos, & Diocletianum, diremptis prioribus conjugis, novas nuptias celebrasse, & eam, quæ cuique obtigerat, uxorem solemnī pompa deduxisse: quæ quidem omnia acta fuisse Nicomediae videntur; quippe cum in eadem civitate Caesares creatos fuisse Auctor Chronici Alexandrini affirmat.

Sed singulari animadversione digna videtur, quæ facta est in Comitibus Nicomediensibus, Romani orbis quadripartita divisio. Cum Diocletianus provincias in quatuor partes distribuit, & quos fecerat Caesares, designavit Augustos, Sena-

Diocletianus ipse sibi novam uxorem adscivit.

Partitio quadripartita imperii Romani.

Senatui populoque Romano pristinae libertatis, quod superiores Augusti reliquerant, feretotum ademit; & absolutae regiaeque dominationis forma inuenta, quidquid de regimine populari Romani adhuc retinebant, prorsus abolevit: quod Eutropius cap. 9. his verbis significat: *Diligentissimus & solertissimus Princeps, qui Romano imperio primus Regiae consuetudinis formam magis, quam Romanae libertatis invexit.* Ante Diocletianum ex instituto Octaviani Augusti Imperatores cum Senatu provincias partiri debuerant; & alias quidem hic per Proconsules, alias illi per Procuratores administrabant. Quamvis autem ad unum rerum omnium publicarum summa devoluta esset, nemo tamen legitimus Imperator haberi dicique poterat, quem non Senatus populusque Romanus aut elegisset, aut ab exercitu electum approbasset. At Diocletianus in iussu populi ac Senatus tum provincias omnes pro potestate divisit, & partim sibi retinuit, partim illis tradidit, quos in imperii societatem adsciverat; tum etiam novos Caesares pro suo arbitratu creavit, qui nulla auctoritate vel consensione Senatus aut populi requisita, vel expectata, sed jure suo in locum Augustorum succederent. Diocletiani deinde exemplum, & semel usurpata auctoritas apud posteros valuit: Nam & Constantinus, & alii deinceps Imperatores eandem consuetudinem ac potestatem tum creandi Caesares, tum designandi Augustos retinuerunt, cujuscumque suffragii aut approbationis jure Romanis in perpetuum adempto. Quae res Diocletiano tantam invidiam atque infamiam confluxit, ut Senatus populusque Romanus ejus nomen ac memoriam execratus omnia illius acta resciderit.

Quadripartitam imperii distributionem breviter attigit Lactantius: *tres, inquit, participes regni fecit, in quatuor partes orbe diviso; sed Aurelius Victor de Caesar. regiones etiam, quae cuique obtigerunt, nominatim percauset: Quoniam bellorum moles acrius urgebat, quasi partito imperio cuncta, quae trans alpes Galliae sunt, Constantio commissa: Africa Italiaque Herculio, Illyricique ora ad usque Ponti fretum Galerio. Cetera Valerius retentavit.* Cum Victor Hispaniae non meminerit, alii eam Herculio, alii Constantio, quod propius vero est, attributam fuisse censent. In hac tamen partitione ex Illyrico Maritimo, quod in Galerii potestatem concessit, excipi oportet Dalmatiam, cujus procuratorum Diocletiae matri jampridem Diocletianus commiserat, quam praeterea Imperatoris aedibus prope Salonam construendis perficiendisque praesse jusserat. Sunt etiam, qui, auctore Ammiano, Pannoniam superiorem Illyricis Galerii provinciis exemptam subjiciunt imperio Maximiani Herculii, ad quem cum Italia, utraque Rhætia, & Noricum utrumque pertinebat. At dubium non est, quin Galeriani juris esset Pannonia inferior; hujus quippe partem, quae vergit ad Septentrionem, & Danubio adjacet, idem Galerius uxoris suae nomine Valeriam appellavit, ut idem Ammianus docet, itemque Aurelius Victor. *Valeriam venit partem quondam Pannoniae, sed ad honorem Valeriae Diocletiani filiae & institutam, & ita cognominatam.* Ammianus lib. xix. *Cum agrum satis reipublicae commodantem casis immanibus silvis, atque emisso in Danubium lacu Pelsonae, apud Pannonios fecisset: cujus gratia Provinciam uxoris nomine Valeriam appellavit.* Aur. Vic. de Cæll. Videntur praeterea Illyrici Sacri Tom. II.

rea duobus Augustis, itemque duobus Caesaribus, totidem urbes primariae assignatae fuisse, in quibus suum quisque domicilium, sedemque regiam constitueret, Diocletiano Nicomedia, Galerio Sardica aut Sirmium, Herculio Mediolanum, Constantio Augusta Trevirorum. Certe haec civitas deinde sedes fuit fixa & stabilis Imperatorum, qui postea in Gallia regnarunt, ex qua tamquam ex arce imperii propius imminerent in hostes transrhenanos, & promptius ad eorum incursiones arcendas accederent. Hinc magna dignitas & auctoritas parva Episcopis Trevirenibus, quibus praeter alia amplissima privilegia jus etiam suffragii ferendi in comitiis Imperatoriis attributum est. In eadem urbe commorari solebat Praefectus Praetorio Galliarum, cui Hispania pariter atque Britannia suberant. Romam vero, quamvis Herculiani imperii finibus ac ditione contineretur, cum tamen totius imperii caput ac veluti Metropolis habita semper fuisset, nullius juri potestatique nominatim addici placuit; sed communem esse urbem omnibus voluerunt, in qua ob relatas de hostibus victorias veteri more & ludos facerent, & spectacula darent, & triumphos agerent; praesertim cum sedes & commoratio Romana, neque tuta, neque grata illis esse posset, quod Senatus & populus Romanus propter unum Diocletianum omnibus esset infensus.

Cum autem Diocletianus orbem Romanum quadripartitam divisit, nihil ferme immutavit de bipartita illa imperii Occidentalis, & Orientalis divisione, cujus quidem formam quamdam rudem inchoatamque superiores Augusti adumbraverant; Diocletianus vero perfectius expressit, cum Herculium in partem Augustalis imperii vocavit, certis finibus constitutis, intra quos & Orientalis, quam sibi retinuerat, & Occidentalis, quam collegae tradiderat, jurisdictio contineretur. Haec forma seu descriptio Romani imperii bipartiti suam absolutionem perfectionemque adeptae est sub exitum quarti saeculi, cum duo deinceps Imperatores fere semper creati coeperunt, quorum alter Orienti, alter Occidenti praesideret; nec quidquam usitatus aut celebrius est apud Scriptores aetatum consequentium, quam vocabula imperii Orientalis & Occidentalis.

Huic verbo, cum Orientem dicimus, multiplex notio apud Geographos subest; alias enim nulla certa definitaque significatione circumscriptur, sed promiscue & communiter omnibus regionibus attribuitur, quae in solem Orientem spectant; alias proprie significat unam imperii Romani diocesim ex undecim vel pluribus pro temporum varietate provinciis conflata, quae in Notitia dignit. utriusque imper. appellatur *Oriens*, cujus caput civitasque primaria erat Antiochia; alias denique ad bipartitam illam, de qua nunc agimus, imperii Romani divisionem referri solet, designatque illam imperii partem, cui ex adverso respondet Occidens, sive pars altera imperii Occidentalis. Sed Orientalis & Occidentalis imperii non eadem fuit semper circumscriptio; utrumque enim pro arbitratu Principum, vel rerum publicarum conversione, fines suos alias contraxit, alias latius extendit. In hac Diocletianea divisione integrum Illyricum, praeter superiorem Pannoniam, Rhætiam & Noricum, & quidquid exinde terrarum ad Orientem vergentium Romanae ditionis erat, quod Diocletianus sibi & Galerio reservarat, ad im-

Orientis
vocabulo
triplex no-
tio subest.

Deseri-
pso Imp.
Orient. &
Occident.
sub Dio-
cletiano.

perium Orientale pertinebat; Italia vero, Gallia, Hispania, Britannia, atque Africa, quæ in jus ditionemque Herculi & Constantii migraverant, imperium Occidentale constituebant. Itaque Diocletianus & Galerius Orientis, Hercules & Constantius Occidentis imperium obtinuerunt. Nec vero Socratem audiendum censeo, qui apud Petrum de Marca c. 4. de Concor. universum Illyricum Galerii potestate, & Orientalis imperii finibus exemptum, in Herculi ditionem transtulit, atque ad imperium Occidentale adjunxit; nam Aurelius Victor, qui propius, quam Socrates, ab Diocletiani ætate aberat, Illyricum fere integrum Galerio Orientique adscripsit. Præterea nunquam legitur Hercules, aut Constantius sive apud Dalmatas, sive apud Illyrios jus aliquod usurpavisse; contra vero Diocletiani & Galerii suam in eas regiones dominationem exercitum plura suppetunt exempla ex antiquis Dalmatiz & Illyrici monumentis. Ita Illyricum, quod Carus, Carino filio cum tradidit, ab Oriente divulsit, paullo post iterum cum Oriente Diocletianus conjunxit, & imperii Orientalis partem haud sane exiguum constituit. Post Diocletianum varias deinceps mutationes subiit; aliàs quippe inter Occidentis provincias annumeratum est; aliàs partim Orienti, partim Occidenti attributum; ex quo initium habuit divisio Illyrici Orientalis & Occidentalis. Sed hæc aliàs. Cæterum Illyricum, quamvis & superioribus temporibus, & ex *dispositione*, sive decreto Diocletiani cum Oriente Orientalique imperio copulatum fuerit, semper tamen inde usque ab ætate Apostolica ecclesiæ Occidentali, Romanoque Patriarchatu adhæsit: alia quippe fuit civilis, alia ecclesiastica Geographiæ ratio: id quod de Thracia, quæ pars erat Illyrici, prudenter admonuit Carolus a Sancto Paulo Geograf. sac. lib. 1. *Imperium*, inquit, *a Diocletiano Imperatore in Orientale, & Occidentale divisum fuisse, Orientalique, quod sibi & Maximiano reservavit, Thraciam tributam non ignoro. At quid ad ecclesiam hæc mutatio civilis ab Ethnic Imperatore facta, & quæ ad paucos annos vixit?*

Ægyptum
Diocletia-
nus sibi
reservavit.

Cum Aurelius Victor doceat omnia quidem inter Pontum Galerio, Illyricum videlicet, Macedoniam, & Græciam omnem cum insulis maris Ægæi, cætera vero ultra Pontum, idest Asiam minorem, ac reliquas regiones in ortum solis porrectas Diocletiano obtigisse, dubitari potest, utrum his annumeranda sit Ægyptus, an vero indidem sejungenda, & adscribenda Herculi, cui Africa Ægypto contermina obvenerat. Ac mihi quidem videtur Ægyptus in Diocletiani ditione, & pars Orientalis imperii fuisse; argu-mento est, quod Diocletianus suarum partium esse duxerit provinciam illam vindicare ab tyrannide Achillei, quocum bellum gerendum suscepit. Præterea cum post abdicatum a Diocletiano imperium Maximiano Galerio, & Maximino Dajæ universum Orientale imperium obtigerit, satis constat ex Lactantio cap. 36. de Mort. Pers. Ægyptum cum Syria in jus & potestatem Maximini migrasse; ex quo efficitur Ægyptum etiam antea ad imperium Orientis, potestatemque Diocletiani pertinuisse. At, inquit, Ægyptum ab Oriente & Vopiscus in Vita Probi sejunxit, & vetus quædam inscriptio distinxit, quæ apud Cuperum in cap. 10. Lactant. extat: *Comitumque Orientis attribuit etiam Ægyptum ac Mesopotamiam*. Sed aliud est *Oriens*, aliud est *Imperium Orientale*; atque hoc quidem

multo, quam illud, latius patet: *Orientis* vocabulo subest Provinciarum complexio quædam, quarum caput erat Antiochia, quam quidem notionem huic verbo subijciunt Vopiscus, & laudata inscriptio. Imperium vero Orientale juxta descriptionem Diocletiani complectebatur, quidquid gentium ac terrarum ab ora maritima Illyrici Orientem versus longe lateque porrectum Romanis parebat. Itaque Ægyptum ab Oriente sive ab diæcesi Orientis ita distingui sejungique oportet, ut tamen regio utraque Oriens & Ægyptus pars fuerit imperii Orientalis. Illud hic animadverti velim, vocabula *Imperii Orientalis & Occidentalis* nondum usurpari cœpisse temporibus Diocletianicis; sed multis post Diocletianum ætatibus, ad designandam imperii utriusque distinctionem, cœpta esse adhiberi.

Quamvis autem quatuor essent eodem tempore Domini omnium rerum & moderatores, qui divisus inter se provinciis, totius Romani orbis molem sustinebant; unus tamen inter omnes non ætate solum, sed etiam auctoritate ac dignitate eminebat Diocletianus, cui summum erat absolutumque in cæteros imperium, cujusque voluntati omnes, haud secus quam filii, parentis iussis atque mandatis obtemperabant; ex quo fiebat, ut Diocletianus jus suum ac potestatem in eas etiam, quæ aliis assignatæ fuerant, regiones pro arbitratu extenderet, quin etiam nihil ferme cæteri vel agere vel decernere, nisi ex illius auctoritate & consensu solebant. Hunc imperii & auctoritatis primatum Diocletiano attribuit Aurelius Victor de Cæsar. *Valerium*, inquit, *ut parentem, seu Dei magni suspiciebant modo*. Et paullo post: *Ni Valerium, cujus nutu omnia gerebantur, incertum qua causa, abnuisset*. Atque Hercules quidem, Diocletiano cæteroquin titulo & dignitate Augustali socius, ac par omnino, ejusque frater propterea dictus, eidem ad omnia obedientem se ac morigerum præbebat, sic prorsus, ut eo vel hortante vel jubente imperium quamvis invitus abdicaverit. *Ejus consilio*, inquit Pomponius Latus, *ferum & asperum ingenium Maximiani, qui solebat in omnibus collegæ non repugnare, acquievit*. Idem docuit Eutropius: *Hic Diocletiano in omnibus est sanioribus consiliis usus*; itemque Eusebius, hist. lib. 8. cap. 13. *Duo ex Imperatoribus, quorum alter primum ac summum imperii gradum, alter secundum post illum obtinebat, ad privatam quandam vitam rationem se transtulerunt; atque Respublica languescere inde, atque ægra esse cepit*.

Diocletia-
nus aucto-
ritate tum
Herculi,
tum duo-
bus Cæsa-
ribus præ-
erat.

Herculius
Diocletia-
no subje-
ctus.

Diocletiano quidem Maximianus Hercules erat auctoritate proximus, in eodem, atque ille, Augustalis imperii fastigio constitutus; reliquis vero duobus inferiorem Cæsareæ dignitatis gradum assecutis longe antecollebat. Hujus quatuorviratus locum tertium obtinuit Constantius ob generis nobilitatem, ut censet Baluzius, Galerio homini agresti, & armentario antelatus; quamvis hic illi præferendus esse videretur, non solum quia Valerianum Diocletiani filiam in matrimonium duxit; sed eam ob causam potissimum, quod quantum Herculi Diocletianus præstabat, tantum Galerius Diocletiani Cæsar, filiusque ejusdem adoptivus, dignitate præstare debuisset Constantio, quem Hercules secundi subsellii Augustus suum Cæsarem ac filium per adoptionem instituerat. Attamen Galerius apud Lactantium cap. 18. priores partes Constantio attribuit, cum se *minorem*, & *extremum* omnium appellat. Itaque nobilitas Con-
stan-

Constantius
Galerio loci
primatum
antecede-
bat.

stantii potior habita fuit dignitate Diocletiani, cui Cæsar adjutorque datus fuerat Galerius, homo obscuriore loco natus, quam ut Constantio præferri posset aut deberet. Quæ in hanc sententiam fusc eruditeque scripsit Stephanus Baluzius in cap. 20. Lactant. operæ pretium duxi huc transferre: *Supra cap. 18. Galerius Maximianus alloquens Diocletianum ait, si ipse cedere nolisset, se sibi consulturum, ne amplius minor & extremus esset. Eusebius in libro primo in Vita Constantini cap. 18. ait Constantium, cum Seniores Augusti imperio se abdicassent, primum Augustum renuntiatum esse, & primum Augustum appellatum inter quatuor, qui postmodum designati sunt. Idem semper priore loco nominatur in fastis Idatianis, a Zosimo, Eutropio, in codice Justiniani, in veteri inscriptione de consecratione Thermarum Diocletianarum, & aliquot aliis inscriptionibus, quæ apud Gruterum leguntur pag. LVIII. CLIX. CLXI. CLXVI. CCLXXIX. MLXIII. Et tamen Ælius Spartianus in Ælio Vero, Flavius Vopiscus in Carino Galerium Maximianum nominant ante Constantium; & id quidem tempore Diocletiani. Sane æquum videbatur, ut is, qui adoptabatur a Diocletiano, & qui filiam ejus Valeriam habebat uxorem, priorem locum haberet supra eum, qui adoptabatur a Maximiano secundi loci principe. Contra rationi consentaneum erat, ut vir magnæ nobilitatis, cujusmodi erat Constantius, non postponeretur homini agresti, pastori pecorum, atque illum post se haberet in administratione reipublicæ. Ego crediderim Spartiani & Vopisci testimonia postponenda esse auctoritati veterum inscriptionum, & eorum auctorum, qui diserte ajunt, primum locum datum esse Constantio, præsertim cum ii, qui illum Galerio tribuunt, non traxerint hanc historiam ex professo, sed per transennam, & aliud agentes. Quod etiam dicendum est de auctore Vitæ Sancti Procopii Martyris, quæ habetur in tomo quarto Surii, ubi Galerius primo loco nominatur ante Constantium.*

Bellorum
admini-
stratio in-
ter Augu-
stos & Cæ-
sares divi-
sa.

In conventu Nicomediensi ut provinciarum, sic etiam bellorum administratio inter Augustos & Cæsares divisa fuit, & suus cuique hostis decretus, quocum confugeret, quemque a regionibus sibi concreditis averteret. Herculo traditi sunt ad debellandum Quingentiani, qui Africam depopulationibus ac latrocinii infestam reddebant, itemque Julianus, qui regnum in Italia (ut Victor in Epit.) vel in Africa (ut Victor lib. de Cæsar.) invaserat, Constantio Carausius Britanniarum tyrannus, & Alemanni, qui in omnem occasionem occupandæ diripiendæque Galliarum imminabant. Galerius iussus est Carpos & Bastarnas suæ ditioni infestos bello persequi, hisque perdomitis arma & exercitus convertere adversus Narseum Regem Persarum, qui fines dominationi suæ bello superiori præscriptos prætergressus, Diocletiani ditionem invadere, & provincias paucis ante annis amissas Syriam ac Mesopotamiam recuperare constituerat. Diocletianus autem sibi Alexandrinam expeditionem suscipiendam duxit, debellandamque Achillem, qui Ægyptum tyrannico dominatu premebat. Novis autem Cæsaribus, quo major & potestas & alacritas ad rem gerendam accederet, potestas Tribunitia collata fuit; qui honores nulli Cæsarum ante hos contigisse legitur.

His ita constitutis, peractisque Comitibus Cæsareis Nicomediensibus, Galerius in Illyricum, Constantius in Galliam discessit. Diocletianus autem cum Romam adire constituisset ad cele-

Illyrici Sacri Tom. II,

branda decennialia, quæ futura erant xv. Kal. Octobris, Nicomedia profectus Thraciam, cæteræque Illyricas provincias lustravit, ut docent leges in variis Illyrici civitatibus promulgari jussæ, quarum tamen nonnullas vel per errorem huic anno adscriptas, vel in iis urbibus, ubi latæ dicuntur, propositas tantum fuisse arbitror, absente Diocletiano, qui per eadem fere tempora multis in locis, longeque inter se disjunctis adesse non potuit. At Maximianus in Italiam proficisci maturavit, ut bellum Juliano inferret, qui si fides habenda sit Aurelio Victori in Epit. regnum in Italia occupaverat. Sed is Maximiani adventum morte voluntaria sibi prævertendum censuit; & *actio per costas pugione*, (ait Victor) *in ignem se abiecit*. Cæterum Aurel. Vic. de Cæls. Julianum in Africa imperium usurpasse tradit. Verum Africana expeditio, quæ Maximiano obyenerat, triennio post ab eo suscepta confecta que esse videtur. Constantius autem simulatque in Galliam venit, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut Britanniam Carausii dominatu eximeret. Sed dum conscribendis militibus, & classe adornanda in apparatus Britannici belli omni cura incumberet, idem Carausius anno septimo, quam insulam illam in suam potestatem redegerat, ab Aleto proditoris ac tyrannidis socio, per insidias oppressus est. Alectus eidem successit, ac fere triennio eandem insulam obtinuit; quem sub finem anni 296. Asclepiodorus Præfectus Prætorio jussu Constantii bello appetiit, & acie victum, regnoque exutum interfecit. Ita Britanniarum decimo anno recuperatæ in jus ditionemque populi Romani redierunt; quarum accessione auctum est imperium Cæsareum Constantii: Cum Carausio, inquit Eutropius lib. 9. *cum bella frustra tentata essent contra Virum rei militaris peritissimum, ad postremum pax convenit. Eum post septennium Alectus socius ejus occidit; atque ipse post eum Britannias triennio tenuit. Qui ductu Asclepiodori Præfecti Prætorio est oppressus. Ita Britannia decimo anno recepta est.*

Hoc eodem anno 293. xv. Kal. Octobr. Diocletianus Romæ Decennialia solemnibus apparatu & pompa celebravit. Inde supra humanum fastigium elatus divinos sibi honores haberi jussit, ac vestes calceosque auro, gemmis, margaritis barbaricum in morem e Persarum Regum consuetudine acceptum adornavit, ut Eutropius lib. ix., & Eusebius in Chronico tradiderunt: quæ hominis intoleranda superbia atque arrogantia mirum quantum Romanorum in eum odia inflammaverit. Per idem autem tempus Serenæ legitimæ uxori nuncio remisso, Alexandram ex regia Persarum stirpe, primo Persico bello captam, in matrimonium duxit. De more atque instituto quinquennialium ac decennialium celebrandorum, quæ Joannes Columbus in cap. 3. Lactant. accurate scripsit, huic loco eruditis lectoribus gratificandi causa intexere placet: *Sollemni votorum quinquennialium nempe, decennialium, & deinceps, quæ origo, quæque ratio fuerit, licet traditum sit a doctis, repetam breviter tamen in gratiam eorum, quibus hoc genus librorum non ita facile esse potest ad manus. Cæsar Augustus, cum Romanis rebus post motus & turbas maximas a se compositis, & constitutis decennio præfuisset, sive radio valetudinis diuturnæ, curisque, ac laboribus imperii fractus de reddenda reipublica serio cogitaret, (quod affirmare videtur Svetonius in Aug. cap. 28.) sive hoc tan-*

Diocletia-
nus Romæ
Decenna-
lia cele-
bravit; re-
pudiata
Serenæ A-
lexandram
duxit.

tum præferret ob causas a Dione prolixius expostas, convocato Senatu, rationem administrati imperii sic reddidit, ut tamen quasi decernente eodem, in proximum quinquennium potestatem constituenda reipublica retineret. Verum hoc elapso, rursus aliud quinquennium, post decennium, ac eo finito, aliud iterum decretum est, ita ut continuatis decenniis per totam vitam imperii summam obtinuerit. Cujus exemplum quodammodo secuti successores, etsi non ad certum tempus, sed per omne vitæ spatium imperium delatum sibi haberent, singulis tamen decenniis festum pro renovatione ejus agebant. Hæc fere Dio ita refert lib. 53., & ex eo recentiores. Id primo gestum Augusto VII., Agrippa III. Consulibus. Sequentes igitur Augusti singulis decenniis celebrarunt hæc παννύχτις, ob id ξαναγέτας dictas Xiphilino, quibus vota Diis solvebantur, initio cuiusque decennii solemniter postmodum suscipi consuevit: militibus donativum, & annona, populo Circenses exhibebantur. Imo singulis etiam lustris, sive quinquenniis res hæc dein repeti cæpta. Fiebant ergo vota quinquennialia primo anno initæ dignitatis, sed solvebantur exacto lustro; tum decennialia nuncupabantur, lustro altero demum completo solvenda. Vota vicennialia suscipiebantur anno quindodecimo imperii, festum vero ipsum agebatur vicesimo; quo munera etiam Imperatori mitti solebant, de quibus vide Symmachum lib. 10. epist. 26. Rei præterea carceribus eximebantur, Deo gratiæ agebantur, pecuniæ distribuebantur per civitates, & latitia publica multis modis fiebat testator. Hæc ex nummis plenius docent Adolphus Occo, Erizzus, & Lucius Chalucius; firmantque aut repetunt alii, ut Carolus Dufresnius Dissertat. de numismatibus ævi inferioris pag. 29. Magna itidem cum cura argumentum idem tractarunt Henricus Norisius Dissertatione de votis decennialibus, & Antonius Pagiuss dissertatione Hypatica, seu de Consulatibus Cæsareis. Sub dies festos Decennialium Diocletianum in Illyricum rediit; Hercules in Italia Mediolani, aut in urbe mansit.

S. IV.

De rebus Diocletiani ab anno 294. ad an. 307.

Prosperè pugnatum est cum Quingentianis,
& Alemannis in Occidente, cum Alexandrinis & Persis in Oriente.

ANno 294. primum Consulatum inierunt novi Cæsares Constantius Chlorus, & Galerius Maximianus. Hunc annum Diocletianus Illyricis provinciis atque urbibus peragrandis lustrandisque transegit; quod declarant leges quamplurimæ Byzantii, Heracleæ, Philippopoli, Burdazizi, Hadrianopoli in Thracia, Variani, Viminacii, Dorostori, Retiaræ, Scupis in Mæsia utraque, Singiduni, ac potissimum Sirmii in Pannonia, aliæ aliis mensibus ac diebus ab Diocletiano conditæ & promulgatæ. Extant sub variis titulis in codice Justiniano. In Bithyniam etiam digressum interdum fuisse Diocletianum indicio sunt aliquot leges iisdem Cæsaribus Cofs. Nicomedie mensibus Martio, Majo, Novembri, ac Decembri constitutæ. Vereor autem, ne sub nomen eorundem Consulum Constantii & Galerii tres leges subreperint, quas Antiochiæ mensibus Februario, Octobri, Novembri ab Diocletiano latas idem Codex commemorat; nam temporum atque itinerum ratio pugnat cum

Diocletianus Illyricas provincias perlustrat.

Leges ab eo conditæ.

Antiochena protectione, seu commemoratione Diocletiani, qui mensibus illis apud Illyrios, vel in Bithynia versabatur, ut docent leges, quas ante recensuimus. Nullus autem dubito, quin duæ aliæ leges, quarum altera VIII. Kal. Julii Veronæ, altera Nonis Aug. Agrippinæ scriptæ in eodem codice leguntur, per errorem vel suppositæ sint Constantio & Galerio Cofs., vel Diocletiano attributæ; siquidem illis diebus ac mensibus ab utraque illa urbe Diocletianus longe gentium aberat. Ceterum in codice Justiniani multam factam esse labem cum eruditissimis viris fateri cogimur, qui plura in eum menda irrepsisse queruntur. Certe leges illas, quæ vel Nicomedie in Bithynia, vel in variis Illyriæ civitatibus compositæ ab Diocletiano duobus extremis mensibus hujus anni dicuntur, his Consulibus, & huic anno falso adscriptas esse oportet; nam per id temporis Diocletianum Romæ fuisse colligitur ex actis S. Susannæ, ut aliq loco explicandum erit.

Ceterum ut omnis amoveatur locorum ac temporum discrepantia, ob quam hæc leges inter se dissident, duo potissimum animadverti velim; ac primum quidem ex hisce legibus alias a Diocletiano præsentate datas & signatas esse; alias vero absente Diocletiano, sed ejus jussu atque auctoritate affixas, sive PP. idest propositas fuisse in iis urbibus, quæ legi unicuique adjiciuntur; quamvis ab his posterioribus duplex PP. fere semper, aut plerumque absit, quam scilicet vel Confectorum codicis Justiniani, vel Amanuensium incuria prætermisit. Ita sit, ut non omnes leges illæ in iis civitatibus, in quibus sunt promulgatæ, præsentiam Diocletiani requirant, qui per eosdem menses aut dies in variis & longo intervallo disjunctis locis adesse non poterat. Alterum animadversione dignum illud est, quod non omnes leges, quibus duorum Cæsarium consulatus adscriptus est, in eodem annum conferri oporteat; sed cum Constantius & Galerius, dum essent Cæsares, iterum ac tertio simul consulatum gesserint, anno videlicet 300., & 302., leges illæ horum Cæsareo consulatu insignitæ tres in annos distribui, & aliæ ad 294., aliæ ad 300., aliæ ad 302., annum revocari possunt: nam quidquid legum ac decretorum per tres hosce annos conditum fuit, Constantio & Galerio Cofs. recte subjicitur. Verum qui has leges in unum codicem collegerunt, cum Cæsareos utriusque consulatus nulla numerali nota distinxerint, in eum errorem plerosque inducere, ut leges illas omnes ad primum Constantii & Galerii consulatum, annumque 294. referendas putarent; quas quidem in tres annos & Consulatus si recte distribueris, totam illam, quæ oritur ex præsentia Diocletiani, locorum ac temporum discrepantiam fustuleris. Quod vero attinet ad duas illas leges Veronæ & Colonie Agrippinæ latas, & aliam præterea vi. Nonas Majas CC. idest Cæsariibus Cofs. Mediolani datam, harum auctorem & conditorem Herculum libentius, quam Diocletianum dixerim; quippe hæc civitates una cum reliquis provinciis atque urbibus imperii Occidentalis in jus potestatemque Herculi concesserant; quamvis lex illa Colonienfis nomine quidem & auctoritate Herculi, sed Constantio operam dante, & Augusti sui imperia exsequente Agrippinæ promulgata fuit; nam tum Constantius in Gallia versabatur, & Colonia Agrippina ad Cæsaream Constantii ditionem pertinebat.

Hanc

Hanc autem legem Constantio adscribere non ausim, cum nusquam Cæsaribus jus legum condendarum tributum fuisse invenerim.

Diocletianus Romæ an 294., Sufannam Herculio in matrimonium tradere decrevit.

Intra finem vergentis anni 294. Diocletianus ex Illyrico in Italiam, ac Romam venit, & sub initium mensis Novembris agi cœptum est de Sufanna Gabinii filia Maximiano, non Galerio, ut vulgo creditum est, sed Herculio, qui itidem Romæ aderat, in matrimonium tradenda. Ab his nuptiis cum illa ob votam Deo virginitatem vehementer abhorreret, nunciis ultro citroque mittendis, & accipiendis, res extracta est in annum proximum. Interea Galerius cum Carpis, & Bastarnis, & Sarmatis Illyricum vastantibus, bellum prospere gessit, multisque eos cladibus attrivit; quos anno insequenti in deditiōem accepit, translatosque in Romanas provincias citra Danubium agris & domiciiliis donavit. Sunt qui hanc expeditionem victoriamque Maximiano Herculio per errorem ascribant. *Carporum genus hominum ad bella nimis expeditum*, ait Jornandes de reb. Get. c. 16. *qui saepe fuerunt Romanis infesti; quos tamen post hæc, imperante Diocletiano, Galerius Maximianus Cæsar devicit, & Reipublicæ Romanæ subiecit.* Idatius autem cum ait. *Carporum gentem universam in Romania se tradidisse*, significat id ipsum, quod Eutropius lib. 9. memorat, Carpis, Bastarnis, & Sarmatis victis, ingentes captivorum copias in Romanis finibus ab Imperatoribus locatas.

Martyrii Sufannæ & aliorum sub Diocletiano.

Anno 295. Tusco & Annulino Cofs. Carporum deditio facta est, auctore Idatio, de qua paullo ante diximus. Diocletianus Sufannam filiam Gabinii sui patruelis, quod Christianam religionem, votamque Deo Virginitatem Augustalibus Herculi nuptiis constantissime præferret, primum in custodiam tradi; deinde vinculis exemptam domi capite plesti iussit 111. Id. Augusti; cum aliquot ante mensibus Claudius & Maximus fratres viri clarissimi, itemque Diocletiani patruelles una cum Præpedigna uxore Claudii, Alexandro & Cuthia filiis præclaram pro Christo mortem oppetiissent.

Sub idem fere tempus graves de Persis nuntii Romam ab Galerio venerunt. Hi quippe, Narseo Rege ac Duce, Armeniam, Cappadociam, Palæstinam impune vastabant, atque magnas undique prædas hominum & pecudum abigebant. Nec satis copiarum Galerius habebat, quibus & fines Illyricos a barbaris tueri, & Persas provinciarum Romanarum aditu ac direptione prohibere posset. His nunciis excitus Diocletianus, quem præterea urgebat cura Ægyptiacæ sive Alexandrinæ expeditionis, aliquot legiones ex Italia delectu conscripsit, quas partim Galerio, qui tum forte Nicomediæ morabatur, ad Persicum bellum traderet, partim ipse in Ægyptum adversus Achilleum deduceret. Discessurus ex Italia tres nobilissimos viros protectionis comites sibi adjunxit, Magnentium, cui Libyæ, Theognidem, cui Ægypti, Dadianum sive Dacianum, cui Syriæ Præfecturam decreverat. Item secum adduxit Alexandram, quam repudiata Serena biennio ante, uxorem duxerat, ut hæc Valeriam privignam suam Galerio nuptam inviseret. Hæc fere omnia narrantur in actis S. Georgii, quorum exordium Daniel Papebrochius tom. 3. April. ad d. 23. Rosweidano ex codice descripsit, nos vero actis Georgii Episcopi Saloniitani intexuimus c. 2. §. 2. atque iterum huic loco inferendum censemus; paucis quibusdam

Illyrici Sacri Tom. 11.

ademptis, quæ huc non pertinent: *Diocletiano Tyranno Romanæ urbis sceptrum moderante, & Nicomediæ imperante Maximiano, Narseus ille Persarum Rex, assidue Nicomediæ fines incursans, atque e Palæstina & Armenia, magna vi prædas agens, vastata etiam Cappadocia, in patriam magna sui opinione inflatus se recipiebat, ubi victor magnanimus, domitor hostium invictissimus proclamabatur. Semel igitur, iterumque congressus cum ipso Maximianus nullo alio fructu, quam quod aperto Marte victus magno suo cum dedecore a pugna recesserit, in magnas redactus angustias, nec sciens, quo se verteret, id cepit consilii, ut Diocletianum sibi tutorem ascisceret, spe Romani exercitus ab ipso in auxilium accipiendi. Actutum igitur Romam litteræ ipsius perferuntur, quibus ad ferendas Imperatori suppetias vocabatur Diocletianus. Ille partim Maximiano gratificaturus, partim Romani imperii fastigio elatus, quam potuit maximo validissimoque exercitu collecto, Roma egressus Nicomediæ pervenit, suam secum uxorem ducens Alexandram nomine, ut ambo videlicet filiam suam Maximiani conjugem coram posset aspicere. Adjungere se comites Magnentius &c.*

Sunt quædam in hoc procæmio Georgianæ historiæ, quæ ut in actis Georgii loco supra laudato monuimus, aliqua correctione indigent. Nam Maximianus scilicet Galerius, Cæsaris quidem, nondum vero Imperatoris nomen adeptus fuerat, neque imperabat Nicomediæ, nisi forte ex auctoritate sibi delegata ab Diocletiano, ad cuius ditionem urbs illa pertinebat. Nec vero Galerius post duplicem illam cladem a Persis acceptam, sed antequam cum Narseo congredere, nuncios atque litteras Romam ad Diocletianum misit, quibus illum de Persarum irruptione admonuit, ab eoque subsidia petiit; nam Diocletianus & cum vinceretur, & cum vinceret Galerius, in partibus Orientis sublitterat, ut antiqui Scriptores docent. Quare ut prudenter sciteque animadvertit Papebrochius, Auctorem hujus codicis Rosweydani neque prorsus ignarum, neque satis peritum historiæ Augustæ se ostendit. Cæterum si in aliquibus erravit, non continuo fides illi deroganda est in aliis rebus, quæ ab historia illorum temporum minime discrepant. Porro Diocletianus anno proximo Nicomediæ cum exercitu Italico profectus ex itinere Dalmatiam invisit, & Salonæ diutius foras, quam decreverat, commoratus est, cum aliud ex alio Nicomediensem profectionem retardaret. Vide quæ diximus in actis Georgii Saloniitani Episcopi cap. 3. §. 2. & 4.

Anno 296. Diocletianus sextum Consulatum Romæ iniit, habuitque collegam Constantium Chlorum II. Consulem. Sub initium hujus anni Roma Ravennam discessit, & cum jam antea maximam ornari ædificarique classem in ejus urbis portu jussisset, legiones ex Italia collectas in Dalmatiam transportavit. Salonam cum appulisset, Diocleam matrem invisit, cui illius provincie administrationem commiserat; & augustale palatium, cæteraque ædificia, quæ immani mole sumptuque prope urbem extrui jusserat, diligenter inspexit ac lustravit. Ad hæc: tota Dalmatia totoque Illyrico ad bellum Persicum & Ægyptiacum novos delectus haberi, atque exercitus conscribi jussit: satis quippe constat Galerium Illyricis maxime copiis usum esse ad Persas profligandos. Tres fere menses in his curis consumpsit, quo tempore Christianos acerbissime divexavit, iisque torquendis præesse jussit

Salonam venit.

li 3

Da-

Dacianum, cui Præfecturam Syriacam decreverat. Cum plures alios, tum Georgium Salonitanum Antistitem extremo supplicio affecit; itemque de medio sustulit Alexandram conjugem suam, quod Georgii cohortationibus ac miraculis impulsâ Christo nomen dedisset. Ea sublata vel tertiam uxorem duxit, cui nomen erat Eleutheriæ, aut Priscæ, vel Serenam Romæ relictam in thori societatem recipere decrevit. Vide iterum, quæ diximus in actis Georgii Episcopi cap. 3. §. 2. & IV.; itemque in Appendice.

Georgii
Ep. Saloni-
tan & Alex-
andram
conjugem
suam in-
terfecit.

Herculius
in Africa
interfecit.

Constan-
tius in Gal-
lia rem
bene ges-
sit.

Dioclatia-
nus in Æ-
gypto.

Alexan-
driam re-
cipit A-
chilleo
caso.

Interea Romæ nihilo mitius in Christianos sæviebat Herculus, Gabinio Presbytero, & Cajo Romano Pontifice interfectis. Deinde in Africam trajecit, & Quingentianis perdomitis, provinciam pacavit. Tum ad Thermas Herculus Carthagini ædificandas animum adjecit. Iisdem fere temporibus Constantius in Gallia cum Alemannis apud Lingonas rem prospere gessit; & uno eodemque die, duplici prælio, altero adverso, altero secundo perfunctus ad sexaginta millia hostium cecidit. Rem paucis descripsit Eutropius lib. 9. *Per idem tempus a Constantio Casare in Gallia pugnatum est circa Lingones; die una adversam & secundam fortunam expertus est. Nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam præcipiti necessitate, ut clausis portis per murum funibus tolleretur; vix quinque horis mediis, adventante exercitu, sexaginta fere millia Alamannorum cecidit. Hoc eodem anno Britannia, victo per Asclepiodorum Præfectum Prætorio, cæsoque Aleto, in populi Romani potestatem rediit.*

Dioclitianus Illyrico exercitu cum Legionibus Italicis conjuncto vela in Orientem facturus; classem viris armisque refertissimam e portu Salonitano eduxit Aprilis mense ad exitum vergente; & oram Illyricam, Græciamque circumvestus, Nicomediam petere contendit. Ibi diviso exercitu, & Italicis regionibus Galerio traditis, ipse cum Illyricis copiis, classe ad meridiem obversa, in Ægyptum navigavit; quo cum appulisset, exposito in terram exercitu, ac loco castris idoneo capto, Alexandriam & Achilleum acri obsidione cinxit. Interea Galerius exercitum in Mesopotamiam traduxit, ut Persarum excursiones averteret, longeque a Romani imperii finibus summoveret. Interim Jovio, ait Victor de Cæsar. *Alexandriam profecto, provincia credita Maximiano Galerio, uti relictis finibus in Mesopotamiam progrediretur ad arcendos Persarum impetus. Cum autem Galerius semel atque iterum cum Persis Marte adverso pugnaverit, Eutropio teste, priorem cladem Galerianam initio insequentis anni innectendam censo. Cæteri tamen Scriptores unius tantum pugnae infelicitate cum Persis commissæ meminerunt.*

Sub initium anni 297. Maximiano Herculo Aug. V. Maximiano Galerio Armentario II. Coss. Dioclitianus Alexandriam octavo quam oppugnare cœperat mense, in potestatem redegit, Achilleum seditionis auctorem feris objecit, cæteros conjurationis principes atrocissimis suppliciis excruciatos necavit, Busrim & Copton nobiles urbes funditus evertit, & bonorum multationibus, civium proscriptionibus, & plurimorum cædibus eam defectionem acerbissime ultus est. Utriusque urbis everfionem alii in alios annos conferunt. *Dioclitianus, inquit Eutropius, obsessum Alexandriæ Achilleum octavo fere mense superavit, eumque interfecit. Victoria acerbe usus*

est, totam Ægyptum gravibus proscriptionibus, cædibusque sædavit. Eadem fere habet Eusebius in Chronico; quæ Joannes Baptista Egnatius his verbis explicat: Dioclitianus invadit Achilleum incubatorem imperii Alexandriæ per menses aliquot obsessum, & in potestatem redactum feris lacerandum objecit; potentissimus quisque cædibus ac proscriptione petitus. Interim adversus Narseum Persarum Regem Galerius infelicitate primo pugnavit &c.

Alexandria recepta, & rebus Ægyptiacis compositis, Dioclitianus cum sibi reique publicæ a Persis victoribus metueret, satius esse duxit cum exercitu in Oriente, idest vel in Ægypto, vel in Syria, vel in Mesopotamia (in omnes enim has regiones Orientis nomen optime cadit) subsistere, consilium ex rerum eventu capturnus, quam se suasque copias in aciem ac discrimen committere. *Exemplum Valeriani timens, ait Lactantius c. 9. non ausus est obviam tendere, sed hunc in Armeniam misit; ipse in Oriente subsistens, & aucupans exitus rerum. Nec suus Dioclitianum timor fefellit; nam Galerius in Mesopotamia inter Charras & Callinicum bis cum Narseo congressus, cæso amissoque exercitu victus ad Dioclitianum confugit, a quo majorem recepit ignominiam. Eum quippe non solum aditu suo congressuque prohibuit; sed veluti gregarium militem, quamvis purpura indutum, ante suam rhedam aliquot millia passuum contemptus & ludibrii causa præcurrere coegit. Galerius Maximianus, ait Eutropius lib. 9. primum adversus Narseum prælium & secundum habuit inter Callinicum Charrasque congressus, cum inconsulte magis, quam ignave dimicasset, admodum enim parva manu cum copiosissimo hoste commisit. Pulsus igitur & ad Dioclitianum profectus, cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia fertur a Dioclitiano exceptus, ut per aliquot passuum millia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse. Unam solum adversam pugnam commemorat Sextus Rufus in Breviar. Maximianus Cæsar prima congressione, cum contra innumeram multitudinem cum paucis acriter dimicasset, repulsus recessit; ac tanta indignatione a Dioclitiano susceptus est, ut ante carpentum ejus per aliquot millia passuum cucurrerit purpuratus. Brevius Jornandes: Maximianus victus primo prælio a Narseo, ante carpentum Dioclitiani purpuratus cucurrit.*

Galerius cum in hunc modum ab Dioclitiano repulsus esset, habitusque ludibrio, ab eo tamen impetravit copias Illyricas nuper Ægyptiaco bello egregie perfunctas, quarum opera ac virtute Persas tanto impetu invalit, ut majori, quam acceperat, clade hostibus reddita maculam illam superioribus præliis susceptam insigni victoria deleverit: *Maximianus tamen, inquit Eutropius, per Illyricum, Mesiamque contractis copiis rursus cum Narseo Ormisda & Saporis avo, in Armenia majori pugnavit successu ingenti, nec minore consilio, simulque fortitudine. Nec vero Galerius in Illyricum longissimo locorum intervallo ab Mesopotamia & Armenia disjunctum reverterat, ut exercitum illum conscriberet; sed quas ex Dalmatia totaque Illyria copias Dioclitianus contraxerat anno iuperiori, quibusque usus fuerat ad expeditionem Alexandrinam, eas ab ipsomet Dioclitiano accepit: quod satis aperte significat Sextus Rufus: Cum vix impetrasset, ut reparato de limitaneis Dacia exercitu eventum Martis repeteret; in Armenia majore ipse Imperator (Maximianus) cum duobus equitibus exploravit hostes, & cum*

Galerius
cum Persis
male pu-
gnavit.

Deinde
victoriam
recepit.

Et cum viginti quinque millibus militum superveniens castris hostilibus, subito innumera Persarum agmina aggressus ad internecionem cecidit. Quapropter Pomponius Lætus subsidium Illyricum Galerio traditum vocavit *lectissimum supplementum*, & pugnacissimas copias ac robustissimas ex militibus Dacia, Illyria, ac Mysia, quas antea conscripserat, suoque in exercitu habebat Diocletianus. Itaque Galerius Narsecum victum & castris exfuturum in extremas regni latebras intimosque Parthiae montes conjecit, omni regia gaza, itemque armis, carpentis, militaribus signis potitus est, quamplurimos cum e regali familia, tum ex Persarum nobilitate captivos abduxit. Narseo pax ea conditione data est, ut Armenia, Mesopotamia, & Assyria cistigrana excederet. Rex Persarum Narseus, ait Rufus, *effugit, uxor ejus, & filiae captae sunt, & cum maxima pudicitiae custodia reservatae*. Pro qua admiratione Persae non modo armis, sed etiam moribus superiores esse Romanos confessi sunt; ac Mesopotamiam cum transigranis quinque regionibus reddiderunt. Pax facta usque ad nostram memoriam reipublica utilis perduravit. Quae omnia paulo copiosius descripsit Pomponius Lætus: In Maximiani victoria fugatus & vulneratus est Narseus, quem victores usque ad invios Parthiae montes persecuti sunt; & regis proles fere omnis & uxores, & sorores captae sunt: pleraque nobilitas Persarum abducta, reguli ducesque, & triumpho tam illustri reservata: & quamvis per legatos a Rege convalescente petita, promissa tamen, sed non statim restituta. Ictum vero est factus, ut Persae ab Armeniis, Mesopotamia, Assyria, & quinque novis provinciis abstinerent; quas Rufus Transigranas vocat, idest trans Tigrim ad Occalum; Tigris vero constitutus est limites utriusque imperii Romani, & Persici. Victoriam Persicam Idatius in Fastis Maximiano Herculio Aug. V. & Maximiano Galerio Armentario Cæs. II. Consulibus adscripsit. Horum autem consulatus congruit cum anno æræ vulgaris 297. quem in annum eandem victoriam conferunt Antonius Pagius ad ann. 297. Dionysius Petavius de Doctr. Temp. tom. 2. lib. 13. & Henricus Valesius, qui in notis ad Eusebium multis & gravibus argumentis eo anno cum Persis debellatum esse docet. Verum Eusebius, quem Baronius sequitur, in Chronico cladem illam Persis illatam composuit cum anno Diocletiani 17. Christi 300. sed in antiqua Veneta editione ejusdem Eusebiani Chronici ad annum Diocletiani 14. Christi 297. eadem victoria revocatur. Dionysius Petavius Scaligerum, quicamdem rejicit in annum 303. hac censura perstrinxit. Scaliger in Animad. Euseb. existimat hæc anno uno antequam Diocletianus imperio se abdicaret, accidisse. Quod ex eo fortasse colligit, quod Diocletianus & Maximianus anno Christi 304. se abdicarunt post triumphum, in quo Narsei conjuges, ac sorores ductae sunt, ut ait Eutropius. Sed variis bellis occupati ambo triumphum distulerunt.

Porro Diocletianus Galerium e Persica pugna redeuntem gratulabundus amplectitur; & quem antea victum nimis asperere contumelioseque tractaverat, victorem summo cum honore, ac benevolentia excepit. Quare a Diocletiano, inquit Eutropius, in Mesopotamia cum praesidiis tunc morante, regressus ingenti honore susceptus est. Galerius autem cum suo ingenio ferox, tum maxime propter recentem victoriam spe atque

animo inflatus, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpsit, ut exinde Cæsaris nomen indignari, & Augustale imperium palam affectare, & ipsi Diocletiano timori esse cœperit. Postea prosperæ res deinceps multæ cum illi accidissent, ab insolentia rerum secundarum arrogantior in dies ac ferocior, Diocletianum & querelis assiduus, & conviciis etiam, atque minis urgere non antea destitit, quam ab eo Augusti nomen atque insignia extorsit. Fugatoque Narseo Rege, ait Lactantius cap. 9. *reversus cum præda & manubiis ingentibus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem*. In tantos namque fastus post hanc victoriam elevatus est, ut jam detrectaret Cæsaris nomen. Quod cum in litteris ad se datis audisset, truci vultu ac voce terribili exclamabat: *Quousque Cæsar? Exinde insolentissime agere cœpit*. Hoc eodem anno Diocletianus, cum esset in partibus Orientis persecutionem adversus milites Christianos edixit; de qua postea fusius & accuratius. Interea dum hæc in Orientis regionibus geruntur, lætum rei Persicæ successu Diocletianum haud levi sollicitudine affecerant tristes e Dalmatia nuntii, ex quibus de rebellionem Dalmatarum cognovit.

§. V.

Res Diocletiani ab anno 297. ad 300.

Defectio Dalmatarum, Oppugnatio Salone, eversio urbis Ariminensis.

Rem litteris ac memoria dignam, ab Aurelio Victore subobscurè indicatam, a cæteris Scriptoribus tactam ac prætermittam, cum ad Diocletiani, Dalmatiaeque historiam pertineat, ex antiquitatis latebris evolvere, ac breviter explicare, hujus loci atque instituti ratio jubet; quæ quidem nisi fuisset Ariminensibus tabulis tradita & custodita, hanc vetustas, ut pleraque alia Diocletiani Acta, oblivione obruisset. Arimini in Archivo Confratrum S. Hieronymi extat codex membranaceus, sæculo undecimo conscriptus, quantum ex litterarum forma conjici potest, in quo continentur Acta Sanctorum Marini & Leonis. Hi cum egregii essent cædendorum ac poliendorum lapidum artifices, una cum aliis plurimis architectis, fabris, operisque jussu Diocletiani undique conductis, ex Arbeni Dalmatica insula, unde oriundi erant, ad urbem Ariminensem hostili ac repentina aggressionem haud ita pridem eversam reficiendam conveniunt. Absoluta urbis ædificatione uterque humanis rebus nuncio remisso uni Deo sibi vacandi causa, in Heremum se recepit, & alter in spelunca montis Titani, alter in jugo montis Fereirii seu Feliciani cœlestem in terris vitam, tum miraculis, tum omnibus sanctimoniae notis insignem transegit. Locus, quem uterque incoluit, deinde ab accolis juxta advenisque habitari cœpit; & brevi utrobique duplex civitas extitit haud sane infrequens, altera ab S. Leone Leopoli dicta, altera cognominata Oppidum S. Marini, a quo Respublica sane perverus ibidem condita nomen accepit.

Actorum S. Marini, & S. Leonis duo præterea exemplaria Ms. reperimus, alterum pervetusti characteris Arimini in Cœnobio S. Marini Congregationis Lateranensis, alterum in Oppido S. Marini in ædibus familiarum Tosinæ; quæ quidem tum inter se, tum etiam cum priori Ariminensi

Hic-

Marinus & Leo Dalmatæ egregii sculptores.

Sanctitate inclyti.

Eorum Aa.

Victoria Persica an. 297.

Hieronymiano Autographo præclare congruunt. Ex his Boninus Mombritus descripsit Vitam SS. Marini & Leonis, atque in Tomum secundum de Vitis Sanctorum transtulit. Neque aliunde Petrus Equilinus materiam sumpsit, ex qua eorundem vitam confecit, inseruitque Catalogo Sanctorum cap. 37. Cæsar Cardinalis Baronius in hodierno Romano Martyrologio cum nomen Marini addiem 4. Septembris adscripsisset, hanc eidem notam subiecit: *Vet. Manuscrip. Sed alicubi Maurus pro Marino ponitur; ex quo apparet, præter ea, quæ laudavimus, alia exemplaria nactum fuisse Baronium, in quibus pro Marino Maurus legebatur. Vitam eandem ex iisdem manuscriptis apographis desumptam Italice scripserunt Cæsar Clementinus, Alexander Bellutius, Victor Sylvius Grandius, & alii vel Ariminenses, vel oppidi Sanmariniani cives. Hinc autem conjici velim, quanti fecerint hujusmodi Acta sive majores nostri, qui eadem, ne interciderent, multis exemplaribus commendari, atque ad posteros transmitti voluerunt; sive juniores Scriptores, qui ex illis tamquam ex incorruptis sincerisque fontibus rerum ab utroque Divo præclare gestarum notitiam hauriendam, litterisque Italicis mandandam censuerunt. Præterea hujusmodi Actis fidem conciliat veterum Scriptorum, Tabularum, Traditionum consentiens auctoritas: quippe ex his etiam, non solum ex Actis, quidquid de S. Marino scripsit, se accepisse testatur Alexander Bellutius, itemque Franciscus Manentius, qui ad vetera scripta & monumenta evolvenda, rerumque segetem ac materiam colligendam studium atque operam suam Bellutio navavit: quorum testimonio auctoritatem adjungit Bernardinus Scala Episcopus Feretranus, qui Vitam S. Marini per Alexandrum Bellutium adjutore Francisko Manentio conscriptam diligenter legit, accurate perpendit, rite approbavit. Formula approbationis digna est, quæ huic loco inferatur: *Plenam fidem facimus, & verbo veritatis attestamur retroscriptam narrationem gestorum Divi Marini per illustres, & Excellentiss. DD. Alexandrum Bellutium, & Joannem Franciscum Manentium de Sancto Marino relictam, & descriptam, & coram D. Francisco Honophrio publico & authentico Notario Reipublicæ S. Marini, in eaque ad præsens Cancellario nostro recognitam cum legalitate D. Reipublicæ, a nobis bene visam, lectam, atque cum debito pondere & maturitate examinatam esse veritati consonam; nihilque continere, quod non muniatur auctoritate scribentium, publicorum monumentorum, & innumerabilium traditionum per nostram diæcesim communiter acceptarum, & pie creditarum; quapropter ad laudem Omnipotentis Dei, & honorem prædicti Divi Marini, nostræ approbationis robur, quantum in nobis est, præsentibus addere non dubitamus. In quorum fidem &c. Datum Pinna ex Palatio nostro Episcopali die 23. Decembris 1661.**

His præsidii ac testimoniis Acta SS. Marini & Leonis diligenter firmari & communiri oportuit, ne quis in dubium vocare possit defectionem Dalmatarum, & Ariminensis urbis everfionem, aliaque huc pertinentia, quæ cum ab aliis Scriptoribus tacita ac prætermissa sint, sola hujusmodi Actorum auctoritate nituntur. Sed de iisdem Actis fusius & accuratius in historia ecclesiæ Arbenfis, in qua Marinus & Leo cives Arbenfes locum haud postremum obtinent. Nunc ex Proœmio eorundem Actorum pauca decerpi-

mus, quæ sunt quoddam quasi solum ac fundamentum, quo totius rei series ac descriptio innititur. *Cum antiquus hostis colla tumida contra electos Dei, cruentis dentibus insidens sublevaret, & letale virus in gremium Sanctæ Christianorum ecclesiæ spargere conaretur; tum exiit editum a Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus, ut mania Ariminensium reconstruerentur, & ad pristinum statum Arces jamdudum dirutæ revocarentur: Quæ mania, sicut vetusta retulit fama, a Demosthene Liburnorum Rege classe Pontica olim excisa fuerunt. Igitur &c.* Eadem in omnibus Mss. exemplaribus leguntur, itemque apud Mombrition, & apud Scriptores Italicos Vitæ S. Marini. Petrus Equilinus everfam quidem urbem Ariminensem haud obscure indicavit, sed auctorem causamque everfionis silentio præterit. Tria vero hic potissimum animadverti velim, quæ ad rem nostram pertinent, scilicet *Demosthenem Regem, Liburnos*, qui ab imperio Romano desciverant, & *Classem Ponticam*, qua Demosthenes Adriaticum mare transvectus & Ariminum de improvviso adortus excidit. Quæ paucis verbis involuta sunt, singillatim evolvere, atque ad historiam illorum temporum apte congruenterque explicare oportet.

Ac primum quidem ut a Liburnis incipiam, hoc vocabulo non solum ea pars Dalmatiæ, quæ Titio & Arsiæ fluviis interjacet, quæque *Liburnia propria* dicitur, sed universa Dalmatia olim comprehendi solebat. Hujus appellationis auctorem habeo sane idoneum Thomam Archidiaconum antiquitatis Dalmaticæ scientissimum: *Dicte est Dalmatia etiam alio nomine Liburnia, a quodam genere navis piraticæ, quæ in usu erat apud Dalmatas. Multa in hanc rem exempla & auctoritates proferri possent, a quibus nunc supersedeo. Recolas velim, quæ diximus de Liburnia & Liburnis parte prima Prolegomenon. Hic vero Liburniæ vocabulo subesse Dalmatiam ex iis, quæ mox dicturi sumus, verisimile fiet. Universa autem Dalmatia jam usque ab imperio Augusti & Tiberii in Romanorum potestatem concesserat. Cum igitur Dalmatæ Diocletiani temporibus contra Romanos arma sumpserint, regiumque dominatum subierint, id argumento est eos ab imperio ac nomine Romano defecisse. Quare Cæsar Clementinus in historia Ariminensi; itemque Sylvius Grandius in Vitis Sanctorum Ariminensium excisæ urbis causam in Liburnorum seu Dalmatarum defectionem conferunt.*

Demosthenes autem quid hominis fuerit, unde addiscere possimus, nulla suppetunt monumenta. Si in obscuris incertisque rebus aliquis conjecturæ locus esse queat, equidem facile in eam opinionem adducor, ut putem fuisse hunc ex Anicia gente Dalmatica, nobili in primis ac pervetusta, Cari & Carini consanguineum, quæ quidem cognatio miram illi apud Dalmatas & auctoritatem & gratiam conciliabat. Satis constat Dalmatas contra Diocletianum a Carini partibus stetisse, id quod cum alii docent, tum præsertim Joannes Tomæus Marnavitus, & Cæsar Clementinus, qui præterea in historia Ariminensi tradit Illyricos & Dalmatas eam ob rem ingenti pecunia a Diocletiano multatos fuisse. Quare Carinus, itemque ejus parens Carus, a quibus Dalmatæ multis maximisque beneficiis aucti ornatique fuerant, gratam apud eas gentes sui memoriam, & charitatis ac beneficentiæ suæ triste desiderium reliquerant. Contra vero imperium Diocletiani, quamvis oriundus esset e

Excerpta
ex Proœ-
mio Acto-
rum S. Ma-
rini.

Dalmatia
omnis o-
lim dicta
Liburnia.

Liburni i.
e. Dalma-
tæ ab Ro-
manis de-
ficient au-
ctore De-
mosthene.

Dal-

Dalmatia, haud satis æquo animo ferebant; & cum jampridem, quod superbe avareque imperaret, in odium offensionemque omnium incurrisset; tum præcipuis quibusdam de causis odio erat Dalmatis, quos ob studium favoremque Carino impensum acerbissimis exactionibus expilaverat, & superiori anno eorum animos vehementius irritaverat, quod multos cives Salonitanos cum Georgio eorum Episcopo religionis causa interfici jussisset. Itaque Demostheni perfacile fuit Cari & Carini beneficiis commemorandis, eorumque memoria ac desiderio renovando, populos illos ab Diocletiani imperio abducere, & blanda oratione, ingentibusque promissis allicere, ut regnum sibi & urbis principatum, Diocles matre Diocletiani expulsa, volentes libenterque deferrent. Nec vero constandæ seditionis opportunitas deerat, quippe cum Diocletianus per ea tempora Persico & Ægyptiaco bello implicatus longe terrarum abesset: id quod annotavit Victor Sylvius Grandius in eo libro, quem de Vitis Sanctorum Ariminensium inscripsit. Quapropter defectio Dalmatarum conjungi potest cum anno 297., vel referri ad annum superiorem, cum Diocletianus in partibus Orientis maximis gravissimisque curis utriusque belli distinebatur. Fuit ætas illa, ut supra vidimus, rebellionum ac tyrannorum admodum ferax; ut mirum videri nemini debeat, si rerum novandarum cupido, aliarum gentium exemplo, Dalmatas etiam invaserit.

Romane
classes va-
riis in lo-
cis consti-
tuta.

Sequitur jam, ut de classe Pontica aliquid dicamus. Plures variis in locis classes præclare instructas habebant Romani, quibus vel ad maria oraque maritimas tuendas, vel ad conveyendam annonam, vel ad milites, quo belli necessitas vocabat, transportandos utebantur. Apud Scriptores haud infrequens mentio est *classis Africana*, & *classis Alexandrina*, quibus ex Africa vel Ægypto frumenta Romam quotannis deferrebantur. Commodus Imperator, inquit Lampridius cap. 17. *Classem Africanam instituit, quæ subsidio esset, si forte Alexandrina frumenta cessassent*. Augustus, Ægypto in provinciae formam redacta, certum frumenti numerum Alexandrinis imperavit, qui plebi Romanae in singula capita pro rata portione divideretur. Magna vis tritici Romam ex Ægypto advehi quotannis solebat, ut auctor est Aurelius Victor in Epit. c. 6. *Hujus, idest Augusti, tempore ex Ægypto urbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur*. Classis Alexandrinae meminit etiam Strabo lib. 17. his verbis: *Sentiet, qui Alexandria, & Puteolis fuerit, & observaverit onerarias naves & venientes, & recedentes, quanto graviores aut leviores ultro citroque navigent*. Classis Gallica apud Gallos Narbonenses in Colonia & Portu Foro-Julienfi constituta fuerat tum ad ipsam Galliam, tum ad Hispaniae oram tuendam, de qua Tacitus in Annalibus lib. 4. *Gallicæ proximum littus rostrata naves præsidebant, quas Altiaca victoria captas Augustus in Oppidum Foro-Juliense miserat, valido cum remige*. His adde *classem Misenum*, & *classem Ravennatium*, quas ad tutelam maris inferi, & superi collocavit Augustus, ut docet Svetonius c. 49. n. 2. De utraque pauca quidem, sed cognitu digna scripsit Vegetius IV. 31. *Apud Misenum & Ravennam singula legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscedentes, & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent. Nam Misena-*

tium classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo. Classis Ravennatium Epirum, Macedoniam, Achajam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, (quibus addi oportet Salonam) petere directa navigatione consueverat. Utramque classem commemorat Tacitus Annal. 4. *Italiam utroque mari duæ classes, Misenum apud & Ravennam, tuebantur. Classis Pontica, de qua nunc agimus, ex eo nomen accepit, quod in ipso Ponto collocata fuerit, idest in capite & fonte mediterranei maris, ut mare utrumque tutum ab hostibus ac prædonibus pacatumque præstaret*. Hanc ex quadraginta navibus longis, ac rostratis constare fuisse scripsit Josephus lib. 2. de Bello Jud. ejusque stationem supra Byzantium posuisse videtur Tacitus hist. lib. 2. his verbis: *Mucianus classem e Ponto Byzantium adigi jussit*. Porro cum in actis S. Marini scriptum sit Demosthenem classe Pontica usum esse ad urbem Ariminensem excindendam, nunc investigari oportet, qui fieri potuit, ut ea classis inde usque a mari Pontico in Adriaticum transvecta in Demosthenis potestatem devenerit.

Cum Diocletianus post recuperatam Ægyptum, Persaeque debellatos adhuc in Orientis partibus subsisteret, coque illi de Dalmatarum defectione esset allatum, incredibile dictu est, quanta ex eo nuncio sollicitudine ac molestia affectus fuerit: acerbissime enim ferebat Salonitanos ac Dalmatas populares suos ab se abalienatos esse, sibi que urbem illam ac provinciam ereptam, in qua natus & altus fuerat, in eaque ædes Imperatorias magnificentia summa, infinitisque sumptibus sibi exstruxerat. Nulla igitur mora interposita, cum nullus alius exercitus ad manus esset, jussit classem Ponticam, quæ ab illis, in quibus tum versabatur, locis propius aberat, e Mediterraneo in mare Superum inferri, & Græciæ Dalmatiæque littora circumvectam ad Salonam obsidionem deduci. Ipse vero Romam proficisci decrevit, ut ex delectu Italico subsidia ad bellum Dalmaticum contraheret; & fortassis etiam ut decimum quintum a suscepto imperio annum solemnem pompa celebraret. Agebatur ergo annus Christi 298. Anicio Fausto, & Severo Gallo Coss. cum classis Pontica Adriatico mari subvecta in Salonitanum portum invehitur, & parte copiarum in terram exposita, castris ad urbem locatis Salonam ac Demosthenem terrarumque acriter obsidet. Cum autem Romani acriter in dies vehementiusque urbem oppugnant, & ab omni comœatu externisque auxiliis interclusam defensoribus nudassent, nihil propius videbatur esse, quam ut eam vi caperent, ac militibus diripiendam traderent. Perditis ac desperatis rebus opem attulit Georgius Salonitanus Antistes duobus ante annis præclara pro Christo morte perfunctus, qui cælo delapsus hilari vultu, ac blando sermone solatus Regem ac cives metu ac mærore torpentes, quibus se vestitus atque habitu militari spectandum præbuit, vires eisdem animosque iniecit. Quo cælesti viso mirifice recreati, spei ac fiduciæ pleni, Georgio Duce atque auspice confestim ex urbe erumpunt, Romanos invadunt, & fufis cælisque terrestribus copiis, uno eodemque impetu in hostium naves transiliunt, quos subita illa rerum conversione attonitos, ingentique terrore percussos ad satietatem cædunt, & Pontica classe universa potiuntur. Hanc Salonitanorum victoriam Georgii

Classis
Pontica
jussu Dio-
cletiani in
superum
mare de-
vehitur.

& Salo-
nam obsi-
det.

Salona di-
vinis li-
berata.

gii ope partem copiosius & accuratius descripsimus in actis ejusdem; atque hinc petendam esse duximus interpretationem celeberrimi illius miraculi, quod de Georgio hastam ex equo in Draconem intorquente; & regiam puellam ab ejus faucibus vindicante narratur. Vide Aët. Georg. cap. 6. §. 3. 6. Ex his habes, qua ratione fieri potuerit, ut classis Pontica Romanorum in Demosthenis potestatem venerit.

Dalmata
clade
Pontica
potius

Post gratias Deo & Superis actas, ac templum in honorem Deiparæ Virginis ac Georgii ædificari jussum, Demosthenes ac Dalmatæ cum in eas, quas Romanis ademerant, naves conscendissent, quidquid littorum atque insularum in Romanorum fide permanerant, primo adventu capiunt; & Pontica illa classe Superum mare transecti, Italiæ oram depopulantur; & Ariminum de improvviso aggressi, urbem illam diripiunt, incendunt, funditus evertunt. Exinde præda, & spoliis onusti Dalmatiam repetunt. *Demosthenes primo diluculo*, inquit Cæsar Clementinus in hist. Arim. lib. 2. *classem ora Ariminensi applicuit; & exscensu e navibus in terram facto, Barbari scalis admotis, tanta celeritate mania transcendunt, ut cives ante se ab hostibus opprimi senserint, quam de illorum adventu suspicari possent. Urbem, & suburbia, & mania excindunt, testis flammam injiciunt, cives partim cadunt, partim in fugam avertunt; ac tanta hominum strages atque ædificiorum everio facta est, ut parum absuerit, quin illud tanta urbis reliquiis inscribi posset: Hic fuit Ariminum.* Hæc omnia in pauca contulit Auctor Actorum S. Marini: *Quæ mania, sicut vetusta retulit fama, a Demosthene Liburnorum Rege classe Pontica excisa fuerunt.* Hæc referri possunt ad annum 298. Anicio Fausto II., & Severo Gallo Coss.

Ariminum
excidit

Hactenus ex tabulis & Scriptoribus Ariminensibus. Sed huic bello quinam exitus contigerit, nusquam scriptum invenio. Cæterum a Romanis haud multo post & victum Demosthenem, & Dalmatiam recuperatam fuisse, illud argumento est, quod Diocletianus & Herculus de summa reipublicæ consulturi anno 300. Salonam convenerint, ut Nicephorus tradit, cujus verba infra subjiciemus. Quod autem Ariminensium historiæ deest, id ad hunc modum per conjecturam suppleri posse arbitror, Cum de classe Pontica amissa, & Arimini excidio Romam esset allatum, enimvero tantus omnes terror incessit, ut tota urbe-trepidatum sit. Quare Diocletianus raptim coactis terrestribus, & navalibus copiis cum classe Ravennati in Dalmatiam trajicere festinat. Demosthenes multiplici prælio & clade attritus vel fuga salutem consuluit, vel captus in Diocletiani potestatem venit, vel denique pacem ab eo certis conditionibus impetravit; eo victo Provincia universa sine certamine in ditionem Romanorum rediit. Diocletianus rebus Dalmaticis compositis, & Diocleæ matri, quam Salonitana seditio urbe excedere coegerat, Salonæ Dalmatiæque Præfectura impensius commendata, Romam revertitur, ut postea dicemus.

Dalmatici
belli exitus

Jam vero operæ pretium est huc afferre locum quemdam Aurelii Victoris sane obscurum, quem ob ignorationem hujus belli Dalmatici, nemo adhuc fortassis explanatione satis apta interpretari atque illustrare potuit. Itaque Aurelius Victor Persicam victoriam commemorans quædam subjunxit, quæ nisi ad susceptam adversus Demosthenem ac Dalmatas expeditionem

referantur, vix intelligi, aut explicari possunt: *Denique ibidem (Maximianus Cæsar) Narseum Regem in ditionem subegit: simul liberos, conjugisque, & aulam regiam: adeo victor, ut ni Valerius, cujus nutu omnia gerebantur, incertum qua causa, abnuisset, Romani fasces in provinciam novam inferrentur. Verum pars terrarum tamen utilior quasita: quæ cum acrius reposcuntur, bellum ingens susceptum est, grave admodum perniciosumque.* Ex Firmiano Lactantio causam addiscere licet, quam sibi Aurelius fatetur ignotam esse, cur Diocletianus vetuerit Galerium victorias persequi, & longius imperii Romani fines proferre. *Maximianus fugato Narseo Rege, ait Lactantius, reversus cum præda & manubiis ingentibus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem.* Verebatur ergo Diocletianus, ne si Galerius novas imperio provincias adjiceret, major illi quidem audaciæ, sibi vero timoris causa & materies accederet, Quare pace cum Persis constituta, jussit Galerium ab Oriente exercitus abducere, atque in Illyricum reverti ad tuendas provincias Barbaris finitimas atque expositas, quæ ad ejus ditionem curamque pertinebant. Sed propius ad rem nostram spectant, quæ Victor statim subjecit de quadam terrarum parte, quæ multo utilior Romanis erat, & de gravi illo ac pernicioso bello, quod ejus regionis reposcendæ causa susceptum est. Quid belli hoc fuerit, ubi terrarum, quibusve cum populis gestum, nemo veterum Scriptorum litteris ac memoriæ prodidit. Hostes omnino quatuor per ea tempora ad Romanum imperium labefactandum, duos in Oriente, totidem in Occidente coortos fuisse reperio, Achilleum in Ægypto, Persas in Asia, Quingentianos in Africa, Carausium in Britannia, Sed cum his omnibus debellatum jam fuerat; & hoc anno 298., in quo nunc versamur, nulli hostes, quibuscum esset pugnandum, videntur superfuisse. Diocletianus anno superiori capto interfectoque Achilleo universam Ægyptum receperat; & per idem tempus in Africa Herculus Quingentianis perdomitis universam regionem tranquillam pacatamque reddiderat. Constantius inde usque ab anno 293. cum Carausio Britannia tyranno, quem insulæ situ & præsidii fretum ac munitum vincere non potuit, pacem haud iniquis conditionibus fecerat; & triennio post, per Asclepiodorum Præfectum Prætorio cum oppressus esset Alestus, qui Carausio in ejus insulæ dominatum successit, Britannias recuperaverat. Galerius autem anno 297. fufis Persarum copiis, Narsei conjugibus, sororibus, liberisque captis bellum Persicum haud gloriosius, quam feliciter confecerat. His addi si libeat Carpos Bastarnasque Illyrico, Alemanos Gallia infestis; hi quidem a Constantio, illi vero ab Galerio devicti fuerant. Cum itaque nihil hostium esset aut bellorum ea tempestate, quibuscum Romani conflictarentur, notitiam ejus hostis bellive, cujus meminit Victor, si aliunde petere coneris, quam a tabulis Ariminensibus, frustra labores. Atque omnia quidem, quæ narrat Aurelius, cum bello illo Dalmatico, seu Demosthenico optime congruunt. Genus belli grave admodum ac perniciosum fuit. Hærebat quippe hostis in ipsis imperii Romani visceribus: Salonam & inferiorem Dalmatiam fere totam Romanis ademerat, fuso cæsoque hostium exercitu, Ponticam classem in potestatem redegerat, Ariminum urbem munitissimam exciderat, Italia universæ cædem stragemque minabatur.

batur. Huic bello causam præbuerat defectio Dalmatiæ, quæ regio Romanis non solum utilior, sed plane necessaria erat, atque in primis Diocletiano cara, multisque ab eo ac magnificentissimis ædificiis exornata: quæ dum acrius reposcitur, bellum illud ingens susceptum est, grave admodum perniciosumque, quod nomini Romano haud minus cladis ignominiaque, quam terroris attulit. Cæterum Romanos malis initiis orfos, felices hujus belli exitus habuisse necesse est, ut supra diximus; quippe cum satis constet haud multo post & Ariminum, & Dalmatiam in Romanorum ditionem rediisse.

Hoc eodem incunte anno 298. Fauſto & Gallo Cofs. Herculus, cum anno superiori ex Africa Romam reversus esset, Thermas in honorem Diocletiani ingenti mole sumptuque ædificare cœpit, quæ cum fuerint, ut Marcellini verbis utar, *in modum provinciarum extructæ præ incredibili sui amplitudine*, non ante septem annos perfici, ornari, ac dedicari potuerunt. Ad hanc ædificationem Christianorum opera uti decrevit, quos servilibus laboribus atterere, quam nullo suo, reique publicæ comodo necare, satius esse duxit. Idem Maximianus Herculus Cyriacum cum Sifinnio, Largo, & Smaragdo in carcerem conjici jussit, quod ii Christianis assiduo in ædificandis thermis labore exercitis assiduisque, quotidie quæ tenuem in victum cultumque necessaria erant, ab Thrasone egregio Christi cultore, homine opulento & copioso suppeditarent.

Hoc anno 298. in finem vergente, vel proximo ineunte, Diocletianus victo Demosthene, pacataque Dalmatia, Romam regreditur. Petrus Equilinus lib. 7. Catal. SS. cap. 36. in Actis S. Cyriaci scripsit eum in urbem rediisse de portubus *Aphrica*. Quid rei seu negotii Diocletiano fuerit per id temporis in Africa, quæ in ditione erat ac potestate Herculi, sane non intelligo. Id fortasse scriptum reperit in antiquis tabulis, & Aphricæ vocabulo hic intelligi oportet Phariam Dalmatiæ insulam, cujus sive, brachiis hinc atque hinc productis, Portus continebatur celeberrimus, & plenissimus navium, quamque & Aphariam, & Aphricam apud antiquos interdum appellatam fuisse alibi docuimus. Argumento esse potest, quod apud Equilinum regio illa, unde Diocletianus Romam profectus esse dicitur, *Aphrica*, duplici littera *ph* interjecta, vocatur, quæ ex *Apharia* primitivo vocabulo videtur esse derivata; cum tertiam illam orbis partem, quæ Libya etiam dici solet, omnes fere Latini Scriptores unica littera *f* interposita *Africam* appellant. Sed utut est, certe Equilinus paucis verbis duos errores implicuit, quos hic opportune corrigendos censeo. *Cyriacus*, inquit, cum duobus sociis *Largo & Smaragdo* in carcere detentus est per annos tres: donec ædificatis thermis, *Diocletianus rediit de portubus*, (alibi de partibus) *Aphrica*. Non tres annos, sed annum vix integrum in custodiam inclusum fuisse Cyriacum, antequam Diocletiani jussu eximeretur, clare aperteque colligitur ex Actis S. Marcelli Papæ, quibus implicita sunt, & coherent Acta S. Cyriaci & Sociorum Martyrum. Nec vero opus Thermarum perfectum erat, cum Diocletianus e Dalmatia Romam venit; sed cum anno 298. ineunte captum esset, tandem absolutum est Imperantibus Constantio & Galerio, a quibus Thermas Diocletianæ dedicatas esse vetus inscriptio docet.

Anno Christi 299. Diocletianus septimum, Maximianus Herculus sextum Consulatum iniierunt. Interea Romæ res accidit tum Diocletiano permolesta, tum vero ad vim & sanctitatem Christianæ religionis declarandam vel maxime illustris. Artemiam Diocletiani e Serena filiam natu minimam Cacodæmon divexari cœpit miseris modis. Cum humana remedia nihil proficerent, accersitus Cyriacus Diaconus, quem Herculus anno superiori in carcerem conjecerat. Is rite adhibitis ex instituto ecclesiæ precationibus atque exorcismis, excusso infesto exagitatore, liberam & incolumem filiam parenti restituit, quam Christianis præceptis ac mysteriis edoctam Cyriacus baptismo expiavit, atque Serenæ matri in fidem ac disciplinam tradidit. Ea res Diocletiani animum erga Christianos tantisper mitigavit, ac dum accepti beneficii memoria viguit, nihil in eos maleficii molitus est. Cyriaco autem ut gratiam referret, ædes donavit prope thermas, quas Herculus Diocletiano ædificari jusserat. Aliud eodem fere tempore accidit, quod Cyriaci virtutem in Diabolis depellendis comprobavit. Jobiam Regis Persarum filiam idem malus Dæmon obsederat, quam Cyriacus jussu Diocletiani, ad quem ab eodem Rege Legati venerant, in Persidem profectus cum liberasset, ad Christi cultum cum aliis e regia familia quamplurimis adduxit. Quare ab Rege Persarum cum amplissimis litteris, & summo cum honore dimissus Romam revertitur, quem Diocletianus cum Serena uxore & Artemia filia perhonorifice excepit. Sed de his susus & accuratius in Actis S. Artemiæ, ubi argumenta quædam refellentur, quibus hujus historię veritas & auctoritas impugnari solet. Intra finem hujus anni Diocletianus profectus ex urbe, Dalmatiam & Illyricum adiit; & mense Novembri Sirmii degebat, ut colligitur ex legibus ibidem conditis XVII., & XVIII. Kalendis Decembris Diocletiano VII., & Herculio VI. Cofs. idest anno 299. quæ leges relatæ sunt in codicem Justiniani sub Tit. III. De Pactis. Si quas alias leges prioribus hujus anni mensibus, dum Diocletianus in urbe versaretur, ad urbem Sirmiensem refert Codex Justinianus, eas non ibi conditas, sed propositas fuisse necesse est.

§. VI.

Res Diocletiani ab anno 300. usque ad 303.

Anno post Christum natum 300. Constantio III. & Galerio III. Cofs. ineunte Majo Diocletianus discessit Sirmio, ubi legem promulgaverat IV. Kal. Maji; quæ videri potest in codice Justiniano sub Tit. III. de Pactis. Interea Diocletianus ætate in senium vergente, incommoda valetudine affligari cœperat; quocirca curarum & imperii pertæsus, de abdicando principatu cogitare cœpit, & Herculio, ut idem faceret, suadendum censuit; instigante præsertim atque adeo urgente Galerio, quem res prosperæ, & potissimum relata de Persis victoria nimis extulerant, eoque audaciæ provexerant, ut cum Cæsaris nomen despiceret, & Augustale imperium affectaret, ipsum Diocletiano sollicitudinem ac metum afferret. Galerii superbiam, metuendamque Diocletiano Lactantius cap. 9. his verbis exposuit: *Fugatoque Narseo Rege, reversus cum prada & manubiis ingentibus*,

Artemia
Dioclet.
filia, &
Jobia filia
Regis
Pers. a
dæmone
per S. Cy-
riacum li-
berata.

Dioclet.
Dalmatiam
& Illyri-
cum adiit.

Diocletia-
nus senio
& ægra
valetudi-
ne affe-
ctus.

Therma
Romana
ab Hercu-
lio ædifi-
cata car-
pta.

Diocletia-
nus Ro-
mam re-
diit.

bus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque fastus post hanc victoriam elevatus est, ut jam detrectaret Caesaris nomen. Quod cum in litteris ad se datis audisset, truci vultu, ac voce terribili exclamabat: Quousque Caesar? Exinde insolentissime agere cepit, ut Marte se procreatum & videri & dici vellet, tamquam alterum Romulum, maluitque Romulam matrem stupro infamare, ut ipse diis oriundus videretur. Ad quæ verba Jacobus Tollius hanc præclaram notam apposuit: Metuebat scilicet Diocletianus, ne successu nimio elatus Galerius contumeliam sibi ab ipso factam aliquando ulcisceretur, quod eum re male contra Persas gesta, ad carpentum suum per mille passus currere coegisset. Et Paullus Bauldrius in eundem Lactantii locum: Inde Diocletiano misere timendum erat, ne brevi Galerius Augusti potestatem invaderet, eamque propter memoratum a Tollio curriculum, vel suo Socero eriperet; quod postea factum. Cum igitur inde usque ab anno 297. cui Persicam victoriam Henricus Valesius, Antonius Pagius, alique illustres Chronologi illigarunt, Galerius minitabundus numquam destitit instare, atque urgere, ut Diocletianus sibi loco cederet; nemini mirum videri debet, si is hoc demum anno aliquid ejus furori & cupiditati indulgere, eique spem haud longinquam imperii adipiscendi ostentare decreverit. Itaque ex composito Diocletianus pariter & Herculus Salonam conveniunt, ut de imperio abdicando deliberarent. Ægre admodum Hercules in eam sententiam adduci poterat; sed fortasse ibidem aderat Galerius, qui qua precibus & hortationibus, qua minis ac terroribus utriusque animum ad id, quod volebat, impelleret. Summa ergo deliberationis fuit, ut vel post annum ab imperio suscepto vicissimum solemnem apparatu & pompa celebratum, vel simulatque opportunitas rei gerendæ ac tempus idoneum adesset, imperium uno & eodem die uterque deponeret; interea operam darent, ut intestinis externisque hostibus sublatis rempublicam tranquillam relinquerent. Porro ad salutem ac tranquillitatem reipublicæ plurimum interesse visum est, quidquid usquam Christianorum foret, de medio tolli, & nomen Christianum ubique ac penitus deleri; ne qui vero essent, qui nefariis consiliis, & conatibus armati possent obistere, persecutionem triennio ante a militibus ceptam vehementius urgeri placuit. Galerius autem imperii Augustalis brevi adipiscendi spe delinitus tantisper quievit, & Diocletiano molestus esse desit. Hujus Salonitani conventus memoria vetustate interiisset, nisi eam litteris traditam nobis conservasset Nicephorus Callistus: Diocletianus, inquit lib. 7. cap. 20. una cum imperii sui consorte Herculo Maximiano ex constituto Salonæ convenere; ibique inter se constituere, ut die uno ambo imperiali potestate deposita, privatorum vestem sumerent. Idem fere aliis verbis docet Auctor Actorum S. Marcelli: Post menses duos ambulavit Diocletianus Augustus ad Dalmatias, ibique aegritudine fatigatus, fecit testamentum, & cohæredes fecit filios suos, & mortuus est.

Hic designatur tempus profectionis Dalmatiæ, quam suscepit post menses duos ab Cyriaci in urbem regressu, qui cum anno Christi 299. optime cohæret. Hoc quippe anno, ut dicemus in Actis S. Artemiæ, Cyriacus a Perside in urbem rediit Septembri mense incunte; Diocletianus vero, mense Octobri in exitum pro-

perante, Roma discessit, & Salonam adiit, ubi non quidem statim, sed aliquot post menses Sirmio regrediens testamentum fecit. Nam tum Salonæ Sirmium profectus est, qua in urbe, ut colligi potest ex legibus ibidem datis xvii. & xviii. Kal. Decembris, de quibus paragrapho superiori, quod supererat hujus anni 299. transegit. Inde vero anno insequenti sub initium Maji Salonam revertit. Is autem annus 300. peropportunos videtur, quocum Comititia illa Salonitana copulenter; quippe cum toto illo anno versatus fuerit apud Illyrios prope a Dalmatia, ut constat ex duabus legibus Sirmii constitutis, altera iv. Kal. Majas, de qua supra, altera xvii. Kal. Januar. Constantio & Galerio Cæs. iiii. Coss. Cum itaque esset in Dalmatia testamentum fecit, idest, non tum quidem re ipsa imperio se se abdicavit, sed imperii opportuno tempore deponendi consilium cepit, illudque Constantio & Galerio filiis suis adoptivis quodam quasi testamento legavit. Quod vero additum est & mortuus est, id referri oportet ad annum 313. nam Diocletianus post hæc Salonitana comititia quinque fere annos imperavit, & postquam imperio decessit, novem annos, ut Victor tradit, in vita privata apud Salonas exegit. Sed cum hæc ad historiam S. Marcelli non pertineant, hujus Scriptor multa & locis, & temporibus disjuncta, ut fieri solet, oratione conjunxit, & breviter perstrinxit. Vide Acta S. Artemiæ.

Quod Nicephorus Callistus perspicue docet, traditurque in Actis S. Marcelli, idem confirmat Auctor incertus Panegyrici de laudibus Maximiani & Constantini Augustorum, quem coram utroque in Gallia dixit, postquam Maximianus insignia ac titulum Augusti resumpserat. Neque enim dubium videtur esse, quin hujus conventus, pactique Salonitani meminerit, cum scripsit Diocletiano & Herculo jam olim, idest multis ante annis, deliberatum & constitutum fuisse rebus publicis, imperioque nuncium remittere: Tale est Imperator (Maximiane) quod omnibus nobis incluso gemitu mærentibus facere voluisti, non quidem tu reipublicæ negligentia, aut laboris fuga, aut desidiæ cupiditate ductus, sed consilii olim, ut res est, inter vos placiti constantia & pietate fraterna: ne quem totius vitæ summarumque rerum socium semper habuisses, in alicujus facti communitate desereres.... Verum longe diversa in vobis erat causa declinandi, aut sustinendi laboris. Quamquam & si totam excusationem ætatis afferres, sic quoque tibi reipublicæ curis non erat abundum. Quibus ex verbis illud etiam intelligi potest hujusmodi consilium non sic celari potuisse, quin aliqua suspicio in vulgus emanaverit; id quod Auctor ejusdem Panegyrici paullo ante significaverat; cum enim Hercules an. 304. octavum Consulatum Romæ Kalendis Januariis iniret, ait totam civitatem suspensio animo ac sollicito cum arctissime amplexum detinere voluisse, quod metueret, ne abjectis imperii gubernaculis se desereret, ejusque tutela ac præsidio indigentem destitueret: Te rursus vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulem, ita ipsa amplexu quodam suo Romæ voluit detinere, ut videretur augurari jam, & timere quod factum est. Est enim, Imperator æterne, in quo uno querelam reipublicæ penitus mervisti. Porro Diocletianus Salonitanis Comititiis absolutis, e Dalmatia in Pannoniam ac Sirmium se contulit; qua in urbe,

Salonam
eum Her-
culio pro-
fectus im-
perium de-
ponendi
consilium
cepit.

Ann. 300.
fere totum
Diocletia-
nus in Il-
lyrico
transiit.

urbe, hoc anno exeunte, ut diximus, xvii. Kal. Januar. legem tulit, Codici Justiniano insertam sub Tit. iiii. de pactis.

Per hæc tempora, ut refert Schonlebius, Vandali, gens ea tempestate ferox & immensa, quæ regiones Vistulæ atque Albi interjectas olim habitasse fertur, Duce Visomaro, populabundi Thraciam invadunt; inde ab Galerio rejecti, compulsi que ultra Danubium, provinciam illam insident, quæ nunc Moldavia dicitur.

Romæ excitata sedicio popularis contra Christianos.

Anno 301. Titiano II. & Nepotiano Coss. acerbius ubique in Christianos sævitum est. Romæ quidem, ut Baronius tradit ex Actis S. Sabini Episcopi Spoletini, cum Maximianus Herculius in Circo Maximo Circenses ludos daret, spectaretque, ab universo populo acclamatum est duodecies contra Christianos. Itaque Herculius, referente in Senatu Hermogeniano Præf. Præt. ut in Italia cæterisque Occidentalis imperii provinciis in Christianos lege ageretur, omnique suppliciorum genere animadverteretur, Senatu populoque approbante decrevit. Hoc anno Diocletianus partim apud Illyrios commoratus est, partim etiam in Oriente; id quod suadet lex Antiochiæ data iv. Nonas Julii. Eusebius ad hunc annum revocat victoriam Constantii de Alemannis apud Lingonas relatam, quam nos in annum 296. coniecimus.

Diocletianus in Oriente anno 302.

Anno 302. Constantio Chloro IV. & Maximiano Galerio Cæsaribus IV. Coss. Diocletianus mense Novembri Nicomediam in Bithyniam hyematum abiit. In eandem urbem, quæ regia erat ac sedes imperii Orientalis, se contulit Galerius, quocum de Christianorum genere penitus abolendo deliberatum est; eaque de re clandestinis cum Galerio conventibus habendis totam hyemem Diocletianus exegit. Sed antequam Nicomediam veniret, versatum fuisse apud Illyrios colligi potest ex aliquot legibus ibidem datis, quæ cum Cæsaribus Consulibus adscriptæ sint, ad hunc annum referri possunt.

§. VII.

Diocletianus universæ ecclesiæ persecutionem indicit, Romæ vicennalia celebrat, æger Nicomediam repetit. Ab an. 303. ad an. 305.

ANno 303. Diocletianus Aug. octavum, Maximianus Herculius Aug. septimum Consulatum adepti sunt. Quod Nicomedienfes illæ clandestinæ consultationes tota hyeme parturiebant, vere demum appetente pepererunt, diuque meditatam scelus in lucem protulere. Itaque vii. Kal. Martii, ut auctor est Lactantius cap. 12. primos concepti sceleris ac furoris impetus excepit Templum Nicomedienfe Christianorum, quod intra paucas horas funditus eversum est; postridie vero ejus diei editum tota urbe promulgari, & per omnes orbis Romani provincias circumferri jussu, quo ecclesiæ dirui, sacri codices flammis tradi, Christiani cujusque generis & conditionis omnibus suppliciis excruciarī necarique jubebantur. Hinc initium duxit decima persecutio omnium, quas ad eam diem ecclesiæ pertulerat, multo atrocissima, ut appareret ultimos ad Christianum nomen ubique delendum exeri hominum pariter ac Dæmonum conatus. Sed de hac persecutione multo plura capite proximo explicanda erunt.

Diocletianus vero postquam Nicomediæ multa & illustria suæ crudelitatis exempla in Christiani Sacri Tom. II.

stianos edidisset, Romam concessit; ut vicennalia cum Herculio celebraret. Vicennalia erant feriæ quædam solemnes, quæ ineunte anno vicesimo imperii, per mensem integrum haberi, & ingenti pompa ac magnificentia, variisque ludorum, sacrificiorum, votorum generibus celebrari solebant. Cum Diocletianus anno 284. xv. Kal. Octob. ut supra diximus, Augusti nomen & insignia sumplerit, initium anni vicesimi ab imperio suscepto in annum 303. diemque Septembris decimam septimam inciderit oportet. Verum Lactantius docet hanc vicennalem celebritatem natalis Imperatorii habendam fuisse xii. Kal. Decemb. idest die vigesima Novemb.; hinc Stephanus Baluzius in notis ad Lactant. argumentum sumpsit, ut probaret, Diocletianum non die Septembris decima septima, ut scriptum est in Chronico Alexandrino, sed hac die Novembris vigesima anno 284. Augustum renunciatum fuisse. Sed Antonius Pagius in Dissert. Hypat. negat id, quod concludere vellet Baluzius, effici ex eo loco Lactantii, aut esse consequens; nam ut ipse docet, hujusmodi solemnitas seu decennalia, seu vicennalia in alios atque alios dies certis de causis fuisse interdum translata; idcirco autem Diocletianum id solemne ab xv. Kal. Octobris in diem vigesimam Novembris transtulisse, quod hoc eodem die, ante annos duodeviginti Maximianus Herculius imperium Cæsareum adeptus fuerat; ex quo fiebat, ut is quoque in ejus celebritatis atque honoris societatem veniret. Vide quæ diximus §. i. His adde hanc præclaram notam Joannis Columbi in verba illa Lactantii *Ad xii. Kal. Decembres: Videndus est de hoc loco Antonius Pagius, jam dicti operis pagina 90. ubi tradit non ideo celebrata a Diocletiano hoc die vicennalia, quod is esset imperii ejus natalis, sed quia tum Maximianus Herculius Cæsar esset nuncupatus. Idque factum aliquoties, utique post Constantini. Magni tempora, ut causa quapiam interveniente, non ipsius Imperatoris primi, sed participis ejus die natali, hoc est, quo particeps imperium auspiciatus fuerat, festum hujus generis celebraretur.* Jam vero ipsum Lactantium cap. 17. audire est operæ pretium, quem deinde ipsius vestigiis in reliquis Diocletiani Actis ac temporibus digerendis persequemur. *Hoc igitur scelere perpetrato, cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illic vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres.*

Vicennalia Diocletiani cur dilata ad 30. Nov.

Nec vero si Lactantius scripsit Diocletianum *perrexisse statim Romam*, continuo putes eum directo, & nusquam deflexo itinere Romam venisse; sed id voluit significare Lactantius haud multos dies ab indicta persecutione intercessisse, cum ille Nicomedia discessit, ut deinde in urbem tempore constituto se conferret; nulla enim erat causa Romani itineris properandi, quippe cum longe adhuc abessent vicennalia, quibus decreta fuerat dies vigesima Novembris. Præterea nihil erat, cur Diocletianus vellet citius Romam proficisci, quam vicennalium celebrandum tempus ac necessitas postularet; sciebat enim quanto apud Romanos omnes, non odio solum, sed etiam contemptu laboraret; quæ causa fuit, ut sub illos ipsos festos dies statim se ex urbe proripuerit, quemadmodum infra docebimus.

Itaque abiit Nicomedia paucis post indictum Religioni Christianæ bellum diebus, eo consilio animoque, ut suo deinde tempore, idest vicennalium

K k

nalium

Persecutio universæ Nicomediæ decreta, & promulgata.

Diocletia-
ni per-
gratio O.
rientalis.

nalium celebrationi præstituto, Romæ adesset. Cum igitur ab ejus Nicomediensi discessu ad Kalendas Novembres septem fere menses numerentur, id temporis in peragrandis Provinciis orientalibus insumpsit. Hæc aperte colligitur ex Actis S. Georgii Palæstini, in quibus scriptum est Diocletianum in quadam urbe præcipua Palæstinæ, quam Diospolim fuisse arbitramur, convocato Senatu, quam paucis ante diebus Nicomediæ indixerat, promulgasse persecutionem adversus Christianos, & vel in eadem urbe, vel in alia civitate haud longe remota, interfuisse martyrio S. Georgii Palæstini, quod in primum universalis persecutionis annum, diemque Aprilis vigesimum tertium incidisse constat. Huc revoca, quæ satis accurate dicta sunt in Actis Georgii Ep. Salonit. cap. 3. §. 11.

Dioclet.
Romam
advenit;
vicennalia
celebravit,
ac triumphum
egit.

Diocletianus post varias Orientis provincias peragratas Romam venit mense Novembri in eunte; in eaque urbe cum Herculio collega ingenti apparatu ac magnificentia vicennalia celebrare cepit die vigesima ejusdem mensis; quæ gratulatio ac celebritas ex antiquo instituto triginta ipsos dies tenuit. Intra tempus vicennialibus præstitutum itidem cum Herculio præclarissimum triumphum egit non solum de Persis, sed etiam, ut Eutropius docet, de aliis Romani nominis hostibus, veluti Ægyptiis, Marcomannis, Carpis, Alemannis, Quingentianis, quos vel per se ipse, vel per eos vicerat, quos imperii consortes adiutoresque adsciverat. Nam in hoc usque tempus dilatum fuisse triumphum auctor est Eutropius, qui cum haud multo ante triumphasse scribit, quam imperium deponeret. Ait siquidem Eutropius Diocletianum Nicomediæ, Herculum Mediolani Purpuram exuisse, post triumphum inclytum, quem Romæ ex universis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narsei conjuges, sororesque & liberi ante currum deducti sunt. At Eusebius, quem merito Josephus Scaliger in suis Animadversionibus reprehendit, triumphum Perlicum uno anno ante indictam universalem persecutionem statuit, & cum anno Diocletiani duodevigesimo conjunxit. Hunc triumphum Augusti ne citius agerent, vel alia ex aliis bella impedimento fuerunt, ut censet Petavius; vel idcirco distulere, ut cum conjungerent cum festis vicennialium, ait Baluzius in notis ad Lactant. & ea sic facerent claviora atque celebriora.

Quod autem Henricus Valesius in notis ad Eusebium adversus Scaligerum contendit referri non posse ad hoc tempus triumphum Diocletiani, cum per hyemem triumphos agere non solerent Romani Imperatores, vereor, ut eruditus hominibus probari queat; nam si tempore hiberno vicennalia publicis ludis & spectaculis edendis celebrari potuerunt, non video, cur eodem tempore triumphum pompa per urbem circumferri non potuerit. Sub dies festos vicennialium nihil moræ interposuit, quin statim ex urbe discederet, ut ea potius fuga, quam discessus fuisse videatur. Hujus profectionis causam confert Lactantius in populum Romanum, qui suo ingenio ad carpenda illustrium ac præsertim Principum virorum vitia licentior, quam liberior, Diocletianum quamdiu Romæ fuit, illiberalibus jociis, atque adeo convitiis appetere nunquam destiterat. Nec sane, ut supra diximus, deerant causæ peculiare, cur Romani Diocletianum odissent. Neque enim solum avare, sed superbe etiam imperabat, regia plane usus potestate,

a qua populus ille pristinae libertatis adhuc memor mirum in modum abhorrebat; nam & Regum Persarum more, cultum vestitumque regalem auro ac gemmis intertextum sibi adsciverat, seque ab omnibus adorari volebat; & præterea injussu Senatus populi que Romani duos Cæsares alterum sibi, alterum collegæ pro suo arbitratu creaverat. Itaque Romanæ dicacitatis impatiens, populares illas cavillationes ne illos quidem paucos dies sustinere potuit, qui supererant ejus anni ante Kalendas Januarias, ut insignia noni Consulatus, quem ipse sibi in annum proximum decreverat, a Senatu pro more illorum temporum acciperet. Nam certum est, ut præclare monet Baluzius in notis ad Lactant. nominationem consulatum fuisse tum prorsus in potestate Imperatorum. Itaque Senatus non designabat quidem consules, ut olim, sed eos declarabat, eis insignia consulatus tradebat, & sic quodam modo consulatum deferre ac tribuere videbatur. Ita nos docet Valerianus Imper. in oratione ad Aurelium, qui postea fuit Imperator, apud Vopiscum: Nam te Consulem hodie designo, scripturus ad Senatum, ut tibi deputet scipionem, deputer etiam fasces. Hac enim Imperator non solet dare, sed a Senatu, quando sit Consul, accipere. Itaque Diocletianus sibi Consulatum destinaverat in annum insequentem, & si mansisset Romæ, ejus insignia, pro more, Consul accepisset a Senatu. Ergo Diocletianus die vigesima Decembris Roma discedens Ravennam concessit. Sed audiendus Lactantius cap. 17. Quibus solemnibus celebratis, cum libertatem populi Romani ferre non poterat, impatiens, & ager animi prorupit ex urbe, impendentibus Kalendis Januariis, quibus illi nonus Consulatus deferrebat. Tredecim dies tolerare non potuit, ut Romæ potius, quam Ravennæ procederet Consul.

Diocletia-
ni ex urbe
præprop-
ra disces-
sit.

Ravennæ
adiit, ubi
Consula-
tum iussit.

Anno 304. Kalendis Januariis Diocletianus nonum Ravennæ, Herculum octavum consulatum Romæ inierunt. Interea Diocletianus, dum Ravennæ hybernabat, ad reedificandam urbem Ariminensem ab Rege Liburnorum Demosthene paucis ante annis excisam animum adiecit. Nam annis quidem superioribus ejus civitatis restituendæ nullum ab gravioribus curis spatium habuisset, nullamque nactus esse opportunitatem videtur. Anno autem insequenti Nicomediæ imperio se abdicavit; cum cateroquin Diocletianus, ut tabulæ Ariminenses testantur, ad ejusdem urbis restitutionem non solum auctoritatem, sed etiam suam ipse præsentiam contulerit. Etenim Diocletianus, quemadmodum narrat Cæsar Clementinus in hist. Arim. l. 2. cum ex Gallia Ariminum venisset, ejus civitatis præpotentis olim atque opulentissimæ excidium miseratus, eandem reedificari jussit, Architectis peritissimis undique edicto accitis, coactis fabris, operisque imperatis. Neque ab veteris Geographiæ onomatistico abhorret, quod Clementinus de Diocletiani ex Gallia in urbem Ariminensem adventu scripsit. Ravenna siquidem, unde discessit, Galliæ Cisalpinæ, Ariminum vero Italiæ propriæ finibus continebatur; nam Rubicon fluvius teste Appiano apud Ortelium in Thes. Geogr. Galliam ab Italia disjungebat; quamvis aliquot sæculis ante conditam Romanam Monarchiam is quoque Italiæ tractus, qui a Rubicone Anconam usque protenditur, ab Gallis Senonibus Galliæ nomen acceperat. Quare Titus Livius lib. 28. antiquiorum temporum ratione habita Ariminum Galliæ adscripsit: Ariminum (ita Galliam appellabant)

Ariminum
reedifica-
ri jussit.

Sp.

Sp. Macretio obtigit. De Arimini excidio & reparatione videnda sunt, quæ supra diximus, & quæ dicturi sumus in Historia Sanctorum Arbenſium Marini & Leonis.

Cum Diocletianus Roma profectus Ravennam, & Ravenna Ariminum regressus urbem illam instaurandam cûcabat, erat hyems summa, ac tempestas perfrigida; imbres magni & assidui. Itaque partim ex aeris ac temporis inclementia, partim ex animi ægitudine, partim ex infirma valetudine, affectaque jam ætate, lentum ac perdifficilem morbum contraxit. Quamvis autem corpore pariter atque animo æger esset, Ravenna tamen discessit vere ineunte, iterque Nicomediam cum suscepisset, Venetiam antiquam peragravit; Veronam, Altinum, Concordiam, Aquilejam adiit; urbes viæ militari, quæ est in Pannoniam, impositas, descriptasque in Itineratio Antonini, atque in tabula Peutingeriana; inde in Pannoniam profectus Sirmium, Tauranum, Viminacium lustravit; æstate autem confecta Ripam *Strigam* sive Istricam vel Danubianam circumiit, & sub finem hujus anni, hyeme jam appetente, Nicomediam pervenit. Stephanus Baluzius Diocletianum Ravenna non ante mensem Martium digressum esse colligit ex lege ibidem data xv. Kal. Aprilis; itemque quas supra nominavi, urbes ab eo aditas in itinere Nicomedienſi, ac lustratas fuisse ex aliis legibus Veronæ quidem xiv. Kal. Junias, Aquilejæ autem, Sirmii, Taurani, Viminacii diversis temporibus vel editis vel subscriptis ab excessu mensis Augusti usque ad Kalendas Octobris. Verum, ut ipsemet Baluzius fatetur, cum hæ leges iisdem diebus annorum superiorum in illis civitatibus condi potuerint, indidem nihil certi elici potest, neque probari hoc anno Diocletianum in eas civitates venisse, & commoratum ibidem esse illis diebus, qui legibus modo commemoratis subjiciuntur.

Haud absimile vero existimaverim Diocletianum ex itinere in Dalmatiam & Salonam divertisse, sive ut ad morbum levandum patrii soli coelique salubritate frueretur, quod unum ad inveteratas corporis ægitudines certissimum periculum vulgo arbitrantur; sive ut Salonitani Palatii jamdudum inchoati absolutionem ac perfectionem sua præsentia urgeret; sive tandem ut e Dalmatia pecuniam, qua populos illos ob defectionem Demosthenicam multaverat, itemque artifices atque operarios ad ædificationem Ariminensem transmitteret: ajunt quippe Scriptores Ariminenses, ingentem vim auri atque argenti e Dalmatica exactione coactam, itemque operas quamplurimas ex eadem provincia ad urbem illam instaurandam jussu Diocletiani submissas fuisse. Dalmatiam & Salonam hoc anno aditam esse a Diocletiano satis ostendunt Acta S. Donati tomo 1. descripta in Episcopis Salonitanis. Cum itaque unum alterumve mensum Salonæ substitisset, in Pannoniam profectus Sirmium adiit, inde Tauranum, postea Viminacium contendit; & circumflexo secundum ripam *Strigam* itinere in Asiam transit, ac denuum Nicomediam pervenit. Diocletiani morbum atque iter Nicomedienſe breviter descripsit Lactantius c. 17. ad hunc modum: *Sed profectus hyeme, seriente frigore, atque imbris verberatus, morbum levem ac perpetuum traxit, vexatusque per omne iter, lætica plurimum vehebatur. Sic æstate transacta, per circuitum Ripæ Strigæ Nicomediam venit, morbo jam ingravescente.*

Illyrici Sacri Tom. II.

Ripa Striga quid loci sit, quidve significet, disputant Interpretes Lactantii, & huic verbo alii aliam notionem subjiciunt. Non defuit, qui putaret huic loco mendum inesse, & pro *Striga* substituendam esse censeret aut Phrygiam, aut quod propius vero est *Strigoniam* ab Strigonio Pannoniæ urbe clara imprimis ac nobili, quæ Danubio adjacet; inde Diocletianum præter oram Danubianam lætica delatum esse usque ad Pontum Euxinum, quem navi transmittens in Asiam atque Bithyniam appulerit. Stephanus Baluzius eo vocabulo designari existimat oram Propontidis, quam Diocletianus terrestri itinere circumvectus, Nicomediam pervenit. Elias Boherellus pro *ripa Striga* legendum putat *per circuitum ripa Istrica*, & hujusmodi vocabulo significari ait vel Istrum fluvium, vel Istriam ad finem Adriaticum; quem Diocletianus circumiens, Venetiam atque Istriam peragravit, atque hinc iter in Pannoniam direxit. Plerique tamen docent, quibus plane assentior, haud aliam esse *ripam Strigam*, nisi ripam Istri, seu Danubii, cujus fluvii oram legens Diocletianus Byzantium venit, & Bosporum tranſvectus Nicomediam appulit. Facilis autem fuit commutatio ex *Istrica* in *Stricam* ac deinde *Strigam*, dempta ex usu satis communi per librariorum prima littera. Unde Spania pro Hispania, *Striculus* apud Arnobium pro *Histriculo*, Strio pro histrione apud Isidorum & veteres Glossas. Quamvis autem is fluvius duplici appellatione veluti bipartitus, ab jugo Abnobæ Montis, unde oritur, Danubii nomen Axiopolim usque retineat, hinc vero usque ad ostia, quibus in Euxinum devolvitur, Istri nomen subeat; antiquo tamen usu receptum est, ut totus sine ulla distinctione aliàs Ister, aliàs Danubius appelletur; hinc etiam Ripa Istrica eadem ac Danubiana dicitur. Henricus Dodwellus approbat quidem iter Diocletiani Danubianum, sive Istricum; negat tamen Ripam *Strigam* aut cum *Istrica* commutandam, aut ejus nomen ab Istro derivandam esse; docet quippe hanc vocem esse *Gromaticam* ab agrorum metandorum disciplina ad rem Castrensem, itemque ad coloniarum extremarum limitem designandum traductam. Quemadmodum autem latus illud Castrorum hostibus obversum veteres *Strigam* appellabant, ita limes ille Barbaris & Coloniis Romanis interjectus *Striga* vocari solebat; quem haud secus, quam partem illam castrorum objectam hostibus, turribus, Castellis, firmissimisque prædiis, quæ *limitanea* dicebantur, ad barbarorum incursiones arcendas communiebant. Porro Danubius fere semper limes fuit a Septentrione ac terminus imperii Romani, quem transgressus est Trajanus veteri Dacia occupata; sed Aurelianus cum hanc provinciam a Barbaris tueri non posset, Romanorum inde prædia & colonias detraxit, atque in Daciam novam citra Danubium traduxit. Exinde Danubius iterum Romanas provincias, barbarasque regiones disternare cœpit; idemque fluvius, cum Diocletianus rerum potiebatur, imperium Romanum definiebat. Ejus igitur Ripam plurimis arcibus, validisque prædiis impositis Romani adversus Barbaros munierant; eique tuendæ Diocletianus præfecerat Galerium, cujus ea est oratio apud Lactantium plena stomachi & querelarum: *jam fluxisse annos quindecim, ex quo in Illyrico, vel ad ripam Danubii relegatus cum gentibus barbaris luffaret, cum alii intra laxiores, & quietiores terras delicate imperarent.* Hæc castella & prædia dicebantur *Præsentura Illyricana*.

K k 2

ciana, propterea quod hæc, & Danubius præterfluens, limitaneis Illyrici provinciis quoddam veluti insuperabile vallum prætenderent. Ripa igitur Danubii, limes imperii Romani cum esset, ad barbaros arcendos tum ipso flumine intermedio præalto ac minime vadoso, tum egregiis munitionibus septa undique ac firmata, rite appellatur *Striga*, vocabulo non illo quidem ab Istro fluvio, sed ab re ac disciplina castrensi desumpto, quippe cum ea pars Castrorum, quæ hostibus obversa est, & majoribus custodiis, vigiliis, præsidiiisque muniri, & *Striga* denominari solet. De *Ripa Striga* si quis plura cupiat, adeat Henricum Dodwellum, qui eruditam dissertationem de *Ripa Striga* confecit.

Quod autem idem Dodwellus censet Diocletianum lætica quidem ad Danubium usque delatum esse; navigio deinde usum, & secundo flumine devectum fuisse; Pontoque Euxino transvectum Nicomediam pervenisse, id mihi haud sane probatur, neque cum iis, quæ de hac Nicomediensi profectioe scripsit Lactantius, satis cohæere videtur. Non enim lætica plurimum, ut ait Lactantius, sed navi magnam hujus itineris partem confecisset; nec vero mihi fit verisimile ægrum corpore atque animo Imperatorem adduci potuisse, ut per Danubii catarractas, & Ponti Euxini brevem procellasque, valetudinem male affectam, hyeme jam appetente, & anno 304. in exitum vergente, tam incommodæ periculosæque navigationi committeret. Præterea cum ait Lactantius per circuitum *Ripa Striga* ab Diocletiano iter habitum esse Nicomediam, satis declarat non illum quidem fluvio, sed terra, non navi, sed vehiculo iter illud fecisse. Huc adde, quod Dodwellus ipsemet docet id Diocletiano Nicomediam proficiscenti consilium fuisse, ut ex itinere lustraret *Præsidia limitanea*, in illis præsertim partibus, quibus maximum & fere perpetuum imminere ab hoste periculum; iter autem facienti per circuitum *ripa Striga*, cum hujusmodi præsidia ac munimenta frequentissime occurrerent, sane tutius erat & commodius homini præsertim ægra valetudine lætica vehi, quam identidem & fere altero quoque milliariorum navi in terram conscendere. Nicolaus Toinardus in Not. ad Lactant. duas vias, quæ Viminatio ad ripam Danubii sito Nicomediam ferebant, ex Itinerario Antonini Coloniae edito an. 1600. descripsit. Altera quidem erat brevissima, altera vero multo longissima; utraque ab urbe Viminatio cum initium duceret, ibidem bifariam divisa, altera dextrorsum ad Meridiem, altera sinistrorsum ad Septentrionem vergebat; iterumque conjungebantur, conveniebantque Ostudizum, sive Ostudizum urbem Thraciæ, unde iter erat Byzantium, hinc brevis tractus in Bithyniam, ubi prima occurrebat civitas Ponticum sive Pontichium, deinde Libysa, a qua passuum millia duo & viginti aberat Nicomedia. Ac prior illa quidem viginti, secunda vero tribus omnino & quinquaginta Ostudizum usque Mansionibus contabat. Haud dubito, quin Diocletianus breviori viam longiorem prætulit, cum illa quidem alpestris esset ac montosa, hominique infirmo admodum gravis; hæc vero licet plurimum esset dierum, plana tamen erat æquabilisque, levi aut nullo incommodo vel infirmis obeunda; præterquamquod illa erat mediterranea, longeque ab Danubio remota, hæc ripensis Danubio adjacens, qualem fuisse docet Lactantius, qui per circuitum *ripa*

Striga iter Nicomediense ab Diocletiano factum esse testatur. Huic vero imposita erant *Præsidia limitanea*, sive *Præsentura Illyriciana*, hisque tuendis Romanæ legiones constitutæ, in quibus erat I. *Jovia* apud Trosmum in Mæsia inferiori, & II. *Herculeæ* apud Noviodunum in Scythia; quæ ab Diocletiani & Maximiani senioris cognominibus denominatæ fuerant; & usque ad imperium Honorii perstiterunt, quemadmodum intelligi potest ex his versibus Claudiani de Bello Gildonis:

Herculeam suus Alcides, Joviamque cohortem Rex dicit Superum.

Ergo Diocletianus via breviori dextrorsum relicta, iterque sinistrorsum desectens, longiorem arripuit per circuitum *Ripa Striga*; & præsidii ripensibus, quantum per valetudinem licuit, lustratis, legionibus vel auctis vel suppletis, tandem intra finem mensis Novembris Nicomediam pervenit; & cum itinere aliquantulum relevari visus esset, deinde multo gravius vehementiusque affligari cepit. Quamvis autem morbus in dies ingravesceret, voluit tamen lætica proferri in publicum, ut Nicomediensem Circum, quem suo nomine ædificari inscribique jusserat, integro post vicennalia anno jam evolutis, dedicaret. Paucis post diebus morbi vis eo crevit, ut tota urbe ad omnes Deos pro illius incolumitate supplicatum iretur. Sed Idibus Decembribus de illius vita plane desperatum est; gravi enim oppressus sopitusque lethargo parum abfuit, quin pro mortuo haberetur; vivere tamen eum, qui aderant, ex calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt; sed victurum exigua ac prope nulla spes erat; ac tota quidem urbe de illius morte fama percrebuit; quæ opinio multorum animis usque adeo infedit, ut quamvis ille paullo post recepto spiritu ad se rediisset, evelli tamen non potuerit ante Kalendas Martias anni insequentis, cum recuperata valetudine se vivum spectandumque omnibus præbuit; nam ad eam usque diem publico abstinuit, propterea quod ex morbi violentia in quandam veluti amentiam prolapsus, statim quibusdam horis modo insanire, modo resipiscere videretur. Quæ omnia Lactantius cap. 17. hisce verbis descripsit: *Nicomediam venit, morbo jam gravi insurgente. Quodcumque (sive quo utcumque) se premi videret, prolatus est tamen, ut Circum, quem fecerat, dedicaret anno post vicennalia repleto. Deinde ita languore oppressus, ut per omnes Deos pro ejus vita rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus repente in Palatio, mestitia, & lacrymæ, judicium trepidatio & silentium. Tota civitate jam non modo mortuum, sed etiam sepultum dicebant, cum repente mane postridie pervagari fama, quod viveret; domesticorum ac judicum vultus alacritate mutari. Nec defuerunt, qui suspicarentur celari ejus mortem, donec Caesar veniret, ne quid forte a militibus novaretur. Quæ suspicio tantum valuit, ut nemo crederet eum vivere, nisi Kalendis Martiis prodisset, vix agnoscendus, quippe qui anno fere toto ægritudine tabuisset. Et ille Idibus Decembribus morte sopitus animam receperat, nec tamen totam. Demens enim factus est, ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret.*

Diocletianus Circum Nicomediensem dedicavit; inde letalem in morbum incidit.

S. VIII.

*Diocletianus cum Maximiano abdicat se Imperio.
Causa & annus abdicationis.*

Causa de-
ponendi
imperii
apud alios
alia.

QUæ causæ potissimum impulerint Diocletianum, ut imperio deposito in ordinem se redigeret, non eadem ab omnibus, sed aliæ ab aliis afferuntur; idque factum sane memorabile, sunt qui eidem laudi, sunt etiam qui vitio tribuant. Aurelius Victor, itemque Eutropius ajunt Diocletianum, cum ab anno sexagesimo prope abesset, quod ætate in senium devexa, attritisque corporis & animi viribus ad imperium gerendum minus se idoneum sentiret, idcirco Imperatoris nomine ac diademateposito, in vitam se privatam abdidisse; quam quidem rem mirificis laudibus efferunt, & magnæ virtuti, excelsique cujusdam animi magnitudini ac moderationi adscribunt. *Et quamquam aliis alia astimantibus, veri gratia corrupta sit, ait Victor lib. de Cæsar. nobis tamen excellenti natura videtur ad communem vitam, spreto ambitu, descendisse.* Eutropius vero de Diocletiano hæc scripsit. *Cum autem ingravescente ævo, parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent, & stationem tuenda reipublica viridioribus, junioribusque mandarent; cui ægre Collega obtemperavit. . . . Inusitata virtute usus, ut solus omnium, post conditum imperium, ex tanto fastigio sponte ad privata vitæ statum civilitatemque remearet.* Neque ab his dissentit auctor Incertus Panegyrici apud Herculum & Constantium habiti, itemque Cassiodorus, qui in labascentem utriusque ætatem, quæ tanto oneri ferendo non erat, depositi ab utroque imperii causam conferunt, quippe cum potior illis esset salus ac felicitas publica, quam propria dignitas vel utilitas. Nicephorus Callistus Hist. Eccl. lib. 7. cap. 20. traditum ait ab antiquis Scriptoribus, Diocletianum & Herculum imperio sponte abiisse, ut publicis curis valere jussis, more Græcorum ad studium Philosophiæ se totos conferrent, & ex litterarum tractatione tantundem gloriæ apud posteros sibi compararent, quantum ex administratione reipublicæ afsecuti esse sibi videbantur. Reliqui Scriptores referunt, quod Græcorum Philosophorum vitam sibi degendam legerint. Cum etenim satis diu imperio gerendo summa potestate usi, & deliciis affluissent, & gloriam magnam sibi comparasse visi essent, generos etiam suos subrogassent, ad philosophandum se etiam per excellentem, & superbam ambitionem contulerunt, ut scilicet qui se imperium optime administrasse existimarent, ex philosophica quoque vita gloriam aliquam apud posteros consequerentur.

Sed plerique Christiani Scriptores longe aliam afferunt causam, cur Diocletianus pariter cum collega imperium deposuerit; & hanc potissimum fuisse ajunt, quod ex incremento ingentique successu rei Christianæ, cui par opprimendæ non erat, tantum mæroris tristitiæque hauserit, ut fatius sibi esse duceret, reipublicæ gubernacula aliis tradere, seque vitæ privatæ tenebris occulere, quam se vidente atque imperante, tanto latius in dies augeri propagarique Christianam religionem, quanto ipse vehementius vires omnes ac nervos ad eam opprimendam contenderat. Nam id propositum fuisse Diocletiano, ut *Illyrici Sacri Tom. II,*

Christianum nomen usquequaque tolleretur, testimonio esse possunt Hispanienses illi adulatores, qui, ut Diocletiani & Maximiani elogium non ad veritatem, sed ad eorum sensum ac voluntatem componerent, iidem ut propagati imperii, & cultus Deorum, sic etiam everfæ funditus extinctæque Christianæ religioni testimonium marmoreæ columnæ incisum falso dederunt. Extant siquidem in hanc sententiam duæ in Annalibus Baronianis ad an. 304. inscriptiones apud Cluniam Hispaniæ Tarraconensis urbem repertæ: *Diocletian. Jovius. Maximi. Hercules CÆSS. Augg. Amplificato per Orientem & Occid. Imp. Rom. Et Nomine Christianor. deleta qui temp. exercebant.* Huic altera subjicitur inscriptio: *Diocletian. CÆS. Aug. Gallerio in Oriente adopt. superstitione Christi ubique deleta cultu Deorum propagato.* Quod in utraque inscriptione falso memoriæ proditum est de *Nomine Christianorum ac superstitione Christi ubique deleta*, id satis declarat, quorsum Diocletiani consilia & conatus spectarent, quodve ille monumentum ad sempiternam memoriam sui nominis relinquere, ac posteritati propagare potissimum optaret. Cum igitur de Christianis sacris abolendis toto animo dies noctesque cogitaret, jussis in eorum exitium Præfectis omnium Provinciarum omni suppliciorum genere incumbere, angebatur intimis sensibus omnes suos in ecclesiam impetus eo denique recidere, ut ad illam non evertendam, sed stabiliendam augendamque referri viderentur. Quocirca spe suâ frustratum suscepti consilii & conatus pœnituit ac puduit. Sux igitur famæ atque exultationi consulendum ratus, summam rerum gerendarum potestatem sponte dimisit, ut sibi potius voluntas, quam facultas ad cœpta perficienda defuisse videretur. Hanc Diocletiano & Herculio præcipue causam fuisse, ut imperio se abdicarent, testatur Zonaras 3. part. Annal. alique Scriptores antiqui, quos cum aliis junioribus Scriptoribus sequitur Baronius ad an. 304. idque confirmat testimonio petito ex Actis S. Mennæ & Sociorum Martyrum, in quibus ita scriptum est: *Postquam magnum ad hoc adhibere studium, & omnem movere lapidem, ut Christianam religionem convellerent, quando cognoverunt se ea aggredi, quæ non possent fieri, & ut dicitur, jaculari aerem, & conari movere ea, quæ sunt immobilia, uterque eorum deposuit imperium; apud alios quidem prætexentes fortune satietatem, & amorem mutationis; iis autem, quibus poterant secreta communicare, & animum aperire, dicentes Christi virtutem, & quæ ex signis proficisceretur, persuasionem; & quod cum hoc non potuissent efficere, alia posthabentes, & parva existimantes, nec imperare quidem volebant.* Huc fortassis referri possunt, quæ subobscore scripsit Aurelius Victor de cladibus nescio quibus intestinis, quas cum reipublicæ impendere Diocletianus prælagiret, temporari cedere, & loco abire decrevit, vitamque privatam unicum sibi ab rebus adversis tutissimum portum fore existimavit; reipublicæ custodia ac tutela aliis demandata, qui impendentes illas imperio calamitates exciperent ac sustinerent: *Namque imminentium scrutator, inquit Victor de Cæsar. ubi fato intestinas clades, & quasi fragorem quemdam impendere comperit status Romani, celebrato regni vicesimo anno, valentior R.P. curam abiecit.* Nemo est, quin sciat Ethnicos solitos fuisse Christianis acceptum referre quidquid detrimenti undecumque imperio

Romano accideret; eos sibi esset pestem et perniciem reipublicæ, clandestinis cœtionibus exitum patriæ moliri, Deorum immortalium indignationem concitare, qui paucorum scelere violati cum essent, penas ab omnibus reposebant. Hinc terræ motus, fluviorum inundationes, urbium excidia, fames ac pestilentia, & quidquid malorum denique, Diis iratis, humano generi identidem ingruerat. Cum autem Diocletianus invisum & exitiale hominum genus extinguere non posset; quin quotidie magis augeri atque amplificari videret, ex prava illa de Christianis opinione, quæ omnium animis penitus infederat, augurabatur intestinas illas cladibus, quarum supra mominit Victor, & quasi fragorem quemdam status Romani: quibus quidem cladibus ac ruinis ut se ipse subduceret, tamquam in portum, sic in vitam privatam secessit.

Constantinus Magnus apud Euseb. l. 8. c. 25. in oratione illa, quam habuit ad Sanctorum cœtum, testatur Diocletianum, Deo irato, atque vindice Christiani sanguinis, in quamdam veluti insaniam incidisse; quæ quidem mentis perturbatio, & a recta ratione defectio eo demeritæ illum adduxit, ut a seipso scelerum suorum poenam repetens, e summo rerum humanarum fastigio se in humilem abjectamque privatorum hominum fortunam & conditionem deiceret: Diocletianus quoque, cum post cœntam eadem in persecutione factam, ipso contra se quodammodo propter vitium amentia & delirationis suffragium tulisset, se unius abjecta humilis mansionis munitioni, ac presidio concedens, penas dedit. Idem confirmat Eusebius Cæsariensis lib. 8. c. 26. Cum secundus jam annus ejus tumultus in nos commoti nondum esset completus, facinus quoddam novum & inauditum in imperio factitatum ejus statum penitus commutavit, exortitque. Nam qui primus nostrarum armiarum auctor erat, Diocletianum dico, in tam letalem, & pestiferum morbum delapsus est, ut mens inde de statu suo deturbaretur; & propterea cum ille ipse, tum alter, Valerium Herculum Maximianum intelligo, qui secundus post illum obtinebat in imperio, honore imperii deposito, plebejum & privatum vite genus sibi delegit.

Cæcilius Lactantius cap. 18. hæc de re dissentire videtur; neque enim sua sponte ac voluntate, sed vi ac metu coactos Diocletianum & Herculum, Galerius urgente atque impellente, abiisse imperio; Cæsar, idest Galerius, venit, non ut Patri, idest Diocletiano, gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere. Jam conflixerat cum Maximiano sene, eumque terruerat, injecto armorum civilium metu. Aggressus est ergo Diocletianum primum molliter & amice. . . Sed cum blanda lenique oratione nihil proficeret, tum minas jactare, formidinem incutere, vim adhibere cepit: Si ipse cedere nolisset, se sibi consulturum, ne amplius minor & extremus esset. Jam fluxisse annos quindecim, ex quo in Illyrico, vel ad ripam Danubii relegatus cum gentibus barbaris luctaret, cum alii intra laxiores, & quietiores terras delicate imperarent. His auditis Senex languidus, qui jam Maximiani senis litteras acceperat scribentis quæcunque locutus fuisset, & didicerat ab eo augeri exercitum, lacrymabundus, Fiat, inquit, si hoc placet. Ad hunc Lactantii locum hanc notam adjecit Stephanus Baluzius: Hactenus existimavimus spontaneam fuisse Diocletiani abdicationem, & longo tempore meditatam; quod certe evidentissime colligebatur ex veteris au-

thoribus, qui pulgatas tantum historias scribebant, arcana rerum non noverant. At Lactantius, qui Nicomediam a Diocletiano fuerat accitus, qui frequens erat in Palatio, melius totam hanc historiam scire potuit, quam illi, qui postea animum ad scribendas historias appulerunt. At mihi sane videtur nihil esse negotii Lactantium conciliare cum cæteris Scriptoribus, si quidem consilium & decretum abdicandi imperii ab ipso abdicationis actu distinguere velimus; nec sane video, cur non omnes illæ causæ, quamvis variae ac multiplices, quæ ab antiquis afferri solent, simul conjunctæ in eam cogitationem ac voluntatem impellere Diocletianum potuerint, ut reipublicæ administratione aliis tradita, ipse ad conditionem vitamque privatam rediret.

Ac primum quidem vetus est hæc opinio veterum fere omnium Scriptorum consensu firmata, quod præclare monet Baluzius, Diocletiano multo ante, quam reipsa imperium deponeret, de illo deponendo & cogitatum & deliberatum fuisse; nihil vero causæ est, cur antiquis Scriptoribus fidem abrogemus, si communis hæc opinio & pervulgata componi possit conciliarique cum iis, quæ Lactantius scripsit. Diocletianus autem omnibus illis causis, ac rationibus, quas supra memoravimus, adduci potuit, ut supremi regiminis imperiique dimittendi consilium caperet. Galerius inde usque a Persica victoria, quæ incidit in annum 297. rei feliciter gestæ successu elatus coeperat esse tanta insolentia, ut metu injecto, nomen atque insignia Imperatoris Diocletiano detrachere, sibi usurpare conaretur. Hinc voces illæ Galerii apud Lactantium cap. 9. furoris ac minarum plenæ: Quousque Cæsar? Quousque Cæsar? Præterea inunte quarto sæculo, quamvis annum quintum & quinquagesimum ætatis nondum excefferat, militarium tamen expeditionum, ac publici regiminis curis laboribusque confectus valetudine & natura infirmior esse coeperat; quæ causæ honesta sane ac laudabilis fuit, cur sibi receptui canendum putaret, atque in alios, qui ætate ac viribus vigerent, imperii onus transferre decerneret, quod sibi jam gravius videbatur, quam ut ad plures annos ab se sustineri posse consideret. Atque per id ferme temporis Diocletianum incommoda valetudine uti cepisse colligere possumus ex Actis S. Marcelli Papæ, ubi hæc leguntur: Post menses duos ambulavit Diocletianus Augustus ad Dalmatias, ibique agitudine fatigatus fecit testamentum, & cohæredes fecit filios suos. Nec vero abnuerim Diocletianum gloriæ apud posteros consequendæ cupiditate incensum id facere constituisse, quod nemo ante se fecisse legeretur, ut e summo rerum humanarum fastigio se ad vitam privatam philosophandi studio dimitteret; quæ res sane nova atque ad eum diem inaudita fuerat, ac plane digna, quam posteritas universa admiraretur, & maximis laudibus extolleret. Ad hæc: Diocletianus Christianos pessime oderat; & quamvis ab initio ad colligendam clementiæ famam, omniumque animos sibi devinciendos se illis favere simularet, & postea, Christianis consanguineis suis gratificari volens, aliquid de acerbitate identidem remitteret; certum tamen illi ac deliberatum fuerat delere universum Christianorum genus; idque quam vehementer cuperet, multa jam documenta dederat. Sed cum experientia didicisset Christi religionem concuti quidem posse, labefactari autem opprimique non posse, quin

quia ea magis augeri atque corroborari, quo vehementiores in eam hostium conatus incumberent, tutius sibi atque honestius esse duxit imperio carere, quam se imperante atque invito Christianum nomen atque ritum vigere ubique, & latius in dies propagari. Quae quidem causa, cum inter se non pugnant, singulae aliquid momenti afferre poterunt, quo Diocletianus impelleretur in eam separationem, ut sibi imperio eodemque putaret, Herculio, idem ut faceret, cum omni ope conaretur suadere, vix tandem, atque persuasit. Itaque ambo conveniunt Salonam anno 306. ut supra diximus, ac de communi consilio imperium Augustale opportuno tempore deponere, suisque Caesaribus Constantio & Galerio tradere constituerant. Huius Salonitani conventus decretique memoriam litteris consignavit Nicephorus Callistus, cujus verba §. 6. descripta sunt. Idem videtur significare voluisse Auctor incertus Panegyrici ad Maximianum & Constantium Augg. ut supra monuimus. Idem confirmat, qui Acta S. Marcelli Papae litteris tradidit: *Post menses duos ambulavit Diocletianus Augustus ad Dalmatias, ibique aegritudine fatigatus, fecit testamentum, & coheredes fecit filios suos*. Deceverant quidem uno & eodem tempore uterque imperio se abdicare, sed nullum certum diem annumque huic abdicationi praesinierant. Nam priusquam rebus publicis nuncium remitterent, & vicissimum ab imperio suscepto annum absolvere, atque vicennalia celebrare volebant; & interea in id maxime operam sibi dandam censebant, ut intestinis externisque hostibus sublatis, rempublicam pacatam tranquillamque relinquerent: huius autem saluti ac tranquillitati cum nihil perniciosius Christiana religione, nihil exitiusius esse ducerent, ad eam, si fieri possit, omnino abolendam extremos conatus sibi exerendos esse censebant. Quare anno insequenti Herculius Romae Christianos vehementius persequi ac divexare instituit; biennio autem post Diocletianus Nicomediae Christianis toto terrarum orbe internecinum bellum indixit, quo nullum ad eam diem neque crudelius, neque diuturnius in Christianum nomen incubuit.

Jam vero omnibus illis, quas ex antiquis Scriptoris attulimus causas, allici quidem adducique posuit Diocletianus, ut imperio decedere aliquando statueret, cogi vel invitus percellere non poterat. Quamquam enim jampridem sibi metueret ab Galerio Caesarum nomen indignante, huius tamen furor atque audacia nondum eo processerat, ut ab sena aegro atque invalido nolenti repugnantique imperium extorqueret; nondum, eo inconsulto atque inscio, Maximianum Herculium, in *jecto armorum civilium metu*, in suam sententiam traxerat; nondum aperte professus, si ipse cedere nolisset, se sibi consulturum: hisce verbis haud obscure se ad vim illi adhibendam esse paratum denunciaverat. Hæc omnia quinquennio post Nicomediae acta esse Lactantius testatur. Quare in illo Conventu Salonitano Diocletianus sponte ac libere imperii deponendi consilium cepit; ex quo factum est, ut plerique Scriptores abdicationem Diocletiani liberam ac voluntariam fuisse, & diu multumque, ante quam fieret, meditatam & constitutam esse affirmant. Longe aliter res accidit in Comitibus Nicomediensibus, de quibus jam nobis dictum est.

Diocletianus post vicennalia celebrata, Nicomediense iter ingressus, in lentum, curatuque

perdifficilem morbum incidit, quo per integrum fere annum tota via conflictatus, ubi Nicomedia pervenit eo deductus est, ut de illius salute vitæque actum esse putaretur. Ac vis quidam morbi præter omnium speciem atque opinionem remisit, evasitque mortis periculum; sed vehemens illa ex morbi violentia, humorum ac spirituum agitatio adeo mentem illius rationemque perturbavit, ut demens esse, & per intervalla insanire videretur. Demens, inquit Lactantius cap. 17. *factus est, ita ut certis horis insaniret, ceteris respiceret*. En porro amentiam illam atque insaniam, cui depositi ab Diocletiano imperii causam Constantinus & Eusebius adscribunt; quod vitium male sani, depravataque iudicii occasionem suam esse ratus Galerius, ad obtinendum id quod volebat, opportuno eo consilio Nicomedia venit, ut Diocletianum ad imperium Augustale sibi ex pacto & conventu Salonitano tradendum, aut suadendo aut cogendo impelleret. *Nec multis post diebus, ait Lactant. c. 18. Caesar advenit, non ut patri gratularetur (de valetudine recuperata), sed ut eum cogeret imperio cedere*. Ac primum quidem hominem aggreditur blanda lenique oratione; *iam senem esse dicens, iam minus validum, & administranda reipublica inhabilem, debere illum requiescere post labores. Simul & exemplum Nervæ proferebat, qui imperium Trajano tradidisset*. Non convenit inter Auctores, utrum Nervæ post Trajanum adoptatum semet imperio vere abdicaverit, nec ne; alii ajunt, alii negant. Illi quidem sententiæ suæ patrocinium adsciscunt ab Aurelio Victore, qui in lib. de Cæsar. hæc de Nervæ scripsit: *Ubi profecit nisi a superioribus robustioribusque corpore animoque geri non posse (imperium), mense decimo ac sexto semet abdicavit*. Hi vero Victori opponunt Plinium juniorem Nervæ Trajanique ætati æqualem, qui neque in epistolis, neque in ipso Trajani Panegyrico, id a Nervæ factum esse dixit, quod cum summa laude dignum esset, ab Nervæ Trajanique laudatore silentio præteriri non oportuit. Quin immo ipsemet Plin. Paneg. c. 8. satis aperte videtur indicare imperium non omnino depositum a Nervæ, sed cum Trajano partitum fuisse: *Inde, inquit, quasi deposito imperio, qua securitate, qua gloria latus (nam quantum refert, deponas, an partiaris imperium, nisi quod difficius hoc est) non secus ac presenti tibi innixus, tuis humeris se patriamque sustentans, tua juvenute, tuo robore invaluit*. Favet etiam posteriori sententiæ auctoritas Eutropii, qui abdicati imperii gloriam, cum uni post conditam Monarchiam Diocletiano attribuat, Nervæ omnino adimere videtur: *Solus omnium, inquit, post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio ad privata vitæ statum civilitatemque remeavit*. Cæterum hæc controversia facile componi potest, si ad id, quod scripsit Plinius, congruenter dicamus, Nervam visum esse abdicare se imperio, cum illud ita partitus est cum Trajano, ut in hunc quidem totius reipublicæ administrationem rejecerit, sibi vero Imperatoris nomen, purpuram, Palatium, Prætorianam cohortem, cæteraque hujusmodi, curis omnibus ac laboribus depositis, retinuerit. Atque hoc quidem exemplum Nervæ parum prodesse poterat Galerio, qui non modo summam administrandæ reipublicæ potestatem, sed etiam Augusti nomen atque insignia Diocletiano adimere volebat; illud tamen, qua conducebat ad rem suam, exposuit, obtrusitque homini illitterato, atque historię

Galerius
Diocletianum, ut
imperio
cedat, hortatur.

storiæ rudi, qui vim quidem illius exempli declinare conatus est, sed ob rei ignorationem, Galerii malam fidem in ejusdem exempli expositione redarguere non potuit.

Galerii inopinatum adventum, ejusque primam congressionem mirum quam moleste tulit Diocletianus, qui ab gravissimo illo ac lethali morbo recens, & corporis animique viribus necdum plane recuperatis tum nihil minus cogitabat, quam de imperio deponendo. Quare ut Socreri postulata & argumenta eluderet, eam responsionem adhibuit, quam in illis angustiis ac difficultatibus deprehenso mens ægra, nec satis sui compos suggerere potuit: *Ille vero agebat, ut legere est apud Lactantium cap. 18. ei indecens esse, si post tantam sublimis fastigii claritatem in humilis vitæ tenebras decidisset, & minus tutum, quod in tam longo imperio multorum sibi odia quæssisset. Nervæ vero uno anno imperante, cum pondus, & curam tantarum rerum vel ætate, vel insolentia ferre non quiret, abjecisse gubernaculum reipublicæ, atque ad privatam vitam rediisse, in qua consenuerat. Verum si nomen Imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse, quo minus omnes Augusti nuncuparentur.*

Verum, inquires, neque Galerij, neque Diocletiani oratio cohæret cum iis, quæ supra diximus Salonæ acta fuisse & constituta. Si enim Diocletianus jamdudum cogitabat imperium ab se in alios transferre, idque in conventu illo Salonitano ante quinque annos decreverat, quid est, quod Galerij postularis repugnet, suisque conventis ac decretis stare nolit? quid est, quod Galerius neque Salonitani decreti meminerit, neque Diocletiano inconstantiam mutationemque sententiæ exprobraverit? Ad hæc, quæ nobis objici possunt, respondere haud difficile est. Nam primum quidem Diocletianus nondum adesse existimabat tempus idoneum ad ea, quæ constituerat, perficienda; multa adhuc deesse ad rectam tranquillamque reipublicæ constitutionem, quæ a se præstari oportebat; susceptam adversus Christianos persecutionem vehementius urgendam esse, ut si minus omnes ad unum cædi & exterminari possent, sic tamen carceribus, exsiliis, suppliciis, & graviorum malorum terrore injecto opprimerentur, nullæ ut impostero vires ad labefactandum, evertendumque imperii statum illis suppeterent. Præterea quod facere libere ac sponte decreverat, id alieno impulsu fecisse coactusque videri nolebat, ne præclari illius facti vel meritam gratiam apud successores, vel optatam gloriam apud posteros amitteret. Utrumque vero ut consequeretur, id quoque permagni intererat eum, postquam omnino convalesceret, sana mente, vegetoque corpore imperium alijs cedere, ne illi facultas potius, quam voluntas imperandi defuisse videretur. Suberat etiam fortasse cupiditas diutius dominandi, quæ cum nunquam fere satjari soleat, Diocletianum ad suam abdicationem in aliud tempus differendam impellebat; ubi enim semel gustari imperium cœperit, quæ inde percipitur voluptas, ægre admodum dimitti potest; ac nihil quidem facilius est, quam præclara quædam atque ardua mente animoque concipere; verum ubi eo ventum est, ut quod facere constitueras, reipsa perficiendum sit, tum demum, quam antea non senseras, rei magnitudinem ac difficultatem experiris, quæ te a proposito susceptoque consilio facile deterreat. Hæ rationes sane probabiles asserri possunt, cur Diocletianus, quamvis illi

deliberatum esset imperium aliquando deponere, tergiversando tamen, & alias ex aliis causis necitando, difficilem se Galerij postularis, ac repugnantem præbuerat.

Quod si Lactantius Diocletianum ita loquentem induxit, ut numquam is cogitasse videatur de imperio abdicando, aut certe eum suscepti consilij pœnituisse appareat, animadverti velim eum hic sermonem Diocletiano attribui, qui haberi poterat ab homine mentis ægræ atque infirmæ, quam præterea repentinus adventus Galerij, a quo sibi metuebat, valde conturbaverat: cujus autem mens vacillat, ejus oratio neque secum ipsa constare, neque cum iis cohæreere solet, quæ antea idem ipse, qui loquitur, vel cogitaverat, vel decreverat. Et vero Diocletianus apud se non satis esse, nec mente satis firma atque integra valere ostendit, cum ad Nervæ exemplum ita respondit, ut illud ad sensum & voluntatem Galerij contra se retorqueret; ait enim idcirco Nervam abjecisse gubernacula reipublicæ, quod pondus & curam tantarum rerum vel ætate, vel insolentia ferre non quiret. Atqui Galerius id ipsum objiciebat Diocletiano, ut eum ad imperium relinquendum perperelleret; nimirum ætatem senilem, atque viribus destitutam, quæ tanto oneri ferendo non erat; *jam senem esse dicens, jam minus validum, & administranda reipublica inhabilem.*

Nec vero, si Galerius apud Lactantium neque Salonitani decreti mentionem fecit, neque Diocletianum admonuit, ut suis actis & constitutis staret, neve a se ipse per summam inconstantiam ac levitatem discrepare vellet, idcirco utrumque reticuisse putandus esset Galerius. Non enim Lactantius omnia scripsit, aut scire potuit, quæ in illo privato congressu utrinque dicta & peracta sunt. Sane colloquium illud Nicomediense apud Lactantium brevius est & contractius, quam rei magnitudo ac difficultas postulabat; nec dubitari potest, quin multo plura in eam sententiam & momenta rationum allata, & responsa ultro citroque reddita fuerint, quæ hic auctor prætermisit; quippe cui propositum esset non integram utriusque orationem describere, sed ex utriusque dictis pauca quædam leviter attingere. Quid quod in iis, quæ sequuntur, videor mihi videre quoddam quasi vestigium decreti illius Salonitani; ait enim Galerius *debere ipsius dispositionem in perpetuum conservari, ut duo sint in republica majores, qui summam rerum teneant; item duo minores, qui sint adjumento.* Cum Diocletianus vel Herculum in societatem imperii Augustalis adscivit, vel duos Cæsares alterum Herculi, alterum sibi ad rempublicam bene gerendam adjumento futurum, nihil decreti condidisse legitur, quo juberetur *Dispositio* hujusmodi in perpetuum servari; non est autem vero ab simile in conventu Salonitano, cum Diocletianus imperium dimittere decrevit, id dispositum fuisse, ut duo impostero essent Augusti, penes quos resideret suprema potestas; duo item Cæsares, quibus & Augustos in rerum publicarum administratione adjuvandi munus impositum, & in eorum locum succedendi jus traditum esset. Sed Nicomediense colloquium persequamur.

Galerius, qui, ut ait Lactantius, *orbem totum jam spe inhiaverat*, ubi sensit se verbis non proficere, alia via debilem senem sibi adoriendum censuit, & minas atque vim intentare cœpit. *Si ipse cedere nolisset, se sibi consulturum, ne amplius*

Galerius
Diocletia-
num

plius minor & extremus esset. Hoc autem quid erat aliud, nisi palam profiteri sibi deliberatum esse imperium Diocletiano vel invito extorqueri? quid erat aliud nisi cogere? nisi vim afferre? armis certe atque bellum civile denunciare? qua denunciatione perterrito seni animum subiit recordatio litterarum, quas paullo ante ab Hercutio acceperat, cui præterea de auctis a Galerio copiis nuntii graves, certique venerant. Galerius quippe, antequam Nicomediam veniret, tum exercitum auxerat, quo ad occupandum imperium uteretur; tum Herculum *infecto armorum metu* in suam sententiam pertraxerat. Quædum res tum Galerii minis ac denunciationibus optime congruentes senem viribus fractum, & mente debilitatum adeo perculerunt, ut non sine ingenti tristitia Galerius cedere, ejusque postulationibus assentiri coactus fuerit. *His auditis senex languidus, (ut ait Lactantius) qui jam Maximiani senis litteras acceperat, scribentis quæcumque locutus fuisset, & didicerat augeri ab eo exercitum, lacrymabundus, fiat, inquit, si hoc placeat.* Ergo incussus ab Galerio metus a Diocletiano vel invito abdicationem imperii expressit. Ita fit, ut si decretum abdicationis imperii ab ipso abdicationis actu distinguere velis, non minus vera scripserint, qui sua sponte & voluntate, quam qui alieno impulsu & coactu Diocletianum imperio celsisse tradiderunt.

Vel invi-
tum suis
postulationibus
assentiri
cogit.

Sequitur jam, ut de anno ac die, quo Diocletianus & Maximianus Purpuram deposuerunt, pauca dicamus. Antequam Opusculum Lactantii de moribus persecutorum Stephanus Baluzius & latebris Bibliothecæ Colbertinæ in lucem publicam emitteret, Auctores fere omnes antiqui pariter junioresque Diocletiani & Maximiani abdicationem in annum Christi quartum supra tercentimum conferebant. Id docet in historia atque in Chronico Eusebius, qui altero post indictam persecutionem anno, ac ne illo quidem expleto, utrumque imperium abisse tradit; idem confirmant Zosimus lib. 2. Idatius in Fastis, Auctor Chronici Alexandrini, qui cum nono Diocletiani, & octavo Maximiani Consulatu abdicationem utriusque conjungunt. Neque ab his videtur dissentire Aurelius Victor, cum ait Diocletianum anno imperii sui vicesimo ad privatam vitam rediisse. Horum sententiam sine ulla dubitatione amplectendam sibi putarunt Cæsar Baronius, Dionysius Petavius, & cæteri fere omnes, quorum ad manus notitiamque Lactantius non pervenit. Tum primum communis hæc sententia antiquari cœpit, cum opusculum illud Lactantianum in lucem prodit; is quippe Scriptor, cum æqualis temporum illorum, idemque rerum per ea tempora gestarum testis oculatus fuerit, tanti debet esse nobis ejus auctoritas, ut sine ulla controversia cæteris posteriorum ætatum Scriptoribus sit præferendus. Quare quidquid eruditorum hominum postea fuit, in sententiam Lactantii concessit, atque Diocletiani & Maximiani abdicationem ad annum 305. revocavit; id quod ex eo libro de moribus Persecutorum adeo plane aperteque colligitur, ut nulla interpretatione ad annum superiorem detorqueri possit. Nam si Lactantium audimus, Diocletianus Ravennæ nonum, Maximianus Romæ octavum Consulatum suscepit; qui quidem utriusque consulatus summo omnium consensu cadit in annum tercentimum quartum æræ vulgaris. Hunc annum fere totum Diocletianus quamvis adversa valetudine confectus Italiae urbibus, Illyri-

Ex Lactan-
tio certo
colligitur
imperium
ab Diocle-
tiano de-
positum
esse an.
305.

cisque provinciis obeundis, & Ripa Striga lustranda exegit. Mense Novembri Nicomediam pervenit, qua in urbe intra finem ejusdem mensis ac ferme duodecimo Kalendas Decembris vicennium ab imperio suscepto annum seu festa vicennalia solemniter Nicomediensis Circi dedicatione complevit. Paullo post adeo gravi morbo oppressus est, ut fere omnium opinione pro mortuo habitus fuerit, neque antea creditus est adhuc vivere, quam anno insequentis Kalendis Martiis in publicum prodiret. Totus igitur annus 304. effluxerat, cum nondum Diocletianus se imperio abdicaverat. Hæc omnia ex Lactantio, cujus verba ex cap. 17. in hunc locum iterum transferre haud pigeat: *Prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Januariis, quibus illi nonus Consulatus deferrebat. Tredecim dies tolerare non potuit, ut Roma potius, quam Ravenna procederet Consul. Sed profectus hyeme saviente frigore, atque imbribus verberatus, morbum levem ac perpetuum contraxit; vexatusque per omne iter, letifica plurimum debebat. Sic æstate transacta per circuitum Ripæ Strigæ Nicomediam venit, morbo jam gravi insurgente. Quo utcumque se premi videret, prolatus est tamen, ut Circum, quem fecerat, dedicaret anno post vicennalia repleto. Deinde ita languore oppressus, ut per omnes Deos pro vita ejus rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus repente in Palatio, maestitia & lacryma, & judicium trepidatio, & silentium. Tota civitate jam non modo mortuum, sed etiam sepultum dicebant, cum repente mane postridie pervagari fama, quod viveret, domesticorum ac judicum vultus alacritate mutari. Non desuerunt, qui suspicarentur celari mortem ejus, donec Cæsar veniret, ne quid forte a militibus novaretur. Quæ suspicio tantum valuit, ut nemo crederet eum vivere, nisi Kalendis Martiis prodisset, vix agnoscendus, quippe qui anno fere toto ægritudine tabuisset.*

Post Kalendas Martias anni 305. Galerius Cæsar Nicomediam venit, ut seu precibus, seu minis Diocletiano imperium extorqueret. Multi Nicomedie clandestini conventus habiti sunt, in quibus de imperii abdicatione consultatum fuit; eaque consultatio, variis rationibus ac responsis ultro citroque prolatis ac redditis, usque ad exitum Aprilis extracta est; cum Diocletianus incussis a Galerio minis vehementer commotus, tandem in animum induxit eidem imperium tradere, quod ipsis Kalendis Maji solemniter abdicatione deposuit. *Nec multis post diebus, ait Lactantius cap. 18. & 19. Cæsar advenit, non ut patri gratularetur, sed ut cogeret imperio cedere. . . . His auditis senes languidus. . . . lacrymabundus fiat, inquit, si hoc placeat. . . . Cum hæc essent constituta, proceditur Kalendis Majis &c.* Itaque si fides habenda sit Lactantio, ut certe est habenda, abdicatione Diocletiani & Maximiani dimoveri nequit ab anno æræ vulgaris 305.

Nec vero Scriptores omnes veteres, quos alterius sententiæ patroni ab se stare existimant, adeo dilucide mentem suam hæc de re & sententiam aperiunt, ut ea in dubium nullo modo revocari possit. Ad Fastos Idatianos & Chronicon Alexandrinum quod attinet, fateor equidem utrumque nobis adversari; neque inficior utriusque auctoritatem tanti faciendam, ut nisi potior ratio sive auctoritas cum illis pugnet, eorum sententiæ stare oporteat; verum præterquam quod mendis atque erroribus non careat, certe si cum Lactantio conferantur, ubi ab eo dif-

Lactan-
tius præ-
ferendus
Fastis Ida-
tianis, &
Chronico
Alexandri-
no.

sen-

sentiunt, nullius ponderis illos esse fateamur necesse est. Quod autem e Zosimo ducunt, argumentum sane infirmum est, propterea quod is auctor in eo ipso loco, quem isti laudant, falsa scripsisse convincitur, & magis nobis, quam adversariis favere. Ait quippe lib. 2. a Consulatu Chilonis, & Libonis, quo Severus Imperator ludos sæculares, usque ad eum annum, quo Diocletianus privatus ex Imperatore factus est, unum & centum ipsos annos intercessisse. Ille autem Consulatus, itemque illa Ludorum instauratione ex communi omnium sententia cohæret cum anno Christi 304., cui si annos addideris centum & unum, abdicatio Diocletiani juxta computationem Zosimi necessario incurrit in annum Christi 305. id quod cum nostra sententia plane cohæret. Quatenus vero idem Zosimus potissimum favet Adversariis, errat vel maxime; omninoque in hoc est omnis error, quod abdicationem Diocletiani cum nono ejusdem, & octavo Maximiani Consulatu, ut isti faciunt, conjungat; & rem utramque post unum & centum annos ab anno Christi 304., & ludorum sæcularium instauratione, idest anno Christi 305, quod isti nolunt, accidisse scribit.

Aurelius Victor docet ille quidem Diocletianum vicesimo imperii anno Imperatoris nomen atque insignia deposuisse; sed annus ille expletus fuerit, nec ne, cum non declaret, æque in nostram, atque in contrariam sententiam detorqueri potest. Eusebius itidem, cum in Chronico scripsit vicesimo imperii, & secundo persecutionis anno eam abdicationem factam esse, utroque trahi posset, nisi in historia l. 8. c. 29. disertis verbis addidisset Diocletianum & Maximianum non integro biennio post persecutionis initium regnasse. Tantum vero abest, ut e Panegyrico incerti cujusdam auctoris, quem coram Maximiano & Constantio dictum perhibent, quidquam in rem suam derivare queant patroni contrariæ opinionis, ut potius inde ad nostram sententiam confirmandam suppetat argumentum haud sane improbandum. Ejus verba huic loco intexere necesse est: *Te rursus vigesimo anno Imperatorem, (sic Maximianum alloquitur) octavo Consularem, ita ipsa amplexu quodam suo Roma voluit detinere, ut videretur augurari jam, & timere quod factum est. Est enim, Imperator æternæ, in quo uno querelam Reipublicæ pene meruisti.* Is auctor cum octavo Consulatu Herculi conjunxit quidem urbis totius sollicitudinem ac timorem, quoangebatur, ne illum amitteret, Herculi vero abdicationem non conjunxit, quin postea factam esse testatur: *ut videretur, inquit, augurari jam & timere quod factum est.* Quibus ex verbis id, quod volumus, efficitur & cogitur, quemadmodum præclare monet Antonius Pagi ad an. 304. n. 5. *Herculus, inquit, de quo in eo Panegyrico sermo, Romæ consulatum octavum inivit, cum Diocletianus nonum Ravennæ auspicatus est; quo tempore populus Romanus revereri cepit, ne Herculus imperium deponeret. Quod si dum Consulatum illum Herculus gereret, abdicasset, non ita Orator loqueretur.* Hinc etiam intelligi licet multo ante, quam Diocletianus in Comitibus Nicomediensibus anni 305. impulsu, & coactu Galerii imperio cederet, ea de re agi ac deliberari cœpisse; quippe cum inde usque ab anno superiori, & octavo Consulatu Herculi, hæc fama & suspicio Romæ percrebuerit; neque aliunde emanasse videtur, nisi e Salonitano illo conventu, cujus meminit Nicephorus Cal-

listus lib. 7. c. 20. *cum Diocletianus, una cum imperii sui consorte Herculo Maximiano ex constituto Salona convenire, ibique inter se constitueret, ut die uno ambo, imperiali potestate deposita, privatorum vestem sumerent.* Nullo autem modo assentiri possum vel iis, qui hanc imperii abdicationem in ann. 303. conjiciunt; vel Josepho Scaligero in Animadv. in Chron. Euf. qui eadem ad annum Christi 308. revocavit, cum jam è vivis excesserat Constantius, quem Herculo in imperium Occidentale successisse nemo ignorat.

Hanc solemnem abdicationem Kalendis Majis affixit Lactantius cap. 19. *Cum hæc essent constituta, proceditur Kalendis Majis &c.* Non igitur aut Kalendis April. ut Idatius scripsit, aut die Palilium, idest xi. Kal. Maji, ut Baronius censet, uterque ille Imperator purpuram exuit. Quæ cum ita sint, ut paucis omnia complectar, auctore Lactantio, eodemque locupletissimo teste, anno Christi 305. Coss. Constantio Chloro V., & Galerio Maximiano V. Kalendis Majis Diocletianus Nicomediæ, Hercules Mediolani imperium deposuerunt.

§. IX.

Diocletianus novos Augustos & novos Cæsares creat, orbe Romano quadrifariam diviso, & suis cuique provinciis assignatis.

ERgo Diocletianus cum Galerio, & cohorte prætoriana extra Nicomediæ ad tria fere milliaria progressus in edito loco, ubi columna erat cum Jovis signo superimposito, advocata illuc militum concione paucis exposuit se id ætatis jam esse, & valetudine adeo infirma atque imbecilla, ut magni & sua & reipublicæ interesset, se quidem gravissimis perfunctum laboribus vitæ privatæ ac quietæ tradere; totius autem imperii onus in alios & animo & corpore firmiores transferre. Quare se quidem loco cedere, & quod felix faustumque sit, Maximiano Galerio Cæsari, cum Augustali potestate ac nomine, rerum summam committere. Erat, inquit Lactantius cap. 19. *locus altus extra civitatem ad millia fere tria, in cujus summo Maximianus ipse (idest Hercules) purpuram sumpserat, & ibi columna fuerat erecta cum Jovis signo.* Eo pergitur. *Concio militum convocatur, in qua Senex cum lacrymis alloquitur milites se invalidum esse, requiem post labores petere, imperium validioribus tradere, alios Cæsares subrogare.* Eodem tempore Maximianus Hercules Mediolani in templo Jovis Capitolini, ut Eumenius in Paneg. cap. 13. auctor est, deposita purpura, Constantium Chlorum ex Cæsare Augustum fecit, ac renunciavit. Quamvis autem Galerius, quamdiu Cæsaris locum ac nomen tenuit, de primatu Cæsareæ dignitatis Constantio concederet, & inter quatuor illos Romani orbis Principes extremus esset, ut Eusebius l. 8. hist. c. 5. testatur, & ipsemet Galerius fatetur apud Lactantium cap. 18. videtur tamen id ab Diocletiano extorsisse, ut in solemni illa Nicomediensi novorum Augustorum renunciatione ante Constantium, primusque Augustus nominaretur, contra quam jus, Cæsareusque primatus Constantii postulabat. Cum enim Lactantius cap. 20. scripserit Constantium, *quamvis priorem nominari esset necesse, contemptum esse a Galerio, hæc verba satis indicant, cum novi Augusti apud Nicomediæ renunciarentur, ordine*

Dies ab-
dicationis
1. Maji,

ivni 127
aut mai
vixit
mox
mox

Galerius
primus
Augustus
renuncia-
tus Nico-
medie,

dine præposito nominatos fuisse, & Galerio postpositum esse Constantium. Id fortassis causæ fuit, cur aliqui Scriptores, veluti Ælius Spartianus in Ælio Vero, & Flavius Vopiscus in Carino Galerium ante Constantium nominaverint. Cæterum Nicomediensis conventus ac decreti auctoritas apud vulgus, reliquosque auctores haud tantum valuit, ut æquum ac rectum ordinem inverteret, atque Constantium e primo, contra quam fas erat, in secundum Augustalis imperii gradum dejiceret. Itaque numquam Constantium, nisi priore loco nominatum inveniunt in Fastis Idatianiis, apud Zosimum, apud Eutropium, in codice Justiniani, in Epigraphe Thermis Diocletianeis incisa, atque in aliis perantiquis inscriptionibus, quæ apud Gruterum leguntur. Quod autem Eusebius in vita Constantini scripsit, Constantium post abdicationem seniorum Augustorum, primum Augustum renunciatum esse, id referri oportet ad Comitia Mediolanensia, in quibus Maximianus Herculus, cum novos Augustos declaravit, Galerio Constantium præposuit. Cur autem Constantius prælatum sit Galerio, causas attulimus §. 3.

At Mediolani Constantius.

Post creationem Augustorum, novi quoque Cæsares declarati sunt, non illi quidem, quos ratio & æquitas postulabat, sed quos Galerius ipse arbitrato suo designaverat. Cum neque Diocletiano, neque Galerio filii essent, in quos jus nomenque Cæsareum transferrent, æquum sane fuerat, & rationi consentaneum, idque vel ipse Diocletianus faciendum censebat, ut Maxentius vulgo creditus dictusque Herculi filius, & Constantii filius Constantinus fierent Cæsares, ne Principum filii æquo & pari jure cum cæteris privatis hominibus viverent. Sed Galerius in clandestinis illis Nicomediensibus colloquiis cum cætera omnia, tum etiam novorum Cæsarium designationem, permittente potius, quam assensiente Diocletiano, ad suum arbitrium libidinemque revocaverat. Maxentium autem quamvis generum suum summo odio prosequeretur ob superbos ferocesque ejusdem mores, a quo se etiam contemptum dolebat, quod sibi adorationem, divinosque honores adhibere abnueret; jam enim jubente Diocletiano consuetudo Romanos Imperatores Cæsaresque adorandi a Persis accepta invaluerat. Nam Diocletianus, inquit Eutropius, *Imperio Romano primus regia consuetudinis formam magis, quam Romanæ libertatis invenit, adorarique se jussit, cum ante eum cuncti salutarentur*. A Constantino autem sibi metuebat, propterea quia, cum ob singularem humanitatem suavissimosque mores omnibus charus esset, verebatur, ne populorum favore ac benevolentia ad summam rerum omnium gerendarum potestatem, quam ad se unum pertrahere cupiebat, labefactandam minuendamve abuteretur. Ne quis igitur suis conatibus, suæque libidini officere posset, eos creati volebat Cæsares, quos in sua haberet potestate, quosve ad suum nutum atque arbitrium flecteret. Duos itaque Diocletiano obtrusit titulo ac jure Cæsareo donandos, Severum videlicet hominem nulla majorum commendatione insignem, moribusque inquinatissimis præditum; & Dajam, sive Dazam sororis suæ filium, adolescentem ingenii agrestis atque barbari, quem ipse adoptaverat, suisque nominibus impertitum Galerium Maximinum, sive Maximianum appellari jusserat. Quamvis autem Diocletianus probe intelligeret non eos esse, quibus salus ac tutela reipublicæ recte committi

posset; tamen eos, quoniam rejicere non poterat, ferociter efflagitante atque adeo cogente Galerio, necesse habuit in partem ac societatem imperii admittere; præsertim cum jam Severus jussu missuque Galerii profectus esset Mediolanum ad Herculum, ut ab eo Cæsaris nomen atque insignia acciperet. Hæc omnia ex Lactantio c. 18. desumpsimus, qui congressum illum colloquiumque Nicomediense diligenter descripsit. Itaque Severus Mediolani ab Herculo, Maximinus Daja Nicomediæ a Diocletiano purpuream Cæsaream sumpserunt, ille Constantii, hic Galerii Cæsar adjutorque ad rempublicam gerendam futurus.

Severus, &
Daja Cæsares etc.
antur.

Error haud dubie irrepsit in vulgatam Eusebii Chronici editionem, ubi hæc leguntur: *Galerius solus biennio Augustus imperium tenuit*; nam imperii Augustalis collegam Constantium habuit, ut omnes tradunt. Dionysius Petavius lib. 11. de Doctr. Temp. c. 36. vulgatam quidem lectionem retinendam putat, sed in eam sententiam accipi oportere censet, ut Galerius biennio solus, idest nondum creatis Cæsaribus, sive ante Cæsarium creationem imperaverit; hos autem altero anno ab seniorum Augustorum abdicatione electos fuisse existimat, cum Constantius e vivis excessit; idque lib. 13. confirmat auctoritate anonymi Scriptoris, quem ab Jacobo Sirmondo acceperat, quemque typis mandandum curavit Valesius, & Ammiano Marcelino adjunxit. Ex eo ait non obscure colligi aliquanto antea Severum in Italia copiis præfuisse, quam Cæsar fieret. Verum hæc Petaviana interpretatio non satis cum Eusebio coheret; nam in eodem Chronico Maximinus & Severus Cæsares facti esse dicuntur eo anno, qui Diocletiani & Maximiani abdicationem proxime consequitur. Non igitur Galerius duos annos imperavit, antequam illi Cæsareum imperium adipiscerentur. Quare ea verba de Galerio solo imperium per biennium obtinente, cum absint ab ejusdem Chronici Veneta editione anni 1483., & ab antiquis codicibus manuscriptis, quos laudat Pontacus, itemque a vetustissimo & optimo codice Colbertino, in vulgatas Eusebii Chronici editiones videntur intrusa, atque omnino abolenda esse.

Cæterum non modo Eusebius, sed etiam Eutropius & Socrates ab Augustorum seniorum abdicatione Cæsarium creationem disjungunt; tradunt quippe, cum Italia Constantii permissu venisset in jus ditionemque Galerii, ab hoc duos Cæsares factos fuisse Maximinum & Severum, & hunc Italiam, illum Orienti præpositum esse. Verum horum auctoritas tanti non est, ut debeat, aut possit præferri Lactantio, qui ab Diocletiano accitus, cum per ea tempora primum Nicomediæ, postea Romæ Rhetoricam docuerit, vel rebus tum gestis ipsemet interfuit, vel certe ab iis, qui interfuerunt, earumdem rerum notitiam accepit. Is vero clare aperteque declarat eodem tempore, quo Diocletianus Nicomediæ, & Herculus Mediolani imperium deposuere, ab hoc quidem Severum, ab illo autem Maximinum Cæsares factos, & purpura indutos fuisse. Cæteros Scriptores nominum similitudo fefellit; & cum Severum a Maximiano in Italia Cæsareo jure ac nomine impertitum legent, quod ad Maximianum Herculum referri oportebat, id per errorem ad Maximianum Galerium transtulerunt; cum autem Galerius nihil juris haberet in Italiam, antequam hæc regio, finem-

sinente Constantio, in ejus potestatem concederet, Severus autem una cum Maximino Cæsar appellatus fuerit; hinc factum est, ut Cæsar utriusque creationem & ab Augustorum seniorum abdicatione disjungerent, & Maximiano Galerio postea Italiam obtinenti attribuerent. Sed Idatius in Fastis haud dissentit a Lactantio, quamquam rem utramque Diocletiano IX., & Maximiano VIII. Consulibus falso adscripserit. *His Cæss. inquit, deposuerunt purpuram privati esset Diocletianus, & Maximianus; & vestierunt Severum, & Maximinum.* Nunc audiendus est Lactantius, qui Comitibus Nicomediensibus accurate descripsit; in quibus Cæsares simul renuntiatos esse ait Severum, & Maximinum præter omnium expectationem, cum militum favor, omniumque ordinum studia in Constantinum Constantii filium propenderent. Ac Severus cum abesset, Nicomedie quidem Cæsar est declaratus, at Mediolani Cæsar nomen ac purpuram sumpsit. *Cum hæc essent constituta, inquit Lactantius c. 19. proceditur Kalendis Majis. Constantinum omnes intuebantur. Nulla erat dubitatio; Milites qui aderant, & Primores militum electi & acciti ex Legionibus in hunc unum intenti gaudebant, optabant, & vota faciebant. Erat locus altus extra civitatem ad millia fere tria, in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpserat, & ibi columna fuerat erecta cum Jovis signo. Eo pergitur. Concio militum convocatur; in qua Senex cum lacrymis alloquitur milites se invalidum esse, requiem post labores petere, imperium validioribus tradere, Cæsares subrogare. Summa omnium expectatio quid afferret. Tunc repente pronunciat Severum, & Maximinum Cæsares, Obstupere omnes in tribunali. Constantinus astat sursum; sciscitari inter se, num Constantini immutatum nomen esset; cum in conspectum omnium Maximianus manum retrorsum extendens protraxit a tergo Dajam, Constantino repulso, & exutum veste privata constituit in medium. Mirari omnes qui esset, unde esset. Nemo tamen reclamare ausus est, cunctis insperata novitate rei turbatis. Huic purpuram Diocletianus injectit suam, qua se exuit, & Diocles iterum factus est.*

Prima
Diocletiani
imperi
divisio
bipartita.

Creatis novis Augustis ac Cæsaribus, illud etiam restabat, ut Romano imperio quadrifariam divisio, suæ cuique provincie decerneretur. Tres orbis Romani divisiones ab Diocletiano factas fuisse comperio, quas bene animo atque intelligentia comprehensas habere cum magni interfit ad rectam Geographiæ civilis ac præsertim Illyricæ cognitionem, hic coniungendas, & sub uno veluti aspectu ponendas censui. Ac primum quidem, cum Herculium in consortium Augustalis tituli & potestatis vocavit, imperium bifariam divisit in Orientale & Occidentale; cujus quidem bipartita divisionis si non absoluta perfectio, at conatus tamen atque adumbratio Diocletiano debetur. Hæc divisio Orientalis & Occidentalis imperii tum demum & perfecta, & verbis conceptis sancita fuit, cum Theodosius moriens anno 395. duos filios hæredes reliquit imperii, Arcadium, cui Orientem concessit, & Honorium, cui Occidentem attribuit. Exinde hæc divisio omnium celebrari sermone ac litteris cœpit, retenta usque ad Augustulum, quo cum imperium Occidentis extinctum est. Eandem divisionem longo intervallo intermissam, ineunte nono sæculo Carolus Magnus revocavit, cum iterum Occidentale imperium ex-

ortum est, atque ab Orientali disjunctum; & hoc quidem in ditione mansit Græci & Constantinopolitani Imperatoris, illud vero in potestatem Latini Romanique Imperatoris concessit. Porro Diocletianus Italiam, Galliam, Hispaniam, Africam Herculio attribuit, sibi autem Illyricum omne, cæterasque regiones ad solis ortum obversas retinuit. Cæterum utriusque imperii, ut alibi monuimus, non eadem fuit semper circumscriptio; utrumque enim pro arbitratu Principum, vel ob rerum publicarum conversiones, fines suos modo contraxit, modo latius protulit. Atque Illyricum quidem utriusque imperio intermedium aliàs ad Orientale, aliàs ad Occidentale imperium accessit, aliàs vero partim Orienti, partim Occidenti contributum est.

Altera fuit quadripartita imperii divisio, quam Diocletianus fecit, cum duos Cæsares Constantium & Galerium creavit anno 293., ut alter Herculio, alter sibi ad rempublicam gerendam socius esset atque adiutor. Nihil ille quidem immutavit de priori illa divisione Orientalis & Occidentalis imperii, sed utrumque subsecuit, in duasque partes distraxit. Imperium Occidentis alpium interjectu discriminavit; Herculio Augusto Italiam & Africam, Constantio Cæsari Galliam, Britanniam, Hispaniam attribuit. Ex imperio Orientali regiones omnes ultra Pontum Euxinum sibi reservavit; Illyricum fere totum, & quidquid præterea citra Pontum Romani juris erat, Galerio tradidit. Huc revoca, quæ de utraque divisione diximus paragrapho 2. & paragrapho 3.

Secunda
quadri-
partita.

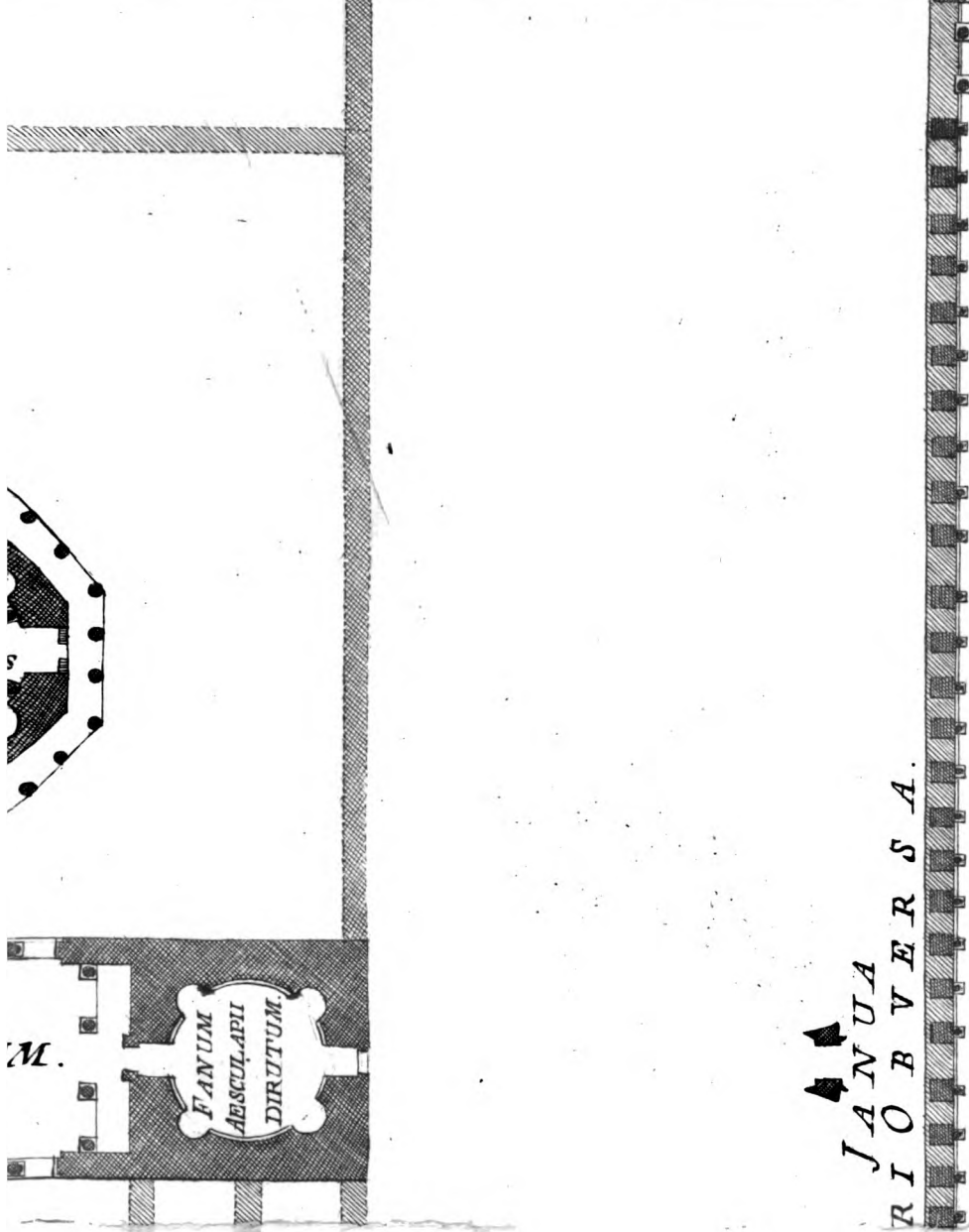
Tertia demum Romani orbis divisio auctore Diocletiano facta est anno 305., cum novi Augusti creati sunt Constantius & Galerius, itemque novi Cæsares Severus & Maximinus. Constantius quidem Herculio in Occidentale, Galerius autem Diocletiano in Orientale imperium successit; & imperium utrumque eadem, quibus antea constabat, provincias retinuit, iisdemque regionibus definitum est. Sed cum Augustis permissum esset, ut quas vellent provincias, vel ad suam administrationem adjungerent, vel suis quisque Cæsaribus gubernandas traderent; hæc tertia divisio a superiore hoc differt, quod quæ regiones antea in Augustorum potestate fuerant, in jus ditionemque Cæsarum transierint; contra vero quæ prius ad Cæsares pertinebant, Augustorum imperium & gubernationem subierint. Nam Galerius in sua potestate retinuit Illyricum, quo cum Asiam minorem, aliasque Orientales provincias conjunxit, suoque imperio subjecit. Maximinum vero Cæsarem suum, filiumque adoptivum Orienti præfecit, idest amplissimæ illi diæcesi, quæ in *Notitia imperii* appellatur *Oriens*, cujus caput erat & primaria civitas Antiochia. Quod enim Aurelius Victor in lib. de Cæf. scripsit de Maximino, *in qua Jovius obtinuerat, destinato*, haud fane in eam sententiam accipi oportet, ut quidquid regionum ac gentium antea suberat Diocletiano, id omne in jus venisse Maximini; nisi forte existimemus multo latius Cæsar, quam Augusti ditionem patuisse, & Galerii ejusque inexplebilem imperandi cupiditatem intra unius Illyrici fines compingere velimus. Non igitur in omnes, sed in aliquas solum regiones, quæ *Jovius obtinuerat*, eidem Maximinus subrogatus est. Cum igitur alibi idem Aurelius Victor alio in loco, itemque cæteri Scriptores ajunt

Tertia
idem
quadri-
partita.

Maxi-

LETIANI
CIVITAS

TURRIS
IN QUA
DIOCLE-
TIANUM
CONDITUM
FERUNT

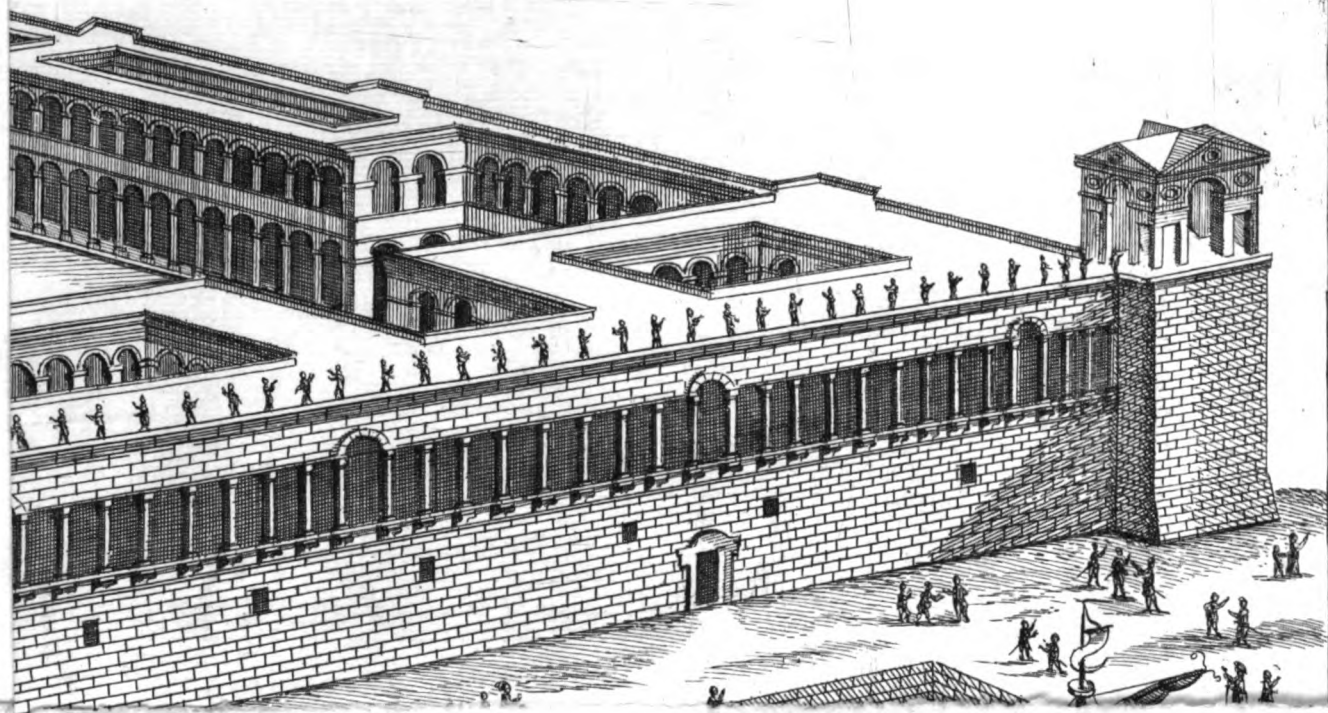
JANUA
RIOBVERSA

US MARI TIMUS

Meridies

C L E T I A N I
C I V I T A S .

Maximinus Orientis procurationem demandatam fuisse cum universa Ægypto, Orientis vocabulo non imperium Orientale, sed diæcesim Orientis subjici oportet; cui si adjungi placeat unam alteramve provinciam ejusdem regimini commissam, haud equidem repugnaverim.

Constantius Chlorus iisdem plane, quibus antea Cæsarem continebatur, imperium Augustale regionibus definivit. Nam Gallia, Britannia, & Hispania contentus, Severo Cæsari suo Italiam atque Africam administrationem commisit. Id tradunt Aurelius Victor, Eutropius, Orosius, alique. *Constantius*, inquit Eutropius c. 10. *dignitate contentus, Italia atque Africa administranda sollicitudinem recusavit*. Hinc expedita & facilis ratio suppeditat conciliandi cum Lactantio Eutropium, Orosium, aliosque Scriptores, qui docent ab Constantio sponte Italiam, atque Africam concessam fuisse Galerio, a quo Italiam Severum præpositum esse ajunt. Contra vero Lactantius nusquam commemorat Italiam, aut Africam, ad Galerium pertinuisse, neque ab eo Severum aut Cæsarem factum, aut Italiam præpositum; sed post obitum Constantii Severum a Galerio creatum esse Augustum, & cum exercitu in Italiam contra Maxentium proficisci jussu, ut suo loco declarabitur. Cæsar Card. Baronius negat Galerium sive Africam, sive Italiam possessionem cedente Constantio adiisse; verum utramque regionem ab eodem Galerio vi atque armis occupatam existimat. Quæ inter se videntur discrepare, ad hunc modum componi posse arbitrari. Severus, quamvis Cæsar Constantio datus esset adiutorque, eique, ut filius parenti, subjectum se atque obedientem præbere debuisset, tamen, quia Cæsaream dignitatem uni Galerio acceptam ferebat, magis in hujus, quam in Augusti sui potestate videbatur esse, & ex unius Galerii arbitrio nutuque pendebat. Quare cum Severus se suæque omnia in fidem ac clientelam Galerii contulisset, vere dici poterat, quidquid obtinuit Severus, in jus ditionemque Galerii migrasse. Quocirca cum Constantius Italiam, atque Africam tradidit Severo, id perinde fuit, ac si utramque regionem Galerio tradidisset. Severus autem propterea dicitur Cæsar a Galerio factus esse, atque Italiam regendam præesse jussus, quod Maximianus Herculeus impulsu coactuque Galerii jus nomenque Cæsareum Severo contulerit. Hæc interpretatio præclare congruit cum iis, quæ Lactantius scripsit de Galerio totius orbis dominationem affectante, & omnia ad suum arbitrium ac potestatem revocare cupiente. Cum enim & Maximinum Cæsarem suum, & Severum Augusti collegæ sui Cæsarem obstrictos sibi dictoque audientes haberet, in iis, quæ utrique obtigerant, provinciis quidquid sibi collibuisse facere, ac decernere, libereque dominari poterat; eorumque opera, si res posceret, abuti decreverat ad Constantium opprimendum; a quo cæteroque nihil sibi metuebat; nam cum suo pte ingenio mitis esset ac moderatus, & ea, quam sibi retinuerat, imperii portione contentus, haud videbatur fore, ut Galerii conatibus obfisteret; præterea cum esset infirma valetudine, vitam haud diu protrahere posse Galerius sperabat. *Maximianus*, inquit Lactantius c. 20. *postquam senibus expulsis, quod voluit, & fecit, se jam solum totius orbis Dominum esse ferebat*. Nam Constantium, quamvis priorem nominari necesse esset, contemnebat, quod & natura mitis esset, & valetudine corporis impeditus. Hunc *Spe-*
Illyrici Sacri Tom. II.

rabat brevi obituro, & si non obiisset, vel invitum exuere facile videbatur. Quid enim faceret, si a tribus cogeretur imperium deponere.

Partitionem imperii Orientalis, & Occidentalis, quæ antea inter Diocletianum & Herculeum facta fuerat, inter Constantium & Galerium confirmatam fuisse apertissime & planissime docuit Eutropius: *His abeuntibus, in administrationem Reipublicæ Constantius & Galerius Augusti creati, divisusque inter eos Romanus orbis, ut Galliam, Italiam, Africam (adde Hispaniam, & Britanniam) Constantius; Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Cæsaribus. Constantius tamen contentus dignitate, Italia atque Africa administranda sollicitudinem recusavit*. Utramque enim regionem Severo gubernandam tradidit; quemadmodum etiam Galerius Maximinum Orientis regimini præfecit.

Comitiis Mediolanensibus & Nicomediensibus absolutis, dimissisque, Herculeus in Lucaniam, Diocletianus in Dalmatiam secessit. De Diocletiani in patriam idest Salonas discessu hæc habes apud Lactantium cap. 19. *Tum deceditur; & rheda per civitatem veteranus Rex foras exportatur, in patriamque dimittitur.*

CAPUT TERTIUM.

De vita privata Diocletiani post imperium depositum, rebusque publicis eo vivo ac superstite gestis.

ERgo Diocletianus cum Augustalibus insignibus rei publicæ administratione deposita, in Dalmatiam patriamque concessit, ut in eo Palatio, quod sibi prope Salonas extrui jusserat, tamquam in portu, perfugioque honestissimo suæ senectutis ac perditæ valetudinis, vitam otiosam & quietam sine gravissimis illis, quibus antea conflictabatur, curis traduceret. Hoc palatium mœnibus septum, turribus & propugnaculis munitum, quadrivio interfectum, ædificiis ac delubris distinctum, spatiisque communibus, cum forma, tum magnitudine justæ urbis speciem, ac similitudinem intuentium oculis objiciebat. Hic forum, hic plateæ, hic artificum tabernæ, varique generis officinæ, hic horti voluptatis ac deliciarum causa pulcherri-me descripti, hic & sua militibus statio, & suæ aulicis ædes, & domus uxori, & matronis puellisque suum conclave sive gynæceum. Hujus palatii formam ac descriptionem typis æneis expressam lectorum oculis subjicimus. In his igitur ædibus pro eo ac postulabat Imperatoria, quam sustinuerat, persona ac dignitas, regio sane luxu cultuque habitavit, & animi causa, ut ferunt, hortorum culturæ addictus, præclaro otio consenuit. Existit autem hoc loco quæstio subdificilis, num Diocletianus, cum imperium deposuit, aliquid de pristina potestate retinuerit; sunt enim in ejus vita privata obscura quædam publici juris ab eo retenti usurpatique indicia, quæ nunc declarari ad hanc controversiam dirimendam, expendique oportet.

Descriptio
Palatii Sa-
lonitani.

§. I.

*Diocletianus insignibus Augustalibus dimissis ,
summa auctoritatis & publici regimi-
nis partem aliquam retinuit .*

*Diocletia-
nus in vita
privatus*

Perique existimant Diocletianum se imperio simpliciter & absolute abdicasse, sic prorsus, nullam ut deinde reipublicæ partem attigerit. Sed contra sentiunt viri doctissimi Antonius Pagius & Jacobus Bossuetus Episcopus Meldensis, quorum alter in Crisi Baroniana ad an. 316. alter in cap. 13. Apocalypseos docent Diocletianum, vel dum privatus viveret, Consiliis & Actis publicis cum auctoritate interfuisse, nec fere solitos fuisse Imperatores de summis gravissimisque rebus decernere, quin Diocletianus sententiam rogatus assensum præberet. Horum opinio mihi admodum verisimilis videtur, cui libentissime meam adjungo, eamque conjecturis & argumentis ex illorum temporum historia ductis confirmandam censeo. Sed ne vagari & errare cogatur oratio, quod in rerum publicarum administratione juris sibi potestatisque reservavit Diocletianus, id certis quibusdam terminis circumscribi oportet. Ac duo potissimum Diocletianus, ut mihi videtur, de summa illa, quam deposuit, Augustali auctoritate & procuratore retinuit, videlicet liberum & absolutum totius Dalmatiæ regimen, itemque jus ferendi suffragii in comitiis sive Cæsareis, sive Augustalibus, ac dicendæ sententiæ, cum id, quod in deliberationem caderet, ad summam reipublicæ pertineret.

*Regimen
Dalmatiæ
retinuit .*

Ad primum quod attinet, non erat consentaneum, qui ex editissimo illo rerum humanarum fastigio sponte abierat, eum, quibus antea præerat, subesse, & vitam quamvis Augustalibus titulis atque insignibus exutam in eorum regno ac ditione traducere, quos ipse in sua potestate, suæque dominationi subjectos habuerat. Illud igitur requirebat majestas ac dignitas Imperatoris personæ, quam annos ipsos viginti sustinuit, ut nullius ditioni obnoxius, absolutum liberumque dominatum in ea regione obtineret, quam ipse sibi ad reliquum vitæ cursum faciendum delegerat. Nec solum ad dignitatem, sed etiam ad ejus tutelam ac præsidium permagni intererat urbes aliquot in ejusdem potestate esse, & arces, & milites, quibus se suosque ab inimicorum insidiis tueri posset, atque ad vim hostilem, sicunde ingrueret, propulsandam uteretur. Vix enim fieri poterat in principatu tam diuturno, tam varie diffuso ac difficili, quin vel nolens incurreret in odium offensionemque multorum, qui eum omni præsidio destitutum nullo negotio opprimere potuissent; id quod callidus senex sane providebat, & in clandestino illo Nicomediensi colloquio, ut est apud Lactantium cap. 18. hanc etiam rationem subjecit, cur Galerius abdicationem suadenti assentiendum sibi non esse putaret: *ajebat enim ei indecens esse, si post tantam sublimis fastigii claritatem in humilis vitæ tenebras decidisset; & minus tutum, quod in tam longo imperio multorum sibi odia quassisset.* Imperii autem depositi specie quadam ac potestate retenta & dignitati & saluti consuluit; si quidem in eo, quod diximus, palatio magnifice ac regie habitavit, & Prætorianos milites habuit, quibus sui corporis custodiam committeret. Ita cum regio sane ampla, & urbes, &

milites, & castella in Diocletiani fide ac ditione permanissent, ejus senectuti nec præsidium, nec ornamentum defuit. Ex omnibus autem Romani orbis provinciis, quas dimisit, Dalmatiam idcirco retinuit ad vitam reliquam cum dignitate, ac tranquillitate exigendam, quia patriam suam summopere dilexit, multisque ædificiis atque ornamentis auxerat; præclarum vero sibi ac jucundum putabat, ubi natus atque altus fuerat, ibidem honesto otio consensescere. Hanc igitur provinciam Galerius, cui Illyricum obtigerat, ditioni exemptam, quemadmodum antea Dioclez matri gubernandam tradiderat, sic post abdicatum imperium, sibi suæque administrationi reservavit.

Sed quod ratio & conjectura suadet, idem Acta illorum temporum confirmant; nam retentæ a Diocletiano, usurpatæque apud Dalmatas publicæ potestatis illud est argumentum vel certissimum, quod in ea provincia non secus, quam antea, cum rerum omnium potiretur, id Christianos inquiri, & quæstiones haberi, & suppliciis animadverti jussit. Dicit vix potest, quantum calamitatis Dalmaticis ille Diocletiani secessus ecclesiæ Salonitanæ attulerit. Argumento esse potest vel usus Anastasius Fullo Aquilejensis, qui cum martyrii cupiditate flagraret, anno 308. Aquileja Salonam concessit, ubi per ea tempora, præsentē ac jubente Diocletiano, persecutio in Christianos vel maxime fervebat. Nec sua illum spes fefellit. Nam conjectus in carcerem, & Diocletiani jussu verberibus equuleo, aliisque suppliciis excruciat tandem obtruncatur, atque in mare projicitur. Vide quæ in ejus Actis diximus. Huc adde carceres, ergastula, cryptasque subterraneas, quas in suo palatio, atque in insulis Pharia, Corcyra, aliisque ad Christianos vel custodiendos necique asservandos, vel fame & pedore conficiendos construi jussit, itemque Dalmaticas fodinas, & Corcyrenses lapicidas, quibus addicere solebat Christianos vel ad metalla effodienda, vel ad lapides cædendos; id quod narrat Thomas Archidiaconus Spalatensis hist. Salon. cap. 4. *Tunc Diocletianus tale moderamen sua voluit adhibere sevitiæ, dans legem, ut qui nollet a Christiana cultura recedere, non ut prius statim capite plecteretur, sed bonis omnibus expoliatus ad diversa metalla, & ad fodiendas arenas exul patria damnaretur.* Idem confirmat Constantinus Porphyrogenitus c. 29. *Subter illo (Palatio) sunt rotundi fornices, olim custodia, in quas Sanctos immaniter a se cruciatis compingebat.* Cum autem nulli homini privato & publica auctoritate carenti vel custodias habere, vel judiciis capitalibus præesse, vel in reos sententiam dicere liceat, Diocletiano e summo imperii gradu abeunti relicta fuerit oportet administratio & jurisdictio Dalmatica; quippe qui in ea regione jus torquendi necandique Christianos nemine prohibente libere, ac palam usurpaverit. Porro cum tam Diocletianus, quam Herculus de Augustali dignitate ac potestate aliquid retinuerint, & vel dimisso imperio Imperatoris personæ speciem quamdam tueri viderentur, hinc factum est, ut nomen utriusque præfixum legatur tum in antiquis inscriptionibus post utriusque abdicationem compositis, tum in Actis illorum etiam martyrum, qui postquam Diocletianus & Herculus imperio decesserant, præclaram pro Christo mortem oppetierunt.

Alterum illud, quod sibi reservasse Diocletianum

Item jus
ferendi
suffragii
in comi-
tiis.

num diximus; erat jus ferendi suffragii in Comitibus sive Cæsareis, sive Augustalibus; & cum de maximis gravissimisque imperii rebus deliberandum esset, cum in consilium adhiberi oportebat; eoque vel inscio vel invito nihil decerni poterat. Id plane ac perspicue intelligi potest ex Augustali creatione Licinii, cui ipse ab Galerio accitus interfuit, & assensum præbuit; quod præclare animadvertit Antonius Pagius ad an. 316. n. 4. *Diocletianus post abdicationem, publicorum consiliorum adhuc particeps fuit, ejusque & aliorum Imperatorum suffragio Licinius Augustus declaratus est.* Galerius post eadem Severi Augusti, cum in ejus locum substituere vellet Licinium perveterem amicum, e Dalmatia Diocletianum in Pannoniam accivit, & Carnunti, quo etiam e Gallia Herculus venerat, præsentem utroque atque approbante Licinius renunciatus est Augustus. *Aderat ibi Diocles a genero nuper accitus* (verba sunt Lactantii, qui paullo ante Herculi adventum commemoravit) *ut quod ante non fecerat, præsentem illo imperium Licinio daret, substituto in Severi loco. Itaque fit utroque præsentem.* Quidnam igitur causæ fuit, cur Galerius Diocletianum ad comitia Carnutensia vocavit? Nempe Augustalis imperii Licinio collati auctorem approbatoremque Diocletianum esse necesse fuerat ex pacto aliquo & conventu Nicomediensi, quo vetabatur quispiam sive Cæsar sive Augustus fieri præter voluntatem consensumque seniorum Augustorum. Nec solum honoris causa accersitum fuisse Diocletianum, sed ut Licinius ex ejus auctoritate imperium susciperet, Eusebius satis significavit, cum lib. 8. cap. 16. hæc scripsit Rufino Interprete: *Sed & Licinius communi omnium sententia adscitus in imperium, Augustus pronuntiatur.* Verum Eusebius, cum dixit *communi omnium sententia* Licinium creatum esse Augustum, non perinde intelligi debet, quasi omnes, qui tum erant vel Cæsares, vel Augusti, in electionem Licinii sua suffragia contulerint. Nam neque Maxentii, qui Romæ tyrannidem occupaverat, neque Constantini, qui aberat in Gallia, neque Maximini, qui in partibus Orientis versabatur, aut expectatum, aut requisitum fuisse consensum probabile est. Nam nulla erat Galerio societas cum Maxentio, sed potius summa distractio, & bellum inter eos implacabile exarserat. Constantinus, vero itemque Maximinus, qui ad eam diem Cæsareo titulo atque imperio contenti fuerant, Licinium sibi in Augustali dignitate prælatum iniquissimo animo tulerunt; tantum aberat, ut collatum eidem imperium approbarent. Quocirca cum Eusebius ait *communi omnium sententia* Licinium renunciatum esse Augustum, eo omnes significare voluit, qui tum Carnunti aderant, videlicet Galerium, Diocletianum, Herculum. Aurelius Victor in libro de Cæsaribus Diocletiano non præsentem solum, sed etiam consulto & approbante imperium Licinio post necem Severi a Galerio traditum diserte affirmat: *Hoc acrior Galerius, adscito in consilium Jovio, Licinium vetere cognitum amicitia Cæsarem creat Augustum.*

Bossuetus Episcopus Meldensis in ea opinione videtur fuisse, ut putaret nemini, quoad vixit Diocletianus, vel Cæsareum, vel Augustale imperium injussu Diocletiani delatum esse; sic prorsus, ut is omnium illius ætatis sive Cæsarem sive Augustorum parens & auctor haberi dicique debeat. Sed vereor sane, ut id Viris eruditis pro-

Illyrici Sacri Tom. II.

bari possit. Nam constat multos per ea tempora Cæsares, aut Imperatores vel ab exercitu salutat, vel per vim ac tumultum militarem factos, vel necessitate cogente appellatos esse inscio etiam, non solum inconsulto Diocletiano. Constantius morti proximus, cum Diocletiani ne per litteras quidem adeundi vel consultandi spatium sibi esset, Constantino filio imperium per manus tradidit; quod ratum habuit exercitus, penes quem jure antiquo arbitrium fuerat & potestas eligendi Imperatores. Id ubi rescivit Galerius, ægerrime tulit; sed Constantinum, quando in ordinem redigere non poterat, Cæsarem appellavit; ut vero illi ad Augustalem dignitatem aditum præcluderet, statim necesse habuit in locum Constantii Severum substituere, Diocletiano fortasse antea, si per tempus licuit, consulto & approbante. Maxentius per vim atque injuriam, prætorianis militibus deferentibus, Romæ imperium, seu potius tyrannidem occupavit. Idem vero Herculum parentem suum eodem, quo se ipse fecerat, jure Augustum iterum creavit. Galerius metu coactus, Maximinum ob Licinium sibi prælatum ira ac furore incensum, minas ac terrores jactantem, itemque Constantinum appellavit filios Augustorum; ubi vero intellexit Constantinum ab exercitu nuncupatum Augustum, utrumque vel invitum Augustali titulo impertiri debuit, consultone an inconsulto Diocletiano incertum est. Sed quod vel contra jus, vel necessitate cogente factum est, id de auctoritate ac potestate illa nihil derogat, quam sibi Diocletianus ad creandos Cæsares & Augustos reservaverat, neque inde argumentum duci potest ad sententiam nostram inhirmandam. Si enim jure suo ac legitimo Augustalibus comitiis vel semel interfuit, & suffragium tulit, idem jus semper habuit ac retinuit; si qui vero Cæsares vel Augusti præter illius consensum facti sunt, non idcirco dicendus est jure hujusmodi caruisse; sed juris usurpandi facultas illi atque opportunitas defuit. His illud quoque consentaneum & consequens videtur esse, ut si quando de summa reipublicæ deliberandum esset, nihil legitime statui aut decerni posset, nisi Diocletiano in consilium adhibito, eoque approbante, quanquam nulla, quibus id confirmari queat, vetera exempla sive testimonia satis certa suppeditent. Vere igitur sapienterque scripsit Antonius Pagius *Diocletianum post abdicationem, publicorum consiliorum adhuc participem fuisse; ejusque & aliorum Imperatorum suffragio Licinium Augustum declaratum esse.* Neque a Pagio dissentit Gisbertus Cuperus in Notis ad Lactantium, qui de Diocletiano Carnuntum evocato hæc scripsit: *Scilicet eo a Galerio Maximiano accitus erat, ut quod ante non fecerat, præsentem illo, imperium Licinio daret; & cum eo de summa reipublica, & de creando Licinio Imperatore, id quod clare docet Victor, consilium haberet.*

Illud quoque argumentum est Diocletianum vel imperio dimisso, personam auctoritatemque publicam sustinuisse, quod anno Christi 308. decimum Consulatum gesserit. Nam apud Cassiodorum, itemque in Siculis aliisque Fastis consularibus decimus Diocletiani cum Septimo Galerii consulatu conjungitur. Galerius autem eo, quem diximus, octavo quarti sæculi anno Consul VII. fuit. Sed Cassiodorus in eo vel maxime erravit, quod cum decimo Diocletiani consulatu imperii abdicationem triennio ante factam conjunxerit. Scio equidem a Petavio, & Balu-

L 1 2

zio,

quamvis interdum contra fas erat, aliqui facti sint Cæsares vel Augusti inscio & inconsulto Diocletiano.

Decimus
Consula-
tus Dio-
clesianus.

zio, aliisque hunc Diocletiani consulatum indu-
bium vocari propterea, quod cum vitam pri-
vatam ageret, ab omni publica functione, ut
ipsi putant, ac potestate sejunctam, non sit ve-
rissimile Consulem ipsum fuisse. Quocirca in Fa-
stos consulares mendum irrepsisse suspicantur,
atque in locum Diocletiani substituendum cen-
sent Maximianum Herculum, qui purpuram re-
sumpterat, & cum anno superiore Consul IX.
fuerit cum Constantino, decimus ejus Consu-
latus in hunc annum optime cadit, cohæretque
cum septimo Consulatu Maximiani Galerii. Sed
cum Diocletianus, ut diximus, non ita se in
vitam privatam abdiderit, ut omnem sibi ad
republicam aditum interclusum vellet; neque
tum purpura Augustali sic omni se potestate &
auctoritate prorsus exuerit, ut ab omnibus de-
inde posito licet imperio vacaret. publicis offi-
ciis ac muneribus; nihil causæ esse video, cur
personam tamen ac dignitatem Consularem su-
stinere non potuerit: quod si ab illis Scriptori-
bus animadversum esset, neque hujus anni Con-
sulatum Diocletiano abrogassent, opinor, neque
in Fastis Consularibus pro Diocletiano Hercu-
lium subrogandum putassent. Quid quod, si
hos audiendos censemus, ille Consulatus nihilo
magis cum Herculo, quam cum Diocletiano
congruit. Herculus siquidem absolutis Comitibus
Carnutensibus, quæ in 111. Idus Novembris,
ut videre est apud Idatium, anni 307. incide-
rant, statim, ut Lactantius tradit, se in Gal-
liam recepit ad Constantinum, eumque ut frau-
de ac dolo circumveniret, purpura deposita ad
vitam privatam iterum rediit. Hanc secundam
Herculi abdicacionem Henricus Valesius l. 1. re-
rum Francicar. p. 21. refert ad finem anni 307;
quamvis non desint, qui eandem ad initium anni
consequentis revocandam censeant. Igitur si an-
no 308. Consuli esse non licuit Diocletiano,
Herculo itidem non licuit; cum enim uterque
privatus vitam ab omni potestate publica cura-
que alienam degeret, neutri Magistratum illum
capere licebat. Sed fac Herculus anno 308.
ineunte purpuram deposuerit, Consulatum etiam
deponeret necesse fuit; si enim ineundi Consu-
latus nullum jus erat homini privato, neque
gerendi consulatus potestas fuerat. Si autem im-
perio pariter & Consulatu abiit, quid est, quod
nullus in tot tamque variis Consularium fasto-
rum exemplaribus eo anno Consul Herculo sus-
fectus invenitur, cum in aliquibus eorum apo-
graphis interdum etiam Consulatus subrogati ad-
scripti sint? Nihil ergo causæ est, cur deci-
mus Diocletiani Consulatum tabulis Consula-
ribus eradi oporteat; ex eo autem id quod vo-
lumus efficitur & cogitur, nempe Diocletianum
non omnem cum imperio potestatem curamque
reipublicæ abjecisse, sic prorsus ut ab omni de-
inde magistratu, rerumque communium inspe-
ctione abstinuerit.

Diocletia-
nus ab
Constan-
tino & Li-
cino Me-
diolanum
accititur,
ut habenda
de
Rep. con-
siliis in-
veniret.

Huc adde Constantini & Licinii ad Diocle-
tianum litteras, quibus is Mediolanum evocabatur
ad nuptias Constantiæ, quam Constantinus
ejus frater jampridem Licinio desponderat. Haud
equidem existimo officii solum aut honoris caus-
sa illuc Diocletianum accersitum fuisse, præfer-
tim si Diocletianus nihil sibi de pristina digni-
tate & auctoritate retinisset; hominis enim
privati, omnique potestate exuti præsentia haud
tanti erat, ut vel ejus ratio habenda esset, vel
ad eas nuptias sive cohonestandas, sive confir-
mandas necessaria videretur. Nihil igitur refe-

rebat, utrum Diocletianus Licinianis nuptiis
adesset, an abesset. Sed longe gravior causa sub-
erat cum per occasionem hujusmodi nuptiarum
e Dalmatico secessu Mediolanum evocandi; quip-
pe Constantinus & Licinius non solum ejus ma-
trimonii, qua dignum erat pompa ac magnifi-
centia celebrandi gratia in eam urbem conven-
rant, sed præcipue ut de maximis gravissimis-
que reipublicæ negotiis consularent; id quod di-
serte additum est in edicto utriusque Augusti
apud Eusebium lib. 10. cap. 51. *Quapropter cum
ego Constantinus Augustus, & ego Licinius Au-
gustus prospero itinere Mediolanum perveniremus,
& omnia, quæ ad utilitatem & commodum Rei-
publicæ pertinebant, accurate disquireremus, ista
inter cetera, quæ plebi universæ porutilia vide-
bantur, maxime omnium decernenda existimavi-
mus &c.* Hujusmodi autem consiliis magni re-
ferebat Diocletianum interesse, ut acta & decre-
ta Conventus Mediolanensis rata essent, ac le-
gitima haberentur. Ex quo illud effici & conse-
quens esse videtur, non si Diocletianus impe-
rio se abdicavit, idcirco illi ad publicos con-
ventus, in quibus de summa reipublicæ agere-
tur, aditum interclusum esse, aut jns dicendæ
sententiæ defuisse. Eodem pertinere arbitror mi-
naces utriusque Augusti & acerbis litteras ad
Diocletianum, qui senectutem & valetudinem
causatus, cum negasset sibi satis esse virium ad
suscipiendum & conficiendum iter Mediolanen-
se, suspicionem initæ cum Maxentio & Maxi-
mino societatis vehementius auxerat: his autem
litteris, ait Victor, *increpabatur Maxentio fa-
visse, & Maximino favere*. Quid autem erat,
quod ab homine prorsus privato & inermi, mi-
litibus, armis, præidiis, omnique publica po-
testate destituto vel sperarent Maxentius & Ma-
ximinus, ut ejus gratiam & opem expeterent;
vel timerent Constantinus & Licinius, ut eidem
favorem & studium hostibus impensum expræbra-
rent? Habuit igitur Diocletianus vel in vita
privata, unde aliis quidem timorem incutere,
aliis vero auxilia suppeditare posset. Non ca-
ruit ergo post imperium depositum auctoritate
& potestate, copiis atque opibus vel ad juvan-
dos amicos, vel ad suos eorumque hostes terren-
dos. De nuptiis Mediolanensibus Constantiæ
cum Licinio hæc scripsit Zosimus lib. 2. *Lici-
nio Mediolanum accersito sororem Constantiam in
matrimonium tradidit, quam antea se daturam ei
promiserat, cum eum sibi socium contra Maxen-
tium hostem adjungere vellet*. De Diocletiano
autem ad eas nuptias accito, & adesse abnue-
nti hæc subjicit Aurelius Victor in Epitome: *Cum
a Constantino, atque Licinio vocatus ad festa nu-
ptiarum, per senectam, quominus interesse vale-
ret, excusavisset, rescriptis minacibus acceptis,
quibus increpabatur Maxentio favisse, & Maxi-
mino favere, suspectans necem dedecorofam, ve-
nenum dicitur hausisse*. Et tum quidem post vi-
ctum casumque Maxentium, jure metuendum illi
erat ab iratis & victoribus Constantino & Lici-
nio, quibus ad resistendum neque virium, neque
copiarum satis habebat; Maximinus autem lon-
gius aberat in Oriente, quam ut auxilium ab
illo accersere & expectare posset. Nescio autem
quid Baluzio in mentem venerit erroris & falsi-
tatis Victorem arguere, cum ex capite 43. La-
ctantii constet, inquit, *Diocletianum mortuum esse
ante nuptias Licinii & Constantiæ*; addat etiam,
si libet, ante interitum Maxentii. Neque enim
si Lactantius ante narravit de morte Diocletiani,
quam

quam vel de nuptiis illis mentionem faceret, vel victoriam de Maxentio relatam exponeret, continuo sequitur prius mortuum esse Diocletianum, quam vel Constantia Licinio nuberet, vel Maxentius in acie occumberet. Historici quippe interdum solent, quæ tempore posteriora sunt, iis quæ antecesserant, narratione præponere, præsertim cum ordinis invertendi causa subest, & rerum ejusdem generis series ac descriptio postulat. Sed hac de re iterum paragrapho 3. Nec vero absimile est Diocletianum favisse Maximino, quod ait Victor, negat Baluzius. Quamquam enim Maximinus aspere & contumeliose tractasset Valeriam filiam Diocletiani, neque ullis precibus aut legationibus adduci posset, ut eam ad parentem remitteret, quemadmodum narrat Lactantius; cum tamen amicum habere Maximinum magni interesset Diocletiani, filiz injuriis utilitatem suam præferendam censuit; nec ob hanc causam ab ejus amicitia & societate sibi discedendum putavit. Præterea Diocletianus cum hominæ inurbano atque immani satius esse duxit leniter agere, quam aspere, & cum minus haberet virium, quam ut armis a Maximino filiam extorquere posset, eam precibus ac beneficiis obtinere voluit. *Mittit ille legatos, ait Lactantius, & rogat, ut ad se filiam remittat. Nihil proficit; iterum ac sæpius obsecrat; non remittitur. Postremo cognatum suum quemdam militarem ac potentem legat, qui eum beneficiorum suorum admonitum deprecetur. Is quoque imperfecta legatione irritas preces renuntiat.* Itaque tantum absuit, ut injuriæ & probra filiz illata Diocletianum ab amicitia & societate Maximini divellerent, ut potius animum hujus majori quam antea studio & obsequio ille conciliandum sibi putaverit, & vetera novis beneficiis cumulanda duxerit, quo facilius filiam suam a Maximino impetrare posset. Nihil igitur causæ attulit Baluzius, cur fides deroganda sit Aurelio Victori, qui Diocletianum Maximino fuisse scripsit.

Aliud præterea argumentum ex Aurelio Victore duci posse arbitror, quo sententia nostra confirmetur. Aurelius Victor in eo libro, quem *de Caesaribus* inscripsit, docet Diocletianum anno regni vicesimo nuncium Reipublicæ remisisse: *Celebrato regni anno vicesimo*, inquit, *valentior curam reipublicæ abiecit*. Idem vero in Epitome historiz Augustæ, nisi forte alius fuerit Auctor hujus Epitomes, imperium Diocletiani ad quintum usque & vicesimum annum perduxit: *imperavit annis viginti quinque*; ac paullo post ejusdem vitam privatam annorum prope novem spatium circumscriptis: *Vixit annos sexaginta octo, ex quibus communi habitu prope novem egit*. Hujus vestigiis insistens Paullus Diaconus libro x. extremo scripsit, *Diocletianum vixisse annos sexaginta octo, e quibus post imperium in communi habitu prope novem exegit*. Qui duo loci de numero annorum imperii Diocletiani cum inter se pugnare videantur, alterum alteri ut conciliarent, duplicem abdicationem aliqui excogitarunt. Primum enim Nicomediæ nomen & insignia Imperatoris deposuit Diocletianus anno 305., Constantio & Galerio Augustis in suum & Herculi locum substitutis, novisque Caesaribus Severo & Maximino creatis: atque hanc abdicationem significare voluit Aurelius, cum Diocletiani imperium anno vicesimo definivit, cui tamen aliquot menses addi oportet. Deinde anno 307.,

Illyrici Sacri Tom. II,

quod sibi in superiori abdicatione juris Augustalis, publicæque potestatis retinuerat, id omne omnino Carnunti dimisit, cum creationem Augustalem Licinii suo consensu, suæque auctoritate confirmavit; atque huc respexit auctor Epitomes, cum annos quinque supra viginti imperium Diocletiano prorogavit. At quid facies annis illis ferme novem, quos idem Auctor, itemque Paullus Diaconus ejus vitæ privatæ attribuant? Hos enim post Carnutenia illa Comititia ne attigit quidem, ædum explevit Diocletianus; nisi forte ad annum 16. vel 17. quarti sæculi vitam perduxerit; quod quidem vulgo creditum fuit, antequam opusculum Lactantii de Mortibus persecutorum in lucem prodiret, ex quo plane aperteque colligitur Diocletiani vitam intra finem anni 313. contrahendam esse, ut §. 4. accurate explicabimus. Ut quod sentio, ingenue confitear, vereor equidem, ne posterior illa abdicatione omnino arbitraria sit & commentitia; nullas enim invenio, quibus ea probari possit, siue auctoritates, siue rationes satis idoneas; atque ego sane existimo Diocletianum, quoad vixit, retinuisse tum provinciam Dalmatiæ, tum quidquid auctoritatis jurisque publici relictum sibi ac permissum voluit, cum Augustalia insignia Nicomediæ, ac titulum Imperatoris Galerio tradidit. Rem vero sic explico. Annos illos prope novem, quos communi habitu, & post imperium exegit, ut Victor & Paullus Diaconus docent, numerandos quidem censeo ab anno 305., cum Nicomediæ procuratoriam reipublicæ, ac dignitatem Imperatoriam ab se in alios transtulit, & perducendos usque ad annum 313., quo ex hac vitâ migravit; sed eos bifariam dividi oportere arbitror; & prioribus quinque aut fere sex annis, quamvis Augustali persona & majestate deposita, cum ea tamen, quam retinuerat, summa rerum omnium potestate juris etiam ac muneris publici functiones quasdam conjunxit; nam & provinciam Dalmatiæ per se suosque Præfectos administravit; & Consulatum gessit; & Augustalibus siue Cæsaribus Comitibus interfuit, vel potius præfuit; & de maximis gravissimisque reipublicæ negotiis non solum primus sententiam dixit, sed etiam ut quæ alii juberent ac decernerent, rata essent ac firma, suam auctoritatem adjunxit. Atque hos esse annos illos arbitror, quos Victor anno vicesimo imperii Diocletiani adjecit. Tres vero postremos annos, cum esset ætate jam affecta, & perdita valetudine, quamvis jus potestatemque pristinam retinuerit, vixit tamen sibi uni, omnium curarum expers, sejunctusque ab omni publico officio, & munere; id quod tradunt Zosimus 2. 8. & Svidas verbo Διοκλητιανός, qui vitam Diocletiani privatam & ab omni reipublicæ procuratore vacuam triennio definiunt. *Diocletianus*, ait Svidas, *tranquille consenuit, ac triennium summa cum virtute exegit*. Hoc triennium, quod hi duo Scriptores commemorant, referendum puto ad tres annos extremos, quos vixit Diocletianus, cum videlicet senectute, & quibus jamdudum affligi cœperat, morbis ingravescens, Dalmatiæ administrationem suis Vicariis ac Præfectis commisit; ipse vero cogitationem omnem, curamque ad vitam tuendam, ætatisque ac valetudinis imbecillitatem sustentandam convertit. Exinde vero de sua in Christianos acerbitate ac sævitia multum remisit, & post persecutionem edicto atque interitu Galerii extinctam, vel potius sopitam, a Christianorum

Cur Vi-
dor im-
perio Dio-
cletiano
quinque
annos ad-
jeceris.

eadibus omnino abstinuit. Quare hoc triennium solutus a publicis curis, ac nemini injurius, cum sibi & valetudini vacaret, *tranquille*, ut ait Svidas, & *summa cum virtute exegit*. Cum autem Aurelius Victor Diocletiani imperium tamdiu prorogandum censuerit, quoad illi per ætatem & valetudinem rebus publicis interesse licuit, idcirco ejusdem dominationem in annum vicessimum quintum protraxit; quos quidem annos ab exordio suscepti imperii numerari oportet, perducique usque ad tres hosce annos postremos, quos ab omni administratione vacans traduxit; hujus autem triennii non completi initium duci necesse est ab interitu Galerii, idest ab anno undecimo quarti sæculi. Quare Victor ex annis illis prope novem, quos Diocletiano post imperium solemnem formula ritumque abdicatum attribuit, quinque aut ferme sex priores ad ejusdem imperium pertinere censuit; quippe cum per hosce annos purpura deposita, *communique habitu*, summæ auctoritatis, quam retinuerat, publicique regiminis partem aliquam usurpavit.

§. II.

Constantio Chlora Augusto extincto, Constantinus filius, Severus, Maxentius Augusti creantur. Maximianus Herculus purpuram resumpsit; Severo interfecto. Licinius substituitur. Ab an. 306. Christi ad 308.

Galerii
arrogan-
tia, avari-
tia, cru-
delitas.

Maximianus Galerius Augustus, senioribus Augustis in ordinem coactis, summa rerum omnium, quam adeptus fuerat, potestate ad vexandum orbem, suasque cupiditates explendas impune & audacter abuti cœpit. Tanta fuit arrogantia, ut more institutoque Regum Persarum se a populis adorari juberet, & omnes summos æque atque infimos in loco servitorum seu mancipiorum habitos superbe & contumeliose tractaret. Crudelitas ejus plusquam inhumana, quam non solum in Christianos, sed promiscue in omnes cujuscumque sectæ & conditionis homines scæminasque exprompsit, novis & inauditis suppliciorum generibus ad torquendum excogitatis. Avaritiæ nullum modum adhibuit, quam ut expleret, acerbissimis exactio- nibus urbes ac provincias pecuniis opibusque exhaustis. Hujus insolentissimos mores, atque immania flagitia descripsit Lactantius c. xxi. xxii. xxiii.

Anno Christi 306. Constantio Chlora, & Maximiano Galerio Augg. V. Coss. Severus, cui Maximiani prænomen una cum Cæsarea dignitate obvenisse haud est improbabile, qui anno superiori imperii sibi collati possessionem Romæ solemnem pompa inierat, Artemiam Diocletiani filiam, & jure ac titulo adoptionis sororem suam, una cum Cyriaco Artemiæ Magistro religionis causâ interfici jussit. Vide, quæ dicturi sumus in Actis S. Artemiæ.

Constantius Chlorus Augustus, cum graviter ægrotaret, per nuncios ac litteras Galerium etiam atque etiam rogavit, ut Constantinum filium ad se remitteret, quem sæpe antea frustra repoposcerat. Is a patre apud Diocletianum & Galerium obses relictus, liberali quidem, sed diligenti intentaque custodia servabatur. Galerius Constantinum pessime oderat, sive quod se Christianis fautorem haud dubium præberet; sive quod ob eximiam indolem resque multas fortiter ac feliciter gestas militum animos ac bene-

volentiam mirifice sibi conciliaffet; ac proinde verebatur, ne quid contra se moliretur, neve sua potestate & custodia elapsus ad Patrem confugeret; haud enim dubitabat, quin Constantius simul atque filium reciperet, eum imperii collegam, aut certe hæredem institueret. Illum itaque ut perderet, sæpe numero & clam insidiis appetiit, & palam certissimis vitæ periculis objecit; id quod & Lactantius cap. xxiv. & Anonymus Sirmondianus in Fragm. & Victor Aurelius in Epitome testantur; nos vero horum testimonia in vita Constantini proferemus. Ergo Constantinus abeundi facultate vix tandem a Galerio impetrata, ut *Severum per Italiam transiens vitaret* (ait Anonymus) *summa festinatione veredis post se truncatis, Alpes transgressus ad patrem Constantium venit apud Bononiam*. Eadem fere leguntur apud Lactantium, Zosimum, Victorem; nisi quod hi tradunt Patrem a Constantino non in Gallia apud Bononiam, sed in eo loco repertum esse, ubi mortuus est, videlicet Eboraci in Britannia. Patrem igitur vel mala valetudine affectum Bononiæ invenit, & in Angliam abeuntem Eboracum usque comitatus est; vel Eboraci exitiali morbo laborantem, atque adeo morti jam proximum reperit; qui filium peramanter complexus, cæteris fratribus alia matre genitis prætulit, imperiique hæredem scripsit. Constantius autem diem obiit viii. Kal. Augusti, cum sextum Consules essent ipsemet Constantius & Galerius, ut docet Idatius in fastis, & Socrates; qui quidem Consulatus congruit cum anno Christi 306; idque etiam colligitur ex Epitome Aureliana, quæ ejus imperium in unius anni curriculum coegit; cui tamen tres fere menses addi oportet, cum anno superiori Kal. Maji renunciatus fuerit Augustus; & *potentiam Cæsaris*, ut docet ibidem Victor, *tredecim annos gessisset*; idest duodecim annos completos, & duos præterea menses a Kalendis Martiis anni 293. ad Kalendas Majas anni 305. Porro Constantinus simul Patris testamento, & militum consensu rerum summam adeptus, nihil habuit antiquius, quam ut Christianos ubique vocatos, & undique ad necem conquisitos, quantum in ipso erat, studiose tueretur, atque in suam fidem ac clientelam reciperet. Interea Cæsaris appellatione contentus, (ut docet auctor Panegyrici de laudibus Maximiani & Constantini) modestiæ causâ Augusti & Imperatoris titulo abstinuit. Sed hæc diligentius & copiosius in vita Constantini exponentur.

Illud hic quæri posset, unde Constantinus a Galerio discesserit; sive qua ex urbe ac regione iter in Galliam, atque Britanniam, patris adeundi invensique causâ suscepit. Aurelius Victor in Epit. quem Baronius, Morinus, & alii sequuntur, tradit Constantinum Romæ obsidem apud Galerium fuisse, & fuga indidem elapsum in Britanniam ad patrem profectum esse: *Hic dum juvenculus a Galerio in urbe Roma, religionis specie, obses teneretur, fugam arripens, atque in frustrandos insequentis publica jumenta, quaqua iter egerat, interficiens, ad patrem in Britannia pervenit. Et forte iisdem diebus ibidem Constantium patrem fata ultima perurgebant. Verum tantum abest, ut Galerius per ea tempora Romæ fuerit, ut urbem illam ne viderit quidem ante annum septimum hujus sæculi, cum post necem Severi Maxentium Romæ obsedit. Hoc docet Lactantius cap. 27. ubi de Italica Galerii expeditione, urbisque obsidione hæc scripsit:*

Constantii obitus.

Constantinus Constantio in imperium successit.

psit: Ille interea coacta exercitu invadit Italiam, ad urbem accedit, Senatum extincturus, populum trucidaturus. Verum clausa & munita omnia offendit. Nulla erat spes irrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circumfundenda mania non satis copiarum; quippe qui numquam viderat Romam, aestimaretque illam non multo esse majorem, quam quas noverat civitates. Nequit igitur dici Constantinum Romæ apud Galerium fuisse, cum fugam in Britanniam arripuit.

Stephanus Baluzius, aliique existimant Constantinum e Bithynia, atque ex urbe Nicomediensi, discessum illum ab Galerio, seu potius fugam molitum esse, indeque iter Gallicanum seu Britannicum suscepisse, quippe cum Veteres fere omnes tradant eum Nicomediæ apud Diocletianum & Galerium obsidis loco habitum, diligentique custodia septum fuisse, ne qua ad patrem fuga elaboretur. Verum idcirco ab antiquis scriptum esse arbitror Constantinum Nicomediæ obsidem fuisse, quod in ea urbe plerumque Diocletianus, itemque Galerius commorari solerent; cæterum si quando reipublicæ causa Nicomedia discederent, nullus dubito, quia Constantinus aulam Imperatoriam, sive Cæsaream sequi, & quocumque iter haberent, alterutrum comitari juberetur. Magni enim utriusque intererat Constantinum ab eorum oculis conspectuque numquam abesse, quo intentiori curâ ac præsidio circumclusus commovere se contra rempublicam non posset, neque custodiis elusis pecuniave corruptis aufugere; præsertim postquam Cæsarei imperii potiundi spe in Comitibus Nicomediensibus dejectus, & Dajæ ac Severo novis hominibus posthabitus, in suspicionem venerat, nihil ab eo non conandum esse, ut injuriam sibi illatam ulcisceretur. Quare custodiam Constantini non ita Nicomediæ affixam fuisse arbitror, ut eam Diocletianus & Galerius illius urbis manibus ac præsidiiis satis tuto credi posse existimarent, si quando accideret, ut ab ea civitate alteruter abesset. Mihi autem non fit verisimile Constantinum Nicomedia ab Galerio digressum esse, si quidem suscepti ab eo in Galliam itineris ratio habeatur. Nam Nicomedia profectum in Thraciam e Bithynia trajicere, inde per Daciam, ac Pannoniam, per Noricum & Rhætiam in Galliam contendere oportuisset, atque hinc in Britanniam transmittere. Nihil autem necesse habuerat in Italiam digredi; nec vero umquam commisisset, ut regionem illam attingeret, quam sibi Severi copiis atque armis infestam inimicamque cognoverat, seque ejusdem Severi, qui rerum in Italia potiebatur, insidiis, certissimisque periculis objiceret. Atqui Veteres docent Constantinum iter in Galliam per Italiam habuisse trepidationis & periculi plenum, & summa celeritate usum esse ad vitandas Severi insidias, mutilatis aut interfectis publicis equis, quos in singulis mansionibus respublica alebat, ne illis ad se insequendum Galeriani vel Severiani satellites uterentur. De Britannica Constantini profectio Lactantius cap. 24. hæc scripsit: *Quæ cum ille prospiceret, quiescente jam Imperatore post canam properavit exire; sublatisque per mansiones multas omnibus equis publicis evolavit. At ille incredibili celeritate usus pervenit ad Patrem jam deficientem.* Eadem luculentius exposuit auctor fragmenti Sirmondiani: *Qui, ut Severum per Italiam transiens vitaret, summa festinatione veredis post se truncatis Alpes transgressus, ad patrem Constantium pervenit.* Idem Aurelius Vi-

ctor in *Cæsaribus* & in *Epitome*, idem Zosimus in libro 2. confirmat. Igitur Constantinus non erat Nicomediæ, cum discessit ab Galerio; immo neque tum versabatur Sardicæ, aut Sirmii, quas duas urbes sæpe Galerius adire, in iisque commorari solebat. Si enim e Bithynia, vel Dacia, vel Pannonia Britannicæ profectiois seu fugæ initium sumpsisset, illum ab Italia tum ratio itineris avocasset, tum vero ingruens ab Severo metus absterruisset.

Cum ergo illi per Italiam transeundum fuerit; non aliunde, ut mihi videtur, profectus est, nisi Salona e Dalmatia, quo tum forte Galerius Diocletiani adeundi invisendique causa cum ipsomet Constantino se contulerat; nam post imperii abdicationem ut Diocletianus ad Galerium, sic Galerius ad Diocletianum interdum commebat. Porro Salona in Galliam abeunti Italicum iter quamvis periculosum necessarium erat. Salona quippe itur Aquilejam, Aquileja Mediolanum, Mediolano ad Alpes Grajas; hinc vero in Galliam descensus est, e Gallia autem facilis brevisque in Britanniam trajetus. Hæc via, quæ ab Dalmatia per Istriam atque Italiam est usque ad Galliam, cum in tabulis Geographicis, tum in Antonini Itinerario describitur, in hoc enim libello, cujus Auctor vulgo creditur fuisse Antoninus Imperator, hæc oppida seu loca Salonam inter Aquilejamque interposita leguntur: *Tragurium Pratorium, Araxa, Blandona, Jadera, Traiectus Sinus Liburnici, Pola, Parentium, Ningum, Tergeste, Fontes Tirmari.* Ab urbe autem Aquileja Mediolanum usque, hæc numerantur: *Concordia, Altinum, Patavium, Vicetia, Verona, Sermio, Brixia, Bergomum, Mediolanum*, unde per Alpes Cottias, vel Alpes Grajas transitus est in Galliam. Potuisset quidem Constantinus Salona decedens aliofusus iter flectere, atque ut Italiam Severique insidias declinaret, Sirmium regredi, inde vero Noricos ac Rhætos prætergressus in Galliam contendere. Sed is circuitus longior erat, & plus temporis requirebat, quam itineris accelerandi necessitas postulabat; cum enim illi nunciatum esset parentem in summo vitæ periculo versari, necesse habuit via uti quam potuit brevissima, atque adeo per Italiam, vel inter medios hostes aditum sibi in Galliam patefacere.

Cogitanti porro mihi quidnam causæ excogitari possit, cur Aurelius Victor ab illa ætate satis recens, & rerum ac temporum illorum apprime gnarus scripserit Constantinum Romæ obsidem apud Galerium fuisse, indeque fuga se proripuisse; ut parentem extremo morbo in Britannia laborantem adiret, quod perspicue falsum esse Lactantius docet; in mentem venit suspicari hunc Scriptorem Romæ vocabulo uti voluisse ad Salonam significandam; neque enim aliæ desunt conjecturæ, quas aliis in locis asseremus, ex quibus elici videtur, posse tum Nicomediæ aliasque præcipuas imperii Romani urbes, tum etiam Salonam interdum honoris ac dignitatis causa Romam appellatam fuisse. Certe Diocletianus, quemadmodum Nicomediæ totius Bithyniæ Metropolim magnificentia & multitudine ædificiorum studebat, ut ait Lactantius, *urbi Romæ coequare*; sic etiam Salonam patriam suam maximopere dilexit, & civium atque incolarum, ac præsertim magnificentissimis illis, quas prope ab ejus manibus extruxerat, ædibus Imperatoris usque eo auxit ornavitque, ut altera Roma merito dici haberique posset. Præterea vetus

Ne Salona elapsus ad patrem fuisse videtur.

aus illud Proverbium *ubi Imperator, ibi Roma*, satis declarat amplissimas illas urbes, quas Romani Imperatores, veteri Roma relicta, ad commorandum delegerant, quibusque Imperatoriam sedem affixerant, suo propemodum jure sibi Romæ nomen vindicasse. Huc adde, quod Constantinus Porphyrogenitus auctor est plures Romanorum colonias ab Diocletiano in Dalmatiam deductas esse, ex iis autem Dalmatas præsertim maritimos non originem solum, sed etiam nomen Romanum traxisse, & sua quoque ætate Romanos appellari. Non est autem vero ab simile, quemadmodum gentem Dalmaticam, sic etiam Salonam gentis illius caput ac Metropolim ab urbe Roma denominatam fuisse. Quare primus auctor Romæ appellationis cum aliis urbibus communicandæ non fuit Constantinus Magnus; sed is Decessorum suorum exemplum & auctoritatem secutus Romæ urbis nomen propagavit, cum videlicet sedem imperii alio transferendam ratus, Byzantii in Thracia novam Romam, transcripta magna Romæ nobilitatis vi condidit, eamque non solum ab se Constantinopolim, sed etiam Romam alteram appellari iussit. Ita fit, ut neque erroris seu mendacii argui possit Aurelius Victor, qui scripsit Constantinum Romæ a Galerio obsidem habitum ac retentum esse; & in eo loco Salonam Romæ vocabulo subjici oporteat. Sed hæc alias; nunc ad rem propositam revertamur.

Maxentius
filius Romæ
a militibus
Imperator
creatus.

Dum ea, quæ diximus, in Britannia geruntur, Romæ Maxentius Herculi filius vulgo creditus, a militibus Prætorianis Imperator salutatur, Senatu populoque approbante, cui summum in odium Galerius jampridem venerat ob acerbissimas exactiones, quarum ne Romanos quidem immunes esse voluerat. Nam cum Galerius, inquit Lactantius cap. 26. *Statuisset censibus institutis orbem terræ devorare, ad banc usque proflixit insaniam, ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immuncum.* Itaque milites pauci, qui Roma in castris reliqui erant, opportunitatem nacti, occisis quibusdam iudicibus, non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpura induerunt. Idem ferre narrat Eutropius cap. 19. *Romæ interea Prætoriani, excitato tumultu, Maxentium Herculi filium, qui haud procul ab urbe in via publica morabatur, Augustum nuncupaverunt.* Eadem tradunt Aurel. Vict. Eusebius, & Zosimus.

Maxentium ab Herculo ex Eutropia Syra muliere genitum ferunt. Sunt tamen, qui eum alio patre procreatum arte muliebri, ut ait Victor, Maximiano Herculo suppositum fuisse suspicantur: idque confirmat Auctor Panegyrici Constantino dicti post devictum Maxentium; itemque Auctor fragmenti Sirmondiani sæpius laudati. *De cujus origine, inquit, mater ejus, cum quasitum esset, Syro quodam homine genitum esse confessa respondit: Eum a puero bonæ indolis, & præclari ingenii specimen dedisse testatur Mæmerti c. 14. Panegy. Sed a se ipse degenerans, in mores libidinosos, planeque inhumanos descendit, sic prorsus ut carus nulli unquam fuerit, ait Victor, aut patri, aut socero; de quo Lactantius cap. 18. hæc habet: Erat autem Maximiano filius Maxentius, hujus ipsius Maximiani gener, homo perniciosus, ac male mentis, adeo superbus & contumax, ut neque patrem, neque socerum solitus sit adorare. Et idcirco utriusque invisus fuit. Uxorem duxit filiam Galerii, cui nomen fuit, si Tristano credimus, Magna Ur-*

bica, eamque Galerius non ex Valeria filia Diocletiani, sed ex alia priore conjuge susceperat. Maxentius ex Urbica duos filios habuisse fertur, Romulum, qui cum patre Consulatum gessit Cæsaris titulum adeptus, & ante interitum parentis diem suum obiit; alterum incompti nominis, qui cum matre Urbica adhuc vivebat duobus ante cladem Maxentianam diebus, ut colligitur ex Panegyrico Auctoris Anonymi agentis, Maxentium ante biduum palatio emigrasse, & cum uxore & filio in privatam domum sponte concessisse.

Ergo Maxentius rerum potitus vi. Kal. Novembris an. 306. ut postea dicemus, ad firmandum susceptum imperium omnes curas convertit, Simulavit se Christianis amicum & fautorem esse, ut eorum animos sibi conciliaret. Haud ignarus quantum sibi a Galerio bellum immineret, Herculum parentem, qui tum forte in Campania, procul ab urbe aberat, consilii & præsidii causa confestim accersit, & Imperatoria purpura ad eum missa, iterum appellat Augustum. Neque abnuvit senex, quem scilicet vitæ privatæ admodum tædebat, & rerum novarum cupidus imperium, quod invite dimiserat, libenter recepit.

Nuncii de imperio Constantini una cumejusdem laureata effigie cum ad Galerium venissent, ibi homo impotens æstare, angi, versare se in omnem partem, incertus esse quid sibi agendum foret; ac parum absuit, quin odium suum furoremque in ipsos nuncios expromeret. Sed metu ac necessitate cogente, quod auferre non poterat, ut dedisse videretur, purpuram ad Constantinum misit, eique Cæsaris nomen impertiit, Augusti non item. Severum autem ex Cæsare Augustum fecit, & collegam imperii adscivit. Rem omnem descripsit Lactantius cap. 25. his verbis: *Paucis post diebus laureata imago ejus adlata est ad malam bestiam. Deliberavit diu, an susciperet. In eo penes res fuit, ut illam & ipsum, qui attulerat, exiret, nisi eum amici ab illo furore flexissent, admonentes eum periculi, quod universi milites, quibus invitis ignoti Cæsares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque imaginem admodum invitatus, ut ultro ascivisse illum in societatem videretur. Sed illud excogitavit, ut Severum, qui erat ætate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum vero non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximiano appellari juberet, ut eum de secundo loco in quantum rejiceret.*

Haud multo post, cum de Maxentio Romæ imperium adepto, auctoribus militibus, Senatu populoque Romano, Nicomediam allatum esset, longe majori dolore, atque iracundia Galerius exarsit, Severum ex Italia in Illyricum propere accitum hortatur, ne tantam ac tam insignem injuriam inultam esse velit; pergeret porro, & cum senioris Maximiani exercitu Romam proficisci maturaret, Italiæ & Occidentis imperium sibi decretum vi atque armis repeteret. *Composita ei res quodam modo jam videbantur, inquit Lactantius cap. 26. cum subito illi alius terror adlatus est, generum ipsius Maxentium Romæ factum Imperatorem. Severum arcessit, & hortatus ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum Maxentium, & mittit Romam, in qua milites illi summis deliciis sæpissime excepti, non modo salvam esse illam urbem, sed ibi vivere optabant. Rem paullo aliter*

Herculum
parentem
in societatem
imperii re-
vocavit.

Severum
renuocia-
vit Augu-
stus, & in
Italiam
contra Ma-
xentium
misit.

ter

ter narrat Victor in libro de Cæsaribus : *Quod ubi, inquit, Armentarius accepit, Severum Cæsarem, qui casu ad urbem erat, arma in hostem ferre propere jubet. De imperio Augustali, quod Galerius Severo contulerat, nemo præter Lactantium mentionem fecit.*

Anno Christi 307. Maximiano Herculio IX. & Constantino Augg. Coss. Severus cum illis copiis, quas Hercules pariter cum imperio dimiserat, Romam magnis itineribus contendit. Vix in urbis conspectu constiterat, cum milites, signis repente sublati, abeunt e castris Severianis, pristina erga veterem Dominum fide ac benevolentia advocati. Hos cum Severus neque precibus, neque pollicitationibus retinere posset, fugam consciscit; fugientem Hercules persequitur; & Ravennæ obsessum in eam desperationem adduxit, ut se in hostis deditionem & arbitratum dederet. Purpuram eidem, a quo acceperat, Hercules restituit; & quando vitam impetrare non poterat, id unum exoravit, ut liceret sibi, venis incisis leniter, pacateque mori. Severum obiisse anno secundo imperii sui ante Kalendas Majas auctor est Eusebius in Chronico. Hæc ex Lactantio cap. 26. quæ paucissimis verbis complexus est Eutropius cap. 10. *Severus Cæsar Romam missus a Galerio, cum exercitu venit: obsidensque urbem, militum suorum scelere desertus est... Severus fugiens Ravennæ interfectus est. De loco ac genere mortis a Lactantio discrepant Auctor fragmenti Sirmondiani, & Zosimus, qui ajunt Severum perjurio deceptum esse ab Herculio, & in vincula conjectum in urbem perductum, atque in viâ Appia ad tres tabernas tricesimo ab urbe milliario jugulatum esse. Neque ab his dissentit Aurelius Victor in Epitome: Severus, inquit, ab Herculio Maximiano Roma ad tres tabernas extinguitur, funusque ejus Gallieni sepulchro infertur, quod ab Urbe abest per Appiam millibus novem. Verum in libro de Cæsaribus dicitur Severus desertus a suis, quos præmiorum illecebris Maxentius traduxerat, fugiens obsessusque Ravennæ obiisse.*

Herculius
hanc
filiam
Constantino
in
matrimonio
dedit.

Herculius veritus, ne Galerius & Maximinus, audita nece Severi, exercitus conjungerent, transgressique in Italiam, se ac Maxentium filium copiis ac viribus impares opprimerent, confugit in Galliam ad Constantinum, quem ut ad suas partes adjungeret, Fausta minori filia in matrimonium data, affinitate sibi devinxit, & Augustali titulo ac nomine impertiit. Exinde Constantinus habitus dictusque est Augustus, id quod in ejus historia diligentius explicabitur. *Herculius cum Maximiani nosset insaniam, inquit Lactantius cap. 27. cogitare cepit illum audita nece Severi, inflammatum ira cum exercitu esse venturum, & fortasse adjuncto Maximino ac duplicatis copiis, quibus resisti nullo modo posset, urbe munita... proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciliaret, suæ minoris filia nuptiis. De profectione Gallicana Herculi, ejusque ad Constantinum adventu eadem fere docent Eutropius, Zosimus, alique. Sed rerum ac temporum ordines perturbant, propterea quod unicam tantum Herculi Gallicam profectionem commemorant; cum Hercules bis ex urbe ad Constantinum in Gallias, auctore Lactantio, se contulerit, semel post necem Severi, iterum postquam, Galerio ex Italia re infecta abeunte, Romam rediit. Constantinum ab Herculio creatum esse Augustum, quod tacitum prætermisit Lactantius, satis aperte declarat Auctor Pane-*

gyrici, qui Maximiano & Constantino dictus est.

Interea Galerius agmine infecto Italiam invadit, ad urbem accedit, Senatum populumque Romanum ad cædem designat. Sed cum omnia undique clausa & egregie munita offendisset; neque locum usquam inveniebat, qua in urbem irrumperet, neque satis copiarum habebat, quibus mænia circumfederet. His anxium curis legiones quædam repente destituunt, signis ad Maxentium translatis, nefas esse dictitantes Romam a Romano exercitu, Maxentium a Galerio, id est socerum a genero oppugnari. Ibi Galerius memor quid paullo ante accidisset Severo, benignius, quam solebat, milites alloqui, orare & obsecrare ne se deserant, neve hosti traderent. Precibus ingentia adjecit promissa, & spe largitionum ac prædarum illectos, vix demum adduxit, ut signis retro conversis se abeuntem sequerentur. Itaque Italia, quacunque incescit, pervallata, ac militum direptioni permessa, cum ignominia ac dedecore in Illyricum rediit. Vide Lactantium c. 27. quo cum cæteri fere omnes consentiunt. Auctor fragmenti memorie prodidit ab Galerio, cum Interamnæ ad Tiberim castra posuisset, Licinium & Probum Legatos ad Maxentium missos fuisse, qui eum hortarentur, ut imperium ab Socero precibus, quam armis obtinere mallet. Sed ea legatio superbe & arroganter a Maxentio rejecta successu caruit.

Et in Illyricum rediit.

Post discessum Galerii Hercules e Gallia Romam reversus est. Cum autem se præ Maxentio contemni, & senectutem suam Romanis ludibrio esse animadverteret, acerbæ & contumeliosæ in filium pro concione invehitur; hunc publicæ quietis pestem, hunc belli civilis faciem, hunc omnium malorum, quæ ad eam diem pertulerant, architectum ac machinatorem fuisse: sed quam filio invidiam conflare voluerat, ea ipse conflagravit. Nam militum populique clamoribus adversus impium senem sublati, properans festinansque se publico conspectui surripuit, & urbe Italiaque profugus, iterum ad Constantinum in Galliam se contulit. Hæc ex Lactantio; quæ Eutropius breviter stricimque attigit: *Herculus Maximianus, inquit lib. 10. post hæc in concione exercitus, filium Maxentium denudare conatus, seditionem, & convitia militum tulit. Idem confirmant Auctor Pannegyrici Constantino post devictum Maxentium dicti, itemque Epiphanius Scholasticus.*

Herculius e Gallia in Pannoniam profectus Galerium Carnunti convenit per speciem ineundæ cum eo concordie; re ipsa, ut eum dolis atque insidiis circumventum imperio dejiceret. *Profectus, inquit Lactantius, ad hostem filii sui Maximianum, quasi ut de componendo reipublicæ statu cum eo disputaret; re autem vera, ut illum per occasionem reconciliationis occideret, ac regnum ejus teneret. Aderat tum Carnunti Diocletianus accitu Galerii e Dalmatia profectus, ut Comitibus Augustalibus interesset. Nam 111. Idus Novembris auctore Idatio, Galerius Valerium Licinium humili loco in Dacia natum in locum Severi subrogavit, & Augusti insignibus ac titulo impertiit, Diocletiano Herculoque presentibus, & consentientibus. Ita uno eodemque tempore sex omnino fuerunt, qui vel Cæsareo, vel Augustali cum imperio reipublicæ præessent, Hercules, Galerius, Maximinus, Constantinus, Maxentius, Licinius. Sunt qui existimant Licinium ex Cæsare factum esse Augustum, idque confirmant auctoritate Scriptoris Anonymi, qui*

E Gallia proficiscitur Carnuntum in Pannoniâ.

Licinius Carnunti natus Augustus.

qui in fragmento sæpius laudato tradit Galerium ab urbe Italiaque cum ignominia repulsum, regressumque in Illyricum Licinio dignitatem Cæsaream contulisse. Ego vero sic existimo, si verum est, quod aliqui tradunt nemini licuisse imperium Augustale capeßere, quin antea titulo ac jure Cæsareo donatus fuisset, Licinium iisdem Carnuntensibus comitiis primum quidem declaratum esse Cæsarem, deinde vero paucis post diebus renunciatum Augustum, ut rite atque ordine omnia fierent; imperii autem Cæsarei eidem collati ut monumentum extaret, nummos illos procusos fuisse arbitror cum epigraphæ LICINIUS NOB. CÆS. quorum meminit Henricus Norisius in explicatione nummi Diocletiani & Licinii pag. 38. Porro Licinius, ut locum titulumque Augustalem Severi, sic easdem regiones, quibus præerat Severus, obtinuit, scilicet Pannoniam Superiorem, quam Anonymus Sirmondianus ad Severi imperium adjunxit; itemque Africam, & jus vindicandæ a Maxentio possidendæque Italiæ. Sed per idem tempus Alexander Vicarius Præfecti Prætorio in Africa regnum invaserat, quod apud Eusebium triennio retinuit.

De initio imperii Liciniani aliquid est controversiæ inter Scriptores; illud quippe alii in septimum, alii in octavum annum quarti sæculi conjiciunt. Atque ego huic anno, in quo versamur, qui est Christi, sive æræ vulgaris 307. hanc epocham illigandam censeo. Nam si ut tribunitiæ potestatis, sic imperii Augustalis exordium ab eodem anno ac mense desumi oportet, ut placet viris eruditissimis; in eo Decreto, quod Galerius paullo ante, quam evita decederet, secundum Christianos fecit anno 311. pridie Kalendas Majas, numeratur annus quartus tribunitiæ potestatis Licinio collatæ. Cum autem dictus fuerit Augustus 111. Idus Novembris, ut Idatius & Chronicum Alexandrinum docent, si anno 308. pariter cum Augustali imperio potestatem tribunitiam injisset, hujus non quartum, sed tertium annum computari oportuerat pridie Kal. Majas anni 311. Itaque ad 111. Idus Novembris anni 307. initium imperii Liciniani referas necesse est, ut quartus a suscepta tribunitia potestate annus incurrat in diem proximum ante Kalendas Majas anni 311. Præterea Eusebius in Chronico Augustalem Licinii creationem composuit cum anno secundo imperii Constantini, qui cum ex patris testamento Imperator ab exercitu salutatus fuerit an. 306. intra finem mensis Julii; anno insequenti, Julio Mense jam elapso, secundum imperii annum iniiit, cui juxta Eusebium annecti debet imperium a Licinio susceptum 111. Idus Novembris; cujus quidem primordia si rejiciantur in mensem Novembrem anni 308., non in secundum, sed in tertium Constantini Imperatoris annum incidere necesse est. Idatius quidem in Fastis Consularibus, itemque Aurelius Victor in Epitome ab Eusebio dissentiant; alter quippe imperium Licinio traditum copulavit cum septimo Galerii Consulatu, qui congruit cum anno Christi 308; alter vero, cum Cæsareum imperium Maximini, qui Licinium sibi prælatum ægre ferens, se ipse statim e Cæsare fecit dicitque Augustum, quadriennio definiat, satis aperte declarat Licinium ad fastigium Augustale non esse evectum ante mensem Novembris anni 308. Verum utrique præferendum censeo Eusebium, qui temporum illorum æqualis fuit.

Sub ea Comitibus Herculus & Galerius, antequam Carnunto digrederentur, orare instituerunt atque sollicitare Diocletianum, ut nomen & imperium Augustale reciperet. Verum is propositi tenacior, quam ut dimoveri possit, omnes eorum preces ac sollicitationes rejecit præclaro illo responso: *Utinam Salona possetis visere olera nostris manibus instituta*. Itaque Galerius Illyricis provinciis Licinio commendatis, Sardicam, vel Nicomediam regressus est; Herculus autem tertio in Galliam ad Constantinum se contulit; Diocletianus Salonam rediit. Maximinus Cæsar, ubi Licinium Augustum factum esse intellexit, acerbissime ferens ab homine novo & privato Augustalem titulum sibi præreptum, se ipse appellavit Augustum, seque ab exercitu suo Augustum salutari dicitque jussit, invito ac repugnante Galerio, qui tandem metu ac necessitate coactus anno insequenti eum in Augustorum numerum recepit. Ita quatuor eodem tempore Augusti, approbante Galerio, habiti sunt dictique, nimirum Galerius, Licinius, Constantinus, Maximinus, Maxentio præterito, cui perpetuæ fuerunt cum Galerio inimicitiae; quamvis apud Lactantium, nomen Maxentii in locum Maximini, Librariis oscitantibus, irrepperit. Vide quæ hac de re Lactantius c. 32. scripsit; cui astipulatur Eusebius lib. 8. cap. 13. *Quod quidem Maximinus ægre admodum tulit, qui hactenus Cæsar dumtaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo præ ceteris tyrannico præditus ingenio, Augustus a semetipso renuntiatus est.*

Maximinus se ipse Augustum appellavit.

S. III.

De interitu Herculi, Maxentii, Galerii. Diocletianus decimum Consulatum gerit. Maxentio & Maximino favisse creditus est. Nuptiis Liciniani, quamvis invitatus, interesse abnuvit; e suis imaginibus discriptis, & minacibus Constantini, ac Licinii literis ingenti agitudine ac metu afficitur. Valeriam filiam indignis modis habitam frustra repetit a Maximino.

Anno Christi 308. Diocletiano X. & Galerio VII. Cofs. Maximianus Herculus ex Pannonia in Galliam anno superiori reversus, rerumque omnium potiundi mire cupidus, quem Galerii decipiendi spes & conatus fefellerat, ad fallendum extinguendumque Constantinum dolos & fallacias convertit. *Quare impeditis consiliis*, ait Lactantius c. 29. *Senex Maximianus tertiam quoque fugam moliebatur, redit in Galliam plenus mala contagionis ac scelervis, ut Constantinum Imperatorem, generi filium (id est Constantii qui Theodoram Herculi filiam duxerat) dolo malo circumveniret.* Itaque purpura iterum deposita, & Constantino in manus tradita, aliud occulte molitur, aliud spe & specie simulationis ostentat. Constantinus nihil doli suspicans eum amplissimis opibus atque honoribus impertiit. Interea imperii cum vita genero adimendi opportunitatem tacitus quietusque operitur.

Herculus insidias Constantino molitur.

Anno 309. alii Maxentium & Maximum, alii Maxentium & Romulum filium Consules adscribunt. Quot Consulatus sive ordinarios sive suffectos gesserit Maxentius, non liquet, propterea quod ejus nomen ob insignem in Romanos sævitiam, immanemque tyrannidem e Fastis Consularibus sublatum est; quare in tabulis illis pro nomine Consulatum inscriptum est: *Post Consulatum*

tum

tum X. & VII. idest consulatum anni superioris. Extincto enim Severo fugatoque Galerio, ubi sensit se in stabili ac firma possessione imperii constituisse, quam ad tempus susceperat, clementiz ac benignitatis personam deposuit, & suam in omnes exinde, atque in Christianos potissimum crudelitatem exprompsit.

Anno 310. Maxentius solus tertium consulatum gessisse dicitur; quo expuncto, in Fastis Consulatum locum obtinet hæc Epigraphe: *Anno II. post Consulatum X. (idest Diocletiani) & VII. (idest Galerii).*

Franci ad Rhenum usque progressi agros urunt vastantque, omnia fuga & terrore complent. Constantino bellum adversus Barbaros apparanti auctor fuit Herculus, ne omnem exercitum in eam expeditionem educeret, posse hostes a paucis debellari. Vix Constantinus in Francos castra moverat, cum Herculus stimulante imperii cupidine, tertio purpuram & Augusti nomen sumpsit, ærarium expilat, largitionibus ac promissis legiones ad defectionem sollicitat. Id ubi Constantinus accepit, incredibili celeritate regreditur, Herculum in extremas Galliarum partes fugientem citato agmine consequitur, & Massiliæ manibus inclusum obsidet, captum purpura exuit, vita donavit. Hæc Lactantius paullo accuratius & distinctius: *Francorum gens in armis erat. Persuadet (Herculus Constantino) nihil suspicanti, ne omnem secum exercitum duceret; paucis militibus posse barbaros debellari, ut & ipse haberet exercitum, quem occuparet, & ille opprimi posset ob militum paucitatem. Credit adolescens, ut perito ac seni, paret ut socero, proficiscitur relicta militum parte majore. Ille paucis diebus expectatis, cum jam Constantinum aestimaret intrasse fines barbarorum, repente purpuram sumit, thesauros invadit, donat ut solet large, fingit de Constantino, quæ in ipsum protinus reciderunt. Imperatori propere quæ gesta sunt nuntiantur. Admirabili celeritate cum exercitu revolans. Opprimatur homo ex improvviso, nondum satis instructus, milites ad Imperatorem suum redeunt. Occupaverat Massiliam, & portas obsederat. Accedit propius Imperator, & in muro adstantem alloquitur, non asperere, nec hostiliter; sed rogat quid sibi voluisset, quid ei defuisset, cur faceret quod ipsum præcipue non deceret. Ille vero ingerebat maledicta de muris. Tum subito a tergo ejus portæ referantur, milites recipiuntur. Adtrahitur ad Imperatorem rebellis Imperator, pater impius, socer perfidus. Audit scelera, quæ fecit, detrahatur ei vestis, & increpito vita donatur.*

Sed haud multo post, cum iterum Constantino insidias, necemque moliretur, Faustæ ejus filiz, & Constantini uxoris indicio, in ipso scelere deprehensus, jamdiu debitas perfidiæ pœnas dedit, & cum, quod vellet, mortis genus eligendi optio facta illi esset, ex infelici trabe laqueo se suspendit. Hæc fuscè accurateque descripta invenies apud Lactantium cap. 30. 31. quæ breviter a cæteris Scriptoribus paullo aliter dicuntur. *Maximianus Herculus, ait Victor in Epitome, a Constantino apud Massiliam obsessus, deinde captus, pœnas mortis genere postremo, fractis laqueo cervicibus luit. Eutropius vero: detectis, inquit lib. 10. insidiis per Faustam filiam, quæ dolam viro enuntiaverat, profugit Herculus Massiliam, ibique oppressus, pœnas dedit iustissimo exitu; eadem habet Orosius lib. 7. c. 28. cum Eutropio plane consentiens. Ad Lactantium propius accedit Eucherius Episcopus*

Lugdunensis in historia Martyrum Agaunensium: *Cum dispositis insidiis, genero suo Constantino tunc regnum tenenti mortem moliretur, deprehenso dolo ejus, apud Massiliam captus, nec multo post jugulatus, terribissimoque hoc supplicio affectus, impiam vitam digna morte finivit.* Brevissime omnium Eusebius lib. 8. c. 16. ait *insidias ipsi, a quo religiose susceptus fuerat, molitur; in quibus turpiter deprehensus, turpius perit.* Hi fere omnes Massiliensem obsidionem cum interitu Herculi conjungunt. Sed Lactantius utrumque & loco & tempore distinxit; & cum capite superiori dixisset eum Massiliæ captum, & purpura quidem exutum, sed vita donatum fuisse; deinde ingrati ac perfidiosi hominis novos ad recuperandum imperium insanos conatus, instructaque iterum Constantino insidias, & exitum infelicem describit c. 30. *Sic amisso Imperatoris, ac soceri honore, humilitatis impatiens, alias rursus insidias machinatus est. Quia semel abiit impune, vocat filiam Faustam, eamque nunc precibus, nunc blandimentis sollicitat ad prodicionem mariti, alium digniorem virum pollicetur, perit cubiculum patens relinqui, & negligentius custodiri sinat. Pollicetur illa facturum, & refert protinus ad maritum. Componitur Scena, qua manifesto facinus teneretur. Supponitur quidam vilis eunuobus, qui pro Imperatore moriatur. Surgit ille nocte intempesta, videt omnia insidiis opportuna. Rari excubitores erant, & hi quidem longius; quibus tamen dicit vidisse se somnium, quod filio suo narrare vellet. Ingreditur armatus, & Spadone obtruncato, prosiluit gloriabundus, ac profertur quod admiserit. Repente se ex altera parte Constantinus ostendit cum globo armorum. Profertur e cubiculo cadaver occisi, hæret manifestarius homicida, & multus stupet, quasi dura silex, aut stet Marpesia cautes; impietatis ac sceleris increpatur. Postremo datur ei potestas libera mortis, ac nodum informis leti trabe necit ab alta. Ita ille Romani nominis Maximus Imperator, qui per longum temporis intervallum cum ingenti gloria viginti annorum vota celebravit, eliso & fracto superbissimo gutture, vitam detestabilem, turpi & ignominiosa morte finivit.* Nullo autem modo audiendus est Zosimus, qui, cum scripsit eum desperatione rerum omnium eo adactum fuisse, ut apud Tarsum præ formidine atque angore interierit, Maximianum cum Maximino confundit. Idatius in Fastis Herculi mortem adscripsit *Anno secundo post Consulatum X. & VII., qui cohæret cum anno Christi 310.*

Galerius hoc anno 310. cum imperii Cæsarei & Augustalis annum ageret duodevicesimum, ut docet Lactantius, in exitialem turpissimumque morbum incidit, quo per annum integrum acerbissime conflictatus est. *Jam decimus & octavus annus agebatur, cum percussit eum Deus insanabili plaga. Et hæc facta sunt per annum perpetem &c.* Lactantius cap. 33.

Anno 311. Galerius Maxim. Aug. VIII. & Maximino iterum Cæs. idem Galerius sædo juxta atroci morbo consumptus, genitalibus putrescentibus miserandum in modum Majore mense interiit, cum undevigesimum imperii Cæsarei pariter & Augustalis annum injisset, ut Lactantius testatur. Haud ita multis ante obitum diebus, cum minime dubiam in se supremi Numinis indignationem agnosceret, testatus merito se plecti, qui præpotentis immortalisque Dei pios cultores tam indignis modis vexasset, edictum tulit, ut liberi e vinculis emitterentur quicumque

co

Herculus
Massiliæ
obsidet,
capitur,
vita & ve-
nia dona-
tur.

rursus in-
sidias
struit,

deprehen-
sus in sce-
lere male
pœniæ.

Galerius
decretum
secundum
Christianos
fecit, inde misere
interiit.

eo nomine detinebantur, quod Christiani essent, & ne cuiquam impolterum fraudi, aut crimini esset Christianam religionem profiteri. Huiusmodi edictum promulgatum fuit Nicomediae pridie Kalendas Majas. *Nec tamen ille hoc falso*, inquit Lactantius cap. 35. *veniam sceleris accepit a Deo, sed post paucos dies, commendatis Licinio conjuge sua, & filio, atque in manu traditis, cum jam totius corporis membra defluerent, horrenda tabe consumptus est. Idque cognitum Nicomedia (...) mensis ejusdem, cum futura essent Vicennalia Kalendis Martiis impendentibus.* Si Kalendis Martiis anni insequentis initurus erat annum ab imperio Caesareo suscepto vicesimum, annos duodeviginti, & tres fere menses partim Caesar, partim Augustus imperavit. Itaque anno Christi 303. Kal. Martiis creatus est Caesar cum Constantio; an. 305. Kal. Majis cum eodem Constantio renunciatus est Augustus; an. 310. cum annum ageret imperii duodevigesimum mense Aprili in morbum incidit, quo acerbissime divexatus cum esset per annum integrum, Decretum secundum Christianos fecit, & pridie Kalendas Majas Nicomediae promulgari iussit; nec multis post diebus anno 311. interiit, cum octavum Consulatum, & duodevigesimum imperii annum iniisset. Vide, quae scripsimus cap. 2. §. 3. de initio Caesarei Galeriani imperii. Hunc a Maxentio in Divorum numerum fuisse relatum docent veteres nummi cum hac epigraphe: **MAXENTIUS DIVO MAXIMIANO SOCERO.** Sardiniae in Dacia, an Nicomediae in Bithynia mortuus ac sepultus fuerit, incertum est:

Maximinus simulatque cognovit de interitu Galerii, ad provincias totius Orientis occupandas animum adjecit. Parum absuit, quin inter hunc & Licinium bellum implacabile exardesceret. Sed satius uterque duxit conventionibus, quam armis, controversiam dirimere. Pax ita convenit, ut Maximinus Bithyniam, ceterasque ad ortum provincias, Licinius Macedoniam, & cum tota Illyrico Thraciam obtineret: Bosphoro Thracio limite constituto, qui utriusque ditionem discriminaret. Quo nuncio Maximinus audito, inquit Lactantius cap. 36. *dispositis ab Oriente cursibus pervolavit, ut provincias occuparet, ac Licinio morante, omnia sibi usque ad fretum Chalcidonium vindicaret. Ingressusque Bithyniam, quo sibi ad praesens favorem conciliaret, cum magna omnium laetitia sustulit censum.* Discordia inter ambos Imperatores, ac pene bellum. Diversas ripas armati tenebant. Sed conditionibus certis pax, & amicitia componitur, & in ipso freto foedus fit & dexterae copulantur. Pace cum Licinio composita bellum adversus Christianos redintegravit; sed Constantini litteris graviter increpitus cepto quidem abstinuit, sed quos palam non audebat, occulte persequi institit, multosque clam de medio sustulit, atque in mari demersit. Vide Lactantium cap. 36. & 37. sed litterae Constantinianae rectius conjiciuntur in annum proximum.

Valeria cum a Licinio, cui fuerat a Galerio commendata, sibi metueret, in fidem clientelamque Maximini se contulit; sed quem sibi praesidio fore putabat, multis ab eo gravissimisque contumeliis atque injuriis affecta est. Cum enim ejus nuptias constantissime respueret, bonis omnibus exuta, amicis ac familiaribus necatis vel ademptis, in exilium relegatur. Qua de re admonitus Diocletianus frustra per litteras & Le-

gatos a Maximino petiit, ut filiam ab exilio revocatam ad se remitteret. Lactantius cap. 40. & 42. Interea Maxentius Rufum Volusianum Praefectum Praetorio in Africam cum exercitu misit, qui victo interfectoque Alexandro Africa Tyranno, universam illam regionem in Maxentii potestatem redegit.

Anno 312. Constantino II. & Licinio II. AA. Coss. Maxentius per speciem ulciscendae necis Herculio Patri illatae, reipsa ut totius Occidentalis imperii potiretur, Constantino bellum indixit. Sub idem tempus Maximinus per legatos cum Maxentio societatem iniit belli adversus Constantinum & Licinium gerendi, ut docet Lactantius cap. 43. Constantinus ergo cum ingenti exercitu Alpes transgressus, & caelestis crucis ostento animatus Maxentianis Ducibus & copiis triplici praelio caesis, & primariis Italiae civitatibus aut vi, aut deditione in potestatem redactis, Maxentium non longe ab Urbe superavit, qui ex acie fugiens ruina pontis Tiberini oppressus, sive multitudine fugientium deturbatus ac demersus periit vi. Kal. Novemb. quo die ante sex annos imperium invaserat. Maxentianam pugnam clademque his verbis descripsit Lactantius cap. 40. *Jam mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius Roma contineret, quod responsum acceperat perituum esse, si extra portas urbis exisset, tamen bellum per idoneos Duces gerebatur. Plus virium Maxentio erat, quod & patris sui exercitum receperat a Severo, & suum proprium de Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum, & Maxentiani milites praevalebant, donec postea confirmato animo Constantinus, & ad utrumque paratus, copias omnes ad urbem propius admovit, & e regione pontis Mulvii confedit. Imminebat dies, quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextum Kalendas Novembris, & quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete Constantinus, ut caeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret. Fecit ut iussus est, & transversa x littera summo capite circumflexo, Christum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum. Procedit hostis obviam sine Imperatore, pontemque transgreditur. Acies pari fronte concurrunt. Summa utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque illis. Fit in urbe seditio, & Dux increpitatur, velut desertor salutis publicae; cunctusque repente populus (Circenses enim natali suo dabat) una voce subclamat Constantinum vinci non posse. Qua voce consternatus proripit se, ac vocatis quibusdam Senatoribus, libros Sibyllinos inspicere jubet, in quibus repertum est illo die hostem Romanorum esse perituum. Quo responso in spem victoriae ductus procedit, in aciem venit. Pons a tergo ejus scinditur. Eo viso pugna crudescit; & manus Dei supererat aciei. Maxentianus proteritur; ipse in fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus in Tiberim deturbatur. Confecto tandem acerbissimo bello, cum magna Senatus populi que Romani laetitia susceptus Imperator Constantinus Maximini perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, statuas & imagines invenit. Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat, ad quem victoria liberata urbis cum fuisset adlata, non aliter accepit, quam si ipse victus esset.*

Fuerunt qui putabant Maxentium tyrannidem occupasse vii. Kalendas Octobris; sed cum Lactantius natalem imperii Maxentiani diem ad vi.

Ka-

Discordia
& pax inter
Licini-
um &
Maximi-
num.

Bellum
Maxentia-
num.

Victoria
Constanti-
ni.

Valeria
filia Dio-
cletiani a
Maximino
male tra-
data.

Annus ac
dies cladis
Maxentia-
ne.

Kalendas Novembres affixerit, nemo illum ab hoc die amovere aufit. Cæsus itaque est anno 312. post sextum imperii annum fere completum, & suo ipso natali die, idest 27. Octobris, Lactantio auctore, quo cum præclare consentit Auctor Panegyrici Constantino dicti cap. 16. *ut ipsum diem natalis imperii sui ultima cade signaret, ne septennarium illum numerum sacrum & religiosum vel inchoando violaret.* Existit autem hoc loco quæstio subdificilis, qui fieri possit, ut vel eo, vel proximo ante eadem die quinquennalia Maxentii terminarentur, quod Lactantius scripsit, cum inter omnes constet sextum imperii annum ab eo expletum fuisse; ut decennalia autem decimo, & vicennalia vicesimo, sic etiam quinquennalia quinto post susceptum imperium anno, & quidem primo quinti ineuntis anni die, qui natalis vocabatur, celebrari solebant. Huic quæstioni, quod respondeam, nihil aliud in præsentia occurrit, nisi solemnia illa ob aliquas causas, quæ nos latent, dilata fuisse in annum sextum: quamvis autem his priores tantummodo dies anni quinti ineuntis attribuerentur, tamen cum ea pompa & celebritas toto illo anno identidem statis diebus renovari soleret, ad eum fere modum, quo institutum fuerat ex Novella CV. Imper. Justiniani, ut Consules septena quoque anno solemnī processione diem initi Consulatūs celebrarent; hinc factum est, ut quinquennalia non aliis, nisi quibus annus definitur, terminis jus suum nomenque circumscriberent. Sic feræ ex ritu ecclesiastico tempus Paschale ab solemnī Paschatis die usque ad primam post Pentecostem Dominicam diem extenditur, quamvis multi sint dies interjecti, quorum liturgia & celebritas non tam ad colendam Christi resurgentis memoriam, quam ad honorem alicujus Divi cultumque referantur. Porro cum eadem solemnia eo die, quo cœperant, celebrari desinerent, propterea Lactantius quinquennalibus Maxentii in annum sextum translatis pro termino adscripsit diem ejusdem natalem, qui in sextum Kalendas Novembres incidebat. *Imminebat dies, quo Maxentius imperium ceperat, qui erat ad sextum Kalendas Novembres, & quinquennalia terminabantur.*

Constantinus primus Augustus dictus,

Statuas Herculi & Diocletiani evergit.

Constantinum ea victoria lætum Senatus populusque Romanus totius Occidentis Imperatorem consalutant, eique *primi nominis*, ut docet Lactantius c. 44. & Imperatoris Maximi titulum decernunt. Is vero non solum Herculi statuas ubique convelli, sed etiam eas tabulas dejici confringere jussit, in quibus cum Herculi pictus erat Diocletianus. Is porro ex tam insigni contumelia, quæ sibi vivo videntique inferebatur, tantum mœroris hausit, ut neque cibum, neque somnum capere posset: quod quamvis Lactantius commemoret ante descriptionem pugne cladisque Maxentianæ, verisimile tamen est factum fuisse, postquam Constantinus, extincto Maxentio, utrumque Occidentis tyrannum, idest Herculum & Maxentium, sustulisset.

An. 213. Constantino Aug. III. & Licinio Aug. III. Coss. rebus in urbe compositis sub initium anni Constantinus Roma digressus Mediolanum contendit; ibique regio apparatu sumptuque celebravit nuptias Constantiæ sororis suæ, quam Licinio collocavit. Ad eas nuptias invitatus Diocletianus, cum ejusmodi iter suscipere vel nollit, vel non posset, usus est excusatione senectutis, & valetudinis. Excusatio suspicionem auxit eum fuisse Maxentio, & Maximino studere. Quam ob rem

Illyrici Sacri Tom. II.

a Constantino & Licinio per litteras indignationis ac minarum plenas vehementer arguitur; quæ quidem litteræ hominem senem, multisque incommodis & sollicitudinibus affectum adeo perculerunt, ut illi vel mortem acceleraverint, vel etiam mortis ultro sibi consciscendæ causam dederint: *Quippe cum a Constantino atque Licinio vocatus ad festa nuptiarum, inquit Victor in Epitome, per senectam quominus interesse valeret, excusavisset, rescriptis minacibus acceptis, quibus increpabatur Maxentio favisse, ac Maximino favere, suspectans necem dedecorosa, venenum dicitur hausisse.*

Stephanus Baluzius, alique Interpretes Lactantii negant Diocletianum vocatum fuisse ad nuptias Licinianas, quippe cum putent certo colligi ex Lactantio Diocletianum ante obiisse, quam Constantia Licinio nuberet. Sed huc revoca, quæ supra dixi cap. 3. §. 1. Non enim, ajebam, si Lactantius ante narravit de morte Diocletiani, quam de nuptiis illis mentionem fecit, continuo sequitur prius mortuum esse Diocletianum, quam Licinius Constantiam in matrimonium duceret; historici quippe interdum solent, quæ tempore posteriora sunt, iis, quæ antecesserant, narratione præponere; præsertim cum ordinis invertendi causa subest, & rerum ejusdem generis series ac descriptio postulat. Lactantius autem, cum causam mortis Diocletiani non illam quidem proximam, sed remotam, cui aliæ deinceps ex aliis accesserunt, referendam putet ad ægritudinem illam sane vehementem, qua affectus est ex insigni contumelia suis imaginibus illata; hanc ubi exposuit, satis esse duxit statim ejusdem mortem subjicere, & rem utramque conjungere, quam aliis rebus atque eventibus describendis alteram ab altera disjungere; licet aliæ sollicitudines metusque graviores intercesserint, quibus in tantas angustias adductus est, ut curarum acerbis & doloris magnitudini tandem succumberet: difficilius enim est interrupta contexere, quam absolvere instituta. Vel ex hoc Lactantii libro sumamus licet exemplum, quo docemur non esse præter morem officiumque historici res ad unam eandemque personam pertinentes, continuata oratione ad exitum perducere, & quæ interea acciderunt, postea describere. Nam post Licinium Augustali dignitate donatum, capite undetrigesimo cum de reditu Herculi ad Constantinum, ejusque insidiis narrare cœpisset, ab instituto sermone stylum non antea dimovit, quam rem totam usque ad fraudes & insidias detectas, & illatam Herculi necem narrando perduceret; quamvis hæc omnia aliarum rerum eventibus intermixta, ab octavo usque ad decimum quarti sæculi annum extendi oporteat. Idem vero Lactantius capite secundo & trigesimo ad superiores annos regreditur; & rerum gestarum seriem resumit ab ipsamet Licinii Augustali creatione, quæ Maximinum adeo exacerbavit, ut cum nullis neque precibus, neque legationibus placari posset, Galerius coactus fuerit Maximino morem gerere, & nomen Augusti, quod sibi ipse sumperat, ratum habere. *Nuncupato igitur Licinio Imperatore, ait Lactantius, Maximinus iratus nec Casarem se, nec tertio loco nominari volebat &c.* Superiori vero capite idem Lactantius descripsit acerbissimas exactiones & immania tributa, quæ Galerius imperaverat, ut vim pecuniæ maximam ad vicennalia cum magnificentia & apparatione popularium munerum celebranda conficeret.

Constantinus Mediolani nuptias Constantiæ cum Licinio celebras.

M m

ceret. Hæc autem omnia ante interitum Herculi facta transactaque esse satis constat.

Cum autem Lactantius in caput secundum & quadragesimum Diocletiani obitum coniecisset, consentaneum erat, eum caput proximum 43. exordiri ab his verbis: *Unus jam supererat de adversariis Dei*, scilicet Maximinus, qui revera superstes fuit Diocletiano; quamvis eodem capite & tribus insequentibus de clade Maxentiana & Licinianis nuptiis ea narret, quæ Diocletiani mortem præcesserunt. Quare ex illo Lactantii loco nihil argumenti afferri potest ad fidem & auctoritatem labefactandam Aurelii Victoris, qui scripsit Diocletianum ad Licinianas nuptias invitatum fuisse; & cum ait eum Constantini & Licinii litteris increpitum esse, quod *favisset* quidem Maxentio jam extincto, *faveret* autem Maximino adhuc viventi, satis declarat Diocletiani mortem inter necem Maxentii & interitum Maximini collocari oportere.

Nuptiæ
Licinianæ
an. 313.
æque.

Ergo nuptiæ illæ Mediolani celebratæ sunt anno 313., vel sub finem Januarii, vel ineunte Februario; neque enim Constantinus Romæ discessit ante xv. Kalendas Februarias; quo die lex ab eo Romæ data legitur in codice Justiniano lib. xi. tit. 52. Alia vero lex ab eodem promulgari iussa Mediolani vi. Idus Martias Constantino & Licinio Augg. III. Coss. satis docet Constantinum non ante hunc diem profectum esse in Galliam, ubi rem prospere gessit cum Barbaris, eosque Rheni transitu prohibuit. Per idem tempus Licinius in Illyricum reversus est.

Dum Constantinus & Licinius Mediolani tum gravissimis reipublicæ negotiis, tum celebritate nuptiarum lætitiæque distinentur; interea Maximinus, ad quem de clade Maxentii, decretoque Romani Senatus, quo Constantinus Imperator Maximus appellatus fuerat, nuntii tristes venerant, nihil sibi cunctandum ratus, bellum adversus utrumque omni festinatione apparabat. Erat hyems summa, tempestas perfrigida, imbres maximæ, cum exercitum e Syria movit; & Bithyniam finesque sibi constitutos prætergressus Licinii provincias invasit. Byzantium & Heracleam in deditionem accepit, ultra progressurus, nisi Licinius per nuncios admonitus Adrianopolim venire festinasset, ubi quantà maxima potuit celeritate contractis undique copiis exercitum Maximino objecit numero ac viribus longe disparem, non ut cum eo dimicaret, sed ut eum a progressu arceret. Vide Lactantium cap. 45.

Maximi-
nus pro-
vincias
Licinii
invasit.

Victoria
Licinii.

Cum igitur Maximinus infesto exercitu Adrianopolim contenderet, obvium habuit Licinium, qui copiis, ut diximus, in ipso itinere, undecumque poterat, collectis, cœlesti ostentq admonitus, animatusque signa cum hoste contulit pridie Kalendas Majas in Campo, quem vocant, Sereno Heracleam inter atque Adrianopolim porrecto, ut docet Lactantius, a quo non dissentit Zosimus, cum ait pugnam hanc in Illyrico pugnatam fuisse; Thracia quippe tum Illyrici finibus continebatur. Victoria penes Licinium fuit, qui quamvis militum numero longe inferior esset, haud dubio tamen Dei præpotentis auxilio fretus, primo impetu hostes fudit, partim ad satietatem cæcidit, partim in fugam avertit, partim in fidem ac potestatem accepit. Ac Licinius quidem paucis post diebus Nicomediam ingressus Deo optimo maximo, cui tam insignem victoriam acceptam ferebat, solemnî ritu & apparatu gratias egit; deinde ve-

ro edictum, quod Mediolani sub initium hujus anni communiter a Constantino & Licinio secundum Christianos compositum fuerat, Nicomediæ promulgari jussit Idibus Junii, ut scribit Lactantius. Rebus in ea urbe compositis, persequi cum exercitu institit Maximinum, qui prælio amisso primum Nicomediam se receperat, inde sublati filii & uxore, paucisque ex Palatio fugæ comitibus abiit in Cappadociam, postea in angustias lætebrasque Tauri montis se coniecit; ibique aliquot dies cum substitisset, præsidii ac turribus ea loca munivit, ut Licinio iter obstrueret; postremum in Ciliciam aufugit; & apud Tarsum intestinis, acerbissimisque doloribus diu multumque ad insaniam ac furorem usque exagitatus, demum hausto veneno, miserrime interiit; cum antea hisce cruciatibus, & maleficiorum suorum conscientia, quibusdam quasi tormentis coactus fuerit confiteri, se suæ in Christianos crudelitatis iustas debitasque pœnas irato Deo persolvere. Hæc omnia Lactantius fuse descripsit capite 45. 46. 47. 48. 49. Interitum Maximini ante menslem Augustum contigisse non potuit, ut Pagius, Baluzius, aliique ex iis, quæ Lactantius narrat, optime conjiciunt. *Baluzius recte in notis observat*, ait Pagius, *non statim mortuum esse Maximinum, ac Tarsum pervenit; sed aliquanto tempore gravissimos dolores sustinuisse, sicque non videri eum ante menslem Augustum periisse. Cum enim ei peragrandæ fuerint aliquot milliaria, ut Tarsum Ciliciæ urbem perveniret, in Cappadocia primum, dein in Tauri montis angustis substitit, ubi munimenta ac turres fabricavit, ad arcendos nempe insequentium Licinianorum impetus, fieri vix potuit, ut is, qui Kalendis Majis pervenit Nicomediam, Tarsum venerit ante menslem Julium sequentem, adeo ut Maximinus ante menslem Augustum non periisse videatur.*

Fuga Ma-
ximini.

Interitus
Maximini.

Porro Maximinum interiisse anno quarti sæculi decimo tertio fere communis est doctorum virorum sententia post inventum Lactantium, qui hac de re nullum dubitandi locum reliquit. Ait quippe deliberatum fuisse Licinio pugnam cum Maximino conferere Kalendis Majis, eo ipso die, quo Maximinus annum ab inito Cæsareo imperio octavum complebat: *Statuit Imperator prælium diei Kalendarum Majarum, quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant, ut suo potissimum natali vinceretur, sicut ille, (idest Maxentius) victus est Roma.* Maximinus Nicomediæ inauguratus est Cæsar Kal. Majis an. 305., ut suo loco diximus: hinc autem ad Kalendas Majas anni 313. octo ipsi anni numerantur. Itaque hoc anno cæsus est in Campo Sereno, fugatusque Maximinus, qui primum Nicomediam se recepit, deinde in Cappadociam aufugit, & animi angore, corporisque cruciatibus acerbissimis vexatus apud Tarsum paucis post mensibus miserandum in modum interiit. Nec discrepat a Lactantio Aurelius Victor in libro de Cæsaribus, qui augustale Maximini imperium biennio circumscribit: *Maximinus ad Orientem post biennii augustum imperium fusus.* Hujus tamen biennii initium repeti oportet ab interitu Galerii, quo extincto solus in Oriente rerum potitus est. Cæterum Maximinus inde usque ab anno 307. post Licinii Augustalem creationem sibi nomen potestatemque Augusti vindicaverat, atque adeo ab ipsomet Galerio vel invito extorserat. A morte autem Galerii, qui obiit mense Majo anni 311. biennium & aliquot men-

menes intercesserant, cum Maximinus Augusto mense anni 313. e vivis decessit. In Epitome autem non satis accurate Cæsareum Maximini imperium quadriennio, Augustalem autem triennio definitur. Cæsar quippe fuit annos fere sex; Augustus autem ab interitu Galerii duos annos & menses fere quatuor. Nunc de morte Diocletiani, quem hoc anno ante cladem & fugam Maximini extinctum putamus.

§. IV.

Diocletianus Salona moritur. Tempus & causa mortis. De sepulchro ejusdem atque Apotheosi.

Vetus opinio fuit, & omnium fere scriptorum consensu firmata Diocletianum obiisse anno quarti sæculi decimo sexto; quamquam Eusebius in Chronico ejus vitam ad annum decimum septimum ejusdem sæculi perduxisse videatur. Hæc sententia potissimum nititur auctoritate Idatii, qui in tabulis consularibus mortem Diocletiani 111. Non. Decemb. Sabino & Rufino Coss. adscripsit; horum autem consulatus nequit dimoveri ab anno 316. Idem confirmant Chronicon Alexandrinum, & Zosimus l. 2. qui Diocletianum tertio anno post tertium consulatum Constantini & Licinii rebus humanis exemptum fuisse tradit. Quare huic anno Diocletiani obitum sine ulla dubitatione illigandum esse putarunt Cæsar Cardinalis Baronius, Dionysius Peravius, Joannes Baptista Ricciolius, Ludovicus Schonebius, & cæteri fere omnes superiorum temporum historici, sive Chronologi. Verum ex quo Lactantii liber de mortibus persecutorum in lucem prodit, hæc sententia communi auctorum dissensu antiquata est; nemo enim Idatianis fastis & Chronico Alexandrino itemque Zosimo non prætulit auctoritatem Lactantii, qui cum ætatis suæ res gestas scriptis mandaverit, unus instar omnium esse debet. Is autem apertissime docet Diocletianum ante decessisse, quam Maximinus mortem occumberet, qui communi doctorum Virorum consensu anno 313. e vita migravit. Nam hunc illi superstitem fuisse affirmat cap. 43., quod post mortem Diocletiani cap. superiori descriptam orditur ab his verbis: *Unus jam supererat de adversariis Dei, cujus nunt exitum, ruinamque subnestam.* Inter adversarios Dei non annumerat neque Licinium, quippe qui cum Christianis favere simulabat; neque Maxentium infestissimum cæteroquin Christianorum hostem, quippe cum ante obitum Diocletiani jam interiisset; quamvis pugnae cladisque Maxentianæ descriptionem propterea huic & proximo capiti reservavit, ut viam sibi sterneret ad narrandum, quod hoc loco ei propositum fuerat, exitum ruinamque Maximini; ab hoc enim tamquam capite & initio series totius narrationis repetenda erat. Nam Maximinus ob desponsam promissamque Licinio forem Constantini, cum vereri cœpisset, ne duorum Imperatorum affinitas in suam perniciem conflata esset, clandestinam per Legatos amicitiam junxit cum Maxentio, ut narrat Lactantius eodem capite; Maxentii autem clades & interitus Constantino quidem peperit *Imperatoris Primi & Maximi* titulum ab Senatu decretum; Maximinum vero ex occultis insidiis in apertum bellum conjecit; id porro bellum exitio illi fuit. Hæc omnia cum inter se apta & connexa essent, Lactantius narratione conjunxit;

Illyrici Sacri Tom. II.

rebus aliis omissis, quæ inter hæc acciderant, eaque a capite 43. usque ad quinquagesimum, idest usque ad interitum Maximini, continuata oratione persecutus, institutæ narrationis exitum expedivit. Hinc satis intelligi potest, cur Lactantius posteriora prioribus præponens, miseram Diocletiani mortem antea describeret, quam eadem Maxentii, & victoriam Constantini exponeret: Maxentium quippe ante Diocletiani ex hac vita discessum interiisse vel illud argumentum est, quod Lactantius scripsit, extincto Diocletiano, unum tantummodo superfuisse *de adversariis Dei*. Si enim Diocletiano superstes fuisset Maxentius, non unus, sed duo adhuc restabant Christianæ religionis, Deique hostes infestissimi; scilicet non solum Maximinus, sed etiam Maxentius, qui simulatione omni deposita jam pridem Christianis palam bellum indixerat. Ex his igitur Lactantii verbis illud effici, & consequens videtur esse, videlicet Diocletianum post Maxentium, & ante Maximinum vitam functum fuisse. Præterea infelicem Diocletiani exitum accidisse, antequam Maximinus diem suum obiret; idem Lactantius illis verbis confirmat, unde capituli quinquagesimi initium sumpsit: *Hoc modo, inquit, Deus universos persecutores nominis sui debellavit.* Si Maximino sublato, adhuc inter vivos numerabatur Diocletianus, nondum debellatum erat cum *universis persecutoribus*, atque hostibus divini nominis; quippe cum Diocletianus superesset, & quidem tantæ impietatis auctor ac princeps, quem potissimum irato atque ultiori Deo pœnas atroci morte dependere oportebat. Cum autem Maximinus a Licinio cæsus fugatusque intra finem anni 313. mortem obierit, vita Diocletiani ne ultra quidem hunc annum, nedum in annum hujus sæculi decimum sextum perducere potest.

Ex eodem Lactantio colligi potest Diocletiani mortem cum anno 313. conjungendam esse, vel certe cum extremo aut penultimo mense anni superioris. Si enim eo extincto *unus tantum supererat de adversariis Dei*, idest Maximinus, ut docet Lactantius, ante interitum Diocletiani profligatus jam fuerat cæsusque Maxentius, qui cum nihilo minus, quam cæteri, Christianos vexaret, dignum sane se præbuerat, quem Lactantius inter *adversarios Dei* annumeraret. Porro Maxentius periit anno 312., ut constat inter omnes, & quidem vi. Kalendas Novembris, ut monet Lactantius. Igitur mors Diocletiani ante mensem Novembrem ejusdem anni contingere non potuit. Neque a Lactantio discrepat Socrates, qui cladi Maxentianæ mortem Diocletiani subjecit: *Congressus ergo circa pontem Milvium vicit, in flumine necato Maxentio. Inter hæc Diocletianus Salona defunctus est.* Hist. tripart. lib. 1. cap. v. Neque Baluzium audio, qui existimat Diocletianum ante obiisse, quam debellatum esset cum Maxentio; hunc ait inter *adversarios Dei* neque habendum esse, neque annumeratum fuisse a Lactantio. Quid ita? quia, inquit, *licet crudelis ac savus fuerit, visus tamen est favere Christianis.* Verum hæc Maxentii in Christianos propensio, ac benignæ in eos voluntatis simulatio congruere quidem potest cum initiis imperii Maxentiani, referri vero ad hæc tempora non potest, cum jam pridem ipse quoque apertum & crudele bellum Christianis intulisset; id quod alio loco ostendimus.

Duo igitur ex Lactantio anni constitui possunt, videlicet duodecimus, & decimus tertius

M m 2

quar-

Et post
Maxentia-
nam cla-
dem.

Mors Dio-
eletiani
inter cla-
dem Ma-
xentii &
cladem
que Ma-
ximini.

Diocletia-
nus mor-
tus est
ante in-
teritum Ma-
ximini.

Mors Dio-
cletiani
post nu-
ptias Li-
cinius
an. 313.

quarti sæculi, quorum alterutri mortem Diocletiani adscribi oportet; sed ex Lactantio dijudicari non potest, uter utri anteferendus videatur. Hanc controversiam diremit Aurelius Victor, qui hæc scripsit: *Diocletianus cum a Constantino atque Licinio vocatus ad festa nuptiarum, per senectam, quominus interesse valeret, excusavisset, rescriptis minacibus acceptis, quibus increpabatur Maxentio favisse, & Maximino favere, suspectans necem dedecorofam, venenum dicitur hausisse.* Licinianas illas nuptias Mediolani celebratas esse sub initium anni 313. Scriptores fere omnes magno consensu affirmant. Cum autem Lactantius doceat Diocletianum obiisse ante Maximinum, cujus interitum mensi Augusto ejusdem anni affigendum esse diximus, ejus mors inciderit necesse est in annum 313. Sed quo mense, quove die e vita decesserit, non liquet; neque audiendus est Idatius, qui ejusdem morti ut Consules Sabinum & Rufinum, idest annum 316., sic diem tertium Decembris falso adscripsit. Si enim hoc die ac mense interit, ante Maximinus, quam Diocletianus e vivis excessit, contra quam docet Lactantius. Jacobus Gothofredus in Commentariis ad codicem Theodosianum tom. 1. pag. 7. existimat Diocletianum vita functum nondum fuisse Kalendis Junii an. 313.; argumento esse, quod Licinius in lege ab eo condita iisdem Kalendis Junii Diocletianum *Dominum* quidem ac parentem vocet, *Divum* non item; nam si jam vivere desisset, eum pro more illorum temporum *Divi* titulo affici oportebat: *Diocletianus*, inquit, *hoc tempore adhuc superstes erat, ut discere est ex L. 2. Cod. Theodof. de Censu.* Antonius Pagius ad an. 316. hanc legem commemorat, Gothofredi in eam animadversione adjecta: *Gothofredus ait Kalendis Junii anni 313., quo ea lex a Licinio data, Diocletianum adhuc in vivis fuisse; quod Imperator (Licinius) in ea dicat se urbanam plebem per Lyciam, & Pamphyliam a censu immunem velle, sicut etiam, inquit, sub Domino, & parente nostro Diocletiano Seniore Augusto eadem plebs urbana immunis fuerat.* Si autem *Divi* titulus in ea lege prætermisus satis est argumenti Diocletianum inter vivos fuisse ineunte Junio anni 313., idem titulus Diocletiano appositus in eo decreto, quod Maximinus paucis antequam decederet diebus, secundum Christianos fecit, aperte declarat Diocletianum ex numero mortalium exemptum fuisse, tum cum Maximinus hujusmodi edictum condidit; nam *Deorum honor*, ait Tacitus Annal. 15. *Principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.* Si quos vero, dum adhuc viverent, Divos Romani appellarunt, iisdemque divinos honores decreverunt, id præter legem, præterque consuetudinem, quorundam Imperatorum vel eximia virtus ac beneficentia promeruit, vel insana ambitio & arrogantia vi ac metu extorsit. Cum autem Maximinus mense Augusto anni 313. ex hac vita migraverit, mors Diocletiani ad Julium mensẽ referri, vel etiam Junio ad finem vergenti potest adscribi. Nec nobis adversatur, quod sæpe laudatus Aurelius Victor in Epitome scripsit: *Diocletianus*, ait, *vixit annos sexaginta octo, ex quibus communi habitu prope novem.* Neque enim Victor novem annos integros Diocletiani vitæ privatæ attribuit, quos proinde numerari ad hunc modum & intelligi velim: Cum anno 305. Kalendis Maji imperium deposuerit, vitam vero amiserit anno 313., Ju-

lio vel Junio mense; hoc intervallum septem annos intermedios ab Kalendis Januariis inchoatos, plenos perfectosque complectitur, & præterea anni 305. octo ipsos menses, sex itidem aut septem menses anni 313. Recte igitur, & ad vulgarem, licet minus exactum, loquendi morem satis congruenter dicitur Diocletianus imperio dimisso annos prope novem vixisse, cum hujus spatii, ut sic dicam, novennalis annum primum itemque postremum majori aut fere dimidia ex parte compleverit. Vel si hæc non placeat, alia novem hujusmodi annorum computandorum ratio adhiberi potest: cum enim a Kalendis Majis anni 305. ad mensem Julium anni 313. numerentur octo anni pleni, & duo aut fere tres menses, Diocletianus novum vitæ privatæ annum attigit: recteque propterea dicitur *communi habitu vixisse prope novem annos*; more scilicet pervulgato historicorum, qui rerum memorabilium tempora integris potius, quam fractis numeris notanda censent. At, inquit, quorsum pertinet triennium illud, quo Svidas & Zosimus privatam Diocletiani vitam circumscribere videntur? Huc revoca, quæ diximus paragrapho primo hujus capituli de tribus postremis annis, quos Diocletianus, post edictum Galerii jubentis abstinere a cædibus Christianorum, cura rerum publicarum abjecta, uni sibi vacans, *tranquille*, ut ait Svidas, *& summa cum virtute exegit.* Sed neque hoc triennium plenum omnino, & perfectum haberi debet; duobus enim integris annis, & duobus itidem tribusve mensibus definiendum est, quippe cum ab die 30. Aprilis anni 311, cum Galerianum illud edictum Nicomediæ promulgatum fuit, initium ducat; neque progrediatur ultra mensem Junium aut Julium anni 313., cum Diocletianum extremum vitæ diem confecit.

Nec solum tempus, sed etiam genus & causa mortis Diocletiani propter varias scriptorum opiniones in controversia versatur. Alii Diocletianum alio mortis genere extinctum tradunt; Lactantius fame atque angore, Eusebius diuturna & aspera in primis corporis ægrotatione; Constantinus apud Eusebium alienatione mentis; Aurelius Victor veneno; Svidas suspendio; & quoniam omnium molestum est annumerare sententias, Zonaras & Cedrenus putrescente exesaque a vermibus lingua, membris sanie fluentibus taboque, & inusitatis viscerum torminibus consumptum esse scribunt. Mortis vero causam ferre omnes in ægritudinem angoremque animi conjiciunt, unde graves in corpore letalesque morbi vel gigni, vel augeri solent. Lactantius ait Diocletianum ob fractas jussu Constantini disjectasque tabulas, in quibus ipse cum Herculo pictus erat, tantum hausisse mæroris, ut neque cibum, neque somnum capere posset, & tantæ injuriæ impatiens inedia voluntaria mortem sibi accersere decreverit. Aurelius Victor ex minacibus Constantini ac Licinii litteris, quibus arguebatur & Maxentii fuisse, & Maximini studiosus ac fautor esse, tantam illi sollicitudinem ac formidinem incussam ait, ut metum ignominiosi supplicii morte voluntaria sibi prævertendum censuerit. In plerisque Martyrum historiis scriptum invenio Diocletianum ex ingenti successu rei Christianæ, cui par opprimendæ non fuerat, incredibili tristitia ac pudore affectum esse, & cum præterea suæ in Christianos sævitæ, in Deum impietatis conscientia angeretur, in

De genere
mortis
Diocletia-
næ opi-
niones va-
riæ.

in eam adductum esse desperationem, ut vitam sibi quavis morte acerbiorē putaret. Hæc ferme scriptores de genere & causa mortis Diocletiani, quæ licet pugnare inter se videantur, conjungi tamen, & aliæ cum aliis conciliari possunt.

*Causa
mortis
Diocletiani.*

Ac primum quidem ex eo morbo, in quem Diocletianus inde usque ab anno quarto hujus sæculi auctore Lactantio incidit, numquam perfecte convaluit; cujus quidem morbi vis eo crevit, ut hominem in amentiam furoremque compulerit. Ad sanitatem ille quidem ac mentem rediit; sed vehemens illa ex morbi violentia humorum ac spirituum agitatio vim aciemque intelligendi sic obtudit ac debilitavit, ut ratione, sensuque communi identidem hebescente, de statu mentis interdum deturbari, atque in quamdam insaniam incidere videretur. *Demens factus est*, inquit Lactantius, *ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret*. Quæ prava mentis affectio, quoad vixit, cum sanari numquam potuerit, hinc factum est, ut aliqui eum insanum obijisse scripserint. Post depositum vero imperium res illi graves acerbæque deinceps multæ consecutæ sunt, quæ homini præsertim mentis infirmæ, perditæque valetudinis ingentem tristitiam afferrent necesse est, metumque incuterent, & eos, quibus afflictabatur, corporis atque animi morbos vehementius augerent. Cum Christiana religio ubique majora in dies incrementa caperet, ejusque patrocinium Constantinus & Licinius suscepissent, dici aut cogitari vix potest, quantum ea res illi dolorem inureret; ut insani conatus frustra suscepti tæderet illum pariter, atque puderet incredibiliter; & rei Christianæ amplificationem magno sibi esse dedecori, in suamque perniciem demum redundandam esse existimaret. Quo autem animo illum tulisse censes insignem contumeliam suis imaginibus ac statuis illatam, quas vivo se amoveri confringere Constantinus jussit? Cum vero Constantinus minaces illas litteras ad Diocletianum misisset, quibus eidem favorem Maxentio & Maximino impensum exprobrabat, hujusmodi exprobratio comminatioque hominem adeo perturbavit, tantoque terrore perculit, ut jam de salute sua actum esse crederet, nihilque sibi, præter acerbam atque ignominiosam mortem, expectandum putaret. Huc adde perpetuos angores cruciatuque improbæ conscientiæ, quibus, vindice Deo & Christiani sanguinis ultore, noctes atque dies misere torquebatur. Nemo autem est, quin sciat quantam perniciem afferant, & quam graves ac periculosos morbos creare atque alere soleant, corporibus præsertim male affectis angores animi, sollicitudines, perturbationes, metus diurni ac nocturni; quibus cum assidue afflicteretur Diocletianus, magnam inde morborum accessiōnem ad ejus infirmam valetudinem affectamque jam ætatem fieri necesse fuit. Hinc videlicet vetus ægrotatio magis invalescere, hinc bilis exæstare, hinc humores permisceri, hinc sanguis corrumpi, hinc denique tabes, putredo, vermium procreatio; quæ quidem animi & corporis mala, atrocissimique cruciatus eo demum crevere, ut hominem mentis parum sanæ in desperationem & quemdam quasi furorem conjece- rint. Quare *moriendum sibi esse decrevit*; ut ait Lactantius. *Jacebat se huc atque illuc, æstuante anima per dolorem, nec somnum, nec cibum capiens. Suspiria, & gemitus, crebræ lacrymæ, jugis volutatio corporis, nunc in lecto, nunc hu-*

Illyrici Sacri Tom. II.

*mi. Ita viginti annorum felicissimus Imperator, ad humilem vitam dejectus adeo, & proculcatus injuriis, atque in odium vitæ deductus, postremo fame atque angore confectus est. Verum fame ille quidem sibi pereundum statuerat; sed cum tardior videretur ac lentior, quam optabat, mors per inedia accersita, veneno hausto, ut ait Victor, subduxit se iræ mortalium, immortales apud inferos pœnas superis daturus. Quod autem scripsit Svidas eum suspendio necatum fuisse, id Pomponius Lætus existimat, referendum esse ad Herculum, & per errorem Diocletiano affingi. Cæterum quæcumque fuerit seu ratio, seu causa mortis; certe tamen malus male periiit, quod veteres omnes junioresque confirmant; & paucissimis verbis explicat Nicephorus Callistus hist. Eccl. lib. 7. c. 20. *Diocletianus, cum ad extremam pervenisset senectam, misere periiit.**

miserrime periiit

Diocletianum haud procul a Salonis in villa sua Spalato mortuum esse testatur Eusebius, sive Hieronymus in Chronico; idem Eutropius, Idatius, Socrates, & nemine dissentiente, juniores omnes confirmant. Unus est Jornandes, qui lib. 1. de reg. & Temp. succ. eum in Cappadocia diem suum obijisse tradiderit. In animum inducere numquam potui, ut crederem Jornandem bonum in primis auctorem, locorum ac rerum, veterisque historiæ tam rudem atque ignarum fuisse, ut temere ac nulla ratione mortem Diocletiani Cappadociæ affixerit; præsertim cum ignorare non posset, quod Eusebius, Eutropius, alique antiquiores historici docuerant Diocletianum obijisse prope Salonas in Dalmatia. Cappadocia vero tam longe abest a Dalmatia, & alterum ab altero vocabulo tanta litterarum dissimilitudine ac varietate distat, ut Jornandi, sive cuiusvis Amanuensium ne incogitanti quidem aut oscitanti mendum tamenorme excidere potuerit, ut pro *Dalmatia Cappadociam* scriberet. Quocirca ne vel summæ negligentia, vel turpissimi erroris, inscitæque plane incredibilis Jornandem arguere cogamur, a veritate non abesse censemus, quod diximus in actis Georgii Episcopi Salonitani, nimirum olim eam partem Dalmatiæ, quæ a portu Salonæ ad sinum Narentanum protenditur, appellatam fuisse interdum Cappadociam, hujusque appellationis causam ibidem explicavimus; & alii præterea loci nobis historiam Illyricam scribentibus occurrent, in quibus *Cappadociæ* vocabulo Dalmatia subjecta esse videatur.

De sepulchro Diocletiani nulla videtur esse posse controversia; nemini enim dubium esse arbitror, quin eodem in Palatio conditus fuerit, in quo diem supremum exegerat. Haud satis constat, quem suæ sepulturæ locum intra illius Palatii ambitum longe amplissimum Diocletianus designaverit. Antiquis haud ignotum fuisse ex eo intelligi potest, quod narrat Ammianus Marcellinus lib. 16. de quadam muliere, quæ imperante Constantio Constantini filio, virum suum per calumniam de violatione sepulchri Diocletiani, sublatoque inde purpureo velamine reum fecerat, instigante Rufino, eique suadente *consarcinatis mendaciis læsa majestatis arcessere maritum insontem, & fingere, quod velamen purpureum a Diocletiani sepulchro furatus quibusdam consciis occultabat*. Henricus Valesius in suis ad Marcellinum notis existimat subterraneos illos fornices, cameraque eleganti opere substructas, quas describit Constantinus Porphyrogenitus, quibusque ædes Imperatoriæ incumbabant, illum ipsum esse

*Sepulchrum
est in suo
Palatio.*

M m 3

lo-

locum, quo se Diocletianus post mortem inferri iussit, quique ejus corporis receptum Imperatoria maiestate haud sane indignum praeiuit. Sed mihi longe videtur verisimilius, quod Joannes Tomcus Marnavitijs de sepulchro Diocletiani abhinc saeculis fere duobus invento narravit. Palatium Diocletiani fere quadrangulum erat; singulis vero angulis totidem turres interjectae instar ingentium propugnaculorum, quibus mœnia totum ædificium undique complexa jungebantur. Quæ ex illis turribus in Austrum spectabat, in ea veluti in quodam Mausoleo sane magnifico Diocletianus conditus fuisse dicitur. Hoc genus sepulturæ adscitum esse videtur ex Ægyptiorum consuetudine, qui ad suos Reges condendos Pyramides ingenti mole sumptuque extruere solebant; neque abhorrebat a moribus Romanorum; id quod declarant veterum sepulchrorum monumenta honoris ac memoriæ causa Imperatorum aut illustrium virorum corporibus superjecta; inter quæ facile eminet moles illa longe magnificentissima, quam Antoninus Pius Adriano parenti optimo propter Tiberim sepulto imponi iussit. In ea igitur, quam diximus, turri, cum vel nimia vetustate, vel ictu fulminis, ut aliqui tradunt, magna ex parte corruisset, corpus Diocletiani locatum fuisse indicio fuit Sarcophagus porphyreticus ibidem repertus, in quo nomen Diocletiani inscriptum erat, itemque orbiculare frustulum humanæ calvariæ, in qua erat incisa effigies hominis militari habitu atque ornatu; quam quidem effigiem Diocletiani esse declarat oris & vultus conformatio haud sane dissimilis ab aliis hujus Imperatoris simulachris, quæ in antiquis nummis insculpta visuntur. Rem totam narrat Joannes Marnavitijs, qui præterea duplicem Diocletiani imaginem, alteram calvariæ illi, alteram æreo numismati impressam descripsit, ac typis mandavit in notis ad Nobilit. Valeriam. Quæ omnia huc transferenda censeui; nam de sepulchro Diocletiani, quod addi præterea possit, nihil occurrit: *Hujus urbis palatio Diocletiano succedentis, cum ante quinquaginta annos una ex turribus Austrum spectantibus, repentino casu, reliquis integris, corruisset, intra latissimi muri hiatus inventum est sarcophagum porphyreticum antiquæ artis, litteris Diocletiani nomen unicum exprimentibus insculptum; quatuor in angulis, lucernis testaceis elegantissime fictis extantibus. In medio sarcophago urna parvi marmoris cineres continebat; basis ejus circumluebatur liquore quodam fragrantia incredibilis, exigua admodum quantitatis, jamque spissa densitate coagulato, ut magis unguentum, quam liquorem præferret, cui supernatabat frustulum orbiculare cranii humani, in speciem numismatis amplioris efformatum, altera parte effigiem hominis ad medium pectus loricati, cum ingenti casside militari in capite, promissa barba, raro sane & insolito æque, ac elegantissimo supra quam credi possit opere, calatam exhibens; quam cum numismatibus Diocletiani collatam, omnino Principis ipsiusmet imaginem, in ejusdem capitis forte cranio sculptam creditum est; si tantum barba Romano more restringatur, quam Diocletianum post depositum imperium, privatam vitam inter suos nationales agentem, patrio more promissam gestare voluisse conjectatur. Eam ut antiquitatis gemmam S. D. N. Urbano VIII. antiquarum virtutum observantissimo nuper obtuli. Tibi vero benevole Lector illius exemplar, Valeriæ Nobilitatis breviter explicata coronidem, tuæ benignissima*

patientia in illa cognoscenda munusculum, spectandum propono. Addo Diocletiani faciem, qualis fuit ante privatam vitam, dum nimirum Imperator Romano more barbam compefcuit, ex multis numismatibus ejusdem Principis, apud me ex diversis terrarum partibus redactis, amicis hac in parte in me propensissimis, præsertim vero D. Ludovico Companio civis Romano, & D. Claudio Burgundo de antiquitate optime meritis; ut ex collatione utriusque Diocletianum cranium, & imaginem agnoscas.

Diocletianum post mortem in Deos relatum, Divique titulo consecratum esse affirmant Eutropius, Eusebius sive Hieronymus in Chronico, Hermannus Contractus, Pomponius Lætus, alique permulti. Constat igitur Diocletianum in Divorum numero repositum esse; cujus vero auctoritate repositus fuerit, non constat. Equidem adduci nequeo ut credam id honoris titulum a Constantino & Licinio decretum eidem fuisse. In odium enim utriusque offensionemque incurerat, quod nunciis atque litteris interceptis manifesto comperissent favorem ab eo operamque Maxentio & Maximino præstitam esse. Præterea crudelissimum Christianorum hostem inter Divos annumerare vetabat Constantinum Christiana religio, quam vel jam susceperat, vel certe, quod proximum erat, quibuscumque rebus posset ornare, tuerique instituerat. Descivit quidem Licinius ab amicitia Constantini, eique pariter & Christianis bellum indixit; sed Diocletianus ante bellum Licinianum, atque adeo statim atque ex hac vita discessit, Divi nomen obtinuit, ut ex eo decreto intelligi potest, quod Galerius Maximinus secundum Christianos fecit. Neque consecrationis Diocletianæ auctorem dixerim Senatum Populumque Romanum, apud quem quanto in odio esset Diocletianus, vel illud argumento est, quod omnia ejus acta ac Decreta irrita esse jussit. Conatus quidem fuerat Diocletianus ab Senatu & populo divinos honores extorquere, sed sua illum spes fefellit; nam nullo neque Senatusconsulto, neque plebiscito approbatum legimus, quem ille titulum sibi, cultumque adhiberi volebat; quin immo tantum absuit, ut Deorum honore afficeretur, ut hominis insolentiam omnes omnibus conviciis & execrationibus dignam putarent. Cum igitur neque Constantinus aut Licinius, neque Senatus aut populus Romanus Diocletiano Divi nomen & cultum decreverit, restat, ut ejus consecrationis auctorem fuisse dicamus Maximinum, qui Diocletianum pariter & Maximianum Galerium parentes suos Divos, atque adeo Divinissimos appellavit in eo Decreto, quo Christianorum salutis ac tranquillitatis consuluit. Si quis forte miratur nullam Diocletiani consecrati memoriam extare neque in nummis, neque in lapidibus, in quibus eidem nomen Divi appositum legatur, is profecto mirari desinet, si eam, quæ statim consecuta est, temporum ac rerum publicarum conversionem secum ipsæ reputet, diligenterque perpendat. Nam Maximino haud multo post interitum Diocletiani extincto, nullus superfuit, cui cordi esset Diocletiani memoriam aut nummis, aut marmoribus insculptam posteris tradere. Senatus enim & populus Romanus adeo nullum ei monumentum statuendum censuit, ut omnia ejus acta resciderit. Licinius quamdiu in fide & officio mansit, Diocletiani nomen nullo honore afficiendum putavit; ubi autem ab amicitia Constantini descivisset, gravissimis bellis implicatus,

Diocletianus in numero Divorum repositus.

Auctor Consecrationis Diocletiani, Maximinus.

ab suis rebus haud tantum otii habuit, ut Diocletiani ornandi curam susciperet. Postquam vero Constantius rerum omnium potius cogitationes omnes ad Christianam religionem propagandam convertit, nullus inventus est auctoritate publica praeditus, qui aut nummos procudi, aut marmora calari juberet, quibus Diocletiani nomen ac memoria consecraretur. Quare hominis impii atque immanissimi consecrationem nullis commendatam monumentis, nisi esset veterum testimonio, & unius Maximini edicto cognita, vetustas hominum interitu, & posteritatis oblivione prorsus obruisset.

CAPUT QUARTUM.

De Persecutione Diocletiani.

Persecutio decima omnia gravissima, ab Diocletiano auctoritate primario nomen sortita.

EX multis gravissimisque persecutionibus, quas jam inde a principio christiani nominis usque ad initium quarti saeculi per annos fere trecentos ecclesia sustinuit, nullam fuisse accepimus, quae vel temporis diuturnitate, vel acerbitate suppliciorum, vel hostium numero & saevitia, cum ea comparari possit, quae nomen a Diocletiano sumpsit, quaeque ab Augustino, Orosio, & aliis plerisque decima numeratur; quamvis non desint, qui hanc novenario numero subjiciant, propterea quia, cum recensent superiores, vel aliquam silentio praeterierunt, vel ex duabus unam conflant. A solo quidem Diocletiano celebritatis & nominis causam accepit, quod ejus potissimum auctoritate indicta fuerit, qui unus inter omnes sui imperii consortes in omnibus rebus decernendis ac gerendis potestate ac primatu eminebat. Ceterum sex omnino per eadem fere tempora extiterunt cum suo ingenio immanes ac barbari, tum ad nocendum summa potestate praediti, videlicet Diocletianus, Herculus, Galerius, Maximinus, Maxentius, Licinius, quorum sceleratissima conspiratio ad extinguendam Christianam religionem vires & conatus omnes exseruit. Nullum vero tormenti aut mortis genus excogitari potest adeo inhumanum atque atrox, quod in iis, quae cujusque obtigerant, imperii Romani partibus vel per se ipsi, vel per suos Praefectos non adhibuerint, ut quod animo designaverant, re ipsa perficerent. Tanta autem toto terrarum orbe Christianorum caedes facta est, ut Ethnicis homines, perinde quasi debellatum esset cum Christianis, tam insignis victoriae monumenta multis in locis statuerent, in quibus incisam Christiani nominis ubique deleti memoriam posteritati propagarent. Extat apud Baronium duplex hujusmodi inscriptio columnis marmoreis consignata, quas Cluniae, quae urbs est Hispaniae Tarraconensis, Diocletiano, & Herculi eam ob causam de re publica egregie meritis excitarunt. Altera haec est: *Diocletian. Jovius. Maximi. Hercules. Cass. Augg. amplificato. per. Orientem. & Occid. Imp. Rom. & nomine. Christianor. deleti. qui temp. evertebant.* Altera vero: *Diocletian. Cas. Aug. Galerio. in Oriente. adopt. superstitione. Christi. ubiq. deleta. cultu. Deorum. propagato.* Idem Baronius in Annal. t. 2. ad an. 304. testatur his similia legi in aliis columnis apud Arevacos ejusdem Hispaniae populos, & apud Aldum Manutium, nec non Adolph. Ocon. reperiri. Haec deinde subjecit: *Ac non tantum in Hispaniis ejusmodi fuisse de Christiana religione prostrata erecta trophaea, sed toto*

orbe Romano similiter factitatum existimamus; sed in odium impietatis, & impiorum Principum, reddita ecclesiae pace, eadem penitus fuisse deleta. Haec autem relicta memoria causa non sine nutu divino, ut ejusmodi monumentis immanitas persecutionis intelligi possit; & ex his plane existimare jure liceat, minora admodum esse, quae de martyribus tunc passis dispersis in locis scripta habentur, quam quae tunc a Provinciarum Praesidibus facta sunt. Haecenus Baronius. Tempus vero illud, quo haec persecutio majori cum impetu ac furore in ecclesiam grassata, innumerabiles ubique strages edidit, Scriptores fere omnes decem annorum spatio circumscribunt. Verum si quis attentius consideret, quam multa & gravia perpeffi fuerint Christiani temporibus illis Diocletianis, facile secum ipse statuet hanc persecutionem ab ipsis fere hujus Imperatoris primordiis per annos prope quadraginta usque ad Licinium extinctum producendam esse; quamvis identidem aliquid pacis interfuit, & acerbissima illa Christianorum insectatio alias paullulum deferbuit, alias vehementius exarsit.

Si quis autem requirat, quae causa nos impulerit, ut de hac persecutione accuratius, quam de aliis nobis differendum putaremus, is cogitet velim Diocletianum, cujus potissimum auctoritate Christianis hoc internecinum bellum indictum fuit, & genere Dalmatam, & patriam Salonitanum fuisse; reliquos vero omnes ex Illyrico oriundos, qui se ejus furoris & crudelitatis administratos adjutoresque praebuerunt. Praeterea haec tempestas universam quidem ecclesiam pervasit, sed in Dalmatiam atque Illyriam violentius incubuit. Cum enim haec regiones Diocletiani & Galerii imperio subessent, mirum quantum vim acuebat persecutionis, augebatque impetum praesentia tyrannorum, qui provincias illas identidem lustrare, in eisque haerere diutius solebant, ut & leges apud Illyrios conditae quamplurimae, & utriusque actorum atque itinerum descriptio satis declarant. Idem ante nos animadverterat Dominicus Zavorius rerum Dalmaticarum Scriptor haud poenitendus: *Persecutio Diocletiani, inquit, maxime in Dalmatia & Illyrico deservit, quia in iis regionibus saepe cum imperio, magis quam alibi, commoratus est.* Diocletianus vero post imperium depositum fere omne reliquum vitae suae tempus, quod in suo Palatio prope Salonas transiegit, ad everfionem ecclesiae Dalmaticae contulit, publicaeque auctoritatis, quod sibi retinuerat, in torquendis necandisque Christianis consumpsit. Plena Christianorum erant ergastula, plenae Latomiae seu fodinae Dalmaticae, in quibus illustres Christi athletae servilibus & laboriosis operibus assidue exercebantur; nam *Diocletianus*, ut praclare animadvertit Archidiaconus cap. 4. *tale moderamen suae voluit adhibere saevitia, dans legem, ut qui nollet a Christiana cultura recedere, non ut prius statim capite plecteretur, sed bonis omnibus expoliatus ad diversa metalla, & ad fodiendas arenas exsul patria damnaretur.* Tanta porro erat Christianorum multitudo, quos in vinculis & custodiis habebat vel fame & pedore conficiendos, vel acerbissimis suppliciis excruciantes necandosque, ut eos carceres fornicati subter palatium conditi capere non possent, in quibus ceteroquin propter insanas illas substructiones plura hominum millia facile includi potuissent. De carceribus illis Constantinus Porphyrogenitus, cum Diocletiani palatium describeret, mentionem

Haec persecutio decem annos tenuit.

Et potissimum in Dalmatia & Illyricum incubuit.

nem fecit: *Subter illo, inquit, sunt rotundi fornices, olim custodia, in quas sanctos immaniter a se cruciatos compingebat.* Huc adde carceres itidem subterraneos Pharienses, seu Lilienses, quos sciviente Diocletiano Christianis repositos fuisse ex traditione Majorum accepimus; nec dubito, quin cum vel immanes illas aedes Imperatorias prope Salomam, & alia in aliis Dalmatiae urbibus aedificia extrueret, Christianorum operam ad ligna, lapides, camenta convehenda adhibuerit, quibus tamquam sortis infimae mancipiis vix panis cibarii, quod satis esset ad labores diurnos ferendos, avare ac maligne suppeditari jubebat. Quamvis autem nefario illo bello, quod ecclesiae intulerat, tota circum regio arderet, haud alibi tamen frequentiores, atrocioresque, quam Salonae, Christianorum caedes fiebant. Quocirca si quos martyrii cupiditas incesceret, sic in hanc urbem, quasi in arenam quandam ac palastram concurrebant, in qua pro Christo usque ad extremum spiritum decertarent. Hujus scilicet laudis adipiscendae studio incensus Anastasius Fullo, Aquileja discedens in Dalmatiam se contulit; & quam in patria assequi non poterat, martyrii palmam Salonae adeptus est. Illud perincommode accidit, quod martyr Dalmaticorum praecleara certamina vel nemo per ea tempora litteris ac memoriae prodiderit, vel tabulis ecclesiasticis partim incensis, partim vetustate consumptis, partim alio distractis, interitus hominum & posteritatis oblivio interceperit. Cum igitur persecutio Diocletianea eorum Imperatorum auctoritate excitata sit, qui ex Illyrico, vel Dalmatia originem traheant; & Dalmaticas Illyricasque ecclesias vehementius afflixerit; neminem fore arbitror, qui ejusdem accuratam descriptionem ab historia Salonitana ecclesiastica alienam existimet.

Sunt, qui Diocletianae persecutionis initium ab anno quarti seculi vel secundo vel tertio sumendum censent; cum Diocletianus ferali edicto Nicomediae proposito, ritu ac formula solemni, conceptisque verbis toti ecclesiae vastationem universalem, exitiumque extremum denunciavit. Verum ante illud edictum Nicomediense multos Christianorum greges sub Diocletiano variis in locis mactatos fuisse testantur antiqua monumenta, ut, quemadmodum Spondanus, & Bisciola docent, nullus fere annus sine caedibus & christiani sanguinis effusione praeterierit. Neque omnes hujusmodi caedes aut seditioni cuiuspiam odiove populari, aut Praetorum improbitati ac saevitiae adscribi possunt; nam in Actis martyrum, qui per ea tempora pro Christo mortem oppetiisse dicuntur, diserte scriptum est, praesente ac jubente Diocletiano eos in vincula conjectos, & tormentis excruciatos, & supremo supplicio affectos esse. Ac mihi sane videtur, quae ab Diocletiano appellata est persecutio in duas veluti partes sic distribui posse, ut prioris quidem a secundo, posterioris vero initium ab undevigesimo hujus Imperatoris anno duci oporteat. Primum igitur ab anno 286. usque ad annum 303. neque ullo proposito contra universam ecclesiam edicto, neque uno tempore omnibus in locis, neque eadem semper contentione & acerbitate, sed modo in his, modo in illis regionibus, aliàs acerbius, aliàs remissius in Christianos animadversum est: quae autem per eos annos perpeffi sunt Christiani, quamvis dura in primis atque aspera, ludos tamen

jocosque fuisse dixerim praeter illis, quae in eorum perniciem consequentium temporum crudelitas exprompsit; quemadmodum adnotavit Bisciola, qui annales Baronianos in Epitomen contraxit: *Romae, inquit, & in aliis Provinciis, ipso imperii initio frequentia & immania contigerunt martyria; respectu tamen subsecuta immensa stragis levitas videri potuerunt.* Has itaque non inscite appellaveris quasdam veluti scintillas, unde incendium illud longe maximum exortum est anno tertio quarti saeculi, cum Diocletianus & Galerius de christiana religione ubique abolenda legem Nicomediae promulgarunt, qua per omnes Romani orbis Provincias circumferri iussa, negotium magistratibus datum est, ut Christianos omnes aut diis sacrificare cogerent, aut vinculis, verberibus, omnique supplicio excruciatos necarent. Nulla fuit regio, seu provincia, quam hujus persecutionis immanitas non devastaverit, & quam Christianorum sanguis non inundaverit; nisi forte Galliam cum aliquibus eximere velis, quam tum Constantius religionis nostrae fautor haud dubius regebat. Quae quidem Christianorum oppugnatio cum decem ipsos annos tenuisset, ne punctum quidem temporis respiravit, praesertim in Oriente atque in Illyrico, nullas inducias interposuit, nihil de acerbitate remisit. Quare una & eadem dici potest persecutio, quae cum ipso fere Diocletiani imperio exorta, & alias ex aliis provinciis pervagata, Christianorum millia innumerabilia de medio sustulit; duos vero ante annos, quam imperio decederet, multo acrius & vehementius exarsit; ac tum primum ab edictis Imperatorum universalis, iusta, ac legitima persecutio haberi & vocari coepit. Nam quae antea Diocletianus impie & crudeliter contra Christianos fecerat, dici possunt quaedam proludia eorum, quae postea longe acerbius atque crudelius adversus eos decrevit, cum sacras aedes incendi, divinos libros comburi, omnes Christi cultores necari iussit, ecclesiamque totam ad exitium & vastitatem vocavit. Haec autem proludia sive primordia immanissimae illius, quae deinde consecuta est, universalisque persecutionis, & diligenter explicari, & suis temporibus distingui oportet. Antequam enim Diocletianus edicto illo Nicomediensi suum in Christianos furorem universum effunderet, multas ille quidem & graves calamitates identidem variisque in locis ecclesiae intulerat, sed aliàs segnius, aliàs acrius, pro ut se dabat occasio, eosdem exagitabat, nonnumquam illos vexare intermisit, aliquando etiam rebus nostris favere visus est. Quare hujus multiplicis ac variae persecutionis, quae Nicomediensis edicta antecessit, origines evolvere, progressionem persequi, incrementa, interpositaque inducias describere necesse est; quos quidem gradus & progressus, ut certis annorum spatiis comprehendi & distingui possint, quasdam veluti periodos hujus persecutionis non inepte appellaveris. Hujus autem persecutionis, quae universalem praecessit, tres potissimum periodos singulari animadversione dignas notandas ac distinguendas censemus; prima ab an. 286. altera ab anno 293. tertia ab anno 297. initium duxit. Sed antequam eas explicare aggrediamur, quosdam obices amoveri oportet, qui nos ab institutae narrationis cursu retardare possent.

Antonius Pagius, Theodorus Ruinartius, aliique eruditi viri in ea videntur fuisse opinione, ut putarent Diocletianum per annos fere decem

Aliqui putant Diocletianum ante imperii

a su-

Persecutio Diocletianae bisariam divisa.

si enim
10. vel 11.
Christia-
nis haud
necesse.

ad suscepto imperio nihil molestiae Christianis intulisse; si qui vero temporibus illis religionis ergo interempti leguntur, eorum caedis causam culpamque omnem in Praefectos & Magistratus conjiciunt, qui aut legum veterum auctoritate, aut tradita sibi potestate ad suum adversus Christianos odium explendum abutebantur. Nec desunt, qui censent Diocletianum alienata a nobis infensaque voluntatis indicia tum primum dedisse, cum anno 297. legem tulit, qua Christianos milites aut Christo nuncium remittere, aut militari cingulo exutos, atque ignominia notatos dimitti jubebat.

Henricus Dodwellus in ea dissertatione, quam de paucitate Martyrum inscripsit, omnes nervos contendit, ut persuadeat multo mitiorem fuisse, quam vulgo creditur, Diocletiani persecutionem; neque omnes provincias pervagatam esse ait; & si quae caedes factae fuerint, eas nec frequenter, nec ubique; sed certis tantummodo ac solemnibus diebus, & in primariis, atque amplissimis civitatibus, Galerio potissimum auctore patratis fuisse; ceterum vix inveniri quempiam, qui ob religionem jussu Diocletiani interemptus fuerit; hunc quippe Imperatorem suapte ingenio ad clementiam propensum a caedibus abhorruisse; & quamdiu is imperium tenuit, quamvis in Clericos aliquando capitali poena animadversum fuerit, nullos tamen e Laicis hominibus in periculum capitis, atque in vitae discrimen vocatos fuisse. Ita homo majori sane temeritate & audacia, quam ingenio & doctrina praeditus, antiquissimam opinionem de incredibili multitudine Martyrum sub Diocletiano caesorum, certissimis monumentis traditam, & omnium aetatum consensu firmatam convellere conatur.

Qui vero decem vel tredecim priores annos Diocletiani Imperatoris innoxios fuisse ab Christianis, ab eorumque caedibus alienos existimant, suae opinionis testes citant Lactantium & Eusebium; hi quippe nullum ne severitatis quidem, nedum saevitiae exemplum a Diocletiano in eos editum commemorant, antequam de Christianis militibus expungendis & exauctorandis legem ferret. Atque Eusebius quidem rei Christianae toto terrarum orbe diffusae progressionem admirabiles, proximis ante persecutionem universalem temporibus, & secundos sine ulla offensione cursus eleganter descripsit; cum videlicet Romani Principes non solum nihil negotii nostris hominibus facerent, sed etiam ex iis aliquos singulari fide & probitate praeditos vel provinciis atque civitatibus regendis praeficerent; vel in Palatium adscitos, domesticis officiis muneribusque amplissimis curandis praesse juberent. Inter hos in omnium virtutum genere eminebant Dorotheus & Gorgonius, quibus Diocletianus regii cubiculi Praefecturam mandaverat. Quare si iis, qui versabantur in aedibus Imperatoriis, quique publicos Magistratus gerebant, licebat esse Christianis, ceteris multo magis, qui ab Imperatorum oculis longius aberant, Christianae religionis professio impunita fuerit ac libera necesse est. Haec Eusebius lib. VIII. cap. I. Quae sane non videntur cohaerere cum iis, quae Diocletianus ad perniciem Christianorum inique & crudeliter fecisse traditur, antequam bellum stragemque universae ecclesiae denunciaret.

Ne igitur antiquis monumentis, probatissimisque Martyrum historiis fidem videatur de-

trahere auctoritas Eusebii, hanc cum illis conciliare oportet. Ac primum quidem evellenda est, si cui forte animo infederit, opinio de singulari Diocletiani clementia, propensaque in Christianos voluntate, quam quidam, ut indoctis imperitisque fucum faciant, tantopere exaggerant. Diocletiani mores feros, immanemque naturam vel unum adhibitae in Alexandrinos & Aegyptios crudelitatis exemplum declarant. Capta enim Alexandria, interfectoque Atchille tyranno, in omnes seu noxios sive innoxios, seu nobiles sive plebejos victoriae acerbationibus, suppliciis ac caedibus modum statuit, sic prorsus, ut Aegyptus universa, non Alexandria solum, Diocletianae saevitiae testis fuerit. *Victoria acerbe usus est*, inquit Eutropius, *totam Aegyptum gravibus proscriptionibus, caedibusque sedavit*; & praeter alias opulentissimas urbes ira victoris perculsas, & civibus atque opibus exhaustas, Busirim & Copton funditus everfas solo aequavit. Alterum inaudita cujusdam immanitatis exemplum proferre licet ex Libanio Orat. 14. Eugenius quidam sub initium quarti saeculi non tam sponte sua, quam impulsu & coactu militum, quibus praerat, in Syria titulum atque insignia Imperatoris sumpserat. Egregia tunc erga Diocletianum fides extitit Antiochenis civium, qui undique in Eugenium ejusque proditoris vel auctores vel socios coorti, omnes omnino ad quingentos contrucidarunt. Sed quae res gloriae & honori illis esse debuerat, ea crimini & exitio fuit; quippe Diocletianus primarios illius urbis magistratus, indicta causa, nullaque juris formula adhibita per summam injuriam ac saevitiam necari jussit. Difficile est dictu, quanto in odio exinde fuerit Diocletianus apud Antiochenos, qui annis ab ea caede jam nonaginta elapsis, ut auctor est idem Libanius, ne nomen quidem ejus audire sine execratione poterant. Praeterea ex avaritia crudelitas existat necesse est, praesertim in eo, cui cupiditatis suae per aliorum caedes & oppressiones explenda nec voluntas nec potestas desit. At si Lactantio credimus, quis unquam fuit avaritia tam ardenti, tam effrenata, qui cum Diocletiano comparari possit? Hujus autem avaritiae comes ac ministra crudelitas quantam hominum generi calamitatem ac perniciem attulerit dici vix posset; quippe in omnium fortunas scelerate atque immaniter grassata, urbes ac provincias acerbissimis exactionibus exinanivit, & privatorum bonis inhians, civibus opulentioribus ut facultates eriperet, calumniis fictisque criminibus illatis vitam ademitt. Diocletianum nihilo avarius quam crudelius imperasse ex Lactantio c. 7. intelligi potest, qui summam ejusdem avaritiam cum aequali crudelitate conjunctam descripsit: *Adeo major esse caperat numerus accipientium, quam dantium, ut enormitate indictionum, consumptis viribus colonorum desererentur agri, & cultura verteretur in sylvam. Et ut omnia terrore complerentur, provincia quoque in frustra concisa, multi praesides, plura officia singulis regionibus, ac pene jam civitatibus incubare, item rationales multi, & Magistri & Vicarii Praefectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari; sed condemnationes tantum, & proscriptiones frequentes, exactiones rerum innummerabiles, non dicam crebra, sed perpetuae, & in exactionibus injuria non ferenda. Haec quoque tolerari possunt, quae ad exhibendos milites,*

Quorum-
dam de
clementia
Diocletia-
ni opinio
evellitur.

spe-

speliens. Idem insatiabili avaritia thesauros nunquam minui volebat; sed semper extraordinarias opes ac largitiones congeriebat, ut ea, quae recondebant, integra atque inviolata servaret. Idem cum variis iniquitatibus immensam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium statuere conatus est. Tunc ob exigua & vilia multus sanguis effusus, nec venale quicquam metu apparebat; & caritas multo deterius exarsit, donec lex necessitate ipsa post multorum exitium solveretur. . . . Jam illud praefero, quam multi perierint possessionum aut opum gratia. Hoc enim usitatum, & fere licitum consuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit precipuum, quod ubicumque cultiorem agrum videbat, aut ornatus aedificium, jam parata Domitio calumnia, & pena capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine. Haecenus Lactantius.

Tu vero mihi etiam praedicabis de istius clementia ac benignitate, qui dum suam insatiabilem avaritiam expleret, nihil pensi habuit publicas & privatas opes per summam injuriam, & crudelitatem diripere, egentissimos juxta & opulentissimos opprimere ac spoliare, exiliis ac proscriptionibus innocentissimos quosque patriis bonis evertere, per calumnias & cades in alienas possessiones ac fortunas invadere; quae si neges hominis esse inhumani ac barbari, quos igitur latrones, quos homicidas, quos tyrannos appellabis? Egregium vero ingenii mitissimi specimen tum dabat Diocletianus, cum Nicomediae omnes aulicos & familiares suos, obtenuissimam incensi ab illis palatii suspicionem falso per Galerium injectam, in conspectu suo torqueri ac necari jubebat, sive ut innocentium hominum suppliciis animum oblectaret, sive ut carnifices, praesente se atque inspectante, nihil de poenarum acerbitate remitterent; quin etiam, si Lactantium audimus, ipsemet Carnificis officio fungens suis manibus ad miseros illos ustulandos comburendosque faces admovebat. *Ira inflammatus, ait Lactantius c. 14. excarnificari omnes suos protinus praecipit. Sedebat ipse, atque innocentes igne torrebat; quem Lactantii locum Paullus Baudrius ad hunc modum exposuit: Hoc est, ex cathedra sua videbat innocentes igne torreri. Sed, ut latina sonant, & sequentia sunt, non mere videbat torreri Diocletianum, torrebat ipse. Ceterum crudelitatis Diocletianae, ut alia omnia argumenta deessent, illud apud me plurimum valet, quod in actis Martyrum Diocletianus fere numquam sine aliqua insigni saevitiae atque immanitatis nota apposita nominatur. Ut autem Christianos odio acerbissimo prosequeretur, nullamque eos divexandi occasionem; si qua oblata esset, praetermitteret, praeter alias causas omnibus Ethnicis Imperatoribus communes, illa vel maxime Diocletianum impellebat, quod Christiani praesertim Occidentales atque Illyrici partes Carini secuti fuerint; neque illis deerant causas, cur huic potissimum faverent. Carus parens Carini, & Numeriani, bonus in primis Imperator, eos sibi benevolentia singulari, plurimisque beneficiis devinxerat. Cum filium utrumque Caesarem creasset, Numeriano intra paucos menses post obitum patris interfecto, imperium Romanum jure quodam hereditario, ac Caesareo ad Carinum pervenerat. Itaque cum in Oriente Diocletianus ab exercitu Imperator appellatus esset, apud Occidentales tamen Carinus iusti ac legitimi Imperatoris nomen & auctoritatem obtinebat; ut nulla illis inuri possit rebellionis nota, propterea quod a Carino contra Diocletianum*

stetissent. Quamvis autem Carinus insigni esset saevitia & libidine, & Illyricum, Galliam, Italiam suis flagitiis ac sceleribus polluisset, plus tamen apud Christianos valebat parentis beneficentia, ut filio operam ac studium navarent, quam hujus inquinatissimi mores, ut ab ejus imperio & societate abhorrerent. Quare ad conflandam nomini Christiano apud Diocletianum invidiam, augendumque odium, studia & officia Christianorum in ejus hostem collata, occasionem materiamque suppeditarunt.

Sed illud proprium in primis ac singulare Diocletiani fuit, ut instam animo saevitiam, ac cetera sua vitia specie quadam & simulatione probitatis obtegeret; versutum enim hominem fuisse & callidum Scriptores omnes affirmant, qui ut alius, ac reipsa erat, videri posset, versare suam naturam & regere ad tempus sciebat; & cum feroci esset ingenio, proclivique ad omnia scelera, nimia perveracia, inquit Vopiscus, motus inquieti pectoris comprimebat; ne si foras eminent, quam affectabat moderationis & clementiae laudem sibi adimerent. Hinc illa, quam *Diocletiani suspectam prudentiam* vocat Eutropius; hinc dolus & perfidia, quam Victor leviori vocabulo *parum honestam in amicos fidem* appellat; hinc denique ejus ars & malitia plane miranda, ut si quid rectum ac perutile reipublicae, communique approbatione dignum decerni ac fieri oporteret, hujus decreti factique se unum auctorem videri ac praedicari vellet; quae vero scelerate crudeliter facere constitueret, ea per alios decernenda, & transigenda curaret, ut omnem ab se culpam invidiamque in alios transferret: *Severitatem suam*, ait Eutropius, *aliena invidia explere volebat*. Idem confirmat Lactantius: *Nam erat hujus malitia. Cum bonum quid facere decrevisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur. Cum autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, in consilium multos advocabat, ut aliorum culpa adscriberetur, quidquid ipse deliquerat. Ceterum vel sub illa simulatae virtutis larva, ut supra diximus, adeo eminebat arrogantia & impietas, crudelitas & barbaries, fraus, & perfidia, ut ne ipsi quidem Ethnici Scriptores ea, quae videbant, omnino dissimulare potuerint; quamvis in Diocletiano boni Principis utilisque reipublicae imaginem nobis effingere conarentur.*

Hoc ingenio, hisque moribus cum esset praeditus Diocletianus, simul ac rerum potitus est, nihil habuit antiquius, quam ut simulatione, & inani ostentatione bonitatis & clementiae omnium animos sibi devinceret, hisque artibus & fallaciis suum imperium firmaret. Quamvis autem ob eas, quas diximus, causas, Christianos pessime odisset, illis tamen adeo nihil molestiae exhibuit; ut si non fautor religionis nostrae, certe quidem non male erga nos animatus videri vellet. Quae quidem pravae voluntatis dissimulatio, & benevoli nobis animi significatio eo spectabat, ut sibi quidem boni mitissimique Principis laudem compararet, Christianos vero a fide & potestate Carini ad suas partes abduceret. Sed quam non est facilis virtus, tam est difficilis ejus diuturna simulatio; praesertim cum adest facultas impune obsequendi malis cupiditatibus, quas cohibere ad tempus metus & necessitas coegerat. Victo igitur atque interfecto Carino, & Occidentalibus, quas ille obtinebat, provinciis cum universo Illyrico in suam ditionem reductis, ubi sensit Diocletianus se in pos-

Diocletianus initio se Christianis favore simulavit.

Saevis & immanitatis Diocletianae alia argumenta.

Christi-
anis fuisse
interdum
visus est,
cum ali-
qua co-
rum opera
indigeret.

sessione firma ac stabili utriusque imperii consti-
tisse, odium illud in Christianos penitus infi-
tum haud diutius continere potuit; sed simulat-
que oblata est occasio, quo erga illos animo ef-
fer, palam ostendit. Id vero ex actis S. Seba-
stiani Martyris intelligi potest. Interdum etiam
Diocletianus se Christianis favere simulavit, sive
ut consanguineis suis, qui Christum colebant,
beneficii gratiæque loco id præstaret; sive ut Se-
renæ uxori suæ obsequeretur, cujus auctoritas
atque opera apud Diocletianum interposita Chri-
stianis sæpius perutilis fuit, teste Ussuardo; ac
tum præsertim benevolum se ac fautorem Chri-
stianis præbuit, cum aliquid ab illis impetrare
cupiebat, veluti nuptias Susannæ cum Maximia-
no Herculio, vel sanitatem Artemiæ filiz suæ,
quam malus Dæmon obsederat, misereque tor-
quebat. Porro Diocletianum ab ipsis fere im-
perii suscepti primordiis in Christianos sævi-
re cœpisse, illud etiam argumento esse posse
videtur, quod Alexandrini & Aegyptii exordium
æra Martyrum sub Diocletiano cæsorum a pri-
mo ejus imperii anno sumpserint; perinde quasi
idem imperandi, & Christianos persequendi ini-
tium fecisset; quamvis non desint, qui huic
æra tum primum a Martyribus nomen accepisse
censeant, cum indicta est universalis persecutio.

His ad hunc modum expositis & constitutis,
sequitur jam, ut quæ nobis ex Eusebio sunt ob-
jecta diluamus, aptaque interpretatione explicemus.
Cum Eusebius initio libri octavi floren-
tissimum illum ante Diocletiani persecutionem ec-
clesiæ statum describit, & tantopere laudat, no-
lim hoc perinde accipi, quasi hæc mirifica ec-
clesiæ propagatio & felicitas ab imperio Dio-
cletiani initium duxerit, cum Eusebiana illa de-
scriptio superiora etiam ante hunc Imperatorem
tempora complectatur. Neque enim Eusebius ad-
mirabiles illas rei Christianæ progressionem uni
Diocletiano adscripsit; sed aliis præsertim præ-
teritarum ætatum Romanis Principibus accepta
refert, qui se Christianis æquos admodum ac
beneficos præstiterunt; *aliquanti, inquit, ex Prin-
cipibus Romanis & facultatem regendi provincias,
jurisque dicendi nostris præbebant; & conjugibus,
& ministris, atque universæ domui suæ non solum
credere in Dominum Jesum, verum etiam cum
omni fiducia ac libertate in fide agere permitte-
bant.* In his Imperatoribus Christianæ religio-
ni aut propitiis, aut certe non adversis, quorum
nomen ac numerum Eusebius tacitus præterit,
annumeres velim Vespasianum, Antoninum Pium,
Commodum, Caracallam, Alexandrum, Gor-
dianum, duos Philippos, & præsertim qui non
ita multis ante Diocletianum annis imperarunt,
Probum & Carum, ut cæteros paucorum men-
suum Imperatores prætermittam, quibus ut vo-
luntas esset, tempus certe & facultas defuit Chri-
stianos persequendi. Multi quidem inter horum
ætates interjecti Principes genus omne Christia-
norum acerbissime divexarunt; verum simulatque
iis extinctis persecutio conquieverat, & pacis
aliquid quietisque dabatur, res Christiana, bonis
illis Principibus, tranquillisque usa tempo-
ribus, longe lateque propagari solebat; atque
per hujusmodi velut inducias interpositas auctior
fuebat & robustior; tantæque vires acquirebat,
ut aliis identidem atque aliis supervenientibus
tempestatibus non adeo posset opprimi, ac de-
bilitari, quominus pacem rursus ac tranquilli-
tatem nacta eisdem, quos antea habuerat, ma-
joresque etiam progressus faceret. Ita ecclesia

inter has rerum ac temporum conversiones per
annos fere trecentos versata, cum multo plus
incrementi e rebus prosperis, quam ex adversis
detrimenti caperet, eo demum creverat, ut sub
exitum sæculi tertii in eo, quem describit Eu-
sebius, amplissimo florentissimo statu consisteret,
imperante jam Diocletiano, quem vel bonorum
Principum numero adscribas per me licet, an-
tequam scilicet persecutionem universalem indi-
ceret; nam iis etiam & gratia habenda, & laus
aliqua bonitatis tribuenda est, qui cum atro-
cissima quæque ad nostram perniciem moliri &
efficere queant, minus tamen, quam possunt,
nobis noceant.

Fateor equidem rem Christianam latissime to-
to terrarum orbe diffusam, sub imperio Dio-
cletiani per annos circiter duodeviginti eodem
fere loco stetisse, quem antea obtinebat, neque
ab eo, quem adhuc tenuerat, cursu Evangelii
propagationem retardatam esse. Nam si turbo
persecutionis unam alteramve ecclesiam percelle-
ret, non continuo moram atque impedimentum
progressionibus & incrementis ecclesiæ universæ
inferebat; quæ quidem si quid damni ac dimi-
nutionis aliquo in loco acceperat, longe mayo-
rum utilitatum & rerum secundarum compensa-
tione aliis in locis augebatur. Nec vero nega-
verim Christianos per eadem tempora multis in
provinciis ac civitatibus & bene habitos esse,
& publicis etiam muneribus, atque honoribus
imperfictos fuisse; nec dubium mihi est, quin
iis, qui versabantur in aula Imperatoria, variis
domesticis officiis præpositi, impune liquerit Chri-
stum colere, Diocletiano neque insciente, ne-
que invito, non quod religionem in illis pro-
baret, sed quia eorum integritatem probe co-
gnitam, tum sibi, tum reipublicæ perutilem
esse ducebat; nondum enim ejus odium & cru-
delitas eo processerat, ut genus omne nomen-
que Christianum funditus perditum iret, atque
omnino deletum vellet. Sed quamvis tempori-
bus illis, Eusebio auctore, rebus plerumque
prosperis & pacatis ecclesia uteretur, non erat
tamen pax usquequaque & tranquillitas, quæ
nihil insidiarum, nihil periculi, nihil hostilium
incursum haberet; neque hæc duo inter se
pugnant Diocletianum non omnibus ubique Chri-
stianis exitium clademque intendisse, & eosdem
identidem aliquibus in locis crudeliter acerbe-
que divexasse. Erat quidem in omnes infenso
animo atque inimico; ex quo fiebat, ut nul-
lum prætermitteret, si qua data esset eos exa-
gitandi perdendique occasio; sed quamvis num-
quam in eorum perniciem aliud ex alio moliri
destiterit, universale tamen illud bellum, quod
universæ indixit ecclesiæ, in postremos imperii
sui annos seu gravissimis bellis, sive aliis atque
aliis curis districtus non tam libenter, quam
necessario distulit.

Quidnam vero causæ dicam esse, cur Euse-
bius nullas Christianorum vexationes, nulla pe-
ricula, nullas cædes commemoret ante decretam
promulgatamque universalem persecutionem, il-
lud tantummodo referens, quod *ignis hujus exor-
dium*, ut verbis Eusebianis lib. 8. c. 4. utar, *in-
ter solos milites parva scintilla conflaxerat, cum
deligerentur si qui essent inter milites Christiani,
ut aut immolandum sibi scirent, aut militiam pa-
riter, vitamque ponendam*: perinde quasi sub Dio-
cletiano per annos fere tredecim usque ad pro-
latum contra milites edictum, omnia ubique
Christianis ex sententiâ, ac prospere processer-
rint,

Ecclesia
usque ad
Diocletia-
num inter
adversas
prosperas
que vicif-
itudines,
mirifice
propaga-
ta.

Persecu-
tiones lo-
cales in-
crementa
ecclesiæ
universæ
non re-
tardarunt.

Vexatio-
nes Ecel.
Occident.
Eusebio
ignota.

runt. Mihi vero duæ potissimum causæ videntur fuisse, quare Eusebius illa omnia silentio prætermiserit, quæ ab Diocletiano variis in locis perpeffa est ecclesia, antequam solemnè edicto in dimicationem extremam vocaretur; ac primam quidem apud Baronium ad annum 302. n. 5. his verbis descriptam invenio. *Quod spectat ad Imperatores hac ratione necesse esset affirmare præteruisse Eusebium, quæ ab ipsis tum Romæ, tum in Galliis in Christianos sunt iniquissime perpetrata, & ob id, quod unum, vel duos, vel paucos alios Christianos beneficiis iidem fuerint prosecuti, crediderit ita erga omnes eodem quoque modo fuisse Imperatores affectos; vel, quod in hanc diem nullum generale in omnes provincias ab iis promulgatum sit edictum, putaverit in omnibus provinciis Christianos tranquilla pace potitos esse; vel quod Syria Palaestina, ubi (ut dictum est) ipse Eusebius agebat, a Christianorum cade in hanc diem expers fuerit, aque alios in aliis regionibus existimarit fideles otio quievisse.* Huc adde, quod Diocletianus cum Illyrios, Italos, Gallos, alioque Occidentalium partium Christianos, qui se Carino addixerant, præcipuo quodam odio prosequeretur, hos omnium primos designavit, a quibus invisæ gentis vexandæ perdendæque initium faceret. Quocirca duas priores procillas ab eo adversus nos concitatas sola fere Occidentalis ecclesia excepit, Orientis regionibus aut leviter perculsis, aut prorsus intactis; utraque vero Romæ exorta est, altera secundo exeunte, altera decimo ejus imperii anno ineunte. Habebat præterea in partibus Occidentis adiutorem ac ministrum suæ crudelitatis Maximianum Herculum, hominem ferum ac barbarum, Christianæ religionis hostem acerbissimum, quem in consortium imperii adscitum Occidentalibus præfecerat. Minime igitur mirum nobis debet videri, si rerum, quæ in Occidente gerebantur, ne tenuis quidem fama in Palaestinam ad Eusebium pervenerit. Contra vero, cum edictum adversus Christianos milites promulgatum fuerit Nicomediæ, hoc est in urbe primaria, & tamquam in clarissima luce totius Orientis, illud neque ignoravit Eusebius, neque litteris tradere omisit.

Altera causa, cur Eusebius nullam mentionem fecerit de calamitatibus illis, quibus inde usque ab secundo hujus Imperatoris anno afflicta Christiana cœpit, hæc mihi videtur esse, quod sibi ad alia graviora properanti particularium hujusmodi persecutionum rationem minime habendam putaverit. Nam ea potissimum bella suis scriptis mandare decreverat, quæ ex edicto Imperatorum universæ ecclesiæ indicebantur, quæque justæ ac legitimæ persecutionis vim nomenque obtinebant. Sicubi autem vel Prætorum improbitate, vel Imperatorum permissu, levioribus quibusdam præliis confictata esset Christiana religio, ut sæpenumero accidere solebat, de illis verba facere superfedit, ne historia, quam scribendam susceperat, in immensum cresceret; si tamen illa historia dicenda est, quæ potius Epitome quædam rerum ecclesiasticarum maxime memorabilium videtur esse. Cum enim per annos trecentos Ethnicorum contra nos odium & rabies numquam omnino conquieverit, si omnia & singula persequi voluisset Eusebius, quæ aliis atque aliis in locis Christiani sufferre & perpeti cogebantur, nullis fere voluminibus ea comprehendere potuisset. Huc accedit, quod si quis secum ipse reputet, quæ Christianorum

strages ubique ediderit universalis Diocletianæ persecutio, quantamque cladem universæ rei Christianæ attulerit, huic levia ac propemodum nulla videantur necesse est, quæ antea Diocletianus in nostram perniciem molitus fuerat, & vix quidem satis digna, de quibus Eusebius mentionem faceret; præsertim cum impedimento esse non potuerint, quominus ecclesia in aliis quam plurimis maxime ad Orientem provinciis, quas Diocletiani crudelitas vel leviter perculit, vel ne attigit quidem, rebus secundis uteretur. Hæc etiam causa fuit, cur quæ adversus Christianos milites Diocletianus decrevit, quamvis plurimis aut militiam aut vitam ademerint, ea tamen Eusebius perquam breviter perstrinxit; quæ fortasse præterisset, nisi quædam veluti semina fuissent universalis persecutionis, quam describere constituerat. Cæterum ne ipse quidem Eusebius, nisi a se ipso discrepare vellet, inficiari posset Diocletianum haud multo post imperium susceptum Christianos persequendi initium fecisse, nam in Vita Constantini descripsit edictum perutile atque honorificum Christianæ religioni. In eo autem animadverti velim, quæ in hanc sententiam dixit Constantinus apud Euseb. de Vit. Constant. lib. 2. cap. 49. *Audiebam, inquit, cum puer admodum essem, eum, qui illa tempore principem locum inter Romanos Imperatores obtineret, miserum, plane miserum, errorem cæcatum a satellitibus suis curiose inquirentem rogasse, quinam essent illi in terris justi? (Apollo siquidem antea oraculum edidisse ferebatur, justos, qui versabantur in terra, impedimento sibi esse, quo minus vera loqueretur) quemdamque ex variis suis respondisse eos esse Christianos. Tyrannum autem responsum illud tamquam mel ore avido arripientem, gladios, qui erant ad injuriam ultiscendam excogitati, contra sanctos viros, qui erant omni labe & reprehensione carentes, intentasse. Extemplo igitur mandata crudelibus sicariis, quorum manus erant cade & sanguine resperse, data esse, iudicesque missos, ut celeres animi motus a natura datos ad acerbiora suppliciorum genera invenienda intenderent.* Si ergo e pueris nondum excefferat Constantinus, cum Diocletianus Christianos exagitare cœpit, iisdem fere temporibus & reipublicæ administrandæ, & religionis nostræ persequendæ initium fecerit necesse est. Nam Constantinus cum imperare cœpit anno Christi 306. annos natus erat duos & triginta, quibus si annos viginti duos detraheris, relinquuntur anni decem, quos Constantinus tum numerabat, cum Diocletianus anno Christi 284. creatus est Imperator. Fac igitur duodecim annos habuerit Constantinus, cum illa, quæ in edicto commemorat, fama & auditione accepit, annus enim ætatis duodecimus intra pueritiæ limites continetur. Hinc vero efficitur, quod volumus, videlicet Diocletianum imperii sui exeunte anno secundo, vel tertio ineunte, idest anno Christi 286. ad exitum vergente, sui in Christianos odii, suæque sævitæ primum specimen præbuisse.

Easdem porro, quæ fuerunt Eusebio, causas fuisse Lactantio dicam, ut omnes superiorum temporum calamitates Christianis per Diocletianum illatas silentio prætermittendas putaverit. At vero, dicet aliquis, videtur Lactantius existimasse Diocletianum usque ad extremos imperii annos adeo innoxium se Christianis præbuisse, nihil ut illis negotii faceretur, idque ex eo colligi, quod cum Diocletianus per annos fere

Constantinus ad huc puerum, idest sub initium imperii Diocletiani vexari cœpit.

viginti prospera usus fuerit, perpetuaque fortuna, tum primum ait Lactantius ab ea summa felicitate in miseras omnes incidisse, cum universali persecutione indicta omne Christianorum genus ad eadem & exitium designavit. Quod enim omnia illi secunda ad eam diem, adversa nulla evenerint, id magno argumento est nihil ab illo contra pios veri Dei cultores peccatum fuisse, nihil in eos maleficii admissum, quamobrem e felicissimo rerum suarum statu in extremas calamitates fuerit dejectus. *Hoc igitur perpetrato scelere*, inquit Lactantius cap. 17. *cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexerit statim Romam &c.* Verum si Diocletianus ante illatam universae ecclesiae persecutionem, auctore Lactantio, nullas penas dedit, quæ sunt etiam in hac vita hominum sceleribus ab immortalis Deo constitutæ, non continuo sequitur eum ex Lactantii sententia omnem ab Christianis vim injuriamque abstinuisse, aut nihil poenarum promeritum esse. Quod ut plane perspicias, memineris velim, quæ idem Lactantius cap. 20. sapienter docuit de ira Dei, quem ait *patientissimum esse, & iram suam continere. Nam quia perfecta est in eo virtus, necesse est patientiam quoque ejus esse perfectam, quæ & ipsa virtus est.* Deinde in extremo illo capite hæc adjecit: *Sed cum maxima & utilissima sit Dei patientia, tamen quamvis sero, noxios punit, nec patitur longius procedere, cum eos inemendabiles esse perviderit.* Porro Lactantiani illius loci supra descripti explanationem ex his ejusdem Lactantii verbis petendam censeo. Nam si Diocletianus, quamvis multa crudeliter atque impie in homines pios Deique amicos perpetraverit, nullam tamen suo dignam scelere poenam suscepit, antequam toti ecclesiae bellum illud longe crudelissimum indiceret; id apte ad ea, quæ docuit Lactantius, referri oportet ad summam & invictam Dei patientiam, qui suam in Diocletianum indignationem justissimam tandiu continuit, quoad is suam in Deum impietatem, atque in Christianos sævitiam intra modum aliquem cohibuit, & spes aliqua erat fore, ut resipisceret aliquando, atque ab nefario & sacrilego conatu desisteret; verum ubi omnes impietatis & crudelitatis, quæ in hominem cadere potest, limites prætergressus, omne odium ac furorem suum in Christianos profudit, universamque ecclesiam abolere constituit; neque ullum aut divinæ clementiæ, aut suæ emendationi locum reliquit; tum vero Dei ultoris iustitia, quo tardior, eo gravior in eum incubuit; & licet serius, quam meruerat, debitas tamen omnium suorum flagitiorum poenas Deo & hominibus persolvit: *Nam cum maxima & utilissima sit Dei patientia, tamen quamvis sero, noxios punit, nec patitur longius procedere, cum eos inemendabiles esse perviderit.* Ac ne ipse quidem Lactantius verba illa capitis 18. de *Mortibus Persecutorum* aliter intelligi vellet; neque enim ea perinde accipi voluit, quasi tum primum Diocletianus infestus esse cœpisset Christianis, cum ab eo felicitas recessit; quippe Lactantius ipsemet capite 10. commemoravit persecutionem Diocletiani adversus Christianos milites, quam ante annos aliquot decretam, & peractam fuisse constat, quam universalem illam indiceret, quæ causa potissimum fuisse dicitur, ob quam felix esse fortunatusque desierit. Itaque ex eo Lactantii loco, qui nobis objectus est, effici nequit Diocletianum per annos fere viginti, quamdiu rebus prosperis usus est, nihil mo-

Illyrici Sacri Tom. II.

lestiæ Christianis intulisse. Sublatis igitur amotisque obstaculis, quæ ex Eusebio & Lactantio nobis opponi poterant, nunc rem ipsam aggrediamur. Persecutio Diocletiani bifariam dividi, & altera *Particularis*, (sic eam appellari liceat) altera *Universalis* nominari potest; priorem quidem tribus periodis distinctam exponimus; posteriorem vero in decem annos distributam explicamus.

§. I.

De Persecutione Diocletiana. particulari.

Periodus Prima.

ERgo Diocletianus anno Christi 284. Carino II. & Numeriano Coss. xv. Kal. Octob. ab exercitu apud Chalcedonem appellatus est Imperator. Primo atque altero hujus imperii anno neminem in historiis martyrum reperies, quem Diocletianus ob religionem necari, aut poena ulla affici jufferit. Si qui vero per ea tempora martyrium subisse dicuntur, Præfectorum in Christianos odio & crudelitati attribuas oportet illorum eadem, veluti Claudii, Alterii, & sociorum; quos acerbissimis suppliciis excruciatos Lysias Præses Lyciæ pro sua potestate, injussu Diocletiani, quamvis abutatur ejus nomine, interfecit x. Kalendas Septembris Diocletiano II. & Aristobulo Coss. idest an. 285. Cæterum inter ea Principatus initia multo graviores curæ, a persequendis Christianis mentem animumque Diocletiani longe alio avocabant. Itaque cum ad rem publicam ordinandam, & si quæ supererant, belli Cariniani scintillas extinguendas omni cogitatione incumberet, socium sibi & adiutorem Maximianum adjunxit, qui cognomento dictus est Herculus; eumque Cæsarem cum

Herculus Cæsar

creasset, in Galliam cum exercitu proficisci jussit, ut seditionem comprimeret, quam sub discessum Carini conslaverant Rustici cognominati. Bacaudæ, ducibus Amando & Eliano. Is vero anno insequenti in Galliam cum venisset, levibus præliis facile negotio agrestes domuit, & Gallicos motus composuit.

Anno 286. Junio Maximo II. & Aquilino Coss. Diocletianus Nicomediæ Maximianum Herculum excepit, quem ob rem bene gestam in Pannonia cum Alemannis pacatamque Galliam Idibus Aprilis ex Cæsare Augustum fecit, & Collegam appellavit. Imperium bifariam divisit, Occidentale Maximiano administrandum dedit, Orientale sibi retinuit. Deinde uterque Romam concessit, ut in ea urbe suscepti imperii possessionem, Senatu populoque Romano approbante, adirent. Ac Diocletianus quidem ex itinere Illyricum peragravit, Dalmatiam & Salonam adiit. Hactenus res Christianæ sub Diocletiano quietæ fuerant, & secundo sine offensione cursu procefferant.

Sed cum uterque Imperator intra finem mensis Maji Romam advenissent, Pontifices atque Antistites Idolorum, qui prosperos ecclesiæ Romanæ successus iniquissimo animo serebant, videbantque tantum de patria avitæque religionis demi quotidie, quantum Christianæ accederet, ira simul ac dolore stimulante, ad Diocletianum & Maximianum frequentes cocunt, libereque illis denunciant; viderent etiam atque etiam, ne nimia in Christianos indulgentia Deorum immortalium cultum magis in dies magisque imminui, ac propemodum exolescere paterentur; neve rem-

N n

publi-

Sacrificu-
lis idolo-
rum in
gustibus

Primum
contra
Christia-
nos edi-
ctum in-
stituit.

Unde ini-
tium du-
xit.

publicam, communemque salutem in discrimen adducerent. Leges Senatus, populi que Romani, contra Christianos sæpe constitutas, & superiorum Imperatorum edicta commemorant, veteres in eos calumnias recidunt; illis acceptum ferendum esse quidquid malorum, ex quo istud hominum genus exortum est, imperium Romanum Diis adversis iratisque pertulit; illos haud minus Imperatorum, quam deorum hostes esse; illos perturbatores publicæ quietis, & seditionum auctores. Nec fortasse deerant, qui exulceratum Diocletiani animum refricarent commemoratione belli Cariniani, in quo acerrime omnium Christiani adversus Diocletianum pro Carino depugnauerant. Diocletianus & Maximianus, cum jam sponte sua, quo impellebantur, inclinarent, hac oratione vehementius commoti, protinus edictum promulgari jubent, quo cavebatur, ne cuiquam liceret aut emere quidquam, aut vendere, ac ne aquam quidem haurire, quin antea simulachris Idolorum, quæ in foro vicisque ad id collocari jusserant, thura libasset. Hinc ortum habuit Periodus prima persecutionis Diocletianæ, cujus causam in sacrificulos & Pontifices Ethnicæ superstitionis conferendam esse declarant Acta S. Sebastiani. Is enim palam libereque Diocletianum reprehendit, quod calumniis eorum, qui nefariis illis cæremoniis ac sacrificiis præerant, aures nimium faciles præbuisset: *Iniquis subreptionibus*, ait, *animos imperii vestri templorum Pontifices obsident, suggerentes de Christianis falsa commenta, dicentesque eos reipublica esse adversarios; quorum orationibus ipsa Respublica melioratur, & crescit, qui pro imperio vestro, & pro salute Romani exercitus orare non cessant.* Ex iisdem Actis edicti imperatorii descriptionem huc transferre operæ pretium duxi: *Porro occiso Carino in civitate Maguntiacæ, Maximiano & Aquilino Consulibus facta est persecutio talis, ut nullus cmeret, vel venundaret aliquid, nisi statunculis positus in eo loco, ubi emendi gratia ventum fuisset, thuris exhibuisset incensum. Circa insulas, circa vicos, circa nymphae quoque erant positi compulsores, qui neque emendi copiam darent, aut hauriendi aquam ipsam facultatem tribuerent, nisi qui idolis uel libassent.*

Acta S. Sebastiani, unde ejus elogium excerpunt Beda, Usuardus, Ado, cæterique Martyrologi, ejusdemque vitam Hagiologi fere omnes descripserunt, legitima esse, ac digna, quibus fides habeatur, nemo, opinor, negaverit. Joannes Hesselius Lovaniensis, qui cæteroquin alias haud sane paucas Divorum historias severa censura perstrinxit, de his Actis hanc tulit sententiam: *S. Sebastiani tota passio omnibus modis placet, in qua multorum aliorum passio continetur.* Eorundem Actorum Scriptor fuisse dicitur S. Ambrosius; neque stylus, inquit Joannes Bollandus in Com. Præv. ad Acta S. Sebast. *ab Ambrosii elegantia & gravitate multum recedit.*

Cæterum ne in hisce quidem Actis defunt, quæ correctione aliqua indigeant, veluti in eo loco, quem paullo ante descripsimus, pugna & cædes Cariniana apud *Maguntiacum* contigisse dicitur, cum Vopiscus, Eutropius, Victor tradiderint Carinum ad Margum, vel Murgum Mæsiæ superioris urbem, extremum cum Diocletiano prælium iniisse, & acie victum occubuisse; nisi forte eadem civitas Maguntiacum etiam appellari soleret. Ibidem *Maximianus* cum *Aquilino* consul fuisse scribitur, contra quam docent omnes tabulæ Consulares, in quibus *Maximo*

Consuli Aquilinus Collega adjungitur. Sed fortasse, ut admonet Joannes Bollandus, *Maximianus Herculus* eo anno, postquam a Diocletiano dictus est Augustus, & in consortium imperii Augustalis adscitus, Maximo subrogatus fuerit, atque inter Consules suffectos annumerari debeat. Vide, quæ diximus cap. 2. §. 2. Verum hæc leviora sunt; & quam ipsi subjecimus, explicatio-
ne adhibita, ab omni censura vindicari possunt. Sed in eo, qui locum supra descriptum proxime antecedit, paragrapho longe gravius erratum est; omninoque in hoc omnis est error, quod Auctor hujusmodi Actorum cum Chronologia, & cum historia illorum temporum apertissime pugnat: *Erat, inquit, Papa urbis Romæ, nomine Cæsar, vir magnæ prudentiæ magnæque virtutis, imperantibus Carino, Diocletiano, & Maximiano. Sed Diocletianus in urbe erat cum Maximiano. Carinus autem erat cum toto exercitu in partibus Galliarum positus: & ejus intuitu lenta persecutio Diocletiani esse caperat, quin Carinus habebat aliquos amicos, quos hujus tituli professio decorabat.* Paucis verbis tria, ut mihi videntur, haud levia peccata. Unum, quod cum Carino imperante imperium Maximiani conjungat; nam ante cladem atque interitum Carini, idest annum 285. ne Cæsareo quidem imperio donatus fuisse Maximianus videtur; idque intelligi potest ex Victore, Eutropio, & Orosio, qui cæso atque extincto Carino Cæsaream vel Augustalem Maximiani creationem subjiciunt. Vide, quæ in hanc sententiam scripsimus cap. 2. §. 2. Cæterum si verum esset, quod Pagius docet, Maximianum uno fere anno, antequam Carinus mortem occumberet, imperio Cæsareo potitum fuisse, nullus in eo error videretur esse, quod tres simul imperasse dicantur, Carinus, Diocletianus Augusti, & Maximianus Cæsar. Alterum est peccatum, quod Diocletianus & Maximianus in urbe tum fuisse dicuntur, cum Carinus in Galliarum partibus cum toto suo exercitu versabatur: idque hujusmodi est, ut nulla excusatione elui possit. Nam rerum ac temporum illorum ratio prohibet dicere Diocletianum post susceptum imperium Romam venisse, antequam cum Carino debellatum esset. Diocletianus anno 284. xv. Kalendas Octobris apud Chalcedonem renunciatus est Imperator; idque ubi nunciatum fuit Carino, is nulla mora interposita cum exercitu e Gallia discessit, & Italiam circumiens, quanta maxima celeritate potuit in Illyricum contendit. Hoc Eutropius, hoc Victor, hoc Paulus Orosius docent. Porro Carinus hujus anni, quod supererat, & quod vixit anni insequentis, id fere totum in Illyrico, vel in finitimis ad Orientem regionibus extraxit, ut cum a progressu arceret, ne in Occidentales provincias irrueret; neque interea, dum in illis Illyrici partibus bellum fervebat, aut Diocletianus Romam veniendi, aut Carinus in Gallias redeundi spatium habuere. Eodem igitur tempore Diocletianus in urbe, & Carinus in Gallia fuisse nequeunt; quod falso scriptum est in eisdem Actis S. Sebastiani. Bellum Carinianum tenuit usque ad mensem Augustum an. 285. Pagio auctore, qui Carinum eo mense atque anno adhuc superstitem fuisse colligi posse ait e Græco Numismate hujus Imperatoris, quod apud Onuphrium extat; in eo quippe inscriptus est annus tertius imperii, quem Carinus vel appetente, vel ineunte Augusto mense ejusdem anni inierit oportet. Ac ne cæso quidem Carino, statim Dio-

Maxim.
Hercul.
post cæ-
sum Cari-
num factus
est Cæsar.

Dio-

An. 286.
primum
Romam
venit Dio-
cletianus.

Diocletianus Romam adiit; sed in Orientem rediit, & anno insequente Kal. April. Maximianum Cæsarem post Galliam pacatam, & Alemannos ab Illyricis finibus repullos e Pannonia redeuntem Nicomediæ excepit, & jure tituloque Augusti impertitum sibi collegam adscivit. Tertium peccatum commune cum aliis quibusdam martyrum Actis, quod dum adhuc Carinus viveret, Christianos, quamvis lente remissequae, persequi cœpisse Diocletianus traditur. At quamdiu cum Carino bellum gessit, nulla illi Christianos vexandi aut voluntas, aut facultas fuit. Extincto autem Carino tantum abfuit, ut Christianis statim persecutionem indiceret, ut potius eos omni indulgentia & beneficio sibi demerendos putaverit ob eas causas, quas alibi diximus. Nulla igitur ab Diocletiano persecutio ac ne lenta quidem proximis ab interitu Carini temporibus fuit; quamvis ab Prætorum rabie & populari odio crebra aliquibus in locis vexationes religioni Christianæ identidem ingruerent. Nec vero si quid peccatum est in Actis S. Sebastiani vel ignorantie historiæ, vel temporum perturbatione, idcirco omnis horum Actorum fides periclitatur; aut rerum gestarum, quæ ibidem narrantur, veritas in discrimen adducitur. Nam Scriptoribus vel diligentissimis, quandoque tamen dormitantibus, quædam obrepere solent minus vere propriæque dicta; namque illi minorum rerum sæpe incuriosi, in majoribus tamen, quæ ad historiæ argumentum pertinent, se accuratos præbuere; atqui non ego paucis offendar maculis, aiebat Horatius, quas aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura. Cæterum hujusmodi errata in librorum, quam in Auctorem hujus historiæ conferre malim; præsertim cum eadem illa, quæ corrigenda esse dixi, brevius paulloque aliter descripta invenerim apud Surium, ubi neque Maximianus & Carinus simul imperasse dicuntur, neque Romana Diocletiani cum Gallicana Carini commoratione conjungitur; & si qua persecutio fuit lenis illa quidem ac remissa, ea certe non adscribitur Diocletiano. Quæ Surius in hanc rem descripsit, hic subjicio, ut cum illis conferri possint, quæ in aliis exemplaribus leguntur. *Erat id temporis Papa urbis Romæ Cajus nomine, vir magnæ prudentiæ & eximiae virtutis. Imperantibus autem Carino, & Diocletiano, primo remissior fuit in Christianos persecutio, quod Carinus haberet quosdam in amicitia, quos hujus confessionis titulus decorabat.*

Cæsar Cardinalis Baronius, cum martyrium S. Sebastiani, quod Martyrologi omnes ad diem vigesimam Januarii adscribunt, in annum Christi 286. conjiciat, edictum illud, quod contra Christianos, Idolorum sacrificulis instigantibus, uterque Imperator Romæ promulgari jussit, vel ad initium hujus anni, vel ad finem superioris referat necesse est; quæ omnia pugnant cum Actis Diocletiani & historia illorum temporum. Cum enim Sebastianus Romæ præfente ac jubente Diocletiano, die vigesima Januarii mortem pro Christo oppetierit, ejus martyrium cadere nequit in Januarium anni 286. cum scilicet Diocletianus longe gentium aberat, ut intelligi potest ex lege, quam Nicomediæ hoc anno Maximo II. & Aquilino Coss. Kalendis Februariis condidit. Neque Nicomedia Romam discessit ante Kalendas Apriles, cum in eadem urbe Maximianum Herculium ad dignitatem Augustalem evexit. Itaque Diocletianus intra finem mensis Maji an. 286. Romam pervenit cum Ma-

Martyrium
S. Sebastiani
nequis
adscribi
an. 286.

ximiano Herculio; & ineunte Junio decretum contra Christianos fecit, unde prima Periodus persecutionis Diocletianæ initium sumpsit; nam post promulgationem edicti, ut colligitur ex iisdem Actis, Christianorum cædes fieri cœperunt vel a die duodevigesima Junii, cum Marcellianus & Marcus martyrium subierunt, vel certe ab die natali Apostolorum Petri & Pauli, eum Zoe uxor Nicostrati comprehensa est, atque in custodiam tradita. Anno autem insequenti 287. Diocletianus jussit Sebastianum religionis causa excruciatum, & sagittis confixum necari xxi. Kal. Februar. a qua quidem die ejus martyrium ob consentientem omnium Martyrologorum auctoritatem dimoveri nequit: ex quo fit, ut res gestæ, quæ in historia hujus martyris narrantur, partim ad ann. 286. partim ad ann. 287. pertineant: id quod ipsemet Baronius ad an. 286. num. 8. clare perspexit: *Hæc cum in di-* Sedan. 287.
20. Januar.

Cum Diocletianus Romam adiit, ecclesiam Romanam regebat Cajus e gente Valeria Dalmatica oriundus, ejusque frater Gabinus, qui post obitum conjugis, ecclesiasticæ militiæ nomen dederat, & Presbyteri officio fungebatur. Hi vero quamvis consanguinei essent, ac patrueles Diocletiani, hujus tamen animum adversus Christianos ethnicae superstitionis Antistes vehementius exasperaverant, quam ut illorum gratia vel precibus leniri, & mitigari posset; id quod præclare animadvertit Historicus Salonitanus in hist. Salon. c. 4. *His temporibus Gajus similiter natione Dalmaticus summus Pontifex factus est sedis Apostolicæ. Fuit autem iste Gajus tempore Sebastiani Martyris, qui cum Chromatio urbis Præfetto, Marcelliano, & Marco agonizantes martyrio confortabat. Quamvis enim esset de genere Diocletiani Cæsaris, non tamen pacem Christianis obtinere potuit; quinimmo persecutionis turbo cum cæteris eum involvit Martyribus &c.* Ac ne ipsa quidem Serena Augusta uxor Imperatoris, quæ cæteroquin calamitosissimis illis temporibus sæpe utilem Christianis operam præbuit, maritum illis placare, atque a ferenda contra illos sententia dimovere potuit. Plus enim apud Diocletianum valuit conceptum in nos odium, & adversariorum nostrorum calumnia, quam vel Caji & Gabinii cognatio, vel gratia & preces uxoris. Itaque Cajus, quando turbulentissima illa procella ecclesiæ impendens averti non poterat, in eam curam totus incubuit, ut concrediti sibi gregis saluti prospiceret. Quare quibus minus esset animi ac virtutis ad sustinendos cruciatus, certamenque pro Christo obeundum, eos commendavit Chromatio urbis Præfetto, qui paullo ante cum Tiburtio filio christiana sacra susceperat, & per speciem curandæ valetudinis impetrata ab Diocletiano Præfectura abeundi facultate, cum ingenti Sanctorum hominum caterva ad declinandam hostium rabiem in Campaniam secessit, ubi multa prædia, villasque habebat sane amplas, quæ tantam multitudinem capere, & occultare possent. His sanctissimus Pontifex præfecit Polycarpum Presbyterum, qui eos tum divini doctrinæ pabulo reficeret, tum sacris mysteriis impertiret. Deinde Sebastianum Præfectum primæ

Caji Papæ
studia pro
Christia-
nis in ea
tempesta-
te tuendis.

S. Seba-
stianus
Defensor
ecclesie

cohortis, & utrique Imperatori earum in primis, Defensorem ecclesie constituit. Hunc in ecclesiam Magistratum primus invexit Cajus Pontifex, primusque gessit Sebastianus; qui deinceps perpetuo retentus est, in eumque dignitatis atque amplitudinis gradum proventus est, ut vel Principibus viris honoris causa mandari soleat. Hujus præcipuum ac proprium munus erat, pauperum inopia subvenire, & ecclesie defensionem suscipere, ut ex epistolis D. Gregorii cognosci licet. Ac Sebastianus quidem jam antea hoc officio fungi cœperat, eoque tutius ac liberius, quod militari habitu atque vestitu cum uteretur, ejus, quam colebat, religionis suspensionem nemini daret. Itaque egenis quæ ad victum cultumque necessaria essent, subministrabat; carceres obibat, & si quos vel imbecillitate animi nutantes in fide, vel suppliciorum acerbitate perterritos invenisset, eos confirmabat, & martyrii potiundi cupiditate incendebat; multos præterea ab impura superstitione ad Deum colendam traduxerat. Quibus quidem rebus id assecutus fuerat, ut tam præclaro munere dignus haberetur.

In Actis
S. Seba-
stiani nar-
rantur
certamen
12. Mar-
tyrum.

Sub ejus edicti promulgationem statim vinculis & suppliciis in Christianos animadverti cœptum est. In actis sæpe laudatis S. Sebastiani duodecim nominatos invenio, quos hæc procella oppressit. Sunt autem hi: Nicostratus Primiscrinus cum Zoe conjuge & Castorio fratre, Claudius Commentariensis, Victorinus & Symphorianus, Tiburtius filius Chromatii urbis Præfecti, Marcus & Marcellianus fratres cum Tranquillino parente, Castulus Zetarius Palatii, idest Præpositus tricliniorum Imperialium, ac demum Sebastianus Præfectus primæ cohortis. Si habenda sit ratio dierum, quibus eadem uniuscujusque Martyrologi adscribunt, in his actis, non ut quisque Martyrii tempore antecessit, ita nominatur describiturque ejus Martyrium ex ordine; nam inter Tiburtium, qui undecima Augusti, & Sebastianum, qui vigesima Januarii extremum pro Christo certamen obierunt, interjecti sunt Castulus, Marcellianus & Marcus; hos vero duodevigesima Junii anno 286., illum autem anno insequenti post Sebastianum 26. Martii ob religionem interfectos esse Martyrologi tradunt. Porro ut neutra dies inter undecimam Augusti & vigesimam Januarii comprehenditur, sic neque horum Martyrium inter Tiburtii & Sebastiani eadem collocari potest. Quare in eorum Martyriis recensendis perturbatione ordinis ac temporis peccatum esse arbitror. In hunc igitur, quem sub jicio, ordinem redigendos censeo. A Marco & Marcelliano cædis initium factum fuisse existimo, quorum nomen ad diem duodevigesimalam Junii omnes Martyrologi adscribunt. Deinde Martyrio perfuncti sunt Zoe 111. Nonas Julii, Tranquillinus pridie Nonas, Claudius, Nicostratus, Castorius, Victorinus, Simplicianus nonis ipsis Juliis; quippe cum tabulæ ecclesiasticæ his plane diebus illorum Martyrium subijciant. A quorum interitu tres omnino ac triginta dies intercesserant, cum Tiburtius 111. Idus Augusti pro Christo mortem oppetiit. Anno autem insequenti Diocletiano III., & Maximiano AA. Cois. Sebastianus primum sagittis confixus, deinde verberibus caesus usque ad necem, pro religione occubuit XIIII. Kalendas Februarii. Postremus omnium decertavit Castulus, qui hoc eodem anno VII. Kalendas Apriles post multos cruciatus Martyrii coronam promeruit. Nec dubito, quin plures alios

Romæ persecutionis ejusdem turba perculsit; sed vel nomina eorum vetustas obliteravit; vel si relata sunt in Divorum fastos, nulla satis certa temporis nota eorum Martyriis apposita est. Huic persecutioni adscribendum censet Theodoricus Ruinartius Martyrium S. Genesii ex Mimmo Martyris, quem cum Diocletianus jussit capite plecti VIII. Kal. Septembris, ejus cædes, ut cum Romana ejusdem Imperatoris commemoratione cohæreat, referenda est ad annum 296. Diocletianus, antequam Roma discederet, Chrysogonum sanctissimum virum in carcerem detrudi jussit.

Cæterum Imperatoris utriusque ex urbe discessu hæc Romana persecutio aliquantulum fortasse deferbuit. Anno siquidem 287., vere jam inito Diocletianum expeditio Persica in Orientem adscivit. Maximianum autem anno superiori tumultus iterum excitatus rusticorum, & barbarorum incurso in Galliam evocaverat intra finem mensis Augusti: neque enim necesse est Maximianus Martyrio S. Sebastiani interfuerit. An Diocletianus incendium Romæ contra Christianos excitatum, quacumque iter fecit, circumtulit, eodemque aliqua Orientis regiones conflagraverint, non satis liquet. At Maximianus Romanum edictum in Gallia promulgari jussit; nam illud in eas provincias allatum fuisse auctor est B. da tom. 3. in actis S. Justinii, qui, quod decreto illo continebatur, hisce versiculis explicavit.

Diocle-
tianus in
Orientem,

*Et ne quisquam potuisset
Contutari latebris,
Ubique componebantur
Hoc modo insidiæ,
Quæ euntes compulissent
In jus idolatriæ;
Non illis emendi quidquam
Aut vendendi copia,
Nec ipsam haurire aquam
Dabatur licentia,
Antequam thurificarent
Detestandis Idolis.*

Maximianus in
Galliam
discessit,
edictum
que contra
Christianos in
Galliam
promul-
gavit.

Edicti Romani exemplar paullo aliter descriptum invenies in Actis SS. Martyrum Namnetensium in Aremorica provincia, quam hodie Britanniam minorem vocant; quos quidem Martyrio perfunctos IX. Kalendas Junias ad initia imperii Diocletiani rejiciendos putat Theodoricus Ruinartius. Et vero illorum cædes optime quadrat in annum 87. tertii sæculi, cum Maximianus Herculus bellum in Gallia cum Alemanis, Herulis, aliisque Barbaris gerebat. Cæterum Gallicanæ persecutionis exordia revocari oportet ad annum superiorem 286., cum Maximianus Alpes transgressus Seduni apud Agaunum 22. Septembris, Mauritium egregium Ducem, totamque Legionem Thebæam, quam jussu Diocletiani ex Oriente accitam secum in Gallicam expeditionem duxerat, concidi jussit; quod militia & vita carere, quam a Christo deficere, & Idolis thus immolare maluerint. Horum acta litteris consignavit Eucherius Episcopus Lugdunensis; & hujus Thebanæ legionis carnificinam uni Maximiano præfenti ac jubenti adscripsit. Numquam deinde Christianis in Gallia quietis esse licuit, quamdiu in illis regionibus vel Maximianus versatus est, vel Præfecturam gessit Rigilius Varus, homo insignis cujusdam immanitatis, qui in amplissimis quibusque Galliæ civitatibus innumerabiles Christianorum cædes fecit; ejusque ob hanc causam & nomen celebre, & men-

Martyres
Namneten-
ses.

Martyres
Agaunen-
ses Mauri-
tio duce.

mentio frequens est apud Martyrologos. Interea Diocletianus in Oriente bello Persico distinebatur, quo e sententia confecto, in Pannoniam venit. Anno autem proximo 288. Maximiano Augusto II., & Januario Coss. Ægyptum Iustravit; & Alexandriae pridie Kal. Aprilis legem tulit contra Manichæos, qua impurissimæ illius Sectæ homines & bonis multari, & aliis pœnis, extremoque etiam supplicio affici jubebantur. Intra finem hujus anni quinquennalia celebravit.

§. II.

De Martyribus Aquilejensibus.

Utrum Agape, Chionia, Irene Sorores Aquilejenses distinguendæ sint ab aliis tribus ejusdem nominis Sororibus Theffalonicensibus.

ANno 289. Pomponio Basso, & Ragonio Quintiano Coss. Diocletianus ex Illyrico, Maximianus e Gallia Mediolanum conveniunt. Ex adventu Diocletiani in Italiam vehementius exarsit persecutio, præsertim Romæ; cui etiam acriores faces subiecit Herculijs, qui per idem tempus in Italiam redierat, unde paulo post Galliam repetiit. Quamplurimos per id temporis ob religionem Romæ in vincula conjectos fuisse intelligi licet ex actis S. Anastasie; nec dubium est, quin plures ex illis interempti fuerint. Inde usque ab initio hujus persecutionis sive anno 287. arctissima inclusus custodia detinebatur, multosque per biennium cruciatus pertulerat B. Chrysogonus, qui Anastasiam lectissimam sœminam, Romæ summo loco natam, & Publio homini sceleratissimo nuptam, ad vitam pie casteque colendam Christianis præceptis imbuebat. Hæc siquidem, quamdiu per maritum licuit, nullum diem intermittebat, quin sanctum virum inviseret, ab eoque ad omne Christianæ perfectionis officium erudiretur. Cæteros quoque ob eandem causam carceribus inclusos frequens adibat; iisdemque undè viverent, large suppeditabat.

Diocletianus Mediolano discedens, hunc annum fere totum lustrandis Italicis urbibus peragravit. Aquilejam cum venisset, ibidem Christianos acerbissime divexare instituit, & Dulcitium urbis Præfectum jussit quæstiones exercere, omnique suppliciorum genere in eos animadvertere. Cujus quidem persecutionis flamma longe lateque diffusa cum finitimæ regiones arderent, Tergesti Justus puer, itemque Justina Virgo, & Zeno, & alii quamplurimi aliis in locis Martyrii palmam consecuti sunt; nec dubitari potest, quin eodem incendio Salonitana ecclesia, & Dalmatia universa conflagraverit, multosque Christi athletas ad cœlum transmiserit. Sed quos Martyres modo nominavi, eos ad initium proximi sæculi referendos esse aliqui censent. Inter hæc Diocletianus jussit per litteras occidi Christianos, quos Romæ in vinculis esse acceperat; Chrysogonum vero ad se Aquilejam perducere, quem secuta est B. Anastasia, viro suo jam defuncto in legatione Persica; & nihilo segnius Aquilejæ carceribus obcundis, pecuniisque in subsidia confessorum erogandis, omnia Christianæ pietatis officia exsequi perrexit. Ac Chrysogonus quidem Diocletiani jussu capite multatus, & in mare projectus VIII. Kalendas Decembris susceptum pro religione certamen consummavit. Ab hujus autem

Illyrici Sacri Tom. II.

martyrio nondum elapsi erant dies quadraginta, cum Diocletianus comprehendi jussit, atque in custodiam tradi tres illas sanctissimas sorores Agapen, Chioniam, & Irenen; quas partim blandis, partim minacibus verbis ab Christo divellere cum frustra conatus esset, Dulcitio sive Dulcidio negotium dedit, ut eas Theffalonicam, quo sibi reipublicæ causa proficiscendum erat, post suum discessum perduceret. Illas in Macedoniam abeuntes subsequitur Anastasia, ut solatio iisdem esset ac subsidio sive ad vitam sustentandam, sive ad cruciatus tolerandos.

Anno igitur 290. Diocletiano IV. & Maximiano III. AA. Coss. vere appetente Imperator Theffalonicam venit, Sub ejus adventum acerrima Christianorum perquisitio ibidem, & magna cædes fieri cœpit. Tum in suum conspectum venire, adducique jussit tres illas Virgines Sorores; sed cum nihil proficeret neque minis, neque blanditijs, eas interrogandas torquendasque tradidit primum Dulcitio Præsidi, deinde Sisinnio Comiti, ut eisdem aut religionem, aut vitam eriperent. Porro Sisinnius, cum eas ad suum tribunal adducendas curasset, diversas interrogat; & variis percuntationibus, earum sensus & animos cum diligenter explorasset, ubi sensit in Christi cultu altius obfirmatas esse, quam ut ulla ratione dimoveri possent, Agapen & Chioniam vivas in rogam conjici jussit, lentoque igne comburi. Quæ quidem a flammis innoxie vitam mortalem cum beata immortalitate commutarunt III. Nonas Aprilis. Biduo post Irene jaculo confossa in cœlum migravit. Earum corpora diligenter curavit, & sarcophago inclusa cum aliquot pijs viris funere celebrato sepultura affecit Anastasia, quæ deinde Sirmium abiit prosequens Theodotem sanctissimam mulierem, quam cum filiis religionis ergo in judicium vocatam Diocletianus Sirmium in Pannoniam abduci jussit, quo ille cogitabat, Sed nescio quæ causa iter Sirmiense alio avertit; ipseque in Syriam trajecit, ut constat ex lege, quæ data est Emisæ VI. Idus Majas Diocletiano IV. & Maximiano III. Coss.; neque ante mensem Quintilem Sirmium reversus est. Dulcitius vero & Sisinnius Aquilejam rediere, ut institutas adversus Christianos quæstiones persequerentur; ubi cum plurimos ob Christianam religionem acerbissimis quibusque supplicijs afficerent, duos fratres eximie virtutis ac fidei ex nobilissima Aniciorum stirpe, Cantium & Cantianum, una cum Cantianilla sorore & Proto eorum Magistro, bonis omnibus multatos capite damnarunt, quos duodecimo ab urbe lapide apud Aquas Gradas pridie Kalendas Junias securi percussos Zenus Presbyter Aquilejensis penes S. Chrysogonum sepulturæ mandavit. Hæc rerum series & temporum explicatio ex Actis S. Anastasie & Sanctorum Martyrum Aniciorum elicitur. Godofridus Henschenius ex eadem S. Anastasie historia descripsit Acta SS. Virginum, & Martyrum Agapes, Chionie & Irenes; earumque Martyrium colligavit cum anno nonagesimo tertii sæculi; id quod declarat tertius Maximiani Consularatus in iisdem actis inscriptus, qui cum eodem anno aptissime congruit.

Verum Cæsar Cardinalis Baronius, & Theodoricus Ruinartius hisce actis latinis historiæ Anastasiane insertis, longe præferenda censent acta illa Græca earumdem Virginum, quæ ex MS. codice cœnobii Cryptæ Ferratæ in agro Tusculano descripsit, atque in latinum transtulit Guil-

N n 3 Ielmus

Agape,
Chionia,
& Irene
Theffalonicæ.

Diocletianus
Theffalonicam
adiit.

Martyres
Aquilejæ
præsente
Diocletiano.

Anicii
Martyres
Aquilejenses.

Christiani
Romæ occidi jussi.
Chrysogonus Aquilejæ
Martyris passus.

Helms Cardinalis Sirlerus; & Laurentius Surius typis consignavit, atque ad diem Kalendarum Aprilium adjecit. Haud equidem negaverim hæc acta, quæ Baronius & Ruinartius tantopere laudant, sincera ac germana esse, & ab Notariis excepta, & Proconsularia haberi, riteque appellari debere. Sed neque actis ab Henschenio productis fidem ausim detrahere; nam quæ Beda, Usuardus, Ado, Rabanus, cæterique latini Martyrologi, itemque Græcorum Menza & Menologia de tribus hæc sororibus scribunt, brevique elogio comprehendunt, ea omnia ex actis Henschenianis sive Anastasianis desumpta esse apparet; & cum his quidem perbelle congruunt, cum illis vero Baronianis & Surianis haud parum discrepant. Et vero si Latina cum Actis Græcis conferantur, cum valde inter se diffideant, alterum fieri profecto potest, ut neutra, alterum certe non potest, ut ambo vera sint. Quare cum sua utrisque sit auctoritas, eam factam rectamque servari nullo modo posse arbitror, nisi ternæ illæ sorores sic distinguantur; ut aliæ quidem sint, quæ in Græcis, aliæ vero, quæ in Actis Latinis commemorantur; quamquam his pariter atque illis eadem nomina obtigerint. Nec vero desunt hujusmodi exempla apud Hagiographos; in quibus interdum videas duas Martyrum diversorum turmas describi; & iidem quidem subesse nominibus, sed rerum ac temporum varietate distingui. In Martyrologio Romano nonis Juliis subjiciuntur Claudius, Nicostrius, Castorius, Victorinus, Symphorianus; si Victorinum excipias, eadem nomina ad sextam Idus Novembris adscripta invenies, sed plane aliorum Martyrum, scilicet Claudii, Nicostrii, Symphoriani, Castorii, Simplicii; hos ab illis longe diversos esse ipse Baronius in notis ad 7. Julii admonendum putavit, ne alios cum aliis confunderes. Plura in hanc rem exempla, si esset otium, proferre possem, præsertim ex antiquo Hieronymiano Martyrologio. Præterea in eodem hodierno Romano Martyrologio quatuor ipsas Agapes, ac totidem Irenes, quamvis has ab illis disjunctas, reperies. Tamasus Salazar in suo Martyrologio Hispanico censet alias tres hujus nominis sorores Aquilejæ, tres iidem alias ejusdem nominis Thessalonice martyrio perfunctas esse; has autem ex Hispania oriundas fuisse contendit, ut videlicet more suo rapinas undecumque convehat, quibus augeat factos Hispanientes. Merito igitur quas huic de illarum Hispaniensi origine opinioni rationes subjecit, Henschenius ne dignas quidem putavit, in quibus refellendis operam consumeret. At jure meritoque Joanni Baptiste Solerio nescio quid hujusce distinctionis suboluit; & cum in Martyrologio Hieronymiano semel ad primam Aprilis, iterum ad quintam ejusdem mensis diem adscriptas invenisset Chioniam, Agapen, & Irenen, venerat illi in mentem dubitare, utrum alias ab aliis distingui oporteret; sed cum ad alia properaret, ab hujusmodi investigatione superlegendum censuit. *Distum est*, inquit in Auctariis ad Usuardum ad diem 3. Aprilis, in observatione 1. Aprilis dubitari posse, an utrobique de iisdem agatur, quod hic examinare non libet, dum alia expendenda supersunt. Ferrarius autem in Catalogo Sanctorum Italiæ in eam opinionem propendet, ut Aquilejenses diversas esse putet a Thessalonicensibus, & posteriores sub Galerio Maximiano martyrii palmam adeptas fuisse.

Tres sorores Aquilejenses distinguenda a tribus ejusdem nominis sororibus Thessalonicensibus.

Multiplex autem est locorum, personarum; verum, ac temporum discrepantia inter Græcam Latinamque hæc sororum historiam; ex qua facile agnoscas non eandem in Græcis atque in Latinis exemplaribus Martyrium describi. Ac primum quidem in actis Græcis tres illæ sorores dicuntur ex urbe Thessalonicensi originem traxisse; ibidem, vel prope ab eâ civitate & capta, & ex juris formula semel tantum interrogata, & Martyrio esse perfuncta; contra vero docent acta Latina eas fuisse ortu Aquilejenses, in ea urbe comprehensas, ibidem in primam questionem de religione postulas, deinde Thessalonicam abductas, ubi secundam questionem extremumque pro Christo certamen subierunt. In actis Græcis omnia in uno & eodem loco acta peractaque sunt Bræside ac Judice Dulcitio; Diocletianus & Sisinus in hanc Scenam numquam prodeunt; in Latinis autem Diocletianus Aquilejensi questioni præfuit, Thessalonicensi vero primum Dulcitius, deinde Sisinus, qui in eas capitalem sententiam dixit; & in his quidem nullas, in illis autem socias habuerunt, si non martyrii, certe questionis, Cassiam, Philippam, Eutychem cum Agathone.

Nihilo minor rerum discrepantia. Quæ sunt ultro citroque dicta, & præsertim interrogationum judicialium capita utrobique longe diversa. Nam in exemplaribus Græcis questio potissimum habita est de Idolothytis, quibus illæ vesci nolebant, & de sacris libris, quos Christiani Magistratibus tradere jubebantur. Nullam de his rebus mentionem factam invenies in Latinis apographis; nisi quod Sisinus obiter ac veluti præter propositum non Irenen, ut scriptum est in illis, sed Chioniam & Agapen de Libris Christianorum semel interrogavit; neque hujusmodi interrogatio ultra processit, quæ quidem, ait Henschenius, melius videtur apud omnes Martyrologos omitti; eamque per errorem illuc intrusam fuisse suspicio est. Totius igitur questionis summa eo spectat, ut tam Diocletianus, quam Sisinus, qua minis, qua pollicitationibus interpositis ad colenda Idola, iisque sacrificandum eas alliciant impellantque. Auctor historiæ Græcæ scripsit primum Agapen & Chioniam, deinde Irenen in rogam coniectas & flammis absumptas fuisse; qui vero Latinis litteris trium sororum res præclare gestas mandavit, docet Agapen & Chioniam igni quidem traditas esse, sed intactis illarumque non corporibus solum, sed etiam vestibus, placide animam effluisse; Irenen vero duobus post diebus non igne damnatam, sed sagitta confixam ad Deum migrasse; id quod omnes Martyrologi confirmant Græci pariter Latini. At Baronius in Martyrologio Romano nullo veterum præeunte exemplo utrumque conjunxit, & tum ab igne, tum ab jaculo Irenen periisse tradit: *post tolerantiam carceris*, inquit, *sagitta percussa est, & igne cremata*.

Sequitur, ut temporum differentiam in distinctionem vocemus. Martyrium Agapæ, Chionæ, & Irenes in codice quidem Græco ad nonum Diocletiani & octavum Maximiani Consulatum, id est ad annum 304. adscribitur; in Latinis autem codicibus retrahitur ad tertium Maximiani Consulatum, qui cum Diocletiano IV. Consule, & cum anno 290. cohæret; hic nunquam, illic iterum ac sæpius non modo Imperatorum, sed etiam Cæsarum decretum & auctoritas interponitur; id autem argumento est, hæc quidem ante,

atque, illa vero gesta esse post Caesarum creationem, decretamque universalem ecclesiarum persecutionem. Huc adde edictum adversus Christianos Aquilejæ propositum; edicti autem caput erat: *nulli Christiano licere vel possidere aliquid, vel artem aliquam exercere, aut aliquod negotium agere*, ut scriptum est in Actis Latinis; hæc vero præclare congruat cum edicto Romano, unde initium duxit Periodus prima persecutionis Diocletianæ, quo vetabantur Christiani quidquam emere, aut vendere, omnique commercio illis interdictum erat. At vero in Græco exemplari Cryptæ Ferratæ ad id clare aperteque alluditur, quod continebatur in Edicto Nicomediensi, unde cœpit universalis persecutio, in quo præter alia illud perscriptum fuerat, ut sacri libri ad incendium traderentur. Demum Agapen Chioniam & Irenen Apographum Græcum Kalendis Aprilibus, Latina vero omnia exemplaria duas quidem priores III. Nonas April. Irenen vero ipsis Nonis Aprilibus mortem occubuisse. Hinc fortasse factum est, ut Auctor Martyrologii Hieronymiani & Kalendis, & Nonis Aprilibus idem trium sororum ac martyrum nomen subjecerit. Sed inter formulam utramque hoc interest, quod priores Heracleæ civitati, posteriores Thessalonicae adscribuntur. In Manuscripto Labbeano sub Kalendis Aprilibus sine ulla designatione loci collocantur; sed hic desideratur *Chionia*, & in omnia fere Apographa Hieronymiana pro Irene intrusum est nomen *Irenæ*, vel *Herenæ*. Cum autem Ferrarius in Lex. Geogr. tres Heracleas Macedoniae urbes enumeret, in priori illa formula retineri posset *Heraclea*, quæ una erat ex illis tribus cognominibus Macedoniae civitatibus, & propius aberat ab urbe Thessalonicensi. Nam in illis, quorum sæpius memini, Actis Græcis semel tantum in Prologo nominatur Thessalonica, unde illæ quidem oriundæ dicuntur; sed neque captæ ibidem, neque in quæstionem vocatæ, neque martyrio perfunctæ leguntur; idcirco autem earum martyrium Thessalonicae vulgo attribui solet, quia fortasse ab hac Macedoniae Metropoli non longe aberat Heraclea, ejusque agri finibus, aut certe ditione & Præfectura continebatur. Sed utrumque sive in ipsomet Autographo scripta fuerit, sive in Exemplaria aliunde irrepperit *Heraclea*, has tres martyres diversas esse ab illis putamus, quæ vel tertia, vel quinta die Aprilis colantur.

Cum igitur tam varia sint, tamque discrepantia, quæ in Græcis, quæque in Latinis Actis narrantur, ut neque inter se, neque cum iisdem sororibus martyribus coherere queant; ne Acta alterutra in suspensionem falsitatis adducere cogamur, necesse est aliarum in Græcis, aliarum in Latinis historiam atque martyrium narrari. Nec vero mihi in dubium vocaveris historiam S. Anastasie, unde Henschenius harum trium sororum Acta excerptit. Hujus enim historiae plurimos Latinos Codices Manuscriptos eosque per veteres habuit Henschenius ex variis Archivis, qui cum præclare inter se consentiant, magnam eidem auctoritatem adjungunt. Neque ab ea discrepant, quæ de S. Anastasia & tribus illis sororibus scripta sunt apud Græcos sive in Actis Anastasianis, sive in Menæis & Menologiis. His adde omnes Martyrologos Latinos, qui plurimum martyrum elogia, ut supra diximus, desumpserunt ex eadem Latina S. Anastasie historia, quam Beda quidem tanti fecit, ut indidem suis elogiis auctoritatem adsciscendam putaret: quocirca,

cum 24. Novembris S. Chrysogoni, & 2. Augusti S. Theodori martyrium breviter attigisset, utrobique hæc verba subnexuit: *Scriptum est in passione S. Anastasie*. Nihil vero est, quod Theodoricus Ruinartius in eadem historia Anastasiana, earundemque sororum actis tantopere irrideat vel mente captem, & suffusum nigredine Præsidem ob impuros ejusdem in Sanctas Virgines conatus, vel adeo gravi sopore obrutum stertentemque, nullo ut clamore strepituque excitari posset. His enim similia non solum in historiis martyrum, sed etiam in divinis scripturis leguntur; quæ quidem nullius, nisi admodum impii, aures quamvis delicatæ aversari aut fastidiere audent: nisi forte majus portentum ac prodigium existimes Dulcitium infania repente percitum, & ollas cacabosque amplexantem ex albo nigrum factum, quam Regem Babyloniorum in habitum figuramque bovis conversum, & coactum septem totos annos ritu pecudis sub dio transigere, ac sæno viciitare; Deo scilicet humanorum scelerum ultore ac vindice iustissimo. Non sunt, mihi crede, humano sensu pensanda opera Divinæ sapientiæ ludentis in orbe terrarum, aut ad regulam nostræ rationis prudentiæque exigenda, quæ Deus ad puniendos impios, ignominiaque afficiendos pro sua libertate atque arbitrio facere solet, nam quos vult, & quando vult, & quomodo vult castigat; neque nostrum est Divinæ ultioni modum ac rationem præscribere: *Deus enim ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit*. Sed de hoc satis.

Haud tamen negayerim aliqua ex Apographo Cryptæ Ferratæ in Latinum Henschenianum exemplar, aut ex hoc in illud per errorem immigrasse; nam quod de sacris libris tradendis in Latinis scriptum est, ex Græcis illis Actis desumptum censeo. De Thessalonica suspicio est: sed ex utro in alterum irrepperit, non satis liquet. Dulcitium utrobique retinendum arbitror; quippe cum idem diversis temporibus & Aquilejæ & Thessalonicae Præfectura fungi potuerit. In Codice Græco sæpius laudato *Dulcitius*, in historia S. Anastasie *Dulcitius*, in Actis martyrum Aniciorum *Dulcidius* appellatur.

Sed cum mirabile est ternas Aquilejenses sorores, & tres itidem alias Thessalonicensis idem nomen habuisse, & quamvis multiplici rerum dissimilitudine inter se differant, his tamen cum illis tantam similitudinem esse, vix ut aliæ ab aliis dignosci queant; tum vero illud longe plus habet admirationis, quod tum priores, tum posteriores in eadem urbe martyrium subierint; vix enim videtur fieri posse, ut in res, personæque diversas, tam multa ejusdem generis conveniant. Hinc factum est, ut illas aliqui non solum reipsa, sed etiam martyrii loco distinxerint, Quæ ortu ac domicilio Aquilejenses erant, eas Philippus Ferrarius in Catalogo SS. Italiae censet Aquilejæ interemptas ac sepultas esse, contra quam omnia historiae Anastasianæ Latina exemplaria docent, in quibus diserte scriptum est, eas Aquileja abductas jussu Diocletiani, alioque transvectas fuisse; id quod obscurius quidem Metaphrastes significat, cum ait: *Diocletiano proficiscente in Macedoniam eas traditas esse Dulcitio Præsidi*; sed ex iis, quæ sequuntur apud eundem Metaphrastem, ut Henschenius animadvertit, satis intelligi potest ex Aquilejensi in aliam urbem traductas esse ad martyrium consummandum.

Si quid in hac re conjecturis permitti potest, ego

Historiam
Anastasiae
aucto-
ritas vi-
dicatur.

Aquilejen-
ses neque
Aquileja
neque Theſ-
ſalonica,
ſed Salona
videntur
eſſe inte-
rempor-

ego has tres Virgines ſororesque Aquilejenſes neque Aquilejæ, neque Theſſalonicæ, ſed Salona extremum pro Chriſto certamen obiiſſe exiſtimo. Nam ab Diocletiano Aquileja abduci juſſas fuiſſe poſt primam in ea urbe habitam quaſtionem, Acta omnia Latina apertius declarant, quam ut id poſſit in dubium vocari. Martyrium vero Theſſalonicenſe pugnat cum Actis SS. Martyrum Aniciorum, & cum ratione itinerum, quæ per id temporis Diocletianus ſuſcepit. Hoc antequam oſtendo, illud conſtare oportet intra ſpatium fere dimidii anni Chryſogonum die 24. Novembris an. 289. anno autem proximo Agapen & Chioniam die tertia, Irenen die quinta Aprilis; Cantium vero & Cantianum cum ſore Cantianilla, & Proto Pedagogo pridie Kal. Junias mortem pro Chriſtiana religione tuenda ſubiſſe. Horum ſiquidem martyria quamvis aliquot menſium intervallo diſjuncta, tamen intra curriculum anni ferme dimidii coegit ordo ſeriesque rerum, quæ in Actis S. Anaſtaſiæ, itemque in Actis Aniciorum martyrum continentur. Ab interitu Chryſogoni, ut ex Actis Anaſtaſianis intelligi poteſt, triginta & novem dies interceſſerant, cum Diocletianus Agapen, Chioniam, Irenen, comprehendi juſſit, quæ poſtquam aliquandiu in Aquilejenſi cuſtodia detentæ fuiſſent, indidm eductæ, eodem jubente Diocletiano, Aquileja relictæ alium in locum commigrarunt, in quo perfecti abſolutique Martyrii palmam adeptæ ſunt ineunte Aprili. Poſt ejuſdem Chryſogoni obitum ſexto & triceſimo die Cantius & Cantianus cum ſore Cantianilla & Magiſtro Proto (ut in eorum Actis ſcriptum eſt) Aquilejam venerunt, qua in urbe facultatibus ſuis in pauperes erogandi, ſanitate ægrotis quamplurimis impertienda, multiſque patrandiſ miraculis, aliſque religionis ac pietatis officiis obeundiſ amplius tres menſes tranſegerunt. Conſtat quippe ex eorum Actis non antea captos eſſe & capite damnatos, quam Dulcidius Præſes cum Siſinnio Comite poſt tres illas ſorores interfectas, Aquilejam rediiſſet, & ſententia, quam in eos tulerant Diocletianus & Maximianus, in eam urbem perlatæ eſſet. Nam hi duo judices ut ſororum illarum, ſic horum fratrum quaſtioni & martyrio præſuiſſe in iſdem Actis dicuntur: neceſſe igitur eſt illos ab Diocletiano Aquilejam remiſſos eſſe, ut mandatum ſibi ſuſceptumque in Chriſtianos inquirendi & animadvertendi munus exſequerentur. Quamvis autem Cantii ejuſque fratris ac ſoriſ nomen delatum fuerit, tamen cum cives Romani eſſent ex primaria nobilitate, antequam in eos lege ageretur, Dulcidius & Siſinnius Imperatores per litteras conſulendos putarunt: neque auſi ſunt quidquam injuriæ moleſtiæve illis inferre, priuſquam Imperatorum Reſcriptum acciperent. Cum his autem, quæ ex Actis fratrum Aniciorum breviter attigimus, cohæreſe non poteſt martyrium Theſſalonicenſe illarum Virginum, præſertim ſi iterum Diocletiani, ac temporis interjecti ratio habeatur.

Fac enim, Chionia ejuſque ſorores Theſſalonicæ martyrium ſubiierint. Dulcidius ac Siſinnius, qui rebus in ea urbe geſtis non ſolum interſuiſſe, ſed etiam præſuiſſe leguntur, poſt Nonas Aprileſ neceſſe eſt Theſſalonica diſceſſerint. Cum autem multorum dierum via ſit, ſive maritima, ſive terreſtris, qua Theſſalonica itur Aquilejam, Dulcidius & Siſinnius, niſi vergente jam in ſinem Aprili, Aquilejam pervenire non potuerunt; uno ſcilicet menſe, aut paullo amplius,

antequam fratres Anicii capite pleſcerentur; pridie enim Kalend. Junias interfecti ſunt. De illis autem ad Diocletianum per litteras ac nuncios referendum erat, ejuſque ſententia expectanda; & tabellarii, quamvis celerrimo itinere uterentur, Theſſalonicam tamen ante Majum menſem jam initum adultumque pervenire potuiſſe non videntur. Atqui Diocletianus jam inde a ſuperiori menſe Theſſalonica proſectus in Syriam trajicere properavit; id quod declarat lex Emiſſæ ab eo condita, & promulgari juſſa VI. Idus Maji, ipſo IV. & Maximiano III. Coſſ. ideſt hoc eodem, in quo verſamur, Chriſti an. 290. Nulla igitur facultas fuit Diocletiani per litteras aut nuncios conſulendi; vel ſi eum tabellarii in Syriam uſque perſecuti ſunt, non potuit Diocletiani reſponſum Aquilejam referri ante diem alteram & trigefimam menſis Maji, qua die ex utriuſque Imperatoris decreto fratres ac martyres Anicioſ extremo ſupplicio affectos eſſe conſtat.

Nec vero ad vim hujus argumenti infringendam cædes Fratrum Aniciorum cum Baronio aliſque revocari poteſt ad tertium vel quartum annum proximi ſæculi poſt edictam univerſalem perſecutionem; nam præterquam quod hæc hiſtoria, ſi ad ann. 303, referatur, cohæreſe nequit cum Actis atque itineribus Diocletiani; antequam acerbiffima illa toto terrarum orbe in Chriſtianos perſecutio exorta eſſet, Cantium, & Cantianum una cum ſore ac magiſtro perſectos fuiſſe martyrio ex ipſorum Actis colligitur, quæ docent ſtatim ab interitu Carini Chriſtianos exagitari cœptos eſſe, hoſque martyres hac temporis procella percuſſos pro Chriſto mortem obiiſſe; *Diocletiano Romæ imperante, Maximiano in partibus Illyricis, Carino quoque intra Gallias bene agente erga Chriſtianos, qui non poſt multum tempus deſunctus eſt. Poſt cujuſ obitum ſceleratiſſimi Imperatores Diocletianus, & Maximianus per omnes provincias decreta poſuerunt, ut ubicumque Chriſtiani invenirentur, ſi ſacrificare contemnerent, diverſis penis affligerentur.* Tria hic ſunt, quæ aliqua correptione, ſeu potius explicatione indigent. Nam primum diſplicet conjunctio illa Maximiani & Carini ſimul imperantium; neque enim ante interitum Carini, Maximianus Hercuſius vel Cæſareo vel Auguſtali imperio potitus eſt. Illud deinde, quod in iſdem Actis dictum eſt, *Maximianum in partibus Illyricis imperaſſe*, non ſatis cum veritate congruit; Hercuſio enim imperium Occidentale obtigerat, a quo ſejunctum erat Illyricum, atque ad imperium Orientis, ditionemque Diocletiani pertinebat; quamvis non deſint, qui ad juſ imperiumque Maximiani Hercuſii Pannoniam ſuperiorem provinciam Illyricam, itemque Noricum ac Rhætiam adjungant. Demum Auctor hujus hiſtoriæ videtur perſecutionem illam poſt obitum Carini adverſus Chriſtianos decretam latius extendere, quam oporteat, eamque cum perſecutione univerſali confundere; ſed ejuſ verba in eam ſententiam accipi velim, ut Orientis quidem aliquas, Occidentis vero fere omnes provincias tempeſtas illa pervaleſcit, decretis contra Chriſtianos Romæ ab utroque Imperatore conditis longe lateque circumlatiſ; ex quo judicari poteſt Scriptor hujusmodi Actorum nec rudis omnino, nec ſatis peritus hiſtoriæ illorum temporum fuiſſe. Verum enimvero cum hujus perſecutionis initium ab cæde Carini, ſcilicet anno proximo poſt ejus

Cædes
Fratrum
Aniciorum
neque re-
ferri ad
perſecutionem
univerſalem.

inte-

sed refe-
renda est
ad primam
Periodum
persecu-
tionis
Diocle-
tianeae, &
annum
290.

interitum, repetatur, id satis coheret cum prima periodo Diocletianæ persecutionis; neque ab actis S. Sebastiani discrepat, in quibus hæc scripta sunt: *Occiso Carino facta est persecutio talis, ut nullus emeret, vel venderet aliquid, quin thuris exhibuisset incensum*. Huc accedit, quod si acta Aniciorum fratrum cum historia S. Anastasie conferantur, tanta continuatio rerum ac temporum apparet, ut Martyria S. Chrysogoni, & trium illarum sororum, & horum fratrum intra curriculum sex mensium & aliquot dierum includi oporteat. Cum autem scriptor historiæ Anastasianæ Martyrium Agapes, Chioniae, Irenes ad tertium consulatum Maximiani, idest ad annum Christi 290. initiumque Aprilis affixerit; (*passæ sunt*, inquit, *Agape, & Chionia tertio nonas Aprilis, & in ipsis nonis Irene, apud Thessalonicam, Maximiano ter Consule*) necesse est eidem anno Martyrium Cantii, Cantiani, Cantianillæ & Proti pridie Kalendas Junias adscribi. Nec tertius ille consulatus referri potest ad Maximianum Galerium Cæsarem, qui III. Consul fuit an. 300. Nam cum Diocletianus anni 299. duos extremos menses Sirmii exegerit, neque Sirmio discesserit ante Majum mensem anni 300., ut docent leges ibidem conditæ XVII. & XVIII. Kalendas Decembris an. 299., & IV. Kal. Majas anni 300., non potuit interesse vel Aquilejæ Martyrio S. Chrysogoni die 24. Novembris, vel Thessalonicæ sive alia in urbe Martyrio trium sororum Aquilejensium ineunte Aprili anni insequentis. Igitur tertius ille consulatus ad Maximianum Herculium Augustum, atque ad annum Christi 290. pertinet.

Jam vero ad rem propositam ut revertamur, neque Acta SS. Martyrum Aniciorum, neque historia S. Anastasie, neque Syriaca Diocletiani profectio cum Martyrio Thessalonicensi SS. Virginum Aquilejensium Agapes, Chioniae, & Irenes congruere possunt, ut ostendimus. Præterea si Dulcitius per id temporis urbem & provinciam Aquilejensem regabat, non est verisimile, ut cum Diocletianus tam longe a Præfectura Aquilejensi Thessalonicam usque abduceret, & duobus fere mensibus abesse voluerit. Si ergo Agape, Chionia, & Irene non Aquilejæ, non Thessalonicæ supremam pro Christo pugnam pugnaverint, nihil est verisimilius, quam eas Salonæ ob Christianam religionem interemptas esse. In hanc enim urbem illa omnia optime quadrant, quæ cum earum Martyrio Thessalonicensi copulari nequeunt. A civitate Aquilejensi duplo minus abest Salona, quam Thessalonica. Fac, Diocletianus ab nonis Aprilis, quo die martyrium suum Irene confecisse dicitur, usque ad diem circiter decimam quintam ejusdem mensis Salonæ substitit, antequam institutum in Macedoniam iter persequeretur, decem dierum intervallo & Dulcitius ac Sisinnius Aquilejam reverti, & nuncii ab iisdem ad Diocletianum adhuc Salonæ commorantem venire, remittique Aquilejam potuerunt. Salona abest Aquileja passuum millia fere ducenta, quæ a Dulcitio quidem & Sisinnio sex dierum ipatio, multo autem citius a Tabellariis, qui cursoribus equis utuntur, confici possunt. Hi ergo cum Præsidum litteris Salonam die quinta decima Aprilis cum ad Diocletianum pervenissent, ab eo rescriptum, quo Anicii fratres capite plecti jubebantur, Aquilejam retulerunt die fere vigesima ejusdem mensis. Nec vero

statim sub reditum Tabellariorum in eos lege agi potuit; expectandum quippe erat responsum Maximiani, qui tum in Gallia longius aberat; neque Aquilejam allatum est, antequam Majus mensis jam in exitum properaret. Ad utrumque enim Imperatorem de fratribus illis Romanis civibus longe nobilissimis referendum esse Præsides censuerunt; neque in eos animadvertendi jus usurpare antea voluerunt, quam Augustali utriusque decreto peculiaris eisdem ex lege puniendi potestas sibi daretur. Tunc Dulcitius Præses una cum Sisinnio Comite, valde commoti, (ita scriptum est in Actis) talem dederunt impio Diocletiano & Maximiano suggestionem: *piissimi Imperatores &c. His auditis sceleratissimi Diocletianus & Maximianus vehementer ira commoti sunt, & hanc auctoritatem dederunt, ut si sacrificare nolissent, capitali sententia plecterentur*. Ita accepto rescripto utriusque Imperatoris, Dulcitius & Sisinnius jusserunt Anicios fratres cum sorore, & eorum pædago in vincula conjici, & pridie Kalendas Junias capite plecti apud Aquas gradatas.

Quamvis autem Diocletianus Salonæ commoratus fuerit usque ad diem Aprilis decimam quintam, potuit tamen intra tempus præfinitum & Macedonicum iter, & Syriacam navigationem absolvere. Nam 16. Aprilis Salona profectus viam, quæ hinc est Thessalonicam, intra dies fere decem confecit, in eamque urbem pervenit 26. Aprilis, in qua biduo commoratus in Syriam trajicere festinavit; & secundis ventis celerimque navigatione usus die circiter decimo, quam e Macedonia solverat, ad Syriam appulit; ex quo fit, ut Emissæ potuerit esse VI. Idus Maji, qua die legem ibidem condidit Diocletiano Aug. IV. & Maximiano Aug. III. Coss. idest an. 290. Extat ea lex in codice Justin. l. 9. tit. 41. leg. 9.

Sunt etiam quædam conjecturæ, quibus facile adducor, ut Martyrium Agapes & sociarum Salonæ, potius quam Thessalonicæ adjudicandum censeam. Ac mihi quidem vix dubium videtur esse, quin Diocletianus, qui nullam revisendæ patriæ occasionem prætermittebat, profecturus in Orientem ex itinere Salonam adiret, in eaque urbe aliquamdiu commoraretur, sive ut inchoati prope Salonam Palatii ædificationem urgeret, sive ut cum Dioclea matre, officii & benevolentiae causa dies aliquot transigeret. Eodem pertinet, quod cum fere in celeberrimis quibusque civitatibus acerbiores & frequentiores Christianorum cædes fieri solebant, quo pluribus terrori essent, & latius inde in cæteras urbes suppliciorum fama & metus pervaderet; haud vero absimile est Salonam potissimum delectam fuisse, urbem temporibus illis multo frequentissimam, in qua tribus illis sororibus interfectis, Diocletianus Salonitanis civibus ac popularibus suis, quos alieno periculo cautos fieri cupiebat, insigne documentum statueret, ne quis in posterum earum in retinenda Christiana religione constantiam imitari vellet. Præterea apud Mombrinium ternæ illæ sorores apud *Salonicam* Martyrio perfunctæ leguntur. Haud memini me uspiam apud veteres Geographos invenisse Thessalonicam Salonicæ vocabulo appellatam. Quare suspicio est in Actis autographis *Salonam* scriptam fuisse; e *Salona* vero primum in *Salonicam*, deinde in *Thessalonicam* commutatio fieri facile potuit. Hujusmodi enim nominum depravationes Librariis oscitantibus passim obrepere solent.

Martyria
Salonica-
num SS.
Agapes
&c. con-
jecturis
firmantur.

lent. Apud Metaphrastem quidem nusquam legitur Thessalonica, neque ullus Martyrii locus clare designatur. In aliis vero Anastasianæ historiæ exemplaribus semel tantum Thessalonicam commemoratam invenies: *Passæ sunt autem Agape, & Chionia 111. Nonas Aprilis, & in ipsis Nonis Irene apud Thessalonicam*: quod quidem vocabulum vel huc irrepere potuit ex actis aliarum ejusdem nominis sororum ac Martyrum Thessalonicensium, vel e *Salona*, aut *Salonica* effectum esse, vel denique per quamdam conjecturam intrusum; id quod vero propius est: ex eo enim, quod supra scriptum erat Diocletianum Aquileja in Macedoniam iter suscepisse, de Thessalonicensi illarum Martyrio haud male conjici posse visum est. Sed verba ipsa expendi oportet, ex quibus dijudicari queat, recte an secus hujusmodi conjectura indidem eliciatur: *Proficiscente igitur Diocletiano ad Macedoniam, omnes Christiani, qui in vinculis erant, (Aquilejæ) simul a custodibus eo ducti sunt, inter quos erant simul Agape, Chionia, & Irene. Igitur cum suggestum fuisset Imperatori de his, qui habebantur in claustris, jussit Præsidi Dulcicio &c.* Ex his autem verbis non satis liquet, utrum Diocletianus institutam Macedonicam profectionem confecerit; an itinere paullisper intermisso, in aliqua civitate intermedia subliterit; ibique cum aliquot dies commorari decrevisset, jussit Dulcitium in eos Christianos, quos Aquileja deductos in vinculis habebat, quæstiones Aquilejæ cæptas persequi, & nisi Christo nuncium remitterent, extremo supplicio animadverti. Quare si nomen *Thessalonica* semel tantum sive per errorem, sive per conjecturam intrusum exemeris, nihil est in actis historiæ Anastasianæ, quod cum Salonitano trium harum Virginum Martyrio pugnet. Ab illis exemplaribus, unde Basiliius in Menologio, & Petrus Equilinus in Catalogo Agapes & sororum elogia sumpserunt, aberat fortassis Thessalonica; cum neuter locum urbemve nominatim exprefferit, ubi supremum pro Christo certamen obierunt. At vero Martyrologi Latini, cum in iis, quæ apud ipsos erant, apographis legissent eas *apud Thessalonicam passas esse*, eandem urbem retinuerunt, cui Martyrium illarum affigerent. Hoc inter eos discrepat, quod Beda, Rabanus, Ado Kalendis quidem Aprilibus Chioniam, & Agapen, Nonis vero Irenen subjiciant, secuti potissimum Hieronymiana exemplaria, variatione tamen quadam adhibita, in quibus ad primum diem Aprilis *Chionia, Agape, Herenei*, ad quintum vero *Chionia, Herene, & Agape* referuntur. Sed Ufuardus, idemque Ado a Mosandro & Rosweydo excusus, Notkerus, Bellinus, alique omnes cum Martyrologio Romano antiquo & hodierno, earum nomina ad illos dies adscribunt, scilicet tertium, & quintum Aprilis, quibuscum historia Anastasiana earum Martyrium conjunxit. Duas hic adjiciam formulas Martyrologicas ex Ufuardo descriptas, quocum cæteri fere consentiant: 111. *Non. Aprilis: Thessalonica Passio SS. VV. Agapes, Chionia sub Diocletiano, quæ primo in carcere macerata, post in ignem missa, sed intacta a flammis, post orationem ad Dominum fusam animas reddiderunt*: & biduo post: *Nonis Aprilis: Sancta Hirenis Virginis, quæ post tolerantiam carceris, sagitta percussa est a Sisinnio Comite, sub quo & sorores ejus simul Agape & Chionia martyrizaverunt*.

Si aliæ sint, de quibus in actis Græcis Cry-

ptæ Ferratæ, aliæ vero, de quibus in exemplaribus Anastasianæ historiæ sæpe laudatis agitur, quod probare conati sumus, priores quidem Kalendis Aprilibus rite conjunxeris, posteriores vero sic disjungas oportet, ut Agapen & Chioniam in tertiam, Irenen in quintam ejusdem mensis diem conjicias. Id quippe docent earumdem acta: Græca quidem ut Irenes, sic ejusdem sororum Martyrium ad diem primum Aprilis referunt; Latina vero Agapen & Chioniam 111. Nonis, Irenen Nonis ipsis Aprilibus ex hac vita migrasse testantur.

Quæ de Martyrio Salonitano trium sororum Aquilejensium hætenus scripsimus, ut planius ac dilucidius perspicui possint, ex utrisque Actis Anastasianis & Anicianis rerum ac temporum illorum synopsis conficere juvat. Anno igitur 289. Diocletianus Aquilejæ cum esset, Chrysogonum interfici jussit die 24. Novembris. Ab hujus interitu sex & triginta dies intercesserant, cum Roma Aquilejam venerunt Cantius, Cantianus, Cantianilla, & Protus die videlicet trigesima Decembris; qua in urbe ignoti occulti- que multam operam & utilem Christianis carcerum pedore atque inedia afflictis præbuerunt usque adensem Aprilem anni insequentis. Post Martyrium ejusdem Chrysogoni die nono & tricesimo, idest die secunda Januarii an. 290. comprehensæ sunt Agape, Chionia, & Irene, primamque quæstionem Aquilejæ apud Diocletianum subierunt. Mense Martio Diocletianus, cum in Macedoniam cogitaret, Aquileja discessit, & Salonam adiit, eoque cum aliis Confessoribus sanctissimæ illæ Virgines perductæ sunt, quæ secunda apud Sisinnium in locum Dulcitii amentia capti suffectum quæstione perfundæ cum essent, Agape quidem & Chionia 111. Nonas, Irene autem ipsis nonis Aprilibus Martyrium Aquilejæ inchoatum, Salonæ confecerunt. Dulcitius & Sisinnius statim Aquilejam revertunt, cumque ad eos fratrum Aniciorum nomen delatum esset, quod Christianam religionem colerent, ea de re nuncios ac litteras Salonam ad Diocletianum, & in Galliam ad Maximianum miserunt. Diocletianus, his nunciis cum suo rescripto Aquilejam remissis, die Aprilis 16. Salonam discessit, Thessalonicam die 26. pervenit, & biduo post in Syriam navigavit; quo cum appulisset die Maji septima vel octava, Emissam adiit, in eaque urbe legem tulit vi. Idus Maji. Dulcitius & vero & Sisinnius, cum primum Salonam ab Diocletiano, tum e Gallia a Maximiano responsa accepissent, quorum una eademque erat sententia, ut fratres Anicii, si ab Christiana religione ad Deorum cultum abduci nollent, capite plecterentur, cos obtruncari jusserunt pridie Kalendas Junias.

Cæterum seu Salonæ, sive Thessalonica Aquilejensium sororum Martyrium adscribas, sive alio referas, per me licet; quod mihi in re an- cipiti ac perobscura vero similis visum est, id sequendum censui, recte an secus, alii dijudicent. Sed ubicumque gentium Martyrii palmam adeptæ fuerint, certe ad sacros ecclesiæ Dalmaticæ fastos pertinent. Siquidem primum fortasse Sirmium, deinde Constantinopolim, demum nono sæculo ineunte Jaderam per S. Donatum ejus urbis Episcopum, & Caroli Magni apud Nicephorum Imperatorem Legatum translatas esse constat; ubi etiamnum in æde Cathedrali honorifice asservantur; de quarum multiplici translatione plura dicenda sunt in historia ecclesiæ Jader-

Tres illæ
sorores
Aquile-
jenses ad
fastos ec-
clesiæ
Dalmati-
cæ perti-
nent,

itemque
fratres
Anicii
oriundi e
Dalmatia.

deritine. Nostros etiam dicere jure possumus Cantium, Cantianum, & Cantianillam; quamvis enim & Romana civitate donati, & patriciis Romanis familiis adscripti essent, tamen oriundi erant e Narbona seu Narona civitate Dalmatiae; unde videlicet Carus, Carinus, & Numerianus illorum consanguinei, & fortassis universa gens Anicia originem ducebat. Cum his tribus sanctis Virginibus eodem tempore ac loco quamplurimos ob religionem interemptos esse auctor est, qui eandem S. Anastasiae historiam litteris consignavit, eique Agapes, Chioniae, & Irenes Martyrium intexuit: *Verum, inquit, quia longum est multorum Dei Martyrum gesta conscribere, tres sorores memoramus Dulcicii Praefidis aspectui presentatas*. Sed jam Diocletiani itinera, & quae in Christianos crudeliter, atque impie gessit, persequamur.

Ergo Diocletianus post sanctas illas sorores, cum aliis sane multis religionis causa interfici jussas, Salona digressus Thessalonicam concessit, inde vero in Syriam navigavit. Ex adventu Diocletiani aliquae partes Orientis eodem bello conflasse videntur, quod ille adversus Christianos in Occidente concitaverat. Certe quidem Tharsi in Cilicia multos per ea tempora ob Christi religionem interemptos fuisse cognosci potest ex actis Tharaci, Probi & Andronici, itemque ex actis S. Bonifacii, qui Roma ab Aglae, qua cum turpi consuetudine implicitus aliquamdiu vixerat, in Orientem missus, ut Sanctorum Martyrum reliquias colligeret, Romamque adferret, se quoque ipsum dignum praebuit, qui Tharsensium Martyrum numerum augeret. Horum siquidem Martyrium in eorumdem sinceris & probatissimis actis ad quartum Diocletiani, & tertium Maximiani Consulatum, idest ad annum Christi 290. adscribitur. De aliis ad Orientem provinciis, antiqua monumenta cum perierint, nihil habeo quod adjiciam.

Julio mense Diocletianus e Syria in Pannoniam reversus Sirmium venit, & quod reliquum hujus anni 290. supererat, in hac urbe vel in aliis Pannoniae civitatibus transiegit; quod satis perspicui licet ex tribus legibus Sirmii datis Diocletiano IV. & Maximiano III. Augg. Cofs. prima xvi. Kal. Aug., altera xv., tertia vii. Kal. Decembris. Sirmii cum esset Theodotem religiosissimam feminam, quae illuc Nicza advenerat, & Anastasiam Romanam, quae ut afflicta, vexatissimae Christianis subsidium & solatium ferret, Sirmium se contulerat, comprehendit; & illam quidem Niczam in Bithyniam remisit, ubi cum duobus filiis iv. Nonas Augusti praecalam pro Christo mortem oppetit; hanc vero in insulam Palmariam cum viris ducentis, & feminis septuaginta Probus Praefectus Illyrici relegavit; ubi vii. Kalendas Januarii ad palum alligata, & sarmentis circumpositis igne admoto, quam diu vehementerque concupierat, Martyrii coronam adepta est. Haec ex Actis S. Anastasiae, de qua fusius & accuratius in historia ecclesiae Sirmiensis, ubi investigandum erit, quid loci, quae in regione sita fuerit insula Palmaria. Ejus corpus, Constantinopolim translatum ab S. Donato Episcopo Jaderino sub initium noni saeculi, in aede Metropolitana Jaderensi conquiescit.

Annum 291. C. Junio Tiberiano, & Cassio Dione Cofs. exegit Diocletianus apud Illyrios in Pannonia ac Mæsia. Id docent duae leges altera Sirmii pridie Idus Maji, altera apud Tri-

ballos in Mæsia inferiori iii. Nonas Decembris. In historiis Martyrum leguntur quamplurimi in Pannonia, ac praesertim Sirmii, itemque in Mæsia sub Diocletiano sanguinem pro Christo atque animam profudisse; sed cum plebisque nulla satis certa temporis nota sit apposita, difficile est annum designare, quocumcunque Martyrium illigari debeat; haud tamen dubium esse potest, quin tum diuturna in illis partibus Diocletiani commoratio multis per hæc tempora martyrii subeundi occasionem, causamque praebuerit.

Anno 292. Annibaliano, & Asclepiodoro Cofs. quid rerum gesserit Diocletianus, quas regiones obierit, ubi gentium versatus, quæve in Christianos molitus fuerit, haud satis compertum est, cum nulla suppetant nec sacra, nec profana monumenta, unde hæc addisci possint.

§. III.

De secunda periodo persecutionis Diocletianæ.

Volvebatur annus æræ Christianæ supra ducentiesimum nonagesimus tertius, Diocletiano V., & Maximiano IV. Augustis Consulibus, cum ob tyrannos hostesque undique ingruentes pluribus subsidiis atque adminiculis Romanam rempublicam fulciendam censuit Diocletianus; & propterea duos Cæsares bellorum administratos, rerumque gerendarum socios, Constantium Chlorum Herculio, Maximianum Galerium sibi adscivit, iisdemque Nicomediae Kalendis Martiis purpuram ac titulum Cæsareum impertiit. Quemadmodum autem Valeriam filiam suam Galerio, Theodoram Herculi privignam Constantio in matrimonium dedit, utroque uxores, quas habebat, repudiare jussit; sic ipse etiam, cum mira cupiditate flagraret masculæ sobolis ex se gignendæ, cui Romanum imperium quasi testamento legaret, Serenæ priscæ uxori nuncium remisit, cum nulla spes esset virilis proles ex ea suscipiendæ, & Alexandram e regia Persarum stirpe generatam, ac primo Persico bello captam, vel dono acceptam, sibi matrimonio copulavit. Cæterum cum nulla offensio aut similitas intercessisset, ob quam primum connubium dissolveret, Serenam cum bona gratia ab suo thoro disjunct; & Romæ in suo palatio sedes illi amplissimas assignavit, ac proventus sane copiosos suppeditavit, unde splendide lauteque viveret; nec minus, quam antea, impense illam dilexit, & præter thalami societatem omnia, quæ Imperatoriam uxorem decebant, honoris ac dignitatis insignia & ornamenta permisit; ex quo factum est, ut apud ecclesiasticos Scriptores nihilo secius nomen Imperatricis & uxoris Diocletiani retinuerit. Nec vero Serena illud repudium moleste tulit; quin e re sua duxit imperatoriis illis nuptiis expediri, quo liberius ac tutius Deo rebusque divinis vacaret. Quam apud Diocletianum retinuit gratiam & auctoritatem, ea deinceps ad praesidium & emolumentum rei Christianæ, quoad ejus facere poterat, uti non intermisit.

Cum Diocletianus hoc & superiori anno gravissimis reipublicæ negotiis, creatione Cæsarium, distribuendis ordinandisque Romani imperii provinciis, & difficillimis contra tyrannos atque hostes bellis apparandis assidue distineretur, ecclesiae a periculo metuque cladium respirasse paullulum videntur. Sed qualescumque fue-

Martyres
in Pannonia
&
Mæsia.

Martyres
Tharsenses.

Theodotem
& Anastasiam.

Diocletianus
Alexandram
uxorem
ducit, Serenam
dimittit.

quæ nomen
Imperatricis
retinuit.

fuerint, brevès certe fuisse constat has inducias Christianis concessas. Nam Diocletianus & Her-
 culius cum Romam convenissent, ut decennalia
 in ea urbe celebrarent, quæ incidebant in xv.
 Kalendas Octobres hujus anni 293. bellum ad-
 versus Christianos paullisper intermissum redin-
 tegrarunt. Hujus belli renovandi occasionem cen-
 seo hanc fuisse, quod, cum Diocletianus humano
 fastigio non contentus, se tamquam Deum adorari
 jussisset, id ut facerent Christiani, nullo pror-
 sus modo adduci potuerint. Hinc & Diocletia-
 ni in eos odium vehementius exarlit, & Perio-
 dus secunda persecutionis Diocletianæ originem
 traxit. Antonius Pagius, itemque Theodoricius
 Ruinartius ab hoc anno, & ab eadem causa ini-
 tium persequendi Christianos repetendum esse
 arbitrantur. *Persecutionis initium* (ait Ruinar-
 tius in Præfat. gen. ad Act. Mart. §. 55.) anno
 293. *consignari posse videtur, quo Diocletianus
 decennalia imperii sui celebraturus, se ut Deum
 adorari, & gemmas vestibus calceamentisque suis
 inferi jussit, cum antea, inquit Eutropius lib. 9.
 Imperatores in modum judicum salutarerentur, &
 chlamydem purpuream plus a privato haberent.
 Eadem refert Eusebius in Chronico. Et quidem an-
 no sequenti passus est Mennas martyr Ægyptius ce-
 leberrimus, ut videre est in Chronico Paschali.*
 Plurimos eam ob causam Romæ interfectos fuis-
 se certius videtur, quam ut in dubium revocari
 possint; in quorum numero habendos censeo mul-
 tos ex illis, qui cum legantur Romæ sub Dio-
 cletiano obruncati, aliove supplicii genere affe-
 cti esse, incertus tamen est annus, quo illorum
 martyrium consignari oportet. Sed paullo post
 gravior quædam reipublicæ sive utilitas, sive ne-
 cessitas Diocletianum ab urbe Italiaque in Illyri-
 cum evocavit; Herculio Romæ relicto, qui re-
 dintegratam in Christianos persecutionem sedulo
 perurgeret.

Martyres
Romani.

Annum 294. primo novorum Cæsarum Con-
 stantii & Galerii Consulatu insignem Illyricis
 provinciis lustrandis fere totum Diocletianus exe-
 git, ut docent leges quamplurimæ in Pannonia,
 Mæsia & Thracia conditæ, quarum mentionem
 fecimus capite secundo §. 4. Illyrica Diocletia-
 ni peragratio, commoratioque satis diuturna in
 variis urbibus, ac præsertim Sirmii, quantum
 calamitatis eo tempore attulerit ecclesiis Illyri-
 cis, ex eo facile existimari potest, quod marty-
 rum admodum feraces fuerint illæ, quas dixi,
 Provinciæ & ecclesiæ, ut Martyrologia omnia
 testantur. Multorum quidem incerta sunt tem-
 pora, & plerisque ad initia proximi sæculi,
 cum maxime fervebat universalis persecutio, re-
 ferendos censeo; dubitari tamen non potest,
 quin haud pauci ex illis hoc anno, cum Dio-
 cletianus in his partibus versaretur, pro Chri-
 sto mortem obierint; inter quos annumerari
 possunt Irenæus Sirmienfis Episcopus, itemque
 Montanus Presbyter, & Maxima Virgo, De-
 metrius Diaconus, qui martyrio perfuncti esse
 dicuntur, Probo eodem Illyricam Præfecturam
 gerente, qui quadriennio ante necem Anastasie
 intulerat. Sed alii horum martyrium referunt
 ad initium proximi sæculi, cum ferretur uni-
 versalis persecutio. Nihilo autem pauciores il-
 lis, quorum nomina in Martyrologiis inscripta
 sunt, commemorari possent, nisi eorum memo-
 riam vetustas perpetua oblivione obrivisset.

Intra finem hujus anni Diocletianus Romam
 cum rediisset, nihil prius sibi faciendum puta-
 vit, quam ut nuptias Susannæ Gabinii filie de-

stinatas jampridem Maximiano Herculio ad exi-
 tum perduceret. De his agi cœptum est mense
 Novembri vergentis anni 294. Id negotii dede-
 rat Diocletianus Claudio viro clarissimo patrueli
 suo, quem jussit Gabinium communem utrius-
 que patruelem convenire, ab eoque postulare,
 ut Susannam filiam suam Maximiano Herculio
 uxorem daret. Sed tantum abfuit, ut Claudius
 Susannam vel Gabinium ad suam voluntatem per-
 duceret, ut hi contra illum ab inani Deorum su-
 perstitutione ad Christi cultum revocaverint. Qua-
 re omisso, quod obeundum susceperat, de nu-
 ptiis illis negotio, Claudius cum uxore Præpe-
 digna, & cum filiis Alexandro & Cutia, Chri-
 stianis mysteriis initiatus est. Exinde facultates
 suas distrahere, consecram inde pecuniam pau-
 peribus distribuere, noctu carceres obire, &
 quos Diocletianus ob Christianam religionem in
 vincula conjecerat, solutos dimittere, cæteris
 vero quæ ad victum & vestitum necessaria erant,
 large suppeditare cœpit. Unus mensis & dies fe-
 re sexdecim intercesserant, cum Diocletianus
 institit quærere, quid de Claudio factum esset,
 quid sit, cur tamdiu absuerit a Palatio, cur
 nusquam appareat, susceptæque jampridem ad
 Gabinium legationis nullam reddat rationem.
 Cumque Diocletiano nunciatum esset illum do-
 mi suæ ægrotare, misit, qui cum inviseret, Ma-
 ximum ejusdem fratrem, Comitem rei privatæ,
 quique ab eo rei gestæ rationem reposceret. Sed
 quem Claudii legatio, eundem exitum habuit
 Maximii ad Claudium adventus; ille quippe Fra-
 tris hortatu ad Gabinium Presbyterum, & Ca-
 jum Pontificem Maximum se contulit, per quos
 de præceptis ac mysteriis nostræ religionis edo-
 ctus, & baptizatus in eam curam totus incu-
 buit, ut Christianæ pietatis & charitatis officiis
 sedulo obeundis fratrem imitaretur. Res haud
 diu celari potuit; cumque delata esset ad Dio-
 cletianum decimo quinto die, postquam Maxi-
 mus ad Fratrem missus fuerat, incredibile est
 quanta indignatione, & iracundia exarserit.
 Contemptis igitur consiliis ac precibus Serenæ
 mitiora suadentis, nulla ratione habita consan-
 guinitatis, Gabinium quidem ac Susannam in
 custodiam trudi, Maximum vero & Claudium
 una cum uxore & filiis apud Ostiam lento igne
 comburi, combustosque in mare projici jussit;
 qui xii. Kalendas Martii Christianæ legis san-
 ctitatem illustri martyrio sanxerunt. Ab Cajo
 autem manus abstinuit, sive ut id daret preci-
 bus Serenæ, sive quia verebatur, ne Christiani
 ob necem summo Hierarchæ illatam aliquid
 seditionis molirentur. Porro Susannam cum car-
 ceris situ ac pedore diu multumque macerasset,
 neque tamen a proposito religionis & Virgini-
 tatis tuendæ dimovere posset, custodia abductam
 clam domi suæ capite plecti jussit xii. Id. Au-
 gusti. Hæc summatim ex historia S. Susannæ, &
 quæ aliis locis fusius & accuratius exponuntur.

Claudius
cum uxore
& filiis ad
Christum
se adju-
git.

Itemque
Maximus
frater
Claudii.

Martyrium
Claudii
Maximi
&c.

Et S. Su-
sannæ.

Cum graves de Persis nuncii Romam ab Ga-
 lerio venissent, Diocletianus cum exercitu in
 Orientem proficisci maturavit. Anno igitur 296.
 sexto Consulatu inito, in quo collegam habuit
 Constantium Chlorum II. Consulem, cum Ita-
 licis legionibus in Dalmatiam trajecit. Salonæ
 cum esset, copias ex universa Dalmatia Illyria-
 que conscribi jussit, quibus tum ad bellum Per-
 sicum contra Narseum, tum etiam ad bellum Ale-
 xandrinum contra Achilleum tyrannum uteretur.
 Interea dum in illis regionibus militum dele-
 ctus habentur, quod Romæ in Christianos bel-
 lum

lum redintegraverat, Salonæ vehementius gessit. Præter alios sane multos, quos tum in ea urbe, tum in universa Dalmatia finitimisque provinciis aut perpetuo carceri addixit, aut bonis omnibus evertit, aut exilio, aut morte multavit, Georgium Salonitanum Antistitem vinculis, & verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit; neque vim abstinuit ab Alexandra conjuge sua, quam secum deduxerat; cum enim Georgii miraculis & cohortationibus impulsus Christo nomen dedisset, suis satellitibus securi ferendam tradidit. Ab hujus conjugio solutus vel tertiam uxorem duxit, cui nomen erat Eleutheriæ aut Priscæ, vel Serenam Romæ relictam in thori societatem recipere decrevit. Sed de his satis diligenter diximus in Actis S. Georgii.

Salonæ
Georgii
Ep. & Alex-
andra u-
xor.

Interea Romæ nihilo segnius Christianos divexabat Maximianus Herculus, qui cum multas piorum hominum strages edidisset, Gabinium quoque superiori anno in vincula conjectum xi. Kalendas Martias, & Cajum Romanum Pontificem, cui Diocletianus pepercerat, x. Kalendas Majas interfecit. De Gabinio & Cajo vide, quæ in eorum Actis dicturi sumus. Et Maximianus quidem Herculus in Africam transgressus Quingentianos perdomuit, & Julianum Proconsulem oppressit, qui tyrannidem occupaverat; Constantius vero Britanniam recepit, Alemannos Galliam vastantes ad internecionem cecidit.

Cajus &
Gabinus
aliique Ro-
mæ inte-
gempti, ju-
bente Her-
culio.

At Diocletianus eodem anno 296. sub finem Aprilis Salona discessit; & Nicomediam cum venisset, exercitum bifariam divisit; partemque Galerio ad bellum Persicum tradidit, partem secum ad Alexandrinam expeditionem deduxit. Alexandriam anno insequenti in potestatem redegit, Achilleum seditionis auctorem feris objecit, cæteros conjurationis principes acerbissimis suppliciis excruciauit. Contra vero in Oriente male pugnatum est a Galerio, qui duobus præliis temere commissis semel atque iterum fuso cæsoque exercitu victus aufugit, Diocletianus in Orientem reversus, Galerium ex infelici pugna redeuntem suo conspectu prohibuit, & ante suam rhedam aliquot millia passuum præcurrere coegit. Porro Galerius florentissimis copiis ex Illyria contractis, & ab Diocletiano acceptis Persas Armeniam depopulantes tanto impetu invasit, ut majori, quam acceperat, clade hostibus reddita, maculam illam superioribus præliis susceptam gloriose deleverit, ac dignum se præbuerit, quem Diocletianus perhonorifice exciperet. Hæc acta sunt anno 297. Maximiano Herculo Augusto V. & Maximiano Galerio Cæsare II. Consulibus.

Diocletia-
nus Alex-
andriam
recipit.

Galerius
Persas in-
vasit.

§. IV.

De tertia Periodo persecutionis Diocletianæ.

Interea dum Imperatores gravissimis & periculosis bellis impliciti omni cura ad tuendas vel recuperandas imperii Romani provincias incumbabant, aliquid otii & quietis, aut certe minus periculi & perturbationis videtur Christianis fuisse. Sed nova res subinde accidit, quæ animum Diocletiani vehementius exasperavit, & tertiæ periodo persecutionis Diocletianæ initium attulit. Sub victoriam de Persis relatum, Diocletianus in Orientis partibus cum solemnibus sacrificiis interesset, neque ullæ in

Initium
Periodi 3.
persecut.
Dioclet.

Illyrici Sacri Tom. II.

fibris fissisque jecorum notæ apparerent, unde rerum futurarum eventus conjectari posset, admonetur ab Aruspice Christianorum aspectu interventusque prohiberi Deos, ne quid signi per exta ederent, neve suam de more præsentiam declararent. Quo admonitu Diocletianus mirum quantum excanduit, & protinus cum vinculo- rum ac verberum minis edixit, ut omnes, qui sacris aderant, quique in aula degebant, Diis litarent, neu quisquam in posterum Christianis sacris initiaretur. Atque hæc tertia periodus fuit persecutionis particularis, qua de nunc agimus, hoc edicto acrius exacerbata; quæ initio sciendi a Palatinis facto, mox in universos Christianos milites Tribunos, ac Duces effusa, Romanos exercitus valde imminuit, integris propemodum legionibus ablegatis, quibus fides ac religio, quam salus aut militia, fuit antiquior. Nam datis ad Præfectos litteris, iussit omnes, qui in castris Romanis stipendia facerent, sive ordines ducerent, ad nefaria sacra compelli; si abnuerent, cum probro exauctoratos dimitti. Neque edicta in milites persecutio intra cædes & supplicia se continuit. Multi quippe non solum militaria insignia, sed etiam vitam per summos cruciatus adeptam fuisse vetera monumenta testantur. Sed audiendus est Lactantius, qui cap. 10. rem totam accurate persequitur. Cum ageret in partibus Orientis, ut erat pro timore scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, & in jecoribus ventura querebat. Tum quidam ministrorum scientes Dominum, cum adficerent immolanti, imposuerunt frontibus suis immortale signum. Quo facto fugatis demonibus sacra turbata sunt. Trepidabant aruspices, nec solitas in extis notas videbant, & quasi non litassent, sæpius immolabant. Verum identidem mactata hostiæ nihil ostendebant, donec magister ille Aruspicum Tagis, seu suspitione, seu visu, ait idcirco non respondere sacra, quod rebus divinis profani homines interessent. Tunc ira furens sacrificare non eos tantum, qui ministrabant, sed universos, qui erant in Palatio, iussit; & in eos, si detrectassent, verberibus animadverti; datisque ad Præpositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, ut qui non paruissent, militia solverentur.

Hæc per-
secutio po-
tissimum
contra Pa-
latinos, &
milites
Christia-
nos edicta.

Hanc eandem persecutionem militarem paucioribus verbis descripsit Eusebius lib. 8. cap. 4. causa, unde initium habuit, prætermittit: Igitur primo omnium, quoniam, sicuti diximus, ignis hujus exordium inter solos milites parva scintilla conflaverat, cum deligerentur, si qui essent inter milites Christiani, ut aut immolandum sibi sci- rent, aut militiam pariter vitamque ponendam, plurimi ex illis militiam pro Christo, pauci etiam animas posuere. Idem Eusebius in Chronico Veturium quemdam Magiltrum militiæ nominat, qui omnium acerrime in Christianos milites sæviebat: Veturius Magister militiæ Christianos milites persequitur, paulatim ex illo jam tempore, persecutione adversum nos incipiente.

Veturius
Christia-
norum ha-
ris acer-
timus.

Initium hujus persecutionis alii ad ann. 297. alii ad annum 298. revocant: neque audiendus est Scaliger, qui illud in an. 302. reject; præfertim cum in aliis Eusebiani Chronici exemplaribus affixum sit anno xiv. Diocletiani, qui est Christi 297. in finem vergens. Egregium religionis & constantiæ exemplum Christianis militibus præbuit Andreas Tribunus, cujus opera magni fuerat in Persico bello. Is apud Tarsum in Cilicia, jubente Galerio, cum tota sua cohors

O o

te

Milites
martyres
in hac per-
secutione.

te cælus est. Horum martyrium his temporibus alligari oportet, cum eos post Persicam victoriam interfectos esse Acta declarent. Edicta Diocletiani adversus milites Christianos longe lateque per orbis Romani provincias circumlata fuisse intelligi potest ex Lactantio, qui litteras Imperatorias non ad unum, sed ad plures *Præpositos*, idest militum Præfectos datas esse docet: nam in Africam esse perlata testatur historia S. Marcelli Centurionis Tingitani in Mauritania, qui duodecim filios certaminis pariter victoriæque socios habuit. Parentis & filiorum martyrium Cæsar Baronius, Antonius Pagius, Theodoricus Ruinartius in annum 298. recte conjiciunt. Eandem contra milites legem promulgatam fuisse in Illyricis provinciis argumento sunt Alexander miles Curtæ in Pannonia superiori, Julius & Hesychius, Paschas & Valention, Nicanter & Martianus milites Dorostori in Mæsia, Florianus & socii quadraginta milites Laureaci in Norico Ripensi, per hæc, ut credibile est, tempora ob religionem interfecti; ex quo conjecturam fieri velim de aliis Illyricanis regionibus, quas eadem tempestas pervasit. Ex iis, quos modo recensui, martyribus alii in annum 298. referri, alii in alios, qui consecuti sunt, ante persecutionem universalem annos distribui possunt. Cum autem referta tum essent militum Christianorum castra atque oppida Romana, vix comprehendi, nedum iniri potest, numerus eorum, quibus hæc persecutio aut vitam, aut certe militiam abstulit. Quare in Martyrologiis sane multorum nomina inscripta invenies, qui professionem militarem martyrii laurea decorarunt; quorum plerosque cum nulla chronologica nota distinguat, ad hæc tempora satis probabiliter revocari possunt. De ingenti multitudine militum, quos hujus persecutionis turbo perculit in Oriente pariter atque Occidente, hæc scripsit Baronius ad an. 297. n. 26. *Si ex iis, qui in Occidente passi sunt Christiani milites, rationem ducere, & conjecturam facere licet de iis, qui agebant in Oriente militibus, quorum ob apparatus Persici belli, Egyptiosque tumultus, ingentes fuisse copias certum exploratumque videri debet; de iis, qui inter eos militabant, Christianis, quibus legiones fuisse resertas jam diximus, magnam cadem esse paratam quis neget? At quæ, scriptorum inopia, egregia Christianorum militum pro fide certamina obscurata remanserunt, illorum saltem, qui in Occidente commilitantes sunt passi, illustrantur exemplo; licet nec horum omnium fuerint præclara facinora scriptorum memoria commendata. Quod autem Eusebius scripsit hanc militarem persecutionem paucis vitam abstulisse, id referri oportet ad Palæstinam, in qua tum versabatur Eusebius. Diocletianus quippe in Italiam, Galerius in Illyricum Romanos exercitus abduxerant, paucis in Palæstina copiis relictis. Quæ martyria, inquit Baronius, licet frequentia fuerint & immania, habito tamen respectu ad ingruentem postea tempestatem, nullius prope momenti, & plane levia videri Eusebio & aliis potuerunt; quem de iis, quæ agerentur in Palæstina, ubi degebat, putamus intellexisse; cum alioqui non neget, sed confirmet, persecutionem in Christianos pedetentim a nece Christianorum militum inchoatam. Satis porro constat ingentes copias cum ex universo Illyrico, tum & Dalmatia collectas fuisse, quæ primum Diocletiano ad expeditionem Alexandriam, deinde Galerio ad Persicam victoriam egregiam operam navarunt. In his autem innume-*

rabiles fuisse Christianos nemo inficiari potest, quos quidem omnes feriebat edictum Diocletiani. Hinc existimari velim, quam ingens vel martyrum, vel confessorum numerus ad sacros Illyricæ & Dalmaticæ ecclesiæ Fastos augendos accesserit. Sed cum vel perierint antiqua monumenta, vel nemo hæc litteris consignaverit, vetustas & oblivio, ut alios plerosque, sic etiam horum nomina, & præclara pro Christo certamina silentio ac tenebris obvolvitur, & posterorum notitiæ ac venerationi præripuit. Nec vero si nominatim interdictum erat militibus Christianam religionem suscipere, vel retinere, & iis, qui secus facerent, pœna proposita, continuo existimari debet cæteris ejusdem religionis colendæ impunitatem datam esse; quin immo si qui ad magistratus eam ob causam delati fuissent, multo gravioribus, quam milites, suppliciis affiebantur.

Anno 297. vergente acciderat defectio Dalmatarum, quæ Diocletianum ab Oriente in Italiam ac Romam evocavit. Belli Dalmatici causas & initia, progressionem atque exitum cap. 2. §. 5. descripsimus. Interea Maximianus Herculeus novam Christianos milites divexandi puniendique rationem excogitavit; & cum illis vel morte mulctatis, vel e militia cum probro dimissis nihil utilitatis caperet respublica, eos servilibus laboriosisque operibus atterere decrevit. Itaque cum adhuc in partibus Africæ versaretur, Carthagini thermarum fundamenta jecit, quibus ad memoriam imperii sui nomen suum inscriberet. Ad eas autem ædificandas lapides excidere, arenam effodere, lateres coquere, onera conveyere, & cætera ejusmodi munia, quæ vela jumentis, vel a mancipiis infimæ sortis præstari solent, milites Christianos peragere jussit.

Anno 298. Fausto & Gallo Coss. idem Maximianus Herculeus ex Africa Romam reversus in hac etiam urbe thermas Diocletiani nomine consecrandas ingenti mole ædificare cœpit; quæ cum fuerint, ut Marcellini verbis utar, *inmadum provinciarum extructa præ incredibili sui amplitudine*, non ante septem annos perfici, ac dedicari potuerunt. Huic anno immensi hujus operis initium adscribunt Baronius, Bollandus, alique Eusebium secuti, qui thermas Diocletianas extrui cœptas in suo Chronico affixit ad annum 15. Diocletiani: is autem congruit cum anno æræ vulgaris 298. quamvis idem Chronicum ab Scaligero editum eadem in ann. 18. Diocletiani rejiciat. In has quoque infanas moles operam infumi voluit vitamque Christianorum militum, quos in latumias ad cædendos lapides coniecit, aliisque laboriosis ministeriis addixit. Hæc legi possunt in Actis S. Marcelli, quorum hoc est exordium: *Tempore, quo Maximianus Augustus rediens ex partibus Africæ ad urbem Romam, volens placere Diocletiano Augusto, ut in nomine ejus thermas ædificaret, capit in invidiam Christianorum omnes milites Romanos ad afflictionem laboris compellere, & per varia loca alios ad lapides, alios ad arenam fodendam damnavit. Idem aliorum martyrum historiæ confirmant. Per ea tempora Maximianus Cyriacum cum Largo, Sisinnio, & Smaragdo in carcerem trudi jussit, & iidem, quibus addicti erant milites, operibus exerceri, propterea quod Christianis assiduo in ædificandis thermis labore attritis victum ab Thrasone egregio Christi cultore supeditarent. Ex iis, qui in hanc rem operam dabant, plerique laboribus, fame, ærumnis confecti,*

Persecutio
militaris
quamples-
simos en-
jusque ge-
neris Chri-
stianos op-
pressis.

Christiani
milites ad
Thermas
ædifican-
das in A-
frica,

Et Romæ
adhibuit.

itemque
in Dalma-
tia.

fecti, alii gladio percussi, ut Saturninus & Sifinnius, alii usque ad necem verberibus cæsi, ut Papias & Maurus, alii denique alio leti genere illustre Christianæ religionis testimonium dederunt. Interea Diocletianus in Dalmatia cum esset, Maximiani exemplum secutus idem animadversionis genus ad puniendos Dalmatas Christianos ac præsertim milites adhibuit. Herculus igitur Romæ in thermis extruendis, Diocletianus Salonæ in suo palatio absolvendo, aliisque Dalmaticis ædificiis perficiendis milites Christianos assidue exercebant, & fame, ac siti, omnique ærumnarum genere macerabant. Huc etiam, atque ad hoc tempus referri possunt, quæ Archidiaconus scripsit cap. iv. Hist. Salonit. Tunc Diocletianus tale moderamen suæ voluit adhibere *saevitia*, dans legem, ut qui nollet a Christiana cultura recedere, non ut prius statim capite pleberetur, sed bonis omnibus exspoliatus ad diversa metalla, & ad fodiendas arenas exsul patria damnaretur. Huic anno adscribendum esse censemus Martyrium Theodori Episcopi Salonitani.

Intra finem hujus anni Diocletianus rebus Dalmaticis compositis cum in urbem venisset, is quidem septimum, Herculus vero sextum consulatum iniit anno 299. Cyriacus carcere exemptus Artemiam alteram Diocletiani e Serena filiam a dæmone obsessam cum liberasset, Diocletianum erga Christianos tantisper mitigavit; qui non solum libertate, sed etiam ædibus prope thermas Cyriacum donavit. Artemiam vero idem Cyriacus Christianis præceptis ac mysteriis imbuivit, & Susannæ ejus confanguineæ exemplo proposito auctor illi fuit, ut Virginitatem Deo voveret. Idem Cyriacus jussu Diocletiani in Persidem profectus, Jobiam Regis filiam, quam itidem Cacodæmon invaserat, & ad salutem pristinam revocavit, & ad Christianam religionem cum aliis e regia familia quam plurimis traduxit. Sed hæc copiosius explicari, ac diligentius expendi oportebit in actis S. Artemiæ. Diocletianus Roma profectus in Dalmatiam atque in Pannoniam abiit, & duos extremi anni menses Sirmii exegit, ut constat ex legibus ibidem promulgatis.

Anno 300. Constantio & Galerio III. Cofs., Diocletianus e Pannonia, Herculus ex Italia Salonam conveniunt, ut de imperio abdicando deliberarent. Huc spectant, quæ capite 2. §. 6. diximus. Sub ea comitia Herculus Romam, Diocletianus Sirmium revertitur. Joannes II. Episcopus Salonæ ob religionem interfectus est.

Anno 301. Titiano II. & Nepotiano Cofs. initia quædam Romæ jacta sunt persecutionis universalis, quæ præludia fuerunt seu signa prænuncia immanissimæ illius tempestatis, quæ biennio post in ecclesiam universam incubuit. Cum enim Maximianus Herculus in Circo Maximo ludos Circenses daret, spectaretque, ab universo populo acclamatum est semel duodecies & iterum decies contra Christianos. Itaque Herculus, referente ad Senatum Eugenio Hermogeniano Præfecto Prætorio, decrevit Senatu populoque Romano approbante Christianum genus ac nomen in Italia totoque imperio Occidentali abolendum esse. Hoc decretum Baronius huic anno affixit, quod rectius fortasse in proximum annum transferri posset. Hæc omnia videre licet in actis S. Sabini Episcopi Spoletini & Martyris, qui hoc, vel anno insequenti illustre Martyrium subiit 111. Kalendas Januarii, cum ante se ad gloriosum pro Christo certamen, cę-

lestemque patriam præmisisset Diaconos suos Euxuperantium & Marcellum; item Venustianum Augustalem Præsidem Tusciæ, cujus jussu & captus & variis suppliciis affectus fuerat; itemque uxorem ac duos filios Venustiani, quos ipsemet Sabinus ad Christi cultum traduxerat. Ex eorumdem Actorum exordio pauca quædam huic loco intexere placet. Cum Maximianus Herculus Romæ esset, & xv. Kal. Majas in Circo Maximo spectaret Circenses ludos, Sexto misso Veneto vincente, acclamatum est in Circo: Christiani tollantur: dictum est duodecies; iteratumque, Auguste Christiani non sint, clamatum decies. Ex quo factum est, ut Eugenius Hermogenianus Præfectus Prætorio retulerit in Senatu de persecutione in Christianos decernenda. Decernitur in Senatu persecutio; rescriptumque dedit Maximianus ad Venustianum Augustalem Tusciæ his verbis: Ex suggestione patris nostri Hermogeniani PP. apud nos claruisse cognosce. . . . Ideo monemus, ut ubicumque Christiani inventi fuerint superstitionem colentes, aut sacrificare cogantur diis, aut certe penis intendant, facultatibusque nudati, eadem Fisco cum tributis publicis sociantur. Vale parens carissime. Dat. pridie Kal. Majas. Interea Diocletianus partim in Illyrico, partim in Oriente haud sine detrimento rei Christianæ versabatur.

Anno 302. Constantio Chloro, & Maximiano Galerio Cæsaribus iv. Cofs., Diocletianus cum in Illyricis aliisque Orientis provinciis peragrandis hunc annum fere totum consumpsisset, mense Novembri Nicomediam in Bithyniam hie-matum abiit. In eandem urbem se contulit Galerius, ubi de Christianorum genere penitus extinguendo deliberatum est; eaque de re clandestinis cum Galerio conventibus habendis totam hyemem Diocletianus exegit. Hactenus de tribus Periodis persecutionis Diocletianæ; quæ levia quædam prælia fuisse dixeris, quibus pro-ludere videbantur hostes Christiani nominis, & quodammodo periclitari quid sibi & quantum esset virium ad Christianos debellandos; antequam iisdem universale illud atque internecium bellum toto terrarum orbe indicerent; cuius initia, progressiones, exitusque explicare ag-gredimur.

§. V.

Diocletianus Auctor persecutionis decima uni-versalis Galerio instigante.

JAM Romæ adversum Christianos classicum canis jusserat Maximianus Herculus, cum impellente populo, & Senatu approbante, decretum condidit, & promulgavit, quo Christianis supremum exitium denunciabat. Sed hujus edicti crudelitas non est prætergressa fines Occidentalis imperii, quibus Maximiani potestas & jurisdictio definiebatur. Nec vero tantum sibi sumere & arrogare ausus esset Herculus, ut eam legem incio aut inconsulto Diocletiano conderet, nisi hujus mens & voluntas cognita illi fuisset, tum ex iis, quæ ipsemet Diocletianus in Christianorum perniciem sæpe decreverat, tum vero ex illo Salonitano conventu, in quo uterque de abolenda Christiana religione inter se consultationem inierant. Id quippe honoris atque officii non solum duo illi Cæsares Constantius & Galerius, sed etiam Maximianus quamvis Imperator & Augustus, tri-

Martyres
Spoletini.

Decreta
Romæ in
Senatu
persecutio
contra
Christia-
nos.

Conven-
tus Nico-
mediensis
de Chri-
stiana re-
ligione
abolenda.

Artemia
filia Dio-
cletiani
ab Cyria-
co diaboli
vexa-
tione ex-
empta.

Roma
contra
Christia-
nos con-
clamatum
est.

buebant Diocletiano, ut si quid gravioris momenti in deliberationem caderet, nihil per se ipsi, nisi de illius consilio ac voluntate statuerent ac susciperent: *Valerium enim*, ait Victor de Cæsar., *ut parentem, seu Dei magni modo suspiciebant; cujus nutu omnia gerebantur.*

Galerius
suasor per-
secutionis
universalis.

Sed Herculiano illi edicto quod de erat auctoritatis, quominus vim suam toto orbe Romano in Christianos posset expromere, adjecit Diocletianus Nicomediæ, ubi universale in omnes sine ulla exceptione Christianos decretum proposuit, quo sublatus omnino est limes ille imperii Occidentalis, ultra quem lex Maximiani lata contra Christianos progredi non poterat. Vix Diocletianus Nicomediam pervenerat intra finem labentis anni 302., cum illuc statim advolavit Galerius, & partim innato in Christianos odio, partim Romulæ matris mulieris admodum superstitiosæ impulsu ac rabie instinctus, de Christianis tollendis, quod Romæ Herculus decreverat, quodque triennio ante Salonæ constitutum fuerat, vehementius Diocletianum urgere cœpit. Dederat enim Galerius, quam male erga nos animatus esset, præsertim post bellum Persicum documenta satis illustria; nam ante id temporis Illyricanis finibus ab irruptione Barbarorum tuendis cum esset præpositus, & aliis præterea molestis operosisque bellis implicatus, de Christianis vix cogitandi spatium habuerat; & cum illi delatum fuisset nomen cujusdam Tribuni de contempto Idolorum cultu, rescriptit Antiocho totius exercitus duci, ea quæstione tamdiu supersedendum esse, dum foret cum Persis debellatum, ne si quid gravius in eum Tribunum decerneret, milites Christiani seditionem aliquam aut defectionem ab exercitu molirentur. Sed post relatum de hostibus victoriam suam in Christianos iram palam effudit; ac primum quidem in Andream (id nomen erat illi Tribuno) universamque ejus cohortem, deinde in omnes Christi cultores communiter ac promiscue animadverti iussit; ut cognosci potest ex Actis SS. Martyrum Indes & Domnæ, in quibus præterea descriptum est Martyrium Glycerii, Zenonis, Euthymii, Theophili, Dorothei, Mardonii, Mygdonii, Agapes, Theophilæ; & insuper multa Christianorum millia una nocte proxima ante diem natalem Christi, uno in templo Nicomediæ concremata jussu Galerii Maximiani leguntur. Quos omnes Baronius anno primo quarti sæculi adscripsit, ante quam universalis persecutio indicta esset. Sed verosimilius est alios quidem sub initium hujus persecutionis, alios vero haud multo ante Martyrium objisse. Illud autem Nicomediense templum, quod cum refertissimum esset Christianis, qui natali Christi nocte ad divina mysteria celebranda convenerant, Galerius incendi iussit, sive in urbe, sive in suburbio situm esset, certe diversum fuerit oportet ab altero templo itidem Nicomediensi, quod in summo editoque urbis loco positum Diocletianus & Galerius pridie ejus diei, quo fuit decreta persecutio universalis, dirui iusserunt; de quo Lactantius cap. xii.

Galerius igitur Christiani sanguinis, quem gustare jam cœperat, diuturnam sitim explere cupiens, Nicomediam venerat, ut Diocletianum ad cædem Christianorum, totiusque invisæ gentis extinctionem decernendam omnino compelleret. Per totum hyemem ea de re deliberatum est, multæ habitæ consultationes clandestinæ,

cum Galerius minus facilem, quam putabat, ad obsequendum suo furori Diocletianum offendisset. Sed huc transferenda sunt, quæ de illis conventiculis Nicomediensibus scripsit Lactantius, qui tum Nicomediæ aderat, *litterasque oratorias docebat*, ut ipse testatur lib. 5. Divin. Instit. c. 2. Deinde, ait de Mort. Persec. c. 10. 11. *in Bithyniam venit hyematum; eodemque tum Maximianus quoque Cæsar inflammatus scelere advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret Senem vanum, qui jam principium fecerat. Cujus furoris hanc causam fuisse cognovi. Erat mater ejus Deorum montium cultrix, mulier admodum superstitiosa. Quæ cum esset, dapibus sacrificabat pene quotidie, ac vicariis suis epulas exhibebat. Christiani abstinebant, & illa cum gentibus epulante, jejuniis hi & orationibus insistebant. Hinc concepit odium adversus eos, ac filium suum non minus superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos homines incitavit. Ergo habito inter se per totam hyemem consilio, cum nemo admitteretur, & omnes de summo statu reipublicæ tractari arbitrarentur, diu senex furori ejus repugnavit, ostendens quam perniciosum esset inquietari orbem terræ, fundi sanguinem multorum, illos libenter mori solere. Satis esse, si Palatinos tantum ac milites ab ea religione prohiberet. Nec tamen desistere potuit præcipitis hominis insaniam. Quidnam causæ autem esse dixerimus, cur Diocletianus, qui Christianis ad eam diem multo, quam Galerius, iniquiorem se præbuerat, in illis Nicomediensibus consultationibus non solum Galerii postulatis repugnaverit, sed etiam Christianorum causam agere visus fuerit? Ac mihi in eam rem plane admirabilem intuenti, ex duabus causis, quas hic subjiciam, alterutra fuisse videtur, ob quam Diocletianus ab Galerio sibi dissentendum putaverit. Unam arbitrari fuisse, quod sui eum adversum Christianos conatus, susceptique Christianæ religionis abolendæ consilii fortasse jam penituerit. Experiundo enim didicerat nihil contra Christianos vincula & exilia, nihil cædes & atrocissima quæque supplicia proficere; multoque citius tormentum vires inferendis, quam Christianorum virtutem sustinendis tormentis debilitari; ajebat enim *illos libenter mori solere*. Si vero edictis propositis palam profiteretur velle se, quidquid usquam Christianorum esset, omnino extinguere, satis intelligebat majus quiddam se conari, quam quod posset efficere, & insano illo irritoque conatu nihil aliud sibi, nisi pudorem & ignominiam quærere. Quocirca censuit satis esse id, quod in sua erat potestate, perficere & curare, ut nemo sive in palatio versaretur, sive in exercitu Romano stipendia faceret, quin Deos coleret, iisdemque antiquo ritu sacrificaret. Altera causa, cur Diocletianus ostenderit se ab Galerii sententia abhorreere, hoc est probabilior, quo magis cum illius malitia & calliditate congruere videtur. Nihil ille quidem vehementius optabat, quam universum Christianorum genus ad internecionem delere; sed per speciem repugnandi huic tam immani consilio, ab se in alios immensæ illius cladis causam culpamque omnem convertere studebat: *Diocletianus moratus callide fuit*, inquit Eutropius cap. 9. *sagax præterea, & admodum subtilis ingenio, & qui severitatem suam aliena invidia vellet explere*. Eundem Vopiscus etiam in Numeriano *callidum* vocat, *consilii quidem semper alti, nonnumquam tamen effrontis, sed prudentis, nimia pervicacia motus inquit-**

Consultationes clandestinæ Nicomedienses de Christianis exterminandis.

Cur Diocletianus visus sit Galerii postulatis repugnare.

inquieti pectoris comprimentis. Ejus tamen prudentiam fuisse suspectam idem Eutropius ait, a qua sibi cavendum unusquisque; & qui eam evaserant, sibi gratulandum putarent. Dissentiendo igitur Diocletianus videri volebat se invitum in Galerii sententiam traduci, ut omnis in Galerium atrocissimi illius facti invidia, omnisque, si aliter atque optabat succederet, ignominia redundaret, digitoque in Galerium intento illud Terentianum usurpare posset: *Nam si hic mali est quicquam, hinc illic est huic rei caput*. Sed quoniam hæc clam & remotis arbitris acta fuerant, ut palam fieret, constaretque inter omnes, non sua illum sponte, sed alieno impulsu tantam hominum stragem decrevisse; antequam ea de re quidquam statueret, consilii capiendi causa Optimates ac milites convocavit, quos satis sciebat Christianis inimicos. Hi omnes cum in Galerii sententiam sive ultro, sive alieno coactu ivissent, simulavit se tantopere ab cædibus abhorrere, ut ad decernendum palam, quod secum ipse tacitus decreverat, ne communi quidem omnium consilio adduci posset, nisi auctoritas quædam major humana accederet. Misit ergo in Asiam, qui super ea re consuleret Apollinem Milesium, a quo contra Christianos illius Numinis contemptores id, quod volebat, quodque certo speraverat, responsum accepit. Itaque, ut videri volebat, humano divinoque impulsu quasi coactus, universalem in Christianos persecutionem decrevit, visusque sibi est, sive res e sententia, sive aliter succederet, satis suæ famæ & existimationi consuluisse, cum immanissimi illius decreti non approbatores solum, sed Auctores etiam homines Deosque haberet. Sed nobis iterum audiendus est Lactantius cap. 11. *Placuit ergo amicorum sententiam experiri. Nam erat hujus malitia. Cum bonum quid facere decrevisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur; cum autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, in consilium multos advocabat, ut aliorum culpæ adscriberetur, quidquid ipse deliquerat. Admissi ergo judices pauci, & pauci militares, ut dignitate antecederent, interrogabantur. Quidam proprio adversus Christianos odio, inimicos Deorum & hostes religionum publicarum tollendos esse censuerunt; & qui aliter sentiebant, intellecta hominis voluntate, vel timentes, vel gratificari volentes in eandem sententiam congruerunt. Nec sic quidem flexus est Imperator, ut accommodaret assensum; sed deos potissimum consulere statuit, misitque aruspice ad Apollinem Milesium. Respondit ille, ut divina religionis inimicus. Traductus est itaque a proposito.*

Hujus autem rei quamvis magnæ ac difficilis perficiendæ mira tum adesse videbatur opportunitas, cum scilicet victis debellatisque hostibus ac tyrannis, bellum omne conquieverat. Recepta erat Britannia, Alemanni cum ingenti cæde ab Galliæ finibus repulsi, Alexandrina rebellio ac tyrannis extincta, Africa omnis Quingentianis erepta in Romanorum fidem ac ditionem redierat; Persæ vero tam magna clade attriti ac perdomiti, ut cum multi anni eis opus essent ad vires & copias reficiendas, nullum illinc periculum aut bellum ingruere videretur. Supererant Barbari ultra Danubium; sed hi tumultuaria magis excursione, quam justis more belli in provincias Romanas identidem irruebant, & præda contenti domum revertebantur. Præterea Christianis militibus aut morte, aut exilio mul-

tatis, nullum erat periculum, ne quid tumultus aut seditionis in Romano exercitu oriretur. Numquam igitur res Christiana propius esse ab interitu visa est, quam his temporibus, cum Imperatores Præfectique provinciarum ad eam prorsus extinguendam vires omnes imperii exerere, & conjungere poterant. Diocletianus porro sive ut sensim primo ac pedetentim rem tantam aggrediretur, sive ne illam simulatæ bonitatis, quam susceperat personam, statim abjiceret, longe mitius, quam optasset Galerius, agendum, neque ad cædes usque progrediendum censuit: *Hanc moderationem tenere conatus est*, inquit Lactantius, *ut eam rem sine sanguine transigi juberet, cum Caesar vivos cremari vellet, qui sacrificio repugnassent*. Sed dolo ac fraude Galerii facile Diocletianus passus est eo se, quo ipsemet volebat, deduci, ut videlicet Christianis, qui diis sacrificare abnuerent, non exilia solum & carceres, sed etiam atrocissima quæque supplicia, cædesque cruentissimas decerneret.

S. VI.

De anno, mense, ac die indictæ universalis persecutionis.

Hujus persecutionis initium Baronius, Onuphrius, Petavius, alijque conferunt in annum æræ vulgaris 302.; sed rejici oportere in annum proximum Eusebius docet, siquidem cum in Chronico, tum in historia indictam esse tradit anno undevigesimo Diocletiani. Is autem cum imperare cœpisset anno 284. xv. Kalendas Octobris, annum imperii duodevigesimalum complevit, iniitque undevigesimum anno 302. eadem die decima septima mensis Septembris. Itaque anno 303., cum aut exeunte hyeme, aut vere ineunte bellum illud immanissimum Christianis intulit, annum imperii undevigesimum agebat. Ne vero quis existimet Eusebium annos imperii Diocletiani numerasse more Romano ad normam anni Juliani ab Kalendis Januariis, prohibet Lactantius cap. 12. qui sine ulla verborum ambiguitate exordia hujus persecutionis refert ad octavum Diocletiani, & septimum Maximiani Consulatum: is autem e communi omnium sententia connectitur cum anno Christi 303. Idem Lactantius cum cap. 48. descripsisset decretum Constantini & Licinii III. Cos. Idibus Juniis promulgatum, quo pax ecclesiæ reddita est, perspicue docuit ab everfione templi Nicomediensis ad ejusdem restitutionem, idest ab initio ad finem hujus persecutionis, decem ipsos annos, & quatuor præterea menses, aut plus eo, minusve elapsos fuisse: *Sic ab everfa ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus quatuor*. Tertius Constantini & Licinii consulatus incurrit in annum Christi 313. Si autem ab Idibus Juniis hujus anni retrogradiens annos annumeres decem, menses vero tres & dies undeviginti, occurret tibi annus tertius quarti sæculi, & dies vigesima tertia Februarii; quæ quidem dies, auctore Lactantio, excidium templi Nicomediensis, initiumque decimæ & universalis persecutioni attulit. Quare post inventum Lactantium nemo est, qui ejusdem persecutionis exordium ab octavo Diocletiani, & septimo Herculi consulatu, idest ab anno 303. dimovere audeat. Cum Lactantio, quem Antonius Pagius, Stephanus Baluzius, omnes Lactantiani Opusculi Interpretes, & alii præterea sequuntur, consentit

Primo ceptum est
mitius &
citra cædes agi in
Christia-
nos.

Indicta est
persecutio
anno Dio-
cletiani
19. Chr-
sti 303.

Chronicon Alexandrinum; itemque Idatius, qui Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coss. hæc subiecit: *His Coss. persecutio Christianorum.*

Hanc epocham Lactantii & Eusebii auctoritate firmatam in magnum discrimen conjiciunt Acta Concilii Cyrthenfis, quod Secundus Tigisitanus, idemque primæ sedis in Numidia Episcopus apud Cyrtham convocavit, ut in locum Cirthenfis Episcopi defuncti alius subrogaretur. His autem Actis inscripti sunt *Diocletianus VIII. & Maximianus VII. Consules.* Porro cum Augustinus in Brevic. Collat. affirmet id Concilium celebratum esse post annum, quam Saturninus, Dativus aliique apud Carthaginem religionis causa interfecti fuissent; tum horum martyrium, tum vero initium persecutionis referatur necesse est ad quartum Consulatum Constantii Chlorig, & Galerii Armentarii, idest ad superiorem ann. 302, id quod Petavius plane certoque confici putat ex illa Cyrthenfis Concilii inscriptione. Verum Henricus Valefius in Annotat. ad lib. 8. Euseb. acute perspexit mendum librarii, quod in eam inscriptionem irrepfit; & pro *Diocletiano octies & Maximiano septies Consulibus*, substituendum esse contendit: P. C. (idest post Consulatum)

Diluitur
argumen-
tum de-
sumptum
a concilio
Cyrthenfi

Diocletiani IX. & Maximiani VIII. ex quo fit concilium illud coactum esse ann. 305. qui nonum Diocletiani & octavum Maximiani Consulatum proxime consequitur. Emendatio Valefiana nititur auctoritate Augustini. Is quippe in Breviculo Collationis cap. 17. ad diem tertium hæc adjecit: *Nam gesta martyrum, quibus ostendebatur tempus persecutionis, Consulibus facta sunt Diocletiano novies, & Maximiano octies, pridie Idus Februarias; gesta autem Episcopalia Decreti Cyrthenfis post eorumdem consulatum, tertio Nonas Martias, ac per hoc tredecim menses interesse inveniantur.* Si ergo Africani martyres certamen pro Christo obierunt pridie Idus Februarias Diocletiano IX. & Maximiano VIII. consulibus, qui congruunt cum an. 304. si post unum annum & mentem unum interjectum habita est Synodus Cyrthenfis 111. Nonas Martias, necessario sequitur hanc synodum non Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coss. idest an. 303. sed post consulatum, hujus quidem octavum, illius vero nonum, idest anno 305. subjiiciendam esse. Ex falsa igitur inscriptione Concilii Cyrthenfis nihil argumenti afferri potest, cur initium universalis Diocletianæ persecutionis ab an. 303. ad superiorem annum revocari oporteat. Vide, quæ in hanc sententiam docte accurateque scripserunt Henricus Valefius loco supra laudato, itemque Antonius Pagius ad an. 303. num. 111. Præterea persecutio orta est, cum Paullus Episcopus ecclesiam Cyrthensem administrabat. Id docent Acta apud Zenophilum Consulare Numidiz in causa Donatistarum, quæ Augustinus libro tertio contra Cresconium cap. 29. inseruit: *Zenophilus Consularis dixit: quid administrabat tunc Silvanus in Clericatu? respondit (Victor): Sub Paulo Episcopo orta est persecutio, & Silvanus Subdiaconus fuit.* In his autem Actis legitur Nundinius exceptor jussus fuisse recitare Acta Proconsularia Munatii Felicis, cui idem Paullus Episcopus Cyrthæ, propositis pœnis deterritus, divinos codices, sacrasque suppellectiles per summum scelus tradiderat. Hæc autem Acta Munatii inscripta sunt *Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coss. quarto decimo Kalendas Junii.* Itaque his Consulibus idest an. 303. & die 17. mensis Maji adhuc Paulus vivebat. Ab exordio igitur persecutionis

usque ad diem Maji 17. an. 303. nondum videtur erat pastore ecclesia Cyrthenfis, ad quam Secundus Tigisitanus, ceterique Numidiz Episcopi convenerunt 111. Nonas Martias, ut in locum Episcopi demortui alium substituerent. Ergo Conventus Cyrthenfis adscribi nequit Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coss. 111. Nonas Martias. Quare multo rectius idem Conventus cum Augustino rejicitur in an. 305. post nonum Diocletiani, & octavum Herculi Consulatam. Ad hæc: Episcopos illos, qui Cyrthenfis Episcopi eligendi causa in eam urbem convocati fuerant, antequam in suffragium mitterentur, nefariæ traditionis confessione sua convictos esse constat; ac ne ipsum quidem Secundum Numidiz Primatem ejus sceleris immunem fuisse declarant Acta ipsa Concilii Cyrthenfis. Verisimile autem est eodem an. 303. ut in Paullum, sic etiam in ceteros Numidarum Episcopos de sacris libris questionibus habitas esse; & omnes iisdem fere temporibus pœnarum metu impulsos fuisse, ut Christianæ religionis hostibus res sacras divinosque libros proderent, ac traderent. Anno igitur 303. 111. Nonas Martias Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Consulibus, quibus Concilium Cyrthense falso subjicitur, nondum Episcopi illi tam immani flagitio erant implicati. Hæc itaque ad seriem rerum ac temporum illorum apte congruenterque in tres annos distribui possunt. Anno 303. Diocletianoq. VIII. Maximiano VII. Coss. cum orta esset persecutio, & perlatum in Africam edictum, quo sacri codices ad comburendum tradi jubebantur, Episcopi Numidici impij huic decreto obtemperarunt; anno 304. Diocletiano IX. Maximiano VIII. Coss. sacrilegæ traditionis labem nomini Christiano per eos Episcopos inultam martyres Africani apud Carthaginem pridie Idus Februarias præclara confessione eluerunt. Anno demum 305. Constantio & Galerio Augg. V. Coss. habitum est Concilium Cyrthense 111. Non. Martias, in quo Episcopi illi sacrorum librorum proditores Paulus ejus urbis Episcopo vita functo subrogarunt Silvanum Paulli Subdiaconum, qui eodem impiæ traditionis crimine se polluerat. Ita fit, ut nihil causæ afferri queat, cur Diocletianæ universalis persecutionis initia ab anno 303. disjungi oporteat.

De mense ac die ejusdem persecutionis indicæ Eusebius neque cum Lactantio, neque secum ipse videtur consentire. Lactantius siquidem ferale illud edictum ait cap. 13. fuisse propositum die 24. Februarii, postridie ejus diei, quo eversa fuerat Nicomediensis ecclesia. Eusebius vero lib. 8. hist. eccl. c. 2. mense Dystro, qui est Romanus Martius, τῆς τῆ σωτηρίου πάθους ἰορτῆς ἐπελαυρούσης, appetente festo salutaris passionis; idem autem in libro de martyribus Palæstinis, mense Xanthico, qui est Aprilis, τῆς τῆ σωτηρίου πάθους ἰορτῆς ἐπιλαυρούσης, subeunte festo salutaris passionis. Hæc inter se conciliari facile possunt. Nam edictum illud primo quidem Nicomediæ in civitate regia, ubi tum versabatur Lactantius, promulgatum fuit vi. Kalend. Martias; deinde cum per omnes imperii Romani provincias jussu esset circumferri, Martio mense propositum fuit ubi tum Eusebius commorabatur, ut ait Baluzius, mense autem Aprili in Palæstina. Cæterum eruditissimus Pagius initium Dystri ad diem 22. Februarii refert; & quamvis idem sit mensis, quem Græci Dystrum, Romani Martium vocant, cum tamen citius apud Græ-

Græcos, quam apud Latinos, incipere ac desinere putat: ex quo fieret, ut nihil ab Lactantio discreparet Eusebius, cum edicti illius promulgationem affixit ad mensem Dystrum, cuius priores dies cum postremis Februarii diebus concurrunt. Sed adhuc superest, in quo Eusebius de die, ac mense sibi non constat. Cum enim Diocletiani Edicti promulgationem in historia quidem ad mensem Martium, in libro autem de martyribus Palæstini ad mensem Aprillem revocaverit, utrobique scripsit eam factam esse, cum jam immineret dies *Festus salutiferæ Passionis*, quod sane congruere nequit cum Martio & Aprili ejusdem an. 303. Nam si dies ille mensis Martii, quo uno in loco, ubi tum forte versabatur Eusebius, edictum illud affixum fuit, prope aberat a feriis Paschalibus; qui fieri potest, ut ab iisdem feriis prope itidem abesset eo anno alter dies Aprilis, quo idem Edictum in Palæstina propositum fuit? Ac mihi quidem utriusque Eusebiani loci explicandi, & alterius cum altero conciliandi ratio nulla occurrat, nisi hæc sola, quam hic subijcio. Ante Concilium Nicænum sæpe accidit, ut alio die Occidentales, alio die Orientales Pascha celebrarent. Docti autem accuratissime Chronologi observarunt an. 303. cum persecutio indicta est, solemnem Dominicæ Anataleos commemorationem apud Latinos quidem, sive Occidentales in diem Martii alteram ac vigesimam, apud Græcos vero sive Orientales in diem Aprilis duodevigesimalam incidisse. Priore igitur loco Eusebius Latini, posteriore autem Græci Paschatis rationem habuisse videtur.

Auctor Chronici Alexandrini persecutionem ipso die Paschatis denunciatam affirmat; id quod ad denunciationem Alexandriæ factam referri potest; sed cum in eodem Chronico adjecta sit dies 25. Martii *ἡ νύκτα τῆς ἑορτῆς τῆς πάσχα*, ipso Paschatis festo, id cum anno Christi 303. coherere non potest; nam neque Latinum, neque Græcum Pascha ejus anni conferri potest in diem vigesimam quintam Martii, nisi forte apud Alexandrinos celebratum fuerit in termino, idest feria quinta Paschalis hebdomadæ, quod eo sæculo non raro accidit, ut Josephus Scaliger in Animad. ad Chr. Euf. animadvertit. Ut vero tres ejusdem Edicti promulgationes, de quibus Lactantius & Eusebius, aliæ aliis diebus & locis factæ neque inter se discrepent, & suis quæque temporibus distinguantur, ad hunc modum eas distribui posse arbitror. Cum 23. mensis Februarii excisa fuisset Basilica Nicomediensis, postridie ejus diei, idest vi. Kalendas Martias Diocletianum primum adversus Christianos edictum propositum est Nicomediæ, ut idem Lactantius docet. Altera ejusdem Edicti promulgatio facta est ubi tum Eusebius morabatur, vel alio in loco incompti nominis, *subeunte Festo salutiferæ Passionis*, die circiter decima sexta mensis Dystri sive Martii; cuius quidem mensis die 21. Pascha apud Occidentales eo anno affixum erat; & fortassis in eo loco, ubi tunc Edictum evulgatum est, more Occidentalium Pascha celebrari solebat. Tertia demum Denunciatio die circiter decima tertia mensis Xanthici sive Aprilis *adventante Festo salutiferæ Passionis* facta est in Palæstina, ubi eodem anno e ritu institutoque Orientalis ecclesiæ dies Paschalis incidebat in diem duodevigesimalam Aprilis. Alexandriam autem idem edictum perlatum est, ibique palam expositum feria quinta Paschalis hebdo-

madæ; itemque in aliis imperii Romani civitatibus evulgatum fuit aliis atque aliis diebus ac mensibus ejusdem anni.

Nunc autem operæ pretium est ipsam Diocletiani edicti formulam ex Lactantio cognoscere cap. xiii. *Postridie* (idest die proximo a Terminalibus, quæ fuerant ad septimum Kalendas Martias, & post directam eversamque ecclesiam Nicomediensem) *Postridie*, inquit, *propositum est edictum, quo cavebatur, ut religionis ejus homines carerent omni honore ac dignitate, tormentis subiecti essent ex quocumque ordine, aut gradu venirent, adversus eos omnis actio caleret; ipsi non de injuria, non de adulterio, non de rebus ablatiis agere possent, libertatem denique ac vocem non haberent.* Quod hic deest, supplet Eusebiana ejusdem edicti formula, ubi dilerte additum est de templis Christianorum diruendis, & sacris codicibus comburendis: *Proposita sunt ubique imperialia edicta, quibus ecclesiæ quidem ad solum usque dirui, sacri vero codices flammis absumi jubebantur; utque honorati quidem infamia notarentur, plebei vero libertate spoliarentur, si in Christiana fidei proposito permansissent.* Hactenus Diocletiani edictum intra cædes; quippe eam rem, ait Lactantius cap. 12. *sine sanguine transigi volebat*, seu potius se velle simulabat. Cæterum vel hoc edictum multis exitio esset, vitamque adimeret necesse fuit, iis videlicet, qui sacros libros, ecclesiæque vasa & suppellectiles tradere nollent.

Sed Galerius, ut cœptæ persecutioni vim adderet, clam ignem Imperatoris ædibus supponi iussit, & incensi Palatii culpam, penamque in Christianos transtulit. *Sed Caesar non contentus est edicti legibus*, inquit Lactantius cap. xiv. *aliter Diocletianum aggredi putat. Nam ut illum ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subiecit incendium; Et cum pars quadam conflagrasset, Christiani arguebantur, velut hostes publici, & ingenti invidia simul cum Palatio Christianorum nomen ardebat.* Calumpniam Christianis illatam, nulla aut levi admodum facta disquisitione, avide arripuit Diocletianus; & sub ejus obtentu latere posse suam crudelitatem ratus, decrevit Christianis excrucianis, omni suppliciorum genere interficiendis, nisi Diis sacrificarent, nullum modum adhibendum esse. Hujus decreti nullam mentionem fecit Lactantius, sed tantummodo narrat c. 14. quemadmodum Diocletianus statim in omnes ac præsertim Domesticos furere cœperit, & carnificis partes ipsemet occupare: *Ira inflammatus excarnificari omnes suos protinus præcepit. Sedebat ipse atque innocentes igne torrebat. Item judices universi, omnes denique, qui erant in Palatio magistri, data potestate torquebant.* Capite vero insequenti xv. *Furebat ergo Imperator jam non in domesticos solum, sed in omnes... Comprehensi Presbyteri ac ministri, & sine ulla probatione ad confessionem damnati cum omnibus suis deducebantur. Omnis sexus & ætatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni amburebantur; domestici alligatis ad collum molaribus mari mergebantur. Nec minus in cæterum populum persecutio violenter incubuit. Nam judices per omnia templa dispersi universos ad sacrificia cogebant. Pleni carceres erant. Tormentorum genera inaudita excogitabantur, & ne cui temere jus diceretur, ara in secretariis ac pro tribunali posita, ut litigatores prius sacrificarent, atque*

Alexandria 25. Martii idest feria 5. Paschalis hebdomadæ.

Prioris edicti formula.

Euseb. l. 8. c. 11. ex edict. Valer. Iul.

Galerius alterius crudelitatis edicti causam præbet.

Alterum edictum Diocletiani atrocius.

Duo loci Eusebiani qui videntur inter se pugnant, explicatur & conciliantur.

atque ita causas suas dicerent; sic ergo ad iudices tamquam ad Deos adiretur. Hæc Lactantius, quæ quidem longe atrociora sunt, quam quæ priori illo decreto Christianis inferri jubebantur. Alterum igitur itemque tertium ab Diocletiano multoque immanius edictum emanavit, quod cum a Lactantio prætermisum sit, utrumque petendum est ab Eusebio, qui secundum a priore edicto, itemque tertium & temporis intervallo, & poenarum primo in Episcopos, tum in omnes cuiusque generis Christianos propositarum acerbitate longe majori distinxit. Et primum quidem contra nos edictum ejusmodi fuit. Sed non multo post aliter rursus litteræ supervenerunt, quibus mandabatur, ut omnes ubicumque ecclesiarum Antistites, primum quidem conjicerentur in vincula, deinde vero Diis sacrificare omnibus modis cogerentur. Hist. lib. 8. c. 1. Eadem iisdem fere verbis descripsit Nicephorus Callistus lib. 7. cap. 3. Hist. Eccl. Quid autem est, cogere modis omnibus, nisi omnia suppliciorum genera expromere, nisi nullum modum adhibere cædibus ac suppliciis, quæ Episcopis Deos colere abnuentibus infligi jubebantur? Utrumque Decretum distinxit Daniel Papebrochius tom. 3. die 23. Aprilis: Primum adversus Christianos decretum non fuit de tormentis, ipsaque nece inferenda constantibus in fide, sed de conterendis ecclesiis omnibus, & libris sanctis amburendis: novum edictum post primum supervenit, ut omnes ubicumque ecclesiarum Antistites primum quidem conjicerentur in vincula, deinde vero Diis sacrificare modis omnibus cogerentur.

Ab alterius edicti promulgatione haud multi dies intercesserant, cum ecce tibi tertium edictum longe feralius, atque atrocius, quo quidquid uspiam Christianorum esset, porsus extingui ac deleri, & in omnes cuiuscumque generis & conditionis, nisi imperata facerent, & Diis sacrificarent, acerbissimis quibusque suppliciis & poena capitali animadverti jubebatur. Tertium hoc decretum habes apud Eusebium c. 6. Rursus vero cum aliud edictum priora illa subsequutum fuisset, quo precipiebatur, ut carceribus inclusi, si quidem sacrificassent, liberi abire sine-rentur, si vero id renuerint, tormentis gravissimis cruciarentur; vix jam iniri numerus potest omnium, qui deinceps in singulis provinciis passi sunt martyres &c. Hæc vero edicta primum quidem Nicomediæ proposita sunt, deinde per omnes Romani orbis provincias circumferri jussa, & ubique promulgata. Quartum edictum ad Urbanum Præfectum Palestinæ missum anno secundo persecutionis Eusebius his verbis commemorat in lib. de martyr. Palæst. c. 3. Secundo dehinc anno cum persecutionis adversus nos furor vehementius incaluisse, Urbano tunc provinciam regente, primum Imperatoris litteræ sunt missæ, quibus generali præcepto jubebatur, ut omnes ubicumque locorum ac gentium publice idolis sacrificia, ac libationes offerrent.

§. VII.

De immanitate decimæ persecutionis.

Non alia gravior tempestas in Christianum nomen incubuit, quemadmodum Veteres pariter junioresque Scriptores affirmant. Hæc quippe ut postrema, sic omnium, quas ad eam diem ecclesia pertulerat, longe maxima fuit; quæ decem ipsos annos tenuit, & uno fere eo-

demque tempore universum Romanum orbem pervagata innumerabiles ubique, & immensas Christianorum edidit strages, ut satis appareret omni opera conatuque Dæmones simul hominesque conspirasse ad Christi religionem prorsus extinguendam. Eo certe spectabant Diocletianus, Herculius, Galerius, quos tres acerbissimas bestias Lactantius vocat, & illi quos postea sibi Galerius sui furoris administratos adjunxit, Maximinus ac Licinius, ut scilicet generis ac nominis Christiani ne vestigium quidem relinquerent; id vero ut efficerent, nullum ab eis oportuit saviendi modum adhiberi, nullum crudelitatis genus intactum prætermitti. Sed hac de re quid litteris ac memoriæ prodiderint antiqui Scriptores æquales temporum illorum, operæ pretium est cognoscere. Hujus persecutionis immanitatem nullis verbis explicari posse ait Lactantius cap. 16. Vexabatur ergo universa terra, & præter Gallias, ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimæ bestie sæviebant. Non mihi si linguae centum, oraque centum, ferrea vox omnes scelerum comprehendere formas, omnia poenarum percurrere nomina possem, quæ iudices per provincias justis atque innocentibus intulerant. Idem Lactantius lib. 5. Institutionum cap. 9. multo crudelius habitos fuisse Christianos affirmat, quam haberi soleant devicti hostes vel insensibilissimi. Si adeo, inquit, in victos victoribus sævire placuit, nihil plus in eos fit, quam ut occidantur, vel in servitutem deducantur. Hoc vero inenarrabile est, quod fit adversus eos, qui male facere nesciunt... Vexant ergo, & exquisitis poenarum generibus excruciant, parumque habent interficere eos, quos oderunt, nisi etiam crudelitas corporibus illudat... In eos totis carnificina suæ viribus, veluti sanguinem sitiant, incumbunt. Et capite tertio ejusdem libri iisdem inesse ait sub humana specie ac figura ferinam quamdam immanitatem, atque adeo belluas ipsas ab illis sævitia ac feritate superari, quippe nihil hominis nisi lineamenta, & summam figuram gerunt. Nam quis Caucasus, quæ India, quæ Hircania tam immanes, tam sanguinarias umquam bestias aluit? ... Illa est vere bestia, cujus una jussione funditur ater ubique cruor; crudelis ubique luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago. Nemo hujus tantæ belluæ immanitatem potest pro merito describere, quæ uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis sævit; & non tantum artus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit, & in cineres furit, ne quis exstet sepulturae locus. De Præfectis vero Provinciarum hæc subjicit. Quæ autem per totum orbem singuli gesserint, evarrare impossibile est. Quis enim voluminum numerus capiet tam infinita, tam varia crudelitatis genera. Accepta enim potestate, pro suis moribus quisque sævit &c. In eo vero, quod sæpe laudavimus, opusculo de mortibus persecutorum cap. 21. ferox Galerius ingenium & humani cruoris sitientissimum, ejusque immanem ac barbaram consuetudinem & mores plusquam ferinos his verbis expressit & effinxit. Is enim adeptus maximam potestatem ad vexandum orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit... Quid lusorium, vel delitias ejus referam? habebat urfos ferociæ ac magnitudinis suæ simillimos, quos toto imperii sui tempore elegerat. Quoties delectari libuerat, horum aliquem adferri nominatim jubebat; his homines non plane comedendi, sed absorbendi objectabantur; quorum artus cum dissiparentur, ridebat suavissime. Nec id raro fiebat, & festis tantummodo ac solemnibus die-

Persecutionis
rum.

Et Persecutionis
immanitas descri-
pta apud
Lactan-
tium.

Præfecti
rum, &
Galienus
sævitia.

bus, sed ferme quotidie; nec enim umquam sine humano cruore cenabat. Et quidem nulla pena penes eum levis; non insula, non carceres, non metalla; sed ignis, crux, fera in illo erant quotidiana & facilia. Modum vero rationemque comburendi Christianos lentis ignibus sic exponit: Cum deligati fuissent, subdebatur primo pedibus lenis flamma tamdiu, donec callum solorum contractum igni ab ossibus revelleretur. Deinde incensa faces & extincta admovebantur singulis membris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus. Et inter hæc suffundebatur facies aqua frigida, & os humore abluebatur, ne ardescens siccitate faucibus, cito spiritus redderetur; quod postremo accidebat, cum per multum diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset. Hinc rogo facto cremabantur corpora jam cremata; lecta ossa, & in pulverem comminuta jactabantur in flumine ac mare.

Maximini
feritas,

Huic ne tantulum quidem de crudelitate concedebat alter Galerius Maximinus, qui, ut ait Lactantius cap. 19. accepit Orientem calcandum, & conterendum. Supplicia ab eo ad Christianos excruciantes adhibita mox describemus ex Eusebio Hist. Eccles. l. 8. qui pluribus locis hanc decimam persecutionem, supra quam cuique credibile est, cruentam fuisse immanemque declarat. Ac primum nullo numero comprehendi posse ait cap. 4. præclaros Christi Athletas ea tempestate ubique oppressos: Dicit non potest, quot & quantos Christi Martyres in omnibus locis atque urbibus passos cernere licuerit. Et cum varia eaque atrocissima ac diuturna suppliciorum genera alia aliis inflicta enarrasset; Atque hæc omnia, inquit cap. 9. non paucis diebus, nec exiguo temporis spatio, sed prolixo aliquot annorum curriculo continue perpetrata sunt: cum nunc denique, interdum viceni, & amplius, nonnumquam ad triginta usque & sexaginta, quandoque & centeni viri simul ac mulieres cum parvulis uno die interficerentur, variis ac per vices alternatis suppliciis addicti. Nos quoque, cum in illis partibus degeremus, quamplurimos acervatim una die, alios quidem capite truncatos, alios vero flammis traditos vidimus; adeo ut gladii ipsi hebetarentur, & cadere amplius non valentes frangerentur; ipsique carnifices viribus fatiscences sibi invicem succederent. Huc pertinent, quæ Phileas Thmuis in Ægypto Episcopus idemque Martyr egregius de multitudine Martyrum Alexandrinorum, ac de varietate & acerbitate poenarum scripsit in epistola ad Thmuitas cap. 10. quam Eusebius libro octavo inseruit. Huc refer plura illa Christianorum millia, nocte una, uno in loco, pariter cum Nicomediensi templo flammis absumpta. Huc adde integram Christianorum urbem in Phrygia, quam, ut ait Eusebius, milites armati cinxerunt, injectoque igne totam una cum viris, & mulieribus, ac parvulis Christum omnium Deum invocantibus concremarunt: hanc scilicet ob causam, quod universi ejus urbis incolæ, & curator ipse ac Magistratus cum honoratis omnibus ac plebeis, Christianos se esse professi, sacrificare jubentibus nullo modo obtemperabant. Huc demum spectant, quæ de Palæstinis, quæ de Ægyptiis, quæ de Antiochenis, quæ de Arabibus, quæ de Ponticis, aliisque Asiaticis & Ægyptiacis martyribus propemodum infinitis Eusebius scripsit. Ex iis autem conjecturam facias velim de multitudine plane immensa Martyrum Occidentalium, ac præsertim Illyricorum in illis regionibus, ubi Herculus, ubi Galerius,

Martyres
Alexan-
drini.

Integra
civitas
Christia-
norum in-
censa.

cum suo ingenio ferocissimi, tum insatiabili erga Christianos odio perciti rerum potiebantur. Sed hujus persecutionis in ecclesiam Occidentalem grassantis historiam nemo temporibus illis conscripsit; & præ illis, quæ perierunt, pauca admodum supersunt acta Martyrum Occidentalium, quæ ad nostram ætatem pervenerint. Nec vero omnium, sed quorundam solummodo Martyrum, quos in partibus Orientis persecutio sustulit, certamina illa breviter suæ intexit historiæ Eusebius, quæ aut ipse viderat, aut ab iis, qui viderant, accepit; prætermisissis præclaris Martyriis cæterorum, quos ait nullo numero definiri, nullisque voluminibus comprehendi posse: Quid opus est, inquit cap. 10. prolixo oratione uti, & divinorum, qui per universum orbem passi sunt, Martyrum nova semper novis succedentia certamina exponere? præsertim cum illi non vulgari modo, sed quasi jure belli oppugnati sunt. Sed hujus persecutionis immanitas, ac multitudo innumerabilis Martyrum & Confessorum vel ex iis clare perspicui potest, quæ narrat Eusebius cap. 11. Caterum hæc calamitates non prius finem acceperunt, quam iudices tot arumnis quidquam adicere posse desperantes, jamque cadibus fessi, cum ipsos sanguinis satietas ac tedium cesset, ad speciosam illam, ut quidem putabant, clementiam atque humanitatem se converterent, ut in posterum nulla adversum nos iniuria viderentur. Neque enim fas esse agebant, ut urbes quidem civium sanguine contaminarentur; Imperatores autem erga omnes benigni ac mansueti, crudelitatis aspergerentur infamia: sed potius decere, ut humanitas, & beneficentia Imperatoria Majestatis in universos diffunderetur; nec post hæc nostri capitali supplicio plecterentur, quippe hujusmodi poena per Imperatorum indulgentiam liberatos nos esse. Exinde igitur oculos nostris erui, & alterum ex cruribus debilitari præceptum est. Hujusmodi enim fuit illorum humanitas, hoc lenissimum supplicii genus adversus nos visum. Adeo ut propter hanc impiorum hominum lenitatem, nullo jam modo recenseri possit numerus tum eorum, quibus oculi dextri primum quidem ferro effossi, deinde vero cauterio adusti sunt: tum illorum, quibus sinistri poplites candenti ferro debilitati sunt; & qui postea ad aris metalla, quæ in provincia erant, non tam operis faciendi, quam vexationis causa condemnebantur; aliorum denique, qui varia viritum singuli certamina sustinuerunt. Quæ quidem nos nec enumerare sufficimus, quippe cum præclara illorum facinora omnem dicendi copiam superent. . . . Ac singulos quidem nominatim commemorare longum ac difficile fuerit, ne dicam prorsus inexplicabile. Et caput XIII. his verbis concludit: Quorum omnium pro vero Dei cultu toto orbe confecta certamina, & quæ singulis eorum acciderunt, omnia accurate memorare non est officii nostri, sed eorum potius, qui res gestas oculis suis contemplati sunt. Nos vero ea, quibus ipsi interfuimus, alio in libro (de Martyr. Palæstinæ) posterorum notitia commendabimus. Deinde nefarios mores in omnem libidinem & crudelitatem effusos Maximini describit, qui & vehementior adversum nos, & gravior prioribus persecutor fuit. Supplicia ab eo Christianis inflicta enumerat: ignem ac ferrum, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones & effusiones oculorum, totius denique corporis mutilationes; ad hæc famem, metalla, vincula &c. Demum vel unus Galerius innume-

Marty-
rum Illy-
ricorum
& Occi-
dentalium
multitudo
immensa.

Persecu-
tio paulo
mitior
fieri visa.

ra ho-

Persecutionis africanæ immanitas.

va. hominum millia Deum verum colentium neci dedisse ab Eusebio dicitur; id quod postea ipse met Galerius in suo pro Christianis edicto fateatur: plurimi eorum periculis se potius subicere, mortesque innumerabiles tolerare, quam obedire præceptis talibus maluerunt. Huc adde, quæ de hac persecutione in Africam grassante scripsit Optatus Milevitanus Episcopus, qui eam lib. 3. ad Parmenianum cum urso immani ac furiolo late omnia, quacumque incedit, vastante comparavit; tum hæc subiecit: Quo tempore fuerunt & impii iudices bellum Christiano nomini inferentes . . . Alii cogeantur templa Dei vivi subvertere, alii Christum negare, alii thura ponere; & de Floro Numidiæ Proconsule: Sub persecutore Floro, Christiani Idolorum cogeantur ad templa . . . Sub Floro dicebatur, ut negaretur Christus, & Idola rogarentur. Et lib. 1. Nam ferme ante annos sexaginta, & quod excurrit, per totam Africam persecutionis est devagata tempestas, quæ alios fecerit Martyres, alios Confessores, nonnullos funesta prostravit in morte. Atque ut omittam, quæ alii Scriptores antiqui de acerbitate illorum temporum litteris prodiderunt, quæque in actis Martyrum leguntur; ejusdem persecutionis inauditam acerbitem, immensamque Christianorum stragem paucis verbis expressit Sulpicius Severus: Nullis unquam magis bellis mundus exhaustus est: neque majore unquam triumpho vicimus, qui cum decem annorum stragibus vinci non potuimus.

Gallia apud Lactantium ex hac persecutione exemplum.

At vero Lactantius c. 16. ex hac universali persecutione Gallias exemit, quas iusto mitique imperio Constantius regebat: Vexabatur, inquit, universa terra, & præter Galliam ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimæ bestiae saeviebant. Et paullo ante c. 15. in eadem sententiam: Et jam litteræ ad Maximianum atque Constantium commeaverant, ut eadem facerent. . . Et quidem Maximianus senex libens parit per Italiam, homo non adeo clemens. Nam Constantius ne dissentire a majorum præceptis videretur, conventicula, idest parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit. Si vero Eusebio l. 8. c. 16. credimus, tantum abest, ut Constantius quidquam molestiæ Christianis exhibuerit, ut suo etiam patrocinio eos texerit; beneficiis coluerit; atque adeo ab sacris ædibus vastationes & incendia prohibuerit: Sed is multa clementia erga homines, erga Deum vero religione summa utebatur. Neque vero ex consortis rabie regnum suum piorum sanguine maculaverat, neque orationum domos, & conventicula nostrorum, imitatus Maximiani vesaniam, hostili vastatione destruxerat; quin potius cultores Dei venerationi habuit, & honori. Huc accedit, quod Donatistæ apud Optatum Milevitanum in libello supplici ad Constantinum postularunt, ut suæ causæ cognoscendæ, & quæ illis erat cum Catholicis controversiæ dirimendæ iudices e Gallia præficeret, quos nulla traditionis sacrilegæ labe pollutos esse constabat, quippe cum Constantius ejus pater eam regionem a persecutione illa & clade universali intactam servaverit: Rogamus te, o Constantine optime Imperator, quoniam de genere iusto es, cujus pater inter ceteros Imperatores persecutionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis est Gallia, petimus, ut e Gallia nobis iudices dari præcipiat pietas tua.

Galliani Martyres sine mul- ti,

Hæc si vera sunt, quid facies Martyribus illis sane plurimis, quos Diocletianæ persecutio-

ni tum Martyrologia, tum tabulæ perveteres ecclesiæ Gallicanæ adscribunt; quid fiet Rictio Varo seu Rictio Varo teterrimo ac truculentissimo Galliarum præfecto, qui Colonia Agrippinæ, Augustæ Vindelicorum, Rhemis, Ebredu- ni, Ambiani, Tornaci, Bellovaci, in agro A- gaupensi, aliisque in locis, &c. potissimum apud Treviros, ubi sedem habebat, multa Christia- norum millia exquisitissimis suppliciis affici ac necari iussit. Nec vero hi omnes ad superiores annos ante universalem persecutionem referri pos- sunt. Fateor equidem Constantium virum inge- nii mitissimi, eximæque erga nos voluntatis, ab Christianis innoxium fuisse, ac neminem prorsus, ejus jussu ac sententia, ob religionem aut mortem aut pœnam ullam subisse. Verum id cogitemus velim Constantio, quamdiu Cæ- sar fuit, sic traditam ac subjectam fuisse Gal- liam, ut tam hæc, quam ille in ditione essent ac potestate duorum Imperatorum Diocletiani, & præsertim Maximiani, penes quos jus erat, imperiumque in eam regionem supremum & ab- solutum. Quocirca Constantius Imperatorii edi- cti atrocitatem vel interpretando, vel tergiver- sando, quantum esset in ipso eludere conaba- tur; sed suo in majores obsequio debitæque re- verentiæ, & concitatæ adversus nos multitudi- ni aliquid dandum fuit; cumque omnem illam tem- poris procellam omnino avertere a Christianis non posset, certe quod minimum malorum pu- tavit esse, id solum permisit, ut videlicet illor- um templa everterentur, quæ postatram illam tempestatem refici facile potuissent. Cæterum cum Diocletianus & Maximianus imperio abjiss- sent, ubi summam rerum ipse adeptus fuit, ab sacris etiam ædibus vim omnem injuriamque ab- stineri iussit; ad hæc quippe tempora videtur respexisse Eusebius, cum scripsit neque oratio- num domos, & conventicula nostrorum (si qua supererant) hostili vastatione per illum destructa esse: his quippe verbis hæc adhibenda est in- terpretatio, ne a Lactantio Eusebius discrepet. Verum enim vero prohibere non potuit, quo- minus accepta ab Herculio potestate Rictiova- rus cæterique magistratus ad Christianorum per- niciem abuterentur. Huc pertinent, quæ scripsit Lactantius lib. 5. Instit. c. 11. de illa effrenata nullisque legibus astricta cædendorum Christia- norum licentia, quam ubicumque gentium Præ- fecti Provinciarum sibi arrogabant: Quæ autem per totum orbem singuli gesserint, enarrare im- possibile est. Quis enim voluminum numerus ca- plet tam infinita, tam varia genera crudelitatis? Accepta enim potestate pro suis moribus quisque saviit &c. Nec vero Constantius, qui Cæsar erat, illos pro potestate cohibere poterat, quo minus quæ ab Augustis acceperant, imperia ex- sequerentur. Quod autem Lactantius & Donati- stæ ajebant ab communi illa vexatione ac cæde exemptam fuisse Galliam, id referri oportet ad eas Galliarum partes, in quibus frequens versabatur Constantius; in his enim aut nemini, aut paucis omnino illo absente, vel præter illius voluntatem exitio fuit professio Christianæ religionis. Nam in Belgica potissimum, ut ex actis Martyrum colligitur, efferebuit persecutio Diocletianea; ubi scilicet rebus publicis præerat, versabaturque Ri- ctiovarus, quem Herculus suæ in Christianos crudelitatis administrum reliquerat. Hinc vero factum est, ut cum in antiquis tabulis ac Mar- tyrologiis multi legantur hac tempestate apud Gallos martyrii palmam adepti, ne unus qui- dem

Constantius quamvis conatus sit mitigare,

tamen avertere omnino vim persecutionis non potuit.

dem sub Constantio interfectus efficitur; sed omnium & singulorum cades Diocletiano & Maximiano Augustis adscribitur. Ceterum Constantius, cum creatus esset Augustus, ne tum quidem seniorum Imperatorum edicta revocanda ipse censuit, aut stabilem firmamque ecclesie Gallicanæ pacem constituit; propterea quod ab Ethnicis Christiani nominis hostibus sibi metueret; præclari huius facti gloriam Constantino filio reliquit; qui suscepto imperio, ut ait Lactantius, nihil egit prius, quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio. Tantum vero abest, ut Eusebius cum Constantii clementiam erga Christianos, & erga Deum religionem commemorat, Galliam Diocletianæ persecutioni obnoxiam fuisse negaverit, ut in Libro de Martyribus Palæstinæ cap. 12. hanc nominatim inter illas provincias Occidentales annumeret, quæ cum per annos duos tempestatem illam sustinuissem, anno tertio erigere animum & respirare ab ea clade metuque ceperant: Nam quæ ulterius sita sunt regiones, Italia videlicet tota & Sicilia, Gallia quoque, & quæcumque ad Occasum Solis porriguntur, Hispania, Mauritania, & Africa, cum vix duobus primis annis integris furorem belli expertæ essent, divini numinis præsentissimum auxilium, & pacem brevi sunt consecuta, Dei scilicet providentia, simplicitati illorum hominum ac fidei prospiciente. Quod quidem sic intelligi velim, de Italia præsertim, ut si quam pacem hæc sit consecuta, non ea tamen pax fuerit, quæ nihil periculi, nihil cædis, nihil insidiarum haberet, quamdiu saltem rerum in Italia Severus, ac deinde Maxentius potiebantur. In Hispaniam autem, quamvis hæc ad Constantii ditionem pertineret, cum tamen longius ab ejus præsentia abesset, longe lateque persecutionem Diocletianeam grassatam fuisse, acta plurimorum Martyrum Hispaniensium declarant.

§. VIII.

De Martyribus Illyricis sub Diocletiano, Galerio, & Licinio.

Martyrum Illyricorum, quos Diocletianea tempestas oppressit, ingentem ac prope modum innumerabilem fuisse multitudinem, ex eo maxime intelligi velim, quod duo acerbissimi Christianorum hostes dominatum in illis regionibus obtinerent; nec solum auctoritate sua & Præfectorum opera, sed etiam præsentia sua ac per se ipsi ad vastandas illas ecclesias incumberent. Nam sæpe in Illyrico versatos fuisse, sive regionis obeundæ, sive belli administrandi, sive reipublicæ ordinandæ causa, & aliquibus in locis diutius commoratos esse antiqua monumenta testantur. Ac Diocletianus quidem postquam imperio deposito secessit in Dalmatiam, numquam extra Illyrici terminos egressus est, neque longius ab Dalmatia, quam Carnutum in Pannoniam abiit. Atque in Occidente quidem, si fides Eusebio habenda est, cruentissima illa persecutio post biennium deseruit; cum enim regiones illæ in Constantii ac deinde Constantini fidem ac ditionem concessissent, nullos ibidem hostes habuit Christiana religio præter Severum, & Maxentium, quibus diutius in Christianos sæviendi facultatem imperii ac vitæ brevitas præripuit. Contra vero idem Eusebius, inter provincias Orientis, quæ decem ipsos an-

nos vexationem illam pertulerunt, Illyricum annumerat: Huiusmodi nostri temporis persecutio fuit, quæ cum ab ecclesiarum everfione sumplisset initium, postmodum subsecutis vario tempore Rectorum infestationibus longe ulterius progressa est, in quibus varia omnis generis certamina eorum, qui pro pietate fortiter pugnaverunt, innumera-biles in singulis provinciis martyres præstiterunt; in Lybia scilicet, & per universam Ægyptum ac Syriam, omnesque provincias, quæ ab Oriente usque ad tractum Illyrici quaquaversum protenduntur. Nam quæ ulterius sita sunt regiones Italia videlicet . . . cum vix duobus primis persecutionis annis furorem belli expertæ essent, divini numinis præsentissimum auxilium, & pacem brevi sunt consecuta. Pacem ecclesie universæ Galerij & Maximini morte redditam haud multo post excepit persecutio Liciniana, quæ licet minus gravis fuerit, minusque diuturna, haud leviter tamen ecclesias Illyricas afflixit. Nam in orbis Romani partitione, quam Constantinus cum Licinio fecit, huic universum Illyricum una cum toto Oriente obtigerat. Nomina Illyricorum Martyrum ac præsertim Sirmiensium collegit auctor Martyrologii Hieronymiani; sed more suo, præter nomen Martyrum, locum diemque martyrii, nihil de genere mortis, nihil de Imperatore vel de Præsidente, sub quo decertarunt, adjecit; ut nisi aliunde cognitum sit, ex eo nequit intelligi, quo Imperatore, quove tempore martyrium subierint. Verum quæ ille tacitus prætermisit, posteriorum Martyrologorum diligentia supplevit, si quando tabulas veteres nancisci potuerunt, ex quibus conficerent singulorum elogia, ac poenarum genera summatim perstringerent; & quorum auctoritate jussuque inflicte fuissent, nomina sive Imperatorum, sive Præsidum annotarunt. Sed cum acta plurimorum Martyrum intercidissent, neque eorundem uberior & clara notitia aliunde suppetere, nudum tantummodo illorum nomen cum die ac loco martyrii ex Hieronymianis fastis descriptum, suis Martyrologiis intexere potuerunt. Ad Martyres Illyricos quod attinet, non solum acta fere omnia, sed etiam nomina plurimorum interiere; nam quæ paullo diligentius vel memoriæ prodita, vel ecclesiasticis tabulis commendata ad nostram ætatem notitiamque pervenerunt, pauca omnino sunt, si conferantur cum eorum multitudine, qui variis in urbibus ac provinciis Illyricis, sæviante Diocletiani persecutione, præclaram pro Christo mortem subierunt. Ex tanto igitur Martyrum Illyricorum naufragio, quos vel antiqua traditio, vel fida litterarum custodia exemit, eos undique ut colligerem operam dedi; & cum in martyrologiis hæc illac dispersi essent, hunc in locum congregandos, & sub uno aspectu ponendos censui. In horum autem numerum illos quoque referendos duxi, quorum cum incerta sint tempora, verisimile tamen est eos ad persecutionem Diocletiani pertinere. Horum acta, si quæ supersunt, suis locis describens, vel jam descriptissimus; nunc nomina solummodo recensemus, & locum, diemque martyrii adjicimus; si vero nobis constet, quo anno, quove Imperatore gloriosum certamen obierint, neutrum addere omitemus. Sed quem cuique annum hic adscribimus, non eum ita fixum ac certum esse volumus, ut cum acta singulorum diligentius expendi illustrarique oportebit, nobis integrum non sit eorundem martyria in alios annos transferre, qui cum

cum illorum historiis magis congruere videbuntur. In hunc syllabum collegimus non solum eos martyres, quos in provinciis Illyrici hodie, sed etiam plerisque ex illis, quos in ceteris Illyrici avulsi regionibus persecutio Diocletiani sustulit.

Catalogus Martyrum Illyricorum
Sub Diocletiano, Galerio & Licinio.
Martyres ex Dalmatia.

Salonæ vel Theſſalonice SS. Agape, & Chionia virgines & martyres sub Diocletiano an. 290. xii. Non. April.

Ibidem S. Irene virgo & martyr eodem anno, Nonis April.

Romæ SS. Maximus, Claudius, Præpedigna, Alexander, & Cutia, ex Dalmatia oriundi martyres, sub Diocletiano & Herculio apud Ostia Tiberina an. 295. xii. Kal. Martii.

Romæ S. Sufanna virgo & martyr ex Dalmatia sub Diocletiano & Herculio an. 295. iiii. Id. Augusti.

Romæ S. Gabinius Presbyter & martyr ex Dalmatia sub Maximiano Herculio an. 296. xi. Kal. Martii.

Romæ S. Cajus Dalmata Pontifex Romanus & martyr sub Maximiano Herculio an. 296. x. Kal. Maji.

Salonæ Georgius Episcopus Salonitanus & martyr sub Diocletiano an. 296. mense Aprili.

Salonæ S. Alexandra Imperatrix cum SS. Apolline, Isaacio, & Codrato Mm. sub Diocletiano an. 296. xi. Kal. Maji.

Salonæ Theodorus Episcopus Salonitanus sub Diocletiano martyr an. 298. circiter.

Salonæ Joannes II. Episcopus Salonitanus sub Diocletiano martyr an. 300.

Salonæ Frontinianus Episcopus Salonitanus sub Diocletiano martyr an. 303.

Salonæ S. Donatus Presbyter Aquilejensis cum Macario & Theodoro ab igne & bestiis illæsus sub Diocletiano an. 304. postea martyr in Ægypto sub Licinio.

Salonæ Joannes III. Episcopus Salonitanus sub Diocletiano an. 304.

Cyzici in Propontide S. Evilasius Dalmata, vel Pannonius sub Maximiano Galerio an. 305. circiter, xii. Kal. Octobris.

Romæ S. Artemia origine Dalmata virgo & martyr sub Maximiano Severo an. 306. vii. Id. Mart.

Apud Salonam S. Felix Episcopus martyr sub Dioclet. an. 306. xv. Kal. Junias.

Salonæ S. Anastasius Fullo Aquilejensis martyr sub Diocletiano an. 308. vii. Id. Septemb.

Martyres ex Pannonia.

Apud Sirmium S. Anastasia vidua Romana martyr cum aliis plurimis sub Diocletiano, Probo Præfide, an. 290. viii. Kal. Januar.

Sirmii S. Irenæus Episc. M. sub Diocletiano, Præfide Probo an. 294. vel 304. viii. Kalend. April.

Sirmii SS. Montanus Presbyter, Demetrius Diaconus & Maxima virgo, martyres sub Diocletiano, Probo Præfide an. 294. vel 304. vii. Kal. April.

Cibali S. Pollio Lector, & S. Triballus martyres sub Diocletiano, Probo Præfide an. 294. vel 304. iv. Kal. Maji.

Sabariæ S. Rutilius martyr cum duobus sociis sub Diocletiano, Probo Præfide an. 294. vel 304. pridie Nonas Junii.

Romæ SS. Claudius, Nicostratus, Symphorianus, Castorius, & Simplicius e Pannonia oriundi martyres sub Diocletiano, anno circiter 303.

Novioduni SS. Heradius, Paullus, & Aquilinus martyres cum duobus aliis sub Dioclet. an. circ. 304. xvi. Kal. Junias.

Novioduni SS. Dinocus, Zoticus, Attalus, Euticus, Comanus, Quirinus, Julia, Saturnina Galdunus, Ninita, Fortunio, & alii triginta; item ibidem SS. Cirinus, Eubustus, Rusticus, Sylvius martyres sub Diocletiano an. circit. 304. prid. Nonas Junii.

Sirmii SS. Silotus Diaconus & Romulus martyres sub Dioclet. an. circit. 304. xii. Kalend. Septemb.

Vesprimii S. Agricola martyr sub Dioclet. an. circit. 304. iiii. Non. Decemb.

Sirmii SS. Innocentius & Sebastia martyres cum aliis 30. sub Maximiano Galerio an. circ. 305. iv. Non. Julii.

Sirmii Septem S. Virgines martyres sub Galerio an. circ. 305. v. Id. April.

In Pannonia S. Alexander miles & martyr sub Maximiano Galerio an. circ. 306. vi. Kal. April.

Sirmii S. Serenus Monachus martyr sub Galerio an. 307. vii. Kal. Martii. Ibidem eodem die & fortassis eodem anno septuaginta duo martyres. Item SS. Senerotes, Antigonus, Rutulus, Libus, Rogatianus martyres.

Sabariæ S. Quirinus Episcopus Siscienſis & martyr sub Galerio an. 308. vel 309. pridie Nonas Junii.

Sirmii SS. Maximianus, Auctio, Timotheus, Herissus, Artaxus, Vitus, Auctus, Tobias, Eugenda martyres iv. Non. Januarii an. incert.

Sirmii S. Anastasius martyr viii. Id. Januar. an. incert.

Sirmii SS. Anastasius, Jucundus, Rutitius, Petrus, Florius, Tilius, Florianus Tatia martyres vi. Id. Januarii an. incert.

Sirmii SS. Rufina, Moderata, Romana, Secunda; item SS. Florentinus, Geminianus, Saturnus, Secundus martyres viii. Id. April. an. incert.

Sirmii SS. Sostratus, Spirus, Heraclius, Eperentius, Cecilius mart. viii. Id. Jul. an. incert.

Sirmii SS. Agrippinus, Secundus, Maximus, Fortunatus, Martialis martyres Idibus Julii an. incert.

Novioduni SS. Valerianus, Macrinus, Gordianus martyres xv. Kal. Octob. an. incert. incertum itidem est, utrum horum martyrium adscribi debeat Novioduno sive Noviduno, quæ urbs est Galliarum.

Sirmii SS. Thyrsus, Leucius, & Callinicus martyres xix. Kal. Januarii.

S. Ursicius martyr incerti loci in Illyrico sub Maximiano Galerio, Aristide Præfide an. 406. xix. Kal. Septemb.

Martyres ex utraque Mæſia.

Doroſtori in Mæſia inferiori SS. Pasocrates & Valention milites & martyres sub Diocletiano an. 302. vel post 97. superioris sæculi viii. Kalend. Maji.

Ibidem S. Julius miles & martyr sub Dioclet. an. ut supra vi. Kal. Maji.

Ibi-

Ibidem S. Hefychius miles & martyr sub Dioclet. an. ut supra xvii. Kal. Jul.

Ibidem SS. Nicander & Marcianus milites & martyres sub Dioclet. an. ut supra, xv. Kalend. Jul.

Ibidem SS. Maximus, Quinctianus, Dada, martyres sub Dioclet. Palinio Proconsule, anno 304. Idib. April.

Singiduni in Mæsia Superiori SS. Donatus & Fortunatus Diaconus, & Hermogenes Lector, itemque Venuſtus frater Donati martyres sub Dioclet. an. 304. x. Kal. Septembris.

Apud Halmyridem in Mæſia inferiori SS. Epictetus Presbyter, & Aſtion Monachus MM. sub Galerio an. 306. vel 305. viii. Id. Julii.

Singiduni SS. Hermylus Diaconus, & Stratonicus Commentariensis sub Licinio ann. 315. Idibus Januarii.

Axiopoli in Mæſia inferiori SS. Cyrillus, Cindeus, Dionius, Crispio, Zenon, Timotheus mart. an. incert. vi. Id. Maji.

Ibidem SS. Irenæus, Erucius & Dasius martyres an. incert. Nonis Augusti.

Nicopoli in Mæſia inferiori plurimi SS. Martyres anonymi an. incert. iiii. Idus Augusti.

Doroſtori SS. Secunda & Donata MM. an. inc. xv. Kal. Augusti.

Ibidem S. Dasius Ep. martyr, Baſſo Præſide an. incert. xii. Kal. Septemb.

Martyres ex Thracia & Scythia Pontica, seu Parva.

Byzantii S. Mucius Presbyter sub Dioclet. an. 304. iiii. Id. Maji.

Hadrianopoli S. Philippus Heracleensis Episc. cum Hermo Diacono sub Dioclet. an. 304. xi. Kal. Novemb.

Ibidem S. Severus Presbyter M. sub Dioclet. an. 304. x. Kal. Novemb.

Byzantii SS. Alexander miles & Antonina virgo sub Galerio, Præſide Feſto an. circ. 306. iv. Non. Maji.

Byzantii S. Acacius Centurio cum pluribus sociis sub Galerio, Flaccino Proconsule an. circit. 306. viii. Id. Maji.

Byzantii S. Eleutherius martyr sub Galerio an. circit. 306. prid. Non. Augusti.

Hadrianopoli SS. Maximus, Theodorus, Aſclepiodorus sub Galerio an. circit. 310. xvii. Kal. Octobris.

Tomis in Scythia SS. Argæus, Narcissus & Marcellinus MM. sub Licinio an. 315. vel 320. iv. Non. Januarii.

Ibidem SS. Zoticus, Lucianus, Helius, Macrobius, Gordianus sub Licinio, Maximo Præſide, an. 315. vel 320. Idibus Septembris.

Ibidem SS. Evagrius & Benignus MM. iiii. Non. April. SS. Paulla, Cyriacus, Felix, Æmilius, Felicianus, Zenon, Mimia, Vitalis, Rufinus, Evangelius, Urfion & Agnitus viii. Id. Julii; SS. Marcianus, Domnus, Diomedes, Joannes, Aurelianus, Emilianus, & alii 28. iv. Id. Aug. SS. Marcellinus & Mammea uxor, & Joannes, Serapion, Petrus filii vi. Kal. Septemb. SS. Priscus, Crescens, Evagrius MM. Kal. Octob. an. incert.

Driziparæ S. Alexander mart. sub Maximiano Galerio xiiii. Maji.

Illyrici Sacri Tom. II.

Ex Epiro & Macedonia.

Pydnæ in Macedonia S. Alexander miles M. sub Diocletiano an. circ. 302. v. Id. Martii.

Theſſalonicæ SS. Agape, Chionia, Irene Theſſalonicenſes ſorores & martyres sub Dioclet. Præſide Dulcitio an. 304. Kal. April.

Ibidem SS. Agathopolis Diaconus & Theodulus Lector, sub Dioclet. an. 304. pridie Nonas April.

Aulone in Epiro S. Petrus martyr sub Diocletiano an. 304. iiii. Non. Januarii; alii eum ad Aulonam Palæſtinæ urbem, & imperium Maximini referunt.

Theſſalonicæ S. Demetrius Proconſul. M. sub Galerio an. circ. 306. viii. Id. Octobr.

Ibidem S. Anyſia martyr sub Galerio an. circit. 308. iiii. Kal. Januar.

Heracleæ in Macedonia S. Ammon Diaconus & quadraginta virgines martyres sub Licinio an. 314. vel 315. Kal. Septemb.

Apolloniæ SS. Iſaurus Diaconus, Innocentius, Felix, Hieremias, & Peregrinus martyres xv. Kal. Jul. an. incert.

Dyrrachii SS. Coſmas & Rufus MM. xv. Kal. Januarii an. incert.

Aulone S. Donax martyr die & an. incerto.

Ex Norico & Rhætia.

Laureaci in Norico Ripenſi S. Florianus miles & martyr cum ſociis quadraginta sub Diocletiano, & Herculio, Præſide Aquilino an. 304. iv. Nonas Maji.

Apud Petavionem S. Victorinus Ep. M. quem alii Gallum & Piſtaviensem volunt eſſe, sub Diocletiano & Herculio an. 304. iv. Non. Nov.

Augustæ Vindelicorum in Rhætia S. Afra M. sub Dioclet. & Herculio an. 304. Non. Augusti.

Ibidem poſtridie S. Hilaria mater S. Afræ & treſejuſdem ancillæ Digna, Eutropia, Eunomia.

Ibidem SS. Cyriacus, Largion, Creſcentianus, Eutychianus, Cariton, Philadelphius, & Petrus; Nimmia, Juliana, Diomeda, Leonida, & Agape sub Diocletiano & Herculio cum aliis tredecim pridie Idus Augusti.

Ibidem SS. Norcinus Episcopus, & Felix Diaconus sub Dioclet. & Herculio anno 305. xv. Kal. Aprilis.

Ex Iſtria & Carnia antiqui Illyrici provinciis.

Tergeſti SS. Juſtina & Zeno sub Diocletiano & Herculio an. 289. vel 303. iiii. Id. Julii.

Ibidem S. Juſtus M. sub Diocl. & Herculio an. 289. vel 303. iv. Non. Novembris.

Ibidem S. Servulus M. sub Dioclet. & Herculio an. circ. 304. ix. Kal. Junii. Alii Servulum Numeriani imperio adſcribunt.

Apud Lupariam in Iſtria S. Rufus M. sub Dioclet. & Hercul. an. circ. 304. xiiii. Kal. Novembris.

In Iſtria SS. martyres Zoellus, Servilius, Felix, Silvanus & Diocles ix. Kal. Jun. an. incert. Alii hos ad Syriam referunt.

Aquilejæ SS. Cyriaca & Muſca virg. & martyres sub Diocletiano 17. Junii.

Ibidem SS. Leontius & Carphorus fratres martyres sub Dioclet. 20. Augusti.

Aquilejæ S. Chryſogonus sub Dioclet. mart. an. 289. 24. Novemb.

P p

Con-

Concordiæ SS. Donatus, Secundianus, & Romulus, Diocletiano Imperat. Euphemiano Præside cum sociis 86. 17. Februarii.

Aquilejæ SS. Cantius, Cantianus, Cantianilla sub Dioclet. Imp. & Dulcidio Præside an. 290. 31. Maji.

Ibidem SS. Felix & Fortunatus imperante Dioclet. & Euphemio Præsida xi. Junii.

Ibidem S. Protus Pædagogus SS. Cantii &c. xiv. Junii.

§. IX.

De initio, Progressu, ac fine persecutionis Diocletianæ.

UT quæ proposito titulo continentur, breviter atque ordine possint explicari, necesse est decem annos persecutionis Diocletianæ singillatim persequi, & res maxime memorabiles, præsertim Illyricas, suas cuique anno adscribere: id quod Eusebium fecisse video in libro de martyribus Palæstinæ, cujus exemplum in hac descriptione mihi sequendam putavi.

Annus 303. primus persecutionis.

Anno igitur post Christum natum 303. Diocletiano VIII. & Maximiano VII. AA. Coss. quod Nicomedienses clandestinæ consultationes de abolenda christiana religione inter Diocletianum Galeriumque habita, tota hyeme parturiebant, demum vere appetente pepererunt, diuque meditatum scelus in lucem protulere. Aderat dies Terminalium, ex eo dictus, quod vel Terminalino, Deo apud Romanos sane antiquo, consecratus fuisset; vel ut Varro de Lingua Lat. 3. auctor est, quod *is dies anni extremus constitutus esset: duodecimus enim mensis fuit Februarius; & cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demantur mense*; sic ut hi quinque dies una cum intercalariis Febuario non fuerint annumerati; & fictione quadam dies Terminalium dies anni ultimus haberetur. Sed Ovidius docet diem Terminalium idcirco totius anni postremum appellari, quod peractis Terminalibus nullus eo anno dies festus, five sacrum solenne supererat ante Kalendas Martias, unde consequens annus initium ducebat: *Tu quoque sacrorum, Termine, finis eras*. Sunt qui Terminalia ad diem Februarii alterum & vigesimum referant; sunt etiam, qui in diem proximum conjiciant; sed Varro, Macrobius & Beda, aliique cum Lactantio diei vigesimo ac tertio ejusdem mensis affigunt. Fortasse Terminalia non erant fixa, sed mobilia; & alias aliis diebus pro varietate vel aurei numeri, vel curriculi Lunaris celebrari solebant. Die itaque Terminalium, idest 23. Februarii primum Diocletianæ universalis persecutionis impetum excepit templum Nicomediense, quod intra paucas horas funditus eversum est; id quod Lactantius cap. 12. his verbis exposuit: *Inquiritur peragenda rei dies aptus & felix, ac potissimum Terminalia deliguntur, quæ sunt ad septimum Kalendas Martias, ut quasi terminus imponeretur huic religioni. Illo dies primus levi, primusque malorum causa fuit, quæ & ipsis, & orbi terrarum acciderunt. Qui dies cum illuxisset, agentibus Consulatum senibus ambobus octavum, & septimum, repente adhuc dubia luce ad ecclesiam Præfectus cum Ducibus ac tribunis, & rationalibus venit; & revulsis foribus, simula-*

crum Dei queritur, scriptura reperta incenduntur, datur omnibus prada. Rapitur, trepidatur, discurritur. Ipsi vero in speculis, (in alto enim constructa ecclesia ex palatio videbatur) diu inter se concertabant, utrum ignem potius supponi oporteret. Vicit sententia Diocletianus, cavens ne magno incendio facto, pars aliqua civitatis arderet. Nam multa ac magna domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur prætoriani acie structa cum securibus, & aliis ferramentis, & immissi undique, templum illud editissimum paucis horis solo adaquarunt.

Postridie ejus diei, idest vigesima quarta Februarii edictum promulgatum fuit, quo Imperatores jubebant templa Christianorum everti, sacros libros ad incendium tradi, eos vero, qui ad patriam avitamque superstitionem reverti nolent, omni gradu & magistratu, si quem obtinerent, moveri, jus suum persequendi facultate & bonis omnibus exspoliari, exilio etiam ac pœnis affici. Extitit Nicomediæ vir quidam & genere ac dignitate illustris ignoti nominis, sed invicti animi, qui edictum illud iis, quibus affixum erat, locis revulsi; nec sine falso acutoque convicio conscidit ac discepit; qui eam ob causam ad tribunal Imperatorum retractus, equuleum, verbera, ignem, & atrocissimos quosque cruciatus ad extremum usque spiritum mira tranquillitate ac lætitia pertulit. Egregii hominis facinus memoria sempiterna dignum tacito nomine Lactantius, itemque Eusebius describunt. *Quod edictum quidam, ait Lactantius cap. 13. etsi non recte, magno tamen animo diripuit, & conscidit, cum irridens diceret victorias Gothorum, & Sarmatarum propositas. Statimque productus, non modo extortus, sed etiam legitime coactus, cum admirabili patientia postremo exustus est.* Idem paullo accuratius explicavit Eusebius l. 8. cap. 5. Præclarum hoc, aut certe non absimile factum Joanni cuidam attribuunt Beda, Usuardus, Ado, aliique Martyrologi; sed cum hujus martyrium ad septimam diem Septembris revocent; ille vero, de quo Eusebius & Lactantius statim ab edicti promulgatione, idest mense Febuario exeunte, martyrium subierit, diversitas temporum alterum ab altero distinguit, quæ itidem pugnat cum sententia Papebrochii idem heroicæ virtutis facinus referentis ad Georgium Magnum illum martyrem Palæstinum post diuturna & gravissima supplicia, die 23. Aprilis interfectum. Vide, quæ diximus in Actis Georgii Salonitani Episcopi.

Augustale Nicomediense Palatium Galerii fraude incensum, & ejus incendii culpa in Christianos falso conjecta, mirum quantum Diocletiani animum exasperavit, qui novis edictis propositis omnem in eos crudelitatem exerceri jussit. Secundum, tertium, itemque quartum Diocletiani edictum §. v. ex Eusebio descripsimus. Ac ne ab ipsis quidem Domesticis vim ac cædem abstinuit. *Furebat ergo Imperator, ait Lactantius, jam non in domesticos tantum, sed in omnes; & primam omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit. Potentissimi Eunuchi necati &c.* Ex hoc Lactantii loco controversia orta est, Christianæ fuerint, nec ne Prisca & Valeria; alii affirmant, alii negant. Videtis, quæ dicturi sumus in Actis S. Serenæ cap. 5. Cædem Palatinorum, in quibus erant Petrus, Gorgonius, Dorotheus Cubiculo Augustali præpositi; itemque stragem Nicomediensium, inter quos annumerandus est Anthimus ejus urbis Episcopus,

scopus, describit Eusebius cap. vi. quod his verbis concludit: *Verum cum pervenisset ad principem astuare carceres, & per innocentium penas locum deesse criminosis; nova rursus decreta mittuntur, ut ex his, qui conclusi erant, si quis vellet immolare, liber abscederet, qui vero abnueret, diversis pœnarum generibus interiret.*

Feralia edicta per omnes Romani orbis provincias circumferri iussa quantam ubique Christianorum stragem ediderint, nec mente comprehendendi, nec verbis explicari potest. *Vexabatur ergo, ait Lactantius cap. 7. universa terra &... tres acerbissime bestia saeviebant. Non mihi si linguae centum &c.* Neque a Lactantio discrepat Eusebius: *Tum jam quantæ per singulas provincias multitudines martyrum, & præcipue in Africa ac Mauritaniæ, Thebaidis quoque atque Ægypti regionibus extiterint, numero comprehendere quis valeat?*

Hoc perpetrato scelere, inquit Lactantius, cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illic vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres. Neque tamen Nicomedia discedens, recta Romam contendit; sed in Palæstinam profectus apud Diospolim convocato Senatu, de communi omnium sententia ibidem universalis persecutionis edictum promulgari iussit; statimque in ea & finitimis provinciis lege adversus Christianos agi cœptum est. Tum Georgius Palæstinæ egregius miles, cum aliis quamplurimis, multis gravissimisque certaminibus perfunctus præclaram pro Christo mortem oppetiit 14. Kalendas Majas. Huc refer, quæ diximus c. 2. §. 7, itemque in Actis Georgii Salonitani Episcopi c. 3. §. 2. Inter Martyres Palæstinos hujus anni annumerat Eusebius in lib. de Mart. Palæst. c. 1. & 2. Procopium, Alphæum, & Zacchæum, itemque Romanum Cæsariensis ecclesiæ Diaconum. In hunc annum etiam revocandi sunt Martyres variarum provinciarum, quos Baronius in annum superiorem conjecit; hisque adde, quos ipse Baronius huic anno attribuit.

Diocletianus ex Oriente in Italiam proficisci contendit; & cum ex itinere varias Illyrici provincias, itemque Dalmatiam non sine Christianorum cæde peragrasset, Romam pervenit mensæ Novembri ineunte, in eaque urbe cum Herculio Collega Vicennalia celebravit die vigesima ejusdem mensis, & cum de cæteris hostibus profligatis, tum de Persis triumphum egit, Narsei conjugibus, liberis, & consanguineis ante curum deductis. Nec dubium est, quin plures Christiani ad augendam triumphalium ludorumque pompam ac celebritatem feris objecti, aliove suppliciorum genere interfecti fuerint. Deinde Consul IX. designatus in annum proximum, populi Romani dicacitatem cum ferre non posset, impatiens, & æger animi repente se ex urbe proripuit.

Annus 304. secundus persecutionis.

Anno 304. Kalendis Januariis Diocletianus Ravennæ nonum Consulatum iniit, cum Herculius eodem die octavum Consulatum Romæ accepisset. Ravenna Ariminum regressus urbem illam paucis ante annis a Demosthene funditus everfam refici iussit, accitis undique architectis, & ingenti operariorum multitudine præsertim ex Dalmatia; nam a Dalmatis potissimum, qui duce Demosthene Ariminum exciderant, ad ejus

Illyrici Sacri Tom. II.

urbis ædificationem pecunias, & operas conferri iussit. Interea persecutio vel maxime fervebat Aquilejæ, Euphemio immanissimo Præside quæstiones acerbissimas in Christianos exercente; qui Felicem & Fortunatum fratres, Muscam & Cyriacam sorores Virgines, Leontium & Carphorum item fratres sed Vicetiæ natos, & Aquilejam profectos religionis causa, variis multisque tormentis subjici & necari iussit. Hanc temporis procellam ut devitaret Donatus Aquilejensis Presbyter ex oppidulo in Istriæ Pannoniæque confiniis posito oriundus in Dalmatiam anno superiori secesserat; atque in jugo montis altissimi prope Salonam cum se in speluncam quamdam abdidiisset, ibidem solitariam vitam, dum persecutio defervesceret, transigere decrevit.

At Diocletianus partim ex hyemis asperitate, partim ex ægitudine animi lentum ac perdifficilem morbum contraxerat; sed quamvis infirma esset valetudine, iter tamen Nicomediam suscepit. Igitur vere appetente partem Galliæ Cisalpinæ peragravit, Veronam, Altinum, Concordiam, Aquilejam adiit; inde in Dalmatiam ac Pannoniam profectus, Sirmium, Taurunum Viminacium lustravit, reliquam æstatem ripa Striga, seu Danubiana circumeunda confecit; & quacumque iter habuit, suæ in Christianos crudelitatis illustra vestigia reliquit. Salonæ in Dalmatia unum fere mensem exegit. In ea urbe dum moratur, ut Jovem Herculemque propitios sibi & Maximiano collegæ suo redderet, eundem montem, quo perfugerat Donatus Presbyter Aquilejensis, sacrificia facturum conscendit; cumque nullum ab diis responsum elici posset, denuntiant sacrificuli prope indidem abesse Christianum aliquem, qui nequid oraculi ederent, Deorum suorum os gutturque obstruxerat. Quæsitus igitur, inventusque Donatus Salonam perducitur; cumque nulla ratione adduci posset, ut Christo nuncium remitteret, una cum Macario ac Theodoro, quos ipse ad Christianam religionem traduxit, primum in ignem conjicitur, deinde objicitur feris; & ab his pariter atque ab igne prorsus illæsi, & vinculis insuper divinitus exempti, cœlesti admonitu jubentur in Ægyptum proficisci, & cum Thmum pervenissent, Phileæ ejus urbis Episcopo ob religionem interfecto subrogatus est Donatus, qui cum annos fere duodecim ecclesiam illam sanctissime administrasset, in persecutione Liciniana Martyrii palmam adeptus est. Sed hæc fusius & copiosius exposuimus in actis Joannis III. Salonitani Antistitis, quem per idem tempus iussu Diocletiani necatum fuisse arbitror, & cum eo Christianos quamplurimos partim de medio sublato, partim Ariminum transportari iussos, ut in ea urbe reædificanda servilibus operibus conficerentur; partim etiam in fodinis Dalmaticas conjectos, ut ad varia ædificia, quæ in ea regione construi jusserat, lapides cæderent, conveherentque. Nihilo levior calamitas regiones illas pervasit, quas deinceps Diocletianus peragravit, Pannoniam scilicet, Mæsiam, ac Thraciam. Nam hoc anno videntur Martyrio perfuncti esse Sirmii Irenæus ejus urbis Episcopus VIII. Idus Aprilis, & paullo post ibidem Montanus Presbyter, itemque Demetrius Diaconus & Maxima Virgo; apud Cibalinum S. Pollio Lector ecclesiæ Cibalensis & S. Triballus IV. Kal. Majas; apud Vesprium Rutilius cum sociis pridie nonas Junii sub Probo Pannoniæ Præside; Novioduni Heradius, Paulus, Aquile-

Aquillinus cum aliis duobus xvi. Kal. Junias; Singiduni Donatus & Fortunatus Diaconi, Hermogenes Lector ecclesiae Singidunensis, itemque Venuustus frater Donati mense Augusto, Diocletiano Imperatore, & Victoriano Praefecto; in Thracia apud Hadrianopolim Philippus Heraclensis Episcopus cum Severo Presbytero, & Herme Diacono, imperante Diocletiano, Praefecturam gerentibus Basso, & Justino xi. Kal. Novembris. Ex his, quorum nomina ex Divorum fastis collegimus, de reliquis sane quam plurimis conjecturam fieri velim. Certe Noviduni in Pannonia die quarta Junii sub Diocletiano & Maximiano Martyrium subiere Dinocus, Zoticus, Attalus, Euticus, Comasus, Quirinus, Julia, Saturnina, Galdunus, Ninnita, Fortunio, & alii triginta, quibus adjungi debent Cyrinus, Eubustus, Rusticus, Silvius. Videntur etiam huic anno adscribendi esse Maximus Lector, Quintilianus & Dada, quos Dorostori in Mæsia sub Diocletiano interfectos Idibus April. Martyrologium Romanum commemorat, etsi locum Martyrii silentio prætermittat. His adde Florianum Laureaci in Norico Ripensi jussu Aquilii Præsidis in Anyso fluvio demersum; Victorinum Episcopum Petaviensem itidem in Norico, eximia vel doctrina vel sanctitate insignem, quem Hieronymus in Catalogum Scriptor. Ecclesiasticorum retulit. Adde Afram Augustæ Vindelicorum in Rhætia, perfunctam Martyrio cum Hilaria matre, ac tribus ancillis Digna, Eutropia, Eunomia; Cyriacum, Largionem, Crescentianum, & alios ibidem; Agapen, Chioniam, Irenen Thessaloniceenses sorores Thessalonice in Macedonia, igne absumptas, & Mutium Presbyterum Byzantii in Thracia. Nulla fuit regio seu provincia imperii Romani, quam hoc anno persecutionis turbo non pervaserit, ingentique Christianorum cæde sædaverit. In Phrygia civitas integra, quod ab Christi cultu abduci non posset, injectis flammis conflagravit. Hoc itidem anno Marcellinus Romanus Pontifex extremum pro Christo certamen obiit, una cum Claudio, Cyrino, & Antonino, sub Maximiano Herculio capite multatus vi. Kal. Maji.

Diocletianus intra finem mensis Novembris in Bithyniam pervenit; & Nicomediam ingressus, cum morbus magis magisque ingravesceret, eo adductus est, ut morti jam proximus videretur. Cæterum paucis post diebus ex eo morbo paulatim convaleuit, & valetudine utcumque recuperata, mente deinde adeo infirma ac debilitata usus est, ut certis horis insaniret, certis resipisceret, ut ait Lactantius.

Annus 305. tertius persecutionis.

Diocletianus & Herculus alter Nicomedie, alter Mediolani, Constantio Chloro V. & Maximiano Galerio V. Coss. ipsis Kalendis Majis imperium ac purpuram deponunt; id quod quinquennio ante facere constituerant. Appellati sunt Augusti Constantius Chlorus, & Maximianus Galerius: suus utrique Cæsar adjunctus, Constantio quidem Valerius Severus homo moribus, quam genere ignobilior; Galerio autem Maximinus cognomento Daza adolescens ingenii agrestis ac barbari.

Atque in Gallia quidem sub Constantio mitissimo Principe, & Christianorum fautore, persecutio ferme omnis conquievit. Sed in Italia

Severo imperante, Christiani nihilo mitius habitati atque exagitati sunt; idque declarant acta Sancti Januarii & Sociorum, qui apud Beneventum hoc anno xiii. Kalend. Octobr. videntur Martyrium obiisse. In Oriente autem totoque Illyrico persecutio multo sævius exarsit, Galerio Augusto, & Maximino Cæsare immanissimis Christianorum hostibus imperantibus. De Maximino hæc scripsit Eusebius de Martyr. Palæst. c. 6. *Maximinus Cæsar ex eo tempore ad imperium erectus, quasi qui odii in Deum, & impietatis sibi innata insignia ostentare vellet, violentius, quam superiores Principes, persecutioni nostrorum incubuit. Cum igitur omnes graviter perturbati hac illac dispergerentur, & periculum effugere unusquisque omni ope laboraret, maximusque tumultus omnes provincias occuparet &c.* Superiora Imperatorum edita decretis adversus nos acerbioribus cumulavit: Cum Maximinus secundum adversus nos bellum excitasset anno tertio persecutionis Diocletiani, & per omnes provincias missa essent Tyranni edita, quibus Rectores jubeantur operam dare, ut omnes omnium urbium incolæ diis publice sacrificarent, Vel hinc intelligi potest persecutionis in partibus Orientis auctæ exacerbataque immanitas.

At Galerius Maximianus, imperii Augustalis initia, non aliunde auspicatus, quam ab impietate, & Christianorum cæde duci posse existimans, novis multoque atrocissimis edictis in Asia atque Illyrico persecutionem exasperavit. Id adeo intelligi potest ex actis S. Agathii, qui anno proximo Byzantii in Thracia cum aliis plurimis pro Christo usque ad extremum spiritum decertavit. Horum exordium, cum ad hæc tempora respiciat, huic loco interponendum censui: *Cum tertio bonorum omnium hostis, & omni ex parte improbissimus Draco Diabolus adversus Dei Servos turbinem commovisset sub Maximiano Diocletiani genero, & ipsius Satana filio ac propugnatore, statim impia ejus edita per omnes regiones missa sunt. Edictis autem illis id præcipiebatur, ut in omni urbe, si quis esset, qui nollet ad Deorum culturam accedere, sine remissione aliqua, omnibus suppliciis ac tormentis subiceretur. Edicta vero ipsa omni terrore, & regalibus minis ac periculis referta erant. Ad hæc & exercitus ducibus præceptum fuit, ut si quis e militibus Imperatoris edicto, quod ad Deorum, vel ad Dæmonum potius, culturam pertineret, non obediret, ille vinculis adstrictus, tribunalibus ad supplicia perferenda traderetur. Ad hunc annum referri possunt, quæ scripsit S. Joannes Chrysostomus t. 1. orat. 51. de inhumanis decretis, quæ Maximinus in Oriente, Galerius in Asia & Illyria promulgarunt: Cum persecutio, inquit, jamdudum exorta, cursum adhuc teneret suum, ecce tibi nova ubique edita crudelia prorsus ac barbara. Caput autem edictorum erat, ut omnes & singuli, si quos Christianos esse nossent, eorum nomen ad magistratus deferrent, latebrasque indicarent, quibus illi se condidissent. Neminem excipiebant, non parentes, non filios, non conjuges, non fratres, non amicos; sic prorsus ut naturæ secum ipsa depugnare, & familiæ ad sui exitium armari; & hac una tyrannica lege leges omnes, & sanctissima quaque jura violari cogerentur. Ita sublatis omnibus vinculis naturæ & sanguinis, quibus homines inter se arctissime humana pietas & charitas devinxit, ingens perturbatio rerum omnium, & magna confusio totum Orientem pervasit. Hinc Dæmones exultare*

care letitia, & triumphare gaudio; quippe cum nulla re magis, quam sanguine parentum & propinquorum a filiis, & propinquis effuso gaudeant; nam ille vere interficit hominem, qui cum inimicis ad supplicium tradit.

Diocletianus vero, postquam imperio se abdicasset, in patriam suam se recepit, atque Augustalibus insignibus depositis, rerum publicarum curam non omnino deposuit; Dalmatiz administrationem integram sibi retinuit; & quamdiu ferme vixit, jus potestatemque in Christianos inquirendi animadvertendique usurpavit; neque in suo palatio solum, sed in aliis quoque Dalmatiz urbibus, atque in insulis, præsertim Issa, Pharia, & Corcyra carceres & ergastula ad Christianos torquendos macerandosque constituerat. Hoc autem acerbius eos persequi instituit, quo impensius se in Dalmatico secessu Idolorum impuræ superstitioni tradiderat. Nam in suo palatio Salonitano tria templa dedicavit, primum Jovi, quippe Jovem præcipuo quodam cultu venerabatur, a quo se Jovium dici, & cognominari voluerat; alterum fanum Marti consecravit, Galerio obsequendi gratia, qui se Marte genitum, & alterum Romulum esse per summam impudentiam gloriabatur; tertium denique Cybeli, seu potius Isidi, cujus colendæ ritum ac disciplinam ab Ægyptiis ac Persis acceperat, idque attribuit vel Matri Galerii superstitione in primis mulieri, vel Matronis ac puellis, quas captivas e Perside abduxerat, quibusque in eodem palatio Gynæceum ædificaverat, ubi secretæ ab hominum consortio pro sexus conditione, ac pro generis nobilitate laute copioseque alerentur, simulque textilibus operibus, ac cæteris famineis opificiis vacarent. Ab hoc igitur homine suapte natura crudelissimo, nec magis nefariis Deorum caeremoniis addicto, quam Christianæ religioni infenso, quanta Christianorum strages facta fuerit per annos fere octo in Dalmatia, ne cogitari quidem, nedum explicari potest. In reliquis provinciis Illyricis Pannonia, Mæsia, Thracia, Macedonia quin acerbissime sævitum fuerit, Galerio imperante, nihil est, cur dubitemus. Ex catalogo illorum Martyrum, quem superiori paragrapho descripsimus, alii in hunc, alii in consequentes annos referendi sunt; sed certum ac definitum annum, cui quemque adscribi oporteat, difficile est designare. Huic anno subjici posset Martyrium S. Evlasii genere ac patria Pannonii, aut Dalmatæ, qui ex Norico, ubi Præfecturam Christianis iniquissimam gesserat, Cyzicum in Propontidem, seu Mæsiam inferiorem evocatus cum esset ad quæstiones in eisdem exercendas, Faustæ eximie Virginis inperferendis suppliciis constantia, & miraculis impulsus Christo nomen dedit, pro quo etiam cum eadem Faustâ præclaram mortem oppetiit xii. Kal. Octobris sub Maximiano Galerio. Synodus Eliberitana, hoc vel proximo anno habita in Hispania Bætica, de Lapsis in extremo vitæ discrimine constitutis, Canones severiores statuit, quam ecclesiæ benignitas & consuetudo postularet.

Qui metu poenivæ fracti sacros libros tradiderunt, Traditores in Africa vocati sunt; atque ut in seminibus caussa est arborum & stirpium, sic isti illius luctuosissimi Donatistarum Schismatis semen fuerunt. Hoc igitur anno Cyrthæ in Numidia Concilium ab Episcopis celebratum est, plerisque hoc dedecore infamibus, cui secundus Tigisitanus Primas Numidiæ præfuit; in eoque

Illyrici Sacri Tom. II.

vitandi caussa Schismatis Traditores recipiendos de communi sententia censuit; præsertim cum ipse quoque eadem infamia laboraret. Ex his prognati sunt Donatistæ. Sed ab ejus sacrilegæ traditionis labe sartam actamque Illyricam ecclesiam Deus servavit.

Annus 306. quartus persecutionis.

Severus Maximianus Cæsar, quem Galerius haud invito Constantio Italiæ atque Africæ præfecerat, Romæ solemnem pompam Cæsarei imperii sibi collati possessionem adiit, Constantio Chlora, & Maximiano Galerio Augg. VI. Coll. Artemiam Diocletiani filiam, jure ac titulo adoptionis, sororem suam, quod Christiana sacra suscepisset, una cum Cyriaco Artemiæ Magistro & aliis interfici jussit xvi. Kal. Aprilis. Constantius Eboraci in Britannia decessit; Constantinus ejus filius, ab exercitu Imperator salutatus, Cæsaris appellatione contentus, modestiæ caussa Augustali titulo abstinuit. Per idem tempus Maxentius Herculi filius, Severo absente, Romæ tyrannidem occupavit vi. Kalendas Novembris, patre in societatem imperii adscito e Lucania, quo se post Augustalia insignia deposita receperat. Principio simulavit se Christianis amicum, & fautorem esse, ut eorum animos sibi conciliaret. Galerius collatum Constantino, usurpatum a Maxentio imperium iniquissimo animo tulit. Utrique Severum opposuit, quem ex Cæsare Augustum fecit, & collegam imperii adscivit; eundemque cum exercitu contra Maxentium proficisci jubet.

Huic anno adscribi possunt præclara Martyria S. Agathii Centurionis cum aliis duobus & septuaginta, S. Eleutherii apud Byzantium in Thracia; SS. Maximiani, Theodoti, Asclepiodori Hadrianopoli itidem in Thracia; SS. Epitecti Presbyteri, & Astionis Monachi apud Halmysidem in Mæsia inferiori; S. Alexandri Thessalonice in Mæcedonia, & S. Demetrii Proconsulis ibidem jussu Maximiani Galerii lanceis confossi. His adjungas licet SS. Innocentium & Sebastiam cum aliis triginta sociis Sirmii in Pannonia, & præterea septem Virgines itidem Sirmioneses, aliosque plures, quorum Catalogum supra confecimus. Dum ferro & flammis ubique in ecclesiam grassatur tyrannicus furor, domestica quoque illam tempestas exercuit. Nam duo præsertim Schismata sub Constantini & Maxentii exordium nata feruntur, Donatistarum in Africa, Meletianum in Ægypto. Et quidem res Christianæ in Africa satis quietæ erant, *Deo jubente*, inquit Optatus lib. i. contra Parmen. *& indulgentiam mittente Maxentio*; cum, ecce tibi pertinax dissidium, quod Africanam ecclesiam per annos amplius centum in duas partes distraxit. Lucilla fuit Carthagine Hispana mulier præpotens & factiosa, quæ Cæciliani Archidiaconi justam meritamque reprehensionem cum ægre tulisset, ulciscendi sui occasionem optabat. Forte accidit, ut in locum Mensurii Carthaginensis Episcopi vita functi substitueretur Cæcilianus, qui vasa ecclesiæ, sacramque suppellectilem cum repeteret a Presbyteris quibusdam, apud quos ea, ne in hostium manus venirent, deposita fuerant a Mensurio, hi res illas ecclesiasticas, quas per summam perfidiam consumperant, in suosque usus converterant, negarunt se posse illi reddere, quem ajebant Episcopum vitio creatum esse, propterea quod Felix Aptun-

P p 3

gin-

gintanus, a quo consecratus fuerat, nefariae traditionis labi, ut falso jactabant, commaculatus fuisset. Itaque ejus communionem averfati, a Cæciliano fediſſionem fecerunt. His Lucilla ſe adjunxit, quæ ut erat ſœmina opulenta & apud omnes gratioſa, in ſuas partes facile pertraxit Botrum & Cæleſium, qui Episcopatus Carthaginienſis adipiſcendi ſpe cum eſſent deſecti, Cæcilianum ſibi prælatum dolebant, itemque omnes illos Episcopos Numidia, anno ſuperiori in Conventu Cyrthenſi, maniſeſto traditionis crimine, ſuæque conſeſſione convictos, qui ſe ad Pontificalem Cæciliani conſecrationem non vocatos fuiſſe querebantur. Ab his conſlatum eſt ſchiſma Donatiſtarum, qui ab Donato a Caſis Nigris nomen propterea adepti ſunt, quod is Majorinum pseudoepiscopum Cæciliano objectum ordinarat; eſſi ab altero cognomine Donato, qui in ſedem Carthaginienſem Majorino ſuſſectus eſt, appellari poſtea maluerint, cum ab hoc auctore plus auctoritatis ac dignitatis ſuæ factioni conciliatum iri putarent. Solemne autem fuit Donatiſtarum crimen Traditionis, quo majores ipſorum infecti fuerant, in Catholicos conferre. Hujus Africani ſchiſmatis contagio ne leviter quidem eccleſiam Illyricam afflavit.

Alterum ſchiſma Meletianorum fuit. Auctor ejus Meletius Lycopolitanus Episcopus, qui a Petro Alexandrino Antiftite tum propter varia crimina, tum quod Idolis ſacrificaret, exaucto- ratus cum eſſet, ab eo deſcivit, multosque ab Episcopi Alexandrini poteſtate divulſit, e quibus prodiit Arius Presbyter, qui per ſummam impietatem Dei filio divinitatem ademitt. Sunt qui ſchiſma Meletianum aliquot ante annis exortum exiſtiment. Hoc anno idem Petrus Episcopus in Concilio Alexandrino modum præſcripſit lapſos Deo & eccleſiæ reconciliandi, & Canones eccleſiaſtica benignitatis & miſericordiæ plenos conſtituit.

Sub finem hujus anni perſecutio in Oriente vehementius exarſit, cum Maximianus diem ſuum natalem ludorum & ſpectaculorum pompa celebrare decreviſſet. *Die viceſimo menſis Dii, quod eſt ante diem duodecimam Kal. Decembris, feria ſexta, apud eandem urbem Caſaream martyrium præſus memorabile perpetratum, præſente ipſo tyranno Maximino, & ob natalem ſuum ſpectacula populo exhibente.* Eusebius lib. de martyr. Palæſt. Felix Episcopus in Dalmatia hoc anno apud Salonam capitalem ſententiam ſubiit jubente Diocletiano, a quo multos alios quoque ob Chriſtianam religionem necatos fuiſſe veriſimile eſt, quorum nomen ac memoriam oblivio ac vetuſtas abolevit. Sunt tamen, qui Felicis martyrium in annos poſteriores rejiciunt.

Annus 307. quintus perſecutionis.

Anno 307. Maximiano Herculio A. IX. & Conſtantino Cæſare Coſſ. Serenus Monachus e Græcia ortus proſectusque, cum Sirmium ſe conſtuliffet, ibique hortorum culturæ operam daret, Præſidis jufſu comprehenſus, & capite multatus præclarum in eadem urbe teſtimonium Chriſtianæ religioni dedit, VII. Kal. Martias. Pridie ejus diei Sireni nomen & martyrium commemoratur in apographo Hieronymiano Lucenſi, eique duo & ſeptuaginta ſocii martyres adjunguntur, quos in ea civitate pro Chriſto interemptos eſſe alia quoque Martyrologia teſtantur, quamvis annus martyrii non ſit certus omnino

atque exploratus. His addi poſſunt Senerotes, Antigonus, Rutulus, Libus, Rogatianus martyres itidem Sirmienſes, quos aliqui Martyrologi ad diem 22. Februarii referunt; cui quidem diei etiam Sireni martyrium ejus Acta adſcribunt.

Severus cum Maxentium Romæ obſideret, deſectus a ſuis Ravennam conſugit; ibique ab Herculio primum obſeſſus, tum in poteſtatem redactus vitam pariter atque imperium amiſit. Herculius autem metuens ſibi a Galerio in Gallias ad Conſtantinum ſe conſulit. Porro Galerius Severi ulciſcendi cauſſa copiis celeriter contractis Romam advolat, urbem obſidet. Sed cum aliquæ legiones ad Maxentium ſigna tranſtuliffent, reliquæ item ad defectionem ſpectarent, vaſa colligi jubet, & in Illyricum rediit. Carnuti in Pannonia habita ſunt a Galerio Comitia, quibus interſuere Diocletianus & Herculius; ubi Licinius concordibus ſuffragiis in locum Severi, primam Cæſar, deinde Auguſtus dictus, ſubrogatur III. Idus Novembris. Sub ea Comitia Herculius ad Conſtantiniam in Galliam rediit; Diocletianus Salonam reverſus eſt ad divexandos Chriſtianos, quos nihilo mitius Galerius in Illyrico & in Aſia, Maximinus in Oriente per eadem tempora exagitarunt.

Annus 308. ſextus perſecutionis.

Diocletiano X. & Galerio VII. Coſſ. Maxentius extracto Severo, fugatoque Galerio, ab omni metu ſolutus Chriſtianorum hoſtem ſe proſitetur, & in omni ſe crudelitatis ac flagitii genere deinde volutavit. Marcellum Romanum Pontificem ad curanda jumenta in catabulum conſecit. Quirinus Episcopus Siſciae in Pannonia ſub Maximiano Galerio poſt multos cruciatus apud Sabariam ſuſceptum pro Chriſto certamen glorioſe conſummavit pridie Nonas Junias; de quo Eusebius in Chronico: *Quirinus Episcopus Siſcianus pro Chriſto glorioſe interficitur. Nam manuali mola ad collum ligata e ponte præcipitatus in fluvium, diutiffime ſupernavit; & cum ſpectantibus collocutus, ne ſuo terreſſentur exemplo, vix orans ut mergeretur, obtinuit.* De hujus laudibus præclarum hymnum ſcripſit Prudentius. Alii glorioſum S. Quirini Siſcienſis Episcopi certamen in annum proximum rejiciunt. In hunc etiam annum conſeras licet martyrium S. Urſicii, quem Græci tacito certaminis loco ad diem XIV. Auguſti Illyrico adſcribunt ſub Maximiano, ideſt Galerio, Imperatore & Ariſtide Præſide. Eodem anno fortaiſſis mortem pro Chriſto pertulit S. Agricola in Pannonia prope Veſprimium III. Nonas Decembris. Eusebius tum in hiſtoria eccleſiaſtica, tum in libro de martyribus Palæſtinis multos Chriſti Athletas commemorat ſub Galerio & Maximino ob religionem necatos, cum interea in Dalmatia Chriſtiani, Diocletiano ſaviente, nihilo levioribus poenis afficerentur. Hoc quippe anno perſecutio Salonæ acrius recrudit; quæ cauſſa impulit Anaſtaſium Fullonem Aquilejenſem martyrii cupiditate incenſum, ut Salonam ſe conſerret, ubi egregie pro Chriſto uſque ad extremum ſpiritum dimicavit. Vide ejus Acta, quæ deſcripſimus tom. I. in Petro Salonitano Episcopo.

Annus 309. ſeptimus perſecutionis.

Poſt Conſulatum X. & VII. ſive Maxentio II. & Romulo II. Coſſ. Nullus martyr e Dalmatia, cæte-

cæterisque Illyricis provinciis occurrit, quem nominatim huic anno adscribere queam. Ex illis, quos superioribus annis recensui, nonnulli fortasse ad hunc annum pertinent; sed plerosque oblivio ac vetustas obruit. Quæ perpessi fuerint Christiani hoc anno in partibus Orientis, Galerius & Maximino imperantibus, exposuit Eusebius: ex illis alii ad metalla damnati, alii atrocissimis cruciatibus interfecti. Marcellus Romanus Pontifex, quem Maxentius anno superiore publicis jumentis curandis addixerat, fame, ærumnis, ac fetore odore confectus ad Superos migravit XVII. Kal. Februarias.

Annus 310. octavus persecutionis.

Anno 2. post Consulatum X. & VII. sive Maxentio solo III. Conf. Tranquillatis jampridem sub imperio Constantini ecclesiæ Gallicanæ rebus, Hercules suæ adversus Deum impietatis, adversum homines perfidiæ pœnas dedit. Diocletianus in Dalmatia, Maximinus in Oriente, Christianos infectantur. Petrus Alexandrinus Episcopus præter alios quamplurimos gloriosam pro Christo mortem occubuit. In Asia Illyriaque nihil de sua in Christianos sævitia remisit Galerius; cum tandem divinam in se animadversionem experiri cepit; fœdo enim atrocique morbo correptus, annum integrum summos inter dolores cruciatumque exegit. Sed audiendus est Lactantius c. 31. *Ab hoc (idest Hercule) Deus religionis ac populi sui vindex oculos ad Maximianum alternum transtulit nefanda persecutionis auctorem, ut in eo etiam vim majestatis ostenderet.* Deinde Galerii morbum, curamque inanem medicorum describit cap. 33. *Jam decimus & octavus annus agebatur (idest ab initio Cæsarei Galeriani imperii, estque is annus Christi 310.) cum percussus eum Deus insanabili plaga. Nascebatur ei ulcus: malum in inferiori parte genitalium, serpitque latius. Medici secant, curant. Sed indulta jam cicatrice scinditur vulnus, & rupta vena fluit sanguis usque ad periculum mortis. Vix tamen orior sistitur. Nova ex integro cura. Tamen perducitur ad cicatricem. Rursus levi corporis motu vulneratur: plus sanguinis, quam ante decurrit. Albescit ipse, atque absumptis viribus tenuatur; & tunc quidem rivus cruoris inhibetur. Incipit vulnus non sentire medicinam, proxima quæque cancer invadit, & quanto magis secatur, latius sævit; quanto curatur, crescit. Cessere magistri Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus. Undique medici nobiles trahuntur. Nihil humana manus promovent. Confugitur ad Idola; Apollo & Asclepius orantur, remedium flagitatur. Dat Apollo curam. Malum multo pejus augeitur. Jam non longe perniciēs aberat, & inferiora omnia corripuerat. Computrescunt forinsecus viscera, & in tabem sedes tota delabatur. Non desinunt tamen infelices medici, vel sine spe vincendi mali, fovere, curare. Repercussis medullis, malum recidit introrsus, & interna comprehendit; vermes intus creantur. Odor teter non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit. Nec mirum, cum jam confusi essent exitus stercoris & urinae. Comestum a vermibus, & in putredinem corpus cum intolerandis doloribus solvitur. Clamores simul horrendos ad sidera tollit, quales mugitus, fugit cum saucius aram taurus. Apponebantur ad sedem fluentem cocta & calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Quæis resolutis inestimabile scatebat examen; & tamen multo majorem co-*

piam tabescendorum viscerum perniciēs facunda generaverat. Jam diverso malo partes corporis amiserant speciem. Superior usque ad vulnus aruerat, & miserabili macie cutis lurida longe inter ossa confederat. Inferior sine ulla pedum forma in utrumque modum inflata disceverat. Et hæc facta sunt per annum perpetuum.

Annus 311. nonus persecutionis.

Is annus Maximiano Galerio VIII. & Maximino iterum Coss. felix illuxit Asiaticis atque Illyricis ecclesiis, quippe cum finem calamitatis & cædis, initium pacis & tranquillitatis attulerit. Galerius horrendis illis viscerum torminibus dirum in modum excruciat, vermibusque depastus, tandem mentis oculos aperuit, agnovitque jure se ab Deo vindice plecti, & justissimas effusi Christiani sanguinis pœnas Deo hominibusque persolvere. Itaque ut iratum Numen placaret, decretum secundum Christianos fecit, quo cavebat, ne quis cuiquam imposterum ob religionem Christianam negotium facesseret. Tandem malis domitus, inquit Lactantius cap. 33. *Deum coactus est confiteri; vi doloris urgentis per intervalla exclamat se restitutum Dei templum, satisque pro scelere facturum.* Memorabile est, quod hoc loco narrat Eusebius l. 8. c. 18. ac dignum, quod hic describatur: *Denique plerosque medicorum, quod nec morbo aliquid mederi, nec vim fatoris tolerare possent, interfecit jubet. In quibus cum quidam jugulandus potius, quam medicaturus assisteret, inspiratus a Deo, cur, inquit, Imperator erras, & quæd Deus infert, ab hominibus putas posse revocari. Nec humanus est iste morbus, nec a medicis curatur. Sed recordare, quanta in servos Dei egeris, quantaque in religionem divinam impius & profanus extiteris, & intelliges, unde tibi sunt poscenda remedia. Nam & ego quidem mori cum cæteris potero, tu tamen a medicis non curaberis. Tunc primum se Maximianus hominem esse intellexit, & scelerum suorum immanitatem recordatus, primo omnium errasse se, & impie egisse profitetur; & velut satisfacere incipit Deo &c.*

Galeriani pro Christianis edicti duplex in eadem fere sententiam exemplar habemus, alterum apud Lactantium, alterum apud Eusebium. Lactantium exemplar ex cap. 34. hic subjicere lubet, non æque, ut Eusebianum, omnibus obvium, & pervulgatum: *Inter cætera, quæ pro reipublica semper commodis, atque utilitate disponimus, nos quidem volueramus antehac juxta leges veteres, & publicam disciplinam Romanorum cuncta corrigere, atque id providere, ut etiam Christiani, qui parentum suorum reliquerant sectam, ad bonas mentes redirent. Siquidem eadem ratione tanta eosdem Christianos voluntas invasisset, ut non illa veterum instituta sequerentur, quæ forsitan primum parentes eorundem constituerant, sed pro arbitrio suo, atque ut iisdem erat libitum, ita sibi leges facerent, quas observarent, & per diversa varios populos congregarent. Denique cum ejusmodi nostra jussio extitisset, ut ad veterum se instituta conferrent, multi periculo subjugati, multi etiam deturbati sunt; atque cum plurimi in proposito perseverarent, ac vidremus nec Diis eosdem cultum ac religionem debitam exhibere, nec Christianorum Deum observare, contemplatione mitissima nostra clementiæ intuentes & consuetudinem sempiternam, qua solemus cunctis hominibus veniam indulgere, promptissimam*

Hæreticos
figillat,
qui cum
temporis
nomine
Christia-
no false
gloriabā-
tur.

in

in his quoque indulgentiam nostram credimus porrigendam, ut denuo sint Christiani, & conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant. Alia autem epistola iudicibus significaturi sumus quid debeant observare. Unde juxta hanc indulgentiam nostram debebunt Deum suum orare pro salute nostra & reipublica ac sua, ut undique versum res publica perstet incolumis, & securi vivere in sedibus suis possint.

Hoc edictum promulgatum est Nicomediae pridie Kalendas Majas, ut ait Lactantius c. 25. Maximiano Galerio VIII. & Maximino iterum Coss. idest an. 311. deinde ejusdem exemplaria missa ad omnes Praefectos provinciarum Asiae atque Illyrici, quae vel Galerii, vel Licinii imperio suberant. Tunc aperti carceres, Christiani vinculis exempti, sacri Conventus haberi in iis, quas dixi, regionibus iterum coepti. Hujusmodi edictis Imperialibus, ait Eusebius l. 9. c. 1. per omnem locum Asiae Pontique propositis velut ex ingentibus tenebris subitum lumen refulsit. Nec vero pax Christianis reddita illis regionibus, quas Eusebius nominat, Ponto scilicet, Asiaque sese continuit, sed per omnes provincias Illyricas propagata est, quippe quae pertinebant partim ad Galerium, partim ad Licinium, qui cum nullam adhuc averfi a nobis animi significationem dedisset, haud dubium est, quin Galerii imperata fecerit. Ceterum indulgentia Christianis tributa, quam non voluntas, sed necessitas expresserat, nihil Galerio profuit; nam quasi aliter Antiochus, orari pro se jubebat *scelestus Dominum, a quo non erat misericordiam impetraturus*. Nec tamen ille hoc facta, inquit Lactantius cap. 35. *veniam sceleris accepit a Deo, sed post dies paucos, commendatis Licinio conjuge sua, & filio, atque in manu traditis; cum jam totius corporis membra diffuerent, horrenda tunc consumptus est. Idque cognitum Nicomedia medio mensis ejusdem (idest Maji), cum futura essent vicennalia Kal. Martii impendentibus anni proximi 312.*

In Dalmatia quoque hoc anno cessatum fuisse a divexandis Christianis verisimile est, jubente, aut permittente Diocletiano, sive quod abolendae religionis desperatione adductus, sive quod Christiani sanguinis effundendi satietate jam defessus esset, sive tandem ut Galerio morem gereret. Aetas certe & morbus, quo jamdudum laborare coeperat, quotidie magis ingravescent, itemque molestae res atque incommodae deinceps consecutae, hominis animum a persequendis Christianis ad cavendum sibi, suaeque saluti consulendum averterint necesse est. Quocirca Diocletianus pertaesus temporum, & rerum, & suimet ipsius, Dalmaticae provinciae administratione Vicariis ac Praefectis tradita, omnique rerum publicarum cura abjecta, quod vitae superfuit, nemini infestus, sibi uni vixit. Atque hoc est illud triennium, non integrum quidem, sed duos solum annos, & initium tertii complectens, quod pacate, ut Zosimus & Svidas docent, *summa cum virtute exegit*. Hinc etiam factum est, ut Aurelius Victor in Epitome imperio Diocletiani quinque ac viginti annos tribuerit, quorum extremus fuit annus quarti saeculi undecimus, cum ab omni reipublicae procuratione seipsum abduxit. Ita pax & tranquillitas ecclesiae Dalmaticae afflavit, licet non omnino expers omnis periculi ac metus, quamdiu vixit Diocletianus.

Nec vero edictum Galerianum pacem usquequaque ecclesiae attulit. Nam Maximinus pace cum Licinio composita, bellum in Asia & Oriente

adversum Christianos redintegravit, Romae vero interea Maxentius Romanos tyrannica vexabat rabie, & Christianos hostilem in modum exagitabat. Nondum igitur persecutio Diocletianea omnino conquieverat; isque ab ejus exordio annus nonus numerabatur. Quae Maximinus post pacem cum Licinio factam molitus fuerit contra Christianos, ea descripsit Lactantius c. 36. *Redit ille securus, & fit qualis in Syria, & in Aegypto fuit. Inprimis indulgentiam Christiani communi tutela (idest titulo vel consensu) datam tollit, subornatis legationibus civitatum, quae peterent, ne intra civitates suas Christianis conventicula exstruere liceret, ut quasi coactus & impulsus facere videretur, quod erat sponte facturum. Quibus annuens novo more Sacerdotes maximos per singulas civitates singulos ex primoribus fecit, qui & sacrificia per omnes Deos suos facerent quotidie, & veterum Sacerdotum ministerio subnixi darent operam, ut Christiani neque fabricarent, neque publice aut privatim colerent, sed comprehensos suo jure ad sacrificia coegerent, vel iudicibus offerrent. . . . Facere autem parabat, quae in Orientis partibus fecerat. Nam cum clementiam specie tenus praeferebatur, occidi servos Dei vetuit, debilitari iussit. Itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel auriculae defecabantur. Quae breviter attigit Lactantius, eorum paulo distinctior & accuratior explicatio petenda est ex Eusebio. Galerianum pro Christianis edictum iniquissimo animo tulerat Maximinus; sed cum voluntati ejus, penes quem summa imperii & auctoritas & potestas erat, obistere non auderet, iussit quidem Sabinum Praefectum Praetorio admonere per litteras Praesides Provinciarum, ut ab Christianorum oppugnatione abstinerent; sed edictum ipsum, quod cum perutile, tum perhonorificum Christianis videretur esse, conatus est suppressere, nolebatque in publicum emitti. Interea pacis aliquid fuit, dum Maximinus, post interitum Galerii, exercitum conscribit, contrahitque omnes sui imperii vires & copias, ut quidquid in ditione Galerii fuerat, in suam potestatem redigeret. Jam Asiam omnem usque ad Bithyniam sibi vindicaverat, ultraque progredi parabat, cum obviam fit ei Licinius cum exercitu. Utrique diversas ripas, freto Chalcedonio interjecto, armati tenebant; cumque omnia ad praelium spectarent, praeter opinionem pax inter utrumque convenit. Haec ex Lactantio.*

Cum igitur pax cum Licinio inita securum ab hac parte redderet Maximinum, & viribus ac provinciis auctus nihil aliunde sibi timeret, statim retulit se ad suum Christianos persequendi institutum; & quidquid crudelitatis adversum eos antea exercuerat in Syria & Aegypto, id omne ad illorum perniciem in Asiam ceterasque regiones, quas suo imperio adjecerat, effundere atque extendere statuit. *Redit ille securus, inquit Lactantius, & fit qualis in Syria & Aegypto fuit.* Vix igitur ab interitu Galerii, & pace ecclesiae reddita sex menses intercesserant, cum quae Galerius pro nostrorum incolumitate statuerat, Maximinus rescripto suo ad civitates, unde Legati de tollendis Christianis ab ipso subornati venerant, revocavit & abolevit. Hujus rescripti exemplar quidem apud Baronium ad an. 311. num. 1. extat; caput autem erat Christianos ex omnibus civitatibus expellendos esse, iisque aqua & igni interdicens. *Maximinus, ait Eusebius lib. 9. cap. e. quem in Orientis atque Egi-*

Ægypti partibus tyrannidem tenere supra diximus, sex non amplius menses passus est nostros in pace persistere, & prosinus quidquid ad obturbandam eam nancisci potuit, molitur. Igitur primo prohibere nostros per occasiones quasdam tentat, ne ad camiteria conveniant. Tum deinde nequissimos quosdam Antiochena urbis viros instigat legationem mittere adversus nos deposcentes, ne in propriis degere liceat Christianis Sed & alios per singulas civitates similiter deterrimos cives ad simile facinus impellit, & ex omnibus provinciis huiusmodi legationem dirigi componit. Multaque alia adversum nos speciali quodam odio, & obstinata contentione machinatur, donec omni modo mala, quæ jam quieverant, renovaret. Mala mens, malusque animus velut sitim quamdam & famem se pati putabat, nisi laniari carnes civium, & sanguine eorum profundius pideret. Illud vero perquam malitiose excogitavit, ut in vulgus ederetur pestilens ac detestandus quidam liber sub Actorum Pilati nomine, in quo multa de Christo nefarie atque impie conficta continebantur; ejusdem autem lectione assidua puerorum mentes imbui in scholis iussit, ut a teneris annis assuescerent ab religione nostra abhorre-re, & pessimam de illis opinionem imbererent. Ejusdem malitiæ fuit mulierculas quasdam vi tormentorum adigere, ut falso dicerent se conscias esse flagitiorum, & obscenitatum, quæ in sacris ædibus a Christianis perpetrarentur; eaque omnia Maximinus actis publicis consignari, & in singulis urbibus ac provinciis evulgari iussit. Ad hæc: edicta contra nos ubique proponi, & tabulis æreis incidi voluit ad memoriam sempiternam posteritatis.

Quæ vero & quanta fuerit Maximini ejusque Præfectorum ad divexandos Christianos rabies atque crudelitas, intelligi potest cum ex iis, quæ supra descripsimus ex Lactantio, tum vero ex verbis Eusebii, quæ paullo ante a nobis relata sunt. His adde, quæ idem Eusebius c. 4. subjecit: Tum vero rursus adversum nos persecutionis rabies instauratur, & Maximinus interim summa instantia per urbes singulas & provincias Sacerdotes Simulachrorum ac Pontifices statuit, multisque eos honoribus, & muneribus præsicit, & omnia prorsus diligenter agit, quatenus cunctos beneficiis suis præveniat, ut per hæc promptiores eos efficeret in odia, & necem Christianorum. Ideoque eo magis obtinebat, quo gratiorem sibi duceret eum, quem erga nostros sæviorem, nequioremque sensisset. . . . Et cap. 6. Nostorum vero rursus fuga, rursus persecutio, & supplicia renovantur. Judices provinciarum tamquam gratum aliquid ex hoc Imperatori exhibentes, in nostros atrocius deservire &c. Item cap. 7. Sed & per alia nihilominus loca, tanta in brevi crudelissimus tyrannus adversum nos excitavit, ut longe sæviora prioribus, & diriora pararentur. Adi porro ipsum Eusebium, qui usque ad caput decimum technas & fraudes, rabiem ac sævitiam in persequendis Christianis egregie describit. Maximinus furore vesano vastasse ecclesiam dicitur in vita S. Antonii Abbatis; id quod occasionem sanctissimo viro præbuit Alexandriam, relicta eremo, adeundi, ut saltem præclaros Christi athletas suis cohortationibus confirmaret, si fas ei non esset pariter cum illis martyrii palmam adipisci, cujus cupiditate vehementissime ardebat. Idem vero magna cum libertate & cura ingredientiens ad judicem exhortabatur . . . jamque sententia coro-

natos exultans, quasi ipse vicisset, usque ad locum felicitis sanguinis prosequabatur. Ex his animadverti velim hanc Maximini persecutionem ultra mutilationes & exilia, usque ad effusionem sanguinis, cædesque & plurimas & immatissimas progressam esse, quod temere & nullaratione Dodwellus negavit. Hæc porro tempestas anno 311. in exitum vergente per Maximinum concitata annum integrum tenuit, usque ad cladem Maxentianam, cum hujus tyranni crudelitati Constantinus victor suis ad eum literis fratri aliquid injecit. Hoc anno, in quo hæcenus versati sumus, Eusebius Papa diem sanctissime obiit vi. Kal. Octobris; cujus in locum subrogatus est Melchiades.

Annus 312. & decimus persecutionis.

Constantino Aug. II. & Licinio Aug. II. Cos., imperium Orientis bello, fame, pestilentia vastatur; quas clades ob diram Christianorum vexationem divinitus immisas Eusebius l. 9. c. 8. describit. Interea vero dum Maximinus in illis regionibus sæviebat, nihilo segnius Romæ in Christianorum perniciem grassabatur Maxentius, qui intra finem hujus anni pœnas suis dignas sceleribus pependit. Is quippe cum bellum Constantino indixisset, ipse cladem sibi & exitium conscivit, Christianis Romanoque imperio salutem & tranquillitatem peperit. Victo cæsoque Maxentio, cum victoriam Constantinus sine ulla dubitatione uni Christo præpotenti Deo acceptam referret, nihil prius sibi faciendum censuit, quam ut pios ejus cultores ab iis, quas ab Ethnicis pertulerant, calamitatibus & cladibus vindicaret. Romæ igitur cum esset, decretum pro Christianorum incolumitate fecit, & per omnes Romani orbis provincias circumferri iussit; cujus quidem Romani edicti nullo exemplar superest; neque tamen propterea in dubium revocari potest, idemque distingui oportet ab altero Mediolanensi in eandem sententiam edicto anni proximi, quippe cum in hoc perspicue & diserte addita sit mentio superioris edicti. Hoc autem Romæ conditum decretum statim perlatum est in Orientem cum litteris Constantini ad Maximinum, cui graves non deerant justæque causæ, cur a Constantino Victore, sibi irato metueret; quippe cum Maxentio ejus hoste belli societatem coierat, ut docet Lactantius c. 43. Quare ejus voluntati ac litteris obsequi se simulavit; sed quos aperte insectari non audebat, occulte tamen persequi & necare non destitit. Hæc ille moliens, inquit Lactantius c. 37. Constantini litteris deterretur. Dissimulavit ergo. Et tamen si quis inciderat, mari occulte mergebatur. Consuetudinem quoque suam non intermisit, ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. Deinde Maximini avaritiam, libidines, scelera, flagitia, effusamque in omnes crudelitatem fuscè persequitur, quæ hic describi non est necesse. Sed quæ strictim de Maximini continuata persecutione attigit Lactantius, paullo copiosius Eusebius, quamvis hic metum ac simulationem Maximini non ad Romanum, sed ad posterius Mediolanense edictum referat, quod cum ratione temporum & veritate historica pugnat. Sed singulari animadversione dignum est, quod scribit Eusebius de litteris ab eo datis ad Sabinum Præfectum, quibus lege lata cavebat, ne quis negotium ullum molestiamve Christianis faceretur. Eas quippe literas,

teras, eamque legem, quam metus scilicet ac necessitas extorserat, scriptam fuisse intra finem hujus anni 312. illud argumento est, quod in decreto illo, quod anno insequenti secundum Christianos morti jam proximus fecit, ejusdem legis meminit, quam superiori anno ab se conditam esse affirmat; id quod infra planius & apertius declarabitur. Leges Eusebium lib. 9. cap. 11.

Constantinus ad memoriam omnem abolendam tyrannidis superiorum temporum non modo Maxentij, sed etiam Herculi signa ubique convelli, & tabulas præterea atque imagines confringi dejicique jussit, in quibus cum Herculo pictus erat Diocletianus; id quod tanto mærore hominem affecit, ut neque cibum, neque somnum capere posset. Nihilo leviozem contumeliam antea acceperat a Maximino, qui cum Valeriam ejus filiam in desertas quasdam Syriæ solitudines relegasset, neque beneficiis Diocletiani in se collatis, neque ejus litteris, legationibus & precibus se adduci passus est, ut filiam ab exilio revocatam parenti restitueret. Huc adde Maxentianam cladem, & Constantinianam victoriam, prosperos rei Christianæ successus, invalidam senectutem amicorum præsidii destitutam, & inimicorum injuriis expositam, afflictam denique perditamque valetudinem: quæ quidem res graves in primis molestæque hominem adeo prostraverant, ut vitam miserrimam, & quavis morte acerbiozem duceret.

Annus Christi 313. Persecutionis decimus absolutus, & undecimus idemque postremus inchoatus.

Constantinus & Licinius Augusti III. Coss. sub initium hujus anni Mediolanum conveniunt; in eaque urbe celebrarunt nuptias Constantiæ sororis Constantini, quam Licinius in matrimonium duxit. Ad eas nuptias invitatus cum fuisset Diocletianus, adesse noluit vel non potuit, usus excusatione senectutis ac valetudinis. Excusatio suspicionem auxit, eum fuisse Maxentio, & Maximino adhuc favere; quam ob rem a Constantino & Licinio minacibus litteris increpitus cum esset, hæc quoque ad cæteras superiores ægritudines accessit; quibus magis magisque in dies exesus seu veneno hausto, seu per voluntariam inediam post Kalendas Junias hujus anni misere periit. Vide, quæ diximus cap. 3. §. 4. Mors Diocletiani metu & sollicitudine ingenti cum Dalmaticam, tum universalem ecclesiam levavit.

Uterque Imperator Mediolani pro Christiana religione decretum composuit, & ubique promulgari jussit, quod accurate distinguas velim ab decreto superioris anni, quod Constantinus Romæ condidit. Mediolanensis decreti exemplar ab Eusebio desumptum extat apud Baronium ad an. 313. n. 5. cujus initium huic loco attexere placet; integrum enim infra ex Lactantio describetur: *Cum jam pridem religionis libertatem nemini denegandam esse, sed cujusque menti & voluntati permittendam ritus & instituta divina pro sua animi voluntate & arbitrio excolendi consideraremus, mandatum dedimus, ut cum singuli alii, tum Christiani sua secta, & religionis fidem integre observarent. Sed quoniam in eo rescripta, in quo ejusmodi illis concedebatur facultas, multa sententia dubia, & controversa*

inesse videbantur, quidam illorum propterea fortasse paullo post, præ metu ab illius observatione repulsi sunt. Quapropter cum ego Constantinus Augustus, & ego Licinius Augustus prospero itinere Mediolanum perveniremus; & omnia, quæ ad utilitatem & commodum reipublicæ pertinebant, accurate disquireremus, ista inter cætera, quæ plebi universæ utilia videbantur, maxime omnium decernenda existimavimus, quibus reverentia, & divinus cultus contineretur; hoc est, ut tum Christianis, tum aliis omnibus liberam optionem omnino daremus eam religionem sequendi, quam ipsi in animos inducerent: quo quæcumque sit divinitatis & cælestis tuitionis potentia, nobis ac universis, qui sub nostra ditione vitam degunt, clemens & propitia esse possit &c.

Magnò quidem & acerbo dolore Maximinum affecerat clades Maxentii, & victoria Constantini; sed incredibile est, quanta iracundia exarserit, cum deinde intellexit a Senatu populoque Romano primi nominis titulum, quem ipse sibi arrogabat, Constantino decretum esse, eundemque appellatum fuisse Imperatorem Maximinum: quæ res hominis animum usque adeo exasperavit, ut illum ex occultis insidiis in apertum bellum conjecerit: Cognito deinde Senatus decreto, ait Lactantius c. 44. sic exarsit dolore, ut inimicitias aperte profiteretur, convicia jocos mixta adversus Imperatorem Maximum diceret. Quare e nuptiis Mediolanensibus, quæ utrumque Imperatorem distinebant, rei celeriter ac bene gerendæ occasionem nactus, exercitum e Syria educere properavit: Maximinus, ait Lactantius, ubi eos intellexit nuptiarum solemnibus occupatos, exercitum movit e Syria, hyeme quam cum maxime saviente; & mansionibus geminatis in Bithyniam concurrere debilitato agmine. Trajecit copias in Europam, & Byzantium obsedit; quæ in urbe oppugnanda cum dies aliquot consumpsisset, spatium dedit Licinii per nuntios litteralque admonendi, ut cum exercitu accurrere maturaret. Byzantina urbe in deditionem accepta, Heracleæ, & Perinthi oppugnatio diutius illum detinuit. Interea Licinius copiis, in ipso itinere undecumque poterat contractis, obviam Maximino processit; & ea precatione, quam divinitus per quietem edoctus fuerat, cum sibi Deum optimum Maximum conciliasset, signa cum hoste contulit pridie Kalendas Majas, & fuso cæsoque Maximini exercitu egregiam victoriam reportavit. Sed operæ pretium me facturum arbitror, si pugnae apparatus, pugnamque ipsam & Maximini cladem & fugam ex ipsomet Lactantio cap. 46. descriperim: Propinquantes ergo exercitibus jam futurum propediem prælium videbatur. Tum Maximinus ejusmodi votum Jovi vocit, ut si victoriam cepisset, Christianorum nomen exstingueret, funditusque deleteret. Tum proxima nocte Licinio quiescenti adstitit Angelus Dei monens, ut ocyus surgeret, & oraret Deum summum cum omni exercitu suo, illius fore victoriam, si fecisset. Post has voces cum surgere sibi visus esset, & cum ipso, qui monebat, adstaret, tunc docebat eum quomodo, & quibus verbis esset orandum. Discussio deinde somno, notarium jussit asciri, & sicut audierat, hæc verba distavit: Summe Deus, te rogamus; sancte Deus, te rogamus. Omnem justitiam tibi commendamus, salutem nostram tibi commendamus, imperium nostrum tibi commendamus. Per te vivimus, per te victores, & felices existimus. Summe sancte Deus preces nostras exaudi. Brachia nostra ad te

tendimus. Exaudi sancte summe Deus. Scribuntur hac in libellis pluribus, & per Praepositos, Tribunosque mittantur, ut suos quisque milites doceat. Crevit animus universis victoriam sibi credentibus de caelo nunciatam. Statuit Imperator praelium diei Kalendarum Majarum, quae octavarum annum nuncupationis ejus implebant, ut suo potissimum natali vinceretur, sicut ille (Maxentius) victus est Roma. Maximinus voluit praere maturius; pridie mane aciem composuit, ut natalem suum postridie victor celebraret. Nuntiatur in castra movisse Maximinum. Capiant milites arma, obviamque procedunt. Campus intererat sterilis at nudus, quem vocant Serenum. Erat jam utraque acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, galeas resolvunt, ad eorum manus tendunt, praecuntibus Praepositis, & post Imperatorem precem dicunt. Audit acies peritura precantium murmur. Illi oratione ter dicta, virtute jam pleni reponunt capitibus galeas, scuta tollunt. Procedunt Imperatores ad colloquium. Ferri non potuit Maximinus ad pacem. Contemnebat enim Licinium, ac desertum iri a militibus existimabat; quod ille esset in largiendo tenax, ipse autem profusus; eoque proposito bellum moverat, ut exercitu Licinii sine certamine accepto, ad Constantinum duplicatis viribus statim pergeret.

Cap. 47. Ergo propius acceditur; tubae canunt, signa praecedunt. Liciniani impetu facto adversarios invadunt. Illi vero perterriti nec gladios expedit, nec tela jacere quiverunt. Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis. Nullo loco auditur. Fit impetus in eum, & ad suos refugit. Cadebatur acies ejus impane, & tantus numerus legionum, tanta vis militum a paucis metebatur. Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum praemiorum memor; quasi ad devotam mortem, non ad praelium venissent, sic eos Deus summus jugulandos subiecit inimicis. Jam strata erat ingens multitudo. Videt Maximinus aliter rem geri, quam putabat. Projecit purpuram, & sumpta veste servili fugit, ac fretum trajecit; ac in exercitu pars dimidia prostrata est, pars autem vel dedita, vel in fugam versa est. Ademerat enim pudorem deserendi desertor Imperator. At ille Kalendis Majis, idest una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit, cum locus praelii abesset milia centum sexaginta; raptisque filiis & uxore, & paucis ex palatio comitibus petivit Orientem. Sed in Cappadocia collectis ex fuga & ab Oriente militibus substitit. Ita vestem resumpsit.

Fuso devictoquo Maximino, & Orientem fuga repetere coacto, Licinius in Bithyniam cum exercitu progressus, edictum illud, quod Mediolani mense Februario communiter a Constantino, & Licinio compolitum fuerat, Nicomediae promulgari jussit Idibus Junii Constantino ac Licinio III. Coss. ut scribit Lactantius cap. 48. quo quidem edicto Christianae religioni, & Christianorum incolumitati cavetur; Praesides provinciarum jubentur ecclesiis & Christianis omnia, quae cuique ablata fuerant, restituere, prohibentur religionis causa negotium cuiquam facessere. Potestas insuper Christianis permessa conventus agendi, & quaelibet Divini cultus officia libere publiceque obeundi: abrogatis Diocletiani, Galerii, & Maximini decretis. Ita demum acerbissima illa persecutio conquivit, quam abhinc annis decem Diocletianus edixerat; & restincta est Nicomediae, unde fuerat exorta. Hujus edicti exemplar extat

apud Lactantium cap. 48. ex quo describendum, & huic loco inferendum censui:

Cum feliciter tam ego Constantinus Augustus, quam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus, atque universa, quae ad commoda, & securitatem publicam pertinerent, in tractatu haberemus, hac inter cetera, quae videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Christianis & omnibus liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset, quo quidem divinitas in sede coelesti nobis, atque omnibus, qui sub potestate nostra sunt constiterunt, placata ac propitia possit existere. Itaque hoc consilio salubri, ac rectissima ratione incundum esse credidimus, ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus, qui vel observationi Christianorum, vel ei religioni mentem suam dederat, quam ipse sibi apertissimam esse sentiret; ut possit nobis summa divinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benevolentiamque praestare. Quare dignationem scire dicationem tuam convenit, placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino conditionibus, quae prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine videbantur, nunc vere, ac simpliciter unusquisque eorum, qui eandem observandae religionis Christianorum gerunt voluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam sui idipsum observare contendant. Quae sollicitudini tuae plenissime significanda esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam colendae religionis suae facultatem iisdem Christianis dedisse. Quod cum iisdem a nobis indultum esse pervideas, intelligit dicatio tua etiam aliis religionis suae vel observantiae potestatem similiter apertam & liberam pro quiete temporis nostri esse concessam, ut in colendo quod quisque delegerit, habeat liberam facultatem, quia videri nolumus cuiquam honori, neque cuiquam religioni aliquid a nobis detractum. Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse censuimus, quod si eadem loca, ad quae antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehensa, prior tempore aliqui vel a fisco nostro, vel ab alio quocumque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia, & sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituantur. Qui etiam dono fuerunt consecrati, eadem similiter iisdem Christianis quantocyus reddant, etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si pativerint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulent, quo & ipsis per nostram clementiam consulatur. Quae omnia corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam ac sine mora tradi oportebit. Et quoniam iidem Christiani non ea loca tantum, ad quae convenire consueverunt, sed etiam alia habuisse noscuntur, ad jus corporis eorum, idest ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege, qua superius, comprehendimus, citra ullam proventus ambiguitatem vel controversiam iisdem Christianis, idest corpori & conventiculis eorum reddi jubebis, supradicta scilicet ratione servata, ut ii, qui eadem sine pretio, sicut diximus, restituerint, indemnitatem de nostra benevolentia sperent. In quibus omnibus supradicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum nostrum quantocyus compleatur, quo etiam in hoc per clementiam nostram quieti publice consulatur. Hastenus fiet, ut sicut superius comprehensum est, divinus juxta nos favor, quem

quem in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prosperis successibus nostris cum beatitudine publica perseveret. Ut autem hujus sanctionis benevolentia nostra forma ad omnium possit pervenire noticiam, prolata programmata tuo hac scripta & ubique proponere, & ad omnium scientiam te perferre conveniet, ut hujus benevolentia nostra sanctio latere non possit.

Huic edicto hæc pauca ibidem subjecit: His litteris propositis etiam verbo hortatus est, ut conventicula in pristinum statum redderentur. Sic ab eversa ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus quatuor. Persecutionis Diocletianæ initium Nicomediz factum est ab eversione templi Nicomedienfis VII. Kalend. Martias an. 303. Ab eo die usque ad Idus Junias, sive usque ad diem decimam tertiam Junii an. 313. cum hoc decretum Nicomediz propositum est, numerantur anni decem, tres menses, dies omnino duodeviginti.

Maximinus cum Deorum suorum oraculis falsum se ac delusum esse cognovisset, in eorum Sacerdotes ac ministros furorem convertit, quos statim necari iussit. Hoc docet Eusebius. Lactantius vero ejusdem inutiles conatus describit, ut Licio victori se insequenti aditus viasque omnes intercluderet. Verum ubi cognovit perruptas ab eo esse & superatas Tauri montis angustias, apud Tarsum Ciliciæ urbem se recepit; ibique in extremam rerum omnium desperationem adductus, ne in hostium potestatem veniret, mortem sibi, hausto veneno, consciscendam putavit. Ibi, inquit Lactantius cap. 49. cum jam terra marique peteretur, nec ullum speraret refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem, quasi ad remedium malorum, quæ Deus in ejus caput ingessit. Sed prius cibo se inferisit, ac vino ingurgitavit, ut solent hi, qui hoc ultimo se facere arbitrantur. Et sic hausit venenum. Cujus vis, referto stomacho percussa, valere non potuit in præsens, sed in languorem malum versa pestilentia similem, ut diutius protracto spiritu cruciamenta sentiret. Intestinis itaque cruciatibus diu multumque exagitatus; & præterea maleficiorum suorum conscientia, quasi quibusdam tormentis, coactus est confiteri se suæ in Christianos crudelitatis debitas poenas ultori Deo persolvere; ejusque ut indignationem placaret, legem pro Christianis tulit, cujus ne meminit quidem Lactantius, sed exemplar extat apud Eusebium lib. 9. cap. 10. quod in hæc verba compositum est:

Imp. Cas. Galerius Maximinus, Germanicus, Sarmaticus, Pius, Felix, Invictus Augustus.

Indefinenter curam Provincialium nostrorum gerentes, & utilitatibus eorum vel commodis consulentes, quæ ad commune & publicum bonum spectant, quæque animis cunctorum grata & jucunda sunt, numquam desinimus providere. Unde cognitum esse omnibus hominibus non dubito, manifesteque compertum, ex eo fomite, quo jussum fuerat a Divis Principibus Diocletiano & Maximiano parentibus nostris, inhiberi conventus Christianorum, plurimas direptiones, & prædas ab officialibus factas, idque per dies singulos in detrimentum nostrorum provincialium profecisse (quorum nos curam præcipuam habere gestimus), ita ut bonis suis pene ac patrimoniis evolverentur. Super hac re anno præterito legem dedimus, ut si

quis vellet genti huic vel religioni adherere, a nullo prorsus voluntas ejus, ac propositi libertas impediretur, sed satisfaceret animis suis, atque haberet licentiam absque ullo metu vel suspitione agere quod liberet. Verum ne nunc quidem latere nos potuit, quod quidam ex iudicibus tentaverint permovere rursus provinciales nostros, & velut ex nostra eos auctoritate turbare, quo scilicet & pigriores erga religionem, quam diligunt, redderentur. Igitur ut in posterum omnis metus vel ambiguitas auferatur, hujus edicti nostri lege sancimus, ut cunctis innotescat, licere his, qui Christianam sectam religionemque venerantur, hac nostra indulgentiæ largitate, ut unusquisque, quemadmodum vult, & prout animo libet, religioni huic solemnitateque deserviat. Sed & orationum domos, idest dominica sua, ut instaurant, pro voluntate sua permittimus. Sane quo in omnibus cumulator habeatur hac nostra largitio, etiam illud hac lege sancimus, ut si quæ domus, agri, vel qualibet prædia ex Christianorum bonis antehac parentum nostrorum præceptis ad fisci jus fuerint sociata, si quæ etiam ibi ab aliquo competitæ sunt, vel si quæ sunt distractæ, aut dono in aliquem conlata, hæc omnia in antiquum jus Christianorum præcipimus revocari, dominisque propriis universa restitui, ut in hoc omnes pietatis nostræ beneficium capiant.

In hoc, quod descripsimus, edicto diligenter animadverti oportet verba hæc: Super hac re anno præterito legem dedimus, ut si quis vellet genti huic, vel religioni adherere, a nullo prorsus voluntas ejus ac propositi libertas impediretur &c. quorum quidem verborum explicatio multum negotii facessit Baluzio & Dodwello, eosque in diversas opiniones distraxit; propterea quod neuter distinxit duplex pro Christianis edictum Constantinianum. Alterum Romæ Constantinus solus, alterum Mediolani cum Licinio composuit. Atqui non hoc posterius, sed prius illud decretum a Maximino vel invito expressit legem eam præteriti anni, quam hoc loco Maximinus ipsemet commemorat. Constantinus siquidem post Maxentium VI. Kalendas Novembris devictum, statim legem pro Christianis tulit, eamque in Orientem perferri iussit cum suis litteris, quibus Maximinus, ut scribit Lactantius cap. 37. deteritus est. Hæc autem lex, & hæc litteræ, cum datæ essent Octobri exeunte, in Orientem pervenire potuerunt mense Decembri, intra cujus finem Maximinus metu ac necessitate coactus, ut se quoque Christianis favere simularet, legem illam condidit, quam ab se anno superiore 312. latam esse in hoc Decreto affirmat. Nihil igitur causæ est, cur vel Baluzius fingat Maximinum non a Kalendis Januariis, sed ab imperii sui initio annos numerasse, contra quam temporum illorum consuetudo postulat; vel Dodwellus Mediolanense Constantini & Licinii edictum revocet ad mensem Decembrem anni 312. contra quam docet Nazarius in Panegyrico, qui scripsit Constantinum post cladem Maxentii duos menses Romæ commoratum fuisse ad sanandum quidquid mali sexennio toto dominatio ferilis Maxentii infligerat. Quare metus ille ac necessitas, quæ priorem illam legem a Maximino extorsit, non ad Decretum Mediolanense Constantini ac Licinii hoc anno conditum, sed ad Romanum Constantini decretum anno superiori vulgatum exeunte Octobri referenda est: quæ duo decreta cum neque Baluzius, neque Dodwellus distinxerint, non a priori, sed a posteriori edicto timorem Maximino incussum esse putarunt.

Nec

Nec vero existimes a nobis arbitrato nostro conungi prius illud Constantini Romanum Decretum; hujus quippe in secundo Mediolanensi apud Eusebium edito tam perspicua & dilucida mentio fit, ut illud posterius in dubium revocari non possit: *Mandatum dedimus, ut cum singuli alii, tum Christiani sua secta & religionis fidem integre observarent. Sed quoniam in eo rescripto, in quo ejusmodi illis concedebatur facultas, multa sententia dubia & controversa inesse videbantur &c.*

Postquam vero Eusebius edictum Maximini descripsit, his verbis eidem insultat, exprobratque seram nimis simulatamque poenitentiam: *Talibus Maximinus nunc demum vivit legibus; qui ante annum non integram aereis adversum nos tabulis tamquam in aeternum permansuris sanxerat penas. Sed hic erratum est ab Eusebio in notatione temporis, ut præclate animadvertit Baronius. Maximinus quippe statim post pacem cum Licinio compositam, idest intra finem an. 311. leges illas contra nos incidit: jusserat in tabulis æneis, annis fere duobus antequam hoc postremum edictum conderet. Pergit igitur Eusebius fictam ad tempus irritamque Maximini poenitentiam coarguere: Verum ne tunc quidem erat ejus integra, & ex corde conversio, sed velut pretium quoddam, hujusmodi leges offerebat Deo; & quoniam Deorum suorum spes eum prius in bello deceperat, per hac tamquam mutatis patrociniis bellum tentabat adoriri, ignorans vanissimus homo, quod ab hominibus nequam ad prævum inceptum neque officiis neque premiis potest redimi Deus. Deinde narrat, quemadmodum in ipso belli apparandi conatu mors illum foeda ac miseranda oppressit post diuturnos atrocissimosque cruciatus, quibus jam ante editum decretum vehementissime conflictari ceperat; nam idem Eusebius supra dixerat: cum gravissimam mortem morbis erga semetipsum certantibus duceret, legem pro libertate, & securitate Christianorum scribit: hauri tamen ab eo veneni, de quo scripsit Lactantius, nusquam Eusebius meminit. Igitur cum omnibus copiis instruxisset exercitum, bellumque paravisset injustum, doloribus interiorum viscerum correptus vehementer exagitari cepit; ita ut ne stratis quidem recubare posset, sed exiliens e cubili suo, saepe pronus elideretur in terram: tum deinde homo edax, & qui vino semper repleretur, nunc ne summis quidem labris degustandum reciperet cibum, aut odore tenuis vinum fumeret. Ita carnibus inedia & ariditate consumptis, hoc solum profecit infelix, quod in ultimis vita positus justam esse vindictam Dei, & scelorum se penam profiteretur expendere. Ad ultimum tamen morbo prius luminibus amissis, & tunc magis quid adversum Christum impietatis admiseric videns vivendi finem fecit.*

Sed hæc multo elegantius & paullo distinctius descripta sunt a Lactantio cap. 49. Jam sævis in eum cæperat virus, cujus vis cum præcordia ejus ureret, insupportabili dolore usque ad rabiem mentis elatus est, adeo ut per dies quatuor insaniam percitus, haustam manibus terram velut esuriens devoraret. Deinde post multos gravesque cruciatus cum caput suum parietibus infligeret, exillerunt oculi ejus de caveis. Tum demum amisso visu, Deum videre capit candidatis ministris de se judicantem. Exclamabat ergo, sicut ii, qui torqueri solent, & non se, sed alios fecisse dicebat. Deinde quasi tormentis adæctus fatabatur, Christum subinde deprecans & plorans, ut suumque Illyrici Sacri Tom. II.

misereretur. Sic inter gemitus, quos tamquam creparetur edebat, nocentem spiritum detestabili genere mortis efflavit. Maximinus inter summos cruciatus vitam perduxisse videtur usque ad mensem Augustum anni hujus 313. quo demum apud Tarsum misere periit. Ita Tyrannis, Christianique nominis hostibus sublati, usquequaque pax ecclesiarum & otium partum; Magnique Constantini auspiciis & favore dilatata Christi religio, ultra Romani orbis fines jus suum ac ditionem longe lateque propagavit. Ut vero totam persecutionis Diocletianæ historiam aliquando concludam ac definiam, eo utar epitaphio, quem suo de mortibus persecutorum opusculo Lactantius apposuit c. 53. Dei optimi maximi aeterna pietati gratias agere debemus, qui tandem respexit in terram, quod gregem suum partim vastatum a lupis rapacibus, partim vero dispersum, rescire ac recolligere dignatus est, & bestias malas extirpare, quæ divini gregis pascua prostraverant, cubilia dissipaverant. Ubi sunt modo magnifica illa, & clara per gentes Joviorum, & Herculiortum cognomina, quæ primum a Dioclete, & Maximiano insolenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum translata vixerunt? Nempe deleta ea Dominus, & erasit de terra. Celebremus igitur triumphum Dei cum exultatione, gloriam Domini cum laudibus frequentemus, diurnis nocturnisque precibus celebremus, ut pacem post annos decem plebi suæ datam confirmet in sæculum.

De persecutione Liciniana.

A P P E N D I X.

Quam Constantinus victo cæsoque Maxentio, & Licinius debellato Maximino, pacem ecclesiarum attulerant; eam biennio post per summam perfidiam ipsemet Licinius diremit. Inter utrumque ita convenerat, ut Constantinus quidem Occidentis, Licinius vero Orientis imperium una cum toto Illyrico obtineret. Et Constantinus quidem Germanis in Gallia compressis ad sedandas domesticas ecclesiarum discordias ob factionem Donatistarum in Africa exortas omni cura incubuit. Eum siquidem Schismatici interpellaverant per libellos supplices contra Cæcilianum Episcopum Carthaginensem, in crimen sacrilegæ consecrationis propterea vocatus, quod eam suscepisset a Felice Aptungitano, quem sacrorum codicum proditorem fuisse falso criminabantur. Postulabant autem, ut huic controversiæ cognoscendæ ac dirimendæ iudices præficeret Gallicanos Episcopos, quos nulla nefariæ illius prodicionis labes afflaverat. Hos libellos Annulinus Proconsul Africæ in Galliam ad Constantinum xv. Kalendas Maji Carthagine misit. Is Melchiadi Pontifici Maximo & tribus Gallicanis Episcopis Romam proficisci jussis controversiam illam in concilio Romano dijudicandam tradidit. Romæ itaque Episcopi tres e Gallia Maternus Agrippinensis, Reticus Augustodunensis, Marinus Arelatensis, quindecim ex Italia, convenerunt in domum Faustæ in Laterano vi. nonas Octobris sexta feria an. 313. In eo concilio schismatici causâ ceciderunt, quorum coriphæus Donatus a Casis nigris Episcopatu amotus est: quos vero Episcopos creaverat Majorinus in sede Carthaginensi Cæciliano oppositus, in ecclesiasticam communionem sic recipiendos Melchiades censuit, modo resipiscerent, ut in suo quisque gradu maneret.

Qq

Hanc

Hanc Melchiadis sententiam plenam charitatis & clementiæ Augustinus mirifice laudans: *O virum optimum*; inquit in epist. 162. *O filium Christiana pacis, & patrem Christiana plebis!* At Donatistæ ab omni vel æquissima pace abhorrentes, a Pontifice ad Imperatorem appellant, qui Schismaticorum audaciam execratus, ne quid rursus turbatum in Africa cierent, iussit eos una cum Cæciliano Brixia tantisper detineri, dum mitigatis paulatim animis furor & infania Donatistarum deservesceret. Cæterum ubi animadvertit nulla ratione illos adduci posse ad pacem cum Catholicis ineundam, utriusque partis Episcopis in Africam dimissis, ad suam cuique ecclesiam redeundi licentiam permisit.

Anno Christi 314. Volusiano & Aniano Cos. Melchiadi superiore anno exeunte vita functo Sylvester in Romanam cathedram successit. Constantinus Eliano Proconsuli Africae per litteras id negotii dedit, ut de causa Aptungintani Episcopi, quem Donatistæ accusaverant sacrilegæ traditionis, rite cognosceret, ferretque pro veritate sententiam. Felix immunis ab objecto crimine declaratur. Constantinus iterum a Donatistis appellatus Arelate Concilium convocari jubet, cui & ipse interesse voluit. Felix & Cæcilianus omni non modo culpa, sed etiam culpæ suspitione liberantur; & ecclesiastica disciplina saluberrimis decretis sancitur. Acta concilii Sylvester Romanus Pontifex, rogatus a Patribus Arelatensibus, rite approbavit.

Liciniani
belli caus-
sa.

Dum itaque Constantinus ecclesiæ pacem domesticam restituere summopere studebat, Licinius eidem bellum inferre decrevit. Ac mihi quidem cogitanti, quænam causa Licinium impulerit, ut qui antea secundum Christianos decreta perhonorifica fecerat, idem in eosdem potestatem, mutata repente voluntate, & leges acerbissimas ferret, & omni suppliciorum genere animadverteret; ea potissimum videtur fuisse, quod non ex animo, sed simulate Christianis fauorem se ostentaverit, sive ut eos contra Maximum sibi pariter nostræque religioni insensum ad suas partes pelliceret; sive ne Constantinum ab se alienaret, quem sibi amicitia & affinitate junxerat, cuiusque virtutem ac fortunam magnopere metuebat. Ubi autem sensit se in firma possessione imperii constitisse, visusque sibi est neque Constantini, neque Christianorum auxilio indigere, statim quam temporis causa suscepit, pii benevolique in Christianos Principis personam deposuit; & suum in nos odium expromere, innatamque crudelitatem exercere instituit. Hanc Licinii simulationem, fictæque erga nos benevolentiae officia annotavit Joannes Presbyter Nicomediensis, qui acta S. Basilei Episcopi Amaseni descripsit. Nam cum feliciter, quod cupiebat, ei processisset, quæque sperabantur, in ejus potestatem venissent; ostendit non longe postea, qualemnam animum haberet, & cujusmodi revera esset; quod videlicet per simulationem, & sub quadam simulata fidei specie atque integumento, cum maximo illo Imperatore Constantino versatus fuerat, quo tempore Constantini res gestas considerans animum suum occultabat. Illud quoque ejus odium rabiemque vehementius inflammavit, quod Christiani, præsertim Illyrici, Constantino impensius, quam Licinio studerent, & in sacris conventibus sæpius preces & vota pro illius, quam pro hujus incolumitate ac salute facere solerent; id quod Licinius apud Eusebium lib. 9. c. 10. conqu-

ritur, ne videlicet sine causa inimicitias cum Christianis suscepisse videretur: *Nostros vero privato & speciali odio persequi parat, hoc in querelam devocans, quod non ita pro se, sicut pro Constantino Christiani in solemnibus, & ex præcepto sibi traditis precationibus excubarent.*

Initium Licinianæ persecutionis alii in alios annos conferunt; eamque alii triennio definiunt, alii longius producant. Illud pro certo habendum censeo antea Christianos ab Licinio devexari coeptos esse, quam Constantinus primum eidem bellum inferret; nam ea etiam causa fuit, cur Constantinus bello persequi Licinium decreverit, quod is multa crudeliter atque impie adversus Christianos moliretur. Præterea necesse est Martyres Illyricos veluti Singidunenses in superiori Mæsia, itemque Heracleenses in Macedonia, jussu Licinii interfectos fuisse, antequam idem Licinius cum Constantino primum apud Cibolim, deinde in Thracia adverso Marte conflingeret. Nam post Cibalense, & Thracicum prælium pax ita convenit, ut Thraciam quidem ac Scythiam minorem cum reliquo Orientis imperio sibi Licinius retineret, Illyricum vero ferme totum in jus ditionemque Constantini migraret. Ex quo fit, ut nulla deinde fuerit Licinio sive jurisdictio in Illyricis provinciis, sive Christianos Illyricos exagitandi ac cadendi potestas. Quare initia, progressiones, exitumque persecutionis Licinianæ certis definitisque temporibus colligari nequeunt, nisi antea bella Liciniana in ordinem redigantur, & ad suosque annos revocentur; id quod ab antiquis parum accurate præstitum est, qui vel in explicandis temporum ordinibus se incuriosos, vel in hisce bellis narrandis se admodum breves, & ob eam causam subobscuros præbuerunt. Id causæ fuit, cur bella Constantini & Licinii in vulgatis Annalibus, & Chronicis perturbatissime digesta reperiantur; id quod Dionysius Petavius scite annotavit.

Quinque potissimum insignia Licinium inter & Constantinum prælia fuerunt, Primum enim bis pugnatum est, antequam in concordiam redirent; semel ad Cibolim Pannoniæ oppidum, iterum in Campo Mardienti, qui est in Thracia, ut ex Zosimo, & Anonymo Sirmondiano colligitur. Postea certis conditionibus inter ambos pax & amicitia redintegrata est. Qua post annos aliquot dirempta, triplici pugna conflixerunt, prima terrestri ad Hadrianopolim in Thracia, altera maritima apud Hellepontum, tertia itidem terrestri ad Chalcedonem, qua demum debellatum fuit cum Licinio, qui Nicomediæ obsessus, ac deditionem facere coactus, cum supplex ad Constantinum venisset, imperium quidem illi resignavit, vitam autem ab eodem impetravit. Hæc duo præcipua inter Constantinum & Licinium bella ad suos annos revocari oportet, ut de aliis inter utrumque dissidiis bellisque levioribus, quæ interjecta sunt, nihil dicam.

Aurelius Victor a Schotto primum editus post Licinii & Constantiæ nuptias triennium quievissent ambos Imperatores scribit; tum inter se gessisse bellum; ac deinde composita pace tres Cæsares fecisse Crispum, Constantinum, Licinianum, seu Licinium Licinii Augusti filium; quo tempore solis defectio præfagium haud diuturnæ concordiae fuit. Sexto post anno rupta pace rursus in Thracia pugnarunt. Hæc ex Victore, Constantia Licinio nupsit ineunte anno quarti

Licinianæ
persecu-
tionis
epocha.

Liciniani
belli pri-
mi tem-
pus.

& con-

& concordiae effluxit usque ad mensem Octobris anni 315., cum apud Cibalim in Pannonia primum praelium commissum est. Quare si Victorem audimus, priorem pugnam Constantini cum Licinio, quae auctore Idatio viii. Idus Octobris accidit, initiumque Liciniani belli ad annum 315. revocari oportet. Falli ergo eundem Idatium necesse est, cum praelium Cibalese refert ad Volusianum II., & Annianum Coss., qui pertinent ad superiorem annum 314. Illud praeterea anachronismum Idatii coarguit, quod lib. vi. Cod. Theodof. Tit. xxxv. lex ab Constantino edita legitur Treveris iv. Kal. Novemb. iisdem Coss. Volusiano II. & Anniano. Atqui apud Cibalim pugnatum est viii. Idus Octobris; Constantinus deinde in Thraciam progressus, & finitimis in locis commoratus, non potuit eodem anno & intra finem ejusdem mensis Octobris esse in Galliis, ubi legem illam apud Treviros conderet. Proinde nos Cibalese praelium conferimus in annum Christi 315. Constantino IV. & Licinio IV. Coss. Huic sententiae videtur officere auctoritas Anonymi Sirmundiani, qui post primum bellum Licinianum, & pacem subinde consecutam, subdidit consulatum Constantini & Licinii, qui pertinet ad annum Christi 315., cum superiore anno Consules fuissent Volusianus & Annianus; ac proinde ad horum Consulatum, diemque octavam Octobris an. 314. pugna Cibalensis referenda est. Verum auctor ille eo loco non quartum Constantini consulatum, quem iniit cum Licinio Augusto quartum itidem Consule an. 315., sed quintum ejusdem consulatum designat, in quo collegam habuit Licinium Caesarem Licinii Augusti filium an. 319. Argumento est, quod cum Caesarea Licinii junioris creatione conjunxit illum consulatum, quem Constantinus cum Licinio gessit; & cum particulam *Itaque* interposuit, satis declaravit se loqui de consulatu illius Licinii, qui Caesar factus fuerat: Praeterea statim subjecit Constantino & Licinio Coss. ab Licinio Augusto Christianos omnes palatio expulsos fuisse; hanc autem Palatinorum expulsionem rejici oportet ex omnium sententia ad consulatum Constantini & Licinii Caesaris, annumque undevigesimum, vel certe vigesimum quarti saeculi, cum Licinius Augustus bellum in Christianos redintegravit. Sed verba ipsa Anonymi describenda sunt, ex quibus, quod dixi, plane cogitur & efficitur: Deinde (idest post factam cum Licinio pacem) reversus Sardicam Constantinus hoc cum Licinio absente constituit, ut filii Constantini Crispus & Constantinus, filius etiam Licinii Licinius Caesares fierent, & sic ab utroque concorditer regnaretur. Itaque Constantinus, & Licinius simul Consules facti. In Orientis partibus Licinio, Constantino Coss. repentina rabie suscitatus Licinius, omnes Christianos a palatio jussit expelli &c. Hinc autem illud quoque efficitur, leges illas Constantinianas, quae in variis Illyricis urbibus, Constantino & Licinio Coss. conditae leguntur, revocandas esse ad consulatum Constantini, & Licinii Caesaris, cum Illyria fere tota Licinio jam pridem adempta suberat imperio Constantini. Sed operae pretium est ex eodem Anonymo cognoscere causas primi belli Liciniani; quibus addendum est ob eam etiam causam impulsam fuisse Constantinum, ut Licinio bellum inferret, quod is Christianos vexare coepisset. Constantinus egerat cum Licinio, uti Bassianus, cui Anastasia soror al-

Illyrici Sacri Tom. II,

tera Constantini nupserat, Caesar fieret, ac mediis inter utrumque Italiam obtineret. Interim Sinicius Bassiani frater Licinii partes sequens; fratri persuadet, ut bello Constantinum appetere, a quo Bassianus in ipsa belli apparandi cogitatione, conatuque opprimitur. Postea cum Sinicius insidiarum auctorem Constantinus ad poenas reposceret, abnuente Licinio, primum inter eos bellum oritur; cui faces etiam Licinius subjecerat, quod imagines statuasque Constantini Amonae deiecisset. Pugnatum est primum ad Cibalim Pannoniae oppidum, ut diximus, & quidem viii. Idus Octobris, ut refert Idatius, anno autem 315. Constantino IV., & Licinio IV. Augg. Coss.

Post cladem Cibalem Licinius Sirmium se recepit, qua in urbe cum sibi non satis tutus esse videretur, cum uxore & filio, & Valente, quem Caesarem creaverat, in Thraciam se contulit, ibique exercitum fuga dispersum collegit, & novo copiarum delectu auxit. Constantinus autem Cibali, Sirmio, aliisque oppidis potitus hostem insequitur, qui pace nequiequam orata, alterum praelium inire cogitur in Campo Mardienfi, ut ait Anonymus; ac post dubium diuturnumque conflictum, fufis iterum castrisque Licinianis, quominus ii ad internecionem delerentur, nox superveniens obstitit. Pax deinde in eas conditiones per Mestrianum Licinii Legatum convenit, ut Thraciam, Asiam, atque Orientem Licinius retineret; Dacia vero, Pannonia, Maesia, Dardania, & quidquid Illyrici reliquum erat, ad imperium Occidentale Constantini adjungeretur. Anonymus Sirmundianus imperio Licinii adjecit ex Illyricis provinciis praeter Thraciam, etiam Maesiam inferiorem, itemque Scythiam parvam; idest totam eam regionem, quae postea dicta est Bulgaria. Illud quoque in eo foedere adjectum est, ut Valens Caesaris nomen nuper adeptus interficeretur. Rem gestam, quam Eutropius & Victor breviter, nec satis accurate narrant, Zosimus paullo fusius persequitur, nisi quod, ut erat iniquo in Constantinum animo, falso scripsit e Campo Mardienfi utrinque aequo Marte discessum esse: *Itaque*, ait Zosimus lib. 2. *prorumpentibus in apertum inimicitiis, ambo copias suas ad dimicandum cogebant. Licinius ad Cibalim colligebat suos; id oppidum est Pannoniae in colle situm, ad quod oppidum via sursum ducit arcta, cujus longitudo quinque stadiorum est: ejusdem majori parti profunda palus imminet (quam Hiulcam vocat Victor in Epitome) reliquum mons est, quo in monte collis est ille situs, in quo esse oppidum ipsum diximus. Hinc aperta planities excipit, ingens ea quidem & prospectu infinita: qua in planitie castra Licinius habebat, phalangem suam sub colle porrigens in longitudinem, ne parum firma cornua viderentur. Constantinus ad montem suos instruxerat, & equitatum in fronte constituerat: hoc enim ei magis expedire visum fuit, ne hostes irruentes in pedestres copias, eas ipsas segnius ad manum venientes impedirent, quominus ob difficultatem progredierentur. Id cum factum esset, celeriter impetu primo superior, sublatis signis, in adversos statim irruebat; estque commissum praelium quovis alio pene dixerim acrius. Nam emissis utrinque velis, longo tempore cuspidibus & hastis inter eos dimicatum est; cumque praelium a prima luce captum in vespere usque durasset, cornu dextrum, cui Constantinus praerat, vicit.*

Pax inter
Licinium
& Com-
stantinum
& divisio
imperii.

Qq 2

Itaque

Itaque confectis in fugam adversis, Licinii legiones, quod & ipsum Licinium viderent in equum insilientem, & ad fugam paratum, non amplius eo loco manere, nec canere ausa sunt; sed reliquis pecoribus atque jumentis, & omni apparatu reliquo, tantumque ciborum secum auferentes, quantum ad famem ea nocte pellendam satis esset, omni adhibita festinatione, cum Licinio Sirmium perveniunt. Pannonia civitas est Sirmium, quam ad utramque partem flumen alluit in Istrum semet exonerans. Hoc oppidum cursu prætergressus, ac ponte fluminis soluto, pergebat ulterius, quod in Thracia militem colligere cogitabat. Constantinus occupata Cibali & Sirmio, & aliis, qua fugiens a tergo Licinius relinquebat, quinque Legionariorum millia ejus persequendi causa mittit. Sed illi via, qua Licinius fugerat, ignari consequi cum minime potuerunt. Constantinus autem ponte Sai juncto, quem Licinius resciderat, cum exercitu Licinii vestigiis inhaerebat. Haecenus de rebus in Pannonia gestis,

Cumque Constantinus transisset in Thraciam, pervenit ad eam planitiem, in qua Licinium castrametatum reperit. (Hanc planitiem Anonymus vocat campum Mardiensem.) Eadem nocte, qua venerat, instructa suorum acie militibus imperat, ut prima luce parati ad pugnam essent. Ubi dies illuxit, Licinius conspecto cum exercitu Constantino, aciem & ipse suam instruit, cum belli socium Valentem haberet Caesarem ab se dictum, ex quo fuga Cibali reliquerat. Exercitus inter se congressi, ac primum ex intervallo sejuncti, sagittis utebantur; telis exhaustis, cum hastis & pugionibus irruebant. Dum acriter pugnam exercitus urgent, ii, quos Constantinus Licinium persequi jusserat, de conspicuo quodam loco pugnantibus exercitibus superveniunt, & flexo per collem quemdam itinere, cum suis ex acclivi & eminentiori loco jungendas vires statuunt, & hostes ab omni parte cingendos. Ab eo cum sibi carissent Licinii milites, & fortiter adversus omnes dimicassent, jamque pluribus & innumerabilibus quidem utrinque caesis, pari Marte pugnatum esset, signo dato a se invicem dirempti sunt exercitus.

Postridie pacis induciis, visum est inter ambos esse debere societatem, & fœdus mutuum: ita quidem ut Constantinus imperaret Illyriis, & nationibus ceteris, quotquot ulterius essent pariter; Licinius Thraciam & Orientem, & ultiores provincias haberet; Valens appellatus a Licinio Caesar, quod (ut equidem arbitror) perhiberetur auctor eorum malorum, qua acciderant, e medio tolleretur. Utrumque praelium Pannonicum & Thracicum commemorat Eusebius de vita Constantini lib. 2. & Dei Servatoris auxilio, ac salutaris crucis vexillo, quod Constantinus præferri jusserat, victoriam utramque adscribit.

Creacionem
Caesarum.

Ad pacem magis firmandam Constantinus, ut refert Anonymus, Sardicam in Daciam reversus cum absente Licinio constituit, ut tres Caesares crearentur, duo quidem ab se geniti, nimirum Crispus ex Minervina susceptus, & Constantinus ex Faustâ Arelate paucis ante diebus ortus, itemque Licinius sive Licinianus filius Licinii. Id tradunt Zosimus, & Aurelius Victor, qui ait insignem solis defectum, qui per id temporis accidit, indicio fuisse hanc Imperatorum concordiam haud diuturnam fore, neque his, qui adsumebantur, felicem. Idatius in Fastis hanc trium Caesarum creationem adscripsit Ka-

lendis Martiis, & Gallicano a Basso Coss. quorum consulatus coheret cum anno 317., qui secundus fuit post Cibalense praelium. Huic Epochæ videtur obesse auctoritas Nazarii; quippe qui in Panegyrico decimum quintum Constantini annum cum quinquennialibus Caesarum copulavit; ex quo fieret, Caesarum creationem revocandam esse ad decimum Constantini annum, qui fuit Christi 316., ut videlicet novi Caesares anno 320. Kalendis Martiis solemniter suorum quinquennialium conjungerent cum anno decimo quinto Constantini, qui ab die 25. Julii anni 320. initium duxit. Verum, ut alibi diximus, quinquennialia, decennialia, & alia id genus solemnia alias ineunte anno quinto, decimo &c., alias exeunte, alias vertente celebrari solebant. Ipsemet Constantinus vicennialia Nicomediae celebravit post Nicænum concilium anno Christi 325. Septembri mense; quo quidem anno VIII. Kal. Augusti annum a suscepto imperio vicissimum inierat; Romæ vero anno insequenti, quo annus imperii Constantiniani vicissimus absolutus est. Itaque credibile est, quindecennialia Constantini anno ipsius decimo quinto jam affecto cum quinquennialibus ineuntis anni V. Caesarum peracta fuisse, anno videlicet Christi 321. Kalendis Martiis; hoc quippe anno ac die Caesares annum quintum inire; cum Constantinus anno superiori ab die 25. Julii decimum quintum imperii annum agere coepisset; sed ea solemnia in annum proximum distulit, ut cum quinquennialibus Caesarum conjungeret.

Aurelius Victor supra laudatus docet post creatos Caesares sex fere annos cessatum esse ab armis, idest usque ad annum 323., quo bellum vehementius recruduit. Interea tamen Constantinum inter ac Licinium identidem aliquid dissidii fuit, injuriæ, suspiciones, inimicitiae, induciæ, bellum, pax rursus; idque ex Eutropio intelligi potest, qui postquam de duplici illo praelio Cibalensi & Thracico mentionem fecit, quo Constantinus feliciter perfunctus, omnique Dardania, Masia, Macedonia positus numerosas provincias occupavit, hæc adjecit: *Varia deinceps inter eos bella, & pax reconciliata ruptaque est. Postremo Licinius navali, & terrestri praelio victus apud Nicomediam sese dedit &c.* Idem videtur confirmare Eusebius, quem libro 2. de vita Constantini cap. 14. loqui existimat Baronius de altera quadam Thracica pugna victoriaque Constantini, primo & postremo Liciniano bello interjecta. Equidem, ait Baronius ad an. 318. n. 111. *Constantiam Augustam Licinii conjugem, Constantini vero sororem fuisse hujusmodi saepe pacis inter eos reconciliandæ sequestrem putamus; ac nisi hac sit recapitulatio precedentis certaminis, tertio in Thracia victum esse Licinium, & bis inter ipsum & Constantinum esse ista pacis fœdera dicendum est.*

Discordia
inter
Constantinum
&
Licinium.

Anno Christi 323. Severo, & Rufino Coss., anno fere sexto post Caesarum creationem, graviores inter Constantinum & Licinium discordiæ exardescunt, Licinius, ut erat inquieto ingenio pravoque, & provincias sibi priore bello ademptas iniquissimo animo tulerat, ab Constantino dissidendi, resque novas molendi causam quamlibet aucupari & arripere solebat. Secundi Liciniani belli causam paucis exposuit Anonymus Sirmondianus: *Cum esset Thessalonica Constantinus, Gothi per neglectos limites erumpentes, & vastata Thracia Masiaque, Constantini terrore, & impetu repressi, captivos impetrata pace red-*

Bellum
secundum
Licinianum.

diderant. Sed hoc Licinius contra fidem factum questus est, quod partes suæ ab alio fuerint vindicata. Ita flagrantibus odiis bellum postremum idemque longe gravissimum exarsit; quod dum utrinque paratur, Licinius avaritia, & crudelitate, ut ait Anonymus, grassari coepit, opulentissimis quibusque hominibus interfectis, ut in eorum bona ac divitias invaderet.

An. 324. Crispo & Constantino juniore Cæs. & III. Coss. triplici prælio victus est Licinius. Crispus Cæsar cum ingenti classe ad occupandam Asiam a patre missus cum esset, huic Licinius cum navalibus copiis Abantum opposuit; ipse circa Hadrianopolim maximo exercitu latera ardui montis impleverat. Illuc Constantinus cum terrestribus copiis superveniens prælium conferuit, & quatuor ac triginta millibus hostium cæsis egregiam victoriam reportavit. Licinius accepta clade Byzantium fugit. Interea Crispus Callipolim pervenit, ubi navali prælio adeo superior fuit, ut capta, vel oppressa hostili classe vix Abantus, quem alii Amandum vocant, cum quatuor navibus aufugerit. Licinius terrestri ac maritima pugna victus, Chalcedonem se recepit, & novis ex Asia collectis copiis Martinianum magistrum officiorum præfecit, quem & Cæsarem creavit. Constantinus vero Byzantium ad deditionem perpulit. Tertio pugnatum est apud Chalcedonem, ac tanta strages Liciniani exercitus facta est, ut de centum & triginta millium numero, auctore Zosimo, vix triginta millia evaderent. Tertio itaque victus Licinius cum Martiniano Cæsare, & cæsarum copiarum reliquiis Nicomediam confugit, in eaque urbe uterque oblectus, necessitate urgente, se dedit Constantino, qui Constantiæ sororis precibus interpositis, Licinium vita quidem donavit, sed in ordinem redactum Thessalonicam relegavit. Huic anno hisque consulibus postremum bellum Licinianum subjecimus, secuti Idatium, qui præterea pugnam Thracicam apud Hadrianopolim v. Nonas Julias, prælium vero Chalcedonense xiv. Kal. Octobris adscripsit: *Crispo III. & Constantino III. His Coss. bellum Hadrianopolitanum die v. Non. Julias, & bellum Chalcedonense xiv. Kal. Octob. & levatus est Constantius Cæsar vi. Idus Novemb.* Hinc constat sanctionem illam, quam Constantinus iv. Idus April. condidit in gratiam Veteranorum falso adscriptam esse in codice Theodosiano, Coss. Licinio V. & Crispo Cæsare, idest anno 318. in ea enim fit mentio victoriæ primæ Thracicæ v. Nonas Julias relatæ, quam Idatius refert ad Consulatum tertium Crispi & Constantini Cæsarum, qui dimoveri nequit ab an. 324. Consules autem illi Licinius & Crispus conveniunt in annum Christi 318. Lex autem illa in Cod. Theodof. hisce verbis descripta est: *Veteranis, qui ex die quinta Nonarum Juliarum, cum prima per Thraciam victoria universo orbi illuxit, & qui postea apud Nicomediam nostram missionem meruerunt, certam per edictum indulgentiam licentiam. Edictum autem continens indulgentiam nostram ad devotionem tuam misimus, ut & tua dedicatio, & cuncti alii recognoscant quid præstitum memoratis. P. P. iv. Idus Aprilis Licinio V. & Crispo Cæsare Coss.* Prima illa per Thraciam victoria nequit referri ad primum bellum Licinianum anni 315. In eo siquidem cum Constantinus semel apud Cibalim, iterum in Thracia vicisset Licinium, hæc victoria Thracica non prima fuit, sed postrema ejus belli, quam statim Illyrici Sacri Tom. II.

Triplex
clades Li-
cinii & vi-
ctoria Cæ-
sariani.

pax est consecuta. Contra vero in ultimo bello Liciniano prior dimicatio & victoria fuit apud Hadrianopolim in Thracia, cui altera maritima & tertia Chalcedonensis victoria accessit. Præterea eodem die idest v. Nonas Julias tum in ea lege, tum in Fastis Idatianis consignatur prima Thracica victoria. Atqui Idatius hanc victoriam copulavit cum tertio Consulatu Crispi & Constantini, idest cum an. 324. Ad hunc igitur annum revocanda est etiam illa victoria Thracica, quam lex illa commemorat. Huc demum accedit, quod ex eadem lege colligitur Nicomediam in ditione fuisse ac potestate Constantini. At nondum an. 318. Licinio V. Augusto & Crispo Cæsare Coss. Nicomedia potiebatur Constantinus, quæ urbs Licinianis copiis triplici prælio prostrigatis, Licinioque in ordinem coacto, tum demum, idest an. 324. in jus ditionemque Constantini migravit. Lex igitur illa non de victoria Thracica prioris belli, sed de altera victoria Thracica, quæ prima fuit postremi belli Liciniani, mentionem fecit. Quocirca falso subscriptos illos esse Consules apparet, ac non ante an. 324. & ultimam victoriam Chalcedonensem, & Nicomediensem deditionem, ab Constantino legem illam sancitam fuisse. Itaque in locum Consulatus Licinii & Crispi, qui per errorem irrepsit, substituendus est Consulatus Paullini & Juliani, qui congruit cum anno Christi 325. Hoc autem anno hisque Consulibus Licinius, cum ad ingenium rediisset, ac novis rebus studeret, jussu Constantini Thessalonicæ interfectus est; itemque ob eandem causam Martinianus in Cappadocia occisus, cui anno superiori Constantinus nomen Cæsaris ademerat, vitam donaverat. Ita demum ad unum Constantinum totius imperii Romani summa pervenit.

Constitutis ad hunc modum & explicatis Liciniani multiplicis belli temporibus, facile jam erit Licinianæ persecutionis initia, intermissiones, incrementa, atque exitus in ordinem chronologicum redigere, & suis quæque annis distinguere ac definire. Cum igitur anno vertente quarti sæculi decimo quinto Constantinum inter Liciniumque primum bellum exarserit, Licinius ante id tempus coeperit necesse est in Christianos sævire. Nam præter insidias, quas, Licinius Constantino moliebatur, illius etiam crudelitas in Christianos adhibita, ut supra ostendimus, Constantinum compulit, ut impio Tyranno justum ac pium bellum inferret. Itaque Liciniana aliqua persecutio primum illud bellum antecesserit oportet. Præterea Illyrici maritymes, ac Macedones imperante ac jubente Licinio interfecti certissimo argumento sunt, ante Christianos a Licinio divexari coeptos esse, quam Constantinus primum cum Licinio bellum gereret atque conficeret. Hujusmodi enim bello absoluto pax ita convenit, ut ex universa fere Illyria Licinius excederet, eaque ad Constantini ditionem adjungeretur; quare nulla deinceps Licinio fuit potestas in Christianos Illyricos animadvertendi. Constantinus, inquit Eutropius, omni Dardania, Mæsia, Macedonia potitus numerosas provincias occupavit. Et Zosimus lib. 2. ait post victoriam Thracicam prioris belli Licinium omnibus intra fines Thraciæ provinciis exutum fuisse: *Visum est inter ambos esse debere societatem, & fœdus mutuum, ita quidem ut Constantinus imperaret Illyriis, & nationibus cæteris, quotquot ulterius essent porrectæ: Lici-*

Cædes Li-
cinii per
duellum ac
perjuri

Persecutio
prima Li-
cinianaan-
te primum
bellum.

nius Thraciam, & Orientem, & ultiores provincias haberet. Idem confirmat Sozomenus lib. 1. cap. 7. Post praelium circa Cibales commissum, Dardanii, Macedones, & quotquot circa Istrum incolunt, Hellas quoque & tota Illyria, ditioni Constantini subjugata est. Ex quo perspicuum fit Licinium Christianis infestum esse coepisse vel anno 315. ante pugnam Cibalem, vel etiam anno superiore, quod nemo inficiare potest, nisi persecutioni Licinianae eximere velit martyres illos ex Illyria & Macedonia, quos Martyrologi omnes imperio ac fœvitæ Licinii adscribunt. Nec vero Macedones atque Illyrici martyres videntur posse retrahi ad tempora universalis Diocletianæ persecutionis, idcirco autem eorum martyrium Licinio vere attribui, quod is simulatque Cæsar a Galerio, idemque Augustus factus esset, & provinciis Illyricis præesse iussus, Christianos persequi coepit, nec ante destiterit, quam Galerius in extremum vitæ discrimen adductus an. 311. Persecutionem a Diocletiano decretam edicto suo revocavit. Nam neque Lactantius, neque Eusebius Licinium inter eos annumerant, qui temporibus illis acerbissimis ecclesiam ferro, & igni devastarunt; neque usquam litteris proditum est quidquam damni aut molestiæ per Licinium Christianis illatum fuisse, antequam inimicitias cum Constantino susciperet. Præterea Paullus Orosius l. 7. cap. 28. primordia persecutionis Licinianæ constituit inter Maximini interitum, & primum Constantini cum Licinio bellum; quamquam in eo erravit, quod cum hisce initiis copulaverit expulsiōem Palatinorum, quam constat rejiciendam esse ad annum undevigesimum, aut vigesimum quarti sæculi, cum iterum Licinius palam aperteque Christianis bellum denunciavit: Maximinus persecutionis Christianorum incentor, executorque infestissimus apud Tharsum, dum civile bellum contra Licinium disponit, interiit. Licinius repentina rabie suscitatus omnes Christianos e palatio suo iussit expelli. Mox bellum inter Licinium ipsum & Constantinum efferebuit. Sed Constantinus Licinium sororis suæ virum in Pannonia primum vicit. Hactenus Orosius. Nihil igitur causæ est, cur cædes martyrum Illyriorum ac Macedonum persecutioni universali adscribatur, quippe quæ aptius componi possit cum initiis Licinianæ persecutionis, & cum anno Christi 314. vel quod propius vero est, cum anno insequenti. Huc accedit, quod ex ipsis Actis martyrum Singidunensium videtur posse colligi eos post mortem Galerii, & sedatam persecutionem Diocletiani interfectos fuisse. Nulla in illis Galerii mentio, unus nominatur Licinius, tamquam is, qui solus esset in illis regionibus Imperator, & penes quem summa rerum omnium potestas esset, ex eoque desumitur epocha hujus historię: Impio imperante Licinio, & magnam circa idola curam adhibente &c. huic autem exordio, quæ deinceps sequuntur, omnino congruunt. At Galerius cum Licinio Cæsareo & Augustali nomine impertiit, præposuit illum quidem Illyricis regionibus, sed nullam cum eo provinciarum partitionem fecit, & quod ipse jus antea habuerat in Illyrico & Asia, supremumque dominium retinuit. Ex his autem licet conjicere horum martyrum cædem ad ea tempora revocandam esse, cum Licinius Galerius, & Maximino extinctis, integram & absolutam rerum omnium potestatem nactus, sine ullo Collega in Oriente, Asia, totoque Illyrico summum impe-

rium obtinebat. Itaque martyres Singidunenses, & Macedones pertinent ad annum Christi 315. vel superiorem; alterutro enim anno Licinius Christianos vexare instituit. Fateor sane hæc fuisse quædam tantum proœdia persecutionis Licinianæ, quæ quinquennio post multo vehementius exarsit, & Licinius initio fortasse sine ullis edictis lente ac leviter Christianos exagitavit; sed ubi post pacem cum Constantino compositam, eoque longinquis, & barbaricis bellis implicito, nihil sibi metuendum cœnsuit, tum demum palam aperteque impium illud & crudele bellum ecclesiæ intulit, legesque in Christianos acerbissimas tulit, legibusque facta longe acerbiora adiecit. Hinc factum est, ut plerique hujus persecutionis exordia in annum quarti sæculi undevigesimum, vel certe in annum proximum conjiciant, auctore Sozomeno, qui ait Licinium post Cibalitana & Mardienſe praelium, hostem ex fautore Christiani nominis factum esse. Hos autem nihil aliud intelligi voluisse existimo, nisi persecutionem Licinianam inde usque ab anno 314. exortam, sed deinde vel mitigatam, vel intermissam, anno potissimum 320. longe acrius ac vehementius, quam antea, recrudiſſe, & propositis edictis, justæ legitimæque persecutionis vim ac nomen adeptam esse.

Sed antequam ultra progrediar, de acerbitate hujus persecutionis, ac de Licinianis contra Christianos decretis pauca mihi dicenda sunt. Quam atrox & immanis fuerit hæc persecutio, Eusebius in Vita Constant. l. 2. cap. 1. & 2. sic exposuit: *Iste, quem diximus, Licinius in eundem cum illis gurgitem, qui cum Deo bellum gessissent, præceps dejectus est, & quorum interneciones impietatis causa, ipsis illatas oculis aspexisset, eorum exemplum ad suam perniciem consecutus, persecutionem contra Christianos, tamquam quodam ignis incendium jampridem extinctum, de integro suscitavit, graviore flamma ab ipso, quam a superioribus tyrannis accensa. Atque velut bellua quadam immanis, aut serpens tortuosus in se convolutus furorem & minas, quasi cum Deo bellaturus, anhelans, nondum aperte quidem (Constantinum enim admodum extimescebat) contra Dei ecclesias ipsius imperio subiectas dimicare ausus est; sed clam apud se malevolentia occultans venenum, clandestinas insidias separatim contra Episcopos comparavit. Nam per veteratorias malitiosas magistratuum, qui provinciis præfuerunt, spectatissimos quosque inter ipsos e medio tollendos curavit. Quia cædis modus in eo institutus peregrinus quidem erat, cujusmodi non aliquando cognitum fuisse arbitror. Quæ enim fuere ab ipso in Amasea Ponti patrata, extra omnem crudelitatis modum longe evagata sunt. In quo loco nonnulla ecclesiæ, quæ fuissent etiam ante everse, jam secundo e sublimi ad solum usque prostrate. Hæc Eusebius, quorum tamen pleraque ad postremos annos imperii & persecutionis Licinianæ pertinent. Sozomenus lib. 1. Histor. ecclesiast. non solum multos Sacerdotes a Licinio afflictos fuisse commemorat; sed & alios plurimos ac præcipue militaris ordinis viros male multatos asserit. S. Basilii in Oratione de XL. martyribus ait Licinium, per præconem & edictum omnibus denunciasse, ne quis Christum profiteretur, in professores autem fidei Christianæ omnia tormentorum genera ab eodem fuisse proposita. Quocirca quamplurimos, ut ait Baronius, martyres sub Licinio coronatos tam Latinorum Martyrologia, quam Græcorum Menologia attestantur. In not. ad Martyr. Rom. ad d. 2. Jan. Plu-*

Plura contra Christianos edicta aliis alia acerbiora Licinius promulgasse traditur; non omnia illa quidem uno eodemque tempore, sed ab initio leniora; multo autem crudelissima, postquam ejus furor vehementius excanduit. Principio siquidem, cum sibi a Constantino metueret, occulte in fortunas vitamque Christianorum grassari coperat; quamvis ejus crudelitas in illis persequendis excruciansque tanta erat, ut contineri non posset, quin se ipsa proderet. Erat enim hæc persecutio, ut ait Socrates l. 1. Hist. Eccl. *aperta simul & occulta. Nam verbis quidem dissimulabatur, reipsa vero erat manifestissima.* Quæ autem crudeliter atque impie adversus Christianos decrevit, quamvis alia aliis temporibus, ea tamen omnia ab Eusebio lib. 9. Hist. Eccl. c. 10. commemorata in hunc locum simul congerenda censemus: *Primo namque omnium de palatio suo, si quis Christianus esset, exire jubet, tum & de omni militia. Post hæc proficit pestis, & tyrannicis edictis statuit, omnes, qui se Christianos profiterentur, in carcerem trudi; statim tamen invenit aliquid, in quo priores crudelitate superaret. Addit edicto, ut ne quis alicui misso in carcerem cibum vel potum deferat, dicens iniquum esse misericordiam fieri, atque humanitatem præbere his, quos ipse suis legibus condemnasset. Et ita multitudines in carcerem trænse inedia necabantur. Sed per hoc putabat adhuc occultiorem esse tyrannidem suam, verum crescente animi sævitia, etiam hoc parum videtur: continuo in Episcopos ceterosque Sacerdotes Dei rabiem crudelitatis extendit; & primo omnium nobiliores quosque, & quos fama clarior extulerat, vel sapientia & doctrina opinio commendaverat, callida arte circumvenit; & eos aut injuriarum reos fieri, aut cujuscumque alterius ficti criminis præcipiens; nullaque negotii inquisitione habita, puniri hoc solo, quod deferebantur, jubebat. Jam vero post hæc inaudito omnibus sæculis crudelitatis modo, omnes, qui contaminatis sacrificiis acquiescere noluerant, non tortoribus, ut præcessores sui tyranni faciebant, neque cruciati-bus ac suppliciis tradi jubebat; sed lanionibus dari, ut eos porcorum more suspensos, despiciatque, & codicibus superpositos, per frustra caderent, & in partes divisos in mare ad pabulum piscium projicerent. Ecclesias quoque, quas suis jam temporibus communibus edictis extrui fecerat, rursus ipse subvertere, & per omnia satis agere, quatenus cunctos, qui ante fuerant, tyrannos crudelitate superaret. Duas præterea Licinianæ leges Christianis exitiales Eusebius in vita Constantini commemorat; altera vetuit Episcopos cogere Synodos, ac de rebus ad rem ac disciplinam ecclesiasticam pertinentibus consulere; altera cavet, ne viri cum mulieribus præcationis, aut divini Mysterii causa convenirent; neve Episcopi præcepta legis Christianæ faminis traderent, easque rerum divinarum scientia imbuerent. Hujusmodi autem edicta referri oportere arbitror ad annum vigesimum, vel superiorem sæculi quarti; & tunc primum edictis propositis Christianos persequendi initium factum est ab aulicis, quos palatio expulit; & a militibus, quos iussit aut diis sacrificare, aut ignominia notatos militari albo expungi. Licinii autem odium rabiesque in Episcopos potissimum incubuit, quorum plerisque vel sanctitate, vel sapientia insignes suppliciis acerbissimis necatos de medio sustulit.*

Anno igitur 315. vel potius superiore, nul-

lis fortasse tunc adversus nos decretis promulgatis aut conditis, primum persecutionis Licinianæ impetum excepit ecclesia Illyrica. Sed ex illis, qui sub Licinio, in variis Illyriæ provinciis ob religionem cæsi sunt, pauci omnino supersunt, quorum notitia litteris consignata ad posteros pervenerit. In horum numerum adscribi oportet Hermylum Diatonum atque Stratonicum Commentariensem, quos Singiduni in Mæsia superiori Martyrio perfunctos Licinio imperante Martyrologi fere omnes testantur. Utrum his adjungendi sint, spectentque ad hæc tempora, an vero rejiciendi in annum vigesimum hujus sæculi, Argæus, Narcissus, Marcellinus Martyres Tomitani in Mæsia inferiori, sive in Scythia minore, sub Licinio; mihi non liquet. Ad hæc autem tempora revocandi sunt septuaginta Centuriones ac trecenti milites in Macedonia pro Christo interempti, quorum meminit Metaphrastes in Actis S. Theodori Ducis, qui apud Heracleam in Ponto; ut scriptum est in Martyrologio Romano ad diem VII. Februarii *Licinio imperante post multa tormenta, truncatus capite victor migravit in cælum.* Huc etiam spectant Virgines illæ quadraginta Macedones Hædrianopoli Macedoniae Heracleam traductæ ad Licinium, cujus iussu una cum Ammone Diacono, qui eas præceptis atque exemplis sanctissimis imbuerat, quod neque blanditiis, neque minis ab Christi cultu abduci possent, partim igne, partim gladio interierunt. Harum anniversaria commemoratio apud Græcos Latinosque Kalendis Septembris celebratur. An vero prima hæc ab Licinio excitata in Christianos tempestas Dalmaticam ecclesiam perculerit, incertum est. Nullos enim Dalmaticos Martyres sub Licinio interfectos in tabulis ecclesiasticis reperire licuit. Ceteros autem Martyres Illyricos, eadem procella oppressos oblivio ac vetustas obruit.

Sed ceptis immanibus Licinii, impiisque conatibus frænâ iniecit Constantinus, qui cum duplici prælio victum ad pacis condiciones accipiendas compulit, in quibus diserte additum est, ut vim omnem, molestiamque a Christianis abstinere. Exinde pax perpetua fuit ac tranquillitas ecclesiæ Illyricæ, quæ cum tota (Thracia & Mæsia inferiori excepta) in jus ditionemque Constantini transisset, sub ejus præsidio ab omni metu tranquilla esse, quotidie magis efflorescere, ac mirum in modum augeri cœpit. Quocirca Sozomenus, cum paucis post annis Licinius bellum in Christianos longe crudelius redintegrasset, ab ejusdem sævitia Illyrios exempt: *At Græci, inquit lib. 1. c. 2. Macedones, & Illyrii, qui versus Occidentem suarum rerum domicilia habebant, Constantini opera, qui illi imperii Romani parti præfuit, libere & animo securo Deum coluerunt.*

Licinius igitur non tam ex pacto & convento, quam metu coactuque Constantini pacem quidem Christianis reddidit, sed non ejusmodi pacem, quæ nihil insidiarum, nihil periculi haberet; nam in omnem Christianos exagitandi occasionem intentus, si qua oblata esset, numquam omnino intermisit suam in eos sævitiam, ac præsertim in Episcopos ac milites non aperte quidem, sed clam dissimulanterque exercere; quos vel fictis criminibus, vel per speciem fovendæ publicæ quietis, alios fortunis omnibus everti, alios in custodiam tradi, alios exilio affici, alios vita etiam privari jubebat. Nihil

Prima
persecutio
Liciniana.

Martyres
Illyrici
sub Licinio.

Martyres
Macedo-
nici.

Edicta
Liciniana
contra
Christia-
nos.

Secunda
persecutio
Licinianae
operior
& crudeli-
or.

interea firmior ac stabilior pax illi fuit & amicitia cum Constantino, quam variis interpositis offensionibus saepe interruptam, & saepe redintegratam fuisse affirmat Eutropius. Sed Licinii in nos odium, cum eo crevisset, ut neque contineri, neque dissimulari jam posset, illum tandem vel intra finem an. 319. vel anno 320. ex occultis insidiis in apertum adversus Christianos bellum coniecit; huic siquidem anno initium persecutionis Licinianae affigunt plerique recentiores, cum videlicet edictis propositis ac toto Oriente promulgari iussis, quidquid Christianorum erat in sua ditione ac potestate, ad eandem atque exitum vocavit. Nam quae ad hanc diem inique ac fraudulenter contra Deum, Deique cultores vel decreverat, vel molitus fuerat, ea neque universam Orientis ecclesiam feriebat, neque huiusmodi erant, ut iustae apertaeque persecutionis nomen sustinere possent. Porro ex illis Licinianis legibus nomini Christiano exitalibus, quas supra ex Eusebio descripsimus, pleraque hoc anno 320. Licinius vel condidit, vel renovavit. Quae vero de illius plusquam inhumana in excrucian- dis cadendisque Christianis saevitia, & inaudita crudelitate, qua quidem, ut ait Eusebius, *cunctos, qui ante fuerant, tyrannos superare studuit*, antiqui scriptores narrant, ea ad haec tempora potissimum revocari oportet. Haec autem tempestas, quae magno terrore perculit, ingentique calamitate Orientis ecclesiam affecit, tres ferme annos tenuit, & quam plurimos Martyres Christo peperit; quos inter egregia fortitudine memorantur quadraginta Milites in Cappadocia frigore enecti, Basileus Amaseae Ponticae Episcopus, & alii complures, quos Baronius anno decimo sexto quarti saeculi subiecit; sed ex iis plerisque in hoc triennium conjiciendos esse constat. Caeterum reliquos Martyres, quos Martyrologia huic Licinianae persecutioni adscribunt, non est necesse a nobis commemorari, quippe cum, si Thraces, & Scythas excipias, non pertinent ad ecclesiam Illyricam, quae sub imperio Constantini cum esset, Licinii furor & crudelitas illuc pervadere non potuit.

Epistola
Constanti-
ni ad
Constanti-
num fratrem
de
Licinii in
Christia-
nos saevi-
tia.

Eusebius, & Joannes Presbyter Nicomedien- sis, qui Acta S. Basilei Amaseni Episcopi conscripsit, auctores sunt Constantiam Magni Constantini sororem, & conjugem Licinii, litteras ad fratrem dedisse, quibus illum admonebat de iis, quae impie & crudeliter in omnium ac praesentium Christianorum perniciem Vir suus moliebatur. Utrum anno decimo quarto vel quinto quarti saeculi, cum primum Licinius Christianis infestus esse coepit; an vero hisce temporibus, cum in omnia flagitia effusus nullum suae libidini & crudelitati modum adhibere statuerat, haec epistola scripta fuerit, mihi sane non est compertum. Verum si haec litterae pertinent ad annos posteriores, Constantino per eas admonito de improbitate ac saevitia Licinii, tum defuit opportunitas & facultas vel Licinii cohiben-

di, vel Christianis opitulandi. Nam Sarmatico, & Germanico bello, aliisque gravissimis curis Occidentalis imperii distentus de rebus Orientis vix cogitandi spatium habebat. Sed cum vi atque bello insaniam Licinii tum coercere non posset, certe quod proximum fuit, egregie praestitisse putandus est, ut eum per litteras increparet, juberetque a nefariis ceptis omnino desistere. At homo omnium profligatissimus, qui tum nihil sibi a Constantino metuendum censeret, ejus monita contempsit; & nihilo legnius institit Christianos persequi, ad quos infectandos opprimendosque tres fere annos contulit; cum tandem ipsemet in suam perniciem exitiumque Constantinum ad bellum provocavit, causatus illum ultra limites suos in alienam ditionem erupisse; Gothos enim Thraciam, Maesiamque inferiorem populantes bello iusto ac necessario propulsaverat; Thracia autem, parsque Maesiae inferioris, sive Scythia ad imperium Licinii pertinebat. Itaque Constantinum bello appetere decrevit; quod quidem bellum anno 323. ceptum esse oportet, si quidem vera Cedrenus refert, menses videlicet xviii. postremum hoc bellum tenuisse. Sed quidquid hujus anni reliquum fuit, itemque dimidium anni proximi vel bello utrinque apparando, vel levibus praeliis conserendis extractum est. Anno igitur 324. triplici praelio victus est Licinius, ut supra diximus. Is in victoris potestatem cum venisset, ab eo Imperatoriis insignibus exutus in ordinem reductus est; & cum vitam impetrasset, Thessalonicam relegatus fuit. Verum anno insequenti 325., quod novas res moliretur, Constantini iussu in eadem urbe peremptus est. Hic finis civilium armorum fuit. Ita demum sublatis extinctisque omnibus Tyrannis, usquequaque pax ecclesiae & otium partum, opera ac virtute magni Constantini, cujus egregia studia, praeciarosque conatus ad rem Christianam amplificandam his verbis descripsit, quibus etiam historiam suam conclusit, Eusebius lib. 9. cap. 10. *Quieta omnia, & tranquilla ab hostibus bellisque civilibus, lati, securique cuncti mortales pacem agitabant. Ecclesiarum vero gloria incredibile memoratu est, quanto religiosi Imperatoris studio adoleverit, quantaque ejus cura etiam erga sumptum indigentium fuerit. Ardens namque in fide Dei animus, & benignum ingenium atque clemens bonis operibus pascebatur. In tantum vero praesentium rerum bonitas, & tranquillitas obtinebat, ut oblivionem praeteritorum pareveret malorum. Edictis namque frequentibus per omnem locum propositis, non solum tyrannicas adversus Christianos depulerat leges, jusque civile reddiderat; verum etiam privilegia plurima ecclesiis, ac summos honores Sacerdotibus detulit. Ita Deo atque hominibus carus, summam Romani regni, cum religione pura, tum etiam virtute animi ac moderatione, supra omnes, qui prius fuerant, procurabat.*

Licinius
bellum in-
ferre Con-
stantino.

a quo vi-
ctus, de-
mum vita
privatus.

Pax eccle-
siae uni-
versae.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA

HISTORIÆ ET PERSECUTIONIS DIOCLETIANÆ.

Annus Christi 245. Fabiani Pp. 10. M. Julii
Philippi Aug. 2.

M. Julius Philippus Aug. & T. Fabius
Titianus Coss.

C Aurelius Valerius Diocletianus natus est
Diocleæ ignobili oppidulo agri Salonita-
ni, ex Valerio patre, & Dioclea Matre, a qua
cognominatus est Diocles.

Annus Christi 250. Fabiani Pp. 15. Decii
Imp. 2.

Decius Augustus & Maximus Gratus Coss.

M. Aurelius Valerius Maximianus humili at-
que obscurò loco natus est apud Sirmium in Pan-
nonia, cum alii ex Dardania, alii e Thracia
oriundum censent.

Annus Chr. 260. Dionysii Pp. 2. Gallieni
Imp. 7.

Julius Æmilianus, & Pomponius Bassus
II. Coss.

Diocletianus militiæ nomen dedit, atque in
re militari tantos progressus habuit, ut bellica
scientia ac virtute ad opes atque honores viam
sibi munierit. In Gallia cum inter gregarios
milites stipendia faceret, ab Druidæ fatidica
muliere, apud quam versabatur, imperii omen
accepit.

Annus Chr. 277. Eutychiani Pp. 3. Probi
Imp. 2.

Probus Aug. & Paulinus Coss.

Gens Valeria Salonitana e Dalmatia in Italiam
commigravit, & Romæ cum domicilium col-
locasset, opibus atque honoribus floruit; nisi
hanc migrationem cum Marnavio revocare pla-
ceat ad superiores annos, & imperium Claudii.

An. Chr. 280. Eutychiani Pp. 6. Probi
Imp. 5.

Messala & Gratus Coss.

Serenam sive ex Dalmatia, sive aliunde ortam
Diocletianus in matrimonium duxit. Bello Per-
sico Mæsiacis copiis præfuit, in eoque ejus opera
magni fuit.

An. Chr. 281. Eutychiani Pp. 7. Probi
Imp. 6.

Probus Augustus IV. & Tiberianus Coss.

E Serena conjuge Valeriam filiam suscepit,
quæ postea Galerio Cæsari nupsit.

An. Chr. 283. Eutychiani Pp. 9. Cari
Imp. 2.

Carus Augustus II. & Carinus Cæsar Coss.

Caro bellum cum Persis gerenti strenuam ope-
ram navavit. In Senatum cooptatus fuit aucto-
re Nicephoro Callisto; sed quo anno hunc ordi-
nem amplissimum adeptus fuerit, non liquet.
Consulatum etiam adhuc privatus gessit, ut tra-
dit idem Nicephorus, & Georgius Syncellus
confirmat; in quo Bassum collegam habuit, ut
docent Fasti Idatiani, & Chthonicon Alexandri-
num. Sed cui anno adscribendus sit primus Dio-
cletiani consulatus, & susceptus an ordinarius
fuerit, incertum est. Per hæc tempora præ-
positus fuit Domesticis, sive militibus præto-
rianis.

An. Chr. 284. Cæii Pp. 1. & 2. Dioclet.
Imp. 1.

Carinus II. & Numerianus Augg. Coss.

Numeriano interfecto Imperator appellatus est
apud Chalcedonem ab exercitu xv. Kal. Octo-
bris, idest die Septembris decima septima; Aprum
Numeriani interfectorem sua manu occidit: in-
gressus est Nicomediam die septima & vicesima
ejusdem Septembris; & natalitio cognomine adauc-
to, Diocletianus vocari cœpit. Ab hoc anno
incipit Æra Diocletiani, sive Æra martyrum,
Ægyptiaca sive Alexandrina, ejus tamen initio
retroacto in diem undevigesimam antecessi Au-
gusti, quæ post captam ab Augusto Alexandriam
constituta fuerat prima dies anni Ægyptiaci.

An. Chr. 285. Cæii Pp. 2. 3. Dioclet.

Imp. 1. 2.

Dioclet. Augustus II. & Aristobulus Coss.

Carinus ex Gallia cum exercitu in Illyricum
proficisci festinavit, ut Diocletiano imperium
ac vitam eriperet. Ex itinere Julianum, qui re-
gnum in Venetis occupaverat, apud Veronam
acie victum interfecit. Sæpe cum Diocletiano
vario Marte pugnavit; a quo tandem ad Mur-
gum Mæsiæ superioris oppidum copiis & castris
exutus, cum salutem suam spemque omnem in
fuga collocasset, ab Tribuni sui manu, cujus con-
jugem contraxerat, misere interiit. Diocletia-
nus rerum omnium potitus, summam in hostes
clementiam adhibuit. In Christianos & præser-
tim Dalmatas, qui a Carini partibus steterant,
initio perhumanum se ac beneficium præbuit, ut
eorum benevolentiam sibi conciliaret. Cum a
Rusticis sub discessum Carini in Gallia turba-
tum esset, qui factioni suæ Baccaudarum nomen
imposuerant, & M. Amandum atque Ælianum
Duces præfecerant, ad eos aliosque barbaros im-
perio Romano ingruentes subigendos, Diocletia-
nus adiutorem sibi adscivit Maximianum cogno-
mento Herculium, quem xii. Kalend. Decem-
bres jure ac titulo Cæsareo ornavit; eumque in
suam familiam per adoptionem receptum genti-
litiis suis nominibus impertivit. Hinc is quo-
que dictus M. Aurelius Valerius Maximianus;
cui etiam ab Hercule Herculi, ut sibi ab Jo-
ve, cognomen Jovii imposuit. Hoc anno Her-
culus cum Alamannis in Pannonia rem prospere
gessit, eosque a finibus Illyricis excedere cogit.
Sub initium anni ante cladem Carinianam
Diocletianus Sirmii legem tulit Kalendis Janua-
riis; alias itidem leges Singiduni, ac Sardicæ
condidit. Nicomediam hyematum concessit,
quam urbem ædificiorum numero ac magnificen-
tia Romæ cœquare studuit.

Anno Chr. 286. Cæii Pp. 3. 4. Dioclet.

Imp. 2. & 3.

Junius Maximus II. & Vettius Aquilinus
Coss.

Diocletianus M. Aurelium Valerium Maxi-
mianum Herculium ex Cæsare Augustum creavit
apud Nicomediam Kalendis April. qua in urbe
Kal. Febr. legem condiderat. Huic tradidit Oc-
cidentis, sibi Orientis imperium retinuit. Ma-
ximiano Gallica contra Baccaudas, Diocletiano
Asiatica contra Persas expeditio obrexit. Persæ
enim Armeniam ac Mesopotamiam depopulati,
Syriam Romanis ademerant. Hinc bipartita
Romani imperii Orientalis, & Occidentalis di-
visio.

vifio. Herculio Africa, Hispania, Gallia, Italia, cum Rhætia, & Norico; quibus aliqui addunt Pannoniam superiorem obvenit, quæ regiones Occidentalis imperii nomine appellari cœperunt. Cæteras ad Orientem provincias, & quidquid erat juris ac nominis Illyrici, Pannonia superiori fortassis excepta, in Diocletiani potestate mansit. Antequam in suam præterque Provinciam proficisceretur, Romam convenire, ut suscepti imperii possessionem Senatu populoque approbantæ adirent. Diocletianus ex itinere Dalmatiam attigit, & amplissimi prope Salonam Palatii fundamentis jactis, ejusque provincie administrationi Dioclezæ matri commissa, Romam ire festinavit. Romæ cum essent, Antistitum ethnicae superstitionis impulsu primum Christianis bellum indixerunt, edicto lancientes, ne cuiquam liceret aut emere quidquam, aut vendere, ac ne aquam quidem haurire, quin antea simulachris thura libasset. Hinc initium duxit Periodus prima persecutionis Diocletianæ. Multi religionis causa Romæ interfecti, ut doceat Acta S. Sebastiani. Maximianus sub finem ætatis in Galliam ad suam expeditionem profectus Romanum edictum illuc attulit, & initium persequendi cædendique Christianos fecit a Legionē Thebæa, ejusque duce Mauritio, quæ jussu Diocletiani inde usque ab Oriente eidem adversus Baccaudas subsidio venerat. Numquam deinde quamdiu in Gallia fuit, Christianos acerbissime divexare destitit, quorum ingentes edidit strages, usus ad id Riccio Varo Præfecto, & suæ crudelitatis administro.

An. Chr. 287. Caii Pp. 4. 5. Dioclet.

Imp. 3. 4.

Diocletianus III. & Maximianus Augg. Coss. Diocletianus Roma discedens, ad bellum Persicum profectus est. Rem feliciter gessit cum Vaxarane II. Rege Persarum, qui ut pacem impetraret, legatos cum muneribus ad Diocletianum misit. Eo ex Armenia & Mesopotamia copias deducere, atque intra Tigrim regnare jussu, Syriam recuperavit, & multos e primaria Persarum nobilitate vel captivos abduxit, vel obsidum loco, vel dono datos accepit; in quibus fuit Alexandra regii generis Virgo, quam deinde Serena repudiata uxorem duxit. E Syria in Pannoniam venit, aliquot Sirmii leges condidit, cum Rhætis, Germanis ac Sarmatis feliciter pugnavit; Daciam ejectis barbaris recepit. Nihilo segnius rem gessit in Gallia Maximianus, qui Baccaudas levibus præliis domuit; Alamannos, Herulos, Burgundiones compescuit. Francis & Saxonibus Gallia Belgicæ oram vastantibus Carausium cum classe opposuit, qui ob peculatum a Maximiano jussus occidi, purpuram sumpsit, & Britannias in suam potestatem redegit. Senatus populusque Romanus utrique triumphum decrevit, qui propter alias ex aliis moras interpositas dilatus est in ann. 303. Haud vero absimile est, in Pannonia aliisque finitimis Illyricis provinciis, ubi Diocletianus hujus anni partim exegit, haud paucos ob religionem interemptos fuisse.

An. Chr. 288. Caii Pp. 5. 6. Dioclet.

Imp. 4. & 5.

Maximianus Aug. II. & Januarius Coss.

Diocletianus ex Illyrico in Ægyptum abiit, & pridie Kal. April. Alexandria legem tulit contra Manichæos. Inde in Illyrium reversus, varias in Thracia & Pannonia leges condidit, & 17. Septemb. quinquennalia celebravit. Maximia-

nus copias trans Rhenum traduxit, & Alamanniam vastavit.

An. Chr. 289. Caii Pp. 6. 7. Dioclet.

Imp. 5. 6.

Pomponius Bassus II. & L. Ragonius - Quinctianus Coss.

Diocletianus ex Illyria, Maximianus e Gallia Mediolanum hoc anno ineunte conveniunt. De summa reipublicæ cum inter se consulissent, hic in Galliam rediit, ubi pacem cum Carausio Brinnianæ tyranno fecit; ille cogitans in Orientem, peragratis Italicis urbibus Aquilejam adiit, ubi datis ad urbis Præfectum litteris jussit Christianos Romæ in carceribus inclusos occidi; Chrysogonum vero ad se Aquilejam perducere, qui VII. Kal. Decemb. martyrii palmam adeptus est.

An. Chr. 290. Caii Pp. 7. 8. Dioclet.

Imp. 6. 7.

Diocletianus IV. & Maximianus III. Augg. Coss.

Diocletianus Salonæ vel Thessalonicae tres Aquilejenses sorores Agapen, Chioniam, & Irenen ob religionem Christianam extremo supplicio affici jussit. Syriam adiit, ac Saracenos ab imperii finibus repulit. Illyricum peragravit, & quacumque iter habuit persecutionem Romæ in Christianos quadriennio ante concitam circumtulit. Aliquot leges in Thracia & Pannonia condidit. Florus Præfectus Illyrici Anastasiam Matronam Romanam & alios plures in insulam Palmariam relegatos, quod a Christo deficere nollent, lento igne comburi jussit.

An. Chr. 291. Caii Pp. 8. 9. Dioclet.

Imp. 7. 8.

C. Jun. Tiberianus, & Cassius Dion Coss.

Diocletianus cum esset Sirmii legem tulit Idib. Majis, & alteram apud Triballos in Mæsia inferiori III. Nonas Decembres: hunc annum ferre totum apud Illyrios transegisse videtur, ejusque Illyrica commoratio quamplurimis martyrii subeundi causa & occasio fuit. Herculius quinquennalia celebravit Kal. Aprilis.

An. Chr. 292. Caii Pp. 9. 10. Dioclet.

Imp. 8. 9.

Annibalianus & Asclepiodorus Coss.

Diocletianus Asiaticorum in Thraciam, Herculius Francorum colonias in Nervios ac Treviros deducunt. Constantius jussu Diocletiani, Chresto Principe Chersonesi in belli societatem adscito, repulit Sarmatas, qui Provincias Ponticae vastaverant.

An. Chr. 293. Caii Pp. 10. 11. Dioclet.

Imp. 9. 10.

Diocletianus V. & Maximianus IV. Augg. Coss.

Nicomediae Kalendis Martiis novi Cæsares creati, iidemque Tribunitia potestate aucti Constantius Chlorus, & Maximianus Galerius. Uterque suam uxorem repudiari jussus, hic Valeriam Diocletiani filiam, ille Theodoram Herculii privignam duxit. Romano imperio quadrifariam diviso, Africam, Italiam, cum Rhætia & Norico, & fortassis Pannonia superiore Maximianus Herculius, Hispaniam, Galliam, Britanniam Constantius; quicquid terrarum ab Illyrico in Pontum usque porrigitur, Maximianus Galerius obtinuit; reliquas Romani orbis ad Orientem provincias cum summo rerum omnium gerendarum arbitrio Diocletianus sic obtinuit, ut unus omnibus ampla cum potestate præfesset. Præterea suis cuique hostis, quo cum conflige-

ret

ret decretus, Diocletiano Achilleus, qui Ægyptum tyrannico dominatu premebat; Galerius Narſeus Rex Perſarum, qui limites imperio ſuo præſcriptos tranſilierat; Herculio Quingentiani, qui Africam excuſſionibus & latrociniis inſeſtam reddiderant; Conſtancio Carauſius Tyrannus Britannię, & Alamanni, qui in omnem diripiendā occupandāque Gallię occaſionem imminebant. Sub finem Comitiorum Nicomediensium Galerius in Illyricum, Conſtantiſ in Galliam, Herculiſ in Italiam diſcedunt. At Diocletianus poſt varias regiones atque urbes Illyricas luſtratas Romam adiit, qua in urbe decennialia celebravit. Is rebus ſecundis tumens, more Perſarum ſe, ut Deum adorari, & gemmas veſtibus, calceamentisque inferi juſſit. Exinde acrius in Chriſtianos ſavire cepit, quod neſas eſſe ducerent homini mortali divinos honores habere. Hinc ſecunda Periodus perſecutionis Diocletianę. Serenę conjugi nuncium remiſit, quod virilis prolis ex ea ſuſcipiendę nulla ſpes eſſet, & Alexandram e regia Perſarum nobilitate uxorem duxit. Carauſius ab Aleſto ſocio per inſidias occiſus eſt, cui in dominatum Britannię idem Aleſtus ſucceſſit.

An. Ch. 294. Caſi Pp. 11. 12. Dioclet.
Imp. 10. 11.

Conſtantiſ & Galerius Cęſ. Coſs.

Peragratio Illyrica Diocletiani multos in illis provinciis Martyros celo peperit. Galerius bellum egregie geſſit cum Baſternis, Carpiſ & Sarmatis Illyricum vaſtantibus. Intra finem hujus anni Diocletianus & Herculiſ Romę fuerunt; ubi agi ceptum eſt de Suſanna Gabinii Preſbyteri filia Maximiano non Galerio, ſed Herculio in matrimonium tradenda.

An. Ch. 295. Caſi Pp. 12. 13. Dioclet.
Imp. 11. 12.

Tuſcus & Annulinus Coſs.

Carpi in deditiōem accepti, & in Pannoniam translati. Ex præſentia Diocletiani & Maximiani perſecutio in Chriſtianos Romę vehementius exarſit. Maximus, & Claudius, Præpedita uxor, Alexander & Cuthias ex genere Diocletiani ob religionem interempti. Suſanna cum patre Gabinio in carcerem conſecta, & III. Id. Auguſti capite multata, quod Auguſtalibus Herculiſ auptiis Virginitatem & fidem in Chriſtum conſtantiffimę prætuliffet. Diocletianus ad Perſicam & Alexandrinam expeditionem ex Italico delectu exercitum conſcripſit.

An. Ch. 296. Caſi Pp. 13. Dioclet.
Imp. 12. 13.

Diocletianus Auguſtus VI. & Conſtantiſ Cęſar II. Coſs.

Diocletianus cum exercitu in Dalmatiam trajecit, ubi acerbiffima crudelitatis exempla in Chriſtianos, Salonę præſertim edidit. Georgium Salonitanum Antiftitem cum aliis pluribus de medio ſuſtulit. Nec pepercit Alexandrę, quę Georgii exemplis ac miraculis impulſa Chriſto nomen dedit. Ea ſublata vel tertiam uxorem duxit, cui nomen erat Priſcā, vel priſcam conjugem Serenam in thori ſocietatem recepit. Herculiſ per idem tempus Romę nihilo ſegnius in Chriſtianos ſaviebat, Gabinio Preſbytero, & Caſo Romano Pontifice interfectis. Deinde in Africam trajecit, ubi Quingentianos domuit, & Thermas Herculię Carthagini exſtruxit. Aleſtus Britannię Tyrannus ductu Aſclepiodori Præfecti Prætorio eſt oppreſſus. Ita Britannię decimo fere anno recuperatę. Apud Lingonias

a Conſtancio Cęſare LX. Alamannorum milliſ caſa. Diocletianus cum exercitu Nicomediā primum, deinde in Ægyptum ad Alexandriam oppugnandam proſectus eſt, traditis antea Galerio legionibus Italicis, quibus ad Perſicam expeditionem uteretur.

An. Chr. 297. Marcellini Pp. 1. 2.

Dioclet. Imp. 13. 14.

Maximinus Aug. V. & Galerius Cęſar

II. Coſs.

Sub initium hujus anni Alexandria a Diocletiano capta, qui cœdibus & proſcriptionibus acerbiffime defectionem illam ultus eſt. Buſiris & Coptos urbes verſę. Galerius ſemel atque iterum male, tertio proſpere cum Perſis pugnavit. Narſei uxorts, liberos, & ſorores cepit. Tertia Periodus perſecutionis Diocletianę ab edicto contra Milites Chriſtianos exorta, quę quamplurimos ex Illyricis legionibus percudit, quibus potior fuit religio, quam militia aut ſalus. Defectio Dalmatarum ex Oriente Diocletianum in Italiam ac Romam evocavit. Herculiſ Romam ex Africa reverſus, cogitationem curamque ad Thermas in honorem Diocletiani exſtruendas adjecit.

An. Chr. 298. Marcellini Pp. 2. 3. Dioclet.
Imp. 14. 15.

Anicius Fauſtus II., & Severus Gallus Coſs.

Salona vehementer oppugnata præſenti diſcrimine divinitus liberatur. Demotheſes is, qui regnum in Liburnis ſeu Dalmatis occupaverat, uſus claſſe Pontica obverſam Italię oram vaſtaſcit, Ariminum urbem exſcidit. Viſtus a Diocletiano pacem veniamque impetravit, qui pacata Dalmatia Romam rediit. Herculiſ ad Thermarum ædificationem Chriſtianorum ac præſertim militum operam adhibendam cenſuit; quos ſervilibus laboribus atterere, quam nullo ſuo, reiſque publicę commodo necare, ſatius duxit. Cyriacum cum ſociis in caſterem detrudi juſſit. Diocletianus etiam Chriſtianorum opera uti cepit ad Dalmatica ædificia perſicienda. Theodorus Epicoſopus Salonę ob religionem cęſus.

An. Ch. 299. Marcellinus Pp. 3. 4. Dioclet.
Imp. 15. 16.

Diocl. VII. & Maximian. VI. Augg. Coſs.

Cyriacus juſſu Diocletiani vinculis exemptus Artemiam ejus filiam energumenam, expulſo Dæmone ad ſanitatē corporis & mentis revocavit, eamque baptiſmo expiatam de Chriſtianiſ præceptis erudiendam Serenę Auguſtę tradidit; quam ob rem Diocletianus aliquid de ſua in Chriſtianos acerbitate remiſit. Cyriaco autem ex Perſide, quo ad Jobiam Regis filiam itidem a Dæmone obſeſſam liberandam miſſus fuerat, domum prope Thermas donavit. Deinde in Illyriam proſectus extremos hujus anni menſes Sirmii conſecit. Inſignem de Marcomannis Victoriā a Galerio relatam huic anno adſcripſit Idatiſ.

An. Chr. 300. Marcellini Pp. 4. 5.

Dioclet. Imp. 16. 17.

Conſtantiſ III. & Maximianus III. Cęſs. Coſs.

Diocletianus ex Pannonia, Herculiſ ex Italia Salonam conveniunt, & de imperio abdicando deliberant. Galerio potiffimum inſtigante, Herculiſque ægre admodum aſſentiente ſumma deliberationis fuit, ut cum opportunitas rei gerendę ac tempus idoneum adeſſet, imperium uno & eodem die uterque deponeret. Interea operam darent, ut ſublatis inteſtinis, externisque hoſtibus, inter quos omnium pernicioſiſſimi eſſe Chriſtiani

stiani censebantur, rempublicam tranquillam ac bene constitutam relinquerent. Diocletianus Sirmium, Herculus Romam revertuntur. Galerius in fines Illyricos regressus Vandalos Thraciam vastantes ultra Danubium rejecit. Joannes II. Episcopus Salonæ martyrium obiit.

An. Ch. 301. Marcellini Pp. 5. 6. Dioclet.

Imp. 17. 18.

Titianus II. & Nepotianus Cofs.

Victoriam Constantii Cæsaris relatam de Alamannis apud Lingonas huic anno aliqui adscribunt. Res Christiana partim odio Imperatorum; partim Præsidum improbitate ubique vehementer afflicta. Romæ in Circo xv. Kalendas Majas iterum ac sæpius acclamatum est: *Christiani tollantur, Christiani non sint*. Quare Hermogenianus Præfectus Prætorio de Christiana religione abolenda ad Senatum retulit. Senatus persecutionem in Christianos decrevit; approbante Herculo, qui litteras ad Prætores ac Præfectos provinciarum dedit; Litterarum caput erat, *ut ubicumque Christiani inventi fuerint superstitionem colentes, aut sacrificare Diis cogantur, aut certe penis intereant*. Ex Actis S. Sabini Ep. Spoletini. Hæc Baronius in hunc annum conjecit, quæ rectius fortasse in annum proximum referri possunt. Diocletianus partim apud Illyrios, partim in partibus Orientis hunc annum exegit.

An. Ch. 302. Marcellini Pp. 6. 7. Dioclet.

Imp. 18. 19.

Constantius IV. & Galerius IV. Cæs. Cofs.

Pasigrates, Valention, Julius, Hesychius, Nicander, Marcianus milites pro Christo interfecti apud Dorostorum in Mæsia inferiori, alii vero in aliis Illyricis provinciis. Horum tamen martyrium, etiam in superiores annos rejici potest. Diocletianus ex Oriente, ubi apud Antiochiam legem dedit Kalendis Juliis, Nicomediam hyematum venit. Galerius quoque ex Illyrico illuc se contulit. In ea urbe de Christianorum genere penitus extinguendo tota hyeme inter illos deliberatum est.

An. Ch. 303. Marcellini Pp. 7. 8. Dioclet. Imp.

19. 20. Persecutionis universalis 1.

Diocletianus VIII. & Maximianus VII.

Augg. Cofs.

Nicomediæ universalis in Christianos persecutio edita vii. Kal. Martii. Initium factum ab everfione templi Nicomediensis. Ubique & ecclesiæ dirutæ, & sacri codices flammis traditi; & innumerabiles Christianorum cædes factæ. Diocletianus post peragratas regiones Orientis, Romam venit, ubi cum Herculo xii. Kal. Decembris. & vicennalia celebravit, & de Persis, aliisque barbaris populis subactis triumphum egit. Deinde consul designatus in annum proximum, cum populi Romani dicacitatem ferre non posset, xiv. Kal. Januarii repente ex urbe se proripuit, & Ravennam abiit.

An. Chr. 304. Marcellini Pp. 9. Marcelli Pp. 1.

Dioclet. Imp. 20. 21. Persec. 1. 2.

Diocletianus IX. & Maximianus VIII.

Augg. Cofs.

Diocletianus Ravennæ nonum consulatum iniiit. Ariminum paucis ante annis a Demosthene Rege Dalmatarum funditus eversum reedificari jussit, accitis undique architectis, & ingenti operariorum multitudine præsertim ex Dalmatia. Interæ partim ex hyemis, cœlique perfrigidi vehementia, partim ex defatigatione itinerum, partim ex ægritudine animi malaque corporis affectione lentum ac perdifficilem morbum contra-

xit. Vere appetente, quamvis ægro corpore fractisque esset viribus, iter Nicomediense ingressus aliquot Venetiæ urbes peragravit, Veronam, Atinum, Concordiam, Aquilejam adiit, inde in Dalmatiam præfectus Salonæ aliquamdiu commoratus est; hinc in Pannoniam se contulit; Sirmium, Taurunum, Viminacium lustravit; totamque æstatem ripa Striga, sive Danubiana obeunda, ac limitaneis Illyriæ oppidis muniendis firmandisque transiit. In Bithyniam autumnos jam in hyemem vergente pervenit, & mense Novembri Circum Nicomediensem dedicavit. Cum vero morbus magis in dies magisque ingravesceret, eo adductus est, ut non solum morti proximus esset, sed etiam pro mortuo haberetur. Evalit ille quidem ex illo extremo periculo, sed vis morbi mentem illius adeo percudit ac debilitavit, ut deinde insanire identidem ac furere videretur. Persecutio ubique, ac potissimum in Dalmatia Pannonia, Mæsia, Thracia, totaque Illyrico vehementissime fervet. Salonæ Donatus Presbyter Aquilejensis acerbissime excruciat; Joannes III. ejus urbis Episcopus interemptus; & alii quamplurimi.

An. Ch. 305. Marcelli Pp. 1. 2. Dioclet.

Imp. 21. Persec. 2. 3.

Constantius V. & Galerius V. Cæs. Cofs.

Diocletianus Nicomediæ, Herculus Mediolani Kalendis Majis imperio se abdicant. Appellati sunt Augusti Constantius Chlorus, & Maximianus Galerius; suus utrique Cæsar adjunctus, huic Maximinus cognomento Daza, sive Daza, illi Valerius Severus. Diocletianus in Dalmatiam secessit; cujus provincie administrationem cum sibi retinisset, Christianos crudeliter in modum afflixit. In cæteris Illyricis provinciis, Galerio imperante acerbissime servitum est in Christianos. Cythæ in Numidiâ Synodus habita, ut Episcopus ejus urbis crearetur. In ea vitandi schismatis causa traditores in communionem ecclesiasticam recepti sunt. Thermæ Diocletianæ in urbe perfectæ ac dedicatæ.

An. Ch. 306. Marcelli Pp. 2. 3. Constantii

& Galerii Augg. 1. 2. Persec. 3. 4.

Constantius VI. & Maximianus Gal. VI.

Augg. Cofs.

Severus Cæsar Africam atque Italiam adeptus Romæ imperii Cæsarei possessionem anno superiori adierat. Christianos crudelissime divexat. Artemiam sororem atque alios religionis causa interfici jubet. Constantio Eboraci in Britannia rebus humanis exempto succcessit Constantinus ejus filius viii. Kal. Augusti. Romæ sub discessum Severi, Maxentius a Militibus Prætorianis Imperator salutatus; Herculum parentem & Campaniam sive Lucaniam, quo secesserat, evocatum purpura iterum induit, atque in pristinum Augustalis imperii locum restituit. Maxentius initio Christianis se favere simulavit. Persecutio in Occidente deferbuit, in Dalmatia totoque Illyrico atque Oriente vehementius exardescit ex novis Galerii & Maximini edictis. Duplex per hæc tempora Schisma exortum, Donatistarum in Africa, Meletianum in Ægypto. Ab utroque intacta ecclesia Illyrica. Huic anno adscribas licet Martyrium S. Felicis Episcopi in Dalmatia. Constantinus in Gallia patrocinium rei Christianæ suscepit. Severus a Galerio in locum Constantii substitutus, & Augustus appellatus.

An. Ch. 307. Marcelli Pp. 3. 4. Constantin.

Imp. 1. 2. Persec. 4. 5.

Maximian. Herculus IX. Constantin. Augg. Cofs.

Seve-

Severus Romæ Maxentium obsidet; desertus a suis fugam sibi consciscit; fugientem insequitur Herculius, & Ravennæ obsessum in eam desperationem adduxit, ut se in deditionem hostisque arbitratum dederet, qui una cum imperio vitam eidem ademit. Severo extincto Herculius, cum sibi a Galerio metueret, ad Constantinum in Galliam confugit, quo cum Faustam minorem filiam matrimonio junxit. Exinde Constantinus appellari cœpit Augustus, quem titulum a focero veluti dotalem accepit. Galerius ulciscendi Severi causa, copiis celeriter contractis, Romam advolat; urbi, Senatui, populo, Maxentio exitium clademque minatur. Sed cum pars Galeriani exercitus ad Maxentium defecisset, pars ad defectionem spectaret, satius esse duxit, Italia pervasata, in Illyricum reverti. Herculius Romam regressus cum insidias strueret Maxentio filio suo, Roma pellitur, iterumque in Galliam ad Constantinum proficisci maturavit. Licinius Carnunti 111. Id. Novembris primum Cæsar, deinde Augustus a Galerio creatus, præsentibus atque approbantibus Diocletiano & Herculio. Dum Imperatores hisce inter se bellis distinentur, Præfecti Provinciarum in Illyrico, Asia, & Oriente nihilo segnius persecutionem urgent, edictaque Imperatoria exsequuntur. Multi hoc anno Martyres Sirmienfes.

An. Ch. 308. Marcelli Pp. 5. Constantini

Imp. 2. 3. Persec. 5. 6.

Diocletianus X. & Maxim. Galer. VII.

Augg. Coss.

Herculius purpura iterum deposita, insidias Constantino molitur. Maximinus ab Galerio titulum Augustalem vi ac minis extorquet. Maxentius Romæ se Christianorum hostem profiteatur; ex iis quamplurimos variis suppliciis necavit, aut in vincula conjecit. In Illyrico, cæterisque ad Orientem regionibus Galerio & Maximino subiectis multi Christianorum greges cum suis Pastoribus mactati. Diocletianus in Dalmatia eisdem acerbissime divexat. Cum Aquilejæ persecutio deferbuisset, Anastasius Fullo martyrii cupidus Salonam adiit, & gloriosum in ea urbe pro Christo certamen obiit.

An. Ch. 309. Eusebii Pp. I. Constantini

Imp. 3. 4. Persec. 6. 7.

I. Post Consulatum X. & VIII. vel Maxentio & Romulo II. Coss.

Maxentius Christianorum complures suppliciiis mactavit; Marcellum præcipue Pontificem, stabulo addictum ærumnis ac tetro odore confecit. In Oriente persecutio acerbissime sævit; nihilo remissius in Dalmatia, totaque Illyria & Asia. In Gallia & Hispania res Christianæ sub Constantino satis tranquillæ.

An. Ch. 310. Eusebii Pp. 1. 2. Constantini

Imp. 4. 5. Persec. 7. 8.

II. Post Consulatum X. & VIII. vel Maxentio III. Conf. solo.

Maximianus Herculius, cum insidias Constantino genero suo strueret, profugit Massiliam, ibique infelici trabe suspendi iussus male periit. Christiani ubique præterquam in Gallia & Hispania, crudelem in modum habiti, præsertim in Ægypto ac Palæstina.

An. Chr. 311. Euseb. Pp. 2. 3. Constantini

Imp. 5. 6. Persec. 8. 9.

Maximianus Galerius VIII. & Maximinus II. Augg. Coss.

De acerbissima in Christianos crudelitate ni-
Illyrici Sacri Tom. II.

hil remissum est, præsertim in Oriente, ubi Maximinus rerum potiebatur. Galerius sædo exitiæ morbo conflictatus, ac prope jam consumptus, sanxit edicto, ne quis impofterum Christianis negotium faceretur; edictumque Nicomediæ evulgari iussit pridie Kal. Majas; paullo post misere interiit. Pax ubique ecclesiæ reddita, præterquam in illis provinciis, quæ Maximini imperio suberant. Diocletianus in Dalmatia Christianis infestus esse desit, & reliquam vitam ab omni rerum publicarum administratione vacans, sibi uni vixit. Maximinus ingenti exercitu collecto quidquid Galerianæ ditionis fuerat, in suam potestatem redigere conatur. Adfuit in tempore Licinius, qui ejus conatus cohiberet. Pax inter utrumque convenit, & Bosphorus Thracius utriusque imperio limes constitutus. Maximinus in Orientem reversus intermissam in Christianos persecutionem vehementius instaurat. Valeria vidua Galerii a Maximino in exilium ejecta; a quo ut eam revocaret, ad seque mitteret, frustra Diocletianus per litteras & per legatos efflagitat. Eusebius Papa moritur vi. Kal. Octobris; & septimo post die suffectus est Melchiades Afer.

Anno 312. Melchiadis 1. 2. Constantini

Imp. 6. 7. Persec. 9. 10.

Constantinus II. & Licinius II. Augg. Coss.

Maximinus Armenis, quod Christiani essent, bellum intulit ex Euseb. lib. 9. Maxentius Romæ cum in omnes, tum maxime in Christianos crudelitatem exercet. Ejus tyrannidem cum diutius ferre Romani non possent, Constantini opem implorant, cui Maxentius per speciem ulciscendæ necis Herculio parenti illatæ bellum indixit, Maximino in hujus belli societatem ultro se offerente. Constantinus Maxentianis copiis ac ducibus triplici prælio apud Taurinum, Brixiam & Veronam profligatis, propius ad urbem exercitum admovet. Cœlestis crucis ostento erectus, & per quietem admonitus, ut ejus effigiem pro signo in acie præferret, ad pontem Milvium feliciter cum hoste pugnavit. Hostili exercitu ad internecionem deleta, Maxentioque ruina pontis oppresso ac demerso, egregiam victoriam reportavit: vi. Kal. Novemb. in urbem ingressus & totius Occidentis Imperator appellatus est. Edictum pro Christianis tulit. Herculii & Diocletiani statuas, ac tabulas confringi iussit. Maxentio extincto res Christiana ubique floret, præterquam in Oriente, ubi Maximinus, quamvis Constantini litteris deterritus, Christianos tamen occulte persequi non desierat.

An. Ch. 313. Melchiadis 2. 3. Constantini

Imp. 7. 8. Persecutionis decimus absolutus, undecimus inchoatus.

Constantinus III. Licinius III. Augg. Coss.

Constantinus Mediolani Constantiam sororem suam Licinio copulavit, & alterum pro Christianis edictum una cum Licinio composuit. Diocletianus ad eas nuptias invitatus cum adesse noluisse, objurgatoriis ac minacibus illorum litteris perterritus, & aliis super alias ægritudinibus affectus apud Salonam misere interiit Junio vel Julio mense. Maximinus contra Constantinum & Licinium bello inito, ab Licinio victus in Illyriis, primum Nicomediam se recepit, tum in Cappadociam, postremo in Ciliciam aufugit, & apud Tharsum intestinis atrocissimisque cruciatibus exagitatus, miserando mortis genere periit; cum antea decretum amplissimum pro

R r

Chri-

Christianis fecisset. Ita sublati omnibus Christi hostibus, usquequaque pax ecclesiae, & otium partum. Ne quis vero ex impiorum genere superesset, Licinius devicto & extincto Maximino, primum Candidianum Galerio ex Concubina genitum, & Severianum Severi filium interemit, deinde uxorem Maximini, ejusque filium, & filiam Candidiano desponsam sustulit; ad extremum anno 314. Priscam & Valeriam capitali supplicio affecit. Donatistae in Concilio Romano damnati. Melchiades Papa obiit iv. Id. Decemb. eique Sylvester subrogatus est anno proximo Kalendis Februarii.

An. Ch. 314. Sylvest. Pp. 1. Constantini Imp. 8. 9. Volusianus II. & Annianus Cofs.

Synodus Arelatensis, in qua Donatistae iterum damnati. Intra finem hujus anni Licinius Christianos occulte persequi coepit.

An. Ch. 315. Sylvestri Pp. 1. 2. Constantini Imp. 9. 10.

Constantinus IV. & Licinius IV. Augg. Coss.

Hermylus Diaconus, & Stratonicus Commentariensis Singiduni in Mæsia inferiori, & alii plures in Macedonia, jussu Licinii ob religionem interempti. Primum Licinianum Bellum. Licinio bis victo pax ita convenit, ut Licinius Thracia, Mæsia inferiori, & Scythia parva retentis, reliquum Illyricum cum Macedonia Constantino traderet. Exinde res Christianorum quietæ in Dalmatia, & in illis Illyricis provinciis, quæ in ditionem Constantini migraverant.

An. Ch. 316. Sylvestri Pp. 2. 3. Constantini Imp. 10. 11.

Sabinus & Rufinus Cofs.

Constantinus Decennalia celebrat. Ecclesia & imperium pace, & rebus prosperis florent.

An. Ch. 317. Sylvest. Pp. 3. 4. Constantini Imp. 11. 12.

Gallicanus & Bassus Coss.

Constantinus Sardicæ in Dacia tre Cæsares creavit, Crispum ex Minervina & Constantinum ex Faustula filios suos, nec non Licinium Licinii filium.

An. Ch. 318. Sylvestri Pp. 4. 5. Constantini Imp. 12. 13.

Licinius Augustus V. & Crispus Cæsar Coss.

Is annus nihil attulit memorabile, quod vel ecclesiae vel imperii statum immutarit.

An. Chr. 319. Sylvest. Pp. 5. 6. Constantini Imp. 13. 14.

Constantinus Augustus V. & Licinius Cæsar Coss.

Constantinus Sarmatas Mæotidis accolæ Istrum transgressos repulit. Licinius Christianos e palatio militiaque expulit, propositisque edictis palam bellum ecclesiae indixit; nisi hæc in annum proximum conferre libeat.

An. Ch. 320. Sylvest. Pp. 6. 7. Constantini Imp. 14. 15.

Constantinus Aug. VI. & Constantinus Junior Cæsar Coss.

Argæus, Marcellinus, Narcissus Martyres Tomitani in Scythia parva sub Licinio; sed multo plures in Mæsia inferiori, ac Thracia, & in Oriente ob religionem Christianam interfecti. Crispus Cæsar contra Germanos rem prospere gessit.

An. Ch. 321. Sylvestri Pp. 7. 8. Constantini Imp. 15. 16.

Crispus II. & Constantinus II. Cæss. Coss.

Quinquennalia Crispi & Constantini Cæsarium celebrata.

An. Ch. 322. Sylvest. Pp. 8. 9. Constantini Imp. 16. 17.

Petronius Probianus, & Anicius Julianus Coss. Persecutio Liciniana fervet.

An. Ch. 323. Sylvest. Pp. 9. 10. Constantini Imp. 17. 18.

Severus & Rufinus Coss.

Constantinus Gothos Thraciam & Mæsiam vastantes in fugam conjecit. Secundum Licinianum bellum hoc anno exortum.

An. Ch. 324. Sylvest. Pp. 10. 11. Constantini Imp. 18. 19.

Crispus III. & Constantinus III. Cæss. Coss.

Constantinus apud Hadrianopolim in Thracia cum Licinio congressus multa hostium millia concidit. Crispus apud Callipolim Licinianam classem disjecit. Licinius Chalcedonem se recipit, ubi Martinianum Cæsarem creavit. Sed tertio victus cum Martiniano Nicomediam aufugit. Constantinus utrumque Nicomediae obsessum ad ditionem perpulit, in ordinem coegit, vita donavit.

An. Ch. 325. Sylvest. Pp. 12. 13. Constantini Imp. 19. 20.

Paullinus & Julianus Coss.

Licinius cum ad ingenium rediisset, ac novis rebus studeret, Thessalonicae jussu Constantini interficitur. Ita extinctis omnibus Christiani nominis hostibus pax & tranquillitas ecclesiae restituta est.

* MARTYRES DIVI QUE SALONITANI

EX GENERE DIOCL IMPERATORIS

NON FECIT
TALITER OMNI
NATIONI

FLORIBUS EIUS
NEC ROSA NEC
LILIA DESUNT
BEDA SERM.

MIRABILIS
DEUS

IN SANCTIS
SULS

BENEDICTO XIV PONT: MAX:

DE S. SERENA IMPERATRICE ET DIOCLETIANI AUGUSTI CONJUGE.

Historiæ & persecutionis Diocletianæ ordo seriesque hæcenus explicata non solum temporibus illis, rebusque illius ætatis obscurissimis, tum profanis, tum ecclesiasticis, ac præsertim Illyricis lucem impertit, sed etiam instar cuiusdam proœmii, viam quodammodo sternit ad Vitas eorum resque sanctissime gestas describendas, quos communio sanguinis e Valeriis Salonitanis deducta arctissimo cognationis vinculo cum Diocletiano conjunxit. Quamvis autem ecclesiam Romanam exemplis eximie sanctitatis, & illustri martyrio nobilitarunt, eos tamen jure optimo sibi vindicat historia ecclesiæ Salonitanæ, quippe cum ex ea urbe originem duxerint. Primum igitur de Serena uxore Diocletiani, & Artemia Virgine ac martyre filia utriusque nobis agendum erit; deinde persequemur Acta S. Caii Romani Pontificis, & S. Gabinii Presbyteri fratrum, & Diocletiani patruellum; quibus subjici oportet Vitam & martyrium S. Susannæ Gabinii filiæ, lectissimæ Virginis ac martyris. His postremo loco accedent quinque nobilissimi martyres genere Salonitani, Claudius & Maximus fratres, itemque Diocletiani patruelles, Præpedita Claudii uxor, horumque filii Cuthia & Alexander, qui apud Ostia Tiberina præclaram pro Christo mortem oppetierunt. Nunc de S. Serena.

Qui superiori sæculo Chronica Hispaniensia consarcinarunt, quicquid ad genus ac patriam S. Serenæ pertinet, id omne more suo ad nationis Hispanicæ decus gloriamque transfulerunt. Hinc enim Serena, si dignum est credi, ortum ac nomen traxit; hic nata & educata est; hic Serenorum familia cum opibus & nobilitate, tum rerum gestarum amplitudine inter cæteras longe multumque eminebat. Quæ hac de re, poeticis magis decora fabulis, quam certis rerum antiquarum monumentis traduntur, ea non tam refellere, quam contemnere in animo est; præsertim cum Antonius Hispaniensis Auctor Hispanæ Bibliothecæ tam multa in hanc sententiam docte & perspicue scripserit, ut istorum impudentiæ ac fraudis non jam vestigia tantummodo, sed etiam ipsa cubilia videre possimus. Quare cum egregius iste Scriptor falsos illos Chronologos refellendi laborem pariter ac laudem nobis præripuerit, ne actum agere videamur, ex variis locis Hispanæ Bibliothecæ argumenta & rationes describemus, ne verbo quidem addito, aut detracto, quibus tota illa de Serenorum origine historia admodum fabulosa, & male conclusa dissolvitur. Quod si sanctissimæ hujus Imperatricis patriam ac genus per conjecturas inquiri liceat, vero similis esse dicemus illam ex Illyrico, quam ex Hispania, aut aliunde oriundam fuisse.

Nemo ex antiquis Auctoribus, quorum quidem monumenta extent, vitam Serenæ omnibus sanctimoniarum notis insignem, litteris consignavit. Nonnulla tamen, quæ illius sanctitatem mirifice commendant, peti possunt cum ex Actis S.

Susannæ, tum ex Actis S. Marcelli Romani Pontificis, ubi S. Artemiæ Diocletiani ex Serena filia ad Christum conversio & martyrium describitur. Auctor est Baronius in aliis quoque Divorum historiis perhonorificam de Serena, ejusque virtutibus mentionem fieri; sed cum nusquam nominatim indicaverit, quæ sint hujusmodi historiæ, ubi reperiantur, nihil ex illis colligere licuit; hæc si nobis cognitæ in promptuque essent, multa fortasse suppetere, eaque memoratu dignissima, quibus Acta S. Serenæ illustrari augerique possent. Quare quod plerisque Divorum evanisse dolemus, id quoque, fato nescio quo, S. Serenæ accidit, ut de illius vita rebusque gestis longe pauciora ad nostram notitiam, nostrasque manus pervenerint, quam quæ intercepta nimia vetustas, & posteritatis oblivio delevit. Habeo tamen unde supplere quoquo modo possim, quod nobis aut longinquitas temporis, aut majorum nostrorum in talibus rebus memoriæ prodendis incuria invidit. Extant quippe gravissima testimonia, quæ cum veteres Martyrologi, tum alii Auctores satis idonei Serenæ sanctitati tribuerunt. Hæc porro in unum colligi, & suis quæque notis illustrari oportebit. Significant quippe, quam egregiam de illius virtute opinionem Scriptores ætatum ferme omnium habuerint; & cultus eidem ab ecclesia decreti initium jam inde a quarto vel quinto sæculo repetendum esse declarant. Deinde quæ de Serena Augusta narrantur in historia S. Susannæ, itemque S. Marcelli Papæ, huc transferemus. Indidem vitam S. Serenæ descripsit Joannes Marnavitus Episcopus Bolenensis, & illi opusculo inseruit, quod Romæ anno 1630. typis editum est, inseribiturque *Regiæ sanctitatis Illyricana sacunditas*. Hanc quoque proferemus, quæ nobis erit instar Actorum S. Serenæ, quando nulla alia suppetunt monumenta, ex quibus ea transcribere liceat.

Veterum ac juniorum testimonia eo pertinent, ut S. Serenæ non solum ornamento, sed etiam præsidio sint; nam & multa nobis suppetunt, quibus illustrari ejus vita, mors, sepultura, translatio possit; & vero ejusdem sanctitatem cultumque contra oppugnationem audaciam egregie communiunt. Ex quo enim Lactantii liber de mortibus persecutorum in lucem prodiit, fuisse nonnulli, qui ad labefactandam S. Serenæ historiam, præclarissimi hujus Auctoris testimonio abuterentur; & nemo adhuc inventus est, qui defensionem ejusdem susciperet. Ac primum quidem Imperatoris Serenæ nuptiis Lactantii auctoritatem objiciunt, easque fabulosas & commentitias esse contendunt; deinde hoc veluti fundamento subducto, cui cætera nituntur, quæ de S. Serena majores nostri tradiderunt, ejus etiam sanctitatem, & præclara facta in suspicionem adducunt; atque eo demum spectare aliqui videntur, id agere, ut omnem illi veri rationem adimant, ejusque nomen e Divorum factis expungant. Nos igitur, quod de Serena Dio-

Rerum dicendarum ordo.

Serena Imperatrix non ex Hispania,

Sed verisimiliter ex Illyrico oriunda.

electiani conjuge Veteres memorie prodiderunt, quodque multarum aetatum consensus & auctoritas confirmat, id pro virili defendere, atque ab omni falsitatis & mendacii suspitione vindicare conabimur. Porro ne perturbate & confuse, sed recte atque ordine rem agamus, primum Lactantii locos, qui nobis contrarii esse videntur, in medium afferimus, simulque interpretationem, quam iisdem adversarii adhibuerunt, paucis exponimus; tum gravibus & perspicuis argumentis ostendimus longe aliam, atque isti putant, sententiam adductis Lactantii locis esse subiectam, quæ cum Augustalibus Serenæ nuptiis optime cohæret; postea ne ex ipsa quidem adversariorum interpretatione id, quod volunt, effici cogique posse contendimus: ita fiet, ut illis eripatur quicquid præsidii ex auctoritate Lactantii, sibi suæque opinioni adsciscere conantur. Ad extremum, si quæ aliunde ad nostram sententiam labefactandam duci possunt, argumenta diluemus. Quod si longior fuerit disputatio, cum magnitudine utilitatis comparata, fortasse etiam brevis videbitur. Eo quippe spectat, ut veterum Martyrologiorum auctoritati consulat, ut a Christiana pietate nimie credulitatis suspitionem dimoveat, ut denique quod a majoribus nostris creditum est, & bona cum fide posteris commendatum, id nobis quoque & amplectendum, & tenendum esse ostendat. Id si assequi liceat, non erit, ut spero, cur in hac controversia sane gravissima, aut plus nimio longi fuisse, aut frustra laborasse videamur.

CAPUT PRIMUM.

De Sancta Serena Augusta, ejusque Imperatorio connubio, religione, sanctitate, obitu, & cultu

Testimonia Veterum & Juniorum Scriptorum.

§. I.

Testimonia ex Martyrologiis.

I. *EX Martyrologio Romano antiquo seu parvo. xvii. Kalendas Septembris. Roma Serena uxoris Diocletiani Augusti.*

II. *Ex Martyrologio Romano hodierno. xvii. Kalendas Septembris. Roma S. Serena uxoris quondam Diocletiani Augusti. Huic formulæ hanc notam apposuit Cæsar Cardinalis Baronius: De qua Beda, Usuardus, & alii. Agitur de ea in Actis S. Susannæ martyris, itemque in rebus gestis S. Marcelli Papæ, & aliis martyrum Actis, licet penes Scriptores gentiles de ea nulla mentio habeatur: nec mirum, cum Diocletiani res gestæ remanserint obscurissimæ, deperditis illorum commentariis, qui eas exacte fuerant prosecuti.*

III. *Ex Martyrologio Bedæ adscripto editionis Antuerpiensis. xvii. Kalendas Septembris. Roma S. Serena uxoris quondam Diocletiani Augusti. Ex eodem Martyrologio, ubi de S. Susanna agitur ad diem undecimam mensis Augusti. Susanna virgo sub Diocletiano Imperatore passa est, eo quod nollet a Maximo filio ejus in conjugio sociari, sed in Virginitate permanere, hortante eam Gajo Papa, nec non & Serena Augusta, ut stabilis permaneret in fide & castitate perpetua. Propter hoc iussit eam Diocletianus post*

alia tormenta in domo propria gladio percuti; & sic martyrium consummavit. Prædicta vero Serena Augusta collegit corpus sanctæ Virginis, & sanguinem, quem fuderat, in eodem loco cum velamine tersit, & posuit in capsâ argentea in palatio suo, ubi diu noctuque c furtivis vicibus orare non cessabat. Corpus vero S. Susannæ ipsa manibus suis ornavit cum lintheaminibus, & aromatibus, & posuit juxta corpora Sanctorum in d Cameterio Alexandri.

IV. *Ex Martyrologio Usuardi editionis Solerianæ. xvii. Kalendas Septembris. Roma S. Serena uxoris & quondam Diocletiani Augusti. Ex ejusdem Martyrologii apographo Hagenoyensi apud Solerium in Auctariis ad diem 16. Augusti. Roma depositio S. Serenæ Imperatricis uxoris Diocletiani Imperatoris, quæ Christianis suo tempore multum utilis fuit, & multis Christianis vitam istam prolongavit, ne punirentur. Ex eodem apographo ad diem 21. Augusti apud eundem Solerium. Roma S. Susanna V. & M. quæ fuit Virgo nobilis, & pulchra, & quærebatur uxor a Diocletiano Maximiano filio suo. Quæ virginitatem servare docta est a Patre suo S. Gabinio, & Patre Gajo summo Pontifice, & Serena Imperatrice; & quia consentire noluit, tam pro Virginitate, quam pro fide inaudita tormenta passa est. Novissime gladio vitam finivit. Ex eodem Usuardino Martyrologio per Molanum edito ad diem 21. Augusti: Ejus (S. Susannæ) corpus collegit Augusta Serena noctu, & manibus suis cum lintheaminibus ornavit; sanguinem vero martyris, qui effusus fuerat in loco domus suæ, velamine tersit, & posuit in capsâ argentea in palatio suo, ubi diu noctuque furtivis orationibus, semetipsam Domino effundebat.*

V. *Ex Martyrologio Adonis. xviii. Kalendas Septembris. Roma S. Serena uxoris quondam Diocletiani Augusti. Ex eodem Adone ad diem 21. Augusti: Iussit Diocletianus, ut Susanna adduceretur ad Serenam uxorem suam, quæ occulte Christiana erat. Cum itaque hymnis & orationibus cum ea vacaret, die noctuque in laude Dei Psalmos recineret, nunciatum est Diocletiano &c. B. Virgo persistens in confessione Domini, gladio percussa est intra domum suam, & spiritum incontaminatum reddidit Deo. Ejus corpus collegit Serena Augusta noctu, & manibus suis cum lintheaminibus, & aromatibus ornavit; & posuit juxta corpora Sanctorum in cameterio Alexandri in i arenario, in l crypta juxta S. Alexandrum 3. Idus Augusti. Sanguinem vero martyris, qui effusus fuerat in loco domus suæ, velamine detergit, & posuit in capsâ argentea in palatio suo, ubi diu noctuque furtivis orationibus semetipsam Deo offerebat.*

VI. *Ex Martyrologio Galestinii. xvii. Kal. Septembris. Roma S. Serena, quæ Diocletiani Imperatoris uxor a S. Cyriaco in ad fidem conversa, Christianique Domini præceptis pie confirmata, in confessione Christianæ religionis abiit in Cælum.*

VII. *Ex Martyrologio Maurolyci die 21. Augusti. Roma S. Serena uxoris Diocletiani Augusti per S. Cyriacum, qui filiam ejus Artemiam a demonio liberaverat, conversa, & juxta neptis suæ Susannæ corpus sepulta.*

NOTÆ.

§. II.

Testimonia ex Hagiologis.

a In locum *Maximi* omnino substitui oportet *Maximianum*, & *Herculium* quidem, quem sibi filium *Diocletianus* adoptavit, cum eidem *Cæsaris* nomen & insignia impertiit; quamvis auctus deinde *Augustali* imperio etiam ejus frater dici potuerit. Vide, quæ in hanc sententiam dicturi sumus in *Actis S. Susannæ*.

b Mos erat antiquis Christianis martyrum vulnera diligenter abstergere; & pannos lineos sacro cruore imbutos argenteis *lypsothecis* religionis causa includere.

c Scilicet clam omnibus in suum conclave identidem se condere solebat; ibique diurnis ac nocturnis precibus vacare.

d Id *Cæmeterium* alii *Felicitatis* vocabulo afficiunt. Conditum erat extra portam *Viminalera*, quæ vergit ad *Septentrionem*. Vide *Acta S. Susannæ*.

e Huic adverbio *quondam* ea vis subjecta esse videtur, ut significet antea *Serenam* ex *Augusto* thalamo, quam e vita discessisse, quippe cum *Diocletianus* eidem nuncium remiserit, ut *Alexandram* duceret. Eandem omnino formulam, iisdemque verbis expressam videre est tum apud *Bedam* *Antuerpiensis* editionis, tum in *Martyrologio Romano* hodierno.

f Scilicet *Diocletiani* animum a Christianis alienum identidem placabat; neque solum quandiu uxoris nomen, & locum obrinuit, sed etiam post divortium, multas eademque gravissimas, quæ Christianis impendebant, tempestates avertit. Jure igitur *Baronius* eam de Christianis optime meritam fuisse testatur anno 295. num. 3.

g *Serenæ* pietas in Deum ac religio nondum ad eam diem vulgo innotuerat; non erat tamen ignotum *Diocletiano* illam Christianis favere; cæterum *Serena* caute ac prudenter & clam Imperatorem Christianæ religionis officia Deo sanctisque martyribus præstabat. Nec vero si *Diocletianus* sciebat uxorem suam Christianis addictam esse, idcirco hujusmodi noticia obesse poterat, quominus negotium daret *Serenæ*, ut *Susannam* ad ineundas cum *Maximiano* nuptias hortaretur; neque enim putabat alienum esse a Christianis Virginibus connubia cum Ethnicis inire.

i Inter *Cæmeteria* & *Arenarias* hoc interest, quod latius harum, quam illorum vocabulum pateat. Neque enim Christiani omnes *Arenarias*, idest *Arenæ* fodinas, quæ in urbe & circa urbem erant frequentes, sepulchris occupaverant; quamquam fere semper in *Arenariis* locum ad *cæmeteria* constituenda deligere solebant.

l Christiani in hisce *Arenariis*, cryptas quoddam subterraneas, sive loculos construebant, in quos suorum corpora inferrent.

m *Serenam* per *B. Cyriacum* ad Christi cultum traditam fuisse tradunt cum *Galesinio* *Petrus Equilinus*, *Philippus Ferrarius*, *Maurolycus*, aliique. Unde id acceperint, sane ignoro; id certe non colligitur ex *Actis S. Marcelli*, aut *S. Susannæ*.

I. EX *Petro de Natalibus Episcopo Equilino*, in *Catalogo Sanctorum*, lib. 7. cap. 70. *Serena Regina* uxor quondam *Diocletiani Augusti*, a *Sancto Cyriaco* martyre conversa & baptizata est, a quia filiam ejus *Artemiam* a *Dæmonio* liberavit, ut supra dictum est in *passione Cyriaci* vi. Idus *Augusti*. Quæ videns b persecutionem diram Christianorum, quam *Vir* ejus exercebat, quæ per annos decem duraverat; ita ut intra dies xxx. per diversas provincias xvi. millia martyrio coronarentur; & in *Phrygia* civitas una Christianorum undique conclusa, ne ullus evadere posset, igne cum omnibus cremata fuisset: videns quoque *Susannam* neptem ejus passam, & alia mala quæ fiebant, dolore cruciata, & febre correpta, in confessione Domini c migravit ad Christum xvi. Kalendas Septembris. Sepulta a Christianis juxta corpus *Susannæ* in *Crypta*.

II. Ex *Cæsare Cardinali Baronio* in *Annalibus Ecclesiasticis* ad an. 295. n. 3. Ipsam dictam esse *Serenam* non tantum *Acta S. Susannæ* testantur, sed etiam res gestæ *Marcelli Papæ*: insuper & *Romanum*, ac reliqua omnia martyrologia antiquitus scripta eidem veritati adstipulantur. Si quidem quod Christiana esset, & de Christianis optime merita, ac sancto fine quieverit, Occidentalis ecclesiæ tabulæ omnes ejus memoriam antiquitus scriptam conservant; nam decimo septimo Kalendas Septembris natalis ejus dies adscriptus habetur. Idem eodem anno n. 4. Deridebunt hæc fortasse d litteratuli, qui Gentilium instar candidam Christianam simplicitatem ex more sugillant, quod apud Scriptores Ethnicos, vel in antiquis inscriptionibus, nulla penitus de *Serena Augusta Diocletiani* uxore mentio habeatur. Sed dicant, quoniam alio nomine *Diocletiani* conjux *Augusta* ab antiquioribus dicta invenitur. Quod si alio nomine eam quis appellatam posset invenire, non tamen propterea *Serenæ* nomen explodendum esset: quid enim absurdi est, ut Imperator, qui tot annis vixit, e plures diversis temporibus uxores habuerit? vel illa ipsa etiam *Serena* cognominata fuerit? At cum nulla sit mentio apud Scriptores Ethnicos, nec in antiquarum inscriptionum monumentis vestigium ullum extet de ejus conjugis nomine: quo jure quis poterit negare eam non eo nomine dictam esse, quo in *Actis Sanctorum* martyrum reperitur adscripta, & in tabulis ecclesiasticis appellata? Prostant aliud nomen, quibus displicet nomen *Serena Augusta*: sed cum non invenient, nihil est, ut faciant de nomine controversiam. Idem num. 5. Fortasse accidit (haud est inanis conjectura), quod cum absque exemplo inter tot conjuges diversorum Imperatorum solius inveniat uxoris *Diocletiani* nomen excidisse, id in odium Christianæ religionis factum esse decreto Principis, vel ex *Senatusconsulto* (quod alias sæpe accidisse scimus Imperatoribus) ut nomen ejus abolitum atque ablatum penitus fuerit, quod in *Chartis Christianorum* tantummodo integrum manserit. Deperditis enim semel commentariis *Claudii* & *Eusebii* de rebus *Diocletiani*, tum nomen *Augustæ* ex libris Gentilium excidit, tum multa sunt penitus oblivione deleta.

III. Ex *Philippo Ferrario* in *Catalogo Sanctorum Italiæ* ad diem 16. *Augusti*: *Serena Diocletiani Imperatoris* uxor, a *S. Cyriaco* g eo migravit. R r 3 racu-

raculo, quo Artemiam ejus filiam a Demone obsessam liberasset, ad fidem conversa & baptizata fuit. Quae clam Christum colens, vitam merore plenam ducebat, cum tot Christianorum millia jussu viri immaniter interfici cerneret. Ipsa Susannam neptem Martyrio affectam pluries osculata propriis manibus, aromatibus conditam, noctu sepelivit. Deum autem precata, ut se e tantis malis eriperet, xvii. Kalendas Septembris febre correpta, obdormivit in Domina, apud corpus B. Susanna sepulta.

IV. Ex Vincentio Bellovacensi lib. 2. Non aulicis quidem suis, (Diocletianus) non h. Serenae peperit.

V. Ex Joanne Bollandi in Actis SS. Claudii & sociorum Tomo 3. Februarii in notis ad 3. cap. Colitur S. Serena Augusta xvi. Augusti.

VI. Ex Godefrido Henschenio in Actis Sancti Caji Papae Tomo 3. die 22. Aprilis: In Actis S. Susanna dicitur Serena uxor Diocletiani occulte Christiana corpus S. Susanna M. collegisse, & sanguinem cum suo velamine deterfisse, & posuisse in capsam argenteam in palatio suo. An a S. Cajo instructa & baptizata fuerit, quod tempore, & ejus nobilitati consonum videtur, inquiri poterit ad diem ejus natalem xvi. Augusti. Ex eodem. In Actis S. Alexandrae Augustae tom. 3. die 21. Aprilis: Uxores Diocletiani fuerunt Serena & Alexandra, quarum i prior circa annum 306. extincta, colitur xvi. Augusti; altera vero anno 303. evolvit gloriosa ad caelum.

VII. Ex Bartholomaeo Piazza in Menologio Romano perpetuo pag. 97. Ab isto Sancto Martyre (videlicet Cyriaco) S. R. E. Diacono conversa est ad Christi fidem S. Serena Augusta Diocletiani conjux. Ex eodem apud Guilielmum Cuperum tomo iv. die 16. Augusti: Bartholomaeus Piazza hac die in Hemerologio suo sacro asserit S. Serenam uxorem Diocletiani, propter publicam fidei Christianae confessionem k in exilium pulsam esse, ac obiisse in Castello, quod vulgo Foglia nominatur, & quod in Sabina provincia situm est, ibidemque sacrum ejus corpus honorari.

VIII. Ex Joanne Tomco Marnavitio in eo libro, qui inscribitur: Unica gentis Aureliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas. Quod enim ab ipsis ecclesia nascentis incunabilis nulli habtenus familia contigisse legimus, una in domo, uno eodemque tempore (praeter Diocletianum Imperatorem, mox & imperii inaudito exemplo contemptorem, licet a Christiana pietate alienum) Serena Diocletiani uxor Augusta Christiana virtutis Heroinea sanctissima, ejusque filia Artemia in summa tenacitate pudoris, & avaritia gloriae, prodiga sanguinis &c. Ex eodem ibidem. Imperator ex Serena Augusta, quam Illyricam fuisse praeter Principis ingenium omnino suis deditum, vel ex eo conjicere licet, quod nullus Scriptorum Romanorum umquam illius meminerit, tabulis ecclesiasticis exceptis, duas filias, Valeriam adhuc privatus, & Artemiam ad regnum erectus genuerat.

NOTAE.

a Serenam Christianis mysteriis ante initiatam fuisse, quam Artemia ejus filia a Demone per Cyriacum vindicata esset, colligitur ex Actis S. Susanna, ex quibus dignoscitur jam tum fuisse Christiana, cum agi ceptum est de nuptiis hujus Virginis cum Maximiano Herculeo inmundis. Id autem aliquot annis praecessit expulsiōem Daemonis Artemiam obsessantis. Verifi-

milius est, quod infra Henschenius innuit, Serenam a B. Cajo Pontifice Maximo ad Christi cultum traditam & baptizatam esse.

b Haud dubium est, quin haec referri oporteat ad teterrimam illam persecutionem, quam Diocletianus universae ecclesiae indixit anno 303. Sed deinde Petrus digrediens ad Martyrium S. Susanna, rerum ac temporum ordinem perturbat. Susanna quippe ante annos octo, quam decima persecutio saevire ceperit, martyrium subit.

c Anno fere decimo post interitum Susanna, ut suo loco dicemus. Neque enim Serena obiit ante universalem persecutionem, ut censuit Henschenius.

d Quos hic sugillet Baronius, nominatim designare neque scio, neque ausim. Certe quidem illos censura Baroniana perstringit, qui Ethnicos & profanos Scriptores tanti faciunt, ut quod ecclesiasticis tabulis traditur, si ab illis aut praetermissum sit, aut discrepet, continuo vel in dubium revocant, vel falsitatis nota inurendum censent.

e Praclare ac sapienter. Neque igitur inventus Lactantius, neque Prisca Diocletiani conjux ex eo cognita, Serenae & Diocletiani connubium, veterum & juniorum Scriptorum consensu firmatum, labefactare potest.

f Vopiscus auctor est ab Eusthenio res Diocletiani diligenter accurateque litteris consignatas fuisse.

g Vide notam a.

h Nihil negotii Serenae factitum esse ab Diocletiano legitur.

i Quin immo Alexandra ante obitum Serenae Martyrio perfuncta est. Vide, quae diximus in Actis Georgii Salonitani Episcopi, quaeque dicturi sumus capite postremo Actorum S. Serenae; itemque in Actis S. Artemiae.

k Unde id acceperit Bartholomaeus Piazza, plane ignoro.

CAPUT SECUNDUM.

Acta S. Serenae uxoris Diocletiani excerpta ex aliis Sanctorum Actis.

S. I.

Ex Actis S. Susanna apud Lippomanum & Surium D. xi. Augusti.

Hoc audito, Augustus Diocletianus secretum habuit in semetipso, & retulit Serenae uxori a sua, eo quod filiam Gabinii postulasset Maximiano uxorem. Serena hoc audito, magis confortata est, & dedit gloriam Deo, quia & ipsa occulte Christiana erat. Respondit Serena Augusto dicens: Quod tibi imperatum fuerit a c. superna maiestate, fac. Tunc Diocletianus Augustus d. contempsit uxorem suam.

Post dies autem e quinque & quinquaginta jussit Diocletianus, ut Serena uxor ipsius ad se adduceret Susannam, & ejus propositum mutaret. Videns igitur Susanna milites ad se venientes oravit Dominum, & ait: Domine ne derelinquas Ancillam tuam. Adductam inde ad Serenam Augustam, in ejus intuitu ipsa Augusta adoravit. Susanna autem prostravit se in pavimento, dixitque Serena ad eam: Gaudeat in te Christus Dominus noster. Audiens Serenam Augustam Christum invo-

f centem dixit: Gratias ago Deo meo, quia f in omni loco ille dominatur. Fuit vero Serena Augusta cum Susanna multis diebus, quibus Susanna non cessavit jugiter, etiam noctibus, hymnis & orationibus vacare, & Deo gratias agere.

Imperator autem semper sperans Susanna persuasuram Serenam, ut in filii Maximiani conjugium consentiret, misit quemdam familiarem suum ad Serenam hac verba perferentem. Fiat industria tua, ut jungatur puella filio meo Maximiano. Serena Curtio dixit: Nisi voluntas adsit, non potest hac corona fieri conjunctio. Ego sane non animadverto puella animum in filii sui consortium propendentem.

Interim Susanna diu noctuque lacrymabiliter non desinebat psalmos canere in laudem Domini sui, uti consueverat etiam Gabinus presbyter pater ejus. Ubi id renunciatum est Diocletiano, multo furore incensus, præcepit Maximiano, ut reduceretur Susanna in domum Gabinii dicens: Non polluitur palatium nostrum; sed in paternis ædibus utere illa privato, & sic relinque eam. Dimissa est igitur Susanna, & ait Serena Augusta ad eam: qui quondam priorem illam Susannam famulam suam liberavit, is te quoque liberet; sitque tibi auxiliator, gloriosam pacem tibi tribuens. Deinde Susanna cum duabus feminis ingressa domum suam, jactavit se in pavimento, oravitque Dominum Deum. Diocletianus vero cum uxore g sua Serena contendebat de adventu Christi, & de cultura Idolorum; sed cum ab ea superatus esset, Susanna mentionem intulit, aitque ad Augustam. Quid ita egisti, ut non consentiret sapiens & speciosa puella in conjugium filii mei? Serena respondit. Illa elegit quod melius est: quod etiam novit filius tuus dicere, qui lumen etiam apud illam commemorat, nec te illud celavit.

Tunc jussit Diocletianus Augustus, ut ibi intra domum suam juxta domum Caji Episcopi, gladio puniretur, qua percussa intra domum suam reddidit spiritum. Hoc cum audisset Serena Augusta, cum gaudio nocte veniens collegit h corpus Sanctæ Susanna Martyris, & sanguinem, quem effuderat, in eodem loco cum suo velamine deterisit: & posuit in capsam argenteam in palatio suo, ubi die noctuque furtivis vicibus orare non cessabat. Corpus autem Sanctæ Susannæ ipsa manibus suis ornavit cum linteaminibus aromatibus, posuitque juxta corpora Sanctorum in camiterio Alexandri &c.

NOTA.

a Cum hæc Romæ gerebantur, jam Serena per divortium & thalamo Diocletiani, & uxoris loco excefferat, atque Alexandræ utrumque reliquerat. Sed cum adhuc suas in palatio ædes, & honorem cultumque imperatorium, & pristinam apud Diocletianum gratiam retineret; nec minor, quam antea fuerat, familiaritas usque domesticus ei cum Diocletiano intercederet, idcirco in Actis S. Susannæ, itemque Sancti Marcelli, Augusta eadem & conjux Augusti appellari solet. Vide, quæ dicturi sumus cap. 5. §. 9. Quare & nos tum hic, tum aliis in locis, Serenam quamvis ab Diocletiani thoro dimissam, iisdem titulis afficiemus.

b Numquam inducere in animum potui, ut assentire Joanni Tomco Marnavitiq, qui censuit Serenam palam aperteque, ne infcio quidem Diocletiano, Christianam religionem cohibuisse, contra quam Martyrologia cæterique Scriptores docent. Quis enim sibi persuadeat Dio-

cletianum id pati potuisse, ut conjux sua eademque Augusta eam religionem profiteretur, a qua ipse summopere abhorrebat, cujusque sectatores pessime oderat, & atrocissimis quibusque suppliciis afficiebat. Certe Alexandram alteram conjugem, simulatque intellexit Christianam esse, capite plecti jussit. Haud equidem negaverim cognitam fuisse Diocletiano Serenæ uxoris suæ propensam in Christianos voluntatem, quorum sæpe causam apud maritum agebat, eorumque quasi patrocinium suscepisse videbatur. Sed id facile attribuire Diocletiano poterat vel muliebri cuidam bonitati, innatæque ex alienis malis misericordiæ, vel Serenæ in suos consanguineos aut affines, qui Christum colebant, eximie charitati. Itaque ut conjugi suæ gratificaretur, de sua in Christianos sævitia aliquid remittebat identidem, & aliqua etiam iisdem beneficia conferebat; id quod Ufuardus alique docent. Quare præterquam Cajo Romano Pontifici, & paucissimis aliis, nemini religionem Serenæ notam fuisse arbitror.

c Hæc verba potuit referre Diocletianus ad supernam majestatem Deorum inanum, quos colebat; neque ex illis suspicari poterat de religione uxoris.

d Propterea Diocletianus contempsit Serenam, quod suæ voluntati, minus quam voluisset, obsecundare videretur.

e Id est ab Susanna in custodiam cum Patre Gabinio tradita. Comprehenſa autem fuit cum Maximo, Claudio, Præpedita, Alexandro & Cuthia mense Februario anni 295. Itaque cum dies quinque & quinquaginta interceſſent, mense Aprili traducta est in domum Serenæ, apud quam permansit ferme usque ad mensem Augustum, quo reducta est in domum suam, ibique capite multata palmam Martyrii obtinuit.

f Ex his verbis intelligi potest vel ipsi Susannæ ignotam fuisse religionem Serenæ Augustæ,

g Serena cum Diocletiano de religione disputans prodebat quidem animum suum Christianis addictum, quod aliunde cognitum erat marito; neque tamen id satis argumenti erat eam fuisse Christianam; multa enim ab aliis recte fieri existimamus, quæ ipsi nobis facienda non esse existimamus,

h Hæc cum Martyrologiis cæterisque Scriptoribus præclare congruunt.

§. II.

Ex Actis S. Marcelli Papæ Martyris, Ap. Boll. Tom. II. die XVI. Jan.

a Altera autem die secundum consuetudinem catechizavit eam (Artemiam), & allatam aquam benedixit S. Cyriacus, & baptizavit eam presente matre sua Serena Augusta, in nomine Patris & filii, & Spiritus Sancti. Ab eodem die dicebat Serena filia sua, ut fideliter amaret religionem Christianam. Post b menses vero decem & annos duos, explicata fabrica Thermarum cum gloria, c cepit Diocletianus Augustus bene habere Cyriacum Diaconum, & donavit illi domum, & præcepit ut securus viveret in urbe Roma, faciente Serena Augusta uxore Diocletiani.

Post d paucum vero tempus venit legatio e a Rege Persarum ad Diocletianum Augustum, ut Cyriacum Diaconum ad se dirigeret, quia fua ejus a Da-

a *Demonio vexabatur. Tunc Diocletianus Augustus videns tantam supplicationem Saporis Regis Persarum, praecepit uxori suae Serenae, ut roga-
ret ad se venire Cyriacum Diaconum. Qui cum ve-
nisset Cyriacus ad Serenam Augustam, dicit ei le-
gationem Saporis Regis Persarum, sicut dixerat ei
Diocletianus Augustus maritus suus. Dixit ei Cy-
riacus Diaconus: Cum auxilio Domini mei Jesu
Christi Salvatoris radam securus. Eodem vero tem-
pore Serena Augusta Christianissima dedit omne ve-
hiculum, vel necessaria, quae opus fuerant in na-
vi, & cum eo Largus, & Smaragdus perrexerunt
usque ad Persidam. f Post dies autem quadragin-
ta quinque ascendens navim cum commendationi-
bus epistolarum Regis reversus est Romam. Quem
cum grandi honore suscepit Diocletianus Augustus
cum uxore sua, & filia; & cepit Cyriacus ha-
bitare cum Largo & Smaragdo in domo, quam ei
donaverat Diocletianus, juxta therimas Diocle-
tianas.*

NOTAE.

a Altera die postquam Cyriacus ab Artemia
Dæmonem obsessorem expulerat: hæc Romæ age-
bantur anno 299.

b Thermae Diocletianæ coeptæ sunt ædifica-
ri an. 298. sed perfectæ omnino absolutæque non
sunt ante an. 305. cum eas Constantius & Ga-
lerius Augusti dedicarunt.

c Sanitas Artemiæ per Cyriacum reddita Dio-
cletianum erga Christianos tantisper mitigavit.

d Scilicet post unum circiter mensem.

e De hac legatione, & Sapore Rege Persa-
rum, vide, quæ dicturi sumus in Actis S. Ar-
temiæ.

f Hac Cyriacum ex urbe profectum esse sub
initium Martii an. 299. Ejus legationi menses
fere sex attribui possunt. Ita fit, ut Romam re-
dierit Septembri ineunte. Hæc autem cohærent
cum chronologia Diocletiani, qui paullo post
ex urbe abiit in Dalmatiam, inde in Pannoniam,
duosque extremos an. 299. menses Sirmii tran-
segit.

CAPUT TERTIUM.

*Ex Vita S. Artemiæ V. & M. & S. Serenæ
ejus Matris.*

*Apud Joannem Tomcum Marnavitiu in Libro,
cui titulus: Regiæ Sanctitatis Illyri-
cæ fecunditas.*

S. I.

Acta S. Serenæ.

Diocletianus non dum Imperator du-
xisse Sergiam.
a
b
c
d
e
Diocletianus uxorem Serenam profanis scripto-
ribus ignotam, utpote Christianam, ante a
imperium duxit, ex eaque filiam Valeriam susce-
pit, quam postea Maximiano Galerio designato in
imperio successor, cum mascula prole carnisset, u-
xorem copulavit. Artemiam, postquam ad impe-
rium est erectus, ex eadem Serena progeniit. Hæc
in patriæ apud Salonas, vel b Romæ potius Chri-
stianæ pietati adhaerit, non satis liquet. Hoc
certum, ut ostendimus in Valeria nobilitate, c
Diocletiano conscio illam religioni studuisse; d hinc
post e mortem Valeriæ filia, cum Susannam Gabi-

nii fratris Caii Pontificis, patruelis sui filiam;
viduo Maximiano & Galerio vellet uxorem dare, f
ubi Christianam a nuptiis Ethnici principis ab-
horrentem didicit, Serena dedit negotium, ut puel-
lam in Palatium advocatam, ad nuptias ineundas
cum Maximiano inflesteret; at cum post multos
dies, marito rem urgenti illa respondisset se ni-
hil posse proficere cum Virgine, quæ Deum sibi
sponsum præoptaverat, Diocletianus jussit puellam
ab ædibus Augustalibus ad paternam domum re-
mittere, eo consilio, quod suo loco g explicui-
mus.

Ferunt Serenam digredienti Virgini eandem di-
vinæ providentiæ tutelam deprecata fuisse, quæ
prisca quondam Susannæ innocentiam protexisset,
& illustrasset; quin immo cum mirandis successi-
bus, qui Maximiano vim Virgini illaturo contige-
rant, turbatus Diocletianus Reginam adiisset,
deque Christo multa cum ea disputasset, inania
contendens omnia, quæ de illius adventu diceren-
tur, Christianamque religionem superstitionis ar-
guisset, Serena tanta prudentia, & animi magni-
tudine ad omnia ab Imperatore objecta respondit,
ut validissimis rationibus marito superato pудо-
rem ei offunderet. Ille, cum se verbis ejus, & ra-
tionibus refutandis imparem cerneret, mutato ser-
mone conqueri cepit, quod tanti illa non fuisset,
ut Susannam ad nuptias cum h Galerio contrahen-
das adigere valuisset. At illa magna animi con-
stantia: elegit, inquit, Susanna siquidem quod
melius est, cuius rei idem filius tuus adoptivus
testis habetur, qui cælesti fulgore eam ambiri,
atque Angelica tutela custodiri non denegavit. Ita
illa. Unde i hallucinari eos est necesse, qui Sere-
nam occulte, & inscio marito fidem Christianam
coluisse contendunt. Eadem, statim atque Susan-
nam ad Virginitatis lauream martyrii coronam
adjecisse accepit, tanto successu læta, noctu ad
ædes Gabinii, intra quas secreto Virgo percussa
fuerat, accessit, ejusque sacrum corpus propriis ma-
nibus curavit, sanguinemque ibi effusum, suo ve-
lamine exterxit, repositoque illa in arca argentea,
intra penetralia palatii, magna pietate adservan-
do, diu noctuque furtivis precibus deinceps inibi
peroravit. Corpus porro Susannæ ipsa suis mani-
bus, aromatibus delibutum & linteis involutum,
in crypta ad S. Alexandrum in arenario deposuit.

Felicitatem Christianam hujus Augustæ dignam
plane sua ingenti in Deum pietate extitisse minime
ambigemus, si k unius anni spatio, Cajum Roma-
num Pontificem, cum fratribus Gabinio Presbyte-
ro Scriptore eruditissimo, Claudio Tribuno, Ma-
ximo item Tribuno, & Comite rei privatae Dio-
cletiani principis, nec non Præpedignam Claudii
uxorem, eorumque communes filios Cuthiam, &
Alexandrum, cum Susanna, Valeriæ suæ familiæ
lucentissima octo sydera, ad cælum præmisisse an-
te se perpendamus: tantum a vero abest, quod Pe-
trus l de Natalibus scribit eam mœrore ex S. Su-
sannæ indigna nece concepto, paullo post obisse.
Constat enim ex pluribus inde m secutis, Augu-
stam multis annis a Susannæ martyrio fuisse su-
perstitem. At Serena cum Artemia pietatis offi-
ciis intenta mansit in urbe, ibique sanctissima vi-
ta digno fine necessitatis humanæ debitum persol-
vit ea luce, quæ supremæ cæli Reginæ transitum
ad immortalitatis thronum proximè consequitur;
sed quo anno incertum habetur. n Verosimile, &
pietate sua dignum censeo eam, quæ tot lanienas
piorum, suorumque in primis fuerat contemplata,
divina benignitate eo usque vitam perduxisse, do-
nec Constantini, bona generis humani nati, &
Chri-

Jubetur
Serena
suadere
Susannæ;
ut Maxi-
miano nu-
beret.

Dioclet.
cum Sere-
na de re-
ligione
disputat.

Serenæ
corpus S.
Susannæ
curavit;
& sepeli-
vit.

l

m

S. Serenæ
obitus

n

Christiane religioni ab indigna oppressione in libertatem vindicanda, a Deo datum imperium agnovit. Recolitur a Christiano orbe quotannis ejus memoria die nuper memorata.

§. II.

Nota in Acta S. Serenæ.

a Incertum est, quonam anno Serena Diocletiano nupserit; necesse tamen est eam nupsisse ante an. 281. cum Valeria ejus filia anno 293. nuptiis jam matura esset, hoc est annos minimum duodecim haberet. Eo quippe anno in matrimonium collocata fuit Maximiano Galerio.

b In hanc sententiam propendit Henschenius Tomo III. die 22. April. An, inquit, a S. Caio instructa & baptizata fuerit, quod tempori, & nobilitati consonum videtur, inquiri poterit ad diem ejus natalem 16. Augusti. Nemini tamen dubium esse potest, quin Christiana sacra antea susceperit, quam S. Susanna martyrium subiret 111. Id. Augusti an. 295. Id enim ex historia S. Susannæ manifesto compertum est. Erravit igitur cum Petro Equilino, & Petro Galefinio Philippus Ferrarius, qui Serenæ baptismum conjecit in annum tertii sæculi postremum, & cum Artemiæ ad Christum conversione ac baptismo conjunxit.

c Haud equidem ignorabat Diocletianus uxorem suam Christianis studere; sed Christianam esse non sciebat.

d Id congruit cum Baronio, qui Serenam de Christianis optime meritam fuisse affirmat. Huc referri potest, quod Ufuardus in eadem sententiam scripsit, & Solerius ex Ufuardi Apographo Hagenionensi descripsit in Auctariis ad diem 16. Augusti: *Quæ (Serena) Christianis suo tempore multum utilis fuit, & multis istam vitam prolongavit, ne punirentur.*

e Hic erravit Marnavitijs cum aliis sane multis, quibus Lactantii opusculum de Mortibus persecutorum ignotum fuit; omainoque in hoc omnis eorum est error, quod Valeriam ante ann. 295. obiisse tradunt, ut Susannæ nuptiis cum Galerio, quemadmodum isti putant, opportunitatem occasionem ex præmatura morte Valeriæ affingant. Sed postquam Lactantius in lucem prodit, nemo est, quin eo auctore ac teste, Valeriæ vitam ultra decimum tertium quarti sæculi annum perducat.

f Auctor ex conjectura Galerium adjecit; nam Acta S. Susannæ prænomini Maximiano nomen seu cognomen nullum adjiciunt; neque satis intelligi potest, utrum cum Herculio, an cum Galerio conjungi oporteat prænomen illud utrique commune.

g Idem in opusculo de Valer. Nob. pag. 28. ubi hæc leguntur: *Mandat (Diocletianus Herculio) ut Susanna Palatinis adibus extrusa, & in Gabinii patris domum reducta, vel vi illata, illius abuteretur pudicitia.* Additum est in Actis S. Susannæ Maximianum ab inferendo stupro Angeli præsentia, & aspectu deterritum fuisse.

h Restitui oportet, ut modo diximus, cum Maximiano idem Herculio.

i Mihi pluris est, quam Marnavitijs, Bedæ, Ufuardi, Adonis auctoritas; qui ajunt Serenam occulte, idem clam domesticos, ac præsertim Diocletianum, Christianam fuisse; & *furtivis* idem clandestinis in Deum sanctosque martyres reli-

gionis officiis operam dedisse. Vide Notam a. Capitis superioris §. i.

k Claudius, Maximus, Præpedita, Alexander, Cuthia pro religione interempti sunt 111. Kal. Martias, Susanna 111. Id. Augusti eodem anno 295. insequenti vero martyrium subierunt Gabinius 11. Kal. Martias, Cajus x. Kal. Majas. Itaque hoc spatium latius patet, quam ut anni unius circulo includi possit.

l Videtur quidem Petrus Equilinus docere Serenam paucis diebus post Susannæ martyrium obiisse. Sed potius narrationis, quam temporum ordinem perturbat; quippe de Susannæ obitu mentionem facit, postquam de initio, progressuque universalis persecutionis, & Artemiæ interitu narravit.

m Idem ex conversione & baptismo S. Artemiæ.

n Nos Serenæ mortem ad initium sæculi quarti revocandam censemus, Vide caput postremum.

CAPUT QUARTUM.

De origine ac patria S. Serenæ.

§. I.

Ex Hispania oriundam non esse.

J Oannes Salazar Tamajus, is qui Martyrologio Hispaniensi haud plus fortasse verborum, quam fabularum intexuit, ne quid commentitii ornatus præclaro huic operi deesset, Serenæ Augustæ nomen illustre sane ac magnificum sacris Hispaniæ fastis illigavit. Præstantissimæ hujus Imperatricis mentionem iterum ac sæpius facit, primum quidem 11. Kal. Martias, tum x. Kal. Majas, deinde 111. Idus Augusti: in eos siquidem dies incidit commemoratio SS. Martyrum Gabinii, Caii, & Susannæ, quibus fuerat cum Serena necessitudo & affinitas, quippe cum illi ex genere Diocletiani essent, qui Serenam in matrimonium duxit. Ubi vero ad diem decimum sextum Augusti pervenit, quem Serenæ Augustæ cultu & nomine consecravit ecclesia, tum demum quid suæ sententiæ esset, ostendit, & omnes ingenii sui, ut eam tuetur, opes copiasque explicuit. Huic tamen facile pepercerim, qui Chronologis Hispaniensibus nimis credulum se præbuit. Hi autem non satis habuere, comminisci, & confingere Hispanum Serenæ genus; nisi & provinciam adjicerent, unde originem traxerat, & quibus majoribus, quibus consanguineis, quibus affinibus contineretur ejus cognatio longe lateque diffusa, singillatim exponerent; perinde quasi ab illa ætate ipsi admodum recentes essent, aut certe nacti fuissent indubitabilis fidei, & auctoritatis autographa, unde genealogiam hujus familiæ describerent. At quam festivo fabella contextitur. In ea citerioris Hispaniæ regione, quæ vulgo appellatur Gallæcia, in primis antiqua fuit, & cum opibus atque honoribus, tum rerum gestarum gloria vel maxime floruit Serenorum familia, ex qua Serena Imperatrix nomen ac sanguinem duxit. Ex ea per plures ætates prodire quamplurimi summa vel virtute, vel dignitate viri, & quibus non defuere, qui cum generis nobilitate sanctitatis aut martyrii laudem conjunxerint; quorum meminit Luitprandus. Deinde

S. Serena Hispaniæ perperam adscripta.

Genus & familia Serenorum Hispaniæ, si falso constituta.

inde longam illustrium virorum seriem prægressi, propiusque ad Serenam accedentes, huic familiæ annectunt Philippum Augustum, qui primus omnium Romanorum, ut ipsi ajunt, Christiana sacra suscepit. Is habuit in matrimonio Serenam, quam primam hoc nomine appellare licet: ex ea duas filias suscepit; utrique matris nomen imposuit. Altera nupsit Cajo Maximo Senatori & Consuli, qui frater erat Valerii Diocletiani, ex eoque genuit Cajum Pontificem Maximum, itemque Gabinium Presbyterum S. Susannæ parentem. Alteram in matrimonio habuit Diocletianus, qui ex ea duas omnino filias habuit Valeriam Augustam nuptam Galerio, & Artemiam Virginem ac Martyrem. Quid plura? ne quid verisimilitudinis huic fabulæ deesset, genealogicam Serenæ gentis seriem contexuit Salazar ex iisdem Chronologis, & ab ipsomet stipite usque ad Serenam per multas intermedias generationes deduxit.

Cum autem satis intelligeret rem tam novam, tamque inauditam nemini persuasum iri, nisi ex aliorum testimonio aliquid eidem probabilitatis adscisceret, testes nescio quos produxit, unde fidem & auctoritatem rebus plane commentitiis adjungeret. Citat in primis Aulum quemdam cognomento Halum Poetam, eundemque, si Tamajo credi fas est, veracissimum, qui de laudibus Serenæ gentis carmen scripsit, rude illud quidem, & impolitum, grave tamen, atque ad fidem faciendam satis idoneum, idemque ornavit hoc titulo: *Pro Sanctis Serenis Hispanis*. Manuscriptum hujus Poetæ codicem, eumque optimæ notæ apud se ait esse, & incorruptum quidem, ac custoditum diligentissime. Juvat ex eo nonnullos in hanc sententiam versiculos describere, prætermisissis illis, in quibus Majorum, unde orta est Serena, illustria nomina recenset, ac laudes fuscè copioseque persequitur:

Omnibus ex istis processis clara Philippi

Augusti conjux Diva Serena pia.

Ista duas genuit natas, ambasque Serenas:

Hæc nupsit Cajo, altera Vallerio.

Ex Cajo dilapsi sunt duo lumina: Cajus

Antistes Roma; atque Gabinus ævis

Iste Gabinus item de conjugis pertulit almam

Susannam pugilem, gloria, Roma, tibi.

Absque Diocletiano conjugis, & alma Serena

Obtulit egregiam palmis & Arthemiam.

Hos plane fructus Gallæa inarata ferebat

Pellus, totque dedit mater Ibera Dios:

Si ex auctoris stylo atque ingenio, ejusdem fides atque auctoritas perpendi debeat, nemo non videt, quam parvi momenti sit ac ponderis testimonium illius ad rem tantam confirmandam. At testem etiam appellavit Luitprandum. Gravis sane auctor, quique nominis sui splendore imperitis fucum facere posset, & vel apertissimis mendaciis magnæ auctoritatis speciem prætere. Verum satis constat, quicquid Tamajus, cæterique male auspicati illius Martyrologii artifices Luitprando attribuunt, id omne falsum & adscriptitium esse; neque aliud iis, qui Luitprandinam historiam confarcinarunt, propositum fuisse, nisi ut tam præclari nominis obtentu ad decipiendos lectores incautos abuterentur. Ac Tamajus quidem ad suam opinionem comprobendam pauca quædam ex Luitprando hinc atque illinc decerpit, propterea credo, quod timeret, ne si omnes falsi hujus Luitprandi merces sub uno aspectu subjiceret, facilius earum vitia deprehendi possent. Nos autem, quæ Luit-

prandus in hanc sententiam scripserit fingit, non illa quidem discerpta, atque ab universæ orationis contextu digulsa, sed tota simul atque integra in hunc locum afferemus; ut quam sint omnia fabulosa, & male confuta, lector per se ipse dispiciat. Quemadmodum enim conformatio quædam, & tacita totius oris figura indicio esse solet, quo quisque ingenio ac natura præditus sit; sic etiam ex continuæ minimeque interruptæ orationis charactere dignosci potest, quid hominis fuerit, qua fide, quave auctoritate dignus ille, qui multa sub ementito Luitprandi nomine non minus inepte, quam falso scripsit. Ipsum itaque, si superis placet, Luitprandum audiamus adversar. n. 175. de genealogico Serenæ gentis stemmate differentem fidenter sane, ut solent illi, qui imponere volunt, nihilque tam verentur, quam ne dubitare aliqua de re videantur.

Q. Serenus Q. Sereni filius, ad quem scripsit S. Bachius. Justinus Philosophus & Martyr epistolam longam anno 156. (scripserat anno 154. ad Anicetum Papam) natione Hispanus ex oppido Gallæciæ Samone, nunc vulgo Samos, unde dictus est Samonicus; fuit, ut quibusdam placet, junioris Gordiani, qui vixit annis XXXV., præceptor; nec multo post a Caracalla jussus est occidi in balneo, (creditur, ut pater, Christianus, cujus causa occisus credi potest) fuit Medicus celeberrimus. Multa scripsit de Medicina, in qua plurimum excelluit. Ex hujus genere fuit Serenus Martyr, & Sancta Serena uxor Diocletiani Augusti, cujus neptis fuit etiam S. Susanna Virgo & Martyr, filia S. Gabinii Martyris.

Item num. seqq. 176. & 177. *Zenas & Q. Serenus Samonenses ex Gallæcia convenerunt Roma Justinum, & licet conjugati reversi in Hispaniam utebantur officio catechistarum, ut ex Justino Philosopho constat. Decessit Q. Serenus Samone in Gallæcia cum opinione sanctitatis anno 165. relielo filio adolescentulo, qui fuit egregius medicus & virtutis ac religionis amantissimus. Dies senioris Sereni dicitur fuisse 14. Kal. Martii illo anno. Medici duo filii Quintus & Marcus Sereni passi sunt sub Severo Alexandria. Item tertius & quartus Serenus passi cum aliis in Africa sub Diocletiano. Horum filii L. Serenus Monachus familiaris Diocletiano, & Publius Serenus Martyr, in Africa hic, ille vero in Hispania Sexti Firmi in Batica passus est sub Diocletiano anno 290. Horum erat cognata S. Serena uxor Diocletiani: Serena uxor Imperatoris Philippi mater fuit Serenæ uxoris Diocletiani.*

Hactenus Luitprandus, ex quo Tamajus & cæteri, qui Martyrologium Hispaniense confarcinarunt. Nemo tam cæcus sit, qui non videat totum id esse ex fabulis & mendaciis compositum, nemo tam credulus, cui id verisimile fieri possit; & tamen ipsis commentum placet. Unum hic obiter animadverti velim, ex quo falsi hujus Luitprandi ingenium, artesque fallaces dignoscere queas. Serenum Monachum, cumdemque Martyrem egregium Bada cæterique veteres Martyrologi Sirmio Pannoniæ inferioris urbi olim celeberrimæ adscribunt. Iste autem Luitprandus cum in Geographia Hispaniensi vocabulum reperisset, quod ad Sirmium prope accedit, utriusque nominis Hispani & Pannonici similitudine abusus, Sirenum Sirmio abreptum Firmo seu Sexto Firmo attribuit. Vel ex uno exemplo disce omnes ejus fraudes ac fallacias. Non defuere autem, qui sine ulla dubitatione Luit-

Refellitur
testimonium falsi
Luitprandi.

Falsi Luitprandi
testimonium.

Luitprandum & eos, qui ex Luitprandi officina prodierunt, tamquam veridicos auctores exceperint ac laudariat, & eorum mendaciisne dixerim, an portentis fidem temere & inconsulto adhibuerint. Sed quemadmodum veras gravesque sententias confirmat, sic opinionum commenta delet dies; neque unquam ita callide fraudes ac dolus celari potest, quin aliquando detegatur. Extiterunt quippe proximo superiori saeculo ex ipsamet Hispania docti & cordati viri, quos incredibiliter puduit ex præclarissima illa natione prodierunt quosdam male feriatos homines, & bene naviter impudentes, qui ut Hispaniensis ecclesiae fastos amplificarent, nec incredibilia fingere, nec aliena surripere, quidquam pensi habuerint. Huc igitur sapientissimi illi viri suos labores ac vigilias contulerunt, ut istorum fraudes ac flagitia detegerent, simulque labem illam eluerent, quam ex eorumdem impudentia ac temeritate, nomen Hispanum contraxerat. Inter quos vel maxime excelluit Nicolaus Antonius Hispanensis, qui Serenæ familie genealogiam oppido fabulosam gravibus argumentis & rationibus refellit, eademque opera Luitprandum, ac cæteros, qui ex eadem face hauserant, manifesti erroris & mendacii coarguit. Operæ pretium est audire, quæ graviter ille eruditeque scripsit in hanc sententiam tomo 1. Bibliothecæ Hispanæ lib. 1. cap. 20.

Præsertim ab Nicolao Antonio Hispanensi.

Itaque putidum commentum indignatus hac objurgatoria exclamatione perstrinxit: *Cacoethem nugandi, aut potius de rebus sacris mentiendi! Sereni ergo tribus istis ecclesiæ sæculis quotquot fuere, hos omnes si pseudo-Luitprando Haubertoque aures damus, Gallæca dederit Serenorum pro pago. Hæc fuit prorsus Ludionis hujus, & aliorum ejus similium in fallendo mens & consilium, spoliare illustribus earum hominibus externas regiones, quos Hispania adscribere nominis æquivoci ductum sequentibus semel placuisset. Arrisit ergo Sammonici nomen, quo Serenus appellatur, medicus auctor, visumque aptum ut fingeretur ab oppido Gallacæ Samos, uti gentile derivatum. Hinc Q. Serenus Sammonicus Hispanus e Gallacæ repente factus.*

Offendit deinde quidquid de Gallæca gentis Serenæ origine scribitur, id omne purum putum commentum esse, simulque errata Luitprandi plane immania coarguit: tum ad illa verba: *Item Tertius, & Quartus Sereni passi sunt cum aliis in Africa sub Diocletiano*, hanc notam apposuit: *Nisi in his respexerit ad aliquos Tertii & Quarti nomine appellatos Martyres, qui nonnulli sunt in sacrorum fastorum tabulis, libenter fatebimur nostri abigei vestigia nondum hic nos deprehendisse.*

Sed longe gravius vehementiusque castigat falsi Luitprandi impudentiam, qui de duobus Tertii & Quarti filiis hæc temere effutit: *Horum filii Lucius Serenus Monachus familiaris Diocletiano, & Publius Serenus martyr: in Africa hic, ille vero in Hispania Sexti Firmi in Batice passus est sub Diocletiano an. 290.* Quid Antonius ad hæc? *Pergit omniſcius vir Serenorum successionem pertexere; Tertii & Quarti filios ait fuisse Lucium Serenum Monachum Sexti Firmi in Hispania, & Publium in Africa Martyres. Undenam sagaces manus subriperint Serenum illum Monachum Martyrem scire cupis? Equilinum Episcopum adi, & lib. 3. cap. 147. Serenum Monachum laudatum offendes sub Maximiano Sirmii Martyrem; ex Sirmio enim celebri Pannoniæ urbe facta est, ad nuntium fabulatoris, Sexti Firmi nota Hispaniæ urbs*

ad oram Batice. Publius autem Africa Martyr querendus est vel 19. Februarii, vel 11. Novembris diebus.

Tandem nexum illum dissolvit, quo Luitprandus Serenam Diocletiani uxorem cum Philippo Imperatore, ejusque conjuge Serena Seniori arctissime colligavit; quippe Serenam nostram ex Philippo & Serena Augustis genitam fuisse scripsit. *Horum, inquit Luitprandus, erat cognata S. Serena uxor Diocletiani: Serena uxor Imperatoris Philippi mater fuit Serenæ uxoris Diocletiani.* Id porro quam absurdum, quam ineptum sit, paucis declarat Censor Hispanensis: *Strupiditatem, inquit, an inverecundiam hominis aversabimur, qui Serenam sustinuit chartis illucere, atque huic familie inferere, quæ quidem Serena fuit nomine, ad quam scripsisse Originem testatur Eusebius. Certe is Eusebius Severam lib. 6. cap. 36. diserte appellat. Integrum nomen fuit Marcia Otacilia Severa; id quod ex pluribus nummis tam Græcis, quam Latinis observat docetque Exzechiel Spanhemius in De præstantia & usu numismatum antiquorum. Hactenus Bibliothecæ Hispaniensis Auctor, qui tam graviter luculenterque commentitiam Serenorum genealogiam a Luitprando contextam refutavit ac dissolvit, ut supervacaneum fore videatur, quidquid de nostro ad refellendum ejusmodi commentum addi posset.*

§. II.

Verisimilius est ex Illyrico, quam ex Hispania Serenam ortam fuisse.

Cum igitur satis superque constet confictum esse ac fabulosum Hispaniense Serenæ Imperatricis genus; cumque de illius patria atque origine nihil ab antiquis memoriæ proditum sit; cujus tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique conjectanti esse potest, auctor sim? Simile veri est eam genere fuisse Illyricam; sed id affirmare, quia nulla apud vetustiores Scriptores ejus rei mentio est, non ausim. Auctorem tamen habeo, longe illum quidem ab illa ætate disjunctum, sed sane non pœnitendum Joannem Tomcum Marnavitiū Episcopum Bosnensem, qui in Opusculo de Nobilitate Valeria, conjectura ductus haud omnino absurda, hæc de Serenæ stirpe atque origine scripsit pag. 18. *Serenam Augustam Illyricam fuisse, præter Principis genium omnino suis deditum, vel ex eo conſicere licet, quod nullus Scriptorum Romanorum unquam illius meminerit. Et vero Diocletianus Dalmatiam, & populares suos unice dilexit, & quibuscumque posset rebus perquam studiose ornavit. Auctor est Constantinus Porphyrogenitus, qui in eo libro, quem de administrando imperio ad filium scripsit, hæc tradidit: Diocletianus Imperator summopere Dalmatiam amavit. Idem ex eo colligitur, quod neminem Augustali vel Cæsarea dignitate impertiit, qui non ex Illyriis originem duceret. Quod si Diocletianus in altissimo ac summo rerum humanarum fastigio constitutus, patriam ac provinciam suam adeo non despexit (quod a plerisque fieri solet, postquam e privata humilique fortuna ad culmen honoris atque imperii ascenderint) ut potius magna benevolentia complecteretur, & amplissimis quibusque beneficiis afficeret; quo tandem animo eum in patriam ac populares suos fuisse censebimus, antequam imperium suscipere, cum videlicet communi eademque, atque alii*

Genus Serenæ verisimilius ductum ex Illyricis.

Cap. 29.

Diocletianus Dalmatim mire additus.

Dalmatia uxorem sibi videtur sumpisse.

alii fortuna, rerumque suarum conditione uteretur. An non igitur verisimile illud est, Diocletianum adhuc privatum ex Illyrico potius & Dalmatia, quam ex Hispania vel aliunde conjugem sibi adscivisse? Nisi forte existimemus hominem amantissimum patriæ, pluris nationes extraneas, quam suam gentem fecisse, ut non hinc, sed illinc uxorem sibi accipiendam putaverit. At, inquit, Alexandram ex Persis accepit, quacum secundas nuptias iniret. Hujus fortassis pulchritudine illectus, non tam consilio, & ratione, quam impetu quodam & cupiditate Alexandram sibi matrimonio devinxit. Cæterum jam diximus de Serenæ Imperatricis genere ac patria nihil nos habere, quod certo liqueat: conjectura tantummodo ad suspicandum duamur; neque huic conjecturæ plus tribuimus, quam quantum alii tribuendum putent. Illud tamen contendo, planeque affirmo, si controversia sit utri nationi, Hispanæ, an Illyricæ genus Serenæ adjudicari oporteat, ejusdem originem ad Illyricos potius, quam ad Hispanos referendam esse.

CAPUT QUINTUM.

Conjugium Diocletiani & Serenæ, itemque Historia S. Susannæ ab argumentis objectis vindicatur.

§. I.

Argumenta ex Lactantio deprompta, quibus utrumque impugnatur.

Exponitur argumentum Baluzii contra nuptias Augustalæ Serenæ, depromptum ex Lactantio.

Stephanus Baluzius is, qui Lucii Cæcilii Firmiani Lactantii libellum de mortibus persecutorum primus omnium, ingenti sane rei literariæ Christianæque utilitate, in lucem protulit, eundemque præclarissimis notis ornavit, cum pervenisset ad initium capitis decimi quinti, quod sic se habet: *Furebat ergo Imperator jam non in Domesticos tantum, sed in omnes, & primam omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit*; grave inde argumentum elici posse credidit, quod Actis S. Susannæ, itemque Imperatoris nuptiis S. Serenæ fidem omnem atque auctoritatem adimeret. Etenim sic ferme ratiocinabatur. Nemini jam dubium esse potest, quin Diocletianus uxorem habuerit, cui *Priscæ* nomen esset, ex eaque Valeriam filiam suscepit. Valeria autem Maximiano Galerio nupsit anno Christi 293. ne igitur ante legitimam ætatem nupsisse dicatur, necesse est annos minimum duodecim habuerit tum, cum Galerius eam in matrimonium duxit: ex quo fit, ut Diocletianus conjugium cum Priscâ iniecit anno circiter 280., quatuor fere annis ante quam regni potiretur. Deinde argumentando progrediens, Priscæ vitam & Augustalæ connubium perducit ad decimum, tertium quarti sæculi annum, qui erat annus fere octavus post imperium ab Diocletiano depositum; id siquidem ex uno itemque altero Lactantii loco effici cogique potest. Anno quippe 311. Maximinus post interitum Galerii, imperium totius Orientis adeptus, Priscam itemque Valeriam in exilium eiecit; biennio autem post sive anno 313. Licinius victo fugatoque Maximino, utramque extremo supplicio affecit. Maximinus (inquit Lactantius §. 39.), ipsam Valeriam cum matre in exilium re-

legat. Deinde vero c. 51. *Valeria quoque varias provincias quindecim mensibus plebejo cultu peragata, postremo apud Thessalonicam cognita, comprehensa cum matre pœnas dedit.* Jam vero si Diocletianus jam inde ab octogesimo tertii sæculi anno usque ad annum 13. insequentis sæculi Priscam habuit in matrimonio, nihil temporis aut loci relictum est legitimis Serenæ nuptiis, quæ sæculo quarto incunte obiisse dicitur, multo ante, quam Priscæ Augustæ mors primum idemque unicum Diocletiani matrimonium dirimeret. Totius ergo argumentationis summa illuc pertinet, ut planum fiat, certoque constet, unam fuisse Diocletiano uxorem Priscæ nomine appellatam, & præterea nullam. Quorsum igitur Serena illa, quæ Diocletiani conjux eademque Augusta dicitur? nonne intrusa est, & supposita, & plane commentitia? Hinc judicari potest nihil ad fidem faciendam auctoritatis inesse Actis S. Susannæ, & S. Marcelli, quibus Augustalæ connubium, resque gestæ S. Serenæ continentur. Sed operæ pretium est audire ipsum Baluzium hac de re haud breviter differentem.

In vetustis Actis S. Susannæ Virginis, quæ martyrium Romæ consummasse scribitur sub Diocletiano, mentio est Serenæ Augustæ uxoris ejusdem Principis, quæ occulte Christiana erat, & sancta dicitur in vetustis martyrologiis, ubi dies natalis ejus consignatus est ad diem 17. Kalendas Septembris. Gravis sane difficultas, si de actorum illorum veritate & auctoritate constaret. Sed cum illa multa, eaque magna suppositionis indicia habeant, tum ex hoc capite falsa esse probantur, quod Serenam uxorem Diocletiani fuisse volunt. Quippe ostensurus sum Diocletiano nullam aliam toto Principatus sui tempore uxorem fuisse, quam Priscam. Etenim si ea mater Valeriæ fuit, ut sane fuit, necesse est eam nupsisse Diocletiano, antequam is fieret Imperator, idest ante annum Christi 284., cum Valeria Galerio Maximiano junctæ matrimonio sit anno 293., ætatis suæ ut minimum duodecimo. Vixisse autem tum Priscam matrem ejus hinc certo colligitur, quod diu postea superstes fuit, & anno tantum 313. extincta est post victoriam, quam Licinius reportavit de Maximino. Hæc monumenta non senserat illustrissimus *Annalium Ecclesiasticorum conditor Cardinalis Baronius*; & tamen suspicabatur futuros, qui eam de *Serenæ Augustæ* historiam in dubium revocarent, quod nulla penitus de ea mentio alibi habeatur, neque apud Scriptores Ethnicos, neque in antiquis inscriptionibus; ac tamquam ei difficillimæ questionis finem imposuisset, interrogat litteratos, si his displiceat nomen *Serenæ Augustæ*, ut dicant, quoniam alio nomine Diocletiani conjux Augusta ab antiquioribus dicta invenitur; & cum non invenerint, non faciant de nomine controversiam. Satisfactum est igitur cumulatissime interrogationi ejus.

Ita fit, ut inter fabulas, si Baluzio credimus, & Acta S. Susannæ, & Imperatorias nuptias S. Serenæ amandari oporteat. Nec vero defuerunt, quibus Baluzii opinio mirum in modum arriserit; sed haud pauciores invenio, apud quos verendæ antiquitatis testimonia pluris essent, quam argumentatio Baluzii; vel qui maluerint ab utraque parte assensionem cohibere, quam in sententiam Baluzii præcipites ire. Ex quo apparet neque opusculum Lactantii, neque eruditissimi viri interpretationes tantum valuisse, ut communem opinionem, ac multarum ætatum consensu firmatam ex animis hominum prorsus evelleret.

Juvat

Argumentatio Baluziana.

Baluzio
ferme, aut
omnino
quinam
adhareat.

Juvat hic recensere, quos Baluzius in suam sententiam ferme, aut omnino pertraxit.

Gisbertus Cuperus, qui multum studii operæque ad illustrandum librum Lactantii contulit, Baluzii ille quidem vestigiis insistit; sed ne videatur a communi veterique sententia omnino discedere, eam cum Lactantio conciliari posse ait, si dicamus unam & eandem conjugem Diocletiani non uno, aut altero, sed vario ac multiplici nomine appellatam fuisse. *Diocletianus*, inquit in notis ad Lactant. cap. 39. uxorem nomine *Serenam* habuisse testantur *Ado* in Martyrologio, *Tristanus*, & alii. *Eleutheriam* eam appellat *Valesius*, *Alexandram* alii; sed fuisse *Priscam* docet Lactantius cap. 15. & priores omnes errasse videntur; nisi dicamus eam bina, vel plura nomina habuisse. Genuit Diocletianus ex ea *Valeriam*.

Paullus Colomesius Anglus, cujus in Lactantium notas videre licet apud Bauldrium, timide, dubitanterque in Baluzii sententiam concessit; quippe verebatur, ne quid nimis, contra Veterum testimonia, sibi arrogare videretur. Itaque novæ huic opinioni eandem, quam Cuperus, cautionem adhibuit; & præterea non tam suum interposuit, quam eruditorum hominum judicium requisivit: In *Actis S. Marcelli*, & in *Passione S. Susannæ* Diocletiani uxor *Serena* vocatur, filia vero *Artemia*. Fuerunt forsitan binomines. De quo viderint eruditi.

Daniel Papebrochius veteri receptæque opinioni subscripserat in *Actis S. Georgii Megalomartyris*, quæ anno 1675. typis mandavit tom. 3. die 23. Aprilis. Verum post aliquot annos, simulatque Lactantius cum Baluzianis commentariis in lucem prodiit, minime dubitavit retexere omnia, & revocare, quæ paucis ante annis scripserat, & Lactantii, seu potius Baluzii auctoritatem veterum testimoniis anteferre. Itaque Tomo IV. mensis Maji, quem in publicum emisit anno 1685. suam palinodiam hisce verbis p. 144. intexuit. Die 23. Aprilis ipso, quo colitur Megalomartyr Georgius, ejus *Acta*, sicut apud Græcos habentur, conatus fui, ut verosimilia defendere ante annos decem. Nunc autem postquam prodiit liber Firmiani de Mortibus Persecutorum Stephani Baluzii commentario illustratus, mutavi sententiam evidentis falsitatis adstrictus, non minus ut existimo prudenter nunc, quam tunc videbar processisse. Verum Godefridus Henschenius, itemque Joannes Baptista Solerius, alter collega, alter successor Papebrochii, cum intelligerent ex ea Baluzii interpretatione nimis grave præjudicium trahi posse in contemptum ac perniciem verendæ antiquitatis, parce dubitanterque hanc controversiam attigerunt, imitantes eorum consuetudinem, qui si in alterutro sit peccandum, malunt videri nimis timidi, quam parum prudentes. Itaque assensum uterque sultinuit, ac rem totam in aliud tempus distulit, cum sibi plus otii suppeteret ad rationes, quæ in utramque partem afferri possunt, æstimandas, momentoque suo singulas ponderandas: Licebit, ait Henschenius tom. 2. Maji pag. 149. majori cum otio id examinare ad diem XI. Augusti. Solerius vero in Auctariis ad Usuardum die XI. Augusti hæc scripsit: De *S. Susanna* diffusam historiam Martyrologio suo inseruit Viennensis, quam accepit ab ipsis, quæ celeberrima vocat Molanus, in clytæ martyris gestis, videndis apud Surium, laudatis a Baronio, & a nostris majoribus, a nonnullis plane rejectis, sed a nobis subinde exami-

Myrici Sacri Tom. II.

nandis, & illustrandis. Iterum ad diem XVI. ejusdem mensis Augusti hæc adjecit: Quid de *Serena* illa, cujus meminerunt Martyrologia Romanum Parvum & Majus ex Usuardo, Adone, & Notkero, tandem statuendum sit, suo loco examinabitur.

Antonius Pagius Baluzii sententiam adeo probavit, ut nihil eidem vel addi, vel detrahi posse censuerit. Itaque ipsamet fere illius verba, paucis mutatis, descripsit, & Tomo primo Criseos institutæ in Annales Baronianos ad an. 294. n. 3. intexuit. Tantum apud eum sive argumenta Baluzii, sive ejusdem præjudicata opinio valebat: Quæ de *S. Serena* Diocletiani uxore a Baronio dicuntur juxta fidem Actorum *S. Susannæ*, corrunt ex dictis numero præcedenti; indeque constat *Acta* illa vel in toto, vel saltem in parte esse supposititia. Etenim si *Prisca* Diocletiani conjux mater *Valeria* fuit, ut sane fuit, necesse est eam Diocletiano nupsisse, antequam is fieret Imperator; cum *Valeria* *Galerio Maximiano* juncta Matrimonio sit, ann. 292. ætatis suæ nimirum duodecimo. Vixisse autem tum *Priscam* matrem ejus hinc certo colligitur, quod diu postea superstes fuit, & anno tantum 313. extincta sit post victoriam, quam *Licinius de Maximino* reportavit. Baronius licet librum Lactantii de Mortibus Persecutorum non vidisset, suspicabatur tamen futuros, qui eam de *Serena* historiam in dubium revocarent, quod nulla penitus de ea mentio alibi habeatur, neque apud Scriptores Ethnicos, neque in antiquis Inscriptionibus, ac tanquam ei difficillima quæstioni finem imposuisset, interrogat litteratulos, si his displiceat nomen *Serena Augusta*, ut dicant, quonam alio nomine Diocletiani conjux *Augusta* ab antiquioribus dicta inveniatur, & cum non invenerint, non faciant de nomine controversiam. Verum huic interrogationi satisfactum est cumulatifime, inquit Baluzius loco citato, ubi & rejicit *Adriani Valesii* opinionem in defensionem disceptationis suæ de *Basilicis*, ubi colligit ex *Anastasio Bibliothecario* in *Vita Vigilii Papa*, *Eleutheriam* vere Diocletiani uxorem fuisse.

Franciscus Maria de Aste Archiepiscopus Hydruntinus in notis ad Martyrologium Romanum, ubi ventum esset ad diem XVI. Augusti, *S. Serenæ* titulum Imperatricis, nomenque conjugis Diocletiani adimendum putavit. Ad ea vero, quæ sibi, pro illis, qui contra sentiunt, objecerat, in hunc modum respondit: Non sufficit subdere nullum videri absurdum, ut Imperator Diocletianus tot annis in vivis, plures diversis temporibus uxores habere potuerit, inter quas *Serenam*; cum ex Lactantio, Diocletianus toto tempore sui Principatus aliam uxorem non habuerit, quam *Priscam*; idcirco *Acta S. Susannæ* Baluzio viro erudito supposititia videntur.

Guilielmus Cuperus sententiam Astensis mirifice approbat, atque ad eam illustrandam nonnihil de suo adjecit: Franciscus Maria de Aste, perpensis Baluzii argumentis, putavit in Martyrologio Romano hæc tantum retinenda esse: *Romæ S. Serenæ*. Hanc viri illustrissimi opinionem facile amplector, & propter auctoritatem veterum Martyrologiorum existimo tempore Diocletiani extitisse illustrem quamdam Matronam Christianam, & forte in aula Imperatoris familiarem, nomine *Serenam*, quæ propter fidei Christiana professionem exilio multata, aut martyrio coronata sit. Sed simul arbitror *Acta* illius *S. Serenæ* ab aliquo posteriorum temporum Scriptore interpolata esse &c.

Hi ferme sunt, qui ex interpretatione Baluzii

S s

zii

Quibus
namque
sententia
neque in-
terpreta-
tio Balu-
zii arri-
feris.

Latantii eo detorquent, ut nullam Diocletiani uxorem, præter Priscam, is agnovisse videatur. Contra vero fuere alii permulti, qui Latantii opusculum non solum viderunt ac legerunt, sed etiam in id plurimum studii operæque contulere, ut illius verba & sententias non minus, quam superiores illi interpretes, accurate sapienterque perpenderent; & sicubi obscura quædam & ambigua essent, explanationes quam aptissimas adhiberent. Erant præterea in manibus Baluziani in Latantium commentarii, patebat in promptuque erat omnibus interpretatio, quam Baluzius illis Latantii locis adhibuerat, ex quibus hoc cogere volebat falsas nuptias esse, quas cum Diocletiano Serena inisse dicitur. Quæ omnia cum sapientissimis, & gravissimis viris essent perspecta & cognita, minime tamen adduci potuere, ut vel ex Actis S. Susannæ nomen S. Serenæ, resque ab eadem gestas expungerent, vel eidem Imperatricis titulum, initique cum Diocletiano matrimonii decus & gloriam adimerent. Quid ita? quia non existimabant ex uno alterove Latantii loco nec satis plano ac perspicuo, & perperam fortassis intellecto, idoneum argumentum duci posse ad communem & antiquam sententiam infirmendam. Adeo cordi erat cordatissimis viris reverentia, & quædam quasi adversus antiquitatem religio, ut maluerint eam controversiam injudicatam relinquere, quam de fide & auctoritate veterum monumentorum aliquid derogare. Cum igitur nihil in alterutra parte disputent, nihil statuunt, nihil decernant, aliorum nimis præceptis in re tam gravi iudicium, taciti quodammodo incusare videntur. Hi autem sunt, qui ab utraque parte assensionem cohiberunt, Nicolaus Toinardus Aurelianensis, Joannes Columbus Upsalensis, Christophorus Cellarius Lipsiensis, Jacobus Tollius, Thomas Gale, Petrus Allix, alique. Ex his nemo fuit, quin ad Latantium illustrandum pro se quisque symbolum contulerit; quorum præclaras commentationes Paullus Bauldrius collegit, & una cum Latantio typis tradidit Ultrajecti an. 1693. præter eas, quas Christophorus Cellarius scripsit, & cum ejusdem Latantii opusculo typis mandavit an. 1689. Inter omnes Latantii explanatores unus esse videtur Jacobus Tollius, de quo hic præcipuam mentionem fieri necesse est. Is enim non solum Latantii interpretes, eorumque commentationes identidem castigat; sed aliquando ne ipsi quidem Latantio pepercit; indignum ratus fortasse ad fidem unius auctoris, quamquam egregii, probatissima quæque antiquitatis monumenta expendi; male enim profecto cum antiquis codicibus agi, si nihil in iis tam certum, tam exploratum, tam sanctum haberi oporteat, quin continuo abjudicari rejicique debeat, ubi forte aliquid reperitur paullum a Latantio discrepare; præsertim cum, vel ipsomet fatente Baluzio, celebre illud opusculum neque mendis, neque interpolationibus careat; qua de re fusius postea & accuratius. Hæc autem eo pertinent, ut ne quid præjudicati vel ex Latantio, vel ex ejusdem interpretibus afferri possit ad hanc controversiam dirimendam, quæ de nuptiis S. Serenæ haud ita multis abhinc annis agitari cœpit; simulque ostendatur nondum doctissimis viris omnino persuasum esse vel Augustale Serenæ connubium, vel Acta S. Marcelli, & S. Susannæ inter commenta & fabulas referri oportere; sed suam utrisque fidem & auctoritatem adhuc

apud multos constare. Quapropter caute sapienterque Franciscus Blanchinus illustrissimus Curia Romanæ Præsul de Actis S. Susannæ nihil in alterutra parte pronunciare voluit; idque unum affirmavit totam illam controversiam sub iudicio eruditorum hominum adhuc esse: *De Actuum S. Susannæ identitate disputant eruditi*. Tom. 2. in Notis ad Anastas. Biblioth. p. 251. col. 2.

§. II.

Argumentum Baluzianum dissolvitur, & Latantius cum nuptiis Augustalibus S. Serenæ, & cum Actis S. Susannæ conciliatur.

ERgo Baluzianæ argumentationis ea tota vis ac ratio est, quod Diocletianus non aliunde Valeriam, quam ex Prisca genuerit, auctore Latantio, qui Priscam Diocletiani conjugem, & Valeriæ matrem appellat. Hinc enim, inita & subducta temporum ratione, hoc primum efficitur Priscæ nuptias referendas esse ad annum circiter 280. deinde ex aliis Latantii locis alterum illud cogitur, ejusdem Priscæ cum Diocletiano connubium producendum esse saltem usque ad annum decimum tertium quarti sæculi, cum scilicet vel obitus Diocletiani, vel certe mors jussu Licinii Priscæ illata, matrimonium illud dissolvit. Quod si ita est, profecto excludi oportet a legitimo Diocletiani thoro tum Serenam, de qua in Actis S. Susannæ, & S. Marcelli, itemque in Martyrologiis ecclesiæ Occidentalis perhonorifica mentio fit; tum Alexandram, cujus Acta S. Georgii, itemque Menologia Græca meminere; tum denique Eleutheriam, seu Leuteriam, quam Anastasius Bibliothecarius commemorat in Vita S. Vigili Papæ. Quicquid enim temporis assignari posset Imperatoris vel Serenæ, vel Alexandræ, vel Eleutheriæ nuptiis, id omne sibi vindicat Priscæ matrimonium, quod latius, quam imperium Diocletiani utrinque patet, initumque quadriennio ante, quam is imperare cœperat, in alterum ac trigessimum annum protenditur. Recte, ingeniose, acute, nihil supra.

Verum paullo accuratius investigari oportet, quid intelligi velit Latantius, quamve huic verbo notionem subjecerit, cum Priscam Valeriæ Matrem appellavit; videndumque est, num ex hac appellatione effici cogique possit, quod Baluzius tantopere contendit. Nemo est veteris recentisque Onomastici tam rudis tamque ignarus, quin sciat cognationum, & affinitatum vocabula duplicem intellectum habere; modo enim, & præcipue quidem, ad eos referuntur, quos inter se vel communio sanguinis, vel ea, quæ ex connubiis oritur, affinitas copulavit; modo iis etiam, & sæpe quidem accommodari solet, qui quamquam natura ac genere disjuncti, civili quodam inter se legalique nexu colligantur. Quid porro si *Matris filiaque* vocabula, quorum alterum Priscæ, alterum Valeriæ Latantius apposuit, in hanc posteriorem sententiam accipi oporteat? nonne tota Baluzii argumentatio corruat necesse est, quippe cui solum omne, in quo nitebatur, atque fundamentum subducitur. Atqui hoc ipsum contendo, & Baluzii pace dixerim, Latantium utroque illo vocabulo, nihil aliud significari voluisse, nisi vel adoptionem aliquam, vel aliam quamdam ejusmodi necessitudinem & conjunctionem, quæ Valeriæ

Cognationum & affinitatum vocabula varios habens significatus.

seriæ cum Prisca fuerat. Quod ut fidenter ac sine ulla dubitatione affirmem, duplex me ratio potissimum movet; una, quod nostra hæc interpretatio cum Lactantianis loquendi formulis adeo non discrepat, ut quam apertissime congruat; estque præterea cum ad veterem loquendi usum perquam accommodata, tum eorum exemplis & interpretationibus subnixæ, quæ ad explodendas Serenæ nuptias Lactantii auctoritate abutuntur: altera est, quod ex ea Baluzii interpretatione multa incommoda oriri necesse est, unde certissima perniciēs sacris & antiquis rebus impendet; quæ ne sequatur, optimo cuique religiosæ antiquitatis cultori maximopere providendum censeo. Summa igitur nostræ Responsionis est, non idcirco vel Priscam Matrem vel Valeriam Filiam a Lactantio dictam, quod hæc ab illa genita fuerit, sed quia civili quodam vinculo utraque conjuncta erat; ex quo fieri necesse fuit, ut licet nulla sanguinis communio inter illas esset, more tamen pervulgato, & juris quadam fictione, altera Mater, altera Filia vocaretur. Quod si verum est, Priscæ & Diocletiani matrimonium neque est necesse anticipari quadrien- nio, antequam is imperium adipisceretur, sed rejici potest ad initium quarti sæculi; & prioribus Serenæ cum eodem Imperatore nuptiis satis loci ac temporis relinquitur. Ac de Alexandra quidem, itemque Eleutheria, nihil est in præsentia quod dicam: nam de altera jam dictum est satis superque in Actis S. Georgii; de altera vero quid mihi videatur, tum paucis exponam, cum prius nuptias Serenæ ab omni falsitatis suspitione vindicavero.

§. III.

Nostra interpretatio cum Lactantianis loquendi modis apprime congruit,

Hoc omnino proprium Lactantio ac sole-
ne fuit, ut cognationum & affinitatum
vocalibus quam sæpissime uteretur ad declaran-
dam quorundam inter se conjunctionem, non
illam quidem a natura profectam, sed hominum
legibus atque arbitrio constitutam, qua homi-
nes genere diverso ac dispari in unam fami-
liam per adoptionem inferuntur, vel alio quo-
piam necessitudinis vinculo alii cum aliis copu-
lantur. Quid tam patria & cognatione disjun-
ctum, quam Diocletianus & Herculus, alter
ex Dalmatis, alter ex Pannonibus oriundus?
Diversum sanguinem, inquit Mamertinus in Pa-
negyrico, *affectibus miscuistis; non fortuita in*
vobis germanitas est, sed electa. Quia ergo Dio-
cletianus in societatem imperii Herculum voca-
verat, eundemque collegam & Augustum dixe-
rat, propterea Lactantius cap. 8. alterum alte-
rius fratrem appellavit: *Quid frater ejus* (Dio-
cletiani) *Maximianus*, *qui supra dictus est Her-*
culius? non dissimilis ab eo. Nec si Diocletianus
dicitur Galerii pater, sequitur illico hunc ab il-
lo genitum fuisse; sed Diocletianus idcirco ha-
bitus & dictus est Pater Galerii, quia hunc Cæ-
saris nomine & dignitate auctum in suam fami-
liam ac gentem adscripserat: *Nec multis post*
diebus Cæsar, (Galerius) advenit, non ut patri
gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere
cap. 18. In ejusdem generis significationem fra-
tris filiique vocabula detorquet Lactantius c. 20.
eum scribit eam causam fuisse, cur Galerius
Cæsaris nomen atque insignia Licinio deferre
Illyrici Sacri Tom. II.

Exempla
Lactantii
nomina
cognatio-
num a na-
turali ad
civilem
conjun-
ctionem
transfe-
rentis.

noluerit, quod mallet eum sibi esse fratrem;
quam filium: *Sed eum Cæsarem facere noluit, ne*
filium nominaret, ut postea in Constantii locum
nuncuparet Augustum atque fratrem. Maximinus
Daza, ut tradit Victor in epitome, Maximia-
ni Galerii sorore progenitus, avunculum suum,
a quo etiam adoptatus fuerat, tamquam alter-
um parentem & colebat, & appellabat; quæ
causæ fuit, ut Valeria maritum suum Galerium
vocaret patrem Maximini: *Respondit illa* (Vale-
ria Maximino, ut docet Lactantius c. 39.) *non*
posse de nuptiis agere, tepidis adhuc cineribus ma-
riti sui, patris ejus: & paullo ante idem Lactan-
tius dixerat Valeriam a Maximino appellatam
fuisse matrem. *Nec ab Augusta quidem, quam*
nuper appellaverat matrem, potuit temperare.
Quid plura? Sexcenta sunt hujusmodi exempla,
quæ peti possunt ex Lactantio, ut mihi quidem
videantur hæc genealogica *Patris ac Matris*,
Fratri ac Filii vocabula longe sæpius a Lactantio
ad civilem hanc copulationem accommodari, quam
ad veram propriamque consanguinitatem referri.
Ita fit, ut voces ejusmodi, si earum usus ac vis
judicio & auctoritate Lactantii expenditur, æque
utramque illam conjunctionem, sive quæ a le-
ge, sive quæ a natura est, apud hunc auctorem
vere propriæque significant. Quorsum igitur spe-
ctabat Lactantius, cum Priscam *Matris*, Vale-
riam *Filiæ* titulo impertiit? eo nimirum, quo
idem auctor referri voluit appellationes *Fratri*
Herculio, *Filii* *Galerio & Maximino*, *Matris*
Valeriæ, *Patris* denique *Diocletiano*, & alias
id genus aliis sæpissime inditas. Sive ergo Pris-
ca Valeriam adoptaverit, sive Valeria honoris
ac reverentiæ causâ Priscam uxorem sui paren-
tis; tamquam alteram Matrem coluerit, sive
tandem alia hujus appellationis causâ fuerit, ju-
re meritoque altera Mater, altera Filia dicitur
juxta eam significationem, quam Lactantius hi-
sce vocibus iterum ac sæpius subjecit. Tantum
igitur abest, ut nostra interpretatio a vulgari
communique Lactantii sensu, & opinione abhor-
reat, ut nihil ad ejusdem verba & sententias ma-
gis apte congruenterque excogitari possit.

Cur Pris-
ca apud
Lactantiū
Mater, &
Valeria
ejus filia
dicta fue-
rit.

§. IV.

*Eadem explicatio exemplo & auctoritate inter-
pretum Lactantii nititur.*

Hanc explanandi Lactantii, conciliandique
cum antiquis monumentis rationem nobis
tradiderunt nobilissimi quique ejusdem Au-
ctoris interpretes; quippe cum non modo ver-
bis eam commendaverint, sed suis etiam exem-
plis illustraverint: ita fit, ut qui nos oppu-
gnant, iidem nobis ad defensionem arma porri-
gant; & vetus illa de nuptiis Serenæ opinio ha-
beat vel ab ipsis adversariis, quo se tueatur.
Etenim doctissimi illi viri, cum in eos Lactan-
tii locos incidissent, quos superiori paragrapho
exempli causâ in medium attulimus, plane aper-
teque viderunt eos referri non posse ad cognat-
ionem & propinquitatem illam, quæ ex natu-
ra, & sanguinis communione proficiscitur, nisi
forte quis vellet cum universa propemodum an-
tiquitate bellum suscipere; quod extremæ de-
mentię esset. Ut igitur & sua Lactantio aucto-
ritas constaret, neve is cum optimis quibusque
auctoribus dissentire videretur, negant enim ve-
ro vocabula illa, quibus sæpissime uti solet La-
ctantius, in eas angustias compelli oportere,
S s 2 inter

inter quas naturæ & sanguinis communio conripitur; quin immo ex auctoritate Lactantii, vulgarique loquendi usu jam inde antiquitus recepto, eorum significationem paullo latius extendi ajunt, eaque comprehendere illos etiam, qui non alio, nisi civili quodam & legali nexu inter se jungi, copularique solent. Nullus ferme est Lactantii interpres, ex quo hujusce interpretationis exempla peti nequeant; sed Baluzius mihi unus erit instar omnium, quem quidem in hac re eo pluris facio, quod primus omnium Augustali connubio S. Serenæ, & Actis S. Susannæ auctoritatem Lactantii objecit. Is igitur in Commentariis ad cap. VIII, Lactantii explicat, qua ratione Maximianus Herculeus dictus habitusque sit frater Diocletiani: *Ista, inquit, non sic accipienda sunt, quasi Maximianus Hercules natura frater Diocletiani, sed frater imperii; & non ita multo post huic interpretationi hanc, præter alias, rationem subjecit: Adde, quod nullus historicus tradit eos natura fratres fuisse.*

Gisbertus Cuperus eidem Lactantii loco eandem interpretationem adhibuit, quam etiam pluribus & loculentioribus exemplis illustravit; additque præterea moris fuisse Romanorum, ut Augustos quidem Cæsarum patres, Cæsares autem Augustorum filios appellarent, quamvis nulla his cum illis generis affinitas seu cognatio esset; cujus quidem appellationis ea causa fuit, quod Augusti, cum Cæsares sive adoptabant, sive hæredes imperii instituebant, eos iterum quodammodo gignere, quasque reipublicæ procreare viderentur. *Augusti, inquit, respectu Cæsarum dicebantur patres, & contra hi illorum filii.* In eandem sententiam Lactantium accipiendum esse docet, cum Diocletianum Galerii patrem, Galerium Diocletiani filium, itemque Maximinum ejusdem Galerii filium vocat.

Joannes Baptista Cotellerius in notis ad cap. XXIX. Lactantii ultra progreditur, & præclare docet eodem propinquitatis vinculo, quo Augusti & Cæsares, uxores pariter Augustorum & Cæsarum inter se, & cum aliis sive consanguineis, sive propinquis virorum suorum colligatas fuisse; hinc factum esse, ut etiam cognationum vocabula ex maritis in uxores derivarentur; & cum diversi sint conjunctionis gradus alii aliis propinquiores, diversis quoque vocabulis eadem nominabantur; nam æque civilis, ac naturalis cognatio eodem fere ordine propagari, lateque diffundi solet: quæ omnia idem Cotellerius paucis hisce verbis complectitur: *Cæsar Maximinus Augusto Maximiano instar filii erat; ideo eum Patrem salutavit, & Augustam Valeriam eodem nexu matrem.*

Refelluntur adversarii sui ipsi exemplis & argumentis.

Age vero hanc præclarissimam Lactantii interpretationi regulam a Baluzio, a Cupero, ab aliis doctissimis viris traditam referamus ad eum Lactantii locum, de quo mihi cum istis controversia est. Negant Herculeum natura fratrem fuisse Diocletiani, aut Valeriam Maximini matrem; quamquam ille frater Diocletiani, hæc mater Maximini apud Lactantium dicatur. Non ergo si Prisca Valeriæ mater dicta est, continuo sequitur, Valeriam ex Prisca vere proprieque genitam fuisse. Ajunt alias fuisse causas, præter eam, quæ est a natura, cur Herculeus frater Diocletiani, Valeria mater Maximini vocaretur. Neque deerant ejusmodi causæ permultæ & graves, cur Prisca mater Valeriæ dici haberique potuerit; nam, ut alia omittam sicut

Valeria Maximinum filium, sic etiam Prisca Valeriam appellare filiam per adoptionem potuit. Cotellerius docet ut dignitatis, sic etiam cognationis vocabula cum suis uxoribus communicare solitos fuisse Augustos & Cæsares, Bene habet. Quemadmodum igitur Diocletianus Augustus Galerii Cæsaris pater habitus, & dictus fuit; sic etiam Prisca Diocletiani conjux, tum Galerii ejusdem, tum Valeriæ Galerio nuptæ mater appellari debuit; præsertim cum Prisca ob eam etiam causam dici potuerit mater Valeriæ, quod hæc progenita esset a Diocletiano marito ejusdem Priscæ. Et Galerii quidem erat Diocletianum, a quo se adoptatum & Cæsarea dignitate auctum esse meminerat, tamquam alterum parentem revereri & colere. Itaque illud quoque rationi atque officio consentaneum fuit, ut etiam Cæsaris conjux in matris loco haberet, ac diligeret Priscam conjugem Imperatoris. Non igitur Diocletianus Galerii pater dici potuit, quin eandem ob causam Prisca Valeriæ mater diceretur.

Equidem satis mirari non possum, quid causæ fuerit, cur nostri Interpretes, viri cæteroquin acutissimi, non viderint in eos Lactantii locos, quos nobis objiciunt, eandem omnino explanationem accommodari posse, quam illi ipsi aliis similibus Lactantii locis adhibuerunt; nec sane intelligo, cur argumentum indidem ductum tanti faciant, ut ad labefactandam S. Serenæ itemque S. Susannæ historiam nihil efficacius esse putaverint; cum cæteroquin ipsi nobis ejusdem argumenti diluendi refellendique rationem tradidissent: nisi forte dicamus aut illos parum sibi constare; aut certe oblitos fuisse, quid in eadem ferme sententiam ipsimet alias scripserint. Ac nostræ quidem interpretationi quid objici possit, non video. An liceat illis cognationum & affinitatum vocabula ad eam significationem detorquere, quæ minus propria est, nobis vero non liceat? Unus idemque est Auctor, qui ejusmodi vocabulis in aliam, ac vulgo accipi solent, sententiam accommodatis sapissime utitur. Locus Serenæ nuptiis objectus non est dissimilis cæterorum, quos adversarii ad civilem quamdam cognationem referendos esse docent. Quid igitur causæ excogitari potest, cur similibus ejusdem Auctoris verbis ac sententiis dissimilis ac diversa interpretandi ratio adhiberi debeat? An Baluzius idcirco negat Herculeum fuisse natura Diocletiani fratrem, quia nullus historicus tradit eos natura fratres fuisse. At qui Serenæ nuptias in dubium revocet, ex eaque Valeriam genitam fuisse neget, ante Baluzium nemo fuit; nemo autem? immo vero nemo ex antiquis Scriptoribus de Serena mentionem fecit, quin eandem Diocletiano nuptam fuisse affirmet; ex quo illud etiam sequitur, ne ipsis quidem adversariis repugnantibus, nisi repugnare sibi velint, ut Diocletianus non e Prisca, sed e Serena, ut veteres tradunt, Valeriam filiam susceperit. Serenam Diocletiani conjugem fuisse docent Beda, Ado, Ufuardus, & omnes fere juniores Martyrologi; idem confirmant Acta S. Susannæ, itemque Acta S. Marcelli, ex quibus Martyrologi SS. Serenæ & Susannæ elogia descripserunt. Scio equidem hujusmodi monumenta, quamvis perantiqua sint, ac doctissimis quibusque viris probata, Baluzio vehementer esse suspecta. Sed quid tandem ad eorum auctoritatem labefactandam argumenti afferat, paullo post videbimus.

Quid

Quid quod, ut eundem locum diutius urgeam, Interpretes nostri hanc genealogicas voces interpretandi rationem tanti faciunt, ut eam adhiberi velint ad explanandos difficiles quosdam sacre Scripturæ locos, qui interdum occurrunt; & nisi huc tandem revocentur, nullo modo prorsus intelligi possunt. *Hic locus*, (inquit Paullus Bauldrius in cap. 18. Lactantii) *ubi qui mere socer, in historica narratione Pater vocatur, solvendis variis sacre Scripturæ difficultatibus adhiberi potest*. Tum exempli causa unum Evangelii locum protulit, ubi Lucas Deiparam Virginem loquentem induxit: *Ecce Pater tuus & ego dolentes quarebamus te*. An hic patris nomen in eam sententiam accipies, ut Christum ex Josepho natum existimes? Apage te cum ista interpretatione. Audiamus Bauldrium: *Hic pater ea notione vocatus est, qua vere, qui quempiam seu natum, seu necdum natum adoptavit, appellari solet illico Pater*. Bene monet profecto; quamquam necesse non fuit, ut Bauldrius ad sacras litteras interpretandas hunc canonem nobis constitueret, quem tanto ante a Majoribus nostris acceperamus; quemque ignorare nemo potest, nisi qui ne limen quidem sacrorum biblicorum umquam adierit. Hæc tamen eo pertinent, ut magis magisque intelligi possit, quanto in honore usuque fuerit adversariis nostris hæc veterum codicum interpretandorum ratio; & quam necessariam eandem esse putaverint ad difficillimos quosque nodos expediendos, qui ex affinitatum & cognationum vocabulis modo in hanc, modo in illam significationem adhibitis oriri solent; quamvis ipsi eos Lactantii locos, quos Actis S. Susannæ opponunt, ad hanc regulam expendere & interpretari aut nescierint, aut noluerint. Sinant igitur nos eo ipso, quem ipsi sanxerunt, canone uti ad explicandum conciliandumque Lactantium cum antiquis monumentis; vel si nolunt, fateantur se, in ejusdem auctoris verbis ac sententiis interpretandis, a se ipsis dissidere, sibi que contrarios esse.

§. V.

Nostra interpretatio exemplo veterum Auctorum Lactantio aequalium auctoritate confirmatur.

ERat hoc in more positum institutoque veterum Scriptorum, ut sæpenumero in cognationem ac familiam extraneos homines atque alienigenas per adoptionem adsciscerent, eisdemque jus hæreditatis ad eundem impertirent; sive ut familiæ splendorem ac decus latius propagarent; sive ut suæ gentis sui que nominis perpetuitati consulere. Cujus quidem consuetudinis exempla, præsertim ex Romanis Imperatoribus, peti possunt, quibus cum liberi & consanguinei aut non suppetere, aut parum dignos imperio se præberent, moris fuit externos & aliunde procreatos deligere, quos ad Cæsaream dignitatem eveherent, sibi que filios adoptarent. Huic porro consuetudini illud quoque consentaneum erat, ut qui in locum filiorum assumerentur, filiorum etiam nomen subirent; itemque cætera consanguinitatis vocabula in alios atque alios derivarentur, qui ob unius adoptionem in unam familiam, sive cognationem coalescerent. Hæc familiæ & cognationis propagandæ ratio vel maxime vigeat quarto incunte sæculo, eratque usu pervulgata, cum scribebat Lactantius: ex quo factum est, ut Scriptores illorum tempo-

Mor extraneos adoptandi apud veteres usitatus.

rum æquales consanguinitatis vocabula filiis ac fratribus aliunde adscitis, cognatisque ac germanis adscriptitiis sæpius accommodaverint. Id sapienter animadvertit Joannes Columbus, bonus in primis Lactantii interpres: *Maximianus Herculeus*, inquit, *frater fuit Diocletiani, non natura, sed imperii consortio; qui nominis ejus usus frequentatus est historicis & Panegyristis illius ævi*. Quod ut confirmet reliqui ejusdem Lactantii interpretes, in medium appellant D. Augustinum, qui in epist. 90. Ammianum Marcellinum, qui lib. 7. in Epist. Severi Imperatoris, D. Ambrosium, qui in Epist. 43. ad Albinum, Trebellium Pollionem, qui in D. Claudio, Mameratinum, qui in Panegyri Herculeo dicta, Eumenium, qui in Oratione prima habita ad Constantinum Magnum, consanguinitatis vocabulis ad civilem quamdam copulationem significandam abutuntur. In eandem sententiam Gisbertus Cuperus citat inscriptionem quamdam, quæ est apud Gruterum lib. 7. pag. 178. ubi Diocletianus & Maximianus eorum Patres vocantur, quos ex Cæsaribus fecerant Augustos. Ejusdem consuetudinis exempla satis multa profert Valestus tam e sacris, quam e profanis Auctoribus, itemque Carolus Dufresnius in suis commentariis ad Annam Comnenam pag. 244.

Lactantius igitur cum Priscam vocat *matrem* Valeriæ, huic verbo eandem significationem subjecit, quam ejusmodi vocabulis indiderat usus illius ætatis, optimis quibusque Scriptoribus probatus ac receptus. Si collegæ imperii æqua & pari potestate præditi fratres dicebantur, consentaneum erat eorum conjuges appellari sorores, quippe cum inter se dignitate pares essent. Si Augusti *Patres*, Cæsares *Filii* vocabantur, consequens erat Augustorum conjuges *Matres*, Cæsarium uxores *Filias* nominari; præsertim cum quæ Augustos inter ac Cæsares fuerat, eadem esset inter uxores utrorumque propinquitatis ratio. Jam vero Prisca erat Augusta & conjux Diocletiani Imperatoris, *Patrisque* Galerii; Valeria erat uxor Galerii Cæsaris, *Filiique* adoptivi Diocletiani. Jure igitur pro more illius ætatis, altera *Mater*, altera *Filia* appellari debuit. Ex his intelligi potest, quam præclare nostra interpretatio cohercat cum eo loquendi usu, quo Scriptores Lactantii æquales utebantur.

Præterea id affinitatis Priscam inter & Valeriam intercessit, ut vere proprieque esset ac dici posset illa quidem noverca, hæc autem privigna. Prisca siquidem nupserat Diocletiano, qui antea ex Serena Valeriam genuerat. Jamdudum vero mos iste invaluit, præsertim apud matres filiasque familias nobili loco natas, & præclara institutione ad omnia urbanitatis officia perpolitæ, ut ab novercæ privignæque vocabulis omnino abstineant; atque in eorum locum *matris filiaque* appellationem libentius usurpent. Hæc siquidem posteriora nomina eximiam quamdam amoris ac pietatis speciem animis obijciunt; contra vero duobus illis prioribus nescio quid subest rusticitatis, invidiæ, atque contemptus, unde aures cultæ delicatæque quam longissime abhorrent. Quocirca ejusmodi vocabula ab urbibus civilique convictu repulsa in agris pagisque exsulant, aut certe plebejorum hominum tectis continentur. Nec vero dubium cuique esse arbitror, quin hæc civilis urbanique sermonis consuetudo jam inde ab antiquissimis temporibus initium duxerit, & præsertim apud Romanos vigeret, homines cum suapte natura, tum

ingenuis ac liberalibus disciplinis ad omnem humanitatem factos & institutos, ut nemo ex illis esset nobili loco natus, quin suavi illa vocatione urbanitate molliret, quicquid asperitatis atque invidiæ subest hisce verbis, cum *Vitricum*, *novercam*, *privignum* dicimus; neque umquam odiosis huiusmodi vocabulis inter se usos fuisse arbitror, nisi si forte id cuiquam, in quem irati essent, per contemptum, & cuiusdam quasi contumeliæ loco objicerent. Quod si ita est, longius profecto id genus vocabula ab Imperatorum ac Cæsarum palatiis auribusque aberant; ex quo fit, ut Prisca Augusta, & Valeria Cæsarea conjux, quamquam altera Noverca, altera Privigna esset, honoris tamen & urbanitatis causa, numquam aliis se colerent inter se ac salutarerent, nisi honorificentissimis amantissimisque matris & filiae nominibus. Id postulabat civilis officii, & politioris cuiusdam elegantiae ratio; id decebat Matronas summo loco natas, summaque dignitate præditas. Quocirca Lactantius, ut ad consuetudinem urbani aulicique sermonis orationem suam accommodaret, satius esse duxit Priscam & Valeriam officiosis hisce matris filiaeque appellationibus afficere, quam ingratas illis asperisque Novercæ & Privignæ vocabulis nominare.

Ac ne illud quidem silentio prætermittendum puto, quod si Lactantii locos nobis objectos paullo accuratius expendimus, nusquam invenimus a Lactantio aut Priscam Valeriæ matrem, aut Valeriam Priscæ filiam clare diserteque appellatas. Nam cap. 15. Valeria dicitur Diocletiani quidem filia, Priscæ vero non item: *Et primam omnium filiam Valeriam conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit*. Si vero existiment Valeriam esse non potuisse Diocletiani filiam, quin eadem esset filia Priscæ conjugis Diocletiani, quem sibi hoc daturum putant? Idem vero Lactantius cum c. 39. scripsit *Valeriam cum matre in exsilium expulsam*; itemque cap. 51. *Valeriam cum matre comprehensam penas luisse*, Priscam ne nominat quidem. Pervelim scire, unde adversarii colligant mulierem illam, quæ in utroque capite dicitur mater, eandem esse ac Priscam Diocletiani conjugem, de qua Lactantius cap. 15. mentionem fecerat; nobis quidem verisimilius videtur alteram ab altera distinguere, ut infra declarabimus. Tantum igitur abest, ut ex Lactantio effici possit Diocletianum e Priscâ genuisse Valeriam, ut ne satis quidem appareat, ubinam Lactantius aut Priscam Valeriæ matrem, aut Valeriam Priscæ filiam plane aperteque appellaverit.

§. VI.

Interpretatio Lactantii ab adversariis adhibita sacre vetustatis auctoritatem imminuit ac debilitat.

HActenus interpretationem nostram propugnâvimus hoc potissimum argumento innixi, quod cum aliis Lactantii locis, cum adversariorum exemplis ac præceptis, cum veteri loquendi usu mirum in modum cohæreat. Nunc rationes sunt afferendæ, cur adversariorum interpretationem repudiari oporteat; declarandumque, quanta inde perniciēs nobilissimis quibusque Divorum historiis multarum ætatum fide, & gravissimorum Scriptorum testimonio firmatis impendat; quam quidem, ut quisque maxime re-

ligiosæ antiquitati favet, ita summa ope & contentione avertere ac prohibere debet. Ac primum quidem nemo ejusmodi interpretatione ad explodendas Augustalis Serenæ nuptias abuti potest, quin eodem tempore veterissimis ac probatissimis religionis Christianæ monumentis vultus sane gravissimum infligat. Nihil in universa ecclesia, secundum divinas Scripturas, ac traditiones, œcumenica Concilia, & judicia sedis Apostolicæ, unanimemque Sanctorum Patrum consensum, plus auctoritatis obtinet, quam antiqua Martyrologia. Atqui præstantissimi quippe Martyrologorum principes Serenam Diocletiani uxorem appellant, inter quos vetustate & auctoritate eminet Martyrologii Romani antiqui, seu parvi, cui plurimum tribui debet, sive is fuerit Eusebius, sive Hieronymus, sive alius quispiam ab illa ætate admodum recens. Huic consentiunt Usuardus, Ado; quorum etsi multa sint & varia apographa, tamen fere in omnibus Serena vel conjux Diocletiani, vel Augusta, vel Imperatrix nominatur. Recentiores Martyrologos proferre non audeo, ne illos Criticorum quorundam ludibrio, atque irrisionibus objiciam. Unum his adjiciam Martyrologium Romanum hodiernum, quod cum ab universa ecclesia receptum ac probatum sit, ejus testimonio refragari sine maximis gravissimisque rationibus, majoris cuiusdam audaciæ est, quam ut ferri possit. A nobis præterea sunt Acta S. Susannæ, itemque S. Marcelli, quæ cum inde a pluribus sæculis haud infimum auctoritatis locum apud optimos Scriptores obtinuerint, non est profecto, cur de sua possessione depelli debeant, nisi certissima argumenta atque indicia suppositionis & falsitatis afferantur.

Viderat sane Baluzius, quam graves, quam multi testes ex omni fere antiquitate contra se produci possent; quorum auctoritate propemodum deterritus semel atque iterum ingenue fatetur plurimis maximisque difficultatibus suam sententiam atque interpretationem urgeri: *Sed hic*, ajebat, *se offert ingens difficultas; nam in vetustis Actis Sanctæ Susannæ Virginis mentio est S. Serenæ Augustæ, uxoris ejusdem Principis, & Sancta dicitur in vetustis Martyrologiis: Gravis sane difficultas &c.* Verum ut erat majori quodam animo & confidentia præditus, quam ut hisce difficultatibus vinci, atque a sententia semel suscepta deterreri posset, non dubitavit tam multa, tam gravia veterum testimonia flocci facere, eisdemque suam opinionem præferre. Illud vero argumentum, quod sibi objecerat, ex Martyrologiis desumptum, silentio dissimulavit, perinde quasi parum dignum videretur esse, cui aliquid responsi daret; qua quidem dissimulatione satis ostendit, quo loco veteres Martyrologos habuerit, a quibus cum apertissime dissentiret, ne rationem quidem, cur ita faceret, reddendam putavit; quod nisi oblivioni & incuriæ tribuendum existimes, cuique facile est suspicari id ab eo de industria dissimulatum fuisse, ne videlicet, si suam de illis sententiam aperuisset, in justas meritasque prudentum hominum reprehensiones incurreret. Non ita se cautum præbuit in publica offensione invidiæque declinanda Gisbertus Cuperus, qui auctore ac duce Baluzio, Serenæ nuptiis, & Susannæ Actis Lactantium opposuit; nihil quippe veretur Adoni, & cæteris Martyrologis fidem aperte ac palam abrogare: *Diocletianum*, inquit, *uxorem nomine Serenam habuisse testatur Ado*

Interpretatio Lactantii adversariorum perniciosa sacris antiquis monumentis.

Ado in Martyrologio ; sed vocatam fuisse Priscam docet Lactantius , & priores omnes errasse videntur . Deinde post alia quædam interjecta , in Adonem cæterosque nostræ sententiæ Auctores haud paullo vehementius mucronem censorium exæcutit ; quasi vero priore illa censura se nimis lenem in ejusmodi viros doctissimos & sanctissimos ac moderatum præbuisset : Sed ut verum fatear , inquit , haud magna fides ejusmodi Auctoribus adhiberi potest .

Quod si nobis istorum vestigiis insisti liceat , parum jam abest , quin abeamus in sententiam Henrici Dodwelli , qui omnes verecundiæ limites prætergressus , ut quamplurimas posset martyrum Myriades ecclesiæ Catholicæ adimeret , omnibus Martyrologiis æque impium ac temerarium bellum indixit , & magna eorum nomina ac præclarissima scripta ad cædem fidenter atque animose designavit . Id adeo cognosci licet ex præfatione , quam Selectis martyrum Actis præfixit Theodoricus Ruinartius : *Henricus Dodwellus præcipiti , ne plus aliquid dicam , præjudicio abreptus Martyrologiorum conscriptores , uno verbo fabulatores appellando , confossum se existimavit ; quasi aniles fabulas , idest plures martyres in ecclesiam suam auctoritate invexerint .* Huc tandem nos ducit Baluziana opinio , & interpretatio , ut scilicet nullam Martyrologis fidem habeamus , vel certe non admodum illis fidendum putemus ; nihilque ex illis afferri posse censeamus , quod non continuo abjudicari ac rejici oporteat , ubi vel levis aliqua suspicio , aliunde nobis suborta , eorum scriptis repugnet ; quasi vero illi temere & inconsulto , nullo delectu , nulla diligentia , nulla investigatione adhibita , rebus inanibus & commentitiis ex trivio , popularique sermone collectis Divorum Fastos expleverint . Quæ quidem temeritas atque impudentia quam longe absit a gravissimis illis ac sanctissimis viris , qui Martyrologia conscripserunt , docte eruditeque ostendit Theodoricus Ruinartius in Præfatione ad Acta martyrum , ex qua pauca quædam in hunc locum transferenda esse censeo : *Etsi enim ejusmodi libros ab omni penitus mendo immunes esse affirmare nemo possit ; (hæc quippe est singularis sacrorum codicum prerogativa) non tamen hinc inferre licet eos mala fide , aut temere ac leviter conscriptos fuisse ; immo vero certum est Martyrologia a viris gravibus ex antiquioribus monumentis , & peculiarium ecclesiarum Kalendaris collecta fuisse ; quæ cum ab Episcopis approbata fuissent , publice in ecclesiasticis conventibus lecta fuerunt , ut si omnium Sanctorum festivitates celebrari non possent , eorum saltem aliqua commemoratio fieret , tum in tessera communionis , quæ inter ecclesias catholicas haberi debet ; tum ut ea ratione aliquis saltem cultus exteris etiam martyribus exhiberetur .* En quam præclare provisum fuerit a majoribus nostris , ne incertæ , & suppositiæ martyrum historiæ pro veris ac germanis haberentur . En unde Ado , Beda , Usuardus sua Martyrologia describere , nimirum ex antiquioribus monumentis , & peculiarium ecclesiarum Kalendaris , quæ diligenter recognita & approbata ab Episcopis fuerant ; quæque in publicis Christianorum conventibus recitari solebant . De antiquo autem , atque hodierno Martyrologio Romano nihil est , quod dicam , cum utriusque auctoritas major esse debeat , quam ut nimia illa , quam quidam sibi arrogant , opinandi licentia elevari minuique possit . Quod si cer-

tissimis hisce monumentis deroganda sit fides , ut fidem adhibeamus Baluzio ejusque assecclis , qui unum aut alterum Lactantii locum nec bene intellectum , & perperam explicatum , eisdem opponunt ; si tanti facienda sit istorum interpretatio , ut eam Martyrologis fere omnibus præferendam putemus ; nemo non vider , quanta inde clades ac perniciies veterrimis quibusque ecclesiæ monumentis imminet .

Qui autem Martyrologos omnes usque adeo contempserat , ut ne responsione quidem dignos putaverit , nihilo pluris fecit Acta S. Susannæ , unde primum contra suam opinionem argumentum ipse sibi objecerat . Fatetur sane magnum sibi negotium facessere posse hujusmodi Acta , si tam vera & germana esse constaret , quam constat esse falsa & suppositia ; ait quippe multa sibi & gravia indicia suppetere , quibus eorum falsitas ac suppositio coargui queat : *Gravis , inquit , difficultas , si de veritate Actorum illorum constaret ; sed cum illa multa , eaque magna suppositionis indicia habeant , tum ex hoc sane capite falsa esse probantur , quod Serenam uxorem Diocletiani fuisse volunt .* Si magna sunt hæc indicia , profecto ejusmodi esse oportet , quæ vix aut nec vix quidem celari possint , quo minus in omnium oculos incurrant ; aut certe necesse est , ejus generis esse , quæ gravissimos quosque viros deterreant , ne hisce Actis fidem ullam adhibeant . At nihil in illis vitii deprehendisse videtur Auctor Romani antiqui Martyrologi , nihil Usuardus , nihil Ado , nihil cæteri horum ætati suppres Martyrologi ; aut si quid falsitatis inesse viderunt , id certe tanti non fuit , ut prudentissimi illi viri omnem hisce Actis fidem abrogandam putarent ; quippe cum ex illis non solum Sanctæ Serenæ , sed etiam S. Susannæ , aliorumque martyrum nomen atque elogium descripserint , quod suo quisque Martyrologio infereret : nisi forte tam aperta , tam magna suppositionis indicia cæterorum omnium diligentiam ac perspicaciam subterfugerint , uni autem Baluzio se perspicua , atque adeo meridiana luce clariora ostenderint .

Illud præterea Baluzius contendit non solum magna , sed multa etiam suppositionis indicia in eisdem Actis reperiri . Nos vero cum de S. Susanna acturi simus , ejusdem historiam , quam accuratissime fieri potuit , expendemus ; quæ obscura & ambigua videbuntur , opportuna explicatione adhibita explanabimus ; Susannæ sponsalia , quæ ad Herculum pertinent , non Actorum vitio , sed interpretum errore ad Galerium transferri ostendemus ; nihil denique in illis reperiri licuit , nisi sincerum , nihil nisi pium atque sanctum , nihil quod cum majorum institutis , veterique ecclesiæ ritu ac disciplina non undique cohæreat . Quid porro in hisce Actis invenerit Baluzius , quod sibi tantopere displiceret , mihi sane incompertum est ; nisi forte pro multis iidemque certissimis suppositionis argumentis illud unum haberi voluit , quod *Serena Diocletiani* conjux dicitur . Verum ex ejus oratione satis apparet hoc præcipuum quidem esse , sed non unicum falsitatis indicium , quippe cum hoc unum exempli causa protulerit , aliis prætermisissis , quæ perinde ac si notissima essent , singillatim exponere , & nominatim persequi noluit ; qua quidem in re valde vereor , ne Baluzius illorum artificio abuti voluerit , qui ut alicui invidiam confent , multa se habere dicunt , de quibus illum accusent ; cum cæteroquin nihil in

prom-

Quanta sit olim cura adhibita in scribendis Martyrologiis .

promptu habeant, quod ejusdem vitæ ac moribus speciatim objicere possint. Præterquamquod illud de nuptiis Serenæ pro certo suppositionis indicio afferre non licet, cum hoc ipsum dubium, controversumque sit, utrum ex allatis Lactantii locis confici queat eas nuptias falsas esse & commentitias; nisi velit Baluzius, quæ dubia sunt, ea sumere pro certis atque concessis. Maneat igitur nihil certi, nihil explorati allatum esse a Baluzio, quod Actis S. Susannæ fidem & auctoritatem adimeret.

Jam vero inter nostram, & eam, quam adversarii Lactantio adhibent interpretationem, hoc maxime interest, quod altera quidem & Lactantium ipsum cum Martyrologiis, & cum historia S. Susannæ conciliat, & utrorumque auctoritatem fartam testamque ab omni fallitatis suspitione tuetur; altera vero, ne quid de auctoritate Lactantii detrahendum videatur, Actis S. Susannæ, & Martyrologiis antiquissimis fidem plane derogat. Utra utri præferenda sit, vel ex eo cognosci dijudicarique potest, quod permagni interest S. Susannæ historiam ab omni suppositionis & mendacii nota immunem esse. Nam nisi me præclari hujus codicis amor fallit, ex antiquis martyrum historiis haud facile alia est sive ad propugnanda catholica dogmata, & ecclesiasticas traditiones, piæque consuetudines tuendas, sive ad hæreticorum mendacia coarctuenda & infaniam comprimendam efficacior. Hic quippe salutarem ecclesiastici jejunii usum, & Canonicæ expiationis seu pœnitentiæ ritum, hic Cœlestium implorationem, cultumque sacris reliquiis adhibitum, hic vitæ cœlibis, votæque Deo virginitatis commendationem, hic sacrum chrisma, hic ecclesiasticum convivium & sacrificium, hic denique hodiernæ veterisque ecclesiasticæ disciplinæ exempla in illustri posita monumento intueri licet; unde argumenta peti possunt, quibus Catholicorum decreta, & sanctissima instituta tueamur, Lutheri autem Calvinique errores atque calumnias propulsemus. Quare qui repudiatis S. Susannæ aliisque id genus Actis hæc arma nobis eripiunt, ac defensionem haud sane contemnendam ecclesiæ adimunt, videant porro, ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum prodant, & documento sint hæreticis, quam parvi debeant fieri præclara hæc antiquitatis monumenta, quibus Catholica veritas & traditio saltem aliqua ex parte innitur. Cum igitur Acta S. Susannæ & Catholicis pericula sint, & multorum sæculorum approbatione recepta, & nullum suppositionis indicium, quod certum, quod perspicuum esset, Baluzius ostenderit, fateamur oportet multo satius esse Lactantii testimonia in eam sententiam accipere, quæ cum hisce Actis cohercat, quam ad eam significationem referre, quæ, cum ad mentem Auctoris nihilo sit accommodatior, tum præterea illud habet incommodi, quod pulcherrimæ utilissimæque historiæ fidem prope omnem & auctoritatem detrahat. Quod si adversarii nostri tantum sibi licere volunt in rerum sacrarum memoriam, verendum nobis est, ne multos imitatores habeant, qui scilicet eorum exemplo sanctissima quæque religionis nostræ monumenta levissimis de causis in suspensionem ac dubium vocent; quo nihil Christianæ fidei ac pietati gravius, nihil calamitosius accidere potest.

Huc accedit, quod ista, quam quidam critici sibi arrogant, ad repudiandas divorum hi-

storias licentia longius fortasse, quam ipsi putant, serpit atque progreditur. Nam eo tandem spectat, ut cum Divos pulcherrimarum rerum, quæ ab ipsis gestæ traduntur, gloria & possessione dejecerint, eisdem quoque sanctitatis laudem ac titulum eripiant, eorumque nomen, si fieri potest, ex ecclesiæ fastis expungant. Fateor equidem plerosque ex nostris adversariis majori prudentia ac religione præditos esse, quam ut explodendis Actis S. Susannæ illud etiam cogere velint, falso Serenæ sanctitatis titulum adscriptum fuisse, nec solum e Diocletiani thoro, sed etiam e Divorum numero repellendam esse: verum isti non vident, quid quodque consequatur, nec satis intelligunt, quam promptum utique ac facile sit, primis convulsis repagulis, fractisque vallis, in arcem quoque ipsam invadere. Non disputo, an ei, qui Divorum res gestas oppugnet, consentaneum quoque ac prope necessarium sit, eorundem sanctitatem indubium ac suspensionem adducere; sed cum alterum ab altero haud ita longo intervallo disjungatur, vereor, ne imperitis ac rudibus de utroque dubitandi, perfidis atque improbis hominibus Christianæ pietatis calumniandæ occasio præbeatur. Nihil novum dico, nihil inauditum, nihil reconditum, cujus utinam nobis nulla exempla suppeterent; nam ut alia prætermittam, ex quo Acta S. Georgii, itemque S. Catharinæ falsa & commentitia haberi cœperunt, non defuere, qui per summam imprudentiam dubitaverint, an cum historia utriusque nomen pariter utriusque ex Divorum Fastis deleri, & fictis nominibus ac personis annumerari oporteret. Id porro ne S. Serenæ accideret, jure ac merito verebatur Henschenius homo prudens & gravis, qui peracute vidit veterem de Imperatoriis Serenæ nuptiis opinionem impeti convellique vix posse, quin ejusdem cultus & sanctitas eodem labefactata motu concideret; ac proinde existimat haud mediocri studio ac investigatione opus esse, antequam de Serenæ & Diocletiani connubio seu vero seu ficto judicium feratur. Quæ cordatissimi Viri sententia ex ipsis ejus verbis cognosci licet: *Ex Lactantii libro*, inquit, *constat Diocletiano Priscam conjugem, filiamque Valeriam fuisse, & utramque vixisse usque ad annum 313. Quid ergo Alexandra in Passione sancti Georgii, quid Serena in Actis S. Susannæ nominatis sit? An dicimus concubinam ejus fuisse? an omnino consiliam fatebimur, adeoque eliminandam ex Sanctorum Fastis? Licebit majori cura id examinare ad xi. Augusti.*

Periculosa hujus consecutionis, quæ & quanta vis esset, haud sane ignoravit Franciscus de Aste Archiepiscopus Hydruntinus, qui ut huic periculo occurreret, temperamentum quoddam invenit, quo & Lactantii auctoritati consuleret, & Serenæ sanctitati caveret. Censuit siquidem retinendum esse in Martyrologio S. Serenæ nomen, sed appositum eidem titulum uxoris Diocletiani omnino induci delerique oporteret: *Ex Lactantio*, inquit in *Notis ad Martyrol. Rom. die xvi. Augusti, Acta S. Georgii corrupta, & Acta S. Susannæ supposita Baluzio viro erudito videntur. Ut hac trica in præsentiarum explodatur.... placito seniorum adhibito, absolute pronuncietur: Romæ S. Serenæ.* Verum ejus pace dixerim, vereor, ne non satis provisum sit vel Serenæ cultui ac religioni, vel Martyrologiorum famæ & auctoritati. Neque enim deerunt, ut sunt quidam vel nimis cauti & suspiciosi, vel

vel nimis callidi & audaces, qui teneant præfractæque defendant, utrumque, aut neutrum delendum esse. Idem enim Auctores & numero sane multi, & prudentia graves, & sanctitate venerabiles, qui S. Serenam Divorum falsis adscribunt, summo consensu tradunt eandem Diocletiani uxorem fuisse. Si tot ac talium virorum auctoritas nullius ponderis ac momenti est, cum Serenam Diocletiani conjugem vocant, eadem vacillat & claudicat, cum Serenam in Divorum numero habendam nobis ac venerandam proponunt; præsertim cum de illius sanctitate non aliunde constet, quam ex eorum testimonio, quorum auctoritati connubium Serenæ cum Diocletiano initum nititur. Fac eos in uno errasse, quid causæ est, cur in altero errare nequeverint, cum utrumque omnes isdem pene verbis ac sententiis, eodem consensu, eadem & summa quidem constantique asseveratione affirmaverint? Si ex communi totius fere antiquitatis consensu effici nequit Serenam Diocletiano nuptam fuisse, nihilo magis indidem efficietur Serenam esse sanctam, atque adeo dignam, cui preces, honores, cultus adhibeantur. Non quæro, quam hæc inter se consentanea sint, aut quam recte isti disputent, & concludant. Hoc tamen compendo, adversariorum sententiam offensionem esse rudibus ac meticulosis, quibus hoc satis argumenti esse videbitur, cur Serenæ sanctitatem suspectam habeant, & res etiam certissimas in dubium revo-cent. Hæretici porro, alienique a Christiana pietate homines mirum in modum lætabuntur, tam amplam, tamque præclaram occasionem sibi oblatam esse ad irridendam exprobrandamque nimiam quandam credulitatem ecclesiæ Occidentalis, quæ tam multis abhinc sæculis numero Divorum Serenam adscripsit, de cuius sanctitate æque dubium est, ac certum sit, ut isti ajunt, ejusdem cum Diocletiano nuptias falsas & confictas esse. Neque hæc eo dico, quod nesciam, quanta labe facta sit in quibusdam martyrum Actis, & quantum in eadem mendorum irreperit; sed est, quatenus justa & modesta censura progredi possit, ut scilicet quæ sunt perspicue falsa rejiciat, cætera vero retineat, quæ quamvis aliquam falsitatis speciem habeant, explicatione tamen aliqua adhibita recte cum veritate componi possunt. Ita perpur-gatis Divorum historiis, sua illis sanctitas ac religio constabit. Quocirca ne Christiana pietas ac religio apud bonos quidem & simplices suspitione aliqua, apud improbos & inimicos contemptu laboret, satius est nostram, quam adversariorum interpretationem Lactantii testimoniis adhibere; præsertim cum nihilo minus nostra, & fortasse multo etiam magis, quam altera illa explanatio, cum Auctoris mente ac verbis cohareat. Præclare ac sapienter in hanc fere sententiam hæc admonuit Papebrochius tomo 2, die 23. Aprilis. *Nec prudens religio ad examen revocat, quæ bona fide acceperunt a majoribus posteris, nec ulla certa ratio cogit habere specialiter suspecta; maxime quando constat piæ fidelium credulitatem aut Summorum Principum, vel virorum Sanctorum attestationibus niti, plurimumque ex ordine seculorum indubitata persuasione.*

Acta martyrum non rejicienda sed corrigenda, sicubi mendosa sunt.

S. VII.

Injurium est auctoritatem Codicis Lactantianj Martyrologiis & Actis S. Susannæ anteferre.

SI præclarum illud *de Mortibus Persecutorum* opusculum nullis depravatum erroribus, ab omni interpolatione intactum esset, quale ipsemet Lactantius abhinc annos mille & quadringentos in lucem emisit, fateor equidem argumenta indidem ducta haud parum ponderis habitura esse, præsertim si in hac re, de qua agimus, is Auctor planius & apertius mentem suam ac sententiam explicuisset. Quamquam ne tum quidem tot ac talium monumentorum, quibus unus adversaretur Lactantius, auctoritas omnino negligenda esset; sed via omnis ratioque tentanda, ut, quam fieri possit, aptissima interpretatione Lactantii verba explanarentur, ne a tam multis gravibusque Auctoribus, antiquitatis suffragio comprobatis, dissiderent; adeo nobis cordi esse debet communis & recepta traditio, cum ab antiquissimis ducta temporibus, tum majorum nostrorum testimoniis innixa. Verum enimvero, præterquamquod Lactantius non ita sententiam suam aperuit, quin ejus verba cum veteri communique sententia vel facillime componi possint, quemadmodum supra ostendimus, tantum abest ut egregii illius operis vetus exemplar, quod unicuique extat ex Bibliotheca Colbertina deproptum, & ferme octingentis ante annis exaratum, mendis atque interpolationibus careat, ut vel ipsemet Baluzio teste, quamplurimis ubique erroribus refertum sit, quorum alios quidem recte emendasse sibi videtur Baluzius, alios vero corrigere se non ausum fuisse fatetur, quod metueret, ne recens correctio mendosior, quam vetus depravatio foret: *Damus igitur illum*, inquit Baluzius, *ex codice 1297. Bibliotheca Colbertina, qui octingentorum, aut circiter annorum esse videtur, integrum quidem, sed ab imperita manu scriptum, adeoque plurimis mendis infectum. Atque ea quidem, quorum emendatio facilis & obvia erat, libere nos emendavimus; sed ea intacta reliquimus, in quibus audacia corrigendi non vacabat periculo.* Viden quanta labe, ac depravatio facta esset in eo codice cæteroquin perantiquo, unde Baluzius suum exemplar descripsit, quod in publicum emitteret. In hoc igitur, & in reliqua hinc deinceps derivata exemplaria, typisque edita, ex illo manuscripto Colbertino, tamquam ex inquinato fonte multa fluxisse constat, quæ haud levi correctione indigerent; nam testatur Baluzius in antiquo illo codice maculas haud sane paucas a se notatas esse, quas intactas reliquit, propterea quod, si quis eas eluere conetur, frustra laboret; aut certe periculum sit, ne quæ corrigere velit, scdus depravet.

Quid quod Baluzius multa, quæ sibi emendatu faciliora videbantur, corrigendi causa vel sustulit, vel adjecit, vel immutavit; ex quo fit, ut ne ipsum quidem Colbertinum codicem integrum ac sincerum habeamus, cum multas interpolationes idem Baluzius suo quodam jure & arbitratu variis locis interjecit: *ea*, inquit, *quorum emendatio facilis, & obvia erat, libere nos emendavimus.* At debuerat indicare locos omnes, quibus correctionem adhibuit, Lectorem admonere de mendis, quæ irreperant, quæque ipse sustulerat; & quod caput est, suam cuique emendationem.

Quanti faciendæ sit veteris & communis traditio.

Lactantius a Baluzio correctus sive interpolatus.

dationi causam & rationem subjicere: hinc enim facile dijudicari potuisset, recte, an secus correctoris munere & officio functus esset. Neque enim fortasse deerunt, qui Baluzii iudicio stare nolint, negentque tantum illi tribuendum esse, ut sine ulla ratione valere debeat ejus auctoritas. Quid enim, si emendandi studio ultra, quam par est, progressus, nonnulla resciderit, quæ retinenda erant, vel contra, ut lacunas expleret, quædam parum apta & congruentia interferuerit? Quid si inanem conjecturam ductus pro antiquis germanisque lectionibus, novas easque a mente Lactantii alienas substituerit? Hæc quidem suspicari possumus de Baluzio, qui nullam suarum interpolationum rationem reddidit, sed pro certo affirmare non possumus. Cæterum in Apographum illud Colbertinum, qualecumque tandem esset, nimis plus sibi licere voluit Baluzius, qui multa arbitrato suo vel demendo, vel addendo, vel mutando interpolavit; utque id sibi esset impune, neque quos emendaverit, locos omnes indicavit, neque ullam fere notam apposuit, qua suas interpolationes ab Auctoris verbis & sententiis distingueret. Quocirca Paulus Bauldrius is, qui Lactantium præclarissimis eruditorum virorum animadversionibus ornatum typis mandavit Ultrajecti anno 1693. nihil vehementius optabat, quam ut sibi copia feret inspiciendi, describendique Colbertini codicis; idque impetrare non potuit, quamquam per litteras diu multumque efflagitaverit. Existimabat enim nihil doctis hominibus gratius & jucundius, nihil huic operi honorificentius, & salubrius fore, quam si ad exemplar veteris illius codicis cuderetur, & antiquæ lectiones per Baluzium expunctæ, in suum quæque locum restituerentur, satius esse ratus ejusmodi opusculum incorrectum, quam interpolatum in lucem emittere: *Plurimis placet, inquit in Præfat. ut cum forte novus aliquis liber veterum, qualis nunc noster, ex unico, nec bene sano manuscripto codice imprimendus est, edatur per omnia, sicut extat exaratus, ne qui vel ulla parte rei veritas occultetur, aut per publicatas in auctoris verbis mendarum, & lacunarum loco lectiones minus liceat de novis cogitare: exenturum scilicet alias, uti totidem ferme litteris pronuntiavit Jo. Frider. Gronovius vir maximus, ut signa ad salutem, & veram Auctoris manum idonea desint, futurumque non raro, ut prioribus aliquorum conjecturis meliores, nequeant ab aliis proponi. . . .* Nunc autem, quia eadem prorsus sentiebam, putaveram opusculum non potuisse melius nostra cura communicari cum doctis viris, quam si proxime ad vetus exemplar cuderetur, revocatis ob eam rem in sua loca quibuscumque lectionibus, quas in notis primus, & clarissimus editor Baluzius testaretur abjectas a se fuisse ut corruptas: neque enim aliter MS. codicem, qui Parisiis servabatur, fas erat consulere. At quid moror? tantum juris in alienum opus per litteras roganti concessum non fuit. Hinc sibi nunc ante omnia Parisiensem editionem puram putam, sicut primum prodit, aut in iis solum, quæ Baluzius ipse mutavit, interpolatam, quantum ad auctoris contextum renovamus.

Cum itaque, quod in manibus est, Lactantii opus mendis atque interpolationibus refertum sit, videant etiam atque etiam, qui Lactantii auctoritatem Martyrologiis & Actis S. Susannæ opponunt, ne forte pro Lactantii testimonio, aut Librariorum menda, aut Baluzii interpola-

tiones objiciant, ex quibus adversus veterem probatamque historiam nihil effici concludique posset. Neminem ignorare arbitror tantum cuique argumento tribuendum esse, quantum id, unde ducitur, auctoritatis obtinet; neque ulla rationes ad fidem faciendas satis idoneas esse posse viri docti existimant, si exesa sint, vitiumve fecerint fundamenta, quibus illæ nituntur. Lactantii puri, sinceri, incorrupti auctoritatem nemo tanti fecerit, quanti ego facio. At si multis idem maculis sit aspersus, multasque interpolationes subierit, vereor equidem, ut eidem tantumdem fidei, & auctoritatis tribui possit, quantum ipsiusmet Autographo, sicubi extaret, communi omnium suffragio tribueretur. Ex quo intelligi velim, ex Lactantii opusculo mendoso atque interpolato haud satis efficax argumentum proferri posse ad labefactandam historiam S. Susannæ, (ut nihil dicam de Martyrologiis) quam paucis aut nullis fere mendis aut interpolationibus depravatam esse ostendimus, & cui multorum sæculorum approbatio ita suffragatur, ut ex antiqua possessione dejecti nequeat, nisi multo graviora fallitatis, & suppositionis indicia afferantur, quam quæ ex hoc Lactantii opusculo suppeditari possunt. Hinc satis apparet inique eos facere, qui Baluzianum Lactantii exemplar vel Actis S. Susannæ, vel communi Martyrologorum sententiæ præferendum putant; eisdemque pernicioso sane exemplo cæteris esse, qui nihil ex antiquis monumentis tam sincerum, tam verendum, tam sanctum haberi oportere existimabunt, cui fidem & auctoritatem abrogare non liceat, modo aliquod argumentum, quamvis tenue sit, & undecumque sumptum, eidem opponi possit.

Non hæc eo dico, quod Lactantii opusculum non valde dignum existimem, cui fides adhibeatur. Est enim, quatenus huic operi quamvis a mendis non vacuo auctoritas tribui possit. Haud enim ignora ex antiquis codicibus paucos superesse, in quibus nulla facta sit labe, aut nulla omnino interpolatio appareat; quos quidem nihilo secius doctissimi homines & plurimi faciunt, & gravissima inde argumenta ad fidem faciendam elici posse arbitrantur, si nihil aliunde suppetat, quo elidi aut infirmari queant. Nemo nescit, quam multa in Actis Martyrum vel corrigendi causa, vel poliendæ ornandæque orationis gratia, Laurentius Surius immutaverit. Placidus Porcheron Monachus e præclara D. Benedicti familia, ut Geographiam Anonymi Ravennatis quam maxime emendatam typis committeret, quæ sibi videbantur aut obscura, aut depravata, aliqua vocabulorum variatione illustravit & correxit, Hæc & alia permulta ejusmodi monumenta, quamquam neque mendis neque interpolationibus careant, leguntur tamen assidue, & magno in honore habentur, & ad rerum antiquarum notitiam assidue non utilia modo, sed etiam necessaria putantur. Constat siquidem summo ingenio & prudentia, doctrina & probitate præditos fuisse, qui hanc curam susceperunt, ut hujusmodi codices emendarent, ac pristinæ integritati restituerent; nihilque illis aliud propositum fuit, nisi ut obscura illustrarent, vitiosa corrigerent, rerum antiquarum studiosis perutilem operam præberent. Ex his unum fuisse Baluzium nullus dubito, qui quamquam licentius fortasse, quam oportebat, in Colbertinum codicem emendandi causa manus iniecerit, id tamen eo consilio fecit, ut

Lactantii
corrupti
& inter-
polati au-
dientia

Actis
S. Susannæ
& Marty-
rologiis
præferri
non debet.

Lactantius, quam minime fieri posset, mendosus in publicum prodiret; in eo autem longe cautior & prudentior fuit, quod ab iis locis calumum & manum abstinuit, in quibus, ut ipse ait, *audacia corrigendi non vacabat periculo*.

Quorsum igitur spectat animadversio nostra in Lactantium a Baluzio editum, aut quid præsidii nobis affert ad communiendam historiam S. Susannæ adversus objecta Lactantii testimonia? Id videlicet, quod Criticorum arte traditur, contineturque præclarissima illa regula, quam Criticis omnibus magnopere probari video, quamque certissimam & inconcussam esse oportet: Si duorum Auctorum, de quorum fide ambigi nequeat, duo codices sese invicem oppugnent, quorum alter sincerus & genuinus, alter corruptus & interpolatus habeatur, & controversia sit, uter utri præferri debeat, is causa cadet, quem vitiosum ac depravatum esse constat. Ubi enim deterioris notæ codex ab altero discrepat, verisimilius est illuc, ubi discrepat, Librarii mendum aut correctoris interpolationem subiisse, quam ibidem germana ipsiusmet Auctoris verba & sententiam retineri.

Jam vero si cum libro Lactantii conferantur Acta S. Susannæ, inter utrumque opusculum hoc maxime interest, quod primum quidem, ipsomet Baluzio teste, haud ita paucas corruptelas, & interpolationes subiecit; alterum purum ferme & incorruptum esse, nemo præter Baluzium, ejusque asseclas, negavit; quorum auctoritas in hac controversia tanti nobis esse non debet, ut etiam sine ulla alia ratione valere possit. Si ergo hi duo codices de Augustalibus Serenæ nuptiis inter se discrepant, juxta regulam a Criticis traditam Actis S. Susannæ sinceris ac genuinis potius fides habenda est, quam Lactantio mendoso & interpolato. Suspicio enim esse potest in eum Lactantii locum, qui eisdem Actis opponitur, vel unum e multis librarium mendis, vel aliquam Baluzii interpolationem irrepsisse; præsertim cum huic antiquissimæ historiæ non unum, aut alterum, sed ferme omnia, & optimæ notæ Martyrologia suffragentur. Cæterum Lactantii Opusculum, ubi ab antiquis probatissime monumentis non discrepat, tantumdem auctoritatis obtinet, quantum ipsiusmet Autographo tribuendum esset; æquum siquidem est sanum & incorruptum haberi in omnibus illis locis, in quibus nihil reperitur, quod Majorum traditionibus, & perantiquis historiis adversetur. Maneat itaque, quod hætenus ostendere conati sumus, inique eos facere, qui auctoritatem Lactantii Baluziani Actis S. Susannæ, & Martyrologiis præferendam putent. Quamquam non est necesse de Lactantio per Baluzium edito quidquam detrachere, ut Actis S. Susannæ fides & auctoritas constet; cum satis superque declaratum sit testimonia Lactantii in aliam, atque adversarii accipiunt, sententiam referri oportere.

Jam vero ut illuc redeamus, unde omnis adversariorum argumentatio ducitur, satis diligenter, opinor, accurateque demonstravimus ex allatis Lactantii locis nullo modo id confici posse, quod illi tantopere contendunt, nimirum Valeriam non aliunde, quam ex Prisca Diocletiani uxore genitam fuisse, cum *matris filiaque* vocabulis longe alia, quam ipsi vellent, significatio subiecta sit. Hoc autem fundamento subducto, tota eorum argumentatio corrui. Si enim Prisca non genuit Valeriam, nihil necesse est Priscæ nuptias revocare ad annum 280.; quod quidem

necesse erat, si Diocletianus e Prisca Valeriam suscepisset, ne Valeria, quam Galerius duxit anno 293. ante legitimam ætatem nupsisse dicetur. Nihil igitur obstat, quo minus Diocletianus multis annis post imperium susceptum cum Prisca matrimonium inierit. Hoc unum constat Priscæ nuptias rejici non posse infra tertium quarti sæculi annum; nam cum Diocletianus universæ ecclesiæ persecutionem indixit, jam tum Priscam in matrimonio habebat, quemadmodum ex Lactantio colligitur. Ab anno autem 280. cum Diocletianus Valeriam genuit, usque ad annum 303. numerantur anni duo & viginti, ex quibus si non omnes, certe haud pauci legitimo Serenæ connubio assignari possunt: ex quo fit, ut Diocletianus antequam Priscam duceret, Serenam in matrimonio habuerit, quam deinde certis de causis repudiavit, ut alio loco dicitur. Hinc vides, nullum ex Lactantio argumentum suppetere, quod veterem de conjugio Diocletiani cum Serena inito opinionem, communemque sententiam infringat; & Lactantii testimonia, si recte explicentur, nihil omnino cum Actis S. Susannæ, & cum antiquis Martyrologiis discrepare.

S. VIII.

Altera propositi argumenti diluendi ratio.

Quamquam superioribus paragraphis, adversariorum rationibus & argumentis ex Lactantio depromptis ita responsum sit, ut plane non videam quid præterea desiderari queat; quia tamen sic natura comparatum est, ut veritas adversus mendacia multis undique communiatur præsidii, altera tuendæ veritatis, objectique argumenti refellendi ratio superest; non illa quidem necessaria, sed ad id, quod propositum est, efficiendum nihilo minus, quam superior, firma atque efficax; minimeque prætermittenda, quo plenius & cumulatius huic controversiæ satisfiat. Ex hac porro disputatione documentum adversarios capere velim, quam multa ab eo investigari, circumspici, caveri oporteat, qui tantum sibi sumit atque arrogat, ut veteres historias ab antiquissimis ductas temporibus, quasque per manus traditas excutiat, castiget, condemnet. Habet enim antiquitas longe plura, quam isti putant, arma & præsidia, quibus se ipsam tueatur; nemoque ad eam oppugnandam aggredi debet, quin antea rationes omnes indagaverit, accurateque perpenderit, quibus contra oppugnantorum impetus muniri ac defendi possit. Adde, quod veteres piæque sententiæ multorum sæculorum consensu approbatæ tanti nobis esse debent, ut omnia experiri ac tentare deceat, priusquam earum patrocinium deferamus; ac proinde rimari scrutarique oportet locos omnes, unde argumenta eliciuntur, quibus easdem illustrare, tueri, confirmare possimus; quod contra isti faciunt, qui cum putent ex critica dignitate non esse, si quidpiam apud se valeat, quod vulgatum sit multisque commune, id suscipere ac profiteri videntur, ut religiosæ antiquitatis labefactandæ vias omnes & rationes exquirant; perinde quasi majoris cujusdam ingenii esset de rebus gravissimis maximeque probatis dubitationes injicere, quam scrupulos aliunde injectos luculentis ac firmis rationibus amovere. Sed ad rem veniamus. Do atque concedo, quod Baluzius pro argumento sumpsit, Priscam eam, de

Acta
S. Susannæ
incorrupta
pluribus
facienda,
quam
codex
Lactantianus
mendosus.

Serena
eadem ac
Prisca.

Serena ve-
re dicta
prisca,
adeo prior
conjug
Diocle-
tiani.

de qua mentio est apud Lactantium, vere proprieque dici ac fuisse Valeriae matrem, sic ut Diocletianus non aliunde, quam ex Prisca hanc filiam habuerit. Quid tum? an inde effici putant adversarii supposititium esse connubium Serenae cum Diocletiano; negabuntque propterea Valeriam ab Serena genitam fuisse? Enimvero, antequam id concludant, probent mihi necesse est Priscam, cujus meminit Lactantius, aliam esse atque diversam ab Serena illa, quam Acta S. Sufannae & Martyrologia laudant. Si quis enim affirmet, unam & eandem fuisse mulierem, quam Lactantius *Prisca* appellatione designat, alii vero *Serenam* vocant, huic non deerunt conjecturae, rationesque satis graves, quibus id verisimile fiat. Nam primum quidem illud sumet atque contendet *Prisca* nomen non esse proprium & singulare, sed appellativum commune pluribus, qui aliis aetate antecedunt. Nemo est, quid sciat hisce duobus vocabulis, cum *priscam* & *primam* dicimus, eandem fere vim ac notionem subesse, & utrumque modo proprii nominis locum obtinere, referrique ad certas quasdam personas designandas; modo appellativi nominis instar esse, atque communiter, & promiscue iis accommodari, qui vel aetate, vel dignitate atque ordine aliis praestant. Atque in posteriorem sententiam a Lactantio *prisca* vocabulum accipi, illud argumento esse potest, quod ibidem Lactantius *prima* vocabulo eandem ferme significationem subiecit: *Primam omnium*, inquit, *filiam Valeriam, conjugemque Priscam pollui sacrificio coegit*. Neutrum nomen pro substantivo habetur, aut inter substantiva familiam ducit; utriusque vis & interpretatio propemodum eodem pertinet: alterum quidem significat primam ex domesticis fuisse Valeriam, quae Diocletiani impetum ac furorem exceperit; altero signatur Serena *vetus* ac *prima* Diocletiani conjux, quae pariter cum filia idem periculum ac discrimen subiit. Ne autem Lactantius eandem vocem paullo ante adhibitam iterum usurparet, maluit *prisca*, quam *prima* vocabulo Serenam uxorem Diocletiani afficere. Mirum vero quam praclare cum Serena *prisca* conjugis appellatio congruit; quippe Diocletianus primum cum Serena matrimonium inierat; eam deinde repudiavit, ut Alexandram duceret; hac extincta, priscam conjugem scilicet Serenam in Augustalem thalamum revocavit. At inquit, littera illa, unde *Prisca* vocabulum ducit initium, majuscula est, cui adjectivi nominis scribendi ratio repugnat. Id ego facile Baluzio attribuam, qui litteram illam grandiuscula nota expresserit, quod putaret id nomen proprium fuisse uxoris Diocletianae; vel proferatur in medium Colbertinus codex, quo me teste convincas, mihi que ostendas primam ejusdem nominis litteram ita conformatam esse, ut figura & magnitudine inter ceteras emineat. Quamquam ne id quidem satis esset; nam ille codex, auctore Baluzio, ad nonum vel decimum saeculum referri potest; & vitia corruptelaeque, quibus usquequaque scatet, ejus, a quo descriptus est, miram inscitiam, & incuriam produnt. Itaque grandiusculae illius litterae conformatio non Lactantio, sed librario adscribi potest, qui aliis etiam in omni genere depravationibus codicem illum deformavit. Adde, quod multas ex antiquis tabulis proferre liceat, in quibus contra, quam hodierna orthographia postulat, sine ullo defectu ac discrimine alia grandioribus, alia minusculis litteris exprimuntur.

Simile quidpiam mendii in quodam loco Lactantii Baluziani animadvertit ac notavit Petrus Valerius Diazus vir eruditissimus, idemque Consiliarius Regis Hispaniae. Locus extat in eo edito, quod pro Christianis Licinius suo & Constantini nomine post devictum Maximinum, Nicomediae promulgavit; atque ita se habet: *Etiam vel hi, qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulent; quo & ipsis per nostram clementiam consulatur*. Ut cetera praetermittam, quae Diazus emendatione indigere censuit; illud ad rem nostram pertinet, quod negat vocem illam *Vicarium* referri ad significandam Praefecturam aliquam seu dignitatem, sed adjectivi nominis vim obtinere contendit, eoque juberi iis, qui bona Christianorum vel emerint, vel dono consecuti fuerint, aliquid vice seu loco eorum restitui; adeoque eandem vocem non majuscula, sed minuscula littera scribi oportuisse. Totum autem illum locum hoc modo restituendum idem Diazus censuit: *Et jam hi, qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si optaverint de nostra benevolentia aliquid vicarium, postulent; quo & ipsis per nostram clementiam consulatur*. Rationem deinde reddit, cur pro *Vicario* substituendum putet *vicarium*. *Pracipue autem nostra animadversio est circa id Vicarium, quod verbum Dominus Baluzius majuscula littera initiali curavit imprimi; fortassis quia in MS. Colbertino exemplari sic repperat, vel quod magis puto, de suo adscripsit, Vicarii dignitatem significari hoc loco existimans, secutusque Eusebii antiquam lectionem & sententiam, quam & priorem Interpretem Christophorsonum, & novissimum, eumque longe doctiorem accuratioremque Henricum Valesium suis versionibus expressisse viderat. Ceterum erravit Eusebius (quod pace ejus dixerim) aliosque in errorem induxit, quem Lactantii locus hic nobis detexit. Nam in Imperiali hoc edito, quod latine, ut fuerat conceptum, transcripsit, non de Gubernatore, Vicario, aut Judice alio provincia, mentio facta est, sed aliquid vicarium valet rem aliquam vicariam, seu vice, & loco illius, quae restituta fuisset Christianis, reddendam ab Imperatoribus, id quod sequentibus rationibus evincitur. Nam Lactantius diserte dixerat has litteras Imperiales ad Praesidem datas, non ad Vicarium; & illarum sermo totus directus est ad eundem, cui executio restitutionis faciendae committebatur, ut absurdum plane esset ad alium quempiam Praefectum, qui in illa provincia jus diceret, verba Imperatorum converti. Jam vero hac loquendi ratio, aliquid vicarium optare, & postulare, latine scribentibus eleganter usurpatur &c. De littera initiali & Vicarii per Baluzium immutata non male videtur coniecisse Petrus Diazus; quippe Baluzius in sua ad eundem Diazium epistola, cum editam ab se lectionem tueri conetur, grandiusculane an minuscula sit in Colbertino Exemplari illa consonans V, quae prima est in voce Vicarii, nihil respondit, & dubitationem hac de re injectam a Petro Diazio, tacitus dissimulavit. Hinc mihi venit in mentem vereri, ne idem Baluzius, ut ex *vicario Vicarium*, itidem ex *prisca Priscam* fecerit.*

Verum enimvero ne huic conjecturae tantum tribuere videar, ut hac una ratione rem totam conficere velim; alia aggrediar via, quae cum facilis & expedita sit, tum multorum exemplis contrita, & vestigiis impressa cernitur. Esto voca-

Serena ap-
pellata et-
iam Prif-
ca.

vocabulum Priscæ proprii nominis vim locum-
que obtineat; nihil obstat quominus una eadem-
que Diocletiani conjux binominis fuisse dicatur,
& alias Prisca, alias Serena vocari soleret. Id
nimur suspicabatur Baronius, qui cum intel-
ligeret non defuturos esse, qui Serenæ appella-
tionem in controversiam adducerent, propterea
quod ex profanis Scriptoribus nemo extaret, qui
Diocletiani uxorem certo proprioque nomine desi-
gnaverit, præclare admonuit, ne continuo Sere-
næ nomen abolendum esse putet, si quis forte inven-
iat apud alios aliter eandem appellatam esse;
nihil enim causæ est, cur Diocletiani conjux,
quæ aliud fortasse nomen aliunde traxerat, ea-
dem Serena cognominari nequiverit: *Quod si alio
nomine eam quis appellatam posset invenire, non
tamen propterea Serenæ nomen explodendum esset;
quid enim absurdi, quod illa ipsa etiam Serena
fuerit cognominata?* E quo illud etiam efficitur,
ut non idcirco ex Divorum fastis nomen Serenæ
eximi oporteat, quod apud Lactantium Priscæ
vocabulo donetur. Hanc eandem objecti argu-
menti refellendi viam rationemque nobis indica-
runt Gisbertus Cuperus, & Paullus Colomesius,
qui a verisimilitudine haud alienum putant, uxorem
Diocletiani duobus vel pluribus nominibus
insignitam fuisse: *nisi dicamus, inquit Cuperus,
eam bina vel plura nomina habuisse.* Colomesius
autem non solum de Serena, sed etiam de Ar-
temia idem suspicatur: *Fuerunt, inquit, forsan
binomines, de quo viderint eruditi.* Et vero si ex
antiqua consuetudine hujusce rei petenda sit ra-
tio, paucos omnino apud Romanos reperies ex
illustri nobilique familia ortos, quin sibi præter
gentilitium nomen, plura etiam seu prænomi-
na, seu cognomina adsciverint. Itaque Augusta
Diocletiani conjux Serenæ quidem nomen ex
præclara gente, unde oriunda erat, accepisse,
Priscæ vero prænomen aliunde sibi mutuasse
potuit.

Serena no-
men gen-
tilitium,
Priscæ præ-
nomen
fuit.

Huic sive conjecturæ, sive argumento pon-
deris aliquid addidit Vincentius Bellovacensis,
qui cum de Serena ferme eadem narret, quæ La-
ctantius de Prisca scripsit, satis ostendit Priscam
inter & Serenam nihil, præter nominis variatio-
nem, interesse; & duo quidem esse vocabula, sed
in eandem Diocletiani conjugem utrumque con-
venire. Juvat in hanc sententiam afferre duos
perinignes locos, alterum e Bellovacensi, alte-
rum e Lactantio desumptum; qui quidem si in-
ter se conferantur, nihil tam simile, nihil tam
congruens & consentiens, quam alter alteri repe-
rietur: *Editto Imperatoris, (ait Bellovacensis c.
36, lib. 2.) tunc Nicomediæ agentis, templa om-
nia eversa, libri sancti exusti, Christiani a Ma-
gistratibus dejecti, in servitutem rapti, omni ge-
nere suppliciorum affecti; non aulicis quidem suis,
& amicis internis, non Serenæ uxori pepercit.*
Huic ex adverso sistimus Lactantium, qui cum
eadem narrasset de Nicomediensi edicto, pœnif-
que Christianorum generi inflictis, hæc subje-
cit: *Furebat Imperator jam non in domesticos tan-
tum, sed in omnes; & primam omnium filiam
Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio pollui
coegit.* Vide nunc, quam præclare inter se, si
minus verbis, certe sententiis congruant. Idem
utrobique tempus, idem locus, eadem res desi-
gnantur; quæ Nicomediæ gesta sunt sub initium
persecutionis, uterque describit. Uterque nar-
rat Diocletianum eo furoris ac sceleris progres-
sum fuisse, ut cum in domesticos omnes lævi-
ret, ne ab ipsa quidem uxore vim abstineret.

Illyrici Sacri Tom. II.

Hoc inter utrumque interest, quod vim pro-
priæ uxori ab Diocletiano adhibitam Bellova-
censis generatim, Lactantius speciatim expressit,
Cum igitur quæ alter de Prisca scripsit, eadem
alter ad Serenam referat, illud plane videtur esse
consequens, ut una omnino mulier fuerit, ea-
demque conjux Diocletiani, quæ alias uno, alias
altero nomine appellaretur. Neque mihi Bello-
vacensis fidem & auctoritatem in controversiam
vocaveris; nam ut alicubi fortasse nutet ejus au-
toritas, hic certe firma, & inconcussa esse de-
bet; quippe qui adeo præclare cum Lactantio
consentit, ut hæc omnia vel ex aliquo Lactan-
tii codice nondum edito, in quo pro *Prisca* vel
Serena, vel *Prisca Serena* legeretur, aut certe
ex antiquis, probatisque monumentis descri-
pserit.

Video equidem, quid huic nostræ responsioni
objicere adversarii possint, atque adeo multo
ante provideram. Serena, inquiunt, ex vestra
sententia anno Christi, supra tercentesimum,
circiter quinto mortem tranquille obiit. Prif-
ca vero, auctore Lactantio, usque ad an. 313.
vitam perduxit; hoc quippe anno, jussu Lici-
nii, una cum Valeria capitalem sententiam su-
biit; & superiori anno Maximinus exilium utram-
que multaverat. Quarum igitur interitus diffi-
milis fuit, & longo temporis intervallo disjun-
ctus, eas & nomine & re ipsa distinctas, longe-
que inter se diversas fuisse oportet. Magna pro-
fecto hujus argumenti vis esset, nullumque no-
bis perfugium relinqueret, nisi adversarii pro
certis & concessis ea sumerent, quæ nec ipsi pro-
bare queunt, nec nos concedere possumus. Do-
cet quidem Lactantius cap. 39. & 51. Valeriam
cum matre in exilium relegatam esse; itemque
eamdem comprehensam cum matre pœnas dedisse;
at neutrobi Priscam nominat. Vellem aliquid
argumenti attulissent, cur existiment hanc mu-
lierem, cum Valeria primum exilio, deinde ex-
tremo supplicio affectam, aliam esse non posse
ab illa, de qua Lactantius commemorat cap. 15.
eamdemque Priscam ibidem vocat. Quod enim
eam matris titulo afficiat, id haud magno ar-
gumento est, eandem naturæ & sanguinis com-
munionem matrem Valeriæ fuisse. Nam supra fa-
tis diligenter copioseque ostendimus nihil La-
ctantio, & Scriptoribus illorum temporum fa-
miliarius fuisse, quam consanguinitatis vocabu-
lis ad civilem quamdam necessitudinem & con-
junctionem explicandam adhibere, ut nisi aliunde
appareat, ex iis nullo modo naturalis, &
propria ab civili, & adoptitia cognatione in-
ternosci ac secerni queat. Mihi quidem longe
verisimilius videtur mulierem illam, quam exi-
lij & supplicii comitem Valeria habuit, Matro-
nam quamdam fuisse summo loco natam, æta-
te ac prudentia gravem, quam in locum defun-
ctæ parentis substitutam Valeria sic tamquam
alteram Matrem coleret ac diligeret, quæ sibi
suarque pudicitie, post mortem conjugis Gale-
rii in discrimen adductæ, præsidio esset, cujus
monitis & consiliis adversus omnia pericula ute-
retur. Hujusmodi quippe tutela, & præsidio in-
digeat Valeria, quo tutior esset ab nefaria Ma-
ximini libidine, & formæ atque ætati suæ con-
suleret; vix enim alterum & trigesimum annum
attigerat, cum eam Galerius anno undecimo
quarti sæculi extinctus viduam reliquit. Ejus-
dem generis ac nobilitatis fuisse arbitror Matro-
nam illam, de qua Lactantius cap. 40. mentio-
nem fecit; quam eadem Valeria suæ viduitati

Argumen-
to contra
hæcenus
dicta sa-
tisfit.

T t

ac

ac solitudini subsidio comparaverat; quamque idcirco Maximinus interfici iussit, quod suspicaretur illius consilio, & auctoritate factum fuisse, ut Valeria iniqua postulata, oblataeque nuptias respiceret: *Erat, inquit, clarissima femina, cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria tamquam matrem alteram diligebat, cujus consilio negatam sibi suspicabatur (Maximinus). Dat negotium Praesidi Eratino, ut eam cum dedecore interficiat.*

Quid quod ex ipsomet Lactantio id, quod contendimus, haud inani conjectura elici potest. Docet Lactantius cap. 41. Legatos ab Diocletiano ad Maximinum iterum ac saepius venisse, qui de injuriis Valeriae illatis conquesti, eundem orarent atque obsecrarent, ut filiam ab exilio revocatam Parenti restitueret: *Mittit ille legatos, & rogat, ut ad se filiam remittat, nihil proficit. Iterum ac saepius obsecrat, non remittitur.* Jam vero si Prisca uxor Diocletiani eodem ac Valeria exilio, iisdemque periculis confictabatur; quid oro causae fuit, cur Maximinum pro salute filiae non oraret solum, sed etiam iterum ac tertio obsecraret; numquam vero de conjuge Prisca restituenda rogaverit, ac de illa ne meminerit quidem? quid erat, quod de filiae ignominia & calamitate acerbissime affligeretur, & ut eidem succurreret, tantopere laboraret; nulla vero idem cura, nulla sollicitudine ex uxoris exilio injuriisque afficeretur? An non amoris, & pietatis officium postulabat, ut pariter aequaliterque utriusque saluti, quantum esset in ipso, consuleret? An Diocletiano minus dedecoris afferebat conjugis, quam filiae exilium? & cum sibi maximo probro duceret, quod vivo se ac propemodum vidente tam indignum in modum filia vexaretur, nihil tanti esse putabat, ut acceptam ex injuriis uxori illatis ignominiam ulla ratione depelleret? Quod si Diocletianus tam vehementer de filia, & nihil omnino de conjuge sollicitus fuit, id magno argumento est non fuisse utramque ejusdem exilii & calamitatis participem; ex quo illud etiam efficitur, mulierem illam, quae una cum Valeria in exilium ejecta fuerat, longe aliam ac diversam esse a Prisca Diocletiani uxore, ac Valeriae matre, cujus Lactantius cap. 15. meminerat. Ceterum si quis contentionis quam veritatis cupidior velit mulierem illam, de qua Lactantius cap. 39. & 15. & Priscam fuisse, & conjugem Diocletiani, & matrem Valeriae, huic haud valde repugnaverim. Cum enim incertus sit annus, quo cum colligari oporteat Priscæ, seu Serenæ mortem, nulla necessitate cogimur eam in annum 305. conferre; neque ulla sive ratio, sive auctoritas prohibet, quominus ejusdem vita usque ad annum decimum tertium quarti sæculi perducí possit.

Duabus igitur responsionibus ductum ex Lactantii testimoniis argumentum refellimus, quas equidem doctissimis quibusque Viris probatum iri confidimus. Utrâ utri præstet, aliorum judicium esto. Illud certe ex utroque efficitur, neque commentitium esse S. Serenæ cum Diocletiano connubium, & Acta S. Susannæ, aliaque hujusmodi monumenta, ubi Serena Imperatrix & conjux Diocletiani vocatur, non esse ob hanc causam repudianda.

S. IX.

Alii quidam obices amoveantur, qui Serenæ nuptiis opponi possunt.

QUAE hætenus pro communi veterique sententia disputavimus, eo pertinent, ut ostendant infirmum, inane, ac nullum prorsus esse argumentum, quod adversarii ex quibusdam Lactantii locis iterum ac saepius laudatis, contra nos producant. Restant nunc quidam scrupuli, qui aliunde nobis sese obiciunt, quos eximi & amoveri oportet, ne ullus hac de re dubitandi locus relictus esse videatur. Stephanus Baluzius, postquam visus sibi est antiquam de Augustali Serenæ connubio sententiam funditus evertisse, atque adeo unius Lactantii testimonio distasse, etiam ex Baronio, cæteroquin egregio sententiæ nostræ propugnatore ac vindice, aliquod patrocinium suæ causæ adscisci posse existimavit; quamquam id dissimulanter faciat, ac videri velit, non tam obicere, quam exponere quid hæc de re pater ac princeps historiæ ecclesiasticæ senserit, quidve censuerit. Ac primum quidem asserit Baronium, quamvis Lactantium numquam viderit, providisse tamen id, quod futurum erat, nimirum fore aliquos, qui Imperatorias Serenæ nuptias in dubitationem vocarent; id scilicet indicio esse, ne ipsi quidem Baronio rem adeo certam & exploratam visam fuisse, quæ nullum ambigendi locum relinqueret; quod si forte fortuna Lactantii liber ad ejus notitiam venisset, vix dubium esse, quin manibus pedibusque in contrariam sententiam iturus fuisset. Deinde eam causam assert, quamobrem Baronius suspicaretur non defuturos, qui contra sentirent, quod de nomine & conjugio Serenæ nihil prorsus Ethnicus Scriptores memoriæ prodiderint. Hæc ferme duo Baluzius ex Baronio collegit, quæ per speciem exponendæ Baronianæ sententiæ nuptiis S. Serenæ objiceret. Sed juvat ipsum Baluzium audire: *Hæc monumenta, (idest Lactantii librum de Mortibus Persec.) non senserat illustrissimus Annalium conditor Baronius, & tamen suspicabatur futuros, qui eam de Serena Augusta historiæ in dubium revocarent, quod nulla penitus de ea mentio alibi habeatur, neque apud Ethnicos Scriptores, neque in antiquis inscriptionibus; ac tamquam ei difficillimæ questionis finem imposuisset, interrogat litteratulos, si eis displiceat nomen Serena Augusta, ut dicant, quonam alio nomine Diocletiani conjux Augusta dicta inveniat, & cum non invenerint, non faciant de nomine controversiam.*

Primum ergo argumentum promptissimum est refellere. Non si Baronius suspicabatur futuros esse, qui Augustales nuptias & historiæ S. Serenæ in dubium & contemptum adducerent, sequitur illico, ut ea de re ipse dubitaverit. Neque enim ea causa fuit, cur id suspicaretur, quod aut in Actis S. Susannæ errata quædam deprehenderet, quæ fidem illis abrogarent; aut videret gravia argumenta afferri posse, quæ traditam a Majoribus opinionem, & vulgo receptam convellerent. Hanc suspensionem sapientissimi viri animo injiciebant critici quidam, qui antiquitatis emendandæ gloriola nescio qua abrepti, nimium sibi suisque conjecturis indulgent; & suis illis judicandi regulis temere usi, ubique inveniunt, quod castigent & reprehendant.

Suspiciat
Baronia-
as nobis
objecta
dissolvi-
tur.

dant: Porro contra istos nihil esse intelligebat tam firmum, tam ratum, tam religione munitum, quod non invaderent, & labefactare conarentur. Tantum vero abest, ut Baronius istorum auctoritati quidquam tribuendum putet, ut non alio illos, quam *litteratulum* nomine dignos existimet, & veterum Ethnicorum similes esse dicat, quibus nihil magis in promptu erat, quam nimiam quamdam credulitatem, & simplicitatem per contemptum & irrisum Christianis objicere: *Deridebunt*, ait, *hæc fortasse litteratuli, qui Gentilium instar candidam Christianam simplicitatem ex more sugillant*. An vero Lactantii testimonia, si Baronio nota fuissent, & in utramque partem perpensa, tantam vim habitura fuissent, ut ab sua illum sententia dimoverent, plane incertum est; neque is ego sum, qui quod futurum fuisset, divinare possim. Nullus tamen dubito, quin Baronio, si viveret, quæ Lactantii testimoniis responsa ipsi dedimus, maxime probarentur.

Argumentum ex Ethnicorum silentio ductum

Illud vero quam ineptum, quam frivolum, quam ridiculum? Negant ullam fuisse Diocletiano conjugem, quæ Serena vocaretur, quia nusquam neque in antiquis inscriptionibus, neque in Ethnicorum libris Serenæ nomen aut mentio reperitur. Id nimirum *litteratulis*, ut ait Baronius, satis causæ esse potest, cur Serenam expungant; gravibus & cordatis viris esse non potest. An non sentiunt eodem argumento se ipsos premi urgerique, quod in nos tam fidenter intorquent, & iisdem armis, quibus Serena impetitur, Priscam confodi? Nam si isto modo argumentari liceat, actum est de Prisca, ejusque Augustali conubio. Quotus enim quisque est, qui ullam Priscæ mentionem fecerit, præter unum Lactantium, qui eam semel tantum nominavit? quas inscriptiones, quos codices, quæ monumenta proferre possunt, ubi Priscæ nomen inveniant? Non igitur si Scriptores Ethnici nomen resque gestas Serenæ silentio præterierint, continuo sequitur nullam fuisse Diocletiano uxorem, qui eo nomine appellaretur. Si causam quæris, cur hostes Christianæ religionis Serenam posteritatis oblivione damnaverint, illa profecto fuit, quæ ab odio & contemptu Christiani nominis sumitur, auctore Joanne Marnavito, qui ait *Serenam ignotam profanis Scriptoribus fuisse, quia Christianam*; quam quidem causam Baronius antea exposuerat ad an. 290. n. 5. *Fortassis*, inquit, *accidit (haud enim inanis est conjectura), quod cum absque exemplo inter tot conjuges diversorum Imperatorum solius invenitur uxoris Diocletiani nomen excidisse, id in odium Christianæ religionis factum esse decreto Principis, vel ex Senatusconsultu, (quod alias sæpe accidisse Imperatoribus scimus), ut nomen ejus abolitum atque abrasum penitus fuerit, quod in chartis Christianorum tantummodo integrum manserit*. Mihi vero numquam persuaderi poterit rerum nostrarum memoriam ab Ethnicis Auctoribus petendam esse, qui eas vel contemptus causa neglexerunt, vel non satis cognoverunt, vel certe turpissimis calumniis, & mendaciis onerabant; nec satis mirari queo quorundam consilium, qui in rebus ad ecclesiasticam historiam pertinentibus majorem fidem extraneis atque hostibus, quam nostris ac domesticis adhiberi volunt; & Godefrido Henfchenio prorsus assentior, qui tom. 3. April. ubi de S. Cajo agit; *in his*, inquit, *quæ sunt Romanillicy Sacri Tom. II.*

Contra Aversariis reor quæritur.

Cur Ethnici uxorem Diocletiani nusquam nominaverint,

na ecclesiæ, ejus alumnis æque antiquis major fides adhibenda est; quam extraneis.

Hactenus quæ Baluzius ex Baronio nobis objicere videbatur, diluimus atque refellimus. Sequitur, ut alios quosdam nodos explicem ac dissolvam, qui totam hanc de uxore Diocletiani controversiam illigant, & impediunt. Cum igitur Diocletianus plures uxores alias ex aliis habuisse dicatur, earum series chronologica primum explicanda est, & tempus constituendum, quo unaquæque Diocletiano nupsit, quoque dimissa ex ejus matrimonio abierit. Qua quidem in re illud nonnihil difficultatis habere videtur, quod Diocletianus Alexandram duxerit, nondum Serena priore conjugæ extincta, quæ post obitum Alexandræ usque ad initium quarti sæculi vitam protraxit. Sed facile est hoc quicquid est argumenti dissolvere. Nam perspicuum esse, atque inter omnes constare arbitror, nullam apud Romanos legem constitutam fuisse, qua quispiam vetaretur & legitimæ uxori nuncium remittere, & alteram sibi in ejus locum substituere. Id vel ex eo intelligi licet, quod Constantius Chlorus & Maximianus Galerius creati sunt Cæsares hac conditione interposita, ut suam uterque uxorem dimitteret; & alter cum Theodora Herculi privigna, alter cum Valeria Diocletiani filia secundas nuptias contraheret. Nihil igitur contra, ac liceret temporibus illis, Diocletianus fecit, cum eam ob causam repudiavit Serenam primam conjugem, quod virilis proles ex ea suscipiendæ nulla ferme spes esset, ut alio loco dictum est; eaque adhuc superstiti, Alexandram in matrimonio habuerit. Hoc autem obice amoto, cætera, quæ ad temporum ordinem spectant, facillime explicantur. Nam Diocletianus Serenam antea duxit, quam imperium susciperet, ex eaque duas filias habuit Valeriam, & Artemiam; cum eadem fecit divortium anno circiter 293.

Repudiatio uxoris legitimæ & substitutio alterius uxoris permissa Romanis.

Prima uxor Diocletiani Serena.

Porro Serena amisso Augustali thoro, eandem retinuit, quam ante apud Diocletianum obtinebat, gratiam, amicitiam, & familiaritatem; id quod diligenter animadverti velim. Neque enim vel ejus culpa, vel dissidii alicujus causa hoc divortium factum est; nulla quippe intervenerat offensio, quæ mariti animum ab uxore abalienaverit; sed eam Diocletianus propterea dimisit, ut aliunde filios sibi procrearet, per quos suæ familiæ, sui que sanguinis propagationi ac perpetuitati consuleret. Hoc autem repudium Serena non solum non invito, sed etiam libentissimo animo tulit, quo tutius ac liberius Deo rebusque divinis vacaret. Quapropter communis & pari consensu, cum uterque ab alterius thoro discesserit, in disjunctione thalami maritalis conjuncti tamen benevolentia, consuetudine, usuque domestico manserunt; eaque distractio nihil de pristina gratia & familiaritate, quæ fuerat inter utrumque, diminuit. Itaque Serena & assignatas sibi in Palatio ædes, & præter Augustalia insignia, nomen Augustæ, omnesque titulos atque honores fere omnes, qui uxori Imperatoris solent tribui, perpetuo retinuit. Hinc factum est, ut in utraque historia S. Sufannæ & S. Marcelli non solum appelletur Augusta, sed etiam eodem, quo prius gaudebat, quam divortium fieret, nomine uxoris Diocletiani afficiatur; tantaque inter eos ibidem apparet societas & necessitudo, ut nihilo apud Diocletianum Serena gratiosior, & honoratior, antequam con-

Cur ab eo dimissa.

nubium dissolveretur, nihilo familiarior, & conjunctior fuisse videatur. Quare cum post privatam illam corporum dissociationem, eadem apud Diocletianum valeret auctoritate, & gratia, nihilo segnius, quam antea, Christianis prodesse, & Imperatoris in eos odia placare, quæque identidem ab illius crudelitate ac furore imminebant, clades & exitia avertere potuit. Quod si quis hæc mutæ benevolentiae & maritalis consuetudinis officia cum utriusque divortio vix, aut ne vix quidem componi posse existimet, is retineat, per me licet, Serenam in Augustalis conjugii possessione; Alexandra vero illa, de qua in Actis S. Georgii, non legitimæ uxoris, sed concubinæ locum tenuerit; cui tamen Diocletianus, procul ab oculis conspectuque Serenæ, quæ fere semper in urbe versabatur, omnia honoris ac dignitatis insignia atque ornamenta amoris ac deliciarum causa sic tribuebat, ut hæc in Menologiis Græcorum, & in Actis Georgianis habita fuerit, dictaque Augusta, & conjux Diocletiani. Ex quo fiet, ut Serenæ cum Diocletiano connubium produci queat usque ad annum 303. quo quidem Diocletianus Priscam habebat in matrimonio, ut clare aperteque Lactantius docet. Si vero Serenam & Priscam verbo quidem distinguere, re autem unam esse eandemque Diocletiani uxorem putes, nullum necesse est divortium intervenerit; & Serena seu Prisca ab 280. cum Diocletiano nupsit, & quamdiu vixit, thalami ac dignitatis Augustalis possessionem numquam amisit; quamvis Diocletianus interea, libidinis explendæ causa, Alexandram, vel etiam Eleutheriam, de qua apud Anastasium mentio fit, ad breve tempus in deliciis habuerit.

Cæterum ut quam initio sum ingressus, eandem porro viam rationemque insistant conciliandi Lactantii cum Imperatoris Serenæ nuptiis, cum Martyrologiis, cum historia S. Sufannæ, & S. Marcelli, ordo seriesque Chronologica uxorum Diocletiani, hic paucis explicanda est. Diocletianus igitur Serenam cum bona gratia dimisit anno 293. postquam etiam novos Cæsares coegisset suæ quemque uxori nuntium remittere, & Galerium Valeriam filiam suam, Constantium Theodorum Herculi privignam ducere; ac præterea paullo post Sufannæ jungendæ cum Herculo consilium cepit. Eodem anno Diocletianus, cum xv. Kal. Octobris Romæ Decennalia celebrasset, atque more barbarico, quem a Regibus Persarum acceperat, vestibibus calceisque sibi aurum ac gemmas inseri, seque ut Deum adorari jussisset, novam uxorem sibi a Persis adscivit, Alexandram nimirum ex regali Persarum stirpe oriundam, qua cum haud multos annos vixit. De hac vide, quæ diximus in Actis Georgii Salonitani Episcopi, item caput 11. & §. 3. historiæ Diocletianæ. Et Alexandra quidem ex more & consuetudine illorum temporum justæ legitimæque conjugis locum & nomen obtinuit; & quamquam e Christianis institutis, eam concubinam haberi dicique oporteat, id tamen non obstat, quominus jure optimo reposita sit, habeaturque in numero Divorum; cum enim Diocletiano nupsit, nondum Christianam religionem susceperat, cui nomen dedit paullo ante, quam martyrium obiret. Eo autem sanguine, quem pro Christo profudit, & totius antea vitæ flagitia expiavit, & Martyris nomen cultumque obtinuit. Diocletianus itaque anno 296., quo Alexandra

ob religionem cæsa est, altero matrimonio perfunctus, tertiam eandemque postremam uxorem duxit, quam Lactantius Priscam vocat, nisi potius priscam conjugem, idest Serenam revocavit, atque in pristinam dignitatem restituit, si quidem vera sunt, quæ superiori paragrapho diximus. Quod si Diocletiani uxores Eleutheriam quoque annumerandam censeas, de qua mentio est apud Anastasium Bibliothecarium, eamque ab Alexandra distinguere putes, Priscæ conjugio aliquot annos adimas necesse est, quos Eleutheriæ matrimonio attribuas. Hoc enim fixum & ratum esse oportet, quod a Lactantio traditur, scilicet anno 303. Diocletianum habuisse in matrimonio Priscam, sive hæc eadem sit ac Serena, sive a Serena distinguatur. Quo autem anno Diocletianus Priscam uxorem vel duxerit, vel revocaverit, incertum est. Cum igitur ab interitu Alexandræ usque ad annum 303. anni fere septem effluerint, huic spatio intermedio Eleutheriæ connubium interjici potest: ita fit, ut inter Alexandram & Priscam locetur Eleutheria; qua mortua, aut repudiata, Diocletianus vel quartam uxorem sibi in matrimonium adscivit, vel primam uxorem iterum sibi copulavit.

Cum autem nos superiori paragrapho ex Serena & Prisca unam Diocletiani uxorem conflare posse dixerimus, quæ duobus nominibus subesset, duo sunt, quæ huic opinioni adversari videntur. Primum ejusmodi est, ut a Serenæ sanctitate longissime abhorreat. Nam Priscam, de qua Lactantius, vi ac metu Diocletianus in eam impietatem adduxit, ut nefario sacrificio seipsam polluerit, Nequit igitur Serena eadem esse ac Prisca; nisi vero existimemus sanctam fuisse, atque adeo in numero Divorum venerandam, quæ per summum nefas, Ethnicorum ritu, Diis falsis & commentitiis cultum & honorem adhibuerit. Qui hæc nobis objiciunt, iis primum sic responsum volumus. Non si quis grave aliquod flagitium admiserit, huic continuo viam omnem rationemque amissæ sanctitatis recuperandæ, & augendæ etiam ademptam esse: nihil enim est tam nefarium atque impium, quod Christiana pœnitentia non expiet, nihil tam profligatum ac perditum, quod superni Numinis auxilio, etiam ingenti cum lucro reparari nequeat. Optimus siquidem est pœnitenti portus sincera ac fervens ad Deum conversio, qua fit, ut qui innocentiae jacturam fecerit, non modo quicquid miserrimo illo naufragio periit, colligat ac reficiat; sed etiam fortior indidem, alacriorque ad tutandam augendamque sanctitatem exurgat: nisi forte obscurum sit, quod de Marcellino Romano Pontifice, quamvis falso ut plerique volunt, memorie proditum est; qui Christianæ religionis, quam per metum deseruerat, acerrimus idem postea propugnator extitit; & turpem illam ignaviam ac timiditatem tanta virtute ac fortitudine compensavit, ut pro Christo vitam profuderit, ac se dignum præbuerit, cui universa ecclesia Martyris nomen cultumque decreverit. Esto igitur Serena metu coacta, impuris illis cæremoniis se ipsam inquinaverit, nullusne propterea pœnitentiæ locus, nulla tanti sceleris eluendi ratio supererat? Immo jam inde a primis ecclesiæ temporibus erant leges, erant decreta, quibus ii in ecclesiam recipi jubebantur, qui a Christiana fide ac religione defecissent, modo resipiscerent, ac pro

Hic addi
potest ter-
tia uxor
Eleuthe-
ria.

Secunda
uxor Dio-
cletiani
Alexan-
dra.

pro susceptæ impietatis magnitudine, Deo ecclesiæque rite satisfacerent. An non igitur potuit Serena admissum flagitium effusis lacrymis, pœnisque ab ecclesia constitutis obeundis delere; nec solum in eum locum restitui, unde exciderat, sed etiam tantos, ex quo resipuit, in omni virtutum genere progressus facere, ut altiore, quam quem amiserat, sanctitatis gradum adipisceretur; unde factum est, ut ecclesia tam præclaræ mulieris illustri satisfactione accepta, eandem in numero Divorum reponendam esse censuerit. Huc pertinent, quæ de Christiana pœnitentia Lactantius scripsit lib. 5. Instit. cap. 13. *Nam & in hoc quoque malitia eorum convincitur, qui evertisse se funditus religionem Dei opinantur, si homines inquinaverint; cum & Deo satisfacere liceat; & nullus sit tam malus Dei cultor, quin data facultate ad placandum Deum, non revertatur; & quidem devotione majori. Peccati enim conscientia & metus panæ religiosiorem facit; & semper multo firmior est fides, quam pœnitentia reponit.*

Sed quamquam putemus Serenam ac Priscam fuisse unam eandemque Diocletiani conjugem, nihil necesse est religiosissimæ hujus Imperatricis nomini tam insignem impietatis maculam inurere, quam deinde multis lacrymis, multis rebus sanctissime gestis expiaverit. Nullo enim modo ex Lactantio colligitur Priscam minis ac terrore eo adductam esse, ut tantum in se flagitium voluntarie admitteret. *Primam omnium, inquit, Valeriam filiam, conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit.* Hæc verba satis indicant repugnantibus ac nolentibus vim adhibitam esse: quod autem vitari nequit, quod non voluntarie, libereque suscipitur, id nemini vitio probrove dari potest. Quid verba illa significant, quove spectent, paucis aperio. Erat in Ethnicorum artibus, quas ad Christiani nominis perniciem assidue moliebantur, illa vel pessima, ut fortissimos quosque atque adeo principes ecclesiæ athletas, quorum exemplo & auctoritate cæteri in religionē continebantur, ad delubra invitos renuentesque pertraherent, & vi extrinsecus illata, ante Deorum simulachra flexis genibus sisterent, eorumque manibus thura & libamina imponerent, ut quoquo modo Diis supplicasse & immolasse viderentur. Hæc enim ratione sperabant multos imbecillioris animi atque consilii ad veterem superstitionem revocari posse, quibus persuasum esset vel ipsos Antesignanos ac Duces, quibus potissimum nitebatur res Christiana, exemplo cæteris esse, ut temporī cederent, ac necessitati parerent. Præterea ejusmodi dolos, & fallacias commoliri solebant, si quando eos vel quorundam commiseratio, vel Christiani sanguinis effundendi satietas cepisset; ut in quos nollent sævire, ii magistratibus atque Imperatoribus morem gessisse viderentur. Hujusmodi fraudes & calumnias descripsit Eusebius lib. 8. cap. 3. *Ex ipsis autem persecutoribus quidam tamquam miseratione usi adhibebant nonnullos nostrorum ad inserta sacrificia, & quasi sacrificassent, conclamabant, cum non sacrificassent. De aliis vero cum ne appropriassent quidem immundis hostiis, acclamabant ipsi, quod jam immolassent; & abscedebant in eo tantum culpabiles, quod crimen sibi obiectum cum silentio paterentur. Alii semivivi sublati, tamquam mortui projiciebantur; alii pedibus tracti inter eos, qui sacrificassent, deportabantur. Alii sane exclamabant ingenti voce, & testabantur se non*

Illyrici Sacri Tom. II.

sacrificasse, sed esse Christianos, tali se gaudentes confessione decorari. Nonnulli etiam majori fiducia neque immolasse se, neque umquam immolaturos esse profitebantur: Quibus tamen ab assistentibus militibus ora continuo atque oculi contundebantur, ut tacerent, & violenter expellebantur, tamquam acquiescissent. Tantum erat impiis studii, ut propositum suum viderentur implese.

Simile quoddam violentiæ genus Priscæ seu Serenæ & Valeriæ adhibitum fuisse ex verbis Lactantii colligi videtur, ut extrinsecus quidem nefariis illis cæremoniis pollui potuerint, intrinsecus vero mentem animumque ab omni superstitione purum atque integrum servaverint. Cum itaque neque blanditiis, neque minis a suscepta sententia dimoveri possent, vim eisdem inferendam esse Diocletianus censuit. Permagni liquidem ejus intererat, ut illæ Diis sacrificasse vulgo crederentur, ne ipse a conjuge simul ac filia contemni videretur; neve Christiani tam illustri fortitudinis exemplo confirmari, & gloriari possent. Nullus autem dubito, quin præclarissimæ illæ mulieres inter sacrilegas illas cæremonias, quibus adesse, aut operam dare cogebantur, liberam vocem Christianæ professionis indicem emitterent, & nefariis ac violentis conatibus, quando aliud non licebat, gestum, vultum, oculos averfantis animi testes opponerent; cum id plerosque infimæ conditionis homines ac mulierculas fecisse constat. Id præclare animadvertit Baluzius, quamquam suam animadversionem eo referat, ut contra Cuperum aliosque ostendat neque Priscam, neque Valeriam Christianas fuisse: *Si illæ, inquit, vere Christianæ fuerant, quomodo existimari potest sacrificio fuisse pollutas etiam coactas? Quis enim credet principes feminas in edito loco constitutas non fuisse ausas refragari, cum pueri, ac mulierculæ, ut in libro quinto divinarum Institutionum cap. xlii., tormentis non cederent; Eunuchi vero necari maluerint, quam negare fidem Christi, quam impio sacrificio pollui.*

Cæterum Priscam & Valeriam Christianis sacris imbutas fuisse, & pie casteque Christum coluisse ex Lactantio apertissime colligi existimant Antonius Pagius, Gisbertus Cuperus, & alii plerique Lactantiani Interpretes, quamvis Baluzius, & Nicolaus le Nourry Benedictinus dissentiant: *Ex Lactantii verbis discimus, inquit Pagius, tam uxorem Diocletiani Priscam, cujus etiam nomen ignorabamus, quam Valeriam ejus filiam, & Galerii Maximiani conjugem Christianas fuisse. . . . Atque id quidem Eusebius lib. 8, cap. 1, indicat, sed verbis obscurioribus, & ab ejus Interpretibus plerumque non intellectis. Hæc ejus verba: Τὶ δὲ πρὸς τὰν καὶ τὴν Βασιλίδος λέγειν δίκαιον, καὶ τὰν ἐπὶ πάντων ἀρχόντων, οὗ τοῖς οἰκέτοις εἰς πρόσωπον ἐπὶ τῷ θεῷ παρησιαζομένοις λόγῳ καὶ βίᾳ συνεχάρη γαμισταῖς καὶ παῖσι, καὶ οἰκέταις, μονοῦ καὶ ἐγκαυχασθαι ἐπὶ τῇ παρησία τῆς πίστεως ἐπιβεβόηται.* Sed juvat huc transferre; quæ in hanc sententiam copiosius scripsit Cuperus, quamvis neget laudatum Eusebii locum eo, quo vult Pagius, detorqueri posse: *Quid igitur? Prisca & Valeria vel Christianæ fuerunt, vel iis saperunt; utque illud sentiam, facit ipse Lactantius cap. 15. ubi ita loquitur: Furebat ergo Imperator jam non in domesticos tantum, sed in omnes, & primam omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit. Neque enim Diocletianus eas coegisset sa-*

Prisca & Valeria Christianæ.

sacrificare, nec Lactantius scripsisset eandem sacrificio pollutas fuisse, nisi Christiana fuissent, vel in eam suspicionem apud Imperatorem incidissent, licet aperte eorum placita amplecti non auderent. Gentilis enim non cogitur ad sacrificium, nec talis proprie sacrificio pollui potest dici; verum quidem is, qui Christo nomen dedit, et ad superstitionem ejuratam redit. Sic eodem capite cogere usurpatur de Christianis, quos in templa compulsos cgebant sacrificare: nec minus in ceterum populum (a quo scilicet discreverat presbyteros & Ministros) persecutio violenter incubuit. Nam Judices per omnia templa dispersi universos ad sacrificia cgebant. Et Prudentius Hym. vii. c. 2. v. 367. canit Judæam plebem inquinatam fuisse aureo hore; & notius est, quam ut probari debeat, ad amplectendam gentilem religionem nihil aliud necesse fuisse facere, quam Diis sacrificare, & aris thus injicere. Hæc mea opinio firmatur variis Actis & historiis, quæ apud Baronium, Tristandum, aliosque uxorem Diocletiani faciunt Christianam, licet verum ejus nomen ipsos latuerit, & multa tradant, quæ a veritate aliena sunt; id quod etiam observat Baluzius. Sed si Christiana fuerunt, quid tandem cussæ est, cur illud non tradat Lactantius claris verbis, cum contra Martyrologia ad d. 18. Kal. Septemb. narrent Serenam (id nomen dant Diocletiani uxori) martyrem obijisse. (Nemo ex antiquis Martyrologis Serenæ nomen Martyrii adscripsit). Martyrium, ut verum fatear, mihi videtur reliquis Martyrologiorum erroribus adscribendum esse; nec perisimile est Lactantium illud præteritum, si tam illustres famine propter Christum capite puniæ fuissent. Quin & illud plane rejicit, sacrificium idolis oblatum; quod licet coacte fecerint, postea ad bonas mentes forte redierint, crimenque illud lacrymis, vita pudica, & vera penitentia deleverint; tamen ut Christianæ occisæ non sunt, quia Licinius libertatem Christianis edito dederat, & nondum animum induxerat innoxiam lacerare gentem. Nam scriptus hic libellus fuit, antequam bellum inter Constantinum & Licinium oriretur, cum pace frueretur ecclesia & tranquillitate, uti ex fine ejus clarissime patet; nec non ex initio, ubi narrat Deum excitasse Principes, qui tyrannorum nefaria, & cruenta imperia resciderunt, idest Constantinum, & Licinium. Hæc ita commentatus fueram, cum postea in mentem mihi venit, verba, quibus tradit Valeriam & Priscam sacrificio pollutas fuisse, posse a Lactantio, ut Christiano dici, & cogi eo sensu usurpari, ut cap. eodem, ad sacrificia cgebant; quamquam ut verum fatear hæc voces vim repugnantibus adlatam esse designent; nam Judices per omnia templa dispersi universos ad sacrificia cgebant.

Illud demum iis, quæ superiori paragrapho diximus, objici potest. Nos ex Serena & Prisca unam Diocletiani uxorem conflavimus, cui duplex nomen fuerit. Erit fortasse, qui nostro exemplo, nostrisque vestigiis insistens, tertium quoque nomen Serenæ adjiciat, & Eleutheriam præterea vocatam fuisse contendat, ex quo fiet, ut ne ab Eleutheria quidem Serena distinguatur. Quod si verum est, falsa & commentitia esse oportet, quæ in Actis S. Susannæ, & S. Marcelli de summa pietate, ac religione S. Serenæ traduntur; quippe cum Eleutheriam imperiosissimam ac superbissimam foeminam, atque adeo Christianis infensam fuisse constat. Verum ex ipomet, quod nobis objicitur, argumento ra-

tio ac discrimen satis perspicuum ducitur, quam obrem alteram ab altera distingui & internosci queat. Justinianus Imperator in Eutychianam hæresim prolapsus Vigilium Romanum Pontificem Constantinopolim accersit, quo cum de pace ecclesiæ restituenda, aliisque rebus longe gravissimis ageret; cumque impulsu Theodoræ conjugis scelestissimæ, ab illo per metum ac vim extorquere ea conaretur, quæ neque ex dignitate Pontificis, neque ex utilitate rei Christianæ viderentur esse, Vigilium ad omnes minas terroresque imperterritus dixisse fertur: *Ut video, non me fecerunt venire ad se Justinianus & Theodora piissimi Principes, sed hodie scio, quod Diocletianum & Eleutheriam inveni*. Ita scriptum est in libro Pontificalium gestorum, cujus auctor fuisse perhibetur Anastasius Bibliothecarius. Vigilium itaque ut Justinianum ac Theodoram acrius reprehenderet, cosque ab insanis conatibus detereretur, id illis probri, & summi dedecoris loco objecit, quod alter Diocletiani, alter Eleutheriæ crudeles, ac violentos mores nefaria imitatione exprimerent; ex quo efficitur Eleutheriam ingenio malo pravoque fuisse, in qua nihil appareret, nisi crudele, nisi arrogans, nisi violentum; quod cum a Serenæ moribus, clementia, religione vehementer abhorreat, id satis causæ est, cur hæc longe alia multumque diversa ab Eleutheria existimari debeat. Nullum vero ejusmodi inveniri potest discrimen inter Priscam & Serenam; & præterea satis graves causæ suberant, cur putaremus unam & eandem Diocletiani conjugem fuisse, quam alii Priscam, alii Serenam vocant. Porro Eleutheriæ connubium eo temporis spatio circumscribendum esse diximus, quod Alexandræ & Priscæ matrimonio interjacet. Cæterum nisi mea me fallit opinio, Alexandra eadem fuit atque Eleutheria. Eleutheriæ cognomen ex eo traxit, quod eam Diocletianus, primo bello Persico cum in servitutem abduxisset, libertate donaverit, ut scilicet mulierem illam forma pariter ac nobilitate egregia secum matrimonio copularet. Nam ελευθερία apud Græcos idem valet ac liber apud Latinos. In eandem fere sententiam accipi potest ελευθερία; nam & ελευθερία libertatem, & ελευθερία libertatis solemnia significant. *Basilice agito eleutheria*, inquit Plautus in Persa. Nec solum cognominis ratio cum Alexandra congruit, sed etiam Eleutheriæ ingenium atque indoles in eandem aptissime quadrat. Nam ut erat ex illustri regiaque Persarum familia progenita, & ex barbarorum disciplina educata, una cum sanguine & puerili institutione mores superbos atque immanes imbiberat. Hinc factum est, ut antequam martyrium subiret, ob antea vitæ flagitia ingenti doloris sensu angereetur, eundemque voce ac verbis gravissimis exprimeret, quemadmodum Acta Georgiana testantur: ex quo etiam apparet illud vel maxime criminis loco habuisse, quod infestam se atque inhumanam Christianis præbuisse. Quamquam vero Alexandra, sive Eleutheria, sanguine religionis causâ profluso, non solum omnia scelera expiaverit, sed etiam se dignam præstiterit, quæ in Divorum numero haberetur, potuit tamen Vigilium citra ejusdem sanctitatis contemptum, Theodoræ arrogantiam atque impietatem cum Eleutheriæ nondum Christianæ superbia ac sævitia conferre; neque enim si quis eum, qui ecclesiæ Christi acerbissime persequitur, alterum Saulum appellavit, is propterea Divi Pauli nomini ac san-

Serena
alia est
ab Eleu-
theria.

Eleuth-
eria for-
tasse e-
dem ac-
que Alex-
andra.

sanctitati injuriam irrogasse diceretur. Quæ cum ita sint, minime audiendum Baluzium censeo, qui ut Eleutheriam ab Diocletiani thoro excluderet, Vigilio Romano Pontifici, aut libro Pontificalium gestorum, fidem putavit esse derogandam: *Erravit Vigilius in historia*, inquit, *aut certe corruptus est in hoc loco gestorum Pontificalium liber*. Quid ita? quia uterque a Lactantio discrepat, qui nullam aliam Diocletiani uxorem agnovisse videtur, præter Priscam. At nos ex Lactantii verbis id nullo modo colligi posse satis superque ostendimus. Illud vero admirari satis non queo, quod Baluzius, vir cæteroquin summa doctrina & eruditione præditus, Eleutheriæ matrimonio objecerit codicem Anastasianum 736. Bibliothecæ Colbertinæ, in quo pro Eleutheria sive Leutheria *Leutherium* scriptum reperitur: *Sed hodie scio, quod Diocletianum, & Decium, vel Leutherium inveni*. Jam ergo, subdit Baluzius, *femina illa in virum mutata est*. Itane vero? An ignorare potuit Baluzius, quod ne pueris quidem ignorare licet, qui primis Grammaticæ præceptionibus imbuuntur? Quis tam rudis est, qui nesciat aliquando nomina femininarum generis neutrius formam subire, veluti *Glycerium, Eustochium*, & alia ejusmodi haud pauca apud Plautum? Nonne sexcentas hujusmodi variationes, & ex uno in aliud genus vocabulorum immutationes exhibet Martyrologium S. Hieronymi? Et ne ab re nostra longius abeamus, in historiam Sanctorum Quinque Martyrum Salonitanorum, quam infra describemus, Alexander in Alexandram, & Cutia in Cutium sive Cuicium migravit. Præterea haud equidem scio, an tanti debeat fieri Colbertinum exemplar, ut hoc unum omnibus aliis præferatur, in quibus, secluso Decio, Diocletianus & Eleutheria inscripti reperiuntur.

Eleutheria dicta etiam Leutherium.

CAPUT SEXTUM.

De obitu, sepultura, & reliquiis S. Serenæ.

De anno emortuali S. Serenæ opiniones variæ.

DE anno, cui S. Serenæ obitum illigari oporteat, nihil cogniti, nihil comperti habemus. Godefridus Henschenius eam obiisse tradit anno tertiæ sæculi 96. uno scilicet anno & paucis mensibus post martyrium S. Susannæ circumactis. Id fortassis accepit a Petro Natali & Philippo Ferrario, qui docere videntur proxime ab interitu Susannæ Serenam e vita migrasse. Verum ut ex Actis S. Marcelli colligitur, nondum Serena e vivis excesserat, cum Diocletianus anno 300. Roma discessit abiturus in Dalmatiam.

Joannes Marnavitijs opinatur divinitus concessum fuisse huic sanctissimæ Imperatrici, ut vitam prorogaret usque ad imperium Constantini Magni, hostesque nominis Christiani debellatos; id siquidem videbatur debere ejus pietati ac religioni, ut quæ ex acerbissimis innumerabilium Christianorum cædibus incredibilem animo mœrorem ceperat, eadem ecclesiæ pacem per Constantinum ubique confirmata, & mirificis rei Christianæ incrementis summopere lætaretur. Sed cum idem doceat Artemiam martiri superstitem fuisse, Serenæ vitam angustioribus spatiis circumscribit, Nam Artemia, ut in ejus Actis dicitur, Severi jussu interfecta est, qui post susceptum imperium Romam adiit anno 307. Quid quod Marnavitijs a seipso discre-

pat; quippe qui tradit Artemiam Romæ martyrio perfunctam esse imperante Maximiano Galerio; ex quo fit, ut Serena, si huic Artemia superstes fuit, multo ante obierit, quam Constantinus rerum omnium summam adeptus pacem ecclesiæ redderet. Ego itaque sic existimo, illud tantummodo pro certo haberi posse, quod Serena ad initium quarti sæculi vitam perduxerit; nam anno 299. Artemiæ baptismo interfuit, & itidem anno insequenti Romæ versabatur, cum Diocletianus ex urbe in Dalmatiam profectus est. Quoto autem anno ejusdem quarti sæculi ad Superos migraverit, hoc plane incertum est. Quod si putes Serenam minime distingui a Prisca, ejus vitam protrahas necesse est usque ad annum 303. quo quidem anno Diocletianus toti ecclesiæ universale bellum indixit; nam sub initium teterrimæ illius persecutionis Diocletianus Priscam in matrimonio habebat, ut docet Lactantius, quam cum Valeria filia *sacrificio pollui coegit*. Itaque ut paucis omnia complectar, Serenæ obitus inter initia quarti sæculi, & annum ejusdem sæculi vel quintum, vel sextum interjici posse videtur, hosque tamquam certos fines habendos esse arbitror, quos ultra citraque constitui nequeat.

S. Serenæ obitus incertus quarto sæculo.

Nemo est ex Martyrologis, qui Serenæ martyrii titulum adscribat. Petrus Equilinus auctor est religiosissimam mulierem, cum ex illa tam immani Christianorum clade iacentem animo tristitiam hausisset, lethalem in morbum incidisse, quo paucis post diebus extincta est. Idem Philippus Ferrarius affirmat. Sunt qui nullam mortis causam commemorant; sed eam placide tranquilleque diem suum obiisse tradunt; ex quo perspicuum videtur esse S. Serenam nulla vi extrinsecus adhibita, sanctissima quidem, sed naturali vulgarique morte interiisse. At Petrus Galesinius paululum a cæteris discrepat, cum scripserit eam in confessione Christianæ religionis abiisse in caelum. Verum confessionis, quam martyrii vocabulum latius patet; neque enim solum in eos vere propriæque convenit, qui coram tyrannis se Christi cultores profitentur, aut etiam ejus doctrinam atque instituta suo sanguine sanciant; sed in eos quoque aptissime quadrat, qui in ore conspectuque omnium Christianam religionem præferunt, & factis egregiis ac virtutibus confirmant, & comprobant: ex quo factum est, ut quos nulla quidem ferri vis perculit, sed eximia vitæ mortisque sanctitas commendat, eos nunc ecclesia *Confessorum* nomine appellet, quæ vox in hanc sententiam si accipere velis; nemo, opinor, Serenæ *Confessionis* laudem non tribuerit. Cæterum Majores nostri, veteres illi admodum antiqui eos appellabant martyres, qui pro Christo mortem obiissent; Confessores autem vocare solebant, qui religionis causa in vincula coniecti cum essent, & variis affecti cruciatibus extremo tamen supplicio perfuncti non fuerant. Quæ distinctio cum apud alios, tum præsertim apud S. Cyprianum videri licet. Bartholomæus Piazza in suo *Hemerologio sacro* asserit S. Serenam conjugem Diocletiani, cum ob religionem Christianam exsularet in Castro Folaniano apud Sabinos, in ipsomet exilio extremum diem exegisse. Unde autem id acceperit, neque ille tabulas & Auctores profert, neque ego divinare queam. In Auctario Greveni ad Usuardum *Serenæ martyris* nomen ad diem alteram & vigesimam Februarii adscriptum invenies; sed hanc ab Serena Imperatrice differre, longeque abesse

De genere moris.

abesse docet Bollandus in *Prætermisiss ad eam diem*. Hæc, de qua ibi mentio est, colitur Metis in Gallia Belgica III. Kal. Febr. eamque omnes quidem martyrem, sed alii *Virginem*, alii *Matronam* appellant.

Dies natalis 16. Augusti colitur.

Martyrologi fere omnes anniversarium S. Serenæ cultum ac memoriam diei decimæ sextæ Augusti subjiciunt; ex quo sequi videtur hunc diem fuisse, qui religiosissimæ Imperatrici adiutum ad beatam immortalitatem patefecit. In Apographo Uuardino Hagenoyensi apud Soleirium ita scriptum est: xvi. *Augusti Roma depositio S. Serenæ Imperatricis &c.* Qua quidem formula vides non *Natalem*, sed *Depositionem* S. Serenæ enunciari. Hoc autem inter *Natalem* & *Depositionem* interest, quod primo quidem vocabulo dies *obitus*, quo eximia sanctitate viri cælo nasci dicuntur; altero autem dies *sepultura* designatur. Cum autem ex instituto ecclesiastico, ut nunc mos est, unius fere diei spatium inter obitum & sepulturam interjici soleat, si Serena deposita fuit, idest sepulta die xvi. Augusti, videtur Serenæ mors ad proximum ante sepulturam diem, idest decimum quintum Augusti referenda esse. Verum Cæsar Cardinalis Baronius auctor est in omnibus ecclesiasticis tabulis *decimo septimo Kalen. Septemb. natalem ejus diem adscriptum haberi*. Tanti igitur non est Uuardini illius codicis auctoritas, ut mors Serenæ ab die decima sexta Augusti amoveri debeat. Præterea cum non satis constet in antiqua primæva ecclesia id perpetuo servatum fuisse, ut sepultura, unius diei interjectu, ab obitu disjungeretur; contingere potuit, ut in eundem diem *Natalis & Depositio* incideret. Ex quo fit, ut Martyrologi unum & eundem diem, cui alicujus sancti viri, vel sanctæ mulieris nomen ac memoriam subjiciunt, alias *Natalem*, alias *Depositionis* diem appellant. Non

itaque si Uuardus in codice laudato *Depositionem* S. Serenæ cum die xvi. Augusti conjunxit, sequitur illico ejusdem ex hac Vita migrationem in diem proxime antecedentem conjiciendam esse.

De Reliquiis S. Serenæ, ejusque sepulcro, quæ scribam, pauca sunt, & fere incerta. Nam ubi ejus corpus nunc conditum sit, non satis liquet; nisi Bortholomæum Piazzam audire libeat, qui in Hemerologio supra laudato tradit S. Serenæ corpus in Castro Foliano apud Sabinos, ubi exsul diem obiit, hodieque servari, & honorifice coli. Maurolycus in suo Martyrologio, itemque Philippus Ferrarius auctores sunt S. Serenam post suum ex hac vita discesum illatam fuisse in cæmeterium SS. Alexandri, & Felicitatis, ibique penes S. Susannam Gabinii filiam depositam, Marcellus Romanus Pontifex, una cum Lucina perillustri Matrona, ut verisimile est, quam potuit amplissimum in illa rerum inopia ac temporum difficultate funus eidem curavit; & post exsequias solemniter ac cæremonia peractas ejusdem corpus sepulture tradidit. S. Serena extra urbem sita in eo cæmeterio tamdiu jacuit, quoad Constantinus Magnus templum in honorem S. Susannæ, in hujus paterno domicilio ædificari jussit. Illuc vero pariter cum B. Susannæ reliquiis, S. Serenæ exuvias translatis, honorificeque ibidem conditas fuisse existimo; neque vero absumile est S. Serenam in eadem sacra Basilica condi etiamnum asservarique, quamvis locus sepulcri vulgo ignoretur. Sed Octavius Pancirolus in eo libro, quem de *Thesauris absconditis* scripsit, corpus S. Serenæ Pipino Regi Francorum donatum fuisse ait, & in Galliam auctum; quam vero in urbem illatum, quove in loco depositum fuerit, neque ipse, neque alii commemorant.

De sepulcro & reliquiis S. Serenæ, nihil certitraditur.

DE SANCTA ARTEMIA

FILIA DIOCLETIANI IMPERATORIS, ET SERENÆ
AUGUSTÆ, VIRGINE AC MARTYRE.

Artemia
ab Diocle-
tiano &
Serena ge-
nita.

Diocletianus Imperator ex Augusta conjuge Serena, nulla omnino virili prole suscepta, duas habuit filias, quarum natu minima fuit Artemia, stirps ac spes ultima Valeriæ Diocletianæ familiæ, quæ cum nobilitate a parentibus accepta Virginalis pudicitæ florem, & martyrii palmam conjunxit. Acta S. Marcelli Papæ nomine inscripta, quibus Auctor permulta de conversione ac martyrio hujus virginis intexit; Artemiam semel atque iterum Diocletiani filiam appellant; neque ulla ratio afferri potest, cur hujusmodi vocabulum a primaria, maximeque propria significatione distrahi, atque ad civilem quamdam cognationem sive adoptionem referri oporteat. Ex Martyrologis, & Hagiologis, qui de Artemia aliquid scripserunt, nemo ferme est, quin eam Diocletiani filiam vocet, idest ab eo progenitam. Horum testimonia paullo post afferemus. Unus est Martyrologii Hispaniensis Auctor, qui Artemiæ hunc præclarum nobilitatis titulum adimere videatur, cum eam S. Susannæ sororem nuncupaverit. *Roma*, inquit, *Passio S. Artemiæ, virginis & martyris, sororis S. Susannæ*. Sed præterquamquod nemo ignorat, quam infirma sit, ac parum idonea ad fidem faciendam auctoritas illius Martyrologii, nulla re magis, quam nominum & locorum depravatione insignis, in promptu habeo quod respondeam. Hoc verbum, cum *Sororem* dicimus, latius patet, quam ut arctissimæ illius conjunctionis terminis definiri oporteat, quæ filias ex eodem thoro progenitas complectitur. Nihil crebrius, nihil usitatus est, quam ejusmodi vocabulo illas omnes subicere, quas aviti sanguinis communio, vel affinitas aliqua conjungit. Porro cum Diocletianus parens Artemiæ, & Gabinus parens Susannæ communem avum habuerint, is atavus Artemiæ & Susannæ fuit, ex quo utraque sanguinem & originem traxit; cum itaque duorum patrui filie essent, jure meritoque sorores appellari potuerunt.

Neque dubium videtur esse, quin Serena prima Diocletiani conjux Artemiam genuerit. Nam Acta S. Marcelli alteram matris, alteram filiæ vocabulo afficiunt. *Baptizavit eam* (Artemiam Cyriacus) *præsentem matrem suam Serenam Augustam*. *Ab eo die dicebat Serena filia sua, ut fideliter amaret religionem*. Nec vero si aliqui Auctores vocant quidem Artemiam filiam Diocletiani, matrem vero ejus taciti prætereunt, sequitur illico Artemiam pro certo haberi dicique non posse filiam Serenæ; perinde quasi verum esse negaverint, quod non affirmant, remque minime dubiam, silendo dubiam fecerint. Nam cum eadem Acta id sine ulla dubitatione confirment, quid est, cur aliorum scriptorum silentio tantum tribuendum putemus, ut in dubium incertumque revocari oporteat, quod tam illustri ac præclaro antiquitatis testimonio comprobatur? Præterea quod auctoritas docet, idem ratio non contemnenda, saneque probabilis confirmat.

Nam si Diocletianus Artemiam genuit, quod certum esse, & constare inter omnes video, hanc profecto non aliunde, quam e Serena prima uxore suscepit. Quamquam enim constitui nequeat, certoque designari annus ille, cui S. Artemiæ ortus illigari debeat, tamen neque ante matrimonium, neque post repudium Serenæ nasci potuit. Diocletianus Serenam duxit antequam Imperator fieret, anno fortassis octogesimo tertii sæculi, cum altero circiter & octogesimo ejusdem sæculi anno Valeriam ex eadem Serena genuerit. Ante annum illum octogesium nata dici nequit Artemia, quia quarto & nonagesimo ejusdem sæculi anno, nondum id ætatis erat, ut matura nuptiis haberetur. Cum enim hoc anno Diocletianus statuerit Maximiano Herculeo in matrimonium dare Susannam, lætissimam Virginem, sibi que genere propinquam, illud consequens videtur esse, ut per id temporis nondum Artemiæ ad ineundum matrimonium ætas idonea ac legitima fuerit; quippe Artemiam Susannæ prætulisset, & filiæ potius, quam consanguineæ, Cæsareas illas & Imperatorias nuptias decrevisset, si tunc per ætatem illi nubere licuisset. Nihil propius a veritate abesset, qui ortum Artemiæ rejiceret infra tertium & nonagesimum annum tertii sæculi, cum Diocletianus Serenæ nuncium remisit. Nono siquidem & nonagesimo ejusdem sæculi anno, cum eam miseris modis exercitam vexatamque Cyriacus a Diabolo liberavit, jam ratione & consilio uti cœperat, quod res deinceps consecuta post expulsionem cacodæmonis satis aperte declarant, ut videre licet in Actis S. Marcelli. Quocirca jam tum Artemia annos minimum septem habebat. Quæ cum ita sint, perspicuum esse opinor Artemiam neque Alexandræ, quæ fuit secunda, neque Priscæ, si hæc a Serena distinguitur, quæ fuit tertia Diocletiani conjux, filiam haberi dicique posse; alteram siquidem Diocletianus anno 293. alteram autem anno 296. vel postea in matrimonium duxit, cum nata jam erat Artemia. Relinquitur igitur, ut filia fuerit Serenæ primæ conjugis, quæ nupsit Diocletiano, antequam is imperium Romanum adipisceretur.

Cæterum haud sane defunt Scriptores præclari inprimis ac nobiles, qui aut in dubium revocant, aut falsitatis arguunt quidquid de Sancta Artemia Diocletiani & Serenæ filia litteris ac memoriæ proditum est. Horum agmen ducit Baronius parens historiæ ecclesiasticæ, qui ad an. 303. num. 111. omnia, quæ narrantur in Actis S. Marcelli de Artemia, aliunde invecta & intrusa fuisse censuit, nulla que satis firma & idonea auctoritate niti: *Quæ autem sequuntur de Artemia usque ad acta & exitum Marcelli Papæ, additamentum putamus; quod in multis fide vacillent; nam nec ulla mentio fit de Artemia filia Diocletiani & Martyre in tabulis ecclesiasticis, cujus memoria tam nobilis mille fuisset monumentis expressa, si verum esse majores novissent; nec de*

De anno
nati Ar-
temiæ.

De Arte-
mia, quæ
Baronius.

de ea præterea mentio est apud Scriptorem aliquem. Baronium haud pauci ex junioribus Scriptoribus sequuntur, & præsertim Explanatores & Interpretes Lactantiani Opusculi De mortibus persecutorum. Guilielmus Cuperus in Actis SS. Tomo II. & die viii. Augusti sententiam suam explicat tribus pronunciatis, quæ sane vereor, ut doctis & cordatis viris probari possint. Primum igitur profitetur se vestigia sequi Majorum suorum, qui de *Artemia Diocletiani*, ut volunt, *filia & quidem Virgine & Martyre jam non uno loco egerunt*, ut 16. Januarii ad vitam S. Marcelli num. 20., 16. Martii in prætermisissis, & alibi, nusquam ausi inter Sanctos ei locum dare. Verum enimvero Joannes Bollandus parens ac princeps Hagiographorum Antuerpiensium, itemque Godefridus Henschenius in iis locis, quos laudat Cuperus, quosque infra nos proferemus, de sanctitate & cultu Artemiæ filiæ Diocletiani nequaquam dubitare visi sunt; quin immo tantum abest, ut non audeant eam in Divorum numero habere, ut multa Martyrologia manuscripta, aliosque Scriptores citent, quorum testimonio auctoritas & vetustas cultus eidem ab ecclesia attributi confirmatur. Deinde alia duo subjicit pronunciata Idem Cuperus, censetque Artemiam retinendam quidem esse in tabulis Divorum, sed Diocletiani filiam habendam esse negat. Existimat enim Artemiam, cujus apud Martyrologos mentio est perhonorifica, *aliam esse ejus nominis Virginem ac Martyrem, illasque Romanas reliquias*, de quibus commemorat Bartholomæus Piazza in suo Hemerologio sacro, *spectare fortasse ad S. Artemiam, quæ fuit una ex tribus filiabus S. Gallitani Martyris, quarum Acta Henschenius ad diem 18. Februarii illustravit*. Et paullo infra videri sibi ait *ignota alicui S. Artemiæ Virgini & Martyri applicatam fuisse historiam Artemiæ Diocletianæ*. Idem fere antea fenserat & scripserat de Serena ac de Susanna. Postremum mirari se ait *clarissimam illam Artemiam, si fuerit Diocletiani filia, neque veteri, neque hodierno Martyrologio Romano inscriptam esse*. Si tantum valet apud Cuperum auctoritas utriusque Martyrologii Romani, ut etiam ob eam causam rejiciendam putet Artemiam Diocletiani filiam, quod neutrobi ejus nomen inscriptum inveniatur; cur Serenam Augustam non admittit, de qua in utroque illo Martyrologio illustris est & præclara commemoratio? nisi forte existimemus veteris & hodierni Romani Martyrologii auctoritatem pluris nobis esse debere ad rejiciendum, quod neque ajunt, neque negant, quam ad recipiendum, quod clare perspicueque affirmant.

& Cuperus scripsit.

Cuperus refellit.

Cuperus utriusque Martyrologii Romani de Artemia filia auctoritate abest.

Artemia Martyrologi veteris & hodierni auctoritate abest.

His igitur, qui de Artemia contra sentiunt, atque a Majoribus traditum est, opponimus Martyrologos mediæ ætatis, a quibus dissentendum non esse arbitror, nisi si qua gravior ratio, aut major auctoritas nos in contrariam sententiam vocet. Nemo quidem certum in suo Martyrologio propriumque diem ac locum Artemiæ assignant; sed ejus commemorationem intexunt elogio S. Cyriaci Diaconi ac Martyris, per quem Artemiam filiam Diocletiani, & a malo dæmone liberatam, & sacris mysteriis initiatam summo consensu affirmant. Martyrologis adjungimus Hagiologos, qui Artemiæ & generis Augustalis, & sanctitatis eximie, & Martyrii præclari illustre testimonium tribuere non dubitant. Nescio igitur, quid in mentem venerit Baronio dicere, *nullam mentionem fieri de Artemia filia Diocletiani & Martyre in tabulis ecclesiasticis, ne-*

que apud Scriptorem aliquem. Sed hæc aliàs.

Mihi sane dubium non est, quin ecclesiæ Romanæ Notarii diligenter collegerint, litterisque mandaverint res præclare gestas nobilissimæ hujus Virginis, e cujus martyrio vel plurimum nomini Christiano ad splendorem ac dignitatem accessit. Sed vel temporum illorum iniquitas, vel alia quæpiam e multis, quæ postea identidem acciderunt, rei Christianæ perturbatio & calamitas, omnia illa, quæ tunc de vita & martyrio S. Artemiæ scripta fuerunt, posteritati præripuit; & nisi ejus nomini ac memoriæ consulisset qui Acta S. Marcelli conscripsit, hanc vetustas, ut alios sane multos religionis nostræ assertores ac testes, perpetua oblivione obruisset. Quicquid igitur de conversione ac martyrio præclarissimæ hujus Virginis diuturnitas atque injuria temporis reliquum fecit, id omne repetere necesse est ex Actis S. Marcelli, unde Beda, Usuardus, Ado, Rabanus, cæterique deinceps Hagiologi acceperunt; quæ de laudibus S. Artemiæ elogio S. Cyriaci intexerent. Nos ergo tot ac talium virorum exemplum & auctoritatem secuti in locum amissæ hujus historiæ Acta Sancti Marcelli substituimus, quibus ad fidem faciendam plurimum auctoritatis tribuunt nobilissimi quique Martyrologi & Scriptores, cum ea laudant, iisdemque ad conficienda Divorum elogia utuntur. His præclarum antiquitatis testimonium tribuit Molanus, quippe cum eorum confectioem inde usque ab initio quarti sæculi repetat; eorumdemque Auctores Notarios ecclesiæ Romanæ, ac testes oculatos agnoscit. Neque a Molano dissentit Joannes Bollandus, qui hisce Actis hunc titulum præposuit: *Acta ex veteribus MSS. Tom. II. Januarii, & præterea in commentario prævio num. 2. hæc adjecit: Acta ejus (S. Marcelli), quæ per Romanam ecclesiam Notarios conscripta censet Molanus, cum veteribus MSS. S. Martini, & S. Maximi Trevirensis, S. Audomari, S. Mariæ de Reparatorio, aliisque permultis contulimus*. Idem in prætermisissis ad diem xvi. Martii ait ex Actis S. Marcelli desumpta esse, quæ ad S. Artemiam pertinent, & descripta in Martyrologiis MSS. Tornacensi, Lætienti, Bruxellensi, aliisque. Ex quo intelligi velim, quanti facienda sint Acta Sancti Marcelli, quibuscum tam multa veterum Martyrologiorum exempla omnino congruunt.

Acta S. Artemiæ deperdita cum sint.

ex Actis S. Marcelli Pp. M. desumpta.

Horum Actorum vetustas & auctoritas.

Porro cum hujusmodi Acta constanti multarum ætatum fide confirmata ac recepta essent, atque ante sæculum decimum sextum nemo unus, quod ego sciam, inventus fuerit, qui vel levissimam notam iisdem inuisset, primus omnium Baronius, quæ erat in discutiendis veterum monumentis solertia, & perspicacia, ad an. 309. nonnulla esse deprehendit, quæ correctione aliqua indigere viderentur. Non ille quidem totius historiæ veritatem in dubium revocat; longe quippe aberat gravissimus vir ab eorum more nimis jam pervulgato, qui si quid in antiquis Divorum historiis erratum invenerint, continuo quicquid in illis traditum est, abjudicant ac rejiciunt; sed pauca quædam suspecta sibi videri, atque adeo falsa esse Baronius affirmat, & præsertim ea, quæ ibidem de S. Artemia dicuntur. Hæc si corrigantur, aut resecantur, nihil præterea fore, quod sincerum non sit, intactumque conservari non oporteat. Qua in sententia & Joannem Bollandum fuisse video, nisi quod alicubi a Baronio dissentiat; neque illa omnia improbanda esse putat, quibus Baronius censuram infli-

infixit. Nos igitur conabimur refellere, quæ huic historiæ Marcellianæ, utenque obiecit, æquidem erga tales viros reverentia, ut præter rei veritatem nihil eorum auctoritati præcuisse videamur; iis vero conjecturis & rationibus, quæ si perspectæ illis fuissent & cognitæ, fortassis eos ipsos, a quibus dissentimur, nostræ sententiæ duces auctoresque haberemus.

Hæc Acta, quamquam S. Marcelli nomen præferant, multo tamen aptius congruentiusque Acta S. Cyriaci vocari posse arbitror. Indicio est, quod Auctor de Marcello pauca quædam obiter leviterque attigit; & postremo capite, cum de illius martyrio narrat, a proposito præcipuoque historiæ argumento digredi videtur, quippe quia sub finem ejusdem capituli ad Cyriacum ejusque socios regreditur. Contra vero rerum ab Cyriaco gestarum narrationem, licet aliquibus digressionibus interruptam, a capite usque ad calcem perducit. Totam historiam in capita omnino quinque distribuit Joannes Bollandus.

Ac primum quidem Auctor narrationis initium duxit a B. Cyriaco, ejusque sociis, qui Christianis Maximiani Herculi tyrannide oppressis ad victum cultumque necessaria ab Thrasone quodam, eximie fidei & probitatis viro, suppeditabant; deinceps reliqua persequitur, quæ Cyriaco obtigerunt, neque umquam ab illo orationem omnino avertit, præterquam quod capite secundo, ubi de quorundam questione, & Martyriis narrat, quæ interea acciderunt, dum Cyriacus in custodia & oblivione jaceret. Demum Sancti Cyriaci ac sociorum sepulturæ describenda narrationem concludit; ut vel hinc appareat, quo potissimum spectet universa historia, quodvè illi propositum sit argumentum, in quo præcipue versetur. Quod si quis huic historiæ quasi materiam, quam tractet, subjecta esse velit non solum S. Cyriaci, sed etiam ejus sociorum Acta, & communi omnium nomine eam inscribendam esse existimet, huic facile assenserim, modo primas in ea partes Cyriaco tribuat, quippe qui cæterorum princeps & coryphæus esse videtur, id scilicet præclare animadvertit Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus, qui expuncto Marcello, & nonnullis detractis, quæ ad Marcelli martyrium pertinent, hæc Acta inscripsit de Sanctis Cyriaco, Largo, & Smaragdo Martyribus. Neque ab Equilini sententia longe abesse videntur Patres Bollandiani, qui cum eadem Acta S. Marcelli titulo subjecissent xvii. Kal. Febr., cumque ventum esset ad diem decimam sextam Martii B. Cyriaci Martyrio consecratam, nihil ferme de illo commemorant, ac solum ipsius nomen cum aliqua animadversione adjiciunt; quo quidem facto satis declarant, sibi necesse non esse res gestas S. Cyriaci iterum ibidem exponere, cum earum narratio contineatur in illis Actis, quæ communis, & jampridem recepta consuetudo S. Marcello attribuit, ab eoque denominari solent. Contra vero quæ Ursio Abbas Altimontensis descripsit undecimo sæculo, ea potius mihi videntur dici posse Acta S. Marcelli, quamvis alia etiam, quæ ad Cyriacum & socios martyrii spectant, interseruerit. Hanc ab Ursione compositam historiam Joannes Bollandus antiquis & vulgaribus Actis S. Marcelli subjecit; ex qua ea solum decerpimus, quæ vel ad S. Artemiam, vel ad rerum ac temporum illorum explicationem referuntur. Cæterum cum S. Marcelli nomen jam inde antiquitus in horum A-

storum possessionem inuaserat, nihil necesse fuit indidem illud depelli; quin potius id honoris communi veterique consuetudini haberi decet, ut quem illa titulum his Actis, quamquam per errorem, præfixit, eundem nobis quoque retinendum putemus.

Fateor equidem multa esse in Actis S. Marcelli, quæ omitti posse videbantur, cum ad S. Artemiam minime spectent. Omnia tamen describi oportuit, neque alia ab aliis disjungi licuit. Cohærent enim inter se, & separatim a reliquis ægre intelligi singula possunt, præterquamquod Acta hæc continuata & conjuncta, mirum quantum valent ad rerum seriem, ac temporum ordinem explicandum. Res quippe continent annorum fere undecim ab anno 98, tertii sæculi usque ad nonum sæculi consequentis perductas; quarum Synopsis Chronologicam, ut rerum connexio, seriesque temporum magis perspicua ac dilucida fiat, ipsis Actis nostrisque in ea notis subjiciemus. Hæc Acta descripsimus ex Joanne Bollando, unde etiam præclaras quasdam ejusdem Auctoris animadversiones colligere placuit, quas nostris notis inferimus, quæque characteris diversitate a nostris internosci poterunt. Postquam autem historiam S. Marcelli a censuris Baronianis, & Bollandianis vindicaverimus, de die Martyrii & sepulturæ, itemque de cultu & reliquiis S. Artemiæ adjiciemus, quicquid ex antiquis & junioribus Scriptoribus colligere potuimus,

CAPUT PRIMUM,

De S. Artemia filia Diocletiani Virgine & Martyre testimonia veterum & recentiorum.

§. I.

Ex a Martyrologis.

I. **V**En. Beda b Monachus Benedictinus in suo Martyrologio xvii. Kalend. April. Roma Natale Sancti Cyriaci, qui post c longam carceris macerationem, quam sub d Maximiano pertulit, cum Sisinnio Diacono suo, & Smaragdo, & Largo, post multa facta miracula, in quibus e filiam Diocletiani Artemiam ipsius rogatu a Demonio curavit & baptizavit, filiam quoque Saporis Regis Persarum Jobiam, missus illo a Diocletiano pro hoc, æque a Demonio liberavit ac baptizavit cum ipso Rege, & aliis quadringentis triginta; & rediens Romam post f mortem Diocletiani tentus est inter alios Christianos a filio ejus g Maximiano, & in custodiam missus, eo quod h Sororem suam Christianam fecisset. Deinde præcepit, ut in die i processionis sua nudus, catenis obligatus, ante rhedam ejus traheretur. Et post hoc eductus de carcere cum sociis Largo & Smaragdo, & Crescentiano per Cyprium Vicarium, & a pice eliquata caput ejus perfusum est, Denuo de carcere, in catasta extensus, astractus nervis, & fustibus casus, post hoc jubente Maximiano, capite truncatus est, cum Largo & Smaragdo, & aliis viginti. l Scriptum est in Gestis Marcelli Papa. Ipso tempore Maximianus interfecit sororem suam Artemiam.

II. Florus: m vi. Idus Augusti. Natalis n S. Cyriaci & c, quem Diocletianus Imperator propter

eorum di-
vidio quia-
que par-
sita.

pter filiam a *Demonis vexatione* ab ipso curatam, maxime venerans, pro eadem re Regi Persarum misit. Cujus etiam filiam cum a *Demonio* liberasset, cum Patre, & aliis quadringentis triginta baptizavit. Hinc reversum Maximinus catenis ligatum ante rhedam suam nudum trahi, & a Vicario suo Carpasio diversis pœnis afflictum, cum aliis viginti jussit capite plecti.

III. Usuardus ex Ms. Centulensi: xvii. Kal. April. Romæ Passio S. Cyriaci Diaconi & Martyris, qui multa sanitatum gratia exuberans, Artemiam o filiam Diocletiani Imperatoris, & Jobiam filiam Regis Persarum a *Demonio* liberavit.

Idem ex Ms. Bruxellensi: Romæ natale S. Cyriaci &c. eodem die Artemia martyris, filia Diocletiani, quam Maximinus frater ejus, quoniam cultrix Christi fuit, interfecit.

IV. Ado Viennensis Episcopus in suo Martyrologio: xvii. Kalend. April. Romæ natale S. Cyriaci, qui post longam carceris macerationem, cum Sisinnio Condiacono suo, & Smaragdo, & Largo post multa miracula facta, in quibus filiam Diocletiani Artemiam, ipsius rogatu, a *Demonio* curavit, & baptizavit; filiam quoque Saporis Regis Persarum Jobiam missus illo pro hoc a Diocletiano, æque liberavit a *Demonio*, ac baptizavit cum ipso Rege, & aliis quadringentis triginta; rediens Romam post mortem Diocletiani, tentus est inter alios Christianos a filio ejus Maximino, & in custodiam missus, eo quod sororem suam Christianam fecisset. Porro ipso tempore Maximinus interfecit sororem suam Artemiam.

V. Maurus Rabanus Abbas Fuldenfis, idemque postea Moguntinus Archiepiscopus: xvii. Kal. Apr. Natalis S. Cyriaci Martyris, qui post multa miracula, in quibus filiam Diocletiani Artemiam ipsius rogatu a *Demonio* liberavit &c. Ipso tempore Maximianus interfecit sororem suam Artemiam.

VI. Notkerus Monachus: vi. Id. Aug. Nativitas S. Cyriaci, qui &c. post multa miracula, in quibus filiam Diocletiani Artemiam, ipsius rogatu, a *Demonio* curavit & baptizavit &c.

VII. Maurolycus: xvii. Kal. Septemb. Romæ S. Serena &c. Artemia vero sub Maximiano fratre passa est.

NOTÆ.

a Godefridus Henschenius in Prætermiſſis ad diem xvi. Martii testatur se vidisse plura Martyrologia Mss. veluti Tornacense, Lætiense, Bruxellense, & alia, in quibus de S. Artemia Diocletiani filia eadem omnino leguntur, quæ in Actis S. Marcelli de conversione & martyrio ejusdem Virginis commemorantur.

b Hic est Beda genuinus, quem Godefridus Henschenius Tomo 2. Martii præfixit.

c Cyriacus semel atque iterum conjectus est in carcerem, primum jussu Maximiani Herculi anno 298. deinde jussu Maximiani Severi anno 305. Sub Herculia unum fere annum exegit in vinculis, e quibus eum Diocletianus eximi jussit, ut Artemiam filiam suam a malo *Dæmone* obsessam curaret. Exinde libertate donatus rei Christianæ utilem operam navavit usque ad an. 305. quo Severus Cæsareo auctus imperio Romam venit mense Majo vel Junio, & statim Cyriacum retrulit in carcerem, eumque variis suppliciis excruciatum necavit an. 306. xvii. Kal. April. Itaque duos fere annos in arumnis & vinculis longam sanæ macerationem pertulit.

d Cyriacus primum coepit sub Maximiano Herculo ob Christianam religionem laboriosis operibus atteri, & carceris situ ac pedore macerari; deinde aliquot post annis sub Maximiano Severo martyrium conlummavit.

e Hæc omnia cohærent cum Actis S. Marcelli.

f Post mortem, idest civilem & publicam Diocletiani, cum is depositio imperio ad vitam privatam se contulit.

g Is est Maximianus Severus; cur dictus sit filius Diocletiani, alio loco rationem reddemus.

h Artemiam rite vocari posse sororem Severi alibi ostendimus.

i Tum scilicet Severus imperii Cæsarei paulo ante sibi collati possessionem Romæ adiit solemnem pompa & apparatu.

l Viden quanti fecerint veteres Acta S. Marcelli.

m Florus ex Codd. Attrebatensi, & Tornacensi apud Henschenium Tom. 11. Martii.

n Non solum Florus, sed etiam Beda genuinus vi. Idus Augusti Natalem Cyriaci adscribit; qui referendus est ad xvii. Kalendas April. vel ipomet Beda auctore, qui utrique diei Natalem eundem affixit.

o Huic vocabulo aliqui aspirationem interjiciunt, quæ a plerisque libris editis & manuscriptis abest. Nomen est acceptum a Græcis, apud quos ἀρτεμις, non ἀρτεμις; inde Artemidorus, & Artemisia.

§. II.

EX antiquis & recentioribus Scriptoribus.

URſio Abbas Altimontensis in Actis Sancti Marcelli de Artemia filia Diocletiani hæc scripsit: Cyriacus, quem sibi (Marcellus Pp.) constituerat Diaconum cum B. Sisinnio, jam oblivioni traditus tenebatur in carcere, cum Largo & Smaragdo. Sed *Dæmone* protestante, per os Artemie filia Diocletiani, ejus virtutem, jussu ejusdem Principis eductus Puellam reduxit, & purificatam fonte baptismatis in Christo reddidit liberiores. Deinde a Rege Sapor a evocatus ad partes Perside, b Jobiam ejus filiam mundavit a *Dæmone*, Regem ipsum & Reginam cum c toto Regno Persarum liberavit a *Dæmoniaca* servitute. Sicque reversus Romam, d ingrediente Diocletiano universitatis viam, inivit contra Maximianum potenter victorie suæ pugnam. Maximianus quippe zelo ductus Artemie sororis suæ, sororem ipsam homo misere conditionis tormentis subjicere; Cyriacum vero jussit miseris cruciatibus deficere.

Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus in catalogo SS. libro vii. cap. lxxi. Artemia Virgo Romæ passa est sub Maximiano e filio Diocletiani, fratre suo; filia namque Diocletiani fuit, & Serena Augusta. Quæ cum esset ab immundo spiritu obsessa, a S. Cyriaco martyre liberata & baptizata est, ut supra in Passione dicti martyris actum est vi. Idus Augusti. Post f mortem autem Diocletiani, cum Maximianus filius ejus in g imperium sublimatus esset, Christianosque persequeretur, Cyriacum quidem cum ejus sociis, diversis suppliciis martyrizavit; Artemiam vero sororem suam gladio in Christi confessione necari fecit. Quæ juxta matrem & h consobrinam i sepulta est. Cujus cum dies k passionis ignoretur, passio ejus re-
ste matri subjicitur.

Bre-

Breviarium Romanum die octava Augusti: Cyriacus Diaconus cum Sisinnio, Largo & Smaragdo diutius inclusus in carcere, multa edidit miracula, in quibus Artemiam Diocletiani filiam precibus a Dæmone liberavit, missusque ad Saporem Persarum Regem, Jobiam etiam ejus filiam a nefario spiritu eripuit &c.

Maurus Orbinus Monachus idemque Abbas Benedictinus e Congregatione Meliteni in Libro de Regno Slavorum pag. 177. *Artemia filia Diocletiani a Maximiano fratre suo necari jussa ob Christi confessionem.*

Bartholomæus Piazza in Sanctuario sive Menologio Romano: S. Artemia virgo & martyr colitur in æde S. Martini in montibus, itemque in æde S. Silvestri in campo Martio, ubi pars ejus corporis asservatur.

Pompilius Trotus in opere Italico, quod inscribitur de magnificentia urbis Romæ: Corpus S. Artemie partim apud S. Mariam in Equiro, partim apud S. Silvestrum in campo Martio conditum est.

Joannes Bollandus in Indice Chronologico tomi 2. Januarii. Anno 1304. Diocletianus abdicat imperium & sub cujus successoribus martyrium passi sunt SS. Crescentianus, Cyriacus, socii xxi. & Artemia filia Diocletiani.

Idem in notis ad cap. iv. Actorum S. Marcelli Tom. 2. Jan. Ferrarius in Gen. Catalogo Sanctorum scribit 12. Augusti coli Romæ in ecclesia S. Silvestri S. Artemiam V. & M. cætera latere. In Indice Catalogi SS. Italia tradit Diocletiani filiam fuisse, coli 8. Aug. corpus in ecclesia S. Silvestri servari. Alia martyrologia 16. Aug. cum matre Serena eam referunt.

Godefridus Henschenius in Prætermiſſis ad diem xvi. Martii: S. Artemia filia Diocletiani per S. Cyriacum a Dæmone liberata, & deinde ab eodem Sancto baptizata. In Actis S. Marcelli Papæ 16. Januarii num. 20. narrato ipsius Cyriaci martyrio subditur: Ipso tempore Maximianus Augustus interfecit sororem suam Artemiam. Quæ verba etiam adduntur ad hunc diem in Martyrologiis Mss. Tornacensi, Laviensi, Bruxellensi, aliisque. Item apud Rabanum & alios. Corpus ejus creditur esse Romæ in campo Martio in ecclesia S. Silvestri, ubi colitur aut cum S. Cyriaco, aut postridie, ut Pancirolus tradit, octavo aut nono Augusti. Ab aliis refertur cum S. Serena matre ad diem xvi. Augusti.

His adde Acta S. Anthimi & sociorum Mm. a S. R. E. Notariis conscripta, ut Galeſinius censet, quæ ex octo antiquis codicibus Mss. Godefridus Henschenius descripsit, & tomo secundo sub die undecima Maji intexuit. In horum m capite tertio ac postremo de Artemia Diocletiani filia, itemque de Jobia Regis Persarum filia a Dæmone obsessis, & per Cyriacum ab Dæmoniaca vexatione ac tyrannide vindicatis, eadem invenies, quæ in Actis S. Marcelli, & apud Martyrologos leguntur. Nec vero prætermittendum est præclarum illud de S. Artemia testimonium incisum in lamina plumbea, Romæ anno 26. hujus sæculi, in æde S. Celsi subter altare majus inventa, in qua scriptum: n Artemia virgo filia Diocletiani.

N O T A.

a In Actis S. Marcelli, & apud Petrum Equilinum legitur Sapore. Joannes Bollandus idoneis exemplis docet Rectum hujus nominis esse Saporess.

b Eadem Regis Persarum filia in Ms. Clarillyrici Sacri Tom. II.

montano dicitur Lobia, alibi Jovia, ut monet Bollandus.

c Acta S. Marcelli non universum regnum, sed tantum quadringentos & viginti cum Rege, & Regis consanguineis baptizatos esse affirmant. Sed post discessum Cyriaci, Evangelium ab eo in illis regionibus satum, uberiores in dies fructus cum ederet, brevi magna Regni pars Christianam religionem suscepit. Jure igitur regni ferme totius, aut certe ex maxima parte ad Christum conversio uni Cyriaco attribuit. Hinc apparet, cujusmodi e semente existerint Christiani illi, quos Constantinus Magnus Persarum Regis itidem Saporis, fidei ac tutelæ per litteras commendavit. Videsis Epistolam Constantini apud Eusebium in ejus Vita lib. 4. cap. 9. & apud Theodoretum lib. 1. cap. 25.

d Ursio Diocletiani interitum hisce temporibus videtur per errorem adscribere. At Diocletianus, ex quo Cyriacus & Artemia martyrium subiere, annos ferme septem vixit. Vide nostras animadversiones in Acta S. Marcelli §. iv. ad hunc locum appositas.

e Is est Maximianus Severus, qui jure dici potuit filius Diocletiani, & frater Artemiæ, ut infra ostendemus.

f Mors civilis, siye Diocletiani ex imperio in vitam privatam secessio intelligenda est.

g Primum ad Cæsareum, deinde ad Augustale imperium evectus est.

h Idest consanguineam; nam minus proprie dicitur consobrina. Quæ enim e duabus sororibus progenitæ sunt, eæ vocantur Consobrinæ. Hic vocabulo consobrina apud Equilinum intelligi posse videtur Susanna.

i In eo sepulcro usque ad sæculum octavum conquievit Artemia. Nam ejus deinde reliquie variis in locis distributæ, alio atque alio distractæ sunt. Vide, quæ a nobis dicuntur cap. 4.

k At nos conjecturis haud absurdis contendimus una & eadem die idest xvii. Kalend. April, Cyriacum & Artemiam pro Christo interfectos esse, ut cap. 4. declarabitur.

l Post inventum Lactantium nemo jam dubitat, quin abdicatio Diocletiani Imperatoris referenda sit ad Kalendas Majas anni 305.

m Cum in aliis codicibus Mss. desit caput illud tertium, in quo mentio fit de Artemia filia Diocletiani per Cyriacum a Dæmone liberata, Godefridus Henschenius censuit postremum illud caput, veluti quamdam Appendicem habendam esse, quæ ex aliis Divorum historiis adjecta fuerit Actis S. Anthimi & sociorum.

n Ab eo testimonio, tabulæ plumbeæ impresso, assensionem sibi cohibendam putavit Guilielmus Cuperus; & de antiquitate illius inscriptionis ex oculata characterum, aliarumque circumstantiarum inspectione judicandum esse ait. Bartholomæus Piazza in eo libro, qui Hierarchia Cardinalitia inscribitur, auctor est in æde S. Mariæ in Equiro, cum Alexander III. aram maximam consecraret, inter cæteras Divorum reliquias, inventam esse lypsanothecam, cui inscriptum erat: Corpus Artemiæ Virginis filiæ Diocletiani. Martinellus in eo libro, qui inscribitur Roma ex Ethnica sacra, ex codice Vaticano hanc Epigraphem sumpsit.

In Nomine Domini.

Anno Incarnat. Dom. 1189. Indiſt. 12. Consecratio istius altaris minoris in honorem B. Mariæ

V u

ria

ria facta est Dominica post octavam Pasche per manus D. Alexandri PP. III. in quo recondita sunt merita præclara SS. Martyrum Sebastiani, Pancratii &c. Corpus Artemie Virginis filie Dioclet. Sed in notam priorem chronologicam mendum arithmeticum irrepsit. Neque enim Alexander III. sedem Romanam adeptus anno 1159. vitam & Pontificatum perduxit ultra an. 1181. Itaque in locum penultimæ notæ 8. substituas oportet 7. & annum inscribas 1179. Hoc autem inter codicem Vaticanum & Bartholomæum Piazza discrepat, quod apud hunc ara maxima, in illo autem ara minor ab Alexandro consecrata fuisse dicitur. Duæ igitur extant inscriptiones sane antiquæ, altera in æde S. Celsi, altera in æde S. Mariæ in Equiro, quæ Artemiæ illustre testimonium tribuunt, & eandem filiam Diocletiani appellant.

CAPUT SECUNDUM.

Acta S. Marcelli Papæ & martyris, in quibus conversio & martyrium S. Artemie describitur.

§. I.

SS. Cyriacus, & Sisinnius in carcerem detrusi; S. Aproniani Martyrium.

Tempore, quo Maximianus Augustus rediens de a partibus Africa ad urbem Romam, volens placere Diocletiano Augusto, ut in nomine ejus thermas a solo edificaret, cepit in invidiam Christianorum omnes milites Romanos ad afflictionem laboris compellere, & per varia loca alios ad lapides, alios ad arenam fodiendam damnavit.

In ipso tempore erat vir Christianus, nomine b Thrason, vir potens, & facultatibus locuples, & vita fidelis. Hic cum vidisset affligi Christianos ad fatigationem, & laborem, cepit de sua facultate sanctis Martyribus alimoniam & victum ministrare, per viros Christianos c Cyriacum, Sisinnium, Smaragdum, & Largum. Hoc audiens d B. d Marcellus urbis Episcopus, gaudio repletus est magno, de elemosyna, quam Thrason sanctis ministrabat. Et rogans ad se venire sanctos viros Christianos, & servos Domini nostri Jesu Christi Cyriacum, & Sisinnium, Smaragdum, & Largum, inquisivit ab eis: & notum fecerunt sancto Marcello Episcopo, quomodo Thrason sanctis Dei victualia ministrabat. Tunc gaudio repletus ducens consilium, consecravit Sisinnium, & Cyriacum Diaconos ecclesiæ Romanæ.

Cyriacus & socii comprehensi.

Factum est autem, ut una nocte, dum deferrent humeris suis victum, quem Thrason ministrabat, e tenti sunt a militibus paganis, & perducti ad Tribunal Exspurio: Suscipiens eos Tribunus, retrusit in custodiam publicam. Post diem vero tertium nuntiavit Maximiano Augusto. Hoc cum audisset Maximianus jussit, ut cum custodia, & ipsi foderent arenam, & humeris suis portarent usque ad locum, ubi thermæ edificabantur. Erat autem vir senex inter eos nomine f Saturninus, qui jam senectute maceratus fuerat, & ceperunt eum ad portandum adjuvare. Hoc cum viderent custodes fieri, quia Cyriacus, & Sisinnius Diaconi & suas & aliorum sarcinas cum adjutorio Christi portarent, mirati sunt, & nuntiave-

runt Tribuno Exspurio. Tunc Tribunus nuntiavit Maximiano Augusto, dicens, quod cum hymnis, & laudibus Dei, & omni veneratione Christo gloriam reddebant.

Eodem tempore misit Maximianus Augustus, & jussit sibi g Sisinnium presentari. Qui cum presentatus fuisset, dixit ad eum Maximianus: Quis vocaris? Respondit: Ego peccator Sisinnius vocor, servus servorum Domini nostri Jesu Christi. Maximianus Augustus dixit: Quæ carmina sunt in vobis? Respondit Sisinnius Diaconus, dicens: Si cognosceres quæ sunt carmina fidelium, scires utique Creatorem tuum. Respondit Maximianus, dicens: Et quis est Creator, nisi invictus h Hercules? Respondit Sisinnius Diaconus: Nobis turpe est vel nominare, vel audire illum. Maximianus dixit: Unum tibi e duobus eligere festina: aut sacrificia Deo Herculi, aut carnes tuas ignibus cremabo. Sisinnius Diaconus dixit: & ego quidem semper hoc optavi; verumtamen, si meritis fuero, ut coronam desideratam accipiam. Iratus Maximianus Augustus, tradidit eum Laodicio Præfecto. Tunc Laodicius Præfectus retrusit eum in custodia i Mamertini, & fuit ibi in custodia diebus decem, & septem.

Post hos dies transactos jussit Laodicius Præfectus ad spectibus suis Sisinnium presentari. Qui cum presentatus fuisset ab Aproniano k Commentariensi, subito lux de Cælo facta est, & vox de luce exiit dicens: Venite ad me benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est a constitutione Mundi. Tunc Apronianus tremefactus, cecidit ad pedes Sisinnii Diaconi dicens ei: Adjuro te per Christum quem confiteris, ne tardes me baptizare, & facias me tecum pertingere ad coronam. Eadem hora allata est aqua, & catechizavit eum, & benedixit fontem, & deposuit eum nudum in pelvem, & dixit ei: Credis in Deum Patrem omnipotentem, & in filium ejus unicum Dominum nostrum Jesum Christum, & in Spiritum Sanctum? Et ille respondit: Credo. Et Sisinnius Diaconus dixit ei: Illuminet te Christus. Et levavit eum de pelvi, & duxit eum ad S. Marcellum Episcopum, quem chrismate consignavit, & i altare consecravit: & sic participati sunt omnes corpus, & sanguinem Domini nostri Jesu Christi.

Eodem die post meridiem jussit sibi Laodicius Præfectus presentari Sisinnium Diaconum. Veniens autem cum Sisinnio Diacono Apronianus Commentariensis jam baptizatus, cepit clamans dicere. Quid vos coarctat Diabolus in Dei servos tanta mala exercere? Tunc Præfectus dixit ad Apronianum Commentariensem: Quo modo te video, & tu Christianus es effectus. Respondit Apronianus: Væ mihi infelici, quia perdidit dies meos. Respondit Præfectus: Vere modo perdis dies tuos, & jussit eum capitalem subire sententiam, dicens: Si hic extinctus non fuerit, multi pereunt. Eodem tempore ductus in viam Salariam, milliario secundo, capite truncatus est sub die m quarto Nonarum Februariarum.

N O T A.

a Maximianus Herculus, cui Africa cum cæteris Occidentalibus imperii provinciis obtigerat, ingenti mole sumptuque Carthaginæ thermas extruxit, quibus ad memoriam sempiternam imperii sui nomen suum inscripsit. Intra finem anni 297. ex Africa Romam rediit; ubi itidem Diocletianæ thermas ædificare cepit, vel eodem

g Sisinnius Tyranno intrepide respondens.

In carcerem coarctatur.

Apronianus ad Christum conversus.

Ultra sequi iudici fuit.

Et capite plectitur.

dem anno exeunte, vel anno 298, ut Baronius, Bollandus, alique docent. Ad hanc ædificationem Christianorum ac præsertim militum opera uti decrevit, quos servilibus laboribus atterere, quam nullo suo, reique publicæ commodo necare, satius esse duxit. Fuerunt Diocletianæ Thermæ, inquit Bollandus, in sexta regione urbis, quæ alta semita dicitur, eo anno 298. ceptæ, sed nonnisi septennio post dedicata a Constantio, & Galerio Augustis, ut ex veteri inscriptione docet Onuphrius Panvinius. Eæ in ecclesiam deinde S. Marla & Angelorum a Pio Papa IV. consecrata.

b Is deinde cum Pontiano, Prætextato, & aliis martyrium subiit, coliturque xi. Decembris. Præclara de eo narrantur in vita S. Susanne Virginis & Martyris xi. Augusti. Bolland.

c Hujus & sociorum Martyrium postridie Idus Martias, translatio vi. Idus Augusti colitur.

d En primum locum, cui depravationis notam inurunt Baronius & Bollandus, qui pro Marcello Marcellinum legendum putant. Nos veterem lectionem retinendam esse ostendimus; & nihil causæ esse docebimus, cur alterum pro altero vocabulo substitui debeat, cum utrique eadem vis ac notio subsit. Marcellinus five Marcellus Pontificatum iniit anno 296. obiit anno 304.

e Cyriacus cum sociis in vincula coniectus est anno 298. sed quo mense incertum est. Id referri potest ad initium ejusdem anni, cum jam opus Thermarum ferretur.

f Coluntur SS. Saturninus & Sisinnius 29. Novemb. Bolland.

g Quid factum sit de Cyriaco, qui itidem accusatus fuerat, quod operam & auxilium Saturnino seni præbisset, hæc acta nihil tradunt. At Petrus Equilinus docet in vita S. Cyriaci, eum ab ædificatione Thermarum fuisse amotum, & in custodiam coniectum, ubi cum Largo & Smaragdo, situ & ærumnis attritus, & oblivioni traditus delituit per annum integrum usque ad Diocletiani in urbem adventum.

h Hereulem Maximianus præcipuo quodam cultu venerabatur, & ab eo Herculi cognomen arroganti, quam religiosius assumpserat.

i De hoc carcere, & Tulliano fusc & doctæ differit Baronius in notis ad Martyr. 14. Martii. In hoc Mamertini carcere detenti fuerunt Sancti Apostoli Petrus & Paullus, alique innumeri Sancti. Bolland.

k Hujus erat, Acta judicialia, & martyrum quæstiones ac supplicia, publicæ memoriæ causa, in commentarios referre. Baronius in notis ad diem 2. Febr. munus Commentariensis aliter describit: Erat Commentariensis, inquit, carcerum custos, qui in commentariolo coniectos in carcerem scribere solitus erat.

l Hoc est, super altare rem divinam fecit, ut colligitur ex iis, quæ sequuntur.

m Is dies ex veteri ecclesiæ instituto B. Apronianus Commentariensis sacer est,

eos multi gentiles, & baptizabantur cum omni fiducia. Audiens a hoc Laodicius Præfectus, iussit sibi tribunal parari in urbe in Tellude. Et post dies b quadraginta duos, misit & exhibuit sibi b Saturninum, & Sisinnium Diaconum: & vincti catenis, adducti sunt in conspectu Laodicii, nudis pedibus. Quibus dixit Laodicius: Quid est? non deposuistis vanas superstitiones, & adoratis Deos, quos Imperatores adorant? Respondit Sisinnius Diaconus: Nos peccatores adoramus Dominum nostrum Jesum Christum, filium Dei. Nam demonibus & lapidibus nunquam humiliamur. Laodicius dixit: Deferatur tripoda, & thurificent majestibus. Saturninus dixit: Conterat Dominus deos gentium. Et continuo soluta est tripoda ærea velut lutum. Tunc videntes duo milites Papias, & Maurus cæperunt clamare & dicere: Vere Deus est Dominus Jesus Christus, quem colunt Sisinnius, & Saturninus. iussit ad Præsidem adduci,

Iratus itaque Laodicius Præfectus iussit eos in eculeo levari. Et cum traherentur, nervis, fustibus, & scorpionibus cæsi sunt. Illi autem clamabant dicentes: Gloria tibi Domine Jesu Christe, quia meruimus socii fieri servorum tuorum. Tunc Papias, & Maurus clamabant, dicentes: Ut quid vos sic coarctat diabolus in servos Dei ista exercere? Iratus Laodicius iussit, ut cum lapidibus os eorum contunderetur, & retrudi fecit in carcerem; Saturnino autem, & Sisinnio flammæ ad latera poni. Illi autem in eculeo pendentes, vultu alacri gratias Deo agebant. Eadem vero die dedit eis capitalem subire sententiam. Et depositi de eculeo, ducti sunt via c Numentana, milliaro secundo, & ibi capite sunt truncati. Eorum autem corpora collegit Thrason cum Joanne Presbytero, & sepelivit in prædia suo via Salaria, sub die d quarto Calendarum Decembr. Papiam & Maurum conver- tunt,

Post dies e duodecim, iussit Laodicius Præfectus Papiam, & Maurum milites, qui baptizati fuerant a B. f Marcello Episcopo, sibi presentari in g Circo Flaminio. Quos cum vidisset dixit ad eos i nunc cognovi, quod & vos christiani sitis. Papias dixit: Vere Christiani. Dicit ad eos Laodicius: Deponite, & absolvite vanam fallaciam, & adorare Deos, quos Principes adorant. Respondit Maurus, & dixit: Adorent eos, qui desperaverunt de animabus suis, ut in æternum pereant. Laodicius Præfectus dixit: Modo vos desperabitis de animabus vestris, si non sacrificaveritis diis immortalibus. Audite & facite quæ dico, & vivite. Respondit Papias: sacrificata tu, & vives in tormentis æternis. Tunc iussit eos sterni in terram & fustibus cædi. h Et cum diu caderentur, nulla vox ex eis dicta est nisi tantum: Christe adjuva nos servos tuos. Tunc iussit eos levare de terra, & plumbatis cædi. Et cum diu caderentur, emisit spiritum. Quorum corpora collegit noctu Joannes Presbyter, & sepelivit in via Numentana, sub die i quarto Calendarum Februariarum ad k Nymphas B. Petri, ubi baptizabat. capitalem sententiam subeunt;

§. II.

NOTÆ.

SS. Sisinnii, Saturnini, Papiæ, Mauri martyrium.

Tunc iussit retrudi in custodiam Saturninum senem, & Sisinnium Diaconum, dicens: Si non immolaverint diis, diversis eos panis interficiam. Tunc Saturninus senex cum esset in custodia una cum Sisinnio Diacono, veniebant ad Illyrici Sacri Tom. II.

a Ex quo Saturninus & Sisinnius retrusi fuerant in custodiam, menses fere novem intercesserant, cum de hominum multitudine per eos ad Christianam religionem amplectendam adducta relatum est ad Laodicium; qui iussit sibi tribunal constitui in æde Telluris, quæ, ut ait Bollandus, erat regione quarta intra Carinas; ut ex eo loco quæstionem in eos iterum haberet; V u 2 & quo

Saturninus & Sisinnius

& quo digni erant, supplicio animadverteret, Sed aliis curis & occupationibus districtus quæstionem & iudicium in finem usque Novembris differre necesse habuit.

b Hi dies numerandi sunt ab die decima sexta Octobris, cum sibi Laodicius iussit tribunal in æde Telluris parari: ab hac enim die usque ad diem quintum vel quartum ante Calendas Decembris, cum in eos iterum & quæstio habita, & verberibus animadversum, & sententia capitalis prolata est, duo circiter & quadraginta dies elapsi sunt.

c Via Nomentana a porta Viminali (que & Ficulnensis olim, nunc S. Agnetis, a proxima ejus Divæ æde appellatur) Nomentum ducit Sabrinorum oppidum, cui nunc Lamentano nomen esse voluit, XII. ab urbe millibus passuum. Bollandus.

d Videntur pridie martyrium subisse, IV. autem Kal. Decemb. anno 298. sepulti esse. At nunc III. Kal. Decemb. coluntur.

e Hi duodecim dies numerari debent ab die duodecigesima Novembris. Itaque die fere decima mensis Decembris quæstioni subijci atque iterum torqueri iussi sunt Papias & Maurus.

f Idem est ac Marcellinus.

g Sic appellata est regio IX. urbis, in qua is Circus, in quem (aut vicinam quampiam adem) sapius cogi Senatum solere docet ex veteribus Marlianus in topographia urbis lib. 5. cap. 9. Bollandus.

h Papias & Maurus milites post primam Christi confessionem, pœnamque ob id susceptam, iterum ac tertio in iudicium vocati, ac tormentis subjecti fuerint necesse est, si recte notata sunt tempora in Actis S. Marcelli. Cum enim ibidem scriptum sit post diem duodecimam a priori illa Christi confessione, cruciatuque, idest a die tertio vel quarto ante Kalendas Decembris, in Circum Flaminiū adductos coram Iudice fuisse, ac fustibus cæsos; ac deinde utriusque interitus ac sepultura differatur usque ad diem undetrigesimam Januarii, cum eos Laodicius tamdiu pulsari ac verberari iussit, donec in tormentis animam efflarent; satis indicatur inter secundam & tertiam quæstionem ac verberationem haud breve tempus interfuisse; quo quidem tempore intermedio in custodiam inclusi, dies fere quinquaginta transierunt. Sed Auctor hujus historiæ ut brevitati consuleret, hanc multorum dierum custodiam interjectam præterit; neque tertiam a secunda verberatione dierum intervallo distinxit.

i Idest undetrigesima Januarii an. 299. quem ad diem eorum nomen ac martyrium in Romano Martyrologio adscriptum invenies.

k Pauciorulus hoc cameterium ait septem millibus passuum ab urbe distare. Bollandus.

§. III.

Artemia, & Jobia Regiæ Virgines a Dæmone per Sanctum Cyriacum liberata.

a b
Artemia
filia Diocletiani
ab Dæmone obsessa
c

P^{ost} non multos dies narravit omnia Laodicius Præfektus Augustis a Diocletiano, & b Maximiano de militibus, & de Sanctis, quos interfecerat: & gavisus sunt Diocletianus & Maximianus Augusti. Deinde post paucos dies nuntiatum Diocletiano Augusto, eo quod filia ejus c Artemia vexaretur a dæmonio. Unde grandi afflictione contristatus est, & die præsentis noluit comedere

re cibum. Et dum d multo tempore in custodia esset B. Cyriacus, & jam de eo oblitio esset facta, multi Christiani pergebant ad eum in custodiam, & cæci illuminabantur, & infirmi salvi fiebant a languoribus suis. Interea caput urgeri Artemia Diocletiani filia a dæmonio. Hoc cum nuntiatum fuisset Diocletiano Augusto, intravit ad eam in cubiculum: & ecce ipse dæmon clamare caput per os Artemia præsentis Diocletiano, dicens: Nisi venerit Cyriacus Diaconus, non exeo. Confestim autem misit Diocletianus ad eum in custodiam, ubi erat inclusus ac vinculis constrictus, cum Largo & Smaragdo, & ejecit eum de custodia. Et cum præsentatus fuisset Diocletiano Augusto, caput rogare eum, ut intraret ad filiam ejus.

Cumque e intrasset ad eam Cyriacus dixit: In nomine Domini nostri Jesu Christi præcipio tibi, ut ex eas ab ea. Dæmon autem respondit per os Artemia dicens: Si vis ut exeam, da mihi vas, ubi ingrediar. Dicit ei Cyriacus: Si potes, ecce corpus meum ingredi. Respondit diabolus per os Artemia: In vas tuum non possum ingredi, quia undique clausum, & signatum est. Dicit ei Cyriacus: In nomine Domini nostri Jesu Christi crucifigi, exi ab ea, ut fiat vas mundum ad serviendum Spiritui Sancto. Et dixit ad Artemiam: Filia crede in Deum Patrem Omnipotentem, & in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum. At ille exclamavit dicens: O Cyriace, si hinc me ejicis, in Persidem te faciam venire. Dicit ei Cyriacus: In nomine Domini nostri Jesu Christi exi; & continuo exivit.

a S. Cyriacus liberatus.

Tunc clamavit Artemia dicens: Per ipsum nomen te confessor, ut me baptizes: quia video de longe Dominum, quem tu prædicas B. Cyriace. Tunc tenentes manum ejus B. Largus, & Smaragdus, levaverunt eam. Altera autem die secundum consuetudinem catechizavit eam, & allatam aquam benedixit S. Cyriacus, & baptizavit eam præsentis matre sua f Serena Augusta, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Ab eodem die dicebat Serena filia sua, ut fideliter amaret religionem Christianam g. Post menses vero decem & annos duos, h explicata fabrica thermarum cum gloria, caput Diocletianus Augustus bene habere Cyriacum Diaconum, & donavit illi domum, & præcepit, ut securus viveret in urbe Roma faciente Serena Augusta uxore Diocletiani.

f & baptizatus.

g h

Post i paucum vero tempus venit legatio a l Rege Persarum ad Diocletianum Augustum, ut Cyriacum Diaconum ad se dirigeret, quia filia ejus a dæmonio vexabatur. Tunc Diocletianus Augustus videns tantam supplicationem Saporis Regis Persarum, præcepit uxori suæ Serenæ, ut rogaret ad se venire Cyriacum Diaconum. Qui cum venisset Cyriacus ad Serenam Augustam, dicit ei legationem Saporis Regis Persarum, sicut dixerat ei Diocletianus Augustus maritus suus. Dixit ei Cyriacus Diaconus: Cum auxilio Domini mei Jesu Christi Salvatoris, vadam securus. Eodem vero tempore Serena Augusta Christianissima dedit omne vehiculum, vel necessaria, quæ opus fuerant in navi: & cum eo Largus & Smaragdus perrexerunt usque ad Persidam. Milites vero cum m redire ibant. Beatus autem Cyriacus cum baculo suo prius perveniebat ad mansionem, usque dum perveniret ad Saporem Regem Persarum.

m

Cumque præsentati fuissent Regi Cyriacus Diaconus & Largus & Smaragdus, dixit ad eos Rex: Quis ex vobis dicitur Cyriacus Diaconus. Et ut cognovit, quis esset Diaconus, adoravit eum, roga-

Cyriacus missus in Persidem.

n
Jobiam
filiam Sa-
poris

rogavitque ut introiret in cubiculum ad filiam ejus, nomine n. Jobiam. Eadem hora exclamavit Diabolus ex ore puella, & dixit ad Cyriacum: Quid est Cyriace? Respondit Cyriacus: In nomine Domini mei Jesu Christi precipio tibi, immunde spiritus, exi, & jam non revertaris in eam. Respondit Diabolus: Fatigatus es. Respondit Cyriacus: Ego exivi in nomine Domini mei Jesu Christi, cujus auxilio gubernatus sum, & in omnibus gubernor, & non sum fatigatus. Dicit ei Diabolus: Tamen ego te perduci, ad quod volui. Cyriacus autem Diaconus cum vidisset puellam fatigari, projecit se in parimentum, orans, & flens, & dicens: Imperat tibi Dominus meus Jesus Christus, quem confessus sum, ut ex eas. Respondit Diabolus: Da mihi vas, ubi ingrediar. S. Cyriacus dixit: Dominus Jesus Christus, Deus de Deo, ipse imperat tibi ut ex eas. Et ecce cum ululatu magno & cum clamore spumans & clamans dicebat in aere Diabolus: O nomen terribile, quod me coarctat exire! Et ab eadem hora salva facta est Jobia.

a Demone
liberata

Tunc B. Cyriacus dixit ei: Filia crede in filium Dei, & semper sana eris. Respondit Jobia: Ego credo in Dominum Jesum Christum, quem tu praedicas, Et fecit eam catechumenam more solito, & catechizavit eam, & allata aqua deposuit eam in concham argenteam, & benedixit aquam & dixit ei: Credis carnis resurrectionem? Respondit: Credo. Et elevata de concha cepit dicere Jobia: Vere Dominus Jesus Christus, quem praedicat B. Cyriacus, ipse est Deus. Eadem hora omnes affines ejus baptizati sunt: & ipse Rex baptizatus est, & alii promiscui sexus, numero o quadringenti & viginti similiter baptizati sunt. Eodem tempore multa dona, vel pecunias obtulit Rex B. Cyriaco. Cui S. Cyriacus dixit: Nos gratiam Domini nostri Jesu Christi pretio non offerimus, sed fide estimamus. Et nihil accepit: sed tantum paxe & aqua cum Largo & Smaragdo usus est. Post dies autem p quadraginta quinque ascendens navim, cum commendationibus Episcoporum Regis reversus q est Romam. Quem cum grandi honore suscepit Diocletianus Augustus cum uxore sua, & filia: & cepit B. Cyriacus habitare cum Largo & Smaragdo in domo, quam ei donaverat Diocletianus i juxta thermas Diocletianas.

in bapti-
smo

rum ejus
parente &
consan-
guineis.

o

p

q

Romam
rediit.

r

N O T A.

a Diocletianus devicto Demosthene, pacataque Dalmatia in urbem redierat vel ineunte anno 299. vel sub finem anni superioris. Eum de portibus Apbrica Romam venisse scripsit Equilinus. Huc revoca, quæ diximus in Actis Diocletiani cap. 2. §. 5.

b Is est Maximianus Herculus.

c Quæ deinceps narrantur de Artemia, aliunde adjecta & intrusa fuisse existimat Baronius, nec vero satis digna, quibus fides adhibeatur. Vide hac de re, quæ dicturi sumus cap. 3. §. 2.

d Cyriacus comprehensus est ac thermarum ædificationi addictus sub initium anni 298; neque ita multo post, quod Saturnino Seni operam & auxilium præberet, contrusus est in carcerem, ubi oblivioni ac tenebris traditus delituit usque ad mensem Februarii an. 299. Neque audiendus est Equilinus, qui Cyriaci custodiam in tertium usque annum perduxit.

e De Artemia filia Diocletiani, itemque de Jobia filia Saporis Regis Persarum a Demone Illyrici Sacri Tom. II.

per Cyriacum liberatis eadem paucioribus verbis docuit Auctor historiæ S. Anthimi & sociorum Martyrum, quam Godefridus Henschenius ex variis optimisque MSS. descripsit, & Tomo secundo Maji die undecima ejusdem mensis inseruit.

f Nondum igitur mortua erat Serena, contra quam censuit Henschenius, qui obitum illius in annum 296. conjecit.

g Horum annorum ac mensium initium unde sit repetendum, haud equidem scio. Vereor, ne mendum Chronologicum irreperit; & anno upo detracto fortasse substitui oportet unum annum & aliquos menses, quos necesse est numerari ab incohata Thermarum ædificatione, anno 297. exeunte, vel ineunte an. 298.

h Alii MSS. expleta; at non videntur thermæ absoluta ante Imperium Constantii & Galerii, a quibus dedicata, ut supra diximus. Bollandus.

i Id est post unum circiter mensem.

l Quæ de Persica Cyriaci profectio, deque Jobia Saporis filia, quam demoniaca vexatione exemptam Cyriacus baptizavit, ea in dubium ac suspicionem Baronius adduxit. Nos hæc omnia haud aliena esse a veritate paullo post ostendemus.

m Alii MSS. veredariis, al. vehiculis & veredis. Sunt veredi equi celerissimi tum ad venatum, tum precipue ad usum publicorum tabellionum, qui inde veredarii dicti, Et hujusmodi veredis uti S. Cyriaci comites potuerunt, ut qui ab Imperatore legarentur ad amicum Regem, vel Narsai bello conciliatum, vel Romanorum Commilitonem fortassis adversus eum. Bollandus. Vide quæ infra dicturi sumus de Sapore Persarum Rege, vel Regulo. Porro veredis a vehenda, id est trahenda rheda nomen obvenit.

n Alii Joviam, alii Lobiam.

o Totidem omnino ad Christi cultum conversos fuisse per Cyriacum scribit Petrus Equilinus. Hunc numerum decem capitibus auxit Ferrarius, Sed Ursio in historia S. Marcelli universum regnum ad Christianam religionem ductum fuisse testatur. Vide notam ad hunc locum Ursioni supra appositam.

p Horum dierum numerus ineundus est ab Cyriaci in Persidem adventu.

q Cyriacus e Perside regressus Romam advenisse potuit Septembri mense. Fac enim Cyriacum ex urbe profectum esse sub initium Martii anno 299. Ejus legationi menses fere sex attribui possunt. Ita fit, ut Romam redierit Septembri ineunte. Hæc autem cohærent cum Chronologia Diocletiani, qui paullo post abiit in Dalmatiam, inde in Pannoniam, duosque extremos anni 299. menses Sirmii transiegit.

r Domus, quam Diocletianus Cyriaco donavit, a Christianis Deo optimo Max. consecrata est; & S. Cyriaci titulo inscripta. De hac æde Baronius in notis ad Martyr. Rom. 16. Martii: Fuit Romæ titulus S. Cyriaci in Thermis, penes quem & Monasterium Monialium erat, quod etiam ipsum excidit; cujus loci Martyrologium perperetustum habemus in nostra Bibliotheca, ex quo nonnulla vetustatis monumenta hic descripta habentur. Est mentio tituli S. Cyriaci in Synodo Romana secunda sub Symmacho Papa, & in registro S. Gregorii lib. 9. Ep. 22., qui cum vetustate collapsus esset, a Sixto Papa Quarto ad ecclesiam S. Quiriaci & Julittæ translatus est: sed nuper a Sixto Papa Quinto Statio, quæ ibi erat, est restituta in Diaconia S. Mariæ in via lata,

lata, cui inharebat ejusdem Cyriaci monasterium, quod diximus, monialium. De illo eodem Cyriaci titulo meminit Ferrarius in Notis ad Catal. SS. die viii. Augusti; Cyriaco autem titulus erectus in Thermis antiquissimus est. Porro Titulus S. Cyriaci idem significat, atque ædes nomine S. Cyriaci consecrata; & præcipua urbis templa, quibus Cardinales præfici solent, Tituli appellantur.

§. IV.

§§. Cyriati, Crescentiani, Artemia & aliorum cædes. Marcelli constantia.

Post a menses duos ambulavit Diocletianus Augustus ad b Dalmatias, ibique agritudine fatigatus, fecit c testamentum, & cohæredes fecit d filios suos, & e mortuus est. Hoc audiens filius ejus f Maximianus Augustus g præcepit, ut Christiani, h ubicumque inventi fuissent, punirentur. Et zelo ductus propter i sororem suam Artemiam, misit, & tenuit l Cyriacum Diaconum, & misit eum in custodiam, & præcepit, ut in die processonis suæ, ad exemplum Christianorum Cyriacus nudus, & catenis obligatus ante rhedam m ejus traheretur.

Uno autem tempore veniens in die n processonis o Marcellus Episcopus, obtulit se Maximiano Augusto, dicens ei: Pietati tuæ suggero, servos Dei, qui orant pro regno tuo, & pro republica, quare trucidas? Tunc iratus Maximianus Augustus, præcepit ut fustibus caderetur, & expelleretur Marcellus Episcopus: & Carpasio Vicario jussit dicens: Audi Carpsi: Cyriacum sacrilegum, qui carminibus magicis & incantationibus suadet hominibus Christum confiteri, diversis panis asfige, si non libamina Diis obtulerit.

Eodem tempore Carpasius Vicarius mittens ad custodiam, adduxit Cyriacum Diaconum, Largum, Smaragdum, & Crescentianum, & jussit eos in Tellude præsentari, quibus dixit: Quare non obauditis præceptis Principum, & offertis libamina diis immortalibus? Respondit Cyriacus cum Largo, Smaragdo, & Crescentiano: Nos ipsos Domino Jesu Christo offerimus. Carpasius Vicarius dixit: Quod vobis jubetur, facite. Senectus tua alba facta est, Cyriace, sed modo eam juvenem facio. Et jussit picem reliquari: & cum reliquata fuisset, præcepit ut in capite B. Cyriaci Diaconi funderetur, Tunc caput clamare B. Cyriacus, & dicere: Gloria tibi Domine, qui nos servos tuos dignatus es portas cælestis regni introire.

Dicit & aliis Carpasius: Sacrificate, aut peribitis, sicut perfidus Cyriacus. Dixerrunt: Nos peccatores Domino Jesu Christo nosmetipsos sacrificium offerimus. Tunc Carpasius Vicarius adduxit in conspectum eorum eculeum, & jussit suspendi Crescentianum, & fustibus cædi, in conspectu Cyriaci, Largi, & Smaragdi. Et cum diu attraheretur nervis, & fustibus caderetur, & ungulis raderetur, voce magna clamabat dicens: Gloria tibi Domine Jesu Christe, qui nos ad gratiam tuam dignatus es evocare. Carpasius dixit: Date flammam ad latera ejus. Et cum diu incendio constrictus ureretur emisit spiritum. Cujus corpus jussit jactari ante Clivum Ursi, in platea ante templum oo Palatii. Ipsa nocte venit Joannes Presbyter, & collegit corpus ejus, & sepelivit in cæmeterio Priscilla, in arenario via Salaria veteri, sub die p viii. Kalend. Decembris.

Post mortem autem Crescentiani, retrusit in cu-

rodiam Largum, & Smaragdum & Cyriacum. Post q dies vero quatuor resedit in eodem loco in Tellude, & præcepit sibi præsentari Cyriacum Diaconum, cui sic dixit: Quare dies senectutis tuæ cum tormentis ad inferos deductis? Respondit Cyriacus Diaconus: Ego semper hoc optavi. Dicit ei Carpasius: Sacrifica diis immortalibus, & vi- ves. Cyriacus respondit: Sacrificent eis, qui non cognoverunt creatorem suum Dominum nostrum Jesum Christum. Hoc cum audisset impiissimus Carpasius Vicarius, iratus est valde, & jussit eum in catasta extendi & attrahi nervis, & fustibus cædi. Cyriacus autem clamabat, dicens: Misere- re mihi peccatori Domine Jesu Christe. Eodem die nuntiavit Carpasius Vicarius omnia Maximiano Augusto, quæ exercuerat in sanctos Dei. Tunc iratus Maximianus jussit omnes viñctos, qui erant in custodia, una cum Cyriaco capite truncari. Et data sententia ducti sunt cum Cyriaco Diacono promiscui sexus, numero viginti u & unus, & decollati sunt via Salaria intra thermas Salutii foras muros. Quorum corpora collegit nocte Joannes Presbyter, & sepelivit eos in eadem via: Sanctum vero Cyriacum collegit & commendavit ibidem sub die x xvii. Kal. April. ad gloriam & laudem Dei. Ipso z tempore Maximianus Augustus interfecit sororem suam Artemiam.

NOTÆ.

a Post menses fere duos ab reditu Cyriaci, idest Octobri exeunte.

b Diocletianus identidem sive ex itinere, sive commorandi causa in Dalmatiam venit. Ex Dalmatia abiit in Pannoniam, & quod erat reliquum anni 299. Sirmii exegit, ut constat ex legibus ibidem conditis hoc anno mense Novembri.

c Anno 300. Diocletianus e Pannonia regrediens Majo mense in Dalmatia Salonæ testamentum fecit, idest cum Herculio illuc accersito constituit, ut post vicennalia celebrata imperium uterque deponeret; & cohæredes fecit filios suos, idest Constantium Chlorum, & Maximianum Galerium, qui Cæsarem locum ac nomen obtinebant, Imperatores delignavit. Hæc Nicephorus Callistus l. 7. c. 20. ad hunc modum exposuit: Diocletianus una cum imperii sui consorte Herculio Maximiano, ex constituto Salonæ convenire; ibique inter se constituere, ut die una ambo imperiali potestate deposita, privatorum vestem sumerent. Vide quæ huc spectant in Actis Diocletiani cap. 1.

d Constantius, & Galerius, qui Diocletianum, cui præcipue Cæsareum imperium acceptum ferebant, tamquam parentem, ut Victor ait, reverebantur, jure ejus filij vocati sunt. Hos enim duos Romani orbis veluti hæredes scripsit. Qui autem hæredes instituuntur, hi filii rite nominantur.

e Mortuus est Diocletianus, non quidem statim a testamento condito, sed post aliquot annos. Nam sive civilis, sive naturalis mors intelligatur, neutra cum Diocletiani testamento vel consilio imperii abdicandi, tempore conjungitur. Quæ auctor hujus historię oratione copulavit, ea longo temporis intervallo disjunguntur. Nam Diocletianus post Salonitana illa comitia quinque fere annos imperium retinuit, neque illud ante Kalendas Majas an. 305. deposuit. Deinde vero ab imperii administratione vacans, vitam apud Salonam usque ad annum decimum tertium quarti sæculi perduxit. Itaque a suscepto abdi-

abdicationis consilio ad interitum Diocletiani, tredecim ferme anni elapsi sunt, quos Auctor transiit properans ad ea, quæ argumentum institutæ historiæ continebant. In reliqua siquidem historia nihil loci reliquum fuit Diocletiani, nullasque deinceps in hac quasi scena partes egit; perinde quasi aut privatam vitam ageret, aut mortuus fuisset. Quamvis enim intra finem anni 303. Romam adierit, seu vicennalium celebrandum cura distentus, sive Romani populi diecitæ vehementer sollicitus & commotus, neque de Cyriaco, neque de Christianis persequendis spatium ullum habuit. Huc pertinent, quæ ab an. 305. usque 313. in Actis Diocletiani exposuimus.

f Baronius in locum Maximiani Maxentium subrogandum putat. Sed nihil causæ est, cur antiqua lectio immutetur. Hoc nomine non Galerius quidem, sed Severus, cui itidem Maximiano prænomen fuisse videtur, designari postea ostendimus. Severus itaque an. 305. Kalend. Majis Mediolani ab Herculio creatus est Cæsar, qui filius Diocletiani jure appellari poterat; quamvis enim hoc inscio & inconsulto, Galerius Severus miserat ad Herculium, a quo purpura induceretur, tamen Cæsarea ejus creatio rata esse non poterat, nisi postea accessisset consensus & auctoritas summi Imperatoris, cujus nutu omnia gerebantur. Cujus igitur auctoritate suprema Cæsar factus, & hæres imperii institutus fuerat, ejus filius rite nominatur. Severus itaque, cujus administrationi Constantius Galerius Africam, Italiamque tradiderat, anno 305. vergente Romam adiit, ut solemnī pompā apparatuque imperii paullo ante suscepti possessionem iniret. Sed de his infra plura dicentur.

g Nondum quidem Severus Augustali titulo utebatur; sed ab Auctore hujus historiæ Augustus vocatur, quia paullo post a Galerio nomen & insignia Imperatoris accepit.

h Intra fines tamen Italiæ & Africæ, quibus Severi imperium circumscriptum erat. Igitur Severus cum se totum ad nutum ac voluntatem Galerii immanissimi Christianorum hostis finxisset, ut huic gratificaret, persecutionem Christianis indixit.

i Artemia cum filia esset Diocletiani, cujus & Severus, ex adoptione, quia hæres imperii ab eo designatus fuerat, filius dicebatur, jure habita est, & dicta soror Severi. Vide, quæ infra de hac re dicturi sumus.

l Cyriacus Severi jussu iterum in custodiam traditus est, mense opinor Septembri an. 305.

m Cum scilicet novus Cæsar purpura indutus, curruque triumphali in vestus Capitolium adiret. Erravit autem Ferrarius, cum scripsit Cyriacum quadriduo post extremo supplicio affectum fuisse; nam martyrio perfunctus est post Crescentianum, qui VIII. Kalend. Decemb. interfectus fuit.

n Eo scilicet die cum Severus imperii Cæsarei possessionem iniret.

o Is Marcello hujus nominis primo, qui vulgo dicitur Marcellinus, in Romanum Pontificatum an. 304. subrogatus fuerat.

oo Surinus & Ms. Aud. Palladis. Fuit Delubrum Palatii in regione 10, quæ Palatium dicebatur: Templum Minervæ sive Palladis in 13. quæ Aventinus. Bollandus.

p Colitur Crescentianus eo die, idest 24. Novembris.

q Idest die 28. Novembris eodem anno 305.

Cyriacus iterum questioni & tormentis subiectus est; ac deinde retrusus in carcerem.

r De varia significatione vocis *Catasta* consule Baronium in notis ad Martyr. 16. Martii.

s Idest 28. Novembris.

t Si hoc adverbium temporis referendum est ad eandem diem duodevigesimalam Novembris, sententia quidem tunc dicta est in Cyriacum & socios; sed ejus executio dilata est in mensem Martium an. 306. constat enim ex Actis & Martyrologiis, eos securi percussos fuisse XVI. Kal. Aprilis.

u Beda & Martyrologium Romanum ex hoc numero unum eximunt, & socios omnino viginti tribus hisce martyribus adscribunt. At Ursio & alii nullo eos certo numero definiunt.

x Idest 16. Martii, quo die præclaros Christiani Athletas & interfectos & humatos esse ex Martyrologiis colligitur. Miror, quid causæ fuerit, quare Ferrarius eorum sepulturam in secundum ab eorum martyrio diem rejecerit. *Quorum corpora, inquit, in eadem via xv. Kal. Aprilis a Joanne Presbytero sepulta sunt,*

z Idest eodem die, ut dicemus cap. 4. eodem itidem, quo Cyriacus, supplicii genere Artemiam interiisse auctores sunt Petrus Equilinus, & Joannes Tomcus Marnavitus, quibuscum consentit Martyrologium Hispanicum.

§. V.

S. Lucina pietas. Marcelli labores, & Martyrium.

Post dies autem a octo, veniens Marcellus Episcopus cum Lucina matrona Christianissima condidit corpora Sanctorum cum aromatibus, & lintheaminibus, & imposuit noctu in b paxone cum eunuchis suis, & sustulit ubi commendati fuerant. c Translata sunt corpora cum S. Cyriaco in prædio ejus via d Ostiensi, milliario ab urbe Roma septimo, ubi requiescunt in sarcophagis lapideis, quos manu sua recondidit B. Lucina in pace c vi. Idus Augusti.

Eodem f tempore B. g Lucina fecit donationem de facultate sua ex omnibus sanctæ ecclesiæ Catholice. Hoc audiens h Maximianus Augustus, indignatus proscriptione eam damnavit. Beata autem Lucina rogavit S. Marcellum Episcopum, ut domum ejus ecclesiam consecraret. Quod cum omni devotione fecit B. Marcellus Episcopus. At ubi frequenter in eadem domo Missas celebrasset in media civitate via Lata, audiens hoc Maximianus Augustus, iratus misit in eandem ecclesiam, & fecit præceptione sua ut in eadem i ecclesia plantæ k sternerentur ad animalia l catabuli publici, & eundem Marcellum Episcopum ad servitium animalium deputavit, cum custodia publica. m (Ubi etiam post multos annos serviendo, indutus amictu cilicino, emisit spiritum sub die septimo decimo Kalend. Februarii. Cujus corpus rapuit Joannes Presbyter noctu cum B. Lucina, & condidit cum aromatibus, & sepelivit in cæmeterio Priscillæ via Salaria veteri, non longe ab urbe Roma, milliario tertio, ubi requiescit in pace.)

Eodem n tempore Maximianus Augustus præcepit ad se venire Carpasium Vicarium, & interrogavit eum de discussione & nece Sanctorum. Et cum vidisset Carpasius placatum sibi Maximianum, petiit ab eodum B. Cyriaci. Cui confestim donavit domum Cyriaci Diaconi. Et cum introisset in eandem domum, quam donaverat B. Cyriaco Diocletianus

a S. Marcellus & Lucina casorum corpora sepeliunt.

b

c

d

e

f g

h

i

k l

jumenta curare iussus.

m

Moritur,

n

Carpasius domo Cyriaci & baptisterio profanatis

tianus Augustus, invenit locum ubi S. Cyriacus fontem edificavit, quem consecravit B. Marcellus Episcopus, ubi frequenter baptizabat S. Cyriacus venientes ad fidem. Tunc Carpasius Vicarius paganus crudelissimus ingressus est in eandem domum, dum introisset, & invenisset baptisterium, fecit in loco eodem balneum, quasi ad deridendam legem Christianorum. Ubi frequenter lupanariis & scenicis lavacra exhibebat, turpi lucro gaudens in loco sanctificato. Et cum frequenter ista fierent, & epula cum sceleratis, decem & novem cum Carpasio Vicario subito ceciderunt, & mortui sunt. Ab eodem die clauserunt balneum, & factus est timor magnus in eadem regione usque in hodiernum diem.

Sanctorum vero corpora, hoc est Cyriaci, Largi, Smaragdi, Crescentiani, o Memmiae, & Julianae, sepulta sunt in via Ostiensi, milliario ab urbe Roma plus minus octavo, ubi orationes eorum florent nunc, & semper, & quousque mundus iste steterit, regnante Domino nostro Iesu Christo, cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen.

N O T A E.

a A Martyrio S. Cyriaci dies octo intercesserant, cum ejus & sociorum corpora, ex illo loco, ubi Joannes Presbyter clam & raptim humaverat, ne ab hostibus violarentur, Marcellus & Lucina in locum honestiorem transtulerunt, die fere vigesima quarta Martii. At corpus S. Artemiae per idem tempus, vel paucis ante diebus illatum fuit in cimiterium Alexandri, ibique juxta Serenam, & Susannam pie honorificeque conditum, ut testantur Petrus Equilinus, & Joannes Marnavitijs.

b Est Pavo apud Papiam genus operimenti & vehiculi, & quidem, ut Martinus notat, rota unius, & dicitur alijs pabo. Bollandus.

c Secundo translata sunt in viam Ostiensem, ex eo loco, ubi aliquot ante mensibus sepulta fuerant.

d Via Ostiensis a porta Trigemina (qua & Ostiensis dicta, nunc S. Paulli) Ostiam ducebat. Hoc Lucina cimiterium memorat Pancirolus. Anastasius in Honorio I. Fecit, inquit, & ecclesiam B. Cyriaco martyri a solo nia Ostiensi milliario septimo, ubi & donum obtulit. Bollandus.

e Hac die Beatorum Martyrum corpora e via Salaria in Ostiensem translata sunt; & in praedium Lucinae adjacens viae Ostiensi devecta, marmorisque sarcophagis inclusa. Id adeo intelligi potest ex Martyrologio Romano xvii. Kalend. Aprilis: Horum tamen festivitas vi. Idus Augusti receditur, quo die a B. Marcello Papa eorum corpora sunt levata, & venerabiliter translata; idest in praedium Lucinae, ut idem Martyrologium videtur explicare die octava Augusti. Ibi enim dicitur Marcellus eorum corpora in praedium Lucinae via Ostiensi hac die transtulisse. Duplex igitur translatio facta est; prior ex uno in alterum locum ejusdem viae Salariae x. Kalend. Aprilis, idest octavo post eorum martyrium die; posterior e via Salaria in viam Ostiensem ad praedium Lucinae vi. Idus Augusti. Atque hac secunda translatio in Martyrologio Romano ad diem octavam Augusti, itemque in hisce Actis adscribitur. Porro inter utramque quatuor menses, & dies fere quindecim interfuerunt, quos Marcellianae historiae Auctor silentio praetermisit. Utriusque translationis auctores fuere Marcellus & Lucina.

f Id tempus non ad secundam, sed ad priorem translationem referri oportet. Illuc enim regreditur Auctor, ut colligi potest ex iis, quae sequuntur.

g De hac Lucina agemus 30. Junii. Nupta fuit Marco Falconi Piniano, qui cum esset Asia Proconsul cum uxore conversus est, ut in Actis S. Anthimi xi. Maji refertur, Bollandus in Notis ad lib. de Rom. Pontificibus hac die.

h Hic pro Maximiano Maxentium substituendum esse existimat Bollandus. Sed Maximianum retineri, eoque nomine Severum intelligi oportere infra ostendemus, Marcellus bis conjectus est in Catabulum, sive in domum Lucinianam, quam Deo optimo maximo idem Marcellus consecraverat, & Maximianus in stabulum converti jusserat, ac publicis jumentis curandis additus primum a Maximiano Severo, deinde a Maxentio. Nam post discessum Severi clerici ex eo loco sanctissimum Pontificem exemerunt. Cum vero Maxentius bellum Christianis palam indixisset, Marcellum iterum in idem catabulum reclusus est, ubi fame, laboribus, ærumnis confectus sanctissime obiit. Utramque licet ejusdem generis poenam Urso distinxit, ac tempore sejunxit; & primum quidem a Maximiano, deinde rursus a Maxentio Marcellum comprehensum esse, damnatumque ait ad curam ac custodiam jumentorum; id quod distinguere omisit Auctor hujus historiae. Cæterum liber de Rom. Pontificibus, itemque Breviarium Romanum hac omnia uni Maxentio attribuunt, a quo Marcellum his captum, compulsamque in id loci affirmant. Sed de his postea paullo fusius & accuratius. Hic igitur retinendus est Maximianus Severus, contra quam existimat Bollandus. Maxentio autem nihil loci est in hac historia S. Cyriaci, sive Marcelli.

i In libro etiam de Rom. Pontificibus scriptum est domum Lucinae, quam consecraverat Marcellus, in Stabulum conversam fuisse.

k Festus hoc vocabulo significari ait tabulas planas. Papias apud Bollandum Auctor est planam dici, quod plana collocetur in aliquo edificio.

l Catabulum est Stabulum publicorum jumentorum, quae ad vehenda onera deservirent. Notionem vocis expenit Papias: Catabole, inquit, proprie dicitur, cum quid de sublimi inferius jacitur. Et mox: Catabulum clausura animalium, ubi desuper aliquid jacitur. Hinc Catabulenses dicti, qui praedicta oneraria jumenta ducabant; de quibus Baronius in Notis ad Martyrol. ex Cassiodori variarum lib. 3. epist. 10. ep. 41. & alijs. De pluribus ecclesiarum Praesidibus ad equos Imperatorios curandos damnatis agit Eusebius lib. 8. cap. 22. Pro Catabulo habet Notkerus extabulum, quædam Mss. stabulum, quædam contabulum. Bollandus in Not. ad lib. de Rom. Pontif. hac die.

m Nunc Auctor ad alia digreditur, quæ ad historiam S. Cyriaci minus pertinent. Cum enim incidisset in mentionem S. Marcelli capti conjectus in catabulum, operæ pretium esse duxit ejusdem ærumnas, interitum ac sepulturam paucis complecti; & quæ plures in annos distribui oportet, in unum locum congeffit; quocirca brevem hanc digressionem, quæ sub hisce verbis: ubi post multos annos, usque ad illa: ubi requiescit in pace, perducitur, parenthesis nota utrinque apposita designavimus. Quæ autem hac parenthesis includuntur; ea post multos annos, tres videlicet, acciderunt; ea referri oportet ad tyrannum.

Maximianum Maxentii, cuius is Scriptor p-
mel quidem meminit; nam constat Marcellum,
quamquam sub Severo martyrium inchoaverit,
Maxentio tamen imperante, cuius iussu iterum
captus est, in iisdem, quibus antea conflictatus
fuerat, laboribus atque ærumnis obijisse. Hinc
vero illud etiam efficitur, quod supra diximus,
his Actis Marcelli nomen minus recte inscribi,
cum Auctor de illius martyrio non ex instituto,
sed solum obiter, quasque aliud agens pau-
ca quædam & parum distincte commemoret.

n Auctor ad id, unde digressus fuerat, re-
vertitur; & ea persequitur, quæ post Marcellum
Severi iussu in custodiam traditum deinceps con-
secuta sunt, quæque ad Cyriacum pertinent;
cujus domus exitio fuit iis, qui eandem flagi-
tiis & sacrilegiis violaverunt.

o Coluntur SS. Memmia (Mombrtio Memi-
nia), & Juliana 8. Augusti, earumque mentio
fit in Actis S. Anthimi, & sociorum xi. Maji.
Bollandus.

§. IV.

SYNOPSIS CHRONOLOGICA

Actorum S. Marcelli Papæ & Martyris.

Anno
297

Maximianus Herculeus intra finem hujus
anni ex Africa Romam rediit, ac statim
ad thermas in honorem Diocletiani extruendas
curam omnem convertit. Christianorum ac præ-
sertim militum operam ad lapides cædendos, ad
arenam effodiendam, ad saxa & cæmenta con-
vehenda, cæterumque hujus ædificationis appa-
ratum addixit. Cyriacus una cum Sisinnio,
Largo & Smaragdo Christianis, in id opus diu
noctumque incumbens, alimenta ab Thra-
sone egregie fidei ac sanctitatis viro clam submi-
nistrant. Marcellus, sive Marcellinus Romanus
Pontifex Cyriacum & Sisinnium, ob præclara
eorum in Christianos victos, assiduisque labo-
ribus exercitos merita, Diaconos ecclesiæ Ro-
mæ creavit.

298

Thermæ Diocletianæ ædificari cœptæ. Cy-
riacus & Sisinnius Diaconi, Largus & Smaragdus
in ipso, quod Christianis præstabant, charita-
tis officio deprehensi, in vincula conjiciuntur;
ac deinde ipsi quoque huic ædificationi operam
navare jubentur. Sed paullo post, cum eam ob
causam accusati essent apud Maximianum, quod
Saturnino homini ætate confecto, & laboribus
attrito ad sarcinas convehendas auxilium præ-
berent, jubentur in custodiam includi. Ac Cy-
riacus quidem cum Largo & Smaragdo in tene-
bris & oblivione jacuit annum integrum usque
ad Diocletiani in urbem adventum. Sisinnius
vero apud Laodicium Præfectum in quæstionem
postulatus pro Christiana religione causam egre-
gie dicit; cui quæstioni cum interesset Apro-
nianus Commentariensis, luce ac voce divinitus
cælo dilapsa perculsus Christo nomen dedit;
& baptizatus divinisque misteriis impertitus,
cum palam aperteque se Christianum esse pro-
fiteretur, capite multatus est iv. Non. Februa-
rias, Sisinnius, & Saturninus in custodiam re-
trusi novem fere menses in vinculis transsege-
runt, quo temporis intervallo, cum iuvenes
hominum concursus ad eos fierent, plerique eo-
rumdem cohortationibus, & præclaris exemplis
excitati sunt, traductique ad Christianam reli-
gionem. Id postquam Laodicius rescivit, inflam-

matus scelere ac furore, iussit sibi tribunal in
æde Telluris parari xvii. Kalendas Novembris.
Sed cum aliud ex alio eum quotidie impediret,
quominus illud iudicium exercere posset, post
duos demum & quadraginta dies Laodicius Si-
sinnium & Saturninum variis suppliciis excru-
ciatos securi percussit. Itaque secundo ab
urbe lapide via Nomentana, extremum pro Chri-
sto certamen subierunt quinto vel quarto Ka-
lendas Decembris. Inter hæc eorum virtute &
constantia permoti Papias & Maurus milites Chri-
sti divinitatem libere ac palam deprædicare cœ-
perunt; quos verberibus caesos & equuleo tor-
tos Laodicius in carcerem conjici iussit; unde
post duodecim dies idest iv. Idus Decemb. edu-
cti, coram eodem Iudice in Circo Flaminio se-
cundam quæstionem ac verberationem subierunt,
qua perfunctos iterum carcer excepit, & per dies
fere quinquaginta inedia, situ, ac pedore ma-
ceravit.

Papias & Maurus, jubente Laodicio, fustibus usque ad necem pulsati ac verberati, illu-
stris martyrii palmam obtinuerunt iv. Kalendas
Februarias. Interea Diocletianus e Dalmatia in
urbem redierat, cum Artemia ejusdem filia mi-
serum in modum exagitari torquerique a Dæ-
mone cœpit; quam pestem ut ab ea depelle-
ret, iussit Diocletianus Cyriacum Diaconum
jam inde ab initio superioris anni carcere in-
clusum cum Largo & Smaragdo e vinculis eximi,
& in suum conspectum venire. Is rogatu Impe-
ratoris Artemiam Christi nomine interposito li-
beravit; eamque de præceptis ac mysteriis divi-
nis edoctam baptismo expiavit. Porro Diocle-
tianus, ut Cyriaco gratiam referret, eum &
libertate donavit, & domum eidem prope ther-
mas attribuit, annitente præsertim Serena con-
juge Diocletiani, cui Artemiæ filię ad Chri-
stum conversio ingentem lætitiā attulerat. Ex-
inde Diocletianus de suo in Christianos odio ac
furore aliquid remisit. Haud multo post Legati
ab Rege Persarum Romam veniunt, Diocletia-
num rogant, ut Cyriacum in Persidem profici-
scisci jubeat, Jobiam Regis filiam misere Dæ-
mone obsessam vexatamque esse, qui crudelem
illum vexatorem expellat, vel ipso Diabolo fa-
tente, neminem reperiri posse, præter Cyria-
cum. Is igitur, Diocletiano jubente, in viam
se dedit ineunte Martio mense. Ad Regem cum
venisset, ejus filiam rite exorcizare cœpit. Nec
prius precibus pugnare destitit, quam victo ex-
cussoque importuno exagitatore corporis ac men-
tis sanitas reddita est Jobiæ; eamque etiam u-
na cum parente, aliisque quamplurimis e popu-
lo ac nobilitate ad Christi cultum traduxit.
Tum Cyriacus die quinto & quadagesimo,
quam in Persidem venerat, ab Rege Persarum
dimissus Romam pervenit Septembri mense, cum
in ea legatione sex fere menses consumpsisset.
Exinde cum Largo, & Smaragdo habitare cœ-
pit in ea domo, quam sibi prope thermas do-
naverat Diocletianus, & tutus immunisque ab
omni periculo, libere fidenterque per annos fe-
re quinque utilem rei Christianæ operam nava-
vit. Diocletianus vero abiit in Dalmatiam. Qui
Acta S. Marcelli litteris consignavit, multa si-
lentio præterit, quæ deinde consecuta sunt in-
multiplici rei publicæ & Christianæ varietate
motuque, usque ad ann. 305. quippe cum hæc
ad suæ historiæ argumentum non pertinerent.
Interea autem indicta est universalis persecutio
an. 303. intra cujus finem Diocletianus Romæ
viven-

299

vicennalia celebravit. Marcellus in Romanam Cathedram successit Marcellino, seu Marcello hujus nominis primo an. 304; Diocletianus & Hercules imperium abdicarunt an. 305, Constantio & Galerio Augustis, Maximiano Severo, & Maximino Daza Cæsaribus creatis.

305 Severus Cæsareum imperium adeptus Romam cum venisset, Artemiæ sororis suæ ad Christum conversionem iniquissimo animo tulit; ac propterea in Cyriacum auctorem iram suam lævitiæque exprompsit, quem & in vincula conjecit, & quo die ingenti pompa & apparatu per urbem circumvectus imperii jus ac titulum a Senatu populoque Romano accepit, vincum ante suam rhedam duci trahique jussit. Hinc vero Christianos divexandi initium fecit. Multis deinde variisque suppliciis Vicario Carpasio iudice affectus est Cyriacus cum Largo, Smaragdo, & Crescentiano; quorum postremus supremum pro Christo certamen obiit viii. Kalendas Decembris; & quarto post diem iterum Cyriacus cum sociis in quæstionem abreptus multa tormenta sustinuit; hisque gnaviter atque alacriter perfunctus in carcerem retrusus, amplius tres menses ibidem in ærumnis ac tenebris delituit.

306 Jussu Maximiani Severi Cyriacus, Largus, & Smaragdus cum aliis circiter viginti in viam Salariam ducti, obtruncatique, præclarum Christianæ religioni testimonium tribuerunt. Eadem vero die, eodemque supplicii genere Maximianus Artemiam sororem suam, cum ab Christi cultu abducere nequisset, interfecit. Atque hæc quidem apud Serenam & Susannam condita est; Cyriacus autem octavo post martyrium die, cum sociis ex eo loco, ubi per Joannem Presbyterum conditus fuerat, in alium honestiorem translatus est, pio funeri operam dante Lucina, quæ per id temporis de suis facultatibus multa largæ effuseque donavit ecclesiæ Romanæ sive ad divini cultus splendorem augendum, sive ad pauperum inopiam sublevandam; & præterea domum suam a Marcello Pontifice Max. consecrandam curavit, in qua & res divina fieri, & Christianus populus sacris mysteriis impertiri posset. Id cum rescisset Maximianus, Lucinam quidem exilio multavit, Marcellum in eandem domum inclusum, & publica custodia septum, jumenta curare jussit. Carpasium urbis Vicarium, cum ædem Cyriaci apud Thermas sibi Maximiano traditam nefariis sceleribus polluisse, mors repentina oppressit. Maximianus Severus haud multo post ex urbe abiit; quem Galerius, simulatque de morte Constantii nuncius venit, Augustum creavit. Severi discessu res Christiana Romæ paullulum respiravit. Lucina in urbem rediit; & Cyriaci ac sociorum corpora e Salaria ad viam Ostiensem in suum prædium transtulit; & marmoreis loculis inclusa pie honorificeque condidit vi. Idus Augusti. Huic translationi non solum interfuisse, sed etiam præfuisse Marcellum tradit Martyrologium, & Breviarium Romanum. Nam Severo abeunte, Clerici nihil prius sibi faciendum putarunt, quam ut ex turpi illo fædoque ministerio sanctissimum Pontificem eriperent. Intra finem hujus anni Maxentius Herculi filius Romæ tyrannidem cum occupasset vi. Kal. Novembris, initio simulavit se Christianis amicum & fautorem esse. Quocirca Marcellus propitiis illis temporibus bene usus, sancte pacateque Rom. ecclesiam aliquamdiu gubernavit.

Maximianus Severus Augustus, quem Galerius cum exercitu Romam contendere, & Hercules ac Maxentio bellum inferre jusserat, a suis militibus destitutus, Ravennam confugit, qua in urbe obsessus, cum in Herculi potestatem se dedisset, vitam cum imperio amisit.

308 Maxentius post Severum extinctum, & Galerium tota Italia excedere coactum anno fere elapso, Christianos immanem in modum exagitare cepit; in domum Lucinæ a Marcello consecratam catabuli publici bestias iterum inferri jussit, earumque custodiæ & curationi iterum Marcellum addixit.

309 Marcellus eidem stabulo sordidoque ministerio affixus, fame, ærumnis, ac tetra odore confectus, ad superos migravit xvi. Kalend. Februarias.

§. VII.

APPENDIX.

Vita S. Artemiæ V. & M. a Joanne Tomco Marinatio Bosnensi conscripta, & Romanis typis tradita an. 1631. Extat in eo libro, cui titulus est ab eodem Auctore præfixus: Regiæ sanctitatis Illyricanæ fecunditas.

R Edierat a ex Africa tunc temporis Diocletianus collega Maximianus, cognomento Hercules, & ut is qui ferociore animos in Christianos perpetuo gessit, multa millia Christianorum Thermis Romæ exstruendis damnatorum adduxerat, hos durissimo operi addictos; ii qui ea tempestate in urbe præcipua pietate eminebant, Cyriacus Romanæ ecclesiæ Diaconus, cum Largo, & Smaragdo, facultatibus a Thrasone viro pio, b Maximi Tribuni & Comitum opum secreto dispensatore, sibi subministratis, labore non minus, quam inedia afflictos Christiana pietatis officiis dum recrearent, a satellitibus, piorum insectationi intentis, carceribus mancipantur. Veram cum ad illos concursus eorum fieret assiduus, qui morbis opprimebantur, Cyriaco divina ope illos sanitati restituentem, quadam die cruciatibus insolitis ad agitatam puellam (Artemiam) Diocletianus accedens, malus demon per os puellæ acclamare cepit, se nisi Cyriacus adfuit Diaconus, minime ex corpore Virginis egressurum.

Jubet itaque Diocletianus hominem perquiri & advocari; e ductum e carcere rogat, ut filia afflicta opem ferat, accedit ad puellam Cyriacus, demonemque his verbis affatur: In nomine Domini Jesu Christi crucifixi, exi, ut vas mundum efficiatur supervenienti Spiritui Sancto; hæc demoni; Puella vero: Crede filia, crede in Deum Patrem omnipotentem, & in Jesum Christum filium ejus, unicum Dominum nostrum. Ad hæc illa magnis vocibus exclamat, demone impellente: O Cyriace, si hinc me ejicis, ego te in Persidem usque compellam. Cyriacus magis ac magis perfidia Colubrum urgens, easdem voces ingeminat, In nomine Domini Jesu Christi exi; quibus exire compulsus, Artemia statim in has voces prorupit: per ipsum nomen Dei te adjuro, o Cyriace, ut me baptizes, quia video procul Dominum, quem tu prædicas, & quia forte allusione demonis humi strata jacebat, adnitentibus Largo, & Smaragdo Cyriaci sociis, elevatur a terra, requieque ei concessa eo die, sequenti luce, ex Christiano instituto Cyriacus puellam Christianam legem edocuit, mox allatam aquam cum rite sacra-
crasset,

Cyriacus in carcerem cum sociis conjicitur.

b

Jussu Diocletiani vinculis exemptus Demonem ab Artemia expulsi,

camque baptizavit.

grasset, praesente Serena Augusta Matre, illam lavacro Christiano expiavit, maximo pie matris gaudio, quae ab eo die in posterum jugiter expiatae recenter filiae illud repetebat: ut nimirum Christianam religionem amaret.

Diocletianus inopinata filiae salute cognita Cyriacum & socios omnimoda libertati asseruit, argumentoque grati animi eidem de filia optime merito domum in urbe, non longe a Valerii adibus assignatam donavit, multisque aliis beneficiis in dies, Serena agente, auxit. Incidit Artemia singulare lavacrum in Christiana faustitatis exorta c postremum tertium saeculum, quarto vero aureo exoriente; post triumphum Caii Pontificis, aliorumque ejus domesticorum anno quarto. Ex quo tempore Artemia in sinu, & sub educatione sanctissimae matris, tantum profecit, quantum vita ejus, gloriosa martyrii constantia, praeclarus exitus comprobavit.

d Vix d tertius annus, post Augustalem Virginem saluti mentis aequae ac corporis restitutam, ad finem tendebat, adest nuncius a Persarum Rege Sapore ad Diocletianum, cum litteris, quibus Imperatorem deprecabatur, ut Cyriacum Diaconum in Persidem pro cura filiae suae Jobiae a demone cruciata transmitteret. Ille ab urbe absens, Serena Augusta, Roma cum filia agenti, negotium Cyriaci in Persidem pro voto Regis, & legatorum, mittendi committit. Haec significata voluntate mariti Cyriaco, in nomine Domini cum iter aggredientem, cum sociis, vehiculis, navi, ceterisque necessariis rebus instructum, regia liberalitate, destinat ad Saporem, apud quem re feliciter succedente, brevi Romam revertitur, quem redeuntem Diocletianus magno honore affecit, Serena cum filia ingenti alacritate in domibus, eidem ab Imperatore donatis, excipientibus sanctum hospitem.

Morte matris Virgo Artemia nihil de magnanimitate Christiana regio remisit animo; quin pietatis dux & magistra tantum in urbe profecit, ut ejus virtus e Galerii Maximiani animum Christianis infestissimum, ad mortem inferendam unica soboli viventis adhuc Principis, a quo ille principatum acceperat, accenderit. Cum enim ferre non posset, ut Virginis Augustalis exemplo, & Cyriaci opera Christiana fides in urbe majora in dies sumeret incrementa, Cyriacum cum pluribus aliis morte affecit; tum sororem Artemiam aggreffus, ubi nec minis, nec tormentis illam a pietate Christiana dimovere potuit, capite truncatam, terris jam nobilem, caelo nobilissimam intulit. Sed ei demum tanta impietas magno stetit.

Corpus Artemiae Marcellus Pontifex, cujus actis haecenus institimus, & Lucina pietatis inclytae femina, juxta Susannae reliquias condiderunt; unde postea ad ecclesiam S. Sylvestri in Campo Martio a Dionysio primo Pontifice, ut fertur, conditum, a Paulo I. autem translatum ibidem requiescit. Contigit Artemiae triumphus circa f extrema Marcelli Papae tempora. Dies natalis ejus, idem cum anniversaria memoria Cyriaci Diaconi, & sociorum, sexto Idus Augusti tabulis ecclesiasticis recensetur, cum revera decima septima dies Kalendas Aprilis mortalitatem cum immortalitate commutavit.

Notae in Appendicem.

a Anno, ut supra diximus, 297. in finem vergente.

b Is erat frater S. Claudii. Uterque cum Praepedigna Claudii uxore, ejusque filiis Alexandro & Cuthia martyrium subierat xli. Kalendas Martias an. 295. Scriptum autem est in Actis Sanctae Susannae Maximum ad facultates suas in pauperes erogandas usum fuisse opera ac ministerio S. Thrasonis. Thraso autem, cum thermarum aedificarentur, tum de suo patrimonio, tum de bonis Maximi sibi relictis, per Cyriacum Diaconum alimenta Christianis suppeditabat; ut legitur in historia S. Marcelli.

c Id est in annum 299.

d Acta S. Marcelli habent post paucum tempus. Male igitur Marnavitijs Legationem Persicam in annum tertium, post Artemiam a demone liberatam, rejecit.

e Maximiano Galerii nomen ex sua conjectura adiecit Marnavitijs; abest enim ab Actis S. Marcelli. Idem tamen in calce hujus vitae errorem suum agnovit; & cum Baronio in locum Maximiani Maxentium substituendum censuit. Nos hunc, neque Galerium, neque Herculium, neque Maxentium, sed Maximianum Severum esse existimamus.

f Juxta nostram Chronologiam Artemia martyrio affecta est an. 306. xvii. Kal. Aprilis. Marcellus autem fere triennio post, Catabuli illuvie situque confectus obiit an. 309. xvii. Kal. Februarias.

CAPUT TERTIUM.

Acta S. Marcelli vindicantur a Censuris Baronianis.

Tantum abest, ut Caesar Baronius universam S. Marcelli historiam reprobendam esse censeat, quod aliquos fecisse video, nulla omnino re, neque ingenio, neque diligentia, neque rerum antiquarum doctrina cum Baronio comparandos, ut potius ea digna esse existimaverit, ex quibus non pauca in suos Annales derivaret. Sed in hisce Marcellianis Actis menda nonnulla sibi visus est deprehendisse, quae vel librarium incuria, vel interpolatorum inscitia invexerit. Quatuor omnino fuisse invenio, quae Baronius iisdem Actis objecit, ex quibus alia quidem facile corrigi, alia vero deleri omnino oportere judicavit. Hujus autem loci & instituti est ad singula respondere, quae idem Auctor censura & castigatione digna esse putavit, ne praedjudicata talis ac tanti viri opinio hujus historiae auctoritatem imminuat.

§. I.

Marcelli nomen ubique retinendum esse.

Marcellus is, qui Cyriacum & Sifinnium in ordinem Diaconorum adscripsit, ut in his Actis legitur, Baronii animadversionem ac censuram primus omnium subiit. Cum vir sapientissimus universam Romanorum Pontificum chronologiam, in animo ac memoria sibi distributam, & comprehensam haberet, manifesto comperit Pontificatum Marcelli referri non posse ad illa tempora, quibus historiae hujus primus, itemque alter paragraphus respondet. In utroque proinde nullam quidem rerum, sed unius tantum vocabuli depravationem esse censuit, quae nisi corrigatur, perturbatio temporum sequitur; & per-

Primam hujus historiae partem ad Marcellinum referri putat Baronius.

& personarum confusio. Itaque Marcellinum pro Marcello ibidem subrogandum putat; in quarto autem ac tertio paragrapho Marcellum retinendum esse docet; nam quæ hic narrantur, cum Pontificatu, Actis, temporibus Marcelli præclare congruunt: In *Acta S. Marcelli*, inquit ad an. 298. n. 12. *mendum irrepsisse puto, ut quæ ibi primo loco dicuntur facta sub Marcello, contigerint sub Marcellino*; sicque pro Marcellino Marcellus, cuius tamen sunt *Acta posteriora*, errore sit scriptus. Nam hoc tempore Maximiani Herculi Romanæ Ecclesiæ Marcellinum, non Marcellum præfuisse, quæ sumus inferius dicturi, ex notatis Consulibus satis aperte declarant. Eadem fere Joannes Bollandus tom. 2. & die 16. Januar. paucioribus verbis complectitur: *Egent Acta S. Marcelli correctione, ut dicemus, quod pars prior ad S. Marcellinum pertineat.*

Si Græcos Scriptores hujus controversiæ arbitros sumi placeret, nihil mihi facilius esset, quam Baronii & Bollandi argumentum uno verbo diluere, & loci hujus, quem correctioni subjiciendum putant, integritatem tueri. Nam Eusebius in historia & Chronico, itemque Nicephorus, & qui hos sequuntur Græci omnes tradunt unum & eundem fuisse Pontificem, quem Latini ejusdem nominis varietate aliqua decepti in duos distrahunt, & alterum Marcellini, alterum Marcelli vocabulo afficiunt. Vtrum in hac controversia numquam ego tantum Græcis tribuerem, ut eos Latinis præferendos putem, quos nostrarum rerum multo scientiores, quam extraneos, fuisse nullus opinor negaverit; præsertim cum gravissimis rationibus suam sententiam communiant, & quod caput est, Romanæ ecclesiæ auctoritatem sequantur, quæ in Fastis Divorum utrumque Pontificem distinguit, & suum cuique diem festum assignat. Satiùs igitur, ac tutius fuerit, quam Græcorum vestigiis insistere, aliam objecti argumenti refellendi viam rationemque inire. Fateor sane cum Latinis Scriptoribus duos fuisse Pontifices, alterum alteri proxime subrogatum; & suos cuique certos annos adscribo: prior quippe ab an. 296. octo annos circiter, posterior autem ab anno 304. annos quinque usque ad an. 309. Romanam sedem obtinuit. Assentior

Sed cum Latinis alterum ab altero distinguere oportet.

item Baronio, qui docet sub duobus Romanis Episcopis res eas gestas esse, quæ in hac historia narrantur; & cum, cuius mentio est in quarto & quinto paragrapho, plane alium esse ab illo, qui in primo itemque secundo paragrapho iterum ac sæpius eodem nomine afficitur; nam in paragrapho tertio intermedio nullus omnino Pontifex commemoratur. Sed nihilo secius affirmo nihil causæ esse, cur Marcelli vocabulum expungi, & in ejus locum Marcellini nomen substitui oporteat. Qui diligenter assidueque versati sunt in antiquis monumentis, illud facile animadvertere potuerunt moris fuisse illorum temporum, cum hæc Acta scribebantur, ut propria Personarum nomina alio aliàs exitu clauderentur, & quemadmodum diminutiva, ac derivata pro simplicibus ac primigeniis, sic contra hæc pro illis promiscue adhiberentur. Per ea tempora Imperium Occidentale administravit Constantius Chlorus, & paucis post annis Imperatoris nomen item obtinuit Maximinus Daza: ac primum quidem sæpe Constantium, aliquando etiam Constantinum, alterum autem modo Maximinum, modo Maximianum appellatum invenies. Ex Maximo itidem in Maximianum,

& Maximianum commutatio interdum facta est. Sic Marinum dictum fuisse Maurum, vel Maurinum animadvertit Baronius in notis ad Martyrologium die 4. Septembris, ubi de S. Marino Diacono, qui ab illa ætate admodum recens fuit. Itaque duo illi Pontifices erant cognomines: Marcelli seu Marcellini nomen erat utrique commune; unum enim erat idemque vocabulum, quod dissimiliter definebat. Porro qui hæc Acta scripsit, maluit simplex ac primigenium, quam diminutivum ac derivatum utrique Pontifici nomen tribuere. Aliter aliis visum est, qui ut alterum ab altero distinguerent, primum quidem Marcellinum, secundum vero Marcellum dixere. Utraque utriusque Pontificis appellandi ratio cum more, vulgarique usu illius pariter nostræque ætatis præclare congruit; & sicubi apud Auctores alterutra invenitur, nihil est, cur emendari corrigique debeat. Hinc autem sequitur, ut neque in hisce Actis, quæ nunc sunt in manibus, aboleri oporteat vocabulum Marcelli, & Marcellinum pro Marcello subrogari; sed ut alterum ab altero Marcello internoscere possis, satis esset I. & II. notas apponere. Cæterum in probanda tuendaque horum Actorum integritate non usque eo difficiles & morosi sumus, ut eum reprehensione dignum censeamus, qui e prioribus duobus hujus historiæ paragraphis Marcelli vocabulum deleverit, ut in ejus locum Marcellinum sufficiat. Per me enim liceat suo quemque judicio uti in hisce levioribus rebus, quæ totius controversiæ caput summamque minime continent. Unius enim, alteriusve vocabuli depravatio, & correctio tanti non est, ut propterea totius historiæ fides & auctoritas periclitetur.

Utrique tamen idem nomen fuit Marcello, sive Marcellino.

§. II.

Nihil causæ esse, cur Baronio suspecta videri debeat narratio sive de Cyriaco in Persidem, sive de Jobia Saporis Regis filia per eum a demone liberata.

Illud vero haud paullo gravioris momenti est, quod Baronius in paragraphum tertium ejusdem historiæ scripsit; quod quidem eo diligentius refelli necesse est, quo majus inde periculum auctoritati horum Actorum imminet. Rursum vero, inquit ad an. 309. n. 6. *cum in iisdem Actis agitur de Cyriaco Diacono cum Largo atque Smaragdo misso a Diocetiano ad Saporem Regem Persarum, ut ejus filiam a demone obsessam liberaret; & quæ habentur de eodem Rege Persarum ab eodem baptizato, haud nobis satis arrident.* Deinde cur ea sibi minus probentur, hoc causæ attulit, quod quo tempore Cyriacus in Persidem profectus esse dicitur, nullus in Persis regnum obtinebat, cui Saporis nomen esset; nam Sapores junior nondum regnare cœperat. Præterea, ut ait Baronius, *nulla est memoria, cum fuisse aliquando Christianum: quod non reticuisset Constantinus, cum ad eum litteras scribens, quæ adhuc extant (apud Eusebium in Vita Constantini lib. iv. cap. 9.) commendat illi Christianos, qui erant in Perside.* Porro ab hoc eodem Sapore diram persecutionem adversus Christianos fuisse excitatam Sozomenus, Theodoretus, & alii testantur. Nequeunt igitur in hunc Saporem juniorem ea convenire, quæ in Actis narrantur de illius ad Christum conversione, & baptismo, quem cum Regni pri-

Profectus Persia Cyriaci videtur Baronio constare.

moribus ab Cyriaco suscepisse dicitur. *Quamobrem*, concludit idem Baronius, *tota illa historia de profectioe Cyriaci cum Sociis in Persidem, deque filia Regis, ipsoque Sapore cum aliis baptizatis, fide nutat, ac veritate vacillat*.

Huic argumento antequam respondeam, operæ pretium esse arbitror Seriem Chronologicam Regum Persarum lectorum oculis subicere descriptam ex Agathia, qui eam ex Archivis Persicis per Sergium quemdam interpretem se accepisse testatur. Quamvis enim ejus cognitio nonadmodum necessaria sit ad dissolvendum propositum argumentum, usui tamen nobis alibi esse poterit ad res alias enodandas & explicandas, quæ ad Illyricam historiam quoquomodo pertineant. Hujus Chronologiæ initium ducitur ab instaurato Persarum Imperio, ac de Parthis recepto. Nam Artaxares, sive, ut etiam vocat Herodianus, Artaxerxes victo casoque Artabano postremo Parthorum Rege, Persicum regnum sibi, suisque posteris recuperavit. Hujus exordia Agathias lib. iv. refert ad quartum annum Alexandri Severi Romanorum Imperatoris, qui congruit cum anno Christi fere 226. Annus enim primus Alexandri, ut docet Petavius in Ration. Temp. p. 2. l. 4. c. 6. ex Hyppoliti Portuensis Canone omnino cohæret cum anno Christi 222. At Baronius Artaxerxis initia rejecit in annum Christi 240., Agathiam ita interpretatus, quasi is scripserit Artaxarem regnare cœpisse anno quarto post Imperium Alexandri: id quod cum historia illorum temporum apertissime pugnat; nam Ælius Lampridius docet Artaxersem acie victum fuisse ab Alexandro fuisse; ex quo necessario illud efficitur, ut ante hujus obitum ille regnum in Persis obtinuerit. Baronius itaque initiis Regni Persici restituti quindecim ipsos annos detraxit; ac præterea e numero Regum Persarum duos cum suis cujusque annis seu mensibus exemit, Vararanem secundum, itemque tertium, quos Agathias Vararani primo, & Narsæo interfecit. Idem Scriptor Regum horum Chronotaxim perduxit usque ad Hormisdam, qui anno sexti sæculi octogesimo regnum adeptus est. Nobis necesse non est eandem ultra Sapore juniorem persequi; qui enim deinceps consecuti sunt Reges longius absunt ab ea ætate, in qua nunc versamur, quam ut cum illis Cyriaci in Persidem profectio componi possit.

Series Regum Persarum ab initio Artaxerxis sive Artaxaris usque ad Sapore II. Ex Agathia lib. 2. & lib. 4.

Chronologia & Series Regum Persarum.

I. Artaxerxes igitur, sive Artaxares Regnum iniit anno 226. tenuit annos 14. menses 10. De hoc, anno 234. insignem victoriam Alexander Severus reportavit.

II. Sapore Senior sive primus iniit an. 241. tenuit an. 31. Is Valerianum Imperatorem acie victum cepit; ipse quoque victus postea casusque ab Odenato Palmyrenorum Rege, vitam cum imperio amisit.

III. Hormisdates I. iniit an. 272. tenuit an. 1. dies 10.

IV. Vararanes I. iniit an. 273. tenuit an. 3.

V. Vararanes II. iniit an. 276. tenuit an. 17. Hunc Diocletianus anno 287, insigni clade affecit.

VI. Vararanes III. iniit an. 293. tenuit menses 4.

Illyrici Sacri Tom. II.

VII. Narsæus iniit an. 294. tenuit an. 7. mens. 5. Ab hoc victus cum esset Galerius, acceptam ignominiam ultus est an. 297. fufis Persarum copiis, ac Narsæi conjugibus, sororibus, liberisque captis.

VIII. Hormisdates II. iniit an. 302. tenuit an. 7. mens. 5.

IX. Sapore junior sive Secundus iniit an. 310. tenuit an. 70. Is rem Christianiani vehementer affixit, & Christianos crudelem in modum vexavit.

En cur Baronius omnia in suspensionem adduxerit, quæ de Persica Cyriaci profectioe, de Sapore Persarum Rege, deque Jobia Regis filia narrantur. Quorum enim pertinet Sapore ille, de quo in Actis mentio facta est? Sive enim seniorem, sive juniorem intelligi velis, neutrius Imperium cum illa ætate congruit. Nam ille quidem longe antiquior, hic autem paullo posterior, quam ut cum alterutro Legatio illa ad Diocletianum, & Cyriaci in Persidem profectio, componi possit: utraque enim juxta nostram Chronologiam ad annum Christi 299. pertinet. Præterea Diocletianus jam Imperio nunciū remisit, cum Sapore junior regnare occēpit anno decimo quarti sæculi. Ad hæc: tantum abest, ut Sapore secundus auctore Cyriaco, qui ab ejus filia dæmonem expulerat, Christianam religionem suscepit, ut eidem, ejusque cultoribus exitiale bellum indixerit, quod præclare animadvertit Baronius.

Si Regum Persarum Series & Chronologia, quam Agathias contexuit, undique sincera atque integra esset, si nihil incerti, nihil falsi contineret, fateor equidem grave inde argumentum ad fidem historiæ nostræ labefactandam duci posse. Sed video esse multos, qui contra sentiunt, & in ea Regum ac temporum descriptione diligentiam ac fidem Agathiæ requirunt. Gisbertus Cupertus in Notis ad cap. 9. Lactantii multa illic esse animadvertit, quæ neque inter se, neque cum aliis Scriptoribus conciliari queunt; & cum ipse conatus esset aliqua explicare, tandem conclusit, *in tanta historiæ caligine omnia liquido satis elucidari non posse*. Quid quod eadem hæc series ne ipsi quidem Baronio satis probatur; nec leviter errata in eadem se deprehendisse existimat: *Sed Agathias, inquit, errare primo convincitur in Narsæe, &c.* Quid igitur argumenti ex rebus dubiis atque incertis elici potest ad elevandam horum Actorum auctoritatem, quæ tamdiu certa & rata esse debet, quamdiu nihil in contrariam partem afferri queat, quod certum exploratumque sit? Equidem non intelligo, cur pluri, quam historia S. Marcelli, quæ claræ evidentisque falsitatis argui nequit, fieri debeat exposita Regum Persarum Series, quam multis erroribus implicatam esse constat? Adde, quod ex tribus Regibus ejusdem nominis Hormisdati & Narsæi interjectis, duos omnino aliqui prætermittant. Quin ergo fieri potuit, ut reliqui omnes Scriptores unum itidem præterierint, qui Narsætem inter atque Hormisdatem regnaverit, quique appellaretur Sapore secundus, unde nata esset Jobia, quam Cyriacus ab illa dæmoniaca vexatione liberaverit? Sapore vero is, qui proximus post Hormisdatem regnum tenuit, tertius ejus nominis haberi dicique debeat? Ex his autem id, quod volumus, efficitur, argumentum Baronii nullum esse, quippe cum vacillet, vel jaceat potius auctoritas illius Historiæ, unde ductum est.

X x

Verum

Argumenta Baroniana contra profectioem Persicam Cyriaci.

Verum enimvero fac scieram esse, germanam, probatamque omnibus Regum Persarum Chronotaxim, ut quidquid inde hauseris, purum liquidumque sit. Aliunde mihi in promptu est, quod Baronio, salva ejusdem Chronologiae auctoritate, respondeam. Jam inde ab antiquissimis temporibus recepta est, atque invaluit consuetudo, ut nobilissimarum gentium Reges, præter nomen proprium, aliud sibi nomen commune omnibus adsciscerent, quod ferme accipere solebant ex aliquo Majorum suorum, qui cum domi forisve præclarissime omnium rempublicam gessisset, insignem sui nominis memoriam ac famam posteritati reliquerat. Atque hujus consuetudinis exempla ex omni propemodum historia colligi possunt; nam ab Cæsare omnes deinceps Romanorum Imperatores, ab Ptolomæo Reges Ægyptios, ab Cajano Syriæ Reges, perpetuo denominatos fuisse constat. Neque Illyricis defunt, unde communis hujusce appellationis exempla petere ac proferre possint; cum omnes omnino Serviz Reges & Nemanja stirpe oriundos vel Stephani, vel Radoslai vocabulo Scriptores donare consueverint. Quin igitur verisimile haberi potest hoc idem fuisse in more positum institutoque Persarum, ut duplici nomine altero cujusque proprio, altero omnium communi suos Reges afficerent? Cum vero Sapore ille, qui Valeriano Imperatore capto Romanum exercitum ad internecionem deleverat, ingentem ex ea victoria laudem adeptus esset, idemque, ut sit, omnium Persarum linguis litterisque celebraretur; hinc factum fuisse arbitror, ut omnes deinceps Persarum Reges tam præclarum nomen sive ornamenti, sive fausti ominis causa sibi adoptarent, & suo quisque nomini proprio adjungerent. Hoc autem constituto, nihil est in Actis S. Marcelli, quin cum Chronologica Rerum Persarum Serie, per Agathiam descripta, conciliari queat. Diocletianus rogatus ab Rege Persarum iussit Cyriacum in Persidem proficisci anno Christi 299. Per id temporis regnum obtinebat in Persis Narsæus, qui paucis ante annis victus, ingentique clade a Galerio affectus, pacem supplex a Romanis cum orasset, impetrassetque, potuit ad Diocletianum tamquam ad amicum eam legationem decernere. Neque enim iis assentior, qui putant Narsæum captum a Galerio, & regno exutum esse. Nam qui Eusebium, Victorem, Eutropium, quos isti Auctores habent, attentius legat, clare perspiciat, id nusquam ab illis tradi, ut præclare docet Gisbertus Cuperus. Cum autem Narsæus more majorum alterum item nomen gereret, acceptum a Sapore primo hujus nominis, eodemque nobilissimo Persarum Rege, qui hæc Acta scripsit, maluit Narsetem communi, quam proprio vocabulo designare. En itaque Saporem illum, cujus Imperio Persica legatio Cyriaci, resque ab ipso apud Persas gestæ, commemorataque in hisce Actis respondent.

Series Regum Persarum conciliatur Actis S. Marcelli.

Narsæus cognominatus est Sapore ad quem Cyriacus missus fuit.

Præterea ne quis existimet hanc consuetudinem duplicandi Regum nomina in mores Persarum Regum arbitratu nostro induci, habeo haud plane obscura hujusce consuetudinis indicia, quæ hic proferam, quæque in veterum scriptis videor mihi reperisse. Flavius Vopiscus auctor est ab Narsæo Persarum Rege Legatos de pace cum muneribus ad Probum venisse, quod necesse est contigerit ante annum octogesimum secundum tertii sæculi; hic enim annus Probo vivendi imperandique finem attulit. Porro Narsæus is, cu-

jus meminit Vopiscus, nequit idem esse, atque alter ille Narsæus, quem Galerius devicit. Cum enim is victus fuerit a Galerio anno Christi 297, neque amplius septem annos & menses quinque regnaverit, ut Agathias auctor est, nequit cum ætate & Imperio Probi conjungi. Itaque relinquitur, ut Narses ille, qui Probo æqualis fuit, ab eoque per Legatos pacem petiit, longe alius fuerit ab eo, quo cum Galerius pugnavit; quique annis fore duodecim post interitum Probi regnum apud Persas adeptus est anno 294. Sequitur ergo, ut Vararanes secundus hoc nomine, cujus tempora cum Imperio Probi præclare congruunt, legatos ad eum miserit; & qui Vararanes ab aliis dicitur, idem a Vopisco Narsetes appelletur. Quod si Vararanes binomius fuit, idemque & Vararanes & Narses appellatus, verisimile est binomium itidem fuisse Regem illum Persarum, de quo fit mentio in Actis S. Marcelli; sic ut unus idemque modo Narses, modo Sapore vocaretur. Cæterum nos in Actis Diocletiani laudatum Vopisci locum ita cum Causabono interpretati sumus, ut Narsæus ab eo commemoratus non ille quidem fuerit Rex Persarum, sed Regulus quidam Armeniæ, cui ab Rege Persarum illa ad Probum legatio commissa fuerit. Verum hanc interpretationem Gisbertus Cuperus, alique rejiciunt.

Aliam Baroniani argumenti refellendi viam rationemque excogitavit Joannes Bollandus, qui quamquam in sententiam Baronii propendat, tamen acute prudenterque invenit, quemadmodum ad ea, quæ in hunc locum objecta sunt, responderi possit. Quamvis in tota illa Chronologica Regnum Persarum Serie neminem reperias, qui Sapore appelletur, idemque imperium gesserit per ea tempora, quibus necesse est respondeat Cyriaci in Persidem adventus; nihil tamen prohibet, quo minus aliquem fuisse dicamus summa dignitate virum, eundemque ex regali semine procreatum sive Præfectum, sive Regulum, sive Dynastam, cui Sapore nomen esset, quippe pro more illorum temporum liberalius, quam nunc solet, regio titulo donaretur. Hujus itaque filia erat Jobia, quæ a demone torquebatur; ab hoc legati ad Diocletianum venerunt, qui Cyriacum in Persidem ducerent; hunc Cyriacus cum filia, omnique ejus familia, aliisque quamplurimis ab inani Idolorum superstitione ad Christi cultum traduxit. Quæ quidem omnia & mihi valde probantur, & ab omni suspitione falsitatis historiam S. Marcelli egregie vindicant. Juvat hic proferre ipsamet Bollandi verba: *Potuit Regulus quispiam, aut provincia Romanis propinquare Præfectus fuisse hic Sapore, ex regio fortassis genere. Quamquam non omnia ab historicis scripta sunt: & multa sunt, quæ in Agathia hac narrante libro 4. reprehendas.* Hactenus satis superque responsum est ad secundum argumentum, cui ne ipse quidem Baronius admodum fidere videtur, quippe cum rem totam aliorum judicio permittat: *Si secus aliis placet, ipsi viderint: nos pro recta ratione temporum hæc oportuit discussisse.*

Sapores ad quem missus fuit Cyriacus dicitur Persarum Dynasta, non Rex.

§. III.

Supposititia non esse, quæ de S. Artemia commemorantur in Actis S. Marcelli.

QUæ Baronius tertio loco objecit, non solum hujus historiæ auctoritatem magna ex parte labefactant; sed præterea cum Artemiam petant, in arcem ipsam nostram invadunt, quam pro hujus loci institutique ratione diligenter a nobis communiri, & omni ope atque opera defendi oportet. Atque de primo quidem atque altero argumento, quod tantopere laborarem, nihil erat; neutrum enim Artemiam ipsam impetit, quam hic tuendam ornandamque suscepimus, ad quam potissimum spectant, ac referuntur, quæ diximus, quæque dicturi sumus. Neceffe tamen fuit & superiora illa refellere, ne quid officerent auctoritati Actorum S. Marcelli, quæ quidem uno in loco rueri non potest, quin aliis item in locis eodem labefactata motu concidat, vel certe vacillet.

Tertium
Argumentum
Baroniani
contra S.
Artemiam

Nunc autem eo res deducta est, ut non oblique, sed directo omnis in Artemiam impetus feratur, qui nisi naviter propulsetur, nihil nobis de S. Artemia præter nomen nudum atque inanè relinquitur. Itaque Baronius quidquid in hisce Actis de illa narratur, id totum aliunde adscitum, ac temere invecitum esse censet, fere omnia in dubium revocat, ac tantum non inter fabulas rejecit. Quid ita? quia nusquam nobilissimæ hujus Virginis ac martyris mentionem neque in ecclesiasticis tabulis, neque in veterum scriptis invenit: *Quæ sequuntur*, inquit, *de Artemia, usque ad Acta, & exitum Marcelli Papæ, additamentum putamus, quod in multis fide vacillent; nam nec ulla mentio sit de Artemia filia Diocletiani in tabulis ecclesiasticis, cujus memoria tam nobilis mille fuisset monumentis expressa, si verum esse Majores nostri novissent; nec de ea præterea mentio est apud aliquem Scriptorem.* Sit ita sane, nemo veterum fuerit, qui de S. Artemia scripserit. Ille unus nobis instar omnium est, qui S. Marcelli Acta litteris commendavit; quorum de auctoritate ac fide dubitare nefas propemodum fuerit, nisi firmissimæ rationes, gravissimique testes in contrariam partem afferantur; præsertim cum, vel ipsomet Baronio judice, & perantiqua sint, & in iis locis, de quibus nulla esse potest controversia, omnes omnino veritatis notas expressas habeant.

Refellitur.

Nam quod Baronius pro argumento sumpsit ad hunc locum labefactandum, id profecto levius esse videtur, quam ut ejusdem loci fidem ac veritatem infirmet. Est quippe ex eorum argumentorum numero, quæ negantia cum sint, nihil certi inde effici concludique potest, nisi aliunde pondus aliquod & subsidium eisdem addatur. An enim existimemus nihil præclarum, nihil memorabile antea actis temporibus gestum esse, nisi quod veterum scriptis continetur, litterisque multorum est memoriæ proditum? Quid enim? nonne quod a nemine litteris consignatum fuit, fama & auditione in posteros propagari, quasque per manus tradi potuit, Nonne multa, quæ majores nostri diligenter accurateque scripserunt, aut temporum iniquitas abstulit, aut vetustas obruit, aut tabulariorum incensio consumpsit, aut urbium ruina oppressit? ex quo factum est, ut ex antiquis monumentis admodum pauca ad nostram ætatem pervenerint.

Argumentum
negativum
vocat,
imbecillitas.

Illyrici Sacri Tom. II.

At enim Artemiæ nomen, genus, martyrium illustrius erat, magisque vulgatum, quam ut veterum Scriptorum notitiam, aut diligentiam subterfugere posset; quinimmo vel minimæ res ab ea gestæ, cum excellentem quamdam speciem ac dignitatem ab Imperatoria ejusdem prosapia sumerent, dignæ profecto erant, in quibus commendandis immortalitati Scriptorum omnium certaret industria. Quid si ipsamet præstantissimæ hujus Virginis nobilitas, in oculis conspectuque omnium exposita cum esset, causa fuerit, ut plerique illam tacitam præterierint; quippe cum ejus generis ac virtutum splendor per se ipse notior esset, atque illustrior, quam ut litterarum luce indigeret? Quid enim necesse fuit eam scriptis ac monumentis ornare, quæ in omnium ore ac sermone summa cum laude versabatur; præsertim cum ejus nomen ac memoria nullo hominum interitu, nulla posteritatis oblivione extingui posse videretur? Præterea quam multas sive Imperatrices, sive Reginas, sive alias æque generis nobilitate, atque virtutis ac sanctimonie fama præclaras mulieres variis in locis caste ac pie colit Christiana religio, de quibus tamen veteres Hagiographi ne meminerunt quidem; idque solum de illis compertum habemus, quod a majoribus per quamdam traditionem accepimus. An quisquam esse potest, qui aras, publicosque honores illis adimendos esse, earumque cultum omni memoria antiquiorem abolendum propterea censeat, quod omni antiquarum litterarum commendatione careant? Ex ipsis Apostolis, quos tamquam religionis nostræ Duces ac principes summa veneratione prosequimur, quam pauci sunt, quorum res præclare gestas ex idoneis Auctoribus proferre possimus; sive quod nemo eas litteris mandaverit; sive quod ii codices interciderint, quibus illorum Acta vere accurateque perscripta continebantur. Hinc autem intelligi licet nihil quicquam effici ex argumento Baroniano, præsertim cum huic opponamus ipsa hæc Acta S. Marcelli, veterrima eadem, & probatissima, ex quibus aut majorum nostrorum incuria, aut veterum monumentorum jactura suppleri potest.

Cur de
Artemia
antiqui
pauca vel
nulla scripserint.

Verum enimvero, quod Baronius pro certo & explorato sumpsit, neque in tabulis ecclesiasticis, neque apud aliquem Scriptorem Artemiæ nomen reperiri, id paullo diligentius expendere, & investigare oportet. Si nomine tabularum ecclesiasticarum nihil aliud, nisi Martyrologium Romanum intelligi velit, fateor equidem nusquam illic mentionem S. Artemiæ nominatim fieri. Sed non video, cur inter tabulas ecclesiasticas annumerari non debeant Martyrologia Bedæ, Flori, Ussardi, Adonis, Rabani, eorumque exemplaria sane multa vel manuscripta, vel typis edita, in quibus Artemiæ Diocletiani filie, egregium sanctitatis, & pro Christo constanter obitæ mortis testimonium tribuitur. Ad hæc: si nemo in numero Divorum habendus sit, nisi quos Romanum Martyrologium universæ ecclesiæ colendos proponit; quid est, quod tam multis præterea, aliis alibi, cultus, honores, preces adhibeantur? Multas sane aras evertere necesse est, multarum ecclesiarum historias comburere, ritus abolere, festos dies abrogare, multos denique Divos Divasque pro fictis & commentitiis haberi, si præter eos, quos Martyrologium Romanum recenset, nullus sit, quamvis antiquissima populorum religione consecratus, cui sacros honores haberi liceat. Quamquam Artemia in Mar-

De S. Artemia mentio sit apud Martyrologos mediæ ætatis.

tyrologio Romano aliquid loci sibi vindicat, licet nusquam proprio nomine designetur. Nam etiam Artemiam complectitur formula illa, quæ ad diem decimum sextum Martii Martyrium S. Cyriaci & sociorum adscribit; in hunc enim sociorum numerum Artemiam quoque includi infra ostendemus, ubi de illius natali die, cultu ac reliquiis agendum erit. Martyrologorum enim iste mos est, ut cum plures una die & eodem loco martyrium subierint, unum tantummodo alterumve totius agminis Ducem honoris causa nominent; cæteros quamvis illustres, & peculiari quadam commemoratione dignos, brevitatis causa communi *Sociorum* vocabulo comprehendant.

Illud vero satis mirari non queo, quod Baronius sine ulla dubitatione affirmat, neminem ex antiquis ecclesiasticis Scriptoribus fuisse, qui de Artemia mentionem fecerit; nec de ea, inquit, præterea mentio est apud aliquem Scriptorem. At qui Artemiæ sanctitatis & martyrii auctores, testes, laudatoresque fuerint, haud paucos habeo; non illos quidem ejus ætati æquales, satis tamen antiquos, atque ad fidem faciendam vel maxime idoneos, Bedam scilicet, Usuardum, Adonem, Rabanum, quorum testimonia supra descripsi. His adjicias Ursionem Abbatem, qui sæculo undecimo, & Petrum Equilinum, qui decimo quinto floruit. Caute igitur, prudenterque Joannes Bollandus, cum aliqua in Actis S. Marcelli reprehensione digna invenisset, Artemiæ tamen vel genus Imperatorium, vel illustre martyrium in dubium revocari nullo modo posse censuit; neque apud illum tanti valuit vel auctoritas, vel argumentum Baronii, quod multorum testium auctoritate refelli posse videbat, ut Artemiam Diocletiani filiam Divorum numero expungendam esse censuerit.

§. IV.

Nomen Maximiani, unde Baronius expungi voluit, amovendum indidem non esse.

Quæ a paragrapho quarto hujus historiæ usque ad extremum deducitur continuatio serierumque rerum, est ejusmodi, ut Baronius nullo prorsus modo ad Maximianum eam referri posse existimet. Quocirca quæ deinceps gesta sunt, Maximiani nomine & imperio perperam signari putat, cum illa omnia ad Maxentium spectent, & pro Maximiano Maxentium scribi legique oporteat: *Extant*, inquit, *Acta Sancti Marcelli Papæ in nonnullis corrigenda, ut, quod ad præsentem rem spectat de tempore, quo Marcellus passus, loco Maximiani Maxentius restituendus est*. Idem in Notis ad Martyr. Roman. ad diem 16. Januarii in illa verba jubente Maxentio Tyranno hæc scripsit: *Non autem sub Maximiano, ut mendose legitur in aliquibus codicibus*. Joannes Bollandus paullulum dissentiens a Baronio, non satis sibi explicatum esse ait, utrum ex eo quarto paragrapho dimoveri oporteat Maximianum; quippe ad verba illa ejusdem paragraphi: *Hoc audiens filius ejus Maximianus* hanc notam apposuit: *Baronius deinceps restituendum censet Maxentii nomen, ubi Maximianus nominatur*. Id nobis haud satis expeditum est pronunciare. In eam deinde sententiam propendit, ut Maximianum retinendum putet, & eo nomine Galerium intelligi velit. Ubi vero ventum est ad

paragraphum quintum eundemque postremum; tum demum Baronio assentiens, docet Maximianum ubique in eo paragrapho delendum esse; illa quippe verba ejus capit: *Hoc audiens Maximianus Augustus indignatus &c.* hac censura confixit: *Omnino hic & deinceps Maxentii nomen restituendum videtur*. Sed liceat nobis ab utroque dissentire, & contra atque sentiunt tales ac tanti Viri, utrobique Maximiani vocabulum retinere.

Nam quod attinet ad paragraphum quartum, unde Baronius, ut Bollandus ait, Maximianum expunxit, ut Maxentium substitueret; nemo non videt eas illic notas Maximiano impressas esse, quæ in Maxentium transferri nequeant. Ille quippe fuisse dicitur filius Diocletiani, & frater Artemiæ, atque ad rempublicam gerendam accessisse statim atque Diocletianus imperium deposuit; cujus nutu & auctoritate in partem Cæsareæ sive Augustalis hæreditatis vocatus fuerit; quæ quidem si ad Maxentium accommodare coneris, frustra labores. Nam is uno anno, & mensibus fere quinque, postquam Diocletianus imperare desierat, Imperatoris nomen & insignia sumpsit; nec vero Diocletianus hæredem imperii Maxentium instituit, sed per se ipse tyrannidem occupavit, assentientibus Prætorianis militibus; ex quo fit, ut cum Maxentius neque Cæsar, neque Augustus, neque hæres imperii factus sit a Diocletiano, is nullo modo aut filius Diocletiani, aut frater Artemiæ haberi dicique potuerit. *Diocletianus*, ut hic scriptum est, *coheredes fecit filios suos*; quæ verba non conveniunt in Maxentium, sed in Maximianum, de quo statim subjicitur mentio. Is autem est Maximianus Severus, ut infra explicabimus, quo cum hæc omnia perbelle congruunt. Præterea martyrium Cyriaci, quod in eodem paragrapho quarto narratur, nullus Maxentio, omnes autem Martyrologi & Hagiologi Maximiano adscribunt. In hoc igitur paragrapho nihil loci Maxentio relictum est. Cæterum ut quod sentio, ingenue fatear, Baronius sic explicari intelligique posset, ut ex eo tantum loco Maximianum excludi velit, ubi mors Marcelli pro Christo inter ærumnas fordesque catabuli pie obita refertur; id quod describitur in quinto & postremo paragrapho hujus historiæ. Sed cum Marcellus pœnas & cruciatus ob religionem subire cœperit sub Maximiano, cujus jussu verberibus cæsus fuisse dicitur paragrapho quarto horum Actuum; cumque Baronius universum ejus martyrium referat ad Maxentium, nullamque in eo partem relinqui velit Maximiano; propterea Bollandus & alii putarunt, eam fuisse opinionem Baronii, ut Maximiani nomen ab toto illo paragrapho quarto ablegandum censuerit. Sed quicquid senserit Baronius, retinendus est tamen in eo paragrapho Maximianus; itemque in quinto ac postremo, unde illum Baronius pariter ac Bollandus abjiciendum esse docent.

Nam inter ea, quæ utroque paragrapho continentur, breve sane tempus interjectum est, ut satis appareat sub uno eodemque Cæsare vel Imperatore omnia facta & transacta esse. Paragraphus quartus B. Cyriaci & sociorum martyrio & sepultura concluditur; hinc octo dierum spatium interposito transitio fit ad primam illorum translationem, unde paragraphi quinti initium ducitur: *Post dies octo veniens Marcellus Episcopus cum Lucina Matrona Christianissima, condixit corpora Sanctorum cum aromatibus, & im-* posuit

Retinendus in Actis S. Marcelli est Maximianus, nusquam vero Maxentius substituitur.

posuit noctu in Pavone &c. Ab eorum prima translatione nondum quinque menses intercesserant, cum B. Lucina Martyrum exuvias e Salaria in viam Ostiensem transtulit, honorificeque in suo prædio condidit vi. Id. Augusti: *Translata sunt corpora cum S. Cyriaco in prædio ejus in via Ostiensi, milliario ab urbe Roma septimo, ubi requiescunt in sarcophagis lapideis, quos manu sua recondidit B. Lucina in pace vi. Id. Augusti.* Inter utramque translationem eadem sanctissima muliere suo patrimonio, quod sibi opulentissimum obtigerat, Romanam ecclesiam longe munificeque ditavit: Eodem tempore B. Lucina fecit donationem de facultate sua: Tò eodem tempore non ad secundam, sed ad primam translationem, quæ in diem vigesimam quartam Martii incidit, referendum esse diximus in notis; nam ob eam donationem Maximianus Lucinam bonorum proscriptione & exilio multavit, Marcellum in Catabulum conjecit. Hoc audiens Maximianus Augustus indignatus proscriptione eam damnavit &c. Id autem contingere non potuit post secundam translationem, idest post vi. Id. Augusti. Nam cum & Maximianus Severus Roma abierat, quem per hæc fere tempora post obitum Constantii Galerius Augustum crearat; & Maxentius nondum imperium invaserat, quod vi. Kal. Novembris adeptus est an. 306. Quare nos in notis & in synopsi historiarum Marcellianæ martyrium, sepulturam, utramque translationem S. Cyriaci conjecimus in annum 306. Neque hæc in annos consequentes rejici possunt, cum jam Maxentius imperabat; nullus enim Vesterum scripsit Cyriacum sub Maxentio mortem pro Christo oppetiisse, sed omnes ejus martyrium Maximiano adscribunt, quo quidem nomine Maximianum Severum intelligi oportere infra dicemus. Quid plura? Legantur omnia, quæ deinceps consecuta esse dicuntur in hoc paragrapho postremo, & conferantur cum iis, quæ superiori paragrapho descripta sunt; utrobique se ostendit interrupta quadam continuatio seriesque rerum, ut aliæ ex aliis, & omnes inter se aptæ colligatæque videantur, & omnia facta peractaque esse sub uno eodemque Imperatore; ex quo fit, ut si Maximianus retinendus sit in quarto paragrapho, ut retinendum esse jam ostendimus, idem ab hoc paragrapho, qui proxime consequitur, dimoveri nequeat.

Haud equidem negaverim quinto paragrapho quadam interjecta esse de martyrio obituque Marcelli, quæ sine controversia Maxentio attribui necesse est. Sed Auctor præter institutum, quasi a proposito digrediens ea interposuit. Cum enim narrare cœpisset de martyrio S. Marcelli, quem Maximianus in Catabulum conjecit, & jumentorum custodiæ addixit, operæ pretium esse censuit ejus supplicii martyriique exitum paucis exponere: quomodo scilicet loci pedore ac situ confectus aliquot post annis diem suum obierit; Marcelli autem interitum, consummatumque martyrium Maxentio adscribendum esse inter omnes constat. Is ergo Scriptor more eorum, qui res summam attingunt, neque Maxentium nominat, neque narrat, quemadmodum bis captus fuerit Marcellus; & primum a Maximiano ann. 306. haud multo post necem Cyriaco illatam sit inclusus in domum Lucinianam, quam Marcellus Deo consecraverat, Maximianus vero in stabulum converti jussit, unde haud multo post a Clericis exemptus fuit; deinde vero a Maxentio fere triennio post in eundem locum

retrahendus fuerit, & publicis ibidem jumentis servire jussus; ubi demum sanctissime obiit an. 309. xvii. Kal. Februarias. Id adeo indicant hæc verba: *Ubi post multos annos, (tres nimirum) serviendo indutus amictu cilicino emisit spiritum:* quibus quidem verbis declarat se plarium rerum & annorum epitomam quamdam conficere. Cum igitur multa alia his annis interjecta brevitate causa præterierit, Maxentium quoque tacitus prætermisit, sub quo Marcellus martyrii palmam adeptus est. Nos igitur brevem hanc digressionem, quæ ab illis verbis: *Ubi etiam post multos annos &c.* usque ad hæc: *ubi requiescit in pace,* producit, parenthesis notæ utrinque apposita conclusimus; ne scilicet interpositu interjectuque rerum, quæ alio spectant, temporum ordo seriesque perturbaretur. Post hæc, Auctor ad id, unde parumper digressus erat, statim revertitur: *Eodem, inquit, tempore Maximianus Augustus præcepit ad se venire Carpasium Vicarium, & interrogavit &c.* Et cum vidisset Carpasius placatum sibi Maximianum, petiit ab eo domum B. Cyriaci &c. quæ quidem verba conjungi nequeunt cum obitu Marcelli, qui post multos annos martyrium jam pridem inchoatum absolvit; sed illud tempus indicant, quo primum Marcellus, jubente Maximiano, comprehensus religionis causa, laborare in Catabulo vexarique cœpit. Id confirmant, quæ statim sequuntur; nam ecce tibi iterum Carpasius urbis Vicarius, qui, ut dicitur paragrapho superiori, & quæstioni de B. Cyriaco habendæ, & tormentis eidem infligendis præfuerat. Præterea non est verisimile, ut Carpasius usque ad obitum Marcelli distulerit vel postulare a Maximiano, vel incolere domum Cyriaci, sed fere statim ab hujus martyrio ejusdem domus possessionem adisse videtur, quam cum nefariis sceleribus polluisset, justum ac debitum sibi exitum ab irato Deo conscivit. Dubitari igitur non potest, quia hæc omnia, quæ post illam digressionem sequuntur, ad id tempus revocari oporteat, cum post martyrium Cyriaci Maximianus in domum Lucinæ ad jumenta curanda Marcellum contraxit.

Hanc non ita longam a proposita historia digressionem cum graves cateroquin accuratque Scriptores non animadverterint, factum est, ut hisce Actis S. Marcelli nomen præfigerent, de quo dictum est alio loco diligentius, deinde ut ab hoc postremo paragrapho Maximianum ablegandum, & in ejus locum Maxentium substituendum putaverint. Illud etiam errorem præbuit, quod cum Marcellus bis captus fuerit, conjectusque in catabulum, plerique existiment unum fuisse Maxentium, qui semel atque iterum eandem illi pœnam inflixerit; ex quo fieret, ut Marcellus sub uno & eodem Tyranno martyrium inchoaverit, pariterque absolverit; quod ego judico longe aliter esse. Nam primum quidem jussu Maximiani comprehensus est haud multo post necem Cyriaco ejusque sociis illatam, propterea quod ædes Lucinæ in media frequentissimaque urbis regione Deo consecrasset, in iisque rem divinam perageret; quo idem Maximianus publica jumenta inferri, & eorum curationem & custodiam Marcellum suscipere jussit. Id ex Actis S. Marcelli colligitur. Deinde vero postquam Maximianus ex urbe discessit, Clericorum industria, cum ex illo loco sædoque ministerio exemptus esset, (id quod Auctor noster prætermisit) post duos annos & aliquot

Cur Scriptores hisce Actis nomen Marcelli præfixerint.

Bis Marcellus conjectus in catabulum, primum a Maximiano, deinde a Maxentio.

Maxen-
tius denuo
Marcellū
in eandē
domum ad
curandū
bestias in-
clusit.

mensis, iterum a Maxentio iussus est in eandem custodiam detrudi, atque ad pristinum munus revocari. Nam Maxentius cum initio simularet se Christianis amicum & factorem esse, ut eos ad suas partes contra Severum & Galerium alliceret, post hunc ex Italia fugatum, illum vero extinctum, statim abiecta, quam ad tempus sumplerat illa religionis & clementiæ larva, quorum antea patrocinium suscepisse videbatur, in eorum vitam ac fortunas sævire coepit; & cum plures Christianorum suppliciis mactavit, tum præcipue Marcellum Pontificem iterum inclusit in eandem domum Lucinæ, quam ipse divinis sacris & mysteriis initiaverat, & publica jumenta illuc iterum illata curare iussit, diuturni carceris ærumnis, ac tetra odore confecit. Ex quibus liquido apparet postremo hujusce historiæ paragrapho nihil contineri, quod ad Maxentium pertineat, præter ea, quæ de secunda Marcelli custodia, ejusque morte per digressionem Auctor adjecit. Hæc omnia diligenter distincteque explicavit Ursio Abbas Altimoatensis, & Marcellum primo quidem pro religione certamine sub Maximiano, altero autem sub Maxentio defunctum esse docuit, quamquam in eo erravit, quod quæ pertinent ad Maximianum Severum, ea Maximiano Herculio adscripserit, ut præclare animadvertit Joannes Bollandus.

Quæ de Marcello bis capto detrusoque in catabulum distincte & perspicue scripsit Ursio Abbas, huc transferre libuit ex cap. 19. Historiæ Marcellianæ: At illa (idest Lucina) petiit Papam, ut domum suam consecraret ecclesiam, quatenus locus carnalitatis fieret locus consecrationis. Nec distulit ille: ecclesiam consecravit, in qua frequenter & Missas celebravit. Eadem vero domus carcer sibi postea fuit, & exilii locus; sed non contempsit exilium, quia desiderabat cælum. Carcerem existimavit pro pratorio, quia jucundari desiderabat in paradiso. Et quod fuit pratorium ea domus Dei jubetur animalibus esse catabulum; in qua mox animarum pastor, constituitur pastor animalium. Apponitur ei & publica custodia; ne tanto Sacerdoti deesset publica injuria. . . . Sed cum deposita purpura Maximianus fuisset secutus collegam suum Diocletianum, noctu venientes Clerici, de catabulo eduxerunt S. Marcellum. Latificatur ecclesia subito, utpote tanti pastoris restituta patrocinio. . . . Maxentius pejor prioribus regni infortunio sortitus imperium, ut regnandi, ita sapiendi in Christianos obtinuit hæredium. Qui cum cogeret S. Papam negare, quod erat; videlicet Episcopum; & ille Christum confitendo, sacrificia derideret Daemoniorum; iterum cum furore emissa sententia restituitur in catabulo cum publica custodia.

Fateor equidem in Lectionibus Breviarii Romani, itemque in libro de Romanis Pontificibus unius Maxentii mentionem fieri, a quo Marcellus bis captus conjectusque in catabulum fuerit. Verum facile est suspicari in priorem locum, ubi Maxentius nominatur, Librariorum inscitia vel incuria pro Maximiano Maxentium irrepsisse. Præterea in eodem Breviario Romano alius priori, alius posteriori Marcelli custodiæ locus assignatur; primum liquidem in publicum stabulum inclusum fuisse dicitur, ut hæstiarum, quæ publice alebantur, curam sustineret; deinde vero in domum illam Lucinianam ab ipsomet Marcello ad divinum cultum conversam; in quam Catabuli bestias transferri, & a Marcello custodiri iussit, ubi loci fœditate multisque eru-

mnis afflictus obdormivit in Domino. Sed Ursio in eandem ædem semel atque iterum, primum a Maximiano, deinde a Maxentio detrusum fuisse affirmat; id quod cohæret cum Actis S. Marcelli; nec discrepat a libro Rom. Pontificum, in quo scriptum est iussisse Maxentium in eadem ecclesia iterum planas externi, idest eadem domum Lucinæ, quam Maximianus bestiis illuc deductis violaverat, iterum jubente Maxentio in stabulum conversa est, ubi publica jumenta Marcelli cura operaque alerentur. Quod autem ejusdem libri Auctor tradit Marcellum ex eo loco, in quo eum Maximianus concluserat, nono post mense eductum fuisse a Clericis, non satis videtur cum veritate congruere; nam Marcellus mens Martio paullo post martyrium Cyriaci ob consecratam domum Lucinianam, in hanc ad curanda publica jumenta Maximiani jussu contrusus fuit; eodem autem anno die octava Augusti idem Marcellus jam libertate Clericorum operâ donatus fuerat; quippe cum vi. Idus Augusti una cum Lucinâ interfuerit translationi corporum S. Cyriaci, & sociorum, quæ eodem die in viam Ostiensem ad prædium Lucinæ translata sunt. Ita enim fit, ut vix quinque menses ab ipsomet Marcello in custodiam tradito, ad eundem in libertatem assertum effluerint.

§. V.

In quarto itemque postremo paragrapho Auctorem S. Marcelli, non alium Maximiani nomine intelligi posse, nisi Maximianum Severum.

Maximianus is, de quo in locis modo laudatis sermo est, tot tantisque difficultatibus hanc historiam implicuit, ut præposteris temporibus, confusisque personis, & rerum gestarum ordinem perturbaverit, & totius narrationis fidem magnum in discrimen conjecerit. Nam incunte quarto sæculo plures fuisse constat vel Cæsarea vel Imperatoria dignitate præditos, qui Maximiani nomen gerebant; neque facile est alium aliis præferre, & quemcumque selegeris, ad quem postremam hujus historiæ partem referas, multæ undique difficultates circumstant, quibus te ipsum aut vix, aut nullo modo expedies. Fuerunt sane, qui ante nos hujus loci difficultatem perspectam cognitamque habuere, atque ut eam vel imminuerent, vel explicarent, vel omnino amoverent, alii aliam viam rationemque inierunt. Sed eorum pace dixerim, nemo ita feliciter in ejusdem loci nodique explicatione versatus est, quin se dum expedire vellet, in alios atque alios laqueos indueret; nondum, ut mihi videtur, ita diligenter explanata sunt omnia, nondum ita cautum est de unaquaque re, ut veteri chronologiæ historiæque nihil detrimenti imminere, sed undique facta & recta servetur. Ac mihi quidem nemmo alius videtur esse, qui hic Maximiani nomine intelligi possit ac debeat, nisi Maximianus Severus. Is unus est, qui nodos omnes expedit, qui hisce Actis perspicuitatem conciliet, quocum omnia præclare congruant. Hoc epim constituto, salva & bene constituta sunt omnia, nihil est quod temporum ordines perturbet, nihil est quod antiquæ Cæsareæ historiæ officiat. Id quod cum plane accurateque ostenderimus, nec nos industriæ nostræ, nec sui lectoris laboris poenitebit. Priusquam vero rem ipsam aggredior, necesse est unum omnino scrupulum

Per idem
fere tem-
pus plu-
res fue-
runt sive
Cæsares
sive Impe-
ratores
Maximia-
ni nomine
appellati.

gulum amovere, quem statim qui contra sentiunt, nobis obijcere possent. Illud, inquit, ante omnia doceas oportet, ubinam Severum Maximiani vocabulo appellatum invenias, & unde hoc nomen eidem obvenerit. Nulla extant monumenta, nullae inscriptiones, nulli codices, unde id colligi queat, nusquam ille apud veteres aliter denominari solet, quam Severus.

De antiquis numismatis, & inscriptionibus nihil est, quod respondeam; ex iis Romanae antiquitatis reliquiis multo plures periisse, quam extare constat; novi quotidie lapides, nummi-que in lucem proferuntur; quod quidem argumentum est alios longe plurimos adhuc irreperitos esse, & subter ædificiorum ruinas altius in terram depressos, quam ut facile effodi, atque e tenebris emergere possint. In his fortasse aliqui latent, quibus Maximiani Severi nomen inscriptum sit. Præterea cum breve fuerit sive Cæsareum, sive Augustale Severi imperium, nulla-que re admodum memorabili insigne, pauca ille sane, aut nulla omnino hujusmodi monumenta posteritati reliquit; nec mirum si paucissima illa, quæ olim fortassis extabant, vetustas obruerit; ex quibus efficitur nullum hinc argumentum idoneum deduci ad nostram opinionem labefactandam. Antiqui porro Scriptores cum Imperatores vel Cæsares nominant, cæteris prætermittis uno fere eos vocabulo, maximeque proprio designant; ut mirari nemo debeat, si hunc, de quo agimus, unico tantum, quod illi proprium erat, quove ab aliis distinguebatur, simplicique Severi nomine affecerint.

Unam tamen inscriptionem veterem illam quidem, sed admodum mendosam invenio apud Thomam Reinesium, in qua Severus, ipsomet interprete Reinesio, Maximiani nomine afficitur. Hanc repertam in Delphinatu apud Amputeum pagum in trivio Columna, hic subjiciendam censui cum ea, quam Reinesius apposuit, animadversione.

Imp. Cae. C. M. --- Maximianus. P. F. Aug. Germ. Max. Dacic. Max. Daci, sive Serus, Maximia. C. M. Max. Sarm. A. X. D. C. M. nobilissimus Salex, M. P. M.

Animadversio Thomæ Reinesii.

Negligenter descriptus, confusus, & prorsus male habitus est iste lapis; nec sic tamen corruptus, quin quid velit, utcumque intelligi possit. Præfert enim Imper. Cae. C. Val. Galer. Maximianum, & quem iste Cæsarem adoptavit Fl. Severum Maximianum, Germ. Max. Sarm. Max. Dacicum Max. nobilissimum Cæsarem. Versu secundo & Daci frustra iteratur. Extremo Alexiam innui puto, quod fuit oppidum in Heduis, cujus vestigia in hodiernâ Alise. Ultima littera M. in numeri notas revolvenda videtur, ut millia passuum XI., vel XII. concipiamus.

Quod si remota auctoritate exemplorum, quando hæc vel nulla, vel dubia suppetunt, reipsa & ratione veritatem velimus exquirere, non desunt argumenta & conjecturæ satis graves, unde colligi liceat, Severo Maximiani prænomen inditum fuisse. Omnibus fere sive Augustis, sive Cæsaribus, iis præsertim, qui tertio quartoque sæculo floruerunt, id moris fuit, ut plura sibi eademque illustria nomina, alia aliunde sibi adsciscerent, unde ornatus quidam ac splendor accederet proprio cujusque nomini; quod e priva-

ta quisque ac plerumque tenui humilique fortuna ad imperium attulerat. Non est autem verisimile, ut Severus hanc Majorum consuetudinem neglexerit, & uno simplici-que vocabulo contentus, quod privatus antea gesserat, nihil eidem gloriæ splendorisque accersierit ex præclaris magnisque nominibus, cum ad imperium Cæsareum accederet. Præterea Diocletianus, ut ad Severi tempora propius accedam, multos habuit filios, quos familiæ suæ per adoptionem inseruerat; nec paucos ex iis nepotes posterisque, qui Romanum imperium obtinuerunt. Ex iis porro nemo unus fuit, quin ex gente Valeria, unde prodierat Diocletianus, prænomen sibi vel honoris vel grati animi assumpserit. Juvat hic eos recensere, quos apud Henningem hoc vocabulo insignitos inveni; sunt autem hi: *M. Aurelius Valerius Maximianus Herculus, M. Aurelius Valerius Maxentius, Galerius Valerius Maximianus, Galerius Valerius Maximinus Daxa, Aurelius Valerius Licinius, Fl. Valerius Constantinus Magnus &c.* Quid igitur causæ excogitari potest, cur Severus aut non debuerit, aut noluerit ex gentilitio Diocletiani vocabulo nominari *Valerius*? Nonne is quoque inter adoptivos Diocletiani filios vel nepotes locum, & numerum obtinuit? quod enim hæres imperii, quod Cæsar, quod Augustus fuerit, uni præcipue Diocletiano acceptum referre debuit, qui collatum illi ab Herculo Cæsareum imperium ratum habuit & approbavit. Et vero Hieronymus Henninges supra

laudatus cæteris, quibus Severum affecit vocabulis, *Valerii* quoque nomen intersevit: *M. Aurelius Valerius Severus*. Quod si vix, aut nec vix quidem dubitari potest, quin Severus e Diocletiani familia Valerii nomen acceperit, quamquam ex antiquis Scriptoribus nemo sit, qui ejusmodi appellatione Severum donaverit; quid est cur dubitemus, quin idem Severus aliud sibi prænomen vel a Maximiano Galerio, vel a Maximiano Herculo adoptaverit, licet ne hoc quidem memoriæ ac litteris proditum fuerit? Et vero causæ suberant vel gravissimæ, cur Severus ab Herculo pariter & Galerio Maximianus denominari vellet, atque hoc, qualecumque esset, grati obsequentisque animi officium utrique persolveret. Etenim ut Severus Cæsareo nomine atque imperio donaretur, alter suam industriam consiliumque, alter suam auctoritatem operamque contulerat. Nam Galerius quidem Severum in Italiam ad Herculum misit, ut ab eo Cæsareæ dignitate augeretur; numquam vero destitit Diocletianum hortari, orare, atque adeo injecto metu impellere, ut Severum in partem hæreditatemque imperii vocaret, eidemque Cæsaris nomen ac potestatem confirmaret, quoad illum ad suam sententiam perduxit. Hercules vero Severum purpura induit, & solemnî cæremoniarumque Cæsarem appellavit. Porro rem ita gestam esse, quemadmodum a nobis exponitur, plane aperteque declarat Galerius, qui apud Lactantium, Diocletiano dissentienti Severum obtrudit: *Dignus, inquit cap. 28. quoniam militibus fideliter præfuit, & cum mihi ad Maximianum, ut ab eo induatur. Galerius postulat, quamvis initio Diocletianus repugnaverit, postea tamen, vel invitus assensit: Esto, inquit. Constat igitur ex Lactantio tres omnino fuisse auctores Cæsarei nominis atque imperii Severiani, & suam quisque operam in id contulisse: quippe cum ad eam rem Galerius consilium ac preces, Diocletianus, & Maximianus auctorita-*

tem.

Inscriptio Gallica, ubi Severus dicitur est Maximianus.

Severus tu Valerius a Diocletiano, & Maximianus ab Herculo; vel Galerio dicitur.

tem ac potestatem adhibuerint. Itaque Severus quemadmodum a Diocletiani familia *Valerius*, sic ab Herculio, vel a Galerio, vel ab utroque Maximianus denominatus esse videtur. Omnino iste mos erat temporibus illis, hæc sive consuetudo, sive præscriptio illius ætatis, ut qui Imperatores vel Cæsares fierent, observantiæ & officii causa, ab eo plerumque nomen mutuarentur, a quo Cæsares vel Augustali dignitate ornabantur. Nihil autem causæ afferri potest, cur ab hac seu lege, seu consuetudine Severum eximi oporteat.

Huc accedit, quod Severus nemini magis, quam Galerio additum, deditum, & obstrictum se præbuit, quippe cui Cæsareum nomen atque imperium in primis acceptum ferebat. Argumento est, quod Galerii voluntas & auctoritas potior illi semper fuit, quam fides & observantia Constantio debita, quem cæteroquin parentis loco habere, colere, auscultare debuerat; nam Hercules & Diocletianus Severum Constantio Cæsarem, ac reipublicæ administrum dederant, in ejusque ditione ac potestate esse voluerant. Contra vero ille nulli impensius, quam Galerio obsequabatur, & morem gerebat. Adeo autem Severus ab arbitrio nutuque pendebat Galerii, ut hoc jubente, non dubitaverit Constantii Augusti sui filio, ad patrem morti jam proximum in Britanniam proficiscenti, insidias moliri. Id scilicet Galerius spectabat, cum Severum itemque Dajam Cæsares designavit, ut ii omnino sibi obnoxii, atque ad omnia obedientes forent: *Eos, inquit Lactant. c. 18. oportet nuncupari, qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant, nisi meo jussu.* Ex hoc autem illud efficitur, ut si nulla fuisset ratio, cur Severus ab Herculio, esset tamen causa admodum gravis, cur a Galerio Maximianus nominari vellet; cum enim huic vel plurimum tribueret, seque totum ad ejus voluntatem fingeret atque accommodaret, fane verisimile est hanc etiam suæ erga illum propensionis & observantiæ significationem dedisse, ut officii gratique animi causa ab eo Maximiani nomen sibi met adscisceret.

Quid quod Haymo bonus in primis, licet posteriorum temporum, Scriptor apud Gisbertum Cuperum in notis ad Lact. *Maximiani* vocabulo Severum affecti? Quid porro causæ fuerit Cupe-
 ro, cur Haymum ob eam appellationem Severo tributam erroris arguerit, fane non intelligo; nec facile mihi persuaserim ab homine gravi & cordato, temere ac sine ulla ratione, appositum Severo fuisse nomen Maximiani. Adde huc, quod Diocletiano nomen Maximiani mirifice ardebat, propterea quia Maximianus Hercules, quem primo Cæsarem, deinde Augustum & collegam fecerat, morigerum se ac fidelem Diocletiano præbuerat. Quare cum id nomen boni faustique omnis loco duceret, ideo cum Galerio Cæsaream dignitatem contulit, eum Maximianum deinceps vocari jussit; ex eo nomine augurans eandem in Galerio erga se fidem atque observantiam fore, quam in Herculio expertus fuerat. Atque id causæ fuisse arbitror, quare Galerius etiam jussit Dajam, quem Cæsarem facere constituerat, denominari Maximinum, seu Maximianum, hominem cæteroquin barbarum, & flagitiosum, ut, cum nullam aliunde commendationem haberet, vel ipso tamen nomine apud Diocletianum gratiosus foret. Quæ quidem omnia ex Lactantio cap. 18. facile colligi possunt: *Hunc, inquit Galerius, ostendens Da-*

jam, adolescentem quemdam semibarbarum, quem recens jusserat Maximinum vocari de suo nomine. Nam & ipsi (Galerio) Diocletianus nomen ex parte mutaverat omnis causa, quia Maximianus (Herculus) fidem summa religione præstabat. Hinc conjici potest ipsum fortasse Diocletianum auctorem fuisse, ut quando repugnare non poterat, quominus Cæsar Severus fieret, ei saltem Maximiani nomen imponeretur. Sperabat quippe id nomen æque sibi felix in Severo futurum fortunatumque, atque fuerat in Herculio; præsertim cum vitam privatam initurus cogitaret, quantum ad suam salutem ac præsidium interesset Severum sibi amicum & fautorem habere.

Itaque vero admodum simile est Severo fuisse Maximiani prænomen, sive a Galerio, sive ab Herculio, sive ab utroque illud acceperit. Hoc autem posito & constituto, illud quoque, quod hujus loci caput est, sine ulla dubitatione affirmo, Maximianum eum, de quo in quarto itemque postremo paragrapho Actorum S. Marcelli multa scripta sunt, alium esse non posse, nisi Maximianum Severum. Quod in neutro illo paragrapho, si brevem quamdam digressionem excipias, locum habere possit Maxentius, id satis supra declaratum est. Nunc restat, ut argumenta rationesque afferam, quomobrem Hercules, pariterque Galerius ab utroque illo extremo paragrapho excludi debeant. Inter omnes conveniat necesse est, a primo paragrapho usque ad initium paragraphi quarti, nusquam alium esse, nisi Herculum, qui Maximiani nomine designatur; sed illud etiam inter omnes constare ac perspicuum esse debet, in ea, quæ deinceps sequitur, rerum gestarum narratione, nihil loci relictum esse Herculi, neque deinde Maximiani nomine Herculum intelligi posse. Nam Auctor initio ejusdem quarti paragraphi refert Diocletianum imperio se abdicasse, & post eam abdicationem consecuta esse, quæ postea narratur de martyrio Cyriaci, Artemiæ, & aliorum. Hercules autem pariter cum Diocletiano imperium deposuit, & in Lucaniam vitam privatam acturus secessit. Nullo igitur modo rebus deinceps gestis narratisque in utroque illo paragrapho præesse aut interesse potuit. Sequitur ergo longe diversum ab Herculo Maximianum illum esse, qui Cyriacum, Artemiam, sociosque reliquos ob religionem Christianam necari jussit. Neque vero Martyrium Cyriaci & Artemiæ referri potest ad illud tempus, cum Hercules Maxentii filii invitatu, Romam advolans, Augusti nomen & insignia resumpsit. Cum enim Maxentius post tyrannidem in urbe occupatam vi. Kalend. Novembris an. 306. vetuerit Christianis molestiam ullam exhiberi, non est verisimile, ut Hercules contra filii voluntatem, a quo imperium receperat, insensum ipsam se præberet. Præterea statim atque cum filio iterum imperare cepit, Severus jussu Galerii bellum utrique intulit, quo Hercules distentus atque implicitus Christianos persequendi neque spatium, neque facultatem habuit. Severo apud Ravennam extincto paullo ante Kalendas Majas an. 307., cum sibi a Galerio metueret, ad Constantinum in Gallias confugit. Post Galerij ex Italia discessum paucos intra menses in urbem reversus est, sed cum se præ Maxentio contemni animadverteret, acerbè in eum invehens, quam filio invidiam conflare voluerat, ea ipse conflagravit. Nam militum populique clamore

moribus adversus impium senem sublati, properans festinansque se publico conspectui surripuit, & ab urbe Italiaque profugus, iterum ad Constantinum in Galliam se contulit; neque umquam postea Romam rediit. Hæc ex Actis Diocletiani. Ex his autem efficitur Herculio post Imperium resumptum nullam Christianos divexandi opportunitatem aut potestatem fuisse. Nequit igitur Martyrium Cyriaci & Artemiæ Herculio iterum post abdicationem imperanti adscribi.

Haud equidem ignoro id, quod Baronius præclare docet in Notis ad Martyrol. Rom. xvii, Kal. Febr. quo die anniversaria S. Marcelli memoria recolitur; nimirum Martyrologis, cæterisque Hagiologis id moris esse, ut Martyrum agones, resque præclare gestas, Diocletiani, & Maximiani nomine consignent, quamquam interfecti fuerint post Imperium ab utroque dimissum; quippe cum persecutio illa, quæ decem ipsos annos tenuit, a Diocletiano & Maximiano initium pariter ac nomen sumpserit, *Totum*, inquit, *illud decennium, quod secutum est ab indicta persecutione per Diocletianum, & Maximianum, licet alii post illos successerint in imperium, illis tribuitur, atque ab eis Persecutio est denominata, de quo quidem innumera sunt exempla.* At in narratione earum rerum, quæ apud Martyrologos ad Diocletianum, vel Maximianum referri solent, permultum interest, quemadmodum illi Imperatores nominentur, & quibus quidque verbis exprimat. Si enim dicatur exempli causa hoc vel illud sub Maximiano, vel ex auctoritate Maximiani seu Diocletiani gestum esse, fateor equidem eo nomine intelligi posse, aut etiam debere Herculium, vel Diocletianum, quamvis per id temporis uterque in vita privata delitesceret, rei que publicæ administratione vacaret; nec dubium est, quin verba Baronii in hanc sententiam accipi oporteat. Contra vero si rerum gestarum series & contextus Maximiani præsentiam declaret, si quæstiones coram illo habitæ, & sententia ab illo in Martyres prolata, & alia id genus ab illo eodem acta fuisse dicuntur, quæ neque in absentem, neque in exauctoratum privatumque hominem convenire queant, consequens est Maximianum eum, quo cum illa congruunt, longe esse ab Herculio diversum, qui post abdicationem Imperii rempublicam nulla ex parte attigit, atque in vitam privatam se abdidit, quamquam inde emergere, ac depositum principatum repetere conatus fuerit. Si quis autem quartum & quintum huius historiæ paragraphum attentius legat, is clare perspiciat rerum gestarum narrationem iis verbis ac formulis exponi, quæ Maximiani præsentiam, & jurisdictionem requirunt. Is autem esse non potest Herculius, quippe qui Romam pariter atque imperium jampridem reliquerat. Ursio Altimontensis Abbas in Actis S. Marcelli cap. iv. a Maximiano Herculio ad Maxentium transfiliens, Maximianum Severum imprudens præterit, qui utrique interjectus regnavit; hinc factum est, ut res intermediæ Romæ sub Severo gestas Herculio attribuat. Quidquid peccavit, ignorance peccavit veteris Chronologiæ & Historiæ, cum Imperium Herculii longius, quam par est, produxerit. Severum autem post Herculium, & ante Maxentium Romæ imperasse ne suspicari quidem videtur. Cæterum, quæ hæcenus diximus, & Ursionem, & alios, si qui

sunt, eodem captos errore, satis superque resellunt,

Joannes Bollandus existimat, illa omnia, quæ sub Maximiani Imperio gesta esse narrantur paragrapho quarto, ad Maximianum Galerium pertinere; hunc esse, qui per id temporis Romæ aderat, qui Christianos conqueri, torquerique iussit, qui Artemiam sororem, Cyriacum Diaconum interfecit. Nam ad illa verba: *Hoc audiens filius ejus Maximianus Augustus præcepit, ut Christiani ubicumque inventi essent, punirentur, & zelo ductus propter sororem suam Artemiam, misit & tenuit Cyriacum Diaconum &c.* hanc notam adjecit: *Baronius restituendum censet Maxentii nomen ubi Maximianus nominatur. Id nobis haud satis expeditum est pronunciare. Fuit certe Romæ aliquando Galerius, qui Diocletiani filiam, Artemiam sororem, uxorem habuerat; nam Aurelius Victor de Constantino scribit: Hic dum juvenculus a Galerio in urbe Roma, religionis specie, obses teneretur, fugam arripit &c. Et ne dubitet quis, num post depositam a Diocletiano purpuram id contigerit, subdit: ad patrem in Britanniam pervenit; & forte iisdem diebus ibidem Constantium parentem fata ultima urgebant.* Et recte quidem Bollandus ab hoc loco Maxentium exclusit, quem Baronius perperam obtruserat illud vero, quod de Galerio scripsit, longius abest a vero, quam ut eruditis hominibus probari possit. Nam post inventum opusculum Lactantii *De Mortibus Persecutorum*, constare inter omnes video, tum primum a Galerio Romam aditam visamque fuisse, cum eam Maxentii tyrannide oppressam, & præditiis munitam obsedit. Hoc testatur Lactantius c. 27. *Nulla erat spes irrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circumfundenda mœnia non satis copiarum; quippe qui numquam Romam viderat, æstimaretque illam non multo esse majorem, quam quas noverat civitates.* Nec multo post Galerius, auctore eodem Lactantio ex urbis obsidione Italiaque inglorius ac re infecta discessit; neque umquam postea Romam reversus est; quæ civitas, quoad vixit Galerius, fuit semper in potestate ac ditione Maxentii, Tantum itaque abest, ut Galerius Romæ imperaverit, ut ne pedem quidem unquam in eam urbem intulerit. Ex quo fit, ut Artemiæ sororis, & Cyriaci Martyrio neque adesse, neque præesse potuerit. Nullo igitur modo Maximiani vocabulo Galerius subijci potest.

Fateor equidem nobis nostræque sententiæ opponi posse Aurelium Victorem paullo ante a Bollando laudatum, qui scripsit Galerium Romæ fuisse; quippe qui in ea urbe per speciem religionis nescio cuius, detinebat Constantinum diligenti custodia septum, ne fuga elapsus in Britanniam ad Parentem proficisceretur. Sed nos in Actis Diocletiani hunc Aurelii locum sic interpretati sumus, ut ibidem Romæ vocabulo subsit vel Nicomedia, vel Salona, juxta loquendi morem temporibus illis receptum; etenim tum amplissimæ civitates, præsertim illæ, in quibus Romani Imperatores suam regiam ac sedem Imperii locassent, interdum honoris causa Romanæ urbis appellatione afficiebantur. Utraque autem illa civitas tantæ erat amplitudinis, tot tantisque ornamentis atque ædificiis aucta ab Diocletiano, ut alterius Romæ nomen pro dignitate sustinere posset. Huc revoca, quæ in hanc sententiam diximus in Historia Dioclet. Itaque ex allato Victoris loco nihil contra nos effici cogi-

Galerius
numquam
Romam
ingressus
est,

cogique posse videtur. Si autem interpretatio nostra cuiuspiam minus arrideat, nemo inficiabitur Aurelio præferendum esse Lactantium, qui cum temporum illorum æqualis fuerit, diserte affirmat numquam a Galerio aut possessam, aut aditam Romam fuisse. Itaque in Actis S. Marcelli nullus locus relictus est Galerio, quem illic Joannes Bollandus minus apte congruenterque ad historiam illorum temporum intrusit. Quocirca Maximiani vocabulo subesse non potest Galerius.

Quod si Maximiani nomen in utroque illo paragrapho, de quo est controversia, iterum ac sæpius commemoratum, neque ad Maxentium, neque ad Herculum, neque ad Galerium accommodari potest, relinquitur, ut ad Maximianum Severum referri debeat. Nam de Maximino, seu Maximiano Daja, vel Daza, nihil est quod laborem; is quippe in extremis Orientis partibus imperavit, neque umquam res Occidentalis Imperii ulla ex parte attigit. In duobus igitur illis paragraphis sæpe laudatis sunt quædam quasi notæ, quibus insignitur Maximianus Cyriaci & Artemiæ intersector; ex his porro nulla est, quin præclare cum Severo congruat; sunt quædam rerum ac locorum indicia, ex quibus nemo alius, præterquam Severus, dignosci queat. Ac primum quidem Maximianus is, qui Romæ Cyriacum & Artemiam extremo supplicio affecit, longe aberat Nicomedia, cum Diocletianus in ea urbe purpuram exiit, & Imperium deposuit. Argumento est, quod Maximianus, de quo agimus, solemni abdicationi non interfuit, sed vel per literas, vel per nuncios accepit ab Diocletiano relictum esse imperium, atque hæredes institutos, qui sibi in reipublicæ administratione succederent. Id ex ipsis Actis S. Marcelli colligitur, ubi sub initium paragraphi quarti hæc leguntur.

Indicia
quædam in
Actis
Marcelli
paragra-
phis, unde
Maximianus
Severus
dignosci
posse.

Hoc audiens (scilicet de abdicatione Diocletiani) *filius ejus Maximianus Augustus præcepit, ut Christiani ubicumque inventi fuissent, punirentur, & zelo ductus propter sororem Artemiam &c.* Illa verba *hoc audiens* satis declarant absentiam Maximiani, qui cum rerum Nicomediæ gestarum ignarus esset, vel certe non admodum conscius, fama & auditione accepit Diocletianum rebus publicis valere jussis, alios sibi substituisse, qui Romani Orbis imperium pro sua quisque parte administrarent. Id autem nullo modo cum Galerio cohæret, qui non solum rebus Nicomediæ gestis interfuit, sed etiam Diocletianæ abdicationis auctor & impulsor fuit; atque adeo ab ipsomet Diocletiano vel invito Imperatoris nomen & insignia extorsit; quod Lactantius fuscè accurate describit. At vero Severus paucis ante mensibus in Italiam commodum discesserat; quippe qui Galerii jussu missuque Mediolanum ad Herculum se se contulerat, ut ab eo Cæsarea dignitate ac purpura ornaretur. Ita enim Herculum inter & Galerium convenerat, ut statim atque nuncii a Galerio venissent Diocletianum tandem constituisse Imperium dimittere, & novos ab eo Imperatores ac Cæsares designatos fuisse, Herculum purpura Severum indueret, ac Cæsarem declararet. Rem in hunc modum contigisse auctor est Lactantius c. 18. *Quos ergo faciemus* (Cæsares, ait Diocletianus)? *Severum inquit* (Galerius). *Illumne Saltatorem* (verba sunt Diocletiani) *temulentum, ebriosum, cui vox pro die, & dies pro nocte?* *Dignus inquit,*

quoniam militibus fideliter præfuit; & eum misit ad Herculum, ut ab eo induatur. Severus itaque eo tempore aberat Nicomedia; quæque illic acta sunt, non ipsemet præfens vidit, sed ex Galerii litteris, atque nunciis cognovit. Nullum igitur alium, nisi Maximianum Severum spectant ac designant illa verba: *Hoc audiens filius ejus Maximianus Augustus &c.*

Maximianus is, qui Cyriacum in custodiam tradi, & paucis post mensibus, una cum Artemia necari jussit, Romam per idem tempus solemni ritu ac pompa ingressus est, ut in ea urbe Cæsarei Imperii paullo ante suscepti possessionem iniret. Id adeo ex Actis S. Marcelli colligitur: *Misit ac tenuit Cyriacum Diaconum, & misit eum in custodiam; & præcepit, ut in die processionis suæ ad exemplum Christianorum Cyriacus nudus, & catenis obligatus ante rhedam ejus traheretur.* Et paulo post: *Uno autem tempore veniens in die processionis Marcellus Episcopus obtulit se Maximiano Augusto dicens: pietati tuæ suggero &c.* Quæro, quinam fuerit Maximianus ille, qui post Imperium a Diocletiano & Herculo depositum, insigni apparatu, ingentique, ut fit, hominum concursu ac frequentia, Romam iniit, & cum veste purpurea processit? Num Herculus, qui imperio ac publicis rebus nuncium remiserat? Num Galerius, qui in urbem numquam pedem intulit? Num denique Maximinus Daja, quem Diocletianus intra fines extremi Orientis regnare jusserat? Restat igitur, ut solemnem hunc Romanum ingressum referamus ad Severum, qui Cæsarei Imperii, quo Mediolani donatus fuerat ab Herculo, possessionem more majorum Romæ adire voluit; præsertim cum in ejus ditione ac potestate Roma esset cum Italia & Africa, quæ antea Herculi imperio continebantur. Vix igitur, aut ne vix quidem dubium esse potest, quin in hoc quarto, & in sequenti paragrapho unus idemque Severus Maximiani nomine designetur.

Eodem pertinet, quod reliqua omnia, quæ de Maximiano in hisce duobus postremis paragraphis prædicantur, in Severum aptissime conveniant. Is quippe appellatus filius Diocletiani; quæ quidem appellatio in eundem Severum optime quadrat. Nam Cæsar factus est, itemque hæres Imperii auctoritate Diocletiani, quem vel invitum injecto metu Galerius impulerat, ut Cæsarei nominis ac juris Severo & Dajæ conferendi auctor fieret. Nam injussu Diocletiani, qui supremus erat Imperator, & principem auctoritatis locum obtinebat, neutrius Imperium ratum ac firmum esse potuisset. Qui autem hæres ab aliquo instituitur, is rite vocari potest filius illius, a quo cum hæres scribitur, per quamdam veluti adoptionem, in hæreditatem familiamque suam adsciscitur. Quocirca auctor historiae Marcellianæ eos omnes appellat filios Diocletiani, quos ipse in partem Imperii, & Cæsareæ vel Augustalis hæreditatis vocavit. *Fecit testamentum, & cohæredes fecit filios suos.* Eandem ob causam recte dici potuit Severus quidem frater Artemiæ, hæc vero soror Severi. Erant siquidem habitique sunt filii Diocletiani; nam altera naturali, alter civili quadam propagatione ab eo progeniti fuerant. Præterea Severus jure dici haberique poterat filius Herculi, a quo Cæsar creatus fuit. Cum autem Herculus & Diocletianus Augusti fratres inter se vocarentur, hinc fit, ut quemadmodum duorum fratrum filii, qui patruales proprie nominari solent, aliquando

quando fratres appellantur; sic etiam Artemia, cum filia esset Diocletiani, vocari poterat soror Severi, qui filius Herculi fratris Diocletiani dicebatur. Maximianus, ut ex Actis S. Marcelli cognosci licet, acerbissimum se Christianis hostem præbuit. Id vero non abhorret ab indole & ingenio Severi, quem corruptissimis moribus inquinatum fuisse, crudelē, temulentum, ebriosum Lactantius testatur; præsertim cum hoc vehementius Christianos sibi affligendos & divexandos putaret, quo majorem gratiam iniret apud Galerium, a quo & Cæsareum jam acceperat, & Augustale Imperium brevi se adepturum sperabat. Denique haud repugnat cum Severo titulus Augusti, quo illum exornat Scriptor hujus historiæ; quamquam enim nondum Imperator & Augustus dictus fuisset, cum Cyriacum & Artemiam interfecit; tamen paulo post a Galerio id nominis atque potestatis accepit. Cum enim Maxentius Romæ Imperatoris titulum atque insignia sumpsisset, Galerius ut haberet, quem huic opponeret, cujusve opera ad eum exauctorandum uteretur, Severum Imperii Collegam adscivit, & Augustum appellavit. Cum autem Acta S. Marcelli conscripta fuerint triennio post necem Cyriaco & Artemiæ illatam (si quidem horum Scriptores fuerunt Notarii Romanæ Ecclesiæ, ut tradit Molanus) mirum non est, si eorum auctores titulum Augusti Severo attribuant; quippe cum non ignorarent Severum e Cæsare factum fuisse Augustum, quamvis cum Cyriacum & Artemiam occidi jussit, nondum Augustale Imperium assecutus fuisset. Cæterum non desunt exempla, ex quibus intelligi possit ipsos Cæsares aliquando Imperatores, & Augustos appellatos esse; nam apud Lactantium Galerius pariter & Diocletianus eodem & Principis & Imperatoris nomine afficitur: *Arguebantur Christiani pelus hostes publici, & cum ingenti invidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebat; illos consilio cum Eunuchis habito de extinguendis principibus (Diocletiano & Galerio) cogitasse, duos Imperatores domi suæ pene viros esse combustos, idest Diocletianum & Galerium, qui tum erant Nicomediæ; Herculus quippe longe gentium aberat. Quare Gisbertus Cuperus hunc Lactantii locum hac animadversione illustrat: Atqui unus tantum Imperator, alter Cæsar erat; quod notandum diligenter, quia ejusmodi loquendi ratio apud alios etiam occurrit, & quia similiter Eusebius eas appellat βασιλεις. Nihil igitur est in quarto, itemque in quinto Historiæ Marcellianæ paragrapho, quin cum Severo apprimē cohaereat.*

CAPUT QUARTUM.

De Cultu S. Artemiæ Virginis & Martyris.

§. I.

Dies Natalis seu Martyrii; Locus Sepulchri.

Dies martyrii incertus.

Quæ historiæ S. Marcelli nomine inscriptam litteris mandavit, is de conversione S. Artemiæ, ejusque Vita sanctissime acta, pauca quidem, sed prorsus egregia commemorat; verum quæ ad illius Martyrium pertinent, ea perquam breviter perstrinxit atque attigit; de funere autem ac sepultura ne verbum quidem fecit. Ex Martyrologis, vero nemo est, qui

B. Artemiæ Martyrium ejusque nomen & anniversarium cultum proprio certoque die consignaverit. Nam cum nemo usquam S. Artemiæ mentionem fecerit, nisi in ea formula atque elogio, quo quisque S. Cyriacum ornavit, eorum instituto ac proposito consentaneum erat, res S. Artemiæ non ultra attingere, nisi qua cum laudibus & martyrio S. Cyriaci cohaerent. Quocirca Petrus Equilinus Episcopus cum anniversario festoque die S. Serenæ Martyriam S. Artemiæ conjunxit; quippe negat omnino, de illius Martyrii die, se habere, quod liqueat: *Cujus dies passionis, inquit, cum agnoscitur, Passio ejus recte Marri (Serenæ) subjicitur.* Varum si quis Martyrologicas formulas, quibus B. Cyriaci martyrium describitur, diesque ejus nomine consecratus designatur, diligenter accurateque perpendat, huic vix dubium esse poterit, quin Cyriacus pariter & Artemia uno & eodem die extremum pro Christo certamen subierit; ac proinde martyrium utriusque ad diem decimum sextum mensis Martii adscribi oporteat. Qui S. Cyriacum commemorant Beda, Ulfardus, Ado, Rabanus, eidem Martyrii commilitones adjungunt; his adde Martyrologium Romanum, quod quidem cum cæteris omnino congruit, nisi quod, quæ illi fufius persequuntur, paucioribus verbis complectitur. Hæc autem omnia Martyrologia, præter Largum & Smaragdum, alios circiter viginti gloriosi certaminis socios cum Cyriaco præclaram pro Christo mortem obiisse tradunt, quamquam nullum ex illis certo proprioque vocabulo distinguant. In hunc autem numerum quasdam etiam pias mulieres ac Virgines conjiciendas esse Acta S. Marcelli declarant: *Tunc iratus Maximianus jussit omnes vinctos, qui erant in custodia, una cum Cyriaco capite truncari. Et data sententia ducti sunt cum Cyriaco Diacono promiscui sexus viginti & unus, & decollati sunt in via Salaria juxta thermas Sabustii foras muros.* Quod si B. Cyriacus Martyrii socios comitesque etiam mulieres, non solum viros habuerit, qui omnes una die, & eodem supplicio affecti pro religione decertarunt; sane verisimile est in earum numero ac societate Artemiam pariter includi; nec quidquam causæ excogitari potest, cur Severus post Cyriacum, ejusque commilitones egregios interfectos, Artemiæ martyrio dies aliquot sive menses protraheret, Maximianus Severus idcirco Cyriacum vinculis mandari, extremoque supplicio affici jussit, quod Artemiam sororem suam Christianis præceptis ac mysteriis imbuisset; itemque Artemiam in custodiam tradidit, & capite damnavit, propterea quod nullis neque minis, neque sollicitationibus adduci posset, ut a recta in Deum fide ad nefariam Idolorum superstitionem deficeret. Propius igitur vero est in utrumque, quando neutrum a proposito, susceptaque religione dimovere poterat, uno & eodem tempore sententiam tulisse; & quibus communis religio idem crimen, eandemque mortis causam conflaverat, eos eodem tempore necatos esse vero simile est. Adde, quod eadem capitæ sententia in Artemiam pariter ac Cyriacum & socios decreta satis declarat, unum item diem communi omnium supplicio constitutum fuisse; Artemiam enim uti cæteros, gladio cæsam, & obtruncatam docet Petrus Equilinus hisce verbis: *Artemiam vero sororem suam, gladio in Christi confessione necari fecit.* Neque vero crediderim Severum hominem suoapte ingenio truculentum, & Christiani sanguinis

Artemia eodem, ac Cyriacus & socii, die ac supplicio genere interfecta.

guinis sicientissimum, ullam habuisse rationem nobilissimæ hujus virginis, sibi que civilis cognationis vinculo conjunctæ, ut cum sorore lentius ac remissius, quam cum cæteris ageret. Plus enim apud eum valebat immanitas, & odium in Christianos, quam Artemiæ nobilitas, & quæ sibi cum illa erat conjunctio; præsertim cum sceleri ac furori suo Diocletiani auctoritatem & exemplum prætereundum posset, qui ne a domestico quidem sanguine, nedum a propinquis & consanguineis violentas manus abstinuit; quippe cum non modo Susannam Gabinii patrui filiam, sed etiam Alexandram conjugem Christianæ religionis causa interfecerit. Sed quod maxime ad rem pertinet, ex ipsis Actis & Martyrologiis colligitur unam eandemque fuisse diem, quam Cyriacus & Artemia suo martyrio consecraverint. Nam §. 4. post descriptam Cyriaci, & sociorum necem, hæc adduntur: *Ipsa tempore Maximianus Augustus interfecit sororem suam Artemiam*. Eadem verba plerique Martyrologi in suis quisque codices retulerunt, ut auctor est Henschenius in Prætermiis ad diem xvi. Martii: *Quæ verba, inquit, etiam adduntur ad hunc diem in Martyrologiis Mss. Tornacensi, Latiensi, Bruxellensi, aliisque. Item apud Rabanum, & alios*. His autem verbis, cum dicimus, *ipsa tempore*, hæc vis & notio subiecta est, ut certum ac definitum diem, atque adeo ipsum diei horæque punctum significet; idemque valeat ea locutio, ac si diceretur, *in ipso articulo, & eodem puncto temporis*, quo Cyriacus interfectus est. Contra verò cum dicimus *illo tempore*, hæc verba paullo latioris significationem subeunt, neque necesse est, ea unius ejusdemque diei circumspectione definire. Atque id causæ fortasse fuit, cur Martyrologi B. Artemiæ nomine & commemoratione nullum alium diem signaverint, cum verba illa satis indicarent diem decimam sextam mensis Martii Cyriaco pariter & Artemiæ sacram esse, & utriusque martyrio nobilitatam fuisse. His forsitan rationibus adductus, (nisi aliunde id acceperit) Episcopus Bosinensis sine ulla dubitatione scripsit xvi. Kal. April. Cyriaco & Artemiæ ad beatam immortalitatem aditum patuisse, ac proinde anniversariæ utriusque commemorationi unam & eandem diem jure ac merito in Fastis ecclesiasticis constitutam esse. *Contigit Artemiæ triumphus, inquit, circa extrema Marcelli Papæ tempora. Dies natalis ejusdem idem cum anniversaria memoria Cyriaci Diaconi, & sociorum vi. Id. Augusti tabulis ecclesiasticis recensetur, cum revera xvii. dies Kal. Aprilis mortalitatem cum immortalitate commutavit*. Ex reliquis sanctis mulieribus, quæ una cum beato Cyriaco martyrium subierunt, duas omnino in Actis S. Marcelli invenio, quas auctor certo proprioque nomine insignierit, Julianam, & Memmiam. Has porro fuisse illustri loco natas, & S. Artemiæ pedissequas atque ancillas conjectari licet.

De sepulchro S. Artemiæ pauca sane habeo, nec satis certa, quæ scribam. Facile adducor, ut credam, quemadmodum Susannam, ita etiam Artemiam domi privatosque intra parietes jussu tyranni interfectam esse, ne scilicet virgo id ætatis, eo loco, iis parentibus nata, publici supplicii ignominiam subiret; neve miserranda mors sorori per summam crudelitatem illata magnam Severo invidiam atque infamiam conflaret. Corpora igitur S. Artemiæ domi abditum tandem sepul-

pultura caruit, quoad Lucina, ut arbitror, paucis post diebus ejusdem funus curavit. Nam cum Cyriacum & socios octavo post eorum martyrium die, ex eo loco, ubi Joannes Presbyter raptim & clam humaverat, in locum nobiliorem transtulisset, eadem Lucina una cum Marcello sanctissimo Pontifice, ut credibile est, eodem tempore, vel paucis post diebus, corpus S. Artemiæ paterna domo elatum, extra portam Viminalem in cæmeterium Alexandri intulerunt, & in eodem sepulchro, quod Serenæ matri, itemque Susannæ consanguineæ exuvias exceperat, pie honorificeque condiderunt. In hoc quippe cæmeterio sepulturæ mandatam fuisse Artemiam auctor est Petrus Equilinus, unde multis post sæculis in urbem translata fuit: *Quæ, (inquit Equilinus) juxta matrem & consobrinam sepulta est*. Idem testatur Episcopus Bosinensis: *Artemiæ corpus Marcellus Pontifex, & Lucina pietatis inclytæ femina juxta Susannæ reliquias condiderunt*. Serenam vero pariter ac Susannam in cæmeterio Alexandri conditas fuisse diximus.

§. II.

De reliquiis S. Artemiæ, & corporis translatione, & Romano cultu.

DUAS in urbe sacras ædes Artemiæ reliquiis nobilitatas apud Scriptores invenio; alteram titulo S. Silvestri in campo Martio, alteram S. Mariæ in Equiro inscriptam. Id docent Reliquiæ S. Artemiæ ad S. Silvestri in campo Martio & S. Mariam in Equiro. Pancirolus, Trottus, Ferrarius, Piazza, & alii. Pompilius Trottus in opere Italico, quod inscribitur de magnificentia urbis Romæ, hæc scripsit: *Corpus S. Artemiæ partim apud S. Mariam in Equiro, partim apud S. Silvestrum in campo Martio conditum est*. Corporis Artemiani bifariam divisi, in ædem utramque transferendi, auctorem fuisse censeo S. Paulum hujus nominis primum Pontificem Romanum, qui inter annos quinquagesimum septimum, & sexagesimum octavum sæculi octavi ecclesiæ præfuit. Pancirolus in libro de thesauris absconditis &c. pag. 401. tradit corpus S. Artemiæ e cæmeterio S. Callisti a Paulo Primo Pontifice Maximo sublatum fuisse, ejusque partem honorifice depositam in æde Mariana ab Equiro cognominata. Ubinam Pancirolus scriptum invenerit ex cæmeterio Callisti translata fuisse Artemiam, haud equidem scio; cum cæteroquin Petrus Equilinus doceat eam post martyrium sepultam esse apud Susannam, & Serenam, ac proinde in cæmeterio Alexandri seu Felicitatis; sed vel incuria librorum in locum Alexandri Callistus irrepsit, vel ante sæculum octavum Artemia ex uno in alterum cæmeterium translata fuerat. Utrumque res fuerit, certe quod de hac translatione Pancirolus scripsit, præclare congruit cum eximia erga S. Martyres pietate ac religione Paulli Pontificis, qui cum cerneret sacra urbis cæmeteria vetustate paulatim labefactari, & jam corrui cœpisse, eorumque religionem, hominum desidia neglectaque magis in dies exolescere, paucis admodum ea loca venerationis causa subeuntibus, quam plurima Sanctorum Martyrum corpora indidem sustulit, evectaque solempni pompa in urbem, alia in aliis ecclesiis pie ac religiose collocavit, ubi, locorum minime deviorum opportunitate populi frequentiam ac religionem invitante, debitus illis honos haberetur. Quæ in hanc sententiam Auctor ejus Vitæ tom. 8. Conc. edit. Ve-

Venet. scripsit, ea huc transferre haud piget: Hic enim beatissimus Pontifex communibus spiritualibus suis studiis magnam sollicitudinis curam erga Sanctorum cæmeteria indefinenter gerebat. Unde cernens plurima eorumdem Sanctorum cæmeteriorum loca neglecta, ac desidia, & antiquitate maxima demolita, atque jam vicina ruina posita, protinus eadem Sanctorum corpora de ipsis dirutis abstulit cæmeteriis. Quæ cum hymnis, & canticis spiritualibus intra hanc civitatem Romanam introducens, alia eorum per titulos, ac Diaconias, seu monasteria, & reliquas ecclesias cum decenti studuit recondi honore. Itaque Paullus ex illis suburbanis cæmeteriis, cum alios plures martyres, tum corpus S. Artemiæ in urbem invexit, ejusque partem templo S. Mariæ in Equiro attribuit, ut docet Pancirolus; idque confirmat inventio ejusdem, quæ præter opinionem accidit an. 1585. cum artifices veterem illius templi aram demolirentur, ut novam exstruerent, eodem teste Pancirolus, qui in eodem libro supra laudato pag. 416. id litteris mandavit. Eodem pertinet altera inventio longe vetustior, quam Bortholomæus Piazza in Hierach. Cardinal. refert ad Pontificatum Alexandri tertii. Is quippe Pontifex cum altare ejusdem templi Mariani consecrare statuisset, reliquias martyrum, quas subter sacram mensam ex antiquo more, ecclesiæque præscripto recondideret, ibidem e loculis subterraneis effodi iussit. Huic rei qui operam dabant, dum altius sarculis & ligonibus terram foderent, patefacta est arca, in qua inscriptum erat: *Corpus Artemiæ Virginis, filia Diocletiani*; quod non perinde accipi velim, quasi integrum corpus inibi esset, sed ad eam dicendi formam ac perscriptionem referri oportet, quæ jubemur partem ex toto intelligere. Hanc porro corporis partem tunc in ara Mariani templi inclusam fuisse illud argumento est, quod post quatuor sæcula, cum eadem rescindenda esset, ut tradit Pancirolus, ibidem loci reperta fuerit.

Alteram vero partem corporis S. Artemiæ idem Paullus videtur intulisse in ædem S. Silvestri, quam ipse scilicet in domo paterna exstruxerat, eidemque cœnobium adjunxerat, translato illuc corpore S. Silvestri, & S. Stephani Pontificis ac martyris, ubi etiam caput Joannis Baptistæ reconditum ferunt. Hoc in vita ejusdem Paulli scriptum invenio: *Hic sanctissimus Præsul in sua propria domo monasterium a fundamentis in honore S. Stephani, scilicet martyris atque Pontificis, nec non & beati Silvestri Pontificis & confessoris Christi, construxit. Ubi & oraculum in superioribus ejusdem monasterii manibus edificans, eorum corpora magna cum veneratione condidit. Infra claustra vero ipsius monasterii ecclesiam miræ pulchritudinis a fundamentis noviter construxit.* Baronius in notis ad diem 31. Decembris hæc subdit: *Paullus Papa ædes paternas, in quibus natus fuerat, & educatus, in ecclesiam, & monasterium convertens, eandem in honorem SS. Stephani, & Silvestri Pont. Rom. dicavit. Dicta est ecclesia S. Silvestri apud campum Martium, sicut & antiqua monumenta testantur; vel ut habet Martinus Polonus, S. Silvestri ad Caput, ob reconditum in ea caput Præcursoris Domini.* Itaque Paullus Papa primus ad augendam templi a se conditi religionem & sanctitatem, cum aliorum illustrium Divorum lypsana, tum etiam, ut est admodum verisimile, illuc intulit partem corporis S. Artemiæ haud Illyrici Sacri Tom. II.

ita pridem e suburbano cæmeterio transvecti, cujus alteram partem per idem fere tempus ecclesiæ S. Mariæ in Equiro attribuerat. Illam vero laminam plumbeam in æde Romana S. Celsi abhinc annos amplius viginti repertam, in qua scriptum est: *Artemia Virgo filia Diocletiani*, ego equidem arbitror indicio esse aliquid ex reliquiis S. Artemiæ ibidem olim fuisse, aut etiamnum existere; nisi forte ad aliquod ejusdem virginis simulachrum, seu monumentum, honoris ac memoriæ causa eam epigraphem appositam fuisse putemus.

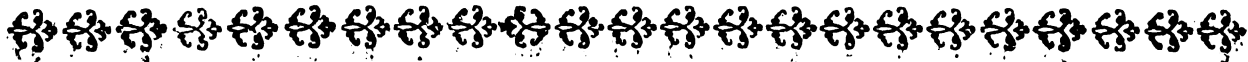
De Cultu S. Artemiæ festisque & anniversariis diebus quæ scriberem, hæc sane pauca colligere potui. Ferrarius in generali Catalogo Sanctorum scripsit Artemiam 12. Augusti coli Romæ in ecclesia S. Silvestri. Pancirolus in eo libro, quem de subterraneis urbis ædificiis scripsit, docet S. Artemiæ memoriam anniversario cultu Romæ celebrari vel vi. vel v. Idus Augusti, idest vel eo ipso die, quo colitur S. Cyriacus, vel postridie. Hujus diei celebritas referri non potest ad ecclesiam S. Silvestri apud campum Martium, ubi ejus corporis pars asservatur; illic enim pridie Idus Augusti S. Artemiæ solennia religionis officia persolvuntur, quemadmodum Ferrarius tradit. Itaque verisimile est alterutrum illum diem festum olim agi solitum fuisse in æde Mariana, cui ab Equiro cognomen est, ubi S. Artemiæ lypsana recondita sunt; & propterea ibidem ejus cultus ac religio antiquitus florebat; nunc vero nullus ibidem festus dies S. Artemiæ decretus est, nihil eidem anniversarii cultus persolvitur, quemadmodum per litteras ab urbe missas mihi significatum est. Cum autem Pancirolus in incerto reliquerit, utrum octavo die Augusti, an postridie, anniversarii, statique honores B. Artemiæ deferantur, opinari licet id moris olim fuisse, ut & statum quidem Augusti dies communi tum Cyriaci & sociorum, tum Artemiæ nomine festus ageretur; nono autem ejusdem mensis die unius Artemiæ commemoratio cultusque iteretur; quippe quæ ob generis nobilitatem cum eximia sanctitate conjunctam digna habita fuerit, quæ proprii & peculiaris diei, religiosique officii celebritate coleretur. Ad hunc fere modum universalis ecclesia, postquam 111. Kalend. Julii, quanta maxima fieri potest religione ac magnificentia, sacrum utriusque Apostolorum Principis, festumque diem peregit, insequenti die B. Paulli Doctoris gentium commemorationem præcipuo quodam ritu ac veneratione prosequitur. Cæterum Joannes Jacchetus in eo opusculo, quod de ecclesia S. Silvestri scripsit, ex Calendario ejusdem ecclesiæ tradit, inter festos & anniversarios dies, quos sacræ illæ virgines cœnobii Silvestrini celebrare solent, diem nonum Augusti adscriptum esse his verbis: *9. Augusti S. Artemiæ Virg. & Mart. adest corpus.* Idem Jacchetus in eodem opusculo pag. 65. indiculum Divorum ex lapide ad parietem affixo in porticu ejusdem ædis Silvestrinæ describit, in quo hæc leguntur: *Die nona mensis supradicti (Augusti) S. Artemiæ Virginis & Martyris.* Verum æditus, sive præpositus sacrario hac de re interrogatus cum esset, respondit diem tertium Septembris apud virgines illas Silvestrinæ ad cultum & commemorationem B. Artemiæ referri, & psalmodia liturgiaque anniversaria sub ritu dupl. min. celebrari. Sunt præterea, qui cultum anniversarium B. Artemiæ referant ad diem decimam

S. Artemiæ
misculus
Romanus.

Inventio
duplex S.
Artemiæ
in æde S.
Mariæ in
Equiro.

mam sextam Augusti; qua quidem die in ecclesiasticis Divorum fastis S. Serenæ ejus matris nomen & commemoratio inscribitur. Mihi admodum probabile videretur olim in templo Sanctæ Sufannæ apud Thermas Diocletiani una & eadem die Serenæ pariter atque Artemiæ memoriam celebrare solitos Romanos fuisse, & commune utrique religionis officium tribuere. Sed is ritus & consuetudo tum Serenæ, tum Artemiæ singulis annis eo die colendæ jamdudum exsolevit. Bartholomæus Piazza tradit S. Artemiam coli apud Romanos etiam in æde S. Martini in montibus; & diem, quo ibidem solemnes illi honores adhibentur, silentio prætermisit.

Sed cum in eodem templo extet incisus marmoreæ tabulæ index Sanctorum, quorum ibidem vel corpora asservantur, vel dies festi aguntur, *Artemii* quidem nomen inscriptum legitur, *Artemia* vero nusquam invenitur. Utrum B. Artemia extra urbem peculiari alicubi cultu ac veneratione affici soleat, mihi non est comperitum; sed cum universa ecclesia octavum Augusti diem S. Cyriaci & sociorum nomine consecraverit, haud dubium est, quin ejusdem festi diei, cultusque anniversarii consortem & participem esse voluerit Artemiam, quæ quidem inter socios sociasque B. Cyriaci facile primum dignitatis atque honoris locum obtinet.

DE SANCTO CAJO

DALMATA ET CIVE SALONITANO, PATRUELI
DIOCLETIANI IMPERATORIS, PONTIFICE
ROMANO ET MARTYRE.

Acta S.
Caii nusquam ex-
gano

QUI vitam resque gestas S. Caii Pontificis Maximi, seorsum ab aliis Divorum historiis, litterarum monumentis mandaverit, neminem ex antiquis & æqualibus illorum temporum Scriptoribus fuisse invenio; vel si qui fuerint, certe eorum scripta, cum nusquam appareant, injuria temporum interierunt. Anno hujus sæculi vicesimo, cum Romæ in Vaticanæ bibliothecæ forulis perscrutandis, & veterum monumentis evolvendis, assidue operam daret P. Philippus Riceputus, intentis oculis perflustranti forte fortuna obtulit se illi codex sane vetustissimus, & ingentis æque molis ac pretii, qui titulum de Actis Sanctorum, & numerum 5696. tergo inscriptum præferebat. Hunc Paullus V. Pont. Max. a Canonicis Basilicæ Marianæ ad Martyres sibi donatum Bibliothecæ Vaticanæ addixerat; ejusdemque in Annalibus iterum ac sæpius mentionem facit Baronius, Statim animum incescit cupido indicis inspicundi, explorandique, numquid ex eo codice ad Illyricam Hagiographiam augendam, ornandamque decerpi posset. Percurrit itaque summa rerum capita, quæ ibidem recensebantur, & in eorum numerum historiam S. Caii relatam invenit. Adiit ad paginam, in qua ut quæreret hujusmodi historiam, index monuerat; nihil deprehendit, præter Acta S. Sebastiani, quibus permulta sane de rebus S. Caii Auctor intexuit; ex quo illud illi perspectum & persuasum fuit Acta propria hujus Pontificis, & separatim ab aliis Divorum Actis descripta nusquam extare, neque aliunde ea peti posse, nisi ex aliorum Divorum historiis, quibus interjecta sunt, ac dispersa, colligantur. Id cum præclare intelligeret Godefridus Henschenius, ad vitam S. Caii scribendam ex Actis S. Sufannæ, itemque ex Actis S. Sebastiani materiam sibi comparavit; & quæcumque ad eum pertinere videbantur, ex utrisque descripsit, inseruitque tomo 3. Aprilis x. Kal. Majas; quem diem ecclesia nomine B. Caii Pontificis ac Martyris consecravit. Ita Cajus noster rebus quidem suis, sed aliunde repetitis ac decerptis satis instructus, ornatusque ex typis Antuerpiensibus superiori

sæculo in lucem prodiit. Consilium Henschenii equidem probo, sed necesse non habeo illud ex omni parte amplecti. Quid enim attinet huc ingerere Acta S. Sufannæ, quando hæc bifariam distributa, partim cum de vita & martyrio ejusdem S. Sufannæ, partim cum de S. Claudio ejusque sociis agemus, descripturi sumus. In hoc tamen Henschenium sequor, quod ex Actis S. Sebastiani huc transferam quidquid ad S. Cajum pertinet; cujusmodi permulta in illis continentur, quæ quidem neque ad cognoscendum inutilia, neque ad excitandam erga hunc sanctissimum Pontificem in lectorum animis religionem exigua videntur esse. Satiùs porro duxi in hunc locum ea congerere, quam Lectores ad Mombrinium vel Surium rejicere, ex quibus discerent, quæ hinc abessent.

Cæsar Becillus Urbinas Presbyter congregationis Romanæ S. Philippi, vir præclara eruditione atque doctrina, res præcipuas S. Caii ex variis Auctoribus collectas ita digessit, composuitque, ut justum ejus vitæ corpus efficerent. Hoc opus ex typographia Reverendæ Cameræ Apostolicæ in publicum emisit anno 1628., & Urbano VIII. Summo Pontifici dedicavit. Verum ipsemet Auctor in primo aditu vestibuloque operis denunciat ac profitetur, se nihil in medium esse allaturum, nisi quod ex Actis Sanctæ Sufannæ, & S. Sebastiani, itemque ex Anastasio Bibliothecario, ac Breviario Romano collegerat; ut nullius operæ pretium esse videatur vitam S. Caii a Becillo descriptam huic loco intexere. Cum enim fontes rerum habeamus, unde haurire liceat, quid causæ est, quomobrem rivulos consectemur? Itaque ipsos rerum fontes aperiā, exponamque, unde Becillus derivavit, quidquid in suam historiam congeffit. Nam omissis Actis S. Sufannæ, post descripta S. Caii elogia ex antiquis ac recentioribus Martyrologiis, primum ex Actis S. Sebastiani huc omnia transferam, quæ ad vitam resque gestas S. Caii referuntur. Deinde ex catalogis Romanorum Pontificum, ex Eusebio, ex Breviario Romano, ex Anastasio Bibliothecario, ex historia Salonitana, aliisque Scriptoribus

nisi in A.
Actis SS.
Sufannæ
& Sebastiani.

Res S. Caii
ex variis
Scriptori-
bus sume
nobis pe-
tenda.

bus ea subijciam, quæ ad eundem Pontificem pertinent. Hæc porro omnia veluti Epitomam quamdam & summam Actorum S. Caii continent, ubi ejusdem res maxime memorabiles breviter atque ordine comprehenduntur. Nullum ex his prætermitti oportuit; nam cuique inest aliquid proprium, peculiare, ac notatu dignum, quod in aliis desideratur; quippe pro suo quisque ingenio scribere, alii aliis paullo copiosius; & quod aliis decedit, alii ferme suppleant. Præterea sicubi inter se dissident, vel alios cum aliis conciliare, vel si quid aut rerum aut temporum ignoratione peccaverint, corrigere oportebit.

Cæsar Cardinalis Baronius inter annum octogesimum tertium, & nonagesimum sextum tertii sæculi Acta S. Caii interjecit, non illa quidem simul conjuncta, sed hac illac dispersa, & suis quæque locis intertexta. Verum ut ipsemet testatur, ea tantum de Cajo narrat, quæ in Actis S. Sufannæ, & S. Sebastiani perscripta invenerat; neque enim habuit, unde plura aut certiora depromeret. Itaque Baronius nihil rerum aut materiæ nobis suppeditat. Sunt tamen quædam ab eo prudenter animadversa, quæ nobis usui esse poterunt in quibusdam hujus historiæ locis, quos explicare & interpretari oportebit. Nam cum Auctores, quos modo laudavi, comprehensione rerum breves esse voluerint, ob eam ipsam causam interdum subobscuri videntur; & nonnulla apud ipsos reperies aut non satis commode, aut ambigue dicta, quædam vero sunt ab ipsis silentio prætermissa. Hinc autem existunt pauculæ quædam quæstiones, quas duplici dissertatione complectar; eisdemque, quam maxime potero, perspicue breviterque respondebo. Altera erit de nomine & patria S. Caii, de tempore Pontificatus & martyrii; altera de loco, genere, & causa martyrii.

Hæc ad Caii vitam, & mortem pro Christo sanctissime obitam pertinent, ex quibus Lectores ejus virtutis & sanctitatis effigiem quamdam animo ac mente concipiant. Illud sequitur animadversione dignum, quod multæ urbes ecclesiæque pro reliquiis S. Caii inter se decertent, & sacri corporis possessionem sibi vindicent. Ad hanc porro controversiam dirimendam judex atque arbiter adhiberi potest ipsemet S. Cajo, qui cum inventus fuerit in cæmeterio Callisti, ex illis tenebris atque latebris quodammodo redivivus emerit. Sed de hac ipsa inventione aliquid controversiæ suboritur; idem enim corpus in eodem cæmeterio bis inventum reperio, primum anno 1588, deinde iterum anno 1622; & cum hæc duæ inventiones, ut dicemus, inter se pugnent, utra vera sit, merito dubitari potest. Priori posteriorem ut præferamus, & plurimum Scriptorum auctoritas, & quædam conjecturæ ac rationes sane probabiles nos impellunt. Illud permolestè accidit, quod corpus S. Caii fere simul inventum & amissum est; nam quid illo factum sit, ubi nunc lateat, certo sciri non potest. Cum autem multæ civitates atque ecclesiæ Cajani corporis ac sepulchri possessionem & gloriam sibi arrogent, rem ita componere conabimur, ut quod cujusque est, id cuique tribuatur. Vel enim aliquid ex reliquiis Caii Pontificis adeptæ sunt, vel alium quempiam Cajum sanctitate ac Martyrio insignem apud se conditum habent, de cujus corpore ac sepulchro jure gloriari possint.

Deinde ad ea progrediar, quæ ad cultum & venerationem S. Caii referuntur. Auctores hæc

beo multos, graves in primis ac nobiles, qui de cultu S. Caii scripserunt, inter quos annumerandi sunt Franciscus Maria Florentinus, Alphonsus Ciaconius, Cæsar Becillus, Augustinus Oldoinus, Paulus Arringus, Bartholomæus Piazza, Godefridus Henschenius, & alii plures. Hi nobis viam munient, & faciem quodammodo præferent ad causas illas investigandas, quæ Martyrologos impulerint, ut sex ipsos dies Caii titulo & commemorationi attribuerent. Ad extremum paucis exponam, quid honoris & cultus B. Cajo nunc adhibeatur, si ve in Dalmatia, unde oriundus fuit, si ve Romæ, quæ in urbe Pontificatum egregiis virtutibus & factis insignem gessit, multaque & gravia pro Christo perpassus ex hac vita ad Superos emigravit.

CAPUT PRIMUM.

*Elogia & Vita S. Caii Pontificis Romani;
Ex variis Scriptoribus.*

§. I.

Ex Martyrologiis.

I. **E**X Martyrologio Hieronymiano: x. Kal. Martii Romæ via Appia in cæmeterio Callisti, depositio Gagi Episcopi, & alii. Ex eodem x. Kal. Maji. Romæ in cæmeterio Calestini, via Appia depositio S. Gagi.

II. Ex Romano parvo si ve antiquo: x. Kal. Maji. Romæ in cæmeterio Callisti Caii Papæ.

III. Ex Romano hodierno: x. Kal. Maji Romæ via Appia S. Caii Papæ, qui sub Diocletiano Principe martyrio coronatus est.

IV. Ex Beda: x. Kal. Maji. Romæ depositio S. Caii Papæ, qui cum ecclesiam duodecim annos, menses quatuor, dies duodecim rexisset, Martyrio coronatur sub Diocletiano Principe cum Gabinio fratre.

V. Ex Metrico Wandalberti. April. 21. Undecima Cajo pariter Simeoneque coluntur.

VI. Ex Usuardo: x. Kal. Maji. Romæ via Appia Natalis B. Caii Papæ, qui cum ecclesiam undecim annis, mensibus quatuor, diebus 12. rexisset, martyrio coronatus est sub Diocletiano Principe.

VII. Ex Adone: x. Kal. Maji. Romæ via Appia in cæmeterio Callisti S. Caii Papæ, qui cum ecclesiam xi. annos, menses iv., dies xii. rexisset, martyrio coronatus est sub Diocletiano Principe. Frater namque ejus B. Gabinus Presbyter, in multis clarissimis passionibus, jam finierat triumphum victoriæ suæ, sub eodem impio Principe, decimo Kal. Martias.

VIII. Ex Rabano: x. Kal. Maji. Romæ depositio S. Caii Papæ, qui cum ecclesiam xi. annos, menses iv., dies duodecim rexisset, martyrio coronatur sub Diocletiano Principe cum Gabinio fratre.

Ex eodem x. Kal. Martii, Romæ Nativitas S. Gai Episcopi.

IX. Ex Notkero: x. Kal. Maji. Romæ via Appia in cæmeterio Callisti Nativitas S. Caii Papæ, qui cum ecclesiam undecim annos, menses quatuor, dies duodecim rexisset, martyrio coronatus est sub Diocletiano Imperatore. Frater autem ejus B. Gabinus Presbyter, in multis clarissimis passionibus, jam finierat triumphum vi-

Y y 2

floria

floria sua. Hic constituit, ut per omnes Cr. & libellum valde utilem de Incarnatione scripsit.

Ex eodem: x. Kal. Mart. Romæ via Appia in cæmeterio Callisti depositio Gaii Episcopi.

X. Ex Galesinio: x. Kal. Maji: Romæ item S. Caii Pontificis & Martyris. Is e genere Diocletiani Caesaris ortus, ubi Pontificatum iniit, ad ecclesiæ amplitudinem cum multa instituit, tum illud potissimum, ut horam ordinum, Ostiarii, Lectoris, Exorcistæ, Acolythi, Subdiaconi, Diaconi & Presbyteri gradibus ad Episcopatum ascenderetur. Diaconis præterea regiones urbis partitus est. Cum autem Diocletiani tyrannicam in Christianos crudelitatem fugeret, aliquandiu in spelunca delituit: tandem ab illius satellitibus comprehensus, cum a fide desistere constantissime recusasset, datis pro Christo cervicibus, martyrii poculum hausit.

S. II.

Acta S. Caii Papæ Martyris.

Ex Actis S. Sebastiani apud Henschenium Tomo III. die 22. Aprilis, quæ Joannes Bollandus Tomo II. & diei 21. Januarii inseruerat, suisque notis illustraverat.

Erat a Papa urbis Romæ, nomine Cajus, vir magna prudentiæ, magnæque virtutis, imperantibus b Carino, Diocletiano, & c Maximiano d. . . Igitur Carino e occiso in Civitate f Maguntiaco, g Maximiano & Aquilino Consulibus facta est persecutio talis, ut nullus emer- h ret, vel venundaret aliquid, nisi qui h statun- culis postis in eo loco, ubi emendi gratia ven- tum fuisset, thuris exhibuisset incensum. Circa i insulas, circa rivos, circa k nymphæa quoque erant positi compulsores, qui neque emendi da- rent copiam, aut hauriendi aquam ipsam tribue- rent facultatem, nisi qui idolis libassent. Tunc S. Caii Episcopi consilio habito, Chromatius il- lustris vir omnes Christianos in domo sua susce- pit, & universos ita fovebat, ut nullus omnino sacrificandi necessitati succumberet. Verum quia tanta vis persecutionis extiterat, ut opinio ipsa Christianitatis ejus celari non posset, meruit ex sacro rescripto Chromatius, ut medendi gratia in m Campano litore moraretur, in quo erat m lati- cepsitis dominus, tribuitque copiam omni Chri- stiano ire volenti cum eodem ad persecutionis ra- biem declinandam. Tunc orta est contentio inter S. Polycarpum, & Sebastianum, quis horum duo- rum in urbe remaneret, & quis iret cum Chro- matio, qui tantum populum susceperat Christia- num. Quibus altercantibus venerabilis Papa Ca- jus dixit: Dum ambo passionis coronam queritis, acquisitum Domino populum desolatis. Unde mihi videtur, ut tu Polycarpe frater, quia & Sacer- dotii rectum tramitem tenes, & scientia Dei re- pletus es, pergas simul ad confortandas creden- tium gentes, & animos dubios n edificandos. n At ille his auditis quievit, & blandum Papæ imperium equanimiter tulit. Venit itaque dies Dominica, in qua Cajus Episcopus agens quæ Dei sunt, intra domum Chromatii, hac omnes alloquitur voce: Dominus noster Jesus Christus, præscius fragilitatis humanæ, duos in se creden- tibus constituit gradus, o confessionis scilicet, & martyrii, ut hi, qui martyrii pondus se posse per- ferre desperant, confessionis gratiam teneant, & dantes latus bellantibus, Christi militum, qui

pro ejus sunt nomine pugnaturi, sollicitudinem gerant. Pergant itaque qui volunt una cum filiis nostris Chromatio, & Tiburtio, & mecum qui voluerint in hac urbe maneat. Non enim vos terrarum spacia dividant, quos Christi caritas ne- scit; nec absentiam vestram sentient oculi nostri, quia de interioris hominis vos intuemur adpectu. Hac, & his similia dicente Papa Cajo, exclamavit Tiburtius vir clarissimus, dicens: Obsecro te, Pater, & Episcoporum Episcopo, ne me pa- tiaris terga persequentibus dare. Mihi enim val- de jucundum est, & optabile, si possem millies pro vero Deo occidi; tantum ut illius vitæ di- gnitatem inveniam, quam nullus mihi successor eripiat, cui nulla tempora finem imponant. Tunc S. Cajus congaudens fidei ejus, lacrymas effunde- bat, orans, ut omnes, qui remanserant, certami- ne victores efficerentur, triumphum martyrii ca- pientes.

Remanserant autem cum venerabili Cajo Papa hi, Marcellinus, Marcus, simul quoque & pa- ter eorum vir clarissimus Tranquillinus, item B. Sebastianus, & pulcherrimus juvenis, sed & men- te pulchrior S. Tiburtius, & Nicostatus ex Primiscrinio, cum fratre suo Castorio, & cum conjuge sua, Zoe nomine; item Claudius cum Vi- ctorino fratre suo, & cum filio suo Symphoria- no, qui fuerat a morbo hydropis liberatus. Hi tantum, universis cum Chromatio proficiscentibus, cum Cajo Episcopo remanserunt. Marcum, & Marcellinum Diaconi honore sanctificavit. Tran- quillinum vero patrem eorum fecit Presbyterum, S. Sebastianum autem, qui ad multorum profe- ctum sub specie militiæ latebat, Defensorem ec- clesiæ instituit: ceteros vero Subdiaconos fecit. Sed quia tutus nullus inveniri poterat locus ad latebram confovendam, p erant omnes hi moran- tes cum Sancto Papa Cajo apud Castulum Zeta- rium in ipsis superioribus palatii, & die, noctu- que gemitibus, ac fletibus, & jejniis, atque orationibus occupati, exorabant Dominum, ut digni haberentur tolerantia confessionis ejus in nu- mero Sanctorum Martyrum sociari. Ascendebant autem ad eos occulte religiosi viri, & religiosæ femina, & a Sanctis diversas sibi sanitatum gratias impetrabant. Corroboratos namque veræ fidei firmitate, & solidatos fundamento virtutum, sanitatum gratia prosequabantur. Nam & caco- rum oculi illuminabantur eorum precibus, & sa- nabantur infirmi, & ex obsessis corporibus dæ- mones pellebantur. q Ita S. Tiburtius juvenem, ex lapsu exanimem sanavit, eumque, & paren- tes convertit. Tunc apprehendens manus eorum, segregavit eos a turbis, & indicavit eis virtu- tem nominis Christi. Et videns animum eorum fixum fortiter in timore Domini, perduxit eos ad Papam Cajum, & dixit: Venerabilis Papa, ac divina legis Antistes, ecce quos per me hodie lucratus est Christus, in quibus fides mea velut arbuscula novella, primum prorupit in fructum. Tunc S. Cajus Episcopus baptizavit eos, hoc est juvenem cum parentibus suis, Deo gratias refe- rentes.

Notæ Joannis Bollandi cum nostris permixtæ.

a Inde usque ab an. 283. xvii. Kal. Januarii Pontificatum gerebat, quem adeptus fuerat uno fere anno antequam Diocletianus rerum potiret, appellatus ab exercitu Imperator apud Chalcedonem an. 284. xv. Kal. Octobr.

b Carinus sub finem anni 282. Caesar creatus, Caro

Remanet in urbe cum alijs XI.

R

q Juvenem exanimem a S. Ti- burtio sa- lute dona- tum, ba- ptizavit.

piam con- sensionem SS. Poly- carpi, & Sebastiani dicimus.

Caro Patre in expeditione Persica istu fulminis, Numeriano fratre Apri Soceri fraude extinctis, ipse quoque anno 285. Diocletiani 2. ab hoc vietus, interemptusque est. Hæc Bollandus, quæ optime congruunt cum nostris calculis Chronologicis.

c Maximianus Hercules primum Cæsar an. 285. deinde Augustus creatus est an. 286. apud Nicomediam Kalendis Aprilis. Itaque Pontificatus Cæsi apte conjungitur cum imperio Augustali tum Carini, qui statim post obitum Patris Augusti nomen, & insignia sumpsit, tum Diocletiani, & Herculi: Imperantibus Carino, Diocletiano & Maximiano, inquiunt Acta.

d Hic Henschenius nonnulla prætermisit, quæ ad Cæsum non pertinent.

e Cædes Carini incidit in annum Christi 285.

f Ita plerique codices, quidam Maguntiaci, unus Moguntiaci, Mombritius Montiacho, Brechtus ad Margum; recte. Ita Vopiscus: Nam contra Diocletianum, inquit, multis præliis conflixit. Sed ultima pugna apud Margum commissa occubuit. Eutropius lib. 9. Postea Carinum omni odio & detestatione viventem apud Murgum ingenti prælio vicit; proditum ab exercitu suo, quem fortiozem habebat, certe desertum, inter Viminatium, atque Aureum montem, Aurelius Victor de Cæsaribus: At Carinus ubi Mæsiam contigit, illico Murgum juxta, Diocletiano congressus, dum victos aride premeret, suorum istu interiit. Murgus urbs erat Mæsiæ, & flumen, ut in tabula itineraria videre est. Hactenus Bollandus. Huc pertinent, quæ nos scripsimus in historia Dioclet. cap. 2. §. 2,

g Ita codices omnes, Legendum forte Maximo & Aquilino, nisi Maximianus Hercules illi subrogatus, qui anno sequenti Christi 287. secundum Consulatum gessisse legitur. Iis ergo Consulibus cum superiore anno occisus esset Carinus, vehemens commota persecutio in Occidente. Bollandus. Itaque interpunctione aliqua sejungi oportet, quæ leguntur de Carino cæso apud Maguntiacum ab iis, quæ sequuntur de Consulatu Maxim. & Aquilini; is enim Consulatus, & exorta in Christianos Persecutio cadit in an. 286. Vide, quæ dicta sunt de prima Periodo persecutionis Diocletianæ cap. 4. §. 1, itemque in Actis Dioclet. cap. 2. §. 2.

h Ita S. Gregorius Turonensis lib. 1. histor. Franc. cap. 5. Hic primus statunculam adorandam diaboli instigatione constituit. Alii statunculum legunt, & staticulum, uti & hic, estque statuculi nomen etiam Tertulliano usurpatum. Brechtus: statunculis, hoc est parvis idolorum statuis, Bollandus.

i Insulae in urbibus sunt domus undique vicis clausæ, atque ab aliis separata; uti marina insulae undique aquis ambiuntur. Suetonius in Nerone cap. 16. & ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solariis incendia arcerentur; & in Julio cap. 41. Recensum populi nec more, nec loco solito, sed vicatim per domos insularum egit. In veteri descriptione urbis ad singulas regiones, numerus exprimitur insularum. Bollandus.

l Al. nymphas. In eadem descriptione arbis præter balnea lacusque, allquot recensentur nymphæ.

m Al. quod latex subterfluit, in quo erat latice piscis &c. inepte corrupta lectio. Boll.

n Ms. Rip. recreandos, al. confirmandos, Bollandus.

Illyrici Sacri Tom. II.

o Juxta veterem loquendi usum confessores a martyribus distinguit; quæ distinctio passim usurpatur apud Tertullianum, & Cyprianum.

p Aliter contuendam.

q Hæc sunt verba Henschenii, qui satius esse duxit in pauca conferre, quæ in Actis fuscè narrantur de juvene illo per Tiburtium ad vitam revocato, quam omnia indidem totidem verbis describere.

r Quæ sequuntur, ex ipsis Actis desumpta sunt.

§. III.

Ex tribus Catalogis Pontificum Romanorum, & ex Eusebio Cæsariensi.

Ex a primo eodemque omnium vetustissimo,

Cæsus annos b xii. mensibus iv. diebus vii. Fuit temporibus Cari & Carini, ex die c xvi. Kalendas Januarii, Consulibus Caro d ii. & Carino, usque in x. Kalendas Maji, Diocletiano vi. & Constantio ii. Consulibus.

Ex secundo codicis Ms. e Reginæ Sveciæ.

Cæsus natione Dalmata, & ex genere Diocletiani Imperatoris, ex patre Gajo sedit annos xi. f menses iv. dies xii. Fuit temporibus Cari & Carini ex die g xv. Kalen. Januarii a Consulatu Cari ii. ... Hic fugit persecutionem Diocletiani in cryptis habitans, & confessor h quievit. Hic fecit ordinationes iv. per mensem Decemb. Presbyteros xvi. Diaconos i vii. Episcopos per loca v. Sepultus est in cameterio Callisti via Appia, x. Kalend. Maji. Cessavit Episcopatus dies k xi.

Ex tertio, sive ex libro Pontificali, cui vulgo est ab l Damaso nomen.

Gajus natione Dalmata ex genere Diocletiani Imperatoris, ex Patre Gajo, sedit m annos undecim, menses quatuor, dies duodecim. Fuit autem temporibus Cari secundo & Carini ex die o xvi. Kalendarum Januarii usque ad diem x. Kalendarum Maji sub Diocletiano sexto & Constantio secundo. Hic constituit ut omnes ordines in ecclesia sic ascenderent: p si quis Episcopus fieri mereretur, ut esset Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus, q Sequens, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter; & exinde Episcopus ordinaretur. Hic fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitans, confessor quievit, r martyrio coronatus post l annos octo. Hic fecit ordinationes quatuor per mensem Decembrem, Presbyteros 25. Diaconos 8. Episcopos per loca 5. Qui post annos xi. cum t Gabinio fratre suo, propter filiam Gabinii Presbyteri, nomine Susannam, u martyrio coronatur. Sepultus est in cameterio Callisti via Appia, x. Kalendas Maji. Et vacavit Episcopatus dies xi.

Ex Eusebio Cæsariensi lib. 7. cap. 27. Hist. Ecclesiast.

Felix quinque annis x administrato sacerdotio, Eutychiano sedem reliquit. Is decem mensibus y solis transfactis, Gajo Episcopatum tradidit. Qui nostris jam temporibus z quindecim annis sacerdotio jam perfunctus, Marcellinum successorem reliquit, quem jam persecutionis tempus invenit.

Y y 3

Ex

Ex eodem in Chronico sub Consulatū Petri Augusti & Victorini.

Eutychianus xxvi. Romane ecclesie Episcopatum suscepit mensibus octo, post quem xxvii. Cajo (alias Gajanus) annis 92 quinquagesimo.

NOTÆ.

a Is Catalogus Romanorum Pontificum vel antiquitate vel auctoritate cæteris omnibus facile præstat. Illum quanti fecerint viri eruditi vix dici potest. Hunc Joannes Cuspinianus inseruit commentario suo in Fastos Consulares Aurelii; Ægidius Bucherius edendum curavit in Commentariis ad Canonem Paschalem Victorii, & quamvis alicubi vitiatum putet, haud dubitavit tamen, quin eum reliquorum Catalogorum fontem haberi dicique oporteret; & facile posse ait studio atque industria doctorum hominum emendari, atque ad irrigandam veteris historię siccitatem adhiberi. Idem Catalogus summo opere placuit Godefrido Henschenio, qui eum Actis Sanctorum mensis Aprilis præfixit, itemque Danieli Papebrochio, qui eodem potissimum usus est ad explicandos temporum ordines, & seriem Chronologicam priorum Pontificum illustrandam in Propyleo ad Acta Sanctorum mensis Maji. Deductus est usque ad Liberium Pontificem, & Consulatū quintum Constantii Imperatoris, sive ad an. 354.

b Is numerus annorum, mensium, ac dierum omnino retinendus est, Cajoque Pontifici attribuendus. Cæteri vero Catalogi & Scriptores, qui plures aut pauciores annos, ac dies eidem adscribunt, ad hanc computationem revocandi sunt. Vide cap. 2. §. 3.

c Huic numero diem unum adde, Amanuensium negligentia prætermisum. Vide c. 2. §. 3.

d Hæc nota Consularis congruit cum anno 283. cui quidem anno Fasti adscribunt Consulatū II. Cari cum Carino collega. Quare creatio Caji Pontificis ad 2. Cari Consulatū, idest ad annum 283. referenda.

e Is Catalogus extat in præclara Bibliotheca optimisque codicibus referta Regine Sveciæ, descriptus in codice membranaceo satis magno, sub numero 58. & usque ad Pontificatū Felicis IV. & imperium Justiniani perductus.

f Immo duodecim, dies vero non plures quam septem; vel quinque, si diem utrumque exemeris, quo inivit Pontificatū, & quo ex hac vitâ decessit. Consule superiorem Catalogum, & loca in ejus notis citata.

g Desunt duæ notæ arithmetice addendæ xv. Kal. Januarii.

h Martyrum ne, an confessorum in numero habendus sit Cajo, est inter Scriptores controversia. Vide cap. 3. §. 1.

i Alii huic numero unum adjiciunt.

k Alii plures, alii pauciores dies huic Pontificio interregno attribuunt.

l Is Catalogus a Petro initium ducit, & apud Collectores Conciliorum producit usque ad S. Gregorium; quamvis Damasi nomen præferat, ab eo tamen abjudicandum censent Viri eruditi. Hujus libri Pontificalis Damasus auctor non est, inquit Severinus Binius; sed potius e duobus diversis auctoribus confarcinatum esse inde probatur, quod in unoquoque fere Pontifice pugnantia inter se contineat, adeoque difforum ac

Scriptorum inter se dissidentium nulla ratio haberi potuerit.

m Congruit cum Catalogo Regine Sveciæ; adde igitur annum unum. Nam ipsius Pontificalis libri testimonio, ait Binius 10. Kalendas Maji, Diocletiano Sextum, & Constantio Secundum Consulibus, anno nimirum Christi nati 296. martyrium subiit. Numerando igitur a principio inchoate sedis, (de quo supra) usque ad tempora obitus Caji, ipsum 12. annis, quatuor mensibus, & quinque diebus Pontificatū tenuisse liquido constat.

n Immo xvi. Kal. Jan. Vide notam ad hunc locum prioris Catalogi.

p Decretum Caji de Hierarchia ecclesiastica non sic interpretari oportet; quasi ipse primus instituerit, ut ad summum ordinem ascenderet, per inferiorum ordinum gradus, sublime fastigium Sacerdotii conscenderet; nam ejusmodi hierarchia ordinem, temporibus Apostolorum in ecclesia stabilitum fuisse supra pluribus locis est enarratum. Caji igitur decretum nihil aliud constituisse videtur, quam quod ad thronum Episcopalem nemo proveheretur, nisi qui in singulis inferioribus ordinibus debito ac consueto tempore ministrasset. Severinus Binius in suis notis ad hunc locum.

q Hæc vox idem sonat, atque Acolytus; sed cum esset adjecta in margine interpretationis causa, in textum per imprudentiam Amanuensii irrepsit.

r Qui confessionis titulo illustres obissent, ii quoque martyrii palmam consecuti dicebantur.

s Post annos octo ab suo in cryptas secessu, idest ab anno 289. Vide cap. 3. §. 2.

t Idest eadem, qua Gabinius, procella percussus, non autem eodem tempore.

u Hic Cajo non solum confessoris, sed etiam veri proprii martyris laus attribui videtur.

x Adde ad annos quinque Felicis menses aliquot, sive undecim ex primo, sive tres ex altero, & tertio Catalogo, ac præterea aliquot dies.

y Eusebius in Chronologia Pontificum Romanorum identidem turpissime peccat, velut hic, cum Eutychiano decem menses attribuit, quem ex priori Catalogo, communique sententia annos octo, & aliquot insuper menses ac dies ecclesiæ præfuisse constat; quamquam duo posteriores Catalogi unius anni, mensis ac diei curriculo ejus Pontificatū definiunt.

z Nimirum Eusebius ex annis, quos Eutychiano detraxerat, tres restituit Cajo, qui Pontificatū tenuit annos omnino duodecim, menses quatuor, dies septem.

aa Eusebii Chronicon iisdem ferme anachronismis scatet, quibus ejusdem historia laborat.

§. IV.

Ex Brev. Rom. Anast. Bibliot. & Hist. Salon.

Ex Breviario Romano.

Cajus Dalmata ex a genere Diocletiani Imperatoris, constituit, ut his ordinum & honorum gradibus ad Episcopatum ascenderetur: Ostiarii, Lectoris, Exorcistæ, Acolyti, Subdiaconi, Diaconi, Presbyteri. Hic Diocletiani crudelitatem in Christianos fugiens aliquamdiu in spelunca delituit; verum octo c post annis una cum Galinio fratre, martyrii coronam consecutus

mor est; cum sedisset annos duodecim, menses quatuor, dies d. quinque; creatis mense Decembri Presbyteris viginti quinque, Diaconis octo, Episcopis quinque. Sepultus est in Cœmeterio Callisti decimo Kalendas Maji. Ejus memoriam & Urbanus VIII. in urbe renovavit, dirutam ecclesiam restituit; Titulo, statione, & ipsius reliquiis decoravit.

Ex Anastasio Bibliothecario.

Cajus natione Dalmata ex genere Diocletiani Imperatoris, & Patre Gajo, sedit annos xi. f, menses iv. dies ix. Fuit autem temporibus Gari, & Carini a die xiv. g. Kalendas Januarii a Consulatu Cari II. & Carini usque ad diem x. Kalendarum Majarum Diocletiano VI. & Constantio II. Coss. Hic constituit, ut Ordinationes omnes in Ecclesia sic ascenderent: Si quis Episcopus fieri mereretur, ut esset Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, & exinde Episcopus ordinaretur. Hic regiones divisit Diaconibus. Hic fugiens persecutionem Diocletiani in cryptis habitando, martyrio coronatur post annos i. octo. Hic fecit Ordinationes quatuor per mensem Decembrem, Presbyteros xxvii. Diaconos viii. Episcopos per diversa loca numero quinque. Qui post annos undecim cum k. Gabinio fratre suo propter filiam Gabinii Presbyteri, nomine Susannam, martyrio coronatur; qui etiam sepultus est in Cœmeterio Callisti, via Appia IX. Kal. Maji, & cessavit Episcopatus dies xi.

Ex Historia Salonitana.

His temporibus Gajus similiter natione Dalmaticus Summus Pontifex factus est Apostolica Sedis. Fuit autem iste Gajus tempore Sebastiani Martyris, qui cum Chromatio urbis Præfetto, Marcelliano, & Marco agonizantes Martyrio confortabat; quamvis enim esset de genere Diocletiani Caesaris, non tamen pacem Christianis obtinere potuit: quin immo persecutionis turbo cum l. ceteris eum involvit martyribus, in xii. fere annis Apostolica præsidens Ecclesia cum triumpho n. martyrii perrexit ad Dominum.

N O T A.

a Scriptores omnes & Dalmaticam originem Gajo attribuant, & Diocletiani Imperatoris consanguineum fuisse testantur. De genere consanguinitatis inter se discrepant; nos Diocletiani patrualem fuisse, idest ex fratre parentis Diocletiani genitum diximus.

b Non quod vincula & supplicia pertimeceret, sed ut Christianis præsidio ac solatio esset, qui hostium furore ac sævitia conterriti in subterraneas latebras sese abdiderant.

c Idest ab anno 288. cum Gajus publico cavere, atque in cryptis habitari cœpit, usque ad X. Kalendas Majas an. 296.

d Cohæret cum priori Catalogo, qui annis duodecim, & mensibus quatuor, dies septem adjecit; si tamen e septem dierum numero & primum, quo Pontificatum suscepit, & postremum, quo mortem obiit, detraxeris.

e De Templo S. Gaii, quod Urbanus VIII. restituit, seu verius a fundamentis iterum extruxit, vide quæ dicturi sumus Cap. v. §. 3.

f Adde unum annum, ac detrahe quatuor

dies, si hunc locum ad prioris Catalogi normam exigere velis.

g Immo a die XVII. Kal. Januarii.

i In aliis Anastasianis codicibus anno fere nono.

k Non ille quidem eodem, atque Gabinus die, sed eadem persecutione sæviente, & ob eandem Christianæ religionis causam ætinctus est.

l Non quod Diocletiani jussu interemptus fuerit; is quippe per id temporis ab urbe aberat, sed quia Diocletiano auctore tempestas illa excitata fuerat, quæ Cajum pariter cum aliis quatuordecim absorbit.

m Quin immo duodecim integris annis, & præterea mensibus quatuor, diebus septem.

n Breviarium Romanum, Anastasius & Thomas Archidiaconus, non solum præclaræ confessionis laudem, sed verii propriæque Martyrii palmam Gajo videntur adjudicasse.

S. V.

Ex Petro Equilino, & Philippo Ferrario.

Ex Petro de Natalibus Ep. Equil. lib. iv. c. 75.

Cajus Papa & Martyr natione Dalmaticus, de genere Diocletiani Imperatoris; frater Gabini Presbyteri, de quo supra actum vi. Kal. Martii ex patre a Gallo, Eutychiano Papæ in Episcopatu Romano successit; seditque annos xi. b menses iv. dies ix. Hic constituit, ut omnes ad Ordines in Ecclesia sic ascenderent: ut si quis dignus fuisset, primo Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus; deinde Subdiaconus, & Diaconus, ac Presbyter; deinde vero Episcopus ordinaretur. c Hic constituit Paganos, & hæreticos, vel Judæos non posse Christianos accusare, aut vocem eis infamationis inferre. Item statuit, ut nemo Episcopum, aut Clericos apud Judices seculares accusare præsumeret. Hic etiam Romæ regiones divisit Diaconibus, ut gesta Martyrum percurrerent, & conscriberent, ac etiam aliæ negotia Ecclesiastica procurarent. Hicque fecit Ordinationes iv. per mensem Decembrium, Presbyteros xxv. Diaconos viii. Episcopos per diversa loca numero v. Qui fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitando, martyrio coronatur. Et sepultus est in Cœmeterio Callisti via Appia x. Kalend. Maji, Et cessavit Episcopatus dies xi. Hic d. contra Hæreticos Epistolam edidit, de Verbi Dei Incarnatione fidem catholicam continentem.

Ex Philippo Ferrario in Catal. Sanctor.

22. Aprilis.

Cajus genere Dalmata, patria e Salonensis; Diocletiani Imperatoris propinquus, post S. Eutychianum, Caro & Carino, & Numeriano Imperatoribus Pontificatum gessit, usque ad Diocletiani tempora. Constituit, ut his Ordinum, & honorum gradibus in Ecclesia ad Episcopatum ascenderetur; Ostiarii, Lectoris, Exorcistæ, Acolyti, Subdiaconi, Diaconi, & Presbyteri. Epistolam Decretalem ad Felicem Episcopum scripsit. Superiorum Pontificum, ne Laicus Clericum apud profanos Judices accusaret, decretum innovavit. Crudelitatem Diocletiani in Christianos fugiens, aliquandiu in spelunca delituit; ac post annos octo una cum Gabinio fratre martyrii coronam percepit x. Kal. Maji; cum sedisset annos duodecim, menses

mensis quatuor, dies quinque, & creasset mense Decembri Presbyteros viginti quinque, Diaconos octo, Episcopos quinque. Sepultus in Cameterio Callisti.

N O T A E.

a Id est Gajo. Nam Gallus idem est, atque Gajus, Gaggius, Cajus &c.

b Has temporum notas apparet desumptas esse ex duobus posterioribus Catalogis; quibus unum annum addi, & dies aliquot adimi oportet.

c Hos Canones Equilinus descripsit ex Epistola Caii ad Felicem Episcopum, quæ iudicio eruditorum hominum supposita est, & e decretis posteriorum Pontificum compolita.

d Hanc Cajo falso adscribi modo diximus.

e Ferrarius non solum Dalmaticam originem cum cæteris Cajo attribuit; sed etiam ejus Patriam Salonam fuisse docet; quæ fuit etiam Patria Diocletiani, quo cum consanguinitatis vinculo Cajus conjunctus erat.

§. VI.

Ex Giacconio.

Cajus Sal.
Apollitanus.

S Sanctus Cajus, Caii Maximi filius, Dalmata, patria Salonitanus, Diocletiani Imperatoris, interfectoris Sanctorum, ex fratre a nepos, sedit in Pontificatu, Imperatoribus M. Aurelio Carino, M. Aurelio Numeriano, C. Valerio Diocletiano, & M. Valerio Maximiano Augustis, annos XII. menses IV. dies b VI. Creatus Romæ c XVI. Kal. Januarii, quæ incidunt in diem XXVII. Decembris, vir magna prudentia, & eximia virtutis, vitæque continentissima; summo ideo Sacerdotio auctus, & creatus est urbis Episcopus, totiusque simul Christiana Religionis Antistes. Quem Christiana legis professio ab ejusdem Diocletiani, gentilis sui, consuetudine segregavit. De successione ejus proxime post obitum Eutychiani scribunt Eusebius, Optatus Milevitanus, & Augustinus, Nicephorus in Chronico, & alii.

Pontifex
creatus.

Anno Christi CCLXXXIV. qui fuit primus Pontificatus Caii, Imperatoribus Carino, & Diocletiano d remissior fuit in Christianos persecutio, quod Carinus haberet quosdam in amicitia, quos hujus confessionis titulus decorabat. Caii Papa anno 2. Christi 285. Cosmas, & Damianus fratres, professione Medici, Aegæa in Cilicia, glorioso martyrio occubuerunt, c sub Diocletiano Imperatore.

Per idem tempus Cajus Pontifex Romanus S. Sebastianum Ecclesiæ defensorem instituit, quem ipse Cajus fide primus initiarat, & baptizarat, novo titulo fervorem, & affectum Christianum in acerrimo milite exprimere volens. Qui anno Christi CCLXXXVI. f Caii III. martyrium constantissime sub Diocletiano Imperatore passus.

Ordines in
Ecclesia
distinxit.

Ordines in Ecclesia Cajus distinxit, quibus tamquam gradibus quibusdam ad Episcopatum adscensus, & aditus pateret. Hi erant, Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, & Episcopus. Nequaquam tamen ita intelligenda veniunt, ut ipse primus instituerit, ut ad summum gradum adscensus per inferiorum ordinum gradus conscenderet sublime fastigium Sacerdotii. Nam ejusmodi hierarchicum in Ecclesia jam temporibus Apostolorum stabilitum fuisse, atque usu ordinem receptum, constat. Sed Caii de hac re decretum illud fuisse vi-

detur, ut non promoveretur quis ad thronum Episcopalem, nisi qui in singulis inferioris ordinibus ministrasset. Idem quoque (ut quondam Fabianus) regiones Diaconis divisit, qui res gestas martyrum conscriberent.

Constituit etiam, ne profanus quispiam sacris initiatum in iudicium vocaret, neve paganus, aut hæreticus accusandi Christianum hominem auctoritatem haberet. Extant nonnulla res ejus gesta inter acta S. Susannæ, & in actis S. Sebastiani. Fertur ejus g nomine epistola ad Felicem Episcopum data. Ejus Pontificatu Episcopos per diversa loca v. in urbe vero Roma Presbyteros quinque & viginti, Diaconos VIII. quater ordinibus sacris mense Decembris habitis creavit.

Canones
sancti.

g
Scripsit ad
Felicem
Episc.

Per id tempus in Ægypto orta Hieracitarum hæresis, auctore i Hierace, seu Hieraca, quæ ex Gnosticorum, & Manichæorum officinis prodit propago, & soboles, eorumque sentina, & sordes: conjugia detestabantur: supersticiosam ciborum abstinentiam seligebant: cum cuncta hæc a diabolo facta dicerent, de quibus Epiphanius. Negabant item carnis resurrectionem, animæ tamen esse asserentes, calibumque solum esse vitam æternam: puerosque ante perfectam cognitionem morientes damnari: quod Apostolus dicat: Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Confluxit cum hoc Sycophanta Macarius Monachus Ægyptius. Cumque ventum esset ad hoc periculum tentandum de resurrectione mortui, & Macarius id præstaret, Hierax stupefactus, aufugit resto Evagrio.

Hieracita-
rum hære-
sis.

Erat Cajo Papæ frater germanus, Gabinus dictus, qui viridiori ætate uxorem duxerat, ex qua filiam sustulerat, Susannam nomine. Uxore autem defuncta, calibem vitam duxit, filiam sanctissime institutione Christiana educavit. Ob egregiam pietatem, & doctrinam, ad Presbyterii gradum meruit promoveri: qui adversus Gentiles pro religione Christiana defensionem ediderat.

Diocletianus Augustus, cum i Galerium Maximianum Cæsarem declarasset, & consortem Imperii fecisset, cum nulla ei virilis proles contigisset, volens eum ætiori vinculo nuptiarum copulare, Susannam virginem illi sponpondit, quod nullam haberet generis sui propinquitatem. Consensus Gabinii, & patris Caii Papæ exquiritur, & puella: ipsa respuit nuptias, quamvis Augustas, dicens, se nolle Christi thorum aliquo mortali conjugio sædare. Nullis potuit denique promissis, blanditiisque emolliri, nec minis deterreri Susanna: & tandem ob constantem Fidei religionem intra ades paternas iussa est a Diocletiano, gentili suo, clam decollari. A die autem, quo Susanna percussa est, jugiter obtulit sacrificium Cajus Papa pro ejus commemoratione. Erat enim conjuncta Caii Papæ domus cum ædibus S. Susannæ, & Gabinii patris ejus. Atque inde factum est, ut statio Christianorum in duabus illis ædibus fuerit instituta ad Quirinalem ante forum Sallustii, & in Ecclesia inter illas amborum ades edificata in titulum Presbyteri Cardinalis erecta sit, qui consuevit appellari sanctorum Gabinii, & Susannæ n inter duas domos. Post, tentus Gabinus, & carceri mancipatus, flagellis casus, amputatione capitis martyrium complevit, post filiam Susannam, & ante fratrem Cajum Papam.

Progrediente tanta persecutione, quanta nunquam antea, fugiens o Cajus immanitatem Diocletiani, post martyrio affectus, p Sebastianum,

Persecutio
Diocletiani.

Gabi-

p

Martyrii Caii. **q** Gabinium fratrem, & Susannam neptem, & ple-
rosque alios, quas ipse in fide instituerat, & ba-
ptizarat, in cryptis diu latuit, ab Augusti mini-
stris diligenter quaesitus, repertus, & comprehen-
sus **q**, abscissione capitis martyrium gloriose con-
summavit, die x. Kalend. Maji, quae incidunt in
diem xxii. Aprilis anno Domini CCXCVI. Sep-
ultus in Cameterio Callisti via Appia, tertio ab
urbe milliario. Vacat Sedes Pontificia dies x. xv.
† Ostenduntur ruinae domus Caii Papae, & eccle-
sia in ejus memoriam constructa post ejus marty-
rium, in taberna s. vinaria proxima, ex altera
parte, ubi nunc est cœnobium virginum sacrarum
instituti S. Bernardi, ubi fuit domus Gabinii, &
Ecclesia s. Caii. Susannae martyrum. Superest nunc eo in loco ec-
clesia parva: & statio antiqua extitit ad duas do-
mos: Caii, inquam, Papae, & Gabinii, & vetu-
stissimus titulus Presbyteri Cardinalis institutus,
Sancti Caii martyris. Collapsa autem ecclesia S.
Caii, titulus permutatus est a S. Gregorio Magno
in Quatuor SS. Coronatos. Ecclesia autem amplior
aedificata, nomine Sanctorum Martyrum Gabinii,
& Susannae ad aedes ipsorum proprias a Leone Pa-
pa IV. opere vermiculato exornata: titulus in eis-
dem permansit, Caii antiquato. Refecit eam ec-
clesiam Sixtus IV. Pontifex Max. vetustate colla-
bentem, ante annum 50. Jubilaei. Nobilitavit
eamdem ecclesiam, prater cœnobium monialium ibi-
dem translatum, Pontificatu Sixti V. anno 1587.
Saeclum magnificentissimum, quod Camilla Peret-
ti, soror Sixti V. erexit, translatis ad idem ex
S. Joanne a Pinea in Campo Martio, duobus cor-
poribus sanctorum Martyrum Eleutherii Episcopi,
& Ginesii anno 1591. vigilia S. Laurentii, facul-
tatem in eam rem largiente Clemente Papa VIII.
Sed in ejus Templi ornatum, Hieronymus Rusti-
cucius Faenensis, amplissimus Cardinalis, Vicarius
Papae in Urbe, totus incumbit, & præclarissi-
mum opus molitus, illud templum cujus titulum
sortitus, illustrare parat, rectorio opere, & in-
auratis laquearibus, & egregiis picturis, eorun-
dem gesta, & martyrium exprimentibus, & mar-
morum varicolorum incrustatione, ac confessione
in pulcherrimam formam renovata anno Domini
MDXCV. & pietate ejus in sanctos Martyres au-
cta, ardentius pergit, multis opibus, & impen-
sis. Precari debemus Deum, ut qui suo instinctu
opus tam eximium capit, det illi, ut perficiat in
gloriam Dei, & sanctorum Martyrum Gabinii,
& Susannae, & in perpetuam aeternae immortali-
tatis laudem, & memoriam ipsius sempiternam.

Ex Oldoino in Additionibus ad Ciacconium.

Cajus Dalmata. **t** **Confan-** **guineus** **Diocletia-** **ni.** **†** Cajus ex nobilissimo ortus genere patrem ha-
buit Cajum Maximum, vel Maximinum fratrem
Diocletiani Imperatoris, & matrem Serenam t,
filiam Philippi Romani Principis, qui primus
Christianus Imperator Romanus dignoscitur: hinc
ex Parentis genere virili Cajus vocatur undequa-
que Dalmata, quia cum avorum series ex Dal-
matia derivaretur, ideo ait Joannes Tamayus Sa-
lazar in Martyrologio Hispano masculinam prosa-
piam intuentes Scriptores, Dalmatam Cajum Ro-
manum Pontificem nominarunt; ex materna vero
linea Hispanam originem est assequutus, nam &
Serena mater, & Serena uxor Diocletiani sorores
cum fuissent, ex Serenorum Samonicorum apud
Gallaciam familiis, idcirco Hispanum genere fuisse
Cajum idemmet Auctor scribit. Quare cum post
Eutychianum Papam, diebus novem vacasset Ca-
thedra, Cajus Dalmata ex paterno, Hispanus ex

materno genere, natus tamen Roma, electus est
Romanus Pontifex die u. 10. Decembris anno d. ii
Christo nato CCLXXXIII. Gabinium germanum
ex Baronio, vel ex aliis y nterinum fratrem ha-
buit, Susannae Virg. & Mart. parentem, Diocle-
tiani Imperatoris consanguineum, in divinis ac
profanis litteris versatum. Latuit hic annis octo
in cryptis
sed ut Christianis inserviret, tum apud Castulum
Palatii Zetarium (Zetarius dicebatur Praefectus
Zetis; Zetus enim locus erat capax unius lecti,
& duarum sellarum, qui velis obductis, vel re-
ductis, modo adjiciebatur cubiculo, modo aufe-
rebatur, erat inquam cella mobilis ex cortinis
confecta) ibique Christianos, qui nocte accedebant,
in fide firmabat. Tranquillinum Sacerdotem, Mar-
cellianum, & Marcum filios, Diaconos ordina-
vit: Protum Presbyterum, & Januarium Dia-
conum in Sardiniam misit ad debellandam Idolola-
triam in Christi fidem insurgentem: sanctum Ma-
ximum Vesuntinis in Episcopum concessit; Apostoli-
cum decretum, ne quis ad Episcopatum ascende-
ret, nisi prius statis solitisque temporibus inferio-
ribus officiis persunctus esset, confirmavit. Præ-
ter, propriam domum, Susannae etiam ex fratre ne-
ptis aedes Deo dicavit, in ea sacrosanctum Missae
sacrificium saepe celebrando: quia vero Gabinii do-
mus Caii domui jungebatur, idcirco unica tantum
statio ibidem decreta, atque ad duas domos appel-
lata, ut dictum est supra a Ciacconio.
Post Martyrium Gabinii fratris, qui obiit de-
cima nona Februarii, vixit Cajus menses duos, **Martyr**
ac dies tres, nam xxii. Aprilis die Martyrii Lau-
rea coronatus Cajus, etiam si Breviarium Roma-
num, ac Anastasius referant, una cum Gabinio
occubuisse, siquidem non eodem die, neque eodem
mense, sed eadem Martyrii palma, eandemque ob-
causam ambo sunt affecti. Romanam moderatus
est Ecclesiam annis duobus, mensibus quatuor,
duodecim diebus ex Damaso, & Platina; ex A-
nastasio vero annis undecim, quatuor mensibus,
diebus novem; ex Eusebio annis quindecim: nos
cum Baronia, Panvinio, Ferrario, Breviario Ro-
mano, aliisque fere omnibus Ecclesiasticis Scri-
ptoribus annos duodecim, menses quatuor, dies
quinque vel sex huic Romano Pontifici tribuimus.
x Epistolam unicam scripsit ad Felicem Episcopum,
quam invenies tom. 1. Conciliorum Binianis An-
notationibus exornatam, notisque illustratam no-
vissime a Cesare Becillo. z Decreta quaedam Caii
leguntur apud Gratianum, Ironem, Carranzam,
aliosque,

Domum
S. Susannae
dedicavit.

Martyr
obit.

Notæ in Ciacconium, & Oldoinum,

a Cajus Valerius Diocletiani pater, & Cajus
Maximus pater Caii, fratres erant. Non igitur
Cajus Diocletiani ex fratre Nepos, sed Patruelis
fuit Diocletiani.

b Præter annos xii. & menses quatuor, Cajo
Pontifici sex ipsos dies recte attribuit, si nimi-
rum vel dies creationis, vel dies obitus ab hoc
numero excludatur. Vide cap. 2. §. 3.

c Creatio Pontificia Caii revocanda est ad xvii.
Kal. Januarii, five ad diem xvi. Decembris,
qui dies erat Dominicus, & anno 283. ut Pape-
brocius observavit, qui etiam docet temporibus
illis id moris fuisse, ut Pontificis Romani ele-
cti consecratio in diem proximum Dominicum
differretur; & ab hoc die Pontificum illorum
tempora numeranda esse, qui duodecim priori-
bus sæculis floruerunt. Vide cap. 2. §. 3.

d Huc

d Huc revoca, quæ diximus in historia Diocletiani cap. 4. §. 1. de prima Periodo persecutionis Diocletianæ.

e Imperante quidem, sed non eo jubente, Cosmas & Damianus interfecti sunt. Eos siquidem Lycias Lyciæ Præfectus pro sua potestate, injussu Diocletiani, extremo supplicio ob Christianam religionem affecit an. 295. ex Baroniana computatione.

f Intra finem hujus anni 286. Romæ Christianis bellum indixit Diocletianus, atque hinc prima periodus persecutionis Diocletianæ initium ducit. Sed Sebastiani martyrium in annum proximum rejici oportet. Vide cap. 4. & §. 1. supra memoratum.

g Quam quidem epistolam eruditi homines commentitiam esse judicant, in eaque plerique Canones continentur, qui hujus Pontificis nomini subjiuntur.

i De Hierace plura Baronius ex Epiphanio & Hilario ad an. 288.

l Non Galerio, sed Herculio Susannam desponsam ac destinatam fuisse in hujus Actis ostendimus.

m Unam tantummodo ecclesiam agnoscit Ciacconius S. Susannæ, & S. Caii ædibus interjacentem, cui titulus ab Gabinio & Susanna affixus fuerat. Sed ut ab initio, sic nunc post templum S. Caii ab Urbano VIII. restitutum, duæ sunt ædes consecratæ, altera ubi domus erat Gabinii & Susannæ, altera antiquæ domus S. Caii fundamentis seu vestigiis imposita; & communis utrique statio ac titulus olim decretus. Vid. caput v. §. 3.

n Alii fere omnes ad duas domos.

o Post martyrium S. Sebastiani Cajus in latebras cœpit se abdere anno insequenti 288.

p A martyrio S. Sebastiani septem fere anni intercesserant, cum primum Susanna, deinde Gabinus præclaram pro Christo mortem optinuerunt.

q Is auctor sine ulla dubitatione affirmat Cajum religionis causa interfectum esse; ac proinde martyris etiam, non solum confessoris titulo donandum.

r Huic Pontificio interregno dies undecim Catalogus Regiæ Sveciæ, itemque liber Pontificalis attribunt.

s Idem prope ab taberna Vinaria. Neque enim domus Caii post ejus obitum Deo in ejusdem honorem dicata, fuit taberna vinaria. Quæ deinde sequuntur, pertinent ad historiam S. Susannæ.

t Nimirum Oldoinus nimis credulum se præbuit nugis, & fabulis quorundam pseudohistoricorum Hispaniensium. Vide cap. 2. §. 2.

u Die 10. Decembris electus fuit, die vero xvi. qui eo anno Dominicus, fuit consecratus. Vide cap. 2. §. 3.

y Cajus & Gabinus ex eodem Cajo Maximo geniti sunt, ut dictum est cap. 1. §. 7. in historia Diocletiani.

x Communi doctorum hominum suffragio ea epistola est supposititia.

z Hi Canones ex illa epistola commentitia desumpti sunt.

CAPUT SECUNDUM.

De Nomine, Patria, Pontificatu S. Caii,

§. I.

De Prænomine Caii, variaeque ejus scribendi ac multiplici ratione.

Cajus apud Romanos eorum vocabulorum numerum obtinebat, quæ cujusque proprio ac gentilitio nomini vel honoris, vel consuetudinis causa præponi solebant. Huic itaque, de quo agimus, Cajo prænomen fuit; quod quidem, ut mihi videtur, veluti proprium ac suum effecerat gens Valeria Salonitana, atque ex avis atque parentibus in liberos posterisque quodam quasi jure hæreditario propagabatur. Nam id prænominis gessit primum avus S. Caii, qui dictus est *Cajus Aurelius Valerius*, deinde parens, qui vocabatur *Cajus Maximus*, vel *Maximinus*, sic enim hunc appellant Acta S. Susannæ, & Oldoinus, quem reliqui omnes uno tantum Caii nomine afficiunt. Diocletianus itidem, qui Caii nostri erat patruelis, Caii prænomen sibi adscivit, nominarique voluit *C. Aurelius Valerius Diocletianus*. Sunt etiam, qui ejusdem fratrem eodem prænomine usum fuisse censeant; Gabinium siquidem ab Cajo sive Gajo gigni ac derivari putant, docentque hujusmodi vocabulum diminutum esse, atque inter *diminutiva* annumerari, sic prorsus, ut *Gabinus* idem significet, ac *Cajus minor*; & sane Gabinus videtur fuisse minor natu, quam Cajus. Nomen proprium quasque personale, seu cognomen, quo Cajus noster distinguebatur a cæteris Valeriæ gentis seu familiæ, quibus idem prænomen obvenerat, neque est, qui memoriæ prodiderit. Sed cum ubique in antiquis monumentis simpliciter ac sine ullo additamento appelletur Cajus, existimo eum sic vulgo appellari solitum fuisse; ex quo factum arbitror, ut prænomen in locum proprii nominis irrepsit, ejusque vice fungeretur. Hinc illud quoque accidisse puto, ut proprium quidem ejus nomen desuetudine & oblivione interciderit; prænomen vero & vulgi sermone usurpatum, & litteris proditum ad nostram ætatem pervenerit. Huc pertinent, quæ diximus in historia Diocletiani cap. 1. §. 4. de nominibus Diocletiani. Nec desunt exempla, ex quibus colligi potest multos fuisse, qui proprio nomine seu cognomine prorsus neglecto, uno tantum vel prænomine, vel gentilitio nomine usi fuerint, eoque ab cæteris ejusdem familiæ vel gentis distingui solerent.

Hoc vocabulum tam varias, tamque multiplices formas induit, & ex aliis in alias commutatur, vix ut in tanta ejus scribendi pronuntiandique varietate unum & idem nomen agnoscere possit. *Cajus* inscribitur in Catalogo Bucherii, in Martyrologio, itemque in Breviario Romano, quæ scribendi ratio ex Actis S. Sebastiani, & S. Susannæ profluxit, quam usurparunt Anastasius Bibliothecarius, Beda, Usuardus, Petrus Equilinus, quæ juniores fere omnes Hagiologi utuntur, Cæsar Baronius, Petrus Galestinus, Philippus Ferrarius, Godefridus Henschenius, Franciscus Maria Florentinus, & alii passim. Hanc ejusdem vocabuli formam, cum jampridem usu communi, & eruditorum hominum consensu re-

Prænomine Caii commune suis Gens Valeriæ Salonitanæ.

& proprium fuit eum Caii Pontificis.

Hujus prænominis scribendi variae rationes.

su recepta sit; nobis quoque retinendam duximus, præsertim cum majores nostri sæculo superiori nomen hujus Pontificis in ejus sepulchrali lapide iisdem plane litteris incisum invenerint. Verum in Martyrologiis antiquis Manuscriptis nihil est tam varium ac multiforme, quam hujus vocabuli scribendi ratio, cui Amanuenses pro suo quisque arbitrio unam alteramve litteram vel detrahunt, vel adjiciunt, vel aliam pro alia substituunt. In Exemplaribus Antuerpiensi, Epternacensi, Corbejensi, itemque in Catalogis Pontificum Romanorum *Cajus*; in Apographo Hieronymiano Lucensi *Gagus* fere semper scribitur; aliis *Gaggius*, vel *Gagius* magis arridet. Quid quod inventi sunt, qui hoc nomen adjecta syllaba producerent, longeque diversa terminatione concluderent, & ex *Cajo* *Cajanum* effingerent. In eo deinde variari inter eos solet, quod hanc ipsam appellationem alii aliis litteris distinguant. Hinc fit, ut pro *Cajano*, alii *Caganum*, alii *Gajanum*, *Gaganum* substituunt. Hinc intelligere licet *Gajanum* eum, qui proximus a S. Domnio ecclesiæ Salonitanæ præfuit, ab *Cajo* nomen una syllaba auctum traxisse, ex quo fit, ut nomen *Caii* jam usque ab antiquissimis temporibus e Latio, unde originem duxit, in Dalmatiam transmigraverit, & ante *Caii* Pontificis ætatem in usu fuerit apud *Dalmatas*, a quibus fortasse postremæ syllabæ incrementum accepit, sic ut ex *Cajo* *Cajanus* evaderet. Deinde ex Dalmatia propemodum omnes Illyrici regiones peragravit, receptum a Scythiis, accersitum ab Hunnis, usurpatum ab omnibus fere barbaris gentibus toto Illyrico longe lateque dispersis; apud quas in tantum honorem ascendit, ut earum Reges illud sibi adoptaverint, & regiæ dignitatis notam ac titulum esse voluerint. Ex quo factum est, ut quod *Cæsar* apud Romanos, idem apud illas nationes *Cajanus* sive *Caganus* significaret. Sed hæc alio loco & copiosius, & opportunius dicentur, ubi de alienigenis populis in Illyrium transgressis, ibique rerum & regni potitis agemus. Nunc ad id, quod secundo loco propositum nobis est, progrediamur,

§. II.

De Patria S. Caii.

Nemo est, quin S. Caii Romani Pontificis genus atque originem a Dalmatis repetendam esse affirmet; idque omnino perspicuum esse, atque inter omnes constare video. *Natione Dalmaticus* dicitur in historia Salonitana, *Natione Dalmatinus* in Calendario perveusto ecclesiæ Lucensis, quod citatur a Florentinio x. Kalend. Mart. *Natione Dalmata* apud Anastasium Bibliothecarium. His adde Catalogos Romanorum Pontificum, Breviarium Romanum, Petrum Equilinum, Cæsarem Baronium, & alios præterea multos, quos consulto prætermittam, ne videar velle uti in re non dubia testibus non necessariis.

De patria S. Caii nihil ab antiquis memoriarum proditum fuisse invenio; ex junioribus vero Hagiographis nemo præter unum, aut alterum, negat eum Salonis ortum esse; sed pauci sunt, qui id plane diserteque affirmant. Patria fuisse Salonitanum expresse docent Ferrarius & Giacomius. Prior siquidem ad diem 22. Aprilis commemorationem Caii his verbis adscripsit: *Cajus genere Dalmata, patria Salonensis &c.* Al-

ter in Addit. hæc habet: *Cajus C. Maximi filius Dalmata, patria Salonitanus &c.* Cæteri de natali ejusdem solo nihil ompino adjiciunt; sed cum omnes summo consensu doceant eundem ex genere & stirpe Diocletiani procreatum esse, satis videntur indicare Cajum ortu Salonitanum fuisse, cum Diocletianus, ut in ejus Actis diximus, apud Salonas natus fuerit; hic ejus genus, hic domus; hinc majores, hinc sanguineos habuit; nam fere omnes patriam Diocletiani Salonæ, vel in hujus urbis agro constituunt.

Andreas Zmajavitijs Archiepiscopus Antibarenensis sive Diocletanus S. Caii Pontificis ortum refert ad Diocleam prænobilem quondam urbem, Antistitum Antibarensum sedem antiquam, & caput ac Metropolim Dalmatiæ superioris. Is in synopsi Annalium sacrorum, quæ nondum in lucem edita tom. 2. extant in archivo Sac. Congreg. de propaganda fide, hæc de *Cajo* scripsit sub anno Christi 283. *Cajus Diocletiani Imperatoris ex fratre nepos, Diocleam Dalmatiæ superioris quondam Metropolim, antiquam & celebrem Illyricorum Regum, ac nostrorum Prædecessorum urbem, patriam habet.* Sed cum nullas tabulas, nullos auctores proferat, quorum testimoniis suam sententiam confirmet, ejus auctoritas nulla ratione, nulloque antiquitatis suffragio innixa, non videtur esse tanti, ut aliorum sententiæ præferri debeat. Nam quod ait singulari quadam eximiaque earum gentium adversus Cajum religione se adduci, ut eum patriam Diocletanum fuisse putet, id sive pro argumento, sive pro conjectura haberi velit, certe minimi momenti est ad persuadendum, quemadmodum ostendimus in historia Diocletiani cap. 1. §. 3. Miror, quid sit, quod Baronium non appellet, eumque pro se stare jubeat, quippe cum is aperte doceat Diocleam patriam fuisse Diocletiani; ex quo haud inepte concluderet, uti nos paullo ante fecimus, & Cajum ibidem ortum esse, quod admodum verisimile videatur communem illis fuisse patriam, inter quos generis & sanguinis communio erat; nam eos fratrum filios fuisse diximus. *Diocletianus*, inquit Baronius, *natus est obscurissima loco Dioclea oppido Dalmatiæ.* Verum Archiepiscopus Antibarenensis aut imprudens hunc locum præterit, aut certe animadvertit nihil præsidii ad suam communiendam sententiam ex eo sibi suppeditari. Nemo enim est, quin videat aliam a Baronio, aliam a Zmajavitijs Diocleam commemorari. Hæc amplissimæ provinciæ caput ac primaria civitas erat, commercio, divitiis, civium numero ac frequentia in primis nobilis, Plinii ac Ptolomæi litteris celebrata; illa verò fuerat ignotum quoddam oppidulum atque infrequens, quod veteres Geographi ne dignum quidem esse censuerunt, de quo mentionem facerent. Quocirca in historia de genere, itineribus, rebusque gestis Diocletiani alteram ab altera disjuximus, & Diocleam illam superioris Dalmatiæ Metropolim negavimus patriam fuisse Diocletiani; eumque natum esse ostendimus in obscuro quodam & ignobili Dalmatiæ inferioris, & agri Salonitani pago, cui nomen erat *Diocleæ*. Huc revoca, quæ ibidem paullo copiosius, & distinctius explicavimus.

Nec vero audiendos esse arbitror Antonium Gallonium, & Augustinum Oldoinum, qui S. Cajum Romæ natum fuisse tradunt; nisi forte verbum nascendi a propria significatione distractum

Cajus
natione
Dalmata.

Patria Sa-
lonitanus
fuit.

Etum in eam sententiam accommodari placet, quam eidem veteres interdum subicere solent, cum eos etiam natales Imperatorum dies appellant, quibus e tenebris vitæ privatae in publicam imperii lucem editi ac suscepti essent, quasque iterum ad communem utilitatem, reique publicæ commoda procreati. Hinc accidit, ut nihil apud Latinos adeo sermone ac litteris tritum sit ac celebratum, quam Imperatores & magistratus creare: quod quidem verbum *μπαροικίω*, usurpari constat, & unde mutuatum sit, nemo non videt. Quare si laudatos auctores ad hanc vel similem loquendi consuetudinem interpretari velis, idcirco Cajo Romæ natus esse dicitur, quod vel Romæ per baptismum Christo renatus, vel ibidem summus totius ecclesiæ Hierarchy creatus fuerit. Sed utcumque illi scribant, vel sentiant, nihil interest. Si veram ac germanam Caji patriam velint esse Romam, quin suæ opinioni aliquid vel conjecturæ, vel argumenti subiciunt, quod probabilis fiat? Ego quidem adduci non possum, ut illis assentiar.

Cajus & Gabinius
ex Dalmatia
quando
migrarint.

Constat sane Caji & Gabinii familiam in urbem commigrasse; nam uterque certum ac stabile domicilium Romæ habuit, ut historia S. Susannæ testatur, & domus utriusque situs ac vestigia etiamnum monstrantur. Huic autem commigrationi tempus nullum aptius & congruentius assignari posset, quam illud, quo Claudii imperium definitur, & circumscribitur, si verum esset, quod Marnavitijs censet, Claudium origine Dalmatam fuisse. Cum enim is amaret unice patriam & cives suos, eosdem & amplissimis honoribus afficiendos, & maximis beneficiis ornandos censuit; ratus id quod erat, nullam ab se cumulationem gratiam patriæ referri posse, quam si popularibus suis nullum ab se amoris, nullum studii, nullum charitatis officium deesse pateretur. Hinc facile evenire potuit, ut Claudii erga Dalmatas beneficentia & humanitas multos præsertim ex Dalmatica nobilitate ad se alliceret, & in urbem evocaret, spe proposita dignitatis, & rei familiaris augendæ; quibus enim tam facilis aditus ad gratiam Imperatoris patebat, iis profecto satis causæ erat, cur Romæ apud Principem, quam in patria esse mallet. Quare cum Claudius ab anno undeseptuagesimo usque ad alterum & septuagesimum tertii sæculi imperium tenuerit, ad hæc tempora Valeriæ gentis Salonitanæ in urbem migratio revocari posset. Sed quod de Claudio Imperatore scripsit Marnavitijs, id multo aptius ac verisimilius in Probum convenit, qui a *Delmatio sanguine*, ut ait Victor, originem trahebat; & præterea, ut nos existimamus, & alibi diximus, ætissimo cognationis vinculo cum omnibus Valeriorum Salonitanis familiis conjunctus erat. Porro nulla videtur fuisse occasio tam idonea & præclara, quæ Valerios omnes e Dalmatia Romam accerferet, quam quæ illis ex imperio Probi civis & consanguinei sui oblata fuerat; nam propinquitas & communio sanguinis, quæ illis cum Imperatore intercesserat, non solum eosdem in urbem invitabat, sed etiam facilem viam atque expeditam ad omnes honorum gradus eisdem muniebat. Verum siue Claudio, siue Probo imperante, Valerii Romam venerint, Cajum multo ante natum esse oportuit, quam ejusdem familia in urbem migraret. Si enim post ejusmodi migrationem Romæ natus est, ejus ortus constitui nequit ante annum tertii sæculi 69. quo Claudius imperare occæpit. Cum autem crea-

tus sit Pontifex anno ejusdem sæculi 83. necesse est non amplius quatuordecim annos habuerit, cum Pontificatum suscepit; quod quidem non solum a veritate, sed ab omni etiam verisimilitudine longissime abhorret. Itaque antea natus est, quam Valerii domicilium in urbem transferrent; ex quo fit, ut Cajo patria fuerit non Roma, sed Salona; vel potius duas habuerit patrias, unam naturæ, alteram civitatis; quippe apud Salonam natus cum esset, in civitatem populi Romani susceptus est; atque habuit alteram naturæ ac loci patriam, alteram juris ac domicilii.

Joannes Tamajus Salazar hic quoque aliquid fabulæ intermiscet. Non ille quidem negat Cajum fuisse Dalmatam vel patriam, vel origine paternam; sed maternum ejusdem genus inde usque ab Hispania repetendum esse contendit. Vide porro quid commenti huic fabulæ substruxerit. In ea citerioris Hispaniæ regione, quæ Gallæcia nuncupatur, in primis clara & nobilis fuit Serenorum familia. Hinc ortum duxit Philippus Imperator, idemque Caji & Gabinii maternus avus. Is quippe duas habuit filias, & utrique nomen Serenæ imposuit; altera nupsit Diocletiano, alteram Cajo Maximinus duxit uxorem, ex eaque Cajum & Gabinium suscepit; idque hoc argumento confirmari potest, quod Susanna Gabinii filia Serenæ Augustæ neptis appellatur; ex quo fit, ut Hispania si minus paternæ, certe maternæ originis jure, Cajum sibi vindicet, atque Divorum suorum Fastis adscribat. Hanc male consutam fabellam paucis exponunt ac refellunt Hagiologi Antuerpienses tomo III. die XIX. Februarii: *Joannes Tamajus Salazar sanctis Hispanis annumerat SS. Gabinium & Cajum, ex Serena vescio qua ortos, Philippi Imperatoris filia, origine, ut asserit, Hispana; probat ea natum, quod S. Susanna virgo uspiam neptis vocetur S. Serenæ Augustæ. Non id inde sequitur. Hoc commentum iidem explodunt tomo III. die 24. Aprilis: Tamajus Salazar sanctis Hispaniæ annumerat SS. Gabinium, & Cajum, quasi essent nati matre Serena, filia Philippi Imperatoris origine Hispana. De qua re actum est XIX. Februarii ad vitam sancti Gabinii. Deinde Cardoso ibidem refellunt, qui corpus S. Caji in Lusitaniam delatum falso scripsit: Georgius Cardoso in Hagiologio Lusitano asserit anniversaria solemnitate celebrari festum ejus (id est Caji) in monasterio S. Clare de Pinhelna Berra: quod istuc asservetur corpus ejus, a Paulo V. Papa donatum nobili Viro Lusitano, nomine Hætori de Sella Falcao, atque ab eo in dicto conventu depositum. Quæ arbitramur de aliquo Cajo martyre intelligenda esse.*

Genus maternum
Caji ex
Hispania
deductum

refellunt

Illud admirari satis non potui, quod Augustinus Oldoinus vir singularis ingenii & doctrinæ, & naris satis emunctæ, nihil in ea narratione falsi, nihil commentitii olfecerit; quin immo totam illam fabulam haud secus, quam si vera esset historia, excepit, & approbavit. Ejus verba hic iterum describere volui, ex quibus planius intelligi possit, quod Tamajus hac de re scripserit, seu verius confinxerit: *Cajus ex nobilissimo ortus genere patrem habuit Cajum Maximum vel Maximinum fratrem Diocletiani Imperatoris, & matrem Serenam, filiam Philippi Romani Principis, qui primus Christianus Imperator Romanus agnoscitur. Hinc ex parentis genere virili Cajus vocatur undequaque Dalmata, quia cum avorum series ex Dalmatia derivaretur, ideo*

ait

ait Joannes Tamajus Salazar in Martyrologio Hispano masculinam Caii prosapiam intuentes Scriptores, Dalmatam Cajum Romanum Pontificem nominarunt; ex materna vero linea hispanam originem esse assecutus; nam & Serena mater Caii, & Serena uxor Diocletiani sorores cum fuissent, ex Serenorum Samonicorum apud Gallaciam familiis; idcirco Hispanum genere fuisse Cajum idemet Auctor scribit. Verum enimvero venia danda Oldoino, quod Hispanis Hagiologis aures tam faciles accommodaverit, seque illorum fabulis plus nimio credulum præbuerit. Cum enim hæc ille scribebat, nondum quisquam historicis illis larvam detraxerat; adhuc sub umbra male partæ existimationis latebant; passim legebantur, probabantur, inhærebant penitus in mentibus, nemini in suspicionem veniebant; illorumque auctoritas in speciem sane gravis vel sapientissimum quemque in errore abducere potuisset. Nunc vero, quando omnia illorum consilia, doli omnes ac fallaciæ patent, qui eorum commentis fidem habeat, nã is prudens & sciens in errorem se ipse conjicit, & voluntario errato nullum ignoscendi locum relinquit. Porro cum Tamajus, & cæteri ejusdem generis historici apud doctissimos viros tam multa, & tam gravia præjudicia subierint, ut nihil eorum auctoritate levius, nihil infirmius, nihil profligatius excoGITARI queat, illorum mendacia satius est contemnere, quam refellere. Cæterum in historia S. Serenæ habes, quæ contra hujusmodi nugas graviter oppido & præclare scripsit Antonius Hispanensis, qui & fallaces illos historicos acriter perstrinxit, & quidquid libuit illis fingere de utraque illa Serena, sobole Philippo Imperatori supposita, egregie refutavit.

§. III.

De Pontificatu Sancti Caii.

HUjus loci atque instituti ratio postularet, ut præcipua quædam & maxime memorabilia, quæ ad vitam privatam S. Caii pertinent, in ordinem Chronologicum redigerem; & suis quæque annis intexerem. Sed vetustas atque oblivio, cum ejus vitæ antè Pontificatum exactæ memoriam omnem abolerit, historicis pariter atque Chronologis bonam materiæ partem subtrahit, in qua eorum labores ac studia versarentur. De illo quippe, antequam Pontifex fieret, nihil memoriæ aut litteris proditum est. De anno igitur vel quo in lucem editus est, vel quo ad Christum suscepto baptismo se adjunxit, nihil cogniti, nihil comperti habemus; cum cæteroquin in historiis illustrium virorum uterque ille annus studiose investigari soleat, scituque dignissimus habeatur. Nihilo minus incompertum est, quam vitæ privatæ rationem inierit, quid rerum præclare gesserit pro fide ac religione, quibus virtutibus, atque honorum gradibus ad summum totius ecclesiæ Principatum viam sibi munierit. Ad hanc ejus vitæ partem illustrandam nihil historia, nihil Chronologia conferre potest, cum antiquarum litterarum luce careat. De illius rebus aliquid constare incipit ex eo tempore, quo Pontificatum suscepit. Ac primum duo omnino sunt, quæ in disquisitionem Chronologicam vocari possunt; nam inter Scriptores controversia est tum de numero annorum ac dierum, quibus Caii Pontificatus circumscribitur; tum de anno illo ac die, in

Illyrici Sacri Tom. II,

quem ejus Pontificatus initium conferri oportet; nam de anno, mense, ac die, quo ex hac vita discessit, fere inter omnes constat. Deinde pauca erunt nobis subjicienda, quæ ad ejus Acta Pontificalia pertinent.

Ac primum quidem nullo modo audiendum Eusebium in hist. eccl. lib. 7. cap. 27. censeo, & quos ipse in suam opinionem traxit, Georgium Syncellum in Chronogr., Nicephorum Callistum hist. lib. 6. c. 34. aliosque Græcos Scriptores; qui Pontificatum Caii ad annum usque quintum decimum perduxit. Nam in his, quæ sunt Romanæ ecclesiæ, ut præclare monet Henschenius ad 22. April. ejus alumnis æque antiquis major fides adhibenda est, quam externis. Idem Eusebius cum in Catalogo, tum in Chronologia Pontificum Romanorum sapissime peccat; veluti in Eutychiano, qui proxime ante Cajum, ecclesiæ præfuit. Hujus quippe Pontificatum, qui annos fere novem complectitur, in decem mensium curriculum coegit. Nimirum quos annos Eutychiano detraxerat, eos partim Cajo, partim aliis Romanis Episcopis attribuit.

Est autem inter Latinos Scriptores de uno anno controversia, quem Caii Pontificio regimini alii quidem adimunt, alii vero adjiciunt; illudque alii undecim, alii duodecim annorum spatium definiunt. Fere inter omnes convenit, quatuor ipsos menses integris ac solidis annis vel undecim vel duodecim addendos esse. Sed de numero dierum, quos completis annis ac mensibus superaddi oportet, major est discrepantia. De diebus postea, nunc de annis. In libro Pontificali, itemque in Catalogo & Martyrologio MS. Reginæ Sveciæ, Cajo Pontifici attribuntur anni undecim; quorum auctoritatem sequuntur Usuardus, Anastasius Bibliothecarius, Petrus Equelinus, & alii; a quibus discrepare non videtur Auctor historiæ Salonitanæ, qui Cajum annos fere duodecim ecclesiæ præfuisse tradit. Contra vero annos duodecim omnino integros completosque Cajo Pontifici adjiciunt Catalogus primus Rom. Pont. idemque vetustissimus, Bedæ, antiquum Lucense Calendarium apud Florentinum, Breviarium Romanum, Baronius, Platina, Panvinus, Oldoinus, Ferrarius, Henschenius, Pagius, & recentiores fere omnes, quorum quidem sententiam omnino præferendam & sequendam censeo. Nam in priores illos Catalogos mendum irrepsisse constat, & notæ illi arithmeticæ xi, numerum unum detractum, si ve librorum incuria prætermisum fuisse. Id autem secundi etiam, itemque tertii Catalogi testimonio apertissime comprobatur. Ibidem enim initia Eutychiani, qui Cajum antecessit, & annos octo, & menses aliquot Pontificatum tenuit, subjiciuntur Aureliano III. & Marcellino Coss., quorum Consulatus incurrit in annum Christi 275. Hinc vero si annos octo Eutychiani numerare incipias, necesse est pervenias ad annum 283., quo ad exitum vergente ille defunctus est mense Decembri, & Cajo substitutus. Porro Caii ex hac vita discessum uterque Catalogus refert ad consulatum sextum Diocletiani, & secundum Constantii, qui cohæret cum anno Christi 296. A Decembri autem mense anni 283., usque ad diem vigesimam secundam Aprilis anni 296., cum Cajo ad superos migravit, anni omnino duodecim & aliquot menses numerantur. Præterea Caii Pontificis exordia Catalogi & Liber Pontificalis conjungunt cum consulatu secundo Cari & primo Carinæ. Is autem

Cajus Pontificatus annos duodecim.

Z z

tem

Vita privata Caii ante Pontificatum ignota.

tem dimoveri nequit ab anno Christi 283. Itaque cum Cajus Pontificatum inierit eo anno, & mense quidem Decembri, ut constat inter omnes; viveadji autem finem fecerit anno 296, x. Kal. Maji, Diocletiano VI., & Constantio II. Coss., nequit dubitari, quin annos duodecim, menses quatuor, & aliquot præterea dies Romanam sedem tenuerit.

Catalogus seu Liber Pontificalis, itemque Catalogus & Martyrologium MS. Reginae Sveciæ, Kalendarium seu Breviarium vetus Lucense, cum Beda & Usuardo præter quatuor illos menses, dies omnino duodecim adjungunt; huic numero unum eximunt Anastasius Bibliothecarius, & Petrus Equilinus. Breviarium Romanum, Baronius, Ferrarius dies quinque subnectunt; hincque unum Oldoinus, duos adjecit primus Catalogus Romanorum Pontificum. De hoc dierum numero propterea fortassis Scriptores inter se dissident, quod alii aliunde hosce dies numerare incipiant, & in primo Cajani Pontificatus die constituendo alii alio spectent. Nam Romani Pontificis creatio, quam Majores nostri summa religione maximaque celebritate confici voluerunt, pluresque continet cæremonias ritusque, qui cum uno die peragi nequeant, in plures dies distribui ac differri necesse est. Nam, ut nunc mos est, primum eligitur, qui ecclesiæ universæ præsit, & frequenti advocata concione Pontifex renunciatur; mox vero coram productus Clero populoque Romano spectandum se colendumque exhibet; alijs deinde atque alijs diebus, tum sacris Ordinibus initiatur, consecraturque Episcopus, si nondum est iis characteribus insignitus; tum solemnî ritu inauguratur, & Pontificis Maximi insignia, annulum piscatorium, ac thiam triplici corona insignem assumit; tum denique cum magna pompa ac frequentia procedit, delatusque in Basilicam Lateranensem, Pontificiæ sedis possessionem usurpat. Hæ porro, aut similes cæremoniæ a Majoribus institutæ plures olim fortasse, quam nunc dies interdum occupabant, præsertim temporibus illis, cum ab hostibus Christiani nominis nulla erat satis tutâ tranquillitas, & repentini identidem impetus in Christianos fieri solebant, qui subita incursione perterriti, statas solennesque cæremonias interrompere, & in alios atque alios dies differre cogebantur. Quorsum igitur spectant Scriptores, cum alii plures, alii pauciores dies quatuor illis mensibus superaddunt? nimirum alii citius, alii serius primum hujus Pontificatus diem constituunt; alii siquidem ejus initium referunt ad eum diem, quo electus & renunciatus est Pontifex; alii Pontificatus dies computare incipiunt ab ejus consecratione; alii ab initia sedis Pontificiæ possessione; alii denique ab alijs hujusmodi cæremoniis, quibus Romani Episcopi creatio perfici ac celebrari solebat. Habes igitur causam, cur Auctores de pauculis illis diebus inter se dissentiant.

Cæterum mihi summopere placet, quod docuit Daniel Papebrochius in Præfat. Propylei Maii, creationem Romani Pontificis duabus rebus conficere & absolvere solitos fuisse Majores nostros prioribus ecclesiæ sæculis, electione nimirum & consecratione, quæ duos ipsos dies occupabant. Nam primo die Pontificis comitiis initis eligebatur, qui omnium dignissimus habitus esset; cui totius ecclesiæ principatus & administratio committeretur; dein proximo die dominico convocata quanta maxima posset Chri-

stianæ plebis concione, qui electus fuerat, solemnî cæremonia ritusque, Pontificia consecratione inaugurabatur; nam ex Apostolorum instituto & traditione antiquitus id sancitum fuisse censet, ut Episcopi Romani ordinatio seu consecratio ad diem dominicum sic affigeretur, ut inde dimoveri transferrique in alium diem non liceret. Illud præterea docet, Majores nostros ante initium duodecimi sæculi non ab ipso electionis die, ut nunc fieri solet, annos cujusque Pontificis, sed a posteriori consecrationis die numerare solitos esse, juxta hanc doctrinam sententiamque Papebrochii facilis ratio suppetit mendi illius corrigendi, cui dierum computatio in duobus posterioribus Catalogis subest. Ac primum illud statuendum est, quod Papebrochius ex accuratissimis calculis deprehendit, dominicum diem anno 283, quo Cajus Pontificatum inivit, in diem decimum sextum Decembris, si-ve xvii. Kal. Januarii incidisse. Is vero dies dominicus Pontificiam Caii consecrationem sibi vindicat. Ab hoc autem die anni 283, usque ad diem 22, Aprilis an. 286, quo Cajus obiit, præter duodecim annos, & menses quatuor, dies omnino septem numerantur. Recte igitur prior Catalogus annis duodecim, & mensibus quatuor, septem ipsos dies adjecit. Sed in die illo assignando, ex quo Caii Pontificis tempora procedunt, ubius notæ arithmetice detractio peccavit librarius; in hunc enim, quam in Auctorem Catalogi culpam conferre præstat. Ex die xvi. Kalendas Januarii . . . usque in x. Kalendas Maii. Nam septem illi dies, cum annis duodecim, & mensibus quatuor, a x. Kalendas Maji an. 296. retroacti perveniunt non ad xvi., sed ad xvii. Kalendas Januarii, si-ve ad decimum sextum diem mensis Decembris anni 283, in quem diem eo anno dies dominicus incurrit. In cæteros autem Catalogos duplex error arithmeticus irrepsit; alteri obnoxius est dies, unde Caii Papæ initia sumuntur; nam in secundo Catalogo Reginae Sveciæ scriptum est ex die xv. Kal. Januarii, in tertio autem, cui ab Damaso nomen est, ex die xvi. Kalendas Januarii; uterque autem dies retrahatur necesse est ad xvii. Kal. Januarii, si-ve ad diem decimum sextum Decembris, in quem anno 283. incidit dies dominicus, cuique, ut diximus, & Caii consecrationem, & ejus Pontificatus primordia affigi oportet. Sed multo longe gravior alter est error, in quo versatus numerus dierum, qui quatuor illis mensibus subjiuntur; quem quidem in errorem uterque Catalogus Bedam & Usuardum induxit. Duodecim ibidem dies notantur, quos ultra quatuor menses Cajus in Pontificatu expleverit. Atqui a xv., si-ve a xvi. Kal. Jan. usque ad x. Kal. Majas, cum Cajus obiit, supra quatuor menses non duodecim dies, sed vel quinque vel sex tantummodo dies comprehensis utrinque terminis numerantur. Propius ad veritatem accedit Breviarium Romanum, Baronius, Ferrarius, & si qui alii sunt, qui ad annos duodecim, & menses quatuor Cajani Pontificatus, quinque solidos dies integrosque adjungunt: nam a xvii. Kal. Januarii, ad x. Kal. Majas quatuor menses, & dies omnino quinque procedunt si quidem ex numero dierum sedi Pontificiæ Caii attributorum eximere velis & primum diem, quo Cajus Pontificatum inivit, & extremum, quo ex hac vita migravit. Hi quippe in hac dierum computatione neutrius diei rationem habendam esse putarunt, quod neutrum plenum per-

Corrigi-
tur men-
sum, cui
subsum
in Catalo-
gis non
arithme-
tica die-
rum.

Cajus præ-
ser an. 12.
& mens. 4.
Pontifica-
tum gessit
dies 7.

perfectumque Caii Pontificatus sibi vindicaret. Quare ut quæ hæcenus dixi, in pauca conferam; Cajus Romanæ ecclesiæ præfuit annos duodecim, menses quatuor, dies septem. Atque ita priori quæstioni Chronologica abunde, ni fallor, satisfactum est.

Ad secundam vero quæstionem ex iis, quæ ad superiorem enodandam diximus, facilis & expedita responsio suppetit, planeque consequitur. Cajus itaque anno 283. Caro & Carino Coss., xvii. Kal. Januarias, qui erat dies Dominicus, ritu solemniori Pontificalem consecrationem adeptus, regimen ecclesiæ suscepit. Ejus vero e sede Pontificia vitæque decessus disjungi nequit ab anno 296, dieque Aprilis vigesima secunda. Omnes quippe Catalogi, cæterique Scriptores docent illum obisse Diocletiano VI. & Constantio II. Coss., qui consulatus congruit cum anno Christi 296. iidemque cum Martyrologiis ejus mortem in eandem diem vigesimam secundam Aprilis conjiciunt. Cur autem in Hieronymiano aliisque Martyrologiis alii etiam dies Caii Pontificis nomini, anniversariæque commemorationi fuerint attributi, causas tum investigabimus, cum de festis illius diebus agendum erit.

Cajus
obitus an.
296. die
22. April.

De Gestis Pontificalibus S. Caii vix habeo quidquam, quod iis adjiciam, quæ de illo narrantur in Actis S. Sebastiani, & S. Susannæ, unde cognosci possunt, ut necesse non sit ea iterum hoc loco a me deferri. In Catalogis Romanorum Pontificum quatuor sacræ & solennes ordinationes ab illo mense Decembri habitæ commemorantur, in quibus Diaconos septem, vel octo, Presbyteros quinque aut septem supra viginti, Episcopos quinque, alios aliis locis præficiendos creavit. Regiones urbis divisit, & singulis singulos Diaconos præposuit, hisque id negotii datum est, ut pauperum inopiæ consulerent, & Christianam plebem de rebus divinis erudirent; quod etiam a superioribus Pontificibus institutum fuisse accepimus. Feruntur nonnulla ab eo sapienter, & egregie constituta, quæ inter Canones Ecclesiasticos locum obtinent, Decreto sanxit, ne quis ad Episcopatum nisi per gradus ordinum inferiorum ascenderet: quod non perinde intelligi velim, quasi ipse primus gradus illos instituerit, ac distinxerit, ex quibus inde usque ab Apostolicis temporibus constabat ecclesiastica hierarchia; sed vetuit quempiam fieri Episcopum, quin antea in singulis inferioribus ordinibus versatus ac probatus esset, & cujusque ordinis muneribus rite fungendis dignum se Episcopali nomine ac fastigio præbuisset. Episcopos live Clericos accusandi jus omne Laicis hominibus ademittit. Lege cavit, ne *Pagani & hæretici vel Judæi possent Christianos accusare, aut vocem eis infamationis inferre*, id est ne qui a Christiana religione alienus esset, jus haberet deferendi Christianos apud Judices ecclesiasticos, neve in judicium admitterentur, si qua his ab illis illata esset infamia. Verum is Canon videtur posterioribus temporibus conditus esse, & Cajo perperam adscribi; nam vox *Pagani* ad cultores Idolorum significandos nondum adhiberi cœperat, cum Cajus ecclesiæ præerat. Siquidem Baronius sapienter animadvertit Optatum hac voce primum fuisse usum, deinde Prudentium, Augustinum, & passim alios deinceps; neque antequam Christiani Imperatores rerum potiti sunt, ab ullo usurpatam esse. Extat præterea quædam Caii Papæ *Illyrici Sacri Tom. II.*

Decreta
Caii Pontificis.

ad Felicem Episcopum epistola, quæ de Verbi Dei Incarnatione inscribitur, & in qua etiam Canones modo laudati continentur. Sed hanc merito viri eruditi commentitiam esse censent, atque inter supposititias Isidori merces rejiciunt. Tota quippe ex verbis ac sententiis Pontificum & Canonum longe posteriorum composita est; ut satis appareat multis post Cajum ætatibus consarcinatam esse, & vel per errorem, vel per fraudem ad conciliandam eidem auctoritatem, sanctissimi hujus Pontificis nomini suppositam fuisse.

Epistola
Caii ad
Felicem
Ep. com-
mentitia.

Duo præterea sunt memoria digna ac litteris, quæ Caii Papæ Pontificatum maxime commendant; alterum in Actis S. Sebastiani traditur, alterum ex historia Thebanorum Martyrum colligitur. Ac primum quidem novum in ecclesia Magistratum instituit, cui ecclesiæ tuendæ partes tradidit, & illustre Defensoris ecclesiæ nomen dedit. Sebastianum quippe primæ Cohortis ducem, haud bellicis virtutibus, quam religione ac sanctitate clariorem creavit Defensorem ecclesiæ. Nec vero is præclaram de se tanti Pontificis opinionem fefellit, aut eo se honore tituloque indignum præbuit. Nam cum multa egregie pro Deo atque ecclesia gessisset, multosque ad supplicia pro Christo subeunda confirmasset, nec dubitasset coram ipso Diocletiano pro Christiana religione causam dicere, eundemque vehementer increpare, quod eos persequeretur, amplissimam illam dignitatem sibi omnium primo collatam insigni martyrio decoravit. Mos hujus magistratus creandi, conferendique etiam primariis viris eximia fide ac virtute præditis tenuit deinde apud posteros, ut ex epistolis S. Gregorii Magni colligitur; de quo hæc Bollandus die 20. Januar. *Defensoris ecclesiæ illustre quondam Romæ munus, ut ex S. Gregorii Epistolis liquet: Regibus etiam quandoque honoris gratia delatum a Pontificibus, quamquam nonnulli ambitiosius adipisci hujusmodi vocabulorum decora, quam exsequi meritis nituntur.* Hujus magistratus partes atque officia descripsit Baronius tomo 6. anno 596. n. 16. & Gretserus lib. 1. cap. 5. *Observationum* ad Georgium Codinum. Alterum ad hujus Pontificatus memoriam illustrandam illud accessit, quod Cajus Thebæos ex Oriente accersitos in eam expeditionem, quam Hercules in Gallia contra Bagaudas suscepit, cum duce suo Sancto Mauritio Romæ baptizavit, vel certe, quam ii in urbe ritu publico, ac solemniori & jurejurando interposito ediderunt, Christianæ religionis antea susceptæ professionem excepit. Id intelligi potest ex historia eorumdem Martyrum Thebæorum, quam S. Eucherius Episcopus Lugdunensis conscripsit; quamvis per incertiam Librariorum in locum Caii nomen Marcellini Papæ irreperit. Hujus historiæ initium, uti extat apud Surium, huic loco intexere operæ pretium censeo: *Diocletianus Romanæ Reipublicæ Princeps, cum ad imperium totius orbis fuisset electus, omnesque provincias turbare quorundam præsumptione perspicere, ad consortium imperii vel laboris, olim sibi commilitonem Herculum Maximianum Casarem fecit: eumque contra Amandum, & Aelianum, qui in Bagaudarum nomen præsumptione fervili arma commoverunt, ad Gallias destinavit. Cui ad supplementum exercitus legionem Thebæam ex Orientalibus militibus ire præcepit. Quæ legio sex millia, sexcentos sexaginta sex viros validis animis, & instructos armis, antiquorum*

Ad
S. Caii.

Romanorum habebat exemplo. Hi igitur milites Christianæ religionis ritum orientali traditione ab Hierosolymitana urbis Episcopo susceperant, fidemque sacram virtuti & armis omnibus præferbant. Ad urbem quippe Romam itinere attingentes, eandem Christianitatis fidem, quam acceperant, apud beatum Marcellinum prædicta Romana urbis Pontificem confirmaverunt, ut ante gladio interirent, quam sacram fidem Christi, quam acceperant, violarent. Quamvis hic Thebæi milites ab Hierosolymitano Episcopo baptismum suscepisse videantur, in aliis tamen Exemplaribus baptizati dicuntur a Romano Pontifice, eoque Marcellino, cuius nomen ac Pontificatus hic appositus ingenti anachronismo subest. Nam bellum cum Bagaudis gestum consensu omnium Chronologorum refertur ad initia Maximiani Herculii, qui anno 285. Cæsar factus est; insequenti autem Augustus appellatus est a Diocletiano, adscitusque in societatem Imperii. Per id autem temporis Romanæ Ecclesiæ Pontificatum gerebat Cajus inde usque a xvii. Kal. Januarii an. 283. ad Sedem Pontificiam euectus. Illi autem substitutus est Marcellinus anno 296. nisi forte huius creationem cum Papebrochio in annum insequentem revocari placeat. Non igitur Marcellinus, sed Cajus Thebæos cum egregio illorum Duce Mauricio Christianis sacris initiavit, aut editam ab illis Christianæ fidei professionem Sacramento confirmatam excepit; vel certe ex ejus auctoritate iussuque alterutrum præstitit Marcellinus, cum Ecclesiæ Romanæ Presbyter esset, urbis alicui titulo præpositus; vel etiam Vicarii munere apud Cajum fungeretur. In eo autem certissime hic peccatum est, quod Marcellino titulus Pontificis multo ante, quam Pontifex fieret, per errorem tribuatur.

Quas vero ærumnas pertulerit Cajus, quantivæ periculis perfunctus fuerit, ex eo intelligi velim, quod ab ipsis ferme sui Pontificatus initiis primos in Romanam Ecclesiam Diocletiani impetus exceperit, ut ex Actis S. Sebastiani potest perspicui; exinde autem cum nulla Christianis quies & tranquillitas sive a Diocletiano, sive a Maximiano fuerit, sed aliæ ex aliis calamitates identidem ingruerent, necesse habuit fere semper publico carere, atque in cryptis vitam ducere ærumnosam, & multis periculis atque insidiis exercitam, agitatumque. Illud vero ad huius Sanctissimi Pontificis laudem maxime pertinet, quod in tanta curarum & ærumnarum mole Christiani gregis incolumitati consulere, & omnia optimi Pastoris atque Pontificis officia, & munera exsequi numquam intermiserit.

CAPUT TERTIUM.

De Martyrio S. Caii.

§. I.

De Genere Martyrii.

Duplex Martyrii genus inde usque a principio Christiani nominis ecclesia distinxit. Alii siquidem pro religione ad extremum usque spiritum sic decertarunt, ut eandem sanguinis vitæque ob Christum profusæ illustri testimonio confirmarent. Hi autem vere proprieque Mar-

tyres olim vocari solebant. Alii vero, quamvis religionis causa mortem ipsam non obiissent, quod tamen eandem coram Tyrannis palam ac fidenter confessi fuissent, ob idque vel in carcerem detrusi, vel suppliciis affecti, vel bonorum jactura & exilio multati essent, idcirco appellabantur *Confessores*, atque etiam *Martyres* designati. Utriusque Martyrii & appellationis genus apud Ecclesiasticos Scriptores admodum antiquos, præsertim apud Tertullianum & Cyprianum, sæpe commemoratum invenies; idque etiam intelligi vel maxime potest ex epistola Viennensis & Lugdunensis ecclesiæ ad Christianos Asiæ & Phrygiæ apud Euseb. Illi jam vere sunt *Martyres*, quos Christus propter fidei confessionem ad se recipere dignatus est, & quorum Martyrium præclaro vitæ exitu, tamquam sigillo certissimo obsignavit. Nos autem tenues solum, & abjecti Christi nomine *Confessores* &c. Proxime ad *Confessores* accedunt, in huiusque sane illustris tituli societatem vocantur, qui licet numquam ad Christianam religionem profitendam Tyrannorum tribunal subierint, nullamve ab illis inflictam pœnam pertulerint, tamen cum sibi suæque imbecillitati diffiderent, ne in aleam periculumque Fidei amittendæ adducerentur, aut fugam exiliumque sibi consciscere, aut in cryptis & speluncis vitam ærumnosam, patientia famis & frigoris, aliisque laboribus & incommodis exercitam trahere maluerunt; in quos verba illa Apostoli ad Hebr. c. ii. quadrant: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. In solitudinibus errantes, in montibus & speluncis, & in cavernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati inventi sunt, in Christo Jesu Domino nostro.* Hos quoque inter *Confessores* annumeravit idem ipse Cajus, de quo nunc agimus, Auctor sane locupletissimus; hunc enim sic Christianos alloquentem induxit Scriptor Actorum S. Sebastiani: *Dominus noster Jesus Christus præsciens fragilitatis humanæ duos credentium in se gradus constituit, confessionis scilicet, & Martyrii; ut qui Martyrii pondus se non posse ferre videntur, confessionis gratiam teneant.* Cæterum ecclesia Catholica utriusque generis Martyres eodem in honore habet, communi ritu cultuque veneratur, & glorioso Martyrum nomine passim appellat. Nam Marcello, Joanni, Sylverio, Pontiano Ecclesiæ Romanæ Episcopis, itemque Eusebio Vercellensi Episcopo, & Felici Nolano Presbytero, quamvis mortem non illatam a Tyrannis, sed a naturali necessitate profectam obierint, quia tamen ob religionem multa & gravia perpessi fuerunt, ecclesia eundem honorem, eundemque liturgiæ ritum decrevit, quo prioris generis Martyres coluntur.

Existit autem hoc loco quæstio perdifficilis, num Cajus inter Martyres primi generis locum obtineat, an vero in Confessorum numerum referri debeat. Nec vero discrepat, quin Martyris cultu tituloque sit afficiendus; id ambigitur, violentamne pro Christo mortem subierit, an vero religionis causa multis laboribus ærumnisque confectus extremum vitæ diem incruento quodam martyrio confecerit. Et sunt in utrumque Auctores sane graves; nec facile est aut sententiam sententiæ, aut Auctorem Auctori præferre. Primæ sententiæ videntur favere Catalogus tertius, Martyrologia Bedæ, Ufuardi, & Regine Sveciæ, itemque Martyrologium & Breviarium Romanum, Anastasius bibliothecarius, Petrus

Cajum alii inter Martyres, alii inter Confessores annumerant.

Petrus Equilinus, qui asserunt Cajum *Martyrio coronatum* fuisse; quæ quidem loquendi ratio videtur esse ejusmodi, ut eidem *veri propriique Martyris* laudem ac titulum attribuat. His accedunt Ferrarius, Oldoinus, Maurolycus, Piazza, alique. Idem planius apertiusque docuit Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cum scripsit eadem procella Cajum percussum fuisse, quæ per idem tempus alios quamplurimos absorbit: *Quin immo, inquit, persecutionis turbo cum cæteris eum involvit Martyribus; XII. fere annis Apostolica præsidens ecclesiæ, cum triumpho martyrii perrexit ad Dominum.* Hujus opinionis adimplatores palam se, ac sine ulla verborum ambiguitate profitentur Galestinus & Ciacconius, simulque supplicii genus adjiciunt, quo Cajus interierit: *Aliquando in spelunca delituit, ait Galestinus, tandem ab illius satellitibus comprehensus, cum a fide desciscere constantissime recusaret, datis pro Christo cervicibus, martyrii poculum hausit.* Eadem fere aliis verbis scripsit Ciacconius: *In cryptis diu latuit. Ab Augusti ministris diligenter quasitus, repertus, & comprehensus, abscissione capitis martyrium gloriose consumavit x. Kal. Maji.*

Nihilo minoris auctoritatis ac ponderis videtur esse contraria sententia, cui suffragantur Catalogus Regiæ Sveciæ, in quo Cajus non *Martyr*, sed *Confessor* appellatur; itemque pævetusta Hieronymiana Apographa, in quibus ejus dies anniversarius non *natalis* vocabulo, quod Martyribus, sed depositionis titulo explicatur, qui ferme Confessoribus attribuit solet; præterquamquod in Actis S. Susannæ legitur quidem Gabinius Caji frater in vincula coniectus, & insigni martyrio perfunctus fuisse; Cajo autem, quæque ac Gabinius, Susannæ auctor fuerat oblatas Maximiani nuptias respuendi, nulla ob eam eausam vel poena inflicta, vel molestia exhibita fuisse legitur. Præter alios, qui Cajum non Martyribus annumerandum, sed in Confessorum classem conjiciendum putant, hujus sententiæ patrociniū suscepit Franciscus Blanchinus in Notis ad illa verba Anastasii bibliothecarii *Martyrio coronatus est*, eamque diligenter explicat, & accurate defendit. Primum igitur in hanc rem testes citat veteres Divorum Indiculus, ubi Cajus vel in numero Confessorum reponitur, vel certe ab iis sejungitur, qui pro Christo sanguinem ac vitam profuderunt. Deinde rationem affert, cur Martyris nomine cultuque donetur. Referam ejus verba, quibus nihil de nostro addi necesse erit: *Mortuus dicitur Confessor in Catalogo Regiæ Sveciæ. Coincidit cum vetustis Indiculis, cum non reponatur in Indiculo Depositionis Martyrum, sed in Indiculo Depositionis Episcoporum. In Indiculis enim Ecclesiarum diligentissime discriminabantur Depositiones & Martyria; cum eodem tempore pari cautela distinguerentur tituli, quibus cohonestabantur Confessores florida, & generosa confessione, & Martyres designati, & Martyres coronati. Et quidem hujus rei testis accedit Pontius in vita S. Cypriani, qui probaturum S. Antistitem primum inter Episcopos Carthaginenses martyrio nobilitatum, id ex Indiculis deducit. Verum si Martyr dicatur Cajus, sive alii, de quorum consummata martyrio dubitatur, id intelligi potest, quomodo dixerat Pontius: licet Deo semper mancipata devotio dicatis hominibus pro martyrio deputetur. Martyris enim titulo compellabantur quicumque vera confessione ante Judices fidem profitebantur, aut intra carcerum angustias pro fide*

decertabant, ut sæpe Cyprianus. Hactenus Blanchinus admodum præclare ac sapienter. Idem ante Blanchinum senserat Joannes Tomæus Marnavitiæ, ejus itidem verba ex lib. de Nobilitate Valeriæ pag. 36. hic adscribere non piget: *Licet Anastasius martyrio coronatus scribat, sicut & Gabinius, non tamen id ita intelligendum censeo, ut violenta manus cruciatum nitam concluderet; verum eo sensu, quo antiquitas pari honore martyrii honorare consueverit eos, qui pro Christo sanguinem effudissent, ac illos, qui aliquando pro confessione Christianæ legis affecti fuissent ærumnis atque molestiis; ut Eusebium Vercellensem, Felicem Nolantum, plurimosque alios, alioqui quieto sine obdormiscentes, titulo Martyrum Ecclesiastica Tabula ad hanc usque diem insignes exhibent.* Non is ego sum, qui me inter utramque sententiam arbitrum constituam, cum ferme paria utrinque sint rationum momenta; & doctissimi Viri in contrarias partes distracti, utriusque opinionis defensionem susceperint; quippe cautius ac tutius videtur esse ab utraque assensionem cohibere, quam in alterutram ire sententiam.

Sed utcumque sive ab hostium gladio interierit, sive laboribus & ærumnis religionis causa susceptis mortem ipse sibi acceleraverit, genus martyrii ejusmodi fuit, quod illum per annos plures vehementer exercuit, & paullatim confecit. Ex quo enim se in cryptas latebrasque coniecit, octo annos eoque amplius vitam ibidem ærumnosam, assiduæ curis & calamitatibus exercitam, in summa rerum omnium inopia traduxit. Nam Auctor Libri Pontificalis, Breviarium Romanum, Anastasius Bibliothecarius, & alii plures hoc temporis spatio diuturnum ejus martyrium definiunt, quod quidem ex totidem vigiliis, laboribus, incommodis, & corporis animique afflictationibus constat, quot ille in cryptis habitando, & Christianis diu nocturne excolendis solandisque mira alacritate subijt, & usque ad extremum spiritum constantissime pertulit. Neque tamen in ejusmodi latebras ita se occultaverat, penitusque defixerat, ut numquam indidem emergeret, & in apertum prodiret. Nam & proprias Aedes identidem repetere, ibique ad tempus commorari, & si quo rei Christianæ utilitas aut necessitas evocaret, illuc accurrere & præsto esse consueverat. Id adeo intelligi potest ex Actis S. Susannæ. Cum enim de illius nuptiis agebatur, eo tempore Cajus erat domi suæ frequens, unde ad proximam Gabinii domum identidem se conferebat. Porro annorum illorum, quos Cajus maxima ex parte in locis subterraneis exegit, initium repetendum esse censeo a martyrio S. Sebastiani, quod ex nostris Chronologicis computationibus congruit cum anno Christi 287. nam ut suo loco diximus, anno superiore mense Junio ineunte Diocletianus suam in Christianos rabiem & crudelitatem expromere instituit; atque inde cœpta est prima Periodus persecutionis Diocletianæ, cujus exordium Maximo II. & Aquilino Cofs. & anno 286. affiximus. Sed cum vere jam inito ejusdem anni 287. Diocletianus in Orientem ad Persicam expeditionem, Hercules in Galliam belli Carausiaci causa discesserint, & utriusque discessu absentiaque deferbuerit persecutio, sane non intelligo, unde Cajo injecta fuerit necessitas subeundi latebras, nisi forte ad tempus, actamdiu latuerit, quoad utroque Imperatore abeunte,

Cajus mortuus Confessor.

Christianorum oppugnatione aliquantulum respiravit. Exinde aliquid pacis fuit usque ad reditum Diocletiani, qui Persico bello e sententia gesto, lustratisque variis Orientis regionibus, in Italiam rediit ineunte anno 289. Cum per idem tempus Hercules e Gallia revertisset, uterque Mediolanum convenit. In ea urbe cum de summa reipublicæ inter se consulissent, alter in Galliam se retulit, alter peragratis Italicis urbibus Aquilejam adiit. Ex præsentia seu propinquitate Diocletiani cum in Italia, tum Romæ vehementius exarsit persecutio, cui etiam acriores faces subiecit Hercules reversus e Gallia, ubi magnas Christianorum strages ediderat. Diocletianus Aquilejæ cum esset, datis ad Præfectum urbanum litteris, iussit Christianos Romæ in carceribus inclusos occidi, Chrysogonum vero ad se Aquilejam perducere. Hac tempestate sæviens Cajus, ut mihi quidem verosimilius videtur, necesse habuit in latebras se abdere, ac fere semper deinceps publico abstinere. Ab hoc anno igitur 289. annos illos octo, quamvis non expletos, numerandos censeo, quibus Caji secessum, & subterraneam commorationem Liber Pontificalis, & Anastasius circumscribunt. Ex eo siquidem anno usque ad obitum Caji, sive ad x. Kal. Majas an. 296., septem anni omnino, & aliquot præterea menses elapsi sunt, qui ad initium anni octavi cum perveniant, haud inepte octo anni dicuntur ex more pervulgato Chronologorum, qui ad designanda temporum spatia integris libentius ac solidis, quam fractis numeris, & iusta per intervalla imminutis utuntur.

Illud vero diligenter animadverti velim, quod Cajus, ut præclare monet Oldoinus, nullo mortis aut suppliciorum metu, sed immensa illa, qua in Deum & proximos flagrabat, charitate impellente, paternis Aedibus excessit, & in subterraneis illis latibulis habitare constituit, ut Christianis illic præ timore abditis, & rerum omnium egentibus solatio esset ac præsidio. *Non ob persecutionis metum, inquit Oldoinus, sed ut Christianis inserviret.* Tantum quippe abest, ut mortis ac pœnarum fuga latebras quæreret, ut nullum certamen aut discrimen Dei causa recusaret; quin immo nihil vehementius expetiit, nihil avidius, quam Martyrii decus quæsit; ut si voti compos non fuerit, illi potius perfectum consummatumque martyrium, quam ille martyrio defuisse videatur. Ex quo tamen in Christianos aperte acriterque sævire cœptum est, caute ac prudenter publico caruit; & ob eam causam præterea Diocletiani hostiumque conspectum vitavit, ne si palam fidenterque in urbe versari, & nihilo occultius, quam antea, rei Christianæ operam navare pergeret, se ipse quodammodo ostentare, & Imperatorum minas auctoritatemque nihili pendere videretur, eoque vehementius eorumdem furorem in Christianos acueret. Nec defunt sanctissimorum Antistitum exempla, qui concitatas in ecclesiam procillas sibi devitandas putarunt, ut scilicet se Christiani gregis utilitati & saluti reservarent. Atque in hanc sententiam accipienda sunt illa verba, quæ in Catalogis & Elogiis supra descriptis leguntur: *Hic fugiens persecutionem Diocletiani in cryptis habitando* &c. quæ quidem fuga nullum timorem coarguit, sed singularem in Cajo prudentiam fuisse declarat. Cæterum nihil prope modum causæ videtur fuisse, cur sibi Cajus a Diocletiano magnopere timendum censeret, quem

sentiebat non itidem sibi, ut cæteris exitium moliri. Argumento est, quod cum Diocletianus iussit comprehendi Claudium una cum fratre, uxore, ac liberis, itemque Gabinium pariter cum filio, Cajo nominatim cautum esse voluit, & satellitibus interdixit, ne manus in eum injicerent, neve quidquam negotii eidem facerent: quod Acta S. Susannæ testantur. Adeo Pontificia dignitas ac majestas vel immanissimi Imperatoris animum religione quadam perfuderat: nisi forte metus, ne quis a Christianis tumultus aut seditio existeret, Diocletianum absteruit, ne quid contra Cajum statueret. Cæterum quamvis Cajus neque in iudicium vocatus, neque in questionem ac vincula abreptus fuisse legitur, aut ante Judices ac Præsides professus esse Christianam religionem, ei tamen non defuit præclara Christi confessio, unde Martyris titulum & cultum sibi promeruit; non illa quidem ex juris formula, & coram Tyrannis habita; sed quæ huic æquiparatur, nota scilicet ac manifesta vel ipsis Imperatoribus ac Magistratibus, a qua ille nullo metu periculoque deterri potuit. Nemo enim ignorabat Cajum non modo Christianum esse, sed etiam Christianorum Patrem, Ducem, ac Magistrum, cujus auctoritate ac præsidio universa Christiana religio nitebatur. Quare tota ejus vita nihil aliud fuit, nisi publica quædam & perpetua Christi confessio, multarum ærumnarum, quas ob eam suscepit, testimonio comprobata. Do atque concedo nihil adversus Cajum edicti ab hostibus Christianis nominatim conditum, nihil eidem supplicii pœnæve illatum; at quæ alia causa, nisi Imperatorum in Christianos furor & crudelitas illum in cryptas compulit? ubi tam multa & gravia Christi causa & religionis tuendæ studio sustinuit, ut conflictatus quotidianis miseriis & ærumnis, denique e vita cesserit, nec suo, & alieno ecclesiæ tempore; ex quo fit, ut ejus morti causam tum Christianæ religionis professio, tum eorum, qui Christianis bellum indixerant, sævitia & immanitas attulerit. Itaque nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, an Cajus in eorum numero haberi debeat, qui antiquitus *Confessores* appellabantur; ac jure proinde meritoque Ecclesia Catholica eundem huic sanctissimi Pontifici, quo Martyres alios pro Christo interfectos prosequi solet, honorem cultumque decrevit.

§. II.

De Causa Mortis, sive Martyrii.

Quod attinet ad causam, quæ Cajo mortem attulit, aliam alii proferunt, pro ea, quam quisque sequitur, de genere mortis sententia. Si enim existimas Cajum naturali morte extinctum esse, & obeas, quos modo exposuimus, causas Martyris titulum ac venerationem Martyribus debitam adeptum esse, dic assiduos labores, rerum omnium inopiam, incommoda, & ærumnas, aliaque hujusmodi perpeffu aspera, quæ in cryptis habitando, Christianisque inserviando alacriter subiit, & constanter per tulit, illi causam fuisse mortis immaturæ, quæ aditum eidem ad beatam immortalitatem aperuit. Sin autem vera sunt, quæ docent alterius sententiæ patroni, videlicet Cajum reipsa etiam, non solum nomine Martyrem esse, & ob religionem violenta morte sublatum, eadem illi, quæ

Cajus an. 289. cepit se in Cryptis abdere, &c.

non mortis metu,

sed rei Christianæ operam navare pergeret, se ipse quodammodo ostentare, & Imperatorum minas auctoritatemque nihili pendere videretur, eoque vehementius eorumdem furorem in Christianos acueret.

Confessio Caji qualis fuerit.

Causa mortis Caji.

quæ Gabinio fratri, quæ consanguineis Claudio & Maximo, causa & occasio fuit Martyrii subeundi. Nam Susannæ in tuenda Virginitate, & respuendis Maximiani nuptiis constantiam, item Cajo, ut cæteris, fraudi & crimini fuisse tradunt Liber Pontificalis, Anastasius Bibliothecarius & alii, qui Gabinii pariter & Caii martyrio eandem causam subiciunt: *Qui cum Gabinio fratre suo, propter filiam Gabinii Presbyteri, nomine Susannam, martyrio coronatur.*

Verum, inquit, Diocletianus an. 296. cum Cajus Romæ mortem occubuit, aberat in Dalmatia, in eaque provincia, dum conscribendis militibus Persicam expeditionem adornaret, Georgium Salonitanum Antistitem, & Alexandram conjugem suam, aliosque quamplurimos religionis causa de medio sustulit. Quid ergo? An propterea nullus Romæ tum erat Tyrannus, qui Christianos acerbissime divexaret, & Caii necem inferret? immo vero aderat Maximianus Hercules, qui nihilo remissus, quam Diocletianus, Christi cultores insectabatur; eoque vehementiori in Cajum odio ac furore exarserat, quod animo iniquissimo ferret se ab Susanna contemptum, se repulsum, se indignum habitum esse, qui ejus nuptiis potiretur; neque dubitare posset, quin Cajus illatæ sibi injuriæ ac repulsæ auctor fuisset, ut longe gravior Herculio, quam Diocletiano causa extiterit, cur Cajum extremo supplicio affici vellet. Uni tamen Diocletiano Caii martyrium adscribi solet, propterea quod historici & Hagiologi, cum de rebus illius ætatis scribunt, ad Diocletianum permulta referant, quæ Maximiani voluntate jussuque gesta sunt. Quamquam enim Diocletianus imperii consortem adscivisset Herculum, sibi tamen primum auctoritatis ac dignitatis locum retinuerat; ex quo factum est, ut primi supremique Imperatoris auspiciis ac nomine signarentur, quæ imperio collegæ nutuque gerebantur.

§. III.

De loco martyrii, sive ejusdem ab hac Vita discessu.

DE loco item, ut de genere mortis, nihil certi habeo, quod sine ulla dubitatione affirmare possim; adeo nec locus, nec ratio mortis in Pontifice tam claro & insigni constat. Nullum enim reperio ex antiquis Scriptoribus, qui certo proprioque vocabulo designet locum illum, unde Cajus seu martyr, sive confessor ad Superos emigraverit; cum omnes cæteroquin aperte doceant ejus corpus in cœmeterio Callisti conditum esse; ex quo fortasse suspicari possumus eundem ejus morti ac sepulturæ locum obtigisse. Veteres Christiani in agro Romano, prædiiisque suburbanis abditas quasdam speluncas & infra solum depressas sibi defoderant, in quibus & suorum corpora humarent, & persecutionibus ingruentibus sacros conventus agerent, rebusque divinis interessent, & paratum haberent perfugium, quo se reciperent, ibique se ab hostibus tutos præstarent. Cum autem hujusmodi loca ab Ethnicorum oculis conspectuque se juncta & sepulturam & receptum Christianis præberent, alias cœmeteria, alias cryptæ, alias tumbæ, & catacumbæ, alias etiam arenariæ, quod fodinæ arenariæ ad id accommodatissimæ viderentur, appellari solebant. Cæsar Cardinalis Baronius sub anno Christi 326. num. ix. ex

hujusmodi cœmeteriis ad tria, & quadraginta recenset; & cum eorum situm ac formam alibi descripserit, hic suo quodque vocabulo distinguit, & unde cuique nomen obvenit, paucis exponit. Celebre in primis fuit vel loci sanctitate, vel confluentium Christianorum frequentia cœmeterium Callisti, quod via Appia substructum tertio ab urbe lapide ferme aberat. Huic factum est cognomen ab ejus conditore Callisto Romano Pontifice, qui inter annos tertii sæculi undevigesimum, & vigesimum quartum rei Christianæ præfuit, quamquam idem Baronius Pontificatum Callisti ab altero & vigesimo ejusdem sæculi ad quartum, & vigesimum deducat. De hoc Pontifice hæc scripsit Anastasius Bibliothecarius: *Hic sepultus in cœmeterio Calepodii, via Aurelia, milliario tertio, fecit aliud cœmeterium via Appia, ubi multi Sacerdotes, & martyres requiescunt, quod appellatur usque in hodiernum diem cœmeterium Callisti.* Nunc autem frequentius, quam a Callisto denominari solet a D. Sebastiano; ab hujus siquidem basilica super imposita novum mutasse cognomen videtur.

Jam vero cum omnes summo consensu tradant Cajum in cœmeterio Callisti conditum fuisse, locum autem, ubi in obsequio Christi vitam amiserit, satis aperte nemo declaret; quæri potest, utrum ibidem obierit, ubi sepultus est, an vero alibi ex hac vita decesserit, & aliunde in hoc cœmeterium illatus fuerit. Memini me legere apud quosdam, quorum nomen memoria excidit, Cajum in ea urbis regione, cui nomen fuerat *Semita alta* prope ab thermis Diocletiani, domi suæ interfectum fuisse. Neque desunt, quibus hæc opinio probabilis videatur; inter quos est Bartholomæus Piazza, qui in opere Italico, quod de Hierarchia Cardinalitia inscripsit, hanc præterea rationem affert, cur id sibi verosimile fiat; quia nimirum Imperatores veriti, ne quid tumultus ab Christianis oriretur, Romanos Pontifices clam plerosque & in privatis locis capite plecti juberent.

Sed mihi rem hanc paullo diligentius consideranti contraria sententia & gravior & vero propior videri solet, quam item aliis probari video, quamque ibidem ipsemet Bartholomæus Piazza alteri præferendam putat; atque ita prorsus existimo Cajum in cœmeterio Callisti mortuum pariter & sepultum esse, sic ut idem locus, & extremum ejus spiritum exceperit, & ejusdem corpori sepulchrum præbuerit. Huic sententiæ patrocinium aliquod adscisci potest ex secundo & tertio Catalogo Romanorum Pontificum, itemque ex Anastasio Bibliothecario, & Petro Equilino, qui subterraneam illam Caii habitationem ita cum ejus morte conjungunt, ut ibidem mortuus esse videatur, ubi sibi domicilium statuerat: *Hic fugit persecutionem Diocletiani in cryptis habitans, & confessor quievit*, ex secundo Catalogo: *Hic fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitans, confessor quievit, & martyrio coronatus post annos octo*, ex tertio Catalogo. Sed planius apertiusque nostram sententiam Anastasius his verbis expressit: *Hic fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitando martyrio coronatur.* Idem iisdem verbis scripsit Petrus Equilinus: *Qui fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitando martyrio coronatur.* Porro cryptarum nomine hic nihil aliud quam cœmeterium Callisti videtur significari; nam cum apud Scriptores ecclesiasticos, ut paullo ante monui, vox *Crypta* idem valeat,

Cajus in cœmeterio Callisti mortuus ac sepultus.

valeat, ac nomen *Cæmeterii*, est quædam peculiaris ratio, cur generale illud *Cryptarum* vocabulum, quo laudati Scriptores utuntur, contrahi oporteat, referrique ad cæmeterium Callisti. Si enim in alio quopiam cæmeterio postremos vitæ suæ annos exegit, & diem extremum obiit, cur non ibidem sepultura affectus est? quid necesse fuit ejus corpus ex alio in aliud cæmeterium transferri, præsertim cum haud consentaneum videretur esse, ut locus ille sanctissimi hujus Pontificis exuviis fraudaretur, quem ipse & vita omnibus sanctimoniz notis insigni, & præclara piaque morte nobilitaverat? Nec vero existimo futurum fuisse, ut Christiani, qui hujusmodi cryptam rei divinæ celebrandæ causa frequentabant, in eaque & perfugium ac domicilium, si quid periculi ab hostibus immineret, sibi paraverant, & suæ sepulturæ locum designaverant, paterentur alio abduci sacrum illud depositum, quod eidem cæmeterio ad religionem & sanctitatem vel plurimum addere potuisset. Huc accedit, quod si Cajus in iisdem cryptis mortuus esse dicitur, in quibus per annos octo habitavit, erat e Romani Pontificis dignitate atque officio sedem suam in eo potissimum cæmeterio deligere, quod celeberrimum esset ac frequentissimum, quo pluribus vel metu vel religionis causa illuc de more confluentibus, & consolando & hortando prodesse posset. Atqui haud equidem scio, an cæmeterio Callisti ullum aliud nobilius aut frequentius fuerit; certe magnum nomen, venerationemque apud Christianos habebat, ut sane dignum videretur esse, in quo Cajus suum domicilium locaret; cum ibidem commorando, Pontificis maximi munera omnia & officia exsequi pro dignitate, & suas curas laboresque latius extendere, atque in multos derivare posset. Nec vero existimes velim ita Cajum uni cæmeterio addictum, & affixum fuisse, ut numquam indidem emergeret; nam & in domum suam interdum irrepere, & alias cryptas identidem obire, Christianosque in illis latitantes invisere solebat, quos divini verbi pabulo reficere, sacris mysteriis impertire, & suis monitis atque cohortationibus ad pugnam & martyrium instruere consueverat. Necesse tamen erat eum in uno præcipue cæmeterio stabilem ac certam sedem, quasque domicilium fixum habere, ut Christiani scirent, quo sibi adeundum esset, siquando Pontificis Maximi consilio, auctoritate, operaque indigerent. Ex his autem mihi admodum fit verisimile, cryptas illas, in quibus Cajus annos fere octo delituit, & supremum diem obiit, siue gladio cæsus, siue morte naturali extinctus, nihil aliud fuisse, nisi cæmeterium Callisti, quod cum multis sinus ac recessus haberet, idcirco ad loci conformationem, ac rei veritatem magis apte congruenterque cryptarum, quam cryptæ vocabulo afficitur, quippe cum ex multis cryptis latebrisque constaret.

CAPUT QUARTUM.

De Inventione Corporis S. Caii, ejusque Reliquiis.

§. I.

De prima inventione dubia atque incerta.

COrpus S. Caii Pontificis ac martyris in cæmeterio Callisti inde usque ab ejus obitu conditum, mille annos ibidem ac fere ducentos jacuit; numquam illud quidem e subterraneis illis cryptis eductum prolatumque; sed intra easdem, semel aut iterum mutavit locum sepulchri, & ex alio in alium honorificentius translatus fuit, ut postea dicitur. Nec vero absimile est aliquas ex eo particulas posterioribus sæculis avulsas fuisse, quæ in aliis atque aliis locis repositæ, S. Caii cultum ac religionem latius propagarent. Sunt enim cum in urbe, tum in Italia ac Germania, ecclesiæ haud paucæ, ut infra dicemus, quæ de reliquiis S. Caii apud se jam inde antiquitus reconditis gloriantur. Anno Christi 1588. Romæ versabatur Minutius de Minutiis ex oppido Serravallensi, Præpositus Oetinganus, & Protonotarius Apostolicus, idemque Consiliarius intimus Guilielmi Ducis Bavariz, vir haud genere atque opibus, quam doctrina ac virtute illustrior, qui deinde Innocentio IX. & Clementi VIII. a secretis fuit, ac demum Jaderensem Episcopatum adeptus, anno 1596. cum annos fere octo illi ecclesiæ summa cum laude præfuisset, anno 1604. extinctus religionis, auctoritatis, ac sapientiæ suæ triste bonis omnibus desiderium reliquit. Hunc igitur pia cupido incessit colligendi e Romanis cæmeteriis quantam posset maximam vim reliquiarum, quas ad Guilielmum Bavariz Ducem deferret; ratus nullum sacris hisce thesauris majus, aut optatius religiosissimo Principi munus afferri posse. Id ut sibi per Pontificem Maximum liceret, amplissimam potestatem impetravit a Sixto V. qui Pontificio diplomate Romæ dato apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die v. Decembris an. 1588. Pontificatus sui anno iv. jussit Nicolaum de Assisio ex præclara Divi Augustini familia templo S. Sebastiani ad catacumbas Præpositum, rimari perscrutarique loculos cæmeterii Callistiani, atque indidem quantum vellet Minutius sacrarum reliquiarum extrahere, easque capsulis inclusas riteque obsignatas eidem Minutio deferendas in Bavariam tradere. Ergo Nicolaus nullam moram interposuit, quin mandata Pontificia exsequeretur; & eodem die cum eodem Minutio, ejusque, ut vocant, Capellano Jacobo Cataneo Clerico Veneto, & testibus idoneis ad id adhibitis, cæmeterium Callisti ingressus, varia sepulchra referavit, ex quibus perinsignes Sanctorum Martyrum reliquias extraxit, quorum nomina descripta sunt in tabulis authenticis, quas accurate conficiendas curavit, ut hisce sacris reliquiis certam fidem, debitamque venerationem conciliaret. In iis autem nominatim ac diserte additum est: *Item integrum fere corpus. S. Caii Papa & martyris.* Extat in archivo Collegii Monachienfis Soc. Jesu hujusmodi tabularum autographum rite obsignatum, duobus testibus jurejurando adductis firmatum, subscriptumque manu *Sebastiani Martre, Clerici conjugati*

Corpus
S. Caii e
cæmeterio
Callisti

a Minutio
de Minu-
tiis Ar-
chiep. Ja-
darend

jugati Tarraconensis Diocesis, publici auctoritate apostolica Notarii. Ex eo desumptum est exemplum, transmissumque ad Patres nostros Antuerpienses Hagiologos, qui in Appendice ad Tomum III. Aprilis pag. 982. typis evulgarunt; quod cum apud illos inspicere ac legere liceat, interponere hoc loco operæ pretium visum non est.

in Bavar-
riam tran-
slatum.

Præclaras igitur Sanctorum Martyrum reliquias per Minutium in Bavariam devectas Guilielmus mira veneratione ac lætitia excepit; easque (ut cum egregia sua pietas & religio facere admonerat) partim privati cultus, præsidiique sui in rebus adversis, ac solatii causa apud se retinuit; partim variis Monachii & Bavarie cœnobiiis ac templis distribuit, ut publicis illis honos haberetur; & pie ac suppliciter eas aduentibus præsto essent, & quoddam veluti ad pericula avertenda, propulsandasque calamitates commune perfugium. Ex his partem haud exiguam, pro sua erga Societatem nostram benevolentia, Patribus Collegii Monachiensis dono dedit; inter quas erat ex corpore S. Caii *os unum integrum, & dens, & caput*; ut schedula eisdem apposita docet. Hæc autem lipsana suis inclusa capsulis auro argentoque oblitis, & mira arte factis cœlatisque, recondita sunt in sacrario nostri templi, cui titulus est ab Sancto Michaelis; & summa cum veneratione etiamnum ibidem asservantur. Hactenus de prima inventione corporis Sancti Caii Pontificis ac Martyris, quæ mihi quidem dubia visa est, ac suspecta; quippe cum huic inventio secunda, de qua mox erit dicendum, longe gravioribus indiciis & auctoritatibus nixa, adeo repugnat, ut omnino necesse sit, alterutram esse falsam. Haud equidem inficior & inquisitionem illam in cœmeterio Callistiano factam fuisse rogatu Minutii Præpositi Oetingani, iussuque Sixti V. Pontificis Maximi, & plurimas Sanctorum Martyrum reliquias indidem exemptas, convectasque in Bavariam; sed vereor, ne sit Caii alterius corpus illud, quod Cajo nostro Romano Pontifici ascribitur.

Hæc pri-
ma inven-
tio & tran-
slatio du-
bia.

Nam qui alterius inventionis historiam describunt, auctores sane graves, rem ita narrant, ut hæc secunda inventio præter spem & expectationem illis evenit, qui anno 1622. ex mandato Gregorii XV. in id operam dabant, ut e sepulchris Callistianis Martyrum corpora effoderent, quæ ad alliciendam erga illos Christiani populi religionem, fiduciamque excitandam publicis in locis exponerentur. A prima inventione anni fere quatuor & triginta intercesserant, cum corpus S. Caii in eodem cœmeterio iterum repertum esse dicitur. Si autem nihil tale cogitantibus Cajum inventum fors optata magis, quam sperata obtulit, necesse est ex hominum animis memoriam omnem prioris inventionis sic excidisse, ut ne locus quidem sepulchri haud multis ante annis reclusi notus esset; non est autem verisimile, ut inventio illa multorum testimoniis pervulgata & cognita, atque adeo publicis monumentis consignata, intra quatuor annos ac triginta penitus in oblivionem abierit. Certe ea prorsus ignota videtur fuisse Jacobo Crescentio Abbati Nursino, qui cum loculis cœmeterii Callistiani lustrandis atque inspiciendis præfesset, Caii reperiendi mira quidem ardebat desiderio, ut testatur Marnavitus, qui tum Romæ aderat; sed nulla tum supererant monumenta, nulla indicia ne obscura quidem, quibus ille de loco, ubi Cajus conditus fuerat,

Certior
secunda
anni 1622.

edoceri posset; ut cum illi de Cajo invento alatum fuisset, is nuncius tam gratus ac jucundus, quam inopinatus, atque insperatus eidem acciderit. Præterea sepulchrum illud fusili ac ferrugineo plumbo ita circumclusum erat, antiquoque juncturæ genere obstructum, atque insuper arena obrutum, ut satis appareret, jam inde a multis sæculis omnino intactum, ac nunquam resignatum fuisse. Demum si fides habenda sit Marnavito auctori sane idoneo, quippe qui Romæ fuerit, idemque propemodum oculatus testis, sub Pontificatu Gregorii XV. corpus S. Caii inventum est carne quidem exesa, sed integrum, suisque omnibus constans ossibus ac partibus; id quod non cohæret cum tabulis prioris inventionis, in quibus scriptum est: *integrum fere corpus S. Caii Pontificis & Martyris* donatum fuisse Minutio Præposito Oetingano, & in Bavariam transvectum. Nihilominus hæc secunda inventio integri corporis, pugnat cum reliquiis illis, quæ apud Patres Societatis Jesu Monachii in eorum Sanctuario asservari dicuntur, nimirum *ex corpore S. Caii unum os integrum, dens, & caput*, e cœmeterio Callisti, ut ajunt, extractæ anno 1588, & biennio post ex dono Serenissimi Bavarie Ducis illic repositæ. Igitur cum hæc duæ ejusdem corporis inventiones inter se cohærere nequeant, alterum fieri profecto potest, ut earum neutra, alterum certe non potest, ut plus una vera sit. Posteriores priori ut præferam, impellit me auctoritas illustrium scriptorum vel temporibus illis æqualium, vel ab ea ætate admodum recentium, qui secundæ inventionis fidem faciunt. Hi autem sunt Joannes Tomæus Marnavitus tum quidem Archidiaconus Zagrabiensis, postea vero Episcopus Bosnensis, Cæsar Becillus, Augustinus Oldoinus, Andreas Zmajavitus Archiepiscopus Antibarensis, Joannes Severanus, Bartholomæus Piazza, & alii, quorum testimonia paullo post afferemus. Huc accedit, quod inventio secunda & plura, & clariora, quam superior, indicia præfert, ex quibus corpus illud e cœmeterio Callisti an. 1622. prolatum dignoscitur verum esse corpus Caii Romani Pontificis ac Martyris. Nam præter ejus nomen, ac martyrii notam sepulchro insculptam, inventus est annulus ex aurichalco dexteræ manus indici digito insertus, quod unum est ex insignibus Pontificalibus cum illorum temporum paupertate ac modestia optime congruens; ac præterea nummi ærei, cum effigie Diocletiani, temporis indices, qui cum ætate & Pontificatu Caii præclare cohærent. At in priori inventione nihil argumenti indiciive satis certi apparuisse legitur, ex quo Caii Romani Pontificis corpus dignosci posset; nisi fortassis nomen Caii cum duplici PP. apposita; quod qui aderant satis signi esse putarunt, ut illud corpus haberi dicique oporteret Caii Pontificis Romani. Nam, ut postea dicemus, plures fuisse constat martyrii titulo insignes, quibus Caii nomen fuerit; quibusque idem corpus anno 1588. repertum attribui posset. Duplex autem littera PP est ambigua (si tamen Cajano illi loculo incisa erat) ex qua duæ significationes, aut etiam plures elici possunt. Etenim hanc notam si quis in eam sententiam trahere velit, ut idem valeat ac *Præfatus Prætorio*, sive *Præpositus Palatio*, sive *Proprætor*, quo eum teste, quove argumento convinces, ut sua illum interpretatione falli ostendas? Haud equidem memini inter Præfectos

Plures
Caii Mar-
tyres.

Præ-

Prætorio aut Proprætores fuisse ullum, cui Cajo nomen esset, idemque martyrii palmam adeptus fuerit. At Romæ floruit sub dimidium fere tertii sæculi, ut Baronius docet, Cajus Palatinus egregius Christi Martyr, de quo perhonorifica mentio apud Martyrologos iv. Nonas Martii adscripta est; ejusque elogium his verbis confecit Petrus de Natalibus: *Cajus Palatinus, & alii xxvii. Martyres apud urbem Romanam passi sunt. Qui omnes maris fluctibus immergi victoriæ coronas a Domino percipere meruerunt iv. Non. Martii.* Is Cajus fortasse vel præerat familiæ palatinæ, vel militum Palatinorum agmen ducebat; ex quo fieret, ut duplex PP. optime in illum conveniret, quippe cum *Præpositus Palatio*, vel *Palatinis* diceretur. Justus ille quidem fuerat cum sociis in mare demergi; sed quibus id mandatum erat, abeuntibus, præsto fuit, ut assolebat, pia Christianorum industria, & opera clandestina, qui corpus illius diligenter inquirerent, undisque educum in cœmeterium Callisti inferrent, & more ritumque ecclesiastico ibidem sepulturæ mandarent. Vel igitur Caii Palatini, vel alterius Caii certe potius, quam Caii Romani Pontificis, corpus illud esse dixerim, quod sub Pontificatu Sixti an. 1588. in eodem cœmeterio repertum fuit, advectumque in Bavariam; ex quo dens unus, caput, osque unum integrum divulsum cum esset, traditum est Patribus Monachiensibus Societatis Jesu, & in eorum sacrario reconditum. Hæc fere habui de prima Caii inventionem, mihi sane dubia & suspecta, quæ scriberem; nunc ad secundam progrediamur, quæ videtur esse certa, nullique dubitationi obnoxia.

§. II.

De secunda inventionem S. Caii, eaque certa & multorum testimonio comprobata.

Historiam hujus inventionis ab Joanne Tomco Marnavito, Archidiacono Zagrabienfi, & postea Episcopo Bosnensi, teste prope oculato descriptam in lib. de Valer. Nobil. p. 36. operæ pretium duximus huic loco attexere; ad quam magis magisque comprobendam, aliorum Scriptorum fere æqualium testimonia adjunximus.

Incesserat animum Gregorii XV., ait Marnavitus, omni ex parte religionis propaganda, divinique cultus ac Sanctorum venerationis augenda, si ea, quæ triennali fere Pontificatu peregit, examinaverimus, omnino admiranda cupido; inde dum mentis suæ motus exsequendos delectis ad id mandat Ministris; sacra urbis & suburbana cœmeteria, Sanctorumque corpora, & reliquias in illis quiescentia, Petro Paulo Cardinali Crescentio, tituli Sanctorum Nerei, & Achillei, Episcopo Urbevetano invisendi, recognoscendique provinciam mandat. Hic in adeo pii, sed multum laboris & assiduitatis requirantis operis confortium, Jacobum germanum suum Abbatem Nursinum, virum præter vetustissimæ familiæ splendorem, morum integritate nulli inter sacros Aula Romanæ Proceres secundum, a teneris nimirum annis, ab avi nostri illustrissima sanctitatis Sydere Philippo Nerio ad omnem pietatem efformatum adsciscit; haud absimili ratione ab ea, qua olim Angelicus Doctor Seraphicum Bonaventuram Sancti Francisci vitæ describenda intentum

eum invenisset, Sinendum Sanctum pro Sancto laborare pronuntiavit. Is ea, quæ erga ejusmodi labores indefessa fertur, aviditate dum subterraneorum crepidinum subeundarum peritis, aliisque piis adscitis sociis, a Callistiana sepulchra multis a retro sæculis inaccessa, per caliginosas caveas æternis tenebris devota, foraminaque vix cubitalia aliquando, decidentis arenæ subinde tumulis obstrueta, plexumque reptando, serpendoque pia patientia labores vix alteri tolerabiles, amabiliore in dies efficiente, perscrutatur, facula jugiter refecta præeunte, & maxima sacrarum reliquiarum conquisitione invisit; aliquando cum post totius ferme diei laborem ex infimis illis spelæis, auræ captandæ gratia egressus, pensum Sacerdotalium precum, in campo inter Basilicam S. Sebastiani & Pauli, sacris sepulchris imminenti, constitisset persoluturus, animadvertissetque exsolvendas occurrere vespertinas horas pervigilii diei Sancto Cajo dicati, oculos ad cælum attollens: Utinam, inquit, sanctissime Pontifex, cujus invenientiarum reliquiarum desiderio jampridem ardeo, hac die, quæ cum universa orbe Christiano, triumphalem tuam recolo memoriam, meis benignus votis adesses; quam præclare cum qualibuscumque laboribus, auctoritate tui successoris a me lubentissime susceptis, actum putarem. Is ita non minus animo, quam voce conceptis, instantibus tenebris, domum se se recepit, totamque noctem, pio desiderio Caii visendi transiegit. Vix dies illuxerat, adest a Stephano Figuo ex Benedicti familia perillustri, & Basilica S. Pauli Primate, quem pridie urbem petens Crescentius operariis præfectum reliquerat, missus vir, cubantibus adhuc Abbati nunciat pridiano vespere, statim ab ejus digressu, sepulchrum Caii Pontificis detectum. Ille sumptis propere vestibus, alacritatis aliis ad optatum locum accurrit; cernit in latere cryptæ, repurgatis arenis, quibus obruebatur, sepulchrum in arenaria tellure, tempestatibus illius more exstructum, opere lateritio munitum, plumbique fissilis ferramine compactum, quo junctura genere nullam sepulchralem urnam antea viderat solidatam. Media in lateritia tabula ejusmodi nota, palmaribus litteris excisa videbatur, subsequenti signo rami palmæ & Christi nominis.

CAIO: PP:

Venerabundus itaque genibus humi positus cum adstantibus, precibus, quas tempus & loci pietas suggerebat, pie pro gratiarum actione effusus, Crescentius lateritia illa munimenta summa diligentia referat; invenit humani corporis ossibus integris d compagem, supino situ jacentem, indice digito dextera manus annulum, ex aurichalcho, Pontificium insigne, pro illorum temporum pia modestia retinentem; aliquotque e areis nummos cum Diocletiani effigie, temporis & absque dubia indices, intra corpus extantes: quibus omnibus decenti cura, cum aliquot sacris corporibus, collectis, & ad urbem allatis, res vulgata Gregorium magno affecit gaudio, tantarum æque reliquiarum inventionem, ac diei & ordinis, quo res successerat, non absque miraculi nota, memoranda observatione. Verum cum eo ipso tempore serenissima Gonzagæ familiæ Soboles eximia g Aloysius Dynasta Castilionensis oppidi, Romani Princeps Imperii, excitaturus in eodem oppido templum memoriæ h Patru sui, prærogativis Angelicæ

Caii corpus a Jacobo Crescentio inventum

d in urbem allectum

g

h

2 dono
datum A-
loyſio
Dynasta
Caſilio-
nis.
i
k
l
m
gelica puritatis, ante viginti quinque annos in
ſacro Caſu Societatis Jeſu, toto terrarum orbi in-
ſigni, jam vero Beatorum titulo in celo letantis
Aloſii, ab Gregorio Pontifice aliquas inferiores
Sanctorum reliquias, novo templo ornando munien-
doque ex Chriſtiano inſtituto, à per Alphonſum
Gonzagam Rhodiensem Archiepiſcopum flagitaret,
Quanta nuper luci redditum, inter Romanos Pon-
tifices Angelica puritate antiquitatis k testi-
mo celeberrimum, puriſſimi Adoleſcentis illati mu-
per celo l templum illuſtraturum, Pontificia be-
nignitate, atque auctoritate conſeſſum obtinuit.
Ea tamen forte, ut ſicuti Romana eccleſia Prae-
ſulis exigua licet pars Romae fuerit in reſervata,
ſic & Illyricani generis inſimo Illyricani Patris
molaris dens, omni gaza pretioſior, mihi perpetuo
colendus, cum uno ex memoratis nummis denega-
tus non fuit &c.

Synopſis ejusdem hiſtoriae ex aliis Scriptoribus.

Ex Andrea Zmajavio Archiepiſcopo Antibarenſi
Tomo I. MS. Annal. Eccleſiaſtic. ad an. 383.

n
o
Gajus Diocletiani Imperatoris ex fratre n Ne-
pos o Diocleam Dalmatia ſuperioris quondam Me-
tropolim antiquam, & celebrem Illyricorum Re-
gum, & noſtrorum Prædeceſſorum reſidentia ur-
bem, patriam habuit. Unde inter illius jurisdictio-
nis Chriſtianos tam Latini, quam Graeci ritus,
etiam modo ob devotam memoriam S. Pontificis
conterranei (quod nullibi in Dalmatia inferiori,) q
nomen ejusdem Caii in uſu eſt. Sepultus fuit in
cæmeterio Calliſti via Appia, quo jacuit uſque
ad annum 1622., qui fuit ſecundus Pontificatus
Gregorii XV. Die enim 21. Aprilis, ipſa nocte
pervigilii ejusdem Sancti inventum eſt ejus corpus.
Vide cætera hujus inventionis apud Oldoinum. In
Diario noſtro poterit locus eſſe huic inventioni.
Tunc ut ſcribit Marnavitus Archidiaconus Zagra-
biensis, horum omnium oculatus teſtis, cui quo-
que Illyricani Patris molaris dens, cum uno ex
nummis conſeſſus fuit, earundem reliquiarum exi-
gua pars reſervata Romae; ac deinde ab Urbano
VIII. in eccleſia ejusdem Sancti collocata venera-
tur. Hujus collocationis, ſicut & translationis in
exteris partes fieri debet in Diario Sanctorum
commemoratio.

Ex Caſare Becillo Urbinate, Presbytero Con-
gregationis de urbe, qui vitam S. Caii egregiis
animadverſionibus illuſtratam typis Romanis con-
ſignavit anno 1638. Is narrat ſacrum S. Caii
corpus in diſſe S. Calliſti cæmeterio, anno Chriſti
1622. die xxi. Aprilis repertum fuiſſe; inſcul-
ptum autem erat ſepulchro nomen hoc modo: CA-
JO cum duobus PP. in lateritio lapide, in faciem
ſepulchri mutato, cum palma, & ſigna conſueto
apud Chriſti fideles, inciſis, cum lamina plum-
bea ſepulchri lapides conſectante. Reperti cum cor-
pore S. Caii annulus illius, & inter oſſa quidam
nummi arei Diocletiani. Idem Becillus apud Hen-
ſchenium tom. 3. die 22. Aprilis teſtatur corpus
S. Caii cum aliis reliquiis, a Gregorio XV. do-
natum fuiſſe Alphonſo Gonzaga Rhodiorum Ar-
chiepiſcopo, & chartam donationis xxxi. Julii
an. 1622. a Joanne Ferrino Camera Apoſtolica
Notario conſectam ſe viſiſſe, & corpus p No-
vellariam in Galliam Cifalpinam delatam fuiſſe.
lateritium vero lapidem, in quo Caii Papa nomen
inſculptum eſt, apud Jacobum Creſcentium S. E-
quitii apud Nuriſiam Abbatem adſervari: duos
autem ex nummis areis Diocletiani, qui in ſepul-

chro, una cum corpore S. Caii, reperti fuere,
extare apud ſuos in Congregatione Oratorii, cum
nonnullis particulis reliquiarum.

Ex Auguſtino Oldoino in Additionibus ad
Ciacconium: Martyr occubuit Cajus Roma, &
ſepultus in cæmeterio Calliſti via Appia, in quo
jacuit uſque ad annum MDCXXII. qui fuit ſe-
cundus Pontificatus Gregorii XV. Die enim xxi.
Aprilis, ipſa nocte pervigilii ejusdem Sancti, in-
ventum S. Caii corpus; ſepulchro etenim, præter
palma, & Chriſtianorum hoc ſignum,

nomen inſuper ipſius Sancti Pontificis inſcriptum
hoc modo:

G A I U S . P . P .

Lamina plumbea ſepulchri lateritios lapides con-
neſcebat; inventi inſuper in eodem ſepulchro non-
nulli arei nummi Diocletiani, & annulus ipſe
Caii Pontificis, Cineres hos, una cum aliis SS.
Martyrum, Gregorius XV. dono dedit Alphonſo
Gonzaga Rhodiorum Archiepiſcopo, qui eos No-
vellariam Galliae Cifalpinæ urbem deduxit: hujus-
ſce Pontificis corpus in q Patricano eſſe ex anti-
quo lapide, noſtris hiſce temporibus inſacris ejus-
dem Vaticani Cryptis aſſervato ſcribit Turrigius.
r Bamberga etiam partem ejusdem corporis ſerva-
ri ex Maurolyco ſcimus; & ſupra nos indicavi-
mus, s partem alteram Romae eſſe in eccleſia Caſo
ſacra ab Urbano VIII. inſtaurata. Contra hos in-
ſurgit Becillus, totumque hujusce Pontificis cor-
pus dono datum Gonzaga Archiepiſcopo Novel-
laria eſſe aſſeruat ex ipſis Pontificiſ litteris,
quas ipſemet præ manibus habuit, & multoties
legit, additque non hujus, ſed alterius Caii ci-
neres eſſe, qui Romae, & alibi aſſervantur.

Ex Joanne Severano Presbytero Congregatio-
nis Oratorii, in Opere quod inſcribitur Roma
Subterranea lib. 3, cap. 11.

Porro in eodem cæmeterio ſacrum ejus corpus
recurrente anno Chriſti 1622., die 21. Aprilis
repertum eſt, ut Caſar noſter Becillus Congrega-
tionis Oratorii Presbyter in S. Caii Actis a ſe
exacte deſcriptis enarrat. Et ſuperioribus quidem
annis ab Urbano VIII. ejusdem S. Caii eccleſia eod-
dem plane loco reſtituta, ubi domum ejusdem olim
Diocletiani temporibus extitiſſe traditur, haud lon-
ge ab eccleſia S. Susannæ Virginis; ibidemque ſan-
ctiſſimi Pontificis ac Martyris corpus, quod e
cæmeterialibus tenebris in lucem rediit, long-
q poſt ſæcula, pia fidelium manu perquirente,
cælitus emerſerat, religioſo aſſervandum cultu,
repoſitum eſt.

Ex Franciſco Maria Florentinio in Notis ad
Martyr. Hieronym. Lucenſe die 22. April. Cor-
pus S. Caii in cæmeterio Calliſti noſtra ætate in-
ventum fuit die 21. Aprilis 1622., in pervigilio
nempe natalis ipſius S. Pontificis; cujus nomen in
lateritio lapide inſculptum hiſ litteris erat: CAJO
PP. cum ſigno palma, & Chriſti nomine, anti-
quo more Chriſtianorum, brevato. In ſepulchro
inventa ſunt aliqua Diocletiani numismata, ſub
quo coronam accepit, & Pontificalis annulus.
Cor-

Corpus sub Urbano VIII. Romæ in sui nominis ecclesia repositum fuisse refert Aringhius Romæ subter. lib. 4. cap. 48.

Ex eodem in iisdem Notis ad diem 20. Februarii: Sacrum ejus corpus ætate nostra repertum die 21. Aprilis anni Christiani 1622. in cœmeterio Callisti docet Aringhius lib. 3. Romæ subterranea cap. 11. ex Casare Becillo, qui sancti Pontificis Acta collegit, nondum nobis visa, & mira Dei providentia, inventum esse addit in vigilia illius diei, quo Natale ejus in ecclesia Romana celebratur.

Ex Bartholomæo Piazza in Ephemeride Vaticana. Habuit Romæ Cajus ecclesiam unam e stationibus, quæ cum temporum vetustate penitus corruisset, iterum a fundamentis restituta fuit in Quirinali, sive in alta semita, per Urbanum VIII. illata illuc parte ejusdem corporis: idque argumento esse potest, non integrum S. Caii corpus ab Gregorio XV. donatum fuisse Alphonso Gonzagæ Archiepiscopo Rhodiensi, ut illud Novellariam transferret, illudque in eade illius oppidi primaria, & perillustri Abbatiæ titulo insignita, pie honorificeque recondere, ut docet P. Becillus, ubi de inventionione S. Caii scripsit.

Ex Francisco Blanchino Romanæ Curie docto atque eruditissimo Præsule, in Notis ad Anastas. Bibliothecarium: Totum corpus in cœmeterio Callisti repertum anno 1622. sub Gregorio XV. narrat Becillus in Not. ad Acta S. Caii pag. 95. nomen Pontificis indicante laterculo his litteris insignito: CAJO PP. addita etiam palma signo & monogrammate Christi Domini; quo loco una cum sacris ossibus repertum fuisse annulum Pontificium, & nummos Diocletiani, sub quo passus fuerat, idem Becillus asseverat; nullam corporis partem defuisse proditum asserit. Si Cajus ille martyr apud Becillum indicatus, vere fuit Cajus Papa, & insuper vere constat, uti dicitur, nullam ex ossibus illius Sceleti partem defuisse, dici divinare posset, reliquias illas Caii Papæ memoratas in marmore sacelli u. Joannis VII. sanguinem, junctim cum reliquiis SS. Lucii ac Zepherini Pontificum, & lintea vela indicare, seu brachia, ex veteri consuetudine ibidem reposita.

§. III.

Notæ in §. II.

a Inter basilicam S. Sebastiani, & S. Pauli, cœmeterium Callisti longis perplexisque viarum anfractibus ab altera in alteram basilicam infra solum excurreret. Sed terra decidua iter illud subterraneum variis in locis obstruxit. Hujusmodi cœmeterium vulgo dicuntur Catacumbæ S. Sebastiani, propterea quia ex hujus Basilica in eam cryptam descensus, atque aditus patet.

b Huic nomini primi casus formam indidit Oldoinus, apud quem Cajus pro Cajo legitur. Sed Henschenius & Blanchinus tertium casum retinendum censent.

c Unicum palmæ ramulum appinxit Marnavitus, sex apposuit Oldoinus, iisque notas intertexuit, quibus designatur causa mortis pro Christo appetitæ. Utriusque schematis exemplum habes oculis subjectum. Utri fidem habendam censes? Malim, testi oculato Marnavito.

d Si anno 1622. corpus S. Caii Pontificis inventum est adeo integrum, & omnibus suis partibus constans, ut nihil ad perfectam humani Sceleti structuram deesset, omnes illas ecclesias

urbesque causa cadere necesse est, qui antea contendebant vel corpus ipsum, vel insignem aliquam ex ea partem apud se asservari.

e De numero hujusmodi nummorum nihil scriptum est; sed minimum tres fuisse oportet. Ex his quippe unum sibi donatum fuisse infra testatur Marnavitus; & alios præterea duos apud Patres Philippinos Congregationis Vallicellana asservari Becillus affirmat.

f Hoc more Majorum institutum erat, ut cum martyres vel insignes aliqui sanctimonia Viri sepulturæ mandabantur, una cum illis in eandem arcam numismata quædam includerentur, quæ Imperatoris tum regnantis effigie ac nomine impressa, tempus designarent, quo quisque obisset. Hujusmodi consuetudo adhuc vivebat undecimo sæculo, de qua in Actis sancti Gaudentii Episcopi Auxurensis; quin etiamnum Romani cujusque Pontificis cadaveri aliquot nummi argentei apponi solent, in quibus ejusdem nomen, effigies, ac gentilitium insigne insculptum est.

g Aloysius ex nobilissima & perantiqua gentis Gonzagæ stirpe ortus erat, idemque filius natu maximus Francisci, qui frater fuit S. Aloysii, & Rodolpho alteri fratri successit in principatum castri Stiliconis, quod nunc vulgo dicitur Castiglione delle Stiviere; estque oppidum in Gallia Cisalpina neque infrequens, neque ignobile, Mantuæ ac Brixia ferme interjacens; sed ab hac, quam ab illa urbe, longius distat.

h Hic est Aloysius ille, quem insigni morum innocentia vitæque sanctimonia illustrem in numerum Divorum retulit Benedictus XIII. Pontifex Maximus. Is Ferdinando Gonzaga Castellionensi Dynasta, & Martha Tana lectissima femina, ex præclara Roverorum familia, genitus, abdicato Principatu, quem Rodolpho fratri minori cessit, in Societatem Jesu nomen dedit. In ea ita vixit, ut ad summum virtutis ac sanctitatis apicem brevi pervenerit. Annos tres & viginti, præter aliquot menses, natus e vita migravit xii. Kal. Quintil. ann. 1591. Quem virtutibus ac miraculis insignem Paullus V. in Catalogo Beatorum reposuit, & Benedictus XIII. ut diximus, anno hujus sæculi 26. solempni ritu Sanctorum Fastis adscripsit.

i Oriundus erat e stirpe nobilissima Gonzagiorum Dynastarum Novellariensium, & filius fuit Alphonsi Comitum Novellariæ, qui cum ecclesiasticæ militiæ nomen dedisset, Archiepiscopi Rhodiensis titulum obtinuit. Utraque & Principum Castellionensium, & Comitum Novellariensium domus ab eodem stipite gentis Gonzagæ originem traxit, sed alterius ab altera disjunctio, ac veluti in duos Gonzagæ propaginis ramos distractio jam inde antiquitus facta fuerat.

k Testimonio sunt Acta perantiqua S. Susannæ; ex quibus intelligi potest eximium in Cajo fuisse amorem studiumque castimonie, qui auctor fuerit Susannæ fratris filia, ut nullo metu suppliciove, a proposito susceptoque Virginalis integritatis tuendæ consilio deterreretur.

l Neque Aloysius templum, quod Patruo decreverat, condidit; neque Alphonsus, quod ad eum mittere constituerat, corpus S. Caii misisse legitur. Itaque consilium utriusque successu caruit. Vide §. 5.

m Hæc deinde reposita fuit in templo S. Caii, quod Urbanus Papa VIII. postea restituit.

n Cajus Papa fuit patruelis Diocletiani, ut in

in hujus historia ostendimus ; & cap. 2. §. 2. diximus.

o Non Dioclea civitas amplissima Dalmatiae superioris, sed aliud ejusdem nominis oppidulum prope Salonas, patria fuit Diocletiani, ut ibidem diximus.

p An corpus S. Caii delatum umquam fuerit Novellariam, quo illud transmittere decreverat Archiepiscopus Rhodiensis, plane incertum est, Vide §. 5.

q Corpus S. Caii Vaticano abesse certum est; ex ejus reliquiis aliquid ibidem condi haud negaverim. Vide §. 4.

r Consule, quae dicenda sunt §. 4.

s Vide §. 5.

t Vide iterum §. 5.

u Quod est in basilica Vaticana.

§. IV.

De civitatibus ac basilicis, quae de corpore S. Caii apud se condito gloriantur.

S Acrarum reliquiarum cultus ac religio quam longe sit, lateque diffusa, & quam altas in hominum animis radices defixerit, vel illud maxime declarat, quod amplissima quaque civitates, si quas Divorum praesertim illustrium exuvias apud se conditas habeant, hanc praecipue ob causam felices se ac beatas praedicent; idque sibi, tum praesidio ac tutela, tum apud exterarum nationes ingenti gloriae esse arbitrentur. Hinc saepe existunt multae & magnae contentiones, dum plures civitates unius ejusdemque sacri corporis possessionem sibi vindicant; gravissimos totius antiquitatis Scriptores pro se stare jubent, tabulas proferunt, sepulchra ostentant, Majorum traditiones appellant, & de hac re una haud secus inter se pugnant, quam si pro aris ac focus dimicarent. Id porro cum Christiani populi pietatem ac religionem mirifice commendat, tum vero Divis ipsis perhonorificum est, quando non solum beatissimis eorum animis, apud Christum regnantibus, debitus honos cultusque adhibetur, verum etiam mortales eorum exuviae apud nos relictæ tanti fiunt, ut populi atque urbes, non modo pro illis tuendis conservandisque summa contentione decertent, sed ne opinionem quidem, quam de illarum possessione habent, quamvis interdum falsam, saepe incertam, sibi adimere patiantur. Magnum itaque, jam inde antiquitus, fuit Caii Pontificis, ac martyris nomen, magna de illius sanctitate opinio; quippe cum multae olim civitates, atque adeo principes Romanae basilicae, eum apud se conditum esse gloriarentur, ac pro hujus gloriae possessione diu multumque contenderint. Nec vero hujusmodi contentio ante sedari potuit, quam ipsemet Cajus, vigesimo & secundo superioris saeculi anno, effossus e coemeterio Callisti, in lucem quodammodo rediit, controversiam diremit, atque ejusmodi sententiam tulit, ut liquido appareret errasse omnes, qui ad eum diem existimaverant alibi ejus corpus esse, quam in illo & eodem, loco ubi ab initio conditum fuerat. Ita factum est, ut omnis concertatio ac pugna conquiesceret, quemadmodum refert Marnavitijs, & nulla esset civitas, aut basilica, quin coemeterio Callistiano in ea causa cederet; atque opinionem falso conceptam, animis aut libentibus, aut æquis remitteret. Neque enim restabat commune illud & extremum perfugium, *Illyrici Sacri Tom. II.*

quod hisce controversiis fere semper in promptu esse solet, ut illis urbibus ecclesiisque, inter quas de alicujus sacri corporis possessione est contentio, aliqua saltem ejusdem corporis pars adjudicari possit; nam hoc illis perfugium eripuit ipsamet inventio corporis, quod licet exesa carne, integrum tamen, omni ex parte intactum apparuit. Verum tempore procedente, quæ funditus sublata videbatur, iterum paullatim redintegrari coepit controversia; neque enim videbantur leves esse rationes & contemnendæ, quas partes inter se contrariae pro se quæque afferebant; praesertim cum minime defuerint, qui negarent satis constare, utrum repertum in coemeterio Callisti corpus ad Cajum Pontificem, an ad alium quempiam ejusdem nominis martyrem pertineret. Sed quod attinet ad veritatem corporis, cum ex historia translationis supra descripta, tum ex nostris animadversionibus priori hujus capituli paragrapho intertextis, satis superque apparet, illud, quod anno 1622. inventum fuit, eductumque ex illis cryptis Callistianis, vere corpus esse S. Caii Papæ & martyris; neque hac de re dubitationem ullam aut controversiam esse posse. Restat, ut videamus, quænam sint sive urbes, sive basilicae, quæ sepulchrum, & corpus S. Caii apud se extare contendunt; & quid argumenti pro se unaquaque afferat, ut, sapientissimorum hominum judicio adhibito, statuamus, quid & quantum cuique dari concedique oporteat.

Primum igitur Vaticana S. Petri basilica corpus S. Caii multis abhinc sæculis sibi concreditum fuisse contendit: illud argumento esse, quod lapis quidam perantiquus in Hypogæo, sive in templo subterraneo visitur, hisce notis incisus: S. LUCI PP. S. CAII PP. S. ZEPHERINI PP. Extat, inquit Turrigius, aliquis lapis in Hypogæo basilica Vaticana repositus ex vetustissimo sacello Joannis VIII. ubi inter cetera Sanctorum nomina, quorum reliquiae ibidem afferuntur, hæc insculpta leguntur: S. Lucii PP. S. Caii PP. S. Zepherini PP. Haud equidem scio, an Caii ibidem conditi luculentior testis proferri queat, quam lapis ille ejusdem nomine inscriptus; ut nisi corporis, alibi Patrum nostrorum memoria inventi, gravissima testimonia suppetere, vix aut ne vix quidem dubitari posset, quin, omnium suffragio, hæc causa Vaticanæ basilicae adjudicanda esset. Sed illud accidit perincommodum, quod corpus S. Caii reperiretur in coemeterio Callisti multis sæculis, postquam lapis ille positus fuerat in Hypogæo Vaticano; ex quo perspicue apparet inscriptionem illam aliter, atque antea vulgo accipi solebat, interpretandam esse, ne discrepet a veritate. Nam Caii Pontificis ac martyris esse corpus illud, quod superiore saeculo Jacobus Crescentius e latebris Callistianis extulit, tam certis argumentis, tam evidentibus indiciis probatur, ut si quis hanc rem in dubium revocare audeat, is aut plane desipere, aut veritati vim apertam inferre videatur. Extat quippe Caii PP. nomen in marmore incisum, extat palma martyrii testis, extat duplex littera altera alteri inserta, mortis pro Christo oppetitæ index; extat Pontificius ex aurichalco annulus; extant denique nummi ærei Diocletiani nomine atque effigie impressi; ut mihi quidem videatur ipsemet veritati tenebris offundere velle, qui hisce signis atque indiciis meridiana luce clarioribus repugnet. Praeterea Vaticanum illud monumentum quid celet, *quid-*

Corpus S. Caii late-re in Hypogæo basilica Vaticana quidam inscriptio docet;

Sed falso.

Multæ urbes & ecclesiae sibi vindicant corpus S. Caii.

quidve contineat, clam me, clam omnes habet; nemo enim fuit, qui amoto lapide rem ipsam exploraret. Contra vero testes oculatos habemus clarissimos viros, qui Callistiano sepulchro patefacto, humani corporis compagem, carne quidem penitus exutam, sed omnibus suis partibus atque ossibus constantem invenerunt; ex quo illud præterea intellectum est, nihil prorsus, nisi forte frustulum aliquod ex corpore S. Caii in Basilica S. Petri reconditum esse. Quorsum igitur pertinet Vaticanus lapis atque inscriptio? Becillum equidem non audio, qui in Hypogæo S. Petri martyrem quempiam Caii nostri cognominem depositum censet. Huic ne assentiar, revocat me ac retrahit nota illa PP. marmori insculpta, quæ ferme ad designandos Pontifices Romanos ex veteri more atque instituto apponi solebat: præterquam quod parum sibi constare videtur, qui eandem notam ter ibidem impressam, aliter cum Lucio ac Zepherino adjectam videt, aliter cum Cajo inter utrumque interjecto appositam legit, interpretandam putat. Sequar igitur Blanchinum doctissimum virum, qui ne particulam quidem corporis Cajani esse existimat in Vaticano illo sepulchro, sed ibidem contineri ait aliquid ex aliis S. Caii reliquiis, veluti *sanguinem, & brandea seu lineæ vela*, ex veteri consuetudine ibi reposita; idque tantummodo illa epigraphe significari, quæ non alium sane, nisi Cajum Romanum Pontificem designat. Memineris velim, quæ scripsimus de panno lingo, quem Susannæ cruore imbutum Serena Imperatrix in arcam argenteam honoris ac religionis causa inclusit, reposuitque in eo conclavi, quod sibi in modum sacelli adornaverat, ubi diurnis & nocturnis precibus operam dabat: ex quo intelligi potest jam usque ab antiquissimis temporibus consuetudine receptum fuisse, ut martyrum sanguis in veneratione haberetur; & cum hujusmodi consuetudine sententiam Blanchini apprime congruere. Quod si Cajum morte incruenta extinctum censeas, Vaticana inscriptio significat ibidem asservari aliquid ex ejus vestibus, aliisve rebus, quibus ille utebatur, dum viveret; nam hæc quoque in sacris Lysanias numerabant majores nostri, & hujusmodi rebus sanctitatem quamdam ac religionem inesse haud magis pie, quam recte existimabant.

Nec solum Basilica S. Petri, sed aliæ præterea Divorum ædes in urbe atque in Italia per insignes ac nobiles olim de corpore S. Caii certabant, ut auctor est Marnavius in Historia inventionis, qui tamen nullam illarum certo proprioque vocabulo designavit: *præcipuis*, inquit, *Urbanis italicisque ecclesiis sacrarum ejus cinerum possessionem sibi vindicantibus*. Verum post idem corpus in cœmeterio Callisti repertum dubitari non potest, quin omnes causa ceciderint. Erat tamen titulus sane probabilis, quem suo quæque errori prætenderent, ut si minus vere, attamen prudenter cujusque causa defendi posset. Nam præter Cajum Pontificem Romanum, alii etiam in sacris catalogis locum obtinent, qui Caii nomine appellantur, veluti Cajus Palatinus, qui mortem pro Christo cum septem ac viginti sociis Romæ oppetiit, idemque apud Adonem & Equilinum, atque in Martyrologio Romano ad iv. ante Nonas Martias adscribitur: Cajus Presbyter, is, qui Zepherino Pontifice eximia doctrina & sanctitate floruit, cujusque perhonorificam mentionem fecit Eusebius Cæsariensis, Equili-

nus, Galestinus, & alii plures. His adde Cajum illum, qui ut referunt Equilinus & Bollandus, martyrii socios habuit Victorem & Potamianum, Romæ martyrio perfunctum x. Kalend. Martias; nisi forte hunc minime distinguendum putes a Cajo Presbytero, de quo proxime diximus. Habeo igitur, quemadmodum ecclesias illas inter se discrepantes conciliem: suum cuique Cajum attribui, vel ex eorum reliquiis partem aliquam insignem unicuique dispertiri oportet. Ita omnis controversia sublata erit. Hinc etiam apparet unde occasionem errandi, causamque sumperiat. Cum enim Cajus noster ubique omnium sermone ac litteris celebraretur, cæteri vero ejusdem cognomines ferme in vulgus ignoti essent, & variz variis in locis Lysanothece nomen Caii insculptum exhiberent, hinc factum est, ut vulgo existimarent non alium eo vocabulo significari posse, nisi Cajum Romanum Pontificem toto Christiano orbi longe notissimum. Haud equidem dubito, quin e corpore S. Caii, cum e cryptis Callistianis extractum est, plures particule dissectæ fuerint, præter illam insigniorem in templo S. Caii per Urbanum VIII. restituto depositam: his inter se distributis, & apud se conditis glorientur, per mo licet, sacra urbana ædes S. Sylvestri in Campo Martio, S. Salvatoris in Suburra, S. Annæ apud Funarios; in eis quippe aliquid reliquiarum S. Caii asservari colique tradit Pancirolus in libro, quem de Thesauris absconditis inscripsit; verum Bartholomæo Piazze partem Cajani corporis fere dimidiam templo S. Sylvestri, supra commemorato, attribuenti haud facile assensierim.

Sunt etiam qui tradunt apud Becillum, Quidinum, Henschenium, Caii Papæ sacras exuvias Bononiæ conditas esse. Verum hi quoque falluntur ambiguitate nominis, quod Cajo nostro cum aliis sanctissimis Viris, iisdemque propemodum æqualibus commune fuit. Bononiæ sub initium quarti sæculi, constantia & fides enituit egregia cujusdam Caii, qui Maximiano imperante cum Hermete & Aggæo martyrium subiit. Itaque habeant sibi Bononienses Cajum suum, sed a nostro longe diversum; de cujus Lysanis apud se conditis jure gloriari possunt. Caii martyris Bononiensis elogium Usuardus, itemque Auctor Martyrologii Romani ad hunc modum composuit: *iv. Jan. Bononiæ sanctorum Hermetis, Aggæi, & Caii Mm. qui sub Maximiano Imperatore passi sunt*. Horum sanctitati ac martyrio testimonium tribuunt Tabulæ Bononiensis ecclesiæ, quas Baronius laudat, & ab se lectas fuisse testatur in Notis Martyrologicis, quas ad eum diem, eamque formulam adjecit.

Godofridus Henschenius die 22. Aprilis citat Georgium Cardoso, qui tradit corpus S. Caii, (antequam scilicet inventum esset in Cœmeterio Callisti) Paulo V. Pontifice Maximo translatum fuisse in Lusitaniam, & in Cœnobio S. Claræ de Pinhelma, pie atque honorifice depositum. *Georgius Cardoso*, inquit, *in Hagiologio Lusitano, asserit anniversaria solemnitate celebrari festum S. Caii Papæ & Martyris, in Monasterio S. Claræ de Pinhelma, quod illic adseretur corpus ejus, a Paulo V. donatum nobili Viro Lusitano, nomine Heclori de Sella Falcão, atque ab eo in dicto Conventu depositum*. Hactenus Henschenius, qui tamen negat illud esse corpus Caii Pontificis Romani: *quæ arbitramur*, inquit, *de aliquo Cajo martyre intelligenda*

quod reliquias illis ecclesiis adjudicari possunt, quæ Corpus S. Caii PP. apud se asservari gloriatur.

S. V.

Ubi nunc asseretur corpus S. Caii.

genda esse. Martyr ille, cujus corpus in Lusitaniam devectum ferunt, fortasse ignoti nominis erat; multi enim quotidie martyres e Romanis Cryptis effodiuntur, quorum nomen iis, unde educuntur, loculis inscriptum non est. Cum autem proprio vocabulo careret, aliunde, ut sit, nomen eidem inditum est, & incertum quibus de causis Cajus appellatus, Hinc vero factum est, ut eum vulgo in Lusitania colant, habeantque pro Cajo Romano Pontifice, & anniversariam ejus commemorationem eodem die peragant, quem ecclesia Cajo nostro sacrum, ac solemnem esse multis abhinc sæculis decrevit.

Idem Henschenius auctor est Bambergæ in Germania apud Monachos Andecenses aliquid ex reliquiis S. Caii asseruari; & alias præterea urbes atque ecclesias esse, quæ hujusmodi reliquiarum possessionem sibi vindicent. Haud sane dubito, quin piæ illæ gentes persuasum habeant ad Cajum Ecclesiæ Romanæ Pontificem pertinere, quas ipsæ possident coluntque reliquias, quippe cum Caii nomen iisdem inscriptum legant. Verum sua illas fallit opinio. Nam Cajus noster e cœmeterio Callisti, ubi primum conditus fuerat, numquam dimotus est ante annum secundum & vigesimum sæculi superioris, cum Gregorio XV. Pontifice Crescentius Abbas sanctissimi Martyris corpus ibidem reperit, ex omnibus suis partibus atque ossibus constans, ut præter carnem, quam vetustas confecerat, nihil prorsus ex eo detractum appareret; illud vero idem Gregorius Pontifex dono dedit Alphonso Gonzagæ Archiepiscopo Rhodiensi; idque munus quo gratius & acceptius foret, nihil ex eo ademit præter frustula quædam, quæ partim Archidiacono Zagrabienfi tradidit, partim aliquibus urbanis ecclesiis distribuit, partim apud se fortasse religionis & memoriæ causa retinuit; ex his autem insigne fragmentum Urbanus VIII. qui Gregorio in Pontificatum proxime successit, in Æde Cajana ab se magnificentius restituta deposuit. Alio igitur pertinent, quæ Bambergæ in Cœnobio Andecensi, quæque alibi ostentantur reliquiæ S. Caii nomine insignitæ; easque referri oportet, ut docent Henschenius, Oldoinus, & Becillus, ad alios ejusdem nominis martyres, qui aut aliunde illuc translati sunt, aut ibi pro Christo vitam & sanguinem profuderunt, ubi eorum sacræ exuviz coluntur. Nam præter eos, quos supra commemoravi, alios etiam Cajos habet in numero Martyrum, ac veneratur ecclesia. Quinque ipsos invenio in Martyrologio Romano, Caii nomine, & martyrii titulo illustres. Primus Salerni v. Kal. Septemb., alter Corinthi iv. Non. Octob., tertius Alexandriæ eodem die, quartus Nicomediæ vii. Kal. Novembris, quintus denique Messanæ xii. Kal. Decembris præclaram martyrii palmam consecuti esse dicuntur. Ex eorum reliquiis aliæ fortassis in Germaniam, aliæ alio translatae sunt. Ita sit, ut suus cuique Cajus reddatur; & salva fide ac veritate, multæ urbes & ecclesiæ gloriari possint se Caii martyris Lypfana possidere.

Equidem satis mirari non possum, qua ratione fieri potuerit, ut cum corpus S. Caii superiori sæculo inventum sit, tamen in hac hæud sane antiqua hujus inventionis memoria, neque sepulchri, ubi nunc jaceat, ulla extet satis certa notitia, neque de loco, ubi conditum fuit, inter Scriptores illis temporibus æquales aut supparet conveniat. Alii alio transvectum fuisse scribunt; verum apud eos, ad quos delatum esse dicitur, nulla hujusce translationis viget memoria; nihil de hac re sibi a majoribus traditum, aut litteris consignatum se habere commemorant; ut plane mihi videatur, simul e Callistianis latebris eductum ostensumque hominibus, simul aliis iterum latibulis abditum, publicæque luci ac venerationi subdugum fuisse. Quare justissima est piorum hominum de illis querela, quorum culpa & incuria factum est, ut venerabile illud depositum præter spem inventum ac divinitus oblatum, iisdem nunc, in quibus antea per tot sæcula jacerat, tenebris obrutum lateat, neglectum ignotumque omnibus; cum cæteroquin sanctissimæ illæ tanti Pontificis exuviz dignæ profecto essent, in quibus ornandis colendisque Christianorum omnium religio certaret, ut quantis maximis possent, studiis atque honoribus præteritorum sæculorum oblivionem compensarent.

Joannes Severanus, & Paullus Aringhus auctores sunt corpus S. Caii, aliquot ante annos sub Gregorio XV. repertum, ab Urbano VIII. illatum fuisse in templum S. Caii, quod ipse met restituerat, & novo elegantique opere extruxerat. Verum de hac re querentibus nobis & percunctantibus per litteras responsum est, nullum in eo templo sepulchri & Cajani corporis indicium extare, neque id fama & auditione majoribus acceptum esse, neque ullam hujus corporis illuc translati memoriam in ejus ecclesiæ tabulis reperiri: præterquamquod Scriptores plerique illius ætatis affirmant corpus illud donatum fuisse Archiepiscopo Rhodiensi; a quo Urbanum VIII. repetiisse idem corpus, ut in æde ab se magnificentius restituta deponeret, neque videtur esse verisimile, neque litteris aut memoriæ proditum est. Fateor equidem partem aliquam ex invento corpore divulgatam, in eo templo ab Urbano repositam esse, ut inscriptio ibidem incisa declarat; sed totum corpus illic ab eodem Pontifice illatum fuisse ut credam, adduci non possum; certe si forte ibidem est, penitus inclusum atque abditum in occulto latet, & locus sepulchri vulgo ignoratur.

Joannes Tomcus Marnavitus, qui Romæ tum aderat, cum corpus S. Caii inventum est, narrat in eo libro, quem de Nobilitate Gentis Aureliæ Valeriæ inscripsit, Aloysium Gonzagam Dynastam Castellionensis oppidi, quod antiquitus *Castrum Stiliconis* appellatum ferunt, a Gregorio XV. Pontifice Maximo, per Alphonsum Gonzagam Rhodiensem Archiepiscopum gentilem suum, impetrasse corpus S. Caii, in eo templo collocandum, quod in honorem B. Aloysii patris sui a fundamentis excitare decreverat. An vero quod animo conceperat, reipsa perfecit, Marnavitus non explicat. Certe nullum in eo oppido templum extat, quod

S. Caii corpus ubi conditum, non constat.

Roma in ejus templo non integrum esse.

sed ejus pars aliquam.

Ex corpore S. Caii reperto qu. 1622. aliquos reliquias de prædæ, & variis urbis ecclesiis divise.

Aloysius princeps proprio ære sumptuque condiderit, ut eximie suæ adversus patrum, haud multis ante annis Beatorum numero adscriptum, pietatis ac religionis monumentum posteritati relinqueret. Nam templum, quod nunc Castellione obtinent Patres Societatis Jesu, partim ipsorum petunia, partim piorum civium ære collatio exstructum esse docet Historia MS. Collegii nostri Castellionensis, in qua nihil ad ejus ædificationem contulisse Aloysius princeps memoratur. Cum autem hujus templi jacta sint fundamenta anno 1618. idem vero quamvis nondum esset omni ex parte absolutum, anno 1625. apertum fuerit, & solemnî ritu ac cæremonia initiatum; neque ex publico, neque ex domestico ærario ad sacram illam ædem construendam aliquid contribuere Aloysius per ætatem poterat adhuc Tutorum seu Curatorum potestati obnoxius. Non est autem verisimile, ut id facere ei licuerit ex auctoritate & consensu eorundem Curatorum, quippe qui propter nonnullas interpositas offensiones a Patribus Societatis animo essent alieno. Aloysius is, de quo agimus, filius erat natu maximus Francisci, qui frater fuit S. Aloysii, & Rodolpho alteri fratri, morte immatura prærepto, in Principatum Castellionensem successit. Franciscus anno 1616. moriens Aloysium filium nondum regimini idoneum Christianni fratris, & Theodori Triultii consanguinei sui tutelæ curæque commisit; ex qua cum Aloysius anno 1627. excesserit, ante hoc tempus, nullam habuit de nobis ac templo nostro benemerendi facultatem. Itaque hujus templi conditor non fuit Aloysius; sed neque corpus S. Caii, si quando Roma Castellionem translatus fuit, in eo collocari jussit. Claudius Aquaviva Præpositus Generalis Societatis Jesu anno 1610. Castellionem deferenda curavit, una cum capite S. Aloysii, quatuor Sanctorum corpora e cœmeterio S. Priscillæ educta, unum quidem S. Jovini, alterum S. Marcellæ, tertium vero & quartum anonyma; item anno 1613. P. Virgilius Coparius is, qui primus vitam B. Aloysii a se compositam in publicum protulit, tria insuper corpora SS. *Gallicani*, *Fortunati*, & *Felicitatis* cum aliis sacris Lyptanis ad Patres Castellionenses transmissit; quæ omnia post aliquot annos, condito ornatuque templo ut major quædam fieret accessio & ornamenti & sanctitatis, illuc illata sunt, & suis quæque loculis inclusa, honorificeque ibidem collocata, ingentem sane huic templo religionem ac celebritatem hodieque conciliant. Hæc ad nos perscripta sunt ex historia supra laudata Collegii nostri Castellionensis, in qua ne verbum quidem ajunt reperiri de corpore S. Caii Roma transvecto, atque in templo nostro Patrum deposito; id autem si verum fuisset, dignum sane fuerat, quod ad memoriam sempiternam litteris commendaretur. Quare ut Marnavitis ea, quæ supra descripsimus, narranti sua fides & auctoritas constet, res ita se habere potuit. Aloysius Castellionensis Dynasta post obitum parentis, pro sua erga B. Aloysium egregia piaque voluntate, cum aliquod ei monumentum ponere decrevisset, aut statim, si per suos Curatores liceret, vel cum primum matus esset liberam rerum suarum administrandarum facultatem, rogavit per litteras Archiepiscopum Rhodiensem, quo cum erat illi necessitudo, & sanguinis ac nominis gentilitii communio, ut sibi a Pontifice Maximo insignes Divorum Re-

liquias curaret, quibus novo templo a se condendo majorem ornatum ac venerationem adjungeret. Justis ac piis Aloysii postulatis satisfaciendi occasio peropportuna oblata est ex inventione corporis S. Caii, quod Alphonsus Gonzaga, cum a Gregorio XV. suppliciter petisset, haud ægre impetravit. Cæterum ne Aloysius præclara cogitata perficeret, aut eorum, in quorum erat cura & potestate, auctoritas, aut ærarii publici privatiq; inopia, aut alia quæpiam gravior causa obstitit, ac templi ædificandi consilium plane discussit. Si vero Aloysius sacras illas reliquias, quas sibi ex urbe transmitti cupiebat, tradere constituerat Patribus Societatis Jesu, in eorum templo reponendas, id causæ afferri potest, quare consilium mutavit, quod scilicet ejus animum ab illis abalienassent Christiannus patruus, & Theodorus Triultius consanguineus, quorum tutelæ ac potestati suberat; his quippe cum Patribus nostris graves controversiæ, molestæque dissensiones esse cœperant anno 1620. ob ædes quasdam ab his injussu illorum coemptas; quæ quidem contentiones discordiæque vehementius exarserunt anno 1622. quod iidem Patres ad laxanda Collegii spatia, paucillum soli publici occupassent, pro quo requirendo tantundem pecuniæ, quanti æstimatum fuerat, Communi Castellionensium perolverent. Quæ cum ita essent, vel Aloysius ad Rhodiensem Archiepiscopum perscripsit, nihil jam sibi opus esse illis reliquiis, nec se habere ubi eas pro dignitate collocaret; vel ipse Archiepiscopus, de his, quæ diximus, certior factus cum esset, corpus S. Caii, Aloysio non invito, apud se tum quidem retinuit, sed postea aliam illi sedem illustriorem destinavit, ubi quo dignum erat, honore cultuque afficeretur. Ita Castellionensibus tam præclari thesauri potiundi spes adempta est. Marnavitis autem de pia Aloysii voluntate, ac de corpore S. Caii per Archiepiscopum Rhodiensem impetrato, & Castellionem transferendo vera scripsit; sed consiliis illis atque actis, vel quas exposui, vel alias causas obstitisse, ille quidem non scripsit, verum eventus ipse comprobavit.

Ergo Alphonsus Gonzaga tam præclarum depositum intra domesticos suos parietes minime continendum, sed publico sepulchro cultuque donandum esse ratus, illud Novellariam, quod est oppidum Galliæ Cisalpinæ haud sane ignobile, transferendum, atque in æde ejus loci primariâ collocandum censuit, ut sanctus Pontifex & oppidanos illos ad sui venerationem alliceret, & præsidio illis esset, certissimoque in rebus dubiis atque afflictis perfugio. Id tradunt Becillus, Oldoinus, & Bartholomæus Piazza, aliique: idem suadet ærissima sanguinis conjunctio, quæ Alphonso erat cum Familia Comitum Novellariensium, ex qua originem traxit. Ab uno veluti communi fonte, & capite gentis Gonzagæ sunt plurium familiarum facta divortia, in quibus clara fuit imprimis ac nobilis domus Dynastarum Novellariensium, quæ paucis ante annis extincta est. Alphonsus Gonzaga Comes Novellariæ in matrimonium ducta Victoria de Capua, æque clari generis femina, duodecim suscepit ex ea liberos, quorum maximus natu fuit Camillus, qui post obitum parentis in patrimonio imperioque successit, idemque Domum Probationis in eo oppido Societati Jesu fundavit. Inter hujus fratres & Alphonsi filios, fuit Alphonsus hic sæpe a nobis lauda-

Corpus S.
Caii Novellariam
oppido
decretum.

laudatus; qui cum ecclesiasticæ militiæ nomen dedisset, Archiepiscopi Rhodiensis titulum obtinuit. Ejus itaque in suos atque in patriam charitati consentaneum erat, sanctissimi illius Pontificis exuviis, quando de illis per Aloysium Principem Castellionis, cui destinata fuerant, suo arbitratu quidquid vellet, agere poterat, Novellariense oppidum ac templum locupletare. Verum ex litteris mihi Novellaria redditis plane cognovi, nullam apud indigenas corporis S. Caii ibidem recepti memoriam extare, five a Majoribus traditam, five tabulis publicis, aut privatis litteris consignatam; nullum Caij sepulchri vel tenue indicium in templo totius Oppidi maximo, aliisque sacris ædibus reperiri; nihil denique singularis cultus, præcipueque venerationis huic Sancto Pontifici ac Martyri adhiberi; ejusque diem festum eodem communi ritu atque officio coli, quo illum ecclesia universalis concelebrat. Suspicio est corpus S. Caii allatum illud quidem fuisse Novellariam; sed numquam vel publico sepulchro donatum, vel publicæ venerationi expositum esse; verum in palatio Comitum Novellariensium aservatum, atque in domestico Sacello repositum fuisse, ubi præstantissimi hujus Pontificis memoriæ ac reliquiis privatim honos haberetur. Post familiam Comitum Novellariæ paucis ante annis extinctam, Dux Mutinensis, cum traditum sibi ex auctoritate Cæsarea ejus oppidi ac ditionis dominium adjisset, jussit in abditum conclave Palatii sive Arcis referri quidquid ædicum ac tabularum ad Gonzagas Novellarienses pertinebat; quo in conclavi ajunt etiam esse per insignes Martyrum ac Divorum reliquias, quæ cum cæteris bonis propriis ac peculiaribus domus Gonzagæ Novellariensis, ad Serenissimam Ducem Massæ Carrariensis filio natu maximo Ducis Mutinensis nuptam, hæreditario jure transferunt. An inter eas reliquias existat corpus S. Caii, explorare non licet; nam neque omnibus ad illud conclave aditus patet, & tabulas illas ac reliquias perscrutandi facultatem admittit annulus seu sigillum familiæ Estensis, quo eas Dux Mutinæ, & cætera omnia ibidem reposita obsignari jussit. Illud etiam mihi venit in mentem vereri, ne forte corporis S. Caii Castellionem, sic Novellariam transmittendi consilium effectu caruerit. Satis constat inter Alphonsum & fratres nescio quas offensionum causas subortas fuisse, quæ quamvis illos in apertam discordiam non conjecerint, adeo tamen utriusque partis animos exacerbarunt, ut numquam deinde in pristinam perfectamque concordiam redierint. Quod si corpus S. Caii Novellariam ad Camillum cæterosque fratres dono mittere Alphonsum antea decrevit, quam illæ dissensiones mutuam charitatem fraternamque conjunctionem dirimerent, immutata voluntatis quæ causa fuerit, satis apparet; ex quo fortasse factum fuit, ut Novellaria etiam præclarissimi illius muneris, quod sibi jam destinatum ac promissum fuerat, adipiscendi jus, spemque omnem amiserit. Cæterum Alphonsum cum matre Victoria, quamvis domicilio, & locorum intervallo plerumque disjunctus, tamen conjunctissime vixit; & cum hæc Novellariæ cœnobium ædemque sacram Franciscanis Capuccinis suo ære sumptuque extruxisset, non solum apud illos Patres sepeliri cum matre voluit; sed etiam, ut eidem gratificaretur, eosdem Patres summo pere dilexit, & plurimis atque insignibus Di-

Illyrici Sacri Tom. II,

vorum reliquiis donavit, quas inter annumeratur dens S. Caii Papæ & Martyris, singulari cultu ac veneratione dignus. An vero ejusdem Pontificis corpus, quod fratribus denegavit, matri dono miserit, ut idem pignus esset ætatis suæ erga illam perpetuæ observantiæ propensæque voluntatis, illudque cum cæteris reliquiis in eo, quod diximus, Novellariensis Arcis conclavi abditum sit, plane ignoramus.

Cum itaque ex illis, quos nominatim percursumus, locis nullus omnino sit, cui certo & sine ulla dubitatione adjudicari queat possessio corporis S. Caii, quid illo factum sit, ubi nunc lateat, quove infortunio publicæ notitiæ ac venerationi subductum fuerit, mihi sane incompertum est. Faxit Deus optimus Maximus, cujus singulari benignitate ac providentia post annos mille ac tercentos e tenebris Callistianis superioris sæculo emerit, iterum prodeat in lucem, ad præsidium & solatium totius ecclesiæ, ac præsertim Dalmaticæ, atque ad Christiani populi debitam erga se religionem excitandam, divinamque clementiam omnibus ejus opem implorantibus conciliandam.

CAPUT QUINTUM.

De Cultu Sancti Caii Romani Pontificis ac Martyris.

§. I.

De festis diebus S. Caii.

A pud plerosque Martyrologos invenio sex ipsos dies, alios aliis mensibus interjectos, quos ad recolendam celebrandamque S. Caii Papæ ac Martyris memoriam antiquitas religiosa designavit, & in sacrorum dierum numero reposuit. Non unam omnes eandemque ob causam sanctissimo huic Pontifici consecratos fuisse, multiplices ac varii tituli declarant, quibus dies unaquæque subjicitur. Aliis quippe *depositio*, aliis *Natalis*, aliis alius, vel nullus omnino titulus præfigi solet, unde consecrationis causam acceperint. Porro cum ex antiquis illis Romanis Pontificibus nemo præter hunc reperitur, cui Cajo nomen fuerit, idemque Martyris nomine atque elogio ornetur, Florentinius in not. ad Martyr. Hieron. Lucen. die 1. Julii mirari se ait, quod Martyrologi tot dies festos unius Caii martyrio & venerationi tribuerint, cum aliorum Divorum quamvis illustrium solemnibus commemoratio unius ferme aut alterius diei celebritate definiatur. Deinde rationem affert, cur is honos Cajo plane singularis habitus fuerit: *At cum S. Pontifex*, inquit, *annis novem in cryptis ad fidelium solamen latuerit, fortasse in iisdem cœmeteriis pluries a fidelibus ejusdem memoria relegebatur.* Dies autem Cajo Pontifici in aliis atque aliis Martyrologiis attributi sunt hi; dies undevigesimus, itemque vigesimus Februarii; dies alter & vigesimus, itemque vigesimus secundus Aprilis; dies vigesimus tertius Maii, ac demum primus dies mensis Julii. An vero omnes hi dies ad cultum ejusdem Caii Romani Pontificis referantur, fortasse dubitari potest; de illis, quos non satis certo constet ad Cajum nostrum pertinere, infra Lectorem admonebimus.

Sex dies
nomine
S. Caii
consecrati.

Sed inser-
tum.

Dies pri-
mus 19.
Februarii.

Primus igitur dies Cajo sacer incidit in men-
sem Februarium, estque hujus mensis dies un-
devigesimus sive xi. Kalendas Martias; ad hunc
quippe Caii Pontificis Romani nomen adscri-
ptum reperitur in Martyrologio MS. Treviren-
si, ut refert Joannes Bollandus Tomo III. die
19. Februarii in Catalogo SS. Prætermissorum:
*S. Cajus Pontifex Romanus hoc etiam die in MS.
Martyrologio Trevirensi occasione fratris S. Ga-
binii colitur.* Subjicit itaque Bollandus rationem,
cur dies undevigesima Februarii martyrio Sancti
Gabinii consecrata, referatur etiam ad cultum
S. Caii, cum asserit hunc occasione fratris S.
Gabinii coli. Magni quippe videbatur interesse
ad decus ac laudem S. Gabinii, eodem die &
cultu S. Caii commemorationem fieri, cum et-
iam in fratrem gloria & celebritas præstantissi-
mi hujus Pontificis redundaret.

Cave igitur patres idcirco Cajum pariter cum
Gabinio ejusdem anniversarii honoris societate
conjugi, quod eodem die præclaram pro Chri-
sto mortem uterque obierit; præsertim cum er-
roris occasionem præbeant antiqui Martyrologi
& Scriptores, apud quos scriptum invenies; *Caj-
um martyrio coronatum esse cum Gabinio fratre;*
quibus verbis utuntur Liber Pontificalis Dama-
so adscriptus, Beda, Anastasius Bibliothecarius,
& alii plures; eadem postea Ferrarius, & ali-
qui Juniores Hagiologi sibi adoptarunt, & in
sua Menologia transtulerunt. Quænam his ver-
bis subjicienda sit sententia, sive adhibenda in-
terpretatio, Godefridus Henschenius Tom. III.
die 22. April. ad hunc modum declaravit: *SS.
Caii & Gabinii martyrium ita conjungitur in ge-
nuino Martyrologio Bedæ ad hunc xxii. Apri-
lis: Romæ depositio S. Caii Papæ, qui cum ec-
clesiam duodecim annos, menses quatuor, dies
duodecim rexisset, martyrio coronatur sub Dia-
cletiano Principe cum Gabinio fratre; scilicet in
eadem persecutione Diocletiani occiso, sed xi. Ka-
lendas Martii, uti additur apud Notkerum, qui
Notkerus cum Usuardo, Adone, aliisque idem
ferè elogium habet.* Itaque ex interpretatione
Henscheniana cum non idem dies, sed eadem
persecutio utrique mortem attulerit, idcirco al-
ter cum altero martyrii coronam adeptus esse
dicitur. Sed Augustinus Oldoinus in Additio-
nibus ad Ciacconium rem planius & accuratius
explicat: *Post martyrium Gabinii fratris, qui
obit 19. Februarii, vixit Cajus menses duos, ac
dies tres; nam 22. Aprilis die, Martyrii laurea
coronatus Cajus; etiamsi Breviarum Romanum,
& Anastasius Bibliothecarius referant una cum
Gabinio occubuisse, sed non eodem die, neque eo-
dem mense; sed eadem martyrii palma, eandem-
que ob causam ambo sunt affecti.* Hanc vel si-
milem quampiam interpretationem subeant ne-
cesse est verba illa, quæ videntur Cajum cum
Gabinio martyrii societate conjungere; nisi vero
existimemus tot ac tam graves auctores cum ec-
clesiasticis tabulis, & veterimis quibusque mo-
numentis dissentire, in quibus clare ac diserte
perscriptum est, quo uterque die obierit; &
Gabinus quidem xi. Kal. Mart., Cajus vero
x. Kal. Majas martyrio perfunctus esse dicitur.
Quod si adhuc contendas inter utriusque obitum
nihil temporis interfuisse, & in eo perstas, pro-
pterea quod scriptum sit *Cajum martyrio corona-
tum esse cum fratre Gabinio;* ad eundem diem,
eamdem ob causam, referas licebit martyrium
S. Susannæ, quam religionis causa interfectam
esse constat 11. Idus Augusti. Nam Franciscus

Maurolytus Cajum non modo cum G. binio fra-
tre, sed etiam cum hujus filia Susanna marty-
rii palmam adeptum esse scripsit: 22. Aprilis
*Romæ via Appia passio S. Caii Papæ, qui sub
Diocletiano Principe, una cum Gabinio fratre,
ejusque filia Susanna martyrio coronatus est.*

Alter dies Cajo item dicatus superiorem pro-
xime consequitur, & in Martyrologio Hiero-
nymiano Lucensi hisce verbis notatur: *x. Kal.
Martii, Romæ via Appia in cæmeterio Callisti
depositio Gagi Episcopi.* Ejusdem diei solemne
anniversarium Cajo attribuunt alii quoque Hieronymiana Apographa, itemque alii Martyro-
logi, quibuscum Lucensis Hieronymiana formu-
la præclare congruit, ut Florentinus docet. *Cum
nostro (idest Lucensi) concordat Corbiense & MS.
Richenoviense apud Henschenium in notis ad hunc
diem, quin etiam cum Notkero MS. Regine Sves-
cia hoc pacto: x. Kal. Mart. Romæ via Appia
in cæmeterio Callisti depositio Gai Episcopi.* Idem
docet Joannes Bollandus in prætermissis Tom. 3.
die 20. Febr. *S. Cajus Episcopus Romæ via
Appia in cæmeterio Callisti.* Ita MSS. Richeno-
viense S. Hieronymi, & alia cum Beda, Raba-
no, Notkero, & aliis Martyrologiis. Deinde
idem Bollandus sine ulla dubitatione affirmat hu-
jus diei cultum ad S. Cajum Romanum Ponti-
ficem referri. *Est, inquit, S. Cajus Papa, co-
liturque 22. Aprilis.*

Huic verbo, cum *depositionem* dicimus, apud
ecclesiasticos Scriptores, ea vis ac notio subje-
cta est, quæ apud bonos auctores Latinitatis vo-
cabulo *sepultura* tribuitur. Verum qui fieri po-
tuit, ut Cajus sepultura afficeretur x. Kal. Mar-
tias, quem duobus post mensibus obisse con-
stat; nisi forte ejusdem humatio dilata fuerit
in annum proximum, sic ut decem ipsos men-
ses sepultura caruerit. Hæc igitur fuerit necesse
est alia quædam ejus corporis depositio, quæ
ab Henschenio & Florentino apte congruenter,
que appellatur *corporis in meliorem, vel aptio-
rem locum cæmeterii Callisti depositio;* iidem ve-
ro negant proprie dici posse *depositionem*, quam
potius rite dixeris *elevationem*. Is honos anti-
quitus illis haberi solebat, qui vel martyrio
perfuncti, vel cum fama eximie sanctitatis ex
hac vita decesserant; idemque erat corpus ali-
cujus *elevare*, sive in nobiliorem locum extolle-
re, atque illum in Divorum numerum referre.
Veteres Christiani, simul atque Martyres extre-
mo certamine perfuncti, vel *Confessorum* nomen
ac laudem adepti occubissent, nihil habebant
antiquius, quam ut eorum corpora ex Ethnico-
rum manibus conspectuque surriperent, quæ ubi
nacti forent, clam & raptim nulla funeris pom-
pa, nulloque apparatu, propter ingruentium ho-
stium metum, humili vulgarique sepultura affi-
cere solebant. Ubi vero, deservescente persecu-
tione, paullulum respirare a metu cœpissent,
sacras eorumdem reliquias humo sublatas solem-
ni ritu ac cæremonia efferebant; atque in se-
pulchris honorificentioribus ad id extractis col-
locabant. Nec dubium esse potest, quin idem
honos habitus fuerit Cajo Pontifici Maximo,
cum ob ejus sanctitatem egregiam, tum obejus-
dem præclara in Christianam rempublicam me-
rita. Is itaque cum statim ab ejus obitu, pro-
more illorum temporum, humili loco humatus
cum cæteris fuisset, decimo quam obierat men-
se, anno scilicet 297., cum uterque Imperator
ab urbe aberat, indidem extractus est, & festa
pompa latoque apparatu elatus, intra ejusdem
Calli-

Dies se-
cundus 20.
Februarii.

Callisti cimiterium depositus fuit in alio longe honestiori sepulchro, quod eidem Christiani, per eos dies, honoris ac religionis causa paraverant. Cum autem hujusmodi depositio, seu potius elevatio in diem vigesimum Februarii mensis inciderit, decretum fuit, ut ad hunc etiam diem, in tabulis ecclesiasticis, anniversaria ejusdem commemoratio adscriberetur.

Petrus de Natalibus lib. xi. n. 74. meminit alterius ejusdem Caii, qui hac eadem die, cum duobus sociis Romæ martyrium subiit: *Pacemius & Nemefius in Cypro insula passi sunt x. Kal. Martii. Cajus, Victor, & Pantamia eodem die Romæ palmam percipiunt*. Hunc porro diversum esse ab nostro Cajo, vel ex eo colligi licet, quod huic nihil notæ aut tituli apponitur, unde intelligi queat eum fuisse Episcopali characterē ac potestate præditum; contra vero nunquam noster nominari solet, quin vel Episcopi, vel Papæ titulo ornatur. Præterea ipsemet Petrus Equilinus Episcopus eum distinguit a Cajo Romano Pontifice; hujus quippe Elogium suo loco jam descripsit, illum vero coniecit in caput postremum libri undecimi, atque inter Sanctos illos annoveravit, quorum, inquit, sola nomina, & dies festivi inveniuntur. Eisdem tres Martyres, *Cajum, Victorem, & Pantamiam* eodem die conjungunt, & Romæ attribuunt multa MSS. exemplaria Ussardi apud Henschenium Tomo 3. die 20. Febr. pag. 173. *Romæ SS. Caii, Victoris, & Pantamiae*. In aliquibus Apographis Hieronymianis itidem uterque Cajus distinguitur; & posteriori adduntur socii anonymi alias decem, alias viginti præter Victorem & Coronam, quæ ibidem in locum *Pantamiae* substituitur: *Romæ via Appia in cimiterio Callisti depositio Gagi Episcopi: & Gaglii, Victoris, Coronæ, & aliorum decem*. Neque vero te conturbet nomen *Galii*, quod pro Cajo subrogatur. Memineris velim, quæ de multiplici ac varia hujus nominis forma c. 2. §. 1. diximus; vix enim invenies aliud vocabulum, quod tam multiforme sit, & tanta litterarum dissimilitudine ac varietate gaudeat; ut minime mirum videri debeat, si in locum Caii, alias Gagus, alias Gallus, alias Galius irrepperit. In Apographo Lucensi scriptum est, & alii, ad hunc scilicet modum: *Romæ via Appia in cimiterio Callisti depositio Gagi Episcopi, & alii Victoris, Coronæ, & aliorum decem*. Sed apparet mendum esse librarii; quippe duæ illæ voces & alii neque cum antecedentibus neque cum consequentibus verbis cohærent. Minus inepte in Corbiensi, aliisque codicibus, prætermisso *Galio*, sive Cajo, scriptum est: & alibi *Victoris, & Coronæ*. Sed cum constet alterum quemdam Cajum Romæ floruisse, de quo mox dicetur, ejusque martyrium Ussardina exemplaria, & Petrus Equilinus in hunc ipsum diem conjiciant, nihil causæ est, cur ex illis Hieronymianis Apographis *Galium* deleri oporteat, & proprium nomen cum adverbio loci commutari. Huc adde Aquisgranense MS. in quo uterque Cajus aperte distinguitur, & huic diei 20. Februarii subjicitur: *Gagi, Victoris, & Coronæ martyrum, & aliorum viginti. Romæ Gagi Episcopi: quasi*, ait Henschenius Tomo 3. Febr. die 20. *alter Cajus SS. Victoris & Coronæ sociandus foret*. Itaque utriusque Caii nomen, & commemoratio ad hanc diem pertinet: hoc tantum interest, quod alterius quidem *Depositio*, alterius autem martyrium in eundem diem conferantur.

Ac mihi quidem Cajus martyr, de quo Equilinus & alii non solum ab Cajo Pontifice longe diversus, sed præterea unus, & idem videtur esse, atque ille, quem non sine laude commemorat Eusebius lib. 6. hist. c. 16. Is Zepherino Pontifice floruit eruditione juxta & sanctitate inclutus, qui cum Proculo quodam, ex impurissima Cataphrygum secta, congressus, eodem audiente ac disceptante Zepherino, accuratam de religione Catholica disputationem habuit, levissimi hominis audaciam fregit, Catholicorum decreta idoneis rationibus ac firmissimis argumentis propugnavit. Fuere autem, qui hunc seniores cum nostro Cajo juniore confunderent; ex quo factum est, ut Cajum Gabinii fratrem Zepherino in Pontificatum successisse existimaverint. Errandi causa & occasio fuit mira incogitantia & inscitia cujusdam interpretis, qui ut Galesinius in notis ad diem 22. April. monet, laudatum Eusebii locum male vertendo, secundum in modum depravavit. Cæterum si Græcæ locutioni, & communi aliorum Interpretum judicio standum sit, nihil aliud ex eo loco Eusebii colligitur, nisi Romæ fuisse quemdam Cajum, singulari doctrina, & sanctitate præditum, qui Zepherino Pontifice tanta famæ ac nominis celebritate floruit, ut Latinis pariter Græcisque hominibus notus esset. Hunc autem subrogatum esse Zepherino nusquam Eusebius scripsit; idque hoc argumento confirmari potest, quod Græci, qui cæteroquin Eusebium sequuntur, non Cajum, sed cum ipsomet Eusebio Latinisque omnibus Callistum fuisse scribant, qui proximus post Zepherinum Romanam sedem obtinuit; & omnes præterea doceant Cajum Gabinii fratrem Eutychiano successum esse, anno fere centesimo, postquam Zepherinus obierat. Tantum igitur abest, ut Cajus is, de quo Eusebius meminit, idem sit atque Cajus Romanus Pontifex, ut inter hujus Pontificatum, & illius ætatem anni ferme centum interfuerint.

Joannes Baptista Sollerius nobis ansam veluti præbuit ad inveniendum ac designandum diem tertium, quem veteres Caii Pontificis nomini ac memoriæ consecrarunt. Is siquidem tradit in eo Apographo Hieronymiano, quod Richenoviense Contractum vulgo appellant, altero & vigesimo die mensis Aprilis Caii mentionem fieri ad hunc modum: *x. Kal. Maji, Romæ depositio Gagi Episcopi*. Huc adde Wandalbertum ad eandem diem Caii nomen adscribentem: *Undecima Gagus, pariter Simeonque coluntur*. Illud vero per mihi mirum videtur, quod in Richenoviensi statim insequentidie eadem formula iterum describitur: *x. Kal. Maji Romæ depositio S. Gagi Episcopi*. Non defuere graves in primis doctique homines, qui exemplaribus Hieronymianis vitio dederint, quod eadem identidem repetant, easdemque formulas iisdem plane verbis, iterum ac sæpius exhibeant, idque negant Auctori tribuendum, sed ad Librarios sæpe oscitantes, operique indormientes referendum esse affirmant. Ego vero his valde assentior, qui plerasque hujusmodi repetitiones Librariis adscribunt; verum quod attinet ad hunc locum MS. Richenoviensis, mihi videtur, non temere, nec casu, sed consilio ac dedita opera ejusdem formulæ repetitio facta fuisse; quippe cum in aliis etiam Martyrologiis MS. commemoratio S. Caii Papæ affixa est ad diem 21. Aprilis; id quod præclare monet Henschenius in Prætermisssis sub die 21. Aprilis: *S. Cajus Papa memoratur a Wandalber-*

Dies tertius S. Caii 25. April.

*Wandalberto, & in nonnullis Mss. ut etiam observamus in ejus Actis xxii. Aprilis; ubi hoc iterum admonet: Pridie, seu xxi. Aprilis nominatur S. Cajus a Wandalberto & in nonnullis Mss. Non igitur incuria Librarii in Richenoviense contractum irrepsit, quod aliorum codicum testimonio confirmatur. Verum cur is dies Cajo sacer habitus sit, non est facile rationem reddere. Si tamen in re subobscura conjecturis uti liceat, idcirco xi. Kalendas Majas Caii mentionem fieri dixerim, quod in hunc diem sanctissimi Pontificis obitus inciderit; proximo autem die ejusdem commemoratio propterea iteratur, quod hoc ipso die venerandum illius corpus sepulchro illatum fuerit. Neque enim eodem, quo quisque moritur die, sepulturae mandari solet. Cum itaque Cajus obiisset xi. Kal. Maji, ejusdem humatio sive *Depositio* in proximum diem dilata fuit; uterque porro dies dignus visus est, qui ad ejus membra recolendam in Fastos Divorum referretur. Neque illud me ab hac sententia dimovet, quod dies uterque *Depositionis titulo* signetur; nam ut paullo infra dicemus, apud Martyrologos etiam dies obitus *Depositionis* nomine interdum appellari solet. Si autem mihi objeceris Catalogos Romanorum Pontificum, qui Caii vitam & Pontificatum producunt usque ad x. Kalen. Maji, sive ad diem vigesimam secundam Aprilis, in promptu est, quod respondeam. Veteri consuetudine receptum est, ut initium diei ecclesiastici, alias quidem ab dimidio noctis antegradientis, alias vero ab vespere superioris inclinati in occasum diei repetatur; quæ posterior dierum inchoandorum ratio ad solemnia Divorum celebranda spectari potissimum solet; a primis enim vespere diei antecedentis, & præscripto ecclesie, anniversarii cultus officia illis persolvere incipimus. Fac igitur obierit Cajus sub vespere diei vigesima primæ Aprilis, cum jam dies vigesima secunda more ritusque ecclesiastico inierat, ex eo fit, ut vere propriæque in Catalogis supra laudatis ejus vita & Pontificatus proferatur usque ad x. Kalendas Maji, qui quidem dies extremam præcedentis diei partem ex instituto ecclesiastico sibi vindicat.*

§. II.

De reliquis tribus diebus Caii nomine consecratis.

Quartus
dies Cajo
Sacer 22.
April.

Quartus dies, idemque omnium notissimus ac celeberrimus, quem solemniter & anniversarie B. Caii commemorationi ecclesia decrevit, x. Kalendas Majas more institutoque Majorum hodieque peragitur. Itaque is unus dies etiamnum habetur Caii Pontificis nomine religiosus, & ubique celebratur, quo ecclesia præscribit, ritu cultusque; nam reliquos in vulgus ignotos jam pridem vetustas ac desuetudo abrogavit. Secundam ac vigesimam Aprilis diem Caii Pontificis Maximi nomine insigniunt Martyrologium Romanum utrumque, Apographa Hieronymiana, Beda, Uuardus, Ado, Notkerus, Rabanus, Anastasius, Petrus Natalis, Petrus Galestinus, Philippus Ferrarius, atque ut paucis omnes complectar, neminem reperio ex Hagiologis antiquis juxta & junioribus, quin ad hunc diem eandem Caii commemorationem, & cultum anniversarium adscripserit. In eo variari inter eos video, quod eundem festum diem alii

aliò titulo afficiunt. Auctor Martyrologii Romani nullam hujus diei notam apposuit, qua secernt a reliquis distinguere posset: x. Kalend. Maji, Roma S. Caii Papa, qui sub Diocletiano Principe martyrio coronatus est. Apud Notkerum & Uuardum is dies esse dicitur *Natalis S. Caii: Roma via Appia in cæmeterio Callisti Nativitas S. Caii*. Ita Notkerus. Uuardus autem: *Roma via Appia Natalis B. Caii Papa &c.* Sunt qui huic diei S. Caii *Passionem*, sive *martyrium* affigunt, quod idem significat, arguunt *Natalis*. Id videre licet in Mss. codice Regine Sveciæ: *Roma Passio S. Caii Papa*. Alii denique in hunc diem S. Caii depositionem conjiciunt, ut legitur in plerisque Apographis Hieronymianis: *Roma in cæmeterio Callisti via Appia Depositio S. Gagi*; itemque eo opusculo sive indice sane perantiquo apud Bucherium de doctrina temp. cap. 15. cuius titulus est depositio Episcoporum: x. Kal. Maji Caii in Callisti.

Multiplices tituli, quibus unus idemque dies afficitur, nos addubitare cogit, utrum Majores nostri hoc die Caii obitum, sive martyrium, an vero ejusdem sepulturae memoriam celebrari colique voluerint. Hinc factum esse arbitror, ut Actor Martyrologii Romani caute ac prudenter ab omni titulo abstinuerit, quod satius esse duceret hujus diei celebrandæ causam silentio præterire, quam in re dubia minimeque explorata auctoritatem suam interponere. Cæterum, nisi fallor, Martyrologos verbis, non re dissidere arbitror, quippe dissimiles illi varique tituli eodem spectant, habentque eandem sibi subjectam notionem. Nam *Passio* seu *Martyrium* valet prorsus idem, quod *Natalis* dies, sive dies, quo quis terræ moritur, ac cælo nascitur, vitamque immortalem adipiscitur. *Depositio* autem, quamvis propriè sepulturam significet, interdum tamen paullo latius patet, atque ad natalem diem, sive diem obitus aut martyrii accommodari solet; itemque *natalis* diei vocabulo subest nonnumquam ipsemet dies sepulturae, seu depositionis. Quarum quidem appellationum exempla Martyrologi nobis haud pauca suppeditant. Certe D. Ambrosius depositionis vocem transtulit ad significandum eundem diem, quo B. Eusebius martyr & Episcopus Vercellensis ex hac vita ad Superos migravit, in ea scilicet oratione, quam de laudibus ejusdem habuit, eidemque titulum *Depositionis* præfixit, quin immo ab hac ipsa voce sermonem exorditur. *Depositionem S. Eusebii hodie celebramus &c.* & infra: *Unde & depositionis ipsa dies natalis dicitur, quod delictorum carcere liberati, libertati nascimur Salvatoris. Sed videamus, S. Eusebius cum quanta gloria ad hanc diem depositionis advenit.* Quarum quidem appellationum, quæ utrique diei obitus, ac sepulturae promiscue, & communiter attribuuntur, hanc rationem reddi posse existimo. Cum idem olim, atque nunc viget, mos fuisse, eademque antiquitus de humatione ac sepultura lex ecclesiastica constituta videatur, ut scilicet Christiani proximo post obitum die tumularentur, duo illi dies, quorum alter e Sanctorum virorum morte, alter ex eorumdem sepultura religionis ac celebritatis causam acceperant, pro uno & eodem die haberi solebant; quippe inter mortem & sepulturam tantumdem temporis intercederet, quantum justæ integræque diei spatio circumscribitur. Hinc factum est, ut alii quidem accurate ac distincte diem utramque notaret, & suo quemque ac proprio voca-

vocabulo impertirent; alii autem ex duobus diem unum constantes, eidem vel *natalis*, vel *depositionis* titulum adscriberent, quippe cum in eum diem veluti ex duobus coalitum & mors, & sepultura concurrebant. Quod ad rem nostram attinet, siue Cajus depositus atque humatus fuerit x. Kalendas Majas, & die proximo superiori obierit, ut supra diximus nobis videri; siue ex hac vita decesserit x. Kalendas Majas, & insequenti die sepulchrum subierit, haud inepte dies hic *vicissimus* & secundus Aprilis ab aliis *Depositio* S. Caii, ab aliis *Natalis* vocatur. Utrumque enim hoc die accidit, siquidem hujus diei metiendi ratio, non a dimidio unius ad dimidiam alterius noctis deducatur, sed a vespere diei superioris initium ducat, & in diem proximum desinat, viginti & quatuor ipsas horas complexa, quarum aliquot ex utroque, qui antecedit, & consequitur, die mutuatur.

Ad cultum S. Caii Romani Pontificis videtur revocari posse etiam dies tertius & vigesimus mensis Maji. Is quippe S. Cajo dicatus fuisse traditur in Martyrologio Ms. Divionensi, de quo Henschenius tom. 3. die 22. Aprilis mentionem fecit: *Martyrologium Ms. Divionense in adjunctis ad Martyrologium Bedæ ante Tomum I. Martii memoriam ejusdem recolat his verbis: xxiii. Maji S. Caii Papæ & aliorum ducentorum quinquaginta Romæ.* Et in Prætermisssis eodem die 23. Maji hæc apud Hagiologos Antuerpienses leguntur: *xxiii. Maji S. Caii Papæ & 250. memoria celebratur in Ms. Divionensi. De sociis nihil alibi legimus, ne quidem ad vitam S. Caii 22. Aprilis.* Vereor equidem, ne hujusmodi formula ad Cajum nostrum non pertineat. Quod enim Cajus ille titulo Papæ cohonestetur, id non est satis argumenti, cur ad Cajum Romanum Episcopum referri debeat. Nemo quippe tam rudis, tam ignarus est ecclesiasticæ antiquitatis, quin sciat hujusmodi ritulum omnibus olim Episcopis communem fuisse. Neque vero ante Gregorium VII. qui Pontificatum iniit anno tertio & septuagesimo sæculi undecimi, sic Romani Pontificis proprius esse cœpit, ut huic uni deinceps, ac præterea nulli tribuatur. Quorum vero pertinent tot socii in eam formulam conjecti? Cum tam multi Auctores de Cajo nostro scriperint, neminem invenio, qui vel unum siue martyrii, siue sepulchri socium eidem adjunxerit, quod ante nos animadverterant Antuerpienses Hagiologi. De sociis, inquiunt, nihil alibi legimus, ne quidem ad vitam S. Caii Papæ 22. Aprilis. Video sane quid ad hæc respondere possis, nimirum non idcirco ducentos illos & quinquaginta martyres cum Cajo conjungi, quod huic cum illis societas aliqua intercesserit, sed quia cum martyrio perfuncti essent x. Kal. Junias, jure meritoque sibi vindicant hunc diem, quem Cajo etiam Romano Antistiti aham ob causam Majores nostri consecraverint. Sed utcumque res habeat, certe non satis constat, utrum hujus diei religio ad Cajum nostrum, an vero ad alium quemdam referenda sit, qui Episcopus pariter ac martyr fuerit, & Cajus itidem appellaretur, ac Romæ cum ducentis aliis & quinquaginta pro Christo decertaverit.

Demum in Martyrologio Hieronymiano invenio Kalendas Julias Cajo Papæ dedicatas fuisse: *Kalendis Julii Caji Papæ.* Notkerus ad eundem diem Caii commemorationem affixit; ac tria insuper adjecit, quæ in formula Hieronymiana desiderantur; primum positionem loci,

deinde titulum festi diei, tandem socios haud paucos martyrii laude insignes. *Romæ nativitas Caii Papæ, & aliorum non paucorum martyrum.* In Auctario Adonis eadem fere leguntur, Florentinio teste, nisi quod diei titulus, siue diei in hujus Pontificis honorem cultumque celebrandi causa prætermittatur: *Romæ Caii Papæ & aliorum.* Est præterea vetustissimus codex Regine Sveciæ, in quo, ut idem Florentinius est auctor, non dies natalis, sed *Depositio* S. Caii Kalendis Juliis subicitur. Docet autem idem Florentinius hic Depositionis vocabulo significari alteram quamdam B. Caii translationem, quæ fortassis in hunc diem inciderit; idque congruit cum *Florario*, seu *Promptuario Sanctorum*, ubi sic legitur: *Caii Papæ translatio.* Nec vero quidquam obstat, quo minus sacrum ejusdem Caii corpus in eodem Callisti cœmeterio semel atque iterum sepulchri locum mutaverit, ac primum quidem x. Kal. Martias, deinde ipsis Kalendis Juliis ex alio in aliud monumentum idemque augustius, & magnificentius translatus fuerit. Errasse autem Notkerus convincitur, qui diem natalem sancti Caii Romani Pontificis ex Aprilis mense ad Kalendas Quinctiles transtulit; nisi forte hunc errorem in Amanuenses conferri placeat. Cæterum si quis existimet alterum quemdam Cajum fuisse item Episcopum ac martyrem, cui anniversarium postremi hujus diei cultum adjudicari oporteat, hujus sententiæ neque temere assentiendum, neque valde repugnandum putaverim.

§. III.

De cultu S. Caii Papæ & martyris in urbe.

Post Caii ex hac vita excessum, ejusdemque consecrationem, anni haud ita multi intercesserant, cum extinctis tyrannis, & pace per Constantinum Magnum ecclesiæ reddita templum in urbe eidem constitutum est, humile illud quidem ac mediocre pro hodierna sacrarum ædium magnificentia, sed, ut temporibus illis, satis ornatum capaxque. Nam ipsamet Caii Domus in ejus honorem cultumque Deo optimo maximo dedicata est. Hujus locum situmque distincte accurateque descriptum invenio apud Surium in Actis S. Susannæ: *Caii Episcopi domus B. Gabinii domui juncta erat; atque ex eo tempore Christianorum statio deputata est in duabus ædibus usque ad hodiernum diem. Factum est hoc Romæ in regione vi. apud Vicum Mamuri, ante Salustii forum.* Itaque domus Caii, in Colle Quirinali, proxime aberat ab ædibus paternis S. Susannæ; cum autem utraque domus in templum conversa esset, una utrique statio decreta est, ut docet Oldoinus; idemque Joannes Ciampinus Vet. monum. par. 2. cap. 23. confirmat: *Cum B. Caii domus, ædibus S. Susannæ & Gabinii patris conjuncta esset, inde factum, ut Christianorum statio in duabus illis instituta fuerit.* Una igitur erat, & communis statio affixa utrique templo; quo scilicet singulis annis, stata die, publica solemnique supplicatione instituta, veteres Christiani confluere solebant; ibique cum Dei verbo audiendo, sacris mysteriis obeundis, orantes jejunantesque perstarent, & præces jejuniumque usque ad horam diei novam, vel etiam usque ad vespertas protraherent, a stando *Statio* nomen invenit. Cujus verbi vim notionemque Bellarminus de Indulg. lib. 2. cap. 20. his

Domus Caii in ejus honorem Deo consecrata.

Statio in duabus S. Caii & Susannæ affixa.

Quindus dies 23. Maji inscriptus nomine Caii.

Dies festus 1. Julii.

his verbis explicuit: *Stationes dictæ sunt, militari vocabulo, vigilia quædam spirituales ecclesiæ, quæ vel ob imminentem persecutionem, vel alia de causa, in jejuniis & oratione perseverabant usque ad horam diei nonam, aut etiam ad vespertinam; simul enim jejunium, & statio solvebatur. Et quemadmodum milites in excubiis vigilantes in statione esse dicuntur, sive stent, sive sedeant, sive obambulent; sic etiam Christiani stationem celebrare dicebantur, cum in oratione & jejunio tota die perseverarent, sive stant, sive prostrati ad terram, sive genibus positis, sive alio quovis modo Dominum precarentur. De qua re vide Tertullianum in lib. de Fuga in Persecutione, in lib. de jejun. & in lib. de oratione &c. Erant autem hæc, de quibus meminit Bellarminus, stationes quædam extraordinariæ ad mala ingruentia avertenda, divinamque opem implorandam institutæ. Cæterum plures aliæ singulis annis celebrari solebant sacræ stationes, & stabiles illæ quidem, affixæque primariis urbis templis ac Basilicis, ad quas certis cujusque anni diebus, supplicandi & indulgentiæ delictorum impetrandæ causa Christiani admodum frequentes conveniebant. Has porro stationes, ait Laurentius Beyerlink, postea S. Gregorius Papa, certo sub numero limitavit, totidem per totum annum statuens, videlicet quatuor Dominici Adventus, Feniis 46. & Sabbatho quatuor Temporum; vigilia & die Nativitatis Domini, S. Stephani, S. Joannis Evangelistæ, SS. Innocentium, Kal. Januarii in Circumcisione Domini, die Epiphania, Dominicis in LXX. LX. & L. a Feria 4. Cinerum usque ad Dominicam in Albis, per totam Quadragesimam, in die S. Marci, in Ascensione Domini, a vigilia Pentecostes usque ad Dominicam Trinitatis exclusive, in Festivitatibus S. Crucis, & Anniversaria dedicatione Ecclesiarum S. Salvatoris, & SS. Apostolorum Petri ac Pauli. His adde alias ab aliis deinceps Pontificibus constitutas, veluti Litánias triduanas ante Ascensionem Domini, &c. quæ quidem omnes etiamnum vigent, atque eximia populi Romani religione frequentantur.*

Statio ad S. Caii, & S. Susannæ antiquissima.

Porro Statio ad S. Caii, & S. Susannæ vetustissima est, inde usque ab initio quarti sæculi instituta, eaque vocabatur *Statio ad duas domos*, propterea quod in utriusque domo divinis Mysteriis initiata, celebrari solet uno & eodem die; nimirum eo sabbatho, quod diem Dominiicam ab incepto solemnem quadraginta dierum jejunio tertiam proxime consequitur. Utrique autem templo quemadmodum una decreta fuerat communisque Statio, sic etiam unus ab Cajo & Susanna simul conjunctis, idemque Titulus impositus fuit, dictusque Titulus SS. Caii & Susannæ. Titulus autem, ait Baronius in Not. ad Martyrol. die 26. Julii, idem est, quod memoria seu ecclesia, sic dictus, quod in loco, ubi erat ecclesia erigenda, Crux poneretur in titulum. Atque in hac rem citat plures leges ex Codice Theodos. aliisque, & plures Canones ex Conciliis, & alia aliunde testimonia deprompta, itemque hos versículos describit ex Prudentia hym. 3. Peristeph. de S. Vincentio, in quibus Poeta Tyrannum induxit loquentem ad hunc modum:

*Jam nunc & ossa extinxero,
Ne sit sepulchrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat,
Titulumque figat Martyris.*

Deinde Baronius idem hæc subjecit: *Roma autem obtinuit vetus loquendi usus, ut non omnis ecclesia, martyrumve memoria, Titulus diceretur; sed tantum insigniores ecclesiæ, in quibus præficerentur Presbyteri Cardinales. Ex quibus perspici potest duas illas ædes S. Caii, itemque S. Susannæ, si minus propter amplitudinem ac magnificentiam, certi ob loci religionem ac sanctitatem inter primaria urbis templa olim annumeratas fuisse, ac dignas plane habitas, quæ Titulo Cardinalitio exornarentur; & utriusque administratio ac Præfectura uni de Presbyteris Cardinalibus committeretur. Bartholomæus Piazza de Hierarch. Cardinal. auctor est easdem S. Caii & S. Susannæ ædes uni titulo subjectas fuisse usque ad Gelasium I. quo Pontifice, vel paulo ante, idem titulus in duos divisus est, & suis utrique templo tributus, alter ab S. Cajo, alter ab S. Susanna; idque intelligi potest ex Actis Concilii Romani Primi sub Symmacho habiti anno 499. quibus & Asellus Presbyter tituli S. Susannæ, & Severus Presbyter tituli S. Caii subscripti inveniuntur.*

Ædes S. Caii, quamdiu incolumis stetit, haud dubium est, quin a populo Romano, qua par erat, frequentia ac religione celebraretur. Sed cum eadem multis abhinc sæculis aut terræmotu, aut vetustate, incertum quo tempore quove casu, corruerit, una pariter religio loci penitus interiit. Satis constat, si vera sunt, quæ scripsit Bartholomæus Piazza, jam inde a Pontificatu S. Gregorii Magni, nihil ex ea superfuisse, nisi vel semirutos parietes, vel collapsi æquatique solo templi vestigia. Nam hæc causa fuit, cur idem Pontifex, qui septimo ineunte sæculo ecclesiæ præfuit, in ædem SS. Quatuor Coronatorum titulum Cardinalitium transferret, ut idem Bartholomæus tradit, quem majores ab initio ædi S. Caii honoris causa indiderant. Ex eo igitur tempore nullum templum, nullum præcipui cultus monumentum, de quo memoriæ proditum sit, Cajo in urbe habuit, nisi quod, ut credibile est, ejusdem anniversarius ac festus dies majori, quam in aliis templis solet, apparatu ritumque celebrabatur tum in Basilica S. Petri, ubi aliquid ex ejus reliquiis conditum ferunt, tum vero in æde S. Susannæ, in qua asservatur coliturque corpus ejusdem Virginis ac Martyris, itemque S. Gabinii, quibus cum Cajo non solum communio sanguinis, sed etiam ejusdem religionis ac fidei, rerumque omnium divinarum ætissima societas intercesserat.

Cum ergo jamdudum Caii nomen ac memoria in urbe propemodum exolevisset, neque debitus eidem honos vulgo haberetur; Urbanus VIII. Pontifex Maximus suarum partium esse duxit sanctissimi decessoris sui, ac præstantissimi Pontificis cultum ac religionem magis magisque in dies senescentem, ab oblivione hominum, & posteritatis incuria vindicare. Porro ut Romanos ad veterem erga D. Cajum venerationem revocaret, nihil opportunius aut efficacius esse censuit, quam si collapsum ejusdem templum restitueret. Ad id perficiendum Pontificis animo mirum ardorem injecerat desperata salus ac libertas, ope D. Caii, Dalmatis haud ita pridem reddita, de quibus paragrapho proximo dicendum erit; præsertim cum ii voti ac religionis causa Romam profecti, contra quam putabant, nullum in urbe templum Cajo dicatum reperissent, in quo insignis maximeque memorabilis beneficii ab eo accepti monumenta statuerent ad memoriam posteritatis semper-

Unus idemque Titulus utriusque Templo SS. Caii & Susannæ impositus.

Deinde suum cultumque,

Ædes S. Caii collapsa

ibi

& titulus ad Ecclesiam SS. Quatuor Coronatorum translatus

Urbanus VIII. Templum S. Caii in urbe restituit

plernam. Itaque Urbanus huc præcipuas cogitationes curasque convertit; solertos ac peritos viros accersi jubet, quibus id negotii daret, ut videris templi aream, ac situm sedulo investigarent, & quæ comperiissent, ad se referrent. Illi confestim imperata faciunt, locum explorant, diruta ædis vestigia deprehendunt, ex eisque ejusdem formam ac magnitudinem conjiciunt. Pontifex re comperta mirifice lætus, operi manum statim admovent; & architectis eximiiis, operisque ad id conductis rem strenue urgere institit. Unum intra æqueve annum, ipsius Pontificis ære sumptuque, nova ædes S. Cajo dicata, in eisdem ferme stetit vestigiis, quibus vetus insederat; nisi quod hæc illi & longitudine, & latitudine aliquanto præstabat. Cæterum novi templi elegantia ornatuque antiqui magnitudo compensatur. Est quippe solerter & perpulchre descriptum, variis coloribus eximiisque picturis ex omni fere parte obductum; & inauratis præterea marmoreisque signis atque operibus conspicuum, Tria omnia sacella, totidemque habet altaria mira arte perfecta; inter quæ tum materiæ præstantia, tum operis forma ac specie, longe multumque eminet Ara Maxima, e regione januæ sita, quam Urbanus S. Cajo dicavit, aræque ejusdem effigiem egregii artificis manu pictam imposuit.

Condito ornatoque templo Pontifex nihil habuit antiquius, quam ut eidem sacris quoque ornamentis adjunctis religionem ac celebritatem conciliaret. Ac primum quidem insignes B. Caji reliquias ibidem condidit, quæ ad sacram ædem visendam celebrandamque populi Romani frequentiam ac pietatem allicerent. Nec vero audiendus est Floravantes, & alii, qui totum corpus ejusdem illuc ab Urbano illatum fuisse scripserunt, quippe cum Archiepiscopo Rhodiensi donatum illud fuerat a Gregorio XV. paucis ante annis. Itaque Urbanus in eo templo S. Caji ab se restituto deposuit tum partem illam, quam Gregorius ex corpore eodem recens invento detraxit, sibi que retinuit, ut narrat Marnaviti; tum fortassis etiam dentem illum molarem indidem exemptum, quem idem Gregorius eidem Marnaviti Episcopo Bosinensi, tum Archidiacono Zagrabienfi, dono dedit; præsertim cum is sacrum illud pignus Barberinis Urbani cognatis custodiendum tradiderit; neque satis constat ubi nunc extet, aut in cujus potestatem venerit. Idem Pontifex Urbanus antiquam stationem, colapsi templi causa intermissam longo intervallo revocavit, atque iterum cum statione ad S. Susannam conjunxit, quæ olim dicta fuerat *Statio ad duas domos*, nunc tamen unicum fere illud cognomen retinet a *S. Susanna*, quod numquam amisit. Dies huic stationi decretus est Sabbathum ante quartam Dominicam jejunii quadragenarii; quo quidem die ut S. Susannæ, sic S. Caji ædem pie casteque visentibus delictorum veniam idem Urbanus indulgit. Quamvis autem nova templo titulum S. Caji imposuerit, eidem tamen Cardinalitium titulum non restituit; quia cum eum dimovere nollet ab æde SS. Quatuor Coronatorum, quo multis ante sæculis a S. Gregorio Magno translatus fuerat, titulos Cardinalitios non esse multiplicandos putavit. Illuc præterea jussit inferri, ut in oculis conspectuque omnium perpetuo expositum esset, unum e vexillis, quæ Dalmatæ haud dubio D. Caji auxilio, barbaricæ servitutis metu certissimoque periculo exempti, Turcis ademperant; ut salutis ac victoriæ di-

vinus partæ trophæa illic posita, Divi sospitalis beneficentiam, præsensque in rebus afflictis ac perditis auxilium posteris declararent. Ad extremum, ut templi restituti, cultusque instaurati memoriam in omnem posteritatem propagaret, in Breviario Romano ad sextam Lectionem Officii S. Caji hanc clausulam adjici jussit: *Ejus memoriam Urbanus VIII. in urbe renovavit, dirutam ecclesiam restituit, titulo, statione, & ipsius reliquiis decoravit.* Extat præterea in eodem templo supra januam Maximam inscriptio ejusdem rei testis, in tabula marmorea his litteris incisa;

Urbanus VIII. Pont. Max.
Domum in Urbe S. Caji Papæ & Mart.
In Ecclesiam olim consecratam
Ac in titulum erectam
Sacraque Statione celebrem
Vetustate collapsam
A Fundamentiis excitavit.
Reliquiis ejusdem Sancti Caji
Reliquiis Titulum
Ac Stationem restituit
An. Sal. MDCXXXI.
Pont. IX.

In hac æde singulis annis dies natalis S. Caji magnifico apparatu, solemnique ritu, & pio populi Romani concursu celebratur X. Kalend. Majas. Idem Urbanus omnibus eo die templum S. Caji rite adeuntibus, animi maculis per confessionem elutis, ac divina dape refectis, cunctorum delictorum Indulgentiam impertit; quod quidem privilegium cæteri deinceps Pontifices non modo ratum habuere, sed insuper auctoritate sua confirmarunt. Tota ejus diei Liturgia ac psalmodia sub ritu duplicis 1. cl. ad cultum honoremque S. Caji refertur; & in octavam usque diem vel idem religionis officium eidem persolvitur, vel certe quotidiana ejusdem commemoratio celebratur. Neque ejus diei lætitiæ ac celebritas hujus templi angustiis contineri deberet, sed emanare etiam in Basilicam S. Susannæ, quæ prope adjacet, itemque in ædem proximam atque Cœnobium sacrarum Virginum, quæ ex instituto ac disciplina Carmelitica vitam omnibus sanctimoniarum notis insignem colunt. Cœnobium condidit Urbanus VIII. & Virgines illæ gentilitio Conditoris nomine appellantur Barberinæ. His templi ab se instaurati ac refecti curam Pontifex commisit; ut non minus ædi Cajanæ ornamento ac præsidio forent, quam Christianis illuc subeuntibus ad omnem virtutem ac religionem, exemplo atque incitamento essent.

Dies festus S. Caji in ejus æde restituta celebratur 22. April. c. octava.

§. IV.

De Cultu S. Caji Papæ in Dalmatia.

IN ea Dalmatiæ superioris parte, quæ Rhizonicum ac Drinensem sinum interjacet, quæque multos abhinc annos Ottomanicæ servitutis jugum subiit, antiquæ erga B. Cajum religionis vestigia quædam adhuc remanent, quæ neque diuturnitas temporum, neque Turcarum barbaries ac superstitio penitus abolere potuit. Auctorem habeo Andream Zmajavitiū Archiepiscopum Antibarensem, qui in Synopsi MS. Annalium tom. 1. an. 283. tradit apud Christianos Græci pariter Latinique ritus, qui sane frequentes eam regionem incolunt, id veteri consuetudine

Caji cultus in Dalmatia superioris,

Reliquiis S. Caji,

antiqua Statione & indulgentiis decoravit.

& in Dal-
matia in-
feriori,

quem co-
datus est
augere Ni-
colaus
Blancovi-
cius Episc.
Machar-
schæ,

dine receptum esse, ut haud pauci filios suos, cum baptismo initiantur, Caii nomine appellari jubeant; sive ut eos sanctissimi hujus Pontificis fidei ac tutelæ commendent; sive ut suam adversus illum religionem, piamque voluntatem, hoc qualicumque venerationis officio declarent. Hujus porro consuetudinis hanc rationem affert, quod si populi sic habeant persuasum, Cajum ex Dalmatia originem duxisse, ac proinde populares suos illi curæ futuros; & se suosque liberos nusquam tutiores, quam in ejus benevolentia ac patrocinio fore confidunt. Verum in Dalmatia inferiori, sive in Salonitana Provincia, ubi Cajus in lucem editus est, quantum animadvertere potuit, qui regiones illas Apostolicis Missionibus sæpe lustravit, ne hoc quidem publicæ religionis officium vulgo usurpant. Opinio tamen de Cajo in his locis genito atque educato & omnium est, & summa cum fide ab avis ac parentibus filiis ac nepotibus traditur. Ex eo fit, ut plerique Cajum privatim præcipuo quodam cultu venerentur, & si quid adversi accidat, ad ejus opem confugiant; neque desunt qui in gravissimis rebus ac difficillimis temporibus cum sibi præsidio ac salutis fuisse testentur. Cæterum nulla publici externique cultus monumenta, quod ego sciam, in universa Dalmatia, nullum templum, nullum altare, aut sacellum extat, quod Caii titulo inscribatur.

Spes tamen est imposterum fore, ut Dalmatæ superiorum temporum injuriam, qua dignum est, religione ac pietate compensent, & patronum ac popularem suum hoc impensius posteri colant, quo negligentius habitum a majoribus suis, cultumque fuisse meminerint; præsertim cum ante annos aliquot Nicolaus Blancovicius Episcopus Macharschenis, qui non sine opinione sanctitatis eximie decessit, omnem industriam in id, operamque contulerit, ut torpentes Dalmatarum animos ad studium & venerationem tanti Patroni excitaret; ejusque cultum jamdiu obsoletum in antiquum splendorem ac dignitatem restitueret. Is quippe, ad honorem cultumque sanctissimi hujus Pontificis propagandum, multa sapienter excogitavit, solerterque perfecit. Nam primum quidem cum eam suæ Diocesis partem, quæ Turcarum imperio subest, Episcopali more ritumque lustraret; in quodam pago, cujus nomen perscriptum non invenio, domunculam quamdam possessione vacuum ac semirutam consecratione Pontificali initiavit, & B. Caii titulo inscripsit. Aram præterea ibidem extruxit, eique ejusdem Pontificis effigiem imposuit. Sub discessu incolas & finitimos Christianos etiam atque etiam hortari institit, ut singulis annis X. Kal. Majas (qui dies Cajo sacer est) illam ædiculam pie casteque inviserent, rem divinam ibidem faciendam curarent, neque omitterent sacræ concioni interesse, si quempiam e Clero idoneum nancisci possent, qui eo die de laudibus S. Caii orationem haberet. Deinde Macharschæ in æde Cathedrali, quæ eo potissimum impulsore extrui jam coeperat, locum sane amplum designavit, in quo sacellum atque altare B. Cajo poneret ac dedicaret, quod an perfecit, antequam e vivis excederet, haud equidem scio.

Præterea hortando suadendoque id summo opere optavit ac petiit, ut Magistratus populusque Macharschenis publico ac solemnî decreto S. Cajum urbis ac dioceseos patronum adoptaret.

Demum ad sacram Rituum Congregationem litteras supplices dedit, quarum caput erat, se rogare ac vehementer petere, ut in sua diocesi festum & anniversarium B. Caii diem *sub ritu duplicis secundæ classis* celebrari liceat, dilato in aliam diem cultu S. Soteris, qui pariter cum S. Cajo X. Kal. Majas præscripto universalis ecclesiæ, eodem officio ritumque colitur; itemque ut Festi diei celebritas ac Liturgia in septem dies proximos extendatur. Nec preces incassum adhibuit. Sacra Congregatio totam rem probavit, & supplicanti omnia prolixè concessit; idque testatum voluit esse publico rescripto Romæ dato, cujus exemplar, si quando nactus fuero, non committam, ut in historia nostra desiderari possit.

Per idem fere tempus nihilq. segnior ad cultum S. Caii in universa Dalmatia augendum pia quædam extitit Dalmaticorum Antistitum conspiratio, qui ut liceret imposterum in tota provincia, Liturgiam precesque canonicas S. Caii ritu duplici celebrare X. Kalend. Maji, a sacra Rituum Congregatione postularunt; interpositis etiam ad id impetrandum precibus Sac. Cong. de Propaganda Fide, ad quam unanimi consensu, communique nomine supplices litteras dederunt. Antea siquidem Clerus Dalmaticus S. Cajo, ejusdem festo die, nihilo plus honoris anniversarii tribuere solebat, quam quantum illi ecclesia tota persolvebat. Pius Episcoporum postulatis Sacra Congregatio indulgit, & Innocentia XIII. P. M. approbante, hoc in eam rem decretum condidit, jussitque in Dalmatiam transmitti.

Perventis ad Sacram Congregationem de Propaganda Fide enixis omnium Episcoporum Dalmatiæ precibus, quibus humiliter supplicatum fuit, quatenus ad satisfaciendum maxime devotioni, quæ erga S. Cajum Mart. in tota Dalmatia præcipue viget, elevationem illius officii ad ritum dupl. pro tota Dalmatia impetrare dignaretur, illisque Sac. Rituum Congregatio, accedentibus etiam instantiis nomine ipsius Sacra Congregationis de Propaganda, indultum in posterum recitandi ab omnibus Christi fidelibus tam Secularibus, quam Regularibus utriusque sexus, in tota Dalmatia, sub ritu dupl. Officium S. Caii Martyris posse concedi censuit, si sanctissimo Domino nostro xps fuerit. Die 7. Augusti 1723. Factaque deinde per me Secretarium, de prædictis Sanctissimo Domino Nostro relatione, sanctitas sua benigne annuit. Die 11. ejusdem mensis, & anni 1723.

E. Card. Paulutius Præf.

Loco & Sigilli.

N. M. Tedeschi Archiepisc. Apamensis
S. Rit. Cong. Secr.

Haud sane dubitari fas est, quin B. Cajo cordi sit popularium suorum salus ac felicitas, eodemque cælo propitius aspiat, & multis beneficiis augeat ornetque, illos præsertim, qui eum peculiari studio venerantur, seque in ejus clientelam committunt. Quanta sit ejus patrocinii vis in rebus perditis ac plane desperatis, ut alia non suppetant documenta, vel unum illud maxime declarat, quod Bartholomæus Piazza superiori sæculo divinitus accidisse narrat in eo libro,

& Caii
Festi sub
ritu dupl.
2. clas. co-
lebrari q-
cultum
ab sacra
Congre-
gatione
petiit.

libro, quem de Hierarchia Cardinalitia Italice scripsit.

Dalmata quidam implorata ope Sancti Caii Turcarum servitute divinitus exempti.

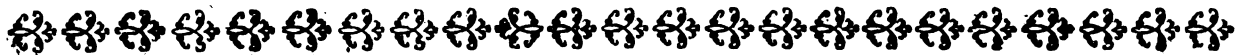
Nobiles quidam e Dalmatia viri, cum navigarent in patriam, a Turcis capti in miseram servitutem abducebantur. Itaque in eadem, qua Turcæ vehebantur, navi impositi, cum nullum pateret effugium, humana ope desperata, vertunt se ad divinam; cuncti pariter Divum Cajum, itemque Divum Hieronymum patrios Divos ac Tutores implorant; utrique pro libertate ac salute vota faciunt. Mira dictu res. Ex templo additi omnibus animi simul viresque. Arreptis gladiis victi in victores impetum faciunt, partim obtruncant, partim stupore attonitos in vincula conjiciunt, navigium in suam potestatem redigunt, quodque sibi exitio fuerat, eodem bene instructo atque expedito ad salutem utuntur. Nulla mora interjecta proram avertunt, strenue navim propellunt e portu Mitylenensi, quo barbari appulerant; atque inter piraticos Turcarum lembos, qui eum maris tractum frequentes obsidebant, nullo prohibente, celeriter elapsi, non vento magis, quam Deo Divisque obsecundantibus, secundissimo cursu Siciliam tenere. Nec Dalmatis solum, sed aliis quoque captivis imploratum cœleste auxilium saluti fuit. Nam hujusmodi victoria divinitus parata, cum plures e Christianis mancipiis servitio exemit, quos Turcæ remigio addixerant, tum multas præterea Virgines ingenuas ac no-

biles ab omni labe intactas servavit; quas illi Regis sui impurissimi deliciis ac libidini destinaverant. Dalmatæ igitur voti, cœlestisque collati auxilii memores e vestigio Romam iter intendunt, Deo Divisque, quorum singulari præsidio libertatem ac vitam receperant, gratias immortales acturi. Et divini beneficii memoriam ut in omnem posteritatem propagarent, tria vexilla barbaris erepta in tribus urbis templis suspendi voluerunt; primum in templo S. Hieronymi, quod est nationis Illyricæ; alterum in Basilica S. Susannæ; tertium vero in æde S. Stanislai Regis ac Martyris, quæ ad Polonos pertinet, cum nondum resecta esset ædes S. Caii, in qua insigne hoc libertatis, divinitus recuperatæ, monumentum affigere decreverant. Nec piis Dalmatarum votis defuit pietas ac munificentia Urbani VIII. Pontificis Maximi, qui in ædem S. Caii ab se restitutam unum ex illis vexillis transferri iussit. Primum illud Turcicum vexillum adhuc extat, visiturque suspensum e Fornice templi Hieronymiani. Votivi muneris causam duplex titulus utrinque adjectus declarat. Alter a fronte duobus hisce versiculis continetur:

*Urbano imperio, semper Mahometa tyrannus
Languet, Luna velut sole fugata perit.*

Alter porro titulus a tergo, duobus itidem carminibus constat:

*Hæc geta, Tyro pius, Mahometis compede fracto,
Numinibus patriis sacra trophæa dicat.*

DE S. GABINIO PRESB. AC M.

CIVE SALONITANO, PARENTE S. SUSANNÆ, FRATRE
S. CAII ROMANI PONTIFICIS, ET PATRUELI
DIOCLETIANI IMPERATORIS,

DE S. Gabinio omnia fore Martyrologia, si Hieronymianum Lucense excipias, mentionem perhonorificam faciunt, eamque adjiciunt ad diem undevigesimam mensis Februarii. Primum igitur ex Martyrologis ea, quæ ad sanctissimi hujus Martyris commendationem pertinent, unum in locum, more nostro, congestimus. Quæ ille pro Christo, ejusque cultu amplificando pie ac præclare gessit, ea fere omnia, præter ejusdem Martyrium, in Actis S. Susannæ continentur. Hæc autem integra cum exhibituri simus in historia hujus præstantissimæ Virginis ac Martyris; & nonnulla etiam indidem accepta in Actis S. Serenæ descripserimus; hic nobis imitandos esse duximus celeberrimos quosque Hagiographos, Mombrinium videlicet, Surium, Bollandum, & alios, qui ubi ad diem undevigesimam Februarii ventum est, de S. Gabinio aut nihil, aut pauca subjiciunt, lectoresque ex historia S. Susannæ, quæ ad hujus vitam resque sanctissime gestas pertinent, repetere jubent; ipsi vero aut nihil omnino adjiciendum putant, aut ea supplent, quæ Auctor illius historię prætermisit, & explanant, quæ obscurius scripsit, quam ut satis per seipsa intelligi possint. Itaque post elogia S. Gabinii allata ex Martyrologiis, in locum Actorum substituiimus Synopsim ejusdem vitæ, quam ex historia S. Susannæ Petrus Equilius, itemque Philippus Ferrarius confecit. *Illyrici Sacri Tom. II.*

Gabinii Vita ex Actis S. Susannæ petenda.

jusmodi epitomem paullo uberiores contexuit etiam Joannes Tomco Marnavitijs, ubi res hujus Martyris maxime memorabiles breviter atque ordine comprehenduntur. Hanc etiam porro dignam esse censui, quæ hic describeretur. Nam quæ in Actis S. Susannæ huc illuc dispersa sunt, & rebus alio pertinentibus interjecta, eadem Marnavitijs in unum locum collegit, & ratione ac distributione, sub uno aspectu posuit; multa copiosius & planius explicuit, quæ Petrus Equilius & Ferrarius perquam breviter strictimque attigerunt; nonnulla etiam adjecit, quæ illi silentio prætermiserant, veluti de Gabinii puerili institutione, de laudabili vivendi ratione, antequam Sacerdotio initiaretur, de præclara morte, quam pro Christo fortiter & constanter oppetiit.

Præterea ex antiquis & junioribus Martyrologis, & Hagiographis conabimur elicere, si quomodo fieri possit, genus, annum, diemque Martyrii; quæ quidem nobis neque inutilem, & satis uberem ad disserendum materiam præbunt. Tandem controversia illa, quæ adhuc inter Scriptores viget de hodierno S. Gabinii sepulchro, argumentum sane copiosum disputandi suppeditabit; quippe cum variæ & inter se dissidentes opiniones conciliandæ sint, & suos honores cultusque restituendus alteri cuidam Gabinio Sardinæ Martyri, cui sepulchrum & Altare in Vaticana Basilica Gabinii nomine insignitum scriptores quidam,

De genere, anno, ac die Martyrii

de sepulchro S. Gabinii agendum erit.

dam præclari cæteroquin ac nobiles adimunt, & utrumque Gabinio parenti S. Susannæ attribunt.

Cæterum quam copiosius esse possem, & quantæ hic mihi rerum seges ac materia succresceret, si quæstionem de repetundis instituere vellem adversus Tamajum, aliosque pseudohistoricos, qui cum multis egregios viros sanctimonia perinignes dolo malo Dalmatis eripuerint, tum etiam maternum Gabinii genus ad Hispaniam referre conantur. Sed eorum fraudes commentitiis fabulis implicitas satis diligenter evolvimus, ac generatim refutavimus in Actis utriusque Iſchii Salonitani Episcopi; & quod attinet ad hanc peculiarem controversiam nonnulla contra illos diximus in Actis S. Caii Pontificis, ubi hujus originem maternam ab eorum mendaciis vindicavimus; & paullo copiosius differuimus in historia S. Serenæ, quam illi apud Hispanos stirpe antiquissima ortam fuisse confingunt; & ex eadem familia, unde illa prodiit, Caii & Gabinii maternum genus deducunt.

CAPUT PRIMUM.

Elogia & Vita Sancti Gabinii Presbyteri ac Martyris,

§. I.

Ex Martyrologiis.

I. **E**X Martyrologio Romano antiquo: III. a Idus Augusti: *Romæ Gabinii Presbyteri ac Martyris.*

II. Ex Martyrologio Romano hodierno: XI. Kal. Martii. *Romæ Natalis S. Gabinii Presbyteri & Martyris, fratris B. Caii Papæ, qui a Diocletiano diu b in custodia vinculis afflictus, c pretiosa morte cæli gaudia comparavit.* Ad hunc locum Cæsar Cardinalis Baronius hanc notam apposuit: *De eo Beda, Usuardus, Ado, & alii. Juncta sunt ejus Acta rebus gestis S. Susannæ, habet eas Surius tomo 4. die 11. Augusti. Passus est Diocletiano d VI., & Constantio II. Coss. non cum Cajo Papa, ipsius Germano, ut legitur in libro de Roman. Pontificibus. In prædictis autem rebus gestis S. Susannæ de domo Gabinii in ecclesiam conversa hæc leguntur: Caii Episcopi domus Beati Gabinii domui propinqua erat; atque ex illo tempore Christianorum statio deputata est in duabus adibus usque ad hodiernum diem. Factum est hoc Romæ in regione sexta, apud Vicum Mamuri, ante Salustii forum. Hæc illi. Ex qua loci descriptione facile apparet eam fuisse domum Gabinii, quæ nunc dicitur ecclesia S. Susannæ, ac domum Caii ecclesiam illi propinquam, cujus dumtaxat supersunt e vestigia ex adverso posita.*

III. Ex Martyrologio f Bedæ edit. Antuerpien. XI. Kal. Martii. *Romæ S. Gabinii Presbyteri, Patris Beatissima Susannæ, qui a Diocletiano diu in custodia vinculis afflictus, pretiosa morte cæli gaudia comparavit.* Ex Addit. ad Bedam in Apog. Divionensi: *Romæ S. Gabinii Presbyteri ac Martyris.*

IV. Ex Martyr. Usuardi: *Romæ Natalis Sancti Gabinii Presbyteri & Martyris, qui a Diocletiano diu in custodia vinculis afflictus, pretiosa morte cæli gaudia comparavit.*

V. Ex Apographo Hagenoyensi: XI. Kal. Mar-

tii. Romæ Natalis S. Gabinii Presbyteri & Martyris, Beatissima Susannæ Patris, S. Caii Papæ fratris, atque consanguinei Diocletiani. Hic quia filiam Susannam noluit dare in conjugem homini Pagano, filio Diocletiani Maximiano, g a Diocletiano diu vinculis afflictus, pretiosa morte cæli gaudia comparavit.

VI. Ex Martyr. Adonis: *Romæ Natalis Sancti Gabinii Presbyteri & Martyris, Patris Beatissima Susannæ, qui a Diocletiano diu in custodia vinculis afflictus, pretiosa morte cæli gaudia comparavit.*

VII. Ex Martyr. Notkeri: XI. Kal. Mart. *Romæ Nativitas S. Gabinii Presbyteri, Patris Beatissima Susannæ, qui a Diocletiano diu in custodia vinculis afflictus, pretiosa morte cæli gaudia meruit.*

VIII. Ex Martyr. Petri Galeſinii. *Romæ Sancti Gabinii Presbyteri & Martyris, Hic, h Diocletiano Imperatore, in vinculis diu cruciatus, pretiosa morte sibi cæli gaudia comparavit. Idem Galeſinius in notationibus hæc adjecit: Cujus etiam mentio est in gestis S. Susannæ, de qua a Notariis S. R. E. scriptum est III. Idus Augusti.*

NOTÆ.

a Is dies anniversaria B. Susannæ commemoratione sacer est, ad quem propterea fortassis nomen Gabinii adscribitur, quod olim Parens cum filia cultu aliquo affici soleret; nisi forte in hunc diem aliqua ejus corporis inventio, vel translatio incidere.

b Id est annum integrum & aliquot præterea dies. Nam mense Februarii an. 295. captus est cum Maximo & Claudio patrue libus suis, qui duodevigesima ejus mensis die martyrio perfuncti sunt; ipse vero anno inſequenti 296. ad cælum migravit XI. Kal. Martias. Vide c. 11. §. 2.

c Cæteri quoque Martyrologi præclaram Gabinii mortem pro religione obitam iisdem verbis explicant; quæ cum ambigua sint, incertum est, utrum Gabinius ferro interierit, an vero inedia & squallore carceris consumptus fuerit. Vide cap. 11. §. 1.

d Is consulatus congruit cum anno Christi 296.

e Post mortem Baronii, Urbanus VIII. iisdem fere vestigiis, quibus olim domus Caii incumbebant in ecclesiam conversa, novum illi templum superposuit ac restituit.

f Hac die vacat Beda genuinus. Nam Beda typis Antuerpiensibus editus est vel Ado, vel Usuardus interpolatus.

g Maximiano Herculio, non autem Galerio, ut credebatur ante inventum Lactantium. Consule Acta S. Susannæ, quæ mox sequuntur.

h Diocletiani quidem jussu captus & in custodiam traditus est; sed cum is ab urbe abesset, vel jubente Maximiano Herculio affectus est supplicio supremo, vel situ ac pedore carceris periit.

§. II.

Vita Sancti Gabinii ex Actis S. Susannæ in Epitomen contracta.

Ex Petro de Natalibus Episcopo Equilino, Lib. 3. cap. 137.

Gabinus
civis Rom.
ex genere
Dioclet.

Presbyter

In Arcem
inclusus
fuit.

Gabinus Presbyter & Martyr nobilis a ci-
vis Romanus ex genere Diocletiani Impe-
ratoris, & frater Sancti Caii Papa fuit. Hic
liberalibus studiis cum esset gentilis non mediocriter
eruditus, factus Christianus & Presbyter,
libros & tractatus ad fidei eruditionem pluri-
mos compilabat. Hic c germanos Maximum &
Claudium cum uxore Claudii, & filiis ad Chri-
stum convertit, & per manus Caii Papa bapti-
zari fecit. Filiam quoque suam Susannam Virgi-
nem pulcherrimam ab infantia Christianam sacris
litteris erudit. Quæ cum ob ejus nobilitatem &
elegantiam a Maximiano Diocletiani filio in con-
jugium peteretur: & puella consentire nollet, di-
cens se Christo Domino desponsatam non posse ali-
cui viro, & potissime Idolorum cultori matrimo-
nio copulari: & Gabinus Presbyter ab Imperato-
re requisitus, eam ad hoc compellere nollet, in
carcerem jussu Augusti mittitur: ibique fame &
vinculis maceratur. Qui etiam post aliquod tem-
pus ibidem expiravit. Cujus corpus Cajo Papa
germanus ejus sepelivit xi. Kalendas Martii.

Ex Philippo Ferrario in Catalogo Sanctorum
Italæ pag. 119.

Gabinus
frater
S. Caii.

XIX. Februarii. S. Gabinus ex nobili genere
Diocletiani Imperatoris, & S. Caii Papa frater.
Cum Susanna ejus filia Maximiani filii Diocletia-
ni connubium respuerit, ipse vero Claudium cum
ejus familia, & Maximum Claudii fratrem bap-
tizasset, captus jussu Imperatoris, diu in custo-
dia vinculis colligatus maceratur. Cum autem
filiam suam, quam in Christiana religione erudit-
rat, ad Maximiani nuptias, quod illa castitatem
e vorisset, hortari nollet, ita in carcere eum,
non solum vinculis, sed & fame affligi jussit,
ut post aliquot dies confectus ærumnis ad Domi-
num migravit anno salutis 295, g Cujus corpus
a Cajo Pontifice tumulatus fuit xi. Kalend. Mar-
tii. Ex passione S. Susannæ Virginis & Marty-
rologiis.

Ex Joanne Tomco Marnavio Episcopo Bosnensi.
De Valer. Nobilit. pag. 31.

Gabinus

Gabinus cura Caii fratris natu majoris, pie
æque, ac liberaliter educatus, adulta etate du-
xit uxorem: hujus, ut reliquis vitæ cursus, ita
nomen etiam ignoratur, hand tamen absimile ve-
ro creditur, eum & Illyricanæ sobolis, & Chri-
stianæ fuisse religionis. Hac occasione facile mihi
persuadeo Gabinium, propria sibi domo constitu-
ta, a Cajo calibem sacramque vitam profitente,
domestica curæ causâ secessisse. Ex uxore ei Su-
sannam tantummodo natam exploratum habemus;
cui diutius nequaquam matrem h superfuisset cer-
tum est; Gabinium enim uxorio vinculo solutum,
circa ea tempora, quibus Cajo ad Pontificatum
est assumptus, Presbyterali ordine initiatum fuisse
Scriptores testantur. Quo vitæ statu arrepto
egregiam operam ecclesiæ Dei, fratrique Pontifi-
ci sacer Senator navavit. Nam cum litteris, &
Illyrici Sacri Tom. II.

Filia Su-
sanna.

h

rara eruditione excelleret, amantidtem ingenii præ-
claris exercuit laboribus, defensionum in primis,
& Apologiarum libros pro Christiana religione,
ut diximus, evulgavit. Frater Pontificis & la-
borum socius extitit assiduus, donec Claudii Ma-
ximique germanorum, nec non Susannæ filia caus-
sa, jussu Diocletiani, penali carceris horrore cir-
cumdatus fuit; in quo, ut Romanum habet Mar-
tyrologium, diu in custodia afflictus, pretiosa mor-
te celi gaudia comparavit, undecimo Kalendas
Martii anniversaria ipsius memoria dicato, post
mortem filia i mense sexto, die octavo. Petrus
de Natalibus a Cajo fratre sepultum esse est au-
thor. Plura de tanto viro ex antiquitatis pela-
go expiscari non licuit. Quantumvis tamen si-
lentibus Scriptoribus, augeat merito sublimis ec-
clesiæ Senatoris pluribus aliis titulis præclarum
nomen, magnumque reddit, non minus publicis
scriptis tuenda, quam proprio sanguine protegen-
da religionis Christiana studium, & labor, quo
primus ille ex Apostolico Romano Clero, zelo
item & constantia Apostolica, bello nefariæ ina-
nium Deorum superstitioni indicto, stylum erudi-
tionis contra impietatem contorsit; quod olim sub
Antonino Principe Justinus Philosophus, & sub
Adriano Aristides Atheniensium Episcopus, teste
Hieronymo, fuerunt ausi; moxque imitatione Ga-
binii Arnobius Afer, & Minutius Felix, alique
præstiterunt. Progressu temporis tam Gabinii, quam
Susannæ corpus in eorundem domum, per Cajum
Pontificem statim a morte Virginis in ecclesiâ
commutatam, translatum fuisse & constanti Scri-
ptorum testimonio constat. Ex quibus Pompejus
Ugonius, qui ante aliquot annos librum de sa-
cris Urbanis stationibus edidit, antequam ea ec-
clesiâ pietate vere Senatoria Hieronymi Cardina-
lis Rusticucci regii splendoris ornamento decoraretur,
ejusmodi inscriptionem in Apside ipsius ex-
titisse testatur.

Olim Presbyteri Gabini filia felix
Hic Susanna jacet in pace Patri sociata,

N O T A.

a Non natura atque origine, sed jure ac do-
micilio civis erat Romanus; ortu enim cum
Dalmata esset. apud Salonam natus, in populi Ro-
mani civitatem susceptus est.

b Erat a puero, inquit Bollandus Tomo 3.
die 19. Feb. humanis divinisque litteris egregie
cultus, quas & filiam perdocuit; sed præcipue
eam ad pietatem, virginitatis amorem, cætera-
rumque studium virtutum inflammavit. Ipse quo-
que libros tractatum contra Paganos composuisse
traditur: qui tamen, si absoluti fuere, postea in-
terciderunt. De Gabinii doctrina atque singula-
ri eruditione, itemque de libris ab eo ad tuen-
dam Christianam religionem, refellendamque
Ethnicam impietatem compositis mentionem fa-
ctam invenies in Actis S. Susannæ cap. 1.

c Quæ sequuntur, ex Actis S. Susannæ, ubi
fusius exposita sunt, in Epitomen redegit Pe-
trus Equilinus. Gabinii autem mortem ac se-
pulturam, quæ absunt ab iisdem Actis, aliunde
accepit.

e Virginitatis & continentiæ Deo vovendæ
honorem apud veteres Christianos receptum fuisse
intelligi potest ex his verbis Clementis Ale-
xandrini lib. 3. Strom. Est erga continentia cor-
poris despicientia, convenienter passis conventis
cum Deo &c. item ex epistola 62. Cypriani, in
qua videtur pro sua Episcopali potestate, voti

Bbb a lege

Libros de
religione
scriptos,

Transla-
tio & se-
pulchrum.
k

lege illas eximere, quæ cum *ex fide se Christo dicassent*, perseverare nollent, aut non possent.

f Ad cæteras carceris ærumnas inedia ac famem adjiciunt Equilinus ac Ferrarius.

g Mortem Gabinii falso subjecit anno 298., quæ omnino in annum proximum conjicienda est. Eo quippe anno cæsa est Susanna 111. Idus Augusti; si autem Gabinus eodem anno functus est Martyrio, id retrahi necesse est ad mensem Februarium ejusdem anni. Ita fieret, ut ante filiam ex hac vita migraverit, quod non satis coheret cum Actis S. Susannæ; in quibus cum narratum sit de martyrio Claudii & sociorum die duodevigesima Februarii an. 295., si eodem anno & postredie ejus diei Gabinus obiisset, haud sane ejus obitum silentio præterisset Auctor ejus historiæ, quæ martyrio ac sepultura S. Susannæ concluditur. Vide cap. 11. §. 2.

h *Post conjugis obitum Presbyter erat ordinatus*, ait Bollandus. Id non ex historia S. Susannæ; sed ex conjectura. Potuit enim etiam superstite uxore, sed dissociatione corporum a chori, ex mutuo consensu in perpetuum facta, sacris ordinibus initiari.

i Totidem omnino menses ac dies ab undecima Augusti ad undevigesimam Februarii, idest a martyrio filiz ad parentis interitum elapsi sunt.

k Vide cap. 3. §. 1.

CAPUT SECUNDUM.

De Martyrio S. Gabinii.

§. I.

De Genere Martyrii.

De genere
martyrii
Gabiniani
varia sen-
tentia.

Convenit inter omnes Gabinium Gaii Pontificis Maximi fratrem, & S. Susannæ parentem, religionis causa mortem obiisse, & ecclesiæ martyribus annumerandum esse; verum de genere mortis ac supplicii extremi nihil satis certum atque exploratum habemus. Hac de re apud Scriptores primaræ ecclesiæ ne verbum quidem. Qui Acta S. Susannæ litteris consignavit, multa quidem de S. Gabinio commemorat; sed hæc non ultra prosequitur, nisi qua cum vitæ rebusque laudabiliter gestis S. Susannæ coherent; postquam enim narrasset eum Diocletiani jussu in vincula confectum fuisse, sermonem alio convertit; & nulla deinde mentione de Gabinio interjecta, institutæ narrationis seriem atque ordinem ad exitum usque, idest ad martyrium S. Susannæ, ejusque sepulturam perducit. In Martyrologio Hieronymiano Lucensi ne nomen quidem Gabinii, nedum genus aut causam martyrii, descriptum invenies. Auctor antiqui Romani Martyrologii Gabinio Martyris titulum ac laudem attribuit; quo fuerit supplicio affectus, minime declarat: *Roma*, inquit, *Gabinii Presbyteri ac Martyris*.

Martyrologi mediæ ac postremæ ætatis videntur existimasse Gabinium diuturni carceris illuvie ac pedore confectum fuisse, lentæque morte paullatim consumptum. Beda siquidem Antuerpiensis, præter custodiæ ac vinculorum ærumnas, nullum alium vel a ferro, vel ab igne cruciatum adjecit, qui ei mortis causam attulerit. *Qui diu in custodia vinculis afflictus, pretiosam morte cæli gaudia comparavit*. Eadem referunt,

atque iisdem verbis ejus martyrium describunt Ado, Usuardus, Notkerus, quibus adde Martyrologium Romanum, & cæteros fere omnes Martyrologos cum Petro Galefinio; nisi quod hic *vinculis cruciatum, quam afflictum* scribere maluit; quo quidem verbo significari videtur ad carceris ærumnas aliquid adjectum fuisse, quod Gabinio mortem maturaverit; eumque in custodia vinculis & verberibus usque adeo excruciatum esse, ut inter ipsa verbera animam efflaverit. Haud equidem scio, unde Usuardus cæterique acceperint, quod de incruento Gabinii martyrio tradunt; verisimile est illos nulla quidem veterum monumentorum auctoritate, sed tantummodo conjectura quadam haud sane improbabili adductos fuisse, ut eidem hoc genus martyrii affingerent. Cum enim de illius martyrio constaret, & nihil supplicii præter carcerem & vincula, quibus confectus fuerat, Gabinio illatum vel in Actis S. Susannæ, vel in aliis antiquis tabulis aut Scriptoribus invenissent, facile in eam opinionem inducti sunt, ut putaverint eum tamdiu in custodia & vinculis detentum fuisse, quoad teterrimi illius loci situ, graveolentia, cæterisque hujusmodi incommodis conficeretur.

Petrus Equilinus, & Philippus Ferrarius docent ad cæteras miseras & calamitates illud accessisse, quod Imperator vetuerit, ne quis illi quidquam cibi ad victum quotidianum perferret, ex quo factum est, ut ad maciem extremam redigeretur, ac tandem fame atque inedia interiret: quod conjectura magis, quam certa ratione & auctoritate ab utroque dictum esse arbitrator: *In carcerem jussu Augusti mittitur, ibique fame & vinculis maceratur. Qui etiam post aliquod tempus ibidem expiravit*. Hæc Equilinus. Eadem paullo distinctius ac planius exposuit Ferrarius: *Ita in carcere eum, non solum vinculis, sed & fame affligi jussit, ut post aliquot dies confectus ærumnis ad Dominum migravit*. Verum cum Scriptores hætenus laudati nihil argumenti afferant, quo suam opinionem confirment, nec quisquam æqualis temporibus illis Scriptor in alterutram partem citari possit, quo satis certo auctore stetur; hinc apparet dubium esse, utrum Gabinus in custodia squallore ac miseria contabuerit usque ad mortem, an fame perierit, an vi extrinsecus illata cruentum martyrium subierit. Quocirca Joannes Bollandus tomo 3. die 19. Febr. inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto relinquendum esse censuit: *S. Gabinus existimari potest eodem anno, die XIX. Februarii decessisse sive ergastuli ærumnis, seu ferro preceptus*.

§. II.

De Anno martyrii.

AUtor Florarii Manuscripti apud Joannem Bollandum loco citato S. Gabinii martyrium confert in annum Christi 287. Sed non est dubium, quin vel librorum incuria, vel interpolatorum inscitia in hæc arithmeticas notas anachronismum invexerit. Ego vero sic existimo, martyrium Gabinianum neque ante annum 95. tertii sæculi constitui, neque infra ann. 96. rejici posse. Nam quod Susanna nullis neque promissis, neque terroribus a suscepto tuenda virginitatis consilio dimoveri posset, id fuit maxime parenti ejus Gabinio fraudi ac crimini,

ni, eidemque præcipuam necis ac martyrii causam attulit, quemadmodum intelligi potest ex Actis S. Susannæ. Gabinus quippe credebatur hortator in primis, atque auctor filiz fuisse, ut virginitatem Augustali connubio, religionem capitis discrimini præferret. Porro cum annus tertii sæculi 94. in exitu jam esset, cum primum Diocletianus hæc nuptias moliri cœpit; cumque id negotium dedisset primum Claudio, deinde Maximo Susannæ consanguineis, ut quid sui consilii esset, Susannæ exponerent, ejusque voluntatem ad ineundum cum Maximiano matrimonium allicerent, res in annum insequentem prolata est, antequam quid actum esset, Diocletianus resciverit; quos enim ille ad Susannam internuntios legaverat, it hortatu Caii & Gabinii Christianam religionem amplexi, ea de re nihil responsi ad eundem retulerant. Huc revocanda sunt, quæ diximus in Actis Diocletiani cap. 2. §. 4. & præterea vide, quæ dicturi sumus in Actis S. Susannæ, & c. 2. §. 2. in Actis SS. Claudii & Maximi &c. Ibi enim ostendimus prima ejusmodi nuptiarum consilia & acta partim ad annum 94. labentem, partim ad an. 95. tertii sæculi referenda esse. Nequit igitur martyrium S. Gabinii ante annum 295. constitui; nisi vero existimemus necem Gabinio ante illam esse, quam extaret causa, ob quam Diocletianus eum comprehendi, & in custodiam tradi jussit.

Nec vero S. Gabinii martyrium retrahi potest infra ejusdem sæculi annum nonagesimum sextum, quo Cajus ex hac vita migravit. Constat liquidem Gabinium ante mortem obiisse, quam Cajus e vivis decessit; quippe cum Auctores satis idoneos habeo Equinum, & Ferrarium, qui docent Cajum Pontificem fratris funeri operam dedisse, ejusque corpus sepulchro mandasse. Ado autem perspicue docet, Cajum superstitem fuisse Gabinio: *Frater namque ejus Gabinus Presbyter, in multis clarissimis passionibus, jam finierat triumphum victoriæ suæ sub eodem impio Principe 1x. Kalendas Martias*. Itaque Gabinus obiisse non potuit post annum 296. Caii martyrio insignem. Relinquitur ergo, ut Gabinus anno vel 95. vel 96. tertii sæculi martyrium confecerit, ejusque mors intra hujus biennii fines conjicienda sit, quos ultra citraque consistere nequit. Quoniam vero ita contracta res est, atque in angustum deducta, ut anni omnino duo in hac controversia versentur, illud nunc inquiri oportet, uter utri antefendus videatur.

Si quis hoc unum animadverteret Claudium cum sociis die 18. Februarii, Gabinium vero die 19. ejusdem mensis extinctos esse, & præterea nuptias Maximiani spretas a Susanna fuisse præcipuam, eandemque communem omnibus martyrii subeundi causam, is facile in eam opinionem adduci posset, ut putaret Gabinium interiisse anno 295. postredie ejus diei, quo Claudius una cum sociis gloriosi certaminis palmam præripuit. Verum qui Martyrologos paullo attentius leget, is clare perspiciet rem longe aliter se habere. Fateor equidem omnes eodem tempore, & eandem ob causam una cum Susanna comprehensos, & in vincula conjectos esse. Sed Claudius cum Maximo fratre, & cum Prædignæ uxore, ac duobus liberis statim in exilium pulsus est, ubi paucis post diebus alii alio lethi genere interierunt. Contra vero Gabinus in custodiam tradi jussus non antea vitæ ac certaminis cursum confecit, quam in carcere gravissi-

mis ærumnis diu multumque conflictatus esset. Id Martyrologi omnes communi consensu docent: *Diu in custodia vinculis afflictus, pretiosa morte celi gaudia comparavit*. Neque ab his discrepat, qui Acta S. Susannæ conscripsit; postquam enim de Claudii & sociorum martyrio narravit, ait Gabinium & Susannam jussos in custodia vinculo mancipari, ibidem tandiu asservandos, quoad spes foret illud ab eis extorquendi, quod Diocletianus tantopere expetebat: ex quo conficitur, ut Gabinus non proximo post interitum Claudii & Maximi die, idest eodem anno xi. Kal. Martii, sed anno insequenti, qui fuit Christi 296. die 19. Februarii martyrium obierit, cum anno superiori ac die 18. ejusdem mensis, Claudius cum fratre, uxore, & liberis pro Christo mortem oppetiissent. Quod auctoritas suadet, idem conjectura haud sane levis confirmat. Nam cum Diocletianus mirum in modum cuperet Susannam matrimonio jungi cum Maximiano, tandiu Gabinio vitam prorogandam duxit, quamdiu Susannæ distulit necem. Sperabat enim fore, ut vel parentis ærumnæ ac sordes animum filiz commiseratione sic emollirent, ut mutata sententia oblati nuptiis assensum præberet; vel ipsemet Gabinus tot molestiis atque incommodis labefactatus, pro paterna auctoritate, filiam Imperatori morem gerere juberet, ut se ipsum ex teterrima illa custodia eximeret. Quæ si vera sunt, ut verisimilia esse videntur, cum Susanna martyrio perfuncta fuerit an. 295. 3. Id. Augusti, sequitur, ut Gabinii interitus, qui apud Martyrologos ad diem 19. Februarii adscriptus est, incidere in mensem Februarium anni insequentis 296. Joannes Bollandus hanc eandem conjecturam his verbis exposuit tom. 3. die 19. Februarii: *Ostendimus 18. Februarii, cum S. Cajus post S. Susannæ necem in ejus ædibus sacra agere non exiguo tempore sit solitus, qui deinde latere in cryptis coactus, anno tandem 296. 22. Aprilis martyrio perfunctus est, videri S. Susannam interfectam undecima Augusti anni 295. cum 18. Februarii ejusdem anni alii martyres ejus consanguinei, Claudius, Maximus, & socii occubissent. S. Gabinus existimari potest eodem anno die 19. Februarii decessisse, sive ergastulo, seu ferro peremptus. Malim tamen suspicari, quamdiu tyranno spes affulset posse Susannæ constantiam infringi, patri inferre necem non jussisse, sed solum in custodia atineri, ne filiam in proposito confirmaret; sed ipse potius a suo, si fieri posset, dimoveretur pedore & incommodis carceris, sicque tandem anno 296. 19. Februarii in cælum migrasse, duobus mensibus, diebus quatuor ante Cajum fratrem*.

§. III.

De Natali die S. Gabinii, seu de die martyrii.

Auctor Romani Martyrologii hodierni ad diem 19. Februarii non solum S. Gabinii nomen, & commemorationem, sed etiam obitum atque martyrium adscripsit. Argumento est, quod eum diem Gabinii Natalem appellet; quo quidem vocabulo apud ecclesiasticos Scriptores dies ille designari solet, quo sancti viri ex hac vita migrarunt, & immortalitatem nacti, sempernum illud beatumque ævum una cum Superis agere cœperunt. Adde, quod Romæ in cœnobio D. Susannæ sacre illæ virgines, quarum in potestatem simul cum ædibus ac basil-

Die 19.
Febr. ex
hac vita
decessit.

Dies Na-
talis S. Ga-
binii 19.
Febr.

Cajus an-
no 296. e
vivis sub-
latus Ga-
binio su-
perfectus
fuit.

Gabinus
eodem an-
no 295.
quo Clau-
dius & so-
cii, com-
prehensus
est; sed
non extin-
ctus.

ea corpus S. Gabinii venit, ex antiqua traditione anniversarios honores solemniter cultuque eidem persolvunt xi. Kal. Martias, idest die 19. Februarii. Cum autem ne verbum quidem invenire liceat in tota illius diei liturgia, quod ad Gabinii vel sepulturam, vel translationem referri possit, id magno argumento est, ejusmodi religionis officio natalitium B. Gabinii diem celebrari, qui scilicet ab illius martyrio expleto consummatoque consecrationis causam acceperit.

Hujus quidem sententiae auctorem nullum habeo, qui Ufuardo & Adone antiquior sit. Cum autem uterque xi. Kal. Mart. D. Gabinii nomini atque elogio *Natalis* vocabulum praeponat, satis aperte significat propterea diem illum colendum esse, quod egregius Christi Athleta eo ipso die mortalem hanc cum immortalis vita commutaverit. Neque video, quid argumenti ad hanc sententiam labefactandam ex eo duci possit, quod Beda Antuerpiensis, alique Martyrologi huic diei vocabulum *Natalis* non adjecerint. Etenim non desunt exempla quamplurima, quae ex omnibus Martyrologiis afferri possunt, ubi vox illa desideretur, cum tamen constet natalitios martyrum dies ibidem haud dubie designari. Praeterea Martyrologi mediae aetatis, cum alicujus martyris nomen atque elogium in alium diem conjiciunt, qui non unus & idem sit, atque natalis dies, propriis adhibitis vocabulis significare solent vel *Translationis*, vel *Ordinationis*, vel *Depositionis* commemorationem eo die celebrari, aut certe aliquid ejusmodi adicere, unde liceat intelligi, quae causa sit, cur festus ille dies ejus martyris memoriae & cultui tribuatur. Ubi vero nullam hujuscemodi notam apponunt, ejus celebritatis causam referri oportet ad diem obitus, sive martyrii, nisi aliunde aliud constet.

Cur veteres martyrium Gabinii cum martyrio Caji conjunxerint.

Illud paullo gravioris momenti esse, & plusculum negotii nobis facessere videtur, quod Beda supra laudatus docet Cajum Pontificem cum Gabinio fratre martyrium subisse; ex quo fit, ut Gabinii mortem ab die 19. Februarii ad diem 22. Aprilis rejici oporteat. Nam Cajsus 22. Aprilis ex hac vita migravit: *Martyrio*, inquit, *coronatur sub Diocletiano Principe, cum Gabinio fratre*. Idem tradunt liber Pontificalis, itemque Anastasius Bibliothecarius, & alii plures, qui Caji martyrium cum martyrio Gabinii conjungere videntur. Verum Henschenius tom. 3. die 22. April. praclare interpretatur, quid significet, quidve intelligi velint Beda, ceterique, cum Gabinio Cajum fratrem socium gloriosi certaminis adiungunt; neque enim idcirco alterum cum altero martyrii societate copulari, quod uterque eodem die extremum pro Christo certamen confecerit, sed quia uterque per idem fere tempus, eadem sciente persecutione, ejusdem Tyranni jussu, vitam pro religione profudit. *Cajus*, inquit Beda, *coronatur sub Diocletiano Principe cum Gabinio fratre, scilicet*, ut Henschenius explicat, *in eadem Diocletiani persecutione occiso, sed xi. Kalendas Martii, uti additur apud Notkerum*. Huc accedit, quod praeter religionis causam omnibus martyribus communem, alia quaedam peculiaris causa fuit, & Cajo pariter atque Gabinio propria, quae utrique necem intulit. Nam id potissimum exitium illis, mortemque conscivit, quod Susannae auctores fuissent, ut fidem ac virginitatem, quam vitam & Imperatorias nuptias, antiquiorem haberet. Cum eos igitur eadem martyrii

causa, idem Tyrannus consortes praclari certaminis, & ejusdem gloriae participes fieret, ac praeterea non solum religionis, sed etiam sanguinis communio junxerit, non temere nec sine ratione dicitur Cajsus cum *Gabinio fratre coronatus fuisse*; quamquam non eodem die uterque ad Superos evolaverit, sed alter alterum duorum mensium, & quatuor dierum spatio antecesserit.

Nec vero illud satis causae est, cur S. Gabinii obitum ab die 19. Februarii dimoveri debeat, quod ejusdem nomen ac martyrium in proximum superiorem diem conjecerint MSS. quaedam Martyrologia apud Bollandum, quae in cenobiis Marchianensi, Aquilescinensi, & Trevirensi S. Martini asservantur. Id enim propterea evenisse arbitror, quod eorum Auctores existimaverint inter martyrium S. Claudii & sociorum, & martyrium S. Gabinii ne diem quidem, nedum integrum annum interfuisse; nisi forte consulto id faciendum putaverint, ut Gabinium cum illis conjungerent, quos ipse ad Christi cultum traduxerat, & suis hortationibus ac praeceptis ad pugnam ac martyrium instruxerat. Illud mihi mirum videtur, quod Auctor Martyrologii Romani antiqui commemorationem S. Gabinii ad diem xi. Augusti D. Susannae sacrum revocaverit. Cujus quidem rei causam inquirenti nihil aliud occurrit, nisi quod vel parentem cum filia consociare voluit; vel olim eo fortassis die corpus S. Gabinii ex humili loco in augustius sepulchrum illatum fuit; ex quo fieri potuit, ut veteres non solum Susannae, sed etiam Gabinii nomine hunc diem festum agerent.

CAPUT TERTIUM.

De Corpore & Sepulchro S. Gabinii.

§. I.

Corpus S. Gabinii Romae adhuc esse in aede S. Susannae; & de illius possessione alias urbes falso gloriari.

Petrus Equilinus, & Philippus Ferrarius docent Cajum Pontificem fratris funus curasse, eumque sepultura affecisse. Cujus corpus, ait Equilinus, a Cajo Pontifice tumulatum fuit xi. Kal. Martii; idemque confirmat Ferrarius: *ejusque corpus Cajsus frater germanus ejus, xi. Kalend. Martii sepelivit*. Nemo locum indicat, quem Cajsus fratris sepulchro designaverit, ac delegerit. Sed quae a nobis dicuntur in historia S. Susannae de hujus sepulchro in coemeterio Alexandri, in eam me opinionem impellunt, ut putem corpus S. Gabinii ab Cajo illatum fuisse in idem coemeterium, ac prope filiam conditum; indidem vero haud multis post annis in urbem translatum, & una cum exuviis B. Susannae in eo templo depositum, ubi domus utriusque antea fuerat, quam Cajsus Pontifex Deo consecraverat, ac deinde veterum Christianorum pietas ac religio in honorem utriusque titulo SS. Susannae & Gabinii donavit. Haec aedes iterum ac saepius restituta etiamnum extat, & quidem longe splendidius, quam olim, exornata. Nulla igitur controversia videtur esse, quin antiquitus Romae in eadem S. Susannae ecclesia corpus S. Gabinii servaretur, quod quidem usque

Gabinii corpus.

In ecclē-
sia S. Su-
sannæ Ro-
mæ asser-
vatur.

que adeo certum & exploratum habuit Joannes Tomco Marnavitiſ, ut in lib. de Nobil, Var-
ler. p. 32. non dubitaverit affirmare id constanti
Scriptorum fere omnium testimonio perhiberi:
*Præterea temporis, inquit, tam Gabinii, quam
Susannæ corpus in eorundem domum, per Cajum
Pontificem statim a morte Virginis in ecclesiam
commutatam, translatum fuisse constanti Scripto-
rum testimonio constat, Atque alia omnia argu-
menta ut deessent, mihi vel unum illud instar
est omnium, quod antequam Hieronymus Car-
dinalis Rusticucciſ, veteri abraſa, novam pi-
cturam hujus ædis abſidi superinduci juberet,
hoc ipsum testabatur antiqua epigraphes, his
duobus versiculis ibidem inscriptis:*

Olim Presbyteri Gabini filia felix

Hic Susanna jacet, in pace Patri sociata.

Tillemontius tom. 4. monum. eccles. p. 761. ut
secundum versiculum ad leges metricas redige-
ret, *Tumulo*, non in pace legendum cenſet.
Haud equidem dubito, quin eadem basilica pos-
sessionem venerabilis hujus depositi hodieque re-
tineat; nulli enim testes, nullæ tabulæ, aucto-
res nulli satis idonei proferri possunt, qui dor-
ceant corpus S. Gabinii indidem amotum fuisse,
se, alioque translatum, ut nihil causæ sit, cur
ædi S. Susannæ gloriam tam antiquæ possessionis
adimere oporteat. Huc accedit, quod cus-
todes ejusdem templi reliquias S. Gabinii apud
se adhuc esse gloriantur; idque se accepisse di-
cunt ex Majorum traditione, quæ nullis in-
interrupta temporibus etiamnum apud eos viget,
quamque Populi Romani pietas ac religio con-
firmat, quippe cum in eodem templo Susannæ
pariter atque Gabinii sepulchrum ab se soli ce-
lebrarique existimet. Jure igitur Pancirolus in
libro *De Thesauris absconditis almæ urbis*, quem
Romanis typis mandavit, sine ulla dubitatione
affirmavit, corpus S. Gabinii in ecclesia S. Su-
sannæ ad eum usque diem, cum illa scriberet,
asservari; neque aliud eidem ad integritatem
deesse, nisi unius tibie partem, quæ Romæ cu-
latur, ut ipse testatur, in æde S. Mariæ, cui a
Populo cognomen inditum est. At Bartholo-
mæus Piazza in Sanctuar. Rom. corpus S. Gabi-
nii bifariam distributum esse ait; & partem ejus-
dem ædi S. Susannæ, partim basilicæ Vaticanæ
attribuit. Sed hæc de re paragrapho proximo
dicendum erit.

Video tamen non deesse, qui a nobis dissen-
tiant; & S. Gabinii corpus superiori sæculo Ro-
mæ ademptum, & alio translatum esse contem-
dunt. Carolus Saussajus Doctor Sorbonicus,
idemque Decanus Aurelianensis ecclesiæ in *sup-
plemento Martyrologii Gallicani*, hæc de S. Ga-
binio scripsit: *Ipsius sacratissimum corpus a Paul-
lo V. summo Pontifice Christianissimi Regis In-
tervencio in pignus datum est; a quo Lugdunum
in Gallia, Celtica Galliæ translaturum, in ecclesia Patrum
Societatis Jesu hac ipsa die collocatum fuit sum-
ma cum celebritate.*

Antoniſ Masini in eo libro, cui titulus est,
Bononia illustrata, affirmat sibi compertum esse
exuvias S. Gabinii ex urbe advectas, Centum
Bononiensis agri oppidum delatas fuisse, condi-
tasque in sacello sodalitii Mariani; ejus vero
caput avulsum a corpore itidem Centi in tem-
plo S. Crucis asservari. Hujus rei testimonio esse
publicas tabulas Romæ confectas vi. Non.
Maji an. 1621. & Antonii Pravæ Notarii chi-
rographo subscriptas: quarum caput est corpus
S. Gabinii e sacris Romæ locis eductum esse

Gregorio XV. Pontificæ Maximo: Ad hæc:
idem corpus exploratum fuisse ait atque reco-
gnitum ab Andrea Pasqualino Centensis oppidi
Archipresbytero, eodemque Vicario Foraneo Ar-
chiepiscopi Bononiensis; idque constare ex lit-
teris item publicis Joannis Francisci Bamfeldi
manu subscriptis, riteque obſignatis vii. Id.
Maji an. 1630.

Itaque tres omnino urbes pro corpore S. Ga-
binii decertant. Lugdunenses apud se illud esse
contendunt; Centenses sibi vindicant; Romani
repetunt, & numquam ab ecclesia S. Susannæ
sublatum, aut certe ab urbe dimotum, fuisse
confirmant: quorum assertiones cum inter se con-
trariæ sint, alterum fieri profectio potest, ut ea-
rum nulla, alterum certe non potest, ut plus
una vera sit, cum idem corpus pluribus in lo-
cis esse nequeat. Porro in hoc dissidentium opi-
nionum conflictu, si omiſſis auctoritatibus ac
rationibus, sententia ferenda esset, hujusmodi
causæ Romanæ urbi adjudicanda foret; quæ hoc
cæteris præstat, quod ab ipsa stat jus antiquis-
simæ possessionis, ex qua depelli nequit, nisi
gravissima ac certissima argumenta in contra-
riam partem afferantur. Cæterum est ratio quæ-
dam, eaque satis trita & pervulgata, quæ hæc
opiniones inter se discrepantes componat, ac
Lugdunenses pariterque Centenses cum Romanis
conciliet. Hi siquidem reliquias S. Gabinii ma-
xima ex parte adhuc obtinent, coluntque in Ba-
silica S. Susannæ, sed duas indidem easque per-
insignes particulas detractas fuisse arbitror, qua-
rum altera Lugdunum, altera Centum delata
fuit; hinc fit, ut S. Gabinii Lyplanis utraque
illa civitas vere glorietur; nec propterea neces-
se est ejusdem corporis antiquissimam possessio-
nem Romanæ urbi adimere. Sed quoniam est
inter eas urbes non de partibus, sed de posses-
sione totius integrique corporis contentio,
hujus controversiæ dirimendæ aliæ quædam viæ
nobis ineundæ est. Duobus illis Martyribus ex
urbe advectis, quorum alterum Lugdunensis ci-
vitas a Paulo V. alterum a Gregorio XV. Cen-
tense oppidum accepit, nihil præter nomen
cum nostro Gabinio commune fuit; verisimile
quippe est tres fuisse Martyres cognomines, qui-
bus Romæ variis in locis suum cuique sepul-
chrum obtigerat. Habeant itaque & Lugdunen-
ses, & Centenses, & Romani suum quique Ga-
binium, de quo gloriantur, quem præcipue co-
lant, cujus sepulchrum ostentent; nihil igitur
est, cur imposterum hac de re dimicent inter
se, & alii aliis litem intendant. Illud etiam
addi potest; quod cum superiori sæculo duo illi
Martyres Lugdunum ac Centum delati e Cryp-
tis educti fuissent; neque suum illis nomen ap-
positum, & sepulchro incisum esset; nomen aliun-
de adscitum, ut mos est, illis affinxerint, qui
tum sacris Lyplanis effodiendis præerant; & in-
certum quam ob causam nomen Gabinii utri-
que indiderint. Ita demum fit, ut Romanis
Gabinii Presbyteri ac Martyris possessio stabilis
adhuc, & certa permaneat.

Neque vero mihi umquam persuaderi poterit
sacras illas Virgines, quibus Sixtus V. Pontifex
Maximus ædes S. Susannæ attribuerat, & tem-
pli custodiam & procurationem commiserat, pas-
suras fuisse eripi sibi, & alio abduci corpus in-
tegrum præclarissimi hujus Martyris; & paren-
tem a filia disjungi, quos pia ac religiosa an-
tiquitas eodem in loco conjunxerat: præsertim
cum ad veterem possessionem retinendam ex am-
plissimo.

plissimo Cardinalium collegio Patronos adhibere possent; qui per id temporis sanctissimæ huic ecclesiæ præerant; quibusque ad tuendum sacrum illud depositum neque auctoritas, neque voluntas defuit; quippe cum satis constet Cardinalibus fere omnibus, quibus ab S. Susanna titulus deinceps venit; adeo cordi fuisse hujus Basilicæ cultum ac religionem, ut mulieris sui esse duxerint, non modo sacros thesauros in ea conditos omni ope curaque factos tectos servare; sed etiam ejus loci sanctitatem atque amplitudinem, quibuscumque possent rebus perquam studiose ornare atque augere: adeo non est verisimile, ut vel invitis illis Virginibus, indidem auferri paterentur corpus S. Gabinii, quod secundum reliquias S. Susannæ principem locum obtinebant, & venerationis vel plurimum sacrosanctæ illi Basilicæ conciliabant. Huic adde, quod Romani Scriptores temporum illorum æquales hujus translationis ne meminerint quidem. Adde, quod neque Saussajo, neque Masino compertum fuisse videtur, unde Romani extraxerint utrumque Gabinium, qui Centi, qui Lugduni colitur. Quod si exploratum illis fuisset non aliunde sacra illa lypšana, nisi e subterraneis D. Susannæ cryptis educta esse, numquam eos commissuros fuisse arbitror, ut id silentio præterirent, quod cum fide & auctoritatem suæ opinioni adjungere, tum majorem quemdam cultum ac venerationem sanctis illis Martyribus conciliare potuisset. Ex quo satis apparet nulla illos quidem ratione, sed tantummodo conjectura quadam ex nomine desumpta adductos fuisse, ut putarent Gabinium parentem S. Susannæ apud Lugdunenses, vel apud Centenses conditum esse; cum nihil habuerint cogniti, nihil comperti de loco, unde hujusmodi reliquias Romani eruerint.

Illud vero nihil plane officit nostræ sententiæ, quod duo illi Scriptores, sui quisque Gabinii anniversariam commemorationem retulerint ad xi. Kalendas Martias, quem sane diem Gabinii nostri martyrio consecratum fuisse Martyrologi tradunt. Nam falsæ illi opinioni, quam animo imbiberant, illud quoque consentaneum erat, ut Gabinii utriusque nomen ad eum diem adscriberent, qui Gabinio Presbytero ac Martyri sacer est; quippe cum neuter putaret Gabinium suum a nostro distingui. Præterea cum aliquibus Divis, quorum nomen ac memoria intercederet, anniversarii honores decernendi sint, ii ferme dies ad eorum cultum deligi solent, quos jamdudum alii Divi satis noti celebrati-que obtinent, e quibus nomen mutuatum afferturque est prioribus illis ignotis, quorum corpora inventa cum sint, nomen tamen resque gestæ in tenebris adhuc, atque in oblivione jacent. Hujus consuetudinis exempla videntur esse notiora, quam ut necesse sit hoc loco a nobis commemorari.

6. II.

S. Gabinium Martyrem, cujus corpus in Basilica Vaticana est conditum, longe alium esse a S. Gabinio Presbytero ac Martyre, patre S. Susannæ.

Hæc AGenus eorum sententiam refutavimus, qui corpus S. Gabinii Romanis adimunt, alioque translatum esse docent. Sed quoniam inter ipsos Romanos de loco sepulchri controversia

est; & cum nullus neget intra urbem esse; qui tamen apud D. Petrum, plerique apud S. Susannam sepultum esse Gabinium affirmant; nunc eos refellere oportet, qui ut præstantissimi hujus Martyris reliquiis Vaticanam Basilicam augeant, & extornent, ædem S. Susannæ tam insigni thesauro exspoliant. Sed antequam id aggredior, operæ pretium est admonere, quod maximo opere animadvertendum censuit Ludovicus Morerius in magno Dictionario historico V. Gabinus, ne cui forte Gabinii nomen pluribus olim commune errandi occasionem præberet. Is ergo ubi de Gabinio Presbytero ac Martyre mentionem fecit, refert apud Strabonem lib. 17. laudari alium quemdam Gabinium, eundemque perantiquum, qui suæ ætatis historicus haud ignobilis habebatur: proinde cavendum esse Lectoribus, ne alterum cum altero confundant, neve unum ex duobus constent, propterea quod idem utrique nomen obvenit. Equidem mirari satis non possum, unde in mentem venerit Morerio id lectores suos monere, ut caveant, quod qui per se ipse cavendum esse non viderit, eum plane nihil videre arbitror. Quid est tam dissimile, quam Ethnicus, & Christianus, idolorum cultor, & Christi Martyr? quid longius ætate disjunctum, quam qui sub initium ære Christianæ, & qui tertio sæculo exeunte floruit? quid denique alteri cum altero commune fuit præter nomen? ut magna scilicet cautione opus sit, ut Gabinium Presbyterum ab Gabinio historico internosci possit. Neminem sane fuisse existimo, cui vel tenuis esse possit suspicio Gabinium, de quo meminit Strabo, eundem esse atque illum, quem in Divorum ac Martyrum numero reposuit Ecclesia. Quorum igitur pertinet, quidve ista Morerii admonitio significat? illos nimirum spectat, (nisi me fallit) illos oblique vellicat, & tacite carpit, qui quidquid Gabinii nomine inscriptum ac signatum inveniunt, id statim ad Gabinium parentem S. Susannæ referunt; quod isti facere videntur, quibuscum hic nobis controversia est; perinde quasi nemo præterea reperiri possit, qui olim Gabinii vocabulo appellaretur. Hac non inutili eruditissimi hujus Auctoris admonitione lectoribus proposita, ad rem veniamus.

Bartholomæus Piazza in eo libro, cui titulum *Ephemeridis Vaticana* præposuit, & Romæ vulgavit anno superioris sæculi 87. de sepulchro Gabinii quid sentiat, his verbis exposuit: *Gabinus, inquit, Presbyter parens S. Susannæ, frater Caii Pontificis, patris Diocletiani, ibi domum habuit, ubi nunc visitur templum S. Caii martyris eximii. Huic Gregorius III. in Basilica Vaticana aram dedicavit ante cancellis circumseptam, & subter aram cum aliorum Martyrum reliquias, ut refert Anastasius Bibliothecarius, tum corpus S. Gabinii condidit. Sardinia & Corsica veri ac religionis causa solenne tributum singulis annis huic martyri pensant.* Hactenus Bartholomæus Piazza, qui cæteroquin in suo Sanctuario Romano ex corpore S. Gabinii partem ædi S. Susannæ, partem Basilicæ S. Petri adjudicavit. An vero quod in Ephemeride scriptum cum iis consentiat, quæ in Sanctuario docet, ipse viderit. Sed ante Bartholomæum, Romanus quidam Canonicus S. Petri idem ferme scriptum reliquit jam inde ab ætate Eugenii III. Pontificis Maximi in *Descriptione veteris Basilicæ Vaticana* cap. seu titulo 6. Idem tradidit Paullus Æmilius Sanctorius Archiepiscopus Urbini

Animad-
versio Mo-
rerij.

Basilicam
Vaticanam
corpus S.
Gabinii
adjudicavit
aliqui.

Urbini in *Actis S. Pauli e sacra Scriptura collectis cap. 7.* Idem docuit Gauphrius Pavvinius in libro *De septem urbis ecclesiis*. Hi porro omnes communi consensu affirmant, quidquid honoris & cultus in ea Basilica D. Gabinio deferatur, id omni tribui S. Gabinio Presbytero ac Martyri, qui frater Caii Pontificis, & parens fuit S. Susannæ: huic proinde altare illud dicatum esse, huius esse corpus, quod subter aram inclusum continetur.

Ego vero tot ac talium virorum auctoritati plurimum tribuo; neque mihi ab illis dissentendum putarem, nisi me multe, & graves rationes impellerent, ut horum testimoniis Henschenii nostri sententiam præferrem. Is ad hanc controversiam dijudicandam adhibuit tum ea, quæ de Gabinio Presbytero ac Martyre scripserat, tum ea, quæ de Gabinio in Vaticana Basilica culto compererat; utraque accurate expendit; alia cum aliis diligenter contulit; & res utriusque adeo inter se differre animadvertit, ut sine ulla dubitatione alterum ab altero diversum esse affirmaverit. Itaque ad hunc modum suam ipse sententiam declarat tom. 6. die 30. Maji: *Est ab hoc Gabinio alius S. Gabinus Presbyter ac Martyr Romæ pater S. Susannæ Virginis & Martyris, & frater S. Caii Papa & M., cujus anniversarii memoria celebratur 19. Februarii, huius autem corpus assertum fuisse Romæ in ecclesia S. Susannæ ad ejus Altæ diximus.*

Gabinus
quidam
in Vatis.
diversus
ab Gabi-
nio Presb.

Et vero si omnis auctoritatibus, ipsa re & ratione veritatem exquirere lubeat, Gabinus is, qui Romæ in Basilica S. Petri sepultus esse traditur, tantum differt a Gabinio parente S. Susannæ, quantum ab urbe distat Sardinia. Vetus est Sardorum opinio, & constanti fama, atque indigenarum sermone, & litteris celebrata, olim Turribus in Sardinia, quæ urbs erat in primis frequens ac nobilis, cujusque in locum successisse dicitur, quæ nunc vulgo appellatur *Sassari* altera Sardinie Metropolis, Gabinium quemdam floruisse eximia sanctitatis virum, & illustri ibidem martyrio perfunctum esse: ejus vero corpus, incertum quo tempore, quæ de causa, Romanam transeverit esse, atque in æde Vaticana Principis Apostolorum honorifice depositum, cui deinde Gregorius III. in eadem Basilica octavo sæculo altare pariter & sepulchrum eleganti opere & magnifico ponendum curavit. Hæc Sardinia summa cum fide a majoribus velut per manus accepta diligenter conservant, ac posteris tradunt. Nec vana fides, aut dubia. Hanc inveteratam Sardorum opinionem pia consuetudo jam usque ab antiquissimis ducta temporibus confirmat, quam olim Sardinia constanter retinuit, & ejus vicina, non ita lato interjecto mari, Corsica nunquam intermittebat, Nam Sardi pariter Corsicique more atque instituto Majorum quotannis, nomine utriusque Insulæ, Vaticano Gabinii sepulchro vestigal pendebant, quod non solum populi utriusque erga hunc martyrem pia studia, eximiamque religionem declarat, sed etiam testimonium esse potest haud dubium ejus corporis e Sardinia in urbem translati. Nec vero dubito, quin eæ gentes his muneribus atque officiis ab se coli ornarique vellent, non martyrem aliquem alienigenam & extraneum, sed civem & popularem suum, qui olim apud Majores suos egregiæ sanctitatis laude, & præclari martyrii gloria floruerit, sic ut ob eam causam veteres illi Insulares se posterosque suos in ejus fidem ac clientelam contulerint. Nam

quid causæ excogitari potest, cur id honoris ac religionis adhiberent Gabinio Susannæ parenti, a quo neque insulas illas umquam aditas, neque ullo singulari beneficio auctas ornatasque commemorare possunt, unde antiquissima illa annui tributi conferendi consuetudo initium duxerit? Fateamur itaque necesse est, duos fuisse Gabinios martyrii titulo insignes, & alterum in æde S. Susannæ, alterum in Vaticana basilica sepultum esse. De hoc postremo, quæ nos ex antiqua Sardorum traditione docuimus, eadem fere Paulus Arringhus lib. 2. Romæ Subter. c. 7. n. 6. & tabulis Vaticanæ ecclesiæ descriptis: *Vaticanæ insuper basilica præclari inter cæteros martyris Gabinii exuvijs nobilitatur. E Sardinia enim, ubi ille gloriosum pro Christo martyrium subierat, hoc olim ejus corpus translatum sub Altari, in ejus honorem dicato, & a Gregorio III. consecrato, juxta Canonicorum Oedum, æneis pariter cancellis circumsepto, repositum est. Cui jam ab antiquis temporibus celeberrimæ Insularum Sardinia & Corsica annum pendere tributum venerationis ergo consueverant. De Gabinio illustri apud Sardos martyre honorificam mentionem faciunt cum hodierno Romano cætera fere omnia Martyrologia, Hieronymianum, Usuardus, Ado, Notkerus, & alii; eique socium adjungunt S. Crispolum; & nomen utriusque ad diem Maji trigessimam adscribunt.*

Nostræ sententiæ vel plurimum auctoritatis ex judicio Rotæ Romanæ longe gravissimo & maximo accedit. Cum enim Archiepiscopus Turritanus, vulgo Sassarensis, omni ope contendere, ut Gabinio, quem Sardinia & Corsica Patronum agnoscunt, quique apud D. Petri colitur, præter martyrii gloriam, etiam Episcopatus titulum vindicaret, delatæ res est ad tribunal Romanæ Rotæ, quæ Gislerio Præside controversiam ita diremit, ut martyris tantummodo nomen ac decus Gabinio Sardo adjudicaverit; nullo autem modo illum sive inter Episcopos, sive inter alios inferioris Ordinis Clericos annumerandum censuerit. Quapropter inter nostrum atque illum Gabinium hoc maxime interest, quod prior quidem & Sacerdotio initiatus, & martyrio perfunctus fuerit, posterior vero nullum hierarchiæ clericali gradum attigerit. Videsis Florentinum, qui hujus controversiæ meminit in notis ad Martyr. Hieron. Lucense ad diem 30. Maji, & apud Præsules Romanos Archiepiscopum Turritanum causa cecidisse affirmat.

Illud ad extremum accedit, quod non idem dies festus utrique institutus est, sed suus cuique decretus, & alius alio die colitur, Nam Sardinia, & Corsica, Clerusque Vaticanus Gabinio suo honores anniversarios persolvunt III. Kalendas Junias; quem quidem ad diem Martyrologi omnes ejusdem nomen affixerunt. Gabinii autem Presbyteri ac martyris commemorationem cultumque anniversarium Martyrologia referunt ad XI. Kalen. Martias; quo die in æde S. Susannæ ejusdem martyrii memoria celebratur. Patet igitur maxime diversos esse, quos inter se disjungit natalis festique diei celebritas, sua cuique attributa. Spum igitur Gabinium habeat Vaticana basilica, quem colat, cujusque sepulchro gloriatur, modo ne alterum illum sibi arroget, quem jamdudum in ecclesia S. Susannæ conditum esse, & in hanc usque diem ibidem asservari, satis superque ostendimus.

D E

DE S. SUSANNA VIRGINE AC M. ORIUNDA EX DALMATIA, FILIA S. GABINII PRESBYTERI AC MARTYRIS.

Acta S.
Susannæ
bipartito
divisa.

Joannes Bollandus Acta S. Susannæ Virginis ac Martyris bifariam divisit. Primam partem, quæ tria priora capita complectitur, inseruit tomo tertio Februarii, & duodevigesimo ejusdem mensis diei subiecit; quem ad diem S. Claudii & sociorum Martyrum nomen atque anniversariam memoriam Martyrologi omnes adscribunt. Alteram partem, quæ quartum est idemque postremum hujus historiæ caput, prætermisit, propterea quia reservandam esse duxit in diem undecimam Augusti, quo quidem die Martyrium B. Susannæ religioso cultu rituque celebratur. Bipartitæ hujus divisionis quæ causa fuerit, haud difficile est cognoscere. Prima illa parte Claudii & sociorum ad Christum conversio, res pie ac laudabiliter gestæ, mors religionis causa alacriter obita continetur. Cum autem nulla alia extarent monumenta, unde illorum Martyrum Acta desumi possent, necesse fuit ea describi ex historia S. Susannæ; sed quæ in hac narrantur, non ultra Bollandus persequi voluit, nisi quatenus propositi argumenti ratio requirebat. Postremam itaque partem, quæ alio spectat, omnino reseculit, eandemque integram S. Susannæ ejusque diei anniversario reservavit. Actorum S. Susannæ duo exemplaria Bollandus habuit, eaque perantiqua, & optimæ notæ, alterum Collegii Fuldensis, alterum nescio unde acceptum; utrumque accurate contulit cum tertio Ms. codice Monasterii S. Maximini Trevirensis, & Bonino Mombrizio; & sicubi comperit inter se dissidere, in notis de qualibet vel levi discrepantia lectorem admonuit. Sed operæ pretium est huc transferre, quæ de hisce exemplaribus suiique consilii ratione scripsit Joannes Bollandus in Commentario, quem Actis illorum Martyrum præposuit. *Horum conversionis, martyriique historia summam exposita est in Actis S. Susannæ Virginis ac Martyris, quæ ad 11. Augusti edita a Surio, sed phrasi expolita. Nos ea Acta primæ stylo descripta habemus in vetustis duobus optimæ notæ exemplaribus, quorum alterum fuit Collegii Fuldensis, contulimusque cum tertio Ms. Monasterii S. Maximini Trevirensis, & Bonino Mombrizio. Recenset eadem Baronius ad an. 294. ex quatuor Mss. Nos amisso postremo capite, quo de ipsius Susannæ martyrio peculiariter agitur, priora omnia, quæ ad hos communiter spectant, hic damus.*

Guilielmus Cuperus Bollandi consilium executus, multis post annis postremam Actorum S. Susannæ partem, quam ille intactam reliquerat, ex antiquo Ms. codice Fuldensi descriptam tomo secundo, ac diei undecimæ Augusti mensis intexuit, cum res præclaras hujus Virginis ac Martyris illustrandas suscepisset. Nos vero satius esse duximus integram historiam in quatuor paragraphos distributam hic lectoribus exhibere; ut explicata uno in loco propositaque rerum gestarum serie, uno itidem in conspectu omnia videre possint, quæ de vitæ & martyrio præstantissimæ hujus Virginis veteres tradiderunt. Ac primam quidem partem ex tomo 3. Februarii, alteram ex tomo 2. Augusti Antuerpien-

sium Hagiologorum desumpsimus. Cum autem paullo post nobis agendum sit de quinque illis martyribus origine Salonitanis Claudio, Maximo, Præpedigna, Alexandro, & Cuthia, non erit necesse quæ hic exposita sunt, illic iterum describi; sed satis fuerit lectores remittere ad hunc locum, unde haurire possint uberiores notitiam rerum ad eosdem Martyres pertinentium, quas in epitomem quamdam contractas ibidem perquam breviter perstringemus.

Hæc Acta, in quibus de Claudii & sociorum conversione ac Martyrio fuscè copiosèque narratur, jure ac merito ab S. Susanna nomen sibi ac titulum vindicant. In his quippe Susanna primas partes agit, præbetque huic historiæ præcipuum argumentum, in quo potissimum versetur. Quæ ad alios pertinent, idcirco inferuntur, quia cum martyrio S. Susannæ, rebusque ab ea gestis adeo implicita sunt, & cohærent, ut ab his illa disjungi nequeant, quin huic historiæ multum sive materiæ sive ornamenti detrahatur. Cæterum haud inepte, meo quidem judicio, hæc Acta inseribi possunt: *De SS. Martyribus Salonitanis e gente Valeria Dalmatica*. Nec sane ab ejusmodi titulo abhorret argumentum totius historiæ. Nam si Artemiam excipias, neminem fortassis ex tam illustri prosapia in Divorum fastos relatum invenies, quin hujus historiæ partem aliquam sibi vindicet. Ac Susanna quidem, ut diximus, principem locum obtinet; sed quammulta de Gabinio ejus parente, itemque de Cajo ejusdem patruo, narrantur. De Serena Diocletiani conjugè frequens est mentio, & perquam honorifica. Quid commemorare Maximum Comitem rei privatæ, Claudium Clarissimum Maximi fratrem, Præpedignam Claudii uxorem, & horum filios Alexandrum & Cuthiam, qui ferme dimidiam narrationis partem occupant? nam primo, itemque altero & tertio capite eorum ad Christum conversio, ac martyrium luculente describitur; quamquam iisdem capitibus alia quoque intermixta sint, quæ ad Susannam, & primarium totius historiæ argumentum referuntur. Sed cum auctoritate & consensu Majorum sancitum sit, ut hujusmodi Acta ab S. Susanna denominentur, neque opus est, neque decet veterem inscriptionem loco movere, & novum huic historiæ titulum præfigere.

Laurentius Surius & Petrus Galefnius existimant hujus historiæ auctores fuisse Notarios ecclesiæ Romanæ, qui ea litteris consignarunt, quæ aut suis ipsi oculis viderant, aut ab idoneis testibus, qui rebus gestis interfuerunt, acceperant. Alii verisimilius putant hujusmodi acta conscripta fuisse ab Thrasone quodam cive Romano, quem S. Cajo inter initia Pontificatus ad Christianam religionem ab Deorum cultu traduxerat, quique postea martyrii palmam adeptus Divorum numerum obtinuit. Is siquidem onus hoc religiosi officii ac pietatis suscepit, ut Christianis in carcerem inclusis, & religionis causa vexatis, quæ ad victum necessaria erant, de suis facultatibus large suppeditaret; & præ-

Acta
S. Susannæ
hic a
nobis in-
segre de-
scribenda.

Hæc Acta
vel a No-
tariis Ec-
clesiæ Rom.
vel ab
Thrasone
descripta.

præterea id muneris habebat, ut acta & certamina Martyrum in tabulas & commentarios publicos referret. Cæterum sive Thraſo, sive alius quispiam æqualis, aut suppar illis temporibus res gestas S. Susannæ litteris mandaverit, certe Auctor videtur esse satis idoneus, qui huic historiæ fidem & auctoritatem conciliet. Hæc autem acta tanti facit Molanus, ut eadem apud Sollerium in Auct. ad Ufuard. die xi. Aug. *celeberrima* vocet; idem vero Sollerius testis est, nihilo minoris habita fuisse tum a Majoribus suis, tum a Baronio, a quibus & probata, & laudata esse affirmat. Cum his Actis consentiunt Martyrologia vetustissima, & præsertim Martyrologi mediæ ætatis, qui præclarissimæ hujus Virginis ac Martyris elogium paullo uberius & copiosius adornare cum vellent, omnia omnino, quæ de illa narrant, ex hac historia tamquam ex fonte sincero & incorrupto hauserunt, atque in sua scripta derivarunt, veluti Ado, Notkerus, Rabanus, itemque Beda & Ufuardus, ut videre licet in variis Apographis, quæ sub Bedæ atque Ufuardi nomine circumferuntur, Denique Baronius ad an. 294. docet olim id moris fuisse, ut hæc ipsa Acta in sacris ædibus, populi Christiani conventu, pro concione legerebantur; & iisdem veterissima quæque Martyrologia fidem & auctoritatem adjungere testatur.

Quare cum hæc historia tot ac tam gravium testium commendatione niteretur, nemo superioribus sæculis inventus fuit, qui eidem censuram aliquam infligere auderet: quin immo ubique & ab omnibus, qua dignum erat, approbatione excepta, & tanti habita fuit, ut apud Ecclesiasticos Scriptores eum auctoritatis & honoris locum obtinuerit, qui probatissimis quibusque sacræ antiquitatis monumentis omnium concessu dari tribuique solet. Sed cum proximo superiori sæculo prodiiſſet in lucem præclarum illud Lactantii Firmiani Opusculum de Mortibus Persecutorum, tum vero exorti sunt, qui hujus historiæ auctoritatem impeterent, atque adeo funditus evertere conarentur, propterea quod aliquibus in locis cum Lactantio discrepare videatur. Stephanus Baluzius primus omnium simul & opus Lactantianum e Bibliotheca Colbertina in publicum protulit, simul & classicum cecinit ad oppugnanda hujusmodi Acta, quibus duo potissimum objecit, quæ falsa omnino & commentitia esse censuit. Primum illud est, quod Auctor Serenam in hanc historiam, sic tamquam in Scenam, induxerit, cui partes personamque uxoris Imperatoris imponeret; cum ex Lactantio satis perspicuum sit unam Diocletiano uxorem fuisse, cui nomen erat Priscæ, eamque longe diversam a fabulosa illa & supposititia Serena. Sed in Actis S. Serenæ satis superque responsum esse arbitror Baluzio, cæterisque omnibus, qui omni ope & opera enituntur, ut Serenam ex Diocletiano thoro deiciant, eidemque Augustalem titulum ac dignitatem abrogent, atque etiam, si fieri possit, in ordinem redactam, ex Divorum Fastis, & antiqui cultus possessione depellant. Illud deinde Baluzius in hisce Actis graviter reprehendit, quod scriptum est de nuptiis designatis Susannæ, quam Diocletianus ut in matrimonium daret Maximiano filio suo, omnem operam adhibuisse dicitur; id quippe cum iis, quæ narrat Lactantius, pugnare, & longe alienum esse a veritate Baluzius putat, eorum opinione deceptus, qui Maximiani nomine Galerium intelligi volunt, cum cæteroquin Acta nihil de

Galerio, ne semel quidem meminerint. Hujus autem loci atque instituti ratio postulat, ut diluam ac refellam quidquid argumenti ex Lactantio arripiunt Baluzius, aliique ad nuptias illas oppugnandas, in quibus tota fere historia a primo capite usque ad extremum versatur; sunt enim primum idemque fere unicum totius narrationis argumentum, ad quod omnia dictaque factaque referuntur. Fuere autem permulti, quos Baluzius in suas partes traxit, videlicet Antonius Pagius, Nicolaus le Nourri Monachus Benedictinus, & plerique Interpretes Lactantii; atque ut cæteros prætermittam, e nostris Hagiologis Antuerpiensibus Godefridus Henschenius, Daniel Papebrochius, Joannes Baptista Sollerius curam diligentius examinandi Acta S. Susannæ, eaque ad regulam criticæ artis exigendi posteris suis reliquerunt, ad quos futurum erat, ut pertineret Fastos mensis Augusti digerere atque illustrare. At Guilielmus Cuperus, cui hæc provincia obtigit, de Actis S. Susannæ idem, quod antea fecerat Baluzius, judicium tulit; sed ne quid de sanctitate & cultu perantiquo S. Susannæ detraheret, vide, quid temperamenti invenierit: *Imprimis facile, inquit, credimus illustrem quandam Virginem nomine Susannam filiam S. Gabinii Presbyteri, & forsam S. Caii Pontificis ex fratre neptem, oblatas nobilis Ethnici nuptias recusasse, ac propterea de professione fidei Christianæ invidie accusatam, domique suæ capite truncatam fuisse. Hæc Actorum substantia cum allatis Ufuardi verbis, & annunciatione hodierni Martyrologii Romani, haud difficulter componi potest.* Acta hujus præclaræ Virginis & Martyris, si umquam conscripta fuerint, injuria temporum, aut in posteriori favissima Diocletiani persecutione interiisse existimat. Quæ vero nunc extant ejusdem Acta, tam multis apographis ac typis consignata, posteriorum temporum factum esse male conceptum atque informem arbitratur. Et Cuperus quidem hoc temperamento appposito satis consultum esse putat Ufuardo, & Romano Martyrologio hodierno, & salvam retineri utriusque auctoritatem; & quid faciet Adone? quid Notkero? quid Rabano? quid multis Ufuardi & Bedæ exemplaribus, cæterisque Martyrographis, qui summo consensu tradunt Susannam ob repudiatas Maximiani Augusti ac Cæsaris nuptias interfectam fuisse, & pervulgatis ejusdem Actis, ut ait Baronius, *fidem adjiciunt?* an horum omnium consentiens auctoritas ad fidem huic historiæ conciliandam parum idonea videtur? an gravissimis illis & sanctissimis viris ad rem hanc examinandam, momentoque suo ponderandam judicium & acumen, curam & studium inquirendæ veritatis defuisse dicemus? an nihil pensi putemus illis fuisse dubia pro certis, falsa pro veris in suos codices referre, & suis æqualibus posterisque obtrudere? Hanc certe de summis illis viris opinionem habuisse videtur Paullus Baudrius, qui in Indice ad Lactant. sane audacter, nihil hæsitans, nihil tot Martyrologorum auctoritatem veritus plane affirmat Susannæ *cum Maximiano tentatum matrimonium meras esse fabulas.* Vellem cogitasset, antequam ista tam inconsiderate diceret, quantæ demum impudentiæ sit Divorum historias gravissimorum Scriptorum testimonio, & multarum ætatum consensu firmatas non modo in dubium vocare, sed etiam tamquam fabulas, anilesque commentationes explodere.

Cæterum acerrime omnium in universam S. Su-

Auctori-
tas horum
Actorum.

Historia
S. Susannæ
duo
objecit
Baluzius.

Guilielmi
Cuperi
opinio de
S. Susanna

multis
Martyro-
logis con-
traria, &
injuria.

Censura
Tillemontii
in Actis
S. Susannae
in
Actis.

Susannae historiam mucronem censorum exacuit Tillemontius tom. 4. hist. eccles. in notis ad Cajum Papam, qui eam nullo prorsus modo probari defendique posse affirmat. Nec vero solum summam & caput totius historiae invasit, quod est de Augustalibus nuptiis Susannae oblati, ab eaque constantissime repudiatis; sed etiam hisce Actis styli quamdam barbariem obiecit, non modo propter genus orationis undique scatens solacismis ac barbarismis, quod quidem librorum inscitiae atque incuriae attribui posset; sed multo magis propter hanc causam, quod quisquis fuit hujus historiae Scriptor, contra quam decori, ac veritatis ratio postulat, temporibus illis ac personis, quae non sunt convenientia cuique, sed maxime repugnant, imperite admodum ridiculeque affinxerit. Locos illos, quibus Tillemontius hujusmodi censuras inflixit, vindicabimus, apta cuique explicatione adhibita, in animadversionibus nostris, quas Actis S. Susannae subiciemus. Nec vero his terminis censuram suam Tillemontius cohibuit; sed quod nemo adhuc fecit, ultra progressus laudem Virginitatis ac martyrii, quae omnium concessu Susannae debetur, in controversiam vocat. Quid ita? quia uterque ille titulus abest a Kalendario Frontonis, & Hieronymianis apographis. Eximatur igitur, si superis placet, e numero Martyrum Laurentius, expungatur Caecilia; neutri enim idem Frontonis Kalendarium Martyris nomen apposuit. Ad incertum revocetur tituli utriusque possessio vel antiquissima, quam ne ipso quidem Tillemontio diffidente, totius ecclesiae consensu innumerabiles Divi Divaeque obtinent, quippe cum in vetustis Kalendariis neque virgines, neque martyres appellentur. Caeterum hoc quidquid est argumenti ex illorum numero est, quae in scholis vocantur *negativa*, quibus nisi aliquod fulcimentum aliunde subicias, nihil efficere aut concludere possit. Praeterea vim omnem, si qua inest huic argumento, elidunt vetus Martyrologium Romanum editum a Rosweydo, & si Bedam genuinum excipias, quem tomo secundo Martii praefixerunt Godefridus Henschenius, & Daniel Papebrochius, caetera omnia posteriorum aetatum Martyrologia, in quibus titulum virginis ac martyris diserte additum, adscriptumque Susannae invenies ecclesia universa consentiente, quae illi virginis ac martyris cultum inde usque ab antiquissimis temporibus decrevit. Quod autem idem Tillemontius de Serena & Alexandra ibidem adjecit, quibus itidem & nomen & conubium Augustale eripere conatur, quemadmodum refelli possit ac debeat, habes ex Actis S. Serenae a nobis supra descriptis. Hic nobis refutanda sunt argumenta, quae Augustalibus nuptiis S. Susannae Baluzius, Tillemontius, aliique objiciunt, contra quos disputationem instituemus, quae quidem, nisi vehementer erro, sacrae profanaeque historiae aliquid lucis imperiet, errata corrigit, ambigua distinguet, involuta expedit, & quod caput est, historiam S. Susannae, quam adversarii tantopere labefactare conantur, ab omni falsitatis ac mendacii suspicionem vindicabit.

De patria
S. Susannae

& anno
die marty-
rit inquir-
endum.

De Patria S. Susannae nihil ejus Acta, nihil veteres Scriptores commemorant. Sunt tamen conjecturae quaedam haud omnino absurdae, quae ubi orta sit, nobis indicio esse poterunt. Deinde in disquisitionem vocabimus annum, diemque, quo Susanna martyrium obiit, quo in se-

pulchro deposita, quo denique, pro more ritusque illorum temporum, in numerum Divorum adscripta est.

Multa nobis praeterea suppetunt, quae scribamus, de sanctissimae hujus virginis ac martyris cultu, qui cum jam inde ab ejus martyrio vigere coeperit, quotidie magis effloruit. Huc pertinet illius basilicae, in qua condita est, religio ac magnificentia; huc adde Romanorum Pontificum, & S. R. E. Cardinalium pietatem ac munificentiam, quibus maxime cordi fuit, ejus & venerationem augere, & basilicam egregiis ornamentis donisque decorare. Quae quidem omnia perbrevis narratione complexi, suis quaeque temporibus subiciemus, & quam diligentissime fieri poterit, explicabimus.

Itemque
de illius
cultu di-
scendum.

CAPUT PRIMUM,

De Susanna Virgine ac martyre, ejusque nuptiis Maximiano decretis.

S. I.

Testimonia ex Martyrologiis.

I. **E**X Martyrologio Romano antiquo: III. Idus Augusti Roma... Susanna a Virgini & Martyris.

II. Ex Martyrologio Romano hodierno. III. Idus Augusti item b Roma S. Susanna virginis, qua cum esset nobili prosapia orta, & B. Caii Pontificis neptis, martyrii palmam, tempore Diocletiani, capitis obtruncatione promeruit.

III. Ex Apographo Lucensi Hieronymiano: III. Idus Augusti Roma Natalis S. Susannae c.

IV. Ex Martyrol. Ms. Reginae Sveciae: III. Idus Augusti: Roma juxta duos domos d Diocletianus Natalis S. Susannae virginis, ac martyris d.

V. Ex Beda genuino, apud Bollandistas Tomo II. III. Id. Aug. Roma S. Tiburtii martyris & Susannae e.

VI. Ex Apographo f ejusdem Bedae nomen praeferente: III. Id. Aug. Roma Natale S. Susannae V. quae fuit filia Gabinii Presbyteri fratris Caii Papae. Haec ergo sub Diocletiano Imperatore passa est, eo quod nollet Maximo filio ejus in conjugio sociari; sed in virginitate permanere, hortante eam Cajo Papa, nec non & Serena Augusta, ut stabilis permaneret in fide & castitate perpetua, Propter hoc jussit Diocletianus post alia tormenta, in domo propria gladio percuti, & sic martyrium consummarit.

VII. Ex Usuardo apud Sollerium: III. Id. Augusti: Roma inter duas Lauros Natalis S. Tiburtii &c. Item Roma S. Susannae virginis, quae cum esset nobili prosapia orta, & B. Caii Pontificis neptis, martyrii palmam, tempore Diocletiani, capitis obtruncatione promeruit.

VIII. Ex Apographo Usuardino Centulensi: Roma S. Susanna, quae Romani g Imperatoris sprexit conjugium, ut Christi Domini sortiretur consortium g.

IX. Ex Apographo Usuardino Hagenoyensi: Roma S. Susanna V. & M. quae fuit virgo nobilis, & pulchra; & petebatur uxor a Diocletiano Maximiano h filio suo, quae virginitatem servare docta est a Patre suo S. Gabinio, & Patruo S. Gajo summo Pontifice, & Serena Imperatrice. Et quia consentire noluit tam pro virginitate, quam

quam pro fide, inaudita tormenta passa est. Nervissime vero vitam finivit.

X. Ex Mauro Rabano: Roma Natale S. Susannae virginis, quae fuit filia Gabinii Presbyteri fratris S. Gaii Papae. Hac ergo virgo sub Diocletiano Imperatore passa est, eo quod nollet Maximo filio suo in conjugio sociari, sed in virginitate permanere; hortante eam Gajo Episcopo, nec non & Serena Augusta, ut stabilis permaneret in fide Christi, & castitate perpetua; propter hoc iussit eam Diocletianus, post alia tormenta, in domo propria gladio percuti, & sic martyrium consummarit. Prædicta vero Serena Augusta collegit corpus S. Virginis, & sanguinem, quem fuderat in eodem loco, suo velamine tersit, & posuit in capsam argenteam in palatio suo, ubi diu nocturne furtivis vicibus orare non cessabat. Corpus S. Susannae ipsa manibus suis ornavit cum lintheaminibus, & aromatibus, & posuit juxta corpora Sanctorum in cimiterio Alexandri.

XI. Ex Adone. Natalis S. Susannae V. & M. sub Diocletiano, & Maximiano Augustis, iudice i Macedonio. Fuit autem filia gloriosi Presbyteri Gabinii, fratris Gaii Episcopi & martyris, nobili satis orta progenie, quam pater nutritaverat, & divinis litteris imbuerat. Audiens itaque Diocletianus de puella, quod pulchritudine, & sapientia præcelleret, misit ad Gabinium, quemdam qui erat ex genere ejus, l consobrinum suum, nomine Claudium, & petivit eam Augusto filio suo in conjugem. Quae spiritu Sancto corroborata conjugium hujusmodi respuit, & respondens patri & avunculo dixit: Pater scio, quia de ore tuo sum erudita, ut castitatem studeam servare, & pudicitiam Domino Jesu Christo exhibere. In ejus ergo timore jam constituta numquam coinquinabor virili commistione; sed cui me semel tradidisti, ipsi servo, & ipsi confido &c. tum cætera ex ejus Actis summatim descripta persequitur, & concludit: Passa est autem tertio Idus Augusti.

XII. Ex Notkero: Roma S. Susannae V. & M. sub Diocletiano & Maximiano Imperatoribus, iudice Macedonio. Fuit autem filia gloriosi Presbyteri & M. Gabinii, fratris Gaii Papae & M. nobili sata propagine. Audiens Diocletianus de puella, quod pulchritudine, & sapientia præcelleret, misit ad Gabinium quemdam consobrinum suum nomine Claudium, & petiit eam Augusto Maximino filio suo in conjugem. Cujus petitionem, & filia, & patre, ac præcipue patruo reluctante, Diocletianus iussit filio suo Maximino, ut abuteretur Susanna in domo sua, sicut ipsi luberet. Qui ingressus domum, ubi S. Virgo orabat, vidit nimiam claritatem super eam, & tremefactus ad palatium recurrit. Quod Diocletianus audiens, misit Macedonium, qui eam intra domum patris sui constringeret, illeque expoliata eam cepit fustibus cadere: cumque beata virgo in confessione Christi perseveraret, gladio percussa, spiritum incontaminatum Deo reddidit. Cujus corpus Serena Augusta noctu collegit, & manibus suis aromatibus conditum, ac lintheaminibus involutum posuit juxta corpora Sanctorum in cimiterio Alexandri in arenario, juxta S. Alexandrum III. Id. Augusti. Sanguinem vero martyris velamine deterxit, & posuit in capsam argenteam, in palatio domus suae; ubi diu nocturne furtivis orationibus semetipsam Domino effundebat.

XIII. Ex Petro Galefinio. Roma S. Susanna M. quae filia Gabinii fratris S. Gaii Papae, in Illyrici Sacri Tom. II,

eadem Diocletiana persecutione, forti constantique animo martyrium subit, abscisso capite. Ejus corpus Serena Augusta sepeliendum curavit.

S. II.

Nota in Martyrologia.

a Hoc Martyrologium, quod vel antiquitate, vel auctoritate maxime excellit, Susannae titulum utrumque virginitatis ac martyrii adscribit, quem Tillemontius in dubium vocat.

b Auctor hodierni Martyrologii Romani, ut alia plurima, sic hoc S. Susannae elogium ex Ursuardo totidem iisdemque verbis descripsit.

c Hujus Martyrologii Scriptor, seu fuerit Eusebius, sive Hieronymus, sive alius, hoc tantum oneris suscepit, ut ex historiis martyrum nudum fere nomen martyrum locumque certaminis desumeret, cæteris prætermisiss, quæ ad rationem hujus instituti non pertinebant. Mirum igitur videri non debuit Tillemontio, si neque virginis, neque martyris titulum Susannae apposuit.

d Cur ædibus S. Gaii & Gabinii ab Diocletiano cognomen inditum sit, rationem reddemus cap. v. §. 3.

e Beda aliquod Hieronymiani Martyrologii exemplar sibi propositum habuit, unde martyrum nomina, & certaminum loca describeret, quæ ipse deinde augeret ornaretque elogiis sane prolixis, tempus genusque martyrii adjiciens, aliaque hujusmodi, si quæ ex eorum historiis addiscere poterat. Sed cum fere ad nonaginta ejusmodi elogia collegisset, in suos quæque dies distributa, multo plures anni dies omnino vacuos reliquit, cæteros autem more Hieronymiano solum subjecit, cum loco martyrii nomina martyrum nuda atque inornata; quibus (ait Henschenius) addere quidquam vel tamquam abunde cognitis noluit, vel non potuit, Actis necdum, ut sperarat, repertis. Quare idcirco S. Susannae neque martyris ac virginis notam, neque elogii quidquam apposuit, quia vel ejus præclara gesta erant notissima, atque apud omnes pervulgata, vel ejus Actorum exemplar nullum nancisci potuerat.

f Quod sub nomine Venerabilis Bedæ vulgatum est typis Plantinianis Martyrologium, satis constat non esse germanum hujus Scriptoris opus, sed partim ex Adone, partim ex ipsomet Beda, partim aliunde confectum.

g Maximianus itaque, cui Susanna uxor destinata fuerat, non Galerius Cæsar, sed Herculus Augustus & Imperator fuit.

h Maximus, Maximinus, Maximianus idem, & ejusdem nomen est, paucarum litterarum vel adjectione auctum, vel detractatione contractum.

i Macedonio iudice: Huic Acta S. Susannae potius carnificis, quam judicis partes attribuunt.

l Id videtur ex Actis desumptum, ubi consobrini vocantur, qui vere sunt propriæque patrueles.

CAPUT SECUNDUM.

*Acta S. Susanna Virginis & Martyris
ex antiquis Codicibus.*

§. I.

*S. Susanna genus, indoles, educatio, & propositum
tuenda Virginitatis. Claudii ejus consanguinei
ad Christum conversio.*

Gabinus
Presb.

a
b
c
d
e

f

g

Susannam
filiam do-
ces.

Hanc Dio-
eletianus
Maximia-
no Aug.
petit ux-
orem

h
i
m
n
o

Claudius
mandata
Diocletia-
ni exponit
Gabinio.

P

q

r

s

t

u

x

y

z

Temporibus Diocletiani, & a Maximiani Au-
gustorum fuit quidam Presbyter nomine b
Gabinus, c de urbe Roma, frater d uterinus
Cajii Episcopi urbis Roma, doctus in divinis li-
bris, e amator tam divina Sapiencia, quam mun-
danarum litterarum. His frequens tractabat cum
Cajo germano suo, ita ut libros f tractationum
faceret contra Paganos, & erat eruditus in om-
ni mundanae artis studio litterarum: qui tamen,
g & nobili ortus progenie g famatissime cognosce-
batur, eo quod esset de genere Diocletiani Augu-
sti. Nam & Cajus ita vulgabatur. Hic Gabi-
nius Presbyter dum haberet filiam unicam dulcis-
simam, & pulcherrimam, quam nutriverat in eru-
ditione litterarum mundanae artis, similiter & di-
vinis libris imbuerat, facta est hujus ingenii ar-
tificio patri suo equalis.

Audiens hoc Diocletianus de puella, quia &
pulchritudine, & sapientia esset formosa, misit
ad Gabinium, & petiit eam Augusto h Maxi-
miano filio suo in conjugium. Et i mittens ad
Gabinium quendam, qui ex genere ejus erat, m
consobrinum suum nomine Claudium, ex affectu n
generositatis, ut omnia pacifice obtineret a Gabi-
nio Presbytero. Veniens autem Claudius ad Ga-
binium, sic eum alloquitur dicens: Nisi o dies
festus occurrisset in praeceptis Dominorum nostro-
rum Augustorum, ut me ad vestram caritatem
dirigeret; tamen vos non debuistis longe fieri a
parentum suavitatis agnitione. Quid melius eli-
gere dignius est, quam ut generositas nostrae con-
junctionis reparetur per claritatem Dominorum
nostrorum Augustorum?

Respondit Gabinus Presbyter dicens: Nos p
humiles unde digni sumas cognati dici majorum?
Respondit Claudius dicens: q Sancte frater, num-
quid tu filius non es Maximini, cujus & r Ca-
jus Episcopus vester frater, famatissimi Senato-
ris & Consulis, patrui nostri, & s consobrini
Dominorum nostrorum Augustorum. Respondit Ga-
binus: Ita est: tamen nos ultimi, & inanes tem-
porum non sumus digni hoc dici. Dicit ad eum
Claudius: Fructum nationis communis, habito con-
silio sapienti, hoc praeceperunt Domini nostri Prin-
cipes, & Diocletianus Augustus, ut t filiam
tuam, quam cognovimus eruditam in omni sa-
pientia, in conjunctionem u filio ejus tradenda,
Maximiano Augusto copuletur: quia justum est,
ut ex radice firma virgultae natae non separen-
tur, quod tamen a nobis optandum semper spe-
retur in gaudio. Respondit Gabinus Presbyter:
Inducias mihi date, ut animum puellae obligem
x caritati. Et data y pace salutationis exces-
serunt.

Tunc veniens Gabinus Presbyter ad filiam suam
nomine Susannam, quam amplectens dixit ei: De-
sidero te ad sanctum Patrem, & germanum no-
strum, z zium tuum Cajum Episcopum duci, ut
quod in te contulit Spiritus Sanctus, non eva-

netur. Eodem tempore rogavit venire ad se san-
ctum Cajum Episcopum, & narravit ei primo
omnia, quae gesta fuerant, & intrantes in do-
mum, dixerunt puella cum lacrymis: Diocletia-
nus Augustus direxit ad nos Claudium a a conso-
brinum nostrum, qui veniens ad nos te charissi-
mam filiam suo filio Maximiano in conjugium pe-
tere declaravit.

Respondit Susanna ad patrem suum, & dixit:
Ubi sapientia tua exclusa est, ut non scires me
esse Christianam, sicut & vos Doctores? Quare
coinquinasti os tuum, vel antea audiendo polla-
tos sermones, ut ego conjungar crudeli Pagano,
quem vos secundum fidem Domini non imnuistis
negare generositati vestrae esse conjunctum? Ta-
men gloria Deo omnipotenti, qui me dignatus est
conjugi corporibus sanctorum: quia sic credo in
Domino Jesu Christo, quia per me hunc contem-
ptum, ascendo ad palmam martyrii. Respon-
dit Gabinus Presbyter: Ergo filia constans esto
in fide, quam tenes. Respondit Cajus Episcopus,
& dixit: Et nos mereamur fructum oblationis of-
ferre Domino Jesu Christo de constantia tua: quia
scio pietatem ejus in omnes homines esse, &
misericordem Dominum Jesum Christum. Respondit
Susanna ad Cajum Episcopum zium suum, & ad
patrem suum Gabinium Presbyterum, & dixit
eis: Domini mei ego scio, quia de ore tuo hoc
sum erudita, ut castitatem studerem semper ser-
vare, & pudicitiam Domino Jesu Christo exhi-
berem. Et in ejus timore jam constituta, nun-
quam c c coinquinabor virilem commissum amoris
studio: sed cui tu me semel tradidisti, ipsi ser-
vio, & in ipso confido, quia ipse novit con-
scientiam meam. Cajus Episcopus dixit: Ergo si
jam semel tradita es Deo, custodi praecepta ejus,
quia sic dignatus est nobis servis suis per evan-
gelicam doctrinam declarare dd vestigium, ne
cum stabitis ante Principes, & Praesides non pra-
meditari qualiter respondeatis, quia dabitur vobis
in illa hora quid dicatis, quia non vos loquimi-
ni, sed Spiritus Sanctus qui loquitur pro vobis.
Respondit Susanna cum lacrymis, & dixit: Sic
spero in Dominum Jesum Christum, quia oratio-
nibus vestris templum Dei efficiar, sicut Aposto-
lus Beatus Paullus nos commonet dicens: Tem-
plum enim Dei sanctum est, quod estis vos, ne-
mo vos seducat.

Eisdem invicem tractantibus, subito venit Clau-
dius ad eos post dies tres, & cum gaudio in-
troivit in domum Gabinii, & invenit eos seden-
tes. Qui tamen cum magna multitudine & ob-
sequio cum venisset, non introivit cum aliquo
de obsequio militantium, nisi ipse solus. Et in
introitu ejus fuit gaudium, & in praesentia com-
mune sunt amplexi cum ee pace osculantes se in-
vicem. Claudius vero ff Clarissimus dixit: Co-
gnovit sanctitas vestra, pro quo gaudio venerim
ad vos? Respondit Cajus Episcopus, & dixit ad
eum: Si causae gg aliae sunt, tamen vel pro ge-
nealogia communi, & genere nostrae conjunctio-
nis, nos meremur praesentari cognationi. Clau-
dius dixit: Ergo modo cognoscat hh sanctitas ve-
stra, quia Dominus noster Diocletianus Augustus
amicitiam vestrae cognationis, & affectum deside-
rat amplecti. Unde commoneo, & etiam tamen
rogo sanctimoniam vestram, ut faciatis voluntatem
Domini Principis totius Mundi, & animum
ejus gaudio repleatis. Respondit Gabinus Pres-
byter, & dixit: Devulga sancto Episcopo prae-
ceptionem Augusti. Claudius dixit: Ego cum gau-
dia, & gloria devulgabo: & dixit Claudius:
Domi-

a a

Susannae
fenuis,

bb

Patris ac
patrui
hortatu
Virginita-
tem am-
plexa.

cc

dd

Claudius
iterum ex-
petit.

ee

ff

gg

hh

i i Dominus noster clementissimus Augustus filiam vestram, neptem meam in conjugio petit Augusto, & **ii** Casari filio suo Maximiano; eo quod multa bona de ejus eruditione cognovisset. Nihil enim melius esse cognovimus, quam ut generatio nostra ad insulas imperii migrare festinet, & genus nostrum augeatur sublimitate **kk** præclarum. **kk** Gabinus Presbyter dixit: Nihil extraneum nobis obscurat, vel impedit: tamen quæramus simul animum puellæ.

Tunc vocata est puella Susanna in conspectu Claudii, & Gabinii Presbyteri, & Caii Episcopi, ut nullus alius judicaretur præsens esse cum eis. Tunc Claudius videns Susannam, cum lacrymis amplecti eam voluit, & osculari, quia caritati, & generositati proximus jungebatur. Respondit Susanna, & dixit ad Claudium: Noli contaminare os meum, quia Dominus meus Jesus Christus novit, quia nunquam os ancilla suæ tetigit vir. Respondit Claudius, & dixit: Ego quidem secundum caritatis affectum volui osculari te dominam, & neptem meam. Susanna in conspectu Gabinii Presbyteri patris sui, & Caii Episcopi sic dixit: Non tantum ego recuso osculam tuum, sed recusabo, quia de sacrificiis idolorum pollutum est os tuum. Claudius dixit: Et quid faciam, ut purificetur os meum ab immunditia ista? dixit ei Susanna: Hoc faciendum tibi est, ut penitentiam agas, & baptizeris in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.

Susanna
Claudium
hortatur
ad baptis-
mum susci-
piendum.

Cajus de
Mysteriis
dei Clau-
dium docet.

Claudius dixit ad Cajum Episcopum: Ergo purificate me, si melius est homo mundus, qui credit in Christo, quam in Deos, quos colui, & sacrificia obtuli, quibus & Principes nostri humiliantur. Cajus Episcopus respondens dixit ad Claudium: Frater Claudi audi me. Bonum est quod te commoneo. Hoc autem quod agere venisti, Dominus te redimere vult per puellæ petitionem, ut salvum sit genus nostrum, quia ipse Dominus dignatus est in Evangelio dicere: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Nullum onus peccatorum pejus est, quam ut idolis coinquinetur homo, quem Dominus Deus fecit: pro quo dignatus est ad terram descendere, & nasci per Virginem, & humiliari, & mori propter hominem, quem resurgendo ipse Dominus de inferno relevare dignatus est, qui tenebatur vinculis peccatorum, hoc est idolis fervientium, & ut erectus usque ad cælorum terminum perduceretur. Claudius autem omnia cum gaudio suscipiens dixit ad Cajum Episcopum: Vir Reverendissime, omnia faciam, quæ nobis prædicatis; tantum ut petitio Augusti Diocletiani non tardetur. Cajus Episcopus dixit: Tu frater prius fac petitionem nostram, & omnia conceduntur tibi bona precanti.

Claudius dixit: Declarate mihi omnia, quæ curodare debeam, & facio præcepta vestra, Tamen quid agendum sit Augusto Diocletiano, hoc me instruite continuo, & relationem meam qualiter illi exponam. Cajus Episcopus dixit: Tu frater utere consilio meo, & esto fidelis Deo, & age penitentiam de illi sanguine sanctorum, quem effudisti, & baptismum percipe, & omnia ministrabuntur tibi. Quia Dominus noster sic dignatus est nos admonere dicens: Cum stabitis ante Præsides, & Reges, ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non possint resistere omnes adversarii vestri. Claudius dixit: Et dum baptismum percepero, delebuntur omnia facinora cordis mei? Respondit Cajus, & dixit: Omnia labuntur facinora; tantum tu fideliter crede. Ea-

Illyrici Sacri Tom. II,

dem vero hora mittens se Susanna ad pedes Caii Episcopi, dixit ei: Domine, per Christum te conjuro ne tardes eum baptizare, sed redime eum: dicit ei Cajus Episcopus: Inquisitionem quæramus, si ex toto corde credere festinat. Claudius dixit: In vestra pollicitatione credo, si omnia mihi laxantur delicta, Cajus Episcopus dixit: In nomine Jesu Christi, & Dei Omnipotentis, omnia tibi relaxantur peccata. Eodem die cum projecit se in terram ante pedes Caii Episcopi, & jactans se, & non aspergens pulverem terræ in caput suum, sic agebat dicens: Domine Deus lumen æternum ignosce mihi omnia, quæ in sanctis tuis gessi, quia nesciens feci, & idola, quibus sacrificia obtuli miser, inanis, & vacuus respue. Reple me gratia tua, ut sciant omnes filii mei, vel uxor mea, quia tu salvas omnes sperantes in te. Tunc fecit eum catechumenum, & dedit ei o o medicinam, & dimisit eum.

Claudius
in Christi
credit.

m m

n p

& de Catechumenis.

o o

NOTÆ.

a Haud dubie is est Herculus, quem Diocletianus an. 286. nomine Augustali impertiit, & Collegam appellavit. Ab his duobus Augustis sumpta est Epocha rerum, quæ deinceps narrantur. Nec vero alius Maximianus, nisi Herculus, in hanc historiam, sic tamquam in scenam producit.

b In aliis codicibus alias *Gavinus*, alias *Gavinus*.

c Non quod genere aut patria Romanus esset, sed quia e Dalmatis oriundus in Romanam civitatem adscriptus fuerat, vel quia urbis, si ve ecclesiæ Romanæ Presbyter erat.

d Fratres uterini vulgo dici solent, qui ab eadem matre procreati cum sint, non eundem patrem habuerunt. Sed vis ac notio hujus vocabulo subjecta hic latius patet; nec solum ex eadem matre, sed etiam ex iisdem & patre & matre genitos complectitur; nam hi quoque uterini vere dici possunt, quippe cum ex eodem utero prodierint. Cajus igitur & Gabinus fratres erant, nec solum matris, sed etiam patris ejusdem filii; nam paullo infra idem Maximinus utriusque parens fuisse dicitur. Nihil igitur causæ fuit, cur Tillemontius Auctorem hujus historiæ parum sibi constare scripserit, propterea quod quem hic fratrem uterinum Caii appellat, huic postea eundem atque Cajo parentem attribuat. Nimirum Tillemontius in hisce Actis morosius, quam sit necesse, verborum proprietatem requirit.

e Hic quoque Tillemontius nodum in scirpo invenit; nam sanctos viros, inquit, magis scire, quam amare litteras humanas addecet. Vah putidum cacoethes vetera scripta castigandi, modum omnem æquæ ac moderatæ censuræ transiliens!

f Dolendum nobis est, quod tam egregia monumenta interierint; at cum hæc ignota fuerint Hieronymo, ac cæteris qui de Scripturibus Ecclesiasticis antiquis mentionem fecerunt, id satis causæ visum est Tillemontio, cur de hisce Gabinii scriptis dubitari posse censuerit. Quanto cautius ac prudentius Joannes Bollandus in Actis S. Gabinii: Ipse quoque libros Tractatum contra Paganos composuisse traditur; qui tamen si absoluti ab eo fuerent, postea intercidissent.

g Id est fama latissime cognoscebatur, ut hunc locum corrigit & explicat Surius.

Ccc 2

h Ple-

h Plexique Codices pro *Maximiano* exhibent *Maximium*. Sed nihil interest, utro vocabulo utaris; nam unum idemque nomen est, nisi quod una littera vel inserta, vel exempta paululum variatur. Ceterum apud veteres & Herculeus, & Galerius, & Daza, sive Daza, quibus idem prænomen fuit, alias *Maximiani*, alias *Maximini* vocabulo afficiuntur; & cum ad eos designandos hoc solum prænomen fere adhibeant, sæpe incertum est, quemnam ex illis intelligi oporteat. Errant vero, qui putant in hisce Actis Maximiani vocabulo subesse Galerium; quippe omnia, quæ in hac historia de Maximiano narrantur, referenda esse ad Maximianum Herculeum infra declarabimus Cap. 3. §. 2. 3. 4. Ac Tillemontius quidem suspicabatur futuros, qui nuptias Susannæ Herculeo decretas fuisse contenderet; sed negat id posse defendi, quippe Herculeus tum Eutropiam in Matrimonio habebat. Huic argumento satisfaciemus cap. 3. §. 4. Nihil igitur est, cur Auctorem hujus historiarum cum Tillemontio reprehendas, quod Maximiano, cui Susanna uxor destinata fuit, titulum Augusti attribuerit. Ceterum Philippus Brietius ante nos Susannam Maximiano Herculeo desponsam ac destinatam fuisse censuit.

i De Susannæ nuptiis agi cœptum est intra finem vertentis an. 294. mense Novembri. Vide quæ dicturi sumus in Actis SS. Martyr. Claudii, Maximi &c. Cap. 2. §. 2.

m Auctor hujus historiarum cognationum vocabulis ferme abutitur; & cum plura sint consanguinitatis genera, non admodum laborat, quibus quoque nominibus designet ac distinguat. Qui e duabus sororibus alter ex altera editi sunt, hi consobrini dicuntur. Contra vero, quos duo fratres genuerint, hi patrucles appellari solent. Porro pater Gabinii & pater Claudii fratres erant, ex quo fit, ut Gabinii & Claudii cognatione patrucles essent. Vide caput 1. histor. Dioclet. §. 7. & 8.

n Idest præclari generis utrique Gabinio & Claudio communis.

o Hunc locum ut magis perspicuum redderet Surius, ad hunc modum exposuit. *Etiamsi occurrente die Festo, me non compulisset præceptum dominorum nostrorum Augustorum, qui me amanter ad vos dirigere voluerunt, tamen vos non debuissetis longe recedere ab agnitione suavissimorum parentum vestrorum.*

p Tillemontius affectatæ humilitatis arguit Gabinium, qui cum se Diocletiani consanguineum esse nosset, tamen indignum se putat, qui per nuptias filiarum suarum affinitate eum Augustis magis jungatur ac nobilitetur: quasi vero excellentia dona, quibus quisque præditus sit, seu naturalia, seu divina agnosceret, & honores iis debitos aut consentaneos recusare alienum esset ab Christiana humilitate; cum potius ut quisque maxime excellit, ita se minimi facere, regula sit ac præscriptio hujus virtutis.

q Hinc quoque aliquid ad reprehendendum arripuit Tillemontius; neque enim putavit esse verisimile, ut Claudius homo Ethnicus, & a Christiana religione abhorrens Gabinium sancti nominis compellaret. Sed cum veteres Christiani se inter se sanctos appellarent, & Episcopos præferrent ac Presbyteros hujusmodi appellatione afficerent, nemini mirum debet videri Claudium Gabinio eundem titulum attribuere, quo eum a Christianis honoris causa impertiri sciebat.

r Idem igitur Maximinus Cæii pariter atque

Gabinii pater erat. Non ergo fratres uterique solum, idest ab eadem matre, sed etiam ab eodem patre geniti fuerunt.

s En iterum a propria in alienam significationem detortum *consobrini* vocabulum. Maximinus enim parens Cæii & Gabinii ut Claudii, sic Diocletiani patruus erat. Nam Valerius pater Diocletiani erat frater Maximini, itemque ejus, a quo Claudius & Maximus præcreati fuerunt. Vide Caput 1. historiarum Dioclet. §. 1. 2. 7. &c. Porro idem Maximinus, quamquam nulla sanguinis propinquitate Herculeum attingeret, utriusque tamen Augusto, Diocletiano nimirum & Herculeo, eodem cognationis vinculo conjunctus propterea dicitur, quod Herculeus per adoptionem in Valerianam familiam adscriptus fuerat, atque in societatem Imperii adscitus & frater appellatus. Displicet autem Tillemontio hæc Diocletiani, quem loco obscuro & ignobili ortum ferunt, cum Maximino Consule ac Senatore illustrissimo cognatio. In Histor. Dioclet. cap. 1. §. 2. habes, quid Tillemontio respondeas.

t Corrige, ut filia tua.

u Vide cap. 3. §. 14. ubi rationem reddimus, cur qui Augustali dignitate frater erat, is Diocletiani filius appelletur.

x Codex S. Maxim. *charitate*, ita & Surius.

y Hac formula significari videtur Christianæ salutationis officium; quod ut in Gabinium conveniat, abhorret tamen, inquit Tillemontius, a Claudio homine heterodoxo, & cultore idolorum. Sed hunc scrupulum amovit Surius hac correctione adhibita: *atque cum se salutassent, discessum est.*

z Vox est Italica, inquit Bollandus; græcam potius dixerim; nam *δα* ut auctor est Gaza de senect. apud Græcos fratrem patris, aut matris interdum significat. *ο παρς πατρός δα* idem valet ac patruus; *ο παρς μητρός δα*, idem est atque avunculus. Quare Surius vocem hanc congruenter huic loco interpretatus *Patrum* scripsit; Cæius enim erat frater Gabinii.

a a Idest patruelem.

b b MSS. Ful. & S. Max. *per hunc contemptum*. Mombr. *per me hoc contempto*. Sur. *hujus contemptu*.

c c Parum commode nec satis perspicue dictum. MSS. Fuld. Maxim. & Bollandianum: *civili commissio*. Mombr. *virili commissio studio*. Surius paullo aliter & planius: *numquam amoris studio coinquinabor, virili complexu*.

d d Vestigium, seu viam, cui insistere debemus.

e e Osculum nota quidem erat charitatis Christianæ; sed non video, quid obstat, quo minus eodem amoris signo Ethnicis inter se uti possent, præsertim consanguinei.

f f Quid dignitatis aut Præfecturæ huic titulo subesset, docet Bollandus tom. 3. die 18. Februar. Com. prævio de SS. Mm. *Maximo, Claudio &c.* n. 3. *Qui S. Claudio tribuitur Clarissimi titulus, eo in Notitia Imperii Occidentalis insigniuntur Consulares Provinciarum, & Correctores, & Præsides, præterquam Dalmatiae, qui Perfectissimus vocatur.* Huc pertinent, quæ ipsi dicturi sumus in Actis horum Martyrum.

g g MS. Fulden. *Si causa alia non sunt*. Surius: *Etiamsi nulla alia causa ad vos veniendi suppeteret.*

h h Claudius quamvis Ethnicus, iisdem titulis Cæium impertit, quibus eum a Christianis affici noverat. Is enim cuique honos ab extraneis

neis etiam tribuendus, qui a suis eidem solet deferri.

ii Augustis etiam Caesarum nomen adjectum fuisse docent veteres inscriptiones. Vide cap. iij. Act. S. Susannæ S. 3.

kk In MS. S. Max. legitur *præclarus*; & quidem ut videtur, multo rectius.

ll Claudius scilicet vel Romæ, vel in aliqua Provincia, cujus præfecturam cum titulo Clarissimi obtinebat, pro muneris sui ratione Christianis inquirendis, ac torquendis præfuerat. Jure igitur reus effusi Christiani sanguinis arguitur a Cajo, & admonetur, ut sacrilegum atque immane, quo se obstrinxerat, scelus poenitentia expiet.

mm Hæc Claudii ad Christum conversio videtur Tillemontio tam repentina, ac prodigio similis, ut Lectorum nihil tale expectantium animos stupore quodam percellat, & fidem omnem exsuperet. Ego vero plane cæcus sum, qui nihil videam in hujusmodi conversione inusitatum, nihil novum, nihil tam singulare, quod in aliis Martyrum historiis non sæpe legerim. Nec sane Claudius statim & cæco quodam impetu, sed paulatim Caji & Gabinii verbis atque exhortationibus, & potissimum divino lumine atque instinctu eo adductus est, ut errata vitæ superioris agnosceret, vitæ superstitioni nuncium remitteret, ac baptismum, quo antea flagitia expiarentur, suppliciter expeteret. Sed quamvis hæc conversio plane improvisa, portentosa, præterque consuetudinem fuisset, an is est Tillemontius, qui legem in revocandis ad salutem hominibus modumque præscribere velit Deo, cujus spiritus ubi vult, & quomodo vult, & quando vult, spirat.

nn Nescio quæ causa Tillemontium impulerit, ut putaret hos præclaros Christianæ humilitatis ac religionis actus Claudio adhuc Catechumeno male affingi, cum egregia sint poenitentis animi, conversæque ad Deum voluntatis indicia.

oo Medicinam, inquit Surius, pro salvari doctrina & eruditione, Fortassis Auctor hujus historię vocabulum medicinæ adhibuit ad significandam salem illum, qui Catechumenorum linguæ imponi solet; quo nimirum cœlestis sapientia, divinitus per baptismum infundenda, declaratur.

§. II.

Claudius Clarissimus, Præpedigna ejus uxor, Alexander & Cuthia baptizantur.

Claudius autem veniens ad domum suam, narravit omnia uxori suæ, quo modo per petitionem puellæ neptis suæ ad gratiam Domini accessisset. Tunc uxor ejus, Præpedigna nomine, hoc eum audisset, stupefacta est, & dixit ad virum suum Claudium: Quis dedit tibi ista monita? Respondit Claudius: Cajus Episcopus a frater meus, & Gabinus Presbyter, nam & puellæ virgo præcipua in omnibus. Eadem hora Præpedigna ascendit caveam b basternæ, & venit ad domum Gabinii Presbyteri, & introivit sola ad Cajum Episcopum. Videns eam Cajus Episcopus gratias egit Deo. Quæ cum venisset, misit se a ad pedes Beati Caji Episcopi, & tenuit pedes ejus, & osculabatur eum lacrymis dicens: Salva famulum tuum, & me, & filios meos. Audiens hoc Susanna, exiens de cubiculo amplectitur Præpedignam cum gaudio. Subsecutus noctu & ipse Illyrici Sacri Tom. II.

Claudius cum duobus filiis venit ad domum Gabinii Presbyteri, & misit se ad pedes ejus, dicens: Per Dominum Jesum Christum te conjuro, ne me tardes una cum uxore, & filiis meis baptizare.

Tunc fecit uxorem ejus secundum consuetudinem, & filios ejus Alexandrum & Cuthiam Catechumenos, & dedit eis a medicinam sapientia. Eadem vero hora catechizans eos, & asserens aquam benedixit secundum timorem Domini, & baptizavit Claudium, cui ita dicebat: Credis in Deum Patrem Omnipotentem ex toto corde? Et respondit Claudius stans nudus super petrum lignum: Credo. & iterum dixit ei: In Christum Jesum Dominum nostrum? Et respondit: Credo, Qui natus est de Spiritu Sancto? Et respondit: Credo Domine. Et iterum dixit ei: Qui natus est de Spiritu Sancto, & Maria Virgine? Et respondit Claudius: Credo. Et dixit ei: Et ego famulus Dei, & Sacerdos baptizo te in aqua, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, in remissionem peccatorum, & carnis resurrectionem. Et levato eo de pelvi, cepit dicere Claudius: Vidi lumen splendidius sole illuminans me. Unde integre credo Deum Dei Filium Jesum Christum Dominum. Eadem hora B. Cajus Episcopus c linxit eum chrismate, & baptizavit uxorem ejus Præpedignam, & filios ejus Alexandrum, & Cuthiam, quos tamen Gabinus Presbyter de baptismo suscepit. Tunc obtulit pro illis f sacrificium in eadem domo, & consecravit Corpus, & Sanguinem Domini nostri Jesu Christi; & glaci, & meli, & fontem, & participavit cum omnibus mysterium Domini.

Ab eadem die cepit Claudius omnes facultates suas vendere, & pauperibus Christianis erogare. Et quærens loca abdita & secreta, ubi Christiani habitarent, ambulans, & pecunias, & tegumenta distribuebat: vel in custodia quoscunque h ipse obligari præceperat, ipse per se ad eos cum victu, & vestimentis ambulans relaxabat omnes, mittens se ipse ad pedes singulorum, qui in custodia tenebantur, poenitentiam agens, & prout habebat, omnia illis ministrabat quotidie cum gaudio nocturnis temporibus.

Post i mensem unum, & dies sexdecim requiritur Claudius a Diocletiano Imperatore. Dum autem eum perquireret propter puellam, nomine Susannam, dictum est ei, quia agnitudo morbo teneretur. Et misit ad eum fratrem ejus, nomine Maximum k comitem rei privata, ut visitaret eum, & loqueretur ei de puella Susanna, nepte sua. Qui cum venisset Maximus ad Claudium, invenit eum in l cilicio orantem, & subito maximus tremor apprehendit eum, & dixit ad Claudium: Frater dilectissime & nimium amator meus, qui me m a cunabulis educare dignatus es, ex qua causa sic tenuis factus es? Claudius dixit ad Maximum fratrem suum: Si considerares audire, enarrarem tibi ex qua causa ad hæc n febrio. Tunc amplectitur eum Maximus, & dixit ei: Enarra mihi, Domine, tristitiam corporis tui. Dicit ei Claudius: Ago poenitentiam, quia audiui præceptum Principis, & effudi sanguine innocentium, tamen ignorans feci, quia sanctorum Christianorum effudi sanguinem, & truncavi.

Dicit ei Maximus: Dominus meus Diocletianus Princeps ad hoc ad te direxit, ut reverentissimo Casari etiam & Augusto filiam Gabinii fratris nostri in conjugio copulandam acciperemus: quia tanta ei gratia data est, ut genus nostrum

Ccc 3 augea-

Claudius paulo post subsequitur

& baptizantur.

h

k

l

m

n

Præpedigna uxor Claudii,

Cajus ad pedes Beati Caji Episcopi,

et filius,

augeatur sublimitati, & non separetur a cognitione communi: & tu mihi talia inseris in animo? Respondit Claudius dicens; Et ego petivi carissimam Dominam neptem meam, de qua mihi praeceperat Augustus Diocletianus; sed inveni eam sanctam, & prudentia suavis, & pulchritudinis clarissimam, & Deo eterno dicatam, per quam redemptus sum a peccatis meis. Tamen ut scias Deum Omnipotentem posse omnes homines salvare, eamus ad domum fratris nostri, & patris Gabinii Presbyteri una noctu, & videbis lumen eternum. Maximus dixit. Quidquid o mihi iusseris faciam.

NOTAE.

a Id est amore frater, sed cognatione patruelis.

b Est *Basterna*, inquit Bollandus, vehiculi genus mollius stratum, matronis praecipue usitatum. Plurima exempla Scriptorum, & glossariorum habet Rosweyda noster in onomastico post vitas Patrum.

c Nimirum ex verbis Claudii mira Christianae religionis suscipiendae cupiditas Praepedignam inaccesserat; nisi forte jam antea de divinis mysteriis ac praeceptis edocta desiderio baptismi flagrabat, quod conjugis metu, penitus animo inclusum continebat: Cum diu autem, inquit Baronius, de fide Christiana sectanda consilium iniisset, sed viri impietate perterrita destitisset. Tristanus quoque eadem scripsit.

d Salem fortassis, ut supra diximus, intelligi oportet, qui hodieque in os catechumenis ingeri solet, & significationem habet supernae illius sapientiae, quae in hominum mentes divinitus influit, cum aquis lustralibus abluuntur.

e Erat hoc ipso more positum, institutoque veteris ecclesiae, ut Neophiti sub ipsum baptismum confirmationis sacramento initiarentur.

f Viden quam idonea, quam praeclara antiquitatis testimonia & exempla ex hisce Actis Catholici Scriptores depromere possint, quae insanis haereticorum conatibus opponant, quibusve & sacrosanctum eucharistiae sacrificium, & sacramentum chrismatis, & ritus caeremoniasque sanctissimas religionis nostrae antiqua consuetudine receptas firmissime communiunt. Neque vero mirum est, si heterodoxis historia S. Susannae non solum displiceat, sed etiam ludibrio, atque irrisione digna videatur, quos utinam imitati non essent aliqui ex nostris sinceræ illi quidem incorruptaeque fidei, sed ignari quantum subsidii, repudiatis hisce Actis, ecclesiae catholicae adimerent.

g Baptismo expiatis hæc tria olim apponi solebant, ut ex unoquoque aliquid pie ac religiose delibarent. Huic porro consuetudini, quid mysterii subesset, Tertullianus apud Baronium declarat; eaque Neophitos admoneri docet summae illius charitatis, & concordiae, qua Christiani se inter se complecti debent; nam Christianae charitatis sinceritas in fonte, dulcedo in melle, suavitas in lacte dignoscitur. Aliam mysticis hisce rebus interpretationem adhibuit Baronius an. 294. cum ait typum hæc gerere, quod per baptismi gratiam, qui antea erant filii iræ, habitantes, ut ait psalmus, in terra deserta, & loco horroris & vastae solitudinis, terram illam promissionis viderentur ingressi, quam lacte, & melle manantem præ sui excellentia divina Scriptura nominare consuevit.

h Id est in vincula conjici iusserat; ex quo apparet Claudii in Christianos sævitia, quæ a magistratibus exerceri multo ante coepta est, quam persecutio Diocletiana ecclesiae universae indiceretur.

i Initium mensis huius & sexdecim consequentium dierum sumi potest a legatione Claudii ad Gabinium jussu Diocletiani suscepta ineunte Decembri an. 294. Ita fit, ut Maximi fratris Claudii conversio ac baptismus revocari debeat ad dimidium fere Januarii anni proximi.

k De officio Comitum rei privatae vel rerum privatarum vide, inquit Bollandus, notitiam provinciarum imperii, & commentarios Guidi Panciroli. Vide etiam cap. 3. §. 1. Actor. SS. Maximi, Claudii &c. quæ infra descripsimus.

l Ms. Cod. S. Max. in cubiculo.

m Erat igitur Claudius major natu, quam Maximus.

n Cod. S. Max. fabricito; Mombricit. Fabricator.

o Jam animus Maximi divina gratia percellit, flectique ad Christianam religionem amplectendam, incipit.

§. III.

Maximus Comes rei privatae frater Claudii ad Christi cultum traductus, Uterque cum Praepedigna Alexandro & Cuthia ob Christum necati, Gabinus, & Susanna in carcerem detrusi.

Eadem nocte venerunt ad Arcus a porta Salaria juxta palatium Salustii, ubi manebat ^a Claudius & Maximus Gabinus Presbyter. Et nuntiatum est Gabinio Presbytero eo quod Claudius, & Maximus Germani tui præ foribus stantes vos salutare desiderant. Tunc Gabinus Presbyter exiens occurrit illis, & introduxit eos in domum suam. Et dum introissent, dedit orationem Gabinus Presbyter dicens: Oremus; & dum prostrati b jacerent in pavimento, dixit Gabinus Presbyter: Domine Deus, qui dispersa congregas, & congregata respicis, respice in opera manuum tuarum, & illumina omnes in te credentes, quia tu es lumen verum in secula seculorum. Et responderunt omnes. Amen. Et erigentes se de pavimento, amplectentes se, osculati sunt se invicem.

Eadem hora Claudius osculari capit pedes Gabini Presbyteri cum gaudio. Videns hoc Maximus mirari capit, & rogans capit dicere, ut presentaretur ei Susanna. Ingressus Gabinus in cubiculum vocavit eam. Susanna vero exiens de cubiculo, & adorans Dominum dixit patri suo: Dona nobis benedictionem. Et in ejus iterum adventu oravit Gabinus Presbyter dicens: Pax nobis donetur a Domino nostro Jesu Christo, qui vivit, & regnat cum Deo Patre Omnipotenti in secula seculorum; & responderunt omnes. Amen. Tunc videns Maximus Susannae constantiam humilitatis, & verecundiae, tenens manum Susannae osculatus est manus ejus. Illa autem contemnebat hoc fieri.

Et dum diu præ gaudio flerent, nuntiatum est c Cajus Episcopo, quia juxta habitaculum ecclesiae suae, quam ipse fecerat juxta palatium Salustii, eo quod ibidem maneret. Et cito veniens ad Gabinium Presbyterum, sperans quod ad palmam martyrii ad eum ventum fuisset, & ideo concitatus venit. Qui vero tanta ambitione ingressus est, ut in ingressu ejus, omnes caderent in pavementum.

a Claudius & Maximus Gabinus Presbyter.

b Advocatus Susannae.

c Cajus Episcopus.

viuentem. Quibus dixit B. Cajus: Animo constanter esto, in nomine Domini. Eadem hora dedit orationem dicens, Oremus: Domine Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui omnibus ad salutem, & vitam aeternam misisti Dominum nostrum Jesum Christum, ut nos orueres a tenebris mundi: dona his servis tuis constantiam fidei, quia tu regnas in saecula saeculorum. Et responderunt omnes uno animo, Amen. Et sedentes audiebant verba a B. Cajo Episcopo; Susanna vero nunquam voluit cum eis federe, sed stans orabat.

Tunc Cajus Episcopus dixit: Gratias ago Deo meo, frater Maxime, quia dignatus es nos visitare. Respondit Maximus, & dixit: Ego quidem non meritis veni ad vos, tamen a osculabor pedes vestros. Ex qua causa venerim nosci melius. Dicit ei Cajus Episcopus: Enarra nobis, Respondit Maximus dicens: Diocletianus Augustus pater noster direxit me ad Claudium Germanum meum, quia audierat eum aegritudine detineri, quem tamen direxerat ad petendam filiam e Sancti Presbyteri Gabinii in consortium filio suo adoptivo Maximiano Casari, ideoque & ego ausus fui venire ad vos. Ecce ex qua causa directus sum. Dixit autem Cajus Episcopus: Puella hanc jam Christum accepit conjugem a Deo Patre omnipotente. Hoc scito. Respondit Maximus, & dixit: Quidquid est a Deo datur, sempiternum est.

Cajus Episcopus dixit: Ergo accipe & tu sempiternam vitam. Dicit ei Maximus: Et quid est sempiterna vita? Respondit Claudius: Sicut ego cognovi. Respondit Maximus: Vere quod tu cognovisti, & ego desidero; tamen non debet elongari hanc nationem nostram a sublimitate Augustorum. Dicit ei Cajus Episcopus: Nos te commonemus, ut credas Dominum Jesum Christum Deum Dei filium sempiternum. Quia sublimitas haec, quam videmus, temporalis esse cognoscitur: illa autem, quam nos predicamus, sempiterna, innoxia detinetur, & amabilis. Hoc audiens Maximus, cum gaudio suscepit. Dicit ei Cajus Episcopus: Nosti frater omnia, quae dereliquimus, quae vobis diximus, quanta vobis commisimus, & nihil speravimus, quam Dominum nostrum Jesum Christum, per quem vivimus, & gloriamur, Respondit Maximus, & dixit: Ne tardes in me, Domine, sed quod cognoscis expedire in me, sicut in vobis, facite celerius. Tunc indicxit Maximo jejunium, & praecepit, ut ambularet ad domum suam.

Veniens autem ad domum suam Maximus, nihil alicui confessus est, sed tantum detinebatur amore fraternitatis, qui tantum cupiditate amoris Caii Episcopi, & Gabinii Presbyteri detinebatur, ut morte proposita Dominum confiteretur. Quod tamen cum ipsis diebus illis fecit consilium, & intra quinque dies cepit vendere facultatem suam, & distribuere pauperibus Christianis. Post quintam diem veniens mundus misit se ad pedes Caii Episcopi, dicens: Adjuro te Domine mi, per ipsum quem illuminasti fratrem nostrum Claudium, ne me tardes illuminare, quia sensi compunctionem in corde meo Domini nostri Jesu Christi, quem tu predicas, a die quo mihi dignatus es sermonem adificationis donare. Dicit ei Cajus Episcopus: Ergo inclina cor tuum in invocationem Domini nostri Jesu Christi. Respondit Maximus, & dixit: Ego miser infelix oro in Sanctimonium vestrum, ut salvetis animam meam, & eruatis me de profundo idolorum tenebrarum, & ad veram lucem perducere dignemini. Cajus Episcopus dixit: Audi me frater, si ex toto corde cre-

dis, & abrenuncias pompis, angelis Satanae. Respondit Maximus: ego semel abrenunciavi, quia vestro exemplo vivere volo. Tunc catechizavit eum Gabinius Presbyter, & omnia sacramenta manifestavit ei. Et S. Cajus Episcopus fecit secundum consuetudinem, ut moris est, & baptizavit eum: & levato de pelye, linxit eum in Chrismatis Sacramento, & obtulit pro eo oblationem Domino, & participati sunt omnes: & ceperunt ab eodem die simul habitare cum gaudio, & hymnis.

Maximus autem omni nocte penitendabat facultatem suam, per quemdam amicum suum Othrasionem Christianissimum rogatum, qui occulte assistebat publico, habens in corde suo cum reverentia religionem Christianam, quem ante multos annos Cajus Episcopus baptizaverat: qui magis gesta Sanctorum martyrum colligens orabat, & omnia nocturnis temporibus pauperibus Christianis erogabat, circumiens per rivos, & carcere, & custodias.

Eodem tempore post dies quinquaginta divulgata est fama Maximiano a quodam Pagano, & adjutore Comitum rei privatae, nomine Arsicio, Diocletiano Augusto quasi ad gloriam dicens: Sacratissime Princeps, & semper Auguste, magna fama declaratur de famulo vestro Comite rei privatae, eo quod multis subveniat egentibus alimonia, Nam multi in ejus humanitate fama declarant facienti. Diocletianus Augustus dixit ad Arsiciam: Perquire mihi, unde hoc auxilium pecunie habere cognoscitur. Respondit Arsicius, & dixit: Sacratissime semper Auguste pater, si licet loqui suggero. Diocletianus dixit: Loquere fiducialiter, Arsicius dixit: Facultates suas transigendo vendidit, & exinde facere hoc videtur. Nam & Christianus esse cognoscitur factus a Cajo, & Gabinio. Hoc audito Augustus Diocletianus secretum habuit in semetipso, & retulit Serenae uxori suae, eo quod filiam Gabinii postulasset Maximiano uxorem. Serena hoc audito magis confortata est, & dedit gloriam Deo, quia & ipsa occulte Christiana erat. Respondit Serena Augusta dicens: Quod tibi imperatum fuerit a superna maiestate, fac.

Tunc Diocletianus Augustus contempsit uxorem suam, & vocavit ad se quemdam Julium paganum crudelem, & habito cum eo consilio dixit ei: Misi carissimos meos ad quendam, petere uxorem filio meo: illi autem contempnentes praecepta mea, qui fuerunt mei, immo magis Christiani effecti sunt. Respondit Julius, & dixit: Omnes contemptores Principum, etiam si iniusta praeceptant, puniuntur. Pietas autem vestra, & prudentia, & quod iustum est imperatum, erat faciendum. Quare in y evolutione adductum est, sine mora puniantur contemptibiles. Et iussit Diocletianus Augustus Julio, ut ipse dirigeret milites, & tenerent omnes, ut tantum & Cajum Episcopum non tenerent. Sed tenuerunt Gabinium Presbyterum cum filia sua Susanna, & Claudium cum uxore sua, vel filiiis, & deportari in civitate CC Comos, quos iussit incendio concremari: Claudium, & Praepet dignam, & Alexandrum, dd & ee Maximum in ff Ostia in gg Rheuma jactari. Gabinium vero Presbyterum, & Susannam fecit in custodia vinculo mancipari.

Qui Maximus alioquin loquitur.

Et postulat ut Susannam in matrimonium tradat Maximiano.

Respondet eam Christiane respondisse.

Humiliter hortatur ad fidem in Christum suscipiendam.

Et baptizatus.

Maximus

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

aa

bb

cc

dd

ee

ff

gg

hh

ii

jj

kk

ll

mm

nn

oo

pp

qq

rr

ss

NOTÆ.

a Porta Salaria, itemque palatium Salustii erant in Colle Quirinali, quæ est sexta urbis regio, ibi domus Caii & Gabinii.

b Claudius ac ceteri, qui aderant Christiani, se se supplicandi causa prostraverant, humique jacebant, & solemnem precationem, quam præverat Gabinius, una omnes voce Amen subjecerunt. Nec vero necesse est in hanc supplicantium societatem includi Maximum hominem adhuc Ethnicum, veræque divinitatis ignarum, quod facit Tillemontius, ut hinc etiam hæc Acta irridendi ansam arripiat. Maximus quippe, ceteris Deum orantibus, solumque hærentibus, stabat admirans quid rei istuc esset, id quod paullo post declaratur: *Videns hoc Maximus mirari cepit.*

c Idem vultu & incessu adeo gravi atque ad majestatem composito, ut divinum quiddam spirare videretur, eosque omnes qui aderant, metu quodam ac religione perfunderet. Hoc est, quod Scriptor latini sermonis Imperitus inepte *ambitionem* vocat, nisi forte is locus mendo subsit, quod Amanuensium incuria obreperit. Hinc etiam Tillemontius sumpsit, quod hujus historiæ veritati objiceret; nam quod de Cajo cum tanta ambitione domum illum ingresso imperitissime dictum est, maluit in deteriorem partem accipere, quam explicatione aliqua adhibita, in aptam congruentemque Pontificiæ sanctimoniam ac majestati sententiam detorquere; illam quippe ambitionis vocem refert ad mundanum quendam fastum, & inanem pompam, quæ cum modestia & sanctitate Episcoporum illius ætatis eohærere possit, dubitare se ait.

d Maximus vel divino spiritu, quo jam affari cœperat, vel aliorum exemplo impulsus, potuit Pontifici Maximo id honoris officique præstare, ut ejus pedes oscularetur; neque intelligo, cur Tillemontius existimet hanc reverentiam adversus Cajum Christianorum Patrem ac Principem adhiberi non potuisse ab homine Ethnicum illo quidem, sed Caii consanguineo ac peramico, qui putabat ingenui ac bene morati hominis esse eum cuique honorem tribuere, quo quisque ab aliis impertiri solet; præsertim cum ipsamet Caii præsentia ac majestas humana major, quæ ceteris religionem incusserat, Maximum etiam ad præstandam Pontifici venerationem alliceret.

e Maximus Gabinium patruelem suum iisdem titulis affecit, quibus eum a Christianis ornari sciebat.

f Nimirum Maximus cœlesti lumine ad Deum verum agnoscendum venerandumque jam perfundi cœperat.

g Superna scilicet gratia in animum Maximi divinitus illapsa quosdam veluti igniculos jecerat, quibus veritatis vitæque sempiternæ cognoscendæ cupiditas accenderetur.

h Idem cognatio, sive genus nostrum.

k Itaque Maximus & Caii verbis, & divino instinctu paullatim eo perductus est, ut veritati manus daret.

l Quippe jejuniis, elemosynis, aliisque piis exercitationibus, & flagranti scilicet in Deum amore, baptismique desiderio antea vitæ flagitia expiaverat.

m Mombritius legit *sanctimoniam vestram.*

n En iterum sacrum chrisma, en eucharistiæ

sacrificium, en alios ecclesiæ ritus, quæ tantopere hæretici averfantur.

o Hujus nomen illustre est ac celebre apud Hagiologos & Martyrologos. De Thraseone mentio perhonorifica fit in Actis S. Marcelli Papæ. Beda, Usuardus, Ado, Auctor Martyrologii Romani, alique ejus martyrium insigni elogio ornatum referunt ad diem undecimam Decembris. Is Christianorum inopiam suis & alienis opibus sustentabat, ac martyrum certamina refque præclare gestas excipere, & in codices referre solebat.

p Surius perspicuitatis & elegantie causa interposuit præpositionem localem *Affidebat in publico.* Quamvis autem in urbe palam, in ore atque oculis omnium versaretur, sive ut martyrum questionibus ac suppliciis interesset, sive ut Christianis laborantibus, ubicunque res postularet, præsto foret; tamen simulabat se aliud agere, cavebatque diligenter, ne cui suæ religionis, sui que consilii suspicionem injiceret. Sunt qui existimant ab eo conscriptam esse hanc historiam, quamvis de se ipso sic mentionem faciat, quasi alius esset ab eo, qui hæc scripsit; neque enim desunt hujusmodi exempla, ubi auctor se ipse nominat, de suisque rebus perinde loquitur, ac si ab alio quopiam gestæ fuissent, minimeque ad se pertinerent.

q Hi dies quindecim numerandi sunt a baptismo Maximi, quem die fere decima sexta Januarii anno 295. suscepit. Itaque mensis Februarii jam inierat, cum de conversione Maximi, ejusque effusa in pauperes munificentia Diocletiano nunciatum est.

r Quem scilicet muneris sui administrum Maximus sibi adsciverat.

s Alii *Arfitius*, Momb. modo *Arficius*, modo *Arfacius*.

t Hæc cum sint subobscura, Surius ad hunc modum declaravit: *Multi, ut fama habet, ejus humanitate foveantur.*

u Serena clam Diocletianum Christianam religionem colebat, contra quam existimavit Maritavius. Vide de hac re, quæ scripsimus in Actis S. Serenæ.

x Romani Imperatores, si quos intimos & caros imprimis habebant, eos honoris & blanditiarum causa *carissimos* appellare solebant.

y Hic locus vel depravatus est, vel certe aliqua explanatione indiget. Potest autem sic corrigi vel explicari. *Quare in ea voluntate, (idest consultatione, idem enim est voluntate animo aliquid, & consultare) editum est; sine mora puniantur contemptibiles,* hoc est contemptores & contemptu digni, quia mandata Imperatoris contempserunt. Apud Surium sic legitur: *Itaque sine retractatione puniantur contemptores.*

z Vetuerat Diocletianus Cajum comprehendendi, vel quia Pontificiam dignitatem quoquo modo reverebatur; vel quia metuebat, ne quam tumultuandi occasionem Christianis præberet; mirum enim quam cautus ac sollicitus esset, ne quis populi tumultus aut seditio fieret. Nihil igitur est, cur incredibile videatur Tillemontio Diocletianum Cajo pepercisse, cum cæteros ejusculpæ affines comprehendendi atque in carcerem includi jussisset.

aa Quæ sequuntur, aliquid vel mendi, vel obscuritatis habent. Ea Surius hoc modo sive explanavit, sive correxit: *Claudius vero cum uxore Præpedigna, & filiis Alexandro & Cusbis, itemque Maximum in exilium jussit deportari & flam*

et flammis concrematus apud Ostiam in aquas jactari.

bb Surius particulam disjunctivam cum copulativa commutandam censuit: & filiis; id quod recta loquendi ratio & veritas postulat.

cc Surius Comes omisit. Vide cap. a. §. 3. Act. S. Claudii &c.

dd Librarii incuria prætermisam arbitror Euthiam Alexandri sororem, quam ex Martyrologiis constat una cum fratre ac parentibus comprehensam, & in ignem coniectam fuisse. Cæterum non satis liquet, utrum Euthiam inter viros, an inter fœminas annumerari oporteat.

ee Sunt qui existimant non eodem, atque alios, supplicio Maximum affectum esse; hunc gladio, illos igne interiisse tradunt. Vide cap. a. §. 3. in Act. SS. Claudii &c. quæ postea describemus.

ff In ea scilicet Ostia, quibus Tiberis fluvius mari illabitur; unde nomen inditum fuit Ostiæ celeberrimæ quondam urbi, quam ab Anco Martio conditam ferunt.

gg Solertius in Auctariis ad Ufuardum die 18. Feb. interpretatur: in aquam præterfluentem, Bollandus: P̄m fluxum significat, hic profluentem, Tiberim videlicet, aut mare. Hæc videtur esse Scriptoris sententia, Jussit Diocletianus sacras reliquias illuc projici, ubi vehementior erat aquarum vis atque impetus, quo longius a continenti in altum abreptæ, Christianorum ad eas perquirendas & colligendas solertiam operamque fallerent.

§. IV.

Susannæ in respuendis Maximiani nuptiis constantia & Martyrium. Ex Codice Fuldenfi Musei Bollandiani.

a **P**ost dies a quinquaginta quinque jussit (Diocletianus) Serenæ uxori suæ, ut adduceretur ei Susanna, ut mores ejus flecteret; quæ cum vidisset milites ad se venire, oravit Dominum dicens: Domine, ne derelinquas ancillam tuam. Et adducta Susanna ad Serenam Augustam, adoravit eam Serena Augusta in introitu ejus. Susanna autem prostravit se in pavimento, & dixit Serena ad Susannam: Gaudeat in te Christus Dominus noster. Et cum b cognovisset, quia Christum invocavit, hoc dixit: Gratias ago Deo meo, quia in omni loco dominationes ejus sunt. c Et fuit cum Serena Augusta Susanna multis diebus. In ipsis diebus die noctuque Susanna hymnis & orationibus non cessabat Domino adstans gratias agere. Imperator autem Diocletianus semper sperans, quod Susanna ad conjugium filii sui d Maximini per Serenam declinaretur, d misit quemdam Curtium familiarem ad Serenam Diocletianus Augustus dicens: Jungamus puellam filio meo Maximino per tuam industriam. Serena dixit ad Curtium: Nisi voluntas fuerit, non est e congruæ conjunctio; quia ego non cognosco amorem puellæ f juxta filii tui consortium. Puella vero die noctuque lacrymabiliter in laudem Dei sui non cessabat vocem psalmorum canere, sicut faciebat pater ejus g Gavinius presbyter. Hoc nuntiatum est Diocletiano Augusto.

2. Tunc Diocletianus Augustus furore plurimo accensus jussit Maximino, ut revocaretur ad domum patris sui Gavinii presbyteri dicens: Non coinquinetur palatium nostrum; sed in domo patris sui ibidem ea utere sicut desideras, & relinque eam. Eodem tempore dimisit eam. Respon-

dit Serena dicens: Qui liberavit famulam suam Susannam priorem, liberet & te, & sit tibi auxiliator, dans ei pacem cum gloria. Veniens autem Susanna cum duabus mulieribus in domum suam introivit, & jactans se in pavimento, cepit orare Dominum Jesum Christum. Ipse autem noctu veniens ad eam Maximinus, introivit in cubiculum, ubi orabat Susanna, & in ingressu ejus apparuit h angelus Domini supra Susannam: ille autem videns claritatem tantam, timuit, & cursim fugit ad palatium, & non contigit eam, & narravit omnia patri suo Diocletiano Augusto. Dixit autem Diocletianus Augustus: Hoc genus non est nisi ars magica, & misit Curtium, & jussit, ut in domo sua eam audiret i amplissime. Veniens Curtius cepit magis ac magis pavere.

3. Eodem tempore Diocletianus Augustus introivit ad Serenam uxorem suam, & cepit cum ea habere k altercationem de Christi adventu, & de idolorum cultura: & dum convictus fuisset a Serena, convertit se ad Susannæ disciplinam, dicens ad Serenam: Quare ita egisti, ut non consentiret puella prudens & pulchra filio meo in conjugium. Serena dixit: Quia elegit melius, quod nobis filius tuus in relatione sua enarravit, lumen æternum, quod Maximinus enarrare non tacuit. Iratus Diocletianus Augustus misit ad quemdam Macedonium sacrilegum paganum, cui hoc præcepit dicens: Coarcta eam in domo sua, ut sacrificia diis offerat; tamen occulte propter l mansuetudinis nostræ invidiam.

4. Veniens autem m Macedonius introivit in domum ejus in regione Salustii, & cepit coarctare eam ad sacrificium, deferens n deunculum aureum Jovis, & mensam tripodam. Cum vidisset hoc Susanna o insufflavit, & flectens genua, ad Dominum dixit: Domine ne videant oculi mei demonum thecas; sed consolare ancillam tuam. Tunc dixit Macedonius ad eam: Erige te a terra, & adora Deum p Caesaris, Erigens caput suum Susanna ad cælum, subito simulacrum nâquam comparuit. Tunc Macedonius dixit ad eam: Cupiditas q auri seduxit te, & in impetu cupiditatis r clarescit te; tamen gratias ago tibi, quia nisi amore deorum non furata esses eum. Illa autem consignans pectus suum dixit: Dominus misit angelum suum, & tulit eum a facie mea, ne polluerentur oculi mei.

5. Eadem hora introivit unus de servis Macedonii, & nuntiavit Jovem aureum in platea ante palatium Salustii jacentem. Accensus ira Macedonius ipse manibus suis exspoliavit eam, cepit eam fustibus s cadere. Susanna autem gaudens dicebat: Gloria tibi Domine, Dixit ad eam Macedonius: Consule tibi, & sacrifica. Illa autem consignans pectus suum dicebat: Ego Deo meo me ipsam desidero sacrificium offerre. Eodem tempore Macedonius renuntiavit Diocletiano Augusto rem gestam, & quomodo Jovis simulacrum expulsum est, & confractum in platea, & reductum fuisset. Tunc jussit Diocletianus Augustus, ut ibi intra domum suam juxta domum Gaii episcopi gladio puniretur; quæ percussa intra domum suam emisit spiritum.

6. Hoc cum audisset Serena Augusta cum gaudio noctu veniens collegit corpus sanctæ Susannæ martyris & sanguinem, quem effuderat in eodem loco, cum suo velamine deterisit, & posuit in capsam argenteam in palatio suo, ubi die noctuque t furivis vicibus orare non cessabat; corpus autem sanctæ Susannæ ipsa manibus suis ornavit

Sed ab An-
gelo de-
scenda.

Diocletia-
nus ad Se-
renam dis-
putat de
Christia-
na religio-
ne.

Susanna
jubetur sa-
crificare
simulacro
Jovis.

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

aa

ab

ac

ad

ae

af

ag

ah

navit cum linteaminibus & cum aromatibus, & posuit juxta corpora sanctorum in u. cœmeterio Alexandri in Arenario, in crypta juxta sanctum Alexandrum juxta civitatem x Figlinas tertio Idus Augustas. Ab eodem die cepit beatus Gajus episcopus in eandem domum introire, ubi gladio fuerat percussa, & sacrificium Domino Deo suo offerre pro y commemoratione beatæ Susannæ populo. Quia z domus ad domum beati Gervinii presbyteri iungebatur beati Gaii episcopi, ab eodem tempore jam tale erat signum Christianis, & statio deputata in duas domos, quod est usque in hodiernum diem. Factum est autem hoc Romæ in regione aa sexta juxta vicum bb Mamurtini ante forum Salustii regnante Domino cum Patre & Spiritu Sancto, Domino nostro Jesu Christo in secula seculorum. Amen.

N O T A.

a Horum dierum quinquaginta initium capi oportet a die, quo S. Claudius cum sociis martyrium subiit. Cum autem illi mortem pro Christo oppetierint xviii. Februarii, necesse est Susanna e carcere in palatium ad Serenam adducta fuerit 14. Aprilis.

b Igitur præter Cajum & Gabinium & paucos alios spectatæ fidei ac prudentiæ viros, de religione Christiana, quam colebat Serena, omnes celatos fuisse oportet, cum ea res ne ipsi quidem Susannæ nota esset.

c Cum hi dies multi nullo certo numero definiantur, vel possunt ita contrahi, ut non ultra mensem Majum protendantur; vel ita extendi, idque verò propius est, ut in mensem Augustum excedant. Vide cap. iv. §. 2.

d Hunc etiam alii Maximinum, vel Maximum vocant, plerique Maximianum appellant.

e Surius: non potest hæc corona fieri conjuncta.

f Surius: in filii tui consortium propendere.

g Alias *Gavinus*, alias *Gabinus*, crebrius & usitatus *Gabinus*.

h Cœleste hoc ostentum, quo deterritus est Maximianus ab inferendo stupro Susannæ, non satis arridet Tillemontio; neque tamen, cur sibi non probetur, ullam rationem attulit.

i Septentia est subobscura, quam Surius sic interpretatur: *Misit inde Curtium, qui audiret eam, & ut fierent gesta amplissima.* Scilicet id negotii datum fuerat Curtio, ut cognosceret, referretque ad Diocletianum, quid tandem ostenti aut monstri illud esset, quod oblatum fuerat Maximiano, eundemque ab nefario conatu absteruerat.

k Serena apud Diocletianum sic religionis Christianæ, & Susannæ causam agebat, ut ostenderet quidem se Christianis favere, se vero Christianam esse non declararet, ut in ejus historia diximus.

l Surius: Ne mansuetudo nostra invidia laboret. Hoc omnino Diocletiano proprium fuit, ut suam malitiam, & crudelitatem, simulatione quadam clementiæ tegeret; idque unum quam diligentissime curabat, ut odium offensionemque popularem vitaret. Quare si quid impie & crudeliter contra jus fasque agere decrevisset, quærebatur quos ejus rei auctores & consiliarios citare posset, ut in eos omnem culpam invidiamque rejiceret.

m Is ab Adone Judex, ab Equilino Tribunus appellatur.

n Alii *statunculam*, alii *statuunculam* legunt. o Petrus Equilinus: *insufflans in pulverem redegit;* minus apte congruenterque ad veritatem, neque enim quasi uno spiritu sic diffavit simulacrum illud, ut omnino dissolveret, atque in pulverem verteret; nam paullo post inventum est in Foro Salustii; sed stante Susanna, ita ex oculis repente evanuit, quasi in pulverem, atque in auras abiisset.

p Idem Diocletiani Augusti, cujus Deus erat primarius Jupiter, quem scilicet peculiari quodam cultu venerabatur, & a quo Jovii cognomentum sibi adoptaverat.

q Susannam furti infimulat, eidemque nimiam quamdam auri potiundi cupiditatem objecit, quæ illam pellexerit, ut auream Jovis statuam subriperet.

r Surius: & impetu suo claram te reddidit.

s Quamvis auctor hujus historię verberum tantummodo meminerit; longe tamen plures & graviores penas Susannæ inflictas esse, antequam securi feriretur, alii testantur. Usuardus in Apographo Hagenoyensi tradit Susannam *in audita tormenta passam esse*, antequam extremo supplicio afficeretur. Item Ado, cui Ferrarius adstipulatur, scribit *post multa tormenta morte multatam fuisse*. Porro necesse est id acceperint ex aliquo pervetusto exemplari, quod aliquanto prolixius esset, quam illa, quæ apud Antuerpienses Hagiologos extant. Et vero testatur Baronius se quatuor horum Actorum exempla natum esse, alia aliis copiosiora, in quibus fortasse illa tormentorum genera nominatim recensebantur.

t Ado: *furtivis orationibus*, alii, *furtivis precibus*.

u De cœmeterio Alexandri dicturi sumus cap. v. §. 1.

x Vide cap. v. §. 1.

y Hinc conjiciunt viri docti Susannam a Cajo Pontifice in sanctarum Virginum ac Martyrum numerum rite adscriptam esse. Vide cap. iv. §. 2.

z De utraque Caii & Gabinii domo videtis quæ dicturi sumus cap. v. §. 3.

aa De hac urbis regione, & cæteris locis eidem interjectis consule P. Victorem, itemque Sextum Rufum. Nos etiam aliqua delibabimus cap. v. §. 3.

bb Alias *Mamurti* vel *Mamurri*, vel *Mamurrii*. De vico Mamurri habes, quæ videntur cognitu necessaria, cap. v. §. 3.

§. V.

Epitome Actorum S. Susannæ. Ex Petro Episcopo Equilino lib. 7. cap. 5.

Susanna virgo Romæ passa est sub Diocletiano Imperatore, quæ fuit filia Gabini Presbyteri fratris Caii Papæ; de quo supra dictum est in passione Gabini xi. Kalend. Martii. Hæc patri suo unica, & dilecta a cunabulis Christiana sacris litteris erudita est. Quia vero erat de genere Diocletiani Imperatoris, idem Imperator misso ad patrem ejus Claudio ipsius consanguineo & Susannæ avunculo puellam filio suo in conjugem requisivit. Pater autem Gabinus inducias petiit, ut filia voluntatem requireret. Quam cum requisivisset, illa se Christo desponsatam respondit: denegans omnino conjugium, potissime quia Christianam non decebat cultori demonum copulari. Post

Susanna
respuit
nuptias
Augusti.

Claudius
ad Chri-
stum con-
versus

a
cum con-
iuge &
filiis ba-
ptizatur

c
itemque
Maximus

d
Serena ab
impulso
constitit
Maximia-
ni divini-
tus de-
fensa,

f
capite ple-
to.

Post dies tres reversus Claudius, ut ejus respon-
sionem audiret, a Susanna conversus est ad Chri-
stum. Reversusque domum cum omnia Prædica-
tio uxori suæ resulisset: ipsa etiam ad Christum
convertitur. Et sic ipse Claudius cum conjugis ac
filio Alexandro æque & filia Cusia postea a S. Ca-
jo Papa baptizantur; & sacra Eucharistia com-
municantur. Claudius igitur omnibus suis vendi-
tis ministrare cepit egentibus Christianis. Post
dies autem b XLVI. Susanna iterum requiritur in
conjugium filii Imperatoris per Maximianum comi-
tem rei privatus, eo quod ipsam uti sponsam ju-
venis nimium adamaret: penitusque comes ad Clau-
dium ut secum de matrimonio tractaret, ab eo-
dem ad fidem conversus est: c & post dies quinque
a Cajo Papa baptizatus, qui & ipse caput Chri-
stianis ministrare. Quod audiens Diocletianus Se-
renæ Augustæ uxori suæ suavit, ut & Susannam
acceratam de conjugio filii hortaretur. Augusta
vero cum esset occulte Christiana, puellam ad se
vocavit, & una secum per dies plures orationi
vacavit. Hoc autem Imperator comperiens Clau-
dium cum uxore & filiis, & Maximo fratre suo
jussit apud ostium in mare jactari: de quibus su-
pra in eorum passione dictum est xii. Cal. Mar-
tii. Gabinum vero in carcere detineri fecit; Su-
sannam vero remisit ad ipsius domum, ut eam
ibidem filius suus vel violenter pollueret, nolens
palatium suum contaminari. Ingressus autem ju-
venis ad eam noctu, vidensque Angelum splen-
didum juxta eam timuit, & fugit, assumptoque
Curtio e iterum ad eam rediit: qui ambo ange-
lica visione exterriti fugerunt. Quod Imperator
audiens, & maleficiis deceptus, misit Susannam sta-
tuam Jovis, ut eam aut adoraret, aut gla-
dio periret. Quam insufflans in f. pulverem rede-
git. Tunc Imperator misso Macedonio Tribuno,
jussit eam primo fustibus casam intra domum ip-
sius decollari, cujus corpus a Serena Imperatri-
ce in crypta sepulcrum est, & sanguis in linteo
collectus iii. Idus Augusti.

N O T A.

a Cum aliquibus codicibus pro Cusia, Cu-
tius, & Guccianus leguntur; non satis liquet,
sororne Alexandri & filia Claudii, an frater
& filius fuerit.

b In Actis: Post mensem unum & dies sex-
decim.

c In Actis: Post quintum diem.

d Ordo paululum immutatus. Nam in Actis
antequam Susanna Serenam adiret, conjecta fuis-
se in carcerem legitur; & Claudius cum sociis
interfecti dicuntur.

e De hac reversione Maximiani ad domum
Susannæ, nihil Acta meminerunt.

f Imo Jovis signum integrum repertum est
in foro Salustii.

CAPUT TERTIUM.

De Patria & Ortu S. Susannæ, nuptiisque
Augustalibus eidem oblatis.

§. I.

Ubi & quo anno in lucem edita sit.

IN ea Dalmatiz regione, quæ ad Salonita-
nam provinciam pertinet, in primis clara

fuit, ut alibi ostendimus, gens Valeria, quæ
cum Romanæ, unde oriunda fuerat, remigra-
set, in ea urbe opibus atque honoribus, re-
rumque gestarum gloria vel maxime floruit. Hæc
in quatuor familias divisa cum esset, Susanna
ex ea familia originem traxit, cujus auctor &
conditor fuit Maximinus Cæii & Gabinii pa-
rens. Cum autem inter omnes conveniat æque
Cajum & Gabinium genere Dalmatas fuisse, du-
bium esse non potest, quin Susannæ genus ad
Dalmatas referri debeat; quocirca hæc præcla-
rissima Virgo & Martyr apud Scriptores aliâs
Illyrica, aliâs Dalmata, aliâs Salonitanæ appel-
lari solet. Andreas Zmajevitius Archiepiscopus
Antibarensis in Synopsi Mf. Annal. Eccl. par. i.
pag. 91. eam vocat gloriosam Virginem Illyrica-
nam; Auctor Chronici Norimbergensis p. 297.
Virginem Dalmatæam, & in Indice Dalmatizæ;
Joannes Tomæus Marnavitijs de Valer. Nobilit.
p. 66. Virginem Salonitanam, propterea quia gens
Valeria Dalmatica aut Salonis, aut prope Salo-
nas domicilium habuit. Neque hic refellendos ar-
bitror, quod iterum ac sæpius fecimus, Joan-
nem Tamajum, cæterosque Hispanienses Chro-
nologos, qui Susannæ præclarum genus Hispa-
niæ, sibi que vendicant; quibus nunc satis fue-
rit id responsi, quo illorum pugæ & ineptias
contemptu, quam refutatione, digniores explo-
dit Guilielmus Cuperus die xi. Augusti: Non
debet hic nos moveri Joannes Tamajus Salazar
qui in Martyrologio suo Hispanico ad diem xi.
asserit S. Susannam nostram origine Hispanam fuisse
ex genere Serenarum, qui ex Gallæcia Hispania
oriundi, Romanæ illustribus ditant civibus; nam
similes hujus Scriptoris ineptias, jam sexcenties,
usque ad nauseam refutavimus. Itaque inter om-
nes constat non aliunde originem S. Susannæ,
quam ex Dalmatia repeti oportere: utrum ve-
ro patria etiam, non genere solum Dalmata fue-
rit, id in controversia esse potest.

In Actis S. Susannæ nusquam invenies men-
tionem fieri sive provinciæ, unde originem du-
xit, sive civitatis, ubi nata est. At plerique
ex junioribus Scriptoribus Romanæ illi fuisse pa-
triam affirmant, ortuque Romanam dici oport-
tere. His assentire videtur Philippus Ferrarius,
cum S. Susannam Virginis Romana titulo exor-
nat. Sed Joannes Ciampinus suam hæc de re
sententiam planius explicat in eo libro, cui ti-
tulus est: *Vetera Monimenta* part. 2. cap. 23.
ubi de paterna domo S. Susannæ, quæ postea
eiusdem nomine consecrata fuit, hæc scripsit:
*Hic insuper locus, & cuna, & tumulus B. Su-
sannæ fuit, cum in eo orta, mortuæque fuerit.*

Antonijs Gallonius in vita S. Susannæ nullam
esse controversiam putat, quin Romæ nata fue-
rit; eamque sine ulla dubitatione in numerum
Virginum Romanarum refert. Unus est, qui
ab his dissentiat, Joannes Tomæus Marnavitijs,
qui etiam Gallonium reprehendit, quod non so-
lum Susannam, sed etiam Cajum Pontificem ejus
patrum ortu etiam, non solum domicilio Ro-
manum fuisse scripserit: Cum constans, inquit,
in lib. de Valer. Nobil. Scriptorum assertio Sa-
lonitanum Cajum cum fratribus faciat, gratis
ergo Antonius Gallonius, vir alioqui sacrarum
historiarum industria præclarus, Cajum natione
Dalmatam, nativitate Romanum fingit in vita
S. Susannæ, quam itidem eodem modo inter Vir-
gines Romanas describit. Illud equidem, quod
dictum est a Marnavitijs de Dalmatica origine
atque patria Cæii, valde eidem assentior; ac
pror-

Susanna
Virgo ex
Dalmatia
ducent
originem,

Romæ na-
ta est,

prorsus sic existimo Cajum, cum natus esset Salonis, in populi Romani civitatem susceptum fuisse, habuisseque alteram loci ac naturæ patriam, alteram juris ac domicili. Nec tamen si Cajus atque etiam Gabinus nati sunt Salonis, vel apud Salonas in Dalmatia, sequitur illico & Susannam ibidem ortam fuisse; quinimo mihi longe verisimilius videtur hoc ad decus ac laudem Romanæ urbis addendum esse, quod hanc præstantissimam Virginem genuerit, atque ad dignitatem & gloriam Christiani nominis aluerit. Nihil autem est, cur Salonitani querantur ademptum sibi esse quidquid celebratis & gloriæ ex hujus nobilissimæ Virginis sanctitate ac martyrio in suam civitatem derivari posset. Nam ortus nostri, & rerum præclare a nobis gestarum partem sibi vindicatum patriam, quæ nos in lucem editos excepit, tum etiam urbs illa atque provincia, unde gentis nostræ primordia repetimus; & egregiis illustrium virorum facinoribus uterque locus ornatur, si ve is, ubi nati sunt, si ve ille, unde Majores eorum ac parentes prodierunt. Hoc nimirum est, quod B. Susanna in hac parte historię Salonitanæ locum haud sane ignobilem obtinet, eademque Divorum nostratum numero adscribi debet. Porro in hac de natali solo hujus Virginis controversia, ut Romam Salonæ præferam, non solum me gravium virorum auctoritas impulit, sed etiam conjectura quædam haudquaquam levis adduxit.

Qui S. Susannæ historiam conscripsit, non semel tantum, sed iterum ac sæpius eandem *puella* vocabulo affecit; ex quo intelligi potest Susannam, cum de illius Augustalibus nuptiis agi cœptum est exeunte anno 294., id ætatis fuisse, ut vix decimum quartum annum attingeret. Si autem gens Valeria universa, ut auctor est Marnavitijs, Romam commigravit Claudio Imperante, cujus initia ad annum 69., exitus ad annum 71. tertii sæculi referuntur; si Susanna ante id tempus eamque migrationem Salonis orta est, anno Christi 294., annos habuerit oportet minimum quatuor & viginti; ac propterea longius ætate provecta fuerit, quam ut in eam *Puella* nomen convenire posset. Sed fac primo aut altero anno Probi imperantis, qui fuit vel sextus vel septimus supra septuagesimum tertii sæculi, Gabinus cum cæteris Valerijs Salonitanis Romam venerit, quod mihi quidem vero propius videtur; si autem Salonis nata est Susanna, antequam ejus Pater Salonitanam urbem ac sedem cum Romana civitate ac domicilio commutaret, annum circiter duodevigesimalium agebat, cum Diocletianus eam Maximiano filio suo in matrimonium collocare decrevit. Atqui hæc ætas grandiuscula est, & puellaris ætatis ac vocabuli modum notionemque prætergreditur; nam pueritiam plerique anno duodecimo definiunt, quamvis non desint, qui eandem longius paullo producant. Si ergo Susanna aut vix e pueris excesserat, aut certe ultra pueriles annos non ita multum progressa fuerat, cum Diocletianus e Gabinijs per interuentios petiit, ut ea daretur nuptum Maximiano filio suo, videtur tum ea ætate fuisse, ut annos fere quatuordecim haberet; quæ quidem ætas si ve ad pueritiam spectet, si ve a pueritia paullo ante præteritæ finibus prope absit, cum ea certe appellatio puellaris satis apte congruit. Porro cum ad annum decimum quartum pervenerint Virgines ingenuæ ac nobiles, tum

ferme nuptui collocari solent; est siquidem hujusmodi ætas vigens ac florens, valet animo, valet corpore, censeturque ad gignendos liberos vel maxime idonea. Quæ cum ita sint, Susanna non Salonis, sed Romæ nata est post Gabinijs e Dalmatia discessum, qui referri potest vel ad annum 276., qui fuit primus, vel ad annum 277., qui fuit secundus Probi imperantis juxta probabiliorē, & vulgo nunc receptam Chronologiam. Hinc etiam elici potest annus ille, cui B. Susannæ ortum illigari oporteat. Si enim anno Christi 294. in exitum vergente, ut capite proxime declarandum erit, de Susannæ nuptiis ab Maximiano ineundis agi cœpit, si tum hæc Virgo, ut supra diximus, annum decimum quartum attigerat, necesse est ejus ortus diesque natalis in annum tertii hujus sæculi fere octogesimum incidere. Hæc porro conjectura magis, quam firmis rationibus, gravibusque argumentis nituntur. Quocirca de patria S. Susannæ si ve Salonitana, si ve Romana, ejusque anno natalitio nihil certum haberi aut constitui potest.

§. II.

*Nuptias Susannæ decretas non esse Maximiana
Galerio.*

Quem Diocletianus S. Susannæ sponsum designavit, huic Maximiano prænomen fuisse cum Hagiologi omnes & Martyrologi plerique, tum historia ejusdem Virginis testatur; hoc tantum interest, quod eundem alij Maximianum, alij Maximinum appellant; nam veteres utrumque vocabulum promiscue, & communiter uni eidemque homini attribuunt. Sed cum per id temporis duo omnino, licet potestate ac dignitate inter se dispares, reipublicæ præessent, quibus idem Maximiani prænomen obtigerat, Herculus nimirum, & Galerius, alter Augusti, alter Cæsaris titulo insignis, controversia est, utri Diocletianus Susannam despondere voluerit. Etenim Acta S. Susannæ, in quibus Maximianus hujus Virginis Sponsus designatus sæpissime nominatur, cum huic prænomini nullum si ve nomen, si ve cognomen adjiciant, quo alter ab altero dignosci possit, difficile sane est statuere, utrum utri Diocletianus prætulerit, quoque Susannam matrimonio jungeret. Ex antiquis & junioribus Martyrologis, quorum testimonia in primum caput congestimus, nihil adjumenti si ve præsidii ad hanc controversiam dirimendam nobis adsciscere possumus; nam omnes quidem affirmant hæc nuptias destinatas fuisse Maximiano, sed hujusmodi vocabulo Galeriumne an Herculum intelligi velint, ex eorum scriptis dignosci nequit. Quare nominis ambiguitas doctissimos viros, qui proximo, quique superiori sæculo de hac re scripserunt, in duas omnino partes distraxit. Alii siquidem, Baronio potissimum auctore, Maximianum eum, cui Susannæ conjugium decretum fuerat, non alium fuisse putant, nisi Galerium. Alii cum non invenient, quemadmodum designati hujus matrimonii consilia & eventus, rerum, locorum, & temporum ratio cum Galerio conciliari possint, totam hanc de hisce nuptiis narrationem inter futiles & commentitias fabulas annumerant; nec solum incredibilem videri ajunt, sed plane indignam, quæ cum Actis præstantissimæ hujus Virginis ac Martyris, rebus-

anno cyp-
ciser 289.

Maximianus
Sponsus
Susannæ
decretus.

quem fuisse
Galerium
vulgo opinantur.

rebusque laudabiliter gestis immisceretur; perinde quasi nemo alius fuisset, qui per ea tempora Maximianus vocaretur, & in quem illa omnia, quæ a Galerio abhorrent, convenire possent. Sed de his postea. Nunc nobis reserit, & controversia cum Auctoribus prioris sententiæ, quos quidem, cum ejusmodi nuptias ad Galerium referrent, non tam incuria, siue rerum antiquarum inscitia, quam necessitate quadam, & optimorum codicum defectu, errasse ostendam.

Cæsar Cardinalis Baronius, a quo numquam nisi invitus dissentio, hujus sententiæ ducem & auctorem se præbuit; suæque opinioni conjecturas subjecit haud leves illas quidem in speciem, sed quæ funditus evertuntur testimonio vel unius Auctoris æqualis Diocletiano & Galerio, maximeque ad fidem faciendam idonei, cujus præclarum Opusculum, superiori sæculo in lucem productum, Baronius cæterique ejusdem ætatis Scriptores ignorabant. Operæ pretium est audire ex ipsomet Baronio tom. 2. an. 394. num. 2. quibus argumentis, quave ratione suam ille sententiam firmaverit, atque communierit: *Ad ea* (idest *Acta Sanctæ Susannæ*) *elucidanda, quæ videri possunt ambigua, illud in primis intelligendum est, Diocletiani filiam, quæ conjugio juncta fuit (ut dictum est) Galerio Maximiano Cæsari, haud diu post nuptias supersitit fuisse: nulla enim penitus extat memoria in antiquioribus monumentis; sed nec ex ea proles aliqua legitur esse suscepta: pater autem, ut filia defunctæ memoriam consecraret æternitati, Pannoniæ partem (sicut inquit Ammianus lib. 19.) ejus nomine instituit, & cognominari voluit. Sed & ejusdem Valeriæ nomine nuncupavit civitatem sitam ad ripam Danubii, ut Ennodius tradit, frequentior tamen est provincia Valeriæ mentio, quam civitatis; ejus enim post Ammianum Zosimus, & ex nostris Ambrosius meminerunt. Dicta est autem Valeria Pannoniæ ad distinguendam eam a Valeria provincia Italiæ, de qua alibi a nobis fusius dictum est. Diocletianus igitur, qui, ut demonstratum est, omnem adhibuit diligentiam, ut Galerium, quem creasset Cæsarem, affinitatis vinculis obligaret, & ob id coegisset eum, quam duxerat, repudiare conjugem, atque filiam suam Valeriam sumere in uxorem, illius morte resoluta jam vinculo, quam in sua cognatione haberet gradu propinquiorem Virginem, eam illi sedere nuptiarum conjungere festinavit. Fuit hæc Susanna filia Gabinii, germani Cæii Papæ, qui ambo Diocletiano sanguine conjuncti erant, consobrini nempe, iidemque e Dalmatia oriundi.*

Porro sententia Baronii illis præsertim conjecturis & argumentis innixa, jure meritoque apud eruditissimos viros tanti ponderis fuit, ut eam sibi cæterisque sequendam esse ducerent. Joannes Bollandus in notis ad cap. 1. historiæ S. Susannæ tom. 3. die 18. Febr. unde *Acta SS. Maximii & Claudii &c.* decerpfit, quæ Baronius paullo fusius explicat, paucioribus complectitur; ubi enim ventum esset ad hunc ejusdem historiæ locum, in quo dicitur Diocletianus eam petiisse Maximino filio suo, hanc explanationem adhibuit: *Hic est Galerius Maximianus, qui anno 304. Augustus factus est cum Constantio Chloro, cum Diocletianus & Maximianus purpuram posuissent. Filius Diocletiani hic dicitur, quia Valeriam ejus filiam uxorem habuerat, qua mortua, jungere ei voluit, quam habebat sanguine proximam, Susannam, ut cum ipse prole mascula careret, ma-*

gis sibi cum devinctum retineret. Immo ea etiam causa illum sibi in filium adoptavit, ut censet Baronius tom. 2. Annal. an. 294. Baronium item secuti sunt Ludovicus Schonlebius, & Melchior Inchofferus, alter in Annalibus Carniolæ, ubi hæc scripsit: *Anno 296. Cæsar Pontifex Romæ martyrio coronatur, cum anno superiore præmisset S. Susannam Virginem fratris sui Gabinii filiam, Galerii Maximiani Cæsaris nuptias respicientem; alter in Apparatu ad Annales sacros Hungariæ, ubi ad annum eundem 296. hæc adjecit: Cæsar superiori anno præmiserat Susannam Virginem Gabinii fratris sui filiam, quæ Galerii Maximiani Cæsaris nuptias quod Christiana rejecisset, Augusti xi. die martyrii palmam obtinuit.* His adde Ciacconium, Marnævium, aliosque haud sane paucos, qui nuptias Susannæ oblatas ad Maximianum Galerium revocandas esse censuerunt.

Me quidem haud pœniteret in hanc sententiam concedere, nisi me potior ratio, & major quædam auctoritas alio abduceret. Cæterum nihil est, quod Baronio ejusque asseclis succenseam, quippe cum ea luce, quam deinde nobis Lactantius prætulit, destituti non ultra id, quam quod in hac controversia verisimilius occurrebat, prospicere potuerint. Est porro, quod Baronii acumen, solertiam, & veri inquirendi industriam conatumque non laudem modo, sed etiam admirer. Quid enim habet ejus argumentatio, quod non verisimile, non rationi consentaneum, non aptum sit ad persuadendum? Hoc primum sumpsit, Valeriam haud multo post, quam matrimonium inierat cum Galerio, nulla suscepta prole objisse; præter enim, quam de ejus matrimonio, nullam de illa postea mentionem fieri aie in antiquis monumentis, quæ tum quidem extabant: probabilis est conjectura, cui prudentissimus quisque assenserit. Deinde adjungit, Diocletiano id vel maxime cordi fuisse, ut Galerium Cæsarem sibi quam arctissimo affinitatis vinculo devinctum haberet; nam idcirco cum Cæsarem fecit, jussit eum primæ uxori nuntium remittere, ut Valeriam filiam suam eidem in matrimonium traderet: hoc nemo inficiari potest. Pergit porro: ex Diocletiani stirpe, & cognatione tum nulla erat Diocletiano, quam Susanna, propinquior; id quoque concedi oportet. Artemia enim filia Diocletiani nondum fuerat nuptiis matura. Susannam igitur (nam ita concludit) nulli, præterquam Galerio, uxorem dare decreverat, quo cum affinitatem, quam mors Valeriæ diremerat, iterum conjungere volebat. Egregia est conclusio, nec reprehendi potest, si antecedentia, unde emanat, concesseris. Sed utut hæc præclare se habeant, tamen his quoque illa intervenit calamitas, quam firmissimis opinionibus, ac temporum vetustate corroboratis, subinde afferunt antiqua monumenta, quæ cum antea latuerint, tandem aliquando in lucem proferuntur. Ex quo Lactantii liber de mortibus persecutorum Baronio, ejusque asseclis ignotus, in publicum prodit, vel hic unus quam multas in re historica & Chronologica sententias, multarum ætatum consensu firmatas evertit, quas Majores nostri pro certis habuerunt, & bona fide posteris tradiderunt. Atqui is ipse Auctor, qui Diocletianæ temporibus florebat, fidem omnem sententiæ Baronianæ, & auctoritatem abrogavit. Nam quod Baronius primo loco sumpsit, Valeriam mortuam esse non multo post, quam Galerio nupsit, uno & item altero Lactantii testimonio, falsi convincitur. Docet quippe Lactan-

Quod explanatione illustratur, & firmatur;

Ddd rius

Argumentum Baronianum.

sed unius
Lactantii
testimonio
vertitur

tius Valeriam non solum anno 295, cum de illis nuptiis agebatur, sed etiam Galerio conjugii superstitem fuisse. Cum enim capite 35. de interitu Galerii narrasset; deinde cap. 39. Maximinus, inquit, ipsam Valeriam cum matre in exilium relegat; & iterum cap. 51. Valeria quoque varias provincias quindecim mensibus plebeio cultu pervagata, postremo apud Thessalonicam cognita, comprehensa cum matre penas dedit; cum scilicet jam Constantinus & Licinius rerum potiebantur. Tantum igitur abest, ut Valeria mortem antea obierit, quam Diocletianus Susannæ cum Maximiano copulandæ consilium caperet anno 294, ut post conjugem Galerium anno 113. extinctum, annos circiter duos vixerit. Non est autem verisimile, ut Diocletianus filia adhuc vivæ, Augustæque jam designatæ, Galerii Cæsaris, futurique Imperatoris thalamum adimere vellet, ut in ejus locum Susannam substitueret. Ita subducto Baronianæ argumentationis fundamento, reliqua omnia corruant necesse est.

Præterea ex eodem Lactantio ad labefactandam Baronii sententiam aliud argumentum, idque gravissimum duci potest. Maximianus is, cui Susannæ conjugium decretum fuerat, Romæ præsens aderat, cum in hac urbe de hisce nuptiis agebatur. Nam Acta S. Susannæ, rerumque gestarum ordo, seriesque ejus præsentiam requirunt. Ut cætera omittam, vel illud argumento est, hujuscemodi consiliis atque actis Maximianum interfuisse, quod Diocletiani jussu in domum Susannæ invaserit, ut Virgini per vim aut fraudem vitium afferret. Hoc autem, si Lactantium audimus, nullo modo prorsus cum Galerio cohæret. Is quippe numquam urbem, ne procul quidem viderat ante annum septimum quarti sæculi, cum Maxentium Romæ obsedit. Hanc obsidionem paucis describit Lactantius cap. 27. ubi sic ait: *Nulla erat spes irrumpendi; oppugnatio difficilis, ad circumfrendenda mania non satis copiarum; quippe qui numquam viderat Romam, æstimaretque illam non multo esse majorem, quam quas noverat civitates.* Qui ergo fieri potest, ut rebus Romæ gestis Galerius interesset anno 294, itemque huic proximo, cum Diocletianus omni ope operaque enitebatur, ut Susannam nuptum daret Maximiano; quippe Galerius tum primum Romam vidit, cum Maxentio bellum intulit, & post necem Severi eum Romæ obsessum oppugnavit; idest cum anni fere duodecim ab interitu Susannæ defluxerant. Hæc vero satis superque declarat designatas Susannæ nuptias ad Maximianum Galerium accommodari non posse.

S. III.

S. Susannam destinatam fuisse uxorem Maximiano Herculio.

HActenus convenit mihi cum Auctoribus posterioris sententiæ, qui pariter nobiscum, & iisdem, quibus ipsi utimur, argumentis docent Galerium eum esse non posse, in quem spectent Diocletiani consilia de nuptiis Susannæ inita, resque ob eam causam susceptæ ac gestæ convenient. Stephanus Baluzius is, quem plerique Lactantii interpretes sequuntur, paucioribus verbis ferme eadem complectitur, quam nos paullo fufius superiori paragrapho exposuimus; quamquam deinde nimio quodam prio-

ris sententiæ declinanda studio, longius à veritate in contrariam partem excurrat. Is ergo in suis ad caput xv. Lactantii commentariis hæc scripsit: *Valeria nupta Galerio Maximiano Cæsari miseram vitam traduxit post mortem mariti, & miserabili morte cum matre periit sub imperio Licinii, ut docet Lactantius in fine hujus operis.* Ex qua narratione pessundatur omnino conjectura illustrissimi Cardinalis Baronii, qui ad annum 294. scribit filiam Diocletiani, quæ conjugio juncta fuit Galerio Maximiano, haud diu post nuptias fuisse superstitem, cum nulla ejus memoria extet in antiquioribus monumentis, sed nec ex ea proles aliqua legatur esse suscepta. Hactenus præclare Baluzius; nihil hujus ratiocinatione gravius, nihil ad improbandas Susannæ cum Galerio excogitatas nuptias aptius, nihil evidentius. Si Baluzius hic gradum silteret, neque alio spectaret, nisi ut efficeret nihil negotii in hisce nuptiis habuisse Galerium, nulla nobis esset cum illo controversia; sed pergit porro, & longius argumentando progreditur. Postquam enim Baronii conjecturam Lactantii auctoritate disjecit, tum vero in ipsam B. Susannæ historiam impetum facit; cui nihilo plus fidei tribuendum putat, quam quantum meretur falsa illa de matrimonio Galeriano, Valeriæ morte dirempto, Baroniana persuasio; perinde quasi tota illa narratio hac Baronii conjectura niteretur, sic prorsus, ut hæc convelli non posset, quin illa necessario corrueret. Hanc igitur conclusionem Baluzius verbis paullo ante laudatis subjecit: *Verum, inquit, tota hæc historia ruit, ruente fundamento, super quo posita fuerat, idest morte Valeriæ, quam diu supervixisse Galerio constat.* Paucis verbis tria magna peccata; unum quod huic historiæ pro fundamento Baronii conjecturam supposuit, quasi nihil esset aliud, quo ejus veritas fulciri & firmari posset: alterum est peccatum, quod parum attendit, quæ quibus propositis sint, quæque non sint consequentia. Galerii conjugii superstitem fuisse Valeriam sumpsit; concedimus: nuptias igitur Susannæ ad Galerium referri non posse id quoque damus, & libenter quidem. Subjungit, quidquid de nuptiis Susannæ Maximiano decretis in hac historia narratur, falsum & commentitium esse; quem sibi hoc daturum putat? Tria sunt pronunciata, a primo ad secundum recte atque ordine eum progredi video; ad tertium quomodo accedat plane non video. Nam ex primo, itemque altero pronunciato nihil aliud effici posse intelligo, nisi falsam esse Baronii sententiam, qui Susannæ matrimonium Galerio destinatum fuisse docuit; contra vero Baluzius hoc cogere volebat, historiam Susannæ fictam esse ac fabulosam; & quod a Baronio peccatum fuit, huic historiæ vitio vertit. Neque enim hujus narrationis Auctor, sed Baronius sua conjectura deceptus, Galerium Susannæ nuptiis implicuit. Patet ergo id, quod postremo loco concludere voluit, non effici ex propositis, nec esse consequens. Tertium denique peccatum est, unde duo illa priora emanarunt, quod Baluzius præter Galerium, neminem alium fuisse censet, quo cum Susanna, salva hujus historiæ fide & auctoritate, matrimonium inire potuerit.

Baluzii sententiæ multis placuisse video, iis præsertim, quamquam non omnibus, qui ad illustrandum & explanandum Lactantii opusculum aliquid studii operæque contulerunt. Antonius Pagius hac de re quid senserit, exposuit in dissertationibus Criticis ad annales Baronii anno 294.

Baluzius
non modò
nuptias
Galeri-
nas

sed ipsam
S. Susannæ
historiam im-
pugnat;

quem alii
sequuntur.

n. 2. Sed intra iustæ censuræ modum sese continuit; nam Baronii quidem sententiam falsitatis coarguit, nullam autem notam Aetis S. Susannæ inulsi: *Quod ait Baronius ex Aetis S. Susannæ, eam ad nuptias Galerii Maximiani nulla arte induci potuisse, eamque anno sequenti idest 295. martyrio coronatam fuisse, subsistere non potest, ruente fundamenta; supra quo positum fuerat; idest morte Valeria, quam diu supervivisse Galerio constat, ut observat Baluzius, Viden quatenus censura hæc Pagii progrediatur?* Baronium reprehendit, historiæ parcat. Neque enim huic historiæ fraudi esse, aut vitio dari debet, quod Baronius falsam eidem interpretationem adhibuerit. Sed multo audacius Paulus Bauldrius in notis ad Lactant. Baluzii vestigiis insistens hisce nuptiis insultat, dum scribit *Susannæ cum Maximiano matrimonium meras esse fabulas*. Bona verba quæso. Si Maximiani vocabulo Galerium adiciat, quod facit Baronius, meam quoque ad suam sententiam adscribito; sed velim mihi proferas vel utrum hujus historiæ locum, in quo hæc duo vocabula conjungantur; aut ex quo clare & liquido appareat non alium sponsum Susannæ destinatum fuisse, nisi Galerium. Fuit quidem hæc Baronii interpretatio, qui falso putavit Maximiani nomine designari Galerium, ejus conjugem Valeriam vitam functam fuisse falso itidem existimavit. Sed vide, quam iniquum sit veteribus monumentis interpretum errores affingere, & si quid isti aut præposteris temporibus, aut confusis personis, aut perturbato rerum ordine peccaverint, id continuo in Auctorem scripti conferre; perinde quasi inter scriptum & explanationem ejdem adhibitam nihil omnino interesset. Remove hinc Baronii interpretationem; nihil in hac historia invenies, quod fabulam oleat, quod non aptum & consentaneum, quod non verisimile sit ac sincerum.

Errant igitur, qui designatas Susannæ nuptias pro fabulis habent, omninoque in hoc est omnis error, quod præter unum Galerium neminem alium fuisse putant, quo cum hujusmodi nuptiæ congruere queant; hoc enim vero falsum esse ajo. Itaque mihi id agendum, ut alium inveniam, quem in locum Galerii huc perperam intrusi substituiam, quique sic in hac historia, tamquam in scena partes agat sponso Susannæ decreti, & hanc personam ad id, quod agitur, narraturque de hisce nuptiis, apte congruenterque sustineat. Nullus porro mihi ad hanc rem magis idoneus videtur esse, quam Maximianus Herculius, is, quem Diocletianus anno Christi 286. ex Cæsare Augustum fecit, atque in societatem imperii adscivit. Sunt enim in Aetis S. Susannæ quædam quasi notæ Maximiano designato ejusdem sponso impressæ, quæ nemini, præterquam Herculo, conveniunt. Nam primum quidem Maximianus is, cui Diocletianus Susannam desponderat, *Augusti* nomine iterum ac sæpius in hac historia appellatur, ac distinguitur. Atqui per id temporis, præter Herculum, nemo alius erat, qui pariter cum Diocletiano titulum ac potestatem Augustalem obtineret. Hunc siquidem, ut modo dicebam, Diocletianus jam ab an. 286. Augustum & Collegam appellaverat, cum eum superiori anno Cæsarem fecisset: ex quo illud etiam intelligitur Maximiani vocabulum referri non posse ad Galerium, qui tum Cæsaris nomen gerebat, & annos præterea decem in eodem gradu ac munere con-

stitit, antequam Augustus crearetur. Haud equidem ignoro Severum aliquando, itemque Licinium in antiquis monumentis *Augustos* appellari, licet res illæ narrentur, quas ante gesserant, quam Augustale nomen & imperium susceperent. Sed cum hi ad breve tempus Cæsares fuerint, facile fuit Scriptoribus res ab illis in utroque imperio gestas confundere; vel certe nihil tanti esse existimarunt, ut eadem distinguere, & alias quidem ad Cæsarem, alias ad Augustale utriusque imperium referrent. Contra vero Galerius annos ipsos duodecim Cæsaris nomen atque insignia retinuit, antequam in summæ dignitatis atque imperii gradu collocaretur; ut neque ignorari posset, quid ille dum Cæsar, quidve dum erat Augustus gesserit, & operæ præsum esset ea distinguere, quæ ad Cæsarem, quæque ad Augustale illius imperium pertinerent; præsertim cum ea, quæ de nuptiis Susannæ narrantur, multis ante annis acciderint, quam Galerius Augusti nomen & locum adipisceretur. Galerius quidem adhuc Cæsar semel apud Lactantium cap. 14. sibi nomen Imperatoris arrogavit, cum ait *quos Imperatores domi suæ pene vivos esse combustos*, quibus verbis Diocletianum, & seipsum designat; sed id admodum insolenter fecit, præter jus, præterque consuetudinem, cum videlicet propter victoriam Persicam coeperat esse tanta audacia, ut Cæsaris titulum contemneret, atque infra se suaque in rempublicam promissa duceret; prætereaque nomen & imperium Augustale ab Diocletiano per vim ac metum extorquere conabatur. Hinc illæ voces plenæ stomachi & minarum: *Quousque Cæsar? In tantos namque fastus*, inquit Lactantius cap. 9. *post hanc victoriam elevatus est; ut jam detrectaret Cæsaris nomen? Quod cum in litteris ad se datis audisset, truci vultu ac terribili voce exclamat: Quousque Cæsar? Exinde insolentissime agere capit. Quid quod verba ipsa, unde historia S. Susannæ initium ducit, satis indicant designatum hujus virginis sponsum proprie & vere dictum & habitum fuisse Augustum; ac propterea alium esse non posse, nisi Maximianum Herculum. Hoc enim modo Auctor rem narrare aggreditur: *Temporibus Diocletiani, & Maximiani Augustorum fuit quidam Presbyter &c.* Porro antiqua consuetudine receptum est, communique usu sancitum, ut nemo ex imperio ac nomine Cæsarium notas temporum desumeret; sed vel Consul, vel Augustorum vocabulis res gestas subiceret, ut inde intelligi posset, quibus quæque temporibus accidissent. Cum igitur hæc historia pro nota Chronologica Diocletiani & Maximiani nomen atque imperium præferat, utrumque per ea tempora Augustali jure ac dignitate præditum fuisse oportet. Jam vero Maximianus Augustus, qui nomen suum atque epocham huic historiæ commodavit, unus idemque videtur esse, atque is, qui deinceps sæpissime commemoratur, quemque hujus narrationis pars præcipua spectat. Nam si de duobus Maximianis sermo esset, quorum alter initium, alter reliquas hujus historiæ partes sibi vindicaret, profecto huic postremo notam aliquam Scriptor apposuiisset, ex qua dignosci a priori illo secernique posset; nusquam autem posterio-rem Maximianum, ab eo, quem initio nominavit, diversum esse vel aperte significat, vel subobscurè indicat. Unus ubique Maximianus, & eodem fere ubique titulo Augustali insigni-*

Maximianus Herculius, non Galerius, spon-
sus Susannæ des-
tinatus.

tus in medium producitur. Omnia igitur, quæ in hac historia Maximiani vocabulo subiciuntur, revocari necesse est ad Maximianum illum, ex quo sumptum fuit totius narrationis exordium; quod cum a Galerio Cæsare sumi non potuerit, ut supra ostendimus, sequitur nihil huic loci esse aut negotii in hac historia; & quemadmodum temporis notam his Actis præfixam, sic etiam Susannæ nuptias ad Maximianum Herculeum referri oportere. Hoc ipsum, quod volumus, efficit etiam videtur ex illis verbis Claudii ad Gabinium: *Quid melius eligere dignius est, quam ut generositas nostræ conjunctionis reparetur per claritatem Dominorum nostrorum Augustorum?* Dubitari non potest, quin iidem sint Augusti, qui hoc loco, quique ab initio hujus historię nominantur, scilicet Diocletianus & Hercules. Alteri autem ex his destinatum fuisse ac desponsam Susannam necesse est, quippe ex horum claritate aiebat Claudius generositatem, idest nobilitatem cognationis, quæ Claudio erat cum Gabinio, siue utriusque sapientia, per hæc nuptias augmentum iri. Non autem Diocletiano uxor decreta fuerat Susanna, igitur Hercules; ex cujus scilicet Augustali matrimonio magnam tum suæ, tum Gabinii familiæ accessionem fieri Claudius putabat & fortunæ & dignitatis.

Verum, inquit aliquis, quid causæ est, cur idem Maximianus semel atque iterum in hac historia non solum Augusti, sed etiam Cæsaris titulo afficiatur; in promptu est, quod respondeam. Non si quis imperio ac dignitate Augustali augeretur, continuo Cæsaris nomen deponeret. Id clare perspicui potest ex antiquis inscriptionibus, in quibus eosdem Cæsares pariter & Augustos appellatos invenies. Huc revocamus duas illas Hispanienses inscriptiones, quas descripsimus in historia Diocletiani; alterius initium est hujusmodi: *Diocletian. Jovius. Maximus. Herculeus. Cæsar. Aug. amplificato &c.* Altera verò ad hunc modum incipit: *Diocletian. Cæsar. Aug. Galerius &c.* Huc adde inscriptionem illam apud Cuperum in ejus epistola ad notas Laëtantianæ adjecta, in qua Imperatoris & Cæsaris nomina conjuncta, & uni eidemque Augusto attributa reperies: *Imp. Cæsar. Fl. Val. Constantino. P. F. Aug. Nepoti. Divi. Constant. Aug. Pii. filio.* Nicolaus Toinardus in notis ad Laëtantium multa Græca numismata protulit, in quibus similes Epigraphæ leguntur, quorum aliquas latine redditas huic loco attexere libuit: *Imperator. Cæsar. Aelius. Hadrianus. Augustus. Pater. Patriæ. Consul. III. Imperator. Cæsar. Julius. Verus. Maximinus. Imperator. Cæsar. Marcus. Aurelius. Antoninus. Germanicus.* Ex his liquido constat Romanos Augustos cum Imperatorio & Augustali titulo Cæsaris nomen retinuisse. Non igitur Maximiano, de quo in Actis S. Susannæ frequens est mentio, dignitas, ac potestas Augustalis idcirco abroganda est, quod Cæsaris etiam vocabulo ornetur; cumque per ea tempora nullus fuerit Maximianus, qui Augustus idem ac Cæsar esset, nisi Hercules, huic Susannæ connubium destinatum fuerit oportet.

Nec vero dixeris titulo Augusti, quo Maximianus ornatur, deesse epitheton *Designati*, quod aliunde suppleri intelligique debeat; id autem si verum est, nullum pro Hercules, qui non designatus, sed jampridem renunciatus Augustus fuerat, argumentum ex adjecta Augusti

appellatione elici potest. Verum enimvero fati mihi ostendas, unde constet epitheton illud, quod abest ab hac historia, necessario requiri, & supplendum esse. Si tantum juris in antiquas tabulas tibi concedi velis, ut quidquid colliberit tuo arbitratu vel addere vel detrachere liceat, eo adducta res est, ut nihil in veterum scriptis tam certum, tamquam testatum sit, quin facili negotio oppugnari queat. Præterea ex utroque loco, ubi Maximianus Augustus pariter & Cæsar vocatur, colligi videtur posse eum non spe & expectatione, sed re ac potestate Augustum fuisse. Prior locus ex hisce verbis constat: *Dominus noster clementissimus Augustus filiam vestram neptem meam in conjugio petit Augusto & Cæsari filio suo Maximiano.* Cum honorum titulos principibus viris, suos cuique tribuimus, primum eos fere adiacere solemus, quos re ipsa obtinent, tum alios, quorum quidem possessionem nondum adierint, sed hæreditario jure, vel auctoritate publica desponsos sibi ac destinatos habent; id siquidem recti ordinis ratio præscribit. In eo autem loco, quem modo adduxi, Maximianus primum Augusti, deinde Cæsaris titulo afficitur, quod contra oportebat, primum quidem Cæsarea, deinde Augustali appellatione donari, si nondum re ipsa erat, sed tantum ex designatione Diocletiani, futurus fuerat Augustus. Alter locus sic se habet: *Diocletianus Princeps ad hoc ad te direxit, ut reverentissimo Cæsari etiam & Augusto filiam Gabinii fratris nostri in conjugio copulandam acciperemus.* Hic quidem ordine inverso Cæsareus Augustali titulo præponitur; sed aliunde dignosci potest Augusti vocabulo eum significari, qui re ipsa Augustus erat. Nam si adverbium *etiam* ad titulum Augusti referendum putes, idem significat, ac si diceretur, *non solum Cæsari, sed etiam Augusto*; quæ quidem interpretatio sententiam nostram confirmat; si vero conjungendum censeas cum vocabulo Cæsaris, idem valet atque adverbium *itidem*; & explicari oportet ad hunc modum: *Cæsari itidem, & Augusto.* Cæterum Augustali appellationi siue anteponas, siue subicias Cæsareum nomen, utriusque modi atque ordinis exempla suppetunt ex inscriptionibus supra laudatis; nam in Hispaniensibus illis Diocletianicis præponitur, in reliquis vero Græcis subjungitur nomen Cæsareum titulo Augustali siue Imperatorio; & quemadmodum in illis siue lapidibus siue numismatibus, sic etiam in hac historia S. Susannæ, non designatione, sed re ipsa Augusti & Imperatores hisce vocabulis significantur; & nihil causæ excogitari potest, cur in Actis hujus virginis ac martyris ad nomen Augusti Maximiano attributum adjungi debeat epitheton *Designati*.

Nihil verò negotii nobis facessit locus quidam hujus historię, in quo Maximianus, sine additamento Augustalis tituli, Cæsar tantummodo appellatur: *quem direxerat ad petendam filiam Sancti Presbyteri Gabinii in consortium filio suo adoptivo Maximiano Cæsari.* Nam & hodiernæ loquendi consuetudine receptum est, ut qui supremum orbis Christiani imperium tenent, it sine appositione ullius illustrioris vocabuli simpliciter dicantur Cæsares; & præterea ex antiquis Scriptoribus exempla sane plurima proferre possem, in quibus unico Cæsaris titulo ipsi met Imperatores & Augusti impertiuntur; idque vel hac historia potes cognoscere. Macedo-

nus

Imperato-
res & Au-
gusti no-
men Cæ-
sarum re-
sinebant.

Imperator
res ali-
quando
implied
Cæsarem
vocabulo
appellari.

nilus quidem ab Diocletiano iussus ad domum
Sufannæ adire cum aureo Jovis simulachro, ut
huius honorem cultumque adhibeat, virginem
hisce verbis hortatur: *Erige te a terra, & ado-
ra Deum Cæsaris*. Hic uno hoc simplici Cæ-
saris nomine designari ipsum Diocletianum Au-
gustum nemo inficiabitur, modo meminerit Jo-
vem peculiari quadam ratione dictum esse Deum
Diocletiani; is enim præcipuo quodam & sin-
gulari cultu Jovem prosequabatur; ab eoque
sive religionis sive arrogantiae causa Jovii co-
gnomen sibi adoptaverat. Quod igitur Maxi-
mianus semel in hac historia Cæsar solummodo
sit appellatus, id non est argumento eum ca-
ruisse nomine & potestate Augustali. Quare ut
in pauca conferam, quæ hæcenus fuisse & co-
piose disserui; cum Maximianus ille, cui Dio-
cletianus in matrimonium Sufannam tradere con-
stituerat, vere dictus sit habitusque Augustus,
& per ea tempora unus fuerit Maximianus Her-
culius, qui secundum Diocletianum vere pro-
prieque Augusti personam ac dignitatem susti-
neret; nemini, præterquam Herculio, Sufanna
uxor decreta ac designata fuerit necesse est.

Ad nostram sententiam confirmandam illud
etiam accedit, quod dum Romæ de huiusmodi
nuptiis agebatur, hisce consiliis atque actis eum
interfuisse constat, quem Diocletianus ad hoc
matrimonium cum Sufanna ineundum delegerat.
Id adeo ex ipsa historia intelligi potest; & re-
rum gestarum series atque eventus ejus præsen-
tiam omnino requirunt, quemadmodum superio-
ri paragrapho ostendimus; quæ altera causa est,
cur hæc nuptiæ cum Galerio congruere neque-
ant, quippe qui tum longissime ab urbe in Orien-
tis partibus abesset. Atqui Herculius commo-
dum Romæ aderat, cum hæc gerebantur, ut
dictum est in historia Diocletiani. Vel nullus
itaque Maximianus est, quo cum designatum
Sufannæ matrimonium cohæreat, vel unus est
Maximianus Herculius, in quem omnia hæc
consilia & Acta spectant, & quam aptissime
quadrant.

S. IV.

*Quæ obijci possunt nostræ sententiæ, argumenta
refelluntur.*

Sequitur, ut pauca quædam amoveam ac di-
luam, quæ designatis Herculii, & Sufannæ
nuptiis obstare atque offere videntur. Maxi-
mianus is, cui fuerat Sufanna desponsa, Dio-
cletiani filius identidem appellatur. Non cadit
autem in Herculum hæc appellatio, qui Au-
gustus cum esset, idemque Diocletiani Colle-
ga, frater Diocletiani dici poterat ac debue-
rat, filius non item. Et sane apud Lactantium
frater vocatur Diocletiani, & veteres Scripto-
res numquam fere alio, nisi fratrum nomine,
Augustos ejusdemque imperii & potestatis con-
sortes afficiunt. Verum non desunt exempla,
unde colligi liceat, non solum Cæsares, sed
etiam eos, qui reipublicæ summo cum imperio
Augustalique præerant, dici potuisse haberique
filios eorum, a quibus Augusti creati, & ad
fastigium Imperatoris potestatis evecti fuissent.
Est apud Gruterum vetus inscriptio numero se-
ptima pag. 178. in qua Diocletianus & Her-
culius post depositum imperium *Patres* vocan-
tur non modo Severi & Maximini, quos Cæ-
sares creaverant, sed etiam Constantii & Gale-

Illyrici Sacri Tom. II.

rii, quos e Cæsaribus fecerunt Augustos: *DD.
NN. Diocletianus. & Maximianus. invicti. se-
niores Augusti. Patres. Imperatorum. Et Cæsa-
rum &c.* Si ergo illi Patres Imperatorum Au-
gustorum Constantii & Galerii, hi quoque il-
lorum filii rite appellari possunt; ex quo fit,
ut etiam Imperatores & Augusti vocari potue-
rint filii eorum, a quibus Augustale imperium,
velut Herculius, a Diocletiano, acceperunt. Præ-
terea Herculius, quamvis Augustus esset & fra-
ter Diocletiani, huius tamen filius esse non de-
sinerat. Illum siquidem antea Diocletianus simul
Cæsarem dixerat, & filium adoptaverat; & quod
consequens est, eidem tum filii nomen, tum
jus adeundæ hæreditatis, sive adipiscendi Augu-
stalis imperii, tum reliqua omnia impertierat,
quæ liberis tribui a parentibus & concedi so-
lent. Porro filii nomen sive natura impressum,
sive ab adoptione inditum nulla vel temporum
diuturnitate, vel honorum accessione aboleri pot-
est. Nemo enim pater esse, vocarique propte-
rea desinit, quod ejus filii seu naturales, sive
adoptivi eundem, quem obtinet Pater, aut
etiam superiorem dignitatis gradum assecuti fue-
rint. Adde, quod Diocletianus & Herculius,
vel in ipsa honoris ac nominis Imperatorii æqua-
litate, erant inter se jure ac potestate dispares.
Par quidem dignitas, idem titulus, sed dissimi-
lis auctoritas, impar potentia in hoc & illo
fuit. Neque enim Diocletianus imperium cum
Herculio ita partiendum censuit, quemadmodum
antea inter Carinum & Numerianum, postea in-
ter tres illos Magni Constantini filios divisum
fuisse accepimus. Utraque enim hæc partitio
Augustos inter se æquales & pares fecit, & al-
terum alterius ditione exemit, sic prorsus ut sin-
guli in iis, quæ cuique obtigerant, provinciis
quidquid liberet e reque publica videretur esse;
sine consensu aliorum vel respectu decerneret age-
retve. At Diocletianus, qui ob bella ingruentia
necessitate magis, quam voluntate Herculum im-
perii Collegam adsciverat, e sua dignitate & e
republica esse non censuit omnem cum illo au-
ctoritatem communicare, sive ut eum in officio
contineret, sive ut unius nutu & arbitrio, si non
omnia, certe præcipua & maxima gererentur.
Quare eidem habenas imperii sic tradidit, ut
quotiescunque vellet, easdem vel adduceret, vel
laxaret. Cum igitur Herculius auctoritate infe-
rior esset, qualique secundus Augustus, sic erat
tamquam filius in Diocletiani potestate, ut pro-
inde ejus filius jure ac merito dici posset. Et
sane Aurelius Victor de Cæsar. summam rerum
omnium potestatem uni Diocletiano attribuit,
ejusque imperio non Constantium & Galerium
modo, sed etiam Herculum obnoxios & subje-
ctos fuisse docet: quippe *cujus nutu omnia gere-
bantur*, inquit, *& eum, ut parentem, seu Dei
magni suspiciebant modo*. Nequit igitur dubium
esse, quin & Diocletianus Herculum, quamvis
Augustum & Collegam, suum tamen filium com-
pellare potuerit, & Herculus Diocletianum pa-
rentis loco habuerit & coluerit, cum ex ejus
nutu penderet, ab eoque se primum Cæsarea,
deinde Augustali dignitate auctum meminerat.

Illud quoque hisce Herculanis nuptiis obij-
ci potest, quod non videtur esse verisimile, ut
Diocletianus Virginem vix quatuordecim annos
natam viro jam grandævo, & multo longius
ætate provecto desponderit. Fateor moris non
esse virginem senem ab ingenuo adolescente in
matrimonium duci; non est autem præter con-

Herculius
quamvis
Augustus
dici possit
filius Dio-
cletiani,
a quo sus-
cepit ado-
ptionem.

Sufanna
non mul-
to junior.

Ddd 3

fue

potius
Herculio
quamvis
grandævo
despōderi.

superdinem ingenuas ac nobiles adolescentulas viris grandioribus natu præsertim principibus collocari. Herculus anno 294. cum ad ejus matrimonium sollicitari Susanna urgerique cœpit, annum quintum & quadragesimum agebat, si quidem fides Hieronymo Henningi habenda sit, qui docuit eum natum fuisse anno Christi 249. Nondum igitur eo processerat ætate, ut videretur aut parum idoneus, quo cum virgo egregia forma atque ætate integra florentique nuberet; aut adeo effatus, ut prolis ex eo suscipiendæ spes nulla superesset. Est quippe hujusmodi ætas fere medulla, paullo illa quidem, ut in muliere, deterior, sed in viro adhuc vigens, & valida, quæ nihilo propius abest a senectute, quam ab adolescentiâ. An vero per id temporis adhuc viveret conjux Herculi, incertum est; sed fac superstitem etiamnum fuisse. Nulla apud Ethnicos lege vetitum erat, ne quis cum uxore legitima matrimonium dirimeret, ut in ejus locum alteram sibi adscisceret; nam ipsemet Herculus Constantium Cæsarem suum Helenæ nuncium remittere iussit, ut eidem Theodoram priyignam suam in matrimonium daret. Et vero cum Diocletianus coegerit Galerium, priori uxore expulsa, Valeriam ducere, ut interpositis filiarum nuptiis eum redderet sibi & conjunctiorem & obsequentiorem, minime mirum videri debet, si tantopere superet, conareturque Susannæ consanguineæ suæ nuptiis Herculum implicare, quo eum sibi hoc affinitatis vinculo arctius junctum & obstrictum haberet. Huc pertinet, quod multi Auctores graves in primis ac nobiles existimant nullos fuisse Herculo liberos, per quos suum genus atque imperium posteritati propagaret. Nam Maxentium, qui ejus filius vulgo dicebatur, aliunde genitum fuisse, & uxori ipsius Herculi suppositum ferunt, idque neque Diocletianum, neque Herculum latere potuisse. Quod si verum est, nihilo pluris intererat Diocletiani Susannam Maximiano in matrimonium dare, quam Maximiani eam ducere; uterque enim eo spectabat, ut suæ gentis, suique nominis perpetuitati consulerent; ex illis autem nuptiis sperabant fore, ut duæ illæ Imperatoriæ familiæ jam deficientes ab interitu vindicarentur. Ex his satis superque, quod nobis propositum fuit, effici concludique arbitror, nimirum vocabulo Maximiani, cujus crebra est mentio in historia S. Susannæ, non Galerium, sed Herculum significari; & in hunc illa omnia præclare convenire, quæ de nuptiis Susannæ, non illis quidem confectis, sed tantummodo designatis narrantur: ex quo illud præterea sequitur nihil causæ superesse, cur hujus historiæ fides & auctoritas in dubium vocari possit.

CAPUT QUARTUM.

De Martyrio S. Susannæ.

S. I.

De Anno Martyrii.

QUI S. Susannæ gesta litteris tradidit, temporibus quidem Diocletiani & Maximiani martyrium hujus Virginis illigavit; sed nullam præterea notam apposuit, unde posset dignosci certus ille annus ac definitus Imperii Diocletiani, aut æræ Christianæ, quo Diocletianus

ob repudiatas Maximiani nuptias illam domus obtinuerat iussit. Hunc itaque annum Susannæ martyrio insignem elici oportet ex epochâ illâ, cui affiximus mortem Gabinii parentis, itemque Gaii patris, quem fratris filiarum superstitem fuisse Acta ejusdem Susannæ declarant. Inter martyrium S. Susannæ, & interitum Gabinii & Gaii haud longi temporis spatium interfuisse ex eo intelligi potest, quod Susannæ constantia in respuendis Augustalibus nuptiis utrique mortis causam attulerit. Nam Gabinium idcirco in vincula conjectum, & carceris situ, inediaque absumptum esse, quod in proposito susceptoque consilio permanendi auctor filiarum fuisse crederetur, Martyrologi, & Hagiologi docent. Eandem ob causam extremo supplicio affectum esse Cajum affirmant liber Pontificalis, Anastasius Bibliothecarius, aliique; vel certe coactum in cryptas se abdere penitusque includere, ubi multis incommodis ærumnisque confectus interiit. Quibus igitur Susannæ mortis causa fuit, illorum interitus ab hujus martyrio haud diuturno intervallo disjungi potest. Atqui Gaius extinctus est Coss. Diocletiano VI. & Constantio II, idest anno 296. X. Kal. Majas, ut veteres omnes Catalogi testantur. Itaque martyrium Susannæ, quam III. Idus Augusti interfectam esse constat, revocari oportet ad mensem Augustum anni superioris 295. neque enim rejici in Augustum ejusdem anni, quo Gaius jam mense Aprili obierat, nam hunc Susannæ superstitem fuisse Acta ejusdem Susannæ testantur; neque retrahi potest ad annum 294. nam longiori spatio Gaii patris interitum antecessisset, quam ut hujus causa esse dicique potuisset. Necessè itaque est martyrium S. Susannæ incidere in mensem Augustum illius anni, qui proximus est ante annum, quo Gabinus, & Gaius mortem obierunt. Hi autem ad superos migrarunt anno tertii sæculi 96. alter 19. Februarii, alter 22. die Aprilis; illa igitur superum pro Christo supplicium pertulit anno superiori, idest 95. ejusdem sæculi, die XI. Augusti. Cæsar Cardinalis Baronius, Joannes Bollandus, cæterique fere omnes Chronologi atque historici eidem anno 295. S. Susannæ martyrium adscribunt; itemque in annum proximum Gabinii & Gaii mortem conjiciunt; vix ut de hac nota Chronologica dubitari possit. Est quidem apud Philippum Ferrarium anno 225. Susannæ martyrium affixum; sed nemo non videt secundam notam arithmeticam mendo subesse, & typhetarum vel incitia vel incuria pro numero 95. numerum 25. subrepsisse. Quis enim ausit culpam tam absurdi anachronismi conjicere in Philippum Ferrarium, virum opido eruditum, quæ vix aut ne vix quidem in hominem vel mediocriter doctum cadere potest? Immane enim quantum distat ab anno 225. Imperium Diocletiani, qui Susannam interfici iussit, quique regnare cœpit 284. quod quidem ignorare nemo potest, nisi qui totam antiquitatem ignorat.

Martyrii
S. Susannæ
accidit
anno 295.
mense Au-
gusto.

§ II.

De Mense ac die martyrii.

Susanna
maja die
II. Aug.

Vetus opinio est, jam usque ab antiquis-
mis ducta temporibus, & omnium Mar-
tyrologorum suffragio comprobata, Susannam
pro Christo casam fuisse III. Idus Augusti, quo
quidem die anniversarios eidem honores, & so-
lemnia Christiana religionis officia persolvit ec-
clesia universa. Sed qui ejusdem Acta conscripserit
mensium ac dierum, ex quo capta suis usque ad
ejusdem obitum, numerum adeo contrahere, &
in angustum adducere videtur, ut nos de tam
testata explorataque re propemodum addubitare
cogat. Nam quæ post Claudium sociolque in-
terfectos, & Susannam in vincula conjectam de-
inceps consecuta sunt usque ad necem sanctissimæ
hujus Martyris, ea breviori temporis spatio cir-
cumscripsit, quam videantur extendi posse us-
que ad diem xi. Augusti, quæ dies Susannæ no-
mine & cultu consecrata est. Claudium cum so-
ciis Diocletianus de medio sustulit xvi. Febr.,
& per eisdem dies Susannam cum Gabinio pa-
tre comprehendit, & in carcere asservari jussit.
Ab extincto Claudio, & Susanna in custodiam
tradita quinque omnino, & quinquaginta dies
intercesserant, cum Diocletianus Serenæ uxori
sue negotium dedit, ut Susannam ad se accerse-
ret, annuamque adolescentulam, nondum satis,
ut putabat, consilio & ratione firmatum, ad
nuptias cum Maximiano ineundas pelliceret mo-
dis omnibus, quibus ætas illa capi ac deliniri
solet: *Post dies quinquaginta quinque iussit Dio-
cletianus, ut Serena uxor ipsius ad se adduceret
Susannam, ut ejus propositum mutaret.* Igitur
infra & subducta temporum ratione erat dies fe-
bre decima quinta Aprilis, cum Diocletianus Su-
sannam e custodia emitti, deducique ad Serenam
iussit. *Multis quidem diebus hæc virgo cum uxore
Imperatoris fuisse dicitur, antequam in domum
suam reduceretur; sed cum Auctor hujus histo-
riæ ebs dies nullo certo numero definat, quam-
diu apud Serenam in regio palatio manserit, no-
bis incognitum est; videntur tamen patiores
esse, quam ut eorum numerus seriesque proro-
gari possit usque ad mensem Augusti, in quem
ejus martyrium incidisse ferunt.* Communi enim
loquendi usu receptum est, ut cum *multi dies*
effluxisse dicuntur, hujus formulæ significatio
angustioribus finibus circumscribitur, quam ut
integri mensis spatium exæquet. Si enim plus
temporis præterlapsum sit, quam quantum trium
vel duorum mensium circumscriptio requirat,
tum ad eam temporis diuturnitatem significan-
dam, mensium potius, quam dierum vocabulis
uti solemus. Ad hunc fere modum, quibus pla-
ne ac distincte loqui curæ est, in supputandis
notandisque temporibus annorum potius, quam
mensium rationem habendam censent, ubi men-
sium numerus eo crevit, ut duorum vel trium
annorum dimensionem excedat. Quod si Susan-
na ne integrum quidem mensem apud Serenam
commorata est, ad quam accesserat die xv. Apri-
lis, nondum insequentis Maji dimidia pars elap-
sa erat, cum eam Diocletianus in aedes pater-
nas traducendam curavit. Quæ verò deinceps ac-
ciderunt, antequam martyrium subiret, adeo
pauca sunt, modicisque temporum intervallis
disjuncta, ut apte omnia in quatuor vel quin-
que dies distribui queant. Nam eod. die, quo di-

cessit e palatio, Maximianus nocte intempestat
in ejus domum subrepsit, ut per vim stuprasset
eidem inferret; sed Angeli cello repente delapsi
fulguranti specie conspectuque deterritus relinquit,
statimque ad Diocletianum regressus narravit se
celesti quodam ostento prohibentem fuisse, quo-
minus cogitata perficere posset. Nulla mora in-
terjecta ad domum Susannæ mittitur Curtius ne-
scio quis, qui exploret quid prodigii illud fue-
rit. Interea Diocletianus de contempta reli-
gione Christiana, deque Diis colendis cum Se-
rena uxore disputat, a qua victus cum esset, ne-
que ferre posset, Susannæ fidem ac miram in
proposito constantiam ab Serena summis efferri lau-
dibus, incredibili iracundia exarsit; Macedo-
nium quemdam hominem in primis truculen-
tum ac barbarum accersi jubet, quid sui consi-
lii sit, paucis exponit; Susannam adeat, vi ac
minis cogat impellatque, ut Diis cultum adhi-
beat. Ille strenue imperata facit, Susannam im-
mani terrore verborum, ingentique minarum
apparatu aggreditur, proferat auream Jovis sta-
tuam, cui nisi supplicem se abiciat, in eam om-
nia exempla cruciatuque editum iri denunciat.
Sed nihil proficit. Simulachrum Jovis piis Su-
sannæ ad Deum precibus distatum ex oculis re-
pente evasit, inventumque est in foro jacens
ante palatium Salustii, Ad extremum ea re co-
gnita Diocletianus odio ac furore exandescens
jubet Susannam statim interfici; quam idem Ma-
cedonius eam domi suæ securi percussit. Hæc
omnia intra quatrimum satis commodè fieri po-
tuerunt, præsertim cum ita narrentur, ut rebus
hiscæ gerendis nihil moræ interpositum esse ap-
pareat. Tantum igitur abest, ut Susannæ marty-
rium in Augustum mensem fuerit prolatum, ut
vix ultra dimidiam Maji partem excesserit.

Huc accedit, quod in Calendario quodam MS.
Martyrologii Hieronymiani S. Susannæ Virgi-
nis ex hac vita migratio consignatur die decima
mensis Maji. Negat quidem Henschenius in Præ-
teriti, ad diem x. Maji hanc illius Calendarii eph-
mericam notam referri ad Susannam Gabinii fi-
liam, cujus dies festus agitur III. Idus Augusti;
sed cur neget, nullam rationem reddit. Cæte-
rum si temporum rerumque gestarum ratio ha-
beat, dies decima ejusdem Maji cum marty-
rio S. Susannæ satis apte congruere videtur. Fac
enim Susannam in ædibus palatinis apud Serenam
manserit dies ipsos viginti; quod quidem tempo-
ris intervallum non ita breve est, quin hisce ver-
bis, cum dicimus *multos dies*, significari & in-
telligi possit. Ad Serenam autem adducta fuit
die decima quinta Aprilis, ut supra diximus.
Ab ea igitur digrediens in paternam domum re-
migrasse iussa est quinta Maji. Quinque dies su-
perflunt, in quos omnia, quæ deinceps gesta nar-
rantur, una cum ipso martyrio, satis commodè
includi possunt. Itæ sit, ut S. Susanna mortem
pro Christo subierit VI. Idus Majas. Si vero
quæras, cur Martyrologi in Divorum Fastis ad
diem xi. Augusti Susannæ nomen adscripserint,
non absimile vero est ea die ad sepulturam in cœ-
meterio Alexandri venerandum ejus corpus datum
fuisse; nam apud majores nostros in veneratio-
ne, atque honore solebat esse non solum dies,
quo martyres ex hac vita migraverant, sed etiam
aliquando dies ille, quo sepultura afficiebantur,
quemque appellabant *Diem depositionis*; & hunc
etiam interdum in codicem festorum dierum re-
ferebant, ejusque memoriam solemni ritu quo-
tannis celebrabant. Quid quod ipsamet historia
indi-

In Mense
MS. Hiero-
nym. Mar-
tyr. S. Su-
sanna 19.
Maji.

Dies xi.
Augusti
videtur re-
ferenda ad
Depositi-
onem sive se-
pulturam
S. Susannæ.

indicare videtur inter martyrium & sepulturam B. Susannæ, spatium temporis non ita breve interiectum fuisse. Nam Serena Augusta, ut ex ea narratione videtur colligi posse, corpus B. Susannæ aliquandiu domi apud se retinuit inclusum in arcam argenteam, ante quam dies noctesque assiduis precationibus extrahere solebat: *Serena Augusta cum gaudio noctu veniens, collegit corpus S. Martyris, & sanguinem ejus illic fustum suo velamine extersit, posuit in capsula argentea in palatio suo, ubi diu noctuque furtivis vicibus orare non cessabat.* Ex quo apparet B. Susannæ exuvias satis diu in augusto Serenæ conclavi clam asservatas fuisse, priusquam sepultura afficerentur. Cum itaque, si vera sunt quæ diximus, e vivis discesserit VI. Id. Majas, tertio post mense ejus corpus in cœmeterium Alexandri illatum est III. Idus Augusti, ibique pie & honorifice depositum. Adde, quod Uuardus & Notkerus, & Auctor utriusque Martyrologii Romani, itemque Galestinus, cum undecimo Augusti diei commemorationem B. Susannæ adjiciunt, abstinere ab iis vocabulis, quibus martyrii, seu translationis, sive depositionis dies significari solet; quod eos consulto fecisse arbitror, ne in re dubia fidentius, quam cautius sententiam suam interponerent; quippe cum intelligerent nondum satis liquere, utrum ad ejus Martyrium, an vero ad ejus sepulturam hujus diei cultus ac religio referatur.

Hæc ferme sunt, quæ diem ac mensem, cui fere omnes martyrium S. Susannæ adscribunt, dubium controversumque facere queant. Verum enimvero nulla hujus generis argumenta apud me tanti fuerint, ut ab ea sententia discedam, quam communi eruditorum hominum consensu comprobari, & Martyrologis si non omnibus, certe pluribus placuisse video. Nam si eos excipias, quos paullo ante nominavi, quippe cum ab utraque sententia assensionem cohibeant, neutri vel favent, vel adverfantur, reliqui omnes veteri communicare sententiæ suffragantur, ut videre licet in eorum formulis, in quibus plane diserteque additum est, diem xi. Augusti natalem B. Susannæ & esse, & dici oportere. Dies autem natalis, juxta ecclesiasticum loquendi morem, idem valet ac dies obitus, sive martyrii; quo quidem die sancti viri immortalitatem adepti ad novam beatamque vitam, vere proprieque nasci dicuntur. Hieronymus princeps omnium Martyrologorum, nisi quis alius sit Auctor illius Martyrologii, quod Hieronymianum vulgo appellant, diem natalem S. Susannæ, sive martyrium ejusdem cum xi. mensis Augusti conjungit: *III. Id. Augusti. Romæ natalis S. Susannæ.* Iisdem verbis utitur Beda, cujus auctoritas in re Martyrologica plurimi fieri solet. Ado Episcopus Viennensis semel, atque iterum docet martyrium Susannæ affigi oportere ad diem xi. Augusti: *III. Idus Augusti Natale S. Susannæ &c.* & post multa, quæ huc non pertinent, ejus Elogium hisce verbis conclusit: *Passa est III. Idus Augusti.* Idem tradit Rabanus, idem legitur in Martyrologio MS. Regiæ Sveciæ; idem habetur in Chronico Norimbergensi. Huc adde reliquos fere omnes sive Martyrologos, sive Hagiologos, quorum testimonia brevitatis causa præmittimus.

Nec vero a Martyrologis, communique sententia dissident Acta S. Susannæ, si molesta illa inuicemque unius voculæ controversia ommissa, loco nobis objecto significationem paullo latius

rem accommodemus, quam subtilior quædam ac curatiorque loquendi ratio postulare. Neque enim omnia, quæ veteres illi boni viri, pie magis ac religiose, quam eleganter distincteque scripserunt, ad vivum rescari oportet; & si quid paullo aliter dixerint, ac ferat sermonis nostri consuetudo, id in eam partem accipi debet, quæ neque a communi sensu abhorreat, & cum rerum veritate cōhæreat. Fateor equidem, cum dicimus *dies multos*, his vocibus eam vim ac notionem subesse, quæ ne unius quidem mensis spatium explere videatur. Verum quibus non tam curæ fuit proprie & accurate loqui, quam res laude atque imitatione dignas quoquo modo posteris tradere, ab his sermonis curam, & elegantiam requirere non debemus; & eorum verba non aurificis statera, ut dicitur, sed populari quadam trutina expendamus necesse est. Auctor hujus historiæ, cum scripsit Susannam *multis diebus* domi apud Serenam fuisse, nihil aliud, nisi diuturnam ejus in regio palatio commorationem significare voluit; neque operæ pretium esse dixit dies aut menses annumerare, certa que temporis circumscriptione ejusmodi commorationem definire; præsertim cum ea loquendi formula uteretur, quæ ab omni errandi periculo longissime abesset; nam quæ verbis illis inhæret significatio, pro eo ac res postulat, & contrahi, & dilari potest: cum enim dicimus *multos dies*, hac locutione multi etiam anni, non solum menses salva veritate comprehendere possunt; quippe cum verissimum sit, menses pariter atque annos ex multis diebus constare. Quæ cum ita sint, multos illos dies sic interpretari possumus, ut mensium fere quatuor spatium exæquent. Ita sit, ut Susanna, cum xv. Aprilis ad Serenam accita fuerit, ineunte Augusto in domum paternam redierit. Cujus quidem interpretationis hanc rationem potissimum reddimus, quod cum Martyrologi plerique martyrio S. Susannæ diem xi. Augusti assignaverint, sic ejus Acta explicari debent, ut neque a communi sententiâ discrepent, neque Martyrologorum testimoniis adversentur. Quare autem Susanna tamdiu apud Serenam fuerit, hæc causa est; ut mihi quidem videtur, admodum verisimilis, quod ipsamet Serena auctoritate & gratia, qua valebat apud maritum, interposita impetraverit, ut nuptiis illis dies multi, alii ex aliis protraherentur, spem verbis ambiguis ostentans fore, ut tandem Susanna morigeram se obsequentemque justis postulatis præberet. Nec deerant causæ, cur Serena cunctando, & tergiversando rem ex die in diem differret, sive quod speraret ipsa mora & cunctatione totum illud negotium disiectum iri; sive quod jucunda piaque Susannæ consuetudine quam diutissime posset, uti fruique vellet. Nullum igitur est argumentum, quod ducitur ex Actis S. Susannæ, cur ejus martyrium ab xi. Augusti die retrahi oporteat; nisi forte aliquis contentionsis, quam veritatis cupidior, verbi controversiam urgere velit.

Quod autem in Calendario illo Martyrologii Hieronymiani nomen S. Susannæ Virginis sub die decimo Maji ponatur, id sane levioris momenti est, quam ut nos a communi sententiâ abducere debeat. Nam Henschenio prorsus assentior, qui eam ab Susanna Gabinii filia longe diversam esse arbitrat, Susannæ nomen satis frequens est ac celebre apud Hagiographos, & sæpe in eorum scriptis reperitur. Tillemontius tom. 5. meminit Susannæ cujusdam, quæ sub Diocletiano martyrii palmam

Dies Maji decima in Kal. Hieronym. ad nostram Susannam non pertinet.

Retinenda est communis sententia de Martyrio S. Susannæ ad diem xi. Augusti.

Salerni adeptæ, cultu anniversario Salerni celebratur XV. Kal. Februarii: Joannes Pessina de Metrop. Eccles. Pragen. S. Viri tradit unam fuisse ex illo celeberrimo S. Ursulæ comitatu, cui Susannæ nomen fuit; ejusque memoriam eod. XII. Kal. Novemb. quem diem universalis ecclesia B. Ursulæ & sociarum martyrio consecravit. In Martyrol. Hieronymiano ejusdem item Susannæ mentio fit pridie Idus Februarii. In Romano Martyrologio duas itidem Susannas invenio, alteram XII. Kalend. Octobris, de qua etiam Græci hæc die in Menologio agunt, inquit Baronius in notis; alteram IX. Kalend. Junii, quæ apud Græcos pariter colitur, eorumque Menologio inscripta est. Itaque in earum seu Virginum, seu Martyrum, seu piarum mulierum numerum, quibus nihil est præter nomen cum nostra Susanna commune, referamus licet Susannam illam, de qua in codice illo Hieronymiano manuscripto die x. Maji commemoratur.

Qui vero trimestri intervallo sepulturam Susannæ ab ejus martyrio disjungit, is mea quidem sententia longe a veritate aberrat. Neque enim Serena corpus hujus Virginis apud se retinuit, sed quod sanguinis e vulnere fluentis, humique stagnantis collegerat, suoque velamine absterlerat, id enim vero in argenteam capsam includit, & quoad vixit, memoriæ ac religionis causa in suo conclavi asservavit. Susannæ historiam qui paullo attentius legat, hoc clare perspiciat, Nam verba illa; *collegit corpus S. Martyris*; majori quadam nota interpunctionis disjungenda sunt ab illis, quæ proxime sequuntur: *Et sanguinem ejus illic fustum suo velamine &c.* ac referenda ad id quod postea subditur: *Corpus autem Susannæ ipsa manibus suis ornavit linteis & aromatibus, posuitque juxta corpora sanctorum in cœmeterio Alexandri in arenario, in crypta juxta S. Alexandrum tertio Idus Augusti.* Ex hac igitur Historia nihil causæ apparet, quamobrem martyrio ac sepulture S. Susannæ aliquod temporis spatium, nec ita breve, interjici necesse sit. Itaque Serena, ubi de nece hujus Virginis cognovit, nocte subeunte, clam ad ejus domum venit, & corpus inde sublatum in cœmeterio Alexandri sepeliendum curavit eadem ipsa nocte, quæ proxime consecuta est post diem illum, quo cæsa fuerat, illustrique martyrio perfuncta; velamen autem ejusdem sanguine imbutum apud se retinuit. Cum autem ante dimidiam noctem ejus diei sepulta fuerit, idcirco & martyrium & funus B. Susannæ ad eundem diem pertinet, & tertio Idus Augusti utrumque adscribitur.

Sequitur, ut de solemnî B. Susannæ consecratione, quam Nostri Canonizationem vocant, pauca dicam. Ab eodem die (inquit Auctor hujus historię), *Cajus Episcopus in eam domum, ubi illa percussa est, ingrediens sacrificia Domino Deo suo obtulit pro commemoratione beata Susannæ.* Hoc porro est, quod nunc vulgo dicitur quispian *Canonizari*, sive ex auctoritate publica in numerum Divorum referri, quemadmodum Bartholomæus Piazza, Alphonsus Ciacconius, Joannes Ciampinius, alique ecclesiasticæ antiquitatis ac veterum Scripturarum periti affirmant. Neque enim olim ecclesia in Divis consecrandis eo apparatu & magnificentia, ut nunc fieri solet, iisdemque ritibus ac cæremoniis utebatur; neque vero id ferebat ratio & calamitas illorum temporum; sed si quem Romanus Pontifex, vel cujuslibet civitatis Episcopus inter sacrificandum solemnî imploratione appellasset, atque ad ejus-

dem tumulum, vel in eo loco, ubi pro Christo mortem obierat, divinis mysteriis operam daret, is tamquam rite consecratus in divorum loco ac numero haberi cœperat, & publicos eidem honores, cultus, ac preces adhiberi licebat. Ex eo igitur tempore diem xi. Augusti martyrio hujus Virginis & nomine insignem majores nostri, qua dignum erat, religione cultuque celebrarunt. Majorum inde auctoritas apud posteros valuit; hodieque festus S. Susannæ dies III. Idus Augusti ritu quidem simplici agitur in universo Christiano orbe, sed Romæ in ejus Basilica, apud sacras illas Virgines, quorum fidei ac tutelæ & templi procuratio, & venerandi corporis custodia commissa est, solemnî officio rituque primæ classis colitur; ejusque quotidiana commemoratio in octavam usque diem producitur. Hujus autem diei celebritatem ac religionem ut augerent Pontifices Maximi, amplissima delictorum omnium indulgentiam largiti sunt omnibus ædem S. Susannæ eo die caste pieque visitantibus. Ad hæc: Senator, & princeps urbis Magistratus, publica insignique pompa Basilicam adeunt, & nomine totius populi sacras exuvias venerati, inibi de more calicem argenteum, cereasque facces annui cujusdam quasi tributî causa deponunt,

Dies festus
S. Susannæ
III. Id. Aug.
usti.

CAPUT QUINCTUM.

De sacris locis, quos B. Susanna suis reliquiis nobilitavit.

§. I.

De Cœmeterio Alexandri.

HAud dubium est, quin cœmeterio Alexandri ad veterem loci religionem ac celebritatem corpus S. Susannæ illic illatum magnam attulerit accessionem; hoc unum ex omnibus circa urbem cœmeteriis delectum fuit, cui venerabiles illæ exuvie committerentur. Nam Serena, cum sibi de Susannæ martyrio esset allatum, nihil antiquius habuit, quam ut ejus corpus ex Ethnicorum manibus surriperet; idemque balsamo illitum candidis vestibus ornaret; & ad cœmeterium Alexandri deferendum curaret. Hujus rei auctor est, qui Acta S. Susannæ descripsit: *Corpus autem S. Susannæ manibus suis ornavit linteis, & aromatibus; posuitque juxta corpora sanctorum, in cœmeterio Alexandri in Arenario, in crypta juxta S. Alexandrum tertio Idus Augusti.*

Corpus S.
Susannæ
conditum
in cœme-
terio Alex-
andri.

Illud permirum videri potest, quod Baronius cum tom. 3. ad an. 226. n. 7. omnia urbis cœmeteria recenset, & suo quodque vocabulo distinguat, hujus vero, cui ab Alexandro nomen est, ne meminerit quidem. Adde, quod de hoc cœmeterio nihil usquam memoriæ proditum est; neque enim illud in Martyrologiis, neque in Divorum historiis memoratum invenio. Paullus Aringhus tom. 2. Rom. Subter. 1. 4. c. 3. cœmeterium illud, unde corpus S. Susannæ delatum est in urbem, duplici cognomine affectit, alterum a S. Felicitate, alterum a S. Alexandro mutuatus; quippe non est vero ab simile unum idemque cœmeterium fuisse, cui & Felicitas, & Alexander nomen suum indiderint. Porro cœmeterium S. Felicitatis valde notum, veterumque litteris celebratum in catalogo Baro-

Cœmete-
rium Alex-
andri
quodam
& ubi sit.

Consecra-
tio S. Su-
sannæ.

Baronius vigesimum sextum locum ac numerum obtinet, estque haud ita prope ab urbe juxta viam Salariam, de quo meminit liber Pontificalis in vita Bonifacii Papæ I., & Baronius in notis ad Martyr. Rom. ix. Kal. Decemb. ubi de S. Felicitate. Huic autem cœmeterio si alterum nomen fuit ab Alexandro, ab eo certe fuit, qui primus inter Romanos Pontifices hoc nomen gessit, & sub imperio Hadriani pro Christo mortem oppetiit an. 130. v. Nonas Maii. In libro Pontificali sepultus esse traditur septimo ab urbe lapide in via Nomentana, ubi etiam securi percussus fuerat. Via Nomentana prope aberat a via Salaria; utraque in Septentrionem, illa ab Oriente, hæc ab Occasu, obversa ducebat in Sabinos. Altera incipiebat a porta Viminali, quæ nunc Pia vocatur, & cum per eam iter esset Nomentanum oppidum Sabinorum, ex eo dicta est Nomentana; altera vero a porta cognomine initium sumebat, & Salaria propterea nominata est auctore Festo, quod per eam Sabini salem ab urbe acceptum deferrent. Utrique viæ interjectum fuisse arbitror cœmeterium illud, in quo cum conditus fuerit S. Alexander, itemque S. Felicitas, ab utroque nomen accepit. Ac cœmeterium quidem S. Felicitatis positum fuisse dicitur in via Salaria; sed cum esset intermedium, & ab Occidente Salaria, ab ortu Nomentana via definitum, statui etiam potest ad viam Nomentanam, propter quam Alexander sepultura affectus esse dicitur. Hæc autem cœmeterium distingui oportet tum a cœmeterio S. Agnetis, quod itidem adiacebat viæ Nomentanæ, tum ab aliis cœmeteriis propter viam Salariam, quæ omnino quinque apud Baronium numerantur. Hæc cœmeteria vel interjacebant quidem utrique viæ, sed aut propius, aut longius, quam cœmeterium Alexandri & Felicitatis, ab urbe aberant; vel alia a via Nomentana in Orientem, alia vero a via Salaria in Occasum vergebant. Unum itaque idemque videtur fuisse cœmeterium Alexandri & Felicitatis inter viam Nomentanam & Salariam; quod ab his duobus sane illustribus martyribus præcipuam celebritatis ac nominis causam accepit, vel quia illud Alexandri quidem condidit, Felicitas vero auxit & ornavit; vel quia utriusque exuviis ibidem conditis mirifice nobilitatum fuit. Atque ab initio quidem unum tantummodo cognomen illi fuit, quod ab Alexandro Pontifice sumptum; postea vero Felicitas insignis illa septem filiorum Martyrum parens, cum illud amplificasset, vel illuc illata fuisset, tantum eidem cœmeterio religionis ac celebritatis attulit, ut etiam ex ea denominari cœperit; demum veteri appellatione magis magisque in dies obsolescente, hoc unum illi cognomen, quod a S. Felicitate accepit, perpetuo mansit.

Cæterum si cœmeterium Alexandri ex eo cognominatum est, quod ibidem sepultus fuerit Alexander Papa, mihi verosimilius videtur hoc cœmeterium idem esse, atque cœmeterium ad Nymphas in via Nomentana & in prædio Severæ, quod apud Baronium quinto loco numeratur, nam positio utriusque eadem fuit. In libro Pontificali Alexander sepulchro mandatus esse dicitur in via Nomentana septimo ab urbe lapide: cœmeterium vero ad Nymphas totidem ab urbe passuum millia aberat, ut docet Baronius, itemque viæ Nomentanæ adiacebat, multoque longius, quam cœmeterium S. Agnetis, juxta eandem viam substructum Roma dicebatur. Huic conjecturæ omnino favent Acta S.

Cœmeterium Alexandri forte idem ac cœmeterium ad Nymphas.

Susannæ, in quibus eadem crypta, idemque locus sepulchri huic Virgini & Alexandro obligasse traditur: *in crypta juxta S. Alexandrum*. Itaque corpus utriusque via Nomentana, & septimo ab urbe lapide conditum fuit, qui locus mirifice congruit cum cœmeterio ad Nymphas in prædio Severæ. Præterea in iisdem Actis sepulchrum Susannæ locatur *juxta civitatem Figlinas*. Hujus oppidi mentionem sæpe factam invenies in Actis Martyrum; cui quidem nomen inditum fuerat ab officinis Figulorum, ut præclare docet Aringhus, quæ sane frequentes erant in via Nomentana extra portam Viminalem, quæ propterea dicta etiam est porta *Figulnensis*, sive *Ficulnensis*. Ex eo fit, ut cœmeterium & sepulchrum, in quo Alexander & Susanna traduntur esse constituti, cum esset juxta *civitatem Figlinas* in via Nomentana, ibidem loci situm fuerit, ubi erat cœmeterium ad Nymphas, a quo urbs Figlinarum proxime aberat. In historia S. Laurentii scriptum est milites quosdam Christianos eductos fuisse *extra muros portæ Salarie in civitatem Figlinam*, ut *illic capite plecterentur*; nec vero propterea quod e porta Salaria dicuntur educti, necesse est hanc urbem e Nomentana in Salariam viam transferri; cum enim spatium haud ita late interjectum viam utramque discriminaret, non solum e porta *Viminali*, seu *Figulnensi*, sed etiam e porta *Salaria* iter esse poterat ad viam Nomentanam, urbemque Figlinas, huic viæ impositam. Duo hic subjecit Paullus Aringhus, quæ mihi non satis probantur. Nam primum *Figlinas* a *Ficulnea* sive *Ficulnea* civitate non distinguit, cum hæc civitas a Figlinis tantum abesset, quantum ab Nomentana distat via Ostiensis. *Ficulnea* siquidem, quæ apud Sigonium & Ortelium vocatur etiam *Ficana*, undecimo ab urbe lapide viam Ostiensem insidebat, ut Festus docet; deinde eum Actorum locum depravatum esse admonet, & pro *Figlinis Fidenas* subjiciendas esse censet. Fidenæ autem erant pervetus & celebre quondam oppidum, & Colonia Romana in via Salaria, quinto fere ab urbe milliario distans, ubi nunc est castellum, quod vulgo dicitur Jubileum. Cum enim Aringhus existimaret, ut supra dictum est, cœmeterium Felicitatis viæ Salarie adiacens non esse diversum a cœmeterio Alexandri, in quod illatum est corpus S. Susannæ, ei consentaneum erat dicere, urbem illam, apud quam illa sepulta est, non *Figlinas*, sed *Fidenas* fuisse, ut & cœmeterium Alexandri & conditæ juxta illum Susannæ sepulchrum e Nomentana in Salariam viam ac cœmeterium Felicitatis transferret. Sed si propius vero est, quod nos arbitramur, cœmeterium Alexandri idem esse ac cœmeterium ad Nymphas, non est necesse veterem lectionem loco movere, aut Figlinas expungere, ut in earum locum Fidenæ subrogentur; hoc siquidem cœmeterium optime congruit cum positione urbis Figlinæ, seu Figlinarum; quippe & civitas hæc, & cœmeterium illud ad viam Nomentanam pertinebant, & æqualis videtur fuisse utriusque ab urbe distantia.

Figlinas retinendam in Actis S. Susannæ.

Multa Baronius Christianorum apud urbem cœmeteria enumeravit omnino ad tria & quadraginta; quæ quidem omnia constructa fuerant in locis suburbanis, & in agro Romano; nam lex erat perscripta in duodecim tabulis, quæ vetabat mortuos intra urbem sepeliri: *Hominem mortuum, inquit, in urbe ne sepelito, neve urito*. Hujusmodi autem lege exemptos fuisse tradunt cla-

Cœmeteria Christianorum apud urbem 43.

altos, viros, atque de hostibus triumpho gloria insignes, quibus locus sepultura intra mania virtutis causa tributus est. Cum autem Christiani iidem, ac ceteri, legibus obnoxii essent, suis cœmeteriis subtrahendis varia circa urbem loca delegerant, in quibus suorum corpora non quidem more Ethnicorum consermata, sed ugentis delibuta sepultura mandabant. Hanc legem post hostes Christiani nominis sublatos, desuetudine antiquatam Theodoricus Rex Italia restituit apud Cassiod. cap. 3. sed Leo Augustus Constit. 5. haud multo post penitus abrogavit.

Cœmeterium Alexandri unde dicitur Arenarium & Crypta.

Etymologia cœmeterii.

Illud præterea hoc loco animadversione dignum est, quod cœmeterium Alexandri in Actis S. Susannæ Arenarium & Crypta appellatur: In Arenario & Crypta. Ex loci natura id nomen obvenit cœmeteriis, quæ formæ in Fodinis arenariis ædificari solebant; cœmeteria autem appellabantur usitationi vocabulo, magisque apto & congruenti ad id, quod ex præscripto Religionis nostræ jubemur credere, Christianos nimirum non omnia interire, sed rursus excitandos in Domino quiescere; quare quod Græce vocatur cœmeterium, Latine locum quiescendi rite appellaveris. Quod autem subter humum excavata essent, idcirco *Tumba*, *Catacumba*, & *Catacumba* dici etiam solebant. Hic explicari oporteret, quem usum haberent, cujus essent formæ & circumscriptiones, quam longe lateque porrecta fuerint hæc loca subterranea, quibus Christiani alias pro latibulis, quos se ab hostium infestatione reciperent; alias pro cœmeteriis, ubi suorum cadavera sepelirent, alias pro templis uterentur, in quibus sacros conventus haberent, rebusque divinis operam darent. Sed quoniam hæc de re admodum docte, & satis copiose scripsit Joannes Baptista Donius in Libro, cui titulus est: *De Restituenda salubritate Agri Romani*, huc illius verba transferam, quibus nihil de nostro addere necesse erit: *Arenaria Crypta antiquis temporibus ad extrahendam arenam in usum ædificiorum excavata (quod hodie dispersa ratione facinus superne effossa terra, ut in pastinationibus solet) tam multa extant non in proximo tantum, ac sub vicinis urbi propinquis; sed etiam longius, & in omnes fere partes ad mare usque, & montes Prænestinos; atque ab alio coli candore in Etruriam etiam longissime, (nec desunt quibusdam abditiora quædam, & penitus sepulcræ veteris ævi miraculandi studium) ut totus hic Latii ac Tusciæ suburbanæ tractus (cujus infimum solum unius nature est tephaceum, & sabulosum) penitus suffosus, ac prope pensilis existimari possit: unde fit, ut nix nunquam internis flatibus quatitur: ita longi & multiplices ac multifariam inter se implicati subterranei meatus quoque non solum patent, ut immensi cujusdam labyrinthi speciem præbeant. Hujusmodi cryptæ, sive cuniculi, Arenaria etiam simpliciter dicta leguntur in veteribus SS. Martyrum Actis; Catacumba etiam, quod scilicet tyrannorum persecutione, innocens Christi plebs subterraneis hisce locis interdum potissimum delitesceret, cubaret, cibum caperet, sacrosque conventus haberet. Ab his, tamquam a genere speciei, distant cœmeteria, quæ urbi fere propinqua sunt, ac militariibus viis adfata (multa enim super sunt) laxioribus, sed brevioribus spatiis diffusæ, sacellis, sepulchris, aris, atque id genus ædificationibus luculenter ornata: qualia ferme nonnulla quoque fuerunt apud Ethnicos subterranea*

monumenta, quæ & conditoria dicebantur, opera lateritio parietibus in ambitum suffulta, in quibus crebri loculi cum urnis, atque ossuariis ad unicam fore familiam spectantibus. His addere placet, quæ scripsit Hieronymus in Ezech. cap. 40. de iisdem cœmeteriis, quæ ipsemet a puero religionis causa Dominico quoque die frequentare solebat: *Dum essem Romæ puer, & liberalibus studiis erudire, solebam cum ceteris ejusdem ætatis & propoliti, diebus Dominicis sepulchra Apostolorum, & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profunda defossæ, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepulcrorum: & ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud propheticum compleatur: Descendant in infernum viventes: & raro desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen dimissi luminis putes; rursusque pedesentim accenditur &c.*

S. II.

De Sacello in adibus S. Serenæ.

Augusto Serenæ conclavi nihilo minus venerationis & sanctitatis attulit sanguis B. Susannæ pro Christo effusus, ibique reconditus, quam quantum cœmeterio Alexandri ex eo accessit, quod venerandum ejusdem corpus exceperit, ejusque sepultura locum præbuerit. Etiam Serena, quemadmodum in Actis traditur, sanguinem B. Susannæ Serenæ collegit, atque apud se recondidit in suo pectore. Sanguinem B. Susannæ Serenæ collegit, atque apud se recondidit in suo pectore. Sanguinem B. Susannæ Serenæ collegit, atque apud se recondidit in suo pectore.

Sanguinem B. Susannæ Serenæ collegit, atque apud se recondidit in suo pectore.

S. III.

De Doma S. Gabinii.

Adem S. Gabinii Presbyteri tum B. Susannæ incunabulis claræ, tum vitæ ibidem sanctissime actæ exemplis ac vestigiis impressam, & quod caput est, recenti adhuc sanguine imbutam, quem pro Christo profuderat, Cajus Pontifex Maximus rite consecravit, ibique aram extruxit, ubi deinde rem divinam aliquoties fecit, & Christianis illuc pie casteque adeuntibus divina mysteria impertit. Hujus consecrationis eundem habeo Auctorem, qui vitam ac martyrium S. Susannæ litteris consignavit. Ad eodem

Adem S. Susannæ consecrata.

eadem die, inquit, B. Cajus Episcopus in eam domum ingrediens, ubi illa percussa est, sacrificia Domino Deo suo obtulit pro commemoratione B. Susannæ. In Martyrologio Mf. Reginæ Sveciæ hanc domum Gabinii; itemque proximam Caii, ex Diocletiano cognominatas invenio: 111. Id. Augusti: Romæ juxta duas domos Diocletianas S. Susanna &c. Utraque igitur ex Diocletiano cognomen traxerat, sive quod tota illa regio, in qua sitæ fuerunt, ab Thermis aliisque ædificiis Diocletianeis, quæ longe lateque eam occupabant, ejusdem Imperatoris nomen sibi adoptasset; sive quod Diocletianus ipsemet duas hæc domos Cajo Gabinioque suis consanguineis assignaverit. Erat præterea Romæ tertia quædam ædes prope ab iisdem Thermis, quam idem Diocletianus dono dedit Cyriaco, de qua in Actis S. Artemiæ. Joannes Ciampinus de veter. monum. par. 2. c. 23. auctor est natalem Susannæ domum etiam propterea insigni quadam religione, ac frequentia a Christianis cultam ac celebratam fuisse, quod habitaret veluti quoddam *Seminarium SS. Martyrum*. Illic enim quasi quædam semina Christianæ pietatis ac fortitudinis latere videbantur, ex quibus tam multiplex, ac generosa martyrum soboles progenita esset. Nam ut prætermittam Susannam & Gabinium, qui has ædes incolebant, itemque Cajum Pontificem, qui rei Christianæ causa hæc frequens ventitabat; ex hac domo, tamquam ex præclara quadam religionis & virtutum omnium officina, ad martyrium prodire Claudius, Maximus, Præpedita, Alexander, Cuthia, qui sane illinc, una cum baptismo, incredibilem illam animi magnitudinem invictamque constantiam sumpserunt, qua mortem ipsam pro Christo fortiter constanterque excipere poterunt.

Ædes Caii & Gabinii ab Diocletiano de nomine

Ædificio domus Gabinianæ.

Sequitur jam, ut de regione ac situ celeberrimæ Gabinianæ domus pauca dicamus. Auctor hujus historiæ tradit eam conditam fuisse in regione sexta, juxta vicum Mamurri, ante Salustii forum. Urbem Romam veteres diviserunt in partes omnino quatuordecim, quas vulgo *Regiones* appellabant. Hæc divisio sane antiquior est Pontificatu Evaristi, qui Anacleto subrogatus est anno 110. Is quippe cum septem Romanæ ecclesiæ Diaconos instituisset, singulos in binas regiones descripsit, qui in iis, quæ cuique obtingerant, urbis partibus rem Christianam procurarent, ex eoque nominatos fuisse *Diaconos Regionarios* Baronius docet. Hujus partitionis auctorem fuisse ferunt Augustum, qui cum urbem prolato pomærio amplificasset, quatuor illas majores partes Suburranam, Esquilinam, Collinam, Palatinam, ex quibus antea Varrone teste civitas constabat, in quatuordecim Regiones distribuit, suum cuique nomen inditum fuit, & certo unaquæque ordine ac numero descripta. Prima erat Porta Capena; 2. Coelimonium; 3. Isis & Serapis; 4. Via sacra; 5. Esquilina; 6. Alta Semita; 7. Via lata; 8. Forum Romanum; 9. Circus Flaminius; 10. Palatium; 11. Marcus Maximus; 12. Piscina publica; 13. M. Aventinus; 14. Transtiberim. Idem regionum numerus hodieque servatur, sed descriptionis atque ordinis ratio paullum immutata est; & veteribus abrogatis aliæ alia nomina subierunt. Itaque sexta Regio, ubi sita erat domus Gabinii, vocabatur *Alta Semita*; cujus appellationis causa causa, quod præ cæteris paullulum eminebat. Ad Viminalemne, an ad Quirinalem col-

lem pertineat, mihi non satis liquet, nam collis utriusque fines apud Chorographos non satis distincte designatos invenio. Sic enim sunt conjuncti atque invicem impliciti, ut alter alterum interfecet, & alterius ditionem uterque interrumpat. Ex quo factum est, ut Alta Semita apud aliquos etiam *Quirinalis* vocetur, quod præclare animadvertit Ciacconius, & plerique domum Gabinii in colle Quirinali collocant; nec desunt tamen, qui eam statuunt in colle Viminali, cujus certe partem haud exiguam occupabant Thermæ Diocletianæ, a quibus ædes Gabiniana non longe distabat.

Vicus Mamurri, ad quem adita erat domus Gabinii, nomen sumpsit a Mamurro quodam, quem alii Mammurum, alii Mamurium vocant. Is pereximius quidam Faber ferrarius fuit, in hujusmodi arte æqualium suorum facile princeps, qui Numa regnante floruit, & statuam plumbeam ibidem positam promeritus, nominis sui memoriam huic vico impressam posteritati commendavit. Vicus Mamurri, (ait Cuperus die 11. Augusti) cognomen accepit ab inclyto Fabro Mamurro, qui sacerdotibus Saliis sub Numa Pompilio olim ancilia conficiobat; & cujus Mamurri statua eo loco circa forum Salustii posita erat, ut Pompejus Ugonius de stationibus Romanis fol. 193.

Forum Salustii locavit Ferrarius inter ædem Gabinianam, & Portam Salariam; quod sic intelligi velim, ut illi quidem contiguum esset, ab hac autem haud modico interjecto spatio distinctum. Huic Foro proxime adiacebant horti Salustiani ad portam usque Salariam, quæ etiam Collina dicta fuit, exporrecti. Et Foro & hortis nomen dedisse fertur Crispus Salustius, qui ex Africæ prætura cum bene nummatus rediisset, amplissimas ædes extruxit, in quibus laxè & magnifice habitaret; iisque deliciarum ac voluptatis causa hortos peramænos eximieque cultos adjecit. Tanta porro erat hujus ædificii ac loci sive amænitas, sive magnificentia, ut ne ipsi quidem Imperatores alienum ducerent dignitate sua illuc identidem relaxandi animi causa se conferre; nec defuerunt, qui ex Augustali Palatio in ædes hortosque Salustianos sedem & commorationem Imperatoriam transfulerint. Nam eo Neronem sæpius divertisse, ibidem autem Vespasianum, Nervam, & Aurelium habitasse aliquamdiu veteres Historici tradunt.

Quod in Actis S. Susannæ scriptum est Caii Episcopi domum Beati Gabinii Presbyteri domum junctam fuisse, id non perinde intelligi oportet, quasi nihil intermedii spatii intercesserit. Tantum quippe abest, ut secluso cujusque spatii interposito alteram altera contingeret, ut via illa, qua itur ad Portam, nunc Piam, olim Viminalem, sive Nomentanam, & quidem admodum lata, utramque dirimeret. Quid quod neque altera alteri in conspectu omninoque e regione obversa erat. Nam qui, unde Alta Semita initium ducit, ad Portam Viminalem ire instituit, huic primum Caii domus a dextera, deinde perpauculos passus progressus, Gabinii domus a sinistra occurrit. Ex quo facile intelligi, & cogitatione percipi potest, qualis esset utriusque domus positio; & quid veteres significari velint, cum alteram alteri junctam fuisse, vel stationem ac titulum S. Susannæ ad duas domos constitutum esse docent. Hæc igitur verba nihil aliud declarant, nisi ædes Caii ædibus Gabinii propinquas fuisse. Andreas Fulvius, & Lucius

Domus Caii, proxima quidem domui Gabinii; sed via intermedia disjungitur.

-zius Faunus templum, stationem, ac titulum S. Susannæ inter duas Lauros locant; quod idem esse, atque ad duas domos, Florantes, & Ciampinus interpretantur. Sed Pompejus Ugonius in hist. Rom. stat. negat inveniri apud veteres Scriptores id cognomen in templo S. Susannæ appositum, & valde illos errare, qui templum hoc statuunt inter duas Lauros, unde longissime aberat. Est cœmeterium trigessimum septimum apud Baronium inter duas Lauros, quod tertio ab urbe lapide distabat; eoque S. Tiburtius martyr deduci iussus præclaram ibidem pro Christo mortem oppetiit. Quæ Fulvium & Faunum in errorem induxit, ea causa mihi videtur fuisse, quod cum in antiquo Romano Martyrologio hæc legerent ad diem xi. Augusti: *Roma inter duas lauros Tiburtii martyris, & Susannæ virginis martyris*, neque ullam loci distinctionem interpositam viderent, Tiburtii pariter ac Susannæ martyrium ad ejusdem loci positionem retulerint. Cur autem qui vitam Hadriani Papæ anno viii. Conciliorum edit. Ven. insertam descripsit, ædi S. Susannæ, veteri appellatione ad duas domos posthabita, novum inter duas domos cognomen indiderit, haud equidem scio. Nec vero, quod ait Oldoinus, a Majoribus dictum esse inter duas domos, affirmare vel negare aulam, sed præter Scriptorem Vitæ Hadriani, nemo ex antiquis, quem ego legerim, id cognomen ad basilicam S. Susannæ apposuit.

Cum B. Cajus domum Susannæ consecravit, nihil ille quidem immutavit de forma veteris privatique ædificii; sed tantum in eo loco, quem hæc illustris virgo, collum ferro subiciens, sanguine suo perfudit, aram posuit, ubi rem divinam fecit; itemque titulum ac stationem affixit, quo deinde Christiani ad verbum Dei audiendum, & sacra mysteria percipienda convenirent. Quoniam autem tempore, quoque auctore eadem hæc domus, disiectis contignationibus, sublatisque parietibus intermediis, aris in ea & sacellis dispositis, Christiani templi formam subierit, nemo veterum Scriptorum litteris ac memoriæ prodidit. Convenit inter omnes ecclesiam S. Susannæ pervetustam esse; & paucissima urbis templa proferri posse, quæ huic de antiquitate non concedant. Satis quippe constat inde usque ab extinctis Christiani nominis hostibus eam magnum semper nomen, venerationemque apud Romanos habuisse, ejusque ab Ambrosio mentionem fieri honorificam testantur Bartholomæus Piazza, & Pompejus Ugonius. Ego sane arbitror hujus ecclesiæ, in domicilio Susannæ, ædificationem Constantini Magni munificentia ac religioni tribuendam esse, & hunc ipsum auctorem fuisse, ut in hanc ædem ab se conditam ornatamque corpus B. Susannæ una fortasse cum reliquiis S. Serenæ ex Alexandri cœmeterio, itemque S. Gabinii exuvie transferrentur. Id autem eo verisimilius censeo, quod qui multa ubique templa Christo sanctisque martyribus excitaverat, is nullo modo prætermisisse videatur, quin simile quodpiam honoris ac pietatis monumentum celeberrimæ huic virgini exstruxerit, qua cum affinitate aliqua se devinctum esse cognoverat, quippe cum ipse quoque per quamdam adoptionem in Valerianam gentem ac familiam immigrasset, ab eaque Valerius cognominari voluisset.

Anno igitur 312. Constantinus Magnus victo interfectoque Maxentio, cum urbem tyrannide creptam pacasset, nihil antiquius habuit, *Illyrici Sacri Tom. II.*

quam ut Christianorum incolumitati consuleret, iisdemque religionis libere palamque profitendæ potestatem faceret. Ac primum omnium iussit sacras ædes, vel collapsas restituere, vel novas excitare, qua in re quo vehementius Christianorum studia incenderet, sui exempli stimulos eisdem admovit. Extant quippe adhuc amplissimæ urbis basilicæ, quamquam pleræque temporum injuria labefactæ, eademque iterum, exstructæ veterem descriptionis, & structuræ formam amiserint, quas Constantinus regio plene ornatu sumptuque ædificavit, In his principem locum obtinent tres primariæ basilicæ ab eodem conditæ, basilica Salvatoris in suo palatio Lateranensi, & duæ aliæ extra urbem S. Petri in Vaticano, & S. Pauli in via Ostiensi; quibus addæ basilicæ S. Crucis in extremis Esquilis, ædibusque Sessorianis, S. Laurentii extra Portam Esquilinam, S. Agnetis extra Viminalem, & alias præterea, quæ non venerationem solum propter sanctitatem, sed admirationem etiam propter amplitudinem ac magnificentiam habuerunt. Cum itaque Constantinus in eam potissimum curam incumbere, ut basilicis exstruendis Divinum cultum & martyrum gloriam amplificaret, ac pluræ sane in horum honorem templa condiderit, quam quæ ad nostram notitiam pervenerunt, quid est, quod dubitemus ad cætera Constantinianæ in Deum ac martyres pietatis monumenta hoc templum addere in ædibus S. Susannæ constructum; præsertim cum in veterum scriptis ac tabulis nemo reperiatur, qui hanc sibi laudem vindicet, eaque sit ejus templi antiquitas, quæ ad Constantini ætatem referri facile possit; ac præterea minime videatur esse credibile, nullum ab hoc religiosissimo Imperatore positum fuisse monumentum, quo suæ erga Susannam affinem suam eximie voluntatis ac religionis posteros admoneret. Quamvis autem templum S. Susannæ multum fortassis a forma & magnitudine basilicarum abesset, liceat tamen nobis illud basilicam appellare, quod jam sæpe fecimus, secuti exemplum Opatii Milevitani lib. i. qui omnia urbis templa hoc vocabulo sane magnifico ornavit; itemque auctoritatem Isidori, qui lib. 15. Orig. huic verbo, cum basilicam dicimus, eam subjecit notionem, quæ in omnia loca Deo dicata aptissime quadrat: *Basilica prius, inquit, vocabantur Regum habitacula, unde et nomen habent. Nunc autem ideo basilica divina templa nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus, & sacrificia offeruntur.* Absoluta igitur, ornataque basilica, illuc Constantinus B. Susannæ corpus transferendum, eademque arcam marmoream, in qua conderetur, faciendam curavit. Hæc translatio, ut mihi quidem videtur revocari potest ad annum circiter vigesimum quarti sæculi, cum ab ejus martyrio anni quinque jam & viginti effluxissent. De hujus basilicæ reparatione, ac de Romanis Pontificibus, & S. R. E. Cardinalibus, qui eam ingentibus sane donis ac privilegiis ornarunt, plura dicentur paragrapho septimo.

Ecclesia
S. Susannæ

Conditior
videtur
fuisse
Constantinus
Magnus.

S. IV.

De Confessione S. Susannæ.

Deseri-
ptio sepul-
chri ubi
nunc con-
dita est S.
Susanna.

IN parte superiori hujus basilicæ subter aram maximam extat adhuc crypta quædam subterranea, antiquo opere in modum sacelli constructa, & picturis undique ornata, & nulla re magis, quam religione ac vetustate insignis. Dux scalæ lapideis gradibus compactæ, hinc atque hinc deorsum vergentes, factarium illud subeuntibus satis commodum descensum præbent. Is locus jam inde ab antiquissimis temporibus appellari solet *Confessio sanctæ Susannæ*, quod quidem vocabulum est eidem commune cum cæteris hujusmodi subterraneis locis, in quibus martyrum corpora ligneis vel marmoreis capsis inclusa conduntur; ex eoque derivatum est, quod præclari illi Athletæ propterea necem subierint, quia nullis neque minis, neque suppliciis deterri potuerunt, quominus Christum esse Deum humanæque salutis vindicem palam ac libere confiterentur. *Confessio* quidem, si vim nominis perpendas, idem fere est, atque Græce *Martyrium*; sed si usum spectes, *Martyrium* latius patet apud Græcos, quam apud Latinos confessio. Nam Græci sæpe *Martyrii* vocabulo universam basilicam in honorem alicujus martyris constructam comprehendunt; hinc *Martyrium*, idest basilica S. Euphemie, identidem occurrit in Actis Concilii Chalcedonensis. At Latinos basilicas SS. Martyrum *Memorias* appellare solitos fuisse auctor est Augustinus de Civit. Dei l. 22. c. 10. Confessionis autem vocabulo peculiarem in unaquaque basilica locum distinguebant, ubi videlicet reliquie Sanctorum martyrum, vel integra ipsorum corpora recondita erant, quibus altare ad rem divinam faciendam imponi solebat. Hujus appellatiqvis exempla quamplurima nobis suppeditat liber Pontificalis, veluti in Hilario Papa: *In Oratorio S. Crucis fecit confessionem, ibi posuit lignum Domini*. In Sixto: *Fecit confessionem S. Martyris Laurentii de argento purissimo &c.*

In hac igitur Confessione S. Susannæ duo sacre antiquitatis monumenta servantur, quæ magnam huic loco sanctitatem & venerationem conciliant. Altera est ara illa, quam Cajus Papa ibidem construxit, & supra quam idem Pontifex rem divinam sæpius fecisse dicitur. Alterum est corpus S. Susannæ, quod ibidem in arca marmorea contineri maxima ex parte pro certo habemus; totum vero esse atque integrum, affirmare non auiam. Pompilius Trossus in eo opusculo, quod scripsit de reliquiis Sanctorum in urbe Roma, auctor est multas ex eo particulas avulsas esse, & in varia urbis templa, alias alio illatas. Adde, quod Joannes Pessina in libro de Metropolitana Pragensi ecclesia, ubi sacra lipsana recenset, quæ sane multa & præclara illic asservantur, in horum censum ac numerum refert *Digitum S. Susannæ*, itemque insigne quoddam fragmentum ab ejusdem scapula abscissum; & præterea tradit ecclesiam Pragensem utrumque illud donum Carolo Magno acceptum referre. Sed cum idem Auctor scripserit ibidem condi caput Susannæ cujusdam virginis itidem ac martyris, quæ fuit ex præclaro D. Ursulæ comitatu, vereor equidem, ne hujus quoque sit tum digitus, tum scapulæ pars, quam ille ad nostram Susannam pertinere existimavit;

præsertim cum nullum idoneum testem præferat, unde id acceperit.

Hoc sacellum subterraneum antiquissimum esse constat; atque eodem tempore substructum videtur fuisse, quo domus Gabinii & Susannæ in epulosa formam redacta est. Ejus antiquitati testimonio esse potest epigraphes illa in marmore olim incisa, quæ duobus hisce verbis constat:

Olim Presbyteri Gabini filia felix

Hic Susanna jacet, in pace patri sociata.

Quem secundum versiculum ut ad leges metricas conformaret Tillemontius, *tumula*, inquit, *non in pace legendum est*. Ex hac porro inscriptione intelligi potest Gabinii parentis corpus in eodem templo sepultum esse, quod nunquam inde ablatum, aliove translatum fuisse docuimus in ejusdem Actis cap. 3. §. 1.

Propter sepulchrum S. Susannæ conditum est corpus S. Felicitatis, ejus fortasse, quæ cœmeterio suburbano ad viam Salariam, ubi per aliquot annos jacuit Susanna, nomen dedit. Huc S. Felicitatem ab Leone Papa III. delatam fuisse docent Pompejus Ugonus, & Paulus Aringhus ex veteri Epigraphe, quam infra describamus. Ajunt præterea asservari colique reliquias S. Lucæ Evangelistæ, sed unde advectæ fuerint, incompertum est. Extant ibidem sub altare S. Laurentii corpora non integra SS. Martyrum Ginesii & Eleutherii, quæ illuc a Clemente VIII. P. M. translata ferunt. Verisimile est prope Susannam olim conditam fuisse Serenam Augustam, id quod in ejus Actis etiam diximus. De pan- no illo serico, seu velamine Augustali, quod cruorem e busto Susannæ, abscissoque capite effusum, humique stagnantem absterferat atque ebiberat; quodque in argenteam capsam inclusum Serena Augusta, quoad vixit, apud se retinuit, nihil memoriæ proditum est. Mihi haud vero ab simile videtur in eadem arca appositum fuisse ad corpus S. Susannæ, hodieque ibidem asservari.

S. V.

De Titulo S. Susannæ.

MOS fuit veterum Christianorum, ut si quas ædes consecrassent, easdem titulos appellarent, quam quidem appellationem, ut videtur, ab rebus fisco adjudicatis mutuaverant. Nam olim si quid rerum immobilium vel caducum & possessore vacuum, vel privatis hominibus multis causa ademptum fisco five ærario publico addiceretur, iisdem nota quadam imprimi solebat, quæ instar cujusdam tituli indicaret rem illam ex usu ac dominio privato in juris commodique publici potestatem devolutam esse; Fiscus enim hujusmodi tituli impositione seu domum seu prædium sibi vindicabat, atque in jus ditionemque Principis transferebat. Huc pertinet lex illa *Si quando C. de bon. vacant. lib. 11. Tituli vero, quorum adjunctione prædium nostris sunt consecranda substantiis, non nisi publicæ testificationis proponantur*. Hunc morem primæva ecclesia, & quod huic mori congruebat, vocabulum ad dedicationem ædium privatarum transiit, quemadmodum plerasque alias consuetudines, & appellationes ex ritu & opomatistico civili accepit, quas ad divinum cultum traduxit, ac rebus sacris adoptavit. Cum igitur privatæ domus ex profanis sacre fierent, in eisdem,

Ecclesia
cur anti-
quitas ti-
tuli ap-
pellari so-
leant.

dem; ut præclare docet Baronius t. 3. ad an. 112. & in not. Mart. die 21. Jul. insculpi vel infigi solebat salvificæ Crucis insigne, quod loci sanctitatem declararet. Hujusmodi autem titulus cognominabatur, vel ab templi conditore, veluti *titulus Exprepiæ*, *titulus Pastoris*, *titulus Eudoxiæ &c.* vel ab eo martyre, in cuius honorem Deo templum erat dedicatum, veluti *titulus Pauli*, *titulus Caii*, *titulus Susannæ &c.* Et ab initio quidem omnia Christianorum templa, quamvis exigua & vulgaria, *Tituli* vocabantur; verum procedente tempore hujus vocabuli usus contrahi cœpit, & quo angustioribus terminis ejus vis ac potestas circumscripta est, eo plus illi ad dignitatem ac splendorem accessit. Nam cum antea nulla esset ædícula Divino cultui mancipata, quin sibi jure suo tituli nomen vindicaret; postea vel decretum est, vel certe usus obtinuit, ut ejusmodi nomen ac decus præcipuum esset ac proprium earum dumtaxat ecclesiarum, quæ sive ob loci sanctitatem, sive ob magnificentiam operis inter cætera totius urbis templa essent celeberrimæ, & iisdem propterea Cardinales vel Presbyteri, vel Diaconi præficerentur. Hi porro hisce titulis tamquam quibusdam Cardinibus affixi cum sint, idcirco (ut aliqui auctores sunt) Cardinales dicuntur, & ab eo, cui quisque præest, titulo cognomen mutuatur.

Jam vero basilicæ S. Susannæ is honos habitus fuit a Majoribus nostris, ut non solum eam titulo, sed etiam tituli dignitate ornaverint, unumque ex collegio Cardinalium Presbyterorum perpetuo constanterque eligi voluerint, qui eidem titulo ac basilicæ præponeretur. Hujus tituli Cardinalitii dignitas & antiquitas omnem superiorum temporum, quæ inde usque a quarto sæculo effluxerint, memoriam antegreditur; quippe cum neque nomen Auctoris proditum sit, a quo fuerit institutus, neque ullum post conditam basilicam tempus inveniri possit, quo nondum vigere usurparique cœperit; ex quo facile apparet hunc titulum ipsius templi vetustati æqualem, & basilicæ S. Susannæ, statim atque condita fuit, hanc dignitatis atque excellentiæ notam, impressam fuisse. Præterea neminem huic ædi præpositum fuisse umquam reperies, quin idem Cardinalium Presbyterorum numerum obtineret; isque, ut animadvertit Ciacconius, non solum ab S. Susanna, sed etiam ab S. Gabinio interdum cognominari solebat ad hunc modum:

NN. Presbyter Cardinalis SS. Gabinii & Susannæ inter duas domos. Nec desunt monumenta sane vetera, in quibus tituli hujus Cardinalitii mentio reperiatur. Extat perantiquus codex in archivo S. Mariæ Transiberim, qui auctore eodem Ciacconio ad Gelasii primi Pontificatum referri debet, ubi subscripti leguntur: *Joellus Presbyter Cardinalis SS. Gabinii & Susannæ*; itemque *Agatho Presbyter tituli S. Susannæ*. Actis & decretis Concilii Romani primi sub Symmacho exeunte sæculo quinto duos subscriptos invenies eodem S. Susannæ titulo insignitos, Agathonem, quem paullo ante nominavi, itemque Asellum, qui idem ac Joellus supra dictus, Presbyteros Cardinales. De hoc titulo Cardinalitio S. Gregorius Magnus meminit apud Bartholomæum Piazza.

Ædes quoque S. Caii Pontificis huic basilicæ proxima tituli dignitatem olim obtinuit, eique ex Cardinalium collegio Curator ac Præses dari solebat. Atque initio quidem ædes utraque S. Susannæ & Caii uni titulo, uniusque Presbyteri Cardinalis procuratori suberat; isque ab San-

ctis Cajo & Susanna cognominari solebat. Deinde titulus utrique communis in duos divisus est, & duo delecti e Senatu Cardinalitio, quorum alter S. Caii, alter S. Susannæ titulo insignitus ecclesiæ sibi commissæ curam uterque susciperet. In subscriptionibus Concilii Romani paullo ante laudati titulum utrumque distinctum invenies. Neque enim solum *Asellus Presbyter tituli S. Susannæ*, sed etiam *Severus Presbyter tituli S. Caii* Actis illis & constitutis suum nomen subscripsit, Vide quæ diximus in Actis S. Caii. Sed cum ædes S. Caii haud multis post annis collapsa esset, Gregorius Magnus ejus titulum transtulit in ecclesiam SS. Quatuor Coronatorum, unde hodieque cognomen accipit Cardinalis huic ecclesiæ præpositus, quippe titulus Caii una cum ejus templo corruerat, ac vetustate exoleverat. Contra vero basilica S. Susannæ titulum Cardinalitium semel adeptum perpetuo retinuit. Nec præclara hujus tituli diuturna magis fuit, quam gloriosa possessio. Huic enim titulo atque ecclesiæ ii ferme Præsides obtigerunt, qui non minus dignitatis ac splendoris eidem redderent, quam quantum honoris atque amplitudinis ab illa acceperant; ex quibus fuere aliqui, quos eximia virtus ac sapientia ad summi Pontificatus apicem evexit; ut vel hinc appareat, quanti tandem is titulus fieret, qui talibus ac tantis viris decerni soleret.

§. VI.

De Statione ad S. Susannam.

Stationis nomine ac privilegio gaudent primaria quædam vel ob antiquitatem, vel ob religionem, urbis templa, multis magnisque indulgentiarum thesauris locupletata, quibus fruuntur quicumque illa certis ac statis diebus pie & caste adierint. Huic verbo, cum stationem dicimus, quæ subjecta sit notio, satis superque declaravimus in historia S. Caii cap. v. §. 3. Convenit inter omnes stationem ædi S. Susannæ affixam perantiquam esse, & paucas omnino reperiri in urbe Basilicas, quæ vetustiore hujus privilegii ac dignitatis possessionem ostentent. Ferunt siquidem ejus stationis auctorem fuisse Cajum Pontificem Maximum, qui statim ab interitu S. Susannæ, ejus paternam domum consecravit, ibi altare constituit, ibi deinde rem divinam iterum ac sæpius fecit; *asque ex illo tempore*, inquit Auctor hujus historiæ, *Christianorum statio deputata est in duabus ædibus usque in hodiernum diem*, quo scilicet Christiani convenirent, ibique divina Mysteria, & delictorum veniam perciperent. Huic stationi illud præcipuum est, atque omnino singulare, quod non iisdem, quibus S. Susannæ Basilica, finibus circumscribitur, sed vim suam ac potestatem latius extendit, & quibus ipsa indulgentiis prædita est, easdem cum æde proxima S. Caii communicat; ex quo fit, ut eodem die utrumque templum eximia populi Romani religione ac frequentia celebretur, cum proposita utrobique Indulgentiarum præmia ad ædem utramque rite ac pie visendam Christianos alliciant. Hujus autem communis utrique templo stationis non solum ea causa fuit, quod alterum ab altero prope abesset, sed etiam hæc longe pulchrior, & præclarior, ut inter quos tum communio sanguinis, tum religionis sanctissimæque vitæ societas fuit, eorum nomini ac

Statio ad S. Susannam perantiqua,

olim communis erat etiam templo S. Caii

Eee 2

memo-

Titulo S. Susannæ Presbyter Cardinalis Præpositus.

Is titulus interdum etiam ab S. Gabinio cognominatus.

Titulus SS. Susannæ & Caii postea in duos divisus.

memoriae una die, uno populi concursu, rege una omnium gratulatione ac letitia, idem homines cultusque adhiberetur. Hinc factum est, ut maiores nostri hanc stationem ad duas domos, sive in duabus domibus appellarent; ut significarent una & eadem die duobus in locis stationem fieri celebrarique. Porro dies huius stationi constitutus incidit in sabbatum illud, quod diem dominicum quartum solemnis quadragesimae ieiunii proxime antecedit.

Ad es S.
Caii diru-
ta ius sta-
tionis a-
misse; re-
stituta re-
superavit.

Verum aedes S. Caii jam inde a sexto saeculo stationis nomen ac privilegium amiserat, quippe cum ante Pontificatum S. Gregorii Magni corruerit. Tum haec statio intra Basilicam S. Susannae compulsa, hisce angustioribus finibus sese continuit usque ad Urbanum VIII. Pontificem Maximum, qui & collapsam S. Caii aedem restituit, & longo intervallo stationem intermissam eodem revocavit. Ceterum numquam a Basilica S. Susannae, ne ad breve quidem tempus, haec statio dimota, aliove translata fuit; & quamquam per nongentos fere annos, iisdem tantummodo terminis, quibus ipsa Basilica, desiniretur; nihilo secius, quam antea, maiores nostri stationem ad duas domos satis diu vocitare consueverunt. Nunc autem hac veteri appellatione antiquata, omissaque Caii mentione, simpliciter dicitur *Statio ad S. Susannam*, quamvis eadem ad S. Caii, & ad S. Susannae haberi ac celebrari soleat.

S. VII.

Pontificum Romanorum & Cardinalium erga aedem S. Susannae religio & munificentia, ejusque vel ornanda, vel reficienda cura.

Sergius P.
aedem S.
Susannae
donis lo-
cupletavit.

Primus omnium, de quo memoriae proditum sit, ad Basilicam S. Susannae ornandam commendaque muneribus animum adiecit Sergius natus Syrus, patria Antiochenus. Is Romam cum venisset, in Clerum Romanum ab Adeodato Papa receptus, a Leone II. in collegium Presbyterorum Cardinalium cooptatus, & digne ac titulo S. Susannae praepositus, anno 688, in sedem Romanam Cononi successit, Pontificatum tenuit annos ipso 13. & menses 8. diesque 20. quem cum vita deposuit anno secundo saeculi octavi. Is sacrosanctae Eucharistiae asservandae arcam marmoream praeclearo opere calatam faciendam curavit, quam in locum veteris ex ligno constructae substitueret. Multa praeterea ex auro argentoque cimelia huic Basilicae dono dedit; quo vocabulo Ciampinus & Oldoinus intelligi volunt *Ustensilia*, calices nimirum, vestes sacerdotales argento, & auro intertextas, aliaque pretiosa peristromata, & vasa sive ad templi ornatum, sive ad rei divinae, sacrorumque Mysteriorum usum accommodata, & praediis etiam illam locupletavit. Hujus rei testem habeo Auctorem libri Pontificalis, qui de Sergio hac scripsit: *Hic Ciborium Basilicae S. Susannae, quod antea ligneum fuerat, ex marmore fecit, diversaque cimelia aurea & argentea, vel immobilia loca illic condonavit.*

Hadrianus
I. aedem
Basilicae
refecit.

Hadrianus primus hoc nomine, qui ab anno 72. usque ad annum 95. octavi saeculi Pontificatum gessit, cum plurima urbis templa vel collapsa restituisset, vel a fundamentis excitasset, vel eximiiis muneribus impertiisset, aliquam etiam suae religionis ac munificentiae partem in Basilicam S. Susannae derivavit; hujus quippe

rectum nimia vetustate collabescens, totique templo, cui incumberebat, sedam ruinam minitans instaurari, reficique de integro iussit: *Ab Hadriano primo*, inquit Ciampinus Veter. Mon. par. 2. c. 23. *novo tecto restaurata*. Idem docet Oldoinus: *Hadrianus restauravit fere omnes urbis ecclesias, e quibus ecclesiam S. Susannae*. Uterque id accepit ex vita ejusdem Hadriani, ubi scriptum est in Collec. Ven. Concil. tom. VIII. col. 511. *Nec non & tectum tituli B. Susanna martyris inter duas domos situm, quod jam casurum erat, & in ruinis positum, noviter restauravit.*

Extincto Hadriano Pontificiam inde sedem Leo III. excepit anno 795, quam fere unum, & viginti annos obtinuit. Hic vixdum inito Pontificatu, ad molitionem novi templi animum convertit. Cum enim parietes vetustate exesi jam pridem rimas agere, vitiumque facere coepissent, iussit veterem Basilicam disturbari, laxarique arcam novo templo condendo. Inde opus coeptum strenue edificare instituit, brevique nova Basilica exstitit a fundamentis extructa; eaque & aedificii amplitudine, & operis forma atque elegantia longe, quam antiqua, pulchrior & magnificentior. Tum conditum a se templum plurimis & egregiis ornamentis donisque decoravit. De hac Basilica ab Leone III. restituta auctaque praeter Severanum, Ugonium, Piazza, Ciampinum, Martinellum scripsit Oldoinus, qui ex Anastasio subiecit eximium totius Basilicae ornatum, & amplissima donaria, quibus eandem Leo Pontifex large effuseque cumulavit: *Templum S. Susannae ad Thermas Diocletianas, quod maiores nostri inter duas domos dixerunt, in quo antea ipsemet ad fastigium Romani Pontificatus erectus fuerat, vetustate labefactum omnino demolitus est, iactatque rursus amplioribus fundamentis novum atque magnificentius excitavit; quod quidem templum multis deinde ac pretiosis donis affectum, ut scribit Anastasius his verbis: Ipse vero beatus Pontifex in titulo S. Susannae, ubi & Presbyter ordinatus fuerat, dum breviter destructus fuisset, & jam per longitana tempora ipsa parietine marcuisse, ob nimium aetatem ampliavit aedificium, & noviter in altum fodiens firmissimum posuit fundamentum, & eruta planitie mirifice excelsa, super ipsa fundamenta edificavit ecclesiam cum apside amplissima, & cacumina mirifica de marmo, atque cameram decoratam, seu Presbyterium, & pavimentum marmoribus pulchris ornavit. Verum etiam dextra laevaque, & porticus ejus cum columnis marmoreis construxit; sed & Baptisterium ibidem constituit, ubi & dona obtulit, videlicet Gabathas aureas fundatas tres pensantes libras quatuor & semis; Cruces aureas duas cum gemmis pens. lib. unam; tum virgas argenteas pens. libras tres, & uncias septem; Lucernam argenteam unam pens. libras quinque; imagines argenteas tres pens. libras triginta quinque. Fecit & Confessionem ejusdem altaris ex argento purissimo pens. libras centum tres, & uncias duas. Columnas argenteas octo & gammadia duo, & arcus duos cum crucibus argenteis quinque, & gabathas quindecim pens. simul libras centum quinquaginta. Crucem diacopton pens. libras quatuordecim. Canistrum ex cede Casotii pens. libras duodecim, & semis. Coronam majorem de argentea una cum delphinis triginta duobus pens. libras 32, nec non & Canistrum de argenteo unum pens. libras decem & octo, sed & aliud*

Leo III.
Basilicam
collaben-
tem resti-
tuit, & plu-
rimis or-
namentis
auxit.

Basilica
re-edifica-
ta & orna-
ta ab Ha-
driano.

Canistrum argenteum pens. libras decem & octo; Vasa colatoria argentea deaurata pens. libras quatuor, & uncias tres. Gabathas argenteas habentes gryphos deauratos pens. libras duas; coronas argenteas duas cum delphinis pensan. libras decem & novem. Enim vero idem præcipuus Antistes fecit in eadem ecclesia vestem chrysoclabam cum periclysi, cum chrysoclabo unam, sed & aliam vestem de blathia habentem in medio crucem de chrysoclabo; & tabulas chrysoclabas quatuor cum gemmis ornatas, atque gemmadias in ipsa veste chrysoclabas quatuor cum periclysi de chrysoclabo.

Inscriptio
in apside
incisa.

Condito ornatoque templo adjecta est inscriptio ex Romanis majoribus litteris in apside incisa, quæ Leonem III. Pontificem Maximum hujus Basilicæ magnificentius restitutæ conditorem fuisse declarabat: *Dudum hæc B. Susanna martyris aula coangusta, & tetro existens loco marcuerat: quam Leo III. Papa a fundamentis erigens, & condens corpus B. Felicitatis martyris, compte edificans ornavit, atque dedicavit.*

Basilica
absoluta &
dedicata

Basilicæ dedicationem alii referunt ad annum octavi sæculi 97. alii ad initium sæculi insequentis revocandam censent. Utra opinio sit vera, non est hujus loci dijudicare. Id unum mihi cum probabile videtur, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur, eam scilicet absolutam ac dedicatam fuisse nono sæculo ineunte, cum Carolus Magnus Romam venit. Argumento est, quod Leo in abside hujus templi Carolum regis ac bellicis insignibus ornatum pingi jussit. Hic siquidem Pontifex cum a primoribus Romanorum calumniis atque injuriis indignum in modum appetitus esset, ad Carolum Regem in Galliam confugit, ut sibi contra hostes & obrectatores suos opem porrigeret. Nec sua illum spes fefellit. Carolus Romam venit anno Christi 800. & Pontificæ majestatis violatoribus exilio multatis, urbis tranquillitatem restituit, & Pontificis saluti ac dignitati consuluit. En igitur cujus beneficii gratia Caroli Magni effigiem in ea Basilica Leo III. pingendam curavit. Ad hæc idem Pontifex, ut eximiis in ecclesiam Romanam Caroli promeritis justam debitamque gratiam referret, ipso anno 800. ipsoque natali dominico die Romani Imperatoris titulum atque insignia, Græcis Imperatoribus ob gravissimas causas adempta, in Carolum transtulit, eidemque ecclesiæ universalis tutelam tradidit. Cum autem insequenti anno habita fuerit de seditiosis & calumniatoribus quaestio, damnatique capitis, deprecante Pontifice, pœnam capitalem cum exilio commutaverint, templi hujus perfecti ornatique absolutio, itemque solemnis dedicatio conjicienda videtur in annum primum sæculi noni, postquam scilicet Pontifex ibidem Augustalem Caroli effigiem depingi jussit, quod integri plenique beneficii per eum sibi ac sedi Apostolicæ collati perpetuum esset apud posteros monumentum.

Sunt qui tradant hanc Basilicam iterum resectam fuisse a Leone IV. qui anno 847. Pontificatum suscepit; obiit autem anno 855. De illo Ciacconius hæc scripsit in S. Cajo: *Ecclēsia amplior adificata nomine SS. MM. Gabinii, & Susannæ ad ædes ipsorum proprias a Leone Pp. IV. opere vermiculato exornata.* Sed vereor, ne in hunc locum typographorum incuria mendum irreperit; quippe oscitantibus, ut sit, facillimum fuit in typographicam tabulam jota unum arithmeticum subrepere; cujus additio ex

Illyrici Sacri Tom. II.

Leone III. in Leonem III. sive IV. fieret commutatio; quæ enim Leoni IV. attribuuntur, ad Leonem III. revocanda esse videntur. Nam nusquam vel in illius vita, vel in aliis antiquis monumentis reperitur Leo IV. in eorum numero adscriptus, quorum in ædem S. Susannæ pietas ac munificentia commendatur. Adde, quod nihil causæ fuit, cur hanc Basilicam sub initium hujus sæculi a Leone tertio magnificentissime exstructam iterum reficeret ornaretque; nisi vero existimemus eam rursus nutare collabique cœpisse, cum vix annus quinquagesimus intercesserat, ex quo Leonis tertii opera sumptuque restituta fuerat.

Sixtus IV. in locum Pauli II. successit anno 1471. excessit e vivis anno 1484. Is Pontificatu inito nihil antiquius habuit, quam ut vetera urbis templa resarciret; quorum e numero fuit Basilica S. Susannæ, quæ cum ævo fatisceret, ac parietes situ ac vetustate confecti undique rimas agerent, hujus Pontificis cura atque impensa firmata est ac restituta. Testis est idem Ciacconius in S. Cajo, ubi hujus Basilicæ restitutæ laudem Sixto IV. adscribit. *Refecit eam Sixtus IV. Pontifex Maximus vetustate collabentem ante annum Jubilæi, qui fuit Christi 1475. Et præterea in Sixto ipso hæc scripsit: Multas per urbem sacras ædes vetustate labefactas resarsit; in his sanctorum Apostolorum absidem . . . S. Susannæ . . . sua impensa, ut ex ejus insignibus & elogiis liquet, refecit.* Pompejus Ugonius auctor est hanc ædem renovatam ac restauratam fuisse anno decimi quinti sæculi lxxv. qui Jubilæi religione ac celebritate insignis fuit. Indicio esse ait utramque epigraphem; altera in interiori, altera in externa templi facie extabat.

Sixtus V. egregius Sixti IV. æmulator videri voluit. Is quippe ex Dalmatia oriundus (fuerat enim ejus proavus patria Ascrivensis, indeque in Picenum cum tota familia commigraverat) præclarissimam hanc Virginem indidem nobilissimo genere prognatam, quasque popularem suam ab se potissimum ornandam colendamque existimavit. Itaque ut ejus Basilicæ cultum ac celebritatem amplificaret, perinsigne sacrarum Virginum cœnobium instituit, quibus alendis quod satis esset ex ærario Pontificio assignavit, & templo S. Susannæ proximas ædes, easque ad habitandum satis amplas ornatasque attribuit. Eisdem autem Basilicæ hujus custodiæ ac procuratori præposuit eo consilio, ut non minus ejus cultum ac religionem divinis laudibus assidue canendis augerent, quam ut sanctissimæ castissimæque vitæ exemplis illuc adcurrentium animos ad pietatem morumque innocentiam allicerent. *Sanctimonialium Monasterium* (inquit Ciacconius in Sixto) *Roma instituit, cui deinde S. Susanna templum & vicinas ædes dedit.* Hæ Virgines nomen dederant in Ordinem Cisterciensium D. Bernardi adscriptæ, ex ejusque lege ac præscripto vivendi rationem instituerant. Idem Ciacconius, itemque Bartholomæus Piazza in Sanctuar. Rom. ad Station. 26. tradunt primum eisdem ædes assignatas fuisse apud Columnam Trajanam, deinde vero ab eodem Sixto, ut Camillæ Perettæ sorori suæ morem gereret, ad templum S. Susannæ in collem Quirinalem translatas: id siquidem a fratre enixis precibus postulaverat Matrona religiosissima, ut ex illo præclaro Virginum collegio major quidam ornatus ac splendor huic Basilicæ accederet; cujus cele-

Eadem
Basilica a
Sixto IV.
restaurata

an. 1475.

Sixtus V.
apud S. Su-
sannā con-
didit cœ-
nobium sa-
crarū Vir-
ginū, qui-
bus Basili-
cæ curam
demandavit.

Ecc 3 bri-

britati ac religioni æque ipsa, ac frater mirifice favebant. Nam Camilla etiam ad hanc Basilicam ornandam haud parum studii pecuniæque contulit; quippe in ea sacellum & altare eximie pulchritudinis & magnificentiæ S. Laurentio exstruere instituit; utrumque perfecit sub Pontificatu Clementis VIII. cuius permisso illuc transtulit corpora sanctorum Martyrum Eleutherii Episcopi & Ginesii, ex quibus non plus ipsi sacello, quam toti templo decoris ac venerationis accessit.

Ad hæc: idem Sixtus V. ad templum extrinsecus ornandum cogitationem curamque convertit. Itaque tale opus ferme e regione templi ædificavit, quod haud magnificentius descriptum, quam solertius perfectum, reliqua ejus generis monumenta, quæ tum in urbe visebantur, facile superaret. Ingentem vim aquarum ex longinquis montibus collectam in urbem deduxit, canalibus lateritiis ingenti labore sumptuque ad id exstructis, qui quidem pro inæquali locorum superficie alibi e solo eminent, alibi infra terram ita depressi sunt, ut eorum ne vestigia quidem appareant. Ejusmodi aquam voluit appellari Felicem, eo scilicet nomine, quod ipse ante Pontificatum gesserat. Ornatum vero fontis, unde aqua profluit, in ipsamet area, quæ ante Basilicam S. Susannæ explicatur, eximia mole & structura insignem perfecit. Præclari hujus monumenti facies egregie descripta, cælestisque operibus adornata, fere tota constat ex lapide Tiburtino. Columnæ hinc atque illinc scite venusteque dispositæ, signa marmorea miræ arte facta, in quibus ingens Mosis simulachrum aquam e rupe extenta virga elicientis, & circumfusa Hebræorum multitudo, tanta huic operi venustatem, ac majestatem conciliant, ut nihil vel ad speciem, vel ad magnificentiam addi possit. Aquæ ex tribus veluti ostiis ingenti copia & fragore erumpunt, defiliuntque in totidem subjectos crateres, seu lapideos lacus; inde infra solum delapsos excipiunt canaliculi quidam subterranei, quibus inclusæ inferiores urbis partes subtermeant, variisque in locis identidem exiliunt, & latices sane copiosos ad publicos privatosque usus suppeditant. Opus omnino visendum, quod Basilicæ quidem S. Susannæ maximum ornamentum, illac vero prætereuntibus spectaculum multo pulcherrimum præbet. Inscriptio in media totius ædificii fronte in lapide insculpta Sixtum V. Pontificem Maximum eximii operis conditorem declarat.

Clementis VIII. in ædem S. Susannæ quid beneficii ornamentique contulerit, paucis commemorat Ciacconius in S. Cajo: *Nobilitavit ecclesiam S. Susannæ, præter Monasterium Monialium ibidem translatum Pontificatu Sixti V. anno 1587. sacellum magnificentissimum, quod Camilla Peretti, soror Sixti V. erexit, & translatis ad idem ex S. Joanne a Pinea in Campo Martio duobus corporibus SS. Martyrum Eleutherii Episcopi, & Ginesii anno 1591. Vigilia S. Laurentii, facultate in eam rem largiente Clemente Papa VIII.*

Nihilo segnius ad Basilicam S. Susannæ ornandam augendamque incubuerunt Cardinales amplissimi, quibus S. Susannæ titulus, hujusque ædis procuratio & Præfectura obtigit. Singulos recensere, & quibus quisque beneficiis atque ornamentis ecclesiam eandem affecerit, commemorare non vacat. Inter omnes in omni magnificentia ac liberalitatis genere unus eminet Hieronymus Rusticuccius is, quem Pius V. in sa-

crum Cardinalium collegium cooptavit anno Christi 1570. Tot enim tantisque ornamentis hanc Basilicam auxit, & cumulavit, ut alter ejus Conditor haberi dicique possit: adeo præstantissimi hujus Cardinalis opera sumptuque se ipsa & elegantior & opulentior evasit. Opus est omnino præclarum, & vel in hodierna Romanæ urbis magnificentia conspiciendum. Quæ de hac Basilica propemodum refecta, & magnificentissime ornata per Hieronymum Rusticuccium scribere Alexander Donatus, & Alphonsus Ciacconius, ea satis superque præstantissimi hujus Cardinalis pietatem ac munificentiam commendant, ac digna propterea sunt, qui huic loco inserantur: *Jam vero Hieronymus Rusticuccius (inquit Donatus de urbe Roma l. 4. c. 11.) ab eodem Pio dictus Cardinalis præter ornatam domum in urbe Leoniana exædificatam, ædem S. Susannæ in Quirinali sic refecit, ut novam potius videatur ex integro refecisse. Interius quidem maculosis lapidibus, picturis, levi asperoque testorio, laqueati tecti ac parietum inarratorum splendore tota fulget; exterius Tiburtina marmore elegantissime concinnata; templorum tamquam Phenix, nisi prope alterum haberet Victricis Virginis, interiore cultu, candidoque ornatu extrema frontis commendatum, quod illi adjecit Scipio Cardinalis Burgbesius. Sed hæc multo distinctius & accuratius descripsit Alphonsus Ciacconius in Pio V.*

Hieronymus Rusticuccius Fanensis factus est Cardinalis a Pio V., tertia creatione anno 1570, e vivis excessit anno 1603. Is titulum S. Susannæ annos septem supra viginti habuit: quem Episcopus Albanensis, Sabinensis, & deinde Portuensis renunciatus, permittente Pontifice numquam dimisit, ut præclarum in illa ecclesia pietatis opus absolveret, ut fecit. Ecclesiam nimirum S. Susannæ egregiis picturis, pretiosis marmoribus, eximiis imaginibus, contignatione lacunaribus distincta fulgentibus, constructo ex Tiburtino marmore magnifico prospectu, ea, quæ ad præsens nitet, forma decoravit; uno verbo ita refecit, ut exædificationis potius, quam instaurationis gloria Hieronymo debeatur. Hæc regio certe animo, liberalique manu, & Christiana pietate peracta indicat insculpta inscriptio in ejusdem ecclesiæ fronte, & marmore scripta, unde habent posteri Senatores ecclesiæ quem imitentur:

Hieronymus Episcopus Portuensis
Card. Rusticuccius Papæ Vicar.
Anno MDCIII.

Ab intro vero legitur:

Hieronymus Card. Episcopus Albanensis
P. P. Vicarius
MDLXXXIX.

In pavimento item ejusdem repetitum nomen habetur.

Hieronymus Rusticuccius
MDLXXXV.

Eodem anno Confessionem, idest subterraneum sacellum, ubi jacet S. Susannæ corpus, quodque etiam Martyrium dici solet, in pulcherrimam formam restauravit, ut etiam supra monuimus. Sepulchrum tandem sibi vivens in eadem ecclesia condidit, octavo antequam decederet anno & epitaphium in marmore scalpro incidit jussit.

D. O. M.

Hieronymi Card.
Rusticucci
liberalitas
in ornanda
Basilica
S. Susannæ.

Aqua Felix ab eodem Sixto V. in urbem deduxa prope Basilicam S. Susannæ

Clementis VIII. in ædem S. Susannæ pietas.

D. O. M.

*Hieronymus Rusticuccius**S. R. E. Presb. Card.**Tituli hujus Ecclesie**Vicarius Papa**Monumentum ad SS. Martyres**Devotionis causa**Vivens sibi posuit**Anno ætatis sue LIX.**Sal. Hum. MDLXXXV.**Obijt XIV. Junii. MDCIII.*

§. VIII.

*De antiqua Iconographia templi S. Susannæ.*Vetus in
abside leon-
ographia.

LEO III. Pontifex Maximus cum ædem S. Susannæ iterum a fundamentis excitasset, in ejusdem abside novem omnino icones musivo opere pingendas curavit; egregium sane illius Basilicæ decus, quippe cum esset ea pictura variis coloribus scite ac venuste distincta, ad speciem omnino præclara, summoque artificio perfecta. Porro vetus est, & quotidiana eruditorum hominum querimonia, qui sane graviter Hieronymum Cardinalem Rusticuccium reprehendunt, quod tam eximium antiquitatis opus deleri abradique jussit, ut in ejusdem locum novam quamdam iconographiam cæteroquin egregiam subrogaret; & quamquam hisce querelis nihil se proficere intelligant, tamen nec queri desinunt, nec eam jacturam æquo animo ferre possunt. Ego vero amplissimum hunc virum haud majori reprehensione, quam laude dignum existimaverim. Nam si quid in ea re peccavit, cum tot tantisque ornamentis hanc Basilicam cumulaverit, ut se ipsa longe pulchrior, & magnificentior ejusdem Cardinalis opera sumptuque evaferit, quidquid hujus ædis magis magisque ornandæ studio deliquit, satis abundeque compensavit. Itaque illi venia danda, quod hujusmodi vetustatis monumentum sane præclarum abolendum censuit, laus tribuenda, quod tam multa tamque eximia in hanc Basilicam ornamenta congestit, quæ veteris formæ & structuræ elegantiam ac magnificentiam longe multumque superant. Cæterum non video, quid causæ sit, cur tantopere querantur. Neque enim antiqua illa pictura penitus interiit, sic ut nulla ejusdem exempla aut vestigia supersint usquam. Nam ejus exemplar ex abside S. Susannæ descriptum reperitur in Palatio Vaticano; deinde extat apud Floravantem Martinellum in eo libro, cui titulus est *Roma Sacra* Tabula XLII.; deinde eandem ex aliqua parte adumbrare conatus est Nicolaus Alemannus in Dissertatione historica de Parietinis Lateranensibus. Habent igitur antiquitatis studiosi, unde præclarissimi ejus Autographi jacturam suppleant, & eruditos oculos pascant, rerumque antiquarum notitiam hauriant, quarum studio & investigatione tantopere delectantur.

Ejusdem
descriptio.

Jam vero antiquæ illius iconographiæ ratio ac dispositio paucis explicanda est, docendumque, quorum personas gerant ac sustineant, quove ordine distributæ sint novem illæ imagines, quas Leo III. in abside sacelli maximi, quod est veluti Basilicæ caput, egregiis coloribus, & arte mirifica describi jussit. Locum medium ac primarium obtinet Christus Dominus idemque humani generis Servator. Huic ad dexteram Deipara Virgo, ad sinistram Paullus Apostolus ad-

stant; reliquæ deinceps figuræ hoc prorsus ordine sequuntur, tres nempe ad dexteram, videlicet S. Petri, S. Susannæ, S. Leonis, totidem ad sinistram, nimirum S. Caii, S. Gabinii & Caroli Magni. Quid significant sacræ ejusmodi effigies, quove spectent, satis per se ipsæ declarant, ut nihil necesse sit in singulis immorari. Itaque ex hac iconographia ea tantummodo delibabimus, quæ vel explicatione aliqua indigent, vel paullo diligentius animadverti notarique oportet. Ac primum quidem huc revocanda sunt, quæ in Actis S. Venantii, Auctore Joanne Lucio, fuscè accurateque docuimus.

Ante Carolum Magnum hanc consuetudinem à Græcis acceptam apud Latinos satis diu viguisse diximus, ut si cui primas, vel officii, vel majoris cujusdam excellentiæ ac dignitatis causa deferre voluissent, hunc sibi a læva Græco more ritumque collocarent, quippe cum apud Græcos sinistra, quam dextera pars, honorificentior habeatur. Cum enim Imperatoribus Græcis universus Romanus orbis ab Oriente in Occidentem longe lateque porrectus subesset, cumque ob eam causam Græci in Italiam, Itali que in Græciam frequentes ultro citroque commearent, Græcique suorum institutorum tenaciores sint quam Latini, nihil factu facilius fuit, quam ut externi mores sensim in Italiam & Græciam, circumjectasque regiones irreperant. Adde, quod res ipsa postulare videbatur, ut Itali potius ad Græcorum disciplinam, quam hi ad illorum instituta se fingerent atque accommodarent; quippe rerum summa tum erat penes Græcos, ex eisque jura ac leges civiles accipere Latini necesse habebant. Cæterum Italia statim atque cum provinciis, quæ Italiæ circumjacent, Græcorum dominatum excussit, instituta ab illis adscita sensim abolere, antiquos propriosque mores revocare cepit, & in antiquum honoris ac dignitatis locum, quem læva occupaverat, dexteram restituit. Hæc autem rerum publicarum conversio, pariterque morum & consuetudinum commutatio facta est nono sæculo ineunte, cum Carolus Magnus, Leone III. Pontifice Maximo titulum & insignia Augustalia conferente, imperium Occidentis obtinuit; id quod confirmavit Nicephorus, qui tum Byzantii rerum potiebatur, Irene imperio fortunisque omnibus exuta & in Lesbona relegata. Is enim Legatis ad Carolum missis pacem cum eo fædusque sancivit, sic prorsus ut alter Orientis, alter Occidentis Augusti fratresque inter se essent.

Jam ut ad rem veniamus, Græcanicæ illius consuetudinis abolitæ, Italicæque veteris per hæc tempora revocatæ exemplum vel in hac iconographia, de qua nunc agimus, intueri licet; alia enim referre superfedeo, quæ videri possunt apud Joannem Ciampinum *Vet. Monum. par. 2. c. 23.* Cum Deipara Virgo secundum Deum & Christum humanæ salutis vindicem in omni excellentiæ ac sanctitatis genere una omnibus antecellat, idcirco ad Christi dexteram locatur, Paulo ad lævam constituto, contra quam postulabat mos Græcorum, qui jamdudum ante Carolum Magnum in urbe invaluerat. Nimirum Romani Latinique dominatum pariter moresque Græcorum urbe exegerant; pristinaque consuetudine revocata dexteram quam sinistram pluris facere, majorique in honore habere iterum cœperant. Ob eandem causam Petrus Cajo; Susanna, unde titulus Basilicæ inditus, Gabinio; Leo III. Summus Christiani orbis Hierarcha

Deipara
ad dexte-
ram, Paul-
lus ad
lævam
Christum
astans.

pha Carolo Occidentalis Imperii Augusto loci dexteri primatu anteferuntur. Atque hoc quidem intellectu, & explicatu facillimum est. Illud admirari satis non queo, quod Paullus Christo proximus tertium locum ibidem teneat, Petrus vero ab Christo Deiparæ interpositu distinctus in quartum rejiciatur; nam cæteri quidem, ut quisque vel titulo, vel dignitate præcedit, ita ex ordine collocantur. Quid istuc mysterii sit, hercle non intelligo, & satius esse arbitror fateri me nescire, quam minus aptam congruentemque huic loco interpretationem adhibere.

Leo III. Pontifex a dextra, Carolus Magnus a lava constituti extremum absidis locum occupant. More institutoque Majorum receptum fuerat, ut qui sacras ædes vel extruxerant, vel refecerant, atque ornaverant, eorum simulachra vel effigies ibidem locarentur, adjecta vel epigraphæ, vel alia quapiam nota, qua posteri admoniti intelligerent, quisnam fuerit illius templi vel conditor, vel restitutor, vel amplificator. Jure igitur in ea pictura Leoni III. Pontifici Maximo aliquem locum dari oportuit; quippe hanc Basilicam collapsam a fundamentis excitavit, & magnificentiori forma atque amplitudine construxit; eamque ob causam utraque manu ædiculam sustentat, restitutæ ab se Basilicæ, iterumque exædificatæ indicem ac testem. At quid rerum hic agit, quid sibi vult Carolus Magnus regio ac militari ornatu insignis, cui nonus idemque postremus locus tribuitur. Sunt qui putant eum fuisse hujus Basilicæ reficiendæ auctorem, ad ejusque ædificationem non solum consilium & auctoritatem, sed etiam operam pecuniamque contulisse. Verum & epigraphæ marmoris incisa, & Anastasius Bibliothecarius, & cæteri fere omnes, Leoni III. templi hujus restituti & magnificentius conditi laudem attribunt; atque ut cætera omnia argumenta delint, vel ipsa ædícula ejusdem manibus imposita satis superque declarat novam Basilicæ ædificationem ad Leonem III. referendam esse; præterquam quod inter multa, & præclara sanctissimi hujus Pontificis studia atque opera, illud in primis celebratur, quod multum curæ pecuniæque ad sacras ædes refarciendas ornandasque contulerit; ut vel hoc satis argumenti esse videatur, cur ab eo potius, quam a Carolo Magno ædem S. Susannæ restitutam fuisse dicamus. Alia itaque causa fuit, eaque longe verisimilior, quamobrem Carolo Magno is honos habitus fuerit, ut ibidem pingeretur; quam quidem causam Joannes Ciampinus Vet. Monum. par. 2. c. 34. his verbis exposuit: *Ad hujus Pontificis sinistram stat Carolus Magnus,*

qui dexteram Pontifici extendit, libertatem eidem Pontifici restitutam demonstrans; nam calumniis Pontifici objectis detectis, & penitus dissipatis pristina Pontificiæ majestatis existimationem & reverentiam in integrum apud omnes subditos restituit. Quæ quidem omnia præclare coherent cum iis, quæ paragrapho septimo docuimus; simulque ostendunt Basilicam quidem refectionem fuisse ante Caroli in urbem adventum; iconographiam vero perfectam esse, postquam Carolus pacata urbe, & Pontificiæ majestatis violatoribus exilio multatis, Leonem in pristinum honoris atque auctoritatis locum restituit. Is siquidem officii gratique animi causa restitutorem & vindicem suæ salutis ac dignitatis in ea Basilica pingendum curavit. Id porro cum anno primo sæculi noni contigerit, templi hujus solemnem dedicationem in hunc annum conferendam esse censuimus.

Nicolaus Alemannus, & Pompejus, Ugonius & Ciampinus animadvertunt capiti Leonis Papæ signum quoddam figuræ quadrangulæ pro diademate impositum esse; quo significari putant eum adhuc inter vivos numerari, cujus simulachro hujusmodi insigne adjectum fuerit; ac propterea iis tantummodo appingi solere, qui nondum e vita exceßerint. Quæ interpretatio præclare illa quidem in Leonem convenit, cui vivo videntique sua ipsius imago pingebatur; verum e sacris vetustisque picturis aliquæ repertiuntur, quibuscum hæc interpretatio congruere nequit. Ravennæ in Basilica S. Apollinaris multæ Virginum ac Martyrum effigies visuntur, quibus quadratum illud diadema impositum est, eum cæteroquin multo ante, quam pingerentur, e vita migrassent. Itaque vis ac notio, quæ huic signo subjecta est, latius videtur parere, quam ut ad vivos tantummodo referri possit. At nec mihi quidem illi satisfaciunt, qui censent id esse Pontificiæ dignitatis insigne; nam idem capitis ornamentum Carolo Magno superpositum est. Porro viderint eruditi, quorsum spectet ea nota, quidve significet; neque enim tantum ab rebus nostris est otii nobis, ut in aliis etiam, quæ minus pertinent ad nostrum institutum, explicandis immorari debeamus. Hæc fere habui de antiqua illa Basilica hujus iconographia quæ scriberem; nam novam, quæ historiam veteris Susannæ egregio penicillo expressam exhibet, cum spectare ac intueri liceat, hoc loco describere pretium operæ non duxi: est sane opus ita elegans, ita venustum, ita perfectum expletumque omnibus suis numeris, & partibus, ut, si quid Rusticuccius in abolenda veteri pictura peccavit, hac nova superinducta, ne ipsum quidem peccatum sua laude careat.

DE SANCTIS MARTYRIBUS SALONITANIS

E STIRPE AC GENERE DIOCLETIANI IMPERATORIS

CLAUDIO. PRÆPEDIGNA. ALEXANDRO.
CUTHIA. ET MAXIMO.

Horum
martyrum
apud Mar-
tyrologos
fere om-
nes hono-
rificamen-
tis.

Nemo est sive ex antiquis, sive ex junioribus Martyrologis, præter Bedam germanum, itemque auctorem Martyrologii Hieronymiani, quia horum martyrum mentionem faciat, & nomen eorumdem ad diem 18. Februarii mensis referat, & commune iisdem elogium adscribat. Porro quod alii Romæ, plezique Ostiæ, quæ civitas est Latii, eorum commemorationem subijciunt, id facit argumento est, olim utrobique illorum cultum viguisse, præsertim cum utraque civitas ex eorum sanctitate & martyrio aliquid sibi ad commendationem vindicaret; altera, quod illos ex Dalmatia profectos exceperit, scilicet, domicilio, jure ac nomine civium donaverit; altera, quod eisdem præbuerit tum palæstram, in qua pro Christo decertarent, tum sepulchrum, quo illorum exuvie conderentur. Tenuit hæc religio, cultusque SS. Martyrum multa sæcula, ut opinari fas est, & apud Romanos pariterque Ostienses floruit; sed deinde paulatim vetustate consenuit, ac demum sic omnino extincta est, ut neutroque veteris cultus ne vestigia quidem appareant. Adde, quod nulla est civitas, ecclesia nulla, sive in Italia, sive in Dalmatia, ex qua oriundi erant, ubi hæc martyribus aliquis honos habeatur, & festus eorum dies anniversaria commemoratione celebretur. Quæcumque autem fuerit causa hujus religionis prorsus abolitæ, hæc profecto illam operæ litterariæ partem nobis adimit, quam in aliis Divorum historiis sibi vindicat descriptio cultus, qui erga illos adhuc extet vigeatque.

Quidquid de horum martyrum vel ad Christum conversione, vel morte pro Christo fortiter obita, litteris ac memoriæ proditum est, id continetur paragrapho primo, secundo, itemque tertio Actorum S. Susannæ, quæ quidem Acta quam vetusta sint, quam credibilia, quam probata optimis quibusque Scriptoribus, supra demonstratum est in Præfatione ad historiam S. Susannæ, in qua cum tres illi paragraphi inserti sint, eos iterum hoc loco nihil attinet describere. Ex illis Philippus Ferrarius ea tantum decerpit, quæ ad hos martyres spectant, multa refecit, quæ alio pertinent; & omnia perbrevis narratione complexus epitomam quamdam totius historiæ confecit, retulitque in eum librum, qui Catalogus Sanctorum Italiæ inscribitur. Et quoniam plerique avidius rerum summaria, quam longas narrationes, expetunt, optimum factu existimavi, si quæ Ferrarius breviter, & summatim perstrinxit, ea pro illorum Actis fuisse descriptis, & rerum aliarum interjectu disjunctis subijcerem: ita fit, ut digressionibus amputatis, & rebus alio spectantibus exemptis, uno in conspectu omnia eorum gesta videri & cognosci possint. Tota rerum, quæ huc pertinent, materies, cum non sit valde copiosa, duobus capitibus comprehendere satis commode potest; in alterum Elogia horum marty-

rum ex Martyrologis, & Hagiographis desumpta, itemque Synopsin Ferrarianam conjicimus; in altero autem explicari ac dirimi oportebit minusculas quasdam questiones de illorum patria, nominibus, numero, gestisque Magistratibus, de illorum ad Christum conversione, de anno genere & loco martyrii; quarum plerisque sententiæ Auctorum aliquo modo variæ aut discrepantes occasionem materiamque præbuerunt. Qui vitam S. Susannæ litteris mandarunt, ii omnes interfecerunt Actis ejusdem Sanctissimæ Virginis, certamen horum quinque martyrum, veluti Mombritius, Surius, Baronius, & alij plures; separatim vero de iisdem, sed paucis, agunt Auctor Auræ Legendæ, Petrus Equilinus, Philippus Ferrarius; longe uberius & accuratius Joannes Tristatus tomo tertio historiæ Augustæ, quam Gallice scripsit, ubi de Serena Imperatrice satis multa, fuscè, diligenterque persequitur.

CAPUT PRIMUM.

*Elogia & Vita SS. Claudii & sociorum
Martyrum.*

§. I.

Ex Martyrologis, & Hagiographis.

I. EX Martyrologio Rom. parvo sive antiquo: xii. Calend. Martii: Et Romæ a martyrum Claudii, Præpedigna, Alexandri, & Cuthia & b Maximi.

II. Ex Martyrologio Antuerpiensi Bedæ c adscripto: xii. Cal. Martii Sanctorum Mm. Claudii, & uxoris ejus Præpedigna, & filiorum Alexandri & Cuthie, & fratris Claudii Beati d Maximi; qui cum essent præclarissimi generis, agente fratre eorum Gabino, baptizati sunt a B. Cajo Pontifice Romano; & postmodum tenti sunt jubente Diocletiano a iudice impio Julio. Et Claudius e quidem cum uxore sua & filiis deportatus in exilium; deinde incendio concremati, odoriferum sacrificium martyrii Deo reddiderunt: & sic postmodum apud f Hostiam in g mare jactati sunt, quorum reliquias Christiani perquisitas juxta civitatem sepelierunt.

III. Ex Martyrologio Usuardi: xii. Calend. Martii: Civitate Ostia SS. Mm. Maximi, Claudii, & uxoris ejus Præpedigna cum duobus filiis; qui cum essent h præclarissimi generis, jubente Diocletiano, sum tenti, atque in exilium deportati, deinde incendio concremati, odoriferum sacrificium martyrii Deo reddiderunt.

IV. Ex Apographo Centulensi apud Sollierium in Auctariis ad Martyrolog. Usuardinum: xii. Calend. Martii i Romæ SS. Martyrum Claudii & uxoris ejus Præpedigna, & filiorum Alexandri & Cu-

Horum
vita ac
martyrii
ex Actis
S. Susannæ

Epitome
a Ferrario
confecta.

Cuthia, & fratris Claudii nomine Maximi, qui cum essent præclarissimi generis, agente fratre eorum Gabinio Presbytero, baptizati sunt a Cajo Papa, & postmodum a Diocletiano diversis k mortibus perempti sunt.

V. Ex Martyrologio Romano: l xii. Calen. Martii: Apud Ostia Tiberina SS. Mm. Maximi & Claudii fratrum, & Præpedigna uxoris Claudii, cum duobus filiis Alexandro & Cuthia, qui cum essent præclarissimi generis jubente Diocletiano tenti sunt, atque in exilium deportati; deinde incendio concremati, odoriferum martyrii sacrificium Deo ipsi obtulerunt; quorum reliquia in flumen projecta, & a Christianis perquisita, juxta eamdem civitatem sepulta sunt.

VI. Ex Martyrologio Petri Galestinii: xii. Calend. Martii: Ostia Sanctorum martyrum, Maximi, Claudii, m Primi, & Præpedigna cum duobus liberis, qui omnes, Diocletiani Caesaris jussu, in exilium pulsi, tum demum in fidei confessione combusti coronantur.

VII. Ex Petro de Natalibus Episcopo Equilino lib. 3. c. 135. Maximus & Claudius n fratres Caii Papa & Gabini Presbyteri, & uxor Claudii Præpedigna, & filii ejus Alexander & Cuthia, præclarissimi genere ex o urbe, agente fratre eorum Bino p Presbytero, a S. Cajo Papa baptizati sunt. Ob hoc jussu Diocletiani Imperatoris tenti sunt a judice Julio. Et Maximus quidem q capitalem sententiam accepit. Claudius vero cum conjuge & filiis in exilium deportati, deinde incendio concremati, odoriferum martyrii sacrificium Domino reddiderunt. Quorum corpora in mare apud Ostiam jactata fuerunt. Sed eorum reliquias Christiani requirentes, cum corpore Maximi juxta muros Ostia urbis sepelierunt. Qui passi sunt xii. Calendas Martii.

VIII. Ex Joanne Bollandi, ejusque indice Chronologico Tom. III. Febr. Saculum 111. Anno r 295. SS. Maximus f Comes rei privata, Claudius, Præpedigna uxor, Alexander, & Cuthias filii martyres 18. Februarii.

IX. Ex Joanne Tomco Marnavito Episcopo Bonnensi in Opuscula, quod inscribitur Unica gentis Aurelia Valeria Salonitana nobilitas: Quod ab ipsis ecclesiæ incunabulis nulli hactenus familiæ contigisse legimus, una in domo, uno eodemque tempore, Serena Diocletiani uxor Augusta Christiana virtutis Heroïna sanctissima, ejusque filia Arthemina in summa tenacitate pudoris & avaritia gloria, prodiga sanguinis; tum fratres t Imperatoris quatuor, Claudius & Maximus militiæ terrena, caelestique Duces egregii; Gabinus Principis ecclesiæ Presbyter, & Scriptor eruditissimus post natam ipsi Susannam, quæ sanguine in causa virginitatis effuso, Augustalis thalami faces extinxit; denique Cajo Vaticanæ Sacerdotii Princeps, rerum humanarum ac divinarum arbiter floruerunt. Accessit & Præpedigna Claudii conjux, filiique ejus Alexander & Cuthia, qui vita pro Christo defuncti, ipso juvenili flore de morte gloriosissime triumpharunt.

X. Ex Martino Szentivania Decade 3. Miscellæ, pag. 151. 18. Februarii: S. Maximus Comes rei privata, Claudius Clarissimus ejus frater, Præpedigna Claudii uxor, Alexander & Cuthia eorum filii. Quinque hi martyres coronam martyrii adepti sunt hac ipsa die 18. Februarii, anno Christi 295. Erant autem omnes de familia & genere Diocletiani Caesaris, gente & u patria Palmata; Claudius siquidem & Maximus erant x uterini fratres, & consobrini Diocletiani; &

ad fidem Christianam conversi sunt per Gabinium Presbyterum, & Cajum Pontificem Maximum, qui similiter fuere ex genere Diocletiani: qui quamprimum Christi fidem susceperunt, omnia sua bona in pauperum, ac pro fide Christiana captivorum subsidium distribuere: accusati dein apud Diocletianum, quod essent Christiani, jubente Diocletiano sunt tenti, atque in exilium deportati; deinde incendio concremati odoriferum martyrii sacrificium Deo ipsi obtulerunt.

NOTÆ.

a Cur hic Romæ, in aliis Martyrologiis Ostia, hi martyres adscribantur, rationem subjicimus cap. 2. §. 3.

b Maximum alii præponunt, alii postponunt cæteris. Vide cap. 2. §. 3.

c Apud Bedam genuinum, quem Henschenius Tomo II. Martii præfixit, hic dies vacat. Beda autem typis Plantinianis editus an. 1564. vel est Ado ipsemet, vel ex aliquo Adoniano apographo descriptus.

d Ado itidem Maximum in locum postremum coniecit.

e Maximus cum hic non nominetur, videtur e proscriptorum numero eximendus. Vide cap. 2. §. 3.

f Civitas Latii perantiqua, fere xii. ab urbe lapide, apud Tiberina ostia.

g Alibi in flumen, sive in profluentem.

h Vide cap. 2. §. 1.

i Consule Notam a.

k Maximus gladio, cæteri incendio perierunt.

l Baronius ad hunc locum Martyrologii Romani hodierni hanc notam apposuit: De his item Beda (falso existimatus) Ussuardus, Ado, atque alii omnes. Habentur horum res gesta junctæ simul Actis S. Susannæ, apud Surium Tomo IV. die 11. Augusti; ex quibus & cæteri, qui de his scribunt, quos recensere omittimus, accepisse noscuntur.

m De hoc primo martyre cæteris superaddito, vide cap. 2. §. 3.

n Idem fratres patruels.

o Origine erant Dalmatæ, civitate Romani.

p Idem ac Gabinus. Vid. cap. 2. §. 3.

q Idem confirmat Canisius.

r Vide cap. 2. §. 2.

s Vide cap. 2. §. 1.

t Fratres patruels, idem fratrum filii.

u Vide cap. 2. §. 1.

x Non solum Matre, sed etiam Patre eodem geniti.

§. II.

Acta Sanctorum quinque martyrum in Epitomen contracta: Ex Philippo Ferrario in Catalogo Sanctorum Italiz.

Maximus & Claudius fratres nobilissimi, Diocletiani Imperatoris propinqui, & Caii Pontificis ac Gabini Presbyteri, martyrium ob eam causam subierunt, quod cum Diocletianus Maximiano filio Susannam Virginem in matrimonium dari vellet, Claudiumque ad hanc rem tractandam misisset, ille Susannæ verbis, & Caii Papæ hortatione ad Christum conversus, cum Præpedigna uxore, Alexandro & Cuthia filiis, aqua saluari a Gabinio Presbytero a lustrantur, & a Cajo Pontifice chrismate confirmantur. Post quem

Eorum ad Christum conversio.

quem Maximus frater & Diocletiano, ut quid de conjugio Susannae actum esset, exploraret, missus (santa enim de Claudii agnitio sparsa illud apud Imperatorem excusabat) Claudium cilio indutum, macie & squatore confectum reperit; a quo cum rem omnem didicisset, ad Susannam, deinde ad Cajum Pontificem perductus (cujus pedes adhuc genilis, ut mos erat etiam eo tempore, exosculatus est) & ipse ad Christum convertitur, ac omnia sua postea pauperibus erogare cepit. Qua ubi Diocletianus rescivisset, Julio cuidam mandat, ut omnes, excepto Cajo, comprehenderet, ac Gabinium & Susannam filiam quidem custodia traderet, alios vero in exilium deportatos puniret. b Maximus itaque, Claudius, Prapedigna, Alexander, & Cuthia apud Ostiam in exilium deportantur; ac paullo post incendio concremati, in flumen projiciuntur. Quorum reliqua a Christianis collecta apud mania Ostiae civitatis conduntur.

& Martyr.
rium.

b

N O T A.

a Claudius quidem a Gabinio, Prapedigna vero cum filiis a Cajo Pontifice baptizati dicuntur in Actis S. Susannae, quibus cetera omnia, quae Ferrarius scripsit, satis coherent.

b Maximus neque cum ceteris in exilium pulsus, neque flammis absumptus, sed cervicibus securi subjectis, martyrii palmam obtinuit. Vid. cap. 2. §. 3.

CAPUT SECUNDUM.

Quaestiuuncula quaedam, sive Animadversiones in Acta Sanctorum Martyrum.

§. I.

De Patria, nominibus, muneribus, seu Magistratibus.

Claudius
& Maxi-
mus con-
sanguinei
cum Cajo
& Gabinio
sum Dio-
cletiani.

SI Actis S. Susannae fides habenda est, ut certe maximam habendam censeo, quinque his Martyribus aliqua cum Cajo & Gabinio consanguinitas intercessit; quorum modo consobrini, modo germani, modo fratres Claudius & Maximus, in iisdem Actis appellantur, & hi cum illis communione generis ac sanguinis juncti fuisse dicuntur. Nec disrepat, quin Cajo & Gabinio fratres ex eadem stirpe, unde ortus erat Diocletianus Imperator, originem traxerint; id quippe eadem Acta, & Hagiologi omnes confirmant. Quoniam autem cognationis vinculo Cajo & Gabinio, Claudius & Maximus inter se, & cum Diocletiano colligati essent, a nobis demonstratum est in Historia Diocletiani cap. 1. ubi ostendimus Diocletianum, Cajum & Gabinium, Claudium & Maximum non obscuri generi homines, sed claros illustresque, ex gente Valeria prognatos, & cognatione patruales, id est ab tribus fratribus procreatos fuisse: quippe Cajo Valerio Diocletiano, Cajo Maximo, sive Maximino Cajo & Gabinio, tertius vero frater Valerii, & Maximini, anonymus Claudius & Maximus generuerant; ut rite proprieque Claudius Maximinus patrem Cajo & Gabinii passum suum, id est patri sui fratrem in Actis S. Susannae appellaverit. Ceterum Auctor eorundem Acto-

rum, ut hanc, quae Maximo & Claudio cum Cajo & Gabinio, sanguinis & generis conjunctionem significet, aliis atque aliis cognationum vocabulis abutitur, id quod ante nos animadvertit Joannes Bollandus tom. 3. die 18, Febr. qui ad eum locum historiae S. Susannae, ubi Gabinio frater utrimus Cajo, Maximinus utriusque parens consobrini Diocletiani, itemque Claudius consobrini Cajo & Gabinii vocantur, hanc notam apposuit: Quomodo igitur utrimque solum fratres erant, quomodo consobrini Augustorum? nisi quis velit improprie verba illa sumi? Huc revoca, quae cap. 1. Historiae Dioclet. fuisse accurateque disseruimus de tribus Salonitanis familiis gentis Valeriae, quibus quartam Probi Imperatoris adjunximus.

Cum Diocletianum, Cajum, & Gabinium genere Dalmatas fuisse Scriptores omnes consentiant, dubitari non potest, quin Claudius item & Maximus fratres e Dalmatia oriundi fuerint, qui cum illis erant maximis vinculis propinquitatis & cognationis conjuncti, & communem ex eadem gente Valeria proximamque originem sortiti. At Martinus Szentipanius non solum genere, sed etiam ortu & patria Dalmatas fuisse Claudium & Maximum censet: Erant, inquit Decad. 3. part. 1. in Miscel. de regno Hung. & gente Valer. de familia & genere Diocletiani Caesaris, gente & patria Dalmata; Claudius siquidem &c. Gens Valeria Romana erat, antiqua in primis ac nobilis, nec magis opibus & divitiis, quam civilibus & bellicis laudibus abundans: ex ea Valerios Dalmatas dimanasse credibile est, qui cum ex urbe Italiaeque incertum quo tempore quamve ob causam emigrassent, rerum suarum sedes ac domicilia in Dalmatiam transfulerant; vel certe ob insigne aliquod erga Valerios Romanos meritum in nomen gentemque Valeriam per adoptionem adfecti fuerant. Vide cap. 1. Hist. Dioclet. §. 4. ubi tertiam quamdam causam subiecit, ob quam ab Valeriis Romanis agnomen accepisse potuerint. Ab Valeriis Salonitanis ortus est C. Aurelius Valerius, ex quo geniti cum essent quatuor liberi, sunt totidem familiarum familia divortia, Harum una est, ex qua Claudius & Maximus prodierunt, quorum avus paternus idem, quem modo nominavi, C. Aurelius Valerius fuit. Cum igitur omnes Scriptores gentem Diocletiani, Cajo & Gabinio ad Dalmatas referant, illud quoque inter omnes conveniat necesse est, Claudium & Maximum eorum consanguineos ex Dalmatia oriundos fuisse. Ac Diocletianum quidem patriam fuisse Salonitanum, id est vel Salonae natum, vel prope ab urbe in oppidulo agri Salonitani, cui Diocle nomen fuerit, capite supra citato ostendimus §. 3. Cajo & Gabinio patriam Salonam item fuisse diximus in eorum Actis; ex quo verisimile fit Claudium etiam, vel Maximum ortos esse vel Salonae, vel apud Salonas in oppido aliquo agri Salonitani. Joannes Tomacus Marnavitus Episcopus Bosnensis illud praeterea tradit, Claudium & Maximum, itemque Cajum & Gabinium Salonae orti esse, inde Romam transmigrasse, & cum in populi Romani civitatem suscepti fuissent, ibidem rerum ac fortunarum suarum sede constituta, tantis opibus atque honoribus floruisse, ut in primariis Romanorum familiis haberentur. Romanam illorum migrationem inter annos tertii saeculi 68, & 70. interjecit, cum rerum potiretur Claudius Imperator, qui cum

Claudius
& Maxi-
mus

apud Sa-
lonas ori

Romam a
Dalmatia
migrasse.

cum e Dalmatia originem duceret, ut censet Marnavitijs, amabat unice patriam & populares suos, eosque quibuscumque posset, honoribus ac beneficiis auxit & ornavit. Quæ in hanc sententiam scripsit Marnavitijs, repetas oportet ex capite 1. Historiæ Diocletianæ, sub cujus initium ea descripsimus. Sed de origine Dalmatica Claudii Imperatoris cum dubitari possit, eorum in urbem profectiorem in annos posteriores libentius contulerim, cum M. Valerius Aurelius Probus, ortu quidem Sirmienfis, sed patria & genere Dalmata, ut tradit Aurelius Victor, idemque consanguineus Valeriorum Salonensium, quod nos conjectura haud improbabili suadere conati sumus §. 9. cap. 1. Hist. Dioclet. & confirmat nomen Valerii, quem Henninges eidem adscribit, Imperium Romanum adeptus est anno 276. vel ut Baronio placet, 279, Spes igitur rei familiaris, & dignitatis augendæ, quæ Probo imperante affulsit, Valerios Salonitanos Romam accivit; & Imperatoris civis & consanguinei sui gratia, favore, potentia nixi cum in multas opes creverunt, tum facilem sibi ad omnes honorum gradus viam munierunt; nam deinde Maximinus parens Gabinii Consulatum obtinuit, Claudius vero & Maximus haud vulgares magistratus adepti sunt.

Claudii
uxor Præ-
pedita,
filii utri-
usque Ale-
xander &
Cuthia,

Claudius natu major, ut ex Actis S. Susannæ intelligi potest, uxorem duxit Præpeditam le-
gitimam sceminam, ex qua duos liberos suscep-
pit, Alexandrum & Cuthiam; illud compertum
non habeo, an Præpedita indidem e Dalmatia
oriunda fuerit, an Romæ ex antiquissima stirpe
orta cum esset, in ea urbe Claudio nupsit; ac
præterea illud quoque incertum est, in Dalma-
tiane an Romæ geniti fuerint Alexander & Cu-
thia. In exscribendis horum Martyrum nomi-
bus aliqua est inter Auctores discrepantia, de
qua Joannes Bollandus tom. 3. die 18. Febr. hæc
pauca subdit: Nomina quorundam varie ab non-
nullis Auctoribus exarata: S. Cutia, vel forte
Cutias, etiam Cuthia appellatur, Cucius, Cucia-
nus, & apud Canisium Curia, qui & pro Ale-
xandro Alexandriam ponit, Maurolycus pro Ma-
ximo, Marinum habet. Præpeditam Gbinus Pro-
peditam vocat, ms. quoddam Præpeditam, aliud
Probedignam, quoddam Præpidignam. Dubitari
potest, an Cuthia vel Cuthias, quamvis sceminei
vocabuli formam imitetur, virili tamen generi
adscribi oporteat, ac proinde masculinæ ah scē-
minæ fuerit; præsertim cum, ut modo dictum
est, apud aliquos Cucius & Cucianus, appelletur.

Claudius
& Maxi-
mus con-
sanguinei
& familia-
res Diocle-
tiani,

Claudius & Maximus, antequam Christo no-
men darent, cum erant in primis gratiosi apud
Diocletianum, tum ei summa familiaritate con-
iuncti. Argumento est, quod Diocletianus, cum
Susannam Maximiano filio suo in matrimonium
tradere constitisset, utriusque opera usus est
apud Gabinium Susannæ parentem, ad nuptias
illas conficiendas, ut Acta sæpius laudata decla-
rant. Quæ quidem gratia & familiaritas non fa-
cilem modo & quotidianum ad Imperatorem ac-
cessum, sed etiam ad honores & magistratus ad-
itum eisdem aperuit. Maximus quippe erat Co-
mes rei privatae; idest Præfectus ararii privati,
sive honorum omnium, quæ ad fiscum, sive ad
patrimonium privatum Principis pertinebant.

Maximus
Comes rei
privatæ.

Ex Ordine Equestri, qui Senatorio erat di-
gnitate proximus, plerumque deligi solebant,
qui hunc magistratum gererent, remque priva-
tam Principis administrarent; & eodem Illustri
titulo, quo Præfecti Prætorio, & primarii Ma-

gistratus, ornabantur Comites rei privatae, ut
Notitia Dignit. utriusque Imperii docet. Præ-
terea si quando Imperatores sive Leges, sive Re-
scripta ad Comites rei privatae mittebant, eos
amplissimis illis vocabulis compellabant: *Subli-
mitas tua* l. Super. C. de in fisc. *Auctoritas tua*
in l. ult. C. ne rei domin. vel templo, *Digna-
tio tua*, l. 2. C. de fun. rei priv. *Sinceritas*
tua l. 3. C. de priv. domus Aug. Verum quid
hoc esset muneris & magistratus doctæ copioseque
explicat Guidus Pancirolus in Not. Imp. Orient.
c. 87: ex quo pauca quædam delibasse ac decer-
pere sufficiat. Primum, inquit, Procurator re-
rum privatarum Caesaris a Severo est inventus.
Plurimis enim amicorum Albini & Pescennii Ni-
gri, qui Imperium sibi vindicaverant, præscri-
ptis, mirum in modum ditatus, eorum bonis Pro-
curatorem præfecit. . . . Is diversis titulis est ap-
pellatus, primo Caesaris Procurator, aliquando
Procurator rei privatae, aliquando procurator pri-
vatæ rationis. Magister quoque rei privatae a Dio-
cletiano nominatur. Arcadius Augustus Comitem
rei dominicæ vocat. Nicephorus Imperatoris Do-
mus Præfectum, & Comitem rerum privatarum.
Is postea Comes etiam ararii privati nuncupatus,
universumque Patrimonium Principis, præsertim
agros in Asia Pontica, Cappadocia, Mesopota-
mia, Osroehena, & per totum tractum Orientis,
alibique existentes curabat, salus etiam, emphy-
teutica prædia, colonas, greges, armenta, &
hujusmodi alia privati patrimonii Principis admi-
nistrabat, cujus rei gratia Provinciarum Præsidi-
bus imperabat; omnes denique privatas rationes
in Provinciis disponebat. Hoc munus solebat de-
mandari equestri ordinis viris. Etiam causas in-
cestus, & sepulchrorum cognoverunt. Sed & po-
nam a corruptis pecunia iudicibus exigebant, nem-
pe triplum ejus, quod acceperant in causis pecu-
nariis, in criminalibus vero omnia bona, quæ
ob hoc crimen publicabantur: quadruplum quoque
auferunt cohortalibus, qui immoderatas a litiga-
ribus sportulas extorquebant. Flumina item publi-
ca, quæ navigantur, sub ejus cura censi pos-
sent, quia in Principis patrimonio a nostris Inter-
pretibus ponuntur. Artificibus etiam Principi opo-
rantibus stipendia solvebant. Denique familia Prin-
cipis, & Augustæ alimenta, eorumque equis pa-
tula subministrabant. Cum vero bonis in diversis
regionibus sitis sufficere non possent, plures in Pro-
vinciis instituebant Rationales, & procuratores
rei dominicæ vel privatæ dictos, qui redditus præ-
diorum, & alia ad suam arcam pertinentia exi-
gerent, ac publicata bona alienarent, aut conser-
varent. Quod Comes largitionum tractabat, id
proprie ararium dicebatur, Comitæ vero privata-
rum arca fiscus vocabatur; quandoque tamen ara-
rium pro fisco accipitur, & magistratus, de quo
agimus, Comes ararii privati nuncupatur. Fis-
cus tamen non omnes res Principis privatas signi-
ficat, neque enim ad omnes ejus fundos extendi-
tur, sed causas honorum publicatorum, caduco-
rum, ac quarundam vestigalium complexitur.
Hactenus Pancirolus, qui præterea ex Notitia
Dignit. utriusque Imp. describit Insignia, qui-
bus ornari & distingui solebat, itemque Admi-
nistros percenset, quibus ad suum munus exse-
quendum utebatur. Comes rei privatae: Insignia
habebat hic Magistratus, quemadmodum sacrarum
Largitionum Comes, nempe erectum Librum: man-
datorum abaco substrato tapeto impositum; ad sa-
nistram est sacri ararii pluteus lutei coloris, clau-
stris ferreis firmatus, quem officii scrinia repone-
sentare

sentare puto; duo lutei sacculi, sive fisci, fibulis in summo transfixi, & alii duo carulei sine fibulis quadrati, in angustius collum exeuntes, qui in ventre tumentes, intus auro pleni videntur: id ex fundis privatis & canonibus, seu conductorum pensionibus, ac bonis publicatis venditis colligebatur: prope aliquot aurei jacent; infra luteus pluteus quadratus, laminis ferreis obsertatus, & supra claustris confixus visitur, qui & ipse scrinii officia representat, aut pecuniam in arca custoditam. Hunc juxta duo argentea vasa aureis plena, aurum ex bonis publicatis, aut vestigalibus quibusdam huic Comiti assignatis exactum indicant; supra a dextro latere sunt duo aurea oliva folia, quæ coronas ex aureis olea frondibus, militibus, qui aliquid egregium fecissent, donandas referre possunt. Constat autem Romæ orantes, & Athenis victores ea cinctos fuisse. Pluteo quoque adjacent Codices carulei, quorum alter quinque bullis argenteis exornatur, alter lamina fimbriata munitus, latiore limbo circumdatur; hi Codices rationes officii representant. Alia tria oliva folia superioribus similia spectantur. Plures quoque aurei ex sex aureis sacculis effundi videntur, qui aureos a Principe ex privata crumena donatos insinuat. In imo clypeorum argenteorum acervus in fastigium surgit, quorum supremus sculptam in umbone bullam ostendit; hos virtutis merito fortissimis militibus Princeps elargiebatur; veteresque in his ex argento majorum vultus ad eorum memoriam conservandum exprimebant, ut auctor est Plinius lib. 26. cap. 3. Hac insignia in Comitibus adjutorio depicta adstitisse puto, & in publicum exeunti fausta acclamantibus præconibus, prælata. Hunc Comitem ita Princeps appellabat: Sublimitas, Auctoritas tua, Dignatio, Sinceritas, Deinde Adjutores sive Administri Comites rei privatæ subduntur, desumpti ex eadem Notitia, in qua eorum ordo & numerus, & nomina ad hunc modum descripta sunt:

Sub dispositione Viri illustris Comitibus rerum privatarum Domus Divina.

Rationales rerum privatarum.

Basaga privata; illis præerat, qui res privatas Principis transvehebant.

Præpositi gregum & stabulorum.

Procuratores Saltuum.

Officium autem suprascripti Viri illustris Comitibus rerum privatarum habet

Primicerium totius officii.

Primiscrinium beneficiorum.

Primiscrinium Canonum.

Primiscrinium securitatum.

Primiscrinium scrinii largitionum privatarum, & ceteros scriniarios suprascriptorum scrinio- rum.

Secundoclerium totius officii, qui tractat chartas ipsius officii, & ceteros palatinos.

His vero quid negotii esset, quidve muneris impositum, explicat idem Pancirolus parte 1. cap. 88.

Maximus
Diocletia-
no cur
suspectus
de pecu-
lato.

E Magistratu, quem gerebat, & officio, quoungebatur Maximus, videtur venisse in suspicionem Diocletiano de peculatu; cum enim post baptismum susceptum facultates suas e præscripto Evangelico pauperibus large donaret, idque nunciatum esset Diocletiano, is vereri cepit, ne Augustale ærarium expilaret, pecuniamque Principis alio averfam prodigeret: *Sacratissime Illyrici Sacri Tom. II.*

Princeps, inquit Arsicius adjutor Comitibus rei privatæ in Act. S. Susannæ §. 3. magna fama declaratur de famulo vestro Comite rei privatæ, eo quod multis subveniat egentibus alimonia. . . Diocletianus Augustus dixit ad Arsicium: Perquirere mihi, unde hoc pecunia auxilium habere cognoscitur,

Claudius fratrem Maximi in Actis S. Susannæ titulo Clarissimi donatum invenies; sed quid dignitatis subesset, seu muneris huic titulo, quo Claudius afficitur, cum id tacitum eadem Acta prætereant, intelligi nequit. Tres Magistratus apud Notitiam reperies, in quos titulus ille conveniebat, videlicet Consulares, Correctores, & Præsides Provinciarum. Antequam ea, quam exhibet Notitia, Magistratum & Provinciarum descriptio constituta esset, nomen Clarissimi Senatoribus attribui solebat, ut docet Pancirolus, quod e Senatu primum in Consules & Proconsules, deinde vero in tres illos, quos dixi, Magistratus Provinciarum regimini præpositos emanavit. Sed cum Acta S. Susannæ non doceant, quidnam muneris potestatisve publicæ gereret Claudius, unde illi titulus Clarissimi obveniret, inter cætera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto relinquendum est.

§. II.

De Anno Conversionis & Martyrii SS. Claudii & sociorum.

Quæ in Actis S. Susannæ de conversione ad Christum Claudii & sociorum, ac morte item ob religionem illata narrantur, itemque martyria SS. Susannæ, Gabinii, & Caii, cum sint inter se apta & colligata, tres in annos sæculi tertii exeuntis videlicet 94. 95. 96. distribui, & suis quæque mensibus illigari adeo concinne possunt, inde ut existat præclara quædam series rerum ac temporum, quæ cum historia horum omnium Martyrum apprime cohæret. Jam primum omnium satis constat Claudium cum sociis martyrio perfunctum esse, antequam Susanna, Gabinus, & Cajo pro Christo mortem oppeterent, & horum omnium postremum fuisse Cajum, qui seu laboribus ærumnisque confectus, seu gladio cæsus, eandem palmam laudemque martyrii obtinuerit. Id satis aperte declarant Acta S. Susannæ. Nunc vero constituas necesse est annum emortualem Caii Pontificis, a quo ad superiora tempora retrogradienti tum ex Actis S. Susannæ, tum aliunde occurrent anni, & menses, & dies, quibus martyria cæterorum innectas. Annum vero illum, qui Cajo vivendi finem attulit, certum ac definitum nobis suppeditat Consulatus Diocletiani sextus, Constantii vero secundus, qui in annum æræ vulgaris 296. incurrit; Cajum enim Diocletiano VI., & Constantio II. Consulibus vita & Pontificatu functum esse Catalogus vetustissimus Romanorum Pontificum, itemque liber Pontificalis confirmant, ut Caii martyrium, sive ex hac vita decessus ab eo anno 296. dimoveri nequeat, quem præterea in omnibus Martyrologiis ad diem 22. Aprilis adscriptum invenies. Nec vero martyrium Gabinii amplius duobus mensibus & tribus diebus Caii mortem antecessit; nam cum Beda, Rabanus, liber Pontificalis, Anastasius Bibliothecarius, & alii, qui perfecti consummatique martyrii laudem Cajo attribuant, affirmant eum cum Gabinio fratre suo

Cajus
obijt anno
296. 22.
April.

F f f

coro-

Gabinus
ante duos
menses,
sed eodem
anno.

Susanna
an. 295.
11. Augu-
sti.

Claudius
cum sociis
eodem an-
no 18.
Febr.

Claudii
conversio
dierum fe-
re 77. ab
ejus mar-
tyrio dis-
juncta.

peronatum esse, idest eodem fere tempore, eam-
dem ob causam, & eadem persecutione sapien-
te, ut nos interpretati sumus; satis ostendunt
martyrium Gabinii a martyrio Caii longo in-
tervallo disjungi non posse. Cum autem Gabi-
nii pro Christo mortem obierit 19. Februarii,
ut Martyrologi omnes tradunt, necesse est utri-
usque martyrium in annum 296. inciderit; ne
si eadem Gabinii ad mensem Februarium anni
superioris referamus, unum annum & duos præ-
terea menses utriusque martyrio interjicere co-
gamur; id quod longe discrepat a laudatis Scri-
ptoribus, qui martyrium Caii cum martyrio
Gabinii conjungere videntur. Porro cum utri-
que pro Christo mortis subeundæ causam præ-
buerit Susanna, quæ horum hortationibus po-
tissimum impulsa fuisse credebatur, ut Maximia-
ni nuptias respueret, (nam etiam Cajum pro-
pter filiam Gabinii Presbyteri nomine Susannam
martyrio coronatum tradit Anastasius Bibliotheca-
rius) quamvis aliæ ex aliis causis post inter-
fectam Susannam incidere potuerint, quæ utri-
usque supplicio moram innecterent, hoc tamen
non videtur in annum integrum ab interitu Su-
sannæ differri potuisse. Susanna autem cum cæ-
sa fuerit die 11. Augusti, ejus martyrium op-
time congruit cum anno 295., neque longius
a parentis patruisque martyrio, cui causam Su-
sanna præbuit, disjungi, rejicique potest ad an-
nos superiores. Huc revoca, quæ de anno mar-
tyrii tum Gabinii, & Caii, tum Susannæ in
eorumdem Actis disseruimus. Hoc eodem anno
295. Claudium cum sociis, quorum diem na-
talem Martyrologi 12. Kalendas Martias subi-
ciunt, religionis causa extinctum fuisse ex iis,
quæ descripta sunt in Actis S. Susannæ, facile
intelligi licet, quæ enim ab nece Claudii ad
martyrium Susannæ consecuta esse dicuntur, spa-
tium intermedium fere sex mensium vix imple-
re posse, nedum excedere videatur, ut demon-
stratum est in Actis S. Susannæ cap. iv. §. 2.;
quo fit, ut martyrium Claudii longius eo in-
tervallo sejungi nequeat a martyrio Susannæ;
neque hoc ultra mensem Augustum, vel infra annum
295. rejici, neque illud ad superiorem annum
294. revocari possit. Invento autem & consti-
tuto anno ac mense, quo Claudius cum sociis
martyrii palmam adepti sunt, rerum anteacla-
rum seriem, dierum interpositorum numero ac
spatio sic pulchre distinctam invenies in Actis
S. Susannæ; ut facile indidem tempus colligere
possis, quo Claudius cum uxore & filiis, quo-
re Maximus Christianæ religioni nomen dede-
runt. Ex diebus enim, quos Acta rebus gestis,
ante diem 18. Februarii eorum martyrio insi-
gnem, expresse interponunt, vel interjici ac su-
peraddi oportere indicant, conficitur summa die-
rum circiter 77. quibus Claudii uxoris & filio-
rum ad Christum conversio martyrium eorum-
dem antecessit; quod quidem propius adest a
conversione Maximi, qui diebus fere 50. post
illorum baptismum christiana sacra suscepit. Si
vero ab die 18. Februarii an. 295. dies illos 77.
retrogradiendo numerare incipias, pervenies ad
diem Decembris fere quartam anni superioris
294., in quam dies illi 77. definunt. Itaque ex
Actis Susannæ rerum omnium, quæ ad quin-
que hos martyres pertinent series successioque
Chronologica ad hunc fere modum explicari di-
stribuique debet. Intra finem mensis Novembris
an. 294. agi cœptum est de nuptiis Susannæ,
quas Diocletianus Maximiano filio suo decreve-

rat. Decembri ejusdem anni ineunte missus est
Claudius ad Gabinium, qui ab eo peteret, ut
Susannam filiam suam Maximiano desponderet.
Gabinus spatium deliberandi, animumque Su-
sannæ explorandi sumpsit; tertio post die Clau-
dius rediit, qui Caii, Gabinii, ac Susannæ ver-
bis, & potissimum divino instinctu sic paula-
tim affectus est, ut demum avitæ superstitioni
nuncium remittere, & ad Christum se aggrega-
re decreverit. Itaque Catechumenus factus, ac
domum reversus, quid sui consilii esset, cum
Præpedignæ uxori suæ ostendisset, eam Chri-
stianæ religionis suscipiendæ miræ cupiditate in-
cendit; quæ statim ad Gabinii ædes se contu-
lit, eandemque paullo post Claudius cum filiis
Alexandro & Cuthia subsecutus est; quos om-
nes de Christianis præceptis edoctos, riteque
initiatos, Gabinus quidem Claudium, Cajus ve-
ro uxorem ejus, & filios baptismo expiavit,
& Chrismate inunxit, & Divinis mysteriis im-
pertit. Itaque horum conversio ac Baptismus in-
cidit in diem fere 4. Decembris, qui fuit se-
ptuagesimus septimus ante eorumdem martyrium.
Hæc ex Actis S. Susannæ: *Audiens Diocletianus
de puella, quæ & pulchritudine & sapientia esset
formosa, misit ad Gabinium, & petiit eam Au-
gusto Maximiano filio suo in conjugium. Et mit-
tens ad Gabinium quemdam, qui ex genere ejus
erat, consobrinum suum, nomine Claudium, ex
affectu germanitatis, ut omnia pacifice obtineret
a Gabinio Presbytero. Veniens autem Claudius ad
Gabinium, sic eum alloquitur dicens, . . . hoc
præceperunt Domini nostri Principes, & Diocle-
tianus Augustus, ut filia tua, quam cognovimus
eruditam in omni sapientia, in conjunctionem filio
ejus tradenda Maximiano Augusto copuletur. . .
Respondit Gabinus, inducias mihi date, ut ani-
mum puella obligem charitati. Et datâ pace salu-
tationis exceßerunt, . . . Eisdem invicem tractan-
tibus, subito venit Claudius ad eos post tres dies
. . . Claudius vero clarissimus dixit: cognovit
sanctitas vestra pro quo gaudio venerim ad vos. . .
Claudius dixit ad Cajum Episcopum, ergo purifi-
cate me. . . Declarate mihi omnia, quæ custo-
dire debeam, & facio præcepta vestra. . . Tunc
fecit eum catechumenum, & dedit ei medicinam,
& dimisit eum. Claudius autem veniens ad do-
mum suam narravit omnia uxori suæ. . . Tunc
uxor ejus Præpedigna nomine, hoc cum audisset,
stupescita est. . . & eadem hora venit ad do-
mum Gabinii Presbyteri. . . Subsecutus noctu &
ipse Claudius cum duobus filiis venit ad domum
Gabinii Presbyteri. . . Tunc Gabinus fecit ux-
orem ejus, secundum consuetudinem & filios ejus
Alexandrum & Cuthiam catechumenos. . . &
baptizavit Claudium. . . & B. Cajus linxit
cum chrismate, & baptizavit uxorem ejus & fi-
lios. . . Tunc obtulit pro illis sacrificium in
eadem domo, & consecravit corpus & sanguinem
Domini nostri Jesu Christi; & lac & mel & fon-
tem; & participavit cum omnibus mysterium Do-
mini.*

Sed pedetentim progredientes, rerum ac die-
rum seriem, & Acta ipsamet ipsorum vestigiis
persequamur. Post mensem unum & dies 16. ab
imposita Claudio ad Gabinium legatione, idest
ab die prima mensis Decembris, Maximus iussu
Diocletiani, die Januarii fere 16. anni 295. ad
Claudium venit, ut ab eo negotii ab Diocletia-
no mandati, obitque rationem reposceret. Clau-
dius Maximum ad Cajum & Gabinium perdu-
xit, quorum hortatu, & Claudii fratris exem-
plo

Series re-
rum a
conver-
sione ad
marty-
rium.

plō permotus Christianæ religionis amplectendæ consilium cepit, & quinto post die, idest 21. Januarii baptizatus est. Quindecim diebus interjectis, Februario mense jam inito, nunciatum est Diocletiano Maximum & Christianum esse, & multa in egenorum alimenta & subsidium effuse erogare: quo nuncio percussus Diocletianus spatium sibi ad deliberandum & inquirendum sumpsit, ac deinde rem omnem cum Serena uxore communicavit. Interea dum inquit ac deliberat, aliquot dies effluxerint necesse est, ut non ante dimidium Februarii Claudius una cum fratre uxore & liberis comprehensi, & in exilium pulsi esse videantur; nam antequam extremo supplicio afficerentur, in exilium ejectos fuisse tradunt Martyrologia. Demum post aliquot dies in exilio exactos, Diocletiani jussu in ignem conjecti mortem pro religione oppetierunt xii. Calend. Martias anno 295. *Post mensem unum & dies sexdecim requiritur Claudius a Diocletiano Imperatore. Dum autem eum perquireret, propter puellam nomine Susannam, dictum est ei, quia agritudinis morbo teneretur. Et misit ad eum fratrem ejus nomine Maximum Comitem rei privata, ut visitaret, & loqueretur ei de puella Susanna nepte sua. Qui cum venisset ad Claudium invenit eum in cilicio orantem. . . . Dicit ei Maximus: Dominus meus Diocletianus Princeps ad hoc ad te direxit, ut reverentissimo Cæsari etiam, & Augusto filiam Gabinii fratris nostri in conjugio copulandam acciperemus. . . . Respondit Claudius dicens: Et ego petivi carissimam Dominam neptem meam, de qua mihi præceperat Diocletianus Augustus; sed inveni eam sanctam. . . . Tamen ut scias omnipotentem Deum posse omnes homines salvare, eamus ad domum fratris nostri & patris Gabinii Presbyteri. . . . Eadem nocte venerunt ad Arcus portæ salaria juxta palatium Salustii, ubi manebat Galinius Presbyter. . . . Tunc Cajus Episcopus dixit: Gratias ago Deo meo, frater Maxime. . . . Puella hæc jam Christum accepit conjugem a Deo Patre omnipotente. Respondit Maximus quicquid a Deo datur sempiternum est. . . . Dicit ei Cajus Episcopus: Nos te commonemus, ut credas Dominum nostrum Jesum Christum Deum Dei filium sempiternum. . . . Respondit Maximus & dixit: Ne tardes in me Domine, sed quod cognoscis expedire in me, sicut in vobis, facite celerius. Tunc indixit Maximo jejunium, & præcepit ut ambularet ad domum suam. . . . Post quintum diem veniens mundus misit se ad pedes Caii Episcopi dicens: Adjuro te. . . . Tum catechizavit eum Gabinii Presbyter, & omnia Sacramenta manifestavit ei. Et S. Cajus Episcopus fecit secundum consuetudinem, & baptizavit eum. . . . Eodem tempore post dies quindecim divulgata est fama Maximiano a quodam adjutore Comitæ rei privata, nomine Arsicio, Diocletiano Augusto quasi ad gloriam dicens: Sacratissime Princeps & semper Auguste magna fama declaratur de famulo vestro Comite rei privata, quod multis subveniat egentibus alimonia. . . . Nam & Christianus esse cognoscitur factus a Cajo & Gabinio. Hoc audito Augustus Diocletianus secretum habuit in semetipso, & retulit Serenæ uxori suæ. . . . Tunc vocavit ad se quemdam Julium Paganum crudelem. . . . Et jussit Diocletianus Augustus Julio, ut ipse dirigeret milites, & tenerent omnes, ut tantum Cajum Episcopum non tenerent. Sed tenuerunt Gabinium Presbyterum cum filia Susanna; & Claudium cum uxore sua vel filiis, & deportari in civitate Comos, quos jussit incendio concremari.*

Illyrici Sacri Tom. II.

Claudium & Præpeditnam, Alexandrum & Maximum in Ostia in rheuma jactari. Gabinium vero Presbyterum, & Susannam fecit in custodia vinculo mancipari.

Itaque historia S. Susannæ initium ducit ab extremo Novembri an. 294. Sub initium Decembris Claudius cum Præpeditna uxore, Alexandro & Cuthia filiis baptismum suscepit. Anno 295. Maximus Claudii frater die 21. Januarii Christianis sacris initiatus est. Februario fere medio comprehensi sunt omnes & in exilium pulsi; demum 18. die ejusdem mensis extremo supplicio affecti. Porro eodem anno Susanna gladio cæsa fuit 111. Idus Augusti, anno autem insequenti 296., primum Gabinus xi. Kalendas Martias, deinde Cajus x. Kalendas Majas martyrium obierunt. Qui quidem rerum ordo seriesque Chronologica cum Actis S. Susannæ, & Martyrologiis & Catalogis Romanorum Pontificum optime cohæret, eidemque adstipulatur consentiens auctoritas Baronii, Bollandi & fere omnium juniorum Scriptorum, qui martyrium Claudii quidem & sociorum, itemque Susannæ in annum 295., Gabinii vero & Caii in annum 296. conjiciunt.

§. III.

De genere & loco Martyrii, de numero atque ordine Martyrum.

AN omnes uno eodemque supplicii genere interierint, dubitandi causam potissimum præbet apographum Centulense, in quo diserte scriptum est, eos *diversis mortibus peremptos esse*. Neque ab eo dissentire omnino videntur Acta S. Susannæ, itemque Martyrologium Antuerpiense, quod olim Bedæ vulgo adscribi solebat; sed idem arbitrator esse, atque Adonianum, exigua mutatione facta; quibus adde etiam Notkerum. Nam Claudium quidem cum uxore & liberis igne consumptum; affirmant; Maximum vero cum tæciti eo loco prætermittant, ab hujus martyrii societate videntur illum excludere; quamvis Maximum post interitum in profluentem, cum reliquorum exuviis, projectum fuisse Acta testentur: Et Claudium cum uxore sua vel filiis deportari in civitate Comos, quos jussit incendio concremari: Claudium & Præpeditnam, & Alexandrum & Maximum in ostia rheuma jactari. Ex Actis S. Susannæ: Et Claudius quidem cum uxore sua & filiis deportatus in exilium, deinde incendio concremati, odoriferum sacrificium martyrii Deo reddiderunt. Ex Beda Antuerpiensi; eadem Notkerus iisdem fere verbis descripsit. Verum Usuardus ab Sollerio editus, & cæteri Martyrologi supra laudati, nullo inter eos discrimine, omnes in eandem exilii & rogi societatem conjicere videntur: qui cum essent præclarissimi generis, jubente Diocletiano sunt tenti, atque in exilium deportati, deinde incendio concremati, odoriferum Deo sacrificium reddiderunt. Ex Usuardo. Sed quamvis Usuardus, neque Auctor Martyrologii Romani, neque Galestinus eorum martyria discreverint, tamen cum Martyrologium Centulense, quo cum Acta & Notkerus atque Ado consentiunt, perspicue doceat, alios alio supplicio periisse, Maximum genere martyrii a reliquis sejungendum existimo; præsertim cum Petrus de Natalibus Episcopus Equilinus sine ulla dubitatione affirmet Maximum capite abscisso præclaram pro Christo mortem occubuisse.

Fff 2

Et

An Maximus eodem, ac cæteri, supplicii genere interemptus.

Et Maximus quidem capitalem sententiam accepit.

Maximus
capite ab-
scisso od-
subiit.

Idem confirmat Canisius apud Joannem Bollandum, qui Maximum *decollatum* fuisse tradit; propterea fortassis, quia cum is apud Diocletianum summo loco esset, illustrique Comitatus rei privatae munere fungeretur, honestiori mortis genere afficiendus esse videbatur. Ac ne communem quidem Maximo cum ceteris exilii penam fuisse arbitror; quippe Claudius quidem cum uxore & liberis in exilium exportari iussus esse dicitur in Actis S. Susannae, & Martyrologiis supra laudatis, Maximus vero illis cum non adiungitur, videtur ab illis sejungi, ac de illo proscriptorum numero exemptus fuisse; quamvis ejusdem corpus ad mare, sive ad eundem profluentem delatum, & cum ceteris demersum fuerit, id quod scriptum est in Actis Susannae. Huic sententiae si opponas Ussuardum & Martyrologium Romanum, utriusque formulam Martyrologicam sic interpreteris licet, ut Maximum potius non excludere, quam nominatim includere in ejusdem poenae societatem videantur. At Galestinus, cum scripsit omnes eodem & exilio affectos, & igne absumptos fuisse, planius & apertius sententiam suam exposuit, quam ut ejus verba aliorum accipi possint. Hinc vero existit quaestio subdilectilis, num quemadmodum alio, ac ceteri, supplicio, ita etiam alio loco & die martyrium suum obierit. Nam si cum ceteris apud Ostiam non exculavit, Romae in vinculis manserit necesse est, ubi statim, aut paullo post capitalem sententiam subiisse videtur; idque eo verisimilius fit, quod Romanum quidem parvum, itemque Centulense Martyrologium Romae, Ussuardus vero itemque Auctor Martyrologii Romani hodierni & Galestinus Ostiae illorum martyrium adscribunt: quae loci diversitas argumento est alios Romae, alios Ostiae extremum pro Christo certamen obiisse. At vero, cum Maximus post confectum martyrium pariter cum Claudio ceterisque in flumen projectus fuerit, non est verisimile ejus corpus exanime, inde usque ad urbem Ostiam delatum esse, ut cum aliorum semiustulatis cadaveribus demergeretur; & veto propius est Maximum aliquot post diebus Ostiam deportari iussum esse, ut eodem loco ac die, quo Claudius frater cum uxore sua & filiis in ignem conjiciendus erat, capite plecteretur. Cum conjecturae utroque trahant, per me licet, quam velit quisque, opinionem sequatur. Illud pro certo habendum est, quod Martyrologi omnes summo consensu tradunt, Claudium cum Præpedigna uxore, cum Alexandro & Cuthia filiis duplicem religionis causa poenam suscepisse, exilium & ignem, a quo interierunt, cum dies non ita multos exilii ærumnas pertulissent; neque enim Felicio assentior, qui apud Joannem Bollandum tom. 3. Febr. die 18. asserit, *post diuturnum exilium concrematus esse*; cujus opinioni, ut idem Bollandus animadvertit, *Acta Susannae* haud satis suffragantur.

Comos in
exilium
duci.

Ad locum martyrii quod attinet, Diocletianus iussit eos in exilium Comos exportari, ac deinde in rogam impositos extremo supplicio affici; eorumque corpora eo loco submergi, ubi Tiberis apud Ostiam in mare influit: *Sed tenuerunt Gabinium Presbyterum cum filia sua Susanna, & Claudium cum uxore vel filiis, & deportari in civitate Comos, quos iussit incendio concremari; Claudium & Præpedignam & Alexandrum & Maximum in Ostia in rheuma jactari.*

Hæc scripta sunt, quamvis mendose, in Actis Susannae; ubi addenda est Cuthia, quam incuria librarii prætermisit. Ad nomen illius urbis hætenus ignota, Comos, hanc notam apposuit Joannes Bollandus *An Cumas? quomodo ergo in ostia in rheuma jactati. Surius nomen omisit, itaque expressit: in exilium iussit deportari, & flammis concrematus apud Ostiam in aquas jactari.* Hujus oppiduli, quod Comos appellat historia S. Susannae, ne nomen quidem, nedum vestigia supersunt. Porro civitas Comorum, si qua fuit, prope aberat ab Ostia, quam urbem ab Anco Martio conditam ferunt apud Ostium Tyberinum, unde nomen sumpsit, & lapide circiter duodecimo ab urbe Roma distat in meridiem: locus autem ille horum martyrum exilio constitutus, propter aquas circa stagnantes ex alveo Tyberis exundantis effusas, & propter lacum ostiensem, cujus meminit Livius, admodum insalubris erat ac propemodum desertus, quo malefici improbiq; homines amandari solebant, ut ejus cœli aspiratione gravi & pestilenti, & fame insuper, assidueque ærumnis paulatim conficerentur. Quod si existimes illo vocabulo nunc obsoleto urbem ipsam Ostiam designari, quæ olim binominis fuerit, alterum nomen ab ostiis Tiberinis nata, alterum ab colonis illuc Cumis ex urbe maritima Campaniæ deductis, & alias *Ostia*, alias *Comi* appellari solet, non est cur repugnem: ex quo illud fiet, ut idem locus illorum & exilio & martyrio obtigerit. Quamquam de loco martyrii aliqua est inter Martyrologos discrepantia; nam Romanum vetus seu parvum, itemque Martyrologium Centulense hos martyres Romae, ceteri vero Martyrologi Ostiae adscribunt; neutri urbi, & nulli loco eorum martyrium Ado affixit. Sed nihil est negotii alios aliis conciliare. Qui enim formulæ Martyrologicæ Romanam urbem præfigunt, ii videntur eo spectare, ut significant hos martyres Romae potissimum adjudicandos esse, quod & Romani cives fuerint, & amplissimos in ea urbe magistratus adepti essent, & ibidem illustre Christianæ confessionis martyrii initium fecerint; ac præterea dies ille apud Romanos celeberrimus olim esset atque sanctissimus, & anniversaria horum martyrum commemoratione insignis; nullus enim dubito, quin eorum cultus ac religio Romae antiquitus vel maxime floruerit; neque ablimile vero est, vel a Constantino Magno, qui haud plura templa arasque inanium Deorum evertit, quam Christo sanctisque martyribus excitavit, vel a Romanis Pontificibus, templum aliquod in urbe hisce martyribus longe præclarissimis exstructum fuisse, eorum nomine consecratum, quod vetustate collapsum deinde cum fuerit, eorum pariter memoria & religio paulatim deflorescere cepit, ac demum prorsus obruta fuit hominum interitu, & oblivione posteritatis extincta. Nam quod ex illustri loco nati, & Imperatoria consanguinitate nobilissimi essent, quod in Romanam civitatem suscepti fuissent, & amplissimis muneribus functi, quod denique tam egregium pro Christo certamen subjissent, digni profecto erant, quibus Romae præsertim maximus honos cultusque adhiberetur. Nisi forte idcirco putes omnium nomina & commemorationem Romae adscribi, quod fortasse unus eorum, videlicet Maximus, ut supra dictum est, in ea urbe suppositis gladio cervicibus, illustre Christo ejusque religioni testimonium tribuerit. Ceteri vero Martyrologi, qui

Romae
olim ho-
norifice
culti.

Apud O-
stiam se-
pulti.

qui horum martyrum elogio urbem Ostiensem præponunt, locum designant, ubi, si non omnes, certe plerique in ignem coniecti, pro Christo ad extremum usque spiritum decertarunt; itemque venerabiles illorum exuvias ex aquis, in quas immersæ fuerant, eductas ac diligenter collectas Christiani pie honorificeque condiderunt; nam Ado, Notkerus, Martyrologium Romanum, Galestinus, Petrus Equilinus, & Philippus Ferrarius eos apud Ostiam sepultos tradunt. Nunc locus sepulchri plane ignotus est, neque ulla extant vestigia, sive indicia, ex quibus dignosci, vel indagari possit. Sequitur, ut de numero martyrum, & ordine, quo apud Scriptores nominari solent, pauca dicamus.

Primus
hiscæ mar-
tyribus a
Galestinio
additus.

Petrus Galestinus in suo Martyrologio quinque hiscæ martyribus sextum interfecit, eique *Primi* nomen, & locum tertium attribuit: *SS. Martyrum Maximi, Claudii, Primi, & Præpeditæ &c.* In notis autem rationem subiecit, cur ipse huic exiguo illustrium Christi militum manipulo unum ab aliis prætermisum addiderit: *nos, inquit, adjunximus Primi, ut in Ms. codice legimus, at vero Usuardus non habet, neque Beda item, qui pluribus exponit.* Sed cum nullam ejus neque in Actis Susannæ, neque in cæteris sive Martyrologis, sive Hagiographis mentionem reperiā, in eam opinionem adducor, ut putem *Primi* vocabulo, non alium in eo codice, quem laudat Galestinus, designari aut intelligi posse, nisi Gabinium fratrem S. Caii, & parentem S. Susannæ; ejusque anniversarium cultum ibidem per errorem adscribi ad diem 18. Februarii, quem ecclesia quinque horum martyrum nomine & commemoratione consecravit. Argumento est, quod in omnibus Divorum factis martyrio S. Gabinii dies 19. ejusdem mensis attribuitur, ex quo facile fieri potuit, ut ejusdem nomen vel incertitia vel inconsiderantia librarii in proximum superiorem diem irreperet, atque ex proprio in locum alienum ibique contiguum invaderet. Unde porro evenerit, ut ex *Gabinio* in *Primum* commutatio fieret, paucis explico. *Gabinus* sive *Gabinus* (utroque enim modo appellari solet) mutilata priore syllaba, *Binus* evasit, nam Petrus de Natalibus *Binum* pro *Gabinio* scripsit. Cum autem hæc duæ vo-

Idem vi-
detur esse
se Gabi-
nius.

ces *Binus* & *Primus* ferme similiter cadant, & confusum quidam auribus sonent, quod distinguere, nisi auditu solerti & intento, vix potest, facile fuit librariis, alia, ut solent, inter scribendum cogitantibus, alteram pro altera excipere; ex quo factum est, ut in locum *Bini Primum* subrogarent. Hæc mihi conjectanti opinio incidit, quæ quanti valeat, prudens Lector expendere.

Martyrologi & Hagiographi in hisce martyribus recensendis non eundem ordinem servant. Apud plerosque primum Maximus, tum Claudius, post eos Præpedita nominatur; his deinde Alexander, tum Cuthia subjicitur. Sed Auctor Martyrologii parvi Romani, Ado, apographum Centulense hunc ordinem paullulum immutarunt; & Maximum quidem e primo in locum postremum deturbant, aliorum vero martyrum distributionem atque ordinem retinent, & locum ab alijs attributum suum cuique relinquunt. Postremæ huic dispositioni causam præbuisse videntur Acta sanctæ Susannæ, quippe in his primus omnium Claudius in medium producit, & primus omnium ad Christum conversus baptismo expiatur; deinde ejus uxor Præpedita, ejusque filii Alexander & Cuthia, conjugis patrisque auctoritate & exemplo Christiana sacra suscipiunt, postremus omnium supervenit Maximus, qui nihilo segnius, quam cæteri, ad Christum accessit. Itaque animadverti oportet, quam quisque rationem in hisce martyribus recensendis, & ex ordine collocandis, sequatur. In Martyrologio Romano parvo, in Adoniano, & Centulensi, ut quisque baptismi suscepti tempore antecessit, ita ex ordine nominatur, cumque Maximus, postremus ex omnibus; religioni Christianæ nomen dederit, idcirco in extremum locum rejicitur. Cæteri vero Martyrologi & Scriptores aliunde rationem ordinis & sui cuique loci distribuendi petendum existimant; ac propterea Maximum omnibus præponunt, quod is, cum esset Comes rei privatæ, cæteris dignitate, ac tituli amplitudine anteibat; vel quod cum id ætatis jam esset, cælibem vitam duceret, & castitatis laudem cum palma Martyrii conjunxerit,

F I N I S.

INDEX RERUM, ET VERBORUM MEMORABILIMUM,

Prior numerus paginam, alter columnas notat.

A

- A** *Acacius* Ep. CP. hæresi Eutychiana infectus. Henoticon Zenonis Acacio Ep. auctore conditum & promulgatum. 129. 2. Acacii pertinacia. *ibid.* exautoratus a Felice P. *ibid.*
- Acephali* hæretici unde orti. 129. 2. a Vigilio Papa damnati. 196. 1.
- Acta* S. Susannæ a Baluzio contempta, & ab antiquis plurimi habita. 487. 2. quanti facienda sint. 488. 1. Acta martyrum non rejicienda, sed corrigenda sicubi mendosa sint. 489. 1. Lactantii corrupti & interpolati auctoritas actis S. Susannæ, & Martyrologiis præferri non debet. 490. 2. & 491. 1. Actorum S. Marcelli vetustas & auctoritas. 502. 2. hæc acta verius S. Cyriaci, quam S. Marcelli appellanda. 503. 1. vindicantur a censuris Baronianis. 515. 2. & *seqq.*
- Adæus* ad Synodos antiquitus Presbyteris, Diaconis, itemque civilibus Magistratibus patebat. 164. 1.
- Adoptatio*. Mos extraneos adoptandi apud veteres usitatissimus. 485. 1. eosque cognationis naturalis vocabulis appellandi exempla permulta apud scriptores quarti, & quinti sæculi. *ibid.* 2.
- Ægyptus* ab diæcesi Orientis, sed non ab imperio Orientali distincta sub Diocletiano. 374. 1.
- Æra Diocletiani* apud Ægyptios & Alexandrinus dicta æra Martyrum. 359. 2. ab ejus imperii initio apud Alexandrinos suos annos numerat; cur dicta æra Martyrum. 360. 2. varie appellata. 361. 1.
- Agape*, *Chionia*, & *Irene* sorores Aquilejenses ubi passæ. 425. 2. an confundendæ cum tribus sororibus Homonymis martyribus Theffalonicensibus. 426. 1. & *seqq.* Salonæ videntur interemptæ. 428. 1. 429. 2.
- Agapetus* Papa jussu Theodati legatione fungitur ad Justinianum. 192. 1. & CP. morbo extinguitur. *ibid.*
- Agilulphus* Rex Langobardorum Cremonam & Mantuam capit. 293. 2.
- Agnomen* quid sit. 347. 2.
- Ajo* Dux Beneventanorum exercitum ducit contra Slavos & interficitur. 342. 2.
- Alani* partim Europei, partim Asiatici, alias amici, alias infesti Romanis. 61. 2. adscripti militiæ Romanæ, in Galliam, deinde in Hispaniam, demum in Africam migrarunt. 62. 1.
- Alaricus* Illyricum, & Dalmatiam vastat; in Italiam perumpit, & apud Pollentiam cæditur. 47. 2. Galliam ex Honorii consensu petens Romanos, a quibus irritatus fuerat, cædit. *ibid.* revertitur in Pannoniam. 48. 1. prima & secunda Alarici expeditio. 58. 1. 2. Romam expugnat. 59. 1. ejus obitus. *ibid.* Bellum inter Alaricum & Clodoveum. Alaricus victus & cæsus. 149. 2.
- Alboinus* Rex Langobardorum universa Italia positus præter Romam, & Ravennam, insidiis uxoris suæ perit. 212. 2.
- Alyson* Ep. Nicopolitanus cum Acacii nomen damnasset, receptus in gratiam Ecclesiæ Romanæ CP. obiit. 154. 1.
- Alexandra* vel uxor secunda, vel concubina Diocletiani. 496. 1.
- Altinum* oppidum, ejusque positio. 50. 2. 51. 1.
- Amalaricus* Alarici filius in Hispaniam secedit. 149. 2.
- Amalasuntha* Theodorici filia cum Athalarici tutela regni Gothici administrationem suscepit. 158. 1. verat Catholicos vexari. *ibid.* 2. ab Athalarico filio despecta, & Gothorum insidiis appetita Justiniani fidem implorat. 177. 2. eidemque Italiam se tradituram promittit. *ibid.* Athalarico extincto Theodatum regis dignitatis consortem facit, a quo occiditur. 178. 1.
- Anachorita*: incommoda vitæ Anachoriticæ. 52. 1.
- Anachronismus* Diocletis corrigitur. 147. 1.
- S. Anastasia* martyr; ejus historiæ auctoritas vindicatur. 427. 1. quæ huic historiæ objecit Ruinartius refelluntur: *ibid.* ubi passa fuerit, 431. 1. ejus corpus Constantinopoli Iadram translatum. *ibid.*
- Anastasius* Imp. fautor hæreticorum, & Hæsi-tantium sectator. 136. 2. Theodorico bellum indixit, & classe immissa oram Italiæ depopulatur. 149. 2.
- Ancona* obsidione Gothorum liberata. 204. 2.
- Andreas* Tribunus cum tota sua cohorte martyr in persecutione Diocletiana. 433. 2.
- Anni* a Consulibus vacui designari solebant nota consulari desumpta a Consulibus superiorum annorum. 274. 1.
- Annus* Ægyptiacus ad normam anni Juliani redactus post Alexandriam ab Augusto captam. 360. 1.
- Anatbemi* a Leone Aug. Imperator occidentis creatus. 112. 2. interficitur. 113. 2.
- Apocrisarius* quinam ejusque officium. 229. 2.
- Appenius* e Sirmienti clade profugus non erat Præfectus Prætorio Illyrici, ac fortasse ne Vicarius quidem Præfecti Illyrici. 96. 2.
- Aquilejenses* Pelagio faventes libellum mittunt ad Augustinum metropolitam. 81. 2.
- Aquilejensis* Ecclesia, exciso Sirmio, Scarabantiensem, & fortasse Æmoniensensem etiam adeptæ est. 97. 1. provincia post obitum Severi Patriarchæ in duas partes divisa, & duo Patriarchæ creari cœpti, alter schismaticus in Aquileia veteri, alter catholicus apud Gradum. 293. 2.
- Archidiaconus* post Episcopi obitum rerum & vestigialium Ecclesiæ curam plerumque gerebat in Ecclesia Occidentali, & Salonitana. 128. 2. in omni clero auctoritate secundus ab Episcopo. 219. 1. Archidiaconi munera. *ibid.* legi.

legitimum Archidiaconi jus reprehendendi Episcopum Ecclesie bona dilapidantem. *ibid.*
 2. Archidiaconi instituendi auctoritas omnis in Episcopo residet, *ibid.* non autem ejusdem ab officio removendi, nisi judicialis formula legitimam causam omnes edoceat. 220. 1. Archidiaconus exauctorari nequit sine maxima injuria. *ibid.* praeest Archipresbytero, & Abbatibus, *ibid.* vice Episcopi in universa diocesi fungitur. *ibid.* 2. Presbyteratum cum Archidiaconatu conjungi veteabant leges Ecclesiasticæ. 221. 1.
Archiepiscopus: hic titulus olim primariis Episcopis, & Metropolitans attributus. 164. 1.
Ariana hæresis Pannoniam invadit. 6. 1. in Illyrico invalescit. 33. 2.
Ariani; eorum legati e conciliabulo Antiocheno a Constante Augusto rejecti. 13. 1, quatuor fidei formulas in eo Conciliabulo condunt. *ibid.* novam fidei formulam componunt, quam Occidentales Episcopi respuunt, *ibid.* concordia inter Arianos & Semiarios Sirmii constituta. 29. 2. Dissident iterum in Synodo Seleuciensi, & Ariani secessione facta Constantinopolim confugiunt, & ibi novam Synodum cogunt. 21. 1.
Arius exsul ad Illyrios. 6. 1, ab exilio revocatus, *ibid.* 2. turpissime moritur. 7. 1.
S. Artemia ab Diocletiano, & Serena genita. 301. cur dicta soror S. Susannæ. *ibid.* Artemia vere fuit filia S. Serenæ. *ibid.* de anno ejus natali. *ibid.* 2. de Artemia quæ scripserit Baronius? *ibid.* quæ Cuperus? & refelluntur. 302. 1. 319. 1. pro Artemia stant Martyrologi ætatis mediæ, aliique scriptores, *ibid.* Acta S. Artemiæ deperdita, *ibid.* 3. a dæmone obfessa liberatur a S. Cyriaco, & baptizatur. 308. 2. occiditur. 310. 2. & juxta S. Susannam sepelitur. 315. 2. Cur de Artemia antiqui pauca vel nulla scripserint. 319. 1. Dies ejus martyrii incertus, videtur esse tamen 16. Martii. 327. 2. eodem ac Cyriacus die, ac supplicii genere interfecta. *ibid.* & sequi. sepulta in cœmeterio Alexandri apud Serenam & Susannam. 328. 1. ejus reliquiæ ad S. Silvest. in Campo Martio, & S. Mariam in Equiro translatae, *ibid.* 2. Inventio duplex S. Artemiæ in æde S. Mariæ in Equiro. 329. 1. ejus cultus Romanus. *ibid.* 3.
Astinarius, & Ulisigalus Salonam obsident incalsum. 183. 1.
Aspar & Ardaburius jussu Leonis Imp. interfecti. 113. 2.
Asturius fueritne Toletanus, an Complutensis Episcopus? 68. 2. retinendus inter Episcopos Toletanos. 69. 1.
Athanasius in exilium pulsus. 6. 2. a Constantino in suam sedem restitutus. 7. 1. ejus epistolæ ad Solitarios locus corruptus emendatur. 11. 1. in Antiocheno concilio iterum damnatus. 12. 1. in concilio Romano absolutus. *ibid.* 2. Et in Concilio Sardicensi. 14. 1. Naïffo Aquilejam profectus iter habuit per Dalmatiam. 15. 2. in concilio Romano Liberii rursus absolutus. 18. 2. in concilio Arelatensi, itemque Mediolanensi damnatio Athanasii per vim extorta. 19. 1. ejus literæ ad Jovianum Imp. 24. 2.
Attila provincias orientales devastat. 99. 1. pax ab Attila pecunia redempta. *ibid.* ejus audacia et ferocia, & superba ad Valentinianum & Martianum legatio. 103. 1. victus in Gal-

lia & cæsus. *ibid.* Italiam invadit, an antea Dalmatiam devastarit. 103. 2. & seqq. primos *Attilæ* e Pannonia erumpentis impetus excepit Aquileja. 106. 1. Attilæ interitus. 106. 2.
Avares Sirmio potiuntur, a quibus Tiberius Imp. pacem pecunia redimit. 213. 1. Illyricas provincias urbefque populabundi evertunt, & Mauritius Imp. iniquissimis conditionibus pacem redimit. 235. 2. duplici clade affecti a Comentiolo. 237. 1. victi a Prisco. *ibid.* 2. irrumpunt in Dalmatiam; Belicham & plures alias urbes expugnant. 285. 2. unde dicti; iidem atque Hunni. 309. 1. Avares & Slavi everfores Salonæ; & unde in Dalmatiam venerint. 310. 2. Avarum regio ultra Danubium. *ibid.* Avares ab Justiniano sedes ultra Danubium obtinuerunt, & Pannoniam concessu Langobardorum occuparunt. 311. 1. sparsis per agros tuguriis habitabant; præda & rapto vivere conlueverant. *ibid.* Avares & Slavi Salonam evertunt. 310. 2. Epidaurum etiam excindunt. 316. 1. Mediterraneam regionem occupant. *ibid.* 2. Mæsia superior direpta, & occupata ab Avaribus, itemque Istria. *ibid.*
Augusti fratres appellati. 365. 1.
Avitus Imp. Occidentis Imperio pulsus fit Episcopus Placentiæ. 107. 1.
Aurelia gens & familia. 349. 2.
Autbaris Langobardorum regnum in Italia obtinet. 236. 1.
Auxentius Mediol. Ep. Illyricos Epp. ad suas partes trahere frustra conatur. 36. 1. damnatur in Conc. Rom. sub Damaso. 37. 1.

B

B **Accaudæ** in Gallia seditionem excitant. 362. 2.
Baluzius refellitur. 359. 1. ejus interpretatio Lactantiana de Prisca uxore Diocletiani late confutatur. 484. & seqq. interpretationem suam prætulit auctoritati veterum Actorum & Martyrologiorum. 486. 2. Acta S. Susannæ a Baluzio contempta. 487. 2. Lactantius a Baluzio correctus sive interpolatus. 489. 2. nulla ratione correctionis reddita. 490. 1. refellitur. 389. 2.
Barcensis civitas quænam, & ubi sita. 140. 2. Bathia ad Confluentes Dravi & Danubii, neque a Barcensi, neque a Bacensi urbe videtur differre. 141. 1. in ea ab Honorio Ep. Salonitano fundatus novus Episcopatus. 139. 2.
Belicha urbs, ejus situs investigatur, dicta etiam Balea & Baloje. 285. 2.
Belisarius Italicæ expeditioni præfectus Siciliam Gothis adimit. 178. 2. Neapolim expugnat. 182. 1. Ravennam obsidet & capit. 184. 1. Vitigem captum secum CP. abducit. *ibid.* ex Epiro in Italiam redit. 203. 2. Romam recipit. *ibid.* Constantinopolim revocatur. 204. 1. vincit Hunnos. 209. 1.
S. Benedictus restitutor auctorque Monachalis instituti in Occidente. 55. 1. ejus ordo in Dalmatiam receptus. *ibid.*
Bonosus Ep. Sardicensis hæresiarcha in concilio Macedoniano damnatus. 45. 1.
Bonosus æqualis & condiscipulus S. Hieronymi Anachorita in aliqua insularum Dalmatiæ. 51. 1. 2.
Bulgari atque Hunni Illyricas provincias infestant. 192. 2. quænam gens? 214. 1. Macedo-

doniam, Masiā, Thraciam occupant. *ibid.* 2.

G

Cæsares filii Augustorum appellati. 365. 1.
Cajus Aurelius Valerius avus Diocletiani, quo nemo ex gente Valeria Salonitana reperitur antiquior; ab eo Diocletianus cæteræque Valeriorum familiæ. 341. 1.

Cajus & Gabinius ex genere Diocletiani, & fratres germani. 351. 2. patruels Diocletiani, 352. 1. Acta S. Caii nunquam extant, nisi in Actis SS. Susannæ & Sebastiani. 530. 1. 2. prænomen Caii commune fuit genti Valeriæ Salonitanæ, & proprium factum Caii Pontificis. 538. 2. Cajus natione Dalmata Salonitanus fuit. 539. 1. Cajus & Gabinius e Dalmatia quando Romam migrarint. 540. 1. genus maternum Caii ex Hispania deductum refellitur. *ibid.* 2. Cajus Pontificatum gessit annos duodecim. 541. 2. de numero dierum, quos annis & mensibus Cajani Pontificatus addi oportet. 542. 1. præter an. 12. & menses 4. Pontificatum gessit septem dies. 543. 1. obiit an. 296. die 27. Aprilis. *ibid.* ejus decreta. *ibid.* epistola Caii commentitia. *ibid.* 2. S. Sebastianum Ecclesiæ defensorem constituit, & Thebæos in Galliam proficiscentes excipit. *ibid.* utrum inter Martyres, vel Confessores recensendus sit. 544. 2. & *seqq.* causa mortis Caii. 546. 2. & *seq.* mortuus est in cœmeterio Callisti. 547. 2. duplex inventio corporis S. Caii. 548. 2. secunda certior. 549. 1. & *seqq.* plures Caii martyres. *ibid.* 2. multæ urbes & Ecclesiæ sibi vindicant corpus S. Caii. 553. 1. corpus S. Caii latere in hypogæo Basilicæ Vaticanæ quædam inscriptio docet, sed falso. *ibid.* 2. plures SS. Caii, quorum reliquiæ illis ecclesiis adjudicari possunt, quæ corpus S. Caii Pp. apud se asservari falso gloriantur. 554. 2. ex corpore S. Caii reperto a. 1622. aliquot reliquiæ detractæ, & variis urbis ecclesiis divisæ. 555. 1. Romæ in ejus templo non integrum esse, sed ejus partem aliquam. *ibid.* 2. sex dies nomini S. Caii consecrati 557. 2. & *seq.* domus Caii in ejus honorem consecrata. Statio in ejus ædibus. 561. 2. ædes S. Caii collapsa & titulus ad ecclesiam SS. quatuor Coronatorum translatus. 562. 2. Urbanus VIII. templum S. Caii in urbe restituit. *ibid.* templi Cajani cura Virginibus Barberinis commissa. 563. 2. Caii cultus in Dalmatia superiori. *ibid.* in inferiori. 564. 1. studia Episcoporum Dalmatiæ pro S. Caii cultu augendo. *ibid.* & *seq.*

Cajus Maximinus, vel Maximus pater SS. Caii & Gabinii. 352. 1. patruus Diocletiani. *ibid.* Senator & Consul; idem fortasse ac M. Valerius Maximus an. 281. Consul. *ibid.* 2. fuit fortassis Consul extraordinarius. 353. 1.

Callinicus Exarchus Ravennæ susceptus Romano opem Gregorio M. tulit ad reducendos schismaticos. 284. 2.

SS. Cantius, Cantianus, & Cantianilla cum Proto eorum magistro Aquilejæ martyrium passi. 425. 2. eorum martyrium nequit referri ad persecutionem universalem Diocletiani. 428. 2. sed ad an. 290. referendum est. 429. 1.

Capruensis, ejectione schismatico Catholicum Episcopum petunt. 289. 2.

Carausius in Britannia regnum occupat. 367. 1.

Castorius clericus Romanus ex ordine Notario-

rum, sedis Apostolicæ Apocrifarius Ravennæ, & Curator patrimonii Apostolici. 276. 1. 2. ad eum scribit Gregorius M. 277. 1. iudex secundarius in causa Maximj Salonitani Ep.

Censuræ illustrium scriptorum in Chronologos & interpretes Hispanienses. 67. 2. & *seq.* 478. 1. 2. 479. 1.

Chaganus Romanos captivos interficit, quos vel minimo pretio redimere Mauritius noluit. 292. 1. qui Chagano annuum vectigal augere cogitur. *ibid.* Chaganus junior Venetiam & Carniam diripuit, Gislolphum Ducem Forojuliensem interfecit. 294. 1.

Chartularii quinquam, eorumque munus. 276. 1.

Chasroes Persarum rex Hierosolymam capit, & sancta Crux in Persidem asportata. 295. 2.

Chrisma conferendi jus ordinarium penes Episcopos. 140. 1. in Sardinia usurpatum a Presbyteris, quibus Gregorius P. illud primum ademit, deinde extra ordinem concessit. *ib.* & 2.

Chrobati & Serbli nationes Slavonicæ. 317. 2. illis Heraclius Dalmatiam sub conditione annui tributi concessit. 318. 1. cum Avaribus bellum gerunt. *ibid.* quibus expulsis Dalmatia Mediterranea potuntur. *ibid.* 2. hac bipartito divisa, pars Occidentalis Chrobatis, pax Orientalis Serblis; prior Chrobatia, posterior Serblia dicta. *ibid.*

Chronica Hispaniensium antiquis & illustribus scriptoribus falso supposita. 66. 2.

Cimelia quæ dicantur. 224. 1.

Claudius & Maximus fratres a quonam geniti. 353. 2. patruels Diocletiani, itemque Caii & Gabinii. 354. 1. Maximus Comes rei privatæ, Claudius clarissimus. *ibid.* & 612. 2. hujus filii. *ibid.* 2. Claudius fidem christianam amplectitur. 579. 1. 2. Cajum adit cum uxore & filiis, & baptizantur. 581. 1. 2. sua erogat pauperibus, & captivos dimittit. *ibid.* ducit fratrem Maximum ad Gabinium. 582. 2. Maximus baptizatur. 583. 1. sua pauperibus per Thrasionem largitur; accusatur apud Diocletianum, qui jubet Maximum cum Claudio & aliis comprehendere & flammis absumi. *ibid.* 2. Claudius & Maximus familiares Diocletiani. 611. 2. Maximus Diocletiano cur suspectus de peculatione. 612. 2. Claudius cum sociis martyrium subiit an. 295. 18. Februarii. 613. 1. Maximus capite abscisso occubuit. 614. 2.

Clerici ecclesias suas deserere prohibentur variis canonibus. 167. 2. cur aliquando clericis liceret ab suis ad alias Ecclesias transire. *ibid.* nullus olim Clericus initiabatur, quin aliqui ecclesiasticæ procuratori destinaretur. 168. 1. clericorum numerus non augendus ultra quam necessitas postulat. *ibid.* Clericis ad victum cultumque necessaria præbenda. 168. 2. Clericis a negotiis forensibus abstinendum. *ibid.* quid Clericis impune liceat in judiciis; & poenæ in Clericos usurarios. 169. 1.

Codices antiqui. His licet mendosis, & interpolatis non omnis auctoritas deroganda. 490. 2. sed illis præferendi sunt codices germani & sinceri. 491. 1.

Cœmeteria inter & Arenarias quid intersit? 473. 1. Cœmeterium Alexandri quoddam, & ubi situm. 597. 2. forte idem ac cœmeterium ad Nymphas. 598. 1. etymologia cœmeterii. 599. 1.

Cognomen quid sit? 347. 1.

Comitatus quid sit? 166. 2. Sanctio Justiniani, qua

- qua cavetur, ne episcopi ad urbem regiam accedant, nisi Imperator illuc adeundi potestatem fecerit. *ibid.*
- Commentarius** Regum Dalmatiae cur Slavonicus dicendus sit, ejusque auctor Slavonicus, & interpretres Latinus presbyter Diocleates. 141. 1. item Marcus Marulus interpretres latinus ejusdem commentarii. 142. 1. Duo exemplaria Historiae Slavonicae Diocletianum, & Marulanum inter se diversa; tertium Marulano simile repertum in Craina. *ibid.* & 2. cur Diocleates a Slavis huic Commentario titulum imposuit. 143. 1. argumentum historiae Diocletianae, in qua multae labe, multique errores. 144. 1. non videtur tamen omnino respuenda. *ib.* 2.
- Concilium** Sardicense, in quo Athanasius absolutus, ejusque calumniatores condemnati. 14. 1. provinciae episcoporum Sardicensium. *ibid.* 2. Mediolanense adversus Photinum. 15. 2. Sirmienense conflatum ex Semiarianis, & prima formula Sirmienensis Semiariana. 18. 1. secunda formula. Concilii Sirmienensis omnino Ariana. 19. 2. tertia formula Sirmienensis. 20. 2. Ariminense Concilium primo legitimum & oecumenicum. *ibid.* in conciliabulum desit. 21. 1. Illyricum habitum post Lamplacenum contra Arianos & Semiarianos. 27. 1. 2. Tempus hujus concilii. *ibid.* & *seq.* locus hujus concilii incertus. 30. 1. forte Theffalonica. *ibid.* 2. Concilium Singidunense Arianum. 34. 1. Romana duo sub Damaso. 34. 1. & 37. 1. alia duo adversus Apollinarem. 39. 2. Constantinopolitanum adversus Macedonianos approbatum a Damaso. 41. 2. Concilium Aquilejense jussu Gratiani convocatum, in quo Palladius & Secundianus damnati. 43. 1. 2. generale Romanum ob controversiam Antiochenam. *ibid.* 2. & causa Paullino adjudicata. 44. 1. Macedonicum contra Bonosum. 45. 1. Mediolanense contra Jovinianum. 45. 2. Nationale Carthaginense adversus Pelagium. 61. 2. Romanum, in quo damnatus Nestorius. 91. 2. Romanum, in quo acta conciliabuli Ephesini rescissa, & ex quo litterae ad Theodosium Imp. Pulcheriam Aug. & clerum CP. datae. 100. 2. quid sit concilium virtuale. 102. 1. Chalcedonense universale, in quo Conciliabulum ephesinum reprobatur, Eutyches & Dioscorus damnati. 102. 2. Romana sub Symmacho concilia. 137. 2. primum Provinciale Salonitanum. 162. 2. Salonitanum secundum. 173. 1. Concilia provincialia bis in anno celebrari praecipiunt Canones. 176. 2. Constantinopolitanum damnat tria capitula. 199. 1. post approbationem sedis Apostolicae oecumenicum. 199. 2. Gradense in quo sedes Aquilejensis Gradum translata. 213. 2. Cyrthense ad Episcopum illius ecclesiae creandum convocatum revocari ad an. 305. oportet. 438. 1. 2. Arelatense in causa Donatistarum. 458. 1.
- Confessio**, & Martyrium quid sint? 602. 1.
- Confessores** qui nunc dici soleant, quibusve olim id nominis tribui solet. 499. 2.
- Consecratio** Episcoporum cur Diei Dominico affixa sit. 126. 1. ritus veteris ecclesiae ad Divos consecrandos. 597. 1.
- Constans** Imp. typum promulgat. 325. 1. qui rejectus fuit a Concilio Lateranensi sub Martino. *ibid.*
- Constantinopolis** a Barbaris obfessa & divinitus liberata. 296. 2.
- Constantinus** M. Imperator saepe Illyricum & Dalmatiam adiit. 2. 1. Sardicae Crispum & Constantinum filios, item Licinium juniorem Caesares appellat. 2. 1. fere semper in Pannonia, Dacia & Dardania ante bellum postremum Licinianum. *ibid.* 2. Dalmatiam & Salonam ex itinere Aquilejensi adiit. *ibid.* ejus leges Christianis perutiles. 3. 1. templa per Diocletianum diruta Constantini jussu Salonae reaedificandi coepit. *ibid.* Crispum filium falsi criminis accusatum interficit. 5. 1. ejus ardor in persequendis Arianis interdum deferbuit. 6. 1. Constantinopolim condit & dedicat. *ibid.* 2. obit 7. 1. ab Galerio male habitus, & custodia Galeriana clausus, ad patrem Constantium morti proximum se contulit, ei que in Imperio successit. 402. 2. unde fugerit ad patrem. 403. 2. vincit Maxentium. 408. 2. primus Augustus a Senatu Rom. nuncupatus. *ibid.* & 409. 1. Statuas Herculi & Diocletiani evertit 409. 1. Mediolani nuptias Constantiae cum Licinio celebrat. *ibid.* Victo Maxentio Romae edictum pro Christianis edit, distinguendum ab altero simili edicto, quod postea Mediolani promulgavit. 453. & 454. & 456. edictum Mediolanense Constantini ex Laetantio describitur. 455. 2. Constantinus controversiam Donatistarum in concilio Romano dijudicandam Melchiadi Pontifici committit. 457. 2. iterum a Donatistis appellatus Arelate concilium convocari jubet, ubi & ipse interesse voluit. 458. 1. Licinium duplici praelio vincit. 459. 2. tres Caesares creat. 460. 1. novum bellum aggreditur contra Licinium, quem triplici clade afficit. 461. 1. Lex Constantini post debellatum Licinium. *ibid.* epistola Constantiae ad Constantinum fratrem de Licinii in Christianos saevitia. 464. 1.
- Constantinus** junior Imp. bellum cum fratre gerens in acie interit. 7. 1.
- Constantius Chlorus** cum Sarmatis rem bene gerit. 369. 2. Caesar creatur quo anno. 369. 2. & 370. 1. 2. genus Constantii. 371. 2. Galerio loci primatu antecellens. 374. 2. ante Galerium in antiquis monumentis nominatus. 375. 1. in Gallia rem bene gerit. 378. 1. ex Caesare creatur Augustus. 394. 2. ejus obitus. 402. 2. quam conatus sit mitigare persecutionem a Diocletiano indictam, tamen avertere omnino non potuit. 442. 2.
- Constantius** Imp. Dalmatis catholicis infestus. 22. 2. moritur. 13. 1.
- Controversia** de tribus Capitulis ab Nestorianis orta. 195. 1. quznam tria illa Capitula. *ibid.* Causam quis dederit huic controversiae. 195. 2. Justinianus tria capitula damnat, & Vigilium P. CP. vocat. *ibid.* Conspiratio Occidentalium ad defendenda tria Capitula. 196. 1.
- Craina** quid significet? 142. 2.
- Critici**. E nimia quorundam Criticorum licentia quanta perniciēs Divis, eorumque historiis impendeat. 488. 2.
- Curiosi**, Magistratus in Dalmatia, & alibi ab Honorio abolitus. 75. 2.
- S. Cyriacus** & Socii alimenta suppeditant Christianis ad opera laboriosa damnatis. 506. 1. comprehenduntur. S. Cyriacus a Dæmone liberat Artemiam filiam Diocletiani. 508. 2. item Jobiam filiam Saporis. 509. 1. capite plectitur. 504. 1. profectio Persica Cyriaci videtur Baronio consista. 516. 2. defenditur. 517. 1. & *seqq.* Saporess, ad quem missus

sus fuit Cyriacus, erat Persarum Dynasta, non Rex. 518. 2.
Cyrillus Alex. omnium primus oppugnavit Nestorium, atque ad sedem Apostolicam detulit 91. 2. Legatus Cælestini in causa Nestorii. 92. 1.
Czechus & *Lechus* Sentulati filii regnum obtinent, alter in Bohemia, alter in Polonia. 181. 2.

D

D *Aja*, vel *Daza*, dictus postea *Galerius Maximinus*, vel *Maximianus*, creatur Cæsar. 395. 2. seipse Augustum appellat. 406. 2. provincias *Licinii* invadit. 410. 1. ejus fuga & interitus. *ibid.* 2. feritas. 441. 1. abolet edictum *Galerianum* pro Christianis, quos dire persequitur. 452. & *seq.* ejus calumnie, fraudesque in Christianos. 453. simulat se obsequi litteris & edicto *Constantini*, occulte tamen Christianos persequi, ac necare non destitit. *ibid.* victus a *Licinio* edictum secundum Christianos emittit, ejusque miserandus interitus. 456. 457.
Dalmata copiis navalibus, reisque maritimæ scientia præstantes. 150. 1. jubentur *Athalarico* fidem suam sacramento obstringere. 159. 1. ejurato schismate ad sinum ecclesiæ redierunt. 208. 1. ab Romanis deficiunt. 380. 2.
Dalmatia Monachis & Monasteriis referta. 51. 1. a Gothis vastata. 59. 2. sæpius a Gothis depopulata. 60. 1. & a Suevis. 110. 1. *Dalmatia* Germanica. *ibid.* *Dalmatiæ* status sub *Theodorico* felicior. 132. 2. novum regnum in *Dalmatia* conditum. 141. 2. *Dalmatia* metallorum ferax. 152. 1. Magistratus sub *Theodorico* *Dalmatiæ* præpositi. 155. 2. *Dalmatia* ad gradum provinciarum consularium elevata. *ibid.* numquam alium ab Romano Pontifice Primatem agnovit. 188. 2. nomen suum ac fines usque ad *Danubium* propagavit. 190. 2. olim dicta *Liburnia*. 380. 2.
Damasus Papa in Conc. Romano *Arianos* damnat. 34. 1. alterum ejus Concilium. 37. 1. alia duo. 39. 2. generale a *Damasso* convocatum ob controversiam *Antiochenam*. 43. 2. obit. 44. 2.
Defensores Ecclesiæ, eorumque munia. 77. 2. & 424. 1. in *Dalmatia* antiquitus constitui cepti. *ibid.* ex ordine laicorum delecti. *ibid.* apud Græcos primum, deinde etiam apud Latinos ex ordine Clericorum. 6. 1. & 293. 1.
Demosthenes auctor defectionis *Dalmatiæ*, foras se ex genere *Cari* & *Carioi*. 380. 1. classe Pontica potius *Ariminum* excindit. 382. 1.
Deposito quid significet? 558. 2. apud Martyrologos idem sæpe significat *Natalis* ac *Deposito*. 560. 2.
Dioclea mater *Diocletiani* *Dalmatiæ* regimini præposita. 366. 1.
Diocletianus, cujus avus *C. Aurelius Valerius Salonitanus*. 341. 1. apud Scriptores *Valerii* prænomine donatus, item *Gaii*, & *Aurelii*. *ibid.* 2. ejus parens *Valerius*. 342. 1. ignobilitas a Scriptoribus ei objecta. *ibid.* 2. alii eum scribæ filium, alii *Libertino* patre genitum, alii *Libertinum* vocant. 344. 1. ab omni servitutis notas vindicatur. *ibid.* non fuit *Libertus*, neque *Libertinus*, sed scribæ filius. *ibid.* 2. *Diocletiano* nobilitatem generis attribuunt a *S. Sufannæ*. 344. 1. unde *Diocles* cognominatus, antequam Imperator fieret. *ibid.* 2.

& 350. 1. ejus patria an *Dioclea*? 345. 1. *Salona* ejus patria. *ibid.* 2. natus est prope *Salonam* in oppidulo *Dioclea*. 346. 1. appellatus *C. Aurelius Valerius Diocletianus*. 348. 2. plures habuit uxores, & quas? 350. 1. 2. quinam ejus filii & nepotes adoptivi. 351. 1. quo anno natus. 356. 1. militiæ nomen dedit. Præfectus exercitus *Mæsiaci*. Præpositus *Domesticis*. 357. 1. Imperator apud *Chalcedonem* ab exercitu appellatus, ejusque indoles. *ibid.* 2. initium imperii cum anno 284. colligandum. 358. 1. dies suscepti imperii est 17. Septembris. 359. 1. Primus *Diocletiani* Consulat. *Carinum* vincit, ac cædit. 361. 2. ejus clementia in victos. 361. 1. *Maximianum* *Herculum* Cæsarem, ac deinde *Augustum* dicit. *ibid.* 2. & 363. 1. 2. ejus victoriæ de *Germanis*, & *Britannis*. *Nicomediæ* auget ornatque. 364. 2. *Diocletianus* & *Herculus* *Romam* conveniunt, & Christianos vexare incipiunt. 366. 1. 2. & 422. 1. cum *Persis* feliciter pugnavit. 367. 2. *Diocletiani* in *Pannoniam* adventus, & de *Barbaris* victoriæ. *ibid.* & 368. 1. leges conditæ in variis urbibus. 368. 1. quinquennalia. *ibid.* *Diocletianus* & *Maximianus* *Mediolani* conveniunt. *ibid.* *Itinera* *Diocletiani*. 369. 1. *Diocletianus* & *Maximianus* *Nicomediæ* conveniunt, & Cæsares creant *Constantium Chlorum*, & *Galerium Armentarium*. 369. 2. 372. *Diocletianus* ipse sibi novam uxorem adscivit, & *Maximiano* despondit *Sufannam*. 372. 2. ademit Senatui populoque Romano, quidquid juris, ac potestatis superiores Imperatores eidem reliquerant. 373. 1. auctoritate tum *Herculio*, tum duobus Cæsaribus præerat. 374. 2. *Romæ* decennia celebrat, & repudiata *Serena Alexandram* ducit. 375. 2. *Illyricas* provincias lustrat, legeique ab eo conditæ. 376. 1. *Sufannam* *Herculio* in matrimonium tradere decernit. 377. 1. sextum consulum *Romæ* init. 377. 2. *Georgium* Ep. *Salonit.* & *Alexandram* conjugem suam interfecit. 378. 1. *Alexandriam* recipit *Achilleo* cælo. *ibid.* *Romam* redit. 383. 1. *Dalmatiam* & *Illyricum* adiit. *ibid.* 2. *Salonæ* imperium deponendi consilium cum *Herculio* capit. 384. 1. universalem persecutionem in Christianos indicit. 385. 1. *Romam* venit, vicennalia celebrat, ac triumphum agit. 386. 1. *Ravennæ* novum consulum init, & *Ariminum* reedificat. *ibid.* 2. *Nicomediæ* æger proficiscitur. 387. 1. *Circum* *Nicomediensem* dedicavit, inde in lethalem morbum incidit. 388. 2. quæ causæ illum impulerint ad deponendum imperium. 389. 1. & *seqq.* quo anno illud deposuerit. 393. 1. novos Augustos & Cæsares creat, & quos. 394. 2. & *seqq.* quid & quantum auctoritatis, jurisque publici sibi reservavit? 398. 2. & *seqq.* *Decimus* consulum *Diocletiani*. 400. 1. Cur *Victor* Imperio *Diocletiano* quinque annos adjecerit. 401. 1. & *seqq.* Quando obierit. 411. 1. ubi obierit, 413. 2.
Dionysius Exiguus æræ Christianæ inventor, & cycli *Patchalis*. 159. 2. Collectio canonum *Dionysiana*; laudatur a *Cassiodoro*. 160. 1.
Discorus Ep. Alex. fautor *Eutychetis*. 100. 1. in concilio *Chalcedon.* damnatur. 102. 2.
Divisio Imperii, & *Illyrici* in *Orientale*, & *Occidentale*. 461. 1. Eorumque provinciæ. *ibid.* 2.
Dodwvellus, *Henricus*; ejus audacia & temeritas fabulatores appellandi *Martyrologos*. 487. 1.
Do

Domestici quinquam, & eorum officia, variaeque genera. 115. 2. mos creandi Domesticos viguit etiam in Occidente, & apud Reges Gothorum in Italia. *ibid.* vide etiam. 357. 1. 2. *Donatista* schisma constat, qua occasione, quibusque auctoribus, 449. *Et seq.* Constantinum interpellant, & in concilio Romano damnantur. 457. 2. causa iterum cadunt in concilio Arelatense. 458. 1. *Donatus* Ep. Carthag. Filium Patri consubstantialem esse docuit, quamvis de Spiritu sancto & filio minus recte sentiret. 9. 2. *Donatus* Aquilejensis Presbyter persecutionem fugiens in spelunca quadam montis editissimi prope Salonam se abdit. 447. 1. inventus a Diocletiano variis tormentis subiecit, a quibus divinitus ereptus fugit in Aegyptum, ubi Thymis Episcopus eligitur, & martyr occubuit. *ibid.* *Donatus* a Casis Nigris Donatistarum Coryphaeus in Concilio Romano Melchias Episcopatu privatur. 457. 2. *Dorotheus* Thessalonic. Ep. ad Timotheum CP. deficit. 154. 1. Joannem Nicopolitanum vexit. 155. 1.

E

Effigies S. Mauri Ep. in sacello Lateranensi picta videtur referri posse ad Marinum Ep. Salonitanum. 1. 2. *Electio* novi Episcopi intra tres menses fieri debebat. 126. 1. mos antiquus eligendi Episcopos. *ibid.* in comitiis episcopalibus primas Episcopi, secundas Clerus, tertias populus tenebat. *ibid.* 2. ad eligendum Metropolitam Episcopi totius provinciae conveniebant. *ibid.* *Elevatio* quid significet? 558. 2. *Eleutheria* an uxor Diocletiani? 496. 2. fortassis eadem ac Alexandra. 498. 2. Alexandrae & Eleutheriae iidem mores. *ibid.* Eleutheria dicta etiam Eleutherium. 499. 1. *Elpidius* a Concilio Illyrico ad explorandam Orientalium fidem missus. 28. 1. *Ephesinum concilium*, seu latrocinium, & praedictorium Eutychetem absolvit, Flavianum damnat. 100. 1. ejus acta rescissa in Concilio Romano. *ibid.* 2. *Epidaurus* non a Romanis, ut censet Archidiaconus, sed capta est & eversa a Slavis, sive Abaribus. 320. 2. Epidaurus civitas, quam saeculo tertio excisam ferunt, saeculo sexto exreunte adhuc stabat. 321. 1. *Episcopus*. Cur aut pauci, aut nulli ex Occidente Episcopi ad Concilia Orientalia convenire consueverint. 4. 1. Episcopi Dalmatae Primati Romano subiecti, ad Concilium Romanum nationale adeundi lege tenebantur. 4. 2. Episcopus Stridonensis subiectus Primati Sirmienensi. *ibid.* dogma catholicum ab Illyricis Episcopis expositum. 28. 2. Episcopi Illyrici Ariminensem errorem damnant. 34. 2. de orthodoxa Illyricorum Antistitem fide nulla apud Episcopos Italiae suspicio. 36. 2. Episcopi aliquot suffraganei Ecclesiae Salonitanae. 76. 2. Illyrici orientalis vi ac fraude impulsu conciliabulo Ephesino subscribunt. 100. 1. Episcoporum omnium responsa ad Leonem Imp. pro Synodo Chalcedonensi. 109. 1. intra tres menses Episcoporum successores eligi debebant. 126. 1. Episcopi Episcopi damnant Acacium, ceteroque haereticos. 155. 1. Episcopi Galliarum Ec-

clesias Noricas sibi subiciunt, & Metropolitae Aquilejensis jurisdictionem in vadunt. 185. 2. illorum conatus prohibet Justinianus. *ibid.* Episcopus Meridiani omni jurisdictione privatus in Dacia Ripensi. 188. 2. Episcopi Illyrici coacta Synodo pro tribus capitulis decretum condunt. 197. 1. Africani coacta Synodo Vigilium P. ab Ecclesia sejungunt. *ibid.* *Epistola* Episcoporum Italiae ad Episcopos Illyrici. 21. 2. scripta ex Conc. Italico. 35. 1. 2. Illyricorum ad Orientales. 31. 1. Imperatorum Valentis & Valentiniani ad eosdem. *ibid.* 2. altera Episcoporum Italiae ad Illyricos Epistola. 36. 1. Epistola e Conc. Romano ad Petrum Salonitanum missa. 37. 1. 2. tres Synodicae Epistolae ad Imperatores e Concilio Aquilejensi. 43. 2. S. Joan. Chrysostomi ad Hefychium Ep. Salonit. 72. 2. binæ Innocentii P. ad Rufum Primatem Thessalonicensem. 76. 1. Epistolae duae S. Augustini ad Hefychium Salonit. Ep. 88. 2. 89. 2. binæ Epistolae Gelasii P. ad Honorium Ep. Salon. 134. 1. 135. 2. Epistola Theodorici ad Januarium Ep. Salon. 151. 2. duae ejusdem ad Praefectos Dalmatiae. 152. 2. & 153. 1. Alia ad Epiphanium Consularem Dalmatiae. 156. 1. Athalarici ad Romanos, Dalmatas, & Italos. 159. 1. Dionysii Exigui ad Stephanum Ep. Salonit. 160. 2. Gregorii P. ad Honoratum Archidiaconum Salon. 223. 2. binæ Gregorii ad Natalem Salon. Ep. 224. 1. 229. 1. alia ejusdem ad eundem. 227. 1. ejusdem ad Episcopos Dalmatiae. 228. 2. ejusdem ad Antonium Subdiaconum R. E. apocrisarium. 230. 2. Ejusdem alia ad Natalem Ep. 232. 1. binæ Gregorii; altera ad Natalem Ep. Salonit. 238. 2. altera ad Antonium Subdiaconum in causa Florentii Ep. Epidauritani. 239. 1. aliae Gregorii epistolae ad Antoninum Subdiaconum, pro electione novi Episcopi Salonitani. 241. 2. ad Honoratum Subd. 243. 1. ad Ecclesiam Salonit. pro confirmatione Honorati electi Ep. Salonitani. 244. 2. ad universos Episcopos per Dalmatiam. 253. 1. ad Maximum Praesumptorem in Salona. 255. 1. ad Marcellum Scholasticum. 256. 2. ad Constantinum Augustum. 257. 2. secunda ad Maximum Praesumptorem. 259. 2. tertia ad eundem. 260. 2. ad Clerum & Nobiles Salonae consistentes. 263. 2. ad Iadertinos. 264. 2. ad Sabinianum Ep. Iadertinum. 266. 1. ad Sabinianum Diaconum. 267. 2. secunda ad Sabinianum Ep. Iadertinum. 269. 1. tertia ad eundem. 270. 1. ad Marcellinum Proconsulem Dalmatiae. 271. 2. ad Constantium Ep. Mediolanensem. 274. 1. ad Marinianum Ep. Ravennae. 275. 2. ad Castorium Notarium. 277. 1. quarta ad Maximum Salonit. Ep. 280. 1. quinta ad eundem. 281. 1. sexta ad eundem. 287. 2. septima da eundem. 292. 2. *Error* libelli Synodici corrigitur. 35. 2. librarii in subscriptionibus concilii CP. 42. 2. duplex Catalogi Romani. 64. 1. 2. chronologicus Pseudo-Dextri 69. 2. alii ejusdem. 70. 1. Justiniani. 96. 1. Errata Procopii corrigitur. 124. 2. duplex error in nostris Prolegomenis emendatus. 182. 2. 291. 1. codicis Marulani. 206. 2. Historiae Salonit. a Thoma Archid. conscriptae. 231. 2. errata Archidiaconi perstringuntur. 309. 1. Error Surii tollitur. 353. 1.

Euge-

Eugenius tyrannus. 45. 2. Victus ac cæsus a Theodosio. 46. 1.
Euphemius immanissimus Præses quos martyrio affecerit Aquilejæ. 447. 2.
Eusebiani legationem ad Julium P. mittunt. 12. 1. Julii & Romanæ Synodi judicium declinant. *ibid.* ad concilium Sardicense citati Philippopolim secedunt, ibique Conciliabulum celebrant. 15. 1. epistolas Encyclias mittunt ad Episcopos omnium Ecclesiarum nomine Concilii Sardicensis. *ibid.*
Eusebius Vercellensis in Italiam regrediens Illyricum & Dalmatiam peragravit. 23. 1.
Eustathius Ep. Sebastenus a Lamplacena Synodo ad Liberium P. legatus. 27. 1. legatus Macedonianorum in Concilio Illyrico. 28. 1.
Eutropius Eunuchus interemptus. 47. 2.
Eutyches hæresiarcha damnatur in Concilio CP. 99. 2. litteræ Eutychetis ad Leonem P. & Episcopos Occidentales. *ibid.* absolutus in Ephesino latrocínio. 100. 1. in Concilio Chalcedonensi damnatus. 102. 2.

F

Felix post casum Liberii habitus est legitimus Pontifex. 20. 1.
Flaccitheus Rex Rugorum erga S. Severinum Apostolum Noricorum veneratione propensus 123. 2.
Forminus Ep. Tergestinus cum Ecclesia in gratiam redit. 289. 1.
Fortunatus Ep. Neapolitanus; ejus sanctitas. 8. 1.
Fortunatus sedem Gradensem invasit, qui direptis Ecclesiarum thesauris apud Langobardos se recepit. 297. 1.
Franci & Alemanni apud Capuas caesi, totaque Italia expulsi. 209. 1.
Frontinianista legendum in Epistola Gregorii M. ad Maximum Salonit. Ep. non Photinianista. 202. 1. detecti in Dalmatia. 286. 2. alii ad ecclesiam redierunt, alii solum vertunt. 289. 1.
Frontinianus Ep. Salonitanus defensor acerrimus trium Capitulorum etiam posteaquam damnati fuerunt a Vigilio. 200. 1. Judicatio Vigiliano graviter commotus auctor fuit Concilii Illyrici cogendi pro defensione Capitulorum. *ibid.* Frontinianus cum Dalmatis, Illyriis, Aquilejensibus, & Africanis Schismaticis. 201. 1. Constantinopolim accitus a Justiniano relegatur in Ægyptum; inde Ancyram transfertur. *ibid.* ab eo defensores Capitulorum dicti Frontinianistæ. *ibid.* Frontus ille, seu Frontinus, qui Mediolanensem sedem invasit, videtur fuisse Frontinianus Salonit. Ep. 202. 2. Fronti, seu Frontiniani miserandus interitus. 203. 1.
Fundatio novi Episcopatus spectat ad Metropoles, & Episcopos provinciales. 139. 2. interdum etiam ab Episcopis usurpata. *ibid.*

G

Gabinus civis Romanus ex genere Diocletiani, & frater S. Carii Pontificis, Presbyter, pater S. Susannæ. 567. 1. libros de religione scripsit. *ibid.* 2. quo genere martyrii sublatu fuerit, incertum. 568. 1. 2. anno 396. die 19. Februarii interiit. 569. 2. ejus corpus in ecclesia S. Susannæ Romæ asservatur.

570. 2. Gabinius M. conditus in basilica Vaticana diversus a Gabinio Presbytero. 573. 1.
Galerius, cui Armentario cognomen Cæsar creatus, & quo anno. 369. 2. & 370. 1. 2. ejus genus & mores. 371. 2. in Illyrico rem prospere gessit. 377. 1. cum Persis male pugnavit, ignominiose proinde a Diocletiano habitus, deinde victoriam retulit. 378. 2. ejus ob relatum de Persis victoriam arrogantia. 379. 2. Diocletianum, ut imperio cedat, hortatur. 385. 2. & vel invitum suis postulatis assentiri cogit. 393. 1. Augustus a Diocletiano creatur. 394. 2. Galerii arrogantia, avaritia, crudelitas. 402. 1. Romam frustra obsedit; & in Illyricum redit. 405. 2. morti proximus decretum secundum Christianos edidit, & misere interiit. 407. 2. Sualor, & impulsor persecutionis universalis. 436. 1. ejus odii & crudelitatis exempla in Christianos edita. *ibid.* Galeriani edicti pro Christianis exemplar a Lactantio descriptum exhibetur. 451. 2. Galerius nunquam Romam ingressus est. 526. 1. Non fuit Maximianus ille a Diocletiano Susannæ sponsus decretus. 589. 1. & seqq.
Galli iidem ac Norici, seu Japydes. 37. 1.
Gelasius P. de Pelagianis in Dalmatia grassantibus Honorium Ep. Salonit. admonet per epistolam. 134. 1. altera Gelasii Epistola ad eundem Honorium de eadem re. 135. 2. ejus ad Episcopos Illyrici epistola, & nominatim ad Episcopos Dalmatiz. 137. 1.
Genesius quando pro fide cæsus fuerit. 424. 2.
Genfericus Romam capit. 107. 1. oram Dalmaticam populatur. 108. 1.
Germinius in locum Photini Ep. Sirmienensis. 18. 1. abhorret ab impietate Ariana. 34. 1. obit. 40. 1.
Gildo Comes, qui tyrannidem in Africa occupaverat, victus ac cæsus. 47. 2.
Glycerius Salonæ natus sub Ætio Duce, & Marcellino militavit. 115. 1. ante imperium Domestici dignitatem obtinuit. 115. 2. post Olybrium imperium Occidentis obtinuit. 116. 1. Italiam a vastatione prohibet. 116. 2. in ordinem redigitur, & fit Episcopus Salonitanus. 117. 2. Glycerium ex Imperatore Episcopum Salonit. fuisse quinam tradant. 114. 1. 2. volens imperium deposuit. 118. 1. singularis ejus humanitas in Nepotem, qui eidem Imperium ademerat. *ibid.* 2. Glycerii obitus. 121. 1. Quæ de Glycerio Ennodius & Lupicinus scripserint, non ad Mediolanensem, sed ad Salonitanum Glycerium referenda esse contendit Marnavivius. 122. 1. 2.
Gothi, eorum origo & professio; eorumque divisio. 56. 1. Gothi antiqui dicti Getæ, an etiam Daci. *ibid.* vastant Romanas provincias. 57. 1. Romanæ militiæ adscripti *ibid.* 2. Mundum, ac Mauritium ejus filium in acie occidunt, & Salonam cum Dalmatia fere omni recipiunt. 179. 1. Romanum exercitum cadunt & fugant. 184. 1. bellum prospere gerunt in Italia, & in Dalmatia. 204. 1.
Gratianus patri successit, rei catholicæ studiosus. 40. 1. Valentinianum fratrem collegam adscivit, & imperat in Oriente. *ibid.* Theodosio imperium Orientis tradit, & occidentale imperium cum fratre Valentiniano dividit. 40. 2. hæreticis conventus interdicit. *ibid.* suorum insidiis perit. 44. 2.
Hæsi-

H

- H**æsitantes hæretici quinam? 136. 2.
Heraclius Imperator appellatur occiso Phoca. 294. 1. Bellum cum Persis aggreditur, eosque maxima clade afficit; & crucem Hierosolymam reportat. 296. 2. negat se auctorem fuisse promulgatæ Etheleos. 323. 1.
Herculius. Vide Maximianus Herculius.
Heruli sedes in Pannonia ab Ostrogothis reliatas occupant. 124. 1. Heruli Ariani Dalmatis Catholicis infesti. 129. 1.
Hesychius discipulus Hilarionis, ejusque ætas. 65. 1.
Hesychius Presb. ecclesiæ Hierosolymitanæ, ejusque opera. 65. 2.
Hesychius, ad quem extant epistolæ quædam Joannis Chrysostomi. 65. 2.
Hesychius Ep. Opariensis missus a Jo. Chrysost. in Asiam. 66. 1.
Hesychius Ep. Hierosol. ad quem scripsit S. Gregorius M. *ibid.*
Hesychius Presb. CP. de quo Phorius. *ibid.*
Hesychius Ep. Toletanus commentitius. 66. 2. inter episcopos Toletanos nullus Hesychius. 68. 1. e fastis Salonitanis subreptus. 69. 2. ex duobus Hesychiis Salonitano & Palæstino compositus. 71. 1.
Hesychius Ep. Salonitanus: ejus indoles, ingenium, & studia bonarum artium. 70. 2. Vitam S. Clementis ante Episcopatum scripsit. 71. 1. e Monacho primum Clericus, mox Archidiaconus, demum Archiepiscopus. 71. 2. ad eum epistola D. Jo. Chrysostomi. 72. 2. per litteras admonuit Rufinum de corruptela Recognitionum S. Clementis. 73. 1. Zosimum P. consulit de sacris ordinibus conferendis, & Zosimi responsum. 76. 2. & 78. 1. ejus potestas Metropolitana. *ibid.* Mutuæ Hesychii & Augustini epistolæ qua occasione, & de quibus rebus scriptæ. 79. 2. & seqq. scripsit vitam S. Clementis P. 83. 1. & seqq. Vitam S. Anastasii Fullonis. 85. 2. an etiam Commentaria in Leviticum. 87. & 88.
S. Hilarius Monachus in Dalmatiam venit. 25. 2. duo maxime admiranda ibi patravit. 26. 1.
S. Hilarius Pictaviensis Ep. fidei catholicæ reliquias tueretur in Oriente. 22. 1. in Dalmatia a Theodoro Ep. Salon. honorifice exceptus. *ibid.* 2.
Historia S. Donati composita in Dalmatia, & a Monacho Dalmata 53. 2. quam non est necesse rejici post declinationem Imperii, ut Cardonus censet, sed referri potest ad 4. sæculum. 54. 1.
Honoratus Archidiaconus Salonitanus renuens adire Presbyteratum a Natali suo Ep. officio suo interdicatur. 221. 2. Natalis peccata Pelagio Papæ defert, ejusque opem implorat. *ibid.* & 222. 1. Mortuo Pelagio Gregorii successoris opem implorat. 222. 2. Honorato quid scribat Gregorius. 223. 2. Honoratus studio pacis Sacerdotium suscipit. 225. 2. Romam contendit, & Natalem accusat. 226. 2. in integrum a Natali restituitur. 234. 1. & Gregorius cognita causa sententiam profert. *ibid.* 2. Episcopus *Syllyrici Sacri Tom. II.*

- lonit. renunciatur. 244. 1. & confirmatur a Gregorio P. *ibid.* 2. schismatis tollendi causa pontificatu ultro se abdicat. 245. 2.
Honorius P. responderet ad Sergium Monothelitam. Honorianæ epistolæ & sententiæ germana explicatio. 298. 2. Honorius ab omni hæreseos suspicione, & negligentia culpa per viros doctissimos vindicatus. 299. 1.
Hormisdas Pontifex legatos de pace CP. mittit, qui re infecta redeunt. 154. 2. Joannem Nicopolit. suis litteris solatur, Dorotheum Thessalonic. increpat. 155. 1. alteram legationem ad Anastasium Imp. mittit; sed legati Apostolici male habiti. *ibid.* & 2. alios legatos mittit ad Justinum Imp. & pax statuitur. 157. 1. Obit. *ibid.*
Hunni genere Scythæ Ostrogothos subjungunt, Pannoniam vastant, Palæstinam depopulantur. 62. 2. Illyricum Orientale devastant. 63. 1. Pannonia expulsi. 82. 2. Hunnorum initia, & progressiones. 94. 2. Sirmium Metropolim Pannoniæ diruunt. 95. 1. cæsi ab Ostrogothis. 110. 1. a Belisario victi. 209. 1. sub Avarum nomine Justiniano imperante innotescere cœperunt, & ab Justiniano sedes petunt, & impetrant circa Danubium. 309. 1. Slavos subigunt & vestigales reddunt. *ibid.* 2.

I

- J**adria novum oppidum a Salonitanis exsulis in Dalmatia inferiori ædificatum. 321. 1. hæc non est Jadera antiqua colonia Romanorum. *ibid.* 2. inædificata est in ruinis antiquissimi oppidi olim eversti, cujus nomen vel obsoletum, vel ignotum, *ibid.* eique non restitutum est, sed nove inditum, Jadriæ nomen. *ibid.* vicus, nunc dictus Jadera vetus in Liburnia, distans ab urbe Jadera in Ortum, ibi olim fuit Jadria condita a Salonitanis. 322. 1.
Illyricum; ejus nova descriptio, & provinciæ Illyrico per Constantinum adjectæ. 5. 1. 2. divisio Illyrici Orientalis & Occidentalis; & eorum provinciæ. 46. 1. 2. universum Illyricum Occidentale & Orientale sub potestate Patriarchæ Romani. 47. 1. ter Illyricum vastatum a Visigothis. 60. 1. Illyricum Occidentale Valentinianus III. transtulit ad Imperium Orientis. 94. 1. Occidentale fere totum sub imperio Barbarorum. 107. 1. Illyrici Occidentalis status reflorescens sub Theodorico. 139. 1. Illyricum & ecclesia Orientalis cum Illyrico & ecclesia Occidentali in concordiam redit 156. 2. nova totius Illyrici descriptio inventa a Justiniano. 186. 1. Illyrici Occidentalis vocabulum quando apud Græcos obsolevit. 191. 1. Illyricum fere totum Imperio Orientali adscriptum sub Diocletiano. 374. 1.
Illyrii & Dalmatæ barbaricis irruptionibus expositi. 55. 2.
Imperium tripartito divisum. 7. 1. a barbaris ubique male habitum. 285. 1. bifariam divisum inter Diocletianum & Maximianum. 365. 2. quadripartito divisum inter Diocletianum, Herculum, Chlorum, & Galerium. 372. 2. divisio Imperii Orientalis & Occidentalis exequate quarto sæculo perfecta. 373. 2. no-

2. nova imperii quadripartita divisio. 390. 1. *seq.*
Inscriptio apud Salonas reperta a Marco Marulo, & ab Joanne Marnavio e scriptis Marulianis prolata. 340. 2.
Joannes in Occidente Imperium occupat; ceditur. 82. 2.
Joannes Nicopol. Ep. in suis ad Hormildam litteris Acacium damnat. 155. 1. vexatur a Dorotheo Thessalon. & opem Sedis Apost. implorat. *ibid.*
Joannes IV. Papa Dalmata captivos Dalmatas per Martinum Abbatem redimit, & plura Sanctorum corpora e Dalmatia advecta condit in Basilica Lateranensi. 317. 1. primus haresim Monothelitarum, & Heracionum edictum damnat. 322. 3. Pyrrhi Monothelitæ epistolam rejecit. 323. 1. & Honorium decessorem suum a calumniis hæreticorum vindicavit. *ibid.* ejus mors. 324. 1.
Jovianus Imperator Christianus, fidei catholicæ tenax. 24. 2. ad eum Athanasii Epistolæ, & ejus obitus. *ibid.*
Jovianus hæresiarcha in insulam Boam relegatus. 75. 1.
Julia Gregorii opera Smaragdo Exarcho adjuvante magna ex parte ad ecclesiam reverla. 287. 2. ad ecclesiam opera Honorii P. tota reversa. 297. 1.
Julianus in Gallia Augustus salutaris, rerum potitur; beneficus in Dalmatas; præfecturam Illyricam contulit Mamertino. 23. 1. Christianæ religionis desertor bellum impium Christianis indixit. *ibid.* 2. ejus horrendus interitus. 24. 1.
Julianus Ep. Capuz patronus Pelagii. 81. 2.
Julianus iudex in Dalmatia iniquus, & avarus, fortunæ pauperum exitialis, admonetur frustra a Maximo Ep. 286. 1. 2.
Julius Nepos Dalmata Imperator Occidentis dictus. 117. 1. imperio depulsus in Dalmatiam confugit, & Leonis concessu regno in Dalmatia potitur. 118. 2. Zona Nepotis auxilium ad recuperandum imperium pollicetur. 120. 2. Ejus interitus. 121. 1.
Julius Pontifex Romæ concilium cogit, & haresim Arianam damnat. 7. 1. duæ Synodi Romanæ sub Julio, in quarum altera Athanasius absolutus. 12. 2.
Juramentum ad sepulcra Martyrum antiquitus obtinebat. 279. 1.
Justiniana prima, ejusque positio. 186. 1. postea dicta Achrida. 187. 1. totius Illyrici principatum ei attribuit Justinianus. *ibid.* 2. *seqq.* dicta Metropolis Bulgariz. 214. 2.
Justinianus amplissimam Primatis & Præfecti Thessalonicensis jurisdictionem extenuat. 97. 1. Justino successit. 159. 2. Dalmatia atque Italia Gothos detrudere aggreditur. 177. 2. Barbarorum imperium extinxit, & Noricum Francis permittit. 185. 1. novam totius Illyrici descriptionem invenit. 186. 1. atque in patria sua Justiniana prima supremos totius Illyrici Magistratus constituit. 186. 2. ejus sanctio, in qua ecclesiasticam totius Illyrici diocesim describit, ejusque principatum patriæ suæ attribuit. 187. 2. rogat Agapetum P. ut privilegia, quæ ipse decreverat patriæ suæ, confirmet, quod tandem a Vigilio impetravit. 190. 2. Tria Capitula damnat, & Vigilius P. CP. vocat. 195. 2. legem silentii pontificiam violat edicto adversus tria Capitula vulgato. 197. 2. in haresim Phantasiatarum prolapsus Eutychium Patriarcham & alios Episcopos catholicos exilio affecit. 201. 1. obiit. *ibid.* 2.
Justinus successor Anastasii Imp. catholicæ religionis vindex Episcopos exiles suis ecclesiis restituit. 156. 2.
- L
- L** *Ampades* sacræ; earum usus perantiquus in Ecclesia. 150. 2. multitudo & varietas Lampadum in æde Metropol. Salonit. fere perpetuo ardentium. 151. 2.
Langobardi & Gepedes regnant in Pannonia jure fiduciario Romanis obstricti. 186. 1. Langobardi unde nominati & profecti. 212. 7.
Hunnis sociis in Italiam transeunt, Carniam & Venetiæ partem occupant. 212. 1. Italiam vastant & diripiunt. 238. 1.
Laureacensis Metropolis antiquitus Norici finibus coercita. 97. 1. quænam provinciæ Sirmienensis Ecclesiæ excita eidem obtrigerint. *ibid.* 2.
Legati Pontificii Constantinopolim missi prævaricantur; eos Felix Papa exautoravit. 129. 2. legati Pontificii ad Justinum Imp. missi pacem inter Orientalem & Occidentalem ecclesias statuunt. 151. 1. legati ab Imperatore & Episcopo CP. Romam missi. *ibid.*
Leo Papa legatos misit ad Concilium Ephesium, & epistolam ad Flavianum. 100. 1. in Concilio Romano rescindit acta Concilii Ephesini. *ibid.* 2. per litteras monet Theodosium & Pulcheriam, ut jubent Concilium Œcumenicum intra Italiam convocari. 101. 1. ejus epistola ad Flavianum recepta, & approbata ab Episcopis Galliz, Hispaniz, aliisque. *ibid.* & 2. dedit. 109. 2.
Leo Orientis Imperator, & Synodi Chalcedonensis patronus ad omnes Metropoles scribit, illos consulens, quid de Concilio Chalcedonensi statuendum esset. 108. 2.
Libertus Julio Papæ suffectus concilium cogit, in quo Athanasius denuo absolvitur. 18. 2. ejus imbecillitas. 19. 2.
Libertus quid sit, quid Libertinus. 343. 1. Libertinis jure ordinario militia interdicta. *ibid.* 2.
Licinius iterum Christianos in Oriente persequitur. 2. 2. bellum intulit Constantino, a quo victus, & Thessalonice interfici jussus. *ibid.* Carnunti nuncupatus Augustus cum paulo antea Cæsar creatus fuisset. 405. 2. discordia & pax inter Licinium & Maximinum. 408. 1. Constantiam Constantini filiam uxorem ducit. 409. 1. hæ nuptiæ an. 313. inunte celebratæ. 410. 1. vincit Maximianum. 410. 2. & 454. 2. Nicomediz edictum Mediolanense pro Christianis promulgari jubet. 455. 1. cur Constantino bellum intulerit. 458. 1. Liciniana persecutionis epocha, & belli primi tempus. *ibid.* 2. descriptio pugne Cibalensis. 459. 2. novæ discordiæ inter Constantinum & Licinium, bellumque secundum Licinianum. 460. 2. triplici clade vincitur Licinius. 461. 1. perduellis deinde interimitur. *ibid.* 2. persecutio prima Liciniana ante primum bellum. *ibid.* edicta Liciniana contra Chi-

Christianos. 463. 1. secunda persecutio Lici-
niana apertior & crudelior. 464. 1.
Locus epistolæ Vigilii ad Sebastianum Diaco-
num explicatur. 176. 1. obscurus Aurelij
Victoris illustratur. 382. 2. Mendosus Euse-
bii corrigitur. 395. 2. duo loci Eusebiani,
qui videntur inter se pugnare, explicantur,
& conciliantur. 439. 1. locus Codicis Col-
bertini, sive Lactantii Baluziani a Petro
Diazio emendatus. 492. 2.
Ludrum oppidum; ejus positio ignota. 174. 2.
Luitprandi confictum testimonium refellitur.
478. 1. 2.

M

Macedonia & Epirus nova voce tantum dif-
ferunt. 189. 1.
Macedoniana hæresis Romanis ignota, sed Illy-
ricis nota. 28. 2.
Macedonius in Sedem CP. intrusus. 13. 1.
Macloritanus, seu Matonianus Episcopus idem
ac Delminensis. 172. 1.
Magnentius tyrannus in Gallia, a cujus Duce
Constantius Imperator interficitur. 16. 2. vi-
ctus. 17. 2.
Mahometes; ejus initia, secta, & fuga seu He-
gira. 297. 1. ab eo regni Saraceni origo, ad
Turcas postea devoluti. *ibid.*
Majorianus Imp. Occidentis; cujus expeditio
Africana successu caruit. 108. 2. ejus
cædes. 109. 2.
Malsibus Ep. Delmitanus, qui a Maximo con-
tra Honoratum steterat, facti pœnitens re-
sipuit, Romam venit, veniam & absolutio-
nem supplicis impetravit, & paullo post obiit.
267. 1. non fuit Episcopus Langobardorum
in Italia, ut vult Muratorius, sed Delmi-
tanus in Dalmatia. *ibid.*
Mamertinus Præfectus Prætorio Illyrici Chri-
stianis Illyricis & Dalmatis infensus. 23. 2.
Manichæi Romæ detecti. 98. 1. in Concilio
Romano damnati. 99. 1. lex Diocletiani
contra Manichæos Alexandriæ data. 368. 1.
Marcellianus Anachorita Dalmaticus; ab eo
insula appellata Marcelliana. 52. 1.
Marcellinus, sive Marcellianus a Valentiniano
descivit, & Majoriano adversus Vandalos
operam navavit. 111. 2. Recimeris malitia
offensus iterum ab imperio descivit, Sicilia
excedens, cui tuendæ præerat. *ibid.* & Prin-
cipatum in Dalmatia occupavit. 112. 1.
eum Leone Imp. conciliatus Vandalis Sar-
diniam eripuit. *ibid.* Romanorum dolo in-
terfectus. *ibid.*
Marcellinus Proconsul Dalmatiæ favet Maxi-
mo, reprehenditur a Gregorio P. jubetur-
que abdicare patrociniū Maximi. 271. 1.
Marcellus Ancyranus Photini Magister Catho-
licus, an hæreticus. 13. 1.
S. *Marcellus* Papa jumenta curare jussus mor-
ritur. 511. 2. apud Græcos Marcellus &
Marcellinus unus, idemque Pontifex; sed
cum Latinis distinguendi sunt. 516. 1. utri-
que tamen idem nomen fuit Marcello, seu
Marcellino. *ibid.* 2. Marcelli martyrium sub
Maximiano ceptum, sub Maxentio comple-
tum. 520. 2. bis Marcellus conjectus in ca-
tabulum. 521. 2. & seq.
Illyrici Sacri Tom. I K

Marcianus Imp. Episcopos omnes Chalcedonem
ad Concilium convenire jubet. 101. 1. obit.
108. 1.
Marcus Photinianus adversus quem scripsit epi-
stolam Innocentius ad Laurentium Ep. Se-
nientem. 49. 1.
Marcus Marulus interpret latinus codicis Sla-
vonici de Regibus Dalmatiæ. 142. 1.
Marinus Ep. Salonit. cum aliquos Dalmatiæ
Episcopis Concilio Rom. sub Sylvestro in-
terfuit. 5. 1.
Martinus & Leo Dalmatiæ egregii sculptores
sanctitate inclyti, & eorum acta. 379. 2.
Martinus Ep. Salonit. interfuit Concilio Roma-
no sub Julio P. 7. 2.
Martyres duodecim scil. Nicostratus &c. de
quibus in Actis S. Sebastiani, quo ordine,
quave die cæsi fuerint. 424. 1. Namnetenses,
& Agaunenses. *ibid.* 2. Anicii Aquilejen-
ses. 425. 2. Tharsenses. 431. 1. Milites
martyres. 434. 1. Spoletini. 435. 2. Ale-
xandrimi. 441. 1. Illyrici in persecutione
universali. 444. 1. & seqq. martyrum vul-
nera mos erat antiquis Christianis diligen-
ter abstergere, & pannos lineos sacro cruore
imbutos argenteis lipsantheis religionis
caussa includere. 473. 1.
Martyrologia. Quanta fuerit olim cura adhibita
in scribendis Martyrologiis. 487. 1.
S. *Mauritius* cum legione Thebæa quando mar-
tyrium subierit. 424. 2.
Maxentius Romæ a Militibus Imperator crea-
tur, ejus pater, uxor, filii, & mores. 404.
1. Herculium parentem in societatem Impe-
rii revocavit. *ibid.* 2. victus a Constantino
demersus in Tiberi periit. 408. 2. Ejuquin-
quennialia in sextum annum dilata. 409. 1.
dies suscepti ab eo imperii VI. Kal. No-
vemb. primum fautor, deinde hostis Chri-
stianorum. 411. 2.
Maximianus Herculius Cæsar creatus quo an-
no, & de anno imperii Augustalis eidem
collati. 362. 2. apud Nicomediam augustalia
insignia sumpsit. 365. 1. nequitia & improbi-
tate haud dissimilis Diocletiano. *ibid.* 2. res
Maximiani prospere in Gallia gestæ. 367. 1.
ejus Consulatus secundus & ordo ejus Consu-
latuum. 368. 2. Diocletiano subiectus. 374.
2. Romæ Christianos vexat, inde in Afri-
cam trajiciens Quingentianos domat, &
thermas Carthagenenses ædificat. 378. 1. Ro-
manas thermas ædificat. 383. 1. Mediolani
Imperio se abdicat, & Constantium Chlo-
rum ex Cæsare dicit Augustum. 394. 2. a filio
Maxentio revocatur ad imperium. 404. 2.
Faustam filiam Constantino in matrimonium
dedit. 405. 1. proficiscitur Carnuntum in
Pannoniam. 405. 2. insidias Constantino
molitur. 406. 2. purpuram tertio sumit,
Massiliæ obsidetur, capitur, vita & venia
donatur. 407. 1. rursus insidias Constantino
struit, & deprehensus in scelere laqueo vi-
tam finivit. *ibid.* Sponsus Susannæ a Dio-
cletiano destinatus probatur. 391. 1. &
seqq. quamvis Augustus dici potuit filius Dio-
cletiani. 593. 2.
Maximinus Daja, vel Daza Vide Daja.
Maximus Ep. Salonitanus, ad quem Semiaria-
norum Epistola, licet non esset eorum labe
infectus. 8. 1. 10. 1. Athanasii defensor. *ibid.*
2. eo defensore gloriatur Athanasius. 12. 2.
Ggg 3 inter-

interfuit Concilio Romano sub Julio. 12. 2.
¶ seq. Cur concilio Sardicensi non interfue-
 rit. 15. 1.
Maximus tyrannus in Britannia. 44. 2.
Maximus a factionis in sedem Salonitanam post
 legitimam electionem Honorati intruditur:
 245. 2. ejus genus, ingenium; & mores: 250.
 1. multis vitiis inquinatus ad episcopatum ac-
 cessit: *ibid.* 2. Electionem Maximi Gregorius
 M. irritam esse jubet; & Episcopi alterius
 eligendi facultatem permittit; Maximo no-
 minatim excluso: 251. 2. Maximus dictus est
 Præsumptor; & Prævaricator, cur? *ibid.* Ma-
 ximus Simoniacus. *ibid.* cognomento Schis-
 maticus. 252. 1. consecratur ab aliquibus Epi-
 scopis contra vetitum Gregorii. 254. 1. 2.
 contra Gregorium Mauriti patrocínio se ar-
 mavit: *ibid.* 2. obiurgatur a Gregorio; ju-
 beturque de illatis criminibus vel se purgare,
 vel satisfacere, vetatur interim quidquam at-
 tingere Sacerdotalis officii. 255. 1. violat in-
 terdictum pontificium. 256. 1. obiurgatur i-
 terum a Gregorio, jubeturque Romam se con-
 ferre. 258. 2. responder Gregorio excusatione
 ulus; rogaturque; ut iudices sibi Salonæ den-
 tur. Gregorius ei præfinit 30. dies ad Ro-
 manum iter apparandum; jubeturque interea
 a sacris omnibus abstinere. 260. 2. nomina-
 rim declaratur excommunicatus; jubeturque ab
 omnibus vitari. 263. 1. Malchi Ep. Delmita-
 ni mortis culpam per calumniam in Grego-
 rium confert. 267. 2. Desertus a suis resi-
 puit, ad Gregorium legatos & litteras sup-
 plices misit. 272. 2. jubetur a Gregorio Ra-
 vennam ire; & ibi apud iudices a se dele-
 gatos causam dicere; & penam pro modo
 culpæ ab illis imponendam subire. 273. 1.
 insignis & voluntaria poenitentia Maximi:
 277. 2. Tria potissimum objecta Maximo, &
 quænam: 278. 2. de Simonia ad sepulcrum
 S. Apollinaris jurejurando se purgat. 279. 2.
 cætera crimina sibi objecta simplici apud i-
 dem sepulcrum inficiatione diluit. *ibid.* im-
 perata sibi a Mariniano poenitentia rite sa-
 tisfecit pro sua in sedem Apost. contumacia.
 280. 1. & absolutus ab omni culpa & poenâ
 litteras consolatorias accepit; quibus ejus E-
 piscopatus ex irritato ratur sit ac legitimus.
ibid. pallium a Gregorio missum accipit: 281.
 1. Gregorium de statu Ecclesiæ Dalmaticæ
 docet; & consilium ab eo petit. 287. 1. schis-
 matis de tribus Capitulis in Dalmatia prorsus
 extincti laus tribuenda Maximo. 289. 1.
 Moritur. 295. 2.
Maximus genere Dalmata Ep. Gradenis, qui
 Concilii Lateranensis decretis subscripsit, cur
 se Aquilejensem nominet. 325. 2.
Maximus pater Probi Imp. 354. 2. Maximus pa-
 ter Probi æqualis Valerio patri Diocletiani.
 355. 1. distinguendus a Maximino, sive Maxi-
 mo patre Cæli & Gabinii. *ibid.* 2. Maximo
 parenti Probi objecta ignobilitas refellitur.
ibid. Probi Imp. filius & consanguinei. 356. 1.
Milites martyres in persecutione Diocletiana.
 434. 1. ingens numerus. *ibid.* Christiani mi-
 lites ad thermas ædificandas in Africa, &
 Romæ adhibiti. 434. 2. itemque in Dalma-
 tia. 435. 1.
Mæsia secunda subjicitur Archiepiscopo Justi-
 nianæ primæ. 188. 1.
Monachus quid sit? 49. 2. Antonius & Hilarion

auctores præcipui Monachorum. *ibid.* ordo
 Monachalis in Italia & Occidente propagatus
 auctore Athanasio. 50. 1. præsertim in insu-
 lis maris Tyrrheni; tum etiam in Dalmatia.
ibid. 2. tria Monachorum genera in Ægypto:
 51. 1. cænobia Monachorum; ut in littoribus
 atque insulis maris inferi; sic etiam in ora in-
 sulique maris Dalmatici ætate Hieronymi:
 52. 2. Monachi & cænobitæ Ecclesiæ peruti-
 les. 54. 1. veterum Monachorum opera ad
 opem Ecclesiæ laboranti ferendam. 54. 2. Mo-
 nachi in Dalmatia longe lateque fusi. 77. 1.
 primitus ab omni gradu & munere Ecclesia-
 stico abstinabant. *ibid.*
Monasterium, Ruffinianum in Dalmatia an in
 provincia Aquilejensi positum fuerit. 53. 2. e
 monasteriis Clerici & Episcopi eligi solebant.
 54. 1.
Monothelita; eorum hæresis origo, & auctores:
 298. 2. propagatio, ejusque patroni primarii:
 299. 1.
Moroulachi; sive Maurolachi vocabulum quid si-
 gnificet. 215. 2.
Muccurum, seu Mucrum; ejus positio; idem est
 ac Muicarum Procopii, nunc Macarica. 174.
 2. descriptio & fines Episcopatus Muccorita-
 ni. 175. 1.
Mundus Dalmatici belli Imperator Salonam oc-
 cupat. 178. 2.

N

N *Narses* dux bello Gothico præpositus. 205.
 1. exercitum Ravennam traduxit. *ibid.* 2.
 apud Apenninum prospere cum Gothis pugna-
 vit. *ibid.* Thejam Totilæ successorem vicit,
 & occidit. *ibid.* Frantos, & Alemannos cæ-
 dit. 209. 1.
Natalis Ep. Salonit. Honoratum suum Archidia-
 conum, a quo reprehensus fuerat, ab Archidiaconatu
 ut deiceret, ad Presbyteratum dolo malo
 evehere statuit. 220. 2. *¶ seq.* renuenti tam-
 quam contumaci Archidiaconatus officium in-
 terdicit. 221. 2. jubetur a Pelagio P. acta con-
 tra Honoratum rescindere; & Romam petere
 suam causam dicturus. 222. 1. per litteras
 se Gregorio Pelagii successori purgare, & Ho-
 noratum calumniari contendit. 222. 2. quid
 ei rescribat Gregorius? 224. 1. Natalis pergit
 Archidiacono suo molestus esse. 225. 1. Gre-
 gorius tertiam Epistolam Natali scribit; &
 eidem ulu pallii, tum etiam divinis mysteriis
 interdicat, nisi in pristinam dignitatem sine
 cunctatione restituerit Honoratum. 227. 1.
 Natalis promittit suis litteris Gregorio datis
 se obtemperaturum. 231. 2. Natali quid re-
 spondeat Gregorius? 232. 1. Honoratum licet
 absentem in integrum restituit. 234. 1. indi-
 cta causa condemnat, graduque dejicit Flo-
 rentium Ep. Epidauri. 238. 1. injustam sen-
 tentiam rescindit Gregorius M. jubetque pro-
 vincialem Synodum causam hanc cognoscere,
 ac judicare, datis litteris ad Natalem, & ad
 Antoninum Subdiaconum. 238. 2. 239. 1.
 Moritur Natalis. 239. 2.
Natalis dies, & depositionis aliquando idem:
 500. 1.
Nestorius; ejus hæresis. 91. 2. damnatur in du-
 plici Synodo Romana. *ibid.* *¶* 92. 1. & in
 Syno-

- Synodo Oecumenica Ephesina. 92. 1. in exilium mittitur. *ibid.* 2.
- Nicolaus Antonius explodit, & refutat Hispani-
entes confictos historicos. 479. 1.
- Nomen quid sit. 346. 2.
- Notarii, eorumque munus. 242. 1. eis legatio-
nes ad Concilia, & negotia gravissima Ec-
clesiastica, & Patrimonium S. Petri, & mu-
nus Apocrisarii committi solebat. 276. 1. 2.
- Notitia Dignitatum utriusque Imperii ante an-
num 437. conscripta. 94. 2.
- O** Diva Nepotis interfecto tyrannidem in
Dalmatia occupat. 125. 2.
- Odoacer Italiam occupat relegato in Campaniam
Augustulo. 119. 2. Rex Turcilingorum, &
Herulorum. 124. 1. in Italia educatus in ex-
ercitu Romanorum militavit. Creatus Pro-
tector Cæsarianus. *ibid.* Barbaros tumultuan-
tes sibi conciliat ad regnum Italiz occupa-
dum. *ibid.* 2. fit Rex Turcilingorum, Scyro-
rum, Herulorum; & invitatus Italiam occupa-
t. 125. 1. Zenonis injussu cum Italiz domi-
nati regum nomen sumpsit, & Consules crea-
vit. *ibid.* Odivam tyrannum iustulit, & Dal-
matia potitur. *ibid.* 2. quam per Præfectos
procuravit. 127. 2. Alemannicis, ac Noricis
expeditionibus, itemque bello Italico, quod
cum Theodorico per tres annos gessit, disten-
tus. *ibid.* visus est interdum Catholicis aut in-
festus, aut certe non valde propitius. 128. 1.
victus, & interfectus a Theodorico. 132. 1.
- Olybrius Imperator Occidentis. 113. 2. quem
Jacobus Goar falso scripsit ante Imperium fuis-
se Episcopum Salonit. 114. 1.
- Orcæ quid sint, & aliz ficariz, aliz vinariz.
151. 1.
- Oriens: huic vocabulo triplex notio subest. 373. 1.
- Origenes; de ejus doctrina controversia. 48. 1.
ejus libri per Dalmatiam dispersi. *ibid.* 2.
- Osius labitur, & secundæ formulæ Sirmiceni sub-
scribit, sed deinde resipiscit. 19. 2.
- Ostrogothi Hunnis subditi. Reges Ostrogotho-
rum cum aliis barbaris conjurant contra filios
Attilæ. Victores Hunnorum regionem inter se
partiuntur. 107. 1. 2. Eistredita a Marciano
Imp. Pannonia. *ibid.* a Marciano deficiunt,
& Illyricum vastant. Pacem impetrant. 108. 1.
- Ostroyllus, & Totilas Gothi Pannonia subacta
Dalmatiam cæsis hostibus obtinent. 145. 2. re-
gnum Ostroylli in provincia Prævalitana. 146.
1. Bosna ad regnum Ostroylli accessit. *ibid.*
2. idolorum cultor. 148. 2. cum Romanis ini-
quo Marte congressus occubuit. 180. 1.
186. 1. in ea Langobardi & Gepedæ regnant
jure fiduciario obstricti Romanis. *ibid.*
- Parochia; quid sententiz olim subesset huic vo-
cabulo. 168. 1.
- Patrimonium Romanum, cum in aliis provinciis,
tum in Dalmatia lautum & copiosum. 193.
1. duplex patrimonium Apostolicum in Dal-
matia. 241. 1.
- Paulinus Aquilejensis Ep. metu Langobardorum
apud Gradum in tutum se reulit. 213. 1.
- Paulus Diocletianus Ep. de nefario crimine con-
victus e concilii provincialis sententia exau-
ctoratur, eique sufficitur Neemesion. 290. 1.
Paulus ejicit Neemesionem, sed Pauli, auda-
ciam spercendam mandat Gregorius M. *ibid.*
- Pelagiani irrepunt in Dalmatiam, dum vacat Se-
des Salonitana. 130. 2. Latentes in Dalma-
tia. 133. 1.
- Pelagius & Cælestius auctores hæreseos Pelagia-
næ a Synodo Carthagenensi & Milevitano,
itemque ab Innocentio & Zosimo damnati.
81. 1. in Synodo Ephesina cum Nestorio da-
mnatus Pelagius. 93. 1.
- Pelagius II. P. rogatus ab Elia Aquilejen- Ep.
ledis Episcopalis Gradum auctz translatio-
nem ratam habuit. 213. 2.
- Persecutio decima a Diocletiano auctore primario
nomen sortita. 415. 1. decem annos tenuit,
& potissimum in Dalmatiam & Illyricum in-
cubuit. *ibid.* 2. bifariam divisa. 416. 2. Con-
stantino adhuc puero, idest sub initium im-
perii Diocletiani Christiani vexari coepti.
420. 2. persecutio contra Palatinos, & mili-
tes Christianos. 433. 2. anno 297. indicta,
& per omnes Romanas provincias propagata.
ibid. & seq. Romæ contra Christianos concla-
matum est. 435. 1. decreta Romæ in Senatu
persecutio contra Christianos. *ibid.* 2. Con-
ventus Nicomedienfis de Christiana religione
abolenda. *ibid.* & seqq. primo coeptum est
mitius, & citra eadem agi in Christianos.
437. 2. indictam esse persecutionem universa-
lem anno Christi 303. probatur. *ibid.* quam
immanis fuerit hæc persecutio. 440. 2. & seqq.
integra civitas Christianorum incensa. 441.
1. Gallia non fuit immunis ab hac perfec-
tione, ut tradit Lactantius. 442. 2. & seqq.
Annus 303. primus persecutionis Diocletia-
næ describitur. 446. 1. de secundo anno per-
secutionis. 447. 1. de tertio. 448. 1. de quar-
to. 449. 2. de quinto, sexto, & septimo.
450. 1. 2. de octavo, & nono. 451. 1. 2. de
decimo. 453. 2. de undecimo inchoato. 454.
1. Persecutio prima Liciniana ante primum
bellum cum Constantino. 461. 2. acerbitas
persecutionis Licinianæ. 462. 1. persecutio
secunda Liciniana crudelior. 464. 1.
- Petovium proditione Juliani Ep. a Gothis ever-
sum. 57. 2.
- Petrus genere Illyricus, presbyter Romanus;
egregium ejus in urbe monumentum. 94. 1.
- Petrus Fullo Antiochenus Ep. Trifagium deprav-
avit, sæpe expulsum, ac sæpe restitutum. 129.
1. exauctoratus a Felice P. *ibid.* 2.
- Petrus Mogus Ep. Alexandrinus Eutychianus.
129. 1. a Zenone primum eiectus in exilium,
deinde revocatus. *ibid.*
- Petrus & Providentius Epp. Istriz ad sinum Ec-
clesiæ redire cupidi. 284. 2.
- Philippopolitanum Conciliabulum, cui titulus con-
cili Sardicensis per malitiam inscriptus. 8. 2.

P Agius refellitur. 39. 1. 363. 2.

Palatium prope Salonam a Diocletiano ædi-
ficari coeptum. 365. 2.

Pannonia magna ex parte Arianis adhæsit. 10.
2. Arianorum referta. 18. 2. Valente & Ur-
sacio in Conc. Romano damnatis mortuoque
Germinio catholica fides in Pannonia restitu-
ta. 35. 2. Pannoniæ commoda & feracitas.
Illyrici Sacri Tom. II.

Aboianiani o parochia Semiensi expulsi. 49. 1.
Abbas Sirmienfis Ep. hæresiarcha. 13. 2. er-
 rores suos unde traxerit *ibid.* damnatur in
 concilio Mediolanensi. 16. 1. & iterum in
 concilio Romano. *ibid.* 2. a Concilio Sirmi-
 enfi ad Constantium appellat; & convictus
 hæreticos in exilium pellitur. 18. 1.
Pœnitentia duplex, publica; & privata; jus or-
 dinarium pœnitentiæ publicæ imponendæ pe-
 nes Episcopos erat; quo tamen jure urgente
 necessitate etiam Presbyteri fungebantur. 169.
 3. sexto sæculo id juris Presbyteri usurpare
 cœperunt: *ibid.* presbyter minister ordinarius
 pœnitentiæ privatæ. 170. 1. descriptio pœni-
 tentiæ publicæ. *ibid.* cur Clerici a pœniten-
 tia publica exempti. 171. 1.
Pontifex Romanus Patriarcha Occidentis, & Pri-
 mas Italiæ. 4. 1. abolevit Sarterentem, &
 Ludrensem Episcopatus recens institutos. 176.
 1. Pontifices Romani præcipuam in Ecclesias
 Illyrici Orientalis potestatem antiquitus usur-
 parunt. 191. 2. & trans Rhizonicum sinum
 usque ad Drilonem. *ibid.*
Prenomen quid sit. 346. 2.
S. Præpedita uxor S. Claudii cum filiis bapti-
 zatur a S. Cajo P. 581. 1. 2.
Prævalis detracta Metropolitæ Salonitano, &
 provincia Ecclesiastica constituta sub Metro-
 polita Scodritano auctore Justiniano, ut vi-
 detur. 290. 3. sub Constantino erat provincia
 civilis diocæleos Daciæ. *ibid.* Justinianus Præ-
 valim civilem & Ecclesiasticam provinciam
 subiecit Præfecto Prætorio, & Primati totius
 Illyrici ad Justinianam primam translatis.
 291. 2.
Presbyter Diocleates scriptor XII. sæculi auctor,
 & interpres Commentarii Regum Dalmatiæ.
 141. 2. 143. 1.
Primas. Primatis Sirmienfis jurisdictio usque ad
 Dalmatiam Cisalpinam. 4. 2. Primati Sir-
 mienfi olim totum; deinde solum Occiden-
 tale Illyricum subiectum præter Dalmatiam.
 95. 2. idem Episcopus Sirmii, & Metropoli-
 ta Pannoniæ, & Primas Illyrici. *ibid.* Thes-
 salonicensis Primatis jurisdictio provincias om-
 nes Illyrici Macedonici complectebatur an-
 te Concilium Sardicense. *ibid.* Sirmienfis Pri-
 matis Illyrici Occidentalis potestas ad Thes-
 salonicensem translata post Sirmium excisum.
 96. 1. Sirmienfis Ep. jurisdictio primatialis
 Thessalonicensi; Metropolitica vero partim
 Laureacensi, partim Aquilejensi, partim Sa-
 lonitano Metropolitæ tradita. 97. 1.
Primicerius, quis diceretur. 242. 1.
Princeps Officii, seu Officiorum, ejusque mune-
 ra & insignia. 156. 1. alius Princeps officii,
 alius officiorum. *ibid.* 2.
Prisca altera uxor Diocletiani cur apud Lactan-
 tium mater, & Valeria ejus filia dicta fuerit.
 483. 2. proprie dicta Noverca Valeriæ, idcir-
 co honestiori vocabulo mater. 485. 2. eadem
 Serena. 492. 1. Priscæ vocabulum apud La-
 ctantium non est proprium & substantivum,
 sed appellativum & commune. *ibid.* Priscæ
 nomen in Lactantio per Baluzium edito non
 bene scribi initiali majuscula. 492. 2. ter-
 tia uxor Diocletiani. 496. 2.
Probinus Ep. Salonit. defensor trium Capitulo-
 rum. 209. 2. conspiratione Dalmatarum co-
 actus reliquit sedem suam; & Aquilejam se-
 contulit ad Paullinum item schismaticum,

cui videtur suffectus fuisse in Aquilejensem
 Pontificatum. 210. 1. 2.
Procurator patrimonii Romani; ejus munus &
 auctoritas. 194. 1.
Protectores qui? eorum munera & dignitas.
 124. 1.
Pyrrhus convictus a Maximo impietatem Mo-
 notheliticam Romæ execratur, in quam
 paullo post relabitur. 325. 1.

Q

Quadi & Marcomanni quinam populi, eo-
 rumque sedes. 61. 1. Pannonias & No-
 riedum populantur. *ibid.* 2. Christiana sa-
 cra suscipiunt, & cum aliis Barbaris in Gal-
 liam migrant. *ibid.*
Quinquennialium, & decennialium origo. 375.
 2. mos & ratio horum Solemnium celebran-
 dum. 376. 1.

R

Radagaisus a Stilichone victus. 48. 1.
Ragusium ab Epidauriis & Salonitanis con-
 ditum. 320. 2. 321. 1. Ragusii vocabuli ety-
 mologia. *ibid.* cives primarii Salonitani,
 qui Ragusium demigrarunt ex Porphyroge-
 nito. *ibid.*
Ratamis Bladino patri in superioris Dalma-
 tiæ regnum succedens Christianus infectatus
 est. 236. 1.
Regius quid sit? 171.
Repudiatio uxoris legitimæ, & substitutio al-
 terius uxoris permessa Romanis. 495. 2.
Ripa Striga quid sit? 387. 2.
Roma capitur a Genserico. 107. 1.
Romanus Exarchus Ravennæ; ei pacis cum
 Langobardis faciendæ auctor est Gregorius
 Magnus. 283. 2. Gregorio semper infensus
 fuit, & impente favit Maximo Salonit. &
 Schismaticis. 284. 1. ejus mors. 284. 2.
Ruffinus Sarmenitius Præles Dalmatiæ. 12. 1.
Ruffinus & Stilicho auctores barbarum utrius-
 que Imperii. **Ruffinus** Hunnos & Gothos in
 perniciem imperii excivit. 47. 1. a militi-
 bus disceptus. *ibid.* 2.
Rugi gentes Gothica. 123. 2.

S

Sabinianus Episcopus Jadertinus in eligendò
 consecrandoque Maximo Salonitano contra
 veritum Pontificis cum cæteris Episcopis con-
 sensit. 265. 1. communicat cum Maximo
 excommunicato. 266. 1. cujus rei pœni-
 tens jubetur a Gregorio Romam venire,
 ut veniam & absolutionem obtineat. *ibid.*
 pœnitentia insignis Sabiniani. 260. 1. eum
 hortatur Gregorius, ut alios quoque a Ma-
 ximo sejungat. *ibidem.* opem Gregorii im-
 plorat adversus Maximum. 270. 1.
Salona capta a Totila, sed non eversa. 146. 1.
 a Mundo capta. 178. 2. a Gothis recepta.
 179. 1. a Romanis iterum capta. *ibid.* 2. in-
 cas.

castrum obsessa ab Asinario, & Uligilalo Gothis: 183. 1. urbis Salonitanæ deterrimus status. 300. 2. refellitur opinio eorum, qui Atilianis temporibus Salonam excisam tradunt. 305. 2. anno 639. capta. 307. 2. nota chronologica excisæ Salonæ apud Porphyrogenitum vitata emendatur. *ibid.* Abares & Slavi everlores Salonæ. 310. 2. exponitur sententia Archidiaconi de causa Salonitani excidii, & refellitur; & sententia Porphyrogeniti longe certior explicatur. 312. 2. Historia cladis & everfionis Salonæ ab Archidiacono exponitur. 313. 2. & *seqq.* Salona patria Diocletiani: 345. 2. Romæ vocabulo appellata. 403. 2. a Classe Pontica obsessa, & divinitus liberata. 381. 2.

Salonitana Ecclesia olim 24. Episcopos subditos habuit. 97. 2. ejus jurisdictio sæculo nono in Pannoniam usque ad Danubium prolata. 98. 1. exciso Sirmio aucta est Ecclesia Scisnensi, ac Bosnensi, ac deinde Barcensi ab Honorio Salonit. instituta. *ibid.*

Salonitani patria incensa ad insulas se recipiunt, vel alio confugiunt. 315. 1. ceteri aut cæsi, aut per Dalmatiam dispersi. *ibid.* 2. alii agriculturæ, alii mercimoniis maritimis dant operam, & alii lembis armatis infestant oram maritimam Dalmatiæ, & barbaros in Mediterraneam compellunt. *ibid.* Salonitani ex insulis redeunt ad Continentem, & alii Jadram, alii Ragusium condunt. 320. 1. Salonitani, cur dicti Romani, & Salona urbs Roma. *ibid.* 2. Spalaturn condunt: 315. 2. dicti Romani. 404. 1.

Saraceni ultores Monotheliticæ impietatis; eorum progressiones & victoriæ; Hierosolymam capiunt, & Antiochiam. 299. 2. Africam occupant, & deinde Cyprum. 225. 1.

Sarmatæ vastatores Illyrici: 60. 2. a Diocletiano & Constantino repulsi. *ibid.* a Servis victi, cæsiq; ad Constantinum confugiunt, & baptizantur. *ibid.* a Constantino subacti; a Theodosio Mæsia expulsi, Pannoniam ingenti clade afficiunt. *ibid.* cum aliis barbaris in Galliam irrumpunt. 61. 1.

Sarsenæ oppidum, seu civitas ignota. 174. 2.

Scarabantiensis Ecclesia, exciso Sirmio, obvenit Aquilejensi. 97. 1.

Schisma Donatistarum in Africa. 31. Meletianorum in Ægypto. *ibid.* Constantinopolitanum. 136. 2. Orientale. 137. 1. schismati Romano causam præbuit. *ibid.* schismatis Donatistarum quinam auctores. 449. & *seqq.* a quo nomen acceperit. 450. 1.

Schismatici defensores Trium Capitulorum implorant Mauriti Imp. patrocinium. 238. 1. Veneri & Istri in schismate perveraces. 284. 1.

Scholasticus quis? variz interpretationes hujus nominis. 256. 2.

Schonlebius notatus. 324. 2.

Scribæ; eorum ordines varii, iidemque honestissimi. 344. 1.

Sebastianus Diaconus Procurator Patrimonii Dalmatici, & Prævalitani a Vigilio P. constitutus. 193. 1. contra Vigilium seditiose agit, & contentit cum Honorio Salonit. duplici culpæ reo. *ibid.* 2.

S. Sebastianus M. ejus acta sincera & probata, in quibus tamen pauca corrigenda. 422. 1. ejus martyrium nequit adscribi an. 285. sed

anno 287. 2. Januarii adnectendum. 423. 1. & *seq.* Defensor Ecclesiæ a Cajo P. creatus. 424. 1. in ejus actis narrantur certamina 12. Martyrum, qui quo ordine, quove die cæsi fuerint. *ibid.*

Secretarium plura significat. 22. 2.

Semi-Ariani unde appellati. 8. 1. eorum Epistola ad Maximum Salonit. Ep. *ib.* & arrogantia. 9. 1. ut Donatistas sibi adjungerent, litteras ad Donatum miserunt. *ibid.* 2.

Senuladus Rex Gothus in Dacia veteri inter Poloniam & Bohemiam. 145. 1.

Senulatus Ostroylli filius pacem ab Romanis redemit pacto tributo. 180. 2. regnum Senulati, ejusque confinia. 181. 1. & 182. 1. Christianos persequitur. 192. 1. obiit. 206. 2.

S. Serena Imperatrix non ex Hispania, sed verisimilius ex Illyrico oriunda. 471. 1. & 479. 2. de ea mentio honorifica apud Martyrologos aliosque Scriptores. *ibid.* & *seqq.* Christianis lacris iniuncta antequam Artemiæ ejus filia a Dæmone per Cyriatum vindicata esset. 474. 1. Christianam religionem coluit infcio Diocletiano. 475. 1. Hispanis perperam adscripta. 477. 2. Exponitur argumentum Baluzii contra nuptias augustales Serenæ depromptum ex Lactantio. 480. 1. & *seq.* refellitur. 482. 2. & *seq.* periculum est ne Serenæ, si conjugis Imperatoris nomen ademeris, Sanctæ etiam titulus, cultusque adimatur. 489. 1. Serena eadem fortè ac Prisca. 492. 1. vere dicta Prisca, idest prior conjux Diocletiani. *ibid.* appellata etiam Prisca. 493. 1. Serena nomen gentilitium, Prisca prænomen fuit. *ibid.* de Serena eadem narrat Bellovacensis, quæ refert de Prisca Lactantius. *ibid.* quam Lactantius vocat matrem, quæcum Valeria exulavit, non esse Priscam, nec Serenam, sed matronam quamdam a Valeria matris loco habitam. *ibid.* 2. Sulpicio Baroniana de Serena non eo spectat, ut in dubium vocet nuptias Augustales Serenæ, sed ut eas ab Criticis litteratulis defendat. 494. 2. Cur Ethnici uxorem Diocletiani nusquam nominaverint. 495. 1. prima uxor Diocletiani Serena, & cur ab eo dimissa. *ibid.* 2. quando eam dimiserit. 496. 1. per vim coacta Diis sacrificare, si quam culpam contraxit, eam pœnitentia expiavit. *ibid.* 2. & *sequ.* fuit Christiana. 497. 2. alia est ab Eleutheria. 498. 1. de anno emortuali S. Serenæ opiniones variz. 499. 1. Obiit ineunte quarto sæculo. *ibid.* 2. de genere ejus mortis. *ibid.* dies natalis 16. Augusti colitur. 500. 1. de sepulcro, & reliquiis S. Serenæ nihil certi traditur. *ibid.* 2.

Serenorum gens & familia Hispaniensis falso conficta. 477. 2. & *seq.*

Severus Imperator Occidentis. 109. 2. Veneno sublatus. 112. 2.

Severus Cæsar creatur. 395. 1. in Italiam cum copiis contra Maxentium missus. 404. 2. desertus a militibus fugit Ravennam, ubi obsessus capulque interit. 405. 1. appellatum etiam fuisse Maximianum probatur. 523. 1. & *sequ.* cur nullæ reperiantur inscriptiones, in quibus Severus Maximiani prænordine donetur *ibid.* Maximianus vocatur ab Haymone. 524. 1. jure dictus filius Diocletiani, itemque frater Artemiæ. 526. 2. Christianorum hostis. 527. 1.

Sifinius

Silimirus patri succedit in regno Prævalitano, pacem Christianis reddit, & Slavorum colonias agris & Domiciliis traditis recepit. 206. 1. de nuptiis amicitie Justiniani cum Silimiro prudenter dubitari potest. Obiit. 207. 1. *Siliquaticum* quid tributi sit, & a quibus inventum. 152. 1. procuratio Siliquatici tributo definita. *ibid.*

Simoniaci: Decreta varia antiqua contra Simoniacos. 165. 2. 166. 1.

Sirmium ab Hunnis dirutum. 95. 1. ejus urbis frequentia & opulentia, in qua Illyrici sedes Præfecti Prætorio ante divisionem Illyrici Orientalis & Occidentalis. *ibid.* postea sedes Vicarii Præfecti Prætorio Italiæ. *ibid.* 2.

Slavi a Gothis differunt. 143. 1. migrationes Slavorum multæ in Dalmatiam. *ibid.* Slavi Gothis in Dalmatia numero & viribus prævaluerunt. 143. 2. Slavorum numerus auctus cum esset in Illyrico, vocabulo Gothico abolito, Reges, & regnum a Slavis denominari coepit. 206. 2. in Istriam effusi. 285. 1. Cagano Avarum regi vestigales. *ibid.* longe differunt a Gothis 308. 1. vestigales Hunnorum, sed duce Samone se in libertatem vindicant. 309. 2. Samo primus Rex Slavorum; & Slavi ex vestigalibus loci Avarum. 310. 1. Slavonica gens longe lateque diffusa. 312. 1. Slavi loci Avarum in expeditione Dalmatica, & eversione Salonæ ab occa. u finitimi erant Avaribus, & Noricum incolebant. Pannonia Savia post Abares exactos occupata fuit a Chrobatis Slavis, & Sclavonia denominata. *ibid.* Slavi Prævalitani cum Serblis advenis junguntur, & utrique Regem appellant Ducem Serblorum. 318. 2. duplex series Regum in regione Prævalitana; neque Diocleas, neque Marulus alteram ab altera distinxit. 319. 1. conciliatur eum Porphyrogenito Historia Diocletana. *ibid.* 2. Slavi in Italiam infesti veniunt. 324. 1. caduntur a Rodoaldo. 325. 1.

Slavini cæsis Romanis Illyricum populantur, & Dalmatia exacti dein clade ingenti afficiuntur. 204. 2. Illyricum & Thraciam vastant. 235. 2. a Prisco victi. 237. 2.

Solitudo insularum Dalmatiæ idem sunt ac monasteria. 50. 2.

Spania eadem ac Iberia provincia Afiz. 42. 1.

Statio quid sit? 562. 1. Stationes aliæ extraordinariæ, aliæ annuæ & ordinariæ. *ibid.* Statio ad S. Cæli & S. Susannæ antiquissima. *ibid.*

Stephanus Ep. Salonitanus a Dionysio Exiguo laudatus. 158. 1. Canones colligendi, latineque vertendi auctor fuit Dionysio. *ibid.* 2.

Stilicho ab Arcadio hostis Imperii judicatus. 47. 2.

Stridon patria D. Hieronymi eversa & quando. 59. 2.

Suavia non idem ac Savia. 182. 2.

Suevi Dalmatiam populantur. 110. 1. Suevorum sedes antiquæ, Svevia hodierna, ejusque fines. *ibid.* Suevi in Pannonia Savia. A Dalmatica vastatione redeunt ab Ostrogothis cæsi. *ibid.* 2. iterum ac tertio ab Ostrogothis victi. 111. 1. a Theodomiro magna clade affecti. 113. 1.

S. Susanna; ejus Acta a quo descripta? 574. 2. horum Actorum auctoritas. 575. 1. quæ objecerit his Actis Baluzius. 575. 1. Quæ Cuperus. *ibid.* 2. quæ Tillemontius. 576. 1.

S. Susanna petitur a Diocletiano uxor Maximiano Augusto. 578. 1. Virginitatem amplexa renuit sponsalia. *ibid.* 2. Claudium hortatur ad baptismum suscipiendum. 579. 1. Maximiano violenter stupranda traditur. 585. 1. ab Angelo defensa. *ibid.* 2. jubetur sacrificare simulacro Jovis; renuens martyrio coronatur. *ibid.* E. Dalmatia originem ducens Romæ orta est. 587. 2. anno 280. circiter. 588. 1. quis fuerit ejus sponsus destinatus a Diocletiano. 588. 2. & seqq. martyrium passa anno 295. die 11. Augusti. 594. 2. 595. 1. 596. 1. ejus corpus conditum in cœmeterio Alexandri. 597. 2. ædes S. Susannæ consecrata. 599. 2. ejus Romanæ ecclesiæ conditor Constantinus Magnus. 601. 1. Statio S. Susannæ ad duas domos, sive inter duas lauros *ibid.* descriptio sepulcri, ubi nunc condita S. Susanna. 602. 1. titulo S. Susannæ Presbyter Cardinalis præpositus. 603. 1. & titulus interdum etiam ab S. Gabinio cognominatus. *ibid.* titulus SS. Susannæ & Cæli postea in duos divisus. *ibid.* Statio ad S. Susannam perantiqua. 603. 2. cujus auctor S. Cælius fuisse perhibetur. *ibid.* olim communis erat etiam templo S. Cæli. *ibid.* propterea dicta ad duas domos. 604. 1. Sergius Papa ædem S. Susannæ donis prædiisque locupletavit. *ibid.* Hadrianus Papa templum basilicæ S. Susannæ refecit. *ibid.* 2. Leo III. basilicam collabentem restituit, & plurimis ornamentis auxit. *ibid.* eadem basilica reedificata & ornata ab Hadriano. *ibid.* Inscriptio in abside incisa. 605. 1. Basilica absoluta & dedicata ineunte sæculo nono. *ibid.* quæ de reedificata ornataque Basilica S. Susannæ Ciacconius Leoni IV. attribuit, ad Leonem III. referenda sunt. *ibid.* eadem basilica a Sixto IV. restaurata. *ibid.* 2. Sixtus V. apud S. Susannam condidit cœnobium sacrarum Virginum, quibus basilicæ curam demandavit. *ibid.* Camilla Peretti Sixti soror ibidem exstruxit altare S. Laurentii. 606. 1. Aqua Felix ab eodem Sixto V. in urbem deducta prope Basilicam S. Susannæ. *ibid.* Clementis VIII. in ædem S. Susannæ pietas. *ibid.* Hieronymi Cardinalis Rusticucci liberalitas in ornanda basilica S. Susannæ. *ibid.* vetus in abside S. Susannæ iconographia. 607. 1. & ejusdem descriptio. *ibid.* & seqq.

T

Templa & altaria a fundatoribus dotanda esse. 169. 1. Templum Christianorum ab Ethnicis Nicomediz eversum. 385. 1.

Terminales dies unde dicti, & ad quosnam dies referendi. 446. 1.

Thejas Gothorum rex a Narsete victus, & occisus. 205. 2.

Theodatus Gothorum rex Amalasuntham interimit, & nequidquam ab Justiniano pacem exposcit. 178. 1. Italiam omnem ultro Justiniano offert. *ibid.* 2. promissa facere recusat. 179. 1. interficitur a Vitige. 182. 2.

Theodebertus Francorum rex bis scædisfragus Gothos Romanosque inopinato aggressus utroque vincit. 183. 2.

Theode-

Theodelinda Langobardorum regina Ecclesie reconciliata. 284. 1.
Theodemirus Svevos de improvise adortus magna clade afficit. 113. 1.
Theodoretus fautor Nestorii. 93. 1. ut alios Metropolitae, sic Joannem Salonitanum litteris tentare aggreditur. *ibid.* ejus litteris hæresis Nestoriana in Hispaniis disseminata. *ibid.* 2.
Theodoricus Theodimiri filius cum ageret annum 18. Sarmatas cædit, Singidunum eisdem eripit. 113. 1. 2. Zenoni operam navat contra Leontium. 131. 2. a quo regno Italiae donatur. *ibid.* Odoacrem tertio prælio victum Ravennæ obsidet & interficit. 133. 1. primum Italiam, deinde Dalmatiam adeptus. *ibid.* 2. Pannoniam ad regnum Dalmatiæ adjunxit. 138. 1. 142. 2. ejus victoriæ, & Norico positur. *ibid.* 2. Monomachiam sustulit, & Catholicis favet. 139. 1. Francos cædit, & Gundubaldum regem Burgundionum. 149. 2. ejus curæ ad classem navalem adornandam. 150. 1. Catholicos vexat. 157. 2. ejus interitus. *ibid.* 2.
Theodorus P. Monothelitas omnes, & nominatim Paullum & Pyrrhum damnavit. 325. 2.
Theodorus Cæsariensis Ep. & Justinianus Pontificiam legem silentii violant, alter libro, alter edicto adversus Capitula evulgato; Theodorus anathemate percellitur a Vigilio. 197. 2.
Theodosius Imp. ab Acholio Ep. Theffalon. baptizatur. 40. 2. Ejus lex apprime catholica. 41. 1. Arianos persequitur. 44. 2. Maximo tyranno victo Valentinianum in imperium restituit. *ibid.* in Theffalonicensis sævit. 45. 1. obit. 46. 1. Ecclesiam Illyricam a Patriarchatu Romano avellere conatus. 82. 1. obit. 100. 2.
Theodose cum duobus filiis martyrium Nicæ passus. 431. 1.
Tillemontius Aëta S. Susannæ carpens refellitur. 579. 2. 580. 1. 2. 581. 1.
Timotheus Ælurus Ecclesiam Alexandrinam turbat. 108. 2.
Titulus Ecclesiasticus quid sit. 165. 1. 562. 1. 602. 2. unus idemque titulus templo SS. Caii & Susannæ impositus deinde suus cuique. 562. 2. 603. 1. 2. Ecclesie cur antiquitus tituli appellari solerent. 663. 1. titulus erat crux imposita ædibus consecratis. *ibid.* titulis adjectum cognomen, & huiusce titulis Cardinales præpositi & affixi. *ibid.*
Totila duplex; aliter frater Ostroylli, & parens alterius Totilæ regis Gothorum in Italia. 147. 1. priori regio & civitas Tarvisii concessa. 146. 2. Totilas junior natus Tarvisii. 147. 1.
Totilas junior Gothorum rex prospere cum Romanis bellum gerit. 184. 2. Romam capit. 203. 1. iterum Romam obsidet & capit. 204. 1. relicta Sicilia exercitum in Italiam revexit. *ibid.* 2. victus a Narsete, & a milite gregario cæsus. 205. 2.
Traditio vetus & communis quanti facienda sit. 489. 2.
Tribunitia potestas Cæsaribus à Diocletiano primum collata. 375. 1.

V

Valens Imp. catholicam ad Orientales Epistolam scribere non potuit post an. 366. & titulus ejus epistolæ vitiatus. 29. 1. Catholicos vexat, Episcopos præsertim & Monachos. 39. 2. a Gothis cæsus, & sagitta confixus. 40. 1. Valentis expeditiones adversus Vilegothos. 56. 2.
Valens Myrsæ, & Ursacius Singiduni Episcopi discipuli Ariani. 6. 1. Arianam hæresim late propagant. *ibid.* 2. Valens sedem Aquilejensem invadit. *ibid.* Valens & Ursacius penitentes a Concilio Mediolanensi in gratiam recepti, item a Julio Pontifice in Synodo Romano, revocant calumnias falso illatas Athanasio. 16. 1. in hæresim relabuntur. 18. 2.
Valentinianus Illyricus Imperator Valentem fratrem imperii consortem adscivit, & alter Constantinopoli, alter Mediolani sedem suam constituerunt. 25. 1.
Valentinianus II. Arianis favet, Ambrosio infestus. 44. 2. restitutus in Imperium a Theodosio. *ibid.* ab Arbogaste strangulatus. 45. 2.
Valentinianus Cæsar cum Placidia matre Salonam venit. 82. 2.
Valeria gens Salonitana ex qua Diocletianus, & Probus Imperatores. 340. 1. Salonis clara. 341. 1. in quatuor familias divisa. *ibid.* 2. ante Diocletianum gens Valeria opibus & honoribus florebat. 342. 2. Valeria gens Romana. 349. 1. gens Valeria Salonitana Romam commigravit. 356. 2.
Valeria filia Diocletiani a Maximino male tractata. 408. 1. fuit Christiana. 497. 2.
Vandali gens Gothica, e Scandinavia in oram adversam maris Balthici trajiciunt. 62. 1. victi a M. Aurelio, & ab Aureliano ultra Danubium repulsi, vestigales Romanorum facti, in Pannonia a Constantio recepti, Galliam invadunt, deinde Hispaniam occupant, demum in Africam trajiciunt, ubi regnum instituunt. *ib.* 2. rerum potiuntur in Africa. 83. 1.
Venetia quomodo orta. 106. 2.
Vetranio in Pannonia Augustus appellatus Imperatoria insignia Constantio sponte tradidit. 17. 1.
Veturius Christianorum hostis acerrimus. 433. 2.
Vigilius Papa vocatur CP. a Justiniano ob controversiam trium Capitulorum. 195. 2. ei in Sicilia commoranti trium Capitulorum causam commendant legati Ecclesiarum Sardinie, & Africæ. 196. 1. item Episcopi Græci, & Illyrici. *ibid.* CP. damnat Acephalos, & primum tria Capitula acriter defendit. *ibid.* deinde damnanda censuit, edito in eam rem judicato. 196. 2. quod judicatum Occidentales a Vigilio alienavit. *ibid.* calumniam illatam sibi a defensoribus trium Capitulorum litteris depellit. 197. 1. judicatum a se factum reposcit, & recipit: Concilium Oecumenicum indicit, & utrique parti silentium indicit, & male habetur a Justiniano. 197. 2. se recipit in Basilicam S. Petri. *ibid.* denuo injuriolè habitus Chalcedonem trajecit. 198. 1. scripta Epistola ad universam Ecclesiam CP. revertitur. *ibid.* noluit interesse Concilio Oecumenico V. ediditque constitutum. 198. 2.
Con-

Concilio damnanti tria Capitula assentitur ,
eaque damnat . 199. 1. alterum ejus consti-
tutum . *ibid.* Vigilus ab omni levitatis &
inconstantiae culpa alienus . 199. 2.

Visitator . Post Episcopi obitum curam anima-
rum , & cætera Pontificalia munera exequi
solebat vel Metropolitæ , vel aliquis ex pro-
vincialibus Episcopis ad id delectus , quem
fere visitatorem appellabant . 128. 2.

Vitiges , quem Gothi regem appellarunt , Theo-
datum interfecit . 182. 2. Francorum reges si-
bi conciliat , & Dalmatiæ recuperandæ cu-
ram Asinario & Uligisalo imponit . *ibid.* Ro-
mam oppugnat . 183. 1. a Belisario CP. ca-
ptivus ductus . 184. 1.

Ulpila primus Gothorum Episcopus . 58. 2.

Vocabula cognationum & affinitatum varios ha-
bent significatus . 482. 2. & seq.

Vopiseus cum Agathia conciliatus . 367. 2.

Z

Zozimus Papa ab Hesychio Salon. de sacris
ordinibus conferendis per litteras consul-
tus eidem respondet . 76. 2. 78. 1.

Zuanimirus rex Serbliae pacem Christianis red-
didit . 324. 1.

IN SEQUENTES INSCRIPTIONES

P R O L O G U S.

Dalmatia utpote referta quondam coloniis Romanorum, sic plurima Romanæ Antiquitatis monumenta etiamnum servat, partim veterum ædificiorum semirutis parietibus innexa, partim subter ruinas urbium everfarum latentia; vix ut aliam regionem invenias, quæ huiusmodi rerum vetustarum copia magis abundet: id quod, ut verbis utar Joannis Lucii, *Numerus pene infinitus columnarum lapidumque sepulchralium, & varii generis marmorum per diversa Dalmatiæ loca transportatorum, inscriptionumque insignium fragmenta testantur*. Quocirca quemadmodum olim Dalmatica ipsa regio ad perquirendum, & effodiendum aurum, cujus admodum ferax fuisse traditur, mortalium cupiditatem alliciebat, sic postea ad indagandas, congerendasque, auro pretiosiores antiquæ eruditionis opes, quarum ditissima est, litteratorum hominum studia excitavit. Hinc habuit Janus Gruterus, unde ornaret, augeretque ingens illud volumen *Inscript. vet.* hinc Joannes Lucius, unde integrum libellum *Inscript. Dalmaticarum* conficeret; hinc Marcus Marulus Patricius Spalatenfis, Valerius a Ponte Archidiaconus Ecclesiæ Jadertinæ, Simeon Gliubavatus Patricius itidem Spalatenfis, & alii plures nacti sunt Romanarum inscriptionum vim sane maximam, quas in suos Codices manuscriptos retulerunt; & ex his bene multas suæ Collectioni Joannes Lucius inseruit. Hoc præclaro studio incensus Pacificus Bizza Archiepiscopus Spalatenfis, quamquam plurimis, & gravissimis Ecclesiastici regiminis curis ita distineatur, ut ad alia incumbere integrum ei non sit, curæ tamen aliquid operæque ad investigandas, & colligendas huiusmodi eruditæ antiquitatis reliquias derivandum censuit; & cum Dicecesim suam statis temporibus ritu Episcopali lustraret, quidquid otii a Pontificiis functionibus nancisci poterat, in hanc pulcherrimam investigationem impendere consuevit. Ac sumptu quidem suo, adhibita vero etiam opera Hieronymi Bernardi viri clarissimi, & Canonici Spalatenfis, quem Apostolicæ peragrations comitem, & adiutorem adscivit, lectissimam veterum monumentorum suppellectilem sibi comparavit. Ex hac autem lapidum, & inscriptionum copia tabulas marmoreas omnino ad duas, & sexaginta, Romanis litteris incisas selegit, quibus recte atque ordine dispositis Atrium Palatii Archiepiscopalis ornavit. Opus sane egregium; eruditos illuc adeuntium oculos, animosque mirifice oblectans, & plane dignum ædibus Pontificiis, quæ non solum sanctitatis, sed etiam doctrinæ, & sapientiæ domicilia esse debent. Has vero inscriptiones, & alias præterea multas, ex variis Dalmatiæ locis diligenti inquisitione, nec parva impensa congestas, jussit ab Hieronymo Bernardo supra laudato, huiusque gloriosi operis consorte, quam accuratissime transcribi, atque Patavium ad me transmitti; ut si quæ vel usui, vel ornamento esse possent Historiæ Illyricæ, eas huic Tomo insertas, five adjectas evulgarem. Incredibile enim dictu est, quam assidue sapientissimus Præsul, ac toto animo de adjumentis & incrementis hujus Historiæ cogitet, nullis parcens neque sumptibus, neque incommodis: ut cætera silentio præteream, vel illud argumento est, quod mihi studiorum meorum adiutorem ac socium adjungendum curavit; & Collegio nostro Patavino, ne is oneri esset, annuam pensionem in ejusdem alimenta decrevit. Porro ut ejus voluntati obsequerer, ac desiderio satisfacerem, in extremo hoc volumine lectoribus exhibere statui specimen aliquod Inscriptionum Dalmaticarum; quas rogatu meo Franciscus Antonius Zacharias Presbyter nostræ Societatis ad id, quo quæque pertinent, apte congruenterque in classes distribuit, & doctis interpretationibus atque animadversionibus illustravit. Has ipsas, & alias longe plurimas, quæ vel apud scriptores editæ jam extant, vel nondum in lucem publicam prodierunt, seorsum ab Historia Illyrica in unum omnes volumen collectas diu desiderari non patiemur. Nunc quidem his contenti erimus, has edemus, has vulgabimus.

De Collectione, & copia marmorum Dalmaticorum ab se adornata, & in ædibus Archiepiscopalibus exposita, cum ad Benedictum XIV. scripsisset Archiepiscopus Spalatenfis, misissetque aliquot exempla inscriptionum indidem sumpta; Pontifex doctissimus ea re admodum delectatus, ut ostenderet quanti faceret, quantoque opere illius solertiam, & industriam probaret, unam ex hisce Inscriptionibus tanto honore dignatus est, ut eam brevi quidem, sed perspicua, & dilucida, docta vero in primis, & erudita Interpretatione explanarit; tum subjecit præclara quædam ad eundem Archiepiscopum

pum, a quo de rebus hujuscemodi consultus fuerat, responsa; in quibus illud est multo præstantissimum, ac talis tantique Pontificis sapientia dignum; plurimi scilicet fieri debere quidquid veterum Inscriptionum, lapidum, signorum, quamvis mutilum, & vetustate exesum inveniri possit, quod ad Historiam Ecclesiasticam illustrandam aliquid adjuvamenti afferat. Pontificiam Interpretationem vehementer ego admiratus cum essem, quod maxime optabam, id mihi, quæ est maximi hujus Ecclesiæ Principis facilitas, & indulgentia, concessum esse immortaliter gaudeo, & Historiæ Illyricæ maximopere gratulor, quod huic secundo Tomo tam illustre eruditionis, & doctrinæ monumentum innectere, & hic subjicere liceat; unde pretium, quod per se nullum habet, omni æstimatione majus, & splendorem eximium, & decus, & præsidium prorsus singulare acquirat.

HIC REQUISET IN PAC
ANNOS NOVEM ET SEP
AVO SVO ET DEPOSI
DECEMBR. D. D. NN. TH
CIDO VALENTINIA

Dalle parole, che leggonfi nella Iscrizione trasmessa da Spalato: HIC RE-
QVISCET, pro *Requiescit*, in PAC.... e DEPOS. non può dubitarsi, ch'ella
non sia Cristiana.

Non può però crederfi, ch' ella sia di Martire; prima, perchè in tempo di Teodosio II. e di Valentiniano III. Imperatori, nè nell' Italia, nè per l' Illirico (quantunque vi fosse qualche reliquia di Gentilesimo, e degli Arian) vi fu formale persecuzione; e nell' anno di Cristo 425. fu solamente mandato da Teodosio II. in Salona Ardaburio, affinchè di là passasse in Italia contro il Tiranno Giovanni, da cui, a cagione della tempesta di mare, fu fatto prigioniero, e tenuto in Ravenna.

In secondo luogo non può essere di Martire , posciachè con essa lapida o sepolcro non v'è stato trovato alcuno de'contrasegni di martirio , che sono il vaso almeno tinto di sangue, o la Palma .

La seconda linea della Iscrizione dice, ANNOS NOVEM ET SEP. . . ed è consecutiva della linea superiore mancante del nome, e della parola VIXIT: e le lettere SEP. forse indicano Septuaginta novem, proporzionata all'espressiva susseguente AVO SVO. Dopo la parola DEPOS. senza dubbio v'erano o le Calende, o le Nove, o gli Idi di Dicembre.

Nella 4. e 5. linea debbonfi leggere: D. D. N. N. *Dominis nostris* THEODOSIO II. & PLACIDO VALENTINIANO III. Placido Valentiniano fu figliuolo di Galla Placidia Augusta, forella di Onorio Imperatore, e moglie di Costanzo Cesare; e da Teodosio fu assunto per Collega nell'Imperio l'anno 425, nel qual anno ambidue furono Consoli, e regnarono insieme il principato sino all'anno 450; e dopo morto Teodosio restò Valentiniano. Non essendovi però nella lapida il Consolato, non può indovinarsi, se la lapida spetti al predetto anno 425. o pure agli susseguenti.

Quanto alla Istruzione, che si desidera nella lettera, per potersi regolare nelle occasioni di rinvenirsi alcun Corpo di qualche Martire, potrà servire di molto lume l'Opera de' Cimiterj del Canonico Marc' Antonio Boldetti, in cui minutamente si è spiegato quanto a tale materia appartiene.

Circa poscia ad altri monumenti, che vagliano ad illustrare l'Ecclesiastica Istoria, dee farsi conto di qualunque Iscrizione, o lapida, anche mutila, o antica pittura, che si ritrovi.

Nell'altro foglio ove sono delineati i due bassi rilievi, il primo rassembra essere la testa di Tiberio Claudio Imperatore con corona di lauro, e pare essere di esso per il naso alquanto aquilino. E l'altra forse è testa di alcuna delle varie sue mogli ch'ebbe, di cui è singolare l'intrecciatura, che porta sopra i capelli.

MAR-

**MARMORA
SALONITANA
A
FRANCISCO ANTONIO ZACHARIA
SOCIETATIS JESU
IN ORDINEM DIGESTA,
AC BREVIBUS OBSERVATIONIBUS
INLUSTRATA.**

ВЪВЕДЕНИЕ
ОБЪЕМЪ И СЪДЪРЖАНИЕ
ОБЪЕМЪ И СЪДЪРЖАНИЕ
ОБЪЕМЪ И СЪДЪРЖАНИЕ

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

А Я О И К А И

ILLVSTRISS. MARCHIONI. SCIPIONI. MAFFEIO
LATINIS. GRAECIS. HEBRAICIS. LITTERIS AP
PRIME DOCTO. POETAE CELEBERRIMO. EXIMIO
PHILOSOPHO. EDITIS. LIBRIS. MVSEO LAPIDARIO
INSTRVCTO. PRETIOSIS CODICIBVS. E. SORDIDO. PVL
VERE. FORTVNATE. ERVTIS. RECENSIS. DIVVLGATIS
DE. PATRIA. OPTIME. MERITO. ANTIQVITATVM
ROMANARUM. GRAECARUM. HETRVSCARVM. EXPLA
NATORI FELICISSIMO. CL. DIPLOMATICAE ARTIS
AMPLIFICATORI. CHRISTIANORUM. DOGMATVM AD
VERSVS. PHOTIANOS. LVTHERIANOS. SOCINIANOS
STRENVO. VINDICI. INVICTO. IANSENIANI. ERRORIS
PROFLIGATORI. VIRO. SVPRA. OMNEM. INVIDIAM
LAVDATISSIMO. ITALIAE. LITTERARIAE. REIP.

SECVLI. NOSTRI. ORNAMENTO

MARMORA. HAEC. SALONITANA

FRANCISCVS. ANTONIVS. ZACHARIAS

SOC. IESV

D. D.

KALENDIS. IANVARIIS. A. P. C. N. CIOCCCLII.

P R Æ F A T I O.

NON heic ego de veterum Inscriptionum præstantia disseram; neque quantum illis debeamus, qui singularium urbium, aut regionis unius scriptos lapides divulgandos suscipiunt, multa præfabor. Nam illa iusti voluminis materies est, quam ut eruditissimis viris quibusdam fuit, ita & nobis in animo est aliquando pertractare; hoc adeo per se se clarum est, atque perspicuum, ut necesse non sit illud aut rationibus, aut exemplis confirmare. Enimvero quum nihil antiquitatis studiosis optabilius sit, quam si quis in unum tandem corpus Inscriptiones quotquot ubique exstant adcurate redigat, neque fieri possit (quod tamen fieri ad huius collectionis diligentiam, præstantiam, dignitatem maxime oportet) ut marmora ipsa in tam dissitis locis constituta tantj molitor operis consulat unus, atque describat; iis certe, qui urbis, aut regionis cuiuspiam lapides dum sedulo scrutantur, atque divulgant, expertam adeo, ac necessariam illam omnium Inscriptionum collectionem, sed magnis implicatam difficultatibus expediunt, maximam a nobis deberi gratiam inficiabitur nemo. Ea de causa hortante maxime doctissimo Præsule Pompejo Compagnonio, animos etiam addente amicissimo Oliverio, qui hanc Spartam quod ad Patriæ suæ Pisaurensis marmora spectat, tanta sui nominis commendatione ornavit, Auximates Inscriptiones adgressus fueram colligere, atque observationibus meis ubi fuisset necesse explicare. Hæc molientem ad aliud opus plane simile, sed quod suscipi a me umquam debere, ne cogitassem quidem, vocat me doctus Illyrici Sacri editor P. Daniel Farlatus. Nam se plures habere Spalato missas veterum Salonarum, earumque agri Inscriptiones scribit ad me; optare autem se addit perhumaniter, ut, si per tempus, meaque studia liceret, eas ipse in ordinem digererem, atque illustrarem. Parui statim, ut equidem debueram, præclaro Societatis nostræ Viro, cujus in tanta monumentorum inopia conatus probavi semper, ac porro probabo; quumque quæ Canonicus Hieronymus Bernardus Spalatensis Salonitarum Inscriptionum exempla humanitate summa ad ipsum miserat, ab eo adcepiissem, dimissis tantisper Auximatibus Lapidibus, ad Delmaticos transii. Illud autem primum a me fieri debere intellexi, ut qui inediti adhuc essent, qui contra lucem vidissent, investigarem. Gruterii, Gudii, Reinesii, Fabretti, Muratorii collectiones evolvi sedulo; Cyriaci quoque Anconitani Epigrammata excussi, Romæ perquam vitiose edita, ut non immerito queruntur Hollandi auctores *Miscellaneorum Observationum Criticarum Novarum* (Tom. 4. p. 318.) qui tamen (detur enim veritati brevis digressio) aliis in locis non debuissent Clarissimo Viro Compagnonio vitio vertere, quæ inemendata in Muratoriano Thesauro reppererunt ex Barberinis Cyriaci schedis ab eo ad Muratorium missis, quasi ille non quæ in schedis legebat, sed conjecturas suas debuisset cum Muratorio communicare. Sponium frustra quæsi, nec nisi priores tres *Miscellaneæ erudite Antiquitatis* sectiones ab humanissimo Antonio Francisco Gorio mutuari potui. Quamobrem fortasse alias Sponius recitabit Salonitanas Inscriptiones, quas heic ego velut ineditas exhibeo. Fortasse etiam in ipsis illis, quas antea memorabam, collectionibus exstabant aliquæ, quæ festinanti exciderunt invisæ. Nam si quem nuper a me appellatus Clarissimus Gorius Donianas Inscriptiones in vulgus emittens, Urbium, locorumque, ubi illas Donius aut exscripsit, aut esse intellexerat, utilissimo labore confecit, Indicem Lapidum quoque editores ceteri addidissent collectionibus, facillimum tum mihi fuisset Salonitanas Epigraphes invenire, cumque adceptis exemplis editas contendere; sed in tanta Inscriptionum tot prægrandibus voluminibus comprehensarum multitudine quam id difficile! quam tædii plenum, atque periculi, ut vel diligentissimum aliqua effugiant. Dum vero Spalatensia exempla cum editis libris conféro, illud etiam o re plurimum esse visum est, ut quas in iis non invenissem Salonitanas Inscriptiones, ab aliis tamen divulgatas, illas quoque colligerem, iterum una simul proferendas; sic enim Salonitanorum marmorum corpus proditurum videbam non contemnendum, opusque meum multo magis pro-

batum iri Lapidariæ rei cultoribus, qui idem Margarinium in Inscriptionibus Basilicæ S. Pauli, Malvasiam in Marmoribus Felsineis, Oliverium in Pisaurenſibus colligendis præstitisse norunt, nec ea solum, quæ ipsi invenerant nondum divulgata, sed quæ ab aliis jam luci donata fuerant Monumenta in suos quoque libros retulisse. Sed quum numerus Salonitanorum marmorum his adcessionibus auctior etiam, quam initio putaveram, effectus sit, illa in certas classes partiri libuit; tum siglas explanavi, observationibus, quoad fieri potuit, brevibus, ac necessariis (nec enim illos ferre possum prodigos chartæ, ac bonarum horarum consumptores, qui quicquid norunt, seu tritum sit, ac vulgare, seu peregrinum, & inauditum, nulla instituti sui ratione habita, proferre gestiunt) Inscriptiones nostras identidem inspersi, Indices demum, ut equidem spero, non inutiles, extremo operi adjeci. Hæc mea sunt. Cujusmodi illa fuerint, quæ Spalato perlata ad nos sunt, nunc edissero. Atque ea quidem duplicis veluti generis sunt; chartarum plagulæ aliquæ disjunctæ inter sese, & libellus. Schedæ (sic enim illas deinceps appellabo) Inscriptiones continent non multas, sed diligenter exaratas. Multo uberiores Lapidum copiam exhibet Libellus, at plurimi sunt parum apte descripti. Neque id miror. Nam Viri etiam doctissimi, iique in hac studiorum ratione exercitatissimi in describendis marmoribus, vel præconceptis opinionibus suis, vel characteris forma admodum lectu difficili, vel temporis injuria, quæ litterulas misere obtrivit, sæpe falluntur, nisi secundo, ac tertio singulos apices perscrutentur. Doleo tamen id contigisse, inde enim non parum operi decedit utilitatis. Omnes tamen, quoad licuit, emendare conatus sum; utinam feliciter! Verum etsi aliqua ex his marmoribus non admodum recte exarata sunt, multum debebunt certe Lectores mei Canonici Bernardi conatibus, ex quibus de mum totum hoc, quicquid futurum est, opus proficiscitur.

MARMORA SALONITANA.

CLASSIS PRIMA.

III.

VOTIVA.

I.

Ex MS. Spalatenſi libello n. 64.

I. O. M.
Q. RAONIUS.
DODORVS. EX
VOTO. POSUIT
LIBES, MERITO
III. IDVS. MAJAS
PROMIANO. ET
BRADVA. COSS.

Lapidem hunc Jovi Optimo Maximo positum ediderunt Gruterus XVI. 9. qui illum Spoletī perperam collocat, Johannes Lucius, & Muratorius CCCXLIV. I. Existare nunc dicitur in ædibus quondam Nicolai Papalis nobilis Spalatenſis. MS. exemplum, ex quo illud novissimus omnium adfero, corruptum est in tertia, ac penultima linea; ibi enim legendum omnino, ut ex Codice MS. Maruli Lucius edidit, *Diodorus*, heic vero *Aproniano*, ut habet Muratorius. Apronianus enim, non Promianus Braduæ collega fuit in Consulatu anno Christianæ æræ CXCI. ad quem spectat inscriptio.

II.

In atrio Archiepiscopalis Palatii Spalati ex ruinis Salonarum. Lib. MS. Spal. 101.

I. O. M.
SAKRUM
L. EGATIUS. L. F.
KN. NEP. KN. PRONEP.
TRO. KLEMENS
DEKVRIO. AVGVS

Et hic lapis editus est a Muratorio (III. 10.) qui L. EGNATIUS legit, & littera C effert quæcumque heic nomina littera K conscripta sunt; legit idem Muratorius *Decurio*, *Augur*; at *Decuriones Augusti*, nempe Palatii Cæsaris, ex lapidibus noti sunt, *Decuriones Augurum* nusquam inveni. *Decurio* autem, *Augur* si recto casu intelligas, in graviores impingas difficultates. Dicerem *Lucium Egnatium Lucii filium Cnei Nepotem Cnei Pronepotem Tromentina*, scilicet ex Tribu Tromentina, *Clementem*, qui Jovi Optimo Maximo lapidem inscripsit, fuisse *Decurionem Augusti*; sed *Decuriones* ejusmodi Liberti fuere, qualis Egnatius hic non videtur fuisse. Fuerit igitur potius *Decurio Augustalis*. *Decuriones*, & *Augustales* sæpe in lapidibus conjunguntur.

Ex MS. lib. Spal. 198.

I. O. M.

MAYRILIUS CL. F. CLEMENS
CL. NEPOS. EPICARMVS. VELLIVS
MAX. F. DECVR. L. CN. F. EDITVVS
ARAM. L. P. C. DD.

Heic turbatae omnes Lapidum leges. *Cl. Ne-
pos*, & *Max. F.* post cognomen positum, gen-
tis nomen omisſum post prænomen Lucii: quid
hæc? Spuriæ inscriptio? an quod facilius cre-
do indiligenter descripta? Dum doctior aliquis
marmor inspiciat, describatque, sub initium le-
ge, *Marcus Aurelius*; Siglas autem L. P. C.
DD. interpretare locus publice concessus Decreto
Decurionum.

IV.

Ex Gudio VIII. 2.

IOVI. OPTIMO. MAXIMO.
VICTORI SACRVM
A. VOLVMNIVS. A. F. QVIRINA
EXPECTATVS. SALONA. MARTIA. JVLIA
DECVRIO. COL. IIIII VIR
V. S. L. M.

Aulus Volumnius Expectatus infra recurret in
Militaribus. Num hic *Decurio Colonia*, *Sevir*,
qui Jovi Optimo Maximo Victori votum solvit
libens merito? *Salona Martia Julia* in aliis La-
pidibus dicitur, & in nummo Claudii apud Gol-
zium, COL. IVL. SALONA. Inscripſio alia
IOVI VICTORI dedicata a Muratorio descri-
bitur (pag. xi. 1.)

V.

Ex Sponſio Sect. 1. a. 1.

VIBIVS. PIVS. DEO
SOLI. INVICTO. ARAM
DEDICO. VT. SIS. MIHI
PROFITIVS. MILITIBVS
CENTVRIONIBVSQVE MEIS

Legatus erat, inquit Clarissimus Philippus a
Turre (*de Mithra cap. ult. pag. 338.*) vel Tri-
bunus alicujus Legionis in Dalmatia degentis hic
Vibius, atque *Invictum* ea Religione bellicis rebus
præesse putabat, qua adfecti Imperatores aliqui
numismata percussere INVICTO & SOLI. CO-
MITI. Cur autem invictus Sol? Consulesis,
eumdem a Turre (*cap. II. pag. 179.*)

VI.

VI.

Ex Gudio XXVIII. V.

DIANA. INVICTAE. LVCINAE.

D D

Q. ORTIVS. Q. FIL. QVIRIN. CVPIDVS
III VIR. CAPITAL. COL. IVL. MART.
SALONAE. ET. G. VELLIVS SERA
TIVS. QVIR. AVCTVS. IIII. VIR
QVINQVENN. SIGN. AEN. P. C.

Signum aeneum poni curarunt. Hujus Q. Ortii mentio in honesta Missione, quam in Militari- bus proferemus. En iterum Salona Colonia Julia Martia. Triumviri Capitales ii erant, qui ca- pitales infimae plebis causas cognoscebant. De Romanis ejusmodi Triumviris Consule Pitiscum; aliarum urbium, quae Romanos Magistratus am- bitiose aemulabantur, ut notum est eruditis om- nibus, Triumviros capitales servarunt nobis in- scriptiones vetustae. Triumvirum Capitalem Ti- cino habemus in Lapide, quem refert Murato- rius (pag. MCXIX. 4.) Ex duabus hisce in- scriptionibus discimus, Salonam Quirinae Tribui adscriptam fuisse. Quid signum a statua differat, notatum ab Oliverio in suis ad marmora Pisau- rensis egregiis animadversionibus (pag. 20.)

VII.

Ex Spalatensibus Schedis.

IANE AVGUS
TE SILVESTRI
...IVSO POSV
IT SEPTIMVS
PRO FILIO SVQ

Supple initio Dianae. Suspicio autem in ter- tia linea legendum L. M. V. SO, nempe Li- bens Merito Voto Soluta. Silvestris cognomen iis Dianae cognominibus addendum, quae Gy- raldus concepit. Diana nempe

Montium custos, nemorumque Virgo. Hor.

(Od. I. 1. 22.)

Quare apud Gruterum (XLI. 8.) Godium (XXIX. 2. & 5.) Muratorium (XXXVI. 5.) Nemorensis dicitur in Lapidibus.

VIII.

Ex MS. Spalatensi Libello.

LIBERO. PATRI. S.

Lege Sacrum. Bacchum heic designari pervul- gatum est.

IX.

Ex Muratorio XLI. 8.

LIBERO. AVG. SACRVM.
L. AVEVSTIVS L. F.
SER. CELER. AED. II VIR
AEDEM D. S. P.

Lucius hic Aufustius Lucii filius Celer Aedilis Duumvir, qui Libero Augusto (Augusti nomen ple- risque gentium Dijs commune) Aedem de sua posuit, vel de sua pecunia, e Sergia Tribu fuit, non ergo Salonitanus; Salonitanos enim vidi- mus in Tribu Quirina censos fuisse.

X.

Ex Schedis Spalatensibus.

AEDEM. A....
ET SILVANO
AVG. SAC.
L. APROFENNIVS
CIRCITOR V. S. P.

Circitor cognomen heic est Lucii Aprofennii, qui Aedem voto soluto, seu suscepto posuit Merc. (ut suspicor, nam Mercurius Silvano jungitur, etiam in Muratoriana Inscriptione (LXXI. 3.) & Silvano Augustis.

XI.

MCOELIVS
SENILISET
PVBLICIAING
ENVAPOSVE
RVNT

Qui heic exhibetur Deus, Pan est, ut acutæ aures, caprini pedes, fistula septem calamorum, quam sinistra tenet, & recurvum pedum satis ostendunt; hæc enim Panis symbola esse ignorat nemo. Vide Gyraldum (Syntagm. XV.) Cornua vel heic desunt, vel parum apte efficta sunt. Hæc tamen eminent in alia ejusdem Panis tabula, cujus ectypen heic exhibemus. Venatorem fuisse Panem scimus; heinc dubio procul in utraque tabula canis venaticus cum dama insculptus, atque in prima quidem, cujus causa hæc adnotavimus, canis damam inseguens.

XII.

In edibus quondam Nicolai Papalis Nobilis Spalatenfis ex MS. Libello Spalatenfis num. 65.

CONSENTIO DEORVM
MARC. AN. A. SOZOMENE
IMPERIO FECIT

Gruterus hanc edidit Inscriptionem (III. 1.) qui quam errat eam Spoleti ponens, tanto propius veram lectionem attingit legens MARIAN. A SOZOMENE, nempe Mariana; quis enim ignorat in Lapidibus monstra interpunctionum sæpissime occurrere? Ursini Schedæ habent *Marianus Sozomenus . . . Imperio. L. M. ex voto fec. Mariana hæc Sozomene consentio Deorum*, consentientibus nempe Diis fecit, qui hocce disticho comprehenduntur.

Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,

Mercurius, Jovi, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Confer Museum Veronense (pag. CCXXXVII.) & Mazochium (in Kal. Neap. pag. 158.) Formula *imperio* quid significet, explicat Muratorius (pag. IV. 1.) *Consentium Deorum* dictum heic vides nomine Lexicographis inaudito, veluti Collegium quoddam *Consentientium* deorum. Sozomenis vero nomen in mentem revocat Flo-

rentinam illam Inscriptionem a Clariss. Gorio divulgatam (T. 1. Inscript. Ant. Etrur. Urbium p. 288.)

SOZOMENETI. ALUMNAE
AVDIENTI
PATRONVS. FIDELIS.

Catechumena hæc fuit, ut *Audientis* nomen indicat; de quo, deque Patrum sententiis super Catechumenorum sine baptismo decedentium salute vide Chardonium in historia Sacramentorum T. I. nostrasque in illum observationes & Typographio Poletiano Venetiis brevi prodituras cum Latina Gallicæ illius historiæ versione. Doctissimus Corfinius in secunda e sex pereruditissimis dissertationibus, quas Notis Græcorum adjecit (p. xxxiii.) existimat, Onesimen Catechumenam, cujus mentio in Muratoriano lapide (p. 1918. 9.) revera fuisse Neophytam, etenim, inquit, *sola quatuor annorum ætas*, quam vixisse illa in Epigraphe dicitur, *pati vix poterat*, ut *Onesime sacris mysteriis instructa, suscipiendique Baptismatis* cupida foret, adeoque recepta jam phrasi *Catechumena* diceretur. Corfinio laudato eandem & ego in citatis ad Chardonium notis sententiam sequutus sum. Verum re melius considerata aliter omnino sentio; quis enim credat, Neophytam *Catechumenam* fuisse appellatam? quum tanta horum graduum esset in ecclesia diversitas, ut nonnisi ab ineptissimo possent confundi. Fidelium autem infantes, qui per ætatem nec *Audientes*, nec *Competentes* esse poterant, *Catechumeni* tamen dicebantur, quum pro illis vel Parentes, vel Patrini sponderent. Antiquissimi ordines ad faciendum Catechumenum non pro adultis tantum erant, sed & pro parvulis, hique etiam antequam Baptismo initiarentur, iisdem quibus ceteri Catechumeni, scrutiiniis, aliisque exercitationibus probabantur. Quid ergo mirum, puellam annorum quatuor *Catechumenam* in sepulchrali titulo dictam fuisse?

XIII.

M A R M O R A

XIII.

In aula domus q. Nicolai Papalis Nobilis
Spalatensis ex MS. Spalatensi
Libello n. 63.

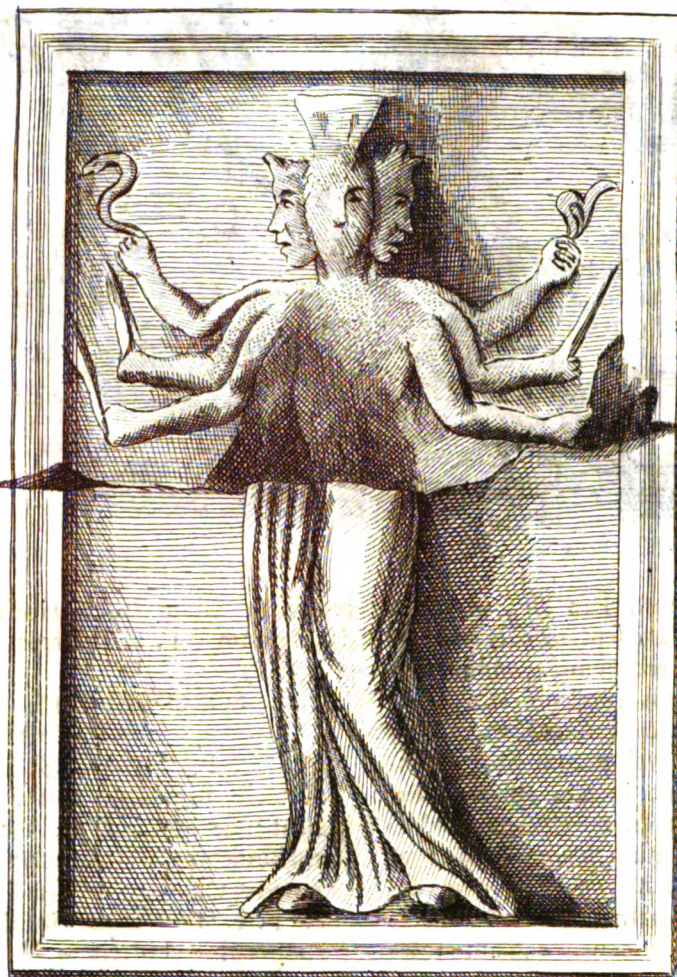
DIS. SYRIS
C. ALBVCIVS
CL. RESTITVTVS

De Diis Syris adi commentarium Johannis Sel-
deni. Sigla denotant Tribum, quæ fuerit ne
Clunia, an Cluentia, ignorare me non difficilis
fateor.

XIIII.

Ex Spalatensi MS. Libello n. 82.
THOMAS VIBVRNVS
PRO VOTO DEDIT

XV.

QVISQVINEOVICO STERCVS NON POSV
ERIT·AVT·NON CACAVERITAVT·NONM
LAVERIT·HABEAT·ILLAS·PROPITIAS
SI NEGLEXERIT·VIDERIT

Furias heic habes, quas qui Statuam posuit,
vici sui vindices esse voluit. Turpicula quoque
dirarum obnunciatione sui sepulcri violatores
deterret C. Cæcilius Florus in Inscriptione,
quam ex Fabretto (*Inscr. dom. pag. 110.*) huc
transfero.

C. CAECILIVS. C.
ET. Q. L. FLORVS

VIXIT. ANNOS. XVI.
ET. MESIBVS. VII. QVI.
HIC. MIXERIT, AVT.
CACARIT. HABEAT
DEOS. SVPEROS. ET
INFEROS. IRATOS

CLAS

SALONITANA.

CLASSIS II.

IMPERATORIA.

I.
Ex MS. Spalatensi Libello n. 104.

CLAUDIO DRUST. CAESARI
AUG. CER. M. PONTIF. MAX.
TRIB. OPE. XI. IMP. XIII COS. V
DEFENSORI PATRI PATRIE P.P. ANTEJO LEG.
PROPRIA

Siquid umquam informe eorum, qui Lapides describunt, imperitia peperit, ejusmodi certe hæc misera inscriptio est, digna cæteroqui meliori fortuna. Medicam quoad licet manum infelicissimæ dabo. Lege ergo

CLAUDIO DRVSI F. CAESARI
AVG. GERM. PONTIF. MAX.
TRIB. POT. XI. IMP. XXIII. COS. V.
CENSORI. PATRI PATRIAE PP.

Cetera qui refingam, non invenio. Annus XI. Tribunicie Potestatis Claudii anno Christi LI. respondet, quo etiam quintum Consulatum inierat. Imperatorem XXIII., atque adeo XXIV. apud Goltzium in *Thesuro rei antiquaria* Claudium anno XI. Tribunicie Potestatis vocant inscriptiones, Tillemontio teste (T. I. *Monum. Imp. pag. 245. Ven. edit.*) Eodem anno Tribunicie potestatis XI. Censuram adhuc gerebat ab anno Christi 47. quare in inscriptionibus Tiberio post hunc annum positus Censoris nomine prænotatur; atque adeo si quid sapio, Censor post annum Christi LI. dictus invenitur: Censori enim omnino explicanda Sigla Cen in Muratoriana inscriptione (CCXXV. 7.) At quid reliqua? Sigla PP. explicari facile possunt posuit Publius (fortassis) Antejus LF. non E, nempe Lucii filius. Littera G, quæ sequitur, cognominis, quod diffracto marmore desideratur, prima littera est: deest autem præterea pecunia. Sed hæc divinando. Discant ii, qui inscriptiones ex Schedis, & MSS. Codicibus emittunt in lucem, quæ monstra, atque antiquariorum tormenta hinc sæpe prodeant, mirenturque, qui fieri potuerit, ut Muratorio præstantissimo viro hæc exciderint dicta (N. Th. CXV. 2.) nullum discrimen statuo inter epigrammata adhuc in vetustis Lapidibus existentia, & quæ in suis libris veteres, aut in Schedis recentiores nobis servarunt. Confer egregiam in Museum Veronense præfationem pag. VIII. & IX.

II.

Ex Sponio Misc. erud. ant. Selt. II. a. XI.

FL. CONSTANTII. NOBILISSIMO
AC BEATISSIMO CAESARI
COLL. FABRVM VENERIS

Sponius inscriptionem hanc dum reddidit ex Marulli MS., non animadvertit post verba Coll. Fabrum, seu Collegium Fabrum, alia in marmore fuisse, quæ vel negligentia, vel legendi imperitia prætermissa erant in MS. illo Codice. Quid enim quæso Collegium Fabrum Veneris? At hi, inquit Sponius, sic dicti, quod eorum colle-

gium Veneris adem frequentaret, Ohe, fat est. Quam scite! Quam docte! Alia Fabrum Collegia putasne, Sponi, non frequentasse ædes Jovis, Saturni, Apollinis? At nusquam invenies Collegium Fabrum Jovis, Saturni, Apollinis &c. Illud optime a Sponio dictum, spectare hanc inscriptionem ad Flavium Constantium Chlorum.

III.

Ex Muratorio pag. CCLXI. 3.

CL. CONSTANTINO NOBILISSIMO AC PRAESTANTISSIMO CAESARI

..... FABRUM
..... VENERIS

Hinc ea confirmantur, quæ nuper diximus de Sponiano Collegio Fabrum Veneris.

CLASSIS III.

DIGNITATES, ET OFFICIA NOBILIORA.

I.

Ex Reinesio VI. 81.

T. RVBRIVS. T. L. PHILOMVS
III. VIR
TESTAMENTO. FIERI. JVSSIT
SIBI. ET
BAVREAE XX. L. RVFAE
ET T. RVBRIO. T. F. ALBAE

Salonis hanc collocat Inscriptionem Reinesius, quæ de causa eam heic refero. Ceterum inter Epigrammata reperta a Cyriaco Anconitano ea quoque legitur num. 174. ac Tragurii ponitur; præterea Cyriacus legit IIIII. Vir, seu Sevir, non III. Vir, uti Reinesius. De more Reinesius nomina refingi audacter jubet, ac legi Philomusus in primo versu, in quinto Rubria, Albae in sexto. Siglas XX. L. interpretatur idem Reinesius Duorum Titorum Libertæ: quod non probo. Explico; Duorum sextorum Libertæ. Vides heic specimen barbaræ illius licentiæ, quæ in Latinas Inscriptiones licteras Græcas interdum intulit.

II.

Ex Muratorio DCCLXXXIV, 6,

P. CAETENIUS AGATHIAS
V. F. S. ET CAETENNIAE
P. L. VENVSIAE. ET. P.
CAETENNIO VENVSIO
VI. VIR. FIL. EIVS

Virus fecit sibi ... P. Libertæ ... Seviro filia ejus. Fortasse scribendum Venusta, & Venusto.

III.

Ex MS. Spalatensi Libello n. 88.

D. M.

TVLLINAE JANVARIÆ DEFVNCT.
ANNORVM XL. C. ALBVCIVS PVBLI
VS SEX VIR AVGVSTAE CONIVGI
RARISSIMAE ET SIBI POSVIT
LOCVS DATVS A. FL. SOZONTE

Hanc

Hanc Inscriptionem 'mancam', & inemendam e Schedis Mariangeli Accursii dedit Muratorius (pag. MXXX. 8.) Nec tamen correctissimum crediderim exemplum P. Danieli Farlati transmissum. Quid enim sit *Sex Vir Augustæ* non intelligo. Ait quidem Muratorius Salonam heic denotari, quæ in Ligorii nummo apud Spanhemium, & Harduinum dicitur COL. CLAUDIA. AUGUSTA. PIA. VETER. SALONA. Sed ut demus Muratorio fictitium non esse hunc nummum, de quo iidem ab eo citati auctores Spanhemius, & Harduinus admodum dubitant, vix induci possum, ut putem Salonam heic *Augustam* absolute dictam fuisse, haud adjecto *Colonia*, idve genus alio nomine. Quamobrem Albucium, fuisse *Sevir. Augustal.* sive *Sevirum Augustalem* facile credo; quemadmodum *L. Varius Her.*, quem memorat marmor mox referendum. *Defuncta* dicitur Tullina, formula, quæ Christianis familiaris fuit, sed in Salonitanis, aliisque Delmatiae Lapidibus etiam Ethnicis ea longe usitatissima, ut mirer Cl. Muratorium Traguriense hoc marmor inter Christiana recensuisse (pag. MDCCCLXXVI. 7.)

FORTVNIO

DEF. ANN. III. MENS. XI.

C. AETENIANVS. ET VICTORINA
ALVMNI CARISSIMI

Nullum enim heic indicium, quo Fortunius credatur fuisse Christianus, nisi Sigla *def.*, quæ *defunctum* significat; at hæc, ut dicebam, formula apud Delmatas Ethnicis æque atque apud nos Christianis Lapidibus communis fuit.

IV.

In Insula Urania vulgo Uragniz Spalatensis
ditionis, ex ruinis Salonarum, Lib.

Ms. Spal. n. 13. & 107.

L. VARIUS L. L. VER.

IIIII VIR AVG.....

LIBERTIS LIBERTABVSQ.

EORVM. H. M. SIVE SEPVLCRV..

IN. FR. P. XX. IN. A. P. XX.

L. Varius Lucii Libertus (fortasse cognomine) *Verus Sevir Augustalis* fuit. Penultima linea suppleri fortasse possit, additis consuetis Siglis E. H. N. S. ut sensus sit, hoc monumentum sive sepulcrum extraneum heredem non sequitur. Quid extremæ lineæ notis significetur, vulgatum est: in fronte pedes xx. in agro pedes xx.

V.

Fragmentum ibidem ex ruinis Salonarum Lib.

Ms. Sp. n. 12.

...MNA.....

IIIII VIR A.....

VXORI. E IMI.....

SALLVSTIALI.....

ASIATICO. IBET.....

SAEVE SVNT.....

H. M. SIVE

VI.

Ex Lib. Ms. Spal. n. 36.

T. TITISENI

CONVICTO

RIANI DEC. C. COL.

SALON. SACERD.

T. TITISENVS

VALENTINVS

7 LEG. FILIVS

Fortasse in marmore scriptum fuerat DEC.

C. CL. nempe *Decurionis Coloniae Claudie Salonae Sacerdotum*. Quod si marmor diligenter exscriptum est, Siglas interpretem *Decurionis Coloniae Salonitanae Sacerdotum*. Utrumlibet legas, Inscriptio est non contemnenda. Non sine exemplo est illud *centurio legionis filius*, quo clauditur Inscriptio, nulla addita nota, quæ legionem designet, Vide Muratorium (pag. DCCXCVIII. 2.)

VII.

Ex MS. Spal. Libello n. 5.

D. M.

M. AVRELI. HER

MOGENIS. EQ.

ROM. DRC. AEDIL.

CVR. DEF. AN. XX. D. III.

M. AVREL. AVGG. IB.

HERMES. PROC.

PIISSIMO

FILIO

Oscitanter descriptum marmor. Equidem lego; *Eq. Rom. Dec.* deinde *Augg. Lib.* interpretor autem. *Diis manibus Marci Aurelii Hermogenis Equitis Romani Decurionis Aedilis Curulis Defuncti Annorum XX. Dierum III. Marcus Aurelius Augustorum Libertus Hermes Procurator Piissimo filio*. Ne mireris porro Liberti filium Equitem Romanum, alium habes apud Muratorium (pag. DCLXXXVIII. 1.) Quantam ad dignitatem evecta esset Libertorum conditio, Imperio præsertim inclinante, quo certe positus Salonitanus hic Lapis, ut duorum Augustorum mentio indicat, neminem latet. Quod autem M. Aurelius Hermogenes heic dicatur *Aedilis Curulis*, ex ea processit, quam splendidiore Coloniae adfectarunt, Romanarum dignitatum æmulatione. In marmore quoque Pisarenensi occurrit M. Nevius M. F. Pal. Just. Verissimus *Aedil. Curul.* Vide autem quæ ad illud marmor commentatur doctissimus Oliverius (pag. 2.)

VIII.

Ad S. Johannem de Laçu extra muros Spalati
ex MS. Lib. Spal. n. 93.G. BASILIDES EQ. R. ET AVR. VIBIA
VIBIANAE MATRONAE PARENTI
FIL. RARISS. VV. FF.

Mancam habebamus apud Gruterum pag. 374. 4. qui Polæ illam collocat. Interpretor: *Gaius Basilides Eques Romanus & Aurelia Vibia Vibiana Matrona Parenti filii rarissimi viri fecerunt*.

IX.

Ex MS. Spal. Lib. n. 132.

PVELIO BALSAMIO SABINIANO

C. TRIB. LATI. CLS. FILIO AVR.

SABINIANIVE. PROC. DVC. PROC.

DALMAT. TRIB. HIC MVRILLVM

EPIGRAMMA. N. S. VIGOR CONCOR

DIVS VICTORINIANVS PATRONO

PRESTANTISSIMO

Tribunum *Laticlavium* heic video; de cuius munere, deque a Tribunis simpliciter dictis, atque a Tribunis Augusticlaviiis discrimine videlicet Lipsium (*de milit. Rom. l. 2. c. 9.*) Pancirolium (*in Notitia dignit. Imp. Orient. c. 37.*) aliofque. Video præterea *Procuratorem Ducenarium* (confer Oliverium in notis ad marmora Pisarenensia p. 16. & seq.), *Procuratorem Dalmatiae*. Cetera pessime descripta.

X.

Ex MS. Lib. Spal. n. 207.

Q. PAETO. OPTINO
Q. F. SERG. VALEN
TINO. D. CC. AEDILI
FLAMINI DIVI
TRAIANI AVG.
TRIVMVIRO. DESIG
NATO. CALPVRNIA
MARITO. PIENTIS.

Habemus heic *Quintum Paetum Optinum* *Quinti filium Sergia* (ex Tribu scilicet *Sergia*) *Valentinum Decurionem Coloniae Claudiae* (Salonitanae nempe) *Aedilem*, *Flaminem Divi Traiani Augusti*, *Triumvirum* (ut equidem puto, *Capitalem*) *designatum*, cui *Marito Pientissimo Calpurnia* monumentum posuit. Sed quid heic Tribus *Sergia*? Num a *Quirina Tribu*, cui ad censum vidimus alibi *Salonam*, ad *Sergiam* transierat? ut saepe factum. Vereoretiam, ne *Tromentinae* quoque Tribui adscripta fuerit *Salona*. Hæc iis, qui marmora nostra inter se contulerint, dispicienda relinquo. Vide præsertim quartum marmor *Clas-* *sis nonæ*.

XI.

Ex Sponio Misc. Erudita Antiquit. Sect. II.
artic. XI.

T. VETIO,
AVGVSTALI.
DECVRIONI. COL. SAL.
QVAESTORI. AEDILI. II. VIR.
IVRE. DIC. PRAEFECT. ET. PATRON.
COLL. FABR. OB. MERITA
EIVS. COLL. FABR.
EX AERE CONLATO

Hanc inscriptionem hausit ex *Lucio Sponio*, *Augustalem* non dignitatis nomen heic crediderim, sed cognomen. *Coloniae Salonae* municipales Magistratus ex ea discimus non ita paucos. Notissima formula ea est *ex aere conlato*, de qua consule sis *Clariss. Oliverium* in notis ad *Marmora Pisaurensia* (p. 105.)

XII.

Ex eodem, ibidem.

AVR. QVINTIANVS. DEC. COLL. FABR. ET. CENT.
QVI. VIXIT. ANN. P. M. L. MENS. V. D...
VIVVS. SIBI. POSVIT. ET. AVR. DENVARIÆ
CONIVGI. SVÆ. COT. SI. QVIS. AEAM. ARCAM
POST. MORTEM. EORVM. APERIRE. VOLVERIT.
INFER. DECVRIAE. MEAE. XXV.

Leges inferet in extrema linea; in prima autem: *Decurio Collegii Fabrum, & Centonariorum*. Caus putes Collegia isthæc, quæ in aliis quoque lapidibus conjuncta noveramus, militaria fuisse. Fuere *Colonicorum Artificum collegia*, *Fabrum* quidem, *universorum nempe artificum*, qui *Fabrorum nomine* continentur, *Ferrarii*, *Murarii &c.* *Centonariorum* vero eorum, qui *stragula quæque conficiebant*. Vide *Oliverium* in notis ad *Marmora Pisaur.* (p. 140.)

XIII.

Ex MS. Spal. Lib. n. III.

L. FL. PRAET. CLEMENT. IULIAN. PONTIF.
QVINQVENNAS. DESIGNATO. FLAMINI
PATRON. COLONIAE. PRIMIPILI. LEG. V.
MACEDONICAE. PRAEFECT. CASTRORUM
LEG. EIVSDEM. VETERANO. QVI MI
LITAVIT. SVB. AVR. MEMTINO. REGVLO
ANGRELIET MISSISVNT. Q. EVTETIO

LVCIOSATVNINO. M. SEJO. VERANO
COS. CVRAM GERENTIBVS. TI. CLADIO
CELSE TI. AVG. COMBIO. M. TAVRITIO
MARCELLINO. L. D. P.

Quam dolendum præclarum hoc marmor ab imperito descriptore fuisse corruptum! Quid sit *Praet* alii viderint. Suspicio, scriptum fuisse in marmore *PF. AEL* aut *AEM* *Publii Filio Aelia* (si usquam fuit) aut *Aemilia* (nempe *Tribu*). *Quinquennas* a descriptore prodiit. Marmor habuit sine dubio *Quinquennal*. *Primipili* munusculum aliud est exscriptoris, pro quo lege *Primipilo*. *Veterano* en tertium *sphalma* oscitantis *Antiquarii*: refugio: *Veterani*. *Angreli* ubi nam gentium est? *Andretium* novi ego, quo in castello *Tiberius fugientem Batonem obsedit*, ut ait *Dio Cassius* l. 56. quod erat ad ipsas *Salonas edificatum in munita, & inaccessa rupe, profundis convallibus, quæ torrentes fluxios habebant, cinctum*. *Tiberii Augusti* mentio, quæ mox fit, quemadmodum probat, *Lapidem* vel imperante, vel certe a paucis annis defuncto *Tiberio* positum fuisse, ita suspicionem augeat, *veteranos*, qui sub *Aurelio Memtino* *Regulo* militaverunt, *Andretii* pugnasse contra *Batonem*. *Missi* autem fuerunt, scilicet *honeste dimissi* *Q. Eutetio Lucio Saturnino* (*Saturnino* malim) *M. Sejo Verano Consulibus*. Enimvero *honestis* *missionibus* adscriptos fuisse *Consulatus* probat præclara illa *honesti* *Missio*, quam in *Arte critica diplomatica* edidit *Clarissimus Maffei*. At quinam hi *Consules*? Suffectos opinor, qui *Fastis* addendi erunt sub *Tiberio*. *Pergamus*. *TI. CLADIO CELSO TI. AVG. COMBIO*. Ita peritus scribe; non ita marmor: forte: *Ti. Claudio Celsa Ti. Aug. L. Combio*; quod tamen non satis adridet, vel potius *LIBERTO. L. D. P. explico: Locus Datus Publice*.

Nunc de *L. Flavii Clementis Juliani* muneribus, ac dignitatibus pauca dicenda sunt.

Pontif. Pontifices fuere etiam in *Coloniis & Municipiis*.

Quinquennal. designato. Quod *Romæ Censores*, id in *Coloniis, & Municipiis* *Quinquennales*. Consule *Oliverii* notas in *Marmora Pisaurensia* (p. 68. & seqq.)

Flamini. Pontificia dignitate insigniti *Flamines* simul fuere non raro. Exemplum habes in *Musei Veronensis lapide* (p. LXXXI. 8.)

Patron. Coloniae. Patroni *Coloniæ* in lapidibus crebro occurrunt. Consule *Marmora Pisaurensia* xxxiii. & LVIII.

Primipilo leg. V. Macedonicae. Primus *Pilano* *Centurio Primipilus* erat, isque, ut *Vegetii* verbis utar (*lib. II. cap. 8.*) non solum *Aquila præerat*, verum etiam *quatuor centurias*, hoc est *quadringentos milites*, in *prima acie* gubernabat. Legionem quintam *Macedonicam* in *Germania inferiore* in castris apud *Vetera* *Augustus* instituerat. De ea *Panvinius* in *Imperio Romano* (p. 823. p. 836. p. 852.)

Praefect. Castrorum leg. ejusdem. Consule *Vegetium* (*lib. II. cap. 10.*)

CLASSIS IV. MILITARIA,

I.

Ex Spalatensi MS. Libello n. 103.

DYCONI SEXTENIO LATINAE CLAS.
PRAEFEC. VC. PRAESIDI PROVINC.
DALMAT. L. FELICIANO. ORDIN. MIL.
LEG. SYRIAE. AEMILIUS MEMP
TINVS AEDIL. PATRONIS PRESTAN
TISSIMVS

Præstantissima & hæc Inscriptio est, qua Latinam Classem, ejusque Praefectum Dyconem Sextenium Virum Clarissimum, Praesidemque Provinciae Dalmatiae commemorat. Sunt qui omnino ex Lapidibus Dalmatiam, & Delmatias scribendum adierant. Non unus tamen hic Lapis est, in quo Dalmatia, non Delmatia. Ne mireris autem Praesidi simul, & Ordinario militi Legionis Syriae positum marmor; scito Ordinarios milites fuisse primum Gregarios, deinde eos fuisse, qui, ut ait Vegetius (lib. 2. c. 7.) in praelio quia primi sunt, primos ordines ducebant.

II.

Ex Muratorio pag. 853. 3.

Q. SERVILIO
M. F. PALAT
PACUVIANO AED.
PRAEF. COHORT. I
MORINORVM
M. SERVILIUS COPIEN
SIS PACUVIANUS
PATER FECIT ET SIBI

Cohortem primam Morinorum ex hoc marmore primum innotescere notat Muratorius, qui illud ex Johanne Lucio descripsit. Extremos hominum Morinos vocat Virgilius (Æneid. L. VIII. v. 727.) Vide Cellarium (Geogr. ant. lib. 2. c. 3. sect. 15.) Fuit hic Quintus Servilius Marci filius Pacuvianus Aedilis, & Praefectus Cohortis primae Morinorum ex Tribu Palatina.

III.

Ex MS. Spal. Lib. n. 191.

AEL. VRSACIO. MIL.
sic CORTIS. VIII. VOLVNT.
QVI VIXIT. ANNIS. XXV. MENS. VIII.
MARITO. PIENTIS. POSVIT

Nomen suum adscribere oblita est Aelii Ursacii militis Cortis (scilicet Cohortis) octavae voluntariorum bona uxor. Ejusmodi ineptias exemplis confirmat Lupius noster (pag. 165. & seqq.)

IV.

Ex MS. Spal. Lib.

C. VIVIANO PHILOMARINO
LEG. VII. CENT. P. P.
AB. HOST. INTEREMPT.
VALERIANA. CONIVX
VIRO. S. BENIGNIS. P.
ET IPSA. D. III. DOL. MSQ. OCCVB.

Præclarum exemplum hic habemus conjugalis amoris. Valeriana conjux viro suo benignissimo posuit, & ipsa die tertio dolens maris occubuit. Sed quid Sigla LEG. VII. CENT. P. P. Equidem suspicor Sigla P. P. nomen Centurionis, in cujus Centuria militans Cajus Vi-

vianus Philomarinus ab hostibus interemptus est; denotari. Nam id in Inscriptionibus familiare est, ut non solum Legio, sed & Centurio adscribatur: sic in Muratoriana 781. 3. legimus Leg. III. Parth. Centuria Aurelii. Quare interpretor singularem Legionis septima Centuria: Quis autem fuerit Centurio P. P. divinent alii,

V.

In Insula Urania vulgo Uraginæ Spalatensis ditionis
ex ruinis Salonarum (Lib. Spal. MS. 104.)

FANIE MAXIMÆ
INNOCENTISSIMAE PVELLAE
QVAE VIXIT. ANN. II. M. VIII.
AELIVS MARTIANVS B. F. COS.
LEG. I. ITAL. DVLCISSIMAE
Martianus fuit Beneficiarius Consul. Legionis
prima Italica.

VI.

Ex MS. Spal. Lib. n. 121.

M. IVL. M. F. VOLT. PATERNVS
AQVIS SEXTIIS. MIL. LEG.
VI. VIC. TRI. C. LEG. VIII. AVG.
LEG. XIII. G. M. V. LEG. XI. C. P. P.
ET. EX. X. IVLIA. T. F. MAXI
MA VXOR. ET. M. IVL. MIL. DOCI
MVS. H. F. C.

Satis negligenter descripta est Epigrapha, ex qua discimus Aquas Sextias Voltinae Tribui adscriptas fuisse. Nam ex hac Tribu fuit Marcus Julius Marci filius Paternus Aquisextiensis Miles Legionis sexta victricis (ne interpunctionem curato) Legionis Octavae Augusta, Legionis quarta decima Geminae Martiae victricis, Legionis undecima Claudiae Pia Fidelis (perperam heic P. scriptum) & Legionis x. (sic enim omnino legendum) Titulum Juliae Titi filiae Maximae uxoris, & Marcus Julius Menenia (Tribu scilicet, nam si alio in loco Sigla esset, Miles interpretarer, heic autem nonnisi Tribus intelligi potest; Mil. autem Tribus nusquam legitur; in marmore scriptum igitur fuerit ME) Docimus Heredes fieri curarunt. Docimi cognomen habemus in Romana Epigrapha, quam edidit Gorius V. C. (Symbol. vol. v. pag. 21.)

VII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 116.

AVRELIO APOLINARI VE
RANO. AVR. DELMAI
VS FILIVS PATRI
PIENTISSIMO

Delmatium crediderim scriptum in marmore, non Delmaium, Compendia VETERANO Veteranum indicant fuisse Aurelium Apolinarem,

VIII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 118.

D. M.
FL. CAROSO VETERANO
ATTIGIA VRSAGIA
COMPATRI BENIGNISSIMO

IX.

Ex MS. Spal. Lib. n. 163.

D. M.
C. MA. SELIN. ROMVLO
VETER. INTEGERRIMO...
GERENTI. AVTORITE. ANN...
Pessime descriptum marmor exhibeo Romuli Veterani Integerrimi,

X.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D. M.

M. DIONY

SIVS FIRMV

VETERAN

EX. CL. PR. RA

VENN. M. DIO

NYSIVS FIRMVS

FIL. PATRI PNSSIMO

Mirum Patrem, filiumque eisdem plane prænominibus, nominibus, & cognominibus, appellatum fuisse; nisi in tertia linea Firminum legas. Quid vero uterque recto casu positus? Ut ut se res habet, habemus hic Veteranum ex Classe Prætoria Ravennate, cui Patri Pientissimo filius monumentum posuit.

XI.

*Ex Ms. Lib. Spal. n. 97.**In agro Spalatenfi prope Ecclesiam S. Stephani.*

D. M.

L. SEXTILIO VET. EX CLASS.

PRÆTORIA MISENATVM. ET PA

PIRIÆ. HELIPIDI. PARENTIBVS. ET

SEXTILIAE VALERIAE SEXTILIA

RVFINA FECIT

Fortasse in marmore erat *Helipidi*. De Classe Prætoria Misenatum consule Gorium (Tom. I. *Inscript. Etrur. Urbium* p. 237.)

XII.

*Salonis**Ex Lib. Ms. Spalatenfi n. 194.*

A. STATILIO VMBRO

LEG. III. PROVINC. SYRIÆ

L. ANNIVS. VICTORINVS

A. RARISSIMO

F. C.

Leges: amico rarissimo faciendum curavit. Confer autem primam hujus Classis Inscriptionem.

XIII.

Ex Spal. Schedis, & Lib. Ms. Spal. n. 47.

M. ANTONIVS. M. F.

SER. SVRVS. VET.

LEG. III. F. F. T. F. I. SIBI. ET

FABIAE PRIMÆ

VXORI ET

LIB. LIB. ET

HERMETI

IN F. P. XII. IN AG. P. XIX.

Nullius negotii est lapidem hunc interpretari. Lego igitur: *Marcus Antonius Marci filius Sergia* (Tribu) *Surus Veteranus Legionis quartæ Flaviæ Felicis Titulum*, (aut si mavis) *Testamento fieri iussit sibi, & Fabia Prima uxori, & Libertis, Libertabus, & Hermeti. In fronte pedes duodecim; in agro, pedes novemdecim.*

Sed *Sur* nomen me monet, ut heic ineditam, illamque Delmaticam, etsi non Salonitanam Inscriptionem exhibeam, quam mecum vir æque humanissimus atque doctissimus Marchio

Massejus communicavit. Unde eruta sit, ignoro; scio eximiam esse. En illam.

SVRVS. SPARVCI. F.

DOM. TRIBOCVS

EQVES. ALAE. CLAVD

IAE. NOVAE. ANN. XXX.

STIP. XIII. H. S. T. F. I.

ARBITRATV. CELARI. SES

QVIPLICARI. EREDIS.

Liceat autem de illa pauca commentari.

I. Fuit *Surus Sparuci Filius domo Tribocus*. Triboci populi erant Germaniæ Superioris; sed heic urbs Tribocorum aliqua denotatur, quæ quidem num Brocomagum, num Helcebus, num hodiernum Argentoratum fuerit, adfirmare non ausim. Consule Cellarium (*Geograph. ant. lib. 11. c. 3. sect. 7.*) Unum hoc scio, ex hoc lapide Orthographiam confirmari, quam Sponianus alius lapis a Cellario ipso redditus (num. 89.) uti & Muratorianus (pag. 1089. 1.) docuerant, nec *Tribocus*, aut *Tribochus* scribendum esse, ut habent Plinii, ac Strabonis editiones aliqua, sed *Tribocus*. Dixi *Urbem* heic denotari, idque ob siglam illam *Dom.* domo scilicet, qua cujus civitatis esset quispiam, veteres in lapidibus designabant, sic *domo Arretio*, *domo Aquiljensis*, *domo Alinas*, & sexcenta id genus habent lapides.

II. *Eques Alae Claudiæ Novæ. Missicium Alae Claudiæ novæ* habebamus in egregio marmore *Virdomari Tharontis F. domo Bituricis*, quod nunc exstat in Museo Veronensi, editumque est a Massejo (*Mus. Veron. p. cxxi. 3.*) Tragurii olim fuit hoc marmor, quod ex Lucio pessime corruptum in suum Thesaurum intulit Muratorius (p. 870. 3.) Idque moneo, quod ex utriusque marmoris collatione videor mihi illud inferre posse, in Liburnis alam claudiam novam constituisse, dubio procul sic dictam, quod Claudius eam Imperator instituisse.

III. H. S. T. F. I. *Hoc sepulchrum testamento fieri iussit.*

IV. *Arbitratu. Celari. Sesquiplicari.* Sesquiplicarius hic fuit, seu sesquiplaris quemadmodum T. Fl. Saturninus, cujus inscriptionem vides apud Fabrettum p. 104. Sesquiplicarios autem fuisse, qui annonam unam semis adcipiebant, ex Vegetio (*lib. 11. cap. 7.*) aliisque monumentis est exploratum. Verum tam equites, quam pedites ejusmodi esse poterant. Saturninus ille Fabrettianus Eques fuit. Fortasse & hic Celarius, qui *Suri Equitis* heres fuit.

XIV.

Ex Muratorio pag. 809. 3.

T. CVRTIACVS. T. F. LEM. BON

VET. LEG. VII. F. H. S. E. T. F. I.

Hoc est, inquit Muratorius, *Lemonia Tribu, Bononiensis Veteranus Legionis septimæ Felicis*, aut *Fidelis* heic situs est. *Testamento fieri iussit.* Numquam ego interpretabor siglam *Bon Bononiensis*, quum eo loco cognomen esse oporteat, puta, *Bonum*, *Bonitum*. Neque placet explicatio siglæ *F Felicis*, aut *Fidelis*. *Flaviæ* interpretari malim, ut in alio Muratoriano Lapide p. 930. 13.

T·FVVICIVS·C·F·POL·VET·LEG·XX·

T·FVVICIVS·T·L·PRIVATVS
FVVICIA·L·PRISCA·FVVICIA·T·L·PRIMA

Pol. *Polensem* interpretaretur Muratorius, quemadmodum supra *Bon Bononiensem* reddidit: sed heic iterum ajo cognomen esse ex. gr. *Polybii*, *Polybiani*, utrumque enim habent lapides. *Polia* nempe Tribu expeditius esset interpretari, sed cognomen desideraretur: exemplum autem supe-

rioris Lapidis demonstrat, ipsa cognomina Siglis fuisse insculpta. Gens *Fuscia* etiam in inscriptione Florentina reperitur, quam indiligenter describens Muratorius (pag. 1511. 9.) *Fusitam* gentem inauditam commentus est. Vide Hagembuchium (*de Diptycho Boethii Cons.* p. 147.)

XVI.

Insignis honesta Missio aneis tabulis insculpta olim Salone, nunc in Museo Mediceo

Ex Grutero, (p. 574. 5. 6. 7.)

& Gorio (T. I. Antiq. Inscript. Etrur. Urbium p. 69.)

IMP. CAESAR. DIVI VESPASIANI F. DOMITIA
NVS. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIFEX MAXI
MVS. TRIBVNIC. POTESTAT. XII. IMP. XXII. COS. XVI.
CENSOR PERPETVVS P. P.
PEDITIBVS. ET. EQVITIBVS. QVI. MILITANT. IN. COHOR
TE III. ALPINORVM. ET. IN. VIII. VOLVNTARIORVM.
CIVIVM. ROMANORVM. QVI. PEREGRINAE. CONDICIO
NIS. PROBATI. ERANT. ET. SVNT. IN. DELMATIA. SVB. Q. POM
PONIO RVFO. QVI. QVINA. ET. VICENA. STIPENDIA.
AVT. PLVRA. MERVERVNT. ITEM. DIMISSO, HQ
NESTA, MISSIONE. EMERITIS. STIPENDIIS
QVORVM. NOMINA. SVBSCRIPTA. SVNT. IPSIS.
LIBERIS. POSTERISQVE, EORVM. CIVITATEM,

DEDIT. ET. CONVBIVM. CVM. VXORIBVS.
QVAS. TVNC. HABVISSENT. CVM. EST. CIVI
TAS. IIS. DATA. AVT. SI QVI. CAELIBES. ESSENT. CVM
IIS. QVAS. POSTEA. DVXISSENT. DVMTAXAT.
SINGVLI. SINGVLAS. A. D. III. IDVS. IVLIAS
M. LOLLIO. PAVLLINO. VALERIO. ASIATICO. SATVRNINO.
C. ANTIO. IVLIO. QVADRATO, COS. ^{fic}
COHORT. III ALPINORVM, CVI PRAEST
C. VIBIVS. MAXIMVS
PEDITI
VENETO. DITI, F. DAVERS
ET MADENAE. PLARENTIS FILIAE. VXORI EIVS DERIAVST
ET GAJO F. EIVS
DESCRIPTVM. ET. RECOGNITVM. EX TABVLA.
AENEA. QVAE. FIXA. EST. ROMAE.
IN MVRO. POST TEMPLVM DIVI AVG. AD MINERVAM

A. VOLVMNI
Q. ORFI
CN. EGNATI
SEX. MANLI
L. PVLLI
P. ATINI
L. PVLLI

EXPECTATI
CVPITI
VITALIS
CINNAM
SPERATI
AMERIMNI
VERECVNDI

Præstantissimus Maffei tum in prima de Antiquitatibus Galliae epistola, cum in Museo Veronensi (p. xcviij. & seqq.) pleraque occupavit, quæ possem in has tabulas commentari. Adi etiam ejusdem historiam diplomaticam (p. 31. & seq.). Unum heic addo, ex adnotatis Consulibus manifesto colligi, Tabulas hasce anno Christianæ æræ xciii. descriptas fuisse, atque

recognitas. De his Consulibus vide Gorium (p. 71.)

Deformatam ediderat Gruterus; ad autographum exemplum restituit citatus Gorius de antiquaria re optime meritus; in ejus tamen editionem inrepsit DITI. E, quod ex Maffeo emendavimus.

I.

Ex MS. Spal. Libello n. 48.

C. ORCHIVIO. AMEMPTO. DECVR. ANN. XIIIX. ORCHIVIA PHOEBE
MATER. FECIT. SIB. AMEMPTO. CESARIS. AVG.
DISP. CONIVGI. ET. LIBERTIS. LIBERTABVSQ. POSTERISQ.
SVIS. ET. EORVM. ET. RHODINO. AMEMPTI. CAESARIS . . .
IN. FRONTE. CVM. TABERNA. P. LII. INAGRO P. XLV. HOC. MONVMENTVM
SIVE SEPVLCHRV. REST. EXTRANEVM. HEREDEM NON SEQVETVR

Fabrettus (*Inscr. Dom. p. 294. & seqq.*) pluribus contendit, Dispensatores servilis conditionis fuisse. Maffei (*Mus. Veron. p. cxxx.*) M. Antonii Pallantis L. (Liberti) Nobilis Abascanti Aug. disp. a frument. Inscriptionem referens jam adnotaverat, id generatim verum non esse. Confirmatur luculenter hæc Maffei opinio ex lapide nostro; numquid enim Servi Libertos, Libertasque habuissent? Animadvertet jam formulam illam in fronte cum taberna P. (Pedes) LII. Nonnumquam intra sepulcri ambitum, quem sacrum esse volebant veteres, disertis verbis ædículas, idque genus alia exprimebant. Confer Maffei Inscriptiones varias (*Mus. Veron. p. 269. 2.*) ibi leges: in fronte comprehensis ædículas tribus ped. octo. Ædícula ossuaria legitur apud Muratorium (1665. 2.) Heic vero Taberna comprehenditur. Tabernarum mentio in alijs sepulcralibus Titulis, ut apud Muratorium (997. 11. & 1371. 5.) Taberna (ait S. Isidorus lib. 15. c. 2.) olim vocabantur ædícula parva & simplices, Siglam Rest explicat Restitutum. In Kirkeriani Musei illustri Inscriptione apud Lupium (p. 159.) habebamus Monumentum Virgine. In Muratoriano Lapide (pag. 542. 2.) T. Ælius Sentiniapus petit a Pontifice (sic) ut sibi permitterent reficere N. (novum) Monumentum juris sui.

Heic videmus sepulcrum Restitutum, quod quidem idem credo ac Refectum, & elatis, quæ intus erant, ossibus, iterum veluti dedicatum. Quod ad illam formulam spectat hoc monumentum, sive sepulcrum, consule Fabrettum (*Inscript. domest. c. 11, p. 95.*) Monumentum de loco puro dicebatur, qui deinde locus post inlatum cadaver sepulcrum evadebat, ut explicat Lex monumenta 42. D. de relig. & sumpt. funer. Quare ad incertitudinem, dubietatem, & controversias tollendas utrumque comprehendebant. Ab hac formula initium ducit Inscriptio, quam inter Florentinas recitat Gorius (T. 1. Inscr. Ant. Etrur. Urbium p. 379.)

II.

Ex Muratorio p. 913. 2.

PHRYGIO. AVGG. NN.
AB INSTRUMENTIS
DEF. ANN. XXXVIII.
L. AVRELIVS CASTVS
ET C. IVLIVS HONORATVS
FILI. PATRI B. M. P.
ET IVLIAE VALERIAE
MATRI DEF. ANN. XXX.

Augustorum nostrorum

Defuncto

Bene merenti posuerunt

De hoc Lapide audi differentem Muratorium, qui ex schedis Mariangeli Accursii eum divulgavit. In Gruteriano Thesauro (pag. 56. n. 2.) visitur Photinianus Augusti nostri Verna Librarius ab Instrum. Gen. . . talibus. Heic non secus, atque ibi obscurum, quid sint Instrumenta. Svetonius in Vespasiano (cap. VIII.) memorat Instrumentum Imperii pulcherrimum, ac vetustissimum, quo continebantur pene ab exordio Urbis Senatus Consulta, Plebiscita de Societate, & Fodere, ac Privilegio cuicumque concessis. Inde fortasse lux. Hæc vir doctus. Sed lux his tenebris, quæ fortassis nullæ sunt, clarissima adfulgebit ex alio Svetonii loco (in Caligula c. 8.) Sequenda, inquit iste, igitur est, quæ sola actorum restat, & publici Instrumenti auctoritas. Fuit igitur Phrygius Augustorum nostrorum ab Instrumentis, scilicet ab actis, & tabulis publicis, ut alii erant a diplomatibus, ab epistolis.

III.

Ex Schedis Spalatenfisibus,

FELICISSIMO
AVG. N. VERN.
QVI VIXIT. AN.
XXX CASSIA
FRATRI PIENFI
SSIMO. B. M. P.
... E. SVO. SIBI.

Fuit Felicissimus Augusti Nostri Verna. De Vernis adi Pignorum in commentario de Servis.

CLASSIS VI.

ARTES, ET OFFICIA MINORA.

I.

Ex Ms. Spal. Lib.
Spalati ad S. Martinum.

D. M.

A. ATIVS. CAIVS. ARCHIATER
SIBI ET IVLIAE PRIMAE
CONIVGI INCOMPARABILI
V, S. F.

Vivi sibi fecerunt postumas Siglas interpreta-
tor. Eas omittit Muratorius, qui hanc Inscr-
ptionem veluti Polae exstantem & Schedis Far-
nensiis edidit post Gruterum (p. 959. 3.) Ini-
tio autem legit C. L. Archiater, ut Archiater
non officii nomen sit, sed gentis cognomen.
In nostro exemplo legitur *Cajus*, quod quidem
praenomen sapissime est, sed nomen quoque gen-
tis, item cognomen, ut in Aurelii Caii In-
scriptione ab ipso Muratorio edita (p. 1382. 5.)
De Archiatis cum plurimi multa dixerint, ne-
mo verisimilliora excogitavit, quam quae in Mar-
moribus Pisaurensibus praclarissimus amicus meus
Amibal de Abbatibus Oliverius (p. 152.) dis-
feruit, Putat nempe egregius hic Antiquitatis
explanator, Medicos dictos fuisse illos, qui me-
dicinam suo periculo exercebant, quos hodie
Medici Venturieri appellamus, Archiatros vero,
qui a Decurionibus electi salario publico hono-
rabantur. *Scholam Medicorum* Romae fuisse di-
scimus ex Lapide Muratorio (p. 924. 15.),
in eaque etiam memoratur M. *Linus Eutychus*
Archiater. Quid si ergo *Archiatri* praefecti fue-
rint Medicorum Scholis, quas non Romae so-
lum, sed & in praestantioribus municipiis, aut
etiam coloniis fuisse nullus dubito. Hi vero Ar-
chiatri publico salario conducere potuerunt. Haec
conjectando,

II.

Apud Heredes q. Archiepiscopi Kadrich ex ruinis
Salonarum (Lib. Ms. Spal. n. 24.)

D. M.

AVRELIO EVTICI
ANO INFELICISSIMO
EXCURSORE PRAV
ATO QVI CONFICIT
SUB DIE MILIA XCIV.
QVI VIXIT ANNOS
XXV. MESES DVO. DIES
VIII. AVRELIVS GRECIO
FRATRI PIENTISSIMO
HANC MEMORIAM
POSVIT

Depravatum marmor hand dubie est, nec
Pravatus legendum, sed *Privatus*. Erant enim
Cursores publici, erant etiam privati. Exem-
pla mirae, atque adeo incredibilis celeritatis in
dimetiendis itineribus remotissimis vide apud
Hermannum Hugonem (de prima scribendi ori-
gine, & rei litter. antiquit. c. 14.) ac Trotzii
notas in hoc caput (pag. 135.) Neque Euti-
cianus hic parum velox fuit,

III.

In arca lapidea Castri Archiepiscopalis
S. Georgii, ex Ms. Lib. Spal.

AVR. PECVLIARIS. MAGIS R
CONQVILIARIVS. ET AVR. VRBICA

VIVI SIBI POSVERVNT. SI QVIS
AVTEM.....VMINO STRVMALI
.....REVOLVERIT. INFE

ARGENT. PONDO Q $\frac{7}{1}$ N:

Qui purpuram inter, & conchyliis disci-
men novit (vide Pitisci Lexicon V. *Purpura*)
intelliget, quid intersit inter Purpurarios,
quos noveramus ex editis Lapidibus, & Magi-
strum *Conquiliarium*. Extrema corrige, & sup-
ple: Si quis autem post obitum nostrum alium
superponere voluerit, inferat argenti pondo Q.
N. quod non intelligo, Auctor *Diatriba* in in-
scriptiones quasdam (T. III. *Miscell. Observat.*
Novarum) editae Amstæledami 1741. (p. 112.)
contendit in Gruteriana (pag. 903. 6.) dat *Fis-
co* P. CCC. M. N. perperam has notas explica-
tas fuisse a Scaligero: Pondo trecenta millia
nummorum; quando enim nummi inserviunt ponde-
ri indicando recte vox pondo adjicitur. Atqui
quando nummi pecuniam numeratam, pecuniariam
multam notant, voci pondo non est locus. For-
tasse igitur scriptum heic fuerit, ut in alio Sa-
lonitano Lapide vidimus, D. N. *Decurie Nostra*.

IV.

Ex Reinesio Cl. XIV. 171.

L. CASSIO HERMO
DORO. NAVCLERO
QVI. ERAT. IN. COLLEG
SERAPYS. SALON. PER
FRETA. PER MARIATRA
JECTVS SAEPE PER VND
QVI. NON. DEBVERAT
OBITVS REMANERE.

IN AETERN. SET. MECVM

CONJVN. SI VIVERE
NOLVERAS. AD STYGA.
PERPETVA VEL RATE
FVNAREA. VTINAM
TECVM COMITATA
FVISSEM. VL. PIACANDI
DA. DOMVS. SALON CXXX

M. P. Monumentum posuit aeternum

AETERN. QVEFVIT. IN COLL. YSID.

Obitus pro mortuus archaismus est, quem Gru-
terianis Lapidibus (p. 527. 2. & p. 621. 5.)
atque adeo Apuleii (de Mundo,) & Ennodii
(lib. 3. ep. 9.) auctoritate defendit Reinesius.
Sed quid tecum comitata? Barbarismum agno-
scit ipse Reinesius nimium ab Augusteo seculo
alienum. Quod ad historiam facit, illud est,
Salonis fuisse tum Collegium *Ysid.* scilicet Iu-
dis, cujus sacris mancipata erat Vlpia Candi-
da, tum Collegium Serapidis, cui L. Cassius
Hermodorus Nauclerus adscriptus fuerat.

V.

In Insula Vrania ex ruinis Salonarum
(Lib. Ms. Spal. n. 106.)

C. VALERIO. C. F.
RESTITVTO FR
C. VALERIO. C. L.
RESTITVTO P

NEGOTIATORI V Δ TRIO
M. NASSVS. SOTERICVS
AMICO B. M.

Ne-

Negotiat orem vinarium heic habemus. Alios novimus ex aliis Lapidibus. Vide Gorii Sym-
bolas litterarias (T. V. p. 166.)

VI.

In domo nobilis Dumanca, ex dono Episcopi
Nicolai Biancovich (Lib. Ms. Spal.
num. 56.)

D. M.

C. ACRIVS

PLOCAMVS

C. ACRIO

CLARO

PEDAGOGO

B. M. bone merenti

T. F. Titulum fecit

Pædagogorum officium perspicue ostendit Plau-

tus (in *Bacchid. Act. III. Scena II.*) Sed de eorum nomine, & cura ad Laurentii Lucensis in Polymat, l. I. dissert. XII. Marmorarius noster contra veterum saxonum fidem, Græcamque etymologiam *Pedagogo* scripsit, quum *Pedagogo* scribendum fuisset. Habet tamen ille orthographici erroris sui socium quadratarium, qui Florentinum marmor *Neriti Pomponi Materni* insculpsit ab egregio amico meo Gorio divulgatum (T. I. Inscript. Etrur. Urbium p. 350.) in eo enim *Conpedagogitas* sine dyphthongo scriptos legimus. Potuissim ad excusandum marmorarium nostrum exemplum aliud adferre inscriptionis a Fabretto (Inscript. c. 4. pag. 248.) editæ, sed *Pedagogus* qui ibi scriptus est, vitium est Fabretti, non quadratarii, a quo *Pedagogi* nomen recta Orthographia insculptum. Vide citatum Gorium (ibid. p. 82.)

VII.

In Cæmeterio S. Domnii (Lib. Ms. Spal. num. 6.)

ACRIAE IANVARIAE. DEF. ANNIS

XXXXI. FIL. VERGINAE ET CONIVGI

INCOMPARABILI. CVM. QVA. CONCORDI

TER. EGIT. SINE. QVERELA. PER. ANNOS. XXVI

M. IVL. FELIX AB RATIONE FISCO

VIVVS POSVIT. VIVAS. QVI. DIXERIS. VIVIT. ELYSIIS

Muratorius (p. 815.) quum in Fl. Victoris Ducenarii titulo hæc invenisset : quod debuerat *Virginus Virginia filia sua fecisse, modo Virginia fecit*, suspicatus est illud *filia* a sciolo adjectum esse, compellationis hujus (*Virginia*) inter conjuges ignaro. Placuit hæc viri Clarissimi conjectura Auctori Diatribæ in quasdam Inscriptiones, quæ (Tom. II. *Miscell. Observat. Novarum in ann. 1741.*) prodiit Amstæledami (p. 131.) Sed uterque erroris arguitur a nostro Lapide, in quo Sigla *Fil* nonnisi *Filiæ* explicari potest, seu puellæ Virgini, & deinde conjugi; qua significatione *filiam* non habent Lexica Latinæ Linguæ. Optime enimvero puella dicitur fuisse, scilicet dum nupsit, quæ nupserat quindennis. *Egit nempe Vixit*, ut fecit eodem sensu sæpissime habemus in Lapidibus. Consule Fabretum (*Inscript. Domest. pag. 268. & seqq.*) ubi late ostendit, a Gutherio injuria dictum, formulam hanc *habere obscenitatis affinitatem*. Lupius (p. 144. in notis) plura congestit ex Lapidibus, quæ formulam illam *sine querela* mirifice inlustrant. *Fisci* vocabulum, Imperatores Romanam Rempublicam administrasse, quo tempore positus est Lapis, indicat; libera enim Republica reditus omnes invehabant in ærarium; at sub Imperatoribus separatæ erant rationes *fisci*, atque *ærarii*: hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Consule Heineccium (*Ant. Rom. ad Instit. lib. I. Tit. xxviii, num. 7.*)

VIII.

Ex Ms. Spalat. Libello.

FLORINO. FELICIO. COS. AVG.

FELICIVS. DIODORVS. NEP. EX.

TEST. IPS. F.

Qui Salonam *Augustam* nullo alio addito nomine dictam aliquando fuisse existimaret (quod quidem, ut alibi dictum, non credo), facile Lapidis hujus Siglas interpretaretur: *Consulis Augusta*: Nimirum Consules quoque Municipales fuisse (quod negavit Reinesius), Fabretus pluribus pugnat, etsi Pisanus Lapis *Felici Herculeonis* Consulis multis nominibus suspectus est, ut etiam indicavit doctus P. Corsi-

nus (*Symbol. Gorian. Vol. VI. p. 160.*) Nec minus ridicule quis Siglas explicaret *Consule Augusto*. Unum id restare video, marmor aliter habere, atque descriptum ad nos pervenit. Officium fortasse aliquod Augustæ domus heic latet; sed illud certe liberæ conditionis; servos enim testari vetabant jura; hic autem Florinus testamentum condiderat. Fortasse *Consul Aquæ* seu *Aquarum* hic fuit; fortasse nihil horum. Spalatenses eruditi marmor diligentius scrutentur.

CLASSIS VII.

OPERA PUBLICA.

I.

Fragmenta e Salona ruderibus effossa, ac Turri, quam vocant Campanariam, ædis Metropolitana Spalatensis inserta, ex primo Illyrici Sacri volumine (p. 286.)

Tab. I.

AESAR. D. AVG. F.
GVSTVS. IMP. PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. XXI. SIII
VIAM. AB. SALONIS. AD. LIH. ASTEL.
DAESITIATIVM. PER. M. VVSV
CLVI. MVNII.
ET. IDEM. VIAM. AD. I. AI. ALN
QVOD. DIVI. F. III. IBVS
A SALONIS. MVNII. RIB.
CIVITI

Tab. II.

CVIVS. VIAI. MILLIA. PASSVS. SVNT.
CLXVII. MVNIT. PER. VEXILLARIOS
LEG. VII. ET. XI.
ITEM. VIAM. GABINIANAM
AB. SALONIS. ANDETRIVM. APERVIT
ET. MVNIT. PER. LEG. VII.

Tab.

SALONITANA:

xxj

Tab. III.

MVNIT. LVM. MONTEM
DIVONVM.
MILLIA. PASSVVM.
LXXVII. D
A. LEG. PRO.

supplendamque, & corrigendam in hunc mo-
dum.

TI. CAESAR. DIVI. AUG. F. AV
Gustus Imp. Pont. Max. TRIB
Potes. XIIIX. CO. II
A. colonia Salonitana

Tab. IV.

ESAR. DIVI. AVG. III
VSTVS. IMP. PONT. MAX.
OTES. XIIIX. CO. II
A. COLONIA. SALONITANA
Ex Cellario (Geogr. Ant. lib. II. cap. VII. I.
sect. v. num. 123.) disco, Sponium duas ex his
Tabulis emendatiores edidisse (p. 179. Misc.
erud. ant.) Prima ejusmodi est.
TI. CAESAR. DIVI. AVGVSTI. F.
AVG. IMP. PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. XXI. COS. III.
VIAM. SALONIS. AD. CASTEL.
DAESITIATIVM. PER. MILLIA. PASSVVM
CLVI. MVNIT.

Fortasse Sponius cetera etiam correctiora de-
dit. Tabulam IV. suspicor tertiz proponendam,

II.

Ex Reinesio Cl. II. 20.

L. GAVIAR. N. N. AVG.
II. VIR. QVINQ. DEC. DECR.
MVR. REF. IDEMQ. PROB. COR. Q.

Editus est Lapis etiam inter Cyriaci epigram-
mata (n. 150.) heic vero non Salonis poni-
tur, sed Lissi. Expono, inquit Rainesius, de
L. GAVIO TRIBVS ARNENSIS AUGUSTALI; sed Tri-
bum additam, cognomenque omissum non cre-
do: ex illis litteris AR. N. N. cognomen po-
tius esse mea sententia refingendum. Meliora
adnotat deinde Reinesius, jubens ultimam vo-
cem, ex veteri formula scribi COIR. Q. id
est, coeravitque, ut sensus sit: Decurionum De-
creto Murum Refecit Idemque Probavit, Coera-
vitque.

III.

Ex MS. Spal. Libello n. 94.

IMP. CAES. M. AVR. ANTONINO AVG. PONT.
MAX. TRIB. POT. XXIII. P. P. COH. I. CX) DEL. SVB
CVR. GRANI. FORTVNATI. TRIB. COH. EIVSD. MVRI
P. DCCC. IN HIS. TVR. VNA

Paullo aliter Inscriptionem edidit e Schedis
Antonii Giganti, & Julii Guastavini Murato-
rius (p. 455. 1.) sed & Johannes Lucius di-
vulgaverat. Conjicit autem idem Murato-
rius, positum Lapidem fuisse anno Christi
170. aut 171. Cohors I. Delmatarum occurrit
in aliis Lapidibus: duos habes in Museo Ve-
ronensi (pag. 446. 1. & 4.) At neque in
his, neque in Muratoriano nostrae Inscriptio-

nis exemplo, videas notas illas numerales CX)
quibus fortasse designatur millenarius numerus
Delmatarum, qui in ea militabant. Hæc igitur
Cohors sub cura Grani Fortunati Tribuni co-
hortis ejusdem Muri pedes DCCC. in Histriam
(fortasse) duxit; nisi ultima explicanda sint:
in his Turris una. Muri hujus rudera adhuc
conspiciuntur non exigua.

CLASSIS VIII.

SCENICA.

Ex Spal. MS. Lib. num. 154.

VIATORES OPTVMI VEL ADVENAE SIVE BINI SIVE
SINGVLI INCEDITIS SIVE TVRMATIM. QVOD
MAGIS ERIT GRATIAE SISTITE: OBFIRMATE GRESSVM
NEC MIREMINI SI MORAMINI ALIQVANTISPER. DICACVLVS EQVI
DEM FVI. SVCCINCTVS SERMO DARI VOBIS NON
POTEST. VT IVVAT VOBISCVM ESSE AC AB ORE
MEO PENDVLOS DETINERE VT IVVIT SEMPER.
SAXVM HOC VOS VOCAT. QVID INQVAM VT
VIVVS ASSVEVI PRVDENS IMPRVDENS. MORTVVS
ITEM VOS FALLO. NAM NON VOS VOCAT QD
VACAT ORE VERVM IS QVOIVS CINIS HIC LATET.
OLIM QVO POTVIT NVNC HVC VOS VOCARI VOLVIT
VALVITQ. HEC OLIM SVA VOLVNTAS VOLENTES
VOS LEGERE HOC SCRIPTVM VAH QD LOQVOR
IMO SCVLPTVMQ EGRE VERITAS ADHVC SE ME
CVM CONCILIAT. NAM NEQ. HIC ATRAMENTVM VL POPYRVS
AVT MEMBRANA VLLA ADHVC SED MALLEOLO ET CELTE LITTE
RATVS SILEX SILENS ADHVC QD HIC LATET QD
EGO EFFERI ET EFFARI --- GESTIO. SERTIVS PO
LENSIS PARASITVS HISTRIO VR FESTIVISSI

f. Sextius

MVS

MVS HIC CVBO HOC VNVM QVOD TANDEM SPON
TE DICTVM VERVM EST. SI QVIS DVBITAT HANC
OLFACIAT HVMVM. OLET TEMETVM ET FLOREM
VINI VETERIS QVO SATVR SATIS VIVENS VIXI
ATSI VIXI VITAM TAM VOBIS GRATAM QVAM
NOTAM VRBI ET ORBI NON MINVS MVNVS AVOBIS IM
PETREM OPORTET. ADESTE MIHI ET FAVETE EDICTOQ.
HVIC VOS SVBSCRIBITE ET OBSIGNATE. SI QVIS SIBI
VESICAM ONVSTAM SENSERIT DOMVM SVAM ONVS HOC
REPORTET IN CLOACAM. SI VQ FESTINVS FVERIT CI
TERIOR VEL VLTIOR HOC LOCO PRO RELIGIONE SE E
VACVET. QVI NON PARVERIT HEC MVLCTA ILLI ESTO
TESTE ALTERO CAREAT. CANES QVOQVE CESI FVSTIBVS
EDICTVM HOC SENTIANT, AFFVISTIS, FAVISTIS, ET OB
SIGNASTIS, VIDEO Q. VOS RISVM DARE SITIO, HVI SENTIO
DICTVM VOLVI. QVID HOC EST Q TAM FACILITER ISTVC
PROCEDIT VERITAS. PROPECTO CONTAGIONE MEI SITIT
IPA QVOQVE ET MIHI SVPPARASITAT Q VLTRO POTVM INVQ.
CATA ADVENIT. NVNC SI VRBANI PERHIBERI VVLTIS
ET VERITATI SVPPARASITARI HORRENTI MEO CINERI
CANTARO PIACVLVM VINARIVM FESTINATE. POST
VALETE ABITE IN REM VRAM VIATORES OPTVMI
HIS NVGIS TRVFFIS AMBAGIBVSQ. MEIS CONDONATI POS
TVMIS.

Polæ hunc Lapidem miræ magnitudinis ad-
scribit Gruterus (pag. 329.), cum cuius editio-
ne nostra hæc conferatur. Utinam genuina es-
set Inscriptio! sed vereor, ut sit. Orthogra-
phia, frequentes illæ paranomasiæ miremini, mo-
ramini, efferrî, effari, & alia non pauca de ve-
ritate dubitare me vel invitum cogunt. Heic
tamen malui illam exhibere, quam inter Spu-
rias, neque enim falsitatem plane habeo explo-
ratam. Si veram esse eruditi viri senserint, ha-
bebunt Lapidem, quo vulgatam lectionem tuean-
tur (Job xix. 11.) Quis mihi det ut exarentur
in libro Stilo ferreo, aut plumbi lamina, vel
calte sculpanitur in Silice, quum in Bibliis Re-
giis certe scriptum sit pro calte.

CLASSIS IX.

GEOGRAPHICA.

I.

Ex Insula Solæ ditionis Spalatensis adlatus Lapis
in domum Nobilis Dumanea dono Episcopi
Biancorich (Lib. MS. Spal. n. 57.)

AVR. KAMINES
NATIONE. ARMENIVS
QVIVIXIT. AN. XXVIII.

II.

In Cameterio S. Domnii ex MS. Spal.
Lib. n. 58.

C. VILLIVS SEXTILIVS
DOMO. AQVILEJAM VIVOS F.

III.

Ex Spal. MS. Libella n. 170.
FRENSIMONI PVERO LVSTANO,
GRAVITER A SVIS PEREMPTO
ANN. C. D.

Obvium esset Siglas explicare: anno Christi
quingentesimo; sed nondum eo Dionysius Exi-
guus Christianam æram invenerat. Fortasse igitur
iis denotatur Puerum hunc vixisse annum,
& centum dies, etsi scio numerales notas fere
semper nominibus postponi. Quid si in mar-
more alia omnia ex. gr. ANN. S. D. . . .
sex dierum Num Æra Hispanica Pue-

ri Lusitani titulo adscripta fuit Salonis? annus,
que ejus æræ quadringentesimus designatur.

IV.

Ex Muratorio (pag. 1116. 6.)

T. FLAVIO
T. F. TRO
DECY. COL. SAL.
AEDIL. IIVIR, IVRE
DIC. DEC. COL. AEQVI
FABR. IIVIR. Q.Q. DISP.
MVNICIPI RIDITAR.
PRAEF. ET PATRONO. CO. V.
FABR. OB MERITA EIVS COLL. II
FABR. EX AERE COLLATA
CVRATORI REIPVB. SPLEN
ISTARVM TRIB. LEG. X.
G. P. F.

Accuratorem optimo jure, ac meritissimo heic
desiderat Muratorius Lucium, unde hancce de-
formatam inscriptionem hausit. Quid enim Ti-
to Flavio, Titi filio Tromentina line cognomi-
ne? Quæ sequuntur Decurioni Coloniae Salona Æ-
dili Duumviro Juredicundo Coloniae Equi (de
Æquo adi Cellarium Geograph. ant. lib. II. cap.
viii. sect. v. pag. mihi 495.) recte procedunt.
At Fabr. nihil est, nisi aliud præmittas, ut
Præf. nempe Præfecto. Sed infra habemus: Præf.
& Patrono Collegii Fabrum; ut credam adjecti-
vum quodpiam esse Æquensis Coloniae deforma-
tum. Quæ adduntur Duumviro Quinquennali Dis-
pensatori Municipii, nullam habent difficultatem;
sed quid Riditarum? Cum Muratorio nescire me
fateor. Num Rhizonitarum? CO. V. in octa-
vam lineam inrepsit pro COLL uti in nonam
COLL. II. pro COLL. SS. scilicet Collegium
supra scriptum. Ex ære collata Lucii est; ex
ære conlato habuit marmor. Respublica Sple-
nistarum Panvinio, Cellario, Muratorio igno-
ta fuit; mihi quoque incomperta, nisi forte le-
gendum sit Reipub. Splend. Iffitarum, scilicet
Reipublica Splendidissima Iffitarum, seu Iffeo-
rum. Cetera nota sunt: Tribuno Legionis deci-
mæ Geminae Piæ Fidelis. Sponius (Misc. erudit.
Antiquit. Sect. II. a. XI.) hanc ipsam inscriptio-
nem dederat minus deturpatam; legit enim: ob
merita ejus Coll. Fabr. ex ære conlato. Sed quam
Mu-

Muratorius *Splenistarum*, Sponius *Splendistarum*
Rempublicam adpellat; omittit hic præterea Si-
glas G. P. F.

CLASSIS X.

MISCELLANEA AFFECTUUM.

I.

Ex Grutero 863. 1.

D. M.

Q. CAICILII GEMELLI ET
LAITILIAE

II.

Ex Grutero 65. 12., & MS. Lib. Spal. n. 119.

D. M.

L. BAEBIO VINDEMIATORI
BAEBIA SECVNDA PATRI

D. M.

Gruterus exstare hoc marmor Tarvilli perpe-
ram ait.

III.

Ex Grutero 933. 13. & MS. Lib. Spal. n. 72.

AVRELIO TIMARCO

ASPASIA LIBERTA V. F. *Vivens fecit*Gruterus Polæ collocat marmor; legit etiam
Timacho, sed Libelli Spalatensis lectio videtur
heic omnino Gruterianæ præferenda.

IV.

Ex Lib. MS. Spal. n. 101. & Grutero p. 803.

6. In agro Spalatensi ad ædes S. Ste-
phani de Pinis.

AVIDIA MAXIMINA DOMVM

AETERNAM VIVA SIBI POSVIT

SI QVIS ALIVD. CORPVS SVPER

POSVERIT. DET. FISCO * CCC. MILLIA

Non tunc in re peccat Gruterus; primum quod
Polæ inscriptionem adsignet; deinde quod mul-
ta addat, omittatque. Confer tumulo nostrum
exemplum. In ceteris post nomen *Fisco* addit ille
Sigla P. *Polensi*, ut ego sentio, quæ in mat-
more desideratur. Vide tamen inscriptionem
XXXI. Hinc male Scaliger P explicat *Pondo*,
sed revera ea nota in matmore non est; quare
interpretabimur Sigla *det Fisco denarium CCC.*
millia Nummum. Confer dicta ad Inscript. III. in
Classe *artium*, & *offic. min.* Sepulcrum heic
vocat *Avidia domum æternam*; simile alibi in-
venies, ut in Florentina inscriptione apud Go-
rium (T. 1. Inscript. Ant. Etrur. Urbium p.
445.) Hinc Januæ in sepulcris.

V.

Ex Reinesio Cl. XII. 51., & Cyriaco 158.

S. IVLIVS PROCVLVS

IVLIA PRISCA MATER

Cyriacus legit Jul. S. Sextum designat.

VI.

Ex Cyriaco 169.

L. SVLPITIVS. P. F.

VARVS

V. F. SI ET MEDEAE *Vivens fecit sibi.*

OPIAE

MATRI SVAE

ET SVIS OMNIBVS

Reinesius, qui Classe XIII. 49. idem exhibet
marmor, omittit Siglas V. F. ac nomina susde-
que turbat suo more.

VII.

Ex Cyriaco n. 156.

AVRELIA PRIVATA

QVAE VIXIT ANNOS

PLVS MINVS. XXXXXX.

AVRELIVS DONATI

ANVS. MATRI. BENE

MERENTI POSVIT

VIII.

Ex Cyriaco n. 157.

AVRELIAE FLAVIAE

CONIVGI INCOMPARABILI

... NI. L. INNOCENTIVS f. *Virginii*, seu
ET SIBI VIVVS POSVIT *Virginie*

IX.

Ex Cyriaco n. 160.

IOTAIA PIAH

EIPHNH. CEMNOTATH

Edidit Muratorius quoque (p. 1691. II.) qui
Græca reddit: *Julia Pile Irene pudicissima*; sed
Julia fecit Ireni pudicissima mallet, PIAH enim
corruptum videtur; aut certe *Julia Pila Ireni*
pudicissima.

XI.

Ex Cyriaco 164.

D. M.

T. ATTIAE LAEMONTINAE

DEFANN. XXIII. CAETENNIA AMVLLINA

D. B. M.

Qui ipsam hanc Inscriptionem edidit Grute-
rus (pag. 859. 14.) legit: *Laemontinae*, *Amuli-*
na, A. B. M. Fortasse in marmore habebatur
D. S. B. M. *De se bene merenti*.

XII.

Ex Cyriaco 165. & Grutero 706. 14.

C. SEVIO. TERTIO. C. SEVIO TEMPESTIVO
FILIO

CELANDVS

Extat & apud Gudium (244. 7.) Accura-
tius Muratorius (pag. 1215. 9.) qui legit FI-
LIS non Filio.

XIII.

Ex Cyriaco 166.

P. CETENIVS. VRSIO

MARCIAE VENERIAE

COIVGI. ET. CETENIO

VRSINO. F. P. *Filio posuit.*

XIV.

Ex Cyriaco 167.

D. M.

C. MANII MONIMVIANI

VIXIT. AN. XV. D. XVII.

SEXARIA. PRIMITIVA. MATER

FILIO PISSIMO

XV.

Ex Cyriaco n. 168.

AVIDIAE T. L. INGENVAE

MATRI. ET. CAECILIAE C. F.

TERTVLLAE VXORI

AVIDIA T. F. LVCVLLA

P.

Depravata Inscriptio, quam Gruterus (694.
13.) egregie reddit; legit enim *Tertulla so-*
rori Avidia C. F. sed Gruterus in eo peccat,
c 2 quod

quod hanc, & superiorem Inscriptionem velut unam continenter exhibeat. Præplacet etiam Gruteri lectio in quarta antecedentis epigraphes linea: *Sextaria*.

XVI.

Ex Muratorio 531. 3.

IULIVS MARTIANVS SE VIBO POSVIT
ET CONIVGI OBSEVENTISSIMAE SVAE
AELIAE CASSIAE. SI QVI VERO POST
MORTEM NOSTRAM EANDEM AR
CAM APERIRE VOLVERIT INFERET
CONVIBIO VETERANORVM SIVE

MARTENSIVM

Donius hanc ponit Ravennæ apud Sanctam Mariam in portu; sed Johannes Lucius Salonæ: Schedæ Capponiæ pro *Convivio* habent *Cenobio*: Sed vel ipsa Orthographia nihil immutandum suadet. Intellego equidem *Collegium*; verum si supra *Consentium Deorum a consentiendo* efformatum vidimus insueto vocabulo; quidni *Collegium* hominum; qui vitæ conjunctionem haberent, *Convivium* dici potuerit, quum ad cubatio epularis amicorum inde a Latinis *Convivium* dicta fuerit, Cicerone teste? Addamus ergo Lexicis *convivii* nomen hac significatione nondum in illis notum, Dictionariumque Corradini de Allio augeamus. Porro *Collegium Martensium* exhibet alia Inscriptio Muratoriana (pag. 524. 1.); Sodales Martenses alia (ibid. 2.) Martenses autem videntur recte Muratorio fuisse Milites, sique Veterani, a Marte, cujus numen peculiari quadam Religione in suo Collegio colerent, appellati.

XVII.

Ex Muratorio 1135. 3. Donio, & Joh. Lucio:

D. M.

ATANIA. MARCIA
MARCELLAE. FIL.
DEF. ANN. VIII.

XVIII.

Ex Muratorio pag. 1157. 11.

DANES
FILIAE
INFELICISSIMAE
T. T. T. P. A. F.

Eandem Inscriptionem idem Muratorius profert (p. 1197. 7.) ex Johanne Lucio sic: D. M. Panes filia &c. Siglas frustra sollicitarem.

XXIV.

Ex Muratorio p. 1311. 2.

D. M.

M. AVRELIVS. ROMANVS
ET. ANFISTIA. CRISTINA. VXOR. EIVS
FECERVNT. SIBI. ET. LIBERIS. SVIS. POSTERISQVE. EORVM
ITEM. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM
MONVMENTVM. CVM. AEDIFICIO.
NON. VENIET. NEQVE. DONABITVR.
NEQVE. PIGNORI. OBLIGABITVR.
SED. NEC. VILLO. MODO. ALIENABITVR.
NE. DE. NOMINE. EXEAT. FAMILIAE. SVAE

Vide Gutherium de Jure Manium. Confer etiam Lupium (pag. 114. & seqq.) & Muratorianum Lapidem 794. 1.

XXV.

Ex Muratorio 1320. 3.

CASSIO MINERBINO. DEF. AN. XLVII.
AELIA. SVPERA. CONIVX. MARITO
INCOMPARABILI. CVM. QVO
VIXIT. ANN. XXVII
B. M. P. ET SIBI

XXVI.

Explicari tamen fortasse possent: *Tegat Te Terræ Perpetuo*; *Ave Filia*: nam de postremis hisce vix dubio locus est. Quod ad priores illas, etsi scio vehementer optasse veteres, ut terra esset defunctis levis, *laviterque super ossa resideret*, negari tamen non potest, quin maxime voluerint, ut ne terra plane adsportaretur, tum enim vexata ossa fuissent, *violata*, & facile tracta eo loco, contra quam video in Muratoriano Lapide (932. 2.) precari defunctum.

XIX.

Ex Muratorio p. 1185. 13.

D. M.
LVPE FIL.
DEF. AN.
VIII. ME. V.
EPETINVS
ET CALLIS
TE PAREN
TES

XX.

Ex Muratorio p. 1189. 3.

D. M.

MARTIANO DEF. ANN. III. MES
VIII. IVL. MARTIANVS PATER
FILIO INFELICI P.

XXI.

Ex Muratorio p. 1216. 2.

SEXTO. SERVILIO. SFX. FILIO. TI
TIANO. INFELICI. DEFVNCT. ANNOR
XVIII. MENS. III. DIER. IIII. AELIA. MA
XIMA. INFELICISSIMA. MATER
SIBI. ET. FILIO. PISSIMO P.

XXII.

Ex Muratorio p. 1308. 2.

D. M.

AVRELIAE. FLAVIAE. COG. INCOMPA *conjugi*
RABILI HELLEN. INGENTIVS *Hellenius*
ET SIBI VIVVS POSVIT

Suspicio eandem esse, quam (num. VII.) dedi ex Cyriaco.

XXIII.

Ex Muratorio p. 130. 11.

AVRELIAE. MESSIAE
INFELICISSIMAE
Q. V. ANN. XXV.
SIGNIVS. LVPVS. MARITVS
B. M. F.

que vixit

bene merenti facit

XXVI.

Ex Muratorio p. 1406. 4.

STENIO. HERMET
MARITO. BENEME
RENTI. CHARITE. CONIVNX

XXVII.

Ex Muratorio p. 1408. 14.

C. TESPRIO. MAS
CILLONI. MISELLIA
FELICIA. MARITO
INCOMPARABILI
POSVIT

Johannes Lucius in addendis ad opus de Re-
gno Delmätiz ita legit priores líneas.

C. TESPIO MASCENIO
NEVISCELIA

XXVIII.

Ex Muratorio p. 1404. 11.

D. M.

C. V. CALLISTO. V. GEMELLINA
CONIVGI B. M.

Positus titulus, ut ego interpretor, inquit
Muratorius, Cajo Valerio à Valeria Gemellina.

XXIX.

Ex Muratorio p. 1436. 7.

D. M.

ARRIVS

MESSIA

NVS. SE

CVNDINAE

B. M.

XXX.

Ex Muratorio p. 1438. 11.

P. ATTIVS. NEPTVNALIS
HERMETI

XXXI.

Ex Muratorio p. 1439. 7.

AVRELIA. VICTORINA. QVAE
EMIT. EX. ARCA. EX. PROPRIO. SVO
ET. VIXIT. ANNOS. XLV. ET. DIES
TRES. ET. POST. VITAM. IPSIVS
FECIT. FORTVNATVS. ALONNVS
IPSEIVS. EX. DOLO. IPSEIVS. FECIT
SI QVIS. VOLVERIT. CORPVS IN
PONERE. DABIT. IN. FISCVM

§ POL. H. S. ∞

Habemus heic Fiscum Polensem. Quamobrem
si in inscriptione, quam in hac Classe adtuli-
mus, IV. Siglam P. cum Grutero addimus,
non est cur illam aut cum Scaligero Pondo ex-
plicemus, aut cum Gronovio (*de Pecunia vet.*
lib. 1. c. 5. presentia. Alonnus scriptum pro
Alumnus. Num ex dolo, pro ex dolore? An
potius scriptum Bolo, seu Bolontate, ut supra
Alonnus? De corculis, quæ sepulcralibus titu-
lis adduntur sæpe, Fabrettus, & Lupius lucu-
lenter differuerunt, quos vide.

XXXII.

Ex Muratorio p. 1448. 10.

A. CANDIDA. SE
VIVA. POS. SIBI. ET
POZZONI. FORTV
NATO

Vide Inscriptionem CLXIV.

XXXIII.

Ex Muratorio p. 1466. 8.

GEBENIVS. CAESIAE. SVE
OPTATE. NON. LVBEN
FECIT. SED. FATVM

FECIT

Gruterus p. 763. 7. hunc Lapidem divulga-
verat, legitque aptius C. Bennius.

Fatum fecit habent Inscriptiones pro obiit;
qua de re consule Victorii Clariss. Equitis Dis-
sertationem Philologicam nuper divulgatam (p. 8.)
Heic vero aut *fatum* pro *fato* scriptum, sen-
sumque eundem reddet Epigraphe, quem illæ,
in quibus formulam *contra votum* adnotavit Fa-
brettus (*Inscr. Dom. p. 583.*) i aut nominandi
casu *fatum* usurpatur, sensusque hic erit, non
ipsum maritum, sed crudele fatum sepulcrum
Cæsiae posuisse. Illud vero mihi maxime pro-
batur.

XXXIV.

Ex Muratorio p. 1501. 2.

D. M.

TATIAE ANN f. F. Atia, seu Tita Atia
P. M. XXX PRI Plus Minus
MVS GEN
ER P.

XXXV.

Ex Muratorio p. 1501. 15.

D. M.

TERTVLLIANO VIX. AN. V.
AVREL. TERTVLLIANVS
NEPOTI POSVIT

XXXVI.

Ex Muratorio p. 510. 9.

ARCA. VICTORINI. ET. SEX
TILLIAE. FRATRIEVS GERMAN
PALATH

Forte aliquid deest, aut legendum Palatinis.

XXXVII.

Ex Muratorio p. 1512. 11.

VOLVIA. LET
INA. IVLIO. APRO.
ALVMNO. DEF.
ANN. VII.
B. M.

Alumnos sæpius in his, aliisque lapidibus
invenimus. Vide Fabrettum (*Inscr. Dom. p. 394.*
& seqq.)

XXXVIII.

Ex Muratorio p. 1521. 14.

D. M.

AVRELIO ACHILLEO
LIBERTO FIDELISSIMO
AVRELIVS POMPEIVS
PATRONVS POSVIT B. M.

XXXIX.

Ex Muratorio p. 1563. 9.

M. TITIO M. F. FAB.
COMBVLIVS LL. TERTIVS

Fabiam Tribum alii fortasse heic legens. Ego
malim Fabii cognomen intelligere.

XL.

Ex Muratorio p. 1564. 13.

D. M.

C. VALERIO. PROTATI.
VALERIA. MARTIA
PATRONO. B. M.

XLI.

XLI.

Ex Muratorio p. 1649. 10.

OSSA

L. CAI. SEX. F.
IANVARI

XLII.

Ex Muratorio p. 1675. 10.

FLAVIA PARDALIS
SEVIVA SIBI POSVIT
Johannes Larcus habet Pandolma viva.

XLIII.

Ex Muratorio p. 1751. 15.

A. TER. PANTERA
AGO REGIT

XLIV.

Ex Muratorio p. 1772. 6.

D. S. P.

FEL. VR. QV. TE. CL. Q. L. SEVAE
INI. INT. ANN. XX. S. C. DEC. B. M. ST. P.

Reverentissimi Statuati posuit. Cetera non intelligo.

XLV.

Ex Muratorio p. 1299. 1. Cyriaco 159. MS.
Spal. Lib. 83.

D. M.

ANTONIO. AGRIPE. QVI. VIX.
ANN. XXXVIII. ARRIA. PRIMA
MARITO. INCOMPARABILI
POSVIT. SIBI.

Auctor est in MS. exemplo; quam in editis. Vide Gruterum (pag. 728.)

XLVI.

In adibus Hieronymi Celsi Abbatis S. Stephani
de Pimis ex MS. Spal. Lib. n. 62.

D. M.

APICIAE SELLONI
ACATONVS

DASSIVS CO

JVGI DIENTISS.

B. M. P.

Omittit Siglas B. M. legit Agatonus Muratorius p. 1300. 1.

XLVII.

Ex MS. Lib. Spal. n. 76.

AVFIDIO FELICISSIMO
AVFIDIVS FELICIVS

FRA T I. POSVIT. SIBI

Muratorius (p. 1538. 13.) legit in secunda linea Felicio. Felicionem alium infra dabimus.

XLVIII.

In platea S. Domnii ex MS. Spal. Lib. 27.

AVR. GLYCON. ET. VA

LENTIA. VIRGINI. VIVI.

SIBI. POSVERVNT.

Gruterus proxime adcessit ad veram lectionem (1042. 1.) dum legit Virginia. Muratorius (p. 1641. 11.) & ante eum Cyriacus (155.) Virgei legunt. Virgini retine, seu Virginii, ut utrumque intelligamus Virginem fuisse, nempe nullam uxorem habuisse Aurelium, antequam Valentiam duceret, neque hanc fuisse alteri nuptam, antequam Aurelio jungeretur; id enim Virginii nomine significari docet Muratorius (p. 1961.) Sed Reinesius Cl. xiv. 3.) Fabret-

tus (p. 324.) & nuper Auctor Diatribæ in inscriptiones quasdam alias citatæ, contendunt Virginiam uxorem dici, quæ Virgo ducta erat, Virginium, qui Virginem duxerat, etsi trigamus fuisset. Unam vero I. litteram pro duplici II. in marmoribus adhiberi non est, quod moneam. Hinc Cassiodorus prodit, cum Cassiodorius omnino legendum sit, ex eorum officina, qui Cassiodori Invenientes Jota simplex duplicis locum habere non animadverterunt, ut luculenter a Maffejo demonstratum est.

XLIX.

Ex MS. Spal. Lib. n. 52.

In atrio Monialium S. Benedicti, nunc S. Raynerii.

C. CAENIO PHIL
ET PATRONO

C. CAENIVS DEMETRIVS
ET

CAENIVS PATRIVS
ET

CAENIA FVSCA

B. M.

AMICI OPTIMI AVETE
ET AVETE

FELIX LAPIS

Editus est hic Lapis a Grutero (p. 935.) a Cyriaco (161.) ab Johanne Lucio, a Muratorio denique (p. 1525. 2.) qui misere illum deformarunt; alii enim Cajeniam, alii Calenium, Muratorius Cajeniam Faustam legerunt. Catenia gens nota est ex aliis Salonitanis marmoribus. Quare non dubitaverim emendatissimum nostrum exemplum, quod ad nomina spectat, adfirmare. Utinam correcta item esset extrema formula! Amici optimi aeter. valete. Felix lapis habet Muratorius, Ave, & Vale Cyriacus; malim ego Avete, & Vale; ut quidam Dialogismus sit C. Catenium Philetum inter, & amicos; ac quum hos ille valere jussit, amici Phileto, respondeant: Ave. In Pisano Lapide, quem ego emendationem dedi (Symbol. Gorian. Vol. 4. p. 195.) ejusmodi Dialogismus occurrit.

PARTHENI. HAVE.

BENE. . . BALEAS.

QVI. ME. . . SALVTAS

CVM. SOSSIA. FILIA. MEA.

Dici tamen potest una Phileti adlocutio ad amicos; tum autem lege sis: Avete, & Valete, ut in Muratoriano Lapide (2042. 6.) Eusebi habet & vale. Atque id etiam facilius credo.

L.

Ex Schedis Spal. & Cyriaco 175.

D. M.

FORTVNIO

DEF. ANN. III. MENS.

XI. CAETENNIVS

ET VICTORINA. A

LVMNO CARISSIMO

Ecce Asciæ figuram a Cyriaco omissam, de qua tanta inter Antiquarios dissensio est. Fuisse qui formula sub Ascia dedicaverunt uterentur ut Galli: fuisse qui formula omissa idem significarent ascia insculpta, ut ferme Itali. Delmatis idem

idem usus fuit, qui Nostratibus. Ceterum quid illa denotetur, vix probabiliter dici potest. Consule inter eos, qui postremis hisce annis in ea explicanda defudarunt, ex Gallis Benedictinum Martin *Explication de divers monumens singuliers*; ex Nostratibus Muratorium (pag. 531. & seqq. N. Th. Inscript.) atque eruditissimum Maffejum in Museo Veronensi (p. 165. & seq. & 485.)

L I.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

AGR. SECVN
DINO. OMNI
BVS. ORNATO
MORIBVS
COMPARABILI
QVI RECCAVIT
LAYDAVR. VBI
CESSIT QVARTVR
PRETIOSVS
QVI ANON EST
LIBERT. B. M. P.

*Liberto Bene-
merenti posuit*

L II.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

TAMPIO SECV *Tito Ampio*
LARI DEFVNC
TO. ANN. P. M.
LXX. TAMPI *Titus Ampius*
VS MARCEL
LVS. FILIVS. PA
TRI B. M. P.

L III.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

IVLIAE HER A
CLEAE DEF
ANN. XX
PLOPIVS FV *Eutyches Lego*
YCHESCOIVG
B M.

L IV.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

SINTROP
HIA. MA TER. I
NFELICISSIM
... AMPHIO. NI
..... POSVIT
..... XII.

Interpunctio vitiosa, Lege Amphioni.

L V.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

IVLIA. LEV
CE. VERGI
NIO PHI
LIP . . . M
RITO. BENE
MEREN

Quid sit Verginius, supra notatum est.

L VI.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

C. SVLLIO
COMMVNI
SVLLIA. BERONCE
B. M. FEC

L VII.

Ex Schedis Spalatenfibus.

L. LARTIVS TERPINVS
V. F. SIBI. ET. CORELLIAE
NICE. CONIVGI.
SVAE. SANCTISSIMAE
ET. CORELLIAE. MELETE
DELICATAE. SVAE. ET.
LIBERTIS. LIBERTABVS. SVIS
IN. FR. P. XX. IN. A. P. XXX
H M H N S

Num *delicatus*, ac *delicata* obsceni aliquid indicent, disputatur inter auctores, Vide Fabrettum (*Inscript. dom.* p. 362.) & Maffejum (*Mus. Veron.* p. 163.) Haec filiam significare mihi videtur e nomine matris Corelliam dictam; idemque esse, quod *delicium* in aliis Lapidibus.

L VIII.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

THETIDI AVGG. LIB.
SECVNDINVS FILIVS
ET SABINVS
COLLIB. COIVGI
DVLCIS SIMAE
B. M.

L IX.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

P. POM
PONIO
ANDRO
NICO
MESSIA
LAMIA
MATER. B. M.

L X.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M

AVRELIAE VENE
RIAE CONIVCI CA
RISSIME QVAE VIX
IT ANNOS II PERT f. *Tertullianus*
VLLIANVS AVC LIB
MARITVS POSVIT

Non annos vitae, sed conjugii intellige, qui hac formula saepe exprimebantur: *fecit mecum annos.*

L XI.

LXI.

Ex Schedis Spalatenfibus.
AELIAE. FELI
CISSIMAE
CONIVGI. KA
RISSIME. PLATO
RIVS. AGRIPPA
. B. M. P.

LXII.

Ex Schedis Spalatenfibus.
P. POMONIO. PAV
LO. CAECILIA. Q
F. PAVLA. MATER
POSIT.

LXIII.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
OBVLTRO
NIO HER
METI AV
LVS OBVL
TRONIVS HER
MIAS FPBM
T P

Filius Patri Benemerenti titulum posuit.

LXIV.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
BONITAE ALV
MNAE DEFANN
XVIII MENSII
CLODIA CRES
CENTINA B. M.

LXV.

Ex Schedis Spalatenfibus.

CONCVBINAE
DEFVNCTAE
ANNOR. XX
C. AEMILIVS THEOPH
LVS. B. M. F.

LXVI.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D r Mr S r diis manibus Sacrum
FABERIA r EVTY
CHIA r FABERIAE
PATRONAE r Br M
TITVLVM
POSVIT

LXVII.

Ex Schedis Spalatenfibus.

D M
VISCIAE
MAXIMINAE
ANNIA MAXI
MA MATER

LXVIII.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
RAVONIAE
EVCARPIAE
RAVONIA PLA
CONTIS MATRI
ET NICINI
DELICATE
DEFVNCTE
ANNO XIII

Vide Inscriptionem LVII. Nicini, seu Ni-
ceni pro Nici. Adi Lupium.

LXIX.

Ex Schedis Spalatenfibus.
PAENIO VRSO
DI

LXX.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
P. OFFONO
SATRIO
DEF. AN. XV.
ANNA ALVM
NO. PIENTIS
SIMO

LXXI.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
PRIMITI
VO r DEF.
ANN. XXV
B M
SATVRNINA
MATER

LXXII.

Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
HELPIDIS
SEX BAEBVS f. Baebius
VALENTIO
SORORI PISSM
POSVIT

LXXIII.

Ex Schedis Spalatenfibus.
Dr Mr
QrARrRIrOrAE
NErAErDEFV
ANNORVM
XXVIIIrVIN
DEMIArCONIVGI
r Br Mr

LXXIV.

Ex Schedis Spalatenfibus.

r D r Mr
rQrCASrFELI
CIONIrQrCA
TERTVLLI
NVSrALVM
NVSrP

Quintus Cassius Tertullinus Alumnus Posuit.

SALONITANA

xxxj

LXXV.
Ex Schedis Spalatenfibus,
D M
APRO DEF
ANN XX
NICRINA
NEPOTI
P r

LXXVI.
Ex Schedis Sp. latenfibus,
D M
P. CAETENNIO
CAELIANO. P.
CAETENNIVS.
CAETENNIA Caetennianus
.....

LXXVII.
Ex Schedis Spalatenfibus.
D M
P. STATIOVI
TALI ET STATI
ÆFORTVN
TÆ QVI VIX
RVNTANNO
X·X·X·X·VINSEP. XLVI. f. mense, scil,
STATIVS VETV mensē (nam M. sæpe
..... IVSP. omittitur) Publius

LXXVIII.
Ex Schedis Spalatenfibus,
M. OCTA
VIO. M. F.
TROM Tromentina (Tribu)
.....

LXXIX.
Ex Schedis Spalatenfibus,
.....
IA

CASIVS. FIL.
PATRI PIENTISSIM

LXXX.
Ex Schedis Spalatenfibus,
FVFICIA. AGRE
CRVDELES PARCAE
NIMIVM MATERCVLA
DICITQVOIVS IN HOC
TVMVLO FILIA PARVA
IACET DEBVERAM
PRIVS IPSA MORI. SED
NVMINA VESTRAQVE
COLVERE CADVNT NEG
LEXERE ANNENT. IN
FERNÆ VOCES COMMEN
.....
... IN HOC TVMVLO...

S
Confer Fabrettum (Inscr. dom. p. 584. num.
182.)

LXXXI.
Ex Schedis Spalatenfibus,
M. VALERIO
CLEMENTI
.....

LXXXII.
Ex Schedis Spalatenfibus:
..... LAVI
ELICISSIM Felicissim.
ANNIS. X.
XVI. ET N
I. XVI. MEN
QEGTIVS. V
DAL. MARIT Maritus
... VICISSIM Conjugi dulcissima

XXVIIII
XIXX

M A R M O R A
V N V L I N O T V S

POMPEIAE
HERMIONE
CONVIGI·B·M·
ET·P· SECVN
DAE·F·PIEN
TISSIM· DEF
ANNOR·XX·M
VIII·D·XX·M·PLI
BERALIS· POSV
IT

LXXXIV.

Ex MS. Spal. Lib. 1.

Ante atrium domus D. Francisci Bolis in
Spalatenfi Suburbio Luzaz.

P. PVBLICIVS

PHILETVS

V.P. SIBI. ET *Vivens posuit*

TERSINIAE PANTHERAE

LIBERTIS. LIBERTABVS.

POSTERISQ. EORVM.

H. M. H. N. S. *Hoc monumentum
heredes non sequitur*

LXXXV.

In pago Uranae apud Salonarum Urbem
ex MS. Spal. Lib. n. 2.SEIO DALM^E HO *Dalmate*

MINI BONO QVI

INCENDIO PPRES

SVS EST AVRELIA

VICTORINA VXOR

L. Sejo Dalmata homini bono qui incendio op-
pressus est.

LXXXVI.

Ex MS. Spal. Lib. n. 4.

D M

C. ROMA

NA CAESIAE

... IF. DVCA

TRICI. F. IIII.

B. M.

Oscitanter descriptus Lapis.

LXXXVII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 6.

TITIA RVF

INA MATR

I VARONEP

ITESEME Q

VE VISSI AN

LXXV

Piteseme pro Piissima.

LXXXVIII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 14.

In pago Uranae ex ruinis Salonarum.

D

M

CLAVDIAE
IANVARIAB

LXXXIX.

Ex MS. Lib. Spal. n. 15.

Ante Januam Paracialis Templi Urana.

D M

IVLIAE

AQVILINAE

DEF.

AN. XVIII

XC.

In pavimento ejusdem Ecclesiae ex eodem
Libello n. 16.

D M

CAESI

DIAE RO

MANAE

POMPO

NIVS CRES

CENS

CONIVGI

B. M.

XCI.

In eodem pavimento ex eodem Lib. n. 19.

D M

POMPONO C. P. Pomponio,

.....

XCII.

In eodem pavimento ex eodem Lib. n. 17.

TERT.

Tertius,

ANN. VII.

PA^ER FILI

XCIII.

In pavimento ejusdem Ecclesiae ex MS. Lib.
Spal. 20.PONTIEN. . . CALE. V. SIB. ^E

T. FLAVIO. AVG. L. SVAVI VIRO

Q. POT^EENO SVAVI. FIL. A . . . PontienoErutum fuit hoc fragmentum an. 1732. ex
vineae quadam prope Salonarum mœnia consti-
tuta.

XCIV.

In adibus Johannis Nixich in Spalatenfi suburbio

Luzaz ex MS. Spal. Lib. n. 23.

Mulieris effigies.

IVLIAE PROCILLAE

LIVIII PAPHRODITI FILIAE

ANN. XXII. LIVIIVS CRESCENS

ET LIVIIVS DERIPHORVS LI

BERTI PATRONAE B. M.

POSVER.

XCV.

Ex MS. Spal. Lib.

... LAE. QVAE. VIXT

AN. XXXV. POMPE

JVS FORTIS

COJV. BENE

M. P.

XCVI.

Ex MS. Spal. Lib. n. 28. Ante atrium DD.

Benzoni Urana.

ALBV CIA

FELICVLA

ACTE. FILI

AE. ANNORVM

XVII

ET

SIBI

XCVII.

Ex MS. Lib. Spal. n. 30.

L. PVBLICIVS. L. L. TROPHIMVS

V. F. SIBI ET

L. PVBLICIO IASONI PATRON. DEFVN

IVLIAE VENDONI. VXORI. EIVS

PVBLICIAE. GORGE. CONIVGI SVAE

PVBLICIAE INVENTAE. PVBLICIO. TAVRION. FIL. SVIS

IN FRONT. P. XII. IN AGR. P. XVI.

H. M. H. N. S.

XCVIII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 31.

IVLIA. C. F. TERTVLLA

V. F. SIBI ET

C. IVLIO. C. F. SABINO. FRATRI

ET IVLIAE CEVNAE MATRI

LIB. LIBERTABQ. SVIS OMNIB

INF. P. XII. IN AGR. P. XX. H. M. H. N. S.

XCIX.

Ex Lib. MS. Spal. n. 32.

D. M.

P. RMITI *Primitivo*

VO DEF.

ANN. XXV.

B. M.

SATVRNINA

MATER

C.

Ex Spal. Lib. MS. n. 37.

C. BENNIO

VALENTINO

Num hic C. Bennius, ejus supra meminit
Inscriptio XXIII?

CI.

Ex Spal. MS. Lib. n. 36.

PETRONIO

DIANOM.

CII.

Ex MS. Spal. Lib.

STINIAE

SICVRAE

L. PVBLICIVS

TROPHIMVS

VXORI OPTIM.

CIII.

Ex MS. Spal. Lib. 40.

D. M.

ARETHVSAE

ANN. II. M. VIII. D. IX

CIV.

Ex MS. Spal. Lib. 41.

CAMILIVS *C. Emilius*

THEOPHILVS

VIVOS FECIT

SIBI ET. FL. H. . .

Vivos, archaismus.

CV.

Ex MS. Spal. Lib. n. 43.

D. M.

IVLI VARI

SATVRISCI

DEF. ANN. X.

L. VARIVS

IVRISCVS

ET AVIDIAN

TIA FILIOLE

In quarta linea deest post notam X fortasse
L aut alia similis nota. Anne filiolas habere
potuit defunctus an. X?

CVI.

Ex MS. Spal. Lib. n. 44.

D. M.

VRG. VALEN

TINAE. P. VRGO

PRIMITIVVS

MATRI

RARISSIMAE

B. M.

CVII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 45.

D. M.

IVLIAE

IELIADI

Heliadi

DEFVNCT.

ANN. VII. M. II. DE *Dierum*

XX IVLIVS

HELIVS PATER

FILIAE.

INFELICIS.

ET CORELIA

DICEOSINE MAT, *Mater*

CVIII.

Ex MS. Spal. Lib. 46.

ATI. MARCELLVS. ATILI. LVCIANO FILIO

INFELICISSIMO. QVI VIXIT. ANN. II. M. II.

POSVIT

Videtur legendum *Atius*, *Marcellus*, *Atilius*.

CIX.

Ex MS. Spal. Lib. n. 92.

In Palatio Archiepiscopali Castri S. Georgii,

VALERIO HILARO.

DEF. ANN. XVII.

VALERIA EVTHYCALA

ALVMNO POS. ET SIBI

CX.

Ex MS. Spal. Lib. n. 50.

D. M.

AVR. MAXIMINE

QVE VIXIT AN

NOS QVINQVAGI

NTA CONIVGI D

IGNISSIME MARI

TVS PS

CXI.

In *Adibus D. Comitis Hieronymi Cambii*
Ex Ms. Spal. Lib. n. 51.

D M

OSPITALI IN
 FELICIS
 MO MA
 BITIMA
 AMICA

B. M. P.

CXII.

Ex Ms. Spal. n. 53.

D. M.

Q. AERONIVS

AJVTOR

ET AERONIA

DELICIA. Q. L.

FECERVNT

SE VIVI POSTERIS

QVE SVIS. H. M. H. N. S.

Quid de *Delicia*? Obsceni aliquid latet. *E-*
ruta est hæc Inscriptio, uti & sequens an. 1732.

CXIII.

Ex Ms. Spal. Lib. n. 54.

sic

TERTVLLINO DE DEF

ANNVLLI DIOGENES

PATER FILIO INFELICISS.

Num Ann. V. D. LI? Melius fortassis: *an-*
prum quinque. Lucius Livius Diogenes.

CXIII.

Ex Ms. Spal. Lib. n. 55.

D. M.

L. CVRIATIO

RVFINO

DEF. A. XXXVI.

CVRIATIA. SO

TERIS. SOROR. FEC.

CXV.

Ex Ms. Spal. Lib. n. 60.

ROMVLLA FILIO. DEFV.

AN. V. MES. II. L. SALONIVSLIBERTVS. C. EPICARIS

NVTR. S. DVLCISSIMO

Forte *nutrito suo*; forte minus barbare *nutri-*
cii suo.

CXVI.

Ex Ms. Spal. Lib. n. 67.

IVLIA VALENTINA PATRONAE

ET MATRI PIENTISSIMAE

BENE MERENTI ANNORVM SEXAGINTA

ET IVLIA CAESIA LIBERTA ET ALVMA

MATRI ET PATRONAE PIENTISSIMAE BENEM.

Vel quadratarji oscitantia, vel temporis in-
 vidia (quod malim credere) factum, ut pien-
 tissimæ hujus feminæ nomen ignoremus, nullo
 quidem Lapidariæ artis detrimento.

CXVII.

Ex Ms. Spal. Lib. 69.

MAMILLA PAVLA DE PATRIMONIO SVO.

SIBI ET ELIO PAVLINO COMPATRI SVO

DOMVM ATERNAM, P.

En iterum sepulcrum in Salonitanis nostris
 marmoribus *domum Aternam* dictum videmus.
 Quid *Compter*?

LXX

CXVIII.

Ex Ms. Spal. Lib. n. 70.

VETTIAE MARGELLAE

CONIVGI RARISSIMAE

P. HELIVS. PHILIPPVS

MARITVS EIVS

POSVIT B. M.

CXIX.

Ex Ms. Spal. Lib. n. 71.

D. M.

HEVSEBIO DEF. ANN. XXX.

SVRA. CONSERVO PISSIMO

CXX.

Ex MS. Spal. Lib. n. 73.

L. AELIO PEDEROTI

AMARANTVS. L. AELII. FI.

CLEMENTISSIMVS

B. M. H. M. H. N. S.

CXXI.

Ex MS. Lib. Spal. n. 74.

BASILISSAE. INFELICISS. DEFVNCTAE

ANN. XXX. ET SVRAE FILIAE DEFV

NCTAE. ANN. II. VERNA FILIVS

BENEMERETIBVS

CXXII.

Ex MS. Spal. Lib. n. 75.

D. M.

ARRIVS

MESSIANVS

SECVNDINAE. B. M.

CXXIII.

Ex eodem lib. n. 76.

AVRELIA CYEREMA. C. P.

CXXIV.

Ex eodem lib. n. 77.

CAELIA. C. L. HIBERA

TESTAMENTO DIC.

IVSSIT SIBI ET BELLIAE FIL.

Nota hujus Cajæ *Æliæ Catæ Libertæ* singu-
 larem formulam: *Testamento dicari iussit.*

CXXV.

Ex eodem lib. n. 78.

D. M.

IVLIO. EPIFORETO. DEF.

FILIA. PATRI. PIENTIS.

CXXVI.

Ex eodem lib. ut cetera quæ sequuntur
marmora.

L. STENIVS CRETICVS

SIBI ET SVIS

CXXVII.

TITIAE AGRIPPINAE

NIGIDIUS CAPITO

MARITVS PARIS TEMPORIS

Notanda formula *maritus paris temporis.*

CXXVIII.

Spalati in adibus S. Clare.

Q. TANAGRO

FL. MARINA

VXOR

VIVA FECIT

CXXIX.

CXXIX.

Ibidem intra Septa Mōnialium S. Raynerii.
L. AEMILIO VRSINO PATRI EIVS
POSVIT. T. AEMILIVS. PROTOGENES.

CXXX.

Imago muliebris.
IVLIE VALERIE COJVCIOVE
LIVSEVELPISTVS. QVE V *Quintus Velius*
IXIT MECVM CONCORDI
TERANNIS XVI

CXXXI.

ALEXANDER PIVS FAVSTVS

CXXXII.

ROMANIA THALIA VI *Vixens*
SIBI ET ROMANIO SECVNDINO
ROMANIO VRIONI FILIO
ROMANIAE SALONINAE ET
CHRISSIO LIB. LVPAE LIB.
SABINAE SECVNDAE

CXXXIII.

IVLIO
MESSORI
PHEBVS
AVOMCVLO
B. M.

CXXXIV.

D. M.
NIGRINA
CONSTRO
B. M.

CXXXV.

*Spalati in adibus S. Felicis Episcopi,
& Martyris.*
MAVRENCIVS FABRICENCIS
VNA CVM CONCORDIA
VXORE SVA SARCOFACVM
VIVI SIBI ORDINAVERVNT
Leg. Marcus Aurencius.

CXXXVI.

CASCONIAE MARCELLINAE CL. F.
MATRI PIENTISSIMAE QVAE VIXIT
ANN. LVII. CASCONIA MARCELLINA
CL. FR. FILIA ETHERES SI QVIS HOC
SEPVLCRVM TENT AVERIT APERIRE
DEDERIT FISCO SS. L.

Matris nomen haec latiore significatione sumitur.

CXXXVII.

VIBIE TROFIME. PETRONIVS. HILARVS.

CXXXVIII.

*In agro Spalatensi prope Ecclesiam S. Stephani,
de Pinis.*

C. ALVIO. FILEMINO CONIVGI
KARISSIMO CVM QVO VIXIT
ANNIS TRIGINTA SINE MACVLA
HERPILLA PROTOGILLA
MARITO. INCOMPARABILI

CXXXIX.

ARCA HONORATO CALESTRIO
CXL.

L. IVNIO EPICTETO IVNIA TROFIME
DELICATO SVO POSVIT AN. V.
Haec certe nihil obsceni. Filium intellige.

CXLI.

L. PETRONIO SECVNDO
PRIMITIVA VXOR B. M.

CXLII.

D. M.
IVLIA LEV
CE VERGI
NIO PHI
LII. M
RITO BE
NE MERENTI

Philetō legendum putabam, nam II idem esse atque E monent antiquarii; sed hanc Inscriptionem supra dedimus n. LV. quare *Philippo* legi jubeo. De Virginio ad Inscrip. XLVIII, nonnulla diximus. Sponius perridicule arbitratur, hunc titulum conjugibus tributum, a quibus maritalis fides violata numquam fuisset. Præter Fabrettum adi Montfauconium (Ant. Expl. T. III. Part. I. pag. 67. & 68.) ubi hoc figmentum refellit.

CXLIII.

Ad S. Mariæ Magdalena in agro Spalatensi.
L. APROFENNIVS
PRO... POSVIT SIBI
IVLIAE C. F. MAXIMAE
VXORI ET

L. APROFENNIO CINITORI. *et*
L. APROFENNIO LVCVLLONI
ANNOR. XXXIII. DEFVNCT.
QVOD SI LONGA MAGIS NEXISSENT
STAMINA PARCAE AEQVIVSISTE LAPIS
PATRIS SVPER OSSIBVS ESSET.

Videtur igitur L. Aprofennius Lucullo L. Aprofennii Pro... filius fuisse, L. Aprofennius Cinitor in Votivis memoratus a nobis est.

CXLIV.

D. M.
IVLIAE C. F. SEVERINAE
IVL. VINDEMIA MATRONAE

CXLV.

In arce Signi Spalatensis agri.
CORNELIA FEROCILIA
CORNELIAE FEROCILIAE
OBSEQUENTISSIMAE FILIAE
MATER ET MATERTERA
DEPOSVERVNT

CXLVI.

Spalati in adibus Equitis Antonii Alberti.
D. M.
P. PAPIRIO FORTVNATO DE. *Defuncto*
AN. XXV. PAPIRIA EVTYCHIA
LIBERTO B. M.

CXLVII.

In Palatio Archiepiscopali Castri S. Georgii

D. M.

CLODIO SECVNDINO
DEEVNCTO ANNORVM XXVII,
INFELICISSIMO AVRELIVS
SECVNDVS ET CLODIA FIR
MINA MERENTISSIMO

In ipso Libello Spalatensi n. 113. refertur secundo hæc Inscriptio: in hac autem non merentissimo, sed Patrimi, & sibi legitur.

CXLVIII.

SALONITANA.

XXXV

CLXVIII.

Spalati in atrio Archiepiscopalis Palatii ex
ruinis Salonarum.

D. M.

BONITAE ALV
MNAE DEF. ANN.
XVIII. MENS. IIII
CLODIA GRES
CENTIA B. M.

Paullo aliter exhibui n. 64. ea lectio reti-
nenda.

CXLIX.

In Insula Urania.

D. M.

APLI
MARON.

FIRMA

CL.

Ibidem.

D. M.

DONATAE. VRSINAE CON.
BENEMERENTI

CL.

Spalati in atrio domus Illustriss. Comitiss Glauco
Marianovich ex ruinis Salonarum.

D. M.

VARLE

REGIL.

LAEMAT

LI. RISSI

MB

CLII.

PACVVIO LVCIDO
DEF. A. VIII.

PACTRYFERA ALVMNO Patrie

CLIII.

SEX. ATILIO. NICONI DEF. ANN. VIII.
ATILIAE DISTE. ET NICON. NICOSTRA
TO FILIO INFELICISSIMO

LOCVM PACVVIA DONA
BIT

B. pro V.

CLIV.

SEPPIENAE PHILOMENAE
SEPPIENA RESTITVTA LIB.
VI. M. MATRI FEC.

Viva merenti.

CLV.

D. M.

BVCCIONI. ANN. XX. S. S. M. P. P.

Fortasse suavi suo merens pater posuit ; sed
malim: sepulchrum, sive monumentum Pater po-
suit.

CLVI.

L. ARRIVS SECLARES PROTIANO
FRATRI PIENTISSIMO

B. N. M. P.

Benemerenti posuit.

CLVII.

IVLIA MVTIANA SIBI VIVA
POSVIT ET AVR. PATEATI
CONIVGI SVO INTER ARCAS
IN MEDIO IN HORTO AT VIAM
PROSPICIENTEM IN AREOLAM
VET. AT. SALVENTIAM. INCONAM
LOCO CONCESSO AB AELIO MARVLLINO

ad

fortasse Veterem ad

Quid Salventia Ingonia ? Disquirant eruditi
Spalatenfes.

CLVIII.

P. ANTEJVS. SECVNDINVS
ET TITIA ARTEMISIA
EIVS. VIVI SIBI POSVERVNT

CLIX.

L. LVPVLANO LYBIO CONIVGI
PIENTISSIMO

CLX.

D. M.

PRIMILLAE INFELICI DEF. ANN. XVIII.
INFELICISSIMVS. CONIV.

CLXI.

D. M.

L. SELLIO ARTORIO
DER ANN. VIII. M. VIII
ARTORIA. SECVNDINA
ET SELLIVS FELIX
P. P. F. INFELICISSIMO

Pater posuit filio.

CLXII.

D. M.

CAESONIAE FIRMINAE
COJ. RARISS. DEF. ANN. XXI.
VRSVL. FAVSTVLVS MARIT. B. M.

CLXIII.

LAELIA MAXIMINA POSVIT
DELIORTO FELICISSIMO DEFV.
ANN. III.

CLXIV.

A. CANDIDA VIVA POS. SIBI ET
POGIO CONIVG. FORTVNATO

Eadem meo iudicio quæ xxxii. sed emenda-
tior.

CLXV.

POMPÆ PHYEBÆ. L. EPIDIVS
VALENS POSVIT SIB. VXORI
BENEMERENTI ET LIBER.
LIBERTABVSQ. SVIS. INF. P. VIII.
IN. AG. P. VIII.

CLXVI.

In Pago Grobota Spalatenfis agri.

CVRTIA
AEMILIA
VPIONI F.
ANNORVM
XXI. T. D. SVO Titulum de
POSVIT

Filio

CLXVII.

Ibidem.

M. OCLAVIVS
PVLLVS
H. S. E.

Hic situs est

CLXVIII.

CXLVIII.
VIRGILIAE. DILICTAE. PARENTI. ARISTO
NIE. FILIVS. ARISTONIVS. HANC
NOCTV. TVMVLVIT. VISIT. AN. XXX.
VIII. VALETE.

Dilecta: Tumulavit: vixit.

CLXIX.
D. M.
PRIMA MATER
FILIAE FRVCTV
LE INFELICISSIME
QVE VIXIT AN
NOS XXXV. BE
NEMERENTI PO
SVIT

Asciam rursus vides.

CLXX.
D. M.
PETRONIO PRIMI
TIVO FILIO
PIENTISSIMO
R. P. W. DI. ET IVLIE
PROBE FILIE
INFELICISSI
ME PARENTES POS.
DEF. AN. XX.
R. P. W. quis intelligat? Defun. fortasse
D. L.

CLXXI.
D. M.
LAELIA. SEX
TA. VITALI
Annorum AN. VII. D. X.
DELICATAE
B. M. P.

CLXXII.
CAJO VAL. VERO. VIX. ANN. XVI.
MEN. V. DIES. XVI. POS. C. V. E
V. V. PAR. FIL. PIEN. ET SIBI
Cajo Valerio Vero. Vixit annos XVI. men-
ses V. dies XVI. Posuerunt Cajus Valerius, &
Valeria Vera Parentes Filio Pientissimo, & sibi.

CLXXIII.
CAECINIA CALPVRNIA
VIX. AN. VI. DIES XXX.
CALPVRNIVS ET RVFINA
PARENT. FILIAE DVLCIS
SIME F.

CLXXIV.
Urania in S. Martini.
D. M.
CASSIAE CO
NCORDIAE
CAELIA BO
NOSA EX TESTA
MENTO IPSIVS

CLXXV.
ERENNIO APELTI IVLIA ER
BVLA. MARITO P.

CLXXVI.
IVL. AQUILIN. DIONISIIVS
CONIVGI INCOMPARABILI
CON QVA VIXIT AN. L. ET SIBI

CLXXVII.

D. M.

C. IVL. FILIO
CYRIO
FL. SOTERIS
MARIT.
PIENT. 155.

CLXXVIII.
D. M.
P. PVBLICIO Q
NESIMIANO
DEF. ANN. XL.
IVLIA PROCIL
LA MARITO BE
NEMERENTI
ET AEL CORIN
THIA POSVE
RVNT

CLXXIX.
D. M.
DOMITIAE
PIANIAE
DEF. ANN. XXII.
CLODIVS
ARTEMIDORVS
CONIVGI

B. M.
CLXXX.
D. M.
FORTVNATO
OBSEQVENTISSIMO
ET INNOCENTISSIMO
ALVMNO
ANNORVM
P. M. XVII.
M. LECTINIVS
CORNELIANVS
B. M.

CLXXXI.
In atrio Spalatensis Archiepiscopalis Palatii.

D. M.
TERENTIAE
TITIAE P. NOVI
VS. LAVRVS
CONIVGI RA
RISSIME POSVIT
B. M.

CLXXXII.
Ibidem
CANDIDO
DEFVNCTO
ANN. XXI.
SODALES
B. M.

CLXXXIII.
Ibidem
CORNELIA
FEROCILLAET
COELIA OCTA *Fortasse Oetavia*
TIA COELIAEMAR
CELLE DEF. ANN.
XXV. MATER ET

MA.

MATER TER A FI
LIA INFELICIS
SIME ET OBSE
QVENTISSIME POSV
ERVNT

Confer Inscriptionem CXLV. eamque sup-
pleto.

CLXXXIV.

Ibidem.

D. M.

VIPSANIUS TERENTIUS
AVRELIE VICTORINAE
COJUGI CARISSIMAE
VIRGINIE POSVIT ET
SIBI QVAE VIXIT ME
CV AN. NOS. VIII. M. V.
DEF. A. N. XXIII.

Nupserat ergo Aurelia XIII. annos nata, &
mens VII. *Mecu pro mecum* familiare est in
lapidibus.

CLXXXV.

Ibidem.

L. IVLIO AM
ANTHO IV
LIA ELPIS
CONIVGI
B. M.

CLXXXVI.

Ibidem.

VLICRAT
O. DEF. AN.
XVIII IVLI

EP FLEV^{TER}
FILIO INFE
LICISSIMO

ga multiplicatam, ut vides, quartam lineam for-
tis legere possis *Julia Publi filia Enterpe*.

CLXXXVII.

Q. CASSIO

EVTIC

CASSIA

EVTICLIA MATER

CLXXXVIII.

D. M.

DECEMBRO IVCVNDAM
AMICO INCOMPARABILI QVIRITVM
ANN. XXXV.

Leg. *Qui vixit*; ne falsa Inscriptio sit.

CLXXXIX.

PLOTIAE

SECVN

DINAE

L. PLOTIVS

EVTICHES

LIBERTVS

PATRONAE

BENEMEREN

TI

CXC.

D. M.

IVCVNDA TARCONI
O ACATHEMERO
CONSERVO DEFVCTO
ANNORVM XXX INFE
LICI POSVIT

CXCI.

D. M.

STATIA PRIMA

STA. TI. O

VR. SI. NO. CO.

JVG. GI. BE. NE. ME

REN. TI. EX. PI. E

TA. TE. PO. SV. IT.

CVM. QVO. VI. XIT.

AN. NIS. XXX.

Similis interpunctionis ad singulas ferme syl-
labas exempla habes apud Lupium pag. 68.

CXCII.

M. P. CRYSERO

II. ET P. CALLIOPEN

M. P. RVFVS

PARENTIBVS

PIENTISSIMIS

POSVIT

Quid II? Lege omnino TI. Exempla lapi-
dum in quorum editione I. pro T. male ex-
scriptum est, vide apud Hegembuchium (*de dy-
pticho Boethii Conf. pag. 146. & seqq.*) Nam
Marco Publio Cryseroti, & Publie Calliopeni
(Calliopi scribendum fugarat, sed quantum ejus-
modi nominum muliebrium contra Grammati-
corum leges agmen Syllabis *nis ni nem*, pro-
ductius evaserit sequiore aëvo, ut non jam Ty-
chen, Calen, Agapen &c. sed Tychenem, Ca-
lenem, Agapenem usurpatum videamus, docet
eruditissimus Lupius in Epitaphio S. Severæ Mar-
tyris pag. 160.) *Marcus Publius Rufus Paren-
tibus Pientissimis Posuit*.

CXCIII.

In S. Maria de Sgnano agri Spalatenfis,
D. M.

ET SECVRITATI

SEXTO ATILIO QVARTINO

DEFVNCTO. ANN. XLII.

ETTVLIAE SECVNDINAE VXORI EIVS

SEXTVS ATILIVS MANVMS.

ALVMNO QVEM SEMPER VICE

FIL. DILEXIT VNVS POSVIT. LOCVS

CONCESSVS A CASSIA AFRODETE

Compendiis litterarum usus est quadratarius
in omni ferme verbo; ea solvimus in typo-
graphi gratiam, Manumissum nobis exhibet In-
scriptio.

CXCIV.

RAJA VALERIA VINOMIO

MARIT. PIENISSIMO

DEF. ANN. P. M. L. CVM

QVO VIXIT INNOCENTISSIME

Num. Cava Valeria?

CXCV.

VLPIA. C. F. PRIMA. V. F. SIBI

ET VLPIO. C. F. ET QVARTINO. TR.

ET MAXIMILLE POPPIE MATRI

ET. SEXTILIO. SATVRNINO. TR.

ET C. CLEMENTILLE. FILIO

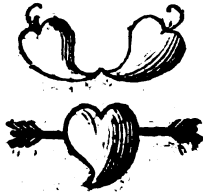
ET LIBERT. LIBERTA. COM. E. V.

Siglam Tr. Tribuno explicari posse video; sed
quid hic Tribuni nomen? Tota lapidis series
ostendit, quadratarius ibi fortasse compendiis
usum fuisse ad *Patris* in secunda linea, *Fratri*
in quarta designandum nomen; nihil autem fa-
cilis legenti marmor, nec compendium esse
suspicienti (fortasse etiam quod detritum fuerit)
quam ita legere, ut heic exhibet nostrum MS.

exemplum. *Filia* autem, non *Filio* lego in quinta, & sexta linea. Corrupta quoque sunt Com. E. V. Restituo: *Eorum*.

CXCVI.

VR. H. TE. CL. GARGILIANI PATRIS
Q. POSTLIMINIO GARGILINI FILII.
LÆT. NIM. EXPIRAVIT. ET. IPSIVS
GARGILINI. Q. M. P. A. OCCVBVIT.
ELISIIS VIVAT FILIVS. ATQ. PATER.

Non *Ur*, sed *Or* fuit in marmore; C littera præcedente, nunc fortassis injuria temporum ex-
trita. Sic ego titulum interpretor. Corpus heic
tegitur *Claudii Gargiliani*, qui postliminio Gar-
gilini filii *latus nimis expiravit*, & ipsius Gar-
gilini, qui morte Patris adstrictus occubuit.

CXC VII.

In agro Spalatensi ad S. Isidorum.
FAVSTO. POSTHVMIO. LAETINO
Q. VIXIT ANN. VII. M. VII. D. VII.
A. SEPTIMIVS. GEMELLINVS
ALVMNO DVLCISSIMO POSVIT

CXC VIII.

D. M.
AEL. SEPIVS CALVVS
LVCRINO FIL. ADOPT.
B. M. E. S.

*Filio adoptivo bene merenti e suo. De suo fre-
quentius habent Lapides.*

CXC IX.

D. M.
C. AQUILIO GALLO
GALLILIVS FILIVS
F. E. S.

Fecit e suo.

CC.

D. M.
CALTILIA L. F. PROBA
V. F. I. ET L. PROBO PATRI
ET DODORAE SABINAE MATRI
ET SVIS

*Fortasse. Caja Altilia Lucii Filia Proba Vi-
vens Fecit Sibi.*

CCI.

D. M.
IVL. PETRONIVS CERINVS
SANTINO FERTILIO

B. M.
T. F.

Titulum fecit.

CCII.

ARCA COCYMI. MASCARBI
CONIVGIS YASSE YENVDAE
ET DELSENIAE CONIVGIS
PROTOCOLYMI GALVAENI

Nomina admodum barbara heic sunt; sequo-
ris propterea temporis titulus.

CLASSIS XI,
CHRISTIANA.

I.

Ex Schedis Spalatensibus.

DEPOS. B. M. ✠ AYDENTI ✠ ADVL. C
TOC. FORIDALM. DIE IIII KAL. DECEMB.
QVH VIX. AN. XXIII M. IIII D. XXV
MAXIMO II ET PATHERIO. VC. C.
✠ IND. XII. ✠

Difficile est expiscari, quis sit sensus Sigla-
rum *Adul* CTOC; sed dum aliis meliora oc-
currant, inscriptionem sic explicandam censeo.
*Deposito bonæ Memoriae Audenti Adolescentis Chri-
sti Fori Dalmatiae die iv. Kalendas Decembris,*
*qui vixit annos xxiii. menses iv. dies xxv. Ma-
ximo secundum, & Patherio Viris clarissimis Con-
sulibus Indictione XII.* Multa heic, sed paucis
adnotanda suggerit præclara isthæc inscriptio.
Primum discimus Forum aliquod in Dalmatia
existisse, cujusmodi plura apud nos, ut Forum
Popilii, Forum Cornelii &c. Querant Dalmatæ,
ubinam fuerit: mihi non vacat. Cellarius
magnus ille Geographiæ antiquæ institutor nul-
lum novit. Juridicos Civitatum Illyrici con-
ventus *Scardonitanum, Salonitanum, & Naroni-
tanum* memorat Plinius: in Salonitano autem jus
petebant cum Mazæis, Sardiatis, aliisque Del-
matæ. Quid si prope Salonam locus aliquis fue-
rit huic conventui destinatus, dictus propterea
Forum, quod illuc convenirent civitates illæ,
Dalmatiae vero a Dalmatis, quos cæteris numero
præstitisse in eo conventu, Plinius ipse adfir-
mat. Sed ego malim dicere Forum hoc non-
nisi Salonam fuisse, ut propterea multum huic
inscriptioni debeamus, quod hocce *Salona* no-
men nobis servarit, detexeritque. Confirmat
præterea hæc inscriptio sententiam doctissimi Pa-
gii, qui Petronii Maximi Collegam in Consu-
latu, contra quam Relandus existimavit, non
Paternum, sed Patherium appellandum docuit.
Porro quum secundus Maximi Consulatus cum
Collega Patherio in annum Christianæ æræ in-
ciderit CCCCXLIII., ad hunc annum referen-
da Audentii inscriptio est. Itaque tertium illud
intelligimus, Salonis aut Spalati, ubi nunc la-
pis exstat, Indictiones a Septembri mense nu-
meratas fuisse. Nam anno Christi CCCCXLIII.
undecima decurrebat indictio, sed a Septembri
duodecima cæperat numerari. *A depositionis* no-
mine Christianas inscriptiones plures inchoari
non est, quod moneam. Vide Fabretum (*cap.*
VIII. Inscip. LVII.) Muratorium (*Nov. Thes.*
Inscip. pag. 1892. 1. & 1893. 1.) & Lupium
alias citatum (*pag. 173.*) E pro I. seculo ele-
gantior, nonnisi Rusticorum hominum fuit
usus pronunciandi, scribendive, L. Crasso teste
apud Ciceronem (*de Orat. L. III. n. 46.*); sed
sequiore ævo barbarus hic usus in Tesseras, Nu-
mismata, Lapides, & alia id genus monumenta
inrepsit, ut mirum non sit, heic H pro ter-
tia vocali inscriptum in verbo *qui*. Num hinc
præsidii quidpiam adcedat modernis Græcis non
eta, sed *ita* pronunciantibus, alii viderint; ego
si quid intelligo, oppositum potius conjicerem,
atque H pro E scriptum dicerem, quum E li-
teræ L substituisse barbariem noverimus; quam-
quam neutra sententia lapide hoc quinti secu-
li, eoque non elegantissimo multum gloriabi-
tur.

tur. Quisquilias alias mitto, illasque notissimas, cujusmodi hæc sunt *adulescentis*, pro *adulescentis*, ut in inscriptione Leudomari apud Muratorium (pag. 406. 1.) atque *Audenti*, una litera I pro *Audentii*. Sed Sigmata illa, quæ punctorum loco sunt, inobservata haud relinquam. Multa de variis interpunctionis notis, quæ in lapidibus occurrunt, disseruerunt Viri Clarissimi Reinesius (in *Prefatione ad Syntagma Inscript.* 4 pag. 6.) ac Lupius (pag. 60. & pag. 67. ac sequentibus). Aliquid & nos adnotavimus in epistola a doctissimo Gorio edita (*Symbol. litterar.* T. 4. pag. 197.) Adde his Muratorianam inscriptionem (pag. 1931. 5.) & nostram hanc vel ex hoc capite non contemnendam. Quod ADVL CTOCs *Adulescentis Christi* interpretati sumus; ex similibus Christianis formulis duximus: Sic homo Dei occurrit in novo Thesouro Muratorii (pag. 1946. 6.) *Famula Christi* apud Fleetwood (pag. 453. 4.) *Famulus Christi*, apud Muratorium (pag. 1877. 3.)

II.

Ex MS. Spalatensi libello n. 94.

AVR. SOTER ET AVR. STEPHANVS AVR.
SOTERIAE MATRI PIENTISSIMAE
RELIGIONIS VIVIFICE MERENTI

Tripta est diphthongorum omissio, ut vix notari hæc mereatur in adjectivo *Vivifica*. At unde, inquires, Christianam hanc esse inscriptionem putas? Ajo ex verbis illis *Religionis vivifica*, quæ nonnisi ad Christianam Religionem referri posse comprobatur tum Paganorum usus ab ornanda ejusmodi encomiis in sepulcralibus titulis Religionis sua alienus; cum ipsum *vivifica* Religionis nomen, quod Christianum, & sacrum omnino est; unde Baptismalem aquam sæpe reperimus *aquam vivificam* dictam in Liturgicis, præsertim Græcorum libris. Manifestum est autem (S. Cypriani verbis utor ep. LXXI. Baluzianæ

Venetæ editionis col. 272.) eos, qui non sunt in ecclesia Christi inter mortuos computari . . . quando una sit ecclesia, quæ vita æterna gratiam consequuta, & vivit in æternum, & vivificat Dei populum.

III.

Ex Grutero p. MLI. 5.

CLEOPATRAE FILIAE
DVLCISSIMAE
QVAE. VIXIT. ANN. I. M. III
D. III
PONTIANVS. ET TEGILLA
IN PACE

Ex Appiano edidit hanc inscriptionem Gruterus, ex Grutero Fleetwoodus (pag. 378. 2.) Tertio prodiit in Gudiano Syntagmate (pag. 366. 8.) sed Gudius addit sub ipsum initium Siglas B. M. *Bona Memoria*, annos numerat XII. Tegillam denique Tertullam appellat. Etiam Muratorius (pag. 1852. 8.) ex Schedis fratris Jucundi Veronensis, suisque illam divulgavit Gruteriano exemplo ferme similem; confertit tamen Gudius legenti initio B. M. ac *Tegillam* legit, ubi Tegillam habet Gruterus.

IV.

Ex Cyriaco Anconitano n. 279.

FL. FIDENTIVS EX
COMITIBVS SIRMESIS
HIC. EST. DEPOSITVS
VIX. AN. XX.

Exstat apud Gruterum (1052. 9.) & ex eo descripsit Fleetwoodus (pag. 402. 5.) qui tamen omittunt vocem *Sirmesis*, & *Fidentius* legunt. Edidit & Muratorius sibi missam a clarissimo, doctissimoque Pompejo Compagnonio nunc Auximatum Episcopo; atque hæc adnotat. Hic fuisse videtur Comes Sirmiensis, hoc est Provincia Sirmii Rector aut Civilis, aut Militaris. Vide Gruterum (pag. 852. 9.)

V.

Ex Muratorio pag. 381. 2.

DEP	FL. IVLIVS ZACONVS ET
IVL	AVRELIA MERIA CON
ZACO	JVX EIVS HOC SARCOFA
NIS	GVM SIBI VIBI POSVERVNT
DIE III	SI QVIS POST NOSTRAM PAV
NOVEM	SATIONEM HOC SARCOFA
BRES	GVM APERIRE VOLVERIT IN
DATIA	FERAT ECCLESIAE SALON. AR
NO ET	GENTI LIBRAS QVINQVAGINTA
CEREA	
LE COSS.	

Edita jam fuerat præstantissima hæc Inscriptio, quæ ad annum spectat Christi CCCLVIII. a Fleetwoodo (p. 519. 2.) cum variis hisce lectionibus: *Juli Zaconi die IIII. Nonas . . . Deciano . . . Sarcophacum . . . Vivi . . . Sarcophacum . . . Salenarum*. Nunc aliqua quæ ad eam illustrandam spectant, paucis de more, adnotabimus, etsi iusto illa commentario indigna non esset.

I. Zaconus pro Diaconus, ut Zabolo pro Diabolo usurpatum legimus a Phoebadio in Epistola contra Arrianos, Zebus pro diebus in Mura-

IN HOC SANCTO ET RELIGIOSO LOCO. POSITA EST LICINIA
HONESTA FEMINA. OMNI LAVDE BAEATA. ET DEO CRISTO
DEVOTA THEODOTO. DIACONI. IVNCTA. PVDICA. QVAE
VIXIT SECVM ANN. P. M. XXVII. ET IN VIDVITATE ANN. P. M. XXV.
DENIQUE COMPLETO. ANN. LXVII. M. X. D. III. DEP. XVII. K. NOV

A MATRI. BENE. MERENTI. IN PACE

Ω

c 2

In

torianis Inscriptionibus (1571. 1. & 1671. 1.) Zeta pro *dieta*, de quo nomine legendus Mazochius in Calendarium Neapolitanum (p. 104. & seq.) Neque heic tantum Zaconi, aut Zaconis vox occurrit. Nam Commodianus (Instruct. 68.) ait

Ministerium Christi Zacones exercete caste.

II. Zaconus noster conjugem habuit Aureliam Meriam. Non unum hoc exemplum Diaconorum conjugio junctorum suppeditant Lapides. Aliud habemus in præclarissima inscriptione ab eximio Marchione Mafficio edita (*Mus. Veron. pag. 179.*)

In hanc autem inscriptionem hæc commentatur clarissimus editor. *Licinia conjux Theodotus, Theodoti pater Diaconus videtur fuisse. Caesaris servum alia inscriptio memorat, cui Diaconus nomen erat. Diacono si sculptum esset, cum illa sociari posset epigrapha, ubi habetur; Jul. Augustinus Subdiac. conjugi dulcissimæ, cum qua vixit ann. VIII. ita in marmore, non convixit ut in Grutero.* Hæc tamen ratio tanti mihi non est, ut etsi quidquid a Maffeo proficiscitur, deosculari soleo, Theodotum Diaconum fuisse non credam; *Diacon* enim *Diaconis*, unde *Diaconi* in dandi casu, vulgatissimum nomen est apud veteres Ecclesiasticos libros; contra *Theodoto Diaconi* nempe hominis hoc nomine appellati filio formula est antiquiori ævo, quod hic lapis præ se fert, non admodum consentanea. Neque propterea legi Cœlibatus Diaconis præcepti ab ecclesia saltem Latina (nam hac in re variam fuisse Græcæ ecclesiæ disciplinam multa sunt, quæ probant, a Tournelio diligenter collecta, atque expensa) quidquam hinc contrarium ducere se posse gloriabuntur Callixtus, Zieglerus, ceterique Cœlibatus hostes heterodoxi. Nam, ut optime idem Tournelius animadvertit in Prælectionibus de Sacramento Ordinis (Venet. edit. a. 1731. pag. 300.) quorsum heic Novatores tanta studio colligunt exempla conjugatorum, qui ad Episcopatum, Presbyteratum, & Diaconatum assumpti sunt? quid ex illis extundi potest, quod nobis noceat? nihil profecto. Non enim id negamus; imo nec negamus, licitum illis aliquando fuisse, suas domi retinere uxores, cum iis convivere, ac cohabitare: hoc ipse fatetur S. Leo epistola ad Rusticum Narbonensem; ut nempe, inquit, salva sit caritas conjugiorum. At si quid efficere vellent adversarii, probandum ipsis foret, ejusmodi sacris Ministris licitum fuisse non tantum contubernales habere uxores ante Ordinationem ductas, sed etiam ejusdem thori participes, quod certe numquam ostendent ex iis, quæ heic proferuntur, exemplis.

III. *Vibi.* De usu consonantis B pro V, satis multa differuit Clarissimus Lupius, quem vide sis (pag. 121. & sequentibus) Confer etiam novum Muratorii Thesaurum (pag. 1929. 9. pag. 1956. 9. pag. 1960. 2. pag. 1970. 7. pag. 1972. 1. &c.)

IV. Fl. Julius, & Conjux Sarcophagum sibi *Vivi posuerunt*; & hoc de more. Confule Muratorii Inscriptiones (pag. 1851. 4. pag. 1902. 2. pag. 1904. 9. pag. 1912. 11. pag. 1925. 1. pag. 1949. 6.)

V. *Pausationis* nomen Christianum est, uti & *pausare*. Exemplis, quæ adfert Cangius in Glossario, Inscriptiones duas adde a Muratorio recitatas (pag. 1888. 2. & 5.)

VI. *Iidem* Conjuges eum, qui Sarcophagum ab ipsis positum aperire voluerit, jubent inferre *Ecclesiæ Salonarum argenti libras L.* Id quidem apud Ethnicos familiarissimum fuit, suorum sepulcrorum violatoribus pecuniariam pœnam comminari. In Christianorum titulis execrationes sæpius occurrunt, quas ab inepta Reinesii censura vindicat Fabrettus; raro admodum invenias pœnam pecuniæ solvendæ. Vestigium ejusmodi pœnæ habemus apud Donium (Clas. XX. 13.); præterea in Mediolanensi Lapide, quem describit Muratorius (pag. 1909. 5.), legimus. *Si quis (sic) removeere vos queret, aut aperire, aut vellet alium (sic) quærupus, dabit in Fescu auri P. I. Fisco nempe auri pondus unum; hunc*

porro Lapidem, quum Christi monogramma, & literæ A. Ω illi sunt insculptæ, Christianum esse nullus dubito. In fronte quidem Siglas exhibet D. M. Sed hæc aut *Deo Magno* explicari facile possunt, aut etiam *Dii Manibus*. Nam & hæc formula in Christianorum Lapides obrepit, ut ex Musei Kirkeriani Inscriptione ostendit Lupius (pag. 105.), non quod Deos Manes esse crediderint Christiani, sed quod eorum nomen adposuerint aliquando tumulis suis, simplici quadam negligentia (Lupij verba sunt pag. 108.) *Dum cruda adhuc quorundam in cordibus Christiana Religio aliquid de Paganici ritus superstitione* (saltem in loquendi formulis) *retinebat*: ut dixerat P. Mabillonius (Itin. Ital. pag. 73.) vel potius, ut equidem sentio, necessitate aliqua; suis enim loculis cœmeterialibus claudendis lapides, quos primum offendissent, applicabant; in officinis vero Ethnicorum, qui prostabant ejusmodi Lapides, iis facile Sigla D. M. usu jam confirmatæ erant insculptæ; quare animadverti non semel Siglas illas non iisdem, quibus Epigraphæ, literis inscriptas fuisse. Mirum igitur non est in Christianis Inscriptionibus Siglas illas occurrere, quas jam Lapidibus insculptas Fideles inveniebant, nec delere semper iis licebat; ipsi etiam sacratiore aliquo sensu fortassis volebant intelligi.

VI.

Ex Spalatenſi MS. Libello.

✠ ARCAE YERATAE
DIAC SCE ECCLESIAE

Quam apud eruditos certum est Monogramma ✠ notam non esse Martyrii, neque enim pro Christo, ut vulgo creditum est, sed Christus illud interpretantur, tam exploratum est, quidquid Bagnagius, alique obgannierint, Christianismi esse indicium. Variis autem modis insculpebatur, ut ostendit doctissimus P. Vitry in Titi Flavii Clementis tumulo (pag. 264. & sequentibus Calogeriana editionis T. xxxi. 11.) & nos ipsi demonstravimus in Paralipomenis ad eandem P. Vitry Dissertationem (pag. 400. & sequentibus.) Confer etiam Gorium in Commentario De mitrato capite Jesu Christi Crucifixi (cap. 7.) & præstantissimum Equitem Victorium in nupera Dissertatione Romanis typis excusa, cui titulus: *Dissertatio Philologica, qua nonnulla Monumenta sacra vetustatis . . . illustrantur.* Crucem etiam libentissime insculpebant monumentis suis Christiani; qua de re, ut antiquiores præteream, multa congestit P. Mamachius (Originum, & Antiquitatum Christianarum lib. III. pag. 46. & sequentibus). Sed confule etiam Gorium in laudato commentario eruditissimo (pag. 155. & sequentibus), Inscriptioni quoque secundæ Crucem insculptam vidimus. *Arca* nomen raro admodum legimus in veterum Christianorum titulis; inscriptum tamen est Mediolanensi Lapidi, cujus in superiore Inscriptione inlustranda meminimus, & alteri, quem exhibet Muratorius (pag. 1941. 7.) *Diaconus* hic *Sanctæ Ecclesiæ* (sic enim compendia illa litterarum explicanda sunt) *Yeratas* nuncupabatur.

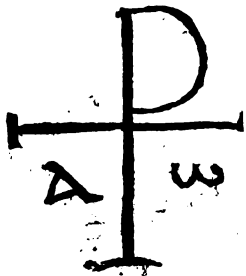
VII.

VII.

CLASSIS XII.

Fragmentum ex Spalatenfibus Schedis.

DUBIA, VEL SPURIA;

..... IVLIAS

Habemus heic iterum Monogramma cum literis A & W, quæ monogrammati sæpiissime adjungebantur. Vide Lupium (pag. 142.) citatum Gorium pag. 127. & peritum Mamachium libro item citato (pag. 75.)

I.

Ex Muratorio p. 1808. 5.

I. O. M.

L. LIBVCIO

FELIX ANN. XX.

III. PATRIA MIRA

FORTIT. DEFEN.

INTERFE. ET. CVM. COM.

LACHRI. AD

ROG. DVC. T. TVLLIOLA

MARCELLA. V. PI. POST

III. D. OBIIT.

Nihil magis ridiculum, quam sepulchrali titulo Siglas *Jovi Optimo Maximo* præmittere. Cætera etiam a veterum Lapidum stylo maxime abhorrent.

II.

Ex Muratorio p. 305. 5.

ALBINO VIBVLIO PIO COS. OCTOBR.

PRAEEVNTE. C. IVLIO. SEVERO. PONTIF.

SCRIPTA SVNT

HODIE HANC ARAM DABO DEDICABQVE. OLLIS LEGIBVS

PALAM DIXERO VTI INFIMVM SOLVM

HVJVS ARAE EST ET PROTOLLAT ITCIRCO

TAMEN PROBE FACTVM ESTO. CAETERAE

IN AVENTINO MONTE DICATAE HISCE

REGIONIBVS DICO DEDICOQVE VTI

SIS VOLENS PROPITIVS MIHI

COLLEGIS C. IVLIAE SOLONAE

CONIVGIBVS LIBERISQVE

NOSTRIS

Clariss. Muratorius genuinam habuit hanc Inscriptionem, retulitque ad annum Christi 137. quibus Consules fuerunt L. Aelius Verus Cæsar II. & L. Cælius Balbinus Vibulius, multisque contendit, Albinum Consulem in marmore notatum esse ipsummet Balbinum Vibulium, de quo Fasti. Ego vero cur unus tantum adscribatur Consul, non intelligo: in figuris cur aliquando unus tantum notaretur, causæ multæ esse potuerunt; non ita in Lapidibus: id saltem perrarum esse inficiabitur nemo, ut saltem dubiæ fidei sit ejusmodi Lapis. Quid vero vox illa *Octobr.* sine Kalendarum, aut Iduum, aut Nonarum nomine? Et hoc parum ætati illi consentaneum. Quodsi velis mendum esse, & legendum *Ordin.* nempe *Ordinario* in Scyllam incides, volens vitare Charybdim: nam *Ordinarij* nomen genuini ejus seculi Lapi-

des vix admittunt. *Salonam* insuper dixere antiqui, non *Solonam*. *Solonam* novi, ad quam spectat marmor a Gorio ad Hagembuchium missum (vide hujus Appendicem Epigraphicam ad *Diptych.* Boethii pag. 192.) Sed hæc in Italia fuit. (Adi Cellarium *Ecograph. ant.* l. 2. c. 9. *Secl.* 1. n. 89.)

Hæc scripseram, quum ad me jam Mediolanum cogitantem deferretur primus Illyrici Sacri Tomus; dum autem eum avide evolvo, p. 288. in ipsam hanc Inscriptionem incido, atque eam a Muratoriano exemplo adeo diversam invenio, ut Muratorii manibus subirasce pæne mihi visus sim. Gratulor enimvero Salonitanis, pretiosum hunc lapidem restitutum, & ab omni vitio, quod mihi *rodeas* suspicionem iniecerat vindicatum. En illum.

L. AELIO CAESARE. II. P. COELIO

BALBINO. VIBVLIO PIO. COS.

VII. IDVS. OCTOBRES.

C. DOMITIVS. VALENS. II. VIR. I. D.

duumvir Juri dicundo

PRAEEVNTE. C. IVLIO. SEVERO. PONTIF.

LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QVAE

INFRA. SCRIPTA. SVNT.

IVPITER. OPTIME. MAXIME. QVANDO

QVE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM

DABO. DEDICABOQ. OLLIS. LEGIB.

illis veteri more

OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDI

CABOQVE. QVAS. HIC. HODIE. PALAM

DIXERO. VTI. INFIMVM. SOLVM. HVIVS. ARAE

EST. SI. QVIS. HIC. HOSTIA. SACRVM. FAXIT. QVOD

e 3

MA-

MARMORA SALONITANA.

MAGNEN. NEC. PRO. TOLLAT. IDCIRCO. TAMEN.
 PROBE. FACTVM. ESTO. CAETERAE. LEGES. HVIC. ARAE.
 EAEDEM. SVNT. QVAE. ARAE. DIANAE. SVNT. IN. AVEN.
 TINO. MONTE. DICTAE. HISCE. LEGIBVS. HISCE. RE
 GIONIBVS. SICVTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. IV
 PITER. OPTIME. MAXIME. DICO. DEDICOQVE. VTI.
 SIS. VOLENS. PROPITIVS. MIHI. COLLEGISQ. MEIS.
 DECVRIONIBVS. COLONIS. INCOLIS. COLONIAE. MAR
 TIAE. IVLIAE. SALONAE. CONIVGIBVS. LIBERISQVE
 NOSRIS.

III.

Ex Grutero (360. 3.)

P. AQVIVS, SCAEVAE. ET. FLAVIAE
 FILIVS
 CONS. ET. DICLAE
 NEPOS
 BARBI ET DVRICINE
 PRONEPOS
 SCAVR >
 QVASTOR. DECEMVIRATIVM
 LITIVM. IVDICANDARVM
 TRIB. PLEB. AEDIL. CVRVL.
 IVDEX QVAESTIONIS. PRAETOR AERARI
 PROCONSVLE. PROVINCIAM
 CYPRVM OBTINVIT. VIAR. CVR
 EX VRBE S. C. IN QVINQVE
 COS. ITERVM. EXTRA SORTEM
 AVCTORITATE C. CAESAR. ET S. C.
 MISSE. AD. COMPOENDVM. STATVM
 IN RELIQVVM PROVINCIAE CYPRI
 FECIALIS CONSOBRINVS IDEMO
 VIR FLAVIAE CONSI FILIAE SCAPVLAE
 NEPTIS BARBI PRONEPTIS SIMVL CVM
 EA CONDITVS

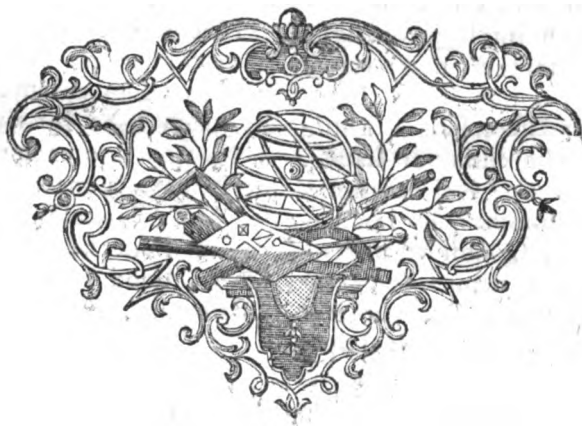
Suspecta multis nominibus Inscriptio, praefertim vero cum ob insolitam illam feminarum eo loco mentionem *Scavae & Flaviae filius &c.* tum ob duplicem illum Consulatum, cujus nulum in aliis monumentis vestigium.

IV.

Ex MS. Spal. Lib. n. 138.

LAVRVS ANIBALIS FIDELIS PRO
 CENSOR D. M. COLVIT OCCISVS A
 PIROTIS HIC SITVS JACIT VIXIT
 AN. XXXIIIIII
 ANIBALES FRATRES
 LVGENTES

Christiana haud dubie est Inscriptio. *Fidelis* id nomen indicat; praeterea singulariæ D. M. explicandæ videntur *Deum Magnum*. At quam a veterum Christianorum Lapidum simplicitate abhorret! Neque illud satis antiquum *Anibales fratres*, in quo cognomen familiae videor mihi videre, ad nostros plane mores usurpatum. Num vero *Pirotis* irrepperit pro *Piratis*, an *Epirotas* significet, nihil interest disputare.

I N D E X I

IN MARMORA SALONITANA.

*Romanus numerus Classem, arabicus marmora designat. Deorum,
dearumque nomina, Tempia &c. Sacerdotes. &c.*

§. I.

A Des I. 9. 10.
Ara. I. 3. 5. XII. 2.
Augustalis I. 2.
Contentio Deorum I. 12.
Dec. C. Col. Salon. Sacerd. III. 6.
Dianæ Augustæ Silvestri I. 7.
 inviatæ Lucinæ I. 6.
Diis Syris. I. 13.
Flamen III. 13.
 divi Trajani Aug. III. 10.
Jovi Optimo Maximo I. 1. 2. 3.
 Victori I. 4.
Jupiter Optime Maxime XII. 2.
Libero Aug. I. 9.
 Patri I. 8.
Pontifex III. 13. XII. 2.
Iunil. August. III. 3. 4.
Signum æneum I. 6.
Silvano Aug. I. 10.
Soli invicto I. 5.
Templum d. Augusti ad Minervam IV. 15.
 Magistratus honores
 §. II.
Æd. I. 9. III. 10. IV. 1. 2.
Æd. Cur. III. 7.
ex Comitibus Sirmensis XI. 4.
Curator Reip. Splend. Istitarum IX. 4.
Decurio I. 2. III. 7. V. 1.
Decurio Col. I. 4.
Decurio Col. Sal. III. 11.
D. C. C. III. 10.
Dec. Coll. Fabr. & Cent. III. 12.
Disp. Municipii IX. 4.
II. Vir I. 9.
II. Vir. Jur. dic. III. 11. IX. 4. XII. 2.
II. Vir QQ. IX. 4.
Patronus Coloniz III. 13.
Præf. & Patron. Coll. Fabr. III. 11. IX. 4.
Præfes Provinc. Dalmat. IV. 1.
Proc. III. 7.
Proc. Delm. III. 9.
Proc. Duc. III. 9.
Quæstor III. 11.
III. Vir I. 6. III. 1.
Quinquenn. I. 6. designatus III. 13.
IIII. Vir I. 4. III. 2.
III. Vir Capital. I. 6.
Triumvir designatus III. 10.
 Militaria
 §. III.
B. F. Cof. leg. I. Ital. IV. 5.
Centurio leg. III. 6.
Centuriones I. 5.
Cohors I. Del. VII. 2.
 I. Morinorum IV. 2.
 III. Alpinorum IV. 16.
 VIII. Voluntariorum IV. 3.
 VIII. Voluntariorum Civium Romano-
 rum IV. 16.
EQ. Rom. III. 7. 8.
Latinæ Classis Præf. IV. 1.
Legio Syriæ IV. 1.
 I. Italica IV. 5.
 III. Provinciæ Syriæ IV. 12.
 III. F. F. IV. 13.
 V. Macedonica III. 16.
 VI. Vict. IV. 6.
 VII. IV. 4. VII. 1.

VII. F. IV. 14.
VIII. Aug. IV. 6.
X. S. P. F. IX. 4.
XI. VII. 1.
Leg. XI. C. P. F. IV. 6.
XIII. G. M. V. IV. 6.
Mil. Coh. VIII. Volunt. IV. 3.
Leg. VI. Victic. Leg. XIII. Aug. Leg.
XIII. S. M. V. Leg. XI. C. P. F. IV. 6.
Milites I. 5.
Missi III. 13.
Ordin. Mil. leg. Syriæ IV. 1.
Præfectus Castrorum leg. V. Macedonicæ III. 13.
Præf. Cohort. I. Morinorum IV. 2.
Primipilus Leg. V. Macedonicæ III. 13.
Trib. Coh. VII. 2.
Trib. Leg. X. G. P. F. IX. 4.
Trib. Laticl. III. 9.
Veterani III. 13.
Veteranus IV. 7. 8. 9.
 ex Classe Præt. Misenatum IV. 11.
 ex Classe Præt. Ravenn. IV. 10.
Leg. III. F. F. IV. 13.
Leg. VII. F. IV. 14.
Vexillarii Leg. VII. & XI. VII. 1.
 Officia, artes &c.
 §. IV.
Ab ratione Fisci VI. 7.
Archiater VI. 1.
Cæsaris Aug. Disp. V. 1.
Excursor privatus VI. 2.
Augg. NN. ab Instrumentis V. 2.
Magister Conquiliarius VI. 3.
Nauclerus VI. 4.
Negociator Vinarius VI. 5.
Pædagogus VI. 6.
Aug. N. Verna V. 3.
 Collegia, Corpora &c.
 §. V.
Collegium Fabrum II. 2. 3. III. 11. IX. 4.
 Fabr. & Cent. III. 12.
 Isidis VI. 4.
 Col. Salon. Sacerd. III. 6.
 Serapis VI. 4.
Convibium Veteranorum, sive Martensium X. 16.
 Geographica
 §. VI.
Col. Æqui IX. 4.
Andetrium VII. 1.
Aquæ Sextiæ IV. 6.
domo Aquileja IX. 2.
Armenus IX. 1.
Castellum Daesitiatum VII. 1.
Forum Dalmatiæ XI. 1.
Resp. Splend. Istitarum IX. 4.
Polensis VIII.
Municipium Riditarum IX. 4.
 Tribus Romanæ
 §. VII.
CL. I. 13.
Lem. IV. 14.
Palat. IV. 2.
Quirina I. 4.
Ser. I. 9. IV. 13.
Serg. III. 10.
Tro I. 2. IX. 4.
Trom. X. 8.
Volt. IV. 6.
 Imp. Cæsarum nomina
 §. VIII.
Ti. Cæsar divi Augusti F. VII. 1.

Clau-

Claudius Drusi F. Cæsar Aug. II. 1.
Imp. Cæsar divi Vespasiani F. Domitianus IV. 15.
Divus Trajanus Aug. III. 10.
Imp. Cæsar M. Aurel. Antonin. VII. 2.
Fl. Constantius Nobiliss. Cæsar II. 2.
Cl. Constantius Nobiliss. Cæsar II. 3.

Consules
§. IX.

L. Ælio Cæsare II. } Cof. XII. 2.
P. Cælio Balbino Vibulio Pio }
Aproniano }
& } Cof. I. 1.
Bradua }
Datiano }
& } Cof. XI. 5.
Cereale }
M. Lollio Paullino Valerio Asiatico Saturnino
&
C. Antio Julio Quadrato Cof. IV. 15.
Maximo II. }
& } Cof. XI. 1.
Patherio V. C. }

Historica, quæ ad Urbem Salonitanam spectant,
§. X.

Nomina Salona

Augusta III. 2.
Claudia III. 10.
Julia I. 4. 6. XII. 2.
Martia I. 4. 6. XII. 2.

Conditio

Colonia I. 4. III. 10. 11. XII. 2.

Tribus

Quirina I. 4. 6. (nisi spurias malis Gudtanas
has Inscriptiones): num alijs adscripta? III. 10.
Magistratus

Ædilis III. 11.
Decuriones I. 4. III. 11.
II. Vir Jur. dic. III. 11. XII. 2.
Quæstor III. 11.
Quinquennales I. 6.
Seviri I. 4.
III. Vir. I. 6.
Capitalis I. 6. III. 10.

Sacerdotes &c.

Collegium Sacerdotum III. 6.
Pontifex XII. 2.
III. I. August. III. 3.

Collegia alia

Colleg. Fabr. II. 2. 3. III. 11.
Isidis VI. 4.
Serapidis VI. 4.

Historica aliq

§. XI.

Muri resecti VII. 2.
Viæ aperta XII. 2.
Munitæ VII. 2.

Sepulcralia

§. XII.

Amici optimi avete, & valete. Felix lapis. X. 49.
Arca X. 36. 139. 202.
B. M. F. X. 23.
Cot si quis eam arcam post mortem nostram aperire
voluerit, inferet decuriæ meæ * XXV. III. 12.
Defunctæ III. 3. passim
Emit ex arca e proprio suo X. 31.
E. S. X. 198.
F. C. IV. 12.
Fecerunt sibi, & liberis suis, Posterisque eorum,
item libertis libertabusque Posterisque eorum:
monumentum cum adificio non veniet, neque
donabitur, neque pignori obligabitur, sed nec
ullo modo alienabitur, ne de nomine exeat
Familia suæ; X. 24.
H. F. C. IV. 6.
Hanc memoriam posuit VI. 2.
H. S. E. T. F. I. IV. 14.
Hoc sarcophagum sibi vivi posuerunt XI. 5.
In fronte cum Taberna P. LII. in Agro. P. XLV.
Hoc monumentum sive sepulcrum Rest. extra-
neum heredem non sequitur V. 1.
Locum Pacuvia donabit X. 153.
Loco concessio ab Ælio Marullino X. 157.
Locus concessus a Cassia Afrodita X. 193.
Locus datus a Fl. Sozonte III. 3.

Sarcophagum vivi sibi ordinaverunt X. 135.
Se viva sibi posuit. X. 42.
Siquis aliud corpus supra posuerit, det fisco
CCC. Millia
Siquis autem post obitum nostrum alium superpo-
nere voluerit, inferet argent. Pondo Q.N.VI.3.
Siquis hoc sepulcrum tentaverit aperire, dederit
Fisco fl. L. X. 136.
Siquis post nostram pausationem hoc Sarcophagum
aperire voluerit, inferet Ecclesiæ Salonitanæ
argenti libras quinquaginta XI. 5.
Siquis vero post mortem nostram eandem arcam
aperire voluerit, inferet Convivio Veterano-
rum, sive Martensium * C. X. 16.
Siquis voluerit corpus imponere, dabit in Fiscum
Polensem H. S. ∞ X. 31.
Testamento dicari iussit. X. 124,
T. F. I. IV. 13.
Vivus sibi posuit III. 12.
V. S. F. VI. 1.
VV. FF. III. 8.

Nomina Appellativa affectus &c.

§. XIII.

Alumno carissimo X. 50.
dulcissimo X. 197.
obsequentissimo, & innocentissimo X. 194.
Amico rarissimo IV. 12.
Coniugi carissimæ X. 60.
dignissimæ X. 110.
dulcissimæ X. 58.
Incomparabili VI. 7. X. 8.
pientissimæ X. 46.
quæ vixit mecum concorditer X. 130.
cum qua concorditer egit sine querela VI. 7.
rarissimæ III. 3. X. 181.
suæ sanctissimæ X. 57.
Verginiæ VI. 7.
Compatri benignissimo IV. 8.
Conseruo piissimo X. 119.
Filia dulcissimæ X. 173.
infelicissimæ & obsequentissimæ X. 183.
obsequentissimæ X. 145.
Filii rarissimi III. 8.
Filio infelici X. 20.
piissimo III. 7. X. 21.
Fratri pientissimo VI. 2.
Homini bono X. 85. 181.
Liberto fidelissimo X. 38.
Marito Incomparabili X. 25. 27. 45.
Pientissimo IV. 3.
cum quo vixit innocentissime X. 194.
cum quo vixit annis triginta sine macula
X. 138.

Maritus paris temporis X. 127.
Mater infelicissima X. 21.
Matri rarissimæ X. 106.
parenti dilectæ X. 168.
patri pientissimo IV. 7. 10.
Patrono Præstantissimo III. 9.
Puellæ innocentissimæ IV. 5.
Veterano integerrimo IV. 9.
Viro suo benignissimo IV. 4.

Christiana

§. XIV.

Arca XI. 6.
depositio XI. 1.
Diac. Sanctæ Ecclesiæ XI. 6.
Ecclesia Salonitana XI. 5.
in pace XI. 3.
Pausatio XI. 5.
Religioni vivificæ XI. 2.
Zaconus XI. 5.

Quisquilie Grammaticales

§. XV.

Agere pro vivere VI. 7.
Avomculus X. 132.
Compater IV. 8.
Conubium simplici N. IV. 16.
Consentium, II. I. 12.
Convibium pro Collegium X. 16.
Cot pro Quod III. 12.
Dalm. III. 9. IV. 1.
Delm. I. 15. VII. 2.

Dyphton

Dyphtongorum abusus III. 12.
 Dyphtongi omiffæ I. 7. III. 9. VI. 6. X. 24. 132. 151.
 181. 183. implicatæ IV. 5. X. 77. 183.
 Filia pro *puella* VI. 7.
 Heres sine dyphtongo V. 1.
 Interpunctio ad singulas syllabas X. 73. 191.
 exotica XI. 2. Vitiosa I. 12. IV. 6. X. 54.
 K. pro C. I. 2.
 Litterarum implicatio VI. 5. X. 47. 54. 55. 57.
 60. 71. 74. 92. 171.
 Obitus *adject.* VI. 4.
 T. pro D. X. 157.
Tecum comitata VI. 7.
 V. pro B. X. 153.

Nomina & cognomina

§. XVI.

A

Acatonus Daffius X. 46.
 Acra Januaria VI. 7.
 C. Acrius Clarus VI. 6.
 Plocamus VI. 6.
 Acta X. 96.
 Ælia Cassia X. 16.
 Corinthia X. 178.
 Felicissima X. 61.
 Maxima X. 21.
 Supera X. 25.
 C. Ælia C. L. Hibera X. 124.
 L. Ælia Maximina X. 163.
 Ælius Martianus IV. 5.
 Urfacius IV. 3.
 L. Ælius Pederotes X. 120.
 Æmilius Memptinus IV. 1.
 C. Æmilius Theophilus X. 65. 104.
 L. Æmilius Urfinus X. 129.
 T. Æmilius Protogenes X. 129.
 Æronia X. 112.
 Q. Æronius Ajutor X. 112.
 Agrius Secundinus X. 51.
 Albucia Felicula X. 96.
 C. Albucius Publius III. 3.
 C. L. Restitutus I. 13.
 Alexander X. 131.
 C. Altilia L. F. Proba X. 200.
 C. Alvio Filemino X. 138.
 Amarantus L. Ælii F. Clementissimus X. 120.
 Amphion X. 54.
 T. Ampius Marcellus X. 52.
 Secularis X. 52.
 Anna X. 70.
 Annia Maximina X. 67.
 P. Anteius Secundinus X. 158.
 Antistia Christina X. 24.
 Antonius Agrippa X. 45.
 M. Antonius M. F. Ser. Surus IV. 13.
 Aper X. 74.
 Apicia X. 46.
 L. Aprofennius Circitor I. 10. X. 143.
 Lucullo X. 143.
 Pro... X. 143.
 C. Aquilius Gallus X. 199.
 Arethusa X. 103.
 Aristonius X. 168.
 Arria Prima X. 45.
 Arrius Messianus X. 29. 122.
 L. Arrius Seclares X. 156.
 Q. Arrius Æneas X. 73.
 Artoria Secundina X. 161.
 Aspasia X. 3.
 Atania Marcia X. 17.
 Atilia Ediste X. 153.
 Sex. Atilius Nicon X. 153.
 Quartinus X. 193.
 P. Atinius Amerimnus IV. 15.
 A. Atius Cajus VI. 1.
 T. Attia Læmontina X. 11. 34.
 Attigia Urfagia IV. 8.
 P. Attius Neptunalis X. 30.
 Aufidius Felicius X. 47.
 Felicissimus X. 47.
 L. Aufustius L. F. Ser. Celer I. 9.
 Avidia Maximina X. 4.
 T. L. Ingenua X. 15.
 T. F. Luculla X. 15.

Avidiantia X. 105.
 Aurelia Candida X. 32. 164.
 Cyerema X. 123.
 Flavia X. 8. 22.
 Ienuaria III. 12.
 Maximina X. 110.
 Messia X. 23.
 Privata X. 7.
 Vibia III. 8.
 Victorina X. 31. 85. 184.
 Urbica VI. 3.
 Aurelius Achilleus X. 38.
 Apollinaris IV. 7.
 Donatianus X. 7.
 Euticianus VI. 2.
 Grecius VI. 2.
 Glycon X. 48.
 Kamines IX. 1.
 Pateas X. 157.
 Peculiaris VI. 3.
 Pompeius X. 38.
 Quintianus III. 12.
 Secundus X. 147.
 Tertullianus X. 35.
 Timarcus X. 3.
 L. Aurelius Castus V. 2.
 M. Aurelius C. F. Clemens I. 3.
 Hermogenes III. 7.
 Romanus X. 24.
 M. Aurencius Fabricensis X. 135.
 B
 Baebia Secunda X. 2.
 L. Bæbius Vindemiator X. 2.
 Sex. Bæbius Valentio X. 72.
 G. Basilides III. 8.
 Basilissa X. 121.
 Bellia X. 124.
 C. Bennius X. 100.
 Bonita X. 64. 148.
 Buccio. X. 155.
 C
 Cæcilia C. F. Tertulla X. 15.
 Q. F. Paula X. 62.
 Cæcinia Calpurnia X. 173.
 Cælia Bonosa X. 174.
 C. L. Hibera X. 124.
 Marcella X. 183.
 Octatia X. 183.
 Cælia Optata X. 33.
 Cælidia Romana X. 90.
 Cæsonia Firmina X. 162.
 Cætennia Amulina X. 11.
 Fusca X. 49.
 Q. L. Venusta III. 2.
 Cætennianus X. 50.
 C. Cætennius Philth. X. 49.
 P. Cætennius Agathias III. 2.
 Cælianus X. 76.
 Cætennianus X. 76.
 Venustus III. 2.
 L. Cai. Sex. F. Januarius X. 41.
 Calliste X. 19.
 Calpurnia III. 10.
 Calpurnius X. 173.
 Candidus X. 182.
 Casconia Marcellina X. 136.
 Cassia V. 3.
 Concordia X. 174.
 Eurychia X. 187.
 Cassius Minerbinus X. 25.
 L. Cassius Hermidorus VI. 4.
 Q. Cassius Eurychius X. 187.
 Felicio X. 74.
 Tertullinus X. 74.
 Celandus X. 12.
 Cetenius Urfinus X. 13.
 P. Cetenius Urfius X. 13.
 Charite X. 26.
 Chrissius X. 132.
 Claudia Jamaría X. 88.
 Clodia Crescentina X. 64.
 Firmina X. 147.
 Clodius Artemidorus X. 179.
 Secundinus X. 147.

Con-

- Concordia X. 135.
 Construs X. 134.
 Corellia Diceosine X. 107.
 Melete X. 57.
 Nice X. 57.
 Cornelia Ferocilia X. 145. 183.
 Curiatia Soteris X. 114.
 L. Curiatius Rufinus X. 114.
 Curtia Æmilia X. 166.
 T. Curtiacus T. F. Lem. Bon. IV. 14.
 D
 Dane X. 18.
 Decembrius X. 188.
 Deliorus Felicissimus X. 163.
 M. Dionysius Firmus IV. 10.
 Dodora Sabina X. 200.
 Domitia Pinnia X. 179.
 Donata Ursina X. 150.
 Dycon Sextennius IV. 1.
 E
 G. Ebenius X. 33.
 Cn. Egnatius Vitalis IV. 15.
 L. Egnatius Clemens I. 2.
 Epetinus X. 19.
 L. Epidius Valens X. 165.
 C. Epicaris X. 115.
 Erennius Apeltes X. 175.
 Eusebius X. 119.
 F
 Faberia X. 6.
 Faberia Eutychia X. 66.
 Fania Maxima IV. 5.
 Faustus Posthumus Laetinus X. 197.
 L. Felicianus IV. 1.
 Felicia V. 27.
 Felicissimus V. 3.
 Felicius Diodorus VI. 8.
 Flavia Pardalis X. 42.
 Soteris X. 177.
 Fl. Carosus IV. 8.
 Sozon III. 3.
 L. Fl. Clemens Julianus III. 13.
 T. Flavius Aug. lib. X. 93.
 T. F. Tro. IX. 4.
 Florinus Felicius VI. 8.
 Fortunatus X. 180.
 Fortunius X. 50.
 Frensimus IX. 3.
 Fructula X. 169.
 Funicia Agre X. 80.
 L. Prisca IV. 15.
 T. L. Prima IV. 15.
 T. Fuficius C. Fil. Pol. IV. 15.
 T. L. Privatus IV. 15.
 G
 Cl. Gargilianus X. 196.
 Gargilius X. 196.
 H
 P. Helius Philippus X. 118.
 Helpis. X. 72.
 Herpilla Protopilla
 Honoratus Calestrius X. 139.
 I
 Innocentius X. 8.
 Jucunda X. 188. 190.
 Julia Aquilina X. 89. 176.
 Cassia X. 116.
 Ceuna X. 98.
 Elpis X. 185.
 Erbula X. 175.
 Helias X. 107.
 Heraclea X. 53.
 Leuce. X. 55. 142.
 C. F. Maxima X. 143.
 Mutiana X. 157.
 Pritica X. 5.
 Prota X. 170.
 Procilla X. 94. 178.
 C. F. Severina X. 144.
 C. F. Tertulla X. 98.
 Valentina X. 116.
 Valeria V. 2. X. 130.
 Vendo X. 97.
 Vindemia X. 144.
 J
 Julius Aper X. 37.
 Epiforetus X. 125.
 Helius X. 107.
 Martianus X. 16.
 Messor X. 133.
 Varius Saturicus X. 105.
 C. Julius Fil. Cyrius X. 177.
 Honoratus V. 2.
 C. F. Sabinus X. 98.
 M. Ju. Felix VI. 7.
 M. F. Volt. Paternus IV. 6.
 S. Julius Proculus X. 5.
 Junia Trofime X. 140.
 L. Junius Epictetus X. 140.
 L
 Lælia Sexta X. 171.
 L. Lartius Terpinus X. 57.
 M. Lectinius Cornelianus X. 180.
 P. Liberalis X. 83.
 Livius Crescens X. 94.
 Deriphorus X. 94.
 Paphroditus X. 94.
 L. Livius Diogenes X. 113.
 Lucianus X. 108.
 Lucrinus X. 198.
 Lupa X. 19. 132.
 L. Lupulanus Lybius X. 159.
 M
 Sex. Manilius Cinnamus IV. 15.
 C. Manius. Monimujanus X. 14.
 Marcella X. 17.
 Atius Marcellus Atilius X. 108.
 Marcia Veneria X. 13.
 Mariana Sozomene I. 12.
 Marina X. 128.
 Maritima X. 13.
 Martianus X. 20.
 Maximilla Poppia X. 195.
 Medea Oppia X. 6.
 Melia Lamia X. 59.
 N
 M. Nassus Sotericus VI. 5.
 Nice X. 68.
 Nicon X. 153.
 Nicotratus X. 153.
 Nictina X. 75.
 Nigidius Capito X. 127.
 Nigina X. 134.
 P. Novius Laurus X. 181.
 O
 Obultronius X. 63.
 Hermes X. 63.
 M. Octavius Pullus X. 167.
 M. F. Trom. X. 78.
 P. Offonius Satrius X. 70.
 Orchivia Phoebe V. 1.
 C. Orchivius Amemptus V. 1.
 Q. Ortius Q. Fil. Quirin. Cupidus I. 6. IV. 15.
 Ospitalis X. 111.
 P
 Pacuvia Tryfera X. 152.
 Pacuvius Lucidus X. 152.
 Paenius Urius X. 69.
 Q. Paetus Optinus III. 10.
 Papiria Eutychia X. 146.
 Helpis IV. 11.
 P. Papirius Fortunatus X. 146.
 Pertullianus X. 60.
 Petronius X. 101.
 Hilarus X. 137.
 Primitivus X. 170.
 L. Petronius Secundus X. 141.
 Phebus X. 132.
 Philetus X. 142.
 Philippus X. 55.
 Phrygius V. 2.
 Platorius Agrippa X. 61.
 Plopius Eutyches X. 53.
 Plotia Secundina X. 189.
 L. Plotius Eutyches X. 189.
 Pegius Fortunatus X. 32. 164.
 Pompa Pnyeba X. 165.
 Pompeja Hermione X. 83.
 Pompejus Fortis X. 95.
 P. Pom-

- P. Pomponius Andronicus X. 59.
 Paulus X. 62.
 Q. Pontienus X. 93.
 Prima X. 169.
 Primilla X. 160.
 Primitiva X. 141.
 Primitivus X. 71. 99.
 Primus X. 34.
 Probus X. 200.
 Protianus X. 156.
 Publicia Gorge X. 97.
 Inventa X. 97.
 L. Publicius Trophimus X. 102.
 L. L. Trophimus X. 97.
 P. Publicius Onesimianus X. 178.
 Philetus X. 84.
 M. Publius Rufus X. 192.
 L. Pullus Speratus IV. 15.
 Verdecunus IV. 15.
 R
 Q. Raonius Diodorus I. 1.
 Ravonia Eucarpia X. 68.
 Placens X. 68.
 C. Romana Cassia X. 86.
 Romania Salonina X. 132.
 Thalia X. 132.
 Romanus Secundinus X. 132.
 Urio X. 132.
 Romulla X. 115.
 T. Rubrius T. L. Philomus III. 1.
 S
 Sabina Secunda X. 132.
 Sabinus X. 58.
 L. Salonus X. 115.
 Saturnina X. 71. 99.
 P. Secunda X. 83.
 Secundina X. 29.
 Secundinus X. 58.
 Seius X. 83.
 Sellius Felix X. 161.
 L. Sellius Artorius X. 161.
 Seppiena Philomena X. 154.
 Restituta X. 154.
 Æl. Seppius Calvus X. 198.
 S. Septimius Gemellinus X. 197.
 Septimus I. 7.
 M. Servilius Copiensis Pacuvianus IV. 2.
 Q. Servilius M. F. Palat. Pacuvianus IV. 2.
 S. Servilius Sex. Fil. Titianus X. 21.
 C. Serius Tempestivus X. 12.
 Tertius X. 12.
 Sextaria Primitiva X. 14.
 Sextilia Rufina IV. 11.
 Valeria IV. 11.
 L. Sextilius IV. 11.
 Sextilla X. 36.
 Signius Lupus X. 23.
 Sintrophia X. 54.
 Statia Fortunata X. 77.
 Prima X. 191.
 A. Statilius Umber IV. 12.
 Q. Statius Vitalis X. 77.
 Stenius Hermes X. 26.
 L. Stenius Creticus X. 126.
 Sullia Beronice X. 56.
 C. Sullus Communis X. 56.
 L. Sulpitius P. F. Varus X. 6.
 Sura. X. 119. 120.
 T
 Q. Tamager X. 128.
 Tarconius Acathemerus X. 190.
 Terfinia Pantera X. 84.
 Tertius X. 92.
 Tertullianus X. 35.
 Tertullianus X. 113.
 C. Tesprius Mascillo X. 27.
 Thetis X. 58.
 Thomas Viburnus I. 14.
 Titia X. 181.
 Agrippina X. 127.
 Artemisia X. 158.
 Rufina X. 87.
 T. Titisenus Convictorianus III. 6.
 Valentinus III. 6.
 Tullina Januaria III. 3.
 Secundina X. 193.
 V
 Valentia X. 48.
 Valeria Gemellina X. 28.
 Marta X. 40.
 Valeriana IV. 4.
 Valerius Hilarus X. 109.
 C. Valerius Callistus X. 28.
 Protates X. 40.
 C. F. Restitutus VI. 5.
 Verus X. 172.
 M. Valerius Clemens X. 81.
 Varia Regilla X. 151.
 Jul. Varius Saturiscus X. 105.
 L. Varius Juriscus X. 105.
 L. L. Ver. III. 4.
 C. Vellius Seratius Quir. Auctus I. 6.
 Q. Vellius Evelpistus X. 130.
 T. Vetius Augustalis III. 11.
 Vettia Marcella X. 118.
 Vibia Trofima X. 137.
 Vibiana III. 8.
 Vibius Pius I. 5.
 Victorina X. 50.
 Victorinus X. 36.
 Vigor Concordius Victorinianus III. 9.
 C. Villius Sextilius IX. 2.
 Vindemia X. 73.
 Vinomia X. 194.
 Vipfanius Terentius X. 184.
 Virgilia Aristonia X. 168.
 Viticia Maximina X. 67.
 Vitalis X. 171.
 C. Vivianus Philomarinus IV. 4.
 Uligratus X. 186.
 Ulpia Candida VI. 4.
 C. F. Prima X. 195.
 Ulpinus X. 195.
 A. Volumnius A. F. Expectatus I. 4. IV. 15.
 Volusia Letina X. 37.
 Upio X. 166.
 Urga Valentina X. 106.
 P. Urgo Primitivus X. 106.
 Ursulus Faustulus X. 162.
 Christiana:
 Audentius XI. 1.
 Aurelia Meria XI. 5.
 Soteria XI. 2.
 Aurelius Soter XI. 2.
 Stephanus XI. 2.
 Cleopatra XI. 3.
 Fl. Fidentius XI. 4.
 Julius XI. 5.
 Pontianus XI. 3.
 Tigilla XI. 3.
 Verata XI. 6.

I N D E X I I.

In adnotationes ad Marmora Salonitana.

- A** Dicula V. I.
 Aediles Curules in Coloniis III. 7.
 Agere in sepulcralibus titulis VI. 7.
 Ala Claudii Nova IV. 13.
 Alumni X. 37.
 Andretium III. 13.
 Archiater VI. 1.
 Afcia X. 50.
 Catechumeni I. 13.
 Celte VIII.
 Centuria adscripta legionis nomini IV. 4.
 Claudius Imp. II. 1.
 Collegium Centonariorum III. 12.
 Fabrum, *ibi*
 Consentientes dii I. 12.
 Consules honestis Missionibus adscripti III. 13.
 In Municipiis
 Convibium X. 16.
 Decurio Augusti I. 2.
 Defunctus in lapidibus Dalmaticis III. 3.
 Delicata X. 57.
 Diana cur *Silvestris* dicta? I. 7.
 Diaconi uxorati XI. 5.
 D. M. in Christianos titulos aliquando inrepsit XI. 5.
 Dispensatores num servilis conditionis? V. 1.
 Excurfor VI. 2.
 Fatum fecit X. 33.
 Fiscus VI. 7.
 Forum Dalmatiae XI. 1.
 Gruterus notatus I. 14. X. 2. 4. alibi.
 Gutharius notatus VI. 7.
 Imperio fecit I. 12.
 Indictio in Delmatia a Septembri inchoata XI. 1.
 Inscriptio vitiata IV. 4. Inscriptiones nothae XII. 1. & seqq. in inscriptionibus exotica IV. 3.
 ab *Instrumentis* V. 2.
 Interpunctionis variae notae XI. 1.
 Legio V. Macedonica III. 13.
 Liberti equites aliquando Romani III. 7.
 Magister Conquiliarius VI. 2.
 Martensium Collegium X. 16.
 Monogramma XI. 6.
 Monumentum Restitutum V. 1.
 Morini IV. 2.
 Muratorius notatus III. 3. IV. 13. 14. 15. alibi.
 Ordinarii Milites IV. 1.
 Panejus symbola I. 11.
 Pausatio XI. 5.
 Pondo VI. 2.
 Primpilus III. 13.
 Proc. Ducen. III. 9.
 Quinquennalis III. 13.
 Religio vivifica XI. 2.
 Scaliger notatus X. 5.
 Seder XLI.
 Sepulcrum domus aeterna X. 4. qui differret a monumento V. 1. Sepulcrorum violatores XI. 5.
 Sponius notatus II. 2.
 Taberna V. 1.
 Tribocus IV. 13.
 Trib. Laticlavii III. 9.

